THESAURUS
ANTIQUITATUM
SACRARUM.

THESAURUS ANTIQUITATUM SACRARUM

COMPLECTENS

SELECTISSIMA CLARISSIMORUM VIRORUM OPUSCULA,

IN QUIBUS

VETERUM HEBRÆORUM MORES

LEGES, INSTITUTA, RITUS SACRI, ET CIVILES ILLUSTRANTUR:

OPUS

Ad illustrationem utriusque Testamenti, & ad Philologiam sacram, & profanam utilissimum, maximeque necessarium.

VOLUMEN UNDECIMUM.

AUTORE

BLASIO UGOLINO.

VENETIIS
MDCCL.

APUD JOANNEM GABRIELEM HERTHZ, ET SEBASTIANUM COLETTI.

SUPERIORUM PERMISSU AC PRIVILEGIO.

SYLVIO VALENTI CARDINALI
BENEDICTO XIV. P. O. M.
A SECRETIS
Et S. R. E.
CAMERARIO.

BLASIUS UGOLINUS
FELICITATEM.

M*Aximæ & immortales*, EMINENTISSIME PRINCEPS, *pro tuis maximis & immortalibus promeritis, a me Tibi agendæ habendæque ſunt gratiæ, cujus auſpiciis ea parta ſint præſidia & or-*

& ornamenta ANTIQUITATIBUS SACRIS, *a quibus ſeu temporum ſeu hominum injuria fuerunt adhuc imparatæ. Qua de re Franciſco Benalio, clariſſimo Viro, meique amantiſſimo me plurimum debere profiteor, cujus opera ex tua dignitate & præſidio mihi tantum comparatum eſt præſidii & dignitatis. Nihil enim mihi illuſtrius, atque honorificentius contingere unquam potuit, quam ut Tibi commendarentur mea ſtudia, qui eſſes cum a Majorum gloria, qui per tot ſecula univerſa fere Europa domi bellique præ ceteris claruere, tum ab omni laude, atque omnium gentium prædicatione commendatiſſimus. Floruiſti Adoleſcens doctrinæ & prudentiæ fama, quam ceteri tum ſapientiſſimorum virorum monumentis, atque præceptis, plurimoque ſtudio, tum magno tractandarum rerum uſu, ac temporum varietate aſſequi conſuevere. Claruiſti, florentiſſima adhuc ætate, Belgica, atque Hiſpanienſi Legatione, ubi ex rerum geſtarum vel magnitudine vel varietate ea tibi comparata eſt ſapientiæ fama, ut Cardinalis* BENEDICTO XIV. PONTIFICI *omnium, quos adhuc vidimus, aut meminimus, pietate & doctrina Optimo Maximoque, præ ceteris, qui ætate, & rerum uſu præſtabant, dignus habere, qui ſibi, deſperatiſſimis, quæ conſecuta ſunt, temporibus, a Secretis & Conſiliis adeſſes, quibus in tanta rerum omnium perturbatione orbis terrarum ſaluti atque incolumitati conſuleretur. Etenim ex* CAROLI VI. CÆSARIS *morte exarſit bellum, quo univerſa fere Europa conflagravit, potentiſſimorum Regum diſſidiis, claritate Ducum, militum vel numero vel robore, varietate victoriæ, diuturnitate, omnium gentium ſpe, metu, periculo, atque expectatione poſt hominum memoriam maximum, acerbiſſi-*

mum-

mumque: quod bellum cæptum in Germania, derivatum in Italiam, plurimumque in Aemilia, Piceno, Etruria, & Latio gestum est, ubi stativa communita, castris collata castra, sæpe levibus præliis, aliquando collatis signis fere ad Urbis mœnia pugnatum est, tanto populorum terrore ac trepidatione, ut sibi ab omnibus præsidiis imparatis metuenda patiendaque mala omnia existimarent, quod opportuniores injuriæ viderentur. Tu vero, in tanta rerum perturbatione, tanta polluisti apud Reges gratia, tanta apud Imperatores exercituum autoritate, ut Imperii dignitati, & populorum fortunis caveretur. Cum tantarum rerum cura distinerere, excubaresque diu noctuque tanquam in vigilia, ut in tanto belli terrore populi essent ab omni periculo tutiores, a PONTIFICE MAXIMO, *qui omnia de tua fide & sapientia sibi pollicebatur, honorificentissimum gravissimumque S.R.E.* CAMERARII *munus Tibi demandatum est, quo tanta cum laude perfunctus es, ut Tanti Viri judicio, & omnium exspectationi cumulatissime responderes. Enituit in primis in tanta rerum procuratione admirabilis illa tua animi constantia, quam neque gratia, neque metus, neque præmia ulla a dignitate, rectaque ratione deducere unquam potuere. Celebrantur præcipue tua studia & consilia in procuranda* CONGREGATIONIS *de* PROPAGANDA FIDE PRÆFECTURA, *quo gentes omnes, quibus ex vetusto Abrahami fœdere, & novo Messiæ testamento, Christi hæreditatis obeundæ, adeundæque potestas facta est, ab Idololatriæ tenebris ad Evangelii lucem avocentur. Prædicatur præterea summa omnium commendatione egregia illa tua, & singularis munificentia in literas omnes, atque artes, quæ liberales appellantur, quibus, abs Te nulla*

un-

unquam ſtudia atque ornamenta defuerunt. Patuiſſe perpetuo, & patere adhuc dicuntur ædes tuæ doctrinæ, & probitati, facta iis Tui adeundi conveniendique poteſtate, qui non a Majorum vel gloria vel fortuna, ſed ab una tantum virtute & pietate commendantur. Utinam ANTIQUITATIBUS *quoque* SACRIS *tua adſint ſtudia & præſidia, quæ ceteris omnibus affuere? Sanctæ, divinæ, ſacræ illæ ſunt, ceteris omnibus, antiquitate, præſtantia, utilitate, divina, qua gloriantur origine, omnino præferendæ, dignæ denique, quas tua autoritate, & gratia, ab ea qua jampridem immerito conflagrarunt invidia, tueare. Prætereo conſulto reliqua, quæ Orbis terrarum judicio, & teſtimonio comprobata ſunt. Quis enim, quæ abs Te laudabiliter, ſummaque cum gloria acta ſunt, quæ omnium ſeculorum, omnium hominum memoriæ ſempiternæ commendabuntur, non dicam exornare, ſed recenſere poſſit omnia? Hoc unum* DEUM OPTIMUM MAXIMUM *oro obteſtorque, ut cum tuo, tum univerſæ Eccleſiæ bono Te diu incolumem ſervet, ac tueatur. Vale.*

BLA-

BLASIUS UGOLINUS LECTORI.

QUÆ reliqua erant in *Sancto*, sc. *Altare interius*, & *Candelabrum*, in hoc XI. Volumine, Lector, ex vetustissimis Hebræorum monumentis, Tibi damus illustrata. In ceteris, quæ proxime consequentur, de *Summo Pontifice*, de *Sacerdotibus*, de eorum *vestitu*, & *Ministerio* in Templo, de *Labro* & *Mari æneo* dissseretur.

Non prætereunda mihi videtur in hoc loco nonnullorum querela, qui conquerantur a me pleraque omnia in explananda *Philologia Sacra* ex vetustissimis Hebræorum fontibus derivari; quasi videantur arguendi accusandique, qui *Græca* ex *Græcis*, *Romana* ex *Romanis* illustranda suscepere. Utinam ab istis alia mihi ostendatur via, qua Judæa, quæ omnibus, qui ab his præsidiis fuerunt imparati, impervia adhuc visa est, facilius adiri ac perlustrari possit! Nihil istorum criminationi respondebo; Licuisset hoc meum institutum multorum Patrum, præsertim *S. Hieronymi*, qui in difficillimis S. Scripturæ locis illustrandis quinque doctoribus Hebræis usus est, & summorum virorum autoritate, ac testimonio confirmare; sed una a me describetur Epistola Cl. *Hadriani Relandi*, in hoc literarum genere facile principis, præmissa commentario Philologico *Jo. Conradi Hottingeri* de *Decimis Judæorum*, qua mea hæc studia contra istorum invidiam mirum in modum propugnantur. *Fontes ipsos* (inquit) *adire maluisti, quam hinc inde quædam corradere & male consutas lacinias, pannosve aliorum Autorum in lucem denuo protrahere. Non multum sane præstare is valet in* Antiquitatibus Hebraicis, *qui vetustissimos Gentis Israeliticæ Codices,* Misnam *videlicet, &* Gemaram, *veteresque* Rabboth, *&* Midraschim, Zohar, Siphre, *& qui iis pares sunt, negligit, aut contemnit. Qui autem Judæorum odio, aut sua ductus ignorantia, ab his se abstinet, nec cogi se patitur, ut in istis desudet, a quo cogitur ad scriptionem? Nosti me patrocinium quidem omnium rerum, quæ in Pandectis Judaicis leguntur, suscepisse nunquam, non esse tamen adeo iniquo adversus Judæos animo, ut illis negatum velim, quod Græcis, Romanis, Persis, & quibus non plena manu concedimus; scilicet ita censeo, quum Hebræi de rebus patriis testantur, nec Religionis, aut sensus de Deo interest, testenturne hoc vel illo modo, neque aut sanæ rationi, aut indubitatis aliarum gentium testimoniis ea quæ memoriæ produnt, adversa sunt, fidem ipsis esse habendam; atque ita quemadmodum Romanis scriptoribus adsentior, Capitolii, aut Amphitheatri alicujus formam describentibus, pari jure credenden-*

dendum esse Judæis, qui Templum Hierosolymitanum delinearunt. Quod nisi in auxilium advocemus Judæorum scriptores, quam jejuni sunt libri Christianorum, qui de sacrificiis, verbi gratia, aut sacerdotibus agunt? E contrario si Judæorum traditionibus utimur, quanta lux affunditur plurimis locis Veteris Testamenti? Quam plana redduntur illa, quæ lectorem vel maxime attentum intricant, & impeditum tenent?

INDEX OPUSCULORUM,

Quæ in hoc Volumine continentur.

BLASII UGOLINI ALTARE INTERIUS.

CAPUT PRIMUM.

I. *De materia ; de mensuris ; & de cornibus Altaris interioris*. II. *De adspersione sanguinum in Altari interiori*. III. *De ejus tecto, limbo, vectibus, & annulis*. IV. *De ejus situ in Sancto*.

BEZALEELI inprimis *Exod.* XXXI. a Deo una cum Ara interiori exstruendi tabernaculi cura committitur. ראה קראתי בשם בצלאל ; *Vide, vocavi nomine Bezaleelem* ; Et *Targum* ; חזי דרביתי בשום ; בצלאל ; *Vide, vocavi nomine Bezaleelem*. Et cap. XXXV. 30. ראו קרא יהוה בשם בצלאל . *Videte, vocavit Dominus nomine Bezaleelem*. Et *Targum* חזו דרבי יי בשום בצלאל . *Videte, vocavit Dominus nomine Bezaleelem*. Vocare nomine apud Scriptores sacros hoc designat, sc. Deum ab æterno non solum novisse, sed elegisse, ac designasse, ac nominasse ad hoc opus Bezaleelem. Sic dicitur *Esai.* XLI. 4. קרא הדרות מראש *vocat generationes a principio* : Ibid. XLV. 5. ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני. *Vocavi te nomine tuo, assimilavi te, & non cognovisti me*. Et *Jerem.* I. 5. בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקרשתיך. *Priusquam te formarem in utero, novi te, antequam exires de vulva, sanctificavi te*. Et *Exod.* XXXVIII. 12. ודעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. *Novi te ex nomine, & invenisti gratiam coram me*. Et vers. 17. כי מצצת חן בעיני והרעך בשם. *Invenisti enim gratiam coram me, & te ipsum novi ex nomine*. *Nachmanides* ad *Exod.* l. c. XXXI. Deum, cum dixit ad Mosen ראה קראתי בשם בצלאל, *vide, vocavi nomine Bezaleelem*, inspiciendum exhibuisse ipsi librum Adami primi, & ei dixisse ראה כל אחר התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתי אותו; Unumquemque præordinari ab illa hora [sc. a mundi principio] quin & Bezaleelem ab illa hora præordinavi; sicut dicitur; *Vocavi nomine Bezaleelem*.

Dicitur Bezaleel l. c. *Exodi* בן אורי בן חור *filius Uri, filius Huri*. *Hur Exod.*

xvii. 10. inter principes Israelitas cum Mose & Aharone commemoratur. ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה : *Moses autem & Aharon & Hur adscenderunt super verticem collis*. Et ibid. vers. 12. ואהרן וחור סמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד. *Aharon autem & Hur sustentabant manus ejus ex utraque parte*. Ibid. xxiv. 14. והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם *Habetis Aharon & Hur vobiscum, siquid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos*. Uberius 1. *Paral.* II. 18. 19. 20. Bezaleelis genealogia illustratur. וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל. *Caleb vero filius Hesron accepit uxorem nomine Azuba, de qua genuit Serioth, fueruntque filii ejus Jaser, & Sobab, & Ardon; Cumque mortua fuisset Azuba, accepit uxorem Caleb Ephrat, quæ peperit ei Hur; Porro Hur genuit Uri, & Uri genuit Bezaleel*. Plerique ex Interpretibus Judæis distinguunt hunc Calebum filium Hesron ab altero Calebo filio Jephynneh, de quo fit mentio *Num.* xiii. 7. 71. & xiv. 6. 24. 30. & xxvi. 65. & xxxii. 12. &c. quorum alterum alterius nepotem fuisse putant. *Raschi* ad l. c. *Paral.* וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה לכך כיכ׳ את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ומת׳ עזובה ויקח לו כלב את אפר׳ מכאן שהית׳ לו אשה ששמה עזובה ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל צא וחשיב שכל אחד מהם היה פחות מן ח׳ שני׳ כשהולידו שהרי כלב היה בן מ׳ שנים במרגלים דכתי׳ בן מ׳ שנה אנכי בשולח וגו׳ ואותה שעה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן מעשה בצלאל כלב היה בן ח׳ כשהוליד עזובה אשה ובן ט׳ כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח אפרת והוליד לו את חור בשנה האחרת הרי בן י׳ שנים וחור בן ח׳ כשהוליד את אורי ואורי בן ח׳ כשהוליד בצלאל הרי כו׳ שנים וכתיב ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי״ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה משכן בן י״ג שנה הרי מ׳ שנה חסר אחת נמצא שכל אחת מהם היה פחות מן ח׳ כשהולידו. וכן מפורש בפרק בן שורר. *Caleb vero filius Hesron accepit uxorem nomine Azuba*; quia ei fuit uxor appellata Azuba; ideo eodem nomine appellavit filiam suam, sicuti scriptum est. *Cumque mortua fuisset Azuba, accepit Caleb uxorem Ephrata*. Hinc patet, illum habuisse uxorem Azuba appellatam; quæ peperit ei Chur; & Chur genuit Uri, & Uri genuit Bezaleelem. Si cujusque feceris supputationem, unusquisque genuerit oportet ante annum octavum; quia Caleb fuit quadraginta annorum, cum missus est ad explorandam terram; eo tempore jam omnes nati erant. Quando autem erectum fuit tabernaculum, quod fecit Bezaleel, Caleb fuit octo annorum, cum genuisset Azubam filiam suam, & novem, quando genuit Jerintham; & post mortem uxoris suæ Azubæ, duxit Ephrata, & ea peperit ipsi Chur anno sequenti, quo fuit decem annorum; & Chur fuit 8. annorum, quando genuit Uri, & Uri fuit 8. annorum, quando genuit Bezaleelem; sic habentur sex & viginti anni; Verum scriptum est *Exod.* xxxvi. 2. *Et omnem* איש *virum Sapientem corde*; atqui non dicitur *Vir*, qui sit natu minor tredecim annis. Itaque Bezaleel, cum fecit Tabernaculum, tredecim fuit annorum. Sic habentur quadraginta anni, minus uno, & consequitur quoque singulos genuisse, antequam essent octo annos nati. Sic explicatur *Gemar Babyl.* cap. II. *Sanedrin*. *Kimchi* ad l. c. *Paral.* וכלב בן חצרון יש מרבותינו ז״ל שאמרו כי הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא בן יפונה שפנה עצמו מעצת מרגלים ומה שאמר בן עתניאל אחי כלב אמרו כי אחיו היה מן מאמו ולא היה בן קנז אלא חורגו ושהוא בן אשתו ואמרו דוקי׳ דכתב הקנזיי ולא כתב בן קנז ולא יראה כן לפי פשטי הכתובי׳ כי לפי פשטי הכתובי׳ נראה כלב זה היה מבני חצרון הראשונים ואמר כי אחר לקח בת מכיר והו׳ בן ששים שנה ואם כמו שאמרו ר״ל כי היה כלב בן יפונה כשהולי׳ חצרון כלב היה חצרון בן מאה ושבעים שנה כי כלב אמר בן ארבעים שנה אנכי בשלוח אותי משה עבד ה׳ וזה היה בשנה שניה שיצאו ממצרים וחצרון היה מבאי מצרים. *Caleb vero filius Hesron*. Quidam ex nostris sapientibus f. m. dicunt, hunc Calebum esse filium Jephynneh, & vocari יפנה Jephynneh, quia פנה declinaverit a consilio exploratorum. Quod vero dicitur *Jos.* xv. 17. *Othoniel filius Cenez, frater Caleb*; id ita explicant, illum fratrem ejus fuisse a matre, non autem filium Kenas germanum, sed privignum, filium uxoris ejus. Id inde putant colligi, quod vocetur aliquando הקנזי *Cenisseus*, non filius Cenas (ut *Num.* xxxii. 12. *Jos.* xiv. 6. 14.) Verum non videtur, rem ita se habere juxta sensum Scripturæ literalem. Hic enim videtur docere, hunc Calebum fuisse ex filiis Hesron prioribus. Præterea dicitur; quod postea duxerit Hesron

ron filiam Machir, cum esset sexagenarius; vers. 20. Quod si autem ut Sapientes nostri f. m. volunt, hic Caleb sit Caleb filius Jephynneh, tum quando Hesron genuit Calebum, centum septuaginta annorum fuit Hesron; Caleb autem dicit *Jos.* XIV. 7. *Quadraginta annorum eram, quando misit me Moyses famulus Domini*. Hoc vero factum fuit anno secundo exitus ex Ægypto, & Hesron fuit inter eos, qui ingressi sunt in Ægyptum. *Aben Ezra* ad *Exod.* XXXI. על דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בריאות גמורות והמשכילים יבינים. Juxta sensum Scripturæ literalem, Caleb filius Jephynneh non est Caleb filius Hezron, ex solidis rationibus, quas intelligentes animadvertent.

Bezaleel præ ceteris XXXI. *Exod.* sapientia, intelligentia, & scientia celebratur ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה. *Et implevi eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere ad excogitandum quicquid fabrefieri potest ex auro, & argento, & ære, marmore, & gemmis, & diversitate lignorum*. Et *Targum* ואשלמית עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחוכמתא ובסוכלתנו ובמדע ובכל עיבידא לאלפא אומנון למיעבד בדהבא ובכ׳ספא ובנחשא ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עיבידא. *Et in implevi eum spiritu prophetico coram Deo, sapientia, & intelligentia, & scientia, & in omni opere, ad docendum artifices ad operandum in auro, in argento, & in ære, & in artificiis lapidis pretiosi ad implendum, & in artificio ligni ad operandum in omni opere*. Et ibid. XXXV. 31. וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכת מחשבת ולהורת נתן בלבו הוא. *Implevitque eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia, & omni doctrina; ad excogitandum, & faciendum opus in auro, & argento, & ære, sculpendisque lapidibus, & opere carpentario; quicquid fabre adinveniri potest dedit in corde ejus*. Et *Targum*. ואשלים עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו ובמדע ובכל עיבידא ולאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עיבידא אומנון ולאלפא יהב בלביה הוא. *Et implevit illum spiritu prophetico coram Deo in sapientia, in intelligentia, & in scientia, & in omni opere; ad docendum artifices ad operandum in auro, & in argento, & in ære; & in artificiis lapidis pretiosi ad implendum, & in opere ligni, ad operandum in omni opere artificum; & doctrinam posuit in corde ejus*. Aben Ezra ad *Exod.* XXI. ואמלא אותו כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתיב ונחם עליו רוח יי׳ ופירושו מה היה רוח יי׳ והיה רוח חכמה ובינ׳ חכמה היה הצורות האצורות באחרונית מוח הראש ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיה הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש כי החכמה כנגד הנקב האחרון והדעת המתחברת בנקב המוח על המצח מההרגשות וב לשון ישמעאל קורין הדעת אלתב ייל והתבונה אלפכרה והחכמה חכמה והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדו׳ וערכים ומלאכת שמי׳ וחכמת התולדת וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפילו מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בוי״ו. *Et implevi eum*; sicuti dictum est Deuter. XXXIV. 9. *Josue vero filius Nun repletus est spiritu sapientiæ*. Pariterque scriptum est *Isai.* II. 2. *Et requiescet super eum spiritus Domini*; Interpretantur; quinam est Spiritus Domini? Est spiritus sapientiæ, & intelligentiæ; sapientia continet formas expressas in cerebri parte posteriori capitis; & vox תבונה & בינה derivatur ex בין, & est forma consistens inter formam scientiæ & formam sapientiæ contra foramen medium in cerebro capitis; etenim sapientia sita est contra foramen posterius, & scientia conjungitur in cerebri foramine supra frontem ex sensibus, & Ismaelitice scientia vocatur אלתביייל, & intelligentia אלפכרה, sapientia vero חכמה; & ecce Bazaleel plenus erat omni sapientia in supputatione, & in mensuris, & in æstimationibus, & in operibus cœlestibus, & in sapientia generationum, & in arcano animæ, & excellebat omnes viros sui seculi, quia noverat omne opus; etenim multi sapientes corde ne unum quidem opus norunt; ideoque scriptum est, *& in omni opere* cum ו. Ex multis Scripturæ locis patet sapientiam non in cerebro cum Platone, sed in corde collocatam esse. Hinc *Exod.* XXVIII. 3. ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה. *Et loqueris cunctis sapientibus corde, quos replevi spiritu sapientiæ*. Et *Targum*. ואת תמליל עם כל חכמי לבא דאשלמית רוח חוכמתא. *Et tu loqueris cum omnibus sapientibus corde*,

quos replevi ſpiritu ſapientiæ. Et ibid. xxxi. 6. ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. *Et in corde omnis ſapientis corde poſui ſapientiam*. Et *Targum* ובלב כל חכימי לבא יהבית חוכמתא. *Et in corde omnium ſapientium corde poſui ſapientiam*. Et ibid. xxxv. 10. וכל חכם לב בכם יבצו; *Quiſque veſtrum ſapiens eſt corde, veniat*. Et *Targum* וכל חכימי לבא דבכון ייתון; *Et omnes ex vobis ſapientes corde veniant*. Ibid. verſ. 34. מלא אתם חכמת לב; *implevit illos ſapientia cordis*. Et *Targum*. אשלים עמהון חכימות לבא; *implevit eos ſapientia cordis*. Et ibid. xxxvi. 1. וכל איש חכם לב; *& omnis vir ſapiens corde*. Et *Targum*. וכל גבר חכים לבא; *& omnis vir ſapiens corde*. Ibid. verſ. 2. ואל כל איש חכם לב; *Et ad omnem virum ſapientem corde*. Et *Targum* ולכל גבר חכים לבא; *& ad omnem virum ſapientem corde*. Ibid. verſ. 8. ויעשו כל חכם לב. *Feceruntque omnes corde ſapientes*. Et *Targum*. ועבדו כל חכימי לבא. *Et fecerunt omnes ſapientes corde*. *Proverb.* x. 8. חכם לב יקח מצות. *Sapiens corde præcepta ſuſcipit*. Et *Targum*. דחכים לבא יקבל פוקדנא. *Sapiens corde præcepta ſuſcipit*. Job ix. 4. חכם לבב. *Sapiens corde eſt*. Et *Targum*. חכימא ליבא. *Sapiens corde*. Ibid. xxxvii. 24. כל חכמי לב *omnes ſapientes corde*. Mulieres quoque ſapientes corde. *Exod.* xxxv. 25. appellantur. וכל אשה חכמת לב. *Et omnis mulier ſapiens corde*. Et *Targum* וכל אתתא חכימת לבא. *Et omnis mulier ſapiens corde*. Hinc apud Romanos, qui ſapientia excelleret *corculum* appellatus eſt. *Cicero* 1. Tuſcul. *Naſica ille prudens, corculum appellatus. Corculum enim*, teſte *Feſto*, *dicebant antiqui ſolertem & acutum*. *Plinius* lib. vii. cap. 31. *Reliquis* [inquit] *animi bonis, præſtitere ceteros mortales ſapientia, ob id Cati, Corculi apud Romanos cognominati*. Stulti & improbi corde carere dicuntur. *Prov.* vi. 32. ואף אשה חסר לב משחית נפשו; *Qui autem adulter eſt, propter cordis inopiam perdet animam ſuam*. Et ibid. vii. 7. נער חסר לב; *Et juvenem carentem corde*. Et ibid. ix. 4. חסר לב אמרה לו; *& inſipientibus* (ſc. corde carentibus) *locuta eſt*. Et ibid. x. 13. בשפתי נבון תמצא חכמה לב ושבט לגו חסר. *In labiis ſapientis invenitur ſapientia, & virga in dorſo ejus, qui indiget corde*.

I. Ara, quæ pariter מזבח הקטרת *altare ſuffitus*, מזבח הזהב *altare aureum*, מזבח הפנימי *altare interius* appellata eſt, exſtructa erat ex lignis Setim, ſicut dicitur *Exod.* xxx. 1. ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו. *Facies quoque altare ad adolendum thymiama de lignis Setim*. Et *Targum* ותעביד מדבחא לאקטרא עלוהי קטורת בוסמין דאעי שטין תעביד יתיה. *Et facies altare ad adolendum ſuper eo ſuffitum aromatum, de lignis Setim facies illud*. Et ibid. xxxvii. 25. ויעש מזבח הקטרת עצי שטים. *Fecit & altare thymiamatis de lignis Setim*. *Targum* iterum ועבדית מדבחא דקטורת בוסמיא דאעי שיטין. *Et fecit altare ſuffitus aromatum de lignis Setim*. De lignis Setim ſatis ſuperque a nobis dictum eſt in Vol. X. *Theſaur.* in diſſertatione de menſa & panibus Propoſitionis; Vide Vol. VIII. *Theſaur.* diſſert. Cl. *Haſæi* de lignis Sittim. Hæc ara auro obducta erat ſicut dicitur *Exod.* xxx. 3. וצפית אתו זהב טהור. *Et veſties illud auro puriſſimo*. Et *Targum*. ותחפי יתיה דהב דכי *Et obduces illud auro puriſſimo*. Et ibid. xxxvii. 26. ויצף אתו זהב טהור *Veſtivitque illud auro puriſſimo*. *Targum* iterum וחפא יתיה דהב דכי; *& obduxit illud auro puriſſimo*. Septem auri genera numerantur ab Judæis Hieroſ. *Joma* 41. 4. שבעה זהבים הן זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב מופז זהב מזוקק זהב שחוט זהב פרויים זהב טוב כמשמעו וזהב הארץ ההיא טוב אמר ר׳ יצחק טובוי די בבייתיה טובוי דו בלווייתיה זהב טהור שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום ואתייא כר תני מעשה במנורת זהב שעשה משה במדבר והיתה יתירה דינר זהב והכניסוה לכור שמונים פעם ולא חסרה כלום ויאורת עד דלה יקום על ברריה הוא חסר סנין מן דו קיים על ברריה לא חסר כלום זהב סגור שהוא מכסיף כעד כל הזהבים שהיו שם אמר ר׳ שמואל בר ר״ יצחק כתיב ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבית ואת כל הבית צפה זהב וארת אמר אבן אלא שהיה מכסיף כעד כל הזהבים שהיו שם זהב מופז ר׳ פטרוקי אחוה דר׳ דרוסא בשם ר׳ בא בר בינה דומה לאש מצהרת כנפרית אמר ר׳ אבין לשם מקומו הוא נקרא וזהב מאופז זהב מזוקק שהיו מחתכין אותו כותים וטחים אותו בצק ומאכילין אותו לנעמיות והן מסננות אותו ויש אומרים שהיו טומנין אותו בזבל שבע שנים זהב שחוט שהיה נמשך כשעוה אדריינוס היה לו משקל ביצה דקלטינוס היה לו משקל דינ׳ גורדינון זהב פרויים ר׳ שמעון בן לקיש אמר אדום דומה לדמו של פר. Septem ſunt auri genera; aurum bonum, aurum purum, aurum סגור, aurum מופז aurum מזוקק, aurum שחוט, aurum פרויים; aurum bonum juxta ſenſum literalem; *Gen.* II. 12. *Et aurum terræ illius optimum eſt*; Dicit R. Iſaach; melius, quod

quod domi habebat, melius, quod habebant ejus ſocii: aurum טהור, quod ſi immittatur in fornacem, nihil ex eo deficit. Et hoc eruitur, ſicut traditur hiſtoria de candelabro aureo quod fecit Moſe in deſerto, ex quo ſuperfuit denarius aureus, ex quo octogies in fornacem immiſſo nihil defecit; & hoc recte ſe habet, quod priuſquam deveniat ad ſuam puritatem, demittit fæces, poſtquam pervenit ad ſuam puritatem, nihil diminuitur. Aurum סגור, quod palleſcere facit quaſi teſtis omnia aura; quæ ibi deprehendantur. Dicit R. Samuel bar R. Iſaach; ſcriptum eſt; *& ſeptem millia talentorum argenti expurgati ad inducendos parietes domus; nihilque erat in templo, quod non auro tegeretur*; Et tu dicis lapidem; ſed palleſcere faciebat quaſi teſtis cuncta aura, quæ ibi deprehenderentur; Aurum מופז R. Patrochi frater R. Deroſa nomine R. Ba bar Bina aſſimilat igni fulgenti in ſulphure. Dicit R. Abin, e loci nomine appellatur; *& aurum* מאופז. Aurum מזוקק, quod concidunt quaſi oleas, & paſta oblinunt, & voluptatis cauſa comedunt, illudque purificant. Alii dicunt, quod recondant in ſtercore ſeptem annis. Aurum שחוט, quod quaſi cera trahatur. Adrianus habebat pondus hujuſmodi. Diocletianus habebat pondus denarii Gordiani Aurum פרויים, R. Simeon ben Lachiſch dicit, erat rubrum ſimile ſanguini juvenci. *Babyl. Joma* 44. 2. אמר רב חסדא שבעה זהבי׳ הן זהב וזהב טוב וזהב אופיר וזהב מופז וזהב שחוט וזהב סגור וזהב פרוים זהב וזהב טוב דכתיב וזהב הארץ ההיא טוב זהב אופיר דאתי מאופי׳ זהב מופז שדומה לפז זהב שחוט שנטוה בחוט זהב סגור בשעה שנפתח החנויות נסגרות זהב פרוים שדומ׳ לדם הפרים רב אשי אמ׳ חמשה הן. Dicit R. Chaſda; ſeptem ſunt auri genera, aurum, & aurum bonum, & aurum אופיר, & aurum מופז & aurum שחוט, & aurum סגור, & aurum פרוים; aurum & aurum bonum; ſcriptum eſt *Gen.* II. 12. *Et aurum terræ illius optimum eſt*. Aurum אופיר, quod ex Ophir adducitur; aurum מופז, quod auro purgatiſſimo ſimile eſt; aurum שחוט, quod filo netur; aurum סגור, quando aperitur, officinæ clauduntur; aurum פרוים, quod ſanguini juvencorum ſimile eſt; R. Aſe dicit; quinque ſunt. Aurum טהור non ſolum in ara exteriori, ſed etiam in Arca, Menſa, Candelabro, & in veſtibus Sacerdotis uncti memoratur. *Exod.* XXV. 11. de Arca. וצפית זהב טהור. *Et deaurabis eam auro mundiſſimo*. Et *Targum*. ותחפי יתיה דהב דכי; *& obduces eam auro puriſſimo*. Ibid. verſ. 24. de Menſa. וצפית אתו זהב טהור. *Et inaurabis eam auro puriſſimo*. Et *Targum*. ותחפי יתיה דהב דכי. *Et inaurabis eam auro puriſſimo*. Et ibid. de Candelabro verſ. 31. ועשית מנרה זהב טהור. *Facies & candelabrum de auro mundiſſimo*. Et *Targum*. ותעביד מנרתא דהב דכי. *Et facies candelabrum de auro puriſſimo*. Et ibid. XXVIII. ושתי שרשרת זהב טהור; *Et duas catenulas ex auro puriſſimo*. Et *Targum*. ותרתין תיכין דדהב דכי; *Et duas catenulas ex auro puriſſimo*. Ibid. verſ. 22. ועשית על החשן שרשרת גבלת מעשה עבת זהב טהור. *Facies in rationali catenas ſibi invicem cohærentes ex auro puriſſimo*. Et *Targum*. ותעביד על חושנא׳ תיכין מתחמן עובד גדילו דהב דכי. *Et facies in rationali catenas terminatas, opere perplexo ex auro puriſſimo*. Ibid. verſ. 36. ועשית ציץ זהב טהור. *Facies & laminam de auro puriſſimo*. Et *Targum*. ותעביד ציצא דדהב דכי; *Et facies laminam de auro puriſſimo*. Aurum dictum fuiſſe טהור credendum eſt, quod pluribus vicibus in fornace conflatum & expurgatum eſſet. *Pſalm.* XII. 17. fit mentio argenti ſepties expurgati & conflati. אמרות יהוה אמרות טהרות כסף צריף בעליל לארץ מזוקק שבעתים. *Eloquia Domini, eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum*. Et *Targum*. מילין דיי מילייא דכיון סימא סנינא כורא על ארעא זקיק שיבעתי זמנין. *Eloquia Domini, eloquia pura; argentum depuratum in catino ſuper terram, expurgatum ſeptuplum*. Et *Targum* iterum *Cantic.* II. 11. מן הכספא דמזוקק שבע זמנין *quam argentum, quod purgatum eſt ſeptem vicibus*. Aurum Candelabri in fornace millies fuiſſe a Salomone depuratum ſcribunt Judæi Interpretes *Babyl. Menachoth* 29. דאמר ר׳ יהודה אמר רב עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביא לה אלף ככר זהב והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידהו על ככר איני והכתי׳ וכל כלי משקה עשה המלך שלמה זהב וכו׳ כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה זהב סגור קא אמרינן ומי חסר כולי האי והתניא ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר מעשה והיתה נצורת בית מנורה המקדש יתיר׳ על של משה בדינר זהב קורדיקיני והכניסו׳ שמוני׳ לכור והעמידוה על ככר. Dicit R. Jehuda, dicit Rab; decem candelabra fecit Salomon, & pro ſingulis attulit mille talenta aurea, & millies in fornacem immiſſis, ex his reliquum fuit talentum; Itane? Nonne ſcriptum eſt

1. *Reg.*

1. *Reg.* x. 21. *Sed & omnia vaſa de quibus potabat Rex Salomon, erant aurea, & univerſa ſupellex Domus ſaltus Libani de auro puriſſimo; non erat argentum, nec alicujus pretii putabatur in diebus Salomonis?* Et de auro סגור dicimus; tantumne defecit? At eſt traditio: R. Joſe bar R. Jehuda dicit; exſtat hiſtoria; fuit efformatum candelabrum domus ſanctuarii quod ſuperabat Moſaicum denario aureo Kardiano, & octogies in fornacem immiſſo, ſuperfuit talentum. Et *Hieroſ. Schekalim* 50. 2. ר׳ יהודה בשם
אסי היה שלמה נוטל אלף ככרי זהב
ומכניסן לכור ומוציאן עד שהוא מעמידן
על אחד לקים מה שנאמר ככר זהב
טהור עשה אותה וגומ׳ תני אמר ר׳ יוסי
בי ר׳ יהודה מעשה במנורת זהב שעשה
משה במדבר והיתה יתירה דינר זהב
והכניסוה לכור שמונים פעם ולא חסרה
כלום ויאות עד דלא יקום על ברריה
הוה חסר סגין מן דו קנים על ברריה
לא חסר כלום. R. Jehuda nomine Aſe. Salomon ſumta mille talenta aurea immiſit in fornacem, & eduxit, donec unum tantum ſuperfuit, ad obſervandum quod dictum eſt *Exod.* xxv. 39. *Omne pondus candelabri . . . . habebit talentum auri puriſſimi &c.* Traditio; dicit R. Joſe diſcipulus R. Jehudæ. Hiſtoria de candelabro, quod fecit Moſe in deſerto; ex eo ſuperfuit denarius aureus, quo immiſſo octogies in fornacem, nihil ex eo defecit; & priuſquam venit ad ſuam puritatem, fæces defecerunt, poſtquam venit ad ſuam puritatem, nihil defecit. Vide *Hieroſ. Joma* 41. 4. Argentum in catillo, & aurum in fornace fuiſſe depuratum patet ex *Prov.* xvii. 3. מצרף לכסף וכור לזהב. *Catillus argento, & fornax auro convenit.* *Targum* צרפא נקי לכספא וכורא לדהבא *Catillus mundus argento, & fornax auro.* Et xxvii. 21. מצרף לכסף וכור לזהב; *Catillus argento, & fornax auro.* Et *Targum* צרפא לכספא וכורא לדהבא; *Catillus argento, & fornax auro. Deut.* iv. 20. *Fornax ferrea* memoratur. ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים *Et eduxit vos de fornace ferrea Ægypti.* Et *Targum* אפיק יתכון מכורא דברזלא ממצרים *Et eduxit vos de fornace ferrea ex Ægypto.* Ubi *Raſchi*. כור היא כלי שמזקקים בו את הזהב. Fornax eſt vas, ubi aurum depuratur. Et 1. *Reg.* viii. 51. אשר הוצאת ממצרים מתוך כור הברזל. *Quos eduxiſti de terra Ægypti de medio fornacis ferreæ.* Et *Targum* אינון דאפיקתא ממצרים מגו כורא דברזלא; *quos eduxiſti de Ægypto de medio fornacis ferreæ.*

Ubi iterum *Raſchi*. כור דברזל חרסי׳ שמזקקין בו זהב קרוי כור. Fornax ferrea; Vaſa teſtacea, ubi aurum depuratur, vocantur כור. Et *Jerem.* xi. 4. ביום הוציאי אתם מארץ מצרים מכור הברזל. *In die quo eduxi vos de terra Ægypti de fornace ferrea.* Et *Targum* ביום האפקית דתהון מארעא דמצרים מכורא הברזלא. *In die quo eduxi vos de terra Ægypti de fornace ferrea.* Veruntamen in conflando argento ceteriſque metallis aliquando memoratur fornax. Ezech. xxii. 18. בן אדם היו
לי בית ישראל לסוג כלם נחשת ובדל
וברזל ועופרת בתוך כור סגין כסף היו
וגו׳ קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת
ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש
להנתיך וגו׳ כהתיך כסף בתוך כור. *Fili hominis verſa eſt mihi domus Iſrael in ſcoriam; omnes iſti æs, & ſtannum & ferrum & plumbum in medio fornacis, & ſcoria argenti facti ſunt &c. Congregatione argenti & æris, & ſtanni, & ferri, & plumbi in medio fornacis ut ſuccendam in ea ignem ad conflandum &c. Ut conflatur argentum in medio fornacis.* Et *Targum*. בר אדם הוו קדמי בית
ישראל לפסולא כולהון כמא דמער בנחש
ובעיץ וברזל ואבר בגו כורא לפסולא
כספא הוו וגו׳ במיכנש כסף ונחש וברזלא
ואבר ובעיץ לגו כורא לאתקפא עלוהי
נורא לאמסיותיה וגו׳ כאיתמסאה כסף
בגו כורא. *Fili hominis, coram me eſt domus Iſrael in ſcoriam, omnes quaſi æs, ſtannum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis in ſcoriam argenti ſunt &c. In congregatione argenti, & æris, & ferri, & plumbi, & ſtanni intra fornacem, ad ſuccendendum in iis ignem ad liquefaciendum &c. Ut conflatur argentum in medio fornacis.*

Craſſities auri in ara interiori erat in quantitate denarii aurei. *Hieroſ. Chagiga* 79. 4. אמר ר׳ שמעון בן לקיש בשם
ר׳ הושעיה כעובי דינר גורדיינון חיה בו. Dicit R. Simeon ben Lachiſch nomine R. Jehoſua juxta craſſitiem denarii Gordiani in eo auri obductio erat. Vide *Gem. Eruvin* 19. Quantitas denarii aurei demonſtrari poteſt ex Hieroſ. *Kidduſcim* 58. 4. וכמה היא פרוטה משמונה
באיסר האיטלקי תני האיסר אחד מעשרים
וארבע בדינר כסף דינר כסף אחד מעשרים
וארבע בדינר זהב תני ר׳ חייה סליעא
ארבעה דינרין שש מעה כסף דינר שני
פונדיוניך מעה מעה שני איסרין פונדיון
שני מסומיסין איסר שני קרדיונטס מסומס
שני פרטות. Quanta erat Pruta? Una ex octo partibus aſſarii Italici. Traditio: aſſarium una ex viginti quatuor partibus denarii argentei; denarius argenteus una ex viginti quatuor partibus dena-

denarii aurei. Traditio R. Chija; ſiclus facit quatuor denarios; ſex main argenti faciunt denarium; duo pondiola faciunt maa; maa facit duos aſſarios; Pondion facit duos muſmeſin; aſſarium facit duos kardontas; muſmas facit duas prutas.

Altare aureum in latitudine & in longitudine cubitum patebat, & duos cubitos in altitudinem aſſurgebat. אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו. *Habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, id eſt quadrangulum, & duos cubitos in altitudine; Exod.* xxx. 2. *Targum.* אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהי ותרתין אמין רומיה. *Longitudo ejus unius cubiti, & cubiti latitudo, quadrangulum erit, & duorum cubitorum ejus altitudo.* Ubi *Aben Ezra* המזבח גבוה על השלחן חצי אמה; *Altare erct menſa altius dimidio cubito. Abarbanel* ad l. c. *Exodi*. ואמנם אמרו ועשית מזבח מקטר וגו' בא במקום הזה לפי שאמ' למעלה וזה אשר תעשה על המזבח וזכר קרבנות התמידין חשש הכתוב' שמא יאמר אדם ולמה לא זכרת בעבודת המזבח ההוא הקטרת שיעשו בכל יום שהוא בחיוב כמו התמידין לכן אמ' שענין הקטרת לא היה נעשה על המזבח החיצון אלא תעשה מזבח אחר להקטיר עליו קטרת סמים נקי כמו שיזכור ושיעשה אותו עצי שטים כמו מזבח העולה ושיהיה רבוע אמה ארכו ואמה רחבו על זויות נצבות ואמתים קומתו שיגיע עד לב המקטיר. Verum dictum eſt; *Facies quoque altare ad adolendum &c.* memoratur hoc loco, quia ſupra dictum eſt; *Et hoc eſt, quod facies ſuper altare*; & memorantur ſacrificia jugia; curam habet Scriptura; ne quis dicat; & cur non commemoratur in miniſterio hujus altaris ſuffitus, quod adolebatur quotidie, qui offerendus erat ex debito, ſicuti ſacrificia jugia? idcirco dicitur, quod ſuffitus non eſſet adolendus ſuper altare exterius, ſed ſuper alterum altare, in quo ſuffitus adoleretur, uti commemoratur; & illud exſtructum eſt ex lignis Setim, ſicut altare holocauſti; eratque quadrangulum; cubiti unius ejus longitudo, & cubiti latitudo ad angulos ſtabilitos, & duorum cubitorum altitudo, ut ad cor adolentis pertingeret. Hoc vero animadvertendum eſt, cubitos altaris aurei quinque, non vero ſex palmorum fuiſſe. *Babyl. Menachoth 97.* ר״מ אומר כל אמות שהיו במקדש בינוניות חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד. R. Meir dicit omnes cubitos, qui fuerint in ſanctuario, fuiſſe mediocres, excepto altari aureo, & cornu, & ambitu, & fundamento. *Miſna Celim* xvii. 10. ר' מאיר אומר כל האמות היו בינוניות חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד ר' יהודה אומר אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה. R. Meir dicit. Omnes cubiti ſunt mediocres, excepto altari aureo, cornu, ambitu, & fundamento: R. Jehuda dicit; cubitus ædificii erat ſex palmorum, vaſorum autem quinque. *Schilte Haggibborim* cap. 72. לכן דעו כי האמות שדברו בם רבותינו ז״ל לא היו לעולם שוות זו לזו כי הנה האמות של מזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד היו של חמשה טפחים כדרבי יהודה במנחות פרק שתי הלחם משנה חמשית ואלה נקראו אמות קטנות אמנם אמות בנין הבית ושאר הדברים הקדשים היו של ששה טפחים כדרבי מאיר דהלכתא כותיה ובאלה מדד משה את המשכן ונקראו של משה או אמות בינוניות מפני שהיו במקדש אמות יותר גדולות מאלה אמרו רבותינו ז״ל במסכת כלים פרק כל כלי בעלי בתים משנה תשעית ששתי אמות היו על שער מזרחית של הר הבית שעליו שושן הבירה אחת על קרן מזרחית צפונית ואחת על מזרחית דרומית ושעל קרן מזרחית צפונית היתה יתירה על של משה חצי אצבע ושעל קרן מזרחית דרומית היתה יתירה גם כן על האמה שעל קרן מזרחית צפונית חצי אצבע נמצא שזאת היתה' יתירה על של משה אצבע אחד והאומנין העוסקין במלאכת הבית הגדול והקדוש הזה היו נוטלין תמיד הדברים העושין במלאכת בשל משה ומחזרין באמה הזאת שהיתה יותר גדולה ממנה אצבע אחד היינו בדברי השייכי' לבנין בדק הבית שלא היו גדולי הערך וזה כדי שיוסיפו דבר מה משלהם ולא יבוא לידי מעילה ליהנות מן ההקדש שלא כדת אף צורפי הכסף והזהב היו נוטלין בשל משה ומחזירין באמה היתיר עליה חצי אצבע בלבד כדי שלא יבואו לידי פסידא גדולה אם יהיו מחזירין באמה היתירה אצבע שלם אמנם במדה האמה שקראו בינונית מודדין מקצת הדברים הקדשים כאומור כמו אורך ורחב הבית ומדת רוב הכלים השיירים לתשמישו. Idcirco ſcitote, cubitos, de quo locuti ſunt ſapientes noſtri f. m. non fuiſſe inter ſe pares; etenim cubiti altaris aurei, & cornu, & ambitus, & fundamenti, erant quinque palmorum juxta ſententiam R. Jehuda in *Gemara Babyl. Menachoth 97.* atque iſti vocabantur cubiti minores; verum cubiti ædificii templi, ceterarumque rerum ſanctarum erant ſex palmorum juxta ſententiam R. Meir, & deciſio eſt juxta ejus mentem; atque his menſus eſt Moſe tabernaculum, & vocantur cubiti Moſaici, aut cubiti mediocres, quia in ſanctuario erant cubiti his majores. Dixerunt ſapientes noſtri f. m. in *Tractatu*

ſtatu Celim xvii. 9. Duo enim cubiti
erant in Suſan palatio, unus ad angu-
lum orientalem aquilonarem, & alter
ad orientalem meridionalem; qui erat
ad angulum orientalem aquilonarem ſu-
perabat Moſaicum dimidio digito & qui
erat ad angulum orientalem aquilona-
rem hunc ſuperabat dimidio digito:
hinc conſtat, quod hic ſuperaret Mo-
ſaicum uno digito; Et artifices, qui
in ſanctuario occupati erant in ope-
re domus hujus magnæ & ſanctæ, ſu-
mebant ſemper ea, quæ ſibi erant
facienda, cubito Moſaico, & reſtitue-
bant hoc cubito, qui illo major erat
digito, ſc. in rebus pertinentibus ad
ædificium inſtaurationis domus, quarum
non augetur æſtimatio, ut aliquid de
ſuo addant, ne prævaricatio ab his
committatur, ſi utilitatem de ſacro per-
cipiant. Argentifices quoque & aurifa-
bri ſumunt cubito Moſaico, & reddunt
cubito dimidio digito redundanti dun-
taxat, ne multum accipiant detrimen-
ti, ſi reſtituant cubito, qui digito in-
tegro Moſaicum ſuperabat. Verum men-
ſura cubiti, qui mediocris appellatur,
partem rerum ſanctarum metiuntur,
ſc. longitudinem, & latitudinem tem-
pli, & menſuram plurimorum vaſorum
pertinentium ad ejus uſum. Hæc cubi-
torum varietas deduci poteſt ex *Eze-
chiele* xl. 5. וביד האיש קנה המדה שש
אמות באמה וטפח. *Et in manu viri
calamus menſuræ ſex cubitorum, in cu-
bito & palmo*. Et *Targum*. וביד גברא
קנה משחתא דחד מנהון שית אמין
באמיא באמתא דהיא אמא ופשך *Et in
manu viri calamus menſuræ, ſex cubito-
rum, in cubito, in cubito, in quo erat
cubitus & palmus*, Ubi *Kimchi*. וקנה
המדה היו בו שש אמות באמה וטפח
באמ׳ היודוע׳ שהיא של חמשה טפחים
וטפח זאת אמה היתה יתירה טפח והית׳
בת ששה טפחים וכן אמרינן במסכת
אמר ר׳ יהודה אמות הבנין ששה טפחים
ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין
באמתא דהיא אמא ופשך. *Et calamus menſu-
ræ, in quo erant ſex cubiti in cubito & pal-
mo*; in cubito cognito, qui erat quinque
palmorum, & palmi; & iſte cubitus au-
ctus eſt palmo, & erat ſex palmorum;
& ſic dicitur in tractatu *Colim*. Dicit
R. Jehuda; cubitus ædificii ſex palmo-
rum, & cubitus vaſorum quinque pal-
morum; & *Jonathan* interpretatur;
ſex cubitorum in cubito, qui conſtabat
cubito & palmo. Ibid. xliii. 13. ואלה
מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח.
*Iſtæ autem menſuræ altaris, in cubitis,
cubito, cubito, & palmo*. *Targum* ואילן
משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא
אמא ופשך. *Et ipſæ ſunt menſuræ al-
taris in cubitis, in cubito, qui conſtabat
cubito & palmo*. Ubi iterum *Kimchi*
ופירוש באמות באמות הידועות בנבואה
זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם
ששה טפחים כי אמה בסתם בת חמשה
טפחים ואת המדה היתה בת ששה
טפחים וכן אמר בתחילת נבואה זו שש
אמות באמה וטפח כמו שפירשנו. Et ex-
plicatur in cubitis, in cubitis cognitis
in hac prophetia; quorum ſinguli cu-
biti conſtabant cubito & palmo, ſc. ſex
palmis; cubitus vero ſimpliciter eſt
quinque palmorum; at hujus menſura
erat ſex palmorum; & ſic dicitur in
principio hujus prophetiæ; *ſex cubiti,
in cubito, & palmo*: ſicut explicavi-
mus.

ממנו קרנתיו. *Cornua ex ipſo pro-
cedent*; *Exod*. xxx. 2. Et *Targum* מיניה
קרנוהי. *Et ex ipſo erunt cornua*. De
cornibus altaris exterioris pariter dici-
tur ממנו תהיין קרנתיו *Et cornua ex ip-
ſo erunt*. Et *Targum* מיניה יהוין קרנוהי;
Et ex ipſo erunt cornua. Ubi *Raſchi*.
ממנו תהינה קרנותיו שלא יעשם לבדם
ויחברם בו; *Et ex ipſo erunt cornua*; ne
ſeparatim exſtruantur, & cum eo con-
jungantur. Ex omnibus Interpretibus Ju-
dæis ab uno *R. Abrahamo ben David*
aræ interioris cornua cap. xxxiii. *Schil-
the Haggibborim* illuſtrata ſunt. והנה
כבר ידענו כי מן העצי שטים האלה היו
יוצאים גם כן הארבע קרנות הצריכים לו
כדכתיב ממנו קרנותיו וכמו שתרגם העבד
לה׳ יונתן בן עוזיאל מניה יהון קרנוהי
זקיפין כו׳ ומפני שלא נכתבת בתורה או
בנביאים מדת הקרנות האלה בארכן רחבן
וגבהן במשפט וגם לא שמעתי שרבותינו
ז״ל דברו בה דבר כמו שדברו במדת קרנות
מזבח העולה במסכת מדות פרק המזבח
היה שלשים ושתים אמרתי כי לא יהיה
עון אשמה על מי שיאמר שיהיו גם כן
בארכן ורחבן ורומן לפי ערך קרנות מזבח
החצון ולא יותר ואם על מקום המערכה
שלו שהיה בארך וברחב עשרים ושמנה
אמות באמה בינונית של ששה
טפחים ועוד נוספו עליהן ארבעה טפחים
שהן בין הכל מאה ושבעים ושנים טפחים
ובקומתו היה עם הקרנות חמשים ושמנה
טפחים כמו שביאר הרמב״ם ז״ל בפרק שלשי
דמדות משנה א׳ שהם בין הכל
עשר אמות בינוניות פחות שני טפחים
היו הקרנות של מזבח החצון הזה
בארך וברחב ששה טפחים ובגובה אמה
אחת בת חמשה טפחים בלבד נבין הוא
גם כן שנאמר שקרנות מזבח הזהב
שהיה בגנו חמשה על חמשה טפחים
ובגבהו עשרה טפחים כאמור יהיו הקרנות
בארכן ורחבן שלשים חלקים מן שלשת
וארבעים חלקי אצבע שהם שלשה
רביעיות אצבע אחד בקרוב וברומן יהיו
שלשה

שלשה אצבעות וארבעה חלקים מן תשעה חלקי אצבע אחד ולה יעבורו ומפני שהקרנות האלה על פי חשבון צודק כאשר כתבנו עתה היו קטנים מאד בארכן ורחבן התורה או רבותינו ז״ל לא הקפידו לכתוב לנו מדתן בפרטות כי הנה כל עדו שקרנות המזבח הזה יעלו על טהרו או גנו לצד מעלה כאמור יספיקו אל שיקראו קרנות הואיל שאין להן בקטרת הקטרת שום שמוש נגלה ועם כי קטנו׳ הן יספיקו׳ היטב לשמוש הזאת דם פר ושעיר של יום הכפורים ולשמוש פר כהן משיח ופר העלם דבר של צבור ודומיהן בפרט כי ההזאות האלה לא יעשו בתמידות על קרנותיו אלא או פעם אחת בשנה או לעתים רחוקים מאד . Verum jam ſcimus, quod ab his lignis Setim eminebant pariter quatuor cornua, quæ illis erant neceſſaria, uti ſcriptum eſt; *ex ipſo coruua ejus*; atque uti interpretatur ſervus Dei *Jonathan ben Uzielis*; *ex ipſo erunt cornua ejus erecta &c.* Et quoniam non ſcriptum eſt neque in lege neque in Prophetis menſura horum cornuum in longitudine, latitudine, & altitudine, ſicut convenit; neque audivi, quod ſapientes noſtri f. m. de his locuti ſint, uti locuti ſunt de menſura cornuum altaris holocauſti in tractatu *Midoth* cap. III. I. dico non peccari ab eo, qui dixerit, ea pariter fuiſſe in longitudine, & latitudine, & altitudine juxta proportionem cornuum altaris exterioris, & non amplius. Et ſi ſuper loco ſtruis qui patebat in longitudine, & latitudine octo & viginti cubitos in cubito mediocri ſex palmorum, præterea adjuncti erant quatuor palmi, ex quibus omnibus efficiebatur ſumma centum & ſeptuaginta duorum palmorum, & in altitudine una cum cornibus eminebat octo & quinquaginta palmos, uti explicat *Maimonides* f. m. in cap. III. I. *Midoth*, ex quibus omnibus efficiebatur ſumma decem cubitorum, minus duobus palmis, erant cornua altaris exterioris in longitudine, & latitudine ſex palmorum, & in altitudine unius cubiti quinque palmorum duntaxat; conveniens eſt, ut dicamus pariter, quod cornua altaris aurei, cujus tectum undiquaque quinque palmos patebat, & ejus altitudo erat decem palmorum, uti dictum eſt, cornua, inquam, eſſent in eorum longitudine & latitudine triginta partium ex tribus & quadraginta partibus unius digiti, quæ continent circiter tres quartas partes digiti; & in altitudine trium digitorum, & quatuor nonarum partium digiti & non amplius. Et quoniam hæc cornua juxta computum exactum, uti ſcripſimus, erant valde parva in longitudine, & latitudine, lex & ſapientes noſtri f. m. nullam curam habuerunt nobis deſcribendi præciſe eorum menſuram; eo quod quantulumcunque cornua hujus altaris ſuper ejus puritatem aut tectum in altitudinem eminerent, uti dictum eſt, ſatis erat, ut denominarentur cornua, cum nullum uſum, qui ſatis cognoſci poſſit, in ſuffitus adolitione obtinerent; & quamvis parva eſſent, tamen ſufficientia erant pro adſperſione ſanguinis juvenci & hirci diei expiationum, & pro uſu juvenci ſacerdotis uncti, & juvenci propter rei ignorantiam coetus, & his ſimilium; præſertim cum hujuſmodi adſperſiones non jugiter peragerentur ſuper ejus cornibus, ſed ſemel in anno, aut in temporibus, altero ab altero remotis.

III. Horum cornuum uſus xxx. *Exod.* 10. perſpicue indicatur לכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם קדש קדשים הוא ליהוה. *Et deprecabitur Aaron ſuper cornua ejus ſemel per annum in ſanguine quod oblatum eſt pro peccato, & placabit ſuper eo in generationibus veſtris. Sanctum Sanctorum erit Domino.* Et *Targum* ויכפר אהרן על קרנתיה חדא בשתא מדם הטאתא דכפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדריכון קודש קדשין הוא קדם יי. *Et expiabit Aaron ſuper cornua ejus ſemel in anno in ſanguine ſacrificii pro peccato expiationum, ſemel in anno expiabit ſuper eo in generationibus veſtris; Sanctum Sanctorum erit coram Domino.* Non injucundum fore putamus, ſi celeberrima hæc ſanguinum adſperſio, qua per Chriſti ſanguinem generalis omnium hominum expiatio teſte *Paulo* in Epiſtola ad *Hebræos* imprimis præfigurabatur, ex *Siphra*, atque ex utraque *Gemara Joma Hieroſolymitana, & Babylonica*, intactis adhuc philologiæ ſacræ fontibus uberrime a nobis in hoc loco illuſtretur. *Siphra* 40. 4. ולקח מדם הפר נוטלו ממי שהוא ממרס והזה ולא המטיף והזה ולא הזורק אצבעו נאמר כאן אצבעו ונאמר להלן אצבעו מה אצבעו האמור להלן הימנית המיומנת שבימין אף אצבעו האמור כאן הימנית המיומנת שבימין אל פני הכפורת קדמה זה בניין אב כל מקום שנאמר בפורת זה הפנים למזרח דבר אחר אל פני הכפורת קדמה אינו מתכוין להזו׳ לא למעלן ולא למטן אלא כמצליף לפני הכפורת יזה שבע פעמים לא שבע טיפים שבע פעמים שיהא מונה שבע פעמים הרי אחת ושבע ושחט את שעיר החטאת אשר לעם וגו׳ והביא את דמו אל מבית לפרוכת מלבד שהוא נכנס בו לפני ולפנים

אין לי אלא דם השעיר שהוא נכנס בו לפניי ולפנים מניין לדם הפר שיכנס בו לפניי ולפנים ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם השעיר נכנס בו לפניי ולפנים אף דם הפר יכנס בו לפניי ולפנים והזה אותו אל הכפורת מלמד שהיה נותן אחת למעלה ולפני הכפורת איני יודע כמה הם הריני דן נאמר מתן דמים בפר למטה ונאמר מתן דמים בשעיר למטה מה מתן דמים האמורים בפר למטן שבע אף מתן דמים האמורים בו למטן שבע או כלך לדרך זו נאמר דמים למעלה ונאמר דמים למטה מה למעלה אחת אף למטה אחת נראה למי דומה דנין מלמטן משל מטן ואין דנין למטה משל מעלן או כלך לדרך זו דנים דם השעיר מדם השעיר ואין דנים דם השעיר מדם הפר ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם הפר למטן שבע אף דם השעיר למטן שבע ואינו יודע כמה ליתן מדם הפר למעלה נאמר למעלה מתן דמים בשעיר ואמר מתן דמים בפר למעלה מה מתן דמים האמורים בשעיר למעלה אחת אף מתן דמים האמורים בפר למעלה אחת או כלך לדרך זו נאמרו דמים למטן ונאמרו דמים למעלן מה דמים האמירים בו למטן שבע אף דמים האמורים בו למעלה שבע נראה למי דומה דנים של מעלן משל מעלן ואין דנים של למעלה משל מטה או כלך לדרך זו דנים דם הפר מדם הפר ואין דנים דם הפר מדם השעיר ת״ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר שהיו כל מעשיו שוים מה דם הפר למטה שבע אף דם השעיר למטה שבע ומה דם השעיר למעלן אחת אף דם הפר למעלן אחת וגו׳ וכן יעשה לאהל מועד כשם שהוא עושה לפניי ולפנים כך הוא עושה בהיכל מה לפני ולפנים אחת למעלן ושבע למטן מדם הפר אף בהיכל אחת למעלה ושבע למטן מדם הפר ומה לפני׳ ולפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם השעיר אף בהיכל אחת למעלה ושבע למטה מדם השעיר השוכן אתם בתוך טומאתם אע״פ שהם טמאים שכינה ביניהם וכל אדם לא יהיה יכול בעזרות ת״ל באהל מועד אין לי אלא באהל מועד מניין לרבות שילה ובית עולמים ת״ל לכפר בקודש אין לי אלא בשעה שנכנס לכפר בקטורת מניין כשכנסם לכפר ברמים ת״ל בביאו לכפר אין לי אלא בביאה מניין אף ביציאה ת״ל בצאתו עד צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל כפרתו קודמת לכפרת ביתו וכפרת ביתו קודמת לכל ישראל ויצא אל המזבח אשר לפני יי׳ מה ת״ל אמור ר׳ נחמיה לפי שמצינו בפרו הבא על כל המצוות שהוא עומד חוץ למזבח ומזה הפרכות בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן ת״ל אשר לפני יי׳ והיכן היה לפנים מן המזבח או אינו מדבר אלא במזבח החיצון ת״ל אשר לפני יי׳ הא אינו מדבר אלא במזבח הפנימי וכפר עליו כפרה שהיא בגופו ולקח מדם הפר ומדם השעיר בזמן שהיה מעורבים יכול מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו ת״ל מדם חטאת הכיפורים אחת הא מה אני מקיים לקח הדם הפר ומדם השעיר בזמן שהם מעורבים ונתן על קרנות המזבח מתחיל מקרן מזרחית צפונית צפונית מערבית מערבית דרומית דרומית מזרחית מקום שהוא מתחיל בחטאת על מזבח החיצון שם הוא גומר על מזבח הפנימי ר׳ יהודה אומר משום ר׳ אליעזר במקומו הוא עומד ומחטא ועל כולן הוא נותן מלמטן למעלן חוץ מזו שהיתה לפניו שהיה נותן מלמעלן למטן סביב ר׳ ישמעאל אומר נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב מה סביב האמו׳ כאן הפסיק ארבע מתנות אף סביב האמור להלן הפסיק ארבע מתנות והזה עליו על טהרו של מזבח מן הדם שבענין שבע פעמים לא שבע טיפים שבע שיהא מונה שבע פעמים לא אחת ושבע וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל טהרו לשעבר וקידשו לעתיד לבוא וכלה מכפר אל הקודש אם כיפר כלה דברי ר׳ עקיבא אמר לו ר׳ יהודה מפני מה הוא אומר אם כלה כיפר אלא ללמד שאם חיסר אחת מכל המתנות כאילו לא כיפר מכפר את הקודש זה לפניי ולפנים את אהל מועד זה היכל המזבח זה המזבח מלמד שכל אחד ואחד כפרה בפני עצמו מיכן אמרו נותן מקצת מתנום שבפנים ונשפך דם יביא דם אחר ויתחיל כתחילה במתנות שבפנים ר׳ אלעזר ור׳ שמעון אמרו אינו מתחיל אלא ממקום שפסק גמר את המתנות שבפני׳ ונשפך את הדם יביא דם אחר ויתחיל כתחילה במתנות שבחוץ נתן מקצת מתנות ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל כתחילה במתנות שבחוץ ר׳ אלעזר ור׳ שמעון אומרי׳ אינו מתחיל אלא ממקום שפסק גמר מתנות שבחוע ונשפך הדם יביא דם אהר ויתחיל במתנות המזבח נתן מקצת מתנות במזבח ונשפך הדם יביא דם אחר כתחילה ויתחיל במהנות המזבח ר׳ אלעזר ור׳ שמעון אומרים אינו מתחיל אלא ממקום שפסק גמר מתנית המזבח ונשפך הדם אין מתן היסוד מעכב . *Tollet quoque de sanguine vituli*. *Levit*. XVI. 14. sumebat ab eo, qui miscebat; & *asperget*; non guttatim fundet; & *asperget*; non fundet; *digito suo*; dictum est hic *digito suo*; & dictum est illic *digito suo*; sicut *digito suo* eo loco dicto, aptissimo manus dexteræ, ita pariter *digito suo* hic commemorato, aptissimo manus dexteræ. *Contra propitiatorium ad orientem*; hæc est principii constitutio; quod ubicumque commemoratur propitiatorium, est latus orientale. Alia explicatio; *contra propitiatorium ad orientem*; non attendit ad spargendum neque supra, neque infra, sed

quasi

quasi elevans manum ad percutiendum. *Contra propitiatorium asperget septies*, non vero septem guttas; ut septies numeraret, semel & septies. *Cumque mactaverit hircum pro peccato populi &c. Inferet sanguinem ejus intra velum*; ad docendum, quod cum eo in adytum ingrederetur; Non probo nisi pro sanguine hirci, quod cum eo ingrederetur in adytum, unde probatur, quod cum sanguine juvenci in adytum ingrederetur? Ex eo quod dictum est; *sicut præceptum est de sanguine vituli*. Sicut cum sanguine hirci ingreditur in adytum; ita pariter cum sanguine juvenci ingrediebatur in adytum. *Ut aspergat e regione oraculi*; ad docendum, quod semel supra adspergeret; & ad faciem oraculi nescio quoties. Ego sic argumentor; memorantur adspersiones sanguinum in juvenco inferiores, & numerantur pariter adspersiones sanguinum in hirco inferiores; sicut adspersiones sanguinum in juvenco inferius, erant septem, ita pariter adspersiones sanguinum in eo sc. in hirco commemoratæ inferius erant septem. Aut ita est argumentandum; commemorantur sanguines supra, & commemorantur pariter sanguines infra; sicut supra semel, ita pariter infra semel. Videamus cuinam sit similius; explicandum est inferius ab inferiori, at non est explicandum inferius a superiori; aut hoc modo est argumentandum; explicandus est sanguis hirci a sanguine hirci; at non est explicandus sanguis hirci a sanguine juvenci. Idcirco dictum est. *Et faciet ejus sanguinem, sicut fecit sanguini juvenci*; sicut sanguis juvenci septies infra adspergebatur, ita pariter hirci sanguis septies infra erit adspergendus. At nescio, quoties supra sanguis juvenci adspergeretur; memorantur adspersiones sanguinum supra in hirco; & memorantur pariter adspersiones sanguinum supra in juvenco; sicut aspersiones sanguinum in hirco commemoratæ, supra semel adspergebantur; ita pariter adspersiones sanguinum in juvenco commemoratæ, supra semel erunt adspergendæ. Aut hoc modo est argumentandum. Commemorantur sanguines infra, & memorantur pariter sanguines supra, sicut sanguines in eo commemorati infra septies erant adspergendi, ita pariter sanguines in eo commemorati supra septies erunt adspergendi. Videamus cuinam sit similius; explicandum est superius a superiori; non vero est explicandum superius ab inferiori; Aut hoc modo est argumentandum; explicandus est sanguis juvenci a sanguine juvenci; non vero explicandus est sanguis juvenci a sanguine hirci. Idcirco dictum est; *& faciet sanguinem ejus, sicut fecit sanguini juvenci*, sc. ut ejus operationes sint æquales. Sicut sanguis juvenci infra septies adspergebatur, ita pariter sanguis hirci, infra septies erat adspergendus; sicut sanguis hirci supra semel adspergebatur, ita pariter juvenci sanguis, supra semel erat adspergendus &c. *Juxta hunc ritum faciet tabernaculo testimonii*; sicut fecit pro adyto, sic faciet pro templo; sicut in adyto, semel sursum, & septies deorsum de sanguine juvenci; ita pariter in templo semel sursum & septies deorsum de sanguine juvenci; sicut in adyto semel sursum & septies deorsum de sanguine hirci; ita pariter in templo semel sursum & septies deorsum de sanguine hirci. *Quod fixum est inter eos in medio sordium habitationis eorum*; quamvis illi sint immundi, tamen Divinitas habitat inter illos. *Nullus hominum sit*; crederem in atriis? idcirco dictum est; *in tabernaculo conventus*; unde probatur, ad includundum Schilo, & domum seculorum? Ex eo quod dictum est; *ad expiandum in sanctitate*. Non probo nisi pro tempore, quo ingreditur ad expiandum cum suffitu; unde probatur, quando ingreditur ad expiandum in sanguinibus? Ex eo quod dictum est; *quando ingreditur ad expiandum*. Non probo nisi de ingressu; unde probatur de exitu? ex eo quod dictum est; *donec egrediatur*. *Ut expiet pro se, & pro domo sua, & pro universo cœtu Israel*; ejus expiatio præcedit expiationem domus suæ; & domus suæ expiatio præcedit expiationem omnium Israelitarum. *Cum autem exierit ad altare, quod coram Domino est*; Cur dictum est? R. Nehemia dicit; quia invenimus, quod pro sua expiatione quam affert pro omnibus præceptis, consistat ad partem exteriorem altaris, & adspergat super velum, quando adspergit, crederem vel in hoc ita factum fuisse? Idcirco dictum est; *quod coram Domino est*. Quomodo erat? ad partem interiorem altaris. Aut dicam, hic non agi nisi de altari exteriori; Idcirco dictum est; *quod coram Domino est*; ecce non loquitur, nisi de ara interiori. *Et expiet super illo expiationem*: quæ fit in ejus corpore. *Et sumtum sanguinem vituli atque hirci*; quo tempore una sunt commixti; crederem hunc seorsim, & illum seorsim? idcirco dictum est; *ex sanguine sacrificii pro peccato expiationum*

אחת. Quomodo ego explicabo; *& sumtum sanguinem vituli atque hirci?* quo tempore sunt commixti. *Fundat super cornua ejus*. Incipiat ab cornu orientali aquilonari, aquilonari occidentali, occidentali australi, australi orientali; ab loco unde incipit in sacrificio pro peccato in altari exteriori, ibi desinit in altari interiori. R. Jehuda dicit nomine R. Elieseris; in loco suo consistebat; & super omne aspergebat ab inferiori parte ad superiorem, excepto eo spatio, quod erat ante ejus faciem; ubi adspergebat a superiori parte ad inferiorem. *Per gyrum*; R. Ismael dicit; dictum est hic *per gyrum*; & dictum est illic *per gyrum*, sicut *per gyrum* hic dictum indicantur quatuor adspersiones distinctæ, ita pariter *per gyrum* eo loco dictum indicantur quatuor adspersiones distinctæ. *Et adsperget super illud*, super puritatem altaris; *de sanguine*, de quo agitur; *septies*; septies; quod numerat septies, non vero semel, & septies. *Expiet & sanctificet illud ab immunditiis filiorum Israel; expiet*, pro tempore præterito, & *sanctificet* pro futuro. *Et perficiet expiare sanctuarium*: quando expiaverat, perfecerat; verba R. Akibæ. Respondit illi R. Jehuda; Cur dictum est, si perfecerat, expiaverat? nisi ad docendum, si una ex omnibus adspersionibus defuerit, non expiaverit; *Et perficiet expiare sanctuarium*; Hoc est adytum; & *tabernaculum*; hoc est templum; *& altare*; ad docendum, quod pro singulis seorsim fieret expiatio. Hinc dixerunt; Si partem adspersionum adsperserit, & effundatur sanguis; afferendus erat alter sanguis; & incipiet sicut a principio ab adspersionibus interioribus. R. Eleasar & R. Simeon dicunt; non incipiet nisi ab eo loco, quo cessavit; si perfecerit adspersiones interiores, & effundatur sanguis, afferendus erat alius sanguis, & incipiet, sicut a principio, ab adspersionibus exterioribus: Si partem adspersionum adsperserit, & effundatur sanguis, afferatur alius sanguis, & incipiet sicut a principio ab adspersionibus exterioribus. R. Eleasar & R. Simeon dicunt; non incipiet nisi ab eo loco, quo cessavit. Si perfecerit adspersiones exteriores, & effundatur sanguis, afferatur alius sanguis; & incipiet ab adspersionibus altaris. Si partem adspersionum in altari adsperserit, & effundatur sanguis, afferatur alius sanguis, sicut a principio, & incipiet ab adspersionibus altaris. R. Eleasar & R. Simeon dicunt; non incipiet nisi ab eo loco, quo cessavit. Si perfecerit adspersionem altaris, & effundatur sanguis; effusio in fundamentum non impedit. *Hierosol. Joma*. 42. 3.

כתיב והזה אותו על הכפורת יכול על גגה תל לפני הכפורת יכול על מצחה תל על ולפני ר׳ זעורה אמר צריך שיהא נוגע ר׳ שמואל בר ר׳ יצחק אמר אינו צריך שיאה נוגע אמר ר׳ בין בר חייה טעמא דרבי שמואל בר ר׳ יצחק והזה אותו על הכפורת ולפני הכפורת מה כפורת שנ׳ להלן על מצחה לא על גגה ואינו צריך שיהא נוגע אף כפורת שנ׳ כאן על מצחה לא על גגה ואינו צריך שיהא נוגע אמר ר׳ ויסה מיספר סבר ר׳ בון בר חייה הזיות שעיר של מעלה למידות מהזירות פר של מעלן ואינה כן אלא הזיורת שעיר של מעלן למידות מהזיות פר של מטן והזה אותו לפני הכפורת מלמד שהוא נותן אחת למעלן ולפני הכפורת אינו יודע כמה הרי אני דן נאמר מתן דמים בפר למטן ונמאר מתן דמים בשעיר למטן מה מתן דמים אמורין בפר למטן שבע אף מתן דמים אמורין בשעיר למטן שבע או לכה לך לדרך הזו נאמרו דמים למעלן ונאמרו דמים למטן מה דמים אמורין בו למעלן אחת אף דמים אמורין בו למטן אחת נראה למי דומה דנין של מטן משלמטן ואין דנין שלמטן משלמעלן או לכה לך לדרך הזו דנין דם השעיר מדם השעיר ואין דנין דם השעיר מדם הפר תל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם הפר למטן שבע אף דם השעיר למטה שבע ואינו יודע כמה ליתן מדם הפר למעלן נאמר מתן דמים בשעיר למעלן ונאמר מתן דמים בפר למעלן מה דמים האמורים בשעיר למעלן אחת אף מתן דמים האמורין בפר למעלן אחת או לכה לך לדרך הזו נאמרו דמים למטן נאמרו דמים למעלן מה דמים האמורין בו למטה שבע אף דמים אמוריך בו למעלן שבע נראה למי דומה דנין של מעלן משלמעלן ואין דנין של מעלן משלמטן או לכה לך לדרך הזו דנין דם הפר מדם הפר ואין דנין דם הפר מדם השעיר תל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר שיהו כל מעשיו שוין מה דם הפר למטן שבע אף דם השעיר למטן שבע מה דם השעיר למעלן אחת אף דם הפר למעלן אחת הקודש צריך לכוין כנגד הקודש אמר ר׳ נחמיה לפי שמצאנו בפר הבא על כל המצות שהוא עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן תל אשר לפני יי׳ ואיכן היה לפנים מן המזבח או אינו מדבר אלא מזבח החיצון תל אשך לפני יי׳ הא אינו מדבר אלא על מזבח הפנימי הכל מודין בפר משיח ועדה שאינו צריך שיהא נוגע מה פליגין בפר ושעיר של יום הכיפורים אית תניי תני צריך שיהא נוגע אית תניי תני אינו צריך שיהא נוגע אמר ר׳ לעזר בי ר׳ יוסי אני ראיתיה ברומי מליאה

טיפין

טיפין של דם אמרתי אילו מן הדמים
שהיו מזין עליה ביום הכיפורים הדא
אמרה צריך שיהא נוגע ואפילו תימר
אין צריך שיהא נוגע ואם נגע נגע נתן
מכלי קודש לכלי חול פסל הא מכלי
קודש לתוך כלי קודש לא פסל א״ר חגיי
קומי ר׳ יוסה מתניתא אמרה כן עירה
דם הפר לתוך דם השעיר מא את שמע
מינה אמר ר׳ מנא נימר מדם הפר
שהוא מלא לתוך דם השעיר שהוא
ריקם אמר ר׳ יוסה בי ר׳ בין עירה דם
הפר לתוך דם השעיר מיכן והליך חוזר
ובוללן לתוך כלי אחר כדי שיבללו כל
צורכן מניין שהוא זקוק להערות ת״ל
ונתן מדם הפר ומדם השעיר בזמן שהן
מעורבין יכול מזה בפני עצמו ומזה בפני
עצמו ת״ל וכפר אהרן על קרנתיו אחת
בשנה אחת בשנה הוא מכפר ואינו
מכפר שתים בשנה או נימר דם הפר
אחת בשנה לא שתים בשנה תני ר׳
ישמעאל מדם חטאת הכיפרוים אחת
בשנה יכפר עליו לדרתיכם אחת בשנה
היא מכפר ואינו מכפר שתים בשנה הכל
מודין בשבע הזאות של מטן שהוא צריך
להערות דכתיב שבע ולא ארצע עשרה
קיבל מדם הפר בשלשה כוסות ומדם
השעיר בשלשה כוסות ליתן מאחד על
הבדין מאחד על הפרכות מאחד על מזבח
הזהב אי זה מהן זקוק להערות ויש אדם
מחשב חצי כפרה אלא כיני קיבל מדם
הפר בשלשה כוסות ומדם השעיר בשלשה
כוסות ליתן מאחד על הבדים ומאחד על
הפרכורת ומאחד על מזבח הזהב אי זה
מהן משלתח להערות תפליגתא דר׳
זעורה ודר׳ הילא דאיתפלגון הגריל שלשה
זוגות ליתן מאחד על הבדים מאחד על
הפרכורת מאחד על מזבח הזהב אי זה
מהן משתלח ר׳ זעורה אמר לכפר עליו
את שהוא מכפר בו חבירו משתלח את
שאינו מכפר אין חבירו משתלח ר׳ הילא
אמר לכפר עליו את שהוא נומר בו
כל הכפרה חבירו משתלח את שאינו
נומר בו כל הכפרה אין חבירו משתלח
על דעתיה דר׳ זעורה שלשתן משתלחין
על דעתיה דר׳ הילא אינו משתלח אלא
אחרון בלבד והכא על דעתיה דר׳ זעורה
שלשתן הוא זקוק להערות על דעתיה
דר׳ הילא אינו משתלח אלא אחרון בלבד
והכא על דעתיה דר׳ זעורה שלשתן
הוא זקוק להערות על דעתיה דר׳ הילא
אונו זקוק להערות אלא אותו שהזה
ממנו קיבל דם הפר בשלשה כוסות ומדם
חשעיר בשלשה כוסות ליתן מאחד על
הבדין ומאחד על הפרכות ומאחד על
מזבח הזהב אי זה מהן ישפך על היסוד
תפלוגתא הרבי ודרבי אלעזר בי ר׳ שמעון
דאיתפלגון חטאת שיקבל ומיה בארבעה
כוסות נתן מזה אחד ומזה אחד ומזה
אחד מניין שכולן נשפכין על היסוד ת״ל
את דמה יכול אפילו לא נתן מאחד
מהן מתן ארבע יהו כולם נשפכין ת״ל ואת
כל דמה ישפך הא כיצד הוא נשפך

על היסוד והן נשפכין לאמרה דברי רבי
ר׳ אלעזר בי ר׳ שמעון מניין אפילו לא
נתן מאחד מהן אלא מתן ארבע יהו כולן
נשפכין על היסוד ת״ל ואת דמה ישפך
על דעתיה דר׳ אלעזר בי ר׳ שמעון כולהן
נשפכין על היסוד על דעתיה דרבי אין
לך נשפך על היסוד אלא אותו שהיזה
ממנו חבריא אמרי נתפגל זה ונתפגל
זה אבדו אימוריו של זה מזין על
אימוריו של זה הכל מודין בפר משיח
ועדה עד שיהא שם מתנה אחת משל
שניהן הבריא אמרי אימורין כשירין שנתערבו
בפסולין עד שיהא מתנה אחרת משל
כשירין מה פליגין בדם שני חטאות
שנתערבו ר׳ אומר אומר אני רואין את
הדם אם יש בו כדי מתנה אחרת מזה
וכדי מתנה אחרת מזה כשר ואם לאו
פסול וחכמים אומרים אפילו אין בו אלא
מתנה אחת משל שניהן כשר על דעתיה
דרבי יש שיעור למתנות על דעתיה
דרבנן אין שיעור למתנות הדא אמרה
נתפגל זה נתפגל זה אבדו אימוריו של
זה מזין על אימוריו של זה דתחיל
בקרן מזרחית דרומית אמר ר׳ הילא ימנית
אין זו ימנית דתחיל מקרן צפונית מערבית
אמר רבי אלעזר ויצא אל המזבח ויתחיל
מקרן מערבית דרומית שלא יתן אחוריו
לקודש ואין סופו ליתן אחוריו לקודש
חוזר היה לאחוריו ויעמד בדרום ויתחיל
מקרן מזרחית צפונית כי דאמר ר׳ הילא
ימנית אין זו ימנית תני ר׳ לעזר אומר
במקומו היה עומד ומחטא ועל כולן
הוא נותן מלמעלן למטן חוץ מזו שהידי
לפניו לוכסן שהיה נותן מלמטן למעלן ר׳
אבהו בשם ר׳ יוחנן שניהן מקרא אחד
דורשין סביב רבנן אמרין סביב להלוך
ור׳ ליעזר אומר סביב לקרנות שני כהנים
ברחו בפולמוסיות אחד אומר עומד
הייתי ומחטא ואחד אומר מהלך הייתי
ומחטא אמר ר׳ יודן הדא אמרה מאן
דעבד הכין לא חשש ומאן דעבד הכין
לא חשש והזה עליו לא על אפריו
עליו לא על נחליו אית תניי תני צד
צפוני אית תניי תני צד דרומי מאן דאמר
צד צפוני ר׳ לעזר ומאן דאמר צד דרומי
רבנן א״ר יוסה זה סימן כל הניטל מבחוץ
להינתן בפנים ניטל מן הסמוך לפנים
וכל היוצא מבפנים להינתן בחוץ ניתן מן
חסמוך לפנים ר׳ ירמיה בשם ר׳ פרת
גחלים שבכל יום ונר המערבי למידין
מנחלים יום הכיפורים ושני בזיכי לבונה
למידין משירי דמים ואת כל דם הפר
ישפך לרבות דם פר יום הכיפורים
לשפיכה ולמה לא אמר ושעיר א״ר מנא
כלא כך אינו זקוק להערות אשכחת אמר
ואת כל דם הפר ישפך לרבות דם פר
יום הכיפורים ושעיר לשפיכה וכלה
מכפראת הקודש אית תניי תני אם כילה
כיפר ואית תניי תני אם כיפר כלה ר׳
אבהו בשם ר׳ יוחנן מחלוקת ביניהון מאן
דאמר אם כיפר כילה השיריים מעכבין
מאן דאמר אם כילה כפר אין השיירים
מעכבין

מעכבין ר׳ יהושע בן לוי אמר משמעות
ביניהון מן השיירים אין השיירים מעכבין
ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי אין
השיריים מעכבין מאי כרון מאן דאמר
אם כלה כיפר עושה אותן ארבע מתנות
מאן דאמר אם כיפר כלה אינו עושה
אותן אלא מתנה אחרת תני אמר רבי
ישמעאל מה אם שירי חטאת שאינן
מכפרין ניתנין על היסוד תחילה עולה
שהיא מכפרת אינו דין שתינתן על
היסוד אמר לו ר׳ עקיבא לא אם אמרת
בשירי חטאת שאינן מכפרין ואינן ראויין
לכפר נותנין על היסוד תחילה עולה
שהיא מכפרת וראיה לכפר אינן דין
שתינתן על היסוד מאן דאמר אין
מכפרין אין מכפרין בשאר ימות השנה
הא ביום הכיפורים מכפרין מאן דאמר
אינן מכפרין ואינן ראויים לכפר אין
מכפרין בראש השנה ולא ביום הכיפורים
מה נן קיימין אם למצוה מצוה ליתן
על היסוד אלא אם אינו עניין למצוה
תניהו עניין לעיכוב א״ר שמי מתניתא
אמרה שהישיריים מעכבין דתנינן מה
לתחתונים אם נתנן למעלן לא הורצו
שאין מהן קרב למעלן תאמר בעליונים
אם נתנן למטן הורצו שיש מהן קרב
למטן הפנימיים יוכיחו שיש מהם קרב
בחוץ ואם נתן בחוץ לא הורצו מה
לפנימיים אם נתנן בחוץ לא הורצן
שאין מזבח ממרקן תאמר בעליונים אם
נתנן למטן הורצו שהרי הקרנות ממרקות
אותן הואיל והקרנות ממרקות אותן אם
נתנן למטן תהא כשירה ת״ל אותה שיתן
דמיה למעלן לא שיתן דמיה למטן מהו
אין המזבח הפנימי ממרקן א״ר יוסי בי ר׳
בון שאינו ממרקן לעשות שיריים שעל
ידי הבדין ועל ידי הפרכות הן נעשות
שיריים א״ר יוסה מתניתא אמרה שאין
השיריים מעכבין דתנינן אם לא נתן
לא עיכב ר׳ בורקיי בשם ר׳ יוחנן מתניתא
אמרה שהשיריים מעכבין דתנינן וכפר
את מקדש הקודש זה לפניי לפנים ואת
אוהל מועד זה ההיכל ואת המזבח זה
מזבח הזהב יכפר אף על העזרות מה
אית לך כפרה בעזרות לא השיריים .

Scriptum est ; *Et asperget illum super propitiatorium*; crederem super tectum? idcirco dictum est; *contra propitiatorium* ; crederem super frontem ? idcirco dictum est *super* ; & *contra* . R. Zangora dicit , non est necesse ut attingat . R. Samuel bar R. Isaach dicit , non est necesse , ut attingat. Dicit R. Bon bar Chija ; ratio R. Samuel bar R. Isaach ex eo eruitur , quod dictum est ; *& adsperget illum super propitiatorium , & contra propitiatorium ;* sicut *propitiatorium* eo loco dictum , designat super frontem , non super tectum ; neque necesse est , ut attingat ; ita pariter *propitiatorium* hoc loco memoratum , designat super frontem , non super tectum , neque necesse est ut attingat . Dicit R. Josa ; probabiliter putat R. Bon bar Chija adspersiones superiores hirci explicari ab adspersionibus superioribus juvenci ; Quod non ita se habet; verum adspersiones superiores hirci demonstrandæ sunt ab adspersionibus inferioribus juvenci . *Et adsperget illum contra propitiatorium* : ad docendum , quod semel sursum adspergat ; at contra propitiatorium nescio quoties. Ecce ego sic argumentor ; memorantur adspersiones sanguinum inferiores in juvenco ; & numerantur pariter adspersiones sanguinum inferiores in hirco ; sicut adspersiones sanguinum in juvenco memoratæ deorsum sunt septem ; ita pariter adspersiones sanguinum in hirco memoratæ deorsum sunt septem ; aut hoc modo tibi est argumentandum ; commemorantur sanguines superiores , periterque memorantur sanguines inferiores ; sicut sanguines in eo memorati , sursum semel ; ita pariter sanguines in eo memorati , sursum semel . Videamus cuinam sit similius; explicandum est inferius ab inferiori , non vero explicandum est inferius a superiori . Aut hoc modo tibi est argumentandum , explicandus est sanguis hirci ab sanguine hirci ; at non est explicandus sanguis hirci ab sanguine juvenci ; Idcirco dictum est ; *& faciet ejus sanguinem , sicut fecit sanguini juvenci* ; sicut juvenci sanguis deorsum septies; ita pariter hirci sanguis deorsum septies ; at nescio quoties juvenci sanguis sursum adspergeretur ; memorantur adspersiones sanguinum in hirco superiores, & memorantur pariter adspersiones sanguinum in juvenco superiores ; sicut sanguines in hirco memorati , semel sursum ; ita pariter sanguinum adspersiones in juvenco memoratæ , semel sursum . Aut ita tibi est argumentandum ; memorantur sanguines inferiores , & memorantur pariter sanguines superiores; sicut sanguines in eo memorati deorsum septies , ita pariter sanguines in eo memorati sursum septies. Videamus cuinam sit similius ; explicandum est superius a superiori , non vero explicandum est superius ab inferiori . Aut ita tibi est argumentandum ; explicandus est sanguis juvenci a sanguine juvenci , non vero explicandus est sanguis juvenci a sanguine hirci . Idcirco dictum est ; *Et faciet sanguinem ejus, sicut fecit sanguini juvenci* ; ut omnes operationes sint æquales . Sicut sanguis juvenci deorsum septies , ita pariter hirci sanguis deorsum

ſum ſepties; ſicut ſanguis hirci ſurſum ſemel, ita pariter juvenci ſanguis ſurſum ſemel: *ſanctuarium;* neceſſe eſt ut dirigat contra ſanctuarium. Dicit R. Nehemia; quia invenimus in juvenco, qui adducebatur pro omnibus præceptis, quod conſiſteret ad partem exteriorem altaris, & adſpergeret ſuper velum, quo tempore adſpergebat; crederem vel in hoc ita factum eſſe? Idcirco dictum eſt; *quod coram Domino eſt*. Quomodo erat? ad partem interiorem altaris; aut dicam hic non agi niſi de altari exteriori; idcirco dictum eſt; *quod coram Domino eſt*. Ecce non loquitur niſi de altari interiori. Omnes conſentiunt in juvenco uncti, & cœtus non fuiſſe neceſſe, ut attingeret. Ubinam diſſentiunt? in juvenco, & in hirco diei expiationum. Eſt qui docet fuiſſe neceſſe ut attingeret; & eſt qui docet, non fuiſſe neceſſe ut attingeret. Dicit R. Eleaſar diſcipulus R. Joſe; Ego illud vidi Romæ plenum guttis ſanguinis. Dico has eſſe ex ſanguinibus, qui ſuper illud adſperſi fuerunt in die expiationum. Hic dicitur; neceſſe eſt ut attingat; & quamvis dices; non eſt neceſſe ut attingat, & ſi attingat, attingat. Si infuderit ex vaſe ſacro in vas profanum, reprobatum eſt; ſi infuderit ex vaſe ſacro in vas ſacrum, non eſt reprobatum. Dicit R. Chjia coram R. Joſe; Miſna ita dicit; effundit ſanguinem juvenci in ſanguinem hirci. Quid hinc tu intelligis? Dicit R. Mena; dicemus de ſanguine juvenci, qui ſit plenus, in ſanguinem hirci, qui ſit vacuus. Dicit R. Joſe diſcipulus R. Bon; effundit ſanguinem juvenci in ſanguinem hirci plenum; hinc & ulterius iterum miſcentur in alio vaſe, ut omnes optime miſceantur. Unde probatur fuiſſe effundendum? Ex eo quod dictum eſt *Levit.* XVI. 18. *Et ſumtum ſanguinem vituli atque hirci fundat*; quo tempore ſunt commixti; crederem ex hoc ſeorſim, & ex illo ſeorſim? Idcirco dictum eſt *Exod.* XXX. 10. *Et deprecabitur Aaron ſuper cornua ejus ſemel per annum*; *ſemel per annum* expiabit, non vero expiabit bis per annum. Aut dicemus, ſanguinem juvenci ſemel per annum, non vero bis per annum. Docet R. Iſmael, Exod. ibid. *In ſanguine ſacrificii pro peccato expiationum ſemel per annum expiabit ſuper illo pro generationibus veſtris*. Semel per annum expiabit, non vero expiabit bis per annum. Omnes conſentiunt, ſeptem adſperſiones inferiores fuiſſe *effundendas*, ſcriptum eſt enim *ſepties*, non quater & decies. Si acceperit ſanguinem juvenci tribus calicibus, & ſanguinem hirci tribus calicibus, ut adſpergat ex uno ſuper vectes, ex altero ſuper vela, ex altero ſuper altare aureum, quinam ex his erit effundendus? Eſt qui putet dimidiam expiationem. Verum ſic eſt; ſi acceperit ſanguinem juvenci tribus calicibus, & ſanguinem hirci tribus calicibus, ut adſpergat ex uno ſuper vectes, ex altero ſuper, vela, ex altero ſuper altare aureum, quinam ex his erit effundendus? Diſſenſio. R. Zangora, & R. Ela; qui diſſentiunt; ſi tria paria ſortiatur, ut ex uno adſpergat ſuper vectes, ex altero ſuper vela, ex altero ſuper altare aureum, quinam ex his emittetur? R. Zangora dicit; dictum eſt; *ad expiandum ſuper illo*; qui in illo expiat, ejus ſocius emittitur; qui non expiat, ejus ſocius non emittitur. R. Ela dicit; dictum eſt; *ad expiandum ſuper illo*; qui perficit totam expiationem; ejus ſocius emittitur, qui non perficit totam expiationem, ejus ſocius non emittitur. Juxta opinionem R. Zangora, tres omnes emittuntur; Juxta opinionem R. Ela; Non emittitur niſi noviſſimus duntaxat. Et ecce juxta opinionem R. Zangora tres omnes erant effundendi. Juxta opinionem R. Ela non erat effundendus, niſi ille ex quo adſperſit. Si acceperit ſanguinem juvenci tribus calicibus, & ſanguinem hirci tribus calicibus, ut ex uno adſpergat ſuper vectes, ex altero ſuper vela, ex altero ſuper altare aureum, quinam ex his effundetur ad fundamentum? Diſſenſio inter Rabi & R. Eleaſarem diſcipulum R. Simeonis. Diſſentiunt; ſi acceperit de ſanguine ſacrificii pro peccato quatuor calicibus, ut de hoc unam adſpergat adſperſionem, de altero alteram, & de altero alteram, unde probatur omnes eſſe effundendos ad fundamentum? ex eo quod dictum eſt *Levit.* IV. 7. *& ſanguinem fundet in baſim*; crederem quamvis ex uno illorum non fecerit quatuor adſperſiones, omnes fuiſſe effundendos? Idcirco dictum eſt; *Et omnem ſanguinem fundet*. Quomodo? Effundet ſuper fundamentum; & illi effundantur in foſſam; verba Rabi. R. Eleaſar diſcipulus R. Simeonis; Unde probatur, quum ex uno illorum non fecerit niſi quatuor adſperſiones, omnes fuiſſe effundendos ſuper fundamentum? Ex eo quod dictum eſt; *& ſanguinem fundet*. Juxta opinionem R. Eleaſaris diſcipuli R. Simeonis, omnes effundendi erant ad fundamentum. Juxta opinionem Rabi, non

non est tibi effundendus ad fundamentum, nisi ille ex quo facta fuerit adspersio. Socii dixerunt; factas est abhominandus hic; & factus est abhominandus ille. Si amissi sint adipes hujus, adspergunt super adipibus alterius. Omnes conveniunt in juvenco uncti, & cœtus, donec sit una adspersio ex utroque. Socii dicunt; adipes legitimi si cum illegitimis misceantur, donec sit adspersio una ex legitimis. In quo dissentiunt? in sanguine duorum sacrificiorum pro peccato, si misceantur; Rabi dicit; ego dico; videbunt, si in sanguine sit satis, ut ex hoc sit una adspersio, & ex illo una adspersio, legitimum est; si minus, illegitimum. At Sapientes dicunt; vel si non fuerit nisi una adspersio ex utroque, legitimum est; Juxta opinionem Rabi; est mensura in adspersionibus; juxta opinionem sapientum non est mensura in adspersionibus. Hic dicitur; factus est abhominandus hic, & factus est abhominandus ille. Si amissi fuerint adipes hujus, adspergant super adipibus alterius. Et incipiet ab cornu orientali australi; Dicit R. Ela; ad dexteram; hæc non est dextera. Et incipiet ab cornu aquilonari occidentali. Dicit R. Eleasar; *Cum autem exierit ad altare*; *Levit.* XVI. 18. Et incipiet ab cornu occidentali australi; Ne terga vertat Sanctuario; Non erit finis terga vertendi Sanctuario; & iterum vertit; & consistet in austro, & incipiet ab cornu orientali aquilonari; Quia dicit R. Ela ad dexteram; hæc non est dextera. Traditio; R. Eleasar dicit; in loco suo consistebat, & adspergebat; & super omnia adspergebat a parte superiori ad inferiorem, excepto illo, quod erat in ejus conspectu oblique, quod adspergebat ab inferiori parte. R. Abau nomine R. Jochanan; ambo eundem textum interpretantur; *per gyrum*; Sapientes dicunt per gyrum ambulando; & R. Eleasar dicit circum cornua. Duo Sacerdotes fugerunt in bellis; alter dixit; stans adspersi; & alter dixit; ambulans adspersi. Dicit R. Idun; Hoc dicitur; qui ita ministravit, non fuit sollicitus, & qui ita ministravit non fuit sollicitus; *& adsperget super illud*; non super ejus cinerem; *super illud*, non super ejus prunas. Est qui docet latus aquilonare & est qui docet latus australe; qui dicit latus aquilonare, est R. Eleasar; qui dicunt latus australe, sunt sapientes. Dicit R. Jose; hoc est signum; quod sumitur foris, ut inferatur, sumitur e loco, qui sit proximus spatio interiori; quod effertur ab loco interiori, ut in exteriorem deferatur, sumitur e spatio, quod sit proximum interiori. R. Jeremia nomine R. Pedath; Prunæ quotidianæ, & lucerna occidentalis explicentur a prunis diei expiationum; & duæ acerræ thuris explicentur ab reliquiis sanguinum. *Et omnem sanguinem juvenci fundet*; ad includendum sanguinem juvenci diei expiationum, ut effundatur. Et cur non dictum est; *& hirci?* Dicit R. Mena præter hoc, non erat effundendum. Deprehenditur dictum esse. *Et omnem sanguinem juvenci fundet*; ad includendum sanguinem juvenci diei expiationum, & hirci, ut effundatur. *Et perficiet expiationem Sanctuarii*; sic Hebræus; *Levit.* XVI. 20. Est qui docet, si perfecerit, expiabit; & est qui docet, si expiaverit, perficiet. R. Abau nomine R. Jochanan; dissensus est inter eos; qui dicit, si expiaverit, perficiet, reliquiæ impediunt; qui dicit, si perfecerit, expiabit, reliquiæ non impediunt. R. Jehosua ben Levi dicit; eorum sententia de reliquiis est, quod reliquiæ non impediunt. R. Simon nomine R. Jehosua ben Levi; reliquiæ impediunt; Quid hoc? Qui dicit, si perfecerit, expiabit; eas facit has quatuor adspersiones; qui dicit, si expiaverit, perficiet non facit nisi unam adspersionem. Traditio; dicit R. Ismael; si reliquiæ sacrificii pro peccato, quæ non expiant, adsperguntur ad fundamentum a principio; holocaustum quod expiat, non erit æquum, ut adspergatur ad fundamentum? Respondit illi R. Akiba; minime: si dixisti de reliquiis sacrificii pro peccato, quæ non expiant, neque convenientes sunt ad expiandum, quod effundantur ad fundamentum a principio, holocaustum, quod expiat, & conveniens est ad expiandum, non erit æquum ut adspergatur ad fundamentum? Qui dicit, non expiant in ceteris anni diebus, at in die expiationum expiant; qui dicit; non expiant, neque convenientes sunt ad expiandum, non expiant in principio anni, neque in die expiationum. Quomodo nos explicabimus? si ad præceptum, præceptum est, ut ad fundamentum adspergantur; si minus propter præceptum, impedimenti causa adspergantur. Dicit R. Sami; Misna dicit, quod reliquiæ impediant; legimus enim; sicut inferiores si sursum adspergantur, non acceptantur, eo quod nulla ex his sursum offeratur, dices de superioribus, si deorsum adspergantur, quod acceptentur, eo quod sint ex his,

quæ

quæ deorſum offerantur? Interiores probent, ex quibus ſunt, quæ foris offerantur, quæ ſi tamen foris adſpergantur, non acceptantur. Sicut interiores ſi foris offerantur, non acceptantur, eo quod altare non perficiat; dices de ſuperioribus, quod ſi adſpergantur deorſum, acceptentur, eo quod eas cornua perficiant? quoniam eas cornua perficiunt, ſi deorſum adſpergentur, erant legitimæ; idcirco dictum eſt אותה; quod ejus ſanguis ſeorſum, non deorſum adſpergatur. Quid? altare interius non perficit? Dicit R. Joſe diſcipulus R. Bon; quod non perficiat, ut fiant reliquiæ; quia per vectes, & vela fiunt reliquiæ. Dicit R. Joſe; Miſna dicit; quod reliquiæ non impediant; etenim legimus; ſi non effundat, non impedit. R. Barachi nomine R. Jochanan; Miſna dicit, quod reliquiæ impediant; legimus enim Levit. XVII. 21. *Et poſtquam emundaverit ſanctuarium; ſanctuarium* eſt adytum. *Et tabernaculum conventus*; hoc eſt templum. *Et altare*; hoc eſt altare aureum; *Expiabit*; etiam atria. Quænam tibi erit pro atriis expiatio, ſi non fuerint reliquiæ? *Gemara Babyl. Joma.* 54. 2. נטל את הדם ממי
שממרס בו וכו׳ מאי כמצליף מהוי ר׳
יהודה כמנגדנא כשהוא מזה אינו
מזה על הכפורת אלא כנגד עוביה
של כפורת כשהו׳ מזה למעלה מצדד
ידו למטה וכשהוא מזה למטה מצדד
ידו למעלה מנא הני מילי אמר ר׳ אחא
בר יעקב אמר ר׳ זירא אמר קרא והזה
אותו על הכפורת ולפני הכפורת לא
יאמר למטה בשעיר דלא צריך דנגמר
ממטה דפר למה נאמר לאקושי על
ללפני מה פני דלאו על אף על דלאו
על אדרבה לא יאמר למעלה בפר
ולא צריך דנגמר מעלה דשעיר למה
נאמר לאקושי פני לעל מה על על
ממש אף פני על ממש האי מאי אמרת
בשלמא למטה דשעיר לאקושי למעלה
דפר מיביעי לי׳ לכי דתנא דבי ר׳
אליעזר בן יעקב דתנא דבי ר׳ אליעזר בן
יעקב על פני הכפורת קדמה זה בנה אב
כל מקום שנ׳ פני אינו אלא קדים אם
אמרת למעלה דפר לאקושי למטה דשעיר
למאי אתא תנו רבנן והזה אותו על
הכפרת ולפני הכפרת למדנו כמה למעלה
בשעיר אחת למטה בשעיר אינ׳ יוד׳ כמה
הריני דן נאמרו דמים למעלה בשעיר
ונאמרו דמים למטה בשעיר אה למעלה
בשעיר אחת אף למטה בשעיר אחת או
כלך לדרך זו נאמרו דמים למטה בפר
ונאמרו דמים למטה בשעיר מה למטה
בפר שבע אף למטה בשעיר שבע נראה
למי דומה דניז מטה ממטה ואין דניז
מטה מלמעלה אדרבה דניז גופו מגופו
ואין דניז גופו מעלמא תל׳ ועשה את
דמו כאשר עשה לדם הפר שאין תל׳
כאשר עשה ומה תל׳ כאשר עשה שיהיו
כל עשוותיו שוו׳ כשם של מטה בפר
שבע כך למט׳ בשעיר שבע למדנו כמה
למטה בפר ובשעיר שבע למעלה בפר
אינו יודע כמה והריני דן נאמרו דמים
למעלה בשעיר ונאמרו דמים למעלה
בפר מה למעלה בשעיר אחת אף למעלה
בפר אחת או כלך לדרך זו נאמרו דמים
למטה בפר ונאמרו דמים למעלה בפר
מה למטה בפר שבע אף למעלה בפר
שבע נראה למי דומה דניז מעל׳ ממעל׳
ואין דניז מעלה ממטה אדרבה דניז
גופו מגופו ואיו דניז גופו מעלמא תל׳
ועשה את דמו כאשר עשה שאין תל׳
כאשר עשה ומה תל׳ כאשר עשה שיהיו
כל עשיותיו שוות כשם שלמט׳ בפר שבע
כך למט׳ בשעיר שבע וכשם שלמעלה
בשעיר אחת כך למעלה בפר אחת אחת
אחת אחת ושתים תנו רבנן אחת אחת
אחת אחת ושתים אחת ושלש אחת
וארבע אחת וחמש אחת ושש אחת ושבע
דברי ר׳ מאיר ר׳ יהודה אומר אחת אחת
אחת שתים אחת שלש אחת ארבע אחת
חמש אחת שש אחת שבע לא פליגי
מר כי אתריה ומר כי אתריה דכולי עלמא
מיהת הזאה ראשונה צריכה מניז עם כל
אחת ואחת מאי טעמא ר׳ אלעזר אמר
שלא יטעה בזאות ר׳ יוחנן אמר אמר
קרא ולפני הכפרת יזה שאין תל׳ יזה
ומה תל׳ וזה לימד על הזא׳ ראשונה
שצריכה מניז על כל אחת ואחת מאי
בינייהו איכא בינייהו דלא מנה ולא טעה
יצא והניחו על כן הזהב שבהיכל וגו׳ יצא
והניחו על כן שני שבהיכל נטל דם הפר
והניח דם השעיר אמר לי׳ חד׳ כרבנן וחד
כר׳ יהודה אימא הניח דם השעיר ונטל
דם אפר והזה ממנו על הפרוכ׳ כנגד ארוז
מבחוץ תנו רבנן וכן יעש׳ לאה׳ מועד מה
תל׳ כשם שמזה לפני לפנים כך מזה
בהיכל מה לפני לפנים אחת למעלה
ושבע למטה מדם הפר כך מזה בהיכל
וכשם שלפני לפנים אחת למעלה ושבע
למטה מדם השעיר כך מזה בהיכל השכן
אתם בתוך טומאותם אפילו בשעת שהן
טמאים שכינה עמהן אמר ליה ההוא מינא
לר׳ חנינא השתא בריא טמאים אתוך
דכתיב טומאתה בשוליה אמר ליה תא
חזי מה כתיב בהו השוכן אתם בתוך
טומאתם אפילו בזמן שהן טמאין שכינה
שרויה ביניהן וכי דבר הלמד בהיקש חוזר
ומלמד בהקש האי הימנו ודבר אחר והא
ולא הוי היקש הניחא למאן דאמר לא
הוי היקש אלא למאן דאמר הוי היקש
מאי איכא למימר מקומות הוא דגמרי
מהדדי אי בעית אימא חוץ מבפנים בחדא
זימנא גמר תנא כשהוא מזה אינו מזה
על הפרוכת אלא כנגד הפרוכת א״ר אלעזר
בר יוסי אני ראיתיה ברומי והיו עליה
כמה טיפי דמים שלפר ושעיר של יום
הכיפורים ודילמא דפר העלם דבר של
ציבור ושעירי עבודה זרה הוו דחזה
דעבידי

דעבידי כסדרן ותנן נמי גבי פר העלם
דבר של ציבור כי האי גונא כשהוא מזה
לא היו נוגעין בפרוכת ואם נגעו נגעו
א״ר אלעזר בר יוסף אני ראיתי׳ ברומי
והיו עליה כמה טיפי דמים של פר העלם
דבר של ציבור ושעירי עבודה זרה ודלמ׳
דפר ושעיר של יום הכיפורים נינהו דחזנהו
דעבידי שלא כסדרן נתערבו לו דמים
ברמים אמר רבא נותן אחת למעלה ושבע
למטה ועולה לו לכאן ולכאן אמרוה קמיה
דר׳ ירמיה אמר בבלאי טפשאי משום
דדיירי בארעא דחשובא אמרי שמעת׳
דמחשכן הא קא יהיב למעלה דשעיר
מקמי מטה דפר והתורה אמרה וכלה
מכפר את הקודש כלה דם הפר ואחר כך
כלה דם השעיר אלא א״ל ירמיה נותן
אחת למעלה ושבע למטה לשם הפר וחוזר
ונותן אחת למעלה ושבע למטה לשם
השעיר נתערבו לו דמים בדמים במתנו׳
האחרנו׳ סבר רב פפא קמיה דרבא למימר
נותן שבע למטה לשם פר ולשם שעיר
וחוזר ונותן אחת למעלה לשם שעיר אמר
ליה רבא עד השתא קרו לן טפשאי
והשתא טפשאי דטפשאי דקא מגמרינן
להו ולא גמירי דהא קא יהיב מטה דשעיר
מקמי מעלה דשעיר והתורה אמרה תן
למעלה ואחר כך למטה אלא אמר רבא
נותן שבע למטה לשם פר וחוזר נותן
אחת למעלה ושבע למטה לשם שעיר
נתערבו לו כוסות בכוסות נותן וחוזר נותן
וחוזר ונותן שלשה פעמים מקצת דמים
נתערבו לו ומקצת דמים לא נתערבו
פשיטא כי יהיב מודאן יהיב מיהו הנך
שיריים הוו וליסוד אזלי או דילמא דחויין
הוו ואזלי לאמה אמר רב פפא אפילו
למאן דאמר כוס אחד עושה חבירו שירים
הני מילי היכא דאי בעי למיתב מצי יהיב
אבל האי דאי בעי למית׳ לא מצי יהיב
לא אמר ליה רב הונה בריה דרב יהושע
לרב פפא אדרבה אפילו למאן דאמר כוס
אחד עושה חבירו דחוי הני מילי דרחייה
בידים אבל היכא דלא רחייה בידים
לא דתני׳ למעלה הוא אומר ואת דמו
ישפוך ולמטה הוא אומר ואת כל דמה
ישפוך מנין לחטאת שקבל דמה בארבע
כוסות ונתן מזה אחת ומזה אחת
שכולן נשפכין ליסוד ת״ל ואת כל דמה
ישפך יכול אפילו נתן ארבע מתנות
מאחת מהן ת״ל ואת דמו ישפך הוא
נשפך ליסוד והן נשפכין לאמה ר׳ אליעזר
בר שמעון אומר מנין לקטאת שקבל דמה
בארבעה כוסות ונתן ארבע מתנו׳ מאחד
מהן שכולן נשפכין ליסוד ת״ל ואת כל
דמה ישפך ולר׳ אלעזר בר שמעון הא
כתיב ואת דמו ישפוך א״ר אשי למעוטי
שירים שבצואר בהמה עירה דם הפר
לתוך דם השעיר תנן כמאן דאמר מערבין
לקרנות דאיתמר ר׳ יאשיה ור׳ יוחנן חד
אמר מערבין וחד אמר אין מערבין תסתיי׳
דר׳ יאשיה הוא דאמר מערבין דאמ׳ אע״ג
דלא כתיב יחדיו כמאן דכתיב יחדיו דמי
אפילו תימא ר׳ יונתן הוא שאני התם

דכתיב אחרת תניא דלא כשנויין ולקח
מדם הפר ומדם השעיר שיהיו מעורבין
דברי ר׳ יאשיה ר׳יונתן אומר מזה בפני
עצמו ומזה בפני עצמו אמר לו ר׳ יאשיה
והלא כבר נאמר אחרת אמר לו ר׳ יונתן
והלא כבר נאמר מדם הפר ומדם
השעיר אם כן למה נאמר אחרת לומר
לך אחרת ולא שתים מדם הפר אחת
ולא שתים מדם השעיר תניא אידך ולקח
מדם הפר ומדם השעיר שיהיו מעורבין
זה בזה אתה אומר שיהיו מעורבין זה
בזה או אינו אלא מזה בפני עצמו ומזה
בפני עצמו ת״ל אחרת וסתמא כר׳ יאשיה
נתן את המלא בריקן וכו׳ בעא מיניה
רמי בר חמא מר׳ חסדא הניח מזרק
בתוך מזרק וקבל בו את הדם מהו מין
במינו חוצץ או אינו חוצץ אמר ליה
תניתוה נתן את המלא בריקן מאי לאו
הושיב מזרק מלא לתוך מזרק ריקן לא
עירה מזרק מלא לתוך מזרק ריקן דיא
תנא ליה רישא עירה דם הפר לתוך
דם שעיר כדי לערבן יפה יפה תא
שמע היה עומד על גבי כלי או על גבי
רגל חבירו פסל שאני רגל דלא מצי
מבטיל ליה איכא דאמרי הכי בעא
מיניה דרך שירות בכך או אין דרך
שירות 'בכך תא שמע דתנא דבי ר׳
ישמעאל ואת כל כלי השרת אשר
ישרתו בם בקודש שני כלים ושירות אחת
בעא מיניה רמי בר חמא מרב חסדא
הניח סיב בתוך המזרק וקבל בו את הדם
מהו מין בשאינו מינו חוצץ או אינו חוצץ
ביון המחלחל לא הייץ או דילמא לא
שנא אמר ליה תנינא זולף והולך עד
שמגיע לספוג שאני מיאוקלישי איכ׳ דאמ׳
הכי פשט לי׳ בדם כש׳ בקומץ פסו׳ מתני
ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ זה מזבח
הזהב התחי׳ מחטא ויורד מהיכן הוא
מתחיל מקרן מזרחית צפונית צפונית
מערבית מערבית דרומית דרומית
מזרמית מקום שהוא מתחיל בחטאת על
מזבח החיצו׳ משם היה גומר על מזבח
הפנימי ר׳ אליעזר אומר במקומו היה עומד
ומחטא ועל כולן היה נותן מלמטה
למעלה חוץ מזו שהיה לפניו שהי׳ נותן
מלמעלה למט׳ הזה על טהרו של מזבח
שבע פעמים ושירי הדם היה שופך על
יסוד מערבי של מזבח החיצון ושל מזבח
החיצון היה שופך אל יסוד דרומי אלו ואלו
מתערבין באמה ויוצאין לנחל קדרון ונמכרין
לגננין לזבל ומועלין בהן גמרא תנו רבנן
ויצא אל המזבח מה ת״ל א״ר נחמיה לפי
שמצינו בפר הבא על כל המצות שכהן
עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת
בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן ת״ל
ויצא אל המזבח היכן היה לפנים מן
המזבח תניא אידך לפני ה׳ מה ת״ל א״ר
נחמיה לפי שמצינו בפר ושעיר של יום
הכיפורים שכהן עומד לפנים מן המזבח
ומזה על הפרכת בשעה שהוא מזה יכול
אף זה כן ת״ל מזבח קטורת הסמי׳ לפני
ה׳ אשר באוהל מועד מזבח לפני ה׳ ואין

כהן

אליעזר אומר במקומו עומד ומחטא ועל
כולן הוא נותן מלמטה למעלה חוץ מזו
שהיתה לפניו ממש שנותן ממעלה למטה
בי היכי דלא ניתווסן הזה מאניה ממנו על
טהרו של מזבח מאי טהרו אמר רבה
בר רב שילא פלגיה דמזבח כדאמרי
אינשי טהר טיהרי והוי פלגיה דיומא מיתיבי
כשהוא מזה אינו מזה לא על גבי האפר
ולא על גבי הגחלים אלא חותה גחלים
אילך ואילך ומזה אלא אמר רבה בר רב
שילא על גלוייה דמזבח כדכתיב וכעצם
השמי' לטוהר תניא חנניא אומר בצד
צפוני הוא נותן ר' יוסי אומר בצד דרומי
הוא נותן במאי קמיפלגי מר סבר פיתחא
בדרום קאי ומר סבר פיתחא בצפון קאי
דכולי עלמא מיהא היכא דגמרן מתנורת
דקרנות התם יהיב על גגו מאי טעמא
אמר קרא וטהרו וקרשו מקו' שקדשו שם
טיהרו שירי הדם היה שופך אל יסוד
מערבי של מזבח החיצון דאמ' קרא ואת
כל דמה הפר ישפוך וכי נפיק בההוא
פנע ברישא ושל מזבח החיצון היה שופך
אל יסוד דרומית תנו רבנן המזבח זה
יסוד דרומית אתה אומר יסוד דרומית או
אינו אלא יסוד מערבית אמרת ילמד
ירידתו מן הכבש ליציאתו מן ההיכל מה
יציאתו מן ההיכל בסמוך לו ואי זה זה
יסוד מערבי אף ירידתו מן הכבש בסמוך
לו ואי זה זה יסוד דרומי תניא ר' ישמעאל
אומר זה וזה יסוד מערבי ר' שמעון בן
יוחאי אומר זה וזה יסוד דרומי בשלמא
ר' ישמעאל קסבר נלמד סתום ממפורש
אלא ר' שמעון בן יוחאי מאי טעמא אמר
רב אשי קסבר פיתחא בדרום קאי תנא
דבי ר' ישמעאל ברבי ר' שמעון בן יוחאי
זה וזה יסוד דרומית וסימניך משוכה גברי
לגברא אלו ואילו מתערבין באמה ויוצאין
כו'. Sumebat ſanguinem ab eo qui miſcebat &c. Quid eſt כמצליף? R. Jehuda dicit ad inſtar flagellatoris. Traditio; quando ſpargebat, non adſpergebat ſuper propitiatorium, ſed contra craſſitiem propitiatorii; quando ſurſum adſpergebat ab latere manus ſuæ deorſum, & quando aſpergebat deorſum ab latere manus ſuæ ſurſum. Unde hæc probantur? Dicit R. Acha bar Jacob; dicit R. Zira; dicit textus; *Et adſperget illum ſuper propitiatorium, & contra propitiatorium.* Non dictum eſt deorſum in hirco; neque neceſſe erat; explicatur ab adſperſione inferiori juvenci; Cur dictum eſt? ad comparandum ſuper ad contra; ſicut contra non deſignat ſuper, ita pariter ſuper non deſignat ſuper. Contra; non dictum eſt ſurſum in juvenco, neque neceſſe erat; explicatur ex adſperſione ſuperiori hirci; cur dictum eſt? ad comparandum contra ad ſuper; ſicut ſuper ſimpliciter deſignat ſuper, ita pariter contra ſimpliciter deſignat ſuper. Quid? Si dixiſti;

כהן לפני ה' הא כיצד עומד חוץ למזבח
ומזה התחיל מחטא ויורד וכו' תנו רבנן
התחיל מחטא ויורד מהיכן היה מתחיל
מקרן מזרחית דרומית דרומית מערבית
מערבית צפונית צפונית מזרחית דברי ר'
עקיבא ר' יוסי הגלילי אומ' מקרן מזרחית
צפונית צפונית מערבית מערבית דרומית
דרומית מזרחית מקום שר' יוסי הגלילי
מתחיל שם ר' עקיבא פוסק מקום שר'
עקיבא מתחיל שם ר' יוסי הגלילי פוסק
דכולי עלמא מיהת בההוא קרן דפגע
ברישא לא עביד מאי טעמא אמר שמואל
דאמר קרא ויצא אל המזבח עד דנפיק
מכוליה מזבח ולר' עקיבא נקיף דרך ימין
לימ' בדרמי בר יחזקאל קא מפלגי דאמר
רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה עומד
עלשנים עשר בקר שלשה פונים צפונה
ושלשה פונים ימה ושלשה פונים נגבה
ושלשה פונים מזרח' והים עליהם מלמעלה
וכל אחוריה' ביתה הא למדת שכל
פונות שאתה פונה לא יהו אלא דרך
נמין למזר' מר אית ליה דרמי בר יחזקאל
ומר לית ליה דרמי בר יחזקאל לא
דכולי עלמא אית להו דרמי בר יחזקאל
והכ' בהאקא מיפלגי מר סבר ילפינן פנים
מחוץ ומר סבר לא ילפינן פנים מחוץ
ור' עקיבא נהי דלא יליף פנים מחוץ אי
בעי הכי נעביד אי בעי הכי נעביד אמר לך
ר' עקיבא מדינא בההוא קרן דפגע ברישא
בההוא עביד ברישא דאמר ריש לקיש אין
מעבירין על המצות ואמאי לא עביד משום
דכתיב ויצא אל המזבח עד דנפיק מכוליה
מזבח וכיון דיהיב בההוא קרן הדר אתי
לההוא קרן דאיחייב למיתב ברישא ואי
בעית אימא אי סבירא לן הקפה ברגל
דכולי עלמא לא פליגי ילפינן פני' מחוץ
והכא בהא קא מיפלגי מר סבר הקפה
ביד ומר סבר הקפה ברגל ואי בעית אימא
דכולי עלמא הקפה ביד והכא בהא קא
מיפלגי מר סבר ילפינן יד מרגל ומר סבר
לא ילפינן וסבר ר' יוסי הגלילי הקפה ביד
והא מדקתני סיפא ר' אליעזר אומר
במקומו היה עומד ומחטא בכלל דתנא
קמ' לא סביר' לי' אלא מחוורתא כדשנין
מעיקר' מר סבר הקפה ביד ומר סבר
הקפה ברגל ואי בעית אימא בהא קא
מיפלגי מר סבר סביב דמזבח פנימי כסביב
דמזבח החיצון ומר כוליה מזבח פנימי
במקום חדא קרן דמזבח חיצון קאי תניא
א"ר ישמעאל שני כהנים גדולים נשתיירו
במקד' ראשון זה אומר בידי הקפתי
וזה אומר ברגלי הקפתי זה נותן
טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו
זה נותן טעם לדבריו סביב דמזבח פנימי
כסביב דמזבח החיצון וזה נותן טעם לדבריו
בוליה מזבח פנימי במקום חדא קרן
דחיצון קאי ר' אליעזר אומר במקומו היה
עומד ומחטא מתניתין מני ר' יהודה היה
דתניא ר' מאיר אומר ר' אליעזר אומר
במקומו עומד ומחטא ועל כולן היה נותן
ממעלה למטה חוץ מאותה שבאלכסון
שנותן ממטה למעלה ר' יהודה אומר ר'

sti; concedatur in adspersione inferiori hirci ad comparandum adspersioni superiori juvenci: Hoc necesse est pro eo quod docet traditio discipuli R. Eleiseris ben Jacob; tradit discipulus R. Elieseris ben Jacob; dictum est Levit. *Et adsperget contra propitiatorium ad Orientem*; hæc est principii constitutio; ubicunque dicitur פני non designat nisi orientem. At si dixisti de adspersione superiori juvenci ad comparandum adspersioni inferiori hirci; unde eruitur? Tradiderunt sapienres; *Et adsperget illum super propitiatorium & contra propitiatorium*; ut doceremur quoties sursum ex hirco adspergeretur; sc. semel; quoties deorsum ex hirco adspergeretur; nescio; Ecce argumentum; Memorantur sanguines sursum in hirco, & memorantur pariter sanguines deorsum in hirco; sicut in hirco sursum semel; ita pariter deorsum in hirco semel. Aut hoc modo est argumentandum; memorantur sanguines in juvenco deorsum, & memorantur pariter sanguines deorsum in hirco; sicut deorsum in juvenco septies, ita pariter deorsum in hir co septies; Videamus cuinam sit similius; explicandum est inferius ab inferiori, non vero explicandum est inferius a superiori. Contra; explicandum est ipsum ab ipso, non vero est explicandum ipsum a communi; idcirco dictum est; *& faciet sanguinem ejus, sicut fecit sanguini juvenci;* neque erat necesse ut diceretur *sicut fecit*; Cur dictum est; *sicut fecit?* ut eorum operationes omnes sint æquales; sicut deorsum in juvenco septies, ita pariter deorsum in hirco septies; docemur quoties deorsum in juvenco, & in hirco, sc. septies; sursum in juvenco quoties, nescio; Et ecce argumentum; memorantur sanguines sursum in hirco, & memorantur pariter sanguines sursum in juvenco; sicut sursum in hirco semel, ita pariter sursum in juvenco semel; Aut ita est argumentandum; memorantur sanguines deorsum in juvenco, & memorantur pariter sanguines sursum in juvenco; sicut deorsum in juvenco septies ita pariter sursum in juvenco septies; Videamus cuinam sit similius; explicandum est ipsum ab ipso, non vero explicandum est ipsum a communi. Idcirco dictum est; *Et faciet sanguinem ejus, sicut fecit;* non erat necesse, ut diceretur *sicut fecit;* Et cur dictum est; *sicut fecit?* Ut eorum operationes omnes sint æquales; sicut deorsum in juvenco septies, ita pariter deorsum in hirco septies; & sicut sursum in hirco semel, ita pariter sursum in juvenco semel; semel, semel, semel, & bis. Tradiderunt sapientes; semel, semel, & semel, semel & bis, semel & ter, semel & quater, semel & quinquies, semel & sexies, semel & septies; verba R. Meir; R. Jehuda dicit, semel, semel, semel & bis, semel & ter, semel & quater, semel & quinquies, semel & sexies, semel & septies: neque est dissensio; hic sentit juxta regionem suam, & ille sentit juxta regionem suam. Omnes conveniunt a prima adspersione numerandum cum singulis & omnibus. Qua de causa? R. Eleasar dicit; ne erret in adspersionibus. R. Jochanan dicit; dicit textus; *& contra oraculum adsperget*; quod non erat necesse ut diceretur, *& adsperget*. Et cur dictum est *adsperget?* ad docendum ab adspersione prima omnes & singulas esse numerandas. Quænam differentia est inter eos? Hoc discrimen inter eos intercedit; Non numerat, & non errat. Egreditur & deponit super columnam auream, quæ erat in templo &c. Egreditur & deponit super columnam secundam, quæ erat in templo. Sumit sanguinem juvenci, & deponit sanguinem hirci. Respondit illi; unum juxta sapientes, & alterum juxta sententiam R. Jehuda. Dic; deponit sanguinem hirci, & sumit sanguinem juvenci, & ex eo adspergit contra arcam extrinsecus. Tradunt Sapientes; *Et sic faciet tabernaculo conventus*; Cur dictum est? sicut adspersit in adyto, ita pariter adsperget in templo; sicut in adyto semel sursum, & septies deorsum de sanguine juvenci, ita pariter adsperget in templo; & sicut in adyto semel sursum, & septies deorsum de sanguine hirci, ita pariter adsperget in templo. *Quod fixum est inter eos in medio sordium habitationis eorum. Levit.* XVII. 16. Vel eo tempore quo sunt immundi, Divinitas habitat inter eos. Respondit iste hæreticus R. Chaninæ; nunc vos estis creaturæ immundæ; scriptum est enim *Thren.* I. 9. *Sordes ejus in pedibus ejus*. Respondit illi; Quid scriptum est eo loco? *Quod fixum est inter eos in medio sordium habitationis eorum*. Vel eo tempore, quo illi sunt immundi, Divinitas habitat inter eos. Quid? quod comparatione explicatur, iterum comparatione explicatur? Hoc per se, & per aliud docetur; & hæc non vocatur comparatio. Recte convenit juxta sententiam ejus, qui dicit; non est comparatio; verum juxta opinionem illius, qui

qui dicit; eſt comparatio; quid dicen-
dum eſt? Sunt loci, quorum alter ab
altero explicatur; ſi vis, tibi dicam.
Exterius ab interiori uno tempore ex-
plicatur; Traditio; quando adſpergit,
non adſpergit ſuper velum, ſed con-
tra velum. Dicit R. Eleaſar bar Jo-
ſe; Ego vidi Romæ ſuper illo multas
guttas ſanguinum juvenci, & hirci diei
expiationum. At ego dicam fuiſſe gut-
tas juvenci propter errorem rei cœ-
tus, & hircorum Idololatriæ, quas vi-
dit juxta ordinem adſperſas; quia hoc
modo, quando adſpergit, non attin-
gunt velum, & ſi attingant, attingant.
Dicit R. Eleaſar bar Joſeph; ego vidi
Romæ in eo fuiſſe multas guttas ſan-
guinum juvenci propter errorem rei cœ-
tus, & hircorum Idololatriæ; At ego
dicam fuiſſe guttas juvenci, & hirci
diei expiationum, quas vidit non ad-
ſperſas ſecundum ordinem. Si miſcean-
tur ſanguines in ſanguinibus; dicit Ra-
ba, adſperget ſemel ſurſum; & hoc
inſervit tam hinc, quam inde. Dixe-
runt coram R. Jeremia; dicit; Baby-
lonenſes ſtulti, qui habitant in terra
obſcura, dicunt traditiones obſcuras;
ecce adſperget ſurſum ſanguinem hirci
priuſquam deorſum ſanguinem juvenci;
Et lex dicit; *Et perficiet expiationem
ſanctuarii*; perficiet ſanguinem juven-
ci, & poſtea perficiet ſanguinem hir-
ci. At dicit R. Jeremia; adſperget
ſemel ſurſum, & ſepties deorſum no-
mine juvenci; atque iterum adſperget
ſemel ſurſum & ſepties deorſum no-
mine hirci. Si miſceantur ſanguines in
ſanguinibus in poſtremis adſperſionibus,
putat R. Papa coram Raba dicendo;
adſperget ſepties deorſum nomine ju-
venci, & hirci, atque iterum adſper-
get ſemel ſurſum nomine hirci. Re-
ſpondit illi Raba; hactenus vocarunt
ſtultos, & nunc ſtultos ſtultorum, quia
cum doceantur, non diſcunt. Et ad-
ſperget deorſum ſanguinem hirci ante-
quam ſurſum ſanguinem hirci adſper-
gat; At lex dicit, prius ſurſum, dein-
de deorſum eſſe adſpergendum. At di-
cit Raba; adſperget ſepties deorſum
nomine juvenci, atque adſperget ſemel
ſurſum, & ſepties deorſum nomine hir-
ci. Si calices in calicibus miſceantur,
adſperget, atque iterum adſperget, at-
que iterum adſperget tribus vicibus; ſi
pars ſanguinum miſceatur, & pars ſan-
guinum non miſceatur. Perſpicuum,
eſt quod qui adſpergit, de certo adſper-
git; Quæritur an illæ reliquiæ effun-
dantur ad fundamentum; aut dicam,
quod expellantur, & effundantur in
foſſam. Dicit R. Papa; quamvis jux-
ta ſententiam ejus qui dicit, quod ca-
lix unus faciat ſocium ſuum reliquias;
hoc intelligitur, ubi ſi velit deponere,
poſſit ſpargere; at hic ſi velit ponere,
non poteſt ſpargere; Non? Reſpondit
R. Una filius R. Jehoſua, R. Papa;
contra; quamvis juxta ſententiam ejus,
qui dicit, quod calix unus poſſit face-
re ſocium ſuum expulſum, hoc intel-
ligitur manibus, verum ubi non expel-
lit manibus, non. Traditio; ſuperius di-
cit; *& ſanguinem ejus fundet*. Et in-
ferius dicit; *& omnem ſanguinum ejus
fundet*; Unde probatur in ſacrificio pro
peccato quod ſi acceperit ſanguinem
quatuor calicibus, & adſperſerit de hoc
unam adſperſionem, & de altero al-
teram adſperſionem, quod omnes effun-
dantur ad fundamentum? Ex eo quod
dictum eſt; *& omnem ſanguinem ejus
fundet*. Crederem vel ſi adſperſerit qua-
tuor adſperſiones ex uno illorum? Id-
circo dictum eſt; & *ſanguinem ejus fun-
det*; illum fundet ad fundamentum,
& illi effundantur in foſſam. R. Elea-
ſar bar Simeonis dicit; unde probatur
in ſacrificio pro peccato, quod ſi ac-
ceperit ſanguinem quatuor calicibus; &
adſperſerit quatuor adſperſiones ex uno
illorum, quod omnes effundantur ad
fundamentum? Ex eo quod dictum eſt;
Et omnem ſanguinem ejus fundet. Et
juxta ſententiam R. Eleaſaris bar Si-
meonis ſcriptum eſt; *& ſanguinem ejus
fundet*; Dicit R. Aſe ad excludendas
reliquias, quæ ſunt in collo animantis.
Si infuderit ſanguinem juvenci in ſan-
guinem hirci; Traditur juxta ſenten-
tiam ejus qui dicit; miſcentur in cor-
nibus; Dicit R. Joſia, & R. Jochanan;
unus dicit, miſcentur; & alter dicit;
non miſcentur; Concluditur, quod R.
Joſia dicat, quod miſceantur; cum di-
cit, quod quamvis non ſit ſcriptum ſi-
mul, quaſi ſcriptum eſſet ſimul, exi-
ſtimatur; Quamvis ſcribat R. Jocha-
nan, quod ibi ſcriptum ſit אחת; Tra-
ditio eſt contraria noſtræ reſponſioni;
*Et ſumtum ſanguinem juvenci, & ſan-
guinem hirci*; quod ſint commixti; ver-
ba R. Joſiæ. R. Jochanan dicit; ex hoc
ſeorſim, & ex illo ſeorſim. Reſpondit
illi R. Joſia; Nonne dictum eſt; אחת
Reſpondit illi R. Jochanan; Non-
ne dictum eſt; *de ſanguine juvenci, &
de ſanguine hirci?* Si ita eſt, cur di-
ctum eſt; אחת? ad dicendum tibi;
ſemel, & non bis de ſanguine juvenci,
ſemel & non bis de ſanguine hirci.
Traditio altera. *Et ſumtum ſanguinem
juvenci, & ſanguinem hirci*; ut ſimul
ſint

ſint commixti; tu dicis, quod ſimul ſint commixti; at ego non dicam niſi de hoc ſeorſim, & de illo ſerſim; Idcirco dictum eſt אחת; & concluſio eſt juxta ſententiam R. Joſiæ. Et ponet pateram plenam in vacuam &c. Quæſivit Rame bar Chama ab R. Chaſda; ſi ponat craterem in craterem, & cum eo accipiat ſanguinem; quænam erit lex? Quod eſt ex eadem ſpecie dividet ne an non dividet? Reſpondit illi; jam dictum eſt in Miſna; Ponet pateram plenam in vacuam; Quid? Ponet pateram plenam in vacuam? Non effundet pateram plenam in vacuam. Traditio; primum effundet ſanguinem juvenci in ſanguinem hirci; ut optime miſceantur. Veni & audi; ſi ſtet ſuper vaſibus, aut ſuper pede ſocii, illegitimum eſt; quia differens eſt pes, qui non poteſt intermittere; nonnulli ſic dicunt; quæſivit ab eo; ratio miniſterii eſt hoc modo, aut ratio miniſterii non eſt illo modo. Veni & audi; Docet diſcipulus R. Iſmaelis; Dictum eſt *Num.* IV. 12. *Omnia vaſa, quibus miniſtratur in ſanctuario*. Duo vaſa, & unum miniſterium. Quæſivit Rame bar Chama ab R. Chaſda. Si ponat muſcum in patera, & cum ea accipiat ſanguinem, quod non eſt ex eadem ſpecie, dividet ne an non dividet? Poſtquam commotum eſt, non dividet; aut fortaſſe, non mutabit? Reſpondit illi; Legimus; ſtillabit, & perambulabit, donec perveniat ad ſpongiam; eſt differens aqua, quæ eſt ſubtilior; eſt qui dicit, quod ita reſponderit; in ſanguine, legitimum eſt, in pugillo eſt illegitimum. *Miſna*. Et exibat ad altare, quod erat coram Domino; hoc eſt altare aureum; incipiebat, mundabat, & deſcendebat; undenam incipiebat? ab cornu orientali aquilonari, aquilonari occidentali, occidentali auſtrali, auſtrali orientali; Ubi incipiebat in ſacrificio pro peccato in altari exteriori, ibi perficiebat in altari interiori; R. Eleaſar dicit; in loco ſuo ſtabat, & ſuper omnia ſpargebat, adſpergens ab inferiori parte ad ſuperiorem, excepto eo ſpatio, quod coram illo erat; ubi adſpergebat ab ſuperiori parte ad inferiorem, adſpergebat ſuper puritatem altaris ſepties; & reliquias ſanguinis effundebat ad fundamentum occidentale altaris exterioris, & reliquias ſanguinis altaris exterioris effundebat ad fundamentum auſtrale; tam hæ quam illæ miſcebantur in foſſa, & defluebant in torrentem Cedron, & vendebantur olitoribus, atque in iis erat prævaricatio. *Gemara*. Tradiderunt Sapientes; Et exibat ad altare; cur dictum eſt? Dicit R. Nehemia; quia invenimus in juvenco, qui afferebatur pro omnibus præceptis, quod ſacerdos conſiſteret ad partem exteriorem altaris, & adſpergeret ſuper velum, quando adſpergebat; Crederem vel in hoc ita factum eſſe? Idcirco dictum eſt; *Cum autem exierit ad altare*; quomodo erat? ad partem interiorem altaris. Altera traditio; *coram Domino*; cur dictum eſt? Dicit R. Nehemia, quia invenimus in juvenco, atque in hirco diei expiationum, quod ſacerdos conſiſteret ad partem interiorem altaris, & adſpergeret ſuper velum, quando ſpargebat; crederem vel in hoc ita factum eſſe? Idcirco dictum eſt; *Altare ſuffitus aromatum coram Domino, quod eſt in tabernaculo conventus*; *altare coram Domino*; non vero ſacerdos *coram Domino*, Quomodo? Stabat ad partem exteriorem altaris, & adſpergebat. Tradiderunt Sapientes; Incipiebat, mundabat, & deſcendebat. Undenam incipiebat? ab cornu orientali auſtrali, auſtrali occidentali, occidentali aquilonari, aquilonari orientali; verba R. Akibæ; R. Joſe Galilæus dicit; ab cornu orientali aquilonari, aquilonari occidentali, occidentali auſtrali, auſtrali orientali; ubi R. Joſe Galilæus incipiebat, ibi R. Akiba ceſſabat; & ubi incipiebat R. Akiba, ibi ceſſabat R. Joſe Galilæus. Omnes conveniunt, quod non miniſtraret in eo cornu, quod ab initio occurrebat; qua de cauſa? dicit textus; *Cum autem exierit ad altare*; donec egrediatur ad totum altare; & juxta ſententiam R. Akibæ; circumibat ad dextram. Dicemusne, quod in opinione Rame bar Ezechielis ſit controverſia? Dicit enim Rame bar Ezechielis 1. *Reg.* VII. 25. *Et mare quod fecit Salomon, ſtabat ſuper duodecim boves, e quibus tres reſpiciebant ad aquilonem, & tres ad occidentem, & tres ad meridiem, & tres ad orientem, & mare ſuper eos deſuper erat, quorum poſteriora univerſa intrinſecus latitabant*; Hinc docetur, omnes converſiones tibi eſſe faciendas ad dextram ad orientem. Alter ſequitur opinionem Rame bar Ezechielis, & alter non ſequitur. Itane? Omnes conveniunt, quod ambo ſequantur opinionem Rame bar Ezechielis. Et in hoc eſt diſſenſus; hic putat explicandum eſſe interius ab exteriori; at ille non putat explicandum eſſe interius ab exteriori; Et juxta R. Akiba decens eſt, quod non explicetur interius ab exteriori; ſi vel-

vellet, hoc modo, si vellet, illo modo operabatur in principio; Dicit Risch Lakisch; non faciunt manipulatim præcepta; & cur non faciet? Quia scriptum est; *Cum autem exierit ad altare*; donec egrediatur ad totum altare; & postquam adspersit in illo cornu, deinde venit ad ipsum cornu, in quo stare debebat a principio. At dicam; quod si putemus; quod pede circumiret; omnes conveniunt, quod non sit dissensio; explicetur interius ab exteriori; at in hoc est dissensio; quod hic putet, quod manu circumeat, & ille putet, quod pede circumeat; Aut dicam; quod omnes conveniant, quod manu circumeat; & in hoc est dissensio; hic putat explicandam esse manum a pede, & ille putat non esse explicandam; putatne R. Jose Galilæus, quod manu circumeat? nonne in fine legitur? R. Eleasar dicit in loco suo stabat, & mundabat; hinc eruitur, quod primus doctor non ita sentiat; sententia probabilior est, sicut legimus a principio. Hic putat, quod manu circumeat, & ille putat, quod pede circumeat; si vis, tibi dicam; quod in hoc consistat dissensio; Hic putat *per gyrum* in altari interiori esse idem ac *per gyrum* in altari exteriori; & ille putat, totum altare interius; in loco uno cornu altaris exterioris stabat; Traditio; Dicit R. Ismael; Duo Sacerdotes summi ministrarunt in primo templo; alter dixit; manu circumivi; & alter dixit, pede circumivi; alter attulit rationem verbis suis, & alter attulit rationem verbis suis; alter attulit rationem verbis suis; *per gyrum* in altari interiori proinde explicandum esse ac *per gyrum* in altari exteriori; & alter attulit rationem verbis suis; totum altare; in loco uno cornu exterioris stabat. R. Eleasar dicit; in loco suo stabat, & mundabat. Misna. Cujusnam est Misna? R. Jehuda; Traditio; R. Meir dicit; R. Eleasar dicit; in loco suo stabat, & mundabat. Et super omnia dabat ab superiori parte ad inferiorem, excepta illa, quæ erat oblique, quam adspergebat ab inferiori parte ad superiorem. R. Jehuda dicit, R. Eleasar dicit, in loco suo stabat, & mundabat, & super omnia adspergebat a parte inferiori ad superiorem, excepta ea, quæ simpliciter erat coram illo, quod aspergebat a superiori parte ad inferiorem; ne hoc modo ejus vestes macularentur; adspergebat super puritatem altaris: quænam ejus puritas? Dicit Raba bar R. Scila; dimidium altaris; sicuti homines dicunt טהר טיהר' & est dimidium diei. Opponitur; quando adspergit, non adspergit super cinerem, neque super prunas, sed sumit hinc inde, & adspergit. At dicit Raba bar R. Scila super puritatem altaris; sicut scriptum est *Exod.* XXV. 10. *Et quasi cœlum, cum serenum est*. Traditio; Chanina dicit; in latere aquilonari adspergebat. R. Jose dicit in latere australi adspergebat; Ubinam est controversia? Hic putat, portam fuisse sitam in austro; & ille putat portam fuisse sitam in aquilone; omnes conveniunt, quod ubi perfecit adspersiones cornuum, ibi adspergat super tectum. Qua de causa? Dicit textus; Levit. XVII. 19. *Expiet & sanctificet*; ubi sanctificat, ibi purificat. Reliquias sanguinis effundet ad fundamentum occidentale altaris exterioris; Dicit textus; *Et omnem sanguinem juvenci fundet*; Ecquid? egredientine hoc primum occurrit? Tradiderunt sapientes; *altare*; hoc est fundamentum australe; tu dicis fundamentum australe; at ego dicam non esse nisi fundamentum occidentale; dixisti? explicetur ejus descensus ab colle ab egressu ejus a templo; sicut in egressu a templo in spatio illi viciniori; & quodnam hoc est? fundamentum occidentale, ita pariter in ejus descensu ab colle, in spatio illi viciniori; & quodnam hoc est? fundamentum australe. Traditio; R. Ismael dicit; tam hoc quam illud fundamentum occidentale; R. Simeon ben Jochai dicit; tam hoc quam illud fundamentum australe; concedatur juxta opinionem R. Ismaelis, qui putat explicandum occultum a manifesto; at R. Simeonis ben Jochai quænam est ratio? Dicit R. Ase; quod putet portam sitam fuisse in austro; Docet discipulus R. Ismaelis discipuli R. Simeonis ben Jochai, tam hoc quam illud fuisse fundamentum australe; & signum sit sibi, quod homines hominem traherent. Tam hi quam illi miscebantur in fossa, & defluebant &c.

Mose Chapetz in Chanuchat Abith cap. LV. דתנן מהיכן הוא מתחיל מקרן צפונית מזרחית וכו' וזהו כדברי ר' יוסי דמרנפיק מפרופרת הצפון פגע בקרן צפונית מערבית ובההוא קרן לא עביד ברישא דאמר קרא ויצא אל המזבח אשר לפני ה' עד דנפיק מכוליה מזבח כדאמרי בש"ס וכי נפיק מכוליה מזבח פגע בקרן מזרחית צפונית ברישא ושם היה נותן וחוזר לו פונות מערבית דרך ימין ואחר כך מערבית דרומית מזרחית דרומית ור' עקיבא סבר כמתניתין דהצונה היתה פרופה מן הדרום דריש פרקא וכי

וכי נפיק מצד דרום עד דנפיק מכוליה
מזבח פגע מזרחית דרומית ברישא וכיון
דיהיב בההוא קרן הדר אתי לההוא קרן
דאיחייב למיתב ברישא דהיינו קרן מערבית
דרומית והדר בקרן דהסמוך ליה כדאיתא
ביומא ורש״י נמי בפרשת אחרי מות פירש
כרבי יוסי וז״ל אל המזבח אשר לפני ה׳
זה המזבח הזהב שהוא לפני ה׳ בהיכל
ומה ת״ל ויצא לפי שהזה ההזאות על
הפרוכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה
ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח
ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית
עכ״ד וטען עליו הרב מזרחי ז״ל של דבריו
מקרא זה אתא לאשמועינן דבמתנות
בעי למיפק מכוליה מזבח ושאינו משמע
כן בתורת כהנים דקאמרי דאתא
לאשמועינן דבהזאות על הפרוכת היה
עומד מן המזבח ולפנים והניח הדבר נצ״ע
ומקום הניח לנו הרב ז״ל לתרץ ולומר דלא
קשיא שמקרא דויצא אל המזבח אשר
לפני ה׳ כלהו נפקא והני אמרינן בפרק
הוציאו לו ויצא אל המזבח וכו׳ ר׳ נחמיא
לפי שמצינו בפר וכו׳ ת״ל ויצא היכן היה
לפנים מן המזבח וכו׳ ובתר הכי מייתי
פלוגתא דר״ע ור׳ יוסי וקאמרי דלכולי
עלמא דרשינן ויצא אל המזבח עד דנפיק
מכוליה מזבח והשתא האי דקשיא ליה
לחרא״ם על רש״י לדברי ר׳ יוסי ור״ע היה
לו להקשות ומאי קושיא איכא ר׳ נחמיא
דרש הכי ור׳ יוסי ור״ע דרשי הכי ורש״י
הביא כדברי ר׳ יוסי דפסק כוותיה ועוד
שכולה דרשה אחת היא של ר״ע ור׳
יוסי דרשי עד דנפיק מכוליה מזבח ש״מ
דקדמות דנא היה לפנים מן המזבח
ודוק עוד הוסיף הרא״ם וז״ל וכדין היה
להקיף משם דרך ימין כמו שעושין בחטאת
על מזבח החיצון שמתחיל מקרן דרומית
מזרחית והולך ומקיף מזרחית צפונית
צפונית מערבית אף כאן היה לו להקיף
ממזרחית צפונית למזרחית דרומית וכו׳
אלא משום דביציאתו מבית קדש הקדשים
אל ההיכל פגע בקרן מערבית צפונית
מיד ואי לאו דכתיב ויצא שהזקיקו הכתוב
לצאת מן המזבח כלו וכי נפיק בקרן צפונית
מזרחית פגע ברישא היה עביד בה וכשגומר
אותה חוזר למקומו הראשון דהיינו לקרן
מערבית צפונית ומזה ומשם הולך לקרן
הסמוכה וכו׳ עד כאן לשונו חזינן ליה
דסבר דרך ימין ממזרחית צפרנית למזרחית
דרומית וזה אולי לפי שביציאתו מבית
קה״ק ופניו למזבח כי נפיק מכוליה מזבח
פגע בימינו ברישא בקרן מזרחית צפונית
ואי בעי למיזל לקרן צפונית מערבית היה
צריך להפוך כל גופו למערב שאין כך
כשילך לקרן דרומית מזרחית ומבראי קחשיבי
דהיינו אחריו למזבח ואזיל הכי דרך
ומיך כמו בחטאת של מזבח החיצון דהתם
אזיל מנואי דהיינו ופניו למזבח אזיל דרך
ימין נמי מדרום לצפון כך נראה פירוש
רחוק מיהו גם כי יתבאר לנו שכן דעתו
ותקראנה אותנו כאנה אין פירושו עלה
יפה שהרי על כרחך היה צריך להפוך
פניו למזבח כשהיה נותן ואז כשנותן בקרן
צפונית מזרחית ופניו כלפי מזבח קרן
מערבית צפונית היא לו דרך ימין ועוד
דבפרק הוציאו לו בגמרא לר״ע דסבר
דמתחיל מקרן מזרחית דרומית והולך לקרן
דרומית מערבית מקשינן ולר״ע נקיף דרך
ימין וכו׳ דמשמע דאין דרך ימין אלא
כשהולך ממזרח לצפון ומצפון למערב
דהיינו מנואי כמו שפירשנו ולא עוד אלא
דקשיא דידיה אדידיה מעקרא קאמר
דכדין היה להקיף דרך ימין כבמזבח החצון
מקרן דרומית מזרחית למזרחית צפונית
ובהא סלקינן ונחתינן דמקיף הכי נמי הכא
ממזרחית צפונית למערבית צפונית דומיא
דמזבח החיצון ואם כן מאי קמתמה
ומאי קאמר דשני הכא ואת ועוד אחרת
שה וא מערב דעת ר׳ יוסי עם דעת ר״ע
שנותן טעם לחזרתו אל קרן מערבית
צפונית לר׳ יוסי שהוא חוזר למקומו
הראשון ומשם למערבית דרומית שהוא
סמוכה לה ולפי סוגיות הגמרא זהו טעם
ר״ע דלא מצי מקיף דרך ימין דאלו לר׳
יחודה חוזר לקרן מערבית צפונית דרך
ימין ולית ליה טעמא דר״ע וזה מבואר
מאד בגמרא וצ״ע כדבריו והרמב״ם ז״ל
נמי בפרק ד׳ מה״ל עבודת יום הכיפורים
פסק דמתחיל מקרן מזרחית צפונית במתנות
המזבח וזהו כר׳ יוסי דקאמר שלא היה
שם אלא פרוכת אחת אלא שבה״ל בית
הבחירה כתב דעתו פרוכות היו דמשמע
דפסק כרבנן והר שב״א ליישנו טרח למצוא
מחלוקת שלישית וזהו לחץ ועוד דאיהו
גופיה כתב ברשא בש״ס דמתניתין דפרק
ה׳ ריזמא אתיא כר׳ יוסי וכדקאמר התם
תוספת יום טוב וארחיה דהרמב״ם הכי
בהלכתא למשיחא דפסיק כהאי סתמא
בחדא וכהאי סתמא בחדא כדשנתן
במקום המזבח ובמקום שחיטה בצפון
וטובא איכא נכתוב בסימן ל״ג. Traditum
eſt; undenam incipit? ab cornu aquilonari orientali &c. Et hoc eſt juxta verba R. Joſe, quod egredienti de velo annexo ad aquilonem occurrit cornu aquilonare occidentale; & in eo a principio non operatur; quia dicit textus; *Cum autem exierit ad altare, quod eſt coram Domino*; donec egrediatur ab toto altari; uti dicitur in *Gemara*; & quid? egredienti ex toto altari primum occurrit cornu orientale aquilonare? Et ibi adſpergit, & convertet faciem ab occidentali ad dexteram; & deinde ad occidentale auſtrale, orientale auſtrale. At R. Akiba putat in Miſna, quod exterius annexum eſſet ab auſtro, in principio capitis. Et quid? Egredientine ex latere auſtrali, donec egrediatur ab toto altari, occurrit cornu orientale auſtrale a principio? & poſtquam adſperſit in eo cornu, deinde venit ad illud quod a principio debebat adſpergi, i. e. cornu occidentale auſtrale, &

dein-

deinde cornu, quod est illi proximum; uti traditur in *Joma*. Et *Raschi* quoque in commentario in cap. XVI. *Levit.* exponit juxta mentem R. Jose; & hic est ejus sensus; *ad altare, quod est coram Domino*; hoc est altare aureum, quod erat coram Domino in templo; & cur dictum est; *cum autem exierit?* quia quando adspergit super velo; stabat ad spatium quod erat interius altari, & adspergit; at in adspersionibus altaris, debebat egredi ex spatio altaris ad partem exteriorem; & incipit ab cornu orientali aquilonari. Hactenus ejus verba; At in hoc errat doctor orientalis f. m. quod dicat, quod hic textus adducatur, ut intelligamus, quod in adspersionibus egrediendum sit ab toto altari; quæ res non ita explicatur in lege sacerdotum; ubi dicitur; quod venerit, ut intelligamus, quod in adspersionibus super velo, consistebat in spatio, quod erat interius altari; nobisque rem dereliquit, quæ ponderanda est; nobisque locum reliquit Rab f. m. ad solvendum & dicendum, quod non sit argumentum; quia in textu, ubi dicitur; *Cum autem exierit ad altare, quod est coram Domino*, ab toto egredietur; Ita pariter dicimus in cap. V. *Joma: Cum autem exierit ad altare &c.* R. Nehemia; quia invenimus in juvenco &c. *Cum autem exierit*; ubi stabat? in spatio, quod erat interius altari &c. Et deinde adducitur controversia R. Akiba, & R. Jose; & dicunt; quod communiter exponitur; & exibit ad altare; donec egrediatur ab toto altari. Et nunc hoc est argumentum Aram contra *Raschi*; Et objectio contra verba R. Jose & R. Akiba; quænam est objectio? R. Nehemia ita exponit, & R. Jose, & R. Akiba ita exponunt; Et *Raschi* adducit verba R. Jose, & juxta ejus sententiam decernit; & præterea; quod omnis expositio una sit; quod R. Akiba & R. Jose exponunt, donec egrediatur ab toto altari; Hinc intelligitur, quod antea erat in spatio, quod est interius altari; considerandum est. Præterea addit Aram; & hæc sunt ejus verba; juxta ritum inde circumire debebat ad dexteram, uti fieri consuevit in sacrificio pro peccato super altari exteriori; etenim incipiebat ab cornu australi orientali, & ambulabat, & circumibat orientale aquilonare, aquilonare occidentale; hic quoque circumire debebat ab orientali aquilonari ad orientale australe &c. At in egressu de domo sancti sanctorum in templum statim occurrebat cornu occidentale aquilonare. Si textus non scriberet; *Cum autem exierit*; textus obligaret, ut exiret ab toto altari; & quid? egredientine primo occurrebat cornu aquilonare orientale? in eo operabatur; & quando in eo perfecerat, redibat ad primum locum, sc. cornu occidentale aquilonare, & adspergebat; & inde ibat ad cornu, quod erat illi proximum &c. hactenus ejus verba. Videmus, quod putet per dexteram ab cornu orientali aquilonari ad orientale australe; & hoc ea de causa, quia ex ejus egressu de domo sancti sanctorum facies ejus erat versa ad altare; quia egredienti de toto altari occurrit in ejus dextra primum cornu orientale aquilonare; & si velit ire ad cornu aquilonare occidentale, necesse erat, ut conveteret totum corpus ad occidentem; quod si non ita; quando ibat ad cornu australe orientale; & extrinsecus putandum est, sc. ejus dorsum ad altare; & ita ambulat ad dexteram, ut in sacrificio pro peccato in altari exteriori; ibi enim hoc modo ambulabat, sc. ejus facies ad altare, ambulabat ad dexteram pariter ab austro ad aquilonem; Hæc mihi videtur expositio obscura. Hinc nobis ita innotuit ejus mens; nobisque contigit, sicut istis; neque ejus explicatio recte procedit; quia necessario debebat convertere faciem ad altare, quando adspergebat; at nunc quando adspergebat in cornu aquilonari orientali, ejus facies versa erat ad altare; cornu occidentale aquilonare erat ad ejus dexteram. Et præterea cap. I. *Joma* in *Gemara* juxta sententiam R. Akiba, qui putat, quod inciperet ab cornu orientali australi, & iret ad cornu australe occidentale; est oppositio contra R. Akiba; quod circumeat ad dexteram &c. Intelligitur, quod non ad dexteram, sed quando ibat ab oriente ad aquilonem, & ab aquilone ad occidentem, id est eo modo, quo exposuimus. Neque hoc tantum; sed est argumentum suimet contra semetipsum; ex textu, quod æquum erat, ut circumiret ad dexteram, ut in altari exteriori, ab cornu australi orientali ad orientale aquilonare. Et de his differimus, & disputamus; quod ita circumeat quoque in hoc loco ab orientali aquilonari ad occidentale aquilonare, sicut in altari exteriori; Si ita est; quid miratur? & quid dicit? quod hoc loco differens sit. Hæc quoque est alia res, quod conveniat sententia R. Jose cum mente R. Akiba; quod afferatur ratio, cur redeundum sit ad cornu occidentale aquilona-

lonare juxta verba R. Jose; sc. quod redeat ad primum locum, & inde ad cornu occidentale australe, quod erat illi proximum. At juxta lectiones Gemaræ propter rationem R. Akiba non poterat circumire ad dexteram; quandoquidem juxta mentem R. Jehuda redibat ad cornu occidentale aqoilonare ad dexteram; & hæc non est ratio R. Akiba; & de his uberrime differitur in Gemara; & deserit rem, quæ ponderanda est juxta ejus verba. At *Maimomonides* cap. v. constitutionum de ministerio diei expiationum decernit, quod inciperet ab cornu orientali aquilonari, sicut in adspersionibus altaris. Et hoc juxta sententiam R. Jose, qui dicit, ibi unum tantum velum fuisse. Verum in constitutionibus domus electæ scribit, duo fuisse vela; eruitur, quod decernat juxta sententiam Rabinorum, & *Arasba*; ad componendum, se defatigavit ad inveniendam tertiam controversiam. Et hoc est molestum. Et præterea ipsemet scribens lectionem in Gemara Misnæ cap. v. *Joma*, sequitur sententiam R. Jose, sicut ibi dicit *Thosaphat Jom Tov*. Et consuetudo *Maimonidis* sic in constitutione ad tempora Messiæ; qui decernit juxta hunc simpliciter in altera parte, & juxta illum simpliciter in altera parte (sc. nulla facta mentione autorum) uti deprehenditur in loco altaris, & in loco mactationis in aquilone; & multa scripta sunt in cap. XXXIII.

Quamvis *Exod.* XXX. 10. de uno sanguine juvenci & hirci diei expiationum in altari aureo adspergendo fiat mentio, tamen *Levit.* IV. præcipitur, ut sanguines quoque juvenci sacerdotis uncti, & cœtus, qui propter rei errorem in sacrificium pro peccato immolabatur, in hac ara adspergerentur; Dicitur enim *Levit.* IV. 3. —7. de juvenco Sacerdotis uncti. אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים ליהוה לחטאה והביא את הפר אל פתח האל מועד לפני יהוה וסמך את ידו על ראש חפר לפני יהוה ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל האל מועד וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים לפני יהוה את פני פרכת הקדש ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים לפני יהוה אשר באהל מועד ואת כל דם הפר ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד. *Si Sacerdos qui unctus est peccaverit, delinquere faciens populum, afferet pro peccato suo vitulum immaculatum Domino; & adducet illum ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino, ponetque manum super caput ejus, & immolabit eum Domino. Hauriet quoque de sanguine vituli, & inferens illum in tabernaculum testimonii. Cumque intinxerit digitum in sanguine, adsperget ex eo septies coram Domino, contra velum Sanctuarii. Ponetque de eodem sanguine super cornua altaris thymiamatis gratissimi Domino, quod est in tabernaculo testimonii; omnem autem reliquum sanguinem fundet in basim altaris holocausti in introitu tabernaculi.* *Targum*. אם כהונא רבא יחוב לחובת עמא ויקריב על חובתיה דיחב תור בר תורי שלים קדם יי לחטאתא וייתי ית תורא לתרע משכן זימנא לקדם יי ויסמוך ידיה על ריש תורא ויכוסית תורא קדם יי ויסב כהונא רבא מדמא דתורא ויעיל יתיה למשכן זימנא ויטבול כהונא ית אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זימנין קדם יי קדם פרוכתא דקודשא ויתן כהונא מן דמא על קרנת מדבח׳ קטורת בוסמיא קדם יי די במשכן זימנא וית כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זימנא. *Si Sacerdos unctus peccaverit, ut faciat delinquere populum, offerat pro peccato, quod peccavit, juvencum filium bovis perfectum coram Domino in sacrificium pro peccato, & adducet juvencum ad portam tabernaculi conventus coram Domino; & imponet manus super caput juvenci, & immolabit juvencum coram Domino; & accipiet Sacerdos unctus de sanguine juvenci, & inferet illum in tabernaculum conventus; & intinget Sacerdos digitum in sanguine, & sparget de sanguine septem vicibus coram Domino contra velum Sanctuarii; & adsperget Sacerdos de sanguine super cornua altaris suffitus aromatum coram Domino, quod est in tabernaculo conventus; & omnem sanguinem juvenci fundet ad fundamentum altaris holocausti, quod est in porta tabernaculi conventus.* Ubi *Siphra*. משיח יכול זה המלך ת״ל הכהן אי הכהן יכול המרובה בגדים ת״ל משיח המשיח שאין על גביו משיח יחטא מה ת״ל שיכול יביא על הקודמו׳ ודין הוא מה אם הנשיא שהוא מביא על שגגת המעש׳ אינו מביא על הקודמות משיח שאין מביא על שגגת המעשה אינו דין שלא יביא על הקודמות לא אם אמרת בנשיא שאין מביא חטאתו משעבר תאמר במשיח שהוא מביא חטאתו משעבר הואיל והוא מביא חטאתו משעבר יביא על הקודמות ת״ל משיח יחטא כשיחטא והוא משיח לא כשיחטא ועודנו הדיוט ר׳ שמעון אומר אם נודע לו עד שלא נתמנה ואח״כ נתמנה חייב ואם משנתמנ׳ נודע לו פטור משיח יחטא יכול נזרה עליו שיחטא ת״ל אם יחטא כשיחטא לאשמת העם הרי משיח כציבור מה ציבור אינו מביא

מביא אלא על העלם דבר ועם שגגת
המעשה אף משיח לא יביא אלא על
העלם דבר ועם שגגת מעשה או כלך
לדרך הזו נשיא מוצא מכלל הצבור ומשיח
מוצא מכלל הצבור מה נשיא מביא על
שגגת המעשה אף משיח יביא על שגגת
המעשה נראה למי דומה אם דומה
לציבור נלמדנו מן הציבור ואם דומה
לנשיא נלמדנו מן הנשיא ציבור בפר
ואינו מביא אשם תלוי המשיח בפר ואינו
מביא אשם תלוי מה צבור אינו מביא
אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה
אף משיח לא יביא אלא על העלם
דבר עם שגגת המעשה או כלך לדרך
הזו נשיא מביא שעירה לע"ז ומביא אשם
ודאי ומשיח מביא שעירה לע"ז ומביא
אשם ודאי מה נשיא מביא על שגגת
המעשה אף משיח יביא על שגגת מעשה
ת"ל לאשמת העם הרי משיח כציבור מה ציבור
אינו מביא אלא העלם דבר עם שגגת חמעשה
אף משיח לא יביא אלא על העלם
דבר עם שגגת המעשה אי מה ציבור
אם הורה ועשו אחרים על פיה חייבין יכול
אף משיח אם הורה ועשו אחרים על
פיו יהא חייב ת"ל אשר חטא על מה
שחטא הוא מביא ואינו מביא על מה
שחטאו אחרים והקריב על חטאתו מלמד
שהוא מביא על חטאתו משעבר הלא
דין הוא מה אם הנשיא אהוא מביא
על שגגת המעשה אינו מביא חטאתו
משעבר משיח שאין מביא על שגגת
המעשה אינו מביא חטאתו משעבר ת"ל
והקריב על חטאתו מלמד שהוא מביא
חטאתו משעבר יכול חטא עם הציבור
יביא פר לעצמו ודין הוא נשיא מוציא
מכלל הציבור ומשיח מוציא מכלל הציבור
מה נשיא חטא לעצמו מביא לעצמו חטא
עם הציבור מתכפר לו עם הציבור אף
משיח חטא לעצמו מביא לעצמו חטא עם
הציבור מתכפר לו עם הציבור לא
אם אמרת בנשיא שמתכפר לו עם
הציבור ביום הכיפורים תאמר במשיח
שאין מתכפר לו עם הציבור ביום
הכיפורים הואיל ואין מתכפר לו עם
הציבור ביום הכיפורים יביא פר לעצמו
ת"ל אשר חטא הא כיצד חטא לעצמו
מביא לעצמו חטא עם הציבור מתכפר
לו עם הציבור פר יכול זקן ת"ל בן אי
בן יכול קטן ת"ל פר הא כיצד בן שלש
כרברי חכמים ר' מאיר אומר אף בני
חמש כשרין אלא שאין הביאין זקנים
מפני הכבוד ר' יוסי הגלילי אומר מה
ת"ל ופר שני בן בקר תקח לחטאת אם
ללמר שהם שנים והלא כבר נאמר ועשה
את האחת חטאת ואת האחר עולה לי'
א"כ למה נאמר ופר שני בן בקר תקח
לחטאת אלא לפי שנ' ועשה את האחת
חטאת ואת האחרת עולה לי' יכול
תקודם חטאת לעולה בכל מקום ובכל
מעשיה ת"ל ופר שני בן בקר תקח לחטאת
אי ופר שני בן בקר לחטאת יכול יקדי'
עולה לחטאת בכל מעשיה ת"ל ועשה

את האחד חטאת ואת האחד עולם לי'
הא כיצד דם חטאת קודם לדם עולה
מפני שהיא מרצה איברי עולה קודמין
לאימורי חטאת מפני שהן כליל לאישים
ר' שמעון אומר מה ת"ל ופר שני בן בקר
תקח לחטאת אם ללמד שהן שנים והלא
כבר נאמר ועשה את האחד חטאת ואת
האחד עולה לי' אם כן למה נאמר ופר
שני תקח לחטאת שיכול שתהא נאכלת
חטאת זו ת"ל ופר שני שני לעולה לא
נאכלת אף חטאת זו לא נאכלת כיוצא
בו אמר ר' יוסי הבאים מחשבי בני
הגולה הקריבו עולות אלהי ישראל פרים
שנים עשר על כל ישראל אלים תעשים
וששה כבשים שבעים ושבעה צפירי
חטאת שנים עשר הכל עולה לי' אפשר
חטאת עולה אלא מה עולה לא נאכלת
אף חטאת לא נאכלת ר' יהודה אומר
על ע"ז הביאים ר' שמעון אומר כל מקום
שנ' עגל בתירה סתם בן שנה שנ' ועגל
וכבש בני שנה בן בקר בן שתי שנים
שנ' קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל
לעולה תמים תמימי' אף בשנים פר
סתם בן שלש אף בני ארבע ובני חמש
כשרין אלא שאין מביאין זקנים מפני
הכבוד והביא אף לאחר יום הכיפורים
פר פר הוא מביא ואינו מביא חלופין הלא
דין הוא מה אם היחיד שלא שוה קרבנו
לכל מצות לקרבנו ליום הכפור ים שוה
קרבנו לכל מצות לקרבנו למצוה יחידית
משיח ששוה קרבנו לכל מצות לקרבנו
למצו' יחידית נשיא יוכיח ששוה קרבנו
לכל מצות לקרבנו ליום הכפורים ולא
שוה קרבנו לכל מצות לקרבנו למצוה
יחידית אף אתה אל תתמה על
המשיח שאע"פ ששוה קרבנו לכל מצות
לקרבנו ליום הכפורים לא ישוה קרבנו
לכל מצות לקרבנו למצוה יחידית אלא
לפי שנ' והביא יכול יביא חלופין ת"ל פר
פר הוא מביא ואינו מביא חלופין וסמך
ידו על ראש הפר לרבות פר יום הכפורים
לסמיכה הלא דין חוא מה אם זה
שאין טעון שני וידויין ואינו טעון אנא
טעון סמיכה פר יום הכפורים שהוא
טעון שני וידויין וטעון אנא אינו דין
שיטעון סמיכה לא אם אמרת בזה שהוא
בא על עבירת מצוה ידועה תאמר בפר
יום הכפורים שאין בא על עבירת מצוה
ידועה הואיל יאין בא על עבירת מצוה
ידועה לא יטעון סמיכה ת"ל וסמך ידו על
ראש הפר לרבות פר יום הכפורים לסמיכה
ושחט את חפר לפני יי' בצפון ולקח
נאמר' כאן לקיחה ונאמרה להלן לקיחה
מה לקיחה אמורה להלן בכלי אף כאן
בכלי ולקח המשיח אין לי אלא המשיח
בשמן המשחת המרובה בבגדים מנין ת"ל
חכהן אם סופנו לרבות כהן אחר מה ת"ל
ולקח הכהן המשיח אלא מצוה שיקבל כהן
משיח ואם קבל כהן אחר עבודתו כשרה
מדם הפר מדם הנפש לא מדם
הבשר ולא מדם התמצית מן הפר יקבל
והביא אותו כשר ולא פסול אותו אל

אהל מועד למעט קרבנו למצורה יחידית שלא ינתן מרמו על מזבח הזהב וטבל לא המספג וטבל והזה על כל הזייה טבילה אצבעו נאמר כאן אצבעו ונאמר להלן אצבעו מה אצבעו אמורה להלן הימנית המיומנת שבימין אף אצבעו אמורה כאן הימנית המיומנת שבימין בדם שיהא בדם כדי טבילה והזה לא המטיף והזה לא הזורק מן הדם שבעניין שבע פעמים לא שבע טיפים שבע פעמים שיהא מונה שבע פעמים לא אחת ושבע לפני יי׳ יכול על כל הבית ת״ל אל פני הפרכת אוא לפני הפרכת יכול אל פני הפרכת כלה ת״ל הקדש מלמד שהוא מכוון כנגד הבדי׳ ונתן הכהן מן הדם מן הדם שבעניין על קרן קרנות הרי שתים ולמטן הוא אומר על קרן קרנות הרי ארבע דברי ר׳ שמעון ר׳ יהודה אומר אשר באהל מועד לרבות כל קרנות שבאהל מועד מזבח הקטרת שיתחנך המזבח בקטרת קטרת שתהא משל צבור סמים שיהו סממניה לתוכה לפני יי׳ מה ת״ל אמר ר׳ נחמיה לפי שמצינו בפר הבא ביום הכפורים שהוה עומד לפנים מן המזבח ומזה על הפרוכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן ת״ל מזבח קטרת הסמים לפני יי׳ ואין הכהן לפני יי׳ את כל דם הפר ישפך לרבות דם פר יום הכפורים לשפיכה ישפך לא יטיף ישפך ולא יזה ישפך ולא יזרק אל יסוד מזבח העולה לא על יסוד מזבח הפנימי הלא דין הוא מזבח החיצון זכה במתן דמים ומזבח הפנימי זכה במתן דמים מה מזבח החיצון מקום מתן דם קרניו שם מתן דם יסודו אף מזבח הפנימי מקום דם קרניו שם מתן דם יסודו כשהוא אומר בעדה אל יסוד מזבח העולה שאין ת״ל אלא ללמד שאין יסוד לפנימי עצמו וכשהוא אומר בנשיא אל יסוד מזבח החיצון שאין ת״ל אם את שיריו לא קבל מזבח הפנימי שירי מזבח החיצון הוא מקבל דבר אחר וכי יש יסוד לפנימי עצמו וא״כ למה נאמר אל יסוד מזבח העולה שיהא יסוד מזבח של עולה אל יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד זה יסוד מערבי: *Unctus*; crederem hunc esse regem? idcirco dictum est; *Sacerdos*; si *Sacerdos*; crederem Sacerdotem auctum vestibus? idcirco dictum est; *unctus*, *unctus*, cui nemo sit superior; *unctus peccaverit*; cur dictum est? crederem quod adduceret pro peccatis præcedentibus? Et est argumentum; Si princeps, qui affert propter errorem operis, non tamen affert pro peccatis præcedentibus; unctus, qui non affert propter errorem operis, non erit æquum, ut non afferat pro peccatis præcedentibus? Minime; si dixisti de principe, qui non afferebat sacrificium pro peccato, postquam principatu abdicatus erat; dices de uncto, qui afferebat sacrificium pro peccato, postquam sacerdotio spoliatus erat? quandoquidem affert sacrificium pro peccato, postquam sacerdotio spoliatus erat, afferet quoque pro peccatis præcedentibus; idcirco dictum est; *quando unctus peccaverit*; *quando peccaverit* postquam est unctus, non vero quando peccat, cum sit sacerdos vulgaris. R. Simeon dicit; si sibi innotuerit peccatum, priusquam creatus sit sacerdos, & deinde creatur, debet afferre; at si innotuerit peccatum, postquam creatus est, liber est; *Unctus quando peccaverit*; crederem præceptum esse, ut peccaret? Idcirco dictum est; *si peccaverit*; quando peccaverit; *& faciat delinquere populum*; ecce unctus similis cœtui; sicut cœtus non affert nisi propter ignorantiam rei cum errore operis; ita pariter unctus non afferet nisi propter ignorantiam rei cum errore operis. Sed est argumentum. Cœtus eductus est ex genere particularis, pariterque unctus eductus est ex genere particularis; sicut cœtus non affert nisi propter ignorantiam rei cum errore operis, ita pariter unctus non afferet nisi propter ignorantiam rei cum errore operis. Aut hoc modo est argumentandum; Princeps eductus est ex genere cœtus, & unctus eductus est ex genere cœtus; sicut princeps affert propter errorem operis, ita pariter unctus afferet propter errorem operis. Videamus cuinam sit similius; si similius cœtui, docebimur ab cœtu, si similius principi, docebimur a principe. Cœtus afferebat juvencum, non vero afferebat sacrificium pro delicto dubio; & unctus afferebat juvencum, non vero afferebat sacrificium pro delicto dubio; sicut cœtus non afferebat nisi propter ignorantiam rei cum errore operis, ita pariter unctus non afferebat nisi propter ignorantiam rei cum errore operis. Aut hoc modo est argumentandum; Princeps afferebat capram propter peccatum Idololatriæ, & afferebat sacrificium pro delicto certo; & unctus afferebat capram propter peccatum Idololatriæ, & afferebat sacrificium pro delicto certo; sicut princeps afferebat propter errorem operis, ita pariter unctus afferet propter errorem operis; idcirco dictum est; *& faciat delinquere populum*. Ecce unctus similis cœtui; sicut cœtus non affert nisi propter ignorantiam rei cum errore operis, ita pariter unctus non afferebat nisi propter ignorantiam rei cum errore operis. Dicam igitur; si cœtus doceret, & alii ex ejus dicto operarentur, tenebatur sacrificio; ita crederem, quod pariter unctus si doceret, & alii ex

ex ejus dicto operarentur, teneretur sacrificio? Idcirco dictum est; *quod peccaverit*; pro peccato suo afferebat, non vero afferebat pro eo, quod alii peccaverint. *Et offeret pro peccato suo*; ad docendum, quod offerret sacrificium pro peccato, vel post suam abdicationem. Sed est argumentum. Sicut princeps, qui afferebat propter errorem operis, non afferebat sacrificium pro peccato post suam abdicationem; unctus qui non afferebat propter errorem operis, non erit æquum ut non afferat sacrificium pro peccato post suam abdicationem? Idcirco dictum est; *Et offeret sacrificium pro peccato suo*: ad docendum quod afferret sacrificium pro peccato vel post suam abdicationem: Crederem, quod si peccaverit cum cœtu, debeat adducere juvencum pro se ipso? Et est argumentum; princeps egressus est ex genere cœtus; & unctus egressus est ex genere cœtus; sicut princeps si seorsim peccat seorsim adducit, si peccat cum cœtu, cum cœtu expiatur; ita pariter unctus, si seorsim peccet, seorsim adducet, si cum cœtu peccat, cum cœtu expiabitur. Minime, si dixisti de principe, qui cum cœtu expiatur in die expiationum; dices de uncto, qui non expiatur cum cœtu in die expiationum? Quandoquidem non expiatur cum cœtu in die expiationum, adducet seorsim pro seipso; Idcirco dictum est; *quod peccaverit*. Quomodo? si seorsim peccet, seorsim adducit; si cum cœtu peccet, cum cœtu expiatur; *Juvencum*; crederem senem? idcirco dictum est; *filium*; si *filium*; crederem parvum? idcirco dictum est; *juvencum*. Quomodo? ut sit triennis juxta verba sapientum; R. Meir dicit; vel si fuerint quadriennes, & quinquennes, legitimi sunt; At senes non adducuntur propter decorem R. Jose Galilæus dicit; Cur dictum est *Numer.* VIII. 8. *Juvencum secundum filium bovis tu accipies pro peccato?* si ad docendum, quod duo essent; nonne dictum est; *Et offer unum in sacrificium pro peccato, & alterum in holocaustum Domino?* Si ita se habet, cur dictum est; *& juvencum secundum filium bovis tu accipies pro peccato?* nisi quod dictum est; *& offer unum in sacrificium pro peccato, & alterum in holocaustum Domino*; Crederem, quod sacrificium pro peccato semper in omnibus operationibus præcederet holocaustum? Idcirco dictum est; *& juvencum secundum filium bovis tu accipies pro peccato*; si *& juvencum secundum filium bovis pro peccato*; crederem quod holocaustum in omnibus suis operationibus præcederet sacrificium pro peccato? Idcirco dictum est; *& offer unum in sacrificium pro peccato, & alterum in holocaustum Domino*. Quomodo? sanguis sacrificii pro peccato præcedebat sanguinem holocausti, propter quod Deus acceptabat sacrificium; membra holocausti præcedebant adipes sacrificii pro peccato, quia integra igni consumebantur. R. Simeon dicit; cur dictum est; *& juvencum secundum filium bovis accipies pro peccato?* si ad docendum quod essent duo; nonne dictum est; *& offer unum in sacrificium pro peccato, & alterum in holocaustum Domino?* Si ita habet; cur dictum est; *& juvencum secundum accipies pro peccato?* Crederem quod hoc sacrificium pro peccato comederetur? idcirco dictum est; *& juvencum secundum*, secundum holocausto; sicut holocaustum non edebatur; ita pariter hoc sacrificium pro peccato non edebatur. Huic simile dixit R. Jose; 1. *Esdræ* VIII. 35. *Sed & qui venerant de captivitate filii transmigrationis, obtulerunt holocautomata Deo Israel, vitulos duodecim pro omni populo Israel, arietes nonaginta sex, agnos septuaginta septem, hircos pro peccato duodecim, omnia in holocaustum Domino*. Potestne esse sacrificium pro peccato holocaustum? Sicut holocaustum non comeditur, ita pariter hoc sacrificium pro peccato non fuit comestum. R. Jehuda dicit; propter peccatum Idololatriæ adduxerunt. R. Simeon dicit; ubicunque dicitur vitulus in lege simpliciter, est anniculus; dictum est enim Levit. IX. 3. *Et vitulum, atque agnum anniculos*. Filius bovis, biennis; dictum est enim *Levit.* IX. 2. *Tolle tibi vitulum filium bovis pro peccato; & arietem in holocaustum perfectos*; perfectos etiam in annis. Juvencus simpliciter triennis, atque etiam quadriennis, & quinquennis; at non adducuntur senes decoris gratia. *Et adducet*; vel post diem expiationum; *juvencum* juvencum adducet, non commutatum. At est argumentum. Sicut privati, cujus sacrificium pro omnibus præceptis non est æquale sacrificio diei expiationum, tamen sacrificium pro omnibus præceptis est æquale sacrificio præcepto particularis, sc. Idololatriæ; Uncti, cujus sacrificium pro omnibus præceptis est æquale sacrificio diei expiationum, non erit æquum ut sacrificium pro omnibus præceptis sit æquale sacrificio præcepti particularis? Princeps probet, cujus sacrificium pro omnibus præceptis est æquale sacrificio diei expiatio-

tionum, tamen ejus sacrificium pro omnibus præceptis non est æquale sacrificio præcepti particularis. Ne mireris igitur de uncto, cujus sacrificium pro omnibus præceptis quamvis sit æquale sacrificio diei expiationum, tamen ejus sacrificium pro omnibus præceptis non est æquale sacrificio præcepti particularis; sed textus dicit; *& adducet*; at ego dicere poteram, quod commutatum adducere posset; idcirco dictum est; *juvencum*; juvencum adducet, & non adducet commutatum. *Et ponet manum super caput juvenci*; ad includendum juvencum diei expiationum ad manuum impositionem. Sed est argumentum. Si iste, qui non tenetur duabus confessionibus, neque tenetur oratione אנא, sc. *ah Domine*, tamen tenetur manuum impositione; juvencus diei expiationum, qui tenetur duabus confessionibus, & tenetur oratione אנא, *ah Domine*, non erit æquum ut teneatur manuum impositione? Minime; si dixisti de juvenco diei expiationum, qui non adducebatur propter prævaricationem præcepti cogniti; quandoquidem non adducebatur propter prævaricationem præcepti cogniti, non tenebitur impositione manuum; Idcirco dictum est; *& ponet manum super caput juvenci*; ad includendum juvencum diei expiationum, quod teneretur manuum impositione. *Et immolabit juvencum coram Domino*, *in aquilone*; *Et accipiet*; Dicta est hic acceptio, pariterque illic dicta est acceptio, sicut acceptio eo loco dicta cum vase, ita pariter hoc loco cum vase. *Et accipiet unctus*; non probo nisi pro uncto unctionis oleo, auctus vestibus unde probatur? ex eo quod dictum est; *sacerdos*. Si ejus finis est, ut includat alium sacerdotem, cur dictum est; *& accipiet sacerdos unctus*? Quia præceptum est, ut accipiat sacerdos unctus; at si accipiat alius sacerdos, ejus ministerium erit legitimum. *De sanguine juvenci*, de sanguine vitali, non de sanguine carnis, neque de sanguine expressionis; ex juvenco accipiet; *& adducet illum*; legitimum, non vero illegitimum; *illum ad tabernaculum conventus*; ad excludendum ejus sacrificium pro præcepto particulari, cujus sanguis non adspergebatur super altare aureum. *Et intinget*; non absterget; *& intinget*, *& adsperget*; in quavis adspersione erit intinctio; *digitum suum*; commemoratur hic digitus suus, & commemoratur illic, sc. in leproso, digitus suus, sicut digitus eo loco commemoratus dexter, aptissimus manus dexteræ; ita pariter digitus hoc loco commemoratus dexter, aptissimus manus dexteræ; *in sanguine*; ut tantum sit sanguinis, ut in eo intingi possit; *& adsperget*, non guttatim sparget, & adsperget, non fundet; *de sanguine*, de quo agitur; *septies*; non septem guttas; *coram Domino*; crederem in tota domo? idcirco dictum est; *contra velum*; aut si contra velum; crederem contra totum velum? Idcirco dictum est; *sanctuarii*; ad docendum; quod directe contra vectes adspergeret. *Et dabit sacerdos*; de sanguine, de quo agitur; *super cornua*; *cornua*; ecce duo; & inferius dictum est *super cornua*; ecce quatuor; verba R. Simeonis. R. Jehuda dicit; *quod est in tabernaculo testimonii*; ad includendum omnia cornua, quæ erant in tabernaculo conventus: *Altaris suffitus*; ut altare consecretur suffitu; *suffitus*; ut sit ex cœtu; *aromatum*; ut in eo sint aromata; *coram Domino*; quid dicendum erat? Dicit R. Nehemia; quia invenimus in juvenco, qui adducebatur in die expiationum, quod consisteret in spatio, quod erat interius altari, & adspergeret ad velum, quando adspergebat; crederem vel in hoc ita factum esse? Idcirco dictum est; *Altaris suffitus aromatum coram Domino*; at sacerdos non erat coram Domino. *Et omnem sanguinem juvenci fundet*; ad includendum sanguinem juvenci diei expiationum, quod effunderetur; *fundet*, non guttatim sparget; *fundet* non adsperget; *fundet*; non sparget; *in basim altaris holocausti*; non vero in basim altaris interioris. Sed est argumentum. Altare exterius dignum factum est adspersione sanguinum, pariterque altare interius dignum factum est adspersione sanguinum; sicut in altari exteriori, ubi adspergebatur sanguis in cornibus, ibi quoque fundebatur sanguis in ejus fundamento; ita pariter in altari interiori, ubi adspergebatur sanguis in cornibus, ibi quoque adspergendus erat sanguis in ejus fundamento. Quando dicitur in juvenco cœtus; *in basim altaris holocausti*; quod non erat necesse ut diceretur; sed tantum dicitur ad docendum, quod non esset basis in ipso altari interiori. Et quando dicitur in principe; *in basim altaris holocausti*; quod non erat necesse ut diceretur; si suas reliquias non accipit altare interius, accipietne reliquias altaris exterioris? Alia explicatio. Ecquid? habetne altare interius basim? Si ita est cur igitur dictum est; *in basim altaris exterioris*; ut altari holocausti sit basis;

in basim altaris holocausti , quod est ad ostium tabernaculi conventus; hoc est fundamentum occidentale. De sanguine juvenci in sacrificium oblati propter peccatum cœtus in cornibus altaris aurei adspergendo dicitur *Levit.* IV. 13.
ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר
מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות
יהוה אשר לא תעשינה ואשמו ונודעה
החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל
פר בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני
אהל מועד וסמכו זקני העדה את ידיהם
על ראש הפר לפני יהוה והביא הכהן
המשיח מדם הפר אל אהל מועד וטבל
הכהן אצבעו מן הדם והזה שבע פעמים
לפני יהוה את פני הפרכת ומן הדם
יתן על קרנת המזבח אשר לפני יהוה
אשר באל מועד ואת כל הדם ישפך
אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל
מועד . *Quod si omnis turba Israel ignoraverit, & per imperitiam fecerit, quod contra mandatum Domini est; & postea intellexerit peccatum suum , offeret pro peccato suo vitulum, adducetque eum ad ostium tabernaculi . Et ponent seniores populi manus super caput ejus coram Domino . Inferet sacerdos qui unctus est , de sanguine ejus in tabernaculum testimonii ; tincto digito adspergens septies contra velum ; ponentque de eodem sanguine in cornibus altaris , quod est coram Domino in tabernaculo testimonii ; reliquum autem sanguinem fundet juxta basim altaris holocaustorum, quod est in ostio tabernaculi testimonii .* Targum
משתא דישראל ישתלון ויהי אכסא פתגמא
מעיני קהלא ויעבדון חד מכל פקודיא
דיי דלא כשרין לאתעבדא ויהובון ותתידע
הובתא די חבו עלה ויקרבון קהלא
תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם
משכן זימנא ויסמכון סבי כנישתא ית
ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוסית תורא
קדם יי ויעיל כהנא רבא מדמא דתורא
למשכן זימנא ויטבול כהנא אצבעיה מן
דמה וידי שבע זמנין קדם יי ית קדם
פרוכתא ומן דמה יתן על קרנת
מדבחא קדם יי די במשכן זימנא וית
כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא
די בתרע משכן זימנא . *Si congregatio Israel ignoraverit & abscondita fuerit res ab oculis congregationis , & fecerint unum ex omnibus præceptis Domini, quæ fieri non liceret; & peccaverint, & innotuerit peccatum , quod peccarunt super illo; offeret congregatio juvencum filium bovis in sacrificium pro peccato , & adducet illum in conspectu tabernaculi conventus , & imponent senes congregationis manus suas super caput juvenci ; & adducet juvencum coram Domino, & inferet sacerdos unctus de sanguine juvenci in tabernaculum conventus , & intingat sacerdos digitum suum in sanguine , & adsperget septies coram Domino contra velum ; & de sanguine dabit super cornua altaris , quod est coram Domino in tabernaculo conventus ; & omnem sanguinem effundet in basim altaris holocausti , quod est ad ostium tabernaculi conventus .* Ubi *Siphra* . ואם הרי זה
מוסף על ענין הראשון שתימצא אומר
פר משיח ופר עדה עומדין פר משיח
קודם לפר עדה לכל מעשיו עדת ישראל
יכול בכל העדה הכתוב מדבר ת״ל כאן
עדה ולהלן נאמר עדה מה עדה אמורה
להלן ב״ד אף כאן ב״ד או מה עדה
אמורה להלן בכ״ג אף כאן בכ״ג ת״ל עדת
ישראל העדה המיוחדת שבישראל ואי
זו זו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת
הגזית היה אחד מהם זר או ממזר או
נתין או זקן שלא ראה לו בנים יכול
יהו חייבין ת״ל כאן עדה ולהלן נאמר
עדה מה עדה אמורה להלן כלם ראויים
להוריה אף עדה אמורה כאן עד שיהו כלם
ראויים להוריה ולא היה מופלא של ב״ד
שם או אמר אחד מהם איני יודע או
שאמר להם טועין אתם יכול יהו חייבין ת״ל
עדת ישראל ישגו עד שיורו כלם ישגו
יכול יהו חייבין על שגגת על שגגת
המעשה ת״ל ישגו ונעלם דבר הא אינן
חייבין אלא על העלם דבר ועל שגגת
המעשה מתוך שיצאת ע״ז לידון בעצמה
יכול יהו חייבי׳ על שגגת המעשה שלה ת״ל
כאן מעיני ולהלן נאמר מעיני מה עיני האמור
להלן ב״ד אף כאן ב״ד ומה מעיני האמור להלן
העלם דבר ועם שגגת המעשה אף מעיני
האמור כהן העלם דבר ועם שגגה המעשה
ונעלם דבר לא שתעלם מצוה כלה כיצד
אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה
אין ע״ז בתורה יכול יהו חייבי׳ ת״ל ונעלם דבר
לא שתעלם מצוה כלה אבל אמרו יש נדה
בתורה אבל הבא על שומרת יום כנגד יום
פטור יש שבת בתורה אבל המוציא מרשות
לרשות ומרשות היחיד לרשות הרבים
פטור יש ע״ז בתורה אבל המשתחוה פטור
יכול יהו פטורי ת״ל מעלם דבר לא כל
הגוף מתוך שיצאת ע״ז לידון בעצמה
יכול יהו חייבי על העלם מצוה כלה
ת״ל כאן מעיני ולהלן נאמר מעיני מה
מעיני אמור כאן פרט לכל גוף אף מעיני
האמור להלן פרט לכל הגוף הורו ב״ד
ועשו יכול יהו חייבי׳ ת״ל הקהל ועשו
תהוריה תלויה בב״ד והמעשה תלוי בקהל
מצות יי׳ לא מצות המלך ולא מצות ב״ד
מצות האמורים במשיח הן מצות האמורים
כאן מכל מצות יי׳ לא כל מצות יי׳ פרט
לשמיעת הקול ולבטוי שפתים ולטומאת
מקדש וקדשיו אשר לא תעשנה ואשמו
כשם שנפרעים מן היחוד כך נפרעין מן
הצבור ידעו שהורו וטעו ולא ידעו מה
הורו יכול יהו חייבי׳ ת״ל ונודעה החטאת
לא שיודעו החוטאי׳ אשר חטאו והקריבו
חטאו שני שבטין מביאין שני פרים חטאו
ג׳ מביאים שלשה או אינו אומר אלא

חטאו

חטאו שני יחידין מביאין שני פרים חטאו
ג׳ מביאין שלשה ת״ל הקהל הקהל חייב וכל
קהל וקהל חייבין הכיצד חטאו שני שבטין
מביאין שני פרים חטאו ג׳ מביאין שלשה
ושאר שבטים שלא חטאו מביאין על ידיהן
פר שאף אלו שלא חטאו מביאין על ידי
החוטאין לכך נאמר הקהל לחייב על כל׳
הקהל וקהל דברי ר׳ יהודה ר׳ שמעון אומר
שבעה שבטים שחטאו מביאין שבעה פרים
וב״ד מביאין עליהן פר שנ׳ כאן קהל ולהלן
נאמר קהל מה קהל אמור להלן ב״ד
אף כאן ב״ד ר׳ מאיר אומר חטאו שבעה
שבטים או רובן וב״ד מביאין עליהם פר
כלם פטורים שנ׳ כאן קהל ולהלן נאמר
קהל מה קהל אמור להלן ב״ד אף כאן
ב״ד ר׳ שמעון בן אלעזר אומר משמו חטאו
ששה והן רובו או שבעה אע״פ שאינן
רובו הרי אלו חייבין וסמכו זקני יכול׳
זקנים מן השוק ת״ל זקני עדה אי זקני
עדה יכול כל הזקני׳ שבעדה ת״ל העדה
המיוחדים שבעדה וכמה הן וסמכו שנים
זקני שנים אין ב״ד שקול הרי חמשה
דברי ר׳ יהודה ר׳ שמעון אומר וסמכו
זקני שנים אין ב״ד שקול הרי שלשה
ידיהם ידי כל יחיד ויחיד ידיהם על ראש
הפר פר טעון סמיכה ואין שערי׳ ע״ז טעונין
סמיכה דברי ר׳ יהודה ר׳ שמעון אומר
פר טעון סמיכה בזקנים אין שעירי ע״ז
טעונין סמיכה בזקנים שר׳ שמעון אומר כל
חטאת צבור שדמה נכנס לפנים טעונה
סמיכה ושחט את הפר לפני יי׳ בצפון
נאמר כאן פני פרכת ונאמר להלן פני
פרכת מה פני פרכת אמור להלן פני
פרכת הקדש אף פני פרכת האמור כאן
פני פרכת הקדש ועשה כאשר עשה
וכפר מה ת״ל לכפול את ההזיות וללמד
שאם חיסר אחת מן המתנות לא עשה
כלום יכול אף מתן שבע שאם חיסר
אחת מהן לא עשה כלום שכן מתן שבע
מעכבות בכל מקום ומנין למתן ארבע אם
חיסר אחת מהן לא עשה כלום ת״ל וכן
יעשה ועשה לפר לרבות פר יום הכפורים
כאשר עשה לפר לרבות פר כהן משיח
החטאת לרבות שעירי ע״ז או יכול שאני
מרבה את שערי רגלים ת״ל לו החטאת
מה ראית לרבות שעירי ע״ז ולהציא
שערי רגלים אחר שריבה הכתוב מיעט
מרבה אני שעירי ע״ז שהן באין על עבורת
מצוה ידועה ומוציא שעירי רגלים שאין
באין על עבורה מצוה ידועה וכפר עליהם
אע״ף שלא סמכו ונסלח להם אע״פ שלא
נתן בשירי הדם מה ראית להכשיר
בסמיכה ובשירי הדם ולפוסל בהזיות אחר
שריבה הכתוב מיעט מפני מה אני מכשיר
בסמיכה ובשירי הדם שאין מעכבין את
הכפרה ופסול אני בהזיות שהן מעכבות
את הכפרה. *Et si*; ecce hoc addit primo subjecto; deprehenditur, quod dicat, quod si juvencus uncti & juvencus cœtus simul adstent; juvencus uncti præcedat juvencum cœtus in omnibus suis operationibus; *congregatio Israel*; crederem quod textus loquatur de universa congregatione; commemoratur hic *congregatio*, & commemoratur illic, sc. *Num.* xxxv. 24. 36. *congregatio*; sicut *congregatio* eo loco dicta est synhedrium, etiam hoc loco est synhedrium; aut sicut *congregatio* eo loco dicta est synhedrium viginti trium, ita pariter hoc trium & viginti; idcirco dictum est; *congregatio Israel*; congregatio peculiaris in Israel; & quænam hæc est? Synhedrium magnum, quod considebat in conclavi cæsi lapidis: siquis ex his fuerit proselytus, aut spurius, aut Nathinæus, aut senex, qui non viderit filios, crederem quod tenerentur? Idcirco dicta est hoc loco *congregatio*, pariterque eo loco dicta est *congregatio*, sicut *congregatio* eo loco dicta constabat iis, qui decentes erant ad docendum, ita pariter *congregatio* hoc loco dicta constabat iis, qui decentes erant ad docendum. Si ibi non adesset maximus Synhedrii, aut aliquis ex iis diceret; non novi; aut diceret; vos erratis; crederem quod tenerentur? Idcirco dictum est; *congregatio Israel si erraverit*; donec omnes doceant. *Si erraverit*; crederem quod tenerentur propter errorem actionis; Idcirco dictum est; *si erraverit*; *& ignota esset res*; ecce non tenentur; nisi propter ignorantiam rei, & propter errorem actionis. Quoniam egressa est Idololatria (ex genere) ad docendum de seipsa, crederem quod pro ea tenerentur propter unum errorem actionis? Idcirco dictum est hic; *ab oculis*; pariterque dictum est illic *ab oculis*; sicut τὸ *ab oculis* eo loco dictum intelligitur synhedrium, ita pariter hoc loco synhedrium; sicut τὸ *ab oculis* eo loco dictum comprehendit ignorantiam rei cum errore actionis, ita pariter τὸ *ab oculis* hoc loco dictum comprehendit ignorantiam rei cum errore actionis; & *res occulta esset*, non vero quod esset occultum totum præceptum. Quomodo? si dicerent; non est mulier menstruata in lege, non est sabbathum in lege, non est Idololatria in lege; crederem quod tenerentur? idcirco dictum est; *& occulta esset res*; non vero quod esset occultum totum præceptum. At si dicerent; est mulier menstruata in lege; ast qui concumbit cum muliere, quæ observat de die in diem, liber est. Est sabbathum in lege; ast qui educit de uno in alium locum, de loco privato in publicum, & de publico in privatum, liber est. Est Idololatria in lege, ast qui se prosternit coram illa, liber

liber est; crederem quod absolverentur? idcirco dictum est; *& occulta esset res*: non vero tota essentia. Quoniam Idololatria egressa est (ex genere) ad docendum de seipsa; crederem quod tenerentur propter ignorantiam totius præcepti? Idcirco dictum est hic *ab oculis*, & dictum est illic *ab oculis*; sicut τὸ *ab oculis* eo loco dictum excludit totam essentiam, ita pariter τὸ *ab oculis* eo loco dictum excludit totam essentiam. Si docuisset synhedrium, & fecisset; crederem quod teneretur? Idcirco dictum est; *congregatio*; *& facient*; doctrina pendet ab Synhedrio, & actio pendet a congregarione. *Præcepta Domini*, non præcepta regis, neque præcepta Synhedrii; præcepta commemorata in uncto sunt ea, quæ in hoc loco commemorantur; *ab omnibus præceptis Domini*; non universis præceptis Domini; excludit auditum vocis, & pronunciationem labiorum, & immunditiem sanctuarii & rerum sanctarum; *quæ non sunt facienda*, *& delinquerent*; sicut Deus rependit particulari, ita pariter rependit cœtui. Si scirent, quod docuerint, & erraverint, neque scirent, quod docuerint, crederem quod tenerentur? Idcirco dictum est; *& innotuerit peccatum*; non quod noverint peccatores. *Quod peccarunt*, *& offerent*; si peccassent duæ tribus, adducent duos juvencos si tres, tres adducent. Aut hoc tantum dictum, quod si duo privati peccarent, afferrent duos juvencos, si tres, tres adducerent. Idcirco dictum est; *congregatio*; congregatio tenebarur; & omnes & singulæ congregationes tenentur. Quomodo? si peccarent duæ tribus, duos juvencos afferent, si tres peccarent, tres adducent; & reliquæ tribus, quæ non peccarunt, earum gratia afferebant juvencum; nam illæ quoque quæ non peccarunt, peccatorum gratia adducebant; idcirco dictum est; *congregatio*; ad obbligandum omnes & singulas congregationes; verba R. Jehuda. R. Simeon dicit; si septem tribus peccarent, adducebant septem juvencos, & synhedrim pariter earum gratia adducebat juvencum; Dicta est enim hic *congregatio*, pariterque illic dicta est *congregatio*; sicut congregatio eo loco dicta est synhedrium, ita pariter congregatio hoc loco dicta est synhedrium. R. Meir dicit; si peccarent septem tribus, aut earum major pars, & synhedrium pro iis adduceret juvencum, omnes liberæ erant; dicta enim est hic *congregatio*, pariterque illic dicta est *congregatio*, sicut congregatio eo loco dicta est synhedrium, ita pariter *congregatio* hoc loco dicta est synhedrium. R. Simeon ben Eleasaris dicit suo nomine; si sex peccarent, & essent major pars, aut septem, quamvis non essent major pars, tenentur. *Et ponent senes*; crederem senes ex foro? Idcirco dictum est; *senes congregationis*; si *senes congregationis*, crederem omnes senes congregationis? idcirco dictum est; *congregationis*; illustriores congregationis. Et quot erant? *ponent*; duo; *senes*, duo; ecce quatuor; at synhedrium non est libratum. Ecce quinque; verba R. Jehuda; R. Simeon dicit; *Et ponent senes*; duo; at synhedrium non est libratum. Ecce tres. *Manus suas*; manus cujusque; *manus suas super caput juvenci*; juvencus tenebatur impositione manuum; at hirci Idololatriæ non tenebantur manuum impositione; verba R. Jehuda. R. Simeon dicit; juvencus tenebatur manuum impositione senum; at hirci Idololatriæ non tenebantur manuum impositione senum. Dicit enim R. Simeon; omne sacrificium cœtus, cujus sanguis inferebatur, tenebatur impositione manuum. *Et immolabit juvencum coram Domino*; *in aquilone*; dictum est hic *coram velo*, & dictum est illic *coram velo*, sicut τὸ *coram velo* eo loco dictum coram velo sanctuarii, ita pariter τὸ *coram velo* hoc loco dictum coram velo sanctuarii. *Et faciet*, *uti fecit*; *& expiabit*. Cur hoc dictum est? ad duplicandas adspersiones, & ad docendum, quod si una ex adspersionibus defuerit, nihil fecit. Crederem vel in septem adspersionibus si una defuerit, nihil fecerit? Quoniam ubique septem adspersiones impediunt; & unde probatur, quod in quatuor adspersionibus si una defuerit, nihil fecerit? ex eo quod dictum est; *Et sic faciet juvenco*; ad includendum juvencum diei expiationum; *sicut fecit juvenco*; ad includendum juvencum sacerdotis uncti; *sacrificii pro peccato*; ad includendos hircos Idololatriæ; Aut crederem includendos hircos solennitatum? Idcirco dictum est; *sacrificii pro peccato*. Quid vidisti, ut includeres hircos Idololatriæ, & excluderes hircos solennitatum? postquam textus inclusit, excludit; includam ego hircos Idololatriæ, qui adducebantur in sacrificium præcepti cogniti; at excludam hircos solennitatum, qui non adducebantur in sacrificium præcepti cogniti. *Et expiabit pro illis*; quamvis non imposuissent manus; *& dimit-*

dimittetur eis ; quamvis non effudiſſet ſanguinem in fundamentum. Quid vidiſti, ut probares in manuum impoſitione, & in reliquiis ſanguinum, & reprobares in adſperſionibus? Poſtquam incluſit textus, excludit. Qua de cauſa ego probo in manuum impoſitione, & in reliquiis ſanguinis? quia non impediunt expiationem; & excludo ego in adſperſionibus, quia impediunt expiationem. Hoc quoque eſt animadvertendum in his victimis piacularibus, quorum ſanguine altare aureum adſpergebatur, quod extra caſtra quaſi maledictæ comburerentur. De juvenco ſacerdotis uncti extra caſtra comburendo dicitur *Siphra* 10. 4. עוֹר הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו והוציא מלמד שהוא מוציאו כלו כשוא שלם יכול יוציאנו שלם וישרפנו שלם תל ראשו וכרעיו מה ראשו וכרעיו אמורים להלן ע׳ נתוח אף כאן ע׳ נתוח או מה ראשה וכרעיו אמורין להלן ע׳ הפשט אף כאן ע׳ הפשט תל וקרבו ופרשו והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה חוץ לשלש מחנות או יכול למחנה אחרת וכשהוא אומר בעדה אל מחוץ המחנה שאין תל שכבר נאמר ושרף אותו כאשר שרף את פר הראשון ואכ למה נאמר אל מחוץ למחנה ליתן לו מחנה שנייה וכשהוא אומר בדשן אל מחוץ למחנה שאין תל שכבר נאמר אל מקום טהור אל שפך הדשן ואם כן למה נאמר אל מחוץ למחנה ליתן לו מחנה שלישית אל מקום טהור שיהא מקומו טהור ואם טמא יטהרנו שיהא מקום מתוקן להם לכך אל שפך הדשן שיהא שם דשן שיקדום את הדשן ששם יהו נותנין את הדשן ר׳ אליעזר בן יעקב אומ׳ שיהא מקומו משופך ושרף אותו כשר לא הפסול על עצים באש מה תל שיכול הואיל ונאמרה שריפה בפנים ונאמרה שריפה בחוץ מה שריפה אמרה בפנים בעצים כשרין למערכה אף שריפה אמורה בחוץ בעצים כשרין למערכה תל עצים לרבות כל משמע עצים אפילו בקש אפילו בתבן אפילו בגבכה באש ולא בסיד ולא ברמץ ישרף אעפ שאין שם דשן ישרף עד שמצית האור בגופו. *Pellem vero juvenci & omnem carnem, cum capite, & pedibus, & inteſtinis & fimo & exportabit* ; ad docendum, quod educeretur, eo modo, quo erat integer. Crederem, quod integer exportaretur, & integer cremaretur? Idcirco dictum eſt; *caput ejus, & ejus genua* ; ſicut *caput & genua* eo loco dicta in fruſta diſſecabantur; ita pariter hoc loco in fruſta diſſecabantur. Aut ſicut *caput & genua ejus* eo loco dicta per decorticationem; ita pariter hoc loco per decorticationem. Idcirco dictum eſt; *Et inteſtinis & fimo. Et exportabit totum juvencum extra caſtra* ; extra tria caſtra; aut crederem extra una caſtra? Quando dicitur in juvenco congregationis; *extra caſtra* ; quod non erat neceſſe ut diceretur; cum jam dictum eſſet *Levit.* IV. 21. *Atque comburet ſicut & priorem vitulum;* ſi ita eſt, cur dictum eſt; *extra caſtra*? ad aſſignanda ſecunda caſtra. Et quando dicitur de cinere; *extra caſtra* ; quod non erat neceſſe ut diceretur; cum jam dictum eſt; *in locum mundum, ubi cineres effundi ſolent* ; ſi ita eſt; cur dictum eſt; *extra caſtra*; ad aſſignanda tertia caſtra. *In locum mundum* ; ut ejus locus ſit mundus; & ſi immundus, mundandus erit; ita ut ſit locus his conveniens; *ubi cineres effundi ſolent* ; ut ibi ſit cinis, & præcedat cinis, qui ibi reponebatur. R. Elieſer ben Jacob dicit; ut ſit locus declivis. *Et comburet illum* ; legitimum, non illegitimum; *ſuper lignis in igne* ; cur dictum eſt? quia dici poterat; quoniam memoratur combuſtio interior, pariterque memoratur combuſtio exterior; ſicut combuſtio interior peragebatur lignis decentibus ſtrui, ita pariter combuſtio exterior peragenda erat lignis ſtrui convenientibus; Idcirco dictum eſt; *lignis* ; ad includenda omnia, quæ deſignant ligna; vel ſtipula, vel palea, vel fimo. *In igne*, non vero in calce, neque in cinere calido; *comburet*; quamvis ibi non ſit cinis; *comburet* ; donec in ejus corpore accendatur ignis. De juvenco congregationis dicitur *Siphra* 11. 2. והוציא את הפר אל מחוץ למחנה חוץ לשלש מחנות ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון הא מיכן את אומר פר משיח ופר עדה עומדים פר משיח קודם לפר עדה בכל מעשיו יכול אף שעירי ע״ז יקדמוהו ודין הוא אם פר יחיד קודמו פר ושעיר לא יקדמוהו תל פר פר ראשון ואין שעירי ע״ז ראשונים או אינו אומר אלא פר ישרף ואין שעירי ע״ז נשרפין תל חטאת הקהל בנין אב לכל חטאות הקהל שישרפו והלא שעירי רגלים שהן חטאות הקהל יכול ישרפו תל הוא ומה ראית לרבות שעירי ע״ז ולהוציא שעירי רגלים אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני את שעירי ע״ז שהן באין על עבירת מצוה ידועה ומוציא שעירי רגלים שאין באין על עבירת מצוה ידועה והלא פר יום הכיפורים אינו בא אלא על עבירת מצוה ידועה וטעון שריפה מה זה מיוחד שרמה נכנס לפנים יצאו אלו שאין דמן נכנס לפני׳ חטאת שיהו כל מעשיה לשם חטאת הוא פרט לששרפו שלא לשמו. *Ipſum autem vitulum efferet extra caſtra* ; extra tria caſtra; *atque comburet ſicut & priorem vitu-*

vitulum. Hinc eruitur, quod si una adstarent juvencus sacerdotis uncti, & juvencus congregationis, juvencus sacerdotis uncti præcederet juvencum congregationis in omnibus suis operationibus. Crederem quod pariter hirci Idololatriæ præcederent? & est argumentum; si juvencus, qui est unus, præcedit; juvencus & hircus non præcedent? Idcirco dictum est; *juvencum*; *juvencum primum*; at hirci] Idololatriæ non sunt primi. Aut dicam, unum juvencum fuisse comburendum, non vero fuisse comburendos hircos Idololatriæ. Idcirco dictum est; *sacrificium pro peccato congregationis*; principii constitutio; quod omnia sacrificia pro peccato congregationis comburerentur. At ecce hirci solennitatum, qui erant sacrificium pro peccato congregationis, crederem fuisse comburendos? Idcirco dictum est; *illum*. Quid vidisti, ut includeres hircos Idololatriæ, & excluderes hircos solennitatum? Postquam inclusit textus, excludit. Includam ego hircos Idololatriæ, qui adducuntur propter prævaricationem præcepti cogniti, & excludam hircos solennitatum, qui non adducuntur propter prævaricationem præcepti cogniti. At ecce juvencus diei expiationum, qui non adducitur propter prævaricationem præcepti cogniti, & tamen tenetur combustione. At hic erat peculiaris, cujus sanguis inferebatur; excludantur hi, quorum sanguis non inferebatur. *Sacrificium pro peccato*; ut omnes ejus operationes fiant nomine sacrificii pro peccato; *illum*; excludit, si non suo nomine combusisset. De juvenco & hirco diei expiationum comburendis dicitur *Siphra* 42. ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקודש יוציא וא והשורף אותם יכבס בגדים מה תל׳ שיכול אין לי מטמים בגדים ונשרפים בבית הדשן אלא אילו בלבד ומנין לרבות פר כהן משיח ופר העלם דבר של ציבור ושעירי ע״ז תל׳ חטאת חטאת דברי ר׳ יהודה ר׳ אומר ממקומו הוא מוכרע אשר הובא את דמם לכפר בקודש זה בנין אב כל שדמו נכנס לפנים השורפו מטמ׳ בגדים לכפר בקודש אם כפרו במצוותם נשרפים בבית הדשן ומטמים בגדים אם לא כפרו במצוותם נשרפים בבית הבירה ואינן מטמים בגדים יוציא אל מחוץ למחנה מה להלן אתה נותן שלש מחנות וכאן אתה נותן מחנה אחת אם כן למה נאמר יוציא אל מחוץ למחנה אלא כיון שיצא חוץ למחנה אחת השורפו מטמא בגדים מיכן אמרו סובלים אותם במוטות יצאו הראשונים לחומת העזרה ואחרונ׳ לא יצאו הראשונים מטמאים בגדים ואחרונים אין מטמאים בגדים עד שיצאו ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם נאמר כאן עור ובשר ופרש ונאמר להלן עור ובשר ופרש מה עור ובשר ופרש האמור להלן עד ידי ניתוח אף כאן על ידי ניתוח והשורף לא המצית את האור ולא המסדר את המערכה אי זהי השורף המסייע בשעת שריפה יכול יטמא בגדים משיעשה אפרו תל׳ אותם אותם אינן מטמים בגדים ואין השורף משיעשה אפר מטמא דברי ר׳ יהודה ר׳ שמעון אומר אינן מטמאים בגדים עד שיצת האור ברובן אותם ניתך הבשר אין השורף מטמא בגדים. *Vitulum autem & hircum, qui pro peccato fuerant immolati, & quorum sanguis illatus est in sanctuarium, ut expiatio compleretur, asportabunt foras castra. Et quicunque combusserit ea, lavabit vestimenta sua*. *Levit.* XVI. 27. Quid dicendum erat? Quia poteram dicere, quod non polluerent, neque comburerentur in loco cineris, nisi hi duntaxat. Et unde probatur, ad includendum juvencum sacerdotis uncti, & juvencum propter ignorantiam rei congregationis; & *hircos* Idololatriæ? ex eo quod dictum est; *sacrificium pro peccato*, *sacrificium pro peccato*; verba R. Jehuda; Rabi dicit; ab contextu eruitur; *& quorum sanguis illatus est, ut expiatio compleretur*; hæc est principii constitutio; ut qui combureret ea sacrificia, quorum sanguis inferretur, pollueret vestes; *ut expiatio compleretur in sanctuario*; si expiaverint juxta eorum præcepta, comburebantur in domo cineris; & polluebant vestes, si vero non expiaverint juxta eorum præcepta, comburebantur in templo, & non polluebant vestes. *Et asportabit extra castra*. Sicut ibi abs te assignantur tria castra, & hoc loco abs te una castra assignantur; si ita est; cur dictum est, *& asportabit extra castra?* Postquam exierat extra una castra, qui comburebat, polluebat vestes. Hinc dixerunt; quod vectibus adsportabant; si primi essent egressi extra murum atrii, & novissimi nondum essent egressi, primi polluebant vestes, & novissimi non polluebant vestes, donec egressi essent. *Et comburent igni tam pelles quam carnes eorum, ac fimum*. Commemorantur hic *pellis*, *& caro*, *& fimus*, & illic quoque commemorantur *pellis*, *& caro & fimus*; sicut *pellis & caro*, *& fimus* illic commemorati per dissectionem, ita pariter hoc loco per dissectionem. *Et quicunque combusserit*; non qui accenderit ignem, neque is qui struem ordinaverit.

rit. Quinam est comburens? Qui opem præstat in tempore combustionis. Crederem quod pollueret vestes, postquam in cinerem redacti essent? Idcirco dictum est; *illi*, polluebant vestes; non vero qui comburebat, postquam in cinerem redacti essent, polluebat; verba R. Jehuda; R. Simeon dicit; non polluebant vestes, donec in majori parte esset accensus ignis; *Illi;* si caro consumta esset, comburens non polluebat vestes. *Gemara Babyl. Joma 67. 2.*
קלען במו קלעות אמר ר׳ יוחנן כמין קליעה תנא לא היה מנתחן ניתוח בשר עולה אלא עור על גבי בשר מנא הני מילי דתניא רבי אומר נאמר כאן עור ובשר ופרש ונאמר להלן עור ובשר ופרש מה להלן על ידי ניתוח ולא על ידי הפשט אף כאן על ידי ניתוח ולא על ידי הפשט והתם מנא לן דתניא וקרבו ופרשו והוצי׳ מלמד שמוציאו שלם יכול ישרפנו שלם נא׳ כאן ראשו וכרעיו ונאמר להלן ראשו וכרעים מה להלן על ידי נתוח אף כאן על ידי ניתוח אי מה להלן על ידי הפשט אף כאן על ידי הפשט ת״ל וקרבו ופרשו מאי תלמודא אמר ר׳ פפא כשם שפרשו בקרבו כך בשרו בעורו מאימתי מטמאים בגדים תנו רבנן יוציא אל מחוץ למחנה ושרפו להלן אתה נותן להם שלש מחנות וכאן אתה נותן להן מחנה אחת אם כן למה נאמר מחוץ למחנה לומר לך כיון שיצא חוץ למחנה אחת מטמאין בגדים והת׳ מנא לן דתניא והוציא את כל הפר חוץ לשלש המחנות אתה אומר חוץ לשלש מחנות או אינו חוץ למחנה אחת כשהוא אומר בפר העדה אל מחוץ למחנה שאין ת״ל שהרי כבר נאמר ושרף אותו כאשר שרף את פר הראשון ומה ת״ל אל מחוץ למחנה ליתן לו מחנה שניה וכשהוא אומר מחוץ למחנה ברשן שאין ת״ל שהרי כבר נאמר אל שפך הדשן תן לו מחנה שלישית ור׳ שמעון האי מחוץ למחנה מאי עביד ליה מיבעי ליה לכדתניא ר׳ אליעזר אומר נאמר כאן מחוץ׳ למחנה ונאמר להלן מחוץ למחנה מה כאן חוץ לשלש מחנות אף להלן חוץ לג׳ מחנות ומה להלן במזרח של ירושלם אף כאן במזרחה של ירושלם ורבנן היכ׳ שריף להו כדתניא היכן נשרפין לצפונה של ירושלם והוץ לשלש מחנות ר׳ יוסי אומר אבית הדשן נשרפין אמר רבא מאן תנא דפליג עליה דר׳ יוסי ר׳ אליעזר בן יעקב הוא דתניא אל שפך הדשן ישרף שיהא לשם דשן ר׳ אליעזר בן יעקב אומר שיהא מקומו משופך אמר ליה אביי ודלימא במקומו משופך הוא דפליגי תנו רבנן והשורף השורף מטמא בגרים ולא המצית את האור והמסדר את המערכה ואי זהו השורף זה המסייע בשעת שריפ׳ יכול אף משנעשו אפר מטמאי׳ בגדי׳ ת״ל אותם אותם מטמאי׳ בגדי׳ ולא משנעשו אפר מטמאין בגדים דברי ר יהודה ר׳ שמעון אומר הפר מטמא ניתך הבשר אינו מטמא בגדים מאי ביניהו איכא ביניהו רשויה חרוכא. Incidebat incisionibus. Dicit R. Jochanan ad instar incisionis. Traditio; Non dissecabitur in frusta, & membratim caro holocausti, sed erit pellis super carne; unde probatur? Traditio. Dicit Rabi; commemorantur hic *pellis*, *& caro*, *& fimus;* pariterque illic commemorantur *pellis*, *caro*, *& fimus;* sicut ibi per dissectionem, non vero per decorticationem, hic pariter per dissectionem, non vero per decorticationem. Ibi unde probatur? exstat traditio; *Et afferent*, *& divident*, *& educent;* ad docendum, quod integrum asportarent; crederem, quod integrum comburerent? Dictum est hic, *caput ejus*, *& ejus intestina;* pariterque illic dictum est, *caput ejus & intestina;* sicut ibi per dissectionem, hic quoque per dissectionem; Aut sicut ibi per decorticationem, hic quoque per decorticationem. Quid Gemara? Dicit R. Papa, sicut stercus in ejus visceribus, ita ejus caro in ejus pelle. Quandonam polluebant vestes? Tradiderunt sapientes. *Et asportabit extra castra*, *& comburet;* ibi abs te sunt illis assignata tria castra, & hic una castra; si ita est; cur dictum est; *extra castra?* ad dicendum tibi; quod postquam egressi erant extra una castra, pollucrent vestes; atque ibi unde probatur? extat traditio. *Et asportabit totum juvencum extra castra;* tu dicis extra tria castra; aut non est dicendum nisi extra una castra. Quando dicitur in juvenco congregationis; *extra castra;* quod non erat necesse ut diceretur, cum jam dictum esset; *atque comburet*, *sicut & priorem vitulum;* & cur dictum est; *extra castra?* ad assignanda illi secunda castra. Et quando dicitur; *extra castra in cinere;* quod non erat dicendum; cum jam dictum esset; *ubi cineres effundi solent;* en tibi sunt illi assignanda tertia castra. Et R. Simeon si extra castra, quid faciendum? dicendum est, juxta traditionem; R. Elieser dicit; dictum est hic *extra castra;* sicut hic extra tria castra; ibi quoque extra tria castra; & sicut ibi ad orientem Hierosolymæ, hic quoque ad orientem Hierosolymæ. Et sapientes; ubi comburit? Juxta traditionem; ubinam comburuntur? ad aquilonem Hierosolymæ, & extra tria castra. R. Jose dicit in domo cineris comburuntur. Dicit Raba; hic doctor, qui contradicit R. Jose, est R. Elieser ben Jacob; extat enim traditio; *ubi cinere ef-*

re effundi ſolent, *comburet*; ut ſit nomine cineris. R. Elieſer ben Jacob dicit; ut ſit ejus locus declivis. Dicit Abai; & dicendum, quod in loco declivi ſit diſſenſio. Tradiderunt ſapientes; *Et comburet*; comburens polluit veſtes; non vero, qui accendit ignem, neque is, qui ſtruem ordinat. Quinam eſt comburens? Qui opem præſtat in tempore combuſtionis; Crederem, vel poſtquam in cineres redacti ſunt; polluerent veſtes? Idcirco dictum eſt; *illi*, illi polluunt veſtes; non vero polluunt veſtes, poſtquam in cineres redacti ſunt; verba R. Jehuda; R. Simeon dicit; juvencus polluit; diſſectio carnis non polluit veſtes. Quidnam intereſt inter eos? hoc intereſt; quod combuſtio ſit æqualis.

Hæ victimæ piaculares, quarum ſanguine altare aureum adſpergebatur, clariſſime in primis *Jeſu Chriſti Redemtoris* ſacrificium præfigurabant, teſte *Paulo* Apoſtolo *Hebr.* IX. *In ſecundo autem* (i. e. in Sancto Sanctorum) *ſemel in anno ſolus Pontifex non ſine ſanguine, quem offert, pro ſua & populi ignorantia. Hoc ſignificante Spiritu Sancto, nondum propalatam eſſe ſanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente ſtatum. Quæ parabola eſt temporis inſtantis, juxta quam munera & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt juxta conſcientiam perfectum facere ſervientem &c. Chriſtus autem aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manu factum, id eſt non hujus creationis, neque per ſanguinem hircorum, aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introivit ſemel in ſancta, æterna redemtione inventa. Si enim ſanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ adſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis; Quanto magis ſanguis Chriſti qui per Spiritum Sanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis ad ſerviendum Deo viventi?* Et ibid. XIII. 11. 12. *Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & Jeſus ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt.*

III. Poſt cornua memoratur *Exod.* XXX. 2. tectum altaris. וצפית אתו זהב טהור את גנו. *Et veſties auro puriſſimo tectum ejus. Targum.* ותחפי יתיה דהב דכי ית איגריה. *Et obduces auro puriſſimo tectum ejus.* Ubi *Raſchi*. את גנו זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן. *Tectum ejus*; erat illi tectum, an non erat tectum altari holocauſti; ſed in omnibus caſtrametationibus ejus vacuitatem terra implebant. *Aben Ezra* l. c. הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת. Memoratur tectum in hoc altari, quod deerat in altari æneo. *R. Abraham ben David Schiltbe Haggiborim* cap. XXXIII. ושל עצי שטים היה עד גגו עליו ככתיב בפרשת תצוה ומפני שלא נאמר בו נבוב לוחות אולי לא היה חלול מתחתיו של גג כמו שהו׳ מזבח הנחשת נבוב בהחלט מתוכו אבל היו העצי שטים שלו כל מקשה כי באופן הזה הין נכונים לכונן עליהם במקום טהרו גג תקיף לא יזוז וימוט ממקומו כאשר היה באמת מתנודד ומתמושט בשעת דמסעות מרוב הטלטול בשאת אותו בפרט בדרכים הארוכים והרחוקים אם היה מוסמך בלבד על דופנות לוחותיו ולא יצא מתוקן כהלכה מעצמות עשת העץ נאשר. Et ex lignis Sethim exſtructum erat cum ſuo tecto deſuper, ſicuti ſcriptum eſt *Exod.* XXX. Et cur non dicitur fuiſſe vacuum tabulis? Forſitan non erat inane in parte inferiori tecti, ſicuti erat altare æneum in parte interiori omnino inane. Sed ejus ligna Sethim erant prorſus ſolida; quia hoc modo erant apta, ut ſtatueretur ſuper illis in loco puritatis tectum firmum, ne laberetur & dimoveretur ab ſuo loco; quod certe dimoveri poterat in tempore itinerum propter plurimam translationem, cum transferretur præſertim itineribus longis, & remotis, ſi duntaxat inniteretur lateribus ſuarum tabularum; neque remotum fuiſſet ab ejus loco convenienti, ſi ſtatueretur, ſicut decet, ſuper robore ipſius ligni. Super tecto ſeu puritate altaris juvenci & hirci commixti ſanguines adſpergebantur. *Babyl. Joma* 59. הזה ממנו על טהרי של מזבח מאי טהרו אמר רבה בר רב שילא פלגיה דמזבח כדאמרי אינשי טהר טיהר׳ והוי פלגיה דיומא מיתיבי כשהוא מזה אינו מזה לא על גבי אפר ולא על גבי הגחלים אלא חותה גחלים אילך ואילך ומזה אמר רבה בר רב שילא על גלויה דמזבח כדכתיב וכעצם השמי׳ לטוהר תניא חנניא אומר בצד צפוני הוא נותן ר׳ יוסי אומר בצד דרומי הוא נותן במאי קמיפלגי מר סבר פיתחא בדרום קאי ומר סבר פיתחא בצפון קאי דכולי עלמא מיהא היכא דגמרן מתנות דקרנות התם יהיב על גגו מאי טעמא אמר קרא וטהרו וקדשו מקום שקדשו שם טיהרו. Adſpergebat ex eo ſuper puritatem altaris. Quænam ejus puritas? Dicit Raba bar R. Scila; medium altaris; uti dicunt homi-

homines; medium diei. Objiciunt, Quando adspergebat, non adspergebat super cinerem, neque super prunas, sed prunas hinc inde accipiebat, & spargebat. Dicit Ruba bar R. Scila; super detectionem altaris; sicut scriptum est Exod. xxiv. *Et quasi cœlum cum serenum est*. Traditio; Chanina dicit; in latere aquilonari spargebat, R. Jose dicit; in latete orientali spargebat; In quo est dissensio? Hic putat portam in austro fuisse sitam; & ille putat portam in aquilone fuisse sitam. Omnes conveniunt; ubi perfecerat adspersiones cornuum, ibi adspergebat super tectum. Qua de causa? Dicit textus; *& mundbbit illud, & sanctificabit illud*; ubi sanctificavit illud, ibi mundavit illud. *Hierosl. Joma* 42. 4. והזה עליו לא על אפריו עליו לא על גחליו אית תניי תני צד צפוני אית תניי תני צד דרומי מאן דאמר צד צפוני רבי ליעזר ומאן דאמר צד דרומי רבנן. *Et sparget super illud*; non vero super ejus cinerem, neque super ejus prunas; est qui docet, latus aquilonare; & est qui docet latus australe; Qui dicit latus aquilonare, est R. Eliefer; qui latus australe, sunt Sapientes. *Siphra* 41. 2. והזה עליו על טהרו של מזבח מן הדם שבענין שבע פעמים לא שבע טיפים שבע שיהא מונה שבע פעמים לא אחת ושבע. *Et adsperget super illud*; super puritatem altaris; *de sanguine*; de quo agitur; *septies*; non septem guttas; septies; quod numeret septies, non semel & septies. *Pesiktha* 22. 2. והזה עליו על טהרו של מזבח מן הדם שבע פעמים שהיה מונה ז׳ פעמים ולא אחת ושבע. *Et adsperget super illud*, super puritatem altaris; *de sanguine septies*; sc. quod numeret septies, non semel & septies.

Posthæc commemoratur זר l. c. Exodi. ועשית לו זר זהב סביב. *Faciesque ei coronam aureolam per gyrum*. Et Targum. ותעביד ליה דיר דדהב סחור סחור. *Et facies illi limbum aureum in circuitu*. *Abarbanel* in l. c. *Exod.* וצוה שיעשה לו זר זהב סביב כדי שלא יפול ממנו הקטרת והאש. Et præceptt, ut illi faceret coronam auream, ne ex eo suffitus, & ignis laberetur. *R. Abraham ben David* l. c. אמנם המזבח הזה היה מצופה זהב עם זר זהב סביב לו כדכתיב וצפית זהב טהור את גגו ואת קירותיו סביב ואת קרנותיו ועשית לו זר זהב סביב והאמנתי שהזר זהב שלא ידענו רומו מן התורה היה מכניס לתוכו גם הקרנות ושהיה נתוך מסודר ומתוקן למטה מעט מהן מצד חוץ באופן נאות לחכמה רבה של בצלאל עד שתוכר היטב זקיפת הקרנות מבין הזר הסובב בדין וכשורה. Verum hoc altare erat auro tectum, cum corona aurea in circuitu, sicut scriptum est *Exod.* l. c. *Vestiesque illud auro purissimo, tam craticulam ejus, quam parietes per circuitum, & cornua. Faciesque ei coronam aureolam per gyrum*. Puto, quod in hanc coronam auream, cujus ex lege ignoratur altitudo, ingrederentur etiam cornua, & quod sita esset magna elegantia, paulo infra illa ab latere exteriori, in forma decenti admirabili sapientiæ Bezaleelis, ut optime distinguerentur cornua erecta ex inter coronam, quæ juxta legem ea circumibat.

Postremo memorantur annuli & vectes, quibus in itineribus ferebatur altare. *Exod.* l. c. ושתי טבעות זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לשאת אתו בהמה ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב. *Et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos vectes, & altare portetur. Ipsos quoque vectes facies de lignis Setim, & inaurabis*. Et Targum. ותרתין עזקן דדהב תעביד מלרע לזיריה על תרין זויתיה תעביד על תרין סטרוהי ויהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון ותעביד ית אריחיא דאעי שיטין ותחפי יתהון דהבא. *Et duos annulos aureos facies sub corona ad duos angulos, facies ad duo latera locum pro vectibus, quibus portari possit. Et facies vectes de lignis Setim, & obduces auro*. Ubi *Abarbanel*. ואמר ושתי טבעות זהב תעשו לו על שתי צלעתיו להגיד שיעשה לכל צד משתי צלעותיו שתי טבעות על שתי צדיו שהם זויותיו ונמצא שהם ד׳ טבעות לד׳ זויות ואותן הטבעות יהיו לבתים לבדים לשאת את המזבח בהן אם כן הבדים שני׳ נכנס כל אחד מהם בב׳ הטבעות והטבעות היו בעליון המזבח מתחת לזרו וכשיתנו הבדים על כתפות הכהנים היה המזבח תלוי שלא יגיע בארץ. Et dicit; quod faciendi essent duo annuli aurei in duobus ejus angulis ad demonstrandum, quod faciendi essent ad singula latera in duobus ejus angulis duo annuli super duo ejus latera, quæ sunt ejus anguli; deprehenduntur quatuor fuisse annuli in quatuor angulis; & in ipsos annulos immittebantur vectes, quibus portaretur altare; pariterque duo erant vectes, quorum singulus introducebatur in annulos; & annuli collocati erant in parte altaris superiori infra ejus coronam; & quando imponebantur vectes humeris sacerdotum, altare suspensum erat, ne terram attingeret. *Raschi* ibid. צלעותיו כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו שתי זויותיו שבשני צדיו. Quod hic dicitur, צלעותיו designat

gnat angulos, juxta ejus Targum; על שני צדיו dictum eſt שתי זויותיו in duobus ejus lateribus.

IV. Definitur tandem ſitus altaris l. c. *Exodi* ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אועד לך שמה. *Poneſque altare contra velum, quod ante arcam pendet teſtimonii coram propitiatorio, quo tegitur teſtimonium, ubi loquar tibi*. Et Targum. ותתן יתיה לקדם פרוכתא דיעל ארונא דסהדותא לקדם כפורתא דיעל סהדותא די אזמין ממרי לך תמן. *Et pones illud contra velum, quod eſt ante arcam teſtimonii coram propitiatorio, quod eſt ſuper teſtimonium unde loquar tibi*. *Exod.* XL. 5. וישם את מזבח הזהב באהל מועד לפני הפרכת ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה יהוה את משה. *Et pones altare aureum in tentorio conventus contra velum; & ſuper eo adolebis ſuffitum aromatum, ſicut præcepit Deus Moyſi*; *Abarbanel* l. c. ואמר ונתת אותו לפני׳ העדות להגיד שיניחו את המזבח הזה בהיכל הקדש מחוץ לפרכת באמצע רוחב האהל ואמר אשר על ארון העדות ר׳ל הפרכת המבדיל בעבור ארון העדות כי מלת על יאמר פעמים במקום בעבור ואמר ולפני הכפרת להגיד שיהיה מזבח הזהב מכוון כנגד הכפרת אשר על העדות במקום המקודש אשר אודע לך שמה מעל הכפרת ולכך היה ראוי שיהיה מזבח הקטרת יותר מקודש מהשולחן וממנורה. Et dicitur; *& pones illud coram teſtimonio*; ad demonſtrandum, quod collocatum ſit hoc altare in templo ſancto extra velum in medio latitudinis tabernaculi. Pariterque dicitur; על *arcam teſtimonii*; ſc. quod velum ſeparare propter arcam; etenim vox על aliquando dicitur loco בעבור. Præterea dicitur; *& coram propitiatorio* ad demonſtrandum, quod altare aureum eſſet directe oppoſitum e regione propitiatorii, *quod eſt ſuper teſtimonium in loco ſancto; ubi loquar tibi ex deſuper propitiatorium*; Idcirco conveniens eſt, ut altare ſuffitus eſſet ſanctius menſa, & candelabro. *Hieroſ. Schekalim* 50. 2. השלחן היה נותן מחצי הבית ולפנים משוך מן הכותל כשתי אמות כלפי הצפון ומנורה כנגדו בדרום מזבח הזהב היה נתון באמצע הבית חולק את הבית מחציו ולפנים משוך קימעא כלפי הצפון וכולהם היו נתונין משליש הבית ולפנ׳. Menſa ſita erat ab dimidia parte domus & interius, protracta ab pariete quaſi duos cubitos verſus aquilonem, & candelabrum e regione illius in oriente. Altare aureum ſitum erat in medio domus, dividens domum in duas partes & interius; paulo protractum verſus aquilonem, & hæc omnia poſita erant ab tertia parte domus & interius. *Babyl. Joma* 33. 2. וכי עייל להיכל במזבח פגע ברישא דתניא שולחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכ׳ מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח ממוצע ועומד באמצע ומשוך כלפי חוץ קימעא ונוקמי׳ להדיהו כיון הכותי׳ ואת המנורה נכח השלחן בעינן דהוו אהדדי. Itane vero? Ingredientine occurrebat primum altare? Traditio. Menſa ſita erat in aquilone, protracta ab pariete duos cubitos cum dimidio, & candelabrum in auſtro, protractum ab pariete duos cubitos cum dimidio; Altare erat intermedium, & in medio poſitum, & paulo protractum ad partem exteriorem, & inter illa poſitum erat; ſicut ſcriptum eſt *Exod.* XXVI. 35. *Et contra menſam candelabrum*; neceſſe erat ut inter ſe reſpicerent. *Raſchi* in h. l. וכי עייל להיכל במזבח פגע ברישא קודם שניע למנורה שמזבח משוך כלפי מזרח קימעא מישוך מן הכותל מרוחק מן הכותל צפוני שתי אמות ומחצה שיעור דרך שני כהנים זה אצל זה המסדרין שתי מערכות של לחם הפנים בשבת ומצוותו לסדרן ולסלקן יחד ארבע נכנסין שנים מצד זה של שולחן לסלק את המערכה הישנה של לחם הפנים ושנים מצד זה לסדר החרשה משוכ׳ מן הכותל שתי אמות ומחצה כמדת השולחן דהא כתיב נוכח השולחן זה בצד זה כלפי חוץ כלפי מזרח לצד פתח ההיכל. Ecquid? ingredienti ne in templum primum occurrebat altare antequam occurreret candelabrum? Etenim altare protractum verſus auſtrum; paulo protractum ab pariete, remotum ab pariete aquilonari duos cubitos cum dimidio; propter menſuram viæ duorum ſacerdotum; quorum alter prope alterum ordinabat duos ordines panum propoſitionis in ſabbatho; & ejus præceptum erat, ut una vice ordinarent, & removerent; quatuor introibant, duo ab altero latere menſæ ad removendum veterem ordinationem panis faciorum, & duo ab altero latere ad ordinandam novam. Protractum ab pariete duos cubitos cum dimidio, juxta menſuram menſæ; ſcriptum eſt enim *contra menſam*; hoc in latere illius. Verſus partem exteriorem; verſus auſtrum, ad latus portæ templi. *Raſchi* iterum ad *Exod.* XXVI. 35. ושמת את השולחן שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למטה משוך קמיעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה

המזבח

המזבח והשלחן והמנורה משוכין מן הפתח לצד מערב עשר אמות. *Et pone menſam.* Menſa ſita erat in aquilone, protracta a pariete aquilonari duos cubitos cum dimidio, & candelabrum ſitum erat in auſtro protractum a pariete auſtrali duos cubitos cum dimidio; & altare aureum collocatum erat contra ſpatium inane, quod intercedebat inter menſam ad inferiorem partem, paulo protractum verſus orientem omniaque ſita erant ab dimidio tabernaculo ad partem interiorem. Quomodo? Longitudo tabernaculi erat viginti cubitorum ab porta ad velum; altare, & menſa, & candelabrum protrahebantur a porta ad latus occidentale decem cubitos. *Toſaphta Joma* II. 19. וכנס ומהלך בהיכל עד שנמצא עומד בין מזבח הזהב ולמנורה והמזבח לפנים ממנו שלחן נתון בצפון משליש הבית ולפנים משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח הזהב ממוצע בנתיי' כנגד ב' ברי ארון ומשוך כלפי מזבח וכולם היו נתונין מחצי הבית ולפנים. Ingrediebatur, & ambulabat in templo, donec deprehenderetur inter altare aureum, & candelabrum, & altare erat illo interius. Menſa ſita erat in aquilone ab tertia parte domus ad interiorem partem, protracta a pariete duos cubitos cum dimidio; Altare aureum erat medium inter ea verſus altare (legendum כלפי מזרח verſus orientem;) Omniaque ſita erant ab dimidia parte domus & interius. 1. *Reg.* VI. 22. hoc altare vocatur altare oraculi, eo quod oraculo proximum eſſet. וכל המזבח אשר הדביר; *Et altare omne oraculi.* Et *Targum.* וכל מדבחא לבית דכפורי, *Et altare omne domus expiationis.* Ubi *Kimki* וכל המזבח אשר לדביר סמך המזבח לדביר ואעפ שלא היה בתוכו אלא בהיכל לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמיעא כלפי חוץ וזה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה שמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר. *Et omne altare oraculi*; Proximum erat altare oraculo, quamvis in eo non eſſet ſitum, ſed in templo; quia oppoſitum directe erat contra portam oraculi; In templo enim erat menſa in aquilone, protracta ab pariete duos cubitos cum dimidio; & candelabrum in auſtro, protractum ab pariete duos cubitos cum dimidio; & altare ſuffitus erat medium inter illa, & paulo protractum ad partem exteriorem; & hinc erat directe oppoſitum portæ oraculi, & quia erat proximum hoc altare oraculo, dicitur altare oraculi. *Ralbag* l. c. ואמור כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת כי לפני הדביר היה מכוון כנגד פתח הדביר ר״ל לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר. Et dicit, quia coram illo, *texit altare cedro;* & hoc eſt altare ſuffitus, quia ſitum erat coram oraculo, directe oppoſitum contra portam oraculi, i.e. coram arca oraculi, aut coram porta oraculi. *Moſe Chaphetz in Chanuchat Abith* cap. 51. למאן דאמר צפון ודרום דלא נשאר מקום פנוי שיכיל מזבח הזהב שהרי אמרינן דממוצע היה חציו בצפון וחציו בדרום ואי קאי מידי מכנגד השלחנות לאו מידי בצפון קאי וצריך לומר דלאו ממוצע ממש היה אלא כלפי חוץ דהכי תנינן ביה כלפי חוץ קמעא מיהו בבנין של שלמה לא הוה קמעא אלא טובה שהרי צריך למישכו חוץ לכל סדרים ולאו קמיעא הוה וכי תימא דהתם האי קמעא משוך משלחנות דשלמה הא לא מצית אמרת דלדידיה משוך מן הכותל נמי חשלחן דמשה לחודיה קאי לדברי התוספות והכי נמי משוך דמזבח ותירצו התוספות נמי בהאי דמזבח נמי בין השירות לדברי ראב״ש שיש שמה פנוי הרבה ועוד יש לתרץ כתירוץ דאמרן דכלהו מתניתין דמשוך בשלחן ודמשוך במזבח הזהב אתו או לשחן דמשה או לשלחנות דשלמה כאשר תוכל שאת וכי היכי דבשלחנות דשלמה למ״ד צפון ודרום לא משכחת להו משוכים מן הכותל דאין המקום מספיק ולהכי קאמר דקאי אשלחן דמשה ולמ״ד מזרח ומערב דשלחן דמשה לא מצי למיהוי משוך מן הכותל שתי אמות וחצי קאמר דקאי השלחנות דשלמה הכי נמי דלמ״ד צפון ודרום מזבח הזהב לא משכחת ליה משוך קמעא משלחן של משה תריץ דקאי אשלתנות דשלמה. Juxta ſententiam ejus, qui dicit in aquilone, & in auſtro; non relinquetur ſpatium inane, quod capere poſſit altare aureum; quia dictum eſt, quod eſſet intermedium, dimidium in aquilone, & dimidium in auſtro; Et ſi aliquid erat contra menſas, non erat in aquilone; & dicendum eſt, quod abſolute non eſſet intermedium, ſed eſſet ad partem exteriorem; quia de illo legimus; paulo protractum ad partem exteriorem. Verum in ædificio Salomonis, non erat parum, ſed multum, quia protrahendum erat extra omnes ordines, ſc. menſarum, & hoc non erat parum. At ſi dicas, quod ibi paulo protractum eſſet a menſis Salomonis; non potes dicere; & ſecundum illius ſententiam; protractio a muro pariter de menſa Moſaica ſeparatim agit ſecundum verba *Toſaphoth*; & ſic pariter protractio altaris; & explicant *Toſaphoth* quoque de hac protractione alta-

altaris pariter inter ſeries juxta verba Raſcab, quod ibi eſſet multum ſpatium inane; & præterea poteſt explicari juxta explicationem, quam diximus; quod tota Miſna afferatur de protractione in altari aureo aut ad menſam Moſaicam, aut ad menſas Salomonis, uti poteſt explicari. Et quoniam menſæ Salomonis juxta ejus mentem, qui dicit ſitas fuiſſe in aquilone & in auſtro, non deprehenduntur, quod protractæ eſſent a muro, quia ſpatium non erat ſufficiens; atque ideo dicit, quod agat de menſa Moſaica. At juxta mentem illius qui dicit in oriente & in occidente, menſa Moſaica non potuit protrahi a muro duos cubitos cum dimidio; idcirco dicit, quod agat de menſis Salomonis. Ita pariter juxta ſententiam illius qui dicit in aquilone & in auſtro, altare aureum non deprehendetur parum protractum fuiſſe a menſa Moſaica; Explicatur, quod agat de menſis Salomonis.

In hoc altari non erant offerendæ victimæ, & munera, ſicut dicitur *Exod.* xxx. 9. לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תנסכו עליו. *Non offeretis ſuper eo thymiama compoſitionis alterius, nec holocauſtum, neque munus, neque libamina libabitis ſuper eo*. Et *Targum*. לא תסקון עלוהי קטורת בוסממין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסכין לא תנסכון עלוהי. *Non offeretis ſuper eo ſuffitum aromatum peregrinorum, neque holocauſtum, neque munus, neque libamina libabitis ſuper eo*. *Siphra* 10. 4. והקטירם הכהן על מזבח העולה לא על מזבח הפנימי הלא דין הוא מזבח החיצון זכה במתן דמים ומזבח הפנימי זכה במתן דמים מה מזבח החיצון מקום מתן דם קרנים שם הקטר חלביו אף מזבח הפנימי מקום מתן דם קרנים שם הקטר חלביו מה אני מקיים לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה בקרשין שלא זכה במתן דמן אבל קרשי׳ שזכה במתן דמן יזכה בהקטר חלבם ת״ל והקטירם הכהן על מזבח העולה לא על מזבח הפנימי. *Et adolebit ea ſacerdos ſuper altare holocauſti; Levit.* IV. 10. non vero ſuper altare interius. Sed eſt argumentum. Altare exterius dignum factum eſt adſperſione ſanguinum, pariterque altare interius dignum factum eſt adſperſione ſanguinum; ſicut in altari exteriori, ubi adſpergebatur ſanguis in cornibus, ibi quoque adolebantur adipes; ita pariter in altari interiori, ubi adſpergebatur ſanguis in cornibus, ibi pariter adolendi erunt adipes. Quomodo ego explicabo; *Non offeretis ſuper eo thymiama compoſitionis alterius, neque holocauſtum*? Pro iis ſanctitatibus, pro quibus non fuit dignum factum adſperſione ſanguinum; at in ſanctitatibus, pro quibus dignum factum eſt adſperſione ſanguinum, dicam, ſicut fuit dignum adſperſione earum ſanguinis, ita pariter dignum habendum eſſet adolitione earum adipum. Idcirco dictum eſt; *& adolebit ea ſacerdos ſuper altare holocauſti*: non vero ſuper altare interius.

Memoratur I. *Reg.* VI. 20. altare aureum exſtructum a Salomone. ויצף מזבח ארז. *Sed & altare veſtivit cedro*. Et 22. וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב. *Sed & totum altare oraculi texit auro*. Et *Targum* וחפא מדבחא נסרין דארזא. *Et texit altare tabulis cedrinis*; & 22. ככל מדבחא לבית כפורי חפא דהבא; *Et totum altare domus expiationis obduxit auro*. Ubi *Kimchi*. ויצף מזבח ארז תרגו׳ וחפא מדבחא נסרין דארזא צפה את המזבח בנסרין של ארז ועל המזבח הקטרת אמר ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהי׳ מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה כי אותו היה על עצי שטים מצופה זהב וכתב שפור המזבח עם הדביר לפי שהיה כנגד פתח הדביר. *Sed texit altare cedro; Targum; & texit altare tabulis cedrinis*; altare texit tabulis cedrinis; & de altare ſuffitus loquitur, non vero de altari, quod ſupra texit tabulis cedrinis; & fieri poſſet, quod factum eſſet ex lapidibus; & hoc non eſt altare, quod fecit Moſe; quia illud exſtructum erat ex lignis Setim, auro obductum; & clare ſcriptum eſt *altare cum oraculo*, quia directe oppoſitum erat portæ oraculi. *Ralbag* ibid. וכל מזבח אשר לדביר זפה זהב אחשוב שיהיה הרצון בזה שקודם זה צפה מזבח הקטרת באבנים וצפהו עצי ארז כמו שעשה בחירות הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז ואחר כן צפה אותם זהב. *Et omne altare oraculi texit auro*; Videtur hic eſſe ſenſus hujus textus, quod antea jam texerit altare ſuffitus lapidibus, & deinde texerit lignis cedri, uti fecit in parietibus domus, qui erant ex lapidibus; & poſtea obduxit cedro, & poſtremo auro. In *Schilthe Haggibborim* l. c. והנה שלמה המלך ע״ה כשבנה הבית עשה עם כן מזבח הזהב חדש כנראה בד״ה ב״ד ומפני שכתיב מלכים א׳ ו׳ ויצף מזבח ארז ותרגום וחפא מדבחתא נסרין דארזא ושם נ״ב כתיב וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב ולא זכר הדבר שהיה ממנו המזבח קודם שצפהו בנסרים של ארז אפשר שיהיה הרצון בזה שעשה שלמה מזבח הקטרת מאבנים ואחר כן צפהו עצי ארז ואחר זה צפה אותו זהב

כמו שעשה בקירות הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז כדכתי' אין אבן נראה ואחר כך צפה אותן זהב ככתיב שם; Et ecce Rex Salomon, qui sit in benedictione, quando ædificavit domum, fecit pariter altare aureum novum, uti videri potest 2. *Paral.* IV. Et quia scriptum est I. *Reg.* VI. *Et altare vestivit cedro*; Et *Targum*; *Et texit altare tabulis cedrinis*. Ibique pariter scriptum est; *Et omne altare oraculi texit auro*. Neque fit mentio; ex qua materia constaret altare, priusquam tabulis cedrinis tegeretur; Verisimile est, quod hic sit sensus; quod exstruxerit Salomon altare suffitus ex lapidibus, & postea texerit ligno cedrino, & postremo auro obduxerit; sicuti fecit in parietibus domus, qui constructi erant ex lapidibus, & texit cedro; sicuti scriptum est; *Nec omnino lapis poterat apparere*; & postremo obduxit auro; sicut ibidem scriptum est.

Miratur *Rafchi* l. c. *Reg.* quod Salomon, Mosaico abscondito, novum altare suffitus exstruxerit. ויצף מזבח ארז היא מזבח הקטרת ותמיה אני ושל משה למה נגנז. *Et vestivit altare cedro*; hoc est altare suffitus; & ego miror, cur Mosaicum sit absconditum. *R. Abraham ben David* in *Schilthe Haggibborim* nonnullas adducit rationes, quæ mihi probabiles non videntur, quibus permotus Salomon hos novum altare suffitus exstruxerit ואין לנו לומר שעשה שלמה מזבח זה גדול משל משה כמו שעשה במזבח הנחשת דכתיב ביה מלכים א' ח' כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל כו' שהרי לא היו יכולין להקטיר עליו קטרת אלא מנה בכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים כמו שהיו מקטירין בשל משה ואם כן לא היה צריך לעשות מזבח גדול ממנו ועוד כי בבית שני גם כן לא היה אלא אמה על אמה כמו שהיה של משה שכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק שלישי בהלכות בית הבחירה וגם רבינו עובדיה כתב במסכת יומא פרק חמשי משנה חמשי שמזבח הזהב היה אמה על אמה ואם של בית ראשון היה גדול משעור למה חסירו שלמה מעל פני בית עולמים לעשות לו מזבח אחר כתבניתו ומאי הזה דמזבחו יבושם מפי משל משה ואם נגנז ונתנו באוצרות בית ה' עם יתר הכלים שנגנז למה עשה כדבר הזה היה לו להשתמ' גם במקדש לכבודו של משה על זה אשיב אמרי לכם כי לכל כלי בית המקדש צריך היה בהם היכר נגלה שהושמו שם לעולמים ושלא יצטרכו לנדנוד ולטלטול בעבור שנוי מקום כי הבית הזה הגדול והקדוש נקרא נחלה ומנוחה ולא יסורו משם כלי הקודש אלא בגלות חמר והנמחר כשחרב הבית בעונותיו ומפני שעל מזבח הזהב היו הטבעות והבדים חמורים לכל רואיהם פטירת המזבח מן המקום הזה שהוא מה שהי' עושה רושם גדול ועצום מאד בעיני כל ישראל אחרי אשר לא הותר לשלמה לסתור ולה חריב מזבחו של משה כדי שיסיר ממנו הטבעות ויגנוה הבדים כמו שהיה חפץ בחר לעשות מזבח חדש של אבן מחובר לרצפת ההיכל מבלי טבעות ובדים להורות קיימו וצפה אותו עצי ארץ במקום עצי שטים שבאולי לא נמצאו לו וגם צפה אותו זהב טהור במשפטו ונתן אותו בהיכל להקטיר עליו קטרת ככתוב בפרש' תצוה וכן היה עושה בלי ספק באורן שהיה עושה אותו מחדש או שהיה מסיר ממנו הבדים והטבעות לולי שבאה מצות התורה בפירוש שיקיימו אור ותמיד עם הטבעות והבדים כי אמרה בטבעות הארון יהיו הבדים כו' ועל פי הדבר הדבר הזה סרח לדעתי תמיהת רש"י ז"ל כשכתב מלכ ים א' ו' והתמיה אני ושל משה למה נגנז כי נגנזו שלמה להיות כי הוה למקדש למושב למזבח ולכל כלי הבית לעד ולעולמי עולמי' ולא ראה בהם הטלטול והנדנוד כאמור. Nobis non est dicendum exstructum fuisse hoc altare majus Mosaico, uti factum est altare æneum, uti scriptum est I. *Reg.* VIII. *Quod altare æreum minus erat, & capere non poterat &c.* Quia super illo non poterat adoleri, nisi mina singulis diebus, dimidia mane, & dimidia vesperi, sicut adolebatur in Mosaico; cum ita esset, non faciendum erat altare majus Mosaico. Præterea in secunda domo non patebat nisi cubitum undequaque, uti Mosaicum; uti scribit *Maimonides* f. m. cap. III. constitutionum domus electæ, pariterque *R. Obadia* f. m. in tractatu *Joma* v. 5. scribit; altare aureum cubitum ad singula latera patuisse; Si altare primæ domus hac mensura fuisset majus, illud quoque secundæ domus juxta hanc mensuram exstructum fuisset; Idcirco difficile est intellectu, cur Salomon illud removerit ex domo seculorum, ut alterum altare ad ejus similitudinem ædificaret. Quid vidit ejus altare potuisse melius olere quam Mosaicum? Et si abscondidit, & collocavit in thesauris domus Domini simul cum aliis vasis, quæ reposuit, quare hoc fecit? Imo hoc debebat uti in Sanctuario propter honorem Mosis. Hæc vobis respondebo; in omnibus vasis sanctuarii opus fuisset, ut aliqua esset peculiaris distinctio, quod ibi in sempiternum reposita essent, neque illinc essent dimovenda & transferenda propter loci mutationem; eo quod hæc domus magna & sancta hæreditas & requies vocaretur; ne-

neque ab ea remota sunt vasa sancta, nisi propter captivitatem amaram, & acerbam, tum cum propter nostras iniquitate diruta est hæc domus. Cum vero essent in altari aureo annuli & vectes, qui ostendebant omnibus, qui illud videbant, dimovendum ac transferendum esse altare ab eo in alterum locum; quod acerbum erat oculis omnium Israelitarum; cum non licuisset Salomoni disturbare, aut diruere altare Mosaicum, ut ab eo removeret annulos, & absconderet vectes, uti fortasse desiderabat, maluit exstruere altare novum lapideum, cum pavimento templi conjunctum sine annulis, & vectibus, ad ostendendam ejus stabilitatem; illudque pro ligno Sethim, quod forsitan eo tempore non fuit inventum, texit lignis cedrinis, obduxitque juxta legem auro purissimo, posuitque in templo, ut in eo adoleretur suffitus, uti scriptum est *Exod.* xxx. Hoc idem fecisset in arca, quam aut novam ædificasset, aut ab ea removisset vectes & annulos, nisi peculiare præceptum fuisset in lege, quo præcise statuitur *Exod.* xxv. 15. *Qui semper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis.* Hinc juxta meam sententiam cessabit admiratio *Raschi* f. m. qui ita scripsit 1. *Reg.* VI. Ego miror, quod Mosaicum absconderit. Illud abscondit Salomon, eo quod desideravit ostendere; quod sanctuarium, & altare, & omnia vasa domus essent firma in æternum, neque unquam dimovenda, & transferenda essent, uti dictum est.

CAPUT SECUNDUM.

I. *De familia Abtines; & ejus conclavi in Templo.* II. *De compositione suffitus.* III. *De suffitu ab unis sacerdotibus adolendo.* IV. *De morte Nadab, & Abiu; & Dathan & Abiron; & de lepra Ezechiæ: qui suffitum adolere voluerunt.*

I. FAmiliæ Abtines componendi suffitus cura commissa erat; *Babyl. Joma* 38. של בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטורת תנו רבנן בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת לא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן של הללו משמר ועולה כמקל של הללו מטציע לכאן ולכאן וכששמעו חכמים בדבר אמרן כל מה שברא הקדוש ברוך הוא לכבודו בראו שנ׳ כל פעל ה׳ למענהו וחזרו בית אבטינס למקומן שלחו להם חכמים ולא באו כפלו להן שכרן ובאו כל יום היו נוטלין יב מנה והיום עשרים וארבעה ר׳ יהודה אומר בכל יום עשרים וארבעה והיום ארבעים ושמונה אמרו להן חכמים מה ראיתם שלא ללמד אמרו יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב אמרו שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבו׳ ע״ז בכך ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח מעולם לא יצאת כלה מבושמ׳ מבתיהן וכשנו שאין אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא תתבסמו שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין לקיים מה שנאמר נקיים מה׳ ומישראל תניא אמר ר׳ ישמעאל פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אחד מבני בניהם אמרתי לו אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו כבוד מקום במקומו ומיעט כבודן אמר ר׳ עקיבא פעם אחת סח לי ר׳ ישמעאל בן לוגה פעם אחת יצאתי אני ואחר מבני בניהם לשדה ללקט עשבים וראיתיו ששחק ובכה אמרתי לו מפני מה בכית אמר לי כבוד אבותי נזכרתי ומפני מה שחקת אמר לי שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזירה לנו ומפני מה נזכרת אמר לי מעלה עשן כנגדי הראהו לי אמר לי שבועה היא בידנו שאין מראין אותו לכל אדם אמר ר׳ יוחנן בן נורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סממני׳ בידו אמרתי לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס אני ומה בידך אמר לי מגילת סמנין הראהו לי אמר לי כל זמן שבית אבא היו קיימי לא היו מנסרין אותו לכל אדם ועכשיו הרי הוא לך והזר בה וכשבאתי וסחתי דברי לפני ר׳ עקיבא אמר לי מעתה אסור לספר בגנותן של אילו מכאן אמר בן עזאי בשמך וקראוך ובמקומך יושיבוך. Familia Abtines noluit docere opus suffitus. Tradiderunt sapientes. Familia Abtines perita erat in opere suffitus, & noluit docere; miserunt sapientes & conduxerunt artifices ab Alexandria Ægypti; qui periti erant in componendo suffitu, verum in arte, qua fumus adscenderet non erant æque periti ac illi; fumus familiæ Abtines quasi baculus recta sursum adscendebat; at illorum fumus hinc inde findebatur; & quando hoc audierunt sapientes, dixerunt; omnia quæ creavit Deus sanctus benedictus, ad sui glo-

gloriam creavit; dictum est enim. *Prov.* xvi. 4. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Et restituerunt familiam Abtines in locum suum; Miserunt ad illos sapientes, & venire noluerunt; duplicarunt eorum mercedem, & venerunt; singulis diebus accipiebant duodecim minas, & hodie quatuor & viginti. R. Jehuda dicit; singulis diebus accipiebant quatuor & viginti minas, & hodie octo & quadraginta. Dixerunt illis sapientes; quid vidistis ne doceretis? Responderunt; sciebat domus patris nostri, quod hæc domus diruenda esset; dixerunt; ne quis discat, qui non est rectus & eat, atque ita ministret Idololatriæ. Qua de causa commemorantur in laudem. Nunquam exiit sponsa ex earum filiabus, quæ aromata oleret; & quando sibi uxorem despondebant ex alio loco, cum ea paciscebantur, ne se inficeret aromatibus, & opere suffitus oleret; ad observandum quod dictum est *Num.* xxxii. 22. *Tunc eritis inculpabiles apud Dominum, & apud Israel*. Traditio. Dicit R. Ismael; Aliquando ambulabam in via, & inveni quendam de filiis eorum filiorum; eique dixi; Patres tui quæsierunt augere gloriam suam, & voluerunt minuere gloriam Dei; nunc gloria Dei est in loco suo; & diminuta est eorum gloria. Dicit R. Akiba; aliquando mihi narravit R. Ismael filius Lega; Aliquando ego, & unus ex filiis eorum filiorum egressi sumus in campum; mihi dixit; erit nos Deus sanctus benedictus restituturus: Et unde nosti? Respondit mihi; herba fumum adscendere faciens est coram me; Ostende mihi; Respondit mihi; est jusjurandum in manibus nostris, ne ulli eam ostendamus. Dicit R. Jochanan ben Nuri. Aliquando inveni quendam senem habentem in manibus volumen aromatum; Illi dixi; ex qua familia es? Respondit mihi; ego sum de domo Abtines; Quid est, quod tenes manibus? Respondit mihi; volumen aromatum; Ostende mihi; Respondit mihi; toto eo tempore, quo stetit domus patris mei; illud nemini tradebamus; nunc ecce tibi; & in eo admoneris; Quando autem veni, & hæc narravi coram R. Akiba, dixit mihi; ex hac hora vetitum est loqui in eorum infamiam. Hinc dicit ben Azai; tuo nomine te vocabunt, & in loco tuo te constituent. *Tosaphta Joma* ii. 8. של בית אבטינס היו פקיעין בפטום הקטורת במעלה עשן ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים שהיו מפטמין כיוצא כהן אלא שאין פקיעין במעלה עשן של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה עד הקורות ואחר כן פושה ויורדת למטה של אלכסנדרין היתה פושה מיד וכשרעו חכמים בדבר אמרו לא ברא המקום את העולם אלא לכבודו שנ׳ כל פעל ה׳ למענהו שלחו עליהן חכמים ולא באו עד שנפלו להם שכרם שנים עשר מנה היו נוטלין בכל יום חזרו להיות נוטלין עשרים וארבעה דר״מ ר׳ יהודה אומר עשרים וארבעה היו נוטלין בכל יום חזרו להיות נוטלין ארבעים ושמונה מנה אמרו להם חכמים מה ראית׳ שלא ללמד אמרו להן יודעי היו בית אבא שבית המקדש עתיד לחרוב ולא רצו ללמד שלא יהו מפטמי׳ לפני ע״ז כדרך המפטמי׳ לפני המקום ובדרב הזה היו מזכירי׳ או תו לשבח שלא יצא מהן אשה מבושמ׳ מעולם ולא עוד אלא כשיהו נושאי׳ אשה ממקום אח׳ היו פוסקי׳ עמ׳ שלא תתבסמו׳ כדי שלא יהו ישראל אומר׳ מפטום הקטורת מתבסמות לקיי׳ מה שנ׳ והייתם נקיים מה׳ ומישראל אמר ר׳ עקיבא סח לי שמעון בן לונא אני ותינוק אחר מבני בניהם והיינו מקלטים עשבים בשדה ראיתיו ששחק ובכה אמרתי לו על מה בכית אמר לי על כבוד בית אבא שגלה אמרתי לו על מה שחקת אמר לסוף שעתיד הקב״ה לשמח את בניו אמרתי לו מה ראית אמר מעלה עשן כנגדי אמרתי לו הראו לי אמר לי שבועה היה בידנו שאין מראין אותו לכל אדם א״ר יוחנן בן נורי פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני זקן אחד ואמר לי משל בית אבטינס אני בתחלה כשהיו בית אבא צנועין הוהיו מוסרין מגילותיהן זה לזה עכשיו הילך מגילה זה דהזהר בה שחיא מעילת סמנים וכשבאתי והרצתי דברים לפני ר׳ עקיבא אמר לי מעתה אסור לספר בגנותן של אלו מכאן אמר בן עזאי משלך יתנו לך בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך אין שכחה לפני המקום אין אדם נוגע במוכן לחברו. Familia Abtines perita erat in componendo suffitu, in arte, ut fumus adscenderet, & noluerunt docere. Miserunt sapientes, & conduxerunt artifices ab Alexandria Ægypti, qui æque ac ipsi componebant suffitum, at erant imperiti in arte, qua fumus adscenderet; fumus domus Abtines quasi columna adscendebat usque ad contignationem, & deinde dilatabatur, & deorsum descendebat; at fumus Alexandrinorum statim dispergebatur. Quando hoc audierunt sapientes; dixerunt; Non creavit Deus mundum nisi ad sui gloriam, sicuti dictum est *Prov.* xvi. x. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Miserunt ad eos sapientes, & non venerunt, donec illis duplicarent mercedem; duodecim minas quotidie accipiebant;

bant; ſtatuerunt, ut quatuor & viginti acciperent; verba R. Meir; R. Jehuda dicit; quatuor & viginti accipiebant; ſtatuerunt ut octo & quadraginta acciperent. Dixerunt illis ſapientes; quid vidiſtis ne doceretis? Reſponderunt; ſciebat domus patris noſtri, quod diruenda eſſet domus ſanctuarii; & docere noluerunt, ne componerent ſuffitum coram Idololatria eo modo quo componitur coram Deo. Idcirco commemorabantur in laudem; quia nunquam ex iis egreſſa eſt mulier, quæ aromata oleret; neque hoc ſolum; ſed præterea, quando nubebant mulieribus alterius familiæ, conveniebant cum illis, ne unquam aromata geſtarent, ne ab Iſraelitis dicerentur ſuffitus aromata olere; ad obſervandum quod dicitur. *Num.* XXXII. 22. *Tunc eritis inculpabiles apud Dominum & apud Iſrael*. Dixit R. Akiba; mihi narravit Simeon filius Lega; Ego & puer ex eorum nepotibus colligebamus herbas in agro; vidi eum ridentem & flentem; Ei dixi; cur fleviſti? Mihi reſpondit; propter honorem domus patris mei, qui tranſmigravit. Ei dixi; cur riſiſti? quia tandem aliquando debet Deus lætificare ſuos filios; Ei dixi; quid vidiſti? Reſpondit; vidi herbam fumum adſcendere facientem coram me. Ei dixi; ut mihi oſtenderet; mihi reſpondit; eſt jusjurandum in manibus noſtris, ne ulli oſtendamus. Dixit R. Jochanan filius Nuri; aliquando ambulabam in via; & inveni quendam ſenem, mihique dixit; de domo Abtines ego ſum; in principio quando erant in domo mei patris occulta, de manu in manum eorum volumina tradebantur; nunc ecce tibi volumen hoc; & admoneris, quod hoc eſt volumen aromatum; & quando veni, & narravi hæc coram R. Akiba; dixit mihi; ab hac hora & in poſterum, vetitum eſt loqui in eorum infamiam. Hinc dixerunt. Non eſt oblivio coram Deo; & nemo poteſt attingere id, quod ſocio ſuo præparatum eſt. *Hieroſ. Schekalim* 79. של' בית אבטינס היו בקיאין בפיטום הקטורת ובמעלה העשן ולא רצו ללמד שלחו והביאו אומנים מלכסקנדריא והיו בקיאין בפיטום הקטורת ובמעלה עשן לא היו בקיאין של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה ופוסה ויורדת ושל אילו היתה פוסה מיד כיון שידעו חכמו' ברבר אמרו כל מה שברא הקב"ה לכבודו ברא שנ' כל הנקרא בשמ' לכבודי בראתיו וגו' שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן שנים עשר מנה היו נוטליז ונתנו להן עשרים וארבעה ר' יהודה אומר עשרים וארבעה היו נוטליך ונתנו להן ארבעים ושמונה אמרו להן מפני מה אין אתם רוצין ללמד אמרו להן מסורה בידינו מאבותינו שהבית הזה עתיר ליחרב שלא ילמדו אחרים ויהיו עושין כן בפני ע"ז שלהן בדברים הללו מזכירין אותן לשבח שלא יצאת אשה משל אחד מהן מבושמת מעולם ולא עוד כשהיה אחד מהן נושא אשה ממקום אחר פוסק עמה על מנת שלא התבשם שלא יהו אומרים ממעשה פטום קטורת הן מתבשמות לקיים מה נא' והיתם נקיים מיי' ומישראל אמר ר' יוסה מצאתי תינוק אחד משל בית אבטינס אמרתי לו בני מאי זו משפחה את אמר לי ממשפחה פלוני אמרתי לו בני אבותיך לפי שנתכונו לרבות כבודן ולמעט כבוד שמים לפיכך כבודם נתמעט וכבוד שמים נתרבה אמר ר' עקיבא סח לי שמעון בן לוגה מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק אמרתי לו בני למה בכיתה אמר לי על כבוד בית אבא שנתמעט ולמה שחקתה אמר לי על הכבוד המתוקן לצדיקים לעתיד לבוא ומה ראית מעלה עשן לנגדי נומיתי לו בני הראהו לי אמר לי רבי מסורת בידי מאבותי שלא להראותו לבריה אמר ר' יוחנן בן נורי פגע בי זקן אחד משל בית אבטינס ומגילת סמנין בידיו אמר לי רבי לשעבר היו בית אבא צנועין והיו מוסרי' את המגילה הזאת אילו לאילו ועכשיו שאינן נאמנין הילך את המגילה והיזהר בה וכשבאתי והרציתי לפני ר' עקיבא זלגו עיניו דמעות ואמר מעתה אין אנו צריכין להזכירן לגנאי. Familia Abtines perita erat in componendo ſuffitu, & in arte, qua fumus adſcenderet, & noluit docere; Miſerunt & conduxerunt artifices ex Alexandria, qui docti erant in compoſitione ſuffitus, at ignorabant artem, qua fumus adſcenderet. Fumus familiæ Abtines quaſi columna adſcendebat, & diffundebatur, & deſcendebat; Fumus iſtorum ſtatim diffundebatur. Quando hoc viderunt ſapientes; dixerunt; omnia quæ creavit Deus, ad ſui gloriam creavit; dictum eſt enim *Iſai.* XLIII. 7. *Et omnem qui invocat nomen meum in gloriam meam creavi eum &c:* Miſerunt poſt eos, & noluerunt venire, donec iis duplicarent mercedem; duodecim minas accipiebant, & dederunt quatuor & viginti. R. Jehuda dicit; quatuor & viginti accipiebant, & dederunt octo & quadraginta. Dixerunt illis; cur noluiſtis docere? Reſponderunt illis; eſt in manibus noſtris traditio accepta ab noſtris patribus, quod hæc domus diruenda ſit; ne alii diſcerent, atque ita operarentur coram Idololatria. Propter

hæc

hæc commemorantur in laudem; neque egressa est ex aliquo illorum mulier, quæ unquam oleret; neque hoc tantum; sed etiam; si quis eorum mulieri ex alieno loco nuberet, cum illa paciscebatur, ne oleret; ne dicerentur ex opere compositionis suffitus olere; ad observandum, quod dictum est *Num.* XXXII. 22. *Prov.* XVI. 4. *Tunc eritis inculpabiles apud Dominum, & apud Israel.* Dicit R. Jose; inveni quendam puerum de domo Abtines; illi dixi; fili mi; ex quanam familia es? Respondit mihi; ex tali familia. Illi dixi; fili mi; patres tui, quia intenderunt augere gloriam suam, & minuere gloriam Dei; idcirco eorum gloria diminuta est, & Dei gloria aucta est. Dicit R. Akiba; narravit mihi Simeon ben Lega; colligebamus herbas ego & quidam puer de domo Abtines, eumque vidi flentem, & ridentem; Dixi illi; fili mi; cur flevisti? Respondit mihi, propter gloriam domus patris mei, quæ diminuta est; Et cur risisti? Respondit mihi; propter gloriam præparatam justis in tempus posterum. Et quid vidisti? herbam, quæ fumum adscendere facit coram me. Illi dixi fili mi; ostende mihi. Respondit mihi; Magister; est traditio in manibus accepta a meis patribus, necui creaturæ ostenderem. Dicit R. Jochanam ben Nuri; occurrit mihi quidam senex de domo Abtines, tenens manibus volumen aromatum. Dixit, mihi, magister; olim majores domus patris mei abscondebant, & hoc volumen alii aliis tradebant; nunc vero, quoniam non sunt fideles, ecce tibi hoc volumen; & in eo admonearis; & quando veni, & hoc narravi coram R. Akiba; stillarunt ejus oculi lachrimas; & dixit, ex hac hora & in posterum, non sunt a nobis commemorandi in ignominiam.

De situ conclavis familiæ Abtines in atrio digladiantur inter se Judæi Interpretes, alii in austro, & alii in aquilone statuendum contendunt; *Babyl. Joma* 19. תננא ללמדו חפינה אמר רב פפא שתי לשכות היו לו לכהן גדול אחת לשכת פרהדרין ואחת לשכת בית אבטינס אחת בצפון ואחת בדרום אחת בצפון דתנן שש לשכות היו בעזרה שלש בצפון ושלש בדרום שבדרום לשכת המלח לשכת הפרוה לשכת המדיחין לשכת המלח ששם היו נותנין מלח לקרבן לשכת הפרוה ששם היו מולחין עורות קדשים ועל גגה היתה בית טבילה לכהן גדול ביום הכיפורים לשכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי קדשים ומשם סמכה עולה לגג בית הפרוה שלש שבצפון לשכת העץ לשכת הגולה לשכת הגזית לשכה העץ אר׳ אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת אבא שאול אמר לשכת כהן גדול היתה אחור שתיהן וגגו שלשתן שוה לשכת הגולה היה שם בור הגולה והגלג׳ נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העזרה לשכת הגזית שם היתה סנהדרין של ישראל יושבת ודנה את הכהנים ומי שנמצא בו פסול היה לובש שחרים ומתעטף שחורים ויצא וילך לו ושלא נמצא בו פסול היה לובש לבנים ומתעטף לבנים ונכנס ומשמש עם אחיו הכהנים אחת בדרום דתנן שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלשה בדרום ואחד במזרח שבדרום שער הדלקה שני לו שער הקרבן שלישי לו שער חמים שבמזרח שער ניקנור ושתי לשכות היו שם אחת בימינו ואחת בשמאלו אחת לשכת פנחס המלבש ואחת לשכת עושי חביתין שבצפון שער נצוץ בנין אכסדרה היה ועליה בנויה לו על גביו ושם כהנים שומרים מלמעלה ולוים מלמטה ושלפני הימנו החיל ושיני לו שער הקרבן שלישי לו שער בית המוקד ותני׳ חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול מקדש בו ביום וכולן בקודש בית הפרוה חוץ מזו שהיתה בחול על גבי שער המים ובצד לשכתו היתה ולא ידענ׳ אי לשכת פרהדרין בדרום ומסתברא דלשכת פרהדרין בדרום הואי מאי טעמא מקדין קאי ומיסך את רגליו וטביל ואזיל לצפון ואמר חפינה ואתי לבית המקד׳ ועביר עבודה כולי יומא לבהדי פניא מדו עליה והדר אזיל לדרום וטביל ונייח דאי אמרת לשכת פרהדרין בצפון מקדים קאי ומסיך רגליו ואזיל לדרום וטביל וגמר חפינה ואתי לבית המקדש ועביד עבודה כוליה יומא להדי פניא מדו עליה והדר אזיל לדרום וטביל ובעי מהדר ומיזל לצפון ומי טרח מטרחין ליה כוליהאי אלמא לא מטרחין ליה טפי דא יצדוקי הוא ליפרוש אי נמי שלא תזוח דעתו עליו דאי לא תימא הכי נעבדינהו לתרוויהו בהדי הדדי אי נמי תסני ליה בחדא. Traditio; ad docendum pugillationem. Dicit R. Papa. Duo conclavia erant summo sacerdoti, alterum conclave Parhedrin, & alterum conclave domus Abtines, alterum in aquilone, & alterum in austro. Tradiderunt. Sex conclavia erant in atrio, tria in aquilone, & tria in austro; quæ in austro, conclave salis, conclave Happaruæ, conclave lavantium; conclave salis, ubi reponebatur sal pro oblationibus; conclave Happarvæ, ubi saliebantur pelles sanctitatum; & in ejus tecto erat domus lotionis pro summo sacerdote in die expiationum; conclave lavantium, ubi lavabantur victimarum intestina; atque inde cochlea adscendebat in tectum domus Happarvæ. Tria in aquilone, conclave

clave ligni, conclave captivitatis, conclave cæſi lapidis; conclave ligni; dicit R. Elieſer ben Jacob; inveni cujus eſſet uſus; Aba Saul dicit; erat conclave Sacerdotis ſummi, poſt duo illa, & trium horum tectum erat æquale; conclave captivitatis, ubi erat puteus, eique trochlea impoſita erat, unde aquas toti atrio ſuppeditabant. Conclave cæſi lapidis, ubi Synhedrium Iſraelis conſidebat, quod judicabat Sacerdotes, & in quo deprehenderetur vitium, veſtiebat veſtes nigras, nigriſque pariter velabatur, & exiens abibat; Is vero, in quo non deprehenderetur vitium, induebat veſtes albas, & albis pariter velabatur, & miniſtrabat cum fratribus ſuis Sacerdotibus. Alterum in auſtro. Tradiderunt; Septem erant portæ in atrio, tres in aquilone, & tres in auſtro, & una in oriente; quæ in auſtro, porta ardoris, huic ſuccedebat porta oblationis, tertia erat porta aquarum; quæ in oriente, porta Nicanoris; ibique erant duo conclavia, alterum ad dextram, & alterum ad ejus ſiniſtram, alterum conclave Pinchas veſtiarii, & alterum conclave eorum, qui cruſtula faciebant. Quæ in aquilone, porta prominentiæ ad inſtar pergulæ, ſupra quam ædificatum erat cœnaculum; ita ut Sacerdotes in ſuperiori loco, & Levitæ in inferiori excubias agerent. Eidemque oſtium erat, quo ad ſpatium intermurale pergerent; Huic ſuccedebat porta oblationis, & tertia dicebatur porta domus incendii. Traditio. Quinquies eo die lavabat, & decies ſanctificabat manus & pedes, & omnes lotiones & ſanctificationes peragebat in loco ſancto ſuper domum Happarvæ, excepta hac, quæ peragebatur in loco profano ſuper portam aquarum, eratque ad latus ejus conclavis; neque innoceſcit, utrum conclave Parhedrin fuerit in aquilone, & conclave Abtines in auſtro, an conclave Abtines in aquilone, & conclave Parhedrin in auſtro; & veriſimile eſt conclave Parhedrin fuiſſe in auſtro; qua de cauſa? in oriente ſtabat; & lavans pedes ſuos lavabat, & ibat ad aquilonem, & diſcebat pugillationem, & ibat ad domum Sanctuarii, & miniſtrabat miniſterium totius diei; & veſpera induebat, & ibat ad auſtrum, & lavabat & quieſciebat. Si dicas conclave Parhedrin fuiſſe in aquilone; in oriente ſtabat; & lavans pedes ſuos ibat ad auſtrum, & lavabat, & diſcebat pugillationem, & ſe conferebat in domum ſanctuarii, & peragebat miniſterium totius diei, & veſpera induebat, & poſthæc ibat ad auſtrum, & lavabat, & debebat ſe conferre ad aquilonem, & quieſcebat; Tantumne deſatigando deſatigabimus? Non? primo multum deſatigabimus; quia ſi erat Sadducæus, ſe ſeparabat; atque etiam ne ejus mens ſuperbiret; niſi velis dicere facienda fuiſſe ſimul hæc duo *conclavia*, aut unum tantum ſatis fuiſſe. Ubi *Raſchi*. ובצד לשכתו היתה אלמא לשכה יש לו בדרום ומסתברא לשכת פרהדרין שהוא ישן שם בדרום הויא אצל בית הטבילות חול מא טעמא מקדים קאי כו׳ כשהוא תשנים לבקר כל שבעה עומד ממטתו ומיסך רגליו וטובל התם על גב שער המים שהיה על גבה בעובי החומה מתוקן בית טבילת חול ומעיין המיסך שם רגליו באמה מעין עיטה כדלקמן וכל המיסך רגליו טעון טבילה ליכנס בעזרה ואזיל לצפון ללשכתו השנייה ללמוד חפינה דאתי לבית המקדש ועביד עבודה כוליה יומא כדתנן כל שבעת הימים הוא זורק את הדם לבהדי פניא מדו עלייהו כדאמרינן בריש פירקין ואזיל לדרום וטבל על שער המים כרבי עקיבא דאמר שנפל עליו הזאת טומאת ונייח הולך וסוכב בלשכת פרהדרין אשר אצל בית הטבילה דאי אמרת לשכת פרהדרין שהוא ישן בה הויא בצפון ורחוקה מבית הטבילה הטרחתו כל העמל הזה מקדים קאי מיסך רגליו כדרך כל המסכימין ואזיל לדרום וטביל לשער המים וטבל וגמר חפינה התם בבית אבטינס אשר שם ואזיל לבית חמקדש כו׳ אלמא לא קושייא היא כלומר וכי לא טוב לך להטריח מטרחינן ליה מודעת דאי צדוקי הוא ואינו ירא שמים לקבל עליו טורח המקדש יפרוש מן הכהונה גדולה ולא יקבלנה מתחילה וטוב לנו שהרי הן משניך את עבודה כדלקמן כשמעתין אי נמי אפילו אדם כשר הוא טוב לנו להטריחו וכדי שלא תזוח עליו להתגאות בכתר כהונ׳ דאי לא תימ׳ הכי לא בעינן לאטרוחו ליעבר שתי לשכיותיו בהדי הדדי. Et in latere ejus conclavis erat; Ergo illi erat conclave in auſtro. Et probabile eſt, conclave Parhedrin in quo dormiebat fuiſſe in auſtro prope domum lotionis in profano. Qua de cauſa? in oriente ſtabat &c. quando ſurgebat mane de lecto toto ſeptiduo & lavans ſe lavabat ſuper porta aquarum, quæ ſita erat in excelſo, in craſſitie parietis; parata erat domus lotionis in profano; & fons defluebat in canalem de fonte Etham, ut dicitur ulterius. Et omnis lavans pedes ſuos tenetur lotione, ut ingrediatur in atrium. Et veniebat ad aquilonem, in ejus conclave ſecundum, ut diſceret pugillationem; veniebat in domum ſanctuarii, & totum miniſterium

rium diei ministrabat; sicut traditur; toto septiduo adspergebat sanguinem &c. & prope vesperam induebat sicut dicitur in principio capitum. Et veniebat ad austrum, & lavabat super porta aquarum, juxta sententiam R. Akibæ; si purus, super quem ceciderit adspersio immunditiei, consistebat, & ibat, & cubabat in conclavi Parhedrin, quod erat prope domum lationis. Si dicas conclave Parhedrin ubi dormiebat, fuisse in aquilone, & remotum ab domo lotionis, fatigabatur toto hoc labore. Ab oriente stabat; Lavabat pedes juxta consuetudinem omnium lavantium; & veniebat ad austrum, & lavabat super porta aquarum, & discebat pugillationem in domo Abtines, & veniebat in domum sanctuarii &c. אלמא Non est argumentum sc. Nonne erat tibi bonum defatigare illum? defatigabant illum, & hac de causa quod si esset Sadducæus, neque timeret deum, ut in se susciperet laborem sanctuarii, se separaret ab sacerdotio summo; neque a principio acciperet; nobisque erat bonum, quod illi mutabant ministerium, ut in traditionibus ulterius docetur. Aut etiam vel si esset vir rectus, nobis erat bonum illum defatigare, ne efferretur in eo, ut superbiret propter coronam Sacerdotii. Si hoc non dicas, ita non est necesse illum defatigare: facienda erant simul duo conclavia. *Mose Caphetz* in *Chanuchat Abith* cap. xxiv. לשכת המלח לשכה בעזרה שנותנים בה מלח לקרבן ושש לשכות היו בעזרה שלש בצפון ושלש בדרום הכי איתא במדות ותימה ד״ח היו לשכות בעזרה בהדי ל׳ פנחס המלביש ועושי חביתין דבעזרה נמי נגהו וכן מנה הרמב״ם בפ״א מהל׳ בית הבחירה וז״ל דלא חשיב אלא הלשכות הבנויות בתוך חלל העזרה והנך דלמא הוו בקיר החומה כרחזי לן בסימן י״ב תדע דלא חשיב נמי שתי לשכות דבבית המוקד דהוו קדש משום דבבית המוקד הוו ולא בעזרה אי נמי משום דהוו זוטרי טובא לא חשיב להו כי היכי דלא חשיב עליית בית אבטינס וגג בית הפרוה אע״ג דבקדש הוי דזוטרי הוו ובית המוקד לא חשבי דלאו לשכה הוא אלא בית מיהו הרמב״ם תנא כרוכלא יחשיב להו ולא חשיב עלית בית אבטינס וגג בית הפרוה דעליות נגהו ולא לשכות ולשכות דבבית המוקד לאו בעזרה נגהו אלא בבית המוקד אבל קשה לדידיא למה לא מנאים במשנה לפי חלוף הגרסאות נתהלף לנו סדר מושב לשכות אלו במסכת מידות גרסנ׳ שבצפון ל׳ המלח ל׳ הפרוה ל׳ המדיחין שבדרום ל׳ העץ ל׳ הגולה ל׳ הגזית וגרסינן התם שבדרום ל׳ המלח ל׳ הפרוה וכו׳ שבצפון ל׳ העץ ל׳ הגולה וכו׳ ועל׳ גרסה זו

דביומא עמודו הרמב״ם ותוספת יום טוב לא כן דר״ע ברטינורא אלא גרס כמתניתין דמדות דהכי אשכחן בפרק ו׳ דשקלים משנה ג׳ שער הדלק הוא שער של ל׳ העץ שהיתה בדרום ע״כ ותוספת יום טוב אגב שטפיה לא דק בדבריו שם כמו שאמרנו לעיל סימן י״ג ומוכח דהכי נמי גרס הראב״יה כמו שנביא לקמן דלמען הודיעך קורא נעים את אשר בלבבנו אם להימין אם להשמאיל הצג אציג לפניך סוגיורת התלמוד ביומא ואחר כך נבוא אל כוונתינו וז״ל הגמרא משרוהו זקנו בירת דין לזקני כהונה וכו׳ תנא ללמדו חפינא אמר רב פפא שתי לשכות היו לו לכהן גדול אחרת ל׳ פרהדרין וא׳ ל׳ בית אבטינס אחרת בצפון ואחת בדרום אחרת בצפון דתנן שש לשכות היו בעזרה ג׳ בצפון וג׳ בדרום שבדרום ל׳ המלח ל׳ הפרוה וכו׳ ועל׳ גגה היתה בירת טבילה לכהן גדול ביה״כ וכו׳ שלש בצפון ל׳ העץ ל׳ הגולה ל׳ הגזירת ל׳ העץ וכו׳ אבא שאול אומר ל׳ כהן גדול היתה אחורי שתיהן וגג שלשתן שוה וכו׳ אחת בדרום דתנן שבעה שערים וכו׳ שער המים וכו׳ והתניא חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כ״ג דמקדש בו ביום וכלם בקדש בירת הפרוה חוץ מזו שהיתה בחול על גבי שער המים ובצד לשכתו היתה ולא ידענא אי לשכת פרהדרין בצפון ול׳ אבטינס בדרום או וכו׳ ומסתברא דל׳ פרהדרין בדרום הואי מ״ט מקדים קאי ומיסך וטבול ואזיל לצפון וגמר חפינה ואתי למקדש ועביד עבודה כוליה יומא להדי פניא מדו עליה והדר אזיל לדרום וטובל ובעי מהדר ומיזיל לצפון ונייח דאי אמרת לשכת פרהדרין בצפון מקדים קאי ומסך את רגליו ואזיל לדרום וטבול וגמר חפינה ואתי למקדש ועביד עבודה כוליה יומא להדי פניה מדו עליה והדר אזיל לדרום וטבול ובעי מיהדר ומיזל לצפון ומיינח ומי טרח מטרחין ליה כוליה האי אלמא לא מטרחין ליה טפי דאי צדוקי הוא לפרוש אי נמי שלא תזוח דעתו עליו דאי לא תימא הכי נעבדינהו לתרוויהו בהדי הדדי אי נמי תשינ ליה בחדא ע״כ לשון הגמרא תלמודא בעי למסבר דלשכת פרהדרין בדרום הואי מ״ט דלא מטרחינן ליה לכהן גדול ומקשין דלמא מטרחינן ליה וכו׳ ואם כן מהאי טעמא לא מצית למילף דלשכת פרהדרין בדרום ונשארה בלי תירץ והרמב״ם ז״ל על אדני הקושיא הזאת נטע סברת והושוב ל׳ פרהדרין דהיינו ל׳ העץ בצפון והנה נאמן עלי הדיין דכל הסוגייא דהכא מסופקת היא ואם כן מאי אולמיה דהאי מהאין דאי גלי דעתיה דרב פפא דהואי בדרום ובעי למיהב טעמא דלא מטרחינן אע״ג דליתא להאי טעמא למקשן מ״ט מי יימר לא בדרום הואי מטעמא אחרינא הטה אלי אזנך ושמע דאי הוה סלקא דעתין דלשכת העץ בדרום הואי מהיא

מההיא דמדות גם ל' הגולה ול' הגזית
בדרום דהא גג שלשתן שוה אמרינן
התם ואי לשכת העץ בצפון גם הם
בצפון והואיל ועליות בית אבטינס ללמדו
חפינה הוה אלמא ל' פרהדרין דלישן בה
הוה הוא הנקראת ל' העץ וכן סברת
כל המפרשים והרמבם גופיה דל' פרהדרין
היא ל' העץ אין פוצה פה ומצפצף והשתא
תימא לרב פפא דלא ידע אי לשכת
פרהדרין בדרום אי בצפון הואי הא מדקא
גריס שבצפון ל' העץ ל' הגולה וכו' תיפוק
ליה דבצפון הואי דהא ל' העץ ל' פרהדרין
היא ובית אבטינס דעליה היא לא מצי
למיהוי גגה שוה לל' הגזית ול' הגולה
ענה אחד מחכמי הדור דהאי דסביר לן
דל' העץ היא פרהדרין היינו כפי דחיית
בגמרא התם דסבר דל' פרהדרין בצפון
ואם כן האי דתנן שבצפון ל' העץ היא
הוא ל' פרהדרין דהות בצפון ועל זה
פירשו כלם ופרשים דל' העץ היינו ל'
פרהדרין אלא אי לא נימא דל' פרהדרין
בצפון אלא בדרום אם כן ל' העץ דתנן
דבצפון הואי היה ל' אבטינס ומט הוה
מצי למיהוי גגה שוה לאחריני אעג דעלייה
היא מיהו ל' הגולה ול' הגזית גבוהות
ממנה והמשביל יבין אף אנכי אשיב אמרי
לו דאם עלייה היא לא ידענו איך יקראו
החדר שתחתיה ולמה תהיה עלייה אם
תוכל להיות בשוה לשתיהן ואם תהיה
לשכה תחתיה אז יהיו ד' בצפון ולא ג'
בשלמא אי קיימא לן לשכת העץ היא
ל' פרהדרין היינו טעמא דל' אבטינס
עלייה היא לפי שהיתה על גבי שער
המים אצל בית הטבולה אלא אם ל'
העץ היא ל' אבטינס קדאמר קשיא
כדאמרינן ועוד קשה דלמה פעם יקראוה
במשנה לשכה ופעם עלייה ועוד דהאי
דהאי דלא מני ל' אבטינס בהדי ל' שבעזרה
משום דעלייה היא כדאמרן בריש סי'
זה ואי ל' העץ היינו עליית אבטינס וקמני
לה בהנך דבעזרה מט דלא מני ל'
פרהדרין כהדויהו ולמאי דקרו המפרשים
ל' העץ לל' פרהדרין כפי הדחייה צריך
לדקדק להרע ברטינורא דגריס כמתניתין
דמדות דל' העץ בדרום ואעפ כן קאמר
דהיא ל' פרהדרין אעג דראה או ידע
סוגיות הגמרא ביומא אלמא סבר
דהייה חזאת לאו משקנא היא ושבלאו
הכי ל' העץ היינו ל' פרהדרין כדברנו זה
ובקישויתין מקשינן ד' לשמג כהל מקש'
ע' קסג שאמר וזל ואותה ל' העץ היא
הנקראת ביומא בפק ל' פרהדרין או שמא
היא ל' בית אבטינס ול' פרהדרין בדרום
כי כזה משופק התלמוד ביומא עכל דעכ
ל' העץ היא ל' פרהדרין כדאמרן אלא
שנמצא תועלת בדבריו לעזרתנו שיש הפסק
בגמרא ואינו משקנא כסברת הרמבם זל
ודוגמתה אשכחן בפג דיומא וגו' אמנם
לצייר סוגיות רב פפא דיומא כדברי הרב
זל יש לומר שלפי חליף גרסאות לא ידע
רב פפא או גרסינן בצפון או בדרום דאי
גרסינן כגרסת הש דיומא שבצפון ל' העץ

וכו' הואיל וגג שלשתן שוה לאמצות אמרת
דהוא הנקראת בית אבמינס דהות עלייה
אלמא ל' בית אבטינס בדרום ואי גרסינן
כגרסת מתניתין דמדות שבדרום ל' העץ
וכו' אלמא בית אבטינס בצפון ובסימן
לא עליית אבטינס שם היו מפטמים את
הקטורת וערב יום הכפורים היו מעלים
כג שמה ללמדו חפינה ועל כן נקראת
גם היא לשכת כהן גדול בפק דיומא
זהבאתי הסוגיא באורך בסימן כד והשתא
דמוכחא מילתא התם לפי הסברא דל'
פרהדרין והיא ל' העץ בדרום הואי ובגרסת
מתניתין דמדות היה צריך להושיב ע'
אבטינס בצפון שכן אחת בצפון ואחת
בדרום הוו לרב פפא ואי ל' פרהדרין
ל' אבטינס בדרום כדאיתא התם וכן
תוספת יום טוב ההולך אחרי הרמבם זל
דסבירא ליה דדחיות הגמרא דהתם
משקנא היא ול' פרהדרין בצפון איהו
נמי מותיב ל' אבטינס בדרום על גבי
שער חמים דהכי תניא התם גבי טבילת
כהן גדול על גבי שער המים ובצד
לשכתו היתה דמשמע שעל גבי חשער
ההוא גם חלשכה ההוא בנויה ולדברינו
אא להושיב שמה ל' העץ דהא אמרינן
דגג שלשתן שוה לל' הגזית וגולה אלמא
לא היתה עלייה שנ' שתהיה על גבי
שער המים ולפי זה צריך לומר שגם בית
אבטינס בדרום היתה על עבי שער
המים בצד הטבילה ונימא דלפי גרסת
רב פפא דגריס ל' המלח וכו' בדרום ל'
העץ וכו' בצפון דלא כגרסת מתניתין
דמדות היינו דמייתי עליית אבטינס בדרום
דבדרום אמרינן ובצד לשכת היתה אלמא
לשכה היתה לו בדרום אלא אי גרסינן
במתניתין דמדות דל' העץ בדרום ואמרינן
דעל גבי שער המים נמי היתה לשכה
לכהן גדול בצד הטבילה כלהו בדרום
נגהו ולא קשיא מידי אההוא דרב פפא
דקאמר אחת בצפון ואחת בדרום דרב
פפא לפי גרסתו קאמר דלכאורה משמע
דאחת אלא בצפון ואחת בדרום הואי
ואי לא מוקמת גרסא הכי הא נמי לא
תיקום דתרוויהו בדרום נגהו ויש לנמנם
דדלמא לעולם סבירא ליה לרב פפא
דהוו אחת בצפון ואחת בדרום אלא
דבעי למסבר או ל' פרהדרין בצפון ול'
אבטינס בדרום או תיפוך דגרסה ול'
פרהדרין בדרום הא נמי תיפוך דבית
אבטינס בצפון ולפי זה היה צל דמאי
דאמרינן ונגד לשכתו היתה לאו דוקא
שהיתה על גבי שער המים אלא דכמינא
לבית הטבילה היינו של' העץ היתה בצד
השער שער נבה היה בית טבילה לכהן
גדול ואולי שכוונו זל באמרם ובצד לשכתו
היתה רל שלא להטריחו וכל ספק שפקא
וצריך עויון רב. Conclave salis ; conclave in atrio ubi reponebatur sal pro sacrificio. Et sex conclavia erant in atrio ; tria in aquilone, & tria in austro ; hæc est traditio in Middoth ; & miror ; octo erant conclavia in atrio

cum conclavibus Pinchas vestiarii, & eorum, qui faciebant crustula, quæ pariter sita erant in atrio; atque ita numerat Maimonides cap. v. de constitutionibus domus electæ; Dicendum, quod non numeret nisi atria exstructa in spatio inani atrii; & hæc fortasse exstructa erant in pariete muri; uti a nobis demonstratum est cap. XII. Scito, quod pariter non numeraverit duo conclavia domus incendii, quæ erant sancta; eo quod sita essent in domo incendii, & non in atrio, aut etiam, quod essent admodum parva; non numeraverit; etenim neque numeravit cœnaculum domus Abtines, & tectum domus Happarvæ, quæ quamvis in sancto essent, tamen erant parva; & domum incendii non numeravit, quia non erat conclave, sed domus. Idcirco Maimonides docet, quasi aromatarius & ea numerat; neque numerat cœnaculum domus Abtines, & tectum domus Happarvæ, quia cœnacula erant, non conclavia, & conclavia quæ erant in domo incendii, non erant sita in atrio, sed in domo incendii. Verum argumentatur in se ipsum, quod in Misna non numerentur; Propter lectionum varietatem, nobis variatur ordo situs horum conclavium. In Tractatu *Middoth* legitur, quod in aquilone sita essent conclave salis, conclave Happarvæ, conclave lavantium; & in austro conclave ligni, conclave captivitatis, & conclave cæsi lapidis. Verum hæc Misna adducitur in tractatu *Joma* ordine inverso; Ibi enim legitur; quod in austro sita essent conclave salis, conclave Happarvæ &c. & in aquilone conclave ligni, conclave captivitatis &c. & huic lectioni tractatus *Joma* innituntur *Maimonides*, & *Tosaphat Jom Tob*; Non vero R. *Obadia Bartenora*, sed legit juxta Misnam *Middoth*; ita enim deprehenditur in cap. VI. *Scekalim* Misna 3. porta ardoris, erat porta conclavis ligni, quod situm erat in austro; hactenus. Et Tosaphath *Jom Tob* juxta ejus impetum non attente ibi perpendit verba sua, sicuti supra diximus cap. 13. & sit probatio, quod sic quoque legat Arabia uti inferius adducetur. Atque ut noscas, amate lector, quæ sunt in corde nostro, an ad dextram, an ad sinistram, tibi proponam lectionem *Gemaræ in Joma*; & deinde veniam ad nostras cogitationes; & hæc est phrasis *Gemaræ*. Tradebant seniores synhedrii senioribus sacerdotii &c. Traditio; ad docendum pugillationem. Dicit R. Papa; duo conclavia erant summo Sacerdoti; alterum conclave Parhedrin, & alterum conclave domus Abtines; alterum in aquilone, & alterum in austro; alterum in austro; Traditur; Sex erant conclavia in atrio; tria in aquilone, & tria in austro; quæ in austro, conclave salis, conclave Happarvæ &c. & super tectum ejus erat domus lotionis summo sacerdoti in die expiationum &c. Tria in aquilone, conclave ligni, conclave captivitatis, conclave cæsi lapidis. Conclave ligni &c. Aba Saul dicit; conclave summi Sacerdotis erat post hæc duo; & horum trium tectum erat æquale &c. alterum in austro; Traditur; septem erant portæ in atrio &c. porta aquæ &c. extat traditio. Quinquies lavabat, & decies sanctificabat manus & pedes summus sacerdos eo die & omnes lotiones & sanctificationes peragebat in loco sancto domus Happarvæ, excepta hac una, quæ peragebatur in loco profano super porta aquarum; & erat in latere ejus conclavis, & ignoratur utrum conclave Parhedrin fuerit in aquilone, & conclave Abtines in austro, an &c. & probabile est; conclave Parhedrin fuisse in austro. Qua de causa? In oriente stabat, & lavans pedes suos lavabat, & ibat ad aquilonem; & discebat pugillationem, & veniebat in domum sanctuarii, & ministrabat totum ministerium diei; prope vesperam induebat, & deinde ibat ad orientem, & lavabat; & quiescebat. Si dicas, conclave Parhedrin fuisse situm in aquilone; in oriente consistebat, & lavans pedes suos, ibat ad austrum, & lavabat, & discebat pugillationem, & veniebat in templum, & ministrabat totum ministerium diei; prope vesperam induebat, & postea veniebat ad austrum, & lavabat; & necesse erat, ut reverteretur, & veniret ad aquilonem, & quiesceret; tantum ne defatigando defatigabimus? Non? immo multum illum defatigabimus; si Sadducæus erat, se separabat. Ita pariter, ne ejus mens efferretur. Nisi velis dicere facienda fuisse simul hæc duo conclavia aut unum tantum satis fuisse. Hactenus *Gemara*. Ex *Gemara* videtur conclave Parhedrin in austro fuisse. Qua de causa? ne defatigaretur summus Sacerdos; Et opponunt: num defatigabimus? Si ita est; cur non potest doceri, conclave Parhedrin in austro fuisse? & remanebit sine solutione. Et *Maimonides* f. m. super hoc fundamento obliviscitur sententiæ suæ, & collocat conclave Parhedrin, i. e. conclave ligni in aquilone; & ecce fidelis est mihi judex; quod hæc tota lectio

sit

ſit dubia; ſi ita eſt; probabilius erit hoc quam illud? Quod ſi R. Papa putat in auſtro fuiſſe; dicenda eſt ratio, quod non defatigamus; tamen non eſt hæc ratio in illum qui argumentatur; veruntamen quod dicat, alia ratione non fuiſſe ſitum in auſtro. Aperi aures, & audi; ille putat conclave ligni fuiſſe in auſtro, ex eo quod traditur in *Middoth*, etiam conclave captivitatis, & conclave cæſi lapidis erunt in auſtro, quia horum trium tectum erat æquale, ut eo loco dictum eſt; & ſi conclave ligni erit in aquilone, hæc quoque ſita erunt in aquilone; quandoquidem erat cœnaculum domus Abtines, ubi docebatur pugillationem fortaſſe conclave Parhedrin; ubi dormiebat, appellatum fuit conclave ligni; Atque hæc eſt ſententia omnium Interpretum, atque ipſius *Maimonidis* conclave Parhedrin fuiſſe conclave ligni. Nemo aperit os, & muſſitat. Et nunc mirandum eſt de R. Papa, qui ignorat, utrum conclave Parhedrin fuerit in auſtro, an in aquilone. Quoniam vero legit, in aquilone fuiſſe conclave ligni, conclave captivitatis; eruitur in aquilone fuiſſe. Si conclave ligni erat conclave Parhedrin, & domus Abtines erat cœnaculum; non poteſt probari fuiſſe tectum æquale conclavi cæſi lapidis, & conclavi captivitatis &c. Reſpondit quidam de ſapientibus generationis; Si nobis probabile eſt, conclave ligni fuiſſe conclave Parhedrin, hoc erit juxta objectionem *Gemaræ* in eo loco ubi videtur conclave Parhedrin in aquilone fuiſſe; ſi ita eſt, ecce legimus conclave ligni, quod erat conclave Parhedrin, fuiſſe in aquilone. Et in hoc exponunt omnes Interpretes, conclave ligni fuiſſe conclave Parhedrin; at non eſt dicendum conclave Parhedrin in aquilone fuiſſe, ſed in auſtro; ſi ita eſt, conclave ligni, uti traditur quod in aquilone erat, erit conclave Abtines. Qua de cauſa? poteſt ex his probari fuiſſe tectum æquale aliis; quamvis cœnaculum erat; erunt conclave captivitatis & conclave cæſi lapidis illo altiora; Intelligens intelligit; Ego quoque reſpondebo ejus verbis; Si cœnaculum erat, ignoramus, quomodo appellatam ſit conclave, quod infra illud ſitum erat; & quomodo fuerit cœnaculum; ſi poſſit eſſe æquale his duobus; & ſi fuerit conclave inferius; tunc erunt quatuor non tria in aquilone; & concedatur; quod nobis conſtat; quod conclave ligni ſit conclave Parhedrin, ſc. quod conclave Abtines ſit cœnaculum, quia ſitum erat ſuper porta aquarum prope domum lotionis; At ſi conclave ligni erit conclave Abtines; ſicut dicitur; eſſet oppoſitio, ſicut dictum eſt; & præterea opponitur; cur aliquando vocatur in Miſna conclave, & aliquando cœnaculum? Et præterea non numerat conclave Abtines cum conclavibus, quæ erant in atrio; quia erat cœnaculum uti diximus in principio hujus capitis. Etſi conclave ligni eſt cœnaculum Abtines, & illud recenſet cum iſtis, quæ erant in atrio; qua de cauſa non recenſet conclave Parhedrin inter ea? Et cur interpretes conclave ligni appellant conclave Parhedrin ſecundum oppoſitionem? oportet recte perſcrutari ſententiam *R. Obadiæ Bartenora*, qui legit juxta Miſnam *Middoth*, conclave ligni fuiſſe in auſtro; & quamvis ita dicat illud fuiſſe conclave Parhedrin, licet viderit, aut noverit lectiones *Gemaræ* in *Joma*, ergo putat hanc eſſe oppoſitionem, non concluſionem, aut conſequentiam; & præter hoc erit conclave ligni conclave Parhedrin, ſicut diximus; & in oppoſitionibus opponunt contra *Sciamag* in conſtitutionibus ſanctuarii 163. qui dicit; hæc eſt ejus ſententia; & hoc conclave ligni vocatur in *Joma* cap. I. conclave Parhedrin; aut fortaſſe, quod conclave domus Abtines, & conclave Parhedrin eſſent in auſtro; quia hoc dubitat *Gemara* in *Joma*; hactenus ejus verba. Igitur conclave ligni erit conclave Parhedrin, uti diximus. Verum deprehenditur præſidium in ejus verbis pro noſtro auxilio, quod ſit dubium in *Gemara*. Neque ſequitur conſequentia juxta ſententiam *Maimonidis* f. m. Et exemplum invenitur in c. III. *Joma* &c. Verum ad oppugnandas lectiones R. Papa in *Joma* juxta verba *Bartenoræ* f. m. poteſt dici, quod propter varietatem lectionum ignoraverit R. Papa, utrum eſſet legendum in aquilone, an in auſtro; ſi legendum eſt juxta lectiones *Gemaræ Joma*: quæ in aquilone conclave ligni &c. quandoquidem horum trium tectum erat æquale; non poteſt dici, illud vocatum eſſe domum Abtines, quæ erat cœnaculum; Itaque conclave domus Abtines erat in auſtro; & ſi legendum eſt juxta lectiones Miſnæ *Middoth*; quæ in auſtro, conclave ligni &c. Itaque domus Abtines erat in aquilone; *Et cap.* 31. Cœnaculum Abtines, ubi componebant ſuffitum. Et veſpera diei expiationum faciebant adſcendere in eum locum ſummum Sacerdotem, ad diſcendum pugillationem; atque ea de cauſa pa-

pariter fuit appellatum conclave summi sacerdotis cap. 1. *Joma*; & uberrime adduxi lectionem in cap. 24. Et nunc probabo ea, quæ ibi probabiliter dicta sunt, quod conclave Parhedrin, & conclave ligni in austro essent; & juxta lectionem Misnæ *Middoth*, collocandum est cœnaculum Abtines in aquilone; eo quod alterum in aquilone, & alterum in austro essent juxta sententiam R. Papa; & si conclave Parhedrin in aquilone, conclave Abtines erat in austro, juxta ea quæ ibi adducuntur. *Tosaphot Jom Tob* pariter sequitur *Maimonidem* f. m. qui putat oppositionem Gemaræ, quæ ibi deprehenditur, esse consequentiam; & conclave Parhedrin in aquilone; hinc quoque erit collocandum conclave Abtines in austro super porta aquarum; eo quod hæc sit ibi traditio de lotione summi sacerdotis super porta aquarum, & erat in latere sui conclavis; Hinc eruitur, quod super hac porta fuerit quoque exstructum hoc cœnaculum. Atque ex his quæ a nobis dicta sunt impossibile est collocare in eo loco conclave ligni; eo quod dictum est, quod horum trium tectum esset æquale conclavi cæsi lapidis, & captivitatis. Itaque non erat cœnaculum; dictum est enim, quod situm esset super porta aquarum; hac de causa dicendum est, quod domus Abtines quoque fuerit in austro, quæ erat super porta aquarum e regione lotionis; & dicemus juxta lectionem R. Papa, qui legit; conclave salis &c. in austro; conclave ligni &c. in aquilone; non vero juxta lectionem Misnæ *Middoth*, in qua statuitur cœnaculum Abtines in austro; in austro, dictum est, & in latere ejus conclavis erat; erat illi igitur conclave in austro; verum si legendum juxta Misnam *Middoth*, conclave ligni erit in austro; dictum est enim super porta aquarum pariter erat conclave summo sacerdoti e regione lotionis; Erant igitur omnia in austro. Neque est oppositio contra R. Papa, qui dicit alterum in aquilone, & alterum in austro. R. Papa juxta suam lectionem loquitur; evidentissime eruitur, alterum in aquilone, & alterum in austro fuisse; & si hæc lectio non statuatur; ne illa, quidem statuetur. Verum utrumque erat in austro. Et est locus insistendi, seu disceptandi; ego fortasse dicam quod sententia R. Papa sit quod alterum fuerit in aquilone, & alterum in austro; At probabile est, aut conclave Parhedrin in aquilone, & conclave Abtines in austro fuisse, aut contrarium; aut contra est legendum, quod conclave Parhedrin fuerit in austro; aut contra legendum, quod Domus Abtines fuerit in aquilone; hac de causa dicere debebat, sicut diximus; & erat in latere ejus conclavis; non præcise quod fuerit super porta aquarum, sed prope domum lotionis, sc. quod conclave ligni fuerit in latere portæ, super quam erat domus lotionis summo sacerdoti; & hæc sunt cogitata sapientum f. m. in eo, quod dictum est; & erat in latere ejus conclavis sc. ne defatigaretur. Et hæc omnia satis sint; & multa consideratione opus habent.

II. Suffitus compositio describitur in Hieros. *Joma* 41. 4. פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה קושט שנים עשר קילופה שלשה קינמון תשעה נמצאת אומר שלש מאות וששים וחמש היו כנגד ימות השנה ושלשה של אותו היום הדא היא דתנינן והיום מוסיף מלא חופניו כרשינה תשעת קבין יין קפריסין שלש סאין ושלש קבין אם אין לו יין קפרסין מביא חמר חיורין עתיק מלח סדומית רובע מעלה עשן כל שהוא ר׳ נתן אומר אף כפית הירדן כל שהוא נתן בה דבש פסולה חסר בה אחת מסממניה חייב מיתה תני רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף של עצי קטף בורית כרשינה למה היתה באה שבה שפין את הצפורן מפני שהיא נאה יין קפריסין למה היא באה שבה שורין את הצפורן מפני שהיא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין ריח רע לעזרה מפני הכבוד וכשהיה מידק היה אומר הדק היטב הדק היטב שהקול יפה לבשמים חיסר בה אחת מסממניה או שנתן בה מעט דבש היתה פסולה לא נתן לתוכה מלח או שנתן לתוכה מעלה עשן נתחייב מיתה אמר ר׳ זעורה ועובר משום הכנסה יתירה תני בר קפרא הפטמין שבירושלם היו אומרים אילו היה נותן לטוכה מעט דבש לא היה כל העולם כולו יכול לעמוד בריחה תני פיטמה חציים כשירה שילישים ורבעים לא שמענו רבי אומר במידתה היתה כשירה והה דאתמר פיטמה חציים כשירה חצי כל סממן וסממן אחת לששים לשבעים שנה היא היתה באה חציים מן השיריים הדא היא מותר הקטורת מה היו עושין בה תני הקטיר כזית בחוץ חייב פחותת מכזית בפנים פטור ר׳ זעורה בשם ר׳ ירמיה נפטרו הצבור ידי חובתן ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם ר׳ ירמיה מן מה דתני הקטיר בזית בחוץ חייב מינה את שמע פחותת מכזית בפנים פטור דקה מה ת״ל לפי שנ׳ ושחקת ממנה הדק אם כן למה נאמר דקא שתהא דקה מן הדקה כיצד הוא

עושה

עושה מפריש שלשה מנים מערב יום
הכיפורים ומחזירין למכתשת כדי למלאות
ממנה חפניו כדי לקיים בה דקה מן הדקה.
Mixtura ſuffitus; ex balſamo, onyche, & galbano, & thure pondus pro ſingulis, ſeptuaginta minarum; De myrrha, caſia, ſpica nardi, & croco pondus pro ſingulis ſedecim minarum, de coſto duodecim, de cortice trium, de cinnamomo novem; deprehenduntur dictæ eſſe 365. minæ contra anni dies; & tres pro ipſo die, ſc. expiationum; Traditum eſt. Et hodie addit plenitudinem pugilli ſui. De ſapone Karſinenſi novem cabi; de vino capparino tria ſata, & tres cabi; ſi defuerit vinum capparinum, adducet vinum album vetus: de ſale Sodomitico quartarium; de herba fumum adſcendere faciente quantulumcunque. R. Nathan dicit; de Jordanis ſuccino pariter quantulumcunque. Si indiderit mel, profanum eſt; ſi vel unum de aromatibus defuerit, eſt reus mortis. Traditio. Raban Simeon ben Gamalielis dicit; הצרי non eſt aliud niſi gummi ligni balſami. Sapo Karſinenſis cur in ſuffitum immittitur? ut confricetur onyx, ut pulchra appareat; Vinum capparinum cur in illum immittitur? ut maceretur onyx ut roboretur. Nonne urina eſt illa melior? At non inferunt odorem malum in atrium decoris gratia; Et quando contundit; dicebat; bene contere: bene contere; quia vox convenit aromatibus. Si unum ex aromatibus defuerit, aut in illum indederit parum mellis, profanum erat. Dicit R. Zangora; & tranſgreditur; quod de ſuperfluo indat. Traditio Bar Chaphra; Pharmacopolæ Hieroſolymitani dicebant; ſi in illum indatur parum mellis, nihil erat; crederem ad conſervandum in odore? Traditio; ſi dimidium miſcuerit, legitimum eſt; ſi tertiam, & quartam partem; non audivimus. Rabi dicit, ſi fuerit juxta ejus menſuram, legitimum eſt. Hoc eſt quod dicit; ſi miſcuerit dimidium, legitimum eſt; dimidium de ſingulis aromatibus; ſemel ſexageſimo, ſeptuageſimo quoque anno adducitur dimidium ex reliquiis; hoc eſt reſiduum ſuffitus. De illo quid faciunt? Traditio; ſi adoleat in quantitate olivæ foris, reus eſt; ſi minus quantitate olivæ intus, liber eſt. R. Zangora nomine R. Jeremiæ: liber eſt cœtus a ſuo debito. R. Joſe diſcipulus R. Bon nomine R. Jeremiæ ex eo quod traditur; ſi adoleat in quantitate olivæ foris, reus eſt. Hinc tu intelligis; ſi minus oliva intus, liber eſt. *Tenue*; cur dictum eſt? quia dictum eſt; *& accipiet ex eo tenue*; ſi ita eſt; cur dictum eſt, *tenue*? ut ſit tenue ex tenui. Quomodo facit? ſeparat tres minas veſpera diei expiationum, & reſtituunt in mortarium ad implendum ex eo pugillum ſuum; ad obſervandum; tenue ex tenui. *Babyl. Keritbuth* 78. 6. תנו רבנן
פיטום הקטרת הצרי והצפרון והחלבנה
והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה
מור וקציע׳ שיבול׳ נר׳ וכרכום משקל י״ו
של ששה עשר מנה הקושט שנים עשר
קילופ׳ נ׳ וקנמון תשעה בורית כרשינה
תשעה קבין יין קפרסין סאין תלתא קבין
תלתא אם אין לו יין קפריסין מביא חמר
חיור׳ יין עתיק מלח סדומית רובע מעל׳
עשן כל שהוא ר׳ נתן אומר אף כיפת
הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסולה
חיסר א׳ מכל סממניה חייב מיתה רבן
שמעון אומר הצרי אינו אלא שרף מעצי
הקטף בורי׳ כרשינ׳ ששפין בה את הצפורן
כדי שתהא נאה יין קפריסין ששורין בו
את הציפורן כדי שתה׳ עזה והאמי רגלים
יפין לה אלא שאין מכנסין מי רגלים
למקדש מסייע ליה לר׳ יוסף ברבי חנינ׳
דאמ׳ קדש היא קדש תהיה לכם כל
מעשה ולא יהו אלא בקדש מיתיבי
המקדיש נכסיו והיו בה דברים הראויין
לקרבנות הציבור ונתנו לאומנין בשכרן הני
דברים הראויים מאי נינהו אי בהמה וחיה
תנא ליה אי יינות שמנים וסלתו׳ תנא ליה
אלא לאו קטרת א״ר אושעיא באותה
הניתנ׳ לאומנין בשכרן דתני מותר הקטרת
מה היו עושין בו היו מפרישין ממנ׳ שכר
האומנין ומחללין אותה על מעות האומנין
ונותנין אותה לאומנין בשכרן וחוזרין
ולוקחין אותה מתרומה חדשה מתקיף לה
ר׳ יוסף הא בכולהו מותרות תני ר׳ יהודה
חוזרין ולוקחין אותה מתרומה חדשה והכא
לא תני אלא אמר רב יוסף בא׳ מסממני
הקטרת ת״ר קטרת היתה נעשה שס״ה מנה
שס״ה כנגד ימות החמה שלשה מנין יתרין
שמהן מכניס כ״ג מלא חפניו ביום הכפורים
והשאר ניתנת לאומנין בשכרן כדתניא
מות׳ הקטרת מה היו עושין בה מפרישין
ממנה שכרה אומנים ומחללין אותה על
מעות אומנים ונותנין לאומנין בשכרן
וחוזרין ולוקחין אותה תנו רבנן אחת
לששים ושבעי׳ שנה היו מפטמין אות׳
לחצאין לפכך יחיר שפטם לחצאין חייב
דברי רשב״ג שאמר משום הסגן אבל שליש
ורביע לא שמעת׳ וחכ״א בכל יום מתקן
במתכוונתה והיה מכניס מסייע ליה לרבא
דאמ׳ רבא שמן המשחה שפטמו לחצאין
חייב דכתב והקטר׳ אשר תעשה כל
שתעשה ודא איפשר דבעדת פרס בשחרית
ופרס בין הערבים ת״ר היו מחזרין אותה
למבתש׳ פעמים בשנה בימות החמה בזירה
שלא תתעפש בימות גשמים צבורה כדי
שלא תפוג ריחה וכשהוא שוחק אומר
הידק היט׳ היטב היד׳ דברי ר׳ יוסי בן יוחנן
שלש מנין יתירין שמהן כ״ג מכני׳ מלא
חופניו

חופניו ביום הכיפורים נותן אותה למכתש
בערב יום הכיפורים ושוחקן יפה יפה כדי
שתהא דקה מן הדקה כדתניא דקה מה ת״ל
והלא כבר נאמר ושחקת ממנו הדק מה ת״ל
דקה כדי שתהא דקה מן הדקה אמר מר
כשהו׳ שוחק אומר היטב הידק היד׳ היטב
מסייע ליה לר׳ יוחנן אחד עשר סמים נאמרו
למשה בסיני אמר ר׳ הונה מאי קרא קח
לך סמים תרי נטף ושחלת וחלבנה הא
חמשה וסמים אחריני חמשה והא עשרה
ולבונה זכה חד הא חד סרי אימא סמים
כלל נטף ושחלת וחלבנה פרט סמים חזר
וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אוא
כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר שקיטר
ועולה וריחו נודף אף כל דבר שקיטר
ועולה וריחו נודף וכי תימא א״כ לי כתוב
קרא חד פרטא לאיי מצרך צריכי דאי כתב
נטף הוה אמינא מן אילן אין אבל גידולי
קרק׳ לא משום הכי כתב ושחלת ואי כתב
ושחל׳ ה״א גידולי קרקע אין אבל מין
אילן אימא לא משום הכי כתב נטף
וחלבנה לנופיה אחת מפני שריחה רע
א״כ מקח לך נפקא לי ואימא סמים
בתראי תרין נינהו כסמי׳ קרמאי אם כן
ניכתוב סמים סמים בהדי הדדי וסוף
ניכתוב נטף ושחלת וחלבנה דברי ר״ש
תניא סמים כלל שחלת וחלבנה פרט
סמים חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה
דן אלא בעין הפרט מה הפרט מפורש׳
דבר שקטיר ועולה וריתו נודף אף כל
דבר שקנטר ועולה וריחו נודף או אינו
אלא כלל בכלל ראשון ופרט בפרט ראשון
אמרת לאו הא אין עליך לדן בלשון
אחרון אלא בלשון ראשון אמ׳ מר או
אינו אלא כלל בכלל ראשון ופרט בפרט
ראשון אמר׳ לאו הא אין עליך דן מאי
קושיא הכי קא קשיא ליה סמים בתראי
תרי כי סמים קדמאי תרין חזר ושני
כדשנינן דא״כ ניכת׳ קרא סמים סמים נטף
ושחלת וחלבנה ומאי פרט בפרט ראשון
הכי קא קשי׳ לי׳ מיני אילנות ילפי מין
נטף וגידולי קרקע ילפי משחל׳ ולילפינה
מלבונה זכה ראייתי בחד צד דניתי דבר
שריחו נודף ואע״פ שאין קוטר ועולה הדר
אמר א״כ ניכתוב קרא ללבונה זכה
במיצעי תילף מינה אי כתביה לבונה
זכה במיצעי וחלבנה לבסוף ר״ל אמ׳
מנופה מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה
אמר רב חנה בר בזנא א״ר שמעון חסידא
כל תענית שאין בא מפושעי ישראל
אינה תענית שהרי חלבנה ריח רע
ומנאו הכתוב עם סממני קטרם אביי
אמר מהכא ואגודתו על ארץ יסדה.

Tradiderunt ſapientes; mixtura ſuffitus; Ex balſamo, onyche, & galbano, & thure pro ſingulis pondus ſeptuaginta minarum; ex myrrha, caſia, ſpica nardi, & croco pondus pro ſingulis ſedecim minarum; de coſto duodecim, de cortice tres, de cinnamomo novem; de ſapone Karſinenſi novem cabi, de vino capparino tria ſata, tres cabi; ſi defuerit vinum capparinum, adducet vinum album vetus; de ſale Sodotimico quartarium; de herba fumum adſcendere faciente quantalumcunque; R. Nathan dicit, de ſuccino Jordanis pariter quantulumcunque; ſi in illum indiderit mel, profanatur; ſi unum ex aromatibus defuerit, eſt reus mortis. Raban Simeon dicit הצרי non eſt aliud niſi gummi ligni balſami. Sapone Karſinenſi confricatur onyx, ut pulchra appareat; vino capparino maceratur onyx, ut roboretur; at ecce urina eſt illo melior, at non adducitur urina in ſanctuarium. Favet R. Joſeph bar R. Chanina, qui dicit; ſanctum eſt; ſanctum erit vobis omne opus; neque ſit niſi in ſancto; opponitur; ſi quis ſanctificaverit facultates ſuas, & in iis deprehendantur res convenientes ſacrificiis cœtus, tribuuntur artificibus in eorum mercedem. Traditio; res convenientes quænam ſunt? ſi animal, & fera; jam hæc docuit; ſi vina, olea, & ſimilæ; jam hæc docuit; niſi vero dicat de ſuffitu. Dicit R. Joſia; datur artificibus pro eorum mercede. Traditio; de reſiduo ſuffitus quid faciunt? datur artificibus in eorum mercedem; iterumque illum comparant pro nova ſeparatione. Contradicit R. Joſeph; de cunctis reſiduis docet R. Jehuda; iterum comparant pro nova ſeparatione; atque hoc non tradit; ſed dicit R. Joſeph de uno ex aromatibus ſuffitus. Tradiderunt ſapientes; de ſuffitu perficiebantur 368. minæ; 365. pro diebus ſolis; de tribus minis, quæ ſupererant, inferebat ſummus ſacerdos plenitudinem pugilli ſui in die expiationum; & reſiduum dabatur artificibus in eorum mercedem juxta traditionem; de reſiduo ſuffitus quid faciunt? ex illo ſeparatur merces artificibus, & profanatur ſuper nummis artificum, & traditur artificibus in eorum mercedem, atque iterum comparant. Tradiderunt ſapientes; ſemel ſexageſimo, & ſeptuageſimo anno dimidium ex illo componunt; idcirco ſi privatus dimidium compoſuerit, reus eſt; verba Raban Simeonis ben Gamalielis; qui dicit nomine Sagan; at tertiam, & quartam partem non audivi; & ſapientes dicunt; ſingulis diebus præparat cum hac compoſitione & introducit. Favet hoc Raba, dicit enim Raba; ſi componat oleum unctionis in dimidium, reus eſt; ſcriptum eſt enim; *& ſuffitum quem fecerit;* omnem quem fecerit; & impoſſibile eſt, quod ſit miniſterium dimidium mane, & dimidium veſpe-

ſperi. Tradiderunt ſapientes. Reſtituunt illum in mortarium bis in anno; diebus æſtivis illum diſpergunt, ne mucescat; diebus hybernis, congerunt ne langueſcat ejus odor; & quando illum tundit, dicit, contere bene, bene contere; verba R. Joſe ben Jochanan; ex tribus minis, quæ ſuperſunt, inferebat ſummus ſacerdos plenitudinem pugilli in die expiationum; Immittebantur in mortarium veſpera diei expiationum, & optime contundebantur, ut eſſet tenue ex tenui; ſicuti traditur; *tenue;* cur dictum eſt? Nonne jam dictum eſt; *Et accipiet ex eo tenue?* cur dictum eſt *tenue?* ut eſſet tenue ex tenui. Dicit Mor; quando contundit; dicit; bene contere; contere bene. Favet hoc R. Jochanan; dicit enim R. Jochanan; ſicut malum verbum malum eſt vino, ſic bonum verbum conveniens eſt aromatibus. Favet hoc R. Jochanan; Undecim aromata commemorata ſunt in Sinai Moſi. Dicit R. Huna; unde hoc probatur? ex eo quod dictum eſt *Exod.* XXX. 34. *ſume tibi aromata*; hæc ſunt duo; *balſamum*, *onychen*, *&* *galbanum*; ecce quinque; hæc prope, alia quinque; ecce decem; *& thus purum*, unum; ecce undecim; dicerem; aromata, generale, *balſamum*, *& onychen*, *& galbanum*, particulare; *aromata*; iterum generale, & particulare, & generale; non potes explicare niſi juxta ſenſum particularis. Quid particulare deſignat? rem, quæ adoletur, & adſcendit, & emittit odorem; ita pariter omne, quod adoletur, & adſcendit & emittit odorem. At ſi dices; ſi ita eſt; ſcribendum erat in textu; unum particulare erat neceſſarium quia ſi ſcripſiſſet נטף, ego dicerem, ex arbore; maxime; ex eo quod creſcit ex terra; minime; idcirco ſcriptum eſt ושחלת; at ſi ſcriptum eſſet, ושחלת dicerem ex his, quæ de terra creſcunt, maxime, at de arbore dicerem minime; propterea quod ita ſcriptum eſt; *& onychen*, *& galbanum* una ſimul, quia ejus odor erat malus; ſi ita eſt; ex eo quod ſcriptum eſt מקח לך eruitur, & dicam *aromata* poſtrema ſunt duo, ſicut priora *aromata*; ſi ita eſt, ſcribendum erat aromata, aromata ſimul, & poſtea in fine ſcribendum erat; *balſamum*; *& onychen*, *& balſamum galbanum*; verba R. Simeonis; Traditio; *aromata*; generale; *onychen*, *& galbanum* particulare; *aromata*, iterum & generale; generale, & particulare & generale; non potes explicare niſi juxta ſenſum particularis; Quid particulare deſignat? rem, quæ adoletur, & adſcendit, & odorem emittit, ita pariter rem omnem, quæ adoletur, & adſcendit, & emittit odorem. Aut non eſt dicendum niſi generale in primo generali, & particulare in primo particulari. Dixiſti? non; tu non potes argumentari in priori ſenſu, ſed in poſteriori. Dicit Mor; Non eſt dicendum, niſi generale in priori generali, & particulare in priori particulare. Dixiſti? minime; Tibi non licet argumentari; Quænam oppoſitio? ita eſt oppoſitio; aromata poſtrema ſunt duo, quia priora ſunt duo; & iterum reſpondit, ſicut ſupra reſpondimus; ſi ita eſt, ſcribendum erat, *aromata*, *aromata*; *balſamum*, *& onychen*, *& galbanum*. Et quale eſt hoc particulare in priori particulari? ita venit argumentum; ſpecies arborum explicantur ab נטף; & ea, quæ ex terra creſcunt explicantur ab onyche, & explicandum eſſet a thure puro; quod ab una parte adducitur; ex quo adduceretur res, quæ odorem emittit & quamvis non adoletur, & dicit; reſpondit ſi ita eſt; ſcribendum igitur erat in textu; & *thus purum*; in medio; & ab eo explicaretur; ſi ſcriptum eſſet thus purum in medio, & galbanum in fine. R. Lakiſch dicit ex eadem voce, Quid eſt קטרת eſt res, quæ adoletur & adſcendit; Dicit R. Chana bar Baſna; dicit R. Simeon Chaſida; omne jejunium, in quo non ſint ex defectoribus Iſraelis, non eſt jejunium; ecce galbanum, quod male olet, ſcriptura numerat cum aromatibus ſuffitus. R. Abai dicit ex eo loco, ubi ſcriptum eſt *Amos* IX. 6. *Et faſciculum ſuum ſuper terram fundavit*. Fuiſſe mortarium æneum in templo, in quo aromata tunderentur, dicitur in *Toſaphtha Erachin* II. 3. מכתשת שבמקדש של נחושת היתה ומימות משה היתה נפגמה ושלחו חכמים והביאו אומניך מאלכסנריא ותקנוה ולא היתה מפטמת כראשונה נטלו את פגימתה חזר׳ לתחילתה. Mortarium quod erat in ſanctuario, erat æneum, ibique extabat a temporibus Moſis, fractum eſt; Miſerunt ſapientes, & conduxerunt opifices ab Alexandria, illudque aptarunt, at non condibat aromata, ſicut antea, removerunt vitium, tum in priſtinum ſtatum redactum eſt. Vide *Babyl. Erachin*.

Hujus ſuffitus compoſitio non omnino diſſimilis in uſu erat ſacerdotibus Ægyptiis teſte *Plutarcho* in tractatu *de Iſide & Oſiride*. Τὸ δὲ κῦφι, μίγμα μὲν ἑκκαίδεκα μερῶν συντιθεμένων ἐστὶ, μέ-

λιτος

λιτος καὶ οἴνου καὶ ϛαφίδος ϗ κυπέρου, ῥητίνης τε ϗ ϛμύρνης ϗ ἀσπαλάθου ϗ σεσέλεως, ἔτι δὲ σχοίνου τε καὶ ἀσφαλατου καὶ θρύου καὶ λαπάθου, πρὸς δὲ τούτοις ἀρκευτίδων ἀμφοῖν [ὧν τὴν μὲν μείζονα τὴν δὲ ἐλάττονα καλοῦσι,] καὶ καρδαμώμου καὶ καλάμου. συντίθενται δὲ οὐχ ὅπως ἔτυχεν ἀλλὰ γραμμάτων ἱερῶν τοῖς μυρεψοῖς ὅταν ταῦτα μιγνύωσιν, ἀναγινωσκομένων. Kyphi porro, mixtura eſt ſedecim rerum in unum compoſitarum, mellis, vini, uvæ paſſæ, cyperi, reſinæ, myrrhæ, aſpalathi, ſeſelis, junci odorati, bituminis, folii ficulni, rumicis, juniperi utriuſque [duas enim nominant, majorem & minorem] cardamomi, & calami. Has autem ſpecies non temere componunt, ſed ſeglaſiariis, dum iſthæc miſcent, ſacræ recitantur literæ.

III. Sacerdotes ſoli debebant adolere ſuffitum; *Siphri 9. 3.* אין לי אלא מנורה שעשה בה הבנים כאב הקטורת מנייך הרי אתה דן נאמר עבודה באהל מועד ובמנורה ונאמר עבודה באהל מועד ובקטורת אם למדתי למנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב הרי עבודת יום הכיפורים תוכיח שאעפ״ שנ׳ בה עבודה באהל מועד לא עשה בה את הבנים כאב היא תוכיח לקטורת שאעפ״ שנ׳ בה עבודה באהל לא נעשה בה הבנים כאב לא אם אמרת בעבודת יום הכיפורים שלא נאמר בו בגדי זהב באהרן נילף דבר שנאמר בו עבודה באהרן ובעדי זהב מדבר שנאמר עבודה באהרן אם למדתי למנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב והרי פר עבודת העלם דבר של משיח יוכיח שנ׳ בה עבודה באהרן ובבגדי זהב ולא עשה בה את הבנים כאב היא תוכיח לקטורת שאעפ״ שנאמר בה עבודה באהרן ובבגדי זהב לא עשה את הבנים כאב אמרת הפרש ארין שלשה לשונות כאחד נאמר׳ עבודה באהל ובמנורה ובבגדי זהב ונאמר בה תמיד ונאמרה עבודה באהל מועד ובקטורת ובבגדי זהב ונאמרה בהתמיד ואל תבא עבודת יום הכיפורים ותוכיח שנ׳ בה עבודה באהל אבל אינה בבגדי זהג ולא פר העלם דבר של משיח שאעפ״ שנ׳ בו עבודה באהל ובבגדי זהב אבל לא נאמר בו תמיד אלמוד דבר מדבר וארון דבר מדבר אלמד דבר מדבר ששוה בשלשה דרכים מדבר ששוה בשלשה דרכים ואל אלמוד דבר ששוה בשלשה דרכים מדבר שאינו שוה בשלשה דרכים אלא בדרך אחד או בשני׳ אם למדתי את המנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב. Ego non probo niſi de candelabro, ubi æque conſiderantur filii, ac pater; de ſuffitu unde probatur? Tu ita argumentaris; memoratur miniſterium in tabernaculo conventus & in candelabro, pariterque memoratur miniſterium in tabernaculo conventus & in ſuffitu; ſi didici pro candelabro, ut in eo æque conſiderentur filii ac pater; ita pariter in ſuffitu conſiderandi erant æque filii ac pater: ecce miniſterium diei expiationum, quod in contrarium probabit, de quo quamvis dictum ſit miniſterium in tabernaculo, tamen non æque conſiderantur filii ac pater; Si dixiſti de miniſterio diei expiationum, in quo non memorantur veſtes aureæ pro Aaron; Docebitur hæc res in qua dictum ſit miniſterium in Aaron, cum veſtibus aureis ab ea, ubi dictum ſit miniſterium in Aaron; ſi didici pro candelabro, ubi æque conſiderantur filii ac pater, ita pariter in ſuffitu conſiderandi erunt filii æque ac pater. Ecce juvencus ignorantiæ rei uncti probet; dictum eſt in eo miniſterium in Aaron & in veſtibus aureis; atque in eo non æque conſiderantur filii ac pater; ille probet pro ſuffitu, in quo quamvis dictum ſit miniſterium in Aaron & in veſtibus aureis, tamen non æque erunt conſiderandi filii ac pater. Dixiſti? Diſtinguo; conjunctim tres phraſes explicabo; Dictum eſt miniſterium in tabernaculo, & in candelabro, & in veſtibus aureis, & dictum eſt ſemper; pariterque dictum eſt miniſterium in tabernaculo conventus & in ſuffitu, & in veſtibus aureis, pariterque dictum eſt ſemper; Neque adducatur miniſterium diei expiationum ad probandum de quo quamvis dictum ſit miniſterium in tabernaculo, at non dictum eſt in veſtibus aureis; neque probet juvencus ignorantiæ rei ſacerdotis uncti, in quo quamvis dictum ſit miniſterium in tabernaculo conventus & cum veſtibus aureis, tamen non dictum eſt ſemper; explicanda eſt res ab re, & demonſtranda eſt res ab re, quæ ſit illi in tribus modis æqualis, neque demonſtranda eſt res ab re, quæ non in tribus modis, ſed in uno aut duobus tantum ſit illi æqualis; ſi didici pro candelabro, in quo conſiderantur æque filii ac pater, pariter pro ſuffitu conſiderandi æque erunt filii ac pater. Si extraneus ſuffitum adoluiſſet, mortis erat reus; *Babyl. Joma* 24. אמר רב ארבע עבודות זר חייב עליהן מיתה זריקה והקטר וניסיך המים וניסוך יין ולוי אמר אף תרומת דשן וכן תני לוי במתניתיה אף תרומת הדשן מ״ט דרב דכתיב ואתה ובניך אתך תשמרו את בהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרוכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונכם והזר הקר׳ יומת עבודת מתנה ולא עבודת סילוק

סילוק ועבדתם עבודה תמה ולא עבודה שיש אחריה עבודה ולוי רבי רחמנא לכל דבר המזבח ורב ההוא לאתויי שבע הזאות שבפנים ושבמצורע ולוי נפקא ליה מדבר וכל דבר ורב דבר וכל דבר לא דריש ואימא לכל דבר המזבח כלל עבודת מתנה פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט עבודת מתנה אין עבודת סילוק לא ולמבית לפרכת ועבדתם אל מבית לפרוכת הוא דעבודת מתנה ולא עבודת סילוק הא בחוץ אפילו עבודת ילוק אי הכי ועבדתם נמי אל מבית לפרכת הוא דעבודה תמה ולא עבודה שיש אחריה עבודה הא בחוץ אפילו עבודה שיש אחריה עבודה ועבדתם הדר ערביה קרא בעי רב עבודה סילוק בהיכל מהו לפנים מדמינן ליה או לחוץ מדמינן ליה הדר פשטא מבית ולמבית אלא מעתה זר שסידר את השלחן ליחייב איכא סידור בזיכין סידור בזיכין ליחייב איכא סילוק והקטרה זר שסידר את המנורה ליחייב איכא נתינת פתילה נתן פתילה ליחייב איכא נתינת שמן נתן שמן ליחייב איכא הדלקה הדליק ליחייב הדלקה לאו עבודה היא ולא והתניא ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש לימד על הצתת אליתה שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת הצתה אליתה עבודה הדלקה לאו עבודה היא אינא סידר שני גזירי עצים סידור שני גזירין ליחייב איכא סידור איברים והא אמר ר' אסי א"ר יוחנן זר שסידר שני גזירי עצים חייב בהא פליגי מר סבר עבודה תמה היא ומר סבר לאו עבודה תמה היא תניא כוותיה דרב תניא כותיה דלוי תניא כוותיה דרב עבודות שזר חייב עליהן מיתה זריקת דם בין לפנים בין לפני ולפנים והמזה בחטאת העוף והמכצ' והמקטי' בעולת העוף והמנסך שלש' לוגין מי' ושלשת לוגין יין תניא כוותיה דלוי עבודות שזר חייב עליהן מיתה המרים את הדשן ושבע הזאות שבפני' ושבמצורע והמעלה על גבי המזבח בין דבר כשר בין דבר פסול. Dicit Rab; pro quatuor miniſteriis extraneus reus eſt mortis, pro adſperſione, adolitione, libatione aquarum, & libatione vini; Atque ita docet Levi in ſua Miſna, includendam eſſe quoque decinerationem. Unde probat Rab? Ex eo quod ſcriptum eſt *Num.* XVIII. 7. *Tu autem & filii tui cuſtodite ſacerdotium veſtrum, & omnia quæ ad cultum altaris pertinent, & infra velum ſunt, per Sacerdotes adminiſtrabuntur; & adminiſtrabitis miniſterium doni ſacerdotii veſtri; ſi quis externus acceſſerit, occidetur*; *miniſterium doni*, non vero miniſterium ablationis *& adminiſtrabitis* miniſterium perfectum, non vero miniſterium, quod alterum miniſterium conſequatur. Et Levi includit ex textu *& omnia, quæ ad cultum altaris pertinent*; & Rab includit ſeptem adſperſiones, & adſperſiones in leproſo; & Levi probat מדבר וכל דבר; At Rab דבר וכל דבר non exponit; Et dicam; *omnia quæ ad cultum altaris pertinet*; generale; *miniſterium doni*, particulare; generale, & particulare, non eſt in generali, niſi quod eſt in particulari; *miniſterium doni*, non vero miniſterium ablationis. Non? dictum eſt in textu; *& intra velum ſunt, & miniſtrabitis*; quod intra velum eſt, *eſt miniſterium doni*, non vero miniſterium ablationis; Ecce foris vel miniſterium ablationis. Si ita eſt; *& miniſtrabitis* pariter *quæ intra velum ſunt*, erit miniſterium perfectum, non vero miniſterium, quod alterum miniſterium conſequatur; at foris vel miniſterium, quod alterum miniſterium conſequatur. *Et miniſtrabitis*; Iterum textus ea conjungit. Quærit Raba; miniſterii ablationis in templo quænam eſt lex? comparandumne nobis eſt miniſterio interiori, an exteriori? Poſtea reſpondit מבית ולמבית. Verum quando extraneus ordinat menſam, teneturne? Erat deinde ordinatio acerrarum; ſi ordinaverit acerras, teneturne? Erat deinde oblatio & ſuffitus. Si extraneus ordinaverit candelabrum, teneturne? Erat deinde impoſitio ellychniorum; ſi impoſuerit ellychnia, teneturne? Erat deinde impoſitio olei, ſi poſuerit oleum, teneturne? erat deinde accenſio, ſi accenderit, teneturne? Accenſio non erat miniſterium; Non? Nonne exſtat traditio: *Levit.* I. 7. *Et ſubjicient filii Aaron ſacerdotis in altari ignem, ſtrue lignorum ante compoſita?* ad docendum, quod accenſio tenuium lignorum non eſſet peragenda niſi a ſacerdote legitimo, & veſtibus miniſterii; accenſio tenuium lignorum erat miniſterium, at incenſio non erat miniſterium; At quando extraneus ordinaverit ſtruem, teneturne? Erat deinde ordinatio duorum ſegmentorum lignorum; ſi ordinaverit duo ſegmenta, teneturne? Erat deinde ordinatio membrorum. Et ecce dicit R. Aſe; dicit R. Jochanan; ſi extraneus ordinaverit duo ſegmenta lignorum, reus eſt; In hoc eſt controverſia; hic putat eſſe miniſterium perfectum; & ille putat non eſſe miniſterium perfectum. Traditio juxta mentem Rab; traditio juxta mentem Levi; traditio juxta mentem Rab; miniſteria, quibus mortis reus eſt extraneus, ſunt adſperſio ſanguinis tam in templo quam in adyto, & adſperſio in ſacrificio pro peccato volucris, & expreſſio & adolitio in holo-

causto volucris, & libatio trium logorum aquarum, & trium logorum vini. Traditio, juxta mentem Levi; ministeria, quibus extraneus est reus mortis, sunt decineratio, septem adspersiones interiores, & adspersiones leprosi, & oblatio in altari rei tam legitimæ, quam illegitimæ. *Hierosl. Joma 39. 2.* זר שתרם ר׳ יותנן אמר חייב ר׳ שמעון בן לקיש אמר פטור מ״ט דר׳ שמעון בן לקיש עבודת מתנה יצא זה שהוא בהרמה מ״ט דר׳ יוחנן לכל דבר המזבח ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם רב ארבע עבודות שהכהן מהחייב עליהן מבחוץ זר מהחייב עליהן מבפנים ואיזו זו זו הקטרה וזריקה וניסוך המים והיין. Si extraneus decinaverit, R. Jochanan dicit, reus est, R. Simeon ben Lachisch dicit, liber est. Unde probat R. Simeon ben Lakisch? Ex eo quod scriptum est Num. l. c. *ministerium doni*; excluditur hoc, quod fit ablatione. Unde probat R. Jochanan? ex eo, quod ibid. dictum est; *& omnia, quæ ad cultum altaris pertinent*. R. Jose discipulus R. Bon nomine Rab dicit; Pro quatuor ministeriis, quibus sacerdos foris tenetur, tenetur intus extraneus; & quænam illa sunt? adolitio, & adspersio, & libatio aquarum, & vini.

IV. Nadab & Abihu filii Aaron, quamvis sacerdotio insigniti essent, tamen propter ignem alienum, quo suffitum adolere voluerunt, coram Domino occiduntur, sicuti dicitur *Levit.* x. ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני יהוה אש זרה אשר לא צוה אתם ותצא אש מלפני יהוה ותאכל אותם וימתו לפני יהוה ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יהיה לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד וירם אהרן ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ואמר אלהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ ויקרבו וישאם בכתנתם אל מחוץ למנחה? כאשר דבר משה *Arreptisque Nadab & Abiu filii Aaron thuribulis, posuerunt ignem & incensum desuper, offerentes coram Domino ignem alienum, quod eis præceptum non erat: Egressusque ignis a Domino, devoravit eos, & mortui sunt coram Domino. Dixitque Moyses ad Aaron; Hoc est quod locutus est Dominus: sanctificabor in iis qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. Quod audiens, tacuit Aaron. Vocatis autem Moyses Misaele, & Elisaphan filiis Oziel, patrui Aaron, ait ad eos: Ite, & tollite fratres vestros, de conspectu sanctuarii, & asportate extra castra. Confestimque pergentes tulerunt eos, sicut jacebant, vestitos lineis tunicis, & ejecerunt foras, sicut fuerat imperatum*. Et *Targum*. ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אישתא ושונאו עלה קטורת בוסמין וקרבו קדם יי אשתא נוכרתא די לא פקחיד יתהון ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת יתהון ומיתו קדם יי ואמר משה לאהרן הוא די מליל יי למימר בקריבי אתקדש ועל אפי כל עמא אתיקר ושתיקא אהרן וקרא משה למישאל ולאלצפן בני עזיאל אבוחי דאהרן ואמר להון קריבו טולו ית אחוכון מן קדם אפי קודשא למברא למשריתא וקריבו ונטלונון בכיתוניהון למברא לשריתא כמא די מליל משה. *Et acceperunt filii Aaron Nadab & Abihu, quisque thuribula sua, ubi imposuerunt ignem & suffitum aromatum, & obtulerunt coram Domino ignem peregrinum, quem non præceperat Dominus. Et egressus ignis e conspectu Domini, devoravit illos, & mortui sunt coram Domino. Et dixit Mose ad Aaron; Hoc est verbum, quod locutus est Dominus; In iis qui appropinquant mihi sanctificabor, & in conspectu omnis populi glorificabor; & tacuit Aaron. Et vocavit Mose Misael, & Elisaphan filios Oziel, patrui Aaron, dixit illis. Accedite & tollite fratres vestros e conspectu Domini extra castra. Et accedentes tulerunt eos cum tunicis suis extra castra, sicut locutus est Mose*. Ubi *Siphra* 23. 3. באותה שעה קפצה פורענות על נדב ואביהוא ויש אומרים מסיני נטלו להם שראו את משה ואת הארן שהיו מהלכים תחילה הן באים אחריהם וכל ישראל אחריהם אמר לו נדב לאביהוא עוד שני זקנים אללו מתים ואנו ננהוג את הקהל אמר הקדוש ברוך הוא נראה מי קובר את מי קוברים אתכם ויהיו מנהיגים את הקהל ד״א כיון שראו בני אהרן שקרבו כל הקורבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל אמר לו נדב לאביהוא וכי יש לך אדם שמבשל תבשיל בלא אש מיד נטלו אש זרת ונכנסו לבית קודשי הקדשים ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו אש אמר להם הקדוש ברוך הוא אני אכבד אתכרת יותר ממה שכבדתם אותי אתם הכנסת׳ לפני אש טמאה אני אשריף אתכם באש טהורה כיצד היתה מיתתן שני חוטים של אש יצאו מבית קדשי הקדשים ונחלקו לארבעה שנים נכנסו בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה ונשרף גופם ובגדיהם קיימים שנ׳ ותצא אש לפני יי׳ היה אהרן עומד ותוהא אומר אוי ל׳ כך עבירה בידי וביד בני שכך הנעתני נכנס משה אצלו והיה מפייסו אמר לו אהרן אחי בסיני נאמר לי עתיד אני לקדש את הבית הזה באדם גדול אני מקרשו הייתי סבור או בי או בך הבית מתקדש עכשיו נמצאו בניך גדולים

ממני

מכוני וממך שבהם הבירה נתקדש כיון ששמע אהרן כך צדק עליו את הדין שתק שנאמר וידום אהרן ולמודי' צדיקנם שמצדיקים עליהם את הדין אברהם צידק עליו את הדין שנ׳ ואנכי עפר ואפר יעקב צידק עליו את הדין שנ' קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך דוד צידק עליו את הדין שנאמר הבאישו נמקו חבורותיי מפני אולתי ויקרא משה אל משאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן ויאמר אליהם קרבו שאו את אחיכם מיכן אמרו אין מטמאים למתים שהרי אלעזר ואיתמר כהנים היו ולא נטמאו להם מי נטמאו להם דלויים ויקרבום וישאום בכותנותם מלמד שחס המקום עליהם במיתתן יותר מבחייהם שאילו נשרפו גופן ואין בגדיהם מקיימי היו מפורסמי' ומבוזים אלא נשרף גופם ובגדי קיימים והרי דברים קל וחומר ומה אם אילו שהכעיסו את המקום שנכנסו לפניו שלא כרצונו כך עשה להם קוח לשאר צדיקים. Ea hora exsiliit pœna super Nadab & Abihu; & alii dicunt, quod ab Sinai sibi illam meruere. Quando viderunt Mose & Aaron qui alios præcedebant, & ipsi post eos ambularent, & universus populus post illos incederet; dixit Nadab ad Abihu, quandonam hi senes morientur, & nos hunc cœtum regemus? Tum dixit Deus; videbimus, quis alterum sepeliet; ipsi vos sepelient, & ipsi regent cœtum. Alia explicatio; Quando viderunt filii Aaron quod oblata essent omnia sacrificia, atque omnes operationes peractæ essent, nequedum descenderat Divinitas in Israel. Nadab dixit ad Abihu; Potest ne fieri, ut quis cibum coquat sine igne? Statim sumserunt ignem extraneum, & ingressi sunt in domum Sancti Sanctorum; Dictum est enim; *Acceperunt Nadab & Abihu filii Aaron thuribulis, unusquisque acerram suam, posuerunt ignem desuper*. Dixit illis Deus; ego vos honorabo plusquam vos me honorastis. Vos intulistis coram me ignem immundum; at ego vos igne mundo comburam. Quænam fuit eorum mors? Duo fila ignea egressa sunt de Sancto Sanctorum, & in quatuor divisa sunt, duo in nares alterius, & duo in alterius nares ingressa sunt; & combustum est corpus, & vestes intactæ remanserunt; sicuti dictum est; *egressusque ignis a Domino*. Tacebat Aaron stupore plenus, dicebatque; væ mihi; qui tantum peccavi, per me & per meos filios, ut hoc tantum mihi eveniret? Ingressus Mose apud eum; illi dixit; Aaron, mi frater; In Sinai mihi dixit Deus; ego paratus sum ad sanctificandam hanc domum, & cum illustri viro ego illam sanctificabo; Ego putabam ex eo significari, aut per me aut per te domum sanctificandam; nunc inventi sunt tui filii & me & te esse majores, dum per ipsos sanctificata est domus. Quum hoc audivit Aaron, justificavit judicium; dictum est enim; *& tacuit Aaron*; & docentur justi justificare judicium; Abraham justificavit super se judicium; dictum est enim; *& ego pulvis & cinis*. Jacob justificavit super se judicium; dictum est enim; *Minor factus sum pro omnibus misericordiis, & pro omni veritate, quam fecisti servo tuo*. David justificavit super se judicium; dictum est enim; *corruptæ, & liquefactæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Vocatis autem Moyses Misaele & Elisaphan filiis Oziel, patrui Aaron, ait ad eos; ite & tollite fratres vestros*; Hinc dixerunt, non pollui debuisse mortuis, Dum Eleasar & Ithamar erant sacerdotes, neque pro ipsis polluuntur; Quinam polluuntur? Levitæ. *Confestimque pergentes, tulerunt eos, sicut jacebant, vestitos lineis tunicis;* ad docendum, quod Deus majorem curam habuerit illorum in morte, quam in vita; quia si combusta fuissent corpora, & vestes non remansissent intactæ, corpora sine ullo tegumento contempta jacuissent. Hinc argumentari potest a minori ad majus; Si cum his, qui Dei iram sibi concitarunt ingredientes in conspectu ejus contra suam voluntatem, ita egit Deus, quanto magis cum justis! Et ibid. paucis interjectis pag. 24. ויקחו שני בני אהרן אף הם בשמחתם כיון שראו אש חדשה עמדו להוסיף אהבה על אהבה ויקחו אין קיחה אלא שמחה נדב ואביהוא מה ת״ל בני אהרן שלא חלקו כבוד לאהרן נדב ואביהוא לא נטלו עיצה ממשה איש מחתתו איש מעצמו יצאו ולא נטלו עיצה זה מזה ויקריבו לפני יי' אש זרה אשר לא צוה אותם ר' ישמעאל אומר יכול אש זרה ממש ת״ל אשר לא צוה אותם הכניסוה בלא עיצה ר׳ עקיבא אומר לא הכניסוה אלא מן הכיריים שנ' ויקריבו לפני יי' אש זרה אם כן למה נאמר אשר לא צוה אותם שלא נמלכו במשה רבן ר׳ אליעזר אומר לא נתחייבו אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה ומעשה שאירע בתלמיד אחד שהורה בפניו אמר לה לאימהשלום אשתו אינו מוציא שבתו ומת לאחר שבת נכנסו חכמים אצלו אמרו לו רבי נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני מרבותיי שכל המור׳ הלכה בפני רבו חייב מיתה ותצא אש מלפני יי' מלמד שיצא אש מבית קודשי הקדשים ושרף נשמתם אבא

יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטים של אש יצאו מבירת קודש הקדשים ונחלקו לארבעה ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה ותאכל אותם נשמתם נשרפה ולא בגדיהם שנ׳ ויקרבו וישאום בכותנותם בכתונותם בכתונת הנישאים יכול או בכתונות הנושאים ת״ל ותאכל אותם ולא בגדיהם ואומר ולבני אהרן תעשה כתנות כתנות לכהנים ולא כתנות ללוים וימותו לפני יי׳ ר׳ אליעזר אומר לא מתו אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים ליכנס לשם שנ׳ ויקרבו וישאום בכותנותם אם כן למה נאמר וימותו לפני יי׳ נגפן מלאך ודחפן לחוץ והוציאם ר׳ עקיבא אומר לא מתו אלא בפנים שנ׳ וימותו לפני יי׳ אם כן למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם מלמד שהטילו חבות של ברזל וגררום והוציאום לחוץ ויאמר משה הוא אשר דבר יי׳ לאמר בקרובי אקדש זה דיביר נאמר בסיני למשה ולא ידעו עד שבא מעשה לידו וכיון שבא מעשה לידו אמר לו משה אהרן אחי לא מתו בניך אלא על קדושת שמו של הקדוש ברוך הוא שנ׳ ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי כיון שידע אהרן שבניו ידועי המקום שתק וקיבל שכר על שתיקתו מיכן אמרו כל המקבל עליו ושותק סימן יפה לו על ידי דוד הוא אומר דום ליי׳ והתחולל לו ועל ידי שלמה הוא אומר עת לחשות ועת לדבר עתים לכל עתים שאדם שותק עתים שאדם מדבר ; *Et acceperunt duo filii Aaron* ; ipsi quoque in eorum lætitia, quando ignem novum viderunt, constiterunt ad adjungendum amori amorem; & *acceperunt*; acceptio non designat nisi lætitiam; *Nadab & Abihu*. Cur dictum est; *filii Aaron?* qui non sunt impartiti honorem Aaron. Nadab & Abihu non acceperunt consilium a Mose; *quisque cum acerra sua*; quisque seorsim egressus est, neque alter ab altero accepit consilium; *Offerentes coram Domino ignem alienum*; *quod eis præceptum non erat*. R. Ismael dicit; crederem ignem extraneum simpliciter? Idcirco dictum est; *quod eis præceptum non erat*; sine consilio intulerunt. R. Akiba dicit; non intulerunt nisi ex furnulis, sicuti dictum est; *offerentes coram Domino ignem alienum*; si ita est, cur dictum est; *quod eis præceptum non erat?* Quia non consuluerunt Mose eorum magistrum. R. Elieser dicit, non fuerunt rei, nisi quod docuerunt constitutionem coram Mose eorum magistro; qui enim docet constitutionem coram suo magistro, reus est mortis. Narratur factum, quod contigit cuidam discipulo, qui coram eo docuit; ille dixit Imasalum suæ uxori; iste hac hebdomada non vivet; & mortuus est; præterita hebdomada, ingressi sunt ad illum sapientes, illique dixerunt; Rabi esne propheta? Respondit; non sum propheta neque filius prophetæ; sed ita accepi a meis præceptoribus; quod si quis doceat constitutionem coram magistro suo, reus sit mortis. *Egressusque ignis a Domino*; ad docendum; quod egressus sit ignis a Sancto Sanctorum, & eorum animam combusserit. Aba Jose filius Dosthai dicit; duo fila ignis egressa sunt de sancto sanctorum, & in quatuor sunt divisa, duo in alterius nares, duoque in nares alterius ingressa sunt. *Devoravit eos*; eorum animam, non vestes combussit; dictum est enim; *& accedentes tulerunt eos tunicis suis*, *suis tunicis*; tunicis translatorum; aut crederem tunicis transferentium? Idcirco dictum est; *& devoravit eos; eos*, non eorum vestes. Dictum est *Exod.* XXVIII. 40. *Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis*; tunicas sacerdotibus, non tunicas Levitis. *Et mortui sunt coram Domino*. R. Elieser dicit; non mortui sunt nisi foris, in loco, quo Levitis ingredi licebat; Dictum est enim; *& accedentes tulerunt eos tunicis suis*; si ita est; cur dictum est; *& mortui sunt coram Domino?* Percussit eos Angelus, & foras expulit. R. Akiba dicit; non mortui sunt nisi intus; dictum est enim; *& mortui sunt coram Domino*; si ita est cur dictum est; *& accedentes tulerunt eos tunicis suis?* ad docendum, quod acceperint forficem ferream, qua traxerunt, & foras eduxerunt. Dixitque Moyses; *hoc est quod locutus est Dominus*; *sanctificabor in iis, qui appropinquant mihi*; hic sermo dictus est in Sinai Mosi, neque novit, usque dum contigit casus, quando vero contigit casus; Dixit Mose Aaron; Frater mi, non mortui sunt tui filii nisi propter sanctificationem nominis Dei sancti benedicti; dictum est enim; *Et congregabor illic filiis Israel, & sanctificabitur honor meus*. Quando intellexit Aaron, suos filios esse notos, sc. amicos Deo, tacuit; suique silentii mercedem accepit; Hinc dixerunt; quivis obtemperat, & tacet, est bonum illi signum; Per David dictum est; *Tace Domino, & spera in eo*. Et per Salomonem pariter dictum est *Ecclesiast.* III. 7. *Tempus tacendi, & tempus loquendi; tempus pro omnibus*; tempus quo homo taceat, tempus quo homo loquatur. Sed omissis his commentis, consulendus est *Abarbanel*, a quo in comment. suo in legem hic locus *Levitici* mirum in modum

dum illustratur . ויקחו בני אהרן איש מחתתו ועשו מה שעשו והנראה בעיני בחטאת בני אהרן אשר בעברו נתחייבו מיתה הוא דעת אחת כולל חמשה עונות שחטאו ושפסעו בזה שעליהם נענשו האחד הוא שעבודת הקטורת כפי מה שנזכר במסכת יומא עם היות שלא היתה מיוחדת אל כהן גדול כי גם שאר הכהנים היו עושי' אותו כהן גדול היה מקטיר בכל עת שירצה ושאר הכהנים איו מקטירין על פי הגורל ולא היה כהן אחד מקטיר שתי פעמים ביומו הנה עכ"ז ביום השמיני המקודש ההוא לא צוה משה רבינו בעבודת המקדש בכלל אלא לאהרן שתהיה יום עבודת חנוך המזבח נעשת על ידי הכהן גדול כעבודת יום הכפורים ולכך אמר אל אהרן קרב אל המזבח יעשה אל חטאתך ואת עולתך ועשה את קרבן העם וכפר בעדם אלו העולות והחטאות והשלמים שהיה כל כהן רשאי לעשותם מפני כבוד, היום ותנוכת המזבח צוה שיעשה אהרן הכל לא אחד מבניו וכל שכן הקטורת שהיתה עבודה יותר רוחנית שהיה ראוי שתהיה על ידו ביום ההוא ולכן בהיות נרב ואביהוא ביום ההוא מקטירין מבלי מצות משה ולא מצות אביהם נחשב להם לעון גדול ונתחייבו בעבור זה כליה ואולי שחשבו שניהם שהיו כהנים גדולים בעבור שנמשחו בשמן המשחה כמו אהרן ותעזו כי בחיי אביהם לא היו אלא כהנים הדיוטים ולזה כיון הכתוב באמרו ויקחו נרב ואביהו בני אהרן ר"ל שלהיותם בניו ועושים מה שהיה מוטל על אביהם לעשותו ביום ההוא חטאו וזהו החטא הראשון והחטא השני שהיו שניהם נרב ואביהו מקטירין יחד והוא עון פלילי כי הקטורת עבודתו באחד בלבד לא בשנים יחד ולזה כיון באמרו בפסוק הזה הוא איש מחתתו כי זה היה העון השני והחטא השלישי הוא שנכנסו לפני לפנים מבלי ראשות כי השתה ההכנסה שמה מיוחדת לכהן גדול ואחת בשנה כמו שנ' באותה תצוא אצל המזבח הקטורת וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה וגו' כי מי אשר יבא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית כל שכן לעני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך וכבר יורא היות זה חטא גדול אליהם מה שנ' אחר זה וידבר יי' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני יי' וימות דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש וגו' ולא ימות כי עם היות שלא באה האזהרה על הדברים האלה דברים הם שהיו מוזהרים מפאת עצמם וכבר נזהר בכתוב עם העון הג' הזה באמרו ויקריבו לפני יי' ר"ל לפני לפנים ומפני זה אחז"ל ששם מתו ושגררום אחיהם מבחוץ והחטא הד' הוא שהיה להם לקחת האש לקטורת ממזבח העולה שנ' ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יי' ומלא חפניו קטרת סמים וגו' והם לא עשו כן אבל הביאו האש מחוץ למקדש ועל זה נותנים אש מן ההריוט והחטא הה' הוא שהיה ביום השמיני שמש משה רבינו במקום כהן גדול והוא היה המקטיר לבר וכן נאמר בפרשת פקודי וישם את מזבח הזהב וגו' ויקטר עליו קטורת סמים ואר"זל שכל שמונת ימים הקטיר משה וכן כתב רש"י שעבודת יום השמיני למשה היתה ואהרן לא הורשה לעשות אלא דברים שמשה צוהו שיקטיר ונרב ואביהו חטא במה שעשו מה שלא צוה בו אביהם כל שכן הן ואל זה כיון הכתוב באמרו אשר לא צוה אותם ר"ל שהקטרת לא צוה אהרן ובניו בה באותו יום כי למשה נתיחדה ואולי של זה כוונו חכמינו ז"ל באמרם שהורו הורה בפני רבם שהוא משה או אהרן כי להם היתה הקטור' ביום ההוא לא לנרב ואביהו הנה רשמתי בדעת הזה שחטאו נרב ואביהו בזה וכלם נכללים בזה הפסוק שמספר מיתתם והנה הרב רבי משה בר נחמן לא העיר על אחת מאלה אבל העיר על עון אחר זולתם ואמר שהם חטאו במה שנתנו הקטורה על המחתה ועל אמחתה שמו אש אשר לא כרת וזהו אמרו וישימו עליה קטורת ששמו הקטורת על המחתה והוא אמרו גם כן ויקריבו לפני יי' אש זרה אשר לא צוה אותם שהקריבו האש לפני לפנים ולא הקטורת והוא גם כן חטא ששי וכלם נצברו בפסוק אחד כי באמרו ויקחו שני בני אהרן נרב ואביהו רמז אל החטא האחר שמשה צוה עבודת היום ההוא כלם לאביהם ולא היה להם רשות להקטיר ובאמרו איש מחתתו רמז אל העון השני שהיו שנים מקטירים בבת אחת כמו עדת קרח ובאמרו ויתנו בהם אש וישימו עליו קטורת רמז אל החטא השלישי שזכר הרב רבי משה בר נחמן שנתנו האש במחתות אחרי שכבר שמו על המחתה קטורת ובאמרו ויקריבו לפני יי' רמז אל העון הד' שנכנסו לפני לפנים ובאמרו אש זרה רמז אל החטא הה' שלא לקחו האש מעל המזבח אבל הביאו אותו מבחוץ ובאמרו אשר לא צוה אותם רמז אל החטא הו' שלא צוה השם אותם ולא לאביהם שיקטירו ביום ההוא כי היא היתה עבודה מיוחדת למשה ביום השמוני ומפני זה ותצא אש מלפי יי' ר"ל מהאש היורד מן השמים על המזבח יצא משם אש ותאכל אותם וימותו לפני יי' . *Et acceperunt filii Aaron, unusquisque acerram suam ;* & fecerunt quod fecerunt ; & mihi videtur in peccato filiorum Aaron, quod patrarunt, & cujus causa facti sunt rei mortis, fuisse notitia una complectens quinque peccata quæ peccarunt, & in quæ impegerunt, & propter ea mulctati sunt. Primum propter ministerium suffitus adolendi; quod, sicut commemoratur in tractatu *Joma*, non erat peculiare summo sacerdoti, sed omnes sacerdotes adolebant ; sacer-

dos

dos summus quovis tempore adolebat; reliqui sacerdotes per sortem adolebant; neque ullus sacerdos bis in diebus vitæ suæ adoluit. Verum in die octavo sanctuarii non jussit Mose magister noster generaliter ministerium sanctuarii, sed Aaron, eo quod esset dies dedicationis altaris, fieri per sacerdotem summum, tanquam ministerium diei expiationum; ideoque dixit ad Aaron; *Levit.* IX. 7. *Accede ad altare, & immola pro peccato tuo, offer holocaustum, & deprecare pro te, & pro populo.* Hoc holocaustum, & sacrificia pro peccato, & pacifica, quæ cuivis sacerdoti immolare licebat, propter honorem diei, & dedicationem altaris, obtulit Aaron omnia, non vero aliquis de suis filiis; & multo magis suffitum, quod erat ministerium magis spirituale, quod decebat ut per eum hoc die adoleretur; Idcirco quod Nadab & Abihu hoc die adoluerint suffitum sine præcepto Mosis, neque eorum patris, inputatum est illis in peccatum magnum, atque ea de causa sunt facti rei perditionis: quandoquidem putarunt ambo, quod essent summi sacerdotes, quod oleo unctionis, sicut Aaron, uncti essent, & errarunt quia vivo eorum patre non erant nisi sacerdotes vulgares; Et ideo mox scriptum est, *Et acceperunt Nadab & Abibu filii Aaron;* i. e. quod cum essent filii, fecerunt, quod debuerat facere eorum puter eo die; peccarunt; Et hoc est primum peccatum. Secundum peccatum est, quod ambo, Nadab & Abihu uno tempore adoluerint, & hoc erat peccatum gravissimum, quia suffitus ab uno tantum, non a duobus eodem tempore adolebatur; & hoc est quod dicitur in textu; *unusquisque cum acerra sua;* & hoc fuit secundum peccatum. Tertium peccatum fuit, quod in adytum ingressi sint sine ulla facultate, quo uni Sacerdoti summo, & semel in anno ingredi licebat; sicut dicitur *Exod.* XXX. 10. de altari suffitus; *Et deprecabitur Aaron super cornua ejus semel per annum &c.* Etenim si quis ingrediatur ad Regem in atrium intimum, qui non sit vocatus, ad mortem damnatur; quanto magis coram Rege Regum sancto benedicto; Et jam demonstratum est magnum hoc peccatum, ex eo quod postea dicitur *Levit.* XV. 1. *Locutusque est Dominus ad Moysen post mortem duorum filiorum Aaron, quando offerentes ignem alienum interfecti sunt . . . Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur sanctuarium &c. ut non moriatur.* Quamvis non fuerit præmonitio super his rebus, tamen hæc per se manifesta erant Et jam memoratur in textu pariter hoc tertium peccatum, quando dicitur; *Et accesserunt coram Deo;* sc. in adyto. Hoc est quod dixerunt sapientes nostri f. m., quod ibi mortui sint, & eorum fratres foras eos traxerint. Et quartum peccatum est, quod debuerint sumere ignem pro suffitu de altari holocausti; sicut dictum est *Levit.* ibid. *Et accipiet plenam acerram prunarum ignis de altari, quod est coram Domino, & plenum pugillum suffitus aromatum &c.* Quod illi non fecerunt, sed attulerunt ignem de loco extra sanctuarium, ideoque vulgarem ignem imposuerunt. Et peccatum quintum est; quod die octavo ministravit Mose, magister noster, summus sacerdos, illeque unus suffitum adolevit; idcirco dictum est *Exod.* XL. 24. *Posuit & altare aureum &c. & adolevit super eo incensum aromatum.* Et dixerunt sapientes nostri f. m., quod toto eo octiduo Mose suffitum adoluerit; Atque ita scribit *Raschi;* quod ministerium diei octavi pertinuit ad Mosen; & Aaron non habuit facultatem operandi, nisi quod ei Mose præcepit, ut adoleret; & Nadab & Abihu in eo peccarunt, quod fecerint, quod non præceptum eorum patri, multo magis illis; atque ideo scriptum est; *quod eis præceptum non erat;* i. e. quod non fuit præceptus suffitus Aaron, & filiis ejus in eo die, sed fuit Mosi peculiaris; Hoc est quod cogitarunt sapientes nostri f. m. quod docuerint doctrinam coram magistro, qui erat Mose, aut Aaron; quia illi tantum eo die, non Nadab & Abihu adolere debebant. Ecce significavi, quod juxta hanc sententiam peccata Nadab & Abihu, omnia includuntur in hoc textu in quo eorum mors narratur. Et ecce R. Mose bar Nachman non facit mentionem super ullo horum, sed super alio delicto præter hoc, & dicit, quod peccarint, quod posuerint suffitum in acerram, & super acerra ignem contra legem; & hoc est quod dicitur; *& super illa posuerunt suffitum;* quod super acerra posuerunt suffitum, & hoc est pariter, quod dicitur; *offerentes coram Domino ignem alienum;* quod eis præceptum non erat; quod in adyto ignem, non suffitum obtulerint; & hoc est pariter peccatum sextum; & omnia in unum textum congeruntur; etenim; *& acceperunt duo filii Aaron Nadab, & Abibu;* indicat primum peccatum; quia

Mose

Moſe integrum miniſterium hujus diei præceperat eorum patri, neque illis licebat ſuffitum adolere; Illud vero quod dicitur; *unuſquiſque acerram ſuam*; indicat peccatum ſecundum, quod ambo uno tempore adoleverint, ſicut cœtus Chore; & id quod dicitur; *& in ea poſuerunt ignem, illique impoſuerunt ſuffitum*; indicat tertium peccatum, quod commemorat R. Moſe bar Nachman, quod poſuerint ignem in acerra, poſtquam ſuper acerra poſuerunt ſuffitum. Et quod dicitur; *offerentes coram Domino*; indicat peccatum quartum, quod in adytum fuerint ingreſſi; Et *ignem alienum*; indicat peccatum quintum, quod non acceperint ignem ex altari, ſed ex loco exteriori attulerint; Et quod dicitur; *quod eis præceptum non erat*; indicat peccatum ſextum. Non illis præcepit Deus, neque eorum patri, ut eo die ſuffitum adolerent, quia die octavo erat miniſterium peculiare Moſi; Et hac de cauſa; *Egreſſus eſt ignis a conſpectu Domini*; i. e. ex igne, qui deſcendit de cœlis ſuper altare; *egreſſus eſt ignis, qui devoravit eos; & mortui ſunt coram Domino.*

II. Sed majus fuit peccatum Core, Dathan, & Abiron, qui poſt conſtitutum a Deo ſacerdotium in Aaron, & ejus familia, ſuffitum adolere contra legem voluerunt, ſicut dicitur *Num.* XVI. ubi *Peſiktha*. 51. 3. ויקומו לפני משה ואנשים וגו׳ העיזו פניהם אלו הזכורים מלעלה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים לא הוזכרו שמותם מפני יחס המשפחות נשיאי עדה שהיו מיוחדין שבעדה קריאי מועד שיודעין לעבר שנים ולקבוע חדשים אנשי שם שהיה להם שם בכל בעושר ובחכמה ובבינה ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם וישמע משה ויפול על פניו וכן הוא אומר ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש יי׳ וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר השיבני על דברי בקר ויודע יי׳ את אשר לו וגו׳ לפי שהיו מזומנין בסעודה אצל קרח אמר להם אין השעה הזאת שעת הדין לפי ששעת שכרות היתה אלא בקר ד״א בקר כדי שיהרהרו בלבם כל הלילה אולי יחזרו בתשובה ואת הקדוש והקריב אליו כי אמרו כל העדה כולם קדושים ולמה זה הבדיל אהרן אחיך להיות קדש קדשים מתוך הלוים לפיכך אמ׳ להם משה ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו שלא תאמרו אני בחרתי בו ומלבי עשיתי אלא יבחר בו לעיני כל ישראל זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו להודיע לכל שאינם הוגנים לכהונה ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני יי׳ מחר והיה האיש אשר יבחר יי׳ הוא הקדוש רב לכם בני לוי רב אמרו לו

ורב השיב להם ויאמ׳ משה אל קרח המעט מכם ויקרב אותך מכהן שאין מחזיקין במחלוקות אלא התחיל להם דברי שלום ודברי כיבושין לכן אתה וכל עדתך הנועדים על יי׳ ואהרן מה הוא וגו׳ מכן אמרו כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה ואהרן מה הוא כי תלינו עליו על עסקי מתנות כהונה וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב לא נזכר בן פלת עמהן מלמד שפירש מהם ויאמרו לא נעלה לפי שהיה משה חונה לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה והמזרח הוא מקום גבוה לפיכך אמרו לשון עליה המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש וגו׳ על שנתעשר דתן ואבירם במצרים היו קוראים אותה זבת חלב ודבש כי תשרר עלינו גם השתרר אמרו לו השתררת עלינו במצרים נשתררת עלינו במדבר במצרים מה הוא אומר ויאמר לרשע למה תכה רעך ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וכתי׳ כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך מאן נינהו דתן ואבירם שירדו מנכסיהם אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו וגו׳ כאשר הבטחתנו במצרים ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והפרזי ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר בינה הכתוב שלא דברו אלא כנגד משה ואהרן ד״א העיני האנשים ההם תנקר ואפילו אתה תנקר את עיניהם לא נעלה ויחר למשה מאד ויאמר יי׳ אל תפן אל מנחתם שלא יקבל מנחתם לרצון לא חמור אחד מהם נשאתי כענין שאמ׳ חכמי׳ בבבא מציעא הבריקה או שעשאה אנגוריא וכן המתרגם אומר שחרירת מלשון ששיינו באבות ונוח לתשחרות ואפילו חמור שדרכו לעשות באונריא לא נשאתי שכן אותם בעצמם ולא הרעותי ועדתו את אחד מהם כי אמרו כי תשתרר עלינו גם תשתרר ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יי׳ מיכן שמזמינין את בעלי דינין לב״ד לפני יי׳ לבית דין אתה והם אלו דתן ואבירם ואהרן שרבותם עליו מחר שאין דנין בשעת שכרו׳ וקחו איש מחתתו ונתתם מלמד שלא פחדו ולא חזרו בהם ויקהל עליהם קרח את כל העדה כדי להבאישם בעינ׳ ישראל וירא כבוד יי׳ אל כל העדה כדי להבהילם וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן לאמר להזהיר את בני ישראל הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע עשו אותם כמנודים ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר בראת כל העולם ואין כל הרוחות שוות זו לזו ולא רצון של זה כרצון של זה והכל מסורין בידך האיש אחד יחטא זה קרח מיד וידבר יי׳ אל משה לאמר דבר אל העדה לאמר חסתי עליכם כדי שלא להאבידכם על עסק קרח ועדתו העלו מסביב ויקם משה וילך אל דתן ואבירם מיכן שאין מחזיקין במחלוקת וידבר אל העדה לאמר הכריז עליהם סורו

נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה
שאוי לרשע ואוי לשכנו פן תספו בכל
חטאתם מיכן שניתנה רשות למשחית
לחבל ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם
מסביב ודתן ואבירם יצאו נצבים תמהים
ויאמר משה בזאת תדעון כי יי׳ שלחני
לעשו׳ את כל המעשים האלה הבדלת
החרימם בתורה שנ׳ וואת התורה כי יי׳ שלחני
הכהנים מן הלוים וכן כל מתנות כהונה
אם כמות כל האדם ימותון אלה זו
מיתה משונה ופקודת כל האדם יפקד
עליהם זו מיתה חטופה שלא יהו מוטלין
במטה כדרך שבני אדם הולין ובני אדם
עולין לבקרן והוא מצוה את בניו ואת
ביתו ומתוך כך עונותיו מתמרקין וזוכה
בתשובה וזוכה לחיי׳ העולם הבא לא
יי׳ שלחני כמו שאמר מיכיהו בן ימלא
אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי׳ בי ואם
בריאה יברא יי׳ אמר משה לפני הקב״ה
רבונו של עולם אם בריאת גיהנם מוטב
ואם לאו יברא יי׳ רבותינו אמרו אין כל
חדש תחת השמש אלא לקרבה לפתחה
דגיהנם ד״א ואם בריאה יברא יי׳ שהוא
אומר למעלה עד כל עמך אעשה נפלאות
וגו׳ אמ׳ משה לפני הקב״ה אם בריאה
אותה הבריאה אשר אמרת ועשית
אשר לא נבראו עתה יברא יי׳ ופצתה
האדמה את פיה כדרך שפצתה בימי קין
והבל בדמי אחיו הבל ובלעה אותם ואת
אשר להם שלא יהא להם זכר וזכרון
בעולם שלא יאמרו זה השור של דתן
זה הבגד של אבירם ויהי ככלותו לדבר
את כל הדברים האלה ותבקע האדמה
אשר תחתיהם תכף לדברי משה הובקעה
כדי שידעו ישראל שהוא אמת ותורתו
אמת וירדו הם וכל אשר להם חיים
שאולה מלמד שהיתה הארץ נפתחה.
כפי עביו של אדם כפרסות אדם נפתחת
כמו הרגלים והשוקים וחבטן כמו חבטן
והצואר כמו הצואר והם יורדים מעט מעט
והארץ חונקתם והם צועקים משה אמת
ותורתו אמת ותכס עליהם הארץ ששבה
לאיתנ׳ ויאבדו מתוך הקהל נעשה מקום
חנייתם קרחה ולהלן הוא אומר ובני
קרח לא מתו מקום נתבצר להם בגיהנם
וישבו עליו מלבד שלא היו בעצת אביהם
ואלו הם אסיר ואלקנה ואביאסף רבה בר בר
חנה אומר פעם אחת הייתי מהלך
במדבר אמר לי ערבי אחד בוא ואראך
בליעי קרח הראה אלי שלש גומות ועשן
יוצא מהם נטל שלש גיזי צמר וטובלן
במים וכרכן בראש הרומה והורידו לשם
הניחו מעט ויצא הרוך אמ׳ לי שמע מה
הן אומרין ושמעתי שאומרים משה אמת
ותורתו אמת והן בדאין אמ׳ לי אותו ערבי
פתחה של גיהנם כל שלשים יום מהפכתן
גיהנם כבשר בקלחת וכשמגיעין לכאן הן
אומרי׳ משה אמת ותורתו אמת והם
בדאין בוא וראה מה גרם להם לשון הרע
וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם
של נסים כי אמרו פן תבלענו הארץ מלמד
תגעשת הארץ במשפך וכל מקום שהוא

מנכסי קרח או של דתן ואבירום היו
משגלגלין ויורדין ונבלעי׳ במקום שנפתחת
הארץ שנ׳ עושר שמור לבעליו לרעתו אמ׳
ריש לקיש עשרו של קרח ולהלן הוא
אומר ואת כל היקום אשר ברגליהם
א״ר אלעזר זה ממנו של אדם שמעמידו
רגליו ואש יצאה מאת יי׳ ותאכל את
החמשי׳ ומאתים איש במתניתא תנא קרח
מן השרופים ומן הבלועים היה שנ׳ ותבלע
אותם ואת קרח וכן הוא אומר ואש יצאה
מאת יי׳ ותאכל את החמשים ומאתים
איש מקריבי הקטרת וזה הוא ואתה
ואהרן איש מחתתו וידבר יי׳ אל משה
לאמר אמור אל אלעזר בן אהרן הכהן
וירם את המחתות מבין השריפה ואת
האש זרה הלאה וגו׳ מפני מה נאמר
לאלעזר ולא נאמר לאהרן לפי ששני בני
אהרן על הקרבת אש זרה מתו שנ׳
ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא איש
מחתתו וגו׳ אמר הקב״ה שני בניו מתו על
עסקי המחתה יבוא זה ויתכפר על
מחתות ד״א אמור אל אלעזר בן אהרן
לפי שהיה אהרן כהן גדול ואלעזר סגן
אמר הקב״ה מיטב יכנס הסגן בין השריפה
ולא יכנס כהן גדול את מחתות החטאים
האלה בנפשותם רבותינו אמרו שנפשותם
היתה נשרפת וגופם קיים ר׳ שמעון בן
לקיש אמר שנתחייבו שריפה על עסקי
נפשותם מלמד שזמנם קרח ועשה להם
סעודה כדי ליקח אותם בעצתו ועליהם
אמר דוד כחנפי לעגי מעוג חרק עלי
שנימו על עסקי לוגמא חרק עליהם שר
גיהנם שניו מעוג כענין שנ׳ בצרפית חיי׳
אלהיך אם יש לי מעוג וגו׳ ועשו אותם
רקועי פחים צפוי למזבח כענין שנ׳ וירקעו
את פחי הזהב אלא שאותם כמו של זהב
ואלו של נחשת הרקעה שם המלאכה
תרקיע עמו לשחקים אבל פחים הוא
שם הנפחים שהם מפחמין אותם באש
ומכי בקורנס ומרקעי׳ אותם צפוי למזבח
כי הקריבום לפני יי׳ ויקדשו מיכן
אמרו מעלין בקדש ולא הורידין זכרון
לבני ישראל כדי להזהר למען אשר לא
יקרב איש זר אפילו הלוים נקראים זרים
ולא יהיה כקרח וכעדתו מיכן אמרו כל
המחזיק במחלוקת עובר בלאו ולא עוד
אלא שלוקה בצרעת שנ׳ כאשר דבר יי׳
ביד משה לו ויאמר יי׳ לו עוד הבא נא
ידך בחיקך וגו׳ ויוציאה והנה ידו מצורעת
כשלג וכן מצאנו בעוזיהו המלך וכתיב
וכחזקתו גבה לבו והצרעת זרחה במצחו
וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת זה
ממחרת השרפה ויהי בהקהל העדה
וירא כבוד יי׳ כדי ליראם ולבהלם ויבא
משה ואהרן קרבו לפני הכבוד וידבר יי׳
אל משה לאמ׳ הרומו מתוך העדה הזאת
ואכלה אותם כרגע ולהלן הוא אומר
הבדלו לשם צדיקים נאמר הבדלו הצדיקים
אבל כאן השוו כולם שנ׳ וילונו כל עדת
בני ישראל לכך אמר להם הרומו כתרומה
שן החולין ויאמר משה אל אהרן קח את
המחתה ותן עליה אש מעל המזבח
וגו׳

וגו׳ אמר אהרן למשה בי אדוני משה להרגני אתה מבקש בני מפני מה שהקריבו אש הדיוט נשרפו ולי אתה אומר קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח להוציא מן הקדש חוץ אומר לו עד שאתה מדבר הם מתים אלא והולך מהרה בין ששמע אהרן כך אמר אפילו אני מת על ישראל אינו חושש ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל הלך בזריזות לקיים דברי משה ויעמד בין המתים ובין החיים הוא שאמר משה ובאהרן התאנף יי׳ מאד להשמידו עתיד היה אהרן לקבר את ארבעה בניו אלא שהתפלל משה עליו שנ׳ ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא משה עמד בין החיים ובין המתים על בני אהרן ואהרן עמד בין המתים ובין החיים על בני ישראל וישב אהרן אל משה לבשרו וידבר יי׳ אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב מאת כל נשיאיהם וגו׳ מלמד שהקב״ה רוצה בטובתן של ישראל וחושב עליהם מחשבות טובות ואת שם אהרן הכתוב על מטה לוי וגו׳ והנחתם באהל מועד לפני העדות לפני הארון ומטה אהרן בתוך מטותם שלא יאמרו מריח השכינה פרח ויוצא פרח ויצץ ציץ ר׳ תנחומה דרש אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו בני אהרן נכנסו חיים לבית קדש הקדשים ומתו ומטה אהרן נכנס יבש ויצא לח ויגמל שקדים למה כמו שנ׳ בירמיהו מקל שקד אני רואה ופירושו כי שוקד אני על דברי לעשותו וכן הנה שוקד הקב״ה על כל מי שהוא קם על הכהונה שנ׳ מחץ מתנים קמיו וידבר יי׳ אל משה לאמר השב את מטה אהרן וגו׳ אות השמור לדורות לא נשר הפרח ולא יבש כאשר צוה יי׳ אותו מהו כן עשה מלמד שלא הביא אהרן מטה מביתו כדי שלא יאמרו לח היה לפיכך פרח אלא הביא קורה אחת וחתכה לשנים עשר שבטי ישראל ונתנה להם וכתב כל אחד ואח׳ שמו על מטהו ככתב ידו לקחם ועשאם אגודה אחת וטמה אהרן בתוך מטותם למחרת השכימו לראות את המטות ולמה למחרת לפי שהיו כל הלילה רואגים של מי יפרח לכך נאמר כן עשה ויאמרו בני ישראל לאמר גוענו אבדנו וגו׳ היו אומרים על עצמם ולא היו מבינים מה הם אומרים מתו במעשה העגל בחרב ובמגפה ובתבערה באש ובמעשה קרח נבלעו ונשרפו ונפלו י״ד אלף ושבע מאות בכל זאת לא שמו אל לבם להאמין בבוראם כל הקרב הקרב שתי קריבות ומה לויים קרובים על קרובתם אל משכן יי׳ כל שכן שאר שבטים.

Surrexerunt contra Moysen, & viri &c. Obdurarunt faciem suam contra faciem ejus qui supra memorati sunt; *& viri de filiis Israel, dugenti quinquaginta*; proceres synagogæ, qui illustres & distincti erant in congregatione; *& qui tempore consilii per nomina vocabantur*; qui periti erant in intercalandis annis, & in statuendis mensibus; qui celebres erant opibus, sapientia, & intelligentia. *Cumque stetissent contra Moysen, & Aaron, dixerunt; sufficiat vobis. Quod cum audisset Moyses cecidit pronus in faciem.* Pariterque dictum est *Psalm.* CV, 16. *Et irritaverunt Moysen in castris, Aaron sanctum Domini. Locutusque ad Core, & ad omnem multitudinem; mane, inquit, notum faciet Dominus, qui ad se pertineant &c.* Quia invitati erant ad convivium apud Core; dixit illis; hoc tempus non est tempus judicii, quia est tempus mercedis; sed mane: alia explicatio: mane; ut noctu humiliarentur in cordibus suis, & redirent ad pœnitentiam; *& sanctos applicabit sibi*; quia dixerunt; *quia omnis multitudo sanctorum est*; Cur separasti Aaron fratrem tuum, ut esset sanctus sanctorum de medio Levitarum? Idcirco dixit illis Moyses; *& sanctos applicabit sibi, & quos elegerit appropinquabunt ei*; ne dicant: ego elegi illum, & ex mente mea feci; sed eligetur in conspectu omnis Israelis: *Hoc igitur facite: Tollat unusquisque thuribula sua; Core, & omne consilium suum*; ut sciant omnes, qui non essent convenientes sacerdotio. *Et hausto cras igne, ponite desuper thymiama, coram Domino, & quemcunque elegerit, ipse erit sanctus; multum erigimini filii Levi; multum* dixerunt illi, & *multum* illis respondit. *Dixitque Moyses ad Core... Num parum vobis est... & junxit sibi?* Hinc docetur, quod non apprehendunt dissensiones, sc. non persistunt in dissidiis; sed initium fit a verbis pacis, & subjectionis. *Idcirco tu, & omnis tuus cœtus congregamini contra Dominum; quid est enim Aaron?* &c. Hinc dixerunt; qui rebellat contra magistrum suum, perinde habetur ac si rebellaret contra Divinitatem. *Quid est enim Aaron, ut murmuretis contra eum*, propter dona sacerdotii? *Misit ergo Moyses, ut vocaret Dathan & Abiron filios Eliab.* Non memoratur cum his filius Pelath, quia se ab illis separavit. *Qui responderunt; Non adscendemus*; quia Moyses castrametatus erat coram tabernaculo ad orientem; coram tabernaculo conventus ad orientem, & spatium orientale erat locus excelsior; idcirco locuti sunt phrasi עליה. *Nunquid parum est tibi, quod eduxisti nos de terra, quæ lacte & melle manabat? &c.* Eo quod Dathan & Abiron ditati essent in Ægypto, idcirco illum vocarunt manantem lacte & melle &c. *Quantum domi-*

dominaberis nostri dominando: Dixerunt illi, dominatus es nostri in Ægypto; Et dominaris nostri in deserto; In Ægypto quomodo? Dictum est enim *Exod.* II. 13. *Dixitque ei qui faciebat injuriam: quis te constituit principem, & judicem super nos?* Pariterque scriptum est Ibid. IV. 19. *Mortui sunt enim omnes, qui quærebant animam tuam.* Isti erant Dathan & Abiron, qui declinarunt a facultatibus suis. *Revera induxisti nos in terram, quæ fluit rivis lactis & mellis* &c. sicut speravimus in Ægypto. Pariterque dictum est; *Educam vos de afflictione Ægypti in terram fluentem lacte, & melle, ad locum Chananæi, & Pherezæi; & dedisti nobis possessionem agrorum, & vinearum; an & oculos nostros vis eruere?* Recte scriptum est, quod non sint locuti nisi contra Moysen & Aaron: altera explicatio; *an & oculos nostros vis eruere?* Quamvis effoderis eorum oculos, non adscendent. *Iratusque Moyses valde; ait ad Dominum: ne respicias sacrificia eorum*; ne in beneplacitum accipias eorum munera. *Tu scis quod ne asellum unquam acceperim ab eis.* Huic simile dixerunt sapientes in *Bava Metzia* VI. 3. Ex cœcus factus fuerit, aut in ministerium regis receptus fuerit; Et sic interpretatur *Targum* שחרית; eo modo, quo legimus in *Avoth* III. 12. Sis facilis præcepto regis. Vel asinum, quo fieri solet angaria, non accepi, multo magis illos ipsos. *Nec afflixerim quenquam eorum.* Quia dixerunt; *Quantum dominaberis nostri dominando! Dixitque Moyses ad Core; tu & omnis congregatio tua state coram Domino*; Hinc litigantes citantur ad domum judicii; *coram Domino*, in domo judicii. *Tu & illi;* hi sunt Dathan & Abiron & Aaron, de quibus dictum est*; die crastino;* quia non fit judicium tempore mercedis. *Tollite singuli thuribula vestra*; ad docendum; quod non timuerint aque se converterint. *Et cum coacervasset adversum eos Core omnem multitudinem*: ut invisi viderentur oculis filiorum Israel; *apparuit cunctis gloria Domini;* ut perderet eos. *Locutusque Dominus ad Moysen & Aaron ait;* ad monendos filios Israel. *Separamini de medio congregationis hujus, ut eos repente disperdam;* Fiant illi quasi excommunicati. *Qui ceciderunt proni in facies, atque dixerunt; Fortissime Deus spirituum universæ carnis;* creasti universum mundum; tamen spiritus non sunt inter se similes, neque hujus voluntas voluntati illius similis; omniaque in manu tua tradita sunt. *Num uno peccante?* Iste est Core; statim; *Et ait Dominus ad Moysen; Præcipe universo populo.* Miserebor vestri, ne perdamini propter operam Core & ejus congregationis. Recedite in gyrum. *Surrexitque Moyses, & abiit ad Dathan & Abiron*; Hinc probatur, quod non firmi sint in dissidiis. *Dixit ad turbam.* Promulgavit illis. *Recedite a tabernaculis hominum impiorum*; Etenim væ impio, væ ejus vicino; *Ne involvamini in omnibus peccatis eorum.* Hinc probatur, quod data sit facultas destructori perdendi. *Cumque recessissent a tentoriis eorum Dathan, & Abiron per circuitum egressi, firmi stabant*; obstupefacti. *Et ait Moyses: In hoc scietis, quod Dominus miserit me;* & lege destruxit. Dictum est enim; *hæc est lex*; *Quod Dominus miserit me, ut facerem universa quæ cernitis*; separationem sacerdotum a Levitis, pariterque omnia dona sacerdotii. *Si consueta hominum morte interierint*; hæc est secunda mors. *Et visitaverit eos plaga, qua & ceteri visitari solent;* hæc est mors violenta; Ne jaceant in lecto, juxta hominum consuetudinem, cum ægrotant; & homines adscendunt ad eos visitandos; Et ille præcipit filiis suis, & domui suæ; & sic dimittuntur ejus delicta; & dignus sit pœnitentia, & meretur vitam æternam; *non misit me Dominus*; uti dixit Michæas filius Jemla I. *Reg.* XXII. 28. *Si reversus fueris in pace, non est locutus in me Dominus. Sin autem novam rem fecerit Dominus.* Dixit Moyses coram Deo sancto benedicto; Domine mundi; si creata est Gehenna, bonum est; sin minus; creet Deus. Sapientes nostri dicunt; nihil est novum sub sole, nisi accessio ad portam Gehennæ. Alia explicatio; *Sin autem rem novam fecerit Dominus*; etenim dictum est supra &c. Dixit Moyses coram Deo sancto benedicto: si creata est hæc creatio, quam dixisti, & fecisti, quæ non creata sunt, nunc crees Deus; *ut aperiens terra os suum*: sicut aperuit diebus Cain & Abel, in sanguinibus fratris sui Abel; *deglutiat eos, & omnia quæ ad illos pertinent*; ne illorum sit memoria, & memoriale in mundo; ne dicatur; hic bos est Dathan, hæc vestis est Abiron. *Confestim igitur, ut cessavit loqui, dirupta est terra sub pedibus eorum.* Statim post verba Moysis, dirupta est terra, ut cognoscerent Israelitæ, quod ipse est veritas, & ejus lex veritas. *Descenderuntque ipsi,* cum

cum omnibus quæ ad illos pertinebant, *vivi in sepulcrum*. Ad docendum, quod terra aperta sit juxta crassitiem hominis; juxta hominis extensionem aperta est, juxta pedes, & crura, venter juxta ventrem, collum juxta collum; & illi paulatim descenderunt, & terra strangulavit eos; & illi clamabant; Moyses est veritas, & lex ejus veritas. Operti humo; quæ rediit ad pristinum statum. *Et perierunt de medio multitudinis*. Factus est locus eorum castrorum glaber. Ibique dictum est; *Et filii Core non mortui sunt*; locus munitus erat illis in Gehenna, & super illo steterunt; ad docendum, quod non fuerunt in consilio sui patris; & hi fuerunt Asir, & Alchana, & Abiasaph. Raba bar bar Chana dicit; aliquando ambulabam in deserto, mihique dixit quidam Arabs; veni & monstrabo tibi voragines Core; mihique ostendit tres foveas, ex quibus fumus egrediebatur; acceptis tribus velleribus lanæ, atque in aqua demersis, & in summitate altitudinis convolutis, quæ in illum locum immissa cum parum deposita essent, egressus est ventus; mihi dixit; audisne quæ illi dicunt? Et audivi dicentes; Moyses est veritas, & ejus lex veritas; & hæc certa sunt; mihi dixit hic Arabs, tricesimo quoque die aperitur Gehenna; subvertuntur in Gehennam, quasi caro in ahenum, & quando hinc audiuntur, dicunt: Moyses est veritas, & lex ejus veritas; & hæc certa sunt; Veni & vide, quid fecerit illis lingua mala. *At vero omnis Israel, qui stabat per gyrum, fugit ad clamorem pereuntium; dicens: Ne forte & nos terra deglutiat*; ad docendum, quod facta esset terra quasi defluxus, & ab omni loco, ubi stabant facultates Core, Dathan, & Abiron convolvebantur, & descendebant, & absorbebantur in eo spatio, ubi aperta erat terra; dictum est enim; *Ecclesiast.* v. 12. *Divitiæ conservatæ in malum Domini sui*. Dicit Risch Lachisch; hæ sunt opes Core. Dictum est *Deut.* xi. 6. *Et omnis firmitas, quæ erat in eorum pedibus*: sic Hebræus. Dicit R. Elieser; facultates hominis quibus sustentatur in pedibus suis: *Sed & ignis egressus a Domino interfecit ducentos quinquaginta viros*. In Misna docetur; Core fuit ex combustis, & absortis; dictum est enim; *& deglutivit illos, & Core*. Pariterque dictum est; *Et ignis egressus a Domino interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incensum*; Et hoc est, quod dicitur; *Et tu & Aaron, unusquisque cum thuribulo suo*. *Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Præcipe Eleazaro filio Aaron sacerdoti, ut tollat thuribula, quæ jacent in incendio, & ignem illum extraneum &c.* Cur dicitur Eleasaro, & non dicitur Aaron? Quia duo filii Aaron, quod ignem extraneum obtulerint, mortui sunt; dictum est enim *Levit.* x. *Et acceperunt duo filii Aaron, Nadab & Abihu, unusquisque thuribulum suum &c.* Dixit Deus sanctus benedictus, duo ejus filii acerræ causa mortui sunt, veniat hic, & expiet pro acerris. Altera explicatio; *Præcipe Eleazaro filio Aaron*; quia Aaron erat summus sacerdos, & Eleazar Sagan, dixit Deus Sanctus Benedictus, melius est, ut Sagan, quam summus sacerdos ingrediatur inter incendium. *Thuribula peccatorum illorum in animabus suis*. Sapientes nostri dixerunt; eorum animæ combustæ sunt, & eorum corpora fuerunt conservata. R. Simeon ben Lascisch dicit; ad combustionem damnati sunt, propter operam suarum animarum; ad docendum, quod Core eos invitaverit, eisque convivium apparaverit, ut suo consilio sibi conciliaret; Et de illis dixit David *Psalm.* xxxiv. 14. *Subsannaverunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis*. Super jurgiis oris frenduit super eos princeps Gehennæ dentes suos. מעוג, uti dictum est in Sarephta; *Reg.* xvi. 12. *Vivit Dominus Deus tuus, quia non habeo placentam*. *Producatque ea in laminas, & affigat altari*. Sicuti dictum est *Exod.* xxxix. 3. *Inciditque bracteas aureas*; At illæ erant aureæ, & hæ æneæ. הרקעה est nomen operis; sicut dictum est *Job.* xxxvii. 18. *expandistine cum eo nubes supremas, vel coelos?* Sic Hebræus. At פחים est nomen fabrorum ferrariorum, quasi sufflatorum, qui sufflant eas in igne, & malleo contundunt, easque extendunt: quibus altare obducatur: *Eo quod oblatum sit in eis incensum Domino, & sanctificata sint*. Hinc dixerunt, quod in sanctuario adscendant, & non descendant. *Ut haberent postea filii Israel, quibus commonerentur*; *ne quis accedat alienigena*. Vel Levitæ appellantur alienigenæ. *Ne patiatur, sicut passus est Core, & omnis congregatio ejus*. Hinc dixerunt; qui firmus est in dissidiis, violat præceptum negativum; neque hoc solum, sed etiam lepra percutitur; Dictum est enim *Exod.* iv. 6. *Dixitque Dominus rursum: Mitte manum tuam in sinum tuum &c. protulit leprosam instar nivis*. Pariterque invenimus in Ozia Rege, de quo scriptum est 2. *Paral.* xxvi. 16.

16. *Sed cum roboratus esset, elevatum est cor ejus &c. Statimque orta est lepra in fronte ejus. Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israel sequenti die*; sc. postero die combustionis. *Moyses & Aaron fugerunt in tabernaculum fœderis. Et apparuit gloria Domini*, ut eos perterrefaceret, & conturbaret. *Et ingressus Moyses & Aaron, accesserunt* coram gloria sc. Domini. *Dixitque Dominus ad Moysen. Recedite de medio hujus multitudinis, & momento delebo eos*. Et ibi dictum est הבדלו; nomine justorum dictum est הבדלו justi; at hoc loco omnes æquiparantur, dictum est; *murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israel*, idcirco dicitur הרומו quasi ablatio ex profanis. *Dixit Moyses ad Aaron: Tolle thuribulum, & hausto igne de altari &c.* Respondit Aaron Moysi. Domine mi, Mose, me ad mortem petis; filii mei, quod ignem vulgarem obtulerint, combusti sunt, & tu mihi dicis; tolle thuribulum, & immitte in illud ignem de altari ad educendum de sanctuario foris? Respondit illi, dum tu loqueris, illi moriuntur; & festinanter abi; Quando hæc audivit Aaron; dixit; quamvis ego moriar pro Israele, non curo. Et accepit Aaron, sicuti dixit illi Moyses, & cucurrit ad mediam multitudinem; ivit in medios armatos, ad observandum verba Moysis. *Et stans inter mortuos, ac viventes*. Dixit enim Mose *Deut.* IX. 20. *Adversum Aaron quoque vehementer iratus, voluit eum conterere*; Futurum erat, ut Aaron sepeliret quatuor suos filios, ac pro eo oravit Moyses, sicut dictum est ibid. *Et pro illo similiter deprecatus sum*. Moyses stetit inter vivos, & mortuos pro filiis Aaron, & Aaron stetit inter mortuos & vivos pro filiis Israel. *Reversusque est Aaron ad Moysen*: ad nuncium suum. *Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens; Loquere ad filios Israel, & accipe ab eis virgas singulas per cognationes suas, a cunctis principibus &c.* ad docendum, quod Deus sanctus benedictus voluerit bene facere Israeli, & illi imputare cogitationes bonas. *Nomen autem Aaron erit in tribu Levi &c. Ponesqua eas in tabernaculo fœderis coram testimonio*, coram arca; & virgam Aaron inter eorum virgas; ne dicant; ab odore Divinitatis effloruit. *Et turgentibus gemmis eruperant flores*. R. Tanchuma exponit; vel hac de re contremuit cor meum, & exsilivit ex loco suo. Filii Aaron viventes ingressi sunt in sanctum sanctorum, & mortui sunt; & virga Aaron sicca illata est & viridis est egressa; & retulit amygdalas. Sicut dicitur in *Jeremia* I. 11. *Virgam vigilantem ego video &c.* Et exposuerunt; quia vigilavi super verba mea, ab facienda ea; pariterque Deus sanctus benedictus vigilavit super omnia, quæ constituit pro sacerdotio; dictum est enim. *Dixitque Dominus ad Moysen refer virgam Aaron &c. ut servetur ibi in signum rebellionis*. Non decidet flos, neque exsiccabitur. *Fecitque Moyses, sicut præceperat Dominus*; ad docendum, quod Aaron non adduxerit virgam de domo sua; ne dicerent; viridis erat, idcirco effloruit; sed siccam adduxit unam trabem, & divisit duodecim tribus Israel, illisque dederat, singulæque nomen suum scripserunt super virga sua, tanquam scriptum manu sua, ad aggregandum & faciendum unum fasciculum. Et virga Aaron inter eorum virgas; *sequenti die* convenerunt, ad videndas virgas, at cur postridie? Quia solliciti fuerunt tota nocte; cujusuam effloruerit; idcirco dicitur; *Sic fecit*. Dixerunt autem filii Israel; ecce consumti sumus, omnes periimus. Dixerunt de semetipsis; neque intelligebant, quid illi dicerent; mortui sunt pro opere vituli gladio, occisione, combustione, & in facinore Core absorti, & combusti sunt, & ceciderunt quatuordecim millia, & septingenti; in his omnibus non posuerunt in corde suo, ut crederent eorum creatori. *Quicumque accedens accesserit*. Duæ accessiones; sicut Levitæ accedunt propter suas oblationes ad tabernaculum Dei; multo magis reliquæ tribus.

Tandem Ozias qui adolere voluit suffitum in altari aureo, lepra percutitur, ut 2. *Paral.* XXVI. 16. scriptum est. וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל ביהוה אל היו ויבא אל היכל יהוה להקטיר על מזבח הקטרת ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליהוה שמונים בני חיל ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עזיהו להקטיר ליהוה כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מיהוה אלהים ויזעף עזיהו ובידו מקטרת להקטיר ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית יהוה מעל המזבח הקטרת ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נזחף לצאת כי נגעו יהוה. *Sed cum roboratus esset, elevatum est cor ejus in interitum suum, & neglexit Dominum Deum suum: ingressusque templum Domini, adolere voluit incensum super altari thymiamatis; statimque ingressus post eum Azarias sacerdos, & cum eo sacerdotes Domi-*

Domini octoginta, viri fortissimi; restiterunt regi, atque dixerunt: Non est tui officii, Ozia, ut adoleas incensum Domino, sed sacerdotum, hoc est filiorum Aaron, qui consecrati sunt ad hujusmodi ministerium; egredere de sanctuario, ne contempseris, quia non reputabitur tibi in gloriam hoc a Domino Deo; Iratusque Ozia, tenens manu thuribulum ut adoleret incensum, minabatur sacerdotibus. Statimque orta est lepra in fronte ejus coram sacerdotibus, in domo Domini super altare thymiamatis. Cumque respexisset eum Azarias pontifex, & omnes reliqui sacerdotes viderunt lepram in fronte ejus, & festinato expulerunt eum. Sed & ipse perterritus, acceleravit egredi, eo quod sensisset illico plagam Domini. Ex his, quæ adhuc commemorata sunt, satis superque demonstratum est, cum præcipuo Dei mandato, tum eorum pœna ac suppliciis, qui cum sacerdotio non essent insigniti thymiama offerre voluerunt, uni Aaroniticæ genti suffitum adolere licuisse.

CAPUT TERTIUM.

I. *De ministeriis quotidianis*. II. *De tempore adolendi suffitus matutini, & vespertini*. III. *De pyra suffitus in altari exteriori*. IV. *De ritu adolendi suffitus quotidiani*. V. *De ritu adolendi suffitus in die expiationum*. *Locus* Levit. XVI. 17. *uberrime illustratur*. VI. *Locus Epist. ad* Hebr. IX. 4. *explicatur*.

I. MAne in conclavi cæsi lapidis, ubi magnum synhedrium cogebatur, sortiebantur sacerdotes ministeria quotidiana; *Babyl. Joma* 25. לשכת הגזית כמין בסילקי גדולה היתה פייס במזרחה וזקן יושב במערבה והכהני׳ מוקפים ועומדים כמין בכוליאר והממונה בא ונוטל מצנפת מראשו של אחד מהם ויודעין שממנו פייס מתחיל ואי סלקא דעתך בבגדי חול מצנפ׳ בבגדי חול מי איכא אין כדתני ר׳ יהודה ואיתימ׳ ר׳ שמואל בר יהוד׳ כהן שעשתה לו אמו כתנת עובד בה עבודת יחידי אמר אביי שמע מינ׳ לשכת׳ הגזית חציה בקדש וחציה בחול ושמע מינה שני פתחי׳ היו לה אחד פתוח בקודש ואחרת פתות בחול דאי סלק׳ דעתך כולה בקודש זקן יושב במערב׳ והא׳ מר אין ישיב׳ בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ואי סלק׳ דעתך כוליה בחול פייס במזרחה והא בעינ׳ בבית אלהי׳ נהלך ברג׳ וליכא אלא שמע מינה חציה בקודש וחציה בחול ואי סלק׳ דעתך פתח אחד יש לה ופתוח לקודש זקן יושב במערבה והתנן הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש תוכן קודש ואי סלקא דעתך פתוח לחול פייס במזרחה והתנן בנויו׳ בקרש ופתוחות לחול תוכן חול אלא לאו שמע מינה שני פתחים היו לה אחד פתוח בקודש ואחר פתוח לחול מתני׳ הפייס השני מי שוחט מי זורק מי מדשן את המנורה ומי מעלה אברים לכבש הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל והחזה והגרה ושתי הדפנו׳ והקרבי׳ והסלת והחביתין והיין שלש׳ עשר כהני׳ זכו בו אמר בן עזאי לפני ר׳ עקיבא משום ר׳ יהושע דרך הלוכו היהקרב גמ׳ איבעיא להו כשהן מפייסי׳ לעבודה אחרת מפיסין או דלימא לכל עבודה ועבודה הן מפייסין תא שמע ארבע פייסות היו שם ואי סלקא דעתך לכל עבודה הן מפייסין טובא הוו אמר רב נחמן בר יחצק הכי קאמר ארבעה פעמים נכנסי׳ להפיס ולכל חדא וחדא היו בה טובא פייסות. Conclave cæsi lapidis exstructum erat ad similitudinem Basilicæ magnæ, & in ejus plaga orientali fiebat sortitio, & in occidentali sedebat senex, & sacerdotes per gyrum stabant, quasi in circulo, & præfectus adveniens ex alicujus capite sumebat cidarim, unde constabat, quod ab eo initium sortiendi fieret. Putasne in vestibus profanis fuisse cidarim? Non; sicut docet R. Jehuda; & alii dicunt; R. Samuel bar Jehuda; sacerdos, cui mater fecerit tunicam, potest ea ministrare in ministerio particulari. Dicit Abai; hinc constat; Conclave cæsi lapidis dimidium situm erat in sancto, & dimidium in profano; & hinc eruitur; duæ illi erant portæ, altera aperta in sanctum, & altera in profanum; si putas totum fuisse situm in sancto; senex sedebat in occidente? & dicit Mor; non licuisse sedere in atrio, nisi regibus domus David duntaxat. At si putas totum fuisse situm in profano; sortitio fiebat in oriente? quid? *In domo Dei ambulavimus cum consensu*. *Psalm.* LIV. 15. & hoc non est. At hinc constat, fuisse situm dimidium in sancto, & dimidium in profano; Et si putas, fuisse illi unam tantum portam, & apertam in sanctum; senex sedebat in occidente? At legi-

legimus, conclavia exſtructa in profano, & aperta in ſanctum, eorum pars interior erat ſancta; at ſi putas, portam apertam fuiſſe in profanum; ſortitio fiebat in oriente? at legimus; ſi conclavia exſtructa ſint in ſancto, & aperta in profanum, eorum interior pars erat profana; Non ita erat; ſed hinc conſtat, duas illi fuiſſe portas, alteram apertam in ſanctum, & alteram in profanum. *Miſna:* ſecunda ſortitio; quis mactaret, quis edſpergeret, quis decineraret altare interius, & quis decineraret candelabrum, & quis deferret membra ad collem, caput & pedem, & duas manus, ſpinam dorſi, & pedem, & pectus, & duo latera, & inteſtina, & ſimilam, & ſartagines & vinum; in his tredecim ſacerdotes digni facti ſunt. Dixit ben Azai coram R. Akiba nomine R. Jehoſua; juxta ejus inceſſum offerebatur. *Gemara.* Quæſitum eſt; cum ſortirentur, utrum pro uno miniſterio ſortirentur; an pro omnibus ſortirentur? Veni & audi. Quatuor ibi erant ſortitiones. Si putas pro omni miniſterio fuiſſe factam ſortitionem; plurimæ fuiſſent. Dicit R. Nachman bar Iſaac; ſic dicit; Quater introibant ad ſortiendum, at ſingulis vicibus multæ fiebant ſortitiones. *Toſaphta Joma* I. 10. כיצר מפיסין נכנסין ללשכת הגזית מקיפין ועומדין ככוליר הממונה בא ונוטל מצנפתו של אחר מהן ויודעין שממנו פייס מתחיל לא היו מוציאי' שתי אצבעות אלא אחת היחידים שבהן מוציאין שתים ולא היו מונין את היתירה וגו' אמר להם הממונה מי שוחט מי זורק מי מרשן את המזבח הפנימי מי מרשן את המנורה מי מעלה איברים לכבש הראש והרגל ושתי ידים העוקץ והרגל וחזה והגרה ושתי דפנות הקריבים והסלת והחביתים והיין אלו דברי ר' שמעון איש המצפה ר' יוסי אומר הראש והרגל ישתי ידים החזה והגר' ושתי דפנות העוקץ והרגל אמר בן עזאי לר' עקיבא משם ר' יהושע דרך הלכו היה קרב הראש והרגל החזה והגרה שתי ידים ושתי דפנות העוקץ והרגל שלש עשר זכין בו פעמים ארבעה עשר פעמים חמשה עשר איל קרב באחד עשר כבשי צבור בשמונה שאין עמהן חביתין פר קרב בעשרים וארבעה הראש והרגל שנים אוחזין ברגל ומעלין אותה לגבי מזבח שלשה אוחזין ומקריבין אותה לגבי מזבח בד"א בקרבנות הצבור אבל קרבנות יחיד כל הרוצה להקריב מקריב. Quomodo ſortiebantur? Ingrediebantur in conclave cæſi lapidis, inſtar coronæ in gyro ſtabant, præfectus adveniens ex capite unius eorum ſumebat cidarim, hinc conſtabat, ab eo initium fieri ſortitionis; Atque unum tantum digitum educebant, non vero duos; nonnulli vero privati duos educebant, ſed ille qui ſuperat, non numerabatur &c. Dicebat præfectus, venite, & ſortimini, quis mactet, quis decineret altare interius, quis decineret candelabrum, quis deferat membra ad collem, caput & pedem, & duas manus, ſpinam dorſi, & pedem, & pectus, & guttur, & duo latera, inteſtina, ſimilam, & cruſtula, & vinum; verba R. Simeonis viri ex Miſpa. R. Joſe dicit; caput & pedem, & duas manus; pectus & guttur, & duo latera, ſpinam dorſi, & pedem. Dixit ben Azai R. Akibæ nomine R. Jehoſuæ, juxta inceſſum offerebatur; caput & pedem, pectus & guttur, duas manus, & duo latera, ſpinam dorſi, & pedem. Tredecim in eo digni facti erant, aliquando quatuordecim, aliquando quindecim. Aries ab undecim offerebatur, agni coetus ab octo, cum in his non deprehenderentur cruſtula; Juvencus a quatuor & viginti; caput & pedem, duo accipiebant pedem, & deferebant ſuper altare (legendum לגבי כבש ſuper collem) & tres accipiebant, & offerebant ſuper altare. De quo hæc dicta ſunt? de ſacrificiis coetus; ſacrificia vero privata, quicumque volebat offerre, offerebat. In his quæ adhuc dicta ſunt, legimus factam quoque fuiſſe ſortitionem de decinerando altari interiori, in quo ſuffitus erat adolendus, qui ritus deſcribitur *Tamid* III. 6. מי שזכו בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקימין וארבעה כלים בידם הטני והכוז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב מקזיק קבין וחצי והכוס דומה לקיתון גדול של זהב ושתי מפתחות אחד ירד לארת השחי ואחד פותח כיון בא לו לפשפש הצפונו ושני פשפשין לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם וגו' נטל את המפתח ופתח את המשפש נכנס לתא ומן התא אל ההיכל עד שהוא מגיע לשער הגדול הגיע לשער הגדול העבי הנגר ואת הפותחות ופתחו לא היה שוחט השוחט עד ששומע קול שער הגדול שנפתח וגו' מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטני והניחו לפניו היה חופן ונותן לתוכו ובאחרונה כיבד את השאר לתוכו והניחו ויצא. Qui deſignabantur ad decinerandum altare interius, & candelabrum, præcedebant quatuor habentes inſtrumenta Teni, Cos, & duas claves; Teni eſt vas ſimile caniſtro magno aureo, continens duos cabos cum dimidio; Cos eſt vas ſimile poculo magno aureo, & duarum clavium una deſcendebat ad cubitum axil-

axillæ, altera vero ſtatim aperiebat. Accedebat ad januam ſeptentrionalem, duæ erant januæ in porta magna, altera ad ſeptentrionem, & altera ad auſtrum, per illam, quæ ad auſtrum, nunquam ingreſſus eſt homo &c. ſumebat clavem, & aperiebat oſtium, veniebat in thalamum, & ex thalamo in templum, donec appropinquaret ad portam magnam, cum appropinquaret ad portam magnam, removebat vectem, & peſſulos, aperuitque eam; qui mactabat, non mactabat, antequam audiret ſonitum portæ magnæ, quando aperiebatur &c. qui deſignatus erat ad decinerandum altare interius, imgrediebatur, ſumtoque vaſe; depoſuit illud coram facie ſua, tum pugillo capiens corbi impoſuit, ſed poſtea everriculo purgavit reliquum cinerem, quo depoſito egrediebatur. Hi cineres ad orientem collis reponebantur; *Hieroſ. Joma* 39. 4. אמר רבי והלא כהן המדשן את המזבח הפנימי יכול הוא לדשן את המנורה אלא לעשות פומפי לדבר תמן תנינן הניח הכוז על מעלה שנייה ויצא ונטל את הכוז ממעלה שנייה ויצא אמר ר׳ יוחנן ולמה הוה נכנס לקטרת שני פעמים אלא כדי לעשות פומפי וגו׳ מניין לדישון המזבח הפנימי ר׳ פדת בשם ר׳ לעזר והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן אינו צריך אם לקבע לו מקום כבר כתיב אצל המזבח אם ללמדך שינתן במזרחו של כבש כבר כתיב קדמה אף הוא דרש אצל המזבח מה כאן מזרחו של כבש אף כאן מזרחו של כבש מניין שהוא אסו׳ בהנייה ר׳ לא בשם ר׳ לעזר אל מקום טהור שיהא מקומו טהור ר׳ זעורה בשם ר׳ לעזר לא אמר כן אלא מניין לדישון מזבח החיצון שהוא אסור בהנייה ת״ל אל מקום הדשן שיהא מקומו לעולם מניין לדישון מזבח הפנימי והזה עליו והקטיר מה הזייה בגופו אף הקטרה בגופו מניין למזבח הפנימי אהוא אסור בהנייה קל וחומר אם מזבח החיצון אסור בהנייה הפנימי לא כל שכן. Dicit Rabi; Et ecce ſacerdos, qui decinerabat altare interius, crederem, quod candelabrum quoque decineraret? ſed rei facienda erat pompa. Eo loco legimus. Deponit poculum ſuper gradu ſecundo; & egreditur; ſumtoque poculo de ſecundo gradu egreditur &c. Dicit R. Jochanan; cur ingreditur bis ad ſuffitum adolendum? non alia de cauſa, niſi ut fieret rei pompa. Unde probatur deciuerandum fuiſſe altare interius? Dicit R. Pedath nomine R. Eleaſaris; dictum eſt *Levit.* I. 16. *Et projiciet prope altare ad orientem plagam*. Quod non erat neceſſe; ſi ad ſtatuendum illi locum; jam ſcriptum eſt; *prope altare*, ſi ad te docendum, quod reponeretur in orientali parte collis; jam ſcriptum eſt; *ad orientalem plagam*. Pariter exponitur; *prope altare*; ſicut ibi in oriente collis, ita pariter hic in oriente collis. Unde probatur ex eo prohitum fuiſſe utilitatem capere? R. La nomine R. Eleaſeris; dictum eſt Ibidem VI. 11. *In loco mundiſſimo*; ut ejus locus ſit mundus. R. Zangora nomine R. Eleaſaris non ita dicit; ſed unde probatur cinerem altaris exterioris fuiſſe uſu interdictum? ex eo quod dictum eſt; *in loco, in quo cineres effundi ſolent*; ut ejus locus ſit in æternum. Unde probatur decinerandum fuiſſe altare interius? Ex eo quod dicitur; & *adſperget ſuper illud, & ſuffitum adolebit*. Sicut adſperſio in ipſius corpore, ita pariter adolitio ſuffitus in ipſius corpore. Unde probatur cinerem altaris interioris fuiſſe uſu interdictum? ex argumento a minori ad majus. Si cinis altaris exerioris uſu eſt interdictus, altaris interioris nonne multo magis? *Siphra* 6. אצל המזבח סמוך למזבח קדמה למזרחו של כבש אל מקום הדשן ששם יהו נותנין את הדשן רבי חנינה בן אנטיגנס אומר שני בתי דשנין היו שם אחד במזרחו של כבש ואחד במזרחו של מזבח זה שמזרחו של כבש שם היו נותנין מוראות העוף ודשין מזבח הפנימי והמנורה וזה שבמזרחו של מזבח שם היו שורפין פסולי קדשי׳ קדשי׳ ואמורי קדשי׳ קלי׳. *Prope altare*; apud altare; *ad orientalem plagam*; ad orientem collis; *in loco, in quo cineres effundi ſolent*; ubi ſolent reponere cinerem. R. Chanina ben Antigoni dicit; duæ ibi erant domus cinerum, altera in oriente collis, & altera in oriente altaris; in ea, quæ erat ad orientem collis, reponebantur ingluvies avis, & cinis altaris interioris, & candelabri; in altera, quæ erat in oriente altaris, comburebantur ſancta ſanctorum, & ſancta levia, quæ profanata eſſent.

Poſt ſecundam ſortitionem, de qua hactenus locuti ſumus, in tertia deſignabatur qui adoleret ſuffitum, in qua hæc ſunt animadvertenda; I. quod nulla facta fuerit ſortitio pro thuribulo; *Babyl. Joma* 25. 2. תא שמע ר׳ יהודה אומר לא היה פייס למחתה אלא כהן שזכה בקטרת אומ׳ לזה שעמו זכה עמי במחתה שאני מחתי וקטרת דחדא עבודה היא איכא דאמרי דוקא מחתה וקטרת דחדא עבודה היא אבל שאר עבודו׳ בעי פייס. Veni & vide. R. Jehuda dicit; non fiebat ſortitio pro thuribulo; ſed ſacerdos, qui deſignatus erat ad adolendum ſuffitum, dicebat illi, qui cum eo erat, mecum dignus habeare in thuribulo; quia thu-

thuribulum & ſuffitus ſunt unum miniſterium; nonnulli dicunt; duntaxat thuribulum, & ſuffitus ſunt unum miſterium; at reliqua miniſteria requirunt ſortitionem. Ubi *Raſchi* לא היה פייס למחתה כשהיו מפיסין לקטורת כדתנן מתני׳ חדשי׳ לקטורת באו והפיסו והקטור׳ צריכה שני כהנים אחד שמוליך הקטור׳ להיכל ומקטירו ואחר שחותה גחלים מעל המזבח החיצון ומכניס להיכל ונותן על המזבח הפנימי להקטיר את הקטורת עליהן כדילפינן לקמן מקראי שגחלי מזבח הפנימי נוטלין ממזבח החיצון בכל יום וקאמ׳ ר׳ יהודה לא היו מפיסין מי שזוכה במחתה אלא מי יזכה בקטורת ומי שזכה בה אומר לזה שבימינו זכה עמי במחתה אלמא לאו לכל עבודה ועבודה מפיסין. Non fiebat ſortitio pro thuribulo, quando ſortiebantur pro ſuffitu, ſicut traditur in Miſna; Novi ad ſuffitum, veniebant, & ſortiebantur; ſuffitus duos requirebat ſacerdotes, alterum, qui afferret ſuffitum in templum ad adolendum, & alterum, qui acciperet prunas ex deſuper altari exteriori, & inferret in templum, & imponeret altari interiori, in quo ſuffitus adoleretur, ut inferius docetur, ex textibus; quod prunæ altaris interioris ſumerentur de altari exteriori ſingulis diebus. Et dicit R. Jehuda; non ſortiebantur, quis deſignaretur ad thuribulum, ſed tantum qui deſignaretur ad ſuffitum; & qui in illo deſignatus erat, dicebat illi qui erat ad ejus dextram; deſigneris tu quoque mecum in thuribulo; Itaque pro omnibus miniſteriis non fiebant ſortitiones. *Hieroſ. Joma* 39. 4. דתני שזכה בקטורת אמר לזה שעל ימינו אוף את למחתה וגו׳. Traditio; qui deſignatus erat ad ſuffitum, dicebat illi, qui erat ad ejus dextram; tu quoque pro thuribulo. *Toſaphta Joma* I. 11. ר׳ יהודה אומר לא היה פייס למחתה אלא מי שזכה בקטרת אומר לזה שעמו אף אתה על המחתה. R. Jehuda dicit; non fiebat ſortitio pro thuribulo; ſed is, qui deſignatus erat ad ſuffitum, dicebat illi, qui cum eo erat; tu quoque ſuper thuribulo. II. Quod ſemper novi deſignarentur ad ſuffitum, excluſis iis, qui aliquando ſuffitum adoleviſſent. *Hieroſ. Joma* 40. 1. אמר ר׳ חנינה מימיו לא הפיס אדם בקטורת ושנה אמר ר׳ יוסה מתניתא אמרה כן חדשים לקטורה בואו והפיסו אמר ר׳ חנינה וכן למחתה אמר ר׳ יוסה מתניתה אמרה כן מי שזכה בקטורת אומר לזה שעל ימינו אף את למחתה נמצאתה אומר שני כהנים היו מתברכין בכל פעם רב אמר ברך ה׳ חילו ופועל ידיו תרצה מעשה באחד שיבשה זרועו ולא הניחה לקיים מה שנ׳ ברך ה׳ חילו ופועל ידיו תרצה. Dicit R. Chanina; nemo ſortietur in ſuffitu ſecunda vice in diebus ſuis. Dicit R. Joſe; Miſna ita dicit; Novi ad ſuffitum veniant, & ſortes projiciant. Dicit R. Chanina, pariter pro thribulo. Reſpondit R. Joſe; Miſna ita dicit; qui deſignatur ad ſuffitum dicit illi, qui eſt ad ejus dextram, tu quoque ad thuribulum. Deprehenditur, quod duo ſacerdotes ſingulis vicibus benedicerentur. Rab dicit. *Benedic Domine fortitudini ejus, & opera manuum illius ſuſcipe*. Hiſtoria de quodam, cui brachium exaruit; nec ceſſavit confirmare, quod dictum eſt. *Benedic Domine fortitudini ejus, & opera manuum illius ſuſcipe*. *Babyl. Joma* 26. פייס השלישי חדשים לקטרת באו והפיסו והרביעי חדשים עם ישנים מעלה אברי׳ מן הכבש ולמזבח תנא מעולם לא שנה אדם מאי טעמא אמר ר׳ חנינה מפני שמעשר׳ אמר ליה ר׳ פפא לאביי מ״ט אילימ׳ משום דכתי׳ ישימו קטור׳ באפך וכתי׳ בתריה ברך ה׳ חילו אי הכי עולה נמי הכתיב וכליל על מזבחך אמר ליה הא שכיחא והא לא שכיחא וגו׳ אמר ר׳ יוחנן אין מפייסין על תמיד של עריבים אלא כהן שזכה בו בשחרית יזכה בו ערבית מתיבי כשם שמפייסין שחרית כך מפייסי׳ בין הערבים כי תני׳ ההיא בקטרת והתניא כשם שמפייסין לו שחרי׳ כך מפיסין לו ערבית אימא לה והתניא כשם שמפייסי׳ לו שחרית כך מפיסי׳ לו ערבית וכשם שמפיסין לה שחרי׳ כך מפיסי׳ לה ערבית אמ׳ רב שמואל בר ר׳ יצחק הכא בשבת עסיקינן הואי ומשמרו׳ מתהדשו׳ ולמאי דסליק דעתין מעיקו׳ נפישי להו פייסו מיהא כולהו׳ מצפרא אותו דזכי ביה שחרית זכי דזכי בערבית זכי הרביעי חדשים עם ישנים וכו׳ מתני׳ דלא כר׳ אליעזר בן יעקב דתנן ר׳ אליעזר בן יעקב אומר המעלה איברים לכבש הוא מעלה אותן למזבח במאי קא מיפלגי מר סבר ברב עם הדרת מלך ומר סבר מקום שכינה לאו אורח ארעא אמ׳ רבא לא ר׳ אליעזר בן יעקב אית ליה דרבי יהודה ולא ר׳ יהודה אית ליה דר׳ אליעזר בן יעקב בצרא להו פייסות ואי משכחת תנא דתני חמש ההוא דלא כרבי אליעזר בן יעקב ודלא כרבי יהודה. Tertia ſortitio. Novi ad ſuffitum veniant, & ſortiantur. Et quarta; Novi cum veteribus; qui deferat membra de colle ad altare. Traditur, quod nemo unquam ſecunda vice adoleverit; qua de cauſa? Dixit R. Chanina; quia diteſcit. Dixit R. Papa ad Abai; qua de cauſa? forte quia ſcriptum eſt *Deuter.* XXXIII. 10. *Ponent thymiama in furore tuo*. Et poſtea ſcriptum eſt; *Benedic Domine fortitudini ejus*. Num holocauſtum?

ſtum? ſcriptum eſt enim ibid. *Et holocauſtum ſuper altare tuum*. Reſpondit illi; hoc invenitur, at illud non invenitur &c. Dicit R. Jochanan; non ſortiuntur de ſacrificio jugi veſpertino, ſed ſacerdos, qui deſignatur ad matutinum, deſignatur quoque ad veſpertinum. Opponitur; Sicut ſortiuntur mane, ita pariter veſperi ſortiuntur. Quia extat traditio de ſuffitu; traditur enim; ſicut de illo mane ſortiuntur, ita pariter veſperi ſortiuntur: dicam nonne extat traditio? Sicut pro hoc ſortiuntur mane, ita pariter veſpera ſortiuntur; & ſicut pro illo ſortiuntur mane, ita pariter veſpera ſortiuntur. Dicit R. Samuel bar R. Iſaac. Hic contendimus in Sabbatho, quandoquidem innovantur cuſtodiæ. Putandumne eſt, quod a principio multæ illis deſignarentur ſortitiones? Hinc omnes congiungebantur & qui in eo deſignatur mane deſignatur, & qui deſignatur veſpera deſignatur. Quarta; Novi cum veteribus. Miſna non eſt juxta mentem R. Elieſeris ben Jacob; traditur; R. Elieſer ben Jacob dicit; qui deferebat membra ad collem, idem offerebat ſuper altare. In quo conſiſtit controverſia? Hic putat; in multitudine populi honor regis; & ille putat; in loco Divinitatis non fit juxta morem terræ. Dicit Raba; R. Elieſer ben Jacob non ſentit idem, quod R. Jehuda; neque R. Jehuda idem quod R. Elieſer ben Jacob; ſi conjungantur ſortitiones; at ſi deprehendatur doctor, qui docet quinque, ſc. ſatitiones; Iſte non ſentit neque juxta mentem R. Elieſeris ben Jacob, neque juxta ſententiam R. Jehuda.

Ut clarius innoteſcat locus ſortitionum, accuratiſſime ſitus conclavis cæſi lapidis ex cap. 30. *Chanucath Abith Moſe Chapetz* illuſtratur. לשכת הגזית שמה סנהדרי גדולה של ע׳א יושבת בחציה שבחול שבקדש אין ישיבה בעזרה והיתה אבני גזית לכבודן של סנהדרין ולפי שחציה לחול עבדי לסהנדרין וחציה אחר לפייסות לכך צריך שתהיה גדולה ורחבה כאשר תוכל שארת כל הכהנים והסהנדרין ויתר העם המתאספים לקרוא את שמע כדתנן בפ׳ ד׳ דתמיד ואמרינן בפ״ק דיומא אמר אביי ש״מ ל׳ והגזית חציה בקדש וחציה בחול וש״מ שני פתחים היו לה א׳ פתוח לקדש וא׳ לחול דאי ס״ד כלה בקדש יושב במערבה והאמר מר אין ישיבה בעזרה וכו׳ ואי ס״ד כלה בחול פייס במזרחה וכו׳ כדהיתא התם והאי זקן יושב במערבה ר״ל לפי שהיו יושבים כחצי גורן היה אותו גורן לצד מערב של ל׳ הגזית ופניהם למזרח ופייס למזרחה עומדים צפופים במזרחה ופניהם למערב וממזרח ומערב

ראותו ל׳ הגזית קאמר כתב הרמב״ם ז״ל במסכת מדות וז״ל וכן נתבאר בגמרת יומא של׳ הגזית חציה קדש וחציה חול ויש לה ב׳ פתחים א׳ פתוח לקדש וא׳ פתוח לחול ושחציה של חול הוא לצד מערב ובאותה מחצה יכולין לשבת עכ״ד משמע שאינו מפרש האי בקדש כדקאמרי בעמרא דיומא דוקא בעזרה אלא שהיה חציה מקודש וכי האי גוונא כתב בחל׳ בית הבחירה חציה היה קדש וחציה היה חול ולא אמר בקדש וקשיא טובא לישנא דגמרא התם וכאשר הארכנו בסימן י״ט בל׳ המוקד ושם טרחתי ליישבו דהתם נמי קאמר קדש ולא בקדש עיין שם אבל בכאן לא ידעתי מאי קאמר ולא ארע לצייר חציה של חול לצד מערב וחציה של קדש לצד מזרח ולומר שהיתה כלה חוץ לעזרה אלא שחציה המזרחי היה פתוח לעזרה וחציה המערבי היה פתוח לחול לא נהיר ולא שכיר שבהדיא אמרינן ביומא אמר אביי ש״מ ל׳ הגזית חציה בקדש וחציה בחול וש״מ שני פתחים היו לה וכו׳ דמשמע שכרי שיהיה חציה בקדש לא סגי דפתוחה לעזרה כשפתוחה גם לחול אמנם לפי דעתו אפשר לומר דל׳ דגזית עצמה לא היתה כלה לשכה אחת אלא כותל בה היה מפסיק בין חציה שבקדש לחציה שבחול ואם כן חציה שפתוח לקדש נמסך אחר פתחו וחציה שבחול נמסך אחר פתחו וטעם עשיית הפייס בל׳ הגזית הואיל ויכולין לעשותו בעזרה עצמה פירשו התוספות ז״ל ביומא דאין דרך לעמוד בעזרה בלא מצנפת והיה צריך ליטול מצנפת של אחד מהם בפייסם ועוד שהיה אחוריהם אל היכל ה׳ שצריכים לעמוד כענול והכי נמי אשכחן התם מעשה שהיו שניהם רצים וכו׳ עמד ר׳ צדוק על מעלות האולם וכו׳ ופירוש רש״י על מעלות האולם בהר הבית מעלות הרבה בנה שם הירודוס והואיל ולא פי׳ דעל מעלות אולם דוקא יתיב ר׳ צדוק דהא אצל מזבח הוא מינה שמעינן דאסור לעמוד ואחוריו אל היכל ה׳ ואת אבתי היכי יתבי בל׳ הגזית בלא מצנפת בחציה שבקדש דהות כעזרה לכל הדברים יש לומר דאין לעמוד בעזרה בלא מצנפת משום דעתחזי בחציפות לפני היכל ה׳ אבל בלשכה דמוקפת מחיצות לא עקרי חציפות דאין רואין משם היכל ה׳. Conclave cæſi lapidis, ubi Syhedrium magnum 71. virorum conſidebat in dimidia parte, quæ ſita erat in profano, quia in ſancto non licebat ſedere in atrio, & exſtructum erat ex lapidibus cæſis ad decus Synhedrorum; & quoniam dimidium profanum inſerviebat Synhedris, & alterum dimidium ſortitionibus, idcirco neceſſe erat, ut eſſet maximum & latiſſimum, quod poſſet capere omnes Sacerdotes, & Synhedros; & præterea etiam illuc ſe recipiebant ad legendum Audi, ſicut traditur cap. IV. *Tamid*. Et dicimus

cap. 11. *Joma*; Dicit Abai; hinc constat, conclave cæsi lapidis, dimidium fuisse situm in sancto, & dimidium in profano; pariterque hinc constat, duas illi fuisse portas, alteram apertam in sanctum, & alteram in profanum; Si putas totum fuisse situm in sancto, senex sedebat in occidente? & dicit Mor; non licebat sedere in atrio &c. Et si putas totum fuisse situm in profano, sortitio fiebat in oriente? &c. ut ibi traditur. Et senex sedebat in occidente; i. e. quod considebant ad similitudinem dimidiæ areæ, & hæc area erat ad latus occidentale conclavis cæsi lapidis, & eorum facies conversæ ad orientem; & sortitio ad orientem; quia consistebant coarctati in oriente, & facies eorum erant conversæ ad occidentem; & dicitur de occidente & oriente ipsius conclavis cæsi lapidis. Scribit *Maimonides* f. m. in tractatu *Middoth* V. pariterque exponit in *Gemara Joma*, conclave cæsi lapidis, dimidium situm fuisse in sancto, & dimidium in profano, illique duas fuisse portas, alteram apertam in sanctam, & alteram in profanum; & dimidium profanum fuisse ad latus occidentale; atque in hoc dimidio sedere licuisse; hactenus ejus verba. Hinc constat, non definiri hoc, quod erat in sancto, sicuti dicitur in *Gemara Joma* l. c. præcise fuisse in atrio, sed fuisse dimidium sanctum. Hoc ne modo scribit in constitutionibus domus electæ sc. dimidium fuisse sanctum, & dimidium profanum? At non dicit in sancto. Plurima controversia ad lectionem *Gemaræ* eo loco, de qua re uberrime egimus cap. 19. in conclavi Mochad; & eo loco in eo statuendo multum laboravi. Etenim ibi quoque dicitur, sanctum, & non in sancto; vide ibi. Verum hic nescio, quid dicat; neque scio, quomodo possit efformari dimidium profanum ad latus occidentale, & dimidium sanctum ad latus orientale; si dicatur quod totum situm fuerit extra atrium; sed dimidium orientale fuerit apertum in atrium, & dimidium occidentale sit apertum in profanum. Non est neque memor, neque intelligens; quia aperte dictum est in *Joma*; Dicit Abai; Hinc constat, conclave cæsi lapidis, dimidium fuisse situm in sancto, & dimidium in profano; pariterque eruitur, duas illi fuisse portas &c. Intelligitur, quod satis sit, ut dimidium esset in sancto. Non est possibile fuisse apertum in atrium, cum esset apertum in profanum. Ceterum juxta ejus sententiam, potest dici, ipsum conclave cæsi lapidis totum non fuisse unum conclave, sed ibi fuisse murum, qui separaret inter dimidium, quod erat in sancto, & dimidium, quod erat in profano: si ita est; dimidium apertum in sanctum, sequebatur ejus portam, & dimidium, quod erat in profano, sequebatur ejus portam. Qua ratione fiebat sortitio in conclavi cæsi lapidis? Quandoquidem poterant fieri in ipso atrio; exponunt *Tosaphot* f. m. in *Joma* l. c. non consuevisse consistere in atrio sine cidari; at necesse erat, ut tolleretur cidaris ex uno illorum in sortitione; Et præterea dorsum convertissent ad templum Dei, cum in circulo constitissent. Sic etiam deprehenditur eo loco historia; cum duo currerent &c. stetit R. Sadoch super gradibus vestibuli &c. Et exponit *Raschi*, super gradibus vestibuli in monte domus; multos gradus ibi exstruxit Herodes. Neque exponit, quod super gradibus vestibuli præcise steterit R. Sadoch; ecce hoc erat prope altare. Hinc nobis constat, interdictum fuisse consistere, & convertere tergum ad templum Dei. Et si dixeris quomodo stare poterat in conclavi cæsi lapidis sine cidari in dimidio, quod situm erat in sancto, quod in omnibus rebus erat idem atrium? Dici potest, quod non consisterent in atrio sine cidari; quod viderentur comparere cum impudentia coram templo Dei; at in conclavi, quod parietibus circumdatum erat, non vocatur impudentia, quia inde non vident templum Dei. Tres tantum sortitiones sc. secundam, tertiam & quartam vidimus factas fuisse in conclavi cæsi lapidis, primam vero in domo incendii peractam fuisse multi Interpretes Judæi contendunt; *Mose Caphetz in Chanucat Abith* cap. 19. והרמבּ״ם לטעמיה דכל הפייסות הוו בל׳ הגזית כנראה בהל׳ בית הבחירה אבל התוספות ז״ל בפסקיהם על תמיד אמרו שפייס הראשון היה בבית המוקד ולפירוש הוה צריך מקצתו גם כן בקדש דבעינן פייס במקום קדש כדאמרינן ביומא וכדבריהם משמע ל׳ המשנה בהדיא בריש ס״א דתמיד שביותם בבית המוקד תנן הממונה בא ודפק עליהם והם פתחו לו אמר להן מי שטבל יבוא ויפיס הפיסו זכה מי שזכה בו ועל כרחין כל זה היה קודם הכנסה לעזרה דאמר כך אמר נטל את המפתח ופתח וכו׳ ונכנס מבית המוקד לעזרה וכו׳ ומכל שכן שלא באו עדיין ללשכת הגזית לעשות הפייס וכן פיר״ש המפרש וכן לשון הרא״ש ז״ל ולזה נטה רש״י ז״ל והושיב בית המוקד חציו בקדש ואת לימא שיכנסו לא מן הלשכות שבקדש לעשות

לעשות פייס מבלי שישימו חצי בית
המוקד בקדש ז"ל דלא סלקא דעתך שיוכלו
ליכנס שמה כל הכהנים המפייסין והן
קיטונות קטנות והאי דלא מני בית
המוקד בהדי לשכות שבעזרה לפי' רש"י
דלאו ל' מקרוא אלא בית כדקתנו ובית
גדול היה מכל מקום יש לדייק דלמאי
איצטריך שיהא חציו בקדש ויהא חציו
מקודש מדקתינן דלשכות הפתחות לקדש
ובנויות בחול תוכן קדש סגיא לן דבית
המוקד פתוח לעזרה ויהיה חציו נמסך אחר
פתחו ואולי שלזה כיון הרמב"ם איברא לאו
מלתא היא דהא ביומא גבי ל' הגזית
הוכחה לומר אף על גב שהיה לה פתח
לעזרה שתהוה חציה גם כן בעזרה כדי
שיהיה חציה מקודש לותבאר לנו מזה
שהלשכות שבנויות בחול ופתחות לקדש
תוכן קדש בנויות בקדש ופתוחות לחול
תוכן חול אבל הלשכות הבנויות בחול
ופתוחות לחול אע"פ שפתוחות גם לקדש
תוכן חול חצייה בקדש וחצייה בחול
ופתוחות לחול ולקדש הצי שבקדש נמכך
אחר פתחו וחצי שבחול נמסך אחר פתחו
וכי האי גוונא נמי במחילות דלא נתקדשו
אי פתוחות להר הבית ובתר פתחא
אזלינן נמי בהו בענין שאם המחילות
פתוחות לעזרה תוכן קדש כקדושת העזרה
ואם פתוחות להר הבית תוכן כקדושת הר
הבית אבל פתוחות חוץ להר הבית תוכן
חול גמור כך נראה מדברי רש"י ז"ל וכן
הדין נותן שיהא קדושת המחילות הולכת
אחר פתחיהם לא שנא בהר הבית או
בעזרה ותורהאחת ומשפט אחר לכלם מיהו
בפ"ק בתמיד פי' המפרש דדוקא בעזרה
אמרינן הכי אלא בהר הבית מחילו' הפתוחו'
לו לא נתקדשו כלל גם כקדושת הר
הבית ובשטתו הולך הרב בעל באר שבע
ועל זה נתקשה קושי גדולה ורם על
רש"י ז"ל בפי' אההיא דפסחים פו' ופ"ז אמר
ר' יוחנן מחילות לא נתקדשו שפירש
רש"י מחילות של תחת העזרה ולא
נתקדשו בקדושת העזרה עכ"ד הקשה עליו
דמשמע בפ' כיצד צולין והפירוש רש"י עצמו
שמחילות שתחת עזרה כשאינם פתוחות
לעזרה לא נתקדשו אפילו כקודשת הר
הבית ובעל קרי מותר ליכנס לשם ואם
כן מאי קאמר שלא נתקדשו בקדושת
העזרה אם אפילו בקדושת הר הבית
לא נתקדשו וכי האי גוונא קשה לו
בלשון התוספות שם עיין עליו אמנם
לפירושו קשה מאד מאד שאם ר' יוחנן
קאמר דוקא בפתוחות להר הבית ושלא
נתקדשו מכל וכל ועליו קאמר רש"י שבעל
קרי משתלח חוץ לב' מחנות ומותר ליכנס
בהן היכי הוה נכנס בהו אם הם מחילות
תחת העזרה והלא לא היה יכול ליכנס
אפילו בהר הבית ואכ"ג היכי הוה נכנס
במחילות דעזרה שהיו לפנים מהר הבית
שהרי במחילות שתחת העזרה ופתוחות
להר הבית עסקינן ולכן נוח לנו לפרש
דברי רש"י ותוספות כאשר אמרנו דלא
תקשי ועוד שלא יהו דברי רש"י סותרים

זה את זה ולכאן הדין נוטה דמה
הפרש יש בין הר הבית לעזרה לשנאמר
דמחילות פתחות לעזרה תוכן כעזרת
דבתר פתחא אזלינן אבל הפתוחות להר
הבית לא יהיו כהר הבית דלא אזלינן
בתר פתחא אלא דלעולם דאי הקאמר
ר' יוחנן מחילות לא נתקדשו בלשון כללי
אמר היננו לא נתקדשו בקדושת גנן
בכל מקום שהן כשאינן פתוחות לשם
כלומר אם הם תחת העזרה לא נתקדשו
בקדושתה כשאינן פתוחות לעזרה ואם
הם תחת הר הבית לא נתקדשו בקדושת
הר הבית אם אינן פתוחות להר הבית
ומייתו להא דר' יוחנן גבי שלוח בעל קרי
שמותר ליכנס במחילות דהר הבית דהיינו
במחילות שתחת הר הבית ופתוחות
לחוץ וכסיננגן זה יש להבין דברי רש"י
שם ובעל קרי משתלח חוץ לשני מחנות
ומותר ליכנס במחילות דהר הבית ע"כ
שר"ל במחילות שתחת הר הבית דאל"כ היה
לו לפרש ומותר ליכנס במחילות הפתוחות
להר הבית נהראוה שסמוך לזה קאמר גבי
לשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול וז"ל
ופתוחות לחול שאין להן פתח לעזרה
אלא להר הבית תוכו חול כקדושת הר
הבית ולא כעזרה דבתר פתיחה אזלינן
ע"כ ועוד שם גבי מחילות כתב וז"ל וכי
תניא ההוא דתוכן קדש בפתוחות לעזרה
להכי נקט פתיחות דבתר פתיחתן אזלינן
ע"כ וכן כתב בעל כסף משנה הא קמן
מבואר דבתר פתיחה אזלינן במחילות
נמי ואם פתחות להר הבית קדושתן כהר
הבית ואם כן לא קשיא מידי לא לרש"י
ולא לתוספות דכותיה סבירא להו ולא
תטעה לדברי הגמרה ובדברי רש"י ז"ל
שאמרי תוכן חול פתוחות לחול דלאו
היינו חול שבהר הבית לחול שחוצה לו
שקדושת הר הבית היא חול לערך העזרה
כאשר משמע בדבריו שהבאנו לעיל תוכו
חול בקדושת הר הבית וכאלה רבים וכן
בשער הניצוץ ופתח היה לחול והיה פתוה
להר הבית ועוד אל תקשה דקאמרי בגמרא
כי קאמר ר' יוחנן בפתוחות להר הבית
דמשמע דוקא במחילות הפתוחות להר
הבית קאמר ולאו בכללא איתמר
כדפרישנא ואכ"ג כי קאמר לה גבי שלוח
בעל קרי בהנהו קאמר דאין זו קשיא דהאי
דנקטו בגמרא הכי משום דהתם בלשכות
שתחת העזרה עסקינן ולפיכך תריץ
התם דבפתוחות להר הבית קאמר ולא
נתקדשו בקדושת העזרה כפירוש רש"י ולא
שר' יוחנן דוקא העזרה קאמר וכן נמי
בתר הכי ומקשנן והתניא ר' יהודה אומר
מחילות שתחת היכל חול ותריץ כי
תניא ההוא בפתוחות לחול וחול קרינן
להר הבית שפתוחות לו כפי' רש"י דהלל
כי תניא ההוא בפתוחות להר הבית ולא
לחול אלא דלישנא קמא נקט דתניא
מחילות שתחת ההיכל חול ואיהו נמי
נקט חול ודוק ואם כן לדברי רש"י בעל
קרי שהיה משתלח חוץ לב' מחנות לא
היה נכנס במחילות הפתוחות להר הבית

וכההוא דבית המוקד הידה הולך במשובה שתחרת הבירה הקילו לפי שנטמא בפנים כדברי הרע״ב סוף פ״ק דמדות ועוד אולי שהמחילה ההוא היתה תחת הר הבית שהוא חול גמור ופתוחה חוץ להר הבית דבכי האי גוונא היא חול אע״פ שפתוחה גם לקדש כמו שהוכחו לעיל אמנם כנגין ועליות דין אחד יש בהם ולאו בתר פתחא אזלינן בהוי אלא אם שיים לקרקע העזרה או לאו כאשר תראה ב״פ כיצד צולין בגמרא וכאשר נביא בסימן כ״ז ולהרר״ש בזה דעת אחרת עיין שם. Et *Maimonides* juxta suam sententiam putat omnes sortitiones factas fuisse in conclavi cæsi lapidis; uti videre est in constitutionibus domus electæ. At *Tosaphot* f. m. in decisionibus in *Middoth* dicunt, primam sortitionem factam fuisse in domo ardoris; & juxta hanc expositionem, oportet ejus dimidiam partem pariter fuisse sitam in sancto; quia oportebat fieri sortitionem in loco sancto, uti dictum est *Joma* cap. II. Et secundum eorum verba eruitur perspicue ex *Misna* in principio cap. I. *Tamid* ubi traditur, quod cum essent in domo ardoris, præfectus veniebat, & pulsabat ad eos, illi autem aperiebant ipsi; Dicebat illis; qui lavit, veniat, & sortiatur; sortiebantur, & dignus habitus est, qui dignus habebatur &c. Necessario hæc omnia perficiebantur, antquam ingrederetur in atrium; Posthæc enim dicitur; accipiens clavem aperiebat & ingrediebatur de domo ardoris in atrium &c. Et multo magis non venerint in conclave cæsi lapidis ad perficiendam sortitionem; & sic interpres exponit; Atque idem sentit Arasc f. m. Ad hoc quoque inclinat Raschi f. m. qui dimidium domus ardoris collocat in sancto; At si dicas; dicendum est, quod ingrederentur in aliquod ex conclavibus, quæ sita erant in sancto, ad perficiendam sortitionem, ita ut nulla sit ratio, quare collocetur dimidium domus ardoris in sancto; dici potest neque enim potes existimare, quod possent illuc ingredi omnes sacerdotes; etenim illa erant cubicula parva. Quod vero domus ardoris non sit numerata cum conclavibus, quæ erant in atrio, secundum expositionem *Raschi*; ratio est, quod non appelletur conclave, sed domus; sicut traditur; & domus magna erat. Omnino perscrutandum est, qua die causa necesse sit, ut dimidia fuerit in sancto, & esset dimidia sancta. Accepimus; quod conclavia si aperta essent in sanctum, & exstructa in profano, spatium eorum interius esset sanctum; satis nobis est, quod domus ardoris fuerit aperta in atrium; & ejus dimidia pars sequatur portam. Tamen res ponderanda est. Quia in *Joma* c. I. de conclavi Gazith probatur, dicendo, quamvis sit illi porta in atrium; ut pariter sit dimidium in atrio, ut ejus dimidium sit sanctum. Et hinc nobis hoc probatur; quod conclavia si constructa sint in profano, & aperta sint in sanctum, eorum spatium interius est sanctum, si exstructa in sancto, & aperta in profanum, eorum spatium interius est profanum. Verum conclavia exstructa in profano, & aperta in profanum, quamvis aperta sint in sanctum, eorum spatium interius est profanum; si dimidium in sancto, & dimidium in profano, & aperta sint in profanum, & in sanctum, dimidium in sancto sequitur ejus portam, pariterque dimidium in profano sequitur ejus portam; Istene quoque modus usurpatur in specubus quæ non sint sanctificatæ, si apertæ sint in montem domus? In his quoque post portam procedimus. Si v. g. specus apertæ sint in atrium, earum spatium interius erit sanctum juxta atrii sanctitatem; si vero apertæ in montem domus, earum spatium interius erit sanctum, juxta sanctitatem montis domus, si vero apertæ extra montem domus, earum spatium interius erit perfecte profanum; Atque ita apparet ex verbis *Raschi* f. m. pariterque ratione demonstratur, quod sanctitas specuum sequatur earum portam. Non est discrimen in monte domus, aut in atrio. Una lex & unum judicium est omnibus. Hinc cap. I. *Tamid* clare exponitur, quod solum de atrio ita dictum sit; verum in monte domus, specus in illum apertæ nunquam omnino sanctificatæ sunt juxta sanctitatem montis domus. At recedit Rab autor operis באר שבע, & in hoc opponit oppositionem magnam, & validam contra *Raschi* f. m. in ejus commentario in cap. 6. & 7. *Pesachim*. Dicit R. Jochanan; specus non sunt sanctificatæ; exponit *Raschi*, quæ sunt infra atrium, non sunt sanctificatæ juxta sanctitatem atrii: hactenus ejus verba. Oppositio contra illum; constat ex cap. 6. Pesachim, & ipse *Raschi* exponit, quod specus infra atrium, quæ non sunt apertæ in atrium, non sunt sanctificatæ vel juxta sanctitatem montis domus, & illuc seminifluo ingredi licet; si ita est, quid dicit, quod non sint sanctificatæ juxta sanctitatem atrii, si vel juxta sanctitatem montis domus non sunt sanctificatæ? Et hoc modo opponitur ex sententia *Tosa-*

Tosaphot; ibi vide: ceterum ejus expositioni vehementer opponitur; in hoc R. Jochanan solum loquitur de specubus apertis in montem domus, quod nullo modo sanctificatæ sint; & ibidem dicit *Raschi*, quod illuc liceret ingredi seminifluo, quamvis extra duo castra emittatur; quomodo in illas ingredietur, si illæ specus sitæ sint infra atrium, cum non posset ingredi vel in montem domus? Et deinde quomodo ingredietur in specus atrii, quæ monte domus erant interiores? Ecce agitur de specubus, quæ sitæ erant infra atrium, & erant apertæ in montem domus. Qua de re facile nobis erit explicare verba *Raschi*, & *Tosaphoth*, sicut diximus; non est oppositio. Præterea verba *Raschi* non se mutuo destruunt; & hinc inclinat judicium. Eo quod sit discrimen inter montem domus & atrium; quando dicitur; specus si apertæ sint in atrium, earum spatium interius est idem ac atrium, post portam procedimus; verum si apertæ sint in montem templi, non erunt sicut mons templi; non enim procedimus post portam. Sed semper dicit *R. Jochanan*, specus non sunt sanctificatæ; generaliter loquitur; sc. quod non sint sanctificatæ juxta sanctitatem tecti. Omnimodo sunt, quasi non sint apertæ in illum locum; i. e. si sitæ sint infra atrium, non sunt sanctificatæ juxta ejus sanctitatem, quasi non essent in atrium apertæ; Si vero sitæ sint infra montem templi, non sunt sanctificatæ juxta sanctitatem montis templi; si non fuerint apertæ in montem templi. Et ex his, quæ adducit R. Jochanan de emittendo seminifluo, cui liceat ingredi in specus montis templi, i. e. in specus, quæ sitæ sint infra montem templi, & foris apertæ sint; Et juxta hanc lectionem possunt intelligi verba *Raschi* in eo loco, ubi dicitur: & seminifluo, qui extra duo castra emittebatur, licebat ingredi in specus apertas in montem domus; hactenus ejus verba; exponendum est in specus, quæ sitæ erant infra montem domus; ita exponenda ejus verba; & licebat ingredi in specus apertas in montem domus: videtur ex eo quod proxime sequitur, quod loquatur de conclavibus exstructis in sancto, & apertis in profanum; & hic est sensus: & apertis in profanum, quia illis non erat porta in atrium; sed in montem domus, earum spatium interius erat profanum juxta sanctitatem montis domus, non vero juxta atrium, quia post portam procedimus; hactenus. Et præterea ibidem de specubus scribit; & hic est sensus. Est ne traditio, quod earum spatium interius sit sanctum, quasi apertæ sint in atrium? Ideo tenet apertas, quia post earum portas procedimus; hactenus. Pariter scribit autor *Cesepb Misnæ*; ulterius demonstrabitur, quod vel in specubus sequimur portam; & si apertæ sint in montem domus, sanctificatæ sunt juxta montem domus; si ita sit: nulla est oppositio, neque contra *Raschi*, neque contra *Tosaphoth*; quia idem sentiunt; neque erres in verbis *Gemaræ*, neque in verbis *Raschi* f. m. quod dixerint; earum spatium interius est profanum; si apertæ sint in profanum; non in profanum, quod erat in monte domus, sed in profanum, quod extra illum erat; nam sanctitas montis domus erat profana, comparatione habita ad atrium; sicut constat ex verbis, quæ supra adducta sunt; ejus spatim interius est profanum juxta sanctitatem montis domus; Et multa hujusmodi; Pariterque de porta aperta in profanum; & erat aperta in montem Domus. Et præterea ne est oppositio, quod dicitur in *Gemara*; etenim loquitur R. Jochanan de apertis in montem domus; constat, quod solum loquatur de specubus apertis in montem domus. non vero generaliter dictum est; uti expositum est. Et posthæc quoniam loquitur de emittendo seminifluo, de illis loquitur; hæc non est oppositio quia ratum habetur in *Gemara*, quod ibi agatur de conclavibus infra atrium exstructis; ideoque explicatur, quod ibi loquatur de apertis in montem domus; neque sunt sanctificata juxta sanctitatem atrii secundum expositionem *Raschi*. Neque R. Jochanan de atrio duntaxat loquitur; atque ita pariter postea hoc modo. Et opponitur; Nonne traditio exstat? R. Jehuda dicit; specus, quæ sitæ sunt infra templum, sunt profanæ; At solvitur quæstio; in hac traditione agitur de apertis in profanum; & profanum appellamus montem domus; sc. specus in illum aperatas juxta expositionem *Raschi*; & hoc postea probatur: in hac traditione agitur de apertis in montem domus, non vero in profanum; sed prima locutio recipitur; traditur enim; specus apertæ infra templum, sunt profanæ; & ipse quoque tenet profanas. Et advertendum est; si ita est, juxta verba *Raschi*, seminifluus, qui emittitur extra duo castra, non poterit ingredi in specus apertas in montem domus, & in ipsa domo ardoris egrediebatur per circuitum, qui erat

sub

ſub Bira. Allevarunt; quia intus ſe polverat, juxta verba *Bartènoræ* in fine cap. 1. *Middoth*. Et præterea hæc ſpecus ſita erat ſub monte domus, qui locus erat perfecte profanus; & quod apertum erat extra mortem domus hoc modo erat profanum, quamvis pariter apertum eſſet in ſanctum, uti ſupra probatum eſt; equidem in tectis & cœnaculis una eademque lex erat; neque in his poſt portam procedimus; ſive ſint æqualia ſolo atrii, ſive non; ſicuti videre eſt in cap. *6. Peſachim* in *Gemara;* & ſicuti actum eſt in cap. 27. At *Arras* in hoc aliter ſentit; Vide illic.

II. Suffitum matutinum inter incendendas lucernas adolendum fuiſſe Judæi Interpretes probare conantur ex xxx. *7. Exod.* והקטיר עליר אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה. *Et adolebit incenſum ſuper eo Aaron ſuave fragrans mane, mane. Quando componet lucernas incendet illud*. Et *Targum*. ויקטר עלוהי אהרן קטורת בוסממין בצפר בצפר באתקנתיה ית בוציניא יקטרינה. *Et adolebit ſuper illo Aaron ſuffitum aromatum mane, mane, quando diſponet lucernas adolebit illum. Babyl. Joma* 14. 2. ומקטיר את הקטרת ומטיב את הנרות אלמא קטרת ברישא והדר נרות ורמינהי מי שזכה בדשון מזבח הפנימי ומי שזכה במנורה ומי שזכה בקטרת אמר ר׳ הונ׳ מאן תנא תמיד ר׳ שמעון איש המצפה הוא והא איפכא שמעינן ליה דתנן בא לו לקרן מזרחית צפונית נותן מזרחה צפונה מערבית דרומית מערבה נותן דרומה ותני עלה ר׳ שמעון איש המצפה משנה בתמיד מזרחית צפונית נותן מזרחה צפונה מערבית דרומית נותן מערבה ואחר כן נותן דרומה אלא אמר ר׳ יוחנן מאן תנא סדר יומה ר׳ שמען איש המצפה והוא ורמי סדר יומא אסדר יומא דתנן פייס השני מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן אה המנורה מי מעלה אברים לכבש פייס השלישי חדשים לקטרת באו הפיסו אמר אביי לא קשיא כאן בהטבת שתי נרות כאן בהטבת חמש נרות למימרא דבקטור׳ מפסיק להו והא אביי מסדר מערכה משמית דגמרא ובדם התמיד מפסיק להו אמרי לא קשיא ההיא לאבא שאול הא לרבנן דתניא לא ייתיב את הנרות ואחר כך יקטיר אלא יקטיר ואחר כן ייטיב אבא שאול אומר מטיב ואחר כך מקטיר מ״ט דאבא שאול דכתיב בבקר בבקר בהטיבו את הנרות והדר יקטירנה ורבנן מאי קאמר רחמנא בעידן הטבה תהא מקטר קטרת דאי לא תימא הכי בין הערבים דכתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה הכי נמי דברישא מדליק נרות וחדר מקטיר קטרת של בין הערבים ופי תימא הכי נמי והתניא מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב ועד בקר דבר אחר מערב עד בקר אין לך עבודה שכשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד אלא מאי קאמר רחמנא בעידן הדלקה תהא מקטר קטרת הכא נמי בעידן הטבה תהא מקטר קטורת ואבא שאול אמר לך שאני חתם דכת׳ אותו רב פפא אמר לא קשיא הא רבנן הא אבא שאול במאי אוקימתה למתניתי׳ דהכא כרבנן פייס כאבא שאול אימ׳ סיפא הביאו לו את התמיד קרצו ומרק אחר שחיטה על ידו נכנס להקטיר את הקטרת ולהטיב את הנרות אתאן לרבנן רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול אמר לך ר׳ פפא אין רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול בשלמא אביי לא אמר כרב פפא רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול לא מוקים לה אלא ר׳ פפא מא׳ טעמא לא אמר כאביי אמר לך תנא ברישא הטבת שתי נרות והדר הטבת חמש נרות ואביי אמר לך אורויי בעלמא הוא דקא מורי יסדרא הא הדר תני לה. Et adolebat ſuffitum, & diſponebat lucernas; Igitur ſuffitus in principio, & poſtea lucernæ. At opponitur; & qui deſignatur ad decinerandum altare interius, & qui deſignatur in candelabro, & qui deſignatur in ſuffitu. Dicit R. Huna, hic doctor Tamid eſt R. Simeon vir ex Miſpa; at ecce in contrarium audivimus; traditum enim eſt; veniebat ad cornu orientale aquilonare, ſpargebat ad angulum orientalem apuilonarem; ad cornu occidentale auſtrale, ſpargebat ad angulum occidentalem auſtralem; & de eo tradit R. Simeon vir ex Miſpa in Miſna *Tamid*; veniebat ad cornu orientale aquilonare, ſpargebat ad angulum orientalem aquilonarem; ad cornu occidentale auſtrale, ſpargebat ad angulum occidentalem, & poſtea ſpargebat ad auſtralem. At dicit R. Jochanan; Hic doctor in ordine *Joma* eſt R. Simeon vir ex Miſpa, & opponit ordinem *Joma* ordini *Joma*; Traditur; ſortitio ſecunda; quis mactaret, quis ſpargeret, quis decineraret altare inferius, quis decineraret candelabrum, quis afferret membra ad collem. Sortitio tertia. Novi ad ſuffitum veniant, & ſortiantur. Dicit R. Abai; Non eſt oppoſitio; Hic agitur de præparatione duarum lucernarum, & illic de præparatione quinque lucernarum; dicemus quod in ſuffitu interrumperet, & ecce Abai diſponit ordinem ex recepta traditione; & in ſanguine ſacrificii jugis interrumpit; dixerunt; non eſt oppoſitio; hoc juxta mentem Aba Saul, & illud

illud juxta ſententiam ſapientum ; extat enim traditio; adolebit, & poſthæc præparabit lucernas ; Aba Saul dicit ; præparabit, & poſthæc adolebit. Qua ratione movetur Aba Saul? ex eo quod ſcriptum eſt? *Mane mane, quando componet lucernas, & poſtea incendet illud*. Quænam ratio ſapientum? Dicit textus; quando diſponet, adolebit ſuffitum; niſi velis dicere; ſic inter veſperas, quia ſcriptum eſt *Exod.* xxx. 8. *Et quando collocabit Aaron lucernas ad veſperam, uret thymiama*; Sic etiam in principio accendet lucernas, & poſtea adolebit ſuffitum inter veſperas. Et ſi dicas ita eſſe. Nonne extat traditio; *a veſpera uſque mane?* Indenda eſt menſura, ut continuo ardeat tota nocte, a veſpera uſque mane. Altera explicatio; *a veſpera uſque mane*, ne tibi ſit aliud miniſterium, quod legitimum ſit a veſpera uſque mane, niſi hoc duntaxat. Sed quid dicit textus? quod tempore accenſionis lucernarum adoleat ſuffitum. Hic quoque tempore præparationis adolebit ſuffitum. Et Aba Saul tibi dicit; differens eſt; ſcriptum eſt enim אותו R. Papa dicit; non eſt oppoſitio; Hoc docent ſapientes, & illud Aba Saul? Quem ſtatuiſti eſſe autorem hujus Miſnæ? Sapientes? Et ſortitionis? Aba Saul? Vide finem. Adduxerunt illi ſacrificium juge, & poſt muctationem manu ſua peractam ingrediebatur ad adolendum ſuffitum, & præparandas lucernas. Dicemus igitur, principium & finem docere ſapientes, & medium Aba Saul? Dicit tibi R. Papa; ſic eſt; principium & finem docent ſapientes, & medium Aba Saul. Conceditur, quod Abai non dicit juxta mentem R. Papa, principium & finem eſſe ſapientum, & medium Aba Saul. Non ſtatuit. Sed R. Papa qua ratione non dicit juxta mentem Abai? Dicit tibi doctor; in principio præparabat duas lucernas, & poſtea quinque; & Abai tibi dicit; nihil aliud intelligit, quam demonſtrare miniſteria, & eorum ordinem, poſtea exponit. Ubi *Raſchi*

הרשים כהנים שלא הקטירו קטורת מימיהם יתקבצו כולן לכאן לגורל הקטורת אבל לא ישנים דאמ׳ לקמן מעולם לא שנה בה אדם לפי שהיתה מעשרת שנ׳ ישימו קטורה באפיך וכתיב בתריה ברך ה׳ חילו מכל מקום שמעינן מינה הטבת הנרות קודמת לקטורת כאן בהטבת שתי נרות וכו׳ לקמן בפ׳ ג׳ אמרינן שמפסיק בהטבת הנרות משהטיב חמש פוסק ומתחיל עד שנעשה עבודה אחרת בבתים והוזר ומטיב שתים ופליגי אבא שאול ורבנן איכ׳ למאן דאמ׳ בקטורת מפסיק להו ואיכ׳ למאן דאמ׳ בשחיטת התמיד וזריקת דמו מפסיק להו ולקמן מפרש טעמא דהפסקה דתנא דידן סביר׳ ליה בקטור׳ מפסיק להו הילכך הא דקתני קטורת ברישא בהטב׳ שתי נרות קא׳ והא דתנן הטבה ברישא בהטבת חמש ראשונות קאמ׳ והא אביי לקמן בפ׳ ג׳ מסדר בנירשי דסדר מערכת עבודת כל יום ויום משמיה דגמרא דבר מקובל מכל בני הישיבה שיקבלו מרבותיה׳ לא ייטב שבעתן ואח׳ כך יקטיר אלא יקטיר באמצע ואח׳ כך ינמור הטבת שתים והא ליכא למי׳ יקטיר תחילא ואח׳ יתחיל להטיב קאמרי רבנן דהא קיימא לן דבעי הפסק׳ וכל עבודות סדורו׳ זו אחר זו על פי הכתובי׳ לקמן במילת׳ דאביי ואי אפש׳ להקטיר עד לאחר זריקת דם התמיד ואי אמרת קטור׳ קודמת להטבת הנרות אין לך עוד עבודה להפסיקו בה אבא שאול אומ׳ מטיב את כולם קודם להקטר׳ והפסקה בדם התמיד מערב עד בקר בנרות כתיב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר תן לו למנור׳ שמן כדי שיהא דולק כל הלילה ושיערו חכמי׳ חצי לוג לכל נר ונר ויש בו כדי להדלי׳ כל הלילה של תקופ׳ טבט ואם יותיר בקצרה יוהי׳ אין לך עבודה כשירה כלומר אין לך עבודת יום כשירה אחר הדלקתן דדריש הכי אותו מערב לא אח׳ מערב עד בקר דכתיב אותו כדפרישית ועל כרחך בעידן הדלקה תהא מקטרא קטורת קאמר אבל שחרית כסדר משמעו של מקרא סדר העבודה בהיתיבו והדר יקטירנה רב פפא אומר לא קשיא סדר יומא אסדר יומא וכו׳ בהטבת שתי נירות והא דתנן וקטורת ברישא אבא שאול למתניתין דהכא דפירקי׳ קמא פייס דמותני׳ דפייסו׳ השנויה בפ׳ שני דקתני קטורת לבסוף דאבא שאול אימא סיפא דסדר יומא קתני בפ׳ שלישי הביאו לו את התמיד לכהן גדול ביום הכיפורים קרצו חתכו חתך בו הבשר שחיטה ברוב שנים ולא כולן לפי שצריך הוא עצמו למהר וליטול מזרק לקבל הדם שכל עבודה יום הכפורים אינה כשירה אלא בו להטיב את הנרות ועל כרחך בשתי האחרונות קאמר דליכא למאן דאמר קטורת קודמת לחמש הנירות רישא וסיפא דסדר יומא רבנן וכו׳ בתמיה דאוקי אביי מתניתין דפ׳ קמא בטיבת שתי נירות ודפ׳ שני בהטבת ה׳ נרות ואביי אמר לך האי פרק קמא דקתני כל שבעת הימים הוא זורק כו׳ לאו ביום הכיפורים קאי ולא קפיד אסידרא אלא אורויי בעלמ׳ מיירי ומלמדינו שצריך כהן גדול להיות עסוק בעבודה כל שבעה כדי שיהא רגיל ומזומן בה ביום הכפורים סדרא דיומא הדר תני לה לכך שנה בפרק שני הטבת חמש ובפרק ג׳ שנה בהטבת שתים.

Novi Sacerdotes, qui nunquam in diebus ſuis ſuffitum adoleverint, illuc congregabantur ad ſortiendum ſuffitum, non

non vero veteres; dicitur enim posterius, nemo unquam in eo iterabit, quia ditescit; dictum est enim *Deuter.* XXXIII. 11. *ponent thymiama in furore tuo*. Et postea. *Benedic Domine fortitudini ejus*. Omnino hinc intelligimus, quod præparatio lucernarum præcederet suffitum. Hic agitur de præparatione duarum lucernarum &c. Ulterius dicitur in cap. I. 11. quod interrumperent in præparatione lucernarum; postquam præparaverat quinque, interrumpebat, & exspectabat, donec interea perficeretur aliud ministerium, atque iterum duas præparabat. Controvertunt Aba Saul, & Sapientes; &c. Sunt qui putant juxta mentem illius, qui dicit, quod in suffitu interrumperet; & sunt qui putant juxta opinionem illius, qui dicit, quod in mactatione sacrificii jugis, & in adspersione ejus sanguinis interrumperet; & ulterius exponitur causa hujus interruptionis; & doctor noster putat, quod in suffitu interrumperet; & ulterius quando docet suffitum in principio, de præparatione duarum lucernarum loquitur. Et ecce traditum est; præparabat in principio, de præparatione quinque primarum loquitur. Et ecce Abai ulterius in cap. III. disponit in lectionibus dispositionis ordinis ministerii quotidiani. משמיה דגמרא; sc. res accepta ab omnibus filiis Academiæ, qui a magistris suis acceperunt. Non præparabit omnes septem, & postea adolebit, sed in medio adolebit, & posthæc perficiet duarum præparationem. Et ecce non est dicendum, quod a principio suffitum adoleat, & posthæc incipiat præparare lucernas; dixerunt sapientes; ecce nobis constat, quod esset interrumpendum, & quod omnia ministeria, alterum post alterum ordinarentur ex eo, quod ulterius scribitur in sententia Abai; & est impossibile, quod adoleret, nisi postquam adspersus esset sanguis sacrificii jugis. Si dixeris; suffitus præcedebat præparationem lucernarum; non erit tibi aliud ministerium, in quo possit interrumpi. Aba saul dicit; præparabit omnes ante adolitionem suffitus, & interrumpet in sanguine sacrificii jugis. *A vespera usque ad mane*: de lucernis scriptum est; *Et disponet illud Aaron & filii ejus a vespera usque ad mane*. Danda est candelabro mensura, ut ardeat tota nocte; & metiti sunt sapientes dimidium logi pro singulis lucernis, quod satis erat, ut arderent tota nocte æquinoctii Thebet, sc. Septembris; si supererit, cum brevitate supererit. Non est tibi ministerium legitimum; sc. non est tibi ministerium legitimum post earum accensionem. Sic exponitur אותו a vespera usque ad mane, non post vesperam ad mane; scriptum est enim אותו, sicut expositum est. Et necessario tempore accensionis, dicitur, quod adoleatur suffitus. At mane juxta dispositionem ex sensu literali eruitur ordo ministerii in disponendis; & postea, adolebit. R. Papa dicit, non repugnat ordo *Joma* ordini *Joma* &c. in præparatione duarum lucernarum, & ecce traditum est, & suffitus in principio, juxta sapientes; & ecce traditum est; lucernæ in principio, juxta Aba Saul. Hæc Misna spectat ad caput primum; sortitio; Misna sortitionis secundæ in capite secundo, quod doceat suffitum in fine, juxta Aba Saul. Dicam finem ordinis *Joma* doceri in capite tertio; adduxerunt sacrificium juge ad summum sacerdotem in die expiationum; mactabat, abscindebat; mactatio enim legitima erat in maxima parte signorum quia necesse erat, ut ipsemet festinaret, & transferret craterem ad recipiendum sanguinem, quia totum ministerium diei expiationum non erat legitimum nisi per illum. Ad præparandas lucernas; necessario de duabus postremis loquitur, quod est juxta mentem ejus, qui dicit, quod suffitus præcederet quinque lucernas. Principium & finis ordinis *Joma* est Sapientum? &c. cum admiratione; quod statuit Abai Misnam primi capitis in præparatione duarum lucernarum; & Misnam secundi capitis in præparatione quinque lucernarum. Et Abai tibi dicit, quod in primo capite doceatur ministerium omnium septem dierum; Ille adspergebat &c. non vero ministerium diei expiationum, neque sollicite attendit ad ordinem, sed intelligit, quod vulgo non serio loquantur; sed tantum ut doceamur, ut necesse esset, ut summus sacerdos esset occupatus in ministerio totius septidui, & promtus, & præparatus in illo in die expiationum; ordinem *Joma* postea docet; idcirco variat in capite secundo præparationem quinque lucernarum, & in capite tertio variat duarum præparationem. *Babyl. Joma* iterum 33. אביי מסדר מערכה משמ׳ הגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטרת מערכה שני׳ של קטרת קודמת לסידו׳ שני גזירי עצי׳ וסידור שני גזירי עצים קודמת לדישון מזבח הפנימי ודישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמ׳ נרות והטבת חמש נרות קודם לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת

והטבת שתי נרות קודם לקטורת וקטורת
קודם לאיברים ואיברים למנח' ומנח'
לחביתין וחביתין לנסכין ונסכין למוספין
ומוספי' לבזיכין ובזיכין לתמי' של בין הערבי'
שנ' והקטי' עלי' חלבי השלמי' עליה השלם
כל הקרבנות כולן א' מר מערכה גדולה
קודמת למערכה שניה של קטרת מנאלן
דתני' היא העולה על מוקד' על המזב'
כל הלילה זו מערכה גדולה ואש המזבח
תוקד בו זו מערכה שניה של קטרת ואיפוך
אנא מסתברה מערכה גדולה עדיפה שכן
כפרתה מרובה אדרבה מערכה שניה עדיפא
שכן מכניסין ממנה לפני' אפי' הכי כפרתה
מרובה עדיפא ואיב' אימ' לא משכחת
עצים למערכה שניה מי לא מעייל
ממערכה גדולה מערכ' שני' של קטר'
קודמת לסידור שני גזירי עצים מנלן דכת'
ובער עלי' הכהן עצי' בבקר בבקר עלי' ולא
על חברתה מכלל דאיתה לחברת והאי
עליה מיבעי לי' לגופיה תרי עליה כתיב
סידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח
הפנימי אע״ג דהכא כת' בבקר בבקר והכ'
כתיב בבקר בבקר אפי' הכי מכשיר עדיף
מכשיר מאי ניהו שני גזירי עצים והא
אמר' שני גזירי עצים למערכה גדולה
אזלי אמ' ר' ירמיה שום עצים רבינא
אמר הואיל והתחי' במערכה גומר ר' אשי
אמ' אי לא משכח עצים למערכה שני'
מי לא מעייל ממערכה גדולה ודישון מזבח
הפנימי קודם להטבת חמש נרות מ״ט
אמר אביי גמרא גמירנא סברא לא ידענא
ורבא אמר כרי' לקי' דאמר ריש לקיש אין
מעבירין על המצות וכי עייל להיכל במזבח
פגע ברישא דתניא שולחן בצפון משוך
מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה
בדרום משוכ' מן הכותל שתי אמות
ומחצה מזבח ממוצע ועומד באמצע ומשוך
כלפי חוץ קימעא ונוקמי' להדיה כיון דכת'
ואת המנורה נכח השלחן בעינן דחזו
ההדדי אמר רבא שמע מינה מדרי' לקיש
עבורי דרעא אטוטפתא אסור היכי עביד
מדרעא לטוטפתא והטבת חמש נרות קודם
לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת
שתי נרות מ״ט אמר אביי ההוא דבבקר
בבקר דשני גזירי דלא צריכי שרינהו להכ'
חד שדיי' להטב' חמש נרות דליקדמי' לדם
התמיד וחד שדיה לדם התמיד דנקדמי'
להטבה שתי נרות חד שדייה להטבת חמש
נרות דניקדמי' לדם התמיד דהכא תרי חד
שדי' לדם התמיד דנקדמי' להטבת שתי
נרות אע״ג דהכא תרי והכא תרי מכפר
קדיף אמר ליה ר' פפא לאביי אימא חד
שדיי' לדישון מזבח הפנימי דנקדמי' לדם
התמיד הכא תלתה והכא תרי וחד שדייה
לדם התמיד דנקדום להטבת חמש נרות
דאע״ג דהכא תרי והכא תרי מכפר עדיף
אם כן אפסוקי במאי מפסק להו והניחא
לריש לקיש דאמ' למה מטיבין וחוזרין
ומטיבין כדי להרגיש כל העזרה כולה
שפיר אלא לר' יוחנן דאמר בבקר בבקר
חלקהו לשני בקרי' מאי אינא למימר אמר
ליה רבינא לרב אשי האי בבקר בבקר
דעצים מי מייתר הא מיבעי ליה לגופיה
דקאמ' רחמנא נקדמו למערכה שנייה של
קטרת אמר ליה ולאו מי אוקימנ' עליה
ולא על חבותה מכלל דאיתה לחברת' מאי
שנא דעביר הטבת חמש נרות ברישא
נעביד הטבת שתי נרות ברישא כיון
דאתחיל בהו עביד רוב' ונעבי' שית אמר
קרא בהיטיבו את הנרות יקטירנה ואין
נרות פחותו' משנים והטבת שתי נרות
קודמ' להקטורת דאמ' קרא בהטיבו את
הנרות והדר יקטירנה וקטרת לאיבריה
דתניא יוקדם דבר שנ' בו בבקר בבקר
לדבר שלא נאמר בו אלא בקר אח' בלבד
ואיברי' למנחה דתני' מנין שלא יהא
דבר קודם לתמיד של שקר ת״ל וערך
עליה העולה ואמר רבא העולה היא עולה
ראשונה ומנחה לחביתין עולה ומנחה
וחביתין לנסכים שום מנחה ונסכים
למוספין זבח ונסכים ומוספין לבזיכין והתניא
בזיכין למוספין תנאי היא אמר אביי
מסתברא כמאן דאמר מוספין קודמין
לבזיכין לאו מי אמרת בבקר בבקר להקדי'
הכא נמי ביום ביום לאחר מ״ט דמאן
דאמר בזיכין קודמין למוספין גמר חוקה
חוקה מחביתין אי מהתת גמר לינמרה
לכולה מילתא מהתם להבי אהני ביו' ביום
לאחר קטרת של שחר היתה קרבה בין
דם לאיברים וכו' מני אי רבנן בין דם
לנרות מיבעו ליה אי אבא שאול בין נרות
לאיברים מיבעי ליה לעולם רבנן היא
ובסידרא לא קא מיירי. Abai disponebat ordinatim [ministeria] ex recepta traditione ; & juxta opinionem Aba Saul, strues magna præcedebat struem secundam suffitus, strues secunda suffitus præcedebat dispositionem duorum segmentorum lignorum, & dispositio duorum segmentorum lignorum præcedebat decinerationem altaris interioris, & decineratio altaris interioris præcedebat preparationem quinque lucernarum, & præparatio quinque lucernarum præcedebat sanguinem sacrificii jugis, & sanguis sacrificii jugis præcedebat præparationem duarum lucernarum, & præparatio duarum lucernarum præcedebat suffitum, & suffitus præcedebat membra, & membra munus, & munus crustula, & crustula libamina, & libamina sacrificia addititia. Et addititia acerras, & acerræ sacrificium juge vespertinum; dictum est enim; *Levit.* VI. 12. *& adolebit super eo adipes pacificorum* ; super eo perficiet omnia sacrificia. Dicit Mor; strues magna præcedebat struem secundam suffitus; unde probatur? Ex eo quod scriptum est ibid. העולה על מוקד' על המזבח כל הלילה, hæc est strues magna; ואש המזבח תוקד בו; hæc est strues secunda suffitus. At ego possum in contrarium sentire ex ea ratione, quod strues magna præcellat, eo quod

sit amplior ejus expiatio; At contra ; strues secunda præcellet, quia ex ea in adytum inferunt; Cum ita sit ejus expiatio amplior, præcellet. Aut ego dicam, si non deprehendantur ligna pro strue secunda. Nonne poterit inferre ex strue magna ? Strues secunda suffitus præcedebat dispositionem duorum segmentorum lignorum ; unde probatur ? ex eo quod scriptum est ibid. ובער עלי' הכהן עצי' בבקר בבקר; *& accendet super illo sacerdos ligna mane*, *mane* ; super illa sc. strue, non vero super altera ; ergo erat altera; & vox עליה pro se ipsa necessaria erat, & bis scriptum est עליה. Dispositio duorum segmentorum lignorum præcedebat decinerationem altaris interioris, quamvis hic scriptum sit *mane*, *mane*, pariterque illic scriptum sit *mane*, *mane*, tamen disponens præcellit; quidnam est disponens? duo segmenta lignorum ; & ecce dictum est ; duo ligni segmenta strui magnæ inserviebant; Dicit R. Jeremia; Quodvis lignum. Rabina dixit; quoniam incepit in strue, perficit. R. Ase dicit, si non inveniantur ligna pro strue secunda, nonne poterit inferre ex strue magna? Et decineratio altaris interioris præcedebat præparationem quinque lucernarum; qua de causa? Dicit Abai; Mihi est traditio, at ignoro rationem. Et Raba dicit juxta sententiam Risch Lakisch; dicit Risch Lakisch; non sunt in fasciculum colligenda præcepta. Ingredientine in templum occurret primum altare? Traditio: Mensa sita erat in aquilone, protracta a muro duos cubitos cum dimidio, & candelabrum situm erat in austro protractum a muro duos cubitos cum dimidio ; altare erat intermedium, & collocatum erat in medio, & paulo protractum ad partem exteriorem. At cur inter ea non erat statutum ? Eo quod scriptum est *Exod.* XL. 22. *Et candelabrum e regione mensæ*; necesse erat, ut se mutuo respicerent. Dicit Raba; Hinc constat ex verbis Risch Lakisch; si quis deserat Thephilin brachii, ut induat Thephilin capitis, vetitum est; quid est faciendum? primum induet Thephilin brachii, & postea induet Thephilin capitis. Et præparatio quinque lucernam præcedebat sanguinem sacrificii jugis, & sanguis sacrificii jugis præcedebat præparationem duarum lucernarum ; qua de causa? Dicit Abai; ex eo quod dictum est *mane mane* in duobus segmentis lignorum, quod non erat necessarium ; sic explicentur; unum mane explicetur pro præparatione quinque lucernarum, quæ præcedant sanguinem sacrificii jugis, & alterum explicetur pro sanguine sacrificii jugis, qui præcedat præparationem duarum lucenarum ; Hic ter dicitur mane, & illic bis; unum explicetur pro sanguine sacrificii jugis, qui præcedat præparationem duarum lucernarum; quamvis hic bis, pariterque illic bis dicatur, tamen expians præcellit. Dicit R. Papa ad Abai; & dicam; unum explicetur pro decineratione altaris interioris, quæ præcedit sanguinem sacrificii jugis. Hic ter, & illic bis ; unum explicetur pro sanguine sacrificii jugis, qui præcedit præparationem quinque lucernarum ; quamvis hic bis, pariterque illic bis dicatur ; tamen expians præcellit. Si ita est, ubinam erit interrumpendum ? Recte procedet juxta sententiam Risch Lakisch qui dicit; Cur præparant, atque iterum præparant lucernas? ut perstreperet totum atrium. Recte; At juxta opinionem R. Jochanan, qui dicit, *mane mane*, in duo tempora matutina distribuuntur, quid est dicendum? Dicit Rabina ad R. Asa; *Mane mane* dictum in lignis estne superfluum ? Ecce erat necessarium per se ipsum ; eo quod dictum est in textu ; quod præcederent struem secundam suffitus. Respondit illi; non; Quid constituendum? super illa, non super altera ; Ergo erat altera. Quid diversi proponit? faciens præparationem quinque lucernarum in principio, faciet quoque præparationem duarum lucernarum in principio. Postquam incepit in his, præparet majorem partem; præparentur igitur sex. Dicit textus; *in præparandis lucernis*, *adolebit suffitum*; lucernæ non sunt pauciores duabus; & præparatio duarum lucernarum præcedit suffitum ; dicit enim textus ; *in præparandis lucernis*; & postea; *adolebit suffitum*. Et suffitus præcedit membra ; Traditio; Præcedat res, de qua dictum est *mane*, *mane*, rem, de qua non dictum est nisi semel tantum *mane*. Et membra præcedunt munus. Traditio : Unde probatur, quod nihil præcederet sacrificium juge matutinum? Ex eo quod dictum est; *Levit.* ibid. *& ordinabit super eo holocaustum*. Et dicit Raba ; Holocaustum primum offerebatur, & munus præcedit crustula ; holocaustum, & munus, & crustula præcedunt libamina; nomen quodvis; & libamina præcedunt sacrificia addititia, sacrificium, & libamina, & addititia præcedunt acerras. At est traditio : Acerræ præcedunt addititia ; sunt duo doctores. Dicit Abai probabiliter juxta

ejus

ejus sententiam, qui dicit; sacrificia additiția præcedunt acerras; minime! Quid dixisti? *mane*, *mane*; ad anticipandum; hic quoque dictum est in *die in die* ad retardandum. Quænam est ratio ejus, qui dicit; quod acerræ præcedant sacrificia additiția? Docet ex eo quod dictum est; *statutum statutum* in crustulis; Si inde docetur, doceatur pro tota re (sc. quod præcedant quoque libamina) hinc quoque probet id quod dicitur *in die*, *in die*, ad retardandum. Suffitus matutinus adolebatur inter sanguinem & membra &c. Cujusnam est hæc sententia? Si sapientum; dicendum erat; inter sanguinem & lucernas; si Aba Saul; dicendum erat inter lucernas, & membra; semper dicam hanc esse opinionem sapientum; neque agit de ordinatione. Ubi iterum *Raschi*

אביי מסדר מערכה משמיה גמרא
מנח סדר עבודות של כל יום ויום
משמי' דגמרא דכוליה ישיבה דבי מדרשא
ואליבא דאבא שאול דאמר בפ' קמא
הטבת כל הנירוה קודמת לכל הקטרת
מערבה גדולה שעלי' יקטירו כל הקטרת
קודמת לסדר לפני המערכה שנייה שעושין
בקרן מערבית דרומית משוך מן הקרן
ארבע אמות לצד צפון כדתנן במס תמיד
של קטורת שממנה חותין גחלים להכניס
למזבח פנימי שחרית וערבית להקטיר עליה
קטורת תמיד פרס שחרית ופרס בין הערבים
לסידור שני גזיריהן שמסדרי' על המערכה
גדולה וכולהו סעמי' מפרש לקמיה לדם
התמיד לשחיטה ולזריחה קטרת של מזבח
הפנימי קודמת לאברי' להקטיר אברי' התמיד
על מזבח החיצון למנחה מנחת של תמיד
דכתיב ועשירית האיפה סולת למנחה
לנסכים לנסך יינו של תמיד ונסכין למוספין
אם שבת היא שנ' והקטיר עליה חלבי
השלמים ודרש ליה לשם השלמה עליה על
העולה תמיד של שקר האמורה בראש
המקרא שנ' וערך עליה העולה והקטיר
והוסיף והשלים אחרי' כל הקרבנות ולא
על שבין הערבים למד על תמיד של
בין הערבים שהיא אחרון לכל הקרבנות
מוקדה לשון מדורו' עצים וכן תוקד זו
מערכה שנייה שתהא על המזבח החיצון
ומשם יכניסו גחלי' על הפנימי ואיפוך להקדי'
המערכה של קטורת וקרא בסידורה דהא
בהקטר כל הלילה קאי כפרתה מרובה
שעליה מקטירין כל הקטורת חוץ מן
הקטרת לפנים להיכל מי לא מעייל כו'
נמצא אף הגדולה ראוייה לפנים ובער
עליה המערכה גדולה קאי דסמוך ליה
וערך עליה עצים שני עצים ולא על
חברתה של קטרת והכא כתיב בבקר
בבקר בהטיבו את הנרות וקטירנה קאי
למודרשי אדישון פנימי ואטב' והקטורת
כדכתיב יקטירנה ואין קטור' אלא לאחר
דישון מכשיר עדיף המכשי' ומתקן את
הדבר הזה קודמו עצים מכשירי קטורה
הם שהרי עצי' הן המיכשירין את הקטורת
מכשיר מאי נינהו מכשיר דהכא במאי
עסקת בשני גיזירי עצים והא למערכה
גדולה אזלי ואינם מכשירי קטורה שום
עצים אע"ג דהני לאו לקטורת אזלי שמן
עצים מכשירין קטורת הן גמרא גמירנא
שכן סברא לא ידענא לתת טעם לדבר
מדעתי אין מעבירין הפוגע במצוה לא
יעבור ממנה ונפק' לך במכילתא מושמרתם
את המצו' קרי ביה ואת המצו' לא תמתין
לה שתחמיץ ותיישן וכי עייל להיכל במזבח
פגע ברישא קודם שיגע למנורה שמזבח
משוך כלפי מזרח קימעא משוך מן הכותל
מרוחק מן הכותל צפוני שתי אמות ומחצה
שיעור דרך שני כהנים זה אצל זה המסדרין
שתי מערכות של לחם הפנים בשבת
ומצוותו לסדרן ולסלקן יחד ארבע נכנסין
מצד זה של שולחן לסלק את המערכ'
הישנה של לחם הפנים ושנים מצד זה
לסדר החדשה משוכ' מן הכותל שתי
אמות ומחצה כמדת השלחן דהא כתיב
נוכח השלחן זה בצד זה כלפי חוץ כלפי
מזרח לצד פתח ההיכל לוקמה בהדייהו
מכוון בינייהו ולמה נמשך לחוץ מודריש
לקיש דאמר אין מעבירין על המצורת
עבודי דרעא אטוטפתא לאחר תפילין
מבזרוע בשביל תפילין של ראש אסור
דהא בזרוע פגע תחילה היכי עביד
מדרעא לטוטפתא מן הזרוע יבא על
הראש יניח שבזרוע תחילה ואחר כן יניח
של ראש בבקר בבקר דשני גזרין דלא
צריך דהא אמרן מכשיר עדיף שדינוהו
להכה שזו מידה בתורה דבר שאינו עניין
לו תניהו עניין לחבירו דהכא תלתא והכא
תרי הכא תלתא בהטבה נרוה כתי' בבקר
בבקר והאי דשרינן עליה חד הא תלתא
ובתמיד כתיב את הכבש אחד מעשה
בבקר והא דשידינן עליה כדאמ' חד שרי
לדם התמיד אע"ג דהכא תרי והכא תרי
הני מכפרי שהעולה מכפרת על עש' ועל
לא תעשה שניתק לעשה לקמן בפירקין
אם כן דמקדמ' ליה לדם התמיד אפסוקי'
במאי פסקת להטבת הנירות לאבא שאול
כיון דאית ליה היטיב ואחר כך יקטיר דם
התמיד מקרים והקטרת תאחר ובאית עבודה
הפסיקו ואם תאמר מאי איכפת לך הניחא
לר' שמעון בן לקיש דאמר אין הפסקתן
אלא להרבות הרגש מהלך פסיעות וקול
תחילה עבודות בעזרה שפיר יש לך לו' לך
ופיסוק ביניה' להמתין בין אילו לאילו לצאת
ולכנס ולא תהא עבודה בנתיים אלא לר'
יוחנן דדריש בבקר בבקר בהטיבו לשנ' גירו'
חלקיהו לשני בקרים אילו יקדימו לעבודה
אחת אלמא יש עבודה ביניהם והא ליכ'
למימר אפסקנה בדישן הפנימי דאם כן
דמקדי' הטבת חמש נרות לדישן הוה לי'
מעביר על המצות ועבודה תו ליכא להקדים
מקומה לתתה ביניהם שכולם סדורות כאן
על פי המקראות לדבר שלא נאמר בו אלא
בקר אחד התמיד נאמר בו תעשה בבקר
ואם תאמר הא שרינן עליה חד מהנך
דשני גזירין אדם התמיד הוא דשרינן
עליה

עליה ולא על האיברים ואם תאמ׳ מכפר
עדיף אין כפרה אלא בדם מנייך שלא יהא
דבר נותן על מערכה גדולה קודם לאיברים
התמיד ת״ל וערך עליה העולה וגו׳ העולה
משמע תהא ראשונה דאי לאוריי בעלמא
אתא שיקטירו עליה עולות ושלמי׳ וכתו׳
וערך עליה עולה ומנחה להקריב אשה לה׳
עולה ומנחה זבח ונסכי דבר יו׳ ביומו
עולה ומנחה למודך שתה׳ מנחת העולה
אחר העולה מיד ולא יפסיקו חביתין בין
עולה למנחת התמיד שום מנחה הואיל
והחביתים אף הן מנחה והזקיק׳ הכתוב
התמיד וכתיב בה ועשירית האיפה סולת
למנחה תמיד אף היה תהא סמוכה לתמיד
אחר מנחת נסכים כדכתיב עולה ומנחה
זבח ונסכי׳ למדנו שלא יפסיק קרבן אחר
בין זבח לנסכים תנאי היא ר׳ ישמעאל
ור׳ עקיבא פליגי בה בפסחים בפ׳ תמיד
נשחט ביום ביום השבת יערכנו ולשון ביום
משמע באור עצום היום ולא בבקרו חוקה
חוקה בחביתין כתיב חוק׳ עולם לה׳ כליל
תקטר ובבזיכין כתי׳ קדשי קדשים הוא לו
מאשי ה׳ חק עולם ואכולה מילתא קאי
וגמר מיניה שתקדי׳ למוספין בחביתו ולינמר׳
לכולה מילת׳ להקדימו אף לנסכים אי
רבנן דאמרי בפ׳ קמא הקטרת מפסיק
להטבת נירות בין דם לנירות מיבעי ליה
בין עבודת הדם לעבודת הנירות קודם
שיגמרם לעולם רבנן היא ניחא ליה
לאוקומה כרבנן ובסידרת לא קא מיירי.
Abai exponit ordinem ex recepta traditione; ſtatuit ordinem miniſteriorum quotidianorum. Ex recepta traditione totius academiæ ſapientum domus doctrinæ. Et juxta mentem Aba Saul, qui dicit in cap. primo *Joma*; quod præparatio omnium lucernarum præcederet omnem adolitionem. Strues magna, ſuper qua omnia, quæ erant adolenda, adolebantur, præcedebat ordinationem ſtruis ſecundæ, quæ parabatur in angulo occidentali auſtrali, protracta ex angulo quatuor cubitos ad latus aquilonare, ſicut traditur in tractatu *Tamid*; ſuffitus; eo quod ex illa deſumebantur prunæ inferendæ ad altare interius mane & veſperi ad adolendum ſuper illo ſuffitum quotidianum dimidium mane, & dimidium veſperi. Præcedebat ordinationem duorum ſegmentorum lignorum, quæ diſponebantur ſuper ſtrue magna; & omnes rationes ulterius explicantur. Præcedebat ſanguinem, ſacrificii jugis, ſc. ejus mactationem, & adſperſionem; ſuffitus altaris interioris præcedebat membra; nam membra ſacrificii jugis adolebantur in altari exteriori. Præcedebant munus; & munus ſacrificii jugis; ſcriptum eſt enim *Num.* XXXVIII. 5. *Decimam partem Ephi ſimilæ in munus*. Præcedebat libamina, ſc. libamen vini ſacrificii jugis. Et libamina præcedebant ſacrificia addititia; ſi eſſet Sabbathum; dictum eſt enim; *& adolebit ſuper illo adipes pacificorum*. Et exponitur nomine perfectionis ſuper illo, ſuper holocauſto; ſacrificium juge matutinum memoratur in principio textus; dictum eſt enim; *& ordinabit ſuper illo holocauſtum*; & addit; *& adolebit*; & perficiet alia omnia ſacrificia; non vero ſuper ſacrificio jugi veſpertino, quod erat ultimum omnium ſacrificiorum: מוקדה deſignat flammas ligneas; & ſic חוקר. Hæc eſt ſtrues ſecunda; ad te docendum quod eſſet ſuper altari exteriori, unde inferebantur prunæ in interius. Et contra; præcedat ſtrues ſuffitus; textus in ejus ordinatione dicit de ſuffitu; *tota nocte*; amplior eſt expiatio, quia ſuper illa adolentur omnia quæ ſunt adolenda, excepto ſuffitu, qui intra templum adoletur. Nonne poterit inferre? &c. deprehenditur, quod etiam ſtrues magna conveniens eſſet altari interiori; *& incendet ſuper illa*, ſuper illa, quæ eſt illi proxima; *& ordinabit ſuper illa ligna*, duo ligna; non vero ſuper altera ſtrue ſuffitus. Et hic ſcriptum eſt *mane mane quando præparabit lucernas, adolebit*; ad explicandum decinerationem altaris interioris, & præparationem lucernarum, & adolitionem ſuffitus; ſicuti ſcriptum eſt; *& adolebit*; neque fit ſuffitus adolitio, niſi poſt decinerationem; Diſponens præcedit; diſponens, & præparans hanc rem; præcedant ligna, quæ diſponunt ſuffitum; quia ligna diſponunt ſuffitum. Quidnam eſt diſponens? Hoc diſponens de quo agit? de duobus lignorum ſegmentis; At hæc ſtrui magnæ inſerviunt; at non diſponunt ſuffitum. Hæc ligna quamvis non eſſent pro ſuffitu, tamen inſerviebant, quia ex ſpecie ligni diſponebatur ſuffitus. Docemur hunc eſſe eorum ordinem. Rationem ignoramus, qua explicatur res, quæ cognita eſt. Non ſunt in faſciculum colligenda; Cui occurrit aliquod præceptum; non negliget; Quod probatur etiam ex *Mekiltha* ubi legitur; *& cuſtodietis* מצות; non expectandum, donec fermenteſcant, & ſeneſcant. Ingredientine in templum occurret primum altare, antequam perveniat ad candelabrum? Altare enim paulo protractum erat verſus orientem, protractum a muro, remotum a muro aquilonari duos cubitos cum dimidio, quæ erat menſura viæ duobus ſacerdotibus, quorum alter prope alterum ordinabat duas ordinationes panis facierum in Sabbatho; & ejus præ-

præceptum erat, ut una simul ordinarentur, & removerentur; quatuor ingrediebantur, duo ab hoc latere mensæ, ad removendum ordinationem veterum panis facierum, & duo ab altero latere, ad ordinandum novam. Remotum a pariete duos cubitos cum dimidio juxta mensæ mensuram, de quo scriptum est *Exod.* XL. 22. *e regione mensæ*; hoc in hoc latere; Ad partem exteriorem; versus plagam orientalem; ad latus portæ templi; & inter ea positum, præcise inter ea; & qua de causa ad latus exterius protractum? Exponit Risch Lachisc, qui dicit; non sunt fasciculatim facienda præcepta; Si quis deferat phylacteria brachii, ut induat phylacteria capitis, ut postea induat phylacteria brachii, propter phylacteria capitis vetitum est; quia phylacteria brachii a principio occurrunt; Quomodo faciendum est? phylacteria brachii præcedunt phylacteria capitis; post phylacteria brachii induet phylacteria capitis; deponat a principio phylacteria brachii, & deinde phylacteria capitis. *Mane mane* in duobus segmentis non est necesse, quia jam dixerunt; disponens præcellit; pro hoc explicentur; quia hæc est ratio in lege; res quæ huic non inservit, alteri inservit; hic ter, & illic bis; hic ter in præparatione lucernarum scriptum est; & hoc unum explicetur de illo; ecce ter; & de sacrificio jugi scriptum est *Num.* XXVIII. 4. *Et unum offeretis mane*; & illud explicetur de hoc; sicuti dictum est; unum explicetur pro sanguine sacrificii jugis, quamvis hic bis, & illic bis, hæc expiant; quia holocaustum expiat pro præcepto affirmativo, & negativo, quod eruitur a præcepto affirmativo, uti ulterius in capitibus; Si ita est, præcedet sanguinem sacrificii jugis. Interrumpunt; ubi interrumpitur? præcedet præparationem lucernarum juxta mentem Aba Saul, postquam id sentit; quod præparet, & postea adoleat; sanguis sacrificii jugis præcedit, & posponitur suffitus; & in quo ministerio interrumpunt? Et si dicas, quid tua interest? Recte juxta mentem R. Simeonis ben Lachisch qui dicit; non interrumpunt nisi ad multiplicandum motum itineris passuum, & strepitum in principio ministeriorum in atrio; Convenit tibi dicere; interrumpat inter ea, ut expectet inter hæc & illa ad egrediendum, & ingrediendum, neque sit inter ea ministerium; At juxta mentem R. Jochanan, qui exponit, quod illud *mane mane* in præparatione lucernarum dividendum sit in duas lucernas, in duo tempora matutina, hæc præcedent aliud ministerium; ergo est inter ea ministerium; at dici non potest, quod interrumperetur in decinerando altari interiori; si ita est; præcedet præparatio quinque lucernarum decinerationem; ita fieret prævaricatio contra præcepta; & hoc ministerium non potest anticipari ab loco suo, ut inter ea perficeretur, quia omnes ordinationes ex textibus definitæ sunt. Præcedit rem, de qua semel dictum sit mane: De sacrificio jugi dictum est *Num.* XXVIII. 4. *Et unum offeretis mane*; & si dicas; explicetur unum *mane* ex his in duobus ligni segmentis; pro sanguine sacrificii jugis explicetur, non vero pro membris: & si dicas, expians præcellit; noc est expiatio nisi in sanguine; Et unde probatur nihil esse imponendum super strue magna ante membra sacrificii jugis? ex eo quod dictum est; *& ordinabit super illo holocaustum?* &c. Hinc eruitur, quod holocaustum primum esset; ad docendum communiter, quod venit ea de causa, ut super illa adoleantur holocausta, & pacifica; scriptum est; *& ordinabit super illa*; *Levit.* XXIII. 27. *Holocaustum & munus, quod offertur ignitum Domino*; *holocaustum, & munus*; *sacrificium & libamina*; Illud quod dicitur ביום ביומו *holocaustum & munus* te docet, ut sit munus holocausti statim post holocaustum; neque interrumpent sartagines inter holocaustum & munus sacrificii jugis; *omne munus*; etenim sartagines quoque vocantur *munus*; & textus illas conjungit cum sacrificio jugi; scriptum est enim ibi 5. *Decimam partem Ephi similæ in munus* תמיד; illud quoque sit proximum sacrificio jugi; post munus libamina; sicuti scriptum est; *holocaustum & munus*; *sacrificium & libamina*; docemur; quod nulla alia oblatio interrumperet inter sacrificium & libamina. Doctores; sunt R. Ismael, & R. Akiba, contendunt in cap. V. *Pesachim*. ביום ביומ' *Levit.* XXIV. 8. *Per singula Sabbatha mutabuntur coram Domino*. Sensus ביום designat in ipsa luce diei, non vero mane. חוקה חוקה in sartaginibus scriptum est; *Levit.* VI. 23. *Pactum sempiternum Deo totum comburetur*. Et de acerris pariter scriptum est ibid. XXIV. 9. *Sanctum sanctorum est de sacrificiis Domini in jure perpetuo*. Et de tota re actum est; & ex ea docetur, quod præcederet sacrificia addititia cum sartaginibus; & de tota re docetur, ut libamina quoque præcederent.

Si

Si eſt ſententia ſapientum, qui dicunt cap. I. in ſuffitu; quod interrumperet inter præparationem lucernarum. Inter ſanguinem & lucernas, dicendum erat inter miniſterium ſanguinis & miniſterium lucernarum, antequam abſolverentur. Semper Sapientes; recte; ut decernatur juxta ſapientes. Neque agit de ordinatione, non inter membra & libamina, & munus libaminum. *Hieroſ. Joma* 40. 3. כתיב בתמיד בבוקר וכתיב בעצים בבוקר יקדום דבר שנ׳ בו בבוקר בבוקר לדבר שלא נאמר בו אלא בבוקר אחד מעתה אפי׳ לדמו אמר ר׳ הילא תעשה הקדים בו מעשה כתיב בבוקר בתמיד וכתיב בקטורת בבוקר בבוקר יקדום דבר שנ׳ בו בבוקר בבוקר לדבר שלא נאמר בו אלא בבוקר מעתה נז קיימין אם לאיברין והלא כעצים הן אלא כי נן קיימין אפילו לדמו כתיב בעצים בבוקר בבוקר וכתיב בקטורת בבוקר בבוקר ואיני יודע אי זה מהן יקדום מי מכשיר את מי עצים מכשירין את הקטורת אף הם יקדמו את הקטורת איתא חמי עצים קודמין את הדם והדם קודם לקטורת ותימר הכין אמ׳ ר׳ הילא לא על שלא זכיתי בו מן הדין שהעצים מכשירין את הקטורת ואצרכת הדא מתניתא הוון בעיי מימר מי מכשר את הקטורת נחלים אמ׳ רבי אלעזר מעלה עשן. Scriptum eſt in ſacrificio jugi *mane, mane*; & ſcriptum eſt in lignis *mane*; præcedat res, de qua dictum eſſe *mane mane*, rem, de qua dictum eſt ſemel tantum *mane*: ex eo tempore vel ſanguinem. Dicit R, Ela; Illud *facies* in eo præcedit opus. Scriptum eſt in ſacrificio jugi *mane*, & ſcriptum eſt in ſuffitu *mane mane*; præcedat res, de qua dictum eſt *mane mane*, rem, de qua dictum eſt ſemel tantum *mane*. Quomodo nos explicabimus; ſi membra? Nonne ſunt quaſi ligna? Niſi quod ſtatuimus, vel ſanguinem. Scriptum eſt in lignis *mane mane*, pariterque ſcriptum eſt in ſuffitu *mane mane*, at ignoro, quodnam ex his alterum præcedat. Quid alterum diſponit? Ligna diſponunt ſuffitum; ergo pariter præcedent ſuffitum. Veni & vide; ligna præcedunt ſanguinem, & ſanguis præcedit ſuffitum. Tu ita dicis? Dicit R. Ela; non quod argumento probaverint, quod ligna, diſponant ſuffitum; & hæc miſna neceſſaria eſt; dicendum eſt; quid diſponit ſuffitum? prunæ? Dicit R. Eleaſar; herba exaltans fumum. *Sipbra* 16. 4. ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר נאמר כאן בבקר בבקר ונאמר בתמיד בבקר איני יודע אי זה יקדים יקדים דבר שנ׳ בו בבוקר בבוקר לדבר שלא נאמר בו אלא הבקר אחד נאמ׳ בעצים בבקר בבקר ונאמר בקטורת בבקר בבקר איני יודע מי יקדים את מי מי מכשיר את מי עצים מכשירין הקטורת הם יקדימו את הקטורת נאמר בקטורת בבקר בבקר ונאמר בנירות בבקר בבקר איני יודע אי זה יקדים כשהוא אומר בהטיבו את יקטירנה סמכו עניין לקטורת אף הם הקדימו את הקטורת. *Et accendet ſuper eo ſacerdos ligna mane, mane. Levit.* VI. 12. Dictum eſt hic *mane, mane*; pariterque dictum eſt in ſacrificio jugi *mane*; ignoro quodnam præcedat; præcedat res, de qua dictum eſt *mane mane*, rem, de qua dictum eſt ſemel tantum *mane*. Dictum eſt in lignis *mane mane*; pariterque dictum eſt in ſuffitu *mane mane*; ignoro, quidnam alterum præcedat; Quodnam alterum diſponit? ligna diſponunt ſuffitum; ergo ligna præcedent ſuffitum. Dictum eſt in ſuffitu *mane mane*, pariterque dictum eſt in lucernis *mane mane*; ignoro quidnam ex his præcedit; Quando vero dicitur; *in præparandis lucernis, adolebit illud*; ſunt fundamentum reſpectu ſuffitus; ita pariter præcedent ſuffitum.

Suffitus veſpertinus inter membra & libamina, uti docetur Joma III. 5. adolebatur. *Babyl. Joma* 34. ושל בין הערבים היתה קריבה בין איברים לנסכים וכו׳ מנא הני מלי אמר ר׳ יוחנן דאמר קרא כמנח׳ הבוק׳ וכנסכו תעש׳ מה מנחת הבקר קטורת קודמת לנסכין אף כאן קטורת קודמת לנסכין אי מה להלן קטורת קודמת לאיברים אף כאן קטורת קודמת לאברי׳ מי כתיב כאיברי הבקר כמנח׳ הבקר כתב כמנחת הבקר ולא כאיברי הבקר. Et ſuffitus veſpertinus offertur inter membra & libamina &c. Unde hæc probantur? Dicit R. Jochanan; dictum eſt *Num.* XXVIII. 8. *juxta omnem ritum muneris matutini, & libamentum ejus*. Sicut in munere matutino ſuffitus præcedit libamina, hic quoque ſuffitus præcedet libamina; aut ſicut ibi ſuffitus præcedit membra, hic quoque præcedet membra. Quid ſcriptum eſt? *ſicut membra matutina, ſicut munus matutinum* ſcriptum eſt, ſicut munus matutinum, non vero ſicut membra matutina. Ubi *Raſchi*. כמנחת הבקר תהא מנחת ערב ומה מנחת הבקר תהא מאוחרת לקטורת שהרי אף איברין מאוחרין לה אף מנחת הערב קטורת קודמת לה מי כתיב כאיברי הבקר כן יהיה איברי הערב ותידוק מינה מה איברי הבקר מאוחרין לקטרת אף איברי הערב מאוחרין לה כמנחת הבקר תהא מנחת הערב ולא כאיברי הבקר איברי הערב. *Juxta ritum muneris matutini ſit munus veſpertinum*. Sicut munus matutinum offerebatur poſt ſuffitum, quia poſt illud pariter offereban-

bantur membra; ita pariter munus vespertinum suffitus præcedet. Quid scriptum est? *Sicut membra matutina, ita pariter membra vespertina*: & hinc perpendatur; sicut membra matutina post suffitum offerebantur, ita pariter membra vespertina post illum offerentur. *Sicut munus matutinum sit munus vespertinum*, non vero sicut membra matutina, sint membra vespertina. *Hieros. Joma* 40. 3. נאמר בתמיד בין הערבים ונאמר בקטורת בין הערבים סמך לנרות ונאמר בנרות מערב ועד בוקר יאחר דבר שנ׳ בו בין הערבים סמך לנירות לדבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים מעתה אפילו לנסכין אמר ר׳ הילא תעשה איחר בו מעשה ר׳ בון בר חייה בעא קומי ר׳ הילא הכא את אמר תעשה הקדים בו מעשה וכא את אמר תעשה איחר בו מעשה אמר ר׳ הילא כל מדרש ומדרש כעניינו תמיד של שחר בכלל מאוחר היה מה ת״ל תעשה הקדים בו מעשה תמיד של בין הערבים בכלל מוקדם היה מה ת״ל תעשה איחר בו מעשה והוה ר׳ זעורה מקלס וצווח ליה בניה ואוריתא. Dictum est de sacrificio jugi inter vesperas, pariterque dictum est de suffitu inter vesperas prope lucernas; pariterque dictum est de lucernis *a vespera usque mane*; postponatur res, de qua dictum est inter vesperas prope lucernas, rei, de qua non sit dictum nisi inter vesperas; ex hoc tempore vel libaminibus. Dicit R. Ela; illud *facies* postponitur operi. R. Bon bar Chija quæsivit coram R. Ela, illic tu dicis; *facies* præcedit; & hic tu dicis; *facies* est eo postponitur operi. Respondit R. Ela; omnia & singula sunt exponenda juxta species suas. Sacrificium juge matutinum ex consequentia postponitur; Cur dictum est: *Facies* præcedit in eo opus? sacrificium juge vespertinum ex consequentia præcedit. Cur dictum est; quod *facies* postponitur operi? R. Zangora exclamans vocavit illum architectum legis. *Mose Chaphetz in Chanucath Abith* cap. 51. מהאי דאמרינן בפ״ק דיומא בעידן העלאה הוו מקטיר ופירש דלא קרינן בעידן העלאה אלא באמצעה ואם כן להרע״ב נמי דבין הערבים לא מפסיק בקטורת קשיא סוגיא דיומא דלכולי עלמא משמע דבין הערבים בעידן העלאה מקטיר דהיינו באמצעה תשובה סוגיא דהתם מיתוקמא כפירושנו שהרי מלשון בהטיבו את הנרות משמע לפני הטבת הנרות ולא באמצע ואי לאו דבעינן הפסקה בשחר עבדינן לרבנן בשחרית נמי לקטורת קודם הטבת הנרות וכפירוש רש״י שם אבל בין הערבים מקטיר קודם הדלקת הנרות דלא בעינן הפסקה דלא כתיב אלא בבקר בבקר שהרי הכי קאמרי תניא לא ייתיב ואחר כן יקטיר אלא יקטיר ואחר כך יטייב וכו׳ אלמא לרבנן בעידן הטבה דקאמרי ר״ל קודם הטבה ולהאו טעמא לדברי הרע״ב למערב קודם הטבא עבדי לקטורת לרבנן וכן לאבא שאול דשאני התם דכתיב אותו כדאמר בגמרא דוק יאשכח דכל הסוגיא דהתם מיתוקמא שפיר הכי וכל ההערות ששאל הרשב״א על דברי השואל לפי השואל מפרש דלרבנן בעדן העלאה ר״ל בין לפניה בין לאחריה אמנם לפי פירשנו שר״ל לפני הטבה ממילא יתורצנו כלם. Quod dictum est; cap. 1. *Joma*; in tempore accensionis, adolere debes. Et exponitur, quod non sit legendum, in tempore accensionis; sed in medio; si ita est; pariter juxta mentem *Bartenoræ* vel inter vesperas non est interrumpendum in suffitu. Objectio; lectio est in *Joma*; ex communi sententia intelligitur, quod inter vesperas tempore accensionis sit adolendus suffitus, i. e. in medio; Responsio; lectio, quæ refertur eo loco perspicue confirmatur, juxta nostram expositionem; quia ex hoc textu in præparandis lucernis, eruitur ante præparationem, non vero in medio; nisi quod nobis interrumpendum sit mane; juxta mentem sapientum adoleremus quoque suffitum ante præparationem lucernarum; ut ibi exponit *Raschi*. Verum inter vesperas adolebit suffitum ante accensionem lucernarum, quia nobis non est interrumpendum; quia non scriptum est nisi *mane mane*; etenim sic dicunt; Traditio: Non præparabit, & posthæc adolebit, sed adolebit, & posthæc præparabit &c. Itaque juxta sapientes tempore præparationis, sicut dixerunt; i. e. ante præparationem. Nulla est ratio verbis *Bartenoræ*; quod in vespera ante præparationem sit adolendus suffitus, juxta mentem sapientum; pariterque juxta mentem Aba Saul; quia eo loco diversum est; dictum est enim אותו; sicut dictum est in *Gemara*. Præcise deprehenditur, quod tota lectio quæ eo loco refertur, sic optime confirmetur, & omnia argumenta, quæ proposuit *Arasba* ad verba interrogantis super hac re. Quia quæstio explicatur juxta sapientes tempore accensionis, i. e. sive antea sive postea. Verum juxta nostram interpretationem, i. e. ante præparationem; per se soluta sunt omnia.

III. Petendus erat ignis, quo in ara interiori adoleretur suffitus, ex altari exteriori; sicut dicitur *Levit* XVI. 12. ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח

מלפני

מלפני יהוה. *Et accipiet plenum thuribulum de prunis ignis ex altari, quod est coram Domino*; sic Hebræus. Et *Targum* ויסב מלי מחתיתא גומרין דאשא מעילוי מרבחא מן קדם יי. *Et accipiet plenum thuribulum de prunis ignis ex altari, quod est coram Domino. Siphra* 16. 4. ואש המזבח תוקד בו מנין אש המזבח הפנימי שלא תהא אלא ממזבח החיצון ת״ל אש המזבח תוקד בו אש מחתה ומנורה מנין ודין הוא נאמר תן אש במזבח הפנימי ונאמ׳ תן אש במחתה ומנורה מה אש מזבח הפנימי ממזבח החיצון אף אש מחתה ומנורה ממזבח החיצון או כלך לדרך זו תן אש במזבח הפנימי ונאמר תן אש במחתה ומנורה מה אש מזבח הפנימי ממזבח חוצה לו אף אש מחתה ומנורה ממזבח חוצה להם ת״ל אש תמיד תוקד על המזבח אש שאמרתי לך תמיד לא תהא אלא ממזבח החיצון. *Ignis altaris accendetur in eo. Levit.* VI. 12. unde probatur pro igne altaris interioris, quod non esset nisi ex altari exteriori? ex eo quod dictum est; *& ignis altaris accendetur in eo*. Ignis thuribuli & candelabri unde probatur? Dictum est; pone ignem in altari interiori, pariterque dictum est, pone ignem in thuribulo, & candelabro. Sicuti ignis altaris interioris erat de altari exteriori, ita pariter ignis thuribuli, & candelabri erat de altari exteriori. At potes hoc modo argumentari; Dictum est & pone ignem in altari interiori; pariterque dictum est, & pone ignem in thuribulo, & candelabro; sicut ignis altaris interioris sumebatur de altari, quod erat illo exterius, ita pariter ignis thuribuli, & candelabri sumetur ex altari, quod erat illis exterius. Idcirco dictum est ibid. *Ignis perpetuus ardebit super altare, qui nunquam exstinguetur*. Ignis quoque quem dixi esse perpetuum, non erit nisi de altari exteriori. *Babyl. Joma* 45. 2. אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה לימד על מערכה שניה של קטרת שלא תהא אלא על מזבח החיצון אש מחתה ומנורה מנין ודין הוא נאמרה אש בקטורת ונאמרה אש במחתה ומנורה מה להלן על מזבח החיצון אף כאן על המזבח החיצון או כלך לדרך זו נאמרה אש בקטורת ונאמרה אש במחתה ומנורה מה להלן בסמוך לו אף מחתה ומנורה בסמוך לו ת״ל אש תמיד תוקד על המזבח לא תכב׳ אש תמיד שאמרתי לך לא תהא אלא בראשו של מזבח החיצון למדנו אש למנורה אש למחתה מנין ודין הוא נאמרה אש במחתה ונאמרה אש במנורה מה להלן על גבי מזבח החיצון אף כאן על מזבח החיצון או כלך לדרך זו נאמרה אש בקטורת ונאמרה אש במחתה מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו ת״ל ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל מזבח מלפני ה׳ אי זהו מזבח שמקצתו לפני ה׳ ואין כולו לפני ה׳ הוי או׳ זה מזבח החיצון ואצטרי׳ למכת׳ מעל המזבח ואצטרי׳ למכתב מלפני ה׳ דאי כתב רחמנא מעל המזבח הוה אמינא מאי מזבח מזבח פנימי כתב רחמנא מלפני ה׳ ואי כתב רחמנא מלפני ה׳ הוה אמינא דוקא מלפני ה׳ אבל מהאי ניסא ומהאי גיס׳ אי לא צריכ׳. *Ignis perpetuus ardebit super altare, qui nunquam exstinguetur*; ad docendum, quod strues secunda suffitus non esset nisi super altare exterius. Ignis thuribuli, & candelabri unde probatur? Et est argumentum. Commemoratur ignis in suffitu, & commemoratur ignis in thuribulo, & in candelabro, sicut ibi super altare exterius, ita pariter hic super altare exterius; aut hoc modo potes argumentari; commemoratur ignis in suffitu, pariterque commemoratur ignis in thuribulo, & candelabro, sicut ibi ab altari proximo, ita pariter ignis thuribuli & candelabri ab altari proximo; idcirco dictum est. *Ignis perpetuus ardebit super altare, nunquam exstinguetur*. Ignis perpetuus, quem tibi dixi, non erit nisi in vertice altaris exterioris; intelleximus ignem candelabri; ignis thuribuli unde probatur? Et est argumentum; commemoratur ignis in thuribulo, & commemoratur ignis in candelabro, sicut ibi super altare exterius, hic quoque super altare exterius; Aut hoc modo potes argumentari; commemoratur ignis in suffitu, & commemoratur ignis in thuribulo, sicut ibi ex altari proximo, hic quoque ex altari proximo; Dictum est; *& accipiet plenum thuribulum de prunis ignis ex altari, quod est coram Domino*; Quodnam est altare, cujus pars erat coram Domino, non vero totum erat coram Domino? Dicam hoc esse altare exterius; Et scribendum erat *ex altari*; pariterque scribendum erat, *quod est coram Domino*; si enim in textu tantum scriptum esset, *ex altari*; dixissem; quodnam altare? altare interius; at scriptum est in textu, *quod est coram Domino*; at si tantum scriptum esset, *coram Domino*; dixissem; præcise *coram Domino*. Verum ab una & ab altera parte, dixissem; minime; idcirco utrumque necessarium fuit. Peculiaris pyra quotidie in altari exteriori pro adolendo suffitu parabatur; Tres aut quatuor quotidie in altari ordinatas fuisse pyras probare conantur Judæi Interpretes ex *Levit.* VI. 12. 13. *Babyl. Joma* 45. תנו רבנן בכל יום היו שתים מערכות והיום שלש אחת מערכה

מערכה גדולה ואחת מערכה שניה של
קטורת ואחת שמוספין לו בו ביום דברי
ר׳ יהודה ר׳ יוסי אומר בכל יום שלש
והיום ארבע אחת מערכה גדולה ואחת
מערכה שניה של קטורת ואחת של קיו׳
האש ואחת שמוספין בו ביום ר׳ מאיר
אומר בכל יום ארבע והיום חמש אחת
של מערכה גדולה ואחת של מערכה
שניי׳ של קטורת ואחת של קיום האש
ואחת לאברי׳ ופדרי׳ שלא נתעכלו מערבו
ואחת שמוספין בו ביום דכולי עלמא תרתי
אי׳ להו מנלן אמ׳ קרא היא העולה על
מוקדה על המזבח הלילה זו מערכה גדולה
ואש המזבח תוקד בו זו מערכה שניה של
קטרת ור׳ יוסי קיום האש מנא ליה
נפקא ליה מוהאש על המזבח תוקד בו
ור׳ יהודה ההוא להצתה אליתא הוא
דאתא דתני׳ היה ר׳ יהודה אומר מנין
להצתת אליתא שלא תהא אלא בראשו
של מזבח ת״ל והאש על המזבח תוקד בו
אמ׳ ר׳ יוסי מנין שעושה מערכה לקיום
האש ת״ל והאש על המזבח תוקד בו ור׳
יוסי הצתת אליתא מנא ליה נפקא ליה
מהיכא דנפקא ליה לר׳ שמעון דתני׳ ונתנו
בני אהרן הכהן אש על המזבח לימ׳ על
הצתת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר
ובכלי שרת דברי ר׳ יהודה אמר לו ר׳
שמעון וכי תעלה על דעתך שזר קרב׳ לגבי
מזבח אלא לימ׳ על הצתת אליתא שלא
תהא אלא בראשו של מזבח ור׳ יהודה אי
מהתם הוה אמינ׳ קאי אארע׳ ועביד במפוחא
קא משמ׳ לן ור׳ מאיר איברים ופדרים
שלא נתעילו בערב מנא ליה נפקא ליה
מואש ורבנן ואו לא דרשי ורבנן איברים
ופדרים שלא נתעכלו מבערב מאי עביד
להו מהדר להו למערכה גדולה דתני׳
מנין לאיברי׳ ופדרים שלא נתעכלו מבערב
שסודרן על גבי מזבח ואם אין מחזיק׳
שסודרן על הכבש או על גבי סובב עד
שיעש מערכה גדולה וסודרן ת״ל אש תאכ׳
האש את העולה על המזבח ור׳ מאיר
עיכולי עולה אתא מחזיר ואי אתא מחזיר
עיכולי קטרת דתני ר׳ חנניא בר מניומי
ברבי ר׳ אליעזר בן יעקב אש תאכל האש
את העולה על המזבח עיכולי עולה אתא
מחזיר ואי אתא מחזיר עיכולי קטרת דכולי
עלמא מיהת מוספין בו ביום איה להו
מנא להו נפקא להו מוהאש ואפילו למאן
דלא דריש ואו ואו הא דריש אש תמיד
למאי אתא מבעי ליה לכדתניא אש
תמיד תוקד על המזבח לא תכבה לימד
על מערכה שניה של קטרת שלא תהא
אלא על מזבח החיצון וגו׳ א״ר אלעזר
משום בר קפרא אומר היה ר׳ מאיר איברי
עולה שנתותרו עושה בהן מערכ׳ בפני
עצמה וסודרן ואפילו בשבת מאי ק׳ מ׳ ל׳
תנינא בכל יום היו שם ארבע מערכות
אמר ר׳ אבין לא נצרכה אלא לפסולין
ודוק׳ שמש לה בהן האור אבל לא משלה
בהן האור לא איכא דאמרי אחד כשירין
ואחד פסולין אי משלה בהן האור אין ואי
לא לא ואפילו בשבת תנינא והיום חמש
אמר רב אחא בר יעקב איצטריך סלקא
דעתך אמינא הני מילי היכא דחל יום
הכיפורים להיות אחר השבת דחלבי שבת
קרבין ביום הכיפורים אבל באמצע שבת
לא. Tradiderunt ſapientes; quotidie erant duæ ſtrues, & hodie tres, una erat ſtrues magna, & altera ſtrues ſecunda ſuffitus, & altera hodie addebatur; verba R. Jehuda; R. Joſe dicit; quotidie erant tres, & hodie quatuor; prima erat ſtrues magna; & altera erat ſtrues ſecunda ſuffitus, & altera ad conſervandum ignem, & altera hodie addebatur. R. Meir dicit, quotidie erant quatuor, & hodie quinque; prima erat ſtrues magna, altera erat ſecunda ſuffitus, & altera ad conſervandum ignem, & altera pro membris & adipibus, quæ a veſpera nondum conſumta eſſent, & poſtrema hodie addebatur; Juxta communem ſententiam duæ erant; unde probantur? Ex eo quod ſcriptum eſt; *Et erit holocauſtum ſuper ignem ſuper altare tota nocte*; Hæc eſt ſtrues magna. *Et ignis altaris ardebit in eo*; hæc eſt ſtrues ſecunda ſuffitus. At R. Joſe ſtruem pro conſervando igne unde probat? Ex textu probat. *Et ignis ſuper altare ardebit in eo*. At R. Jehuda hoc explicat pro accenſione lignorum tenuium. Traditio: R. Jehuda dicit; unde probatur ligna tenuia non fuiſſe accenſa niſi in vertice altaris? Ex eo quod dictum eſt: *Et ignis ſuper altare ardebit in eo*. Dicit R. Joſe; unde probatur facta fuiſſe ſtrues ad conſervandum ignem? Ex eo quod dictum eſt; *Et ignis ſuper altari ardebit in eo*. Et R. Joſe accenſa fuiſſe ligna tenuia unde probat? Ex eo probat, unde probat R. Simeon; Scriptum eſt enim *Levit.* I. 7. *Et ſubjicient filii Aaron ſacerdotis in altari ignem*; Dicendum eſt, quod ligna tenuia non fuerint accenſa niſi a ſacerdote legitimo in veſtibus miniſterii; verba R. Jehuda; Dixit illi R. Simeon; putaſne extraneo licuiſſe accedere ad verticem altaris? Dicendum eſt; quod ligna tenuia non fuerint accenſa niſi in vertice altaris. At R. Jehuda; ſi inde dixiſſem; quod (extraneus) potuiſſet luumi conſiſtere, & flata uti, nobis conſtat, ita non fuiſſe. Et R. Meir membra & adipes, quæ nondum conſumta eſſent, unde probat? ex eo quod dictum eſt: *&* *ignis*; At Sapientes particulam *&* non interpretantur. At ſapientes de membris & adipibus, quæ nondum conſumta eſſent, quid faciendum cenſebant? reſtituebant in ſtruem magnam. Traditio: Unde probatur, quod membra & adipes, quæ nondum

M a ve-

a veſpera conſumta eſſent, diſponerentur ſuper altare, & ſi altare illa capere non potuiſſet, diſponerentur ſuper collem, aut ſuper ambitum, donec fieret ſtrues magna, & ordinarentur? Ex eo quod dictum eſt אש תאכ׳ האש את העולה על המזבח; conſumta membra holocauſti tu potes reſtituere, at non potes reſtituere partes conſumtas ſuffitus. Docet R. Chananja bar Menomi bar R. Elieſeris ben Jacob אש תאכ׳ האש את העולה על המזבח, membra conſumta holocauſti tu potes reſtituere, at non potes reſtituere partes conſumtas ſuffitus; Ex communi ſententia conſtat unam eo die additam fuiſſe; unde probatur? ex eo probatur, quod dictum eſt; *& ignis;* vel ex illius ſententia, qui non exponit particulas *& &*, tamen exponit; *ignis perpetuus*. Ad quid venit? neceſſe eſt, juxta id quod dictum eſt. *Ignis perpetuus ardebit ſuper altare, non extinguetur*; ad docendum, quod ſtrues ſecunda ſuffitus non fuerit niſi ſuper altari exteriori &c. Dicit R. Eleaſar nomine bar Chaphra; dicit R. Meir; pro membris holocauſti, quæ ſupereſſent, componebantur ſtrues ſeorſim, & ordinabantur vel in Sabbatho. Quid iſte dicit? Juxta traditionem; quotidie erant ibi quatuor ſtrues. Dicit R. Abin, non erat neceſſe niſi pro profanatis, & duntaxat, quando in his dominatus eſſet ignis, at ſi in his ignis non eſſet dominatus; minime; Nonnulli dicunt; tam in legitimis, quam in illegitimis ſi dominatus eſſet ignis, maxime; ſi minus, minime; vel in Sabbatho; Legimus; & hodie quinque. Dicit R. Acha bar Jacob; non eſt neceſſe; venitne tibi in mentem? Dixiſſem, hic putat; quando incidit dies expiationis in diem poſteriorem Sabbatho, quod adipes Sabbathi offerantur in die expiationum, at in medio Sabbathi, non. *Hieroſ. Joma* 41. 4. מה טעמא דר׳ מאיר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה זו מערכה קיומי אש ובער עליה הכהן זה מערכה אוכול איברין ופדרים וערך עליה העולה זו מערכה גדולה והקטיר עליה חלבי השלמים זו קטורת ולית לרבי יוסה מעוכה אוכול איברין ולית לרבי יהודה מערכה קיומי אש מה מקיים רבי יהודה אש תמיד אש שמרתי לך תהא תמיד לא תהא אלא על המזבח החיצון אמר ר׳ אלעזר האיברין והפדרין שלא נתאכלו מבערב עושה אותן מדורה ושורפן בפני עצמן ורוחין עליהן את השבת ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ שמואל בר אבא מתניתא אמרה בכל יום היו שם ארבע מערכות מה את שמע מינה אמר רבי מנא והיום חמש ר׳ בון בר חייה בעא קומי ר׳ זעורה דבר שאינו מעכב דוחה אמר ליה הרי עידי החדש הרי אינן מעכבין ודוחין דתנינן תמן שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת ויוצאין לעידות החדש מניין למערכת יום הכיפורים ר׳ ירמיה בשם ר׳ פדת גחלי. Quænam eſt ratio R. Meir? Eo quod dictum eſt; *& ignis ſuper altare ardebit in eo, non extinguetur;* hæc eſt ſtrues ad conſervandum ignem. *Et accendet ſuper illo ſacerdos*; hæc eſt ſtrues magna; *& adolebit ſuper illo adipes pacificorum*; hæc eſt adolitio ſuffitus. At non erat juxta mentem R. Joſe ſtrues conſumens membra; neque erat juxta mentem R. Jehuda ſtrues ad conſervandum ignem; Quomodo explicat R. Jehuda; *ignis perpetuus*? Ignis, quem tibi dixi, ſit perpetuus, neque ſit niſi ſuper altari exteriori. Dicit R. Eleaſar; de membris, & adipibus, quæ nondum a veſpera conſumta eſſet, facienda eſt pyra, & ſeorſim comburantur; & pellunt eorum cauſa Sabbathum. R. Jacob bar Acha nomine R. Samuelis, bar Aca; Miſna dicit; quotidie ibi erant quatuor ſtrues; quid inde intelligis? Dicit R. Mena; & hodie quinque. R. Bon bar Chija quæſivit eoram R. Zangora; Quod non impedit, pellitne Sabbathum? Reſpondit illi; Teſtes novilunii, quamvis non impedirent, tamen pellebant; traditum enim eſt ibi, ſc. in *Roſch Haſchnana*; pro itinere noctu & interdiu profanant Sabbathum, & egrediuntur ad teſtificandum de novilunio. De ſtrue diei expiationum unde probatur? R. Jeremia nomine R. Pedath dicit; ſcriptum eſt; *prunis*. *Levit.* XVI. *Siphra* 17. ר׳ יהודה אומר שתי מערכות בכל יום ושלש ביום הכיפורים ר׳ יוסי אומר שלש בכל יום וארבע ביום הכיפורים אחרת מערכה גדולה ואחרת מערכה לקטורת ואחרת לקיום האש ואחרת שמוסיפים ליום הכיפורים ר׳ מאיר אומר ארבע מערכות בכל יום וחמש ביום הכיפורים אחת מערכה גדולה ואחת לקטורת ואחרת לקיום האש ואחת לאיברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב ואחרת שמוסיפים ליום הכיפורים. R. Jehuda dicit; duæ erant quotidie ſtrues, & tres in die expiationum. R. Joſe dicit; tres erant quotidie, & in die expiationum quatuor; prima erat ſtrues magna, altera ſtrues pro ſuffitu, altera ad conſervandum ignem, & poſtrema addebatur propter diem expiationum. R. Meir dicit; quatuor quotidie erant ſtrues; prima erat ſtrues magna, ſecunda pro ſuffitu, tertia ad conſervandum ignem, quarta pro membris, & adipibus, quæ ab veſpera nondum conſumta eſſent, & poſtrema pro-

propter diem expiationum addebatur. In pyra magna offerebantur holocausta, adipes reliquorum ſacrificiorum, & munera ſacerdotum, & pugillus munerum Iſraelitarum &c. *Sipbra* 17. מנייך שיעשה את המערכה גדולה כדי שתקבל את כל העולות ת״ל עליה מנייך לאימורי אשם ואימורי קדש וקדשים ואימורי קדשים קלים ת״ל עליה חלבי השלמים מנייך הקומץ והלבונה ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ת״ל עליה והקטיר כל והקטורת יהיו עליה יכול אף הקטורת תהא עליה ת״ל ובער עליה וערך עליה עשה הבערה אחרת לקטורת עשה מערכה אחת לקטורה. Unde probatur, quod facienda ſit ſtrues magna, quæ capere poſſit omnia holocauſta? Ex eo quod dictum eſt; עליה *ſuper illo*. Unde probatur pro adipibus ſacrificii pro peccato, & adipibus ſacrificii pro delicto, & adipibus ſanctiſſimorum, & adipibus ſanctitatum levium? ex eo quod dictum eſt; עליה *ſuper illo*. Adipes pacificorum pugillus, & thus, & munus ſacerdotum, & munus ſacerdotis uncti, & munus libaminum unde probantur? ex eo quod dictum eſt עליה *ſuper illo*; *& adolebit*; quæcumque adolitio ſuper illo facienda eſt; Crederem vel ſuffitum ſuper illo fuiſſe adolendum? Idcirco dictum eſt; *& accendet ſuper illo*, *& ordinabit ſuper illo*; facienda tibi eſt pyra pro ſuffitu, & facienda tibi eſt ſtrues pro ſuffitu.

Pyra ſuffitus componebatur inſpoſitio contra angulum occidentalem auſtralem ad latus occidentale altaris, quo templo eſſet propinquior. *Tamid* II. בררו משם עצי תאהנה יפין לסדר המערכה שניה לקטורת מכנגד קרן מערבית למשוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות בעומר חמש סאין נחלים ובשבת בעומר שמונה סאין נחלים ששם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים האיברים והפדרים שלא נתאכלו מאערב. Sumebant inde ligna ficulnea quæ apta eſſent componendæ ſtrui ſecundæ ad ſuffitum, e regione cornu occidentalis & auſtralis, extendebaturque a cornu verſus ſeptentrionem quatuor cubitos, prout conjectura erat quinque ſata ſingulis diebus, & in Sabbatho, juxta æſtimationem octo ſata prunarum quia illic deponebant duas thuris acerras panis facierum, membra, & omenta, quæ veſperi non conſumebantur. *Raſchi* ad *Joma* 33. לפני המערכה שנייה שעושין בקרן מערבית דרומית משוך מן הקרן ארבע אמות לצר צפון כרתנן במס׳ תמיד. Propter ſtruem ſecundam, quæ componebatur in angulo occidentali auſtrali, protracta ab angulo quatuor cubitos ad latus aquilonare, ſicuti traditum eſt in tractatu *Tamid*. *Sipbra* 40. 4. מעל המזבח יכול כולו ת״ל אשר לפני ה׳ הא כיצד הסמוך למערב אמר ר׳ יוסי זה סימן כל הניטל בחוץ להינתן בפנים ניטל מן הסמוך לפנים וכל היוצא מבפנים להינתן בחוץ ניתן על הסמוך בפנים. *De altari*; *Levit.* XIII. 12. Crederem ex toto altari? Idcirco dicit; *quod eſt coram Domino*. Quomodo? ex eo ſpatio, quod proximum erat occidenti. R. Joſe dicit; hoc eſt ſignum. Quodcunque de loco exteriori ſumebatur, ut inſerretur, ſumebatur ex ſpatio, quod erat inferiori proximum; Et quodcunque educebatur de loco interiori, ut efferretur, dabatur in loco, qui proximus erat interiori. *Babyl. Sevachim* 58. 2. ר׳ יוסי אומר זה סימן כל הניטל בפני לינתן בחוץ אינו נוטל אלא מסמוך שאין לפנים וכל הניטל בחוץ לינתן לפנים אינו ניטל אלא בסמוך שאין לפנים וכל הניטל בפנים לינתן בחוץ מאי ניהו אילימא שירים בהדיא כתיב בהו אל יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד וגו׳ כל הניטל בחוץ לינתן בפני׳ מאי ניהו אילימא גחלים של יום הכפורים בהדיא כתיב בהו ולקח מלא המחת׳ גחלים אש וגו׳ כל הניטל בפני׳ לינטל בחוץ שני בזיכי׳ של לחם הפנים דגמרי משירי׳ כל הניטל בחוץ לניטל בפני גחלים דכל יומא ויומא דגמרי מגחלים של יום הכפורים ומאי קסבר אי קסבר כוליה מזבח בדרום קאי עשרים ושבע בעי למיתי ואי נמי קסבר קדושת היכל ואולם חדא היא עשרים ותרתי בעי מיתי ואי קסבר חציו בצפון וחציו בדרום חד סרי בעי למיתי ואלא קסבר קדושה היכל ואולם הדא מילתא שית בעי למיתי אלא לאו משות דקסבר כוליה מזבח בצפון קאי והני ארבע אמורת אמה יסוד ואמה סובב ואמה מקום קרנות ואמה מקום רגלי הכהנים הכי מסגו לקמיה ושפי תו ליכא פתח אמר ר׳ אדא בר אהבה הא מני ר׳ יהודה היא דתניא ר׳ יהודה אומר מנבח ממוצע ועומד באמצע העזרה ושלשים ושתים אמורת היו לי עשר אמורת כנגד פתחו של היכל אחת עשרה אמה מכן ואחרת עשרה אמה מכן נמצא מזבח מכוון כנגד היכל סוף סוף לר׳ יהודה חדסרי בעי למיתי ואי קסבר קדושת היכל ואולם חדא מילתא היא שירת בעי למיתי מי סברת הני ארבע אמורת בהדיא אמה יסוד ואמה סובב ארבע אמות בר מאמה יסוד ואמה סובב ונוקמא כר׳ יוסי ובממוצע משום ר׳ יהודה שמענ׳ ליה ממוצע בהדיא ור׳ שרביא אמר הא מני ר׳ יוסי הגלילי היא דתניא ר׳ יוסי הגלילי אומר שנ׳ ונתתן את הכיור בין אהל מזבח העולה וגו׳ מזבח בפתח אוהל מועד ולא כיור בפתח אהל מועד היכן היה נותנו בין אולם ולמזבח משוך קימעא כלפי הדרום מאי קסבר אי קסבר כוליה מזבח

בדרום קאי נוקמי׳ מכותל היכל ולדרום
בין אולם למזבח ואי נמי קסבר קדושת
היכל ואולם חדא היא נוקמי׳ אולם ולדרום
בין אולם למזבח אי נמי קסבר חצוי בצפון
וחצוי בדרום נוקמי׳ מכותל היכל ולדרום
בין אולם ולמזבח ואי נמי קסבר קדושת
אולם והיכל חדא היא נוקמי׳ מכורל אולם
ולדרום בין אולם והיכל אלא לאו משום
דקסבר כוליה מזבח בצפון כי נמי מוקמת
לה מכותל היכל ולצפון בבין אולם והיכל
אלא לאו משום דקסבר כוליה מזבח
בצפון כי נמי מוקמת לה מכותל היכל
ולצפון בבין אולם ולמזבח אמר קרא
צפונה שיהא צפון פנוי מכולם מאן תנא
דפליג עליה דר׳ יוסי הגלילי ר׳ אליעזר
בן יעקב היא דתניא ר׳ אליעזר בן יעקב
אומר צפונה שיהא צפון צנוי מכולום
ואפילו מן המזבח. R. Joſe dicit; hoc eſt
ſignum; quicquid in ara interiori acci-
pitur in exteriorem deferendum, non ſu-
mitur niſi ex loco, qui ſit interiori vi-
cinior; & quicquid ſumitur ex exterio-
ri in interiorem deferendum, non ſu-
mitur niſi ex loco, qui ſit interiori vi-
cinior; quicquid ſumitur ex ara inte-
riori in exteriorem deferendum; quid
erant? Num reliquiæ? De his plane
ſcriptum eſt; *Levit.* II. 7. *Ad baſim
altaris holocauſti, quod eſt ad portam ta-
bernaculi conventus &c.* Quicquid ſumi-
tur ex ara exteriori in interiorem de-
ferendum; quid erant? num prunæ diei
expiationum? De his perſpicue ſcriptum
eſt; & *Levit.* XVI. 12. *Et accipiet ple-
num thuribulum de prunis ignitis &c.*
Quicquid ſumitur de ara interiori in
exteriorem deferendum [pro לינטל le-
ge לינתן] duæ acerræ thuris panis fa-
cierum explicentur a reliquiis. Quic-
quid ſumitur de ara exteriori in inte-
riorem deferendum, prunæ quotidianæ
explicentur ex prunis diei expiationum.
Quid putat? ſi putat, totum altare in
auſtro fuiſſe ſitum, ſeptem & viginti
cubitos adduci oportebat: ſi pariter pu-
tat ſanctitatem templi & veſtibuli unam
eandemque fuiſſe, duos & viginti cubi-
tos adduci oportebat; ſi putat, dimi-
dium in aquilone, & dimidium in au-
ſtro fuiſſe ſitum, undecim cubitos ad-
duci oportebat; ſi vero putat ſanctita-
tem templi & veſtibuli unam eandem-
que fuiſſe, ſex cubitos adduci oporte-
bat; niſi fortaſſe hoc ſit, quod putet,
totum altare fuiſſe in aquilone. Et
erant iſti quatuor cubiti, cubitus fun-
damenti, & cubitus ambitus, & cubi-
tus cornuum, & cubitus loci ambulacri
ſacerdotum; ſi amplius creſcunt, non
eſſet porta. Dicit R. Ada bar Aba;
ecce ſtatuit R. Jehuda. Traditio: R.
Jehuda dicit; Altare erat intermedium,
& in medio ſitum erat, & duos & tri-
ginta cubitos patebat, decem contra
portam templi, undecim hinc, & il-
linc undecim; deprehenditur altare re-
cta contra templum ſitum fuiſſe. Tan-
dem juxta ſententiam R. Jehuda unde-
cim cubitos adduci oportebat. Et ſi pu-
tat ſanctitatem templi & veſtibuli unam
eandemque fuiſſe, ſex cubitos adduci
oportebat. Quid putas quatuor cubitos
fuiſſe? certe cubitus fundamenti, & cu-
bitus ambitus, quatuor erant ſine cu-
bito fundamenti, & cubito ambitus;
ſtatuatur juxta mentem R. Joſe; & in
medio nomine R. Jehuda; qui plane
ſentit intermedium fuiſſe. At R. Sera-
bia dicit; Ecce ſtatuit R. Joſe Gali-
læus: Traditio: R. Joſe Galilæus dicit;
dictum eſt *Exod.* XL. 7. *Et poſuit la-
brum inter tabernaculum & altare holo-
cauſti &c.* Altare erat ante portam ta-
bernaculi conventus, & labrum non erat
ante portam tabernaculi conventus; Ubi
nam collocatum eſt? inter veſtibulum
& altare, paulo protractum ad plagam
auſtralem. Quid putat? ſi putat, totum
altare fuiſſe ſitum in auſtro, ſtatuen-
dum erit ab pariete templi ad auſtrum
inter veſtibulum & altare; ſi pariter pu-
tat ſanctitatem templi & veſtibuli unam
eademque fuiſſe, ſtatuendum erit ab
pariete veſtibuli ad auſtrum inter ve-
ſtibulum & altare; ſi vero putat, di-
midium in aquilone, & dimidium in
auſtro ſitum fuiſſe, ſtatuendum erit ab
pariete templi ad auſtrum inter veſti-
bulum & altare; ſi vero putat, ſancti-
tatem veſtibuli & templi unam ean-
demque fuiſſe, ſtatuendum erit ab pa-
riete veſtibuli ad auſtrum inter veſti-
bulum & templum; niſi hoc ſit, quod
putet totum altare fuiſſe ſitum in aqui-
lone; quia pariter ſtatuendum erit a
pariete templi ad aquilonem inter ve-
ſtibulum & altare. Dictum eſt צפונה
latus ſeptentrionale; ut ſpatium aqui-
lonare ſit omnino vacuum. Hic do-
ctor, qui in hoc contradicit R. Joſe
Galilæo, eſt R. Elieſer ben Jacob: Tra-
ditio: R. Elieſer ben Jacob dicit; צפונה;
latus ſeptentrionale, ut ſpatium aquilo-
nare ſit omnino vacuum vel ab ipſo
altari. *Hieroſ. Joma* 42. 4. אמר ר׳ יוסה
זה סימן כל הניטל מבוחוץ להינתן בפנים
ניטל מן הסמוך לפנים וכל היוצא מבפנים
להינתן בחוץ ניתן מן הסמוך לפנים ר׳
ירמיה בשם ר׳ פדת נחלים שבכל יום
ונר המערבי למדין בנחלין יום הכיפורים
ושני בזיכי לבונה למדין משירי דמים. Di-
cit R. Joſe: hoc eſt ſignum. Quicquid
ſumitur de ara exteriori in interiorem
deferendum, ſumitur ex loco, qui ſit
vici-

vicinior interiori; & quicquid effertur ex ara interiori, ut in exteriori deponatur, ſumitur ex loco, qui ſit vicinior inferiori. R. Jeremia nomine R. Pedath. Prunæ quotidianæ & lucerna occidentalis explicentur ex prunis diei expiationum; & duæ acerræ thuris explicentur ex reliquiis ſanguinum.

IV. Ex hac pyra efferebantur prunæ in thuribulum, quod ab eo, qui ad illud deſignatus erat deferebatur in aram interiorem, in qua ſuffitus adoleretur. *Tamid* v. 5. מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך יהילך וחתה ירד ועירן לתוך של זהב נתפזר ממנו כקב גחלים והיה מכבדן לאמה ובשבת היה כופה עליהם פסכתר וגו׳ מי שזכה במחתה צבר את הגחלים על גב המזבח מרדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא. Qui deſignabatur ad thuribulum, ſumebat thuribulum argenteum adſcendebat ad verticem altaris, & agitabat prunas hinc inde, accipiebat, deſcendebat, & effundebat illas in medium thuribuli aurei, diſpergebatur ex illo tanquam cabus prunarum, purgabat autem illa in foſſa, & in Sabbatho operiebat ſuper eas ollam &c. Cui obtigerat thuribulum, colligebat prunas ſuper altari expandebat eas extremitate thuribuli, & incurvans ſe abiit. Poſt illatas prunas in aram interiorem, ab eo, cui hoc munus ſortito obtigerat, adolebatur pugillus ſuffitus. Mirum quantum in hoc pugillo definiendo, deſcribendoque ſoliciti ſint Judæi Interpretes in *Babyl. Joma* 47. תנו רבנן בקומצו שלא יעשה מדה לקומץ איבעי׳ להו מהו שיעשה מדה לחפניה התם הוא דכתי׳ בקומצו אבל הכא דלא כתיב בחפניו אלא מלא חפניו קטורת סמים דקה לא או דילמא יליף מלא מלא מקומצו תא שמע וכך היתה מדת׳ מאי לאו שאם רצה לעשות מדה ארורת עושה לא הק׳ וכך היה חוזר וחופינה לפני׳ שמע מינ׳ חופן וחוזר וחופן דילמ׳ שאם רצה לעשות מידה עושם אי נמי שלא יחסר ושלא יותר תנו רבנן מלא קמצו יכול מבורץ ת״ל בקמצו אי בקמצו יכול אפילו בראש אצבעותיו ת״ל מלא קמצו כדקמצי אינשי הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פיס׳ ידו וקומ׳ ובמחבת ובמרחשת מוחק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה וזו היא עבוד׳ קשה שבמקדש זו היא ותו לא והא איכא מליקה והא איכא חפינה אלא זו היא מעבודנ׳ קשות שבמקדש אמר ר׳ יוחנן בעי ר׳ יהושע בן עוזאה בין הבינים של מלא קומצו מהו אמר ר׳ פפא בנואי לא תיבעי לך דודאי קומץ הוא דבראי לא תיבעי לך דודאי שירי׳ הן כי תיבעי לך דביני ביני מאי אמר ר׳ יוחנן הדר פשטה יהושע עוזאה בין הביני׳ ספק נינהו היכי עביד אמר ר׳ חנינא מקטר קומץ לחודיה תחלה והדר בין הביני׳ דאי אמר בין הבינים ברישא דילמא שירים נינהו והוו להו שירים שחסרו בין קמיצה ואמר מר שירי׳ שחסרו בין קמיצה להקטרת אין מקטירין עליהן את הקומץ אי הכי השת׳ נמי איקרי כאן כל שממנו לאישי׳ הרי הוא בבל הקטירו אמר ר׳ יהודה בריה דר׳ שמעון בן פזי דמקטר ליה לשום עצים כרבי אליעזר דתניא ר׳ אליעזר אומר לריח ניחוח אי אתא מעלה אבל אתה מעלה לשום עצים הניח׳ לר׳ אליעזר אלא לרבנן מאי איכ׳ למימ׳ אמר ר׳ מרי דקמצי שמיני השתא דאתי להכי לר׳ אליעזר נמי לכתחלה דקמצי שמיני וגו׳ בעי ר׳ פפא בין הבינים של מלא חפנין מהו מאיקא מבעיא ליה אי גמר מלא מלא מהתם היינו הך ר׳ פפא הכי בעי ליה מלא חפניו והביא בענן והא איכא או דילמא ולקח והביא בעינן והא ליכא תיקו אמר ר׳ פפא שיטא לי מלא קומצו כדקמצי אינשי בעי רב פפא קמץ בראש אצבעותיו מהו מלמטה למעלה מהו מן הצדדין מהו תיקו אמר רב פפא פשיטא לי מלא חפניו כרחפני אינשי בעי ר׳ פפא חפן בראשי אצבעותיו מהו מלמטה למעלה מהו מן הצד מהו חפן בזו ובזו וקרבן זו אצל זו מהו תיקו בעי ר׳ פפא דבקיה לקומץ ברופניה מאי תוך כלי בעינן והא איכא אי דילמא הנחה בתוכו כתקנו בעינן והא ליכא תיקו בעי רב פפא אפכיה למנא ודבקי׳ לקומץ בארעיתיה דמנא מהו הנחה כתקנו בעינן וליכא תיקו בעי ר׳ פפא מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות אמר ליה ר׳ אבא לר׳ אשי תא שמע מלא חפניו שאמרו לא מחוקות ולא גדשות אלא טפופות וגו׳ בעי ר׳ פפא נתפזר׳ הקטרת ממלוא חפניו מהו ידו כצואר בהמה דמי ופסולה או דילמא בכלי שרת דמי ולא פסלה תיקו בעי ר׳ פפא חישב בחפינת קטורת מהו מי אמרינן יליף מלא מלא ממנחה מה התם מהניא בה מחשבה הכא נמי מהניא בה מחשבה או לא אמר לי׳ רב שימי בר אשי לרב פפא תא שמע הוסיף ר׳ עקיבא הקומץ והקטורת והלבונה והנחלים שאם נגע טבול יום במקצתן פסל את כולן קא סלק׳ דעתי׳ מהפסיל טבול יום פסלה נמי לינה ומדלינה פסלה פסלא נמי מחשבה בעי ר׳ פפא חישב בחתיית גחלים מהו מכשירי מצוה כמצוה דמו או לא תיקו בעו מיני׳ מרב ששת הולכ׳ בשמאל מהו אמר להו רב ששת ותניתוה נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו ונפשוט להו מהא דתנן וגו׳. Tradiderunt ſapientes; *pugillo ſuo*; ne fiat menſura pugillo; *Quæſitum eſt*, quid? facienda eſt menſura pugillo? Ibi ſcriptum eſt; *pugillo ſuo*; at hic non eſt ſcriptum pugillis ſuis; ſed *plenitudinem pugilli ſui*

ſui ſuffitus aromatum comminuti ; non ; aut fortaſſe *plenitudo pugilli ſui* explicabitur a *pugillo ſuo* . Veni & audi ; ex eo quod dicitur ; & hæc erat ejus menſura ; nonne hoc ſignificat , quod ſi velit facere menſuram, faciat? Non; ſed hoc ſignificat ; iterum pugillo capiebat in loco interiori ; Hinc intelligitur ; pugillo capiebat , atque iterum pugillo capiebat ; fortaſſe , ſi velit facere menſuram , faciat ; aut etiam ne deſit , aut ſuperet . Tradiderunt Sapientes ; *plenum pugillum ſuum ;* crederem accumulatum ? Idcirco dictum eſt ; *pugillo ſuo*; ſi *pugillo ſuo*, crederem ſummis digitis ? idcirco dictum eſt *plenum*; pugillo capiet , ſicut homines pugillo capere ſolent . Quomodo ? Incurvabat tres digitos ſuos ſuper volam manus ſuæ , & pugillo capiebat in clibano & in ſartagine abradens pollice ſuperius , & parvo digito inferius . Et hoc erat miniſterium difficillimum in ſanctuario , præterea non? Nonne erat unguefectio? Nonne erat pugillatio? Verum hoc erat ex difficillimis miniſteriis ſanctuarii . Dicit R. Jochanan ; quæſivit R. Jehoſua ben Uza , quod inter digitos ingrediebatur de pugillo pleno quid erat? Dicit R. Papa ; de eo , quod erat interius , ſc. e regione volæ non quæritur , quod certe pertinebat ad pugillum , neque de eo , quod foris egrediebatur , quod certe pertinebat ad reliquias ; Sed de eo quæritur , quod præciſe erat inter digitos , quid erat? Dicit R. Jochanan ; poſtea decidit Jehoſua ben Uza ; quod erat inter digitos , erat dubium ; quid faciebat ? Dicit R. Chanina , primum adolebat pugillum ſeorſim , & deinde quod erat inter digitos ; quod ſi dicatur , quod primum adoleret , quod erat inter digitos ; num erant reliquiæ ? Et eſſent reliquiæ , ſi ſupereſſent inter pugillum . Et dicit Mor ; ſi reliquiæ ſupereſſent inter pugillum & adolitionem , non adolent ſuper illis pugillum . Si ita eſt , hic quoque obſervabitur ; quicquid , de quo pars adolebatur , comprehendetur præcepto ; *non adolebitis* . Dicit R. Jehuda filius R. Simeonis ben Pazi ; adoleatur nomine lignorum , juxta mentem R. Elieſeris . Traditio : R. Elieſer dicit ; in odorem ſuavitatis tu non potes offerre; at potes offerre nomine lignorum ; Hoc concedi poterit juxta ſententiam R. Elieſeris ; at juxta opinionem ſapientum , quid dicetur ? Dicit R. Meri ; pugillo capiebant ſacerdotes pingues (ideoque inter eorum digitos non ingrediebatur ſuffitus) Nunc quoniam hoc adducitur reſponſum ; pariter juxta opinionem R. Elieſeris pugillo capiebant ſacerdotes pingues &c. Quærit R. Papa ; Quod deprehendebatur inter digitos de plenitudine ſuorum pugillorum , quid erat ? Quid hic quæritur ? Si a pari explicatur plenitudo plenitudo pugillorum ſuorum ex eo loco ; eſt idem , (de quo ſupra quæſitum eſt .) R. Papa ita quærit ; plenitudinem pugillorum ſuorum & adducet ; & volumus ; & hic eſſet ; aut fortaſſe dicendum ; & accipiat , & adducat ; & hic non adimpleret ? Quæſtio non ſolvitur . Dicit R. Papa ; mihi conſtat ; *plenitudinem pugilli ſui* ; hoc intelligitur , ſicut homines pugillo capere ſolent . Quærit R. Papa ; ſi pugillo capiat ſummis digitis , quid erat? ſi ab inferiori parte ad ſuperiorem , quid erat ? ſi ab lateribus , quid erat? Quæſtio non ſolvitur . Dicit R. Papa ; mihi conſtat ; *plenitudinem pugillorum ſuorum* , ſicut homines ſolent pugillo capere . Quærit R. Papa ; ſi pugillo capiat ſummis digitis , quid erat ? ſi ab inferiori parte ad ſuperiorem , quid erat? ſi ab latere quid erat ? Si pugillo capiat ex hoc & ex illo , & offerat hoc prope illud , quid erat ? Non ſolvitur quæſtio . Quærit R. Papa , ſi pugillus lateri vaſis adhæſiſſet , quid erit? Volumus , eſſe intra vas , & hic eſſet , aut ſit poſitus juxta conſuetudinem , & hic ita non eſſet ? Non ſolvitur quæſtio . Quærit R. Papa ; Si vertiſſet vas , & adhæſiſſet pugillus in imo vaſis , quid erat ? Nos volumus intra illud poſitum eſſe , & hic ita eſt , aut poſitum eſſe juxta conſuetudinem , & hic ita non eſt ? Non ſolvitur quæſtio &c. Quærit R. Papa ; *plenitudinem pugilli ſui ;* quia dixerunt , *menſuras* abraſas , aut accumulatas . Reſpondit R. Aba ad R. Aſe ; veni & audi ; *plenitudinem pugilli ſui* ; non abraſas , neque accumulatas , ſed complanatas &c. Quærit R. Papa , ſi ſponte ſuffitus diſpergatur , de pugillis ſuis quid erat ? Manus ejus ſi erat ſimilis collo animalis polluitur , aut fortaſſe ſimilis erat vaſi miniſterio , & non profanatur ? non ſolvitur quæſtio . Quærit R. Papa ; ſi cogitat in pugillo ſuffitus , quid erat ? Quid dicendum ? Explicetur *plenitudo plenitudo* ex munere ; ſicut ibi vim habet cogitatio , hic pariter vim habebit cogitatione an non ? Reſpondit R. Simi bar Aſe ad R. Papa ; Veni & audi ; addit R. Akiba pugillum , & ſuffitum , & thus , & prunas , quæ omnia ſi lotus diei attingant , profanantur . Putaſne , quæ profanaretur ab loto diei , vel per-

pernoctatione profanari? Et quoniam pernoctatio profanat, cogitatio etiam profanabit. Quærit R. Papa; ſi cogitarit in accipiendis prunis, quid erat? Reliquiæ præcepti præcepto ipſi aſſimilanturne, an non? Non ſolvitur quæſtio. Quæſierunt ab R. Seſat ſi ambulans ferat ſiniſtra, quid erat? Reſpondit illis R. Seſat; Traditio extat; accipiebat thuribulum dextra, & acerram ſiniſtra; & deciditur ex eo quod tradiderunt &c. *Hieroſ. Joma* 42. 2. מלא קומצו יכול מלא קומצו מבורץ ת״ל בקמצו אי בקמצו יכול יקמוץ בראשי אצבעתיו ת״ל מלא קומצו הא כיצד חופה את פס ידו במחבת ובמרחשת ומוחק באצבעו מלמעלן למטן תמן את אמר מלא קמצו בקמצו והכא את אמר מלא קומצו ר׳ יעקב בר אחא ר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי מה להלן קומץ החסר פסול והכא קומץ פסול חפנים מהו שיעשה בכלי שרת לקרש אחר מהו שיחפון ויתן לתוך חפניו מהו שיעשה מידה לחפניו בכל חפנים משערין או אין משערין אלא בחפניו ר׳ יהושע בן לוי שאל חפן ומת אחר מהו שייכנס בחפניו אין תימר חפנים עשו אותן בכלי שרת לקודש הדא אמרה חפן ומת אין אחר נכנס בחפניו אין אחר חופן ונותן לחוך חפניו ועושין מידה לחפניו ואין משערין בכל חפנים אין תימר חפנים לא עשו אותן בכלי שרת לקודש הדא אמרה חפן ומת אחר נכנס בחפניו אחר חופן ונותן לחוך חפניו ואין עושין מידה לחפניו ומשערין בכל חפנין; *plenitudinem pugilli ſui*, crederem *plenitudinem pugilli ſui* accumulatam? idcirco dictum eſt, *pugillo ſuo*; ſi *pugillo ſuo*, crederem, quod pugillo caperet ſummis digitis? Idcirco dictum eſt, *plenitudinem pugilli ſui*. Quomodo? incurvabat volam manus ſuæ il clibano, & in ſartagine; & abradebat digito ſuo a ſuperiori parte ad inferiorem. Tu ibi dicis *plenitudinem pugilli ſui*, *pugillo ſuo*; & hic tu dicis *plenitudinem pugilli ſui*. R. Jacob bar Acha, R. Simeon nomine R. Jehoſua bar Levi; ſicut ibi pugillus ſi deficiat, illegitimus, ita pariter hic quoque ſi deficiat, eſt illegitimus. Pugillus quid? faciendiſne eſt in vaſibus miniſterii ad ſanctificandum? ſi alius pugillet, & ponat intra pugillum ſuum; poteſtne facere menſuram pugillo ſuo? In omnibus pugillis metiunturne, an in pugillo tantum ſuo metiuntur? R. Jehoſua ben Levi quæſivit; ſi pugillet & moriatur, quid? aliuſne ingredietur cum pugillo ſuo? Si dices quod faciant pugillos in vaſis miniſterii ad ſanctificandum; dictum eſt enim; ſi pugillet & moriatur, non ingredietur alius cum pugillo ſuo. Non alius pugillabit, & dabit intra pugillum ſuum. Et faciet menſuram pugillo ſuo; at non metiuntur in omnibus pugillis. Si dices; non faciunt pugillos in vaſis miniſterii ad ſanctificandum; dictum eſt; ſi pugillet, & moriatur, alius ingreditur cum pugillo ſuo; Alius pugillat, & ponit intra pugillum ſuum; & non faciunt menſuram pugillis ſuis; & metiuntur in omnibus pugillis. Menſura pugilli definitur *Hieroſ. Joma* 39. 3. ר׳ חמא בר עקיבה בשם ר׳ יהושע בן לוי אין קמיצה פחות משני זתים ואיו הקטרת פחותה מכזית ר׳ יצחקב בי ר׳ אלעזר שאל מעתה כהן שאין ידו מחזקת כשני זיתים פסול מן העבודה. R. Chama bar Akiba nomine R. Jehoſua ben Levi; pugillus non eſt minor duabus olivis, neque ſuffitus minor oliva. R. Jſaac diſcipulus R. Eleaſaris quæſivit; ab hoc tempore ſacerdos, cujus manus non capiat quaſi duas olivas, eſt illegitimus ad miniſterium.

Poſt illatas adſperſaſque ſuper altare aureum prunas ab eo, qui deſignatus erat ad thuribulum, ſacerdos; cui obtigerat munus offerendi thymiamatis, pugillum ſuffitus adolebat. *Tamid* VI. 3. מי שזכה בקטורת׳ היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאובו או לקרובו נתפזר ממנו לתוכו נותנו לו בחפניו ומלמד מרים אותו הוי זהיר שמא התחיל לפניך שלא תכוה התחיל מרדד ויוצא לא היה המקטיר מקטיר עד שהממונה אומר לו הקטר ואם היה כהן גדול הממונה אומר אישי כהן גדול הקטר פרשו העם והקטיר והשתחוה ויצא. Qui deſignatus erat ad ſuffitum, ſumebat pateram e medio cupæ, dabatque eam amico aut proximo ſuo, ſi ſparſus eſſet ſuffitus in medium cupæ, pugillo ipſius imponebat, docebant eum; cautus eſto; fortaſſe incipies coram facie tua, ne aduraris, incipiens expandebat, & abibat, qui adolebat, non adolebat antequam præfectus ipſi diceret; adole; ſi autem eſſet ſacerdos magnus, præfectus dicebat; domine ſacerdos magne, adole; diſcendebat populus, adolevit, & incurvans ſe abiit. Ubi *Bartenora* שכשבא לגרר הקטורת צברו לאר מערב רחיק ממנו אם היה עושה הגל לפניו כשיאסף הקטורת שנתפזר חוצה לו ומביאו אצלו נמצא זרועו נכוה; quando accedebat ut adoleret ſuffitum deponebat illum ad latus occidentale, remotum ab ipſo; ſi cumulum coram facie ſua poneret, quando colligebat ſuffitum, qui extra illum diſſipatus erat, & ad ſe coacervaret, neceſſario brachium ejus aduri debuit.

V. Suffitus diei expiationum præ quotidia-

tidiano, vel jurejurando ſummi ſacerdotis, vel ejus ingreſſu in Sanctum Sanctorum, a quo inter vectes arcæ adolebatur, vel thuribulo erat celebratior. Primo veſpera diei expiationum ſummus ſacerdos deductus in conclave Abtines a ſenioribus Synhedrii adjurabatur propter hæreſin Sadducæorum, ne quid immutaret. *Hieroſ. Joma 39.* על גבי שער המים הייתה וסמוך ללישכתו היתה הוא פורש ובוכה שכחשר והן פורשין ובוכין שצרכו לכך ולמה משביעין אותו מפני הבייתוסין שהיו אומ׳ יקטר מבחוץ ויכניס מבפני׳ מעשה באחד שהקטיר מבחוץ והנכיס מבפני׳ וכשיצא אמר לאביו אעפ׳ שהייתם דורשין כל ימיכם לא עשיתם עד שעמד האיש ועושה אמ׳ לו אעפ׳ שהיינו דורשין כל ימינו אבל כרצון חכמים היינו עושין תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם אמרו לא באו ימים קלין עד שמרת ויש אומרים יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת ענל עלרת בתוך מצחו אירת רבעי מימר היא דפרה היא דסוכה היא דיום הכיפורים ר׳ סימון לא אמר כן אלא או דפרה ודסוכה חד ודכירים חד או דפרה יפו ודכיפורים חד ודסוכה חד מאן דאמר לא באו ימים קלים עד שמת תלתיהון עבד מאן דאמר יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת ענל יצאת בתוך מצחו כמאן דאמר או דפרה ודסוכה חד ודכיפורים חד או דפרה ודכיפורים חד ודסוכה חד צווחה עליהן העזרה צאו מיכן בני עלי טימאתם בירת אלהינו בו ביום כפנמה קרן המזבח ונתנו עליו גוש של שלח שלא יהא נראה כפגום שכל מזבח שאין לו קרן וסובב ויסוד פסול היא בעון קומי ר׳ אבהו והא כתי׳ וכל ארם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקודש על צאתו אפילו אותן שכתב בהן ודמורת פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד אמר לו בשעה שהוא נכנס כבר כדרכו כתיב והביא מבירת לפרכרת ונתן ארת הקטורת על האש לפני ה׳ שלא יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים שהרי הצדוקין אומרים יתקן מבחוץ ויכניס אם לפני בשר ודם עושין כן קל וחומר לפני המקום ואומר כי בענן אראה על הכפורת אמרו להן חכמים כבר נאמר ונתן את הקטורת על האש לפני ה׳ אינו נותן אלא מבפני׳ אם כן למה נאמר כי בענן אראה על הכפורת מלמד שהוא נותן בה מעלה עשן ומניין שהוא נותן בה מעלה עשן ת״ל וכסה ענן הקטורת ארת הכפורת אשר על ארון ולא ימורת הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחרת מסממניה חייב מיתה ולא ימורת הרי זה עונש כי בענן אראה על הכפורת הרי זה אזהרה אמר ר׳ אלעזר בי ר׳ שמעון יכול עונש ואזהרה נאמרו קודם למיתרת בני אהרן ת״ל אחרי מורת שני בני אהרן אי אחרי מורת שני בני אהרן יכול שניהן נאמרו אחר מיתרת שני בני אהרן ת״ל כי בענן אראה על הכפורת הא כיצד אזהרה נאמרה קודם מיתרת שני בני אהרן ועונש נאמר אחר מיתרת שני בני אהרן אמר ר׳ זעורה כי בענן נראתי אין כתיב כאן אלא אראה מיכן שאין הקודש ברוך הוא עונש אלא אם כן הזהיר. Super porta aquarum erat, & proximum erat ejus conclavi; ipſe diſcededebat, & flebat; & illi diſcedebant, & flebant, quod ad hoc coacti eſſent; At cur illum adjurabant? propter Baithuſæos, qui dicebant, quod foris adoleret, & poſtea in adytum inferret. Narratur hiſtoria de quodam, qui foris adoluit, & poſtea in adytum intulit; & egreſſus dixit patri ſuo, quamvis vos cunctis diebus veſtris conſulitis, non operamini; donec ſurrexit hic vir, & fecit. Reſpondit illi; quamvis nos cunctis diebus noſtris conſulamus, tamen operamur juxta ſententiam ſapientum. Ego miror, ſi illi producantur pauci dies in hoc mundo. Dixerunt; non præteriere dies pauci, donec mortuus eſt. Nonnulli dicunt; egreſſus eſt ex ejus naſo fluxus vermium; & ad inſtar ungulæ vituli apparuit in medio frontis. Nonnulli dicunt, quod fuerit in vacca rufa; quod fuerit in ſolennitate tabernaculorum, quod fuerit in die expiationum. R. Simeon, non ita dicit, ſed hoc fuerit aut in vacca rufa, & in ſolennitate tabernaculorum, & illud in die expiationum; aut hoc in vacca rufa, & in die expiationum, & illud in ſolennitate tabernaculorum; qui dicit; non præteriere dies pauci, quod mortuus eſt; hæc tria omnia facit; qui dicit; egreſſus eſt ex ejus naſo fluxus vermium, & ad inſtar ungulæ vituli apparuit in ejus fronte, ſentit cum eo, qui dicit; aut hoc in vacca rufa & in ſolennitate tabernaculorum, & illud in die expiationum, aut hoc in vacca rufa & in die expiationum, & illud in ſolennitate tabernaculorum. Exlamavit de illis atrium. Abite hinc filii Eli, qui polluiſtis domum Dei noſtri. Eo die fractum fuit cornu altaris, illique impoſita eſt maſſa ſalis, ne fractum videretur, quia omne altare, cui deſit cornu, & ambitus, & fundamentum, eſt illegitimum. Quæſierunt coram R. Abau; nonne ſcriptum eſt, *Levit.* XVI. 17. *Nullus hominum ſit in tabernaculo conventus, quando pontifex ingreditur ad expiandum ſanctuarium donec egrediatur?* Vel ipſi, ſc. Angeli, de quibus ſcriptum eſt *Ezech.* I. 10. *Similitudo autem*

tem vultus eorum, *facies hominis*; non consistent in tabernaculo conventus. Respondit illis; quando juxta institutum ingreditur. Scriptum est *Levit.* XVI. 12. *Ultra velum intrabit in sancta*, *& positis super ignem aromatibus coram Domino*. Ne foris præparet, & intro ingrediatur; Quia Sadducæi dicunt, quod foris præparet, & ingrederetur; Si coram carne & sanguine ita fieri consuevit, nonne multo magis coram Domino? Pariterque dictum est; *Quia in nube apparebo supra propitiatorium*. Dixerunt illis sapientes; Nonne jam dictum est; *& positis super ignem aromatibus coram Domino*? Non ponet nisi intus. Si ita est; cur dictum est; *quia in nube apparebo supra propitiatorium*? ad docendum, quod in eo misceatur herba fumum adscendere faciens; Et unde probatur miscenda in eo fuisse herba fumum adscendere faciens? Ex eo quod dictum est; *Et vapor suffitus operiat propitiatorium*, *quod est super arcam*, *ne moriatur*. Si vero non indiderit herbam fumum adscendere facientem, aut unum ex aromatibus defuerit; reus erat mortis. *Et non moriatur*; hæc est pœna; *quia in nube apparebo supra propitiatorium*; hæc est præmonitio. Dicit R. Eleasar discipulus R. Simeonis. Crederem pœnam & præmonitionem commemoratas fuisse ante mortem duorum filiorum Aaron? Idcirco dictum est; *post mortem duorum filiorum Aaron*. Si post mortem duorum filiorum Aaron, crederem utrasque fuisse memoratas post mortem duorum filiorum Aaron? Idcirco dictum est; *quia in nube apparebo supra propitiatorium*. Quomodo? Præmonitio dicta est ante mortem duorum filiorum Aaron, & pœna dicta est post mortem duorum filiorum Aaron. Dicit R. Zangora; *quia in nube apparebo*; non scriptum est hic; nisi apparitio. Hinc probatur, quod Deus sanctus benedictus non puniat, nisi præmoneat. *Tosaphta Joma* 1. למה פורש ובוכה מפני שצריכי'
להשביעו ולמה צרכו להשביעו שכבר היה
מעשה בביתוס אחד שהקטיר עד שהוא
בחוץ ויצאתה ענן הקטורת והרתיח את
כל הבית שהיו ביתוסין אומרים יקטיר
עד שהוא בחוץ שנ' וכסה ענן הקטורת
אמרו להם חכמים והלא כבר נאמר
וכסה ענן הקטורת מלמד שנותן בה
מעלה עשן הא אם לא נתן בה מעלה
עשן חייב מיתה כשיצא אמר לאביו כל
ימיכם היית דורשין ואין אתם עושין עד
שעמדתי ועשיתי אני אמר לו אע״פ שאנו
דורשין אנן עושין ושומעי' אנו לדברי
חכמי' תמיהני עליך אם תארך ימים לא
שהה שלש' ימי' שנתנוהו בקברו. Cur separabatur & flebat? Quia illum necessario adjurabant? Et cur necessario adjurabant? Quia narratur historia de quodam Baithusæo, qui dum foris consisteret, adoluit suffitum, & exiit nubes suffitus, & fumo implevit totam domum; quia Baithusæi dicebant, quod a sacerdote, dum foris consisteret, adoleretur suffitus; Dictum est enim; *& vapor suffitus operiat*. Dixerunt illis sapientes; Nonne dictum est, *& vapor suffitus operiat*? ad docendum, quod in eo miscenda sit herba fumum adscendere faciens; si non indat herbam fumum adscendere faciens, mortis erat reus. Egressus dixit patri suo; omnibus diebus vestris vos consulitis, & non operamini, donec ego surrexi & operatus sum; Respondit illi, quamvis nos consulamus, tamen non operamur, & auscultamus verbis sapientum; Ego mirabor, si producantur dies tui, non præteriere tres dies, quod eum posuerunt in sepulcro. *Babyl. Joma* 19. 2.
פורש ובוכה והן פורשין ובוכין וכו' הוא
פורש ובוכת שחשדוהו צדוקי והם פורשין
ובוכין דאמר ר' יהושע בן לוי כל החושד
בכשרין לוק' בגופו וכל כך למה שלא
יתקן מבחוץ ויכנס כדרך שהצדוקין עושין
תנו רבנן מעשה בצדוקי אחד שהתקין
מבחוץ והכניס ביציאתו היה שמח שמחה
גדולה פגע בו אביו אמר לו אע״פ שצדוקין
אנו מתיראין אנו מן הפרו שי' אמר לו
כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה
כי בענן אראה על הכפורת אמרתי מתי
יבוא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא
אקיימנו אמרו לא היו מים מועטין עד
שמת והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין
מחוטמו ויש אומרים ביציאתו ניגף דתניא
ר' חייה כמין קול נשמע בעזרה שבא
מלאך וחבטו על פניו ונכנסו אחיו הכהנים
ומצאו בו רגל עגל בין כתפיו שנ' ורגליה
רגל ישרה וכף רגליה' ככף רגל רגל.
Separabatur & flebat, & illi separabuntur, & flebant &c. Ille separabatur & flebat, quia Sadducæum suspicabantur; & illi separabantur & flebant. Dicit R. Jehosua ben Levi; qui rectos suspectos habet, in suo corpore vapulat; & hoc quorsum? Ne foris præparet, & inferat, eo modo quo operabantur Sadducæi. Tradunt sapientes. Narratur historia de quodam Sadducæo, qui præparavit foris, & intulit; in ejus egressu exultavit gaudio magno; cum illi occurrisset suus pater, ei dixit, quamvis nos simus Sadducæi tamen timemus Pharisæos. Dixit illi omnibus meis diebus fui solicitus de hoc textu; *quia in nube apparebo supra propitiatorium*. Dixi; quando veniet ille, cujus opera con-

constituamus? Nunc venit ille; cujus opera non statuemus. Dixerunt, præterierunt pauci dies, quod mortuus est, & projectus fuit in sterquilinium & vermes egrediebantur ex ejus naso; & nonnulli dicunt, quod in egressu vulneratus sit. Traditio R. Chija; quasi vox audita est in atrio; unde venit Angelus, & vulnus in ejus facie, ingressi sunt fratres ejus sacerdotes, & invenerunt ibi pedem vituli inter ejus humeros, dictum est enim *Ezechiel.* I. 7. *Pedes eorum pedes recti, & planta pedis eorum, quasi planta pedis vituli.* Vide *Siphra* 40. 4. In hoc conclave quoque vespera expiationum deducebatur summus sacerdos, ut addisceret ritum pugillandi; *Babyl. Joma* 19. תנא ללמדו חפינה. Traditur; ut ibi doceretur ritum pugillandi. Ubi *Raschi* תנא ללמדו חפינה מוליכין אותו לבית אבטינס; Traditur; ut doceretur ritum pugillandi, deducebatur ille in conclave Abtines. Iterum ibid. וטביל ואזיל לצפון וגמר חפינה; & lavabat, & ibat ad aquilonem, & addiscebat ritum pugillandi. In hoc conclavi pariter vespera diei expiationum iterum contundebatur suffitus, qui postridie mane adolendus erat a summo sacerdote, ut esset tenuissimus. *Siphra* 40. 4. דקה מה תל והלא ככר נאמר ושחקת ממנה הדק ואם כי למה נאמר דקה שהיא דקה מן הדקה כיצד היה עושה מפרוש בששלת מנים מערב יום הכיפורים ומחזירין למכתשת כדי למלאות חופניו לקיים בה דקה מן הדקה. *Tenue;* cur dictum est? Nonne jam dictum est *Exod.* XXX. 36. *Cumque in tenuissimum pulverem universa contuderis?* Si ita est, cur dictum est *tenue?* Ut sit tenue ex tenui. Quomodo faciebat? Separabat tres minas vespera diei expiationum, atque iterum in mortarium immittebantur, ex quibus impleri posset ejus pugillus, ad observandum in eo tenue ex tenui. *Hieros. Joma* 41. 4. דקה מה תל לפי שנ׳ ושוחקת ממנה הרק אם כן למה נאמר דקה שתהא דקה מן הדקה כיצד הוא העושה מפריש שלשת מנים מערב יום הכיפורים ומחזירין למכתשת כדי למלאות ממנה חפניו כדי לקיים דקה מן הדקה; *Tenue;* cur dictum est? quia dictum est; *Cumque in tenuissimum pulverem universa contuderis;* si ita est, cur dictum est tenue? ut sit tenue ex tenui. Quomodo faciebat? separabat tres minas a vespera diei expiationum, quæ iterum in mortarium immittebantur, ut ex his impleri possit ejus pugillus, ut observaretur tenue ex tenui. *Babyl. Joma* בכל יום היתה דקה והיום דקה מן הדקה תנו רבנן דקה מה תל והלא ככר נאמר ושחקת ממנה הדק אלא להביא דקה מן הדקה. Quotidie erat tenue, & hodie tenue ex tenui. Tradiderunt sapientes; *tenue;* cur dictum est? Nonne jam dictum est; *Cumque in tenuissimum pulverem universa contuderis?* Ad adducendum tenue ex tenui.

In die expiationum ex conclavi vasorum efferebatur summo sacerdoti thuribulum, quod a quotidiano differebat. *Hieros. Joma* 41. 3. בכל יום היתה כבידה והיום קלה שלא לייגעו בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה שלא לייגעו בכל יום לא היה בה אמה נמודה והיום היה בה אמה ומחצה כדי שתהה הזרוע מסייעה בכל יום לא היה נרתיק והיום היה בה נרתיק כדי שלא הכבה ואינו חוצץ אמר ר׳ יוסי בי ר׳ בון קיבעו במסמר. Quotidie thuribulum erat grave, & hodie leve, ne defatigaretur. Quotidie habebat manubrium breve, & hodie longum ne defatigaretur. Quotidie erat mensuræ cubiti contracti, & hodie erat unius cubiti cum dimidio, ut brachio sibi posset auxiliari. Quotidie non erat in illo theca, & hodie in illo erat theca, ne adureretur; Ne esset anxius. Dicit R. Jose discipulus R. Bon; figebat clavo. *Tosaphta Joma* 11. בכל יום היתה כבידה והיום קלה בכל יום היתה קצרה והיום ארוכה כדי שתהא זריעו מסייעת בכל יום לא היה לה ניאשתיק והיום היה לה ניאשתיק דברי בן סען. Quotidie erat grave, & hodie leve, quotidie erat breve, & hodie longum, ut sibi brachio auxiliari posset; Quotidie non erat illi annulus, & hodie erat illi annulus. *Babyl. Joma* 44. 2. בכל יום היתה כבידה והיום קלה תנא בכל יום היתה גלדה עבה והיום רך בכל יום היתה קצרה והיום ארוכה מאי טעמא כדי שתהא זרועו של כהן גדול מטייעתו תנא בכל יום לא היה ניאשתיק והיום היה לה ניאשתיק דברי בן הסגן בכל יום היה זהבה ירוק אמר ר׳ חסדא שבעה זהבי׳ הן זהב וזהב טוב וזהב אופיר וזהב מופז זהב שחוט וזהב סגור וזהב פרוים זהב וזהב טוב דכתיב וזהב הארץ ההיא טוב וזהב אופיר דאתי מאופיר זהב מופז שדומה לפז זהב שחוט שנטוה בחוט זהב סגור בשעה שנפתח כל החניות נסגרות זהב פרוים שדומה לדם הפרים ר׳ אשי אמר חמשה הן וגו׳ תניא נמי הכי בכל יום היה זהבה ירוק והיום ארום והיינו זהב פריים שדומה לדם הפרים. Quotidie erat grave, & hodie leve; Traditio. Quotidie erat illi pellis crassa, & hodie mollis; quotidie erat breve, & hodie longum; qua de causa, ut sum-

ſummus ſacerdos ſibi brachio poſſet auxiliari; Traditio: Quotidie non habebat annulum, & hodie habebat annulum; verba ben Sagan; quotidie erat ex auro viridi. Dicit R. Chaſda; ſeptem erant auri genera; aurum, & aurum bonum, & aurum Ophir, & aurum Mophaz, & aurum Segur, & aurum Parvaiim. Aurum & aurum bonum; ſcriptum eſt enim *Geneſ.* II. 12. *& aurum terræ illius optimum eſt*: & aurum Ophir, quod affertur ab Ophir; aurum Mophaz, quod ſimile eſt auro purgatiſſimo; & aurum ductile, quod filo netur, & aurum Segur, quando detegitur, omnes officinæ clauduntur; aurum Parvaiim, quod ſanguini juvencorum aſſimilatur. R. Aſe dicit; quinque genera ſunt &c. Traditio hic quoque: quotidie erat ex auro viridi, & hodie ex auro rubro, i. e. ex auro Parvaiim, quod ſanguini juvencorum aſſimilatur. Ubi *Raſchi* היה' גלדה עב' דופנה עבה לכך היתה כבדה רך דק נאשתק טבעת בראשיה שמקשקש ומשמיע קול משום ונשמע קולו בבאו ונו'. Erat illi pellis craſſa; latus craſſum, ideoque erat grave; mollis, ſc. ſubtilis; נאשתק annulus, in ejus principio, qui ſonitum edebat, ſonuſque audiebatur, eo quod dictum eſt *Exod.* XXVIII. 35. *Ut audiatur ſonitus quando ingreditur &c.* *Toſaphoth* in h. l. בכל יום לא היה לה נאשתקי פרשי טבעת להשמיע קול כדכתב ונשמע קולו בבאו אל הקדש ובירושלמי גרסי' נרתק שלא יכוה ונראא לריבא בעין נרתק של עור עשוי סביב ידה של מחתה לאחוז בה שלא יכווה משום דכל כלי מתכו' חם מקצתו חם כולו ולפי הידה צריך היום נרתיק יותר מבשאר ימים לפי שהיו הנחלים שוהים במחתה זמן מרובה עד ההיתה חמה הרבה ושוב מוציא אותה שהיא אחת מה' עבודו' הוצא' כף ומחתה ופריך בירושלמי ואינן חוצץ ומשני קובעו במסמר כלומר ע"י מסמריך היה נקבע אותו נרת' לבית יד שיהא בטל ויחשב בגוף המחתה. Quotidie non habebat נאשתקי exponitur annulus, ad edendum ſonitum, ſicuti ſcriptum eſt; *Ut audiatur ſonitus, quando ingreditur in ſanctuarium.* Et in *Gemara Hieroſolymitana* legitur chirotheca, ne adureretur, & videtur juxta mentem R. Joſe diſcipuli R. Bon neceſſaria fuiſſe hæc chirotheca pellicea, quæ manubrim thuribuli circumdabat, qua ſacerdos illud apprehenderet, ne adureretur, eo quod in omnibus vaſis metallicis ſi pars caleſcat, totum caleſcit, ideoque magis hoc die, quam in reliquis diebus erat neceſſaria chirotheca, quia diutius hoc die prunæ in thuribulo erant, ita ut multum calefieret; præterea illud educere debebat; quod erat unum ex miniſteriis; educebat ſcutellam & thuribulum. Et quæritur in *Gemara Hieroſolymitana*; Nonne erat anxius? Et reſpondetur; claudo figebatur, ſc. claudis hæc chirotheca figebatur in manubrio.

Præterea cum aureo thuribulo, quod tres cabos continebat, ſummus ſacerdos depromebat prunas de altari exteriori, & cum eo introibat in adytum. *Siphra* 40. 4. ולקח מלא המחתה והביא בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה לתוך של זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכניס בכל יום היה חותה בשל ארבעת קבים ומערה בתוך שלשת קבית היום חותה בשל שלשת קבים ובה היה מכניס. *Et accipiet plenum thuribulum, & adducet.* Quotidie depromebat thuribulo argenteo, & in aureum evacuabat, & hodie depromebat aureo, & cum eo ingrediebatur. Quotidie depromebat thuribulo, quod quatuor cabos continebat, & in alterum, quod tres cabos contineret, evacuabat; hodie depromebat thuribulo, quod tres cabos continebat, & cum eo ingrediebatur. *Joma* IV. 4. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכניס בכל יום חותה בשל ארבע קבין ומערה בתוך של שלשי קבטן והיום חותה בשל שלשה קבין ובה היה מכניס ר' יוסי אומר בכל יום חותה בשל סאה ומערה בתוך של שלשה קבין והיום חותה בשל שלשה קבין ובה היה מכניס. Quotidie depromebat thuribulo argenteo, & in aureum evacuabat, & hodie depromebat aureo, & cum eo intrabat. Quotidie depromebat thuribulo, quod quatuor cabos continebat, & in alterum, quod tres cabos caperet, evacuabat, hodie depromebat thuribulo, quod tres cabos continebat, & cum eo intrabat. R. Joſe dicit; quotidie depromebat thuribulo, quod ſatum continebat, & in alterum evacuabat, quod tres cabos capiebat; hodie depromebat thuribulo, quod tres cabos capiebat, & cum eo ingrediebatur. *Babyl. Joma* 44. 2. בכל יום חותה בשל כסף וכו' מאי טעמא התורה חסה ממונן של ישראל והים חותה בשל זהב ובה היה מכניס מ"ט משום חולשא דכהן גדול בכל יום בשל ארבעת קבין וכו' תנא נתפזרו לו קב נחלים מכברן לאמה תני חדא קב ותניא אידך קביים בשלמא הך דתני קב רבנן אלא הך דתני קביים מני לא רבנן ולא ר' יוסי אמר ר' חסדא ר' ישמ' בנו של ר' יוחנן בן ברוקא היא דתני ר' ישמ' בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר בשל קבים היה מכניס. Quotidie depromebat thuribulo argenteo &c. Qua de cauſa? quia lex cu-

ram habuit facultatum Iſraelis. Et hodie aureo depromebat, & cum eo introibat; qua de cauſa? propter infirmitatem ſummi ſacerdotis. Quotidie depromebat thuribulo, quod continebat quatuor cabos &c. Traditio: *Tamid* v. 5. Diſpergebatur ex illo cabus prunarum, & everrebat in foſſam. Altera traditio; cabum; & altera duos cabos; concedatur hanc traditionem, qua docetur, fuiſſe cabum, eſſe Sapientum; illam vero, qua docetur duos fuiſſe cabos, non eſſe neque Sapientum, neque R. Joſe. Dicit R. Chaſda: R. Iſmaelis ben R. Jochanan ben Berucha eſt traditio: R. Iſmael ben R. Jochanan ben Berucha dicit; cum thuribulo, quod duos cabos contineret, introibat.

Poſt hæc efferebatur ex conclavi Abtines כף & acerra plena ſuffitu, ex qua ſacerdos plenum pugillum ſuffitus capiebat, & in כף reponebat, quod *Tamid* v. 4. deſcribitur מי שזכה בקטורת היה נוטל את הכף והכף דמה לתרקב גדול של זהב מחזק שלשת קבין והבזך היה בתוכו מלא וגדוש קטורת וכסוי היה לו וכמין מטוטלת היה עליו מלמעלו. Qui dignus habebatur ad ſuffitum, ſumebat כף quod ſimile erat modio majori aureo continenti tres cabos, & patera erat in medio ejus impleta & accumulata ſuffitu, operculum habebat, & ſimile quid linteo ſuper impoſitum erat. In *Gemara Hieroſolymitana* 42. 2. dicitur מאי כף מגים; Quid eſt כף? eſt ſcutella. Hæc acerra ſive thuribulum differebat ab eo, cum quo ſumtis ab altaris prunis in adytum introibat. *Babyl. Joma* 47. מחתה תנא לי' נטל את המחתה ועלה לראש המזבח וחותה וירד התם מחתה דגחלים הכא מחתה דקטורת דתניא הוציאו בו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גדושה של קטורת מלשכת בית אבטינס וחופן מלא חופניו ונותן לתוך הכף. Thuribulum; Traditio: Sumebat thuribulum, & adſcendebat in verticem altaris, & depromebat; ibi dicitur de thuribulo prunarum, & hic de thuribulo ſuffitus: Traditio: efferebatur ſcutella vacua de conclavi vaſorum, & thuribulum accumulatum ſuffitu de conclavi domus Abtines, & capiebat plenum pugillum, & in ſcutella reponebat.

Poſt repoſitum pugillum in ſcutella, ſummus ſacerdos, cui uni in die expiationum miniſtrare licebat, ſolus in medio adſcendebat altare, ut ex ſecunda pyra thuribulum prunis impleret. *Babyl. Joma.* בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש דאמר מר כל פונות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין למזרח והיו' עולין באמצע ויורדי' באמצע מאי טעמא משום כבודו הכהן גדול. Quotidie ſacerdotes adſcendebant in oriente collis; Dicit enim Mor; Omnes converſiones tibi faciendæ ſunt a dextra ad orientem; & hodie in medio adſcendunt, & in medio deſcendunt; qua de cauſa? propter decus ſummi ſacerdotis. Poſt deſumtas ab altari prunas, ſummus ſacerdos dextra thuribulum, ſiniſtra acerram tenens ingrediebatur in ſanctum, ut inde inter vela in ſanctum ſanctorum ingreſſus inter vectes arcæ ſuffitum adoleret. *Toſaphta Joma* II. בכל יום ב' כהנים נכנסין אחד בכף ואחד במחתה היום נוטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו בד"א בקטורת של לפני לפנים אבל בקטורת של מזבח הזהב הרי הוא כקטרת של שאר ימות השנה וגו' נכנס ומהלך בהיכל עד שנמצא עומד בין מזבח הזהב ולמנורה והמזבח לפני ממנו שלחן נתון בצפון משליש הבית ולפנים משוכה מן הבית לשתי אמות ומחצה מזבח הזהב ממוצע בנתיי' כנגד ב' בדי ארון ומשוך כלפי מזרח וכולם היו נתונין מחצי הבית ולפנים מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרכות המבדילות בין הקדש ובין קודש הקדשים וביניהן אמה זה מקום הדביר שעשה שלמה ר' יוסי אומר לא היה שם אלא פרכת אחת שנ' והבדילה הפרוכת לכם אמרו לו מה ת"ל בין הקדש ובין הקודש הקדשים אמר להם בין קדש תעליון לקודש התחתון ד"א בין נוב לגבעון לשילה לבית עולמים החיצונה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון מהלך ביניהן עד שהגיע לצפון הגיע לצפון הפך פניו לדרום מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שמגיע לארון ודחק את הפרוכת במתניו ונתן המחתה בין ב' הבדים וצבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא הבית עשן ויצא ובא לו דרך כניסתו ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך שלא להבעית את ישראל מעשה בכהן אחד שהאריך אמרו לו מה ראית להאריך א' להם מתפלל אני עליכם ועל מקדש אבותיכם שלא יחרב אמרו אע"פ כן אין אתה רשאי לשנות אבן היתה מימות הנביאים הראשונים ושתייה נקראת גבוהה מן הארץ שלש אצבעות שמתחלה היה עליה ארון נתון משניטל הארון עליה היו מקטירין קטרת שלפני לפנים ר' יוסי אומר ממנה נשתה העולם שנ' מציון מכלל יופי לאהים הופיע צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיהם וארגז שהשיבו פלשתים כבוד לאלהי ישראל היו כולם בבית קדש הקדשים משנגנז ארון נגנזו עמו ב' בדי ארון היו יוצאין מן הארון עד שמגיעין לפרוכת שנ' ויאריכו הבדי' יכול לא יהו נראי' מתוכ' ת"ל ויראו ראשי הבדים וגו' יכול שקרעו את הפרוכ' ת"ל ולא יראו החוצ' אמור מעת' האריכו הבדי' והגיעו לפרוכת ודחקו את הפרוכת יהיו נראין מתוכה ועליהם מפור' בקבלה

צרור

צרור המור דודיל יך בין שדי יליך. Quotidie duo ſacerdotes ingrediebantur, alter cum acerra, & alter cum thuribulo, hodie ſumebat thuribulum manu dextera, & ſiniſtra thuribulum. De quo hæc dicta ſunt? De ſuffitu adyti; at ſuffitus altaris aurei ſicut in reliquis anni diebus adolebatur &c. Ingrediebatur, & ambulabat, donec perveniret inter altare aureum, & candelabrum; Et altare erat illo interius, & menſa ſita erat in aquilone ab tertia parte domus ad ſpatium interius, remota a muro duos cubitos cum dimidio; altare aureum erat inter ea in medio poſitum contra duos vectes arcæ, & protractum verſus orientem, omniaque ſita erant ab dimidia domo ad interiorem partem. Ambulabat in templo, donec perveniret inter duo vela, quæ ſeparabant inter ſanctum & ſanctum ſanctorum, & inter ea erat ſpatium cubitale, & hic erat locus oraculi, quod fecit Salomon. R. Joſe dicit, unum tantum ibi fuiſſe velum, ſicuti dictum eſt *Exod.* XXVI. 33. *Et ſeparabit vobis velum.* Illi reſponderunt; cur dictum eſt; *inter ſanctitatem ſanctitatum?* Reſpondit; inter ſanctitatem ſuperiorem & inferiorem. Alia explicatio: Inter Nob & Gabaon, & Silo & domum ſeculorum. Velum exterius duplicatum erat ad auſtrum, & interius ad aquilonem, ambulabat inter ea, donec perveniret ad aquilonem, quando pervenerat ad aquilonem, vertebat faciem ſuam ad auſtrum ambulabat ad ſiniſtram prope velum, donec perveniret ad arcam, lumbis impellebat velum, & ponebat thuribulum inter duos vectes, & coacervabat ſuffitum ſuper prunas, & fumo tota domus implebatur, egrediebatur, atque ea unde venerat, via revertebatur, & brevem recitabat orationem in loco exteriori, ne metum incuteret Iſraelitis. Narratur hiſtoria de quodam ſacerdote, qui ſuam produxit orationem; illi dixerunt; qua de cauſa produxiſti? Reſpondit; ego oravi pro vobis, & pro ſanctuario veſtrorum patrum, ne diruatur. Ei dixerunt; veruntamen tibi immutare non licet. Lapis ibi erat ab diebus primorum prophetarum, qui Scetia vocabatur, qui ab terra tres digitos eminebat, cui a principio impoſita erat arca, poſtquam ſublata eſt arca, ſuper illo adolebatur ſuffitus in loco interiori. R. Joſe dicit; ex eo fundatus eſt mundus; ſicuti dictum eſt *Pſalm.* XLVII. 14. *Lætetur mons Sion, & exultent filiæ Judæ propter judicia tua Domine.* Vaſculum mannæ, & lechytus olei ſanctæ unctionis, & baculus Aaron cum ſuis amygdalis & floribus, & ſcrinium, quod dono miſerunt Philiſtæi propter honorem Deo Iſraelis, erant omnia in domo ſancti ſanctorum, abſcondita arca, cum ea hæc quoque fuerunt abſcondita. Duo vectes arcæ prominebant ab arca, ut ad velum pervenirent, ſicuti dictum eſt I. *Reg.* VIII. 8. *Cumque eminerent vectes.* Crederem ex eo non apparuiſſe? Idcirco dictum eſt; *& apparerent ſummitates eorum &c.* Crederem, quod perrumperent velum? Idcirco dictum eſt; *non apparebant ultra extrinſecus.* Dic igitur quod prominerent vectes, & pertingerent velum, & impellerent velum, & ex eo intus viderentur; & pro illis ex traditione exponitur quod dictum eſt *Cantic.* I. 12. *Faſciculus Myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.* *Babyl. Joma* 15. 2. כיצד הוא עושה אוחז את הבזך בראשי אצבעותיו ויש אומרין בשיניו ומעלה בגודלה עד שמגעת לבי׳ אצילי ידיו וחוז׳ ומחזיר לתוך חפניו וצוברה כרי שיהא עשנה שוהא לבוא ויש אומרי מפזרה כרי שיהא עשנה מטהרת לבוא וזו היא עבודה קשה שבמקדש זו היא ותו לא והא איכא מליקה והא איכא קמצה אלא זו היא עבודה קשה מעבודות קשות שבמקדש וגו׳ מתני׳ היה מהלך בהיכל עד שמגי׳ לבין שתי הפרוכות המבדילו׳ בין הקד׳ ובין הקד׳ הקדשים וביניהן אמה ר׳ יוסי אומר לא היתה שם אלא פרוכ׳ אחת בלבד שנ׳ והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש הקדשים גמ׳ שפיר קאמר להו ר׳ יוסי לרבנן ורבנן אמרי לך הני מילי במשכ׳ אבל במקדש שני כיון דלא הואי אמ׳ טרקסין ובמקד׳ ראש׳ הו׳ דהואי ואיסתפק׳ להו לרבנן בקדוש היה אי כלפני׳ אי כלחוץ ועבוד שתי פרכות תנו רבנן בין המזבח למנורה היה מהלך דברי ר׳ יהודה ר׳ מאיר אומר בין שולחן למזבח ויש אומ׳ בין שולחן לכותל מאן יש או׳ אמ׳ ר׳ חסדא ר׳ יוסי היא דאמר פיתחא בצפון קאי ור׳ יהודה אמר לך פיתחא בדרום קאי ור׳ מאיר כמאן סבירה ליה אי כר׳ יהודה סבירה ליה נעול כר׳ יהודה אי כר׳ יוסי סבירה ליה נעול כר׳ יוסי לעול׳ כר׳ יוסי סבירה ליה וא׳ לך שולחנו׳ צפון ודרום מונחין ומספקא ליה שולחן ולא מתעייל ליה ואיב׳ אימ׳ לעולם מזרח ומערב מונחין ומשום שכינ׳ לאו אורח ארעא למיעל׳ להדיא ור׳ יוסי אמ׳ לך חביבי׳ ישראל שלא הצריכן הכתו׳ לשליח ור׳ יהודה נמי ניעיל׳ בין מנירה לכות׳ משחרי מאניה א״ר נתן אמה טרקסין לא הכריעו בו חכמי׳ אי כלפנים אי כלחוץ מתקיף לה רבינא מ״ט אלימ׳ משום רכת׳ והבית אשר בנה המלך שלמה לה׳ ששים אמה אורכו ועשרים אמה רחבו ושלשים אמה קומתו וכת׳ ארבעים באמ׳ היה הבית

הוא

הוא ההיכל לפני וכתב ולפני הדביר עשרי
אמה אורך ועשר' אמה רוחב ועשרי' אמה
קומתו ולא ידעינן אמה טרקסין אי מהני
עשרים אי מהני ארבעים ודלימ' לא מהני
עשרי' ולא מהני ארבעין וחללא קא חשיב
כותלים לא קא חשיב חדע דכל היכא
דקא חשיב וכותלים חטיב ליה לדידיה
דתנן ההיכל מאה על מאה ברום מאת
כותל אולם חמש והאול' אחת עשרה
כותל ההיכל שש וארכו ארבעי' אמה ואמה
טרקסין ועשרים אמה בית קדשי קדשים
כותל ההיכל שש והתא שש וכותל התא
חמש אלא קדושתי' אי כלפני' אי כלחו'
והיינו דאמ' ר' יוחנן בעי יוסף איש הוצל'
ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו
שם את ארון ברית ה' איבעי להו היכי
קאמ' קרא ודביר בתוך הבית מפנימ' הכין
לתת שם או דילמא הכי קאמ' ודביר
בתוך הבית מפנימה וגו' מתני' החיצונ'
היתה פרוצה מן הדרום והפנימית מן הצפין
מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון הגיע לצפון
הופך פניו לדרום מהלך לשמאלו עם
הפרוכת עד שהוא מגיע לארון הגיע לארון
נותן את המחתה בין שני הבדים צבראת
הקטור' על גבי גחלים ונתמלא כל הבית
כולו עשן יצא ובא לו בדרך בית כניסתו
ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון ולא
היה מאריך בתפילתו שלא להבעית את
ישראל גמ' במאי עסיקי' אלימ' במקדש
ראשון מי הוו פרוכת אלא במקדש שני
מי הוה ארון והתניא משנגנז ארון נגנזו
עמו צנצנת המן וצלוחי' שמן המשח' ומקלו
של אהרן ושקדיה ופרחיה וארגז ששגרו
פלשתים דורון לאלהי ישראל שנ' וכלי
הזהב אשר השיבותם לו אשם תשימו
בארגז מצדו ושלחת' אותו והלך ומי גנזו
יאשיהו גנזו מה ראה שגנזו רא' שכת'
ילך ה' אותך ואת מלכ' אשר תקים עליך
עמד וגנזו שנ' ויאמר ללויים המבינים
לכל ישראל הקדו שים לה' תנו את ארון
הקדש בבית אשר בנה שלמה בן מלך
ישראל כי אין לכם משא בכתף ועתה
עבדו את ה' ואת עמו ישראל ואמר ר'
אלעזר אתיא שמא שמא ואתי' דירו'
דורו' ואתיא משמרה לעולם במקד' שני
ומאי הגיע לארון מקום ארון והא קתני
נתן את המחתה לבין שני הבדים אימ'
כבין שני הבדים צבר את הקטורת על גבי
גחלים תנו כמאן דאמר צוברה תני חדא
צוברה פנימה שהוא חוצה לו ותניא
אידך צוברה חוצה שהיא פנימ' לו אמ'
אביי תנאי היא ואמר אביי מסתבר' כמאן
דאמר פנימה שהיא חוצה לו דתנן מלמדין
אותו הזהר שלא תתחיל מפניך שמא
תכוה תנו רבנן ונתן את הקטור' על
האש לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכניס מאי
דרוש כי בענן אראה על הכפר מלמד
שיתקן מבחוץ ויכניס אמרו לה' חכמים
והלא כבר נאמר ונתן את הקטורת על
האש לפני ה' אם כן מה תל כי בענן
אראה על הכפורת מלמ' שנותן בה מעלה
עשן ומנין שנותן בה מעלה עשן שנ' וכסה

ענן הקטור' את הכפורת הא לא נתן בה
מעלה עשן או שחסר אחת מכל סמניה
חייב מיתה ותיפוק לי דקא מעייל ביאה
ריקני' אמר ר' ששת הכ' במאי עסיקי' כגון
ששנז בביא' והזיד בהקטר' ר' אשי אמר
אפילו תימא הזיד בזו ובזו כגון דעייל
שתי הקטרו' אחת שלמה ואחת חסרה
אביאה לא מחיי' דהא עייל לי' שלימ'
אהקטר' מיחייב דקא מקטר קפורת חסירה
אמר מר ומנין שנותן בה מעלה עשן תל
וכסה קרא לקרא אמר ר' יוסף הכי קאמר
אין לי אלא עלה מעלה עשן עיקר מעלה
עשן מנין תל וכסה א'ל אביי והא איפכ'
תני' דתני' נתן יבה עיקר מעלה עשן היה
מתמר ועולה כמקל עד שמגי' לשמי קורה
כיון שהגי' לשמי קורה ממשמש ויורד
בכותלים עד שנתמלא הבית עשן שנ'
והבית ימלא עשן אלא אמ' אביי הכי
קאמ' אין לי אלא עיקר מעלה עשן עלה
מעלה עשן מנין תל וכסה ר' ששת אמר
אין לי אלא אהל מועד שבמדבר שילה
ובית עולמים מנין תל וכסה האי מוכן
יעשה לאהל מועד השוכן אתם נפקא
אלא הכי קאמר אין לי אלא ביום
הכיפורים בשאר ימות השנה מנין תל
וכסה ר' אשי אמר חד למצוה וחד לעכב
רבא אמר חד לעונש וחד לאזהרה תניא
ראליעזר אומר ולא ימות עונש כי בענן
אראה אזהרה יכול יהיו שניהם אמורין
קודם מית' בני אהרן תל אחרי מות
שני בני אהרן יכול יהיו שניהם אמורין
אחר מיתת שני בני אהרן תל כי בענן
אראה על הכפורת הא כיצד אזהרה
קודם מיתה ועונש אחר מיתה מאי
תלמוד' אמר רבא אמר קרא כי בענן אראה
ועדין לא נראה ואלא מ'ט אי ענוש
כדתניא ר' אליעור אומר לא מתו בני
אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה
רבן מאי דרוש ונתנו בני אהרן הכהן אש
על המזבח אעפ שהאש יורדת מן השמי
מצו' להבי' מן ההדיוט יצא ובא לו דרך
כניסתו מנא הני מילי אמ' ר' שמואל בר
נחמני אמר ר' יונתן אמ' קרא ויבא שלמה
הבמה אשר בגבעון לירושלם וכי מה
ענין גבעון אצל ירושלם אלא מקי' יציאתו
מגבעון לירושלם לביאתו מירושלם לגבעון
מה ביאתו מירושלם לגבעון פניו כלפי
במה כדרך ביאתו אף יציאתו מגבעון
לירושלם פניו כלפי במה כדרך ביאתו
וכן כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל
במעמדן כשהן נפטרין לא היו מחזירין
פניהן והולכין אלא מצדדין פניהן והולכין
וגו' ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון
מאי מצלי רבא בר ר' אדא ורבין בר רב
אדא דנרויהו משמיה דרב אמרי יהי רצון
מלפניך ה' אלהינו שתה' שנה זו שחונה
ונשומה שחונה מעליות היא אלא אימ'
אם שחונה תהא גשומ' ר' אחא ברי'
דרבא מסיי' בה משמי' דרב יהודה לא
יעדי עביד שולטן מדבית יהודה ולא יהיו
עמך ישראל צריכין לפרנסה זה בזה ולא
תכנס לפניך תפלה עוברי דרכים ר' חנינא
בן

בן דוסא הוה קא אזיל באורחא שרא מיטרא עליה אמר רבונו של עולם כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער פסק מיטר כי אתא לביתיה אמר רבונו של עולם כל העולם כולו בצער וחנינא בנחת אתא מיטרא אמר ר׳ יוסף מאי אהניא ליה צלותיה דכהן גדול לר׳ חנינא בן דוסא תנו רבנן מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכהנים ליכנס אחריו התחילו הם נכנסין והוא יוצא אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך אמר להם קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב אמרו לו אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעירת את ישראל. Quomodo faciebat? Apprehendebat acerram ſummis digitis; & nonnulli dicunt ſuis dentibus; & pollice extollebat, donec perveniret inter cubitos ſuarum manuum, atque iterum reſtituebat in pugillum ſuum, & coacervabat, ut fumus ſuccederet; & nonnulli dicunt; diſpergebat, ut fumus promte ſuccederet; & hoc erat miniſterium difficillimum in ſanctuario. Hoc erat? Et præter hoc non? Nonne erat unguefectio? Nonne erat pugillatio? At hoc erat miniſterium difficile ex miniſteriis difficilibus in ſanctuario &c. *Miſna*: Ambulabat in templo, donec perveniret inter duo vela, quæ ſeparabant inter ſanctum & ſanctum ſanctorum; Et inter ea erat ſpatium cubitale. R. Joſe dicit ibi non fuiſſe niſi unum velum duntaxat; dictum eſt enim; *Et ſeparabit vobis velum inter ſanctitatem, & ſanctitatem ſanctitatum*. *Gemara*. Optime: Dicit R. Joſe ſapientibus; & ſapientes dicunt, hæc intelligenda eſſe in tabernaculo, at in ſanctuario ſecundo, ubi non erat cubitus Tarchſin, & in ſanctuario primo, ubi erat, addubitarunt ſapientes de ejus ſanctitate, an eſſet intrinſecus, an extrinſecus, ideoque duo facta ſunt vela. Tradiderunt ſapientes: Inter altare & candelabrum ambulabat; verba R. Jehuda: R. Meir dicit; inter menſam & altare. Et nonnulli dicunt, inter menſam & murum. Qui ſunt iſti nonnulli, qui dicunt? Dicit R. Chaſda; Eſt R. Joſe, qui dicit, portam ſitam fuiſſe in aquilone; & R. Jehuda tibi dicit fuiſſe ſitam portam in auſtro; & R. Meir cum quo ſentit? Si ſentit cum R. Jehuda, ingrediatur juxta ſententiam R. Jehuda; ſi ſentit cum R. Joſe, ingrediatur juxta ſententiam R. Joſe; ſemper tibi dicam quod ſentiat cum R. Joſe, tibique dicet, menſas fuiſſe ſitas ad aquilonem & ad auſtrum; ideoque intermedia erat menſa, & non poterat ingredi (ſc. inter menſam & murum) ſi vis tibi dicam, quod ſemper putabit menſas fuiſſe ſitas ad orientem & occidentem; & cauſa Divinitatis, non erat conveniens, ut recta illuc introiret [i. e. prope murum aquilonarem, quia illi ſtatim ſeſe offerebat ſanctum ſanctorum] & R. Joſe tibi dicit; ſunt amabiles Iſraelitæ, qui ex textu non opus habent legato. Et R. Jehuda pariter non putat, quod ingrederetur inter candelabrum & murum; ne ejus veſtes nigreſcerent. Dicit R. Nathan; Non ponderarunt ſapientes, utrum cubitus Tarchſin pertineret ad interiorem an ad exteriorem partem. Inſtat Rabina; qua de cauſa? Ex eo quod ſcriptum eſt 1. *Reg.* VI. 2. *Domus autem, quam ædificabat rex Salomon Domino habebat ſexaginta cubitos in longitudine, & viginti cubitos in labitudine, & triginta cubitos in altitudine*; Pariterque ſcriptum eſt ibid. 17. *Porro quadraginta cubitorum erat ipſum templum pro foribus oraculi*. Similiter ſcriptum eſt ibid. 20. *Porro oraculum habebat viginti cubitos longitudinis, & viginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos altitudinis*. Ignoramus utrum cubitus Tarchſin comprehendatur in his viginti cubitis, an in quadraginta cubitis & fortaſſe neque in his viginti, neque in his quadraginta; & ſpatium vacuum conſiderat, muros non conſiderat; ſcito, ſi ita eſt; quotieſcunque conſiderat muros, conſiderat quoque ipſum ſepimentum juxta ejus ſententiam. Etenim legimus; Templum patebat centum cubitos quaquaverſum, in altitudine centum, murus veſtibuli erat quinque cubitorum, & veſtibulum undecim, murus templi ſex, & ejus longitudo quadraginta cubitorum, & cubitus Tarchſin, & viginti cubitorum domus ſancti ſanctorum, murus templi ſex, & thalamus ſex, & murus thalami quinque; at ignoratur utrum ejus ſanctitas fuerit intrinſecus, an extrinſecus; & hoc eſt, quod dicit R. Jochanan; quærit Joſeph vir Uzal: *Oraculum autem in medio domus in interiori parte fecerat, ut poneret ibi arcam fœderis Domini*: ibid. 19. Quæſivit ab illis. Hoc dicit textus; *Oraculum autem in medio domus interiori parte fecerat, ut poneret ibi*. Aut fortaſſe ſic dicit; *Et Oraculum in medio domus in interiori parte* &c. *Miſna*: exterius duplicatum erat ad auſtrum, & interius ad aquilonem, ambulabat inter ea, donec perveniret ad aquilonem, cum perveniſſet ad aquilonem, convertebat faciem ſuam ad auſtrum, ambulabat ad ſiniſtram prope ve-

velum, donec perveniret ad arcam, poſtquam pervenerat ad arcam, deponebat thuribulum inter duos vectes, coacervabat ſuffitum ſuper prunas, implebatur tota domus fumo, egrediebatur ea, qua venerat via, & brevem recitabat orationem in domo exteriori, neque orationem producebat, ne metum incuteret Iſraelitis. *Gemara*: In qua re occupati ſunt? In ſanctuario primo num erant vela? At in ſanctuario ſecundo num erat arca? Nonne extat traditio? Poſtquam abſcondita fuit arca; abſconditum cum ea fuit vaſculum mannæ, & lechytus olei unctionis, & virga Aaron, & ejus amygdala, & ejus flores, & ſcrinium, quod dono miſerunt Philiſtæi Deo Iſraelis; dictum eſt enim 1. *Sam.* VI. 8. *Et vaſa aurea quæ exſolviſtis pro delicto, ponetis in capſellam ad latus ejus*. Et quis abſcondit? Joſias abſcondit [quod falſum eſt, uti demonſtravimus Vol. I. *Theſauri* in notis ad cap. III. *Toſaphta Joma*, & Tom. VIII. in notis *Maimonidis* de domo electa.] Quid vidit ut eam abſconderet? Hoc vidit, quod ſcriptum eſt *Deuter.* XXVIII. 36. *Ducet te Dominus, & regem tuum quem conſtitueris ſuper te*. Surrexit, & abſcondit; Dictum eſt enim 2. *Paral.* XXXV. 2. *Levitis quoque ad quorum eruditionem omnis Iſrael ſanctificabatur Domino, locutus eſt: Ponite arcam in ſanctuario templi, quod ædificavit Salomon filius David rex Iſrael, nequaquam enim eam ultra portabitis, nunc autem miniſtrate Domino Deo veſtro, & populo ejus Iſrael*. Et dicit R. Elieſer. Dictum eſt שמה שמה, & dictum eſt דורו' דורו', & dictum eſt משמרה משמרה ſemper in ſanctuario ſecundo quomodo explicandum eſt, quando pervenerat ad arcam? ſc. ad locum arcæ. Et ecce docetur; ponebat thuribulum inter duos vectes arcæ, quaſi inter duos vectes. Coacervabat ſuffitum ſuper prunas. Diſcimus juxta mentem illius qui dicit, coacervabat. Doctor Miſnicus dicit, quod ad interiorem partem coacervaret, quæ erat illi exterior: Alia traditio; coacervabat ad partem exteriorem, quæ erat illi interior. Dicit Abai; hæc eſt diſputatio doctorum Miſnicorum, & dicit Abai probabilem eſſe opinionem illius, qui dicit, quod coacervaret ad partem interiorem, quæ erat illi exterior; quia legitur in Miſna, quod doceretur ſacerdos. Cave ne incipias coram te, ne aduraris. Tradiderunt ſapientes. *Et dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino*; ne foris præparet, & inferat; ad excludendam ſententiam Sadducæorum, qui dixerunt, foris præparabit, & inferet; quo argumento? *Quia in nube apparebo ſuper propitiatorium*; ad docendum, quod foris præparet, & inferat. Reſponderunt illis ſapientes; Nonne jam ſcriptum eſt; *Et dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino?* Si ita eſt cur ſcriptum eſt; *quia in nube apparebo ſuper propitiatorium?* Ad docendum quod immitteretur herba fumum aſcendere faciens, & unde probatur, quod immitenda eſſet herba fumum adſcendere faciens? Ex eo quod dictum eſt; *& operiat vapor ſuffitus propitiatorium*. Ecce ſi non dederit herbam fumum adſcendere facientem, aut ſi unum ex aromatibus defuerit, reus eſt mortis. Et probatur; ſi vano ingreſſu ingrediatur; Dicit R. Seſat; ita in qua re occupati ſunt? e. g. ſi ſit imprudens in ingreſſu, & prudens in ſuffitu; R. Aſe dicit; vel ſi dicas prudens in hoc & in illo, e. g. ſi introducat duos ſuffitus, unum integrum, & alterum deficientem propter ingreſſum non tenetur, quia introducit ſuffitum integrum, tenetur, qui adolet ſuffitum deficientem. Dicit Mor, unde probatur immittenda fuiſse herba fumum adſcendere faciens? Ex eo quod dictum eſt; & *operiat*. Textus contra textum. Dicit R. Joſeph: hoc dicit; non probo niſi racemos herbæ fumum adſcendere facientis, radix herbæ fumum adſcendere facientis unde probatur? Ex eo quod dictum eſt; *& operiat*. Reſpondit illi Abai; ecce traditio in contrarium. Traditio: Immittenda eſt in illo herba fumum adſcendere faciens, componebatur, & adſcendebat quaſi baculus donec perveniret ad ſummitatem contignationis, quando pervenerat ad ſummitatem contignationis diffundebatur & deſcendebat in muros, donec fumo domus impleretur; Dictum eſt enim *Iſai.* VI. 4. *Et domus repleta eſt fumo*. At dicit Abai; ſic dicit; non probo niſi de radice herbæ fumum adſcendere facientis, de racemis herbæ fumum adſcendere facientis unde probatur? Ex eo quod dictum eſt; *& operiat*. R. Seſat dicit, non probo niſi de tabernaculo conventus, quod erat in deſerto, de Silo & de domo ſeculorum unde probatur? Ex eo quod dictum eſt; *& operiat*. Hoc ex eo quod dicitur *Levit.* XVI. 16. *Juxta hunc ritum faciet tabernaculo teſtimonii*, eruitur; Verum ſic dicit; Non probo niſi pro die expiationum, pro reliquis anni diebus unde probatur? Ex eo quod dictum eſt; *& operiat*. R. Aſe dicit; unum ad præceptum, & alterum ad

ad impediendum. Raba dicit; unum ad pœnam, & alterum ad monitionem. Traditio. R. Eliefer dicit; *& non moriatur*; hæc eft pœna: *Quia in nube apparebo:* hæc eft præmonitio. Crederem utramque fuisse commemoratam ante mortem filiorum Aaron? Idcirco dictum eft; *poft mortem duorum filiorum Aaron.* Crederem utramque commemoratam fuiffe poft mortem duorum filiorum Aaron? Idcirco dictum eft; *quia in nube apparebo fuper propitiatorium.* Quomodo? Præmonitio ante mortem, & pœna poft mortem; qua traditione? Dicit Raba; dicit textus; *quia in nube apparebo*; & nondum apparuit; fi ita eft, qua de caufa puniti funt. Juxta traditionem, R. Eliefer dicit; non mortui funt filii Aaron nifi quod docuerunt conftitutionem coram Mofe eorum magiftro; quo argumento? *Et ponent filii Aaron facerdotis ignem fuper altare; Levit.* I. Quamvis ignis defcenderat de cœlo, præceptum erat, ut de communi adduceretur. Egrediebatur ea, qua venerat via; Unde hæc probantur? Dicit R. Samuel bar Nachmani, dicit R. Jonathan, dicit textus 2. *Paral.* I. 13. *Venit ergo Salomon ab excelfo Gabaon in Jerufalem.* Ecquid? erat ne Gabaon prope Hierufalem? At comparatur egreffus ejus de Gabaon in Hierufalem ejus egreffui de Hierufalem in Gabaon; ficut ejus adventus verfus excelfum, ita pariter ejus egreffus. Similiter facerdotes in fuis minifteriis, & Levitæ in fuo pulpito, & Ifraelitæ in fuis ftationibus quando abeunt, non convertunt facies fuas, & abeunt, fed ad latus vertunt facies fuas, & abeunt &c. Et brevem recitabat orationem in domo exteriori. Quam orationem? Raba bar R. Ada, & Rabin bar R. Ada, ambo nomine Rab dicunt; Sit beneplacitum in confpectu tuo Domine, Deus nofter, ut hic annus fit calidus, & pluviofus; præftatne ut fit annus calidus? nifi dicas, quod cum fit calidus, fit quoque pluviofus. R. Acha bar Raba concludit nomine R. Jehuda; ne ceffet dominator de domo Jehuda; neque populus tuus Ifrael inter fe indigeat alimento, neque perveniat coram te oratio itinerantium. Chanina ben Dufa iter faciebat; & pluvia cadebat fuper eum. Dixit Domine mundi; univerfus mundus quiefcit, & Chanina mærore afficitur; ceffavit pluvia; poftquam fe recepit in domum fuum, dixit; Domine mundi; univerfus mundus mærore afficitur, & Chanina conquiefcit, veniat pluvia. Dicit R. Jofeph; cujus utilitatis erat oratio fummi facerdotis R. Chaninæ ben Dufa? Tradiderunt fapientes: Narratur hiftoria de quodam fummo facerdote, qui produxit orationem fuam, & voluerunt fratres ejus facerdotes ingredi poft eum, poftquam inceperunt ingredi, ipfe egreffus eft; dixerunt illi; cur produxifti orationem tuam? Refpondit illis; Eft ne moleftum oculis veftris, quod orem pro vobis, & pro domo fanctuarii, ne diruatur? Refponderunt illi; ne fis follicitus pro Ifraelitis. Ubi *Rafchi*

כיצד הוא עושה חפינה שנייה שבפנים מן הבזך לתו׳ חפניו אוחז את ראש הבזך בראשי אצבעותיו לאחר שהניח את המחתה בארץ וידה של׳ בזך כלפי בין זרועותיו ומעלה בשני גודלי ומושך את ידה בגודליו לצד גופו מעט מעט עד שמגיע ראש ידה לבין אצילי ידיו וראש הבזך מגיע לגובה פס ידו וחוזר ומחזירה דרך צידה לתו׳ חפניו וצוברה על הגחלים וגו׳ מתני׳ מהלך בהיכל נכנס ומהלך לתוכו למערב שתי הפרכו׳ פרופו׳ מן הצפון לדרום א׳ חיצונה ואחת פנימית וביניהן אויר אמה אמה תרקסין כך נקראת כותל מחיצ׳ שהפסיק במקדש ראשון גמ׳ אבל במקד׳ שני שהיה גבוה מאה אמ׳ לא עשאוה לפי שלא היה עוביה אלא אמה ואינה יכולה לעמוד בגובה מאה אמה ולהוסיף על עוביה אי איפ׳ דכתב הכל בכת׳ מיד ה׳ עלי השכיל ואישתפקא להו במקו׳ המחיצה אי כלפני אי בלחוץ ועבו׳ שתי פרכו׳ לקלוט ביניהן אויר מקום המחיצה בין המזבח ולמנורה חיה מהלך כשבא ליכנס היה בוקע בהיכל דרך הדרום להלך בין מזבת הפנימי למנורה שהיא בדרום והולך עד הפרוכת בין שולחן ולמזבח דרך הצפון ר׳ יוסי היא דאמר במתני׳ לא היתה שם אלא פרוכ׳ אחת ואצל הכותל הצפוני אי׳ ראש כפול ופרופ׳ בקרס זהב כלפי החוץ וכן נכנסין לפני ולפני׳ כרקתני מתני׳ אליב׳ דרבין החיצונ׳ פרופ׳ מן הדרום והפנימי׳ מן הצפון ור׳ יוסי דאמר אין שם אלא אחת פרופתה בצפון היא דבהא לא פליג דכניסתו לתוך חלל בית קדשי הקדשים בצפון הוה פתחא בדרום קאי דשתי פרכות היו שם והחיצונ׳ פרופ׳ מן הדרום כתתנן מתני׳ ולקמ׳ פרי׳ לר׳ יהודה ניעויל בין המנורה לכותל שלחנות צפון ודרום מונחין עשר שלחנות עשה שלמה שנ׳ חמש מימין וה׳ משמאל ותני במחחו׳ אי איפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח שאם אתה אומר כן מצינו שלחן בדרום והתורה אמרה והשלחן תתן על צלע צפון אלא של משה באמצע חמש מימינו וחמש משמאלו ופליגי בה תנאי איכא למאן דאמר מזרח ומערב מונחין ואיכא למאן דאמר צפון ודרום מונחי׳ ור׳ מאיר סבירה ליה כמאן דאמר צפון ודרום ראשי שלחנו׳ מן הצפון לדרום היו חמש בשורה אח׳ פונות ראשה של זו לראשה של זו והשלחן אמתי׳ ארכו הרי עשר אמות ועל

כרח׳ צרי׳ היה לשמוך ראש השלחן
הצפוני לכותל שאם אתה מושכו להלן מן
הכותל נמצא מן השלחן הדרומי מקצתו
יושב בדרום שההיכל רחבו כ׳ אמה נמצא
צפון שלו י׳ אמה וא׳א להיות כלום מן
השלחן בדרום הילכך מפסקי שלחנות את
הדרך ולא מימעייל לי׳ בין שלחן לכותל
ואם תאמר אף בין המזבח לשלחן אין
דרך שהרי המזבח באמצע ההיכל וראש
השולחן הדרומי סמוך למזבח הא אמרן
בפר׳ אמ׳ להן הממונה שאין מזבח מכוון
כנגד השלחן אלא משוך קימעא כלפי
חוץ למיעל להדי׳ לילך אצל הכותל הצפוני
כל ארך ההיכל וכל שע׳ עיניו ניזונו׳ מבית
קדשי הקדשים דרך הפרוכה שבנגדו ור׳
יוסי אמר לך חביבין ישר׳ שלא הצריכן
הכתו׳ לשליח אלא כל אחד ואחד מתפלל
על עצמו שנ׳ אשר ידעון איש נגע לבבו
ופרש כפיו אל הבית הזה הילכ׳ חביב
הוא שלחן ליכנס לפותכי משחיר מנירה
בנדיו משחרין מעשן המנורה שהשחיר את
הכותל טרקסי׳ לשון פנים וחוץ הוא כך
ראיתי בתלמוד ירושלמי וראיה לדבר
חסידים הראשונים היו מכניסין פירותיהן
דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר למדנו
שהטרק לשון כניסת פנים הוא דביר היא
המחיצה לפני הדביר חלל בית קדשי
הקדשים שהוא לפנים מן המחיצה חשיב
לדידיה למקום המחיצה לבר מן הששים
כותל אולם כותל החיצון למטה רוחב
היסוד והאשקופה ולמעלה מגובה כיפת
הפתח עובי החומה שעולה קד ק׳ אמה
לבר רוחב כיפת החלל שהיא י׳א אמה
לבר רוחב קיפת עובי החומה והתא שש
יציע שאחורי בית הכפורת היכי קאמר
קרא מי אמרינן הכי קאמר ודביר בתוך
הבית מחוצה עשה שמפסקת בתוך הבית
מפנימה הכין ולפנים מאותה מחיצה הכין
מקום חללה והזמינו לתת שם את הארון
אלמא דביר גופיה להו מקדושת פנים
הוא או דילמא הכי קאמר ודביר בתוך
הבית מפנימה דמקום הדביר גופיה משל
פנים הוה ואותו חכין לתתו שם באותה
כניסה את הארון אין להן הכרע לדעת היכן
נוטין ונו׳ מתני׳ החיצונה פרופה מן הדרום
רבנן קאמרי לה פרופה ראשה כפולה לצד
החוץ ונאחזת בקרש של זהב להיות פתוחה
ועומדת מהלך ביניהם נכנס בפרופת הדרום
ומהלך ביניהם עד מגיע לפרופת הצפון
הגיע לצפון ומשם נכנס לתו׳ החלל הפך
פניו לדרום לילך עד בין הבדים שהם
באמצע החלל כדאמר מר ארון שעשה
משה היה לו אויר עשר׳ אמות בבית
קדש׳ הקדשים לכל רוח ורוח מהלך
לשמאלו עם הפרכת שמהלך מצפון לדרום
שמאלו למזרח ואפרכת היתה לו למזרח
החלל לבין ב׳ הבדים והבדים היו ארוכים
עד הפרוכת ראשון אחד למערב והשני
למזרח אחד בראש הארון בצפון ואחד
בראשו לדרום ואורך אמתי׳ וחצי של ארון
ביניהן דרך כניסתו כשם שנכנס כשהליך
לדרום עד שהגיע לארון פניו כלפי דרום

כך כשיצא לא הישב את פניו לצאת
אלא יוצא דרך אחוריו ופניו לארון בבית
החוצון בהיכל נמ׳ מי הוו פרוכו׳ אמה
טרקסין הוא תשימו בא רגז מצידו
אלמא גבי ארון הוה קאי וממילא שמעינן
דעמו נגנז ילך ה׳ אותך ודאג שמא יגלה
לבבל תנן את אר׳ הק׳ בבית והא התם
קאי אלא נניחה היא אתיא שמה שמה
וכו׳ כתב בארון אמר הידע לך שמה וכתב
בצי נצנת המן ותן שמה מלא העומר
ואתיא צלוחית מצנצנ׳ המן דורות דורות
כתב בצינצנת למשמרת לדורותיכ׳ וכתב
בצלוחית שמן משחת קדש יהיה זה ונומר
ואתיא מקלו של אהרן ומצנצנ׳ במשמרת
משמרת הכת׳ ביה למשמרת לאות לבני
ישראל כבין שני הבדים כאילו היו שם
ונותנו ביניהן תנו מתניתין כמאן דאמר
בבריית׳ דלעי׳ צוברה כדי שיהא עשנה
שוהא לבא תני חדא צוברה פנימה
שהיא חוצה לו מתחיל לצוברה בראש
המחתה של צד פנים שאותו ראש המחתה
אינו לצד ידו והולך ומושך ידו אליו וצובר
תמי׳ במשיכ׳ עד ראש המחת׳ השיני אשר
אצל בית ידה ותני׳ אידך מתחיל לצוברת
בראש הפונה חוצה לצד ההיכל שהוא
פנימה לו בצד נופו והולך וצובר תמיד
הלאה על ראש המחתה השני שלא התחיל
מפניך לצבור ולילך הלאה שמא תכוה
שהקטור׳ שצברת לצדך בו עד תמיד והרועך
המתפשט והלך להלן נכוה בתימור העולה
כי בענן אל יבא כי אם בענן של
עשן הקטרת מעלה עשן שם עשב שגור׳
לעשן לעלות זקוף כמקל ומנייך שנותן בה
ונו׳ לקנו׳ פריך למה לי הא נפק׳ לי הא אם
לא נתן וכו׳ הא למדנו מיכאן שנ׳ ולא
ימות שאם לא נתן וכו׳ או שחיסר דכתב
הקטורת שלימה ולא חסירה תיפוק לי
דאי נמי לא כתב הכא ולא ימות מחייב
מיתה אקטרת חסירה דאשכח דעייל ביאה
ריקני׳ שלא לצורך וכתב ואל יבא בכל
עת ולא ימות ששנג בביאה ריקנית אבל
ידע שיש מיתה במקטיר קטורת חסירה
ואין עונש מית׳ על השוגג דעייל שני
הקטרות בביאה אחרת קרא לקרא הא
נפקא ליה מכי בענן עיקר שורש והא
איפכא תני שהשורש יפה מן העלין לשמי
קורה לשם שמים ממשמש בכתלים כך דרך
העשן כשאינו יכול לצאת כנגדו מתפשט
למעלה תמיד עד שמתמלא חלל הבית
למעלה מכותל לכותל וכשאין לו עוד מקו׳
ממשמש ויורד אצל הכתלים האי מוכן
יעשה לאהל מועד השוכן אתם נפקא אל
מקום שיהא שכני אתם יעשו כן חד
לעונש וחד לאזהרה ואל יבא כי בענן
אזהרה וכסה ענן ולא ימות זה עונש ואילו
לא ימות דאל יבא כי בגנן אזהרה וכסה ענן
ולא ימות זה עונש ואילו לא ימות דאל
יבא לאו אחסרון ענן כתב אלא אביאה
ריקנית תניא ר׳ אלעזר אומר וכסה ולא
ימות זה עונש מעלה עשן יכול יהו שניהן
אמורין קו׳ מית׳ בני אהרן ונאמ׳ שבעון
מעלה עשן שלא נתנו מתו ועדיין לא

נראה

נראה ארא משח׳ לעתיד אלמ׳ כשנא מקרא זה עדיין לא נר׳ ואי לאחר מיתתן כבר נראה בו ביום שנ׳ ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה׳ הל כל העולם מצו׳ להביא מן ההדיוט ואע״פ שהורו בראוי נענשו שלא נטלו רשות לבמה אשר בגבעון לירושלם היה לו לכתוב מירושלם אי מן הבמה אשר בגבעון לירושלם דגבעון היתה קדושה ששם מזבח שעשה השמוהיה הולך ומקריב שם מקיש יציאתו מגבעון לירושלם לביאתו מירושלם לגבעון והכי משמע קרא ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון דרך הליכתו וכן לירושלם בשובו מגבעון היתה כביאה ראשונה וישראל במעמדם העומדים בעזרה במקום כל ישראל על קרבן התמיד דכתב תשמרו להקריב לי היו עומדים ומשמרים על קרבנכם. Quomodo fiebat pugillatio ſecunda in adyto ex acerra intra pugillum ſuum? Apprehendebat ſummitatem acerræ ſummis digitis, poſtquam depoſuerat thuribulum in terra, & manubrium acerræ converſum erat inter ejus brachia, & extollebat duobus pollicibus, & paulatim pollicibus ad ſe attrahebat manubrium, donec perveniret ſummitas manubrii inter cubitos ſuarum manuum, & ſummitas acerræ perveniret ad volam ſuæ manus, & reſtituebat per latus in pugillum ſuum, & coacervabat ſuper prunas: *Miſna*: Ambulabat in templo, ingrediebatur, & intra illud ambulabat ad occidentem. Duo ibi erant vela, duplicata ab aquilone ad auſtrum, alterum exterius, & alterum interius. Inter ea erat ſpatium vacuum cubitule, cubitus Tarchſin ſic appellabatur murus exterior, qui ſeparabat in primo ſanctuario. *Gemara*: At in ſecundo ſanctuario, cujus altitudo erat centum cubitorum, quia ejus craſſities non erat niſi cubitalis, neque poterat conſiſtere in altitudine centum cubitorum; neque addi poterat ad ejus craſſitiem; eſt enim impoſſibile ſcriptum eſt enim. I. *Paral.* XXVIII. 19. *Omnia, inquit, venerunt ſcripta manu Domini ad me, ut intelligerem*; Et addubitatum eſt de hoc muro, utrum pertineret ad partem interiorem, an exteriorem; idcirco fecerunt duo vela, quæ inter ſe continerent ſpatium inane hujus muri. Inter altare & candelabrum ambulabat, quando ingrediebatur, tranſibat in templum per auſtrum, ut ambularet inter altare interius & candelabrum, quod erat in plaga auſtrali, & ambulabat uſque ad velum. Inter menſam & altare ad plagam aquilonarem. R. Joſe dicit in *Miſna*; ibi non erat niſi unum velum, & prope murum aquilonarem ejus extremitas duplicabatur, & annectebatur anſulæ aureæ ad partem exteriorem, & in eo ſpatio ingrediebatur in adytum ſicut traditur in *Miſna*. Si vis, tibi dicam, quod juxta mentem ſapientum, exterius fuiſſe duplicatum ad auſtrum, & interius ad aquilonem. At R. Joſe dicit, ibi non fuiſſe niſi unum tantum velum in aquilone. In hoc non eſt diſſenſio; quod ejus ingreſſus in ſpatium inane domus ſancti ſanctorum eſſet in aquilone. Porta in auſtro ſita erat; duo ibi erant vela, & exterius duplicatum erat ad auſtrum, ſicut traditur in *Miſna*; & ulterius exponitur juxta mentem R. Jehuda, quod ingrederetur inter candelabrum & murum. Menſæ in aquilone & in auſtro collocatæ erant; Decem menſas fecit Salomon; dictum eſt enim 2. *Paralip.* IV. 8. *Quinque a dextris, & quinque a ſiniſtris*. Et traditio in *Menachoth*; non poteſt dici quinque ad dextram portæ, & quinque ad ſiniſtram portæ, ſi ita dixeris, inveniemus menſam ſitam fuiſſe in auſtro; at Lex dicit *Exod.* XL. 20. *Poſuit & menſam --- ad plagam ſeptentrionalem*. At Moſaica in medio, quinque ad ejus dexteram, & quinque ad ejus ſiniſtram; At in hoc eſt diſſenſio Doctorum Miſnicorum; eſt qui ſentit cum eo, qui dicit ſitas fuiſſe in oriente & occidente, & eſt qui ſentit cum eo, qui dicit ſitas fuiſſe in aquilone & in auſtro. Et R. Meir ſentit cum eo, qui dicit, ſitas fuiſſe in aquilone & in auſtro, capita menſarum ab aquilone ad auſtrum, ſint quinque in una ſerie, reſpiciet hujus caput illius caput, & menſæ longitudo erat duorum cubitorum, ecce decem cubiti, neceſſario opus erit protrahere caput menſæ aquilonaris ad murum, ſi ibi tu protraxeris de muro, deprehendetur menſæ auſtralis pars ſita fuiſſe in auſtro; eo quod templi latitudo erat viginti cubitorum, deprehendetur ejus ſpatium aquilonare fuiſſe decem cubitorum; & impoſſibile eſt totam menſam fuiſſe in auſtro; idcirco menſæ interrumpebant viam; neque ingrediebatur inter menſam & murum; at ſi dixeris inter altare & menſam, non erat via; quia altare in medio templi ſitum erat, & caput menſæ auſtralis protractum erat ad altare. Ecce dictum eſt in cap. II. altare directe non fuiſſe ſitum contra menſam, ſed paulo protractum ad partem exteriorem. Ingrediendo inter ea, eundo prope murum interiorem totam longitudinem templi, & ſemper ejus oculi videbant domum ſancti ſanctorum propter velum, quod

erat in ejus conspectu. Et R. Jose tibi dicit; sunt amabiles Israelitæ, qui ex textu non opus habent legato; sed singuli seorsim possunt orare; dictum est enim 1. *Reg.* VIII. 38. *Si quis cognoverit plagam cordis sui, & expanderit manus suas in domo hac;* idcirco est amabilis mensa, ut in publicum ingrediatur. משחיר מניה, ejus vestes nigræ fiebant propter fumum candelabri, qui nigrum faciebat murum. טרקסי' significat intus & foris; Ita vidi in *Gemara Hierosolymitana*; & documentum rei eruitur ex eo, quod veteres pietate insignes per טרקסמון introducebant fructus suos, ut obligarent ad decimas; hinc docemur, quod טרק designet ingressum in interiorem partem oraculi; Illud erat sepimentum ante oraculum, spatium inane domus sancti sanctorum, quod erat sepimento interius. Juxta ejus mentem numerat locum sepimenti præter sexaginta cubitos. Murus vestibuli; murus exterior ad inferiorem partem latitudinis fundamenti, & superliminare, & ad superiorem partem ab crassitie fornicis portæ; crassities muri, qui adscendebat ad centum cubitos, præter latitudinem fornicis spatii inanis, quæ erat undecim cubitorum, præter latitudinem fornicis crassitiei muri. Et thalamus erat sex sc. conclave, quod situm erat post domum propitiatorii. Quomodo dicit textus? quid dicimus? sic dicit 1. *Reg.* VI. 19. *Oraculum autem in medio domus.* Sepimentum fecit, quod dividebat intra domum. *In interiori parte fecerat;* Et in spatio, quod erat interius hoc sepimento, præparavit locum vacuum; Et destinavit, *ut poneret arcam.* Ergo oraculum non erat ex sanctitate interiori. Aut fortasse in dicit. *Oraculum autem in medio domus in interiori parte;* sc. quod spatium ipsius oraculi fuerit ex parte interiori, & præparaverit, *ut ibi poneret*, in ejus ingressu, *arcam*: non potest in his definiri, quo sint referenda &c. *Misna*: exterius annexum erat ad austrum; sicuti dicunt sapientes. פרופה, extremitas duplicata erat ad latus exterius, & apprehendebatur fibula aurea, ut esset aperta, & consisteret. Ambulabat inter ea, ingrediebatur per duplicationem australem, & ambulabat inter ea, donec perveniret ad duplicationem aquilonarem. Postquam pervenerat ad aquilonem, & introierat in spatium inane, convertebat faciem suam ad austrum, ut se conferret inter duos vectes, qui erant in medio spatii inanis, sicuti dicit Mor; Arca, quam fecit Mose, occupabat spatium decem cubitorum in domo sancti sanctorum ad singula latera. Ambulabat ad ejus sinistram prope velum; postquam ambularat ab aquilone ad austrum, ejus sinistra erat ad orientem, eique erat velum ad orientem, spatium inane inter duos vectes, & vectes producebantur usque ad velum, unius extremitas ad occidentem, & alterius ad orientem; alter erat in summitate arcæ ad aquilonem, & alter in ejus summitate ad austrum, & longitudo duorum cubitorum cum dimidio arcæ erat inter illos; Ea qua ingressus erat via; sicut ingrediens ambulabat ad austrum, donec perveniret ad arcam, facies ejus conversa erat ad austrum, ita pariter egrediens, non vertebat faciem suam ad exitum, sed *retrocedens* faciem convertebat ad arcam. In domo exteriori; sc. in templo. *Gemara*: Num erant vela? Cubitus Tarchsin erat. *Ponetis in capsellam ad latus ejus.* 1. *Sam.* VI. 8. Ergo penes arcam erat; & consequenter intelligitur, quod cum ea fuerit abscondita. יולך ה' אותך; anxius fortasse fuit de captivitate Babylonis; *Ponite Arcam sanctam in domo.* 2. *Paral.* XXXV. 3. In eo loco erat, sed abscondita. Traditio: שמה שמה De arca scriptum est *Exod.* XXV. 22. *Inde præcipiam & loquar ad te.* Pariterque de vasculo Mannæ scriptum est ibid. XVI. 33. *Et mitte ibi Man, quantum potest capere gomor.* Et traditio צלוחית est idem מצנצנת vasculum Mannæ. *In generationes generationes* scriptum est de vasculo Mannæ ibid. *Ad servandum in generationes vestras.* Similiter scriptum est de Lecytho olei unctionis Ibid. XXX. 31. *Hoc oleum unctionis sanctum erit &c.* Et traditio; de baculo Aaron & de vasculo Mannæ dictum est במשמרת משמרת: *Ut servetur ibi in signum filiorum Israel.* Quasi inter duos vectes, quasi ibi essent, & inter illos reponebat. Traditur in *Misna* juxta mentem illius qui dicit in Baraitha, quod ingrediens coacervaret, ut statim fumus succederet. Doctor Misnicus dicit, quod ad partem interiorem, quæ erat illi exterior, coacervaret; incipiebat coacervare in summitate acerræ in latere interiori, quod erat summitas acerræ, non vero ad latus suæ manus, & ibat & attrahebat manum suam, & semper coacervabat attrahendo usque ad summitatem secundam acerræ, quæ erat prope manubrium. Alia traditio; Incipiebat coacervare in summitate, quæ respiciebat partem exteriorem ad latus templi, quæ erat illi interior, & ibat & coacervabat

bat ſemper attrahendo ad ſummitatem ſecundam acerræ. Ne incipias a facie tua coacervare, & ultra progredi, ne forte adunaris; quia ſuffitus, quem coacervaſti ad tuum latus, eſt in teſtimonium perpetuum; tuumque brachium, quod illuc extenditur & protrahitur, comburetur columna fumi, qui adſcendit. *Quia in nube*; non veniet niſi in nube ſuffitus. *Quia in nube*; Non veniet; niſi in nube fumi ſuffitus. Herba fumum adſcendere faciens, eſt nomen herbæ, quæ emittit fumum, ut rectus adſcendat inſtar baculi. Et unde probatur immittendam fuiſſe &c. Ulterius argumentatur; unde probo? Ex hoc probo. Si non dederit. Hinc docemur; ſcriptum eſt: *Et non morietur*. Si non dederit &c. Aut ſi fuerit deficiens: ſcriptum eſt enim; *ſuffitus ineger*, non deficiens. Eruitur; ſi pariter non eſt ſcriptum; *& non morietur*; reus eſt mortis, qui adolet ſuffitum deficientem; deprehenditur quod ingrediatur in vanum, ſc. ſine neceſſitate; Scriptum eſt enim *Levit.* XVI. 2. *Ne omni tempore ingrediatur ſanctuarium, ut non moriatur*; quod imprudens in vanum ingreditur, at prudens, cui eſt pœna mortis in adolendo ſuffitu deficienti, neque morte punitur imprudens. Qui uno ingreſſu duos ſuffitus inferat; Textus in textum; Hoc probatur ex eo quod dicitur; *quia in nube*; עיקר radix. Et ecce Doctor Miſnicus contradicit; quod radices ſint racemis meliores; לשמי קורה nomine cœlorum diffunditur in muris; hæc eſt ratio fumi, quando non poteſt egredi, diffunditur ſemper ad partem ſuperiorem, donec impleatur ſpatium inane domus ad ſuperiorem partem ab muro ad murum, quando vero non eſt amplius locus ſeſe diffundendi, deſcendit prope muros. Hoc ex eo quod dicitur; *Juxta hunc ritum faciet tabernaculo teſtimonii, quod fixum eſt*; probatur ex eo quod dicitur; *In loco, ubi habitabo, ſic vos facietis*. Unum ad pœnam, & alterum ad præmonitionem; *ne ingrediatur; quia in nube*: hæc eſt præmonitio; *& vapor operiat*, *& non moriatur*; hæc eſt pœna: & illud; *non moriatur*; & *non ingrediatur*; non ſcriptum eſt de nubis defectu, ſed de ingreſſu in vanum. Traditio: R. Eleaſar dicit; *& operiat, ut non moriatur*, hæc eſt pœna pro herba fumum adſcendere faciente. Crederem utrumque dictum eſſe ante mortem filiorum Aaron: & dictum eſt, quod mortui ſint, quod non indiderint herbam fumum adſcendere facientem &c. *In excelſum Gabaon; in Jeruſalem*, ſcriptum eſt, ex Hieruſalem ne an ex excelſo, quod erat in Gabaon in Hieruſalem; Gabon erat urbs ſanctificata ubi erat altare, quod fecerat Moſe, erit, & ibi ſacrificavit. Comparatur ejus diſceſſui de Gabaon in Jeruſalem, ejus adventui de Hieruſalem in Gabaon; & ſic explicatur textus, *& abiit Salomon in excelſum Gabaon*; juxta inceſſum, pariter in Hieruſalem in ejus reditu ex Gabaon juxta promum adventum, & Iſraelitæ in ſuis ſtationibus; adſtabant in atrio pro omnibus Iſraelitis ſacrificio jugi; ſcriptum eſt enim *Num.* XXVIII. 2. תשמרו להקריב לי. Illi adſtabant, & cuſtodiebant omnia veſtra ſacrificia. *Toſaphoth* in loc. cit. ועבוד שתי פרכות׳ תימא וליעביד פרוכת אחת שעביה אמה ולי נראה דמשמע להו לרבנן פיר׳ דקרא והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש וגו׳ שמצד חיצון של פרוכ׳ יהא קדש ומתחילת עובי׳ ולפני׳ יהא הכל קדש קדשים ולהכ׳ לא מצי למיעבד פרוכת אחת עוביה אמה ולאוקומה במקום אמה טרקסין דילמא קדושתה כלחוע ונמצא דמתחילת עוביה ולפנים אינו הכל קדש קדשים אע״ג דבמקדש ראשון אוקמו הת׳ אמה טרקסין על פי הדביר עבוד כדכתיב הכל בכתב ואי בעו למיעבד פרוכת צריכא לעשות כמו שעשו במשכן כדאיתא בפרק קמא דבבא בתרא גמירי או כולה בפרוכת או כולה בבניין הכי נמי גמירי דאי בעי למיעבד פרוכת ליעבדו כי היכי דעבדו במשכן דמתחילת עובי הפרוכת ולפנים הוה קדש קדשים אבל השתא דעבוד שתי פרכות ניחא הרא אוקמוה בתחילת מקום אמה טרקסין והשניי׳ בסוף אמה טרקסין בקדש הקדשים בסוף חלל העשרים של קדש הקדשים לצד החוץ דבוקה למקום סוק אמה טרקסין דאין מקום אמה טרקסין בלפני׳ הרי מעובי פרכ׳ החיצונ׳ ולפנים הוי קדשי קדשים הכל ואי מקום אמה טרקסין כלחו׳ מעובי הפרכת השניה ולפנים הוי קדש הקדשים אבל ר׳ יוסי סבירה ליה והבדילה הפרוכת היינו בין חלל לחלל דחלל שחוצה לו קדש וחלל שלפני׳ המנה קדשי קדשים עוביה אמה אי נמי דילמ׳ פשיט׳ ליה דקדושתה אמה טרקסין כלפנים נמצא דלדידיה דמתחילת עוביה ולפנים הוי קדש קדשים ועשר׳ אמה קומתו רש״י פי׳ בפי׳ מלכים דהא דאמ׳ לעיל ושלשים אמה קומתו היינו כל הבי׳ עד הגג דהא דכתב עשרי׳ אמה קומתו היינו עד עליית בי׳ קדש קדשים; Et fecerunt duo vela; Dices, faciendum fuiſſe unum velum, cujus craſſities eſſet cubitalis. Et mihi videtur explicandum eſſe juxta mentem ſapientum quod dicitur in textu; *& ſeparabit velum vobis inter ſanctum &c.* Ab latere exteriori erit ſanctum, & a principio craſſitiei ad interio-

teriorem partem totum erit ſanctum ſanctorum; Et hinc non poterat fieri unum velum, cujus craſſities eſſet cubitalis, quod ſtatueretur pro cubito Tarchſin; Fortaſſe ſanctitas erat ad partem exteriorem; & deprehenderetur a principio craſſitiei ad interiorem partem non fuiſſe totum ſanctum ſanctorum, quamvis in primo ſanctuario conſtitutus ſit cubitus Tarchſin, ex ore Dei exſtructus eſt, ſicuti ſcriptum eſt 1. *Paral.* XXVIII. 19. *Omnia*, *inquit*, *venerunt ſcripta*. Et ſi voluiſſent facere velum, faciendum erat, ſicut fecerunt in tabernaculo; ſicuti traditur in cap. 1. *Bava Bathra*; perfecerunt aut totum in velo, aut totum in ædificio, ſic quoque perfecerint; ſi fieri placuerit velum, fiat, quia ſic fecerunt in tabernaculo; etenim a principio craſſitiei ad interiorem partem erat ſanctum ſanctorum; At nunc fecerunt duo vela: recte: unum collocatum erat in principio ſpatii cubiti Tarchſin, & ſecundum in extremitate cubiti Tarchſin in ſancto ſanctorum in fine ſpatii vacui viginti cubitorum ſancti ſanctorum ad latus exterius conjunctum ſpatio finis cubiti Tarchſin, quia ſi ſpatium cubiti Tarchſin ſpectabat interiorem partem, ecce a craſſitie veli exterioris ad interiorem partem erat totum ſanctum ſanctorum; at ſi ſpatium cubiti Tarchſin ſpectabat exteriorem partem, a craſſitie veli ſecundi ad interiorem partem erat ſanctum ſanctorum. Verum R. Joſe putat; id quod dicitur; *& ſeparabit velum*; explicandum eſſe, inter unum & alterum inane ſpatium, quod ſpatium inane exterius eſſet ſanctum, & quod eſſet hoc interius, eſſet ſanctum ſanctorum. Craſſities cubiti; ſi vero certum ſit, quod ſanctitas cubiti Tarchſin ſpectaret interiorem partem, deprehendetur hoc ipſum, quod erat a principio craſſitiei ad interiorem partem, fuiſſe ſanctum ſanctorum. *Et ejus altitudo viginti cubitorum*; *Raſchi* exponit in commentar. in 1. *Reg.* illud quod ſupra dicitur: *& triginta cubitorum ejus altitudo*: ſpectare ad totam domum uſque ad tectum, & hoc quod ſcribitur: *& viginti cubitorum ejus altitudo*: ſpectare ad cœnaculum domus ſancti ſanctorum. *Hieroſ. Joma* 42. 2.

וביניהן אמה אמר ר׳ הילא זכר לדבר בהיא דתנינן תמן אמה טרקסין עשרים אמה לבית קודש הקדשים מהו אמה טרקסין ר׳ יונה בוצריא אמר טירקסון מה מבפנים מבחוץ אמר ר׳ יוסי מן מה דכתיב וארבעים באמה היה הבית הוא ההיכל לפנוי הדא אמרה מבפנים אמר ליה ר׳ מנא והכתיב ויעש את בית קודש הקדשים עשרים אמה הוי מבחוץ מה טעמא דרבנן והבדולה הפרכת לכם וגו׳ מה עבד לה ר׳ יוסי בין קודש קדשים של מעלן לקדש קדשים שלמטן ולית לרבנן כן אית לן בהיא דתנינן וראשי פסיפסין מבדיל בעלייה בין קודש לבין קודש הקדשים תני מן המנורה ולדרום היה נכנס דברי ר׳ מאיר ר׳ יוסי אומר מן השולחן ולצפון היה נכנס אית תניי תני ממזבח הזהב ולמנזרה היה נכנס מהלך ביניהן עד שהוא מגיע לצפון דוחק היה באצילי ידיו כדי שלא ישרפו הפרכות הגיע לצפון והפך פניו לדרום חוזר היה לאחריו כדי שלא יהא נראה במפסיע בין הבדים כיצד הוא עושה אמר ר׳ חנינה מניח את הכף בארץ וזורקה באויר וקולטה במחתה שמואל אמר בורדה ברגלו אמר ר׳ יוחנן מערה מתוך הכף והיא מתמרת ועולה ואחר כך היא פוסה ויורדת יצא ובא כדרך כניסתו כרבי יוסה ברם כר׳ מאיר אפילו בעי לא יכיל למה שלא יתן אחוריו לקודש כתיב ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם מה נן קיימין אם מירושלם היה בא נימר מירושלם לבמה אם מבמה היה בא נימר מבמה לירושלם היה בא אמר ר׳ שמואל בר אבודמא לבמה היה בא שלא ליתן אחורין לקודש ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון וכן היתה תפילתו של כהן גדול ביום הכיפורים בצאתו בשלום מן הקודש יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שלא תצא עלינו גלות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה או בשנה הזאת תהא גלותינו למקום של תורה יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שלא יצא עלינו חסרון לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יצא עלינו חסרון ביום הזה או בשנה הזאת יהא חסרונינו בחסרון של מצוות יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתהא השנה הזאת שנת זול שנת שובע ומתן שנת גשומה ושחונה וטלולה ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו ואל תפנה לתפילת יוצאי דרכים רבנן דקסרין אומרין ועל עמך ישראל שלא יגבהו שררה זו על גב זו ועל אנשי השרון היה אומר יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שלא יעשו בתיהן קבריהן ולא היה מאריך שלה להבעית את ישראל מעשה באחר שאריך וגמרו להיכנס אחריו אמרו שמעון הצדיק היה אמרו לו למה הארכתה אמר להן מתפלל הייתי על מקדש אלהינם שלא ייחרב אמרו לו אעפ׳ כן לא היית צריך להאריך ארבעים שנה שימש שמעון הצדיק את ישראל בכהוננה גדולה ובשנה האחרונה אמר להן בשנה הזאת אני מת אמרו לו מהיכן אתה יודע אמר להן כל שנה ושנה שהייתי נכנס לבית קודש הקדשים היה זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים נכנס עמי ויוצא עמי ובשנה הזו נכנס עמי ולא יצא עמי וגו׳ תני עד ניטל הארון היה נכנס ויוצא לאורו של ארון משניטל הארון היה

היה מנשש ונכנס מגשש ויוצא. Et inter ea cubitus. Dicit R. Ela; est monimentum pro hac re; etenim ibi legimus, cubitus Tarchsin; *Porro oraculum habebat viginti cubitos*. 1. *Reg.* VI. 20. Quid cubitus Tarchsin? R. Joma Bozarin dicit, mediastinum. Quid? Num intus? an foris? Dicit R. Jose, ex eo quod scriptum est *Ibid.* vers. 17. *Porro quadraginta cubitorum erat ipsum templum præ foribus oraculi*; Hic dicitur, intus. Respondit illi R. Mena; nonne scriptum est ibid. *Et fecit domum sancti sanctorum viginti cubitorum*? Erat foris. Quænam est ratio sapientum? Quia dictum est; *Et separabit velum vobis &c.* Quid facit R. Jose? Inter sanctum sanctorum superius & sanctum sanctorum inferius. Non ita se habet juxta mentem sapientum; Nobis est id quod legimus; & capita lignorum separabant in cœnaculo inter sanctum & sanctum sanctorum. Doctor Misnicus docet, quod ab candelabro ad austrum ingrederetur; verba R. Meir. R. Jose dicit, quod a mensa ad aquilonem ingrederetur. Est doctor Misnicus qui docet, quod ab altari aureo ad candelabrum ingrederetur, & ambularet inter ea, donec perveniret ad aquilonem, impellebat cubitis manuum suarum, ne vela adurerentur; quando pervenerat ad aquilonem, convertebat faciem suam ad austrum, & ad suum dorsum se convertebat, ne videretur incedere inter vectes. Quomodo faciebat? Dicit R. Chanina; deponebat humi acerram, & evacuabat in aerem, & colligebat in thuribulum. Samuel dicit; suo pede miscebat. Dicit R. Jochanan; evacuabat in acerram, & fumus columnam faciebat, & adscendebat, & sic diffundebatur, & descendebat. Et ea, qua erat ingressus via, egrediebatur juxta sententiam R. Jose; verum juxta mentem R. Meir, vel si vellet, non poterat. Qua de causa? Ne dorsum converteret Sanctuario. Scriptum est enim 2. *Paral.* I. ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם. Quomodo nos explicabimus? Si de Hierusalem venit, dicendum, de Hierusalem ad excelsum; si de excelso venit; dicendum, de excelso Hierusalem venit. Dicit R. Samuel bar Abaduma; ad excelsum venit, ne dorsum converteret Sanctuario. Et brevem recitabat orationem in domo exteriori. Hujusmodi erat oratio summi sacerdotis in die expiationum, quando in pace egrediebatur de sanctuario. Sit beneplacitum in conspectu tuo, Domine Deus noster, & Deus patrum nostrorum, ne accidat nobis captivitas neque hoc die, neque hoc anno, & si nobis accidat captivitas hoc die, atque hoc anno, sit nostra captivitas in loco legis. Sit beneplacitum in conspectu tuo, Domine Deus noster, & Deus patrum nostrorum, ne accidat nobis indigentia neque hoc die, neque hoc anno; si vero nobis acciderit indigentia hoc die, atque hoc anno, sit nostra indigentia in indigentia præceptorum. Sit beneplacitum in conspectu tuo, Domine Deus noster, & Deus patrum nostrorum, ut hic annus sit annus vilis annonæ, & annus saturitatis, & des annum pluviosum, & calidum, & umbrosum, ne populus tuus Israel & hoc & illo opus habeat; neque te convertas ad orationem itinerantium. Sapientes Cæsarienses dicunt; super populum tuum Israel non elevetur principatus iste super illum; & super habitantes dicet; sit beneplacitum in conspectu tuo, Domine Deus noster, & Deus patrum nostrorum, ne domus eorum fiant iis sepulcra. Neque licebat producere orationem, ne metum incuteret Israeli. Narratur historia de quodam, qui produxit, & statuerunt post illum ingredi; Dixerunt; Simeon justus hic fuit. Dixerunt illi; cur produxisti? Respondit illis; oravi pro sanctuario Dei vestri, ne diruatur. Dixerunt illi, quamvis ita sit, tamen non producenda est oratio. Quadraginta annis ministravit Simeon justus Israeli in summo sacerdotio; atque ultimo anno dixit illis; hoc anno moriar. Dixerunt illi; unde nosti? Respondit illis; singulis annis, cum ingrederer in domum sancti sanctorum, quidam senex indutus & velatus vestibus albis mecum ingrediebatur, mecumque egrediebatur, hoc vero anno mecum ingressus est, at non est egressus &c. Traditio; Cum nondum sublata esset arca, ingrediebatur & egrediebatur ad lucem arcæ, postquam sublata est arca, palpando ingrediebatur, pariterque palpando egrediebatur. Ex his illustratur *Lucæ* I. 9. &c. *Secundum consuetudinem sacerdotii sorte exiit, ut incensum poneret, ingressus in templum Domini; & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi &c. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur, quod tardaret ipse in templo.*

VI. Quo tempore adolebatur suffitus in adyto, nemo adesse poterat in templo. *Babyl. Joma* 43. 2. והכתיב וכל אדם לא יהיה באוהל מועד אמר רב יודה תני של היכל תנו רבנן וכל אדם לא יהיה באוהל מועד יכול אפי׳ לעזר׳ ת״ל באוהל מועד אין לי אלא באוהל מועד שבמדבר

שבמדבר שילה ובית עולמים מנין ת״ל
בקודש אין לי אלא בשעת הקטרת בשעת
מתן דמי׳ מנין ת״ל לבבואו לכפר אין לי
אלא בכניסתו ביציאתו מניין ת״ל לעד צאתו
וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל
כפרתו קודמ׳ לכפורת ביתו כפר׳ ביתו
קודמת לכפרת אחיו הכהנים וכפר׳ אחיו
הכהנים קודמ׳ לכפר׳ כל קהל ישראל
אמ׳ מר אין לי אלא בשע׳ הקטר׳ מאי
משמ׳ אמר רבא וכן אמר ר׳ יצחק בר
אבדימי וכן אמר ר׳ אלעזר אמ׳ קרא וכפר
בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל
אי זהו כפרה ששו׳ לו ולביתו ולאחיו
הכהנים ולכל קהל ישראל הוי אומר זה
הקטר׳ הקטורת וקטורת מכפרא אין דהא
תני רב חנני׳ למדנו לקטור׳ שמכפר׳ שנ׳
ויתן את הקטור׳ ויכפר על הע׳ ותנא דבי
ר׳ ישמעאל על מה קטורת מכפרת על
לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על
מעשה חשאי תנן התם פורשין מבין
האולם ולמזבח בשעת הקטרת א״ר אלעזר
לא שנו אלא בשעת הקטרה דהיכל אבל
בשעת הקטרת דלפני לפני׳ מהיכל פרשי
מבין האולם ולמזבח לא פרשי מתיב
רב אדא בר אהבה ואמרי לה כדי ר׳ יוסי
אומר כשם שפורשין מבין האולם ולמזבח
בשעת הקטר׳ כך פורשי׳ בשעת מתן פר
כהן משיח ופר העל׳ דבר של ציבו׳ ושעירי
ע״ז הא מה מעלה יש בין ההיכל לבין
האולם ולמזבח אלא שבהיכל פורשין
בין בשעת הקטר׳ ובין שלא בשעה הקטר׳
ומבין האולם ולמזבח אין פורשין אלא
בשעת הקטר׳ בשעת הקטרה מיהא פרשי
מאי לאו בשעת הקטר׳ דלפני לפנים לא
בשעת הקטר׳ דהיכל אי הכי הא מה
מעלה ותו לא הא איכ׳ הא מעלה דאילו
מהיכל פרשי בין בשעת הקטרה דידיה בין
בשעת הקטר׳ דלפני לפנים ואילו מבין
האולם למזבח לא פרשי אלא בשעת
הקטר׳ דהיכל הא קתני אלא שבהיכל
פורשין בין בשעת הקטרה ובין שלא
בשעת הקטרה ובין האולם ולמזבח אין
פורשין אלא בשעת הקטר׳ וה׳ איכא מעל׳
דאילו דהיכל פר בין בקדושה דידיה בין
בקדושה דלפני לפנים ואילי מבין האולם
ולמזבח לא פרשי אלא בקדושה דהיכל
אמר רבא שם פרישה אחת היא אמר
מר כך פורשין בשעת מתן פר כהן משיח
ופר העלם דבר של ציבור ושעירי ע״ז מנא
לן אמר ר׳ פדת אתי׳ כפרה כפרה מיום
הכיפורים אמר רב אחא בר אהבה שמע
מינה מעלות דאוריתא הכי גמירי להו
דאי סלקא דעתך דרבנן מאי שנא בין
האולם ולמזבח דילמא מיקרו ועיילי מכולה
עזרה נמי נפרשו דילמא מקרו ועיילי בין
האולם ולמזבח כיון דלא מפסיק מידי לא
מינכרא מילתא עזרה כיון דאיכ׳ מזבח
החיצון דמפסיק מינכרא מילתא אמר רבא
שמע מינה קדוש׳ אולם והיכל חדא
מילתא היא דאי ס״ד שתי קדושות נינהו
אולם נופיה גזירה וניקום ונגזר גזרה לגזרה
לא אולם ובין האולם למזבח חד׳ קדושה היא

היכל ואולם שתי קדושות. Et scriptum est *Levit.* XVI. 17. *Nullus hominum sit in tabernaculo conventus*. Dicit R. Jehuda; Legendum est a templo [non in templo] Tradiderunt sapientes; *Et nullus hominum sit in tabernaculo conventus*; crederem ne in atrio quidem? Idcirco dictum est; *in tabernaculo conventus*. Non probo nisi pro tabernaculo conventus, quod erat in deserto; Silo & domus seculorum unde probatur? Ex eo quod dictum est; *in Sanctuario*. Non probo nisi in tempore suffitus, in tempore adspersionis sanguinum unde probatur? Ex eo quod dictum est; *quando ingreditur ad expiandum*; Non probo nisi pro ingressu, de egressu unde probatur? Ex eo quod dictum est; *donec exierit. Et expiabit pro se, & pro domo sua, & pro universo cœtu Israel*; sua expiatio præcedit expiationem domus suæ, & expiatio fratrum suorum sacerdotum præcedit expiationem universi cœtus Israel. Dicit Mor; Non probo nisi in tempore suffitus; Unde probatur? Dicit Raba, pariterque dicit R. Isaach bar Abadimi, pariterque dicit R. Eleasar; Dicit textus; *Et expiabit pro se, & pro domo sua & pro universo cœtu Israel*; Quænam erat expiatio, quæ erat æqualis sibi, & domui suæ, & fratribus suis sacerdotibus, & universo cœtui Israel? Dicit; hæc est adolitio suffitus; quod suffitus expiet unde probatur? Ecce tradit R. Chananja; docemur, quod suffitus expiet ex eo quod dictum est *Num.* XVI. 47. *Et obtulit thymiama, & expiavit pro populo*. Extat traditio discipuli R. Ismaelis; pro quo expiat suffitus? pro lingua mala; veniat res, quod est in silentio, & expiet pro facto silentii. Ibi traditum est. Discedebant ab spatio inter vestibulum & altare tempore suffitus. Dicit R. Eleasar; Non legimus; nisi tempore suffitus templi, at tempore suffitus adyti, ab templo discedebant, at a spatio inter vestibulum & altare non discedebant. Opponit R. Ada; dicit Aba; dixerunt; Quum R. Jose dicat; sicut discedunt ab spatio inter vestibulum & altare tempore suffitus, ita pariter discedunt tempore adspersionis sanguinis juvenci sacerdotis uncti, & juvenci pro ignorantia rei cœtus, & hircorum Idololatriæ. Qui gradus est inter templum, & inter vestibulum, & altare? Nisi ille sit, quod in templo discedunt tam tempore, quam non tempore suffitus; at a spatio inter vestibulum & altare non discedunt nisi tempore suffitus; tempore

re suffitus inde discedebant? Nonne illud fortasse est quod tempore suffitus adyti discederent? Non vero tempore suffitus templi. Si ita est; hic unus tantum erat in illo gradus? At hic quoque erat gradus, quod a templo discederent tam tempore ipsius suffitus, quam tempore suffitus adyti; at spatio inter vestibulum & altare non discedebant nisi tempore suffitus templi. Ecce docetur, quod in templo discederent tam tempore suffitus, quam non tempore suffitus, at a spatio inter vestibulum & altare non discedebant nisi tempore suffitus. Certe erat gradus, quod a templo discederent tam pro illius sanctitate, quam pro sanctitate adyti; at a spatio inter vestibulum & altare non discedebant nisi propter sanctitatem templi. Dicit Raba; ibi una erat separatio; Dicit Mor, quod pariter discedant tempore adspersionis sanguinis juvenci sacerdotis uncti, & juvenci propter ignorantiam rei cœtus & hircorum Idololatriæ unde; probatur? Dicit R. Pedath; probatur a die expiationum ubi dicitur *expiatio expiatio*. Dicit R. Acha bar Aba; hinc probatur præstantias (sc. gradus sanctitatis in templo) esse ex lege, pariterque ex traditione; si putares constitutas fuisse a sapientibus, cur discrimen esse debebat inter vestibulum & altare? Ea ne de caussa, quod fortasse cum essent seminiflui, poterant ingredi? nonne ab toto atrio similiter discedere debebant, ne cum fortasse essent seminiflui, ingrederentur in spatium inter vestibulum & altare? Cum nullum esset interstitium, res non agnoscebatur; in atrio, quoniam erat altare exterius, quod interstitium faciebat, res cognoscebatur. Dicit Raba; hinc constat, quod sanctitas vestibuli & templi una esset; si putes duas esse sanctitates; vestibulum ipsum est ex decreto & nos statuemus & decernemus alterum decretum decreto? Non; vestibulum & spatium inter vestibulum & altare sunt una sanctitas; at templum & vestibulum sunt duæ sanctitates. Ubi *Raschi*. והא כתיב וכל אדם וגו' ומוקמינן לה לקמן בשמעתין בשעת הקטור' ואת אמרת ממרס בו על הרובד רביעי שבהיכל תני של היכל כשיוצא מן ההיכל לעזרה מונה את הרובדין והוי האי רביעי להיכל יכול אף בכל העזרה לא יהא אדם עומד כשכהן מקטי' קטר' לפני ולפני' אין לי אלא בשעה הקטרת קטורת לקמיה מפרש מאי משמע הוי אומר זו הקטר קטר' דאילו מתן דמים אין שוה בכולם שהפר מכפר עליו ועל הכהנים והשעיר על ישראל על לשון הרע כי ההיא

דקרח לשון הרע הוה דכתיב אתם המיתם את עם ה' וסתם לשון הרע בחשאי הוא מבין האולם ולמזבח מכל איור כ"ב אמות שביניהם לא שנו אלא בשעת הקטרת דהיכל דמזבח הפנימי שחרית וערבית שהרי סמוך לו אבל בשעת הקטורה דלפני ולפני' מהיכל שהוא סמוך לו פרשי' אבל מבין האולם ולמזבח שהוא מרוחק לא פרשי' בשעת מתן פר כהן משיח הבא על אחת מכל המצות שטעה בהוראות עצמו ועשה ומתן דמו על הפרוכת ועל מזבח הזהב ושעירי ע"ז ציבור שעברו ע"ז בהוראת בית דין מביאין פר לעולה ושעיר לחטאת כדכתיב בפרשת שלח לך אנשים ואותו שעיר מתן דמו על הפרוכת ואינו נאכל כדילפינן בסיפרא וסיפרי ובמסכרת זבחים הא מה מעלה יש כו' האי הא כמו הרי כלומ' מעתה מעלה יש בפרישה בין היכל ובין אולם למזבח בין בשעת הקטרה כו' קא מלקא דעתיה בין בשעת הקטורת דלפני ולפנים בין שלא בשערת הקטרה דלפני ולפנים אלא בשעת תמן דמים מאי לאו כו' כדפרישית לא בשעה הקטרת דהיכל קאמר דפרשי' בין האולם ולמזבח והכי קתני כדפירש בין האולם בשעת הקטרת ההיכל כך פורשים בשעת מתן פר כהן משיח דהוי נמי בהיכל אי הכי דכשם שפורשין בשעת הקטרה ההיכל קאי ולא ארלפרי לפנים הוא מה מעלה יש בתמיה וכי אין עוד מעלה אלא הא דשלא בשערת הקטר' דלפני לפנים דקתני שבאיכל פורשין בין בשעת הקטרה בין בהיכל בין לפני לפנים ומבין האולם ולמזבח פרשי' שלא בשעת הקטרה דהיא שערת מתן דמים דלפני לפנים אלא בשעת הקטרה דהיכל והא אפי' בשעת הקטר' יש מעלה דאילו מהיכל פרשי כו' והא איכא בניחותא הכי נמי קאמ' האי שלא בשעת הקטרה דקאמר שלא בשעת הקטרה דהיכל קאמר אבל בשעת הקטרה היא לפני לפנים בין בשעת הקטרה דלפני לפנים והא שלא בשערת הקטרה דקתני תנא שלא בשערת הקטר' דידיה אלא בשעת הקטרה דלפני לפנים בקרושה מתן דמים שם פרש' אחת כולה חדא מעלה היא דמהיכל פרשי' דמשל לפני לפנים בין בשביל הקטרה ובין בשביל מתן דמים ומבין האולם ולמזבח לא בשביל לפני לפנים כלל וכיון דאשמעינ' דמשו' הקטר' דלפני לפנים לא פרשי לא איצטריך לאשמועינן משום מתן דמים מעלות דאורייתא מעלורת שמנו חכמים במשנה במסכרת כלים בפרק קמא דקאמר התם הר הבירת מקודש מירושלם וחחיל מהר הבית ועזרת נשים מן החיל ועזרת ישראל משל נשים ושל כהנים משל ישראל ובין האולם ולמזבח מן העזרה והיכל מבין האולם ולמזבח דאורייתא נינהו הלכה למשה מסיני ואכי גמירי להו היליך לעניין פריש' נמי דקרא לא איצטרי' פריש' אלא מהיכל כדכתיב וכל אדם לא יהיא באהל מועד ואתו רבנן וגזור בין האולם ולמזבח דילמא מיקרי ועייל להיכל לא נמסכה שאר עזרה

לאותה נזירה שהרי בין האולם ולמזבח קדושה אחת היא ושאר כל העזרה קדושה אחת ובין אולם למזבח נופה נזירה והויא לא שאר עזרה נזירה לנזירה ואי סלקא דעת׳ מעלות דקתני התם רבנן נינהו אבל מן אורייתא בין האולם ולמזבח וכל העזרה חדא קדושה איה מ״ש כו׳ מכולה עזרה נמי פי׳ משום הא נזירה נופה דהא כולה חדא נזירה שמע מינה מרנזר בין האולם ולמזבח פריש׳ קדוש׳ היכל ואולם חדא היא ואולם נמי אהל מועד מקרי ועביד הרחק׳ לפרוש מבין האולם ולמזבח פרישה וכל העזרה דילמא עייל לאולם וקא עבר אלא יהיה באהל מועד אולם ובין האולם למזבח חד׳ היא וכי נזיר אולם אטו היכל אימשוך האויר דבין האולם בההי׳ נזירה.

Et ecce ſcriptum eſt; *& nullus hominum* &c. Et decernimus in traditionibus. Tempore ſuffitus; & dicis, miſcebat eum ſuper ſcamnum quartum, quod erat in templo; legendum eſt של היכל, quando egrediebatur de templo in atrium, numerabat ſcamna, & hoc erat quartum reſpectu templi. Crederem ne in toto quidem atrio poſſet homo conſiſtere, quando ſacerdos adolebat ſuffitum in adyto? Non probo niſi tempore adolitionis ſuffitus ad ſtatuendam ſeparationem; unde conſtat? Hoc eſt quod dicit; hæc eſt adolitio ſuffitus; etenim adſperſio ſanguinum non eſt æqualis in omnibus; quia juvencus expiat pro illo & pro ſacerdotibus, & hircus pro Iſrael; pro lingua mala; quia Core erat lingua mala; ſcriptum eſt enim *Num.* XVI. 41. *Vos interfeciſtis populum Domini*; & lingua mala ſilentio obſignatur. Et ſpatio inter veſtibulum & altare ab toto ſpatio 22. cubitorum, quod inter illa intererat. Non legitur niſi tempore ſuffitus templi altaris interioris matutini & veſpertini, quia illi proximum erat. Verum tempore ſuffitus in adyto, ab templo, quod illi erat proximum, diſcedebant, at ab ſpatio inter veſtibulum, & altare, quod ab eo remotum erat, non diſcedebant. Tempore adſperſionis ſanguinis juvenci ſacerdotis uncti, qui offerebatur pro aliquo ex omnibus præceptis, quod in doctrina ipſe unus erraverit, & fecerit, cujus ſanguis adſpergebatur ſuper velum & ſuper altare aureum. Et in adſperſione ſanguinum hircorum Idololatriæ cœtus, quod ſervierint Idololatriæ & cum doctrina ſynhedrii, offerebatur juvencus in holocauſtum, & hircus in ſacrificium pro peccato, ſicut dictum eſt in Paraſcha; *mitte tibi viros*; & hujus hirci ſanguis adſpergebatur ſuper velum, non vero comedebatur ſicuti docetur in *Siphra*, & in *Siphri*, & in tractatu *Sevachim*. Ecce quæ præſtantia erat? &c. Hæc erat; (ſc. gradus) ibi erat &c. Quaſi dicatur; nunc eſt præſtantia in ſeparatione ab ſpatio inter templum, & inter veſtibulum & altare. Tam tempore ſuffitus &c. Putaſne tam tempore ſuffitus in adyto, quam non tempore ſuffitus in adyto? At tempore adſperſionis ſanguinum in adyto ab ſpatio inter veſtibulum & altare non diſcedunt propter adytum, ſed tempore ſuffitus non vero tempore adſperſionis ſanguinum. Itane intelligendum? &c. Sicut explicatum eſt. Non dicit, quod tempore ſuffitus templi diſcederent inter veſtibulum & altare; & ſic docet; ſicut diſcedit ab ſpatio inter veſtibulum & altare tempore ſuffitus templi, ita pariter diſcedunt tempore adſperſionis ſanguinum juvenci ſacerdotis uncti, qui ſimiliter in templo adſpergebatur. Si ita: ſicut diſcedunt tempore ſuffitus templi, non vero adyti. Qui gradus? cum admiratione. Ecquid? Non erat præterea alius gradus niſi iſte? quod non tempore ſuffitus in adyto, docet, quod in templo diſcederent tam tempore ſuffitus tam in templo quam in adyto, quam non tempore ſuffitus; at tempore adſperſionis ſanguinum tam templi quam adyti, & ab ſpatio inter veſtibulum & altare non diſcedebant non tempore ſuffitus, quod erat tempus adſperſionis ſanguinum adyti, ſed tempore ſuffitus templi, & hoc vel tempore ſuffitus; erat gradus, quia de templo diſcedebant &c. Et hoc placide; ſic pariter dicit; hoc non tempore ſuffitus, dicit, hoc dicit non tempore ſuffitus templi, at tempore ſuffitus adyti, tam tempore ſuffitus adyti, & hoc non tempore ſuffitus; doctor Miſnicus, non tempore ſuffitus illius, ſc. templi, ſed tempore ſuffitus adyti. In ſanctitate adſperſio ſanguinum. Ibi una ſeparatio tota erat una præſtantia; quia de templo diſcedunt propter adytum tam propter ſuffitum quam propter adſperſionem ſanguinem, at ab ſpatio inter veſtibulum & altare non propter adytum; conſequitur; & quoniam docemur, quod propter ſuffitum adyti non diſcederent, non erat neceſſe ut doceremur, propter adſperſionem ſanguinum. Gradus legis; Gradus quos numerarunt ſapientes in tractatu *Celim* cap. primo, ubi dicitur. Mons domus erat ſanctior Hieroſolyma, & monte domus ſanctius ſpatium intermurale, & ſpatio intermurali ſanctius atrium mulierum, & atrio mulierum ſanctius

atrium

atrium Israelitarum, & atrio Israelitarum sanctius atrium sacerdotum, & atrio sanctius spatium inter vestibulum & altare, & spatio inter vestibulum & altare sanctius templum, hi sunt gradus legis; constitutio Mosis ex Sinai. Et sic discitur ratione separationis, lex quoque non obligat, ut discedant nisi a templo; sicuti scriptum est; *nullus hominum sit in tabernaculo conventus*. Et venerunt sapientes & decreverunt de spatio inter vestibulum & altare. Fortasse, cum essent seminiflui, ingrederentur in templum. Protractum est omne reliquum atrium ad hoc decretum; quia spatium inter vestibulum & altare est una sanctitas, & omne reliquum atrium est una sanctitas; spatium inter vestibulum, & altare est ex decreto, & erit reliquo atrio decretum ex decreto? Putasne, quod gradus, qui ibi explicantur, constituti sint ab sapientibus? sunt legis; spatium inter vestibulum & altare & totum atrium una erat sanctitas qua de causa? &c. Ab toto atrio similiter discedere debebat, propterea quod ipsum decretum erat totum unum decretum. Hinc intelligitur, quod ex decreto de spatio inter vestibulum & altare discederent, sanctitas enim templi & vestibuli una erat, & vestibulum quoque appellatur tabernaculum conventus; & faciendum fuit interstitium, ad separandum inter vestibulum & altare, & totum atrium, ne forte ingrederetur in vestibulum, & transgrederetur; sed erat in tabernaculo conventus vestibulum. Et inter spatium vestibuli & altaris una erat sanctitas. Ecquid? decretum vestibuli propter templum attrahet spatium inter vestibulum in hoc decreto? *Tosaphoth* in l. c. אמר ר׳ יהודה תני של היכל והא דאמר לקמן דפורשין נמי בין האולם ולמזבח הא משקי׳ לקמן דהמ׳ בשעת הקטר׳ דהיכל ובשעת מתן דמי׳ אבל בשעת חקטר׳ לפני ולפני׳ לא והכא איירי בהקטרת קטורת דלפני ולפני׳ ומיד אחר הקטרת קטורת דלפני ולפנים נטל הדם מיד הממרס ולקמן כי בעי לאוכוחי דפרושין מבין האולם ולמזבח אף בשעת הקטרה דלפני ולפנים מברייתׄ דר׳ יוסי הו׳ מצי לאוכוחי ממתני׳ דאין פורשין והוה ליה למימר אדמקשרת לי מברייתא דר׳ יוסי מביא לי סייעתה ממתני׳ ויש לומר דממתניתין לה הוה מצי לאיתויי סייעתה דאיכ׳ למימר כיון דהפרש׳ דמבין האולם ולמזבח אינה לא מדרבנן דמדאוריית׳ אין פורשין אלא מאהל מועד לא גזרו אלא על העומדים שם שלא לצור׳ ואם תאמר אם כן אמאי לא קאמר דהא מילתא איכה נמי בין היכל לבין אולם ולמזבח

דאילו מהיכל פרשי׳ אפילו לצורך ומבין האולם ולמזבח לא פירשי׳ אלא שלא לצורך ויש לומר דהמקשן דלקמן סבירה ליה דאפילו מהיכל נמי לא פרשי לצורך עבודה והוא לא יהיה מניה במתני מידי אלא הוה תני שבהיכל דכיון דצורך עבודה הוא שרי אף בהיכל וגו׳ כך פורשין בשעת תמן פר משיח הכי נמי הוה ליה למימר בשעת מתן פר ושעיר של יום הכיפורים בהיכל אלא לא פסיקא ליה משום דיש מהן נמי לפני לפנים מה מעלה יש בין היכל כו׳ טובא איכא דמזבח הזהב ומנורה ושולחן ומתן דמים בהיכל שאין כן בין האולם ולמזבח אלא לעניין פרישה קאמר מאי לאו בשעת הקטרת דלפני ולפנים תימא לי מ״ש דגזרו לפרוש מבין האולם ולמזבח בשעת הקטר׳ דלפני ולפנים ולא בשעת הזאה והא בין הקטרה בין הזאה תמיד קרא נפקי לעיל ויל״ בקטרה דכת׳ בקרא בהדי׳ טפי גזרו בהו רבנן ולא בה זאה דמייתורא לכפר נפקא דאילו בהיכל פרשי בין בקדושה דידי׳ כו׳ הכי לרידך לא הוה ליה נמי תני מאי לישנא דבין בשעת הקטרה כו׳ אלא הכי איבעי ליה למיתני שבהיכל פורשת בין בקדושה דידיה בין בקדושה דלפני ולפנים דמשמע בין דקטרת בין דמתן דמי׳ ובין האולם ולמזבח אין פרישה אלא בקדוש׳ דהיכל דקטרת ודמתן דמים ואמאי נקטה הקטר׳ דמשמע הקטרת ותו לא בשלמא לרידי דאמ׳ דפרוש׳ בין האול׳ ולמזבח אף בשעת הקטרה לפני ולפנים לא במתן דמים דלפני ולפנים ניחא הא דנקט הקטר׳ ומשני שם פרישה אחת היא תנא הקטרה משום דעיקר קרא איירי בה וה״ה במתן דמים. Dicit R. Jehuda; legendum est templi; & ecce dicitur ulterius, quod discederent quoque ab spatio inter vestibulum & altare. Hoc consideratur ulterius; hoc intelligitur tempore suffitus templi, & tempore adspersionis sanguinum, at tempore suffitus adyti minime; & hoc loco docetur de adolitione suffitus adyti; quod statim post adolitionem suffitus adyti accipiebat sanguinem de manu illius, qui miscebat; & ulterius quia probandum est, quod discederent ab spatio inter vestibulum & altare vel tempore suffitus adyti; ex *Baraitha* R. Jose potest probari, ex *Misna* non discedebant; & erit dicendum; opponis mihi ex Baraitha R. Jose, adducam mihi præsidium ex *Misna*; est enim traditio; quoniam discedunt a spatio quod est inter vestibulum & altare, non est nisi ex decreto sapientum, ex lege non discedunt nisi a tabernaculo conventus, non decreverunt nisi de iis, qui ibi sine necessitate consistebant; si vero dicas, si ita est, quare non dicit? hoc quoque erat inter templum & vestibulum; quia a templo discedebant, vel si essent neces-

ſarii, & a ſpatio inter veſtibulum & altare non diſcedebant niſi ſine neceſſitate; & dici poteſt, quod cum ulterius opponatur, putetur quod vel a templo quoque non diſcedant propter neceſſitatem miniſterii: & non eſt error in *Miſna*, ſed eſt qui docet, quod in templo poſtquam neceſſe eſt ad miniſterium, moretur quoque in templo &c. Sic diſcedunt tempore adſperſionis ſanguinis juvenci ſacerdotis uncti; ita pariter dicendum eſt tempore adſperſionis ſanguinis juvenci, & hirci diei expiationum in templo. At non deciditur quia ex his adſperſionibus nonnullæ erant, quæ in adyto adſpergebantur. Quæ præſtantia, ſive gradus erat inter templum? &c. Plurima erat, ſc. altaris aurei, & candelabri, & menſæ, & adſperſionis ſanguinis in templo, quæ non ita erat inter veſtibulum & altare; verum propter ſeparationem loquitur. Quid hoc ſignificat? nonne hoc ſignificat tempore ſuffitus in adyto? Mihi eſt mirum; qua de cauſa ſtatuerunt diſcedendum eſſe inter veſtibulum & altare tempore ſuffitus in adyto, & non tempore adſperſionis? Ecce tam ſuffitus, quam adſperſio ex uno textu ſupra eruitur. Poteſt dici; de ſuffitu plane ſcriptum eſt in textu; magis decreverunt de illo ſapientes, non vero de adſperſione, quod ex voce לכפר, quæ ſupervacanea eſt, eruitur. Quandoquidem in templo diſcedebant tam propter ipſius ſanctitatem &c. Hæc eſt explicatio; juxta tuam ſententiam, hoc non erat docendum; quod tam tempore ſuffitus &c. Sed ita erat docendum, quod in templo fieret diſceſſio tam propter ipſius ſanctitatem, quam propter ſanctitatem adyti; eruitur tam tempore ſuffitus, quam tempore adſperſionis ſanguinum, at inter veſtibulum & altare non fiebat diſceſſio, niſi in ſanctitate templi tempore ſuffitus, & adſperſionis ſanguinum. Et cur accepit, ſc. memoravit הקטר׳? intelligitur ſuffitus, & nihil amplius. Recte juxta meam ſententiam, quod dicitur, quod diſcederent inter veſtibulum & altare vel tempore ſuffitus in adyto, non vero tempore adſperſionis ſanguinum in adyto. Recte, quod accedit הקטר׳; & ibi reſpondet; una eſt ſeparatio; & docet הקטרה, quia textus in eo de eſſentiali docet, atque idem in adſperſione ſanguinum. *Toſaphta Celim* 1. ubi gradus ſanctitatum terræ Iſraelis, & templi illuſtrantur.

בשלשה דברים שוה סוריא לארץ ישראל ובשלשה לחוצה לארץ עפר׳ מטמא כחוצה לארץ והמביא גט מסרייא כמבי׳ מחוצה לארץ והמוכר עבדו לסוריה כמוכר לחוצה לארץ שלשה לארץ ישראל שהקונה שדה בסוריא כקונה בפרוור שבירושלם וחייבת במעשרות ובשביעית ואם יכול ליכנס לה בטהרה טהורה נכנסין לבין האולם ולמזבח שלא רחוץ ידים ורגלים דברי ר׳ מאיר וחכמים אומרים אין נכנסין אמר ר׳ שמעון לפני ר׳ אליעזר אני כנסתי לבין האולם ולמזבח שלא רחוץ ידים ורגלים אמר לו מי חביב אתה או כהן גדול היה שותק אמר לו בוש אתה לומר שכלבו של נהן גדול חביב הימך ונו׳ ר׳ יוסי אומר כשם שהכל פורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה כך פורשין בשעת מתן דמים פר כהן משיח ופר העולם דבר של צבור ושעירי ע״ז ודמים של יום חכיפורים הוי מה מעלה בין האולם ולמזבח ולהיכל אלא של בין האולם ולמזבח נכנסין לעבודה ושלא לעבודה ולהיכל אין נכנסין אלא לעבודה בלבד אבא שאול אומר עליית בית קדשי הקדשים חמורה מבית קדשי הקדשים שבבית קדשי קדשים כהן גדול נכנס לשם בכל שנה ושנה לעבודת יום הכיפורים ד׳ פעמים ביום ואם נכנס המש חייב מיתה ולעליית בית קדשי קדשים אין נכנסין לה אלא לשנים לידע מה הוא צריכה אמרו לו אין זו מעלה נכנסו חצורעים לפנים מן החומה לוקין את הארבעים זבין וצבות נדות ויולדו׳ להר הבית לוקין שמונים טמא נכנס להר הבית ולא טמא מת אמרו אלא אפילו את עצמו שנ׳ ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחנה לויה ר׳ שמעון אומר החיל ועזרת נשים בבית עולמים והטמאים שנכנסו לשם פטורין כל העזרה כשרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשי׳ קלין יהשוחט בתוכה חולין אסורין בהנאה והיא היתה חצר המשכן לפני׳ מן הקלעי׳ שהיו במדבר כל הטומאי׳ שנכנסו משער׳ ניקנור ולפנים אפיל׳ הן מחוסרי כפרה הרי אלו חייבין על זדונן כרת ועל שגגתן חטאת ואין צריך לומר טבולי יום ושאר כל הטמאין שנכנסו לפנים ממחיצותיהן הרי אלו באזהרה נכנסי לקדש הרי אלו חייבי׳ ר׳ יהודה אומר על פני הקדש במיה ושאר כל המת באזהרה הכל נכנסין לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה מצוה בכהנים אין כהנים נכנסין לוים אין לוים נכנסין ישראל מצוה בטהורים אין טהורין נכנסין טמאין מצוה בתמימים אין תמימין נכנסי בעלי מומין מצוה שיכנסו בתיבו׳ אין שם תיבות נכנסין דרך פתחין וכן הוא אומר ויבא הכהנים לפנים הבית לטהר ויוציאו את כל הטומאה ונו׳ ר׳ יהודה אומר מחילות שתחת היכל חול ובננו של היכל קדש אין אוכלין שם קדשי קדשים ואין שוחטין שם קדשי׳ קלי׳ והטמאין שנכנסו לשם הרי אלו פטורין וכשם שהיו במדבר של׳ מחנו׳ מחנה שכינה מחנה לויה מחנה ישראל כך היו בירושלם מפתח ירושלם ועת פתח הר הבית מחנה ישראל מפתח הר הבית ועד שערי ניקנור מחנה לויה משערי ניקנור ולפנים

ולפנים מהנה שכינה והן הן קלעים שבמדבר וגו׳ ר׳ מנחם ברבי יוסי אומר עירות מוקפות חומה מקודשות מארץ ישראל שמשלחין מתוכן את המצורעין ומשכבין בתוכן החת עד שירצו יצא אין מחזירין אותן וכן הוא אומר וישכב עוזיהו עם אבותיו ויקברו אותי בשדה הקבורה אשר למלכים כי אמרו מצורע הוא וימלך יותם בנו תחתיו ר׳ שמעון אומר כשם שאין זבות נדות יולדות נכנסין להר הבית כך ומובן כיוצא בהן.

In tribus rebus æqualis erat Syria terræ Iſrael; & in tribus æqualis erat regionibus extra terram; ejus pulvis æque immundus ac pulvis regionum extra terram; & qui adducit libellum repudii ex Syria perinde ac adducat ex regionibus extra terram, & qui emit ſervum in Syria perinde ac emat in regionibus extra terram. In tribus æqualis erat terræ Iſrael; qui emit agrum in Syria perinde ac emat in viciniis Hieroſolymæ, & obligatur ad decimas, & ad annum ſeptimum, & ſi poterit introducere in puritate, pura eſt. Ingrediuntur illotis manibus & pedibus inſpatium inter veſtibulum & altare; verba R. Meir; & ſapientes dicunt; non ingrediuntur illotis manibus & pedibus in ſpatium inter veſtibulum & altare. Reſpondit R. Simeon coram R. Elieſere, ego ingreſſus ſum in ſpatium inter veſtibulum & altare illotis manibus & pedibus; Reſpondit illi; Quis charior? tune, an ſummus ſacerdos? Cum ille taceret, dicit illi; pudetne te affirmare, quod canis ſummi ſacerdotis ſit te charior? R. Joſe dicit; ſicut omnes diſcedunt a ſpatio inter veſtibulum & altare tempore ſuffitus, ita pariter diſcedunt tempore adſperſionis ſanguinum juvenci ſacerdotes uncti, & juvenci propter ignorantiam rei cœtus, & hircorum Idololatriæ, & ſanguinum diei expiationum; Qui gradus eſt inter veſtibulum, & altare, & templum? Hic erat; quod in ſpatium inter veſtibulum & altare ingrediuntur tam tempore, quam non tempore miniſterii, & in templum non ingrediuntur niſi tempore miniſterii duntaxat. Aba Saul dicit; cœnaculum domus ſancti ſanctorum erat gravioris ſanctitatis quam domus ſancti ſanctorum; eo quod in domum ſancti ſanctorum ſacerdos ſummus ſingulis annis ad miniſterium diei expiationum quater eo die ingrediatur, ſi quinquies ingrederetur, reus erat mortis; at in cœnaculum ſancti ſanctorum non ingrediuntur niſi poſt aliquot annos, ad obſervandum quid eſſet neceſſarium; Reſponderunt illi; hic non eſt gradus. S. leproſi ingrediantur intra murum, quadraginta verberibus vapulant, ſi ſeminiflui & ſeminifluæ, menſtruatæ & puerperæ ingrediantur in montem templi, octoginta verberibus vapulant; ſi immundus ingreditur in montem domus, non vero immundus mortuo; Reſponderunt, vel ipſe mortuus; dictum eſt enim *Exod.* XIII. 19. *Tulit quoque Moyſes oſſa Joſeph ſecum; ſecum* in caſtris Levitarum. R. Simeon dicit; Si immundi ingrediantur in ſpatium intermurale & in atrium mulierum in domo ſeculorum, liberi ſunt. Totum atrium legitimum erat, ut ibi comederentur ſanctiſſima, & mactarentur ſanctitates leves; ſi quis intra illud mactaverit profana, vetitum eſt ex illis utilitatem percipere; & atrium tabernaculi erat intra vela, quæ erant in deſerto. Omnes immundi, qui a porta Nikanoris in interiorem partem ingrederentur quamvis eſſent indigentes expiationis, rei erant propter contumaciam excidii, propter ignorantiam ſacrificii pro peccato; neque opus eſt commemorare lotos diei, & reliquos omnes immundos, qui ſi intro ingrederentur de ſuis ſepimentis, præmonitione, rei ſunt mortis. (Hic eſt mendum,) & omnis reliquus mortuus præmonetur. Omnes ingrediuntur ad extruendum & diſponendum, & ad educendam immunditiem; præceptum in ſacerdotibus, ſi non adſint ſacerdotes, ingrediuntur Levitæ, ſi non adſint Levitæ, ingrediuntur Iſraelitæ; præceptum incumbit puris, ſi non adſint puri, ingrediuntur immundi; præceptum incumbit perfectis, ſi non adſint perfecti, ingrediuntur vitio affecti; præceptum eſt, ut arcis ingrediantur, ſi non adſint arcæ, portis ingrediuntur; atque ita dictum eſt, 2. *Paral.* XXIX. 16. *Sacerdotes quoque ingreſſi templum Domini, ut ſanctificarent illud, extulerunt omnem immunditiem* R. Jehuda dicit, ſpecus, quæ exſtructæ ſunt infra templum, ſunt profanæ, & tectum templi ſanctum; Non comedunt ibi ſanctiſſima, neque mactant ſanctitates leves; & ſi immundi illuc ingrediantur, liberi ſunt. Et quemadmodum erant in deſerto caſtra, ſc. caſtra Divinitatis, caſtra Levitarum, & caſtra Iſraelitarum, ita pariter erant in Hieroſolyma; a porta Hieroſolymæ uſque ad montem domus erant caſtra Iſraelitarum, a porta montis domus uſque ad portas Nikanoris erant caſtra Levitarum, a portis Nikanoris ad interiorem partem erant caſtra Divinitatis, & hæc erant vela in deſerto &c. R. Me-

Menachem bar R. Jose dicit; urbes muro circumdatæ sunt sanctiones terra Israel, quia ex his dimittuntur leprosi, & mortuum in his transferunt, quo voluerint, si exierit, non restituunt; atque ita dictum est 2. *Paral.* XXVI. 23. *Dormivitque Ozias cum patribus suis & sepelierunt eum in agro regalium sepulcrorum; eo quod esset leprosus, regnavitque Joacham filius ejus pro eo.* R. Simeon dicit; sicut seminifluæ, menstruatæ & puerperæ non ingrediuntur in montem domus ita pariter earum cubile & sedile, & his similia. *Siphra* 41. 2. וכל אדם לא יהיה יכול בעזרות ת״ל באהל מועד אין לי אלא באהל מועד מניין לרבות שילה ובית עולמים ת״ל לכפר בקודש אין לי אלא בשעת שנכנס לכפר׳ בקטורת מניין כשנכנס לכפר בדמים ת״ל בבואו לכפר אין לי אלא בביאה מניין אף ביציאה ת״ל עד צאתו. *Nullus hominum sit in tabernaculo conventus*; non probo nisi de tabernaculo conventus; de Silo & domo seculorum unde probatur? ex eo quod dictum est; *ad expiandum in sanctuario*. Non probo nisi tempore, quo ingreditur ad expiandum cum suffitu, unde probatur, quo tempore ingreditur ad expiandum cum sanguinibus? Ex eo quod dictum est; *cum ingreditur ad expiandum*. Non probo nisi cum ingreditur, cum egreditur unde probatur? ex eo quod dictum est; *donec egredietur*.

Plerique Interpretes Judæi conveniunt, post sacrificium juge vespertinum summum sacerdotem quarto in adytum ingressum fuisse, ut inde thuribulum & acerram educeret. *Misna Joma* VII. 3. ויצא ועשה את אילו ואת איל העם ואת שבעת כבשים תמימים בני שנה ד״ר אליעזר ר׳ עקיבא אומר עם תמיד של שחר היו קרבין ופר העולה ושעיר הנעשה בחוץ היו קרבין עם תמיד של בין הערבים קדש ידיו ורגליו ופשט וירד וטבל ועלה ונסתפג הביאו לו בגדי לבן וקדש ידיו ורגליו נכנס להוציא את הכף ואת המחתה קדש ידיו ורגליו פשט וירד וטבל ועלה ונסתפג הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ונכנס להקטיר קטורת של בין הערביים ולהטיב הנרות. Et exibat & offerebat arietem suum, & arietem populi, & septem aguos perfectos anniculos; verba R. Elieseris; R. Akiba dicit; cum sacrificio jugi matutino offerabantur, & juvencus holocausti, & hircus, qui foris offerebantur, cum sacrificio jugi vespertino sacrificabantur, sanctificabat manus & pedes, & exuebat, & descendebat & lavabat, & abstergebat. Adducebantur ei vestes albæ, & induebat, & sanctificabat manus & pedes, ingrediebatur ut educeret acertam & thuribulum; sanctificabat manus & pedes, & exuebat, & descendebat, & lavabat, adscendebat, & abstergebat; adducebantur ei vestes aureæ, & induebat, & ingrediebatur ad adolendum suffitum vespertinum, & ad aptandas lucernas. *Hieros. Joma* 44. 2. ובא אהרן אל אהל מועד מאיכן בא מקריית הפרשה ולהיכן הוא הולך להוציא כף ומחתה כתיב ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם ואת אמר הכין ולא כן אמר ר׳ יוחנן הכל מודין בהוצאת כף ומחתה שהוא לאחר תמיד של בין הערבים אמר ר׳ יוסה בן חנינה כל הפרשה כתובה על סדר חוץ מזו אמר ר׳ יוסה עוד היא אמורה על סדר ובא אהרן אל אהל מועד מאיכן בא מקידש הראשון שהיה בידו ולאין הוא הולך לקידוש האחרון אמר ר׳ מנא קומי ר׳ יוסה למה לי נן אמרין חוץ מקידש האחרון אמר ליה שנייה היא דכתיב ובא ויצא ופשט את בגדי הבד שאין ת״ל אשר לבש וכי עלת על דעתינו כלום הוא פושט אלא מה שהוא לובש אם כן למה נאמר אשר לבש הקיש פשיטה ללבישה מה לבישה בקדוש ידים ורגלים אף פשיטה בקידוש ידים ורגלים אמר ר׳ אלעזר יש לך עבודה אחרת שהוא עבודה בבגדי לבן ואי זו זו זו הוצאת כף ומחתה אמר ר׳ יוחנן הכל מודין בהוצאת כף ומחתה שהיא לאחר תמיד בין הערבים. *Et ingredietur Aaron in tabernaculum conventus*; unde veniebat? ab legenda Parascha; & quo ibat? ad educendum acerram & thuribulum; scriptum est; & exibat, & offerebat holocaustum suum, & holocaustum populi; & tu ita dicis. At non ita dicit R. Jochanan; omnes consentiunt, quod acerra & thuribulum post sacrificium juge vespertinum educantur. Dicit R. Jose ben Chanina; tota Parascha ordine scripta est, excepto hoc. Dicit R. Jose: hoc quoque ordine dictum est; *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus?* Unde veniebat? a prima sanctificatione, quæ erat in ejus potestate. Et quo ibat? ad sanctificationem ultimam. Dicit R. Mena coram R. Jose; unde nobis hæc probantur, quæ dicta sunt, excepta ultima sanctificatione? Respondit illi; est traditio; scriptum est; *& ingredietur, & egredietur, & exuet vestes lineas*; neque dici necesse erat, *quas induerat*; Putamusne omnes exuisse? at eas tantum, quas induerat; si ita est, cur dictum est; *quas induerat?* æquiparatur spolitatio vestitioni; sicut in vestiendo sanctificabat manus & pedes, ita pariter in exuendo sanctificabat manus & pedes. Dicit R. Eleasar; est tibi ministrium aliud, quod vestibus albis ministra-

ſtratur; quodnam hoc eſt? eſt eductio acerræ & thuribuli. Dicit R. Jochanan; omnes conſentiunt, quod acerra & thuribulum educeretur poſt ſacrificium juge veſpertinum. *Babyl. Joma* 70. 2. תנו רבנן ובא אהרן אל אהל מועד למה הוא בא להוציא את הכף ואת המחתה שכל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מפסיק זה מאי טעמא אמר ר׳ חסדא גמירי חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול שבו ביום ואי אמרת כסדרן כתיבי לא משכחת לה אלא שלש טבילות וששה קדושי׳ מתקיף להו ר׳ זירא ודילמא מפסיק לי׳ בשעיר הנעשה בחוץ אמר אביי אמר קרא ויצא ועשה את עולתו מיציאה ראשונה עביד אילו ואיל העם רבא אמר אמר קרא ופשט את בגדי הבד שאין ת״ל אשר לבש כלום אדם פושט אלא מה שלבש אלא מה ת״ל אשר לבש שלבש כבר מתקיף לה רב׳ בר ר׳ שילא ואימא דמפסיק ליה בשעיר הנעשה בחוץ הכתיב ויצא ועשה וכל הפרשה כולה נאמרה על הסדר. Tradiderunt ſapientes; *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus*; at qua de cauſa ingrediebatur? ad educendum acerram & thuribulum; tota enim Paraſcha ordine dicta eſt, excepto hoc; qua de cauſa? Dicit R. Chaſda; extat traditio; quinquies lavabat, & decies ſanctificabat manus & pedes eo die ſummus ſacerdos; at ſi dicas ordine hæc ſcripta eſſe; tres tantum lotiones, & ſex ſanctificationes deprehendentur. Opponit illis R. Zira; fortaſſe interrumpebat in hirco, qui foris offerebatur. Dicit Abai; dicit textus; *& ingredietur, & offeret holocauſtum ſuum*: in primo egreſſu offerebat arietem ſuum, & arietem populi. Raba dicit; dicit textus; *& exuet veſtes lineas*; neque dici neceſſe erat, *quas induerat*; num omnes exuebat? ſed eas tantum quas induerat; at cur dictum eſt quas *induerat?* quas jam induerat: opponit illi Raba bar R. Sila; & dicam quod interrumperet in hirco, qui foris offerebatur, ſcriptum eſt enim; *& egredietur & offeret*; & tota Paraſcha ordine dicta eſt. Ubi *Raſchi* שכל הפרשה נאמרה על הסדר וכו׳ ואי בסדרן כתיבי וכן הסדר שמוציאין בלבישה ראשונה ואין עבודה חיצונה של זהב מפסקת בין עבודת היום להוצאת כף ומחתה לא משכחת לה וכו׳ כבר פר שתיה בפ׳ אמר להן הממונה בשעיר הנעשה בחוץ מלבד חטאת הכיפורים והוא אינו כתוב כאן אבל אילו ואיל העם דוקא כתבינהו קרא אחר הוצאת כף ומחתה ולא איצטריך לן לשבש סרדא דקראי אמר קרא ויצא ועשה זנו׳ וזו יציאה ראשונה האמורה בפרשה הילכך על כרחך מקמי הוצאת כף ומחתה עביד להו בהפסקה שבניהם לעבודת היום אשר לבש כבר אלמא זו היא פשיטא שנייה שמע מינה יש הפסקת חילוף בגדים בין עבודת היום להוצאת כף ומחתה ורבא לא אאתקפתיה דר׳ זירא קאי אלא לפרושי טעמא דמתניתא דמשבש׳ קראי. Quod tota Paraſcha ordine dicta ſit &c. Si ordinatim hæc ſcripta ſunt; hic erat ordo; quod prima veſtitione educeretur; etenim miniſterium exterius in veſtibus aureis non interrumpebat miniſterium diei ad educendum acerram & thuribulum. Non deprehendetur &c. Jam expoſitum eſt in cap. 111. de hirco, qui foris offerebatur, ſicut ſcriptum eſt *excepto ſacrificio pro peccato expiationum*; neque hic ſcriptum eſt, ſed ejus aries, & aries populi duntaxat deſcribuntur in textu poſt eductionem acerræ & thuribuli: neque nobis neceſſe eſt perturbare ordinem textuum. Dicit textus; *& egredietur, & offeret &c.* Hic eſt primus egreſſus commemoratus in Paraſcha, idcirco neceſſario ante eductionem acerræ & thuribuli faciendum eſt in interruptione inter ea miniſterium diei. *Quas induerat jam*; ergo hæc erat ſpoliatio ſecunda; hinc eruitur, quod veſtium mutatio interrumperet inter miniſterium diei, & eductionem acerræ & thuribuli; & Raba; oppoſitio R. Zira non conſiſtit, niſi ad demoſtrandam cauſam, quod Miſna textus perturbet. Verum in *Siphra* 42. 4. dicitur, eductum fuiſſe thuribulum cum acerra ante oblatum ſacrificium juge veſpertinum. ובא אהרן אל אהל מועד כל הפרשה כולה אמורה על הסדר חוץ מן הפסיק הזה ובא אהרן אל אהל מועד ולמה בא כדי להוציא את הכף ואת המחתה אמר ר׳ יהודה מנייך שחמש טבילות ועשרה קידושים טבל ומקדש בו ביום ת״ל ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקודש ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו מלמד שחמש טבילות ועשרה קידושים טובל ומקדש בו ביום רבי אומר וכי מכאן אני מלמד והלא כבר נאמר בגדי קודש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם מלמד שהמשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה חמש עבודות היה עושה תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת היום בבגדי לבן ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם אילו ואיל העם ושבעת כבשים תמימים בבגדי זהב נכנס להוציא את הכף ואת המחתה בבגדי לבן ועושה תמיד של בין הערבים בבגדי זהב. *Et ingredietur Aaron in tabernaculum conventus*; tota Paraſcha ordine dicta eſt, excepto hoc textu, *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus*; cur ingreditur? ad educendum acerram, & thu-

thuribulum. Dicit R. Jehuda; unde probatur quod eo die quinquies lavaret, & decies ſanctificaret? ex eo quod dictum eſt; *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus, & exuet veſtes lineas, quas induerat, quum ingreſſus erat in ſanctuarium, & lavabit carnem ſuam aquis in loco ſancto, & induet.* ed docendum, quod commutans veſtes aureas in albas, & veſtes albas in aureas lavare deberet; quinque miniſteria peragebat, offerebat ſacrificium juge matutinum veſtibus aureis, & miniſterium diei peragebat veſtibus albis; exibat, & offerebat holocauſtum ſuum, & holocauſtum populi, arietem ſuum, & arietem populi, & ſeptem agnos perfectos veſtibus aureis, ingrediebatur ad educendum acerram & thuribulum veſtibus albis, & offerebat ſacrificium juge veſpertinum veſtibus aureis. *Peſiktha* 22. 3. ובא אהרן אל אהל מועד כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מן הפסוק הזה פי' כדי מפורש במסכת יומא בפרק אמר להם הממונה ובא אהרן אל אהל מועד אע"פ שהפסוק זה כתוב קודם מוסף עולתו ועלות התמיד מואחר הוא אחר עולתו ועולת העם ולמה הוא בא אל אהל מועד והלא כבר השלים עבודת היום אלא כדי להוציא כף ומחתה שכל הפרשה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה שהיה לכתוב לאחר אילו ואיל העם דהינו לאחר המוספין שכך הוה הסדר ואי אמרת פסוק זה על הסדר נאמר לא משכחת אלא ג' טבילות וז' קדושים שעל כל טבילה שני קידושים א' קודם טבילה ואחד לאחר טבילה שהרי תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת היום בבגדי לבן דכתיב כתונת בד קודש ילבש וכתיב ורחץ במים את בשרו ולבשם וקא עביד עבודת היום והכנסת דמפר ושעיר והכנס כף ומחתה דכתיב והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכחיב בתריה ושחט את שעיר החטאת וכתיב בתריה ובא אהרן אל אהל מועד דהיו הוצאת כף ומחתה דכל הני עבודות בבגדי לבן הוו ולא הוה עביד טבילה אלא אם כן משנה מעבודה לעבודה דפשיט בגדי זהב ולבש בגדי לבן אי נמי פשיט בגדי לבן ולביש בגדי זהב ואי אמרת פסוק זה כסדר נאמר לא משכחת לה אלא שלש טבילות וששה קדושים כדאמרי אלא ודאיי הא דכתיב ובא אהרן אל אהל מועד דהינו להוציא כף ומחתה והילכך משכחת לה ה' טביל ות וי' קידושים תמיד של שחר בבגדי זהב הא חדא טבילה ועבודת היום בבגדי לבן חדא טבילה והדר אילו ואיל העם בבגדי זהב חדא טבילה והדר להוציא כף ומחתה בבגדי לבן חדא טבילה והדר לתמיד של בין הערבים בבגדי זהב הרי ה' טבילות וי' קידושים ומנין ששני קידושין לכל טבילה שנ' ופשט ורחץ ולבש את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש כלום הוא פושט אלא מה שהוא לובש אלא מקיש פשיטה ללבישה מה לבישה בקידוש ידים ורגלים אף פשיטה בקידוש ידים ורגלים. *Et ingredietur Aaron in tabernaculum conventus*; tota Paraſcha ordine ſcripta eſt, excepto hoc textu; perſpicue exponitur in tractatu *Joma* cap. III. *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus*; quamvis hic verſiculus ſcriptus ſit ante ſacrificium addititium holocauſti ſui, & holocauſti ſacrificii jugis, poſtponitur poſt ejus holocauſtum, & holocauſtum populi; & qua de cauſa ingrediebatur in tabernaculum conventus? Cum jam perfeciſſet ſacrificium diei; ſed hac de cauſa veniebat, ut educeret acerram & thuribulum; quia tota Paraſcha ordine ſcripta eſt, excepto hoc textu; quia ſcribendum erat poſt ejus arietem, & arietem populi, ſi poſt ſacrificia addititia quia hic erat ordo; ſi vero dicas hunc textum ordine dictum eſſe, non deprehendentur niſi tres lotiones, & ſex ſanctificationes duntaxat, quia ſingulis lotionibus duæ ſanctificationes annexæ erant, altera ante, & altera poſt lotionem; etenim ſacrificium juge matutinum veſtibus aureis offerebatur, & miniſterium diei peragebatur veſtibus albis; ſcriptum eſt enim; *tunica linea veſtietur*; pariterque ſcriptum eſt; *& lavabit aquis carnem ſuam, & induet eas*. Et peragebat miniſterium diei, & inferebat ſanguinem juvenci, & hirci, & inferebat acerram & thuribulum: ſcriptum eſt enim; *& immolabit Aaron juvencum ſuum in ſacrificium pro peccato*; pariterque ſcriptum eſt ulterius; *& mactabit hircum in ſacrificium pro peccato*: Et poſtea ſcriptum eſt; *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus*: ſc. ad educendum acerram & thuribulum; hæc enim omnia miniſteria veſtibus albis peragebantur; neque fiebat lotio, niſi fieret mutatio a miniſterio ad miniſterium, in quo exueret veſtes aureas, & albas indueret, aut albas exueret, & aureas indueret; At ſi dicas, hunc textum ordine ſcriptum eſſe, non deprehendentur niſi tres lotiones, & ſex ſanctificationes duntaxat, ſicuti dictum eſt; at certe ſcriptum eſt; *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus*: ſc. ad educendum acerram & thuribulum; idcirco deprehendentur quinque lotiones, & decem ſanctificationes; ſacrificium juge matutinum offerebatur veſtibus aureis; ecce prima lotio; & miniſterium diei peragebatur veſtibus albis, ecce ſecunda lotio. Et poſthæc offerebatur ejus

aries

aries & aries populi veſtibus aureis; ecce tertia lotio. Et deinde educebat acerram & thuribulum veſtibus albis; ecce quarta lotio. Et poſtremo offerebatur ſacrificium juge veſpertinum, ecce quinque lotiones, & decem ſanctificationes. Et unde probatur, quod duæ conjunctæ eſſent ſanctificationes ſingulis lotionibus? ex eo quod ſcriptum eſt; *& exuet, & lavabit, & induet veſtes lineas; quas induerat, cum ingreſſus erat in ſanctuarium*. Omneſne exuebat? ſed eas tantum, quas induerat. Sed hoc dictum eſt, ad æquiparandum ſpoliationem veſtitioni, ſicuti veſtitio peragebatur ſanctificatione manuum & pedum, ita pariter ſpoliatio peragenda erat ſanctificatione manuum & pedum. *Babyl. Joma* 31. 2. אמרוה רבנן קמיה דר׳ פפא הא דלא כר׳ מאיר דאי ר׳ מאיר כיון דאמר תרי קידושי׳ אלביש׳ עביד להו הכ׳ נמי ליעבי׳ תרי קידושי׳ אלביש׳ אמר להו ר׳ פפא בין לרבנן בין לר׳ מאיר חד פשאיט׳ דבגדי קדש וחד אלבישה והכא בהא קא מיפלגי ופשט ורחץ ולבש ר׳ מאיר סבר מקי׳ פשיט׳ ללבישה מה לבישה לובש ואח׳ כך מקדש אף פשיט׳ פושט ואחר כך מקדש ורבנן סברי מקיש פשיטה ללבישה מה לבישה כשהוה לבוש מקדש אף פשיטה כשהוא לבוש מקדש אמרו לי׳ רבנן לר׳ פפא ומי מצית אמרת הכי והתני׳ פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט וירד וטבל עלה ונכתפג הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיז ורגליו ר׳ מאיר אומר פשט וקידש ידיו ורגליו וירד וטבל עלה ונסתפג הביאו לו בגדי זהב ולבש וקידש ידיו ורגליו אמ׳ להו אי תני׳ תני׳ בשלמ׳ לר׳ מאיר דהיינו דמשכח לה עשרה קידושין אלא לרבנן תשעה הוו אמרי לך רבנן קידושה בתרא כי פשיט בגדי קדש ולביש בגדי חול עביד ליה התם תנו רבנן ובא אהרן אל אהל מועד למה הוא בא אינו בא אלא להוציא את כף ואת המחתה שכל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה מאי טעמא אמר ר׳ חסדא גמירי חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול בו ביום ואי כסדרן לא משכחת להו אלא שלש טבילות וששה קידושין תניא אמר ר׳ יהודה מנין לחמש טבילות ועשרה הקידושין שטובל כהן גדול ומקדש בו ביום ת״ל ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד ורחץ בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעז טבילה אמר רבי מניז לחמש טבילות ועשרה קידושין שטובל כהן גדול ומקדש בו ביום שנ׳ כתונת בד קודש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגור ובמצנפת בד יצניף בגדי קודש הם ורחץ במי׳ את בשרו ולבשם הא למד׳ שכל המשנ׳ מעבודה לעבודה טעון טבילה ואומר בגדי קדש הם הוקשו כל הבגדים זה לזה וחמש עבודות הן תמיד של שחר בבגד זהב ועבודת היום בבגדי לבן אילו ואיל העם בבגדי זהב כף ומחתה בבגדי לבן תמיד של בין הערבים בבגדי זהב ומנין שכל טבילה וטבילה צריכה שני קידושין ת״ל ופש׳ ורחץ ולבש ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר קל וחומר ומה במקום שאין טעון טבילה טעון קדוש מקום שטעון טבילה אינו דין שטעון קידוש אי מה להלן קידוש אחד אף כאן קידוש אחד ת״ל ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש מה ת״ל אשר לבש כלום אדם פושט אלא מה שלובש אלא להקיש פשיטה ללבישה מה לבישה טעון קידוש אף פשיטה טעון קידוש אמר ר׳ יהודה מנין לחמש טבילות ועשרה קידושין שטובל כהן גדול ומקדש בו ביום ת״ל ובא אהרן אל אהל מועד ורחץ בשרו במים במקום קדוש הא למד׳ שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה אשכחן מבגדי לבן לבגדי זהב מבגדי זהב לבגדי לבן מנין תנא דבי ר׳ ישמעאל קל וחומר מה בגדי זהב שאין בהן נכנס לפני לפנים טעון טבילה בגדי לבן שנכנס בהן לפני לפנים אינו דין שטעון טבילה איכ׳ למפרך מה לבגדי זהב שכן כפרתן מרובה אלא נפקא ליה מדר׳ אמר רבי מנין לחמ׳ טבילות ועשרה קידושין שטובל כהן גדול ומקדש בו ביום ת״ל כתנת בד קדש ילבש הא למד׳ שכל המשנה מעבודה לעבודה שטעון טבילה אשכחן מבגדי זהב לבגדי לבן מבגדי לבן לבגדי זהב מנין תנא דבי ר׳ ישמעאל קל וקומר מה בגדי לבן שאין כפרתן מרובה טעונין טבילה בגדי זהב שכפרתן מרובה אינו דין שטעוני׳ טבילה איכ׳ למפר׳ מה לבגדי לבן שכן נכנס בהן לפני לפנים היינו דקתני ואומ׳ בגדי קודש הם ורחץ את בשרו במי׳ ולבש וחמש עבודות הן תמיד של שחר בבגדי זהב עבודת היום בבגדי לבן אילו ואיל העם בבגדי זהב כף ומחתה בבגדי לבן תמיד של בין הערבים בבגדי זאב ומנין שכל טבילה וטבילה צריכ׳ ב׳ קידושין ת״ל ופשט ורחץ ורחץ ולבש האי בטבילה כתיב אם אינו ענין לטבילה דנפקא ליה מבגדי קרש הם תנהו ענין לקידוש וליכתבי׳ רחמנא בלשון קידוש הא קמ׳ לי דטבילה בקידו׳ מה קידוש במקום קדוש אף טבילה במקום קדוש ור׳ יהודה קידוש מנא ליה נפקא לי׳ מו״רבי אלעזר בר׳ שמעון אמר ר׳ חסדא הא דרבי מפקא מדרבי מאיר ומפקא מדרבנן מפקא מדרבנן דאילו רבנן אמרי כשהו׳ לבוש מקד׳ ואיהו אמ׳ כשהוא פושט מקד׳ ומפקא מדר׳ מאיר דאילו ר׳ מאיר אמר הך קידוש בתרא כשהוא לובש מקדש והוא אמר כשהוא פושט מקד׳ אמר ר׳ אחא בר יעק׳ הכל מודין בקידו׳ שני שלובש ואח׳ כך מקדש מ״ט דאמר קרא או בגשתם אל המזבח מי שאינו מחוסר אלא גישה יצא זה שמחוסר לבישה וגישה אמר ליה ר׳ אחא בריה דרבא לרב אשי לא רב דרבא לרב חסדא אית ליה דרב אחא

ולא רב אחא אית ליה דרב חסדא ראם כן לרבי הוו ליה חמיסר קידושין . Dixerunt ſapientes coram R. Papa; hoc non eſt juxta mentem R. Meir; quia R. Meir dicit, quoniam fecit duas ſanctificationes in veſtitione, ſic pariter duæ faciendæ ſunt ſanctificationes in veſtitione. Reſpondit illis R. Papa; hoc diſcrimen eſt inter ſapientes & R. Papa; quod altera in ſpoliatione veſtium fieret ſanctificatio, & altera in veſtitione; & in hoc eſt controverſia; *& exuet, & lavabit, & induet*; R. Meir putat æquiparandam eſſe exutionem veſtitioni, ſicut in veſtitione, induit, & poſtea ſanctificat, ita pariter in ſpoliatione ſpoliabit, & poſtea ſanctificabit. At ſapientes putant æquiparandam eſſe ſpoliationem veſtitioni, ſicut in veſtitione, quando induit, ſanctificat, ita pariter in ſpoliatione, quando induit, ſanctificat; Dixerunt ſapientes ad R. Papa; qui potes ita dicere? Nonne extat traditio? extenderunt linteum byſſinum inter illum & populum, exuebat, & deſcendebat, & lavabat, adſcendebat, & abſtergebat; adducebantur illi veſtes aureæ & induebat, & ſanctificabat manus & pedes. R. Meir dicit; exuebat, & ſanctificabat manus & pedes, & deſcendebat, & lavabat, adſcendebat, & abſtergebat; adducebantur illi veſtes aureæ, & induebat, & ſanctificabat manus & pedes; Dixit illis; Num eſt traditio? Sit traditio; concedatur juxta mentem R. Meir, quod decem ſanctificationes deprehenderentur, at juxta opinionem ſapientum novem duntaxat eſſent: dicunt tibi ſapientes, ultimam ſanctificationem faciebat in exuendis veſtibus ſanctis, & in veſtiendis profanis. Tradiderunt ibi ſapientes. *Et ingredietur Aaron in tabernaculum conventus?* At qua de cauſa ingrediebatur? non ingrediebatur niſi ad educendum acerram cum thuribulo; quia tota Paraſcha ordine dicta eſt, excepto hoc textu; qua de cauſa? Dicit R. Chaſda; traditio exſtat; quod quinquies lavaret & decies ſanctificaret eo die ſummus ſacerdos; ſi ordine hæc dicta ſunt, non deprehendentur niſi tres lotiones, & ſex ſanctificationes; Traditio: Dicit R. Jehuda unde probatur quinquies eo diei laviſſe, & decies ſanctificaſſe ſummus ſacerdos? Ex eo quod dictum eſt, *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus, & exuet veſtes lineas, & lavabit carnem ſuam in aquis in loco ſancto, & induet veſtes ſanctas, & ingredietur, & faciet*. Ecce doceris, quod quævis mutatio a miniſterio ad miniſterium obligaretur ad lotionem. Dicit Rabi; unde probatur eo die quinquies laviſſe, & decies ſanctificaſſe ſummus ſacerdos? Ex eo quod dictum eſt. *Tunica linea ſancta veſtietur, & fœminalia linea erunt ſuper carnem ſuam, & zona linea accinget ſe, & cidari linea circumvolvet ſe; hæc enim veſtimenta ſunt ſancta, & lavabit in aquis carnem ſuam, & induet ea*; ecce doceris, quod omnis mutatio a miniſterio ad miniſterium obligaretur ad lotionem. Et dictum eſt. *Hæc enim veſtimenta ſunt ſancta;* hæ veſtes omnes inter ſe comparabantur. Et quinque erant miniſteria; ſacrificium juge matutinum offerebatur veſtibus aureis, & miniſterium diei peragebatur veſtibus albis, offerebat arietem ſuum, & arietem populi veſtibus aureis, educebat acerram & thuribulum veſtibus albis; offerebatur ſacrificium juge veſpertinum veſtibus aureis. Et unde probatur quod in ſingulis lotionibus duæ ſanctificationes requirerentur? ex eo qnod dictum eſt; *& exuet, & lavabit, & lavabit, & induet*. R. Elieſer bar R. Simeonis dicit; probatur a minori ad majus; ſi ubi non eſt neceſſaria lotio, eſt neceſſaria ſanctificatio, hic ubi eſt neceſſaria lotio, non erit æquum ut ſit neceſſaria ſanctificatio? Aut dicendum, ſicut ibi una ſanctificatio, ita pariter hoc loco una ſanctificatio; idcirco dictum eſt. *& ingredietur Aaron in tabernaculum conventus, & exuet veſtes lineas, quas induerat*; cur dictum eſt; *quas induerat?* Num omnes homo exuit? ſed eas tantum quas induerat; ſed hoc dictum eſt ad comparandum ſpoliationem cum veſtitione, ſicut veſtitio obligabatur ad ſanctificationem, ita pariter ſpoliatio obliganda erat ad ſanctificationem. Dicit R. Jehuda, unde probatur eo die quinquies laviſſe, & decies ſanctificaſſe ſummus ſacerdos? ex eo quod dictum eſt. *Et ingredietur Aaron in tabernaculum conventus, & lavabit carnem ſuam in aquis in loco ſancto*; Ecce doceris, quod omnis mutatio a miniſterio ad miniſterium obligaretur ad lotionem; deprehenditur a veſtibus albis ad veſtes aureas, a veſtibus aureis ad veſtes albas unde probatur? Docet diſcipulus R. Iſmaelis a minori ad majus; ſicut veſtes aureæ, quibuſcum non ingreditur in adytum, tenentur lotione, veſtes albæ quibuſcum ingreditur in adytum, non erit æquum, ut teneantur lotione? Poteſt explicari; ſicut in veſtibus aureis multa erat expiatio. Verum probatur a Rabi; Dicit enim Rabi;

bi; unde probatur eo die sacerdos summus quinquies lavisse & decies sanctificasse? Ex eo quod dictum est; *tunica linea sancta vestietur*; Ecce doceris, quod omnis mutatio a ministerio ad ministerium obbligaretur ad lotionem; deprehenditur factum esse, a vestibus aureis ad vestes albas, a vestibus albis ad vestes aureas unde probatur? Docet discipulus R. Israelis a minori ad majus; si vestes albæ, in quibus multiplex non erat expiatio, tenebantur lotione, vestes aureæ in quibus multiplex erat expiatio, non erit æquum, ut tenerentur lotione? Sed est solutio & explicatio; sicut in vestibus lineis ingrediebatur in adytum, hoc est quod docetur dicendo; *hæc vestimenta sunt sancta, & lavabit carnem suam in aquis, & induet*. Et quinque erant ministeria, sacrificium juge matutinum offerebat vestibus aureis, ministerium diei peragebat vestibus lineis, offerebat arietem suum, & arietem populi vestibus aureis, educebat acerram & thuribulum vestibus albis, offerebat sacrificium juge vespertinum vestibus aureis; & unde probantur singulis lationibus necessariæ fuisse duæ sanctificationes? ex eo quod dictum est; *& exuet, & lavabit, & lavabit, & induet*. Hoc de lotione scriptum est, si minus ratione lotionis probatur illud quod dicitur; *hæc vestimenta sunt sancta*; doceatur respectu sanctificationis; & textus scriptus est sensu sanctificationis; ecce docemur, quod lotio sit eadem ac sanctificatio, sicut sanctificatio peragebatur in loco sancto, ita pariter lotio in loco sancto; At R. Jehuda sanctificationem unde probat? probat ex R. Eleasaro bar Simeonis. Dicit R. Chasda; ecce Rabi probat ex R. Meir, & probat ex sapientibus; probat ex sapientibus; quia sapientes dicunt, quando induit, sanctificat, & ille dicit, quando exuit, sanctificat; & probat ex R. Meir; hæc erat ultima sanctificatio, quando vestiebat, sanctificabat; & ille dicit; quando exuebat, sanctificabat. Dicit R. Acha bar Jacobi; omnes conveniunt, quod in secunda sanctificatione indueret & postea sanctificaret; qua de causa? Quia dictum est *Exod.* xxx. 20. *Et quando accessuri sunt ad altare*. Qui non est deficiens, accedat, excluditur ille, qui deficiens est in vestitione, & accedit. Respondit R. Acha bar Raba ad R. Ase; R. Chasda non idem sentit, ac R. Acha, neque R. Acha idem sentit, ac R. Chasda; si ita est, juxta mentem Rabi erunt quindecim sanctificationes. Ubi *Raschi*.

רבנן תלמודי
דרב פפא אמרו כן לפניו הא מתניתין
דלא תנן בה שני קידושין בטבילה ראשונה
דלא כר׳ מאיר דפליג במתניתין בטבילה
שנייה ארבנן שהיו מקדימין קידוש לפשיט׳
והוא הקדים פשיט׳ לקידוש דתנן ר׳ מאיר
אומר פשט וקדש ושמעינן מיניה דסבירה
ליה דשני קידושין שהוצריך הכתוב בין
בגד לבגד כדיליף לקמן תרוייהו משום
לבישת בגדים המתחלפי׳ תחת הראשוני׳
הוא וקאמר מתניתין לאו דכוותי׳ תנן דאי
ר׳ מאיר בטבילה ראשונה נמי ניבעי תרי
קידושי׳ דהא בגדי קדש הוא בא ללבוש
חד אפשיטה והילכך הכא דפשיטה דבגדי
חול היא לא בעי קידוש והכא גבי
טבילה שנייה שנחלק רבי מאיר להקדים
פשיטה לקדוש לאו משום דסבירה ליה
קידוש ראשון שכל טבילה מחמת לבישה
בא אלא בגזירת הכתוב פליגי ופשט
ורחץ רחץ ולבש ופשט את בגדי הבד
אשר לבש וגו׳ ושמי׳ ליה ורחץ את בשרו
במים במקום קדוש ולבש את בגדיו
והטיל הכתוב רחיצה בין פשיטה ללבישה
והאי ורחץ דרשינן ליה לקמן לעניין קידוש
וילפינן מיניה תרי קידושי דשרינן ורחץ
או פשט או לבש כאילו כתי׳ ורחץ תרי
זימני ר׳ מאיר סבר מקיש קידוש פשיטה
לקידוש לבישה מה לבישה לובש ואחר
כך מקדש קידוש השיני כדאמרי׳ לקמן
הכל מודין בקידוש שיני כשהוא לובש
מקדש ויליף ליה מקראי אף קידוש של
פשיטה פושט ואחר כך מקדש ורבנן סברי
מה לבישה כשהוא לבוש מקדש ולדברי
הכל קדוש בתרא אח׳ לבישה אף פשיטה
כשהוא לובש בגדים שהוא בא לפשוט
מקדש ואחר כך פושט ומי מצירת אמרת
דלא מצריך ר׳ מאיר אטבילה ראשונה
תרי קידושי והתניא כו׳ וגם טבילה
ראשונה תניא מדלא מצריכי ליה רבנן
אלא חד קידושי אלמא טעמה דר׳ מאיר
משום דקסבר תרייהו משום בגדים איכא
שהוא לובש הוא אמר להו אי תניא
בהדיא דמצריך ליה תרי קידושי תניא
ומההיא איכא למשמע דטעמא דר׳ מאיר
משום תרוייהו אלבישה אבל לא אשכחיתו
מתניתא בהדיא לא הוה שמעינן לי׳ מפלוגת׳
דטבילה שנייה דמתניתין איכא לפרושי
כדאמרינן להו עשרה קידושין לחמש טבילות
תשעה הוו דחסרא לי׳ טבילה ראשונה חד
קידוש אמרי לך רבנן קידוש עשרי החסר
כאן קידושא בתרא כשנמר עבודת כל
היום ופושט בגדי קדוש ולובש בגדי חול
עביד לי׳ התם כשבא לפשוט בגדי קדש
דלדידן סבירא לן קידוש חד אפשיטא וחד
ללבישה ולר׳ מאיר לא מקדש מידי שהרי
אינו בא ללבוש בגדי קדש ובא אהרן אל
האל מועד נאמר אחר שנמר הקטרה ומתן
דמים פר ושעיר למה הוא בא אל ההיכל
הרי גמר עבודותיו אף במקרא זה לא
פירש מה יעשה לשם אינו בא אלא
להוציא כף ומחתה שהניח בין הבדים
בדכתיב ונתן את הקטרת על האש וגו׳

שכל הפרשה נאמרו המקראות על סדר
העבודות מתחלפות כסידרן בפרשה כך סדר
עבודתם חוץ ממקרא זה שכתב הוצאת כף
ומחתה עם עבודות הפנימיות ולא הפסיק
עבודות אילו ואיל העם בנתיים והיה לו
ליכתוב תחילה ויצא ועשה את עולתו וגו׳
ואחר כך ובא אהרן להוציא כף ומחתה
ואחר כך ופשט את בגדי הבד והניחם
שם ורחץ את בשרו במים ולבש את
בגדיו שמנה של כל השנה ועשה המוספין
ותמיד של בין הערבים מאי טעמא צרי׳
להפסיק באילו ואיל העם בין עבודת היום
להוצאת כף ומחתה אמר ר׳ חסדא גמירי
הלכא למשה מסיני חמש טבילות בו ביום
ואי כסידרן של עבודות בתיב מקרא זה
לא משכחת כאן אלא שלש טבילות אחד
לתמיד של שחר ואחת בינו ובין עבודת
היום כולה עם הוצאת כף ומחתה ואחת
בין הוצאת כף ומחתה ואילו ואיל העם
ועמהם המוספין ותמיד של בין הערבים
לפיכך צריך להפסיק אילו ואיל העם בין
עבודת היום להוצאת כף ומחתה לבין
עבודת היום והוצאת מפסיק בין אילו
ואיל העם לתמיד של בין הערבים הרי
חמש תמיד של שחר בבגדי זהב עבודת
היום להוצי׳ בבגדי לבן אילו ואיל העם
בבגדי זהב על המזבח החיצון הוצאת כף
ומחתה בבגדי לבן ומוספין ותמידין של
בין הערבים בבגדי לבן והזהב ולבש את
בגדיו שמנה בגדי׳ מה יוחדי׳ לו כל ימות
השנה מעבודה לעבודה מעבוד׳ פנים לעבוד׳
חוץ והוא הדין מחוץ לפנים לקמן משום
מילתיה וקתני חמש עבודות הוו הרי חמש
טבילות כתונת קרש ילבש ורחץ במים
וגו׳ הרי כשהוא משנה מעבודת התמיד
להתחיל בעבודת היום שהוא פנימית כדכתיב
בתריה ולקח את שני השעירים וגו׳ ובוליה
עניינא ואומ׳ בגדי קדש הם בתו׳ מקרא
זה עצמו לדרוש יש לך שלש תיבו׳ הללו
שהן יתירות כו׳ ולקמיה מפרש מאי דרשה
וחמש עבודות הן אתיא בין לרבי בין לר׳
יהודה ת״ל ופשט ורחץ וגו׳ הך מילתא
רבי קאמ׳ לה רגמר טבילות מורחץ במים
דכתיב בבגדי לבן ואייתר ליה האי קרא
דר׳ יהודה לה לקידושין ופשט ורחץ
ורחץ ולבש הטיל הכתו׳ ורחץ בין ופשט
ולבש ליתן רחיצ׳ לפשיטה ורחיצה ללבישה
מה מקום שאין טעון טבילה כל ימות
השנה הבאה לעבוו אין טעון טבילה מן
התורה אלא מדברי סופרי׳ לזכור טומאה
ישנה טעון קידוש דכתיב בבואם אל
אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו
מקום שטעון טבילה ביום הכיפורים לכל
חליפות בגדים מה לבישה טעון קידוש
דנפק׳ לן מקל וחומר מטבילה כדאמרן
ופשט ולבש מופשט ורחץ לא דריש ר׳
אלעזר בר שמעון שטעון קידושין דמעיקרא
דמיבעי ליה טבילה להחליף בבגדי זהב
כר׳ יהודה כפרתן מרובה שמשמש כהן
כל ימות השנה אבל עבוד׳ פנים דיום
הכיפורים אינה מכפרת אלא על טומאת
מקדש וקדשיו כדאמרינן בשבועות נפקא
ליה מדרבי כתונת בד קדש ילבש ורחץ
במים ולבשם אמר רבי כו׳ לפרושי מתניתא
דלעיל קא מהדר היינו דקתני במילתא
דרבי ואומר בגדי קדש הם והכי דרי׳ ליה
תלה הכתו׳ טע׳ הטבילה בשביל שהם
בגדי קדש ללמדך שכל חליפו׳ בגדי קדש
בו ביום טעונין טבילה ובגדי זהב גם
הם קדש האי בטבילה כתיב דהא כתיב
בשרו הכא נרסינן אם אינו ענין לטבילה
דנפק׳ ליה מבגדי קדש הן תניהו לענין
לקידוש הא קמ״ל מדאפקא בלשון טבילה
דילפינן טבילה מיניה מה קדוש במקום
קדוש כדכתיב בה במקום קדוש אף טבילות
הבאות מחמת מחלפות היום במקום קדוש
אבל טבילה ראשונה לא ילפת מיניה דהא
לאו דאורייתא היא ור׳ יהודה דמפקא ליה
להאי קרא לטבילת בגדי זהב לא דריש בגדי
קדש הם קידוש מנא ליה אמר ר׳ חסדא כו׳
קסבר ר׳ חסדא דווק׳ אמר ר׳ ופשט ורחץ
ולבש שני קידושין בין פשיטה ולשיבה
אחד לפני טבולה ואחד לאחריה קודם
לבישה נפקא מדרבי מאיר מוצאת היא
מכלל דבריו של ר׳ מאיר לא סביר ליה
כרבי מאיר דאע״ג דאמרינן במתניתין פשט
וקירש ידיו ורגליו דס״ל קדוש שלפני
הטבילה אחר פשיטה הוא דפליג עליה
מיהא בקרושה שני קאמר אחר לבישה
הוא כדקתני ברייתא דר׳ מאיר לעיל לבש
קדש ידיו ורגליו הכל מודים ואפילו רבי
שהקידוש הסמוך לפני העבודה כשהוא
לבוש מקדשו לא ר׳ חסדא דאמר מילתיה
דרבי דווקא בעי שני קידושין בין פשיטה
ללבישה אית ליה דרב אחא דאמר קידוש
אחר לבישה בעינן לא ר׳ אחא דבעי קידוש
סמוך לעבודה אית ליה דרב חסדא דבעי
לרבי שני קידושין כשהוא ערום דאם
כן דאית להו בהדדי הוו ליה ליה ג׳ קדושין
בכל טבילה ב׳ כשהוא ערום ואחד כשהוא
פשוט. Sapientes discipuli R. Papa ita dixerunt in ejus conspectu. Ecce *Misna*, in qua non traditum est, quod duæ fierent sanctificationes in prima lotione; Quod non est juxta mentem R. Meir, qui in *Misna* contradicit sapientibus in lotione secunda, qui præferunt sanctificationem spoliationi, & ille præfert spoliationem sanctificationi; Etenim legimus; R. Meir dicit; exuet, & sanctificabit; & hinc intelligitur, quod ex ejus opinione duæ sanctificationes ex textu necessariæ essent inter vestes & vestes; uti posterius docetur duas fuisse, propter indutionem vestium, quæ mutabantur loco primarum; & dicitur, quod non sit *Misna* juxta ejus opinionem; quia R. Meir vel in prima lotione duas requirit sanctificationes, quia venit ad induendum vestes sanctas; Altera in spoliatione; hinc hoc loco in spoliatione vestium profanarum non requiritur sanctificatio, & illic in lotione secunda dissentit R. Meir,

Meir, ut antecedat ſpoliatio ſanctificationem, non propterea quod illam exiſtimet ſanctificationem primam; etenim omnis lotio fit propter veſtitionem; ſed in ſententia textus eſt diſſenſus ; *Et exuet*, *& lavabit*, *lavabit*, *& induet*, *& exuet veſtes lineas*, *quas induerat &c.* Et traditio illi exſtat ; *& lavabit carnem ſuam in aquis in loco ſancto*, *& induet veſtes ejus* ; & transfert textus lotionem inter ſpoliationem, & veſtitionem ; illud vero; *& lavabit*; explicatur poſterius pro ſanctificatione ; & hinc addiſcuntur duæ ſanctificationes ; explicabitur ; *& lavabit* aut in ſpoliatione, aut in veſtitione, quaſi ſcriptum eſſet ; *& lavabit* duabus vicibus . R. Meir putat æquiparandam eſſe ſanctificationem ſpoliationis ſanctificationi veſtitionis ; ſicut in veſtitione induebat , & poſtea ſanctificabat ſanctificatione ſecunda, uti poſterius dicetur; omnes conveniunt , quod in ſecunda ſanctificatione ſecunda, uti poſterius dicetur ; omnes conveniunt , quod in ſecunda ſanctificatione , quando veſtiebat , ſanctificaret; quod ex textibus docetur; ita pariter in ſanctificatione ſpoliationis ſpoliabat , & poſtea ſanctificabat . At ſapientes putant; Sicut in veſtitione quando veſtiebat, ſanctificabat & ex omnium conſenſu, ultima ſanctificatio fiebat poſt veſtitionem; ita pariter in ſpoliatione , quando veſtiebat veſtes , & veniebat ad exuendum , ſanctificabat , & poſtea ſpoliabat. Num potes dicere; quod R. Meir non obliget primam lotionem ad duas ſanctificationes ? Nonne eſt traditio ? &c. Et pariter primam lotionem , extat traditio , quod ſapientes non obligarent niſi ad unam ſanctificationem. Itaque ratio R. Meir ea eſt ; propterea quod putat duas fuiſſe propter veſtes, quas induebat. Dixit illis; eſt traditio certa, quæ obliget ad duas ſanctificationes: ſit traditio; ex qua probari poſſit , quod ratio R. Meir ſit duas fuiſſe in veſtitione; at non invenitur *Miſna* certa : non intelligi poteſt diſſenſus lotionis ſecundæ; ſed extat *Miſna* ad ſeparandum , uti dictum eſt . Decem ſanctificationes pro quinque lotionibus ; novem erunt; deerat enim lotioni primæ una ſanctificatio . Tibi dicunt ſapientes ; ſanctificatio decima hic deeſt; erit ultima ſanctificatio, quando perfecerit miniſteria totius diei , & exuebat veſtes, & ſanctificabat, & induebat veſtes profanas : Faciebat ibi , quando veſtiebat ad exuendas veſtes ſanctas ; quod noſtra ſententia nobis conſtat, quod una fieret ſanctificatio in ſpoliatione, & altera in veſtitione ; & & juxta mentem R. Meir; nullo modo ſanctificabat; quia non veniebat ad induendas veſtes ſanctas . *Et ingredietur Aaron in tabernaculum conventus* ; hoc dictum eſt , poſtquam perfecerat ſuffitum , & adſperſerat ſanguines juvenci , & hirci . Qua de cauſa veniebat in templum? Jam enim perfecerat ſua miniſteria; præterea in hoc textu non exponitur , quid ibi faceret ; Non veniebat niſi ad educendum acerram & thuribulum , quæ depoſuerat inter vectes , ſicuti ſcriptum eſt ; *& dabit ſuffitum ſuper ignem* &c. Quia in hac Paraſcha textus dicti ſunt juxta ordinem miniſteriorum, quæ variabant juxta ordinem in Paraſcha ; ita erat ordo miniſteriorum, excepto hoc textu eductionis acerræ & thuribuli cum miniſteriis interioribus ; neque miniſteria interrumpebat ejus aries, neque aries populi inter ea; & ſic a principio erat ſcribendum ; *& ingredietur*, *& faciet ſuum holocauſtum &c.* Et poſthæc ; *& ingredietur Aaron* ad educendum acerram & thuribulum; & poſthæc ; *Et exuet veſtes lineas*, *& ibi eas deponet*; *& lavabit carnem ſuam in aquis*, *& induet* veſtes ſuas octo , quibus toto anno miniſtrabat , & offeret ſacrificia addititia, & ſacrificium juge veſpertinum. Qua de cauſa ? interrumpendum erat in ejus ariete & in ariete populi inter miniſterium diei & inter educendum acerram & thuribulum? Dicit R. Chaſda; extat traditio; conſtitutio Moſis ex Sinai; quod decem eo die fierent lotiones ; ſi vero juxta ordinem miniſteriorum hæc in textu ſcripta ſunt, non deprehendentur in his niſi tres lotiones ; una in ſacrificio jugi matutino , & altera inter illud & inter integrum miniſterium diei una cum eductione acerræ & thuribuli , & tertia inter educendum acerram & thuribulum & ejus arietem & arietem populi, & cum his ſacrificia addititia, & ſacrificium juge veſpertiuum ; idcirco interrumpere debebat ejus aries & aries populi inter miniſterium diei & eductionem acerræ & thuribuli, inter miniſterium diei & horum eductionem interrumpendum erat inter arietem ſuum & arietem populi & ſacrificium juge veſpertinum. Ecce quinque ; ſacrificium juge matutinum in veſtibus aureis, miniſterium diei in veſtibus albis , ejus aries & aries populi in veſtibus aureis ſuper altare exterius , eductio acerræ & thuribuli in veſtibus albis, ſacrificia addititi & ſacrificium juge veſpertinum in veſtibus albis & aureis . Et induet ve-

vestes suas, octo vestes, quæ illi omnibus anni diebus erant peculiares. Ab ministerio ad ministerium, ab ministerio interiori ad ministerium exterius; ex hoc probatur ab loco exteriori ad interiorem; & posterius exponitur, & docetur, quod quinque essent ministeria; ecce quinque lotiones; *Tunica linea sancta vestietur, & lavabit carnem suam in aquis;* ecce quando mutat ab ministerio sacrificii jugis, ut incipiat ministerium diei, quod erat interius, uti postea scriptum est; *& accipiet duos hircos &c.* Et totum argumentum. Et dicit. *Hæc vestimenta sunt sancta*; hoc scriptum est in hoc textu seorsim, ad consulendum; sunt tibi hæc tria vocabula, quæ supervacanea sunt &c. & ulterius explicatur, quæ sit expositio. Et quinque erant ministeria; & opinio est inter Rabi & R. Jehuda. Dictum est enim; *& exuet, & lavabit &c.* Hæc est opinio Rabi, qui dicit, explicandas esse lotiones ex eo quod dictum est; *& lavabit in aquis*; quod scriptum est de vestibus albis; & supervacaneus videtur hic textus R. Jehuda, & exponit pro sanctificationibus; *& exuet, & lavabit, & lavabit, & induet;* transfert textum; & lavabit inter exuendum & vestiendum; ut tribuatur lotio spoliationi, & lotio vestitioni. Ubi non tenetur lotione cunctis anni diebus; quando ingreditur ad ministrandum: non tenetur lotione ex lege, sed ex verbis scribarum, ut recordetur veterem immunditiem; tamen tenetur sanctificatione; scriptum est enim *Exod.* xxx. 20. *Quando ingressuri sunt tabernaculum, & quando accessuri sunt ad altare.* Hoc loco ubi tenetur lotione in die expiationum in singulis vestium mutationibus; quod vestitio teneretur sanctificatione, nobis probatur argumento a minori ad majus, ex lotione, sicuti dictum est; *& exuet, & induet;* ab eo quod dictum est; *& exuet & lavabit*; non exponit R. Eleasar bar R. Simeonis, quod teneatur sanctificationibus; quia a principio requirebatur lotio, in mutatione vestium aurearum juxta sententiam R. Jehuda: Earum expiatio erat major, quibus cunctis anni diebus ministrabat; at ministerium interius diei expiationum non expiabat nisi pro immunditie sanctuarii & rerum sanctarum, uti dictum est in *Schebuoth*. Probatur a Rabi; *Tunica linea sancta vestietur, & lavabit in aquis, & induet.* Dicit Rabi &c. ad exponendam *Misnam* superiorem a posteriori; hoc est, quod docetur de sententia Rabi, & dicit; *hæc vestimenta sunt sancta*; & sic exponit sensum textus, quod tenerentur lotione, eo quod essent vestimenta sancta; ad docendum, quod singulæ mutationes vestium sanctarum eo die tenerentur lotione; pariterque vestes aureæ erant sanctæ. Hoc in lotione scriptum est; quia scriptum est; *carnem suam.* Hic legimus, si minus ratione lotionis, quæ probatur ex eo, quod dictum est; *Hæc vestimenta sunt sancta*, explicabitur respectu sanctificationis. Hoc nobis constat quod eruitur ex significatione lotionis. Hinc lotionem addiscimus. Sicut sanctificatio fiebat in loco sancto, sicut de ea scriptum est; *in loco sancto*; ita pariter lotiones, quæ perficiebantur propter mutationes diei, in loco sancto; at prima lotio inde non probatur, quia non erat ex lege. R. Jehuda explicat hunc textum pro lotione vestium aurearum; non exponit id quod dictum est; *Hæc vestimenta sunt sancta*; sanctificationem vero unde probat? Dicit R. Chasda duntaxat; dicit Rabi; *& exuet, & lavabit, & lavabit, & induet;* duæ erant sanctificationes inter spoliationem & vestitionem, altera ante lotionem, & altera post illam ante vestitionem; Probat ex R. Meir; egreditur ex generali verborum R. Meir; non sentit cum R. Meir, quamvis dictum sit in *Misna*; exuebat, & sanctificabat manus & pedes; putasne sanctificationem factam fuisse ante lotionem? post spoliationem fiebat. Contradicit inde in sanctificatione secunda; dicit enim post vestitionem factam fuisse; sicut supra docetur in Baraitha R. Meir; induebat, sanctificabat manus & pedes. Omnes conveniunt, vel ipse Rabi, quod in sanctificatione proxime ante ministerium, quando vestiebat, sanctificaret. Non ita sentit R. Chasda, qui dicit, quod opinio Rabi sit, quod tantum duæ requirantur sanctificationes inter spoliationem & vestitionem. Hoc sentit R. Acha, qui dicit, sanctificationem post vestitionem necessariam fuisse. Non ita R. Acha, qui requirit sanctificationem prope ministerium. Hoc sentit R. Chasda, qui juxta mentem Rabi, duas requirit sanctificationes, quo tempore nudus est; si ita sit, erant simul tres sanctificationes in singulis lotionibus, duæ, quo tempore est nudus, & altera, quando exuit. *Tosaphoth* ibid. ואי כסדרן לא משכחת להו ה' טבילות ומנלן דהאי קרא שלא על אסדר נאמר טפי משאר קראי דילמא קטרת דיום הכפורים שלא על הסדר נאמר

נאמר ומשכחת לה ה' עבודות תמיד של שחר בבגדי זהב קטרת דיום הכפורים בבגדי לבן אילו ואיל העם בבגדי זהב עבודת היום בבגדי לבן מוספין ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב וי"ל אם איתא דלא הוה הפסק בין הוצאת כף ומחתה לעבודת היום שלפנים למה נאמר בה ובא אהרן והא התם קאי אלא ש"מ משום דאפסקה בעבודת חיצונה להכי כתב ובא ואם תאמר אם כן לימא משום דכת' ובא אהרן ש"מ שלא על הסדר נאמר ומאי איצטרי' רב חסדא למימר טעמא משום דגמירי ה' טבילות וי"ל דהא גזירת הכתוב הוא שיוציא כף ומחתה לאח" גמר עבודת פנים ושוב חוזר לפנים ופושט את בגדי הבד והניחם שם ושוב יוצא ועשה אילו ואיל העם ומוספין ותמיד של בין הערבים ואם תאמר ואימא דהאי ובא אהרן לאו להוציא כף ומחתה אלא להפסיק קטרת או להזאות פר ושעיר ואי משום ה' טבילות נימא דמפסיק באילי ואיל העם בין קטרת להזאות אבל הוצאת כף ומחתה מנלן דעבודה היא להצריך לה טבילה בפני עצמה ויש לומר משום דכבר כתב בכולהו עבודות היום ובא והביא אבל הוצאת כף ומחתה לא כתיב להכי איכא למימר דבהוצאת כף ומחתה איירי. Si vero ordinatim hæc ſcripta ſunt, non deprehendentur quinque lotiones. Et unde nobis probatur, quod hic textus non ſit ordine dictus? Probatur ex reliquis textibus, quod fortaſſe ſuffitus diei expiationum non ſit ordine dictus; & deprehenduntur quinque miniſteria; ſacrificium juge matutinum veſtibus aureis, ſuffitus diei expiationum veſtibus albis, ejus aries, & aries populi veſtibus aureis, miniſterium diei veſtibus albis, ſacrificia addititia, & ſacrificium juge veſpertinum veſtibus aureis. Et dici poteſt, ſi ita eſt, quod non interrumperetur inter eductionem acerræ & thuribuli & miniſterium diei interius; Cur ibi ſcriptum eſt; *& ingredietur Aaron*? Et ecce ibi ita eſt; verum hinc eruitur, eo quod interrumperetur in miniſterio exteriori, illic ſcriptum ſit; *& ingredietur*; & ſi dicas, ſi ita eſt, poſſet dici, eo quod ſcriptum eſt; *& ingredietur Aaron*; quod hinc intelligatur, quod ordine non dictum ſit. Et quid cogit R. Chaſda ad dicendum, hanc eſſe rationem, propterea quod ex tradatione quinque ſint lotiones? Et poteſt dici, quod ſententia textus ſit, quod educeret acerram & thuribulum, poſtquam perfecerat miniſterium interius, & præterea reverteretur in adytum, & exueret veſtes albas, & ibi deponeret; & poſtea ingrederetur, & offerret arietem ſuum, & arietem populi, & ſacrificia addititia, & ſacrificium juge veſpertinum; Et ſi dicas; at dicam quod illud quod ſcriptum eſt; *& ingredietur Aaron*, non ſcriptum ſit ad educendum acerram & thuribulum, ſed ad interrumpendum in miniſterio interiori: dicere poſſimus; quod ingrederetur Aaron ad adolendum ſuffitum, aut ad adſpergendum ſanguinem juvenci, & hirci; aut ſi propter quinque lotiones, dicere poſſimus, quod interrumperet in ſuo ariete & in ariete populi inter ſuffitum & aſperſiones ſanguinum; at eductio acerræ & thuribuli unde probatur, quod eſſet miniſterium, cui neceſſaria eſſet lotio ſeorſim? Poteſt dici quod jam ſcriptum ſit in omnibus miniſteriis diei; *& veniet*, *& adducet*; At in eductione acerræ & thuribuli non ſcriptum eſt; Hinc poteſt dici, quod doceatur de eductione acerræ & thuribuli.

VII. In Cap. IX. 4. *Epiſt.* ad *Hebræos* memoratur in ſancto ſanctorum aureum fuiſſe thuribulum; Χρυσοῦν θυμιατήριον. De quo nulla mentio in ſcriptura. Hic locus mirum quantum cruciavit interpretes. Nonnulli per θυμιαθήελον χρυσοῦν intelligunt altare aureum, in quo ſingulis diebus mane & veſperi ſummus ſacerdos ſanctum ſanctorum ingreſſus dicitur obtuliſſe ſuffitum. Quod contrarium eſt ſcripturæ, & perpetuæ Hebræorum Interpretum traditioni; ſatis ſuperque probatum eſt ſupra, altare aureum fuiſſe ſitum contra velum in ſancto inter menſam & candelabrum, & ſummum ſacerdotem ſemel in anno in die expiationum in ſanctum ſanctorum fuiſſe ingreſſum. Alii putant hoc fuiſſe aureum thuribulum, quod ſingulis annis inferebat ſummus ſacerdos, ibique fuiſſe relictum in ſequentem annum, quo cum alio thuribulo in die expiationum volunt ingreſſum, & eo illic repoſito, quod priori anno reliquerat, extuliſſe. Supra ſatis demonſtratum eſt, ſummum ſacerdotem quarto in ſanctum ſanctorum fuiſſe ingreſſum in die expiationum, ut inde depromeret thuribulum. *Ralbag* rationem reddit; I. שאין ראוי שיוציא משם הכף והמחתה טרם השלם העיכול לקטרת ולאש אשר במחתה. Quia ſc. non conveniebat, ut acerram & thuribulum inde efferat, antequam perfecte conſumti fuerint ſuffitus & ignis in thuribulo. 2. לפי שאינו מכוון בעצמו ואינו מצורך הכפרה; quia hoc non de præcipuo ſcopo fuit hujus diei, neque de neceſſitate expiationis 3. בהכרח יתחייב זה לכבוד המקום ההוא שלא ישאר שם האפר

האפר בכל השנה עד בא יום הכפורים אחר שיסירה משם הכהן הגדול; quia hoc pertinebat ad honorem illius loci, ne cinis per totum annum ibi relinquatur usque ad sequentem diem expiationum, quo demum illum removeat summus sacerdos. Probabilius itaque dici fortasse potest peculiare aliquod fuisse thuribulum aureum, in eum finem & usum destinatum, ut cum eo summus sacerdos quotannis in die expiationum ingrediatur in sanctum sanctorum; Et de hoc dicere Apostolum; sanctum sanctorum aureum habens thuribulum; non quod in eo fuerit inclusum, & conservatum [Nam sic contra mandatum sanctum sanctorum ingredi, & prius thuribulum inde repetere debuisset, suffitum facturus] sed quod huic usui peculiariter inserviret, ut eo summus sacerdos in adyto adoleret. Neque enim accuratam recensionem ibi instituit Apostolus eorum, quorum mentionem facit, ut ipse fatetur vers. 5. Quod potest confirmari ex his quæ supra adduximus ex veterum Hebræorum traditione de peculiari thuribulo diei expiationum, quo suffitum adoliturus summus sacerdos ingrediebatur in sanctum sanctorum. Vid. *Buxtor.* unde hæc desumsimus, in histor. *Arcæ Fœderis* cap. v.

R. ABRAHAMI BEN DAVID
COMMENTARIUS DE SUFFITU
EX
SCHILTHE HAGGIBORIM
EXCERPTUS.
NUNC PRIMUM
A BLASIO UGOLINO
Ex Hebraico Latine redditus & Notis illustratus.

פרק א׳

בקטרת ומבאר מה הוא
הצרי בשלמות

הקטרת נעשית בכל שנה ושנה כריך
וכשורה על ידי האומנים
הכשרים והבקיאים שהיו מבית
אבטינס זכרונם לטוב׳ ועשייתה היא
מצות עשה כמו שנאמ׳ ואתה קח לך
סמים וגו׳ ובתורה לא נתפרשו אלא
ארבעה סממנים ממנה והם נטף ושחלת
חלבנ׳

CAPUT PRIMUM.

De Suffitu, & perfecte demonstratur, quid sit Balsamum.

SUffitus componebatur [1] singulis annis juxta ritum & institutum ab artificibus decentibus & expertibus, qui erant [2] de domo Abtines, qui in bonum commemorantur; & ejus compositio erat ex præcepto affirmativo, sicuti dictum est *Exod.* XXX. 23.

חלבנ׳ ולבונה הכתובים בפרשת כי תשא ושאר הסממנים שהם אחד עשר במספר נאמרו למשה בסיני ומכל אחד מהם היו לוקחי׳ בכל זמן עשייתה משקל מכוון כמו שפירשו רבותינו ז״ל בפרק קמא דכריתות היינו משקל שבעי׳ מנה מכל אחד מהארבעה סממנים שנזכרו בתורה שהם בין ארבעתם מאתים ושמנים מנה ועוד משקל ששה עשר מנה לכל אחד מהארבע׳ סממני׳ אחרים מור קציעה שבולת נרד וכרכום שהם בין ארבעתם ארבעה וששים מנה ועם הארבעה הראשונים שלש מאות וארבעים וארבעה מנה ומשקל׳ הקושט הם שנים עשר מנה והקנמון תשעה מנים והקלופה שלשה מנים שהם בין הכל שלש מאות וששים ושמנה מנה וכל מנה ומנה היה של מאה דינרין כמו שכתב רבינו ז״ל בהלכות כלי המקדש פרק שני פסקא שלישית ובפרק קמא דכריתות משנה ראשונה ועל המנים והדינרין הנזכרים היו מוסיפין רובע הקב היינו לוג אחד של מלח סדומית והוא שתהיה כ״כ בכמותה המלח שתמלא כלי אחד של מדה פרטית שתחזיק ששה ביצים בינוניים וגם מוסיפין בקטרת בלי משקל ובלי מדה השני דברים האחרים הנזכרים בברייתא דפרקא קמא דכריתות היינו המעלה עשן וכפת הירדן אך המעלה עשן היה נכנס בעצם הקטרת וכפת הירדן לדעתי לא היתה משמשת אלא לתקון הסממנים בשעה שהיו מפטמין הקטרת כמו שעושין הבורית כרשינא והיין קפריסין בלבד כאשר אבאר בעזרת הצור בפרקים הבאים ועתה מן הקטרת היו מקטירין בכל יום מנה אחד שהם חמשים דינרים בבקר וחמשים דינרין בערב

והנה בפירוש סממני הקטרת נבוכו המפרשים כלם אומר בכה וזה אומר בכה כפי דמיונם וחלומותם ולא ראיתי עד הנה מי שבא על נכון על אמתת מהותם לכן נערתי את חצני וינעתי למצא דברי חפץ קושט דברי אמת אעלם על ספר לרצון לכם

Sume tibi aromata &c. At in lege non commemorantur nisi quatuor aromata, quæ sunt & balsamum, onycha, chalbamum, & thus, quæ l. c. describuntur; at reliqua aromata, quæ sunt numero [3] undecim, commemorata sunt Mosi in Sinai; & ex horum singulis quovis tempore compositionis sumunt pondus conveniens, uti exposuerunt sapientes nostri f. m. in cap. primo *Cherithuth*, i. e. pondus [4] septuaginta minarum ex singulis de quatuor aromatibus, quæ memorantur in lege Dei, quæ sunt ex his quatuor ducentæ & octoginta minæ; præterea [5] pondus sedecim minarum ex singulis de quatuor aliis aromatibus, sc. de Myrrha, Casia, Nardo, & Croco, quæ ex his quatuor sunt quatuor & sexaginta minæ, & cum primis quatuor erunt 344. minæ, [6] & pondus Costi erat duodecim minarum, & Cinammomi novem minarum, & Corticis trium minarum, quæ simul omnes [7] efficiunt 368. minas; Et singulæ minæ erant [8] centum denariorum, uti scribit Magister noster (sc. *Maimonides*) f. m. in constitutionibus de vasis sanctuarii cap. secundo, vers. tertio; & in cap. primo *Cherithuth*, paragr. secundo. Et minis & denariis commemoratis addunt [9] quartarium cabi, sc. logum unum salis Sodomitici, & sit sc. in tanta quantitate sal, ut impleat vas mensuræ particularis, quod comprehendat sex ova mediocria. Addunt præterea in suffitu sine pondere & mensura res alias commemoratas in *Baraitha* cap. primi *Cherithuth*, i. e. herbam fumum adscendere facientem, & succinum Jordanis. Verumtamen herba fumum adscendere faciens ingrediebatur præcipue in suffitum; at succinum Jordanis juxta meam sententiam [10] non inserviebat nisi ad præparanda aromata, quo tempore componebantur suffitus, sicuti factum est de sapone Charschinæ, & vino Capparino duntaxat, sicuti demonstrabo auxilio Dei in sequentibus capitibus; & nunc de suffitu adolebant singulis diebus unam minam, sc. 50. denarios mane, [11] totidemque vesperi.

Et in explicandis aromatibus suffitus confusi sunt omnes Interpretes; hic ita dicit, & ille ita dicit juxta eorum opinationes & somnia, neque adhuc vidi, qui ex proposito ad veritatem accenderet. Quare commovi brachium meum, & laboravi ad invenienda verba desiderii, & fidelitatis, verba veritatis ponam in libro, in vestrum beneplacitum. Et Deus labia mea aperiat, &

וה׳ שפתי יפתח ופי יגיד תהלותיו יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניו ה׳ צורי וגואלי

ועל כי הצרי הוא הראשון מהסממנים שהזכירו רבותינו ז״ל עליו בראשונה בעזרת ה׳ אשים דברתי ולא אסוג אחור מלקבל האמת ממי שאמרו

אמר דיאוסקורידי היוני בספר הראשון מהנטיעות והאלנות והסמים שלו פרק י״ח כי הצרי הנקרא בלשונם באלסאמו הוא אילן קטן הדומה בגודלו לנטיעה שהיא הנקראת פיראקאנטה בלשון יון ובלאטינו אקאנטוס באשכנז בירין קלאב ובלעז בראנקה אורסינה בספרד ירבא גינואנטי בצרפת בראגיזי אורסיני או שדומה לנטיעת אחרת שקוראים היונים ליבקויון הספרדים ויאוליטאס אמארילאס הצפרתים ויאוליטיס גירופליאיס הלאטיני ויאולה אלבה הערביים קיאירי וענפיו דומי׳ לענפי הנטיע׳ שקוראים רז״ל במסכת שביעית פרק ט׳ משנ׳ א׳ פיגם והיוני׳ פיגאנון האשכנזים אובימין קראבט הספרדים ארודא הצרפתים רואי הלאטיני והלועזי׳רוטה והערביי׳ סאדיב והם יות׳ לבני׳ מענפי הרוטה האמורה ולעולם הם רטובים והאילן הזה צומח בלבד בא״י ובמצרים ואין הבדל בין אילן א״י לאשר יצמח במצרים רק בשלשה דברים היינו או מצד קליפת העץ שבמקום האחד מהאמורים היא חלקה ובמקום האחר היא בלתי חלקה רבת הקמטים או חדוקה ומלאת פגימו׳ או מצד גדלו של אילן שבמקום האחד מהם הוא גדול ממה שהוא במקום האחר או מצד דקות גזעו והאילן הדק בראשו הוא רב הענפים נקרא בלשון יון איבטיריסטון מפני שהוא נוח להקצר כי קראו היונים גם כן חתיכת ענפי האילנות קצירה וכן גם כן נקראת בכתוב ישעיה כ״ז ביבש קצירה וגו׳ כתב שם רד״ק ז״ל בפירושו קציר הוא ענף העץ והשרף שלו הנקרא אופובאלסאמו אופום בלשון יון רוצה לומר מיץ ואופובאלסאמו רוצה לומר מיץ הנטיעה הנקראת באלסאמו מאספים ומוציאים אותו בימי׳ הכלביים מהקיץ שגורפין האילן עם מגרפות של ברזל ומהחתיכות קטנות וחדות של המגרפות הוא יוצא המיץ כמו שיוצאה הזיעה מהבשר והשרף הנלקט הוא מעט מזער מאד כי במשך שנה תמימה לא ימצאו ממנו אלא ששה או שבעה קונגיאי בין הכל הקונגואו והקוטילה הן מדה אחרת בשוה וכבר כתבו היונים כאשר העתקתי בפרק ע״ב שהקוטילה תכיל עשרה ליטרין של מים או יין או חומץ ואם ימלאו הקיטילה שהוא חקונגיאו אם שמן יהי׳ השמן שבתוכו תשעה ליטרין ואם ימלאו אותו דבש היה הדבש שלש׳ עשר ליטרין וחצי ובמקום שימצאו שם חשרף הזה היינו בארץ

os meum annunciabit laudem illius. Sint in beneplacitum verba oris mei, & cogitatio cordis mei in conspectu Dei, qui est rupes & redemtio mea.

Quoniam balsamum princeps inter aromata commemoratur a nostris sapientibus f. m. de illo primum Dei auxilio loquar, neque dedignabor accipere veritatem ab eo qui dixerit.

Dicit *Dioscorides* Græcus in lib. primo Plantarum & Arborum, & Aromatum cap. 20. הצרי, quod eorum lingua vocatur [12] *Balsamum arbor albæ violæ, Lycii, aut Pyracanthæ magnitudine conspicitur* (quæ arbor Græce [13] πυρακάνθης, & Latine Acanthus, Germanice Beren Klaw, Italice Brancha Ursina, Hispanice Yerva Gignante, &, Gallice Branize Ursine vocatur; aut similis alteri plantæ, quæ Græce dicitur λευκοίον, Hispanice Violetas amarillas, Gallice Violetes, aut Giroflees, Latine [14] Viola Alba, & Arabice Keiri, ([15] *Folium rutæ proximum*) quæ a sapientibus nostris f. m. in tractatu *Scheviith* cap. IX. 1. appellatur פיגם sc. ruta, a Græcis πήγανον, a Germanis Raut, & Wien Raut, ab Hispanis Arruda, a Gallis Rue, a Latinis & Italis Ruta, ab Arabibus Sadeb.) *longe candidius, perpetuo virens;* [16] *in Judæa solum,* [17] *& Ægypto nascens:* [18] *his differens modis*, *scabricia* [quod in altero ex dictis locis sit læve, & in altero non sit læve, plenum rugis, aut fissum, & plenum cæsuris] aut *proceritate* [quæ in altero loco est major ea, quæ in altero germinat loco] aut *gracilitate*. *Quod igitur tenui & capillacea coma est* Græce θεριστὸν *vocant quasi demessile; fortassis quoniam ab gracilitatem facile demetatur*. [Græci enim pariter succisionem palmitum arborum demessionem appellant; pariterque ita appellatur in Scriptura sacra, sicuti scriptum est *Isai.* ביבש קצירה; ubi scribit *Radach* in suo commeatario קציר est palmes ligni, aut arboris. Ejus succus vocatur *Opobalsamum* [19]; ὀπὸς Græce designat succum arboris, quæ vocatur Balsamum.) [20] *Æstivis sub ortu canis ardoribus arbos* [21] *unguibus ferreis inciditur, manatque e plaga succus* (quomodo fluit succus ex carne.) [22] *sed tam exiguo stillatu, ut* [24] *annis singulis ne plures quidem, quam seni, septenive congii cogantur*. (Congius & Cotyla sunt ejusdem mensuræ. Et scribunt Græci) sicut demonstravi cap. 72. quod Cotyla contineat decem libras aquarum, aut vini, ant aceti. Si vero impleatur Cotyla, quæ est idem ac Con-

בארץ ישראל ובמצרים בימיו של
דיאוסקורידי היו מוכרים אותו בכסף משנה
על משקלו והאמינו כל היודעי' בטיב
התרופו' שהשרף הטוב הוא החדש והריחני
שלא יטה לחמוץ בטעמו ושיכנס בנקלה
במשיחתו בחלקים הפנימיי' מהבשר ושיהי'
בשטחיו הנגלים חלק ושתהיה עמו בטעמו
עצירה מועטת עם חרות משותפת
והנה המזייפים זייפו שרף הבאלסאמו או
עם אונגוינטו שנקרא טיריבינטינו או
ליגוסטרינו או באלאנינו או מיטופיאו או
עם דבש ומעט עפרורית עץ של מירטו
או של עץ לינוסטרו ומעט שעוה
אמנם יוכר זייופו באופן הזה שאם
יתנו ממנו על בגד צמר וירחצו היטב
הבגד במים אם אחר הרחיצה תשאר
בו רושם השמנונית וכשישפשפו הידים
על כתם הבגד יודבקו בו הוא מזויף
ואם לאו הוא השרף הטוב והמובחר :
עוד אם ישימו השרף המובחר בחלב היינו
בחלב בהמה טהורה שהוא נקפא יקפיא
אותו ועם המזוייף לא יוקפא עוד אם
יושם השרף הטוב בחלב או במים תכף
ומיד הוא מתפשט בם ויחזור מראיתו ללבן
טוב בתכלת והמזוייף הוא שט על המים
או החלב כשמן ומקשה עצמו בם והיה
לטיפה כדורית כצורת כוכב שיש סביבותיו
נצוצות רבות ועוד טעות הוא בין מי
שיאמין שהשרף הטוב שמה שיושם ממנו
במים ירד תכף בשולי הכלי כמו שהוא
שלם ובגוף אחד ואחרי כן יתפשט ויעלה
למעלה והנה כל עוד שיזקין השרף יטה
מן דקותו אל צד העובי ואז ירד מעט
משלמותו הטוב

ואולם העץ המובחר ממנו הנקרא
גסילובאלסאמו גסילון בלשון יון רוצה
לומר עץ לא אקסיל כמו שכתבו בספרינו
הקדושי' האנשי' ההם שלא ידעו בטיב
הלשון ההוא וכותבין המלה הזאת היונים
לא עם האותיות שקוראין בלשונ' קאפה
או כי וסינמה אלא עם האות הנקראת אצלם
גסי שהיא האות הארבעה עשר מהאלפאביתא
שלהם העץ ההוא הטוב הוא הרטוב
האדום והמבושם שיהיה ריחו דומה
לשרף שלו ושיהיו עציו וענפיו דקים

אמנם הפרי או הגרעין של הנטיעה
הזאת הנקראת קארפו באלסאמו קארפימה
בלשון יון ר"ל פרי וקארפובאלסאמו
הוא פריו של צרי המשובח הוא
שדומה בצבעו לזהב מלא מתוכו גדול
בגופו וכבד במשקלו חד בטעמו וחם במזגו
ושיהיה ריחו דומה לשרף הנטיעה שלו
ותמורתו המזייפים מוכרים פרי אחר
דומה לגרעיני העשב הנקראת בלשון יוני
איפיריקון בלאטינו איפיריקום ובלעז
איפיריקו בערבי יירופריקון או קיוקאריבון
ובספרדי קוריונצילו בצרפתי טרוקאיראם
והזרע הזה המזוייף מביאים אותו מעיר
פרזי אחת של ארץ ישראל שקראו אותה
פיטרה ובנקלה יוכר הזיוף כי הזרע הזה
של איפיריקון הוא גדול מהקארפו באלסאמו

והוא

Congius, oleo, erit oleum, quod in ea continetur, novem librarum, si vero impleatur melle, tredecim libras cum dimidio continebit. Et locus ubi invenitur hic succus, est in terra Israel & in Ægypto. In diebus *Dioscoridis; pondus duplo rependebatur* [25] *argento*. Et crediderunt omnes qui optime norunt medicinam; [26] *Succi probatio est, ut sit recens, validi odoris, syncerus, non ad acorem vergens, pellucidus, levis, adstringens, ac modice mordens gustu*. [27] *Sed varie vitiatur, misto ab aliquibus Terebinthi, Cypri, Lentisci, Balani unguento; item Susino Metopio, Melle, aut Cypria cera*. [28] *Quod maleficium facile deprehenditur; Namque merus in laneam vestem fusus, neque maculam facit, neque si eluatur, notam relinquit; quinetiam syncerus in aqua, aut lacte celerrime liquatur, lactescitque, vitiatus vero olei modo innatat, se convolvens, aut in stellæ modum diffundens. Syncerus, senescens crassescit, deteriorque redditur. Hallucinantur, qui aqua concretum pessum ire, ad ima sidere arbitrantur, postea dissipatum supernatare*.

E ligni genere, quod Xylobalsamum vocant (ξύλον Græce designat lignum, non vero אקסיל uti scriptum est a scriptoribus nostris sanctis, qui non optime norunt hanc linguam, & scripserunt hanc vocem Græci non literis quas nostra lingua appellamus Chapa, aut Chi, & Sigma, sed eorum litera, quæ vocatur Xi; quæ est quartadecima eorum Alfabeti) *probatur recens, tenue, fulvum, odoratum, quadam tenus Opobalsamum spirans*.

Ceterum fructus, aut [30] semen hujus arboris vocatur Carpobalsamum; & καρπὸς Græce designat fructum; & Carpobalsamum est fructus balsami. *Eligatur flavum, plenum grande ponderosum, mordens gustu, fervens in ore, modice Opobalsamum olens*. [31] *Adulteratur semine Hyperico simili*; (quæ herba Græce dicitur ὑπερικὸν, Latine Hypericum, Italice Iperico, Arabice Reiofricon, aut Keiofricon, Hispanice Coraioncillo, Gallice Trucheram) *quod a Petra oppido*, quæ est urbs terræ Israelis, *defertur. Sed coarguitur magnitudine, inanitate, virium ignavia, sapore piperis. In summa* [32] *præcipua autoritas* suc-

והוא חלול וריק מתוכו בלי שום פעולה וסגולה
טובה מסגולת הצרי וטעמו הוא דומה לפלפל
כללו של דבר כל טובת הצרי הוא בשרף
והזרע הוא נופל ממנו והעץ הוא החלק
הגרוע שבנטיעה ההיא אמר גאלינו
בספר הששי מסגולת הדברים הפשוטים
כי הצרי הוא חם ויבש במדרגה השנית
ושהוא נברא מחלקים דקים מאד עד
שבעבורם יהיה ריחני ומבושם ביותר
ושהשרף שלו הוא בעצמותו יותר דק ממה
שהם כל שאר חלקי הנטיעה שלו ואינו
חם במדרגה ההיא שחשבו הרופאים
הסכלים שטעו בדקות החלקים שבו ואמר
שהפרי שלו הוא דומה בסגולתו כמעט
לשרף הנטיעה אמנם חלקי הפרי לא
יגיעו לדקות חלקי השרף במדרגתם ואבן
סיני בספ השני שלו פרק פ״ד כמעט
העתיק כל מה שכתב דיאוסקורידי בצרי
והוסיף השרף של צרי הוא יותר טוב
בפעולותיו מפעולות הגרעין ופעולות
הגרעין טובים מפעולות העץ בכל
הדברים

ויוסטינו איסטוריקו בספר ששה ושלשים
שלו כתב בארץ היהודים יש בקעה
אחרת הנקראת בקעת יריחו מסובבת
בהרים שהם לה כמו חומה טבעית ארכה
הוא מאתים אלף יוגירי אדמה ובה יש
יער אחד מלא תמרים וצרי אמנם
טיאופראסטו הפלוסוף היונו בספר התשיעי
מהנטיעו׳ פרק ששי כתב בבקעה אחרת
של סוריאה בשני מקומות בלבד שהמקום
האחד מהם הוא עשרים יוגירי והאחר
הוא קטן ממנו מאד צומחים בהם אלני׳
הבאלסאמו

דעו בני כי היוגירו שנקרא בלשון יון
פליטרון כתוב בפי בלאמדה באיפסילון
עם הצירי בטיטא ברו באומיקרון
ובניי הוא לרומיים חלק שדה שחורשים
אותו צמד בקר ביום אחד נקר׳ בלשון
הכתוב ברה כדכתי׳ בראשי׳ לה ויהי
עוד כברת הארץ וגו׳ כי הכף היא כף
הדמיון והתיו היא תיו הסמיכות והנה
חכמי האומות הקדמונים היו מקפידים מאד
בשמות המדות עד כי לפעמים היו נותנים
שם עצמו מיוחד למדה שלמה ולחצי
המדה ממנה נתנו לה שם אחר נבדל
מהראשון כמו שראינו במדת היוגירו
של מדה השלמה נתנו לה השם הזה בעצמו
יוגירו ולחצי המדה ממנו קראו לו
אריפיניס בנון כפולה במקום נון דגושה
כאשר עשה קולומילה בפרק הראשון
מספר חמשי שלו המכונה די רי רוסטיקה
היינו ממשפטי עבודת האדמ׳ ולא זאת
בלבד עשו אלא גם למדה של שלשים

יוגירי

succo, secunda semini, minima ligno. *Galenus* dicit in libro sexto de simpl. med. facult. *Balsamum desiccat, & excalefacit secundo gradu; est autem tenuium partium adeo, ut odoratum sit. Sed liquor ejus subtiliorum etiam partium est, quam ipsa planta, non tamen adeo calidus, ut quidam existimant, tenuitate partium falsi. Porro fructus ejus persimilis genere facultatis est, ceterum longe in subtilitate partium inferior.* Et *Aben Sini* lib. secundo cap. 81. fere describit ea omnia, quæ scripsit *Dioscorides* de Balsamo, additque, quod oleum in suis operationibus sit melius semine ipsius, & semen fortius ligno ipsius in omnibus modis ejus.

Justinus Historicus lib. xxxvi. scribit. *Est namque vallis [in terra Judæorum] quæ continuis montibus, velut muro quodam cincta, ad instar castrorum clauditur. Spatium loci ducentum millia jugerum; Nomine Hyerico dicitur. In ea valle sylva est & ubertate, & amœnitate arborum insignis; siquidem palmeto & Opobalsamo distinguitur.* Verum *Theophrastus* Philosophus Græcus lib. ix. cap. 6. Histor. Plantar. scribit. *Balsamum in valle Syriæ provenit. Ejus arbusta duo tantum affirmant; alterum viginti jugerum, alterum multo minus.*

Scitote mei filii, jugerum, quod Græce appellatur πλέθρον scriptum cum phi, lamda, epsylon cum tzere, tita, ro, omicron, & ni, fuisse Romanis portionem agri, quam 33 par bonum uno die arare potest, quæ in scriptura appellatur ברה, sicut scriptum est *Genes.* xxxv. 15. &c. ויהי כברת הארץ. Quia הכ״ף est כף sive similitudinis, & התיו est תיו conjunctionis. Et ecce sapientes gentium veteres fuerunt diligentissimi in mensurarum nominibus, ut aliquando imposuerint peculiare nomen mensuræ integræ, & nomen aliud mensuræ dimidiatæ a primo diversum, uti videmus in mensura jugeri, cujus mensuræ integræ impositum est nomen particulare jugeri, & dimidia ipsius mensura appellatur Arepennis cum litera n duplicata, pro n dagessata, uti fecit *Columella* in capite primo ex ejus libro de re rustica, i. e. de ratione agriculturæ; neque in hoc tantum factum est; sed mensuram quoque tertiæ partis jugeri appellarunt 34 Parasangam. Et quoniam vobis nota est longitudo

יונירי קראו אותה בשם פאראסאנגו
ועל כי בידיעת ארך ורחב של המדה
האחת השלמה תדעו גם כן מדת חציה
והמדות הרבות שלה אני עתה לא
אדבר בלא על היונירי האחד השלם
ואומר כי הואיל שכתבתי כאן דברי
יוסטינו ראוי הוא שנדע כמה תהיה
לדעתו ארך בקעת יריחו באמות בינוניות
של ששה טפחים או כמה מילין תהיה
של אלפים אמה של ששה טפחים לכל
מיל ואני לא אעלים מכם כי במדת
היוגירו יש מחלוקת בין חכמיה׳ כי
הנה גירונימו מאטימאטיקו האמין שהיוגירו
האחד היה של מאתים רגלים של
ארבעה טפחים לכל רגל בארך ולא כתב
הרחב כי באולי פשוט הוא לדעתו שיהיה
החצי מהארך האמור היינו מאה רגלים
אם כן היוגירו האחד לדעתו יהיה מאה
ושלשים ושלשה אמות בינוניות ושני
טפחים והרחב יהיה ששה וששים
אמות מהאמורים וארבעה טפחים

אמנם קוינטיליאנו אמר שארך היוגירו
הוא מאתים וארבעי׳ רגלים שהם מאה
וששים אמות בינוניות ושהרחב הוא מאה
ועשרים רגלים היינו שמנים אמות
בינוניות

ועתה לדעת גירונימו ארך הבקעה הזאת
תהיה ששה ועשרי׳ פעמים אלף אלפים
ועוד שש׳ מאות וששה וששים אלפים
ושש מאות וששה וששים אמות וארבעה
טפחים היינו שני אלפים ושש מאות
וששה וששים רבוא ועוד ששה אלפים
ושש מאות וששה וששים אמות וארבעה
טפחים שהם בכל כך מילין של אלפים
אמה לכל מיל שלשה עשר אלפי׳ ושלש
מאות ושלשה ושלשים מילין ושש מאות
וששה וששי׳ אמות וארבעה טפחים ורחב
הבקעה האמורה לדעתו תהיה שלש׳ עשר
פעמים אלף אלפים ועוד שלש מאות
ושלשה ושלשים אלפים שלש מאות ושלשה
ושלשים אמות ושני טפחי׳ שהם בכל כך
מילין לערך האמור ששה אלפים ושש
מאות וששה וששים מילין וחצי ושלש
מאות ושלשה ושלשים אמות ושני טפחים

אך לדעת קוינטיליאנו תהיה אורך בקעת
יריחו שנים ושלשים פעמים אלף אלפים
אמות היינו שלשה אלפים ומאתים רבוא
אמות שהם בכל כך מילין ששה עשר
אלף מילין ורחבה תהיה ששה עשר פעמים
אלף

gitudo & latitudo unius mensuræ integræ, pariterque vobis nota est dimidia mensura; & multæ aliæ mensuræ, ego in hoc loco non disseram nisi de jugero uno integro, & dicam, quoniam hic descripsi verba *Justini*, conveniens est, ut cognoscatur, quanta sit juxta ejus sententiam longitudo vallis Jericho in cubitis mediocribus, quorum singuli constent sex palmis, aut quanta pateat milliaria, quorum singula continent duo millia cubitorum sex palmorum. Neque vos latebit esse dissensum inrer sapientes in statuenda jugeri mensura; quia *Hieronymus* Mathematicus credit unum jugerum fuisse ducentorum pedum, quorum singuli continerent quatuor palmos in longitudine; neque de latitudine quicquam scribit; quoniam eo modo juxta ejus sententiam, erit dimidium suæ longitudinis, i. e. centum pedum; si ita est, erit jugerum juxta ejus opinionem 133. cubitorum mediocrium cum duobus palmis, & latitudo *66.* supradictorum cubitorum cum quatuor palmis.

Verum *Quintilianus* dicit longitudinem jugeri fuisse 240. pedum, qui sunt 160. cubiti mediocres, & latitudinem fuisse 120. pedum, i. e. 80. cubitorum mediocrium, & latitudinem fuisse 120. pedum, i. e. 80. cubitorum mediocrium.

Et juxta sententiam *Hieronymi* erit hujus vallis longitudo sexies & vicies millies centenorum millium, & amplius sexcentorum & sexaginta sex millium, & sexcentorum & sexaginta sex cubitorum, & quatuor palmorum, sc. duorum millium, & sexcentorum, & sexaginta sex Myriadum, & amplius sex millium & sexcentorum, & sexaginta sex cubitorum, & quatuor palmorum, quæ omnia sunt milliaria (attributis singulis milliaribus mille cubitis) tredecim millia, & sexcenta, & triginta tria milliaria, & sexcenti, & sexaginta sex cubiti, & quatuor palmi. Et latitudo commemoratæ vallis juxta ejus sententiam erit ter & decies centenorum millium, & amplius trecentorum, & triginta trium millium, trecentorum & triginta cubitorum, & duorum palmorum, quæ juxta memoratam supputationem erant sex millia, & sexcenta & sexaginta tria milliaria cum dimidio, & trecenti & triginta tres cubiti, & duo palmi.

Verumtamen juxta mentem *Quintiliani* patebit longitudo vallis Jericho bis & tricies centena millia cubitorum, sc. tria millia, & ducentas myriadas cubitorum; quæ omnia sunt sexies & decies centena millia cubitorum,
quæ

אלף אלפים אמות שהם שמנה אלפים
מילין משלם

אמנם סטראבוני חיוני כאשר אכתוב
בסמוך כפרק זה קרא הבקעה הזאת שדה
ואם שבשדה הזה של יריחו יש יער שיש
בו תמרים הרבה ושארך היער הוא של
מאה סטאדיאי ואתם בני כבר ידעתם
בפרק ע̇ב̇ מחבורי זה כי הסטאדיאו הוא
החלק השמיני של אלף צעדים גדולים
גיאומיטריצי ושם כתוב כי הצעד הגדול
שבו מודדי' הקרקעות הוא של עשרים
טפחים עד כי הסטאדיאו האחד בארכו
הוא שש מאו' וחמשה ועשרים רגלים
של ארבע טפחים שהם מאה וחמשה
ועשרים צעדים ומאה סטאדיאי יהיו
שנים וששי' אלף וחמש מאות רגלים או
שנים עשר אלף וחמש מאות צעדים גדולים
של עשרים טפחים לכל צעד או אחד
וארבעים אלף תר̇ס̇ו̇ אמות וארבעה טפחים
של ששה טפחים לכל אמה שהם עשרים
מילין וחצי ות̇ר̇ס̇ו̇ אמות וארבעה טפחים

והנה בראותי של דעת יוסטינו הלזה בקעת
יריחו היתה המילין האלה הכתובים כאן
שעברו מאד מאד סך הארבע מאות פרסה
על ארבע מאו' פרסה שאמרו רבותינו ז̇ל̇
שהיתה כל ארצנו הקדושה שמעבר לירדן
משלם בינותי בספרים ובהעתקי' רבים
מחבורו כי חשבתי למצוא שם טעות
בחשבון היוגירי ושבמקום מאתים אלף
ירצה מאתים יוגירי בלבד אמנם ראיתי
אחרי ראי שכלם כאחד יעידון יגידון בשמו
שהיתה מאתים אלף יוגירי בארך כי כתבו
כן המעתיקי' כלם סכום היוגירי במלות
שלמות ולא בציונים כנהוג וגם אם יאמר
יוסטינו שבקעת יריחו היתה מאתים יוגירי
של דעת גירונימו תהיה לפי חשבון זה
בארך שלשה עשר מילין ושש מאות
וששה אמות של ששה טפחי' ועוד ארבע
טפחי' עליהם וברחב ששה מילין וחצי
ועוד שלש מאות ושלשה אמו' ושני טפחי'
עליהם או לדעת קוינטיליאנו יהיו ששה
עשר מילין בארך ושמנה מילין ברחב
הלא זה יהיה שקר וכזב נגלה כי כאשר
אומר בפר̇פ̇ז̇ מספרי זה ארך הדרך מהירדן
עד ירדיחו היה כאשר הבנתי מדברי רבותינו
ז̇ל̇ ברמיזה כמו תשעים מיל בין הכל.
שזהו:

quæ in integrum ſunt octo millia milliarium.

Ceterum *Strabo* Græcus, ſicut proxime ſcribit in hoc capite, appellat hanc vallem agrum, & dicit quod in hac valle Jericho eſſet ſylva, ubi erant palmæ plurimæ, & longitudo ſylvæ centum ſtadia pateret. Et vos filii jam intellexiſtis in capite 72. hujus mei libri, quod ſtadium eſſet pars octava mille paſſuum magnorum Geometricorum; ibique ſcriptum eſt, quod paſſus magnus, quo ſolum metirentur, conſtaret decem palmis; ita ut unum ſtadium in ejus longitudine comprehenderet ſexcentos & 25. paſſus, qui conſtarent quatuor palmis; qui conficiunt ſummam centum & viginti quinque paſſuum magnorum; & centum ſtadia comprehendent ſexaginta duo millia, & quingentos paſſus, aut duodecim millia, & quingentos paſſus magnos, quorum ſinguli decem palmis conſtabant, aut unum & quadraginta millia, & ſexcentos & ſexaginta ſex cubitos, & quatuor palmos, ſingulis cubitis ſex palmis attributis, quæ ſunt viginti milliaria cum dimidio, & ſexcenti ſexaginta ſex cubiti & quatuor palmi.

Et ecce in conſideranda ſententia *Juſtini* de valle Jericho, hæc milliaria, quæ hic commemorata ſunt, multum prætergrediuntur ſummam quadringentarum Parſarum tam in longitudine quam in latitudine, qua Sapientes noſtri f. m. dicunt univerſam terram noſtram trans Jordanem omnino patuiſſe; conſideravi in libris, & in exemplaribus multis hujus libri, quia exiſtimavi invenire errorem in ſupputatione jugerorum, & pro ducentis millibus, ſignificari ducenta jugera duntaxat; Verum inſpexi poſt examen, quod omnes quaſi unus teſtificarentur in ejus nomine, quod vallis pateret ducenta millia jugerorum in longitudine, quia ita deſcribunt exemplaria omnia ſummam jugeorum vocibus integris, non vero ſignis (numericis) juxta conſuetudinem. Si pariter *Juſtinus* dicat vallem Jericho ducenta jugera patuiſſe, juxta ſententiam *Hieronymi* ſecundum hunc computum in longitudine patebit tredecim milliaria, & ſexcentos & ſex cubitos, qui ſex palmis conſtabant, & amplius quatuor palmos, & in latitudine ſex milliaria cum dimidio, & præterea trecentos & tres cubitos, & duos palmos. Aut juxta mentem *Quintiliani* patebit ſedecim milliaria in longitudine, & octo in latitudine; quod manifeſto falſum, & a veritate alienum apparet; Quia, ſicuti
di-

שזהו הנכון אם נרצה גם כן להכיר אמתת
הדבר הזה מחכמת עצת רחב למרגלי׳ כי
אמרה להם ונחבתם שמה שלשה ימים
עד שוב הרודפים וגו׳ כי הנה היא ידעה
שמהלך תשעים מילין שהיו בין יריחו
והירדן הוא נעשה בשלשה ימים רצופים
בהליכה ובשלשה ימים בחזרה כפי מנהג
האנשים ההולכים בדרך לאט לאט להם
כמנהג בני העולם שהולכים לרצון נפשם
כבלי סבה מכרחת. והואיל כי היה דבר
מלך יריחו לרודפים נחוץ כשצוה להם
שילכו אחרי המרגלים בחפזה הבינה שילכו
הרודפים עד הירדן במרוצה ושישובו ג״כ
למלך יריחו בשלשה ימים בלי אחור שהוא
חצי הזמן המוגבל לאחרי׳ להלוך ולשוב
ועל כן אני באמת לא ידעתי ללמד עליו
זכות ויהיו על כל פנים דברי יוסטינו באלים
מכל וכל לא שרירין ולא קיימין אצלנו
אך דברי סטראבוני אולי יהיו יותר קרובים
אל דברי רז״ל ומיוסדים על האמת עצמו
כי באומרו שיריחו הוא שדה שסובב אותו
הר אחד כדמות טיאטרו ירצ׳ שהשדה
היה גדול עד שיהיה בארכו כמו תשעים
מילין על תשעי׳ מילין ברבוע שלם כאשר
האמנתי אני ושבתוך השדה הזה הנדו׳
מאד היו המעינות והנחלים והגרים או
תושבים רבים וגם היה היער של מאה
סטאדיאי שבו היה ארמון המלך וגנות
הבאלסאמו ואילנות של תמרים רבים
כאשר כתב עד כי היער הזה היה הרביע
מהשדה האמור פחות שני מילין וחצי
ואולי מה שהי׳ חסר היער מהרביע של
שדה יריחו נוכל לומ׳ כי עלה למרחב השני
גנות של צרי ולמקום החצרות החדרים
האולמות הגנזכים והעליות של ארמון
המלך שהיו שם כי הגן הגדול היה של
עשרים יוגירי היינו א׳ מיל וחצי ועוד
מאתים אמה עליו בחצי רבוע והגן האחר
הקטן ממנו לא כתבו גודלו גם לא כתבו
מרחבי ארמון המלך שבאולי בין הגן
הגדול והקטן ופלטרין של מלך נפלו מעט
מהשני מילין וחצי שחסרו להשלים סך
הרביע השלם של שדה יריחו ברבוע עד
כי בגלל הדברים האלה כלם לא נוכל
לדחות מכל וכל דברי חיוני הזה על מה
שאמר בשדה יריחו והיער הנמצא בתוכו
עם כי לכאורה נראה נ״כ שיש בדבריו
פירכא כי הנה כתוב בספרי על פרשת
נוסעים

dicam in capite 87. hujus mei libri, hæc est longitudo viæ ab Jordane usque ad Jericho, sicut intellexi a verbis sapientum nostrorum f. m. ex indicio omnino nonaginta milliaria fuisse; hoc est verum; si pariter placebit cognoscere veritatem hujus rei ab sapientia consilii, quod dedit Rchab exploratoribus; quibus dixerat; *Ibique latitate 35 tribus diebus, donec, redeant sectatores &c. Jos.* II. 16. Quia noverat, quod iter nonaginta milliarium esset inter Jericho & Jordanem, quod confici potest tribus diebus continuatis in eundo, & tribus diebus in redeundo juxta consuetudinem hominum ambulantium in via pedetentim, sicut facere solent homines voluptatis gratia, nulla adducti necessitate itinerantes; quandoquidem dixit rex Jericho persequentibus urgenter ut, sicut jusserat, insequerentur exploratores festinanter, consideravit quod persequentes irent usque ad Jordanem accelerate, & postea redirent ad regem Jericho tribus diebus sine mora, quod erat dimidium tempus determinatum morandi, eundi, & redeundi. Hac de causa ego equidem nullam pro eo invenio rationem, eaque de causa erunt falsa & inania verba *Justini*, & nullo modo possunt neque constitui, neque confirmari. Verumtamen verba *Strabonis* sunt propiora verbis sapientum nostrorum f. m. & ipsi veritati magis innituntur; etenim quando dicit; quod Jericho esset campus quodam monte circumdatus ad theatri similitudinem; significat, quod iste campus esset adeo magnus, ut in sua longitudine comprehenderet fere nonaginta milliaria quaquaversum in quadrato perfecto; sicut ego existimavi. Et in medio hujus campi amplissimi erant fontes, & fluvii, & peregrini aut incolæ multi; pariterque ibi erat sylva centum stadiorum, ubi erat domus regis, & viridarium balsami, & arbores multarum palmarum; sicuti scribit; ita ut hæc sylva ab quatuor partibus septa sit agro minori duobus milliariis cum dimidio; & id quo deficiebat sylva a quadratura agri Jericho, potest dici, quod adderetur latitudini secundi horti balsami, & spatio atriorum, conclavium, vestibulorum, thesaurorum, & cœnaculorum palatii regis, quæ ibi sita erant; quia hortus magnus patebat viginti jugera, sc. unum milliare cum dimidio, & præterea erant ducenti cubiti in dimidio quadrati, & alter hortus illo minor, cujus non describitur magnitudo; neque pariter describitur latitudo pala-
tii

נוסעים אוחנו שבבהעלותך והטבנו לך
זה דושנה של יריחו שהיו אוכלין אות׳ בני
בניו של יתרו כי כשחלק יהושע א״ לשבטים
הניח דושנה של יריחו חמש מאות אמה
על חמש מאות אמה שהוא רביע מיל
ולא יותר ונתנוה לבני יונדב בן רכב
חלק בראש וכו׳ וגם במכילתא על פסוק
ובני קני חתן משה עלו מעיר התמרים
שופטים א׳ כתוב שהניחו דושנה של
יריחו ובאו לפני יעבץ ללמוד תורה
שכשהיו מחלקים את הארץ הניחו דושנה
של יריחו חמש מאות אמה על חמש
מאות אמה ואמרו כל מי שיבנה בית
הבחירה בחלקו יטול דשנה של יריחו
ונתנוה לבני יונדב בן רכב שהיו אוכלים
אותה ארבע מאות וארבעי׳ שנה כו
הרי שרושנה של יריחו תהיה בלבד
חמש מאות אמה על חמש מאות אמה
ולא המאה סטאריאי שכתב סטראבונו
אמנם היוני הזה לעולם יאמר לכם שהיער
שהיה בשד׳ יריחו היה העשרים מיל שכתב
בגיאוגראפיאה שלו ושבעשרים מילין
האלה היה דושנה של יריחו והגנות
וארמון המלך ושאר היער שלא היה כל
כך רשן היה נחלק בין הגרים והתושבים
שלא היה להם חלק בדושנה של יריחו
ושבני יונדב לא חנו לעולם בתוך מקום
החמש מאו׳ אמה על המש מאות אמה
מפני שהיה מקום קטן וצר מאד להכיל
כל בתי משפחותם כמו דירה אך אכלו את
דושנה וישבו באהלים בשדם יריחו עד
שחרב הבית בראשונה שאז באו ירושלם
מפני חיל הכשדים ככתוב בירמיה לה ושם
אמר עליהם ה׳ לא יכרת איש ליונדב בן
רכב עומד לפני כל הימים :

גודל האילן של צרי אמר טיאופראסטו
הוא כאילן רמונים גדול שיש לו ענפים
רבי׳

tii domus regis, quæ ſita erat inter magnum & parvum hortum; & regis palatia parum declinabant ab ſpatio duorum milliarium cum dimidio, quæ deerant ad perficiendam ſummam quadrati perfecti agri Jericho in forma quadrata. Hinc propter hæc omnia non poſſunt rejici verba hujus Græci ſcriptoris; eo quod dicat, quod in campo Jericho deprehenderetur ſylva; ſed apparet primo adſpectu in ejus verbis objectio, quia ſcriptum eſt in *Siphri Num.* x. 29. *Ut benefaciamus tibi*. Hæc eſt pinguedo Jericho, de qua comederunt filii filiorum Jethro, quia quum diviſit Joſue terram Iſrael tribubus, reliquit [36] pinguedinem Jericho patentem quaquaverſum quingentos cubitos [quæ conficiunt quartam partem milliarii, & non amplius] & aſſignavit filiis Jonadab filii Rechab partem in principio &c. Pariterque in *Mekiltha* in textum; *Filii autem Cinæi cognati Moyſi adſcenderunt de civitate palmarum. Judic.* I. 16. ſcriptum eſt, quod reliquerunt pinguedinem Jericho, & abierunt in conſpectu Ibas ad diſcendam legem; quando diviſerunt terram, reliquerunt pinguedinem Jericho patentem quingentos cubitos quaquaverſum, & dixerunt; qui exſtruxerit in portione ſua domum electam, accipiet pinguedinem Jericho, & eam attribuerant filiis Jonadab filiis Rechab, qui de ea comederunt quadringentos, & quadraginta annos &c. Ecce prnguedo Jericho quingentos tantum patebat cubitos quaquaverſum. Ceterum hic Græcus autor dicet vobis, quod ſylva eſſet in campo Jericho viginti milliarium, ſicuti ſcribit in ſua Geographia, & in his viginti milliariis fuiſſe pinguedinem Jericho, & hortos, & domum regis; & quod reliquum erat ſylvæ, & pinguedinis non fuit diviſa inter peregrinos & incolas, quibus non erat portio in pinguedine Jericho; Et filii Jonadab nunquam habitarunt in ſpatio, quod quingentos cubitos quaquaverſum patebat, quia locus erat parvus & peranguſtus, ut poſſet capere omnes domos familiarum ſuarum ad habitandum; veruntamen de pinguedine comederunt, & habitarunt in tabernaculis in campo Jericho uſque ad excidium primæ domus; tum ſe contulerunt [37] Hieruſalem propter exercitum Chaldæorum, ſicut ſcriptum eſt *Jer.* xxxv. 19. [38] *Non deficiet vir de ſtirpe Jonadab filii Rechab, ſtans in conſpectu meo cunctis diebus.*

Arboris magnitudo, (inquit *Theophraſtus* Hiſtor. Plant. lib. 19. cap. 6.) *quæ malo punicæ magnæ. Rami multi*, ſo-

רבי׳ ותכופי׳ זה לזה וענפיו דומי׳ לענפי
הרוטה והם יותר לבני׳ מהם ולעולם הם
לחים ורטובי׳ הפרי שלו בגודלו ובצבעו
הוא באמת דומה לפרי עץ חנקר׳ בלשון
יון שירמינטוס ובלאטינו טיריבינטוס ובערבי
באטון או אלבוטין ובלעז טיריבינטו וריח
פרי הצרי הוא יות׳ מבושם ממה שהו׳שרף
הנוטף מהצרי עצמו והשרף כמו שאומרי׳
אנשי הארץ ההיא יוצא מהחלק העליון
מגזעו שמכי׳ אותו במגרפו׳ של ברזל חדות
בימים הכלביים שאז חום השמש הוא
גדול וחזק ומאספים ולוקטים אותו כל
הקיץ והיוצא מהפגעים ההם אשר עשו
באילנות הוא מעט מזער כי אינו יוצא
ביום אחד וגם בקושי רב כי אם מה
שיוכל למלאת מכס׳או בירח אחרת של
בריה קטנה נקראת חומט היינו לומאקה
ימיירת בלבד וריח הנודף גם מהשרף
המועט הוא טוב עד מאד יריחו אותו עד
המקומות שהם רחוקי׳ בהפלגה ואין
מביאין השרף הטוב החוצה ולכן בארצנו
של יון לא ימצא שרף טוב אלא של צרי
מזוייף עד כאן הם דברי טיאופראסטו:
ואולם פליניאו וירוניסו בספר שנים עשר
מהדברי׳ הטבעיי׳ שלו פרק חמשה ועשרים
כתב כדברים האלה הצרי הוא הראשון
והמובחר מהסמים המבושמים והוא עליה׳
במדרגה ונפל בלבד לנחלה לארץ היהודים
ולימים שעברו לא היה ממנו אלא בשני
גנות בלבד ושניהם היו גנות המלך האחד
של עשרים יוגירי והאחר קטן ממנו ·
והאלן הקטן הזה הראו אותו ברומה
הקסרים ויספיסיאנו והוא דבר נפלא שנאמר
שגם האילנות הובאו בפומבי ולעין כל
הרומיים נקרא בלשונם טריאונפו כשנכנס
בגדולה ובגילת וקול זמרה פומפיאו הגדול
ברומה והאילן הזה כהיום עם בני עמו
הוא לעבד והוא פורע מס לרומיים והוא
משונה ממה שכתבו הסופרים הראשונים
שלא מבני עמנו הרומיים כי הנה הוא
יותר דומה לאילני הגפן ממה שהוא
דומה לאילן ההוא שנקר׳ בלשון יון פטיליאה
ובלאטינו אולמוס ובלשון ערבי דירדר
ונוטעים אותו כמו שעושים אילני הגפן
והוא עומד מעצמו מבלי סמיכות עצים
אחרים שינוחו עליהם וקוצצים ענפיו
וחורשים הקרקע תחתיו ובמשך שלש שני׳
הוא עושה פרי והעלה שלו הוא דומה
לעלי הרוטה והעלה הזה לעולם הוא רטוב
ולא יבול:
והנני כותב בדמע את דברי האיש הזה
כדי שיהיו לנו לכאב אנוש בזכירת חרבן
ירושלם שתבנה במהרה בימינו אמן:
אמר הרשע הזה לא נטה אכזריות היהודים
נגד הנטיעת הזאת מהאכזריות ההוא
שנהגו נגד עצמם ונופם וכנגדם בחרבות
וברמחים הנינו על העץ הזה הרומיים
ולעת עתה הממונים על המכס נוטעים
אותו וממלאים צרכיו עד שרבו ופרו כהיום
הזה נטיעותיו במספר וגם גדלו בקומתן
יותר ממה שגדלו לשעבר והאילן הזה
לא יעבור באורך מדת שתי אמות והוא
של

folium rutæ simile, candidius tamen perpetuo virens. Fructus tam magnitudine quam colore similis terebintho, quæ Græce τέρμινθος, Latine Terebinthus, & Arabice Baton, & Italice Terebinto appellatur. *Is quoque admodum adoratus est, & magis quam lacbryma. Colligi lacbrymam in caudice, & parte superna tradunt, facta incisura unguibus ferreis sub sidere cum æstas maxime angit. Collectionem vero æstate fiori tota, sed quod manat, multum non esse; vix enim toto die concham posse impleri. Odorem tamen ferri eximium, & copiosum adeo ut subito spatium per longum odor valeat permeare; verum sincerum ad nos nullum advehi, sed quod mixtum colligitur*; Hactenus verba *Theophrasti*.

Ceterum *Plinius* Veronensis in libro XII. de Plantis cap. 25. ita scribit. *Sed omnibus odoribus præfertur balsamum uni terræ Judææ concessum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero jugerum* XX. *non amplius, altero pauciorum. Ostendere arbusculam hanc urbi imperatores Vespasiani. Clarumque dictu a Pompejo magno, in triumpho arbores quoque duximus. Servit nunc & tributa pendit cum sua gente, in totum alia natura quam nostri externique prodiderant; quippe viti similior est quam myrto*; & arbori, quæ Grece πτελεα, & Latine ulmus, & Arabice Dirdar appellatur. *Malleolis seri dicitur, nuper vincta ut vitis, & implet colles vinearum modo quæ sine adminiculos se ipsæ sustinent; Tondetur similiter fruticans, ac rastris nitescit. Properat nasci, intra tertium annum fructifera. Folium proximum rutæ, perpetua coma.*

Lachrymis describo verba hujus autoris, quia animo dolemus propter memoriam ruinæ Hierosolymæ, quæ cito ædificetur in diebus nostris; amen. Dicit hic impius. *Sæviere in eandem Judæi sicut in vitam quoque suam. Contra defendere Romani & dimicatum pro frutice est. Seritque nunc eam fiscus, nec unquam fuit numerosior aut procerior. Proceritas inter bina cubita subsistit. Arbori* 39. *tria genera. Tenui & capillacea coma, quod vocant eutheriston* i. e. messu facile.

של שלשה מינים האחד יש לו העלים
דקים כשער הצומח בראש האדם
נקרא בלשון יון איבטיריסטון היינו נוח
להקצר השני קליפתו היא בלתי חלקה
ומלאה פנימות וכפוף בקומתו ומבושם
מאד נקרא טראקי כי בלשון יון רוצה
לומ׳ קשה בלתי חלק ומלא רמטים או
כפוק השלישי נקרא איבמיקו בלשון יון·
רוצה לומר מצליח ומאושר כי יצליח
במטעו להיות יותר גדול וארוך בקומה
משאר מיני אילנות הצרי וקליפתו היא
חלקה איבמירוס בלשון יון רוצה לומר
מצליח ומאושר וזה הוא השני במעלה
מצד טוביות הסגולות מהצרי והשלישי
במעלה הוא האיבטיריסטון וגרעיני או
פירות הצרי יש להם טעם של יין
וצבע הפרי הוא אדום שיש בו טעט
שבנינות והוא רע כשיהיה קל במשקלו
וירוק בצבעו כעשב והאילן יש לו הענפים
יות׳ עבים ממה שיש לו לאילן הנקרא
בלשון יון מירסיניי ובלשון לאטינו מירטוס
ובערבי אאיס או אלאיס או אס ובלשון
לעז מירטו ובאשכנז וילש אידילביאיר
ובספרד ראיאם בצרפת מיאורטי ובבואימיאה
ביאאודי או אוטאניאוקא ומכים בו ועושי׳
חבורה בקליפי העץ עם כלי זכוכית או
של אבנים חדים או עם סכינים על עצם
כי אם יכו אותו עם כלי ברזל ימותו
פתאום ענפיו שיש בם עוד חיי הנפש
הצומחת עם כי נוח לו וישקוט מזעפו
כשיקצצו ענפיו הבלתי נאותים לו והיבשים
עם כלי ברזל אך מי שעושה בו החבורות
צריך שיזהר שלא יפגע אלא בקליפתו אבל
לא בעץ והביץ היוצא מהחבורות הנקרא
אופובאלסאמו הוא מבושם ביותר והדמעו׳
היוצאו׳ מהחבורו׳ הם קטנות ולוקטי׳ או
אוספי׳ המיץ הזה עם צמר נקי ומנופץ
ביותר וסוחטים אותו בכליה העשויים
מקרני בעלי חיים אחרי כן לוקחים המיץ
מהקרנות ושומרים אותו בכלי חרס חדשים
והוא בדמותו כשמן דשן ושמן ועב וכאשר
הוא קרוב לקטיפתו מהעץ הוא לבן ונהפך
אחרי כן לצבע נוטה לאדמימות ומתקשה
והוא זך ובהיר וכאתר אליכסאנדר מוקדון
נלחם בארץ ההיא ביגיעה רבה ובהשתדלות
נפלא היו מאספים ממנו ביום אחד הארוך
של קיץ בית או מכסה של בריה קטנה
הנקראת בלעז קונקה מארינה וכל הנאסף
מהמיץ הזה מהגן הגדול במשך שנה הוא
עשרה קונגיאי שהם תשעה ליטרין לכל
קונגיאו · ומהגן הקטן א׳ קונגיאו שהם בין
הכל תשעה ותשעים ליטרין והיו קונים
אותו במשקל כסף כפלים במשקלו · ובזמן
הזה מכל אילן ממנו יוצא מיץ מיותר
ממה שהיה יוצא מלפנים וקוטפין אותו
שלשה פעמים בכל שנה בימי הקיץ ואחרי
כן קוצצין הזמורות שלו כדי שיצמחו
ענפיו מחדש ועצי האילן הזה נמכרים
גם כן ביוקר והזמורות הנקצצות בחמש
שנים ימכרו שמנה מאות מטבעות כסף
ונקראו הזמורות האלה נסילובאלסאמו
ומבשלין אותן עם שאר מיני הסממנים
המבושמים

le. *Alterum ſcabro adſpectu, incurvum, fruticoſum, odoratius, hoc trachy appellant Græce*, i. e. ſcabrum, & læve plenumque rugis, & plicis. *Tertium eumeces* Græce, i. e. procerum & firmum, *quia eſt ceteris procerius*, ut ſit majus & altius in proceritate ceteris ſpeciebus arborum balſami; *levi cortice*; εὐμήρος Græce, i. e. proſper & firmus. *Huic ſecunda bonitas, noviſſima eutheriſto. Semen ejus eſt vino proximum guſtu, colore ruffum, nec ſine pingui; pejus in grano quod levius atque viridius. Ramus craſſior quam myrto*, quæ Græce μυρσίνη, & Arabice Aes aut Alas aut As, Italice Mirto & Germanice Welſch heydelbeer, & Hiſpanice Rajam, & Gallice Meurte, & Bohemice Byaō di Utanioka appellatur. *Inciditur vitro, lapide, oſſeiſue cultellis. Ferro lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari ſuper vacua patiens. Incidentis manus libratur artifiici temperamento, ne quid ultra corticem violet. Succus e plaga manat, quem opobalſamum vocant, eximiæ ſuavitatis, ſed tenui gutta, ploratu lanis parva colligitur in cornua. Ex iis novo fictili conditur, craſſiori ſimilis oleo, & in muſto candida. Rubeſcit deinde, ſimulque dureſcit e translucido. Alexandro Magno res ibi gerente, toto die æſtivo unam concham impleri juſtum erat. Omni vero fœcunditate e majori horto congios ſenos, minore ſingulos, cum duplo rependebatur argento. Nunc vero ſingularum arborum longior vena, ter omnibus percutitur æſtatibus, poſtea deputatur. Et ſarmenta quoque in merce ſunt* DCCC. *amputatio ipſa ſurculuſque venit intra quintum demum annum. Xylobalſamum vocatur, & coquitur in unguentis. Pro ſucco ipſum ſubſtituere officinæ. Corticis etiam ad medicamentum pretium eſt. Præcipua autem gratia lachrymæ, ſecunda ſemini, tertia cortici, minima ligno & hoc buxoſum eſt optimum*, ſcilicet colore ſimile ligno, quod Græce πύξος, & Latine

buxus,

המבושמים ובחנויות של בשמים משתמשים
כם במקום דמעת השרף עצמו והמעלה
היתרה והראשונה היא בשרף הצרי עצמו
השנית היא בגרעיניו השלישית היא
בקליפתו׃ והגרועה היא בעץ והעץ המעולה
הוא שבצבעו יטה לעץ ההוא הנקרא
בלשון יון פיקסיאון ובלאטינו בוקסוס
ובלעז בוסו כי עץ הצרי הנוטה לצבע
הזה הוא מבושם מכל שאר מיני עץ
הבאלסאמו וכותב גם כן דברי׳ אחרים
אחר דבריו אלה להכיר הצרי הטוב ואיך
יזייפו אותו והם כמעט כמו שכתב
דיאוסקורידי על כן לא אכתבם כאן פן
יהוו למשא על הקורא׃
והנה סטראבוני היוני בספר ששה עשר
מהגיאוגראפיאה שלו כמו שהעתקתי כבר
בפרק זה כתב יריחו הוא שדה שסובב
אותו הר אחד שיש לו דמות טיאטרו
שבלשון יון ר״ל בניין נבון לראות ממקום
מושבו למי שעומד בתוכו כל הדברים
מסביב הנעשים חוצה לו ובמקום הזה
יש יער אחד שיש בו אילנות של תמרים
הרבה אורך היער הזה הוא של מאה
סטאדיאי סטאדיאון בלשון יון הוא מקום
מוכן לרוץ שם הסוסים והאנשים ונהגו
לצחוק ולהלחם בתוכו הגבורי׳ והענקי׳ זה
עם זה והוא בארכו כאשר כתבתי למעלה
שמינית האורך של אלף צעדים או
פסיעות הנקראים פאסי בלשון לעז לכל
סטאדיאו ויש במקום הזה מעינות רבות
ונחלי׳ והארץ ההיא היא מרובה בגרים
ותושבים ועם רב בקרבה ובתוך היער
הזה גם כן יש ארמון המלך וגם גן אחד
אשר בו עץ הבאלסאמו והאילן שלו הוא
מבושם וענפיו מרובים דומה לעץ נקרא
ציטיסו כן שמו בלשון יוני ולאטינו ובלעז
או הוא דומה לטיריבינטו ומוציאים השרף
ממנו בחבורות קליפתו ושומרים אותו
בכלים מוכנים לזה והשרף הוא לבן כחלב
וגם כמו דבק והוא נקפא מעצמו בכלים
עמוקים וגם סטראבוני הזה בספר הנזכר
תוסיף על מה שכתבו שאר המחברים
ופליניאו וסולינו עמהם כי יצמח הצרי
במקומי׳ בחרים חוץ מארצנו באומרו
במלכות שבא נמצא גכ הלבנה והמור
והקנמון ובגבולו הצרי וגם נטיעה אחר׳
מבושמת׃ ופאבסאניאה האשורי כתב גם
הוא כי בארצות הערב אצל הגוים
הנקראים בואיטי צומח עץ גדול באילן
המירטו והעלה שלו הוא כמו עלה העשב
הנקר׳ בלשון יון סמפסיקון ובלאטינו
אמאראקוס בערבי מירזיניאוס ובלעז
ובספרד ובבואימיאה מאיוראנה בצרפת
מאריאולאיני ובפולוניאה מדיאוראנו ותחת
צל האילן יש בו נחשים ושרפים הרבה
הנקראים בלשונם ויפירי שאוכלים לחאבון
המיץ שלו׃

buxus, & Italice boſſo appellatur; quia lignum balſami inclinat ad hunc colorem, quod eſt odoratiſſimum ex omni reliqua ſpecie ligni balſami, Similiter poſthæc alia ſcribit, ut cognoſcatur balſamum optimum, & quomodo adulteretur; quæ quoniam eadem fere ſunt, quæ ſcribit *Dioſcorides*, idcirco hoc loco non deſcribam, ne lectori moleſta ſint.

Et ecce *Strabo* Græcus in lib. XVI. Geographiæ, uti deſcripſi jam in hoc capite, ſcribit. *Hiericho eſt campus a monte quodam circumdatus, qui ad ipſum declinat ad ſpeciem theatri*; ſic dicitur Græce ædificium diſpoſitum ad ſpectandum ab loco ſeſſionis illi, qui in eo conſiſtit, ea omnia, quæ circum circa peraguntur. *Hoc in loco eſt palmetum, cui immixta eſt etiam alia materies domeſtica, & ferax, palmis abundans, ſpatio ſtadiorum centum.* στάδιον Græce eſt locus præparatus, in quo currant equi & homines, ibique conſueverunt ludere & pugnare inter ſe viri fortes & gigantes; ejuſque longitudo erat, ſicuti ſupra ſcripſi, octava pars longitudinis mille paſſuum aut graduum, qui *paſſi* Italice appellantur, pro ſingulis ſtadiis. *Et totum irriguum & habitationibus plenum; Ubi & regia eſt, & balſami viridarium, quæ arbor aromatica eſt, & fruticoſa, perſimilis cytiſo* (ita appellatur Græce, Latine, & vernacule) *& terebintho; ejus corticem ſcindentes, ſuccum in vaſis ſuſcipiunt tenaci lacti perſimilem; ſuſceptus autem in conchis coagulatur. Strabo* iſte in libro commemorato addit ad ea, quæ ſcripſerunt ceteri autores, & cum his *Plinius* & *Solinus*, quod germinet balſamum in aliis locis, præter noſtram regionem, dicens; *In Sabæorum regnis thus & myrrha & cinnamomum naſcitur. In ora etiam balſamum, & alia quædam herba valde adorata*; Et *Pauſanias* Syrus ſcribit, quod pariter in regionibus Arabiæ apud populos, qui appellantur 4º Bœotii, germinet arbor quæ magnitudine ſimilis eſt myrto, ejuſque folium ſimile folio herbæ, quæ Græce σάμψυχον, & Latine amaracus, & Arabice Merzenius, & Italice, & Hiſpanice, & Bohemice Majorana, Gallice Mariolaine, & Polonice Madiorani appellatur & ſub fundo arboris ſunt multi ſerpentes, qui eorum lingua viperæ vocantur, qui cupide comedunt ejus ſuccum.

ודעו בני כי מעט הם השנים שהספרדים
הביאו מהודו שבמערב שרף עץ אחד
שקורין אותו באלסאמו והוא נכבד ומבושם
מאד דומה בפעולותיו וכמעט בצורתו
ועצמותו לשרף הצרי הטוב שהיה בארצנו
הקדושה וכמו שכתב ניקולו מונארדיס
הספרדי צומח בארץ ההיא אשר קראו
אותה ספרד החדש ואנשי הודו הזה קוראי׳
בלשונם כאשר כתב לאילן הזה גסילו
והאילן הוא גדול מעט מאילן של רמונים
שלנו והעלים שלו הם דומים לעלי העשב
הנקרא בלשון יון גאליאופסיס ובערבי
אוראיד לאטום או אנגיארדה הלאטיני
והספרדים והלועזים קוראים אורטיקה ועלי
העץ הם כמו שהיא האורטיגה שהם
דקים ועל שפתם סביב יש פנימות
פנימו׳ כשיני המגרה ובשני אופנים מוציאי׳
השרף להעץ הזה או בחבורות דקות
הנעשות בקליפת העץ שהיא דקה
והשרף הזה מרוב טובו כשנעשה מזיעת
החבורו׳ אנשי הודו לא ימכרו אותו
לאנשים נכרי׳ אך שומרים אותו בבית
גנזיהם או לוקחים ראשי הענפים דקים
והרטובים וחלקי העץ השמנים וחותכין
אותן לחתיכות קטנו׳ ועם מים רבים
משימי׳ אותם ביורה גדולה ואחרי הבשול
והרתיחה הרבה מסירים היורה מהאש
וכשיצוננו המים לוקטים השמן או השרף
היוצא וצף על המים מסונן היטב וצבעו
הוא נוטה לשחרות עם אדמימות מה
והוא מבושם ביותר ומשימי׳ אותו תוך
כלי כסף או זכוכית או כלי חרס מצופים
מתוכם אבר כי בכלים אחרים יזיע השרף
מדפני הכלים החוצה ויפסד ומוכרים זה
הנעשה כאמור וגם באופן זה לוקטים
הם שאר מיצים ושרפים טובים ומבושמים׃
והשרף הזה הוא חד וטעמו מר ועוצר
מעט עד שהוא חם ויבש במעלה השנית
וניקולו מונארדו זה כתב גם כן שמחלק
הרביעי של עולם שחלקיו הם א
איברופה ב אסיאה ג אפריקה ד
אמיריקה מביאים לארץ ספרד שרף
אחד דומה לצרי הטוב שלנו והוא יוצא
מהאילן שלו בחבורות והבאו׳ הנעשות
בקליפתו והאילן הזה הוא גדול מאד
ומשרשיו ועד ראשו יש לו ענפים רבים
וקליפתו היא כפולה היינו חיצונית ופנימית
החיצוני׳ היא עבה כמו קליפת העץ
הנקר׳ בלשון יון פילוס עם הלאמדה כפולה
במקום דגש ובלעז סובירו והפנימית
היא לובשת ומכסה סביב כל גוף
האילן והדוקה ודבוקה היא לו והשרף יוצא
מבין שתי הקליפות והוא בריחו מבושם
מאד והמעט ממנו הוא טוב ורב הפעולה כמו
שהיה ליטרא אחת מהשרף האחר ההינדי
האמור והוסיף לכתוב כי פרי האילן הזה לפי
גודל האילן הוא קטן כי הוא כמו גרעין של
אפונין והוא מר מעט בטעמו וסגור בתוך
תיק עצור וארוך כמו אצבע והתיק שלו
הוא לבן ודק וגם המחבר ההוא שכתב
כל דברי הארצות של האמיריקה הזאת
אמר שבאי אחת שקראוה הספרדי׳ ספרד
החדש

Scitote, mei filii, quod paucis abhinc annis, quod Hyspani adduxerint ex India occidentali aroma cujusdam arboris, quo balsamum appellant, quod est excellens, & multum odoriferum, simile in ejus operationibus, & gustu, & figura, substantia lachrymæ balsami, quod invenitur in terra nostra sancta. Et sicuti scribit *Nicolaus Monardes* Hyspanus lib. III. cap. 7. germinat in ea regione, quæ nova Hispania appellatur; & incolæ Indiæ sua lingua (sicut scribit) hanc arborem *Gilio* appellant; & hæc arbor est paulo procerior nostro malogranato; ejusque folia sunt similia foliis arboris, quæ Græce γαλίοψις & Arabice Uraith latum aut Huniure & Latine, & Hispanice, & Italice Urtica appellatur; & arboris folia qualia, urticæ sunt tenuia; & ad extremitatem circumcirca sunt incisa quasi dentes serræ. Et duobus modis educunt lachrymam ex hac planta, aut tenuibus incisionibus factis in cortice ligni, quod est tenue (& hæc lachryma est longe præstantior illa, quæ fit sudore incisionum; neque Indi eam vendunt peregrinis, sed in reconditoriis eam asservant) aut accipiendis capitibus palmitum tenujum, & virentium, & partibus ligni oleosis, & in particulas comminutis, quas cum multa aqua ponunt in aheno magno. Et post plurimam decoctionem & ebullitionem eripiunt ahenum ex igni; Postquam frigidæ factæ sunt aquæ, colligunt oleum, aut lachrymam fluentem, & quæ natat super aquas clarissimas, est præstantior, ejusque color inclinat ad nigrorem & ruborem; & est valde odoriferus; & recondunt in vasis argenteis; aut vitreis, aut testaceis intrinsecus vitro obductis, quia in reliquis vasis desudat lachryma foris ab lateribus vasorum, & perditur; & hoc venditur, sicuti dictum est. Similiter hoc modo colligunt reliquos succos, & lachrymas præstantes, & odoratas. Et hæc lachryma est acris, & gustu amara, & recenter expressa est calida, & arefacta est minus præstans quam prima. Et *Nicolaus* iste *Monardes* pariter scribit, quod quadripartito dividitur orbis, ejusque partes sunt 1. Europa, 2. Asia. 3. Africa; 4. America. Adduxerunt in Hispaniam quendam succum similem nostro optimo balsamo, qui manat ex arbore illius regionis factis in ejus cortice incisuris; Et hæc arbor est maxima, & ab ejus radice usque ad verticem pluribus est tecta frondibus, ejusque duplex est cortex, sc. exterior & inte-

החרש צומח אילן אחד מעצמו מבל׳ שיוטע בידי אדם וגודלו הוא כמו קומת שני אנשים זה על זה זקופים ועצי ענפיו הם כצבע האפר של עצים שרופים והעלים שלו בשטחם העליון הם יותר ירוקים כעשב ממה שהם בשטחם התחתון והם רחבים עם עורק או מתר גם החוצה שרושם אותם מבלי פרידה לאורך העלה מאמצעיתו והעלה הזה הוא רחב באמצע ומשני קצותיו הוא חד ארוך שש אצבעות ורחב ד׳ אצבעות וחצי ורגל העלה המחובר לענף אינו ירוק אך הוא אדום והפרי שלו הוא דומה לאשכול וארוך כמו יד האדם עם האצבעות פשוטים ונרעיני הפרי הם מפוזרים ולא סמוכים והרוקים זה לזה לפעמים ירוקים ולפעמים אדומים וכשיתבשלו הם אדומים ביותר ולוקטים השרף מהאילן באופן זה כי לוקחים הם הענפים דקים הרטובים וגם חפרי עמהם וכותשי׳ אותם ומוחטין מהם המיץ אחרי כן מבשלי׳ המיץ הזה במים ועל האש מרתיחים אותו עמהם עד שיהיה נם ועבה והוא בפעוליתיו טוב מהצרי האחר שבארצות האלה ·

והואיל כי כתבתי על הצרי בכלל מה שאמרו חכמי האומות כאשר שמעתם לא אסוג אחור ג״כ מלהודיע לכם כי החכם השלם דון יצחק אבארבאנילו ז״ל בפירושו על התורה פרשת כי

תשא

interior exterior eſt craſſus ſicut cortex arboris, quæ Græce φελλὸς cum lamda duplicata, pro dagheſſata, & Italice ſughero appellatur; & interior induit & tegit circum circa totum corpus arboris, eique adhæret, & lachryma manat inter duos cortices, & eſt odoratiſſima & quod parum ex ea colligatur, ideo optimum & præſtantiſſimum habetur, quaſi eſſet libra ex alio ſucco Indico commemorato. Præterea ſcribens addit, quod fructus hujus arboris præ illius magnitudine, eſt parvus; etenim eſt quaſi granum ciceris, & paulo amarus guſtu, clauditque in theca ſuccum, & longitudo ejus eſt quaſi digitus, thecaque ejus eſt alba, & tenuis. Præterea hic autor, qui res omnes regionum Americæ deſcribit, dicit, quod in quadam inſula, quæ ab Hiſpanis nova Hiſpania appellatur, germinet quædem arbor ſponte ſua ſine ulla hominum ope & cultura; ejuſque magnitudo ſit quaſi altitudo duorum hominum, quorum alter ſuper altero elevetur; & ligna ejus palmitum referant colorem cineris lignorum, qui comburuntur, ejuſque folia in ſuperficie ſuperiore ſunt magis viridia ad ſimilitudinem herbæ, quam ea quæ ſunt in ſuperficie inferiori, & dilatantur cauda, aut prominentia craſſa extrinſecus, quæ deſignat ſine ulla ſeparatione ad longitudinem folii in ejus medio, & hoc folium eſt latum digitum, & ex duobus ejus lateribus eſt acutum; longitudo eſt ſex digitorum, & latitudo quatuor cum dimidio; & pes folii conjunctus palmiti non eſt viridis, ſed ruber, ejuſque fructus eſt ſimilis botro, & longitudo quaſi manus hominis cum digitis extenſis; & fructus grana ſunt diſperſa, neque una ſimul adhærent & conjuncta ſunt; aliquando ſunt viridia; & aliquando rubra; Quando coquuntur ſunt rubriora; & colligitur lachryma ex arbore hoc modo; accipiunt palmites tenues virentes, unaque cum his fructus, eoſque contundunt, & ex his excipiunt ſuccum; Poſthæc decoquitur hic ſuccus aquis, & igni cum illis ebullitur, donec fiat craſſus & denſus; & hæc eſt operatio optima ex altero aromate, quod invenitur in his regionibus.

Quandoquidem ſcripſi de balſamo generaliter ea quæ dixerunt ſapientes gentium, ſicut audiſtis; non recedam a labore ne vobis demonſtrem, quod ſapiens perfectus Don *Iſaac Abarbanel* f. m. in ſuo commentario in legem *Exod.* xxx. hoc ſcribat; *Raſchi* f. m. ſcribit נטף

eſſe

תשא כתב רש״י ז״ל כתב שנטף הוא הנקר׳ צרי והוא הנוטף מעצי הקטף ובלעז קורין אותו גומא · ותמה אני מאד ממנו שהיה בקי בלשון לועז ולאטינו ולא ראה שרש״י ז״ל שלא היה בקי בלשונות האלה פירש שם סם אחד פרטי בשם אחד כולל לכל השרפים כי כל שרף יהיה מה שיהיה יקרא גומי בלשון לעז ואינו גם כן נכון מה שאמר החכם הזה והנכון שהוא מסטיצי כי הלינטיסקו היוצא ממנו המסטיצי הטוב הוא בלבד באי אחרת מהיונים הנקראת בלשונם קיאו עם כי האילן הזה הוא גדל גם כן במקומו׳ אהרים חוץ מהאי הזאת וגם בארץ ישראל הלינטיסקו לא יעשה המאסטיקו השלם כמו בקיאו ולא יקרא אם כן מזמרת הארץ כמו שאמר אבינו הקדוש קחו מזמרת הארץ אלא זמרת הארץ היתה באמת הבאלסאמו כי לא היה ממנו אז במקום אחר כי אם בארץ ישראל בלבד ואולי הבאלסאמו שהיה בשכבר במצרים נולד שם מהצרי ששלח אבינו יעקב ליוסף מנחה כי אם היה שם צרי כזה לא יחשב לו ליוסף דורון מובחר וכדי שהצרי הזה יהיה יקר בעיניו אולי שלח לו עם השרף גם הנטיעה שעשתה בזכות יעקב גם פרי ושרף טוב במצרים אחרי פטירת אבותינו משם· ואם הצרי הוא הבאלסאמו כאשר הוא באמת ליכא מאן דפליג שמיני הבאלסאמו האמורים באחרונה לא יבואו בקטרת כי לא יוכשר אלא הצרי הבא מארצנו הקדושה :

esse aroma, quod distillet ex parva arbore, & vernacule appellatur Goma. Ego vero de illo multum miratus sum, quod cum calleat linguam peregrinam, & linguam Latinam, non viderit, quod *Raschi* f. m. cum ignoraverit linguas, interpretatur nomen cujusdam aromatis particularis uno nomine generali omnibus aromatibus, eo quod omnia aromata vernacule Gumma appellantur. Neque præterea conveniens est, quod dicit hic sapiens. Conveuit, ut sit mastiche, quia lentiscus unde manat mastiche, optimus tantum est in insula quadam Græciæ, quæ vocatur [41] Chios; præterquamquod hæc planta crescit in aliis regionibus præter hanc insulam; & in ipsa terra Israel lentiscus non producit mastichem perfectam, sicut in Chio; neque præterea vocatur hoc de palmitibus terræ; sicut dixit pater noster sanctus *Genes.* XLIII. II. *Sumite de optimis terræ fructibus*. At palmes terræ erat equidem balsamum, quia de eo tunc non erat in regione alia nisi in terra Israel duntaxat. Et hoc balsamum, quod excellit in Ægypto, natum est ex balsamo, quod misit ad Joseph pater noster Isaac in donum; si enim ibi fuisset aroma huic simile, non fuit reputandum ab Joseph hoc donum electum; atque ut hoc aroma gratissimum esset ejus oculis, cum lachryma misit quoque plantam, quæ propter merita Jacob produxit quoque fructum & succum optimum in Ægypto, postquam inde abierunt patres nostri. Et si hoc aroma est balsamum, sicut revera erat; non est disceptandum, quod species balsami postremo commemoratæ non inderentur in suffitum; quia non erat legitimum nisi balsamum adductum ex nostra terra sancta.

אמנם מה הוא החלק המובחר ממנו הלא המחברים האמורי׳ כלם הוץ מטיאופראסטו שנתן מעלה יתרה לפרי כאמור כאשר כתבו טבע השם המבושם הזה אמרו כי הוא תשקף עצמו לא הפרי ולא העץ ועל יש לתמוה עד מאד על רבינו ז״ל מדוע לא פסק כרבן שמעון בן גמליף דאמר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף ובחר בפטום הקטרת בעץ יותר מבשרף עם שהוא הגרוע שבנטיעה הזאת ואולי מה שהביא רבינו ז״ל לבחור בקטרת העץ ולא השרף הוא שלא ראה איך נוכל לשהוק -

Ceterum quod hic autor dissentit ab ceteris omnibus scriptoribus (excepto *Theophrasto*, a quo fructui tribuitur præstantia, sicuti dictum est) uti scribunt; præstantia aromatis hujus odorati, dicunt, consistit in lachryma ipsa, non autem in fructu, aut ligno. Qua de re magnopere mirandum est de magistro nostro f. m. sc. qui cerre sciebat juxta mentem Raban Simeonis ben Gamalielis, qui dicit; balsamum non esse nisi lachrymam manantem ex parva arbore, & probet in compositione suffitus magis lignum quam lachrymam, & granum, quod est in hac planat; quod vero adigat magistrum nostrum f. m. ut eligat in suffitu magis lignum, quam lachrymam, est, quod non viderit, quomodo potuerit contundi la-

לשחוק השרף לבדו כמו שעושים שאר
הסממנים אמנם אתם בני דעו כי בד
בבד האמור בתורה אינו כאשר האמנתי
מצוה על השחיקה אבל הוא מצוה על
משקל הסממנים והוא שיושקלו כלם
אחד ולא בערוב אך במצות השחיקה
אמר' תורה ושחקת ממנה היינו ושחקת
קצת מן סממניה בחברת שאר הסמי'
שכבר נשחקו הדק כי הצרי להיותו כמעט
דומה לשמן בעצמותו אינו נשחק לבדו
אלא בשתוף עם השאר כאשר תראו בעה"
בפרק אשר אדבר בו בפטום הקטרת
ולפיכ' מצוה עלינו לבחור גם בצרי החלק
הטוב והמובחר ממנו שהוא השרף עם
שלא יושחק לבדו כי כל המחברים פה
אחד חברים העידו שהשרף הוא המובחר
שבנטיעתו והואיל כי עם יתר הסמי' יש
שרפי' אחרים בלתו ראוי הוא רשבג
שנסמוך עליו ובפרט כי פירש דברי תנא
קמא ולא חלק עליו ובדבר הזה יסלח
רבינו ז"ל לי אני עבדו שלא נטיתי מכונתו
זאת ח"ו בעבור מה שכתבו המחברים
שלא מבני עמנו ולא על איש האלהים
נורא מאד רבן שמעון בן גמליאל בלבד
נשענתי תהיה תמיד כאשר היתה עד
הנה נפשו עם נפש רבינו ז"ל צרורה
בצרור החיים את ה' אלהינו אמן :

di lachryma ſeorſim, quomodo contundebantur reliqua aromata. Verum vos filii noſtis, quod illud בד בבד in lege commemoratum non ſit, uti exiſtimavi, præceptum ſpectans ad contuſionem, ſed ſit præceptum pertinens ad ponderationem aromatum, quæ omnia ſigillatim non una ſimul ponderabantur; verum de præcepto contuſionis dicit ſcriptura; *& contundes ex eo*; i. e. *& contundes* partem ex ejus aromatibus cum reliquis aromatibus, quæ jam minutim contundebantur; quia balſamum natura ſua erat quaſi oleum non contundebatur ſeorſim, ſed cum ceteris, ſicuti videbitis Dei auxilio in eo capite, ubi diſſeram de compoſitione ſuffitus; eaque de cauſa nobis mandatum eſt eligere quoque in balſamo partem optimam & ſelectiſſimam ex eo, quæ eſt lachryma, quæ non contunditur ſeorſim; quia omnes autores uno ore teſtati ſunt, quod lachryma eſſet pars ſelectiſſima in hac planta; quamvis cum reliquis aromatibus ſint præter hanc aliæ lachrymæ; Dignus eſt Raban Simeon ben Gamalielis, cui illi innitatur, & præſertim, quia exponit verba primi doctoris neque ab illo diſſentit; & in hoc ignoſcat magiſter noſter f. m. mihi, qui ſum ejus ſervus qui non declinavi ab ejus intentione; abſit; propter id quod ſcripſerunt autores, qui non erant de filiis noſtræ gentis; ſed viro Dei veneratiſſimo Raban Simeon ben Gamalielis duntaxat innixus ſum: ſit ſemper, ſicut fuit, nunc ſit, ut ejus anima cum anima præceptoris noſtri f. m. ſit colligata in faſciculo vitæ Domini Dei noſtri; amen.

NOTÆ IN CAPUT PRIMUM.

[1] Singulis annis &c. *Maimonides* de vaſis Sanctuarii II. הקטורת נעשית בכל שנה ושנה עשייתו מצות עשה שנ' ואתה קח לך סמים וגו'. Suffitus componebatur ſingulis annis, ejuſque compoſitio erat ex præcepto affirmativo; dictum eſt enim *Exod.* xxx. 34. *Sume tibi aromata &c.*

[2] De domo Abtines &c. *Babyl. Joma* 48. של בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטורת תנו רבנן בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת לא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן של הללו מתמר ועולה כמקל של הללו מעציע לכאן ולכאן וכשמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקדוש ברוך הוא לכבודו בראו שנ' כל פעל ה' למענהו וחזרו בית אבטינס למקומן. Familia Abtines noluit docere opus ſuffitus. Tradiderunt Sapientes; Familia Abtines perita erat in opere ſuffitus, & noluit docere, miſerunt ſapientes, & conduxerunt artifices ab Alexandria Ægypti, qui erant æque ac illi periti in componendo ſuffitu, verum in arte, qua fumus adſcenderet, non erant æque ac illi periti; fumus familiæ Abtines quaſi baculus recta ſurſum adſcendebat; at illorum fumus hinc inde effundebatur; Et quando hoc audierunt Sapientes dixerunt; omnia quæ creavit Deus ſanctus benedictus, ad ſui gloriam creavit; Dictum eſt enim *Prov.* xvi. 7. *Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus*. Et reſtituerunt familiam Abtines in locum ſuum. *Toſaphtha Joma* II. 8. של בית אבטינס היו פקיעין בפטום הקטורת במעלה עשן ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים שהיו מפטמין כיוצא בהן אלא שאין פקיעין במעלה עשן של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה עד הקורות ואחר כן פושה ויורדת למטה של אלכסנדרין היתה פושה מיד וכשידעו חכמים בדבר אמרו לא ברא המקום את העולם אלא לכבודו שנ' כל פעל ה' למענהו שלחו עליהן חכמים ולא באו עד שכפלו להם שכרם. Familia Abtines perita erat in componendo ſuffitu, in arte ut fumus adſcenderet; noluit docere; Miſerunt Sapientes, & conduxerunt artifices ab Alexandria Ægypti, qui æque ac ipſi componebant ſuffitum, at erant imperiti in arte qua fumus adſcenderet; fumus domus Abtines quaſi columna adſcendebat uſque ad contignationem, & deinde di-

de dilatabatur, & deorſum deſcendebat; at fumus Alexandrinorum ſtatim diſpergebatur. Quando hoc audierunt Sapientes dixerunt; non creavit Deus mundum, niſi ad ſui gloriam; ſicuti dictum eſt *Prov.* XVI. 4. *Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus*. Miſerunt ad eos ſapientes, & non venerunt, donec illis duplicarent mercedem. Vid. *Hieroſ. Schekalim* 49.

3 Undecim &c. *Raſchi* ad *Exod.* XXX. 34. מכאן למדו רבותי' י"א סמני' נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמי' שני' נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה' סמי' לרבות עוד כמו אלו הרי י' ולבונה הרי י"א. Hinc didicerunt Sapientes noſtri undecim aromata memorata fuiſſe Moſi in Sinai; ad minimum aromata, ſunt duo; Balſamum, Onyx, & Galbanum; tres ſpecies, ecce quinque; aromata; ad includendum totidem; ecce decem; & thus; ecce undecim. *Abarbanel* ad l. c. *Exod.* והנה זכר בפסוק הראשון הזה שתי פעמים שם סמים וכפי דרך המפרשים סמים הראשון הוא מיני שרף ומעוט סמים שנים כאלו אמר שני מיני שרפים ונטף ושחלת וחלבנה הם שלשה הר' כאן חמשה וכו' ואמרו פעם שנית סמים אמרו שענינו וסמים אחרים כמספרם הראשנים היו חמשה הרי שהיו כלם עשרה והלבונה זכה והיו כלם אחד עשר מיני סמנים חוץ מן המלח והם נזכרים בפטום הקטרת. Ecce in primo hoc verſu (*Exod.* XXX. 32.) bis commemoratur vox סמים, ſc. *aromata*; & juxta ſententiam Interpretum prius סמים denotat ſpecies reſinæ, & ad minimum duo aromata, ac ſi dixiſſet duas ſpecies aromatum; & Balſamum, & Onyx, & Galbanum; ſunt tria; ecce ita quinque &c. Et iterum dicitur סמים, ſc. *aromata*; dixerunt ſenſum eſſe; & aromata poſtrema juxta eorum numerum, ſc. priorum; & priora ſunt quinque; ecce omnia erunt decem; & thus purum; ecce omnes erunt undecim ſpecies aromatum, excepto ſale; & hæ ſpecies in conditura ſuffitus commemorantur. Vide *Maimonidem* l. c.

4 Septuaginta minarum &c. *Hieroſ. Joma* 41. 4. פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלביה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. Mixtura ſuffitus; ex Balſamo, Onyche, Galbano, & Thure pondus ſeptuaginta minarum, ſc. ſeptuaginta minarum pro ſingulis. *Babyl. Keritbuth* 78. תנו רבנן פיטום הקטרת הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה. Tradiderunt Sapientes; Mixtura ſuffitus; De Balſamo, & Onyche, & Galbano, & Thure pondus ſeptuaginta minarum pro ſingulis. *Raſchi* l. c. אלו הארבעה הנזכרין שוים משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה. Hæ quatuor ſpecies commemoratæ erunt æqualis ponderis, ſicut pondus hujus, ita & pondus illius; Sic etiam legimus; De Balſamo, Onyche, Galbano, & Thure pro ſingulis pondus ſeptuaginta minarum. Mihique videtur vox בד denotare idem quod יחיד ſolus, i. e. ſigillatim erunt, ſicut hoc ita & illud. *Ben Melech* in *Michlal Jophi* p. 24. בד בבד כאלו אמר כבד בבד ושמוש שני' ביתין כשמוש שני כפי הדמיון אלא שושפיק בזה הענין בבית אחד כלומר זה במשקל זה וזה במשקל זה כלומר כל אחד ואחד במשקלו או כל אחד לבדו בד בבד אחד באבד כלומר שיהיו שחוקים כל אחד לבדו ויש מפרשים משקל במשקל וכן תרגם אנקלוס רוצא לומר שישקול כל אחד ואחד לבדו מפני ההכרע או שיהיה משקל זה כמשקל זה כי היה בהם שהיה משקלם שוה והם המפרושים בתורה נטף ושחלת וחלבנה ולבונה וכן אמרו רז"ל הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. Bab bebad; ac ſi dixiſſet bebad bebad, & uſus duorum Beth inſerviat pro duobus Caph ſimilitudinis; verumtamen ut ad ſenſum abſolvendum ſufficiat unicum Beth; ac ſi dixiſſet; hujus pondus juxta pondus illius, & illius pondus juxta hujus pondus; quaſi dixiſſet; ſingula erunt juxta pondus ſuum, aut ſingula erunt ſeorſum, ſolum cum ſolo, ſingulæ ſpecies erunt ſingulæ, i. e. ſeorſim ſingulæ contundantur; Sunt qui exponunt, pondus in pondere, atque ita interpretatur *Onkelos*; ſc. unumquodque ſeorſim ponderari diſtinctionis aut præponderationis gratia. Aut ſit hujus pondus ſicut illius pondus ut pondus corum ſit æquale, quæ in lege exponuntur, ſc. Balſami, Onychis, Galbani, & Thuris, & ſic dicunt Sapientes noſtri f. m. ex Balſamo, Onyche, Galbano, & Thure de ſingulis pondus ſeptuaginta minarum fuiſſe. *Kimchi* ad l. c. *Exod.* בד בבד כאלו אמר בבד בבד ושמוש שני ביתין כשמוש שני כפי' הדמיון אלא שושפיק בזה הענין בבית אחד כלומר זה במשקל זה וזה במשקל זה כלומר כל אחד באחד כלומר שהיו שחוקין כל אחד לבדו ויש בד בבד מפשים בד כבד משקל במשקל וכן תרגום אוקלוס. Solum cum ſolo idem eſt ac ſi dixiſſet cum ſolo cum ſolo; & duo Beth ſimilia ſunt duobus Caph; ſed in hoc ſenſu unum Beth ſufficit, quaſi dicat, hoc in pondere hujus, & illud in pondere illius; quaſi dicat, unumquodque ſeorſim; vel quaſi dicat; ſingula ſeorſim contundantur. Nonnulli exponunt; illud בד בבד pondus in pondere, ut *Targum Onkelos*. At *Abarbanel* in hac Phraſi בד בבד explicanda ab ceteris Interpretibus diſſentit. ועל כלם אמר בד בבד יהיה ויש מפרשים משקל שוה לכלם וזה לא יתכן כי במשנת פטום הקטרת מפרש לקצתם ששה עשר מנה ולקצתם שבעים מנה ומהם תשעה ולכן ראוי שיפורש בדברי הרא"בע שכל אחד ישחק לבדו ואחרי כן יערב כלם וזה מפני כי אין שחיקתן שוה כי יש שנשחק בקלות כמו הנטף ויש שיקשה שחיקתו מאד כמו שבולת נרד ולכן אמר הכתוב ושחקת ממנה הדק ולא אמר ושחקת אותם הדק כי לא היה השחיקה שוה' בכלם ואמר ועשית אותה קטרת להגיד שהם לצורך הקטרה כי אינם דברים נאכלים מפני מרורות' רק נקטרים ועולים בעשן. Et de omnibus dicit, בד בבד, ſc. unumquodque ſeorſim eſſe. Sunt qui exponunt, omnibus debere eſſe pondus æquale; ſed hoc non eſt conveniens; quia in traditione de compoſitione ſuffitus, quibuſdam ſpeciebus ſedecim minarum, quibuſdam 70. quibuſdam novem minarum pondus attribuitur; Quare convenientior eſt explicatio ex verbis R. Abraham ben Ezræ, quod ſingula ſeorſim eſſent contundenda, & deinde omnia commiſcenda. Et hoc, quod omnia aromata eodem modo poterant contundi; ſunt quædam, quæ facile conteruntur, v. g. Balſamum; eſt alterius ſpeciei difficillima contuſio, v. g. Spicæ Nardi. Quare in textu dictum eſt; *& contundes ex illis minutim*; at non dictum eſt; & contundes illas minutim; quia contuſio non erat in omnibus æqualis; pariterque dictum eſt; *& conficies ex illo ſuffitum*; ad indicandum quod ſint adolendæ, quia non ſunt res, quæ comedantur, propter eorum amaritiem, ſed tantum ſuffiuntur, & in fumum adſcendunt. Vide *Maimon.* ibid.

5 Pondus ſedecim &c. *Hieroſ. Joma* ibid. מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. De Myrrha, Caſia, Spica Nardi, & croco pondus ſedecim minarum pro ſingulis. *Babyl. Keritbuth* ibid. מור וקציע' שיבול' נר' וכרכום משקל י"ו של ששה עשר מנה. De Myrrha, Caſia, & Spica Nardi, & Croco pondus pro ſingulis ſedecim minarum. *Maimonides* ibidem. ומור וקציע' ושבולת נרד וכרכום מכל אח' ששה עשר מנה. De Myrrha, & Caſia, & Spica Nardi, & Croco pro ſingulis ſedecim minæ.

6 Et pondus Coſti &c. *Hieroſ. Joma* ibidem: קושט שנים עשר קילופה שלשה קינמון תשעה. De Coſto duodecim, de Cortice tres, de Cinnamomo novem minæ. *Babyl. Keritbuth* ibidem. הקושט שנים עשר קילופה נ' וקנמון תשעה. De Coſto duodecim, de Cortice tres, de Cinnamomo novem. *Maimonides* ibid. קושט שנים עשר מנה קנמון תשע' מנין קלופה שלש מנים. De Coſto duodecim, de Cinnamomo novem, de Cortice tres minæ.

7 Efficiunt 368. &c. *Hieroſ. Joma* ibid. נמצאת אומר שלש מאות וששים וחמש היו כנגד ימות השנה ושלש' של אותו היום הוא היא דתניך והיום מוסיף מלא חופניו. Deprehenduntur dictæ eſſe 365. contra anni dies, & tres eo ipſo die, ſc. expiationum abſumebantur; Traditio enim extat; Et hoc die addet plenitudinem pugilli ſui. *Babyl. Keritbuth* ibid. נעשה שס"ח מנה שס"ח כנגד ימות החמה שלשה מנין יתרין שמהן מכנים כ"ג מלא חפניו ביום הכפורים. Perficiebantur 368. minæ, contra ſolis dies, & tres quæ reliquæ erant, infe-

inſerebat ſummus Sacerdos in die expiationum. Vide *Maimonidem* ibid.

[8] Centum denariorum &c. *Hieroſol. Thrumoth* 47. 2. כמה סאתה עברא עשרה וארבעה לונין וכמה לונה עביד תרתין ליטרין וכמה ליטרא עברא מאה זוגין. Quantum facit ſatum? viginti (pro עשרה legendum עשרים) & quatuor logos. Quantum facit logus? duas libras. (libra eſt mina; *Kimchi* ad 1. *Sam.* xxv. 18. ומאתן מנין דבילתא; & ducentas minas ficuum; ſcribit; המנא הוא ליטרא; Mina eſt libra.) Et quantum facit libra? centum Zinin. Zin vero eſt זוז ſc. Zuſa, & Zuſa eſt דינר i. e. denarius. *Aruch* in voce לטיר ſcribit. זימנין בגמ' תרומות בגמרא דבני מערבא ונמה לטירי עבדה מאה זימנין (lege זינין) פירוש הוא זין הוא' דינר הוא זוז. In Maſſecheth *Thrumoth* in *Gemara* filiorum Occidentis, i. e. *Hieroſolymitana* legitur. Quantum facit לטירי? centum זינין. Explicatio eſt זין eſt דינר, eſt זוז. Et in *Gloſſa* hujus *Gemaræ*: והזינין הם כמו זוזין בלשון משנה. Zinin idem quod Zuzin in *Miſchna*. *Maimonides Bava Kama* cap. IV. ſect. 1. המנה מאה דינרין. Mina centum ſunt denarii. Idem in fine *Peah*: מנה משקל מאה דינרין. Mina pondus centum denariorum. Libra erat Siclus, & Sela. *Gemara Babyl. Bechorath* 50. כל שקל האמור בתורה הוא סלע בנביאים ליטרא ובכתובים קנטרין. Omnis Siclus commemoratus in lege eſt Sela, in Prophetis eſt libra, & in Hagiographis centum pondo. Mina Sanctuarii ab hac differebat. *Kimchi* ad *Ezech.* xlv. 12. ואמר והשקל עשרים גרה ומניז השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל אלה המנינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי הכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים וכן שלשת מנים זהב וכן כסף מנים אלפים ויונתן תרגם וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עסרי' סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעורת מניא חמש עסרי סלעין כלהון שיתין מנין ומנא רבא קורשא יהא לכון והמנה שאמור שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם וארז"ל מנה של קרש כפול היה וראו זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשו מנה מאתן וארבעי' זוזי הוי כי השקל היא ר' זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם כי מנה ברבריה' אינו מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קרש והסיפו בימי יחזקאל שתות מלבר והם הארבעים היתרי' על המאתים. Et dicit: *Siclus autem viginti obolos habet*; Et ſupputatio ponderis ſic deſcripta eſt in lege. Et addit his alia pondera, & dicit. *Viginti Sicli, & viginti quinque Sicli & quindecim Sicli Mina erit vobis*; Hæ omnes ſupputationes, ex quibus omnibus conficiuntur ſexaginta Sicli, ſunt unum pondus, & vocatur mina. Et cur illam in has partes diviſit? quia unumquodque eſt pondus per ſe ſeorſim, & mina eſt ſexaginta ſiclorum; Et ſimiliter tres minæ auri & argenti duo millia minarum. Et *Jonathan* interpretetur: *Et ſiclus viginti obolorum; tertia pars minæ viginti ſicli argenti; viginti quinque ſicli; quarta pars minæ quindecim ſicli*; omnes ſunt numero ſexaginta; *& mina magna ſanctitatis erit vobis*. Et mina, quam dicit eſſe ſexaginta ſiclorum, eſt mina profana; ſicuti dicit; *erit vobis*; Et dixerunt Sapientes noſtri f. m. Minam ſanctuarii fuiſſe duplicatam; atque hoc ex iſto textu demonſtrari. *Et ſiclus viginti obolorum*; Et opponunt; Mina enim erat 240. Zuſarum; quia ſiclus conſtabat quatuor Zuſis; & ſexaginſicli conſtabunt 240. Zuſis; & quomodo dicit; *Mina erit vobis*? Quia mina, juxta eorum verba, non conſtabat centum Zuſis, ſed duplicata erat mina ſanctuarii, & addiderunt diebus Ezechielis ſextam partem duntaxat i. e. quadraginta, quæ ſuperſunt ſuper ducentas. *Raſchi* in l. c. *Ezech.* והשקל עשרים גרה עשרים מעין עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל הרי ששים שקלים וגו' והרי יש כאן מאתים וארבעים זוז מכאן שהיה מנה של קרש כפול והוסיפו בימי יחזקאל שתו' הרי מאתים וארבעים וכשחלקו הכתוב לשלשה ולא כתב סתם ששים שקלי' יהי' לכם המנה צוה לעשות ממנו משקל שלישיתו רמשק' וביעו ומשקל מנה של חול היה מתחלה וכן ת"י תלתו' מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמשה סלעין רבעו' מניא חמש עסרי' סלעין כולהון שיתין מניז ומנא רבא קורשא יהא לכון. *Siclus autem viginti obolos habet*; viginti nummulos. *Viginti ſicli, & viginti quinque ſicli, & quindecim ſicli*; ecce ſexaginta &c. Et ecce hic ſunt centum & quadraginta Zuſæ; hinc probatur, quod mina ſanctuarii eſſet duplicata; & addiderunt diebus Ezechielis ſextam partem; ecce 240. Et quando ſcriptura dividit in tres partes, neque ſcribit abſolute, *ſexaginta ſicli minæ erit vobis*, jubet ex eo fieri pondus tertiæ partis, & pondus quartæ partis, & pondus minæ; atque ita interpretatur *Jonathan*; *tertia pars minæ viginti ſicli argenti, viginti quinque ſicli, quarta pars minæ quindecim ſicli omnes ſimul numero ſexaginta; & mina magna ſanctitatis erit vobis.*

[9] Quartarium cabi &c. *Hieroſ. Joma* ibidem. בורית כרשינה תשעה קבין יין קפריסין שלש סאין ושלש קבין אם אין לו יין קפרסין מביא חמר חורין עתיק מלח סרומית רובע מעלה עשן כל שהוא. De ſapone Carſchinæ novem cabi; de vino Capparis tria ſata, & tres cabi, ſi defuerit vinum Capparis, adducetur vinum album vetus, de ſale Sodomitico quartarium, de herba fumum adſcendere faciente quantulumcunque. *Babyl. Keritbuth* ibid. בורית כרשינה תשעה קבין יין קפרסין סאין תלתא ותלתא קבין אם אין לו יין קפריסין מביא חמר חיור' יין עתיק מלח סרומית רובע מעלה עשן כל שהוא ר' נתן אומר אף כיפה היורדן כל שהוא. De ſapone Carſchinæ novem cabi, de vino Capparis tria ſata, & tres cabi, ſi defuerit vinum Capparis; adducetur vinum album vetus, de ſale Sodomitico quartarium, de herba fumum adſcendere faciente quantulumcunque. R. Nathan dicit; de ſuccino Jordanis, quantulumcunque.

[10] Non inſerviebat &c. *Hieroſ. Joma* ibidem; בורית כרשינה למה היתה באה שבה שפין את הצפורן טפני שהיא נאה יין קפריסין למה היא באה שבה שורין את הצפורן מפני שהיא עזה. Sapo Carſchinæ cur afferebatur? quia cum eo fricant Onychen, ut pulchra reddatur, & vinum Capparis cur afferebatur? quia cum eo humectant onychen, ut robuſtior fiat. *Babyl. Keritbuth* ibidem. בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן כרי שתהא נאה יין קפריסין ששורין בה את הצפורן כרי שתהא עזה. Cum ſapone Carſchinæ fricant Onychen, ut pulchra reddatur; & cum vino Capparis lumectant Onychen, ut robuſtior fiat. *Abarbanel* in *Leg.* fol. 207. 4. ואמר רוקח מעשה רוקח להגיד שיתקן כל מין ומין מאלה על צד היותר טוב שאפשר כי יש מהסמנין שצריך תקון אומנים ליפותו או שיפשוף או רחיצה ביין או במי רגלים או ביוצא בזה כפי דרכי הרוקחים. Et dicit; *mixtum opere aromatarii*; ad indicandum, quod ſingulæ ſpecies ex iſtis præſtantiori quo poſſit modo præparentur, quoniam quædam aromata præparanda ſunt ab artificibus, quo fiant pulchriora, aut expolitione, aut ablutione cum vino, vel lotio, quod prohibetur a ceteris Interpretibus, aut his ſimilibus, juxta conſuetudinem pigmentariorum.

[11] Totidemque veſperi &c. *Toſaphtha Menachoth* VII. 4. לא יקטירו קטורת בבקר יקטירו בין הערבים א"ר שמעון אימתי בזמן שהיו ב"ד אנושין או שוגגין אבל אם היו מזידין שהיתה חנוכ' המזבח ולא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים לא הקטי' קטורת בבקר לא יקטירו בין הערבים א"ר שמעון כולה היתה קריבה בין הערבים שאין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטורת סמים ולא את מזבח העולה אלא בתמיד של בקר ולא את השלחן אלא לחם הפנים בשבת ולא את המנורה אלא בנרות בין הערבים. Si non adoluiſſent ſuffitum mane, adolendus erat veſperi. Dixit R. Simeon; quando? Quo tempore Synhedrium aut coactum eſſet, at erraſſet; ſi vero prudens feciſſet, quum altare eſſet conſecratum; & non obtuliſſent agnum mane, offerendus erat veſpera, ſi non adoluiſſent ſuffitum mane, adolendus erat veſpera; Dicit R. Simeon; omnia veſpera erant offerenda; quia non conſecrabatur altare aureum niſi ſuffitu aromatico, nec altare holocauſti, niſi ſacrificio jugi matutino, nec menſa, niſi pane facierum in Sabbatho, nec candelabrum niſi lucernis inter veſperas.

12 Balsamum &c. Describendus est locus *Dioscoridis*, quem noster Autor depravavit. Βάλσαμον τὸ μὲν δένδρον κατὰ μέγεθος λευκοίου (addit. Ald. ἢ λυκίου, alius λευκοντέας legit) ἢ πυρακάνθης βλέπεται. Locum esse depravatissimum nemo est qui non videat; Quis credat *Dioscoridem* hæc tria inæqualia conjunxisse? Cum viola cubitalis sit longitudinis. Ipse *Dioscorides* scribit Lycium arborem spinosam ramis trium cubitorum, aut longioribus esse; Corrigunt nonnulli λυκίου ἢ πυξακάνθης; atqui *Dioscorides* eandem plantam πυξακάνθη & λύκιον lib. primo cap. 134. esse scribit. Λύκιον ὃ ἔνιοι πυξάκανθον καλοῦσι, δένδρον ἐστιν ἀκανθῶδες, ῥάβδους ἔχον τριπήχεις, ἢ καὶ μείζονας (vet. τριπήχεις τε καὶ μείζους) Lycium quod aliqui pyxcantham vocant, arbor est spinosa, virgis trium cubitorum, aut etiam longioribus. *Plinius* quoque lib. XII. cap. 7. idem confirmat. Spinam ipsam in Græcia pyxacanthum Chironium vocant. Et lib. XXIV. Lycium præstantius e spina fieri tradunt, quam & pyxacanthon Chironiam vocant. Cum cl. *Bodæo a Stapel* legendum videtur λυκίου ἢ πυρακάνθης balsamum arbor Lycii, seu Pyracanthæ. Sed hic juvat *Marc. Vergilii* in h. l. commentarium afferre, ex quo *Dioscoridi* lux aliqua afferri possit. Violæ (inquit) aut Lycii magnitudine crescit. Cum suspecta nobis fuisset hæc vox, quæ est in Græcis λευκοίου, i. e. violæ, cujus magnitudine Balsamum conspici Dioscorides hi ait, nihil tamen mutavimus, propterea quod in cunctis Græcis quos hactenus videre licuit, integra & aperta vox illa invenitur, nullaque diversæ lectionis nec obsoleta quidem vestigia aliubi videntur, cum tamen parum verisimile sit, *Dioscoridem* arborem frutici plerumque cubitali in magnitudine exæquasse & quam *Plinius* viti, *Theophrastus* vero Punicæ similem dixerunt, Violæ comparasse. Non dico autem violam florem, sed ejus plantam, quæ ramosa pendentibus ex uno pediculo pluribus aliquando & diversi coloris floribus, in Italia cubitalis, paulove altior floret. Nisi forte cœli terræve beneficio speciosior viola alibi nascitur & arborescit. Sed parum id verisimile est, nec sine veterum autoritate credendum. Caret ratione etiam, ad similitudinem tertii alicujus generis duo alia inæqualia conjunxisse, dicereque Balsami arborem Violæ aut Lycii magnitudine videri. Siquidem Lycium sive Pyxacantham, i. e. buxeam spinam dicere eandem malis tricubitali altitudine hic paulo post esse dicit, quæ in nullis Violis mensura hactenus visa, aut audita est. Ex his quoniam nec *Theophrasto*, nec *Plinio*, nec sibi ipsi conveniret hoc loco *Dioscorides*, suspicati sumus subesse vitium. Quale autem id sit, & quomodo instaurandum, non ausim ego adserere, quum nulla sit vitis aut Punicæ cum Violis in Græcis appellationibus similitudo, nullæque concurrant eædem literæ, aut syllabæ, ex quibus licuisset sequaci conjectura veræ lectionis vestigia odorari. Non tacebimus tamen, quod hoc ipso momento scribentibus in mentem venit, potuisse ab imperitis librariis, & herbariis locum misceri. Quodque unum ac simplex erat λευκίον s. geminari, & quum notior Viola, quam Lycium sit, cum Lycio Levcoion etiam scribi, quæ tota Lycii similitudinis ad Balsamum magnitudine relatio legitima est, & aliorum historiæ respondet. Cum ex his, quæ dicta sunt, verisimile sit legendum esse non λευκοίου, sed λυκίου, describenda mihi erit ex ipso *Dioscoride*, aliisque scriptoribus Lycii planta, ut ex ea magis Balsamum nobis elucescat. *Dioscorides* igitur l. c. scribit. Λύκιον ὃ ἔνιοι πυξάκανθαν καλοῦσι, δένδρον ἐστιν ἀκανθῶδες, ῥάβδους ἔχον τριπήχεις ἢ καὶ μείζονας (vet. τριπήχεις τε καὶ μείζους) περὶ ἃς τὰ φύλλα πύξῳ ὅμοια πυκνὰ (quidam addunt, μέσον θερμοῦ καὶ ψυχροῦ) καρπὸν δὲ ἔχει ὡς πέπερι μέλανα, πικρόν, πυκνόν, λεῖον, καὶ τὸ φλοιὸν δὲ ὠχρόν, ὅμοιον τῷ διεθέντι λυκίῳ. ῥίζας δὲ πολλὰς πλαγίας ξυλώδεις. φύεται δὲ πλεῖστον ἐν Καππαδοκίᾳ, καὶ Λυκίᾳ, καὶ ἐν ἄλλοις τόποις πολλοῖς. τραχέα δὲ φιλεῖ χωρία· χυλίζεται δὲ τῶν φύλλων σὺν τοῖς θάμνοις κλασθέντων καὶ βραχέντων, ἐφ᾽ ἱκανὰς ἡμέρας, εἶθ᾽ ἑψηθέντων, καὶ τῶν μὲν ξύλων ῥιπτομένων, τοῦ δὲ ὑγροῦ πάλιν ἑψομένου μέχρι μελιτώδους συστάσεως, δολοῦται δὲ ἀμόργης ἅμα τῇ ἑψήσει μιγνυμένης, ἢ ἀψινθίου χυλίσματι, ἢ βοείᾳ χολῇ, καὶ τὸ μὲν ἐπινηχόμενον, ἀφρῶδες ἐν τῇ ἑψήσει ἀφελὼν ἀπόθου εἰς τὰ ὀφθαλμικά. τῷ δὲ λοιπῷ εἰς τὰ ἄλλα χρῶ, γίνεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ ὁμοίως χύλισμα ἐκπιεζομένου καὶ ἡλιαζομένου. ἔστι δὲ κάλλιστον τὸ καιόμενον λύκιον, καὶ κατὰ τὴν σβέσιν, τὸν ἀφρὸν (Oribas. καπνὸν) ἐνερευθῆ ἔχον ἔξωθεν μέλαν, διαιρεθὲν δὲ κιρρόν, ἄβρωμον, στῦφον μετὰ πικρίας χρώματι κροκῶδες, οἷον ἐστι τὸ Ἰνδικὸν διαφέρον τοῦ λοιποῦ καὶ δυναμικώτερον &c. λέγεται δὲ τὸ Ἰνδικὸν λύκιον γίνεσθαι ἐκ θάμνου τῆς λεγομένης λογχίτιδος. ἔστι δὲ εἶδος ἀκάνθης, ῥάβδους ἔχουσα ὀρθάς, τριπήχεις, ἢ καὶ μείζους πολλὰς ἀπὸ τοῦ πυθμένος, παχυτέρας βάτου, φλοιὸς ῥαγεὶς ἐνερευθής. τὰ δὲ φύλλα ὅμοια ἐλαίᾳ &c. Lycium quod aliqui Pyxacantham vocant, arbor est spinosa, virgis trium cubitorum, aut etiam longioribus, circa quas folia sunt buxo similia; densa (quidam addunt, medietatem colore in frigore habens) fructum habet piperis instar nigrum, amarum, densum, lævem; cortice vero pallidum, lycio diluto similem; radices numerosas (In vulgatis codicibus legitur, ῥίζας δὲ πολλὰς πλαγίας, & sic legit *Serapio*, in Palatino Codice scribitur; ῥίζας δὲ πολλὰς πλατείας, i. e. latas; quod confirmatur a *Plinio* lib. XII. cap. 7. radice lata;) obliquas, lignosas; nascitur plurimum in Cappadocia, Lycia, pluribusque aliis locis. Aspera loca amat; succus elicitur radicibus cum frutice ipso tusis (pro χυλίζεται δὲ τῶν φύλλων σὺν τοῖς θάμνοις, apud *Oribasium* legitur, χυλίζεται δὲ τῶν ῥιζῶν, quod confirmatur a *Plinio* lib. XXIV. cap. 14. coquuntur in aqua tusi rami radicesque.) & per dies multos maceratis, deindeque coctis; ac tum ligna quidem abjiciuntur, liquor vero iterum coquitur, donec mellis crassitudo fiat; adulteratur amurca inter coquendum admixta, aut absynthii succo, aut felle bubulo. Quod porro spumosum innatat inter coquendum eximito, & ad oculorum medicamenta reponito; reliquo ad alia utitor. Simili modo & e fructu expresso & insolato succus elicitur. Optimum est Lycium, quod igni accenditur, quodque dum restinguitur, rubentem spumam (fumum Oribas.) edit, extrinsecus nigrum, intus vero dum dissecuerit fulvum, minime virosum, cum amaritudine adstringens, colore croceo, quale est Indicum, reliquo præstantius, & efficacius &c. Fertur & Lycium Indicum fieri ex frutice Lonchitide appellato. Est is e spinarum genere, virgas habens rectas, tricubitales, aut etiam majores, a fundo numerosas, & rubo crassiores, ruptus cortex rubescit; folia vero oleæ similia visuntur &c. *Plinius* lib. XII. cap. 7. Tradunt in Indico luco id gigni (corrige: Tradunt in India Lycion gigni.) Advehitur odoris gratia; fert & in spina piperis similitudinem, præcipua amaritudine, foliis parvis, densisque cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido, radice lata, lignosaque, buxei coloris. Spinam ipsam in Græcia pyxacanthum Chironium vocant. Idem lib. XXIV. cap. 14. Lycium præstantius e spina fieri tradunt, quam & pyxacanthon Chironiam vocant, quales in Indicis arboribus diximus, quoniam longe præstantissimum existimatur Indicum. *Prosper Alpinus* de Plantis Ægypti cap. 11. & 12. *Alpinus*. Agihalid arbor cernitur in medio cujusdam Eunuchi Turcæ viridario, quod parum ab Æde Veneti Consulis distat, ex Æthiopia adsportata, magnitudine pyri sylvestris, ramis raris non multis, in rectum inæqualiter delatis, ordinatim acutissimis, multis spinis obsita, folia præferens buxi proxima, tamen latiora, pauca, rara, singula, bina æqualibus interstitiis adnata: Flores habet parvos, albos, Hyacinthi orientalis floribus similes, sed minores, a quibus prodeunt fructus nigri ebuli similes, gustu subamaros, ac adstringentes. Hujus arboris foliorum usum ad pueros vermibus vexatos, in Æthiopia audivi esse familiarissimum. Quid? annon Lycium hanc arborem esse putandum est, quam *Dioscorides* de hoc sic scripserit? Lycium, quod

quod aliqui Pyxacantham vocant arbor est spinosa, ramis trium cubitorum, aut longioribus, foliis buxi, densis, fructu piperis, nigro, lævi, amaro, densoque cortice, pallido, non dissimili Lycio madefacto, radicibus multis obliquis lignosis. *Guilandinus*. Agihalid, ut ex tua descriptione, quam vidi, non frutex, sed arbor videtur. Lycium vero fruticem potius, quam arborem, ex *Dioscoride* didicimus. Præterea hic frutex foliis densis & non raris cernitur, qualia in tuo Agihalid existunt. *Alpinus*. Fortasse arbor illa Agihalid vocata, pro Lycio adspernanda non esset. Sed nunc verum Lycium Indum tibi prodam: quem fruticem longe ab Alexandria Civitate supra ripas rami Nili Calig vocati, decem millia passuum inveni: quem incolæ Uzeg appellant; Est igitur frutex multis ramis rectissimis, ab radicibus multis, duris, lignosis, oblique incedentibus, longitudine trium cubitorum, & plus observatis, sursum assurgens, ramisque spinæ acutissimæ, & longæ multæque insunt, quorum quædam foliolis vestita spectantur. Folia vero hujusce fruticis sunt olivæ similia, iis tamen candidiora & angustiora, vel minus lata. Flores Agihalid plane similes habet, quippe parvos albos, Hyacinthi orientalis forma, & magnitudine æmulos, a quibus fructus nigri parvi producuntur, Buli fructibus prorsus similes, leves, gustu amari, & adstringentes. *Guiland*. Cui dubium hanc arborem Lycium Indicum fere judicandum modo *Dioscoridi* credendum sit, qui ipsum his profecto verbis descripserat, dicens? Tradunt fieri Lycium ex frutice Lonchitide appellato: id spinarum generi adscribitur, ramos rectos habens ternum cubitorum longitudine, majoreïve, rubo crassiores, a radice numerosos; fractus cortex rubescit folio oleæ similis. Ex hujus fruticis radicibus forsitan verum succum a nobis desideratum illi colligunt, ipsumque pro usu illis non desse puto. *Alpinus*. Quanquam ibi multa copia Lycii circumferatur, tamen nescio an ex hoc illum frutice conficiant, quando neque hanc plantam copiose in Ægypto provenire cognoverim, neque scio illis esse notam. Idem autor Lib. primo Exot. cap. 2. de Lycio Cretico mentionem facit. Tametsi (inquit) in libro de Plantis Ægypti duas stirpes pro Lycio meminerimus, quippe arboris Ureg, & Agihalid Arabibus vocatas, nihilominus, nisi mea me fallit opinio, hisce annis proximis mihi aliam Lycii plantam ex Creta missam, a vero antiquorum Lycio non abhorrentem, in montanis illiusce insulæ provenientem, videre licuit. Hæc arbor parva est hominis altitudine supra terram elata, spinis horrens, foliis buxi, angustioribus tamen, quaternis aut quinis simul ramorum paribus eminentioribus circa pediculos, inhærentibus. Caudex habet utrinque ramos multos, graciles, rotundos, fere rectos, duros lignosos, habentes quasdam inæqualitates in ipsorum rectitudine, quippe qui habeant brevi intervallo partes quasdam eminentiores, a quibus singulis tres spinæ acutæ, nigræ, duræ, simul cum foliis buxeis, sed tenuioribus exeunt; in quibus flores duo, vel tres a suis pediculis pendent; a quibus deflorescent bus succedunt, una, duæ, vel ad summum tres baccæ, oblongæ, nigrescentes, piperis magnitudine, & rotunditate, sapore stipico, primo subdulci, post amarescente. Radices non vidimus; verum an ex iis, ut antiquitus fieri consuevit, succus eliciatur, Lycium vocatus, tantopere ad medicinæ usum accommodatus, plane ignoro. Meminit quoque hujus Lycii Cretici *Honorius Bellus* Epist. prima ad *Clusium*. Lycium (inquit) hoc Creticum vulgo vocatur λαφύτζια. Frutex est ad quatuor aut quinque cubitos assurgens, totus spinis horridus, spinasque tres simul (ut in berberi vulgari cernuntur) proferens. Folia habet parva, ad buxi foliorum formam accedentia, leviter serrata: flores copiosos luteos, instar paliuri, sed minores, quibus succedunt aliquantulum longi, ut berberis fructus, coloris autem nigri, saporis inter acidum & dulcem medii, in quibus vel unum vel duo granula continentur. Cortex ligni non levis, ut berberi, sed asper & pallidus est; materies ligni lutea, atque radix ipsius elegantissimo luteo inficit. Oritur in altissimorum montium convallibus. Differt autem a berberi, cujus folia majora sunt, & fructus racematim nascuntur; Legitimum vero Lycium non est, quia fractus neque rotundus, ut piper, neque amarus est. Propterea potius vocanda erit berberis alpina, aut montana, quam Lycium, quemadmodum *Silverius Todeschini* censet, qui hunc fruticem etiam frequentissimum in Libano monte invenit. Ceterum duo alia Lycii genera hic (sc. in Creta insula) reperiuntur, quorum unum maxime historiæ convenit. Id etiam in Libano monte oritur, cujus ad manus neque semina, neque rami sunt, ideo de ipso in præsentia verba non facio. Alterius vero ramos siccos, simul cum ejus fructu nondum maturo mitto. Vocatur λαζίγγεα, & πετροαμύγδαλα, h. e. petræa amygdala, licet cum amygdalis nihil commune habeat. Frutex est ad duorum vel trium cubitorum altitudinem assurgens, densus, folia parva firmaque ferens, spinis totus plenus est, & fructum rotundum ferme parvum ut piper habet, cum ad maturitatem pervenit, nigricantem: radix lignosa est, maxima, eaque firmissima. Hebræi ex hujus fructu elegantem luteum colorem parant.

[13] πυράκανθα &c. quæ & ὀξυακάνθα quoque appellatur. *Dioscorides* lib. primo cap. 124. Ὀξυακάνθα, οἱ δὲ πυρίναν, οἱ δὲ πυτυακάνθην (lege πυρακάνθαν) καλοῦσι, δένδρον ἐστὶ παραπλήσιον ἀχράδι, μικρότερον δὲ καὶ ἀκανθῶδες ἄγαν, καρπὸν δὲ φέρει μύρτῳ ἐμφερῆ ἁδρὸν ἐρυθρὸν, εὔθρυπτον ἔνδοθεν πυρῆνα ἔχοντα, ῥίζαν πολύσχιδῆ καὶ βαθεῖαν. Oxyacantha; quam pyrinam nonnulli, alii pytianthen (legendum pyrracantham, i. e. rubram spinam, quod ad hunc colorem inclinat lignum Oxyacanthæ; cujus meminit *Nicand.* in *Ther.* λάζεο καὶ πυράκανθαν, ἰδὲ φλόμου ἄῤῥενος ἄνθην; & *Plinius* lib. XXIV. 13. Pyracanthi baccæ contra serpentum ictus bibuntur; etiam titulus habet; de appendice spina, & pyracantho;) vocant; arbor est pyrastro similis, at minor, & valde spinosa; fructum profert myrti baccis valde assimilem, plenum, rubrum, fragilem, nucleo intus præditum, radicem multifidam, & profundam. *Galenus* lib. septimo simplicium. Ὀξυάκανθος τοῦτο γὰρ τὸ δένδρον ὥσπερ ἀχράδι παραπλήσιον ἐστι τὴν ἰδέαν, οὕτω καὶ τὴν δύναμιν, καὶ μὲν γε καὶ οἱ καρποί. ὁ μὲν τῆς ἀχράδος, ἁπλῶς στρυφνὸς, ὁ δὲ τῆς ὀξυακάνθης, καὶ λεπτομερὴς ἐστι, καὶ τμητικὸν ὀλίγον ἔχει, ὁ δε καρπὸς τοῦ δένδρου τῷ μετὰ τῆς ἀχράδος οὐκ ἔοικον, ὅμοιος δι ἐστὶ τοῖς μύρτοις, ἐρυθρὸς τε, καὶ ἀραιὸς ὑπάρχων, ἔχει δὲ καὶ πυρῆνας, οὐ μόνον ἐσθιόμενος &c. Oxyacanthus hæc arbor, ut pyro sylvestri similem habet speciem, ita & vires non dissimiles; quin & ipsi fructus; Pyri quidem sylvestris prorsum, atque absolute acerbus est, Oxyacanthes vero tenuium partium est, & paulum quiddam incisivum obtinet: porro arboris hujus fructus pyri sylvestris quidem fructui similis non est, verum myrtis, scilicet rubens & latus. Habet vero & nucleos, porro non sus tantum &c.

[14] Viola &c. Vide supra quæ diximus in Lycio, ubi demonstratum est pro λευκοίου legendum esse λυκίου.

[15] Folium rutæ &c. *Theophrastus* lib. IX. c. 6. φύλλον δὲ ἔχειν ὅμοιον πηγάνῳ πλὴν ἔκλευκον ἀείφυλλον μὲν εἶναι. Folium rutæ simile, subalbidum tamen, perpetuo virens. *Plinius* XII. cap. 25. Folium proximum rutæ, perpetua coma. *Pausanias* ab his dissentit, qui ἀμαράκῳ folia similia esse scribit. Neque cum prioribus consentit *Prosper Alpinus*, qui in libro de *Plantis Ægypti* c. 14. Folia paucissima (inquit) gerens rutæ proxima, non tamen, ut dicebat Dioscorides, iis candidiora, sed potius Lentisci foliis similia cernuntur, scilicet colore viridi, subalbido, perpetuoque virentia. Et uberius in *Dialogo de Balsamo*. De foliis ejus non minor est apud illos diversitas, deque arboris figura, quando *Dioscorides*, *Theophrastus*, *Plinius*, *Avicenna*, *Simon Sethi* Balsami folia rutæ proxima esse statuerint, &

autor

autor Africæ vitium foliis. Non tamen quod ad folia attinet, viti ea planta est similis, cum foliis referta, sit rutæ aliquatenus proximis, præsertim vero extrema tria foliola, quæ in singulis virgæ Balsami alis cernuntur, quando ipsa simillima sunt tribus iis foliolis virgæ alæ rutæ positis, colore excepto. Neque absurdum est *Pausaniam* dixisse, Balsamum folia habere Amarici æmula, quoniam suspicor ego, ipsum plantam Balsami non adultam, sed tantum recenter ex ejus seminibus natam inspexisse, quæ folio magnitudine ac figura amarici foliis omnino sunt similia, excepta earum crassitie, ac colore, quibus ea folia invicem differunt. Nam in amaraco sunt graciliora & albidiora. Balsamum quod ex seminibus nascitur, bina folia inprimis habet, bifoliis nascentis vitis maxime similia, & quæ posthæc, quæ sunt tria, quatuor vel quinque produntur, amaraci foliis sunt proxima, quæ vero tertio nascuntur, singula trina existant, rutæque proxima nascuntur. Repeto, primo nascentia folia bina sunt, secundo nata his multum diversa produntur, inordinatimque in virga, tertio sunt producta trina, cuilibet alæ appensa cernuntur, quæ rutæ sunt proxima, tribus inquam foliolis in extremo virgæ alæ rutæ conspicuis, quarto quæ nascuntur in virga Balsami, sunt quina, & postea septena. *Bellonius* lib. secundo cap. 39. Nova illa Balsami germina subruente cortice erant tecta, foliaque viridia habebant, Lentiscinorum foliorum modo formata. Hoc utriusque in nervo nata, ut in rosarum, vel fraxini, vel jugulandis foliis videre est, ciceris tamen foliorum magnitudinem non excedebant, sicque constructa erat eorum series, ut postremum foliolum extimam alam occupans, imparem numerum efficeret. Nam totius alæ foliolis numeratis, terna, quina, aut septena inveniuntur, septenarium certe numerum superare vix animadvertimus. Extremum autem foliorum reliquis majus est. Facto enim ab illo progressu, reliqua sensim minora fiunt; ut in rutæ foliis.

Non solum in foliis sed in ipsius arboris forma, magnitudine & altitudine definienda est dissensus: ab *Dioscoride* dicitur; Balsamum arbor Lycii, aut Pyracanthæ conspici; *Strabo* lib. primo cap. 535. scribit; *ἔτι δὲ τὸ φυτὸν θαμνῶδες κυτίσῳ ἐοικὸς τερμίνθῳ ἀρωματίζον*; planta aromatica fruticosa cytiso aut terebintho similis. *Pausanias τὸ πάλασμα κατὰ μυρσίνης θάμνον*, magnitudine myrthi fruticem æquare testatur. *Plinius* lib. xii. cap. 25. Quippe (inquit) viti similior est, quam myrtho: Malleolis seri dicitur, nuper vincta ut vitis, & implet colles vinearum modo, quæ sine adminiculis se ipsæ sustinent. Quod confirmant *Solinus*, & Africæ descriptionis autor, qui Balsami plantam viti compararunt. *Theophrastus* lib. ix. cap. 6. *Τὸ δὲ δένδρου μέγεθος μὲν ἡλίκον ῥόα μεγάλη*. Arboris magnitudo quæ malo punicæ magnæ. *Justinus* lib. xxxvi. Hist. similem piceis arboribus esse affirmavit. Hæc sententiarum varietas a *Prospero Alpino* in Dialogo de Balsamo cap. 3. facile conciliatur. *Alpinus*. Quæ de Balsami arbore a multis olim literis tradita fuere, nunc in medium afferam; Reliqua vero de succo, fructibus, virgis, ad usum medicinæ memoriæ proditis, posterius a me recensenda arbitror. Multa igitur variaque de hujus stirpis magnitudine, figura, situ, foliisque a multis prodita sunt, quæ non parum veritatem obscurant, hominesque ancipites, ac rem hanc totam incertam efficiunt. Aliqui siquidem plantæ istius magnitudinem Lycii, Pyracanthæ, vel Cytisi, vel Therebinthi magnitudini compararunt, ut *Dioscorides*, *Straboque* dixere. *Theophrastus* vero dixit ea magnitudine Balsamum spectari, qua magna mali Panici arbor observatur. *Justinus* similem piceis arboribus affirmavit, & *Pausanias* myrtho; *Plinius*, *Solinus*, atque Africæ descriptionis autor viti hanc plantam compararunt. De ejus foliis non minor est apud illos diversitas, deque arboris figma. Quando *Dioscorides*, *Theophrastus*, *Plinius*, *Avicennas*, *Simon Setbus* Balsami folia rutæ proxima esse statuerint, & *Pausanias* Amaraco, *Justinus* piceis, *Solinusque* & autor Africæ vitium foliis. De forma etiam vel figura arboris alii arbustum, alii fruticem faciunt. *Plinius* enim de eo dixit: In totum alia est natura, quam nostri, externique prodiderunt, quippe viti similior est, quam myrtho; quod etiam *Solinum* dixisse ab illiusce verbis constat, quæ hæc existunt: Similes vitibus stirpes habent: ac *Justinus*; Siquidem palmeto & Opobalsamo distinguitur, arborem Opobalsami formam similem piceis arboribus habent: & *Strabo*: Quæ arbor est fruticosa Cytiso & Terebintho persimilis. Nonnulli etiam affirmant, plantam hanc ali aqua, illaque tantum, quæ in proxima fonte illiusce proximæ domunculæ scaturire cernitur, aiuntque miraculo id fieri; quando ipsa sit pluribus virtutibus prædita, quod Virgo beatissima olim ibi multos annos morata, ea aqua tum ad potum, tum ad cibum, tum ad mundandos panniculos Jesu Christi pueruli usa fuerit; ex quo tanta in veneratione omnes viri mulieresque Ægyptiæ, Arabes etiam Mahometis asseclæ eam habuerunt, ut ipsa ad multorum etiam morborum curationem confidenter utantur. Multique ex longinquis remotissimisque locis huc veniunt, ut ex hujusmodi aqua accipiant: quare nonnulli Balsamum hujus aquæ benoficio hactenus hic vixisse ajunt. Hæcque sunt, quæ de arbore isti dicunt. *Abdella*. De Balsami fruticis altitudine, figura, ac foliis, ea quæ ex te nunc proposita sunt, nihil veritatem hanc obscurare possunt. Namque *Dioscorides* aliique, qui hanc plantam magnitudinem similem esse Lycio, Cytiso, Terebintho, & Pyracanthæ affirmarunt, minime errarunt, cum hæc omnia arbusta magnitudine non multum inter se differant, eisque planta Balsami major non sit, sed hic nullæ cernuntur arbores Balsami, quæ ita magnæ spectentur, siquidem grandiores, quas hic alias viderim, non assurgunt ad majorem trium cubitorum altitudiuem. Audio tamen in Arabiæ solo eas plantas ad prædictorum arbusculorum altitudinem, & majorem etiam excrescere. In Ægypto & Arabia mali Punici arbores parvæ existunt, itaut inter arbusculorum fruticumque numerum ibi connumerentur, neque ad tantam assurgunt altitudinem, quales in Italiæ locis observantur. Quare neque *Theophrastus* reprehendendus erit, quod scripserit esse magnæ Punicæ arbori Balsamum simile, quando hæ nostræ Italicis longe sint humiliores. *Justinum* vero quod picei arbori plantam Balsami similem asserat, deceptum omnino fuisse credendum est. Ex ipsiusque verbis error apparet conspicuus; nam Piceis arboribus Balsamum simile esse dicens, subdit; Et in vinearum more excoluntur: quis tamen uspiam vidit Piceam arborem viti similem, & in vinearum more excoli? Inter quas quanta sit differentia, non est, quod nunc demonstretur. Fuisse vero Balsami plantam ramulis fruticosis, ac sarmentosis viti similem dubium quidem non est, ut neque etiam quemadmodum vites, annis singulis putari, quod sit admodum fruticosa, & sarmentosa. Non tamen quod ad folia attinet, viti ea planta est similis, cum foliis referta sit rutæ aliquatenus proximis, præsertim vero extrema tria foliola, quæ in singulis virgæ Balsami alis cernuntur, quando ipsa simillima sint tribus iis foliolis in extremo virgæ alæ rutæ positis, colore excepto. Neque absurdum est *Pausaniam* dixisse, Balsamum folia habere Amaraci æmula, quoniam suspicor ego ipsum plantam Balsami non adultam, sed tantum recenter ex ejus seminibus natam inspexisse, quæ folio, magnitudine, ac figura Amaraci foliis omnino sunt similia, excepta earum crassitie, ac colore, quibus ea folia invicem differunt, nam in Amaraco sunt graciliora, & albidiora. Balsamum quod ex seminibus nascitur, bina folia inprimis habet, bifoliis nascentis vitis similia, & quæ posthæc quæ sunt tria, quatuor, vel quinque produntur, Amaraci foliis sunt proxima. Quæ vero tertio nascuntur singula trina existunt, rutæque proxima cernuntur. Repeto,

to, prima naſcentia folia bina ſunt, ſecundo nata his multum diverſa produntur, inordinatimque in virga. Tertio producta trina cuilibet alæ appenſa cernuntur, quæ rutæ ſunt proxima, tribus inquam foliolis in extremo alæ virgæ rutæ conſpicuis. Quarto, quæ naſcuntur in virga Balſami, ſunt quina & poſtea ſeptena. Hæcque ſunt Balſami folia, aliter quam Scriprores antiqui deſcripſerint, in hoc viridario in fruticibus Balſami ſæpiſſime viſa, ex quibus atque aliis fortaſſe *Dioſcoridem*, atque alios multos antiquos Scriptores viventem Balſami plantam non inſpexiſſe jure ſuſpicamur. *Bellonius* lib. ſecundo cap. 39. Ejus juſtam magnitudinem tradere nequimus; nam quotquot ejus frutices in horto aderant, ſtipitem ſolum habebant, pedis longitudine, & pollicari craſſitudine, tenuibus ramulis præditum, raris foliis obſitis, ubicunque autem tandem naſcuntur, duorum aut trium cubitorum altitudinem non ſuperant, & pedali altitudine cum ſint, in multos graciles ramos, Anſerinæ pennæ caule haud craſſiores, finduntur Balſami frutices. Matereæ jam recens putati fuerant, ſic ut ſoli ſtipites ſupereſſent, qui ramulorum rudimenta producebant. Ejuſdem enim eſt Balſamum cum vite naturæ, quam ſingulis annis putare neceſſe eſt, alioqui degenerat.

[16] Judæa ſolum &c. *Theophraſtus* ibid. *τὸ δὲ βάλσαμον γίνεται μὲν ἐν τῷ αὐλῶνι τῷ περὶ Συρίαν*; Balſamum in valle Syriæ provenit. *Plinius* lib. XII. cap. 25. Sed omnibus odoribus præfertur Balſamum, uni terrarum Judææ conceſſum. *Juſtinus* lib. XXXVI. Hiſt. Opes gentis Judaicæ ex vectigalibus Opobalſami crevere, quod in his tantum regionibus gignitur. *Strabo* lib. XVI. *Ἱερικοῦς δ' ἐστὶ πεδίον κύκλῳ περιεχόμενον ὀρεινῇ τινὶ καί πῃ θεατροειδῶς πρὸς αὐτῷ κεκλιμένῃ, ἐνθαῦθα δ' ἐστὶν ὁ φοινικών — ἔστι δ' αὐτοῦ καὶ βασίλειον καὶ ὁ τοῦ βαλσάμου παράδεισος*. Hierichus eſt planities montibus circumdata, quæ in theatri ſpeciem ad ipſam alicubi declinat; ibi & palmetum — ibi & regia eſt, & Balſami hortus. *Joſephus* pariter lib. Antiq. cap. 5. in agro Hiericunthino Balſamum tantum germinare teſtatur; & *Hegeſippus* lib. primo excid. Hieroſol. cap. 25. aſſerit; circa Hiericum oppidum Balſami hortum fuiſſe. *Radak* ad 2. *Reg.* XX. 13. שמן הטוב זה שמן אפרמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא יריחו. Et *Oleum bonum*; Hoc oleum eſt Balſamum, quod non invenitur in univerſo mundo niſi in Jericho; & dixerunt quod hac de cauſa appelletur Jericho. *Raſchi* ibid. ואת השמן הטוב יש פותרין שמן המשחה ויש פותרים שמן אפרמון שהוא מצוי בארץ ישראל. *Et oleum bonum*; Nonnulli interpretantur fuiſſe oleum unctionis; & alii interpretantur oleum hoc eſſe Balſamum, quod invenitur in terra Iſrael. *Ralbag* ibid. ושמן הטוב והוא שמן הפרסמון שלא היה נמצא כי אם בארצנו. *Et oleum bonum*; hoc oleum erat Balſamum, quod non inveniebatur niſi in terra noſtra.

[17] Et Ægypto &c. *Simon Sethi*. *γίνεται πλησίον Αἰγύπτου ἐν χώρᾳ παρ' Αἰγυπτίων μὲν ἡλίου πηγὴ ὀνομαζομένῃ παρὰ δὲ τῶν παλαιοτέρων ἡλίου πόλις*; Propeque Ægyptum naſcitur in loco, qui nunc ſolis fons cognominatur, ſed a priſcis ſolis urbs dicebatur. *Claudianus* in Epithalamio Palladii & Celerinæ.

Gemmatis alii per totum balſama tectum
Effudere cadis, duro quæ ſaucius ungue
Niliacus pingui deſudat vulnere cortex.

Non in ſola Judæa & Ægypto germinabat Balſamum, ſed in Arabia præcipue naſcebatur. *Strabo* lib. primo cap. 353. *Παρ' οἷς καὶ σμύρνα, καὶ λίβανος, καὶ κιννάμωμον· ἐν δὲ τῇ παραλίᾳ βάλσαμον, καὶ ἄλλη τις πόα σφόδρα εὐώδης· ταχὺ δ' ἐξίτηλον τὴν ὀδμὴν ἔχουσα*. Apud hos (ſc. Arabes, Sabæos) Thus & Myrrha, & Cinnamomum naſcitur; in maritimis etiam Balſamum, & alia quædam herba valde odorata, quanquam ejus odor cito evaneſcit. *Diodorus Siculus* lib. ſecundo Hiſtor. *γίνεται δὲ περὶ τοὺς τόπους τούτους ἐν αὐλῶνί τινι τὸ καλούμενον βάλσαμον*. Ibi in convalle quadam Balſamum, quod vocant, gignitur. *Pauſanias* lib. IX. De viperis vero iis, quæ in Arabia inter Balſami arbores verſantur, diverſum quidem accepi. Sunt Balſami arbores eæ, quæ myrthi ſtirpis magnitudine. Folia illis, qualia herbæ Amaraco. *Conſtantinus Africanus* in lib. de Grad. in India, in qua olim Arabia comprehendebatur, Balſamum naſci aſſerit. Balſamum (inquit) & arbor in India creſcens, ſaliens ſuper terram, menſura unius brachii, vel parum plus. Ex Arabia in Judæam ab Regina Saba allatum lib. VIII. cap. 6. Antiq. tradit *Joſephus*. Ajunt etiam Balſami plantam, cujus ferax eſt noſtra regio, in Judæam attuliſſe reginam Sabam. Hujus ergo liberalitati acceptum ferre oportet. Ex his probatur falſum eſſe, Balſamum in una tantum Judæa & Ægypto germinaſſe; imo Balſami plantas in his regionibus non patrias, ſed advenas & peregrinas fuiſſe demonſtrant *Bellonius* & *Alpinus*; quorum alter lib. c. Percontantes (inquit) a mercatoribus Cayri de Balſamo, cum noſtrum ramulum conferremus, nobis affirmarunt, quicquid Xylobalſami, vel Carpobalſami unquam vendidiſſent, id omne ex Meca cum aliis aromatibus accepiſſe, atque meminiſſe, ſuo tempore Balſami frutices, qui nunc in Materea coluntur, ex Arabia felici delatos eſſe, magnis ſumtibus Sultani. Quoniam vero tam multi id nobis affirmarunt, exiſtimavimus ſine ullo ſcrupulo, aut diſſimulatiene nobis licere id ſcribere. Alter vero, ſc. *Alpinus* in lib. de Plantis Ægypti cap. 14. ſcribit. *Guiland*. Nunquid Balſami planta amplius in Ægypto vivit? *Alpin.* Nequaquam, ſed in Arabia felici, quam Balſami feracem omnes tum Ægyptii, tum Arabes prædicant. *Guiland*. Igitur *Dioſcorides*, *Theophraſtus*, *Plinius*, *Juſtinus*, atque alii ex antiquis Scriptoribus permulti, qui Balſamum tantum in Ægypto, & in Judæa olim vixiſſe prodiderunt, decepti ſunt. *Alpin.* Sine dubio illos non modo de loco Balſami patrio, ſed etiam de arbore quoque, ſucco, fructibus atque aliis deceptos fuiſſe arbitror, ex quo etiam dubitandum eſſet ipſos Balſami arborem viventem nunquam vidiſſe. *Guiland.* Rem valde admirabilem prædicas, de qua tibi non ita facile Medici certam fidem adhibebunt; quæſo annon *Dioſcoridi*, *Theophraſto*, *Plinio*, *Serapioni* atque aliis graviſſimis ſcriptoribus de Balſamo magis quam tibi credendum putas, qui in docenda herbarum, ſtirpiumque materia, ceteris præferuntur, ac fide digniores habentur? *Alpin.* Etſi in Dialogo olim Cayri conſcripto Balſami veritatem plane manifeſtam me reddidiſſe puto, nihilominus, quando me nunc ut veram Balſami hiſtoriam narrem provocaſti, ut tecum de ipſa colloquar, atque commenter, effugere nunc non poſſim; quare iterum eadem, quæ olim ſcripſi, nunc repetere, cum res agatur tanti momenti, non me pigebit, & ne longius rem producam, dico, Arabiam felicem Balſami locum patrium perpetuo fuiſſe, ac nunquam Ægyptum & Judæam Balſami terram patriam fuiſſe, facile hinc conjicitur, quod omnes qui de planta Balſami mentionem fecerunt eum in viridariis ſolum cuſtoditam, minimeque in aliis incultis locis ſponte natam prodiderunt, ut *Theophraſtus*, *Plinius*, *Solinus*, & *Strabo* ſigillatim meminerunt. *Plinius* ait: Sed omnibus odoribus præfertur Balſamum uni terræ Judææ conceſſum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero jugerum viginti non amplius, altero pauciorum: Et *Strabo* de Balſamo vallis Hierici ſcribens, dixit: Ubi & regia eſt, & Balſami viridarium, quæ arbor aromatica eſt, & fruticoſa, cythiſo & terebintho perſimilis. Nulli dubium eſt plantas peregrinas in viridariis tantum ſumma cura cuſtodiri, & patrias non ſolum in viridariis, vel hortis, ſed multis aliis in incultis locis, ſponte natas obſervari. Sed cur ſtudeo tibi perſuadere Balſami plantas in Judæa advenas fuiſſe, cum *Joſeph* lib. V. de Antiquitatibus Judaicis rem plane claram effecerit? qui ibi meminerit, Sabam reginam primam ex Arabia Balſami plantam in Judæam dono Salomoni regi tuliſſe: ex qua poſtea aliæ propagatæ fuerunt.

De

De Balsamo Ægypti eadem dicenda sunt, cum eam plantum ibi in viridario prope locum el Mattharia vocato, summa diligentia perpetuo custoditam vixisse, omnium Ægyptiorum relatione liquido constet; quod omnes antiqui ac juniores scriptores fatentur, minimeque in alio Ægypti loco inculto unquam vivere inventam fuisse, non semelque ibi perisse atque ex Arabia rursum asportatam, insertamque ac renovatam fuisse, omnes Cayrini affirmant. Anno a partu Virginis beatissimæ 1575. Ægypti præfectus Eunuchus Messinor nominatus, dum quasdam partes Ægypti viseret, præsertimque el Mattharia, quem locum ob Virginis beatissimæ honorem ac observantiam singulis hebdomadis die Veneris, quem diem isti, ac nos Dominicum, sanctificant, adire ac visere, in ipsoque loco orare consueverat; proxime cum esset in viridario, videns omnes plantas Balsami exaruisse, ac periisse, e Mecha quadraginta plantas afferendas curavit, quæ sane in eodem viridario insertæ fuerunt, paucisque annis rursum curatorum negligentia periere. Quamobrem Ægyptii Balsamum semper ex Arabia habuerunt, quæ res scitu ibi non est difficilis, cum sæpius multi e Meccha per rubrum mare Cayrum veniant. Iter quidem a Cayro in Meccham est facillimum, & frequentissimum; verum non esset inutile nunc me historiam peregrinorum, qui annis singulis illa loca religionis causa adeunt, atque visitant, subnectere, sic enim certiora de loco, ex quo veniat nunc Balsamum habere poteris; necnon unde Rex Turcarum multum Opobalsami habeat. *Guiland.* Perplacuit mihi ex te audivisse Arabiam felicem nunc, perpetuoque fuisse Balsami feracem, ex Ægyptiorum Arabumque testimonio. Quod verissimum existimo, quando *Dioscorides*, *Theophrastus*, *Plinius*, *Solinus*, *Serapio*, *Sethus*, atque alii scriptum reliquerint, solum Ægypto ac Judææ fuisse Balsamum concessum. Quibus scriptoribus plena fides fortasse haud omnino, me judice, erit adhibenda, cum permulti alii ex antiquis Arabiam olim quoque Balsami feracem fuisse testatum reliquerint. *Diodorus* enim *Siculus* in 2. libro suarum Histor. Balsamum in quadam valle Arabiæ nasci, & non alibi, memoriæ prodidit; & *Strabo* in 16. lib. Geograph. ait: His proxima est felicissima Sabæorum terra, quæ maxima natio est, apud hos Thus, & Myrrha, & Cinamomum nascitur, in ora etiam Balsamum, & alia quædam herbula valde odorata. Et *Pausanias* lib. 9. De viperis vero iis, quæ in Arabia inter Balsami arbores versantur diversum quidem accepi. Sed cur nos magis *Dioscoridi*, *Theophrasto*, atque aliis de Balsamo, quam Ægyptiis, & Arabibus prope Balsameta natis credere debebimus? præcipue quia incertus sum illos unquam viventem Balsamum offendisse, ac inspexisse; & hi in Balsami locis nati (quando omnium cum priscorum, tam hujus ætatis scriptis firmissime constet, Ægyptum Balsami plantas aluisse) quam facile potuerunt has plantas vidisse; ac vere agnovisse, a quibus cum constet Ægyptum has ex Arabia habuisse, cur amplius dubitabimus Arabiam esse patrium Balsami solum? quæ res apud Ægyptios, & Arabes demonstratione nulla opus habet, cum hi omnes certo sciant non modo superiori, sed præsenti quoque ætate Balsami innumeras plantas in Arabia adductas vivere, atque omnes, quas hactenus Ægyptus habuit, exinde exportatas, & sæpe sepius eo modo renovatas fuisse. Apud me itaque amplius dubium non erit, *Dioscoridem*, atque alios Balsamum soli Ægypto, ac Judææ concessum olim fuisse asserentes, plurimum deceptos, idque ex aliorum relatione magis, quam ex vera scientia literis prodidisse. Sed ulterius & certius probatum est in Dialogo de Balsamo cap. 2. Præterea verum quoque hoc esse ex me audies, non in Ægyptum ex Judæa, ut aliqui somniarunt, ipsum venisse, sed ex Felici Arabia semper fuisse delatum; Ægyptiumque solum veluti neque Judaicum, nunquam proprium ac nativum ei fuisse, in his locis Balsamum perpetuo peregrinam plantam extitisse haud leve inditium est, eam ubique viridaria tantum aluisse, in ipsisque tantum vixisse, ut *Theophrastus*, *Plinius*, *Strabo*, ac *Solinus* meminerunt &c. Quid? nonne omnes observant plantas peregrinas in viridariis tantum ali, ac custodiri, quædam vero ex patriis tametsi etiam in viridariis aliquando serventur, nihilominus multa alia loca inculta, sylvestriaque iisdem sponte natis non carere observantur? At peregrinæ in viridariis tantum magno studio, ac diligentia aluntur ac conservantur; quod in incultis sylvestribusque locis sponte nasci, neutiquam conspici solent. Hic vero Balsami plantam perpetuo advenam vel peregrinam fuisse, & perpetuo ex Felicis Arabiæ locis aduectam, plures una nobiscum Cayrum nunc habitantes certa fide confirmare poterunt, qui omnes, plantas Balsami, quas hactenus hoc habuit viridarium, exinde comportatas fuisse variis temporibus observarunt: multoque labore, ac custodum diligentia vixisse, facileque ex levissima etiam causa aruisse, quibus arefactis sursum ab illis locis extractas, hic insertas renovatasque; & hoc modo alternatis vicibus Balsamum in hoc viridario hactenus conservatum fuisse. Nemo plantas tanto labore ac diligentia in viridariis adservatas, patrias dicet, quando patriæ ubique sponte nascantur, crescant, ac nullo labore in propriis locis vivant. Ex quibus nos plane certi esse debemus, Balsamum nunquam Ægyptiis ac Syris patrium fuisse, cum in viridariis ibi multa diligentia ac cura semper fuerit custoditum; quod tamen de Arabia Felici, cum Balsamum ibi perpetuo vivat, minime videtur dicendum; nullibi etenim nunc, quod sciam, hujusmodi planta, nisi Felici tantum Arabiæ concessa, reperitur. Quam regionem *Diodori Siculi*, *Strabonis*, *Pausaniæque* testimonio, ut nuper dictum est, constat Balsami olim feracem fuisse, quæ eodem modo etiam nunc innumeras ejus plantas sponte natas alit. Quam Balsami fertilitatem omnes Ægyptii, atque aliarum nationum homines, annis singulis Meccham Felicis Arabiæ urbem adeuntes, veram plane esse confirmant; copiamque ibi Opobalsami insignem annis singulis colligi, fructuumque non minus & virgarum (cum Balsami frutices sæpe quotannis putent) quæ ad varias Orbis partes vendenda ab his demandatur. *Abdachim*. At isthæc vera esse concedentes, dicent, quam pro Balsamo tu, atque nostri Felicem Arabiam nunc alere inquiunt, non esse Balsamum, sed aliam plantam. *Alpin*. Notæ hujus plantæ ab antiquis scriptoribus descriptæ, ac memoriæ traditæ, istud recte docere poterunt. Nam omnes convenisse videntur (ut ex te spero me magis distincte cogniturum) Balsami plantam fruticem esse, non admodum magnum, foliis rutæ proximis, perpetuo virentibus, atque ex stipitis cortice scarificato liquorem in primis album oleo similem, eximio acutoque odore præditum, manare. *Abdach*. Millies tecum, *Abdella*, fruticem hunc ex *Alpino* descriptum me inspexisse in hoc viridario scio. Verum qui hujusce plantæ notas quærit, quibusnam hominibus magis credere debebit, Italisne an nobis Ægyptiis, qui una cum Balsamo in hac civitate hactenus viximus, eamque arborem sæpius in hoc viridario inspeximus? Nemo certe ita fatuus erit, qui hac de re vobis quam nobis libentius credere, ac fidere maluerit. Hanc vero plantam pro vera arbore, quæ ab antiquis Balsamus appellata est, & in posterum memoriæ prodita, nostri omnes Arabes hucusque constantissime habuerunt; aliamque pro Balsamo ab aliis monstratam nemo nostrum uspiam offendit, vel vidit, vel aliquem vidisse unquam audivit. His adde nomen hujusce plantæ, quod est Balessan, a nostris ei fuisse impositum, a quo & Græci b litera carentes, in u mutata, *βάλσαμον* dixere, atque ab ipsis Latini Balsamum. Cur igitur Italis magis quam nostratibus de hac planta credendum erit quando a nostris & Itali & Græci vel nomen ipsius plantæ acceptum didicerint? Quapropter Balsami cognitionem a *Dioscoride*, a *Theophrasto*,

atque

atque ab aliis antiquis Scriptoribus minime petendam judico, sed ab Ægyptiis & Arabibus, qui loca, in quibus Balsami plantæ omnium consensu olim vixerunt, habitarunt. Si Ægyptii, Arabes, Syri, atque alii omnes Arabica lingua utentes Medici citra ullam difficultatem talem fruticem nunc Felicis Arabiæ locis cultis, atque incultis, domesticis, atque sylvestribus nascentem, tanquam verum Balsamum recipiunt, eodemque tum succo, tum fructibus, tum virgis, pro vero Opobalsamo, Carpobalsamo, & Xylobalsamo, nemine ipsorum hæsitante, ad componenda medicamenta utuntur, cur Itali etiam atque aliarum nationum medici ab illis, qui magis quam nostri sunt in ea cognitione, eoque usu exercitati ac docti, idem facere recusant? Certe indignum facinus est, vos hanc veritatem non fateri, sed potius, quo minus a multis ea dignoscatur, operam dare.

[18] Differens modis &c. *Plinius* l. c. Arbori tria genera. Tenui & capillacea coma, quod vocant eutheriston. Alterum scabro adspectu, incurvum, fruticosum, odoratius; hoc trachus appellant; Tertium Eumeces, quia est ceteris procerius, levi cortice. Huic secunda bonitas, novissima eutheristo. *Plinius* ex hoc loco *Dioscoridis* tres varias Balsami plantas commentus est; cum Græcus scriptor in una eademque arcore, ut balsamum sit præstantissimum, hæc tria contineri debere asserat, ut sit planta aspera, vel scabra, procera, & gracilis. Noster quoque autor, autoritate *Plinii*, credo, deceptus, varia Balsami genera & plantas numeravit.

[19] ὀπὸς &c. species omnes succus designat, sed κατ' ἐξοχὴν Cyreniaci Laserpitii seu Silphii succum; uti testatur *Galenus* in Glossis; Ὀπὸς τοῦ σιλφίου κατ' ἐξοχὴν; & lib. septimo Simplic. Ὀπὸς ὁ μὲν Κυρηναῖος ἁπάντων ἐστὶ θερμότατος -- εἰσὶ δὲ πάμπολλοι μὲν ὀποί· ῥίζης γὰρ ἧς τινὸς οὖν, ἢ καυλοῦ τμηθέντος, τὸ ῥέον ἐκ τῆς τομῆς, παχὺ καὶ γλισχρὸν, ὀπός ἐστι. Εἰδικώτερον δὲ οἷον κατ' ὑπεροχήν τινα τὸν Κυρηναῖον ὀνομάζουσιν, καὶ τὸν Μηδικὸν, καὶ τὸν Συριακόν. Opos, sive succus Cyreniacus omnium est calidissimus -- porro complures habentur succi; quavis namque radice incisa, aut caule, quod ex vulnere crassum, & lentum effluit, succus est. Ceterum specialius, & velut per excellentiam quandam Cyreniacum ita nuncupant, & Medicum, & Syriacum. *Hippocrates* tamen in lib. de morbis ὀποῦ nomine intelligit quendam succum, qui lac coagulat, quod Silphio, seu succo Cyreniaco convenire non potest. Εἰ δὲ (inquit) δὲ καὶ τοῦτο τὸ πάθος γάλακτι ἐπὴν ὀπὸν ἔμβαλε. Ψύξις γινομένη ἐπ' αὐτῷ τῷ γάλακτι, συνεπάχυνε τὸ γάλα καὶ ὁμοῦ ἐποίησε, περὶ δὲ τὸ παχυνθὲν ὀῤῥός ἐστιν. Siquis succum in lac immittat, frigiditas in ipso oborta lac inspissat, & conglobat, ac circa inspissatum serum est. *Hesychius* dicit esse ὀπὸν herbam quandam, quæ lac coagulet. Ὀπὸς πιτία. βοτάνη τις δι' οὗ πήγνυται τὸ γάλα καὶ τὸ τῶν δένδρων δάκρυον, καὶ τὸ γαλακτῶδες τῆς συκῆς ἀνιέμενον. Opos (πυτιὰν scribendum est) coagulum, herba quædam, quæ coagulat lac, omniumque arborum lachryma, & lacteum quod e ficu manat.

[20] Æstivis &c. *Theophrastus* l. c. ὑπὸ τὸ ἄστρον ὅταν μάλιστα πνίγη ᾖσι. Sub sydere, cum æstus maxime augit.

[21] Unguibus ferreis &c. *Theophrastus* ibid. τὸ δὲ δάκρυον ἀπὸ ἐντομῆς συλλέγειν. ἐντέμνειν δὲ ὄνυξι σιδηροῖς. Colligi lachrymam ex incisura; facta incisura unguibus ferreis. *Plinius* l. c. Inciditur vitro, lapide, osseisve cultellis. Ferro lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari supervacua patiens. Incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet; cum quo consentit *Josephus*; ἔνθα τὸ τῆς Ἰουδαίας πιότατον, φοινικῶνα παμπύλον καὶ βάλσαμον τρέφει. τοῦτο λίθοις ὀξέσι ἐπιτεμνόμενοι τὰ πρέμνα συλλέγουσι κατὰ τὰς τομὰς ἐκ δαρύων. Idem testatur *Hegesippus* lib. I. excid. Hierosolymitani; pariterque *Solinus* cap. 38. scribit lignum ferro violatum statim mori, ideoque aut vitro, aut cultellis osseis, sed in solo cortice vulneratur. *Alpinus* cum *Dioscoride*, & *Theophrasto* consentit. Opobalsamum (inquit) mensibus Junio, Julio, Augusto, partim sponte, & partim stipite ferreo scarificato destillat.

[22] Sed tam exiguo &c. *Theophrastus* ibid. τὴν δὲ συλλογὴν ὅλον τὸ θέρος ποιεῖσθαι. οὐκ εἶναι δὲ πολὺ ῥέον ἀλλ' ἐν ἡμέρᾳ τὸν ἄνδρα συλλέγειν ὅσον κόγχην. Collectionem vero æstate fieri tota, sed quod manat multum non esse; vix enim toto die concham hominem posse implere. *Plinius* ibid. Alexandro Magno res ibi gerente toto die æstivo concham impleri justum erat.

[23] Quam seni &c. *Plinius* ibid. Omni vero fœcunditate e majore horto congios senos, minore singulos. *Theophrastus* ibid. γίνεσθαι δὲ ἐκ μὲν τοῦ μείζονος παραδείσου ἀγγεῖα δώδεκα ὅσον ἡμιχόα. ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου δύο μόνον. Impleri ex majori horto semichæa duodecim ajunt; ex altero vero duo tantum. *Alpinus* de Plantis Ægypti cap. 14. Mittit etiam Regi Opobalsami tres quatuorve libras, & præfecto Cayri libram, atque Hamirag peregrinorum semilibram. Sunt etiam alii duo duces, sive Hamirag, cum multis peregrinis, alter e Damasco, & alter ex Arabiæ Felicis locis, Meccham & Mediam visitatum venientes, quibus omnibus donat parum Opobalsami. Non tam exiguam fuisse Balsami collectionem in Hiericho arguit locus *Ezech.* XXVII. 17. ubi dicitur יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ורבש ושמן וצרי נתנו שערבך. *Juda & terra Israel, ipsi institutores tui in frumento primo, balsamum, & mel, & oleum, & resinam proposuerunt in nundinis tuis*. Ubi *Radak* ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלסמו׳ והיה נמצא ביריחו בו לכך נקראת יריחו מעניין ריח שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשי אותו שהוא שמן אפרסמון. Et *Joseph Gorionides* פנג interpretatur oleum Balsaminum, quod appellatur Balsamum; inveniebatur in Jericho, ideoque vocabatur Jericho, nempe a bono odore, quo erat præditum; & ecce dicitur in textu, וצרי, illud interpretantur oleum Balsaminum. *Raschi* ibid. ופנג ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מצוייך ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו בלס״מא בלע״ז. Et פנג; Vidi in libro *Josephi* Sacerdotis lignum Balsaminum esse פנג sc. Balsamum, quod invenitur in Jericho, & propter prestantiam odoris vocatur Jericho, barbare Balsamum.

[24] Congius &c. Qui de mensuris scribunt, asserunt, Concham cochlearia tria facere; nonaginta sex cochlearia sextarium, i. e. congium implebant, ut scribit *Africanus*; καὶ ὁ ξέστης ἄρα εἰς κοχλιάρια ἀναλύεται. Sextarius itaque triginta duas conchas continet. Congius mensura liquidorum sex sextarios capiebat: κοτύλη Cotyla vero, latine Hemina erat duodecima pars congii, sextarii dimidium continebat. Hinc hallucinatur noster autor.

[25] Argento duplo &c. *Plinius* ibid. Cum duplo rependebatur argento. *Theophrastus* ibid. πωλεῖσθαι δὲ τὸ μὲν ἄκρατον δὶς πρὸς ἀργύριον· τὸ δ' ἄλλο κατὰ λόγον τῆς μίξεως. Vendi sincerum argento ad drachman, reliquum pro modo adulterationis.

[26] Succi probatio &c. *Plinius* ibid. Lachrymæ probatio ut sit pinguis, tenuis, ac modice rufa, & in fricando odorata. Secundus candido colos; pejor viridis, crassusque; quippe ut oleum senescit. Ex omni incisura maxime probatur, quod ante semen fluxit --- Esse enim debet lenis, non subacidus, odore tantum austerus. *Strabo* l. c. οἱ δὲ φλοιὸν ἐπισχίσαντες ὑπολαμβάνουσιν ἀγγείοις τὸν ὀπὸν, γλίσχρῳ γάλακτι παραπλήσιον, ἀναληφθεὶς δὲ εἰς κογχάρια λαμβάνει πῆξιν. Hujus corticem scindentes, succum in vasis suscipiunt, tenaci lacti persimilem, susceptus autem in conchis coagulatur, *Simeon Sethi*. καὶ ἀναδίδοται ἐξ αὐτῶν, ὀπὸς ὅμοιος, ὡς ἐστι ἰδεῖν πᾶν ἔλαιον, διὸ καὶ βαλσαμέλαιον ὀνομάζεται, καὶ συναγόμενον ἐκ τούτου ἀποτίθεν ἐν ἀγγείοις, καὶ ἦν τὸ μὲν ἐπιπολάζον, λευκὸν καὶ λεπτομερὲς, καὶ διὰ τοῦτο πολυτιμότερον· τὸ δὲ μέσον ὑπόκιῤῥον, καὶ κατὰ πάντα τοῦ ἐπιπολάζοντος ἐνδεέστερον· τῇ δὲ τρυγὶ ἐχρῶντο τινὲς πρὸς σμῆγμα χειρῶν, καὶ πρὸς ἄλλας θεραπείας διά ἀπορίαν τῶν λοιπῶν. Succusque inde manat, omni oleo visu similis, quod

quod ideo Balsamelæon, i. e. Balsami oleum nominatur, succus hic vasculis excipitur, ejus quod supernatat album & tenue, est salubre, & ideo pretiosius, quod vero medio loco est, subrubrum est, & deterius. Fex autem tertio loco remanet subfusca, hac ad mundandas manus, aliasque nonnullas curationes utuntur, cum reliquis careant. *Alpinus* in Dialogo de Balsamo cap. 5. *Abdella*. His notis quisque probe, ac exactissime verum hunc succum a non vero, & legitimum ab adulterato dignoscet, neque ab aliquo ita facile decipi poterit; etenim succus is, qui nondum ad senium inclinare cœperit, colore albo conspicitur (quod rarissime & non nisi dum ipsum e stipite stillat, vel recentissime eductum videre contigit) vel viridis est, oleosus, subturbidus, oleoque substantia, & colore valde similis, vel aureus, fulgentissimus, tenuissimus, atque clarissimus. Qui sane omnes has notas habebit, vehementis erit odoris, & quo magis etiam recens est, acutioris, terebinthum cum alio suaviori odore redolentis, gratissimusque olfactui erit. Gustu etiam subamarus, adstringens, & modice mordens percipietur &c.

27 Varie vitiatur &c. *Theophrastus* ibid. ἀλλ' οὐ φοιτᾷν ἐνταῦθα ἄκρατον. ἀλλὰ τὸ συνηγμένον κεκραμμένον. πολλὴν γὰρ δέχεσθαι κρᾶσιν. καὶ τὸ ἐν τῇ Ἑλλάδι πολλάκις εἶναι κεκραμμένον. Verum sincerum ad nos nullum advehi, sed quod mistum colligitur; pluribus enim mistionibus vitiari, quodque in Græcia venditur, sæpe adulterari. *Plinius* ibid. Vitiatur & oleo rosæ cyperi, lentisci, balani, terebinthi, myrti, resina, galbano, cera cypria, prout quæque res fuit. *Alpinus* ibid. *Alpin.* Possitne quis aliquod factitium oleum ita simile Opobalsamo parare, ut eo multos decipiat? *Abdel*. Sine dubio; cum *Galenus* suo tempore etiam ipsum usque adeo adulterari dixerit, ut vix adulteratum cognosceretur. Veruntamen quod adulteratur, necesse est, ut aliquo liquore, vel oleo, vel unguento vitietur. *Dioscorides* dixit; Opobalsamum vitiari posse; admisto terebinthi, cypri, lentisci, balanique unguento, & susino, metopio, melle, Cypriaque cera liquida. *Serapio* his addit oleum rosaceum, myrtinum, & de alcanna, quod Cyprum appellant. *Plinius* ex seminibus veri Balsami, quæ vocant Carpobalsamum, extrahi simile oleum asserit, qua via multi ex ipsis oleum exprimunt, vero Opobalsamo admodum simile, quod tamen ab eo discernitur amariore sapore, odoreque Opobalsami longe obscuriore. Prodit etiam istum adulterari posse oleo rosaceo, cyperino, lentiscino, balanino, terebinthino, myrtino, resina, galbano, & cera Cypria, quæ sane eadem existunt, quorum nuperrime *Dioscoridem* sub nomine unguentorum meminisse, dictum est. Sed forsitan melius ipse dixisset, oleis, quam unguentis adulterari posse, quod ille succus tenuis perinde ac oleum sit, minimeque crassus, nisi serio fuerit confectus. His igitur Opobalsamum vitiari potest, cujus maleficium facile deprehenditur, oleoque adulteratum trifariam detegitur, atque imprimis quod digitis contrectatum, nullo lentore vel viscositate adhæreat, quando verus Balsami succus lentore ac viscositate quapiam non carere a nobis alias dictum sit, a multisque ex antiquis scriptoribus confirmatum; oleum siquidem resinarum omnium tenacitate abigi omnibus manifestum est. In aqua præterea instillatum supra ejus superficiem orbiculorum formis expandi nemo nostrum ignorat; Quod sincerum Opobalsamum non facere posterius docebitur. Demum in panno oleo infecto macula relinquitur, quæ & difficile aufertur, & quotidie etiam magis majorem in circulum expanditur, quod non fit in sincero Opobalsamo. His igitur notis Opobalsamum oleo vitiatum cuique patere poterit. His etiam comperietur vitium, si unguenta iisdem oleis composita misceantur, sed hoc amplius iis aderit, quod in Opobalsamo parvi temporis spatio in fundo vasis unguenta sidere necesse est. Cera vero mistum comprehendetur turbido colore, nunquam clarescente. Melle etiam infectum dulcis sapor detegit, atque ad ipsum, ut *Plinius* quoque testatur, muscas alliciet. Resina adulteratum in carbones instillatum, nigriorem flammam edit; substantiaque crassiore quam in sincero sit, spectatur. Sincerum vero his notis innotescet, namque præter ea signa, quæ illum juxta varias ætates præseferre diximus, hæc etiam addidimus, scilicet præterquam quod sit validi odoris, in aqua etiam stillatam, tametsi parva sit gutta, supra totam aquæ superficiem expandi, eamque liquatum totam supernatare, ac obtegere, atque in ipsa etiam cito coagulari, lactisque colorem adipisci, ac non minus ex ipsa coagulatum totum stylo quopiam excipi, ac auferri, quodque fusum in laneam vestem, eam, ut oleum non inficit, quanquam ei adhæreat; lacque coagulat, etsi non ita ut coagulum facit, quia lac non perfecte coagulat, quinimo cum ipso coagulatur.

28 Maleficium facile &c. *Plinius* ibid. Nequissime autem gummi, quoniam ipsum quoque inhærescit manu inversa, & in aqua sidit, quæ probatio ejus gemina est. Debet syncerum & intærescere, sed hoc & gummi, addita fragili crusta evenit. Et gustu deprehenditur. Carbone vero quod cera resinaque adulteratum est, nigriori flamma. Nam melle mutatum statim contrahit muscas. Præterea synceri densatur in tepida aqua gutta sidens ad ima vasis. Adulterata olei modo innatat; & si metopio vitiatum est, circulo candido cingitur. Summa probatio est ut lac coagulet, & in veste maculas non faciat, nec manifestior alibi fraus. Quippe millibus denariorum sextarii empti, vendente fisco 300. denariis veneunt. In tantum expedit augere liquorem. *Alpinus* Ibid. *Alpin*. Multo plura quam tu de sinceri Opobalsami ac vitiati notis complexus es, apud multos leguntur. *Dioscorides* siquidem hæc utique nobis prodiderat. Succi probatio est, ut sit recens, validi odoris, sincerus, non ad acorem vergens, dilui facilis, levis, adstringens, ac modice mordens gustu. Et ubi ea, a quibus Opobalsamum potest adulterari meminerat, hæc subjunxit. Namque merus in laneam vestem fusus, neque maculam facit, neque si eluatur, notam relinquit. Vitiatus autem inhæret, & lac instillatus coagulat, quod adulteratus non officit. Quin etiam sincerus in aqua aut lacte celerrime liquatur, coloreque lactescit, vitiatus vero olei modo innatat, se convoluens, aut in stellæ modum diffundens, sincerus senescens crassescit, deteriorque redditur. Hallucinantur, qui aqua concretum pessum ire, & ad ima sidere arbitrantur, postea dissipatum supernatare. Et *Plinius* ait; sincerum inhærescere, & in tepida aqua ejus guttam coagulari, & ad ima sidere, lac coagulare, & in veste maculam non facere. Et *Avicennas*: lac coagulare, aquæque ipsum misceri, & in ipsa densari, densatumque conservari, atque a gossypio receptum ablui posse. *Serapio* eadem a *Dioscoride* jam recitata, de ipso nobis prodidit; *Simeon* vero *Sethus* hæc & scripsit. At vero nonnulli hac ratione probant, quod ferrum eo inunctum, ignique admotum incandescat, id quod & oleo caphuræ, aliisque dictis oleis accidit. Alii quod in aquam datum minime supernatet, sed statim fundum petat: vere hoc quidem, sed enim quando hæc duo concurrunt, videlicet ferrum candeat, & in aqua facile subsistat, de eo statim arripe; est enim legitimum, & non factitium. Scire autem præterea oportet, quod dum recens est, & in proprio vigore, super aqua enatat actum ita probatur. Linteo in eo irrigato, ac postea sublato a linteo totum recedit, non colorem, sed odoris duntaxat suavitatem illi relinquens. Hæc omnia ac inter se admodum diversa cum apud hos gravissimos Plantarum scriptores legerim, atque Opobalsamum, quod tu vere sincerum affirmas, apud me sit, non omnia, quæ ab his scriptoribus de eo perdocta repræsentet, quinimo aliqua sint, quibus ipsum plane non respondere videatur; quanquam enim ipsum recens sit, minimeque ad ul-

lum acorem vergens, validique odoris, oleosi coloris, turbidum, in primis ejus annis observatum, mox clarum, aureum, subamarum, adstringens, & modice gustu tenax, leve, dilui facile, lacque coagulet, & linteum non inficiat, atque ut ait *Avicennas*, aquæ etiam stillatum misceatur, in ipsaque coaguletur, supraque aquam coagulatum enatet, atque eo etiam ferrum, ut *Serbus* ipsum hac experientia cognoscendum voluit, inductum probe in ignem positum candeat; tamen quod apud omnes prædictos antiquos scriptores affirmatur, quippe ipsum laneæ vesti instillatum aqua ablutum, omnino ab ea abigi posse, nihilque ei adhærere, nunquam potui observare. Nullum enim reperitur Opobalsamum, quod instillatum in pannum, ei aliquatenus non adhæreat; ex quo ego etiam puto, nullum verum Opobalsamum eam experientiam facere posse, quando ipsum, ut in omnibus aliis resinis observatur (cum succus resinosus sit, inter resinasque possit sine errore recenseri) viscositatis ac lentoris non sit expers. Ex quibus valde de hujus succi signo ab antiquis fere omnibus animadverso dubius, ac anceps sum; cupioque tuam hac in re sententiam audire, ut in ea tandem acquiescam. *Abdel*. Dignus es cum isto tuo scrupulo non parva reprehensione, qui uno signo magis, quam pluribus, quibus tuum Opobalsamum omnibus probe respondere scis, fidere volueris, quod neque verum signum hujus succi dicendum esse puto, siquidem quo pacto hic succus lentoris ac viscositatis non expers (cum ipse nihil quidem aliud quam resina quæpiam sit) lineo vel laneo panno vel gossipio instillatum aliquantulum non adhærebit? Etenim non modo succus iste tenax est, sed ramuli quoque virides si digitis contrectentur, eis proculdubio adhærent, quod non nos modo, sed etiam aliquos antiquorum novisse certum est; nonne *Strabo* dixit? ejus corticem scindentes succum in vasis suscipiunt tenaci lacti persimilem. Quid? Nonne *Plinius* notas sinceri Opobalsami docens dixit? succum Balsami sincerum debere inhærescere. Anne amplius remorer desiderium tuum? paucis de nota hac a *Dioscoride* proposita dicam, quid sentiam. Puto enim sincerum Opobalsamum non aliam ob causam, *Dioscoridem*, atque una cum eo alios dixisse, vestibus vel panno non adhærere, nisi ut nos docerent mistum aliquo oleo, vel quopiam unguento hinc deprehendi, quoniam, ut ego nuper etiam vos docui (quod a plerisque oleo eo tempore vitiaretur) oleo vitiatum in pannum instillatum, laneumque præsertim, quod facilius sit ad emaculandum, instar olei inficit, eique perpetuo non modo adhæret, sed quotidie magis in eo recepta macula augetur, ac dilatatur; at sincerum, quanquam paululum panno etiam instillatum inhæreat, tamen ipsum ut oleum non inficit, neque maculam relinquit, quinimo secus atque oleum panno adhærescens quotidie decrescit, usquequo tandem omnino aliquo tempore sponte dissolvatur, atque evanescat. Quamobrem sincerum Opobalsamum panno quidem, at non olei modo adhæret, neque aliquam maculam relinquit; quod sæpe vobis meum Opobalsamum in meam vestem instillatum ostendit. Verum non debet hoc experiri in pannis iis, quos vos in Italia paratis, nostris longe crassioribus, in quibus fortasse cum olim vestri hi crassi panni lana parati ex Italia huc non asportarentur, neque nostri his, ut nunc faciunt, uterentur; *Dioscorides* in his periculum faciendum non sentit, sed in nostris iis longe gracilioribus. Clarius vero hoc signum *Plinius* docuisse visus est, cum dixit; & in veste maculas non faciat; non autem ut in *Dioscoride* habetur, vesti non adhæreat. Verius fortasse *Serbus* Opobalsami cognitionem ex hoc signo habendam tradidit, quod his verbis apud ipsum legitur: Linteo in eo irrigato, ac postea sublato a linteo totum recedit, non colorem, sed odoris duntaxat suavitatem relinquens; quod plane in nostro sic ad unguem observare licebit. Ceterum ex his, quæ ita diverse de notis verum Opobalsamum a falso distinguentibus, apud diversos antiquos scriptores leguntur; dubitandum non inmerito a nobis existimo, hosce autores nunquam fortasse, neque viventem plantam uspiam offendisse, atque multo minus sincerum ejus succum inspexisse, cunctaque potius aliorum relatione, quam vera observatione de eo ab his prodita esse. Qua de causa non ab antiquis scriptoribus, inter se de Balsami historia discordantibus veritas hæc petenda esset, sed ab his populis præsertimque medicis, qui loca, in quibus Balsamum omnium scriptorum consensu vixit, perpetuo habitarunt, & sæpissime observarunt.

[29] Xylobalsamum &c. *Theophrastus* loc. citato. εὔοσμα δὲ σφόδρα καὶ τὰ ῥαβδία. καθαίρειν γὰρ καὶ τῶδε ἕνεκα, καὶ τῆ διαφόρου πωλεῖσθαι τιμῆς καὶ τὴν ἐργασίαν τὴν περὶ τὰ δένδρα σχεδὸν πάντων αἰτίαν εἶναι, καὶ τῆς βροχῆς. βρέχεσθαι δὲ συνεχῶς. συναιτίαν δὲ δοκεῖν εἶναι τῶ μὴ μεγάλα γίνεσθαι τὰ δένδρα, καὶ τὴν τῶν ῥαβδίων τομήν. διὰ γὰρ τὸ πολλάκις ἀποκείρεσθαι, ῥάβδους ἀφιέναι. καὶ ὐκ εἰς ἓν ἐκτείνειν τὴν ὁρμήν. Quin & virgas ejusdem arboris odorem suavissimum præstare affirmant; & quidem eas quoque amputari quotannis; partim ut reliqua valentiora serventur, partim ut emolumenti plus comparetur; nam & eas magno quoque posse pretio vendi. Et hæc quidem causa, cur studiose colatur hæc arbor, ac rigetur; sæpe enim horti rigandi; virgarum autem amputationem causam quandam esse ajunt, cur arbores magnæ non fiant; etenim quia frequenter tondantur, virgas tantum producunt, nec in unum caudicem vires intendunt. *Strabo* l. cit. μεγάλη ὖν ἀπ' αὐτῶν ἡ πρόσοδος καὶ τῷ ξυλοβαλσάμῳ ὡς ἀρόμασι χρώνται. Maximus quidem ex eis (palmis & Balsamo) proventus est, quia etiam Xylobalsamo pro aromata utuntur. *Diodorus Siculus* loc. cit. Γίνεται δὲ περὶ τὺς τόπυς τύτυς ἐν αὐλῶνί τινι καὶ τὸ καλύμενον βάλσαμον, ἐξ ὗ πρόσοδον λαμπρὰν λαμβάνυσι, ὐδαμῦ μὲν τῆς ἄλλης οἰκυμένης ἑυρισκομένυ τῦ φυτῦ τύτυ, τῆς δ' ἐξ αὐτῦ χρείας εἰς φάρμακα τοῖς ἰατροῖς καθ' ὑπερβολὴν εὐθετύσης. Ibi in convalle quadam Balsamum, quod vocant, gignitur, unde luculentum ipsis vectigal accedit; propterea quod nusquam alibi in orbe terrarum hæc stirps inveniatur; quæ præclarum quoque ad pharmaca medicis usum præstat. *Plinius* l. c. Et sarmenta quoque in merce sunt; DCCC. amputatio ipsa surculusque venit intra quintum demum annum. Xylobalsamum vocatur, & coquitur in unguentis. Pro succo ipsum substituere officinæ; Corticis etiam ad medicamenta pretium est. *Alpinus* de Plantis Ægypti cap. 14. Ejus lignum gummosum, leveque apparet, colore exterius subrubro, cujus ramuli eodem colore conspicui sunt, longi, recti, graciles, paucis foliis inordinatim referti, foliaque simul terna, aut quina, aut septena alæ adnata aliquo pacto lentisci foliorum æmula. Sunt ramuli odorati, gummosi, digitisque contrectati eis tenaciter adhærentes. Idem in Dialogo *de Balsamo* cap. 6. De Xylobalsamo vero non puto a nobis multa esse dicenda, quando non ita omnibus, ut Corpobalsamum ignotum videatur, esse illas virgas communiter ab omnibus Pharmacopæis pro Carpobalsamo receptas, & iis tamen non utantur, argumentum erit certissimum, ipsas redolere odorem Opobalsami, & Carpobalsami, eundemque gustui saporem etiam præseferre. Optimæ autem existunt sarmentosæ, tenues, fulvæ, & recenter excisæ, odorem Opobalsami manifestissimum spirantes. Quem odorem eximium spirare a *Theophrasto*, ac *Serapione* proditum est. His vero recentibus Pharmacopæi uti debent, cum parvo etiam tempore omni odore, ac sapore destituantur; tanta est enim illius humidæ substantiæ, in qua odor saporque fundantur, tenuitas, ut cito exsolvatur, simulque cum ea sapor, atque odor evanescat. *Alpin*. Fascem recentissimum Virgarum Dominicus a Rege, noster Pharmacopola ab amico suo Turca, apud oppidum Sues, illuc Meccha advectum habuit, qui multum Opobalsami odorem spirabat, qui tamen paucis mensibus fere omnino ex-

no exsolutus est. Multas virgas recentes habui, quæ apud me adhuc asservantur; quas comparatas cum iis, quæ apud Venetos Pharmacopolas sunt, easdem utique esse sine dubio cognoscitur, quæ si recentes conservarentur, veritas hæc omnibus esset manifestissima, ita validus ac manifestus in iis odor Opobalsami perciperetur, ex quo omne dubium ex ipsorum animis sponte excidisset.

3° Semen &c. *Plinius* l. c. Semen ejus est vino proximum gustu, colore russum, nec sine pingui, pejus in grano, quod levius atque viridius. *Serapio* cap. 140. Et granum ejus, quod nominatur Carpobalsamum, est granum rotundum, ad longitudinem aliquantulum tendens, ad acuitatem in duobus capitibus, medio vero grossius, cujus color tendit ad rubicunditatem, & est plenum, grave, mordens linguam mordicatione aliqua, non multa, & quando frangitur, interius habet humiditatem similem melli, & est odor ejus bonus. *Theophrastus*. καρπὸν δὲ παρόμοιον τῇ τερμίνθῳ καὶ μεγέθει, καὶ σχήματι καὶ χρώματι. Fructus similis terebintho magnitudine, figura, & colore. *Aetius* quoque in compositione malabatrini unguenti scribit Balsami fructum esse similem terebintho. *Alpinus* de Plantis Ægypti cap. 14. Flores fert parvos albos Acatiæ floribus proximos, ternos singulis alis appensos, quasi in umbellæ forma, summe odoratos, odor paululo temporis resolvitur, a quibus semina promanant flava folliculis nigris subrubescentibus contenta, valde odorata, intusque humorem flavum melli persimilem habentia, sapore subamaro parumque acri linguam ferientia, Opobalsamumque redolentia, terebinthi fructuum figuræ & magnitudinis æmula, extrema aculeata & medium crassum obtinentia. Et in *Dialogo de Balsamo* cap. 6. Restat modo ut de ejusdem plantæ fructibus, & virgis, quod apud nostros dubii superfit, ab illorum animis evellas. Quando vulgaria semina pro vulgari falso Carpobalsamo a multis recepta, quorum ad nos singulis annis multa copia advehitur, verum esse antiquorum Carpobalsamum me judice etiam affirmandum sit. Animadvertendum tamen est, duplex genus Carpobalsami circumferri, & utrumque pro Balsami seminibus apud nonnullos recipi, quorum unum semen est terebinthi magnitudine, atque fere etiam forma, rotundumque & oblongum, ovo simile, in extremis acutum, flavum, folliculo nigro rubescente undique contectum; hocque verum est antiquorum Carpobalsamum. Alterum vero pseudo-Carpobalsamum huic admodum magnitudine, colore, figuraque est simile; differt tamen a vero, quia ipso est oblongius, ex medietate tantum folliculo contectum est, nam illud extremum, quod suo pediculo appensum est, folliculo caret, minimeque eo totum contegitur, sed tantum ad ejus usque medietatem. De hoc vero, quod falso pro Balsami semine me judice recipitur, non loquimur, quanquam odoratum sit, atque aromaticum; illudque fortasse esset, quod olim *Dioscoridis* tempore ex Petra oppido Arabiæ pro Carpobalsamo adsportabatur, & quo verum Carpobalsamum adulterabatur, si piperis saporem præseferret. De altero vero ab hoc prædictis notis discrepante, quod præsertim a falso differt, quia totum folliculo suo contectum est, quando falsi, ut jam dictum est, tantum medietas folliculo contecta appareat, a nobis sermo habendus est. Audio nunc Venetiis omnes Pharmacopolas consilio excellentissimi Collegii medicorum in componenda Theriaca, atque Mitridato, pro veris Balsami fructibus Juniperi fructus substituere; quod quanta dignum reprehensione sit, ac in quanto illi versentur errore, vobis doctissimis viris nunquam latuit. Et utinam nunc perspectis rationibus iidem non permittant sine his tanto artis cum dedecore (quando hæc omnia non sit difficile apud eos reperiri) Theriacam atque alia medicamenta amplius parari; sed vereor ne magis in antiquis erroribus persistere, quam rei veritatem amplecti velint. *Abdel.* Quid? etiamne fructus Balsami, quorum in Italiam, aliaque loca hinc copia multa advecta, illis non deest, negant veros esse, atque pro eis in componenda Theriaca aliisque medicamentis baccas Juniperi substituunt? Quid de te audio? pudet me tantorum medicorum, qui hos hactenus veros fructus neglexerint, minimeque his utantur. Sed quibus rationibus adducti, negant ista semina merito ex te pro vero antiquorum Carpobalsamo recepta, veros esse fructus Balsami. Annon ipsorum magnitudo, color, & forma ad eos recognoscendos satis illis erunt? *Theophrastus* dicit; illos esse similes terebinthi fructibus magnitudine, figura, ac colore. Et clarius *Serapio* ex *Dioscoridis* mente hunc in modum eos descripsit: & granum quidem ipsius, quod nominatur Carpobalsamum, est granum rotundum, ad longitudinem aliquantulum tendens ad acuitatem in ambobus capitibus, in medio vero grossius. Cujus color tendit ad rubicunditatem, & est plenum, grave, mordens linguam mordicatione aliqua non multa, & quando frangitur interius, habet humiditatem similem melli, & ejus odor est bonus. At *Dioscorides* addidit; hoc semen redolere Opobalsamum. Certe ut verum fateor, fructus Balsami ab Italis tuis medicis atque Pharmacopæis neglecti, tum *Serapionis* descriptioni omnino respondere cognoscuntur, tum etiam notis a *Theophrasto* allatis, quando hi colore, figura, atque magnitudine vere fructibus terebinthi proximis spectentur. *Serapio* vero eos multo diligentius ac exquisitius declaravit, qui ipsos grana esse rotunda statuit, oblonga, extremis acutis, & medio crassiore, ad coloremque subrubrum tendentia, gravia plenaque esse, ac modice gustum mordentia, quæ intus substantiam melli similem habent, ex quibus notis vulgare Carpobalsamum verum omnino esse certissime ostenditur: sed quamobrem isti negent hos veros Balsami esse fructus, scilicet Carpobalsamum antiquorum? *Alpin.* Omnes uno ore prædicant prædicta semina non una at omnibus carere prædictis notis, quibus ea prædita esse *Dioscorides* omnium antiquorum in Plantarum descriptione facile primus, memoriæ olim prodiderat, hisque speciatim verbis: Quare eligatur flavum, plenum, grande, ponderosum, mordens gustum, fervens in ore modice, Opobalsamum olens. Dicunt itaque isthæc semina a vobis pro Carpobalsamo monstrata, non flava, ut *Dioscorides* docuit, sed nigra subrubescentia spectari, vacuaque non plena esse, levia & non gravia, parva & non magna, neque gustum aliquo pacto mordere, neque Opobalsamum olere. Hisque rationibus negant illa semina verum Carpobalsamum antiquorum esse, sed potius ea, quæ olim ex Petra oppido Arabiæ advecta, verum Carpobalsamum adulterari *Dioscorides* animadvertit, quod ipse hisce verbis docuit, dicens: Adulteratur semine hyperico simili, quod a Petra oppido defertur, sed coarguitur magnitudine, inanitate, virium ignavia, sapore piperis. Idemque fere *Plinius* testatum relinquit. Atque hæc sunt adversus Balsami vulgares fructus a quampluribus Italiæ, aliarumque nationum Medicis & Pharmacopæis disputata. *Abdach*. Ex his duobus alterum verum esse arbitror; vel illos scilicet viros, a te recitatas Carpobalsami notas nunquam probe cognovisse, aut nunquam fructus vel semina, quæ præ oculis omnes hi Pharmacopolæ quotidie habent, inspexisse, quod si illi hæc aliquando inspexissent, ac recte observassent, proculdubio fieri non potuisset, ut ex omnibus notis ipsos non agnovissent, veros esse Balsami fructus, quando non solum falsum sit ipsos omnibus notis a *Dioscoride* traditis carere, sed ne unam quidem illis deesse. Nam isthæc semina sunt humiditate melli simili plena, quorum si multa facta intus ii inspexissent, nisi cæci omnino fuissent, fieri nullo modo poterat, ut non id animadvertissent. Cernuntur etiam longe hyperici seminibus majora, sunt gravia cum aliqua mordicatione, atque Opobalsami odoris fragrantia, quorum saporem atque odorem unusquisque gustu ac olfactu minime destituto poterit

terit cognoſcere. Nemo mea quidem ſententia erit, qui prius Opobalſamum olfecerit, ac guſtaverit, mox iſta fracta ſemina olfaciendo & guſtando, in ipſis eundem ſaporem, atque odorem Opobalſami apertiſſime non cognoſcat. *Abdel*. Veriſſima prædicas neque indigna, ut ab illis Medicis audirentur, ac animadverterentur. Nam hæc ſemina vulgaria a nobis pro Carpobalſamo recepta, eadem eſſe quæ in multis Arabiæ Felicis locis ſupra Balſami frutices colliguntur, omnes qui illa loca peragrarunt, vere teſtantur; neque ullis unquam aliis Ægyptii Pharmacopæi pro Balſami fructibus ad componenda medicamenta uſi fuere. Neque aliorum Ægyptiorum memoria conſtat, unquam ex Petra oppido, quod nunc Meccha dicitur, alios quam hos fructus pro Carpobalſamo ad nos delatos fuiſſe. Neque *Galenus* exiſtimat homines in eorum ſeminum cognitione hallucinari, ac decipi poſſe, quando in lib. de Antid. dixerit, Carpobalſamum non poſſe adulterari, idque merito, cum minime fieri poſſe videatur, ut aliquis qui vera Balſami ſemina ſemel tantum viderit, poſſet ab aliis decipi; ſed concedatur poſſe adulterari, tamen cognoſceretur id ſaltem, ut *Dioſcorides* docuerat, inanitate, parvitate, & ſapore piperis. Verum non poſſum non vehementer illos Medicos admirari dicentes, notas a *Dioſcoride* nobis Carpobalſami eo traditas fuiſſe, ut iſta ſemina ab aliis diſtinguerentur, quando ipſe illas notas non ob id tradiderit, ſed potius, ut iis homines perdocti ſeligerent ex ſeminibus Balſami ea, quæ flava exiſtunt, plena, majora, gravia, ſapore, atque odore Opobalſami prædita, quoniam hæc ceteris meliora exiſtunt. Quis ignorat agricolas etiam ipſos aliqua ſemina ementes, ſive triticum ſit, ſive hordeum, deligere plena, magna, ponderoſa, optimi ſaporis, atque odoris, abjicere inania, parva, levia? Quamobrem iſtud? quia hæc inutilia, illa optima exiſtunt. *Alpin.* Dicunt flavum colorem, quo vera ſemina Balſami ſpectari *Dioſcorides* tradidit, in iſtis ſeminibus non conſpici, cum ipſa ſubrubra potius, & nigreſcentia cernuntur. *Abdel*, Recte dicunt, ſed hinc co jicitur, ipſos minime eſſe in horum ſeminum obſervatione exercitatos, ſeduloque nunquam ea inſpexiſſe, quoniam ſi ſæpe multa ſedulo, variiſque modis obſervaſſent, proculdubio duplici colore referta eſſe cognoviſſent, quippe nigro rubeſcente, ſuis folliculis veſtita, hiſque ſpoliata, ac nudata flavo. Ex qua obſervatione nec *Dioſcoridem*, docentem illud ſemen flavum eſſe, nec *Theophraſtum* cum *Serapione* ſubrubrum nigreſcens, talium prodidiſſe patet; quando hi ſemen veſtitum ſuo folliculo, quod nigrum ſubrubeſcens cernitur, & *Dioſcorides* folliculo ſpoliatum, quod flavum eſt, intellexerint.

[31] Adulteratur &c. *Plinius* ibid. Adulteratur Petræo hyperico, quod carguitur magnitudine, inanitate, longitudine, odoris ignavia, ſapore piperis.

[32] Præcipua autoritas &c. *Plinius* ibid. Præcipua autem gratia lachrymæ, ſecunda ſemini, tertia cortici, minima ligno. Ex hoc buxoſum eſt optimum, quod eſt odoratiſſimum; ex ſemine autem maximum, & ponderoſiſſimum, mordens guſtu, ferveníque in ore.

[33] Par bovum &c. *Plinius* a jugo bovum dictum ſcribit lib. VIII. eo quod tantum fere ſpatii uno jugo bovum in die arari poſſit. *Varro* lib. primo cap. 10. Jugerum quod quadratus duos habeat. Actus quadratus, qui & latus pedes centum viginti, & longus totidem; is Modius ac Mina Latine appellatur. Jugeri pars minima dicitur ſcrupulum, i. e. decem pedes, & longitudine quadratum. *Colum.* lib. v. cap. 1. Igitur jugerum, ut diximus, habet quadratorum pedum millia XXVIII. & DCCC. qui pedes efficiunt ſcrupula CCLXXXVIII.

[34] Paraſangam &c. Paraſanga fuit variæ menſuræ. *Herodotus* lib. v. cap. 53. παρασάγγης δύναται τριάκοντα στάδια; alii 60. teſte *Strabone*. *Auctor Etymologici*. Παρασάγγαι, τριάκοντα στάδια παρὰ Πέρσαις, παρ' Αἰγυπτίοις δ' ἑξήκοντα.

35. Tribus diebus &c. *Radak* in *Joſ.* II. 16. שלשת ימים ארז"ל מגיד ששרתה רוח הקדש על רחב שישובו לסוף שלשת ימים שאילו לא שרת' עליה רוח הקדש מאין היא יודע' שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך השכרה אמרה זה כי מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחפירתם וחפוש בכל הדרך יהיו שלשת ימים. *Tribus diebus*. Dixerunt Sapientes noſtri ſ. m. hinc innoteſcit, quod Spiritus ſanctus habitaverit in Rahab, quod eſſent redituri in fine trium dierum; quia ſi non habitaſſet ſuper illa Spiritus ſanctus unde poterat ſcire, quod eſſent reverſuri in fine trium dierum? & literaliter, quia ex modo intelligentiæ dixit, quod ab Jericho uſque ad Jordanem eſſet unus dies, aut paulo amplius; & ſupputaverit, quod in eundo, redeundo, perſequendo, & perveſtigando in toto itinere forent tres dies.

[26] Pinguedinem Jericho &c. *Siphri* 11. 4. והיה כי תלך עמנו וכי מה טובה התובו לו אמרו כשיהו ישראל מחלקי' את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה א"ל כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנ' של יריחו נתנוהו ליונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלי' אותו ארבע מאות שנה וארבעי' שנה לצאת בני ישראל ממצרים צא מהם ארבעים שנה שהלכו במדבר נמצאו אוכלים אותו ארבעים שנה וארבע מאות שנה וכיון ששרת שכינה בחלקו של בנימן באו בני בנימן ליטול חלקם באו ופינו אותו מפניהם שנ' ובני קיני חותן משה. *Cumque nobiſcum veneris*; Et quonam bono benefecit illi? Dixerunt; quando Iſraelitæ diviſerunt terram, reliquerunt pinguedinem Jericho quingentos cubitos quaquaverſum patentem; Dixerunt; In cujus parte ædificabitur domus electa, accipiet pinguedinem Jericho; Et dederunt Jonadab filio Rachab partem in principio; & de ea comederunt quadringentos & quadraginta annos poſt exitum filiorum Iſrael ex Ægypto; de quibus ſi detrahantur quadraginta anni, quibus ambularunt in deſerto, deprehendentur ex ea comediſſe quadringentos, & quadraginta annos; & poſtquam habitavit Divinitas in portione Benjamin, venerunt filii Benjamin ad recipiendum partem ſuam, & illi abjeruunt; dictum eſt enim *Judic.* I. 16. *Filii autem Cinæi cognati Moyſi*. Ibid. 61. 4. וכן אתה מוצא כשחלק יהושע ארץ ארע ישראל לשבטים הניח דושנה של יריחו חמש מאות אמה על ארבע (lege חמש) מאות אמה ונתנה לבני יונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלים אותה ארבע מאות וארבעים שנה שנ' ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה צא מהם אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר נמצאו אוכלים אותן ארבע מאות וארבעים שנה וכששרת שכינה בחלקו של בנימן עמדו לפינו אותו מלפניהם שנ' ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכי עלת על לב שאמר משה ליתרו בוא וניתן לך חלק בארץ ישראל והלא כבר נאמר לכה אתנו והטבנו לך ומה ת"ל כי יי' דיבר טוב על ישראל זו דושנה של יריחו שהיו אוכלים אותה בני בניו של יתרו קודם שיבנה בית הבחירה לשבטים ויאמ' אליו לא אלך אמר לו למחר כשתחלק ארץ ישראל לשבטים אי זה שבט מכם שיתן לי כרם אחד בתוך שלו או תלם אחד בתוך שלו אלא הריני הולך לארצי ואוכל פירות מארצי ואשתה יין מכרמי וכן אתה מוצא בישראל כשהניחו מקום פירות מאכל ומשתה והלכו להם לעדר במדבר הלכו ללמוד תורה מיעבץ מי היה יעבץ זה היה עתניאל בן קנז. Similiter tu deprehendis; quod quando diviſit Joſue terram Iſraelis tribubus, repoſuerit pinguedinem Jericho quadringentos cubitos undequaque patentem, dederitque filiis Jonadab filii Rechab partem in principio; atque ex ea comederint quadringentos, & quadraginta annos; dictum eſt enim 1. *Reg.* VI. 1. *Factum eſt ergo quadringenteſimo & octogeſimo anno*; ſi ex his detrahantur quadraginta anni, quibus fuit Iſrael in deſerto; deprehendentur ex ea comediſſe quadringentos & quadraginta annos; & quando habitavit Divinitas in portione Benjamin, ſurgentes abierunt; dictum eſt enim J. *Judic.* 16. *Filii autem Cinæi cognati Moyſi, adſcenderunt de civitate palmarum. Dixitque Moyſes Hobab filio Raguel Madianitæ, cognato ſuo. Num.* x. 29.

x. 29. Putasne, quod Mose dixerit Jethro; veni, & dabo tibi partem in terra Israel? Nonne dictum est ibid. *Veni nobiscum, ut benefaciamus tibi?* Et cur dictum est ibid. *Dominus bona promisit Israeli?* Hæc est pinguedo Jericho, de qua comederunt filii filiorum Jethro, antequam extrueretur domus electa pro Tribubus. Cui ille respondit, *Noli abire*; Dixit illi; in posterum quando dividetur terra Tribubus; quænam erit Tribus, quæ mihi dederit in medio sui unam vineam, aut porcam agri in medio sui; ideoque revertar in terram meam, & comedam fructus de terra mea; & bibam vinum de vinea mea. Atque ita tu deprehendis de Israele, quando reliquerunt locum fructuum ad edendum & comedendum, & iverunt in Arad in deserto, & profecti sunt ad discendam legem ab Jabes; quis erat Jabes? erat Othoniel filius Cenez.

37 Hierusalem &c. *Radak* ad *Jerem.* xxxv. בית הרכבים מבית חובב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפח' וכן אמר בדברי הימי' המה הקנים הבאים מחמות אבי רכב והשקית אותם יין אע"פ שהם לא שתו וגו' שומר הסף סף הוא כלל לכלי הבי' וכלי היין והזולח' ות"י שומר הסף אמרכלא כי יונדב בן רכב אבינו ר"ל אבי אבינו כי הנה מצאנו יונדב בן רכב כשמלך הוא בן נמשי וממנו עד מלכות יהויקים קרוב לש' שנה ולא היה לכם טמעו על כלם לא בית ולא כרם ולא שדה לא יהיה לכם לא במתנ' ולא במקח מאח' למען תחיו ימים רבים כי הבתים והשדות והכרמי' מעכבי' את האדם במקומו יהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאג' וכשלא יהיה לו במקומו כל זה שיראה טוב בזה המקום ישב בו וכשירא' רע ילך למקו' אחר שיהי' בו בטוב לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלי' ויסעו ממקו' למקום וגו' ויהי בעלות נבוכד נצר ונאמ' באו ונבוא בואו לשון זרוז כמו לכו ונלכה הוקם את דברי יהונדב הוקם לשון יחיד על רבים כי מלת את כוללת את הרבוי ואשלח אמור ואל תלכו אחר שאמר שובו והטיבו כי עבודה זרה שקילה בנגד כל העברות ושבו אל האדמה כמו על וכן אל ההרים לא אכל על מצות יהונדב כמו אל וכן אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו לכן לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים תירגם יונתן משמש קדמי ובדברי רבותינו ז"ל ר' יהודא אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסין אלא שהיו יושבי' בסנהדרין ומורין בדברי תורה וי"א בנותיהם נשואות לכהני' והיו מבני בניהם הקריבים על גבי המזבח. *Domum Rechabitarum*; de Domo Hobab cognati Mosis; & vocabantur domus Rechabitarum ex nomine Rechab patris Jonadab, qui fuit maximus familiæ; & sic dicitur in 1. *Paral.* II. 53. *Hi sunt Cinæi, qui venerunt de calore patris domus Rechab; Et dabis eis bibere vinum*; quamvis non biberent &c. *In Gazophylacium*; Gazophylacium comprehendebat & vasa domus, & vasa vini & adspersionis; & *Jonathan* שומר הסף interpretatur אמרכלא sc. thesaurarium. *Quia Jonadab filius Rechab, pater noster*, sc. pater, patris nostri; quia invenimus vixisse Jonadab filium Rechab regnante filio Namsi; & inde usque ad regnum Joachin præteriere fere 60. anni. *Et domum non ædificabitis, & vineam & agrum non habebitis*; non in donum, neque per emtionem. *Ut vivatis diebus multis*; quia domus, & agri, & vineæ morantur hominem in loco suo; erit esuriens, & desolatus, & morietur ex anxietate brevi tempore; & quando non erit in loco suo, in quovis loco viderit bonum, ibi permanebit, & quando malum, ibit in locum alium, ubi habitet; Ideoque illis præcepit, ut in tabernaculis habitarent, & de loco in locum transirent &c. Cum autem adscendisset Nabuchodonosor. Et dictum est: *Venite & ingrediamur*; festinanter; huic simile dictum est; לכו ונלכה. Prævaluerunt sermones Jonadab; הוקם, numero singulari super multis; quia hæc vox comprehendit multitudinem. *Misique*. Dicit; & nolite sequi; Et eo quod dicitur; *Convertimini, & bene facite*; quia Idololatria æquiparatur omnibus prævaricationibus; *Et habitabitis in terra*; quasi על, sc. super; Pariter dictum est; אל super montibus ne comedas; על præceptis Jonadab, quasi אל. Et similiter dictum est 1. *Sam.* II. 11. *Et abiit Elcana in Ramatha* על *in domum suam*, quasi אל *in domum suam*. Idcirco; *non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab stans in conspectu meo omnibus diebus*; *Targum Jonathan*; *ministrans coram me*; Et in verbis Sapientum nostrorum f. m. R. Jehuda dicit; Ecquid? Proselyti ingrediebanturne in templum? Cum ipsis Israelitis illuc ingredi non liceret; Verum sedebant in Sy hedrio, & docebant verba legis; & nonnulli dicunt; quod eorum filiæ nuberent sacerdotibus, & filii ex eorum filiis offerrent super altare. Jonadab erat ex posteritate Jetro. *Siphri* 11. ויאמר משה לחובב חובב היה שמו רעואל היה שמו שנ' ותבואנה אל רעואל אביהם כשהוא אומר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה וכי חובב היה שמו והלא רעואל היה שמו ומה ת"ל ותבואנה אל רעואל אביהם מלמד שהתינוקות קורים לאבי אביהם אבא ר' שמעון בן מנסיא אומ' רעואל היה שמו ריע של אל שנ' ויבוא אהרן וכל זקני ישראל ר' דוסתאי אומר קיני היה שמו ולמה נקרא שמו קיני שפירש מעשה קניי דבר שמקנאי בו של הם קנאוני בלא אל ואומר אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה ר' יוסי אומר קיני היה שמו ולמה נקרא קיני שקנה שמים וארץ ר' ישמעאל בר' יוסי אומר רעואל היה שמו ולמה נקרא שמו רעואל שריעה לאל שנ' ריעך וריע אביך אל תעזוב ר' שמעון בן יוחי אומר שני שמות היו לו חובב ויתרו יתרו על שם שייתר פרשה אחת בתורה שנ' ואתה תחזה מכל העם והלא אף בידי משה היו מסיני שנ' ואם את הדבר הזה תעשה ולמה נתעלם מעיני משה לתלות זכות בזכאי כדי שיתלה הדבר ביתרו חובב על שחיבב את התורה שלא מצינו בכל הגרי שיחבבו את התורה כיתרו וכשם שחיבב יתרו את התורה כך חיבבו בניו את התורה שנ' הלוך את בית הרכבים ודבר אליהם דברי יי' הואיל וביה זה עתיד ליחרב רואים אותו באילו הוא חרב עכשיו וביה לא תבנו וזרע לא תזרעו ונשמע לקול יונדב בן רכב ונשב באהלים ונשמע ונעשה ככל אשר צינו יונדב אבינו על ששמעו למצות יונדב אביהם העמיד מהם המקום סופרים שנ' ומשפחת סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים הרעתים על ששמעו תרועה מהר סיני תרעתים על שם שהיו מתרעים ומתענים תרעתים על שם שלא היו מגלחים תרעתים על שם שהיו יושבים בפתח שערי ירושלם שמעתים על שם ששמעו מצות אביהם סוכתים על שם שלא סכו את השמן סוכתים על שם שהיו יושבים בסוכות יושבי יעבץ שהניחו את יריחו שנ' המה הקינים הבאים שהיו בארץ ישראל והלכו להם אצל יעבץ לערוד ללמד היםינו הורה שנ' ויקרא יעבץ לאלהי ישראל ויבא לו אלהי' את אשר שאל הם חסידי' ממי ילמדו והוא חסיד למי ילמד באו חסידים ללמוד אצל חסיד שנ' ובני קיני חותן משה ומניין שבניו של יונדב בן רכב הן הן בניו של יתרו שנ' המה הקינים הבאים מחמות מה שכר נטלו על כך ולבית הרכבים אמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ר' יהושע אומר גרים נכנסים להיכל והלא כל ישראל לא נכנסו להיכל אלא שהיו יושבים בסהנדרים ומורים דברי תורה ויש אומ' מבנותיהם נשואות לכהנים והיו מבני בניהם מקריבים לגבי מזבח. *Dixitque Moyses Hobab*; Hobab erat ejus nomen; Raguel erat ejus nomen; dictum est enim *Exod.* II. 18. *Quæ cum revertissent ad Raguel patrem suum*; Quando vero dicit *Judic.* IV. 11. *Haber autem Cinæus recesserat quondam a ceteris Cinæis fratribus suis filiis Hobab soceri Moysi*; Hobabne erat ejus nomen? Nonne Raguel erat ejus nomen? Et cur dictum est; *Quæ cum revertissent ad Raguel patrem suum*? Docemur; quod pueri patrem sui patris appellent patrem. R. Simeon ben Menasia; Raguel erat ejus nomen; sc. socius Dei; dictum est enim *Exod.* XVIII. 12. *Veneruntque Aaron & omnes seniores Israel*. R. Dosthai dicit; Keni erat nomen ejus; & cur vocatum est nomen ejus Keni? Quia separavit se ab re, quæ facit Deum Zelotypum; sicuti dictum est *Deut.* XXXII. 22. *Ipsi me Zelotypum fecerunt in eo qui non erat Deus*. Pariterque dictum est *Ezech.* VIII. 3. *Ubi statutum erat idolum Zeli*: quod excitat zelotypiam. R. Jose dicit; Keni erat nomen ejus; & cur vocabatur Keni? Quia sibi comparavit cœlum & terram. R. Ismael bar R. Jose dicit; Raguel erat nomen ejus; & cur vocabatur nomen ejus Raguel? quia factus est socius Dei; Dictum est enim. *Prov.* XXVII. 10. *Amicum* (Hebræus socium) *tuum, & amicum* (Hæbræus socium) *patris tui ne dimiseris*. R. Simeon ben Jochai dicit; duo habebat nomi-

nam,

nam, Hobab, & Jetro. Jetro, quia ejus causa addita fuit una Parascha legi; dictum est enim *Exod.* XVIII. 21. *Provide autem de omni plebe*; Nonne hoc notum erat Mosi de Sinai? dictum est enim ibid. 23. *Si hoc feceris*. Et cur hoc absconditum fuit oculis Mosis? ut attribuatur meritum ei, qui dignus factus est, ut res Jetro attribuatur. Hobab; quia amavit legem; Neminem invenimus ex omnibus proselytis qui amaret legem æque ac Jetro; Quemadmodum Jetro amavit legem, ita pariter ejus filii amarunt legem; dictum est enim *Jerem.* XXXV. 2. *Vade ad domum Rechabitarum, & loquere ad eos verba Domini*. Quoniam hæc domus diruenda erat, quasi tum dirutam eam considerarunt; Dictum est enim ibid. 7. *Et domum non ædificabitis, & sementem non seretis &c. Obedivimus ergo voci Jonadab filii Rechab --- Et habitavimus in tabernaculis, & obedientes fuimus, juxta omnia, quæ præcepit nobis Jonadab pater noster*. Quia obedierunt præceptis Jonadab patris sui, constituit eos Deus scribas (sc. Doctores;) dictum est enim 1. *Paral.* II. 55. *Cognationes quoque scribarum habitantium in Jabes*, תרעתים שמעתים סוכתים, *canentes, atque resonantes, & in tabernaculis commorantes*. תרעתים quia audiverunt clangorem de Sinai. תרעתים; quia clangebant, & jejunabant; תרעתים, quia se non abradebant. שמעתים, quia audiverint præceptum patris sui. סוכתים; quia habitabant in tabernaculis. יושבי יעבץ *habitantes in Jabes*; quia dereliquerunt Jericho. *Hi sunt Kinæi, qui venerunt; qui erant in terra Israel, & se contulerunt ad Jabes in Arad, ut ab eo addiscerent legem*; dictum est enim Ibid. IV. 10. *Invocavit vero Jabes Deum Israel ---- & præstitit Deus, quæ precatus est*. Hi erant Chasidæi, sc. pii, a quonam doceri debebant? Et ille erat pius, quemnam do ere debebat? Venerunt pii, & a pio docti sunt; dictum est enim *Judic.* I. 16. *Filii autem Cinæi soceri Moysi adscenderunt de civitate palmarum*. Et unde probantur filii Jonadab filii Rechab fuisse posteri Jetro? Ex eo quod dictum est 1. *Paral.* II. 55. *Hi sunt Kinæi qui venerunt de Chamat*. Quam mercedem acceperunt? *Domui autem Rechabitarum, dixit Jeremias: Hæc dicit Dominus exercituum; Pro eo quod obedistis præcepto Jonadab patris vestri -- Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus*. R. Jehosua dicit; Proselytine ingrediebantur in templum? Cum Israelitis in templum ingredi non liceret. Verum sedebant in Synhedrio, & docebant verba legis. Et nonnulli dicunt; eorum filiæ nubebant sacerdotibus, & filiorum suorum filii offerebant super altare.

[38] Non deficiet &c. Celebratur præ ceteris fœdus percussum a Deo cum filiis Jonadab in *Mekiltha* 23. 2. ר׳ נתן אומר גדול הברית שנכרתה
עם יונדב בן רכב מהברית שנכרתה עם דוד שהברית
שנכרתה עם דוד לא נכרתה אלא על תנאי שנ׳ אם
ישמרו בניך בריתי ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם
אבל הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב לא נכרתה
עמו על תנאי שנ׳ לכן כה אמר יי׳ צבאות לא יכרת
איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים שלשה
דברים נתנו על תנאי ארץ ישראל ובית המקדש
ומלכות בית דוד חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן
שלא נתנו על תנאי ארץ ישראל מנין שנ׳ השמרו
לכם פן יפתה לבבכם ונו׳ וחרה אף יי׳ בכם ובית
המקדש מנין שנ׳ והבית אשר אתה בונה אם תלך
בחקתי ואת משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי
ללכת בהם והקימותי את בריתי אתך אשר דברתי
אל דוד אביך ונו׳ ואם לאו והיתה הארץ לשמה על
יושביה ומלכות בית דוד מנין שנ׳ אם ישמרו בניך
את בריתי ונו׳ ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם ומנין
לספר תורה שלא ניתנה על תנאי שנ׳ תורה צוה
לנו משה מורשה ומנין לבריתו של אהרן שלא נתנה
על תנאי שנ׳ ברית מלח עולם היא והיתה לו ולזרעו
אחריו ברית כהונת עולם ומנין לבני יונדב בן רכב
שהם מבני בניו של יתרו שנ׳ המה הקנים הבאים
מחמת אבי רכב הם בקשו את הרב ויעבץ בקש חכמה
שנ׳ ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני
והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה
לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל אם ברך
תברכני בתלמוד תורה והרבית גבולי בתלמידי׳ והית׳
ידך עמי שלא אשכח את משנתי ועשית לי מרעה
שתעשה לי ריעים כמותי לבלתי עצבי שלא יעציבני
יצר הרע מלעסוק בתורה ויבא אלהים את אשר
שאל מלמד שנתן לו מה ששאל. R. Nathan dicit; majus fuit fœdus, quod percussum fuit cum Jonadab filio Rachab, fœdere, quod percussum est cum David; Etenim fœdus, quod percussum est cum David, non percussum est nisi cum conditione; dictum est enim; *Si custodierint filii tui fœdus meum*. Si minus; *& visitabo in virga prævaricationes eorum*. At fœdus percussum cum Jonadab filio Rechab, non fuit percussum cum eo cum conditione; Dictum est enim; *Propterea hæc dicit Dominus exercituum: Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab stans in conspectu meo cunctis diebus*. Tria data sunt cum conditione, terra Israel, & domus sanctuarii, & regnum domus David, excepto libro legis, & fœdere Aaronis, quæ non data sunt cum conditione. Terra Israel unde probatur? Ex eo quod dictum est. *Deut.* XI. 16. *Cavete ne forte decipiatur cor vestrum &c. iratusque Dominus contra vos*. Et domus Sanctuarii unde probatur? Ex eo quod dictum est. *Domus hæc quam ædificas, si ambulaveris in præceptis meis, & judicia mea feceris, & custodieris omnia mandata mea, firmabo sermonem meum tibi, quem locutus sum ad David patrem tuum*. Si minus; *Terra desolabitur super ejus habitantes*. Et regnum domus David unde probatur? Ex eo quod dictum est; *Si custodierint filii tui fœdus meum &c.* Si minus; *Visitabo in virga prævaricationes eorum*. Et unde probatur liber legis non datus esse cum conditione? Ex eo quod dictum est *Deuter.* XXXIII. 4. *Legem præcepit nobis Moyses hæreditatem*. Et unde probatur fœdus Aaronis non percussum esse cum conditione? Ex eo quod dictum est *Num.* XXV. 13. *Et erit tam ipsi, quam semini ejus pactum sacerdotii sempiternum*. Et unde probatur pro filiis Jonadab filii Rechab, qui erant filii ex filiis Jetro? ex eo quod dictum est; *Hi sunt Kinæi, qui venerunt de Chamath patris Rechab*; Illi quæsierunt magistrum, & Jabes quæsivit sapientiam; dictum est enim. *Invocavit vero Jabes Deum Israel, dicens: Si benedicens benedixeris mihi; & dilataveris terminos meos; & fuerit manus tua mecum, & feceris me a malitia non opprimi; & præstitit Deus quæ precatus est. Si benedicens benedixeris mihi*; in studio legis; *& dilataveris terminos meos*; in discipulis; *& fuerit manus tua mecum*; ne oblivioni detur studium meum; Et feceris mihi voluntatem, ut faciam mihi socios mihi similes; לבלתי עצבי; ne dolore me afficiat concupiscentia mala in studio legis. *Et præstitit Deus, quæ precatus est*; ad docendum, quod dederit ei Deus, quæ postulavit.

[39] Tria genera &c. In hoc hallucinatus est *Plinius*, uti supra demonstratum est.

[40] Succus e plaga manat &c. *Alpinus* lib. de Plantis Ægypti cap. 14. Opobalsamum æstate a scarificato cortice caudicis distillat, statimque eductum colore albescit, & postea in viridem, tertio in aureum, atque demum in melleum mutatur. Stillatum etiam est clarum, quod mox turbatur, crassescit, & tertio tenuissimum atque clarissimum fit, tandemque senio confectum, ut terebenthina crassescit; olet in principio recentissime distillatum acutissimo atque eximio odore, quod multis capitis dolorem concitare solet, & aliquibus etiam sanguinem ex naribus promovere; odoris vero illa acuties ac vehementia ac in Zebet fit, tempore obtunditur, & gratior evadit, senio vero confectum vix sentitur in eo aliquis odor, & ob id *Dioscorides* dixerat inutile esse antiquum. Est etiam in principio levissimum, & dilui facillimum, ita ut si in aqua vel lacte ex alto distillet, in imum vasis residere non patiatur; clarum vero aureumque redditum, ac ab omni fece purgatissimum mediocri levitate præditum est, ita ut instillatum in aqua, etsi fundum petat, tamen cito rursum in superficiem aquæ feratur, cum eaque cito resolvatur, quæ omnia quo annosius, eo obscurius habet. Hincque merito dicebat *Dioscorides*, optimum Balsamum succum esse recentem, validi odoris, sincerum, non ad aco-

rem

rem vergens, dilui facilem, levem, adstringentem, ac modice mordentem gustum. *Guiland.* Dubium in colore natum est, cum tu dixeris inprimis Opobalsamum statim eductum colore albescere, atque hunc colorem brevi tempore in viridem oleosum mutari, & mox in aureum, & tandem in melleum; & *Dioscorides*, quem tu haud negabis verum Opobalsamum inspexisse, dixerit ipsum colore lactescere. *Alpin.* Succum Balsami in aqua instillatum & liquatum colorem lactis accipere *Dioscorides* scriptum reliquit, quod verissimum est; quinimo hoc est signum inseparabile proprium, quod fidelius ostendit verum succum Balsami ab aliis vitiatis pro Opobalsamo a multis receptis.

41 Bœotii &c. Decipitur Autor noster: Nunquam meminimus Bœotios in Arabia.

42 Chios &c. *Dioscorides* lib. I. cap. 89. Lentiscus resinam gignit, quæ Lentiscina cognominatur, & ab aliquibus Mastiche --- --- Optima & copiosissima in insula Chio provenit. Præfertur Nitedulæ modo resplendescens, & candore Tyrrhenicæ ceræ similis, adulta friabilis, odorata, stridorem edens. Viridis autem inferior est. Adulteratur thuris, resinæque mistura. *Plinius* lib. XII. cap. 17. Ergo transit in Mastichem, quæ & ex alia spina fit in India, itemque in Arabia, lamam vocant &c. Laudatissima autem Chia, candida, cujus pretium in libras xx. nigræ vero XII. Chia e lentisco traditur gigni gummi modo. Adulteratur, ut thura, resina. Plura genera l. c. Mastiches numerantur a *Plinio*. Sed Mastiche quoque gemina est, quoniam & in Asia Græciaque reperitur herba radice folia emittens, & carduum similem malo, seminis plenum; lacrymaque erumpit incisa parte summa, vix ut dignosci possit a mastiche vera. Necnon & tertia in Ponto est, bituminis similior. Aliquid simile Mastichi ex Chondrilla provenire scribit *Dioscorides* lib. secundo cap. 161. χονδρίλλη (οἱ δὲ καὶ τοῦτο κιχώριον καλοῦσιν ἢ σέριδα) τὰ μὲν φύλλα καὶ τὸν καυλὸν (vetus καρπὸν) καὶ τὰ ἄνθη ἔχει κιχωρίῳ ὅμοια. ὅθεν καὶ εἶδος αὐτὸ τινὲς εἶπον σέριδος ἀγρίας, λεπτότερον δὲ τὸ ὅλον, περὶ δὲ τοῖς κλωναρίοις αὐτοῖς εὑρίσκεται κόμμιον ὅμοια μαστίχῃ, μεγέθει κυαμιαῖον. Chondrilla, quam etiam Cichorium, aut serim appellant, folia, caulem (fructum) & flores gerit Cichorei similitudinem; qua ex causa nonnulli seridis sylvestris speciem esse pronnntiarunt; verum tenuior tota est, circa ipsos autem ramulos gummi reperitur, Mastiches simile, fabæ magnitudine. *Plinius* lib. decimo cap. 22. Chondrillon sive Chondrille, folia habet intubi circumrosi similia, caulem minus pedalem, succo madentem amaro, radice fabæ simili, aliquando numerosa. Habet proximam terræ Mastichen tuberculo fabæ. Ex Chamæleonte quoque nasci Mastichen scribit iterum *Dioscorides* lib. tertio cap. 10. χαμαιλέων λευκός, ἰξίαν τοῦτον ἐκάλεσαν, διὰ τὸ ἐν τισι τόποις ἰξὸν εὑρίσκεσθαι πρὸς τὰς ῥίζας αὐτοῦ, ᾧ καὶ ἀντὶ μαστίχης χρῶνται αἱ γυναῖκες. Chamæieontem album ideo ıxiam vocarunt, quod quibusdam in locis viscum ad ipsius radices inveniatur, quo etiam pro Mastiche utuntur mulieres. *Plinius* lib. XXII. cap. 18. Chamæleontem aliqui ixiam vocant: duo ejus genera; candidior asperiora folia habet; serpit in terra, echini in modo spinas erigens, radice dulci, odore gravissimo, quibusdam in locis viscum gignit album sub alis foliorum, maxime circa canis ortum, quomodo thura nasci dicuntur, & ixia appellatur; hac ut Mastiche utuntur mulieres. Idem *Plinius* lib. XXI. cap. 16. Acanthicen Mastichen memorat. Helxine (inquit) rara visu est, neque in omnibus terris est, radice foliosa, ex qua veluti malum extuberat, contectum sua fronde, hujus vertex summus lachrymam continet jucundi saporis, Achanticem Mastichen appellatam.

פרק ב׳

בשחלת ובצירת הב״ח הנקרא קאסטורי ומהליחה שבו שריחה ע׳

אחרי הצרי בא זכירת השחלת בתורה עם קצרת סממני הקטרת והנה קשה לי מאר כי לא ראיתי במפרשי׳ מי שכתב בפירו׳ מה היא אלא כמתעתע בלתי רבינו ז״ל כי בברור קרא לה שם בלשון הקדש ובלשן ערבי ר״שי ז״ל כתב שחלת היא שרש בושם חלק ומצהיר כצפרן ובלשן המשנה קרוי צפרן והוא שתרגם אנקלוס וטופרא וכן כתב רלב״ג וכן רד״ק בשרש שחל עד שפירשו דבר נגלה עם דבר נסתר ממנו ואור״י לא דברו בזה נכונה כי הצפרן לדעת קצרת מהחכמים אינה שורש בושם ובעל הערוך כתב צפרן זו שחלת כדתרגמינן נטף ושחלת נטופא וטופרא ובושם הוא שעשוי כצפרן של אדם וגם הוא במעט חלה כמוהם והחכם רון יצחק אבארבאנילו ז״ל כתב דברי רש״י ז״ל ממש והוסי׳ משלו ובלשן רומי ביזאנציאו

CAPUT SECUNDUM.

De השחלת, *& de figura animantis qui vocatur Castoreum, & de quodam ejus humore grave olenti.*

Post balsamum commemoratur in lege השחלת cum aromatibus suffitus. Mihi vero permolestum est, quod non viderim in commentariis, quid plane scribatur, qualis illa sit, sed sim quasi aliquis qui errat, excepto nostro præceptore f. m. qui perspicue nomen ejus legit tam in lingua sancta, quam in Arabica. *Raschi* f. m. scribit שחלת esse radicem odoriferam, levem, & lucidam, sicut onycha, & lingua Misnica appellatur צפרין, sc. onyx, & hanc *Onekelos* interpretatur וטופרא & onychem. Atque ita scribit *Ralbag*, & *Radach* in radice שחל, ita ut interpretentur rem manifestam ex re, quæ sit illa obscurior; At isti non locuti sunt convenienter, quia הצפורן juxta mentem nonnullorum sapientum non est radix odorata; Et *Avntor Aruch* scribit, צפורן esse שחלת; quemadmodum ושחלת נטף *Chaldæus* interpretatur

עד שזכר שם הים שנמצא בו הדבר הזה
והוא הים ההולך קדמת העיר ההיא
הנקראת בזמננו קוסאנטינופולי שבימי קדם
קראו אותה ביזאנציאו והשמיט שם הדבר
אשר בו שנקרא בלשון יון בלאטה כתוב
בתיו כפולה במקום דגש והמלה הזאת
בלאטה יש לה שתי משמעיות כפי הפרש
הלשונו׳ כי בלשן לאטינו רוצה לומר עש
האוכל הבגד ובלשן יון רוצה לומר רמש
הים הנקרא פורפורא והוא החלזון שצובעי׳
בו התכלת והרמב״ן ז״ל כתב ואלה השלשה
אשר הזכיר אינם סמים כי הנטף והחלבונה
הם שרפים והשח היא צפרן היוצא מן
הים ותמה אני עליו שהיה חכם גדול בתורה
וגם היה חכם בחכמות החצוניות וידע
בשלמות הלשן ערבי למה גלה טפח וכסה
טפחיים בפרט אחרי שקרא מה שכתב
רבינו בו אמנם רבינו ז״ל כאשר אמרתי
גלה מכל וכל פירוש הדבר ואמר בפרק
השני מהלכות כלי המקדש השחלת היא
הצפרן שנותנין אותה בני האדם במוגמרות
ובלשון ערבי קרא אותה אצפר טיב דעו
בני כי המלה הזאת אצפר טיב לפי דעתי
אינה כתובה כהלכתה כי המדפוסים
והמגיהים לא ידעו טיבה הצפרן בלשן יון
נקראת אוניקס ופאולו אינינטה
הרופ׳ יוני קרא הצפרן המבושמת בהשקה
בלאטה גם כי במקום הזה אינה החלזון
ועל כן יש מהיוני׳ שקוראים אותה בלאטה
ביזאנציאון לפרש שאינה הפורפורא והוא
מה שבאולי רצ׳ והשמיט השר אברבאנילו
ז״ל כאשר אמרתי אולם בלשון לאטינו
נקראת הצפרן קונקולא אינדקה ואונגויס
אודוראטה ובלשון ערבי אטפאר הטיב או
אדפאר הלטיאיב ובלעז אונגיא אודוראטה

והנה לא אוכל להתעלם כי לא שלותי ולא
שקטתי ולא נחתי מכל וכל כמה שרצה
הרב בפירו׳ הצפורן כי לא ידעתי איך יוכשר
להקטרה דבר כמוהו שהרי במלאכת המשכן

tur נטופרא וטפורא sc. *Balsamum* & onycham. Et hoc aroma, formatur juxta similitudinem unguis humanæ, & quasi est juxta ejus formam. Et doctor *Don Isaac Abarbanel* f. m. describit verba *Raschi* f. m. & de suo addit; & lingua Romana Byzantia, donec commemorat nomen maris, ubi hoc invenitur; & est mare, quod fluit ad orientem illius civitatis, quæ nostris temporibus *Constantinopolis*, & antiquitus [1] *Byzantium* appellata est, ibique extrahitur res, quæ Græce vocatur βλάττα scripta cum Thau duplicata pro dagessata; & hæc vox βλάττα duo continet significata juxta linguarum differentiam, quia Latine designat tineam, quæ corrodit vestem & Græce designat cochleam maritimam, quæ vocatur purpura, eaque est [2] חלזון, quo tingitur hyacinthinum. Et *Ramban* f. m. scribit. Et hæc tria, quæ commemoravi non sunt aromata, quia balsamum, & chalbanum sunt lachrymæ, & est צפורן שחלת, quod ex mari extrahitur: ego vero de illo admiratus sum, cum sit sapiens illustris in lege, doctusque sit in scientiis peregrinis, optimeque calleat linguam Arabicam, quare retegat palmum, & abscondat palmos, præsertim postquam legit, quod scripsit de hoc noster præceptor. Equidem magister noster f. m. sicuti dixi, omnino manifeste declarat, & dicit cap. secundo in constitutionibus de vasis sanctuarii השחלת, est onyx, quam ponunt homines in suffitu; & Arabice appellatur אצפר טיב Atsefar atheb. Scitote mei filii, quod hæc vox הצפר טיב juxta meam sententiam non est, ut convenit, scripta, quia typographi & impressores ignorarunt hanc vocem. הצפרן Græce dicitur ὄνυξ: & *Paulus Ægineta* medicus Græcus onychen odoratam appellat unguam odoratam in quæstione de Blatta quia in hoc loco non erat החלזון; ideoque nonnulli ex Græcis appellarunt Blattam Byzantiam, ad demonstrandum, quod non esset purpura. Et hoc est quod fortasse voluit, & neglexit dominus *Abarbanel* sicut dixi; ceterum Latine appellatur onyx conchylia Indica, & unguis odorata, & Arabice Atahar atheb, aut Adfar al theib & Italice unghia odorata.

Et ecce non potui me confirmare; quod non acquiescere possim, neque tranquillus esse nullo modo, in considerando, qualis sit sensus magistri in explicanda onyche, quia non intellexi,

האמינו רבותינו ז״ל שתחש מין טהור הוא כי לא הוכשר למלאכ׳ שמים לדעתם אלא עור בהמה או חיה טהורה ודברים אחרים טהורים בלבד ועוד מפני שאמרו בגמרא שהשחלת היא מגדולי קרקע ככתוב בפרק קמא דכריתות אי כתב נטף הוא אמינא מין אילן אין אבל גדולו קרקע אימא לא להכי כתיב תו שחלת כו׳ ואולי יאמר הרב כי עור בהמה או חיה טמאה לא יוכשר מפני שהוא יוצא וגדל מבשר הבהמה או החיה ממש אבל מכסה הצפרן אינו כן כי הוא דבר הבא לו מחוץ ולא יתהוה מבשר׳ עד כי אין לו שייכות עמה כלל או יאמר כי עורות התחשי׳ הוצרכו להיות של בהמ או חיה טהורה מפני שהיו ניכרים במראית העין והיו מונחי׳ ועומדי׳ על המשכן מבלי שום השתנות או התחלפות או פסידה שלמים כאשר הם מתחלת הבריאה בגופן ובצורתן

אמנם הצפרן בקטרת לא היתה נלקחת משומרת בבשרה ובאברים כמו שהיא בחייה אך אחרי הסרת כל גופה היו לוקח ממנה המכסה ערום ונקי מהבשר שגם אחרי השיפה בבורית והשרייה ביין היה גופו כלה בשחיקה ובטחינה ועצמותו נכתש ונדק עד שהיה לעפר מצורף כי בשר רמשי הים לברו הוא שאסור באכילה אולם העצמו׳ והקליפו׳ שלהם הם מותרים לכל דבר ובכל מקום בהנאה בפרט שלדברי רבותינו ז״ל פרק עשירי דכלים משנה א׳ עורותיהם ועצמותיהם אינם מקבלים טומא או באולי יאמר כי לא תפסל גם כן הצפרן להכנס בקטרת גם כי תהיה נלקחת כלה כמות שהיא בבשרה וקליפתה הואיל שנמסרה למשה בסיני עם שאר הסממנים בפרטות וכמו שהמליקה אוסרת העוף לישראל ומכשרת אותו בגזרתו ית׳ לכהן ולמזבח כן הרמש הזה יהיה אסור לנו באכילה וכשר להקטרה במצות ה׳ דכתיב שקץ הוא לכם ולא לגבוה וגם יאמר שבאופן מה תקרא הצפורן מגדולי קרקע הואיל

ti, quomodo res ejusmodi legitima sit pro suffitu; quia in opere tabernaculi judicarunt sapientes nostri f. m. quod taxus esset species munda, quia non erat legitima ad opus cœlorum juxta eorum sententiam nisi pellis animantis aut feræ mundæ, & rerum aliarum mundarum duntaxat. Et prætereà quod dixerunt in *Gemara*, quod שחלת esset de iis, quæ ex terra crescunt, sicut scriptum est in cap. primo *Cherituth*; si scriptum esset נטף, dicerem de specie arboris maxime; sed ex his, quæ de terra crescunt; dicerem; minime, hinc scriptum est שחלת &c. Quandoquidem dicet Rab, quod pellis animantis aut feræ immundæ non sit legitima, quod proveniat & crescat de carne animantis aut feræ simpliciter; at quod tegit onycham non ita est, quia est, quod extrinsecus educitur, neque est de carne; ita ut hæc nullum cum eo habeat relationem; aut dicet; quod pelles taxorum necessariæ erant, ut essent de animanti aut fera munda, quia cognoscebantur adspectu oculi, & imponebantur, & statuebantur in tabernaculo sine ulla differentia aut mutatione, aut corruptione perfectarum, quales erant a principio creationis in earum corpore & figura.

Ceterum הצפורן in suffitu non desumebatur ex eo, quod recordebatur in carne, aut in membris, sicut erat in vita; sed postquam fœtuerat totum corpus, ex eo desumebatur id, quod operiebat, & purificabatur a carne, quæ in illo erat, post fricationem in sapone, & macerationem in vino; ejus corpus contundebatur, & commolebatur, & ejus ossa contundenbantur, & comminuebantur, ut in pulverem reducerentur conjunctim, quia caro solum *serpentium* maritimorum esu intendicta est; & ossa & pelles sunt permissæ pro quavis re semper ad usum; præcipue ex verbis sapientum nostrorum f. m. cap. x. *Celim* sect. prima. [3] Pelles eorum & ossa non recipiunt immunditiem; aut hoc dicet, quod hac de causa non reprobatur הצפורן ut introducatur in suffitum, quia sumitur totus, sicut erat in carne & pelle; quia traditus est Mosi in Sinai, una cum reliquis aromatibus particulariter. Et quemadmodum unguesectio volucris interdicta est Israelitæ, & permissa est, Dei decreto, sacerdoti, & altari, ita pariter hoc conchylium nobis est esu interdictum, & permissum in suffitu Dei præcepto;

הואיל כי הרמש הזה יש לו חוש המשוש בלבד ואינו מתנועע ממקום למקום כי אם במקרה בעבור מרוצת המים ועל כן הוא מצוי תמיד מחודק ומחובר לקרקעית הים דומיא דצמחים ועשבים הנטועים בארץ שלא יזוזו ממנה אלא בעקור ועם כי התשובות האלה אינן מתישבות על הלב כראוי עם כל זה נסמוך עתה על דברי הרב עד שנדע מהותו של צפרן משלם מפי סופרי' או מפי ספרים בפרט כי הרמב"ן והרא"בד או חכמים אחרים אחריהם לא הקשו על הרמב"ם ז"ל בזה דבר ובאמת ובתמים עם כי קראתי כמעט מה שספרו כל המחברים הקדמונים לנו וכל אשר כתבו אחריה' הסופרים שבזמננו על הסמים המבושמים כלם לא ראיתי ולא ידעתי סם מבושם שבעולם שהשיפה בבורית כרשינא והשרייה ביין לא יקלקל אותו ושלא יסיר את כל ריח הטוב שיש בו גם כי יהיה הריח ברום המעלה והמדרגה חוץ מן הצפורן הזה והנה לעניות דעתי נקראת הצפורן שחלת לא מפני שהיא דומה לצפרני בני אדם כאשר כתב בעל הערוך אך מפני שהיא דומה לצפורן הארי שנקר' שחל בספרי הקדש כדכתי' שאגת אריה וקול שחל או נקראת שחלת מפני שהוא סם היוצא מהים כי תרגום מן המים משיתיהו הוא כאשר פתר אנקלוס הגר ארי מן מיא שחלתיה

אמר דיאוסקורידי בספ' השני שלו פרק ח' והצפורן הרחנית היא מכסה רמש אחר דומה לקונקיליאו ההוא הנקרא פורפורא ונמצא באגמי הודו הצומח בם הנארדו אולי יש טעות בספר ובמקום נארדוס צריך לכתוב מאלאבטרון שצומח באגמים ההם על המים עם כל זה גם כי הם סמים שונים נכתוב כמו שנרצה כי זה וזה יש להם ריח טוב דומה האחד מאד בריחו לחברו ועל כן יש לצפורן ריח טוב מפני שנזון בלבד מהנארדו או תאמר אתה מהאלאבטרון ונמצא באגמים כשיבשו מרוב החום והצפרן המובחרת מביאין אותה מים סוף וצבעה נוטה ללבן והיא בעצמותה דשנה והצפורן המובאת מבבל היא שחורה ויותר קטנה ממה שהיא הצפרן הבאה מים סוף עם כל זה גם לבאה מים סוף וגם

למובאת

cepto ; ſcriptum eſt enim : *Abominabile ſit vobis*, non autem altiſſimo. Similiter dicet , quod eo modo quo dicitur הצפורן eſſe de iis , quæ de terra creſcunt , quandoquidem hic habet tantum ſenſum palpandi , neque movetur de loco ad locum , niſi acidentaliter propter curſum maris , eaque de cauſa ſemper deprehenditur conjunctum & adhærens fundo maris, ſimilis eſt germinibus & herbis in terra plantatis , quæ ab ea , niſi evellantur , non dimoventur . Quoniam hæ reſponſiones non referuntur ad cor , uti conveniens eſt , idcirco nunc innitar verbis magiſtri , donec innoteſcat qualitas צפורן perfecte ex ore ſcribarum , aut ſapientum ; præſertim quod *Ramban* & *Rabad* , aut alii ſapientes , qui poſt illos floruerunt , nihil in hac re *Maimonidi* f. m. oppoſuerint . Vere & perfecte quoque legi pene ea omnia , quæ ſcripſerunt omnes ſapientes nobis vetuſtiores , & omnia quæ ſcripſerunt autores , qui poſt illos noſtris temporibus floruerunt de omnibus aromatibus odoratis non , vidi neque novi ullum unquam aroma odoratum , quod ſapone Karſinenſi confricatum , & vino maceratum non diſſipetur , & non diſperdatur totus ejus odor optimus , quoniam eſt odor in multa præſtantia , & excellentia , excepto hac onycha . Et ecce juxta mediocre meum ingenium appellatur onyche שחלת, non quod ſit ſimilis unguibus humanis , ſicuti ſcribit Autor *Aruch* , ſed quod ſit ſimilis ungulæ leonis , qui vocatur שחל in libris ſanctis , ſicut ſcriptum eſt *Job*. IV. 10. *Rugitus leonis* , *& vox leænæ* . Aut vocatur שחלת , quia eſt aroma , quod e mari extrahitur ; quia *Ex aquis extractum* ; exponit *Onkelos* proſelytus *ex aquis* שחלתיה.

Dicit *Dioſcorides* lib. ſecundo cap. x. 4 *Onyx odorata conchylii tegumentum eſt*, *ei ſimile* , *quo purpura integitur* ; *quod in* 5 *Indiæ nardiferis lacubus invenitur*, (eſt error in libro ; pro nardo 6 ſcribendum eſt Malabatrum; quod germinat in his lacubus ſuper aquis ; Quamvis aromata ſint varia , deſcribuntur uti libet, quia tam huic quam illi eſt odor optimus , & alterum perſimile eſt alteri) *Suavem ideo ſpirans odorem* , *quod conchylia inibi nardi pabulo veſcantur* , (aut dices ex Malabatro) . *Colligitur poſtquam ſtagnates aquæ æſtivis ſqualloribus inaruerunt* . *Laudatiſſimus qui a rubro mari defertur* , *candicans* , *pinguis* . *Babylonicus nigreſcit* , *atque minor conſpicitur*. *Ambo*

למובאת מבבל יש לה ריח טוב נודף ויעשה מהם מוגמר טוב בשוה וריחן נוטה כמעט לריח הקאסטוריאו הנקרא כן בלשון יון ובלשון לעז גם כן קאסטורי ובלאטינו פיביר באשכנז ביביר בספרד ביבארו בצרפת ביאיברי בערבי אינקיאם אלגינדי ברוסטיר גינדיריסטאר או גינדיביריסטאר

ואני אמרתי לכתוב לכם צורת החיה הזאת כתבה פיטרו אנדריאה מאטיאולו בפירושו על דיאוסקורידי משו׳ גדולים מעשי ה׳ ולא יהיה למשא למי שאינו רופא ובקי בחכמות חצוניות לחזר אחרי הספר הזה

הקסטוריאו הוא מין של בעל׳ חי משותף למים ולארץ כי הוא כפי רצונו או שט ועומד במים או מהלך ברגליו על הארץ סביב לשפתי יאורי הנחלים והמימות וגם חוצה להם כשאר הבעלי חיים הארציים והוא דומה מאד לבעל חי הנקרא בלשון יון אמפיביאה או אינידרא נקרא בלאטינו ובלעז לוטרא והלוטרא הזאת תובדל בלבד מהקסטוריאו בזנבה אמנם שערה אינו קשה אך הוא חלק ורטוב כמו שהוא שער הקאסטוריאו ראש הקאסטוריאו הוא כמעט כדורי שניו ועניו הם דומים לשל עכבר לשונו הוא כלשון החזיר מלתעותיו הם כמו שהם בארנבת ופיו עגול בלא שום חדות עם שערות קשים סביבותיו כמו שיש בחתול וכן יש לו שערות כאלו בגבות העינים השנים שהם לפני׳ הפה שהם במספר שנים למעלה ושנים למטה הם ארוכים רחבים מרובעים חדים וחותכים רקים מבפנים ובצבע אחד שבירוק כרכומי יטו לאדמימות אבל שני המלתעות שהם מכל צד במספר שמנה הם בלתי שוים וחתוכים מסביב כמו שני המגרה האזנים הם קטנים ענולים ועם שער עליהם והענים הם קטנים מאד לערך הראש והגוף שלו הרגלים מלפני׳ הם חלוקי׳ בחמשה אצבעו׳ נראים והצפרנים חזקים ותקיפי׳ והרגלים האחרונים הם דומים לרגלי האווזה ויש להם גם כן חמשה אצבעו׳ שיש תחתם כמין עור שחור המאסף אותם יחד זה אחר זה הזנב הוא רחב כמו ארבע אצבעות דומה ללשון יותר ארוך מזרת אחד ועל גביו יש קשקשים כמו של דגים ומתחתיו הוא חלק מבלי שערות גם כן על גבו של זנב ועם הזנב הזה ועם רגליו האחרונים

הוא

bo odoris grana suffiuntur ; sed aliquatenus 7 Castoreum olent ; atque ita vocatur Græce , pariterque Italice Castoro , & Latine Fiber , & Germanice Byber , & Hispanice Biverio , Gallice Bievre , Arabice Inchiam Alginde Bedufter, aut Giendibidestar.

Dixi vobis me descripturum figuram hujus feræ descriptam a *Petro Andræa Mathiolo* in ejus commentario in *Dioscoridem* propter magnalia Dei ; neque illi permolestum erit , qui non est neque medicus neque exercitatus in scientiis peregrinis, convertere se ad hunc librum.

Castoreum est species animantis communis aquis, & terræ, quia juxta ejus voluntatem aut natat , & moratur in aquis, aut terra pedibus excurrit circa oras rivorum , fluminum , & fluviorum , atque etiam extra illas , sicut animalia terrestria ; & est simillimus animanti, qui Græce ἀμφίβια ἔνυδρα, & Latine & Italice Lutra appellatur ; & hæc Lutra tantum differt a Castoreo in cauda. Ceterum ejus pilus non est durus, sed lævis , & madens , sicut est pilus Castorei ; caput Castorei est quasi rotundum ; ejus dentes & oculi sunt similes oculis muris , ejus lingua linguæ suis fere similis ; ejus maxillæ similes leporis maxillis , & os ejus rotundum sine ullo acumine , in cujus circuitu sunt pili duri , uti in fæle videntur , qui pariter in superciliis conspiciuntur ; Dentes anteriores, ex quibus duo sunt superiores , totidemque inferiores, sunt longi , lati , quadrati , acuti, & incidentes, intrinsecus vacui, & quodam colore , qui in viridi-flavo inclinat ad rubedinem ; verum dentes molares, qui in omnibus lateribus sunt octo , sunt inæquales , & circumcirca incidentes , uti dentes limæ . Aures sunt parvæ , rotundæ , & hirsutæ ; & minimi sunt oculi præ ejus capite & corpore. Pedes anteriores divisi sunt in quinque digitos manifestos & apparentes , & robustos , & duros ; & pedes posteriores sunt similes pedibus anseris, in quibus quoque sunt quinque digiti sub quibus est simile quid pelli nigræ, quæ simul illos conjungit, & cauda est lata fere quatuor digitos , similis linguæ, longior spithama ; in cujus parte superiori sunt squammæ sicut in cauda piscium, & in parte inferiori est lævis sine pilis, in utraque parte. Cauda & pedibus posterioribus natat in aquis . Jecur hujus animantis est permagnum, & nigricans , & in quinque partes divisum , & minimis jecoris paribus ap-

pendi-

הוא שט במים וככר הבעל חי הזה הוא
גדול מאד ושחור ונחלק לחמשה חלקים
ובתוך החלקי׳ מהככר היותר קטני׳ יש שם
המרה הכליות הם יותר גדולים והטחול
הוא יותר קטן ממה שהוא ערוך גודלו של
גוף הנ״ח הזה המקוה שלו דומה לשל חזיר
והביצים או האשכי׳ הם קטנים מאד
מכונסים וקשורים מבפנים לחוט השדרה
ולא יעברו גודל אשכי התרנגולים ולכן
צריך להאמין כי הקאסטוריאו הנכנס
בתרופות אינם האשכים שלו אבל הם שני
אבעבועות שיש לבעל חי הזה אם זכר אם
נקבה במקו׳ שהוא בין הירך והכרס תחת
העור מיד מצד ימין ומצד שמאל בשוה
והאבעבועות האלה הם גדולים כביצי
התרנגולות וגם לפעמים הם יותר גדולים
ובכל אבעבוע יש חור קטן היוצא חוץ
מחלל הגוף למעלה על מקום המקוה סמוך
לפיה ויוצא מהנקבים האלו ליחה ירוקה
ככרכוס שהיא כמו שמן וריחה רע והבעל
חי הזה מלקק אותה עם לשונו ומושח
ממנה עם הלשון בכל גופו והליחה הזאת
בעוד הבעל חי הזה חי היא כשמן ואם
יסירו האבעבועו׳ ממנו אחרי מותתו ויתלום
לעשן תשוב הליחה להיות גסה ועבה כדבש
וכמעט היא אז כצבע הדבש אחרי כן
תיבש יותר עד שתהיה כמו שעוה
הקאסטוריאה נקבה היא מוציאה רעי
משתנת ויולדת ממקום אחד שיש בו כמו
מעי שמשמש יחד למעים למקוה ולרחם
והקאסטוריאו כאמור יש לו שנים תקיפים
וחזקים מאד ועמהם קוצץ ענפי האלנות
ובאומנות רב שיש לו מטבעו יתקן בעדו
בית לישב שם שיש בו עליות שונו׳ ובונה
הבית במערות אשר לו אצל שפת הנהרות
והוא נושך בשניו עם אכזריות רב ולא
יסיר שניו ממקום הנשוך עד שישמע
ממקומם שהעצם מהנשוך הוא נשבר תחתם
ודנה אבן סיני בספר השני שלו פרק פ״א
וגם סיראפיאוני הערבי במאסף שלו נקרא
בלשונם אנריגאטורי פרק קנ״א כתבו עץ
הצפורן דברי דיאוסקורידי בלבד וסיראפיאוני
בפרט כתב שיש לו לצפורן ריח במעט נוטה
לריח הקאסטוריאו עד שהנוסחא האמיתית
בקטרת תהיה בורית כרשינא ששפין בה
את הצפורן כדי שתהא נאה יין קפריסין
ששורין בו את הצפורן מפני שהיא עזה
ואין נאה במקום הזה בלשון יופי כי הנה
מה איכפת לן אם תהיה הצפורן יפת רואי
אם לא אחרי ששוחקין אותה היטב שאז
לא

penditur foel ; Renes sunt majores & splen minor , quam requirat dispositio magnitudinis animantis. Ejus vesica est similis vesicæ suis ; & testiculi sunt valde parvi, & angusti, & appensi intrinsecus spinæ dorsi , neque superant magnitudinem testiculorum gallorum gallinaceorum . Atque hac de causa credendum est, quod castorea, quorum fit usus in medicina , non sint testiculum animantis Castorei , sed duæ sunt pustulæ huic animanti, tam mari, quam fœminæ inter femur & ventrem , statim sub pelle ad dextram & sinistram æqualiter; istæque pustulæ sunt æquales ovis gallorum gallinaceorum , & aliquando majores ; & in singulis pustulis est foramen parvum egrediens extra concavitatem corporis ad partem superiorem ad locum vesicæ, prope ejus os manat ex his foraminibus humor viridis & flavuus similis oleo, male olens, quem iste animans lingua lambit ; & ex eo lingua ungit totum corpus. Atque hic humor , dum vivit animal , est similis oleo. Si vero post ejus mortem auferantur pustulæ , & appendantur ad fumum , humor exsiccatur & fit crassus & pinguis quasi mel, & pene melli colore fit similis ; posthæc magis exarescit, & fit quasi cera. Castoreum fœmina emittit stercus, urinam, & natos ex quodam loco , ubi sunt quasi viscera , quibus simul utitur pro intestinis, vesica, & venere. Castoreo, sicut dictum est, sunt dentes valde duri , & validi , quibus succidit palmites arborum . Et multo artificio naturaliter præparat sibi habitationem , ubi sunt varia cœnacula ; domunque sibi ædificat in cavernis prope ripas fluminum , mordetque dentibus suis magno cum clamore , neque subtrahit dentes suos ab loco quem mordet , donec audierit , quod os demorsi sub iis frangatur.

Et ecce *Aben Sini* in lib. secundo cap. 81. pariterque *Serapion Arabs* in suo collectione , quæ eorum lingua אנריגאטורי appellatur , describunt de onyche verba *Dioscoridis* duntaxat ; & præcipue *Serapion* scribit , onychi esse odorem fere similem odori Castorei ; ita ut sit exemplar veritatis , quod in suffitu adhibeatur sapo Karsinensis, quo fricant onychen, ut sit elegans , & vinum capparinum quo macerant Onychen , ut roboretur : neque hæc vox נאה hoc loco intelligenda est juxta significatum pulchritudinis ; etenim quid interest nostra utrum sit onyx elegans, decens an non? Postquam optime contusa

לא יראה אם היא יפה אם לאו די לנו שתהי' טובה ומובחרת אלא נאה רוצה לומר הגונה מלשון דבר נאה ומתקבל כי להיו' הצפורן מכסה רמש הים כאמור יש ספק שלפעמים ישאר קצת מבשרה הרוק ומחובר באיזה חלק מקליפתה עד שיהי' סבה לקלקל את ריחה בעבור הבשר שיתעפש שם ולכן שפין אותה היטב עם בורית כרשינא מתוכה להסיר הבשר וגם חוצה לה שפין אותה בשיפה מעליתא מפני שהבורית מסיר החלק הארציי שעל גבה הנוטל בעבורו קצת מריחה הטוב ממנה ומפני שהיא עזה היינו להיות ריחה נוטה לריח העז של קסטוריאו כאמור שורין אותה ביין היור עתיק להחליש הריח העז הלזה שבה

tusa fuerit, tuum non apparet, utrum fuerit elegans an non. Satis nobis est, ut sit optima, & selecta, & decens, i. e. colorata, ex significatu rei decentis & acceptæ, quia cum onyx tegat conchilium marinum uti dictum est, dubitari potest, quod aliquando supersit pars aliqua ex carne appensa, & adhærens alicui parti pellis, ut sit causa, qua corrumpatur ejus odor propter carnem, quæ ibi putrescit; ideoque optime illam fricant sapone Karsinensi intrinsecus, ad removendam carnem, & extrinsecus quoque fricant fricatione præstantiori, quia sapo removet partem terrestrm, quæ est in ejus dorso, cujus causa ex illo aufertur pars optima odorifera. Atque ut roboretur, i. e. ut ejus odor inclinet ad odorem acrem Castorei, sicuti dictum est, macerant illam vino albo vetusto, ad infirmandum odorem acrem, qui in illo est.

NOTÆ IN CAPUT SECUNDUM.

[1] BYzantia &c. *Serapion* lib. collect. Blattæ Byzantiæ (inquit) sunt ex ungulis Ostracorum, & sunt coopercula quibus teguntur in foramine suo; *Nicol. Alexius* in exposit. quorundam vocabulor. *Βλάτιον βυζάντιον ὄνυξ τῆς ῥινὸς τῆς πορφύρας*. Blatta Byzantia est os anterius narium purpuræ.

[2] חלזון &c. Chalson est limax, conchilium, purpura, ex cujus sanguine vel succo fit color תכלת hyacinthynus. Chalson in hæreditate Zabulon capiebatur. *Siphri 62. 2.* אמר ר' יוסי פעם אחרת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיי בשלום אמרתי לו פרנסתך במה הוא אמר לי מחלזון אמרתי לו ומי מצוי אמר לי השמים מקום כים שמוטל בהרים וסמומיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו אמרתי השמים נוכר הוא שנגנז לצדקים לעולם הבא וספוני טמוני חול ספוני זו חלזון טמוני זו טרית חול זו זכוכית לפי ששבטו של זבולון מהרעם לפני המקום ואומר לפניו רבונו של עולם לאחיי להת ארצות ולי נתת חלזון אמר לו שאני מצריכם לידך על ידי חלזון זה אמ' לפניו רבונו של עולם מי מודיעני אמר לו זה סימן יהיה בידך שכל מי שגונבך לא יהיה בפרגמטיא שלו כלום. Dicit R. Jose; aliquando profectus sum ab Cazib ad Tyrum, & inveni quendam senem, quem in pace postulavi, eique dixi; quinam est victus tuus? Respondit mihi, ex Chalson; Eique dixi; Hicne invenitur? Respondit mihi; per Deum invenitur loculus, & extenditur in montibus, & araneæ illum mordent, & liquefit in suo loco; & mortuus est; & observatur in loco suo; & dixi; per Deum commemoratur, quod reconderetur justis in seculo futuro. ספוני טמוני חול. Hæc vox ספוני designat Chalson; & טמוני significat piscem Tarith; חול vero vitrum, quia tribus Zabulon clamavit coram Domino, dixitque in conspectu ejus; Domine mundi fratribus meis dedisti agros, & mihi dedisti Chalson; Respondit illi; Ecce quæ tibi necessaria sunt in manu tua sunt propter hunc Chalson, Respondit coram illo: Domine mundi, quis mihi ostendet? Respondit illi; hoc erit signum in manu tua; quod quivis te furabitur, nihil erit in ejus negotiatione. *Pesiktha 92.* וספוני טמוני חול זה חלזון שהיה בחלקו של זבולון שבו היו צובעין את התכלת חול זה זכוכית לבנה שהיתה בחלק זבולון וגו' ספוני טמוני חול זה חלזון שהיה ספון וטמון בחול אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאת זקן אחד ושלאתי בשלומו אמרתי לו רבי פרנסתך במה אמר לי מחלזון אמרתי לו רבי מצוי הוא חלזון אמר לי השמים שיש מקום ביום הגדול שמושל בהרים וסממיות מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו ואמרתי השמים ניכר שהרי זה גנוז לצדיקים לעתיד לבוא וספוני זו טרית טמוני זו חלזון חול זו זהורית וכל מי שהיה נוטל בגנבה לא היה נהנה מפרקמטיא שלו. Dictum est וספוני טמוני חול; hic est Chalson, qui est in parte Zabulon, quo tingunt Tekeleth; חול hoc est crystallum, quod erat in portione Zabulon &c. ספוני טמוני חול; hic est Chalson, qui est ספון, & טמון in arena. Dicit R. Jose; aliquando profectus sum a Cazib ad Tyrum, & inveni quendam senem, & quæsivi in pace; eique dixi; undenam victus tuus? Respondit mihi, ex Chalson. Dixi illi; ecquid? inveniturne Chalson? Respondit mihi; per cœlum; est locus in mari magno, ubi dominantur montes, eumque araneæ circumdant; neque illuc quisquam ire potest; alioquin illum araneæ comedent: & moritur, & observatur in loco suo; & dixi; per cœlum; notum est, quod reconditus sit justis in seculum futurum. ספונו hic est טרית; & טמוני hic est Chalson; חול; hoc est coccinum; & quisquis furto abripuerit, non erit ei utilitas in negotiatione sua. *Targum Jonath. in Deut.* XXXIII. 19. Populi multi in monte domus Sanctuarii adorabunt, ibi offerent oblationes veras. Nam ad littus maris magni habitabunt, & oblectabunt se ex pisce Tarith, וחלזונא יאחרון ויצבעון מאדמיה תיכלא; Et Chalson capient, atque ex ejus sanguine tingent hyacinthinum pro Tekeleth *Megilla 6.* ubi Zabulon conquerenti respondet Deus כולן צריכין לך על ידי חלזון שנ' וספוני טמוני חול תני רב יוסף ספוני זה חלזון טמוני זו טרית חול זו זכוכית לבנה. Omnes opus habebant te propter Chalson; dictum est enim *Deuter.* XXXIII. 19. וספוני טמוני חול. Docet R. Joseph, per ספוני intelligi Chalson, per טמוני intelligi טרית, per חול vitrum album. Ubi *Glossa*. Chalson adscendit ex mari in montes, & tingunt colore ejus hyacinthinum, venditurque caro pretio. Constat Chalson fuisse conchylium. Ex *Medrasch Schir* cap. IV. 11. חלזון בל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל

גדל עמו ; Chalſon quandiu creſcit, creſcit ſimul cum ipſo theca vel concha ejus. In *Schabb.* 26. dicitur prope Tyrum captus fuiſſe Chalſon. ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה. Capientes Chalſon a ſcalis Tyri uſque ad Chippam. Hinc conſtat, ſive loci, quo capiebatur, ſive coloris ratio habeatur, fuiſſe Chalſon purpuram Tyriam, quæ omnium, teſte *Strabone*, præſtantiſſima habebatur. Πολὺ γὰρ ἐξήταται πασῶν Τυρία καλλίστη πορφύρα; Longe omnium præſtantiſſima habetur Tyria purpura. Violaceam fuiſſe veterum purpuram teſtatur *Plinius* lib. nono cap. 29. Nepos Cornelius, qui Divi Auguſti principatu obiit: Me, inquit, juvene violacea purpura vigebat. Hinc autor libri *Ariſtoteli* attributi de coloribus cap. II. ſcribit. διὸ καὶ περὶ ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὁ ἀὴρ πορφυροειδὴς, ὅτι φαίνεται περὶ ἀνατολὴν καὶ δύσιν ὄντος τοῦ ἡλίου, ἀσθενεῖς γὰρ ὄσοι τότε μάλιστα πρὸς σκιερὸν ὄντα ἀέρα προσβάλλουσιν. φαίνεται καὶ ἡ θαλάττα πορφυροειδὴς ὅταν τὰ κύματα περιελιζόμενα κατὰ τὴν ἔγκλισιν σκιασθῇ. Veſpertini aeris purpura fit ex pauciore nigredine cum copioſiore rubedine, maris purpura ex cæruleo & rubro fit. Color hic violaceus dicitur, quem *Dioſcorides* ſæpe πορφυροῦν vocat lib. IV. cap. 122. ubi violæ florem πορφυροῦν appellat. *Virgilius* lib. IV. Georgic.

In mare purpureum violentior influit amnis.
Idem in Amello.

Eſt etiam flos in pratis, cui nomen Amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de ceſpite ſylvam:
Aureus ipſe; ſed in foliis, quæ plurima circum
Fundatur, violæ ſublucet purpura nigræ.

Hyacinthum quoque *Theocryti* Scholiaſtes purpureum appellavit: εἰς τὸν Εὐφορίωνα ἀσπίδων ἄπο
Πορφυρέη ὑάκινθε σὲ μία φάτις ἀοιδῶν.
Ad verſus Euphorionis reſpexit, qui cecinit
Purpuree Hyacinthe te ſolum canunt Poetæ.

3 Pelles earum &c. *Siphra* 27. עור יכול אף עורות שבים יהו טמאים ודין הוא טימא בנגעים וטימא בשרצים מה נגעים פטר בהם עורות של ים אף שרצים יפטור בהם עורות של ים קל וחומר ומה אם נגעים שטימא בהם שיתי וערב אינו דין שיפטור בהם עורות של ים לא אם אמרת בנגעים שלא טימא בהם צבועים תאמר בשרצים שטימא בהם צבועים הואיל וטימא בהם צבועים יטמא בהם עורות של ים ת"ל בגד מה בגד מין הגדל בארץ אף עור מין הגדל בארץ. *Pellem*; Crederem; vel pelles animantium marinorum fuiſſe immundas? Et eſt argumentum; Polluit & plagis, & polluit reptilibus, ſicuti plagæ liberant ab immunditie pelles animantium marinorum, ita quoque reptilia liberabunt pelles animantium marinorum. Eſt argumentum a minori ad majus; ſi in plagis, quibus polluitur ſtamen & ſubtegmen, liberantur pelles marinæ, in reptilibus, quibus non polluitur tegmen & ſubtegmen, non erit æquum, ut liberentur pelles marinæ? Minime; ſi dixiſti in plagis, quæ non polluunt veſtes coloratas, dices in reptilibus, quæ immundant veſtes coloratas? Quandoquidem polluunt veſtes coloratas, dicam etiam, quod immundent veſtes animantium marinorum. Idcirco dictum eſt; *veſtem*; ſicuti per veſtem intelligitur res, quæ naſcitur a terra, etiam per pellem intelligenda eſt res, quæ naſcitur a terra. *Peſiktha* 15. 2. או עור יכול אפילו עורות שבים טימא בנגעים טימא בשרצים מה בנגעים פרט עורות שבים אף שרצים פרט עורות שבים והתם מנלן דכתיב בכל מלאכת עור יצאו עורות שבים. *Aut pellem*; crederem vel pelles animantium marinorum; Polluit & plagis, polluit & reptilibus; ſicut in plagis excluduntur pelles animantium maritimorum, etiam in reptilibus, abſolvuntur pelles animantium marinorum; At hoc unde probatur? ex eo quod ſcriptum eſt; *& quovis opere pelliceo*; excluduntur pelles animantium marinorum.

4 Onyx &c. *Barbarus* in h. l. Onyx (inquit) Græce dicitur, quod nos unguem odoratum vocamus; Oſtracium nonnulli appellant, ſive Oſtracon. *Galenus* Poma, hoc eſt cavum, ſive quod idem eſt, operculum etiam in purpuris. Onychen vero *Paulus* teſtam vocari dicit conchylii duntaxat Indici, quod & Condylion appellat. Condylos certe Oſtrei genus eſt eidem *Paulo*, ut alios præteream. Ungues vocantur, & quos Solenas Græci dicunt; Eos denique Donacas, & Aulos, *Theodorus* modo ungues, modo digitos appellat, in utroque *Plinium* ſecutus. Hinc & Piſcatores Oſtrearum Soliniſtæ nominabantur, ut *Athenæo* placuit. Et ampulla unguenti Onyx quandoque dicitur *Porphyrio* Grammatico. *Vergilius* ibid. *Plinius* Oſtracum communi omnium teſtaceorum appellatione vocari Onychen hunc dixit. Poſteriores Blattam Byzanticam dixerunt. Hic Onychen generis nomine etiam appellat: quando ubique naſcentes teſtæ, in quibus lævor ſit & candor, eodem hoc nomine cenſentur, quod ab ungue humano factum ſit, & ad gemmas marmoriſque certum genus translatum etiam fuerit. Ex eodem enim humano ungue, quem Græci ὄνυχα dicunt, Onyx & Sardonyx gemma, & Onychite marmor ab antiquis dicta ſunt; Ex eodem plura alia etiam, quæ in Græcis, & Latinis paſſim leguntur. Variavit natura omnes has in mari teſtas, voluitque eas coloribus, figuris, & quantitate differre, ut nominibus etiam diſtinguerentur; Onycheſque privatim dicti ſunt, in quorum teſtis nulli margines, nullæ rugæ, nullæ concavitates, nullæ aſperitates eſſent, ſed toto corpore lævor & candor, quales in humano ungue ſunt. Ex hoc genere Indicus Onyx eſt. Dico autem Indicum, quoniam ut ab aliis ſecernatur, gentis nota illa nomini adjicienda eſt. Sic enim *Paulus Ægyneta* eum appellat; ſic etiam Græcorum veteres aliqui codices adhuc habent.

5 In Indiæ narditeris lacubus. *Vergilius* ibid. Nardi odorem *Dioſcorides* ait; quod in paludibus Indiæ Nardum ferentibus inveniatur, veſcaturque ea. Non ſatis certa re, quomodo in paluſtribus nardus vivat, cui in arida vita eſt; aut ſi juxta paludes illas nardus naſcitur, quonam modo oſtreum, cui natura eſt ſcopulis in mari hærere, extra aquam veſci in arida poſſit? *Barbarus* ut alterum ſcopulum vitaret in alterum incidit, adjecitque quod alioquin in *Dioſcoride* non legitur. Neque enim ille ait in paludibus Indiæ naſci Onychen, ubi regio ejus nardifera eſt, ſed inveniri in Indiæ paludibus nardum ferentibus; nec alia præter hæc in eo ſunt; credimuſque nos reſpondere, quæ in hoc capite leguntur, his quæ in Malobathro a *Dioſcoride* & a nobis dicta fuerant, plura ſc. odoris ſimilitudine in cenſum & nomen Nardi veniſſe, quæ multa tunc numerata ab hoc fuerunt, & inter ea quod Malabathrum antiquitas vocabat, folium tantum quod in paludibus Indiæ fluitens inveniretur odore nardi, lectumque ad multos uſus ſervaretur. Nec tamen inclinat animus nobis, quas hic modo Indiæ narditeras paludes dicit, eaſdem illis eſſe in quibus Malabathrum inveniri, & colligi antea tradidit, ſed pro comperto rem habere videmur. Siquidem utrobique ait ſiccari paludes illas ætate; Cumque in eis Malobathrum inveniatur, odore nardi folium, & ob eum odorem in nardi nomen a multis adſcitum, nihil impedit, ne conſtituamus hoc loco ex communi omnium opinione, qui Malabathrum cum nardo miſcerent, narditeras hinc dixiſſe paludes, quæ revera non nardum, ſed Malabathrum ferrent; Conſtitutoque hoc, facile & ſequax eſt, quod ſequitur, paſci nardo in paludibus his Indicos Onyches parato, & ubique expoſito ſibi cibo, & quem extra aquas contra naturæ ſuæ leges quærere non cogerentur.

6 Scribendum eſt Malabathron &c. Optime autor noſter pro nardo Malabathron ſcribendum cenſet, uti ſupra demonſtratum eſt; Malabathrum enim nardum olet, & in Indiæ paludibus gignitur, uti teſtatur ipſe *Dioſcorides* lib. primo cap. 11. Μαλάβαθρον ἔνιοι ὑπολαμβάνουσι εἶναι τῆς Ἰνδικῆς νάρδου φύλλον πλανώμενοι ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ὀσμὴν ἐμφερείας. πολλὰ γάρ ἐστιν ὅμοια τῇ ὀσμῇ νάρδῳ ὡς τὸ φοῦ ἄσαρον νῆρις, οὐκ ἔχει δὲ οὕτως. ἴδιον γάρ ἐστι γένος φυόμενον ἐν τοῖς Ἰνδικοῖς τέλμασι, φύλλον ὂν ἐπινηχόμενον τῷ ὕδατι, καθάπερ ἡ ἐπὶ τῶν τελμάτων φακῆ.

φακῆ, ῥίζαν ὐκ ἔχον, ὅπερ συλλέγοντες, ἐυθέως διαπείρυσι λίθῳ καὶ ξηράντες ἀποτίθεντες. φασὶ δὲ τῆς θερείας ἀναξηρανθέντος τῦ ὕδατος, καίεσθαι, φρυγανοις τὴν γῆν, μὴ γενομένυ γὰρ τύτυ μηκέτι φυέσθαι. ἐςὶ δὲ καλὸν τὸ πρόσφατον, καὶ ὑπόλευκον ἐν μελανίζειν, ἄθραυςόντε καὶ ὁλόκληρον, πληκτικὸν τῇ ὀσμῇ, καὶ ἐπιδιαμένον τῇ ἐυωδίᾳ ναρδίζον, δὲ τῇ γέυσει, τὸ δὲ ἠ δρανὲς καὶ τὸ λεπτόκοπήμενον, ἐυρωτιῶσαν ἔχον τὴν ἀφοραν φαῦλον. Malabathrum nonnulli nardi Indicæ folium esse arbitrantur, odoris quadam cognatione decepti. Sunt enim multa odore Nardo similia, veluti Phu, Asarum, Neris; secus autem se res habet. Etenim peculiare genus est, quod in paludibus Indicis gignitur. Folium, id est quod lentis palustris modo aquæ innatat, nulla fultum radice, id ipsum collectum, statim lino trajicitur, siccatumque reconditur. Ajunt & aqua per æstivos ardores exsiccata, cremiis fomitibusque aridis terram peruri atque id nisi fiat, non amplius renasci; laudatur recens & in nigrore quodam albicans, minime fragile, integrum, nares odore feriens, illiusque suavitate diutius implens, nardo sapore simile, nullo salis gustu, infirmum vero & minutatim concisum, quodque recepta vetustatis carie, situm redolet, vitiosum est. *Horatius* lib. secundo Carm. od. 7. Malabathrum Syriacum commemorat

> Pompei meorum prime sodalium,
> Cum quo morantem sæpe diem mero
> Fregi, coronatus nitentes
> Malabathro Syrio capillos.

Plinius quoque lib. XII. cap. 26. de Syrio Malabathro mentionem facit, qui in Malabathri descriptione in nonnullis a *Dioscoride* dissentit. Dat (inquit) & Malabathron Syria, arborem folio convoluto, arido colore, quo exprimitur oleum ad unguenta, fertiliore ejusdem Ægypto: laudatius tamen ex India venit; In paludibus ibi gigni tradunt, lentis modo, odoratius croco, nigricans, scabrumque quodam salis gustu. Minus probatur candidum; celerrime situm in vetustate sentit. Sapor ejus nardo similis esse debet sub lingua; odor vero in vino sufferuefacti antecedit alios. In pretio quidem prodigio simile est, a singulis ad 300. pervenire libras; oleum autem ipsum in libras 40. Præstantissimum apud Cirrades, quæ gens trans Gangem in India habitat, inveniri testantur Peripli autor, & *Ptolomæus*, quorum postremus: Μεθ' οἷς (inquit) ὑπὲρ τὸν μαιάνδρον πλάδαι, καλῦσι δὲ ὕπως τὰς βυσάδας. Εἰσὶ γὰρ κολοβοὶ καὶ πλατεῖς καὶ δασεῖς, καὶ πλατυπρόσωποι. λευκοι μέντοι τὰς χροὰς, ὑπὲρ δὲ τὴν κιῤῥαδίαν ἐν ᾗ φασὶ γίνεσθαι τὸ κάλλιστον μαλάβαθρον. In Peripli autore tria Malabathri genera numerantur. οἱ δὲ ταῦτα δοκῦντες τότε παραγίνονται ἐν τοῖς τόποις, καὶ συλλέγυσι τὰ ἐκείνων ὑποςρώματα καὶ ἐξινιάσαντες καλάμους τὰς λεγομένας πέτρας ἐπὶ λεπτὸν ἐπιδιπλώσαντες τὰ φύλλα καὶ σφαιροειδῆ ποιῦντες, διείρυσι ταῖς ἀπὸ τῶν καλάμων ἶναις. γίνεται δὲ γένη τρία. ἐκ μὲν τῦ μείζονος φύλλυ, τὸ ἁδρόσφαιρον μαλάβαθρον λεγομένον. ἐκ μὲν τῦ ὑποδεεστέρυ τὸ μεσόσφαιρον ἐκ μὲν τοῦ μικροτέρου τὸ μικρόσφαιρον. Qui hæc observant, post illorum discessum, ad loca illa accedentes, strata illa colligunt, & ex calamis illis, quos Petras appellant, nervis fibrisque extractis, & foliis in orbem convolutis, & complicatis fibris calamorum trajiciunt: tria genera fiunt; quod ex majore fit folio, hadrosphærum Malabathrum dicitur, quod ex mediocri, mesosphærum, quod ex minori, microsphærum.

7 Castoreum olent &c. *Serapion* lib. collection. Et sunt (inquit) odoriferæ, quarum odor trahit aliquantum odorem castorei.

פרק ג'

בחלבונה

החלבנה היא הסם השלישי הכתוב בתורה בפירוש שבא עם שאר הסממנים בקטרת נקרא בלשון יון קאלבאני בלאטינו קאלבאנום בערב ביזארד או עיני אלביני או אזאד בספרד ובלע׳ גאלבאנו והנה רבינו ז״ל בהלכות כלי המקדש כתב שנקרא מיעה וכן כתב בעל השרשים בשרש חלב אמר חלבנה היא סם שריחו רע והוא שרף אילן הנמצ׳ בערי יון והוא כמו דבש שחור ובערבי מיעה אמנם אני מצאתי כי המפרשים הפותרים המלות הערביות ברפואה אמרו כי מיעה בחירק תחת המם או מיעה בצירי או מיניאעא או אסטאראק הוא הסם הנקרא בלשון יון ובלאטינו סטיראקס ובספרד איסטוריקי קאלאמיטה ויש לו ריח טוב מאד ונוהגים אותו עוד היום במנמרות ונקרא קאלאמיטה כי היו מביאים הטוב ממנו בקולמוסים שהם ממני הקנים ועל כי החלבנה יש לה ריח רע כנראה בדברי רבותינו ז״ל וזה הסם הוא מבושם

CAPUT TERTIUM.

De Galbano.

Galbanum est tertium aroma plane descriptum in lege, ex quo una cum reliquis aromatibus componitur suffitus. Græce Χαλβάνη, Latine Galbanum, Arabice Bezard, aut gni Alchene aut Azad, Hispanice & Italice Galbano appellatur. Et ecce magister noster f. m. in constitutionibus de vasis Sanctuarii scribens, appellat מיעה; & sic scribit autor radicum in radice חלב dicens; Galbanum esse aroma [1] ingrati odoris, & esse succum arboris, quæ invenitur in urbibus Græciæ, & esse similem melli nigro, & Arabice מיעה appellari. Verum ego deprehendi, quod expositores, qui exponunt voces Arabicas in medicina, dixerunt מיעה cum Chirech sub mem, aut מיעה cum tzere, aut מיניאעא aut אסטאראק, qui est aroma, quod Græce & Latine styrax, & Hispanice estoraque, & Italice storace Calamita dicitur cui est odor optimus, & usque ad hunc diem utuntur in suffitu, & vocatur Calamita, quia optimus affertur in calamis, qui sunt species cannarum; Cum Galbano sit odor ingratus, uti vide-

מבושם מאד וטוב בריחו אמורתי כי החלבנה

היא הגאלבאנו ולא הסטוראצי וכן כתב

ופתר גם כן החכם אבארבנילו ז״ל

אמר דיאוסקורדי שהגאלבאנו הו׳ שרף שרביט בלשונם פירולה הצומח בארץ סוריאה והוא מקום קרוב לארץ ישראל דעו בני כי נארטיקס בלשון יון ולאטינו באקולוס או וירגה ר״ל בלשון הקדש שרביט ובלשון רבותינו ז״ל אבוב רועה כנראה בשבת פרק שמנה שרצים ובגמר׳ נקרא חוטרא דרעיא ומפרשין אותו ענף שגדל יחידי שאין לו ענפים אילך ואילך וכל נטיעה שהיא קטנ׳ ממה שהוא האילן ודקה בגזעו ממנו ושאין לו ענפים כי אם מעט מזער יקראו אותה הרופאים פירולה והוא שם ממוצע בין האילן והנטיעה של עשבים והיא חלולה מבפנים כמו שהם הקנים או במקום החלל יש שם מוח דומה לפקועות שדה ועץ הפירולה הוא חוצה לה והוא בה במקום קליפה כמו שנראה זה גם כן בנטיע׳ ההיא הנקרא׳ בלשון יון אקטי בלאטינו סאמבוקוס בערבי יאפקאטי ובלעז סאמבוקו והפירולה מהגאלבאנו יש מי שקורא אותה מיטופיאו והגאלבאנו המובחר הוא בגרעינין ואם לא יהיה בו זיוף יהיה כגרעיני הלבונה שמן ודשן מבלי ערוב שום חלק עץ אחר וגם המובחר יהיה בו מעט מהזרע שלו וחלקים קטנים מעצי גזעו והוא עז זרע בריחו ובעצמותו הוא באמצע הרטיה והלוחות והקושי ומזייפים הגאלבאנו עם גריסין של פול ועם שרף גרוע או סם הנקרא בלשון יון אמוניאקון בערבי מאקסאק או אסק ובלעז אמוניאקו ואם ישרפו אותו היינו הגאלבאנו על הגחלים בעבור ריחו הרע יברחו מהמקום שישרפו אותו שם כל הבעלי חיים הארסיים ומי שימשח על בשרו לא יעקצו אותו הבעלי חיים הארסיים ואם תרצה להסיר ממנו כל מה שבו שהעצים ומהדברים האחרים שנפלו ושנתערבו בו שים הגאלבאנו כמו שהוא בסמרטוט של פשתן נקי ושים את הסמרטוט המלא תלוי בתוך כלי חרס או של נחשת באופן שלא ינע הסמרטוט בשולי הכלי ותכסה הכלי אשר בו הסמרטו׳ עם הגאלבאנו היטב ושים אותו בתוך יורה מלאה מים עד שירתחו המים בחזקה כי בעבור חום המים אשר הכלי נתון בם ימס הגאלבאנו ויסונן מעצמו בכלי חרס אשר בו וישאר בכלי הגאלבאנו הטוב ובסמרטוט יהיו רק העצים והדברים המקלקלים אותו אמנם אבן סיני בספר השני שלו פרק שי״ח כתב כי הגאלבאנו הוא של שני מינים המין האחר הוא קצפיי בלעז ספומוסו כי קצף בלשוננו הקדוש רוצ״ לומר ספומה כן כתב השרשים בשרש קצף והמין הזה מהגאלבאנו הוא קל ולבן מאד והמין האחר הוא כבד ועב וזהו המובחר ואני לא ראיתי בספרי הרופאים יונים ולאטיני וערביים מי שכתב שהגאלבאנו הוא

של

videtur in verbis sapientum nostrorum f. m. & hoc aroma sit odoratissimum, & optimum, dixi החלבנה esse Galbanum non vero styracem; atque ita scribit & exponit sapiens *Abarbanel* f. m.

Dicit *Dioscorides*. *Galbanum succus est ferulæ nascentis in Syria*; quæ finitima est terræ Israel. Scitote mei filii, quod νάρθηξ Græce, & Latine baculus, aut virga, i. e. in lingua sancta שרביט sc. virga, & a nostris sapientibus f. m. virga pastoris, uti videri est in *Schab*. cap. VIII. & in *Gemara* vocatur virga pastoralis; & explicatur, quod sit ramus, qui seorsim erescit, cui non sint hinc inde palmites; & quævis planta, quæ sit minor quam arbor, & tenuis in trunco neque habeat palmites nisi modicos, a medicis ferula appellatur, quod nomen est intermedium inter arborem & plantam herbarum; & intrinsecus est vacua, uti sunt cannæ; aut vacuitatis loco in ea deprehenditur medulla similis glomis agri; lignumque extrinsecus est, illique est pro cortice, uti pariter videre est in planta, quæ Græce ἀκτή, Latine Sambucus, Arabice Jasacti & Italice Sambuco appellatur. *Quod nonnulli* [3] *Metopium vocant*. *Galbanum maxime laudatur cartilaginosum*, *merum*, *thuris pinguis effigiem præbens*, *minime lignosum*, *retinens nonnihil adjecti seminis*, *gravi odore*, [5] *neque humidum*, *neque aridum*. [6] *Adulteratur faba fresa* & eo quod Græce ἀμμωνιακὸν Arabice Maxach aut Assach & Italice Ammoniaco vocatur. [7] *Si uratur*, *fugat nidore serpentes*, *& perunctos*, *feriri non patitur*. *Serpentes* [8] *cum oleo & sphondylo circum positum necat &c.* *Si purgare Galbanum voles*, *in ferventem aquam demittito*. *Namque cum liquefactum fuerit*, *ejus sordes fluitabunt*, *quas hoc modo facile separabis*. *Mundo linteo alligatum in fictili*, *aut ærea pixide ita pendeat*, *ut imum vasis non tangat*. *Opertoque vase in fervidam aquam demittito*. *Sic enim syncerum veluti per colum eliquescet*, *& lignosum in linteo remanebit*. Ceterum *Aben Sini* in libro secundo cap. scribit; duas esse Galbani species, alteram spumosam, Italice spumosa; quia קצף lingua nostra sancta designat spumam; sic scribit autor radicum in radice קצף. Et hæc Galbani species est levis, & candidissima. Et altera species est gravis, & hæc est selecta. Ego vero neminem vidi in libris Medicorum Græcorum, & Latinorum, & Arabum qui scribat duo esse Galbani genera, uti scribit *Aben Sini*:

ideo-

של שני מינים כמו שכתב אבן סיני ולכן מה שהעתקתי הוא העקר

ideoque genus, quod descripsi, est præcipuum.

NOTÆ IN CAPUT TERTIUM.

[1] INgrati odoris &c. *Babyl. Keritbuth* 6. 2. שהרי חלבנה ריח רע ומנאו הכתוב עם סממני קטרת. Ecce enim Galbanum malum odorem spirat, verum scriptura inter aromata suffitus illud annumerat. *Raschi* 1. legem. חלבנה בשם שריחו רע וקריין לו גלבנה ומנאה הכתוב בין סמני הקטרת. Chelbona est aroma, cujus odor est ingratus, & appellatur Galbanum, & scriptura aromatibus suffitus illud annumerat.

[2] In Syria &c. *Theophrastus* lib. IX. cap. 7. ἡ γὰρ χαλβάνη --- γίνεται αὕτη περὶ Συρίαν, ἐκ τῦ πάχυ καλυμένυ. Chalbanum --- in Syria nascitur ex Paco vocato. *Plinius* lib. XII. cap. 25. Dat & Galbanum Syria in eodem Amano monte e ferula, quam ejusdem nominis resinæ modo stagonitin appellant.

[3] Metopium &c. *Dioscorides* lib. primo cap. 70. Meminit Metopii unguenti. Fit (inquit) in Æegypto unguentum, quod Metopion patrio nomine appellatur, propter Galbani mistionem. Nam lignum, in quo Galbanum nascitur, Metopion vocant. Constat amaris nucibus, Omphacino oleo, Cardamomo, odorato junco, Calamo, Melle, Vino, Myrrha, Balsami semine, Galbano, & resina. Probatur pingue, gravi odore, quod magis Cardamomum, & Myrrham, quam Galbanum resipiat.

[4] Laudatur cartilaginosum &c. *Plinius* ibid. Quod maxime laudant, cartilaginosum, purum, ad similitudinem Ammoniaci, minimeque lignosum.

[5] Neque humidum, neque aridum &c. *Plinius* lib. XXIV. cap. 5. De Galbano diximus; Neque humidum, neque aridum probatur, sed quale diximus.

[6] Adulteratur faba &c. *Plinius* lib. XII. c. 25. Sic quoque adulteratur faba, aut sagapeno.

[7] Si uratur &c. *Virgil.* Georg. III.

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros,
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit

Nikander in Thriaca

Ναὶ μὲν καὶ βαρύοδμος ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα
Χαλβάνη, ἄκνηστίς τε, καὶ ἡ πρίονεσσι τομαίη
Κέδρος πολυόδουσι κατεψηχθεῖσα γενείοις,
Ἐν φλογιῇ καπνηλὸν ἄγει καὶ φύξιμον ὀδμήν.

Præterea graveolens candentibus indita prunis
Galbana, & ignitum faciens urtica dolorem,
Dentatisque Cedrum maxillis sectile lignum
Omnibus invisum serpentibus efflat odorem.

Plinius ibid. Syncerum si uratur, fugat nidore serpentes. Et lib. XXIV. cap. 5. Serpentes nidore urentium fugari diximus. Fugiunt & peruncτos Galbano.

[8] Serpentes cum oleo &c. *Plinius* ibid. Serpentes oleo, & spondylio mixto tactu necat.

פרק ד'

בלבונה

הלבונה המפורשת בתורה ונמנת רביעית בסכום שאר סממני הקטרת נקראת בלשון יון ליבאנוס ובלאטינו טוס בערבי רונדיר או קונדיר או קאטיד ובלעז אינצינסו תצמח כמו שאמר דיאוסקורידי בספר הראשון שלו פרק ס״ז בארץ הערב שקראו אותה בעד הסם הזה טוריפירה והראשונה במעלה היא מין הזכר מהסם הזה שנקרא סאטגוניאה והגרעין שלה הוא כדורי בטבעו ושלם בגופו ולבן ומבפנים כשישברו אותו הוא שמן ודשן וכשישרפו אותו תכף תעלה לבת אש ממנו ומלבונה המביאים אותה מהודו תטה לאדמימות והיא בצבעה דומה לאפר והגרעין שלה נעשה כדורי במלאכת היד כי חותכים את הלבונה הזאת בחלקים קטנים מרובעים ומשימים אותם בכלי חרס ומנענעים הכלי באויר בחזקת היד סביב סביב בעגול עד שיהיה הגרעין כדורי אבל זה המין מהלבונה כשיזקין יטה אחרי כן לאדמימות ויקראו אותו אטומו אטומוס בלשון יון רוצ׳ לומר קטן ובלתי מתחלק והלבונה השנית במעלה הוא הצומחת במקום אחד נקרא סמילו ויקראו אותה קצת הרופאים קופיסקו קופיס בלשון יון רוצה לומר חתוך וכתוש והמין

CAPUT QUARTUM.

De Thure.

THus expressum in lege, & quarto loco commemoratum in summa reliquorum aromatum suffitus, Græce λίβανος, & Latine thus, & Arabice Ronder aut Conder, aut Kateth, & Italice Incenso appellatur. Thus [uti refert *Dioscorides* in libro primo cap. 81.) *in ea* [1] *gignitur Arabia, quæ thurifera cognominatur. Primarium tenet in eo genere* [2] *masculum, Stagonias appellatum, suapte natura rotundum; Tale autem individuum est, candidum, cum frangitur intus pingue, in suffitu statim ardens. Indicum vero fulvescit, & colore lucet; sed rotundum industria factitant. Nam in quadrangulares formas dissectum doliis versant; verum hujusmodi thus tempore flavescit, quod Atomum aut Syagrum appellant* [Atomus Græce dicitur parvus, & sine partibus, i. e. indivisibilis] *Secundum locum habet Arabicum, & in Smylo nascens, quod aliqui Copiscam vocant* [κοπίσκον Græce designat quod contusum, & in-

והמין הזה הוא קטן מאד ואדום בהפלגה
והנה נמצא מהלבונה מין אחר יקראו אותו
אמוניטי בלשון יון רוצה לומר משובח והוא
באמת לבן וכשימשמשו בו בחזקה ביד היא
נמעך תחת האצבעות כמו שעושים בסם
ההוא הנקרא בלשון יון ובלעז מאסטיקי
ובלאטינו ריסינה לינטיקינה בערבי מסמיצי
או מאסטוקי ובדרך יזייפו אותו עם שרף
האילן הנקרא בלשון יון פיטיס בלאטינו
פינוס בערבי סונובר בספרד ובלעז פינו או
יזייפו אותו עם השרף ההוא הנקרא גומה
אראביקה אמנם בנקלה יוכר הזיוף כי
הגומה אראביקה אם שרפו אותה אינה
מעלה שלהבת ושרף הפינו תכף מעלה
עשן ויפסד ויכלה אך הלבונה מיד היא
עושה שלהבת ולבת אש וגם יוכר הזיוף
מהריח עצמו העולה בענן העשן
ואול' פליניאו בספ' י"ב שלו פר' י"ד כתב מהלבונה
דברים ממה שלא ידע דיאוסקורידי אכתבם
כאן כדי שאתם בני לא תחזרו אחרי
הספרים החצונים מהקדמונים של עובדי
כו"ם המדברים תועה ודברי הבאי כאשר
עשה האיש הלזה במקומות רבים אמר
פליניאו הלבונה היא צומחת בלבד
בארץ ערב אמנם אינה צומחת בכל
המקומות שלה כי באמצע המחוז ההיא
יש ארץ אחרת השוכנים בה הטארמיטי
והעיר שבה נקראת סאבוטה שהיא ראש
לכל מלכות שבא ורחוקה מההר הגבוה
אשר תצמח שם הלבונה מהלך שמנה ימים
נקראת הארץ ההיא שבא מפני שהיא
מלאה מיסטיריאי מיסטיריאה בלשון יון
רוצה לומר סודות של קדושה והיא פונה
ומבטות לצד קדים של קיץ ובכל פנה ממנה
יכנסו שם בקושי רב כי מצדה האחד יש
הרים גדולים סביב לה ומצדה האחר מימין
יש גבול הים ומשבריו וגליו עם סלעים
רבים בתוכו שימנעו כל נכרי לקרבה אל
הארץ ההיא וצבע האדמה כאשר ספרו לנו
הוא ממוצע בין האדמימות ולבניות החלב
אורך היער הזה אשר בו הלבונה הוא של
עשרים ורחבו של עשרה סקיני הסקינו
האחר לפי דעת אירטוסטינו הוא סטדיאי
ארבעים ואתה כבר ידעת בפרקים הקודמים
כמה הוא מדת כל סטדיאי ולפי דעת
אחרים הוא שנים ושלשים סטדיאי לכל
סקינו ובמקום היער הזה יגבהו ההרים
ויעשו גבעה ביניהם אשר שם צומחים
האילנות האלה מעצמם מבלי שיוטעו בידי
אדם אמ' הכתו' בשיר השירי' אלך לי אל הר
המור ואל גבעת הלבונה והארץ ההיא היא
מלאה חול ויש שם מעינות מועטות ובמים
שבמעינות יש חלק מה ממלח ניטרו מחצבי
שכבר נזכר שמו בפרקים הקודמים שלי
וסמוך ליער הזה יש עיר פרוז אין חומה
נקרא מיניאו שיכנסו בו בדרך צר שאין
דרך לנטות ימין ושמאל ואנשי הארץ הזאת
היו הראשונים שהתחילו לעשות סחורה
ולמכור הלבונה ונושאים ונותנים תמיד
בפרקמטיא הזאת וקוראין הלבונה בלשונם
על שם עירם וארצם מינואיאו ומבלעדי
האנשים האלו אין מי שיראה בארצו' הערב
האילן

& incisum est] *multo minus , & fulvius . Est & genus aliud, cui Amymite cognomen* (Hoc Græce designat quod est excellens) *alioqui candidum , quod dum mollitur , mastyches more digitis cedit* quod aroma Græce & Italice Mastyx, & Latine resina lentiscina ; Arabice Mastech aut Mastoche appellatur. 4 *Adulteratur Pini resina*, quæ Græce πίτυς, Latine Pinus , Arabice Sonobar , Hispanice & Italice Pino appellatur ; *aut gummi , quod facile deprehendi potest , siquidem suffitum gummi flammam non ejaculatur , & resina in fumum evanescit , Thus vero statim ardet. Idem maleficium odor prodit.*

Verum *Plinius* lib. XII. cap. 14. de *Thure* ea scribit, quæ *Dioscorides* ignoravit ; quæ hic describentur , ne vos mei filii vos convertatis ad scriptores peregrinos ex veteribus autoribus Idololatris , qui erronea & vana locuti sunt , sicut fecit hic autor in multis locis. Dicit *Plinius*. *Thura præter Arabiam nullis , ac ne Arabiæ quidem universæ. In medio ejus fere sunt* 5 *Atramitæ pago Sabæorum capite regni* 6 *Sabota , in monte excelso , a quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera .* 7 *Saba appellatur , quod significare Græci mysterium* , i. e. arcana sanctitatis *dicunt. Spectat ortus solis æstivi , undique* 8 *rupibus invia , & a dextera maris scopulis inaccessa. Id solum e rubro lacteum traditur. Sylvarum longitudo est* 9 *schœnorum viginti latitudo dimidium ejus : Schœnus patet Eratosthenis ratione stadia* XL. *hoc est pass. quinque millia* [Tibi vero notum est , quanta sit mensura cujusque stadii] *aliqui* XXII. *stadia singulis schœnis dedere. Attolluntur colles alti, decurruntque , & in plana arbores* 10 *sponte natæ* [scriptum est in *Cantic.* IV. 6. *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris*] 11 *Terram argillosam esse convenit , raris fontibus ac nitrosis* (Jam facta est mentio de nitri nomine in his meis capitibus superioribus] Atque huic sylvæ proxima est civitas *Peroz* non circumdata muris , quæ appellatur 12 *Minæi, per quos evehitur uno tramite angusto ;* neque enim via est inclinandi ad dextram & sinistram. *Hi primi commercium thuris fecere , maximeque exercent , a quibus & Minæum dictum est : nec præterea Arabum alii thuris arborem vident , ac ne horum quidem omnes. Feruntque* MMM. *non amplius esse familiarum , quæ jus per successiones id sibi vindicent. Sacros vocari ob id, nec ullo congressu fœmina-*

rum

האילן מהלבונה וגם כל תושבי הארץ ההיא
לא יראו אותו כי אמרו שיש שם שלשת
אלפים משפחות ובתי אבות ולא יותר
שירשו הכנסת אילני הלבונה מעת הולדם
ואין לשאר בני עמם חלק בם ועל כן
נקראו האנשים האלו קדושים כי לא יקרבו
אל אשה ולא יטמאו למת בעת אשר הם
מכי' בקליפי האילן כדי שיצא מהם הלבונה
וגם בעת ההוא שלוקטים אותה ישמרו
עצמם מכל טומא' ובאופן הזה עם הפרישו'
האמור בערמה מיקרים ומרבים מאד שבר
הלבונה אחרים אמרו כי תושיבי הארץ
כלם יחד יזכו בנחלתם זאת ויש מי שאמר
כי שנה אחת יזכו בה קצת מהם ובשנה
האחר' יתר האנשי' הנשארים ושכן חוזרים
הלילה לעולם אך זה ידענו בברור שאין
זולתם נמצא עד היום מי שידע צורת
האילן הזה ואנחנו הרומיים בזערת אפינו
דרכינו רוב הארץ הזאת ובבלי זיך שלנו
עשינו מלחמה עם תושבי הארץ וגאיין
ציסארי בן אבגוסטו התאזר בעוז וגאות
מלכות לבש לעיני בני עמנו על זאת ועם
כל זה לא היה שום איש בלאטיני שכתב
או שצייר צורת האילן הזה עד היום ומה
שהעתיקו היונים בו לא ראי זה כראי זה
יש מי שאמר שעלה האילן הזה הוא דומה
לעלה אילן האגס הנקרא בלעז פירו ושהוא
היינו העלה קטן מעלי האגס ושצבע העלה
הוא ירוק כעשב ויש מי שאמר שדומה
שלאילן הלינטיסקו ושהעלה שלו הוא
כמעט אדום אחרי' אמרו שהוא הטירבינטו
וכן הוא דעת המלך אנטיגנוס ששלחו לו
נטיעה או ענף אחד ממנה למנח' והמלך
גיובא בספרים ההם אשר העתיק להפקרת
רצון גאיו ציסארי בן אבגוסטו שחפץ לדעת
דברי ארץ הערב כתב שגזע אילן הלבונה
הוא מעוקם ושענפיו הם דומים לענפי
האילן ההוא שנמצא בארץ פונטו שנקרא
בלשון יון פרינוס ובלאטינו אליקים בערבי
ברבים או קארמאס ובלעז איליצי ושמוציא
ממנו מיץ או גומא בלעז כמו שיוצא
מאילני השקדים ושמהאילנות האלה ימצאו
בארץ הקאראמאניאה ובמצרים אשר נטעו
אותם שם במצות מלכי טולומיאי ואין ספק
שקליפתו היא דומה לקליפת אילן הנקרא
בלשון יון דאפני בלאטינו לאברוס באשכנז
לורביאירבאבם בספרד לובריאירו בצרפת
לאבריאיר בערבי גאור או גאר ובלעז
לאברו ויש מי שאמר שהעלה שלו הוא גם
כן דומה לעלה הלאברו הזה ודבר גלוי
ומפורס הוא שהאילן הזה היה בארץ
הסארדי כי גם מלכי אסיאה בהשתדלותם
הנמרץ צוו על נטיעת האילן הזה ומלאכי
מלכי ארץ הערב שבעודני חי אמר פליניאו
באו רומה היו סבה לשום עלינו הדבר הזה
בספק ועל זה תמהתי מאד כי שרביטי
האילן אשר הביאו לעירנו רומה מראים
לנו שגזע האילן הוא כדורי ושהוא כלי
קשרים וכבר היו נוהגים ללקט הלבונה פעם
אחרת בשנה כי היו מוכרים ממנה מעט
אבל אהבת הריוח והמועיל הראה להם
לבעלי

rum funerumque, cum incidant eas arbores, aut merant, pollui, atque ita religione merces augeri. Quidam 13 *promiscuum jus iis populis esse tradunt in sylvis, alii per vices annorum dividi. Nec arboris ipsius* 14 *quæ sit facies constat. Res in Arabia gessimus,* 15 *& Romana arma in magnam partem ejus penetravere. Cajus etiam Cæsar Augusti filius inde gloriam petiit, nec tamen ab ullo (quod equidem sciam) Latino arborum earum tradita est facies. Græcorum exempla variant. Alii folio piri, minore duntaxat, & herbidi coloris prodidere: Alii lentisco similem subrutilo folio. Quidam terebinthum esse, & hoc visum* 16 *Antigono regi allato frutice. Juba rex iis voluminibus, quæ scripsit ad Cajum Cæsarem Augusti filium ardentem fama Arabiæ, tradit contorti esse caudicis, ramis aceris maxime Pontici.* [quæ arbor Græce πρίνος, & Latine Ilex, Arabice Barbes aut Carmas, & Italice elce appellatur] *Succum* (vernacule Gomma) *amygdalæ modo emittere, talesque in Caramania apparere & in Ægypto satas studio Ptolemæorum regnantium. Cortice lauri* (quæ Græce δάφνη, Latine Laurus Germanice Lorbeerbaum Hispanice Lovreiro, Gallice Lavrier, Arabice Gaur aut Gar, & Italice Lauro dicitur) *esse constat. Quidam & folium simile dixere. Talis certe fuit* 17 *arbor Sardibus. Nam & Asiæ reges serendi curam habuerunt. Qui mea ætate legati ex Arabia venerunt* [inquit *Plinius*] *omnia incertiora fecerunt, quod jure miremur, virgis etiam thuris ad nos commeantibus, quibus credi potest, matrem quoque teretem, & enodi fruticare trunco. Meti semel anno solebat, minore occasione vendendi.* 18 *Jam quæstus aliam vindemiam affert. Prior atque naturalis vindemia circa canis ortum flagrantissimo æstu, incidentibus qua maxime videatur esse prægnans, tenuissimusque tendi cortex.* 19 *Laxatur hic plaga non adimitur. Inde prosilit spuma pinguis. Hæc* con-

לבעלי אילנות הלבונה דרך אחרת ואולם
הקציר שלו הנהוג מקדם היה בימי' הכלבי'
כי אז בתוקף חום השמש היו מכים האילן
במקום אשר בו רוב המיץ תחת הקליפה
הדקה ולא היו מסירי' הקליפה אך היו עושי'
בה חבורו' והכאות ופצעי' דקים אשר מהם
יוצא הקצף דשן ושמן שהיה נופל על
מחצלאות של עלי תמרים או על הארץ
טאוטה בטאטאות היטב ובאופן הראשון
לוקטים הקצף הזה היינו הלבונה יותר
נקייה ובאופן השני לוקטים אותה יותר
כבדה במשקל והקצף הנשאר מחובר לאילן
מגררים אותו משם עם כלי ברזל ולכן הוא
מלא קליפות והיער אשר בו הנטיעה הזאת
הוא נחלק לחלקי רבים ואין מאנשי הארץ
מי שילקוט הלבונה חוץ משדה אחוזתו
ואין עושים שמירה לאילנות המוכים אשר
יזוב מהם הקצף האמור ועם כל זה אין
מי שיגנוב מחבירו הלבונה הנוטפת אבל
בשכונת האלילים באליכסאנדריאה מקום
שהמביאים שם הלבונה אינם יכולים לשמור
אותה מהגנבים גם בתוך החנויות וחותמים
גם המכנסים למי שנוגע ומתעסק בה
ומכסים פניהם בדבר שקוראים אנחנו בלשון
לעז מאסקירה שנותנים על פניהם בחוריהם
בימי הקארנבאלי ונותנים על ראשם רשת
במקום כובע הדוק היטב ויוצאים מהחנויות
ערומים ועם השתדלות הנמרץ הזה ביערים
אשר שם צומחת הלבונה היא יותר בטוחה
ממה שהיא תחת השמירו' הגדולות והעונשי'
הרבים המוטלים על הגנבים שלנו דעו בני
כי המאסקירה פעמים תקרא בלשון יון
מורמוליכיאון כתוב במי באוקמירון ברובמי
באומיקרון באלמדה באיפסילון עם החירק
תחת האלף ביוטה באוקמירון בניי ובלאטינו
לארוה ולפעמים תקרא בלשון יון פרוסופון
כתוב בפי ברו באוקמירון בסיגמא בפי
באוקמירון ובניי ובלאטינו פירסונה אמנם
הלארוה רוצה לומר פרצוף מפחד ומרעיד
הנראה בבבואה דבבואה מהרוחות רעות
העולות כמו שאמרו הרומיים הקדמונים
משאול תחתיה בלילה והפורסופון היינו
הפירסונה הוא עשוי כדמות פרצוף
איש מהאנשים יפה תיאור או רע המראה
שנותנים על הפנים הבחורים בעת הצחוק
והחדות לרמות בו הילדים והנשים כאשר
ידעתם נקרא בלשון רבותינו ז"ל במסכת
שבת פרק במה אשה משנה שמינית
אנקטמין כמו שכתב הרב מבירטנורה
ותהיה הדבר הזה או הלארוה או הפירסונה
כמו שתרצו נקראת בשתוף בלשון ארמי
או פאדאמי או טלני או פירימביא

הוסיף פליניאו בשלהי הקיץ הם לוקטים
הלבונה היוצאת בקייץ עצמו וזאת היא
הלבנה והזכה והזמן השני מהקציר שלה
הוא בחדש האביב שירצה הלבונה מהכאות
שנעשו באילנות בזמן החורף והלבונה
הנלקטת בעת ההיא היא אדומה ואין
להעריך ולהשוות אותה לראשונה והראשונ'
נקראת קארפיאוטה והשנית נקראת
דאטיאטה והאמינו שהלבונה היוצאת
מהאילן החדש היא יותר לבנה ומהאילן

שהוא

concreta densatur, ubi loci natura poscat tegete palmea excipiente, aliubi area circumpavita. Purius illo modo, sed hoc ponderosius. Quod in arbore hæsit, ferro depectitur, ideo corticosum. Sylva divisa certis portionibus, [20] *mutua innocentia tuta est; neque ullus saucias arbores custodit; nemo furatur alteri. At hercule Alexandriæ ubi thura interpolantur, nulla satis custodit diligentia officinas. Subligaria signantur opifici, persona* [quam vernacule *Maschara* appellamus, quæ adiicitur faciei juvenum Bachanalium tempore] *adjicitur capiti, densusve reticulus; nudi emittuntur. Tanto minus fidei apud hos pœna, quam apud illos sylvæ habent.* Scitote mei filii, quod *Maschera* aliquando dicatur Græce μορμολύκειον, & Latine *Larva*, & aliquando Græce προσώπιον, & Latine *Persona*. Ceterum Larva i. e. effigies est terriculamentum & terror, qui videtur adveniens a spiritibus malis, venientibus (uti dixerunt veteres Romani) de fossa inferiori nocturno tempore. Et *Larva*, i. e. *persona* velum factum ad similitudinem viri pulchra forma, aut deformi adspectu, quæ imponitur faciei juvenum tempore lusus, aut lætitiæ ad decipiendum pueros & fœminas, sicut nostis, dicitur a nostris sapientibus f. m. in tractatu *Schab*. cap. VI. sect. *6.* [21] אנקטמין, sicuti scribit R. *Bartenora*; & hæc res, aut larva, aut persona, quocunque modo libuerit appellari nomine homonymo, Syriace aut umbra aut spectrum, aut larva.

Addit *Plinius*. *Autumno legitur ex æstivo partu. Hoc purissimum candidum. Secunda vindemia est vere, ad eam hyeme corticibus incisis. Ruffum hoc erit, nec comparandum priori: Illud Carpheotum, hoc Dathiathum vocant. Creditur & novellæ arboris candidius, sed veteris odoratius. Quidam & in insulis melius putant gigni. Juba* [22] *in insulis negat nasci. Quod ex eo* [23] *rotunditate guttæ pependit, masculum vocamus, cum*

alias

שהוא רוב השנים יוצארת יותר מבושמרת
ויש מי שאמר שהצומחרת באיים היא
המובחרת והמלך גיובא אמר שאינה צומחת
באיים כלל והלבונה העגולה היא הנקראת
זכר כי לא נקרא הדבר זכר אלא כשיהיה
במינו נקבה והתורה שלהם צותרה שלא
יקחו ממנה הנקב׳ ויש מי שאמר שהלבנה
נקראת זכר מפני שבצורתרה היא דומרה
לאשיכים והלבונרה החשובה בעיני אנשי
הארץ היא הלבונה שיש לה דמות שדים
והצורה הזאת תבוא בה כאשר בגרעין שכבר
נקפא יחובר אחרי כן עליו טיפרה אחררת
מחדש ואני מצאתי כי כל גרעין ממנרה
היה ממלא היד כאשר היו מניחים אותה
לצמוח בזמנרה הקצוב ולא היו מתאוים
ללקוט אותה קודם הזמן הבאות לה והיונ׳
קראו הלבונה הזאת סטאגוניאה או אטומו
והקטנה קראו אותה אורוביאה אולי נקרא׳
סטאגוניאה מפני שבשרפתה היא משמעת
קול כי בלשון יון סטריגמוס רוצרה לומר
השמעת קול והקטנה נקראת אורוביארה
אולי מפני שהיא דומה בקטנותרה לגרעין
הנטיעה ההיא הנקראת בלשון יון אורובוס
בלאטינו אירואוס בערבי קייסני סירבוס
או קירסיני ועפרורירת הלבונרה הנשמטרת
והנשברת ממנה כרוב הנענוע היא הנקרא
מן ועוד היום נמצאו חתיכורת לבונרה
ששוקלים שליש המינה האחת היינו תשע׳
ושלשים דינרים
ליאונידרה אחד מרהפידאגוגי שרהיה לו
לאליכסאנדרוס מוקדון כשהיה רואה אותו
בקטנורתו שהיה מבזבז יורתר מי הראוי
מהלבונה היד גוער בו ואומר שימתין לבזבז
הלבונה עד שילכוד הארץ שהיא צומחרת
ברה ולכן אחרי שלכד אליכסאנדרוס כל
ארץ הערב שלח לו ספינה גדולה מלארה
לבונה והזהיר אותו וצוה עליו שיעבוד את
האלילים בכל נפשו ובכל מאודו דעו בני
כי פידאגוגו בלשון יון ובלשון לעז פידאנטי
רוצה לומר האיש ההולך אחרי הנערים
אחרי הקריאה בספר ומלמד אותם דברי
מוסר ודרך ארץ ורתכונות טובות ומוכית
אותם בדברים ולפעמים בהכאורת כשיטו
מרהדרך הטוברה ולא ישמרו את מצותיו
ודידאסקלוס הוא המלמד להם התורה
והחכמות נקראת בלשוננו רב או ר׳ הלבונ׳
אחרי אשר לקטו אותרה בעלי האילנורת
מביאים אותה לעיר סאבוטה על הגמלים
ונכנסים בעיר דרך שער אחד המיוחד לה
שעומד לעולם פרתוח ועונשים ומכים
וממיתים הנוטים מהדרך הישרה בלי חמלה
וכהני הבמות לוקחים המעשר ממנה במדה
ולא במשקל לשם האליל שלהם הקוראים
אותו סאבי והסוחרים לא יכלו לקנות ממנה
טרם תרומת המעשר הזה ושם מכניסים
האורחים וימלאו להם כל צרכם מבלי שכר
כי לימים במספר מיוחדים מאכילי׳ ומשקי׳
האורחים ונותנים להם צדה לקצת הדרך
שיעשו מהכנסורת האליל ואינם יכולים
להוצי׳ הלבונה אלא דרך ארץ עיר הגאינטי
ושם פורעים מכס למלך שלרהם וראש
הממלכה היא העיר טומאנא רחוקה מעזה

עיר

alias non fere mas vocetur, ubi non sit fœmina. Religioni tributum, ne sexus alter usurparetur. Masculum aliqui putant a specie testium dictum. Præcipua autem gratia est 24 *mammoso, cum hærente lachryma priore consecuta alia miscuit se. Singula hæc manum implere solita invenio, cum minore diripiendi aviditate lentius nasci liceret. Græci Stagoniam & Atomum tali modo appellant, minorem autem Orobiam.* Hæc vocatur Stagonias, quia dum comburitur, strepitus auditur; etenim Græce ςαγονίας designat rem, quæ strepitum edit. Et minor vocatur Orobia, quia similis est in parvitate granorum plantæ, quæ Græce ὄροβος Latine Eruum, Arabice Keisene Herbum, aut, Kersene appellatur. *Micas concusso elisas mannam vocamus. Etiamnum tamen inveniuntur guttæ, quæ tertiam partem minæ, hoc est* XXXIX. *denariorum pondus æquent.*

Alexandro Magno in pueritia sine parsimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonides dixerat, ut illo modo, cum devicisset thuriferas gentes, applicaret; At ille Arabia potitus, thure onustam navim misit ei, exhortatus ut large deos adoraret. (Scitote mei filii, quod pædagogus Græce, & Italice *Pedante* designet hominem, qui prosequitur pueros post lectionem in libro, eosque docet traditiones, & vivendi rationem, & ea quæ recta sunt, eosque castigat verbis, & aliquando verberibus, quando declinant a via recta, neque ejus præcepta servant. Et præceptor, qui illos docet legem, & scientias, vocatur nostra lingua Rab, aut Rabi.) *Thus collectum* 25 *Sabotam camelis convehitur, porta ad id una patente. Digredi via, capitale leges fecere. Ibi* 26 *decimas deo, quem vocant Sabin, mensura non pondere sacerdotes capiunt; nec ante mercari licet. Inde impensæ publicæ tolerantur. Nam & benigne certo itinerum numero deus hospites pascit. Evebi non potest nisi* 27 *per Gebanitas, itaque & horum regi*

pen-

עיר היהודי״ שני אלפים תתק״ס מילין וחדרך הזה הוא נחלק לימים ס״ב לפי ספק ויכולת הטבעי מהגמלים ללכת בו מראשו לסופו ושם יתנו גם כן מהלבונ׳ חלק מה לכהנים ולשרי המלך ועל ההוצאות האלה שהם על הלבונה השכירים והשוערים ומשרתי המלך יקחו חלקם וגם כדרך עצמו נותנים שעור מה ממנה בעבור קניית המים והאוכל ושכירת הלינה על המעברות הם פורעים המס באופן שעלי כל גמל עד מקומנו יש עול כבד עד סך תרפ״ח דינרים וכאן ג״כ פורעים למוכסים המס שהוא מן המסודר על הפרקמטיאו׳ לכן ימכרו הליטר׳ מהלבונה הנבחרת י״ו דינרים ומהשנית ט״ו ומהשלישי י״ד ומזייפי׳ אות׳ כאן עם שרף הדומה בזהירותו לאבנים טובות לבנו׳ אבל יכירו הזיוף כאשר כתבנו בפ״ה וא״כ המובחרת ניכרת בצבעה שהוא לבן ובגודל הגרעינים ועוד שהיא נשברת בנקלה ועלי האש תודלק מיד ותוציא הלהבה וגם אם ילעסו ממנה לא ישאר חלק מהלבונה דבוק בשנים אך תשאר הלבונה תחתיהם תכף ומיד לחלקי׳ קטני׳ אחרי כן תודבק גם

והנה טאופראסטו בפרק רביעי מהספר תשיעי שלו כתב כי אילני הלבונה אינם גדולים אבל הם בגבוהם כחמשה אמות בלבד ויש להם ענפים רבים ושהעלה הוא דומה לעלי האנס ושהם יותר קטנים מהם הרבה וצבעם ירוק מאד כדמות עשב הנטיעה הנקראת רוטה ושקליפת עצי האילן בכל חלק ממנה היא חלקה כעץ אילן הנקרא בלשון יון דאפני כברתוב למעלה בפרק זה ,ויש מי שאמר כמו עד של ראיית כי עלי אילן הלבונה הם דומים גם כן לעלי הלאברו ואלה הם האנשים שהלכו בספינה עם הגבורים ההם שמעולם היו אנשי השם שאמרו גם כן כי כאשר ירדו מהספינה לבקש מים עלו על ההר הצומחת בו הלבונה ושם לאו האילנות שלה ואילני המור ושבנזע האילנות וענפיהם היו פצעים והכאות שונות כי במקצתם היו ההכאות כאלו נעשו בגרון ובקצת׳ ההכאו היו קטנות וגם הדמעות במקצת האילנית היו נופלות על מחצלאות של עלו תמרים או על הקרקע נקי בעפר ובמקצה מהם היו הדמעות מודבקות באילן ואמרו שהלבונה שעל המחצלאות היתה זכה ובחירה ושעל הארץ לא היתה ברה ויפה כראשונה ושהלבונה המובחרת לאילן היתה נגרפת במגרפות של ברזל ושעל כן היה מעורב בה חלק מה מקליפי האילנות ואמרו שההר הזה של לבונה ושל המור היה נחלק בין כל אנשי שבא ושהיו האנשים ההם עושים זה לזה וזה לזה דין ומשפט נחוץ ועל כן לא היה אחד מהם שומר האילנות שלו ושהם שירדו מהספינה לקחו מהלבונה ומהמור הרבה עד בלי די והעלו אותם עמם בספינה כי לא היה שם איש שיאמר להם מה תעשו ואמרו ששמעו מאנשי הארץ כי הלבונה הנלקט׳ מדי שנה בשנה מכל האילנות וגם המור היו מביאים

אותם

penditur vectigal. Caput eorum Thomna abest a Gaza nostri littoris Judaeæ oppido LXXX. XXVII. *M. pass. quod dividitur in mansiones camelorum* LXII. *Sunt & quæ sacerdotibus dantur portiones, scribisque regum certæ. Sed præter hos & custodes, satellitesque & hostiarii, & ministri populantur. Jam quacunque iter est pro aqua, alibi pro pabulo, aut pro mansionibus, variisque portoriis pendunt, ut sumtus in singulos camelos denarium* DCLXXXVIII. *ad nostrum littus colligat, iterumque imperii nostri publicanis penditur. Itaque optimi thuris libra* XVI. *pretium habet, secunda* XV. *tertia* XIV. *Apud nos adulteratur resinæ candidæ gemma perquam simili, sed deprehenditur quibus dictum est modis. Probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone ut statim ardeat. Item ne dentem recipiat potius, quam in micas frangatur.*

Theophrastus lib. IX. cap. 4. scribit; *Arborem thuris non magnam, sed quinis fere cubitis attolli, permultosque ramos gerere ferunt. Folium pini, nisi quod multo minus, & colore plane herbidum modo rutæ, corticem omni ex parte lævi modo. Est qui dicit, tanquam testis ocularis, folia arboris thuris pariter similia esse foliis lauri. Et hi fuerunt homines, qui navigantes cum fortibus, qui in orbe terrarum sunt viri famosi dixerunt; quod ex navi descendentes, sese aquam in monte quæsisse dixerunt, atque ita vidisse eas arbores, & lectionem notasse hoc modo ambarum, & caudices & ramos incisos quidem, sed alios veluti securi percussos videri, alios tenujores incisuras habere; & lachrymam aliam decidere, aliam arbori inhærere; nonnusquam etiam subjectas tegetes ex palmis contextas, alibi solum tantummodo circumpavimentatum. Et thus quod tegete exciperetur, purum esse atque perlucidum, quod terra, minus; quod arboribus inhæreret, ferro depecti, & corticem ideo nonnullis adjungi. Montem autem universum Sabæis divisum esse dixere. Hos enim loci illius dominos esse; & justitiam inter se colere; quamobrem neminem suas arbores custodire. Unde &*

thus

אותם תוך היכל השמש אשר היה בעיניה׳
מקום יותר קדוש מכל שאר היכלות
האלילים ושהם היו מניחים שם לבטח כדי
הלבונה והמור לרוב כאילו היו שם לגיונות
מזויינים בחרבות וברמחים לשמור אותם
ושעל כל כדי וכדי היו הבעלים משימים
טבלא שכתוב עליה מספר המדות ומספר
המעות שהיו תוצים מכל מדה של לבונה
ושל מור ושהסוחרים הבאים היו קוראים
בטבלאות וכפי חפצם היו נוטלים מהלבונה
כל המדות שהיו רוצים וכנגדם היו משומים
המעות על שאריה הכרי והולכים להם
לשלום ושבזמן ידוע כהני השמש היו באים
שם ונוטלים שלישית מעורת המדות של
לבונה שנמכרו ומתנדבים המעות לשמש
שדמו אותו להם לאלוה וששאר המעורת
היו מניחים אותם שם בטוחים מבלי פחד
הגנבים עד בא בעל הלבונה לקחת הכסף
ולהביאו תחת רשותו

אחרים אמרו שאילן הלבונה הוא דומה
ללינטיסקו והפרות שלו הם דומים
לפירותיו ושהעלים שלו הם צהובי׳ ושצבעם
הוא בין האדמימורת ובין הירקורת כרכומי
בלאטינו נקרא הצבע הזה רוטילו והמלה
הזאת בלאטינו אין מודע משמעותה משלם
כמו שעושה המלה יונ׳ כי מה שהלאטינו
אומר רוטילוס היוני כותב פירואיס היינו
מצבע האשה כי בלשון יון האש נקרא
פיר ופירואיס רוצה לומר דבר דולק ובוער
כנחלת ומצהיב כלבת אש גם אמרו
שהלבונה היוצאת מהאילנות החדשים היא
יותר לבנה ומעט מבושמת ומהאילנות הזקנ׳
היא כרכומית ויותר מבושמת אחרים אמרו
שאילן הלבונה הוא דומה לטיריבינטו או
שהוא הטיריבינטו עצמו ואמרו שאנשי
הערב הביאו לאנטיגנוס המלך עצי האילן
הזה ושלא היה הפרש ביניהם ובין עצי
הטיריבינטו והאנשים ההם לא דברו נכונה
וגם סכלו מאד באמרם שמאילני הלבונה
יוצא גם כן שרף המור ועל כן האנשים
מהספינה הנזכרים יפה מהם דברו כי אילן
מהלבונה שצמח בארצות הסארדי אצל
היכל אליליהם ענפיו הם דומים ללאברו
והלבונה שלו גם מהגזע גם מהענפים
במראהו ובריחו כשישרוף הוא דומה מכל
וכל ללבונה הבאה ממלכות שבא ואילן
הלבונה בלבד אינו צריך לשום עבודה
מעבודות האדמה כדי שיעלה יפה והם לבוז
בעיניו כל עבודות אנשי השדה יאמרו
שבארץ הערב הלבונה היא יותר מבושמת
ושבאיים הקרובים לארץ הערב היא צומחת
יותר בנקלה ואמרו שבאילן שלה יוכלו
לצייר כל הציורים שירצו ושיוציאו מהם
הלבונה כדמות הציורים שציירו וזה באולי
אינו שקר כי לפי דמות החבורות צריך
שתצא מהם הלבונה כדמותם בצלמם בהכרח
ופעם אחת גרעין ממנה היה כל כך גדול
שנתמלאה ממנה יד אחת ומשקלו היה
יותר משליש מינה אחת וכל הלבונה
המובאת לעת עתה היא מבוערת ודומה
על הרוב לקליפת האילן שלה עד כאן דברי
טיאופראסטו

thus myrrhamque ſeſe large ad naves in ſolitudine deportaſſe narrarunt. Illud quoque iidem ſe audiſſe dixerunt; myrrham thuſque collectum undique ad ſolis delubrum convehi, quod Sabæorum eſſe ſanctiſſimum inter omnia regionis illius; cuſtodeſque Arabes armatos habere. Quibus ſingulos ſuum thus acervatum, & myrrham adſportantes aliquid relinquere; poſita ſuper acervum tabella, literis ſignificante numerum menſurarum, & pretium, quod pro ſingulis menſuris ſit perſolvendum. Mercatores vero, qui venerint, tabellas advertere, ejuſque quod placuerit prius dimenſos, pretium in eodem ponere loco, unde merces acceperint; ſacerdotem deinde venire, parteque tertia pretii Deo accepta, reliquam ibidem relinquere; idque ſervari tutiſſime dominis, donec acceptum venerint.

Alii thuris arborem lentiſco ſimilem prodidere, & fructum quoque lentiſci, folium ſubrutilum; (Et ejus color medius eſt inter ruffum & viridem cum flavo; Latine dicitur rutilus; & hæc vox Latina non demonſtrat ſignificatum perfecte, ſicut vox Græca; quia qui Latine dicitur rutilus, Græce ſcribitur πυρόεις i. e. color igneus; etenim Græce ignis πῦρ dicitur & πυρόεις i. e. res accenſa & ardens, & ſplendens ſicut flamma ignis.) *Thus recentium arborum candidius eſſe, minuſque odoratum, veterum flavius odoratiuſque &c. Arborum tamen iſtam ſimilem terebintho eſſe quidam alii tradunt, nec deſunt qui terebinthum eam eſſe omnino putent. Arabes enim, qui thus advexere, ligna hujus arboris Antigono attuliſſe ajunt, quæ nihil a terebintho differrent. Sed hi quidem alteram quoque ignorantiam, & quidem majorem ſunt profeſſi; thus enim & myrrham naſci ex eadem arbore putaverunt. Quamobrem veriſimilius illi narrarunt, quos ex heroum oppido profectos navi retulimus. Nam & arbos thuris, quæ ſuper Sardes apud delubrum quoddam exorta eſt, fronde lauri eſt. Siquidem ex eadem ducere argumentum conveniat, quoniam ejus thus tam quod caudice, quam quod ramis excerpitur, proximum & viſu & odoratu cum ardet, reliquo thuri percipitur. Sola hæc arbos omnem penitus cultum adſpernatur. Ac ſuavius quidem thus in Arabia naſci referunt, ſed melius in vicinis inſulis. In his enim figurari in arbore poſſe, qua forma volueris. Et fortaſſe id quidem haud quicquam incredibile eſt. Siquidem pro inciſura facta, figura thuris ſequatur neceſſe eſt. Quoddam adeo magna gleba conſiſtit, ut mole ſua manum imple-*

טיאופראסטו ואבן סיני בספר השני שלו פרק חמש מאות ושנים ושלשים כתב כל מה שכתב דיאוסקורידי ולא תוסיף דבר אלא מסגולות שיש לה ללבונה ברפואה

plere , pondere vero pluſquam tertiam partem minæ æquare poſſit . Thus omne iners advehitur , & adſpectu cortici ſimile eſt . Hactenus verba *Theophraſti*. Et *Aben Sini* lib. ſecundo cap. 532. eadem ſcribit , quæ *Dioſcorides* , neque quicquam addit niſi proprietates , quas habet thus in medicina.

NOTÆ IN CAPUT QUARTUM.

[1] GIgnitur Arabia &c. *Theophraſtus* lib. IX. cap. IV. Γίνεται μὲν ὖν ὁ λίβανος , καὶ ἡ σμύρνα , καὶ ἡ κασία , καὶ ἔτι τὸ κιννάμωμον ἐν τῇ τῶν Ἀράβων χώρᾳ , νήσῳ περὶ τε Σαβὰ , καὶ Ἀδραμύττα , καὶ Κιτίβαινα , καὶ Μάλι (Ald. μάμαλι .) Gignitur ergo Thus , & Myrrha , & Caſia , & Cinnamomum regione Arabum media , circa Saba , & Adramytta , & Citibæna , & Mali . Arrianus lib. VII. Τῆς τε χώρας ἡ εὐδαιμονία ὑπεκίνει αὐτὸν , ὅτι ἤκουεν ἐκ τῶν λίμνων κασίαν γίγνεσθαι αὐτοῖς , ἀπὸ μὲν τῶν δένδρων τὴν σμύρναν τε καὶ τὸν λιβανωτὸν : ἐκ μὲν τῶν θάμνων , τὸ κιννάμωμον τέμνεσθαι · οἱ λειμῶνες δὲ νάρδον αὐτόματοι ἐκφέρουσι . Invitabat eum (Alexandrum) præterea opulentia regionis (Arabicæ) quod audiſſet Caſiam paluſtribus locis apud eos naſci , ex arboribus Myrrham & Thus legi , ex fruticibus Cinnamomon reſcindi , prata ſua ſponte nardum gignere. *Plinius* lib. XII. cap. 14. Thura præter Arabiam nullis , ac ne Arabiæ quidem univerſæ . In medio ejus fere ſunt Atramitæ , pago Sabæorum , capite regni Sabota , in monte excelſo , a quo octo manſionibus diſtat regio eorum thurifera , Saba appellata , quod ſignificare myſterium dicunt . *

[2] Maſculum &c. *Plinius* l. c. Quod ex eo rotunditate guttæ pependit , maſculum vocamus , cum alias non fere mas vocetur , ubi non ſit fœmina . Religioni tributum , ne ſexus alter uſurparetur . Maſculum aliqui putant ſpecie teſtium dictum. Præcipua autem gratia eſt mammoſo , cum hærente lachryma priore conſecuta alia miſcuit ſe . Singula hæc manum implere ſo ita invenio , cum minore diripiendi aviditate lentius naſci liceret . Græci ſtagoniam , & atomon tali modo appellant , minorem autem Orobiam . *Virgilius*

> Verbenaſque adole pingues , & maſcula
> thura .

Et apud *Alciphoronem*. Καὶ κάθαρσιν τινα δεῖ προτελέσαι τὴν γυναῖκα καὶ παρασκευάσαι τινα ζῶα ἱερεῦσαι , καὶ λιβανωτὸν ἀρρένη , καὶ σύρακα μακρὸν , καὶ πέμματα σελήνης . Καὶ ἄγρια φύλλα τῶν ἀνθρώπων . *Aben Sini* lib. ſecundo cap. 525. Melius eſt maſculum , album , rotundum interius tenax , & aureum cum frangitur.

[3] Indicum &c. *Aben Sini* ibid. Et olibanum quidem quoddam eſt , quod eſt Indum ad viriditatem declive , & quoddam eſt rotundum , quod colligitur quadratum , deinde concutitur in vaſe , donec rotundum fiat , & volubile , & hoc quando inveteratur , fit rubeum , & de eo eſt album , lene , humidum , ſicut maſtix .

[4] Adulteratur reſina &c. *Plinius* ibid. Apud nos adulteratur reſinæ candidæ gemma perquam ſimili , ſed deprehenditur quibus dictum eſt modis. *Aben Sini* l. c. Olibanum quid eſt? Notum eſt , & ipſum quidem alteratur cum gummi , & gumma pini , ſed olibanum inflammatur , gumma vero pini fumat , & non inflammatur , quod & ſimiliter omne adulteratum non inflammatur .

[5] Atramitæ &c. *Plinius* lib. ſexto cap. 28. Sabæi , Arabum propter thura clariſſimi , ad utraque maria porrectis gentibus . Oppida eorum in rubro litore , Marane , Marma , Carolia , Sabatra ; intus oppida , Naſcus , Cardava , Carnus , & quo merces odorum deferuntur , Tomala . Pars eorum Atramitæ , quorum caput Sobotale ſexaginta templa muris includens . *Theophraſtus* l. c. Γίνεται μὲν ὖν ὁ λίβανος , καὶ ἡ σμύρνα , καὶ ἡ κασία , καὶ ἔτι τὸ κιννάμωμον , ἐν τῇ τῶν Ἀράβων χώρᾳ , νήσῳ τε Σαβὰ καὶ Ἀδραμύττα , καὶ Κιτίβαινα , καὶ μάλι . (Theod. χώρᾳ μέσῃ περὶ τε Σαβὰ καὶ Ἀδράμωτα , καὶ κατάβανα) Gignitur ergo Thus , & Myrrha , & Caſia , & Cinnamomum , regione Arabum media , circa Saba , & Adramytta , & Citibæna , & Mali.

[6] Sabota &c. *Autor Peripli* Ὑπέρκειται μεν αὐτῆς μεσόγειος ἡ μετρόπολις σάββαθα , ἐν ᾗ καὶ ὁ βασιλεὺς κατοικεῖ . Supra hanc Sabata metropolis mediterranea ſita eſt , in qua rex ſedem ſuam habet.

[7] Saba appellatur &c. *Stephanus* . Σάβαι πόλις μεγάλη πλήσιον τῆς ἐρύθρας θαλάσσης . Sabæ , civitas magna proxima mari erythræo ; a Saba Cuſi filio , Chami nepote ſic dicta ; non uti Græci volunt ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι , aut ἀπὸ τοῦ σέβειν .

[8] Rupibus invia &c. *Theophraſtus* ibid. τὸ δ' ὄρος εἶναι φασιν ὑψηλὸν καὶ δασὺ , καὶ νιφόμενον . ῥεῖν δ' ἐξ αὐτοῦ καὶ ποταμοὺς εἰς τὸ πεδίον . Montem ſitum præaltum affirmant , & ningi ſolitum , amnes quoque de eo in plana fluere . *Peripli autor* . Καὶ χώρα λιβανωτόφορος , ὀρεινὴ μὲν , καὶ δύσβατος ἀέρα παχὺν ἔχουσα καὶ ὀμιχλώδη κατὰ τῶν δένδρων φερομένων τὸν λίβανον . Regio eſt thurifera , montana , aditu acceſſuque difficilis , aere craſſo , atque nubilo , ex arboribus thus producentibus .

[9] Schoenorum &c. *Autor Etymologici magni* . Σχοινίον , μέτρον Περσικὸν , ὁ παρὰ Πέρσαις παρασάγγης λέγεται . Idem in voce Σχοῖνος . Τὸ μὲν σχοῖνος μέτρον γεωμετρικὸν Περσικὸν , ὁ καὶ Πέρσαις παρασάγγης καλούμενος . Paraſangam vero definit *Herodotus* lib. quinto cap. 53. Παρασάγγης δύναται τριήκοντα στάδια . *Strabo* vero lib. XI. Paraſangam longiorem facit . Perſicum Paraſangam (inquit) alii ſexaginta ſtadiorum fecere , alii 340. *Autor Etymologici* Perſicum Paraſangam 30. Ægyptium 60. ſtadiorum facit . Παρασάγγαι , τριάκοντα στάδια παρὰ Πέρσαις , παρ' Αἰγυπτίοις δ' ἑξήκοντα .

[10] Sponte natæ &c. *Theophraſtus* ibid. φύεται δὲ τὰ τοῦ λιβανωτοῦ καὶ τῆς σμύρνης δένδρα , τὰ μὲν ἐν τῷ ὄρει · τὰ δ' ἐν ταῖς ἰδίαις (Ald. ἰδίαις) γεωργίαις , τὰ δ' οὔ . Et exeunt thuris myrrhæque arbores , aliæ ſuper montem , aliæ in pede montis culturis propriis ; quamobrem aliæ coluntur , aliæ vitam agunt incultæ .

[11] Terram argilloſam &c. *Theophraſtus* ibid. γίνεσθαι μὲν ἀμφότερα ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ . τὴν γὰρ γῆν ὑπάργιλον καὶ πλακώδη , καὶ ὕδατα πηγαῖα , σπάνια · ταῦτα μεν ὖν ὑπεναντίᾳ τῷ νίφεσθαι καὶ ὕεσθαι καὶ ποταμοὺς ἐξιέναι . Ambas vero naſci in eodem loco terra argilloſa , & ſabuloſa , & aquas fonte fluentes raras admodum comperiri . Hæc ergo illis repugnant , videlicet ningi , & imbribus perlui , & amnibus locum illum exhilarari .

[12] Minæi &c. *Strabo* lib. XVI. Ac ultima quidem regio , de qua ante diximus , a quatuor maximis nationibus inhabitatur , a Minæis , qui in parte ſunt . Rubrum verſus mare , maxima eorum civitas Carna , ſive Carana . Vide *Stephan.*

[13] Promiſcuum jus &c. *Strabo* ibid. τὸ δὲ ὄρος ἅπαν μεμερίσθαι τοῖς Σαβαίοις . Montem autem univerſum Sabæis diviſum eſſe .

[14] Quæ ſit facies &c. *Theophraſtus* ibid. εἶναι δὲ τὸ μεν τοῦ λιβανωτοῦ δένδρον , οὐ μέγα πεντάπηχυ δὲ

δέ τι καὶ πολύκλαδον. φύλλον δὲ ἔχειν ἐμφερὲς τῇ ἀπίῳ· πλὴν ἔλαττον πολὺ καὶ τῷ χρώματι ποῶδες σφόδρα, καθάπερ τὸ πήγανον· λειόφλοιον δὲ πᾶν ὥσπερ τὴν δάφνην. τὴν δὲ σμύρναν ἔλαττον ἔτι τῷ μεγέθει καὶ θαμνωδέστερον· τὸ δὲ στέλεχος ἔχειν σκληρὸν καὶ συνεστραμμένον ἐπὶ τῆς γῆς. παχύτερον δ' ἢ κνημόπαχες· φλοιὸν δὲ ἔχειν λεῖον, ὅμοιον τῇ ἀνδράχνῃ. ἕτεροι δὲ οἱ φάσκοντες τεθεωρηκέναι, περὶ μὲν τοῦ μεγέθους, σχεδὸν οὐ συμφωνοῦσιν. οὐδέτερον γὰρ εἶναι μέγα τῶν δένδρων. ἔλαττον δὲ τὸ τῆς σμύρνης καὶ ταπεινότερον· φύλλον δ' ἔχειν τὸ λιβανοῦ. ἀλλὰ τὸ μὲν, δαφνοειδὲς καὶ λειόφυλλον εἶναι. τὸ δὲ τῆς σμύρνης ἀκανθῶδες καὶ οὐ λεῖον. φύλλον δὲ προσεμφερὲς ἔχειν τῇ ἐλαίᾳ πλὴν οὖλον· ἐξ ἄκρου δὲ ἐπακανθίζον, ὥσπερ τὸ τῆς πρίνου· ἔφασαν δὲ οὗτοι κατὰ τὸν παράπλουν, ὃν ἐξ ἡρώων ἐποιοῦντο κόλπου, ζητεῖν ἐκβάντες ὕδωρ ἐν τῷ ὄρει, καὶ οὕτως θεωρῆσαι τὰ δένδρα κατὰ τὴν συλλογὴν &c. ἄλλοι δέ τινες τὸ μὲν τοῦ λιβανωτοῦ δένδρον ὅμοιον εἶναι φασι σχίνῳ· καὶ τὸν καρπὸν ταῖς σχοινίσι. φύλλον δὲ ὑπέρυθρον. Arborem thuris non magnam, sed quinis fere cubitis attolli, permultosque ramos gerere ferunt. Folium piri, nisi quod multo minus, & colore plane herbidum modo rutæ; corticem levem omni ex parte, lauri modo. Myrrham minorem etiam altitudine, fruticosioremque narrant caudice duro, contortoque juxta terram, crassioreque sura hominis, cortice lævi, similique porulacæ. Alii vero, qui se vidisse affirmant de magnitudine ferme non consentiunt. Neutram enim earum arborum magnam referunt, & minorem myrrhæ, humilioremque, thuris folium laurinum, leveque; Myrrhæ aculeatum, non leve, ulmeo simile, crispum tamen, extrema spina horridulum, ilignei modo. Iidem ea navigatione, qua ex sinu heroum egressi, sese aquam in monte quæsisse dixere, atque ita vidisse has arbores &c. Alii thuris arborem lentisco similem prodidere, & fructum quoque lentisci; folium subrutilum.

15 Et Romana arma &c. *Plinius* lib. VI. c. 28. Romana arma solus in eam terram adhuc intulit Ælius Gallus ex equestri ordine; Nam C. Cæsar Augusti filius prospexit tantum Arabiam. Gallus oppida diruit non nominata ab autoribus, qui ante scripserunt, Egran, Annestum, Escam, Magusum, Tammacum, Labeciam, & supradictam Mariabam, circuitu VI. M. pass. Item Caripeta, quo longissime processit; Cetera explorata retulit, Nomades lacte & ferina carne vesci; reliquos vinum, ut Indos, palmis exprimere, oleum Sesamæ. Numerosissimos esse Homeritas. Minæis fertiles agros palmetis arbustisque in pecore divitias. Cenbanos & Arios armis præstare, maxime Chatramotitas. Carræis latissimos & fertilissimos agros. Sabæos ditissimos sylarum fertilitate odorifera, auri metallis, agrorum riguis, mellis ceræque proventu. *Strabo* lib. XVI. Recens Romanorum expeditio, quæ nostro tempore Duce Ælio Gallo in Arabiam facta est, permulta ejus regionis peculiaria docet. Ælium Augustus Cæsar in Arabiam misit, quo eas gentes & loca pertentaret; præterea Æthiopum montes & Troglodyticam Ægypto finitimam, & vicinum iis Arabicum sinum, qui peranguſtos sane Arabes dirimit a Troglodytis, eo consilio scilicet, ut vel eos sibi volentes conciliaret, vel subigeret invitos. Audiebat enim ex omni tempore ditissimos esse, qui & auro, & argento, & pretiosis lapidibus aromata permutarent, & nihil in rebus extrinsecus accipiendis expenderent. Aut enim se divitibus amicis usurum sperabat, aut locupletes inimicos superaturum, permultumque cum Nabatæorum spes erexerat, qui cum amici essent, in omnibus se fauturos pollicebantur. His fretus Gallus exercitum duxit; sed a Sylæo Nabatæorum legato deceptus est, qui se iter monstraturum, & in omnibus fauturum pollicitus, omnia insidiose fecit; nam nec tutum iter, nec expeditam navigationem exhibuit, sed per avia & longos anfractus, & loca omnium indiga, & importuosa ducens, vel occultis cautibus, vel cœnosis stagnis objecit; sed præcipue maris affluxus ac refluxus eos perturbaverunt, atque id maxime in initio erratum fuit, quod longa navigia construxerunt, nullo nec præsenti nec futuro navali prælio. Nam nec terra valde bellaces sunt Arabes, nec etiam mari. Ille vero ad octoginta biremes ædificavit, & triremes & phaselos juxta Cleopatridem, quæ antiquæ Nili fossæ proxima est. Et cum falli non putaret, fabricatus est 130. navigia, quæ supellectilem ferrent, quibus navigavit, ducens peditum Romanorum, qui in Ægypto erant, & sociorum circiter decem millia, quibus Judæi quingenti, & Nabatæi mille cum Sylæo erant. Tandem multa perpessus, quintodecimo die in Album vicum pervenit, maximum Nabatæorum emporium, multis navigiis amissis, quorum nonnulla cum ipsis hominibus nullo bello, sed ob navigandi difficultatem periere. Id Sylæi improbitas fecit, negantis terrestri itinere in Album vicum exercitum duci posse, in quem ac etiam ulterius mercatores tanta camelorum & hominum multitudine tutum & copiosum iter ex Petra in alteram Petram peragunt, ut nihil ab exercitu differant. Quæ idcirco eveniebant, quia rex Obodas nihil de communibus rebus præsertim bellicis solicitus erat, quod omnibus Arabum regibus commune vitium est. Omnia enim sub Sylæi legati potestate erant. Is omnia dolo struens quærebat (ut ego quidem existimo) regionem pervidere, & urbes & gentes aliquas capere, opera Romanorum, seque rerum Dominum efficere. Illis morbo, fame, labore, & malis omnibus confectis, quæcunque ipse dolo moliebatur. Quare in Album vicum pervenit jam exercitu oris & crurum vitiis, ceterisque ejus loci morbis tentato: quorum illa circa os, hæc circa crura resolutio quædam sunt ob aquas & fructus proveniens. Æstatem itaque ac hyemem ibi agere coactus est, dum reficeret infirmos. Ex Albo vico in ipsam Petram, ex Petra Rhinocolura, quæ in ipsa Phœnicia est apud Ægyptum merces comportantur, atque hinc in alia loca; nunc pars maxima per Nilum Alexandriam vehitur. Arabicæ & Indicæ merces in Muris portum, postea camelis Coptum Thebaicam transcendunt, inde Alexandriam per Nili fossam. Rursum Gallus ex Albo vico cum exercitu digressus per ejusmodi loca profectus est, ut camelis aquam portarent, eorum improbitate, qui viam monstrabant. Quare post multos dies in Aretæ terram pervenit, qui Obodæ affinitate conjunctus erat. Is Gallum amice suscepit, & dona obtulit. Sed Sylæi proditio & hanc regionem difficilem reddidit. Eam itaque in diebus XXX. permeavit per loca invia, spelta & palmulis non multis, & butyro pro oleo usus. Quam vero deinceps adibat, Nomadum erat, & revera magna ex parte deserta: ea Ararena dicebatur; rex erat Sabus, quam etiam per avia permeavit diebus L. consumtis usque ad urbem Agranorum, & pacatam & fertilem regionem; eorum rex aufugit, urbs primo adortu capta est. Hinc post sextum diem ad flumen pervenit. Ibi jam barbaris ad pugnam instructis, ex quibus ad X. millia ceciderunt, ex Romanis duo homines tantum. Nam omnino imbelles erant, & armis imperite utebantur, arcu, & lancea, & gladio, & funda, & magna ex parte bipennibus. Mox etiam urbem cepit nomine Asca a rege derelictam. Hinc Athrulla venit, quam nullo negotio cepit, & præsidio firmavit, & frumentis & palmularum viatico comparato, Marsyabas processit urbem Rhamanitarum, qui sub Ilasaro erat. Eam adortus, sex diebus obsedit, postea aquæ inopia destitit ab incepto. Jam duorum dierum itinere aberat ab aromatifera, ut ipse ex captivis intelligebat, sex menses contrivit inaniter ductus; persensit tamen sero, atque adspectu insidias deprehendit, dum per aliam viam reverteretur. Nam nonis castris Anagrana pervenit, ubi prælium commissum fuerat; undecimis deinde ad septem puteos, a re ipsa sic nominatos. Hinc jam per loca pacata in vicum Chaala, post in alium nomine Malotham ad flumen positum; postea per deserta non multum aquæ habentia, usque in vicum Negram, qui sub

ſub Oboda eſt, & ad mare jacet. In reditu totum iter in diebus ſexaginta peregit, in quo prius ſex menſos conſumſerat. Hinc in Muris ſtationem exercitum in diebus undecim trajecit, unde Coptum itur. Cum utilibus itaque copiis Alexandriam profectus eſt. Ceteros enim non bello, ſed fame, labore, morbo, & itinerum difficultate amiſerat. Nam ſeptem duntaxat in bello perierant; quamobrem nec multum hæc expeditio profuit ad locorum cognitionem; nonnihil tamen adjuvit. At Sylæus hujus rei cauſa Romæ pœnas dedit, quanquam amicitiam ſimularet. Nam cum & ad hanc perfidiam alia facinora patrare convictus eſſet, ſecuri percuſſus eſt.

[16] Antigono regi &c. *Theophraſtus* ibid. *κομισθῆναι γὰρ ξύλα πρὸς Ἀντίγονον ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῶν τὸν λιβανωτὸν καταγαγόντων (κατηγόντων) ἃ οὐδὲν διέφερε τῆς τερμίνθου· πλὴν οὗτοί γε μεῖζον ἕτερον ἀγνόημα προσηγνόουν. φάσκοντες γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ δένδρου τόν τε λιβανωτὸν γίνεσθαι καὶ τὴν σμύρναν. διόπερ ἐκεῖνος ὁ λόγος πιθανώτερος, ὁ παρὰ τῶν ἀναπλευσάντων ἐξ ἡρώων πόλεως.* Arabes enim qui thus advexere, ligna hujus arboris Antigono attuliſſe ajunt, quæ nihil a terebintho differrent. Sed hi quidem alteram quoque ignorantiam, & quidem majorem ſunt profeſſi. Thus enim & Myrrham naſci ex eadem arbore putaverunt. Quamobrem veriſimilius illi narrarunt, quos ex heroum oppido profectos navi retulimus.

[17] Arbor Sardibus &c. *Theophraſtus* ibid. *ἐπεὶ καὶ τὸ ὑπὲρ Σαρδέων πεφυκὸς τοῦ λιβανωτοῦ δένδρον ἐν ἱερῷ τινι, δαφνοειδὲς ἔχει τὸ φύλλον, εἴ τι δεῖ σταθμᾶσθαι τούτῳ, ὅτι ὁ λιβανωτὸς (λιβανωτὸς δ' ἐστὶ) καὶ ὁ ἐκ τοῦ στελέχους, καὶ ὁ ἐκ τῶν ἀκρεμόνων, ὁμοίως καὶ τῇ ὄψει καὶ τῇ ὀσμῇ θυμιώμενος τῷ ἄλλῳ λιβανωτῷ.* Nam & arbor thuris quæ ſupra Sardes apud delubrum quoddam exorta eſt, fronde lauri eſt. Siquidem ex eadem ducere argumentum conveniat, quoniam ejus thus tam quod caudice, quam quod ramis excerpitur, proximum & viſu, & odoratu, cum ardet, reliquo thuri percipitur.

[18] Jam quæſtus &c. *Diodorus* l. v. *Ἡ δὲ φύσις τοῦ λιβανωτοῦ καὶ ἡ κατασκευὴ ἐστὶ τοιάδε· δένδρον ἐστὶ τῷ μὲν μεγέθει μικρὸν τῇ δὲ προσόψει τῇ ἀκάνθῃ τῇ αἰγυπτίᾳ τῇ λευκῇ παρεμφερές, τὰ δὲ φύλλα τοῦ δένδρου ὅμοια τῇ ὀνομαζομένῃ ἰτέᾳ καὶ τὸ ἄνθος φύεται ἐπ' αὐτῷ χρυσοειδές. ὁ δὲ λιβανωτὸς γινόμενος ἐξ αὐτοῦ ὀπίζεται ὡς ἂν δάκρυον. τὸ δὲ τῆς σμύρνης δένδρον ὅμοιον ἐστὶ τῇ σχίνῳ τὸ φύλλον ἔχει λεπτότερον, καὶ πυκνότερον. ὀπίζεται δὲ περισκαφείσης τῆς γῆς ἀπὸ τῶν ῥιζῶν· καὶ ὅσα μὲν αὐτῶν ἐν ἀγαθῇ γῇ φύεται ἐκ τούτων γίνεται δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἔαρος καὶ θέρους, καὶ ὁ μὲν πυῤῥὸς ἐαρινὸς ὑπάρχει διὰ τὰς δρόσους ὁ δὲ λευκὸς χειμερινός ἐστι.* Natura thuris & collectio ad hunc ſe modum habet. Arbor eſt puſilla, albæ Ægyptiorum ſpinæ adſpectu ſimilis, foliaque ſalicis refert. Florem gerit aurei coloris, ex cujus cortice inciſo ſuccus inſtar lachrymæ exſtillat. Myrrhæ arbor Lentiſci formam imitatur, ſed folium habet tenuius, magiſque conſtipatum, effoſſa circum radices terra ſuccus emanat; quæ in bona exiſtunt terra, bis quotannis, in vere ſcilicet & æſtate ſuccum emittunt. Vernus equidem rufus eſt ob rorem, ſed hyemalis album habet colorem.

[19] Laxatur hic plaga &c. *Theophraſtus* ibidem. *ἔφασαν δὲ οὗτοι κατὰ τὸν παράπλουν, ὃν ἐξ ἡρώων ἐποιοῦντο κόλπου, ζητεῖν ἐκβάντες ὕδωρ ἐν τῷ ὄρει, καὶ οὕτως θεωρῆσαι τὰ δένδρα κατὰ τὴν συλλογήν. εἶναι δὲ ἀμφοτέρων ἐντετμημένα καὶ τὰ στελέχη καὶ τοὺς κλάδους. ἀλλὰ τὰ μὲν, ὥσπερ ἀξίνῃ δοκεῖν πεπλῆχθαι. τὰ δέ, λεπτοτέρας ἔχειν τὰς τομάς. τὸ δὲ δάκρυον, τὸ μὲν καταπίπτειν. τὸ δέ, καὶ πρὸς τῷ δένδρῳ προσίσχεσθαι· καὶ ἐνιαχοῦ μὲν ὑποβεβλῆσθαι ψιάθους ἐκ τῶν φοινίκων πεπλεγμένας. ἐνιαχοῦ δὲ τὸ ἔδαφος μόνον ἠδαφίσθαι καὶ καθάπερ εἶναι τὸν* (leg. *καὶ καθαρὸν εἶναι.* ✝) *καὶ τὸν μὲν ἐπὶ τῶν ψιάθων λιβανωτὸν εἶναι* (*εἶναι μᾶλλον*) *καθαρὸν καὶ διαφανῆ, τὸν δ' ἐπὶ τῆς γῆς ἧττον, τὸν δ' ἐπὶ τοῖς δένδροις προσεχόμενον ἀποξύειν σιδήροις. διὸ καὶ φλοιὸν ἐνίοις προσεῖναι.* Iidem ea navigatione, qua ex ſinu heroum egreſſi, ſeſe aquam in monte quæſiſſe dixere, atque ita vidiſſe has arbores notaſſe hoc modo ambarum & caudices & ramos inciſos quidem, ſed alios veluti ſecuri percuſſos videri, alios tenuiores inciſuras habere; & lachrymam aliam decidere, aliam arbori inhærere; nonnuſquam etiam ſubjectas tegetes ex palmis contextas, alibi ſolum tantummodo circumpavimentatum. Et thus quod tegete exciperetur, purum eſſe atque perlucidum; quod terra, minus, quod arboribus inhæreret ferro depecti, & corticem ideo nonnullis adjungi. *Peripli autor.* *ἔστι τὰ μὲν δένδρα λιβανοφόρα οὐ μεγάλα λίαν οὐδὲ ὑψηλά. φέρει μὲν ἐπὶ τῷ φλοιῷ πηγνύμενον τὸν λίβανον, ὡς τινα καὶ παρ' ἡμῖν ἐν Αἰγύπτῳ δένδρον δακρύει τὸ κόμμι.* Arbores illæ thuriferæ non admodum magnæ ſunt atque proceræ, ipſumque thus producunt, in cortice concretum, quemadmodum apud nos in Ægypto, nonnullis ex arboribus gummi lachrymarum inſtar promanat.

[20] Mutua innocentia &c. *Theophraſtus* ibid. *τὸ δὲ ὄρος ἅπαν μεμερίσθαι τοῖς Σαβαίοις. τούτους γὰρ εἶναι κυρίους. δικαίους δὲ τὰ πρὸς ἀλλήλους. διὸ καὶ οὐδένα τηρεῖν· ὅθεν καὶ αὐτοὶ δαψιλῶς εἰς τὰ πλοῖα λαβόντες ἐνθέσθαι τοῦ λιβανωτοῦ καὶ τῆς σμύρνης, ἐρημίας οὔσης καὶ ἀποπλεῖν. ἔλεγον δ' οὗτοι καὶ τόδε, καὶ ἔφασαν ἀκούειν, ὅτι συνάγεται πανταχόθεν ἡ σμύρνα καὶ ὁ λιβανωτὸς εἰς τὸ ἱερὸν τὸ τοῦ ἡλίου· τοῦτο δ' εἶναι μὲν τῶν Σαβαίων ἁγιώτατον δὲ πολὺ τῶν περὶ τὸν τόπον. τηρεῖν δ' ἐκεῖ τοὺς Ἄραβας ἐνόπλους. ὅταν δὲ κομίσωσιν ἕκαστος σωρὸν τὸν ἑαυτοῦ καὶ τὴν σμύρναν ὁμοίως καταλιπεῖν τοῖς ἐπὶ τῆς φυλακῆς. τιθέναι δὲ ἐπὶ τοῦ σωροῦ πινάκιον, γραφὴν ἔχον τοῦ τε πλήθους τῶν μέτρων καὶ τῆς τιμῆς, ἧς δεῖ πραθῆναι τὸ μέτρον ἕκαστον. ὅταν δὲ οἱ ἔμποροι παραγένωνται, σκοπεῖν τὰς γραφάς. ἧς τις δ' ἂν αὐτοῖς ἀρέσκῃ, μετρησαμένους τιθέναι τὴν τιμὴν εἰς τοῦτο τὸ χωρίον, ἔνθεν ἂν ἕλωνται.* Montem autem univerſus Sabæis diviſum eſſe dixere. Hos enim loci illius dominos eſſe; & juſtitiam inter ſe colere, quamobrem neminem ſuas arbores cuſtodire. Unde & thus myrrhamque ſeſe large ad naves in ſolitudine deportaſſe narrarunt. Illud quoque iidem ſe audiviſſe dixere, myrrham thuſque collectum undique ad ſolis delubrum convehi, quod Sabæorum eſſe ſanctiſſimum inter omnia regionis illius; cuſtodeſque Arabes armatos habere. Quibus ſingulos ſuum thus acervatum, & myrrham adſportantes, aliquid relinquere; poſita ſuper acervum tabella, literis ſignificante numerum menſurarum, & pretium, quod pro ſingulis menſuris ſit perſolvendum. Mercatores vero qui venerint, tabellas advertere, ejuſque quod placuerit, prius dimenſos, pretium in eodem ponere loco, unde merces acceperint. *Peripli autor;* *παρ' ὅλον δὲ τὸν σαχαλίτην χώματι κειμένῳ καὶ ἀφυλάκτῳ, δυνάμιν θεῶν τινὶ τοῦτον τὸν τόπον ἐπιτηρούντων.* Per univerſum autem illum ſinum Sachalitum in unum quendam tumulum congeſtum ſine ulla cuſtodia eſt, Diis nimirum quadam ſua virtute locum illum tutantibus.

[21] איקטמיץ *Gemara* ad h. l. מאי לוקטמיץ רבא בר רב הונא אמר פרמי. Quid eſt לוקטמיץ? Raba bar R. Huna dicit; eſt larva. Ubi *Gloſſa*. פרמי טלמוסקא הנקשרת על הפרצוף לשחוק או להבעית הבנים קטנים. Larva eſt alligata ſuper faciem ad ludendum, aut terrendum pueros parvos. In *Medraſch* Pſal. Pſal. XVII. 55. פראמי נתון לפני עיניהן של מזיקין. Larva datur ante oculos ſpirituum nocivorum iſtorum.

[22] In inſulis &c. *Theophraſtus* ibid. *ἔνιοι δὲ λέγουσιν, ὡς ἡδίων μὲν ὁ λιβανωτὸς ἐν τῇ Ἀραβίᾳ γίνεται. καλλίων δὲ ἐν ταῖς ἐπικειμέναις νήσοις.* Ac ſuavius quidem thus in Arabia naſci referunt, ſed melius in vicinis inſulis.

[23] Rotunditate &c. *Theophraſtus* ibid. *ἐνταῦθα γὰρ καὶ σχηματίζειν ἐπὶ τῶν δένδρων οἷον ἂν θέλωσι. καὶ τάχα τοῦτό γε οὐκ ἀπίθανον ἐδέχεται γὰρ ὁποίαν ἂν βούληται ποιεῖν τὴν ἐντομήν.* In his enim & figurari in arbore poſſe, qua forma volueris. Et fortaſſe id quidem haud quicquam incredibile ſit. Siquidem pro inciſura facta, figura thuris ſequatur neceſſe eſt.

[24] Manum implere &c. *Theophraſtus* ibid. *εἰσὶ δὲ τινες καὶ μεγάλοι σφόδρα τῷ χόνδρῳ. ὥς τε εἶναι τῷ μὲν ὄγκῳ χειροπληθιαίους, σταθμῷ δὲ πλεῖον ἢ τρίτον μέρος μνᾶς.* Quoddam adeo magna gleba conſiſtit, ut mole ſua manum implere, pondere vero pluſquam tertiam partem minæ æquare poſſit.

[25] Alc-

[25] Alexandro Magno &c. *Arrianus* lib. ſeptimo. Τῆς τε χώρας ἡ εὐδαιμονία ὑπεκίνει αὐτὸν, ὅτι ἤκουεν ἐκ τῶν λιμνῶν κασίαν γίγνεσθαι αὐτοῖς, ἀπὸ δὲ τῶν δένδρων τὴν σμύρναν τε καὶ τὸν λιβανωτόν. ἐκ δὲ τῶν θάμνων τὸ κινάμωμον τέμνεσθαι. οἱ λειμῶνες δὲ ὅτι νάρδον αὐτόματοι ἐκφέρουσι. Invitabat eum (Alexandrum) præterea opulentia regionis (Arabicæ) quod audiſſet Caſiam paluſtribus locis apud eos naſci, ex arboribus myrrham & thus legi, ex fruticibus Cinnamomum reſcindi, prata ſua ſponte nardum gignere.

[26] Sabotam &c. *Peripli autor* iterum. ὑπέρκειται δ' αὐτῆς μεσόγειος ἡ μητρόπολις σάββαθα, ἐν ᾗ καὶ ὁ βασιλεὺς κατοικεῖ. πᾶς μὲν ὁ γεννώμενος ἐν τῇ χώρᾳ λίβανος εἰς αὐτὴν ὥσπερ ἐκδοχεῖον εἰσάγεται, καμήλοις τε καὶ σχεδίαις ἐν τοπίαις δερματίναις ἐξ ἀσκῶν καὶ πλοίοις. Supra hanc Sabata metropolis mediterranea ſita eſt, in qua rex ſedem ſuam habet. In hac thus quod in regione illa naſcitur, ceu commune quoddam receptaculum, partim camelis, partim ratibus quibuſdam vernaculis pelliceis, quæ ex utribus confectæ ſunt, partim denique aliis navibus convehitur.

[27] Decimas Deo &c. *Theophraſtus* ibid. τὸν δὲ ἱερέα παραγενόμενον, τὸ τρίτον μέρος λαβόντα τῆς τιμῆς τῷ θεῷ, τὸ λοιπὸν αὐτοῦ καταλιπεῖν. Sacerdotem deinde venire, parteque tertia pretii Deo accepta, reliquum ibidem relinquere.

[28] Per Gebanitas &c. Catabanenſes a *Strabone* lib. XVI. appellantur. Ac ultima (inquit) regio de qua ante diximus, a quatuor maximis nationibus inhabitatur, a Minæis, qui in parte ſunt. Rubrum verſus, maxima eorum civitas Carna ſive Carana. Hos ſequuntur Sabæi, quorum metropolis eſt Mariaba; tertii ſunt Catabanenſes, qui & ad anguſtias, & ad Arabici ſinus tranſitum deſcendunt. Eorum regio dicitur Tamna. Ad orientem in primis ſunt Chatramotitæ urbem Catabanum habentes, earum quæque ſub ſuo principe eſt, & felices ſunt, & optimas templorum ac regiarum conſtructuras habent, domicilia vero lignorum compage, Ægyptiacis ſimilia; & plus regionis occupant quatuor præfecturæ, quas Nomos vocant, quam Ægyptiacum Delta --- Catabania thus gignit. Chatramotitica myrrham, & tum hæc tum alia aromata mercatoribus præponuntur, qui ad eos ex Elanis Menæam veniunt in diebus ſeptuaginta. Elana urbs eſt in altero receſſu Arabici ſinus, qui apud Gazam eſt nomine Elaniticus, quemadmodum jam diximus.

פרק ה'

במור

אחרי הלבונה חכמינו ז"ל בפרק קמא דכריתות מנו המור שנכתב גם כן בתורה במנין הסממנים הנכנסים בשמן המשחה והוא החמשי בסדר סממני הקטורה ובידעת מהותו נלאו מפרשי התור' והפוסקי' הרבה כי אנקלוס הגר ז"ל תרגם מירא דכיא ויונתן בן עוזיאל ז"ל תרגם ואנת סב לך בושמין בשרוייה מור בחיר והירושלמי גם כן כתב כמוהו ואנת סב לך רישי בוסמין טבין מור בחיר ורש"י ז"ל השמיט פירושו גם בתורה גם בשיר השירים והרמב"ם ז"ל בהלכות כלי המקדש פרק ראשון כתב המור הוא הדם הצרור בחיה שבהודו הידוע לכל שמת בשמים בה בני אדם בכל מקום והראב"ד ז"ל השיג עליו ואמר אין דעתי מקבלת שיכנסו במעשה הקדש דם שום חיה בעולם כל שכן דם חיה טמאה אולי גם הוא טעה בזה שאני מכל האנשים שדברו על החיה שעושה המוסקו לא יכלתי להעיד מפיהם בברור שתהיה טמאה אבל המור אמר הראב"ד ז"ל הוא האמור בשיר השירים באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי והוא והוא ממין עשב או ממין אילן וריחו נודף ולא השיג הראב"ד ז"ל כל מה שהיה יכול להשיג

CAPUT QUINTUM.

De Myrrha.

Poſt thus ſapientes noſtri f. m. in cap. primo *Cherithuth* numerarunt myrrham, quæ pariter commemoratur in lege in ſpeciebus aromatum, ex quibus componitur oleum unctionis, & eſt quintum in ordine aromatum ſuffitus; & in ea cognoſcenda defatigati ſunt interpretes legis, & multi definitores; quod *Onkelos* proſelytus f. m. interpretatur: *myrrham puram*; & *Jonathan ben Uzielis* f. m. interpretatur. *Et tu ſume tibi aromata in principio myrrham electam; & Hieroſolymitanus* ad ejus ſimilitudinem ſcribit; *& ſume tibi primitias aromatum bonorum myrrham electam*. Et *Raſchi* f. m. ita exponit in commentario legis & in *Cantic. Cantic.* & *Maimonides* f. m. in conſtitutionibus de vaſis ſanctuarii cap. primo ſcribit. *Mor eſt ſanguis concretus feræ, quæ eſt in India, notus omnibus, quo ſe ubique homines delicati flagrant*. Et in hoc errat *Rabad* f. m. dicens; ex traditione non accepi, quod in opus ſanctum ingrederetur ſanguis feræ, & multo minus ſanguis feræ immundæ. [In hoc quoque errat; quod ego ex omnibus autoribus qui locuti ſunt de fera, quæ producit muſcum, non potui plane cognoſcere, quod ſit immunda]. Sed Mor [inquit *Rabad* f. m.] commemoratur in *Cantic.* v. 1. *Veni in hortum meum, ſoror mea ſponſa, meſſui myrrham meam cum aromatibus meis*. Et eſt ex ſpecie herbæ aut ex ſpe-

להשיג על מי שיאמין שהמור יהיה המוסקו
ואני לא באתי לבלבל העולם בהשגות על
כן אשמיט אותם ואבקש האמת ממי
שאמרו והראב״ע ז״ל כתב ומלת מור קצרה
והגאון תרגמה מוסקו והנה איננו מעצים
אף על פי שיש לו ריח טוב אולי בסבור
זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב
אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט
ואומרים המביאים אותו כי הוא נעשה
בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מור אולי
כן הוא ביותו לח והרד״ק ז״ל כתב בשרש
מור החכם הר׳בע ז״ל כתב יש שפירשוהו
מוסקו ואם היה מור מוסקו לא היה אומר
אריתי מורי כי המוסקו אינו צמח שיארה
והוא פירש אותו בשם ממני הצמחים
שיתלקט ובמחילה מכבודו אני אברהם לא
מצאתי דברים כאלה בהראבע ז״ל הוסיף
רד״ק ז״ל ואמר רבינו חיי ז״ל פירש שהוא
שרף עץ שיש לו ריח טוב הנקרא בערבי
לובני אלהבהבאן ולזה הפירוש יתכן לומר
אריתי מורי ואני לא מצאתי פירוש מהמלות
האלה לא במאטיא סילואטיוק ולא באנדריאה
בילוניסו על כן לא ידעתי מה רוצה לומר
רבינו חיי בשרף עץ הזה ובעל הערוך ז״ל
כתב בריש כריתות מור וקציעה מור ואהלו׳
בלשון יון מוסקו ואני עד היום לא ידעתי
שהמוסקו הריחני יקרא כן בלשון יון
והמוסקו שקראו היונ׳ בריאון אינו המוסקו
הריחני מהבעל חי הזה אך הוא הדבר
דומה לצמר לבן שיש לו ריח ערב שנולד
על קליפת אילני הארז הישנים ושאר
אילנות הדומים לו כמו באילן שקראו
היונים פיבקי בלאטינו פיציאה בערבי ארץ
ודעו גם כן בני כי פיטרו אנדריאה
מאטיאולו טעה גם הוא עם הרופא
סיראפיאוני הערבי בדבר המוסקו הריחני
כי באמת כאשר קראתי במבחרי׳ החדשים
ששטו כמעט בכל העולם שכתבו בזמנינו
כל דברי המוסקו כמו עדים של ראייה

שאני

ſpecie arboris, & ejus odor eſt excellens. Neque *reprehendit Rabad* ſ. m. ea omnia, quæ potuit reprehendere contra illum, qui dicit Mor eſſe muſcum. At ego non veni ad perturbandum mundum erroribus, ideoque dimittam, & inquiram veritatem ab iis, qui dixerunt. *Arab* ſ. m. ſcribit; vox Mor eſt difficilis; & Gaon interpretatur muſcum, non vero ex arboribus, quamvis in eo ſit odor bonus. Qua de cauſa ſeparat textus ab aromatibus; quia ſcriptum eſt: *meſſui myrrham meam cum aromatibus*; ecce colligitur; & dicunt, qui illum adducunt, quod naſcatur in gutture capreæ; Et ecce, ſcriptum eſt *Cantic.* V. S. *Manus meæ ſtillaverunt myrrham*. Fortaſſe ita eſt, dum eſt recens. Et *Radach* ſ. m. ſcribit in radice מור; ſapiens *Arab* ſ. m. ſcribit; ſunt qui interpretantur Muſcum; ſi ita eſſet; non dixiſſet; *meſſui myrrham meam*; quia muſcus non germinat, & ille interpretatur nomine ſpecierum germinantium, quæ colliguntur. Et cum venia ejus honoris ego Abraham non inveni res hujuſmodi in *Arab* ſ. m. Addit *Radach* ſ. m. dicens; Magiſter noſter *Chjia* exponit eſſe radicem ligni, cui ſit odor bonus, quod Arabice לובני אלבהבאן appellatur; & hæc expoſitio conveniens eſt ad id quod dictum eſt; *meſſui myrrham meam*. At ego non inveni has voces in *Matthæo Sylvatico*, neque in *Andræa Bononienſi*; ideoque ignoro, quid intelligat *Chjia* de radice hujus ligni. Et Autor *Aruch* ſcribit; In principio *Cherituth*, מור & קציעה מור & alias Græce dici Muſcum. At ego uſque ad hanc diem ignoravi Muſcum odoriferum ita Græce appellari; & Moſchus, qui Græcis βρύον appellatur, non eſt muſcus odoriferus ex hoc animanti productus; ſed eſt res ſimilis [1] lanæ albæ, cui eſt odor gravis, quæ naſcitur ſuper cortice arborum cedri veterum, & reliquarum arborum illi ſimilium, ſicut in arbore, que Græce πεύκη Latine Picea, & Arabice Arz appellatur. Præterea ſcitote mei filii errare *Petrum Andræam Mattioli* cum medico *Serapione* Arabe circa Muſcum odoriferum; quia equidem, uti legi in recentioribus ſcriptoribus, qui pene peragrarunt univerſum orbem terrarum qui tanquam teſtes oculares de Muſco omnia ſcripſerunt, quod in ea regione, ubi invenitur animans, Muſcus extrahatur ex eo animanti eo modo quo in ſuperioribus capitibus deſcripſi. Additque Autor *Aruch* ſcribens; & dictum

eſt

שאני הארץ ההיא שנמצאת שם החיה מוציאים המוסקו מהבעל חי הזה באופן ההוא עצמו אשר כתבתי בפרקים הקודמים הוסיף לכתוב בעל הערוך ואמר בפרק תשיעי ממקואות ואלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית איכא דאמרי החמר חמר כמו והחמר היה להם לחמר מור כמו מר ואהלו' איכ' דאמרי מור מאסטיקי כדאמרינן בתוספתא המור והקומוס והרמב"ן ז"ל כתב השכימו המפרשים והרב רבי משה מכלל כי המור הוא נקרא מוסקו ורבי אברהם השיב כי אינו בשם אף על פי שריחו טוב ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים והוא הקשה כי כתיב אריתי מורי שהוא דבר מלוקט ואומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי ועוד הכתוב וידי נטפו מור ואולי כן הוא בהיותו לח ויתכן שיאמר אריתי מורי בעבור כי הוא דם נצרר בבטן החיה הדומה לצבי הידועה בארץ הודו ובלכתה בין השיחים בימי תחום הגדול מגררת בנפח ההוא והדם יוצא צרור ולוקטין אותו מן האחו ואמר וידי נטפו מור כי הכתוב ידמה ריחו כאלו ידיו תטופנה בריח ההוא נטפי מים

ואחרי' אמרו אולי אמר זה על הרא"בד ז"ל איך יכנס בקטרת ובשמן הקדש דם חיה טמ"א וגם זו אינה קושיא כי הלוחות ההוא הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחיים אין בו לא טומאה ולא מאוס ופירושו דרור מלשון וקראתם דרור שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובת ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חפשי לומר שיוקח מהצבי ההוא בהיותו חפשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם מעט ואיננו מבושם וזה דבר ברור ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו ז"ל שאין המור מוסקו שהם אמרו במדרש חזית מור אינברנון והמוסקו אף בלשון חכמים כך שמו מוסקו כמו שאומר בברכות חוץ ממוסקו מפני שהוא מין חיה וכן שם בירושלמי בר ממומקין וכתב בעל הערוך כי גם שמו כן בלשון יון ועוד אמר במדרש חזית צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור

הזה

est in cap. nono *Michuoth* ; & hæc separant in vasi ; pix , & Mor in vasis vitreis; nonnulli dicunt: Chomer Chomer; uti dictum est *Gen.* XI. 3. Et cæmentum erat illis in malum . Mor quasi amarum ; & nonnulli dicunt , Mor esse mastychen ; sicuti dictum est in *Tosaphtha* ; Mor & gummi . Et *Ramban* f. m. scribit ; conveniunt Interpretes , & sapiens R. Mose generaliter , quod Mor appelletur muscus . Et R. Abraham respondet non esse aroma , quamvis ejus odor sit bonus ; Qua de causa separat textus ab aromatibus ; at hoc est difficile; quia scriptum est ; *messui myrrham meam* ; ut sit res , quæ colligatur ; & dicunt, qui illum afferunt, quod nascatur in gutture capreæ; & præterea ex textu ; *manus meæ stillaverunt myrrham* ; hinc necesse est, ut sit humor; & conveniens est ad id quod dictum est ; *messui myrrham meam*; quia est sanguis concretus in ventre feræ , quæ similis est capreæ , que nota est in regione Indiæ; quod pertransiens inter arbusta in diebus æstus raptat tumorem ; exitque sanguis concretus , & colligitur ex palude Quod vero dicitur ; *& manus meæ stillaverunt myrrham*; quia scriptura assimilat ejus odorem ; quasi manus ejus exundatæ distillarent cum illo odore guttas aquæ.

Et alii dicunt : [Hoc dictum est contra *Rabad* f. m.] Quomdo ingrediebatur in suffitum & in oleum sanctum sanguis feræ immundæ? Hæc non est oppositio quia hic humor colligitur ex multo sanguine , & profluit ex illa , dum est vivens , non est in eo neque immundities , neque fœtor . Et exponunt דרור ex sensu , quo dicitur ; *& vocabitis libertatem* ; ut sit sc. Mor liber ab adulteratione , & commixtione. Et hoc quod dictum est , quod textus obliget, ut sit libera; significat , quod sumatur ab caprea ipsa ; cum est libera, incedit inter sulcos aromatum , & deliciatur juxta lubitum suum ; quia quando apprehenditur , permaretque in potestate hominis , non producit nisi parum Musci , neque est odoratus , & hoc satis notum est . Illud quoque manifestum ex verbis sapientum nostrorum f. m. Mor non esse muscum , quod dicitur in *Midrasch Chazit* Mor אינברנון . Et muscus in lingua sapientum vocatur quoque muscus ; uti dictum est in *Berachot* ; excepto musco , quia est species feræ . Atque ita in *Hierosolymitana* dicitur , excepto musco. Et scribit autor *Aruch* , quod ita

quo-

הזה אינו מפיח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלח לכבשן האש מה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורים והנה המוסקו ריחו מפית בלא אור ועוד שנינו אלו חוצצין בכלים הזפת והמור וכו' על המרדעות רשב"ג ז"ל אומר עד כאיסר האיטאלקי וקתני זה הכלל כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאיני מקפיד עליו אינו חוצץ ואין המוסקו דבר נרבק כזפת שיחוץ ואם שמא מתקנין אותו בענין שידבק בכלים אינו מקפיד עליו שיחוץ אפילו על המרדעת והקרוב שהוא הנקרא כן בלשון ערבי מור שיש ממנו מינים מורא חמאר ואביץ ובו מקטירין וריחו מפיח באור ביותר והנה כל הלשונות עברית וארמית וגם הערבית שוות בו ובלשון אגדה פרסית או יונית נקרא אנברנון קרוב לזה וגם בלשון רומיים נקרא מירה ולהשוות הלשונות בו נראה שהוא המין ההוא והוא יחשב בסמים ומה שאמרו שהוא ראש לכל הבשמים שהזכירתו תורה ובראשם או שהוא בהקטרה משובח מכלם ואפשר שימצא עוד במיניו בעל ריח מבושם ביותר והוא והוא הנקרא דרור והלוקט לזה ידיו מתמרמרות שהיא מר כלענה ושנו בספ"ר דברים שאי אפשר לדעתן כגון המערב מים ביין קומוס במור כי זה מזייפים אותו הנקרא צמג אלערבי שהוא נדמה לו ולכך אמר מור דרור שהיה נקי מהזיוף שמזייפין אותו תמיד ויתכן כי לשון דרור בכל מקו' נקיות וכן וקראת דרור בארץ לכל ישביה שיהיו כל בעלי הארץ נקיים מעבדו' ומכל שעבוד בגופם ובארצותם כלשון ובעל השור נקי ומה שאמר הכתוב וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר יתכן שיהיה פרושו או שערו וידי נטפו שמן מור כי המנהג לסוך בו גם חידים לעדן ולרכך אותם כדכתיב ששה חדשים בשמן המור ופירושו

בו

quoque Græce appelletur. Et prærerea dicitur in *Medrasch Chazit*. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi* ; *Cantic.* I. 12. Hic est Abraham ; sicut Mor est principium omnium specierum aromatum, ita Abraham fuit princeps omnium justorum ; sicut hoc Mor non emittit odorem nisi igne ; ita Abrahami non innotuerunt opera, donec projectus fuit in fornacem ignis. Si quis hoc Mor decerpserit, ejus manus amarore inficiuntur ; ita Abrahamus se ipsum amaritudine affecit, & se conjunxit afflictionibus. Et ecce muscus odorem emittit sine igne. Et præterea legimus; hæc separant in vasis ; pix & Mor &c. De clitellis *Ralbag* f. m. loquitur usque ad assarium Italicum, docetque ; hæc est regula generalis ; omne quod curæ est separat, & quod non est curæ, non separat ; neque Muscus adhæret sicut pix, quæ obturat. Si vero ille præparetur, ut adhæreat in vasis, non curæ est, quod obturat, vel in clitellis. Et accedit, quod Arabice quoque appelletur Mor, ex quo sint species myrrhæ Mora, Chomar, & Avitz quo suffitum faciunt, & in igne est odoratior. Et ecce omnes linguæ, Hebraica, Syriaca, atque etiam Arabica in hoc sunt pares. Et ex sensu Agada lingua Persica, aut Græca vocatur אנברנון, quæ vox huic proxima est ; & Romana lingua appellatur Myrrha ; Cum in hoc pures sint linguæ, hinc apparet, quod sit species præstantissima in aromatibus; & quod dixerunt, quod sit principium omnium aromatum, quæ a lege commemorata sunt ; aut sit in suffitu omnium præstantissima. Et fieri potest, ut inveniatur præterea in ejus speciebus aliqua odoratior, & appellatur דרור, & qui decerpit, ejus manus amarore inficiuntur, eo quod sit amara quasi absynthium. Et variæ sunt sententiæ in scriptoribus rerum, ut impossibile sit eas cognoscere, veluti si quis aquas vino miscuerit : gummi in Mor; etenim adulteratur gummi, quod vocatur צמג אלערבי, quod illi simile est; ideoque dicitur מור דרור ut sit purum adulteratione, qua semper adulteratur; & conveniens est; quia semper דרור significat puritatem; & sic dictum est *Lev.* XXV. *& vocabitis libertatem in terra pro omnibus ejus habitatoribus* ; ut habitatores terræ sint puri a servitute, & ab omni qui servit in corpore suo, & in terris eorum; juxta sensum ; *Dominus bovis* נקי. *Exod.* XXI. 28. Quod vero dicitur in textu ; *& manus meæ stillaverunt myrrham, & digiti mei pleni myr-*

rha

בו שמן זית שלא הביא שליש מפני שמיר
את השער ומעדן את הבשר והענין כי
השמן הזה מתקנין אותו במור ונקרא כן
וזה טעם נטפו ויתכן כי יוציאו מן המור
שמן כאשר נעשה במסטיקי וזולתו מהצמנים
והנה ראוי לקרותו מור ושמן המור וגם
רבינו בחיי ז״ל כתב והסכימו המפרשים
והר״מבם ז״ל כי מור דרור אלמוסק וכן
דעת רבינו סעדיה גאון ז״ל וידוע כי המוסקו
כו׳ והעתיק כל מה שכתבתי מהר״מבם ז״ל
ובסוף דבריו עשה פשרה אחרת ואני לא
ידעתי מה טיבה סוף דבר גם החכם
אבארבאנילו ז״ל כתב שהמור הוא המוסקו
ואני נשארתי מרעיד ואשתומם מאד על
כל רבותינו ז״ל הנזכרים כי נעלם ממני איך
לא בקשו לדעת אמתות הדבר הזה משלמה
המלך ע״ה שהעיד עליו הכתוב ואמר ותרב
חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם וגומר
וידבר על העצים וגו׳ הלא הוא הראה להם
כמעט באצבע מה הוא המור ולא כחש
דרשו מעל ספר שיר השירים וקראו פסוק
זה אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה
שאמרו שלמה הן מצד החכמה שנתן
האלדים בקרבו והן מצד מה ששמע ממלכת
שבא שדבר עמה פה אל פה והיא הביאה
לו מארצה המור ושאר הבשמים הצומחים
שם ככתוב גמלים נושאים בשמים לרב וגו׳
לא בא כבושם ההוא עוד לרוב אשר נתנה
מלכת שבא וגו׳ עד שידע שלמה ממנה
בברור היכן צומח המור והיכן הלבונה ואיך
בקשו החכמים האלה המור מן הבהמה
או מן החיה אם המור הוא אילן צומח על
ההרים הרמים והלבונה נמצאת בקרוב
מקום על הגבעות הנשאות כמו שידע גם
החכם שסדר המעמדות שאמר ועתה

בעונותינו

rba probatissima ; conveniens est ut ita conjectetur, & exponatur; *Manus meæ stillaverunt* oleum Mor; quia usitatum est ex eo ungi manus voluptatis & mollitiei gratia, sicuti scriptum est; sex nova sunt in oleo Mor; & in eo exponunt, oleum olivæ quod in tertiam partem non sit maturatum abripit pilum, & emollit carnem. Et propterea quod instituerunt hoc oleum in Mor, atque ita appellatur, ideo hic est sensus illius quod dictum est; *Stillarunt*: & conveniens est; quia extrahunt ex Mor oleum, sicut fit in mastyche, præter hoc ab aliis floribus. Et ecce conveniens est, ut appelletur Mor, & oleum Mor. Atque etiam magister noster *Bachjia* f. m. scribit; conveniunt Interpretes, & *Maimonides* f. m. quod מור דרור sit muscus, atque hæc est sententia præceptoris nostri *Saadiæ Gaon* f. m. Et constat quod muscus &c. Et describit ea omnia, quæ descripsi ex *Maimonide* f. m. & in fine facit unam interpretationem; at ego non intelligo, quinam sit ejus sensus. Ut sit loquendi finis: sapiens quoque *Abarbanel* f. m. scribit Mor esse muscum. At ego factus sum tremens, & miratus sum summopere de omnibus sapientibus nostris f. m. jam commemoratis, quod mihi latturit, quomodo non inquisierint notitiam veritatis hujus rei ab Salomone rege, super quo pax, de quo testata est scriptura ubi dictum est 1. *Reg.* IV. 31. *Et erat sapientior cunctis hominibus &c. Et disputavit super lignis &c.* Et hoc monstratum est illis quasi digito, quid esset Mor; neque falso exposuerunt ex libro *Cantic. Canticorum*, & legerunt hunc textum *Cantic.* IV. 6. *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris.* Qui dixerunt; hæc partim innotuisse Salomoni ex sapientia, quam dedit illi Deus, partim ex iis, quæ audivit ab regina Saba, cum qua locutus est ore ad os, quæ ex sua regione illi attulerat myrrham, ceteraque aromata, quæ ibi germinant sicuti scriptum est 1. *Reg.* X. 2. *Cum camelis portantibus aromata &c.* Et vers. 10. ibid. *Non sunt allata ultra aromata tam multa, quam ea quæ dederat regina Saba &c.* Ita ut plane ex ea cognoverit Salomon, ubi germinaret myrrha, & ubi thus. Et quomodo isti sapientes quæsierunt myrrham ex animanti, aut fera? Si myrrha est arbor, quæ germinat in montibus altissimis, & thus invenitur prope locum in collibus elevatis; sicuti pariter cognovit

sa-

בעונותינו אין לנו לא היכל ולא אל הר
המור כו׳ על כן דעו בני כי המור שהוא
הסם הנקרא בלשוננו הקדוש מור יקראו
אותו היונים סמירנה הלאטיני מירה
הערביים ליר או מור בו׳או שורק או מור
בו׳או חולם והלועזים מירה והיא זאת אשר
כתב לנו דיאוסקוריהי על נכון בספר
הראשון שלו פרק ס׳ד והיא היא הנכנסת
בקטרת לא זולת כי כן תרגם גם כן אנקלוס
ז׳ל מירא דכיא

אמר דיאוסקורדי המירה היא ליחה או
מיץ היוצאת מאילן אחד שצומח בארצות
הערב דומה לקוץ המצרי הנקרא בלשון
יון אקאנטא בערבי סוקאהא ובלאטינו
ובלעז ספינה איגיפציאה ומהחבורות
הנעשות באילן שלו יוצא ויורד השרף על
מחצלאות המוכנות לדבר הזה גם כי יש
ממנו שעומד כמו שהוא קרוש ומחובר על
גזע האילן והנה יש מהשרף הזה מין אחד
שהוא שמן מאד קראו אותו היונים
פיריאסמוס היינו צומח בארץ מישור כי
פיריאס בלשון יון רוצה לומר ארץ מישור
וכאשר יסחטו השרף יוצא ממנו הסטקטי
סטאקטי בלשון יון רוצה לומר הטיפה
הראשונה שיוצאת בסחיטה מהמירה
השמנה והרטובה עוד על המין הזה יש
מין אחר משרף המירה תנקרא גאביריאה
גאבים בלשון יון רוצה לומר מקום גבוה
אולי מפני שהאילן שלו צומח על ההרים
הרמים והדשנים והוא שרף שמן יותר
מהראשון וממנו יוצא כמות הרבה
מהסטאקטי יוה׳ ממה שיוצ׳ מהפיריאסמוס
והשרף הראשון במעלה הוא הטרוגלודיטו
נקרא כן מפני שבא מארץ הטרוגלודיטי
והוא ירוק כעשב ובהור ועוקץ הלשון וגם
לוקטים מחמירה מין אחר שהוא קטן
הטיפות והוא שני במעלה לטרוגלודיטו
ובעצמות חומרו הוא דומה לשרף נקרא
בלשון יון בדיליאון בלאטינו בדיליאוס
בערבי מולוקיל או מולוקאל או מוקול או
מוקיל ובלשון ספרד ולעז בדיליאז וריחו
הוא יותר עז ממנו וצומח במקומות
שהשמש יכה עליהם ויש מהמירה מין אחר
נקרא קאבקאליאו אולי מפני שמרוב יובשו
על שהוא רזה כשיקישו עליו ישמיע קול
כי הנה קאבקאליאון בלשון יון רוצה לומר
כלי המשמיע קולו כשיוריקו ממנו דבר מה
כמו מים או יין במהירות והוא שרף שהופג
והלך ריחו ממנו והוא שחור כמו דבר שצלו
אותו באש מאד והמין הנרוע מכלם הוא
הנקרא אירגאסימו בלשון יון אירגאטיס
רוצה לומר איש שדה נבזה ובעל מלאכת
פחותה והשרף הזה הוא יבש מעופש חד
הטעם ומראהו וסגלתו וכחו הוא דומה
לנומה הגרועה וגם האמיניאה היא רעה
אמיניאו בלשון יון רוצה לומר המגין עצמו
ממי

ſapiens, qui ordinavit ſtationes; qui dicit; nunc vero propter peccata noſtra non eſt nobis templum, neque mons myrrhæ &c. Qua de re ſcitote mei filii, quod Mor ſit aroma, quod noſtra lingua ſancta מור, & Græce σμύρνα, & Latine Myrrha, & Arabice Ler, aut Mur, cum vau Surech, aut Mor vau cholem, & Italice Mirra appellatur, eaque eſt, quam nobis ex propoſito deſcribit *Dioſcorides* lib. primo cap. 77. quæ indebatur in ſuffitum præter quam quod ita quoque interpretatur *Onkelos* f. m. מירא דכיא *myrrha pura*.

Dicit *Dioſcorides*. *Myrrha lachryma eſt arboris*, [2] *quæ in Arabia gignitur*, *non diſſimilis* [3] *Ægyptiæ ſpinæ*, quæ Græce ἄκανθα, Arabice Suchaha, & Latine & Italice Ægyptia ſpina appellatur; *e cujus vulnere deſluit lachryma* [4] *in ſubjectas tegetes*. *Alia circum caudicem concreſcit: Dicitur ex his aliqua* [5] *Pediaſimos*, *præpinguis* (Hæc Græce vocatur πεδιάσιμος i. e. germinans in terra pingui; quia Græce πέριος deſignat terram pinguem) *qua expreſſa* [6] *ſtacte emittitur* [ϛακτή Græce deſignat guttam, quæ prima manat expreſſa ex myrrha) *Alia* [7] *Gabiræa pinguiſſima* [Græce גביס deſignat locum altum quia hæc arbor germinat in montibus editis] *Læto & pingui ſolo naſcens*; *ea copioſam ſudat ſtactem*. *Omnium prima eſt*, *quæ* [8] *Troglodytica appellatur*, *accepto cognomine ab tractu in quo provenit ſplendens*, *ſubviridis*, *ac mordens*. *Quinetiam legitur tertia quædam*, *quæ Troglodyticæ ſecunda eſt*. *Mollis modo Bdelii* [quæ lachryma Græce βδέλλιον, Latine Bdellium, Arabice Molochal, aut Molechel aut Mochol, aut Mochel; & Hiſpanice & Italice Bdelio appellatur] *verum odore graviuſcula*, *apricis naſcens*. *Alia* [9] *Caucalis cognominatur* [propter multam ariditatem, quia eſt robuſta, quando irrigatur, auditur ſonitus, quia Græce χαυκάλιον deſignat vas edens ſonitum, quando ex eo effunditur feſtinater aliquid e. g. aqua aut vinum) *ſcabra præter modum*, *nigra & retorrida*. *Omnium deterrima*, *quæ dicitur* [10] *Ergaſima* [Græce ἐργασις deſignat agricolam contemtum, & vilem operarium] *pingui carens*, *cano ſitu obducta*, *acris*, *ad gummi imaginem vergens*, *& viribus ejus proxima*. *Improbatur* [11] *Amminea cognomine* (Græce hæc vox deſignat illum qui ſe tuetur ab eo, qui ſibi malum inferre velit, ita hæc lachryma propter vili-

ממי שרוצה להרע לו כן השרף הזה
לפחיתותו הוא מגין עצמו ממי שרוצה
להשתמש בו כי מפני גריעותו יניחוהו מן
הצד ומכל מיני המירה עושים ממנה
במלאכת היד פסטילי שהם חתיכות קטנות
מרובעות ומהשמנה הפאסטילי הם שמנים
ויש להם ריח טוב ומחיבשה הם יבשים
ובלי ריח והמירה היא יותר ריחנית כאשר
יעשו ממנה הפסטילי מבלי תערובת שמן
ומזייפין המירה עם הגומה שרויה במים
אשר נתנו בם מעט מהמירה הטובה
והמירה הנבחרת היא החדשה שתשבר
לחלקים בנקלה וקלה ושתהיה כלה מצבע
אחד ושהיא מראה בחלקים הנשברים
רישומים לבנים חלקים דומים לצפורן האדם
ושהיא קטנת הגרעינין מרה חדה חמה
וריחנית והגרועה היא הכבדה ושצבעה
דומה לזפת אמנם המירה ביאוטיקה והוא
שם מקום הוא שורש אילן אחד הצומח
בארץ הבביאוציאה והמובחרת ממנה היא
דומה בריחה לשרף המובחר מהמירה אשר
כתבנו ונותנים משרש העץ הזה גם
במומגרות הטובים והמובחרים עד כאן הם
דברי דיאוסקורידי ופירושי עליהם ועל כי
השמיט דברים שהם ראויים לנו שנדעם
בפרטי המור אעתיק לכם בפרק הזה מה
שאמרו גם כן עליו פליניאו וטיאופראסטו
ומדברי האנשים האלו המשיחים לפי תומם
תלמדו ששלמה המלך ע״ה מאות רבות
בשנים קודם להם ידע על נכון מה הוא
המור ומקומו לכן שר בשיר השירים אלך
לי אל הר המור.

אמר פליניאו בספר י״ב שלו פרק ט״ו וי״ו
יש מי שאמר שאילן המור צומח בשתוף
ביער ההוא עצמו שצומח בו אילן הלבונה
אבל הרבים אמרו שהאילן הזה הוא נפרד
מאילן הלבונה ושיצמח לבדו בלי שתוף
כי צומח במקומות רבים גם כן בארץ
הערב כאשר נראה כשנרצה למנות מיני
המור והנה המור הטוב מביאים אותו
מהיער ומבקשים המור הטוב גם כן אנשי
שבא מהטרולוגודיטי דרך הים והאילן
מהמור שנטעוהו בני האדם הוא יותר טוב
מהאילן הצומח מעצמו ויועיל לאילן הזה
החרישה בקרקע ורטיבות שרשיו בשפוך
מים קרים עליהם והאילן הזה הוא גבוה
חמש אמות ואינה נקיה קליפתו של אילן
זה מהחוחים והקוצים שעליה וגזע האילן
הוא קשה והוא עקום ויותר גם מגזע אילן
הלבונה ואצל שרשיו בפרט הוא יותר גם
ממה שהוא בחלקיו האחרים ובמקום אשר
אין שם הקוצים קליפת האילן היא חלקה
כמו שהיא קליפת האילן שעושה הפירות
ההם שנקראו בלשון רבותינו ז״ל בפרק
קמא דכלאים משנה ד׳ ובפרק קמא דדמאי
משנה א׳ עוזרדין ובלשון יון אויה בלאטינו
סורבה בספרד סורבאס בצרפת קורמיאירה
ובלעז קורבילי ואחרים אמרו שקליפתו היא
עם קמטים וקוצים והעלה שלו דומה לעלי
אילן הזתים ויותר מלא קמטים והוא גם
כן יותר חד והמלך גיובא אמר כי האילן

vilitatem defendit seipsam ab eo qui velit uti, eo quod ejus grana ex latere collocantur] *ex his* [12] *pastilli fiunt, sed e pinguibus pingues, e siccioribus haudquaquam pingues, & inodorati. Minus viribus pollet, quæ oleum non admisit, cum in pastillos digerebatur.* [13] *Adulteratur macerato gummi aqua, in qua myrrha maduerit.* [14] *Eligenda est recens, squallore obsita, levis, undique concolor quæ contracta internatos quasi ungues, candidos & leves ostendat, minutis globis, amara, acris, odorata, calefaciens. Supervacua & inutilis est gravis, coloris picei. Myrrha Boeotica* [hoc est nomen locis] *dissecta radix est arboris cujusdam in Boeotia nascentis. Melior est, quæ myrrham odore repræsentat suffimentis commodissime inseritur.* Hactenus verba *Dioscoridis*, & mei in ea commentarii. Et quoniam decerpsi ea, quæ conveniens erat, ut nobis innotescerent, de proprietatibus myrrhæ, describam in hoc capite ea quæ dixerunt quoque *Plinius*, & *Theophrastus*; ut ex verbis horum scriptorum, qui syncere loquuntur, addiscatis, quod Salomon, super quo pax, multis centenis ante annis recte cognoverit, quid esset myrrha, & situm ejus; Idcirco cecinit in *Cantic.* IV. 6. *Vadam ad montem myrrhæ.*

Dicit *Plinius* lib. XII. cap. 15. & 16. *Myrrham in iisdem sylvis permixtam arborem nasci tradidere aliqui, plures separatim. Quippe multis in locis Arabiæ gignitur, ut apparebit in generibus. Convehitur & ex sylvis laudata, petuntque eam etiam ad Troglodytas Sabæi transitu maris.* [16] *Sativa quoque provenit, multum sylvestri prælata. Gaudet rastris & ablaquationibus, melior radice refrigerata.* [17] *Arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro & intorto, crassiore quam thuris, & ab radice etiam quam reliqua sui parte. Corticem levem similemque unedoni, scabrum alii spinosumque dixere* [juxta corticem arboris quæ producit fructus, qui sapientum nostrorum f. m. lingua cap. primo *Celaim*. sect. 4. & capite primo Demai sect. 1. עוזרדין sc. sorba, & Græce ὄυα, & Latine sorba, & Hispanice sorbas, Gallice Cornuera, & Italice sorba appellatur) *Folium olivæ, vero crispius, & aculeatum. Juba olusatri. Aliqui similem junipero* (quæ arbor Græce dicitur ἀρκευθὶς & Latine Juniperus, Arabice Arconas aut Archencas, Hispanice Enebro, & Gallice Genevre & Italice Ginepro.) *Scabriorem tamen spinisque horridam folio rotundiore, sed sapore juniperi. Necnon*

דומה לאילן הזיתים המדבריים אחרים
אמרו כי הוא דומה לאילן ההוא דנקרא
בלשון יון ארקיבטיס בלאטינו יוניפרוס
בערבי ארקומאס או ארקינקאס בספרד
איניכרו ובצרפת גיניבר ובלעז גיניפרו
ושקליפת המור היא יותר מלאה קמטים
ממה שהיא קליפת אילן הגיניפרו בעבור
הקוצים שיש בו ושעלה המור הוא יותר
עגול ממה שהוא עלה הגיניפרו אמנם טעם
העלה הוא דומה לו ואחרים אמרו והוא
שקר וכזב שהמור והלבונה יוצאים מאילן
אחד ובאילן הזה עושים החבורות גם כן
כמו שעושים באילן הלבונה להוציא השרף
שני פעמים בשנה ובזמנים ההם שיעשו
החבורות באילני הלבונה יעשו אותם גם
כן באילני המור אך החבורות הם מגזע
האילן עד הענפים החזקים שבראש האילן
וגם האילנות האלו קודם החבורות יזיעו
זיעה מבושמת נקראת סטאקטי והמור
אינו מובחר כמוה ואחרי הסטאקטי הוא
המור היוצא מהאילן הנטוע בידי אדם
והמור המדברי טוב הוא היוצא מהחבורות
בקיץ ומהמור כלו אנשי הארץ ההיא אין
נותנים ממנו חלק לאליל שלהם מפני
שהוא צומח גם כן בארצות אחרות
שאינם ממלכות שבא ועם כל זה נותנים
הרביעית ממנו למלך הגייאבאניטי ומשאר
המור עושים סחורה ושומרים אותו בסקים
של עור והאנשים העושים המוגמרות
בנקלה מכירים המור הטוב בריחו וגם
במשנינות שיש בו והנה מיני המור הם
רבים כי הטרוגלנדיטיקו המדברי הוא
הראשון במעלה השני לו הוא המיניאו
הפך זה כתב דיאיסקורידי כאשר ראיתם
ועם המיניאו נמנה האטראמיטיקו
והאבאריטיקו שהם ממלכות הגייאבאנטי
השלישי במעלה הוא המיאניאו והרביעי
הוא הקולאטיציאו והחמישי הוא המור
סימבראצינו נקרא בשם זה בעבור עיר
אחת ממלכות שבא שנקראת בשם הזה
והיא אצל הים הששי נקרא מוסאריטי
והוא לבן המובא כן מעיר אחרת בלבד
נקראת מיסאלו והנה הטרוגלודיטיקו הוא
מובחר מצד שמנינותו ומראהו יבש מבחוץ
והוא מבלי תקון כדמות אנשי השדה
המלובשים בבגדים צואי׳ הילואי׳ והמטולא
והוא יותר חד ממנה שהוא מין אחר
מהמור הסימבאראצינו אין לו הגרעותות
האלה ומצד המראה הוא טוב בתוארו
מהאחרים אך יש לו סגולה מועטת
והסגולה בכלל המובחרת במור תמצא
בחתיכות הקטנות כשאינן עגולות
וכשהקרישה תעשה ממיץ לבן רטוב ומעט
כמוש ושכאשר ישברו החתיכות ידמו
הרישומים שבם לצפורן לבן ושיהיה טעמו
נוטה למרירות מעט והמעלה השנית היא
כשיהיה המור מתוכו מצבעים שונים
והגרוע הוא כשהיה מתוכו שחור והרע
ממנו הוא כשיהיה שחור גם חוצה לווסך
שוויו של מור נמכר אינו אחד והוא כפי
מה שיזדמנו הקוני׳ הסטאקטי שוה משש׳
דנרים עד חמשים והמור היוצא מחבורת
אילן

fuere qui e thuris arbore 18 *utrumque nasci mentirentur. Inciduntur bis & ipsæ, iisdemque temporibus, sed a radice usque ad ramos, qui valent. Sudant autem sponte prius, quam incidantur, stacten dictam, cui nulla præfertur. Ab hac sativa, & in sylvestri quoque melior æstiva. Non dant ex myrrha portiones Deo, quum & apud alios nascitur. Regi tamen Gebanitarum quartas partes ejus pendent. Cetero passim a vulgo coemtam in folles confarciunt, ipsique unguentarii digerunt haud difficulter odoris atque pinguedinis argumentis. Genera complura. Troglodytica sylvestrium prima. Sequens Minæa* [In contrarium scribit *Dioscorides*, uti vidistis] *in qua & Atramitica est, & Ausaritis Gebanitarum regno. Quarta collatitia. Quinta Sembracena, a civitate regni Sabæorum mari proxima. Sexta quam Dusaritin vocant; est & candida uno tantum loco, quæ in Messalum oppidum confertur. Probatur Troglodytica pinguedine, & quod adspectu aridior est, sordidaque atque barbara* [juxta formam agricolarum, qui induunt vestes sordidas, & detritas, & laceras) *sed acrior ceteris. Sembracena prædictis caret vitiis, ante alias hilaris, sed viribus tenuis. In plenum autem probatio est minutis glebis, nec rotundis, in concretu albicantis succi, & tabescentis, utque fracta candidos ungues habeat, gustu leviter amara. Secunda bonitas intus variæ. Pessima intus nigra: pejor si etiam foris. Pretia ex occasione ementium varia. Stactæ vero a* VI. *ad* L. *sativæ summum ad* XXII[c] *Erythrææ ad* XVI. *Hanc volunt Arabicam intelligi. Troglodytycæ nucleo ad* XIII. *ejus vero quam odorariam vocant ad* XIV. *Adulteratur lentisci glebis & gummi. item cucumeris succo* [qui Græce dicitur σίκυς ἥμερος, Latine Cucumis sativus, Arabice Chathe aut Chetha, quia ejus fructus æstate comestus refrigerat calorem extraneum, qui eo tempore dominatur; æstas enim Chaldaice dici-

אילן נטוע בידי אדם הוא שוה עד שנים ועשרים דינרים והאיריטריאו שוה עד ששה עשר דינרים ורוצים המדברים בו שזה הוא המור הערבי ושוויו של פרי המור טרוגלודיטיקו הוא עד שלש עשרה דינרים והמור הריחני שיוויו הוא עד ארבעה עשר דינרים ומזייף׳ המור עם עצי אילן הלינטיסקו ועם גומא וגם עם מיץ פרי האדמה הנקרא בלשון יון סיקיס אימירוס בלאטינו קוקומיר סאטיווס בערבי קאטי או קיטא אולי מפני שהוא פרי הנאכל בקיץ המקרר החום הנכרי המושל בעת ההיא כי תרגום קיץ הוא קייטא ובלעז קוקומירו וזה כדי ליתן בו מעט מרירות וגם יזייפו אותו עם קצף הכסף בלעז ספומה ארגינטי כדי שיכבידו את משקלו ושאר החסרונות ממנו יכירו אותם מצד הלעיסה כפה כי הגומא תודבק בשנים וגם במרמה מזייפים אותו עם המור ההנדי שמוציאין אותו ממין אחר של קוצים והדבר הזה בלבד מביאים מארץ הודו שהוא יותר נקל ההכרה משאר המור המזוייף להיותו רע באופן שיכירו פסלותו מבלי נסיון אחר ולהיות כי טיאופראסטו בפרק הזה עצמו שהוא הרביעי מהספר התשיעי שלו דבר בלבונה ובמור יחד ואני העתקתי לכם דבריו בלבונה בפרק שלפני זה אשמיט כל מה שדבר בה ואכתוב בלבד מה שכתב בפרטי המור.

אמר טיאופראסטו הלבונה והמור והקנה והקנמון צומחים באמצע ארצות הערב בין מלכות שבא ואדראמיטא וציטיבינא ומאמאלי ואילני הלבונה והמור מהם צומחים על ההר ומהם תחת ההר בגבעות ובקומות מיוחדים להם ולכן מקצת מהם הם צריכים לעבודת האדמה ומקצת מהם אינם צריכים לעבודתה ועומדים על בורים מבלי צורך מעשה ידי אדם ואמרו שההר הזה הוא גבוה מאד ושהשלג גם כן יורד עליו לפעמים מן השמים ושלכן במקצת העמקים שלו ימצאו נהרות של מים רבים ואילני המור הם יותר קטנים ממה שהם אילני הלבונה וכמעט בגדלם ידמו לקצת נטיעות גדולות של עשבים הנקראות פירולי יותר ממה שידמו לאילנות אמנם נטיעות העשבים ההם אם יקצצו אותן אינן צומחו׳ וזה יחליף ויצמיח ומחדש ענפיו אחרי הקציצה כמו שעושים האילנות וחלק הגזע הסמוך לשרשיו הוא קשה ועקום סמוך לארץ והוא יותר גם ממה שהוא שוק האדם והקליפה שלו היא חלקה ודומה לעשב הנקרא בלשון יון אדראקני בלאטינו פורטולאקה בערבי באקיליהנקא או באקלי אל האניק׳ באשכנז פורטציל קראבט בספרד באלדרואינגאס ובצרפת פוארורפיאיר ובלעז פורצילאנה ומי שראה האילנות האלה והם האנשים שירדו מן הספינה לשאוב מים כאשר כתבתי גם כן בשם טיאופראסטו בפרק הקודם הוא העיד ומאשר כל אשר אמרנו כי הם יחד אומרים שאילני הסמים האלה

dicitur קיטא, & Italice Cocomero] *amaritudinis causa, sicut ponderis spuma argenti. Reliqua vitia deprehenduntur sapore gummi dente lentescentis. Fallacissime autem adulteratur indita myrrha, quæ ibidem quadam e spina colligitur. Hoc solum pejus India affert facili distinctione tanto deterior est.* Sic sine alia experientia ejus vitia cognoscuntur. Cum *Theophrastus* in hoc ipso capite, quod est quartum ex ejus libro IX. simul loquatur de thure & myrrha, ex quo vobis superiori capite de thure verba ejus retuli, nunc decerpam, quæ ibi loquitur, & describam tantum, quæ præcipue de myrrha scribit.

Dicit *Theophrastus*. *Gignitur ergo thus, & myrrha & casia & cinnamomum in regione Arabum media circa Saba & Adramytta, & Citibæna & Mali; & exeunt thuris myrrhæque arbores, aliæ super montem, aliæ in pede montis culturis propriis. Quamobrem aliæ coluntur, aliæ vitam agunt incultæ. Montem istum præaltum affirmant, & ningi solitum, amnes quoque de eo in plana fluere. Myrrham minorem etiam altitudine, fruticosioremque narrant.* Et quasi in magnitudine sunt similiores quibusdam plantis herbarum, quæ ferulæ appellantur, quam arboribus. Ceterum si hæ herbarum plantæ succidantur, non germinant; hæc vero innovatur, & germinat, & ejus folia post succisionem renovantur, uti fieri solet in arboribus. Et pars trunci prope radices est dura, & contorta prope terram, & est crassior, quam armus hominis, ejusque cortex est levis similis herbæ, quæ Græce ἀνδράχνη Latine Portulaca, Arabice Baklehanca, aut Bachele Alhanica Germanice Burtuel Kraut, Hispanice Beldroegas, & Gallice Pourpier & Italice Porcellana dicitur. Et qui vidit hanc arborem [& hi fuerunt viri, qui descenderunt de navi ad quærendam aquam, sicuti scripti pariter nomine *Theophrasti* in capite superiori]

האלה היינו מהמור והלבונה הם קטנים ושאילני המור הם קטנים מהם היינו מאילני הלבונה ואמרו שעלי המור הם חדים ואינם חלקים ושדומים לעלי האילן הנקרא בלשון יון פטיליאה בלאטינו אולמוס בערבי דידאר או דירדאר בספרד ובלעז אולמו באשכנז איפינבולטץ ובצרפת אורמי אך על העלה שלו הם קמטים ובתחתית הנזע יש קוצים כרמורת האילן הנקרא בלשון יון פרינוס בלאטינו איליקס בערבי בארביס או קארמאס באשכנז סטיקיקין בספר׳ אנזינ׳ ובלעז איליצי וג׳ העידו כי המור הנוטף מהבורות האילנות נלקט ונאסף על גבי מחצלאות של עלי תמרים כלבונה והעידו גם כן על הבאת המור תוך היכל השמש ככתוב מהלבונה בפרק שלפני זה אחרים אמרו שאילן המור הוא דומה לטיריבינטו אך הוא יותר מלא קמטים וקוצים ושהעלה שלו הוא יותר ענול אך ענולו הוא מעט נופל ממנו וטעמו כטעם עלה הטיריבינטו ואמרו שכשהאילנ׳ יזקינו הם טובים מהחדשים ושני מיני האילנות צומחים במקום אחד ובארץ מלאה חול ועפר ושמעינות המים הם שם מעטי׳ וכל זה הוא ההפך ממה שאמרו אחרים כי על ההר ירד השלג וששם ירוצו נחל מים ואמרו גם כן שהמור יש ממנו טבעי שנוטף מהאילן וממנו מלאכותי ושהנסיון הטוב הוא בטעמו וצבעו כי הצבע במור הטוב אינו משונה אך אחד הוא עד כאן טיאופראסטו.

הרי שראינו כי המור אינו המוסקו ושהוא שרף הנוטף מהאילנות הצומחים על ההרים הרמים ושנלקט ויארה על גבי מחצלאות של עלי תמרים עד שיאות בו אריתי מורי עם בשמי ושממנו יש מור עובר מעצמו היינו שעובר מתוקו של אילן אל קליפתו וחוצה לה קודם שיעשו בה הפנימות ושהו׳ נוטף וזב כשמן שאינו נקפה והוא הסטאקטי הנקרא שמן המור כי כן כתיב בשיר השירים ידי נטפו מור עובר היינו עובר מעצמו מקליפות האילנות מבלי סייוע חבורות בעץ ובמגילת אסתר ששה חדשים בשמן המור אמרו רז״ל מאי שמן המור ר׳ חייא בר אבא אמר סטכת ורב יהודה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שליש תני

ri] & confirmat ea omnia, quæ diximus: eo quod illi simul dixerint arbores horum aromatum, sc. myrrhæ & thuris esse parvas, & myrrhæ minores sc. arboribus thuris] *Myrrhæ folium aculeatum, non leve, ulmeo simile* [quæ planta dicitur Græce πτελέα Latine Ulmus, Arabice Didar, aut Dirdar, Hispanice & Italice Olmo, Germanice Yffenholtz & Gallice Orme.] *Crispum tamen extrema spina horridulum modo ilignei* [quæ planta dicitur Græce πρῖνος, Latine Ilex, Arabice Barbes aut Carmas, Germanice Stecheychen, Hispanice Anzina, & Italice Elce. Pariterque testati sunt myrrham manantem ex incisuris, sicuti thus in tegetes palmarum colligi, & recipi. Similiter testati sunt afferri myrrham in templum solis, sicuti præcedenti capite scriptum est de thure.] *Myrrhæ autem arborem terebintho similem reddidere, sed scabriorem, spinosioremque; folium paulo rotundius, gustatu proximum terebintho. Earum quoque veteres præstantiores haberi. Ambas vero nasci in eodem loco terra subargilia, & sabulosa, & aquas fonte fluentes raras admodum comperiri. Hæc ergo illis repugnant, videlicet ningi & imbribus perlui, & amnibus locum illum exhilarari Myrrhæ alia stillatitia, alia fictitia est. Probatur melior gustu; ejusque norma concolorem accipiunt* [quia color in myrrha non est varius, sed unus tantum.] Hactenus *Theophrastus*.

Ecce vidimus myrrham non esse muscum, sed lachrymam stillantem de arboribus nascentibus in altissimis montibus, & colligi & recipi super tegetibus palmarum, ut illud consentiat quod dicitur; *Messui myrrham meam cum aromatibus meis*. Et ex ea est myrrha, quæ sponte fluit, i. e. manat ex parte interiori arboris ad ejus corticem, & fluit antequam in ea fiant incisiones; Et illa destillat & fluit quasi oleum, quod non sit concretum, & hæc est stacte, quæ vocatur oleum myrrhæ; quia sic scriptum est in *Cantic. manus meæ stillaverunt myrrham*; manat, i. e. manat sponte ex corticibus sine ulla incisura in ligno. In Megillath *Esther*; sex innovata sunt de oleo myrrhæ. Dixerunt sapientes nostri f. m. Quodnam oleum myrrhæ? R. Chija bar Aba dicit. Stacte. Et R. Jehuda bar Aba dicit; oleum olivæ, quod non sit in tertiam partem maturatum.

רבי יהודה אומר אומפאקינון ולמה שפין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר.

ואתה הקורא דע כי הסטקאטי הזה הוא טוב בעד תמרוקי הנשים ומבלי ערוב שמן אומפאקינו ,או שמן אחר הוא מעדן את הבשר ומסיר הקמטים וריח הרע היוצא מזיעת הבשר הסרוחה והסאטקטי הזה הוא מפיח ממנו ריח טוב ונודף מבלי צורך אש אמנם המור הנקפא והנלקט על המחצלאות יריחו בהקטרה על האש ריחו הטוב יותר ממה שיריחו בלי הקטרה וגם ידענו שתורתנו הקדושה צותה שנקח המור כשהוא דרור היינו כשהוא מונח ועומד במקום ההר והערוגה שצומח בה שאז המור הוא הפקר. לכל ועומד שם בלי שמירה ולא הכשירה התורה המור אחרי אשר הביאוה אל בית טפלות השמש לשמור אותו שם תוך כתלי היכלו כי אז הוא חרם או לפחות הוא כאבק ע׳א וכבר כתבו כי היו מביאים עם הלבונה גם המור במקום ההוא כאשר כתבתי על הלבונה בפרק שלפני זה וכתב רש״י ז״ל בפרשת בהר סיני וקראתם דרור אמר רבי יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו׳ שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים וגם יקרא המור ראש כי הוא נכתב קודם כל שאר הבשמים ובראשם או ירצה לומר ראש המובחר שבו והמובחר שבמור הוא היוצא מראש האילן היינו מהענפים החזקים שבראשו ולא היוצא מהגזע מפני שהשמש הוא מכה בענפים ההם תמיד ויתיך ויכלה ומיבש הליחה המותריית אשר במיץ המור ויבשל השרף היוצא מהענפים היטב עד שיהיה אז המור בתכלית המדרגה מהריח הטוב ולכן נכון הוא שיקרא המור הטוב בושם ראש היינו הנוטף ונלקט מראשי האילנות שלו וזהו בני היקרים מה שהיה בלבי לכתוב לכם על הסם המבושם הזה ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן

ratum. Traditio; R. Jehuda dicit; omphacinum; & cur illud fundunt? ut abripiat pilum, & emolliat carnem.

Tu vero, Lector, nosti, quod stacte sit bona, & inserviat ad expoliendas mulieres, & sine ulla mixtione olei omphacini, aut alius olei, oblectat carnem, & removet gravem odorem, qui provenit ex sudore carnis fœtentis. Et hæc stacte emittit bonum odorem, & excellentem sine ignis auxilio. Ceterum myrrha concrescit, & colligitur super mattis Jericho: in suffitu super igne odor ejus est præstantior, quam ejus odor sine suffitu. Præterea scimus, quod lex nostra sancta præcipiat sumendam esse myrrham, quando libera est, i. e. quando sita & posita est in loco montis, & in areolis ubi nascitur; tunc enim myrrha est omnibus communis, & ibi permanet sine ulla custodia; neque lex probat myrraham, postquam adducta sit ad domum adorationis solis ut ibi asservetur [19] intra parietes ejus templi, tum est interdicta, aut saltem quasi pulvis Idololatriæ. Et jam scripserunt, quod adducerent una cum thure etiam myrrham in hunc locum, sicuti scripsi de thure in capite præcedenti. Et scribit *Raschi* f. m. in Parascha in monte Sinai; *& vocabitis libertatem*. Dicit R. Jehuda; quid significat דרור? quasi incola in habitatione &c. Præterea vocatur myrrha *principium*, quia descripta est ante omnia reliqua aromata, & in eorum principio; Aut dicendum ראש, quod est in ea electissimum; & optimum in myrrha est, quod manat ab vertice arboris, id est ex ramis firmioribus, qui sunt in vertice, neque manat de trunco, quia sol dominatur in semper in his ramis, & perficit, & arefacit humorem superfluum, qui est in lachryma myrrhæ, & concoquit optime succum fluentem ex ramis ut sit tum myrrha in perfectione gradus, ut optime oleat. Atque ideo conveniens est, ut vocetur myrrha optima, odorata, principium, i. e. ut fluat, & colligatur de vertice arborum; & hoc est, filii dilectissimi, quid mihi in animo fuit, quod vobis scriberem de hoc aromate odorato. Sit benedictus Deus in æternum; amen, amen.

NOTÆ

NOTÆ IN CAPUT QUINTUM.

[1] LAnæ albæ &c. *Dioscorides* lib. I. cap. 24. *βρύον ὑπό τινων σπλάγχνον καλεῖται, εὑρισκόμενον ἐπὶ δένδρων κεδρίνων, ἢ λευκίνων, ἢ δρυίνων, διαφέρει δὲ τὸ κέδρινον. δεύτερον δὲ τὸ λεύκινον. ἔστι δὲ αὐτῶν τὸ εὐωδέστερον καὶ λευκὸν, καλόν. τὸ δὲ μελανίζον χεῖρον*. Bryon a nonnullis etiam Splachnon appellatur, in arboribus cedro, populo alba, aut quercu reperitur; præstat vero cedrinus, proximus huic populeus, quo in genere probatur, qui odoratior est, & candidus; nigricans autem deterior videtur. *Galenus* lib. sexto Simpl. *εὑρίσκεται μὲν ἐπὶ δρυσὶ, καὶ πεύκαις, καὶ λεύκαις*, invenitur in quercu, pino, populo alba. *Paulus Ægineta*; *ἐν δρυσὶ καὶ λεύκαις, καὶ πεύκαις εὑρισκόμενον*. *Plinius* lib. XII. c. 23. Sphangos infra eos situs in Cyreniaca provincia maxime probatur. Alii bryon vocant; secundum locum obtinet Cyprius, tertium Phœnicius; fertur & in Ægypto nasci; quin & in Gallia ne dubitaverim. Sunt enim hoc nomine cani arborum villi, quales in quercu maxime videmus, sed odore præstantes. Laus prima candidissimis, atque altissimis, secunda rutilis, nulla nigris. Et in insulis petrisque nati improbantur, omnesque quibus palmarum, atque non suus odor est.

[2] Quæ in Arabia gignitur &c. *Theophrastus* lib. quarto cap. 6. *περιττότερα δὲ τῶν φυομένων καὶ πλεῖστον ἐξηλλαγμένα πρός τ' ἄλλα τὰ εὔοσμα τὰ περὶ Ἀραβίαν καὶ Συρίαν καὶ Ἰνδοὺς οἷον ὅτε λιβανωτὸς καὶ ἡ Σμύρνα καὶ Κασία καὶ τὸ Ὀποβάλσαμον*. Inter raras admodum plantas & a reliquis plurimum distantes, quæ in Arabia Syria Indiaque odoratæ nascuntur, ut thus, myrrha, casia, & opobalsamum. Et lib. IX. cap. 4. *γίνεται μὲν οὖν ὁ λίβανος καὶ ἡ σμύρνα, καὶ ἡ κασία, καὶ ἔτι τὸ κινάμωμον ἐν τῇ τῶν Ἀράβων χώρᾳ, νήσῳ περί τε Σαβὰ καὶ Ἀδραμύττα, καὶ Κιτίβαινα* (Theod. *χώρᾳ μέσῃ περὶ Σαβὰ καὶ Αδράμωτα καὶ Καπίβανα* (*καὶ Μάλι*) Ald. *Μάμαλι*. Gignitur ergo thus & myrrha, & casia, & cinnamomum regione Arabum media, circa Saba, & Adramytta, & Citibæna, & Mali. *Plinius* lib. XII. cap. 15. Myrrham in iisdem sylvis permixtam arborem nasci tradidere aliqui, plures separatim. Quippe multis in locis Arabiæ gignitur, ut apparebit in generibus. *Strabo* lib. XVI. *φέρει δὲ λιβανωτὸν ἡ καταβάνια. σμύρναν δὲ ἡ χατραμωτῖτις*. Catabania thus gignit; Chatramotitica Myrrham.

[3] Ægyptiæ spinæ &c. Describitur a *Theophrasto* lib. quarto cap. 3. *ἡ δὲ ἄκανθος, καλεῖται μὲν, διὰ τὸ ἀκανθῶδες ὅλον τὸ δένδρον εἶναι, πλὴν τοῦ στελέχους, καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν βλαστῶν καὶ ἐπὶ τῶν φύλλων ἔχει, μεγέθει δὲ μέγα. καὶ γὰρ δωδεκάπηχυς ἐξ αὐτῶν ἐρέψιμος ὕλη τέμνεται. διττὸν δὲ τὸ γένος αὐτῆς· ἡ μὲν γάρ ἐστι λευκὴ, ἡ δὲ μέλαινα. καὶ ἡ μὲν ἀσθενής τε καὶ εὔσηπτος. ἡ δὲ μέλαινα ἰσχυροτέρα τε καὶ ἄσηπτος. διὸ καὶ ἐν ταῖς ναυπηγίαις χρῶνται πρὸς τὰ ἐγκοίλια αὐτῇ. τὸ δένδρον δὲ οὐκ ἄγαν ὀρθοφυές. ὁ δὲ καρπὸς ἔλλοβος, καθάπερ τῶν χεδροπῶν, ᾧ χρῶνται οἱ ἐγχώριοι πρὸς τὰ δέρματα ἀντὶ κικίδος* (*κηκίδος*) *τὸ δὲ ἄνθος καὶ τῇ ὄψει καλόν. ὥστε καὶ στεφάνους ποιεῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ φαρμακῶδες. διὸ καὶ συλλέγουσιν οἱ ἰατροί. γίνεται δὲ ἐκ ταύτης καὶ τὸ κόμμι, καὶ ῥέει, καὶ πληγείσης, καὶ αὐτόματον ἄνευ σχάσεως. ὅταν δὲ κοπῇ* (*ὅταν δὲ ἐκοπῇ*) *μετὰ τρίτον ἔτος εὐθὺς ἀναβεβλάστηκε. πολὺ δὲ τὸ δένδρον ἐστί. καὶ δρυμὸς μέγας περὶ τὸν Θηβαϊκὸν νομόν*. Spina ex eo nomen accepit, quod tota arbos aculeis horret, excepto caudice; nam & super germina foliaque aculeos gerit; magnitudine excellit; materies quippe duodenorum cubitorum. Tectis idonea cæditur; ejus duo genera sunt; quædam enim candida, quædam nigra; & altera imbecillis facileque putrescens; nigra autem robustior, atque incorrupta; ob id navium fabrica ad costas ventrisque compagines ea utuntur. Erecta non valde assurgit. Fructus in siliqua, modo legaminum, quo incolæ coria perficiunt, vice gallæ. Flos & pulcher adspectu, ut coronas ex eo facerent, & medicamentis perutilis, qua de causa colligi a medicis solet. Fit & gummi ex ea, quod manat tum arbore percussa, tum sponte, sine ulla fissura cum autem cæsa fuerit, anno tertio protinus resurgit. Copia hujus arboris large habetur, & sylva ingens circa agrum Thebanum est. *Dioscorides* dissentit in magnitudine; scribit enim lib. primo cap. 133. *ἀκακία φύεται ἐν Αἰγύπτῳ. ἄκανθα δέ ἐστι δενδρώδης, θαμνοειδὴς, οὐκ ὀρθοφυής*. Acacia nascitur in Ægypto: spina est ad arboris magnitudinem accedens, fruticosa non recta. Idem ibid. duas esse species affirmat non colore tantum, sed omnino inter se diversas. *φύεται δὲ καὶ ἑτέρα ἀκακία ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ Πόντῳ παρεμφέρουσα τῇ Αἰγυπτίᾳ, ἐλάττων μέν τοι παραπολὺ καὶ χαμαίζηλος, καὶ τρυφερωτέρα περίπλεως δὲ ἀκάνθης σκολοποειδοῦς, φύλλα ἔχουσα πηγάνῳ ὅμοια τῷ δὲ φθινοπώρῳ φέρει σπέρμα ἐν θυλάκοις συνεζευγμένοις, τριχώροις, ἢ τετραχώροις, ἔλαττον φακοῦ*. Altera quoque Acacia in Cappadocia Pontoque provenit, Ægyptiam referens, sed longe minor, humilis ac tenerior aculeis vallorum in modum obsita, foliis prædita rutæ similibus; autumno semen profert lenticula minus, in solliculis connexis ternum quaternumve capacibus.

[4] In subjectas tegetes &c. *Theophrastus* ibid. *καὶ ἐνιαχοῦ μὲν ὑποβεβλῆσθαι ψιάθους ἐκ τῶν φοινίκων πεπλεγμένας, ἐνιαχοῦ δὲ τὸ ἔδαφος μόνον ἐπὶ τῶν ψιάθων ἠδαφίσθαι*; Nonnusquam etiam subjectas tegetes ex palmis contextas, alibi solum tantummodo circumpavimentatum.

[5] Pediasmos &c. Quasi campestris; *Theophrastus* enim & in montibus & in pede montium nasci thuris & myrrhæ arbores l. c. testatur. *φύεται δὲ τὰ τοῦ λιβανωτοῦ καὶ τῆς σμύρνης δένδρα τὰ μὲν ἐν τῷ ὄρει, τὰ δ' ἐν τῶν ἰδίαις* (Ald. *δίαις*) *γεωργίαις ὑπὸ τὴν ὑπόρειαν*. Et exeunt thuris myrhæque arbores, aliæ super montem, aliæ in pede montis culturis propriis.

[6] Stacte emittitur &c. *Plinius* l. c. Sudant autem sponte prius, quam incidantur, stacten dictam, cui nulla præfertur; A quo dissentit ipse *Dioscorides* qui lib. primo cap. 27. *Στακτὴ* (inquit) *δὲ καλεῖται τῆς προσφάτου σμύρνης τὸ λιπαρὸν κεκομμένης μεθ' ὕδατος ὀλίγου, ἀποτεθλιμμένου* (leg. *ἀποτεθλιμμένης*, & ref. ad prius *σμύρνης*, vel leg. *ἀποτεθλιμμένον* & ref. ad *λιπαρὸν*) *δὲ ὀργάνου εὐώδης τε λίαν καὶ πολυτελής ἐστι. καὶ καθ' ἑαυτὴν οὖσαν* (leg. *οὖσα*, vel *ποιοῦσα*, *Aetius*. *εὐώδης τε λίαν, καὶ πολυτελὴς οὖσα, καὶ καθ' ἑαυτὴν μύρον καλούμενον*) *μύρον τὸ καλούμενον στακτή. δόκιμος δέ ἐστιν ἡ ἀμιγὴς ἐλαίου καὶ ἐν ἐλαχίστῳ πλείστην δύναμιν κεκτημένη*. Stacte vero vocatur pinguedo recentis myrrhæ, cum aqua pauca contusæ, & organo expressæ, & perquam odorata & pretiosa est; quippe quæ unguentum per se faciat, quod stacte nominatur. Probatur quæ olei nihil admistum habet quæque vel minima quantitate vim maximam sortita est. A *Theophrasto* in lib. de odoribus inter unguenta numeratur: *καὶ γὰρ ἐκ κινναμώμου καὶ ἐκ τῆς σμύρνης κοπτομένης γὰρ ἔλαιον ῥεῖ. Στακτὴ δὲ καλεῖται διὰ τὸ κατὰ μικρὸν στάζειν. ὁ δὴ μόνον τινὲς φασὶν ἁπλοῦν εἶναι, καὶ ἀσύνθετον τῶν μύρων. τὰ δὲ ἄλλα πάντα σύνθετα --- οἱ δὲ τὴν ἐργασίαν τῆς στακτῆς εἶναι τοιάνδε τὴν σμύρναν ὅταν κόψωσι καὶ διατήξωσιν ἐν ἐλαίῳ βαλανίνῳ πυρὶ μαλακῷ ὕδωρ ἐπιχεῖν θερμὸν, συνίστασιν εἰς βυθὸν τὴν σμύρναν καὶ τὸ ἔλαιον καθάπερ ὕλην. ὅθεν δὲ τοῦτο συμβῇ τὸ μὲν ὕδωρ ἐπιπηθεῖν, τὴν δὲ ὑπόστασιν ἀποθλίβειν ὀργάνοις*. Nam & e cinnamomo, lachryma, & e myrrha. Tusa enim ex ea fluit oleum, quod quia minutatim stillat, stacte vocatur. Hoc nonnulli ex unguentis unum simplex nec compositum prædicant. Nam alia omnia composita sunt --- Alii stactes confectionem talem esse, myrrham tusam, & in oleo liquefactam balanino, igni lento fotam, calida perfundi, eamque cum oleo passum velut limum side-

sidere. Quod ubi evenit, aquam collo defundi, & reliquum quod subsidit, prælis exprimi.

[7] Gabirea &c. Gaba, sive Gabba Arabiæ, vel Syriæ urbe fortasse sic dicta. Gabæos memorat *Strabo* lib. XVI. Gabæi (inquit) in Chatramotiticam in diebus quadraginta proficiscuntur.

[8] Troglodytica &c. *Plinius* lib. XII. cap. 15. Convehitur & ex sylvis laudata, petuntque eam etiam ad Troglodytas Sabæi transitu maris. Et cap. 16. Genera complura. Troglodytica sylvestrium prima --- Probatur Troglodytica pinguedine, & quod adspectu aridior est, sordidaque, atque barbara, sed acrior ceteris.

[9] Caucalis &c. Quasi *παρὰ τὸ κέκαυσθαι*, quod sit quasi exusta.

[10] Ergasima &c. *Plinius* ibid. Pessima intus nigra; pejor si etiam foris.

[11] Amminea &c. *ἀμιναίας* meminit *Crito*, apud *Gal. κατὰ τόπους* lib. cap. 7. *χαλκίτεως ὠμῆς, μίσυος ὠμοῦ σμύρνης ἀμιναίας, θείου ἀπύρου τὸ ἴσον*. Ibidem. *ἀκακίας* L ι *σμύρνης ἀμιναίας* L I *ὄξους τὸ αὔταρκες*. Ibid. *ἀλκυονίου* L δ' *σμύρνης ἀμιναίας* L β. *ὄξους κοτύλας* γ. Ibid. cap. 8. *Asclepiades*, *πίτυος φλοιοῦ* L α *σμύρνης ἀμιναίας* L α *λείοις χρῶ*. Nonnulli legendum putant *Μιναία*. Minæi Arabiæ populi, de quibus supra dictum est. *Plinius* l. c. Sequens Minæa, in qua & Atramitica est, & Ausaritis Gebanitarum regno. Laudatur Myrrha Minæa a Galeno lib. primo de Antidot. cap. 14. *Εἰδέναι μὲν δεῖ ἐπιτήδειον οὖσαν εἰς τὰς ἀντιδότους τὴν τρωγλοδύτην λεγομένην σμύρναν. ἔνιοι δὲ αὐτὴν ὀνομάζουσι μιναίαν, ἀπὸ τοῦ χωρίου καθ' ὃ γεννᾶται φασὶ τὴν καλίστην*. Novisse tamen opus est myrrham, quam Troglodyticam appellant, Antidotis idoneam esse. Hanc quidem Minæam vocant a loco, in qua optimam nasci ferunt.

[12] Pastilli &c. *Serapio* cap. 282. Et fiunt quidem trochisci ex substantiis myrrhæ, & si myrrha fuerit pinguis, trochiscique ex substantia ejus fuerint, habent bonum odorem & pinguem, & si non est pinguis quod fit ex substantia ejus, non habet bonum odorem, nec pinguem, & habet virtutem debilem, propterea quod admiscetur ei oleum, quando ex ea fiunt trochisci.

[13] Adulteratur &c. *Plinius* ibid. Adulteratur lentisci glebis, & gummi; item cucumis succo amaritudinis causa, sicut ponderis spuma argenti. Reliqua vitia deprehenduntur sapore gummi, dente lentescentis. Fallacissime autem adulteratur Indica Myrrha, quæ ibi de quadam spina colligitur; hoc solum pejus India affert distinctione, tanto deterior est. *Galenus* de Antidotis lib. primo, cap. 11. *Οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀρίστην σμύρναν ὀποκάλπασον εὑρίσκεται διαφέρων σμύρνης, καὶ κατά γε τὰ τρία ταῦτα λέγω, δὴ τό γε σαγάπηνον καὶ τὸ ὀποκάλπασον, καὶ τὴν κασσίαν, ἐν μὲν τῷ μεταξὺ γίνεται, τινὰ μηκέτι μένοντα, μήτε χαλβάνη, μήτε κασσία, μήτε σμύρνη μηδέπω ἀκριβῆ τὴν ἰδίαν ἔχοντα σαγαπήνου, κινναμώμου, καὶ ὀποκαλπάσου --- τὸ δὲ ὀποκάλπασον ἀναιρετικόν ἐστι καὶ πολλοὺς κατά τινα τύχην ἐν τοῖς τῆς ἡμετέρας ζωῆς χρόνοις ἀποθανόντας οἶδα, διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς ὀποκάλπασον ἐχούσης σμύρνης*. Ad hunc modum & in optima myrrha opocalpsasum repiritur, quod tamen a differt, atque secundum hæc tria, sagapenum dico opocalpasum, & cassia quædam proveniunt, quæ neque chalbanum neque cassia, neque myrrha amplius sunt, nondum tamen sagapeni, cinnamomique, aut opocalpsami naturam exacte consecuta --- at opocalpasum exitiale est, multosque nos forte quadam vidimus nostræ in ætatis decursu mori, qui myrrham, cui opocalpsasum mixtum esse nesciebant assumsissent. *Aben Sini* lib. secundo tractat. 2. c. 468. Quandoque vero adulteratur cum quodam lacticinio pernicioso, & fit ipsa perniciosa. Et hoc quidem lacticinium nominatur barbaris, & est arbor perniciosa.

[14] Eligenda est &c. *Plinius* ibid. In plenum autem probatio est, minutis glebis nec rotundis in concretu albicantis succi, & tabescentis, utque fracta candidas ungues habeat, gustu leviter amara, secunda bonitas intus varia; Pessima intus nigra, pejor si etiam foris. *Aben Sini* ibid. Et ejus quidem alia est pura, & alia est adulterata. Melior est illa, quæ ad albedinem declinat, & rubedinem, non commista ligno arboris ejus boni odoris.

[15] Multis in locis &c. *Theophrastus* ibidem. *γίνεται μὲν οὖν ὁ λίβανος, καὶ ἡ σμύρνα, καὶ ἡ κασσία, καὶ ἔτι τὸ κινάμωμον ἐν τῇ τῶν Ἀράβων χώρᾳ. νήσῳ* (Theod. *χώρᾳ μέσῃ*) *περί τε Σαβὰ καὶ Ἀδραμύττα, καὶ Κιτίβαινα, καὶ Μάλι* (*Μάλαλι*) Gignitur ergo thus, & myrrha, & casia, & cinnamomum regione Arabum media, circa Saba, & Adramytta, & Citibæna, & Mali.

[16] Sativa quoque &c. *Theophrastus* ibid. *διὸ καὶ τὰ μὲν θεραπεύεται, τὰ δ' οὔ*. Quamobrem aliæ coluntur, aliæ vitam agunt incultæ.

[17] Arbori altitudo &c. *Theophrastus* ibid. *εἶναι δὲ τὸ μὲν τοῦ λιβανωτοῦ δένδρον οὐ μέγα. πεντάπηχυ δέ τι καὶ πολύκλαδον --- τὴν δὲ σμύρναν ἔλαττον ἔτι τῷ μεγέθει καὶ θαμνωδέστερον· τὸ δὲ στέλεχος ἔχει σκληρὸν καὶ συνεστραμμένον ἐπὶ τῆς γῆς. παχύτερον δ' ἢ κνημόπαχες. φλοιὸν δὲ ἔχει λεῖον, ὅμοιον τῇ ἀνδράχνῃ* (*ἀνδράχνῃ ἕτεροι δὲ οἱ φάσκοντες τεθεωρηκέναι, περὶ μὲν τοῦ μεγέθους, σχεδὸν οὐ συμφωνοῦσιν. οὐδέτερον γὰρ εἶναι μέγα τῶν δένδρων. ἔλαττον δὲ τὸ τῆς σμύρνης καὶ ταπεινότερον. φύλλον δὲ ἔχειν τὸ τοῦ λιβάνου. ἀλλὰ τοῦ μὲν δαφνοειδὲς* (*φύλλον δὲ ἀνόμοιον ἔχειν, τὸ τοῦ λιβάνου δαφνοειδὲς*) *καὶ λειόφυλλον εἶναι. τὸ δὲ τῆς σμύρνης ἀκανθῶδες καὶ οὐ λεῖον. φύλλον δὲ προσεμφερὲς ἔχειν τῇ ἐλαίᾳ πλὴν οὖλον. ἐξ ἄκρου δὲ ἐπακανθίζον ὥσπερ τὸ τῆς πρίνου*. Arborem thuris non magnam, sed quinis fere cubitis attolli, permultosque ramos gerere ferunt --- Myrrham minorem etiam altitudine, fruticosioremque narrant, caudice duro, contortoque juxta terram, crassiorique sura hominis, cortice lævi, similique portulacæ. Alii vero, qui se vidisse affirmant, de magnitudine fere non consentiunt. Neutrum enim earum arborem magnam referunt, & minorem myrrhæ humilioremque; thuris folium laurinum, leveque, myrrhæ aculeatam, non leve, ulmeo simile, crispum tamen, extrema spina horridulum, iligneі modo. Et nonnullis intermissis. *τὸ δὲ τῆς σμύρνης ὅμοιον τῇ τερμίνθῳ, τραχύτερον δὲ καὶ ἀκανθωδέστερον. φύλλον δὲ μικρῷ στρογγυλότερον τῇ δὲ γεύσει διαμασωμένοις, ὅμοιον τῷ τῆς τερμίνθου --- τὸ δὲ παρόμοιον εἶναι τὸ δένδρον τῇ τερμίνθῳ, καὶ ἄλλοι τινὲς λέγουσιν. οἱ δὲ καὶ ὅλως τέρμινθον εἶναι*. Myrrhæ autem arborem terebintho similem reddidere, sed scabriorem, spinosioremque; folium paulo rotundius, gustu proximum terebintho. --- Arborem tamen istam similem terebintho esse quidam alii tradunt, nec desunt, qui terebinthum eam esse omnino putent,

[18] Utrumque nasci &c. *Theophrastus* ibid. *πλὴν οὗτοι γε μεῖζον ἕτερον ἀγνόημα προσηγνόουν. ᾤοντο γὰρ ἐκ τοῦ δένδρου τόν τε λιβανωτὸν γίνεσθαι καὶ τὴν σμύρναν*. Sed hi quidem alteram quoque ignorantiam & quidem majorem sunt professi; thus enim & myrrham nasci ex eadem arbore putaverunt.

[19] Intra parietes ejus templi &c. *Theophrastus* ibid. *ἔλεγον δ' οὗτοι καὶ τόδε, καὶ ἔφασαν ἀκούειν, ὅτι συνάγεται πανταχόθεν. ἡ σμύρνα καὶ ὁ λιβανωτὸς, εἰς τὸ ἱερὸν τὸ τοῦ ἡλίου. τοῦτο δ' εἶναι μὲν τῶν Σαβαίων ἁγιώτατον δὲ πολὺ τῶν περὶ τὸν τόπον*. Illud quoque iidem se audivisse dixere, myrrham thusque collectum undique ad solis delubrum convehi, quod Sabæorum esse sanctissimum inter omnia regionis illius.

פרק ו׳

בקציעה ובשבולת נרד

אחרי המור היא הקציעה ובפירוש הסם הזה לא יכולנו לעמוד על אמתת מהותו מדברי המפרשים כי רש״י ז״ל בפירוש התורה כתב קידה היא שרש עשב בלשון חכמים קציעה כאשר כתב הראב״ע ז״ל ובקבלה ידענו שקידה היא קציעה כי כאמרו שרש עשב לא פירש דבר והרלב״ג והחכם אבארבאנילו ז״ל אמרו שהוא הקושט וגם רד״ק ז״ל נלוה עמם עם כי פסח אחרי כן על שתי הסעיפים והין ולאו רפיא בידיה כי כתב בשרש קדר וקידה חמש מאות תרגם אנקלוס קציעתא וכן נזכרת בדברי רבותינו ז״ל בפטום הקטרת מר וקציעה וכן נקראת בלשון יון ובלשון ערבי שאם כן אומר אני אברהם שאינה׳ הקושט כי הקושט אין לו בלשון יון וערבי שם זה של קציעה ועוד נכתוב פירושו אמר רד״ק ז״ל שם ורבינו סעדיה כתב כי הוא הקושט ובשרש קצע כתב מר והאלות קציעות תרגום קידה קציעתא וכבר כתבנו שהיא הקושט וכן פירש הגאון רבינו סעדיה אבל בפטום הקטרת זכר אותו בשני מינים שאמר מר וקציעה שבולת נרד וכרכום ששה עשר מנה הקושט שנים עשר הרי שקשה גם לו לפי פירושו איך נכפל הקושט בקטרת על כן הוסיף ומר רב חפץ פירש שהקושט הוא שקורין בערבי קושט ופירש קציעה ענבר ובעל הערוך כתב מר והאלו׳ קציעות בלשון הקדש קידה ובלשון יון קאסיאה כן תרגם נם כן המתרגם לאטינו כי בלשון יון ובלשון לאטינו קורין לקאנילה שלנו קאסיאה ליניאה לתת הפרש בינה ובין הקאסיאה המשלשלת והנה גם בעל הערוך והמתרגם לאטינו לעניות דעתי לא באו על אמתת משמעות הקציעה כי הקלופת היא הקאסיאה ואיך יכנס בקטרת שני פעמים גם יחד סם אחד אמנם הרמב״ן ז״ל כתב נרד וכרכום ואהלות אהלות קציעות הוא הקושט יקראנו בלשון רבים מפני שהוא של שני מינים המתוק והמר ועם כי בעצם וראשונה נראת שנתן טעם בלבד על מה שנקרא בלשון רבים עם כל זה השב גם כן להסיר הקושיא איך נכפל בקטרת מפני שנותנים בו השני מינים

ובמחילה

CAPUT SEXTUM

De Casia & spica Nardi.

Post myrrham commemoratur הקציעה; & in explicando hoc aromate non possumus statuere veritatem ex verbis interpretum. Etenim *Raschi* f. m. in commentario in legem scribit; קידה est radix herbæ, quæ sapientum lingua קציעה appellatur. Nobis vero sufficit, quod dicat, quod קידה sit in lingua sapientum קציעה; sicut scribit *Raab* f. m. & ex traditione cognovimus, quod קידה sit קציעה; quia cum dicitur esse radix herbæ, res non explicatur. Et *Ralbag*, & sapiens *Abarbanel* f. m. dixerunt esse costum. *Radach* f. m. pariter cum his consentit; sed posthæc ambulat super duabus sententiis; Et sic & non, est medicina in ejus manu, quia scribit in radice קדר. Et קידה quingentas libras, interpretatur *Onkelos* קציעתא, atque ita commemoratur in verbis sapientum nostrorum f. m. in compositione suffitus; מר וקציעה, & sic Græce & Arabice appellatur: si ita est, ego Abraham dico non esse costum, quia costus non appellatur קציעה Græce, & Arabice. Et præterea scriptum est in ejus commentario; dicit ibi *Radach* f. m. & magister noster *Saadia* scribit esse costum; & in radice קצע scribit מר קידה ואהלות קציעות interpretatur קציעתא. Et jam scripsimus esse costum, & sic scribit magister noster *Gaon Saadia*. At in compositione suffitus bis commemoratur; dictum est enim; de myrrha, & קציעה, spica nardi, & croco sedecim minæ, & de costo duodecim. Ecce sibi contradicit juxta suum commentarium; quomodo bis repetitur costus in suffitu? Idcirco addit; & Mor R. *Caphez* exponit costum esse, qui costus Arabice appellatur; & exponit. קציעה ענבר. Et autor *Aruch* scribit; & מר ואהלות קציעות in lingua sancta קידה, & Græce Casia appellatur: Ita pariter interpretatur Interpres Latinus; quia Græce & Latine nostra Cannella dicitur Casia lignea, ut sit discrimen inter illam & Casiam purgantem. Et ecce pariter autor *Aruch*, & Interpres Latinus juxta mediocre meum ingenium non assecuti sunt veritatem in interpretatione הקציעה; si cortex est Casia, quomodo simul unum aroma bis in suffitum inditur? Verum *Ramban* f. m. scribit nardum & crocum, ואהלות אהלות קציעות hic costus vocatur

ובמחילה מכבודו עוד הדרא קושי' לדוכתין כי מה יוסיף ומה יתן שתהיה הקושט של שני מינים הלא גם בשאר הסממנים יש מינים הרבה ועם כל זה התורה לא צותה אלא שנקח המובחר שבמיניהם ולמה תשים התורה הפרש בין הקושט ובין שאר הסממנים מצורף כי מה שאמר שהקושט הוא של שני מינים מתוק ומר אינו אלא כפי דעת הרופאי' בני בלי שם כו החכמי' שבהם כלם השמיטו הבדל המתוק והמר ושמו תחתיו הלבן והשחור על כן לבי אומר לי כי הקציעה היא הסם הנקרא בלשון יון אגלוקון או גסילאלואי והוא סם ריחני מאד אין טוב ממנו בכל שאר סממני הקטרת וכדי הוא המתרגם ירושלמי לסמוך עליו כי כן כתב הרמב״ן ז״ל והמתרגם הירושלמי אמר מר והאלות אקסיליאולין כו' דעו בני כי בכל ספרי החכמים שלנו כתוב או אקסי ליאולין או אקסיל אלואון והוא כתב בשבוש כי צריך לכתוב גסילאלואי והוא לשון יוני כתקנו והעץ הזה הנקרא בלשון יון כאשר אמרתי גסילאלואי נקרא גם כן בלשון ההוא אנאלוקו כאשר כתבתי אמר המתרגם הירושלמי תהלים מ״ה מירא דכיא ואקסיל אלואון וקציעתא לא יפלא מכם כי המדפיסים הוסיפו בשבוש הויו במלת קציעתא שהיא חוץ משיטת הכתוב וממשמעות המתרגם והסממנים שבקטרת כי אהלות קציעות דבר אחד הן ואם האהלות הוא הגסילאלואי כאשר חשבתי גם אני גם הקציעות יהיו העץ האמור בעקמו ועל הדבר הזה יש לי שני מופתים שאין להרהר אחריהם דבר המופת האחד הוא שהכתוב אמר מור ואהלות קציעות כל בגדותיך ואם הקציעה תהיה סם משונה מהאהלות יאמר או מר אהלות קציעות בלי הוספת וא״ו לשום אחד מהם ויהיו שלשה סמים על דרך אדם שת אנוש שהיו שלשה אנשים שונים או יאמר מר ואהלות וקציעות או מר אהלות וקציעות על דרך אודם פטדה וברקת על כן באמרו ואהלות קציעות יהיה המר סם אחד נפרד והאהלות קציעות סם אחר בשתוף לא זולת המופת השני הוא טבע הטעמים שהם תחת המילות כי הנה תחת מילת והאהלות יש הטעם הנקרא גלגל ובראש תיבת קציעות קודם הנקודות יש הטעם

הנקרא

tur plurali numero, quia duæ ſunt ejus ſpecies, altera dulcis, & amara altera. Et præterea quod argumento & primo videtur, quod afferat rationem, quare plurali numero appelletur, tamen pariter cogitat removere objectionem; quare duplicetur in ſuffitu; duplicatur, quia duæ ſpecies deprehenduntur. Sit cum venia ejus honoris, adhuc reſtat difficultas contra has rationes; etenim quod addat, & aſſignet duas Coſti ſpecies; nonne etiam in reliquis aromatibus ſunt multæ ſpecies? Tamen lex hoc præcepit, ut electiſſima ex eorum ſpeciebus accipiatur; Et cur lex ponet diſcrimen inter Coſtum & reliqua aromata? Adjungitur; quod dicit, Coſti duas eſſe ſpecies, dulcem & amaram, hoc non aſſeritur niſi a medicis vulgaribus; etenim ſapientes intermiſerunt diſcrimen dulcis, & amari, & ejus loco poſuerunt diſcrimen albi & nigri: At ego puto קציעה eſſe aroma, quod Græce dicitur ἀγάλλοχον, aut ξυλοαλόη & eſt aroma odoratiſſimum, quo nullum ex reliquis ſuffitus aromatibus eſt præſtantius; & ſatis eſt Interpres *Hieroſolymitanus*, quo illud confirmetur; quia ſic ſcribit *Ramban* f. m. Interpres *Hieroſolymitanus* dicit מר ואהלות eſſe אקסיליאולין &c. Scitote mei filii, quod in omnibus libris noſtrorum ſapientum ſcriptum eſt אקסי ליאולין aut אקסיל אלואון ſc. lignum Aloes. Et hoc erronee ſcriptum eſt; quia ſcribendum eſt גסולאלואי, & hoc eſt Græcum, uti docuimus; & hoc lignum vocatur Græce, ſicuti dixi ξυλοαλόης; pariterque in hac lingua vocatur ἀγάλλοχον; ſicuti ſcripſi. Dicit Interpres *Hieroſolymitanus* in *Pſalm.* 44. *Myrrha pura, & ligno aloes, & caſia*. Non erit vobis mirum, quod typographi per errorem in voce קציעתא *vau* addiderint, quæ eſt extra ordinem textus, & ſenſum interpretis, & aromatum, quæ erant in ſuffitu, quod אהלות קציעות unum idemque ſint; ſi vero האהלות eſt lignum Aloes, ſicuti ego quoque exiſtimavi, ita pariter הקציעות erunt lignum, commemoratum ſeorſim. Et pro hac re mihi ſunt duæ demonſtrationes, quibus reſpondi non poteſt. Altera demonſtratio eſt, quod in textu ſcriptum eſt; מור ואהלות קציעו' *in veſtimentis tuis*; Si הקציעה eſt aroma diverſum ab האהלו' dicendum erat; aut מר אהלות קציעות, non addito vav, & erunt tria aromata; ſicut dicitur; אדם שם אנוש, Adamus, Seth, Enos, qui erant tres homines diverſi; Aut dicendum, וקציעות aut מר

אחלו'

הנקרא ימנית וידענו בדקדוק שכשהוא בראש התיבה קודם הנקודות אין התיבה מלעיל בעבורו אך נינון הקריאה וההשקט נעשה לתיבה שהימנית בראשיתה אף על פי שהיה הנלגל אחריה או קודם לה בתיבה אחרת כמו שהוא במקום הזה תחת תיבת ואהלות על כן בשנקרא והאלות קציעות ברדיפה ונשקוט בנגון במלת קציעות דבר גלוי הוא ומפורסם לכל שהאלות קציע׳ הם דבר אחד או סם אחד בלבד ולא שני סמי׳ ויהיה האהלות הפשוט הנסילאלואי או טוב או רע שיהיה והאהלות עם ליווי קציעות יהיה הנסילאלואי המובחר כמו שהמור הפשוט הוא גם הוא המר או טוב או רע שיהיה והמר דרור הוא המובחר עם התנאי הצריך לו היינו שיוקח בעוד שיהיה המור בשדה והוא במקום הנוטף מהאילן עצמו שם שאז המור הוא הפקר לכל ועוד לא בא אל הבית שהיה מיוחד לעבודת השמש שדמוהו להם לאלוה אנשי שבא עד שיהיה בעבורו במר ההוא שמיץ פסול ולא יוכשר לשמן המשחה או להקטרה אמנם מה הוא התנאי שיוכשר בעבורו הנסילאלואי ושלכן צריך לקרות אהלות קציעות ברדיפה אכתוב אותו בסוף פרק זה בע״ה על פי שני עדים רופאים בני עליה האחר הוא ערבי והוא סיראפיאוני והאחר הוא יוני והוא סימון סיטי אמר דיאוסקורידי בספר הראשון שלו פרק כ״א האנאלוקי הוא עץ שמביאין אותו מהודו ומארצות הערב דומ׳ לעץ הטויה או הטיאון ואני לא ידעתי מה הוא העץ הזה הנקרא טויה כי אין לו שם אלא בלשון יון וכן קראו אותו הלאטיני ופליניאו זכר אותו בספר שלש עשרה שלו פרק ששה עשר כתב בשם טיאופראסטו כי הוא עץ חשוב מאד אצל היונים מפני שהיו עושים ממנו בימות גדולות בהיכלות האלילים לא מפני שהוא ריחני אלא מפני שהעץ יעמוד ימים רבים מבלי שיפסד ושמשרשיו היו עושים כלים נאים לא יערכם פטדת כוש ואמר דיאוסקורידי שהאנאלוקו יש לו נקודוה רבות על פני כלו מובדלות זו מזו ושהוא עץ ריחני וטעמו הוא עוצר עם מעט מרירות ושקליפת העץ הזה היא יותר דומה לעור ממה שתדמה לדבר אחד ושצבעה אינו אחד אך הוא כלו משונה ושאם ילעסו

מהעץ

אורם ; ſicut dicitur ; אחלו׳ וקציעות פטדה וברקת ; lapis ſardius , ſmaragdus topazius . Itaque dicendo ואהלות קציעות erit Mor aroma unum ſeparatum. Et והלות קציעות erit aroma aliud conjunctum ; non diverſum. Secunda demonſtratio eſt natura accentuum, qui ſunt ſub vocibus; quia ſub voce ואהלות eſt accentus , qui vocatur Galgal , & in principio vocis קציעות ante puncta eſt accentus qui vocatur Jemanith ; & cognovimus in Grammatica , quando ſit in principio vocis ante puncta, vox ejus cauſa non eſt brevis . Sed accentus lectionis & pauſa fit voci , cui ſit accentus Jemanith in principio quamvis ſit accentus Galgal ante aut poſt illam in altera voce ſicuti eſt in hoc loco ſub voce ואהלות ; Idcirco quando legitur ואהלו׳ קציעות ſtatim & cum pauſa cum accentu ſub voce קציעות ; manifeſtum notumque omnibus erit , quod האהלות קציעות ſit idem , aut unum idemque aroma duntaxat , non duo aromata , eritque האהלות ſimpliciter lignum Aloes aut bonum aut malum cum adjunctione קציעות eſt lignum Aloes electum , ſicut Mor ſimpliciter eſt Mor ſive bonum ſive malum; & Mor דרור eſt electum cum neceſſaria conditione , ſc. ut ſumatur , quando Mor eſt in agro , in loco ubi diſtillat ab ipſa arbore , tunc enim Myrrha eſt communis omnibus ; & præterea non adducitur in domum , quæ deſtinata erat cultui ſolis, quem ſibi Deum compararunt viri Sabæi, ita ut ejus cauſa ſit in myrrha puſillum profani , neque ſit idonea pro oleo unctionis, neque pro ſuffitu . Verum quænam eſt conditio , qua idoneum ſit lignum Aloes , atque ea de cauſa legendum ſit אהלות קציעות conſequenter ? Scribam Dei auxilio in fine hujus capitis ex ore duorum teſtium medicorum illuſtrium , quorum alter eſt *Serapion* Arabs , & alter *Simon Sethi* Græcus . Dicit *Dioſcorides* lib. primo cap. 25. [1] *Agallochum lignum eſt , quod* [2] *ex India atque Arabia deportatur* . [3] *Thuiæ ligno ſimile* . At ego ignoro quodnam ſit hoc lignum, quod Thuia appellatur , quia non eſt illi nomen Græcum , atque ita Latine vocatur . Et *Plinius* de eo mentionem facit lib. XIII. cap. 16. ſcribit *Theophraſtus* lib. V. cap. 5. quod lignum ſit valde [4] pretioſum apud Græcos , quod ex eo efformentur ſimulacra permagna in templis deorum , non eo quod ſit odoratum , ſed quod diutiſſime incorruptum perduret, & ex hujus radice fiunt

vaſa

מהעץ הזה או ירחצו מבשולו במים הפה
וסיר הריח הרע ממנו ושנוהגים אותו
במוגמרות תחת הלבונה והנה כאשר
העידו אנשי פורטונאלו ההולכים בספינות
בלב ים הדרום קדמת ארץ המזרח העץ
הזה הוא צומח באי אחת נקראת
טאפרובאנה וגם בקצת ארצות הסמוכות
לה והאנשים האלה הם אשר נושאים משם
בנלילותינו נזעי וענפי האילן הזה שלמים
כאשר הם שלא בלבד כשיודלקו יוצא הריח
הטוב והמופלא מהם אלא גם במשמוש
הידים עליהם יתנו את ריחם המבושם ועל
כן העץ הזה הוא יקר בכל מקום וגם
בארץ ההיא אשר יצא משם אמנם גם
מהעץ הזה יש מינים רבים אם כנים הם
דברי סיראפיאוני הרופא הערבי שבשם איש
אחד נקרא אבואניסא כתב אמרו כי
הנסילאלואי לא יצמח בארצות הערב עם
כי יש שם נטיעה אחת נקראת נביג הדומה
לו מעט אבל העץ נסילאלואי הטוב במופלג
צומח בארצות הודו וגם כי במקום הזה
הוא של מינים רבים עם כל זה העץ
הנקרא הינדי הוא המובחר מהם כי כן
המירובולאני שהם של חמשה מינים היינו
הציטריני הקיבולי האימבליצי הבליריצי
והאינדי או הנגרי והם השחורים נקראים
הינדים מפני שהם המובחרים שבכלם והעץ
הזה הטוב שבהודו הנקרא הינדי ימצא באי
אחת נקראת פימבא והמובחר הוא השחור
של צבעים רבים מלא כבד קשה גם ולא
לבן וכשיודלק לא ישרף במהרה כי האש
שיציתו יבער בתוכו זמן ארוך והשני
ממנו במעלה הוא הנקרא מונדונו היינו
מעיר מונדיל שבהודו המובא משם השלישי
נקרא סיאיפיקו והוא אינו פחות הערך כי
הוא משובח וכבד עד מאד עד כי אם
ישימו אותו במים לא ישוט בם אך ירד
תכף עד תחתיהם ומהמין הזה המובחר
הוא שיחיד גם בגזעו ומלא מיץ או ליחה
הטבעית שבו והגרוע הוא תנקרא
אלקומיריקו והוא יותר גרוע מהסיאיפיקו
גם כי הסיאיפיקו אינו רחוק מהאלקומירו
אלא מהלך שלשת ימי' ובמין האלקומירקו
העץ ההוא הוא יות' חזק הפעולה כשיהיה
שחור מבלי שום לבנינות וכבד ושיעמוד
זמן הרבה בשריפת אש ובשם אחר נקרא
קיאילפיטיבינו כתב סיראפיאוני הזה אמרו

נוסף

vasa pulcherrima : neque potest commentari smaragdus Æthyopicus. Et dicit *Dioscorides Agallochum esse* 5 *maculatum ; odoratum , gustu adstringens cum quadam amaritudine . Cute vestitur aliquantulum versicolore . Manditur aut decocto os colligitur , commendandi halitus gratia* 6 *sudorem arcet toto corpori inspersum . Pro thure ad suffimenta substituitur* . Et ecce , sicut testati sunt Lusitani , qui navigarunt in corde maris australis ad regionem orientalem , hæc arbor nascitur in quadam insula , quæ Tapobrane appellatur , & in aliqua parte regionum finitimarum ; Atque hi sunt, qui inde in nostras regiones attulerunt truncum & ramos integros hujus arboris , ex qua non solum egreditur odor bonus, & excellens cum comburitur, sed in ea contractanda manus odore aromatico imbuuntur ; eaque de causa hoc lignum in magno est pretio in omnibus locis, pariterque in ea regione, unde affertur. Ceterum plures sunt hujus ligni , species , si firma sunt verba *Serapionis* medici Arabis , qui nomine cujusdam viri , qui *Abunisa* vocatur, scribit. Dicunt, quod Xiloaloe non germinet in terris Arabiæ, quamvis in ea sit quædam planta vocata Nebig fere illi similis. Verum Xiloaloe optimum nascitur in regionibus Indiæ ; quamvis in his locis sint variæ species ; tamen lignum vocatur Indicum quod est ex illis optimum . Quia mirobolani, quamvis sint ex quinque speciebus , i. e. citrini , chebuli , emblici, bellirici, Indici, & nigri, tamen vocantur Indici , quia sunt omnibus præstantiores. Et lignum optimum appellatum Indicum invenitur in quadam Insula , quæ dicitur Fiuma ; & præstantissimum est nigrum variis distinctum coloribus, grave, durum, crassum, non vero album. Et quando incenditur, non statim comburitur; quia ignis qui in illud penetrat, diu perdurat: 7 secundum præstantia vocatur Mundonum , sc. ex quadam urbe Mundil in India, unde affertur. Tertium dicitur Seificum , quod non cedit præstantia ; quia est odoratum , & ponderosissimum, it aut si immittatur in aquam, non natat , sed statim in fundum descendit . Ex hac specie illud est præstantius , quod sit crassum in trunco , & plenum succo , aut naturali humore. Pejus est Alcumericum , quod Seifico deterius est , quamvis Seiphicum non distet ab Alcumero plus tridui via . De specie Alcumerici lignum est virtute præstantius , quod nigrum sit

fine

נוסף על האמור כי אנשי הארץ אשר בו צומח העץ אלואי תכף אשר קצצו הענף מגזע האילן יקברו אותו תחת הארץ שנה תמימה כדי שתתעפש היטב ותפסד מכל וכל קליפתו וישאר בלבד העץ נקי ממנה ואמרו גם כן שהענפים וגזעי האילן הנופלים מעצמם ישטפו אותם הנחלים אשר הם קרובים אליו כי יגברו המים ומשליכים אותם בארצות הקרובו׳ והרחוקו׳ עד כאן הם דברו סיראפיאוני והנה סימון סיטי שהוא מחבר אחד יוני מהאחרונים כתב גם הוא לא יחשבו אנשי הארץ ההיא שעץ אלואי יהיה ריחני ומבושם הרבה טרם שיתעפש קצת ועל כן תכף אחרי הקציצה יקברוהו בארץ ובזמן הנאות יעלו אותו מהארץ ומהחפירה ההיא שהיה בה וימכרו אותו לסוחרים ולרוכלים החצונים אמנם ן׳ סיני בשני פרקים כתב מהעץ הזה ובפרק הראשון קרא אותו גסילואלואין ובשני הפרקים העתיק דברי דיאוסקורידי בלבד אך כתב שמות הערים אשר יביוא אותו משם וזכר הנקודות שעל קליפת העץ כאשר אמר דיאוסקורידי ואולם פאולו איגיניטה היוני וסיראפיאוני הערבי השמיטו ולא זכרו הנקודות האלה

וגארציאה דאל׳ אורטו המחבר שבימינו כתב כי העץ אלואי לא יצמח אלא בהודו ושאפשר הוא שיביאו אותו מהודו לארץ הערב ועל כן היו מהאנשים שחשבו שיצמח גם כן בארצות שערב ושקליפת העץ אינה כמו של עור כאשר כתב דיאוסקורידי אך הוא כמו קליפת שאר האילנות ואמר שאינו מן הנכון שנאמר עם דיאוסקורידי שבמקום הלבונה ישתמשו מן העץ הזה כי נהפוך הוא שהכל יודעים שכאשר אין לנו דבר המצוי לא בקושי נשתמש במקומו בדבר יותר מצוי בנקלה ואמר גם כן שצורת האילן הזה הוא כמו אילן הזתים ויותר קצר הקומה ממנו ושלא ראה הפרח והפירות שלו בעבור רבוי האריות והכפירים הנקראים טגרי השואגים שם לטרף ואמר שהעץ המובחר הוא כשיפלוט מיץ מבושם וריחני לרוב כשישרפו אותו

ואנשי

sine ulla albedine, & ponderosum, & quod sero comburatur. Ex autore *Chealsetebeno* sic scribit *Serapion*. Dicunt preterea, quod incolæ regionis, ubi nascitur Xiloaloe, statim ac inciderunt ramos ab arbore, statim [8] sepeliant sub terra integro anno, ut optime putrescat, & omnino cortice spoliatur, ita ut relinquatur lignum ab eo emundatum. Preterea dicunt, quod rami, & trunci arboris sponte cadentes, abripiuntur ab inundationibus fluviorum, qui sunt illis proximi, & ab illis transferuntur in regiones vicinas, & longinquas. Hactenus verba *Serapionis*. Et ecce *Simon Sethi*, qui fuit ex novissimis autoribus Græcis scribit. Non existimarunt incolæ illius regionis lignum Aloes esse odoratum, & aromaticum, nisi aliquantulum putrescat, ideoque statim post sucisionem, & tempore opportuno de terra & de fossa educunt, & vendunt mercatoribus, & aromatariis peregrinis! Ceterum *Aben Sini* in duobus capitibus scribit de hoc ligno; & in primo capite illud appellat Agallochum; & in secundo Xiloaloe; & in utroque capite describit verba *Dioscoridis*; sed solum scribit nomina urbium, unde affertur; & commemorat maculas, quibus cortex ligni insignitur. Verum *Paulus Ægineta* Græcus, & *Serapion* Arabs dimittunt, neque has mnculas commemorant.

Garcias ab horto autor nostræ ætatis scribit; lignum Aloes non nasci nisi in India, & fieri potest, ut ex ipsa India allatum sit in Arabitam; atque ea de causa nonnulli putarunt nasci quoque in Arabia, hujusque ligni corticem non esse pelli similem, sicuti scribit *Dioscorides*, sed esse similem cortici reliquarum arborum; dicitque, non esse rectum: quod pariter dicit *Dioscorides*, quod hoc ligno pro thure utantur; immo contrarium est; notum est omnibus, quod utamur re, quæ facile invenitur, potius quam re, quæ difficulter potest reperiri, Hoc præterea addit, quod figura hujus arboris sit similis olivæ, & ea minor altitudine; sed florem, & fructus non vidit propter multitudinem leonum, & Tigrium, qui ibi rugiunt ad discrependum. Et dicitur, lignum selectissimum esse, quando ejicit succum aromaticum & odoratum uberrime, quando comburitur. Et incolæ Decan, & Guzerate eligunt ramos & truncos ex hac arbore magnos, sicut nos eligimus magnos præ parvis ex lapidibus pretiosis, & margaritis. Hæc sunt, quæ deprehendi in eorum

auto-

ואנשי דיקאן ונוזאראטי בוחרים בענפי
ונזעי תאילן הזה הגדולים כמו שבוחרים
אנחנו באבנים טובות והמרגליות הגדולות
יותר מבקטנות עד כאן מצאתי במחברים
שלהם עד היום ואולי נקרא הסם הזה
קציעה מפני שמרוב גסות האילן לא יחתכו
אותו במגלת של יד אחת אלא במקצועות
הגדולוה או נקרא הסם הזה קציעה נכון
לדעת סיראפיאוני וסימון סיטי מפני שקוברין
הענפים ונזעם במקצעת הבתים לשמרם
שם עד עת הצורך שלא יגנבו אותם
הגנבים בלילה אם יקברו אותם בשדה של
הפקר והוא מלשון למקצועות המשכן או
בארבעת מקצועות החצר ודומיהם או נקרא
הסם הזה קציעה מפני שחותכין העץ הזה
בקציעות או חתילות רבות לקברן בזמנים
מתחלפים כדי שיהיה להם תמיד איזה
קציעה מהם מן המוכן למכור ולא ימתינו
עד שיתעפשו כלם בבת אחת או קציעה
רוצה לומר סם שצריך להקצותו עד גמר
מלאכתו כאשר כתב בעל הערוך בערך
מוקצה שאמר המוקצה הוא המקום המוכן
להקצות בו פירות כדי ליבשן כדי שתגמר
מלאכתן וכל הפירות שלא נגמרה מלאכתן
קרויים מוקצה או קציעה כדתנן עומד אדם
על המוקצה המעמיד תאנים בחצרו לקצות
דייו ליבש וכן קציעה יהיה הסם שצריך
שיבש בקבר עד גמר מלאכתו שם או הוא
מלשון ואת הבית יקציע כתרגומו יקלוף
רוצה לומר יסיר קליפת הסיד המסודר על
הקיר כן הקציעה היא הנסילאלואי הקלוף
והמתוקן נקראת ככתום בלשון רבים
אהלות קציעות מפני שצריך להסיר ממנה
יחד בעפוש מתוך הארץ השתי קליפות
שהן סביב לה כמו שיש לכל שאר מיני
העץ גם כן שתי קליפות לעולם האחרת
חיצונית והאחרת פנימית הדבוקה בם ומה
שכתבתי די לכם להודיעכם בני מה היא
הקציעה הנכנסת בקטרת שנקראת בלשון
יון אגאלוקו או נסילאלואי בלאטינו ליניים
אלואיס בערבי הואר או אגאלוייאן או
אגאלוגין ואנשי גוזארטי ודיקאן קורין אותו
אור ובארץ מאלאקה נאמבי באשכנז אואים
הולטש או קרינטץ הולטץ ובספרד ליך
אלואי

אחרי הקציעה היא השבלת נרד
שהוא הסם השביעי הנכנס בקטרת דעו
בני כי הנרד כאשר כתב דיאוסקורידי בספר
הראשון

autoribus usque ad hanc diem. Et hoc aroma vocatur קציעה, quia propter copiam crassitiei arboris non incidunt falcibus manus, sed magnis scissionibus. Aut vocatur hoc aroma קציעה juxta mentem *Serapionis*, & *Simonis Sethi*, quia sepeliunt ramos & truncos in angulis domorum, ut ibi asserventur atque ad tempus necessarium, ne fues illos noctu surriperent, si in publico agro sepelirent; & hoc ex loquendi modo; ad angulos tabernaculi, aut in quatuor angulis atriorum, & his similium. Aut appellatur hoc aroma קציעה, quia abscindunt, & concidunt in multas scissuras, & particulas ad eas sepeliendas temporibus variis, ut semper habeant ex his particulam, quæ idonea sit, ut vendatur, neque expectent, ut omnes una vice putrescant. Aut קציעה designat aroma, quod sit præparandum, donec perficiatur ejus opus, sicut scribit Autor *Aruch* in מוקצה; ubi dicit מוקצה est locus destinatus, ubi preficiantur fructus, ut exsiccentur, ut eorum opus perficiatur; & fructus omnes, quorum opus non est absolutum, vocantur מוקצה, aut קציעה; sicuti legitur; Consistit homo super loco destinato; & constituit ficus in atrio, ut perficiantur, i. e. ut exsiccentur; ita pariter קציעה est aroma, quod est exsiccandum sepultura, donec ibi ejus opus perficiatur. Aut juxta significatum; & domum יקציע sc. radi; juxta ejus Targum יקלוף decorticari; i. e. removeri corticem calcis obductæ super muro; ita pariter קציעה est cortex dulcificatus; & vocatur, sicut scriptum est, plurali numero, אהלות קציעות, quia ex ea removendi sunt simul putrefactione sub terra duo cortices, quibus circumdata est, ut sunt semper in omnibus arboribus duo cortices alter exterior, & alter interior illis adhærens. Quod scripsi, satis erit vobis, ut intelligatis, mei filii; quid sit קציעה, quæ in suffitum ingreditur, quæ Græce ἀγάλλοχον, & ξυλοαλόη Latine lignum Aloes, Arabice Hoad, aut Agoloian aut Agalugen, & ab incolis Guzarat, & Decan Ud, & in regione Malaca Garto, Germanice Aloes holtz, aut Kreutz holtz, & Hispanice Lin Aloe appellatur.

Post הקציעה sequitur השבולת נרד, quod aroma est septimum, quod ingreditur in suffitum. Scitote mei filii; sicut scribit *Dioscorides* lib. primo cap. 6. 9 *Duo*

nardi

הראשון שלו פרק ששי הוא של שני מיני
היינו ההינדי וגם הסוריאנו לא מפני
שאאה צומה בסוריאה והאחר בהודו אולם
מפני שההר אשר בו צומח הנרד מצדו
האחר הוא פונה לצד הודו ומצדו האחר
הוא פונה לצד סוריאה והסוריאנו הוא טוב
כשהוא רטוב וקל ורוב השערות וארום
ומבושם מאד ושידמה בריחו לסם ההוא
הנקרא בלשון יון קיפירוס בלאטינו ציפירוס
בערבי סאחיראדי ובלעז ציפירו והשבלת
שלו היא קצרה וטעמה מר וכשלועסין
אותה היא מיבשרת הלשון וישאר זמן רב
ריחה המבושם בפה ומהמין ההינדי יש
ממנו מין אחר שנקרא גאנגיטיקו על שם
הנהר ההולך שם על רגל ההר שנקרא
גאנגי והוא המקום אשר יצמח בו ומרוב
לחות ממקום ההוא אינו טוב והצומח על
ההר שם הוא יותר מבושם וריחו דומה
לציפירו ולו גם כן כל תנאי הסוריאנו וגם
יש מין אחד מנרד הנקרא סאמפאריטיקו
על שם המקום אשר הוא צומח שם כי
מפני שיש לו ריח רע כמו שהוא ריח
התישים אין מי שידרוש אותו להשתמש
בו והנה מוכרים הסוחרים אשר אין בהם
אמונה מהנרד ששמו אותו במים תחלה
לתת בהם ריח הטוב מהנרד אך יוכר הזיוף
בנקלה לצבע הלבן של שבולת הנרד הזה
ועל כי אינו טוב רואי וגם מפני שלא
ימצאו על גביו השערות שהם עליו בטבע
ומזייפים גם כן אותו להרבות משקלו עם
מין המתכת ההוא הנקרא בלשון יון סטימי
עם המ״ם כפולה בלאטינו סטיביאו בערבי
אטימאד ובלעז אנטימוניאו ועוד יצליפו
עליו עם הפה יין של תמרים או מים וגם
צריך להזהר שלא יהיה חבור על שרשיו
עפר וטיט ועם נפה או כברה יסירו ממנו
העפר שהוא טוב לנקות בו הידים והנרד
גארציאה דאורטו בספר הסמי׳ המבושמים
שלו כתב כי הנרד בהודו נקרא קאזאזארא
ושצומח במדינות מנדין וקיטור ובמלכות
דילי ובונגאלה הקרובים לדיקאן אצל הנהר
גאנגי שנקרא בלשון הנדי גאנגא ואמר כי
אין מהנרד מינים שונים כאשר אמרו
הקדמונים ושלא הכיר אלא מין אחד ממנו
שמביאים אותו מהמקומות שזכר ושהוא
צומח בהר אחד שמצדו האחד ישקיף נגד
המזרח ומצדו האחר נגד המערב אשר
לעומתו היא הסיריאה רחוקה מדינות רבות
מהודו וגם אמר שהנרד יצמח גם כן
במקומות אחרים כשיוטע שם אך לא יצמח
בנקלה אל בהשתדלות רב ושלא הכיר נרד
מובחר במקום אחד יותר מהאחר ושימכרו
אותו בקאמבאיאטי אסוראטיי ונאננבא
ובחוף הים ובמקומות הנותרים אשר שם
באים

nardi genera, unum [10] Indicum, alterum [11] Syriacum appellatur; non quod in Syria proveniat, ſed quod montis in quo oritur, pars una ad Syrios, pars altera ad Indos flectitur. [12] Ex hoc Syriaci genere præcipuum [13] eſt recens, & leve, largam gerens comam, [14] flavum colore, perque odoratum, ac redolens [15] Cyperum [ſc. aroma, quod Græce Κύπρειρος Latine Cyperus, Arabice Seherade, & Italice Cipero appellatur) brevi [16] ſpica, amaro ſapore linguam ſiccante, quamdiu in ſua odoris gratia permaneat. Ex Indicis autem Nardum quoddam [17] Gangitis vocatur a Fluvio Gange, apud quem enaſcitur, montem præterfluente; quod genus ab multam loci, in quo prodit uliginem infirmius eſt. Montanum autem odoratius, ſpica brevi, odore Cypero vicino, ceteras habens Syriaci dotes. Eſt & genus quoddam, cui Sampharitico nomen locus indidit, hircorum virus ſupra modum redolenti; quod improbatur; [18] Madefactum vendi ſolet [ab infidis mercatoribus, qui infundunt in aquas cum quibus indatur bonus odor ex nardo] Quod vitium ex eo deprehenditur, quod candida ſit ſpica & ſquallida [19] nulloque pulvere obſita, qui in illo naturaliter ineſt. Adulteratur (metalli ſpecie, quæ Græce ςίμμι cum mem duplicata, Latine ſtibium, Arabice Atimad, & Italice Antimonio dicitur) cum aqua, aut palmeo vino, inſpiſſationis, ponderiſque cauſa inſpirato. Intueri autem oportet, ſi lutum radicibus inſideat, & in cerniculo pulverem excutiat, [20] eluendis manibus utilem. Garcias ab horto in libro aromatum odoratorum ſcribit nardum in India Chzſara dici, & naſci in provinciis Mandu, & Chitor, & in regnis Dili, & Bengala, & regionibus finitimis Decan, prope fluvium Ganges, qui lingua Indica vocatur Ganga; dicitque non eſſe varias nardi ſperies, ſicuti dixerunt veteres, neque innoteſcere niſi unam tantum ſpeciem ex ea, quæ affertur ex regionibus, quas commemoravit, & naſci in quodam monte, qui uno latere reſpicit contra orientem, & latere altero contra occidentem, cujus e regione eſt Syria multis interjectis provinciis ab India longiſſime diſtans; præterea dicit, nardum quoque naſci in aliis locis, in quibus plantatur; ſed difficulter germinat; neque cognoſcitur nardus præſtantior in uno loco quam in altero; & venditur in Cambaia, Suratte, & in Goa in portu maris; & in loca alia, ubi invenitur, adeunt Arabes & Perſæ. Verum majorem partem nardi

באים הערביים והפרסיים אמנם רוב הנרד אנשי הארץ ההיא מבזבזים אותו לפי צרכם ורצונם והנרד הזה אשר ,אמר הוא אשר משתמשים בו הרופאים ההינדוס ,התורגמים הפרסיים והערביים

רעו בני כי הנרד אינו עושה שבולת בראש השרביט או בתוך הקלה שלו אך נקרא שבולת השורש שעושה הנרד הדומה לשבולת בצורתו והוא תשבולת נרד שמשתמשים בו בני אדם כי אינם משתמשים בשאר חלקיו אלא בשורש שלו כאשר כתב גאלינו בספר התרופות המעולות שלו בלשונם אנטידוטי ובספר התשיעי שלו מהתרופות לפי חלקי הגוף במקום דבר בתרופה הנכבדת ההיא הנקראת פילוניאו לכן השבולת נרד הנכנסת בקטרת אין ספק שהיא השרש בלבד ולא חלק אחר ממנה לפיכך יפה אמר רש״י כפירושו על התורה שהנרד היינו שורש הנרד הדומה לשבולת

di incolæ regionis expendunt ad eorum uſum & voluptatem. Et hæc nardus, de qua loquitur, eſt nardus, qua utuntur Medici Indiæ, & mercatores Perſæ, & Arabes.

Scitote mei filii, in nardo non naſci ſpicam in vertice propaginis, aut in medio caulis; ſed vocari ſpicam radicem ipſius nardi, quæ ſua figura ſpicam refert, qua una tantum homines utuntur ſicut ſcribit *Galenus* in libro Antidotorum, & in libro ſeptimo medicamentorum juxta partes corporis in eo loco ubi diſſerit de medicina celebri quæ vocatur Filonio; Hinc conſtat, quod ſpica nardi in ſuffitum ingrediatur, quæ ſine dubio eſt radix, non alia ejus pars. Idcirco optime diſſerit *Raſchi* in ſuo commentario in legem, nardum, i. e. radicem nardi ſpicæ aſſimilari.

NOTÆ IN CAPUT SEXTUM.

[1] AGallochum &c. Ab aliis lignum aquilæ, ab aliis lignum Crucis appellatur. Nonnulli fabulantur Agallochum naſci in Paradiſo terreſtri, unde fluminibus ad nos fragmenta deferri exiſtimant. Agallochum apud Arabes eſt Græcorum ξυλοαλόην, lignum Aloes, ut infra demonſtrabitur.

[2] Ex India atque Arabia &c. *Aben Sini* lib. ſecundo cap. 14. Agalugin quid eſt? Lignum Indum aut Arabicum boni odoris. *Garcias ab horto* lib. primo cap. 16. negat in Arabia naſci. Ex Arabia (inquit) adferri potuit; prius tamen ex India eo deportatum ut pleræque aliæ merces.

[3] Thuiæ ligno ſimile &c. *Theophraſtus* lib. quinto cap. 5. appellat θύιον; ſcribendum; τὸ δὲ θύον, οἱ δὲ θύαν, ut in Aldino & Baſileenſi codice. Deſcribitur hoc loco ab Theophraſto. Τὸ δὲ θύιον, οἱ δὲ θύαν (θύον, οἱ δὲ θύαν) καλοῦσι, παρ᾽ Ἀμμῶνι τὲ γίνεται καὶ ἐν τῇ Κυρηναίᾳ. τὴν μὲν μορφὴν ὅμοιον κυπαρίττῳ καὶ τοῖς κλάδοις, καὶ τοῖς φύλλοις, καὶ τῷ στελέχει, καὶ τῷ καρπῷ. μᾶλλον δ᾽ ὥσπερ κυπάριττος ἀγρία. πολὺ μὲν καὶ ὅπου νῦν ἡ πόλις ἐστὶ καὶ ἔτι διαμνημονεύουσιν ὀροφάς τινας τῶν ἀρχαίων ἐκ θύιας (θύας) οὔσας. ἄσαπές γὰρ ὅλως τὸ ξύλον. Thuium, quod Thuia (Thyon, quod Thya) ab aliis appellatur, naſcitur apud Ammonis fanum, atque in Cyrenenſi agro. Forma cupreſſo ſimilis, cum ramis, tum foliis, caudice fructuque, vel potius ceu cupreſſus ſylveſtris. Copioſam vel ubi urbs hoc tempore eſt, comperiri affirmant: atque etiam memorare contignationes quaſdam vetuſtiſſimas Thuiæ (Thyæ.) Perdurat enim materies hæc incorrupta omnino. *Plinius* lib. XIII. cap. 16. Nota etiam Homero fuit; θύον Græce vocatur. Hanc igitur inter odores uri tradit in deliciis Circes, quam deam volebat intelligi, magno errore eorum, qui odoramenta in eo vocabulo accipiunt, cum præſertim eodem verſu cedrum laricemque una tradat. In quo manifeſtum eſt de arboribus tantum locutum --- Præcipuam autem eſſe eam arborem circa Ammonis delubrum. Naſci & interiore Cyreniacæ parte. Odoramenti etiam quoddam genus, quod *Plinius* negat, θύον vocatur. *Heſychius*: θύον ὄνομα δένδρου &c. θύα ἀρτύματα Κύπριοι, ἔνιοι τὰ ἀρώματα. *Dionyſius Periegetes* utrumque commemorat ſcribens de felicitate Arabiæ.

> Ἄλλο δέ τοι καὶ θαῦμα μέγ᾽ ἔξοχον ἔλαχ᾽ ἐκείνη
> Αἰεὶ κηώεσσα θύοις ὑπὸ λαρὸν ὀδώδει
> Ἠ θύῃ ἢ σμύρνης εὐώδεος ἢ καλάμοιο
> Ἢ καὶ θεσπεσίοιο πεπαινομένου λιβάνοιο
> Ἢ κασίης.
> Quin etiam aliud mirum ingens ſortita eſt illa
> Semper odorata aromatibus ſuaviter ſpirat,
> Vel citro, vel myrrha, vel fragranti canna,
> Vel etiam divino ad maturitatem perducto thure,
> Vel Caſia

In eo quoque peccavit *Plinius*, quod ab Circe ſcripſerit combuſtam fuiſſe cedrum citrumque, cum *Homerus Odyſ.* dicat ab Calypſo hæc combuſta fuiſſe.

> Πῦρ μὲν ἐπ᾽ ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόθι δ᾽ ὀδμὴ,
> Κέδρου δ᾽ εὐκεάτοιο, θύου τ᾽ ἀνὰ νῆσον ὀδώδει
> Δαιομένων.
> Ignis quidem ingens ad focum ardebat, procul odor
> Cedri fractu facilis, thyæque per inſulam redolebant
> Ardentium.

Deceptus eſt *Plinius* a *Virgilio*, qui *Æneid.* 7. ita cavit.

> Proxima Circeæ raduntur litora terræ,
> Dives inacceſſos ubi ſolis filia lucos
> Aſſiduo reſonat cantu, textiſque ſuperbis
> Urit odoratam nocturna in lumina cedrum.

[4] Pretioſum &c. *Theophraſtus* ibid. οὐλότατον δὲ τὴν ῥίζαν ἐστὶ, καὶ ἐκ ταύτης τὰ σπουδαιότατα ποιοῦνται τῶν ἔργων. τὰ δὲ ἀγάλματα γλύφουσιν, ἐκ τῆς κέδρου, κυπαρίττου &c. Radice hujus arboris nihil criſpius, eaque pretioſa opera conficiunt. Simulacra ex his ſculpere ſolent, cedro, cupreſſo &c. *Plinius* ibid. *Theophraſtus*, qui primus a magni Alexandri ætate ſcribit, quæ circa urbis Romæ quadringenteſimum quadrageſimum geſta ſunt annum, magnum jam huic arbori honorem tribuit, memoratas ex ea referens templorum veterum contignationes, quandamque immortalitatem materiæ in tectis contra vitia omnia incorruptæ. Radice nihil criſpius, nec aliunde pretioſiora opera. *Pauſanias* in Arcadicis. Τοῖς δὲ ἀνθρώποις τὸ ἀρχαῖον ὁπόσα καὶ ἡμεῖς καταμαθεῖν ἐδυνήθημεν τόσα δὲ ἦν ἀφ᾽ ὧν τὰ ξόανα ἐποιοῦντο, ἔβενος, κυπάριττος, αἱ κέδροι, τὰ δρύινα, ἡ σμίλαξ, ὁ λωτὸς, τὸ θύον. *Diodorus Siculus* lib. quinto Bibliot. memorat januas argento, auro, ebore, & citro concinnatas. Τὰ δὲ θυρώματα τοῦ ναοῦ θαυμαστὰς ἔχει τὰς κατασκευὰς ἐξ ἀργύρου, καὶ χρυσοῦ, καὶ ἐλέφαντος, καὶ δὲ θύου δεδημιουργημένας. Januæ templi mirando artificio ſunt conſtructæ, argen-

argentoque & auro, & ebore & citro concinnatæ. Athenæus lib. quinto. αἱ δὲ τῆς περιςάσεως θύραι τὸν ἀριθμὸν εἴκοσι ἦσαι θυΐναις κατεκεκόλλην̃το σανίσιν, ἐλεφαντίνυς ἔχυσαι τὺς κόσμυς. Fores per arbitrium numero viginti, ex talibus citreis coagmentatæ fuere, cum eburneis ornamentis. *Varro*

Ea quibus Libyſſa citrus faſciis cingit fores. Præcipue ex citro exſtructæ menſæ ſunt pretioſiſſimæ, maxime apud veteres præſertim Romanos celebratæ. *Plinius* ibid. cap. 15. Atlas mons peculiari proditur ſylva, de qua diximus. Confines ei Mauri, quibus plurima arbor cedri, & menſarum inſania, quas fœminæ viris contra margaritas regerunt. Extat hodie M. Ciceronis in illa paupertate, & quod magis mirum eſt illo ævo emta H--S. X. memoratur, & Galli Aſinii HH--S. XI. Venundatæ ſunt & duæ Juba rege vendente, quarum alteri pretium fuit H--S. XV. alteri paulominus (Codex antiquus legit. Extant hodie M. Ciceronis in illa paupertate, & quod magis mirum eſt illo ævo emtæ libris XI. cum his memorantur & Galli Aſinii, quæ libris XI. venundatæ ſunt; & duæ a Juba rege vendente, quarum alteri pretium fuit libris XV. alteri paulo minus.) Interiit nuper incendio a Cethegis deſcendens H--S. XIV. permutata, latifundii taxatione, ſi quis prædia mercari malit. (Codex antiquus. Interiit nuper incendio, quam Cethegus decedens libris XIIII. permutaverat latifundii taxatione, ſi quis prædia tanti mercari malit.) Magnitudo ampliſſima adhuc fuit, unius commiſſæ ex orbibus dimidiatis duobus, a rege Mauritaniæ Ptolemæo, quatuor pedum, & ſemipedis per medium ambitum, craſſitudine quadrantali; majuſque miraculum in ea eſt artis latente junctura, quam potuiſſet eſſe natura ſolidæ. Item a Nomio Tiberii Cæſaris liberto cognomen trahentis, tribus ſilicis infra quatuor pedes, totidemque infra ſemipedem craſſitudinis. Qua in re non omittendum videtur: Tiberio principi menſam quatuor pedes ſextante & ſilico excedentem, tota vero craſſitudine ſeſcunciali, operimento laminæ veſtitam fuiſſe, cum tam opima Nomio liberto ejus eſſet, cujus materia erat tuber, hoc eſt radicis vitium, maximeque in eo laudatum, quod ſub terra totum fuerit, & rarius quam quæ ſuperne, quæque gignuntur etiam in ramis; proprieque quod tanti emitur, arborum vitium eſt, quarum amplitudo ac radices æſtimari poſſunt ex orbibus. Sunt autem cupreſſo fœminæ etiamnum ſylveſtri ſimiles folio, odore caudice. Anchorarius mons vocatur citerioris Mauritaniæ, qui laudatiſſimam dedit cedrum jam ex hauſtus. Menſis præcipua dos in vena criſpis, vel in vertice variis. Illud oblongo evenit diſcurſu, ideoque tigrinæ appellantur. Hoc intorto, & ideo tales pantherinæ vocantut. Sunt & undatim criſpæ majore gratia, ſi pavonum caudæ oculos imitentur. Magna vero poſt has gratia extra prædictas criſpis denſa veluti gravi congerie, quas ob id ab ſimilitudine apiatas vocant. Summa vero omnium in colore. Hic maxime mulſi placet, ſuis refulgens venis. Poſt hæc amplitudo eſt jam totius caudicis. Juvant plura quoque in una menſa vitia. Lignum, ita vocatur materia ſurda & indigeſta ſimplicitas, aut platani foliorum modo digeſta; item ilignæ venæ ſimilitudo, vel coloris: & quibus maxime obnoxias fecere æſtus ventique rimæ, aut capillamenta rimas imitata. Poſtea murena nigro tranſcurrens limite, variiſque corticum punctis apprehenſus papaverum modo, & in totum atro propior color, maculæque diſcolores. Virides terra condunt barbari, & illinunt cera. Artifices vero frumenti acervis imponunt ſeptenis diebus, totidem intermiſſis: mirumque ponderi quantum ita detrahant. Naufragia docuere nuper, hanc quoque materiam ſiccatam mari, duritie incorrupta ſpiſſari, non ullo modo vehementius. Nutriuntur optime, ſplendeſcuntque manu ſicca fricatæ a balineis maxime: nec a vinis læduntur, ut his genitæ. Inter pauca nitidioris vitæ inſtrumenta hæc arbor eſt: quapropter inſiſtendum ei quoque paulum videtur. *Cicero* in Verrem orat. 6. Maximam & pulcherrimam menſam citream a Q. Lutadio Diodoro omnibus ſcientibus abſtuliſti. *Tertullianus* de pallio cap. 5. Nullis vitiis adulor, nullis veternis parco, adigo cauterem ambitioni, qua M. Tullius quingentis millibus nummum orbem citri emit, qua bis tantum Aſinius Gallus, pro menſa ejuſdem Mauritaniæ numerat; hem, quantis facultatibus æſtimavere ligneas maculas! *Martialis* lib. XIV. Epigr. 90.

Non ſum criſpa quidem, nec ſylvæ filia Mauræ,
Sed norunt lautas & mea ligna dapes

C. *Petron. Satyrico*.

— — Ecce Afris eruta terris
Citrea menſa, greges ſervorum, oſtrumque renidens
Ponitur, ac maculis imitatur vilibus aurum.

Homerus Odyſſ. citreos lectos memorat.

Ἐκ δ᾽ Ἑλένη θαλάμοιο θυώδεος ὑψόροφοιο
Ἤλυθεν.
Helena ex thalamo citrato excelſo
Egreſſa eſt.

Perſius

— — Quicquid denique lectis
Scribitur in citreis.

Martialis lib. IX. Epigr. 60.

Et teſtudineum menſus quater hexaclinon
Ingemuit citro non ſatis eſſe ſuo.

5 Maculatum &c. *Aben Sini* loc. cit. Agalugin — habens cutem aſperam, ſeu cutem diverſis maculis, & ſignis coloratam, intrans in numero ſpecierum, quæ venduntur. Et in ipſo eſt ſtypticitas cum amaritudine pauca.

6 Manditur &c. *Aben Sini* ibid. Collatio oris facta ex ipſius decoctione odorem oris efficit bonum. Et cap. 733. Maſticatio ejus facit oris odorem bonum.

7 Ardores arcet &c. Græce in textu ſcriptum eſt; καὶ διάπασμα δὲ ὅλυ τῦ σώματός ἐςι. Quid ſit διάπασμα docet *Plinius* lib. XIII. cap. II. Siccis odoribus conſtant, quæ diapaſmata vocantur. *Theophraſtus* lib. de odoribus. Ὡ᾽ς μὲν οἱ τὰ ἀρώματα καὶ τὰ διαπάσματα, συντιθέντες ξηροῖς πρὸς ξηρά. ὡς δὲ οἱ τὰ μύρα κεραννύντες, ἢ τῷ οἴνῳ ἐπιχέοντες, ὑγροῖς πρὸς ὕγρα. Ut qui aromata & diapaſmata componunt ſicca ſiccis, qui unguenta aut vino infundunt, humidis jungunt humida. Diapaſmata facta fuiſſe ad coercendos ſudores ſcribit *Plinius* lib. XXI. cap. 19. Diapaſmata inde fiunt ad ſudores coercendos, itaut a balneis inareſcant corporibus, deinde frigida abluantur.

8 Mundil &c. *Aben Sini* ibid. cap. 733. Melior ſpecies Xyloaloes eſt Almundilum de medio regionis Indiæ ſecundum quoſdam, deinde eſt illud quod dicitur Indum eſt montanum, & eſt melior quam Almundilum, quoniam non generat pediculos, & ejus odor eſt magis imprimens, & remanens in indumentis ſeu in veſtibus. Quidam tamen homines ſunt, qui non diſcernunt inter Mundilum & Indum bonum, & de meliori Xyloaloe eſt Alſemenduri, quod eſt ex regione Indiæ dicta Sefale, deinde Xyloaloe dictum Alchameri, quod eſt ex regione Indiæ dicta Sefale, & Aloe Alſanfi, & eſt ſpecies Xyloaloe de regione Sefale Indiæ, & poſt illud eſt Aloe Alchacheli, & Albari, & Aloe de regione Cathae, & Xyloaloe Syni, & nominatur Caſmuri, & eſt humidum, dulce, & inferius illo eſt Algelali, & Almabethai, & Alluafi, & Alrithani, & Almundilum totum eſt bonum; deinde melius eſt de Alſemenduri eſt varium, ponderoſum, & durum plurimæ aquæ, groſſum in quo non eſt albedo, & remanens ſuper ignem. Quidam vero extollunt nigrum ſuper varium, & melius Alcomari eſt nigrum, mundum ab albo, ponderoſum, remanens ſuper ignem, groſſum, plurimæ aquæ, i. e. plurimi & boni ſplendoris, & univerſaliter melius Xyloaloe eſt illud, quod magis ſubmergitur in aqua; natans vero privatum vita & ſpiritu, & eſt malum.

9 Sepeliunt &c. *Aben Sini* ibid. Et Xyloaloe qui-

quidem eſt venæ arboris, quæ eradicantur, & ſepeliuntur in terra, donec earum lignum, & cortex putrefiant, & remanet Xyloaloe purum.

[10] Duo nardi genera &c. Plura nardi genera recenſet *Neophytus*. Νάρδος κελτικὴ, τὸ σίσγουδον. νάρδος ἀγρία, τὸ ἄσαρον. ναρδοστάχυς, τὸ αὐτὸ, καὶ νάρδος Ἰνδικὴ. νάρδος Συριακὴ τὸ στάχυς, νάρδος λέγεται καὶ τὸ ἐκ τῶν ταριχηρῶν κρεῶν, καὶ ἰχθύων γάρος.

[11] Indicum &c. *Andromachus*.

Καὶ κασίην Ἰνδήν τε βάλοις εὐώδεα καρπόν.
Jam caſia, & nardus, quæ extremis fertur ab Indis.

Democrates.

Λευκοῦ πεπέρεως, καὶ μακροῦ, τῆς Ἰνδικῆς
Νάρδου στάχυς, λιβανωτὲ, καὶ τερμινθίνης.
Album & longum piper, Indicæ
Nardi ſpica, thus, & terebinthina.

Strabo lib. XV. Ἔχειν δὲ καὶ κιννάμωμον καὶ νάρδον, καὶ ἄλλα ἀρώματα τὴν νότιον γῆν Ἰνδικὴν ὁμοίως ὥσπερ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Αἰθιοπίαν ἔχουσάν τι ἐμφερὲς ἐκείνοις κατὰ τοῖς ἡλίοις. Eſſe Indiæ auſtrali cinnamomum & nardum, & alia aromata, quemadmodum Arabiæ & Æthiopiæ, cui quoad radios ſolares attinet, ſimilis eſt.

[12] Syriacum &c. *Meleagor* vetus poeta

Ναὶ μὰν καὶ Συρίην σταχυότριχα θήκατο νάρδον
Ὑμνοθέταν Ἑρμοῦ δῶρον ἀειδόμενον.
Certe quidem & Syriam ſpicatum capillum habentem ponito nardum
Hymnis cantatam, celebratum Mercurii donum.

Dicta Syriaca nardus, non quod in Syria naſceretur, ſed quod ab India in Syriam, & inde ad alias gentes, ſc. Græcos, & Romanos deferretur.

[13] Ex hoc Syriaci genere &c. *Aben Sini* lib. ſecundo cap. 640. Melior eſt cujus pili ſunt plures, & declinat ad rufedinem, & eſt boni odoris, ſicut cyperi, & parva ſpica, mordicans linguam, & hæc eſt Syra. Contra *Galenus* lib. VII. Simpl. præfert Indicam Syriacæ. Ἰσχυροτέρα δ' ἐστὶν ἡ Ἰνδικὴ, προσαγορευμένη, μελανοτέρα τῆς Συριακῆς καλουμένης ὑπάρχουσα. Valentior eſt vocata Indica, quæ nigrior eſt, quam Syriaca.

[14] Eſt recens &c. *Plinius* lib. XII. cap. 12. Frutex eſt gravi, & craſſa radice, ſed brevi ac nigra, fragilique quamvis pingui, ſitum redolente ut cyperi, aſpero ſapore, folio parvo, denſoque.

[15] Flavum colore &c. Græce ξανθὴ, quæ vox non ſemper flavum, ſed ruffum colorem aliquando deſignat. Suidas; ξανθὸς δὲ ὁ ποταμός. ξανθὸς δὲ ὁ πυῤῥός. *Heſychius* ξανθὸν πυῤῥόν. Nardus enim ruffa eſt, nunquam flava. Recte itaque *Plinius* ibid. Syncerum quidem levitate deprehenditur, & colore ruffo, odoriſque ſuavitate, & guſtu maxime ſiccante os, ſapore jucundo.

[16] Cyperum &c. Deſcribitur a *Dioſcoride* Cyperum lib. primo cap. 4. φύλλα δ' ἔχει ὅμοια πράσῳ, μακρότερα δὲ καὶ ἰσχνότερα. καυλὸν δὲ πηχυαῖον. ἢ καὶ μείζονα, γωνιώδη, ὅμοιον σχοίνῳ, οὗ κατὰ κορυφὴν, φυλλαρίων ἐστὶν ἔκφυσις μικρῶν, καὶ σπέρματος. ῥίζαι δὲ ὕπεισιν, ὧν καὶ ἡ χρῆσις, ἐπιμήκεις, ὥσπερ ἐλαίας συναφεῖς ἑαυταῖς, ἢ καὶ στρογγύλαι μέλαιναι, εὐώδεις ἔμπικροι. φύεται δὲ ἐν τόποις ἐργασίμοις, καὶ τελματώδεσιν. ἀρίστη δὲ ἐστι ἡ βαρυτάτη καὶ πυκνὴ καὶ ἁδρὰ, δυσθραυστος, τραχεῖα εὐώδης μετά τινος δριμύτητος. τοιαύτη δὲ ἐστιν ἡ Κιλίκις, καὶ ἡ Συριακὴ, καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Κυκλάδων νήσων. Folia fert porro ſimilia, ſed longiora, & exiliora (vetus addit καὶ σκληρότερα. Catacur. καὶ σκληρότερα καὶ στενώτερα ſicciora, & anguſtiora) caulem vero cubitalem, aut etiam majorem, anguloſum, junco ſimilem, cujus in cacumine minuta folia ſeſe proferunt, inter quæ eſt ſemen. Radices ſubjacent, quarum etiam uſus eſt, oblongæ, inſtar olivarum inter ſe cohærentes, aut etiam rotundæ, nigræ, odoratæ, amarulentæ. Naſcitur in locis cultis, atque paluſtribus. Optima radix, quæ graviſſima eſt, denſa, plena, ægre fragilis, aſpera, & odorata cum quadam acrimonia. Hujuſmodi vero cenſetur Cilicia, itemque Syriaca, & quæ a Cycladibus inſulis petitur. *Caſſianus Baſſus* lib. ſecundo cap. 5. κύπειρον, ἣν τινες ζέρναν καλοῦσι, φύλλα ἔχει ὅμοια κάρπῳ, ἀρτιφυῆ ἰσχνὰ, καὶ καυλίον ὥσπερ σχοινίου ἰσχνορότερον (M. S. ἰσχνοροτέρου) ἐπ' ἄκρου δὲ σπέρμα ὡς κέγχρου, ῥίζαν ὡς ὀστᾶ ἐλαίας μέλαινα, ἀρωματίζοντα τὴν γεῦσιν. Cyperum, quod quidam zernam appellant, folia habet ſimilia carto, ubi recens ſunt enata, gracilia, cauliculum velut juncus, graciliorem tamen (M. S. inſtar junci gracilioris) in cujus cacumine ſemen eſt, veluti milium. Radices nigræ ſunt, veluti oſſicula olivarum, aromaticum ſaporem habentes. *Plinius* lib. XXI. cap. 18. Quidam etiamnum unum genus faciunt junci trianguli, cyperon vocant. Multi vero non diſcernunt a Cypiro vicinitate nominis. Nos diſtinguemus utrumque. Cypirus eſt gladiolus, uti diximus, radice bulboſa, laudatiſſimus in inſulis, Creta, dein Naxo, & poſtea Phœnice. Cretico candor odorque vicinus nardo; Naxio acrior, Phœnicio exiguum ſpirans, nullus Ægyptio. Nam & ibi naſcitur &c. Cyperos juncus eſt, qualiter diximus, anguloſus, juxta terram candidus, cacumine niger, pinguiſque. Folia ima porraceis exiliora, in cacumine minuta, inter quæ eſt ſemen. Radix olivæ nigræ ſimilis, quam cum oblonga eſt, cyperida vocant, magni in medicina uſus. Laus Cypero prima Ammoniaco, ſecunda Rhodio, tertia Thracio, noviſſima Ægyptio, & confundit intellectum, quoniam & cypiros ibi naſcitur. Sed cyperos duriſſima, vixque ſpirans. Ceteris odor & ipſis nardum imitans. Cyperon Indicum ibid. commemorat *Dioſcorides*; ἱστορεῖται δὲ καὶ ἕτερον εἶδος κυπείρου ἐν Ἰνδίᾳ γενόμενον προσεοικὸς ζιγγιβέρει. ὃ διαμασηθὲν, κροκῶδες, καὶ πικρὸν εὑρίσκεται, καταχρισθὲν παραχρῆμα ψιλοῖ τὰς τρίχας. Memoratur & altera Cyperi ſpecies, quæ in India naſcitur, gingiberis effigie, quæ commanducata croci vim reddere, & amarore prædita eſſe animadvertitur, illita quoque quamprimum depilat. *Plinius* l. c. Eſt & per ſe Indica herba, quæ cyperis vocatur, gingiberis effigie; commanducata croci vim reddit.

[17] Spica &c. Græce στάχυς: non conveniunt inter ſe autores. Alii radicem eſſe affirmant, alii negant. *Paulus Ægineta* lib. ſeptimo teſtatur eſſe radicem. Ναρδόσταχυς, ἡ ῥίζα ταύτης θερμαίνει μὲν κατὰ πρώτην ἀπόστασιν. Pariter *Galenus* lib. ſeptimo. ἐκ τοιούτων δ' ἡ ῥίζα συγκειμένη δυνάμεων. Ex his conſtans facultatibus radix. Et *Arrianus* in expeditione Alexandri. ἔχει δὲ τὴν ἔρημον ταύτην καὶ νάρδου ῥίζαν πολλήν τε καὶ εὔοσμον, καὶ ταύτην συλλέγειν τοὺς φοίνικας. Habere præterea eam ſolitudinem magnam nardi odoratæ radicum copiam, & Phœnices magnam ejus vim legiſſe. *Galenus* iterum lib. XII. de antidotis cap. 14. Ἐφεξῆς δὲ τῆς προγεγραμμένης ὁ Ἀνδρόμαχος Ἰνδικὴν νάρδον κελεύει βάλλων, ἥνπερ καὶ στάχυν ὀνομάζομεν νάρδον, καὶ τοι ῥίζαν οὖσαν, ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀστάχυας ὁμοιότητος κατὰ τὴν μορφήν. Jubet deinde Andromachus Indicam nardum imponere, quam ex eo, quod ſpicæ figuram imitetur, nardi ſpicam nominant, quamvis ſit radix. Contra ſentit *Dioſcorides* loco citato ubi ſcribit: πλείονάς τε ἔχουσα τοὺς στάχυς ἀπὸ τῆς αὐτῆς ῥίζης, καὶ πολυκόμους, καὶ περιπεπλεγμένους. Plures habet ſpicas ab eadem radice tum comoſas, tum ſibi invicem convolutas. Et *Plinius* loc. cit. Cacumina in ariſtas ſe ſpargunt, ideo gemina dote nardi ſpicas ac folia celebrant. *Ovidius* de Phœnice.

His addit teneras nardi pubentis ariſtas:

Garcias ab horto lib. primo cap. 35. radicem eſſe teſtatur, quæ cauliculum e terra emittit. Certe radix eſt, ſpargens ſupra ſolum brevem virgulam, ſeu caulem circiter tres palmos longum, & ſuper illum alium breviorem, in cujus extremitate naſcuntur ſpica, & deinde aliæ per virgulam.

[18] Gangitis &c. *Plinius* ibid. Alterum ejus genus apud Gangem naſcens, damnatur in totum, zænitidis nomine, virus redolens. *Aben Sini* ibid. Inda vero eſt debilior & longior, & major omni ſpica, involuta, horribilis odoris, & rumpit velociter cum ſumma ſuorum villorum, & cadit ex ea pulvis niger, magnus.

[19] Madefactum &c. *Plinius* ibid. Adulteratur & pseudonardo herba, quæ ubique nascitur, crassiore atque latiore folio, & colore languido in candidum vergente. Item sua radice permixta ponderis gratia, & gummi, spumaque argenti, aut stibio, cyperive cortice. *Aben Sini* ibid. Et adulteratur, quia decoquitur post infusionem cum aqua calida, deinde commovetur, & agitatur cum antimonio, postea venditur; ipsum vero significant ejus albedo, & color antimonii, & debilitas virtutis ejus, & debilitas saporis ipsius, & odoris ejus.

[20] Nulloque pulvere &c. *Aben Sini* ibid. Et ejus quidem arbor parva est, & evellitur cum luto suo, & egreditur, quæ quandoque adulteratur cum planta, quæ est sibi similis.

[21] Eluendis manibus &c. *Garcias* ibid. Invenitur interdum sordida, & pulverulenta, villis ipsius plantæ in pollinem redactis. Emitur tamen ab iis, quos dixi mercatoribus, & eo pulvere manus eluere intelligo. Præter has aliæ l. c. commemorantur nardi species a *Dioscoride*, & primum Celtica, de qua scribit. Ἡ δὲ Κελτικὴ νάρδος γεννᾶται μὲν ἐν τοῖς κατὰ Λιγυρίαν, ἄλπεσιν ἐπιχωρίως ὀνομασμένη ἀλιυγγία, γεννᾶται δὲ ἐν τῇ Ἰστρίᾳ. ἔστι δὲ θαμνίσκος μικρὸς σὺν ταῖς ῥίζαις εἰς δέσμας ἀναλαμβανόμενος χειροπληθεῖς. ἔχει δὲ φύλλα ὑπομήκη ὑπόξανθα, ἄνθος μήλινον. μόνων δὲ τῶν καυλῶν ἐστὶ καὶ τῶν ῥιζῶν ἡ χρῆσις, καὶ εὐωδία. ὅθεν δεῖ πρὸ μιᾶς ἡμέρας καταῤῥάναντας ὕδατι τὰς δέσμας, καὶ χωρίζοντας τὸ γεῶδες, τιθέναι ἐπ᾽ ἐδάφους νοτεροῦ, προϋποκειμένου χαρτίου, τῇ δὲ ὑστεραίᾳ καθαίρειν, οὐ γὰρ συναποκαθαίρεται τῷ ἀχυρώδει καὶ ἀλλοτρίῳ τὸ εὔχρουν, διὰ τὴν ἐκ τῆς ἰκμάδος εὐτονίαν. δολίζεται δὲ συναποτιλλομένης αὐτῇ πόας ἐμφεροῦς, ἣν τὸ περὶ τὴν ὀσμὴν βρομῶδες, τράγον καλοῦσι. εὐχερὴς δὲ ἐπίγνωσις· ἄκαυλος γάρ ἐστιν ἡ πόα, καὶ λευκοτέρα, καὶ ἧττον ἐπιμήκη τὰ φύλλα ἔχει, οὐ δὲ τὴν ῥίζαν πικρὰν ἢ ἀρωματίζουσαν, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀληθινῆς ἔχει. Celtica nardus quidem nascitur in Liguriæ alpibus, vernaculo sermone Aliungia, sed & in Istria provenit. Est vero brevis pusillusque frutex, qui cum radicibus in manuales fasciculos colligitur, foliis subflavis, flore melino. Caulium & radicum duntaxat usus est, & odoris suavitas, quare pridie adspersos aqua fasciculos, amoto terreni si quid inhæserit in humidiore solo, supposita prius carta, imponere oportet, ac postridie repurgare, siquidem utile cum aceroso, & alieno minime propter humoris vim excutitur. Adulteratur vero herba persimili, quæ una cum ea vellitur, quam propter virosum odorem, hirculum nominant. Facile vero est hanc ab illa internoscere, quandoquidem herba est sine cauliculo, & candidior, minusque oblonga habet folia, quin neque radicem amaram, neque aromaticam, quemadmodum legitima nardus. *Galenus* ad illud carmen *Andromachi* de compositione Theriaces: καὶ νάρδου γαλάτης, ἣν ἐκόμιζεν ἀνήρ: scribit. Νάρδου δ᾽ ἑξῆς ἐμνημόνευσεν ὁ Ἀνδρόμαχος, ὡς αὐτὸς προσέγραψε τῆς ἐκ γαλατείας, ἣν συνήθως οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ, κελτικὴν ὀνομάζουσι συγκέχυται γὰρ πῶς τὰ τρία ταῦτα ὀνόματα καθ᾽ ἑνὸς ἔθνους φερόμενα τοῦ κελτικοῦ. καλοῦσι γοῦν αὐτοὺς ἔνιοι μὲν γαλάτας, ἔνιοι δὲ γάλλους, συνηθέστερον δὲ τὸ τῶν κελτῶν ὄνομα. Nardum ab hoc Andromachus commemorat, quemadmodum ipse scribit ex Gallia petitum, quam regionem orbis terrarum periti, Celticam frequenter appellant, tria nempe nullo discrimine vocabula sunt, & eos populos quidam Galatas, aliqui Gallos, quidam Celtas nominant, sed usitatius apud eruditos Celtarum nomen legitur. Posthæc *Dioscorides* montanam nardum commemorat. ὁ δὲ ὀρεινὴ νάρδος, καλουμένη δὲ ὑπό τινων καὶ θυλακίτις καὶ νῆρις, γεννᾶται ἐν Κιλικίᾳ καὶ Συρίᾳ. φύλλα καὶ καυλοὺς ὅμοια ἠρυγγίῳ ἔχουσα, μικρότερα μὲν (καλακότερα vetus) οὐ μὲν τραχέα, καὶ ἀκανθώδη ῥίζαι δὲ ὕπεισι μέλαιναι, εὐώδεις, δύο ἢ καὶ πλείους, ὥσπερ ἀσφοδέλου, ἰσχνότεραι καὶ μικρότεραι πολλῷ οὔτε καυλὸν οὔτε καρπὸν, οὔτε ἄνθος φέρει. ποιεῖ δὲ ἡ ῥίζα πρὸς ὅσα καὶ ἡ κελτικὴ νάρδος. Nardus montana, quæ a quibusdam Thylacitis, & Neris appellatur, in Cilicia, & Syria nascitur: foliis & caulibus eryngio similibus, sed minoribus, non tamen asperis, aculeatis; radices subjacent, nigræ, odoratæ, binæ pluresve, ceu hastulæ regiæ, sed graciliores, longeque minores; nec caulem nec florem nec fructum ferunt. Valet ad eadem omnia radix ad quæ & Celtica nardus. Postremo cap. 10. a *Dioscoride* Phu, sc. sylvestris nardus memoratur. φοῦ οἱ δὲ καὶ τοῦτο, ἀγρίαν νάρδον καλοῦσι, γεννᾶται μὲν ἐν Πόντῳ. φύλλα δὲ ἐλαφοβόσκῳ ἢ ἱπποσελίνῳ παραπλήσια ἔχει. ἄνθη πρὸς τὰ τοῦ ναρκίσσου μείζω καὶ τρυφώτερα, καὶ ἐν τῷ ὑπολεύκῳ διαπόρφυρα. ῥίζα δὲ ἡ μὲν ἀνωτέρω περὶ δακτύλου μικροῦ τὸ πάχος πλάγια δὲ ἐπιῤῥίζα ἔχει καθάπερ σχοῖνος ἢ μέλας ἐλλέβορος, ἀλλήλοις ἐπιπεπλεγμένα, ὑπόξανθα, εὐώδη ναρδίζοντα τῇ ὀσμῇ μετά τινος βάρους βρωμώδους. Phu, quod & ipsum aliqui sylvestrem nardum appellant, in Ponto nascitur; folia fert Elaphobosco, aut oleri atro similia. Flores ad narcissinos proxime accedunt, sed & majores sunt, & teneriores, & in albicante colore purpurei. Radix superiore quidem sui parte digiti parvi crassitudinem ferme æquali, sed habet ex obliquo capillamenta junci, aut veratri nigri instar invicem implicita, subrussa, odorata, atque adeo odore nardum æmulantia, cum virosa quadam gravitate. Plura quoque nardi genera a *Plinio* loco citato commemorantur. In nostro orbe proxime laudatur Syriacum, mox Gallicum, tertio loco Creticum, quod alii quidem agriam vocant, alii Phu, folio olusatri, caule cubitali, geniculato in purpura albicante, radice obliqua villosaque, & imitante avium pedes; Baccaris vocatur nardum rusticum, de quo dicemus inter flores. Sunt autem ea omnia herbæ præter Indicum. Ex iis Gallicum & cum radice vellitur, abluiturque vino. Siccatur in umbra, alligatur fasciculis in charta, non multum ab Indico differens. Pretium XIII. In his probatio una, ne sint fragilia, & arida potius, quam sicca folia. Cum Gallico nardo semper nascitur herba, quæ hirculus vocatur, a gravitate odoris, & similitudine, qua maxime adulteratur. Distat, quod sine cauliculo est, & quod minoribus foliis, quodque radicis neque amaræ neque odoratæ. Nonnulli negant in Creta nardum nasci. *Galenus* ad illud *Philonis* Judæi

> Δραχμὴν καὶ ῥίζης ψευδωνύμου ἣν ἀνέθρεψε
> Χῶρος ὁ τὸν Πίσης Ζῆνα λοχευσάμενος.
>
> Et drachmam radicis; quæ nomen habet non respondens
> Rei, quam aluit locus, qui Jovem Piræum nutrivit.

Scribit. Ἀξιοῖ βαλεῖν, ἣν ψευδώνυμον εἴρηκε ῥίζαν, ἐπειδὴ στάχυς ὀνομάζεται νάρδου, βούλεται δὲ αὐτὴν εἶναι Κρητικὴν, ἔνθα φησὶν ἣν ἀνέτρεψε χῶρος ὁ τὸν Πίσης Ζῆνα λοχευσάμενος· ἐπειδὴ τὸν Δία φασιν οἱ μυθολόγοι κατὰ τὸν δικταῖον ὄρος ἐν Κρήτῃ τραφῆναι κρυπτόμενον ὑπὸ τῆς μητρὸς Ῥέας, ὅπως μὴ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Χρόνου καταποθῇ, προσέθηκε δὲ τῷ Διῒ τὴν Πίσην, ὡς εἰώθασι πολλοὶ καὶ χωρὶς ποιητικῆς ἐν τῷ βίῳ λέγειν, μὰ τὸν ἐν περγάμῳ Ἀσκλήπιον, μὰ τὴν ἐν Ἐφέσῳ Ἄρτεμιν, μὰ τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα, μὰ τὸν ἐν Ἐλευσῖνι πῦρ. ἔνιοι δὲ οὐ τὴν Κρητικὴν χώραν, ἀλλ᾽ τὴν Ἰνδικὴν εἰρῆσθαι φασὶν, ἐξ ἧς ὁ ἐλέφας φέρεται, ἐκ ταύτης γὰρ τὸ ἐν Πίσῃ τοῦ Διὸς ἄγαλμα λελοχεῦσθαι. Quin & nardi ipsius drahmam unam conficiendam censet, quam radicem falso dictam appellat, quandoquidem spica nardi vere nominatur: vult autem eam Cretensem esse, cum ait ab ipsa terra Pisæo, quæ Jovi clara manet. Quandoquidem fabularum scriptores, Jovem in Dictæo Cretæ monte educatum ajunt, occultatum ibidem --- matre Rhea, ne & ipse a patre Saturno devoraretur. Apposuit autem epitheton Pisæi, quemadmodum multi etiam extra Poeticam, in communi sermone dicere solent; per Æsculapium Pergamæum, per Dianam Ephesinam, per Delphicum Apollinem, per Eleusiniam Vestam. Quidam vero non Creticam terram sed Indicam indicatam esse ajunt, ex qua ebur adfertur, ex hoc enim statuam Jovis in Pisa factam ac formatam esse.

פרק ז׳

בכרכוס ובקושט

הכרכוס הוא הסם השמיני הנכנס בקטרת ולמען נדע מהותו [והמובחר ממנו אעתיק כאן דברי דיאוסקורידי בספר הראשון שלו פרק כ׳ה שאמר שם הכרכוס הטוב הוא הקוריציאו נקרא כן על שם המקום שצומח בו ואם יהיה רטוב יפה הצביעה ובפתילים שלו יהיה דבר מועט מהלבנינות ארוך שלם בכל חלקיו ושלא ישבר בנקלה מלא ונעדר החסרון וכשיצקו עליו מים יצבע את הידים בלי ריח של עפוש בלי לחות מותריי בלי עש או תולעת אחר קטן או גדול בתוכו וחד בטעמו אז יהיה הטוב והמובחר שבמינו והכרכוס שלא יהיו בו כל התנאים האלה או הוא רב הימים וזקן או היה כבר שרוי במים והכרכוס השני במעלה הוא אשר מביאים אותו ממדינה אחת הסמוכה לארץ ליציאה השלישי במעלה הוא הצומח בהר הנקרא אולימפו מרוב גבהו והרביעי הוא הבא מעיר אינידה עיר של מלכו׳ איטוליא והצירינאיקו והצינטוריפינו הם ממיני הכרכו׳ הגרועים שבציציליאה וכל כרכוס הוא מן המוכן לנו כיתר הנטיעות מהעשבים ועם כל זה בני איטאליאה מרבוי הליחה הטבעית שבו ויופי צבעו נוהגים לצבוע המאכלים בו שדומים במרוכח ומפני זה הם מוכרים אותו ביוקר ויזייפו הכרכוס או עם תחבושת נקראת קרוקומאגמה שכתב אותה דיאוסקורידי בפרק הסמוך לזה או עם יין מבושל ומוסיפים גם כן בו כדי שמשקלו ירבה או הקצף מהכסף נקראת ספומה ארגינטי או חפיומבאגיני [שכתב דיאוסקורידי בספר החמשי שלו פרק נ׳ט ואמר שיש ממנה מחצבית ויש ממנה מלאכותית תעיינו שם אם יערב לכם לדע׳ מה טיבה והעפר הנמצ׳ בכרכוס יגלה מיד זיופו ובפרט אם יריחו בו ריח היין המבושל ודעו בני כי בזמננו זה ידענו שמזייפים הכרכוס עם חוטי בשר היבש הכחוש המבושל של דבר אחר ע׳כ תהיו זהירים בו מאד וטיסאלו הרופא היוני אמר שכל המעליותם הנמצאת בכרכוס הוא הריח׳ ואם נרצה לכתוש ולהדק אותו היטב נשים אותו בכלי הרס חם או נתן הכלי במקום שיזרח השמש עליו ואז צריכים אנחנו להפוך תמיד הכרכוס בחפזה שלא ייבש יותר מן הראוי ואני לא כתבתי צורת הנטיעה של כרכוס והפרח שלו וגם לא העתקתי מה שכתבו בו היונים הקודמים כמו גאלינו וטיאופראסטו וגם לא כתבתי דברי הערביים כמו ז׳ סיני סיראפיאוני וראזיס או הלאטיני הקודמים כמו פליניאו או המחברים שבזמננו כמו הדאליקאמפיאו הקלוסיאו כי די לכם מה שכתבתי להכיר המובחר ממנו והכלתי מזוייף עד שיהיה כשר

CAPUT SEPTIMUM.

De Croco, & Costo.

הכרכוס est octavum aroma, quod in suffitum ingreditur; Atque ut ex eo selectum cognoscatur, describam hoc loco verba *Dioscoridis* lib. primi cap. 29. ubi differit de Croco. *Optimum* (inquit) *Corycæum* (sic vocatur a loco, ubi nascitur) *recens & boni* [2] *coloris*, [3] *paulum candidi gerens in capreolo, oblongum, omnibus suis partibus constans, non fragile, plenum, a quo detractum est nihil, quod madefactas manus inficit*, [5] *nec situm redolet, aut cariem sentit, subacre* [tunc est optimum & selectissimum in suo genere.] *Sin hujus generis non est, aut vetus aut humore perfusum creditur. Secundus locus datur Coryceo, e tractu Lyciæ contermino*; [7] *Tertius Lycio, e monte Olympo. Dein ex Ægibus Ætoliæ*: [9] *Cyrenaicum Centoria, inter Sicilica omnia viribus præstat. Omnium ad obsonia usus. Itali tamen ob succi copiam, & coloris venustatem, ad Thuiæinfectus usurparunt, quibus de causis magno venditur. Adulteratur immisso* [10] Crocomagmate (quod proximo capite describitur a *Dioscoride*] *tuso, aut etiam sapæ sublitu contrita, quo pondus adjiciatur, simul argenti spuma, aut Plumbagine* [quæ describitur a *Dioscoride* lib. v. cap. 91. ubi dicit alteram esse fossilem, & alteram artificialem; videte in eo loco, si vobis placet cognoscere, quidnam hæc vox designet] *Sed maleficium declarat insidens pulvis, præsertim si sapam oleat.* (Scitote mei filii, quod nostra ætate cognovimus, quod pariter adulteretur Crocum filis carnis arefactæ, corruptæ, quæ cum alia re coquatur; Quare de hoc magnopere moneamini.) *Thessalus medicus Græcus ipsum tantum odoratum esse voluit.* Si vero libuerit illud contundere, atque optime conterere, ponendum est calidum in vasis testaceis, aut collocandum in vase in loco, ubi sol lucet; & tum nobis opus est illud continuo convertere, ne magis quam conveniat, exarescat. Ego vero non descripsi neque figuram plantæ Croci, neque florem neque ea retuli, quæ scripserunt prisci Græci, sc. *Galenus*, & *Theophrastus*, neque commemoravi verba Arabum; sc. *Aben Sini*, *Serapionis*, & *Razis*, aut Latinorum veterum, sc. *Plinii*, aut autorum nostræ ætatis, e. g. *Delechampii*, aut *Clusii*, quia vobis sufficiunt ea quæ

כשר לקטרת והנה היונים קוראים הכרכוס קרוקוס בחולם הלאטיני קרוקוס בו״ו שורק הערביים זאהאפארן הספרדים אזאפארן האשכנזי׳ והאיטאלקים והצפרתים סאפאראנו או זאפאראאנו

אחרי דכרכוס נחפשה בדרכנו ונחקורה להעת מהות הקושט שהוא התשיעי מסמני הקטרת אמר דיאוסקורידי בספר הראשון שלו פרק ט״ו שהקושט הראשון במעלה הוא אשר מביאים לנו מארצות הערב והוא לבן וקל ומבושם ומעונג בריחו הטוב והשני לו הוא הבא מהודו שהוא קל מלא ושחו׳ כמו הפירולה שהיא נטיעה שרביטית אמצעית בגודל בין הנטיעות והאילנות והשלישי במעלה הוא הבא מסוריאה שהוא כבד במשקלו וצבעו הוא דומה לצבע העץ ההוא הנקרא בלשון יון פיקסוס בלאטינו בוקסוס ובלעז בוסו ומזיק לחוש הריח בעבור עזותו וחזקו אמנם הקושט הטוב הוא הרטוב הלבן המלא אם הוא כלו מקשה היבש שלא אכלהו עש שריחו אינו עז ושטעמו הוא חם וחד ויש מהסוחרים שמזייפים אותו עם שרשים קשים המובאים מקומאניני וחם מהנטיעה ההיא הנקרא בלשון יון איליניאון בלאטינו אינולה בערבי ראסין או אילסאראן בספרד ראיז די אלה באשכנז אלאנט בצרפת אאוליניאו ובלעז איולה והזיוף יוכר בנקלה כי האיולה אינה חמה בטעמה ובריחה אינה כל כך חזקה שתזיק לראש והנה דיאוסקורידי כתב מיני הקוסטו ומה הוא הקוסטו המובחר ולא זכר צורתו אמנם פליניאו בספר י״ב שלו פרק י״ב כתב יש לאנשי הודו שורש אחד ועלה אחד שהם רבי הערך והשורש מהקושטו יש לו טעם חד וריח גדול אולם שרביט הכושט הוא שפל הערך ובלי תועלת ובמוצאו של נחל אינדו באו הנקראת פאטאלי יש שני מיני קושטו היינו השחור והלבן אך הלבן הוא הטוב ואבן סיני בספר השני שלו פרק קס״א זכר שלשה מיני קושטו כי אמר הקושטו הערבי הוא לבן קל וריחני וההינדי הוא יותר קל והמין השלישי הוא מר חזק הריח יקראו אותו נאריאופילאטו וזה אינו כדברי דיאוסקורידי שאמר השלישי הוא סיריאקו כבד וצבעו דומה לבוסו וריחו עז וחזק וסיראפיאוני העתיק בלבד דברי דיאוסקורידי ונאלינו אמנם הבשמים שלנו האמינו דברי קצת הערביים ועשו הקושטו של שני מינים היינו המתוק והמר וזה לא מצאנו כתוב לא בדברי דיאוסקורידי ולא בדברי פליניאו ונאלינו בפרט אמר שכל מיני הקושט הם מרים ולא נמצא ביונים יש שיאמר שהקושטו הוא מתוק אלא אחד מהמחברי׳

יונים

ſcripſi , ut cognoſcatis ex eo ſoleċtiſſimum , & quod non eſt adulteratum , quod ſit conveniens ad ſuffitum . Et ecce Græce appellatur Crocum χρόκος, cum Cholem , Latine Crocum cum vav ſurech & Arabice Zahaſaran , Hiſpanice Azafaran , & Germanice Saffran , Gallice Saffrare aut Aſaffran.

Poſt Crocum juxta noſtrum inſtitutum inveſtigandum , & perſcrutandum eſt , quidnam ſit הקושט , quod aroma eſt nonum ſuffitus. Dicit *Dioſcorides* in libro primo cap. 17. *Coſtus præcellit Arabicus , candidus , levis , eximia odoris ſuavitate. Secundum locum ſibi vindicat Indicus , levis , plenus , niger ut ferula* [quæ eſt virga , in magnitudine media inter plantam & arborem .) *Tertius eſt Syriacus , & colore ſimilis arbori ,* [quæ Græce πύξιος , Latine Buxus , & Italice Boſſo dicitur) *& odore feriens . Optimus eſt recens , albus , abunde plenus , denſus , a teredinibus non eroſus , ſine graveolentia , guſtu calidus , ac mordens : ſunt qui ammiſſis Helenii Comagenii* [quæ planta Græce ἑλένιον , Latine Enula , Arabice Daſin aut Elſaran , Hiſpanice Raitz de alla , Germanice Alant , Gallice Aulnee , & Italice Enola appellatur] *præduris radicibus adulterent . Quod deprehenſu facile eſt . Quippe neque guſtu fervet Helevium , neque validum odorem vibrat , ut caput tentare poſſit .* Verum *Dioſcorides* non deſcribit ſpecies coſti , & quinam ſit optimus , neque ejus formam commemorat. At *Plinius* lib. XII. cap. 12. ſcribit. *Radix & folium Indis eſt maximo pretio . Radix coſti guſtu fervens , odore eximio , frutice alias inutili . Primo ſtatim introitu amnis Indi in Patale inſula , duo ſunt ejus genera , nigrum , & quod melius candicans .* Et *Aben Sini* lib. ſecundo cap. 161. commemorat Coſti ſpecies ; quia dicit . *Coſtus Arabicus eſt albus , levis , & aromaticus ; Indus eſt magis levis . Et tertia ſpecies eſt amara , gravis odoris , quæ nominatur garyophyllata .* Quod non conſentit cum verbis *Dioſcoridis* , qui dicit . *Tertius eſt Syriacus , & colore Buxo ſimilis , & odore feriens .* Et *Serapion* ſolum deſcribit verba *Dioſcoridis* & *Galeni* . Ceterum de aromatibus noſtrates crediderunt verbis nonnullorum Arabum , & duas fecerunt Coſti ſpecies , ſc. dulcem , & amaram ; quod ſcriptum non deprehenditur neque in verbis *Dioſcoridis* , neque *Plinii* ; & *Galenus* præcipue dicit , omnes Coſti ſpecies eſſe amaras , & neminem inter Græcos reperiri , qui dicat , coſtum eſſe dulcem , ſi unus excipiatur ex recen-

יונים החרשים הנקרא בשם אקטואריאו
ופינא המחבר אמר להתנצלות אקטואריאו
כי בהיות הקושטו רטוב אם נקיש אותו
עם היבש הוא מעט המרירות וכמעט הוא
טפל בטעמו אמנם היבש הוא מר מאד
וחם וחד

ואולם נארציאה דאל אורטו כתב בספר
הראשון מהסמים שלו פרק לה̇ הקושט
נקרא בערבי קוסט או קאסאט ובארצות
גוזארטי נקרא אופלוט ובמאלאקה אשר
שם נוהגים אותו הרבה נקרא פאקו ומשם
מביאים אותו במדינות הקינה והיונים
והלאטיני קראו אותו כמו שקוראי׳ הערביי
קוסט או קאסטאו קוסטי ועם כי המחברי׳
כלם אמרו שהוא של מינים רבים גארציאה
אמר שהוא של מין אחד בלבד והוסיף
בדבריו ששאל לערביים לפרסיים ולתורגמי׳
מה הם עושים מרבוי הקישטו המיבא מארץ
הערב והשיבו כי הם שולחים ממנו כמות
רב באסיאה הקטנה ובארץ סיריאה
ושמבזבזים ממנו גם כן כמות רב בארץ
ערב ופרס עוד אמר שהוסיף לשאול מהם
אם יצמח אצלם מין אחר מקוסטו ותשיבו
שלא יצמח שם אלא מין אחד ממנו בלבד
וכבר גארציאה שאל הדבר הזה מרפאי
ניזאמבוצי והשיבו שלא ראו מעולם מין
אחר של קוסטו אלא הקוסטו שמביאים
שם ההינדים על כן האמין ששנוי שמותיו
ומיניו הוא בעבור חלוף ורבוי הסוחרים
של מדינות שונות ואמר שמה שאמרו
הערבים שהוא מתוק ומר הוא מפני
שכשהקוסטו הוא חדש ובלי גריעותא
אין לו שום טעם של מרירות ואז הוא
עומד בצבעו לבן אמנם כאשר יזקין ויתחיל
להפסד אז נעשה מר ושחור ומי שראה
נטיעת הקוסטו אמר שהוא דומה לנטיעה
ההיא הנקראת בלשון יון אקטי בלאטיני
סאמבוקוס בערבי יאפאקטי באשכנז הולהיר
בספרד קאנינירו בצרפת סוסיאב ובלעז
סאמבוקו ופרח הקושטו הוא ריחני והקושטו
המעולה הוא שבתוכו הוא לבן וקליפתו
היה כצבע האפר וימצא ממנו שיש לו
צבע הבוסו אמנם הקליפה היא נוטה לצבע
לבן והריח שלו עם שהוא טוב עם כל זה
מפני שהוא חזק הוא מסבב בקצת אנשים
כאב ראש וטעמו אינו לא מר ולא מתוק
אלא כשיזקין הוא נוטה למרירות וכשהוא
רטוב הוא חד בטעמו כמו שהם חרים
כל הבשמים והוא צומח בארצות גוזארטי

בין

centibus Græcis autoribus, *Achaturius*; & *Apina* ſcriptor dicit ad defenſionem *Achaturii*, ſi recens coſtus collidatur cum arido, minui amarorem, & quaſi adhærere ad ejus guſtum; ceterum aridus eſt amariſſimus, calidus, & acer.

Quandoquidem *Garcias ab horto* ſcribit lib. primo aromatum cap. 35. Coſtus Arabice dicitur Coſt, aut Caſt, & in regionibus Guzerate vocatur Ulpet; & in Malaca, ubi plurimus fit uſus, dicitur Puche; & inde affertur in provincias Sinarum; & a Græcis & a Latinis eo nomine inſignitur, quo ab Arabibus, ſc. Coſt aut Caſt; & quamvis omnes autores affirmant multas ejus eſſe ſpecies, tamen *Garcias* dicit unum duntaxat eſſe genus; additque, quæſiſſe ſe ab Arabibus, Perſis, & interpretibus, quid fieret de innumero coſto, qui afferebatur de Arabia; illos reſpondiſſe, quod maxima pars ab iis mitteretur in Aſiam minorem, & in Syriam; magnaque pars diſpergeretur in Arabia & Perſia. Præterea dicit, ſe quæſiiſſe; an una tantum apud eos naſceretur coſti ſpecies; reſpondiſſe, unam tantum coſti ſpeciem ibi naſci; & jam *Garcias* hoc quæſivit a Medicis Nizamalgii, qui reſponderunt nunquam ſe niſi unam Coſti ſpeciem, vidiſſe, ſc. eam unam, quæ ab Indis afferretur. Quare credendum eſt, quod varietas nominum, & ſpecierum oriatur propter corticem, & innumeros mercatores variarum regionum; & exponit, quod dixerunt Arabes, ſc. eſſe dulcem & amarum, hanc eſſe cauſam, quod coſtus recens & ſine granis nullum habeat amaroris guſtum, & tum eſt albicans, at cum ſeneſcit, & incipit ejus corruptio, tum fit amarus & nigricans. Qui vidit plantam Coſti, affirmat eſſe ſimilem plantæ, quæ Græci dicitur ἀκτὴ, Latine Sambucus, Arabice Jafacti, Germanice Holder, Hiſpanice Caninero, Gallice Suſeau; & Italice Sambuco. & flos coſti eſt odoratus; & coſtus eſt excellens, qui intrinſecus eſt albicans, ejuſque cortex ſimilis eſt terræ, ſed reperitur, cui ſit color buxeus; verum cortex inclinat ad albedinem; ejuſque odor ea de cauſa eſt bonus, quod cum ſit validus, circumdat in parte homines dolor capitis, ejuſque guſtus non eſt neque dulcis neque amarus; niſi quod cum ſeneſcit, ad amarorem inclinat; cum eſt recens, eſt guſtu acer, ſicut ſunt alia omnia aromata; & naſcitur in regionibus Guzerate inter Bengàlam, & Dei, & Chambajam; pariterque germi-

nat

בין בינגאלה ודלי וקאמבאיה וגם צומח
במדרון וקיטור ומשם מביאים על ענלות
רבות מיני בשמים שונים בעיר שהיא
מטריפולין למלכות אמאדאבאר שהיא
אצל המדבר וגם בעיר קאמבאיטי שאינה
רחוקה כי אם מעט מהים מביאים עמים
רבים וממם מביאים הקושט באסיאה
הגדולה ובקצת ארצות אפריקה ובכל ארצות
האיברופה והרופאים הערביים משתמשים
הרבה מהקושט בתרופות שלהם ועל כן
אין לתמוה אם ברוב מקומות פורטוגאלו
יש שם הקושט המזוייף כי מביאים שם
מהקושט הטוב מעט מזער ואתם בני דעו
כי הקושט האמיתי הוא שרש נטיעה אחת
ולא עץ כי פליניאו זכר אותו בשם שורש
ודיאוסקורידי אמר שמזייפים אותו עם
שורש אוילה שאם היה הקושט עץ לא
יכוסה הזיו' אם יזייפו הקושט עם השרשים
אלא עם העץ אולם גארציאה צייר הקושט
כאשר ראיתם שדומה לעץ ולכן או לא
כתב גארציאה מהקושט הידוע לאנשים
הקדמונים דבר או הקושט של ארצות
הערב הוא קושט ממין אחר ממה שהוא
הקושט מהיוונים שהוא האמיתי

nat in Mandon & Chitor, unde plaustris plurimæ variorum aromatum species convehuntur in civitatem regnorum metropolim Amidabar, quæ deserto proxima est, pariterque in urbem Cambiat, quæ non est remota, nisi modico intervallo a mari, convehuntur plurima aromata, unde adducitur costus in magnam Asiam, & in aliquas regiones Africæ, & in omnes provincias Europæ. Et Arabes medici plurimum costo in medicamentis utuntur; eaque de causa non est mirandum, si Lusitani in multis locis, ubi reperitur costus, illum adulterent, quia pusillum de optimo costo illuc affertur. Et vos mei filii scitote, germanum costum esse radicem cujusdam plantæ, quæ a *Plinio* radicis nomine commemoratur. Et *Dioscorides* affirmat, illum adulterari radice Inulæ. Si enim costus esset arbor, non posset tegi illius adspectus, si adulterarent costum radicibus, sed ligno. Ceterum *Garcias* depingit costum, sicut vidistis, quod similis sit arbori; ideoque *Garcias* aut non scripsit de costo, qui notus fuit veteribus; aut costus Arabiæ erit diversus ab costo Græcorum, qui est verus.

NOTÆ IN CAPUT SEPTIMUM.

[1] Coryceum &c. Lucanus lib. IX.

Utque solet pariter totis effundere signis.
Corycii pressura Croci.

Martialis lib. II. Epigram. 9.

Lapsa quod hesterni spirant opobalsama Drauci
Ultima, quod Coryco quæ cadit aura croco

Idem lib. III. Epigr. 65.

Quod spirat tenera malum mordente puella
Quod de Corycio quæ venit aura croco.

Strabo lib. XIV. Μετὰ δὲ τὸν Καλύκαδνον ἡ Ποικίλη λεγομένη πέτρα, κλίμακα ἔχουσα λατομητὴν ἐπὶ Σελεύκειαν ἄγουσα; Εἶτ' ἀνεμούριον ἄκρα, ὁμώνυμος τῇ προτέρᾳ καὶ Κράμβουσα νῆσος, καὶ Κώρυκος ἄκρα, ὑπὲρ ἧς ἐν εἴκοσι σταδίοις ἐστὶ τὸ κωρύκιον ἄντρον, ἐν ᾧ ἡ ἀρίστη κρόκος φύεται. ἔστι δὲ κοιλὰς μεγάλη κυκλοτερὴς ἔχουσα περικειμένην ὀφρὺν πετρώδη, πανταχόθεν ἱκανῶς ὑψηλήν. καταβάντι δὲ εἰς αὐτὴν ἀνώμαλόν ἐστιν ἔδαφος καὶ πολὺ πετρῶδες. μεστὸν δὲ τῆς θαμνώδους ὕλης ἀειθαλοῦς τε καὶ ἡμέρου, παρέσπαρται δὲ καὶ ἐδάφη φέροντα τὸν κρόκον. Post Calycandum est petra Poecile, id est varia, dicta, cui incisi sunt gradus, qua itur Seleuciam viginti stadia antrum est Corycium, in quo optimus crocus nascitur. Est autem caverna ingens, saxosa, cincta supercilio undiquaque satis alto, in quam ubi descendens, solum est inæquale; saxosum vero, plenum virgultis semper virentibus, ac domesticis; juxta consita sunt, quæ solum crocum ferunt. Dissentit a *Strabone Galenus* lib. primo de Antidotis cap. 14. Κρόκον δὲ τὸν Κωρύκειον ἐπαινοῦσι μὲν ἅπαντες οἱ παλαιοὶ μέχρι καὶ τῶν ποιητῶν. Ἐγὼ δὲ ἀκριβῶς τό τε Κωρύκειον ἄντρον ἐν ᾧ γεννῦται καὶ τὸν κρόκον αὐτὸν ἐθεασάμην, εὐτραφῆ μὲν, οὐ μὴν ὑπὲρ ἅπαντας τοὺς ἄλλους, οὔτ' ἰσχύι τῆς ἐν τῷ παραυτίκα ὀδμῆς οὔτ' ἐν τῷ μονίμῳ διαφέροντα. Crocum vero Corycium cum omnis antiquitas, tum poetæ quoque laudant. Ego vero antrum Corycium, in quo gignitur, & Crocum ipsum accuratius inspexi, vegetum quidem, non tamen odoris magnitudine, vel diuturnitate alios excedentem. Recte igitur *Plinius* lib. XXI. cap. 6. præstantissimum vocat crocum, qui in Coryco Monte, non vero in antro nascitur. Prima (inquit) nobilitas Cilicio, & ibi in Coryco monte. Etenim juxta sententiam *Theophrasti* lib. VI. de plantis cap. ultimo. Crocus parvo alimento alitur, locisque minus humidis, siccioribusque odoratior. Τὸ δὲ ῥόδον, καὶ ὁ κρόκος ὀλιγότροφα διὸ καὶ τῶν ἄλλων εὐοσμότερα. Rosa vero & crocum parvo alimento contenta sunt, & proinde ceteris odoratiora.

[2] Recens &c. *Aben Sini* lib. II. tract. 2. cap. 126. Melior est recens, boni coloris, subtilis odoris, super cujus pilos paululum albedinis, non plurimum repletus, rarus, non velociter tingens, non invi scans, neque comminutus, sea neque comminabilis in partes parvas.

[3] Coloris &c. *Galenus* lib. IX. κατὰ τόπους c. 7. ad hos versus *Philonis*

Ξανθὴν μὲν τρίχα βάλλε μυρίπνοον ἰσοθέοιο
Οὗ λύθρος Ἑρμείας λάμπεται ἐν βοτάναις
Κρόκου δὲ σταθμὸν φρένας ἀνέρος, οὐ γὰρ ἄδηλον
Fragrantem fulvamque comam pueri cape, cujus
Fulget adhuc campis (herbis) Mercurii ille cruor,
Pondus ad humanos sensus perpendito prudens.

Ita scribit. Οἱ μὲν οὖν πρῶτοι στίχοι, τὸν κρόκον δηλοῦσιν, ξανθὸν μὲν τῇ χρόᾳ ὄντα, τριχοειδῆ δὲ τῇ λεπτότητι. λύθρον δὲ τοῦ κρόκου φησὶν ἐν ταῖς Ἑρμείαις, τουτέστι ταῖς τοῦ Ἑρμοῦ λάμπεσθαι βοτάναις. ἐπειδὴ μειράκιον καλούμενον Κρόκος ἅμα τοῦ Ἑρμοῦ δισκεύων εἶθ' ἑστὸς ἀμελέστερον, ἐκπεσόντος αὐτοῦ δίσκου

σκου τῇ κεφαλῇ, συνέβη μὲν ἀποθανεῖν αὐτίκα. τοῦ δὲ αἵματος εἰς τὴν γῆν ἀνεχθέντος, ἐξ αὐτοῦ φῦναι τὸν κρόκον. λάμπεσθαι μὲν εἶπε τὸν λύθρον, τουτέστι τὸ ἀπὸ τοῦ σφαγέντος αἷμα, διὰ τὸ στίλπνον τῆς χρόας τοῦ κρόκου. γράφεται οὐ μόνον βοτάναις, ἀλλὰ καὶ πεδίοις ὡδίπως ὁ στίχος ἑρμείαις λάμπεται ἐν πεδίοις. σταθμὸν δὲ ἀξιοῖ τοῦ κρόκου πέντε δραχμὰς εἶναι, φρένας ἀνέρος εἰπὼν τὰς αἰσθήσεις οὔσας πέντε. ὅτι μὲν δραχμὰς πέντε βούλεται εἶναι καὶ οὔτε ὀβολοὺς, οὔτε λίτρας, οὔτε ἄλλο τι τοιοῦτον ἐκδείκνυται διὰ τῶν ἑξῆς. Primi igitur duo verſus crocum indicant, ut qui fulvus colore ſit, & tenuis ad formam pilorum, cruorem autem croci fulgere in campis Mercurii dicit. Adoleſcens enim Crocus appellatus cum Mercurio diſco ludens, & incurioſus conſiſtens, illapſo in caput ipſius diſco, ſtatim mortuus eſt. Ex ſanguine autem ipſius in terram acto crocus natus eſt. Fulgere autem cruorem dixit, hoc eſt ſanguinem jam occiſi, propter coloris croci ſplendorem. Scribitur autem non ſolum herbis, ſed & campis in verſu, hoc modo; *Fulget adhuc herbis Mercurii ille cruor*. Ceterum pondus croci drachmas quinque eſſe vult, cum ad humanos ſenſus perpendere juſſit qui quinque numero exiſtunt. Quod vero drachmas quinque velit, & neque obolos, neque libras, aliud quicquam tale per conſequentiam commonſtrat.

[4] Paulum candidi &c. Plinius l. c. Eſt per ſe genus ſativi blandiſſimum vulgo, cum ſit medio candidum, dialevcon vocant.

[5] Non fragile &c. *Plinius* ibid. Probati ſinceri, ſi impoſita manu crepat veluti fragile: Humidum enim quod evenit adulteratione, cedit. Altera probatio; ſi manu prolata ad ora, leniter faciem, oculoſque mordeat.

[6] Nec ſitum redolet &c. *Plinius* ibid. Optimum ubicunque quod pinguiſſimum, & brevibus capillis, peſſimum vero quod ſitum redolet. Mutianus autor eſt in Lycia anno ſeptimo aut octavo transferri in locum ſubactum, atque ita degenerans renovari.

[7] Datur Corycio &c. Præter Corycium montem & antrum Ciliciæ *Dionyſius* de ſitu orbis meminit Corycium urbem Pamphyliæ

> Ἄλλαι δ' ἑξείης Παμφυλίδες εἰσὶ πόληες
> Κώρυκος, Πέργη τε καὶ ἠνεμόεσσα Φάσηλις
> Aliæ autem deinceps Pamphyliæ ſunt urbes
> Corycus, Pergaque, & ventis apta Phaſelis

Euſtathius ex *Stabone*. Κώρυκος καὶ Φάσηλις Παμφύλων τόποι. Corycus & Phaſelis loca Pamphyliorum. Cum Lycia ſita eſſet inter Pamphyliam & Cariam, veriſimile eſt hoc loco agi de croco Corycio, qui prope Corycum Pamphyliæ urbem naſceretur.

[8] Tertius Lycio &c. A *Plinio* l. c. Lycio ſecundus locus aſſignatur. Prima (inquit) nobilitas Cilicio, & ibi in Coryco monte; deinde Lycio monte olympo.

[9] Dein ex Ægibus Ætoliæ &c. Nuſquam legitur Ægam Ætoliæ oppidum, vel promontorium. Æga Æolidos promontorium apud *Strabonem* legitur. Κείμενον ἐν τῇ Κανάᾳ αὕτη δὲ μέχρι τῶν Ἀργινουσῶν διήκει, καὶ τῆς ὑπερκειμένης ἄκρας ἣν Αἶγα τινὲς ὀνομάζουσιν ὁμωνύμως τῷ ζώῳ. Situm in regione Canaa; ea regio uſque ad Argimuſas pertinet, iiſque imminens promontorium, quod Ægan nonnulli appellant quaſi capram. *Plinius* lib. v. cap. 30. in Æolide urbem Ægan commemorat. Æolis (inquit) proxima eſt ---- Ibi a Phocæa Aſcanius portus: dein fuerat Lariſſa, ſunt Cyme, Myrrhine, quæ Sebaſtopolim ſe vocat, & intus Ægæ, Attalia, Poſſidea &c. Hinc pro Αἰτωλίας legendum Αἰολίας, vel Αἰολίδος.

[10] Cyreniacum e Centoria &c. In vulgatis *Dioſcoridis* editionibus ſic legitur. Ὁ δὲ Κυρηναϊκὸς ὁ ἐν Κεντορίας, πάντων τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν ἀσθενὴς &c. Lonicerus legit. Ὁ δὲ Κυρηναϊκὸς, ὁ ἐκ Κεντορίας μετὰ πάντων τῶν κατὰ Σικελίαν. Cyreniacus, & Centuripinus cum omni, qui per totam ſiciliam creſcit. Saracenus vero ita legendum putat. Ὁ δὲ Κυρηναϊκὸς, καὶ ὁ ἐκ Κεντορίας τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν. *Plinius* l. c. Mox Centuripino Siciliæ. Aliqui Phlegræo (alii Ægæo, alii Heræo, alii Theræo legendum putant) ſecundum locum dedere. --- Contra Cyreniaco vitium, quod omni croco nigrius eſt, & celerrime merceſcit. Quamvis hæc vitia Cyreniaco Croco a *Plinio* tribuantur, tamen ceteris odoratior erat teſte *Theophraſto* l. c. Ἐπεὶ τὰ περὶ Κυρήνην διὰ ταῦτα εὔοσμα, τά τ' ἄλλα καὶ μάλιστα τὸ ῥόδον καὶ ὁ κρόκος. ἡ γὰρ χώρα λεπτὴ, καὶ ξηρὰ καὶ οὐκ ἄγαν θερμὴ καθαρῷ τε γὰρ τῷ ἀέρι, καὶ ἀνύδρῳ, πρὸς εὐωδίαν δὲ αἱ τοιαῦται τροφαὶ συμμετροῦνται. τὸ δὲ ῥόδον καὶ ὁ κρόκος ὀλιγότροφα, διὸ καὶ τῶν ἄλλων εὐοσμότερα. Nam ea quæ apud Cyrenam proveniunt odorata ſunt, cum cetera, tum maxime roſa & crocum. Ager enim ille tenuis, ſiccus, nec nimis fervidus, aere tamen puro ſiccoque ambitur, quæ quidem ad odorem creandum aptiſſima. Roſa vero & crocum parvo alimento contenta ſunt, & proinde ceteris odoratiora creantur.

[11] Crocomagmate &c. A *Dioſcoride* lib. I. c. 30. deſcribitur. Fit etiam expreſſis unguenti crocini odoramentis, quod Crocomagma vocant. Optimum eſt odoratum, modice myrrham olens, grave, nigrum, ligni expers, leve, ſubamarum, quod madefactum croci colorem reddit, guſtatumque vehementer dentes ac linguam inficit, multis durat annis; quale etiam, quod a Syria defertur. Vires croci proportione repræſentat, quandoquidem plurimam croci partem Crocomagma vendicat. *Aben Sini* lib. III. tract. 2. Crocoma quid eſt? Dicitur quod eſt fex olei de croco. Melior crocoma eſt illa, quæ eſt boni odoris, ponderoſa, nigra in qua non ſunt ligna & quando ſolvitur tingit aquam colore croci, & quando maſticatur tingit dentes tinctura vehementi remanente.

[12] Figuram plantæ &c. Quæ autor noſter hoc loco de croco omiſit, dabimus ex *Theophraſto*, & *Plinio*, quorum alter lib. VI. cap. 6. ſcribit. Ὁ δὲ καρπὸς (Scaliger κρόκος) ποώδης μὲν τῇ φύσει καθάπερ καὶ ταῦτα, πλὴν φύλλῳ στενῷ. σχεδὸν γὰρ ὥσπερ τριχόφυλλόν ἐστιν. ὀψιανθὴς δὲ σφόδρα καὶ ὀψιβλαστὴς. ἢ πρωϊανθὴς ὁποτέρως τις λαμβάνει τὴν ὥραν. Πλειάδι γὰρ ἀνθεῖ καὶ ὀλίγας ἡμέρας. εὐθὺς δ' ἅμα τῷ φύλλῳ καὶ ἄνθος ὠθεῖ δοκεῖ δὲ καὶ πρότερον. ῥίζα δὲ πολλὴ, καὶ σαρκώδης, καὶ τὸ ὅλον εὔζωος. φιλεῖ δὲ καὶ πατεῖσθαι. καὶ γίνεται καλλίων κατατριβομένης κάτω τῆς ῥίζης. διὸ καὶ παρὰ τὰς ὁδοὺς, καὶ ἐν τοῖς κροτητοῖς κάλλιστος. ἡ δὲ φυτεία ἀπὸ ῥίζης. Crocum natura herbaceum modo prædictorum erumpit; ſed folio anguſto fere; Namque in capillamenti modum ſolatur. Sero floret, ſeroque germinat; aut præmature; utro ſcilicet modo tempus acceperis. Floret quippe Vergiliarum occaſu, paucîſque diebus; Confeſtim vero cum folio florem quoque expellit, quinimo prius. Radix multa, carnoſa, in totumque vivax. Gaudet calcari, & melius ita evadit, radice attrita pede inferius. Ideo juxta ſemitas fonteſque pulcherrimum exit. Satus radice fieri ſolet. Et alter l. ſæpius citato. Herba enim (inquit) eſt folio auguſto pene in capillamenti modum. Sed vino mire congruit præcipue dulci, tritum, & ad theatra replenda. Floret Vergiliarum occaſu paucis diebus, folioque florem expellit. Uiret bruma, & colligitur. Siccatur umbra melius etiam hyberna. Carnoſa & illi radix, vivaciorque quam ceteris. Gaudet calcari, & atteri, pereundoque melius provenit; ideo juxta ſemitas ac fontes lætiſſimum. Neque prætermittenda ſunt, quæ de flore croci ſcribit *Caſſianus Baſſus*. Ἀνθολογεῖται δὲ, ὅταν εὐχροήσῃ, ἐκ μέσου τοῦ ἄνθους ἑλκομένων τῶν κλωνίων καὶ διαψυχομένων ἡμέρας γ' ἢ δ' εἶτα καθαίρεται αὐτοῦ τὸ ἄκρον καὶ τὸ λευκὸν ἀφαιρεῖται, καὶ συντίθεται εἰς ἀγγεῖα εἰς δύναμιν πεπιλημένον. Flos colligitur ubi bonum colorem adeptus fuerit, cuſpidibus ex medio floris extractis, & ad triduum perfrigeratis, ac ſiccatis, deinde ſumma ejus pars purgatur, & album quidem adimitur; componitur in vaſis, quantum fieri poteſt obturatis.

Crocum apud veteres in deliciis habitum. *Propertius* lib. IV. Eleg. 31.

> Terque lavet noſtras ſpica Ciliſſa comas

Ovidius

Ovidius lib. de Fastis

Cernis odoratis ut luceat ignibus æther
Et sonat accenso spica Cilissa foco.

Propertius iterum lib. III. Eleg. 8.

Sit mensæ ratio, moxque inter pocula currat,
Et crocino nares murreus ungat onyx.

Isocrates dicitur a *Plutarcho* κρόκῳ διάβροχον ἔχειν τὸ προσκεφάλαιον, habere pulvinar croco madens. Uxor Stepsiadis illius, quæ delicatula habebatur apud *Aristophanem* describitur, ἡ δ᾽ αὖ μύρου, κρόκου, καταγλωττισμάτων (ὄζει) Hæc vero (olet) unguentum, crocum, oscula. Theatra quoque croco adspergebantur. *Lucretius*

Et cum scena croco Cilici perfusa recens est.

Propertius lib. IV. Eleg. I.

Nec sinuosa cavo pendebant vela theatro
Pulpita solennes non olucre crocos.

Plinius l. c. Tritumque ad theatra replenda. *Spartianus* in *Hadriano*. In honorem Trajani balsama, & crocum per gradus theatro fluere jussit. Incedenti Neroni passim Romæ victimas cæsas, sparso per vias croco scribit *Suetonius* cap. 25. *Theophrastus* lib. de odorib. Cum stomacho *L. Senecæ* Epist. 90. Sapientiorem putas qui invenit, quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui euripos aquarum subito impetu exsiccat, aut replet. *L. Apulejus* lib. x. Asini. De summo montis cacumine per quandam latentem fistulam in excelsum prorumpit unda croco diluta. Qui mos obtinuit apud veteres Trojanos, uti videtur ex loco *Tryphiodori* 20.

Αἱ δὲ θαλασσίης ἐπιμάζια νήματα μίτρης
Λυσάμεναι, κλωστοῖσι περίστεφον ἄνθεσιν ἵππον,
Καὶ τις ἀπειρεσίοιο πίθου κρήδεμνον ἀνεῖσα
Χρυσείῳ προχέουσα κρόκῳ κεκερασμένον οἶνον,
Γαῖαν ἀνεκνήκωσε χυτὴν εὐώδεϊ πηλῷ.

Aliæ vero mammilliaria fila transmarina mitræ
Solventes, connexis floribus undique coronabant equum,
Et aliqua resolvens vittam immensi dolii,
Profundens vinum mistum aureo croco,
Perfudit terram liquido odorato vino.

Pro εὐώδεϊ πηλῷ legendum videtur εὐώδεϊ οἴνῳ. *Martialis* lib. de Spectaculis Epigr. 3.

Festinavit Arabs, festinavere Sabæi
Et Cilices nimbis hic maduere suis.

Ovidius lib. I. de art. amandi

Nec fuerant liquido pulpita rubra croco.

Martianus Capella croco inspersum fuisse lectum nuptialem scribit

Conscia jam Veneris nova serta parate Napææ,
Crocumque lecto spargite. — —

Qui minus luxuriosi & delicati habebantur, croco ipsi crocinum unguentum præferebant. *Cicero* lib. III. de *Oratore*. Licet (inquit) hoc videre in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis, & magis laudari, quod ceram, quam quod crocum olere videatur. *Athenæus* lib. v. ubi Ptolemæi Philadelphi pompa describitur. Πέντε μὲν τὰς πρώτας ἐν τῷ γυμνασίῳ πάντες ἐκ χρυσῶν ὁλκείων ἠλείφοντο κροκίνῳ μύρῳ. Primis quinque postea diebus omnes in Gymnasio ex aureis arculis unguento crocino illiti sunt. Idem lib. I. ubi de *Archiloco* differitur: ἐκ χρυσέων ὁλκείων ἤλειφε κροκίνῳ καὶ κινναμωμίνῳ, καὶ ναρδίνῳ &c. Unguentum crocinum describitur a *Dioscoride* lib. I. cap. 63. Cum crocinum componere voles, prius olei, ut in Susino diximus, spissamenta facies, eisdem ponderibus & mensuris, cujus olei libras tres & semissem ʒ, croci unciam unam assumes; identidem in die moveto, & sexta die quam hoc assiduo peregeris, oleum a croco colis incernito. Eidem croco parem olei modum adjicito; move triduo; dein contusæ myrrhæ atque cribratæ drachmas quadraginta permisceto, & in pila agitans recondito. Aliqui parem Cyprini portionem oleo aromatibus ad crocinum imbuto adjiciunt. Ibidem tria genera crocini unguenti describuntur. Ἔστι δὲ αὐτοῦ κράτιστον, τὸ καταχόρως κρόκου πνέον, ὅπερ εἰς τὴν ἰατρικὴν χρῆσιν ἁρμόζει, δεύτερον δὲ τὸ τῇ σμύρνῃ παρεμφέρον (ex veteri codice τὸ τῆς σμύρνης παρεμφαῖνον.) Est porro præstantissimum, quod abunde crocum spirat, estque id usui medicinæ aptum; proximum vero quod myrrham redolet. Tertium genus fiebat σὺν κηρῷ, καὶ κρόκῳ, καὶ μυέλῳ. καὶ ἐλαίῳ διπλασίονι: cum cera, croco, medulla, & oleo duplo.

פרק ח׳

בקליפה ובקנמון

הסם העשירי מסממני הקטרת הוא הקלופה ואין ספק כי מה־פתרון הפשוט מהמלה הזאת בלבד נבא בלי עמל ויגיעה חד תכונת הסם הזה הצריך בקטרת כי קלופה רוצה לומר קליפה שכבר נקלפה מהעץ שלה נקראת כן בלי לווי למעלת הקליפה הזאת שהיא בין כל הקליפו׳ היותר מבושמת וריחנית שבהם והיא הקסיאה ליניאה היינו הקאנילה שלנו וממנה דברו כל המחברים הקדמונים בארוכה והרבו דברים על הקנמון כמו סם נפרד ממנה והעתיקו זה מזה ושבו כלם על דברי כזב ושקר האחד על חבירו ככלב שב על קיאו כי דיאוסקורידי בספר הראשון שלו כתב שני פרקים על זה היינו בפרק שנים עשר דבר על הקאסיאה ליניאה ובפרק שלש עשרה דבר על הקנמון כמו שיהיה סם נפרד מהקנה ואמר שה־קנמון הראשון במעלה הוא המוסיליטיקו ולא זכר שכבר כתב שהזיגיר הוא המובחר מהקנה ושהשלישי

CAPUT OCTAVUM.

De קלופה *&* *Cinnamomo*.

A Roma decimum suffitus est הקלופה; non est dubium, quod interpretatio textus ex hac voce dumtaxat derivetur sine labore & sudore, ut qualitas hujus aromatis sit suffitui necessaria, quia קלופה, i. e. cortex, qui ex hac arbore decorticatur, appellatur sine addito nomine per excellentiam cortex, quod sit inter omnes cortices præstantior & odoratior; & est Casia lignea, vernacule Cannella; de qua uberrime differverunt omnes veteres scriptores, qui locuti sunt de Cinnamomo quasi de aromate ab ea diverso, qui se invicem descripserunt, [1] & vana & falsa locuti sunt; quasi canis, qui redit super vomitum, *Dioscorides* enim libro primo describit de hoc duo capita, sc. cap. 12. differit [2] de Casia lignea, & cap. 14. [3] de Cinnamomo, quasi esset aroma a cala-

ושהשלישי לו במעלה הוא המוסיליטיקו
עד כי יהיה לפי דבריו אלה הקנה יותר
מעולה מהקנמון שזה בלי ספק הוא הפך
כונתו כשרצה עם שאר היונים שהקנמון
יעלה מאד במדרגה על הקנה ההטוב וכן
סיראפיאוני הערבי העלה על ספר הסמים
הפשוטים שלו פרק רכ״ו מה שירע מהקליפ׳
הזאת ופליניאו בספר י״ב פרק י״ט
וטיאופראסטו בספר תשיעי שלו פרק חמישי
ונאלינו בספר ראשון מהתרופות המעולות
בלשונם די אנטידוטיס וסטראבוני בספר
התשיעי שלו פרק י״ג ואבן סיני בספר
השני פרק קכ״ז כתבו גם כן מה ששמעו
ממנה לקול הצפור ומה שבדו מלבם אנשים
ריקים ופוחזים וכל האנשים האלה לא ראו
אור האמת ובחשכה התהלכו עד כי בשתי
וגם נבלמתי להעתיק דבריהם דברי הבאי
אין תבונה בהם לכן אמרתי לחזר אחרי
המחברים החדשים שבזמננו כמו שהם
הקלוסיאו הפינא הגומארה האריאנו
הבארטיניאה האודוארדו בארבוסה
וזולתם אשר הלכו ושטו כמעט בכל חלקי
העולם וראו מה שלא ראו הקדמונים
היושבים תחת אהליהם במנוחה וכותבים
חלומות והבלים בחפזה ובין כלם בחרתי
בדברי גארציאה דאל אורטו כי הם נכוחי׳
למבין ולא העתקתי דברי כל האנשים
האלה אשר נקבו בשמות כדי שלא יהיו
עליכם למשא ללא תועלת אמר גארציאה
בספר הראשון מהסמים שלו פרק חמשה
עשר בעבור המרחק הגדול מהמקום שלא
הלכו בו מעולם הסוחרים שלנו המחברים
הקדמונים לא ידעו היטב פרטי הקאסיאה
ליגייאה כי הסוחרים שהיו מביאים אותה
באורמוז ובארצות הערב היו מתושבי הקינה
ומאורמוז סוחרים אחרים היו מביאים אותה
לחליפו שהוא שוק גדול לכל סוחרי
הסיריאה ומשם האנשים שהיו מוכרים
אותה ליונים או היו אומרים שהיתה
צומחת בארצם או בארץ כוש ושבעת
הקציצה היו הכהנים של אליליהם עושים
כל העבודות והחקים שאמרו טיאופראסטו
ופליניאו ואורודוטו להגדיל שכרה אמנם
אנשי פורטוגאלו אשר הלכו בכל ארצות
כוש וערב ולא הניחו מקום שלא דרכו בו
ברגליהם כי הלכו בכל ארץ גויניאס סופאלה
מוזאמביקו גואס מולינדה וכל ארץ כוש
העידו

calamo diversum, dicitque. *Præfetur tamen Mosyllum*: neque meminit, quod scripserat, quod Zigir cognomine sit calamo præstantior. *Tertia, cui Musoletico cognomen est*; ut ex ejus verbis hic calamus sit præstantior cinnamomo; quod ejus sententiæ contrarium est, qui voluit cum reliquis Græcis cinnamomum pretioso calamo esse præstantius. Similiter *Serapion* Arabs aperit in libro aromatum simplicium cap. 26. quæ perceperit de hoc cortice; & *Plinius* lib. 12. cap. 19. & *Theophrastus* lib. 9. cap. 1. & *Galenus* lib. primo de Antidotis, & *Strabo* cap. 9. cap. 13. & *Aben Sini* lib. secundo cap. 127. scripserunt, quæ oretenus acceperunt ad vocem avis, & quod effinxerunt in corde suo viri vanitatis, & exsilientes, qui omnes non viderunt lucem veritatis, & in tenebris ambulaverunt, ita ut erubuerim, & pudefactus sim eorum verba describere, verba vanitatis, in quibus non est intellectus. Idcirco dixi me sequuturum scriptores recentes nostræ ætatis, sc. *Clusium*, *Apinam*, *Gomaram*, *Arianum*, *&* *Bartaniam*, *Odoardum Barbosam* & his similes, qui peragrarunt, & investigarunt quasi omnes orbis partes, eaque viderunt, quæ non viderunt veteres, sedentes quiete sub tabernaculis suis, & scribentes somnia & vanitates festinanter. Et præ omnibus mihi tantum probata sunt verba *Garciæ ab horto*, quæ sunt intellectu faciliora; neque putavi describenda verba omnium horum autorum, qui nomine declarati sunt, ne vobis molesta essent, & inutilia. Dicit *Garcias* lib. primo aromatum cap. 15. Propter magnam locorum distantiam, nunquam illuc se contulerant nostri mercatores; scriptores veteres non recte perceperunt proprietates Casiæ ligneæ; eo quod mercatores, qui illam afferebant in Ormuz & in regiones Arabiæ, erant incolæ regni Sinici; & ab Ormuz alii mercatores convehebant Alexandriam, ubi est portus & emporium celebre omnibus mercatoribus Syriæ; & inde, qui vendebant Græcis, dicebant eam nasci in suis regionibus, aut in Æthiopia; & tempore succissionis sacerdotes Deorum omnes perficere operationes, & decreta, dixerunt *Theophrastus* & *Plinius*, & *Herodotus*, ad magnificandas merces. At Lusitani, qui perlustrarunt omnes regiones Æthiopiæ & Arabiæ, nullumque prætererierunt locum, quem non peragrarent; etenim excurrerunt omnem regionem Guinææ, Sophala, Mozabichi, Goa, Melinda, & om-

העידו ששם לא תצמח הקאסיאה ליניאה
והקנמון ואין לאומר שיאמר כי היא צומח
שם אמנם אנשי הארץ ההיא העלימו
אותה מהם כי כל אנשי הגלילות ההם
לאהבת המועיל אינם מכסים דבר גדול או
קטן מהעוברים ושבים כמו שעושים גם כן
אנשי האי הנקרא אי לאברינציאו אשר שם
יצמח פרי עץ אחד דומה לבוטנים כי
מפני שיש לו ריח טוב הדומה בריחו
לבשמים ההם הנקראים בלעז גארופולי
מביאים אותו ומראים אותו לכל הסוחרים
העוברים וכן בלי ספק היו עושים אנשי כוש
לאנשי פורטוגאלו אם בארצם תצמח
הקסיאה ליניאה והקנמון כאשר אמרו
המחברים הקדמונים והנה הקאסיאה ליניא
הערביים והפרסיים קוראים אותה סאליחא׳
וההנדים קוראים אותה קאנילה ואין בין
הקאנילה והקאסיאה ליניאה אצלם הפרש
אמנם חלוף השמות שיש לה לקאנילה כי
פעמים קוראים אותה קאסיאה ליניאה
ופעמים קנמון אמר גארצירה שהיו אנשי
הקינה סבה לדבר הזה כי היו בזמנים שונים
מוכרים באורמוז קאנילה טובה ורעה לפי
טבע המקום מארצות הקינה שהית׳ צומחת
שם כי הקאנילה של ארץ זיאילאן היא
המובחרת ושל מאלאואר אינה טובה כמוה
ושל יאאואה היא רעה ממנה ועל כי
הקאנילה האחד היתה במראיתה ויפיה
טובה מחברת׳ היו קוראים לקאנילה הזאת
בשם אחד ולאחרת בשם אחד לכסו׳המרמ׳
אמנם על האמת כלה היא ממין אחד וזאת
היא טוב׳ מהאחרת בעבור האיקלם הטוב׳
והרע אשר צומחת שם כי הקינה היא ארץ
גדולה מאד ורחבת ידים וכמו שכל שאר
הפירות ממין אחד יהיו טובים ורעים כפי
טבע הארץ ואוירה כן הקאנילה היא משונ׳
האחרת מחברתה בעבור חלוף ומרחק
המקומות ואנשי אורמוז קוראים הקאנילה
המובאת שם מאנשי הקינה דארקיני כי
בלשון פרס רוצה לומר עץ מבובא מהקינ׳
והקאנילה הטובה של זיאילאן המביאים
אנשי הקינה לאליכסאנדריאה של מצרים
להרבות שכרה קוראים אותה קנמון שרוצ׳
לומר עץ מבושם שיש לו ריח טוב כריח
הסם ההוא שנקרא אמומו ולקאנילה
הרעה המובאת ממאלאבאר ויאאואה
קוראים אותה קאיס מאנים שבלשון
מאלאוה ר״ל עץ מתוק עד ששמו שני
שמות

omnem Æthiopiam, testati sunt ibi non nasci Casiam ligneam, & Cinnamomun; neque dicendum est, quod dicit, quod ibi germinet; sed incolæ illius regionis hoc illos cælavere, quod omnes incolæ harum regionum propter causam utilitatis occultaverint rem magnam aut parvam itinerantibus, uti fecerunt incolæ insulæ S. Laurentii, ubi nascitur fructus cujusdam arboris similis avellanis: quia quum sit illi odor bonus similis in ejus odore herbis, quæ Italice Garosoli appellantur, attulerunt, & monstrarunt omnibus mercatoribus itinerantibus; atque ita pariter fecissent Æthiopes Lusitanis, si in eorum regione germinasset Casia lignea, & Cinnamomum, uti dixerunt veteres autores. Et ecce Casiam ligneam Arabes & Persæ Salihaca appellant, & Indi Cannellam; & nulla apud eos est inter Casiam ligneam & Cannellam differentia. At nominum varietatis, quibus Cannella aliquando Casia lignea, aliquando Cinnamomum appellatur, causam ortam dicit *Garcias* ab Sinensibus, quod variis temporibus in Ormuz vendiderint bonam, & malam Cannellam, juxta naturam loci ex regionibus Sinicis, ubi germinat, quia Cannella regionis Ceilan est selectissima, & Malabarica est ea deterior, & Javensis est ultimæ conditionis; atque ea de causa quæ Cannella sit adspectu & pulchritudine sua altera melior, ab iis altero, & altera altero nomine insignitur, ad celandam fraudolentiam; sed vere omnis est unius speciei; & hæc est illa melior propter clima bonum & malum, ubi nascitur. Etenim Sina est regio quæ latissime patet. Et quemadmodum omnes reliqui fructus unius speciei sunt boni & mali juxta ingenium terræ, & aeris, ita pariter Cannella, altera est ab altera diversa, propter varietatem, & distantiam locorum. Et incolæ Ormuz vocant Cannellam, quæ illuc aduehitur a Sinensibus, דארקיני, quod Persice designat lignum a Sina allatum; & Cannellam optimam Ceilan, quam Sinenses afferunt Alexandriam Ægypti, ad augendum ejus pretium, appellant Cinnamomum, sc. lignum odoratum, in quo est odor juxta odorem aromatis, quod vocatur amomum. Et Cannellam deteriorem allatam ex Malabar & Java appellant Caismanis, quod lingua Malaya designat lignum dulce, ita ut duobus nominibus diversis cinnamomi, & Caismanis unum idemque aroma insignitum sit; & Græci erronee Cais vocarunt Casiam; &

Aben

שמורת שונים היינו קנמון וקאיס מאניס
לסם אחד בלבד והיונים בשבוש במקום
קאיס קראו אותה קאסיאה ואבן סיני
וראזיס עם יתר הרופאים הערביים כלם
קראו הקאנילה בלשון פרסי דארקיני כמו
שעושים נ״כ ברוב הסמים שקוראים להם
שמורת פרסיים אמנם כל מיני הקאנילה
בלשון ערבי נקראו קוירפאאה או קוירפי
ושאר השמות בערבי הם משובשים כמו
דארסאיהאסין סאליהאה ודומיהם ובזיאילאן
קוראום לקאנילה קואורדו ובמאלאיה כאשר
אמרנו קאיס מאניס ובמאלאבאר
קאמאראאה עד שגארציאה רוצה
שהקאסיאה ליניאה הקנמון והקנילה שלנו
יהיו סם אחד בלבד ולא סמים שונים כאשר
חשבו הקדמונים ואתה הקורא דע כי
רבותינו ז״ל לא קראו לקנילה שהיה הקנמון
בעצמי שדמו להם היונים אלא בשם אחד
בלבד ובלשון פרסי כאשר קראו אותה
אנשי אורמוז כאמור כי אמרו בשבת פרק
במה אשה בגמרא ובכל דבר שתתן לתוך
פיה כמו זנגבירא אי נמי דרצין פירוש
מעצי סממנין הוא ואדום הוא ובלשון לע״ז
קאנילה כן כתב בעל הערוך ז״ל בערך
דרצין והנה גארציאה הלזה כתב גם כן
צורת האילן מהקאנילה ואמר האילן הזה
הוא גדול לאילנות הזתים ולפעמים הוא
קטן מהם מעט ויש לו ענפים רבים שאינם
עקומים אלא זקופים וישרים וצבע העלים
שלו הם כצבע עלי הלאברו ודומים כמעט
בצורתם לעלי האילן מעושה הפירות ההם
שקראו אותם היונים מידיקא מילה או
קידרומילה הלאטיני ציטריאה או מדיקא
מאלה או ציטרו מאלא האשכנזים ציטרון
היפפיל אי ציטרונאטין או יודין היפפיל
הספרדים צידראס והצפרתים אונגזיסרון
ובלע״ז פומי ציטרי ואינם דומים כאשר
אמרו אחדים לעלי הנטיעה ההיא הנקראת
בלשון יון ולאטינו איריס בערבי אסמיני
יוני או איירסא ובלע״ז ייריי מורילי ופרח
האילן הזה הוא לבן והפרי שלו הוא שחור
ועגול וגדול כבטנים או כזיתים הקטנים
הקאנילה אינה אלא הקליפה השנית והיא
הפנימית מהעץ כי האילן הזה יש לו שתי
קליפורת כמו שיש לו לאילן הנקר׳ בלשון
יון פילוס כרתוב הכ״א שלהם נקראת פי׳
באיפסילון בצירי ובשני לאמבדי שהיא הא׳
היא שלהם באוקמירון ובסינמא בלאטינו
סוביר באשכנז פונטופילחולטי ובלע״ז סובירו
עם שהקליפות חאלה אינם גסים ובפרדים
זה מזה כמו שהם באילן הסובירו והנרת
אחרי שיסירו קליפרת העץ החצונה הם
מנקים היטב הפנימית ואחרי כן חותכים
אותה בחתיכות מרובעות דקות וארוכורת
ומשליכין אותם בארץ ועוזבים אותם שם
ע״ג קרקע והקליפורת האלה מעצמן מבלי
סיוע ידי אדם מצירין עצמן ומתהפכין
מתוכן ומתקבצים בעגול כמו שידיו קנה
אחד שלם מענף אחד גם כאשבע של
אדם עם כי הענף אשר לוקחה משם
לפעמים הוא יותר גם מירך האדם

הבינונית

Aben Sini lib. 11. cap. 128. & *Raſis* cum reliquis Medicis Arabibus Cannellam Perſice Darchina appellarunt ; ſicuti fecerunt in pleriſque aromatibus , quæ nominibus Perſicis inſignita ſunt . Ceterum omnes Cannellæ ſpecies , Arabice Querſaa, aut Querate appellantur ; & reliqua nomina Arabica exemp. gr. Darſihahan Salihaca & his ſimilia ſunt confuſa & etronea; & in Ceilan Cannella Cuurdo, & in Malaya, ſicuti diximus, Caiſmanis, & in Malabar Cameaa nominatur; Hinc *Garcias* contendit Caſiam ligneam, & Cinnamomum, & noſtram Cannellam unum idemque eſſe aroma , non vero varia eſſe , uti veteres exiſtimarunt . Scito Lector , quod ſapientes noſtri f. m. non appellarint Cannellam , quæ eſt ipſum Cinnamomum , quod putarunt Græci , niſi uno tantum nomine Perſico , ſicuti incolæ Ormuz nominarunt , uti dictum eſt; Dixerunt enim in *Schab*. cap. VI. in *Gemara* ; quavis re, quæ in ore reponitur ; e. g. Gingibero , aut etiam cinnamomo , quod ſeparatur de lignis aromaticis , & eſt ruſum , & Italice dicitur Cannella ; ita ſcribit autor *Aruch* f. m. in ordine דרצין; Præterea *Garcias* deſcribit figuram arboris Cannellæ, dicitque in magnitudine æquiparari arboribus olearum , & aliquando paulo minorem eſſe ; & in illa multos eſſe ramos non contortos , ſed elevatos, & erectos ; ejuſque foliorum colorem Lauri frondium colori aſſimiliari ; eaque quaſi referre ſimilitudinem foliorum arboris, quæ producit fructus, qui Græce dicuntur μηδικὰ μῆλα , & κεδρόμηλα & Latine citria, aut medica mala, aut Citri mala, & Germanice Citrin oepſſel aut Citronaten aut Juden oepſſel , Hiſpanice Cidras , & Gallice ung Citron , & Italice Pomi Cedri ; non ſunt autem ſimilia ſicut dixerunt, aliis foliis plantæ, quæ Græce & Latine ἶρις, Arabice Aſmeni juni aut Aierſa, & Italice Iride morella dicitur, & flos hujus plantæ eſt albus, & ejus fructus nigricans, rotundus , & magnitudine æquat nuces avellanas, aut olivas minores. Cannella vero non eſt niſi cortex ſecundus , & eſt fere ligno interior . Etenim hæc arbor duos habet cortices , uti habet arbor, quæ Græce φελλός , Latine Suber, Germanice Pontoffelholte, & Italice Sovero dicitur; ſed hi cortices non ſunt craſſi , neque inter ſe disjuncti , ubi ſunt in arbore ſuberis . Poſtquam vero remotus ſit cortex exterior, optime purificant interiorem , poſthæc incidunt inciſuris quadrangularibus tenuibus , &

longis,

הבינונית והצבע ההוא שיש לה לקליפה
הזאת כשושנה או כצבע האפר המעורב
עם יין ארום הוא מפני חום השמש המכה
על הקליפה המתוקנת היטב כי כאשר לא
תהיה מתוקנת ונקיה כהלכתה ישאר בה
הצבע לבן או דומה לאפר ואם יכה השמש
על הקליפה יותר מדאי אז הצבע יטה
לשחרות ואולם אחרי הסרת הקליפה הזאת
מהאילן לא יגעו בו עד שיעברו עליו שלש
שנים שלמים והאילן של זיאילאן הלוקחים
ממנו הקליפה הזאת הטובה שהיא הקאניל'
שלנו המובחרת הוא יותר קטן ממה שהם
האילנות ממאלאבאר ויואאה שמהם לוקחי
הקאנילה אשר לא טובה ועם כל זה
האילנות האלה אינם במדרגת הקטנות
שכתבו גאלינו ופליניאו וכל האילנות
מהקאנילה בכלל הם צומחים וגדלים
מעצמם ואינם צריכים לעבודת האדמה
בידי אדם ועד כאן כתבתי מגארציאה כל
מה שצריך לכונתנו זאת כי יתר הפרטים
ייוחסו לרופאים בלבד ולא לנו.

אחרון לכל הסממני' הו' הקנמון שהרמב"ם
ז"ל כתב שהוא קשר סליחא שבלשון ערבי
ר"ל קאסיא' ליגייאה כאשר אמרנו ורד"ק ז"ל
בשרש קנה אמר שהו' ליניו אלואי ועל כי
מדברינו הקודמים גליי ומפורסם לכל שאינו
לא זה ולא זה אסמוך בפירושו על דברי
הרמב"ן ז"ל מפני שהם מיוסדים על דברי
רבותינו ז"ל בבראשית רבה במדרש חזית
אמרו קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו
וצבאים אוכלים ממנו ע"כ אמר הרמב"ן ולפי
דעתי הוא התבן המבושם הנקרא בערבי
אדאבאר ובלשון רומיים סקוינאנטו ובלעז
פאיוקה די מיקא היינו קש או מוץ הבא
מהעיר ההיא הנקראת מיקה והוא מרעה
לגמלים במקומו וגם רבינו בעל ההלכות
כתב בפסחים כגון קנמון וסנבאל שדומים
לתבן והנה דיאוסקורידי בספר הראשון שלו
פרק י"ח זכר המקומות אשר שם יצמח
הקנמון הזה נקרא בלשון יון סקינוס
ארומאטיקוס ובלאטינו יונקוס אודוראטוס
בערבי ארקיר באשכנז ראמילסרו בספרד

פאיא

longis, & projiciunt in terram, & deſerunt ſuper pavimento; & hi cortices ſine ullo humano auxilio, ſe convertunt ad interiorem partem, & convolvuntur in formam rotundam, quaſi quidam calamus perfectus & uno ramo craſſo inſtar digiti humani; quamvis ramus, qui inde ſumitur, aliquando ſit craſſior femore mediocris hominis; Et iſte cortex habet colorem inſtar roſæ, aut cineris vino rubro commixti propter colorem, quo ſol percutit corticem, optime præparatur; etenim quando non præparatur, & non purificatur juxta inſtitutum, in eo remanet color albus, aut cineri ſimilis; ſi vero ſol percutiat corticem magis quam conveniat, tum color inclinat ad nigredinem. Ceterum poſtquam ab arbore remotus eſt hic cortex, non attingunt, donec tres integri anni præterierint. Et arbor Ceilan, unde ſumitur hic optimus cortex, qui dicitur Cannella ſelecta, eſt minor arboribus Malabar & Javæ, unde ſumitur Cannella deterior; Atque ea de cauſa hæ arbores non ſunt ita parvæ, uti ſcribunt *Galenus* & *Plinius*. Et omner arbores Cannellæ generaliter ſponte naſcuntur & creſcunt nulla humana cultura indigentes. Hactenus deſcripſi ex *Garcia* ea omnia, quæ ad propoſitum noſtrum erant neceſſaria; quia reliquæ proprietates ad nos non referuntur, ſed ad medicos duntaxat.

Poſtremum ex aromatibus eſt Cinnamomum, quod *Ramban* ſ. m. ſcribit eſſe קשר סליחא, quod Arabice deſignat Caſiam ligneam, uti diximus. Et *Radach* ſ. m. in radice קנה dicit eſſe lignum Aloes; & quoniam ex verbis noſtris ſuperioribus clarum manifeſtumque eſt omnibus non eſſe neque hoc neque illud; accedendum eſt expoſitioni verborum *Ramban* ſ. m., quia innituntur verbis ſapientum noſtrorum ſ. m. in *Beraſchit Raba*, & in *Medraſch Chazith* dixerunt Cinnamomum creſcere in terra Iſrael, & de eo capras comedere. Hactenus dixit *Ramban*; & juxta meam ſententiam eſt palea odorata, quæ dicitur Arabice Adabar, & Latine Schoenanthum, & Italice Paglia della Mecca, i. e. palea, aut ſtipula ex urbe, quæ vocatur Mecca. De ea paſcuntur cameli in ſuis regionibus. Similiter præceptor noſter autor conſtitutionum ſcribit in tractatu *Peſachim*; ſicut cinnamomum, & ſenbal, quæ paleæ ſimilia ſunt. Et ecce *Dioſcorides* lib. primo cap. 18. commemorat loca, ubi germinat Cinnamomum: vocatur

Græ-

פאיא די לה מיקוה או פאיא די
קאמילליאוס בצרפת פאיוסטרי די
קאמיאבלקס יבלעז סקינאנטו וכתב התנאי
שיצטרכו להמצ' בקנמון הטוב הזה והשמיט
צורת הנטיעה בפרטות כי אמר דרך כלל
היונקו אודוראטו הוא צומח באפריקה
ובארצות הערב ובגלילות ההם הנקראים.
נאבאטיאי שמשם יביאו היונקו המובחר
והקרוב לזה במעלה קראו איתו טיבקיטי
ואשר הוא בשפלות הערך וחמעלה הוא
הבא מארץ אפריקה אמנם המובחר צריך
שיהיה אדום רב האדמימות עד שיטה
לצבע אדום בוער ויהיה רטוב ומלא פרחי'
ודק ושחלקיו הנשברים ידמו בצבעם לשני
תולעת ושאם ישפשפו אותו בידים יהיה
ריחו נודף כשושנ' וחד ללשון בלעיסה וחם
וכחו ופעולותיו שוה בפרחי' בקנים ובשרשי'
ואולם פליניאו בספר כ"א שלו פרק י"ח לא
העתיק דברי דיאוסקורידי באמונה כאשר
הם וגם אבן סיני בספר השני שלו פרק
תקצ"ז כתב שהיונקו אודוראטו לפי דעת
דיאוסקורידי הוא של שני מינים המין האחד
הוא שאינו עושה פרי והמין האחר הוא
שעושה פרי שחור וזה לא מצאתי
בדואוסקורידי והנה יצחק בן עמרם המכונ'
הישראלי כתב שהסקוינאנטי הוא עשב
הדומה לקש ושיש לו ענפים דקים וקשים
ושבראש הענפים יש במו שבולים מלאות
שערות שהם הפרחים מהסקוינאנטי ושריח
העשב הזה הוא טוב ושהרשמים של
הקליפות שלו הם שחורים מבחוץ ולבנים
מבפנים ושטעמו הוא מר והוסיף לכתוב
והשתמשים אנחנו מכל הנטיעה היינו
מהפרחים מהעשב ומהשרשים ונאלינו בספ'
השמיני מהסמים הפשוטים אמר יכול אני
להעיד באמת לאחרים כמו איש אשר חיא
בידו הנטיעה הזאת שקנה ושרש הנטיעה
הם חדים בטעמם כמו שהוא העשב הזה
בעצמו עד כי לדברי הכל הסקוינאנטי הוא
סבם ריחני טוב וערב ומתוקן לבא במניך
שאר סממני הקטרת אשר כתבנו

Græce σχοῖνος ἀρωματικὸς & Latine Juncus odoratus, Arabice Adcher, Germanice Ramelſtro, Hiſpanice Paya dela Mequa, aut Paya de Chamellios, Gallice Paiſture di Chameaux, & Italice Squinanto. Et deſcribit conditiones, quæ Cinnamomo optimo neceſſariæ ſunt; At præcipue planta figuram prætermiſit; Etenim generaliter dicit. *Odoratus juncus* [5] *in Africa & Arabia naſcitur* [6] *laudatiſſimus ex Nabathæa; Proximus Arabicus, quem aliqui Babylonium cognominant, alii Teuchitin; peſſimus ex Africa.* [7] *Eligendus eſt ruffus, recens, floribus refertus, tenuis, rubentibus fragmentis, qui manibus confricandis roſæ odorem emittit; igneæ mordacitatis ad linguam* [8]. *Floris & arundinum, radiciſque eſt uſus.* Ceterum *Plinius* lib. XXI. cap. 18. non deſcribit fideliter verba *Dioſcoridis* qualia ſunt. Similiter *Aben Sini* lib. ſecundo cap. 597. ſcribit Junci odorati juxta mentem *Dioſcoridis* duas eſſe ſpecies, alteram quæ fructus non producit, & alteram, quæ fructum nigrum producit; Hoc non inveni in *Dioſcoride*. *Iſaac ben Amram* baſis Iſraelitica, ſcribit Schoenantum eſſe herbam paleæ ſimilem, cui ſunt frondes tenues, & duræ, & in vertice frondium videri quaſi ſpicas capillatas, quæ ſunt flores, atque hujus herbæ odorem eſſe bonum, & ſigna ejus corticum foris eſſe nigra, & intus alba; & guſtu eſſe amaram; Et addit. Fit a nobis uſus de tota planta, i. e. de floribus, herba, & radicibus. Et *Galenus* lib. octavo de aromatibus ſimplicibus. Poſſum [inquit] ego vere teſtari aliis, cum in mea poteſtate ſit hæc planta, ejus calamum [9] & radicem naturaliter eſſe acres, uti eſt planta ipſa. Hinc ex omnium conſenſu Schoenamthum eſt aroma optimi odoris, quod miſcetur, & præparatur cum reliquis aromatibus ſuffitus, quæ deſcripſimus.

NOTÆ IN CAPUT OCTAVUM.

1 ET vana & falſa &c. *Herodotus* lib. III. c. III. ὅκου γάρ, καὶ ἥτις μιν γῆ ἡ τρέφουσά ἐστι, οὐκ ἔχουσι εἰπεῖν; πλὴν ὅτι λόγῳ εἰκότι χρεώμενοι. ἐν τοῖσι δὲ χωρίοισι φασί τινες αὐτὸ φύεσθαι ἐν τοῖσι ὁ Διόνυσος ἐτράφη. Ὄρνιθας δὲ λέγουσι μεγάλας φορέειν ταῦτα τὰ κάρφεα τὰ ἡμεῖς ἀπὸ φοινίκων μαθόντες, κιννάμωμον καλέομεν. φορέειν δὲ τὰς ὄρνιθας ἐς νεοσσιὰς πεπλασμένας πηλῷ πρὸς ἀποκρήμνοισι οὔρεσι ἔνθα πρόσβασιν ἀνθρώπῳ οὐδεμίην εἶναι. πρὸς ὧν δὴ ταῦτα τοὺς Ἀραβίους σοφίζεσθαι τάδε. Βοῶν τε καὶ ὄνων τῶν ἀπογινομένων καὶ τῶν ἄλλων ὑποζυγίων ἐς ταῦτα τὰ χωρία. καὶ σφεαδέντας ἀγχοῦ τῶν νεοσσιέων, ἀπαλλάσσεσθαι ἑκὰς αὐτέων. τὰς δὲ ὄρνιθας καταπετομένας, αὐτῶν τὰ μέλεα τῶν ὑποζυγίων ἀναφορέειν ἐπὶ τὰς νεοσσίας. τὰς δὲ οὐ δυναμένας ἴσχειν, καταρρήγνυσθαι ἐπὶ τὴν γῆν. τοὺς δ' ἐπιόντας συλλέγειν οὕτω μὲν τὸ κιννάμωμον. Quomodo, aut qua in terra gignatur, illud nequeunt dicere, niſi quod probabili ratione utuntur; quod quidam volunt id gigni in his regionibus, ubi Donyſus educatus eſt; & ipſas Cinnamomi teſtucas afferri a grandibus quibuſdam alitibus ad nidos e luto conſtructos in præruptis montium, & homini inacceſſis. Contra quas hoc Arabes excogitarunt; boum aſinorumque delectorum, & aliorum jumentorum membra minutatim conciſa in ea loca portant, & ubi juxta nidos poſuere, procul abſcedunt. Ad hæc fruſta delapſæ volucres, ad nidos ſuos carnem comportant; cui ſuſtinendæ impares nidi ad terram diſciſſi labuntur; tunc ad eos colligendos accedunt: hac ratione cinnamomum ab illis legitur.

Thi-

Philes in his Jambis meminit avis, quæ a veteribus cinnamomum appellata eſt.

> Ὄρνις δ᾽ ὁ κιννάμωμος ὠνομασμένη
> Τὸ κιννάμωμον εὗρεν ἀγνοούμενον.

Heſychius: κιννάμωμον ἐκ τῶν λιβανωτῶν ἢ τῶν ἀρωματικῶν λιβάνιον, εἶδος ὀρνέου καὶ πόα εὐωδεστάτη. Cinnamon ex thuriferis aromatiferiſque libamen, ſpecies avis & herba odoratiſſima.

Dionyſius de ſitu orbis

> Ὄρνιθες δ᾽ ἑτέρωθεν ἀοικήτων ἀπὸ νήσων
> Ἦλθον φύλλα φέροντες ἀκηρασίων κινναμώμων.
> Volucres item aliunde deſertis ab inſulis
> Venerunt, folia ferentes immarceſcibilium cinnamomorum.

Avienus Dionyſii interpres.

> ---- interius etiam procul undique ab oris
> Ales amica Deo largum congeſſit amomum.

Ariſtoteles lib. IX. hiſt. Animal. cap. 20. φασὶ δὲ καὶ τὸ κιννάμωμον ὄρνεον εἶναι οἱ ἐκ τῶν τόπων ἐκείνων καὶ τὸ καλούμενον κιννάμωμον φέρειν. Πόθεν τοῦτο τὸ ὄρνεον καὶ τὴν νεοττιὰν αὐτοῦ ποιεῖσθαι. νεοττεύει δ᾽ ἐφ᾽ ὑψηλοῦ δένδρου καὶ ἐν τοῖς θαλλοῖς τῶν δένδρων, ἀλλὰ τοὺς ἐγχωρίους μόλυβδον πρὸς τοῖς οἰστοῖς προσαρτῶντας, τοξεύοντας κατὰ βάλλειν, καὶ οὕτω συνάγειν, ἐκ τοῦ φορυτοῦ τὸ κιννάμωμον. Ajunt etiam cinnamomum avem eſſe ex locis illis, eamque aliunde ferre, quod cinnamomum vocant, ex eo ſibi nidum ædificare, ſummis arborum ramis impoſitum incolas apto ad ſagittas plumbo dejicere, atque ita ex congeſto colligere cinnamomum. *Antigonus Caryſtius* in admirandis: λέγειν δέ τινας καὶ τὸ κιννάμωμον ὄρνεον εἶναι, καὶ ἀρώματα φέρειν, καὶ τὰς νεοττείας ἐκ τούτου ποιεῖσθαι. νεοττεύειν δ᾽ ἐφ᾽ ὑψηλῶν δένδρων καὶ ἀβάτων, τοὺς δ᾽ ἐγχωρίους μόλιβδον τοῖς οἰστοῖς περιτιθέντας τοξεύειν καὶ καταρρηγνύειν τὰς νεοττείας. Quoſdam narrare, eſſe etiam avem cinnamomum, quæ aromata ferat atque ex eo nidum conſtruat in celſis inacceſſiſque arboribus, incolas ſagittis plumbo præfixis jaculari, & dejicere nidos. *Statius* in Epiced. Pileti

> Et Cilicum meſſes, Phariæque exempta volucri
> ---------- Cinnama.

Martialis.

> Quod ſemper Caſia, Cinnamoque,
> Et nido niger alitis ſuperbæ
> Flagras plumbea nicerotiana.

Theophraſtus lib. IX. cap. 5. Λέγεται δέ τις καὶ μῦθος ὑπὲρ αὐτοῦ. φύεσθαι μὲν γάρ φασιν ἐν φάραγξιν. ἐν ταύταις δ᾽ ὄφεις εἶναι (πτερωτοὺς) πολλοὺς δῆγμα θανάσιμον ἔχοντας. πρὸς οὓς φραξάμενοι τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, καταβαίνουσι, καὶ συλλέγουσιν ἔνθ᾽ ὅταν ἐξενέγκωσι, διελόντες τρία μέρη, διακληροῦνται πρὸς τὸν ἥλιον, καὶ ἣν ἂν λάχῃ ὁ ἥλιος, καταλείπουσιν, ἀπιόντες δ᾽ εὐθὺς ὁρᾶν φασι καιομένην ταύτην. οὗτος μὲν οὖν τῷ ὄντι μῦθος. Fertur & fabula quædam. In convallibus enim exire id ajunt, in iiſque ſerpentes (alatos) plurimos verſari, morſum hominibus mortiferum inferentes, adverſum quos incolas ſeptis manibus pedibuſque deſcendere, atque ita legere cinnamomum, quod cum deportaverint, toto in ternas partes diviſo, ad ſolem ſortiuntur. Quodque ſoli ſorte ceſſerit, id ſolum relinquere, abeunteſque flagrare illud ſponte confeſtim cernere. Sed hæc plane fabula eſt. *Plinius* lib. XII. cap. 19. Cinnamomum & caſias fabuloſa narravit antiquitas, primuſve *Herodotus* avium nidis, & privatim phœnicis in quo ſitu Liber pater educatus eſſet, ex inviis rupibus arboribuſque decuti, carnis quam ipſæ inferrent pondere, aut plumbatis ſagittis. Item Caſiam circa paludes propugnante unguibus diro veſpertilionum genere, aligeriſque ſerpentibus, his commentis augentes rerum pretia. Commutata vero fabula eſt, ad meridiani ſolis repercuſſus inenarrabilem quendam univerſitatis halitum e tota peninſula exiſtere, tot generum auræ ſpirante concentu, Magnique Alexandri claſſibus Arabiam odore primum nunciatam in altum. ----- Quamobrem illi maxime id petunt, produntque vix quinto anno reverti negotiatores, & multos interire.

[a] De Caſia lignea &c. *Dioſcorides* l. c. putat Caſiam juxta Arabiam odoriferam naſci. *Theophraſtus* lib. IX. cap. 4. in ipſa Arabia gigni exiſtimat: γίνεται μὲν οὖν ὁ λίβανος, καὶ ἡ σμύρνα, καὶ ἡ κασία, καὶ ἔτι τὸ κιννάμωμον ἐν τῇ τῶν Ἀράβων χώρᾳ, νήσῳ περί τε Σαβὰ καὶ Ἀδραμύτα, καὶ Κιτίβαινα (Theod. χώρᾳ μέσῃ περί τε Σαβὰ, καὶ Ἀδράμυτα, καὶ Κατάβανα) Gignitur ergo thus, & myrrha & Caſia, & cinnamomum regione Arabum media, circa Saba, & Adramytta, & Citibæna (regione Arabum media circa Saba & Adramita, & Catabana. Arrianus lib. VII. Τῆς τε χώρας ἡ εὐδαιμονία ὑπεκίνει αὐτὸν, ὅτι ἤκουεν ἐκ τῶν λιμνῶν κασίαν γίγνεσθαι αὐτοῖς, ἀπὸ μὲν τῶν δένδρων τὴν σμύρναν τε καὶ τὸν λιβανωτόν. ἐκ δὲ τῶν θάμνων τὸ κιννάμωμον τέμνεσθαι. οἱ λειμῶνες δὲ ὅτι νάρδον αὐτόματοι ἐκφέρουσι. Invitabat eum præterea opulentia regionis (Arabicæ) quod audiſſet Caſiam paluſtribus locis apud eos naſci, ex arboribus myrrham & thus legi; ex fruticibus cinnamomum reſcindi, prata ſua ſponte nardum gignere. *Herodotus* lib. III. Πρὸς δ᾽ αὖ μεσαμβρίης ἐσχάτη Ἀραβίη τῶν οἰκεομένων χωρίων ἐστί. ἐν μὲν ταύτῃ λιβανωτός τε ἐστι καὶ μούνῃ χωρέων πασέων φυόμενος, καὶ σμύρνη, καὶ κασίη, καὶ κιννάμωμον, καὶ λήδανον. Ad meridiem ultima e regionibus, quæ habitantur, Arabia eſt, in qua ſola omnium naſcuntur thus, myrrha, Caſia, Cinnamomum, & Ledanum. *Papinius* lib. VI. Thebaid.

> Tertius aſſurgens Arabum ſtrue tollitur ordo
> Eoas complexus opes, incanaque glebis
> Thura, & ab antiquo durantia cinnama Belo.

Plinius vero l. c. in Æthiopia cinnamomum gigni ſcribit. Omnia falſa, ſiquidem cinnamomum idemque cinnamum naſcitur in Æthiopia Troglodytis connubio permixta. Ii mercantes id a conterminis, vehunt per maria vaſta ratibus, quas neque gubernacula regant, neque remi trahant, vel impellant, non vela non ratio ulla adjuvet; cum omnium inſtar ibi ſint homo tantum & audacia. Præterea hybernum mare exigunat circa brumam, euris tum maxime flantibus. Hi recto curſu per ſinus impellunt, atque a promontorii ambitu argeſtæ deferunt in portum Gebanitarum, qui vocatur Ocilia. Omnia falſa: ſiquidem neque cinnamomum, neque caſiam neque in Arabia neque in Æthiopia gigni *Garcias ab horto* in hoc capite demonſtrabit. Qui cum *Andromacho* conſentit

> Καὶ κασίην Ἰνδῆντε βάλοις εὐώδεα καρπὸν
> Jam caſia & nardus, quæ extremis fertur ab Indis.

Et cum *Strabone* lib. XV. Ἔχειν δὲ καὶ κιννάμωμον καὶ νάρδον, καὶ ἄλλα ἀρώματα τὴν νότιον γῆν τὴν Ἰνδικὴν ὁμοίως ὥσπερ τὴν Ἀραβίαν, καὶ τὴν Αἰθιοπίαν ἔχουσαν τι ἐμφερὲς ἐκείνοις κατὰ τοῖς ἡλίοις. Eſſe Indiæ auſtrali cinnamomum, nardum, & alia aromata, quemadmodum (in hoc fallitur) Arabiæ, ac Æthiopiæ, quoad radios ſolares attinet ſimilis eſt.

Caſia l. c. a *Dioſcorides* deſcribitur: ἔχει δὲ ῥάβδον παχύφλοιον; habet craſſi corticis ſarmentum; In aliis codicibus legitur: ἔχει δὲ ῥάβδον ὥσπερ ἰνοῦ παχύφλοιον: habet craſſi corticis ſarmentum, inſtar fibræ, folia vero ὥσπερ πεπέρεως. inſtar piperis. Theophraſtus l. c. ſcribit. Περὶ δὲ κινναμώμου καὶ κασίας ταῦτα λέγουσι. θάμνους μὲν ἀμφότερα ταῦτ᾽ εἶναι οὐ μεγάλους, ἀλλ᾽ ἡλίκους ἄγνου. πολυκλάδους μὲν καὶ ξυλώδεις. De Cinnamomo & Caſia illa narrant; fruticem eſſe utrumque non amplum, ſed magnitudine amerinæ, (viticis) verum permultis ſurculoſiſque ramis conſtare. *Plinius* l. c. Frutex & caſia eſt, juxtaque Cinnami campos naſcitur, ſed in montibus craſſiore ſarmento, tenui cute verius quam cortice, quem contra atque in cinnamomo levari, & exinaniri pretium eſt. Amplitudo fruticis trium cubitorum. Vid. infra *Garcias ab horto*.

Variæ Caſiæ ſpecies ibidem a *Dioſcoride* referuntur: ἐκλέγου τὴν ἐρκιρρὸν εὔχρουν, κοραλλίζουσαν, στενὴν λίαν μακρὰν καὶ παχεῖαν, τοῖς συριγγίοις πλήρη, δηκτικὴν ἐν τῇ γεύσει, καὶ στύφουσαν μετὰ πολλῆς πυρώσεως, ἀρωματίζουσαν, οἰνίζουσαν τῇ ὀδμῇ. &c.

Eligen-

Eligenda est fulvescens, pulchri coloris, coralii æmula, perque angusta longa crassa, fistulosa, gustu mordens, & cum aliquanto fervore adstringens, aromatica, vinoso odore; hujusmodi est, quæ ab incolis Achy appellatur, ab Alexandrinis negotiatoribus Daphnitis. Πρὸς δὲ ταύτης ἐστὶν ἡ μέλαινα, ϗ ἐμπόρφυρος παχεῖα ζίγιρ καλουμένη, ῥοδίζουσα τῇ ὀδμῇ, μάλιστα πρὸς τὴν ἰατρικὴν χρῆσιν ἐύθετος δευτερεύει μετὰ προειρημένην. Huic præfertur nigra, purpurascens simul, & crassa, quæ zigir. Aetius tetralib. I. serm. 2. cap. 169. κασίαν ἐκλέγου τὴν κιῤῥὰν κοραλίζουσαν, στενὴν, λείαν μακρὰν παχεῖαν ταῖς σύριγξι. δηκτικὴν ἐν τῇ γεύσει, ϗ στύφουσαν μετὰ πόσης πυρώσεως, ἀρωματιζούσης, ἡ δὲ ἐμπόρφυρος, ϗ παχεῖα ὄζει καλουμένη ῥοδίζουσα τῇ ὀσμῇ. Casiam elige fulvam, boni coloris, corallium referentem, arctam, lævem, longam, fistulis crassam, gustu mordacem & adstringentem. Verum purpurea & crassa ὄζει vocatur, rosam odore referens. *Galenus* lib. I. de Antidot. Ποῖον ἐμβλητέον ἐστὶ κασίαν, ἐπειδὴ τὴν μὲν γιζὶ μάλιστα ἐπαινοῦσιν ἐφεξῆς δὲ τὴν μοτὼ καλουμένην, εἰσὶ δὲ οἱ ϗ ἀρηβὼ ϗ τὴν δαφνίτην. ὅτι μὲν οὖν ἡ γίζι παραπλήσιον κινναμώμῳ κατὰ πάντα ἐστιν, εἴρηταί μοι ϗ πρόσθεν. Quæ Casia Theriacæ injicienda? Nam Gizi nuncupatam præcipue laudant, secundo autem loco Moto dictam. Sunt & qui Arebo & Daphnithin probant; ceterum Gizi quam vocant, in omnibus cinnamomo similem esse, superius quoque diximus. *Galenus* iterum lib. de Theriac. ad Pisonem: ὡς ἥγε καλλίστη κιῤῥά τε ϗ ῥοδίζουσα ὥσπερ ϗ ἡδὺ τὸ γευστικὸν ἐν τῇ γεύσει ποιουμένη, συριγγώδης τε οὖσα ϗ οἰνίζουσα, ϗ πολὺ τὸ ἀρωματίζον ἔχουσα, ζίγγιβερ ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων οὕτω λεγομένη. Nam optima laudatissimaque rubescit, & rosam exspirat; sicut etiam dulcem gustum præfert, fistulis plena, & vinum obolens, & aromatum modo vehementer odorata, atque hæc Zingiber ab indigenis appellatur: Legendum γίζιρ. Sic legitur apud Neophitum, apud autorem *Peripli*, & apud ipsum *Galenum* l. c. de Antidot. ubi scribit. παραπλησία πῶς ἐστὶν ἀρίστη κασσία καλουμένη ὑπὸ τῶν κομιζόντων αὐτὴν ὀνόματι βαρβαρικῷ δισυλλάβῳ τὴν μὲν πρώτην συλλαβὴν ἐκ τοῦ γ ϗ ῖ ἔχοντι, τὴν δευτέραν ἐκ τοῦ ζ ϗ ῖ *Aben Sini* lib. II. tract. 2. cap. 151. Casia quid est? Est specierum plurium, quarum una est rubea boni saporis, & odoris. Et altera species ejus est, cujus sapor est sapor rutæ. Et est species alia nigra ad purpureitatem declinans, cujus odor est similis rosæ. Et est species altera nigra, horribilis odoris, subtilis corticis fissa? Et est altera species ad albedinem declinans porrini odoris; & est species nigra subtilis cannæ concava. Et dixerunt quidam, quod invenitur simile casiæ, quod convertitur ad cinnamomum. Et dixerunt alii quod invenitur super arborem cinnamomi casia hujusmodi. Et quandoque est conjuncta ipsi cinnamomo, & casia existit in virtute cinnamomi, sed est debilior. Et bona est illa quæ consequitur cinnamomum. Melior est illa quæ est rubei coloris clari, plana; longi ligni, grossæ cannæ, subtilis foraminis, solida, plena boni odoris, quæ mordicat linguam & stringit eam; nigra vero est mala, & quod de ea administratur, est cortex ipsius; & in ligno ejus non est bonitas. *Plinius* l. c. Colos triplex. Cum primum emicat, candidus pedali mensura; deinde rubescit addito semipede; ultra nigricans. Hæc pars maxime laudatur, ac deinde proxima; damnatur vero candida. Consecant surculos longitudine binum cubitorum; mox præsuunt recentibus coriis quadrupedum ob id interemtorum, ut iis putrescentibus vermiculi lignum erodant, & excavent corticem tutum amaritudine. Probatur recens maxime, & quæ sit odoris mollissimi, gustuve quammaxime fervens, potius quam lento tepore leviter mordens, colore purpureo, quæque plurima minimum ponderis faciat, brevi tunicarum fistula & non fragili. Lactam vocant talem barbaro nomine. Alia est balsamodes ab odore simili appellato, sed amara, ideoque utilior medicis, sicut nigra unguentis. Pretia nulli diversiora. Optimæ in libras X. L. ceteris X. V.

Reliqua casiæ genera ibid. describit *Dioscorides*: τρίτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη βλαστὸς μοσυλίτης. Tertia, cui Moselytico blasto cognomen est. Sic dicta a Mosylo promontorio, & emporio Æthiopiæ, unde afferebatur. Atque hæc est Casia illa, de qua loquitur *Galenus* lib. de Antidot. ἐθεασάμεν γὰρ ἤδη πολλάκις ὑψηλοὺς ϗ εὐθαλοὺς κασίας, ὡς εἰς θάμνου μέγεθος ἀνήκειν, ἀκρέμονάς τινας ὁμοίους κινναμώμῳ, κατά τε τὴν ὄψιν ϗ τοῦ φλοίου τὴν λεπτότητα ϗ πρὸς τούτοις ἔστι τὰ βεβαιότατα γνωρίσματα κινναμώμου διὰ τῆς γεύσεώς τε ϗ ὀσφρήσεως γινόμενα. Vidimus etiam alias frequenter, Casiæ elatæ & auctæ tantum, ut fruticis magnitudinem æquaret, ramos quosdam cinnamomo similes, aspectu, & corticis tenuitate, præterea hisce signis, quæ cinnamomum certissime ostendunt, ac gustu olfactuque percipiuntur; Et paulo inferius. Ἐστι μὲν ἡ κασία πλησίον τοῦ κινναμώμου τῷ γένει ϗ γὰρ ϗ γίνεται ποτὲ κιννάμωμον ἐκ μεταβολῆς αὐτῆς ὥστε ὅλον μὲν ὁρᾶσθαι τὸ οἷον δένδρον ἀκριβῆ κασίαν, ἀκρέμονας μὲν τινας ἐν αὐτῷ τῷ κινναμώμῳ συγγενεῖς τοῖς κλάδοις τῆς κασίας εὑρίσκεσθαι. Casia siquidem genere, cinnamomo proxima usque adeo est, ut ex ipsa quandoque cinnamomon oriatur, ita ut integra cinnamomi arbor conspiciatur casiæ plane similis, reperianturque in ipso cinnamomo virgulta casiæ ramis cognata. *Plinius* lib. XII. cap. 19. His addidere mangones, quam Daphnoiden vocant, isocinnamomon cognominatam, pretiumque ejus faciunt X. CCC. adulteratur styrace, & propter similitudinem corticum lauri tenuissimis surculis. Quin & in nostro orbe seritur, extremoque in margine imperii, qua Rhenus alluit, vivit in alveariis apum sata. Color abest ille torridus sole, & ob id simul idem color. Sequitur *Dioscorides*. Αἱ μὲν λοιπαὶ εὐτελεῖς, ὡς ἡ καλουμένη ἀσυφήμων μέλαινα ϗ ἀηδὴς, ϗ λεπτόφλοιος ἡ φλοιοῤῥαγὴς, ὡς ϗ ἡ κιττὼ ϗ δάκαρ καλουμένη. Reliquæ viles habentur, velut ea quæ Asyphemon dicitur, nigra, injucunda, & cortice tenui, aut etiam rimoso, nec non & ea quæ Citto, & Dacar vocantur. Alii ἀφήκων ignobilis, incelebris legendum censent, alii ἀσύφη ex loco autoris Peripli, ubi variæ casiæ species memorantur; Γίνεται μὲν ἐν αὐτῷ κασία ϗ γίζιρ ϗ ἀσύφη ϗ ἄρωμα, ϗ μάγλα, ϗ μότω. Alii legunt ἀφυσήμων, quasi quod tenui & dirupto cortice, tibiarum, & fistularum modo inflari non poterat: Pro κιττῶ nonnulli legunt μότῳ autoritate *Galeni*, & autoris Peripli. *Galenus* enim scribit; ἐπειδὴ τὴν μὲν γίζιρ μάλιστα ἐπαινοῦσι, ἐφεξῆς μὲν τὴν μοτὼ καλουμένην. Pro δάκαρ in antiquo codice δάκρα, in Aldino δόκρα legitur. Postremo *Dioscorides* cap. 13. pseudocasiam commemorat. Ἐστι δέ τις ϗ ψευδοκασία ἀφανῶς ἐμφερὴς, ἣ τις ἐλέγχεται τῇ γεύσει οὐκ οὖσα δριμεῖα οὐδὲ ἀρωματώδης, προσεχόμενόν τε τὸν φλοιὸν ἔχει ἐντεριώνη. εὑρίσκεται ϗ πλατεῖα σύριγξ, ἁπαλὴ, κούφη, εὐέρνης, διαφέρουσα δὲ τῆς ἄλλης. ἀποδοκίμαζε δὲ τὴν ὑπόλευκον καὶ ψωρώδη, τραγίζουσαν ἐν τῇ ὀσμῇ καὶ τὴν μὴ ἔχουσαν μὲν τὴν σύριγγα παχεῖαν ψωρώδη δὲ καὶ λεπτήν. Est & quædam adulterina casia similitudine ineffabili, attamen gustu deprehenditur, quippe quæ neque sit acris, neque aromatica, adhærentemque medullæ corticem habeat; reperitur & lata fistula, tenera, levis, surculosa, quæ quidem illi alteri præstat. Rejice albicantem, scabram, hircinum virus redolentem, & quæ tenui fistula, & scabra cute sit. Serapio cap. 291. Et reperitur res quædam similis casiæ ligneæ, & non est casia lignea, quæ cognoscitur per saporem, quoniam non est acuti saporis, nec odorifera, & cortex ejus adhæret ligno: Quæ secundo loco a *Dioscoride* describitur, esse illa putatur, quæ σύριγγα l. c. a *Galeno* appellatur. Ἀλλὰ τῆς γε συριγγίδιος ὑπό τινων ὀνομαζομένης ὁ νεώτερος Ἀνδρόμαχος ἐμβάλλειν ἀξιοῖ. πᾶσι δ' αὐτὴ γινώσκεται καὶ γὰρ καὶ εὐωνοτάτη πασῶν ἐστὶ, τὸν μὲν ἔξωθεν φλοιὸν ὅνπερ καὶ σύριγγα καλοῦσιν, ἰσχυρὸν ἔχουσα κατ' ὀσμήν τε καὶ γεῦσιν, τὸ δὲ ἔνδον ἀσθενέστατον, ὡς μηδεμίαν αὐτοῦ χρείαν ἡμῖν γίνεσθαι. διὰ μὲν οὖν τῶν προγεγραμμένων ἐλεγείων ἀδιορίστως εἴρηται τὸ τῆς κασσίας ὄνομα. κατὰ δὲ τὴν πεζῇ γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ υἱέως αὐτοῦ πρόσκειται τῷ κασσίας ὀνόματι τὸ τῆς σύριγγος, ἥ τ' ἀπ' ἐκεί-

ἐκείνου μέχρι νῦν ἡμῖν παραδεδομένη διαδοχὴ τῶν σκευαζόντων τῷ αὐτοκράτορι τῆς σύριγγος ὄνομα προσκείμενον ἔχει. Quanquam Andromachus junior caſiam a quibuſdam fiſtulam appellatam imponendam arbitratur; hæc omnibus cognita eſt, cujus exterior cortex fiſtula appellatur (quia obvolutus ipſam repræſentat) ſaporem & odorem validum habet; interior autem pars adeo debilis eſt, ut nullum uſum præſtet. In carminibus itaque patriis paulo ante a me tranſcriptis, caſiæ nomen abſolute pronuntiatum eſt, in ſoluta vero filii oratione, fiſtulæ nomen caſiæ adjectum eſt, atque ab eo ſeries per eos, qui ante nos Theriacam Imperatori compoſuerunt, in nos uſque derivata fiſtulæ nomen nunc uſque appoſitum ſervat.

[3] De cinnamomo &c. Ubi multa genera referuntur. Κινναμώμου ἐστὶ πλείονα εἴδη, ὀνομαζόμενα ἐπιχωρίως. διαφέρει δὲ τὸ μόσυλον διὰ τὸ ζώσειν ποσῶς ἐμφέρειαν πρὸς τὴν μοσυλίτιν καλουμένην κασσίαν. καὶ τούτου τὸ πρόσφατον τῇ χρόᾳ μέλαν τεφρίζον ἐν τῷ οἴνῳ. Cinnamomi genera plura, patrium ſibi nomen vendicantia. Excellit vero, quod Moſylon ex eo dicunt, quod aliquantulam retineat ſimilitudinem ejus caſiæ, quæ Moſylitis nuncupatur; In eo ipſo quod recens eſt, nigrum, ex vinoſo in cinereum vergens: *Aben Sini* lib. II. tract. 2. cap. 124. Cinnamomum quid eſt? Notum eſt, & ejus quidem eſt una ſpecies bona ad aliquantulam declinans nigredinem montana, craſſa, brevis, & ex eo eſt album laxum, habens radicem contractam frangibilem, & ſpecies nigra eſt plana, parum nodoſa, & eſt ex eo ſpecies odorem habens ſicut caſia lignea ad viriditatem declinans, cujus cortex eſt ſicut cortex ejus rubens. Et ex eis quorum virtus longo durat tempore, & proprie ſi teratur, & fiant ex eo trochiſci cum vino. --- Melius eſt illud quod eſt boni odoris, & acutum habet ſaporem ſine mordicatione, & color ejus eſt purus, non commixtus. Inquit *Dioſc.* melius eſt nigrum ad cinereitatem, & rubedinem declinans, planum, ramos habens propinquos ſubtiles, in quo ſunt dulcedo & ſalſedo, & mordicatio parva, & non eſt valde frangibile. Et ex bonitate quidem ipſius eſt, ut vincat omnem odorem præter ſuum, & non ſentiatur cum eo. *Galenus* in lib. de Theriaca ad Piſonem. τὸ δὲ πάντων κάλλιστόν ἐστι τὸ μόσυλον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων οὕτω καλούμενον. Optimum ominum eſt, quod ab indigenis Moſylon dicitur. Colorem cinnamomi deſcribit *Galenus* lib. I. de Antidot. Τῇ χρόᾳ δὲ τοιοῦτον ὡς εἴ τις μίξειε τὸ τοῦ γάλακτος χρῶμα τῷ φαιῷ καλουμένῳ μετὰ βραχέως τοῦ κυάνου καλουμένου. Colorem talem habere, qualem ſiquis fuſco vocato colori lactis colorem admiſceat, atque cærulei quem vocant aliquantulum addat. Sequitur *Dioſcorides*. λεπτὸν δὲ τοῖς ῥαβδίοις καὶ λείοις ὄζοις συνεχέσι κεχρημένον, σφόδρα εὐῶδες. σχεδὸν γὰρ ἡ τοῦ ἀρίστου κρίσις ἐστὶ περὶ τὴν ἐν τῇ εὐωδίᾳ ἰδιότητα. Tenuibus virgultis, læve, nodis frequentibus præditum, perquam odoratum, fere ſiquidem præſtantiſſimum ex odoris jucundi proprietate dijudicatur. *Galenus* loc. cit. καρπήσιον λεπτὰ κάρφη παραπλήσια τοῖς κινναμώμου ἀκρέμοσιν. Pergit *Dioſcorides*, σχεδὸν γὰρ ἡ τοῦ ἀρίστου κρίσις ἐστὶ περὶ τὴν ἐν τῇ εὐωδίᾳ ἰδιότητα εὑρίσκεται γὰρ μετὰ τοῦ ἀρίστου (vetus codex ἠδίστου) καὶ ἰδιάζοντες ἡ ὀσμὴ πηγανίζουσα ἢ καρδαμώμῳ ἐμφερής. ἔτι καὶ δριμὺ καὶ δηκτικὸν τῇ γεύσει καὶ ὑφαλμυρίζον μετὰ θερμασίας ἔν τε τῷ παρατρίψει μὴ ταχέως δασυνόμενον, καὶ ἐν τῷ θραύεσθαι χνοῶδες, καὶ λεῖον ἔχον τὸ μεταξὺ τῶν ὄζων. δοκίμαζε μὲν ἀπὸ μιᾶς ῥίζης λαμβάνων τὸν θαλλόν. εὐχερὴς γὰρ ἡ τοιαύτη δοκιμασία. τὰ γὰρ θραύσματα μίγματα τυγχάνει καὶ κατὰ τὴν πρώτην δοκιμασίαν τὰ κρείττονα περιπνέοντα καὶ πληροῦντα τὴν ὄσφρησιν, ἐμποδίζει τὴν τοῦ ἥττονος ἐπίκρισιν. Fere ſiquidem præſtantiſſimum ex odoris jucundi proprietate dijudicatur, etenim in optimo & ſingulari reperitur odor rutæ, aut cardamomo proximus. Præfertur & guſtu acre, ac mordacitatis particeps, necnon etiam cum calefactione quadatenus ſalſum, quodque inter atterendum non cito friatur, ac inter frangendum etiam ex ſe pulviſculum emittit, leviaque interim habens internodia: facturus periculum ſumito ab una radice ſurculum, ſiquidem facilis eſt hujuſmodi probatio. Enimvero fragmenta miſcellanea quædam ſunt, atque adeo cum primum fit experimentum, quæ præſtantiora fuerint, dum halitu efflatuque ſuo odoratum implent, deterioris judicium impediunt. *Galenus* lib. de Theriaca. καὶ τῇ γεύσει δριμὺ ἡμῖν καταφαίνεται καὶ δηκτικὸν λίαν καὶ διαμασώμενον πηγανίζειν δοκεῖ. Guſtu acre nobis apparet, mordax admodum, manſum rutam præſeferre videtur. Idem lib. de Antidot. γευομένῳ δὲ θερμὸν ἱκανῶς οὐ μὴν ὥστε δάκνειν λυπηρόν. Calidum guſtantibus ſe multum exhibere, non tamen ita ut mordicando triſtitiem palato inſerat. Vide *Aben Sini* l. c. *Galenus* præterea lib. I. de Antidot. reprehendit illos, qui optimum cinnamomum diu ſervare ſuam præſtantiam ſcribunt. Καὶ ὅτι οὐ γίνεται μακροχρόνιος ἡ κατὰ τὴν χρῆσιν ἀρετὴ τοῦ κινναμώμου. οὐδὲ γὰρ μέχρι λ χρόνων ὁ λοιπὸν αὐτοῦ τὴν ἀπ' ἀρχῆς διασώζεσθαι δύναμιν ληροῦσι δὲ ἔνιοι τῶν τοιούτων φαρμάκων τὸ κιννάμωμον ἀγήρῳ διαμένειν φάσκοντες οὐδὲ γὰρ ρ οὐδὲ διακοσίων ἐτῶν μεταξὺ γεγεννημένων, ἀλλ' ὀλίγων ὡς πρὸς τοῦτον ἀριθμὸν, ἤδη τινὰ μεταβολὴν ἑώρακα τοῦ παλαιοτέρου κινναμώμου γεγεννημένην --- καὶ παντάπασι τοῦ ὁμογενοῦς κινναμώμου σαφῶς ἀλλήλων ὑπερεῖχε, κατά τε τὴν τῆς γεύσεως καὶ τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς ὀσφρήσεως ἀτονίαν, καὶ εὐτονίαν καὶ τῷ χρόνῳ. Neque vero cinnamomi virtus ad uſum apta longo tempore durat, a triginta ſiquidem annis, quam a principio vim habuit, integram non conſervat. Nugantur qui cinnamomum ex hiſce medicinis eſſe dicunt, quæ ſenectutem non ſentiunt: atqui ego non centum neque ducentorum annorum interventu, ſed pauciorum, ſiquis ad tantum numerum conferat, vetuſtius factum obſervavi --- omniaque ſeſe ſaporis & odoris imbecillitate, vehementiaque tantum plane ſuperabant, quantum & tempore differebant.

[4] Quatuor præter has cinnamomi ſpecies l. c. commemorat *Dioſcorides*: ἔστι δὲ ὀρεινὸν, παχὺ, κολοβὸν, σφόδρα ὑπόκιρρον τὴν χρόιαν. Eſt & montanum, craſſum, punulum, colore admodum fulveſcens. *Galenus* lib. de Theriac. ad Piſonem. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ κινναμώμου τὸ μὲν ἐν τοῖς ὄρεσι γιγνόμενον οὐκ ὂν λεπτὸν οὐδὲ μακρὸν, μᾶλλον κιρρόν ἐστι τῇ χροιᾷ. Porro inter ipſius veri cinnamomi genera aliud in montibus naſcitur, non tenue, nec longum, magis rubens colore. *Serapio*. Alia ex eo quod eſt montanum, aſperum, breve in ſua altitudine, & groſſum, cujus color eſt ſubruffus. Καὶ τρίτον (pergit *Dioſcorides*) παρὰ τὸ μόσυλον μέλαν, καὶ λίαν εὐῶδες, εὐερνῶδες δὲ καὶ οὐ πολυγόνατον. Item tertium a Moſylo, quod eſt nigrum & valde odoratum, attamen fruticoſum, nec ita multis interſtinctum geniculis. *Galenus* ibid. ἕτερον δὲ ἐστι ποσῶς μέλαν καὶ ὥσπερ ἶνας ἔχον τινάς. Aliud aliquantulum nigricat, & tanquam fibris quibuſdam intertextum. *Serapio*. Tertia ſpecies eſt propinqua ſpeciei, quæ dicitur Maſolen, id eſt Caſiæ Maſoliten, cujus color eſt ſubniger, lene, non habens nodos multos. Quarta ſpecies ibidem a *Dioſcoride* deſcribitur: τέταρτον λευκὸν χαῦνον, ὀγκῶδες ἰδέσθαι, καὶ εὐτελὲς εὔθραυστόν τε, καὶ μεγάλην ἔχον ῥίζαν κασσίζουσαν. quartum vero album, fungoſum, adſpectu tuberoſum ac vile, fragile, grandique radice, caſiam repræſentante. *Galenus* ibid. ἄλλο τι λευκὸν εὑρίσκεται ἀκριβῶς, καὶ σκληρὸν ῥαδίως θραυόμενον, καὶ μικρὰν ἔχον τὴν ῥίζαν. Aliud ad amuſſim album reperitur, ſcabrum, ex facili fragile, parva radice; legendum μάκραν longam. *Serapio*. Species quarta cinnamomi, cujus color eſt albus, tenui tactu, tumens, cujus rami ſunt facile frangibiles, & tale cinnamomum eſt utile ad plantandum, nam radices habet magnas. Quinta denique l. c. a *Dioſcoride* memoratur. Πέμπτον τῇ ὀσμῇ πληκτικὸ, ὑπόκιρρον δὲ καὶ προσεμφερὲς, κασσίᾳ πυρρᾷ πρὸς τὴν ἁφὴν δὲ στερεὸν οὐ πάνυ ἰνῶδες, παχύρριζον. τούτων δὲ τὸ στεῖον λιβανωτοῦ ἢ μυρσίνης ἢ κασσίας ἢ ἀμώμου εὐωδίας ἧττον ἐστι. ἀποδέχου δὲ τὸ λευκὸν καὶ τὸ ψωρῶδες καὶ τὸ ῥυσόφον καὶ λεῖον καὶ τὸ ξυλῶδες δὲ κατὰ τὴν ῥίζαν ὡς ἄχρειον παραιτοῦ. Quintum odore nares ferit, fulveſcit, caſſiæ rufæ ſimillimum, tangenti vero ſolidum animadvertitur, non valde nervoſum, radiceque craſ-

craſſa firmatur; in hoc genere, quod thus myrrham, caſiam, aut amomum odoris ſuavitate, incitetur, deterius eſt. Deligito candidum, ſcabrum, rugoſum, leve, lignoſum; radicem autem, ut inutilem rejicito. *Serapio*. Eſt & ſpecies quinta, cujus odor eſt ſimilis odori caſiæ, habens odorem bonum ſubruffi coloris, cujus color eſt ſimilis cortici caſſiæ ligneæ rubeæ, & tale eſt durum tactu, & habet craſſam radicem, & odor illius eſt ſimilis odori myrrhæ, & caſiæ, & eſt odor ejus cum quadam pinguedine, & minus in bonitate quam optimum. *Galenus* ibid. ἔστι δέ τι καὶ τῇ κιῤῥᾷ κασσίᾳ ὅμοιον ἕτερον λεῖον καὶ εὐῶδες. Eſt aliud quoddam caſiæ rubenti ſimile leve & odoratum. Præter hæc quoddam adulterinum cinnamomum a *Dioſcoride* cap. xv. deſcribitur. Ἔστι δέ τι καὶ ἄλλο ὅμοιον τὸ καλούμενον ψευδοκιννάμωμον, εὐτελὲς, οὐκ εὔτονον τῇ ὀσμῇ ἐκλελυμένον δὲ καὶ τῇ δυνάμει. Καλεῖται δὲ καὶ ζιγγίβερ ξυλοκιννάμωμον ὂν, ἔχον δέ τινα ἐμφέρειαν κινναμώμῳ. Ἔστι δὲ ξυλῶδες κιννάμωμον ἔχον ῥάβδους μακρὰς, καὶ ῥωμαλέας, καὶ τὴν εὐωδίαν πολὺ καταδεεστέρας. Eſt & aliud quoddam ſimile, quod adulterinum cinnamomum cognominatur, vile, odoris invalidi, viribuſque defectum. Vocatur & quoddam Zingiber, quod habet aliquam cum cinnamomo cognationem, cum ſit Xylocinnamomum. Eſt vero lignoſum, virgultis longis robuſtiſque præditum, ſed odore longe cinnamomo inferioribus. *Galenus* lib. de Theriac. οὐκ ὀλίγη τις ἐστὶ διαφορὰ καὶ πολλοὺς τῶν σκευαζόντων ἐνίοτε πλανῶν. τότε καὶ καλούμενον ψευδοκιννάμωμον ὅμοιόν ἐστι τῷ ἀληθεῖ, κατὰ δὲ τὴν γεῦσιν καὶ τὴν ὀσμὴν, πολὺ ἐνδεέστερον εὑρίσκεται &c. τὸ δὲ ξυλοκιννάμωμον διαφέρει τῷ ξυλῶδες εἶναι καὶ ἰσχυροὺς τὰς ῥάβδους ἔχειν καὶ οὐχ ὁμοίαν τὴν εὐωδίαν. Haud modica differentia reperitur, & multos iis qui præparant, ſolet decipere. Nam quod vocatur cinnamomum mentitum veriſimile eſt, niſi quod guſtu & odore longe ſit inferius &c. Quod vero vocatur cinnamomum lignoſum, hac ſe differt, quod lignoſum ſit, validaque virgulta habeat, nec ſimilem ſuavolentiam præſeferat. A *Theophraſto* l. c. varia cinnamomi genera ſic diſtinguntur: ὅταν δὲ ἐκκόψωσι τὸ κιννάμωμον, ὅλον διαιρεῖν εἰς πέντε μέρη. τούτων δὲ τὸ πρῶτον πρὸς τοῖς βλαστοῖς βέλτιστον εἶναι. ὃ τέμνεται σπιθαμιαῖον, ἢ μικρῷ μεῖζον. ἑπόμενον δὲ τὸ δεύτερον. ὃ καὶ τῇ τομῇ ἔλαττον. εἶτα τὸ τρίτον καὶ τέταρτον. ἔσχατον δὲ τὸ χείριστον, τὸ πρὸς τῇ ῥίζῃ. φλοιὸν γὰρ ἐλάχιστον ἔχει χρήσιμος δ' οὕτως οὐ τὸ ζύλον διὸ καὶ τὸ ἀκροφυὲς κράτιστον. πλεῖστον γὰρ ἔχειν καὶ τὸν φλοιὸν οἱ μὲν, οὕτω λέγουσιν. ἄλλοι δὲ θαμνώδεις φασι. δύο δ' αὐτοῦ γένη, τὸ μὲν μέλαν, τὸ δὲ λευκὸν. Cinnamomum decerptum in quinas partes diſcerni. Et eſſe præcipuæ bonitatis, quod germinibus proximum fuerit; idque ad palmi longitudinem cædi, aut paulo majus. Secundum quod ſequitur, quod etiam minus cæſura eſt. Tertium deinde & quartum notatur; ultimum vero deterrimum quod proximum radici. Hoc enim minimum corticis habet; in quo ſumma gratia eſt, non in ligno; qua de cauſa præferri cacumina ſolent, quod corticis plurimum habeant. (Alii ſic legunt: φλοιὸν γὰρ πλεῖστον ἔχει, οὐ γὰρ οὕτως χρήσιμος, ἀλλὰ τὸ ξύζον διὸ καὶ ἀκροφυὲς κράτιστον, ἐλάχιστον γὰρ ἔχει. Hoc enim plurimum corticis habet, hujus enim uſus nullus, ſed ligni, qua de cauſa præferri cacumina ſolent, minimum enim corticis habent.) Quidam ſic ajunt. Alii vero cinnamomum fruticoſum enarrant, ejuſque genera duo, alterum nigrum, & candidum alterum. Conſentit cum *Theophraſto* *Plinius* l. c. Ipſe frutex duorum cubitorum altitudine ampliſſimus, palmique minimus, quatuor digitorum craſſitudinis, ſtatim a terra ſex digitis ſurculoſus, arido ſimilia. Cum viret non odoratus, folio origani, ſiccitate gaudens, ſterilior imbre, cæduæ naturæ. Gignitur quidem in planis, ſed denſiſſimis in vepribus rupiſque, difficilis collectu. Metitur non niſi permiſerit Deus: Jovem hunc intelligunt aliqui, Aſſabinum illi vocant. XLIV. boum caprarumque & arietum extis impetratur venia cædendi. Non tamen aut ante ortum ſolis aut poſt occaſum licet. Sarmenta haſta divídit ſacerdos, Deoque partem ponit: reliquum mercator in naſſas condit. Eſt & alia fama, cum ſole dividi, ternaſque partes fieri, deinde ſorte cremia diſcerni; quodque ſoli ceſſerit, relinqui, ac ſponte conflagrare. Præcipua bonitas virgultorum tenuiſſimis partibus, ad longitudinem palmi. Secunda proximis breviore menſura, atque ita ordine. Viliſſimum quod radicibus proximum, quoniam ibi minimum corticis in quo ſumma gratiæ; qua de cauſa præferuntur cacumina, ubi plurimus cortex. Ipſum vero lignum in faſtidio eſt propter origani acrimoniam: xylocinnamomum vocatur. Pretium eſt in libras xx. Quidam cinnami duo genera tradidere, candidum nigricanſque; & quondam præferebatur candidum, nunc contra nigrum laudatur. Atque etiam varium præferunt candido. Certiſſima æſtimatio ne ſit ſcabrum, atque ut inter ſeſe tritum tarde frietur; Damnatur in primis molle, aut cui albet cortex. Jus ejus a Gebanitarum rege ſolo proficiſcitur, is edicto mercatu vendit. Pretia quondam fuere in libras denariorum mille; auctum id parte dimidia eſt, incenſis, ut ferunt, ſylvis ira barbarorum. Id acciderítne ob iniquitatem præpotentium, an forte, non ſatis conſtat. Auſtros ibi tam ardenter flare, ut æſtatibus ſylvas accedant, invenimus apud autores. Coronas ex cinnamomo interraſili auro incluſas, primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Veſpaſianus Auguſtus. Radicem ejus magni ponderis vidimus in palatii templo, quod fecerat divo Auguſto conjux Auguſta, aureæ pateræ impoſitam; ex qua guttæ editæ annis omnibus in grana durabantur, donec id delubrum incendio conſumtum. Quæ adhuc ex veteribus de variis cinnamomi ſpeciebus deſcripſimus, falſa & fabuloſa eſſe omnia infra *Garcias* ab *horto* demonſtrabit.

5 Paſcuntur cameli &c. *Galenus* lib. de Antidot. cap. 14. Σχοῖνον μὲν ἐπὶ τούτοις τὴν ἐξ Ἀραβίας ἐμβάλλειν κελεύει, καλουμένην ὑπὸ τῶν πολλῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἄνθος σχοίνου, καὶ τοίγε ἡμῶν οὐ πάνυ τι τοῦ ἄνθους εὐπορούντων, ὅλης τῆς κομιζομένης πόας, ἐπιβεβωμένης πολλάκις ἄνωθεν τῶν καμήλων, ἥδιστα γὰρ αὐτὴν νέμονται, καὶ πλείστην ἔχουσιν ἐν ταῖς Ἀραβίας ὁδοῖς γεννωμένην. Schoenum ex Arabia petitum ad hæc idem autor imponere præcipit. Neſcio quade cauſa σχοίνου ἄνθος, i. e. junci florem a vulgaribus appellatum, nobis ſiquidem cum florum copia non adſit, junco utimur ex Arabia comportato, cujus ſummitatem cameli ſæpe abroſerunt; jucundiſſime namque hunc juncum cameli paſcuntur, ſecus vias ibi naſcentem.

6 In Africa & Arabia &c. *Plinius* lib. XII. cap. 22. Calamuſquoque odoratus in Arabia naſcens communis Indis, atque Syriæ eſt, in qua vincit omnis, a noſtro mari CL. ſtadiis. *Theophraſtus* vero lib. IX. cap. 7. teſtatur inter Libanum, & alium montem gigni. Ὁ δὲ κάλαμος γίνεται καὶ ὁ σχοῖνος ὑπερβάλλοντι τὸν Λίβανον, μεταξὺ τοῦτε Λιβάνου καὶ ἄλλου τινὸς ὄρους μικροῦ ἐν τῷ αὐλωνίσκῳ τούτῳ. καὶ οὐ τὸ ὥς τινες φασι τοῦ Ἀντιλιβάνου, καὶ μεταξὺ τούτων ἐστὶν ὃν αὐλῶνα καλοῦσι πέδιον πολὺ καὶ καλὸν. ὅπου δὲ ὁ κάλαμος καὶ ὁ σχοῖνος φύεται, λίμνη μεγάλη τυγχάνει. πρὸς ταύτην μὲν ἐν τῷ ἕλει τῷ ἀνεξηραμένῳ πεφύκασι. τόπον δ' ἔχουσα πλεῖον ἢ τριάκοντα σταδίων. οὐ δοκοῦσι (alii οὐκ ὄζουσι) μὲν χλωροὶ, ἀλλὰ ξηρανθέντες τῇ προσόψει δὲ οὐδὲν διαφέρουσι τῶν ἄλλων. εἰσβάλλοντι μὲν εἰς τὸν τόπον, εὐθὺς ὀσμὴ προσβάλλει. οὐ μὴν πορρωτέρω γε ἡ ἀποπνοὴ γίνεται, καθάπερ τινὲς φασι ταῖς προσφερομέναις ναυσὶν εἶναι (Al. Baſ. αὐτὰ ναυσὶν εἶναι, leg. ναυσὶν πρὸς) πρὸς τὴν χώραν. καὶ γὰρ ὁ τόπος οὗτος ἀπὸ θαλάττης ἀπέχει πλεῖους ἢ ἑκατὸν πεντήκοντα σταδίους. Calamus vero & juncus trans Libanum montem, inter ipſum Libanum & alium quendam montem parvum, valle minima exeunt. Non, ut quidam dixere, inter Libanum atque Antilibanum. Inter quos campus ampliſſimus, & pulcherrimus eſt, quem Aulonem appellant. Qua vero calamus & juncus proveniunt, lacus in amplum extenditur, juxtaque eum paluſtribus ſiccatis iſti aſſurgunt. Plus autem quam trigiuta ſtadiorum occupant locum. Virides nequaquam eſſe videntur (odorati

rati ſunt) ſed ſicci , forma vero nihil ab aliis differunt . Lacum ingredienti protinus odor adſpirat, non tamen longius , ut quidam referunt (referunt a navibus tamen quæ eo curſum tenent, ſentiri.) Hic enim locus pluſquam centum quinquaginta ſtadia abeſt a mari . Cum quo l. c. conſentit *Plinius*. Inter Libanum montem aliumque ignobilem, non (ut quidam exiſtimavere) Antilibanum , in convalle modica juxta lacum , cujus paluſtria æſtate ſiccantur , tricenis ab eo ſtadiis calamus & juncus odorati gignuntur . Reprehenditur a *Guillandino Plinius* lib. de papyro cap. 9. quod ſcripſerit calamum aromaticum in Arabia gigni . Nam calamus (inquit) aromaticus , quem *Dioſcorides* in India gigni tradit, ubi ingens ejus eſt proventus, tantum abeſt ut in Syria proveniat , ut nec uſquam in Arabia, niſi ex India importatus inveniatur. Quod cum ignoraverit *Plinius*, & res ſpecie diverſas pro una acceperit , mirum non eſt eum ſcribere calamum odoratum, qui in India atque Syria naſcitur , pullulare quoque in Arabia , errore per *Plutarchum* quoque confirmato in libello, cui titulus eſt, quod bruta ratione utuntur. *Garcias* quoque *ab Horto* lib. I. cap. 32. negat Juncum odoratum in Arabia naſci. In Guzerate vocatur Unz , in Dechan Bache, in Malavar Unzabal, in Malaia Dirimguo , in Perſia Heger, in Cucan , qui videtur eſſe locus maritimus, Vatican, ab Arabibus dicitur Caſſab , & Aldirira . *Serapio* lib. de ſimplic. cap. 205. corrupto vocabulo appellat Haſſabeldiriri . Omnes medici Arabes cum *Avicenna* lib. II. cap. 161. & 212. vocant Aldirira. Idem deſignat Caſſab , quod calamus , & idem Aldirira, quod aromata, quia Aldirira eſt idem, quod apud nos aroma . Quoniam incolæ Malaiæ uſum acceperunt ab Arabibus Corazonis , idcirco corrupto vocabulo appellant Diringe . Seritur in univerſa India , ſed plurimum in Guzerate , & in Balagnate &c. Cum dicatur ab *Hippocrate* & *Galeno* lib. de ſimplic. hic calamus Indicus calamus unguentarius; & a *Plutarcho* calamus Arabicus, videtur hinc probari poſſe , in aliis regionibus naſci præter Indiam . Ego vero , ut veritatem inveſtigarem , quæſivi a multis, qui habitant in Corazone , & a pluribus Arabibus , qui equos huc ferunt ad vendendum , num in eorum regionibus gigneretur calamus , & num illis notus & in uſu eſſet ; omnes reſponderunt , in ſuis regionibus non naſci , ſed ab India pro mercibus apportari ; dixeruntque , ſibi , quod multi ſit apud eos uſus , notiſſimum eſſe . Verumtamen non decipiuntur illi , e quibus appellatur Arabicus, eo quod in Arabiam, & inde in alias regiones transferatur.

7 Laudatiſſimus &c. *Plinius* lib. xxı. cap. 18. Laudatiſſimus ex Nabathæa , cognomine Teuchites, proximus Babylonius, peſſimus ex Africa , ac ſine odore.

8 Eligendus eſt &c. *Plinius* ibid. Eſt autem rotundus , vinoſæ mordacitatis ad linguam . Sincerus in contricando odorem roſæ emittit , rubentibus fragmentis.

9 Floris &c. *Plinius* ibid. Uſus ejus dividitur in folia & flores . Capita foliorum , parteſque candidæ , ungues vocantur . In flore aliud eſt ſemen, aliud capillus in capite , aliud cortex , aliud calyx . Folium ſiccatur , aut tribus modis exprimitur. Per ſe cum ungues non detrahunt, ibi enim humoris plurimum. Aut cum detractis unguibus, reliqua pars aut oleo aut vino maceratur in ſole vaſis vitreis . Quidam & ſalem admiſcent , & anchuſam nonnulli , aut aſpalthum , aut juncum odoratum , quia talis maxime prodeſt vulvæ ac dyſentericis. Exprimuntur eadem folia detractis unguibus , trita per linteum ſpiſſum in æreum vas , lenique igni ſuccus coquitur , donec fiat craſſitudo mellis . Ad hoc eligi oportet odoratiſſima quæque folia.

10 Et radicem &c. *Cluſius* . Eſt vero juncus planta multis culmis aſſurgens , tenuioribus foliis quam gramen , ſeu πόα , linguam mordicantibus, jucunda & aromatica quadam acrimonia , quæ trita gratum quidem ſpirant odorem , ſed in quo roſæ odor non eluceat , nam manducata potius roſæ , præſertim ſaccharo conditæ odorem æmulari videntur : nullum protulit florem , quod ſerius provenerit, imo primis frigoribus periit, ita ut annua planta cenſenda ſit ; radix eſt numeroſa , & capillaris, non nodoſa, ut *Serapio* ait , guſtu fervido & aromatico.

פרק ט'

במכשירי הקטרת ומה הוא הנתר ומה הוא הבורית הטבעי שבא מהצמחים ומה הוא הבורית המלאכותי הנקרא בורית שחור ואיך נעשה כי לדעת אברהם היה טוב לשיפת הצפורן כמו שהיה הבורית כרשינא וזכר בורית אחר טבעי הבא מפירות העץ שמצאו לשנים שעברו הפורטוגיסי שהיא חזק השיפה מאד גם כן כתב מה שהאמין בראשונה על היין קפריסין שיהיה היין אינאנטינו ואיך עושין אותו ומפני מה הדר ביה ממה שהאמין בו בראשונה וביאר מה האלה הדברים המחלישים הריח הרע מהדבר המוסרה ומה הן הדברים שיסירו אותו מכל וכל מהם ושהיין קפריסין הוא מה

CAPUT NONUM.

De diſponentibus ſuffitum ; & quid ſit הנתר , *& quid ſit ſapo naturalis , vegetabilis, & quid ſit ſapo artificialis, qui dicitur ſapo niger, & quomodo perficiatur ; quia juxta ſententiam* Abrahami *eſt optimus ad confricandum onycha , ſicut ſapo Keraſchinæ ; & commemorat alium ſaponem naturalem eductum ex fructibus arboris, quam præteritis annis invenerunt Luſitani , qui eſt valde robuſtus ad confricandum. Præterea ſcribit, quod antea putaverit de vino Capparino, ſc. quod eſſet vinum appellatum Oenanthinum, & quomodo perficiatur; & qua de cauſa receſſerit a prima ſententia ; & declarat, quæ ſint ea, quæ infirment, aut removeant odorem malum ab re fœtenti. Et quæ ſint ea, quæ omnino removeant ; & quod ſit vinum* Capparinum , *de quo diſſerit* Raſchi *f. m. verum deſcribit* Abraham , *quomodo perficiatur ; Pariterque quomodo fiat expli-*

מה שאמר רש״י ז״ל אמנם כתב אברהם
איך נעשה וכן מפני מה עשה פשרת עם
הגמרא בבלית והירושלמית שקרא עם
הבבלית בשיפת הצפורן כדי שתהא נאה
ובשרייתה ביין קרא עם הירושלמית מפני
שהיא עזה ופירש גם כן מה הוא שאמרו
והלא מי רגלים יפין לה והואיל שלמה
עשיית היינות של אינאנטי ושל קפרס
בחר בפרק הזה ללמד אתכם איך נוכל
לשמור היין שלנו שלא יתעפש ויפסל או
יחמיץ וגם למד לעשות חומץ יין בעד כל
השנה שיהיה תמיד חמוץ ומתוק

ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם כי גבר
חסדו עלי וזכני לפרש לכם סממני
הקטרת באמת ובתמים כן יהיה
בעוזרי להאיר גם כן עיניכם בני היקרים
במכשיריה ולא אבשל בדבר הלכה

הלא ידעתם כי חמשת הם מכשירי הקטרת
היינו המעלה עשן המלח סדומית הבורית
כרשינ׳ היין קפריסין וכפרת הירדן והנה
שנים מאלה ידענו נאמנה שנכנסים בעין
בקטרת ושנים לא יבואו בה כלל אך
יכשירו בלבד אחד מסממניה והדבר האחר
הנשאר מהחמשה אם נאמר שבאופן מה
יכנס ולא יכנס בה לא נדבר כזבים והנה
רבותינו ז״ל נתנו שעו׳ לדבר האחד בלבד
הנכנס בקטרת והוא המלח הסדומי שאמרו
מלח סדומית רובע היינו רובע הקב שהוא
לוג אחד וגם סדרו משקל המכשירים
שאינם נכנסים בקטרת כי אמרו בורית
כרשינא תשעה קבין יין קפריסין סאין תלת
וקבין תלתא אמנם למעלה עשן ולכפרת
הירדן אמרו כל שהוא ולא זכרו בם או
משקל או מדה והנה ליכא מאן דפליג
דמלת מה שהוא ר״ל לעולם דבר מועט
שאין למטה ממנו וכן הוא ברוב המקומות
מלת כל שהוא כמו המצניע לזרע לדוגמא
ולרפואה והוציאו בשבת חייב בכל שהוא
החורש כל שהוא המלקט עשבים אם
לתקן כל שהוא וזולתן אמנם בקצת
המקומות לעניות דעתי כפי סגנון הדבר
הנאמר בו ירצה מלת כל שהוא כל מה
שצריך לדבר ההוא הבא בעבורו כמו
במקום הזה שאין להאמין שבמשהו המעלה
עשן

explicatio cum Gemara Babylonica *&* Hierosolymitana, *in qua similiter cum* Babylonica *legitur in confricatione onychis, ut elegans fiat, & in maceratione in vino pariter legitur cum* Hierosolymitana *ut fiat robusta. Præterea explicat, quod dixerunt;* Nonne aquæ urinæ sunt præstantiores? *Praterea docetur, quomodo fiant vina Oenanthina, & Capparina; demonstrat in hoc capite, ut vos doceamini, quomodo nostrum vinum asservari possit, ne mucescat, & fiat vitiosum, aut acescat; & præterea docet, quomodo fiat acetum ex vino, quod integro anno acidum, & suave conservetur.*

Sit benedictus Deus nunc & in æternum, qui roboravit misericordiam suam super me, & dignum me fecit, qui vobis exponerem aromata suffitus vere & perfecte; sic fiat ut mea opera illuminet pariter oculos vestros; filii charissimi, in ejus dispositionibus, ne in id, quod spectat constitutionem, offendam.

Nostis quinque esse, quæ suffitum disponunt, sc. herbam fumum adscendere facientem, salem Sodomiticum, saponem Charschinæ, vinum Capparinum, & succinum Jordanis. Duo ex his certo scimus, quod in suffitum ingrederentur; duo vero non fuisse omnino indita, sed tantum aliquod ex aromatibus disposuisse. Quod reliquum erat ex quinque, si dicemus, ingrederetur ne an non; non dicam falsa. Et ecce sapientes nostri f. m. uni tamen rei quæ ingreditur in suffitum, assignarunt mensuram, sc. sali Sodomitico, dicentes de sale Sodomitico quartarium, i. e. quartam cabi partem, sc. unum logum. Præterea statuerunt pondus disponentium, quæ in suffitum non ingrediuntur, dicentes de sapone Charschinæ, novem cabos, de vino Capparino tria sata, & tres cabos. At de herba fumum adscendere faciente & de succino Jordanis, dixerunt quantulumcumque, neque eorum pondus & mensuram commemorarunt. Et ecce non est controversia in voce, quantulumcunque, quod semper parvum quiddam designat, quo non sit minus; & sic se habet in pluribus locis vox quantulumcumque: e. g. qui recondit in semen, & specimen, & medicinam in Sabbato, reus est, quantulumcunque sit; Qui arat, quantulumcumque sit; qui colligit herbas ad præparandum, quantulumcunque sit, & his similia. Verum in nonnullis locis, juxta meum mediocre ingenium, se-

עשן יתמר ענן של שלש מאות וששים ושמונה מנים של סממני הקטרת ושכפת הירדן גם היא תספיק במשהוא להכשיר כל סממניה שהרי להכשר סם אחד בלבד של שבעים מנה נתנו חכמים למכשיריו שעור גדול כמו שראינו בבורית וביין אולם מפני שמרת או משקל המעלה עשן וכפת הירדן הצריכים לכל המנים מהקטרת היה גלוי וידוע לבית אבטינס בלבד כמו שהיו הם ולא אנשים אחרים זולתן מכירים המעלה עשן אחזר על ידיעת מהותו של מעלה עשן ותנאיו ומשקלו גם לא אחפש אחר משקל כפת הירדן כי ה׳ העלים אותם ממנו אמנם המוטל עלי הוא לבאר הבורי׳ כרשינא היין קפריסין וכפת הירדן עם כי באמת נפלאים הם ממני ואין מגיד לי מפי סופרים או מפי ספרים וה׳ הנותן לפתאים ערמה ומנדעא ללא ידעי בינה יגלה לי ברחמיו וברוב חסדיו עמיקתא ומסתרתא רחכמתא ונבורתא דיליה היא

והנה להיורת שהראשון לחמשה שזכרו רבותינו ז״ל הוא הבורית כרשינא עליו בעזרת צורי ומשגבי אשים דברתי בראשונ׳ כתב רש״י ז״ל ירמיהו ב׳ אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נתר מין אדמה שחפיך ושפין בה את הבגדים בורית נקיון כמו ובר לבב ויש לועזים בורית סאבון בלעז ושם רד״ק ז״ל גם כן לחזק מה שאמר בשרש׳ בשרש נתר כתב אם תכבסי בנתר יש מפרשים שהוא זהה שקורין לו בלעז אומי יש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש וכו מנקין כל דבר ובורית יש מפרשים שהוא שקורין בלעז סאבון ויש

ſecundum rei commemoratæ argumentum, hæc dictio quantuluncumqe ſignificat id omne, quod ſit neceſſarium rei, cujus cauſa adducitur; ſicut in hoc loco non eſt credendum, quod in quantalacunque menſura herbæ fumum adſcendere facientis, adſcenderet columna nubis *366.* minarum aromatum ſuffitus, pariterque [non eſt credendum] quod ſuccinum Jordanis ſufficeret in quantalacunque quantitate ad rectificanda omnia ejus aromata; Etenim ad rectificandum unum tantum aroma, quod ſeptuaginta minas continebat, aſſignarunt ſapientes pro ejus rectificatione menſuram magnam, uti vidimus in ſapone, & in vino; menſura vero aut pondus herbæ fumum adſcendere facientis, & ſuccini Jordanis, quæ neceſſaria erant omnibus aromatibus ſuffitus, notum & manifeſtum fuit uni familiæ Abtines duntaxat, non vero ceteri homines exceptis illis cognoſcebant herbam fumum adſcendere facientem, non indagabo, quid ſit herba fumum adſcendere faciens & conditio & pondus. Præterea nemo alius ſcrutatus eſt pondus ſuccini Jordanis, quia Deus hoc nobis abſcondit. Ceterum mihi danda eſt opera, ut illuſtrem ſaponem Charſchina, & vinum Capparinum, & ſuccinum Jordanis, quamvis hæc vere mihi ignota ſint, neque ſit, qui mihi demonſtret ex ore doctorum & interpretum. Deus qui dat infantibus ſapientiam, & ſcientiam, qui non ſciunt intelligentiam, aperiat mihi propter miſerationem ſuam, & propter multitudinem miſericordiæ ſuæ profunditatem, & arcanum, quia ſapientia & fortitudo illius eſt.

Cum ſit primum ex quinque, quæ memorarunt ſapientes noſtri f. m. ſapo Charſchinæ, de illo ope rupis & roboris mei (ſc. Dei) primum diſſeram. Scribit *Raſchi* f. m. in *Jerem.* II. 22. *Si laveris te nitro, & multiplicaveris tibi Borith*; Nitrum eſt terræ ſpecies, qua fricant, & confricant veſtes. בורית eſt mundities, ſicut mundus corde. Apud Barbaros בורית vernacule Sapo. Loco citato *Jerem. Radach* ad confirmandum quod dixerat in radicibus in radice נתר, ſcribit; *Si laveris te nitro*; Nonnulli Interpretes barbare illud vocant Allume; & nonnulli interpretes dicunt eſſe pulverem, quo caput abluunt, & rem omnem purificant. Et בורית nonnulli interpretes barbare ſaponem vocant, & nonnulli exponunt eſſe herbam, qua lavant. Et autor *Aruch* f. m. ſcribit in ordine נתר. Dicit

מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו ובעל
הערוך ז״ל כתב בערך נתר אמר רבי עקיב׳
בשבת מי רגלי׳ נתר ובורית ובפרק תשיעי
ועשירי דנדה בכלים כלי חרס וכלי נתר
בסוף גמר׳ דפרק המזבח מקדש בזבחים
נתעגלו אין מכבסין אותן לא בנתר ולא
בחול מאי כלי נתר אמר רבי יוסי בר
אבין מחפורת של צריף ובערך אהל כתב
בסוף גמר׳ דפרק אמר ר׳ עקיב׳ מאי בורית
אוהלא והא תניא הבורית והאל תרי גווני
אוהלא והזיכותי בבור כפי תרגומו ודכייך
באהלא ידי שמע מינה אהלא ענין בורית
וענין נתר הוא והזיכותי בבור כפי בבורית
מבעי ליה וזה בורית ונתר דמכבסין בו
הבגדים ורוחצין בו הידים ושמעתי כי עקרו
מין עשב ובערך הפר כשב בכתובות ריש
גמרא דפרק האשה שנפלו לה נכסים
גופרית מחפורת של צריף ר׳ מאיר אומר
קרן וחכמים אומרים פרי אמר רב שלום
יש חכמים ששמעו מפי הראשונים יורות
של אבנים שנפסלים מההר שאין להם
טהרה עד שנכנסין לכבשן ויש חכמים
ששמעו כלים הבאים מהזרניך וכן פירש ה׳
דגרסינן בע״ז פרק אין מעמידין בגמרא
יורות בלי נתר אין להם טהרה עולמית
מאי כלי נתר אמר רבי יוסי בר אבין כלי
מחפורת של צרוף למלח נתנו התרגומו
למחפירין דמלח יהון פירוש אחר כלים
המדובקים במגביא והוא כמו אבנים ושורין
אותו במי׳ וגימוח ובלעז אלומי ויש אומרי׳
כלי עשוי מן מגביא עצמה ויש מפרשים
נתר בלשון ישמעאל אצטרוך והוא כמו אבן
מתלחלה במים חמין ורוחצין בו במרחץ
ראשון בארץ מערב

כלל הדברים אין בכל דברי רבותי אלה
דבר מפור׳ שנוכל לבוא עד תכונת הבורי׳
והנתר ובפרט כי רש״י ז״ל ור״דק לא פירשו
הכתוב על פי דרכו כי הנביא אמר אם
תכבסי בנתר ואיך נוכל אנחנו לכבס במין
אדמה או באלומי יבש או בעפר הלא
הכביסה תיוחס לדבר הלח ולא לדבר היבש
וגם בעל הערוך כמעט הורה כאצבע
שהנתר והבורית יהיו דבר אחד וזהו הפך
כונת הכתוב שעשאם שני דברים מצורף
שאחרים דברי כלם עדיין בפחזותינו אנו

עומדים

cit R. Akiba in tractatu *Schab.* urina, nitrum, & borith. Et in cap. nono & decimo *Nidda* in vasis vasa testacea & nitrea. In fine *Gemaræ* cap. IX. *Sevachim.* Non lavant nitro neque pulvere. Quodnam vas nitreum? Dicit R. Jose bar Abin; vas fodinæ aluminis. Et in ordine אהל scribit in fine *Gemaræ* cap. Dicit R. Akiba; quidnam בורית? est idem quod אוהלא sc. smegma. At ecce traditio בורית והאהל (sunt ergo diversa.) Duæ species smegmatis. Et *purificavi* בבור *manus meas*. Ejus *Targum*: *purificavi* באהלא *smegmate manus meas*; Hinc intelligitur אהלא esse speciem saponis, & speciem nitri: *Et purificavi* בבור *manus meas*, sapone; dicendum erat; & hic est sapo & nitrum, quibus lavant vestes, & abluunt manus. Et audivi principale ejus esse speciem herbæ. Et in ordine חפר scribit in *Chetuboth* in principio *Gemaræ* capitis, quod incipit. Si mulieri hæreditate cesserint bona sulphuris fodinæ aluminis; R. Meir dicit sortem; & sapientes dicunt fructus. Dicit R. Shellum; sunt nonnulli sapientes, qui ex veteribus audierunt esse pelves lapideas, quas effoderunt ex monte, quibus non est puritas, donec introducant in fornacem; Sunt nonnulli sapientes, qui audierunt esse vasa, quæ adducuntur ex auripigmento. Et sic exponitur. Ecce legimus in *Avoda zara* cap. secundo in *Gemara*; Ahenis vasis nitreis non est puritas in æternum; quodnam est vas נתר? Dicit R. Jose bar Abin; vasa fodinæ aluminis: *in salem dabuntur*; Ejus *Targum*; *In fodinas salis erunt*. *Ezech.* XLVII. 11. Alia expositio; vasa conglutinata alumine; & illa sunt quasi lapides, & fricant aquis & alumine, Italice Allume. Alii dicunt vas confectum ex ipso alumine. Alii exponunt נתר lingua Ismaelitica אצטרוך, & est vas lapidi simile humectatum aquis calidis, in quo in regione occidentali lavant capita sua.

Summa verborum. Non est in his omnibus aliqua explicatio, qua saponis & nitri qualitas cognosci possit; Præsertim quod *Raschi* f. m. & *Radach* non exponant textum juxta institutum. Etenim Propheta dicit; *Si laveris te nitro*; quomodo nos possumus lavare specie terræ, aut alumine arido, aut pulvere? Lotio enim atribuitur rei humidæ non aridæ. Et Autor *Aruch* quasi digito indicare videtur saponem & nitrum unum idemque esse; quod textus sensui contrarium est, ubi duæ sunt res; accedit præter hæc, quod adhuc

simus

עומדים ולא ידענו בברור מה הוא הבורית
הצריכים אנחנו בסם הזה של צפורן על
כן אחרי הרשות שיתנו לי רבותי אשר רוח
ה׳ נוססה בם להתרומה ולהתעלות על
תלמידיהם אומר כי הנתר הם המי׳שבשלו
בם או העפר או האפר נקראו בלשון יון
קוניאה ובלאטינו ובלעז נקראו ליקסיויאוס
כי הנה גלוי ומפורסם לכל שעם המים
האלו נותנים לרחוץ הבגדים הצואים
ועמהם ועם הבורית ששפין על הבגדים
מסירים הכתמים מהם ומלבנים אותן ואו
הם אשר חשבתי שעליהם דבר הכתוב אם
תכבסי בנתר ואסמוך דברי אלה על מה
שכתוב במסכת נדה פרק האשה שהיא
עושה צרכיה משנה ששית שבעה סממנים
מעבירין על הכתם רוק טפל ומי גריסין
ומי רגלים ונתר הרי שהנתר הוא דומיא
דמי רגלים מי גריסין ורוק שהם דברים
לחים כמו שהבורית הקמוניא והאשלג הם
דברים קשים וגם אני ידעתי שהרמב״ם ז״ל
במסכת כלים פרק כלי עץ וכלי עור משנ׳
ראשונה האריך בפירוש כלי נתר ונראה
מדבריו שהוא אבן רכה שיעשו ממנה כלים
לשתות בם עם כל זה אין להשיג על
פירושי בעבור דבריו כל עקר להיות כי
תוך כדי דבור הוסיף שנית ידו לכתוב על
האבן הזאת תותך במים במהירות ועם
המים ההם ירחצו שער הראש והבגדים
שזה הוא מה שכתב גם כן בעל הערוך
בערך הפר אשר העתקתי עד כי יהיו המי׳
האלה דומים מכל וכל לליקסיביאו הזה
שכתבתי אני וייוחס להם בלי ספק היטב
הכביסה כמו של בורית במה שהוא בורית
ייוהס לו בלבד חשפשוף ולא הרחיצה אמנם
מה הוא תבורית כבר אמרו בעל הערוך
ור״דק ז״ל שהוא מין עשב והוא בורית טבעי
וגם אמרו רש״י ור״דק שהוא סאבון והוא
הבורית המלאכותי על כן אם ארצה לצאת
ידי חובתי עלי הוא לפרש לכם מה הוא
העשב הטבעי שנשתמשו בו הקדמונים
במקום בורית ומה הוא הבורית המלאכותי
שנוכל להשתמש בו במקום הבורית הטבעי
ואולי הבורית שהיו עושים בכרשינא שהוא
שם מקום היה כזה אשר אכתוב ובו
תשקוטו כי לעניות דעתי אין בכל שאר
מיני בורית הנעשים במלאכה מין מהם
שיאות לשיפת הצפורן כמוהו וכדי שלא
יחסר לכם דבר ממה שידעתי ממני הבור׳
הטבעי

ſimus in eodem dubio neque optime noſcamus, quid ſit הבורית, qui nobis neceſſarius eſt in hoc aromate onychis. Idcirco poſt veniam & licentiam, quam mihi dederint præceptores mei, quos ſpiritus Dei perturbavit propter eorum ſuperbiam, & elationem ſuper diſcipulos ſuos; dicam הנתר eſſe aquas, in quibus coquunt aut pulverem aut cinerem; appellantur Græce *κονία*, & Latine & Italice Lixivia. Omnibus enim notum & manifeſtum eſt has aquas in uſu eſſe ad lavandas veſtes ſordidas; & cum his & cum ſapone fricant veſtes, removent maculas, & dealbant. Et hæc ſunt quæ judicavi de eo quod dicit textus; *Si laveris te nitro*; & hæc confirmantur ex eo, quod ſcriptum eſt in tractatu *Nidda* cap. IX. 6. Septem aromata applicantur maculæ, ſputum inſipidum, aqua fabacea, urina, nitrum; Ecce nitrum aſſimilatur urinæ, aquæ fabaceæ, & ſputo, quæ ſunt liquida; ſicut ſapo, Cimonia & Asleg ſunt dura. Non ignoro, quod *Rambam* f. m. in tractatu *Celim* cap. decimo uberrime differat in commentario de vaſis nitreis, & videtur ex ejus verbis eſſe lapis molliſſimus, [1] ex quo fiunt vaſa ad potandum. Hinc nulla erit correctio meis verbis in meum commentarium propter ejus verba; cum eodem tempore addiderit alteram explicationem ſcribens de hoc lapide; momento in aquis liqueſcit; atque his aquis capillos & veſtimenta lavant; Hoc eſt quod ſcripſit quoque Autor *Aruch* in ordine הפר, quod deſcripſi, ita ut iſtæ aquæ aſſimilentur omnino Lixiviæ, quam ego explicavi, iiſque ſine dubio optime appropriabatur lotio, quaſi eſſent aquæ ſaponis, in eo, quo ſaponi appropriatur confricatio, non lotio. Ceterum quid ſit ſapo, jam dixerunt Autor *Aruch*, & *Radach* f. m., ſc. quod ſit ſpecies herbæ, & hic eſt ſapo naturalis; præterea dixerunt *Raſchi*, & *Radach*, reperiri ſaponem, & hunc eſſe הבורית artificialem. Qua de cauſa ſi velim officio meo fungi, explicandum mihi eſt, quænam ſit herba naturalis, qua veteres pro ſapone utebantur, & quinam ſit ſapo artificialis, quo quis poteſt uti pro ſapone naturali. Quandoquidem ſapo, qui perficiebatur in Cheraſchina [hoc eſt nomen loci] erat huic ſimilis, qui deſcriptus eſt, & in eo acquieſcetis, quia juxta meum mediocre ingenium non eſt ulla ſpecies ex omnibus generibus ſaponis, quæ artificioſe fiunt, quæ ad ejus ſimilitudinem onychem fricare poſſint. Atque ut
nihil

הטבעי שלא ידעו בם אבותינו מלפנים
אכתוב לכם פרי אחד נמצא מחדש שהוא
מעביר כל הכתמים בשלמות כמו שעושה
כל בורית חזק וטוב שנעשה במלאכת ועלי
ועליכם להודות לה׳ שזכני לספר לכם קצת
ממעשיו ונפלאותיו אשר בחכמה עשה

אמר דיאוסקורידי בספר השני פרק קנ״ב
העשב מהצמר שבלשון יון נקרא
סטרוטיאון ובלשון לאטינו ראדיציטה ואני
לא ידעתי למה כי ראדיציטה בלשון לעז
רוצה לומר שרש קטן ושרש העשב הזה
הוא גדול הוא מפורסם וידוע לכל האנשים
ומשתמשים בו האומנים לנקות וללבן
הצמר כשרוחצין אותו ושרש הנטיעה הזאת
הוא חד בטעמו מאד ולהיות כי בזמן
דיאוסקורידי ידעו בה כל בני אדם לא
כתב לנו צורתה ודמותה ועל כי לשנים
שעברו השמיטו האומנים להשתמש בה
ללבן הצמר נשתכחה מסנו ובזמננו זה לא
ידענו אותה עם כי הרופאים הערביים קראו
לנטיעה הזאת קונדיסי או קונדיס או קונדיר
או אסלינני ומשתמשים בה לעורר העטוש
כי יבא לידי עטוש כל מי שיריח בה או
כשיפיחו עפרה תוך הנחירים מפני חדותה
וטיאופראסטו בספר השלישי שלו פרק ששי
שם הסטרוטיאו בכלל הנטיעות שיש בהם
קוצים

ואולם פליניאו בספר י״ט שלו פרק שלישי
כתב העשב הזה הנקרא ראדיציטה יש לו
מיץ טוב ונפלא לרחיצת הצמר ויש לנו
לתמוה עד מאד איך המיץ הזה ילבן
הצמר בתכלית הלבננות ויבי׳ אותו לשעיעו׳
ולחלקות נמרץ והעשב הזה יצמח בכל
מקום שיטעו אותו שם אמנם הצומח
מעצמו והמובחר שבמינו נמצא באסיאה
ובסוריאה בארץ יבשה ומלאה נושי אבנים
ומהלאה לנהר פרת יש הרדיציטה הטובה
והראשונה במעל׳ והעשב הזה יש לו שרביט
דומה לפירולה אך הוא דק ממה שהוא
השרביט מהפירולה והשוכנים שם יאכלו
השרביט הזה בסעודתם והוא צובע והופך
ללבן כל הדברים שיבשלו אותם עמו וענפיו
הם דומים לענפי הזית ועושה פרחים נאים
למראה עם כי אין בהם ריח טוב או רע
אך ענפיו הם מלאים קוצים והשרביט שלו
הוא מכוסה עם דבר מה שדומה לצמר
ואינו עושה זרע והשרש שלו הוא גדול
וקוצצין אותו להשתמש ממנו כאשר אמרנו
והראדיציטה הזאת כמו שאמר גאלינו
בספר השמיני מהסמים הפשוטים היא חדה
בטעמה ומזגה הוא חם ויבש נוטה במעט

nihil vobis desit, ex his quæ ego cognovi de speciebus saponis artificialis, quæ a patribus nostris ignorata sunt, describam vobis quendam fructum recens inventum, qui perfecte removet omnes maculas, uti fit ab omni sapone valido & optimo artificialiter composito; Et ego & vos debemus confiteri Domino, qui me dignum fecit, qui recenserem partem operum & mirabilium suorum, quæ sapientia fecit.

Dicit *Dioscorides* lib. secundo cap. 180. *Herba*, quæ Græce *ςρούθιον*, a Latinis radicula appellatur [At ego ignoro quid vernacule significet radicula, sc. parva radix, cum radix hujus herbæ magna sit.] *Nota est herba, qua purgandis lanis utuntur, qui eas eluunt, bujus radix est acris*. Cum hæc herba ætate *Dioscoridis* nota esset omnibus, idcirco ab eo nobis non describitur, neque forma neque similitudo: eo quod annis præteritis artifices desierunt illa uti ad dealbandum, illius memoria amissa est. Verumtamen Medici Arabes appellant hanc plantam Condes aut Chundes aut Kunder aut Aslingi, eaque utuntur ad excitandam sternutationem, quia eo devenit, ut starnutet qui illam odorat, aut quando sufflant ejus pulverem in nares propter acumen.

Theophrastus lib. sexto cap. septimo *ςρούθιον* generaliter inter plantas spinosas commemorat.

Ceterum *Plinius* lib. XIX. cap. 18. scribit. *Quæ vocatur radicula*, [3] *lavandis demum lanis succum habet, mirum quantum conferens candori mollitiæque. Nascitur sativa ubique, sed sponte præcipue in Asia* [4] *Syriaque, saxosis & asperis locis. Trans Euphratem tamen laudatissima; caudice ferulaceo, tenui, & ipso cibis indigenarum expetito, & unguentis quicquid sit cum quo de coquatur; (& tingit & convertit in albedinem omnia, quæ cum illo coquuntur] folio oleæ. Struthion Græci vocant, floret æstate, grata adspectu, verum sine odore, & spinosa, & caule lanuginoso.* [5] *Semen ei nullum; radix magna, quæ conditur ad quem dictum est usum.* Et hæc radicula, uti dicit *Galenus* lib. octavo de facultate simplicium: *gustu acris, & temperamento calida, & quasi quarto gradu sicca. Est abstersiva, & excitat sternutationem, uti excitant ea omnia, quæ sunt temperamento calida, & gustu acria.* Ecce perfunctus sum

עד הנדר הרביעי והיא מנקח כל הדברים
ששפין אותם בה וגם תסבב העטוש כמו
שעושים כל הדברים החמים בטבעם וחדים
בטעמם הרי שפערתי את חובי כי הגדתי
לכם מה היה הבורית הטבעי אמנם מה
הוא הבורית המלאכותי שבחרתי לכתוב
לכם שמעו ואנכי אדבר כי הוא לפי דעתי
היות' טוב לשיפת הצפירן מכל שאר מיני
הבורית המלאכותי ובו האומנים שבזמננו
משתמשים ללבן את הצמר ואין טוב ממנו
ללבן ולנקות כל הדברים נקרא בלשונם
סאפוני ניגרו היינו בורית שחור דעו כי
האומנים האלו הם בוחרים באפר הנעשה
מהעצים הנקראים אצלנו הזקים כמו שהם
עצי האופיאו האולמו הרווירי הפקאקסינו
וזולתם ודרך משל לוקחים במשקל מאה
ליטרין של שנים עשר אונקיות לליטרא
מאחד ממיני האפר מהעצים אשר אמרתי
ונותנים אותו על טבלא של עץ גדולה
וצוברים האפר עליה ובאמצעיתו של האפר
ועושים כמו ענולה או הפירה ונותנים בה
חמשה ועשרים ליטרין של גושי סיד חי
כתושים הטיב ועם מי באר קרים מערבי
הסיד והאפר יחד ועושים עסה כמו שעושות
הנשים בשילושו הקמה לעשות ממנו פת
והעיסה הזאת יעשו אותה באופן שתטה
יותר להיות קשה משתהיה רכה וכבר יש
להם מן המוכן גת גדול של עץ נקרא
בלשון לעז טינאצו עם ענולים של ברזל
חוצה לו נקראים בלעז צירקיי להדק בצרו
רב דופני הטינאצו יחד כדי שלא יצאו
ממנו מבין הדופנות המים הנתנים בו
והגת הזה הוא צר מלמטה ורחב מלמעלה
כדי שהמים הנתנין מלמעלה יכבידו על
העיסה הנתונה בתחתיתו של גת והוא
מונח על סמוכות של עץ באופן שלא יכסו
תחתית הגת שיש בו נקבים דקים על כלי
סביב סביב וכן תחת הגת ישימו כמו שוקת
של אבן שיש והוא כלי לקלוט בו המים
כשיזובו מתחתית הגת ישימו אם כן העיס'
הזאת בגת עד שתתמלא היטב חצית של
גת מכל וכל ועל כי העסה הזאת תחמיץ
בנקלה ותבא במהר' לידי נפיחת הם דוחפי'
אותה בחזקה להעמידה על שולי הגת
מכונסת ומקובצת היטב כאלו היתה כלה
מקשה וגם עליה נותנים אבני שיש של
משקל עד שלא יניחו אותה לצאת
ממקומה התחתון לעלות למעלה בנפיחתה

בכמו

meo officio in demonstrando vobis, qualis sit sapo naturalis; nunc qualis sit sapo artificialis, suscepi vobis describendum; audite, & ego dicam, juxta meum mediocre ingenium esse optimum præ reliquis omnibus saponis generibus saponem artificialem ad confricandum onychen, quo nostræ ætatis artifices ad lanam dealbandam utuntur, atque eo nullus est præstantior ad dealbanda & emundanda omnia; appellatur nostra lingua sc. Italice sapone negro. Scitote, quod vostri artifices eligunt cinerem, qui conficitur ex lignis robustis apud nos, sc. Italos, qualia sunt ligna populi, ulmi, roboris, fraxini & his similia; Et e. g. sumunt pondere centum librarum, quarum singulæ duodecim unciis constent, ex una harum specierum cineris de lignis, quæ commemoravi, & imponunt super tabula maxima lignea, super qua cinerem coacervant, in cujus medio fit quasi circulus, aut fossa, ubi ponuntur quinquaginta quinque libræ ramentorum calcis vivæ optime contusorum, & cum aquis cisternæ frigidis miscentur una simul calx & cinis; & fix massa, uti fit a mulieribus farinam depsentibus, ex qua fit panis; Et hæc massa eo modo perficitur, ut eo inclinet ut sit durior, quam mollior: Pro his præparatus est lacus magnus, ligneus, qui Italice dicitur Tinazzo, cum circulis ferreis extrinsecus, qui Italice Cerchii appellantur, ad compingenda valido vinculo simul lacus latera; ne aquæ, quæ in eo continentur, inter latera egrediantur; & iste lacus est ad partem superiorem angustus, & ad inferiorem latus, ut aquæ, quæ superius imponuntur, ingravescant super massam, quæ collocata est in parte inferiori lacus; qui imponitur fulcris ligneis ea ratione, ne tegant inferiorem lacus partem, in qua tota tenuibus foraminibus circumcirca perforata est, Atque ita lacui supponunt quasi aquarium marmoreum; & hoc est vas ad recipiendum aquas, quæ ex lacus inferiori parte profluunt. Præterea ponunt hanc massam in lacu, donec ejus dimidium omnino impleatur. Et quoniam hæc massa facile fermentescit, & cito eo devenit ut intumescat, valide illam impellunt, ut consistat super fundo lacus collecta; optimeque colligitur, ut tota massa dura fiat; Præterea illi imponuntur lapides marmorei graves, ita ut non sinnant illam egredi ex loco inferiori; ut adscendat inflatione ad superiorem; sicuti fieri consuevit in omnibus rebus, quæ eo deveniunt ut fer-

men-

כמו שעושים כל הדברים הבאים לידי חמוץ אחרי כן הם שופכים בנת על העסה הזאת כמו מאה וחמשים ליטריץ מי באר קרים שעומדים על העסה הזאת לפעמים עד חמשה עשר יום קודם שיגיעו לתחתות הגת ואז יזובו המים בנחת טיפה אחר טיפה בשוקת אשר היא תחת הגת וכאשר יכלו המים מלירד בשוקת הם לוקחין כמו מאה ליטריץ מהמים שירדו בשוקת שהם חזקים מאד מאד ומוסיפים בם כמו חמש׳ ועשרה ליטריץ של שמן זית ונותנים המים והשמן בירה גדולה של נחשת ועל האש ירתיחו אותם יחד עד שיבואו לידי גסות כעין גסות הדבש וזהו הבורית השחור אשר אין טוב ממנו לשוף כל דבר שצריך לשיפ׳ ולנקיות גמור והבורית הזה לעניות דעתי יהיה טוב מאד לשיפת הצפורן וידמ׳ בפעולתו לבור׳ הטוב של כרשינא

ואחרי אשר אכתוב לכם הפרי הטוב במלאכתו כמו שהוא הבורית המובחר אחבר בעזרת ה׳ ביין קפריסין ובכפרת הירדן מה שהיה עם לבבי זה ימים רבים ובה׳ בטחתי לא אמעד

דעו כי בארצי הודו שמחדש מצאו הפורטוגיסי והספרדים יש אילן קטן הנוטה יותר לעמיקות ממה שיטה להיות ישר הדומה לנטיעה הנקראת בלשון יון אוגסימירסיניי או מירסיניאגריאה בלאטינו רוסקוס או מירטוס סילויסטריס בערבי נקראת בשבוש קוביבי כי הקוביבי הם דבר אחד ובלעז רוסקו והעלים שלו דומים לעלי הנטיעה ההיא הנקרא׳ כלשון יון פמריס או פטיריאון בלאטינו פיליקס בערבי סארקאס בלעז פיליצי והאילן הזה הוא עושה פרי גדול כאגוז ובשר הפרי שהוא עם מעט שמנינות המדביק חלקי הבשל זה בזה הוא מבחוץ ובתוכו יש גרעין עגול בתכלית העגול והכדוריות שחור בצבעו והוא קשה באופן שלא ישבר אלא בחזקה עם פטיש של ברזל או דבר אחר כבד וקשה כמוהו והפרי הזה הוא טוב להשתמש בו כאילו היה בורית טוב ומובחר כי אם ירחצו הבגדים במים וישפשפו אותם עם בשר של שנים או שלשה מהפירות הצה יבואו הבגדים אל תכלית הנקיות והלבינות יותר ממה שיעשו עם כל מיני בורית שיהיו ועושים הפירות האלה עם בשרם הקצף

בשיפה

mentent. Deinde effundunt in lacum super massam quasi centum & quinquaginta libras de aquis frigidis quæ aliquando consistunt super hac massa quindecim dies, priusquam perveniant ad partem inferiorem lacus; tum aquæ leniter defluunt guttatim in stagnum, quod sub lacu situm est. Et quando desierunt aquæ descendere in lacum; sumuntur quasi centum libræ de aquis quæ descenderunt in lacum, quæ sunt fortissimæ, quibus adduntur quasi quindecim libræ olei olivarum; ponuntque aquas & oleum in aheno magno æneo; quæ una simul ebulliunt, donec eo deveniant, ut crassa fiant, quasi massa mellis; & hic est sapo niger, quo nullus est præstantior ad confricandum ea omnia, quæ sunt confricanda, & perfecte purificanda. Et hic sapo juxta meum mediocre ingenium est præstantissimus ad fricandum onychem, & in ejus qualitate similis est saponi optimo Chraschinæ.

Postquam vobis descripsi fructum optimum in sua operatione, qualis sit sapo selectus; differam Dei auxilio de vino Capparino, & de succino Jordanis id quod diuturno tempore cogitavi: in Deo confido, non vacillabo.

Scitote quod in regionibus Indiæ, quam recens invenerunt Lusitani, & Hispani, esse arborem parvam, quæ magis ad obliquitatem quam ad rectitudinem inclinat, similem plantæ, quæ Græce dicitur ὀξυμυρσίνη, aut μυρσίνη ἀγρία Latine Ruscus aut Myrtus Sylvestris, Arabice בשבוש קוביבי, quia Cubebe sunt res diversa; & Italice Rusco; Ejusque folia sunt similia foliis plantæ, quæ Græce appellatur πτέρις, aut πτέριον, Latine Filix Arabice Sarachs, & Italice Felce. Et hæc arbor producit fructum in magnitudine parem nuci. Et fructus caro quæ modica pinguedine conglutinat inter se carnis partes, extrinsecus sita est; atque intrinsecus est granum rotundum, perfecte rotundum, & sphæricum, naturaliter nigrum, & durissimum, ita ut frangi non possit nisi forti malleo ferreo, aut alio instrumento durissimo. Et hujus fructus est usus præstans, qualis est usus saponis optimi & selecti: etenim si laventur vestes aquis calidis & confricentur cum carne duorum aut trium ex his fructibus, vestes perfecte emundantur, & magis dealbantur, quam si fiat usus ex omnibus speciebus saponis. Atque idem fit cum his fructibus cum carne eorum succisa contritione una cum aquis calidis, quod fit cum nostro

sapo-

בשיפה עם חברת המים כמו שעושה
הבורית שלנו הנהוג כשישפשפו אותו
מלוחלה על הבגדים ובשר הפרי הזה נתך
ונמס בשיפה מרובה אף במרתון עד
שישארו הגרעינים הכדוריים האלו הם
יפים מאד וינקבו אותם האנשי' מהארצות
ההם ויכניסו בנקביתם משי או משיחה
של פשתן מתוקן עד שיעשו עם גרעינים
רבים תחובים יחד זה אחר זה במשי או
יבמשיחה כמו צמידים לתת על הזרועות
וענקים ורבידים לתת אותם סביב לצואר
עם כדורי זהב או כסף בתוכם לנוי ועם
הצבע השחור שיש בם בגרעינים האלו
יצהיבו הרבה למרחוק כמו שעושה העץ
ההוא הנקרא בלשון יון איבינוס בחולם
בלאטינו איבינוס בערבי איבאנוס ובלעז
איבאנו והפרי הזה הוא מר מאד עד כי
אין שם בהמה או חיה או עוף שירצה
לטעום דבר ממנו והאיש אוביאידו שהעתקו
וכתב כל הדברים הנמצאי' והנעשים בהודו
הזה החדש בספר התשיעי שלו כתב
פעולות הפרי הזה אשר העתקתי ודבריו
הם באיים האלה הנקראים ספאנייולי יש
אילנות שנקראו בשם הבורית או בשם
השלשלאות של כדורים רבים חתוכים זה
אחר זה במשיחה שעושים הרומיים לדעת
מספר התפלות שעושים בכל יום והעליהם
שלהם דומים לעלי הפיליצי אך הם קטנים
מעט מהס והאילנות האלה הם גדולים
ויפים ואחרים אמרו כאשר כתבתי שהם
קטנים ועקומים ועושי' פרי כגודל הבוטנים
או כגודל הפירות הנקראים במסכת עכו״ם
פרק אין מעמידין דבדבניות ובלשון יון
ובלאטינו קראסיאה בערבי סאראסיאי
באשכנז קירסין או קירסקין בספר' ציריזאס
בצרפת ציריסי בלשון בואימו פיסני ובלעז
ציריסי ועל הפרי הזה היינו על ראשו יש
כדמות נזר והפרי הזה לא יאכלו אותו
וכשיבש בשר הפרי תחת ניצוץ השמש
צבעו הוא נוטה לצבע הזהב ובתוך הפרי
יש גרעין גדול ככדורי הסוללות הקטנות
הנקראות ארקיבושי והוא כדורי ושחור ואם
ישימו אותו נגד השמש ידמה גם הוא
לצבע הזהב ובתוך הגרעין הזה יש בו דבר
מה שדומה למוח העצמו' או לעצי הפירלי
מבפנים לשרביטם ולדבר הנאכל אבל הוא
קטן ומר מאד ומהגרעין הזה עושים
השלשלאות האמורים שהם יפות
כשלשלאות

sapone communi quando humidi confricantur super vestes, & caro hujus fructus multa fricatione vel lente liquefit, & dissolvitur donec remaneant grana ab carne spoliata; atque hæc grana sphærica sunt pulcherrima, quæ ab incolis harum regionum perforantur, qui per foramina introducunt sericum, aut funiculum lineum convenientem, donec perficiantur ex pluribus granis, quorum alterum post alterum infigitur serico, aut lineo funiculo quasi armillæ, quibus brachia præcingantur, & torques & monilia quæ circa colluam ponantur, cum globulis aureis, aut argenteis intra illa collocatis ad ornatum; Et propter colorem nigrum, qui deprehenditur in his granis hæc longe lateque fulgent, uti contingit in ligno, quod Græce ἔβενος, & Latine Ebenus, & Arabice Abeny & Italice Ebeno appellatur. Et hic fructus est amarissimus, ut nulla sit bestia, vel fera, quæ de illo gustare aliquid velit. Vir quidam ex Oviedo, qui memorat & describit ea omnia, quæ in nova India inveniuntur & nascuntur, lib. septimo differit de qualitatibus hujus fructus, quem descripsi, cujus hæc sunt verba. In his insulis, quæ vocantur Hispaniola, sun arbores, quæ vocantur ab nomine saponis, aut ab nomine catenarum globulorum multorum, quorum alius post alius infigitur funiculo, uti fieri consuescunt Christiani ad cognoscendum numerum precum, quas quotidie recitant; & folia sunt similia foliis filicis; sed sunt paulo minora; istæque arbores sunt proceres, & pulcherrimæ. Alii vero dicunt, sicuti scripsi, aut juxta magnitudinem fructuum, qui appellantur in tractu *Avoda zara* cap. Cerasa, & Græce & Latine Cerasia, Arabice Sarae & Germanice Kirsen aut Chirschen, Hispanice Cerezas, Gallice Cerise, Bohemice Missne, & Italice Cerase; & super hoc fructu, sc. in vertice fructus est quid simile coronæ; & hic fructus non comeditur; Quando vero arescit caro fructus, ad solis splendorem ejus color ad aureum inclinat, & in parte fructus interiori est granum juxta magnitudinem globulorum tormentorum bellicorum minorum, quæ *Archibugi* appellantur, & est sphæricus, & niger; Si contra solem statuatur, ejus color aureo assimilatur; & intra hoc granum deprehenditur aliquid simile medullæ ossium, aut lignis medullæ ferulæ, sc. virgæ, & rei, quæ comeditur; sed est parvum & amarissimum. Atque ex his granis perficiuntur
cate-

כשלשלאות של עץ איבינו וטובות מהן כי
הגרעין הזה הוא יותר קל ממה שהוא
האיבינו ולא ישברו גרעיניו כעץ האיבינו
בנקלה ועם הפרי שלם במים חמים מלבני
הבגדים כמו שעושים עם הבורית שלנו
הנהוג אך אם פעמים רבות ירחצו עמו
הבגדים יקרע אותם וישרוף אותם לכן די
להם לבגדים אם ירוחצו עמו פעם אחת
בלבד והבשר החופה הגרעין הוא שעושה
פעולת הבורית ולא הגרעין

אחרי הבורית כרשינא בא בדברי רבותינו
ז״ל זכירת היין קפריסין שהוא ממכשירי
הצפורן ועל כי אמרתי לכם שהנוסחא
האמיתית לדעתי היא יין קפריסין ששורין
בו את הצפורן מפני שהיא עזה קודם כל
דבר אחקור אם יש בחכמינו הקודמים מי
שאמר לנו מה הוא היין קפריסין הלזה
אחרי כן אגיד לכם מה שבשבבר לבי אמר
לי עליו ומפני מה הדרי בי מה היא וסוף
סוף אכתוב מפני מה נטיתי מהגרסא
הנהוגה מימי עולם

ואולם במה שייוחס לחכמים בפירושו
לא אעלים מכם כי עד עצם היום
הזה לא מצאתי אלא מה שכתבו
עליו רש״י ובעל הכל בו ז״ל כי בעל הכלבו
האמין שיין קפריסין היה יין הבא ממקום
נקרא קפרס מפני שהיה בטבעו תקיף חד
ריחני ונאוה לצפרן מכל שאר היינות
שבארץ ישראל ורש״י ז״ל כתב שהוא יין
הנעשה מאילן ששמו קפרס היינו מהצלף
שעושה הפירות הנקראים בלעז קאפארי
ואני לא עוד רבות בשנים חשבתי שהיין
הזה היה ממיני היינות המבושמים ונשעתי
על מה שקראתי בבעל הערוך בערך
אביונות שכתב כי קפריס רוצה לומר נץ
הפרי היינו של קפרס וחשבתי שנוכל גם
אנחנו לקרות נץ כל פרי גם כן קפריס
ובגלל הדבר הזה אמרתי שיין קפריסין
אולי היה יין לבן ישן חזק וטוב הנעשה
מפרחי הגנפים הנקראי׳ בלשון יון אינאנטי
ובלאטינו אברוסי ויטיס פלוריס כי הפרחים
האלה הם מבושמים מאד כמו שאמר
הכתוב הגפני׳ סמדר נתנו ריח ודיאוסקורודי
בספר החמשי שלו פרק כ״ה לימד אותנו
איך נעשה שאמר היין אינאנטינו נעשה
מפרחו

catenæ, quæ ſunt commemoratæ, quæ ſunt æque elegantes, ac catenæ ex ligno Ebani confectæ, atque his præſtantiores; etenim hoc granum eſt levius Ebano, neque facile hæc grana, ſicut Ebani lignum franguntur; Præterea integro fructu in aquis calidis dealbantur veſtes, ſicut fieri conſuevit noſtro ſapone vulgari; Verum ſi pluribus vicibus lavantur, lacerantur; idcirco ſufficit, ut hoc ſemel laventur veſtes; Et caro, quæ tegit granum, non vero granum ipſum, continet qualitatem ſaponis.

Poſt ſaponem Charſchinæ juxta verba ſapientum noſtrorum f. m. commemorandum eſt vinum Capparinum, quo onyx præparatur. Et quoniam dixi vobis, quod exemplar verum ſit, quod juxta meam ſententiam, vinum Capparinum inſerviat, ut illo onyx fricetur, quo ſit robuſta. Sed ante omnia perſcrutabor an ſit aliquis ex ſapientibus veteribus, qui dicat nobis, quidnam ſit hoc vinum Capparinum. Poſthæc vobis oſtendam, quænam ſit de hoc mea ſententia; Et qua de cauſa illius me pœnituerit. Et poſtremo ſcribam quamobrem declinavi a lectione a diebus mundi jam divulgata.

Ceterum quod ſpectat ſapientes, in commentario non vobis abſcondam; Quoniam uſque ad hanc diem non inveni niſi quæ ſcripſerunt *Raſchi*, & Autor *Col-bo* f. m. etenim Autor *Col-bo* putat vinum Capparinum eſſe vinum quod adducatur ex loco, qui vocatur קפרס, eo quod ſui natura ſit vehemens, acre, odoriferum, & conveniens onychi præ omnibus reliquis vinis terræ Iſraelis. Et *Raſchi* f. m. ſcribit eſſe vinum confectum ex arbore, quæ appellatur קפרס, i. e. ex frutice, qui producit fructus, qui Italice *Cappari* appellantur. Non multis ab hinc annis, ego quoque putavi hoc vinum eſſe ex ſpeciebus vinorum aromaticorum, atque me confirmavi in eo, quod legi in Autore *Aruch* in ordine אביונות, qui ſcribit, quod קפריס deſignet florem fructus, i. e. Capparis; & exiſtimavi, quod a nobis quoque poſſit appellari flos cujuſque fructus pariter Capparis; Quamobrem dixi vinum Capparinum eſſe vinum album, vetus, acre, & optimum confectum ex floribus vitium, qui Græce dicuntur ὁ ὀινανθῆνοι & Latine Labruſca, vitis flores, quia iſti flores ſunt odoratiſſimi, uti dictum eſt in textu *Cantic.* II. 13. *Vineæ florentes dederunt odorem ſuum*. Et *Dioſcorides* lib. quinto cap. 26. nos docet, quomodo

מפרחי הכרם המדברי העושה פירות כי הנה יש גם כן מהכרמים המדבריי׳ שאינם עושים פרי קח מפרחי הגפן הזה היבשים בשל כפי למוד מלאכת הרפוא׳ שני ליטריץ במשקל או יותר מהם אם הרצה לעשות יין מרובה וכפי כמות הפרחים כן תוסיף במדת היין כמשפט אשר אמר דיאוסקורידי תשרה הפרחים האלה שלשים יום בקאדו אחד של תירוש לבן ותסתום פי החבית כל זמן השרייה אחרי כן תסנן היין ושמור אותו בחבית טובה ומתוקנת כהלכתה עד עת הצורך ואתם בני דעו כי הקאדי קונגיאון הדוליאו והאורנה הם כלם מדה אחת והיא כלה של ארבעים ליטריץ ועם היין הזה אליבא דכ׳ע יהיה טוב לצפורן עם כל זה לא היינו שומרים בו כל משפטי הכשרה כאשר אומר

וכדי שתדעו הדבר על בוריו שמעו ואנכי אדבר כי הצפורן משני שמות היא עזה עזה מפני שהיא קשה אחרי שהיא מכסה של רמש או קונקיליאו שבים הקשה יותר מקשיותו של עצם עזה מפני שיש בה עז של קאסטוריאו עד שתבינו על דרך האמת שהיין לא יבא במכשירה מפני שתהא הצפורן עזה כי כבר היא עזה יותר מהראוי לה ועל כן להסיר העזות שנכפל בה צריכים אנו לשני דברים או לדבר אחד שיסיר גם יחד שני חלקי העזות שבה ויהיה הדבר האחד המכשיר מה שירכך הקושי והאחר מה שיסיר עזות הריח ממנה אמנם מה שיוכל לרכך הקושי הוא היין הריחני החזק וחד שמתוך דקות חלקיו יכנס בעצם המכסה וירכך הצפורן כמו שהחומץ ירכך עצמות העופות השרויות בו זמן מה שיוכשרו בעבורו מתוך רכוכת לאכילה אולם מה שיסיר עזות ריחה ממנה יהיה דבר אחר אם לא יספיק היין להשלים שני הדברים הצריכים גם יחד

ואתם דעו שבשני אופנים בלבד נוכל אנחנו להסיר הריח רע מדבר מה מהדברים היינו או עם דבר שיחליש אותו או עם דבר שיסיר אותו ממנו מכל וכל אמנם האופן השני הוא בלי ספק מעולה מהראשון ולכן כל עוד שנוכל למצא דבר שיסיר הריח בהחלט נבחר בו על כל פנים ונניח מן הצד הדבר שיחליש אותו בלבד והנה כל הדברים המבושמים יחלישו את הריח ולא יסירו אותו מכל וכל אך הדברים שריחם רע בטבע מצד ההתדמות הם מושכים בם הריח

conficiatur dicens. *Vinum Oenanthinum e Labrusca fit, hoc est e vite sylvestri* (sunt quoque vites sylvestres, quæ non producunt fructum.) *Sicci flores* [ex. g. ad docendum opus medicinæ) *minis duabus* [aut amplius, si libuerit fieri vinum uberius, & juxta mensuram florum addenda pariter mensura vini, juxta institutum, quod asserit *Dioscorides*] *musti metreta macerati, post triginta dies mutantur, mox colatum vinum reconditur.* Scitote mei filii 7 cadum, congium, & dolium, & urnam ejusdem esse mensuræ, quæ in liquido continet quadraginta libras. Et quamvis hoc vinum juxta generalem opinionem esset optimum pro onyche, tamen non servabant in eo omnia instituta præparationis, uti dicam.

Atque ut plane rem cognoscatis, audite, & ego dicam duobus nominibus Onychem esse robustam; robusta, quia est dura; cum sit latibulum conchylij maritimi, est durior ossis duritie; robusta quia in eo est odor acris castorei; ita ut ex veritate ipsa intelligamus vinum non esse adductum ad præparandum, ut induraretur onyx, quia erat durior, quam oporteret. Qua de causa ad removendam duplicem duritiem, nobis duæ res necessariæ sunt, aut una tantum, quæ simul removeat duas partes duritiei; & sit alia res; quæ disponat & ejus duritiem emolliat, & postea, quæ removeat ex illo odoris vehementiam. Ceterum, quod possit emollire duritiem, est vinum odoratum, & vehemens, & acre, quod propter subtiles ejus partes penetrat per se ipsum latibulum, & emollit onychem, sicut acetum emollit ossa volucrum, quæ in eo macerantur, quandiu ejus causa propter teneritudinem disponuntur, ut comedi possint. Verum quæ ab eo removeat vehementem odorem, erit alia res, si non sufficiat vinum ad perficienda hæc duo, quæ simul necessaria sunt.

Scitote duobus modis duntaxat a nobis removeri ex aliquo posse odorem malum, aut re quæ illum infirmet, aut re, quæ illum omnino removeat. Modus vero secundus est primo sine dubio præstantior; ideoque quoties poterit inveniri res, quæ absolute removeat odorem, erit omnino præstantior & melior ea, quæ illum tantum infirmat. Ex ecce res omnes aromaticæ odorem infirmant, non vero omnino removent. Verum res naturaliter graveolentes propter similitudinem extrahunt odorem ex re fœtenti, & sunt bonæ & convenien-

הריח מהדבר המוסרח והם טובים ונאותים לתקונו יותר ממה שהם הדברים המבושמים המחלישים אותו בלבד

וכדי שתבינו שכל מה שאמרתי הוא אמת ויציב צאו וראו ברופאים הקדמונים שכתבו שאם בזמן הדבר הבאה בעבור עפוש האויר האדם בכל בקר יעמוד מעט על המקום שיש שם בית כסא של כבוד אז ישמור עצמו שלא יפול בסכנת החולי ההוא הואיל כי מצד ההתדמות אם יהיה בו תחלת עפוש אויר המקום ההוא שהוא בלי ספק רע מוסרה וקרוב לעפוש החזק שאין למעלה ממנו ימשוך אליו מה שמשך האדם כבר בנשימתו מהאויר הרע וישאר גופו נקי וכן גירונימו גארדאנו שהיה בעיר פאויאה בכלל רבותי במלאכת הרפואה בספרו שכתב מטבע הדברים בלשונם די נאטורה רירום ובספרי חלוף הדברים בלשונם די ואריאיטאטי רירום אמר שמי שימשוך אלין רוח נשימת הסוס בזמן המגפה לא תאונה אליו הרעה ההיא ועם כי הוא לא כתב טעם הדבר אומר אני כי נשימת הסוס תוכל לשמור האדם מעפוש האויר לשתי סבות האחר מפני שרוח נשימתו הוא חם ויבש כי כן הוא מזג הטבעי מהסוס והחום והיובש הם מכלים העפוש במה שהוא מיוסד על חסרון החום הטבעי או על חלשתו ויתרון הלחות בלתי טבעי והאחרת מפני שנשימת הסוס ריחה רע ובעבור זה תמשוך אליה האויר הרע ההוא שנכנס בגוף עוד תבינו שהאמת אתי מנשיכת העקרב כי ימית האדם בעקיצה אם ארס העקיצה תגיע עד הלב ורפואתה היא אם נמשוך הארס לחוץ ממקום הנעקץ כי כן ינצל בעזרת ה' הארס שבו העקיצה ממות ואם יכתשו העקרב העוקץ או עקרב אחר במקומו אם לא יהיה מן המוכן העקרב שעקץ ויתנו בשרו על העקיצה מצד ההתדמות יוציא בשר העקרב הארס ההוא לחוץ וימלט בעבור זה הנעקץ ממנו

נחזור אם כן למקום אשר יצאנו משם הצפורן מפני שהיא עזה היינו קשה היא צריכה לרכוך ומפני שהיא עזה היינו שיש לה ריח הקאסטוריאו צריכה לדבר שיסיר הריח עז ממנה היין מצד מה שהוא חד ומורכב מחלקים דקים ירכך הצפורן ועוד

מפני

nientes ad diſponendum, magis quam res aromaticæ, quæ illum tantum debilitant.

Atque ut intelligatis ea omnia quæ dixi, eſſe vera; venite & videte in Medicis antiquis, qui ſcripſerunt, tempore peſtilentiæ quæ oriatur propter aeris putrefactionem; ſiquis horis ſingulis matutinis aliquantulum moretur in latrina, tum ſe conſervabit, ne in morbi periculum incidat. Quia propter ſimilitudinem; ſi in eo fuerit principium aeris putrefactionis, locus, qui ſine dubio eſt fœtidiſſimus, & proximus putrefactioni maximæ, qua nulla eſt major, attrahit, quod jam attraxit homo halitu ab aere peſſimo, & remanet ejus corpus purum. Et ſic *Hieronymus Cardanus*, qui in urbe Papienſi generaliter docuit opus medicinæ in libro, quem inſcripſit de natura rerum, & in libro de varietate rerum dicit; ſi quis attraxerit ſpiritum halitus equi tempore peſtilentiæ, non invadet illum hoc malum; & quoniam ille non ſcribit cauſam hujus rei; dicam ego, quod halitus equi poteſt conſervare hominem a putrefactione aeris duabus de cauſis; altera eſt, quod ſpiritus ejus halitus eſt calidus & ſiccus; ideoque hoc eſt temperamentum naturale equi; calor & ſiccitas ſunt ex inſtrumentis putrefactionis in eo, quod fundatur in defectu caloris naturalis, aut in infirmitate & abundantia humiditatis præter naturam. Et altera eſt, quia halitus equi grave olet, eaque de cauſa attrahit aerem malignum, qui in corpus penetravit. Præterea intelligimus hanc veritatem probari ex morſu ſcorpionis; etenim homo hac punctura moritur, ſi venenum puncturæ pervenit ad cor; & hæc eſt medendi ratio; Si venenum foris attrahatur ab loco puncturæ; Etenim Dei auxilio, extrahetur venenum a punctura mortali, ſi contundatur ſcorpio qui punxit, aut alius ejus vice, ſi non erit in promtu ſcorpio qui punxit, & puncturæ ejus caro imponatur, propter ſimilitudinem extrahet caro ſcorpionis venenum, & ejus cauſa, qui morſus eſt, ſervabitur.

Sed redeundum eſt ad locum unde digreſſi ſumus. Onyx propterea quod eſt dura, emollienda eſt, & eo quod eſt acris, i. e. quod habeat odorem Caſtorei, opus habet re, quæ ab eo odorem acrem removeat. Vinum cum ſit acre, & compoſitum ex particulis ſubtilibus emolliet onychem. Præterea cum optimum habeat odorem, ejus graveolentiam infirmabit; verum omnino il-

lam

מפני שיש לו ריח טוב יחליש גם כן העזות
שבה אבל לא יסיר אותו מכל וכל על כן
יפה הקשה המקשה ואמר אם צריכים אנו
להסיר ולא להחליש הריח הרע מהצפורן
הלא המי רגלים הם יותר יפים לה ממה
שהוא היין כי מצד חדותם ירככו הצפורן
ומצד ריחם הרע יסירו עזות הקאסטוריאו
ממנה והשיב אלא שאין מכניסין מי רגלים
וכו׳ ולכן מפני שלא נוכל להשתמש במי
רגלים נכון הוא שנשתמש ביין הדומה
למי רגלים והוא היין קפריסין כמו שאמר
רש״י ז״ל כי הקפרס מצד עצמו הוא מרכך
כמו שכתבו דיאוסקורידי בספר השני שלו
פרק קס״ד ונאלינו בספר השביעי מסגולות
הדברים הפשוטים ומפני שריחו כשהוא
כמוש ונוטה ליבשות הוא דומה כמעט
לריח המי רגלים ימצאו בו שני הדברים
גם יחד מה שלא ימצאו ביין אינאנטינו
כאשר בראשונה דמיתי

ואני לא אוכל להתאפק מלדבר תועה על׳
ויש מפרשים שהביא בעל׳ ספר הכל בו
בסדר פטום הקטרת שלו כשכתב ויש
מפרשים מי רגלים מעין אחד הוא ששמו
רגלים ואי אפשר לומר מי רגלים ממש
חלילה שלא עלה על לב אדם לשרות בהן
סממני הקטרת כי הנה לא נגלה לפני
מעודי עד היום הזה היכן מצאו כתוב
האנשים האלה בני בלי שם שיש מעין
נקרא רגלים שבאמת לא היה ולא נברא
גם לא למשל היה וגם כי ימצא המעין
הזה כאשר דברו אני מקוצר שכלי לא
ידעתי איך עולה יפה לדעתם שארית
הסוגיא האומרת אלא שאין מכניסין מי
רגלים במקדש מפני הכבוד ולמה לא
יכניסו אותם שם אם התורה עצמה בפירוש
טהרה לנו כל מעין כדכתיב אך מעין ובור
מקוה מים יהיה טהור לכן ישובו האנשים
האלה לשכב עוד עד שיחלמו שנית לקרות
בפרשת שמיני כי אז ידעו ויבינו כי בחשכה
התהלכו ושכחו ולא זכרו עוד מה שקראו
בימי נעוריהם בבית הספר שרי להו מארי
עלמא סכלותא דנא עד דירתוב עליהון
מנדעא דבני אנשא דידעי בינה

אמנם היין של קפרס נוכל לעשות אותו
באופן הזה קח הקליפות משרשי הקפרס
שהם

lam removere non potest; Idcirco recte disputavit, qui disputavit & dixit; Si nobis removendus, & non infirmandus est gravis odor onychis; nonne urina præstantior est quam vinum? Etenim propter ejus acredinem emolliet onychem, & propter graveolentiam removebit ab ea odorem Castorei. Respondetur; Non utuntur urina &c. Idcirco cum urinæ usus fieri non possit, conveniens est, ut usus vini fiat, quod urinæ simile est; & hoc est vinum Capparinum; uti dicit *Raschi* f. m. quia Capparis per se est emolliens; uti scripserunt *Dioscorides* lib. secundo cap. 164. & *Galenus* lib. septimo de ptoprietatibus rerum simplicium; & propterea quod ejus odor cum flaccescit, & declinat ad siccitatem, est fere similis odori urinæ, in eo simul duo deprehenduntur, quæ non inveniuntur in vino oenanthino, sicut in principio existimavi.

Ego vero non possum me cohibere, quin loquar, & contradicam: Sunt enim Interpretes quos adducit Autor libr. *Col-bo* in ordine compositionis suffitus, quando scribit; sunt qui exponunt מי רגלים quendam fontem, cujus nomen est רגלים. Dici non potest urina simpliciter; absit; ne quis credat hac fuisse maerata aromata suffitus: Etenim non apparet usque ad hanc diem, ubi invenerint scriptum viri isti vulgares, esse fontem, qui appelletur רגלים, qui certe non est, neque creatus est, ne parabolicus quidem est; Si vero inveniatur iste fons, uti dicunt; Ego propter mediocre meum ingenium, non intelligo, quomodo recte procedat juxta eorum opinionem reliquum lectionis, ubi dicitur; Verum non inferunt in sanctuarium decoris gratia urinam; Et qua de causa non inferunt? Quum scriptura omnem fontem nobis purificaverit, sicuti scriptum est *Levit.* XI. 36. [7] *Fontes vero & cisternæ, & omnis aquarum congregatio munda erit*. Ideo revertantur homines isti ad dormiendum, usque dum somnient; iterum legant Parascham octavam, tunc noscent & intelligent, quod in tenebris ambulaverunt, & obliti sunt, & non recordantur, quæ pueri in schola legerunt. Ignoscat illis Dominus mundi hanc stultitiam, donec inhabitet in illis scientia filiorum hominum sapientum qui noscunt intelligentiam.

Ceterum vinum Capparinum hoc modo fieri potest. Sume cortices de radicibus

שהם יותר חזקי הרכוך ממה שהם שאר חלקי הנטיעה ותחתוך אותם לחלקי' קטנים ומשקלם יהיה: עשרה ליטרין מיץ ענבים טובים ונבחרים לעשות הניקטרי או המאלואסיאה היוצא מהכתישה הראשונה שעדיין לא הרתיח בגת עשרה שקלים של כ״ה ליטרין לכל שקל שיש שניהם בחבית סתומה היטב עד שיכלה רתיחת היין מכל וכל ואחרי הסנון שמור אותו שנים רבים עד שיהיה עתיק צלול ריחני ומזוקק היטב לשרות בו את הצפורן

והנה מדברי אלה אשר כתבתי בפרק זה תוכלו להבין מפני מה נטיתי מהסוגיא הנהוגה האומרת יין קפריסין ששורין בה את הצפורן כדי שתהא עזה והוא מפני שהצפורן כבר היא עזה ואין לה צורך להיות יותר עזה ממה שהיא בטבעה

אמנם דעו כי גרסת הגמרא בבלית בשני הדברים היא כדי שתהא נאה כדי שתהא עזה כמו שסוגית הגמרא ירושלמית היא גם כן בשני הדברים שהיא נאה ושהיא עזה ואלו ואלו הם דברי אלהים חיים אם נבין פתרון דבריהם כהוגן כי חנה הגמרא בבלית רצתה בצפרן כדי שתהא עזה בריח הטוב והירושלמית כשהי' נאה רצתה שהיא כעורה על דרך סני נהור עם כל זה כדי שנבין הדבר על בריו בנקלה טוב הוא אם נעשה עם שני הגמרות פשרה ונקרא עם הבבלית בורית כרשינא ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה להיותם מטונפת מבשר הרמש ונקרא עם הירושלמית יין קפריסין ששורין בו את הצפורן מפני שהיא עזה לקושיה ולעזות ריחה

והואיל שבא לידינו זכירת היין הישן והמלאכותי אמרתי להזכיר לכם כי היינות שלנו בכל שנה בזמן הקיץ או יחמיצו או ירקבו ויפסדו ואין מי שיוכל לשתות מהם אלא בסכנת תחלואים רבים ועל כן טוב הוא שתתקנו אותם קודם שיפסדו כאשר יעדתי זה ימים רבים לכם ללמד אתכם והוא שבחדש שבט או אדר למרבה קודם חרוש הלבנה שנים או שלשה ימים בלבד כשהאויר יהיה צלול ולא מעונן או שירדו בו גשמים תוציאו היין מהחביות בנחת ולא בחפזה

cibus Capparis, quæ sunt validiores ad emolliendum, quam ceteræ partes hujus plantæ, & concide in particulas, & earum pondus sit decem librarum; ſucci uvarum optimarum & ſelectarum ad perficiendum nectarem aut vinum creticum profluentis ex prima contuſione, qui nondum ebullierit in torculari decem pondera, quorum ſingula 25. libras continent. Pone utrumque in dolio bene obturato, donec ceſſet omnino vini ebullitio; & poſthæc conſervetur multis annis, donec fiat validum, limpidum, odoratum, & optime expurgatum, quo onyx maceretur.

Ex his quæ ſcripſi hoc capite, poteſt intelligi, qua de cauſa a vulgata lectione declinaverim, ubi dicitur: Vinum Capparinum, quo maceratur onyx, quo ſit dura, cum jam onyx ſit dura, neque receſſe eſt ut ſit durior, quam naturaliter eſt.

Verum noſti lectionem *Gemaræ Babylonicæ* duo continere, ut ſit elegans, atque ut ſit dura; pariterque lectio *Gemaræ Hieroſolymitanæ* duo continet; ut ſit elegans, & ſit dura, atque utraque ſunt verba Dei viventis, ſi intelligatur expoſitio horum verborum juxta conſuetudinem. Etenim *Gemara Babylonica* exponit de Onyche, quod ſit fortis in bono odore, & *Hieroſolymitana*, ut ſit elegans, exponit, cum ſit inquinata; uti dicitur cæco multa lux: veruntamen ut res plane & facile intelligatur, bonum erit, ſi fiat explicatio cum duabus *Gemaris*, & legatur cum *Babylonica* ſapo Charſchinæ, quo onyx confricetur, ut ſit elegans, cum ſit inquinata conchylii carne, & legatur cum *Hieroſolymitana* vinum Capparinum, quo onyx maceretur, ut ſit dura propter ejus duritiem, & odoris præſtantiam.

Quandoquidem nobis incidit commemoratio vini veteris, & artificialis, dixi me vobis memoraturum, quod noſtra vina quotannis æſtivo tempore aut aceſcant, aut putreſcant, aut corrumpantur, ita ut nemo de iis poſſit bibere, niſi cum periculo multorum morborum. Qua de cauſa præſtabit, ut præparemus, antequam corrumpantur; uti teſtatus ſum multis diebus me vos docturum, ut in menſe Schevath aut Adar ſerius ante novilunium duobus aut tribus diebus duntaxat, quando aer eſt lucidus, non nubiloſus, aut deſcendunt pluviæ, placide, non feſtinanter ex dolio extrahatur vinum; & ex eo ſumatur vinum limpidum defæcatum dumtaxat, & placide in altero dolio abluto,

בחפזה וקחו ממנו היין חצלול בלי שמרים
בלבד ושימו אותו בנתרת בחבירת אחרת
רחוצה ומתוקנת כהלכתה ואם החביות יהיו
של חצי קרון במדת מנטובה לכל חבירת
הנה מה טוב ומה נעים וכשיתמלאו בזמן
הזה החביות הריקניורת מהיין הצלול ויגיע
היין לחצי החבירת קודם שתשפכו בה
שארית היין תקחו כמו חמשים או ששים
ליטרין של היין הצלול הזה המוכן למלאת
החבית אם החבירת תהירה של חצי קרון
ואם היא של קרון אחד תקחו כפל משקל
היין כאמור ושימו אותם על האש ביורה
אחת של נחשת מציפה מתוכה היטב עם
מתכת הנקררת בדיל בלשון לעז סטאנייו
ואם החבית היא של חצי קרון שימו ביין
ארבעה אונקיורת וחצי מאלומי די רוקח
היינו מן המחצבירת ולא מן המלאכותירת
נקראת האלומי המחקבירת בלשון יון
סטיפטיריאה בלאטינו אלומין בערבי סאקיב
או סיב ואם החבירת היא של קרון אחד
שימו ביין תשעה אונקיות אלומי ואז
כשירתיח היין עם האלומי יעלה עליו קצף
מרובה היא ספומה בלעז ותסירו הקצף עם
כף מנוקבת בנקבים דקים רבים כדי שהיין
הצלול בלי קצף יחזור מן הכף ביורה או
הציתו האש בקצף העולה מן היורה בזמן
הרתיחה עם עץ דלוק בשלהבת עד שישרף
הקצף מכל וכל שם ביורה שזה הוא יותר
טוב ממה שהוא הלימוד הראשון ואחרי
שריפתו שימו כל היין החם והמרותח
כאהור כמו שהוא בחבית המלאה עד החצי
ותוסיפו על היין הזה יין צלול אחר קר עד
שתמלאו החבית משלם ובמקום המגופה
שימו על נקב החבית העליון קערה אחרת
של חרס הפוכה על פיה כדי שתכסה על
נקב החבירת היטב ותלושו סביבורת דופני
הקערה אפר או עפר עם מים עד שיהיה
כמו טיט גס כדי שוסותם היטב דופנורת
הקערה ולא תפתחו מעולם נקב העליון
מהחבית ולא תסירו הקערה מעליו אלא
כאשר תרצו לשתות היין ואז במקום הקערה
שימו המגופה כנהוג כדי שלא תניחו היין
מגולה כי באופן הזה היין לא יחמיץ ולא
יפסד ואל תפחדו מפני אשר שמתם ביין
האלומי האמור כי ערב אני לכם שלא יזיק
לכם בשתיית היין דבר כי הנה מה יוכלו
לעשות ארבעה אונקיות וחצי אלומי בתוך
חמשים שקלים יין של חמשה ועשרים
ליטרין

abluto, & juxta morem præparato recondatur; si vero dolia sint dimidii carri juxta mensuram Mantuæ pro singulis doliis quod erit proprium & conveniens. Et cum impleta fuerint dolia vacua vino limpido, & vinum pervenerit ad dimidium dolium, priusquam reliquum vinum infundatur, sumendæ sunt feræ quinquaginta aut sexaginta libræ hujus vini limpidi, quod præparatum est ad implendum dolium, si fuerit dimidii carri; si vero fuerit integri carri, duplicandum erit vini pondus, sicuti dictum est, ignique imponendum in aheno intrinsecus optime obducto metallo, quod בדיל & Italice stagno appellatur; Si dolium fuerit dimidii carri, infundendæ sunt in vinum quatuor unciæ cum dimidia ex alumine naturali, non artificiali; appellatur alumen naturale Græce στυπτηρία, & Latine alumen, Arabice Sceb aut Seb; Si dolium fuerit integri carri, in vinum sunt infundendæ novem unciæ aluminis; quum ebullit vinum cum alumine, in ejus superficie adscendit plurima spuma, quæ removenda est cum cochleari pluribus tenuibus foraminibus perforato, ut vinum limpidum fiat absque spuma, quæ revertetut ex cochleari in ahenum, aut accendatur ignis in spuma quæ adscendit ex aheno tempore ebullitionis, ligno flamma ardenti, donec omnino comburatur spuma, quæ est in aheno; & hoc melius est, quam primum documentum. Postquam combusta est, recondatur totum vinum calidum, & merum, sicuti dictum est, quale est, in dolio, quod usque ad dimidium impletum est; & hujusmodi limpido vino addatur aliud vinum frigidum, quo dolium perfecte impleatur; & pro operculo imponatur dolii foramini superiori scutella testacea conversa super ejus os, ut perfecte operiat fotamen dolii; conglutinate circumcirca latera scutellæ pulvere aut cinere madefacto, donec fiat quasi lutum crassum, ut optime obturentur latera scutellæ, neque unquam aperiendum est foramen superius dolii, neque removenda est scutella nisi cum libuerit potare vinum; tum pro scutella; imponendum est operculum juxta institutum, ne vinum apertum relinquatur, quia hoc modo vinum non acescit, neque corrumpitur. Ne metuatis, eo quod infusum sit in vino commemoratum alumen; ego enim sum vobis fidejussor, nullum vobis fore periculum hoc vinum potantibus. Etenim quid possunt efficere quatuor unciæ cum dimidia

ליטריץ מי״ב אונקיות לליטרא לכל שקל שהוא משקל חצי קרון יין למדת עירנו מנטובה ואני הנני שותה מהיין המתוקן במשפט הזה זה שנים רבות ולא מצאתי ביין שום היזק בחסד ה׳ ואחרי אשר למדתי אתכם להעמיד היין על מתכונתו אלמד גם כן לכם איך תוכלו להבין לצורככם חומץ טוב בכל השנה שיהיה טוב מאד חמוץ ומתוק כאלו היה בתוכו צוקארו או דבש ועתה אם דרך משל תצטרכו לכל שנה לחצי קרון של חומץ קחו חבית אחת טוב שלא יהיה בה ריח רע ומתוקנת היטב כהלכתה שתכיל קרון אחד משלם ותמלאו אותה עד החצי עם חומץ טוב וחזק אחרי כן תמלאו החבית עם מיץ ענבים היוצא מהם תכף אחר כתישת הענבים בעת עשיית היין ותסירו ממנו כל הזגים וכל החרצנים וסתמו החבית היטב עם המגופה כנהוג ותנו ראש עץ אחד חזק וגם עליה כדי שירחוק המגופה למטה בחזקה וצדו האחר של העץ סמכו אותו בחדוק רב בעליית התקרה של מרתף שאם לא תעשו כן יצא החומץ והיין בחזקה מנקב העליון מהחבית לחוץ וישפך כלו ותניחו כן החבית סתומה וסמוכה בעץ עד שלא ירתיח עוד מיץ הענבים בחבית כי תרעו זה כשיחסר קול הרתיחה ולא ישמע עוד לשמע אזן אפילו קול דממה דקה ואז תפתחו מעט המגופה עד שתוציאו מהמרזב כפי צרככם החומץ מדי יום ביום מבלי שתוסיפו עליו עוד יין או הומץ חדש עד מלאת שנה תמימה שאז תמצאו גם כן החבית מלאה עד חציה כאשר היתה בראשונה ובזמן עשיית היין לשנה הבאה תכף אחרי כלות החומץ עד חצי החבית תמלאו את החבית מחדש עם מיץ ענבים טוב כאשר עשיתם בפעם הראשונה וכן תחזרו חלילה בכל שנה כי לא יכלה מעולם החומץ טוב מהחבית ויעמוד תמיד בחזקתו חמוץ ומתוק כאשר אמרתי אך יזהרו שלא תמלאו

midia aluminis in quinquaginta ponderibus vini, viginti quinque librarum, quarum singulæ duodecim uncias continent pro singulo pondere, quod est pondus dimidii carri juxta mensuram civitatis nostræ Mantuæ? Atque ego potavi ex hujusmodi vino pluribus annis, neque ullum in hoc vino, Dei misericordia, deprehendi periculum. Postquam vos docui modum, quo in sua qualitate vinum servetur; docebo quoque quomodo possitis vobis pro vestro usu præparare bonum acetum pro integro anno, ut sit præstantissimum, & suavissimum, quasi saccaro aut melle commixtum. Nunc vero si e. g. vobis necessarium sit dimidium carrum aceti pro integro anno, sumite bonum dolium, quod non grave oleat, & optime præparatum juxta institutum, quod capiat integrum carrum, quod usque ad dimidium optimo & acri aceto impleatur; posthæc impleatur dolium succo uvarum statim defluente post contusionem, quo tempore perficitur vinum, ex quo removeantur acini, & eorum nuclei, doliumque obturetur operculo juxta consuetudinem; cui imponatur summitas ligni validi & crassi, & valide inferius operculum comprimatur; & latus alterum ligni immitatur summa cum pressione contignationi cellæ; quod si minus fiat, effluet acetum & vinum cum magna vi ab foramine superiori ex dolio, totumque effundetur, & relinquatur hoc modo dolium obturatum & ligno conjunctum donec ebullierit succus uvarum in dolio quod innotescet cum cessaverit strepitus ebullitionis, neque audietur ab auditu auris vel tenuis sonitus; tum paulatim aperiatur operculum, ut ex fistula quantum vobis satis sit de die in diem acetum hauriatis; non erit illi addendum præterea vinum aut acetum recens, donec conpleatur integer annus; si tum deprehendatur pariter dolium plenum usque ae dimidium, uti primum erat; tempore, quo fit vinum pro anno futuro, confestim, post consumtum acetum usque ad dimidium dolium, impleatur recenti succo uvarum optimo, sicuti prima vice a vobis factum est, & sic repetatur reciprocatio singulis annis; nunquam in dolio deficiet acetum præstantissimum; eritque semper peracidum & dulce, sicut dixi: verum hoc moneamini, ne dolium integre impleatur, sed vacuum spatium relinquatur quasi spitamæ cum dimidia; si minus ita fiat mustum aut vinum recens franget circulos exteriores dolii ma-

תמלאו החבית על כל גדותיה אמנם תמלאו אותה עד שתשאר החבית בלתי מלאה כמון זרת וחצי כי אם לא תעשו כן התירוש או היין החדש ישבר העגולים החצונים מהחבית בחזקה גם שיהיו של ברזל ותשאר החבית שבורה מבלי חומץ ויין כל עקר והנה כתבתי כאן לכם דברים קלים כאלה על דרך כד הוו חלשי רבנן מגרסייהו הוו אמרי מילי דבדיחותא לערן הנפש החלוש והרפה אשר ביגיעה רבה חזר על כל דברי החכמים לדעת משפט סממני הקטרת ומכשיריהם כאשר עשיתי עד הנה

magna vi, quamvis sint ferrei, & remanebit dolium fractum omnino sine vino & aceto. Ecce scripsi vobis res leves, cujusmodi istæ sunt, eo modo, quo quum debilitati essent sapientes ab suis studiis, loquebantur verba jucunda ad recreandam & oblectandam animam debilitatam, & laxam propter magnum laborem; repetam omnia verba sapientum ad cognoscendam rationem aromatum, & ea, a quibus disponuntur, sicuti hactenus feci.

NOTÆ IN CAPUT NONUM.

1 EX quo fiant vasa &c. *Plinius* lib. XXXI. c. 10. Nitrariæ egregiæ Ægyptiis. Nam circa Neucratim & Memphim tantum solebant esse, circa Memphim deteriores. Nam & lapidescit ibi in acervis, multique sunt tumuli ea de causa saxei; faciunt ex his vasa.

2 στρούθιον &c. Non ἀπὸ τοῦ στρουθίζεσθαι, quod lanas purget, sed στρουθίζεσθαι ἀπὸ τοῦ στρουθίου nomen accepit, quod hac herba lanæ mundarentur. Verisimilius nomen illud impositum (ut putat cl. *Johannes Bodæus* in notis ad *Theophrasti* lib. VI. cap. 7.) a floris pulchritudine, & similitudine alarum passeris, quam situs foliorum struthii præsefert, ὄψει τὸ καλὸν ἄνθος esse scripsit *Theophrastus*. Recentiores καλοστρούθιν appellant. *Neophytus* στρούθιον, τὸ κοινῶς καλοστρούθιν. Idem in Lexico: στρούθιον τὸ καλοστρούθιν. *Plinius* lib. XIX. c. 3. Struthion Græci vocant, floret æstate, grato aspectu.

3 Lavandis demum lanis &c. Idcirco radix lanaria dicta est. Auctuarii autor: στρούθιον Ῥωμαίοις ἕρβα λανάρια, ἢ ῥάδιξ λανάρια. *Glossæ*: Radix lanaria στρούθιος βοτάνη. *Isidorus*. Struthion quidem herbam lanariam vocant, quod plerique ex eo lanas lavent.

4 Syriaque &c. *Plinius* confundit Struthium cum radicula Syriaca, qua mulieres utebantur, inficiendis rubro colore genis. *Democritus*. Ἔστι δὲ τὸ τῆς Γαλαθίας σκώληξ, καὶ ὁ τῆς Ἀχαίας ἄνθος ὃ καλοῦσι λακκαῖν, καὶ τὸ τῆς Συρίας ὃ καλοῦσι ῥίζον. *Theophrastus* in libello de odoribus. χρωματίζουσι δὲ τὰ μὲν ἐρυθρὰ τῶν μύρων τῇ ἀγχούσῃ τὸ δὲ ἀμαράκινον τῷ καλουμένῳ χρώματι. τοῦτο δ' ἐστὶ ῥίζιον ὃ ἄγουσιν ἐκ Συρίας. Jam rubra inficiunt Anchusa Amaracinum, chromate quod vocatur; ea radicula ex Syria adfertur. Memorat hanc radiculam *Dioscorides* lib. 14. cap. 100. Νίκανδρος δὲ φησὶ καὶ θηριακὸν εἶναι τὸ φοινικοῦν, ὥσπερ ἔδοξαν ἔνιοι εἶναι, ᾧ αἱ γυναῖκες χρῶνται, ὄντος ἐκείνου ῥιζίου ὁμωνύμως δὲ καλουμένου φύκους. *Nicander* puniceum asserit adversus Serpentes valere; id ipsumque est, quo existimavere nonnulli colorem suum mentiri mulieres, cum tamen radicula sit ejusdem nominis, qua se fucant.

5 Semen ei nullum &c. Negat *Columella*, qui scribit radiculam Syriacam ferre semen in Hortulo.

> Jam Siser, Assyrioque venit quæ semine radix,
> Sectaque præbetur madida sociata lupino,
> Ut Pelusiaci proritet pocula Zythi.

Idem lib. XI. cap. 3. Mense autem Februario vel planta, vel semine ruta, atque asparagus, & iterum cæpæ semen, & porri; nec minus si vernum & æstivum fructum velis habere, Syriacæ radicis, & rapæ, napique semina obrues.

6 οἰνανθῖνοι &c. *Dioscorides* lib. IV. cap. 5. οἰνάνθη καλεῖται ὁ τῆς ἀγρίας ἀμπέλου καρπὸς ὁπότε ἀνθεῖ &c. Oenanthe vocatur vitis sylvestris fructus, cum floret. Recondi debet fictili non picato, collectaque substrato linteo in umbra siccatur. Laudatissima in Syria, Cilicia, & Phœnice. *Galenus* lib. VIII. κατὰ τόπους cap. 1. οἰνάνθη τὸ τῶν ἀγρίων ἀμπέλων ἐκβλάστημα, σὺν τοῖς ἄνθεσιν, ἐξ οὗ ταῖς ἡμέραις ἡ σταφυλὴ γίνεται. Oenenthe vitium sylvestrium germen una cum floribus, ex quo succedentibus diebus uva fit. *Hesychius*. οἰνάνθη ἡ ἔκφυσι ἀμπέλου. ἔστι δὲ καὶ ἕτερον φυτὸν οὕτω καλούμενον. Primum vitis germen; alia item planta idem nomen habet. Pro ἡ ἔκφυσις ἀμπέλου, forte legendum, ἡ ἔκφυσις τῆς ἀμπέλου καρποῦ ἐστι. *Plinius* lib. XII. cap. 28. Eodem & œnanthe pertinet. Est autem vitis labruscæ uva. Colligitur cum flore cum optime olet. Siccatur in umbra substrato linteo, atque in cados conditur. Præcipua ex Parapotamia, secunda ab Antiochia, atque Laodicea Syriæ, tertia ex montibus Medicis. Hæc utilior medicinæ. Quidam omnibus iis præferunt eam, quæ in Cypro insula nascitur. Nam quæ in Africa fit, ad medicos tantum pertinet, vocaturque Massaris. Omnis autem ex alba labrusca præstantior quam e nigra. Quandoque ipsam vitem designat. *Euripides* in Phœnissis. Ἀ καθαμέριον στάζεις τὸν πολύκαρπον οἰνάνθας ἱεῖσα βότρυν. Quæ quotidie exstillas (potum) fœcundum vitis producens botryn. *Aristophanes*. οἰνάνθη φέρει τὸν ἱερὸν βότρυν. Oenanthe fert sacram uvam.

7 Cadum, congium &c. Decipitur noster Autor, qui putet cadum, congium, & dolium, & arnam ejusdem fuisse mensuræ. Etenim μετρητὴς, κάδος, & κεράμιον, i. e. Metretes, cadus, ceramium: mensura Attica duodecim congiorum. *Nicandri Scholiastes*: ὁ μετρητὴς ἔχει ξέστας ἑβδομήκοντα δύο. Metretes habet sextarios septuaginta duos. Congius vero sex tantum sextarios continebat. *Cleopatra* in Κοσμετ. ὁ χοῦς ἔχει μέτρῳ μὲν κοτύλας ἀττικὰς δώδεκα, ξέστας δὲ ἕξ. Congius habet mensura cotylas quidem Atticas duodecim, sextarios vero sex. Vetus Plabiscitum apud *Festum*. Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier solet. Quadrantal vini octoginta pondo siet. Congius vini decem pondo siet. Sex sextarii congius sient vini. Duodequinquaginta sextarii Quadrantal sient vini. Sextarius æquus libræ cum besse siet. Sexdecimque sextarii in Modio sient. Celebris est congius vetustissimus æreus *Farnesianus*, cui hæc inscriptio summam comparat autoritatem.

IMP. CÆSARE
VESPAS. VI. COS.
T. CAES. AVG. F. IIII.
MENSVRAI
EXACTAE IN
CAPITOLIO
P. X.

A Congio bibacissimi nomen sortiti sunt, ut alii bicongii, alii tricongii dicerentur. *Plinius* lib. XIV. cap. 22. Gloriam hanc virtute (*bibendi*) Parthi quærunt, famam apud Græcos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanensis, ad Proconsulatum usque a Prætura, honoribus gestis, tribus Congiis (unde & cognomen illi fuit) epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Ti. Claudio principe, in senecta jam severo &c. Torquato

quato rara gloria (quando & hæc ars suis legibus constat) non labasse sermone, non levatum vomitione, non altera corporis parte, dum biberet: matutinas obisse vigilias, plurimum hausisse uno potu: plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optima fide non respirasse in hauriendo, neque expuisse: nihilque ad elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti scito legum contra bibendi fallacias. Tergilla Ciceroni M. F. binos congios simul haurire solitum ipsi objicit: Marcoque Agrippæ e temulento scyphum impactum &c. Dolium erat vas vinarium incertæ mensuræ. At urna differebat a cado, & congio; uti legitur apud *Volusium Mætianum*. Quadrantal, quod nunc plerique amphoram vocant, habet urnas duas, modios tres, semodios sex, congios octo, sextarios quadraginta octo, Heminas nonaginta sex, Quartarios centum nonaginta duos, Cyathos quingentos septuaginta sex. Capiebat urna congios quatuor.

[8] Fontes vero &c. *Siphra* 28. 2. אילו אמר מקוה מים יהיה טהור יכול אפילו מילא בכתיפו ועשה מקוה בתחילה יהיה טהור ת"ל מעין מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים אי מה מעין שאין בו תפיסת ידי אדם אף מקוה שאין בו תפיסת ידי אדם יצא המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים ת"ל בור אי בור יכול אף בור שבספינה יהא טהור ת"ל מעין מה מעין שעיקרו בקרקע אף מקוה שעיקרו בקרקע אי מה מעין מטהור בכל שהו אף מקוה מטהור בכל שהו ת"ל אך מעין המעין מטהור בכל שהוא והמקוה בארבעים סאה מניין אם טמה יטהרינו ת"ל ומעין יהיה טהור אין לי אלא מעין המקוה מניין ת"ל מקוה אם המקוה מקוה אם הבור בור ארת המקוה מניין ת"ל מעין יהיה טהור בור יהיה טהור ומקוה מים יהיה טהור אי מה מעין מטהר בזוחלים אף מקוה מטהר בזוחלין ת"ל אך המעין מטהר בזוחלים והמקוה באשבורן מקוה מים לא מקוה כל משקים כולם פרט לש נפל בתוכו מי כבשים ומי צבעים ושינו את מראיו דברי ר' מאיר שהיה ר' מאיר אומר כל הפוסלו בשלשת לוגים פוסלים אותו בשינוי מראה מי כבשים ומי צבעים פוסלים אותו בשלשת לוגים מים ופוסלים אותא בשינוי מראה. Si diceret; *congregatio aquarum munda erit*; crederem vel si humerorum ope impleret, & fecesset congregationem aquarum a principio, quod esset munda? Idcirco dictum est: *Fons*; sicuti fons efformatus est a Deo, ita pariter collectio aquarum efformata a Deo. Aut sicuti fons, qui non sit humana opera factus, ita pariter collectio aquarum, quæ non sit humana opera facta. Excluditur, si quis collocaret vasa in summitate tecti, ut exsiccentur, & aqua impleantur. Idcirco dictum est; *Cisterna*; si cisterna; crederem cisternam, quæ sit in navi, esse mundam? Idcirco dictum est; *Fons*; sicuti fons, cujus scaturigo sit in terra; ita pariter cisterna, cujus scaturigo sit in terra. Aut sicuti fons purificat in qualibet quantitate, ita pariter collectio aquarum purificabit in qualibet quantitate; Idcirco dictum est; *solum fons*; Fons purificat in quavis quantitate, at collectio aquarum in quadraginta satis. Unde probatur, quod si immundetur, possit purificari? Ex eo quod dictum est; *congregatio aquarum & fons mundus erit*. Non probo nisi pro fonte, collectio aquarum unde probatur? Ex eo quod dictum est; *aquarum congregatio*. Collectio aquarum quod conjungi possit cum aquarum collectione, cisterna cum cisterna, cisterna cum aquarum collectione unde probatur? Ex eo quod dictum est; *Fons mundus erit, cisterna munda erit, aquarum congregatio munda erit*. Aut sicuti fons purificat aquis defluentibus, ita pariter aquarum collectio purificabit aquis defluentibus. Idcirco dictum est; *Solum fons* purificabit aquas defluentibus; at collectio aquarum stagnanti aqua. *Aquarum congregatio* omnium liquorum. Excluduntur, quando in eas laberentur aquæ conditæ, & aquæ colorum, quæ earum adspectum immutassent: verba R. Meir; dicit enim R. Meir; omnia quæ polluuntur tribus logis, polluuntur pariter adspectus mutatione. Aquæ conditæ, & aquæ colorum reprobant illam tribus logis, pariterque reprobant adspectus mutatione.

פרק י׳

בידיעת מהות כיפת הירדן כר'שי ז'ל ובעל הערוך והכל בו יזכר בפרק השושנה שקראוה האנשים שלא מבני עמנו שושנת יריחו או שושנה מרים וכתב שמשה של כיפת הירדן בסמני הקטרת

נחזור אם כן למשפטנו הראשון ונרדפה אחרי חכמי דורנו לדעת מהם אם נוכל מה היא כיפת הירדן הבאה בקטרת כי הנה קשה עלי מאד הדבר הזה ולא אבוש לגלות את חרפתי כי הנני הולך ותועה זה ימים רבים בשדה הסכלות והמבוכה ולא ידעתי אנה אפנה לעזרת כי לא מצאתי מים לרוות את צמאי דבקה לשוני לחכי ואין מלה בלשוני להגיד לכם שמץ דבר ברור ששמעתי בה גם בתוכי ישתומם לבי בזכרי כי אין דעתי מתישבת עלי לעמוד במה שכתבו גאוני עולם עליה כמו

CAPUT DECIMUM.

Demonstratur כיפת *Jordanis non esse juxta opinionem* Raschi, *& autoris* Aruch, *&* Col-bo. *Et commemorat in hoc capite rosam, quam autores qui non sunt ex filiis nostri populi, appellant rosam Hyericunthinam, aut rosam Mariæ; & describit usum* כיפת *Jordanis in aromatibus suffitus.*

Redeundum est juxta nostrum primum institutum, & persequendum vestigia sapientum nostræ ætatis, ut cognoscamus ab iis, si fieri potest, quid fuerit כפת Jordanis, qui in suffitu immiscebatur; quæ res mihi difficillima est; neque moleste tuli aperire meum opprobrium; Etenim peragravi, & erravi multis diebus in agro stultitiarum, & deflevi, neque novi, quo me converterem, ut opem invenirem; neque inveni aquas ad satian-

כמו שהם רש״י בעל הערוך והכל בו וזולתם
ז״ל ואני לא באתי לחלוק על רבותי כי
תורה לעולם אבקש מפיהם ואם קבלה היא
אקבל כל דבריהם בסבר פנים יפות כמוטל
על כל אשר בשם ישראל יכונה אמנם
אם הרשות נתונה להשיב לפעמים על דברי
חכמים עד שמתוך הויכוח יתברר האמת
אענה אף אני חלקי ואולי מתוך סכלותי
כאור שמש יזרח חכמתא ולנפשי על כל
פנים ינעם לשתות תמיד מים מבורם ונוזלים
מתוך בארם ולא אטה מעורם ימין ושמאל
מדבריהם כי מלאכי ה׳ צבאות הם והנה
כמעט דברי רש״י ז״ל והכלבו הם מכוונים כי
הכלבו אמר שכפת הירדן היא עשב או
ורד הגדל על שפת הירדן ושיש לו ריח
טוב ורש״י ז״ל כתב שגינת ורדין היתה
בירושלם נקרא הורד ההוא כפה או כפת
הירדן על שם שדרך הורד הזה הוא לגדל
על שפת הירדן ובעל הערוך גם הוא כתב
כפת הירדן הוא בושם שגדל על שפת
הירדן ויש אומרים שהיא רעי של דג הגדל
בירדן והיא אמברה בלעז לכן חובה עלי
להודיע לכם קודם כל דבר שבעל הערוך
במחילה מכבודו טעה בדברי האמברה
ואתרעם אחרי כן עלי ועל גודל סכלותי כו׳
לא יכלתי לעמוד על דעת רש״י ז״ל הואיל
כי דבריו הם זרים וחוץ ממנהגו מכל וכל
עד שלא יסבלם הדעת הישר אחרי כן אעיז
פני להשיג על דברי רבותינו אלה ואבאר
לכם כי קשה הוא להאמין שיכנסו בקטרת
או האמברה או השושנה וסוף סוף אומר
בכפת הירדן מה שעלה על רוחי ושנתן
האלהים בלבבי ואתם עם כל זה לא תעזבו
מקור מים חיים שהם דברי הגאונים הנזכרים
לחצוב לכם בורות נשברים והיא דעתי

tiandam meam sitim ; adhæsit lingua mea palato meo ; neque verbum habeo in mea lingua ad ostendendum vobis aliquid manifestum , quod intellexerim ; prætera in me obstupuit cor meum ; quum recordor in memoria mea , quia mea mens non acquiescit in me ad statuendum quæ scripserunt Geonim , i. e. excellentes mundi , quales sunt *Raschi* , Autor *Aruch* , & *Col-bo* , & his similes f. m. Atque ego non veni , ut contradicam præceptoribus meis , qui legem semper quæsivi ex eorum ore ; & si traditio est , accipiam eorum verba hilariter , sicut convenit omnibus , qui Israelitarum nomine insigniuntur. Verum si detur facultas respondendi aliquando verbis sapientum , ut propter ratiocinationem veritas illustretur; ego quoque afferam portionem meam , & fortasse propter meam insipientiam , quasi lux solis illuminabit eorum sapientia , & animæ meæ omnino jucundum erit bibere aquam semper ex eorum puteo , & stillantem ex eorum cisterna : neque unquam declinabo ad dexteram , & sinistram ab eorum verbis, quia Angeli Dei Sabaoth sunt. Ecce verba *Raschi* f. m. & *Col-bo* quasi inter se conveniunt ; dicit enim *Col-bo* , כפת Jordanis esse herbam , aut rosam crescentem ad ripam Jordanis, odoratissimam; & *Raschi* f. m. scribit hortum rosarum fuisse Hierosolymis ; quæ rosa vocabatur כפה aut כפת Jordanis, eo quod hoc modo hæc rosa cresceret ad ripam Jordanis. Autor *Aruch* similiter scribit כפת Jordanis esse herbam , quæ crescit ad ripam Jordanis. Nonnulli dicunt esse excrementum magni piscis in Jordane , quod Italice *Ambra* appellatur. Hinc mihi incumbit vobis demonstrare ante omnia, quod Autor *Aruch* (quod dictum sit venia sui honoris) errat in eo quod dicitur de succino ; eritque murmuratio posthæc contra me & contra magnitudinem insipientiæ meæ; eo quod non potuerim comprobare sententiam *Raschi* f. m. quandoqnidem ejus verba sunt peregrina, & omnino insueta, ut non sustineant scientiam rectam. Qua de re induravi faciem meam ad corrigenda verba horum nostrorum sapientum, vobisque demonstrabo creditu difficile esse , immixtum fuisse in suffitu aut succinum aut rosam ; & postremo loco loquar de כפת Jordanis , quid existimem , & quid mihi Deus inspiraverit . Vos tamen ne deseratis fontem aquarum vivarum , quæ sunt verba Geonim memoratorum , ut vobis fodiatis

הקצרה אשר לא תכיל מי החכמ׳ והתבונה ולא אומר רחמנא ליצלן קבלו דעתי שהם רשאים ולא אני

אולם על דבר האמברה ראוי הוא בעל הערוך ז״ל שנחמול עליו כי המחברים בני בלי דעת אשר שמע אליהם רימו אותו כמו שעשו לכל הרופאי׳ הקרמוני׳ הקודמים לנו בזמן צאו נא וראו כי היונים הראשונים לא ידעו מהאמברה דבר וגם היונים האחרונים כמו פאוולו אוניניטה אאיציאו ואקטואריאו בחשכה התהלכו שלא ידעו ממנה אלא השם בלבד כי קראוה גם הם אמבאר כתוב באלפא במי בביטא באלפא וברו ויחיד הוא סימון סיטי ביניהם שידע אמתת מהותה ועם כי בפרק נ׳ג כרבתי בקצרה כל מה שראוי על הסם המבושם הזה עם כל זה בפרקי זה אזכיר עוד לכם כי רבו הדעות במהות האמברה יש מי שאמר שהיא זרע הנמצא באשכי דג גדול שבים נקרא בלשון ערבי אזיל ובלשון לאטינו באלינה ויש מי שאמר שהוא פרי עץ שגדל על שפת ים מערבי של ארץ הודו שמצאו מחדש הפורטוגיסי והספרדים היינו בארצות העמים הנקראים גינגיאי כי הפרי נופל בים בחדש ניסן או אייר והאזילי או הבאליני אוכלים אותו ויתהוה במעיהם לאמברה ויש מי שאמר שהיא מין אחר של נפט העולה מהמעינות שהם בתחתית הים ההוא וזה בלי ספק הוא האמת בעצמו ויש אשר אמר שהיא חתיכת בשר היינו הכבד מדג אחד גדול דומה לאזיל ויש אשר אמרו שהיא קצף הים העולה למעלה ושט על המים ויש אשר אמרו שהוא רעי ממין אחר מדגי הירדן כאשר כתב גם כן בעל הערוך ואחרים אמרו שהיא צומחת בקרקעית הים כמו שצומחים בשרות הכמהין ופטריות הנקראים בלעז פונגי עד שבגלל הדבר הזה אין לשים על בעל הערוך עון אשמה אם טעה גם הוא עם שאר העם והרופאים אך כי שחלם שדגי הים הגדולים העומדים על בורית במים המלוחים ובריאים שם יעלו לפעמים ויחיו חוץ מטבעם במים המתוקים או שבתחתית הירדן יהיו מעינות של נפט שמשם יחפרו אוכל האזילים או הבאליני או שעל שפתו יהיו אילנות שנושרים מהם פירות שיתהוו במעי

tis cisternas ruptas; & sit mea sententia infirma, quæ non continet aquas sapientiæ, & intellectus; neque dicam; [quod Deus avertat] accipite meam sententiam; vos facultatem habetis, non ego.

Verum quod pertinet succinum, videtur Autor *Aruch* f. m. dignus esse venia; eo quod autores insipientes, quos audivit, illum deceperunt, sicut medicos omnes veteres, qui nobis præcesserunt. Venite, quæso, & videte, quod [1] veteres Græci nihil cognoverunt de succino, & recentiores quoque Græci, sc. [2] *Paulus Ægyneta*, *Æthius*, & *Achaturius* ambularunt in tenebris, neque de illo quicquam aliud noverunt nisi nomen duntaxat; quoniam illud appellarunt ἄμβαρ scriptum alpha, mi, bita, alpha, & rho, & unus est inter illos *Simon Sethi*, qui illius noverit veritatem. Quamvis cap. 53. scripsi breviter omnia, quæ conveniunt de hoc aromate odorato, tamen in hoc capite commemorabo vobis multa testimonia, quæ de succino dicta sunt. Est qui dicit esse semen, quod invenitur in testiculis piscis magni maritimi, qui Arabice Azel appellatur, & Latine Cetus; est qui dicit [4]. esse fructum arboris, quæ nascitur in ripa maris occidentalis Indiæ, quæ recens inventa est a Lusitanis, & Hispanis, in regionibus populorum, qui vocantur Zingæi; cujus fructum cadentem in mare mense Nisan, aut Air comedunt Cete, in quorum ventre fit succinum. [3] Est qui dicit esse speciem quandam resinæ adscendentem [4] de fontibus, qui sub hoc mare deprehenduntur, & hoc procul dubio est verum: est qui dicit esse segmentum carnis, i. e. jecur piscis magni, qui Ceto assimilatur. Nonnulli dicunt esse spumam maris adscendentem & natantem in superficie aquarum. Nonnulli dicunt esse excrementum de specie quadam piscium Jordanis, uti scribit Autor *Aruch*. Et alii dicunt esse germen in fundo maris, qualia sunt germina in agris huic similia, & præcipue ea quæ vernacule Fonghi appellantur. Qua de causa non est adscribendum pro delicto Autori *Aruch*, si cum reliquo populo, & medicis erraverit. Verum qui somniavit pisces marinos magnos manentes in cisternis in aquis salsis, ibique creatos aliquando adscendere contra eorum naturam in aquas dulces, aut in fundo Jordanis esse fontes resinæ, ex quibus cete cibum effodiant, aut in ejus ripa esse arbores, ex quibus fructus decidentes in ventre piscis

במעי הדג לאמברא הנה זה עומד אחר כתלי השקר כי בירדן לא ימצאו דגים גדולים שירדו שם בזמן מהזמנים מהים וגם בתורה המודיעה לכל העולם כלו פרטי הארץ הקדושה לא נזכר שעל שפת הירדן יהיו אילנות או עשבים של ריח טוב או שושנים וגם כשנכרתו מימי הירדן וכל ישראל עברו בתוכו בחרבה לא נראו מעינות בתחום הירדן שמהם תצא האמברא למאכל הבאליני ומי שיוכל ללמד על האומרים כן זכות יבוא וילמוד כי ירוח לי מאד ואברך שמו כי טוב כי גם אני למדתי זכות על בעל הערוך ז"ל שבכל מאמצי כחו יגע למצא דבר שיעלה מהירדן עצמו עד שיאות להקרא על שמו

אמנם על דבר השושנה הנזכרת בדברי רש"י ז"ל אין ספק שבירושלם היתה גינת ורדים מימות הנביאים הראשונים שהיו מקיימין אותה שם ואולי הורדים ההם היו כמיני הורדים הנמצאים אצלנו שהם של מינים רבים כאשר ידענו וכאשר כתבו טיאופראסטו בספר הששי שלו פ"ו ופליניאו בספר כ"א פרק רביעי ואם באולי היו השושנים ההם ממין אחר שלא ידעו בו הקדמונים על פי שנים עדי' והם הלוניצירו והפינא אכתוב מה שידעתי במין השישנה הזאת שהיא עם כל זה מיוחסת בלבד ליריחו ולא לירדן בשום פנים כתב הלוניצירו השושנה מיריחו נקראת כן על שם העיר שבארץ פלישתים המחברים שלהם קראו ארץ פלישתי' לארצנו הקדושה להקהות את שנינו והכהנים שלהם והנשים יקראו אותה שושנת מרים ונטיעת הפרח הזה הוא דומה לנטיעת הכרם המדברית אשר אמרנו בפרק הקודם שנקראת בלשון יון אינאנטי או לאמברוסקה בלעז והיא קטנה ממנה והיא מלאה רישומין כורידין היינו כמו החלקים ההם בבעלי חיים שיכילו הדם ויש לה ריח טוב וענפיה הם קשים מעט וצבעה נוטה לצבע הכרכום ופירותיה הם כאשכלות כדמות פירות הגפן והפר' שלה הוא דומה לויאולה לבנה שכבר אמרנו שנקראת בלשון יון ליבקויון והאיש הזה האמון שהנטיעה הזאת היא נטיעת האמומו שהוא בושם ריחני הנקרא

כן

piscis mutentur in succinum, iste innititur parietibus mendacii; quia in Jordane non deprehenduntur pisces magni, qui nunquam in illum descenderunt. Præterea in lege, in qua omnibus innotescunt omnes proprietates terræ sanctæ, non commemoratur in ripa Jordanis esse arbores, aut herbas odoratas, aut rosas; & pariter, quando divisæ sunt aqnæ Jordanis, & inter eas pertransierunt omnes Israelitæ in siccitate, non visi sunt fontes in confinio Jordanis, unde deflueret succinum in cibum cete. Qui potest de his rebus docere justificationem, veniat, & doceat, quia mihi multum lucrabitur, & benedicetur nomen ejus, quia bonum est; ego enim quoque docui justificationem pro Autore *Aruch* f. m. quod omni ope & virtute laboravit ad inveniendam rem, quæ adscenderet ab Jordane, ut ejus nomine vocari posset.

Ceterum quod spectat rosam memoratam in verbis *Raschi* f. m. non est dubium Hierosolymis fuisse hortum rosarum ab diebus primorum Prophetarum, qui ibi illum statuerunt. Et hujusmodi rosæ sunt de specie rosarum, quæ apud nos deprehenduntur, quarum plura sunt genera, uti nostis; quemadmodum scripserunt *Theophrastus* lib. sexto cap. 6. & *Plinius* lib. XXI. cap. 4. Si in his sint rosæ ex alia specie, quæ a veteribus non fuit cognita, ex ore duorum testium, sc. *Leoniceri*, & *Apina*, scribam, quæ novi de specie hujus rosæ, quæ tamen attribuitur tantum Jerichunti, non vero Jordani. Scribit *Leonicerus*, rosam Hiericunthinam ita appellari a nomine urbis, quæ sita est in regione Palæstinæ (eorum scriptores Palæstinæ nomine appellarunt terram nostram sanctam ad excitandam nobis iram:] & eorum sacerdotes & mulieres appellant rosam Mariæ; & planta hujus floris similis est viti sylvestri, quam diximus superiori capite vocari Græce οἰνάνθη aut Italice Lambrusca vocari; ea est illa minor, & plena est signis similibus venis colli i. e. similibus illis partibus animantium, quæ continent sanguinem & est odorata, ejusque palmites sunt paulo duri, ejusque color similis colori croci, ejusque fructus botrorum similitudinem præseferunt, sc. juxta formam fructuum vitis; ejusque flos similis est violæ albæ, quam diximus Græce appellari λευκόιον Hic autor credit hanc arborem esse plantam Amomi quæ est odorata, quo nomine pariter Græce & Latine

voca-

כן בלשון יון ובלשון לאטינו אך בערבי נקרא אמימיס או אמאמא והוא טעה בדבורו כי אינה הסם אשר דבר ופינא המחבר אמר שהנטיעה הזאת צומחת בנקלה כשיזרעו זרעיה הרטובים ונדבקים הזרעי׳ הללו יחד כאשכול וכלם הם נסגרים תוך קליפה אחרת כמו שהיא החטה והשעורה וגדולים הם הזרעים כדוחן ההוא הנקרא לפי דעת פליניאו דוחן הנדי והוא אשר קוראים בלעז סורגו או סאגיטה או מיליקא והנשים הסכלות משתמשות בשושנה הזאת לידע שעת הלידה באשה הרה ואומרות שאם יושם הפרח ההוא במים בשעה שהאשה יושבה על המשבר לא יפתח עצמו הפרח אלא עד שהולד יתחיל לצאת מהרחם והכלל העולה הוא שבכל גבול יריחו יש שם השושנה הזאת שאינה צומח׳ על יד הירדן אלא על גבולי העיר בגלל הדבר הזה תמה אני שרש״י ז״ל רוצה שתקרא כפת הירדן נטיעה שהיא רחוקה מהירדן מאד כי הנה ירושלם היתה רחוקה מיריחו עשר פרסאות שהם ארבעים מיל ובין יריחו והגלגל היה בלי ספק מקום פנוי כמו י״ח מילין נקרא גבעת הערלות נכון להלוך בו כל מחנה ישראל להלחם עם האויבים כדכתיב יהושע ו׳ ויאמר אל העם עברו וסובו את העיר והחלוץ יעבור לפני ארון ה׳ וגומר והמאסף הולך אחרי הארון וגומר ויסב ארון ה׳ את העיר הקף פעם אחת ויבואו המחנה וילינו במחנה וגו׳ וגם הגלגל עצמו שהוא היה המחנ׳ שאמרו כאן ויבואו המחנה וגומר לא היה פחות משנים עשר מיל על שנים עשר מיל ברבוע כמו שאמרו רבותינו ז״ל פרק יום הכפורים דיומא על פסוק ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא דוכת׳ ותלתא פרסי הוא כו׳ ובין הגלגל והירדן גם כן היה דרך ארוך כמה מילין כמו שאמרו רבותינו ז״ל על פסוק והעם עלו מן הירדן יהושע ד׳ כי על דרך נס הלכו הדרך ההוא מן הירדן ועד הגלגל שהיה יותר מששים מיל אנשים ונשים וטף באותו היום ואם השושנה הצומחת בירושלם או ביריחו תקרא על שם הירדן מפני שהיא כמשפט הזה סמוכ׳ לו כן יקראו פירות של סוריאה פירות של ארץ ישראל מפני שסוריאה היא סמוכה לה בגבול ואם יאמר רש״י

זכרונו

vocatur; ſed Arabice Hamemis, aut Hamama dicitur. At errat, quia non eſt aroma, de quo loquitur. Et Apina ſcriptor dicit, hanc plantam facile germinare, quando ſerunt ſemen, madefaciunt & conjungunt ſimul ſemina, ſc. botrum, & omnia includantur in uno cortice, ſc. triticum, & hordeum, & creſcunt ſemina ad ſimilitudinem milii, quod appellatur juxta ſententiam *Plinii* milium Indicum, quod Italice dicitur Sorgo, aut Saggina, aut Melega: Et fœminæ inſipientes utuntur hac roſa ad cognoſcendum tempus partus in muliere gravida, dicuntque, ſi ponatur hic flos in aquis quo tempore fœmina ſedit in ſella parturientis, non ſponte aperiri, donec infans incipiat egredi ex utero; Concluſio, quæ eruitur, hæc eſt, quod in univerſo termino Hierichuntis inveniatur hic flos, qui non germinat juxta Jordanem, ſed in terminis civitatis. Qua de cauſa miror, quod *Raſchi* f. m. velit appellatam כפת Jordanis plantam, quæ ab Jordane remotiſſima ſit; Etenim Hieroſolyma remota eſt ab Jordane 7 decem Parſas, quæ ſunt quadraginta milliaria; & inter Hierichuntha & Gilgal ſine dubio erat ſpatium vacuum fere octodecim milliarium, quod vocatum eſt vallis Præputiorum, locus idoneus, ubi proficiſceretur univerſus exercitus Iſraelis ad bellandum cum hoſtibus, ſicuti ſcriptum oſt *Joſ.* VI. 7. *Ad populum quoque ait: Ite & circuite civitatem, armati præcedentes arcam Domini &c. Reliquum vulgus arcam ſequebatur &c. Circuivit ergo arca Domini civitatem ſemel per diem; & reverſa in caſtra manſit ibi. &c.* Pariter Gilgal, ubi ſita erant caſtra, de quibus hic dicitur; *& reverſi ſunt in caſtra &c.* non minus patebat 8 duodecim milliariis circumquaque, uti dixerunt ſapientes noſtri f. m. *Joma* cap. VIII. in textum *Num.* XXXIII. 49. *Supra Jordanem caſtrametati ſunt de Bethſimoth uſque ad Abelſatim.* Dicit Raba bar bar Chana illi; oſtende mihi locum & tres Parſæ ſunt &c. Et inter Gilgal & Jordanem præterea eſt iter longum multorum milliarium, uti dixerunt ſapientes noſtri f. m. in textum *Joſ.* IV. *& populus adſcendit de Jordane*; Etenim per miraculum peragrarunt hoc iter ab Jordane uſque ad Gilgal, quod comprehendebat 9 ſpatium ultra ſexaginta milliaria, viri, mulieres, & multitudo eo die. Et ſi roſa germinavit in Hieruſalem, aut in Hierichunte, idcirco vocabitur ex nomine Jordanis, quia juxta rationem

erit

זכרונו לברכה שעם כי השושנה הזאת תצמח בירושלם וביריחו תצמח בפרטות על הירדן למה קרא הכתוב יריחו עיר התמרים מפני התמרים הגדלים שם ולא קרא הירדן נהר השושנה או ירדן השושנה הואיל שהיא צומחת שם לרוב ועל שפתו ביחוד כמו שהאמין ולמה לא זכרו רבותינו ז״ל השושנה הזאת אם היא כפת הירדן כמו שזכרו הקנמון שהיה גדל בארץ ישראל וגם אם נאמר עם רש״י ז״ל שהשושנה הזאת תצמח על שפת הירדן מי יאמר לנו שהיא דבר הבא מן הירדן עצמו הלא היא דבר שנולד על שפתו ולא תוך מימיו כי אפילו בעל הערוך לא נתישבה דעתו על מה שאמר שהוא בושם שגדל על שפת הירדן עד שהביא דעת מי שאמר שהוא רעי של דג הגדל בירדן שרי ליה מאריה לרש״י ז״ל כי בפעם הזאת בקש למצוא דבר דבור על אופניו ולא מצא על כן חשבתי למשפט שיהוה גלוי ומפורסם לכל שכפת הירדן איננה לא עשב ולא שושנה ולא אמברה כאשר אמרו הגאונים האלה הרי שנשאר על שכמי המשא כבד הזה והוא להראות לכם למה לא יכנס בקטרת שום מהדברים האלה שזכרו הגאונים האמורים גם כי באמרת כפת הירדן תהיה אחת מהסמים שזכרו ואם הסמים ההם לא יוכלו להכנס בה כאשר תראו הלא על כל פנים יהיה מוטל עלי למצוא לפי סברתי הכפה שתוכל להמנות עם שאר מכשיריה לכן שמעו בני והטו אזניכם אל דברי כי בקצרה אשיב לכם על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון אחרי אשר אודיע לכם כי הירדן ההולך לו לאט הוא יוצא ונולד משני מעינות שהם בקצה הלבונה ועם כי הם נפרדים זה מזה עם כל זה בקרוב מקום יעשו נהר אחד שהוא הירדן שנקרא בשם זה מפני שהמעין האחר נקרא יאר והאחר נקרא דן ובעבור שתופן נתנו לו שם זה

של

erit illi proximus; eadem ratione vocabuntur fructus Syriæ fructus terræ Israelis, quia Syria proxima est illi in confinio; At si dicat *Raschi* f. m. quamvis hæc rosa germinaverit in Hierosolyma & in Hiericunthe, tamen præcipue germinavit in Jordane; Cur vocavit textus Jerichunta civitatem palmarum? quia ibi palmæ germinabant; at non appellavit Jordanem fluvium rosæ, aut Jordanem rosæ, quandoquidem ibi plurimum germinabat, & in ejus ripa præsertim, uti putat? Et cur non memorarunt sapientes nostri f. m. hanc rosam, si erat כפת Jordanis, ubi memorarunt cinnamomum germinasse in terra Israel? Præterea si dicat *Raschi* f. m. hanc rosam germinasse in ripa Jordanis; quis dicat nobis esse rem ab ipso Jordane adductam? Verum erat res, quæ nascebatur ad ejus ripam, non in medio suarum aquarum. Quamvis Autor *Aruch* non statuat sententiam suam in eo quod dicitur, esse herbam quæ crescit ad ripam Jordanis, donec adducat opinionem illius, qui dicit esse excrementum piscis magni in Jordane; Deus ignoscat *Raschi* f. m. quia hac vice quærit invenire veritatem ad ejus modum, & non invenit. Itaque existimavi juxta institutum omnibus clarum & manifestum esse כפת Jordanis non esse herbam, neque rosam, neque succinum, uti dixerunt viri isti illustres; Ecce remanet in humeris meis onus hoc grave, ut vobis demonstrem, qua de causa nullo modo ingrediatur in suffitum ex his rebus, quas commemorarunt viri isti insignes, de quibus mentio facta est; quamvis certe כפת Jordanis sit unum ex aromatibus, quæ memorata sunt. Et si hæc aromata non possunt in illum immisceri, sicut vidistis: omnino debebo invenire juxta meam opinionem הכפה, ut possit numerari cum reliquis, quibus suffitus præparatur. Idcirco audite me, filii mei, & inclinate aures vestras ad mea verba; quia breviter respondebo vobis primo ad primum, & postremo ad postremum; postquam vobis demonstravero Jordanem excurrere, & oriri ab duobus fontibus, qui sunt in extremitate [10] Libani, & quamvis inter se separati sint, tamen in loco proximo efficiunt unum fluvium, sc. Jordanem, qui hoc nomine appellatur, eo quod alter fons vocatur Jar, [11] & alter Dan, & propter eorum conjunctionem, hoc nomine Jordanis insignierunt; uti scribit *Plinius* lib. quinto cap. 5. Et vos nosti quod dixerunt sapien-

של ירדן כי כן כתב פליניאו בספר חמשי שלו פרק חמשי ואתם כבר ידעתם מה שאמרו רבותינו בו במסכת בכורות פרק מעשר בהמה אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו ירדן שיורד מדן אמר לו רבי אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דאמר רבי יצחק לשם זה פמיאס וכתיב ויקראו ללשם דן בשם דן אביהם תניא ירדן יוצא ממערת פמיאס ומהלך בימה של סכני ובימה של טבריה ובימה של סדום והולך ונופל לים הגדול ואין ירדן אלא מבירת ירוחו ולמטה

ואען ואומר שסממני הקטרת כמו שפירשו רבותינו ז״ל על מה שאמר הכתוב קח לך סמים כו׳ הם אחד עשר במספר אמרו קח לך סמים מעוט רבים שנים נטף ושחלת וחלבנה שלשה הרי חמש סמים לרבות עוד כמו אלה הרי עשר ולבונה הרי אחד עשר וקבלה היא בידם שהסמים האלה נאמרו למשה בסיני והם אשר פירשנו בפרקים הקודמים לא פחות ולא ויתר כדכתיב והקטרת אשר תעשה במתכונתה היינו כמנין הסממנים אשר אמרנו וכשם שהמפטם אם חסר אחת מכל סממניה עבר על לאו שאמרה תורה וחייב מיתה כן המוסיף עובר על לאו כמוהו דכתיב לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו וחייב גם הוא מיתה שהרי התורה הזהירה במקום סממניה כדכתיב במתכונתה לא תעשו כו׳ אמנם אם יוסיפו בעשייתה הבורית כרשינא היין המעלה עשן המלח סדומי וכפת הורדן או לא יבואו הדברים האלה בקטרת כלל או אם יבואו לא יכנסו בה כמה שהם בושם או סם רחני אלא במכשירים בלבד ולכן הבורית כרשינא והיין יכנסו בקטרת כי הם להכשר הצפורן ביחוד היינו לשוף ולשרות ועם כל זה יש לנו סמך מהכתוב

שנוכל

pientes nostri in tractatu *Bechoroth* cap. IX. Dicit R. Chjia bar Aba; dicit R. Jochanan; cur vocatur Jordanes? quia defluit ex Dan. Respondit R. Aba ad R. Ase; Vos illinc, & nos hinc discimus; Dicit R. Isaach; hoc nomine Pamias. Nonne scriptum est *Judic.* XVIII. 29. *Vocato nomine civitatis Dan juxta vocabulum patris sui*. Traditio. Jordanes egreditur [12] de specu Pamias, & defluit [13] in mare [14] Sichnæ, & in [15] mare Tiberiadis, & [16] in mare Sodomæ, & excurrit & defluit [17] in mare magnum; & [18] non est Jordanes nisi inter Hierichunta & ejus partem inferiorem.

Et respondebo & dicam, aromata suffitus, uti exposuerunt sapientes nostri f. m. ad textum ubi dicitur; *Sume tibi aromata &c. Exod.* XXX. 23. esse [19] undecim. Dixerunt. *Sume tibi aromata;* ad minimum in plurali numero, sunt duo; balsamum & *onycha*, *&* *galbanum*; tria; ecce quinque; *aromata*; ad includendum præterea, sicut illa: ecce decem; & *thus*; ecce undecim. Et traditionem habuerunt, hæc aromata memorata fuisse Mosi in Sinai; eaque sunt, quæ exposuimus in superioribus capitibus; non plura, neque pauciora; sicuti scriptum est ibid. *Faciesque thymiama compositum*, i. e. juxta numerum aromatum, quæ commemoravimus; & quemadmodum in compositione [20] si deficiat unum ex omnibus aromatibus, prævaricatur præceptum negativum, uti dictum est in Lege, & reus est mortis, ita pariter si quis addat, violat præceptum negativum; sicuti scriptum est. *Non addetis ad ea quæ vobis præcepi, neque diminuetis:* pariterque reus est mortis; etenim Lex monet de summa aromatum; sicuti scriptum est; *Talem compositionem non facietis &c.* Verum si addatur in ejus compositione de sapone Chraschinæ, de vino, de herba fumum adscendere faciente, de sale Sodomitico, & de כפת Jordanis, aut omnino non adducantur hæc in suffitum, aut si adducantur, non inducuntur, eo quod sint aroma odoratum, sed ut tantum disponant; ideoque sapo & vinum non ingrediuntur in suffitum; sed iis tantum onyx præparatur; i. e. confricatur, & maceratur; Præterea nobis confirmatio ab textu præbetur; quod liceat his & aliis rebus uti, quæ natura sua sunt convenientes ad præparandum aromata; scriptum est enim *Thymiama compositum opere unguentarii*; sc. sicut unguentarii faciunt ad præparandum aromata, donec sint optima in

H h

sua

שנוכל להשתמש מהם ומשאר הדברים שהם בטבעם טובים להכשר הסממנים דכתיב רקח מעשה רוקח היינו כמו שהרוקחי׳ עושים לתקן הסממנים עד שיהיו טובים בהרכבה אולם המלח סדומית מפני שאינם בושם תכנס בקטרת בעין כי הכתוב אמר ממולח היינו שתהיה הקטרת מעורבת במלח כמו שהזהיר על כל הקרבנות הנקרבים על גבי המזבח שנאמר על כל קרבנך תקריב מלח וכן המעלה עשן הנכנס בקטרת בעצם אינו סם שיש בו ריח אך מפטמין אותו בה לתמר עשנה בלבד ולא להוסיף ולמעט ריחה ויש לו סמך גם כן ממה שכתוב בתורה וכסה ענן הקטרת את הכפורת כי אם לא יתמר העשן ויעלה בזקיפה יתפזר העשן לכאן ולכאן ולא יכסה הכפורת מעיני הכהן ואז כשיראה המקום אשר נגלה שם כבוד ה׳ ימות הכהן כדכתיב וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות ולכן אין להאמין שתכנס כפת הירדן בעין בקטרת במה שהיא סם ריחני עד שיבואו בה העשבים הריחניים השושנה והאמברא כאשר אמרו הגאונים ז׳ל כי כל עוד שתהיה יותר מבושמת הכפה כל שכן שתהיה יותר נדחת מסממני הקטרת על כן כשאומר לכם מה מה היא הכפה הזאת ואיך תכנס בקטרת והאסמכתא שמצאתי לה מהתורה שנוכל להשתמש בה אצא ידי חובתי ואודה לה׳ כי טוב שהיה בעזרי לפרוע לכם יעודי הראשון וילמדני דעת ללמד אתכם הסתום מהמפורש כאשר חפצתי לצאת ידי חובת היעוד האחרון אשר לכם עשיתי

והנה לפי סברתי הכפה הזאת צריך שתהיה דבר מכשיר ולא סם מבושם וגם צריך שתהיה מהירדן עצמו ולא ממקום אחר על כן לבי אמר לי שכפרת הירדן היא הקצף העולה על מי הירדן ברתיחת המים לחוזק הרוח שבזמן מהזמנים יפיח במים בחזקה כשהירדן ירומם גליו בסערה ונקרא הקצף הזה כפה מפני שבצורתו הוא דומה לכיפה שנותנים על הראש סקופיאה בלעז כדגרסינן בחולין פרק ראשית הגז כפה של צמר היתה מונחת בראש של כהן

גרול

sua compositione. Verum sal Sodomiticus quia non est aroma, ingreditur in suffitum specialiter; quia scriptum est; ממולח, i. e. ut suffitus sit sale commixtus; sicut monetur [21] de omnibus oblationibus, quæ offeruntur super altare; dictum est enim *Levit.* II. 13. *Quicquid obtuleris sacrificii sale condies*; Similiter herba fumum adscendere faciens per se ingrediens in suffitum non est aroma, quod sit odoratum, sed immiscetur, ut per eam fumus tantum adscendat, non vero ad augendum & minuendum ejus odorem, Hoc quoque probari potest ex eo quod scriptum est in lege *Levit.* XVI. 13. *Et* [22] *operiat nebula suffitus propitiatorium*; Etenim si non adscendat columna ignis, & erectus extollatur, dispergetur fumus hinc inde, neque teget propitiatorium ab oculis sacerdotis, & tum cum adspiciet locum, ubi manifestatur gloria Domini, morietur sacerdos, sicuti scriptum est ibid. *Et operiat nebula suffitus propitiatorium, quod est supra testimonium, & non moriatur*. Qua de re non est credendum, quod ingrediatur כפת Jordanis in suffitum, eo quod sit aroma odoratum, ut adducantur herbæ odoratæ rosæ, & succini, uti dixerunt Geonim f. m. quia quo magis est odoratum succinum, eo magis expellitur ab aromatibus suffitus. Idcirco quamdo vobis dixi, quid sit הכפה & quomodo ingrediatur in suffitum, & probationem, quam in lege inveni, quod possit illa uti, functus sum officio meo; & confitebor Domino, quoniam bonus, qui mihi auxiliatus est ad solvendum volis meum primum promissum, atque didici sententiam, ut vos docerem occultum a manifesto, sicut desidero liberari debito postremi promissi, quod vobis feci.

Et ecce juxta meam opinionem, quod hæc הכפה sit necessario res, quæ præparet, non autem sit aroma odoratum; præterea necesse est, ut sit ex ipso Jordane, & non ex alio loco. Idcirco ego puto כפת Jordanis esse spumam innatantem aquis Jordanis cum aquæ effervescunt ab ventorum vehementiam, qui nonnunquam magno turbine perflant, ita ut Jordanes fluvius inpetuose tollat fluctus suos; & hæc spuma vocatur כפה, quia ejus forma similis est calanticæ, quæ ex consuetudine capiti imponitur, Italice *Scuffia*: sicut legimus in *Cholin* cap. XI. Cidaris lanea imponitur capiti sacerdotis summi &c. Aut quod similis sit fornici, sc. cœnaculo, quod extrinsecus est rotun-

גדול וכו׳ או מפני שידמה לכיפה היינו
עליה כדורית או ענולה מבחוץ ומבפנים
חלולה וולטו בלעז כדתנן בריש גמרא פרק
ואלו נאמרין בבל לשון דסוטה מלמד שהיו
המים נגרשין ועולין כפין על גבי כיפין ואל
תתמה אתה הקורא אם יקרא הדבר על
שם מקריו או צורתו הבאה לו מחוץ כי
הנה דברים רבים גם כן נקראו כן בכתוב
כמו לשון זהב דעכן מפני שהיתה חתיכה
זהב דומה ללשון והצפורן נקראת שחלת
מפני שדומה לצפורן הארי כן הקצף העולה
מימי הירדן נקרא כיפה מצד תבניתו כי
הנה הקצף הזה מכח הרוח הנכנס בו
מתחתיו על שטח המי׳ נעשה חלול במקום
ההוא להכיל שם הרוח הנסגר בו ולהיות
הקצף הזה כמו מים גסים שכמעט נתקדשו
וחלקיו הם דבוקים זה בזה מכח הנענוע
והנדנוד שעושה בהם הרוח הקצף כמו חלק
מה מהמים שהם כבדים בטבעם יבקש לירד
למטה ולהתחבר עם המים שהוא המקום
הטבעי לו אמנם הרוח הנסגר בו מפני
שהוא קל וטבעו הוא לעלות למעלה ידחוק
חלקי הקצף לצד יסוד הרוח לשוב גם הוא
אל הוסוד אשר ממנו לוקח וכן עושה הוא
לו בכחו מקום כדוריו מתחתיו של קצף
שידמה לכיפה אמנם המים אשר עליו
כשיבקשו גם הם בכחם לירד למטה יתהוו
לענול יורד שהוא נסמך על גבי הרוח עד
שידמה הקצף מבחוץ לכדור ממש כי כן
המים הם כדוריים בטבעם כמו שהם כל
היסודות אשר תחת גלגל הירח כאשר הוא
גליי ומפורסם לחכמי הטבע וזאת היא
לעניות דעתי שנקראת כיפת הירדן ולא
דבר אחר שצומח על שפתו כמו שאמרו
הגאונים ז״ל

ואולם שימוש הכיפה היא להכשר השרפים
בשחיקה כי כן הרוקחים עושים כאשר הם
כותשים הדברים הנדבקים כדי שלא ישארו
נדבקים במכתש או בעלי וילכו לאבוד
שמושחים אותם עם מין ממיני השמנים
שלא יקלקלו ריח הסמנים ועל כי כל
השמנים הם רעים לריח הטוב מהסמים כי
המוסקו בפרט בשיערבו עמו שמן זית לא
ישאר

tundum, aut ſphæricum, & intrinſecus vacuum; quod Italice dicitur *Volto*; ſicut diſcimus in principio *Gemaræ* c. VII. ad docendum quod aquæ accumulentur, & extollantur curvæ ſuper ripas. Ne mireris lector, ſi denominetur res ab nomine accidentali, aut forma, quæ illi extrinſecus attribuitur; etenim multa ita denominantur in ſcriptura; e. g. *lingua aurea;* quia cæſura auri erat ſimilis linguæ. Et unguis dicitur שחלת, quia eſt ſimilis ungui; Similiter ſpuma innatans aquis Jordanis vocatur כיפה propter ejus ſimilitudinem; quia hæc ſpuma ex vi venti, qui ex parte inferiori in illam penetrat in ſuperficie aquarum, fit vacua in eo ſpatio, ut contineat ventum incluſum; & cum hæc ſpuma ſit quaſi aqua craſſa, quæ natura ſua condenſatur, ejuſque partes ſunt invicem conjunctæ, propter vim motus & agitationis, quam in ea efficit ventus, ſpuma quaſi pars diviſa ab aquis, quæ naturaliter ſunt graves, ſponte fertur, ut deſcendat ad inferiorem partem, & conjungatur cum aquis, qui locus eſt illi naturalis; at ventus in ea incluſus, cum ſit levis & naturaliter ad ſuperiorem partem efferatur, premit partes ſpumæ ad partem fundamenti venti, ut illa quoque convertatur ad fundamentum, unde ſublata eſt; atque ita efformat virtute ſua orbiculare ejus ſpatium inferius, ut fornici aſſimiletur. Verum aquæ, quæ ſunt in parte ſuperiori, quando naturaliter inclinant ut deſcendant in partem inferiorem, efformantur in orbem declivem, qui innititur vento, ita ut extrinſecus ſpuma abſolute globo aſſimiletur; etenim natura ſua aquæ ſunt ſphæricæ, ſicut reliqua elementa ſublunaria, uti clarum & manifeſtum eſt omnibus ſapientibus in Phyſica. Et hæc eſt, juxta mediocre meum ingenium, quæ appellatur כיפת Jordanis, non res alia, quæ ad ejus oram germinet, uti dixerunt Geonim f. m.

Ceterum uſus hujus ſpumæ fit in præparandis aromatibus in contuſione; Ita enim faciunt unguentarii, quando res glutinoſas contundunt, ne adhæreant mortario, aut piſtillo, & eo deveniant, ut pereant, ungunt ea ex ſpecie aliqua oleorum, ne aromata diſſipentur; & quoniam cuncta olea depravant bonum odorem; præſertim muſcus, ſi cum eo miſceatur oleum olivæ, ne parum equidem de bono odore retinet. Inter omnia olea ſunt ſelectiſſima aut oleum amygdalarum dulcium aut oleum, quod conficitur ex nuci-

ישאר בו כמעט שום ריח טוב בין השמנים
כלם הם בוחרים או השמן של שקדים
מתוקים או השמן שנעשה מהבוטנים ההם
הנקראים בלשון יון באלאנוס מיריפסקי
בלאטינו גלנס אונגוינטאריאה בערבי היבן
או בין בספרד אבילאנה די לה אינדיאה
כי אלו לא יקלקלו הריח הטוב מהסמים
המבושמים והכיפה הזאת מפני שמצד גסות
הקצף יש בה שמנונית מה כשמושחין בה
המכתש והעלי שמגררין עמם מן
המכתש והעלי השרפים הדבוקים
בם יפרישו השרפים מהם בנקלה ולא יכלו
לאבוד בעד דבוקם בכלים בשעת הכתישה
ומפני שמהסממני׳ כלם של קטר׳ המעורבים
יחד יעשו בני אבטינס במלאכת היד חלקים
קטנים הנקראים בלעז טרוציסקי לשטוח
אותם לאויר עד שיבשו ויכתשו אותם אחר
כך היטב כאשר אומר בפרק שאחרי זה
בני אבטינס היו משתמשים בכיפה במקום
השמנים הנזכרים כי הכיפה תנוגב בנקלה
ולא ירטובו בה הסמנים כמו שירוטבו עם
השמנים או עם הדבש ירטובו הסמים עד
שלא יוכשרו עמו לשחיקה וגם הדבש ירבה
הריח מהסמים שלא על נכון כי אין אנו
רשאים לערב שום דבר אחר ריחני עם
הסממנים או רע או טוב שיהיה מצורף
למה שידענו שהדבש לא יוכשר להקטרה
כדכתיב כי כל שאור וכל דבש וגומר ועם
במשיחה הזאת במכתש ובעלי בכיפה
הירדן ישארו הסמנים במשקלם הצודק ולא
יפחתו מהשעור הנאמר בתורה ולא יעדיפו
עליו כמו שיעדיפו עם הדבש כי תיבש
הכיפה ותלך רטיבותה מהסמים תכף ומיד
ולכן אמר הכתוב בקטרת ממולח טהור
קדש ממלח כדאמרן טהור שלא יחסר כלום
כדברי רבותינו ז״ל זהב טהור נקרא טהור
שכשהיו מכניסים אותו לאור לא היה חסר
בלום.

nucibus Avellanis, quæ Græce vocatur βάλανος μιρεψική, & Latine glans unguentaria, Arabice Habben, aut Ben, Hiſpanice Avellana de la India; quia hæc non depravant bonum odorem ex aromatibus odoratis; & hæc ſpuma propter craſſitiem ſpumoſam habet pinguedinem, qua ungunt mortarium & piſtillum: Quando trahunt ex mortario & piſtillo aromata illis adhærentia, facile ab his ſeparantur, ne pereant, quando adhærent vaſis tempore contuſionis. Et quoniam omnia aromata ſuffitus ſimul commiſcentur, ope manuum filii Abtines efficiunt particulas, quæ Italice Trociſci appellantur, ut expandantur in vento, donec exſiccentur. Et poſthæc optime conteruntur, uti dicetur in capite, quod conſequetur. Et filii Abtines pro oleis memoratis ſpuma utuntur; quia ſpuma facile exſiccatur, neque per eam humida fiunt aromata, uti fieri ſolet cum oleis, aut cum melle; ideoque dixerunt; ſi in illum indiderit mel, profanatur; etenim cum melle humida fiunt aromata, ut præparari non poſſint ad contuſionem; & præterea mel auget odorem aromatum: non eſt conveniens; quia nobis non licet in eo rem aliam odoriferam miſcere cum aromatibus aut malam, aut bonam, qua conſolidetur; Unde cognoſcimus melle non præparatum fuiſſe ſuffitum; ſicut ſcriptum eſt *Levit.* 11. *Nec quicquam fermenti ac mellis adolebitur*. Præterea hac contuſione in mortario & piſtillo cum ſpuma Jordanis in juſto ſuo pondere remanent aromata, neque minuuntur ab menſura memorata in lege neque augentur, ſicut augerentur cum melle, quia exſicattur ſpuma & abiit humiditas extemplo & ſubito ab aromatibus; & ideo in textu dictum eſt de ſuffitu *Exod.* xxx. 35. ממולח טהור קדש ſc. *mixtum diligenter*, *purum*, *ſanctum*; ממולח, ſicut dictum eſt טהור ne quid deficiat juxta verba noſtrorum ſapientum f. m. aurum purum vocatur purum, quod ſi in ignem immitatur, nihil ex eo minuatur: ſimiliter compoſitio ſuffitus neceſſe eſt ut ſit pura, ſc. quando immittitur in mortarium, nihil minuatur ex eo, ſc. nequid illi aut piſtillo adhæreat; & hoc indicat ad permittendum additamentum ſpumæ in ſuffitu, quaſi rei, quæ præparet; præterea neceſſe eſt ut hæc compoſitio ſit ſancta; 25 non præciſe ſancta abſolute, ſc. quod facienda ſit in ſanctitate, & non ſit immunda; quia hic eſt ſenſus textus, ut ſit ſuffitus oblatio ex obla-

כלום כן המרקחת של קטרת צריך שיהיה שכשיכנס במכתש לא יחסר דבר מפני הדביקה בו או בעלי וזה רמז להתיר הוספת הכיפה בקטרת כמו דבר מכשיר וגם צריך שיהיה המרקח הזה קדוש לאו דוקא קדוש ממש היינו שיעשה בקדושה ולא יהיה טמא כי זה הוא דבר פשוט להיות הקטרת קרבן המובחר מהקרבנות וגם לא יהיה. קדוש שיעשה בלבד משל הקדש ומשל צבור דהא תנן המפטם את הקטרת ללמד בה על מנת למוסרה לצבור פטור וכולי אלא קדו׳ שתהיה הקטרת אסורה בהנאה להדיוט מלשון פן תקד׳ המלאה כי רבותינו ז״ל אמרו מנין לכלאי הכרם שאסורים בהנאה נאמר להלן ואי׳ כי יקדי׳ את ביתו קד׳ לה׳ ונאמר כאן פן תקד׳ מה להלן אסור בהנאה אף כאן אסור בהנאה או יהיה קד׳ מוכן ומזומן כנון ויקד׳ את ישי ואת בניו וכן התקדשו ובאתם אתי בזבח ודומיהם כי הנה צריך שתהיה הקטרת לעולם מוכנ ומזומנת ומתוקנת היינו שתהיה דקה היטב ונאותה להקטרה ולא גסה ובלתי נאותה

oblationibus selectissima; neque hoc significat קדוש, ut sit faciendus suffitus duntaxat de facultatibus sanctuarii, & coetus; etenim traditum est; Si quis componat suffitum ad discendum [26] ea lege, ut tradat cœtui, liber est &c. Sed hoc designat קדוש, ut privato ex illo utilitatem capere non liceat; ex significatione; *Cave sanctifices plenitudinem*; quia dixerunt sapientes nostri f. m.; unde probatur, non licere capere utilitatem ex [27] heterogeneis vineæ? Dictum est illic sc. *Levit.* XXVII. 14. *Homo si voverit domum suam, & sanctificaverit Domino*; Et dictum est hic: *Cave sanctifices*; sicut illic interdictum est capere utilitatem; ita pariter hic vetitum est capere utilitatem. Aut קדש hoc significat, ut sit destinatum, & præparatum juxta illud 1. *Sam.* XVI. 5. *Et invitabit Isai & filios ejus*. Pariter dictum est: *Præparamini, & venietis mecum ad sacrificium*: Et his similia. Etenim necesse est, ut suffitus semper sit dispositus, præparatus, & conveniens, sc. ut sit optime comminutus, & decens, ut adoleri possit, non vero crassus, & sine decore.

NOTÆ IN CAPUT DECIMUM.

1 VEteres Græci &c. Nota est fabula de sororibus Phaethontis, quæ in alnos transmutatæ lacrymas emittant, e quarum concretione electrum efformetur. *Diodorus* lib. IV. Biblioth. διὰ μὲν τὴν ὑπερβολὴν τῆς λύπης ὑπὸ τῆς φύσεως μετασχηματισθῆναι τὴν φύσιν, γενομένας αἰγείρους. ταύτας μὲν κατ' ἐνιαυτὸν κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν δάκρυον ἀφιέναι, καὶ τοῦτο πηγνύμενον ἀποτελεῖν τὸ καλούμενον ἤλεκτρον. Præ nimio luctu, exuta natura pristina, in alnos transmutatæ sunt, quæ quotannis sub hoc ipsum tempus lachrymas emittunt, e quarum concretione electrum hoc, quod nominant, effici perhibetur. *Strabo* lib. V. Geograph. τὰ δὲ πολλὰ τῶν μυθευομένων ἢ κατεψευσμένων ἄλλως ἐᾶν δεῖ, οἷον τὰ περὶ Φαέθοντα, καὶ τὰς Ἡλιάδας τὰς ἀπαιγειρουμένας περὶ τὸν Ἠριδανὸν, τὸν μηδαμοῦ γῆς ὄντα, πλησίον δὲ τοῦ Πάδου λεγόμενον. Nam fabulosa illa multa, & conficta alioquin omittenda sunt, ut de Phaethonte & Heliadibus, quæ in alnos fuerint mutatæ apud Eridanum, qui nullibi terrarum est, quanquam ab iis vicinus Pado dicitur.

2 Paulus Ægineta &c. qui lib. VII. hæc eadem fabulatur. Electrum (inquit) populi albæ lacrymam dicunt, quæ juxta amnem Eridanum destillat, & in spissitudinem coit, aureo colore &c.

3 Est qui dicit &c. *Plinius* lib. XXXVII. cap. 3. In succinis causamne deliciæ quidem adhuc excogitaverunt. Occasio est vanitas Græcorum diligentiæ. Legentes modo æque perpetiantur me de ortu eorum, cum hoc quoque intersit vitæ, scire posteros quicquid illi prodidere mirandum. Phaethontis fulmine icti sorores fletu mutatas in arbores populos, lachrymis electrum omnibus annis fundere juxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus, & electrum appellatum, quoniam sol vocitatus sit Elector, plurimi poetæ dixere, primique ut arbitror, *Æschylus*, *Philoxenus*, *Nicander*, *Euripides*, *Satyrus*. Quod esse falsum Italiæ testimonio patet. Diligentiores eorum Electridas insulas in mari Adriatico esse dixerunt, ad quas dilaberetur Padus. Qua appellatione nullas unquam ibi fuisse certum est. Nec vero ullas ibi appositas esse, in quas quicquam cursu Padi devehi possit. Nam quod *Æschylus* in Iberia, hoc est in Hispania Eridanum esse dixit, eundemque appellari Rhodanum, *Euripides* rursus & *Apollonius* in Adriatico littore confluere Rhodanum & Padum, faciliorem veniam facit ignorati succini, in tanta orbis ignorantia. Modestiores sed æque falsum prodidere, in extremis Adriatici sinus rupibus inviis arbores stare, quæ canis ortu hoc effunderent gummi. *Theophrastus* in Liguria effodi dixit. Phaethontem in Æthiopia Ammonis obiisse, ob id delubrum ibi esse atque oraculum, electrumque gigni. *Philemon* fossile esse, & in Scythia erui duobus locis. Candidum atque cerei coloris, quod vocaretur electrum, in alio loco fulvum, quod appellatur sualternicum. *Demonstratus* Lyncurion id vocat, & fieri ex urina lyncum bestiarum. E maribus fulvum & igneum, e foeminis languidius, atque candidum. Alii dixere langurium, & esse in Italia bestias langurias. *Zenothemis* longas vocat easdem, & circa Padum iis vitam affirmat. *Sudines* arborem quæ gignat in Liguria. In eadem sententia & *Metrodorus* fuit. *Sotacus* credidit in Britannia arboribus effluere, quas electridas vocavit. *Pytheas* Guttonibus Germaniæ genti accoli æstuarium oceani Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. Ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. Illo vero fluctibus advehi, & esse concreti maris purgamentum. Incolas pro ligno ad ignem uti eo, proximisque Teutonis vendere. Hoc & *Timæus* credidit, sed insulam Baltiam vocavit. *Philemon* negavit flammam ab electro reddi. *Nicias* solis radiorum succum intelligi voluit. Hos circa occasum credit vehementiores in terram actos, pinguem sudorem in ea parte oceani relinquere, deinde æstatibus in Germanorum littora ejici. Et in Ægypto nasci simili modo & vocari Sa-

ri Sacal. Item in India, gratius thure eſſe Indis. In Syria quoque fœminas verticillos inde facere, & vocare harpaga, quia folia, & paleas veſtiumque fimbrias rapiat. *Theophraſtus* oceano id exæſtuante ad Pyrenæi promontorium ejici, quod & *Xenocrates* credidit, qui de iis nuperrime ſcripſit. Vivit adhuc *Aſarubas*, qui tradidit juxta Atlanticum mare eſſe lacum Cephiſida, quem Mauri vocant electrum. Hunc ſole excalefactum e limo dare electrum fluitans. *Mneſias* Africæ locum Sycionem appellatum & Cratin amnem in oceanum effluentem e lacu, in quo aves, quas Meleagridas, & Penelopas vocat, vivere. Ibi naſci ratione eadem, qua ſupra dictum eſt de electri lacu. *Theomenes* dicit, juxta Syrtim magnam hortum Heſperidum eſſe, ex quo in ſtagnum cadat, colligi vero a virginibus Heſperidum. *Cteſias* Indis flumen eſſe Hypobarum, quo vocabulo ſignificetur omnia vaſa terre bona, fluere a ſeptentrione in extortivum, juxta montem ſylveſtrem arboribus electrum ferentibus. Arbores eas Aphytacoras vocari, qua appellatione ſignificetur prædulcis ſuavitas. *Mithridates* in Germaniæ littoribus eſſe inſulam, vocarique eam Oſerictam, cedri genere ſylvoſam, inde defluere in petras. *Xenocrates* non ſuccinum tantum in Italia, verum etiam Thieum vocari, a Scythis vero Sacrium, & ibi naſcatur. Alios putare in Numidia gigni. Super omnes eſt *Sophocles* Tragicus poeta, quod equidem miror tanta gravitate cothurni, & præterea vitæ fama, alias principe loco genitus Athenis, rebus geſtis, exercitu ducto. Hic ultra Indiam fieri dixit e lachrymis Meleagridum avium Meleagrum deflentium. Quod & crediſſe eum, vel ſperaſſe aliis perſuaderi poſſe, quis non miretur? quamve pueritiam tam imperitam poſſe reperiri, quæ avium ploratus annuos credat, lachrymaſve tam grandes, aveſque e Græcia, ubi Meleager periit, ploratum iſſe in Indos? Quid ergo? non multa æque fabuloſa produnt poetæ? Sed hoc ea in re, quæ quotidie invehatur, atque abundet, & hoc mendacium coarguat, ſerio quenquam dixiſſe, ſumma hominum contemtio eſt, & intoleranda mendaciorum impunitas. *Nicolaus Monardes* cap. 15. Hoc invenitur in litore illius maris, ſc. Floridæ, ab Cannaveral uſque ac promontorium S. Elenæ. Reperitur projectum in litore. Putant eſſe ſemen ceti, ſicuti veteres exiſtimarunt; quod falſum eſt, uti demonſtratur ab Simeone Archiatro, Græco Scriptore, qui dicit. Succinum in variis locis emanat. Fontes, unde promanat, ſunt ſimiles fontibus bituminis. Peſſimum, quod guſtant, & deglutiunt piſces &c. Idem ſentire videtur *Serapio*. Exceptis memorato Simeone, & Aetio, nemo ex Græcis de illo mentionem fecit. Arabes de hoc egerunt ſumma inſcitia, & perturbatione, uti quivis videre poteſt, qui de ſuccino certior fieri velit. Eſt ſpecies bituminis, quæ emanat e fontibus, qui ſunt in profunditate maris, & liquor cum craſſus ſit, in aerem productus, congelatur, & condenſatur, & fit ſuccinum &c. Hinc refelluntur opiniones barbarorum, qui dicunt, ſuccinum eſſe ſemen ceti; Et hinc orta eſt hæc inſcitia, quod deprehenſum ſit ſuccinum in ſtomacho cetorum, & aliorum piſcium ejuſdem ſpeciei; Etenim cum adſcendat ſuccinum propter ſuam levitatem in altitudinem maris, ceti illud deglutiunt, putantes eſſe cibum; eaque de cauſa in eorum ventre deprehenditur. Si vero eſſet ſemen, deprehenderetur in alia parte corporis, juxta conſuetudinem naturalem omnium animantium. Mea ætate captus eſt cete in litore ex inſulis Canariis, qui pluſquam quatuor ſuccini amphoras continebat. Ex eo tempore multos occiderunt, in quibus nihil deprehenſum eſt. Qui ex Florida veniunt referunt multos in eo litore deprehendi cetos, quos cum occidiſſent, neque ſuccinum, neque rem aliam, præter piſces in eorum ſtomacho invenerunt.

4 Fructum arboris &c. *Plinius* lib. XXXVII. cap. 3. Certum eſt gigni in inſulis ſeptentrionalis oceani, & a Germanis appellari Gleſſum; itaque & a noſtris unam inſularum ob id Gleſſariam appellatam, Germanico Cæſare ibi claſſibus rem gerente Auſtraviam a barbaris dictam. Naſcitur autem defluente medulla pinei generis, arboribus, ut gummi in ceraſis, reſina pineis. Erumpit humoris abundantia. Denſatur rigore vel tempore autumnali. Cum intumeſcens æſtus rapuit ex inſulis, certe in litora expellitur, ita volubile, ut pendere videatur, atque conſidere in vado: quod arboris ſuccum eſſe priſci credidere, ob id ſuccinum appellantes. Pineæ autem arboris eſſe indicio eſt pineus odor, & quod accenſum tedæ modo ac nidore flagret. Affertur a Germania in Pannoniam maxime provinciam. Inde Veneti primum, quos Græci Henetos vocant, rei famam fecere, proximi Pannoniæ, id accipientes circa mare Adriaticum. Pado vero annexa fabulæ videtur cauſa, hodieque tranſpadanarum agreſtibus fœminis, monilium vice ſuccina geſtantibus, maxime decoris gratia: Sed & medicinæ, quando tonſillis creditur reſiſtere, & faucium vitiis varia genere aquarum juxta illos infeſtante guttura, ac vicinas carnes. DC. fere M. paſſ. a Carnuto Pannoniæ abeſt litus Germaniæ, ex quo invehitur, percognitum nuper. Vidit enim eques Romanus, miſſus ad id comparandum a Juliano, curante gladiatorium munus Neronis principis, qui hæc commercia, & litora peragravit, tanta copia invecta, ut retia arcendis feris podium protegentia ſuccinis nodarentur, arma vero & libitina totuſque unius diei apparatus eſſet e ſuccino. Maximum pondus is glebæ attulit XIII. librarum. Naſci & in India certum eſt. Archelaus qui regnavit in Cappadocia, illinc cortice inhærente tradit advehi rude, polirique adipe ſuis lactentis incoctum. Liquidum primo deſtillare, argumento ſunt quædam intus translucentia, ut formicæ, aut culices, lacertæque, quas adhæſiſſe muſteo non eſt dubium, & incluſas indureſcenti. Genera ejus plura: Candida odoris præſtantiſſimi. Sed nec his nec cereis pretium. Fulvis major autoritas. Ex iis etiamnum amplior translucentibus, præterquam ſi nimio ardore flagrent, imaginemque igneam ineſſe, non ignem placet. Summa laus falernis a vini colore dictis, molli fulgore perſpicuis. Sunt & in quibus decocti mellis lenitas placeat. Verum hoc quoque notum fieri oportet, quocunque modo tingui libeat, hædorum ſevo, & anchuſæ radice, quippe etiam conchylio inficiuntur. Ceterum attritu digitorum accepta vi caloris attrahunt in ſe paleas, & folia arida, ut magnes lapis ferrum. Ramenta quoque ſuccini oleo addito flagrant dilucidius diutiuſque, quam lini medulla. Taxatio in deliciis tanta, ut hominis quamvis parva effigies, vivorum hominum vigentumque pretia ſuperet, prorſus ut caſtigatio una non ſit ſatis. In Corinthiis æs placet auro argentoque mixtum, in cælatis ars & ingenia. Murrhinorum & Cryſtallinorum diximus gratiam: uniones quod capite circumferuntur, gemmæ digitis, in omnibus denique aliis vitiis oſtentatio, aut uſus placet, in ſuccinis deliciarum tantum conſcientia. Domitius Nero in ceteris vitæ ſuæ portentis, capillos quoque conjugis ſuæ Poppeæ in hoc nomen adoptaverat, quodam etiam carmine ſuccinos appellando. Et quoniam nullis vitiis deſunt pretioſa nomina, ex eo tertius hic quidem, colos cepit expeti a matronis. *Nicolaus Monardes* l. c. Nonnulli dicunt, ſuccinum fieri ex quibuſdam fructibus, qui ſunt in litore maris, ubi ceti deprehenduntur, eoſque menſibus Aprili & Majo, quando maturi ſunt & odoriferi, a cetis comedi; atque ex his fieri ſuccinum; quaſi fructus hoc modo comeſtus in aliud quam in ſanguinem & carnem poſſit converti. Multas alias legi opiniones de ſuccino, quæ refelluntur ex eo quod conſtet eſſe ſpeciem bituminis, quod emanat e fontibus, qui in quibuſdam præcipuis locis in profunditate maris deprehenduntur.

5 De fontibus &c. *Aben Sini* lib. II. tractat. 2. cap.

cap. 62. Ambra quid eſt? Ambra eſt manatio fontis in mari. Illud vero, quod dicitur, quod eſt de ſpuma maris, aut ſtercore animalis maris, longinquum eſt aſcleheti: (ſc. ex quadam regione, quæ aſclethi appellatur:) deinde alazarach, ſc. cinericia; poſt eam citrina, & deterior eſt nigra; & adulteratur cum gypſo, & cera, & laudano, & ex ambra bona ejus ſpecies nigra mala, quæ multoties aſſumitur ex ventre piſcis, qui eam comedit, & moritur.

[6] Hortum roſarum &c. *Miſna Maaſeroth* II. 5. אמר ר׳ יהודה מעשה בגנת ורדים שה׳תה בירושלם והיו התאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר. Dicit R. Jehuda; de hiſtoria de horto Roſarum, qui fuit Hieroſolymis, ubi ficus ternæ & quaternæ aſſario vendebantur. *Maimonides* Beth Habechira VII. 14. ואין מקיימין בה אילנות חוץ מגינת ורדים שהיתה שם מימות נבאים הראשונים. Nullæ arbores ibi ſervantur, præter hortum roſarum, qui ibi fuit a temporibus primorum Prophetarum. Quinam fuerint priores prophetæ, declaratur. *Babyl. Sotah* c. IX. פיסקא משמתו נביאום הראשונים בטלו אורים ותומים מאן נביאים הראשונים אמר ר׳ הונא שמואל ודוד ושלמה ר׳ נחמן אמר בימי דוד זימנין סליק זימנין לא סליק שהרי שאל צדוק ועלתה לו אביתר ולא עלתה לו שנ׳ ויעל אביתר מתיב רבה בר שמואל ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין בראות האלהים מאי לאו באורים ותומים לא בנביאות ת״ש משחרב מקדש ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים ופסק מלך מבית דוד ואם לחשך אדם לומר ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו בקדש הקדשים עד עמוד הכהן לאורים ותומים כאדם שאומר לחברו עד שיחיו מתים ויבא משיח בן דוד אלא אמר ר׳ נחמן מאן אינון נביאים הראשונים לאפוקי חגי זכריה ומלאכי דאיקרו אחרונים דתניא משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל ועדין היו משתמשין בבת קול. Commentatio. Simul ac prophetæ priores fato functi ſunt, deſierunt Urim & Thummim. Quinam ſunt illi prophetæ priores? Dicit R. Huna; Samuel, David, & Salomon. R. Nachman dicit; Davidis ætate, aliquando ceſſarunt, & aliquando non ceſſarunt. Zadoch conſuluit, & reſponſum retulit. Abjathar conſuluit, at reſponſum non retulit; dictum eſt enim 2. *Sam.* XV. 24. *Et adſcendit Abjathar.* Objecit Raba bar Samuelis; dictum eſt 2. *Paral.* XXVI. 5. *Et exquiſivit Dominum in diebus Zachariæ intelligentie & videntis Deum.* Probabile eſt hic agi de Urim & Thummim, non de prophetiis; quod ex eo probari poteſt quod dicitur. Ex quo devaſtatum eſt primum templum, ſublata ſunt ſuburbia, & ceſſarunt Urim & Thummim, ceſſavitque rex de domo David. Si quis contra probare conetur, & dicat ex eo quod ſcriptum eſt *Nehem.* VII. 65. *Dixitque Atherſatha eis, ut non manducarent de ſanctis ſanctorum, donec ſtaret ſacerdos cum Urim & Thummim.* (Reſpondendum eſt hunc loquendi modum) eſſe ſimilem illi, quo alter alteri dicit. Quando mortui reſurgent, & Meſſias Davidis filius aderit. Verum dicit R. Nachman, hic prophetas priores commemorari, ad excludendos Haggæum, Zachariam, & Malachiam, qui poſteriores appellantur. Exſtat enim traditio: Prophetis poſterioribus, Haggæo, Zacharia, & Malachia mortuis receſſit Spiritus Sanctus, & uſi ſunt filia vocis. *Hieroſ. Sotah* 24. 2. משמתו נביאים הראשונ׳ פסקו אורים ותומים ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן זה שמואל ודוד ר׳ בא בר כהנא בשם רב זה גד ונתן ר׳ ירמיה ר׳ שמואל בר יצחק בשם רב זה ירמיה זכרוה מילתיה דר׳ יהושע בן לוי אמרה זה ירימיה וברוך דא״ר יהושע בן לוי ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין ביראת אלהים מאן קם מבתריה ירמיה וברוך משמתו נביאים האחרונ׳ חגי זכריה ומלאכי פסקה מהן רוח הקודש אע״פ כן משתמשין היו בבת קול. Poſtquam mortui ſunt Prophetæ priores, ceſſarunt Urim, & Thummim. R. Samuel bar Nachman nomine R. Jonathan; Iſti ſunt Samuel & David. R. Ba bar Chaana nomine Rab; iſti ſunt Gad & Nathan. R. Jeremia, R. Samuel bar Iſach nomine Rab; iſti ſunt Jeremia & Baruch. Opinio R. Jehoſuæ ben Levi; dicitur: iſti ſunt Jeremia & Baruch; dicit enim R. Jehoſua ben Levi; ſcriptum eſt 2. *Paral.* XXVI. 5. *Et exquiſivit Dominum in diebus Zachariæ intelligentis, & videntis Deum.* Hinc probatur poſt Jeremiam & Baruch. Poſtquam mortui ſunt profetæ poſteriores, Haggæus, Zacharia, & Malachia, receſſit ab iis Spiritus Sanctus, & uſi ſunt filia vocis.

[7] Roſam Hierichuntinam &c. Vide de hac fabuloſa roſa *Jo. Bodæi* notas ad *Theophraſti* lib. IX. cap. 7. pag. 1016. ubi probatur, hanc roſam non eſſe amomum.

[8] Decem parſas &c. *Babyl. Jomæ* 20. 2. ואמר רבה בר בר חנה אמר ר׳ יוחנן מירושלם ליריחו עשרה פרסי. Et dicit Raba bar bar Chana, dicit R. Jochanan; diſtat ab Hieroſolyma Jericho decem Parſas. Ibid. 39. 2. אמר רבה בר בר חנה מירושלם ליריחו עשרה פרסאות וציר דלתות ההיכל נשמע בשמונה תחומי שבת. Diſtat ab Hieroſolyma Jericho decem Parſas, & cardo portarum templi auditur uſque ad octavum terminum Sabbathi. Diſſentit *Joſephus* in ſuis Antiquit. lib. V. in definiendo intervallo inter Hieroſolymam & Hierichuntem. Ἀπέχει δὲ Ἱεροσολύμων μὲν σταδίους ἑκατὸν πεντήκοντα. Diſtat Jericho Hieroſolymis CL. ſtadia, ſc. XVIII. M. paſſuum & $\frac{3}{4}$

[9] Duodecim milliariis &c. *Hieroſol. Scheviith* 36. 2. תני אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל כמחנה ישראל ומה טעם ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים וכמה הן שנים עשר מיל. Traditio. Vetitum eſt diſcipulo docere coram magiſtro, donec ab eo remotus ſit duodecim milliaria juxta caſtra Iſraelis; & qua de cauſa? quia dictum eſt *Num.* XXXIII. 49. *Supra Jordanem caſtrametati ſunt de Bethſimuth uſque ad Abelſatim.* Et quantum erat ſpatium? duodecim milliarium. *Mekiltha* 27. 2. ויעמדו העם מרחוק אלו שנים עשר מיל מגיד שהיה מחנה של ישראל שנים עשר מיל ומנין שהיה מחנה ישראל שנים עשר מיל שנ׳ ויחנו על הירדן מבית הישימות שנים עשר מיל. *Steterunt procul.* *Exod.* XX. 18. Hæc ſunt duodecim milliaria; demonſtratur caſtra Iſraelis duodecim milliaria patuiſſe. Et unde probatur caſtra Iſraelis duodecim milliaria patuiſſe? Ex eo quod dictum eſt *Numer.* XXXIII. 49. *Supra Jordanem caſtrametaci ſunt de Bethſimuth.* Hæc ſunt duodecim milliaria. *Siphri* 60. 4. מחנה ישראל שנים עשר מיל על שנים עשר מיל. Caſtra Iſraelis patebant circumquaque duodecim milliaria. *Toſaphtha Erachin* I. 8. וכן מצינו שהיו ישראל עומדין לפני הר סיני נמשכין לאחוריהם י״ב מיל באין לפנים י״ב מיל על כל דיבור ודיבור כ״ד מיל. Atque ita invenimus, quod Iſraelitæ conſiſterent coram monte Sinai, retrahebantur duodecim milliaria, & procedebant duodecim milliaria p o ſingulis allocutionibus XXIV. milliaria.

[10] Spatium &c. *Babyl. Sotah* cap. 7. בא וראה כמה נסים נעשו באותו היום עברו את הירדן ובאו להר גזירי׳ ולהר עיבל יותר מששים מיל ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם וכל העומד בפניהם נתרז שנ׳ את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם אשר תבא בהם ונתתי את כל אויביכם אליך עורף ואומר תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן עד יעבור עמך יי׳ זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה אמור מעתה ראויין היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא ואחר כך הביאו האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון שנ׳ באר היטב והעלו עולות ושלמי׳ ואכלו ושמחו וברכו וקללו וקפלו את האבנים ובאו ולנו בגלגל שנ׳ והעברתם אותם עמכם והנחתם אות׳ במלון יכול בכל מלון ומלון ת״ל אשר תלינו בו הליל׳ וכתי׳ ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל. Veni & vide, quot miracula eo die facta ſint. Trajecerunt Jordanem, & venerunt ad montem Garizim & Ebal ultra ſexaginta milliaria diſtantes; neque ulla creatura coram illis conſiſtere poterat; quicumque coram illis conſiſtebat, ſtatim expellebatur; dictum enim *Exod.* XXIII. 27. *Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnem populum, ad quem ingredieris, cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam.* Pariterque dictum eſt ibid. XV. 16. *Irruat ſuper eos formido & pavor in magnitudine brachii tui; fiant immobiles quaſi lapis, donec pertranſeat populus*

lus tuus, Domine. Hic eſt ingreſſus primus. *Donec pertranſierit populus, quem poſſediſti*. Hic eſt ingreſſus ſecundus. Digni tum erant Iſraelitæ, quibus fieret miraculum in ingreſſu ſecundo, ſicut in primo, verum peccatum obſtitit. Et poſtea allatis lapidibus exſtruxerunt altare, illudque calce illeverunt, ibique deſcripſerunt omnia verba legis ſeptuaginta linguis; Dictum eſt enim *Deut*. XXVII. 8. *Plane & lucide*. Et obtulerunt holocauſta, & pacifica, & comederunt, lætati ſunt, benedictiones & maledictiones recitarunt, lapides abraſerunt, abeunteſque pernoctarunt in Gilgal; dictum eſt enim *Joſ*. IV. 3. *Et tranſportantes eos vobiſcum, ponetis in loco caſtrorum*. Crederem hæc de ſingulis ſtationibus, in quibus pernoctaturi erant, intelligenda eſſe? Idcirco dictum eſt. *In ea ſtatione, in qua hac nocte pernoctaturi eſtis*. Pariterque ibid. ſcriptum eſt. *Duodecim quoque lapides, quos de Jordanis alveo ſumſerant, poſuit Joſue in Galgalis*. *Toſaphtha Sotah* VIII. 8. בוא וראה כמה ניסים נעשו לישראל באותו היום עברו מי הירדן ובאו אל הר גריזי' ואל הר עיבל שבצד סכם שבאצל אלוני מורה שנ' הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש יותר משישים מיל ולא עמד איש בפניהם וכל שעמד בפניהם מיד נתרז שנ' אימתי אשלח לפניך וגו' ואומר תפול עליהן אימתה ופחד וגו' עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קניתה ביאה שנייה אמור מחתה ראויין היו ישראל לעשות להם נסים כדרך שנעשה על הים אלא שחטאו ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח והעלו עליו עולות ושלמים וישבו ואכלו ושתו ונטלו ובאו ולנו במקומן שנ' והעברתם אותם עמכ' והנחתם אותם במלון יכול בכל מלון ומלון ת"ל במלון אשר תלינו בו הלילה ונאמר ואת שתים עשרה האבנים האלה וגו' הא למדת שבגלגל העמידים. Veni & vide, quot miracula eo die facta ſint Iſraelitis. Trajecerunt aquas Jordanis, & venerunt ad montes Garizim & Ebal, qui erant ad latus Sichem prope planitiem More; dictum eſt enim *Deut*. XI. 30. *Qui ſunt trans Jordanem poſt viam, quæ vergit ad ſolis occubitum*; ultra ſexaginta milliaria; nemoque reſtitit coram illis; & qui coram illis reſiſtere voluit, ſtatim ejiciebatur; dictum eſt enim *Exod*. XXXIII. 27. *Terrorem meum mittam in præcurſum tuum &c*. Pariterque dictum eſt ibid. *Irruat ſuper eos formido & pavor &c. donec perſtranſeat populus tuus Domine*. Hic eſt primus ingreſſus. *Donec pertranſierit populus quem poſſediſti*. Hic eſt ingreſſus ſecundus. Dic igitur, quod digni fuiſſent Iſraelitæ, quibus fierent miracula, ſicut facta ſunt in mari; niſi peccaſſent. Et poſtea allatis lapidibus extruxerunt altare, ibique obtulerunt holocauſta & pacifica, & confidentes comederunt & biberunt, & acceptis lapidibus abeuntes pernoctarunt in locis ſuis; Dictum eſt enim; *Joſ*. IV. 3. *Et tranſportantes eos vobiſcum ponetis in loco caſtrorum*. Crederem in ſingulis caſtris? Idcirco dictum eſt; *In ea ſtatione, in qua hac nocte pernoctaturi eſtis*. Pariterque dictum eſt ibid. *Et duodecim lapides iſtos &c*. ad docendum, quod poſiti ſint in Galgalis. *Kimchi* ad *Joſ*. cap. IV. ואמרו רז"ל כי יותר משישים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל וע"י נס הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר משישים מיל באותו היום. Et dixerunt Sapientes noſtri f. m. quod ultra ſexaginta milliaria patebat via, qua proceſſerunt eo die ab Jordane ad Gilgal, & propter miraculum hoc iter fecerunt viri, & mulieres ultra ſexaginta milliaria illo die.

[11] Libani &c. *Joſephus* Antiquit. lib. V. cap. 2. ὅιδε ὐ πόῤῥω τῦ Λιβανῦ ὄρυς, καὶ ἐλάσσον... Ἰορδάνυ τῶν πηγῶν &c. Illi autem non longe a monte Libano, atque a fontibus Jordanis minoris &c.

[12] Et alter Dan &c. *Joſephus* ibid. lib. VIII. loquens de duobus fanis exſtructis a Jeroboamo vitulis aureis, quorum alterum ſitum erat in Bethel: ἕτερον δ' ἐν Δάνῃ, ἣ δὲ ἐςι πρὸς ταῖς πηγαῖς τῦ μικρῦ Ἰορδάνυ: alterum vero in Dan, quæ eſt ad fontes Jordanis parvi. *Lightfootus* cap. 67. in centuria Chorographica *Matthæo* premiſſa pag. 220. merito mihi videtur negare duos fuiſſe fontes Jordanis. Mireris certe (inquit) atque abſtupeſcas, tam celebri fama & notitia inclareſcere fontem *parvi Jordanis*, atque interea latere, ſileri, atque in æterna obſcuritate ſepeliri fontem *magni Jordanis*. Quid? *Minor* tanta fama dignus, & *major* nulla? Liceat nobis libere loqui cum bona Chorographorum venia, quæ ſentimus. I. Non conſtat ullum alium Jordanis rivum fluere in lacum *Samochonitiden*, præter iſtum, qui oritur e *Paneade*. Apud quemnam autorem comperies talis rivi vel volam vel veſtigium? Niſi quod ex verbis *Joſephi* antea allegatis, male conceptis, in tabulas irrepſerit talis conjectura, atque in animos hominum. II. Opinamur ergo *Jordanem majorem* & *minorem* dici non ratione duorum fontium, aut duorum rivorum diſcretorum, & diſtantium, ſed ratione diſtinctæ magnitudinis ejuſdem rivi. Oriens a *Paneade Jordanes, parvus* vocabatur, uſque dum flueret in lacum *Samochonithin*: poſtea vero e lacu iſto exiens, cum incrementum magnum ab iſta palude obtinuiſſet, exinde vocabatur *Jordanes major*. *Samochonithis Jordanem parvum* recepit, *magnum* emiſit: nam cum eſſet & lacus iſte, & regio adjacens paludoſa admodum, ut patet ex *Joſepho*, tam auctus eſt lacus a *Jordane* influente, quam *Jordanem* effluentem auxit. Κόπτει, inquit *Joſephus*, de *bello* lib. III. cap. 35. τὰ τῆς Σεμεχωνίτιδος λίμνης ἕλη τε καὶ τέλματα. Videtur ergo fluvius infra *Samochonithin* vocari *Jordanes*, ſupra *Samochonithin Jordanes parvus*.

[13] De ſpecu Pamias &c. *Babyl. Bava Bathra* fol. 74. 2. ירדן יוצא ממערת פמיים. Jordanes egreditur de ſpecu Pamias. *Joſephus* Antiquit. lib. XV. cap. 13. Prope Panium, quod vocant ſpelunca eſt in monte amœniſſima, eique ſubjecta, in immenſum hians terræ devexitas, plena aquis ſtagnantibus. Ei mons magnus valde imminet, ſub ſpelunca autem ſcatent fontes Jordanis fluvii. Idem de bello lib. I. cap. 16. Παρὰ τὰς Ἰορδάνυ πηγὰς καλεῖται μὲν Πάνιον ὁ τόπος. Ibid. lib. III. cap. 35. Δοκεῖ μὲν Ἰορδάνυ πηγὴ τὸ Πάνιον. *Plinius* lib. V. cap. 15. Jordanis amnis oritur e fonte Paneadæ. Fons Pamias dicitur *Hieroſ. Kilaim* 32. 1. Mare Apamiæ. ימא דאפמיא איכא ימא דחמיץ. Mare Apamiæ idem eſt ac mare Chamats. Pamias primum dicta eſt Leſhem. *Babyl. Megill*. 6. 1. לשם זו פמיים. Leſhem eſt Pamias. *Gloſſa*. Leſhem eſt civitas, quam ſubjugarunt Danitæ (*Judic*. XVIII. 29.) Pamias eſt locus unde oritur Jordanes. *Raſchi* ad Judic. loc. cit. לישה שם העיר ובספר יהושע קורא שמה לשם על שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיא היתה על החשן לשבט דן שמו כתוב על לשם. Laish: nomen urbis; & in libro *Joſ*. dicitur Leſhem, quia ibi invenitur lapis pretioſus, qui vocatur Ligurius, qui in pectorali aſſignatur tribui Dan, cujus nomen inſcriptum erat in Ligurio. Lacum Phiala non longe a lacu Samochonite eſſe verum fontem Jordanis primus deprehendit rex Agrippa injectis in Phialam paleis, & juxta Paneada redditis. Vid. *Reland. Palæſt*. cap. 41. Ad fontem Jordanis Paneada condita fuit Cæſarea Philippi. *Joſephus* Antiquit. lib. XVIII. cap. 3. Φίλιππος πρὸς ταῖς Ἰορδάνυ πηγαῖς ἐν Πανεάδι πόλιν κτίζει Καισάρειαν. Idem de Bello lib. III. cap. 13. Πανεάδα κατασκευάσας ὀνομάζει Καισάρειαν.

[14] In mare &c. Lacus in Scriptura maria appellantur. *Cyrillus* in *Jeſai*. lib. II. tom. 1. ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ αὐτὰς τὰς λίμνας θαλάσσας ἀποκαλεῖν. Solet ſacer codex lacus appellare maria. *Hieron*. lib. quæſt. Hebr. in *Geneſ*. ad cap. 1. Notandum quod omnis congregatio aquarum ſive ſalſæ ſint ſive dulces juxta idioma linguæ Hebrææ maria nuncupantur. Fruſtra igitur *Porphyrius* Evangeliſtas ad faciendum ignorantibus miraculum, eo quod Dominus ſuper mare ambulaverit, pro lacu Geneſareth mare appellaſſe calumniatur: quum omnis lacus & aquarum congregatio maria nuncupentur. Idem ad *Geneſ*. XXXVI. 24. Aquarum congregationes repeꝛiſſe, quæ juxta idioma linguæ Hebrææ maria nuncupentur: quod ſcilicet ſtagnum reperit. Præter Judæos aliæ quoque gentes lacus maria appellarunt. *Ariſtoteles* Meteorol. lib. I. cap. 13.

ὑπὸ

ὑπὸ τὸν Καύκασον λίμνη ἣν καλοῦσιν οἱ ἐκεῖ θάλατταν. Lacus ſub Caucaſo, quem accolæ vocant mare. *Plinius* lib. III. cap. 16. de paludibus Atrianorum. Egeſto omnis impetu per tranſverſum in Atrianorum paludes, quæ ſeptem maria appellantur, nobili portu oppidi Thuſcorum Atriæ, a quo Atriaticum mare ante appellabatur, quod nunc Adriaticum. Contra a Græcis mare λίμνη dicitur. *Homer.* Ἠέλιος δ' ἀνόρουσε λιπὼν περικαλλέα λίμνην. *Sophocles* Trachin. Μηλίδα παρὰ λίμναν. *Scholiaſtes.* λίμναν φησὶ τὴν θάλασσαν. Septem maria in Terra Iſraelitica ab Judæis numerantur. *Hieroſ. Kelaim* 32. 1. Septem maria, & quatuor fluvii ambiunt terram Iſraeliticam. ימא רבא ימא דטיבריא ימא דמילחא ימא דכובכו ימא דחילתה ימא דשלחת ימא דאפמיא. Mare magnum, mare Tiberiadis, mare Salſum, ſeu Sodomiticum, mare Samochonitis, mare arenoſum, mare Scheliith, ſeu Algoſum, mare Apamiæ. Vide *Baby*l. *Bava Bathra* 74. 2.

[15] Sichnæ &c. Quod *Babylonicis* loc. cit. ימה דסבכי mare Sibbechæna, & *Hieroſolymitanis* aliquando ימא דכובכו & aliquando ימא דסמכי eſt lacus Samochonitis, qui *Joſ.* II. 5. dicitur *Aqua Merom*. De lacu Samochonitis ſcribit *Joſephus* de Bello lib. III. cap. 18. ἀρχόμενον δὲ φανεροῦ ῥεύματος ὁ Ἰορδάνης ἀπὸ τοῦδε τοῦ ἄντρου κόπτει μὲν τὰ τῆς Σεμεχωνίτιδος λίμνης ἕλη τε καὶ τέλματα. Jordanes conſpicuo curſu fluens ab illo antro ſecat quidem lacus Samochonitides paluſtria, & cœnoſa. Idem ibid. lib. IV. cap. 1. τριάκοντα μὲν εὖρος ἑξήκοντα δὲ μῆκος στάδια. διατείνει δὲ αὐτῆς τὰ ἕλη μέχρι Δάφνης χωρίου. Lacus Semechonitis eſt triginta ſtadiorum latitudine, longitudine ſexaginta. Extenduntur paluſtia ejus ad Daphnen regionem: ut alias amœnam, ita fontes continentem. αἳ τρέφουσαι τὸν μικρὸν καλούμενον Ἰορδάνην ὑπὸ τὸν τῆς χρυσῆς βοὸς νεὼν, προπέμπουσι τῷ μεγάλῳ. Fontes, qui Jordanem parvum, ut vocatur, nutrientes ſub templo aurei vituli, eum immittunt in magnum. *Toſaphta Bechorath.* VII. 5. נהר שיוצא ממערת פמיים ועובר בימה של סופני. Fluvius, qui egreditur de ſpecu Pamias, & defluit in mare Sophni. *Hieroſ. Schekalim* 50. 1. כתיב ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה זה ים סמכו וירדו אל הערבה זה ים של טיבריא ובאו הימה זה ים המלח אל הימה המוצאים זה הים הגדול. Scriptum eſt *Ezechiel.* XLVII. 8. *Et ait ad me exeunt hæ aquæ in oram Orientalem*; hoc eſt mare Samochonitis. *Et deſcendent in planiciem*; hoc eſt mare Tiberiadis. *Et exibunt in mare*; hoc eſt mare Salſum, i. e. Sodomiticum. *Exbibunt*; hoc eſt mare magnum. Hic locus *Ezechielis* aliter explicatur in *Toſaphta Sucah* III. 5. לאן הולכין לים הגדול לימה של טיבריא ולימה של סדום כדי לרפאת את מימיהן שנ' ויאמר אלי המים האלה יוצאין אל הגלילה הקדמונה וירדו אל הערבה ובאו הימה אל המיה וגו' המים האלה יוצאין אל הגלילה הקדמונה זה ימה של סדום וירדו אל הערבה זה ימה של טיבריא ובאו הימה אל הימה המוצאי' ונרפאו המים זה הים הגדול. Quo defluent? in mare magnum, in mare Tiberiadis, & in mare Sodomæ ad medicandas aquas; dictum eſt enim *Ezech.* l. c. *Et ait ad me. Exeunt hæ aquæ in oram Orientalem, & deſcendent in planitiem, & venient ad occidentem in mare &c. Ad medicandas eorum aquas. Hæ aquæ exeunt in oram orientalem*; hoc eſt mare Sodomæ: *Et deſcendent in planitiem*; hoc eſt mare Tiberiadis: *Ee venient ad occidentem in mare & exibunt, & ſanabuntur aquæ*; hoc eſt mare magnum. *Kimchi* ad loc. cit. *Ezech.* הקדמונה פי' מזרחית הערבה כתרגומו מישרא ובאו הימה אל הימה המוצאים כתרגומו ועליך ברמא לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול ויתכן פירוש הפסוק כן שני חלקים יעשה הנחל אחד ילך לים מזרחי ואחר ילך לים מערבי והוא שאמר כנבואת זכריה חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון וכן פירושו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה ר"ל כי מדרך מזרח יבאו לים אל הימה המוצאים פירושו לא הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן וארז"ל להיכן היו יוצאים לים טיבריא ולים סדום ולים אוקינוס לרפות מימיהן המלוחים ולמתקן וירדו על הערבה זה ימה של טיברוא ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה ים אוקיינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם. Quod dicitur; הקדמונה interpretatur *orientalem*; הערבה juxta ejus *Targum planitiem*; ובאו הימם אל הימה המוצאים. Juxta ejus *Targum*; *& venient in occidente in mare magnum*; ſc. quod ingredientur in mare, & inde in mare magnum; atque ita debet explicari textus; Duas enim partes efformat fluvius; quarum altera in mare orientale, & altera in mare occidentale defluit; & hoc eſt quod dicitur, in prophetia *Zachariæ* XIV. 8. *Medium earum ad mare orientale & medium earum ad mare noviſſimum.* Et ſic interpretantur: *Et venient in mare ad orientem*; ſicuti dictum eſt; *in oram orientalem*; ſc. quod per viam orientis defluerent in mare ad occidentem. *Exibunt*; interpretantur; in mare occidentale exibunt; ſicut iſtæ. Et dixerunt ſapientes noſtri f. m. Quo exibant? in mare Tiberiadis, & in mare Sodomæ, & in mare Oceani, ad medicandas eorum aquas ſalſas, & præparandas. *Et deſcendent in planitiem*; hoc eſt mare Tiberiadis. *Et venient in mare*; hoc eſt mare Sodomæ; *ad occidentem exibunt*; hoc eſt mare Oceani, quod de terra egreditur, & mundum circumdat. *Raſchi* ad l. c. הקדמונה המזרחית שנו רבותי' בתוספתא של סוכה להיכן יוצאין לימה של טבריא ולימה של סדום ולים הגדול לרפות ארץ מימיהם המלוחים ולמתקם וירדו הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זו ימה של סדום אל הימה המוצאים זו ימה של אוקיינוס שהוא מוצא מן היישוב להקיף העולם. Quod dicitur הקדמונה *orientalem*. Docent Sapientes noſtri in *Toſaphta Sucah*. Quo defluent? in mare Tiberiadis, & in mare Sodomæ, & in mare magnum, ad medicandas & præparandas eorum aquas. *Et deſcendent in planitiem*; hoc eſt mare Tiberiadis: *Et venient in mare*; hoc eſt mare Sodomæ; *in occidente exibunt*; hoc eſt mare Oceani, quod e terra egreditur, & mundum circumdat.

[16] In mare Tiberiadis &c. *Num.* XXXIV. 11. dicitur ים כנרת *Mare Kinnereth*, & *Joſ.* XII. 3. ים כנרות *mare Kinneroth*; Hinc Judæi duas *Kinneroth* fuiſſe contendunt. *Hieroſ. Megillah* 70. 1. התיב ר' לוי והכתיב והערבה עד ים כנרות מעתה שני גניסריות היו או לא היו אלא שני אבטוניות כגון ביתירח וצינברי שהן מגדלות כינרים והחרב הכרך ונעשה של גוים. Reſpondit R. *Levi*; Nonne ſcriptum eſt *Joſ.* XII. 3. *Et a ſolitudine uſque ad mare Kinneroth*? Inde ſunt duæ Geneſarethæ? Aut non fuerunt niſi duæ arces, ut Beth-Jerach, & Sinnabris, quæ ſunt turres Kinnerethanorum; at munitio deſtruitur, & ceſſit Gentilibus. In *Targum* dicitur *Num.* XXXIV. 11. ים גינסר *mare Ginaſar*; & *Joſ.* XII. 3. ים גינוסר *mare Ginoſar*, aliquando ימא דגניסר aliquando גניסור. *Mach.* XI. 67. ὕδωρ Γεννησάρ. Apud *Joſeph.* lib. XIII. Antiquit. cap. 19. Γεννησαρὰ ὕδατα. Et ibid. lib. XVIII. cap. 3. Γεννησαρῖτιν λίμνην. Et lib. II. de bello c. 25. & lib. III. c. 17. Γεννησὰρ λίμνην. *Plinius* lib. V. cap. 15. Lacum Geneſaram appellat, Pariterque *Lucæ* V. 1. λίμνη γεννησαρὲτ dicitur, lacus Geneſareth. Apud *Matth.* IV. 18. XV. 29. *Marc.* VII. 31. θάλασσα τῆς γαλιλαίας *mare Galilææ*; & apud *Joh.* VI. 1. & alibi θαλάσσα τῆς Τιβεριάδος *mare Tiberiadis* appellatur. Aliquando a Talmudicis ימא דגניסר ſed frequentius ימא של טבריא *mare Tiberiadis* dictum eſt. Λίμνη Τιβεριὰς aliquando dicitur. *Euſebius* in onomaſtico ad vocem Σαρών. ἡ ἀπὸ τοῦ ὄρους Θαβὼρ ἐπὶ τὴν Τιβεριάδα λίμνην χώρα. Regio inter montem Thabor, & *lacum Tiberiadem*. *Cyrillus in Jeſai.* lib. I. Orat. 5. Φασὶ γάρ τε καὶ ὅρια Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλεὶμ τῇ Τιβεριάδι παρακεῖσθαι λίμνῃ. Ferunt enim fines Zabulon & Nephtali *lacui Tiberiadi* adjacere. Et paulo poſt Ἰστέον δὲ ὅτι τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας τὴν Τιβεριάδα λίμνην τὸ γράμμα φησὶ τὸ ἱερόν. Sciendum autem mare Galilææ, dici *lacum Tiberiadem* in ſacro Codice. Et mox Βηθσαϊδὰ --- παράκειται τῇ θαλάσσῃ τῇ Τιβεριάδι. Bethſaida adjacet *Mari Tiberiadi*. Et in commentario ad *Jonam* legitur; τὴν Τιβεριάδος θάλασσαν. *Mare Tiberiadis*. *Pauſanias* quoque λίμνην Τιβερίδα *lacum Tiberidem* appellat. *Mare Ginaſar* fuiſſe in regione Tribus Nephtali probari videtur ex *Deut.* XXXIII. 23. ים ודרום ירשה; *Mare & meriedem poſſidebit*. Et *Targum*. ים גינוסר ודרומא ייתר. *Mare Giniſar*,

& meridiem poſſidebit. Ubi *Raſchi*. ים ודרום ירשה ים כנרת נפלה בחלקו. *Mare & meridiem poſſidebit. Mare Kinnereth* cecidit in ejus portionem. *Hieroſ. Bava Bathra* 15. 1. ונותנין ליפתלי מלא חבל לדרומו של ים שנ׳ ים ודרום ירשה דברי ר׳ יוסי הגלילי ר׳ עקיבא אומר ים זה ים של סמכו ודרום זה ים של טבריה. Et dederunt Nephtali plenum funiculum ad auſtrum maris; dictum eſt enim l. c. *Deut. Mare & meridiem poſſidebit*. Verba R. Joſe Galilæi. R. Akiba dicit; *Mare*; hoc eſt mare Sichnæ; & *meridiem*; hoc eſt *mare Tiberiadis*. *Babyl. Bava Kama* 81. 2. ת״ר ימה של טבריה בחלקי של נפתלי וגו׳. Tradunt Sapientes. *Mare Tiberiadis* in portione Nephtali. Imo plenum funiculum ea recipit pro retibus a parte auſtrali; dictum eſt enim l. c. *Deut. Mare & meridiem poſſidebit*. Conſentit cum his *Joſephus* Antiquit. lib. v. c. 1. *Ζαβυλωνῖται τὴν μέχρι Γεννησαρίτιδος καθήκουσαν μετὰ περὶ Κάρμηλον καὶ θάλασσαν ἔλαχον*. Zabulonitæ portionem ſortiti ſunt uſque ad *Geneſaritida*, protenſam etiam ad Carmelum & mare. Vide *Ligthfootum* c. 71. in Centur. Chorograph. *Matthæo* præmiſſa. *Joſephus* lib. III. de bello c. 35. hunc lacum in longitudine centum, in latitudine centum, in latitudine quadraginta ſtadia patere teſtatur. Ἡ *λίμνη Γεννησὰρ μὲν ἀπὸ τῆς προσεχοῦς χώρας καλεῖται σταδίων εὖρος οὖσα τεσσαράκοντα, καὶ πρὸς τούτοις ἑτέρων ἑκατὸν τὸ μῆκος, γλυκεῖά τε ὅμως ἐστὶ, καὶ ποτιμωτάτη*. Et *Plinius* lib. v. c. 15. Jordanes, ubi prima convallium fuit occaſio, in lacum ſe fundit, quem plures *Geneſaram* vocant, XVI. M. paſſ. longitudinis; VI. M. paſs. latitudinis. At *Geographus Nubienſis* contra omnium ſententiam duodecim milliaria in longitudine, totidemque in latitudine patuiſſe ſcribit. Ab *Joſepho* de Bello lib. III. cap. 35. *Genneſaritici* agri amœnitas, & fertilitas celebratur. Παρατείνει *δὲ τὴν* (*λίμνην*) *ὁμώνυμος χώρα, θαυμαστὴ φύσιν τε καὶ κάλλος. οὔτε γὰρ αὐτὴν τι φυτὸν ἀρνεῖται διὰ τὴν ποιότητα, καὶ πᾶσαν πεφυτεύκασιν οἱ νεμόμενοι. Τοῦ δὲ ἀέρος τὸ εὔκρατον ἁρμόζει καὶ τοῖς διαφόροις*. Κ*αρύαι μέν γε, φυτὸν τὸ χειμεριώτατον ἄπειροι τεθήλασιν, ἔνθα φοίνικες, οἳ καύματι τρέφονται, συκέαι τε, καὶ ἐλαῖαι πλησίον τούτων, αἷς μαλθακώτερος ἀὴρ ἀποδέδεικται. φιλοτιμίαν αὐτὰς εἴποι τῆς φύσεως, βιασαμένης εἰς ἓν συναγαγεῖν τὰ μάχιμα, καὶ τῶν ὡρῶν ἀγαθὴν ἔριν, ἑκάστης ὥσπερ ἀντιποιουμένης τοῦ χωρίου*. Κ*αὶ γὰρ οὐ μόνον τρέφει παρὰ δόξαν τὰς διαφόρους ὀπώρας, ἀλλὰ καὶ διαφυλάσσει*. Τ*ὰ μέν γε βασιλικώτατα, σταφυλήν τε, καὶ σῦκον, δέκα μησὶν ἀδιαλείπτως χορηγεῖ*. Τ*οὺς δὲ λοιποὺς καρποὺς δι᾽ ἔτους ὅλον περιγηράσκοντας αὐτοῖς*. Adjacet lacui Genneſar cognominis regio admirandæ naturæ, & amœnitatis. Neque enim illa, ut eſt uberrima, plantam negat, cum eam omnem plantis cultores conſeverint. Cœli temperies diverſiſſimis etiam fructibus convenit. Idcirco hic nuces; fructum maxime hiemis patientem, illic palmas æſtu gaudentes, iſthic ficus, & oleas, mollioris aeris indigas, florentes licet intueri. Putes naturam hic in rerum inter ſe, at cum temporum, locique ingenio pugnantium arcta conjunctione, gloriam quæſiiſſe. Nec vero idonea tantum terra eſt ad fructus diverſiſſimæ indolis nutriendos. Præcipuos enim, ut ſunt uvæ ac fici, continuis decem menſibus præbet, ceteros per totum annum, veluti cum illis conſeneſcentes. Vid. *Babyl. Peſachim* 8. 2. *Berachoth* 44. 1. *Maaſeroth* cap. 3. hal. 7. & *Aruch* in גנסר.

Tiberias civitas, a qua lacus iſte mare *Tiberiadis* appellatus eſt, olim dicta fuit *Rakkath*, quæ memoratur *Joſ.* XIX. 35. *Hieroſol. Megillah* fol. 70. 1. רקת היא טבריא. *Rakkath* eſt *Tiberias*. Uberius *Babyl. Megillah* 5. 2. וקיימא לן רקת זו טבריא וגו׳. Conſtat nobis *Rakkath* eſſe *Tiberiada* &c. Oppoſitio R. Jochananis. Cum puer eſſem, rem quandam dixi, de qua interrogavi ſeniores, atque inventum eſt, ſicut dixi, quod ſcilicet *Chammath* eſt *Tiberias*, & *Rakkath* Zipporis. Rabba dixit; quiſnam eſt, cui dictum eſt, quod *Rakkath* non ſit *Tiberias*? Nam ecce, cum moritur quis hic (ſc. in Babylone) eum illic (ſc. *Tiberiade*) deplorant hoc modo. Feretrum viri clari in Scheshach (Babylone) defuncti, cujus nomen etiam celebre eſt in *Rakkath*, huc affertur: eum ſic plangite. O amatores Iſraelis, o cives *Rakkath*, prodite, & deflete mortuos Babylonis. Cum quieſceret anima R. Zeiræ, ſic eum deflevit quidam: Delicias concepit peperitque terra Babylonica, eas enutrivit terra Iſraelitica: væ ſibi, inquit, *Rakkath*; quia deliciarum ſuarum vaſa perdidit. Dicit ergo Rabba, Chammath eſt eadem cum Thermis Gadar, & *Rakkath* eſt *Tiberias* &c. R. Ezechiah legit librum Eſther *Tiberiade* die decimoquarto (menſis Adar) atque etiam die decimoquinto, dubitans num muris cincta eſſet a diebus Joſue necne. Quis autem hoc dubitaret de *Tiberiade*? Cum ſcriptum eſt *Joſ.* l. c. *Et civitates munitæ Ziddim, Zer, Chammath, Rakkath, & Kinnereth*. Conſtat autem nobis *Rakkath* eſſe *Tiberiada*. Ratio ergo, cur ille dubitaret, hæc erat, quod ab uno latere cincta eſſet mari pro muro. Si autem ſic, erat, quare dubitaret? quia plane non erat murus; Exſtat enim traditio; Civitas, cui eſt murus, & non mœnia, domus contiguæ ſunt pro mœnibus. Excipitur autem *Tiberias* cui mare eſt pro muro? Ibid. 5. 2. negatur *Tiberiada* eſſe *Rakkath*. אמר ר׳ יוחנן כי הוינא טלייא אמינא מילתא רשאילנא לסבייא ואשתכח כוותי חמת זו טבריא ולמה נקרא שמה חמת על שום חמי טבריא רקת זו צפורי ולמה נקרא שמה רקת משום דמידליא כרקתא דנהרה Dicit R. Jochanan. Cum adhuc puer eſſem, quæſtionem poſui, de qua quiſque ſuo arbitratu loqueretur. Inveni omnes mecum ſentire, ſc. *Chammath* eſſe *Tiberiadem*, & cur vocatur *Chammath*? propter Thermas *Tiberiadis*; Et *Rakkath* eſſe Tſipporim; & cur vocatur *Rakkath*, quod elata eſſet ſicut ripa fluvii. Ab *Hieronymo* in *Ezech.* XLVIII. dicitur כנרת. Sexta, Nephtalim in Galilæa uſque ad Jordanem, ubi *Tiberias*, quæ olim appellabatur כנרת. *Chammath* & *Rakkath* ſc. *Tiberiada* fuiſſe urbes pervicinas demonſtratur *Hieroſ. Erubin* 23. 4. בראשונה היו בני טיבריא מה לב יך את כל חמתה ובני חמת אינן מגיעין אלא עד הכיפה ועכשיו בני חמתה ובני טיבריא עיר אחת היא אמר ר׳ ירמיה מעשה ברועה אחד זקן שבא ואמר לפני רבי זכור אני שהיו בני מגדל עולין לחמתה ומהלכין את כל החמתה ומגיעין לחצר החיצונה וסמוכה לגשר והתיר רבי שהיו בני מגדל עולין לחמתה ומהלכין את כל חמתה ומגיעין לחצר החיצונה עד הגשר ועוד התיר רבי שהיו בני גדר יורדין לחמתה ועולין לגדר ובני חמתה אינן עולין לגדר. In principio viri *Tiberienſes* incedebant per totam *Chammath*; at incolæ *Chammath* non tranſibant ultra fornicem; & nunc *Chammathenſes*, & *Tiberienſes* conſtituunt unam civitatem. Dicit R. Jeremia; Hiſtoria de quodam paſtore ſene, qui venit & dixit coram Rabi; memini ego, quod Migdalenſes adſcenderent ad *Chammath*, & incederent per totam *Chammath*, & pervenirent ad atrium exterius uſque ad pontem. Et permiſit Rabi, quod Migdalenſes adſcenderent ad *Chammath*, incederent per totam *Chammath*, & pervenirent ad atrium exterius uſque ad pontem. Et præterea permiſit Rabi, quod Gadarenſes deſcenderent in *Chammath*, & reverterentur in Gadar; at *Chammathenſibus* non licebat adſcendere in Gadar. *Babyl. Megillah* 2. 2. מחמתן לטבירא מיל. Ab *Chammath* ad *Tiberiadem* eſt milliare. *Babyl. Megillah* ibid. *Chammath* eſt *Tiberias*; & quare dicitur *Chammath*? על שום חמי טבריא. Propter Thermas *Tiberiadis*. *Hieroſ. Schabb.* 3. 1. מסחי בההן דימוסין דטבריא. Lavit in Thermis *Tiberiadis*. Ibid. 6. 1. התירו להן מי מערה וחמי טיבריא, Permiſerunt iis aquas Mearæ, & Thermas *Tiberiadis*. *Babyl. Sanhedr.* 108. 1. חמי טבריא. Thermæ Tiberiadis; *Joſephus* in vita ſua. Scripſit ad me Johannes (Giſchalita) ut ei permitterem orans, *χρήσασθαι τοῖς ἐν Τιβεριάδι θερμοῖς ὕδασι*, uſum Thermarum, quæ *Tiberiade*. Idem de Bello lib. II. cap. 43. *Σκηψάμενος δὲ νόσον, ἱκέτευε, δι᾽ ἐπιστολῆς τὸν Ἰώσηπον ἐπιτρέψαι πρὸς θεραπείαν αὐτῷ χρήσασθαι τοῖς ἐν Τιβεριάδι θερμοῖς ὕδασιν*. Simulans autem morbum per epiſtolam oravit *Joſephum*, ut concederet ſibi uti calidis aquis, quæ ſunt in *Tiberiade* propter valetudinem. *Plinius* lib. v. cap. 15. Ab occidente *Tiberiade*, aquis calidis ſalubri. Vide *Jo. Chriſtophori VVichmanshauſſen* diſſ. de *Thermis Tiberien-*

rienſibus Theſaur. tom. VII. Sed celebratior fuit conſeſſu Synhedrii magni, & *Gemara Hieroſolymitana*, quæ *Tiberiade* compoſita, & conſcripta eſt. *Babyl. Roſch haſhanah* 31. 1. Migravit Synhedrium a conclavi Gazith ad Tabernas, a Tabernis in Hieroſolymam, ab Hieroſolyma ad Jaſne, a Jaſne ad Osham, ab Osha ad Shepharaamam, a Shepharaama ad Beth Shaaraim, a Beth Shaaraim ad Tſipporim, a Tſippori ad *Tiberiadem &c.*

Tiberias appellata eſt, ſeu potius exſtructa ab Herode Tetrarcha in honorem *Tiberii Cæſaris*. *Joſephus* lib. XVIII. cap. 3. Ἡρώδης ὁ τετράρχης ἐπὶ μέγα γὰρ ἦν τῷ Τιβερίῳ φιλίας προηλθὼν, οἰκοδομεῖται πόλιν ἐπώνυμον αὐτῷ Τιβεριάδα, τοῖς κρατίστοις ἐπικτίσας τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ λίμνῃ τῇ Γεννησαρίτιδι. Σύγκλυδες δὲ ᾤκησαν οὐκ ὀλίγον δὲ καὶ τὸ Γαλιλαῖον. Καὶ ὅσοι μὲν ἐκ τῆς ἀπ' αὐτῶν γῆς ἀναγκαστοὶ, καὶ πρὸς βίαν εἰς τὴν κατοικίαν ἀγόμενοι. Τινὲς δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει. Ἐδέξατο δὲ αὐτοῖς συνοίκους καὶ τοὺς πανταχόθεν ἐπὶ συναγομένους, ἄνδρας ἀπόρους, ἔτι δὲ οὓς μήτε σαφῶς ἐλευθέρους. Πολλὰ μὲν αὐτοὺς καὶ ἐπὶ πολλοὺς ἠλευθέρωσεν, καὶ εὐηργέτησεν, ἀνάγκασμα τοῦ μὴ ἀπολείψειν τὴν πόλιν ἐπιθεὶς, κατασκευαῖς τε οἰκήσεων τελείαις τῇ αὐτῷ καὶ γῆς ἀποδόσει, εἰδὼς παράνομον, τὸν οἰκισμὸν ὄντα, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίοις πατρίου, διὰ τὸ ἐπὶ μνήμασιν, ἃ πολλὰ τῇ δε ἦν ἀνῃρημένοις ἵδρυσιν Τιβεριάδι γενέσθαι. *Bereſchith rabba* ſect. 23. קראו בשמותם עלי ארמות טיבריה על שם טיבריאוס אלכסנדריה על שם אלכסנדרוס אנטיוכיא על שם אנטיוכוס. *Vocarunt nominibus ſuis terras. Tiberias* vocatur a nomine *Tiberii*, Alexandria a nomine Alexandri, Antiochia a nomine Antiochi. Alia legitur etymologia apud Judæos. Quare appellatur טבריא? quia ſita eſt בטיבורה של ארץ in umbilico terræ. Quare vocatum eſt nomen ejus טבריא *Tiberias*? שטובה ראיתה, quod elegans eſſet adſpectus ejus, nempe propter גנות ופרדסים hortos & pomaria, quæ illic fuerunt.

17 In mare Sodomæ &c. *Plinius* lib. V. c. 15. Jordanis amnis e fonte Paneade, qui cognomen dedit Cæſareæ, de qua dicemus: amnis amœnus, & quatenus locorum ſitus patitur, ambitioſus, accoliſque ſe præbens, velut invitus Aſphaltitem lacum dirum natura petit, a quo poſtremo ebibitur, aquaſque laudatas perdit peſtilentibus mixtas &c. Aſphaltites --- longitudine excedit CM. paſſuum, latitudine maxima XXV. implet minima ſex. Proſpicit eum ab oriente Arabia Nomadum, a meridie Macherus, ſecunda quondam arx Judææ ab Hieroſolymis. *Pauſanias* lib. V. cap. 7. Ἐν δὲ τῇ γῇ ποταμὸν τινα Ἑβραίων καὶ αὐτὸς οἶδα Ἰόρδανον λίμνην Τιβερίδα ὀνομαζομένην διοδεύοντα, ἐς δὲ τὴν λίμνην ἑτέραν καλουμένην θάλασσαν νεκρὰν, εἰς ταύτην ἐσιόντα, καὶ ὑπὸ τῆς λίμνης αὐτὸν ἀναλούμενον. In terra Hebræorum ipſe vidi flumen Jordanem, qui lacum Tiberiadem permeat, & poſtea in alterum lacum, mare mortuum dictum exiens illic evaneſcit. *Scherif Ibn Idris*. واب الما بن بحيرج مد بذ ر ة طبر ية ويصب من دحبر ة سادوم وغمورا. Flumen *Jordanis* egreditur ex mari *Tiberiadis*, & illabitur mare Sodomæ & Gomorræ. Appellatur hic lacus *Deuter.* III. 17. *Joſ.* III. 16. ימא דמילחה *Mare planitiei*. *Targum* ים הערבה *Mare planitiei*. Ibid. vocatur ים המלח. *Targum* ימא דמישרא *Mare Salſum*. A Græcis νεκρὰ θάλασσα *Mare mortuum*, & λίμνη Ἀσφαλτῖτις lacus *Aſphaltite*. *Galenus* de ſimplicium medicamentorum facultatibus lib. IV. cap. 19. τὸ δὲ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Συρίᾳ λίμνης ὕδωρ ἣν ὀνομάζουσιν, οἱ μὲν θάλασσαν νεκρὰν, οἱ μὲν λίμνην Ἀσφαλτῖτιν. Aqua autem lacus, qui in Syria Palæſtina eſt, & *mare mortuum* a quibuſdam, ab aliis *lacus Aſphaltites* nuncupatur. *Pauſanias* lib. V. cap. 7. Ἡ δὲ θάλασσα ἡ νεκρὰ πάσχει παντὶ ὕδατι ἄλλῳ τὰ ἐναντία. Mare autem *mortuum* patitur omnia aliis aquis contraria. *Julius Africanus*. Συνέβαλον παρὰ τὴν θάλασσαν ἁλικὴν, ἣ καλεῖται νῦν θάλαττα νεκρά. Manus conſeruerunt ad *Mare Salſum*, nunc *Mare Mortuum* appellatum. Dicitur νεκρὰ θάλασσα, quia nullum animal in eo inveniatur. *Galenus* l. c. φαίνεται ἐν ἐκείνῳ τῷ ὕδατι μήτε ζῶον ἐγγιγόμενόν τι, μήτε φυτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς αὐτὴν ἐμβαλόντων ποταμῶν ἀμφοτέρων, μεγίστους καὶ πλείστους ἐχόντων ἰχθύας, καὶ μάλιστα τοῦ πλησίον Ἱεριχοῦντος, ὃν Ἰορδάνην ὀνομάζουσιν, οὐδ' εἷς τῶν ἰχθύων ὑπερβαίνει τὰ στόματα ποταμῶν. κἂν εἰ συλλαβὼν δέ τις αὐτοὺς ἐμβάλλει τῇ λίμνῃ, διαφθειρομένους ὄψεται ταχέως. οὕτως τ' ἀκριβῶν πικρὸν ἅπασιν ἐστὶ, καὶ ζώοις καὶ φυτοῖς πολέμιον, αὐχμῶδες τε καὶ ξηρὸν, καὶ τὴν φύσιν ὥσπερ αἴθαλος ὑπὸ τῆς καταπτήσεως γεγενημένον. Nullum in hoc lacu animal, aut planta conſpicitur. Imo quum duo in eum fluvii illabantur, maximos & plurimos piſces alentes, quorum præcipuus Jordanes, qui prope Jerichuntem fluit nullus omnino piſcium oſtia fluminum excedit; quod ſi quis eos captos in lacum immittat, celeriter mori videt. Adeo eſt omnibus tum hominibus tum plantis inimicum, quod exacte amarum eſt, quodque ſquallidum pariter, & ſiccum eſt, atque natura fuliginem quaſi ab aſſatione referens. *Hieronymus* in comment. ad *Ezech.* XLVII. *Mare mortuum*, in quo nihil poterat eſſe vitale & *Mare amariſſimum*, quod Græci λίμνην Ἀσφαλτῖτιν, id eſt ſtagnum bitumnis vocant --- Revera juxta literam huc uſque nihil quod ſpiret & poſſit incedere præ amaritudine nimia in hoc mari reperiri poteſt: nec cochleolæ quidem parvique vermiculi, & anguillæ, & cetera animantium ſive ſerpentium genera, quorum magis corpuſcula poſſumus noſſe, quam nomina. Denique ſi Jordanes auctus imbribus piſces illuc influens rapuerit ſtatim moriuntur, & pinguibus aquis ſupernatant. *Julius Africanus*. Ζῶον τε γὰρ οὐδὲν ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ φέρει καὶ νεκροὶ μὲν ὑποβρύχιοι φέρονται, ζῶντα δὲ οὐδ' αὖ ῥαδίως βαπτίσαιντο. Nullum animal nutrit illa aqua, & mortua quidem in ea cito merguntur, viva ſupernatant, nec fundum facile petunt. *Pauſanias* l. c. Ταύτῃ ἄκαρπος καὶ ἰχθύων ἡ λίμνη. ἅτε ἀπὸ τοῦ φανερωτάτου κινδύνου ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἀναφεύγουσιν ὀπίσω τὸ οἰκεῖον. Nec piſces ille lacus producit, piſcibus ſe ſubducentibus manifeſto periculo, & ad loca convenientia tendentibus. *Plinius* l. c. Nullum corpus animalium recipit. Vid. *Geograph. Nubiens.*

Dictus eſt λίμνη Ἀσφαλτῖτις, quod Aſphaltum ſeu bitumen producat. Memoratur lacus Aſphaltitis circa Babylonem, qui producebat bitumen, ex quo illius urbis muri exſtructi ſunt. *Vitruvius* lib. VIII. cap. 3. Babylone lacus ampliſſima magnitudine, qui *limne Aſphaltitis* appellatur, habet ſupernatans liquidum bitumen. Quo bitumine & latere teſtaceo ſtructo muro Semiramis circumdedit Babylonem: *Scholiaſtes Lycophronis* verſ. 704. qui cum dixiſſet λίμνην ἄορνον eſſe prope Cumas, pergit. Ἄλλοι δὲ τὴν Ἄορνον, Σωτίων τε καὶ Ἀγαθοσθένης, καὶ Δίων καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Ἱστορικῶν οὐ λίμνην οὐδὲ πέτραν φασὶ στόμιον δέ τι περὶ Ἀδιαβηνὴν, ὃ στόμιον ὄρνεον ὑπερπετασθῆναι οὐ δύναται, ἀπὸ τῆς ἐκεῖθεν ἀναφερομένης ἀναθυμιάσεως, τελευτᾷ καὶ πᾶν ζῶον ἄλογον. Ἡ Ἀδιαβηνὴ δὲ χώρα τῆς Μεσοποταμίας ἐστι, καὶ τῆς περὶ Νῖνον Συρίας ἐν τῇ Ἀδιαβηνῇ τοῦτο τὸ Ἄορνον στόμιον καὶ ἡ Κτησιφῶν πόλις, καὶ ἡ Ἀσφαλτῖτις λίμνη ἄσφαλτος δὲ ἐστιν ἡ νάφθα. Περὶ δὲ τῆς Ἀσφαλτίτιδος λίμνης Ἰώσηπος λέγει περὶ Ἰορδάνην καὶ Ἱεριχοῦντα εἶναι πικρὰν καὶ ἄγονον τῇ κουφότητι. ἐν ταύτῃ φησὶ τῇ Ἀσφαλτίτιδι τὰ ἐμβαλλόμενα πάντα ἄνω φέρεσθαι, καὶ ἀνθρώπους δὲ ὀπισθάγκωνας δῆσαι φησιν Οὐεσπασιανὸν, καὶ ἐμβαλεῖν ταύτῃ τῇ λίμνῃ. καὶ ἀναχθῆναι μόνους μὴ ἐπισταμένους νήχεσθαι. Καὶ Ξενοφῶν καὶ ἕτεροι μύριοι περὶ τοῦ Ἀόρνου στομίου καὶ τῆς Ἀσφαλτίτιδος λίμνης ἱστόρησαν. Alii vero, quos inter *Sotion*, *Agathoſtenes*, & *Dion*, & reliqui Hiſtoricorum, Ἄορνον non pro lacu aut petra, ſed hiatu terræ habent circa Adiabenen, quem avis nulla tranſvolare poteſt, ob halitum, qui ex eo ſarſum fertur, & quaſvis beſtias necat. Eſt autem Adiabene regio Meſopotamiæ, & Syriæ, quæ circa urbem Ninum eſt. In ea oſtium Ἄορνον, & Cteſiphon urbs, & lacus Aſphaltites. Aſphaltos eſt Naphte. De *Aſphaltite* lacu autem *Joſephus* ſcribit eum eſſe circa Jordanem, & Jerichunta, amarum & ſterilem, ob levitatem omnia in eum injecta fluitare dicit, & Veſpaſianum aliquando homines manibus poſt ter-

ga revinctis, in eam projici juſſiſſe, qui ſurſum ferebantur, natare autem non ſciebant. Sed & Xenophon, & alii ſexcenti de hoc oſtio A'opro & lacu *Aſphaltite* ſcripſerunt.

[18] In Mare Magnum &c. Hoc mare ſimpliciter *Jeſ.* xlix. 12. dicitur ים *mare*, *Exod.* xxxii. 31. ים פלשתים *Mare Philiſtæorum*, & *Joſ.* I. 4. ים הגדול *mare Magnum* appellatur. Nuncupatur quoque ים המלח *mare Salſum*, uti videre eſt in Cippis Hebraicis ab *Hottingero* editis, ubi Aco ſita eſſe dicitur ad *mare Magnum*, ſive *Salſum*; עכו היא על שפת הים הגדול ים המלח.

[19] Non eſt Jordanes &c. *Toſaphta Becboroth* vii. 5. נהר היוצא ממערת פמיים ועובר בימה של סופני ובימה של טבריה אף על פי ששמו ירדן אין מתחשב עם הירדן אי זהו ירדן מבית ירחו ולמטה. Fluvius, qui egreditur de ſpelunca Pamias, & perfluit in mare Sophni, & in mare Tiberiadis, quamvis appelletur Jordanes, tamen non conſideratur uti Jordanes. Quinam eſt Jordanes? intus ab Hierichunte & infra.

[20] Undecim &c. *Babyl. Kerithuth* 78. 6. אחד עשר סמים נאמרו למשה בסיני אמר ר׳ הונה מאי קרא קח לך סמים תרי נטף ושחלת וחלבנה הא חמשה וסמים אחריני חמשה והא עשרה ולבונה זכה חד הא חד סרי. Undecim aromata memorata ſunt Moſi in Sinai. Dicit R. *Huna*; quid textus? *Sume tibi aromata*; ſunt duo; Balſamum, & Myrrham, & Chalbanum; ecce quinque; & poſtrema aromata; quinque; & thus purum; unum; ecce undecim.

[21] Si deficiat &c. *Hieroſ. Joma* 39. 2. הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מסממניה חייב מיתה. Ecce ſi in illum non indiderit herbam fumum adſcendere facientem, aut ſi unum ex aromatibus defuerit, reus eſt mortis. *Hieroſ. Joma* iterum 41. 4. חיסר בה אחת מסממניה או שנתן בה מעט דבש היתה פסולא. Si defuerit unum ex aromatibus, aut in illum parum mellis indiderit, eſt illegitimus. *Babyl. Kerithuth* l. c. חיסר א׳ מכל סממניה חייב מיתה. Si unum ex omnibus aromatibus defuerit, reus eſt mortis. *Siphra* 40. או מחיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. Aut ſi unum ex omnibus ejus aromatibus defuerit, reus eſt mortis.

[22] De omnibus &c. *Siphra* 7. 4. אלו או׳ ועל כל קרבנך תקריב מלח יכול אף על העצי׳ אף על הדם ת״ל קרבן מנחתך מה קרבן מנחתך דבר שאחרים באין חובה לו יצאו העצים והדם שאין אחרים באין חובה להן אי מה קרבן מנחתך דבר שהוה מתיר אף אני אביא את הדם שהוא מתיר ת״ל מעל מנחתך לא מעל דמך אי מעל מנחתך יכול תהא מנחה כולה טעונה מלח ת״ל קרבן הקומץ טעון מלח ואין מנחה כלה טעונה מלח אין לי אלא הקומץ ומנין לרבות את הלבונה ת״ל על כל קרבנך תקריב מלח ארבה את הלבונה הבאה עם המנחה מנין לבונה באה בפני עצמה ולבונה הבאה עם לחם הפנים ואימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים מנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ואברים עולה ועולת העוף מנין ת״ל וכל קרבן ר׳ שמועאל בנו ר׳ יוחנן בן ברוקא אומר ומה קרבן מנחתך דבר שי שבו טומאה ועולה לאישים על מזבח החיצון יצאו העצים שאין בהן טומאה יצא הדם שאינו עולה לאישים יצאת הקטרת שאינה על מזבח החיצון במלח יכול תבונהו ת״ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח ת״ל במלח לא תשבית מלח להביא מלח שאינה שובחרת ואי זו זו סרומית ומנין אם לא מצא סרומית יביא סלקודריט ת״ל תקריב מלח ריבה יכול המתנרב מנחה יהא עמה מלח כדרך שהוא מביא לבונה מתוך ביתו ודין הוא נאמ׳ הבא מנחה והבא לבונה הבא מנחה והבא מלח מה לבונה משל בעל המנחה אף המלח משל בעל המנחה או כלך לדרך הזו נאמ׳ הבא מנחה והבא עצים הבא מנחה והבא מלח מה עצים משל ציבור אף המלח משל ציבור נראה למי דומה דנין דבר שהוא קרב עם כל הזבחים מדבר שהוא קרב עם כל הזבחים ואל תוכיח לבונה שהינה קרבה עם כל הזבחים או כלך לדרך הזו דנין דבר שהוא קרב עם מנחה עצמה מדבר שהוא קרב עם מנחה עצמו ואל יוכיחו עצים שאינן קרבים מנחת לעצמן ת״ל ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך ולהלן הוא אומר מאת בני ישראל ברית עולם מה ברית אמורה להלן משל צבור אף כאן משל צבור תקריב אף בשבת תקריב אף בטומאה תקריב מלח כל שהוא תקריב מלח מכל מקום. Si diceret; *Et ſuper omne ſacrificium tuum offeres ſalem*; crederem vel ſuper ligna, vel ſuper ſanguinem? Idcirco dictum eſt: *ſacrificium tui muneris*, ſicuti *ſacrificium muneris tui*, eſt id cujus cauſa alia pro debito adducuntur; excluduntur ligna & ſanguis, quorum cauſa nulla alia pro debito afferuntur. Aut dicam; ſicut *ſacrificium muneris tui* eſt res quæ permittit; ego quoque includam ſanguinem, qui permittit. Idcirco dictum eſt; *ſuper munus tuum*, non vero ſuper ſanguinem tuum. *Si ſuper munus tuum*; crederem quod totum munus ſale teneretur? Idcirco dictum eſt; *ſacrificium*; pugillus tenetur ſale; at munus totum non tenetur ſale. Non probo niſi de pugillo; unde probatur ad includendum thus? Ex eo quod dictum eſt; *Super omne ſacrificium tuum offeres ſalem*. Includam thus, quod cum munere afferebatur. Unde probatur thus, quod ſeorſim afferebatur; & thus, qui cum pane facierum afferebatur, & adipes ſacrificii pro peccato, & adipes ſacrificii pro delicto, & adipes ſanctiſſimorum, & adipes ſanctitatum levium, munus ſacerdotum, & munus ſacerdotis uncti, & munus libaminum, & membra holocauſti, & holocauſtum volucris, unde probantur? Ex eo quod dictum eſt; *& omne ſacrificium*. R. Iſmael filius R. Jochanan ben Beroka dicit; ſicut *ſacrificium muneris tui* eſt res, quæ poteſt immundari, & in ignem offerebatur ſuper altare exterius; excluduntur ligna, quæ non recipiebant immunditiem; excluditur ſanguis, qui non offerebatur in ignem; excluditur ſuffitus, qui non adolebatur ſuper altare exterius. *Sale*; Crederem fuiſſe operiendum ſale? Idcirco dictum eſt; *ſalies*; ſi *ſalies*, crederem aquis ſalitis? Idcirco dictum eſt; *ſale*? *Non facies ceſſare ſalem*; ad includendum ſalem, qui non ceſſat: Et quinam ille eſt? Sodomiticus. Et unde probatur, quod ſi non inveniatur Sodomiticus, liceat afferre ſalem lapideum? Ex eo quod dictum eſt; *offeres ſalem*; includit. Crederem quod offerens munus, afferre deberet ſecum ſalem, ſicut affert thus de domo ſua? Et eſt argumentum. Dictum eſt; *affer munus, & affer thus, affer munus, & affer ſalem*; Sicut thus erat de facultatibus domini muneris, ſal quoque de facultatibus domini muneris. Aut hoc modo; Dictum eſt; *affer munus, & affer ligna, affer munus, & affer ſalem*; ſicut ligna de facultatibus cœtus, ſal quoque de facultatibus cœtus. Videamus cinam ſit ſimilius. Explicanda eſt res, quæ offertur cum omnibus ſacrificiis, ab re, quæ offertur cum omnibus ſacrificiis; at non probet thus, quod non offertur cum omnibus ſacrificiis. Aut hoc modo; Explicanda eſt res, quæ cum ipſo munere offerebatur, ab re, quæ cum ipſo munere offerebatur; at non probent ligna, quæ cum ipſo munere non offerebantur. Idcirco dictum eſt; *Non facies ceſſare ſalem fæderes Dei tui ſuper munus tuum*. Et alibi, ſc. *Levit.* xxiv. 8. dictum eſt; *a filiis Iſrael fædere ſempiterno*. Sicut ibi fœdus commemoratum ex cœtu, ita pariter hoc loco ex cœtu. *Offeres*, vel in Sabbatho; *offeres*; vel in immunditie; *offeres ſalem*; in quavis quantitate; *offeres ſalem*; ex quovis loco. *Peſiktha* 4. 3. וכל קרבן מנחתך במלח תמלח קרבן שאחרים באין לידן חובה יצאו עצים והדם שאין אחרים באין חובה להן יכול תהא מנחה כולה טעונה מלח ת״ל קרבן הק ומץ טעון מלח אין מנחה כולה טעונה מלח דבר אחר וכל קרבן לרבות הלבונה הבאה עם לחם הפנים ואימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשים ואימורי קדשים קלים במלח יכול תבנהו ת״ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח ת״ל במלח ולא תשבית מה מלח ברית האמורה מלח שאינה שובתת ואי זו זו מלח סרומית ברית נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה ברית האמורה במלח מלח תמתיק את הקרבן אף ברית האמורה ביסורין יסורין ממתיקין את הגוף על כל קרבנך תקריב מלח ריבה אפילו מלח סרקנית תקריב מלח כל שהוא. *Et omne ſacrificium muneris tui ſale ſalies*; ſacrificium, cujus cauſa alia ex debito afferuntur; excluduntur ligna, & ſanguis, cujus cauſa alia ex debito non afferuntur. Crederem, totum munus fuiſſe ſaliendum? Idcirco dictum eſt; *ſacrificium*; pugillus erat ſaliendus, at totum munus non erat ſaliendum. Alia explicatio. *Et omne ſacrificium*; ad inclu-

den-

dendum thus, quod affertur cum panibus facierum, & adipes ſacrificii pro peccato, & adipes ſacrificii pro delicto & adipes ſanctiſſimorum & adipes ſanctitatum levium. *Sale*; crederem fuiſſe operiendum ſale? Idcirco dictum eſt: *Salies*; ſi *ſalies*; crederem aquis ſalitis? Idcirco dictum eſt; *ſale*. *Neque ceſſare facies ſalem fœderis*; *Sal fœderis* commemoratus eſt ſal, qui nunquam ceſſat. Quinam ille eſt? Sal Sodomæus: *Fœderis*; commemoratur fœdus in ſale, & memoratur fœdus in caſtigationibus; ſicut fœdus memoratum in ſale eſt ſal, qui dulcificat ſacrificium, ita pariter fœdus memoratum in caſtigationibus; caſtigationes dulcificant corpus. *Super omne ſacrificium tuum offeres ſalem*; includit vel ſalem lapideum; *offeres ſalem*, quantulumcunque. *Babyl. Menachoth* 20. נאמר קרבן תמלח שומע אני אפילו עצים ודם שנקראו קרבן ת״ל מנחה מה מנחה מיוחדת שאחרים באין לה חובה אף כל שאחרים באין חובה לה אי מה מנחה מיוחדת שמתרת אף כל שהתיר אביא דם שמתיר ת״ל מעל מנחתך ולא מעל דמיך יכול תהא מנחה כולה טעונה מלח ת״ל קרבן קרבן טעון מלח ואין מנחה כולה טעונה מלח ואין לי אלא קומץ מנין לרבות את הלבונה מרבה אני את הלבונה שכן באה עמה בכלי אחד מנייך לרבות את הלבונה הבאה בפני עצמה ולבונה הבאה בבזיכין והקטרת מנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים אימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים ואיבר׳ עולה ועולה העוף מניין ת״ל על כל קרבנך תקריב מלח אמר מראין לי אלא קומץ מנחה מניין לרבות את הלבונה מרבה אני את הלבונה שכן באה עמה בכלי אחד. Dictum eſt; *ſacrificium ſale condies*; crederem vel ligna, & ſanguinem, quæ ſacrificium vocantur? Idcirco dictum eſt; *munus*; Sicut munus eſt peculiare, cujus cauſa ex debito alia adducuntur, ita pariter omnia, quarum cauſa alia ex debito afferuntur. Aut, ſicut munus eſt peculiare, quod permittit; ita pariter omnia quæ permittunt; Includam ſanguinem, qui permittit. Idcirco dictum eſt; *deſuper munere tuo*, non vero ſuper tuo ſanguine. Crederem totum munus fuiſſe ſaliendum? Idcirco dictum eſt; *munus*; pugillus erat ſaliendus; at totum munus non erat ſaliendum. Non probo niſi de pugillo; unde probatur ad includendum thus? Includam thus, quod ita uno vaſe affertur; Unde probatur ad includendum thus, quod ſeorſim affertur, & thus, quod cum acerris affertur, & ſuffitum, & munus ſacerdotum, & munus ſacerdotis uncti, & munus libaminum, adipes ſacrificii pro peccato, & adipes ſacrificii pro delicto, & adipes ſanctiſſimorum, & adipes ſanctitum levium, & membra holocauſti, & holocauſtum volucris, unde probatur? ex eo quod dictum eſt; *Ex deſuper omni munere tuo offeres ſalem*. Dicit Mor; Non probo niſi de pugillo muneris; Unde probatur ad includendum thus? Includam ego thus, quod ita uno vaſe afferatur.

[23] Et operiat &c. *Babyl. Joma* 53. תנו רבנן ונתן את הקטור׳ על האש לפני ה׳ שלא יתקן מבחוץ ויכנים להוצי׳ מלבן של צדוקי׳ שאומרי׳ יתקן מבחוץ ויכנים מאי דרוש כי בענן אראה על הכפר׳ מלמד שיתקן מבחוץ ויכנים אמרו לה׳ חכמים והלא כב׳ נאמר ונתן את הקטורת על האש לפני ה׳ אם כן מה ת״ל כי בענן אדא׳ על הכפורת מלמ׳ שנותן בה מעל׳ עשן ומנין שנותן בה מעלה עשן שנ׳ וכסה ענן הקטור׳ את הכפורת הא לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. Tradiderunt Sapientes. *Et dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino*; ne foris præparet, & inferat; ad improbandam ſententiam Sadducæorum; qui dicunt; quod foris præparet, & inferat. Qua de cauſa? *Quia in nube apparebo ſuper propitiatorium*; ad docendum, quod foris præparet, & inferat. Reſponderunt illis Sapientes; Nonne jam ſcriptum eſt; *& dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino*? Si ita eſt, cur ſcriptum eſt; *quia in nube apparebo ſuper propitiatorium*? ad docendum, quod cum eo miſcenda eſſet herba fumum adſcendere faciens. Et unde probatur, cum eo fuiſſe miſcendam herbam fumum adſcendere facientem? Ex eo quod dictum eſt; *& operiat nubes ſuffitus oraculum*. Ecce ſi aon miſceatur cum eo herba fumum adſcendere faciens, aut unum ex omnibus aromatibus defuerit, reus eſt mortis. *Siphra* 40. 4. והביא אל מבית לפרוכת ונתן את הקטורת על האש לפני יי׳ שלא יתקן מבחוץ ויכנים מבפנים שהרי הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ ויכנים מבפנים אם לפני בשר ודם עושים כן קל וחומר לפני המקום ואומר כי בענן אראה אל הכפורת אמרו להם חכמים והלא כבר נאמר ונתן את הקטורת על האש לפני יי׳ אינו נותן אלא בפנים אם כן למה נאמר כי בענן אראה אל הכפורת מלמד שהוה נותן בה מעלה עשן ומנייך שהוא נותן בה מעלה עשן ת״ל וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. *Et adducet intra velum, & dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino*; ne foris præparet, & inferat; quia Sadducæi dicunt; quod foris præparet, & inferat. Si coram carne & ſanguine ita faciunt, multo magis coram Domino; & dictum eſt; *quia in nube apparebo ſuper propitiatorium*. Reſponderunt illis Sapientes; nonne jam dictum eſt; *dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino*? Non dabit niſi intus; ſi ita eſt; cur dictum eſt; *quia in nube apparebo ſuper propitiatorium*? Ad docendum, cum eo fuiſſe immiſcendam herbam fumum adſcendere facientem; & unde probatur fuiſſe cum eo immiſcendam herbam fumum adſcendere facientem? Ex eo quod dictum eſt; *& operiat nubes ſuffitus oraculum, quod eſt ſupra teſtimonium; & non moriatur*; Ecce ſi non miſceatur cum eo herba fumum adſcendere faciens, aut defuerit unum ex omnibus aromatibus, reus eſt mortis. *Hieroſ. Joma* 39. כתיב ואביא מבית לפרכת ונתן את הקטורת על האש לפני ה׳ שלא יתקן מבחוץ ויכנים מבפנים שהרי הצדוקין אומרים יתקן מבחוץ ויכנים אם לפני בשר ודם עושין כך קל וחומר לפני המקום ואומר כי בענן אראה על הכפנרת אמרו להן חכמים והלא כבר נאמר ונתן את קטורת על האש לפני ה׳ אינו נותן אלא מבפני׳ אם כן למה נאמר כי בענן אראה על הכפורת מלמד שהוא נותן בה מעלה עשן ומנייך שהוא נותן בה מעלה עשן ת״ל וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר על הארון ולא ימות הא אם לא נהן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מסממניה חייב מיתה. Scriptum eſt: *& adducet intra velum, & dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino*; ne foris præparet & inferat; quia Sadducæi dicebant; quod foris præparet & inferat. Si coram carne & ſanguine ita faciunt, multo magis coram Domino. Et dictum eſt; *quia in nube apparebo ſuper propitiatorium*. Reſponderunt illis Sapientes; Nonne jam dictum eſt; *& dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino*? Non dabit niſi intus. Si ita eſt; cur ſcriptum eſt; *quia in nube apparebo ſuper propitiatorium*? ad docendum fuiſſe in eo immiſcendam herbam fumum adſcendere facientem. Et unde probatur, fuiſſe in eo immiſcendam herbam fumum adſcendere facientem? Ex eo quod dictum eſt; *Et operiat nubes ſuffitus propitiatorium, quod eſt ſuper arcam, & non moriatur*; Ecce, ſi in eo non miſceatur herba fumum adſcendere faciens, aut ſi unum ex omnibus aromatibus defuerit, reus eſt mortis.

[24] Nec quicquam fermenti &c. *Siphra* 7. 3. אלו אשר תקריבו ליי׳ לא תעשה חמץ יכול אין לי בלה תעשה חמץ אלא חקומ׳ בלבד ומנין לרבו׳ את המנח׳ ת״ל מנח׳ ומנין לרבות את כל המנחות ת״ל וכל המנחה אין לי אלא מנחות ששיריהו נאכלין מנחות שאין שיריהן נאכלין מנין ת״ל וכל המנחה אשר תקריב ליי׳ לא תעשה חמץ ר׳ יוסי הגלילי אומר להביא את לחם הפנים ר׳ עקיבא אומר להביא מנחת נסכים לא תעשה חמץ יכול לאו אחד לכלם ת״ל לא תאפה חמץ אפייה בכלל הייתה ולמה יצאת להקישא ליה ולומ׳ מה אפייה מיוחדת ומעשה יחידי וחייבין עליה מפני עצמה אף אני ארבה לישתה ועריכתה וכל מעשה ומעשה שיש בה לחייב עליו בפני עצמו שאור לא תקטירו אין לי אלא המרובה הממועט מנין ת״ל כל שאור אין לי אלא הוא עצמו עירובו מנין ת״ל כי כל שאור יכול מנחות שהן במצה תהיה בהו בבל תקטירו חמץ מנחות שאינן כמצה תהיה לא יהו בבל תקטירו חמץ ת״ל כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו אין לי אלא המרובה הממועט מנין ת״ל וכל דבש אין לי אלא הוא עצמו עירובו מנין ת״ל וכל דבש אין לי אלא דברים שאין הדבש יפ׳ להן דברים שהדבש יפה להן מנין שהפטמין אומרין יפה הדבש לקטורת מנין ת״ל וכל דבש מה ת״ל כל שאור ומה ת״ל

וכל

וכל דבש לפי שיש בשאור מה שאין בדבש ובדבש מה שאין בשאור שאור הותר מכללו למקדש ודבש לא הותר מכללו למקדש דבש הותר בשירי מנחות שאור לא הותר בשירי מנחות הא לפי שיש בשאור מה שאין בדבש ובדבש מה שאין בשאור צ"ל כל שאור וצ"ל כל דבש . Si dixisset ; *quicquid offeretis Domino, non erit fermentatum* ; crederem in hoc præcepto negativo, non fiet fermentatum, non comprehendi nisi pugillum duntaxat? Unde probatur ad includendum munus? Ex eo quod dictum est ; *munus*. Et unde probatur ad includenda omnia munera? Ex eo quod dictum est; *Et omne munus*. Non probo nisi pro iis muneribus, quorum reliquiæ comedebantur, munera, quorum reliquiæ non comedebantur, unde probantur? Ex eo quod dictum est; *& omne munus, quod offeretis Domino, non fiet fermentatum*. R. Jose Galilæus dicit ; ad includendum panem facierum. R. Akiba dicit; ad includendum munus libaminum. *Ne fiat fermentatum*. Crederem ex præcepto negativo pro toto? Idcirco dictum est ; *Non coquetur fermentatum*. Coctio nonne erat in genere? Cur egressa est? ad argumentandum, & dicendum ; Sicut coctio est peculiaris, & opus particulare, & cujus unius causa tenentur seorsim; ita pariter includam depsionem, & ordinationem, & quodvis aliud opus, cujus causa seorsim tenentur. *Fermentum non adolebitis* ; non probo nisi pro multo, pro parvo unde probatur? Ex eo quod dictum est ; *Omne fermentum*. Crederem omne munus, quod azymum esse debet, comprehendi in præcepto : *Non adolebitis fermentum*, & munera, quæ ex præcepto azyma est non debebant, non comprehendi præcepto ; *Non adolebitis fermentum*? Idcirco dictum est ; *omne fermentum, & omne mel non adolebitis*. Non probo nisi pro multo, pro parvo unde probatur? Ex eo quod dictum est; *& omne mel*. Non probo nisi pro ipso melle, ejus commixtio unde probatur? Ex eo quod dictum est ; *& omne mel*. Non probo nisi pro iis rebus, quibus mel non convenit ; pro iis, quibus mel convenit unde probatur? Uti dicunt Aromatarii, mel suffitui convenire ; unde probatur? Ex eo quod dictum est ; *& omne mel*. Quid dicendum erat *& omne fermentum*? & quid dicendum erat ; *& omne mel*? Quia est in fermento, quod non est in melle, & est in melle, quod non est in fermento. Fermentum permissum est Sanctuario ab genere sui interdicti ; at mel non est permissum ab suo genere Sanctuario. Mel permissum est in reliquiis munerum; at fermentum non est permissum in reliquiis munerum. Idcirco quoniam est in fermento, quod non est in melle, & in melle, quod non est in fermento; dicendum fuit ; *omne fermentum*, pariterque dicendum fuit; *& omne mel*. Si parum mellis in eo misceatur ; suffitus profanus est. *Maimonides* de vasis Sanctuarii II. 8. תן לתוכ׳ דבש כל שהוא פסלה . Si in illum vel parum mellis indiderit profanus est. *Hieros. Joma* 41. 4. תני בר קפרא הפטמין שבירושלם היו אומרים אילו נותן לתוכה מעט דבש לא היה כל העולם כולו יכול לעמור בריחה . Traditio Bar Chaphra. Aromatarii in Hierosolyma dicebant ; si in illum parum mellis indiderit, nihil erat ; crederem ad conservandum ejus odorem? *Babyl. Keritbuth* l. c. ואם נתן בה דבש פסלה . Si suffitui indat mel, reddit illum illegitimum.

[25] ממולח &c. *Raschi* in loc. cit. ממלח כתרגמו מערב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו וייראו המלחים מלחיך וחובליך על שם שמהפכן את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינ׳ כאדם במהפך בכף בצים נקופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בכזך . Memullach secundum ejus *Targum* ; *permixtum* ; ut misceat optime alterum cum altero. Et ego dico, hoc assimilari illi quod dicitur *Jon.* I. 5. *Timuerunt nautæ*. Et *Ezech.* XXVII. 27. *Nautæ tui, & Naucleri tui, quoniam sic subvertunt mare remis* ; ut mos est nautarum : sicut & homo, qui cochelari subigit ova, ut misceantur aquæ ; Nam quicquid homo vult quam optime miscere, illud aut digito, aut scutella quadam invertit. Quam absurda sit hæc sententia, nemo est qui non videat. Nec probatior mihi videtur *Abarbanelis* opinio, qui in commentario legis 207. col. 2. ita scribit. ואומרו ממולח טהור קדש המתרגם תרגמו מעורב ויתכן שבא לפרש הכונת זו הקטרת שירקחו אותה בצורת אבק דק כאלו הוא מלח שחוק ובלעז קוריץ אותו גראנ״יא וכן ראוי שיהיה הקטרת כדי שכאשר יפוזר על גבי הגחלים יעלה עשן במהרה אם מעט ואם הרבה אבל אם היתה הקטרה גסה ועבה לא יבעל בה האש כל כך במהרה והנה לא אמר בשמן המשחה ממולח לפי שהיה בצורת מרקחת משיחה לא בצורת אבק ואמר טהור קדש להזהיר שעם היות שישחקוהו מאד עד אשר דק יזהרו שלא יגע בו דבר טומאה אבל יהיה תמיד בקדושתו והנשאר בכברה ישוב לשחוק עד אשר דק ונקרא זה בדברי ח׳ ז״ל דקה מן הדקה ואמרו כי בשעת שחוקתן היה אומר היטב הדק הדק היטב מפני שהקול יפה לבשמים והטע׳ בזה הוא מפני שהשוחק בערך הקול ששומע יתכוין להשמיע קול העלי במכתשת כפי ערך הקול של המנגן ותהיה אז שחיקתו בסדר ובערך משקל קול המנגן ויתערבו על ידי כן הסמים במכתש׳ בערך שוה ויתהפכו בשווי וידוקדקו ויתעצמו יפה מה שלא יהיה כן כשישחקו שלא בסדר כי אז יהיה חלק ממנו דק וחלק ממנו עב והכתוב אומר ושחקת ממנה הדק . Et quod dicitur ממולח טהור קדש *Targum* interpretatur ; *mixtum*. Sed convenientius est, quod textus veniat ad demonstrandam hanc dispositionem suffitus, quod redigatur in formam minutissimi pulveris, ac si esset sal contusum ; & vernacule Granula vocant ; & sic convenit, ut fiat suffitus, ut quando super prunas spargitur, statim fumus adscendat, sive parum, sive sit multum. Si vero fuerit suffitus crassus, aut densus, in illum ignis non statim ita operatur. De oleo autem unctionis non ita dicitur ממולח, quoniam illud in modum condituræ unguenti, non autem in formam pulveris præparatur. Dictum est enim ; טהור קדש, *purum, sanctum sit* : ad monendum, ut quoniam illud valde contundent, donec fuerit minutissimum caveant ne quicquam immundi illum attingat, sed ut semper in sanctitate sua permaneat ; & illud quod in cribro remanet, denuo contundatur, donec fuerit minutissimum; & illud vocatur in verbis Sapientum nostrorum f. m. *Tenue ex tenui*. Et dicunt, quod tempore contusionis, dicat ; bene contere, contere bene ; quoniam hæc vox bene convenit aromatibus. Et ratio hujus est, quod qui illa tundit, secundum proportionem vocis, quam audit, intendat etiam auscultare clangorem pistilli in mortario, secundum proportionem vocis pulsantis instrumentum musicum. Et tum fiet confusio suffitus in dispositione, & proportione analogiæ vocis pulsantis instrumentum musicum, & miscentur hac ratione aromata in mortario æqualiter ; ut & æqualiter subvertuntur, & comminuuntur, seque pulchre roborant. Quod non fiet hoc modo, cum absque proportione, & æqualitate contunduntur, nam tum pars ex illis erit tenuis, pars vero erit crassa. Textus autem dicit; *Et contundes illa minutim*.

[26] Non præcise &c. Non idem sentit *Maimonides* l. c. וכל מעשיה בקד׳ בתוך העזרה ומשל הקדש והמפטם את הקטרת מן החולין פסולה . Et omnis ejus operatio sit in sancto intra atrium, & de facultatibus sanctuarii ; & si componatur suffitus ex profanis, est illegitimus.

[27] Ea lege &c. *Tosaphtha Macboth* III. המפטם את הקטורת במתכונת׳ הרי חייב בין שפיטמה כולה בין שפיטמה חציה אבל אם היה מתעסק להתלמד בה או למוסר׳ לרבים אם חיסר א׳ מכל סמניה אינו חייב אלא משם תועל בלבד . Qui componit suffitum juxta ejus compositionem, reus est, sive totum, sive dimidium composuerit, at si in eo operam dat, ut addiscat, aut tradat multis (sive cœtui) aut si unum ex aromatibus desit, non est reus nisi propter prævaricationem. *Abarbanel* loc. cit. ואמר הקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם להזהיר שבזאת המתכונה הידועה אשר זכר בקטרת המיוחדת לצורך גבוה לא יעשה אדם כתורה לא מעט ולא הרבה ממנה לריח ניחוחם אך תהיה תמיד זאת המתכונת קדש להם לעבודת המקדש שהיא קדש ליי׳ ואיש ההדיוט אשר יעשה כמוה קטרה באותה מתכונת להריח בה ונכרת מעמיו והיה זה לפי שקדש יי׳ חלל להשתמש ממנו בחול ואמנם שיעור מה שהיו

מקירי

מקטירי מהקטרת בכל פעם ופעם לא נתבאר בתורה זולתי מה שיקטירו ממנה ביום הכפורים שהוא מלוא חופני הכ"ג וכבר קבלה איש מפי איש שהשיעור שהיו מקטירין בכל פעם היה משקל שנים עשר שקלים וחצי שקל . Et dictum est . *Suffitum quem facies in proportione sua , non facietis vobis* ; ad monendum , ne in nota proportione , quam commemorat in suffitu peculiari ad necessitatem excelsi, quisquam faciat illi similem ; neque parum , neque multum ex illa proportione , ut inde voluptatis gratia caperet odorem ; sed tantum hæc proportio sit res sancta , ad ministerium sanctuarii ; *sancta enim est Domino* . Siquis privatus fecerit suffitum huic similem , in illa proportione , ad percipiendum inde odorem , exscindetur ex populis suis ; quia rem Deo sacram profanam fecerit , ea profane utens . Quam quantitatem singulis vicibus adolere debeant , non exponitur in lege , præter illam , quam adolebat in die expiationum , quæ est plenitudo pugilli summi sacerdotis . Verum ex traditione docetur , quod quantitas , quæ singulis vicibus adoletur , sit pondus duodecim siclorum cum dimidio . Vide *Maimonidem* l. c.

[28] Heterogeneis &c. *Hierof. Celaim* 31. 2. מנייך שהוא אסור בהנייה נאמר כאן פן תקרש ונאמר להלן פן תוקרש בו מה פן האמור להלן אסור בהנייה אף פן שנ' כאן אסור בהנייה ראית דבעי מימר נאמר כאן פן תקרש ונאמר להלן ולא יהיה מבני קרש ישראל מה קרש שנ' להלן אסור בהנייה אף כאן אסור בהנייה . Unde probatur ejus usus fuisse interdictus? Dictum est hic פן תקרש , pariterque illic dictum est פן תוקרש בו . Sicuti פן eo loco dicto , interdictus est usus, ita pariter פן hoc loco dicto interdictus est usus. Et est dicendum; dictum est hic תקרש , pariterque illic dictum est ולא יהיה קרש מבני ישראל . Scuti קרש eo loco dicto , interdictus est usus , ita pariter hoc loco interdictus est usus .

פרק י'א

בפטום הקטרת ומשקל המנה וכמה הוא הדינר כפי דעת הרופאים הערביים או כפי דעת הרופאים יונים או לדעת הרמב"ם ז"ל וה"ר קארו ז"ל גם הודיע משקלו המכוון לדברי רבינו כפי מה שמצא אברהם במדרשו של הגאון משה מנורצי ז"ל עם פירו' הסלע הדינר המעה הפונדיון האסר המסמס הקנטר החכה והפרוטה וכתב גם כן אברהם מה שנתקשה בו במשקל היין ששורין בו הצפורן ומה שחשב במשפט השרייה הזאת וגם כתב מה שידע בנסיון גמור במשקל היין הממלא הלוג האחד של יין וכתב עוד כמה היה הבורית אם היה מיץ העשב שזכר או כמה יהיה במשקל הבורית שחור במקום הבורית כרשינא הדומה במשקלו לדבש דאגב גררא זכר על פי הגאון משה מנורצי ז"ל כמה הוא ביבש משקל הקמה שהוא חייב בחלה ואברהם על פי חשבון הלוגים שעשה כתב כמה הם הארבעים סאה של מים שנצרכו למקוה הכשר במשקל צודק וחזר לפרש פטום הקטרת ומעשהו בשלמות ופירש מה שאמרו רבותינו ז"ל שהקול יפה לבשמים וגם באר אופן כתישת הסממנים

איך

CAPUT UNDECIMUM.

De compositione suffitus, & pondere minæ , & quantus erat denarius juxta opinionem medicorum Arabicorum, aut juxta sententiam medicorum Græcorum, aut juxta mentem Maimonidis , & Joseph Kaaro *f. m. Demonstratur pariter justum ejus pondus juxta verba præceptoris nostri ex eo, quod invenit Abraham in commentario Gaon* Mose Minorzo, [*memoria justi sit in benedictionem .*] *Præterea explicatur siclus, denarius, Meba, pondium, assarium, semissis, quadrans, & granum, & prutha. Scribit pariter Abraham , quod sibi difficile fuit in pondere vini, quo onyx maceratur , & quid putet in explicanda hac maceratione . Præterea describit , quid cognovit in perfecto experimento ponderis vini, implens vini logum . Seribit præterea , quantus erat sapo, si esset succus herbæ , qui commemoratur , aut quantum erat pondus saponis nigri pro sapone Chraschinæ , qui in pondere æquiparatur melli . Et per accidens commemorat ex ore Gaon* Mose Minorzo (*memoria justi sit in benedictionem*) *quantum esset in arido pondus farinæ, quæ obligaretur ad placentam , juxta computum logorum , quem fecit . Describit Abraham quanta erant quadraginta sata aquarum , quæ necessaria erant lavacro legitimo in justo pondere . Atque iterum particulariter explicat suffitum , atque ejus opus absolutum ; & exponit , quod dixerunt sapientes nostri f. m. ; quod vox conveniens esset aromatibus , pariterque declarat modum contundendi aromata , & quomodo fieret ; repetitque pecu-*

lia-

איך היתה וחזר לפרש זה אחר זה הסמני
הקטרת כדי שיהיו לכם כלם מן המוכן

השבח וההודאה לה׳ בכל אשר גמלנו
ברחמיו וברב חסדיו בפירוש סממני
הקטרת ומכשיריה כן יזכני למען טובו הרב
והעצום להשלים חבורי זה כאשר עם לבבי
ויהיה עמדי בכל אשר אלך לפאר את
שמו הגדול והקדו״ ויתן לי רחמים שיזכו
רבים בסדורי זה העורך שלהם לקריאת
התורה שבכתב ושבעל פה ובקר וצהרים
כחיי ובנו

והנה כדי שלא יחסר דבר ממה שצריך
לדעת מתנאי הקטרת אכתוב בקצרה משקל
סממניה ופטום מרקחיה ואם לא תהיה
המלאכה הזאת כמעשה בית אבטינס
הקדושים אשר קרא אותם ה׳ בשם ולא זכו
שום אחד מישראל לדעת בטוב תקונה לא
ביתם ומשפחתם בלבד עם כל זה לא
תהיה המלאכה הזאת נמבזה ונמס בעיניכם
כי כתבתי אותה כפי תנאי הרקחים עד
שבאולי לא תהיה קריאת פטומה אשר
אכתוב לכם מכל וכל לזרא וחוץ מהשיטה
ועתה על דבר משקל סממני הקטרת בכלל
הכל מודים שהם שלש מאו׳ וששים ושמנה
מנה כאשר אמרו רבותינו ז״ל והמנה לדברי
הכל הם מאה דינרים לכל מנה אמנם
במשקל הדינר רבו הדעות כי קצת
מהרופאים הערביים אמרו שהדינר הוא
שני אובולו וחצי בלבד והאובלו כאשר
כתבתי בפרק המדות לדעת כל הרופאים
הוא חצי סקריפטולו והסקריפטו׳ הוא של
עשרים גרעיני חטה או שעורה שמשקלם
אחד עד שהדינר יהיה לפי דעת הרופאים
האלה משקל של חמשה ועשרים גרעיני
חטה אך גאלינו בספר השמיני של עשיית
התרופות כפי טבע אברי האדם הנוטים
מהבריאות פרק ג כתב בפירוש שהדינר
הוא א׳ דראגמה היינו ששים גרעיני חטה
או שעורה לכל דראגמה ורבינו ז״ל בפרק
קמא דכריתות משנה ראשונה כתב כבר
בארנו פעמים שהמנה מאה דינרין ומשקל
הדינר ששה דרכמונים ומשקל הדרכמון
ששה

liariter unum post aliud aromata suffitus, ut omnia vobis promta & disposita essent.

Sit laus & confessio Domino in omnibus, quæ retribuit mihi in misericordia sua, & in multitudine miserationis suæ in explicandis aromatibus suffitus, & iis rebus, quibus præparatur; Sic me dignum faciat propter bonitatem suam magnam & potentem ut perficere possim hunc librum, sicut in corde meo judicavi, & sit mecum in omni loco, quo ibo ad glorificandum nomen ejus magnum & sanctum, & impertiatur mihi misericordiam, qua multos dignatus est in hoc meo seculo, ordinandi mensam perfectam ad lectionem legis scriptæ, & oralis vespere & mane, uti debemus.

Ne quid deficiat, quod necessarium sit ad cognoscendas conditiones suffitus, breviter describam pondus aromatum, & conditaram compositionis; & si hoc opus non fuerit juxta compositionem domus Abtines sanctæ, quam Deus nomine appellavit; & nemo alius ex Israelitis dignus fuit, excepta hac familia, qui optime cognosceret præparationem & institutum, tamen non erit hoc opus aspernabile, & turpe in oculis vestris, quia composui juxta conditiones unguentariorum, ut in hoc non sit lectio conditaræ; neque omnino vobis scribam de re absurda & contraria constitutioni.

Quod spectat pondus aromatum suffitus, omnes generaliter consentiunt esse 368. minarum, uti dixerunt sapientes nostri f. m. & [1] mina juxta omnium sententiam est centum denariorum pro singulis minis. At [2] in pondere denarii multæ sunt opiniones; quia nonnulli ex medicis Arabicis dixerunt, denarium esse duorum obolorum cum dimidio duntaxat; [3] & obolus, sicuti scripsi in capite mensurarum, juxta sententiam omnium medicorum, continet dimidium scrupulum, & scrupulus vigintiquatuor grana tritici, aut hordei quorum pondus est æquale, ut denarius juxta sententiam horum medicorum sit pondus 25. granorum tritici. Sed *Galenus* lib. octavo de medic. compos. sec. gen. plane scribit denarium esse unius drachmæ, i. e. 60. granorum tritici aut hordei pro singulis drachmis. Et Præceptor noster f. m. cap. primo sect. prima *Cherithuth* scribit. Explicavimus sæpe; quod mina sit centum denariorum, & pondus denarii sex drachmarum, & drachmæ pondus sedecim

ששה עשר גרעיני שעורה עד שיהיה הדינר משקל ששה ותשעים גרעיני חטה או שעורה וכן הרי קארו כתב בהלכות כלי המקדש פרק ב׳ דע שהדינר הוא משקל מיתקאל שהוא דראגמה וחצי והדראגמה היא משקל ששים וארבעה שעורות בינוניות וגם במעשה ידי הגאון כמה״ר משה מנורצי המכונה מהטוראצו ז״ל כאשר ראיתי במדרשו של בר אוריין ואבהן כמה״ר שלמה בנו יצ״ו מצאתי חשבון הדינר כסדר הזה שהוא מבוון עם דברי רבינו ז״ל ואני לתוספ׳ ביאור אפרט לכם הגרעינים כי הגאון הנ״ל סמך על דעת המבין ולא פירש אותם עם כל המטבעות שזכר אמר הסלע הוא ארבעה דינרין היינו שלש מאות ושמנים וארבעה גרעינין הדינר הוא שש מעין היינו ששה ותשעים גרעינין המעה היא שני פונדריונין שהם ששה עשר גרעינין הפונדריון הוא שני איסרין שהם שמנה גרעינין האיסר הוא שני מסמסין שהם ד׳ גרעינין המסמס הוא שני קנטרין שהם שני גרעינין הקנטר הוא שתי פרוטות שהוא חכה אחת היונו גרעין אחד הפרוטה היא חצי חכה וכתב הר״ף ז״ל פ״ק דקדושין נמצא פרוטה חצי חקה ופירושו גרעין וכן בחשבונו הוירוניסו הוא שמנה גרעינין ושוה ששה עשר פשוטים הוירוניסו הרי שהפשוט הוא חצי גרעין משעורה או חטה והאונקיא מהכסף שוקלת שמנים וירוניסי שהם לפי חשבונו אני אברהם י׳ דראגמי כפי משקל הרופאים ועוד שני סקריפטולי שהם שני שלישי דראגמה של ששים גרעיני חטה לכל דראגמה על כן על פי שלשה עדים מובהקים כאלה אניח מן הצד דעת הרופאים ואשקוט על דעתם של גאונים הללו היינו על דברי רבינו והר״י קארו והרמ״ז ז״ל ואעשה הדינרים של משקל ששה ותשעים שעורות עד שיהיה המנה האחד של קדש כפי הערך האמור תשעת אלפים ושש מאות גרעיני חטה שהם מאה וששים דראגמי של ששים גרעיני שעורה או חטה לכל דראגמה כאשר אמרו הרופאי׳ היינו עשרים אונקיות שלנו של שמנה דראגמי לאונקיא לכל מנה וכל סכום משקל הקטרת בכלל נוסף על המלח סרומי ומעלה עשן יהיה שמנה וחמשים אלף שמנה מאות ושמנים דראגמי היינו שבעת אלפים שלש מאות ששים

cim granorum tritici aut hordei. Atque ita scribit *R. Joseph Kaaro* in constitutionibus de vasis sanctuarii cap. secundo. Scito denarium esse pondus appensum, sc. continere drachmam cum dimidia, & drachmam esse pondus 64. hordeorum mediocrium. Similiter opera insignis R. Mose *Minorzo*, qui cognominatur *a Torazo* f. m. uti vidi in commentario sapientis, & filii sapientis R. Salomonis ejus filii, quem Deus servet: Inveni denarii supputationem juxta hunc ordirem convenire verbis præceptoris nostri f. m. At ego ad confirmandam demonstrationem, vobis declarabo particulariter grana, quia Gaon supra nominatus innititur sententiæ intelligentis, & non explicat cum omnibus monetis, quas commemorat. Dicit [5] siclum esse quatuor denariorum, [6]. i. e. 384. granorum; [7] denarium sex Mein, i. e. 76. granorum, maah duorum pondiolorum, i. e. sedecim granorum, pondiolum duorum assariorum, i. e. octo granorum, assarium esse duorum semissium, i. e. quatuor granorum, & semissem duorum quadrantium, i. e. duorum granorum, & quadrantem duarum prutharum, quæ continent unum granum, & prutha dimidii grani: & scribit *R. Joseph* Kaaro f. m. cap. primo *Kiduscin*: deprehenditur prutha esse dimidium granum. Et explicatur granum; similiter in nostra computatione Veronensi est octo granorum, & æqualis sedecim obolis Veronensibus; ecce obolus est dimidii grani ex hordeo, aut tritico; & uncia ex argento æquivalet octo Veronensibus, quæ sunt juxta supputationem mei *Abraham* viginti drachmarum juxta pondus medicorum, & amplius duorum scrupulorum, qui sunt duæ tertiæ partes drachmæ, sexaginta granorum tritici pro singulis drachmis. Qua de re ex ore trium testium illustrium, quales isti sunt, deseram opinionem medicorum, & acquiescam sententiæ horum insignium virorum, sc. verbis præceptoris nostri, [*Maimonidis* videlicet] & *R. Joseph Kaaro*, & *Araman* f. m. & efficiam denarios ponderis 96. granorum; ut una mina sanctuarii juxta memoratam supputationem sit 9600. granorum tritici, quæ sunt 160. drachmæ, si computatentur in singulas drachmas 60. grana hordei, uti dixerunt Medici, i. e. viginti nostrates unciæ aut tritici, octo drachmarum pro uncia in singulas minas. Et tota summa ponderis suffitus generaliter cum additamento salis Sodomitici, & herbæ fumum adscendere facientis erit 58880. drach-

ששים אונקיות של שמנה דראגמו של
ששים גרעינין הדראגמה לכל אונקיא שהם
בכל כך ליטרין וארבעה אונקיות וסימניך
תר״יג מצות שבתורה שהם ארבעה ועשרים
שקלים ושלשה עשר ליטרין וארבעה אונקיות
אמרו רבותינו במדבר רבה סדר נשא
פרשה י״ג מלאה קטרת שתר״יג מצות
בלולות בהן וכן את מוצא תר״יג אותיות
שיש מן אנכי עד אשר לרעך כנגד תר״יג
מצות והשבעה אותיות היתרות הן כנגד
שבעת ימי בראשית ללמדך שכל העולם
לא נברא אלא בזכות התורה הוי מלאה
קטרת שכן קוף מתחלפת בדלת באת בש
גר דק ועולה חשבון התיבה אחרי כן למניך
תר״יג ואם נוכל אנחנו להוסיף דבר מדעתנו
על דברי רבותינו אומר גם אני אברהם
אחרי הרשות הנתונה מלאה קטרת שתר״יג
ליטרין היו משקל סממניה כאשר כתבתי
והוא פירו׳ למה שאמרו שתר״יג מצות
כלולות בהן כדלעיל והארבעה אונקיות
היתרות האחר מהן היא כנגד המצות
התלויות בארץ והאחרת היא כנגד המצות
גם כן הנעשות בחוצה לארץ והשתים
האחרות הן כנגד מצות עשה ומצות לא
תעשה שבאו בכל התורה בכלל כן הכ״ד
שקלים הם כנגד הכ״ד ספרי תורה שבכתב
והשלשה עשר ליטרין הנותרים הם כנגד
הי״ג שבטים שחייבים בתורה אם נמנה גם
לוי עמהם והארבעה אונקיות הם כנגד
הארבעה דגלים של מחנה ישראל שעל
כלם הקטרת מכפר וגם המעלה עשן הנכנס
בקטרת הוא רמז לתורה שנתנה בהעלאת
עשן כדכתיב והר סיני עשן כלו ויעל עשנו
כעשן הכבשן וכו׳ וכיפת הירדן שהיא מים
שקמו בנד אחד ונעשו כיפה היא גם היא
רמז לתורה שנמשלה למים כדאיתא בתענית
מאימתי אמר רבי חנינא בר אידי למה
נמשלו דברי תורה למים וכו׳ והמלח סדומית
ירמוז לנצחיות התורה שלא ימיר אותה
ה׳ אלהינו לעולמים כי כן כל דבר נצחי
יכונה בשם מלח כדכתיב ד״ה ב׳ י״ג הלא
לכם לדעת כי ה׳ אלהי ישראל נתן הממלכה
לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית
מלח

drachmarum, i. e. 7360. unciarum, quarum singulæ sunt octo drachmarum, & drachmæ 60. granorum pro singulis unciis, & duodecim unciæ pro libra; 613. libræ & quatuor unciæ. Et signum tibi sint 613. præcepta legis; quæ sunt 24. pondera, & 13. libræ, & 4. unciæ. Dixerunt sapientes nostri f. m. in *Midbar* Raba ordine נשא. Parascha 13. vox קטרת, quia 613. præcepta in his comprehenduntur; & sic invenies 613. literas, quæ deprehenduntur in textu ubi dicitur אנכי usque ad אשר לרעך contra 613. præcepta; & septem literæ, quæ supersunt, sunt contra septem dies creationis, ut doceare, quod universus mundus non est creatus nisi propter legem, & hæc est expositio vox קטרת, si ita Chaph mutetur in Daleth, Alphabeto inverso eruitur summa vocis posthæc juxta numerum 613. Si liceat nobis addere aliquid de nostra opinione verbis sapientum nostrorum, dicam ego quoque Abraham, post concessam facultatem, quod vocis קטרת, qua designantur 613. libræ, sint pondus ejus aromatum, sicut scripsi; & hæc est expositio pro eo quod dixerunt, 613. præcepta his comprehendi sicut supra. Ex quatuor unciis, quæ supersunt, altera refertur ad præcepta, quæ pendent a terra, & alia ad præcepta, quæ perficiuntur extra terram. Et duæ postremæ ad præcepta affirmativa & negativa, quæ generaliter in lege comprehenduntur. Similiter 24. pondera referuntur ad 24. libros legis, in quibus scripta est, & 13. libræ quæ supersunt ad tredecim Tribus, quæ lege obligantur; Si Levi quoque cum his numeretur; & quatuor unciæ contra quatuor vexilla castrorum Israelis, pro quibus omnibus suffitus expiabat; similiter herba suffitum adscendere faciens præseferebat legem, quæ fumi adscensione lata est; uti scriptum est *Exod.* XIX. 110. *Mons Sinai fumabat ------ & adscenderet fumus ex eo quasi de fornace &c.* Et spuma Jordanis, quæ sunt aquæ quæ in cumulum sublatæ fornicem efformabant similiter referebat legem, [8] quæ aquis comparatur, sicut refertur *Taanith* cap. primo. Dicit R. Chanina bar Idi, cur assimilantur aquis verba legis &c. Et sal Sodomiticus præseferebat æternitatem legis, quam non immutabit Dominus Deus noster in æternum, quia pariter omne, quod æternum est, nomine salis demonstratur, sicuti scriptum est 2. *Paral.* XIII. 5. *Num ignoratis quod Dominus Deus Israel*

מלח והקטרת הנקרב בכל יום היה מנה אחד ליום היינו עשרה אונקיות שחרית ועשרה אונקיות בין הערבים רמז לעשרת הדברות

ואולם זה בלבד קשה לי מאד שלא ידעתו איך יכלו לשרות את הצפורן ביין ההוא שאמרו רבותינו ז״ל כי הנה היין הזה שלש סאין וקבין תלת׳ ואני רציתי לדעת באמתות כמה היה משקל היין הזה כי לקחתי כלי חרס אחד ומלאתי אותו יין על כל גדותיו ושקלתי היין ונתתי אותו אחר כך בכלי אחר ריקן אחרי כן נתתי ששה ביצות בינוניות בכלי הראשון אשר היה בו היין מלפנים ושמתי עליהם בנחת מהיין שהיה בו בראשונה ומצאתי שנשאר מן היין ההוא חוץ לכלי תשעה אונקיות וכן עשיתי שני פעמים לראות אם המדה הזאם היתה מכוונת אם לאו ומצאתי שמשקל היין שלו נכנס בכלי היה בכל פעם תשעה אונקיות ער שהיין שיצטרך למלאת לוג אחד הוא תשעה אונקיות במשקל והקב יהיה שלשה ליטרין של שנים עשר אונקיות לליטרא והסאה האחרת תהיה שמנה עשר ליטרין ער ששלשה סאין וקבין תלתא יהיו בין הכל שלשה וששים ליטרין של שנים עשר אונקיות ואם נעיין במשקל הצפורן שהיה שבעים מנה של עשרים אונקיות לכל מנה יהיה משקלו אלף וארבע מאות אנקיות שהם מאה וששה עשר ליטרין ושמונה אונקיות בין הכל ואיך נוכל לשרות קי״ו ליטרים ושמנה אונקיות של צפורן בתוך שלשה וששים ליטרים של יין על כן צריך אני למודעי שילמד אותו הדבר הוה על נכון וגם אני ידעתי שהטבול הוא כמועט כמו שכתב רד״ק ז״ל בשורש טבל שאמר שכל אפסוקים שהביא שם בשרש ההוא הם כלם בענין רחיצה אך יש הפרש ביניהם כי הרחיצה היא לנקות הדבר והטבילה היא פעמים נגיעה הדבר בדבר הלה מקצת הדבר או כלו אמנם השרייה ליכא מאן דפליג שצריך שתהיה בכמות מרובה מהטבול עם שהיא למטה מהרחיצה כדתנן בשבת אין שורין דיו כו׳ ובפסחים אין שורין את המורסן לתרנגולים כו׳ ולהיות שהיין בא בצפרן כדי לעשות אותה עזה כפי נוסח הקריאה

Israel dederit regnum David super Israel in sempiternum, ipsi & filiis ejus in pactum salis? Et suffitus, de quo quotidie una mina in singulos dies adolebatur, i. e. decem unciæ mane, & decem vesperi, assimilatur decem verbis, i. e. Decalogo.

Ceterum hoc mihil tantum molestum & perdifficile est, quod non intelligam, quomodo potuerit macerari onyx vino, quod dixerunt sapientes nostri f. m. vini fuisse tria sata, & tres cabos; At ego volui certo scire, quantum esset hujus vini pondus; Etenim sumsi quoddam vas testaceum, inplevique illud vino usque ad omnia latera & appensum vinum effudi in vas alterum vacuum; posthæc posui sex ova mediocria in primo vase, ubi ante erat vinum, & super hæc placide effudi de vino, quod ibi primum erat, & inveni de hoc vino superesse extra vas novem uncias; quod bis feci, ut viderem, an hæc mensura recta esset an non; & deprehendi pondus vini; quod non in vas introibat singulis vicibus novem unciarum; ita ut vinum necessarium ad implendum logum sit pondere novem unciarum: [9] Et cabus est trium librarum, quarum singulæ continebant duodecim uncias; [10] & satum unum est octodecim librarum; ita ut tria sata, tres cabi simul contineant 63. libras duodecim unciarum. Si consideretur pondus onychis, quod erat 70. minarum, quarum singulæ viginti uncias continebant; erit ejus pondus 1400. unciarum, quæ sunt 116. libræ, & octo unciæ; quomodo poterant macerari 161. libræ & octo unciæ onychis in 23. libris vini? Ideo necesse est mihi indicari, qui me doceat rem ex proposito. Illud vero non ignoro, quod in parvo fiat lotio, sicut scribit *Radach* f. m. in radice טבל, dicens omnes textus, quos adducit in ea radice, pertinere ad lotionem; sed est discrimen inter illos, quia lotio fit ad rem purificandam, & immersio aliquando fit attingendo aliquid cum re humida in ejus aliqua parte, aut in tota. At in maceratione non est differentia, quia necesse est ut sit in quantitate major lotione, quamvis sit inferior ablutiore sicuti traditur in *Schab*. Non macerant atramentum &c. Et in *Pesachim*. Non macerant surfures pro gallinis &c. Et cum vinum ea causa sit, ut eo onyx fiat robusta, juxta exemplar primæ lectionis vulgaris, aut ut ab ea removeatur graveolentia Castorei, juxta meam interpretationem; Mihi diffi-

הקריאה הראשונה הנהוגה או כדי שיסיר
מסנה עזות הריח של קאסטוריאו שבה כפי
הנוסחא שלי קשה לי מאד איך ביין מועט
כזה תחזור הצפורן להיות עזה או שיסיר
ממנה בעבור היין המועט הריח העז שבה
ובאמת צריך בזה עיון דק

והנה לא אדבר דבר בבורית כי היא כדברי
רז״ל תשעה קבין ואם הבורית היה מיץ
הראדיציטה האמורה למעלה יהיו התשעה
קבין שבעה ועשרים ליטרין מיץ לערך שלש
ליטרין לכל קב ואם היה בורית כרשינא
דומה לבורית השחור אשר כתבתי יהיו
התשעה קבין ששה ושלשים ליטרין חמשה
אונקיות שלשה דראגמי ושנים עשר גרעיני
חטה מפני שהבורית השחור הוא בעצמותו
כמו דבש וכאשר ידעו הרופאים דדבש
הנמדד בכלי ההוא עצמו שנמדד בו היין
כולי הוא יותר ממה שהם המי׳ היין והמיץ
הנמדדים בו הרביע ואחד מעשרה יותר
ממשקלם

ומפני שזכרתי לשבח הרב המופלא
משה מנורצי אודיע גם כן לכם כי
לזכות את הרבים רצה בחייו לראות בשלם
שבפנים כמה הוא שעור החלה בצדק
ובמדת היבש מצא שהשלשה וארבעים
ביצות וחומש ביצה שהוא עשירית האיפה
הם ששה וששים אונקיות היינו חמשה
ליטרין וחצי משנים עשר אונקיות לליטרא
והוא חשעור האמיתי מהחלה וגם אני
שכאשר אמרתי עשיתי הנסיון בלח אומר
בימצאתי ששעור המקוה שהוא ארבעים
סאה הם שבע מאות ועשרים ליטרין של
מים שהם שמנה ועשרים שקלים וליטרין
עשרים של מים לחשבון חמשה ועשרים
ליטרין של שנים עשר אונקיות לכל שקל
הרי שכתבתי לכם בחשבון צודק משקל
סממני הקטרת כאשר ידעתי לכם

אמנם במה שייוחס לעניו פטומו של קטרת
דבר ברור הוא שצריכים היו בני אבטינס
ז״ל בראשונה להכיר הסממנים כלם ביחוד
עד שידעו בשלמו׳ תנאי הסמים המובחרים
והזמן הראוי ללקטם ולקנותם ולהביאם
למקדש אחרי כן היה צריך להם לדעת
משקלם במשפטם וגם תכונת הסמים כלם
עד שידעו תקונם קודם שיביאום לידי
שחיקה וגם יכירו הסמים שיוכשרו לשחיקה
מבלי חברת סמים אחרים וכן יכירו הסמים
שהיו צריכים לערוב הסממנים היבשים עמם
בעת הכתישה ולכן קודם כל דבר לפני

הכתישה

difficile est, quomodo in modico vino circumvolvatur onyx, ut robusta fiat, aut ab ea removeatur graveolens odor? Equidem in hoc summa opus est consideratione.

Nihil vero dicam de sapone, quia juxta verba sapientum nostrorum f. m. erat novem caborum; si sapo erat succus radiculæ supra commemoratæ, novem cabi erunt 27. libræ succi juxta æstimationem trium librarum in singulos cabos; si vero sapo Chraschinæ similis sit saponi nigro, quem descripsi, novem cabi erunt 33. libræ, quinque unciæ, tres drachmæ, & duodecim grana tritici; quia sapo niger sua substantia est quasi mel; & sicuti medici norunt, [11] si mel mensuretur in vase, quo mensuratur vinum, erit illo uberius, quia aquæ, vinum, & succus mensurantur quartario; & una ex decima parte crescet in pondere.

Et quoniam commemoravi in laudem admirabilis *R. Mose Minorzo*, demonstrabit hoc quoque vobis, ab benemerendum de multis: voluit in vita sua demonstrare cum intrinseca perfectione in pace, qui ante fuerunt, quanta esset justa mensura [12] placentæ in humido, & in arido, [13] invenit 43. ova, & quintam ovi partem esse decimam ephæ, quæ sunt *66.* unciæ, i. e. quinque libræ, & dimidia, duodecim unciis in libram, & hæc est vera mensura placentæ; Ego quoque, sicut dixi, feci experimentum in humido, dicens; quoniam inveni mensuram lavacri esse quadraginta satorum, quæ sunt 720. libræ aquarum, quæ sunt 28. pondera, & 20. libræ duodecim unciarum pro singulo pondere; Ecce vobis descripsi justum pondus aromatum suffitus, sicut vobis demonstravi.

Verum quod proprie spectabat ad compositionem suffitus, manifestum est, quod deberent primum filii Abtines f. m. cognoscere peculiariter omnia aromata, ut perfecte noscerent qualitates peculiarium aromatum, & tempus idoneum, quo essent colligenda, præparanda, & afferenda in sanctuarium. Deinde necesse illis erat cognoscere eorum pondus juxta eorum institutum, & præterea constitutionem omnium aromatum, ita ut cognoscerent eorum dispositionem priusquam ad contusionem adducerentur, & viderent aromata, quæ apta essent, ut contunderentur, sine admixtione aliorum aromatum, pariter-

הכתישה היו מתקנים הצפורן היטב והיו שפין אותה בכל עוז מבית בבורית להסיר בשר הבריה המדובק בתוכה וכן היו שפין אותה מבחוץ עד שיסירו העפרורי' מהקליפ היבשה החצונה וכל דבר רע שבא ממימי הים או ממקום אחר עליה כדי שתהיה נאותה כשתשורף באש לתמר ולהעלות עשן עם ריח טוב זך ונקי מכל דבר שיקלקל הריח הטוב שבה אחרי כן היו רוחצין הצפורן כלה בשלמות ביין עתיק חיור להעביר הבורית המדובק בה ממנה ואחר כך היו כותשין אותה כתישה גסה והיו שורין ומערבין אותה בכל יום פעמים הרבה ביין קפריסין המובחר שהיה כמשקל סאין תלת וקבין תלתא ומפני שהיין היה מועט כאשר כתבנו היו מניחין אותה בו עד שיבש בימים מועטים היין מכל וכל מעליה אחרי כן היו כותשין אותה לבדה מבלי ערוב שאר סממנים ולא היתה צריכה לכיפת הירדן כי היא אינה נדבקת לא במכתש ולא בעלי אחרית מבלי תקון אחר אלא בברירה פשוטה להסיר גרעיני הלבונה המכוערת היו כותשין הלבונה וגם זאת לא היתה צריכה לחברת סממנים ולכפת הירדן אחריה היו שוחקין הקקיעה מבלי חברת סממנים אחריה היו כותשין השבלת נרד והכרכום אחרי שיחממו הכרכוס על טבלא חמה או על כלי חרס הנתון על אפר חם וגם היו שוחקין בכתישה נאה הקושטי הקליפה והקנמון כלם בד בבד מבלי חברת בשמים אחרים ובלי כיפה ובעת שחיקת כל הסמים הנזכרים האיש השוחק היה אומר היטב הדק הדק היטב כרבי נתן שהוא זרוז לעצמו לעשות השחיקה בתכלית השלמות ועוד מפני שהקול הוא יפה לבשמים ויהיה משמעות הדבר הזה לעניית דעתי בשני פנים היינו או מצד השוחק או מצד הסממנים מצד השוחק כי הקול הזה הוא

terque cognoscerent quæ aromata admiscenda essent aromatibus aridis contusionis tempore. Eaque de causa præ omnibus ante contusionem præparabant optime onychem, ipsamque fricabant omni robore interiori sapone ad removendam carnem animantis intrinsecus adhærentem, pariterque extrinsecus fricabant ad removendos pulveres ex cortice sicco exteriori, omnique graveolentia, quæ illi adhærere possit ab aquis marinis, aut ab alio loco, ut sit conveniens, quando igni comburitur, ut adscendat quasi columna fumus cum grato odore, nitido, & puro ab omni re, quæ bonum illius odorem currumpere possit: Posthæc lavabat totam onychem perfecte vino vetusto ad removendum saponem illi adhærentem: posteaque illam crassa contusione contundebant, & macerabant, & miscebant quotidie multis vicibus vino Capparino selectissimo, cujus pondus erat trium satorum, & trium caborum; & quoniam vinum erat modicum, uti scripsimus, effundebant illud, donec paucis diebus omnino super illo vinum aresceret. Deinde separatim illam contundebant, nullis aliis admixtis aromatibus; neque opus erat spuma Jordanis, quia non adhærebat neque mortario neque pistillo. Posthæc sine alia præparatione, sed simplici purificatione, qua a granis thuris inquinatio removeatur, thus contundebant, cum quo non erat necessaria commixtio aromatum, neque spuma Jordanis. Deinde contundebant casiam, nullis aliis admixtis aromatibus. Posthæc contundebant spicam nardi, & crocum, postquam fuerat calefactus crocus super tabula calida, aut cineri calido fuerit impositus; & præterea in vase convenienti contundebant costum, & corticem, & cinnamomum, omnia seorsim, nullis admixtis aliis aromatibus, & amota spuma; & quo tempore memorata aromata contunduntur, contundens dicit; bene contunde, contunde bene, juxta verba Nathanis, quia se excitat ad perficiendam contusionem summa perfectione. Et præterea quod hæc vox pulchra est aromatibus; Et hoc explicari potest, juxta mediocre meum ingenium, duobus modis, aut respectu contundentis aut respectu aromatum; respectu contundentis, quia hæc vox illi prodest contra detrimentum aromatum, quia quando perfecte comminuuntur, evolat & adscendit pulvisculus aromatum in gulam contundentis, & detrimentum patitur in gula & propter multum calorem aromatum, attra-

הוא טוב לו נגד היזק הבשמים כי כשיודקו
היטב תפרח ותעלה עפרורית הבשמים
בגרונו של שוחק ותזיק בגרונו ומרוב חומם
של בשמים יעוררו הסמים העטוש הרב או
השעול החזק או יחממו חלקי הגרון בפנים
באופן שלפעמים חעפרורים העולה שם
תסבב התלהבות בפנים בגרון ומביאה
כמעט השוחק לידי אסכרה מסוכנת על כן
באימרו היטב הדק הדק היטב הוא מוציא
המלות האלה בלשון ובאמרי הנשימה
ברחיפה וכמשפט הזה הוא דוחף עלית
הבשמים ומוציא אותם חוץ מהגרון ולא
יוזק האיש השוחק בעבור הסממנים העולים
או יהיה הקול יפה לבשמים עצמם כי עם
הרחיפה באברי הנשימה ובלשון יחזיר
הכותש עפרורית הבשמים הפורחת באויר
תוך המכתש וכן הוא טוב לבשמים שלא
ילכו לאבוד לא לפי דעתי שהקול יעשה
בעצמות הבשמים דבר כי לא ידעתי מה
ירויחו הבשמים בהשמעת הקול אחריהם
יכתשו החלבנה וזאת מפני שהיא נדבקת
והיא רכה תצטרך לחברת הסממנים היבשים
וגם תצטרך לכיפרת הירדן וכן המור ועל
כלם הצרי הוא צריך לכפת הירדן ולשאר
הסממנים כלם יחד היבשים בטבעם
והנה האמנתי שאחרי שחיקת כל הבשמים
היו מערבין אותם שחוקים כאשר הם עם
הצרי ואז מפני שהסמים היו רבי הכמות
היו צריכים לאנשים רבים שיגנעו יחד
ובזמן אחד העלי הכבד ויעלו אותו לצד
מעלה להורידו אחרי כן ברחיפה עזה לצד
מטה במכתש עד שיכתשו היטב כל
הבשמים כי כן יעשו הסבלים כשירצו לעלות
דבר אחד כבד שהם קושרים בחבלים הרבה
הדבר ההוא הכבד ובשלשה או ארבעה
חבלים המתוקנים לדבר זה קצת מהסבלים
אוחזים בחבלים המעליה למעלה הדבר
ההוא וקצת מהם אוחזים בחבלים המורידים
אותו למטה וכדי שידעו זמן ההעלאה
והירידה בכוון הם מנגנים ומזמרים בקולם
פעמים בהרמת קול שהוא סימן לעלייה
ופעמים בדממה דקה שהוא סימן לירידה
וכן בשחיק׳ כל הסממני׳ יחד היו השוחקים
הרבים האוחזים בחבלי העלי המעלים בזמן
ההעלאה היו מרימים קולם ואומרים הדק
היטב נקראת הרמת הקול גם יחד בלשון
לאטינו ציליאוסמה וכשינוחו מהרמת הקול
היה סימן לאחרים שיורידו העלי בחבלים
ואימרים

trahunt aromata multam ſternutationem, aut validam tuſſim, aut interiores gulæ partes incaleſcunt; ita ut aliquando pulviſculus adſcendens in circuitu inflammet gulæ partem interiorem, & adducat aliquando contundentem propter anginam in periculum. Idcirco quando dicitur bene contunde, contunde bene; pronunciat has voces lingua & membris halitus cum impetu; atque juxta hoc inſtitutum repellit adſcenſionem aromatum, & expellit ab gula, neque contundens detrimentum patiebatur propter aromata adſcendentia; aut erit vox utilis ipſis aromatibus, quia pariter repulſione, membris halitus, & lingua reſtituetur contuſus pulviſculus per aerem devolans in mortarium; ideoque proderit ipſis aromatibus, ne poſſint diſperdi; non quod, juxta meam ſententiam, vox in ipſis aromatibus quidpiam efficiat; etenim non novi, quomodo vocis ſonitu aromata fiant odorata: Poſthæc contunditur thus; & hoc, quia conglutinatur, & eſt tenerum, conjungendum eſt cum aromatibus aridis, & opus habet ſpuma Jordanis, ſicuti myrrha; & præ omnibus balſamum opus habet ſpuma Jordanis, & reliquis omnibus ſimul aromatibus natura ſua aridis.

Ego puto poſt contuſa omnia aromata; illa contuſa, qualia erant una cum balſamo commixta fuiſſe, & tum, eo quod aromata eſſent multarum qualitatum, multos homines neceſſarios fuiſſe, qui moverent ſimul & eodem tempore piſtillum grave, & extollerent ad ſuperiorem partem, & poſtea immitterent valida impulſione ad partem inferiorem in mortarium, ut optime omnia aromata contunderentur; ſicut operantur bajuli, quum volunt extollere rem gravem, quam alligantes pluribus funibus, & catenis, aut quatuor funibus, ad hoc præparatis, pars bajulorum apprehendit funes, qui ſurſum rem extollunt, & pars funes apprehendit, qui deorſum demittunt; atque ut recte agnoſcant tempus extollendi, & demittendi, pſallunt & canunt in eorum cantu, aliquando voce elata, quod eſt ſignum extollendi, & aliquando tenui ſilentio, quod eſt ſignum demittendi. Similiter in contundendis ſimul omnibus aromatibus, multi contundentes, apprehendentes extremitates piſtilli, quod extollebant tempore extollendi, elevabant vocem ſuam, dicentes; bene comminue; vocatur elatio vocis, quæ fit una ſimul, Latine Celeuſma; &

quan-

ואימרים נם הם היטב הדק בנחת אחריהם
המעלים העלי מושכים אותו בחבלים
ואומרים הדק היטב ובסוף השמעת הקול
האחרים מורידים אותו ואומרים חיטב הדק
וכן חוזרים חלילה עד כלות זמן השחיקה
ומפני שכמות הגדול מהסממנים היה מעיק
השחיקה חטובה והמוחלטת בהם אחרי
הכתישה החזקה והארוכה הזאת היו לשין
עם כפת הירדן הסממנים הנסים הנשארים
והכפה לא היתה מרובה אלא כדי שיהיה
בה ספק להעמיד יחד חלקי הסממנים
הבלתי כתושים היטב והיו עושים מהם
טרוציסקי והם חלקים קטנים דקים ומרובעים
ושוטחים אותם לאויר עד שיבשו בשלמות
והכפה תגונב מכל וכל אחרי כן היו כותשין
הטרוציסקו האלה בהשתדלות רב ומנפים
אותם בנפה דקה מאד והסממנים היורדים
ממנה היו גונזים אותם בכלי נכון עד
שיושחקו כלם בשלם שבפנים והחלק הגס
מהסמים שאינו יורד בנפה היו לשין אותו
פעם אחרת ושוטחין הטרוציסקי הנעשים
לאויר עד שיבשו וחוזרין וכותשין אותן
מחדש במאד מאד ומנפין אותן בנפה
הדקה וכשירדו כל הסמים הכתושים היו
חוזרים לערב הסמים הראשונים הנשמרים
בכלי עם הסמים שירדו באחרונה וכותשים
כלם יחד פעם אחרת היטב במכתש ומנפין
אותם בהשתדלות נמרץ בנפה דקה מן
הדקה והסמים היורדים הם הקטרת שנעשה
כהלכה ושכיוכשר להקטרה וכזה היו
משתמשין כל השנה וחכמים אמרו שהיו
מחזירין גם כן הקטרת הזה במכתשת
פעמים בשנה אחת בימות החמה שהיו
מנערין אותה כדי שלא תתעפש ואחרת
בימות הנשמים שהיו צוברין אותה כדי
שלא תפוג את ריחה ואתה הקורא דע לך
כי לא שקטה נפשי בסוגית התנו רבנן
הלזה האומר תנו רבנן היו מחזירין אותה
במכתשת

quando cessabant ab elatione vocis, erat signum ceteris demittendi pistillum in extremitatibus, similiter illi dicunt placide; bene comminue; Qui post hos extollebant pistillum, attrahebant illud funibus, & dicebant; bene comminue; Et cessante sonitu vocis alii illud demittentes dicebant; bene comminue; & sic reciprocabant toto tempore contusionis; & quoniam magna quantitas ex aromatibus comprimebatur ab optima contusione, & commiscebatur post validam & diuturnam contusionem, pinsebant spuma Jordanis aromata crassa, quæ residua sunt; neque multa erit spuma, sed tanta quæ sufficiat ad conglutinandas partes aromatum, quæ non sint optime contusa, ex quibus fiunt Trocisci; qui sunt particulæ tenues & quadratæ, & extenduntur in aere, donec perfecte exsiccentur, & spuma omnino arescat. Deinde contundunt Trociscos summa diligentia, & tenuissimo cribrant cribro, & aromata, quæ ab eo demittuntur, in vase præparato reconduntur, donec omnia, quæ in eo continentur, optime conterantur; partemque crassam aromatum, quæ non est demissa per cribrum, iterum pinsunt, & Trociscos, qui ex ea confecti sunt extendunt in aere, donec exsiccentur, atque iterum summa diligentia contundunt, tenuique cribrant cribro, ex quo quum demissa fuerint omnia aromata contusa, iterum commiscentur primo aromata, quæ in vase asservantur, cum his, quæ postremo excussa sunt, iterumque omnia simul optime in mortario conteruntur, & cribrantur summa simul diligentia cribro tenuissimo; & aromata, quæ ex cribro excutiuntur, sunt suffitus, qui juxta institutum componitur, & aptus est, qui adoleatur, quo toto anno utuntur. Dixerunt, quod bis in anno hic suffitus in mortarium restitueretur; Semel diebus æstivis commovebatur, ne mucesceret; & altera vice diebus hyemalibus coacervabatur, ne ejus odor languesceret. Scito lector, quod mea anima non acquiescit lectionibus sapientum; in quibus dictum est; Tradiderunt sapientes; restituebatur in mortarium bis in anno; diebus æstivis commovebatur, ne mucesceret; diebus hyemalibus coacervabatur, ne ejus odor languesceret; ego equidem ignoro, quomodo mucescerent aromata diebus æstivis, quandoquidem calor est causa substantialis contraria mucori in eo, quod mucescit; Et si illum virtute sua removet omnino calor quando deprehenditur in rebus humidis, quanto magis

במכתשת פעמים בשנה בימות החמה מנערה כדי שלא תתעפש בימות הגשמים צוברה כדי שלא תפיג את ריחה כי הנה לא ידעתי נאמנה איך יתעפשו הסממנים בימות החמה הואיל כי החום הוא סברה עצמית המתנגדת לעפוש במה שהוא עפוש ואם יסיר אותו החום מכל וכל כשימצא בדברים הלחים בכח כל שכן שלא יביא אותו בדברים היבשים בפועל כמו שהם כמעט כל סממני הקטרת גם נפלאת היא ממני איך בימות הגשמים תפיג הקטרת את ריחה ממנה הואיל כי לדברי הכל הקור הוא יותר נכון לאסוף את הריח המפוזר לחוץ בדברים ולסתור אותו בם בטבעו לפני לפנים ממה שהוא מרוקן להפיג הריח שבקרבם ולהוציא אותו מהם מעולם לחוץ על כן לבי אמר לי שיש בזה סגיאה מצד המדפיסים ושהסוגיא האמיתית לע׳ד היא בימות החמה היה צוברה כדי שלא תפיג ריחה ובימות הגשמים מנערה כדי שלא תתעפש ואתם ברו לכם הסוגיא שתרצו כי אני לא באתי חס ושלום להרהר אחר דברי רבותינו ז׳ל ואם אני שגיתי אתי לא תליך משוגתי זאת כי אחזור כי תכף ומיד כשארע שהסוגיא האמיתית היא הכתובה בספר ולא אבוש

ואני טרם לא אכלה לחתום דברי פרק׳ זה אמרתי כי טוב הוא לדרוך בעקבות רבינו הרמ׳בם ז׳ל אשר לתוספת באור סממני הקטרת קרא להם שם בלשון ערבי כהלכות כלי המקדש פרק שני פיסקא רביעית על כן גם אני עתה בדרכיו אלך לכתוב לכם אותם ומכשיריהם בלשון לעז רצופים זה אחר זה פעם אחרת עם כי כתבתי שמם ביחוד בפרקים הקודמים כאשר דרשתי מהותם והיו לכם לזכרון לרצון לכם לפני ה׳

הצרי הוא שרף הנוטף בזמן הקיץ מהאילנות שלו הקטופים בחד׳ש האביב בעבורו והאילן הזה נקרא בלשון יון גסילוכאלסאמו והשרף שהוא הוא הנכנס בסממני הקטרת נקרא אופו באלסאמו והפרי שלו הוא הקארפו באלסאמו וכבר כתבתי בפרקי אלה שהרומיים שהחריבו בית אלהינו העידו שהיה האילן הזה צומח בארצנו וגם כי עתה אין שם לא שורש ולא ענף מהנטיעה הזאת כאשר ידענו עם כל זה אין להאמין שכבר אבד וגוע הצרי מן העולם כי הנה כל מה שהוציאה הארץ במצות ה׳ בששת ימי בראשית מהאלנות והעשבים והבעלי חיים הם קיימים ברצונו תמיד עד שיחזור במאמרו העולם הזה לתהו ובהו כבראשונה ועל כן כתוב בכלם למינהו למיניהם להודיע לנו שהם קיימים

במין

magis operatione amovebit a rebus aridis, uti ſunt fere omnia aromata ſuffitus ? Similiter mihi mirum videtur, quomodo diebus hyemalibus langueſcat odor ſuffitus, quandoquidem ex omnium conſenſu, frigus eſt magis conveniens ad colligendum odorem in rebus extrinſecus diſperſum, & ad retinendum natura ſua intrinſecus, quam ſit aptum ad infirmandum odorem, qui ſit in partibus interioribus incluſus, & ad extrahendum. Qua de re puto in hoc eſſe mendum Typographorum, & hanc veram eſſe lectionem; Diebus æſtivis coacervabatur, ne ejus odor langueſceret, & diebus hyemalibus expandebatur, ne muceſceret; Vos vero vobis ſeligite eam, quæ magis placuerit, lectionem; quia ego non veni (quod abſit) ad exhibendam moleſtiam verbis ſapientum noſtrorum f. m. & ſi erravi, non ero contumax in hoc errore, ſed convertar ſtatim ac ſubito, quando cognoſcam veram lectionem in libro ſcriptam, & non erubeſcam.

Et ego antequam obſignem verba hujus capitis, dicam quod bonum ſit perſequi veſtigia præceptoris noſtri *Maimonidis* f. m. qui ad illuſtranda aromata ſuffitus, ea Arabice appellat in conſtitutionibus de vaſis ſanctuarii cap. ſecundo ſect. 4. Idcirco ego quoque eadem via incedam ad deſcribenda vobis vernacule illa, & eorum permittentia ſimul conjuncta iterum, quamvis eorum nomina peculiaria in ſuperioribus capitibus deſcripſerim, ſicut explicavi, eruntque vobis in memoriale, ut vobis ſit acceptabile coram Domino.

Balſamum eſt aroma deſtillans æſtivo tempore ab arboribus inciſis in novilunio menſis Abib, & hæc arbor Græce vocatur ξυλοβάλσαμον, & ſuccus, quod in ſuffitu miſcetur ὀποβάλσαμον, & fructus καρποβάλσαμον; Et jam ſcripſi in hoc capite, quod Romani, qui diruerunt domum Dei noſtri, teſtati ſint hanc arborem naſci in terra noſtra, pariterque hoc tempore ibi non inveniri: neque radicem neque palmitem ex hac planta, ſicut cognovimus; quamvis non ſit verum, periiſſe, & abſciſſum fuiſſe ab mundo hoc aroma; quia quod produxit terra Dei juſſu in ſex diebus creationis ex arboribus, & herbis, & animantibus, conſervata ſunt ſemper in terra noſtra donec hic mundus ejus dicto ad inanitatem & vaſtitatem revertatur, ſicut in principio; eaque de cauſa ſcriptum eſt de omnibus *Gen. 1. juxta ſpeciem ſuam,*

jux-

במין כל ימי הארץ והנה כאשר יסופו
ויתמו בוראי ה׳ בזמן מהזמני׳ ממקום אחר
הארץ בעצמה מבלי השתדלות האדם
תצמיח אותם במקום אחר הלא תראו כי
כגלילותינו במקום נקרא לה וילטה שגבעות
רבות סביב לה והיא תחת ממשלת מעלת
רוממות אדוננו הדוכוס וינצינצו יר״ה שם
הארץ מעצמה מוציאה אילנות של רמונים
וידי אדם לא היו בה ובזה יובדלו הנבראים
במצות ה׳ מהנפשי׳ בידי אדם כי אלו יכלו
אם לא יחזרו מחדש בני העולם להשתדל
בהם והם לא יכלו צאו וראו כי דדראגוני
שהוא עשב דומה בעליו לעלי האזוב
ומצמיחים אותו בזריעת זרעוני פשתן בתוך
בצל אחד או בתוך מין ממיני השומים
הנקראים בלעז סקאלוניי בזמן קרוב יאבד
מהארץ מכל וכל ולא יצמח עוד עד שיחזרו
להוציאו כאשר בשכבר עשו וכן הפרד הבא
בידי אדם בהרכבת מין של בעל חי בשאינו
מיני לא יצלח לקיומו אם לא יחזרו להרכיב
הסוס על החמורתה או החמור על הסוסיא
כי הפרד לא יוליד והפרדה לא תלד לעול׳
ועל כי הארץ במצות ה׳ תוציאה אילן
הצרו בימי בראשית דבר גלוי ומפורסם
הוא שתחזור גם כן להולידו ולהצמיחו פעם
אחרת בארצנו הקדושה כשירצה ה׳ ויחיה
לנו למשמרת בעבור פטום הקטרת שנקטיר
במצותו במקדש העתיד אחרי ביאת משיחנו
שיבא במהרה בימינו אמן

ואתם בני דעו כי פרוספירו אלפינו הרופא
מפאדובה הקורא לעת עתה לתלמידי
הרופאים בטיאטראות שלהם שהם שם כתב
בספרו מהנטיעות המצריות פרק י״ה
ובדיאלוגו שלו מהצרי פרק שני כי שקר
דברו הרופאים הקדמונים כאשר כתבו
שהיה נטיעת הצרי עצמית וטבעית ליריחו
ולמצרים כי הנה ליריחו הביאה הנטיעה
הזאת מלכת שבא לשלמה המלך ע״ה
ולמצרים

juxta species suas; ad demonstrandum nobis, quod conservantur in specie cunctis mundi diebus; & ecce quando cessarunt & perierunt Dei creaturæ post multum tempus ab loco aliquo, terra sponte, nulla hominis obstetricatione, sc. ope; producit in alio loco. Nonne hoc vidistis in nostra regione in loco, qui dicitur *la volta*, qui pluribus undique collibus circumdatur sub ditone excelsissimi Domini nostri Ducis Vincentii, quem Deus servet? Ibi sponte terra producit malogranata, quo in loco manus hominum opitulari non potuerunt; Hinc distinguuntur ea quæ jussu Dei creata sunt, ab eis, quæ hominum manu facta sunt; quod hæc deficiant, nisi homines curent, ut iterum generentur; at illa non pereunt. Venite & videte, quod Ascalonia, quæ est herba, quæ in suis foliis assimilatur foliis Hyssopi, & germinat in satione seminum lini in quadam cepa, aut in quadam specie ex speciebus alliorum, quæ Italice *Scalogne* appellantur; proxima ætate omnino ab universa terra perierit, neque germinaverit, donec data est opera, ut iterum produceretur, sicut jam fecerunt; Similiter mulus opera humana generatur congressu speciei animantis cum alia specie, quæ non conservatur, nisi iterum equus cum asina, aut asinus cum equa congrediatur; quia mulus non generat, neque mula unquam parit. Quum igitur terra Dei jussu produxerit arborem balsami in diebus creationis, certum & manifestum est, quod iterum producetur & germinabit in terra nostra sancta, quando voluerit Deus; eritque nobis in custodiam propter compositionem suffitus, quem ejus mandato adolebit in sanctuario futuro Messias noster, qui cito veniat in diebus nostris; amen.

Vos mei filii nostris, quod *Prosper Alpinus* medicus Patavinus, qui nunc docet discipulos suos medicos in eorum theatris, scribat in libro de Plantis Ægypti cap. 24. & in Dialogo de Balsamo cap. 2. quod falsa locuti sint veteres Medici, qui scripserint plantam Balsami peculiarem & naturalem fuisse Hierichunti, & Ægypto. Etenim Hierichuntem attulit hanc plantam regina Saba ad Salomonem regem; super quo sit pax & in Ægyptum arbor Balsami, ubi antiquitus plantata fuit, & adhuc hodie plantatur in horto, quem modo Ægyptii el Mattharia appellant, semper allata fuit ab Arabia felici, quæ eorum lingua dicitur Arabia feli-

ולמצרים נטיעת הצרי שנטעו אותם מקדם ושנוטעים אותה עוד היום בגן ההוא שקוראים אותו המצרים לעת עתה איל מאטאריאה דיל קאירו של מצרים בא להם לעולם מארץ הערב המאושרת בלשונם אראביאה פיליצי כי בארץ הזאת כלה משׁשת ימי בראשית וגם בזמננו זה צומחים אילנות הצרי בטבע לרוב מבלי השתדלות בני אדם ובפרט סביבות העיר ההוא הנקראת מיקה אשר שם קבורת מחמד ובשדות של עיר אחרת גדולה נקראת מדינה ואפילו במקום ציה וצלמות אשר לא יצמח שם דבר חוצא הארץ הזאת מהאראביאה פליצי מבלי עבודת האדם אילנות רבים מהצרי כמו בהר גדול מלא חול שהוא בין דמשק ולמיקה אצל עיר פרוזה אין חומה נקראת בירדוניאה ואמר שמהחבורות הנעשות בידי אדם בנזעי האילנית האלה יוצא בקיץ ובימים הכלביים בפרט שרף הנוטף מהם שרתכף אחרי הנטיעה הוא לבן כחלב ואחרי ימים מועטים יבא לידי ירקות העשבים הרטובים וידמה לשמן זית זך אחרי כן יתהוה לצבע דומה לזהב הטוב ולבסוף יטה לקבע הדבש של דבורים וכתב שהשרף הזה בראשונה אחרי הנטיפה מהאולן הוא עכור וגס כמו שהוא השמן זית תכף אחרי מעיכת הזיתים במעצר ושאחרי זמן מה הוא צלול מאד ודק בכל חלקיו העצמיים ולבסוף ישוב להיות גס כשרף ההוא היוצא מעץ הטיריבינטו והוסיף שהשרף הזה תכף אחרי הנטיפה הוא ריחני וטוב מאד וחזק הריח עד שלפעמים יביא חמריח בו מפני חדותו לידי רעיפת דם הנחירים מורידי האף ואז טעמו הוא מר וחד ותקיף ועוצר אמנם בשיזקין מאד סר ממנו חדות הריח עד שכמעט לא יכירו בו שום ריח טוב או רע אלא כשיושם על הגחלים על האש ואם תרצו לדעת יתר פרטי הצרי בשלמות תקראו ספריו אלה שהם בלשון לאטינו כי שם תמצאו כל חפצכם ותראו שבזמננו יש לנו השרף הזה שלא יבצר ממנו לעולם בחסד ה יתברך שמו אמן והמחבר הנזכר שקר דבר כשאמר שהצרי לא היה עצמי וטבעי ליריחו

הצפורן היא תיבה או מכסה של רמש הים ממיני הקונקוליאו והמכסה הזה הוא הנכנס בקטרת לא הרמש והוא בטבעו עז היינו קשה או עז שיש לו ריח דומה לקאסטוריאו ונקרא הרמש הזה בלשונם אונניה אזדוראטה

החלבנה היא שרף היוצא מאחד ממיני השרביטים הנקראים בלשונם פירולי ויש לו ריח רע קראוהו הרופאים כלם גאלבאנו

הלבונה היא שרף היוצא מקטיפות האילן שלו

ce; etenim in hac regione ab ſex diebus creationis, & noſtra quaque ætate naturaliter, nulla humana ope obſtetricante, naſcuntur multæ arbores Balſami, & præſertim circa urbem appellatam Mecham, in qua eſt ſepulcrum Mahemetis, & in agris alteris magnæ civitatis, quæ Medina vocatur; & quamvis locus ſit aridus, ita ut ibi nulla res germinet, tamen hæc regio ex Arabia felici producit, ſine ulla cultura, multas arbores Balſami, uti in monte prægrandi & arenoſo inter Damaſcum & Meccham prope urbem *Peruzam* muro non circumdatam, Berdoniam appellatam. Dicit præterea. Ex inciſuris ramorum opera humana factis egreditur quidam liquor in canicularibus diebus; Opobalſamum ſtatim eductum ut audio, colore eſt albo, qui paulo poſt in viridem, tertio in aureum, & demum in melleum mutatur. Et ſcribit. Ejus ſucci etiam ſubſtantia in primis, turbida craſſaque, ut oleum ſtatim ab olivis expreſſum cernitur, poſtea tenuiſſima, atque clariſſima, demum terebinthi modo craſſeſcit, odore eximio in primis, atque acutiſſimo, terebinthum redolens, cum ſuaviori odoris fragrantia obſervatur, ſaporeque amaro, acri & adſtringenti. Leviſſimum eſt in primis diebus, atque uſque adeo validi & acuti odoris, ut aliquibus inter odorandum ſanguis e naribus erupuerit &c. Quanto hic ſuccus annoſior, eo fit inodoratior, ita ut pene non cognoſcatur odor bonus aut malus; niſi quando prunis ignis imponatur. Si vobis lubet perfecte cognoſcere reliquas Balſami qualitates, legite ejus librum Latine ſcriptum, ubi invenietis ea omnia, quæ deſideratis, & videbitis noſtra quoque ætate hoc aroma reperiri, neque nobis eſſe detractum Dei miſericordia, cujus nomen ſit benedictum; amen. Memoratus autor falſa locutus eſt, quum dixit, Balſamum non eſſe Hiericunthi preculiare & naturale.

הצפורן eſt arca vel latibulum conchylii de ſpeciebus Conchyliorum; & hoc operimentum, non conchylium ingreditur in ſuffitum, & naturaliter eſt עז, ſc. durum, aut עז, quod ejus odor ſit ſimilis Caſtoreo, & eorum lingua hoc conchylium appellatur unguis odorata.

החלבנה eſt aroma ex una ex ſpeciebus virgarum, quæ eorum lingua ferulæ dicuntur, & eſt gravis odoris; & omnes medici Galbanum appellant.

הלבונה eſt reſina ex inciſionibus arboris,

שלו הצומח בגבעות שהם במלכות שבא
כדכתיב בירמיהו ו׳ למה זה לי לבונה משבא
תבא וקנה הטוב מארץ מרחק נקרא
בלשונם אוליבאנו או אינצינסו

המור הוא גם כן שרף היוצא מחבורות
האילן שלו הצומח על הר גבוה של מלכות
שבא ושלמה המלך ידע זה בבירור עד כאן
בשיר השירים ד׳ כתב אלך לי אל הר
המור ואל גבעת הלבונה נקרא המור בלעז
מירה וכן תרגם אנקלוס הגר ז״ל מירא
דכיא

הקציעה היא כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל
ז״ל בלשון יוני גסילאלואי בחירק האלף
האחרונה והוא עץ מלא שמנונית שריחו
טוב כשישרפו העץ על הגחלים נקרא
בלשון לועז ליגייו אלואי ויש ממנו שהוא
טוב בחנויות הבשמים שלנו

השבלת נרד היא הנקראת בלעז ספיקו
נארדי

הכרכום הוא הצפראנו שהם כמו חוטים
כרכומים וארוכים שיוצאים מאמצעיתו של
פרח אחד לבן ויפה שהעשב שלו יש לו
שורש בשריי כמו הבצל או הסקאלוני
וצומח גם כן בגנות ופרדסים שלנו

הקושט הוא שורש לבן הטוב מלא מתוכו
וקל במשקלו שיש לו ריח טוב ולא אכלו
עש נקרא כן בכל הלשונות קוסטו ולא
יביאו אותו אלינו הסוחרים הערביים על כן
גם אני עד היום לא ראיתי הקושטו
האמיתי

הקלופא הנקראת בתורת ה׳ קנה בושם היא
הקאנילת שלנו על כן דעו כי הקאסיאה
אודוראטה הקאסיאה ליגייאה הקאנילה
והקנמון שחלמו היונים הקודמים דבר אחד
הם והיא טובה ורעה כפי טבע האיקלם
הבאה משם או אם היא נקלפת מחדש
או מימים רבים

הקנמון אינו קנמון היונים האמור אבל הוא
הקנמון שאמרו רבותינו ז״ל שהיה מרעה
לצבאים בארץ ישראל ועל כן ישעיהו הנביא
כשהוכיח ישראל סימן מ״ג שהיו יותר
להוטים אחרי׳ הפשעים משיהיו זריזים להביא
למקדש הסממנים טובים אמר לא קנית לי
בכסף קנה שבא מארץ מרחק כמו שאמר
ירמיהו סימן ו׳ ולא אמר קנמון כי לא היו
קריכים להביאו בכסף הואיל שהיה צומח
שם

boris, quæ naſcitur in collibus regni Saba; uti ſcriptum eſt *Jerem.* VI. 20. *Ut quid mihi thus de Saba affertis, & calamum ſuave olentem de terra longinqua?* Græce λίβανος & Italice Incenſo vocatur.

המור quoque eſt reſina defluens ex inciſuris arboris, quæ germinat in editiſſimo monte regni Saba, quæ certo nota fuit Salomoni; ideoque ſcriptum eſt Cantic. IV. 6. *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris;* המור Italice dicitur Mirra, ſimiliter interpretatur *Onkelos* proſelytus f. m. *myrrham puram*.

הקציעה eſt ſicut interpretatur *Jonathan ben Uzielis*, Græce ξυλοαλόη, & eſt lignum plenum pinguedine, cujus odor eſt præſtantiſſimus, quando ejus lignum prunis comburitur, Italice legno d'Aloe vocatur, & eſt præſtantiſſimum in noſtris officinis aromatum.

השבולת נרד Italice ſpica nardi appellatur.

הכרכום eſt crocus, cui ſunt quaſi fila convoluta & longa egredientia de medio cujuſdam floris albi & pulchri, cujus herbæ eſt radix carnoſa ſicut cæpæ aut Aſcaloniæ; germinat quoque in noſtris hortis & viridariis.

הקשט eſt radix alba, ſuccoſa, intus plena, & pondere levis, cui eſt odor præſtantiſſimus, neque a tinea comeditur; omnibus linguis vocatur Coſtus; neque ad nos afferunt mercatores Arabes; ideoque ego uſque ad hanc diem non vidi verum Coſtum.

הקלופא appellatur in lege Dei calamus odoratus, qui eſt noſtra Cannella; Idcirco ſcitote, quod Caſia odorata, Caſia lignea, & Cannella, & Cinnamomum, quod veteres Græci ſomniarunt, ſunt una & eadem res; & eſt bona & mala juxta climatis naturam, unde affertur, aut ſi recens, aut a multis diebus collecta fuerit.

הקנמון non eſt cinnamomum a Græcis memoratum, ſed eſt cinnamomum, de quo dixerunt ſapientes noſtri f. m. ſc. fuiſſe paſculum Capreis in terra Iſrael; ideoque *Iſaia* propheta, quando increpat Iſraelitas cap. XLIII. 24. qui magis adhærebant prævaricatoribus, quam ſoliciti eſſent ad afferenda in ſanctuarium aromata optima, dicit illis: *Non emiſti mihi argento calamnm, allatum de terra longinqua;* ſicut dicit *Jeremias* VI. 20. Neque memorat cinnamomum, quia non erat illis neceſſe, ut argento afferrent; quandoquidem germinabat in terra Iſrael; hoc cinnamomum Græce dicitur σχοίνανθος, aut noſtra lin-

שם כארץ ישראל נקרא הקנמון הזה בלשון יון אינואנטי או סקוינאנטו בלשוננו וצבעו הוא אדום מאד ועל כן הסקוינאנטו הזה שמביאים לנו עתה אינו מובחר כי הוא כרכומי כקש ואין לו הריח ההוא הטוב שיש לו בטבעו

הבורית כרשינא הוא הסאפוני המלאכותי שהיו עושים במקום ההוא שנקרא כרשינא והסאפונו השחור אשר כתבתי לפי דעתי היה טוב כמוהו לתקון הצפורן

היין קפריסין לפי דעתי אליבא דר׳שי ז׳ל׳ היין המלאכותי שהיו עושים מקליפת שרשי הקאפרס שהנטיעה הזאת היא העושה פירות הנקראים קאפארי

המלח סדומי הוא המלח שנעשה בגזרת ה׳ מארץ עצמה של סדום מהפך ה׳ באפו ובחמתו ואינו מעשה אדם ולא בא ממימי הים אך הוא אדמה סדומית שרופה בגפרית ואש שירדו מן השמים

המעלה עשן היא עשב המתמר עשן הקטרת הידוע בלבד לבית אבטינס ואני לא ידעתי מה הוא ואין ספק שהוא עשב צומח מעצמו במקום מדבר מבלי השתדלות אדם ואנחנו נקרא אותו תימר עשן כלשון הכתוב מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן ובלשון יון יהיה שמו איגסאניסטיקאפנוס ובלשון לאטינו מוריגינס פומוס בו׳ו שורק ופרה רפה שר׳ל מעלה עשן

הכפת הירדן הוא הקצף כפין כפין השט על פני מי הירדן בסערתו בשירומם גליו נקרא בלעז ספומה רוטונדה וככר כתבתי תשמישה מה הוא

lingua Squinanto, ejusque color summam præsefert rubedinem; ideoque Schœnanthum, quod noſtra hac ætate ad nos affertur non eſt optimum quia eſt flavum quaſi palea, neque eſt illi odor optimus, quem naturaliter habet,

הבורית כרשינא eſt ſapo artificialis, qui perficitur in quodam loco, qui vocatur Chraſchina, & ſapo niger, quem deſcripſi, juxta meam ſententiam, eſt æque bonus ac iſte, ad præparandum onychem.

היין קפריסין juxta meam ſententiam: opinio *Raſchi* f. m. eſt vinum artificiale fuiſſe quod fit cortice radicis Capparis; quæ planta producit fructus, qui Italice Cappari dicuntur.

המלח סרומי eſt ſal, qui Dei decreto fit ex ipſa terra Sodomæ, quam ſubuertit Deus furore, & ira ſua; neque eſt opus humanum, neque producitur ex aquis marinis, ſed eſt terra Sodomitica ſulphure combuſta, & igne, qui de cœlo deſcendit.

המעלה עשן eſt herba, quæ ad inſtar columnæ faciebat adſcendere fumum ſuffitus, unique tantum familiæ Abtines nota fuit; & ego ignoro, quænam fuerit; & non eſt dubium, quod hæc herba ſponte germinaverit in loco deſerto ſine humana cultura; & a nobis vocatur תימן עשן, columna fumi, juxta ſtylum ſcripturæ *Cantic.* III. 6. *Quæ eſt iſta quæ adſcendit per deſertum, ſicut columna fumi*; & Græce dicitur אינסאניטיקאפנוס & Latine ſurgens fumum (Latine & Græce iſte Judæus ignorabat) i. e. fumum adſcendere faciens.

הכפת הירדן eſt ſpuma inſtar fornicis vagans in ſuperficie aquarum Jordanis, venti impulſione, quando ſuper illum effertur; vernacule dicitur ſpuma rotonda; & jam deſcripſi, qualis ſit ejus uſus.

NOTÆ IN CAPUT UNDECIMUM.

[1] Mina &c. Mina pendebat drachmas Atticas centum. *Plinius* lib. XXI. cap. ult. Mina, quam noſtri Minam vocant, pendet drachmas Atticas centum. *Fannius*

Accipe præterea patrio, quam nomine Graii
Μνᾶν vocitant, noſtrique Minam dixere priores
Centum hæ ſunt drachmæ; quod ſi modo demſeris illis
Quatuor efficies hanc noſtram denique libram.

Fannius iterum.

Cecropium ſupereſt poſthæc docuiſſe talentum
Sexaginta Minas, ſeu vis, ſex millia drachmas,
Quod ſummam doctis perhibetur pondus Athenis.

Drachma æquivalebat denario Romano. *Plinius* lib. XXI. cap. ult. Drachma Attica (fere enim Attica obſervatione medici utuntur) denarii argentei habet pondus. Idem lib. XXXV. c. II. Talentum Atticum (6000. drachmarum) X. VI. (i. e. denarium ſex millibus) taxat *M. Varro*. *Celſus* ad *Natalem* epiſtola prefixa operi *Marcelli* Empyrici. Græci Medici pondera medicamentorum ad drachmas redigunt; quæ quia ad denarium conveniunt (84. in libram incurrunt) pro nota Græcæ drachmæ notam denarii poſui, & ad ejus pondus drachmas redegi. *Scribonius Largus* ad *Calliſtum*. Erit nota denarii pro Græca drachma: æque enim in libra denarii 84. apud nos, quot drachmæ apud Græcos incurrunt. Minam Hebræorum pependiſſe centum denarios in notis ad cap. primum jam demonſtratum eſt.

[2] In pondere denarii &c. Uti teſtatur *Galenus* lib. III. cap. 3. de Med. compoſ. ſec. gen. Etenim Heras recte faciens omnium pharmacorum pondus in denarios redegit. Crito autem ampelitudinem terram, bitumen, argenti ſpumam, non pro denariorum pondere ſcripſit, ſed duas ſingu-

ſingulorum minas injiciendas cenſuit. At ab his diſſentiunt, qui de ponderibus, & menſuris ſcripſerunt, quantum videlicet Minæ pondus exiſtat; Nonnulli enim ſexdecim unciarum eſſe dicunt, quidam viginti, alii etiam diſtinctionem faciunt, Alexandrinam ponentes xx. uncias pondere, aliam ſexdecim, atque hoc quidam adhuc levius eſt. Verum ex his, qui minam in denarios redigunt, alii centum, alii plurium denariorum eſſe confirmant: quin & unciam plerique ſeptem denarios & ſemiſſem valere malunt, alii ſeptem duntaxat, reliqui octo. Hæc cum ita ſe habeant, quot denariorum minam a Critone poſitam æſtimare oporteat, invenire operoſum eſt. *Celſus* de re Medica lib. v. cap. 17. Sciri volo in uncia pondus denariorum ſeptem eſſe. Variaſſe denarium pro temporum varietate apud Romanos teſtatur *Plinius* lib. XXXIII. cap. 3. Populus Romanus ne argento quidem ſignato ante Pyrrhum regem devictum uſus eſt. Librales (unde etiam nunc libella dicitur, & dupondius) appendebantur aſſes. Quare æris gravis pœna dicta — — Servius rex primus ſignavit æs. Antea rudi uſos Romæ *Timæus* tradit. Signatum eſt nota pecudum; unde & pecunia appellata. Maximus cenſus CX. M. aſſium fuit illo rege. Et ideo hæc prima claſſis. Argentum ſignatum eſt anno urbis 485. Q. Ogulnio, C. Fabio Coſſ. quinque annis ante primum bellum Punicum. Et placuit denarium pro decem libris æris, quinarium pro quinque, ſeſtertium pro dupondio ac ſemiſſe. Librale autem pondus æris imminutum bello Punico primo, cum impenſis Reſp. non ſufficeret: conſtitumque ut aſſes ſextentario pondere ferirentur. Ita quinque partes factæ lucri, diſſolutumque eſt æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte Janus geminus, ex altera roſtrum navis; in triente vero & quadrante, rates. Quadrans antea teruncius vocatus a tribus unciis. Poſtea Hannibale urgente Marcum, Q. Fabio Maximo Dictatore, aſſes unciales facti: placuitque denarium ſedecim aſſibus permutari, quinarium octonis, ſeſtertium quaternis. Ita Reſpublica dimidium lucrata eſt. In militari tamen ſtipendio ſemper denarius pro decem aſſibus datus. Nota argenti fuere bigæ, atque quadrigæ; & inde bigati, quadrigatique dicti. Mox lege Papiria ſemiunciales aſſes facti: Livius Druſus in Tribunatu plebis octavam partem æris argento miſcuit. Qui nunc Victoriatus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt. Antea enim hic nummus ex Illyrico advectus, mercis loco habebatur. Eſt autem ſignatus victoria, & inde nomen. Aureus nummus poſt annum LXII. percuſſus eſt, quam argenteus, ita ut ſcrupulum valeret ſeſtertiis vicenis: quod effeit in libras, ratione ſeſtertiorum, qui tunc erant, ſeſtertios DCCCC. Poſthæc placuit x. XL. ſignari ex auri libris: paulatimque principes imminuere pondus: Minutiſſime Nero ad XLV.

3 Et obolus &c. *Suidas* ex *Diodoro*: ὀβολὸς παρ' Ἀθηναίοις ἕξ ἐστι χαλκῶν. Obolus apud Athenienſes ſex eſt æreolorum. *Plinius* lib. XXI. cap. 13. Obolo decem chalcos attribuit. Obolus (inquit) x. chalcos. Juxta *Cleopatram* & *Pollucem* lib. IX. chalci octo, & ſecundum *Dioſcoridem* nonniſi tres tribuuntur.

4 Grana tritici &c. Varium erat granorum pondus juxta varietatem triticorum. *Plinius* lib. XVIII. cap. 17. Nunc ex his tritici generibus, quæ Romam invehuntur, leviſſimum eſt Gallicum, atque e Cherſoneſo advectum; quippe non excedunt in modium vicenas libras, ſi quis granum ipſum ponderet. Adjicit Sardum ſelibras, Alexandrinum & trientes: Hoc & Siculi pondus. Bœoticum totam libram addit: Africum & dodrantes. Idcirco granis ſiliquarum veteres ponderare conſuevere. *Fannius*

Semina ſex alii ſiliquis latitantia curvis
Attribuunt ſcripulo.

Erat ſiliqua minimi ponderis apud Romanos menſura, quæ a Græcis *Ceration* dicitur, conficiens ſcrupuli ſextam partem, drachmæ vero decimam octavam; ſex itaque ſiliquæ conficiebant ſcrupulum. Scrupula autem tria conficiebant drachmam, uti teſtatur *Fannius*

Scripla tria drachmam faciunt, quo pondere doctis
Argenti facilis ſignatur nummus Athenis.

5 Siclum &c. *Maimonides* conſtitut. de Siclis cap. I. 3. הסלע ארבעה דינרין והדינר שש מעין ומעה היא הנקראת בימי משה רבינו גרה ומעה היא שני פונדיונין ופונדיונין שני איסרין ופרוטה אחת משנת באסיר נמצא משקל המעה והיא הגרה ששעשרה שעורות ומשקל האיסר ארבע שעורות ומשקל הפרוטה חצי שעורה. Selang valet quatuor denarios, & denarius ſex Mein; & Maah tempore Moſis magiſtri noſtri vocabatur Gera; & Maah eſt dupondium; pondium vero duorum Aſſariorum; & Prutha eſt octava pars Aſſarii. Deprehenditur pondus Maah, quæ eſt Gera, eſſe ſedecim granorum hordei; Aſſarii vero pondus quatuor granorum hordeaceorum; pondus vero Pruthæ eſt dimidii grani hordacii. *Raſchi* ad *Levit.* XXVII. 25. כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה במשקל הקדש עשרי׳ גרה עשרים מעות כך היו מתחילה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שם שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע. *Omnis æſtimatio tua*, ubi memorantur ſicli, *ſiclo ſanctuarii ponderabitur*. *Siclus viginti obolos habet*. Viginti Mein; ſic erat a principio; & poſthæc addiderunt ſextam partem, ut ibi dixerunt magiſtri noſtri: ſex Mein continebant denarium argenteum, & 24. Mein ſiclum.

6 i. c. 384. granorum &c. *Maimonides* ibidem. ומשקלו שלש מאות ועשרים שעורה וכבר הוסיפו חכמים עליו ועשו משקלו כמשקל חמטבע הנקרא סלע בזמן בית שני וכמה הוא משקל הסלע שלש מאות וארבע ושמונים שעורה בינוניות. Cujus pondus eſt 320. granorum hordeaceorum. Auxerunt vero illud Sapientes, ut pondus ejus æquaret ſelang ſub domo ſecunda. Quantum eſt pondus ſelang? 384. granorum hordei mediocrium. *Babyl. Bechoroth* 50. אמר רבא סלע דאוריתא תלתא ותילתא הוי וכתיב עשרים גרה השקל ומתורגמינן עשרין מעין ותניא שש מעה כסף דינר מתיבי סלע של קדש מ״ח פונדיונין בתר דאוסיפו עלייהו ותניא עשרים גרה השקל מנין שאם רצה להוסיף יוסיף ת״ל יהיה יכול יפחות ת״ל הוא. Dicit Rabba; Siclus legis trium & trium eſt; ſicuti ſcriptum eſt; *viginti Gerarum eſt ſiclus*. Nos interpretamur per 20. Mein; & traditio eſt, quod ſex Mein argenti conficiant denarium. Reſpondent; ſiclum ſanctuarii eſſe 48. Pondiorum; poſtquam auxerunt illum; docetur autem; *viginti Gerarum eſt ſiclus*; unde hoc? at ſi velit addere, addat: Scriptura dicit יהיה *erit*. Forſan diminuet illum? Scriptura dicit הוא *ille*.

7 Denarium &c. *Hieroſ. Kiduſcin* 58. 4. וכמה היא פרוטה אחד משמונה באיסר האיטלקו תני האיסר אחד מעשרים וארבעה בדינר כסף דינר כסף אחד מעשרים וארבעה לדינר והב תני רבי חייה סילעא ארבעה דינרין שש מעה כסף דינר שני פונדיונין מעה מעה שני איסרין פונדיון שני מסומסין איסר שני קרדיונטס מסומס שני פרוטות. Et quanta erat Prutha? una ex octo partibus Aſſarii Italici. Traditio. Aſſarium erat una ex viginti quatuor denarii argentei; partibus denarius argenteus erat una ex viginti quatuor partibus denarii aurei. Docet R. Chjia. Selang conſtabat quatuor denariis; & denarius argenteus ſex Mein, & Maah dupondio; & Maah duobus Aſſariis, & pondium duobus ſemiſſibus; & Aſſarium duobus Quadrantibus, & ſemiſſis duabus Pruthis. *Raſchi* ad *Cherithuth* 10. 2. מעה שתי פונדיונין ופונדיון שתי איסרין תהר ואיסר ב׳ מסמסין מסמס שני קונטרקין קונטרק שתי פרטות דהיינו ל״ב פרוטות למעה ולמעה וחצי שהוא רובע דינר הוו מ״ח פרוטות. Maah valet dupondium, & Pondium duo aſſaria, & Aſſarium duos ſemiſſes, & Semiſſis duos Cuntaricos, & Cuntaricus duas Pruthas, ita ut ſint 32. Prutæ in ſingulis Mein cum dimidio, quod pars quarta denarii eſt, ſint 48. Pruthæ.

8 Quæ aquis comparantur &c. Igni quoque comparatam fuiſſe legimus in *Siphri* 60. 4. מגיד הכתוב שדברי תורה נמשלו באש מהאש נתנה מן השמים כך דברי תורה נתנו מן השמים שנ׳ אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם מה אש חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם מה אש קרוב לה גבוה

נכוה רחוק ממנה צונן כך דברי תורה כל זמן שאדם עמל בהם חיים הם לו ליפרש מהם ממיתים אותו מה אש משתמשין בה בעולם הזה ובעולם הבא כך דברי תורה משתמשין בהם בעולם הבא ומה אש כל המשתמש בו עושה בגופו רושם אף בני אדם שעמילים בה ניכרים הם בין הבריות כך תלמידי חכמים ניכרים בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם בשוק . Declarai textus , quod verba legis igni comparentur ; ſicut ignis datus eſt de cœlo, ita quoque verba legis data ſunt de cœlo; dictum eſt enim ; *Vos vidiſtis , quod ſim locutus vobis de cælo* . Sicut ignis vivit in æternum ; ita quoque verba legis vivunt in æternum ; ſicut ſiquis ad ignem accedat, aduritur , at ſi recedat , frigeſcit ; ita pariter verba legis , quandiu quis in his laboraverit, vivificant illum , ſi ab his receſſerit , illum mortificant; ſicut ignis fit uſus tam in hoc quam in altero ſeculo ; ita pariter verborum legis fit uſus tam in hoc quam in altero ſeculo , ſicut ignis in eo, qui utitur, facit in ejus corpore ſignum ; ita quoque filii hominum, qui in ea laborant , innoteſcunt inter creaturas ; pariterque diſcipuli ſapientum innoteſcunt in viis ſuis , in verbis ſuis , & in veſtimentis ſuis in foro . *Peſiktha* דבר אחר מימינו אש דת למו מה האש כל המשתמש בה חם לו פירש ממנה צונן כך כל שהוא עוסק בהורה יש לו חיים פירש ממנה כלו חייו דבר אחר מימינו אש דת למו מה האש ניתנה מן השמים אף התורה ניתנה מן השמים דבר אחר מימינו אש דת מה האש חיים לעולם אף התורה חיים לעולם דבר אחר מימינו אש מה האש עושה רושם כך התורה כל חמשתמש בה עושה בו רושם הינו ותנן ודישתמש בתגא חלף דבר אחר מימינו אש דת למו מה האש כל המשתמש בה נוכר כך תלמידי חכמים ניכרין מכל דבריות בהליכתן ובעטיפתן ובדיבורן דבר אחר אש דת למו מה האש אור לעולם אף דברי תורה אור לעולם שנ׳ מימינו אשדת למו . Dictum eſt כי נר מצוה ותורה אור . Sicut ignis calefacit illum , qui eo utitur , & recedens ab eo frigeſcit ; ita pariter quivis operam dat legi , vivit , ſi recedat , deficit ejus vita . Altera explicatio . מימינו אש דת למו . Sicut ignis datus eſt de cœlo ; ita quoque lex data eſt de cœlo . Altera explicatio מימינו אש דת . Sicut ignis vivit in æternum ; ita pariter lex vivit in æternum . Altera explicatio . מימינו אש . Sicut ignis facit ſignum , ita quoque lex in eo , qui utitur , facit ſignum . Traditum eſt *Pirke Avoth* cap. I. 13. Qui proprii commodi cauſa ſervit coronæ , ſc. legi , peribit . Altera explicatio . מימינו אש דת למו . Sicut qui utitur igni , innoteſcit , ita quoque diſcipuli ſapientum ab omnibus creaturis innoteſcunt in viis ſuis , in veſtimentis ſuis , & in verbis ſuis . Altera explicatio . אש דת למו . Sicut ignis æternum illuminat, ita pariter lex æternum illuminat ; Dictum eſt enim *Proverb.* VI. 23. *Quia mandatum lucerna eſt* , *&* *lex lux* . Hinc luci lex quoque comparatur . *Gemara Babyl.* in cap. III. *Sotah* . כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור לומר לך מה נר אינו מאיר אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה ומה אור מאיר לעולם אף תורה מגינה לעולם ואמור בהתהלכך תנחה אותך וגו׳ בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך זו מיתה והקיצותה היא תשיחך לעולם הבא משל לאדם שהיה מהלך בדרך באישון לילה ואפלה ומתיר׳ מן הקוצי׳ ומן הברקנים ומן הפחתי׳ ומחיה רעה ומן הלסטי׳ ואינו יודע נזדמנ׳ לו אבוק׳ של אור ניצל מן הקוצי׳ ומן הברקני׳ ומן הפחתים ועדייך מתירא מחיה רעה ומן הלסטים ואינו יודע באיזו דרך מהלך כיון שעלה עמוד השחר ניצל מחיה ומן הלסטים ועדיין אינו יודע באיזו דרך מהלך כיון שהגיע לפרשת דרכים ניצל מכלם . Scriptum eſt *Prover.* VI. 23. *Quia mandatum lucerna eſt* , *&* *lex lux* . Comparat textus præceptum lucernæ , & legem luci ; ut doceare ; ſicut lucerna non illuminat niſi per horam ; ſic præceptum non protegit niſi per horam ; & ſicut lux æternum illuminat , ita lex æternum protegit. Et dictum eſt ibid. verſ. 22. *Cum ambulaveris , gradietur tecum* : Hoc deſignat vitam præſentem : *Cum dormieris , cuſtodiet te* ; hoc deſignat mortem . *Et cum evigilaveris , loquetur tecum* . Hoc explicandum pro vita futura . Simile eſt homini , qui iter facit nocte tenebroſa , & obſcura ; is metuit ſibi a ſpinis , a tribulis , a foveis , & latronibus ; neſcit præterea , qua via incedat : Si obtingat illi fax accenſa , liberatur quidem a ſpinis , tribulis , & foveis ; attamen formidat adhuc feras , & latrones ; lignoratque qua via incedat . Exorto lucifero a feris & latronibus liberatur , nec dum tamen perſpectum habet , qua via ambulet ; tandemque in viam regiam delatus , ab omnibus liberatur .

[9] Et cabus &c. *Schilthe Haggibborim* cap. 72. היו מדות היבש ומדות הלח נבדלות זו מזו כי הנה ביבש היתה לנו האיפה שהיא שלש סאין והסאה שהיא ששה קבין והקב שהוא ארב׳ לוגין והלוג שהוא שעור ששה ביצים ועשירית האיפה שהיא ארבעים ושלשת ביצים וחומש ביצה והוא לחלה ולמנחות . Hæ ſunt menſuræ aridi , & humidi , quæ inter ſe differunt . Qui in arido eſt nobis Epha , quæ continet tria ſata , & ſatum tres chabos , & chabus quatuor logos , & logus ſex ova , & decima Ephæ tria & quadraginta ova , & quintam ovi partem , & hæc eſt menſura pro placenta , & pro muneribus . Epha æquivalebat Batho , uti legitur *Ezech.* xlv. 11. *Epha & Bath menſuræ unius ſunto , ut capiat decimam Chomeris Bath , & decimam Chomeris Epha* .

[10] Et ſatum &c. Quod valebat modium unum & dimidium Italicum teſte *Joſepho* lib. IX. cap. 2. ἰσχύει δὲ τὸ σάτον μόδιον καὶ ἥμισυ Ἰταλικόν . Valet autem Satum modium unum & dimidium Italicum . Et *Hieronymo* in *Matth.* cap. XIII. Satum genus menſuræ juxta morem Palæſtinæ provinciæ , unum & dimidium capiens modium .

[11] Si mel menſuretur &c. *Schilthe Haggibborim* ibid. והנה במדת הלח קים לי בהדיא שבין היין והשמן והדבש יש הפרש כי הנה היין עולה בכבודת על השמן אחד על תעשה ממשקלו והדבש עולה על היין הרביע ואחד מעשרה חלקים יותר ממנו וגם עולה בכבודות החצי יותר ממה ששקול השמן כמו שתראו משל במדה הקיראמיאו שהקירמיאו האיטלקי יביל שבעים ושנים ליטרין של שמן ואם אחרי אסרת השמן והנעלת ושטיפת המידה הזאת היטב נמלא אותה יין ונשקל יין נגד השמן נמצא שמתקל היין יהיה שמונים ליטרין עד כי היין ההוא עולה על השמן בכבודות אחד על תשעה לעולם ואם תמלאו הקירמיאו דבש יהיה הדבש מאה ושמנה ליטרים וכן חקוטולה שוקלת תשעה ליטרים שמן ועשרים אונקיות יין ושבעה ועשרים אונקיות דבש חמיסטרו הגדול הוא שלש אונקיות שמן ונ׳ אונקיות ושמנה סקריפטולי יין וארבע אונקיות וחצי דבש האצטבולו הוא שני אונקיות ושני דראגמי שמן ב׳ אונקיות וחצי יין שלשה אונקיות ושלשה דראגמי דבש הציאטו במדת הלח הוא א׳ אונקיא וחצי שמן א׳ אונקי׳ וחצי וארבע׳ סקריפטולי יין ושני אונקיות וגם שני דראגמי דבש המוסטרי הקטן הוה ששה דראגמי שמן וגם ששה דראגמי ושני סקריפטלי יין וא׳ אונקיא וא׳ דראגמה דבש וכל זה אשר כתבתי במדת הלח ידעו היונים הקדמונים גם הם אמנם רבותינו ז״ל הירו בחכמתם יותר מהם הבדל נגלה במדת הלח בינו ובין עצמו מבלי שייקש אל דבר אחר נבדל ממנו כמו שעושים היונים אמרו בבבא מציעא בריש גמרא דפרק אי זהו נשך לא תעשו עול במשפט וכו׳ ובמשורה שלא ירתיח פירוש מסורת קבלה בידם שהמרתיח ומודד כל דבר לח בין שיהיה יין או שמן או דבש כאמור תוספת המדת שלו בהרתחה על מדתו שבצונע הוא חלק אחד משלשים וששהב לוג וזהו פי׳ רבינו חננאל ז״ל אמנם יש מפרשים אחרים שאמרו שכשתמלא המדה בדבר לה בכח מבלי רתיחה על אש אז עולה הקצף למעלה ונראית המדה מלאה וכשתנוח היא נחסרת כאמור כי הנה תרגומו של פסוק זה כקצף על פני מים הושע י׳ הוא כרתיחא על אפי מיא ע״כ כשאמרו במשורה שלא ירתיח רצו בו שלא ימודד הדבר הלח בכח עד שיעלה עליו הקצף כן כתב בעל הערוך ז״ל בערך רתח ואני כאשר כתבתי דברי אלה עשיתי גם כן נסיון במדת היבש וראיתי בה הפרש נגלה כי לקחתי מדה אחת נקראת בלעז בוצולה שבה בלי ספק נוכל להקיש לכל מדות היבש ובאתי על אמתת הדבר ומצאתי שבין מדת החטה והקמח יש הפרש ובין קמח וקמח יש במשקלם הבדל צאו וראו כי הסק שלנו הוא שלשה סאים וכל סאה היא של ארבע׳ רביעי׳ סאה וכל רביע הוא של שנים עשר בוצולי מלאתי אם כן בוצולה אחת מחוקה חטים כהלכתה ושקלתי החטי׳ במאזני׳ ומצאתי שהיו עשרים אונקיות במשקל ועוד רביע אחד של אונקיא עליהם אחרי כן מלאתי המדה ההיא עצמה עם קמח מניפה היטב של חטים במדה מחוקה כמו שעשיתי בחטים ושקלתי הקמח והיה הקמח ארבעה עשר אונקיות ועוד רביעית אונקיא

עד שהקמח חסר בהשקל החטים שנים עשר חלקים מעשרים ושבעה חלקים אחרי כן הכהבתי שעורים באבוב כהלכה והוצאתי מהם כמו שהיו עושים בעומר התנופה קמח סלת מנופה היטב ושמתי בבצולה ההיא במדה מחוקה ושקלתי קמח סלת שעורים הזה ומצאתי שהיה שלש עשרה אונקיות ושלשה רביעי' של אונקיא הרי שסלת שעורים חסר מקמח חטים שני חלקים משבעה וחמשים חלקים עם כל זה תורתנו הקדושה לא רצתה להט ריח אותנו לשקול היין והשמן במשקלות שונות והקמחים והסלתות במדות מתחלפות כי מחלה לנו החסרון שהוא בין מדה למדה זינתרצה ה' למען טובו הגדול שהמשורה האחת תשמש כיבש לכל הדברים היבשים והאחרת בלח מבלי קפידא אמנם בקטרת גזרת חכמתו ית' שיבואו הסממנים במשקל הטוב ולא יגרעו ממשקלם ובר כי הקטרת חשובת היא על כל הקרבנות העולים לריח ניחוח לפני ה' ועל כן לא באו סממניה במדה אלא במשקל הנעשה בדיוק רב ועתה למען לא ימצא הפרש גדול בין מדה למדה מהמדו' של יבש ושל לח דקדקו מאד רבותינו ז"ל בכלם כדי שקרבו אל השווי כפי מאמצי כח המדוד וקודם התימת פרקי זה לא אוכל להתעלם מלהגיד לך אתה הקורא כי החכם רד"ק ז"ל האמין שהמשורה היא מדה קטנה מאד כמו שכתב בשרש שור וסמך דעתו זאת על דברי רבותינו ז"ל כשאמרו ומה משורה שהיא אחת משלשים ושלשה בלוג הקפידה התורה עליה קל וחומר ללוג וחצי לוג ורביעית לוג ההין וחצי ההין ורביעית ההין ואני באמת נוטה אך הפעם במחילה רבה מכבודו מדעתו זאת כי הנה לכאורה נראה שהוא ז"ל יחשוב שהמדות האלה מדה ומשורה יהיו שני שמות משותפים ואולי אין הדבר כן כי המדה תקרא בלבד האמה או הקנה או הקבל המודדים בם הדברים הצריכי' למדה כפי ארכן וכפי רחבן ומשורה תקרא בפרטות הכלי הנכון להכיל בתוכו או היבש כמו הסאה ואיפה או הלח כמו הלוג והחין והדומיהן ועל כן כשאמרו רבותינו ז"ל ומה משורה שהיא וכו' לא רצו שהמשורה היא ביחוד מדה קטנה מאד של אחד ושלשים בלוג כי ההין והלוג שהן גדולים בערך יקראו בשתוף גם יחד משורה אך רצו שהתורה היא מקפדת על כל מין ממשורה איך שתהיה ואם הקפידה על משורה קטנה גם שתהיה כמו אחד משלשי' ושלשה בלוג מפני מה לא תקפיד על משורה גדולה שהיא כמו חצי לוג הלוג וההין והראיה על זה הוא מה שאמר הכתוב יחזקאל ד' ומים במשורה תשתה ששית ההין כו' כי הפירוש שעשה הוא ז"ל שם הוא לדעתי זר וקשה מאד ועל כן האמנתי שכל מה שכתבתי על המשורה יהיה נכון ושלא יטה כלל ממה שכתבה התורה ושאמרו רבותינו ז"ל עליה.

Et ecce in menſura humidi mihi plane conſtat, eſſe diſcrimen inter vinum, & oleum, & mel, quia vinum adſcendit in pondere ſuper oleum unam partem ex novem in ejus pondere; & mel adſcendit ſuper vinum præ illo quartarium, & unam ex quindecim partibus; pariterque adſcendit in ponderibus dimidium magis quam pondus olei; uti videbitis e. g. in menſura Ceramii, quia Ceramium Italicum continet duas & ſeptuaginta libras olei; ſi vero poſt remotum oleum optime detergatur, & abluatur, & impleatur vino pro oleo, deprehendetur pondus vini eſſe octoginta librarum, ita ut vinum ſemper adſcendat ſupra oleum in pondere unam partem ex novem. Si vero impleatur Ceramium melle, erit mel centum & octo librarum. Et ſic Cotyla continebit novem libras olei, & decem vini, & tredecim mellis. Sextarius in menſura humidi contineat duodecim uncias olei, & viginti vini, & ſeptem & viginti mellis. Myſtrum majus continet tres uncias olei, & tres uncias, & octo ſcripula vini, & quatuor uncias cum dimidia mellis. Et Acetabulum continet duas uncias, & duas drachmas olei, duas uncias cum dimidia vini; tres uncias, & tres drachmas mellis. Cyathus in menſura humidi eſt unius unciæ cum dimidia olei; unius unciæ cum dimidia & quatuor ſcripulorum vini, & duarum unciarum cum duabus drachmis mellis. Myſtrum minus eſt ſex drachmarum olei, & ſex drachmarum & duorum ſcripulorum vini, & unius unciæ cum una drachma mellis. Hæc omnia, quæ ſcripſi de menſura humidi innotuerunt pariter Græcis veteribus; at Sapientes noſtri f. m. ſapientia ſua, accuratius cognoverunt diſcrimen manifeſtum in menſura humidi inter ipſam & ſeipſam ſine ulla comparatione rei alterius, qua ab ipſa differret, ſicuti fecerunt Græci. Dixerunt in *Bava Metzia* cap. v. *Non facietis iniquitatem in judicio &c.* Et in menſura, quæ non ſit ſpumata; ex traditione habetur, quod deſpumandum ſit, & menſurandum quodvis humidum, ſive ſit vinum, ſive oleum ſive mel, uti dictum eſt; Augumentum ejus menſuræ propter ejus ſpumam præ ejus menſura, tum cum res eſt frigefacta erit una pars ex tribus & triginta in logo; & hoc explicat præceptor noſter *Chananel* f. m. Tamen ſunt nonnulli ex aliis interpretibus qui dixerunt, quando impletur menſura re humida, ex natura ſua, quamvis non ebulliat in igne, tunc adſcendit ſpuma ad ſuperiorem partem, & plena apparet menſura, & quando quieſcit, ceſſat, ſicut dictum eſt; Quia *Targum* textum illum *Oſe*. x. 7. *Quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ* interpretatur על אפי מיא *ſuper faciem aquarum*. Idcirco, quando dixerunt; in menſura ne ſit ſpuma; ſenſus eſt, ne menſuretur res humida, donec adſcendat ſuper ea ſpuma. Ita ſcribit auctor *Aruch*, in ordine רתח. Et ego, poſtquam hæc ſcripſi, feci experimentum in menſura aridi; & in ea vidi diſcrimen manifeſtum; quia accepi quamdam menſuram, quæ vernacule בוצולה dicitur, (*neſcio quidnam ſit*) qua certe fieri poteſt comparatio pro omnibus menſuris aridi; & veritatem aſſecutus ſum, & deprehendi inter menſuram tritici, & farinæ, eſſe diſcrimen, & inter farinam, & farinam eſſe differentiam in earum menſura. Venite, & videte, quod noſter ſaccus contineat tria ſata, & ſingula ſata contineant quatuor quartaria ſati, & ſingula quartaria capiant duodecim בוצולי. Implevi pariter unam בוצולה abraſam triticis, juxta ejus inſtitutum, & pependi tritica trutina, & deprehendi continere in pondere viginti uncias, & præterea quartam unciæ partem. Poſthæc implevi hanc menſuram farina triticea optime cribrata menſura abraſa, ſicuti feci in triticis, & demenſa farina erat decem unciarum, & præterea quadrans unciæ, ut farina minueretur in pondere tritici duodecim partibus, ex ſeptem & viginti partibus. Deinde attuli hordea in ſartaginem, juxta inſtitutum, eduxique, uti fit in Omer, ex farina ſimilam optime cribratam, quam poſitam in eadem בוצולה in menſura abraſa appendi ſimilam hanc hordeaceam, & deprehendi eſſe tredecim unciarum, & trium partium quadrantis unciæ: Ecce ſimila hordeacea diminuitur præ farina triticea duabus partibus ex ſeptem & quinquaginta partibus. Tamen noſtra lex ſancta noluit nos defatigare in pondere vini, & olei in variis ponderibus farinarum, & ſimilarum in diverſis menſuris, quia condanavit nobis defectum, qui eſſet inter menſuram, & menſuram; Et complacuit Deus propter magnam ejus bonitatem, ut una menſura aridi inſerviret omnibus rebus aridis, & altera in humido ſine ulla ſolicitudine. Verum in ſuffitu conſtituit Dei ſapientia, ut adducerentur aromata in optimo pondere, nequid in eorum pondere diminueretur, quia ſuffitus eſt pretioſus ſuper omnia ſacrificia quæ offeruntur in odorem ſuavitatis coram Domino; ideoque aromata non adducuntur menſura ſed pondere, quod magna diligentia faciendum erat. Et nunc ne magnum deprehendatur diſcrimen inter menſuram, & menſuram ex menſuris aridi & humidi, perpenderunt diligenter ſapientes noſtri f. m. in omnibus, ut accederent ad æqualitatem juxta poſſibilitatem naturæ menſurandæ &c. Et antequam concludam hoc caput. Non poſſum te celare, lector, quod ſapiens *Radach*, putet המשורה. ſc. menſuram eſſe minimam, ſicuti ſcribit in radice שור, & fulcit ſuam ſententiam in verbis ſapientum noſtrorum f. m. quando dixerunt; & ſicut המשורה ſc. menſura, quæ continet unam partem ex tribus & triginta in logo, curam habuit ſcriptura, multo magis de logo, & dimidio logo, & quartario logi, de Hin, & dimidio Hin, & quartario Hin;

At

At ego profecto nunc declinabo cum multa venia ejus honoris ab ejus sententia; quia certissime apparet, quod existimet, quod hæ mensuræ sc. מדה & משורה sint duo nomina homonyma; & fortasse non ita se res habet: quia המדה vocatur tantum cubitus, aut canna, aut funis, quibus metiuntur res quæ opus habent mensura juxta earum longitudinem, & latitudinem. Et משורה peculiariter vocatur vas destinatum ad comprehendendum aut aridum, e. g. satum, & epham, aut humidum, e. g. logum, & Hin, & his similia; ideoque quando dixerunt sapientes nostri f. m., & sicut mensura &c. non voluerunt, quod משורה particulariter esset mensura perparva 31. partium in logo; quia Hin & logus, quæ sunt mensuræ magnæ in proportione, conjunctim singulariter appellantur משורה; sed significarunt, quod scriptura curam habuerit de quavis specie ex mensura, qualis illa fuerit. Et si curam habuit de mensura minima, qualis erat ea quæ comprehendebat unam ex tribus & triginta partibus in logo, qua de causa non curavit de mensura magna, qualis erat dimidius logus, & Hin? Et demonstratio de hac re deducitur ex eo quod scriptum est *Ezech.* IV. 11. *Et aquam in mensura bibes sextam partem Hin &c.* Quoniam interpretatio, quam fecit hic auror f. m. juxta meam opinionem est peregrina & maxime absurda; ideoque putavi id omne, quod scripsi de משורה sc. de mensura esse conveniens; neque omnino declinavi, ab eo, quod scribit Lex, & dixerunt sapientes nostri f. m.

[11] Placentæ &c. De qua fit mentio *Num.* XV. 17. ubi *Siphri*. וידבר יי׳ אל משה בבאכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה ר׳ ישמעאל אומר שינה הכתוב ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכל ביאות שבתורה הוא אומר והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך יי׳ וכאן הוא אומר בבואכם ללמדך שכיון שנכנסו לארץ מיד נתחייבו בחלה אשר אני מביא אתכם שמה מיכן אתה אומר פירות חוצה לארץ שנכנסו בארץ חייבים בחלה ובמעשר יצאו מיכן לשם ר׳ אליעזר מחייב ור׳ עקיבה פוטר ר׳ יהודה אומר אפילו פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ ר׳ אליעזר פוטר שנ׳ והיה באכלכם מלחם הארץ למה נאמר לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם שומע אני אף שאר פירות במשמע הרי אתה דן נאמר כאן לחם עוני ונאמר להלן לחם מה לחם האמור להלן חמשת המיני׳ אף לחם האמור כאן חמשת המינין ואילו הן חוטים ושעורים וכוסמים ושיבולת שועל ושיפון יצאו אורז ודוחן והפרגים והשומשים שאינן באים לידי מצה וחמץ אלא לידי סירחון תרימו תרומה בתרומה גדולה הכתוב מדבר או אינו אלא בתרומת חלה כשהוא אומר חלה תרימו תרומה הרי חלה אמורה הא מה אני מקיים תרימו תרומת יי׳ בתרומה גדולה הכתוב מדבר דברי ר׳ יאשיה ר׳ יונתן אומר לפי שהוא אומר והיה באכלכם מלחם הארץ שומע אני אף הקמחים במשמע ת״ל מראשית עריסותיכם משיתערם מינן אמרו אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחיטים ותיטמטם בשעורי׳ גילגלה בחיטים וטימטמה בשעורים האוכל ממנה חייב מיתה כאן שנותנת מים מגבהת חלתה ובלבד שהא שם חמשת רביעים קמח ועוד כדי שיהיה כשיעור שאין מפרישים קמח מן החלה איזו היא גמר מלאכתה קרימתה בתנור דברי ר׳ עקיבא ר׳ יוחנן בן נורי אומר עד שיתגלגל בחוטים ומטמטם בשעורים הרי שלא הפריש חלה מן העיסה שומע אני׳ שלא יפריש חלה מן הלחם ת״ל והיה באכלכם מלחם האר׳ בתרומת גורן כן תרימו אותה מה תרומת גורן אחת אף חלה אחת מה תרומת גורן מדמעת עולה באחד ומאה אם זו אם נפלה לתוך מאה מדמעת וחייבים בחומש אף תרומת חלה כיוצא בה דברי ר׳ יאשיה ר׳ יונתן אומר אתה מקישו לתרומ׳ גורן שהתרומה אני אקישינו לתרומת מעשר המפורשה אמור לו והינטל אחר מעשרה אמור לו תינטל אמור לו הרי הוא אומר בתרומת גורן כן תרימו אותה לתרומת גורן הקשתה ולא הקשתה לתרומת מעשר מראשית עריסותיכם למה נאמר לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם שומע אני את הראשונ׳ שבעיסו׳ ת״ל מראשית עריסותיכם מקצתה ולא כולה מראשית עריסותיכם להביא לקט שכחה ופיאה שחייבים בחלה שהיה בדין ומה שאר הפירות שחייבי׳ במעשר פטורים מן החלה לקט שכחה ופיאה שפטורים מן המעשר אינו דין שיהו פטורים מן החלה ת״ל מראשית עריסותיכם להביא לקט שכחה ופיאה שחייבים בחלה ראשית עריסותיכם להביא שאר פירות שפטרים מן החלה שהיא בדין ומה לקט שכחה ופיאה שפטורים מן המעשר וחייבים בחלה שאר פירות שחייבים במעשר אינו דין שיהו חייבים בחלה ת״ל לחם מה לחם האמור להלן מחמשת המינים אף לחם האמור כאן מחמשת המינים מראשית עריסותיכם שומע אני אף עיסת תרומה ועיסת מעשר שני במשמע ת״ל חלה תרימו תרומה את שמורם קודש והשאר חולין ולא שזה וזה קודש אבל אמנו עיסת מעשר שיני בירושלם חייבת בחלה תתנו ליי׳ תרומה למה נאמר לפי שהוא אומר חלה תרימו תרומה אבל לא שמענו שיעור חלה תתנו ליי׳ תרומה עד שיהא בזו כדי מתנה מינן אתה אומר שיעור חלה של בעל הבית אחד מעשרי׳ וארבעה ושל נחתום אחד מארבעי׳ ושמונ׳ לפי שהאיש עינו יפה והאשה עינו רעה וכשתפחות לא תפחות מארבעים ושמונה לכך נאמר תתני ליי׳ תרומה עד שיהא בה כדי תרומה לכהן ובוה כדי מתנה לכהן מיכן אמרו בעל הבית שעושה משתה לבניו אחד מעשרים וארבעה והאשה שהיא עושה ומוכרת בשוק אחד מארבעים ושמונה ניטמת עיסתה שוגגת או אנוסה אחד מארבעים ושמונה ניטמת מן ידה נוטלת א׳ מעשרים וארבעה כדי שלא יהיה חוטא נשכר ר׳ שמעון בן יוחי אומר אפילו לא עלת אלא א׳ מששים יצא ובלבד שלא יתכוין לדור ותיכם להביא את עיסת שביעית שהיא חייבת בחלה שהיה בדין מה שאר פירות שחייבים במעשר ופטורים מן החלה עיסת שביעית שפטורה מן המעשר אין דין שהא פטורה בחלה והרי לקט שכחה ופיאה יוכיחו שפטורים מן המעשר וחייבים בחלה והן יכיחו לעיסת שביעית שאף על פי שפטורה מן המעשר שתהיה חייבת בחלה לא אם אמרה בלקט שכחה ופיאה שמינם חייבת במעשרות לפיכך חייבים בחלה תאמר בעיסת שביעית שמינן פטורים מן המעשרות לפיכך תהית פטורה מן החלה ת״ל לדרותיכם להביא את עיסת שביעית שתהא חייבת בחלה מיכן אמרו ואוכל מעיסת שביעית עד שלא תרומה חלתה חייב מיתה. *Locutus est Dominus ad Moysen dicens. Loquere filiis Israeli, & dices ad eos. Cum veneritis in terram, quam dabo vobis.* R. Ismael dicit; variat textus in hoc adventu ab omnibus aliis adventibus Legis; quia in omnibus adventibus in lege dictum est; *& erit, cum veneritis in terram; & erit, cum deducet te Dominus*; & hoc loco dictum est; *cum veneritis in terram*; ut doceare, quod statim ac ingressi sunt in terram, obligarentur ad placentam; *quod ego illuc vos adduco*. Hinc dicis, quod fructus extra terram, qui inducuntur in terram, obligentur ad placentam, ad decimam; si hinc illuc extrahantur; R. Elieser obligat, & R. Akiba liberat. R. Jehuda dicit; vel fructus extra terram, qui inducuntur in terram. R. Elieser liberat ex eo quo dictum est; *& erit, cum comederitis panes terræ*. Cur dictum est? Quia dictum est; *de primitiis massarum vestrarum*. Crederem vel reliquos fructus comprehendi? Tu ita argumentaris; Dictum est hic: *panem afflictionis*; pariterque illic dictum est; *panem*; sicut panis eo loco dictus affertur ex quinque speciebus; ita quoque panis hoc loco memoratus afferendus erit ex quinque speciebus; quæ sunt frumenta, hordea, spelta, avena, & secale; excluduntur oriza, millium, papaver, & sesamum, quæ non afferuntur ex azymo, neque fiunt fermentata, nisi propter corruptionem. *Separabitis ablationem*; De ablatione magna textus loquitur; aut crederem non loqui nisi de ablatione placentæ? Quando vero dicitur; *placentam ablationis separabitis*. Ecce jam dicta est placenta; quomodo ergo explicabo; *separabitis ablationem Domino?* De ablatione magna textus loquitur; verba R. Josiæ. R. Jonathan dicit; cur dictum est; *& erit, cum comederitis de pane terræ?* Ego crederem comprehendi etiam farina? Idcirco dictum est; *de primitiis massarum vestrarum*; postquam subactæ sunt. Hinc dixerunt; Comedi potest accidentaliter ex massa, priusquam convoluta fuerit in tritico, aut fuerit agitata in hordeis. Si vero convoluisset in triticis, aut agitasset in hordeis, qui ex ea comederit, reus est mortis. Quando in eam aquam indiderit, separabit suam placentam; dummodo in ea fuerint quinque farinæ partes; & præterea quod in ea sit sua quantitas; quia non potest separari placenta ex farina. Quænam intelligitur perfectio suæ præparationis?

Quan-

Quando crustam obduxerit in furno; verba R. Akibæ. R. Jochanan filius Nuri dicit; donec convolvat in triticis, & agitet in hordeis; Si igitur non separaverit placentam ex massa; crederem posse separari ex pane? Idcirco dictum est; *juxta ablationem areæ separabitis illam*. Areæ ablationi æquiparatur, at non æquiparatur ablationi decimæ: *De primitiis massarum vestrarum*. Cur dictum est? Quia cum dictum sit *de primitiis massarum vestrarum*; crederem fuisse primam ex partibus? Idcirco dictum est: *de primitiis massarum vestrarum*; ad includendum spicilegium, manipulum oblivionis, & angulum, ut obligentur ad placentam. Etenim erat argumentum: Si reliqui fructus, qui obligantur ad decimam, absolvuntur a placenta, spicilegium, manipulus oblivionis, & angulus, qui absolvuntur a decima, non erit æquum ut absolvantur a placenta? Idcirco dictum est; *de primitiis massarum vestrarum*; ad includendum spicilegium, manipulum oblivionis, & angulum, quod placenta teneantur. *De primitiis massarum vestrarum*; ad excludendum reliquos fructus, quod absolvantur a placenta. Etenim erat argumentum; Si spicilegium, manipulus oblivionis, & angulus, qui absolvuntur a decima, tenentur placenta, reliqui fructus, qui tenentur decima, non erit æquum, ut teneantur placenta? Idcirco dictum est; *panis*. Sicuti panis alibi commemoratus est ex quinque speciebus, ita panis hic memoratus est ex quinque speciebus. *De primitiis massarum vestrarum*; Crederem vel massam ablationis, & massam secundæ decimæ comprehendi? Idcirco dictum est; *placentam ablationis separabitis*. Quod est separatum, est sanctum, reliquum est profanum; non vero utrumque est sanctum. Verum dixerunt, quod massa secundæ decimæ Hierosolymis placenta teneretur. *Dabitis Domino ablationem*; cur dictum est? quia dictum est; *placentam ablationis separabitis*. At non intelleximus quantitatem placentæ; idcirco dictum est. *Dabitis Domino ablationem*. Ut in ea satis sit doni pro sacerdote. Hinc tu dicis; quantitas placentæ patrisfamilias est una ex quatuor & viginti partibus; & pistoris est una ex octo & quadraginta partibus; Idcirco dictum est; *Dabitis Domino ablationem*. Atque ita dixerunt; Si quis convivium pro filio faciat dabit pro placenta unam ex quatuor & viginti partibus. Et mulier, quæ confecerit ad vendendum in platea, dabit unam ex octo & quadraginta partibus, quia vir est liberalior, & mulier avarior; & quando minuere voluerit, non dabit minus una ex octo & quadraginta partibus; idcirco dictum est; *Dabitis Domino ablationem*; ut satis sit de ablatione pro sacerdote; & hæc pars est sufficiens ablatio pro sacerdote. Si massa mulieris polluta fuerit ex errore aut vi, dabit unam ex octo & quadraginta; si de industria polluerit, unam de quatuor & viginti separabit, ne lucretur peccator. R. Simeon ben Jochai dicit; si non separasset unam ex sexaginta partibus, satisfacit debito, dummodo ad id non attendat. *Pro generationibus vestris*; ad includendum massam anni Saabathici, quod teneatur placenta. Etenim erat argumentum: Si reliqui fructus, qui obligantur ad decimam, absolvuntur a placenta; massa anni Sabbathici, quæ absolvitur a decima, non erit æquum, ut absolvatur a placenta? Ecce spicilegium, & manipulus oblivionis, & angulus, qui contra probabunt, qui absolvuntur a decima, & obligantur ad placentam; & ipsi probabunt pro massa anni Sabbathici, quæ quamvis absolvatur a decima, tamen obligabatur ad placentam. Non probas: Si enim dixisti de spicilegio, manipulo oblivionis, & angulo, quod ex eorum specie obligantur ad placentam, si idcirco obligantur ad placentam, dices de massa anni Sabbathici, cujus species absolvitur a decimis, idcirco absolvetur quoque a placenta? Idcirco dictum est; *generationibus vestris*; ad includendum massam anni Sabbathici, quod obligetur ad placentam. Hinc dixerunt; Qui comedit de massa anni Sabbathici, priusquam separetur ejus placenta, reus est mortis.

[12] Invenit &c. Quantitas massæ quæ teneretur placenta, explicatur a *Bartenora* in commentario ad cap. II. 6. *Misnajoth Challa*. Quinquies quarta pars Cabi tenetur de placenta, quia *Num.* XV. 18. ראשית עריכותיכם; massa vero deserti conficiebat Omer pro unoquoque homine: Omer autem erat decima pars Ephæ, Epha continebat tria sata, satum autem sex cabos, unde fiet, ut octodecim cabi sint in Epha, cabus continet quatuor logos: unde fiet ut Epha contineat septuaginta duos logos; decima pars septuaginta septem efficit logos; & decima pars duorum logorum efficit quintam ovi partem, & ovum, quia logus conficit sex ova: Quando autem Hierosolymas advenerunt, & sextam addiderunt mensuris, factum est ut sex logi confecerint quinque logos, & septimus logus quinque ova, quia ex singulis sex fiunt quinque logi, & ovum cum quinta parte ovi facit unum ovum; unde fiet ut Omer, qui in deserto valebat septem logos, & ovum cum quinta parte ovi, Hierosolymis valeat sex logos. Quando autem venerunt Sipori, & addiderunt sextam mensuris Hierosolymitanis, sex logi facti sunt quinque, & hæc est *quinquies quarta pars farinæ*: Vocantur autem logi *quarta pars*, quia logus est quarta pars cabi, quoniam cabus conficit quatuor logos. Et a *Maimonide* ibid. *Quinquies* (inquit) *quarta pars*, supple cabi, sed scias oportet quartam partem & cabos etiam, de quibus hic in tractatu *Challa* sermo est, non esse cabos, quorum mensuram explicavimus; neque quarta illa pars, de qua hic mentio, in quantitate placentæ, est quarta pars cabi de qua mentio fit in hoc tractatu: neque etiam omnes cabi sunt æquales in hoc tractatu memorati; sed omnia hæc explicuimus in tractatu *Edyot*, nimirum quantitates mensurarum in casu quantitatis placentæ, sic etiam quod quinquies quarta pars plus conficit quam cabi, de quibus superius dictum est Mischna tertia יעשנה קבים ולא יעשנה בטומאה, sed sunt cabi, de quibus sermo est Mischna quinta העושה עיסתו קבים; & quod quinquies illa quarta pars conficit quantitatem cabi, de quo in Mischna fit mentio, hoc loco excepto, cujus quantitatem explicuimus in fine tractatus *Peah*; *Cabus, & decima pars octies cabi*. Ex eo quod tibi ex posuimus in fine tractatus *Peah* de mensuris, constabit quantitatem dicti cabi conficere quatuor digitos super quatuor digitos, in altitudine decem digitorum, & octies quartam partem digiti: unde fiet juxta computum, ut mensura quæ tenetur de placenta, necessario contineat mensuram decem digitorum super decem digitos, in altitudine trium digitorum, & decimam partem digiti, & decimam de decima parte digiti, & unam partem de millenis & quingentis partibus digiti, quæ omnia hic accurata sunt. Exposuimus etiam in fine tractatus *Peah* digitum quo æstimant, aut mensurant esse pollicem; Sic etiam omnis mensura, quæ continuerit hanc dictam quantitatem, tenetur de placenta; at si computemus id quod hæc mensura continebit in pondere, vario id se habebit modo juxta varietatem rei mensurandæ, quia gravitas ponderis hordei & tritici non est æqualis, neque omnium specierum farinæ in pondere æquales sunt, imo & si unica sit species; neque etiam quantitatem placentæ ei tradunt pondere, sed mensura uti vides. Idem in commentario ad Cap. I. 2. Misnajoth *Edyoth*. Cabus est sexta pars sati; sed illius mensuram jam exposuimus in tractatu *Peah*. *Quum vero majores fecerint mensuras*; si quarta pars adjecta fuerit mensuræ cabi, nam רובע est quarta pars Cabi; & placentæ massa constituta fuerit quinque quartariorum, sive cabi & illius quartæ partis de mensura ista magna, quæ est cabi & dimidii de mensura priori in deserto obtinente. Ceterum cap. II. tractatus *Challah* exposuimus quantitatem placentæ cognosci mensura, non pondere, propter magnam rerum mensuratarum differentiam in gravitate, & levitate, una licet mensura sit, Et ibidem exposuimus, quod placentæ mensura

ſit menſura , quæ decem digitorum ſpatium in quadrum continet, & trium digitorum , & decimæ partis digiti ſpatium in altitudine ſua , cum decima decimæ , & duarum millium una parte, cum quarta digiti accurate. Si vero quis dicere velit , menſuram hanc eſſe paulo minorem dicat unam menſuram continere ſeptem digitos duabus novenis partibus exceptis in altitudine ſeptem digitorum duabus novenis partibus exceptis . Sed jam aliquoties expoſuimus , quod per digitos, quibus menſurare ſolent, intelligatur pollex. Ceterum ego accuratum menſuræ calculum feci , & comperi , quod רביעית *quartarius* , cujus ubique in lege mentio fit , continet ferme viginti & ſex denarios vini , qui in lingua Arabica vocantur דרחם *Drachmæ*; aquæ autem viginti & quinque drachmarum fere ; & tritici viginti & unius drachmæ , & triticeæ farinæ novemdecim drachmarum fere . Placentæ vero quantitatem in hac menſura deprehendi fere quingentarum & viginti drachmarum farinæ triticeæ ; ſed omnes hæ drachmæ ab Ægyptiis provenerunt , ut & illæ , quibus metimur .

JACOBI MEIERI DISSERTATIO DE SUFFITU.

PRÆFATIO.

THEOCRATIAM si appellaveris formam Reipublicæ Judaicæ, cum gravissimo rerum Hebraicarum scriptore Josepho Lib. I. contra Appionem, veritati cum maxime litaveris. Deum enim T. O. M. imperium in Israelem tenuisse, seque instar regis gessisse, quis hominum negare ausit? Semetipsum Deus מלך גדול *Regem magnum*, Malach. I. vs. ult. nuncupat. Et quid quæso desiderares, quod esset regale, & in ipso non reperires? Ipsine fuit Regia, urbs ea quæ loci eminentia, cœli solique felicitate cunctas Mundi urbes superabat, & in ipso regni meditullio sita erat, ירושלים קדושה *Hierosolyma Sancta*, quam sibi ad habitandum elegerat, inque sedem concupiverat? Eratne ipsi ibidem Palatium, Mundi totius miraculum, quam magnifice exstructum, omnibus necessariis instructum, & apparatu regio ornatum? Eratne vero & hoc, ut ministros taceam, regii palatii in morem, in varias partes recessusque distinctum, divisumque? in atrium, quo unicuique subditorum ex lege non pollutorum, venire licebat; in palatium ipsum, in quod amici proximique admittebantur; In penetrale tandem, quo nemini nisi intimæ admissionis ministro intrare dabatur: Hic se Deus vere ut מלך גדול *Monarcham splendidissimum* inter Cherubinorum alas Arcæ fœderis ut regali suo throno insidentem, exhibebat. Quid denique commemorem lautissimum apparatum, quo singulis diebus mensa Domini (hoc quippe nomine Altare Malach. I, 7. 12. insignitur) opipare instruitur. Non enim credide-

rim a quoquam ullius penuriæ injuria quicquam deficere, animadverti; erant enim ut decet tantum regem & Dominum omnia plusquam Basilice. Videas ibi alios cursantes mensamque instruere, alios cernas gradientes eandemque dapibus onerare; Videas rursus alios bellaria portantes, alios denique ubi sat mensæ epulisque datum, scyphis & crateribus vino & libaminibus plenis, mensam claudere. Ne vero quicquam, quod ad magnificentiam quotidiani hujus convivii faceret intermitteretur, adolebatur quoque ante juge sacrificium matutinum, vespertino autem peracto, suavissimi odoris Thymiama seu suffitus, [nam & id in conviviis ab Orientis incolis adhiberi consueverat, ut colligere est ex Misna Berachot cap. *6.* §. *6.* quod & diserte Bartenora ibidem edisserit, inquiens, רגילין היו להביא אחר הסעודה עצי בשמים במחתה על האש לריח טוב *Moris est inferre finito convivio ligna aromatica in thuribulo super igne suavis odoris gratia*,] & tum grata & sonora Musica aures mulcebantur. Sedet jam animo consilium de gratissimo illo suffitu, qui in cultu Summi Dei fuit adolitus, paulo uberius differere. Permovit me ad hoc propositum, quod circa jucundissimam hanc simulque utilissimam materiam, neminem totum fuisse occupatum invenerim; quæ enim hinc inde sparsim reperiuntur apud Auctores, avido lectori satisfacere nequeunt; neque tamen ego mihi ita Suffenus sum, ut omne punctum me tulisse prædicem: Sum enim probe meæ tenuitatis mihi conscius: tum ut experirer, quid humeri mei valerent, in themate aliquo elaborando; denique ut exhiberem testimonium publicum, me omne tempus meum, quo Patriis Musis litavi, in otio non trivisse, sed & præceptoribus meis longe Charissimis aurem commodasse. Imprimis, si qua mihi forte hocce in genere studiorum, quod Antiquitates Judaicas concernit, erit notitia, hanc omnem lubenter acceptam fero Dissertationis hujus Clarissimo Præsidi, Viro quo hisce in Studiis non facile peritior alter, cujus jam per aliquod tempus fidelissima institutione ut fruerer, mihi tam felici esse licuit. Dum vero in eo eram ut ad Colophonem opusculum hoc perducerem, incidunt in manus meas Viri Summi, Theologi & Philologi, imo & Philosophi hujus ævi ad invidiam usque felicissimi, Johannis Braunii, *Selecta Sacra*, atque primo intuitu oculis meis sese exhibet inscriptio quarundam paginarum *de Thymiamate*. Hic ego mecum; Ohe! abscondas modo in tempore tua, quæ manu indocta, in chartam conjecisti: hoc enim esset Γλαῦκας εἰς Ἀθήνας post tanti Viri commentationes amplius quid velle commentari. Quanto vero magis consternabar prius, tanto effusius deinceps perlecta, & quidni pellecta, hac materia, lætabar, cum viderem Viri hujus hac in literatura longe versatissimi, (cujus quoque discipulum se fuisse, gratissima mente sæpissime recolit Cl. Præses) intentionem non esse eandem ac meam, dum modo ea in lucem profert, quæ ad explicationem loci Apoc. VIII. vs. 1. 5. faciunt; cumque mea sæpissime ejus sententia stabilita & comprobata, aliquando quoque adjuta cernerem. Et utinam brevi, ea quæ hac eadem de materia ibidem promisit, cum orbe erudito communicaret! Ad opus autem hoc præsens feliciter absolvendum, regulæ instar mihi erunt verba Exodi XXX. a vs. 34. ad finem ejusdem capitis, quibus Suffitus hujus Sanctissimi ratio omnis comprehenditur. Sunt tamen & necessario consulendæ Pandectæ Talmudicæ, & Doctissimorum Rabbinorum commentationes, sine quibus stadium hoc nullo modo quis feliciter decurret. Quatuor autem partes horum verborum esse nullo negotio nemo non videt. Comprehendunt nimirum Præceptum de sumendis aromatibus; Præceptum ex illis conficiendi Suffitum; Præceptum de illo adolendo; Interdictum demum de non faciendo simili suffitu, quod tamen secundo statim annectimus. Primum absolvitur vs. 34. & quidem ne εἰς κόπρον θυμιᾶν videar non indicata & explicata unaquaque specie horum aromatum, paulo fusius de iis differo, unius cujusque speciei, patriam, effectus, præstantiam, & quod propterea apud alias gentes quoque in celebriores usus fuerint adhibitæ &c. ex optimis auctoribus commemoro.

§. I. Ver-

§. I. VErba ipſa verſus 34. hæc ſunt ויאמר יהוה אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה *Et dixit Deus ad Moſen; Accipe tibi aromata Guttam & Onychen & Galbanum aromata & Thus purum*. Primum, quod in his verbis notandum eſt vocabulum סמים quod duplicem agnoſcit ſignificationem vel *Venenum* vel *Aroma* deſignans; Eadem ratione ut apud Græcos φαρμακὸν pro *medicamento* & *veneno* ſumitur. Differt autem ſecundum quoſdam interpretes a בשמים cum hoc in cibis, illud vero in ſuffimentis & odoribus uſurpetur, ſed id non ſemper obſervari experientia docet; nam Chaldæus habet loco סמים vocabulum בוסמים, ſolentque Rabbini plerumque poſteriore uti. Hic autem *Aroma* denotare circumſtantiæ ſatis exhibent. Hinc LXX. vertunt Ἡδύσματα, Latini interpretes plerique *Aromata*, Caſtalio *Odores*, Belgæ *VVelriekende Specereien*, Luth. *Specerei*. Cum vero vocabulum hoc in plurali numero ſeu multitudinis obveniat, quid inde Judæorum Magiſtri elicere voluerint, cum & iterum in hoc verſu occurrat, videbimus quum primum ſpecies has ſuffitum noſtrum conſtituentes, explanare abſolverimus.

§. II. Prima itaque Species eſt נטף *Nataph*. Si vim vocis examinemus, apparet, nativam ſignificationem eſſe aliquid quod ſtillat, proprie *Guttam*. Sed qualis *Gutta*? In hac interpretanda non eadem eſt omnium ſententia. Paraphraſtes Chaldæus reddit נטופא LXX. σακτὴν, hos ſecuti Latini, quotquot inſpicere licuit, Belgæ *Myrrhenſap*, & in notis *Balſamdrop*, Luth. *Balſam*. Schindlerus in Lexico ſuo Pentaglotto ſcribit; נטף *eſt Gutta, ſtilla* κατ᾽ ἐξοχὴν *ſtacte, liquor, ſuccus deſtillans ex myrrha, ſeu arboribus inciſis*. Τῶν ὁ Interpretum vocabulum σακτὴν, ſi penitius inſpicimus, primum quid per σακτὴν communiter intelligatur conſiderandum. Suidas reputat pro ſpecie Aromatis, Στατὴ, inquiens, ἐςὶν εἶδος ἀρώματος. Sed clarius hac de re nos inſtituet Theophraſtus in ſuo περὶ ὀσμῶν libello his verbis: Ex κινναμώμυ, καὶ ἐκ σμύρνης κοπτομένης ἔλαιον ῥεῖ. Στακτὴ δὲ καλεῖται διὰ τὸ σμικρὸν ςαζειν. Id eſt, *Ex cinnamomo & Smyrna contuſa*, ſeu dum contunditur, *oleum manat; Stacte autem appellatur quia paulatim & guttatim ſtillat*. Et Dioſcorides lib. I. cap. 74. σακτὴν vocari ait, προσφάτυ σμύρνης τὸ λιπαρὸν κεκομμένης μεθ᾽ ὕδατος ὀλίγου ἀποπεθλιμμένης τε δὲ ὀργάνυ. Ευώδης δὲ λίαν καὶ πολυτελὴς ἐςι. Καὶ καθ᾽ ἑαυτὴν ὗσαν μύρον τὸ καλύμενον ςακτή. I. e. *Stacte nominatur pingue recentis myrrhæ, cum exigua aqua contritæ, perque inſtrumentum quoddam expreſſum; & perquam odorata ac pretioſa eſt, atque unguentum per ſe facit, quod Stacte vocatur*. Hinc manifeſto liquet, Stacten eſſe myrrhæ liquidioris partem, eamque pretioſiſſimam, ſed quæ unguentum conſtituebat. Verum cum inferius de myrrha de induſtria agendum, plura hac de re heic loci agere ſuperſedebimus. Cur enim nos illam ſignificationem admittere non poſſimus, rationes infra allegandæ docebunt. Neque forte LXX. ſenſu illo ſtrictiori, ubi pro liquore Myrrhæ ponitur, ſumſerunt, ſed latiori, quando convenit cum Hebræo נטף a radice נטף *Nathaph* ſtillavit, ſic σακτὴ a ςάζω *deſtillo*; & ita ςακτὴ poneretur pro *Gutta*, *Succo* & κατ᾽ ἐξοχὴν *Opobalſamo*.

§. III. Facimus ergo cum illis qui נטף interpretantur per Guttam Opobalſami. Forſterus & ex illo, ut videtur, Avenarius in ſuis lexicis reddunt *Guttam ſc. Balſami ſua ſponte e ligno ſtillantis*. Quod eleganter Claudianus in Nupt. Hon. & Mar. exprimit:

Tardaque ſudanti prorepunt Balſama ligno.

Virg. Georg. II. vſ. 118.

Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſama?

Oſiander in ſua verſione poſt *Stacte* in parentheſi ponit *BALSAMUM*. Belgæ ut vidimus ambigunt; Luth. pro *Opobalſamo* agnovit. Inſpiciamus quoque Judæos, quid illi ſentiant. Targum Onkelos habet נטופא ut ſupra vidimus quod plerumque pro Opobalſamo accipitur. Targum Jeruſchalmi ponit קטף *Balſamum* arborem ipſam pro ſucco inde deſtillantem. Nam cum in Miſchna Tractatu Scheviith cap. 7. §. 6. diſputatur utrum קטף etiam pertineat ad Jus anni ſeptimi, & affirmatur, רש״ אומר אין לקטף שביעית מפני שאונו פרי h. e. *Rabbi Schimeon inquit Ketaph non annumeratur iis quæ juri anni ſeptimi ſubjiciuntur, quoniam non eſt fructus*. Ubi Bartenora in notis קטף per אילן אפרסמון *Arborem Opobalſami*, explicat. Maimon in Jad Chaſaka Tract. Kele Hammikdas cap. 2. §. 4. נטף האמור בתורה הוא עצי הקטף שיוצא מהן הצורי i. e. *Nataph cujus in lege fit mentio eſt arbor Balſami ex qua defluit Opobalſamum*. Videturque Maimonides ſentire, lignum ipſum arboris Balſami

ſuffi-

ſuffitui eſſe inditum, qua de re graviter ab Auctore Ceſeph Miſchne reprehenditur. Nam אינו אלא שרף מעצי הקטף *nihil aliud præter ſuccum arboris Balſami* eſſe, etiam antea jam in Gemara Kerithuth fol. 78. 1. Rabbi Schimeon tradiderat. Rabbi Salomo Jarchi in ſuo ad Exod. XXX. cap. commentario נטף his verbis explicat הוא צרי ועל שאינו אלא שרף שנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלעז גומא והצרי קרין לו טריאקה i. e. *Nataph eſt reſina, & propterea quod nihil aliud eſt, niſi ſuccus, qui deſtillat ex arboribus Balſami, inde appellatur* נטף *Gutta; & in lingua barbara Gumma: & hæc reſina ipſis appellatur Theriaca*. Verum quid Raſchio cum Theriaca? Sed id mihi videre videor, feliciſſime explicari poſſe ex Proſperi Alpini præfatione in ſuum de Balſamo Dialogum, quem in gratiam Pharmacopolarum, qui Theriacam, Mithridatiumque erant paraturi, conſcripſit, in quo veri Opobalſami Carpobalſami & Xylobalſami veritatem & hiſtoriam tradit, ut his ad prædicta medicamenta paranda libere uti poſſent. Nam Theriacam Mitridatiumque his ablatis ab antiqua ſua excellentia non parum deficere, indicat. Idem etiam probat Johannes Veslingius, Medicus quondam Patavinus & itineribus in plagas Orientales inſignis, in ſuis Opobalſami Veteribus cogniti Vindiciis, tum in præfatione pag. 39. Ut itaque Raſchius totum pro parte ſumſerit, quemadmodum Rhetores loqui amant.

§. IV. Cum & Deus præſtantiſſima quæque in miniſterio ſui voluerit adhiberi, multo eſt convenientius Opobalſamum primum obtineat locum: defectu enim Opobalſami ejus loco Stacte in conficienda Theriaca ſuccedit, ut Idem Ibid. p. 39. recenſet. Et Plinius lib. 12. cap. 25. Hiſt. Nat. ſcribit, *Omnibus odoribus præfertur Balſamum*. Narrat quoque Idem quod in loco ubi provenit, *cum duplo rependebatur argento*. Imo & ipſum nomen Arabicum בעל כמין id ſatis indicat, idem enim eſt ac ſi dicas *Dominus Aromatum*. Cur autem Abarbaneli in Thora pag. 207. col. 2. rectius videatur נטף reddere per Maſtichen, cum rationem non addat, neque ego id ſuſpicari potero. Niſi hæc forte ratio ſit, quod Maſtiche, guttarum fere figuram retineat, adeoque gutta κατ᾽ ἐξοχὴν dici poſſit, quod etiam de voce נטף & ϛακτὴ ad fin. §. II. obſervatum eſt. Sed hæc ratio ſola, ut facile eſt conjicere, ſufficere neutiquam poteſt.

§. V. Hac veritate jam adſtructa, primariam hanc præſtantiſſimamque hujus ſuffitus ſpeciem contemplabimur. Plinius Hiſt. Nat. l. c. patriam ipſi aſſignat Judæam ſolam, his verbis; *Balſamum uni terrarum Judææ conceſſum*. Huic accedit Juſtinus lib. XXXVI. cap. 3. *Opes*, inquiens, *genti ex vectigalibus opobalſami crevere, quod in his tantum regionibus gignitur*. Et Statius Opobalſamum Palæſtinos liquores vocat lib. V. Sylv. I. v. 211.

Omne illic ſtipatum agmine longo,
Ver Arabum Cilicumque fluit, floreſque Sabæi
Indorumque arſura ſeges, præreptaque templis
Thura, Palæſtini ſimul Hebræique liquores.

ad quem locum Vide Caſp. Barthium Animadverſ. Tom. I. p. 187. Negari equidem non poterit, Judæam bene multam Opobalſami copiam produxiſſe. Nam Ezech. XXVII. 19. memoratur Iſraelitas illud Tyrum negotiandi cauſa detuliſſe. Sed qui id ſoli Judææ adſcribunt falluntur: nam Strabo lib. XVI. ſuæ Geographiæ, Sabæis etiam tribuit; Judææ & Ægypto Dioſcorides lib. IV. cap. 18. & Claudianus ſtatim citandus. Pauſanias in Bæoticis ſive lib. IX. cap. 9. Balſami arbores in Arabia deſcribit myrtorum magnitudine, foliis Amarycini. Verum, his omnibus ſuſque deque habitis Arabia tam felicis proventus feliciſſima mater, & ex hac regione in alias (quo tempore autem, non definimus) eſt tranſportata. Nam ſi Joſepho fides eſt habenda, Judæa demum Balſamum eſt nacta temporibus Salomonis, cum regina Auſtri, de qua I. Reg. X. ad ipſum inviſeret. Sic enim ille Antiq. lib. VIII. cap. 2. Λέγουσι δ᾽ ὅτι καὶ τὴν τοῦ ὀποβαλσάμου ῥίζαν, ἣν ἔτι νῦν ἡμῶν ἡ χώρα φέρει, δούσης ταύτης τῆς γυναικὸς ἔχομεν. i. e. Gelenio interprete: *Ajunt etiam quod Balſami plantam, cujus hodieque ferax eſt regio noſtra, illius reginæ munificentiæ ferri acceptam oporteat*. Succum illum quem Opobalſamum vocant, hunc in modum elici ſcribunt Theophraſtus & Dioſcorides. Arbor ipſa ferreis unguibus ſcalpitur ſeu inciditur, quod & Claudianus in Epithalamio Palladii innuit;

Gemmatis alii per totum Balſama tectum
Effudere cadis, duro quæ ſancius ungue
Niliacus pingui deſudat vulnere cortex.

Sed ferrum extimeſcere ſcribit Plinius l. c. Hinc *inciditur vitro, lapide oſſeiſve cul-*

ve cultellis. Ferro lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari supervacua patiens. Incidentis manus liberatur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet. Idem Tacitus Hist. lib. v. pag. 528. *Balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venæ; fragmine lapidis, aut testa aperiuntur.* Josephus Antiq. lib. XIV. cap. 7. ὀξεῖ λίθῳ *acuto lapide incisis fruticibus succum scatere* meminit; & de Bello Judaico lib. I. cap. 5. περὶ Ἱεριχοῦντα ἔνθα τὸ τῆς Ἰουδαίας πιότατον, φοινικά τε πάμπολυν, καὶ βάλσαμον τρέφει. Τοῦτο λίθοις ὀξέσιν ἐπιτέμνοντες τὰ πρέμνα συλλέγουσι κατὰ τὰς τομὰς ἐκδακρύον. Hoc est Rufino interprete. *Circa Hierichuntem ubi pinguissima Judææ regio & palmarum plurimum & Balsamum nutrit: cujus inciso lapidibus acutis robore stillantem lachrymam ex vulneribus colligunt.* Quod vero hi scribant Balsamum ferrum pavere, id forte de arbustis junioribus, vel de iis quæ decorticatæ, vel alio modo intelligendum: nam Dioscorides expresse meminit ferro etiam vulnerari. Sed ne curiosarum rerum scrutatoribus fraudi sim, non pigebit verba ipsa Dioscoridis libri primi de materia Medica capite 18. cum multa contineat scitu jucunda, heic transcribere, ubi sic infit. Βάλσαμον τὸ μὲν δένδρον . . . μέγεθος λυκίου (λευκοίου) ἢ πυρακάνθης βλέπεται, φύλλα ἔχον ὅμοια πηγάνῳ, λευκότερα δὲ πολλῷ καὶ ἀειθαλλέστερα. Γεννώμενον ἐν μόνῃ Ἰουδαίᾳ κατά τινα αὐλῶνα, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Διαφέρον αὐτὸ ἑαυτοῦ τραχύτητι, καὶ μήκει, καὶ ἰσχνότητι. λέγεται γοῦν τὸ λεπτὸν καὶ τριχῶδες τοῦ θάμνου, θεριστόν. Ἴσως, διὰ τὸ εὐχερῶς θερίζεσθαι, ἰσχνὸν ὄν. Τὸ δὲ ὀποβάλσαμον λεγόμενον ὀπίζεται ἐν τοῖς ὑπὸ κύνα καύμασιν ἐντεμνομένου σιδηροῖς ὄνυξι τοῦ δένδρου. ῥεῖ δὲ ὀλίγον, ὡς καθ' ἕκαστον ἔτος μὴ πλεῖον ἢ ἓξ ἢ ἑπτὰ χόας συναθροίζεσθαι. Πωλεῖται δὲ ἐν τῷ τόπῳ σταθμὸς αὐτοῦ πρὸς διπλοῦν ἀργύριον. Ἔστι δὲ ὀπὸς καλὸς ὁ πρόσφατος, τῇ ὀσμῇ εὔτονος, καὶ εἰλικρινὴς, καὶ μὴ παροξίζων, εὐδιάλυτος, λεῖος, στύφων καὶ δάκνων μετρίως τὴν γλῶσσαν. Δολοῦσι δὲ ποικίλως· οἱ μὲν γὰρ χρίσματα μίσγουσιν αὐτῷ ὡς τὸ τερεβίνθινον, κύπρινον, σχίνινον, σούσινον, βαλάνινον, μετώπιον, μέλι, κηρωτὴν μυρσίνην, ἢ κυπρίνην ὑγρὰν λείαν. Ἐλέγχεται δὲ εὐχερῶς ὁ τοιοῦτος. Ἐπισταχθεὶς γὰρ ὁ ἀκέραιος εἰς ἐρεοῦν ὕφος καὶ ἐκπλυνθεὶς, κηλῖδα οὐ ποιεῖ, οὐδὲ σπίλον. Ὁ δὲ δεδολωμένος προσμένει. Καὶ γάλακτι δὲ ἐπισταχθεὶς πήγνυσι τοῦτο, ὅπερ δεδολωμένος οὐ δρᾷ. Ἔτι ὁ ἀκέραιος ἐπιχυθεὶς γάλακτι ἢ ὕδατι χεῖται ταχέως, καὶ γαλακτοῦται, ὁ δὲ δεδολωμένος ἐπιπλεῖ καθάπερ ἔλαιον συστρεφόμενος ἢ διαχεόμενος ἀστεροειδῶς. Τῷ μέν τοι χρόνῳ ὁ ἀκέραιος παχυνόμενος ἑαυτοῦ χείρων γίνεται. Πλανῶνται δὲ οἱ νομίζοντες τοῦτον ἀκέραιον ἐπισταχθέντα ὕδατι χωρεῖν εἰς βάθος πρῶτον, εἶτα ἀναπλεῖν εὐδιάχυτον. Quæ Joh. Veslingius in Vindiciis l. c. ita reddit: *Balsamum quidem arbor secundum magnitudinem Lycii aut pyracanthæ cernitur. Folia habens similia rutæ, candidiora vero multo, & perpetuo magis virentia. Genitum in sola Judæa in quadam valle* (nempe Hierichuntis) *& in Ægypto. Præstans a se ipso asperitate, & tenuitate. Dicitur itaque tenue & capillaceum fruticis demessile, forsan quia facile demetatur, gracile existens. Opobalsamum vero dictum excipitur sub canis ardoribus, incisa ferreis unguibus arbore. Fluit autem modicum, sicut singulis annis non plus quam sex & septem congii colligantur. Venditur in loco* [quo nascitur] *argenti duplo. Est autem bonus succus qui recens, odore validus, & sincerus, & non subacidus, facile solubilis, lævis, adstringens & mordens modice* [linguam.] *Vitiatur autem per fraudem varie, sunt enim qui unguenta ipsi miscent, velut terebinthinum, ligustrinum, lentiscinum, lileacinum, nucinum, metopium, mel, ceratum myrtinum, & ligustrinum valde humidum. Arguitur autem facile qui talis. Instillatus enim sincerus, in laneum pannum, & elotus, maculam non facis, neque notam; qui vero dolo vitiatus, immanet. Lacti vero instillatus densat illud; id quod dolo corruptus non efficit. Amplius qui sincerus, infusus lacti aut aquæ confunditur celeriter, fitque lacteus; at per fraudem vitiatus innatat sicut oleum, conversus, & diffusus in modum stellæ. Cum tempore vero sincerus crassefactus, se ipso deterior fit. Hallucinantur autem qui existimant, hunc sincerum super aquam stillatum, petere fundum prius, deinde sursum meare, facile solubilem.* Vide hac de re quoque Plinium l. c. ubi etiam addit, quod dein durescat & transluceat, quod & in nostro Opobalsamo necessarium erat, quo minutim posset contundi. Quanto autem in pretio hodienum etiam sit nostrum hoc opobalsamum, inde licet colligere, quod cum quotannis Turcarum Imperator Principi Medinæ, quem Seriph appellant, [hoc nomine omnes vocant qui a Mahomet oriundi sunt, & se illius cognatos scripto ostendunt] mittat munera hæc, nempe Chlamydem auratam, ejusque filiis & fratribus centum & quinquaginta millia aureorum, pro

quibus

quibus muneribus ipſe Regi Turcarum dono mittit quadringentas petias lineas Indicas ſubtiliſſimas, cujuſmodi eſſe byſſum, de qua meminerunt ſacræ literæ, exiſtimari poteſt. Amplius cum ea byſſo mittit etiam Imperatori Opobalſami tres quatuorve libras, & præfecto Cayri libram, atque Hamirag ſeu duci peregrinorum ſem libram, & reliquis duobus præfectis parum Opobalſami. Plura qui deſiderat, inſpiciat Proſperi Alpini Dialogum de Balſamo, & Eundem de Plantis Ægypti [quo in loco diu commoratus fuit] cap. 14. p. 48. Item, Veslingii ad Alpini librum notas p. 17. & in Vindiciis Opobalſami Veteribus cogniti. Adde Reiſebuch des heipligen Landes paſſim, pag. 169. De horto Balſami in Ægypto p. 195. 315. ſeqq. p. 769. Vide etiam de Horto Engaddi ſupracitatos & Virum illuſtrem Samuelem Bochartum in Hierozoico Part. I. lib. 2. c. 52. Part. II. lib. 5. c. 9.

§. VI. Secunda ſpecies quæ in ſacris literis memoratur, eſt שחלת *Scechelet*. Onkelos in ſua paraphraſi reddit per טופרא (quod nomen cum Hebr. צפורן convenit, & ex illo natum videtur) vulgo quod vertitur *Onyx*. Targum Jeruſchalmi habet שובלא מוריא i. e. *Spica Myrrhæ*. Putat Cl. Bochartus Hieroz. part. II. lib. V. c. 20. p. 803. Paraphraſten fortaſſe שובלא דנרדא *Spica Nardi* ſcripſiſſe, quod deinceps in שובלא מוריא mutatum, quippe nullam Spicam myrrhæ dari. Si hæc Philologi ſummi conjectura locum inveniret, exiſtimarem ego Targumiſtam hunc confudiſſe Onychem cum Spica nardi, cum Dioſcorides tantum meminerit Onychem in Indiæ nardiferis lacubus inveniri, inibique nardi pabulo veſci. LXX. habent ὄνυχα. Hos ſecuti interpretes Latini plerique & Belgæ *Onychem* ſeu *ungulam* interpretantur. Caſtalio, *Crocum* vertit, ſed qua ratione inductus neſcio, cum & crocus per ſe ſub nomine ſuo proprio כרכום ſpeciem hujus ſuffitus conſtituat. Luth. *Stachte* poſuit, credo a Targum Jeruſchalmi deceptus, Stacte enim ex Myrrha conficitur, ut ſupra §. 11. vidimus. Sunt quidam perſuaſi, vocis originem derivari debere a שחר ut שחלת dicatur, quaſi שחורת quia unguis, ſaltem Babylonicus niger ſit; ſed nobis nihil rei eſt cum iſta immutatione. Neque cum illis facimus, qui putant eſſe ſtercus ſive ſudorem cati indomiti ſive felis Zibethi quod Oleaſtro placet; num enim Deus, animalis impuri excrementa paſſus fuiſſet in miniſterio ſui ut adhiberentur, cujus uſu Iſraelitis omnino interdixerat? Si autem neceſſario ad radicem alludere debeat, potius cum Avenario ſentiamus, qui hunc unguem ad confectionem ſuffitus inſtar *prædæ* eſſe abraſum in ſuo Lexico ſcribit; שחל quippe denotat Leopardum ſive Leonem, animal quod ex raptu & præda vivere conſuevit. Cur quoque oculos non defigeremus ad animalis hujus ungues, quibus in diſcerpendis dilaniandiſque predis utitur, vocatur quippe ob ſplendorem ſuum inſtar ungularum a Rabbinis צפורן. Explicatur autem Schechelet a Rabbi Salomone his verbis. שחלת שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אנקלוס וטופרא: i. e. *SCHECHELET eſt radix aromatis lævis & ſplendet inſtar ungulæ, & dialecto Miſchnæ vocatur* צפורן *ZIPPOREN UNGULA, & hoc eſt quod Onkelos vertit* וטופרא *VETUFRA ET UNGULA*. Maimon in Kele Hammikdaſch, cap. 11. §. 4. nude explicat per צפורן שנותנין אותה בני אדם במוגמרות *ungulam quam filii hominum ſolent adhibere in ſuffimentis*. Verum Abarbanel hoc in loco non uſus, qua alias ſolet ἀκρίβεια, ſi שורש pro *radice* uſurpaverit; poneret enim contraria. Nam citat ex Raſchio verba quæ modo allegavimus שחלת שורש בושם &c. hiſque ſubjicit ובלשון רומי ביזנציא *& Zipporen in lingua Latina vocatur Bizantia*. Verum Blattam Byzantiam non eſſe radicem arboris, ſive aromatis nos docet Serapion lib. Aggregat. *Blattæ Bizantiæ*, inquit, *ſunt ex ungulis Oſtracorum, & ſunt coopercula quibus teguntur in foramine ſuo, & meliores ſunt quæ vergunt ad albedinem, & ſunt odoriferæ, quarum odor trahit aliquantum ad odorem Caſtorei*. Et apud Nicol. Alexium in quorundam vocabulorum expoſitionibus, ut & apud Actuarium recentioreſque Medicos legitur, Βλάττιον βυζάντιον, ὀστοῦν τῆς ῥινὸς τῆς πορφύρας, *Blatta Byzantia eſt os anterius narium purpuræ*. Videturque Henrico Stephano, cui quid Græcæ literæ debeant nemo ignorat, in Theſauro Ling. Græcæ Tom. IV. in append. pag. 635. diverſum quid eſſe ab Onyche; & appellationis rationem explicare Leonh. Fuchſium de Compoſ. Medicam. lib. I. indicat. Sed ſi Serapionis & Dioſcoridis deſcriptiones conferamus, non erit abſimile vero, non multum a ſe diſtare. Verum Blatta Byzantia ſumitur ex purpura proprie dicta, onyx ex conchylio quod purpuræ quidem ſimile, non tamen idem eſt. Neque ungue

gue aromatico panni tinguntur, quomodo Blatta Byzantia; ut apud Lampridium de Elagabalo cap. 33. *Paraverat funes Blatta & ſerico & cocco intortos, quibus ſi neceſſe eſſet laqueo vitam finiret*. Onychis autem ſive Unguis aromatici, quem ad ſuffitum ſacrum adhibitum fuiſſe firmiter credimus, deſcriptionem nobis exhibet Dioſcorides lib. II. cap. 10. his verbis. Ὄνυξ ἐςὶ πῶμα κογχυλίου ὅμοιον τῷ τῆς πορφύρας εὑρισκόμενον ἐν τῇ ἰνδίᾳ, ἐν ταῖς ναρδοφόροις λίμναις. Διὸ καὶ ἀρωματίζει νεμομένων τῶν κογχυλίων τὴν νάρδον. Συλλέγεται δὲ, ἐπειδὰν ὑπὸ τῶν αὐχμῶν ἀναξηρανθῶσιν αἱ λίμναι. διαφέρει δὲ ὁ ἀπὸ τῆς ἐρυθρᾶς κομιζόμενος, ὑπόλευκος ὢν καὶ λιπαρός. μέλας δὲ ὁ Βαβυλώνιος καὶ μικρότερος. Ἀμφότεροι δὲ εὐώδεις θυμιώμενοι καςορίζοντες πως τῇ ὀσμῇ. i. e. Joh. Ruellio interprete. *Unguis ſive Onyx, conchylii tegumentum eſt, ei ſimile quo purpura integitur: quod in Indiæ nardiferis lacubus invenitur; ſuavem ideo ſpirans odorem, quia conchylia inibi nardi pabulo veſcantur. Colligitur poſtquam ſtagnantes aquæ æſtivis ſqualloribus inaruerunt. Laudatiſſimus qui a rubro mari defertur, candicans, pinguis; Babylonicus nigreſcit, atque minor conſpicitur. Ambo odoris gratia ſuffiuntur, ſed aliquatenus caſtoreum olent*. Facit quoque mentionem hujus Onychis Plinius H. N. lib. XXXII. cap. 10. Si de hoc Onyche Arabum teſtimonia deſiderares, evolve Bochartum libro ſupra citato c. 20. Verſus autem ille qui ex Propertio lib. III. Eleg. 8. a Pagnino citatur in Lexico,

Et croceo nares murrheus ungat Onyx.

hic nihil ad rem facit. Nam myrrheus onyx hodie creditur eſſe Porcellana. Vide de Vaſis Murrhinis Pancirollum de rebus deperditis part. I. tit. VII. & Salmuth, in notis.

§. VII. Verum enim vero ſi Virum illuſtrem Sam. Bochartum Part. II. lib. V. cap. 20. Hierozoici conſulimus, exiſtimat ille, gravius huic ſententiæ opponi poſſe verba Salomonis Jarchi, qui radicem aromaticam intelligit, cujus verba §. præced. jam allegata vides, huncque in finem ſuperadducit Pomarii שחלת שורש בסמיי הנקרא צפורן *Schechelet eſt radix aromatica quæ vocatur Unguis*. Indicat quoque Kimchium, Eliam, Aquinatem, & Gloſſam Talmudis in Kerithut idem ſequi, niſi quod loco שורש *radix*, סם aut בשם *aroma* vel *planta aromatica* ponatur. Illos igitur putaverim, verba ipſiſſima ſunt Bocharti, Bdellium intellexiſſe, quod a Damocrate & Galeno vocatur βδέλλα ὄνυξ ut ſic diſtinguatur a Sanguiſuga, quæ eſt βδέλλα λιμναία. Vide ſis Galenum in libro de compoſ. medicament. κατὰ τόπους & in Damocratis malagmate libro octavo & libro ſecundo de Antidotis &c. Vid. ibid. plura.

§. VIII. Sed pace Viri tantopere de re literaria meriti & πολυγλωττάτου, dicam, me in his ipſi aſſenſum præbere non poſſe. Reſolvuntur enim omnia quæ Vir illuſtris adducit in auctoritatem Raſchii. Non autem ſola Auctoritas Raſchii tanta eſt, ut id quod ſolidis rationibus ante probatum dedi, propter ipſum deſeram. Neque tamen & Raſchius, quod quidem putat Bochartus, pro ipſo militat. Vocabulum enim שורש quod Vir Clariſſimus & nos hactenus una cum eo ſecundum communem ſignificationem per *Radicem* interpretati ſumus, aliam quandoque per Metaphoram, ut in Scholis loqui conſueverunt, poſſe induere, aſſirmamus. Ut Eſaiæ XV. 10. שורש ישי *radix Jeſſæ* h. e. is ex quo Jeſſe eſt, & in N. T. Chriſtus dicitur ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαυὶδ Apoc. V. 5. XXII. 16. h. e. & cauſa filius Davidis, notante Viro ſummo Joh. Coccejo, ſeculi noſtri, patriæque noſtræ ſingulari ornamento, in Lexico, rad. שרש. Similiter apud Latinos Auctores. Plautus Moſtell. Act. V. Sc. I.

Imo etiam cerebrum quoque omnem
e capite munxiſti meum,
Nam omnia malefacta veſtra reppe-
ri radicitus
Non radicitus quidem hercle, verum
etiam eradicitus &c.

quæ omnia denotant uſque a radicibus, prorſus, ſecundum partem principalem: evulſa enim radice, tota arbor peſſumit. Unde &, quod notandum, Exod. XXX. 23. dicitur בשמים ראש, ad quæ verba V. R. Salomo Ben Melech; & profecto, quod caput eſt corpori animalis, id radix eſt arbori aut frutici. Apud Rabbinos autem hac locutione nihil eſſe communius, qui modo a limine ſtudia hæc ſalutavit, mecum confitebitur. Sic שורש שכחתי *fundamentum* ſive *rem principalem oblitus ſum*, שורש דבר *fundamentum rei*, *rei præcipuum*, ab illis dicitur. Ut audeamus hic affirmare & a Raſchio & a Pomario שורש heic loci non eo, quo vulgo, ſumi ſignificatu, ſed illo quem nos indigitavimus. Atque hanc ſignificationem heic locum invenire, mire ſavet Abarbanelis locus antea §. VI. citatus. Num enim dicamus, Virum hunc plane non illiteratum, ignoraſſe Byzantiam eſſe con-

conchylii genus, cum & hodienum in in Apothecis, vulgo sic dictis, inveniatur. In eo quidem levem commisit errorem, Byzantiam existimans esse unum cum nostro *Schechelet*, sed & hoc alii facile eveniret. Ut ergo hi Auctores nihil aliud per *Schoresch* voluerint, quam si dixissent; *Schechelet* est species quædam principalis & excellens inter aromata. Quod & satis indigitant reliqui a Cl. Bocharto Auctores citati, qui ex puncto שורש ad vitandam ἀμφιβολίαν nude posuerunt סם *aroma*, quod & ipse Raschius in commentario suo ad Kerithut l. c. facit. Quod autem Vir illustris סם aut בושם explicat per *aroma* aut *plantam aromaticam*, ubi videtur statuere non aliud dari *aroma* סם aut בושם dictum, nisi quod ex arboribus sive plantis proveniat, id gratis diceretur. סם quippe est generale nomen, quo insigniuntur omnis generis condimenta, quæ vel in cibis vel in suffimentis, saporis sive odoris causa adhibentur. Hæc autem omnia non ex arboribus & plantis procreari, sed & quædam mari, alia animantibus originem suam debere tam clarum est quam quod clarissimum. Verbi gratia ex odoribus, Succinum, Onyx, Vide Dioscorides l. c. &c. Muscus &c. Vidimus quoque §. I. סם ad Venenum referri. Num autem omnis veneni principium solis arboribus sive plantis assignabimus? Neque credo ullum (me saltem observare non memini, atque si extaret, nullus dubito, quin diligentiam doctissimorum Virorum huc usque fugere non potuisset) ex Rabbinis posse adduci exemplum ubi legatur שורש אילן *radix arboris*, aut שורש עשב *radix fruticis* aut *herbæ*. Videtur autem III. Bochartus seductus forte esse, ab iis verbis, quæ Aben Esra habet ad Exod. XXX. quæ §. XII. allegata videbis. Sed omnino male ibi Aben Esra negat, מור comprehendi posse sub בשם, quia distinguatur ab eo Cant. v. I. Nam etsi ibidem propter peculiarem emphasin ab eo distinguatur, ut species a genere, alibi tamen sub eo contineri videas; ut Exod. XXX. 23. & alibi verum & ipse Doctissimus Bochartus causæ suæ fit desertor, non enim id quod antea gravius opponi posse affirmabat jam retinet, sed abit in alia omnia: putat enim Rabbinos intellexisse Bdellium. Num autem Bdellium est radix? Plane aliter describit Dioscorides lib. I. cap. 81. Βδέλλιον, inquit, οἱ δὲ μάδελκον οἱ δὲ βαλχὸν καλοῦσι, δάκρυον ἐστὶ δένδρου σαρακηνικοῦ. δόκιμον δὲ ἐστιν αὐτοῦ τὸ τῇ γεύσει πικρὸν, διαυγὲς, ταυροκολλῶδες, λιπαρὸν διὰ βάθους, καὶ εὐμάλακτον, ἀμιγὲς ξύλων καὶ ῥυπαρίας, εὐῶδες, ἐν τῇ θυμιάσει ἐοικὸς ὄνυχι. Quæ ex versione Joh. Ruellii, hac & deinceps semper utemur in verbis Dioscoridis latine reddendis, ita se habent. *Bdellium alii Bolchon appellant, alii Madelcon. Lachryma est Saracenicæ arboris. Probatur gustu amarum, translucidum, taurini glutinis in morem, intus pingue, liquescens facile, ligni ac sordis expers, suffitu odoratum simile ungui.* Atque postremum comma quidem forsan viro huic longe eruditissimo ansam suæ meditationis præbuit. Sed in Talmude non scribitur quod *Schechelet* sit כצפורן *simile ungui*, quod quidem Raschi ponit, sed צפורן absque *caph* similitudinis. Et etiamsi in Talmude poneretur cum illo *caph* similitudinis, quod fit a Raschio, est tamen similitudo ista ab ungue digitorum in corpore humano desumpta. Hinc & absolute צפורן UNGUIS vocatur, quia est ὑπόλευκος *subalbidus*, quod Ruellius reddit *candicans*, quo nimirum colore ungues in corpore humano conspiciuntur, ad rubedinem paulum vergentes; de Bdellio autem dicitur quod sit διαυγὲς *pellucidum*, *translucidum*, ut plerumque gummi esse solet. Neque negari, opinor, poterit, bdellium ab onyche differre; cum Dioscorides l. c. expresse, alterum alteri componens, etiam alterum ab altero distinguat. Ita enim loquitur: Βδέλλιον - ἐοικὸς ὄνυχι. i. e. *Bdellium - simile est onychi*. Sed quem tandem usum Cl. Bochartus assignaret יין כפריסין *Vino Capparisino* & בורית כרשינה *Saponi Carschinæ*, in quibus *Schechelet* est macerata & subacta, ut eo melius poliretur; cum Dioscorides mentionem faciat, Bdellium esse εὐμάλακτον *liquescens facile*, quod tamen in speciebus hujus suffitus non requiritur, sed potius conducit ut sint duræ, quo felicius in pulverem redigi possint. Cum vero infra de Vino Capparisino & Sapone Carschinæ dicendum est, iis heic supersedebimus.

§. IX. Tertia quæ pertractanda venit species in sacris literis occurrit sub nomine חלבנה Onkelos חלבנתא Targum Jeruschalmi חלבניא, in eoque consentiunt interpretes quotquot datum fuit inspicere, *Galbanum* esse, nisi quod LXX verterint χαλβάνην ἡδυσμοῦ hosque secuti Vulg: Castalio, Osiander *Galbanum boni odoris*, cum, ut videtur, conjunxerunt quæ erant disjungenda, nempe סמים חלבנא cum tamen סמים per se

hic

hic sumi debeat separatim, neque inde סמים verti deberet *boni odoris*, cum, ut supra vidimus, sit generale nomen, quo Aromata designantur. Nec ullibi aliquid de Galbano boni odoris inveni. Sed e contrario omnes asserunt, mali & ingrati odoris esse. Sic Talmud Gemara Kerithut fol. 6. b. אמר רב חנה בזנא א״ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריח רע ומנאי הכתוב עם סממני קטרת: H. e. *Raf Chana filius Basna inquit, nomine Simeonis Chasida: Omne jejunium in quo non sunt ex defectoribus Israelis, illud non est jejunium. Nam ecce Galbanum malum odorem spirat, Scriptura tamen illud inter Aromata suffitus numerat*. Vel, ut verbis ipsorum Judæorum Germanicis hunc textum illustrem, ita illi in Zena ureena, Parasch. כי תשא. *Und dernach hot die Thora geheissen machen Besamim zu dem Ketores, das man hot gethan eilfarley gute Besamim, und hot gemacht daraus ein Rauch in das Mikdasch. Und unter den Besamim hat man genomen Chelbona, das is, Teiffelskot: Und vvievvol dach dasz das hat ubel geschmeckt; das is darumb gevvesen, das* הקב״ה *(Gott) nit verscheemt die* רשעים *(Gottlosen) vvenn sie* תשובה *[busz] tunen, und mischt sich unter die* צדיקים *[gerechten] mit fasten und* תפילה *(betten) as unsere* חכמים *[Rabbiner] haben gesagt: in einem* קהל *(gemeinde) die* תשובה *[busse] tun, und sein nit darunter* רשעים *[gottlose] das heist kein recht* קהל *(gemeind) nit.* כלומר הקב״ה *(Gott) ist gelobet, vven die* רשעים *(Gottlosen) buss thun, und lasen sich zelen under Israel die* צדיקים *(Gerechten). Den vven der* רשע *(Gottlose) nit bei sie is zu thun* תשובה *(buss) da vverd der* צדיק *gestraft. Den itlicher von Israel is* ערב *[burge] einer vor den andern. Und darum auch bey der* מצוה *von lulaf, nemen mir auch slechte VVeiden zu hoschainos, die haben kein gut geschmak, und sie sein auch nit zu essen; das is kegen den gottlosen, das kein guts bei ihnen is. Sie haben kein Thora und kein Mizvos nit. Und die andere haben alle vvegen ebbes guts an sich. Das* אתרוג *[Citrone] is gut zu essen, und schmekt auch vvol, und das* הדס *[Myrte] schmekt vvol, und auff dem* לולב *[Palmen] vvachsen Tatelen: Noch gleichvvol nehmen mir das alles mit einander, und vveisen, das* הקב״ה *begehrt* תשובה *[busse] von den* רשעים *[Gottlosen]*. Hunc in modum etiam Raschi in Thora. חלבנה, infit, est בשם שריחו רע וקרין לו גלבנ״ה ומנאה הכתו׳ בין סמני חקטרת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפילתינו את פושעי ישר׳ שיהו נמני׳ עמנו: i. e. *Chelbona est Aroma, cujus odor est malus, & vocatur illud Galbanum, illud a Scriptura annumeratur Aromatibus suffitus, quo nos doceat, ne nobis vile videatur, nos associare in conventibus nostrorum jejuniorum precumque nostrarum cum defectoribus ex Israele, quoniam & illi una nobiscum reputantur*. Idem etiam Abarbanel in Thora fol. רז col. b. testatur. Addit Rambam in Kele Hammckel. cap. 2. §. 4. quod sit החלבנה כמו דבש שחור וריחו קשה והוא שרף אילנות בעירי יון: *Chelbanum simile melli nigro ejusque odor durus* vel gravis, *provenitque in urbibus Græciæ*. Verum de ejus Patria nos aliter instituit Dioscorides lib. 3. c. 97. de cœtero conveniunt; Nam Χαλβάνη, verba sunt Dioscorides, ὀπὸς ἐστιν νάρθηκος ἐν Συρίᾳ γεννωμένου, ἣν ἔνιοι μετώπιον καλοῦσιν. Ἔστι δὲ αὐτῆς ἀρίστη λιβανοειδὴς, χονδρώδης, καθαρὰ, λιπαρὰ, ἄξυλος, ἔχουσα δέ τι τοῦ σπέρματος καὶ τοῦ νάρθηκος μιγνυμένου, ὀσμὴ βαρεῖα. οὔτ᾽ ἄγαν ὑγρὰ, οὔτε πάλιν κατάξηρος. δολοῦσι δὲ αὐτὴν μιγνύντες ῥητίνην, καὶ ἐρεγμὸν καὶ ἀμμωνιακόν. Et post intervallum Θηρία τε θυμιωμένη διώκει, τοὺς τε συγχριομένους ἀδήκτους τηρεῖ, σὺν σφονδύλῳ δὲ τρὸ ἐλαίῳ περιτεθεῖσα, ἑρπετὰ κτείνει. i. e. Joh. Ruellio interprete. *Galbanum succus est nascentis in Syria ferulæ, quod nonnulli metopium vocant. Maxime laudatur cartilaginosum, merum, thuris effigiem præbens, pingue, minime lignosum, retinens non nihil adjecti seminis & ferulæ, GRAVI ODORE. Neque valde humidum neque nimis aridum. Adulteratur faba fresa, resina, & ammoniaco. Si uratur fugat nidore serpentes, & perunctos feriri non patitur: Serpentes cum oleo & spondylo circumpositum, necat*. Et Plinius H. N. lib. XII. cap. 25. in fine. *Dat & Galbanum Syria in eodem Amamo monte e ferula, quam ejusdem nominis resinæ modo Stagonitin appellant. Quod maxime laudant Cartilaginosum, purum ad similitudinem Hammoniaci, minimeque lignosum. Sic quoque adulteratur faba aut sagapeno. Syncerum si uratur, fugat nidore serpentes*. Vide Eundem quoque lib. 24. 5. Galbani quoque odorem Virgilius lib. 3. Georg. ℣. 414. commendat ad fugandos serpentes, his verbis.

> *Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,*
> *Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.*

Sæpe sub immotis præsepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit.

Vide quoque eundem Georg. 4. 264. & quare ibidem incendere suadeat. Et Nikander in ΘΗΡΙΑΚΑ vers. 51. &c.

Ναὶ μὲν καὶ βαρύοδμος ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα
Χαλβάνη, ἄκνηστίς τε, ἡ πελόνεσσι τομαίη
Κέδρος πουλυόδουσι καταψηχθεῖσα γενείοις,
Ἐν φλογιῇ καπνηλὸν ἄγει καὶ φύξιμον ὀδμήν.

quæ Jacobus Grevinus his versibus Latinis transtulit:

Præterea graveolens candentibus indita prunis
Galbana, & ignitum faciens urtica dolorem.
Dentatisque Cedrum maxillis sectile lignum,
Omnibus invisum serpentibus efflat odorem.

Existimat Vir omni encomio major Johannes Coccejus in Lexico suo, Galbanum nomen forte nactum esse a loco Chelbon in Syria. Neque id ab simile vero apparet, cum & locus iste, & Galbanum, nomen esse sortita a *pinguedine* חלב videntur. Galbanum quippe oleosum quid & pingue continere satis liquet ex Suetonio Tranq. lib. VII. cap. 3. in Serg: Sulp: Galba, qui inde Imperatori nomen impositum esse secundum quorundam opinionem recenset, *quod oppidum Hispaniæ frustra diu oppugnatum, illitis demum GALBANO facibus succenderit.*

§. X. Quarta & ultima species, cujus in sacris literis expressa fit mentio, est לבונה זכה, nullaque de eo interpretum fovetur lis, quin omnes uno ore pro *thure* agnoscant, nisi quod alii cum LXX. זכה per διαφανῆ *pellucidum*, reliqui *purum* interpretentur. Sed differentia non ita magna; quo enim purius eo magis quoque, sine dubio, fuit pellucidum. Quare & לבונה *Lebona* nomen suum ab albedine nacta est. Hinc forte Abarbenel deceptus, quod dicat: הלבונה היא שרף הנלקט בהרי לבנון *Lebona* sive *Thus esse succum, qui colligatur in montibus Libanon*. Vel & ipsum nomen Græcum λίβανος ipsi errandi ansam præbuit. Hujus vero Natales in Arabia celebrantur teste Dioscoride lib. I. c. 82. Λίβανος inquit, γεννᾶται μὲν ἐν Ἀραβίᾳ τῇ λιβανοφόρῳ καλουμένῃ. πρωτεύει δὲ ὁ ἄῤῥην καλούμενος σταγονίας, στρογγύλος φυσικῶς. ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος ἄτομος, λευκός τε καὶ θλασθεὶς ἔνδοθεν λιπαρὸς, ἐπιθυμιαθεὶς τε ταχέως ἐκκαιόμενος. i. e. J. R. J. *Thus in ea gignitur Arabia, quæ Thurifera cognominatur. Primatum tenet in eo genere masculum, stagonias appellatum, suapte natura rotundum: tale autem individuum est, candidum cum frangitur, intus pingue, in suffitu statim ardens*. Et e vestigio subjicit Dioscorides dari quidem Indicum, verum illud non multum valere; possuntque ibidem plura legi. Vide quoque Theophrastum lib. IX. cap. 4. Plinius lib. XII. cap. 15. idem testatur pluribus. *Thura, præter Arabiam, nullis, ac ne Arabiæ quidem universæ. In medio ejus fere sunt Atramytæ pagus Sabæorum, capite regni Sabota, in monte excelso, a quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera, Saba appellata &c. Attingunt & Minæi pagus alius, per quos evehitur uno tramite angusto. Hi primi commercium thuris fecerunt, maximeque exercent, a quibus & Minæum dictum est. Nec præterea Arabum alii thuris Arborem vident, ac ne horum quidem omnes. Feruntque M M M. non amplius esse familiarum, quæ jus per successiones id sibi vendicent. Sacros vocari ob id, nec ullo congressu fœminarum funerumque, cum incidunt eas arbores aut metunt, pollui; atque ita religione merces augeri. Quidam promiscuum jus iis populis esse tradunt in sylvis, alii per vices annorum dividi. Nec arboris ipsius quæ sit facies, constat &c. Meti semel anno solebat, minore occasione vendendi. Jam quæstus alteram vindemiam affert. Prior atque naturalis vindemia circa Canis ortum flagrantissimo æstu, incidentibus qua maxime videatur esse prægnans, tenuissimusque tendi cortex. Laxatur hic plaga, non adimitur. Inde prosilit spuma pinguis. Hæc concreta densatur &c. Secunda vindemia est vere, ad eam hyeme corticibus incisis. Rufum hoc exit, nec comparandum priori &c. Micas concussu elisas mannam vocamus &c. Thus collectum Sabotam camelis convehitur porta ad id una patente: Digredi via capitale leges fecere. Ibi decimas Deo, quem vocant Sabin, mensura non pondere sacerdotes capiunt. Nec ante mercari licet: inde impensæ publicæ tolerantur &c.* Quorundam nominum propriorum elucidationem vide apud Bochartum Phaleg. lib. II. cap. 21. & seq. Sic invenies Arabicos odores pro thure apud Plautum in Mil: Glor: Act. II. Sc. 4.

Inde ignem in Aram, ut Ephesiæ Dianæ laudes latas,
Gratesque agam, eique ut Arabico fumicem odore amœne.

Vide

Vide eundem in Trinummo Act. III. Sc. 5. Et apud Virgilium Georg. I. verf. 57. notus ille verfus occurrit.

India mittit Ebur molles fua thura Sabæi.

Ad hæc Servius in notis. *Sabæi populi funt juxta Syriam & Arabiam: dicti Sabæi ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, quod apud eos Thus nafcatur, quo Deos placamus.* Apud eundem II. Georg. 117.

Solis eft thurea virga Sabæis.

Thus autem mafculum tanquam optimum Diis oblatum itidem Virgilii Ecl. 8, 65. docet:

Verbenafque adole pingues & mafcula thura.

Mafculum thus autem dici, ut Plinius l. c. refert, aliqui putant a fpecie teftium, idque Servius ad modo citatum Virgilii verfum repetit. Plautum illud vocare *granum* thuris in Pœnulo Act. II. Sc. I.

Quive ullum thuris GRANUM facrificaverit

Dalechampii opinio eft: fed id gratis dici, patet unicuique locum iftum qui infpexerit. Plura de thure non addam cum ejus ubique fere mentio fiat, unicum tamen hoc animadverfione dignisfimum, quod Thus igni immiffum, colorem ignis rutilum in pallidum vertat, Martialis lib. III. Epigram. 65. verf. 5.

Quod myrtus, quod meffor Arabs, quod fuccina trita,
Pallidus Eoo thure quod ignis olet.

§. XI. Atque hæ fuerunt hactenus fpecies Suffitus, quarum Sacra Scriptura expreffam fecit mentionem. Hic Tibi priufquam ad reliquas explanandas nos accingeremus, Benevole Lector, eximendus effet fcrupulus, unde nobis conftaret fuperioribus alias effe fuperadditas. In anteceffum fcito, id nos diligentiæ Judæorum & Rabbinorum debere. Sed forfan illorum Auctoritas apud Te non magni erit pretii. Nec fane apud me, ubicunque locorum extra vel contra fcripturam fapiunt: verum ubi prælucente facem Sacra Scriptura fuas explanationes nobifcum communicant, non plane rejiciendi, imo vero maximi faciendi, & pretiofi Cimelii inftar æftimandi. Cum igitur e Sacris literis aperte elici poffit, plures his quatuor fupra adductis fpeciebus fuffitui effe inditas, & nos, facrilegium non commiffuri, illas ordine non interrupto præcedentibus annectemus: his expenfis, fubjiciemus unum alterumve Sacræ Scripturæ locum teftefque fide dignisfimos in auxilium vocabimus, quibus id fumus probaturi. Quæ itaque ex mente Rabbinorum adduntur in Kerithut cap. I. fol. 78. I. hæ funt, & numero feptem מור קציעה שבולת נרד כרכום קושט הקלופה הקנמון.

§. XII. Prima harum fpecierum eft המור. Maimonides id putat effe *Mufcum* in Kele Hammikd. cap. I. §. 3. הוא הדם הצרור בחיה המור inquit, שבהודו הידוע לכל שמתבשמין בה בני אדם בכל מקום i. e. *Hammor eft fanguis coagulatus in fera quadam Indiæ omnibus notus, cum eo fe condiant filii hominum ubivis locorum.* Verum, dignus eft error qui virga cenforia a הראבד, qui eft *Rabbi Abraham Ben David*, notetur. Statim enim ad marginem ponit, אא אין דעתי מקבלת שיכנסו במעשה הקדש דם שום היה בעולם כל שכן דם חיה טמאה אבל המור הוא האמור בשיר השירים באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי והוא ממין עשב או ממין אילן וריחו נודף i. e. *Ego vero inquio; a me impetrare non poffum ut credam, quod indatur confectionibus rerum Sacrarum quidquam fanguinis ullius animalis, multo minus fanguis animalis immundi. Mor vero eft cujus in Cantico Canticorum* [cap. 5. verf. 1.] *fit mentio. Veni in hortum meum, foror mea fponfa, decerpfi myrrham meam cum aromate meo; & ifte Mor eft fpecies fruticis aut arboris cujus odor eft fragrans.* Sed Auctor Cefeph Mifne Maimonidis patrocinium fufcipit his verbis זה פשוט כפי העולם לומ' שמור הוא מושק. *Hæc expofitio vulgo recepta eft, quod Mor fit Mufcus.* Sicque porro ratiocinatur יש לומ' שכיון שנשתנה מצורת דם ונעשה בעפר בעלמא והוא בשם מריח ריח טוב ביותר למה יגרע. *Quod poftquam mutata eft forma fanguinis inque pulverem vulgarem redactus, fitque aroma quod jucunde oleat, cur tum adhuc fubtraheretur* (nempe fuffitui?). Sed ficulneum argumentum id effe nemo non videt. Etiamfi forma fanguinis mutetur, nonne ipfa effentia manet? Et paulo poft fubjicit, Ramban in ea effe fententia per Mor intelligi debere Myrrham כן הוא דעת הרמבן בפי' התורה בפרש' כי תשא וכתב שדעתו שהוא השרף הנקרא מירא. *Et hæc eft τοῦ Ramban fententia in explicatione legis in fectione* כי תשא *ibidemque fcribit quod ejus fententia, Mor fit fuccus qui vocatur Myrrha.* Abarbanel etiam ftatuit efse mufcum, & addit Ramban feu Rabbi Mofche Ben Nachman intelligere מירה בלע' *Myrrham.* Rabbi Saadiam Gaon quoque fentire cum illis qui Mufcum velint,

Aben

Aben Esra ad Exod. 30. cap. indicat, proptereaque illud destruit, ומלת מר קשה והגאון תרגמה מושק והנה איננו מעצי׳ אעפ״ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמי׳ כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה היא מלוקט ואומרי׳ המביאי׳ אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי והני כתוב וידי נטפו מור אולי כן הוא בהיותו לח. i. e. *Vocabulum Mor est difficile interpretatu & [* Rabi Saadias *] Gaon illud reddit Muscum; sed ecce* (Muscus) *ille non est species arboris, etiamsi bonum odorem spiret, fortassis propterea illud* [Mor] *scriptura separat ab Aromatibus, ut scribitur:* (Cant. 5. 1.) *decerpsi Myrrham meam cur Aromate meo. Et ecce de illo dicitur quod decerpatur* (quod nempe verbum adhibetur de arboribus). *Qui autem illum* (nempe Muscum) *afferunt, narrant illum generari in gutture capreæ. Sed ecce scriptum est* [ibid. 5. 5.] *Manus meæ stillarunt Myrham; fortassis id de ea dicebatur cum* adhuc erat recens seu virens. Et nos in eorum castra descendimus, qui myrham per Mor intelligunt, nam id verissimum esse convenientia utriusque vocabuli dubitare non sinit. Hanc itaque Dioscorides l. 1. cap. 78. hunc in modum describit. Σμύρνα δακρυόν ἐςι δένδρου γεννωμένου ἐν Ἀραβίᾳ ὅμοιον τῇ αἰγυπτιακῇ ἀκάνθῃ. οὗ ἐγκοπτομένου ἀποῤῥεῖ τὸ δάκρυον εἰς ὑπεςρωμένας ψιάθους. τὸ δέ ἐπὶ τῷ ςελέχει περιπήγνυται· καὶ λέγεται αὐτῆς ἡ μὲν τις πεδιάσιμος λιπαρὰ, ἧς πιεζομένης, ἡ ςακτὴ λαμβάνεται. Ἡ δὲ τις γαβιρέα λιπαρωτάτη, ἐν εὐγείοις καὶ λιπαροῖς τόποις γεννωμένη, ἡ καὶ πολλὴν ἀνίησι τὴν ςακτήν. πρωτεύει καὶ ἡ τρωγλοδιτικὴ καλουμένη ἀπὸ τῆς γεννώσης αὐτὴν χώρας· ὑπόχλωρος καὶ δηκτικὴ οὖσα, διαυγής. i. e. I. R. I. *Myrrha lacbryma est arboris quæ in Arabia gignitur, Ægyptiæ spinæ non dissimilis; e cujus vulnere defluit lacbryma in subjectas tegetes, alia circum caudicem concrescit. Dicitur ex his alia Pediasimos præpinguis qua, expressa stacte emittitur. Alia gabirea pinguissima & pingui solo nascens ea copiosam sudat stacten. Omnium prima est quæ Trogloditica appellatur, accepto cognomine a loco, in quo provenit: Splendens, subviridis, ac mordens.* Reliquas species vide ibid. recensitas. Sic & Plinius lib. 12. cap. 15. testatur in multis Arabiæ locis gigni. *Arbori altitudo ad quinque cubita &c. Inciduntur bis iisdem temporibus quibus thuris arbor, sed a radice usque ad ramos, qui valent.* Errorem autem commisit Plinius quum refert sudare sponte sua, prius, quam incidantur, stacten dictam cui nulla præferatur. Contrarium quippe liquet ex iis quæ supra in expositione נטף adduximus ut & ex Dioscoridis jam jam citato loco. Ne enim cuiquam offensioni siet ibidem in versione legi quod illa quæ gabirea vocatur, copiosam sudet stacten, animadvertendum in Græco textu legi verbum ἀνίησι quod proprie significat *Emittere, Suppeditare*, nempe quod copiosam emittat, vel suppeditet Stacten, illa expressa scilicet specie myrrhæ. Plinius quoque complura Genera recenset, hisque subjicit. *Troglodytica probatur pinguitudine & quod aspectu aridior est sordidaque ac Barbara, sed acrior cæteris. In plenum autem* (omnium horum generum) *probatio est minutis glebis nec rotundis in concretu, albicantis succi & tabescentis: utque fracta candidos ungues habeat gustu leniter amara.* Quo cum consentit Dioscorides loc. cit. Εκλέγου καὶ τὴν νέαν, ψαθυρὰν, κούφην ὁμόχρουν πανταχόθεν, καὶ τὴν ἐν τῷ θλασθῆναι, ἔνδοθεν λευκὰς ὀνυχοειδεῖς ἔχουσα διαφύσεις, λείας, μικροβώλοντε, πικρὰν, εὐώδη, δριμεῖαν, θερμαντικήν. i. e. R. Int. *Eligenda est squallore obsita, levis, undique concolor, quæ confracta venas unguium modo candidas & læves ostendat minutis glebis, amara, acris, odorata, calefaciens.* Vide quoque Sam. Bochartum in Phaleg. lib. 2. cap. 22. ubi docte quædam in Myrrhæ genera commentatus est. Denuo ergo liquet Stacten proprie dictam in conficiendo suffitu adhiberi non potuisse, cum stacte sit liquor ex Myrrha expressus, proindeque qui in unguentis adhibendus. Cur & supra §. 11. non potuerimus concedere per נטף intelligi debere myrrham, jam colligi potest, cum hic per Mor illa species significetur. Quod igitur heic per Myrrham intelligitur, est residuum illud, ex quo Stacte jam expressa est. Nam in has duas partes Myrrham dividit Theophrastus Hist. Plant. lib. 9. cap. 4. τῆς σμύρνης δὲ ἡ μὲν ςακτή· ἡ καὶ πλαςή. *Altera siquidem pars Myrrhæ est Stacte; altera ficta seu formata* [nempe in pastillos]. Quod quidem clarius explicat Magnus Basilius in Ps. 44. secundum nostram divisionem 45. quippe a LXX. eorumque sequace Vulgato ordo Psalmorum turbatur, dum nonus & decimus ab ipsis in unum junguntur, verum ne numerus deficiat Psal. 147. in duos dispescitur. Ἡ δὲ ςακτὴ, inquit, καὶ αὐτὴ σμύρνης ἐςὶν εἶδος τὸ λεπτότατον. Εκθλιβέντος γὰρ τοῦ ἀρώματος, ὅσον μὲν αὐτοῦ ῥυτὸν, εἰς τὴν ςακτὴν ἀπομερίζεται· τὸ δὲ παχὺ ἀπομένον, σμύρνα προσαγορεύεται. Quod sic verto. *Et ipsa Stacte*

est

est Myrrhæ species tenuissima. Expresso enim Aromate, quantum quidem illius est fluidum in Stacten seponitur. Crassum autem illud quod remanet, Myrrha salutatur. Idem docet Dioscorides l. c. Καὶ πιέσματα δὲ ἐξ αὐτῶν γίνεται· ἀπὸ μὲν τῶν λιπαρῶν εὐώδη καὶ λιπαρά· ἀπὸ δὲ τῶν ξηρῶν ἀλιπῆ καὶ οὐκ εὐώδη, ἄτονος διὰ τὸ μὴ προσειληφέναι ἔλαιον εἰς τὴν ἀνάπλασιν. Quæ sic reddit Ruellius. *Ex iis* [nempe generibus myrrhæ quorum in antecedentibus injecta est mentio] *pastilli fiunt; sed e pinguibus pingues, & odorati: e siccioribus haudquaquam pingues & inodorati; minus odore pollet, quæ oleum non admisit, cum in pastillos digerebatur.*

§. XII. Suavissimi odoris fuisse Myrrham satis arguit illud Euripidis Troad. Act. IV. quo æthereum illius nidorem nuncupat

Σμύρνης Αἰθερίας τε καπνόν,

Sic & ejus fumum ad Phœbum usque adscendere ait. Martialis quoque Myrrhæ gratissimum odorem assignat, l. 11. epigr. 12.

Olent tua Basia Myrrham.

Confer. Cant. V. 13. Nec Hebræi hanc prærogativam denegantes de illa pronunciant מור ראש לכל הבשמים *Myrrha est præstantissimum omnium aromatum.* In Medrasch Esther cap. 2. vs. 5. in fine; Ut jure merito primas teneat inter species a Rabbinis additas. Vide quoque de præstantia Myrrhæ Canticum Canticorum hinc inde. Observes autem apud Auctores passim ea cum distinctione quam modo indigitavimus Stacten & Myrrham occurrere. Apud Plautum Mostell. Act. 1. sc. 3. Stacte pro unguento ponitur;

Phi: Vide, tali ubi sint, ubi unguenta. Philoa. Quid opus est? cum stacta accubo.

Et Lucretius lib. 2.

Sicut Amaracini blandum stactæque liquorem.

Myrrham vero sumi pro ea parte quæ in suffitu adolebatur. Vide locum istum Euripidis jam jam citatum. Et Martialem lib. X. Epigr. 97.

Dum levis arsura struitur Libitina papyro,
Dum Myrrham & Casiam flebilis uxor emit.

Myrrham enim heic loci pro unguento non fumo. Erat quippe antiquus Romanorum mos ut Aromata rogo injicerentur & ossibus cineribusque urnæ datis, miscerentur. Quod Poeta idem innuit lib. X. 26.

Spargere non licuit frigentia fletibus ora
Pinguia nec mœstis addere thura rogis.

Idem lib. VI. Epigr. 85. Vide quoque infra in Casia & Nardo. Cum etiam ossa & cineres sepulcro inferebantur ante illud ara constituebatur, quam Acerram Festus vocat, in hac odores accendebantur. Virgil. lib. III. Æneid. vers. 63.

Stant manibus aræ.

Hic honos exhibebatur etiam regibus Israelis, ut tempore eorum sepulturæ varia incenderentur aromata ut videre est 2. Chron. 14. Jer. 34. 5. Consulantur quoque Maimon. tit. Ebel. cap. 14. §. 26. & Hil. Melachim cap. 2. §. 1. Kimchi & Raschi ad loc. cit. Chron. Commemorant quoque in Juchasin fol. 164. quod cum mortuus esset Rabban Gamaliel senex, Onkelos proselytus combusserit super ipso septuaginta libras thuris. Sed quandoque distinctionem istam non observari Plautus indicium facit in Trucul. Act. II. sc. 5. ubi meretrix illa quæ se gravidam esse simulaverat militi Babylonio, & quasi ægra e puerperio cubans, his loquens introducitur verbis.

Date mihi huc Stactam, atque ignem in aram ut venerem Lucinam meam.
Hic apponite, atque abite ab oculis.

Atque vicissim Myrrha sæpiuscule pro unguento ex ea confecto sive proprie dicta Stacte occurrit, quo imprimis caput crinesque inungi solebant. Virgilius lib. 12. Æn. 97. &c.

Da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro myrrhaque madentes.

Ubi Servius subjicit, i. e. *Crispatos calamistro & unguentatos.* Propertius lib. I. Eleg. 2.

Quid juvat ornato procedere, vita, capillo?
Et tenues Coa veste movere sinus?
Aut quid Orontea crines perfundere myrrha?

Orontheam myrrham Poeta vocat, non quod in Syria nasceretur, [vidimus quippe in Arabia provenire] sed quia Antiochiam, eo tempore totius Orientis celeberrimum emporium camelis deferretur. Sic malabatrum, quod non nisi in India provenit, Syrium vocant Poetæ propter eandem causam. Non enim ut Dioscorides falso prodidit, in Palu-

dibus

dibus Syriæ provenit: Verba ſunt Viri Illuſtriſsimi & Erud. Joſ. Scaligeri in caſtigationibus ad hunc locum pag. 220. Verum Doctiſsimi Scaligeri caſtigatio, & ipſa hic loci emendatione indiget, quippe in exemplari Dioſcoridis, quo ego quidem utor, expreſse legitur non in Paludibus Syriæ, ſed *φυόμενον ἐν τοῖς ἰνδικοῖς τέλμασι*, *quod Indicæ gignunt paludes*. Eadem de cauſa Myrrha Tibullo lib. 3. El. 49. appellabatur Ros Syrius.

Intonſi crines longa cervice fluebant
Stillabat Syrio myrtea rore coma.

Atque ego quidem exiſtimo, ad hanc Myrrhæ diſtinctionem in *στακτὴν* & *πλαστὴν* reſpici a Sacro codice, cum in confectione unguenti ſacri a Moſe parandi, expreſse epitheton דרור addatur, quod tantumdem ac *fluidum* valere autumo. Præſtantiſsimus quoque Myrrhæ in condiendis balſamandiſque defunctorum corporibus uſus erat. Quem elegantiſsime commemorat Herodotus in Euterpe, & Prudentius in Hymno in exeq. Defunct.

Adſperſaque myrrha Sabæo
Corpus medicamine ſervat.

Erat & Myrrha inter dona Servatori noſtro a Magis oblata, quidve illud deſignaverit Idem Prudentius in Hymno Epiphaniæ docet.

Regem Deumque annuntiant
Theſaurus, & fragrans odor
Thuris Sabæi; ac Myrrheus
Pulvis ſepulchrum prædocet.

§. XIV. Sed nobili hac materia penitus inhærentes, fere obliti eſsemus originem nominis מור, cum hac ſuper re controvertatur inter doctos, inveſtigandi. Quidam enim radicem ejus ponunt מור unde המיר *permutare*, alii מרר *amarum* eſse. Quippe ſi fabulam illam Ovidianam lib. X. Metamorph. vſ. 298. & ſeqq. quæ ab hac voce originem traxiſse videtur, conſideramus, non leve faceſsit negotium, utri parti adhæſeris: In illa enim fabula præcipuus actus eſt mirabilis illa filiæ Cynaris, nomine Myrrha, in ejuſdem nominis arborem mutatio. Sed cum exitus hujus hiſtoriæ ſit pœnitentia, qua illa, poſtquam clam & inſcio patre, ipſius amores ſubfurata eſset, & plena patris thalamis exceſsiſset, impiaque diro utero ſemina ferret, portaretque concepta crimina, ut Poeta loquitur; Verum dein mœrore & amaritudine animi affecta in lacrymas eruperat, non eſt abſimile vero, potius a מרר deduci debere. Sic enim Poeta ejus vitæ exitum graphice depingit verſ. 498.

Merſitque ſuos in cortice vultus.
Quæ, quanquam amiſit veteres cum corpore ſenſus,
Flet tamen; & tepidæ manant ex arbore guttæ.
Eſt honor & lachrymis; ſtillataque cortice Myrrha
Nomen herile tenet: nullique tacebitur ævo.

§. XV. Jam explicare pergamus ſpeciem illam, quæ a Rabbinis ſecundo loco ponitur, quæque ſub nomine קציעה venit. Aruch ſcribit illam vocari בלשון יון קסיעה ובלשון קדש קידה *in lingua Græca Caſiam, in Hebræa vero Kidda.* Quod poſtremum attinet, illud vocabulum occurrit Exod. 30. vſ. 34. in confectione unguenti ſacri, illudque a Paraphraſte Chaldæo redditur per קציעתא. Aben Eſra ad קדה annotat. מהקבלה ידענו שהיא קציעה *Scimus ex Kabbala quod Kidda ſit Caſia.* Raſchi; קדה שם שורש עשב ובלשון חכמים קציעה : i. e. *Kidda eſt nomen præſtantiſſimi fruticis quæ in lingua ſapientum ſeu Rabbinorum vocatur Caſia.* Probe hic nota B. L. nos שרש iterum interpretari non per *radicem*, freti loco illo Jobi 42. vſ. 14. ubi commemoratur filiam Jobi ſecundam, fuiſſe nuncupatam קציעה, quo in loco Paraphraſtes Chaldæus rationem hujus nominis impoſitionis addit his verbis קציעה הוה קרי לה דהות יקירא כעין קציעתא. *Et appellavit illam Ketſia, quod eſſet pretioſa inſtar Caſiæ.* Nec Caſiæ radicis uſum apud Dioſc. aut Plinium, quod quidem ego ſciam, invenies. Non autem jam litem faciemus noſtram, num קדה recte per קציעה transferatur. Quod enim forte objici poſſet, vocabulum ipſum קציעה in ipſo textu ſacro ſeu Hebræo Pſ. 45. vſ. 9. obvenire & proinde ſpeciem a Kidda diverſam conſtituere. Reponi poſſet levi negotio, poſterioribus temporibus vocab. Kidda forte minus fuiſſe notum, proinde a Davide nomen Ketſia, quo tum temporis Kidda quoque inſigniebatur, ut notius adhiberi, quomodo fit in vocabulo נטף, quod ſupra jam habuimus, quod deinde temporibus Prophetarum appellatur צרי, ut videre eſt Ezech. 27. 19. Quod autem Kidda in hoc Jeremiæ capite verſ. 19. rurſus exſtet & adhuc nomen ſuum poſſideat, nullam remoram cauſæ noſtræ afferre poteſt, nam & Geneſeos 37. 25. & 43. 11. צרי fuit notum; Exodi 30. vero occurrit ſub nomine נטף, ut tempore intermedio, tempore autem Prophetarum ut apud Jeremiam & Ezechielem ſibi denuo nomen צרי vindicat.

cat. Atque sæpissime Sacræ Scripturæ usu venit, ut una eademque res diversis appelletur nominibus. Si quis autem objiceret, קרה a LXX. verti per Ἶριν, Iridis autem radices solas in usu esse Vid. Diosc. l. 1. cap. 1. hinc a Raschio innui per שרש עשב *radicem herbæ* Radicem Iridis, atque propterea non posse verti per *præstantissimum fruticem*, ut supra. Respondeo: Me id facile concessurum, nisi Raschius expresse addidisset in lingua Rabbinorum *Kidda* vocari *Ketsia*. Sed ponamus, quod tamen non facile crediderim, Vau copulativum in ובלשון *& in lingua* per adversativam particulam *Sed* hoc in loco debere explicari, ac si Raschius indicet, se non eandem cum sapientibus fovere sententiam, tum tamen eo ipso stabiliretur id quod supra adversus Ill. Bochartum defendimus, in illo loco Raschii שרש secundum nostram versionem explicari debere. Cur enim Raschius & illo in loco non scripsisset שרש עשב aut שרש אילן vel שרש עשב בושם. Sed judicent hac super re doctiores. Id autem inconcussum manet, vocab. קציעה *Casiam* denotare, quod & utriusque vocis symphonia evincit. Verum, nescio quomodo Maimonidi in Kele Ham. c. 1. §. 3. in mentem venerit, quod posuerit הקרה היא קושט *Kidda esse Costum*, contra omnium fere Rabbinorum sententiam. Idcirco Auctor Ceseph Mischne in notis suis scribit ומה שכתב והקרה הוא קושט יש לתמוה על זה שהרי אנקלוס תרגם קדה קציעתא ורבנו בפרק שאחר זה מנה קציעה וקושט בשתים. *Et quid quæso illud est quod scribit Kidda esse Costum? Id certe admiratione dignum. Nam ecce Onkelos Kidda reddit Ketsiata, & Magister noster* [Maimon] *in capite sequenti* (sc. 2. hujus tract.) *Kidda & Costum tanquam duas diversas species enumerat.*

§. XVI. Videamus ergo quid proprie Casia sit. Duplex apud Auctores celebratur. Una quæ inter odoriferas herbas recensetur a Virgil. Eclog. 2. vs. 45. seqq.

> *Huc ades o formose puer: tibi lilia plenis*
> *Ecce ferant Nymphæ calathis: tibi candida Nais,*
> *Pallentes violas, & summa papavera carpens*
> *Narcissum, & florem jungit bene olentis anethi.*
> *Tum Casia, atque aliis intexens suavibus herbis*
> *Mollia luteola, pingit Vaccinia caltha.*

Apud eundem Casiam & Rorem sc. marinum invenies in deliciis esse apibus Georg. 2. vs. 112. 13.

> *Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris*
> *Vix humiles apibus Casias, roremque ministrat.*

Quare & Georg. lib. IV. vers. 30. sic instituit;

> *Hæc circum* [sc. Alvearia] *Casiæ virides, & olentia late*
> *Serpilla, & graviter spirantis copia thymbræ*
> *Floreat*

Atque hæc Casia hodie vulgo putatur appellari *Lavendel*. Et de hac intelligi debere videtur illa Tibulli lib. I. el. 3. quam in campis Elysiis crescere autumat.

> *Fert Casiam non culta seges, totosque per agros*
> *Floret odoratis terra benigna rosis.*

Vide quoque Plinium lib. XII. cap. 20. Cum autem hanc suffitui huic præstantissimo non inditam fuisse crediderim, ob nimiam vilitatem, & ubique locorum affluentiam, indaganda nobis est alia. Video apud Prosperum Alpinum in libro de Plantis Ægypti, cap. 2. mentionem fieri cujusdam Cassiæ fistulæ, quæ ab Ægyptiis Chajar xambar appelletur, cujus arbor nuci, trunco, ramis, foliisque proxima sit, truncus habeat corticem planum, mollem, atque cineritium, qualis omnino in crescenti nuce spectetur; flores ferre aureos, multos, leucoiis proximos, sed multo majores, numerosioresque, florum anagyridis instar, alæ adligatos, ac pendentes, hos flores esse valde odoratos, præsertim oriente sole. Hinc Ægyptios diluculo per Cassiarum loca deambulare sæpius odoris causa consuevisse. Et paulo post Alpinus addit: *Flos quilibet in medium multa capillamenta, tenuissima, rosarum flosculis similia habet, quæ paulatim crescentia in crassiores fistulas postea mutantur.* Deinceps recenset, quando Arbor florere incipiat, & alia quædam ad scopum nostrum nil facientia, quæ apud eundem uberius possunt legi. Sed hoc unicum observabimus, has fistulas substantiam sive pulpam quandam intus continere, quæ usum in medicamentis tantum præstet, qui & ibidem invenitur. Has arbores in & circa Cairum crescere quoque commemorat Johannnes *Helfrich* in suo itinerario quod insertum est *Reisebuch des H. Landes* parte 1. p. m. 745. His supra commemoratis accedit Joh. Veslingius in suis ad Alpinum Observationibus

bus pag. 4. qui ſcribit Turcas prædiorum Ægypti hodie poſſeſſores, per Chajar Xambar, nigram Caſiam innuere, quam Actuarius primus inter Græcos recentiores per Κασίαν μέλαιναν indigitaverit. Et addit Veslingius, quod Caſſiæ nomine vetuſtiſſimi auctores, nobile quoddam & cinnamomo cognatum aroma deſcripſerint. Et quidem per Caſiam noſtram, quæ in ſuffitu adhibita eſt, aliam debere intelligi, quam ſupra deſcriptam, patet inde, quoniam ſuccus ille ſive pulpa nihil facit ad ſuffitum; fiſtulæ autem pulpa iſta deſtitutæ nullius ſunt valoris, nec quidquam apud hoſce Auctores inveni hac de re, quod ad ſuffiendum ſint idoneæ.

§. XVII. Cum igitur talem, qualem olim ſub nomine Caſiæ veniſſe, Veſlingius refert, inveniam apud Dioſcoridem lib. I. cap. 12. ejus verba hic tranſſcribam: Κασίας δὲ ἐστι πλέιονα ἔιδη, περὶ τὴν ἀρωματοφόρον Αραβίαν γεννώμενα. Ἔχει δὲ ῥάβδον πάχυφλοιον, φύλλα δὲ ὡς πεπέρεως. Ἐκλέγου δὲ τὸν ἔγκιῤῥον, ἔυχρουν, κοραλίζουσαν, στενὴν λίαν, μακρὰν ϗ παχεῖαν, τοῖς συριγγίοις πλήρη, δηκτικὴν ἐν τῇ γεύσει, ϗ στύφουσαν μετὰ πολλῆς πυρώσεως, ἀρωματίζουσαν, οἰνίζουσαν τῇ ὀσμῇ, ἡ δὲ τοιαύτη ὑπὸ τῶν ἐπιχωρείων ἄχυ καλεῖται, δαφνίτις δὲ προσαγορεύεται ὑπὸ τῶν ἐν ἀλεξανδρείᾳ ἐμπόρων. Πρὸ δὲ ταύτης ἐστιν ἡ μέλαινα ϗ ἐμπόρφυρος παχεῖα, ζίγιρ καλουμένη, ῥόδου ζουσα τῇ ὀσμῇ μάλιστα πρὸς τὴν ἰατρικὴν χρῆσιν ἔυθετος, δευτερεύει δὲ ἡ προειρημένη. i. e. J. R. J. *Caſſia, cujus complura ſunt genera, juxta odoriferam Arabiam gignitur: Craſſi corticis ſarmento, foliis piperis. Eligenda eſt fulveſcens, pulchri coloris, coralli æmula, perquam anguſta, longa, craſſa, & fiſtuloſa, guſtu mordens, & cum aliquanto fervore aſtringens, aromatica, vinoſo odore, cujuſmodi eſt, quæ ab incolis Acby appellatur, ab Alexandriæ negotiatoribus, Daphnitis. Huic præfertur craſſa, purpurea & nigricans, Zigir cognomine, quæ roſam odore imitatur, præcipui in medicina uſus. Secundum locum tenet antedicta.* Deinceps recenſet ſpecies alias hujus Caſſiæ, ut & Pſeudocaſſiam, quæ non diſſimilis videtur illi quam ſupra ex Alpino adduximus, quæ jam falſo Caſſiæ nomine ſuperbit. Et veram hanc Caſiam Dioſcorides vult prodeſſe εἰς ἐγκαθίσματά τε ϗ ὑποθυμιάματα γυναιξί, πρὸς ἀνευρυσμὸν μήτρας, *fœminis in ſolio deſidentibus, aut ſuffimentis, ad dilationem uteri*; unde eluceſcit, hanc in ſuffitibus fuiſſe adhibitam. Tandem Dioſcorides addit: Διπλάσιον δὲ αὐτῆς μιγνύμενον τοῖς φαρμάκοις, εἰ μὴ παρείη κιννάμωμον, τὸ αὐτὸ δρᾷ, ἄγαν δὲ ἐστὶ πολύχρηστος. *Ea duplo pondere medicamentis mixta, Cinnamomi vicem ſupplet, ſi ipſum deſit: nam eoſdem effectus præbet, ad plurima perquam utilis.* Quæ poſtrema verba illorum ſententiam plane deſtruunt qui Caſiam pro Cinnamomo reputant. Negari vero non poteſt valde affinem Caſiam Cinnamomo eſſe, ut quoque ex Plinio patet, qui illam lib. XII. cap. 19. ſic deſcribit: *Frutex & Caſia eſt, juxtaque Cinnami campos naſcitur, ſed in montibus craſſiore ſarmento, tenui cute verius, quam cortice, quem contra atque in Cinnamomo levari & exinaniri pretium eſt.* Cætera quæ ſequuntur legeſis ibidem. Sic & paſſim apud Auctores Caſiam & Cinnamomum conjunctas invenies, ſed non confuſas: Martialis lib. XI. 54. in Zoilum

> *Unguenta & Caſias & olentem funera myrrham*
> *Thuraque de medio ſemicremata rogo;*
> *Et quæ de Stygio rapuiſti Cinnama lecto,*
> *Improbe, de turpi, Zoile, redde ſinu.*

Et lib. VI. 55.

> *Quod ſemper caſiaque, cinnamoque,*
> *Et nido niger alitis ſuperbæ*
> *Fragras plumbea Nicerotiana,*
> *Rides nos, Coracine, nil olentes:*
> *Malo, quam bene olere, nil olere.*

Perſius Satyra VI. verſ. 33. &c.

> *Sed cœnam funeris heres*
> *Negliget iratus quod rem curtaveris, urnæ*
> *Oſſa inodorata dabit: ſeu ſpirent cinnama ſurdum*
> *Seu ceraſo peccent caſiæ, neſcire paratus.*

Mathiolus ad locum ſupra citatum Dioſcoridis exiſtimat, Caſiam hanc hodie vocari Canellam. Nec id abſonum plane veritati, ſi has duas, Caſiam nempe Dioſcoridis & Plinii & ſpeciem iſtam quæ hodie Canellæ nomine gaudet inter ſe conferas. Atque hanc ob ſuam præſtantiam in ſuffitum noſtrum fuiſſe inditam, ſum perſuaſiſſimus. De hac quoque ſermo eſt Virgilio Georg. lib. II. 465. cum fortunatos pronunciat Agricolas quoniam ipſis

> *Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno:*
> *Nec Caſia liquidi corrumpitur uſus olivi.*

Cum vero in explicatione Cinnamomi neceſſario Caſiæ mentio quoque fiet, & iſta conferantur.

§. XVIII. Jam ſequitur tertio loco שבולת נרד quod Aruch interprete ממין כמין היא וקורין אותו שפיקא נרדו *eſt ſpecies Aromatis quod vocant Spicam Nardi*. Raſchius ad cap. xxx. Exod. ubi recenſet ſpecies in ſuffitum adhibitas, quo omnis longe abeſſe jubeatur error, ne quis שבולת נרד binas diverſas ſpecies eſſe arbitretur, cautum voluit his verbis שהשבולת ונרד אחד שהנרד דומה לשבולת *Spica & Nardus unum ſunt, quoniam nardus ſimilis eſt ſpicæ*. Et in eo quidem id quod res eſt dixit. Præter enim meras ſpicas e radice ſurgentes nil continet Nardus. Quare & a Græcis *κατ' ἐξοχὴν στάχυς* & Aeolice *σπάχυς* appellatur. Hinc Latinorum Spicus, quod vocabulum jam in fœminino genere uſurpatur. Olim enim ut Servius ad Virgilii I. Geog: verſ. 111. notat, & in Maſculino & Neutro fuit in uſu; ſic enim inquit. *Dicimus autem & hic ſpicus & hoc ſpicum. Cicero in Arato. Spicum illuſtre ferens inſigni corpore Virgo. Sed ſcire debemus in uſu eſſe a Maſculino utrumque numerum: a Neutro vero raro, & tantum ſingularem inveniri, nam plurali nuſquam lectum eſt*. Quod autem Talmudiſtæ non abſolute נרד ſed שבולת נרד poſuerint, mihi hæc videtur eſſe ratio, ut omnis tollatur ἀμφιβολία, poſſet enim per נרד ſive radix Nardi intelligi, vel quoque Nardinum ſeu unguentum ex Nardi ſpicis confectum, quomodo vocabulum נרד aliquando ſumitur. Eadem ratione apud Græcos imprimis Athenæum νάρδος ſæpius pro nardino ponitur. Sic ubi Unguenta varia lib. xv. Deipnoſoph. recenſet; & unicuique ſuum aſſignat uſum, ita infit; Καὶ ἡ στακτὴ δ' ἐπιτήδειος πρὸς πότον, ἔτι δὲ νάρδος. *Et Stacte quidem juvat in compotationibus, quemadmodum & Nardinum*. Apud Latinos Auctores quid communius? Martialis lib. III. 65. 7.

Gleba quod æſtivo leviter cum ſpargitur imbre
Quod madidis Nardo ſparſa corona comis. ſc. fragrant.

Tibullus Eleg. 7. lib. II. 7.

Illius puro deſtillent tempora Nardo.

Et Ovid. De Arte lib. III. vſ. 443.

Nec coma vos fallat liquida nitidiſſima Nardo.

Mitto ſexcenta alia. Hoc autem Unguentum Nardinum ex Spica Nardi conficiebatur, ut eſt apud Galenum ad Glauc: μύρα τὰ διὰ ναρδοστάχυος γενόμενα, *Unguenta quæ fiunt ex Spica Nardi*; Quanti vero id fuerit pretii, Vide Marci XIV. 3. Joh. XII. 3. Et hoc quidem purum a Tibullo vocatur, quod convenit cum epitheto ab Evangeliſtis addito. Nardinum enim vulgo quod ſic appellatur, ex Malabathrino folio, balanino oleo aut omphacino ſpiſſamenti gratia, junco odorato, propter odoris ſuavitatem, coſto, amomo, nardo, myrrha, balſamo addito, conficiebatur, ut docet Dioſc. lib. I. cap. 76.

§. XIX. Jam contemplaturi ſumus Spicam Nardi prælucente facem Dioſcoride cap. 6. lib. I. ubi ſic infit: Νάρδου ἐστὶ δύο γένη. ἡ μὲν γάρ τις καλεῖται Ἰνδική. ἡ δὲ Συριακή. οὐχ ὅτι ἐν Συρίᾳ εὑρίσκεται. ἀλλ' ὅτι τοῦ ὄρους ἐν ᾧ γεννᾶται, τὸ μὲν πρὸς Συρίαν τέτραπται, τὸ δὲ πρὸς Ἰνδούς. καὶ τῆς λεγομένης Συριακῆς, ἐστὶ βελτίων ἡ πρόσφατος, καὶ κούφη, πολύκομος, ξανθὴ τὴν χρόαν, εὐώδης ἄγαν, καὶ μετὰ τοῦ κυπερίζειν ἐν τῇ ὀσμῇ, μικρὸν ἔχουσα τὸν στάχυν, πικρὰ τὴν γεῦσιν, καὶ γλώσσης ἀναξηραντικὴ ἐπιμένουσά τε τῇ εὐωδίᾳ ἐφ' ἱκανόν. τῆς δὲ Ἰνδικῆς ἡ μέν τις λέγεται γαγγίτις. ἀπό τινος ποταμοῦ παῤῥέοντος τοῦ ὄρους γάγγου καλουμένου, παρ' ᾧ φύεται. Ἀσθενεστέρα κατὰ δύναμιν οὖσα διὰ τὸ ἐφ' ὑδατωδῶν τόπων εἶναι καὶ ἐπιμηκεστέρα, πλείονάς τε ἔχουσα τοὺς στάχυς, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ῥίζης καὶ πολυκόμους καὶ περιπλεγμένους, βρομώδεις κατὰ τὴν ὀσμήν. ἡ δὲ ὀρεινοτέρα εὐωδεστέρα, κολοβόσταχυς κυπερίζουσα κατὰ τὴν εὐωδίαν. ἔχουσά τε καὶ ἄλλα ἐν αὐτῇ, ὅσαπερ καὶ ἡ Συριακὴ λεγομένη. i. e. J. R. J. *Duo Nardi genera. Unum Indicum, alterum Syriacum appellatur, non quod in Syria proveniat, ſed quod montis in quo oritur, pars una ad Syrios, pars altera ad Indos flectitur. Ex hoc Syriaci genere præcipuum eſt recens & leve, largam gerens comam, flavum colore, perquam odoratum, ac Cyperum redolens, brevi ſpica, amaro ſapore, linguam ſiccante, quod diu in ſua odoris gratia permaneat. Ex Indicis autem nardum quoddam Gangitis vocatur a fluvio Gange, apud quem enaſcitur, montem præterfluente: quod genus ob multam loci, in quo prodit uliginem, viribus infirmius eſt, atque procerius adoleſcit, plures ferens ſpicas ab unica radice, comoſas, unaque convolutas ac graviter olentes. Montanum autem odoratius, ſpica brevi ac mutila, odore cypero vicino, cæteras habens Syriaci dotes*. Et hoc poſtremum genus tanquam optimum noſtro ſuffitui fuiſſe inditum exiſtimo. Nardum autem quod Gangitis vocatur, pabulum fuiſſe τοῦ שחלת ſive Onychis illius, quam ſupra explicavimus, cum creverit in paludoſis ſeu uliginoſis locis, mihi firmiter perſuadeo. Deinceps Dioſcorides alias adhuc Nardi ſpecies enarrat, ut Σαμφαρίτην, cui nomen

locus indidit, [de qua vide Bochartum Phaleg. lib. I. cap. 30.] & quomodo adulteretur eodem capite VI. cap. VII. vero Celticum cap. VIII. Montanum Nardum, quod ab aliquibus Θυλακίτις ϗ Νήεις appellatur & in Cilicia & Syria nascitur, explicare pergit. De posteriori vide Virum Illustriss. Joseph. Scaligerum ad Propertii lib. IV. Eleg. 6. pag. 313. Consule quoque de Nardo Plinium H. N. lib. XII. cap. 12. qui tamen, quod admiratione dignum, in eum impegit scopulum, quem multis jam annis ante ipsum Dioscorides detexerat, Nardo Indico sc. folia adscribens: sic autem Dioscorides lib. I. c. II. Μαλάβαθρον ἔνιοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι τῆς Ινδικῆς νάρδου φύλλον πλανώμενοι ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ὀσμὴν ἐμφερείας ---- Ἴδιον γάρ ἐστι γένος φυόμενον ἐν τοῖς Ινδικοῖς τέλμασι &c. *Malabathrum arbitrantur aliqui esse Indici nardi folium, decepti quadam odoris cognatione - - - - Namque Malabathrum folium sui generis est, quod Indicæ gignunt paludes &c.* Celtico quidem & Montano Nardo folia Dioscorides tribuit, verum Indico nulla. Nam spicæ ipsæ in Nardo sunt folia. Quare σταχυότειχα νάρδον dixit Meleager. Sed & Plinius in describendo Malabathro lib. XII. cap. 26. peccat, cum dicit esse *arborem convoluto folio*: Dioscorides vero prodit εἶναι φύλλον ἐπινηχόμενον τῷ ὕδατι, καθάπερ ἡ ἐπὶ τῶν τελμάτων φακῆ, ῥίζαν οὐκ ἔχον, *esse folium innatans aquæ, lentis palustris modo, & radicem non habens*. Excusari forte posset Plinius si per Nardi folia ipsas aristas seu spicas intelligeret.

§. XX. Erat quoque Nardi præstans usus in Coronis Veterum, ut idem Plinius lib. XXI. cap. 3. testis est: *Lautissimum quippe*, inquiens, *habetur e Nardi folio eas dari, sutilibus ab India petitis*. Et Lucanus libro X.

> *Accipiunt sertas Nardo florente coronas.*

Martialis lib. XIII. Epigr. 51.

> *Texta rosis fortasse tibi vel divite Nardo,*
> *At mihi de turdis facta corona placet.*

Rogis quoque ardentibus injiciebatur. Propert. lib. IV. Eleg. 7.

> *Cur ventos non ipse rogis, ingrate, petisti?*
> *Cur nardo flammæ non oluere meæ?*

hoc in loco autem per Nardum non intelligi debere Nardinum, sed Spicas ipsas, sequens versus mihi postulare videtur:

> *Hoc etiam grave erat nulla mercede hyacinthos*
> *Injicere, & fracto busta piare cado.*

Cum hos ritus sepulchrales in funere Achillis observatos fuisse videam & eleganter descriptos in Cointi Smyrnæi παραλειπομένων lib. III. vers. 670 - 740. non possum non, quin quosdam versus excerptos hic tradam.

> Καὶ τότε δὴ μεγάλοιο νέκυν Πηλημάδαο
> Αργεῖοι πυρὶ δῶκαν, ἀάσπετα νηήσαντες
> Δοῦρα ---- ϗ πάντη πυρῆς καθύπερθε βάλοντο.
> Χρυσόν τ' ἤλεκτρόν τ', ἐπενήνεον. ----
> Αλλα δὲ πολλὰ βάλλοντο εὐώδεα, θαῦμα βροτοῖσιν
> Ὅσσα χθὼν φέρει ἐσθλὰ, ϗ ὁππόσα δῖα θάλασσα - - - -
> Ερμείην προέηκεν ἐς Αἴολον, ὄφρα καλέσσῃ
> Λαιψηρῶν ἀνέμων ἱερὸν μένος. - - - .
> Οἱ δὲ μέγ' ἐκτελέσαντες ἀτειρέες ἔργον ἄηται - - - -
> Δὴ τότε πυρκαϊὴν οἴνῳ σβέσαν. --- &c.
> *Tunc itaque grandis Pelidæ cadaver*
> *Igni tradiderunt Argivi, magna congesta strue*
> *Lignorum---- Omniaque pyræ desuper immittunt,*
> *Aurum denique & succinum coacervant.*
> *Aliave multa addunt fragrantia usque ad demirationem hominum,*
> *Quæ tellus producit, & quæ mare divinum eximia.*
> *Mercurium amandavit ad Æolum, (sc. Jupiter) ut exciret*
> *Præpetum ventorum robur sacrum.*
> *Cum vero magni rem negotii venti indefatigabiles confecissent*
> *Tandem pyram vino restinxerunt.* &c.

Cum autem hæc latius prosequi scopus noster non fiet, videat quicunque volet de ritibus sepulchralibus veterum Homeri Iliad. lib. XXIII. de Patrocli funere. It. lib. XXIV. vers. 775. &c. ubi Hectoris crematio: Et Odysseæ lib. XXIV. vers. 35. 97. Achillis exequiæ describuntur. Vide quoque quæ de funere Miseni commentatus est Virgil. lib. VI. Æn. verss. 212. &c. & alibi passim. Addo hoc unicum, nardi radicem contra πόσιν φαρικοῦ quendam venenatum potum commendari a Nicandro in Alexipharmacis vers. 402. &c.

> Αλλὰ σὺ πολλάκι μὲν σταδίην εὐανθέα νάρδου
> Ριζάδα θυλακόεσσαν ὀπάζεο, τήν τε κίλισσαι
> Πρηόνες ἀλκαίνουσι περὶ πλημμυρίδα Κέστρου.

Hoc

Hoc his verſibus latinis Jac. Grevini legitur:

> *Sed juſto radicem pondere Nardi*
> *Thylacitis præbe, Cilicum quæ montibus altis*
> *Creſcit, ubi undoſi labuntur flumina Ceſtri.*

Conſentit Dioſc. l. c. *μίγνυνται δὲ καὶ ἀντιδότοις*. *Miſcentur antidotis* ſc. genera ſupra recenſita.

§. XXI. Sed pergo ad ſpeciem quartam ſuffitus, quæ a Rabbinis nuncupatur כרכום, Schindlerus in Lex. Pentaglotto; כרכם *Chald.* כרקום, *exponitur CROCUS ut videatur* כרכס *ſcribendum eſſe. Cant.* 4. *Nardus* וכרכס *& crocus*. Sed recte Joh. Mercerus, Profeſſor quondam Regius Pariſienſis, qui a Richardo Simone in Hiſt. Crit. V. T. lib. III. cap. 14. titulo, Interpretis eruditiſſimi & judicio præſtantiſſimi, inſignitur, qui & ejus methodum magis criticam & accuratam, quam aliorum omnium, judicat, id unice in eo deſiderans, quod avitam religionem deſerens in Calvini caſtra transfugerit. Hic, inquam, Mercerus in additamentis in Pagnini Lexlcon; *Errant, qui poſtremam literam putant eſſe Samech quum Hebræorum Doctores inde forment verbum* כרכם *& participium* מכרכם *Croceus vel eroceo tinctus colore*. Quis autem Chaldæorum כרקום per Koph ſcribat, Schindlerus non exprimit. τῷ Aruch כרקום plane aliud quid eſt, quam crocum. Et paraphraſtes Chaldæus in Cant. 4. 14. loco כרכם ponit מוריקא quod eſt crocus a מרק flaveſcere. R. D. Kimchi interpretatur per זעפּראן *Saffran*, quod quoque R. Nathan in Concord. Buxtorfii placuit. Deberet autem proprie loco Sajin, Tzade poni, nam eſt vox origine Arabica a Rad. צפר flavus fuit. Vid. Schindler. Quare & apud Græcos *ξανθὸς κρόκος Crocus flavus* appellatur. Sophocli in Oedipo. vſ. 675. *χρυσαυγὴς κρόκος crocus aureo colore* audit. Verum ſecundum eas leges quas certis locis natura impoſuit

> *Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ*

crocum ſibi vindicat optimum Cilicia, nam

> *Nonne vides, croceos ut Tmolus odores*
> *India mittit ebur* &c.

ut Virgilius I. Georg. verſ. 56. teſtis eſt. Tmolus autem explicante Servio eſt *mons Ciliciæ in quo naſcitur crocum præcipue: nam loca commemorat, ubi plus provenit & melius aliquid. Nam crocum & in Africa naſcitur, ſed non tale, nec tantum, quantum vel quale in Cilicia.*

Sed conſulamus quoque Dioſcoridem, teſtem hac in re fide dignum, qui lib. I. cap. 25. hunc in modum infit: Κρόκος ἐςὶ κράτιςος ἐν ἰατρικῇ χρήσει, ὁ κορύκειος, πρόσφατός τε καὶ εὔχρους, ὀλίγον τὸ λευκὸν ἔχον ἐπὶ τῆς ἔλικος, ἐπιμήκης, ὁλομελὴς, ἄθραυςος, ἀνελλειπὴς, πλήρης, βάπτων ἐν διέσει τὰς χεῖρας, οὐκ εὐρωτιῶν ἢ ἰκμάζων, ἐπακτικὸς δὲ ἐν τῇ ὀσμῇ καὶ δριμύς. ὃ γὰρ μὴ τοιοῦτος ἢ παλαιός ἐςιν, ἢ βεβρεγμένος. δευτερεύει δὲ ὁ ἐκ τῆς πρὸς Λυκίαν κωρυκίου, καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Λυκιακοῦ ὀλύμπου. εἶτα ὁ ἐξ αἰγῶν τῆς Αἰτωλίας, ὁ δὲ Κυρηναϊκὸς ὁ ἐκ Κεντοείας, πάντων τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν, ἀσθενὴς κατὰ δύναμιν, λαχανώδεις ὄντες πάντες. i. e. Ruellio interprete. *Crocum optimum in medendi uſu coryceum, recens, & boni coloris, paulum candidi gerens in capreolo, oblongum, omnibus ſuis partibus conſtans, non fragile, plenum, a quo detractum eſt nihil, quod madefactum manus inficit, nec ſitum redolet, aut cariem ſentit, ſubacre: ſin hujus generis non eſt, aut vetus, aut humore perfuſum creditur. Secundus locus datur coryceo, e tractu Lyciæ contermino. Tertius Lycio, e monte Olympo. Dein ex Ægibus Ætoliæ. Cyrenaicum & Centuripinum inter Sicilica omnia viribus infirmius eſt; omnium natura oleracea*. Conſentit cum his Plinius lib. XXI. cap. 6. *Prima inquiens, nobilitas Cilicio, & ibi in Coryco monte, dein Lycio, monte Olympo: mox Centuripino Siciliæ &c.* Cl. Bochartus in Canaane llb. I. cap. 5. in fine exiſtimat, veriſimile eſſe Monti Corico a Phœnicibus propter ejus fructum qui Hebraice כרכום appellatur, nomen eſſe inditum. Illud de monte Coryco celebratur a Mart. lib. III. 65.

> *Quod ſpirat tenera malum mordente puella:*
> *Quod de Corycio quæ venit aura Croco.*

Apud Statium lib. V. Silv. III. verſ. 41. fit quoque mentio illius, quod ex Sicilia venit,

> *nam Sicanii non mitius halat*
> *Aura croci.*

Et lib. II. Sylv. 4. verſ. ult.

> *Et tenues Arabum reſpirant gramine ſylvæ,*
> *Sicaniiſque crocis.*

Sed neſcio quo fato ſui oblitus Plinius hoc capite dicat: *Uſus ejus in coronis nuſquam*; cum ejuſdem libri cap. XX. ſcribat: *Qui crocum prius biberint, crapulam non ſentiunt. Ebrietati eo reſiſtunt. Coronæ quoque ex eo mulcent ebrietatem*. Quod ebrietatem arceat teſtatur quoque Dioſc. l. c. ἀκραίπαλός ἐςι μετὰ γλυ-

γλυ-

γλυκέος πινόμενος. *Qui ex paſſo biberint crapulam non ſentient.* Statim addiderat Plinius, cur non in coronis adhibeatur: *Herba enim eſt folio anguſto pene in capillamenti modum.* Et id quidem palam eſt in illo quo & nos adhuc gaudemus croco; nam hodie quoque in Anglia & prope Viennam in Auſtria & alibi naſcitur. Hinc & Poetis Græcis κρόκος ξανθόθριξ & ςαχυόθριξ. Id Ovidius eleganter exprimit Faſt. V. 317.

Violas arere videres,
Filaque punicei languida facta croci.

Paulo poſt Plinius ſubjicit: *Viret bruma & colligitur.* Sic Callimachus Hymno II. in Apollinem verſſ. 80. &c.

σεῖο δὲ βωμοὶ
Ἄνθεα μὲν φορέουσιν ἐν εἴαρι τόσσά περ ὧραι
Ποικίλ' ἀγινεῦσι ζεφύρε πνείοντος ἐέρσlω.
Χείματι δὲ κρόκον ἡδύν.

Tuæ quidem aræ
Flores gerunt in vere quotquot horæ
Variæ tum producunt, Zephyro inſpirante rorem,
Hyeme vero crocum dulcem.

§. XXII. Crocum autem odoris gratia ſuffumigatum eſſe probat verſus Ovidii lib. I. faſt. verſ. 75.

Cernis odoratis ut luceat ignibus æther,
Et ſonet accenſis ſpica Cilissa focis?

Et Tertullianus libro de cultu mulierum: *Crocum capiti mulier Chriſtiana ingerit ut in aram, quodcunque enim immundo ſpiritui excremari ſolet, id niſi probis & neceſſariis uſibus adhibeatur.* Locum hunc adducit Vir illuſtris, Joſeph. Scaliger in notis ad verſum 74. Propertii lib. IV. Eleg. V. ubi & fuſe probat per Spicam Ciliſſam Crocum intelligi debere: quanquam in eo ipſi aſſenſum præbere non auſim, quod putet hic ſpicam Ciliſſam eſſe Bulbum croci, cum id locus plane non exigat; ſed potius contrarium poſcat, propter fila enim, ut phraſi Ovidiana utar, quæ crocus emittit ut ſpica ſuas ariſtas, ſpicæ nomine venit. Conf. Ovid. lib. I. Faſt. ℣. 342. Præſtantiam croci, & odoris fragrantiam inde colliges, *quod vino tritum adhibitum fuerit ad theatra replenda* ut ſunt verba Plinii lib. XXI. cap. 6. Invenies hunc ritum commemorari paſſim apud Auctores. Martialis lib. IX. 39. verſ. 5.

Lubrica Coricio quamvis ſint pulpita nimbo
Et rapiant celeres vela negata Noti.

Idem lib. Epigr. 26. vſ. 7. Lucret. lib. II. vſ. 419.

Et cum ſcena croco Cilici perfuſa recens eſt &c.

Propert. lib. IV. Eleg. I. vſ. 16.

Nec ſinuoſa cavo pendebant vela theatro,
Pulpita ſolennes non oluere crocos.

Non pigebit apponere Viri incomp. Joſ. Scaligeri verba in Caſtig. ad hunc locum: *Omnes*, inquit, *norunt hunc morem: ſed tamen, ut quis aut qualis fuerit, neſciant. Fiebat autem id per expreſſiones machinarum, ut hodie in Italia exprimitur aqua epitonis verſis etiam in aridiſſimis locis, quum intus aquam antea immiſſam latentibus fiſtulis alte exprimunt. Seneca epiſtola una & nonageſima. Quemadmodum in immenſam altitudinem crocum latentibus fiſtulis exprimat.* Plura qui cognoſcere aveat, adeat Scaligerum l. c. Ut autem uno quaſi obtutu croci nobilitatem intuearis, auſus eſt Homerus illud inter flores collocare, quos terra produxit Jove Junonem ſuam ulnis complectente Sic ille Iliad. ξ. verſſ. 346.

Ἦρα καὶ ἀγκὰς ἔμαρπτε Κρόνε παῖς ἣν παράκοιτιν.
Τοῖσιν δ' ὑπὸ χθὼν δῖα φύεν νεοθηλέα ποίlω,
Λωτὸν θ' ἑρσήεντα, ἰδὲ κρόκον, ἠδ' ὑάκινθον
Πυκνὸν καὶ μαλακὸν, ὃς ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἔεργε.
Τῷ ἔνι λεξάσθlω.

Hæc ita interpres reddit:

Dixit ſane & ulnis complexus eſt Saturni filius ſuam;
His autem ſubter tellus divina produxit recentem herbam,
Lotum roſcidum, & crocum & hyacinthum
Denſum & mollem, qui a terra in altum elevabat eos.
Hoc thoro *indormiverunt.*

Fere oblitus eſſem indicare conſilium quod communicat Dioſcorides l. c. qua ratione levi negotio crocum conteratur. πρὸς δὲ τὸ εὐλέαντον αὐτὸν γίνεσθαι, δεῖ ἐν ἡλίῳ ψύχειν ἐν ὀςρακίνῳ θέρμῷ ταχέως δὲ δεῖ ςρέφειν, *quo facilius conteratur, in calido fictili ſole ſiccari oportet, celeriterque verſari.*

§. XXIII. Quintam jam aggredior ſpeciem, quæ a Rabbinis nuncupatur הקושט. Hanc autem nullam aliam eſſe quam quæ a Græcis Κόςος a Latinis vero *Coſtus* & *Coſtum* appellatur, nominum convenientia exigit. Quare & Aruch ſcribit קשט appellari בשרתא בלישנא דרבנן ובלעז קושטו: *in lingua Rabbinica Caſtreta, in lingua Barbara vero Coſtum.* Fuit antem *Radix coſti* defi-

definiente Plinio lib. XII. cap. 12. *gustu fervens, odore eximio, frutice alias inutili. Primo statim introitu amnis Indi in Patale insula, duo ejus sunt genera, nigrum, & quod melius, candicans. Pretium in libras XVI.* Quamvis Dioscorides non expresse *radicis* Costi mentionem injiciat, radicem tamen ab eo describi, inde colligi potest, quod Costum admistis Helenii Commageni praeduris radicibus adulterari, moneat. Plures autem Costi species commemorat Dioscorides lib. I. cap. 15. sic enim ille. Κόϛȣ διαφέρει ὁ Αραβικὸς, λευκὸς ὢν ϗ κȣ̃φος, πλεῖϛην ἔχων καὶ ἡδεῖαν τὴν ὀσμήν. Δευτερεύει δὲ ὁ Ινδικὸς ἀδρὸς ὢν ϗ κȣ̃φος ϗ μέλας ὡς νάρθηξ. Τρίτος δέ ἐϛιν ὁ Συριακὸς, βαρὺς, τὴν χρόαν πυξώδης, πληκτικὸς τῇ ὀσμῇ. Ἄριϛος δέ ἐϛιν ὁ πρόσφατος, λευκὸς, πλήρης διόλȣ, πυκνὸς, ξηρὸς, ἀτερηδόνιϛος, ἄβρωμος, γεύσει δηκτικὸς, ϗ πυρώδης. J. R. J. *Praecellit Arabicus, candidus, levis, eximia odoris suavitate. Secundum locum sibi vindicat Indicus, levis, uber, ut ferula niger. Tertius est Syriacus, gravis, colore buxeus, & odore feriens. Optimus est recens, albus, abunde plenus, aridus, a teredinibus non erosus, sine graveolentia, gustu calidus ac mordens.* Et paulo post μίγνυται δὲ ϗ μαλάγμασι ϗ ἀντιδότοις. *Additur in antidota & malagmata.* Imo & Lucanus lib. IX. p. m. 266. fumo inde facto angues fugari prodit memoriae. Sic enim de castris Catonis canit:

> *Expurgat cantu, verbisque fugantibus angues.*
> *Ultima castrorum medicatus circuit ignis.*
> *Hic Ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant*
> *Et thamarix non laeta comis, Eoaque costus,*
> *Peucedanumque sonat flammis.* &c.

Horatius lib. III. Carm. Od. I. vs. 41. quoque Persici meminit his verbis:

> *Quod si dolentem nec Phrygius lapis,*
> *Nec purpurarum sidere clarior*
> *Delevit usus, nec Falernae*
> *Vitis, Achaemeniumque costum.*

Achaemenium vero est Persicum. Sed forte ab Horatio non propterea sic appellatum quod in Persia provenerit. Cum enim Commentatores velint heic loci pro unguento sumi, forsan inde nomen est nactum, quod ibidem ex radice Costi, quae aliunde in Persiam, erat transportata, odoratum unguentum conficiatur. Ut idem Horat. Epod. XIII. Nardum vocat Achaemeniam

> *Nunc & Achaemenia*
> *Perfundi Nardo juvat* &c.

non quod in Persia Nardus crescat; ut enim supra vidimus apud rei herbariae scriptores hac de re altum est silentium; sed quoniam teste Plinio l. XIII. cap. 1. Persae unguentorum sunt Auctores, inde communiter eo nomine insigniuntur. Costum autem in suffimentis fuisse adhibitum non tantum ex illo versu Propertii lib. IV. Eleg. VI. colligitur

> *Costum molle date, & blandi mihi thuris honores*

Sed & Plinius lib. XXII. cap. 24. prope finem expressis verbis hoc innuit, *quoniam thure supplicamus & costo.* Numerabatur vero Costus inter Aromatum delicias non tantum a Judaeis verum & aliis gentibus. Judaei quidem in Oketzin cap. ult. scribunt הקושט והחמס ראשי בשמים *Costus & gingiber praestantissima sunt aromata.* Ovidius autem lib. X. Metam. 306. &c. terram istam felicem praedicasset quae costum producit nisi horrendum illud Myrrhae, filiae Cynarae, scelus [de quo supra] in iis oris esset patratum, quare Italiae suae ita gratulatur:

> *Gratulor huic terrae, quod abest regionibus illis,*
> *Quae tantum genuere nefas. Sit dives amomo*
> *Cinnamaque, costumque suam, sudataque ligno*
> *Thura ferat, floresque alios Panchaia tellus*
> *Dum ferat & Myrrham* &c.

§. XXIV. Sexta quae a Talmudistis additur species, vocatur הקלופה, vis vocis denotat *Corticem.* Diu haesi dubius, quid inde facerem; Animadvertens vero Dei apud Jes. XLIII. 23. 24. cum Israelitis disceptationem לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה לא קנית לי בכסף קנה וגו׳ : *Non adduxisti mihi pecus holocaustorum tuorum & victimis tuis non glorificasti me, non servire feci te in oblatione, nec fatigavi te propter thus. Non emisti mihi argento calamum odoratum,* &c. videremque τȣ̃ Kanek sive *calami* usum hoc in capite nullum posse esse alium, quam ut suffitui inderetur, ut & expresse R. D. Kimchi hoc innuit, scribens קנה הוא קנה בשם שהיא בקטורת *Kane cujus hic fit mentio est calamus aromaticus, qui adhibetur in suffitum;* Quare & LXX. credo id vertisse θυμίαμα: Cum vero neque in Cerithut, ubi omnes species enumerantur, neque in Abarbanele,

le , nec denique apud Maimonidem τοῦ Kane mentionem fieri viderem , reputavi קלופה & קנה pro una eademque ſpecie . Cum & tandem R. Salomonis verba ad Exod. 30. exactius conſiderarem , ſuſpicatus ſum , ibidem irreptum eſſe vitium , incuria ſcribarum olim commiſſum , quod quidem ſi R. Salomonis aut alterius veteris manuſcripti adhuc daretur copia , inde poſſet reſtitui . Quippe Raſchius in ſuo Commentario expreſſis verbis ut & Abeneſra dicunt , quod undecim ſpecies aromaticæ conſtituerint ſuffitum . Si vero iſtarum ſpecierum apud R. S. commemoratarum computum iniveris, invenies duodecim. Hoc ordine enim illas recenſet : ואלו הן הצרי והצפורן והחלבונה הלבונה מר וקציעה שבולת נרד וכרכם הרי ח״ שהשבלת ונרד אחר שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנה והקנמון הרי י״א : *Et hæ ſunt illæ ſpecies* 1. *Balſamum*. 2. *Onyx*. 3. *Galbanum*. 4. *Thus*. 5. *Myrrha*. 6. *Caſia*. 7. *Spica Nardi* . 8. *Crocus* ; *Ecce hæ ſunt octo ; quoniam ſpica & nardus ſunt unum ; nam nardus eſt ſimilis ſpicæ* . 9. *Coſtus*. 10. *Cortex aromaticus* . 11. *Calamus odoratus* . 12. *Cinnamomum*, *Ecce illas undecim* . Sibi autem contradiceret Raſchi ſi ita legas : propterea exiſtimo has duas voces והקלופה והקנה ita eſſe locandas , ut unum per alterum explicetur , nempe והקלופה זה קנה , & *Cortex aromaticus qui alias Kane ſeu Calamus odoratus nuncupatur* . Nam facile potuit fieri , ut ab imperito quodam amanuenſi ו pro ז ſit poſitum, & quoniam Coſtus & Cinnamomum cum articulo leguntur , Kane quoque putaverit hunc in modum cum copula legi debere, & ſic in unum coaluerint . Et confirmat hanc noſtram opinionem , quod Idem Raſchi in commentario ſuo ad Kerithut fol. 5. col. 2. omiſſa קנה has ſpecies ſequenti ordine recenſeat צרי צפורן חלבנה מר קציע׳ שבולת נרד כרכום הרי ח׳ קושט קנמון קילופא הרי יא׳ סממנים נאמרו לו למשה : Thus ut notiſſimum forſan omiſit, vel etiam incuria amanuenſis vel typographi hic error commiſſus eſt, alias enim Raſchi non potuiſſet dicere הרי ח׳ *ecce octo* . Quo minus vero hæc noſtra emendatio locum inveniat , Grammaticam cauſari objicies ? Quis autem dialecti Rabbinicæ tam ignarus, qui neſciat, enallagen generis & numeri ſæpiſſime a Rabbinis , imprimis impuriori Talmudis ſtylo adſuetis, ut noſter Raſchius eſt, committi ? Quare nullus dubito, quin קלופה & קנה unam eandemque ſpeciem eſſe adfirmem. Kane vero a LXX. Exod. 30. redditur καλάμου εὐώδους , quos & ceteri interpretes ſecuti ſunt . Hunc itaque cum Dioſcorides lib. I. cap. 17. deſcribat, eum conſulamus : Κάλαμος ἀρωματικὸς, inquit, φύεται μὲν ἐν Ἰνδίᾳ . Ἔστι δὲ αὐτοῦ κάλλιστος ὁ κιῤῥὸς , πυκνογόνατος , καὶ εἰς πολλοὺς σχινδαλμοὺς θραυόμενος , γέμων ἀραχνίων τὸν σύριγγα , ὑπόλευκος , ἐν δὲ τῇ διαμασήσει γλίσχρος , στυπτικὸς ὑπόδριμυς , J. R. J. *Calamus odoratus in India naſcitur : melior eſt fulvus , denſe geniculatus , & qui aſſuloſe frangitur , plena araneorum fiſtula , albicans , lentus in mandendo & aſtringens ac cum aliquanta acrimonia amarus* . Et in fine μίγνυται δὲ καὶ μαλάγμασι , καὶ θυμιάμασι πρὸς εὐωδίαν. *Suffitionibus malagmatiſque odoris gratia commiſcetur*. Dioſcoridi aſſurgere videtur Maimon in Kele hammikd: cap. 1. §. 3. וקנה , inquit, בושם הם הקני׳ הדקים כתבן האדומים הבאים מאיי הודו וריחן טוב והם ממיני הבשמים שנותנין אותם הרופאים בצרי : *Et calamus aromaticus ſunt calami tenues ut ſtramen , rubicundi , quæ adducuntur ex Inſulis Indiæ , & eorum odor eſt bonus , & ſunt ex ſpeciebus aromatum , quibus in Theriaca præparanda utuntur Medici* . Quod vero ſcribat Maimon , illum eſſe inſtar ſtraminis , non puto intelligi debere vulgare, ſed paludoſum, ſive juncum , qui aliquanto craſſior , non tamen σχοῖνον intelligo. Plinius vero lib. XII. cap. 22. in Arabia etiam naſci tradit. *Calamus* , inquit , *quoque odoratus in Arabia naſcens* , *communis Indis atque Syriæ eſt* . Et Guillandinus in notis ad h. l. vult duplicem Calamum aromaticum ſive odoratum eſſe ; alterum Syriacum ad ripas lacus Geneſaritici naſcentem, a vulgari nihil diſſimilem &c. Alterum Indicum deſcriptum a Dioſcoride olim, nuper a Garcia *Horto Luſitano* diverſiſſimum a Syriaco . Et tandem hæc addit : *Ea calami genera plurimum inter ſe diſcrepantia Plinius ignoranter miſcuit ac confundit* . In eo autem quod India non ſolum , ſed Arabia illum producat Plinio adjungi poteſt Agatharchides qui hunc in modum de Sabæis ſcribit : παρὰ μὲν γὰρ αὐτὴν πέφυκε τὴν θάλασσαν ποτε βάλσαμον πολὺ καὶ κασία & paulo poſt : δένδρα γὰρ ἠλίβατα σμύρνης τε &c. καὶ καλάμου καὶ τῶν ἄλλων αὐξεῖται τῶν τοιούτων . i. e. *ad ipſum maris littus largum naſcitur balſamum & caſia --- celſa exſurgunt arbuſta myrrhæ* &c. *& calami & id genus aliorum*. Quod ipſum tradunt Diodorus & Strabo & Arrianus in Alexandro lib. VII. Vide Virum Celeberr. Sam. Bochartum in Phaleg. lib. II. cap. 21. p. m. 133.

& in Hierozoico Part. 2. lib. v. cap. *6.* pag. *686*, 87. Dionyſius in deſcriptione Orbis vocat hunc calamum *bene odoratum* & ejus natales quoque in Arabia collocat. Sic enim ille verſſ. *927.* &c.

Κεῖθεν δ' ὀλβίςων Α'ράβων παρακέκλιται αἶα, &c.
Πέζα δὲ οἱ νοτίη πετραμμένη ἀντολίηνδε,
Κλύζετ' ἐρυθραίοις ὑπὸ κύμασιν Ὠκεανοῖο &c.
Αἰεὶ κηώεσσα θύοις ὑπὸ λαρὸν ὄδωδεν
Η' θύε ἠ σμύρνης, ἠ εὐόδιε καλάμοιο
Η' καὶ θεσπεσίοιο πεπαινομένε λιβάνοιο
Η' κασίης.

Quæ ſic Latio ſunt donata,

Inde vero ditiſſimorum Arabum adjacet terra &c.
Limes autem illi auſtralis converſus ad Orientem
Alluitur rubris fluctibus Oceani &c.
Semper fragrans Aromatis ſuaviter ſubolet.
Vel Thus, vel myrrham, vel bene odoratum calamum,
Aut etiam divinum matureſcens thus,
Vel Caſiam &c.

§. XXV. Septimo denique & ultimo loco expendendum venit nobiliſſimum & celeberrimum קנמון quod idem Latinum vocabulum *Cinnamum* ſeu *Cinnamomum* exprimit. Mira lectu Veteres de Cinnamomo narraverunt, quod Plinius lib. XII. cap. 19. refert. *Cinnamomum*, inquiens, *& Caſias fabuloſa narravit antiquitas, princepſve Herodotus, avium nidis, & privatim Phœnicis, in quo ſitu Liber pater educatus eſſet, ex inviis rupibus arboribuſque decuti, carnis quas ipſæ inferrent pondere, aut plumbatis ſagittis.* Avem hanc quoque jam commemoraverat Ariſtot. de Hiſt. Animal. lib. IV. cap. 13. verum non Phœnicem ſed Cinnamomum dictam. Hiſtoriam his verbis recenſet; φασὶ δὲ καὶ τὸ κινναμωμον ὄρνεον εἶναι οἱ ἐκ τῶν τόπων ἐκείνων καὶ τὸ καλέμενον κιννάμωμον φέρειν ποθὲν τοῦτο τὸ ὄρνεον, καὶ τὴν νεοττιὰν ἐξ αὐτε ποιεῖσθαι. Νεοττεύει δ' ἐφ' ὑψηλοῦ δένδρε καὶ ἐν τοῖς θαλλοῖς τῶν δένδρων. ἀλλὰ τὲς ἐγχωρίες μόλυβδον πρὸς τοῖς οἰςοῖς προσαρτῶντας, τοξέυοντας καταβάλλειν, καὶ ὅτω συνάγειν ἐκ τε φορυτε τὸ κιννάμωμον. Quæ quamvis non ad verbum quoad ſenſum tamen ab interprete ſunt reddita: *In Arabia cinnamomus avis appellatur, quam ſurculos cinnamomi portare, ac nidum ex his conficere ajunt. Nidificat excelſis arboribus & ramis ſed incolæ ſagittis plumbatis nidum petunt, atque ita diſcuſſo in terram cinnamomum legunt.* Dionyſius in Deſcriptione Orbis hujus avis mentionem facit his verſibus 944. 45.

Ο'ρνιθες δ' ἑτέρωθεν ἀοικήτων ἀπὸ νήσων
Η'λθον φύλλα φέροντες ἀκηρασίων κιναμώμων.
Volucres inſuper aliunde non habitatis ab Inſulis
Venerunt, folia ferentes non vitiatorum cinamomorum.

Martialis hanc avem ob delicatum ſuum nidum vocat *alitem ſuperbam*. Verſum vide ſupra in caſia citatum. Quod vero Plinius hanc avem, *Phœnicem* velit eſſe, & hunc in finem Herodotum citet, propterea Cl. Bochartus in Canaane lib. II. cap. 3. Plinium falſitatis arguit. Sonant enim verba Herodoti lib. III. ita: Ο'ρνιθας δὲ λέγεσι μεγάλας φέρειν ταῦτα τὰ κάρφεα τὰ ἡμεῖς ἀπὸ φοινίκων μαθόντες κιννάμωμον καλέομεν. *Magnas aves ajunt has afferre feſtucas, quas nos a Phœnicibus edocti cinnamomum appellamus.* „ *Ridicule*, inquit Cl. Bochar„ tus, *Plinius ad Phœnicem avem id* „ *refert quod de Phœnicibus populis ſcri*„ *pſerat Herodotus. Et quoniam Phœni*„ *cibus* קנמון *eſt cinnamomum &* קנים „ *nidi* קנן *nidificare. Inde occaſio fabulæ.* Verum ut Plinius ait: *His commentis augentes rerum pretia.* Mittimus jam fabulas & certiora indagabimus. Plinius l. c. Cinnamomum ita deſcribit: *Ipſe frutex*, inquit, *duum cubitorum altitudine ampliſſimus, palmique minimus, IV. digitorum craſſitudinis, ſtatim a terra ſex digitis ſurculoſus, arido ſimilis. Cum viret non odoratus, folio origani, ſiccitate gaudens, ſterilior imbre, ceu diræ naturæ. Gignitur in planis quidem, ſed denſiſſimis in vepribus rubiſque, difficilis collectu* &c. Dioſcorides Cinnamomi varia genera lib. I. cap. 13. hunc in modum commemorat: Κινναμώμε ἐςὶ πλείονα εἴδη, ὀνομαζόμενα, ἐπιχωρίως. διαφέρει δὲ τὸ μόσυλον, διὰ τὸ σώζειν πως ἐμφέρειαν πρὸς τὴν μοσυλίτιν καλεμένην κασσίαν. καὶ τότε πρὸς τὸ πρόσφατον τῇ χρόᾳ μέλαν, τεφρίζον ἐν τῷ οἰνώδει, λεπτὸν δὲ τοῖς ῥαβδίοις καὶ λεῖον, ὄζοις συνεχέσι κεχρημένον, σφόδρα εὐῶδες. J. R. J. *Cinnamomi genera plura patrium ſibi nomen vindicantia. Præfertur tamen Moſyliticum, quod caſſiæ cui Moſyliti nomen eſt, aliquam referat effigiem. Sed eo genere recens, nigrum, ex vinoſo in cinerium vergens, læve, tenuibus ramulis, ac frequentibus nodis cinctum, perquam jucunde olens* &c. Vide ibidem plura quæ re-

ferat de aliis generibus, pſeudocinnamo, xilocinnamo &c. Sunt vero Moſyli gens Trogloditicæ, apud Ptolomæum, a promontorio & Emporio Moſylo ſic dicti ad ſinum Arabicum. Arabiæ quoque tribuit Cinnamomum Propert. lib. III. el. II.

Et Tyrus oſtrinos præbet Cadmea colores,
Cinnamon & multi paſtor odoris Arabs.

Volunt hodierni ſcriptores Cinnamomum & Caſiam unam eandemque arborem eſſe, cujus cortex detractus ſit caſia, hodiequæ vocetur canella, cinnamomum vero fuerit extremitas ſarmentorum in arbore amputata; Idem Plinius innuere videtur l. c. cum inquit: *Præcipua bonitas virgultorum tenuiſſimis partibus ad longitudinem palmi. Secunda proximis breviore menſura atque ita ordine. Viliſſimum quod radicibus proximum, quoniam ibi minimum corticis in quo ſumma gratiæ. Qua de cauſa præferuntur cacumina ubi plurimum cortex.* Vide quoque quæ Plinius refert de ejus radice magni ponderis, quæ fuit aſſervata in templo palatii, quod fecerat Divo Auguſto conjux Auguſta, aureæ pateræ impoſita, ex qua guttæ editæ annis omnibus in grana durabantur, donec id delubrum incendio conſumptum eſt. Pretia quondam in libras denarium mille fuiſſe, idem auctor eſt. Cur vero cinnamomum pretio ſuperaverit caſſiam, Neoterici ſcriptores volunt, quod detracto cortice arboris canellæ ſive cinnamomi, poſt triennium alius ſufficiatur, ſi vero amputetur tum peſſum eat, id vero ne fiat lege jam cautum eſſe, indeque fieri, cinnamomum quod Veteres deſcripſerunt ad nos non perferri. Idem & volunt optimum jam inveniri in Inſula Ceilan Indiæ orientalis. Ad hoc credo & intendiſſe Maimonidem Kele Hammikd. cap. I. §. 3. והקנמון הוא העץ שבא מאיי הודו שריחו טוב ומתגמרי' בני האדם : *Et cinnamomum eſt lignum quod venit ex Inſulis Indiæ cujus odor eſt ſuavis & utuntur illo homines ad ſuffumigandum.* Sidonius epiſt. 13. lib. II. pag. 50. edit. Sirmond. cinnamomum in fuffimentis eſſe adhibitum his verbis quoque teſtatur: *Hinc ſuffita cinnamo ac thure cœnatio ſpargeret peregrinos naribus odores.* Confer Proverb. VII. verſ. 17. Verbum enim נפתי quod ibi occurrit & a quibuſdam redditur *Perfudi*, & a Luth. *beſprenget*, rectius vertitur *ſuffivi*, cum verbum hoc notione *agitationis* magis in uſu eſt, ſolemus quippe agitando acerram una cum odoribus prunis ſuper impoſitis hinc inde movere, quo eò latius fumus ſe diffundat. Et Raſchius ad h. l. ita commentatur; נפתי משכבי הנפתי הריח כמניף בסודר בבירת מבושם להביא הריח מלמעלה למט'. *SUFFIVI CUBILE MEUM: Agitavi odorem ut agitans ſudario in domo perfumata ad deducendum odorem deſuper ad infra.* Vide quoque quæ ſupra de caſia diximus. Addo hoc unicum: ἰοβόλοις θηρίοις καὶ θανασίμοις ἁρμόζει, *contra beſtias quæ virus ejaculantur, venenaque convenit*, ut auctor eſt Dioſcorid. loc. citat.

§. XXVI. Jam fidem meam exſolvam Luth. & teſtibus omni exceptione majoribus evincam plures quatuor iſtis ſpeciebus Exod. 30. commemoratis, ſuffitum hunc ſacrum conſtituiſſe. Inſpicias mecum verba Jeremiæ VI. 20. למה זה לי לבונה משבא תבוא וקנה הטוב מארץ מרחק עולותיכם לא לרצון וגו' : *Quo mihi thus quod ex Saba venit? & canna bona e terra longinqua? Holocauſta veſtra non ſunt acceptationi* &c. Num autem קנה ſeu *calamus odoratus* Exodi XXX. verſ. 34. inter ſpecies ſuffitus una recenſetur? Non puto. Neque vero Te inficias ire, hunc Jeremiæ locum ad ſuffitum referri debere, firmiter perſuaſus ſum. Verba etenim ſunt quam clariſſima. Nec aliorſum ea retulit R. D. Kimchi in h. l. Sic enim ille ad verba וקנה הטוב commentatur; שהיו מביאין אותם מארץ מרחק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ושאר סמני הקטרת היו נמצאים בה או זכר השנים והוא הדין אחרים והקטורת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצע (*legi* נרצה *debet*) לפני למה תטרחו לחביא הכשרון שהוא הקטרת *Et calamus odoratus: quem adducunt e terra longinqua ad ſuffitum* ſacrum, *quoniam non invenitur in Terra Iſraelitica, reliquæ autem ſuffitus ſpecies ibidem reperiuntur, aut, meminit harum duarum, & idem eſt judicium de reliquis; Erat autem ſuffitus ad rectificandum oblationem, ſi vero Oblatio non eſt accepta coram facie mea, cur igitur fatigamini ad offerendum hanc rectificationem, quæ eſt ſuffitus?* Quod primum membrum horum verborum attinet, reliquas nempe ſacri ſuffitus ſpecies excepto Calamo in terra Iſraelitica proveniſſe, non mihi arridet. Ni enim fallor, Kimchius concedere cogitur Aromata hæc non ſponte & ordinario proventu in Judæa creviſſe, ſed tantum in hortis & viridariis, & ſine dubio ad Salomonis Hortum aromaticum quoque reſpexit. Eſt

enim

enim vero ſimile hortum a Salomone Cant. IV. commemoratum, cujus

In medio glebis redolentibus area dives
Præbet odoratas meſſes; Hic mitis amomi
Hic caſiæ matura ſeges, Panchaja turgent
Cinnama, nec ſicca frondeſcunt vimina coſto,
Tardaque ſudanti prorepunt Balſama ligno,

ſi illum verbis Claudiani in Nupt. Honorii & Mar. deſcribere licebit, aut ſi mavis ſpecies ipſas in Cant. commemoratas cognoſcere locum ipſum conſulas; hortum inquam iſtum revera a Salomone una cum iſtis aromatibus fuiſſe educatum. Salomonem quippe tales ערוגות הבשם *Areolas aromatum* poſſediſſe ex Cant. VI. I. patet: confer. Cantic. VIII. verſ. ult. Verum Cant. IV. 14. קנה ſeu *Calamus* inter horti iſtius aromata una recenſetur, ſic ut terra Iſraelitica non magis Calamo Aromatico, quam aliis ſpeciebus deſtituatur. Quare hæc a Kimchio abſque fundamento fuiſſe dicta exiſtimem. Interim quod nobis erat probandum, inconcuſſum manet, nempe Kaneh eſſe ſpeciem ſacri ſuffitus, quæ Exod. xxx. non commemoratur. Vide quoque Jeſ. xlIII. 23. ſupra in קלופא citatum. Secundo loco tibi conſideranda præbeo verba Cant. III. verſ. 6. מי זות עולה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל: *Quænam illa aſcendens ex deſerto inſtar palmæ fumi*, [vide infra §. xxx.] *ſuffita myrrha & thure ex omni pulvere ſeplaſiarii*. Quo quæſo Salomo alias intendit quam ad Suffitum ſacrum? Quare & rectiſſime Raſchius eo refert cum ad verba על שם ענן הקטורת שהיה מטמר מעל מזבח הפנימי: *propter nubem ſuffitus quæ inſtar columnæ aſcendebat deſuper altare interius*. Erat vero altare interius, illud quod intra Sanctuarium erat collocatum, ſuper quod quotidie ſuffitus adolebatur. Huic, tertio loco, addo teſtem Syracidem, qui longo tempore ante obrogatas V. T. cerimonias vixit, nempe ut ipſemet in prologo libri ſui, ſe 38. anno Evergetis in Ægyptum profectum fuiſſe, teſtatur; Hic autem Syracides non ſolum & myrrham ſed & cinnamomum, quas ſpecies Exod. xxx. caput ſilentio præterit, commemorat, cum ſapientiam ita loquentem introducit cap. 24. verſ. 17. 18. Ὡς κίνναμωμον καὶ ὡς πάλαθος ἀρωμάτων δέδωκα ὀσμὴν, καὶ ὡς σμύρνα ἐκλεκτὴ διέδωκα εὐωδίαν. Ὡς χαλβάνη, καὶ ὄνυξ, καὶ στακτὴ καὶ ὡς λιβάνου ἀτμὶς ἐν σκηνῇ. *Sicut cinnamomum & inſtar maſſæ aromatum dedi odorem & quaſi myrrha electa dedi fragrantiam bonam. Sicut Galbanum & Onyx & Balſamum & vapor thuris in tabernaculo*. Verto autem στακτὴν per Balſamum ob rationes ſupra adductas. Quarto denique loco tibi ſiſto teſtem αὐτόπτην, nam ut Comicus ait, *Pluris eſt teſtis oculatus unus, quam auriti decem*, Joſephum, graviſſimum rerum Judaicarum ſcriptorem: cui, quum ipſemet non tantum natione Judæus, ſed & progenie fuit Sacerdos, in has res curioſius inquirere, & oculis uſurpare licuit: hinc nec fides ejus hac in cauſa nobis ſuſpecta eſſe debet. Qui, cum occupationem Urbis ſanctæ deſcribit, libro ſeptimo de Bello Judaico cap. μα. 41. narrat, quoſdam Judæorum ad Titum transfugiſſe, inter alios quendam Sacerdotum, qui Cæſari tradidit quædam ſacrorum cimeliorum, & paulo poſt, συλληφθεὶς δὲ καὶ ὁ γαζοφύλαξ τοῦ ἱεροῦ φινέας ὄνομα, τούς τε χιτῶνας, καὶ τὰς ζώνας ἐπέδειξε τῶν ἱερέων, πορφύραν τε πολλὴν καὶ κόκκον ἃ πρὸς χρείας ἀπέκειτο τοῦ καταπετάσματος. σὺν οἷς κιννάμωμόν τε πολὺ καὶ κασίαν, καὶ πλῆθος ἑτέρων ἀρωμάτων, ἃ συμμίσγοντες ἐθυμίων ὁσημέραι τῷ θεῷ. Quæ ex Rufini interpretatione habes his verbis: *Quin etiam cuſtos ſacræ pecuniæ comprehenſus, Phineas nomine, veſtes & cingula ſacerdotum oſtendit, multamque purpuram & coccum quæ ad uſum repoſita catapetaſmatis ſervabantur. Cum quibus aliquantum* (in Græco legitur *multum*) *erat cinnami, caſiæ, pigmentorumque* (ſeu aromatum) *aliorum multitudo, quibus commixtis Deo in ſingulos dies adolebant*. Neſcirem equidem, num clarius adhuc deſiderares teſtimonium; afferam tamen ex eodem Auctore aliud, quod eſt quam clariſſimum, cum numerum ſpecierum, quamvis illas non recenſeat, expreſſe tamen tredecim fuiſſe definiat. Sic enim libro ſexto de Bello Jud. cap. ιδ p. 918. Τὸ θυμιατήριον δὲ, διὰ τῶν τρεισκαίδεκα θυμιαμάτων, οἷς ἐκ θαλάσσης ἀνεπίμπλατο τῆς τ' ἀοικήτου καὶ οἰκουμένης, ἐσήμαινεν, ὅτι τοῦ θεοῦ πάντα καὶ τῷ θεῷ. i. e. Rufino interprete. *Thuribulum autem per tredecim odores, quibus replebatur, ex mari & inhoſpito & inhabitabili*, [in Græco eſt *habitabili*] *deſignabat omnia Dei eſſe, Deoque ſervire*. Tredecim illæ ſpecies ſunt undecim illæ quas jam explicavimus, quibus a Joſepho, ſine dubio, annumerantur duæ aliæ nempe כיפת *ambra Jordanis* & מעלה עשן הירדן ſeu addi-

additītia suffitus recensentur, de quibus infra. Sal enim Sodomiticum tanquam commune condimentum omnium oblationum, forte studio prætermisit, Vinum autem & Sapo etsi suum habebant usum in præparatione suffitus, an numerari tamen speciebus istis ex quibus suffitus constabat, non poterant. Atque ita abunde demonstratum est, plures quatuor istis speciebus Exod. xxx. ℣. 34. commemoratis, suffitui sacro esse inditas; cum enim ex ore duorum aut trium consistat omnis veritas, ut omnis veritatis fons ait, nos quatuor testium, non absque temeritatis stigmate rejiciendorum, suffragiis causam nostram defendimus.

§. XXVII. Jam videndum est qua ratione Judæorum magistri undecim istas supra recensitas species ex ipso textu sacro eliciant. Talmud Bab. Gem. Kerithut cap. 1. fol. 78. col. 2. אמר ר׳ יוחנן אחד עשר סממנין נאמרו לו למשה בסיני אמר רב הונא מאי קראה קח לך סמים תרי נטף ושחלת וחלבנה הא חמשה וסמיך אחריני חמשה והא עשרה ולבונה זכה חד הא חד סרי וכו׳. *Inquit R. Jochanan undecim aromata Mosi sunt dicta* in monte *Sinai*: *Quærit Raf Huna unde id probas?* Ex Exod. xxx. *Cape tibi aromata*, hæc sunt *duo*, his adde *Balsamum Onychen & thus*, *habes quinque*, *hæc prope* sequuntur *alia quinque & habes decem*, *& Thus purum est una* species, *ecce* ergo *undecim &c.* Clarius hæc R. Salomo in Comment. ad Exod. מכאן למדו רבותי׳ י״א סמני׳ נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמי׳ שני׳: נטף ושחלת וחלבנה ג׳ הרי ה׳: סמי׳ לרבות עוד כמו אלו הרי י׳ ולבונה הרי י״א וכו׳ *Hinc didicerunt Rabbini undecim aromata dicta esse Mosi in Sinai; ad minimum Aromata* (in pl. num.) sunt *duæ* species: *Balsamum Onyx & Galbanam* sunt *tres*. *Habes* jam *quinque*. *Aromata* (secunda vice ubi exstat) denotat *totidem*, *quot adfuerunt*; *habes decem*: *& thus*, *habes ergo undecim*. Sed omnium clarissime hæc explicat Abarbanel in Perusch Hatthora. fol. רז׳ col. 3. ותנה זכר בפסוק הראשון הזה שתי פעמים שם סמים וכפי דרך המפרשים סמים הראשון הוא מיני שרף ומעוט סמים שנים כאלו אמר שני מבני שרפים ונטף ושחלת וחלבנה הם שלשה הרי כאן חמשה וכו׳ ואמרו פעם שנית סמים אמרו שענינו וסמים אחרים כמספרם והראשנים היו חמשה הרי שהיו כלם עשרה והלבונה זכה יהיו כלם אחד עשר מיני סמנים חוץ מן המלח והם נזכרים בפטום הקטרת וכו׳ *Et animadverte in primo hoc versu* [Ex. xxx. 32.] *binis vicibus commemorari vocabulum* סמים seu *Aromata*, (nempe in numero multitudinis) *& secundum* sententiam *interpretum prius* סמים *denotat species resinæ* seu succi aromatici, *& ad minimum duas* species *aromatum*, *ac si* expresse *dixisset duas species* aromaticorum *succorum*. *Et Balsamum*, *& Onyx*, *& Galbanum*, *sunt tres*. *Ecce itaque quinque &c. Secunda quoque vice* in Sacra Scriptura סמים *ponitur & dicunt* interpretes, *quod ejus sensus sit* cape tibi *alia Aromata pro numero præcedentium*. *Atque priorum* quidem *fuerunt quinque*, *habes ergo* postremis quinque additis, *in universum decem*. Annumerato *Thure puro sunt in genere undecim* species aromatum, *excepto Sale* Sodomitico. *Atque hæ* species *in conditura suffitus commemorantur &c.* Quæ immediate his subjicit Abarbanel, videat quomodo defendat, sed vereor ne contradictionis sui ipsius reus agatur.

§. XXVIII. Undecim itaque illis speciebus congregatis Deus Exod. xxx. jubet, בד בבד יהיה in illis autem verbis interpretandis variant interpretes. Quo autem eo labore, ut singulos evolverem, supersedere possim, in causa est Vir Doct. Christianus Noldius, qui in opere nunquam non laudando, quod Concordantias particularum Hebr. Chald. vocat, plerorumque sententias exhibet. Cum autem unum itemque alterum ad ipsius verba sint notanda, integre ista apponam. Vertit autem V. Cl. pag. 162. בד בבד יהיה *pondus sicut pondus esto*. Ad hæc pag. 888. num. 727. hunc in modum commentatur. „ Ita „ seu per *Caph similitudinis* exponunt „ Kimchius & Ben Melech. Verba „ sunt. בד בבד כאלו אמר בבד בבד „ ושמוש שני ביתין כשמוש שני כפי „ הדמיון אלא שושפיק בזה הענין בבית „ אחד כלומר זה במשקל זה וזה במשקל „ זה *Stant duo Beth pro duobus Caph* „ *similitudinis &c.* Onkel. מתקל במתקל. „ Verto: *pondus sicut pondus*. Nam „ quid sibi vellet *pondus in pondere?* „ Et sub aliis verbis in eodem sensu „ LXX. ἴσον ἴσῳ ἔσαι. V. L. Samar. „ Pagnin. Tigur. Fag. Angl. Varabl. „ Grot. Rivet. Vernac. *æquales erunt* „ *ponderis*. Ar. *partes æquales erunt*. „ Luth. Malvend. *Sins so viel als des* „ *andern*. Kimch. in Michl. p. m. 15. „ col. 1. כל אחד ואחד במשקלו: *unum* „ *quodque in pondere suo*. R. Salom. „ יהיו שוים משקל במשקל כמשקלו של „ זה כך משקלו של זה. *Sicut pondus* „ *unius*, *ita pondus alterius &c.* Notant „ autem singulas species, pondere 70. „ libra-

„ librarum fuisse assumptas. Ita בד
„ non tantum erit *vectis*, *solus &c.* sed
„ & *pondus* (quod non docent *Lexi-*
„ *ca*) & Beth hic ministrabit pro כְּ
„ Caph Servili ac sensus erit: *pondus*
„ (unius) *sicut pondus* [alterius]. Uti
„ חלק כחלק Deut. XVIII. 8. 1. Sam.
„ XXX. 24. Incommode Tremellius &
„ Pisc. *solum cum solo esto*. Id est nul-
„ lo adhibito liquido. Qua cautela non
„ fuisset opus. Nam Moses non fuisset
„ ausus aliud assumere, quam quod ei
„ fuerat mandatum. Ergo *liquidum* eo
„ ipso jam ante fuit prohibitum, quo
„ haud nominatum fuit inter miscibi-
„ lia. Buxtorfius Lexic. p. m. 61. in-
„ terpretatur *unumquoque seorsim esto*.
„ Et allegat Aben-Ezram. Belgic. &
„ Coccej *Lexic. pag.* 79. *Dat elck by-*
„ *sonder zy*. Ἀνισορήτως. Nam species
„ illæ jubebantur misceri; & sic *solæ*
„ seu *seorsim* non manserunt. Aben-
„ Ezra non dicit aliud, quam quod
„ seorsim singula debebant præparari
„ [id est contundi] & misceri postea.
„ Verba sunt כל אחד לבד ירוקח ואחר
„ כך יעורב *unumquodque seorsim confe-*
„ *ctum*, *& hinc mixtum*. Huc usque
„ laudatus Noldius.

§. XXIX. Si vero ad scopum Noldii attenderis, animadvertes, illum unice eo intendere, quo novam significationem vocum בד בבד aucupetur, quam in Lexicis non invenies. Quare & illa tantum verba ex Rabbinis citat, quæ propositum ejus confirment, cœtera autem, nescio an studio, prætermittit. Hinc & Noldio assurgere mox possum, verum etiam ab ipso discedere cogor. Bifariam etenim phrasis hæc בד בבד יהיה ab ipso tractari debuisset. Non enim tantum, ubi Raschii verba citat, illa quæ allegat, sed & quæ Raschius præmisit, fuissent addenda. Sic enim sese integer Raschii locus habet אלו הארבעה הנזכרין כאן יהיו שוים משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה: i. e. *Istæ quatuor species quæ heic commemorantur erunt æqualis ponderis, prout enim pondus erit hujus, sic & pondus erit alterius. Et sic etiam traditio habet, Balsami Onychis Galbani Thuris uniuscujusque pondus fuisse 70. librarum. Videturque mihi, vox* בד *idem notare quod* יחיד [*unicus solus*] i. e. *sigillatim erunt, sicut hoc, ita & illud:* Hæc immediate Raschi subjecit quum modo undecim species supra recensitas enarrasset. Nec omisisse debuisset Erud. Noldius (quod factum autumo, quo eo melius suæ hypothesi inserviret, nempe בד significare debere *pondus*] quæ Ben Melech in Michlal Jophi p. m. 24. post בלומר כל אחד ואחד במשקל זה addit; במשקלו או כל אחד לבדו בד בבד אחד באחד ללומר שיהיו שחוקים כל החד לבדו ויש מפרשים משקל במשקל וכן תרגם אנקלוס רוצה לומר שישקול כל אחד ואחד לבדו מפני ההכרע או שיהיה משקל זה כמשקל זה כי היה בהם שהיה משקלם שוה והם המפורשים בתורה נטף ושחלת והלבנה ולבונה וכן אמרו רז״ל הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה: Quæ una cum antecedentibus ex eodem auctore, cum supra a Noldio tantum sensus sit indicatus, sic verto; *Bad bebad. Ac si dixisset bebad bebad & duo Beth posita sint loco duorum Caph similitudinis; veruntamen ut ad sensum absolvendum sufficiat unicum Beth, ac si dixisset, hujus pondus erit secundum illius, & illius secundum hujus, quasi dixisset, unumquodque erit secundum pondus suum, aut, unumquodque erit seorsim, solum cum solo, singulæ species erunt singulæ, ac si diceretur, quod unumquodque seorsim contundere debeant. Et sunt quidam qui explicant*, PONDUS IN PONDERE, *& ita* παραφράζει *Onkelos. Vult dicere, unumquodque seorsim ponderari debere, propter momentum* [lancis]. *Aut, unius pondus debere alteri respondere, quo pondus eorum sit æquale, & tum respicit* (*sc. phrasis* בד בבד יהיה) *illas species quæ in Lege nominantur, nempe Balsamum, Onyx, Galbanum & Thus, & sic Rabbini nostri felicis memoriæ dicunt, Balsami, Onychis, Galbani, Thuris, uniuscujusque speciei pondus* 70. *librarum fuisse*. Si postremum eligam cum Doct. Noldio quidem facere potero; Si vero cum Abarbanele verba בד בבד יהיה ad undecim Aromata ista supra enumerata referam, dissentire cogor a Noldio ob rationes ab Abarbanele adductas. Cum enim is explicare absolvisset undecim istas species, addit ועל כלם אמר בד בבד יהיה ויש מפרשים משקל שוה לכלם וזה לא יתכן כי במשנת פטום הקטרת מפרש לקצתם ששה עשר מנה ולקצתם שבעים מנה ומהם תשנה ולכן ראוי שיפורש כדברי הראב״ע שכל אחד ישחק לבדו ואחרי כן יערב כלם וזה מפני כי אין שחיקתן שוה כי יש שנשחק בקלות כמו הנטף ויש שיקשה שחיקתו מאד כמו שבולת ודרד ולכן אמר הכתוב ושחקת ממנה הדק ולא אמר ושחקת אותם הדק כי לא היה השחיקה שוה בכלם ואמר ועשית אותה קטרת להגיד שהם לצורך ההקטרה כי אינם דברים נאכלים

נאכלים מפני מרירות׳ רק נקטרים ועולים בעשן: *Et de omnibus hiſce* ſpeciebus *dicit* Deus *unumquodque ſeorſim eſto. Sunt quidam qui explicant, omnium pondus æquale debere eſſe, verum hoc eſt inconveniens, quoniam in traditione confectionis ſuffitus ex quibuſdam ſpeciebus ſedecim pondo requirit, ex quibuſdam ſeptuaginta, ex quibuſdam novem; quare conveniens magis eſt explicatio R. Abraham Ben Ezræ, quod unum quodque ſeparatim contundi, & poſtea miſceri omnia debeant. Et hoc propterea, quoniam omnia hæc aromata non poterant contundi eadem opera. Eſt quippe quædam ſpecies quæ levi negotio contunditur, verbi gratia Balſamum, alius autem ſpeciei contuſio eſt difficilis, v. g. ſpicæ Nardi. Et propterea dicit Scriptura: Et contundes ex illis minutim: non autem dicit & contundes illas* (nempe ſimul) *minutim, quoniam contuſio non erit æqualis in omnibus: & dicit; & conficies ex illo ſuffitum: ad indicandum, quod neceſſe ſit illas adolere, quoniam non ſunt edulia, propter eorum amaritiem, verum tantum ſuffiuntur & in fumum aſcendunt.* Quod ad primum attinet diverſorum ponderum ſpecies has fuiſſe, poſtremum enim non valde moror, patet ex Talmud Bab. Kerituth fol. 78. col. 1. & ex Maimonide qui inde ſuum hauſit. Sic enim ille Kele Hammikdaſch cap. 11. §. 2. 3. fol. 178. unius cujuſque pondus recenſet. אחד עשר סממנים נאמרו לו למשה מסיני והם שעושין אותם במשקל מכוון ומוסיפין עמהן בלא משקל מלח סדומית וכיפת הירדן ועשב אחד שמעלה עשן ולא היו יודעים אותו אלא אנשים ידועים והוא היה הלכה בידם איש מפי איש: יזהו משקל אחד עשר סמנים נטף ושחלת והלבנה ולבונה מכל אחד משקל שבעים מנה והמנ׳ מאה דינרין ומור וקציעה ושבולת נרד וכרכום מכל אחד ששה עשר מנה קושט שנים עשר מנה קנמון תשעה מנים קלופה שלש מנים משקל הכל שלש מאות וששים ושמנה מנה שחוקין הכל הדק מוסיפין לו רובע הקב מלח סדומית וכפת הירדן ומעלה עשן וכו׳ i. e. *Undecim aromata Moſi ſunt dicta ex Sinai; atque hæ ſunt ſpecies, quæ certo atque definito pondere aſſumebantur. Et ad illas ſine pondere addidere, Sal Sodomiticum & ambram Jordanis, & herbam quandam quæ fumum aſcendere facit; Neque ſunt qui eam cognoſcant, niſi certi quidam viri, quorum alter ab altero ejus cognitionem hereditaria traditione accepit. Et hoc eſt horum aromatum pondus. Ex Balſamo, Onyche, Galbano, Thure unoquoque 70. pondo. Et pondo eſt 100. denariorum. Ex Myrrha, Caſia, Spica Nardi, & Croco, unoquoque 16. pondo. Ex Coſto 12. pondo. Cinnamomo 9. pondo. Cortice odorato 3. pondo. Summa omnium 368. Iſtas omnes ſpecies minutim contundunt. His inſuper addunt quartam partem Cabi Salis Sodomitici, Ambræ Jordanis, & Maale aſanis. &c.*

§. XXX. Heic priuſquam ad reliqua pergimus, paululum ſubſiſtemus & conſiderabimus tres has poſteriores ſpecies nempe מוספים ſeu *Auctarium* ſuffitus. De priori videlicet ſale Sodomitico deinceps occaſio differendi dabitur. In præſenti expendemus duas poſteriores, æque obſcuras ſpecies, Ambram Jordanis, & Maale aſan. Certi quidquam tibi B. L. velle proponere incaſſum erit, cum ubique ingens de iis ſit ſilentium. Communicabo tamen tecum quæ comperi. Ambræ Jordanis ad ſuffitum addi כל שהוא *parumper* in Kerituth fol. 78. col. 1. legitur. Ubi in notis vult Raſchi fuiſſe עשב הגדל על שפת הירדן *herbam quæ creſcat ad ripam Jordanis.* Hæc citat quoque Aruch. p. 81. col. 4. & addit ויש אומרי׳ רעי של דג הגדל בירדן והוא עמברא״ בלעז: *ſunt autem qui dicunt eſſe excrementum piſcis cujuſdam qui in Jordane vivit, quod in lingua barbara Ambra vocatur.* Sed vides incerta hæc eſſe, nec ego certiora addere habeo. Interim de alia re certiorem Te reddam. Sæpius in hac diſſertatione invenies, quando Judæi vocabulum aliquod Hebraicum per notius explicare volunt, plerumque addere בלעז *in lingua Barbara* id eſt vernacula, quæ non eſt Hebræa, explicante Buxtorfio in Lexic. Talm. pag. 1151. Verum quid Judæi proprie per hanc vocem intelligant, tecteque innuant, primus omnium, ni fallor, feliciſſime detexit Vir admirandæ eruditionis Joh. Chriſtoph. Wagenſeilius, in Doctiſſimo opere quod appellatur *Sota*. Nempe per ראשי תיבות denotare בלשון עבודה זרה i. e. *in lingua idololatrica*, verum hæc in tranſcurſu. Jam diſpiciamus quid ſit Maale Aſan. Aggredior vero opus graviſſimum & obſcuriſſimum. Si qua enim unquam res e memoria hominum deleta fuit, penituſque oblivioni data, certe fuit Maale Aſan. Hinc maximum apud Chriſtianos deſcriptores imo & ipſos Rabbinos, hac de re ſilentium. Cum enim in Templo quindecim ſpecies præfectorum erant, qui ſinguli ſub ſua directione excellens quoddam officium gubernabant, ut eſt in Schekalim cap. 3. §. 11. בן בבי על הפקיע בן ארזה

ארזה על הצלצל הונרוס בן לוי על השיר בית גרמו על מעשה לחם הפנים בית אבטינס על מעשה הקטורת V. S. *Ben Bavi flagellationi præerat. Ben Arsa Cymbalo. Hogrus Ben Levi, cantoribus. Familia Garmo, pisturæ panum propositionum. Familia Abthines præparationi suffitus &c.* Non quidem quod hi omnes uno eodemque tempore vixerint, sed quod Mischna tantum cujuslibet ætatis pios & bonos enumeret, notante Bartenora ad h. l. Sic erat inter hos quidam, qui singulare quoddam artificium callebant in sua arte, cujus alios præter suam familiam participes reddere nolebant, ut familia Abtines, sciebat מעלה עשן seu artificium quo fumus suffitus instar baculi ascendebat, quod alios erudire nolebat, ut liquet ex Joma cap. 3. §. ult. ubi & alii recensentur qui suam artem palam facere negabant, hæc sunt ipsa verba; ואלו לגנאי של בית גרמו לא רצו ללמד על מעשה לחם הפנים של בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטורת הגרוס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב על הראשונים נאמר זכר צדיק לברכה ועל אלו נאמר ושם רשעים ירקב V. S. *Et istos in ignominiam: familiam Garmu quod abnuerint docere quædam quæ spectabant ad modum conficiendi panis propositionis. Familiam Abtines quod abnuerint docere quædam quæ spectabant ad modum conficiendi suffimentum. Hogrus Levita cantandi peritus erat & docere noluit. Filius Kamzaris noluit docere quædam quæ ad artem scribendi spectabant. De prioribus* [de quibus paragrapho præcedenti] *illud usurpatum est; memoria justi in benedictionem: ad de istis dicitur, nomen impii putrescet.*

§. XXXI. Illa vero quæ de Maale Asan comperi, exstant in Talmude Hierosolymitano fol. 49. col. 1. Schekalim. Non gravabor quædam excerpta tecum communicare. של בית אבטינס היו בקיאין בפיטו' הקטורת ובמעל' העשן ולא רצו ללמד שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה והיו בקיאין בפיטום הקטורת ובמעלה עשן לא היו בקיאין של בית אבטינס היית מתמרת ועולה ופוסה ויורדת ושל אילו היתה פוסה מיד כיון שידעו חכמים בדבר אמרו כל מה שבר' הקב"ה לכבודו ברה שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו' שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן וכו' אמרו להם מסורת בידינו מאבותינו שהבי' הזה עתיד ליחרב שלא ילמדו אחרים ויהיו עושין כן בפני עבודה זרה שלהן בדברים הללו מזכירין אותן לשבח שלא יצאת אשה משל אחד מהן מבושמת מעולם ולא עוד אלא כשהיה אחד מהן נושא אשה ממקום אחר היה פוסק עמה על מנת שלא תתבושם שלא יהו אומרים ממעשה פטום הקטורת הן מתבשמות לקיים מה שנאמר והייתם נקיים מיי' ומישראל א"ר יוסי מצאתי תינוק אחד משל בית אבטינס אמרתי לו בני אבותיך לפי שנתכוונו לרבות כבודן ולמעט כבוד שמים לפיכך כבודם נתמעט וכבוד שמים נתרבה א"ר עקיבה שח לי שמעון בן לונה מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק אמרתי לו בני למה בכית אמר לי על כבוד בית אבא שנתמעט ולמה שחקתה אמר לי על הכבוד המתוקן לצדיקים לעתיד לבוא ומה ראית מעלה עשן לנגדי נומיתי לר בני תראהת לי אמר לי מסורת בידי מאבותי שלא להראוו לברייה Quæ ita verto. *Familia Abthines sciebat præparare suffitum & elevare ejus fumum, sed nolebat illud alios docere. Quare miserunt* (Sapientes) *& accersiverunt ex Alexandria artifices qui erant excercitati in opere suffitus, in extollendo autem ejus fumo non erant excercitati. Suffitus enim quem adolebat familia Abthines, prius se elevabat & ascendebat in altum instar baculi, deinceps se diffundebat, & post versus terram descendebat; Horum vero* [nempe Alexandrinorum] *statim undique se diffundebat. Quod postquam innotuit sapientibus, dixerunt; Omnia quæ Sanctus Benedictus ille creavit, creavit ad gloriam suam. Quemadmodum dicitur* [Jes. 43. 7.] *Omnis qui nominatur a nomine meo & ad gloriam meam creavi ipsum &c.* [In Gemar. Babyl. Joma allegatur locus ex Prov. 16. 4. כל פעל ה' למענהו *Omnia operatur Deus propter se ipsum*] *accersiverunt* [Sapientes] [Sc. Beth. Abthines] *sed noluerunt venire, priusquam eorum merces duplicaretur &c. Dixerunt vero* [Sc. Beth. Abtines Sapientibus] *constans est nobis traditio a majoribus nostris, quod domus hæc* [in En Jacob Joma fol. 27. col. 1. id exprimitur per בית המקדש *domum sanctuarii*) *aliquando sit destruenda, propterea* [cavemus] *ne addiscant peregrini, & eodem suffitu utantur in cultu suo Idololatrico. Hoc in laudem Beth Abthines recensetur, quod nulla unquam ex illorum uxoribus in publicum prodierit aromatibus condita. Et non hoc tantum; sed cum quis eorum uxorem sibi despondet ex loco peregrino, prius cum ea paciscitur super hac re, ne se aromatibus inficiat. Ne sint qui calumnientur, illas se ex aromatibus quæ ad suffitum pertinent, condire, sed potius ut stabiliant quod scribit* [Numerorum 32. 22.] *Et eritis*

eritis innocentes coram Jehova & Iſraele. Narrabat R. Joſe: Inveni aliquando puerum quendam ex Familia Abthines, cui dicebam: Fili mi, quoniam majores tui intenti erant, ut ſuam gloriam amplificarent, gloriam vero divinam diminuerent; hac de cauſa eorum gloria imminuta, gloria vero divina eſt exaltata. Dixit R. Akiba: recenſuit mihi olim Simeon filius Luga: Legens fui aliquando herbas ego & puerulus ex familia Abthines, vidi ipſum flentem, denuo autem cachinnantem; quæſivi ex illo: Fili mi cur fles? Reſpondebat: Defleo gloriam domus paternæ, quod ſit imminuta. Cur vero rides? Quoniam, inquit, gloria parata eſt Juſtis poſthac. Quid circumſpicis, quærebam? Animadverti, dicebat, Maale Aſan coram me. Dixi ipſi, Fili mi, monſtra quæſo. Reſpondebat: Habeo traditionem a majoribus meis, ne id ulli creaturæ indicarem. Poſtrema verba ita invenies in Gem. Babyl. Joma cap. 3. fol. 28. 1. ubi præcedentia etiam exſtant ſed paulo obſcurius שבועה היא בידנו שאין מראין אותו לכל אדם *juramento ſumus obſtricti, quod id nulli homini monſtremus.* Vide quoque Talm. Jeruſch. Joma fol. 41. 1. ubi eadem hiſtoria ſed non integre, & Schir Haſchirim Rabba fol. 20. col. 4. ubi magis inordinate, exſtat. Patet inde quam ſollicite anxieque ſemper attenderit Beth Abthines ne ſecretum hoc in aliorum hominum perveniret notitiam. Ex hac autem hiſtoria crediderim Maimonidem in loco ſupra citato ut & Bartenoram Joma cap. 3. §. 11. מעלה עשן definire, herbam quandam fuiſſe; Ut &, Maimonidem per *viros illos, qui eam herbam cognoverint, ejuſque cognitionem alter ab altero acceperint*, Beth Abthines intellexiſſe, non eſt in dubio. Sed & forte ad familiam Abthines reſpexit Baal Hatturim ad Exod. 30. cum per elegantem ingenii luſum ex verbis קח לך סמים *cape tibi aromata* per סופי תיבות elicit nomen חכם *ſapiens*; Quod nempe Deus voluerit, homines ſapientes ut adhibeantur huic præfecturæ, qui excellenti modo ſuffitum præparare ſciant. Nam Moſen ipſum non præparaſſe, [ideoque חכם ad illum non referendum eſt] ſed elegiſſe tantum homines ſapientes qui illum confecerint, ex mente Rabbinorum infra videbimus. Quo tamen fato acciderit, ut poſterioribus temporibus, cum liber iſte traditionalis ad aliorum etiam manus pervenerit, Maale Aſan non innotuerit, neſcio equidem; niſi id intempeſtivo abdita occultandi ſtudio, ſit adſcribendum. Hæc enim in l. l. c. c. ſubjicitur hiſtoria, quam tamen ut magis claram ex Gem. Bab. Joma fol. 38. col. 1. recenſebo: אמר רבי יותנן בן נורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סממנין בידו אמרתי לו מאין אתה מבית אבטינס אני ומה בידך אמר לי מגילת סממנין הראהו לי אמר לי כל זמן שבית אבא היו קיימין לא היו מוסרין אותה לכל אדם עכשיו הרי היא לך והזהר בה וכשבאתי וסחתי דברים לפני רבי עקיבא אמר לי מעתה אסור לספר בגנותן וכו׳ i. e. *Narrabat R. Jochanan filius Nuri. Inveni aliquando ſenem quendam manu ſua Volumen, in quo ſpecies ſacri ſuffitus conſignatæ erant, tenentem. Interrogabam ipſum; Undenam es? Reſpondebat: Sum ex familia Abtines. Quid vero in manu tua? Reſp. Volumen Aromatum. Monſtres quæſo inquiebam. Reſp. Quamdiu familia paterna fuit in ſtatu integro* (En Jacob l. c. & Talmud. Jeruſch. habet q. f. p. fuit *verecunda*, agens id quod rectum & bonum erat) *nemini hominum id tradebat*; [ſubintellige extraneo, in ſua autem familia unus alteri tradebat, Talmud Jeruſch. Schek. l. c. והיו מוסרין את המגילה הזות אילו לאילו] *Nunc vero: En, cape tibi, ſed ſollicite eum ſerva. Cum vero R. Akibam adirem ipſique rem hanc narrarem* (Talm. Jeruſch. Schek. l. c. addit זלגו עיניו דמעות Stillabant oculi ejus lachrymas,) *mihique dicebat; ab hoc tempore prohibitum eſto quidquam in eorum ignominiam recenſere.* Addebatur autem ad ſuffitum ex Maale Aſan כל שוה *parumper* Kerithut fol. 78. 1.

§. XXXII. Hactenus in eo verſati ſumus, quo Species iſtas ſive Aromata, ex quibus ſuffitus Sacer præparari debebat, ſeorſim una cum iis, quæ annecti neceſſario debebant, conſideraremus: jam quomodo ex iis ſuffitus ſit confectus, diſpiciemus. Ipſe autem Legislator qua ratione id fieri debeat, inſtituit verſ. 35. ועשית אותה קטרת רקח מעשה רוקח ממולח טהור קדש *Et facies ex illo ſuffitum, mixtum opere pigmentarii, ſalitum, purum, ſanctum.* Quis autem ex illo ſuffitum faciet? Exſtat verſ. 34. *Et dixit Deus ad Moſen: Cape tibi aromata &c.* Verum Abarbanel vult ſuffitum non per manus ipſas Moſis eſſe confectum, ſed tantummodo Moſen præceptum hoc accepiſſe propterea, ut curaret ſuffitum hoc modo præparari. Moſi enim heic loci tantum dicit וקח לך *& cape tibi*, in confectione autem olei unctionis ואתה קח לך *& TU cape tibi*, quare & hoc ab ipſo Moſe eſſe confectum, ſuffitum autem

autem ab aliis, aſſerit. Num vero hoc non potius ſit argurari quam veritati litare, non facile dixerim. Id certo conſtat, poſterioribus temporibus hanc curam familiæ Abtines fuiſſe demandatam, quæ autem quando florere inceperit non comperi. Conſulas de hac familia quæ modo ſupra de Maale Aſan diximus. His autem verbis verſus 35. Deus omnem ſocordiam a præparatione hujus ſuffitus longe abeſſe vult. Artem quippe apothecariam omnem excludere negligentiam quem latet? Omnia enim ad trutinam accurate penſitando, optimas ſpecies a vilioribus ſegregando, duriores bene tundendo & comminuendo, inter ſe confundendas quam optime miſcendo, conſpurcata & viſu non jucunda pulchre purgando & ornando, denique unumquodque omnibus formis fere induendo, operam ſuam omnem collocant Pigmentarii. Hinc rectiſſime Abarbanel in Peruſch Hattora fol. 207. col. 4. ואמר רוקח מעשה ריקח להגיד שיתקן כל מין ומין מאלה על צד היותר טוב שאפשר כי יש מהסמנין שצריך תקון אומנים ליפותו או שיפשוף או רחיצה בייז או במי רגלים או ביוצא בזה כפי דרכי הרוקחים *Et dicit DEUS* & facies ſuffitum, *mixtum opere aromatarii*; *ad indicandum quod unaquæque ſpecies ex iſtis præparari debeat modo præſtantiſſimo ut fieri poterit; quoniam quædam aromata neceſſe habent ut præparentur ab artificibus quo pulchriora evadant*, *aut expolitione aut ablutione cum vino vel lotio aut ſimilibus*, *quemadmodum fert mos pigmentariorum*. Omnium autem maxime periti artificis manum requirebat שחלת ſive *Onyx* de quo ſupra. Cum enim ille in paludoſis locis vivat, conjectura facile poterimus aſſequi, quod limo & luto fuerit obſitus, ideoque exactam lotionem poſtulaverit. Cujus præparationem nos docent Talmudici eſſe factam fricatione cum Sapone Carſchinæ & lotione in Vino capparis. Kerithut fol. 78. 1. בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה יין קפריסין ששורין בו את הציפורן כדי שתהא עזה והא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלין למקדש מסייע לידה לרבי יוסף ברבי חנינה דאמר קדש היא קדש תהידה לכם כל מעשיה לא יהו אלא בקדש. *Sapo Carſchinæ* adeſſe debet in confectione ſuffitus, *quia cum eo fricant Onychen, quo pulchra reddatur; Ut & vinum Capparis in quo humectant Onychen, ut robuſtior evadat*. [Raſchi id explicat per שיהא ריחה חזק ut odor ejus fortior ſit] Object. *Sed ecce vino præſtat urina*. Reſp. *Verum illam in Sanctuarium non inferunt. Et auxiliatur ſibi R. Joſeph filius R. Chaninæ, illo quod ſcriptum eſt; Sanctus eſt, ſanctus ſit vobis* ſc. ſuffitus. *Ergo & omne ejus opus non niſi in ſanctitate perficiatur.* Maimon Kele Hammikd. cap. 2. §. 5. כיצד מפטימין את הקטרת מביא תשעה קבין בורית כרשינה ושף בה את הצפורן ואחר כך שורה את הצפורן באחד ועשרים קב של יין קפריסין או יין לבן ישן חזק ביותר ואחר כך שוחק כל אחד מן הסמנים בפני עצמו הדק וכשהוא שוחק אומר הדק היטב הדק היטב כל זמן ששוחק ומערב הכל. *Quomodo præparant hunc ſuffitum? Indit novem cabos Saponis Carſchinæ & abradit cum illo Onychen & deinceps madefacit eandem in undecim cabis vini Capparis aut vini veterni albi generoſioris reliquo, & poſtea unamquamque ſpeciem ex aromatibus ſeorſim minutim contundit. Cumque tundendo occupatus eſt, dicit. Comminuere quam optime, Comminuere quam optime, idque per totum tempus quo illa omnia tundit & præparat, repetit, & omnia miſcet.*

§. XXXIII. Priuſquam poſterius ulterius proſequimur, quid Sapo Carſchinæ, & Vinum Capparis fuerit ante contemplabimur. Quod בורית attinet, id Raſchi ad Jeremiæ cap. 11. verſ. 22. per Saponem explicat ויש לועזים בורית שאבון בלעז: *Et ſunt qui Borith Barbare Sabon appellant*. Sic & Kimchi ad eundem locum, qui tamen addit; ויש מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו: *Et ſunt qui id herbam eſſe explicant, qua ad lavandum utuntur*. Quare vero Epitheton *Carſchinæ* addatur, non certa redditur ratio. Sic enim Raſchi ad Kerithut l. c. ſcribit; כרשינא הבא מאותו מקום לא עשב הנקרא אירבה שנוטיא שעושין ממנ׳ בורית שקורין ספוני מפי הרב הגדול: *Carſchina* propterea vocatur *quod ex loco iſto apportatur*: *ſecundum aliam autem interpretationem eſt herba quæ vocatur Irba Schenotia*, *ex qua Borith conficitur*, *quod Saponem vocant*, *ex magni cujuſdam Doctoris ſententia*. Herba autem illa quænam fuerit neſcio equidem, cum nec ipſe Raſchi ſibi videtur fuiſſe conſtans: ad Malachiæ enim caput 111. verſ. 2. ſcribit; בורית עשב הוא שמעביר את הנתם בל׳ אירבא שניירא: *Borith eſt herba quæ removet maculam*: *barbare vocatur Irba Scheneira*. Hic loci herbæ hujus nomeu eſt immutatum, nec ut in loco præcedenti ad *Carſchinam*, ſed ad *Borith* refertur. Quicquid autem ſit, hoc quod Raſchi ſubjicit, extra omnem dubitationis aleam eſt collocandum, quod ſit,

בורית דבר המצחצח ומט׳ה *Borith res quædam, ſplendens & purum reddens.* Quod de Sapone Paulus Ægineta pronunciat: Σάπων inquiens, ἐϛὶ ῥυπτικῆς δυνάμεως *Sapo purificandi vim habet.* Eſt autem & apud Græcos Σαπώνιον, ου, in uſu, quod idem cum mutilato ספוני, quo ſupra Raſchius eſt uſus, eſſe credo. Eſt autem Sapo Gallorum inventum, ut tradit Plinius, rutilandis capillis. Fit ex ſevo & cinere, optimus ſagino & carpineo: duobus modis, ſpiſſus & liquidus. Sed alii deinde varia adjecerunt pro ſuo quiſque arbitrio. Σαπώνιον autem diminutivi nominis formam habens, apud Theocriti Scholiaſten exſtat, ſcribentem, σμήχω eſſe καθαίρω; unde σμῆγμα eſſe τὸ σαπώνιον. Vid. Theſaurus Gr. Long. H. Stephani in indice, parte altera col. 20.

§. XXXIV. Eadem ratione & Vinum Capparis a Rabbinis in bivio conſtituitur: alii enim Vini epitheton *Kapparis* autumant eſſe loci cujuſdam, alii vero fructus nomen. Sic Raſchi ad Kerithut l. c. יין קפריסין שב׳ ממקום ששמו קפרס ט״א בגליון יין קפריסין שעושין מקפרס של אילן הוא ששמו קפרס כגון הצלף והקפרס מ׳ר: *Vinum Kapparis eſt quod venit ex loco cujus nomen eſt Kapparis. In quodam autem volumine alia redditur nominis ratio, nempe quod Vinum Kapparis præparent ex Kappare, fructu cujuſdam arboris ejuſdem nominis; ex. gr. Hatzelaph & Capparis,* [ſunt nomina arborum] *quod a præceptore meo didici.* Qui nam ille locus nomine Kapparis eſſe debeat, vix ſcio, niſi forte inſula Cyprus intelligatur. Nam memini me aliquando in *Reiſebuch des Heiligen Landes* legiſſe, indolem vini iſtius inſulæ eſſe, ut, cum natura ſit rubicundum, quo magis ad vetuſtatem accedat, eo etiam albeſcat magis. Cum autem neſciam an huc Maimonides intendat, imo & Inſula Cypri Hebraico nomine כופר inſigniatur ἀπὸ ἐκεῖ φυομένου ἄνθους κύπρου *a Cypri flore, qui ibi naſcitur*, ut eſt apud Stephanum & Euſtathium, licet alii denominatam velint a Cypro Cinyræ filia, quam litem non facio meam. Videatur Ill. Bochartus in Chanaane lib. 1. cap. 3. p. m. 373. Ego potius poſteriorem amplectar ſententiam nomen ſuum hoc vinum obtinuiſſe a fructu *Capparis*. Quod enim ab hoc vino exigitur, in eo conſiſtit, ut fortitudine ſua & acritudine Onychen hunc penetret & odorem ejus excitet. Commodius autem Vino hoc Capparisino non facile quidquam potuiſſet adhiberi. Celebratur quippe fructus Capparis ob ſuam acritudinem Dioſcoridi lib. II. cap. 204. Ἡ μέν τοι λυβικὴ κάππαρις, γεννωμένη δὲ κατὰ τοὺς μαρμαρίτας λεγομένους ἐμπνευματοῖ ἰσχυρῶς. Ἐμετικὴ δὲ τυγχάνει ἡ ἐν ἀπουλίᾳ, ἡ δὲ ἐκ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ λιβύης, δριμυτάτη. Φλυκταινοῦσα τὸ ϛόμα, καὶ κατεσθίουσα τὰ οὖλα ἄχρι γυμνώσεως. ὅθεν πρὸς βρῶσιν ἐϛὶν ἀνεπιτήδειος. Hoc eſt, J. R. J. *Aphrica, & præſertim Marmarica Capparis, vehementer inflat. Apula vomitus facit, & quæ a Libyco & quæ rubro mari defertur, mirum in modum acris eſt. Siquidem in ore puſtulas excitat, gingivaſque oſſetenus exeſt: quare in cibis non abs re damnatur.* Imprimis notanda quæ de vino illis condito ſcribit idem Auctor. Ὁ μὲν οὖν καρπὸς αὐτῆς σπλῆνα τήκει, ὁλκὴ δυοῖν < μετ' οἴνου πινόμενος ἐπὶ ἡμέρας μ', ἄγει δὲ οὖρον καὶ διαχώρημα αἱματῶδες. *Fructus duabus drachmis in vino potus quadraginta diebus, lienem abſumit, & urinam cruentumque excrementum emittit.* Effectus illorum generum paulo aliter recenſet Plinius H. N. lib. XIII. cap. 23. *Cavenda ejus genera peregrina. Siquidem Arabicum peſtilens. Africum gingivis inimicum. Marmaricum vulvis & omnium inflationibus. Apulum vomitus facit, ſtomachum & alvum ſolvit &c.* Videatur idem de vino lib. XX. cap. 15. Neutiquam vero mirationem ſubire debet, tanta copia & Saponem & Vinum, fuiſſe adhibita; cum ad purificaudas 70. libras, ubi ſine dubio nec minor copia Onychum adfuit, non exigua quantitas requiratur.

§. XXXV. Abluto itaque & mundato Onyche, una eademque ſors ipſi cum ceteris ſpeciebus ſuffitus eveniebat, nempe in pulverem, per contuſionem improbam redactio. Erat ad hoc negotium peragendum temporibus Moſis mortarium æneum, quod etiam in Templo ſecundo adhuc aſſervabatur, ſi Talmudicis fides habenda. Sic enim nos docent in Erachin Babyl. fol. 10. 2. כמות שהיה מכתשת היתה במקדש של נחושת היתה ומימות משה היתה והיתה מפטמת את הבשמים נתפגמה והביאו אומנין מלאכסנדריא (irrepſit vitium typographicum pro מאלכסנדריא) של מצרים ותיקנוה ולא היתה מפטמה כמו שהייתה נטלו את תיקונה והייתה מפטמת כמו שהייתה וכ׳ו *Similiter* (fuit enim antea ſermo de אביב & צילצול *Fiſtula & Cymbalo* quæ quoque a temporibus Moſis aſſervabantur in templo ſecundo,) *ut & adfuit mortarium æneum in templo, quod a diebus Moſis erat tranſmiſſum, in quo præparabantur aromata.*

Quod

Quod cum aliquando findebatur, adduci curaverunt (Sapientes) *opifices ex Alexandria, quæ sita est in Ægypto, qui illud reparaverunt*, [forte inducendo laminam super fissuram] *tum vero tam bene non præparabantur in eo aromata ut ante; Removerunt itaque illam correctionem* [forte laminam] *& rursus ut olim pulchre miscebantur &c.* Quid vero in causa fuerit, quod aromata ista non tam scite mixta fuerint, quam diu correctio illa in mortario fuerit, suspicor fuisse suppressionem clangoris quem alias mortarium edebat, licet enim vas æneum fissura quadam corruptum non tam clarum reddat sonum ac si sit integrum, clariorem tamen multo edit, quam si lamina superinducatur; comperimus enim hodienum campanas grandiores & si sint fissæ, sonum tamen reddere fortem licet paulo obtusiorem. Is vero, qui in eo erat, ut aromata suffitus præparet, mirifice hujus mortarii clangore excitabatur, ad ea quam minutissime tundenda. Quod docet Raschi ad locum, supra citatum ex Erachin, ad verba מפטמה אות הבש׳ sic inquit: שבה היו כותשין אות סממני הקטרת והיה קולה צלול ומפטמת הבשמים יפה ונותנת בהן ריח דאמרינן בכריתות השוחק אומר היטב הירק הירק היטב שהקול יפה לבשמים: *Quoniam in eo* (sc. mortario) *contundunt aromata suffitus, ejusque sonus est tinniens instar tintinnabuli & pulchre aromata præparat*, [cum nempe is qui ea præparat clangore mortarii ad ea bene tundenda, excitatur;] *atque facit, ut bene oleant: juxta id quod traditur in Kerithuth, qui illa contundit, inquit, Bene comminuere, comminuere optime, quoniam aromatibus vox hæc bene convenit.* Quam latissime autem dum contundebantur aromata, jucundum spargebant odorem imo vel ad decem milliaria. Sic enim loquuntur Talmudici in Tamid, cap. 3. §. 8. in fin. מיריחו היו מריחים ריח פטום הקטורת אמר רבי אליעזר בן דגלאי עזים היו לבית אבא בהר מכוור והיו מתעטשות מריח פטום הקטורת. *Ad Jerichuntem usque odorati sunt odorem præparationis suffitus. Narrabat Rabbi Elieser filius Daglai; Habebant in domo paterna in Monte Machvar, capras, quæ a confectione suffitus sternutabant.* Erant autem urbes Hiericho & Jerusalem dissitæ ad decem milliaria ומירושלים עד יריחו עשר פרסאות ut inquit Bartenora ad h. l. Neutiquam vero mihi persuadere possum, hoc & quæ eodem paragrapho una enarrantur, v. g. ab Hierosolyma Hierichuntem usque fuisse auditam aperturam grandioris Januæ Templi, sonitum Magrephæ, strepitum sphæræ ligneæ labri ænei, quam fecit filius Katini, vocem Gabinii præconis, sonum tibiæ, flictum Cymbali, Cantum, clangorem tubæ, & ut quidam volunt, vocem Pontificis M. quæ audita fuerit die expiationis, cum nomen [sc. Jehova] commemoraret; hæc inquam mihi persuadere non potero, cum a Judæis adeo longe dissitis locis exaudita dicuntur, secundum literam intelligi, sed ad exprimendam eorum excellentiam, hyperbolice esse proposita & consignata literis.

§. XXXVI. Jam denique contusione peracta Sacer textus jubet ut suffimentum sit ממלח. Verum super hac voce magnum est inter Interpretes divortium, Judæos æque ac Christianos. Alii enim id explicant *mixtum*, ac si ad præcedentia sit referendum, ut, *opere pigmentarii sit mixtum*, alii vero id explicant *salitum*. Priorem imprimis sententiam probat Paraphrastes Chaldæus, qui habet מערב *mixtum*. Targum Jeruschalmi ממזג *mixtum*. LXX. habent Καὶ ποιήσουσιν αὐτὸ θυμίαμα μυρεψικὸν ἔργον μυρεψοῦ συνθέσεως, καθαρὸν, ἔργον ἅγιον. *Et facient illud Thymiama opus aromatarii, compositionis aromatarii, purum, opus sanctum.* Videtur ac si LXX. ממלח plane tanquam superfluum præterierint. Verum male. Chaldæum sequuntur ex Christianis Vulg. Munsterus, Pagn. Belg. Osiand. Luth. Castalio. Ex Judæis vero Raschius quo dilabatur, nescio equidem; sic enim ad h. l. commentatur. ממלח כתרגמו מערב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו וייראו המלחים מלחיך וחובליך על שם שמהפכן את המים במשוטות כשמנהגים את הספינ׳ כאדם המהפך בכף בצים נקופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך. *MEMULLACH secundum interpretationem ejus Targumicam redditur per MIXTUM, ut misceat pulverem ipsorum* [sc. aromatum suffitus] *pulchre pulchre, uno cum altero; Et ego dico quod illi Memullach similis sit illa locutio* (apud Jonam cap. 1. vers. 5.) *& Timuerunt nautæ*, [& apud Ezech. 27. 27.] *Nautæ tui & Naucleri tui* [respicitur ad rad. מלח, quæ alias Sal denotat, quam Raschius etiam videtur velle aliquando significationem Subversionis & Commixtionis induere, ratio statim additur] *quoniam sic subvertunt* [commiscent] *mare remis, ut mos est nautarum, quemadmodum & homo qui cochleari subigit ova*

ova ut miſceantur aquæ ; nam quicquid homo vult quam optime miſcere , illud aut digitis aut ſcutella quadam invertit . Sed quam invalida hæc ſit ratiocinatio unuſquiſque videre poterit ; imo , colligeret quis ex Raſchii verbis ac ſi liquor ſuffitui ſit inditus cum quo una fuiſſet ſubactus , quod eſſet abſurdum . Abarbanel hanc ſententiam evitans, in aliam æque inconvenientem incidit imo in eandem denique prolabitur . Statuit nimirum, inde a ממלח textum ſacrum præcipere contuſionem ſeu confectionem ſuffitus, cum potius ibi de hujus confectionis Colophone addendo agatur, quam primum enim erat ſale conditus, Deo adolebatur , ut deinceps patebit ; addam ipſa Abarbanelis verba , quæ invenies in Peruſch Hatthora fol. 207. col. 4. cum contineant multa quæ ad elucidationem præcedentium , ſive quæ confectionem ſpectant , faciunt . ואומרו ממולח טהור קדש המתרגם תרגמו מעורב ויתכן שבא לפרש תכונת זו הקטרת שירקחו אותה בצורת אבק דק כאלו הוא מלח שתוק ובלעז קורין אותו גראנׄיאה וכן ראוי שיהיה הקטרת כדי שכאשר יפוזר על גבי הנחלים יעלה עשן במהרה אם מעט ואם הרבה אבל אם היתה הקטרת נסה ועבה לא יפעל בה האש כל כך במהרה והכה לא אמר בשמן המשחה ממולח לפי שהיה בצורת מרקחת משיחה לא בצורת אבק ואמר טהור קדש להזהיר שעם היות שישחקוהו מאד עד אשר דק יזהרו שלא יגע בו דבר טומאה אבל יהיה תמיד בקדושתו והנשאר בכברה ישוב לשחוק עד ונקרא זה בדברי ה׳ ז״ל דקה מן הדקה ואמרו כי בשעת שהוקתן היה אומר היטב הדק הדק היטב מפני שהקול יפה לבשמים והטע׳ בזה הוא מפני שהשוחק בערך הקול ששומע יתכוין להשמיע קול העלי במכתשת כפי ערך הקול של המנגן ותהיה אז שחיקתו בסדר ובערך משקל קול המנגן ויתערבו על ידי כן הסמים במכתש׳ בערך שוה ויתהפכו בשווי וידוקדקו ויתעצמו יפה מה שלא יהיה כן כשישחקו שלא בסדר כי אז יהיה חלק ממנו דק וחלק ממנו עב והכתוב אומר ושחקת ממנה הדק . *Et cum dicit* [Scriptura] *Memullach Tabor Kodeſch , Targum iſta illud vertit per MIXTUM . Sed convenientius eſt* dicere *quod velit ſcriptura explicare diſpoſitionem hanc ſuffitus, quod illum in formam minutiſſimi pulveris redigant , ac ſi eſſet ſal contuſum ; & in lingua vernacula id* גראנׄיא *Grania* (forte debet eſſe Granula) *vocant ; & ſic convenit ut fiat ſuffitus , ut , quando ſuper prunas ſpargitur , confeſtim fumus aſcendat , ſive ſit parum ſive ſit multum . Si vero fuerit ſuffitus craſſus , aut denſus , in illum ignis non e veſtigio ita operatur . De oleo autem unctionis non eodem modo dicitur , Memullach , quoniam illud in modum conditura unguenti , non autem in formam pulveris , præparatur ; dicit autem* Scriptura *purum , ſanctum ſit , ad monendum , ut eo ipſo , quoniam illud valde contundent , donec fuerit minutiſſimum , caveant ne quidquam immundi illum attingat , ſed ut ſemper in ſanctitate ſua permaneat , & illud quod in cribro remanet , denuo contundatur donec fuerit minutiſſimum . Et illud vocatur in verbis Rabbinorum noſtrorum b. m. Tenue ex tenui . Et inquiunt , quod tempore contuſionis dicat* [is qui tundit] *Bene comminuere , comminuere optime , quoniam hæc vox bene convenit aromatibus . Et ratio hujus eſt , quod qui illa tundit , ſecundum proportionem vocis quam audit , intendat etiam auſcultare clangorem piſtilli in mortario , ſecundum proportionem vocis pulſantis inſtrumentum muſicum .* (Solent enim hi cavere ne alterutrum excedat , ſed apta proportione dimetiuntur, quo & cantus & pulſatio audiantur.) *Et tum fiet contuſio ſuffitus in diſpoſitione & proportione analogiæ vocis pulſantis inſtrumentum muſicum , & miſcentur hac ratione aromata in mortario æqualiter . Ut & æqualiter ſubvertuntur & comminuuntur , ſeque pulchre roborant . Quod non fiet hoc modo , cum abſque proportione & æqualitate contunduntur , nam tum pars ex illis erit tenuis , pars vero erit craſſa . Scriptura autem dicit , & contundes illa ſc. aromata minutim .*

§. XXXVII. Cur quæſo aliam voci cuidam induemus ſignificationem , cum nativa opus habeamus ? Imo ſi ממלח eſſet *mixtum* explicandum , aperto ore Sacram Scripturam tautologiæ ream ageremus . Nonne enim quæcunque ad confectionem hujus ſuffitus requiruntur, quam clariſſime his verbis ועשית אותה קטרת רקח מעשה רוקח . *Et facies inde ſuffitum arte apothecaria confectum*, præcipiuntur . Vetat denique accentus Atnach (̂) Rex major primarius cum miniſtro ſuo Munach (̗) quibus רוקח una cum voce præcedenti inſigniuntur , ut ממלח illis annectatur . Rectius multo ממלח nativa ſignificatione retenta redditur *Salitum* . Sic Arias Mont. Junius & Trem. Piſc. Cur vero potius nativa ſignificatio ſit retinenda ex Judæis Aben Eſra ut & Rabbi Salomo Ben Melech innuunt. Prior quidem in comment. ſuo ad Exod. inquit ועשית ממולח טעם ממולח הוא מלח סדומית ויש אומרים שחוק מאד או מגזרת ארץ מלחה . *Et*

facies

facies salitum, *sensus memullach est Sal Sodomiticum*, *& sunt qui dicunt valde contusum; aut explicari debet ex sensu phraseos quæ occurrit* (Jer. 17. vers. 6.) *de terra salsuginosa*; nam quemadmodum terra salsuginosa est sterilis & vasta, sic quoque regio illa unde proveniebat Sal Sodomiticum infertilis plane erat. Posterior vero in Michlal Jophi fol. 24. col. 2. in ממלח ita commentatur; אמר בו התרגום מעורב כלומר שיהיו הסממנים שחוקים ומעורבים יחד היטב ואפשר שיהיה פירוש ממלח מענין מלח כי מלח סרומית היה בה כמו שנזכר בפטום הקטרת מלח סרומית רובע הקב: *Et illud interpretatur Targum*, *MIXTUM*, *Ac si dixisset*, *quod aromata debeant esse contusa & simul bene mixta*; *Verum & sic potest reddi*, *quod interpretatio* ~~ *memullach sit desumpta a significatione salis*, *quoniam Sal Sodomiticum additum fuit suffitui*, *quemadmodum illud commemoratur in Systemate confectionis suffitus*, *quod quarta pars Kabi Salis Sodomitici addatur*. Nec sciam equidem, cur aliunde petere debeamus Sal Sodomiticum suffitui fuisse inditum, cum in ipso textu sacro id inveniamus. Non ergo sic *posse* verti, inquio, sed & *debere*, cum accedat imprimis Dei T. O. M. grave mandatum de salienda omni oblatione, Levitici cap. 2. vs. 13. וכל קורבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח בריה אלהיך מעל מנחתך על כל קרבניך תקריב מלח. *Et omnem Obltationem muneris tui sale salies*, *& non cessare facies sal fœderis Dei tui desuper munere tuo*, *super omni oblatione tua offeres Sal*. Qui forte hic litem intentare volet suffitum sub hoc præcepto non contineri, illum ablegatum velim ad Talm. Bab. Menachot, foliis 20. & 21. ubi inveniet post acerrimas altercationes tandem de suffitu ipso definiri quod sale fuerit conditus. Sic enim fol. 21. col. 2. בשלשה מקומות המלח נתונ' בלשכת המלח ועל גבי הכבש ובראשי של מזבח בלשכת המלח ששם מולחין עורות קדשים על גבי הכבש ששם מולחין את האיברי' בראשו של מזבח ששם מולחין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחה כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ועולת העוף וכו'. *Tribus in locis sal est repositum*: *In conclavi ubi sal asservabatur*, *in clivo altaris* [per quem ad altare ascendunt;] *& in summitate altaris*. *In salis quidem conclavi saliunt pelles sanctas* [mactatarum pecudum ad sacrificia;] *in clivo saliunt membra* [earundem pecudum jam jam flammis injicienda;] *in ipso autem altaris vertice saliunt pugillum* [oblationis muneris Vid. Levit. 2. vers. 1. 2.] *& thus*, *& SUFFITUM*, *& oblationem Sacerdotis uncti*, *& oblationem libaminum*, *& holocaustum avis &c.* Quicquid enim altari consumendum tradebatur prius saliendum erat, imo lignum ipsum ut docent Talmudici in Menachot fol. 20. col. 2. עצים קורבן מנחה הן ומעונין מלח *Ligna sunt Korban seu oblatio*, *& sale conspergenda sunt*.

§. XXXVIII. Sed etsi profitear, quis inquiet, de sacrificiis me quidem confiteri debere quod fuerint *salita*, cum *vero sale* fuerint condita, id neutiquam tamen de suffitu posse adfirmari, ajo, cum tantum *Sale Sodomitico* quod potius *bitumen* est appellandum, fuerit conditus, & proin non *sale* seu *bitumine* esse conspersus, dici debeat. Verum ad hæc respondeo, me lubenter concessurum si proprie loqui velimus, rectius adhiberi significationem *bituminis* quam *salis*, sed & tum pronuntio, eandem locutionem adhiberi debere de reliquis sacrificiis. De priori sive bitumine audiamus egregie differentem Virum incomparabilem Joh. Lightfootum Tom. 1. p. 173. in Centuria Chorograph. Matthæo præmissa cap. 5. statim a principio. *Judææ limes utrinque mare: Occidentalis Mediterraneum*; *Orientalis Mortuum aut Sodomiticum*. *Hoc Judaici scriptores ubique vocant* ים המלח, *quod non tam proprie bic MARE SALSUM interpreteris quam MARE BITUMINOSUM*. *Quo sensu frequentissime apud eos occurrit* מלח סרומית, *ad verbum Sal Sodomiticum*; *at proprie BITUMEN*. *Ejus usus in thymiamate sacro*. *Cum aromatibus thymiama istud conficientibus commiscuerunt* מלח סרומית *Bitumen*, כפת הירדן *Ambram Jerdanis &* מעלה עשן *Herbam paucis notam*, *Maimon in Kele Mikdasch cap. 2.* Huc usque Lightfootus. Posterius quod attinet eandem nempe phrasin adhiberi debere de reliquis sacrificiis quæ usurpatur de Suffitu, si significatio *Bituminis* hic locum invenire debeat, ratio est, cum *Sal* sive *Bitumen* Sodomiticum æque in Suffitu quam Sacrificiis condiendis fuerit adhibitum, quod jam multis probare non conabor, cum id ante pauculos annos de industria egerit Vir Doctissimus Hermannus *von der Dardt*, Professor Helmstadiensis, in peculiari *Discursu* qui legitur in ejus *Ephemeridibus Philologicis* Disc. XI. pag. 139. cui quod addam non habeo præter hoc unicum, me hujus assertionis veritatem in ipso Talmude invenisse, Tractatu Menachot fol. 21. 1. ubi super phrasin תמלח hunc in modum com-

commentantur. תמלח למאי אתא לכדתניא במלח יכול תבונוהו ת״ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח ת״ל במלח ולא תשבית מלח הבא מלח שאינה שובתה ואי זו זו מלח סדומית ומניין שאם לא מצא מלח סדומית שמביא מלח איסתרוקנית ת״ל תקריב תקריב כל שהוא תקריב מכל מקום תקריב ואפילו בשבת תקריב ואפי׳ בטומאה ומאי תבונוהו אמר רבה בר עולה הכי קא אמר יכול יתבוננו כתבן בטיט אמר ליה אביי אי הכי יתבוננו מבעי ליה אלא אמר אביי יכול יעשנו כבנויין אל׳ רבא אי הכי יבננו מיבעי ליה אלא אמר רבא יכול תבוניהו מאי חבוניהו אמר רב אשי יכול יתן בו טעם כבינה ת״ל תמלח כיצד הוא עושה מביא האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו ונותן עליו מלח ומעליהו וכו׳. *Cur hic positum est* תמלח? *ad significandum id quod traditur sal esse adhibendum* [vide Lev. 2.] *Fierine ergo potest ut* תבונוהו? (hanc vocem infra statim videbis expositam) *Atqui salics scriptum est. Si saliendum an sufficiet si muria condias? At SALE utendum hic. Neque cessare facies sal*, Levit. 11.13. *Tale sal sumas, quod non desinit esse. At quale id est? SAL SODMOITICUM. Atque unde probas, quod si Sal Sodomiticum haberi nequeat, aliud arte factum adhiberi queat, quod* איסתרוקנית *vocatur? Scriptura ait, offeres: Offeres qualecunque* sal; *offeres etiam in Sabbatbo; offeres etiam in impuritate. Quid autem sibi denique vult illud* תבונוהו? [quod supra in Gemara erat scriptum]. *Dixit Rabba filius Ulæ: Ita utique dicit: an forte ita copiose injiciet, quemadmodum stipulæ injiciuntur in lutum? Cui Abai respondit. Si hæc est interpretatio vocis: debuisset dixisse* יתבוננו. *Sed Abai* aliam hujus rei expositionem affert dicens, *An forte poterit illud facere sicut ædificium? Cui Rabba respondit: Si hic esset hujus vocis sensus, debuisset* יבננו *dixisse. Sed dixit Rabba* יכול תבוניהו. *Quid est* תבוניהו? *Dixit Rabb Ase: An forte indet tantum saporem ut discerni poterit? Atqui Scriptura dicit: Salies. Quomodo hoc facit? Capit membrum* offerendum super altari *eique inspergit sal, deinceps rursus vertit illud, & inspergit sal, & tum offert* &c. Est autem Sal Istarokinum, quod ex fundo eruitur & per hominum manus præparatur explicante Raschio ad h. l. אסתרזקנירת מן הקרקע נעשי׳ ובידי אדם: Vide quoque Aruch.

§. XXXIX. Quid vero proprie sit Sal sive Bitumen Sodomiticum, perinde enim est quodnam nomen ei indas, ne plane hujus rei ignarum lectorem dimittamus, indicabimus verbis Taciti, qui fere omnium Auctorum qui quidquam de Lacu Asphaltite ex quo Bitumen illud accipiebatur memoriæ prodiderunt, clarissime & plenissime tradidit. Sic enim hunc Lacum lib. V. Historjarum describit. *Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertum unde, superjacta, ut solido feruntur, periti imperitique nandi, perinde attolluntur. Certo anni tempore bitumen egerit: cujus legendi usum, ut ceteras artes experientia docuit. Ater suapte natura liquor & sparso aceto concretus, innatat; hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trabunt. Inde nullo juvante influit, oneratque donec abscindas. Nec abscindere ære ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminæ per menses exsolvuntur. Sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trabi ad littus: mox ubi vapore terræ, vi solis inaruerint, securibus cuneisque ut trabes aut saxa discindi. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu ussisse, & manere vestigia terramque ipsam speeie torridam, vim frugiferam perdidisse* &c. Videantur quoque Plinius Hist. Nat. lib. v. cap. 16. Justinus lib. xxxvi. c. 3. Pausanias lib. v. Josephus de Bello lib. iv. cap. κζ. in fin. pa. 892. Etsi natura Bitumen hoc fuerit nigrum, præstantissimum tamen rubri vel purpurei coloris invenitur. Dioscorides lib. 1. cap. 100. Ἄσφαλτο: διαφέρει ἡ ἰουδαϊκὴ τῆς λοιπῆς. Ἔστι δὲ καλὴ ἡ πορφυροειδῶς στίλβουσα, εὔτονος τῇ ὀσμῇ καὶ βαρεῖα. ἡ δὲ Μέλαινα καὶ ῥυπώδης φαύλη. J. R. J. *Bitumen Judaicum cæteris anteponitur. Cujus probatio est, ut purpuræ modo splendeat, sitque ponderosum, ac validum odorem vibret. Nigrum autem & sordidum vitiosum est.* Sed mirari adeo necesse non est, si bitumen hoc salsum vocetur, etsi Josephus loc. cit. narret; τὴν φύσιν τῆς ἀσφαλτίτιδος λίμνης εἶναι πικρὰν καὶ ἄγονον lacum hunc natura *salsum* & sterilem esse, ut quidem interpretatus est Rufinus, proprie tamen *amarum* verti debuisset: cum πικρὸν & ἁλμυρὸν *amarum* & *salsum* scriptores promiscue passim usurpent, ob vicinum saporem; Plato apud Suidam in φαιὸν χρῶμα: Ἐγγὺς μὲν τοῦ πικροῦ τὸ ἁλμυρόν, *Amaro sapori vicinum est salsum*. Hinc mare quod salsum est quandoque amarum esse dicitur. Sic Odyss. lib. v. Ulysses e mari emergens ἐξέπτυσεν ἅλμην πικρὴν,

expuit

expuit amaram ſalſuginem. Et in Virgilio *Doris amara* eſt mare, cum dicit Ecloga ultima

Doris amara ſuam non intermiſceat undam

Quin ſi credimus Iſidoro Orig. lib. XIII. cap. 14. *Proprie mare eſt appellatum, eo quod aquæ ejus amaræ ſint*. Græce viciſſim ἁλμυρὸν *ſalſum* pro amaro uſurpatur. Sic Heſychio ἁλμυρὰ δάκρυα ſunt χαλεπά, πικρὰ *ſalſæ lachrymæ* ſunt *graves & amaræ* lachrymæ. Et clariſſime in epiſt. Jacobi τὸ πικρὸν *amarum* idem eſt quod τὸ ἁλυκὸν *ſalſum*, cum inquit cap. III. verſ. 11. & 12. *Numquid fons de eodem foramine emanat* τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν *dulce & amarum? Numquid poteſt, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? Ita nullus fons poteſt* ἁλυκὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, *ſalſam & dulcem aquam edere*. Vides, lector, ἁλυκὸν id ipſum eſſe quod antea πικρόν. Videatur Celeb. Bochartus in Canaane lib. I. cap. 29. pag. 610. Eandem quoque ferunt ſortem *ſalſa* & *amara* terra apud Virg. Georg. 2. verſ. 238. &c.

Salſa autem tellus & quæ perhibetur amara
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando;
Nec Bacho genus aut pomis ſua nomina ſervat.)

Viguit autem & apud Gentiles maleſano κακοζηλίας œſtro percitos, perpetuus ſalis in ſacrificiis ſuis uſus. Quid enim communius quam molæ ſalſæ mentionem ubique apud Auctores Ethnicos invenire, ut taceam alia. Cum autem hæc latius exequi animus non ſit, ſicco pede hæc prætereo, unicum hoc animadvertens, apud Virgilium & molæ & bituminis ſimul injici mentionem. Eclog. VIII. verſ. 82.

Sparge molam & fragiles incende bitumine lauros.

Conſule Servium ad h. l. ubi & de mola ſalſa quandam invenies explanationem. Hinc Cleri Romani ſalis in quibuſdam cærimoniis uſurpatio, quæ indubie a ſupra deſcripta ſalis conſperſione ſuam traxit originem.

§. XL. Poſt ממלח in Textu ſacro ſequitur טהור ſc. יהיה, ut ſuffitus ſit *mundus* ſive *purus*. Nihil autem heic loci per טהור intelligitur, quam *impermixtus* ἄκρατος, ἀμιγής. Ut ſuffitus ſit legitimus, nihil ut a quoquam addatur præter id, quod in Lege ſancitum, neque ut a quoquam quid ſubtrahatur, imo imprimis ut caveatur, ne quid lege immundum eſt declaratum ipſi admiſceatur. Sic apud Hebræos זהב טהור *aurum purum* Exodi XXV. 11. ſumitur pro tali auro quod nullis ſordibus aut ſcoriis, permixtum eſt; לב טהור *Cor purum*, Pſal. LI. 12. pro tali corde ſumitur, quod liberum a malis cogitationibus, agitans ſanctas cogitationes. Eodem modo Græci Καθαρὸν uſurpant, quo uſi ſunt LXX. in ſua verſione. Καθαρὸς enim mox copulatur cum ἄκρατος, mox cum ἀμιγής. Xenoph. Pæd. 8. Ἀλλ' ὅταν ἄκρατος καὶ καθαρὸς ὁ νοῦς ἐκκριθῇ, τό τε καὶ φρονιμώτατον εἰκὸς αὐτὸν εἶναι. Id eſt Cicerone interprete. *Sed quum omni admiſtione corporis liberatus, purus & integer eſſe cœpiſſet* &c. Plutarchus εἰ μὲν γὰρ ἀμιγὸς καὶ καθαρὸν ἦν τὸ ἓν, οὐδὲν ὅλως, &c. Apud Aratum Cicero καθαρῇ ἐπὶ νυκτὶ vertit *Nocte ſerena*, i. e. cœlo nullis nubibus obducto & permixto. A quo ſibi autem imprimis Judæi cavebant, ne ſuffitui inderetur, atque ſic non amdlius טהור maneret, fuit mel. Talmud Kerithut fol. 78. col. 1. ואם נתן בה רבש פסלה: *Si ſuffitui indit mel, reddit illum illegitimum*. Maimon Kele Hammikd. cap. 11. §. 8. נותן לתוכה רבש כל שהיא פסלה: *Dans in ejus medium paululum mellis illum vitiat*. Nullum enim mel ſuper altare offerri debebat, ut ſevera lege cautum eſt Levit. 11. vſ. 11. 12. Quænam vero ratio fuerit quod Deus melle offerendo ſuper altari Iſraelitis interdixerit, varii varie ſenſerunt, certi tamen quidquam nemo facile definiet. Vid. Viri Illuſt. Sam. Bocharti Hieroz. Part. poſt. l. IV. cap. 12. fol. 528. Verum nec in altera parte peccandum erat ſuffitui quidquam ſubtrahendo. Talmud ubi ſupra חוסר א' מכל סממניה חייב מיתה Maimon reddit rationem שהרי נעשית קטורת זרה *Qui ſubtrahit unum ex omnibus aromatibus, mortis reus eſt, nam ecce ſuffitus peregrinus factus eſt.*

§. XLI. Denique quod confectionem ſuffitus ſpectat, requiritur quoque ut *ſit* קרש, ut bene monet Raſchi in tribus iſtis prædicatis hoc verbum ſubintelligi debere, ſc. ממלח יהיה וטהור יהיה וקרש יהיה. Imprimis autem ad hæc duo epitheton קרש referri debere arbitror; ut nempe in ſanctitate conficiatur & conſervetur, ut & ab uſu prophano removeatur. Ut ſuffitus in ſanctitate conficeretur, fiebat mediantibus iis rebus quas recenſet Maimon Kele Ham. cap. 2. §. 6. וכל מעשיה בקודש בתוך העזרה ומשל הקרש והמפטם את הקטרת מן החולין או בכלי של חולין פסולה: *Et omne ejus opus perficitur in ſanctitate, intra atrium, & ex ſanctificatis;*

catis; Qui conficit ſuffitum ex rebus prophanis, aut in vaſis prophanis, illum prophanat. Quare nec Onychen in lotio præparare licebat, uti ſupra vidimus. Neque ſuffitus in loco prophano aſſervabatur, ſed in conclavi domus Abtines, ut patet ex Gemara Joma cap. v. §. 1. Liceat & huc referre ejus ſollicitam conſervationem, ne forte vel mucore contracto, vel ob remiſſum odorem inidoneus ad adolendum exiſtat, quare ſecundum Maimonidem l. c. §. 7. פעמים בשנה היו מחזירין אותו למכתשת בימות החמה היו מפזרים אותה כדי שלא תתעפש ובימות הגשמים צברין אותה כדי שלא יפוג ריחה: *Bis in anno illum rurſus indunt mortario; Æſtivis temporibus illum diſpergunt ne muceſcat, Hiberno autem tempore illum coacervant ne odorem ſuum remittat.* Cumque binis illis vicibus rurſus ſuffitus in mortario circumvolvitur, ille qui id perficit, ſuum הדק היטב quoque cantillat. Kerithut fol. 78. col. 2. ת״ר היו מחזירין אותה למכתש׳ פעמים בשנה בימות החמה בזורה שלא תתעפש בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה וכשהוא שוחק אומר הידק היטב היטב הידק וכו׳ *Tradunt Rabbini noſtri; Reducunt ſuffitum ad mortarium binis vicibus in anno diebus æſtivis illum diſpergunt, ne mucorem contrahat, ſolibus hibernis illum confundunt, ne langueſcat ejus odor, cumque illum tundit, inquit, Comminuere bene, bene comminuere &c.*

§. XLII. Dubio procul præceptum hoc, ſive קדש יהיה, quoque eo reſpicit, ut prohibeatur ejus in prophanis uſus. Quare & ſtatim ſimilis ſuffitus comparandi interdictum huic ſubjungo, quod duobus ultimis verſibus cap. xxx. Exod. exhibetur. והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם קדש יהיה לך ליהוה: איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו: *Et ſuffitum hunc quem facies in proportione ejus, non facietis vobis; Res ſancta tibi ſit Jehovæ. Quiſquis parabit ſimilem huic ad odorandum in eo; utique exſcindetur ex populis ſuis.* Ad quæ Abarbanel ita commentatur ubi ſupra. ואמר הקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם להזהיר שבזאת המתכונת הידועה אשר זכר בקטרת המיוחדת לצורך גבוה לא יעשה אדם כמותה לא מעט ולא הרבה ממנה לריח ניחוחם אך תהיה תמיד זאת המתכונת קדש להם לעבודת המקדש שהיא קדש ליי׳ והאיש ההדיוט אשר יעשה כמוה קטרת באותה מתכונת להריח בה ונכרת מעמיו והיה זה לפי שקדש יי׳ חלל להשתמש ממנו בחול ואמנם שיעור מה שהיו מקטירי מהקטרת בכל פעם ופעם לא נתבאר בתורה זולתי מה שיקטירו ממנה ביום הכפורים שהוא מלוא חופני הכ״ג וכבר קבלו איש מפי איש שהשיעור שהיו מקטירין בכל פעם היה משקל שנים עשר שקלים וחצי שקל: *Et inquit ſcriptura, ſuffitum quem facies in proportione ſua, non facietis vobis; ad monendum, ne in iſta proportione cognita, quam commemorat in negotio ſuffitus illius, unice dicati neceſſitati Excelſi illius,* (i. e. Dei) *quiſquam faciat illi ſimilem; neque parum, neque multum ex illa proportione, ut inde caperent odorem in ſuam acquieſcentiam: Tantummodo hæc proportio ipſis ſemper ſit res ſancta, ad miniſterium Sanctuarii, ſancta quippe eſt Domino. Et quilibet privatus, qui fecerit ſuffitum huic ſimilem, in illa ipſa proportione, ad capiendum inde odorem, utique exſcindetur ex populis ſuis. Idque hanc ob cauſam quod rem Deo ſacram prophanam fecit, ea prophane utens. Et certe qualem quantitatem ſingulis vicibus adolere debeant, non in Lege exponitur, præter illam quam adolere debeant in die Expiationis, quæ eſt plenitudo pugilli Sacerdotis magni. Attamen unus ab altero accepit, quod quantitas, quam ſingulis vicibus adolent, ſit pondus duodecim & dimidii ſiclorum.* Commentarii eximii inſtar quoque poterunt eſſe verba Maimonidis in Kele Hammikd. cap. 2. §. 9. העושה קטורת מאחד עשר סממנין אלו לפי משקולות אלו כדי להריח בה אף על פי שלא הריח חייב כרת עמ עשיית אם עשה מזיד ובשוגג מביא חטאת קבועה אף על פי שלא עשה המשקל כולו אלא חציו שלישו הואיל ועשה לפי משקלות אלו חייב כרת שנאמר במתכנתה לא תעשו לכם איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו: *Qui componit ſuffitum ex undecim illis aromatibus ſecundum illorum pondus, ut odoretur in illis, etiamſi in illis non odoretur, reus eſt exciſionis propter compoſitionem, ſi id de induſtria fecerit. Si vero per errorem, offert ſacrificium pro peccato fixum, etiamſi totum pondus non confecerit, ſed tantum ejus dimidium aut partem tertiam. Poſtquam illum confecit ſecundum iſta pondera reus eſt exciſionis. Q. D. S.* Exod. xxx. *Secundum ejus proportionem non facietis vobis, quiſquis fecerit ſicut hunc ad odorandum in illo, utique ex populis ſuis exſcindetur.* Qua vero ratione ſuffitum hunc alicui præparare liceat, ut & ejus odore frui, ſimulque totum iſtud præceptum quomodo reſtringi debeat, leges eodem loco apud Maimonidem §. 10. עשה להתלמד בה או למוסרה לציבור פטור הריח בה ולא עשאה אינו חייב ברת אלא דינו כדין כל הנהנה מן ההקדש

לא

לא חייבה תורה כרת אלא לעושה במתכונתה להריח בה : *Qui illum diſcendi gratia fecerit aut ut cœtui illum tradat, liber eſt. Qui odorem ex illo percipit, neque illum compoſuit, non eſt reus exciſionis, niſi quod ejus judicium ſit idem ac illius qui utilitatem percipit ex ſanctificato.* (Vid. Levit. XXII. 14.) *Lex neminem exciſionis reum declarat, niſi illum qui ſuffitum aptaverit in illa ipſa proportione ut in eo odoretur.* Eaſdem ob cauſas licitum eſſe ſuffitum conficere etiam indicat Bartenora ad Kerithut cap. I. §. I. ubi inter triginta ſex ſpecies eorum qui ſupplicium exciſionis merentur, & ex Lege enumerantur, quoque המפטם את הקטורת *is qui ſuffitum conficit* recenſetur. Ad hæc igitur verba ſic inquit. אחד עשר סממני הקטרת אם לקח מכל אחד מהם כפי משקלו הקצוב בדברי הכמים וערבם כדרך שהיו מערבים הקטרת שמקטירים בבית המקדש חייב כרת והוא שיעשנה להריח בה אבל עשאה להתלמד או למסרה לצבור פטור. *Undecim aromata ſuffitus ſunt; Si quis ex illis omnibus ſumit, ſecundum pondus a ſapientibus definitum, & illa miſcet eo modo, ut illi qui miſcent ſuffitum, quem adolent in ſanctuario, is exciſione reus eſt, & id quidem ſi id fecerit ad odorem inde capiendum; Verum ſi id facit ad ſemet ipſum docendum, aut ut cœtui tradat, immunis eſt.* Deſumptum hoc eſt a Rabbinis ex Gemara Kerithut fol. 78. I.

§. XLIII. Verbum addam de phraſi quæ occurrit in textu ſacro ונכרת מעמיו *& exſcindetur ex populis ſuis*, quæ a Rabbinis redditur per חייב כרת *exciſione reus eſt*; nam vaſto illi Oceano me immittere, mens mihi non ſedet. Quæ enim pœna per כרת indigitetur, non omnibus eadem eſt ſententia. Judæorum compendioſe enarrat Abarbanel ad Num. XV. 30. Dedit integrum illud ἀποσπασμάτιον cum verſione Vir in lingua & ritibus Hebræorum ad miraculum edoctus Johannes Buxtorfius ad finem Diſſertat. de Sponſ. & Divort. unde ſententiarum diverſitatem mutuavit Eruditiſſimus Hottingerus in *Jure Hebræorum* Lege CCXXXVII. p. 342. & 343. & Cl. Leuſdenius in Philologo Hebr. Mixto. Diſſertat. L. & ult. Conſulantur quoque Viri longe doctiſſimi Sixtinus Amama in Antibarb. Biblico ad Gen. XVII. 14. lib. III. pag. 606. &c. Joh. Coccejus ad cap. IX. Sanhedr. not. 12. & ad Maccoth, cap. III. not. I.. Joh. Buxtorfius in Lexico Talm. in כרת Joh. Seldenus De Jure Nat. & Gent. lib. VII. cap. 10. pag. 876. Chriſtiano-rum aliquot varias opiniones invenies apud ſummum Theologum And. Rivetum in Exerc. in Geneſin ad cap. XVII. 14. Exerc. LXXXIX. pag. 439. ipſe autem ſe cum illis ſentire declarat, qui per כרת Excommunicationem intelligunt. Arrident tamen magis verba Doctiſſimi Angli Joh. Ligthfooti Tom. II. pag. 287. in Horis Hebr. ad Matth. cap. V. 22. quæ ita ſe habent; *Atque, ut verbo omnia,* כרת *EXCISIO vindictam ſonat per manum Dei. Falluntur plurimum qui* כרת *&* כריתות *Exciſionem de qua frequentiſſima memoria in Sacris Paginis, de exciſione intelligunt a cœtu publico per cenſuram Eccleſiaſticam: cum nihil aliud ſibi velit, quam exciſionem per vindictam divinam. Nihil Canoniſtis Hebræorum uſitatius tritiuſve, quam traſgreſſiones quam plurimas ad exciſionem adjudicare in tritiſſima iſta Phraſiologia* אם מניד חייב כרת *vel* חייב על זדונו כרת *Si hoc fecerit ex præſumptione, reus eſt exciſionis; ſi vero ex ignorantia, tenetur ad ſacrificium pro peccato. Cum ad Exciſionem adjudicant rem & reum, tradunt & relinquunt Judicio Dei, conjuncta tamen aliquando Cenſura & pœna a Synhedrio, aliquando non, quod infinitis exemplis illuſtrari poſſet, ſed veremur nobis a prolixitate &c.* Idem ad Corinth. cap. V. 2. Et quidem Excommunicationem hinc elici non poſſe, probat inter alia, phraſim hanc nuſpiam adhibita perſona ſecunda *Exſcindes, Exſcindetis* occurrere. De cœtero, nempe definitione pœnæ, num conſiſtat in præmatura morte, aut orbitate liberorum &c. qua de re ſupra citati Auctores inſpiciendi, non facile quicquam definire auſim.

§. XLIV. Compoſitionis non plane diſſimilis ſuffitus in uſu erat Sacerdotibus Ægyptiis in ſuis ſacris, ad imitationem abſque dubio hujus noſtri ſuffitus modo deſcripti. Cum enim, ut ſupra vidimus, Hebræis arcanum quoddam erat, conficiendi ſuffitus ratio, ut proinde Ægyptiis non licuerit illam plenius ediſcere, numerum illarum ſpecierum, quarum notitiam forte ſibi comparare poterant aliis ſupplevere. Generaliora quidem ipſis innoteſcere poterant, v. g. numerus ſpecierum, quæ erant, ſi *undecim* illis quæ Moſi in monte Sinai dictæ ſunt, ex mente Judæorum, addas *Sal Sodomiticum*, *Ambram Jordanis*, *Maale aſan*, & demum *Saponem Carſchinæ*, & *Vinum Capparis*, numero ſedecim; Sedecim quoque numerabant Ægyptii. Præterea una itemque altera ſpecies etiam forte increbeſcere pote-

poterat. Hinc Judæis æque ac Ægyptiis commune erat *Opobalſamum* (id enim commode intelligi poſſe per ῥητίνην exiſtimo, licet alias per *reſinam* reddatur, ſumitur enim illud vocabulum pro ſucco & quidem non ex certa quadam arbore, ſed ex variis generibus arborum, ut liquet ex Dioſcoride lib. 1. cap. 93. & derivatur a Ῥέω *fluo*, ut bene convenire poſſit cum Hebr. נטף,) *Myrrha*, *Bitumen* ſive Sal Sodomiticum, *Calamus odoratus*, *Vinum* & quidem vetuſtius, (ut ſcribit Dioſc. lib. 1. cap. 24. additas fuiſſe οἴνου παλαιοῦ ξέστας θ'. *Vini veteris ſextarios novem*), *Cyperus*, a quo *Nardus* non multum diſcrepat, videatur modo utriuſque deſcriptio apud Dioſcor. lib. 1. cap. 4. & 6. Vocabatur autem hujus ſuffitus compoſitio Kyphi, atque a Plutarcho ejus Operum Tom. II. in tractatu de Iſide & Oſiride prope finem pag. 383 ad lit. D. E. hunc in modum deſcribitur: Τὸ δὲ κῦφι, μίγμα μὲν ἑκκαίδεκα μερῶν συντιθεμένων ἐστί, μέλιτος καὶ οἴνου καὶ σταφίδος καὶ κυπέρου, ῥητίνης τε καὶ σμύρνης δὲ ἀσπαλάθου καὶ σεσέλεως, ἔτι δὲ σχοίνου τε καὶ ἀσφαλάτου καὶ θρύου καὶ λαπάθου, πρὸς δὲ τούτοις ἀρκευθίδων ἀμφοῖν [ὧν τὴν μὲν μείζονα τὴν δὲ ἐλάττονα καλοῦσι] καὶ καρδαμώμου καὶ καλάμου. συντίθενται δὲ οὐχ ὅπως ἔτυχεν, ἀλλὰ γραμμάτων ἱερῶν τοῖς μυρεψοῖς, ὅταν ταῦτα μιγνύωσιν, ἀναγινωσκομένων. i. e. Guil. Xylandro interprete; *Kyphi porro, mixtura eſt ſedecim rerum in unum compoſitarum: mellis, vini, uvæ paſſæ; cyperi, reſinæ, myrrhæ, aſpalathi, ſeſelis, junci odorati, bituminis, folii ficulni, rumicis, juniperi utriuſque* [*duas enim nominant, majorem & minorem*] *cardamomi & calami. Has autem ſpecies non temere componunt, ſed ſeplaſiariis, dum iſthæc miſcent, ſacræ recitantur literæ.* Poſtremum fieri credo ad imitationem illius, qui apud Judæos aromata contundit, qui verbis ſuis הדק היטב הדק היטב *Comminuere bene, bene comminuere*, forte Ægyptiis ſuſpectus erat de recitatione ſacrarum literarum. Mel autem, quod in Kyphi primum locum obtinet, nullo modo in Judæorum ſuffitu adhiberi poterat, ut ſupra vidimus. Atque ad hoc Kyphi forte intenderunt Judæorum magiſtri, dum abſque ulla urgente neceſſitate imprimis mellis uſum in ſuffitu prohibent, cum tamen ex generali illo interdicto Lev. II. id per ſe pateat. Plutarchus autem rationem reddere conatur, cur Judæi mel in cultu ſuo ſacro non adhibeant. Cum enim in eo eſt ut probet Bachum a Judæis coli, Sympoſ. lib. 4. Operum Tomo II. pag. 671. inter alia argumenta & eo utitur pag. ſeq. B. Ἔτι τοίνυν μέλι μὲν οὐ προσφέρουσι ταῖς ἱερουργίαις, ὅτι δοκεῖ φθείρειν τὸν οἶνον κεραννύμενον. i. e. *Porro autem mel ſacrificiis non adhibent: quod ejus admixtione vinum corrumpi videatur.* Ne forte, credo, Bachus irritaretur. Suboluit tamen aliis falſum eſſe Bachum a Judæis coli. Sic Tacitus Hiſtor. lib. V. pag. 528. *Sed quia Sacerdotes eorum* (Judæorum) *tibia tympaniſque concinebant, hedera vinciebantur, vitiſque aurea templo reperta* [de qua Vid. Miſna tit. Middoth. cap. 3. §. 8. & Vir ſtupendæ eruditionis Joh. Seldenus de Jure Nat. & Gent. lib. II. cap. 8.] *LIBERUM patrem coli, domitorem Orientis quidam arbitrati ſunt, nequaquam congruentibus inſtitutis. Quippe Liber feſtos lætoſque ritus poſuit: Judæorum mos abſurdus ſordiduſque.* Diſcrepabant autem in adminiſtratione quoque τὸ Kyphi Ægyptiorum & ſuffitus Hebræorum. Suffitus quippe Heb. binis vicibus ſingulis diebus, matutino tempore & veſpertino; Kyphi autem veſpertino tantum, licet ter de die adoleverint. Sic enim Plutarchus in Iſid. & Oſir. pag. 372. C. Καὶ τὴν ἡμέρας ἑκάστης τριχῶς ἐπιθυμιῶσι τῷ ἡλίῳ, ῥητίνην μὲν ὑπὸ τὰς ἀνατολὰς σμύρναν δὲ μεσουρανοῦντι, τὸ καλούμενον κῦφι, περὶ δυσμάς. *Et vero quavis die ter adolent Soli, reſinam ſub ortum, myrrham meridie, Kyphi (quod vocant) circa occaſum.* Cauſam reddit pag. 383. Solebant quoque Gentiles unicuique ſuorum Deorum proprium aſſignare ſuffimentum: Videantur inſcriptiones Hymnorum Orphei. Atque τοῦ Kyphi conditura quidem, hujus meæ diſſertationis cauſa fuit, ut inveſtigarem quænam eſſet convenientia differentiaque Suffitus Hebræorum, hujuſque Kyphi. Sed nolo hæc ulterius proſequi, ne in nimiam molem excreſceret hoc opuſculum; ſufficiat extremis digitis ea tetigiſſe. Multa enim adhuc forent dicenda, de ejus confectione, aliiſque uſibus quos præſtat, nam multos modos conficiendi eſſe inquit, Dioſcorides lib. 1. cap. 24. Κῦφι θυμιάματός ἐστι σκευασία κεχαρισμένη θεοῖς. χρῶνται δὲ αὐτῷ κατακόρως οἱ ἐν αἰγύπτῳ ἱερεῖς. μίγνυται δὲ καὶ ἀντιδότοις, καὶ ἀσθματικοῖς δίδοται ἐν ποτίσμασι. σκευασίαι δὲ αὐτοῦ ἐμφέρονται πλείονες &c. J. R. J. *Cyphi odorati Suffimenti compoſitio eſt, dicata diis, qua abunde Ægyptii ſacerdotes utuntur. In antidota miſceri ſolet, ſuſpirioſis datur in potu. Permultæ componendi rationes &c.* Statimque una harum ſubjungitur, quæ ibidem legi poteſt.

test. Atque hic quidem perpetuus simiæ Dei, Diaboli, mos fuit, ut in omnibus quoad fieri potuerit, sanctissimum Dei cultum imitatus fuerit. Nam cum ante legem datam ex monte Sinai, paucis Deo præstaretur cultus, deinceps autem Judæis totum illud Cærimoniarum Choragium imponeretur; nec Diabolus minorem sibi a suis adoratoribus cultum exhiberi voluit: Ut enim tantum Suffitus mentionem injiciam, non obscure illud colligere est ex verbis Ovidii lib. I. Fast. vers. 337. &c.

Ante Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, & puri lucida mica salis.
Nondum pertulerat lacrymatas cortice myrrhas
Acta per æquoreas hospita navis aquas.
Thura nec Euphrates, nec miserat India Costum,
Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Ara dabat fumos herbis contenta Sabinis &c.

Sed jam ad alia.

§. XLV. Expensis itaque & Speciebus aromatum, ut & confectione nostri suffitus, restat nobis, ut etiam ejus Ministerium seu quomodo administratus fuerit dispiciamus. Quid? si, quando contusa sunt aromata suffitus, tam gratum odorem sparserunt ut etiam capræ ad decem milliaria a loco præparationis remotæ ex ejus fragantia sternutaverint, qualem demum cum adolescunt ignibus aræ, odorem ipsis assignabimus? Credo equidem

Quem tu si olfaceres, Deos rogares
Totum ut te facerent, Fabulle, nasum.

ut mea faciam Catulli verba carm. 13. Nescirem etenim, quis homo suavissimi hujus odoris contemptor existere possit nisi forsan anus illa multibiba apud Plautum in Curculione Act. I. Sc. 2. quæ ita loquens introducitur.

Flos veteris vini meis naribus objectus est
Ejus amos cupidam me huc prolicit per tenebras.
Ubi ubi est? prope me est, evax habeo. Salve anime mi.
Liberi lepos. Ut veteris vetusti cupida sum!
Nam omnium unguentum odor præ tuo nautea est.
Tu mihi Stacte, tu Cinnamomum, tu rosa,
Tu crocinum & casia es, tu bdellium, nam ubi
Tu profusus, ibi ego me pervelim sepultam.
Sed quum adhuc naso odos obsecutus es meo
Da vicissim meo gutturi gaudium.

Usa est forsan iisdem rationibus anus hæc ebriosa, quibus aliquot seculis ante illam usus est Anacreon carmine 19.

Η γῆ μέλαινα πίνει
Πίνει δὲ δενδρέαυτὴν
Πίνει θάλασσα δ' αὔρας
Ο δὲ Ηλιος θάλασσαν
Τὸν δ' ἥλιον σελήνη
Τί μοι μάχεσθ' ἑταῖροι.
Κ' αὐτῷ θέλοντι πίνειν. i. e. iisdem versibus latinis

Fœcunda terra potat,
Hanc arboresque potant
Et potat æquor auras
Phœbusque potat æquor
Ipsumque Luna Phœbum
Quid ergo vos sodales
Potare me vetatis?

Verum quo rationem habeam præcepti, magni illius Tullii, quod in aureis libellis de Officiis lib. I. cap. 37. exhibuit his verbis. *Videat, quibus de rebus loquatur: si seriis, severitatem adhibeat, si jocosis leporem:* missis quoque jocis ad seria revertot. Inspiciamus itaque textum sacrum & mentem ipsam Legislatoris sanctissimi percipiamus. Sic ille instituit Exodi 30. 36. ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: *Et cum ex illo contuderis comminuendo, tum ex illo dabis coram testimonio in tabernaculo conventus ubi ex condicto tibi præsto ero:* Prius hic quædam notanda veniunt ad verba textus, deinceps ordine modum suffiendi exponemus. Primo loco explicanda est phrasis ונתתה ממנה לפני העדת *tum dabis ex illo coram testimonio*. Non debet hoc eo modo intelligi, ac si suffitus ibidem fuerit asservatus; asservabatur enim in conclavi Beth Abtines. Sed phrasis hæc nihil aliud vult, quam quod ibidem fuerit adolitus, seu oblatus. Eo enim sensu verbum נתן sæpissime usurpatur. Ex multis unum locum adducam, qui id clarissime evincit. Levit. 16. 13. ubi de die expiationis magnæ agitur. ונתן את הקטרת על האש לפני יהוה *Et dabit suffitum super ignem coram domino*. Et hac phrasi *Dare thura* pro offerre, ipsis etiam Latinis scriptoribus nihil usitatius est. Tibullus lib. IV. carm. 6. ad Junonem.

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos,

Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Mart. lib. VIII. Epigr. 15. ad Domitianum

Omnis & ad reducem dum litat ara Jovem
Dat Populus, dat gratus Eques, dat thura Senatus, &c.

Virg. lib. VIII. Æneid. verſ. 104.

Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque ſenatus
Thura dabant.

Ad hæc Servius: *DABANT verbo ſacrorum uſus. Nam dici ſolebat in ſacris, Da quod debes, de manu dextra aris.* Latius hæc exſecutus eſt Vir omni eruditionis genere inſtructiſsimus Joh. Braunius, in ſuis *Selectis Sacris* lib. II. c. 6. Illud vero quod Exodi 30. לפני העדת *coram teſtimonio* dicitur, duplici modo exponi poſſe quidam volunt, vel ut intelligatur de altari aureo quod poſitum erat in ſancto, e regiore arcæ fœderis in qua erant tabulæ teſtimonii, vel, ut ſumatur de ipſo Sancto Sanctorum immediate coram Arca, nempe in die expiationis & tum deficere volunt ו ſive copulam in באהל מועד ut legi debeat ובאהל מועד *& in tabernaculo conventus*. Inſpiciamus Abarbanelem ipſum, qui hæc refert fol. 207. col. 4. ואמר ונתת ממנה לפני העדות אין הכוונה שיניח הקטרת שמה למשמרת כי לא היה שם מקומו אבל רוצה לומר שבכל יום ערב ובקר יתן את הקטרת ההוא על האש שהוא על מזבח הזהב אשר בהיכל ולפי שהיה מזבח הזהב מונח מכוון נכחיו' הארון לכן אמר באהל מועד אשר אועד לך שמה והוא חוזר למה שאמ' לפני העדות כמו שאמר ונועדתי לך שמה ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ואפשר לפרש ונתת ממנה לפני העדות שהוא רמז לקדש הקדשים שיכנים שם הכהן הגדול הקטרת ביום הכפורים כמו שאמר כי בענן אראה על הכפרת ואמרו באהל מועד ענינו שגם כן יתן מהקטרת באהל מועד שהוא ההיכל על מזבח הזהב אשר שם ויחסר ואו השמוש כאלו אמ' ובאהל מועד ולפי שהיה כל הקטרת כדי להוריד השפע העליון והנבוא' על משה רבינו לכן אמר אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם רוצה לומר הקטרת ולכן לא תקל בעינך מצותה. *Et dicit ſcriptura; Et dabis ex illo coram teſtimonio. Non autem intendit, ut ibidem tradat ſuffitum in cuſtodiam; non enim ibi locus ipſius erat. Verum vult ſcriptura, ut ſingulis diebus mane & veſperi det ex hocce ſuffitu ſuper ignem qui eſt ſuper altari aureo quod in templo eſt poſitum. Et propterea quod altare aureum poſitum eſt e regione arcæ, idcirco inquit, in tentorio conventus ubi tibi apparebo. Et revertitur ad id quod dicit coram teſtimonio. Quemadmodum dicit* [Exod. 25. 22.] *Et conveniam te ibidem, & loquar tecum deſuper propitiatorio, de medio duorum Cherubinorum. Poteſt etiam & dabit ex illo coram teſtimonio ita explicari, ac ſi id innuat ſanctum ſanctorum, in quod die expiationis Sacerdos ſummus ſuffitum infert; Sicuti dicitur* [Levit. 16. 2.] *Quia in nube conſpiciar ſuper propitiatorio; & cum dicit in tabernaculo conventus, ſenſus ejus eſt quod etiam heic in tabernaculo conventus dare ſeu offerre debeat ex ſuffitu, quod eſt templum, ſuper altare aureum quod ibidem adeſt, & tum deficit Vav ſervile, ac ſi diceret; Et in tabernaculo conventus: Et propterea quod totus ſuffitus eſt ad faciendum deſcendere influentiam Excellentiſſimi & prophetiæ ſuper Moſen Doctorem noſtrum, propterea inquit, Ubi te conveniam; Sit vobis omnium rerum ſanctiſſimum, nempe ſuffitus. Et propterea, ne eſto leve in oculis tuis hujus præceptum.*

§. XLVI. Jam ordinem modumque ipſum ſuffiendi contemplabimur. Tempus, quo ſuffitus adoleri debeat, a Legislatore Summo præſtitutum eſt, matutinum & veſpertinum. Præceptum ipſum exſtat Exod. XXX. 7. 8. והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהטיבו את הנרת יקטירנה ובהעלת הארן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יהוה לדורותיכם. *Et adolebit ſuper illud* altare aureum *Aharon ſuffitum aromatum: ſingulis mane quando aptabit lucernas, illum adolebit. Et quando accendet Aharon lucernas inter duas veſperas ſuffiet illum:* Eſto *ſuffitus jugiter in generationes veſtras.* Quæ hic de lucernis commemorantur de induſtria prætermitto, nec jam quid phraſis בין הערבים proprie ſignificet anxius diſquiram, cum jam tot Doctiſſimorum Virorum ſuper hac re exſtent commentarii. Sufficiat nobis tempus ipſum indigitaſſe, quod erat Ortus & Occaſus Solis. Joſephus lib. III. Antiq. cap. 10. Δὶς δὲ τῆς ἡμέρας πρίν τε ἀνασχεῖν τὸν ἥλιον καὶ πρὸς δυσμαῖς θυμιᾶν ἐχρῆν. *Oportebat autem bis de die ſuffitum facere ante ortum & circa occaſum Solis.* Magis definite hæc explicat Philo, lib. de Animal. idon. &c. Δὶς δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιθυμιᾶσθαι τὰ πάντων εὐωδέστατα θυμιαμάτων ἔσω τοῦ καταπετάσματος, ἀνίσχοντος ἡλίου καὶ δυομένου, πρό τε τῆς ἑωθινῆς θυσίας καὶ μετὰ τὴν ἑσπερινήν. *Bis etiam ſingulis diebus intra velum omnium*

ſuffi-

ſuffituum maxime odorata adoleri lege definitum eſt. *Oriente nimirum ſole & Occidente, ante matutinum ſacrificium & poſt veſpertinum*. Eadem eſt Talmudicorum ſententia. Joma cap. 3. Miſna 5. קטורת של שחר היתה קריבה בין דם לאיברים של בין הערביים בין איברים לנסכים. V. Scheringh. *Mane inter ſanguinem & membra ſuffiebat, veſperi inter membra & libamina*. Quod autem Joſephus *ante Solis ortum* vocat, ita intelligendum eſt, priuſquam Sol plene ſuper Horizontem exortus eſt. Erat enim Sacerdos ſuper pinnas templi collocatus, qui quum primum radios auroræ exoriri videbat, alta voce proclamabat ברקאי *luceſcit*, & tum quiſque in templo officium ſuum curabat, Vide Tamid cap. 3. §. 2. Joma c. 3. §. 1. poteratque ſuffitus antequam Sol plene exortus eſſet, adoleri. Hoc enim ordine ſacrificium peragebatur, ut docent Talmudici l. c. §. præc. הביאו לו את התמיד קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו קבל את הדם וזרקו נכנס להקטיר קטורת של שחר ולהיטיב את הנרות ולהקריב את הראש ואת האיברים ואת החביתין ואת היין. *Adduxerunt ei* (P.M.) *juge ſacrificium, mactabat, & alius perficiebat mactationem poſt eum. Sanguinem accipiebat, ſpargebatque, intrabat, & ſuffiebat ſuffimentum matutinum, aptabat lucernas, & caput, & membra, & frixa, & vinum offerebat*. Hæc autem recenſentur de die expiationis, quo die pleraque fere munia ipſe Sacerdos Summus obibat, reliquis vero diebus illa inter Sacerdotes vulgares diſpeſcebantur.

§. XLVII. Ne vero unuſquiſque ageret quod ſibi bonum videretur, vel etiam eveniret, cum aliquando duo idem officium peragere conabantur, altare nimirum decinerare, ut unus alterum deturbaret, indeque unus ſibi crus effringeret Joma cap. 2. §. 2. Sorte munia hæc partiebantur, eratque in hanc rem præfectus על הפייסות *Super ſortes* conſtitutus, qui ſacerdotes quibus illo die miniſtrandum erat, in conclave *Gazith* vocabat ad jaciendas ſortes. Fiebat autem hæc ſortitio non teſſerarum projectione, qualem ſortiendi modum habes apud Plautum in Caſina Actu II. Sc. 6. ubi conſulantur quoque quæ ex Salmaſio in edit. Boxhorn. ſubjiciuntur, & qualis fere ſortiendi modus uſurpabatur in die expiationis, quum ſortes projiciebantur ſuper duos hircos, vid. Joma cap. 4. §. 1. Alius autem plane ſortiendi modus his ſuper negotiis in uſu erat, quem cum videam, ex Maimonide in Tham. cap. 4. a Joh. Ligtfooto, Viro encomio meo majore, quam clariſſime eſſe exhibitum, illius verbis hunc ritum tibi ob oculos ponam. Sic ille in Miniſt. Templi Hieroſ. cap. IX. Sect. I. *Cum eo* [nempe in conclave Gazith] *veniſſent omnes in orbem ſtabant, & numerum miniſtraturorum pro arbitrio definiebant ut quadraginta, ſexaginta, centum virorum, prout videbatur. Tum præfectus ſortibus ſumebat pileum alicujus ex iis eique iterum imponebat, atque hinc dicebat: Incipiam numerare. Nunc tollite digitos veſtros. Tunc attollebant alii digitos ſuos, unum, duos, aut tres, ut libebat: deinde incipiebat ex eo cujus pileum ſumſerat, & numerabat digitos qui in orbem erecti erant. Is cujus digitis numerus reſpondebat, is erat in quem ſors incidiſſe exiſtimabatur, atque ipſi incumbebat id peculiare miniſterium, propter quod ſortes jactæ fuerant*. Libet quoque majoris elucidationis ergo addere verba Doctiſsimi Scheringhamii in annot. ad cap. 2. §. 1. cod. Joma. *Tum qui ſortibus præfectus erat, Sacerdotum corona cinctus, dicebat ipſis* הצביעו *& alteri eorum tiaram detraxit; tum dato numero, qui ſemper numerum micantium Sacerdotum multo ſuperaret, incepit ab eo numerare, cujus tiaram detraxiſſet, poſtquam ſingulorum digitos ordine numeraſſet, a primo iterum exorſus numerabat uſquedum ad finem numeri perveniſſet & in quem ultima unitas incidiſſet, is altare detergebat, &c.* Poſſunt quoque conſuli quæ exſtant in Joma fol. 25. 1. & Gloſſa ibid. fol. 22. 1.

§. XLVIII. Quis autem ſuffitum adolere deberet, ſors tertia determinabat. Joma cap. 2. §. 4. הפייס השלישי חדשי׳ לקטורת בואו והפיסו: *Tertia ſors erat, novi ad ſuffitum venite & ſortes projicite*. Neque enim eorum quiſquam qui ſemel hanc provinciam obiverat, denuo admittebatur ut ſortiretur cum illis qui hujus felicitatis nondum fuerant participes. Summe quippe felices ſe reputabant, qui, ut ſuffitum adolerent, ſorte eſſent nacti. Singularem enim huic muneri benedictionem annexam eſſe credebant. Bartenora ad cap. 5. §. 2. Tamid. חדשים לקטורת מי שלא זכה בקטורת כל ימיו יבוא ויפיס ולא היו מניחים למי שזלה בה פעם אחת לשנות בה מפני שמעשרת דכתיב ישימו קטורה באפך וגו׳ ברך ה׳ חילו לפיכך לא היו מניחים לשנות בה אדם כדי שיהיו הכל מתעשרים ומתברכים בה. *Semper novus quis ad ſuffitum eligitur, cui per totam vitam ſors illa non obtigit. Neque permittunt illi cui ſemel ſors obtigit, ut ſecunda vice ſortiatur. Quoniam divi-*

divitem facit ; Ut dicitur [Deuter. 33. 10. 11.) *ponent ſuffitum in naribus tuis. &c. Benedic Domine facultatibus ejus . Propterea non concedunt cuiquam homini ut ſecunda vice ſortiatur. Ut omnes fiant divites, propter eaque benedicantur.* Vid. Idem apud eundem ad Joma cap. 2. §. 4. & ſunt deſumta ex Gemara Joma ad Miſnam 4. Non jam anxie inquiram, num id fabulam ſapiat Judaicam, vel veri quid contineat, cum legi poſſunt quæ habet Vir Doctiſſimus Joh. Braunius, in Selectis Sacris p. 205. &c. Fuit tamen certiſsimum neminem denuo admiſſum fuiſſe ad ſuffiendum, quod tamen intelligendum eſt de poſterioribus temporibus, cum non opus eſſet, ut ſecunda vice quis munus iſtud obiret ob numerum ingentem ſacerdotum; nam ſi fides eſſet adhibenda illi, quod narratur in Hieroſ. Taanith fol. *69.* 1. fuiſſet numerus vix numerandus Sacerdotum . תניא אומר היא היתה קטנה שבמשמרות והיא היתה מוציה שמונים וחמשה אלף פרחי כהונה . *Traditio habet: Illa erat* (de qua in antecedentibus mentio erat facta) *minima inter Ephemerias & produxit* 85000. *germina Sacerdotum.* Et paulo ante perhibetur hiſtoria, quod 80. fratres 80. ſorores una in matrimonium duxerint. Cum enim illo munere, quod quis tempore matutino ſorte adeptus erat, veſpere quoque fungebatur, & quoque poſtea denuo fungi poterat, officium tamen ſuffitum adolendi, de novo ſorti committebatur, ut expreſſe monet Maimon Hilchot Tmidim Umuſſaphim, cap. 4. §. 8. תמיד של בין הערביים אין מפיסין לו פייס אחר אלא כל כהן שזכה בעבודה מן העבודות שחרית יזכה בה בין הערבים חוץ מן הקטורת שהן מפיסין לה פייס אחר בין הערבים. *De ſacrificio jugi veſpertino non ſortiuntur ſorte nova; ſed omnis ſacerdos, qui deſignatus eſt miniſterio matutino, eidem miniſterio etiam deſignatus manet veſpere: excepto Suffitu, ad quem requiritur nova ſortitio circa veſperam.* Nihil tamen horum tangebat Sacerdotem Summum. Ille enim ut omnia ſacri cultus munia, ſic etiam ſuffitus oblationem quandocunque libitum erat perficere poterat. Abarbanel ad Lev. X. 1. pag. 241. col. 3. כהן גדול היה מקטיר בכל עת שירצה ושאר הכהנים היו מקטירים על פי חגרול ולא היה כהן אחר מקטיר שתי פעמים בימיו. *Sacerdos ſummus offerebat ſuffitum omni tempore quando volebat; Sed reliqui Sacerdotes ſuffiebant projectione ſortium, neque quiſquam ſacerdotum adolebat ſuffitum per totam vitam binis vicibus*, Confer. Joma cap. 1. §. 2.

§. XLIX. Conſtituto itaque illo qui ſuffitum adoleret, depromebatur ipſi Suffitus ex conclavi Beth Abthines, ut colligere eſt ex Joma cap. 5. paragr. 1. הוציו לו את חכף ואת המחתה. *Depromſerunt ei cupam thuribulumque.* Cupam quidem מלשכת הכלים ut ait Gemara Babylon. ubi totus apparatus vaſarius occludebatur; Thuribulum autem ſuffimento plenum e domo Abthines petebatur, ut eadem docet Gem. fol. 47. 1. הוציו לו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גרושה של קטרת מלשכת בית אבטינס. *Depromſerunt ei cupam vacuam e conclavi vaſorum, thuribulum plenum ſuffimento e conclavi domus Abthines.* Vid. not. Doctiſs. Scheringhamii ad loc. cit. Eſt quidem heic loci ſermo de Die expiationis, probabile tamen eſt ſingulis diebus quoque, imo & ſingulis vicibus, illi qui ſuffitum adolere debebat, ſuffimentum fuiſſe depromptum. Aſſervabatur enim in conclavi Beth Abthines, iſtique familiæ cura ſuffitus erat demandata, credo itaque & a quodam hujus familiæ ſemilibram ſingulis vicibus eſſe ponderatam & depromptam.

§. L. Erat enim quantitas ſuffitus quæ ſingulis diebus adolebatur, unum pondo, ex quo ſemis mane, ſemis vero veſperi offerebatur. Maimon. Hilchot Tmidim Umuſaph. cap. 3. §. 2. כמה מקטירין ממנה בכל יום משקל מאה דינרין חמשים בבוקר וחמשים בין הערבים. *Quantum ex illo quotidie adolent? Pondus centum denariorum: Mane quinquaginta & veſperi quinquaginta.* Confer. Joma cap. 4. §. 4. Nam ut ſupra §. XXIX. vidimus in univerſum *368.* pondo conficiebantur, ex quibus ſingulis diebus unum pondo adoleri poterat, ex reliquis tribus pondo die expiationis ſacerdos ſummus plenum pugillum ſuum capiebat & reliquo addebat Vid. Joma cap. v. §. 1. Erat vero hic modus pugillationis inter omnia templi miniſteria factu maxime difficilis, & propterea pridie diei expiationis, Sacerdotem magnum in conclave Beth Abthines evehebant, ut ſingula, quæ neceſſaria erant, addiſceret; Vid. Joma c. 1. §. 5. Fiebat autem hic pugillandi modus, hac ratione, ut tradunt Gemarici ad l. c. c. v. §. 1. חופה שלש אצבעותיו על פיסת ידו וקומץ ובמחתה ובמרחשת מוחק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה. *Tribus digitis operuit volam, & pugillum accepit, & in craticulam, & in patellam abraſit pollice quod ſupra erat, & minimo digito quod infra.*

Vid.

Vid. Doct. Scheringamius in not. ad loc. cit. Quid? num etiam ſimile quid hæ locutiones innuunt, apud Ovid. lib. II. Faſt. verſ. 573.

Et digitis tria thura tribus ſub limine ponit.

Apud Lactantium lib. v. Inſtit. *Nam cruciari atque interfici malle, quam thura tribus digitis comprehenſa in focum jactare.* Sed, nihil affirmo. Tria autem illa pondo ex quibus Sacerdos Summus in die expiationis plenum pugillum ſuum capiebat, veſperi diei expiationis denuo mortario indebantur, & quam minutiſſime fieri poterat, contundebantur. Kerithut fol. 78. 2. דברי אבא יוסי בן יוחנן שלש מנין יתירין שמהן כ״ג מכניס מלא חופניו ביום הכיפורים נותן אותה למכתשת בערב יום הכיפורים ושוחקן יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. *Dicebat Aba Joſe filius Jochanan, tria pondo reliqua ex quibus Sacerdos S. ſibi ſumit plenitudinem pugilli ſui in die expiationis, indit veſperi diei expiationis mortario & bene illa tundit, ut fiant minutiſſima.* Et tum credo bene ſuum היטב הדק cantilaſſe. Cum autem pugillo iſto non omnia tria pondo fuerint abſumpta, quid reliquo ſuffitus factum? Id idem docent Talmudici in Gemara Babyl. Kerithut fol. 78. 1. ת״ר קטרת היתה נעשית שס״ח מנה שס״ה כנגד ימות החמה שלשה מנין יתירין שמהן מכניס כ״ג מלא חפניו ביום הכיפורים והשאר נתנת לאומנין בשכרן כדתניא מות׳ הקטרת מא היו עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על מעות האומנין ונותנין אותה לאומנין בשכרן וחוזרין ולוקחין אותה מתרומות הלשכה: *Tradiderunt Rabbini noſtri: Suffitus componebatur ad quantitaem 368. pondo; 365. libræ pro numero dierum anni ſolaris, 3. libræ remanebant, ex quibus Sacerdos S. capiebat plenitudinem pugilli ſui in die expiationis, & reliquum dabatur opificibus* [qui ſc. præparabant ſuffitum, notante Maimonide & Bartenora ad Schekalim] *in mercedem eorum, ut traditio docet; Quid fit reſiduo ſuffitus? Separant inde mercedem operariorum, & profanant illud propter nummos operariorum, & dant illud operariis in mercedem eorum, & deinde illud rurſus ab eis emunt ex ablatione conclavis.* Vid. quoque Schekalim cap. IV. §. 5.

§. LI. Sed ordine proſequamur miniſterium ſuffitus. Vidimus jam quomodo is, qui ſuffitum adolere debebat, fuerit ſorte electus. Præparabat ſe itaque ad munus hoc obeundum, ſibique vaſa huic miniſterio neceſſaria comparabat, omniaque rite ordinabat, quo ſanctiſſimus hic Deo cultus poſſet præſtari Tamid cap. v. §. 4. מי שזכה בקטרת היה נוטל את הכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשת קבים והבזך היה בתוכו מלא וגדוש קטרת וכסוי היה לו וכמין מטוטלת היה עליו מלמעלן: *Is qui deſtinatus erat ſuffitui, auferebat* Caph ſeu *Acerram, ſimilem modio magno ex auro, continentem tres cabos, &* Beſech ſeu *thuribulum erat in ejus medio, & cumulate plenum ſuffitu; Eratque ipſi operculum, & in ejus ſummitate erat quaſi* מטוטלת (quod alii vertunt per annulum quo auferri poſſet operculum, alii per linteum. Vid. Bartenora ad h. l.) Nolo autem hic loci ſtudio quidquam in lucem proferre ad explicationem vaſorum τοῦ *Caph*, τοῦ *Beſech*, τοῦ *Tani*, τοῦ *Machta*, cum de iis peculiari capite egerit Vir in his exercitatiſſimus Joh. Braunius in Selectis ſacris lib. II. cap. 5. pag. 208. & ſeqq. quique vaſa hæc ibidem elegantiſſime æri incidi curavit, prout eſt in his feliciſſimus, ut abſcondita antiquitatis Hebraicæ monumenta e tenebris ſuis, quibus hactenus circumfuſa fuere, in dias luminis auras protraheret, quod etiam luculenter ſatis probat limatiſſimum & doctiſſimum opus de Veſtitu Sacerdotum Hebræorum.

§. LII. Conſtituebatur autem & alius ab illo, qui ſuffitum ſorte obtinuerat, ad petendas ex altari prunas; hoc enim munus ſorte non definiebatur, Vid. Barten. ad Tamid cap. v. §. 5. Quomodo autem iſte ignem depromſerit docetur ibidem. Cum vero Maimonides magis perſpicue hæc tradat in Hilchoth Tmidim Umuſaph. cap. 3. §. 5. illius verbis iſta referemus: וכיצד חותה זה שזכה במחתה לוקח מחתה של כסף ועולה לראש המזבח ומפנה את הנחלים אילך ואילך ונוטל מן הנחלים מנתאכלו במערכה שנייה ויורד ומערן לתוך מחתה של זהב אם נתפזרו מן הנחלים כמו קב או פחו׳ מכבדן לאמה ובשבת כופה עליהם הפסכתר ואם נתפזר יתר על קב חוזר וחותה. *Quomodo accipit ignem e foco. Hic cui* Machta ſeu *foculus obtigerat, accipit foculum argenteum, & aſcendit in ſummitatem altaris, atque huc illuc carbones amovet; atque aufert ex carbonibus qui jam ſunt exuſti in ſtrue ſecunda, & deſcendit atque effundit illos in aureum foculum. Si forte diſpergantur ad Cabi quantitatem vel infra illam, everrit illos in foveam, & in Sabbatho operiebat ſuper illos* Peſachtar ſeu *Lebetem, ſed ſi plus diſpergeretur cabo, denuo capit ignem.* Erat autem vaſis Peſachtar uſus triplex, ut Maimon §. ſequenti

quenti docet שלשה דברים היה הפסכתר משמש כופין אותו על הנחלים ועל השרץ בשבת ומורידין בו את הדשן מעל המזבח: *Tribus rebus inſervit Peſachtar. Tegunt illo prunas, & Reptile in Sabbatho, & in illun injiciunt cinerem altaris*. Videantur quoque Tamid cap. v. paragr. 5. unde hæc ſunt depromta, & Doctiſſimi Rabbini Bartenoræ commentationes. Sed quid ſibi vult Maimonides cum ſcribit prunas peti ex *Strue* ſecunda? Notandum eſt, tres fuiſſe ſtrues lignorum in Ara. Prima quidem, quæ vocabatur מערכה גדולה *Strues magna* erat pro comburendis ſacrificiis: Secunda ſtrues erat pro igne petendo ad Suffitum adolendum, de qua hic Maimon. Tertia erat pro conſervando igne perpetuo in Altari, quam quidem verbis Callimachi Hymn. in Apollinem verſ. 83. alioqui quid vetaret

ἀεὶ δέ τοι ἄσβεστον πῦρ
Οὐδέ ποτε χθιζὸν περιβόσκεται ἄνθρακα τέφρη.

Et ſemper tibi perpetuus ignis eſt
Neque unquam heſternum abſumit carbonem cinis.

Has tres ſtrues indicat Maimon in Tmid. Umuſ. cap. 2. paragr. 4. שלוש מערכות של אש עושין בראש המזבח בכל יום ראשונה מערכה גדולה שעליה מקריבין התמיד עם שאר הקרבנות שנייה בצדה קטנה שממנה לוקחין אש במחתה להקטיר קטורת בכל יום שלישית אין עליה כלום אלא לקיים מצוות האש שנאמר אש תמיד תוקד: *Singulis diebus tres ſtrues ignis accendebant in ſummitate altaris. Prima erat Strues magna ſuper quam offerebant ſacrificium juge cum reliquis oblationibus. Secunda quæ minor erat, erat exſtructa in latere, ex qua capiebant ignem in foculo ad adolendum ſuffitum ſingulis diebus. Tertia, nulla alia de cauſa aderat, quam ad ſtabiliendum præceptum de igne*. Levit. VI. *Q.S.D. Ignis perpetuus ardeat*. Confer. Joma cap. IV. paragr. 6. & Gemara ibidem, ut & Gloſſæ Rabbinorum. Strues autem illa ſecunda, ex qua ignis pro adolendo ſuffitu petebatur, exſtructa erat ex lignis ficuum, e regione cornu occidentalis meridionalis. Uberius hæc Maimon Ibidem perſequitur paragr. 8. ואחר שמסדר מערכ׳ גדולה חוזר ובורר עצי תאנ׳ יפים ומסדר מערכה שנייה של קטור׳ מכנג׳ קרן מערבית דרומית משוכה מן הקרן כלפי צפון ארבע אמו׳ ובה כמו ה׳ סאים גחלים ובשבת עושן בה כמו שמונת סאין גחלים מפני שעליה מקטירין בכל שבת שני בזיכי לבונה של לחם הפני׳. *Et poſtquam ordinavit ſtruem magnam, denuo ſeligit ligna ficuum pulcherrima, & exſtruit ſtruem ſecundam ad ſuffitum, e regione cornu occidentalis meridionalis, remotam a cornu auſtrali verſus ſeptentrionem quatuor cubitos, & continet fere quinque ſata prunarum; in ſabbatho autem accendunt ibidem ad octo ſata prunarum, quoniam ſuper illam ſingulis ſabbathis adolent duas acerras thuris panum propoſitionis*.

§. LIII. Antequam autem is, qui ſuffitum adolere debebat, Sanctum intraret, præmittebatur alius ſacerdos, qui ſorte deſtinatus erat ad purgandum altare aureum a cineribus & carbonibus qui remanſerant ibidem, poſt diei præcedentis peractum ſuffitum. Quomodo autem hæc decineratio ſit peracta docetur in Tamid cap. III. §. *6*. c. VI. §. 1. Sed & hæc referemus ex Maimon. l. c. cap. III. §. 5. כיצד סדר הקטרה הקטורת בכל יום מי שזכה בדישון המזבח הפנימי נכנס בכלי קודש וטני היה שמו ושל זהב היה ומחזיק קביים וחצי מניח הטני בארץ לפיו וחופן בידו האפר והפחם שבתוך המזבח ונותן לתוך הטני ובאחרונה מכבד את השאר לתוכו ומניחו שם בהיכל ויוצא: *Quo ordine quotidie ſuffitus adoletur? Is qui ſorte deſtinatus eſt ad decinerandum altare interius, ingreditur cum vaſe ſacro cujus nomen erat Tani eratque ex auro confectum, duos Cabos & dimidium comprehendens. Ponit τὸ Tani ante ſe in terram, & manu ſua capit cinrrem & carbones qui erant ſuper altare, illoſque τῷ Tani indit. Et poſtea everrit, quod erat relictum, in illud vas, & relinquit illud ibidem in templo, & exit*. Tandem ſe ipſum operi accingit, munus adolendi ſuffitum peracturus, qui ut ſupra §. LI. vidimus ex Tamid, hunc in finem capiebat *Caph* introiturus Sanctum, ipſumque comitabatus is, qui ab ipſo conſtitutus erat ad petendas prunas ex altari, cum foculo ſive Machta ignis in manu ſua, quod Maimon eodem §. 4. ſtatim addit, ומי שזכה בקטורת נוטל כלי מלא קטורת גדוש וכסוי היה לו ובזך היה שמו ונותן הבזך כלי אחר וכף היה שמו ומכסה את הכף בבגד קטן ואוחז הכף בידו ונכנס עמו אחר במחתה של אש בידו: *Et is qui deſtinatus erat ſuffitui, auferebat vas cumulate plenum ſuffimento, cui inerat operculum, nomenque ipſi erat Beſech. Imponebat autem τὸ Beſech in aliud vas cui nomen erat Caph. Obtegebat vero τὸ Caph cum veſtimento parvo, apprehendebatque τὸ Caph manu ſua; & intrabat una cum ipſo quidam cum foculo ignis in manu ſua*. Eſſent hic notanda quædam, quæ ſpectant ad differentiam ſuffitus quotidiani & illius qui in die expiationis adolebatur, ſed cum hæc ordi-

ordine animadversa legantur in Codice Joma cap. IV. paragr. 4. heic illa prætermitto. Et cap. seq. §. 1. nobis exhibetur ipse Sacerdos summus foculum ignis dextra, acerram autem, seu Caph, sinistra, portans.

§. LIV. Jam etsi nobis una cum Sacerdote isto Sanctum ingredi non liceat, velum tamen paululum removebimus, scrutaturi quomodo denique hæc omnia intus peracta fuerint. Atque id quidem agemus breviter, continuo filo ducti a Maimonide, l. c. qui eadem ex Tamid cap. VI. depromsit; Quique nobis l. c. cap. III. paragr. 7. primo quidem indicat istius, qui altare aureum purgaverat e sancto egressum, dein ejus qui foculum in sanctum portaverat in illo loco officium, & tandem tertii cujusdam mentionem facit, cujus quale fuerit opus ex ipsis Maimonidis verbis patefiet. Sic ille paragr. 7. loc. cit. ומקדים לפניהם זה שרשן המזבח הפנימי ונוטל הטני תבו רשון המזבח ומשתחוה ויוצא וזה שבידו המחתה צובר את הגחלים על גבי המזבח הפנימי ומרדדן בשולי המחתה ומשתחוה ויוצא וזה שבידו הכף נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו ורואה אם נתפזר מן הקטרת מעט בכף אוהבו או קרובו נותן לו לתוך חפניו זה שנתפזר עם הקטורת שבכף ומשתחוה ויצא: *Et ipsis antevertit is, qui decineravit altare interius & aufert τὸ Tani in quo erat cinis altaris, adorabat & exibat. Et is in cujus manu erat foculus coacervat prunas super altare interius, & expandit illas cum ora foculi, & adorabat & exibat. Et is in cujus manu erat τὸ* Caph seu *acerra auferebat τὸ Besech e medio τοῦ Caph, & dabat illud amico suo aut proximo, & videbat num sparsum esset ex suffitu paululum in Caph, tum amicus aut proximus ejus ipsi dabat in pugillum suum illud quod sparsum erat una cum suffitu qui erat in Besech, adorabat & exibat.* Videatur quoque Bartenora ad Tamid cap. VI. paragr. 3. Sed & ante eorum discessum, informant illum qui erat oblaturus suffitum, quoniam semper novus quis adolebat qui nunquam hoc munere functus erat, ut cautus sit, neque manus suas comburat. Maimon loc. cit. paragr. 8. ואימרין לזה המקטיר הזהר שלא תתחיל מלפניך שלא תכוה. *Et dicunt ipsi: Tu qui adolebis, sis cautus ne incipias ante te* [suffitum inspargere prunis] *ne comburaris*. Aut ut verba Mischnæ se habent, ומלמדין אותו הוי זהיר שמא תתחיל לפניך. Post horum discessum tamdiu exspectabat, usque dum moneretur alta voce a Præfecto ut adoleret, & tum abigunt omnes homines a sanctuario Maimon l. c. paragr. 9. אין המקטיר עד שהממונה אומר לו הקטר ואם כהן גדול הוא אומר לו הממונה אישי כהן גדול הקטר ואחר שאמר יפרשו כל העם ויקטיר המקטיר וישתחוה ויוצא: *Non prius adolet oblaturus suffitum, quam Præfectus illi acclamaret, ADOLE. Si autem Summus Sacerdos est oblaturus, acclamat Præfectus, Domine Sacerdos magne ADOLEAS. Et postquam hæc dixit, abigunt omnem populum; & offert oblaturus suffitum, adorat & exit.* Sed hanc hominum abactionem tempore suffitus a Sanctuario, clarius describit Maimon eodem capite paragr. 3. בעית במקטירין הקטורת בהיכל בכל יום פורשין כל העם מן ההיכל ומבין האולם ולמזבח לא יהיה שם אדם עד שיצא זה שהקטיר הקטורת. *Tempore quo adolent suffitum in Sanctuario singulis diebus abigunt omnem populum a Sanctuario, ut inter vestibulum & altare quisquam hominum non adsit; Usque dum is, qui suffitum adolevit, fuerit egressus.* Confer. Lucæ I. 9. 10. Quum primum inaudivit vocem Præfecti, statim suffitum prunis immittebat, nec plane immemor erat illius admonitionis, cujus modo particeps factus erat. Maimon ubi supra paragr. 8. ומתחיל ומשליך הקטורת על האש בנחת כמי שמרקד סולת עד שתתררה על כל האש: *Et incipiebat & injiciebat suffitum lente in ignem, instar illius qui cribrat similam, donec expanderit super omnem ignem.* Et tum

> *Flamma nitore suo templorum verberat aurum*
> *Et tremulum summa spargit in æde jubar.*

si hoc exprimere fas fuerit eleganti versiculo Ovidii Lib. I. Fast. vers. 76. totaque domus fumo replebatur. Interea autem temporis, cum hic suffitum adoleret, erat populus extra altare & vestibulum, precesque suas ad DEUM fundebat, ut & ipse Sacerdos peracto suffitu השתחוה *adorabat* ויוצא *& exibat*. Neutiquam enim ipsi diu in sanctuario commorandum erat, ob metum populi quo extra detinebatur, ne forte intra sanctum morte correptus esset, ob suffitum non bene administratum. Vid. Joma cap. V. paragr. 1. & quamvis ibidem sermo sit de die expiationis, recte tamen id quoque a Rabbinis ad quotidianum suffitum translatum est, & hoc confirmat Historia de Zacharia Lucæ I. 21. Καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν· Καὶ ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρονίζειν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. *Et erat populus exspe-*

ctans Zachariam ; & mirabantur quod ipse moraretur in templo . Egrediente autem Sacerdote ex Sanctuario edebatur sonus instrumento Magrepha (quod quale fuerit consulatur Vir Doctissimus Joh. Braunius in Select. Sacris pag. 271, & seqq.) quo audito accingebant se Levitæ ad Psalmodiam & cantum, Buccinisque & reliquis instrumentis Musicis clangebatur, ut ubique grata & sonora Musica personaret, atque tum Juge sacrificium offerebatur. Hic filum abrumpo.

§. LV. Gestiit quidem animus Mysterium quoque Suffitus peculiari quadam dissertatione pertractare, eamque sub præsidio Viri Maxime Reverendi & Excellentissimi D. Hieronymi Gulielmi Snabelii SS. Theologiæ Doctoris & ejusdem facultatis in Gymnasio Illustri Patrio Professoris celebratissimi, Fautoris & Præceptoris multis nominibus mihi devenerandi, in lucem exponere, ea via, qua nobis Vir Doctissimus hactenus egregie præivit: imprimis, cum notatu quædam digna hac in materia notaverim. Unius modo observationis mentionem facio. Animadverti in hac dissertatione plerasque hujus suffitus aromatum species adhiberi in antidota, & præsertim conducere ad fugandos serpentes; sic quoque Suffitus Spiritalis Preces Sanctorum, [confer. Ps. CXLI. 2. Apoc. V. 8. VIII. 3. 4.] præsentissimum sunt remedium, quo in fugam conjicimus Draconem, Serpentem antiquum Apoc. XII. 9. Confer. Matth. XVII. 21. &c. Cum autem tempore excludar, aliaque ob negotia mihi hæc in præsenti exequi non licuerit, hujus autem loci non sit plura hac de re addere. Spero tamen hanc materiam olim Virum Cl. occupaturum, aut si Deus ipsi mihi vitam & valetudinem concesserit, in eodem argumento elaborare, animus est. Hæc cum maxime sit meta laboris hujus & finis.

DA-

DANIELIS WEYMARI
DISSERTATIO
DE SUFFITU.

PRÆFATIO.

NON minus ſcite quam rite aureum eloquentiæ os Chryſoſtomus loquitur Hom. 13. in Gen. Καθάπερ γὰρ ἡ τῶν θυμιαμάτων φύσις, ὅσῳ ἂν ἀπὸ τῶν δακτύλων τῶν ἡμετέρων περιστρέφηται, πλειόνα τὴν εὐωδίαν παρέχει, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον, καὶ ἐπὶ τῶν γραφῶν ἐστιν ἰδεῖν γινόμενον· ὅσῳ ἄν τις ἐπὶ πλέοντα ταύτας ἐπιέναι σπουδάζῃ, τοσούτῳ μᾶλλον κατοπτεύειν δύναται τὸν ἐγκεκρυμμένον θησαυρὸν, καὶ πολὺν καὶ ἄφατον τὸν πλοῦτον ἐντεῦθεν καρποῦσθαι. *Sicuti aromata, quanto magis digitis noſtris terantur, tanto majorem natura ſua fragrantiam reddunt; Ita & Scripturis uſu venit, quanto quis illas pertractare ſtuduit, tanto magis videre poterit latentem in illis theſaurum, pluresque percipere ineffabilium divitiarum fructus*. Equidem nemo non tenetur Scripturam Sacram nocturna diurnaque verſare manu, nec quis illam unquam adit, quin doctior abeat. Singularis etiam & uberrimus exinde propullulat fructus, ſi Antiquitates Sacræ evolvuntur, inſimulque, quorſum olim

 ritus

ritus V. T. ut umbræ collimarint, hodie in N. T. quo corpus vivis, ut ajunt, coloribus se repræsentat, probe observatur. Tunc demum divinis ac cœlestibus divitiis & frui & uti licet. Impræsentiarum perantiquum Hebræorum suffiendi ritum, quem DEUS in usum sacrum sibi delegerat, paulo intimius sumus contemplaturi. Indoles aromatum omnino est, quo magis digitis teruntur, eo majorem ac suaviorem spirant odorem, mirum in modum animum afficiunt, corque hominis exhilarant. Testimonium hujus rei exhibetur Prov. XXVII. 9. שמן וקטרת ישמח לב *Unguentum & suffitus exhilarat cor*. Ne quis tamen putet, inveterata esse aromata, quæ olim suffimentum hoc sacrum ingrediebantur, nec ullam hodie amplius a se diffundere suaveolentiam. Olim quidem nares gratissimo suo odore affecerunt; hodie vero aures sanctissimi Numinis in Ecclesia afficiunt. Dicto sua stat veritas, & satis a Davide confirmatur Ps. CXLI. 2. תכון תפלתי קטרת לפניך *dirigatur oratio mea ut suffitus coram te*. Et quid phialæ aureæ plenæ odoramentorum, quas Seniores in manibus habent, nobis designant? Sunt προσευχαὶ τῶν ἁγίων. Apoc. v. 8. Uti igitur mystica suffitus significatio est, sursum habenda corda; ita nolumus inconsulto & temerario ausu cum Nadabo & Abihu alienum coram Domino afferre ignem, sed potius ex ardentissimo pectore precum suffimentum ad DEUM mittimus, ut nos divina sua gratia in omni veritate deducat, studiaque nostra in sanctissimi Nominis sui gloriam quam clementissime dirigat.

CA-

CAPUT I.

Voculæ סמים *ſignificatio ac differentia a* בשם *expenditur. Parit varias ſententias.* נטף *quid. Quomodo in Michlal Jophi exponatur. A variis varie nominatur.* שחלת *Rabbinis* צפורן *ungula. Aliis Interpretibus onyx eſt. Onychen hic non teſtam conchilii; ſed bdellium denotare cum Bocharto ſtatuimus.* חלבנה *originatio. Interpretamento de galbano boni non tetri odoris repugnat vocum & accentuum poſitus. Kimchi & Jarchi ſententia de hoc aromate. Varia ejus nomina ac quidditas. Oſiandri ob gravem galbani fœtorem opinio. Symbolicum ejus uſum a R. Salom. paucis indicatum pluribus Simlerus exprimit.* לבונה זכה *thus lucidiſſimum. Thus a quonam derivetur. Thuris quidditas & natale ſolum. Arbor thurifera bis anno inciditur. Variæ thuris ſpecies. Quænam optima. Philonis, Baſilii, & Cornelii a Lapide myſtica horum* IV. *aromatum interpretatio. Confecturam ſuffimenti* XV. *ſpeciebus conſtitiſſe Talmudiſtæ docent. Quænam fuerint aromata, eorumque pondus e Talmud citantur, Joſephus* XIII. *Judæi tamen communiter* XI. *fuiſſe putant. R. S. explanatur. Variæ Interpretum de vocibus Hebræis* בר בבר יהיה *ſententiæ. Luth. laudatus. Bezaleel primum ſuffimentum conficit. Ejus genealogia. Abarbenelis conjectura de contentione Iſraelitarum. Cuilibet Sacerdoti poſtea hoc ſuffimentum parare licuit. Modus conficiendi expenditur. Vox* ממלח *non proprie cum Aben Eſdra, ſed metaph. cum Paraphr. Chald. & Gr. exponenda. Aromata in pulverem tenuiſſimum, non in paſtillos ſunt redacta.*

§. I. Verba ſacra, quibus nobis accuratiſſime hujus ſuffimenti ſpecies aromaticæ, conficiendi modus atque alia hic obſervatu neceſſaria deſcribuntur, extant Exod. xxx. 34. 38. atque ita ſeſe habent: ויאמר יהוה אל משה קח לך סמים נטף ושחלת והלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש ושחקת ממנה הדק ונתתה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה לך ליהוה איש אשר יעשה במוה להריח בה ונכרת מעמיו: *Et dixit Dominus ad Moſen: Sume tibi aromata, ſtacten & Onycha & galbanum, aromata & thus purum: æqualis ponderis erunt omnia. (35) Facieſque thymiama compoſitum opere pigmentarii; miſtum diligenter, & ſanctificatione digniſſimum. (36) Et contundes ex eo minutim, poneſque ex eo coram teſtimonio in tabernaculo congregationis, in quo loco apparebo tibi. Sanctum ſanctorum erit vobis. (37) Et ſuffimentum, quod facies, ſecundum pondus ejus non facietis vobis; ſanctum enim erit tibi Domino. (38) Quicunque fecerit ſimile ei, ut odore ejus perfruatur, utique exſcindetur e populis ſuis.* Quid igitur hæc verba ſibi velint, quidve nos doceant, in ſubſequentibus videbimus.

§. II. Vox סמים, quæ in textu legitur, imprimis ea ſignificat aromata, quæ ad ſuffitum tam bonum quam malum adhibentur; unde dicitur: סמא דחיי vel סם החיים *aroma vitæ*, & סם המות *aroma mortis ſ. venenum*: qua locutione etiam Apoſtolus uſus eſt 2. Corinth. II. 15. ὀσμὴ θανάτου & ὀσμὴ ζωῆς. סמים vero differt a בשמים quod hujus uſus in cibis & ad delicias eſt. Quia autem bis hic occurrit, varias parit ſententias, & Judæos æque ac Chriſtianos dubios reddit ac fluctuantes. Hinc *Jun. & Trem.* ad hunc locum: Tribus modis iſtud ab Hebræis redditur: Quidam hoc modo: ſtacten & onychem „ & galbanum, hæc aromata, & thus, „ &c. Alii, & galbanum, illa aromata, „ & thus, reſpicientes ad ea, quæ „ nominata ſunt in ſuperiori confectura (olei nempe ſacri v. 23.) Alii „ nardum interpretantur, ut nos fecimus: Nardus enim teſte Plinio lib. 12. „ Nat. Hiſt. cap. 12. præcipuus eſt in „ unguentis odoratis, ideoque generis „ nomen κατ᾽ ἐξοχὴν obtinet; obtinet „ autem in plurali, quia non tantum „ ſpica ſua, ſed etiam foliis celebratur „ gemina dote, ut idem idem loquitur. Quam triplicem ſententiam etiam in ſuo Comment. in Exod. *Dn. D. Joh. Ad. Oſiander* citat, ſed nullam ex his eligit. Tremellianæ vero adſtipulatur *Prucknerus* Part. I. Vind. Bibl. ad h. l. pag. 266. & Synecdochen generis pro ſpecie ſtatuit, & priori loco *genus* ipſum, poſteriori vero *ſpeciem* ſc. *Nardi folia cum ſpicis* ſignificare dicit. Sed neſcimus, an duæ poſtremæ interpretationes tuto arripi poſſint? Nobis prima potius probatur, cui & Viri magni nominis album calculum tacite adjicere videntur, dum quatuor aromatum ſpecierum tantum mentionem faciunt, quas jam ordine ſiſtemus.

§. III.

§. III. Prima aromatum ſpecies vocatur נטף ſtilla, a radice נטף ſtillare. Unde & LXX. ϛακτὴν & Vulgatus *Stacten* reddunt, quod idem denotat, & ſi ſpectes genuinam nominis ſignificationem, cum *Myrrha* [ἀπὸ τῦ μύρω *ſtillo, fluo*,] coincidere, vel aliqua ejus ſpecies eſſe videtur. Hinc Medici Myrrhæ diſtinctionem tradunt, quæ Theophr. 9. Hiſt. 4. eſt, quod ſit vel ϛακτὴ ſeu *naturalis*, vel πλαϛὴ ſeu *factitia*. Quomodo tamen ſtacte differat a Myrrha? an ſit ſpecies? an ſtacte ſit lacryma arboris ſponte fluens? an ſit compoſitio quædam ex Myrrha? conſuli poteſt *Caſp. Hoffmann* de Medicam. Officin. lib. II. cap. clIv. pag. 357. De hoc vero aromate in *Michlal Jophi* hæc legimus. נטף אמרו שהוא צרי ונקרא כן על שם שנוטף מעצי הקטף כמו שאמרו רז״ל הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בלסמו בלע״ז: *Dicunt quod Nataph ſit Zeri Reſina, ſic appellata, quod ſtillet ex arboribus Ketaph ſeu inciſis. Quemadmodum dixerunt Rabb. p. m. Zeri nihil aliud eſſe quam ſuccum e ligno inciſo, qui vulgo vocatur Balſamum.* Quare etiam Samaritanus ad arborem hanc reſpiciens, צשב; Luth. vero ſuccum arboris exprimens, *Balſem* habet. Et qui Nataph *Balſamum* aut *Opobalſamum* denotare volunt, dicunt ad mentem Bauhini, præter liquidum etiam concretum & ſolidum extare, quod ad ſuffitum adhiberi poteſt. Et *Plinius* ſcribit: Balſami guttam primo candidam, poſtea ſimilem oleo aut muſto rubeſcere, inſimulque dureſcere translucidam. R. *Salomon* tamen præter ea, quæ ex Michl. Jophi adduximus, ſcribit: בלע״ז גומא והצרי קורין לו טריאקה: *quod Nataph barbare nominetur Gummi, & reſina theriaca*. Interim *Varenio Nataph prima myrrha eſt, & Munſtero prima gutta myrrhæ*, cum quibus etiam nos facimus. Fuit enim pinguiſſimus flos recentis Myrrhæ ſponte deſtillans, qui induratus poſtmodum terebatur.

§. 4. Altera ſpecies eſt שחלת & ὄνυξ Græcis, *onycha* Vulgato dicitur. Targum Hieroſolymitanum reddit שובלא מוריא *ſpicam myrrhæ*, ſed minus recte, nulla enim eſt ſpica myrrhæ, fortaſſe שובלא דנרדא *ſpica nardi* eſſe debet. Onkelos habet טופרא *ungulam*, quod & Syrus ܛܦܪܐ retinet. Judæi Germani vocant *Ragelvurk*. Vulgo tamen שחלק ὄνυξ eſſe creditur, quæ conchilii & piſcis genus eſt, & concha ſeu purpura potiſſimum vocari ſolet. A Dioſc. lib. 2. cap. 8. *unguis odoratus* ſeu aromaticus appellatur, dum figura ejus nonnullorum animalium unguem refert. Plinio oſtracium dicitur, Pharmacopolis Blatta Bizantia. Teſtaque hæc conchilii carbonibus vivis injecta odorem ſpirat nardo ſimilem, & in paludibus Indiæ ναρδοφόροις invenitur, in quibus nardi ſpica creſcit, quæ & hujus piſciculi pabulum eſt, quo fit, ut teſta nardum redoleat. Sunt tamen & alii, qui odorem ejus caſtoreo perquam ſimilem & gravem eſſe ſtatuunt. Vid. *Matthiolus* & *Amatus* in Dioſcor. Verum enim vero שחלת tale conchilii operculum minime poteſt ſignificare, refertur enim hic inter סמים *aromata* & a pleriſque Hebræorum per שורש בשם *radicem aromaticam* exponitur, qualis conchæ teſta non eſt. Et licet multi Interpretes, quorum auctoritas apud nos plurimum valet, per *onychen* tranſtulerint, quæ communiter unguem odoratum ſeu tegumentum conchilii odore caſtoreum æmulans denotat, adhuc tamen inquirendum, quid hoc loco ὄνυξ ſit. Hanc R. *Salomo* hiſce deſcribit verbis: שחלת שורש בשם חלק כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן: *Schecheleth radix aromatica eſt, lævis & lucida ut unguis, & in Miſchna* צפורן [unguis] *nominatur*. Et *Maim.* כלי המקדש cap. 23. שחלת היא הצפורן שניתנין אותה בני אדם במוגמרות *Schecheleth eſt unguis, quem filii hominum in ſuffitibus adhibent*. Neque aliter *Pomarius*, *Kimchius*, *Elias & plures Hebræorum alii*. Acutiſſimus vero *Bochartus* per onycha *bdellium* veteres intellexiſſe putat, quod a Damocrate & Galeno βδέλλα ὄνυξ vocatur, ut diſtinguatur a ſanguiſuga, quæ eſt βδέλλα λιμναία. Sicuti etiam *Joſeph.* lib. 3. Antiqu. cap. 1. de cibo rorido, qui manna eſt, enarrans, ὅμοιον, inquit, τῇ τῶν ἀρωμάτων βδέλλῃ, *adſpectu ſimilis erat bdellio aromatico*. Ex quo eluceſcit, dari bdellium aromaticum. Et hoc ungui ſimile etiam dicitur, lævore ſcil. & ſplendore, eſtque juxta Dioſcor. vel Arabicum, vel Indicum; illud hoc præſtantius eſt. Color ejus quidem nonnunquam variat, præcipue tamen ſubniger eſt, & ſi albeſcit, nigredo etiam dominatur. Unde *Alchalil* filius *Achmed* a Bocharto citatus ſcribit: الاظفار شيء من العطر اسود شبيه بالظفر *Adphar* [ungues] *aliquid aromaticum nigrum ungui ſimile*. Clarius vero de hoc bdellio Serapio Arabs lib. Aggregat. cap. 294. *Bdellium Judaicum eſt gummi arboris, quæ naſcitur in terris Arabum, & melius ex eo eſt illud, quod eſt odoris boni, tenax interius,*

rius, citæ diſſolutionis, ad albedinem declinans, non habens in ſe ligna neque ſordities aliquas, & quando fit fumigium cum eo, profert odorem bonum ſimilem odori Blattæ Bizantiæ. Nos itaque *Bocharto*, viro ſubtilis ingenii & multæ lectionis hac in re applaudimus, qui de שחלת Hieroz. Part. II. lib. v. c. 20. plura alia habet, & erudite æque ac adcurate diſſerit.

§. V. Porro ad ſuffimentum ſacrum adhibebatur חלבנה eſtque vel a חלב quod *pinguedinem* ſignificat, pingue enim eſſe debebat ſincerum galbanum, ut ait *Dioſcor.* vel a חלב quod *lac* denotat, quia colore ſuo lac referebat. Unde *Varenius* in Ex. p. 423. Galbanum eſt ſuccus herbæ aromaticæ albus adinſtar lactis, qui induratus terebatur in pulverem. Ab hoc nomine Græcorum χαλβάνη & Latinorum Galbanum devenit, quæ voculæ etiam in LXX. Virali & Vulgata verſione leguntur, & Luth. reddit *Galben*. Plerique tamen Interpretes ſubſequentem vocem סמים cum hoc aromate conjungunt, ac ſi ſumi debuerit galbanum boni & grati odoris, non quod fœtet. Sed hoc interpretamentum non bene olere, vel exinde patet, quod חלבנה non eſt in regimine, nec accentu conjunctivo gaudet, qui alias in tali voce ſyntactice conſtructa neceſſario requireretur. Habet enim חלבנה Sakeph Katon, & סמים Tiphcha; ille hoc major eſt, ſemperque abſolutiorem ſiſtit ſenſum. Ita vero *Kimchius Galbanum* deſcribit: סם שריחו רע והוא שרף אילן הנמצא בערי יון והוא כמו דבש שחור: *Aroma eſt, cujus odor malus, eſtque ſuccus arboris, qui invenitur in urbibus Græciæ ſimilis melli nigro, & Arabice nominatur Miab.* Et R. *Sal.* idem docet: בשם שריחו רע וקורין לו גלבנה: *eſt aroma tetri & gravis odoris, & vocatur galbanum*. Germanis *Zeufels-Choth*, Medicis *Aſa fœtida* dicitur, & eſt liquor plantæ ferulaceæ naſcentis in Syria, ſuoque nidore ſerpentes fugat. Videſis *Dioſc.* lib. 3. cap. 8. *Plin.* l. 12. cap. 15. *Iſid.* lib. 17. cap. 9. & *Hoffm. in Medicam. Offic.* lib. II. c. 28. & 98. & lib. I. cap. 31. Colligit autem Dn. D. *Oſiander* ob fœtentem galbani odorem, non fuiſſe olim tale, quale hodie in pharmacopoliis emimus, quia in illa compoſitione nihil non gratum erat & ſalubre. Vel dicendum eſſe putat, illud forte cum aliis aromatibus mixtum gratum fuiſſe. Multa quippe bene olentia aromata, quæ niſi cum aliis temperentur, plus olfactui obſunt quam proſunt. Et quod galbanum tetri odoris odoramento aromatico immiſtum fuit, *R. Sal.* hunc ſymbolicum uſum exprimit: Infirmos ſcilicet & improbos non ſtatim e cœtu fidelium eſſe exterminandos, ſed potius patienter tolerandos. Quem *Simlerus* in Comment. ad h. l. pluribus hiſce explicat: Etſi galbanum „ gravis ſit odoris, maximam tamen „ vim habet fugandi ſerpentes, quod „ optime convenit orationi fidelium, „ quam figurat hoc ſuffimentum. Item „ gravis odoris galbanum ſuaviſſime „ olentibus aromatibus commiſcetur, „ vel propter crucis gravitatem, vel „ quia preces eccleſiæ adumbrantur, „ in qua ſemper hypocritæ mixti ſunt „ bonis, ideoque preces eccleſiæ aliquid „ graviter olens admixtum habent.

§. VI. Tandem hiſce aromatibus accedit לבנה זכה *Thus puriſſimum, luciſſimum, præſtantiſſimum*. Thus latinum eſt a græco θύειν, quod primo ſignificatu *ſuffire* fuiſſe annotavit *Porphyrius*. LXX. λίβανον διαφανῆ; Luth. *reinen* Weirauch. Eſt vero thus lacryma candida & pinguis, quæ facile incenditur & ſudat ex arbore Arabiæ felicis. Quid tamen de hac arbore ejuſque foliis ſentiendum, vide *Hoffmann. in Medic. offic.* lib. 2. cap. 226. Arbor hæc thurifera bis anno incidi, biſque thus colligi autumno & vere dicitur: Thus autumno, puriſsimum eſt & candidum; ſed vere natum, rufum. Variæ etiam thuris ſpecies commentitiæ ſunt, optimæ tamen notæ eſt, quod thus σταγονίας nominatum, & maſculum, rotundamque guttarum ſuarum figuram habet. De quo *Dioſcor.* ait: ἄτομον εἶναι, λευκὸν, καὶ θλασθέντα ἔνδοθεν λιπαρὸν, ἐπιθυμιαθέντα δὲ ταχέως ἐκκαιόμενον. *Integrum eſſe album, confectum autem intus pingue, accenſum ſubito conflagrans*. Plura de hoc legi poſſunt apud *Dioſc.* lib. 1. cap. 60. 65. 70. 72. 73. *Plinius* lib. 12. cap. 14. *Iſid.* lib. 17. cap. 8. Sufficiant interim nobis hæc, quæ de thure ac reliquis aromatibus delibavimus, plura qui deſiderat, ac myſticos ex aromatibus hiſce ſenſus edocere cupit, adeat Medicos noſtros hodiernos, qui ab experientia optima ſcientiarum magiſtra edocti aromata eorumque facultates & virtutes ex profeſſo deſcribunt.

§. VII. Sicuti autem *Philo* totus in eo eſt, ut omnia, quæ Moſes ſcripſit, virtutes ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς myſtice adumbrare, & hominem ad ſupremum illum finem ζωὴν κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν τέλειαν dirigere oſtendat; Ita etiam ex hiſce IV. ſpeciebus myſticam aliquam ſignifica-

ficationem elicit, quando in *libr. de eo, quis rerum divin. hæres sit*. pag. 397. hoc modo differit: ἐστὶ οἶμαι τὰ τέσσαρα ταῦτα, ἐξ ὧν τὸ θυμίαμα συντίθεται, σύμβολον τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἀπετελέσθη σύμπας ὁ κόσμος. στακτὴν μὲν γὰρ ὕδατι, γῇ δὲ ὄνυχα, χαλβάνην δὲ ἀέρι, τὸν δὲ διαφανῆ λίβανον πυρὶ ἀπεικάζει. στακτὴ μὲν γὰρ παρὰ τὰς σταγόνας, ὑδατῶδες· ξηρὸν δὲ ὄνυξ καὶ γεῶδες· ἡ δὲ χαλβάνη τοῦ ἡδυσμοῦ πρὸς τὴν ἀέρος ἔμφασιν προσετέθη. Τὸ γὰρ εὐῶδες ἐν ἀέρι. τῷ δὲ λιβάνῳ τὸ διαφανὲς πρὸς φωτὸς ἔνδειξιν, διὸ καὶ τὰ βάρος ἔχοντα τῶν κούφων διεχώρισε, τὰ μὲν τῷ συμπλεκτικῷ συνδέσμῳ ἑνώσας, τὰ δὲ διαλελυμένως ἐξενεγκὼν, ἔφησε, λάβε σεαυτῷ ἡδύσματα, στακτὴν, ὄνυχα· ταῦτα ἀσύνδετα, τῶν βάρος ἐχόντων, ὕδατός τε καὶ γῆς σύμβολα· εἶτα ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς μετὰ συμπλοκῆς, καὶ χαλβάνην ἡδυσμοῦ καὶ λίβανον διαφανῆ. ταῦτα πάλιν καθ' ἑαυτὰ τῶν κούφων ἀέρος καὶ πυρὸς τὰ σημεῖα· τὴν δὲ τούτων ἐμμελῆ σύνθεσίν τε καὶ κρᾶσιν, τὸ πρεσβύτατον καὶ τελειότατον ἔργον ἅγιον ὡς ἀληθῶς εἶναι συμβέβηκε τὸν κόσμον, ὃν διὰ συμβόλου τοῦ θυμιάματος οἴεται δεῖν εὐχαριστεῖν τῷ πεποιηκότι, ἵνα λόγον μὲν ἡ μυρεψικῇ τέχνῃ κατασκευασθεῖσα σύνθεσις ἐκθυμιᾶται. ἔργῳ δὲ ὁ θείᾳ σοφίᾳ δημιουργηθεὶς κόσμος ἅπας ἀναφέρηται πρωῒ καὶ δειλινῆς ὁλοκαυτούμενος. βίος γὰρ ἐμπρεπὴς κόσμῳ τῷ πατρὶ καὶ ποιητῇ συνεχῶς καὶ ἀδιαστάτως εὐχαριστεῖν, μονονοὺκ ἐνθυμιῶντι καὶ ἀναστοιχειοῦντι ἑαυτὸν πρὸς ἔνδειξιν τοῦ μηδὲν θυσαυρίζεσθαι, ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ἀνάθημα ἀνατιθέναι τῷ γεγεννηκότι θεῷ. *Opinor ego, quatuor hasce species, ex quibus suffitus componitur, figuram esse elementorum, ex quibus constat mundus hic universus. Nam per stacten aquam, per onychen terram, per galbanum aerem, per thus pellucidum ignem significat. Siquidem stacte a stillando dicta est liquida, onyx terrestris & aridus, galbanum suaveolens cognominatur ad significandum aerem; odor enim locum habet in aere. Thuri quoque pellucidi cognomen additur, ut ignem subindicet: ideo gravia separavit a levibus, altera per copulativam conjunctionem uniens, altera disjunctim proferens, dicendo: Sume tibi aromata, stacten onycha. Hæc disjunctim significativa gravium, aquæ terræque. Deinde incipiens denuo per copulam, & galbanum suaveolens & thus pellucidum, quæ jam levem aerem & ignem significant. Temperaturam autem ex his compositam antiquissimum perfectissimumque opus vere sanctum dicimus hunc mundum, qui per figuram suffitus admonetur, ut agat suo creatori Deo gratias: ut verbo quidem unguentaria compositio adoleatur, sed re vera totus mundus per Dei sapientiam fabricatus mane ac vespere accensus exhalet vaporem suaveolentissimum. Hæc enim vita decet mundum, ut parenti suo factorique indesinenter agat gratias, tantum non evaporans & in elementa resolvens se ipsum, ut declaret se nihil sibi recondere, sed totum seipsum offerre creatori ac dedicare.* Huic viæ quoque insistit *S. Basilius*, quando in cap. 1. Es. ita scribit: Thymiama hoc corporis est
„ sanctimonia per temperantiam & frœ-
„ num rationis in corpus, quod qua-
„ tuor elementis constat; stacte ad aquam
„ refertur, thus ad aerem, onyx ad
„ terram ob ariditatem; galbanum ad
„ ignem ob calorem præservidum. Hæc
„ ergo inter se contemperat & mode-
„ ratur sanctimonia, quasi thymiama
„ sanctum maxime vero thymiama est
oratio. Ast *Cornelius a Lapide* per thus religionem ac orationem, per stacten mortificationem, per galbanum, quod calidum & pingue, charitatem & misericordiam, per onycham, cujus color ungui similis, & odor nardo, castitatem intelligi posse putat. Nos equidem pias hasce meditationes non improbamus, quæ homines ad DEUM colendum precibusque devotis devenerandum ducunt: an vero Tetractys Elementaris hisce IV. aromatibus designetur, merito debitamus.

§. VIII. Etsi quidem sacræ literæ quatuor tantum recensent aromata, quindecim tamen speciebus פיטום s. condituram suffitus constitisse nonnulli scribunt: ארבעה מהן מפורשון בתורה ואחת עשרה לקבלה: *Ex quibus quatuor explicitæ essent in lege, undecim ex Cabala haberentur*. Hæc in Talmud Cerithuth fol. 6. 1. cum adjecto pondere sequenti modo nominantur: תנו רבנן פיטום הקטרת הצרי והצפורן והחלבנה והלבנה משקל שבעים של שבעים מנה מר וקציע׳ שיבל׳ נר׳ וכרכוס משקל י״ו של ששה עשר מנה הקושט שנים עשר קילופ׳ ג׳ וקנמון תשעה בורית כרשינה תשעה קבין יין קפריסין סאין תלתא קבין תלתא אם אין לא יין קפריסין מביא חמר חיו׳ יין עתיק מלח סדומית רובע מעל׳ עשן כל שהוא: *Ita tradiderunt Doctores nostri: confecturam aromaticam ingrediebantur resina, onyx, galbanum & thus, fuitque pondus unius cujuslibet horum aromatum LXX. librarum; ut & myrrha & casia, spica nardi & crocus; cujuslibet horum pondus fuit XVI. libbr. costus, XII. cortex odoratus, III. & cinnamomum IX. libb. Adhibebantur quoque Saponis Karsinensis IX. cabi, vini Capparini mensuræ tres, tres cabi, (si*

non

non habuerit vinum Capparinum, afferat vinum album, aut vetus;) salis Sodomitici quarta pars cabi, & modicum herbæ fumigantis. Sed *Josephus* lib. VI. de Bello Jud. cap. *6.* scribit, quod suffitus hic sacer ex XIII. speciebus fuerit confectus, verba ejus sunt hæc: τὸ θυμιατήριον διὰ τῶν τρισκαίδεκα θυμιαμάτων, οἷς ἐκ θαλάσσης ἀνεπίμπλατο τῆς τ᾽ ἀοικήτου κ᾽ οἰκουμένης, ἐσήμαινεν, ὅτι τοῦ Θεοῦ πάντα κ᾽ τῷ Θεῷ. *Thuribulum per tredecim odores, quibus replebatur, per mare inhabitabile & terrarum orbem designabat omnia Dei esse, Deoque servire*. Communiter tamen Judæi undecim aromatum species fuisse statuunt, quatuorque reliquas, quarum mentio fit in Talmud ad alios usus fuisse adhibitas, nimirum quod בורית כרשינה ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה יין קפריסין ששורין בו את הצפורן כדי שתהא עזה: *Sapo Karsinensis usurpatus, ut emacerarent in eo onychen aromaticam, ut esset pulchra: Vinum Capparinum, ut emacerarent in eo onychen, ut esset odor ejus fortis*. Sicque etiam in Talmud Babylonico legendum esse censet R. *Joseph Karro* citante Buxtor. in Lex. Rabb. pag. 2098. quod in loco supra adducto sua sententia mancum est. Ast מלח סדומית Sal Sodomiticum forte adhibebant, ut vivatiores redderent carbones; & מעל׳ עשן herbula illa fumificans semel in anno igni injiciebatur. Huic rei inter alia fidem faciunt, quæ R. *Sal.* in hunc locum habet. למדו רבותינו י״א סמני׳ נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמי׳ שני׳ נטף ושחלת והלבנה ג׳ הרי ה׳ סמי׳ לרבות עוד כמו אלו הרי י׳ ולבונה הרי י״א ואלוהן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח׳ שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנה והקנמון הרי י״א בורות כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה. *Docent Rabbini nostri, undecim aromata indicata fuisse Mosi in monte Sinai*. סמים *ad minus numeri pluralis duo [aromata] involvit; deinde stacte, onyx & galbanum, quæ tria, & cum prioribus duobus faciunt quinque, postea* סמים *tot sumi docet, quot adfuere, & sic sunt decem, cum thure vero sunt undecim. At quænam illa sunt? Resina, onyx, galbanum, thus, myrrha, casia, spica nardi, & crocus, quæ sunt octo: Spica autem & nardus una tantum species est, quia nardus similis spicæ, quæ costus dicitur, & cortex odoratus, calamus odoratus & cinnamomum, quæ in universum sunt undecim. Sapo tamen Karsinensis ad suffitum non adhibetur, nisi ut macerent in eo onychen aromaticam, ut fiat pulchra*. Putant enim recutiti, Mosen studio nonnulla aromata celasse, illaque traditioni orali reservasse. Nam quia סמים bis indefinite a Mose ponitur, docent, primum minus numeri pluralis intelligi debere, nempe duo aromata: Dehinc tria nominata cum hisce duobus facere quinque; postea repetitum סמים tot denotare, quot afuere, nim. quinque, & sic conjunctim esse decem; hisce si annumeraretur thus purum, in universum undecim aromata provenire. Interim *Clar. Buxt. in Lex. Rabb.* pag. 2023. & ex eo *Hottingerus in Jure Hebr.* pagin. 131. duodecim species aromaticas nominant, qui tamen undecim tantum numerare volunt. Si conjecturæ locus relictus est, Clar. Buxt. רשי cum Talmud, ex quo hic suam hausit sententiam, contulisse videtur; sed ibi קושט ad שבלת נרד refertur, & in locum ejus הקנה substituitur; hic vero קושט ut species peculiaris sumitur, quæ duo ut distincta aromata adducit: Utut tamen sit, nos hisce diutius non immoramur, quum quilibet facile videat, hæc omnia, quæ hactenus ex Rabbinorum Pandectis adduximus, lubrico niti fundamento; dumque hi suis indulgent ingeniis, sæpius monstra errorum pariunt.

§. IX. Sepositis itaque fictis aromatum speciebus, falsisque horum ponderibus, quippe quæ sententia sine pondere est, videbimus, quantnm de singulis sumi debuerit. Hebræa verba ita sonant: בד בבד יהיה quæ crucem figunt interpretibus. Nonnulli *de æqualitate ponderis* interpretantur, ut Luth. *Eins so viel als des andern*. Vulgatus: æqualis ponderis erunt omnia. Septuaginta: ἴσοι ἴσῳ ἔσαι, æquale æquali erit. Et Syrus: ܡܬܩܠܐ ܡܬܩܠܐ ܢܗܘܐ cujus Interpres Latinus vertit: sicli pondo erit unumquodque. Dubitamus tamen, an mentem Syri sit assecutus. Nos idem esse arbitramur, quod Targum habet מדקל במדקל יהא pondus in pondere erit, i. e. æqualis ponderis erit, ut tantum de uno sumatur, quantum de altero. Huic sententiæ R. Sal. favet, quando ait: אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוים משקל במשקל כמשקל של זה כן משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד והיו זה כמות זה: *Illa quatuor aromata, quorum mentio hic fuit, erunt ejusdem ponderis, pondus illius erit sicut pondus hujus, & nos edocti sumus, quod sit resina, onyx, galbanum & thus. Pondus vero cujuslibet*

borum aromatum est LXX. librarum, & *vocabulum* בד *idem mihi esse videtur*, *quod est* יחיד, *solum cum solo erit*, *hoc sicut illud*. Alii exponunt *de singulis seorsim in pulverem redigendis & ponderandis*, ut seorsim unumquodque contundantur, non mistum cum aliis. Sic *Aben Esdra*: כל אחד יריקה ואחר כך יעורב: *unumquodque seorsim præparetur*, *posteaque cum reliquis commisceatur*. Et *Kimchi* scribit: בד בבד כאלו אמר בבד בבד ושמוש שני ביתין כשמוש שני כפי' הדמיון אלא שיספיק בזה הענין בבית אחד כלומר זה במשקל זה וזה במשקל זה כלומר כל אחד באחד כלומר שיהיו שחוקים כל אחד לבדו ויש בד בבד מפרשים בד בבד משקל במשקל וכן תרגום אונקלוס: [solum cum solo] *idem est ac si dixisset* בבד בבד (cum solo cum solo) & *servilia duo Beth similia sunt duobus Caph servilibus*, *sed in hoc significatu unum Beth sufficit*, *quasi dicat hoc in pondere hujus & illud in pondere illius*; *vel quasi dicat*: *unumquodque seorsim*; *vel quasi dicat*: *contundatur singulum seorsim*. *Sunt tamen*, *qui exponunt pondus in pondere*, *seu æqualis ponderis erit*, *ut Targum Onkelos*. Alii adhuc aliter: ut solum in solo erit, h. e. vel ipsum thus, vel alia aromatum species, pura & non adulterata aliis. Unumquodque prout in se est, non aqua, oleo, aut alio liquore maceratum cum altero erit, ut sicca singula maneant. Vid. *J. A. Osiand. Comment.* in h. l. In hoc autem sententiarum divortio Luthero Munsteri & Varenii aliorumque auctoritate stipati accedimus.

§. X. Ex quatuor hisce aromatibus thymiama sacrum *Bezaleel* confecit, quem DEUS ex nomine sive nominatim ad omnia sacra Tabernaculi conficienda vocavit, Exod. XXXI. 2. Vocaturque filius Uri, filii Hur; Hur vero fuit filius Caleb, non exploratoris sed alius celebris senioris I. Par. II. 18. De Bezaleel *Josephus* lib. 3. Antiq. c. 4. ita sentit: ἦν Βασαήλος ὀῦν παῖς τῆς Ἰούδα φυλῆς, υἱὸς δὲ μαριάμμης τῆς ἀδελφῆς τοῦ στρατηγοῦ. *Besaleel erat ex tribu Judæ Uronis filius*, & *Mariammes*, *Sororis ducis Mosis*. Et cap. 2. ejusd. lib. *Uri vocat maritum Marjæ*. Quare etiam *Abarbanel* colligit, contentionem fuisse inter Israelitas de exstruendo Tabernaculo, illosque hunc honorem Bezaleeli invidisse, sed DEUM ad hoc munus obeundum illum nominatim designasse, ne gens rebellis posset dicere: משה עשה עצמו מלך ואת אהרון אחיו כהן גדול ואת בני אהרון כהני יי' ואף את בצלאל מפני שהיה נכדה של אחותו נתן כל התרומה בידו והפקידו על מלאכת יי': *Moses facit se ipsum regem*, *Aharonem fratrem suum sacerdotem summum*, *filios Aharonis sacerdotes Domini*, *Bezaleeli denique nepoti ex Sorore in manu tradit omnes oblationes* & *præficit ipsum operi Domini*. Huic Bezaleeli adsociavit DEUS *Oboliabum* filium Ahisamech de tribu Dan. Exod. XXXVI. *6.* quæ tribus infima erat. Hinc R. *Bechai* ex Talmud adducit, id propterea factum, שלא תהא רוח בצלאל גסה שגדול וקטון שוים לפני הקב"ה: *Ne animus Bezaleelis efferretur*, *quia magnus & parvus æquales essent coram Domino*. Absumta hac confectura aromatica, æque Sacerdoti summo ac vulgari aliam parare licuit, cui sors hanc conficiendam demandavit, speciale enim præceptum de certa aliqua persona in sacris non extat.

§. II. Tandem etiam a Deo ipse modus conficiendi præscribitur vers. 35. & sequentibus. Debebat enim hoc suffimentum sacrum fieri opere pigmentarii, mistum diligenter, & purum, & sanctum seu sanctificatione dignissimum, omniaque aromata in tenuissimum pulverem contundi, & coram vel ante tabernaculum testimonii poni, cum annexa excisionis pœna, si quis suffimentum huic simile faceret. *Aben Esdra* quidem *propriam vocis* ממלח *significationem* retinet, ac si *salitum fuerit* hoc suffimentum, quum ex traditione patrum constet, Sal Sodomiticum hisce aromatibus fuisse immissum. Nos tamen *metaphoricam cum Paraphraste Chaldæo & Græco*, ut & *Jarchi* assumimus, quod aromata diligentissime commisceri debuerint. Ut enim ea, quæ sale condiuntur, solent commisceri & sursum, deorsumque verti, ita & hæ species aromaticæ sedulo fuerunt commistæ. Nec assentimur *Junio & Tremellio*, qui in Notis scribunt, pastillos & trochiscos unguentarios primum fuisse confectos, illosque demum in pulverem iterum redactos, si igni sacro injici debuerint. Quantum autem suffimenti singula vice pararint Hebræi hisce verbis ex traditione produnt: בכל שנה ושנה מצוה עלוהם לעשות ממנה כדי להקטיר בה: *singulis annis juxta præceptum tenentur tantum* [suffimenti] *parare*, *quantum ad adolendum satis est*. Vid. Hotting. Jus Hebr. pag. 130.

CA-

CAPUT II.

Quonam loco altare thymiamatis fuerit locatum. χρυσῦν θυμιατήριον Hebr. IX. 4. non altare, sed thuribulum denotat. Sacerdos in altari suffitus sub pœna flagellationis nil quicquam præter suffitum offerre debebat. Bis quotidie suffimentum accendebatur. Horæ suffitui destinatæ. Vespera Hebræis duplex. Josephus & Philo ante matutinum & post vespertinum sacrificium suffitum fuisse factum docent. Ritus offerendi thymiama ex Maimonide adducitur. Alienus ignis quid. Quamdiu ignis cœlitus delapsus duraverit. Judæorum figmentum de apparitione ignis instar leonis & canis. Tempore suffiminis extra templum populus precans stabat. Moses non fuit Summus Sacerdos. Sacerdotes e familia Aharonis suffitum tantum faciebant. Stationes Sacerdotum a Mose VIII. a Davide XXIV. introductæ. Zacharias itidem non fuit Pontifex. Solemnis suffiendi ritus in die expiationis describitur. Quoties quotannis Sacerdos Sanctum Sanctorum intraverit. Augustinus & Sigonius a Cunæo refutati. DN. Frischmuthius & Varenius laudati. Hæresis de suffitu in adytis adolendo orta. Preces a Pontifice in sacrario fusæ. Qualis nubes, quæ propitiatorium tegebat. Sententia Tostati de Angelo e propitiatorio loquente incerta. Judæorum fabula de lingula coccinea album colorem induente rejicitur. Verbis Radulphi mysticam hujus suffitionis significationem exprimentibus concluditur.

§. I. HActenus ingredientia ac confectionem suffimenti sacri ex Hebræorum monumentis spectavimus, animus nunc est, hujus usum quoque paucis perscrutari. Ut autem feliciter cedat, Divinum Oraculum ante omnia consulemus. Hoc non tantum formam & extructionem altaris thymiamatis ex lignis Sittim sive præstantissimarum cedrorum Exod. xxx. vers. 1. usque ad 5. præscribit; sed & a vers. 6. usque ad 9. inclusive mandatum de suffitu in ara hac quotidie adolendo injungit. Verba ibidem ita sonant: ונתת אתו לפני הפרכת אשר אל ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אועד לך שמה והפטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יהוה לדרתיכם לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו: *Et pones illud* [thymiaterium suffitus] *ante velum, quod ante arcam testimonii; e regione operculi propitiatorii illius, quod supra testimonium, quo conventurus sum tecum.* (7) *Ut adoleat super illud Aharon suffitum aromaticum; unoquoque mane, cum aptaverit lucernas, adoleat illum.* [8] *Similiter quum accenderit Aharon lucernas inter duas vesperas, adoleat illum: suffitus jugis coram Jehova per generationes vestras* (esto). [9] *Ne offeratis in eo suffitum exterum, aut holocaustum, aut oblationem: neque libamen libatote super illud.*

§. II. Hisce præmissis, despiciendum primum nobis est, quonam loco altare hoc suffitus fuerit collocatum? *Origenes* Homil. 9. in Exod. & 9. in Lev. *August. qu.* 133. 136. 137. in Exod. & *Rupert.* lib. 4. in Exod. *cap.* 9. aliique putant, hoc altare intra Sanctum Sanctorum ante arcam fuisse positum. Contrarium autem statuunt *Theoph.* in Hebr. 9. *Beda* lib. 3. de Tab. cap. 11. & 12. *Cornelius a Lap.* in Exod. pagin. 600. *VValther.* in Harmon. Bibl. pag. 229. & 1279. *Varenius* Decad. Mos. in Exod. pagin. 420. & 421. *Osiander* Comment. in Exod. pag. 305. & 396. aliique quamplurimi. Horum sententiam clara Scripturæ dicta confirmant, expresse enim hic vers. 6. jubetur poni לפני הפרכת אשר על ארן העדת *ante velum, quod erat ante arcam testimonii*. Nec obstant verba לפני הכפרת אשר על העדת *ante propitiatorium, quod est super testimonium*, quæ in eodem versu subsequuntur. Vere enim, dicente Clar. *Varenio*, fuit לפני הכפרת sed mediante הפרכת post quod פרכת proximum fuit cum arca testimonii propitiatorium: unde הפרכת dicitur fuisse לפני פרכת על ארן העדת altare autem & hoc mediante לפני הכפרת. Id quod etiam luculentissime videre est ex divina ordinatione, secundum quam Tabernaculum erigebatur Exod. XL. Primum enim arca cum propitiatorio ponebatur in S. Sanctorum, Parochet seu aulæo interiori id terminante vers. 2. 3. Deinde post Parochet locabatur mensa cum panibus propositionis, candelabrum cum lucernis suis, & altare thymiamatis, hocque locandum לפני ארן העדת *ante arcam testimonii*, [intercedente scil. ככת הפרכת v. 3.] & medium locum inter candelabrum, & mensam obtinebat juxta Josephum lib. 3. Antiquit. cap. 7. Postea velum etiam hic appendebatur, per quod sanctum hoc ab atrio distinguebatur v. 4. & 5. Tandem post hoc secundum tegmen erigebatur altare ho-

locauſti, & labrum æneum, & iterum prætendebatur velum, quod eſſet שער החצר *porta atrii* v. 6. & 7. Adeoque tria diſtincta dabantur vela [1] Atrii, [2] Sancti & (3) Sancti Sanctorum. Ubi ſimul probe obſervandum venit: Ut *altare holocauſti* immediate erat, ad & ante *Oſtium* ſeu *Aulæum ſancti* vel τῆς σκηνῆς ἥτις λέγεται ἁγία; Ita altare thymiamatis immediate erat ante *Parochet*, vel *Oſtium Sancti Sanctorum*, & adeo velo ſaltem intercedente erat ante arcam & propitiatorium. Unde patet, qua ratione coram propitiatorio & arca fœderis hic fuiſſe dicatur. Argumenta vero, quibus altera pars triumphare vult, facile poſſunt ſolvi; palmarium eſt, quod deſumtum ex Hebr. IX. cap. 4. ubi legitur, Sanctum Sanctorum habuiſſe χρυσοῦν θυμιατήριον. Hoc Syrus vertit ܒܝܬ ܒܣܡܐ *Domum aromatum*. Intelligunt itaque Patroni hujus ſententiæ per θυμιατήριον θυσιαστήριον θυμιάματος, uti hoc in ſignificatu *Joſephus* utitur lib. 3. Antiquit. cap. 7. & lib. 6. Belli cap. 6. ſed ſi etymon ſpectes, ſuffumigatorium ſonat, quod quidem tam de thuribulo proprie dicto, quod Hebræi מקטרת Germani *Rauch-Faſs* vocant; quam etiam de altari ſuffitus accipi poteſt. Hic autem χρυσοῦν θυμιατήριον arulam fumigatoriam ſignificare nequit, cum jam ſatis oſtenſum, illam ſitam fuiſſe ante Parochet ſeu τὸ καταπέτασμα ἐσώτερον in illa σκηνῇ, in qua erat ἡ τράπεζα καὶ ἡ λυχνία, ſeu ἐν τῇ λεγομένῃ ἁγίᾳ. Nec ullibi inſuper legimus, DEUM Moſi mandaſſe, ut duas aras thymiamatis exſtrui curaret. Geminum tamen thuribulum fuiſſe, haud improbabile eſt; unum, quod in S. Sanctorum reſervatum cum craticula ſeu patera in Sancto, in qua ignitos carbones feſto expiationis Pontifex in S. Sanctorum attulit; alterum, quod ſingulorum dierum, binis ſuffitionibus fuit deſtinatum. Illud ad anniverſarium in ſanctiſſimo loco; hoc ad diurnum ſuffitorium in ſancto fuiſſe adhibitum cum *Varenio* ſtatuimus. Quid interim alii quoque ad hoc dubium reſpondeant, legi poteſt in Harmon. Bibl. Walth. & Comment. Cornel. a Lap. & Oſiand. locis ac paginis §. hoc citatis. Hanc ſedem poſtea, quam in Tabernaculo altare hoc etiam obtinuit, ſervavit in templo Salomoneo, ceu rotunde ſcribit *Joſeph.* lib. 8. Antiquit. c. 2. τὴν λυχνίαν καὶ τὴν τράπεζαν καὶ τὸν βωμὸν τὸν χρύσεον, ἔστησαν ἐν τῷ ναῷ πρὸ τοῦ ἀδύτου, κατὰ τοὺς αὐτοὺς τόπους, οὓς καὶ τότε ἐν τῇ σκηνῇ κείμενοι κατεῖχον, καὶ τὰς καθημερινὰς θυσίας ἀνέφερον. *Candelabrum, & menſam & altare aureum ſtatuerunt in templo ante adytum, iiſdem locis, in quibus in tabernaculo prius ſita fuerant, ubi quotidianas hoſtias offerebant*. Nec quicquam aliud, præter ſuffitum, in hoc altari, DEO Sacerdos offerre debebat, unde Hotting. in Jure Hebræorum pag. 132. ex Rabb. ſequentia adducit: שלא להקריב במזבח הזהב שבהיכל כי אם קטרת שבכל יום זולתי הזאת הדמים מיום הכפורים ליום כפורים שנ׳ לא תעלו קטרת זרה ועלות וכו׳ *Non eſſe offerendum ſuper altare aureum templi quicquam aliud, quam ſuffitum quotidianum, præter aſperſionem ſanguinum ab uno die expiationum ad alterum, q. d. Ne offeratis* (Exod. xxx. verſ. 9.) *in eo ſuffitum exterum & holocauſtum* &c. Quod ſi Sacerdos quicquam, præter ſuffitum obtulit, חייב מלקות *reus erat flagellationis*.

§. III. Bis vero quotidie odoramenta ſacra incendebantur, בבקר בבקר *mane mane*, ſeu *ſingulo mane*, vel ut *Philo* explicat, *ſummo mane*, quod & geminatio innuere videtur; בהיטיבו את הנרת *in bonificando lucernas*, i. e. quando ſcil. illas Sacerdos, quicquid immunditiarum oleum & ellychnium noctu contraxerat, removebat; & בין הערבים *inter duas veſperas* ſeu veſperæ lucem duplicem, quarum una declinantis ſolis, altera accedentium tenebrarum noctis. A tempore enim, quo Sol incipit declinare a meridiano, eſt veſpera una, quod accidit hora ſexta diei Judaici, aut ipſo meridie, & poſt occaſum ſolis, altera eſt. Communiter tamen בין הערבים exponitur pro luce occidentis ſolis, & obſcuro lumine ad occultatum ſolem, quod vocamus crepuſculum; Targum. בין שמשיא *inter ſoles*, Rabbini בין השמשות *inter ſolarium tempus Zag-Scheidung* exprimunt. *Bux. in Lex.* Sub veſperam igitur fragrantiſſima hæc aromata adolebantur, בהעלה את הנרת *in faciendo accendere lucernas* h. e. quando lucernæ ſub veſperam accendebantur. Tres enim ſemper per integrum diem luxiſſe, reliquas vero quatuor ſub crepuſculum accenſas fuiſſe *Joſephus* tradit lib. 3. Antiquit. cap. 9. inquiens: Δὶς τῆς ἡμέρας πρίν τε ἀνασχεῖν τὸν ἥλιον, καὶ πρὸς δυσμαῖς θυμιᾶν ἐχρῆν· ἔλαιόν τε ἁγνίσαντας φυλάσσειν εἰς τοὺς λύχνους· ὧν τοὺς μὲν τρεῖς ἐπὶ τῇ ἱερᾷ λυχνίᾳ φέγγειν ἔδει τῷ θεῷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν τοὺς δὲ λοιποὺς περὶ τὴν ἑσπέραν ἅπτοντας. *Oportebat bis in die ſuffitum facere ante ortum & circa occaſum ſolis; & oleum purificatum ad lucernas ſervare, quarum tres in ſacro candela-*

delabro per totam diem DEO lucebant, reliquæ ſub veſperam accendebantur. Atque ita hora ſuffitus fuit mane ante vel ſub ortum ſolis, & ſtatim poſt occaſum veſperi. Deditque ſuffitus matutinis Sacrificiis primordium, veſpertinis vero terminum impoſuit. Id *Philo* libro de victimas offerentibus, de altari aureo ſcribens diſerte docet: Οὐ μόνον ὕλης πολυτελείᾳ καὶ κατασκευῇ καὶ τόπῳ τετίμηται ὁ τῶν θυμιαμάτων βωμός: ἀλλὰ καὶ τῷ πρότερον καθ' ἑκάστην ἡμέραν νομοθετεῖν ταῖς πρὸς θεὸν εὐχαριστίαις ταῦτ' ἐπιθύειν· οὐ γὰρ ἐφεῖται τὴν ὁλόκαυτον θυσίαν ἔξω προσαγαγεῖν, πρὶν ἔνδον περὶ βαθὺν ὄρθρον ἐπιθυμιᾶσαι. *Non ſolum materiæ pretio, artificum opere, ſanctitateque loci ara hæc auguſta facta eſt; ſed & hoc quod apud eam quotidie ſacra exordium ſumunt a gratiarum actionibus. Non eſt enim fas immolare foris, prius quam intus ſummo mane ſuffitus factus ſit.* Quod etiam finem ſacrificiorum diurnorum frequentiæ ac celebritati injecerit, iterum *Philo* libro de Victimis habet, quando ſcribit: Δὶς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιθυμιᾶσαι τὰ πάντων εὐωδέστατα θυμιαμάτων εἴσω τοῦ καταπετάσματος, ἀνίσχοντος ἡλίου καὶ δυομένου πρό τε τῆς ἑωθινῆς θυσίας καὶ μετὰ τὴν ἑσπερινήν. *Inſtitutum eſt etiam, ut quotidie bis adolerentur odoramenta fragrantiſſima in ara, quæ intra velum eſt, oriente ſole occidenteque, ante matutinum & poſt veſpertinum ſacrificium.* Præterea etiam Rabbini aſſerunt: אם לא הקטיר בבוקר מקטיר בין הערבים כל השיעור של יום אחד שהוא משקל מאה דינרין ובכל יום היה מקטיר חציים בבוקר וחציים בערב אחר תמיד של בין הערבים קודם הטבת הנרות: *Si non adoleverit mane, adolet inter duas veſperas totam menſuram unius diei, quæ eſt pondus centum denariorum. Quotidie autem adolet alteram dimidiam partem mane, & alteram dimidiam veſperi, poſt juge ſacrificium duarum veſperarum ante diſpoſitionem luminum.* Vide *Maim.* Hal. Temid. cap. 3.

§. IV. Nunc paulo propius ad altare hoc ſuffitus accedimus modum offerendi thymiama obſervaturi, qui præcipue talis erat: Primo ibat ſacerdos ad aram holocauſtorum, e cujus cornibus pendebant thuribula igniumque receptacula Exod. XXVII. indeque ſumebat thuribulum, atque in illud prunas ignis ex altari holocauſtorum imponebat. Aliunde enim carbones vivi non erant ſumendi. Quapropter etiam Nadab & Abihu flamma Domini devoravit Levit. X. quod ignem alienum & extraneum, non divinum & e cœlis miſſum in thuribulis ſuis coram Domino attulerant. Deciderat enim e cœlo ignis, qui ſacrificia DEO grata & accepta conſumebat Gen. IV. Lev. IX. 2. Par. VII. Duravit autem ignis iſte cœlitus demiſſus ſupra altare uſque ad ædificationem templi Salomonei, quo tempore rurſus fuit renovatus e cœlo, & perduravit uſque ad tempora Manaſſe. Id quod *Hiſcuni* hiſce prodit verbis: אש שיוצאה בימי משה לא נסתלקה ממזבח דנחשת עד שבא לבית עולמים ואתה שירדה בימי שלמה לא נסתלקה ממזבח העולה עד שנסתלקה בימי מנסה: *Ignis qui egreſſus eſt in diebus Moſis, non receſſit ab altari æneo, donec perveniſſet ad domum ſeculorum,* [i. e. ad Templum Salomonis, ob durationem ſic dictum;] *& iſte, qui deſcendit in diebus Salomonis, non receſſit ab altari holocauſti, donec aſcendiſſet in diebus Manaſſe.* Extat etiam de hoc igne 2. *Mach.* I. 19. ſcriptum, quod illum Sacerdotes tempore Captivitatis Babylonicæ in profundum quendam puteum abſconderint, qui poſtea reduces e Babylone facti pro igne aquam invenerint, quæ affuſa ſacrificiis in ignem ſit converſa. Non multum fidei tribuitur illis, qui dicunt; quod ignis ſupra altare in domo prima inſtar leonis, in ſecunda vero inſtar canis cubuiſſe dicatur. Quum notum ſit, quod nonnulli Rabbini ignem hunc in ſecunda æde plane defeciſſe ſtatuant. Huic igitur cœleſti ac ſacro igni Sacerdos aromata injiciebat juſſus prius ab Antiſtite quodam ſacerdotum, teſte *Maim.* Hal. Temid. cap. 3. v. 9. אין המקטיר מקטיר עד שהממונה אומר לו הקטר ואם כהן גדול הוא אמר לו הממונה אישי כהן גדול הקטר ואחר שאומר יפרשו כל העם ויקטיר המקטיר וישתחוה ויצא: *Non adolebat ſuffitor, uſque dum ei dixerat Præpoſitus: adole. Et ſi Sacerdos M. munus ſufficiendi obibat, dicebat ad eum Præfectus hic: Domine mi, Sacerdos M. adole. Et poſtquam hoc dixerat, ſecedebat omnis populus, ſuffitor vero ſuffiebat, & incurvans ſe exibat:* Non enim populo Judaico tempore ſuffiminis in templo permanere licebat, ſed foris ſtabat quod luculentius idem autor allegato loco verſ. 3. proponit: בעת שמקטירין הקטרת בהיכל בכל יום פורשין כל העם מן ההיכל ומבין האולם ולמזבח לא יהיה שם אדם עד שיצא זה שהקטיר הקטרת: *Tempore illo, quo accendunt ſuffimentum in templo quotidie, diſcedit omnis populus e templo & ex atrio, nec quiſquam homo penes altare eſt, donec egrediatur, qui thymiama combuſſit.* Hujus

jus rei exemplum datur Luc. I. 10. Πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάματος. *Tota multitudo populi foris precabatur hora ſuffitus* [Zachariani.] Cum autem conſummatum eſſet thymiama, tollebat ſacerdos thuribulum, atque egrediens extra caſtra illud evacuabat, cinereſque loco mundo affundebat, ac denique referebat thuribulum ad altare holocauſtorum, ſuſpendebatque rurſum ex cornibus illius, unde ſuſtulerat. Quæ præterea *Maimonides* de idoneis miniſtrantibus ſacerdotibus ac vaſis ſuffitus variis habet, ſilentii peplo malumus involvere, quam pagellis hiſce inſcribere, ne nimis diſſertatiuncula noſtra excreſcat.

§. V. Potius illos intuebimur, qui in ſacris cum thuribulo oculis noſtris præcipue ſeſe offerunt. Quorum omnium primus eſt Moſes. Hic enim ſuper altare aureum adolevit thymiama, ac reliqua ſacrificia omneſque alios ritus ſacerdotales peregit, antequam Aaron & filius ejus conſecrati erant, ceu patet ex Lev. VIII. Ad quem locum R. *Salomon* in comment. ſuo: משה שמש כל שבערת ימי המלואי בחלוק לבן: *Moſes miniſtravit totis ſeptem diebus impletionum ſeu conſecrationum cum induſio albo*. Unde concludunt *Druſius* in Comment. ad Lev. VIII. *Bellarm.* de Cler. c. 30. *Bonfrer*, in Pentat. ac plerique Romano-Catholici, Moſen Summum fuiſſe Sacerdotem, ſed extraordinario ſacerdotio & inviſibili unctione conſecratum. Sicuti quoque Doctores Hebræi illum כהן כהנים *Sacerdotem ſacerdotum* nominant. Id *Druſius* probare vult ex eo, quod in odis Davidicis inter ſacerdotes referatur Pſalm. XCIX. 6. משה ואהרן בכהניו *Moſes & Aharon in ſacerdotibus ejus*. Aſt rectius alii negant. Licet quidem omnes ſacerdotum functiones expleverit; ideo tamen non ſtatim dicendus Summus Sacerdos. Efficacia enim ſacerdotii pendet potius a vocatione, quippe quæ facit Pontificem, Heb. V. 4. non ab actu uno aliove. Unicus etiam quovis tempore extitit Summus Sacerdos in V. T. ad exprimendum typum Chriſti, unici illius in N. T. ἀρχιερέως. Si tamen adhuc Pontifex maximus nominandus, talis eſt unius ſeptimanæ, temporarius & honorarius; non vero ordinarius, conſtans ac perpetuus; ſiquidem poſtea nullum amplius munus ſacerdotale ſubiiſſe legimus. Hunc in ſuffitu offerendo ac reliquis actionibus ſacerdotii Aharon verus ac primus Pontifex M. excepit, ejuſque filii. Nam ſuffiendi ratio non Pontifici tantum, ſed & vulgaribus ſacerdotibus incumbebat. Iis tamen qui non erant ex ſtirpe Aharonis prognati, ut ſuffitum facerent, minime conceſſum erat. Si vero hoc privato ſtudio quiſpiam affectaret, graviſſime a Deo puniebatur. Id maximo cum damno ſuo experti ſunt Core, Dathan & Abiron, Proceresque rebelles, qui, cum ad ſacerdotium adſpirantes inter ſe conſpirarent, ut Aharonem & filios ejus a ſacerdotii munere removerent, a terra abſorpti ſunt. Ita etiam ira Domini in murmurantem plebem Judaicam vehementiſſime ſæviit, nec deſiit prius, quam Aharon thuribulo ſuaviſſimis ac ſacris aromatibus pleno DEUM placaſſet. Elegerat itaque DEUS Aharonem ac poſteros ejus ad famulitium ſuum, qui & ſecundum familias ſuas offerebant ſacrificia ac ſuffitum. Erant vero VIII. ſtationes primum a Moſe conſtitutæ, e quibus quatuor ab Eleazare, totidemque ab Ithamaro gentem ſuam deduxerunt. Et cum filii Aharonis in magnum excreviſſent numerum, diviſit eos Rex David in viginti quatuor ordines ſ. claſſes, ut ex Eleazari ſedecim, ex Ithamari familia octo eſſent, quæ per vices ſuas miniſtrarent in templo, facta ſortitione, quænam eſſet claſſis prima, ſecunda, tertia &c. Hujus diviſionis fit mentio I. Par. 24. & Joſeph. lib. 7. Antiq. cap. II. ait. Διέταξε μίαν πατριὰν διακονεῖσθαι τῷ Θεῷ ἐπὶ ἡμέρας ὀκτὼ, ἀπὸ σαββάτου ἐπὶ σάββατον. *Ordinavit* (Rex David) *ut unaquæque familia miniſtraret Deo per dies octo, a ſabbatho uſque ad ſabbathum*, quod ſatis etiam inſinuatur 2. Par. XXIII. 8. & ſic poſt centeſimum & ſexageſimum octavum diem cuilibet familiæ ſuus ordo redibat. Quoniam autem varia erant peragenda ſacra, ne confuſio oriretur, cuilibet in familia ſua ſorte ſuum obtingebat officium. Id enim eſt, quod Lucas dicit de Zacharia cap. I. verſ. 9. ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι, *ſortitus eſt munus ſuffitus faciendi*. Ex quo etiam patet, Zachariam ſacerdotis ſolum, non Pontificis dignitate fuiſſe præditum, ut *Auguſtinus & Ambroſius*, aliique docuerunt. Nam ſacerdotibus minoribus ſorte obveniebat tantum incenſum; Sacerdoti vero M. perpetua ratione officii Lev. XVI. ſicuti quoque a Luca ἱερεύς τις *ſacerdos quidam* & non ἀρχιερεὺς appellatur, additque ipſum poſuiſſe incenſum non intra velum coram arca, ſed in altari thymiamatis. Vid. de hoc *Harmon. Evang. Chemnitio-Lyſero-Gerhard.* Tom. I. pagin.

gin. 47. & *Corn. Janſen.* in Comment. ad Luc.

§. VI. Notatu tamen digniſſimus eſt ſolemnis ac peculiaris ſuffiendi ritus, quem Sacerdos M. die הכפורים ſeu expiationum, qui erat decimus menſis Tiſri, in Sancto Sanctorum peragebat, & quidem ea hora, qua expiatio fiebat; uti docet *Maim.* Hal. בית הבכירה cap. 7. בית קדש הקדשים מקודש מבין ההיכל שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה: *Sanctum Sanctorum eſt ſacratius reliqua parte templi, quia nemo illud adit, niſi S. S. die expiationum, ipſa ſacrificii hora.* Lex vero divina de hoc inter alia extat Levit. XVI. 12. 13. hiſce verbis: ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת ונתן את הקטרת על האש לפני יהוה וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות: *Et tollet thuribulum plenum prunis ignis deſuper altari coram Domino; & in quantitate duorum pugillorum ſuffimentum aromatum tenue: inferet e domo in velum. (13) Imponetque ſuffimentum illud igni coram Domino: Ut tegat nubes ſuffitus propitiatorium, quod ſuper teſtimonium, & non moriatur.* Et in N. T. Heb. IX. 6. 7. itidem de hoc ingreſſu anniverſario legitur: Εἰς τὴν πρώτην σκηνὴν διαπαντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες· Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωεὶς αἵματος, ὃ προσφέρες ἰπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ ναοῦ ἀγνοημάτων. *In prius tabernaculum quovis tempore ingrediuntur Sacerdotes, qui cultus obeunt. In ſecundum autem ſemel quotannis ſolus Pontifex, non ſine ſanguine, quem offert pro ſeipſo & populi erratis.* Sicuti vero Sac. S. immolati vituli & hirci ſanguinem in S. Sanctorum portabat; ita etiam ſemper ſecum afferebat ſuffitum aromatum. Quod præter Scripturam Sacram etiam R. *Bechai* in Pent. f. 137. comprobat ſeqq. לא יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אלא בקטרת כענן וכו': *Non ingreditur Sac. S. ullo tempore in ſanctuarium intra velum, niſi cum ſuffitu ad inſtar nubis &c.*

§. VII. Hic nunc quæritur: Quoties Pontifex cum ſuffitu ſecretum ſanctiſſimi loci adierit, an ſemel in anno, die ſcil. expiationis; an quotidie, ſed minus ſolemniter? Aut an feſto expiationis non ſemel, ſed iterata vice, bis, ter, aut quater intraverit? Eruditi in diverſas abeunt ſententias, & non tantum de ingreſſu anniverſario, ſed & quotidiano diſceptant. *Auguſtinus* hanc fovit ſententiam, quod Pontifex quotidie Sanctum Sanctorum intraverit, quia vero ſemel in anno duntaxat Pontificem intraſſe Author Epiſtolæ ad Hebræos dicit, retulit id ad anniverſariam expiationem, quæ ſanguine fiebat: Hunc ſecutus *Carolus Sigonius* verba Epiſtolæ ἅπαξ ἐνιαυτοῦ in perverſiſſimum diſtorſit ſenſum, quaſi quidem Pontifex quotidie Sacerdotum comitatu ſtipatus, ſemel tamen quotannis ſolus intraverit. Quem errorem *P. Cunæus* vir judicii profundi & doctrinæ ſecretioris lib. II. de Rep. Hebr. cap. 4. non ſolum atro notavit carbone; ſed & feliciſſime confutavit. Deinde ſtatuunt Hebræi, Pontificem non quidem quotidie, aliis tamen diebus, quando ex re nata neceſſarium id fuerit ad conſulendum DEUM, & quater ſolemni expiationis feſto intimum ſacrarium intraſſe. Ita enim *R. Moſes Kotzenſis* ספר מצות הגדל fol. 83. col. 2. ſcribit: כמה פעמים הוא נכנס לשם הכפורים ד' פעמים ואם נכנס ה' חייב מית' בידי שמים: *Quoties ingreſſus eſt die expiationis? quater. Si quinquies ingrederetur, cœlitus morte eſt affectus.* Cujus mentem *Grotius* in Comment. ad Hebr. IX. 7. hiſce verbis explicat: Id intelligendum, quod uno tantum die intraverit, non quod non aliquoties exierit & rurſus intrarit. Primum enim intrare eum oportuit quantilli inferendi cauſa, deinde ſuffitus, deinde ſanguinis vitulini primum, deinde & hircini. Itaque quater eo die intraſſe ait Moſes Kozi. Alii ſunt, qui ter hoc feſto Sacerdotem S. intra velum intraſſe autumant, (quos inter etiam eſt *Quiſtorpius* in Comment. in Lev.), illumque intuliſſe [1] ſuffimentum Lev. XVI. 12. 13. (2) Sanguinem juvenci v. 14. (3) mactati hirci ſanguinem verſ. 15. Cui ſententiæ *J. A. Oſiander* quoque ſubſcribit, ſed adhuc paululum ſubdubitans, an tribus vicibus intraverit. Ita enim inquit in Comment. ad Levit. XII. p. 138. Semel unico die quotannis ingrediebatur ſanctum ſanctorum, ſed in illo die ſolemnique actu ter ingrediebatur, (ad minimum BIS:) [1] thymiama adolebat intra velum in ſanctis v. 12. 13. (2) aſpergebat ſanguinem vituli pro ſe ſuaque domo v. 14. [3] inferebat ſanguinem hirci pro peccato populi v. 15. Hæc duo poſteriora fuerunt diſtincta, ut clare patet. Ergo ſemel reſpicit unum diem, unamque ſolennitatem, non diſtinctos illos aſperſionis actus &c. Nec *Caſaubonus Exerc.* I. *ad Annal. Baron.* ter repetitum ingreſſum probat, quando ſcribit: Tanta „ fuit illius loci [ſancti ſanct.] religio

„ & ſan-

„ & ſanctimonia, ut non dicam Laici „ aut etiam ſacerdotes Pontifici S. pro- „ piores gradu; verum etiam ipſe P. M. „ ſi vel ſæpius in anno quam unico „ duntaxat die, aut illo ipſo die, ſi „ ter aut quater ingrederetur, mortis „ ſupplicium ſine ulla ſpe veniæ fuerit „ ipſi ſubeundum. Aſt Clar. Dn. *Varenius* Decad. Bibl. in Lev. pag. *92. 93.* Sacerdotem S. ſemel in anno, ſemelque in feſto expiationis introiiſſe Sanctum Sanctorum aſſerit. Non enim poteſt evinci ex diverſa conſperſione ſanguinis hirci & juvenci, diverſos etiam fuiſſe ingreſſus. Nec illatio ſanguinis hirci pro peccatis populi erat diverſa ab illatione ſanguinis vituli pro S. S. ejuſque familiæ delictis, ſed utra ſimul cum ſuffitu aromatum fiebat. Sicuti etiam nihil ſolatii inveniunt, qui Aben Eſdram ſecuti ex Lev. XVI. 15. plures uno ingreſſus volunt adſtruere. Fontes enim ita fluunt ושחט את שעיר החטאת אשר לעם והביא את דמו אל מבירת לפרכת: *Mactabitque hircum peccati, qui eſt pro populo, atque inferet ſanguinem ejus intra ipſum velum.* Supponitur enim hic actus mactandi ſanguinemque inferendi; deinde adſperſio per ſanguinem hirci copulatur cum aſperſione per ſanguinem juvenci, velut hac poſterior, ut tamen utriuſque eadem fuerit illatio. Poterat enim S. Sacerdos craticulam cum prunis & aromatibus ſanguinemque hirci & juvenci diſtinctis vaſculis exceptum ſimul inferre. Quare etiam verba Apoſtoli ἅπαξ ἐνιαυτȣ̃ de unico ingreſſu propter Archetypum Meſſiam noſtrum, qui ſemel proprio ſanguine Sanctum S. intravit, intelligenda putamus, ut adeo rectiſſime Celeberrimus Dn. *Friſchmuthius*, Præceptor ac Promotor ſtudiorum noſtrorum ætatem omni obſervantiæ ac honoris cultu ſumme ſuſpiciendus in eruditiſſima Diſſertatione ſua priori, de Hirco Emiſſario An. 166. hic habita, hiſce verbis doceat atque concludat: *Veritati non eſt conſentaneum, Pontificem iterata vice die expiationis intimum ſacrarium intraſſe. Nihil enim apparet, quod diverſos ingreſſus probet, ne ipſa quidem conſperſio, quam P. ſeorſim hirci perinde ac juvenci ſanguine fecit.*

§. VIII. Pridie vero, quam peragendum piaculare ſacrum erat, P. S. variis modis ſe exercere tenebatur, ut pluribus *Maim.* Cap. I. Hal. Hab. jom. Haccip. tradit, quæ paucis in compendium contrahemus. Valde erant anxii ac ſoliciti Judæi, ne in feſto expiationis Pontifici aliquid mali accideret, quo rite & debito modo ſacrificia offerre, reliquaque miniſteria peragere poſſet. Si enim contrarium eveniebat, pro infelici ac malo omine habebant. Quapropter etiam pridie feſti expiationis in ipſa nocte non licebat Pontifici cubitum ire, ſed Sacerdotes reliquos maxime juvenes, quos פרחי כהנים *flores ſacerdotum* nominabant, ſecum habebat, qui per totam noctem cum illo ex lege diſſerebant de ratione ac ordine ſacrificiorum aliiſque rebus ad cultum ſpectantibus, ut ita exercitatus in ipſo ſacrificandi actu nihil erroris committeret. Et quia ſub templo ſecundo Hæreticus quidam prodierat, a quo Sadducæorum ſecta prognata creditur, legati a ſenatu miſſi juramentum quotannis ſolenni more a Pontifice exigebant. Hic enim docebat, odoramenta הוץ לפרכת extra velum ignibus debere imponi, poſteaque in Sanctum Sanctorum cum ſuffitu eſſe ingrediendum. Ratio ejus erat quod Lev. XVI. verſ. 2. ſcriptum extat. בענן אראה על הכפרת *In nube apparebo ſuper propitiatorium.* Quumque altas hæc doctrina ageret radices, ac late animos hominum pervaderet, ſtatutum a Senioribus erat, ut Pontifex pridie diem decimum Tiſri ſolemniter juramento ſe obſtringeret, ne quid in lege mutaret, cujus formula erat: משביעין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל דבר שאמרנו לך: *Nos te jurare jubemus per eum, cujus nomen in hac æde habitat, ne quid immutes eorum, quæ dixerimus tibi.* Quo præſtito, Pontifex & legati flentes diſcedebant. Subſtituebatur interim Sacerdos alius כהן משנה *Sacerdos ſecundarius* 2. Reg. XXV. 18. Rabbinis סגן *Vicarius* dictus, qui in locum Pontificis M. ſtatim ſuccedebat, ſi re aliqua ordinarius ſe inquinarat, ut ſuffitui & ſacris præeſſe non poſſet. Quod iterum *Maim.* citato loco pluribus proponit, ſed brevitatis gratæ gratia hic nolumus adducere.

§. IX. Qui igitur Sacerdos ſive ordinarius ſive vicarius ſacra ſubire dignus habebatur, adyta ſanctiſſimi loci prædicto modo accedebat, ſecumque ſuffitum aromaticum inferebat, ſine quo ingredi nefas erat & piaculum. Talmudiſtæ tamen hic putant, ut etiam in præced. cap. §. 8. indicatum, carbonibus ignitis herbulam fumiſeram fuiſſe injectam, ut eo magis nubes fumi operculum propitiatorii tegeret. De hac nube *Philo* lib. 2. περὶ μοναρχίας ſequentia profert: Ὁ νεὼς παντὸς λόγȣ κρείττων, ὡς ἐκ περιφαινομένων ἐςὶ τεκμήρασθαι. Τὰ

γὰρ

γὰρ ἐντὸς ἀόρατα παντὶ τῷ, πλὴν ἐνὶ, τῷ ἀρχιερεῖ. καὶ τούτῳ μέντοι δὶ ἔτους, ἐπιτετραμμένον ἅπαξ εἰσιέναι, πάντ᾽ ἐστιν ὁρατά· πυρεῖον μὲν γὰρ ἀνδράκων πλῆρες καὶ θυμιάματος εἰσκομίζει· πολλῆς δ᾽ ἀναδιδομένης, ὡς εἰκὸς ἀτμίδος, κατέχεται τὰ ἐν κύκλῳ πάντα· καὶ ἡ ὄψις ἐπισκιάζεται, καὶ ἀνακοπὴν ἴσχει, πρόσω χωρεῖν ἀδυνατοῦσα. *Templum omni prædicatione eſt pulchrius, ut quidem ex illis, quæ apparent colligi poteſt. Nam intima nemini videre fas eſt, præterquam ſoli Sacerdotum principi, & id ei quoque uno die duntaxat anniverſario permittitur, quo introſpicit omnia. Infert autem odoramenta & foculum cum ignitis carbonibus, ibi multo ſuffitu facto fumus circumquaque offunditur, & viſum offuſcat, nec ſinit longius proſpicere.* Quando vero ita fumus aromaticus propitiatorium impleverat, Sacerdos (ut recutiti ulterius arbitrantur,) preces ſuas coram Domino fundebat, & nomen τετραγράμματον ſecundum literas & vocales ſuas diſerte decies pronunciabat, ceu R. *Bechai* Comment. in Pent. expreſſe ait: היה מזכיר עשרה פעמים המקרש ביום הכפורים *pronunciabat illud denis vicibus in die expiationis*. Sed reliqui Sacerdotes & tota plebs Judaica ſtans foris extra templum כשהיו שמעין את השם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקרושה ובטהרה היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: *Quum audirent Schem Hamphoraſch exire ex ore S. S. in ſanctitate & puritate, incurvabant ſe & adorabant, & cadebant in faciem ſuam dicentes: Benedictum ſit nomen glorioſum, regnum ejus in ſeculum & ſempiternum.* Præterea Pontifex in S. Sanctorum juxta traditionem Hebræorum alias precatiunculas breviſſimas orabat, [quod moris eſſet, paucis ſe expedire a conſpectu Domini,] petebatque [1] bona ac felicia tempora. [2] ne a tribu Juda ſceptrum auferretur. (3) Ne quis in populo egeret. [4] Ne DEUS exaudiret ſtultas hominum preces quæ bono publico eſſent noxiæ, v. g. qui proficiſcuntur ſerenam auram optant atque petunt, cum forte terræ & bono communi magis pluvia conveniat. Horum verba *Fagius* Comment. in Lev. ex Libris Talmudicis attulit, quæ & hic placuit referre: יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו שתהא שנה שחונה ונשומה לאי יערי עביד שולטן מבית יהודה ולא יהיו עמך ישראל צריכן לפרנסה זה מזה ולא תכנס תפילת לפניך עוברי דרכים: i. e. *ſit bona voluntas coram te, Domine DEUS noſter, ut ſit annus hic calidus & pluvioſus. Non auferatur, qui facit poteſtatem de domo Juda. Neque indigeat populus tuus, ut alius alium cibet. Nec ingrediatur in conſpectum tuum oratio eorum, qui iter faciunt.* Sacerdos poſtea ſuffitu aliiſque ritibus rite peractis e ſanctuario exibat, & a populo magno cum gaudio excipiebatur.

§. X. Quoniam tandem DEUS dicit Lev. XVI. 2. בענן אראה על הכפרת *in nube apparebo ſuper propitiatorium*, in quæſtionem etiam hic venit, quænam nubes intelligatur, an ענן הקטרת *nubes ſuffitus*, quæ propitiatorium debebat tegere Lev. XVI. 13. an vero ענן הכבוד *nubes gloriæ*, de qua Exod. XL. a. v. 33. uſque ad finem. *Aben Eſdra* & *Autor Michlal Jophi* nubem ſuffitus fuiſſe cenſent, qui etiam particulam כי adverſative pro *ſed* exponunt, ceu alibi quoque hoc in ſenſu legitur. Gen. XVII. 15. cap. XIX. 2. & XLII. 12. ut ſic hoc loco כי ponatur pro רק & talis ſenſus emergat: *Non veniat quovis modo vel tempore, pro lubitu, ſed tantum veniat in nube ſuffitus.* At *Varenius* Decad. Bibl. in Lev. pag. 88. nubem gloriæ intelligit, adductis nonnullis argumentis, quibus ſuam corroborat ſententiam. Cui etiam adſtipulamur, & quid nos moveat, in conflictu, ſi quis deſiderat, aperiemus. Cauſam vero, ob quam Sacerdos S. cum ſuffitu ſanctiſſimam Tabernaculi partem intraverit *Cornelius a Lapide* ex mente *Origenis* indicat, ut nempe adſpectum ſanctorum, quem Pontificis revelabat ingreſſus, nubes velaret incenſi. Vel Angelus ut alii, ne Pontifex videret corpus Angeli vice Dei ſecum loquentis ex propitiatorio. Induiſſe enim creditur angelus corpus humanum ex craſſa nube formatum, cum alias cum Pontifice loqui non potuiſſet. Id enim expreſſis verbis *Alphonſus Toſtatus* in Exod. pag. 103. col. 2. ſcribit: Nam ut ſa„ cerdos certificatus eſſet, quod DEUS „ remitteret peccata populi ſui, audie„ bat vocem de propitiatorio. Sed non „ poterat formari iſta vox, niſi ange„ lus in corpore aereo formaret eam. „ Quia tamen de tali certificatione re„ miſſionis peccatorum ex Scriptura ni„ hil certi nobis conſtat, parum ipſi tribuimus. Sicuti etiam multo minorem meretur fidem, quod de lingula coccinea dicitur, quaſi hoc feſto expiationis itidem in ſignum remiſſorum peccatorum purpureum colorem exuerit. De quo cap. 6. *Maſſechet Joma* hæc leguntur. כשהגיע שעיר למרבר היה הלשון מלבין שנאמר אם יהיו חטאיכם

כשני כשלג ילבינו: *Cum hircus* [Asasel] *in desertum venisset, lingua illa albescebat, quia dictum est*, (Es. I. 18.) *si fuerint peccata vestra, ut coccinum instar nivis albescent*. Imo Scholiastes Talmudicus *En Israel* ipsum tempus determinat, nempe 40. annos ante excidium templi, quo hoc signum remissionis peccatorum cessaverit. Quæ omnia Amplissimus atque Excellentissimus Dominus *Frischmuthius*, Præceptor ac Patronus noster nunquam satis laudandus in allegata dissertatione adducit, & Judæorum esse figmentum prægnantibus ac ponderosis rationibus evincit. Plura addere, quæ huc omnino spectarent, instituti nostri ratio non permittit, ad finem igitur properamus, & verbis *Radulphi*, quibus mysticam hujus suffitionis significationem exprimit, concludimus. *Thuribula sunt corda Christi & sanctorum. Ignis est Spiritus Sanctus, thymiama sunt virtutes: suffitus sunt orationes sanctorum Apoc. VIII. 4. quod ergo Aaron jubetur thuribulum de igne altaris implere, præsignificat potestatem Christi, qui mentem humanam, quam pro nobis assumpsit auro justitiæ radiantem, spiritualis amoris facibus inflammavit, pari modo, qui Christi sunt, & ipsi thuribulis suis ignem imponunt, & incensum adolent: quia ex amore divino virtutes concipientes, ad cœlestium promissorum beatitudinem desideria sua extendunt. Sed adhuc cum mœrore & in ænigmate. Unde nebula hic ex iis adscendere dicitur, quam aliquando secutura est flamma, cum videbunt ea facie ad faciem: atque hi vitam inveniunt & mortem evadunt.*

PRO-

PROSPERI ALPINI
DE BALSAMO
DIALOGUS.

PRÆFATIO.

MULTOS ab hinc annos in Ægypto Medicinæ causa moratus, nonnullos libros de illiusce gentis tum usitata medicina, tum plantis conscripseram; præsertimque de Balsamo Dialogum, ex quo arboris, succi, fructuum, virgarumque veritas hactenus plerisque Medicis, & Pharmacopolis obscura, cognosceretur, claraque elucesceret. Quos omnes sane libros simul in lucem prodere cogitabam. At hortatu quorundam amicorum, qui me aliorum librorum editionem non ita brevi tempore publicaturum putarent, sententiam mutavi, maximeque nonnullis doctissimis Pharmacopolis obnixe suadentibus, qui Theriacam, Mithridatiumque nunc paraturi, ab Excellentissimo hujus inclytæ urbis Medicorum Colle-

gio veri Opobalſami, Carpobalſami, & Xylobalſami veritatem, & hiſtoriam agnoſci exoptant, ut his ad prædicta paranda medicamenta, atque ad alia libere uti poſſent; Non immerito Theriacam Mithridatiumque his ablatis ab antiqua ſua excellentia, non parum deficere dubitantes. Ne itaque iſtorum deſiderio me obſequi nolle videar, libellum hunc prius emittere non ſum veritus. Hancque hujus celeris editionis cauſam candide lector veram eſſe putato. Interim libros alios de Medicina Ægyptiorum vocatos (ſi modo hunc meum libellum Medicinæ ſtudioſis aliquo pacto arriſiſſe intellexero) propediem in lucem venturos expectabis. Tuque etiam quo animo ego Balſami diſputationem hanc, veritatis tantum agnoſcendæ ſtudio, atque juvandi deſiderio ſum proſecutus, eodem legendam accipies. Vale.

CAPUT I.

De Balsami Planta, Succo, Fructibus, & Virgis esse loquendum.

ABDELLA Medicus Ægyptius, ABDACHIM Hebræus, & ALPINUS Italus.

QUEM ego nunc hominem conspicio per hoc viridarium el Mattharia gressus moventem? is certe meis oculis Abdachim Medicus videtur, vir honestissimis moribus [quamvis Hebræus] præditus, mihique multum familiaris: eum igitur conveniam, & salutabo. Salve Abdachim, Quam diluculo hoc viridarium es ingressus! Quid tibi vero negotii est, ut tam summo mane huc te recipias? ABDACH. Te nunc huc convenisse, valde lætor, quando jamdiu te exoptaverim videre, ac tecum colloqui: Tibi optata hæc sit dies, Ego ut viridarii hujus amœnitate, suavissimoque florum cassiarum odore, auraque matutina frigidiuscula me aliquantulum recrearem, huc accesseram. ABDEL. Cur vero viridarii istius plantas undique observas? neque te humi stratum sub ficus hujus Ægyptiæ latissimis ramis conspicio, ut quietius ita tum animum, tum etiam corpus recreares. ABDACH. Oculos hinc inde dimovebam, si aliquam Balsami plantam viventem potuissem inspicete, cujus odore eximio olfactu animales spiritus delectassem, quas custodum negligentia exaruisse comperi, quod satis ægre patior, plurimumque me tædet hoc viridarium illis nunc carere plantis, multumque ornamenti hac de causa hic deesse videtur. ABDEL. Ne te ob id excrucies, quandoquidem sæpe alias aliunde asportatæ, atque hinc insertæ plantæ perierint, quæ nunc fortasse, aliis adhuc jussu præfecti advectis, cito renovabuntur, ut sæpe alias factum est. Sed quem video ad nos venientem? An Alpinus Veneti Consulis Medicus? ABDACH. Ipse est, cui nos obviam ire honestum est, quod humanus hic sane vir est, atque affabilis. ABDEL. Quid istud est Alpine, quod nos te hic nunc offendimus? tuus adventus pluribus de causis est nobis jucundissimus. ALPIN. Viridarium hoc spectandi gratia huc me contuli, vobisque pro vestra erga me humanitate, plurimum debeo, neque parum gaudeo, quod ambos vos hic offenderim, jam diu enim vos videre desiderabam, nec immerito, cum vos pluribus nominibus tantopere observem? Neque est quod vestram ego nunc in arte medica doctrinam coram extollam, neque quantum a vobis in ea profecerim, vel didicerim. ABDEL. Bonus es cum hæc existimas, utcumque res se habeat, a te amari nos summopere expetimus. ALPIN. Gratias habeo, sed timeo ne importuno meo adventu jam cæptos vestros sermones interturbem: eorum tamen, & vestræ jucundissimæ consuetudinis si fieri particeps mihi liceret, mirum in modum meus hic adventus mihi voluptati foret. ABDEL. Gratissimum nobis erit, nunc tecum vir doctissime colloqui, a quo pro tua doctrina plurimum nostros sermones claritatis recepturos sperabimus. ALPIN. Vobis gratiam habeo. Quid istud autem est, de quo sermonem institueratis? ABDACH. De Balsami planta, quam in hoc viridario aruisse comperi, inter nos commentabamur, cujus jacturam mihi ægre ferenti Abdella noster in plantarum materia exercitatissimus, animum restituit, multas e Mecha olim etiam pluries delatas huc, insitasque fuisse, & plane revixisse narrans, atque etiam hoc modo sæpe Balsami plantas renovatas fuisse, ut sperandum sit, nunc etiam præfecti Ægypti jussu, ubi ad illius aures harum jactura aliquando pervenerit, denuo instaurari posse. ALPIN. Quid audio? illas plantas huc aliunde fuisse asportatas, eoque modo perpetuo instauratas? quasi Ægyptus illis proprium solum non fuerit, non in sermonem inanem spero me nunc incidisse, de Balsamo inceptum: de quo non pauca vobiscum loqui jam diu desideravi, quæ si vobis nunc grata fore putarem, libenter proponerem. ABDEL. Gratam nobis rem facies si hac de re disputationem aliquam promoveris: ex qua plurimum emolumenti pro tua doctrina, atque humanitate nos esse consecuturos speramus, proinde quicquid est, quod a nobis scire velis, nunc in medium profer. ALP. Multum vobis pro hac re debeo, veterumque Ægyptiorum sapientiam & humanitatem agnosco. Verum ne longius verbis rem producam, de Balsami planta, succo, fructibus, lignis nunc vobiscum disputare desidero, quando ego hactenus Scriptorum varietate anceps, ac dubius fuerim. ABDACH. Neminem Ægyptiorum, vel Arabum esse nunc arbitror nostro Abdella in re plantaria magis versatum: pluribus iisdem plantis ab eo cum hic, tum alibi inspe-

inspectis, ac omni studio observatis, sed ut de hac re clarius differamus, in capita redigere te oportet, de quibus sit sigillatim differendum. Quare istæc omnia nunc in medium profer. ALPIN. Dicendum a vobis primo censeo, an Balsami planta hoc tempore alicubi vivat, quando in hoc viridario, in quo hactenus a priscis illis temporibus usque adhuc vixit, plane exaruerit; atque non minus, an ab ea collectus succus, fructus, lignaque ad nos perferantur, vel potius una cum arbore cuncta perierint. Hæc in primis a vobis enarrari mihi cupio, quibus cognitis, sigillatim de singulis agemus.

CAPUT II.

An Balsami planta, ejusque succus, fructus ac virgæ nunc reperiantur, & in quibus locis proveniant.

ABDELLA.

QUamplures Balsami arbores in multis Arabiæ locis nunc vivere, quarum succus, fructus, ac virgæ huc ad nos a multis asportantur, certissimum est. Neque id Ægyptios, Syros, Turcas, & aliarum nationum homines multos, Arabiæ loca peragrantes latet, quinimmo omnes annis singulis Mecham, & Medinam primarias Arabiæ Felicis urbes, peregrinationis gratia adeuntes, quantus in illis locis sit ex arbore Balsami proventus, plane fateri possunt. Nam Mecham hinc euntibus, & ad villam quandam Bedrunia ab his vocatam, quæ distat ab urbe Cayri spacio dierum quindecim, accedentibus, mons pergrandis, arenosus prope eam villam positus continuo conspicitur, Balsami innumeris arbusculis refertus, quas ibi Mahemetis miraculo ortas nostrorum multis suasum est; Sed utcumque ibi natæ fuerint, nobis id sufficiet, omnes ea loca quotannis peragrantes, innumeras ibi vivere comperisse; idque a quamplurimis hujusce urbis incolis, qui olim, & proximo etiam elapso anno ea loca peragrarunt, audire, atque verum esse scire poteris. Multis quoque rationibus hæc veritas tibi a me persuaderi posset, sed si hujus viridarii Balsamis olim multis refertissimi terram aliquando olfeceris, Balsami etiam nunc suavissimum odorem redolere senties, bisque, vel ter tantum, sol suum peragravit orbem, postquam hæ plantæ custodum negligentia periere. At quid taces Abdachim, quem millies hic te illas inspexisse certo scio? vel cur me Italo Medico incredulo veritatem hanc suadentem minime adjuvas? ABDACH. Quid? An hunc nostrum sodalem medicum, multos annos hic moratum, plantarumque omnium studiosum, hanc veritatem ignorasse dubitas? Ego certe Balsami plantas innumeras diversis temporibus ex Arabia advectas, hicque insitas vixisse, certo scio, quas multi etiam alii Cayri incolæ inspexerunt. ALPIN. Nephas esse, ac inurbanum putarim, tantorum medicorum testimonio non moveri, qui præter herbarum peritiam, in qua illustres apud plerosque Ægyptios habiti sunt, una cum Balsamo in eadem terra nati, vixerunt. Sed, ut ingenue fatear, quamquam ego cum viris in medicina clarissimis plane sentiam, hujusque rei veritatem omnino cognoscam, tamen hæc veritas non adeo usquequaque mihi satisfacit, ut possim aliis permultis Italiæ, aliorumque Europæ locorum medicis, atque Pharmacopolis incredulis hoc, ut cuperem, persuadere, qui absolute affirmant, Balsami plantam nullibi hoc tempore reperiri, eamque plane periisse, ex quo succum, fructus, & virgas hinc in Italiam asportatas falsas etiam esse statuunt. Atque priscis sæculis, cum Balsamum tantum in Ægypto & Judæa vixisse, Dioscorides ac alii prodiderint, quibus in locis nunc eam plantam cum amplius vivere nemo referat, plane omnibus in locis periisse colligunt. Quam sententiam ipsi pervicacissime defendunt, neque omnino carere videntur argumentis, quibus proprium errorem tueantur. ABDEL. Quomodo quæso istud esse potest? tantone medicos, doctissimosque herbarum professores ita obcæcatos esse, qui non viderint, neque cognoverint, Balsami plantas neutiquam in suo nativo solo periisse? Quod autem Ægyptium, ac Judaicum falso Dioscorides, atque alii crediderint, ex me paulo post cognosces. Neque optimi illi sunt Philosophi, qui ita facile vegetabilium species, quæ juxta Philosophorum placita perpetuæ existunt, tolli omnino posse, putent: Cœlo etenim nullis causis ad generationem facientibus nunc destituto, terraque ac cæteris aliis elementis eodem modo nunc, ut olim, se habentibus, cur terram easdem nunc ferre plantas, ut olim faciebat, non posse dicemus? Grave tibi non sit, quæso, illos, qui Balsamum periisse affirmant, mihi referre, & quibus etiam rationibus

bus in tam falsam opinionem venerint, explicare. ALPIN. Parum interesse arbitror, te hosce homines nominatim cognoscere, sed ipsorum potius rationes audire, quibus negant hoc tempore Balsami arbores, atque ipsarum succum, fructus, & virgas apud nos inveniri; id vero inceptæ disputationi sat erit. Horum siquidem non pauci existunt, qui non modo ad nos in Italiam prædicta vera comportari negent, sed arbores quoque, e quibus illa colliguntur, prorsus periisse prædicent. Quam sententiam valde auxere Amatus Lusitanus Medicus in aliis non spernendus, & Nicolaus Monardus Hispanus, qui Syriacum atque Ægyptiacum Balsamum periisse affirmantes, aliud genus Balsami in Occidentalibus Indiis nasci, prodiderunt: Balsamumque a Dioscoride, Theophrasto, Plinio, ac a multis aliis herbarum antiquis scriptoribus celebratum, ac descriptum, eo affirmant periisse, quod prædictorum antiquorum Scriptorum testimonio constet, olim duobus tantum Judææ viridariis concessum fuisse, ut inter cæteros Plin. & Theoph. testantur, postea vero quam Judæa a Ptolæmeo primo Rege Ægypti, ac a Vespasiano devastata est, Balsamum in vallem Hiericum appellatam transplantatum fuisse, ibique vixisse Justino, Strabone, Solinoque, Polysthore id affirmantibus, statuunt. Et ab Artaxerse Persarum rege primo, ac mox a Romanis Adriano Cæsare rursum tota ea regione bello eversa, prorsus Balsami plantam periisse. Tandemque in Ægypto paucas hoc in viridario adservatas vixisse. Quo in loco non tantum priscis sæculis Balsamum vixit, sed multo etiam postea, quasi ad hæc usque tempora plantam hanc hic conservatam fuisse afferunt. Nunc vero a multis, qui hoc tempore Ægyptum peragrarunt, hic quoque demum eam aruisse, confirmatur. Qua hic extincta, cum Dioscorides, aliique in Judæa tantum, & Ægypto Balsamum vixisse prodiderint, cui dubium erit, nusquam gentium eam amplius inveniri posse? Ex quo succum, fructus, virgas, pro vero Opobalsamo, Carpobalsamo, & Xylobalsamo, ab Ægypto, vel Syria in Italiam asportata, vera esse quo pacto affirmabimus? Merito igitur hæc omnia falsa nos affirmasse videmur. Hincque tanta incredulitas, ac pertinacia invasit eorum animos, ut potius in erroribus perseverare, veraque sibiipsis oblata rejicere, quam opinionem mutare velint. ABDEL. Vix me continere potui, quin susceptum tuum sermonem interrumperem, usque adeo animum adversus illos concitasti meum, nullis rationibus, sed meris nugis Balsami omnes plantas periisse, Opobalsamumque etiam, Carpobalsamum, & Xylobalsamum apud nos inventum falsum esse asserentes, ut tanta illorum impudentia excitus, quasi quid loquar nesciam ac ne differam illis respondere, dico, ac edico tibi, Balsami frutices neque etiam in Ægypto plane periisse, dici posse, quando sæpe jussu præfecti Cayri, quem Bessà appellant, plantæ multæ ex Felici Arabia delatæ in isto viridario inserantur. Et nunc vix tertius agitur annus, cum Messinoris per id temporis Ægypti præfecti jussu, quadraginta e Mecha advectæ, hic insertæ fuerunt; quæ tamen cum per annum vixerint, rursum custodum negligentia periere; quæ facile etiam denuo renovari possunt. In Arabiæ vero multis locis innumeræ propemodum magno cum illiusce gentis lucro, aluntur: neque satis diu est, quod apud Arabes utilitas, & lucrum hoc cognoscitur; etenim Opobalsami quantitas multa in Orientis loca comportatur, quibus in locis eum succum in summo pretio esse, multi ex Arabibus, nunc Cayrum habitantibus, narrant. Cujus succi lucro ab iis cognito omnes certatim multos Balsami frutices ex arenosis, montuosisque locis in morbida viridaria transferre conantur. Quamobrem ibi innumera pulcherrima balsameta cernuntur. Lege tamen iis populis interdictum est, ne præter fiscum quis eam plantam serere queat; neque succum, vel flores, vel ramulos, vel fructus sine publico mandato quis capiat. Idemque ibi de Balsami arboribus, atque hic de cassiis solutivis accidit. Solet etenim hic alicui cassiarum negotium locari, & ideo non licet quemquam cassiam ex arbore capere, vendere, emere, aut emptam aliquo deferre. Quod itidem de Balsamo in Arabiæ locis observari, ex Arabum relatione plane constat. At quid illi Ægyptiarum ac Arabicarum plantarum ignari herbarii dicent, duobus ne tantum locis, quippe Ægypto ac Syriæ Balsamum olim (Dioscoride, Theophrasto, Plinio, Justinoque id docentibus) concessum fuisse? quasi aliorum antiquorum scriptorum testimonio non constet, in pluribus aliis etiam locis olim hujusmodi plantam vixisse: nonne Diodorus Siculus 2. historiarum libro, in quadam Valle Arabiæ Balsamum nasci, & non alibi memoriæ prodidit?

didit? Constantinus vero in lib. de gradib. ait, nasci in India; & Joseph etiam in lib. 8. de antiq. Judaicis, Sabam Reginam Balsami plantam ex Arabia in Judæam tulisse, Salomonique eam dono dedisse, ex qua ibi aliæ postea plantæ propagatæ fuere: & Strabo in lib. suæ Geograph. 16. hæc scripsit: His proxima est felicissima Sabæorum terra, quæ maxima natio est. Apud hos Thus, & Myrrha, & Cinnamomum nascitur, in ora etiam Balsamum, & alia quædam herbula valde odorata: Necnon & Pausanias idem in lib. 9. his verbis confirmavit, dicens: De viperis vero iis, quæ in Arabia inter Balsami arbores versantur, diversum quidem accepi. Id hujusmodi est. Sunt Balsami arbores eæ, quæ mirthi stirpis magnitudine. Folia illis, qualia herbæ amaraco. Theophrastus vero in Asia etiam nasci prodidit. Incolæ quoque Basiliani montis Libani, olim Alexio Græcis imperante, in quodam loco illius montis Solis ortui exposito Balsami plantas non paucas, e quibus tantum Opobalsami suscipiebatur, quantum in Ægypto hic colligi consuetum fuerat, diu vixisse narrant. Ex quibus certe sciri potest, olim non solum Ægyptum ac Judæam, sed etiam Felicem Arabiam, & alia loca Balsamum aluisse atque habuisse. Quæ veritas etiam ex ipsomet Dioscoride confirmari videtur, scribente, Carpobalsamum, idest Balsami fructus suo tempore adulterari seminibus hyperici similibus, ex Petra oppido delatis, ex quo certo colligitur Balsami plantam alibi quam in Ægypto vivere, atque semina producere. Præterea verum quoque hoc esset ex me audies, non in Ægyptum ex Judæa, ut aliqui somniarunt, ipsum venisse, sed ex Felici Arabia semper fuisse delatum: Ægyptiumque solum veluti neque Judaicum, nunquam proprium, ac nativum ei fuisse, in his locis Balsamum perpetuo peregrinam plantam extitisse haud leve inditium est, eam ubique viridaria tantum aluisse, in ipsisque tantum vixisse, ut Theophrastus, Plinius, Strabo, ac Solinus meminerunt. Plinius enim hoc hiisce verbis significavit, dicens: Sed omnibus odoribus præfertur Balsamum uni terræ Judææ concessum quondam duobus tantum in hortis, utroque regio, altero jugerum viginti non amplius, altero pauciorum. Theophrastus vero hæc dixit: Balsamum in valle Syriæ provenit. Ejus arbusta duo tantum affirmant, alterum viginti jugerum, alterum multo minus: & Strabo de Balsamo vallis Hierici, hæc etiam memoriæ tradidit: Ubi & regia est, & Balsami viridarium, quæ arbor aromatica est, & fruticosa, Cytiso & Terebintho persimilis. Quid? nonne omnes observant plantas peregrinas in viridariis tantum ali, ac custodiri, quædam vero ex patriis tametsi etiam in viridariis aliquando serventur, nihilominus multa alia loca inculta, sylvestriaque iisdem sponte natis non carere observantur? At peregrinæ in viridariis tantum magno studio, ac diligentia aluntur & conservantur; quod in incultis, sylvestribusque locis sponte nasci, neutiquam conspici solent. Hic vero Balsami plantam perpetuo advenam, vel peregrinam fuisse, & perpetuo ex Felicis Arabiæ locis advectam, plures una nobiscum Cayrum nunc habitantes certa fide confirmare poterunt, qui omnes, plantas Balsami, quas hactenus hoc habuit viridarium, exinde comportatas fuisse variis temporibus observarunt. Multoque labore, ac custodum diligentia vixisse, facileque ex levissima etiam causa aruisse, quibus arefactis alias rursum ab illis locis extractas, hic insertas renovatasque; & hoc modo alternatis vicibus Balsamum in hoc viridario hactenus conservatum fuisse. Nemo plantas tanto labore ac diligentia in viridariis adservatas patrias dicet, quando patriæ ubique sponte nascantur, crescant, ac nullo labore in propriis locis vivant. Ex quibus nos plane certi esse debemus, Balsamum nunquam Ægyptiis ac Syris patrium fuisse, cum in viridariis ibi multa diligentia, ac cura semper fuerit custoditum: quod tamen de Arabia Felici, cum Balsamum ibi perpetuo vivat, minime videtur dicendum, nullibi etenim nunc, quod sciam, hujusmodi planta, nisi Felici tantum Arabiæ concessa, reperitur. Quam regionem Diodori Siculi, Strabonis, Pausaniæque testimonio, ut nuper dictum est, constat Balsami olim feracem fuisse, quæ eodem modo etiam nunc innumeras ejus plantas sponte natas alit. Quam Balsami fertilitatem omnes Ægyptii, atque aliarum nationum homines annis singulis Mecham Felicis Arabiæ urbem adeuntes, veram plane esse confirmant. Copiamque ibi Opobalsami insignem annis singulis colligi, fructuumque non minus, & virgarum (cum Balsami frutices sæpe quotannis putent) quæ ad varias orbis partes vendenda ab his demandatur. ABDACH. At istæc vera esse concedentes, dicent, quam

pro

pro Balſamo tu, atque noſtri Felicem Arabiam nunc alere inquiunt, non eſse Balſamum, ſed aliam plantam. ALPIN. Notæ hujus plantæ ab antiquis Scriptoribus deſcriptæ ac memoriæ traditæ, iſtud recte docere poterunt. Nam omnes convenisse videntur, [ut ex te ſpero me magis diſtincte cogniturum] Balſami plantam fruticem eſse, non admodum magnum, foliis rutæ proximis, perpetuo virentibus, atque ex ſtipitis cortice ſcarificato liquorem in primis album oleo ſimilem, eximio, acutoque odore præditum, manare. ABDACH. Millies tecum Abdella fruticem hunc ex Alpino deſcriptum me inſpexiſse in hoc viridario ſcio. Verum qui hujuſce plantæ notas quærit, quibuſnam hominibus magis credere debebit, Italis ne, an nobis Ægyptiis, qui una cum Balſamo in hac civitate hactenus viximus, eamque arborem ſæpius in hoc viridario inſpeximus? Nemo certe ita fatuus erit, qui hac de re vobis, quam nobis libentius credere, ac fidere maluerit. Hanc vero plantam pro vera arbore, quæ ab antiquis Balſamus appellata eſt, & in poſterum memoriæ prodita, noſtri omnes Arabes hucuſque conſtantiſſime habuerunt, aliamque pro Balſamo ab aliis monſtratam nemo noſtrum uſpiam offendit, vel vidit, vel aliquem vidiſse unquam audivit. His addo nomen hujuſce plantæ, quod eſt Baleſsan a noſtris ei fuiſse impoſitum, a quo & Græci b litera carentes, in u, mutata, βάλσαμον dixere, atque ab ipſis Latini Balſamum. Cur igitur Italis magis quam noſtratibus de hac planta credendum erit quando a noſtris & Itali, & Græci, vel nomen ipſius plantæ acceptum, didicerint. Quapropter Balſami cognitionem a Dioſcoride, Theophraſto, atque ab aliis antiquis ſcriptoribus minime petendam judico, ſed ab Ægyptiis & Arabibus, qui loca, in quibus Balſami plantæ omnium conſenſu olim vixerunt, habitarunt. Si Ægyptii Arabes, Syri, atque alii omnes Arabica lingua utentes medici citra ullam difficultatem talem fruticem nunc in Felicis Arabiæ locis cultis, atque incultis, domeſticis, atque ſylveſtribus naſcentem, tanquam verum Balſamum recipiunt, eodemque tum ſucco, tum fructibus, tum virgis, pro vero Opobalſamo, Carpobalſamo, & Xylobalſamo, nemine ipſorum hæſitante, ad componenda medicamenta, utuntur: Cur Itali etiam, atque alii aliarum nationum medici ab illis, qui magis quam noſtri ſunt in ea cognitione, eoque uſu, exercitati, ac docti, idem facere recuſant? Certe indignum facinus eſt, vos hanc veritatem non fateri, ſed potius, quo minus a multis ea dignoſcatur, operam dare. ALPIN. Hæc doctiſſime a vobis prodita fuiſſe arbitror, veruntamen quoniam cum medicis, Pharmacopoliſque incredulis diſputatio agitur, quæſo ſi quid aliud apud vos utique ſit, quod hanc veritatem adhuc etiam illuſtrare poſſit, ne vos me iſtud quoque docere pigeat, ut poſtea quam ego in patriam, Deo concedente, rediero, facilius id incredulis illis hominibus poſſim ſuadere. ABDEL. Cum anno a Beatiſſimæ Virginis partu M.D.LXXV. Petro Michaele viro Clariſſimo, pro Sereniſſima Veneta Republica conſulatum hic agente, Eunuchus Meſſir dictus, Ægypti Præfectus, Cayri civitatis hujus quæpiam loca inviſeret, huncque præſertim locum el Mattharia nuncupatum devotionis gratia [quando hanc in proximam domunculam olim Beatiſſimam Virginem cum puero filio Herodis iram fugiendo ſe recepiſſe, multoſque annos in ea manſiſſe omnes Ægyptii opinentur, atque ob id hunc locum in ſumma habeant veneratione] ſingulis hebdomadis die Veneris, ſacrum, venerandumque hunc locum viſitans, viridarium hoc proxime poſitum aliquando animi gratia ingreſſus, vidit omnes Balſami plantas cuſtodum negligentia aruiſſe; qua re commotus, ut e Mecha quadraginta plantæ afferrentur curavit, eamque operam cuidam militum, ac peregrinorum duci, Mecham ſingulis annis devotionis gratia proficiſcentium, Haly Bei nomine locavit; qui mihi admodum domeſticus, atque familiaris fuerat, eumque ſæpe ex renum calculo peſſime ægrotantem inviſeram, ac curaveram; plantaſque illas quadraginta præciſis ramis detulit, quæ in conſueto hujus viridarii loco inſertæ fuerunt, dumque ſererentur, ego una cum Paulo Mariano eo tempore pro Gallorum Rege Conſule medicinæ quoque cauſa mihi familiari, atque cum multis etiam Cayrinis medicis in re plantaria valde exercitatis interfui. Ex ipſo autem Haly Bei Cayrum reverſo veri Opobalſami binas uncias dono habui, atque ab alio, qui poſt hunc illud iter confecerat uncias tres. Horrem Bei alius Caravanæ peregrinorum dux meus amiciſſimus, cujus in domo ſæpe tum ipſius, tum aliorum cauſa medicinam feceram, peregre anno MDLXXX. Mecham profectus, atque ſic a me rogatus, attulit multa ſemina, & ramulos

los eximium odorem spirantes, atque multum Opobalsami a Seriph Mechæ partim acceptum, cujus modicam portionem dono dedit Francisco Priolo, tunc temporis Cayri pro Veneta Natione Consule Clarissimo, & partim ab iis, quibus Balsami negotium locatum est, emptum. Postmodum Scander quidam & ipse dux militum, Medinam Felicis Arabiæ urbem pro prætore a Bassa missus, mihi non minus quam alii, medicinæ causa familiaris, atque etiam quia ex Insula Zacyntho a Segurorum familia ortum duxerat, Balsami recentes ramos, fructus, ac succum misit, ac per literas sua manu scriptas, significavit propriis manibus ibi ea collegisse, quæ omnia apud me adhuc asservantur. Omnes prædicti nobiles Turcæ uno ore affirmant, prope Mecham & Medinam, in montibus, planis, cultis, atque incultis locis innumeras Balsami plantas sponte natas spectari, plurimasque etiam in arenosis, sterilibusque locis, quæ tamen vel nihil, vel minimum succi producebant. Multa tamen semina ferunt, quorum multa copia ad nos quoque vendenda mittitur. Quales sunt in monte arenoso apud Bedruniam Villam posito. Nihil hæ, atque aliæ in arenosis, sterilibusque locis viventes Opobalsami ferunt, ideo incolæ eas excerpunt, atque pingui in solo inserunt, fœcundissimasque reddere studént. Addunt, apud omnes Arabes veterum memoriis constare, passim in pluribus Felicis Arabiæ locis innumeras sponte nascentes, atque crescentes Balsami plantas perpetuo vixisse, nunquamque illa loca iis caruisse. Non multum temporis tamen esse, ex quo plurimi eas colere lucri causa cæperunt, cum scilicet Opobalsami facultas ac vires ad quamplurimas Orientis regiones concesserint. Narrant adhuc iidem omnes Arabes, uti Balsami succo, fructibus, ac virgis ad componenda ipsorum omnia medicamenta, atque ad alios medicinæ usus, quæ eadem plane existunt, quibus Ægyptii Syri ad usum nunc recipiunt, quæque a vobis varia in Europæ loca hinc advecta, negliguntur, atque rejiciuntur, falsaque eorum multi [te auctore] pertinaciter, ac inutiliter esse disputant. ALPIN. Ex his, quæ te vera dixisse arbitror, me non parum pudet, quod cum illis tot annos in tanto errore permanserim, quem ex te nunc probe cognovisse fateor. Cupio igitur plantam hanc suis notis a te quoque describi, in quam attollatur magnitudinem, qualibusque floribus, & fructibus observata a vobis sit, quo pactoque etiam ab ea planta Opobalsamum distillet, sponte ne, an, ut multi dixere, arte potius elicitum. ABDACH. Hic nullas, quas ego viderim crescere, flores, vel semina tulisse unquam spectare potui, etsi succus interim paucus a cortice stipitis scarificato aliquando distillaverit. Verum hac de re Abdellam audiamus, qui hæc exploratius, & reliqua docebit. Interimque dum loquimur, mandes velim mancipio tuo, ut nobis hisce domo hujusce plantæ iconem, quæ apud te est, deferat, ut Alpinus noster veram Balsami iconem videat. ABDELL. Recte mones, libenterque faciam. ALPIN. Ego vero utrique vestrum multas hac de causa gratias referam. Mihique istuc acceptissimum semper erit.

CAPUT III.

Planta, quæ ab antiquis Arabiæ medicis Balessan, a Græcis βάλσαμον, & a Latinis Balsamum vocabatur, fructuum, succique descriptio.

ABDELLA.

Balsamum arbusculum est, quod crescit ad altitudinem Hanne; vel ligustri, vel cytisi, folia paucissima gerens rutæ proxima, non tamen iis candidiora, ut Dioscorides docuerat, sed potius colore viridi subalbido, perpetuoque virentia. Ejus lignum gummosum leneque apparet, colore exterius subrubro, cujus ramuli eodem colore conspicui sunt longi, recti, graciles, paucis foliis inordinatim referti, foliaque simul terna, aut quina, aut septena alæ adnata, aliquo pacto etiam lenthisci foliorum æmula, sunt ramuli odorati gummosi, digitisque contrectati eis tenaciter adhærentes. Flores fert parvos, albos, Acaciæ proximos, ternos singulis alis appensos, quasi in umbellæ forma, summe odoratos, a quibus semina promanant, flava, folliculis nigris subrescentibus contenta, valde odorata, intusque humorem flavum melli persimilem habentia, sapore subamaro, parumque acri linguam ferientia, Opobalsamumque redolentia, Terebinthi fructuum figuræ, & magnitudinis æmula, extrema aculeata, & medium crassum obtinentia. Cui descriptioni maxime quadrare videtur illa, quæ fuit a Constantino Aphricano tradita, quæ his verbis apud ipsum in libro de grad. legitur. „ Balsamus est arbor in India „ cre-

„ crescens, saliens super terram mensura unius brachii, vel parum plus. „ Cujus rami rubeo viridique colore „ perfusi quasi thitymali tenues sunt, „ & colorem viridem habentes faciunt„ que in capite quasi gemmas, parva„ que grana in modum piperis produ„ centes. " Ex fissuris ramorum hujus arboris, egreditur quidam liquor in canicularibus diebus, sicut lac ex Titymalo. Opobalsamum mensibus, Junio, Julio, Augusto, partim sponte, & partim stipite ferreo scarificato, distillat, in vitreaque vascula recipitur; quod statim eductum, ut audio, colore est albo, qui paulo post in viridem, tertio in aureum, & demum in melleum mutatur. Ejus succi etiam substantia in primis, turbida crassaque, ut oleum statim ab olivis expressum cernitur, postea tenuissima atque clarissima, demum terebinthi modo crassescit, odore eximio in primis atque acutissimo terebinthum redolens, cum suaviori odoris fragrantia observatur, saporeque amaro, acri, & adstringenti. Levissimum est in primis diebus, atque usque adeo validi, & acuti odoris, ut aliquibus inter odorandum, sanguis e naribus eruperit, & præ multa ejus levitate in aquam stillatam non desidet, sed ex alto in ea projectum parumper in ipsa mergitur, fereque continuo assurgens, supra totam aquæ superficiem totum expanditur, eique miscetur, & citissime ita in ea dissolvitur, ut ab aqua maxima cum difficultate separatum secernatur, in qua paulo post concrescit, atque coagulatur, coagulatulumque stilo totum ab aqua eximitur, quod tunc colore lactescit, sive album quale lac visitur. Quanto hic succus annosior, eo fit inodoratior, atque ad motum segnior. In primis itaque statim albo colore conspicitur, qui color paucissimis diebus in viridem, ut nuper etiam dixi, mutatur, oleique crassitie cernitur, qui postea longo temporis intervallo depuratur, nonnullisque annis tenuissimus evadit, atque clarissimus, ex viridique colore in aureum splendidissimum transit. Senio vero confectus, crassus qualis terebinthina fit, qui si in aqua, vel lacte stilletur, statim considet, multaque cum difficultate, & non nisi longo tempore denuo supra aquam fertur, tardissimeque in ea dissolvitur. Quare non secus quam in animalibus omnibus quatuor constituuntur ætates, quæ in ipsis maximam differentiam faciunt, & Balsami succo, quod Opobalsamum dicitur, proculdubio a nostris quatuor tempora tribuuntur. Quandoquidem ille succus ab arboris stipite continuo elicitus usque ad quintum circiter annum acutissimi, validissimique odoris percipitur, levissimusque usque adeo observatur, ut in aquam stillatus, nihil, vel parum considat, facillimeque diluatur, quod ejus calor in annis infantiæ plurimus existens, ei acutiem atque vehementiam præstet, crassiori quoque substantia tunc cernitur, & turbida, quod cum multus in eo exuberet crudus humor, eo ob calorem in ipso agentem valde agitato, instar urinæ turbidæ, quæ in pestilentibus febribus fieri solet apparet, & quemadmodum puerorum corpora multa humiditate, atque multo calore prædita crassa, ac fere tumentia videntur, ita Opobalsamum in pueritiæ annis constitutum a multa humiditate excrementia, cum validissimo calore in ipsa agente, crassum, ac turbidum apparet, quod in grandiori ætate ab ea purgatur, tenuissimumque fit, & aureo colore clarissimo spectatur; in quo statu, consistentiæ ipsius ætate continuante, conservatur, posteaque calore ejus nativo aliquatenus resoluto, ac imminuto, senescens crassum instar terebinthinæ evadit, solitoque tum odore eximio tum levitate deficit. Proinde neque supra aquam enatat, neque multum, & suaviter olet. Hæcque de Balsami planta, fructibus, lignis, succo tibi dicta sufficiant. ALPIN. Quæso ne te pigeat, ad nonnulla adhuc, quæ a nostris, Balsami descriptioni repugnantia proferuntur, respondere, ac satisfacere, quando ea non parum hujusce plantæ cognitam veritatem obscurare, ancipitesque nos reddere videantur. Antiqui etenim omnes Balsami scriptores inter se in illiusce plantæ, succi, fructuum, virgarumque descriptione discrepare videntur, ex quibus non videtur, tutum satis esse illorum cognitionem perquiri debere. Qui fuere in causa, ut nostri ipsorum traditionibus imbuti, verum sibi oblatum Opobalsamum, fructus, virgas, veras esse non crediderint. ABDEL. Summum semper errorem esse putavi, homines plantæ hujus, succi, fructuum, virgarumque cognitionem a Dioscoride, Theophrasto, vel aliis antiquis scriptoribus velle exposcere, quando ista inter eos in scribendo fructice, succo, fructibus, & virgis, diversitas certissimum ignorantiæ argumentum nobis fuerit. Ego sum hujus sententiæ, neminem illorum fortasse accurate arborem hanc vidisse, ex audituque omnia de eis ab ipsis literis prodita fuisse,

se. Olim enim non erat ita facile hominibus loca, in quibus Balsamum nascebatur, ex longioribus difficilioribusque navigationibus, quibus eo tempore antiqui utebantur, adire, proinde multa Dioscorides, Theophrastus, atque alii multi ex hominum potius relatione, quam ex inspectione de Balsamo scripsere. Hincque mirum non est, si in pluribus nostri ipsorum sententiæ inhærentes decepti sint, quando & ipsos a falsis aliorum relationibus deceptos fuisse putandum est. An non Dioscoridem, Theophrastum, atque alios affirmantes, Balsami plantæ Ægyptum, vel Judæam patriam fuisse, cum dixerint eam solum in Ægypto & valle Judææ vivere, maxime errasse superius demonstratum est, cum illam plantam ex Ægyptiorum relatione perpetuo ex Arabia Felici in Ægyptum venisse certissime constet? Ex quibus mirum quoque non esset, in aliis eosdem deceptos fuisse, præsertimque in succi, fructuumque cognitione. Hincque his herbarum scriptoribus omnes medicos Pharmacopolasque plane fidentes, errasse mirari non debemus, quando non ab illis, ut etiam dixi, sed ab Ægyptiis, & Arabibus, qui tum primi Balsamum cognoverunt, atque observarunt, tum etiam cum hujusmodi planta in eodem solo nati sint, atque eadem loca, in quibus vivit, & vixit Balsamum, habitarunt, istorum cognitio esset petenda. Sed quæ ea existunt, quæ nobis repugnent, fac ut ex te jam audiamus. ALPIN. Quæ de Balsami arbore a multis olim literis tradita fuere, nunc in medium afferam; Reliqua vero de succo, fructibus, virgis, ad usum medicinæ memoriæ proditis, posterius a me recensenda arbitror. Multa igitur, variaque de hujusce stirpis magnitudine, figura, situ, foliisque a multis prodita sunt, quæ non parum veritatem obscurant, hominesque ancipites, ac rem hanc totam incertam efficiunt. Aliqui siquidem plantæ istius magnitudinem Lycii, Pyracanthæ, vel Cytisi, vel Therebinthi magnitudini compararunt, ut Dioscorides, Straboque dixere. Theophrastus vero dixit ea magnitudine Balsamum spectari, qua magna mali punici arbor observatur. Justinus similem picei arboribus affirmavit, & Pausanias myrtho; Plinius, Solinus, atque Africæ descriptionis auctor, viti, hanc plantam compararunt. De ejus foliis non minor est apud illos diversitas, deque arboris figura. Quando Dioscorides, Theophrastus, Plinius, Avicennas, Simeon Sethus Balsami folia rutæ proxima esse statuerint, & Pausanias amaraco, Justinus piceis, Solinusque & auctor Aphricæ vitium foliis. De forma etiam vel figura arboris, alii arbustum, alii fruticem faciunt. Plinius enim de eo dixit: In totum alia est natura, quam nostri, externique prodiderunt, quippe viti similior est, quam myrtho, quod etiam Solinum dixisse ab illiusce verbis constat, quæ hæc existunt: Similes vitibus stirpes habent: ac Justinus; Siquidem palmeto & Opobalsamo distinguitur arborem Opobalsami formam similem piceis arboribus habent: & Strabo: Quæ arbor est fruticosa Cytiso & Terebintho persimilis. Nonnulli etiam affirmant, plantam hanc ali aqua, illaque tantum, quæ in proxima fonte illiusce proximæ domunculæ scaturire cernitur, ajuntque miraculo id fieri; quando ipsa sit pluribus virtutibus prædita, quod Virgo Beatissima olim ibi multos annos morata, ea aqua, tum ad potum, tum ad cibum, tum ad mundandos panniculos Jesu Christi pueruli usa fuerit: ex quo tanta in veneratione omnes viri mulieresque Ægyptiæ, Arabes etiam Mahometis asseclæ eam habuerunt, ut ipsa ad multorum etiam morborum curationem confidenter utantur: multique ex longinquis, remotissimisque locis huc veniunt, ut ex hujusmodi aqua accipiant: quare nonnulli Balsamum hujus aquæ beneficio hactenus hic vixisse ajunt. Hæcque sunt, quæ de arbore isti dicunt. ABDEL. De Blsami fruticis altitudine, figura, ac foliis, ea quæ ex te nunc proposita sunt nihil veritatem hanc obscurare possunt. Namque Dioscorides, atque alii, qui hanc plantam magnitudine similem esse lycio, cytiso, terebintho, & pyracanthæ, affirmarunt, minime errarunt, cum hæc omnia arbusta magnitudine non multum inter se differant, eisque planta Balsami major non sit, sed hic nullæ cernuntur arbores Balsami, quæ ita magnæ spectentur, siquidem grandiores, quas hic alias viderim, non assurgunt ad majorem trium cubitorum altitudinem. Audio tamen in Arabiæ solo eas plantas ad prædictorum arbusculorum altitudinem, & majorem etiam excrescere. In Ægypto, & Arabia mali punici arbores parvæ existunt, ita, ut inter arbusculorum fruticumque numerum ibi connumerentur, neque ad tantam assurgunt altitudinem, quales in Italiæ locis observantur. Quare neque Theophrastus reprehendendus erit, quod scri-

pse-

pſerit, eſſe magnæ punicæ arbori Balſamum ſimile, quando hæ noſtræ Italicis longe ſint humiliores. Juſtinum vero, quod picei arbori plantam Balſami ſimilem aſſerat, deceptum omnino fuiſſe, credendum eſt. Ex ipſiuſque verbis error apparet conſpicuus; nam piceis arboribus Balſamum ſimile eſſe dicens, ſubdit, & in vinearum more excoluntur: quis tamen uſpiam vidit piceam arborem viti ſimilem, & in vinearum more excoli? Inter quas quanta ſit differentia, non eſt, quod nunc demonſtretur. Fuiſſe vero Balſami plantam ramulis fruticoſis, ac ſarmentoſis viti ſimilem dubium quidem non eſt, ut neque etiam, quemadmodum vites, annis ſingulis putari, quod ſit admodum fruticoſa, & ſarmentoſa. Non tamen quod ad folia attinet, viti ea planta eſt ſimilis, cum foliis referta ſit rutæ aliquatenus proximis, præſertim vero extrema tria foliola, quæ in ſingulis virgæ Balſami alis cernuntur, quando ipſa ſimillima ſint tribus iis foliolis in extremo virgæ alæ rutæ poſitis; colore excepto: Neque abſurdum eſt, Pauſaniam dixiſſe Balſamum folia habere amaraci æmula, quoniam ſuſpicor ego ipſum plantam Balſami non adultam, ſed tantum recenter ex ejus ſeminibus natam inſpexiſſe, quæ folio, magnitudine, ac figura amaraci foliis omnino ſunt ſimilia, excepta earum craſſitie, ac colore, quibus ea folia invicem differunt, nam in amaraco ſunt graciliora, & albidiora. Balſamum, quod ex ſeminibus naſcitur, bina folia in primis habet, bifoliis naſcentis vitis maxime ſimilia, & quæ poſt hæc, quæ ſunt tria, quatuor, vel quinque, produntur, amaraci foliis ſunt proxima. Quæ vero tertio naſcuntur ſingula trina exiſtunt, rutæque proxima cernuntur. Repeto, prima naſcentia folia bina ſunt, ſecundo nata, his multum diverſa produntur, inordinatimque in virga. Tertio producta trina cuilibet alæ appenſa, cernuntur, quæ rutæ ſunt proxima, tribus inquam foliolis in extrema ala virgæ rutæ conſpicuis. Quarto, quæ naſcuntur in virga Balſami, ſunt quina, & poſtea ſeptena. Hæcque ſunt Balſami folia, aliter quam ſcriptores antiqui deſcripſerint in hoc viridario in fruticibus Balſami ſæpiſſime viſa, ex quibus atque aliis fortaſſe Dioſcoridem, atque alios multos antiquos ſcriptores viventem Balſami plantam non inſpexiſſe, jure ſuſpicamur. Hanc etiam arborem in hoc viridario vixiſſe certum eſt, aqua ex hoc proximo fonte, in quo Beatiſſimam Virginem panniculos Salvatoris noſtri pueri olim perpetuo laviſſe noſtri omnes autumant, irrigatam; tamen in arenoſis, ſquallidiſque locis non paucæ reperiuntur, quæ tamen quo ad Opobalſamum ſteriles exiſtunt. Atque hæc obiter de Balſami planta dicta a nobis ſint. Nunc ad Opobalſamum deveniendum. Sed Balſami plantæ ramos, quos mihi domo mancipium detulit, abſoluto de ipſo ſermone ſpectabimus.

CAPUT IV.

Veri Opobalſami cognitio unde ſumatur, & qui ex antiquis vere hunc ſuccum literis prodiderint.

ABDELLA.

Quid inquies Alpine de Balſami planta? nonne a nobis probe, ut veritas exigebat deſcripta eſt, deque ejus foliis, floribus, fructibus, ac virgis, quæ dicta a me ſunt, vera tibi eſſe videntur? ALPIN. Omnia ſane rectiſſime, ac veriſſime es proſecutus, ſed ſuperſunt tamen quæpiam de ſucco quoque, fructibus, ac virgis dicenda, cum antiqui Scriptores, qui de Balſamo ſcripſere, ſimul in horum deſcriptione inter ſe nihil fere conveniſſe viſi ſint: quorum diverſitas, ut de arbore etiam nuper dictum eſt, fuit cauſa, ut multi negarint, quæ pro Opobalſamo, Carpobalſamo, & Xylobalſamo monſtrantur, vera utique eſſe, nullumque ob id ipſos credere, ſyncerum ac legitimum Opobalſamum ad nos aſportari: de quo primo ſermonem a nobis haberi cupio, mox de cæteris. De Opobalſamo igitur multi hujus ſunt opinionis, ut arbitrentur, ſyncerum ad nos non advehi, neque injuria, quando ex te deſcriptum Opobalſamum, a nobiſque ſæpius inſpectum, diverſum ſane videatur ab eo, quod omnes priſci rei herbariæ Scriptores memoriæ mandarunt. „ In primis enim album, multi ipſorum, eſſe prodidere, Strabo ſiquidem „ dicebat: ejus corticem ſcindentes ſuccum in vaſis ſuſcipiunt tenaci lacti „ perſimilem: & Plinius: ſuccus e plaga manat, quem Opobalſamum vocant eximiæ ſuavitatis, ſed tenui gutta ploratu lanis parva colligitur in „ cornu, ex his novo fictili conditur, „ craſſiori ſimilis oleo, & in muſto „ candida. Et Simeon Sethus vir in „ Balſami hiſtoria aliis non poſtponendus, dixit: Succuſque inde manabat „ omni oleo viſu ſimilis, quod ideo

„ Bal-

„ Balsami oleum nominatur, succus his „ aggregatus vasculis excipiebatur, & „ id quidem, quod supernatabat, al- „ bum ac tenue erat, & ideo preciosius: Alii sunt rursus asserentes, hunc succum non esse tenuem, sed crassum, veluti qui dixere in conchis susceptum coagulari: Cum vero Opobalsamum, quod tu descripsisti, & nos sæpe inspeximus, vel viride, vel aureum, vel mellis colore observetur, interdumque turbidum, interdum clarum, ac tenue, aliquandoque ut terebinthina crassum cernatur, (nemo enim nostrum est, qui eum succum tot prædictis differentiis evariatum non viderit scilicet oleosum, viride, aureum, ac melleum, clarum, turbidum, tenue, crassum,) de ipso varios, & dubios esse mirum non erit. ABDACH. Facile has ambiguitates noster Abdella ex animis nostris abiget. Præsertim cum harum explicatio ex iis pendeat, quæ dudum ipse attulit. Dixit enim Opobalsamum juxta ejus ætates varias, variari & ipsum, quo ad colorem, substantiam, perspicuitatem, odorem, & levitatem; continuoque a stipite instillatum ac exceptum, albo colore conspici, præsertimque quod supra enatat, veluti minus quod subsidet, qui color paululo momento in subviridem oleosum mutatur qui post quinquennium, ut superius etiam dictum meminimus, aureus fit, ac demum senio confectus crassescens, mellis colorem, obscuriorem tamen accipit. Tot etiam mutationes in perspicuitate, substantia, odore, levitate, ejus varias ætates facere alias dictum est, quando Opobalsamum recenter eductum per quinquennium turbidum maneat, a quo tempore clarescere incipit, per decenniumque fere ipsum clarissimum, ac ut aurum splendescere observatur, postea senescens turbidum rursum evadit. A stipite etiam statim exceptum tenuissimum est, pauloque post parum crassescit, atque hinc Strabo dixit, susceptum in conchis coagulari, peractoque quinquennio, quod tempus pueritiæ datur, purgatur, fæcemque in fundum vasis deponit, tenuissimumque fit, & totidem geminatis peractis annis senescens crassum, crassiusque est, quo annosius. Odor non minus & sapor, in recentissimo validissimus est, in medio tempore odor fit suavior, thus ac terebinthum redolens cum suaviori tamen odoris fragrantia, sapor est amarus, subacris, atque adstringens. Demum senio omnia hæc maxime remissa percipiuntur. Hincque Plinium deceptum fuisse arbitror, qui putaverit, optimi hujus succi lachrymam fricando percipi odoratam. Siquidem Opobalsamum senio solummodo confectum inodoratum fit, ut tunc solum frictione dignosci queat. In principio etiam hic succus levissimus est, qui quam maxima difficultate in aqua, vel alio liquore instillatus considat, sed continuo in aquæ superficiem feratur, citoque cum aqua dissolvitur: annis vero consistentiæ medio se habet modo, senescensque, colore ejus imminuto, crassescit, quo fit ut subito in aquam projectus considat, tardissimeque sursum in aquæ superficie feratur, difficillimeque ac tardissime cum ea dissolvatur. Hæcque etsi non ita concinna oratione, tamen ad tuarum difficultatum explicationem accommodata satis esse Abdella noster judicabit. ABDEL. Ego vero sic ea vera judico, ut omnes, qui de Opobalsamo scribentes, aut loquentes ab his dissenserint, rem prorsus ignorent, ex quibus Plinium ex variis coloribus, ac substantiis in Opobalsamo inspectis, varias ejusce succi differentias vel species facientem errasse clarissime patet; dixerit enim ille: „ Lachrymæ probatio, ut sit pinguis, „ tenuis, ac modice russa, & in fri- „ cando odorata, secundus candidus co- „ lor, pejor viridis, crassusque, pessimus „ niger. Nemo Ægyptiorum, vel Arabum album Opobalsamum nisi ex arbore recentissime stillatum vidit, qui tamen color quam paucissimis diebus evanescit, atque, ut dictum est, in olei colorem vertitur, atque ab eo colore in aureum, & denique in melleum obscuriorem. Nigrum vero nunquam ab aliquo nostrorum, vel Arabum visum est, neque auditum. Nisi fortasse produceretur novissime ab Occidentalibus Indiis delatum, a quibusdam pro legitimo Opobalsamo, ut superius quoque meminimus, receptum. Quod tamen falsum esse plane constat, cum ii, qui ejus historiam scripsere, affirment illum succum improprie Opobalsamum vocatum, in Occidentalibus Indiis ex procera, ac magna arbore nasci, quæ quidem magnitudine, figura, ramis, foliis, fructibus a vera Balsami arbore longissime differt. Quod iis qui utramque norunt arborem, non erit difficile suadere. ALPIN. Simeon Sethus confirmare & ipse videtur, optimum Opobalsamum recentissime a stipite distillatum album colorem habere, nec non, & Strabo, qui Opobalsamum lacti simile esse scribit. Sed quamquam hujusce succi albus color pauculis diebus

a stil-

a ſtillatione evaneſcat, atque in alium colorem mutetur, nihilominus, quod non paucis valde admirandum videbitur, Opobalſamum oleoſo colore inſpectum, in aqua vel lacte ſtillatum, album rurſum videri: & idem etiam facere aureum, & melleum, perpetuoque verum Opobalſamum cujuſcumque coloris ſit, in aqua, vel lacte ſtillatum, ac liquatum album ſpectabitur. Hincque Dioſcorides doctiſſime dixit: Quin „ etiam ſyncerus in aqua, aut lacte „ celerrime, liquatur, coloreque lacte- „ ſcit. Nunquam quiſquam Opobalſa- „ mum viſui non album, album eſſe judicarit, quod tamen verum eſſe experientia docebit, ſi, inquam, quis ſinet ſtillatum in aqua, liquari, ac coagulari, ipſum etenim liquatum ſupra aquam ita album redditur, ut vix ab aqua diſtinguatur, ſed paululo momento in ea coagulatur, eique inſtar telæ albæ incumbere, & in ea ſupernatare cernitur, manifeſtiorque ejus albus color fiet, ſi coagulatum ſtilo quopiam ab aqua eximatur, aut extrahatur. Sed hæc illius ſucci experientia per æſtatis tempus eſt facienda, vel ſi hyeme, prope ignem, Opobalſamo probe prius calore attenuato. At cur ex albo tam cito in alium colorem mutatur? ABDEL. An quod lactei illiuſce coloris ſubſtantia mollis, ac tenuiſſima, quam cito reſolvitur ac diſſipatur? vel quia nondum ejus calor prævalidus in eum ſuccum agendo ipſum turbavit? Idem in Zebet obſervatur, etenim ſtatim e teſtibus extractus lacteo colore inficitur, pauloque ebullire incipiens, vireſcit, & tandem ſubnigreſcit. ALPIN. Recte ſunt a te hactenus explicata, & enarrata omnia. Nunc igitur ego idem a te fieri cupio, pro indagandis, ac docendis notis vel ſignis, quibus verum a non vero, ſnycerum ab adulterato recte diſtinguatur.

CAPUT V.

De notis, quibus verum Opobalſamum a non vero, ſyncerum ab adulterato tuto cognoſcitur, ac diſcernitur.

ABDELLA.

HIS notis quiſque probe ac exactiſſime verum hunc ſuccum, a non vero, & legitimum ab adulterato dignoſcet, neque ab aliquo ita facile decipi poterit, etenim ſuccus is, qui nondum ad ſenium, inclinare cæperit, colore albo conſpicitur [quod rariſſime, & non niſi dum ipſum e ſtipite ſtillat, vel recentiſſime eductum videre contingit] vel viridis eſt, oleoſus ſubturbidus, oleoque ſubſtantia & colore valde ſimilis, vel aureus fulgentiſſimus, tenuiſſimus, atque clariſſimus. Qui ſane omnes has notas habebit, vehementis erit odoris, & quo magis etiam recens eſt, acutioris, terebinthum cum alio ſuaviori odore redolentis, gratiſſimuſque olfactui erit. Guſtu etiam ſubamarus, adſtringens, & modice mordens percipietur, lævis, diluique facilis, quæ nota; eo inſtillato in aqua vel lacte dignoſcetur, lævis enim exſtabit, & vel nihil ſub aqua morabitur, vel parum, & quaſi continuo ſupra eam ſurſum aſſurget. In qua cito diluitur, vel liquatur, nil unctuoſi retinens, vel oleoſi, tenax, ſive lentore aliquo præditus eſt, hiſque omnibus notis verum, ſyncerumque Opobalſamum ſemper omnibus apparebit. ALPIN. Poſſit ne quis aliquod factitium oleum ita ſimile Opobalſamo parare, ut eo multos decipiat? ABDEL. Sine dubio, cum Gal. ſuo tempore etiam ipſum uſque adeo adulterari dixerit, ut vix adulteratum cognoſceretur. Veruntamen quod adulteratur, neceſſe eſt, ut aliquo liquore, vel oleo, vel unguento vitietur. Dioſcorides dixit, Opobalſamum vitiari poſſe admiſto teribinthi, cypri, lentiſci, balanique unguento, & ſuſino, metopio, melle, cypriaque cera liquida. Serapio his addidit oleum roſaceum, myrtinum, & de alcanna, quod cyprum appellant. Plinius ex ſeminibus veri Balſami, quæ vocant Carpobalſamum, extrahi ſimile oleum aſſerit, qua via multi ex ipſis oleum exprimunt, vero Opobalſamo admodum ſimile; quod tamen ab eo diſcernitur amariore ſapore, odoreque Opobalſami longe obſcuriore. Prodit etiam ipſum adulterari poſſe oleo roſaceo, cyperino, lenthiſcino, balanino, terebinthino, myrtino, reſina, galbano, & cera cypria, quæ ſane eadem exiſtunt, quorum nuperrime Dioſcoridem ſub nomine unguentorum meminiſſe, dictum eſt. Sed forſitan melius ipſe dixiſſet, oleis, quam unguentis adulterari poſſe, quod ille ſuccus tenuis perinde ac oleum ſit, minimeque craſſus, niſi ſenio fuerit confectus. His igitur Opobalſamum vitiari poteſt, cujus maleficium facile deprehenditur, oleoque adulteratum trifariam detegitur, atque in primis, quod digitis contrectatum, nullo lentore, vel viſcoſitate adhæreat, quando verus Balſami ſuccus lentore, ac viſcoſitate quapiam non carere a nobis alias

alias dictum sit, a multisque ex antiquis scriptoribus confirmatum, oleo siquidem resinarum omnium tenacitatem abigi omnibus manifestum est. In aqua præterea instillatum supra ejus superficiem orbiculorum formis expandi nemo nostrum ignorat. Quod syncerum Opobalsamum non facere posterius docebitur. Demum in panno oleo infecto macula relinquitur, quæ & difficile aufertur, & quotidie etiam magis majorem in circulum expanditur, quod non fit in sincero Opobalsamo. His igitur notis Opobalsamum oleo vitiatum cuique patere poterit. His etiam comperietur vitium, si unguenta iisdem oleis composita misceantur, sed hoc amplius iis aderit, quod in Opobalsamo parvi temporis spatio in fundo vasis unguenta sidere necesse est. Cera vero mistum comprehendetur turbido colore, nunquam clarescente. Melle etiam infectum dulcis sapor detegit, atque ad ipsum, ut Plinius quoque testatur, muscas alliciet. Resina adulteratum in carbones instillatum, nigriorem flammam edit, substantiaque crassiore quam in syncero sit, spectabitur. Syncerum vero his notis innotescet, namque præter ea signa, quæ illum juxta varias ætates præseferre diximus, hæc etiam addidimus, scilicet præterquam quod sit validi odoris, in aqua etiam stillatam, tametsi parva satis sit gutta, supra totam aquæ superficiem expandi, eamque liquatum totam supernatare, ac obtegere, atque in ipsa etiam cito coagulari, lactisque colorem adipisci; ac non minus ex ipsa coagulatum totum stylo quopiam excipi, ac auferri, quodque fusum in laneam vestem, eam, ut oleum non inficit, quamquam ei adhæreat. Lacque coagulat, etsi non ita, ut coagulum facit, quia lac non perfecte coagulat, quinimo cum ipso coagulatur. ALPIN. Multo plura, quam tu de synceri Opobalsami, ac vitiati notis complexus es, apud multos leguntur. „ Dioscorides siquidem hæc utique nobis prodiderat. Succi probatio „ est, ut sit recens, validi odoris, syn„ cerus, non ad acorem vergens, dilui „ facilis, lævis adstringens, ac modice „ mordens gustu. Et ubi ea, a quibus „ Opobalsamum potest adulterari me„ minerat, hæc subjunxit. Namque „ merus in laneam vestem fusus neque „ maculam facit, neque si eluatur no„ tam relinquit. Vitiatus autem inhæ„ ret, & lac instillatus coagulat, quod „ adulteratus non efficit. Quin etiam „ syncerus in aqua, aut lacte celerri„ me liquatur, coloreque lactescit, vi„ tiatus vero olei modo innatat, se „ convolvens, aut in stellæ modum dif„ fundens, snycerus senescens crassescit, „ deteriorque redditur. Hallucinantur, qui aqua concretum pessum ire & ad ima sidere, arbitrantur, postea dissipatum supernatare. Et Plinius ait, syncerum inhærescere, & in tepida aqua ejus guttam coagulari, & ad ima sidere, lac coagulare, & in veste maculam non facere. Et Avicennas: lac coagulare, aquæque ipsum misceri, & in ipsa densari, densatumque conservari, atque a gossypio receptum ablui posse. Sera„ pio eadem a Dioscoride jam recita„ ta, de ipso nobis prodidit. Simeon „ vero Sethus hæc & ipse scripsit. At „ vero nonnulli hac ratione probant, „ quod ferrum eo inunctum ignique ad „ motum incandescat, id quod & oleo „ caphuræ, aliisque dictis oleis accidit. „ Alii quod in aquam datum minime „ supernatet, sed statim fundum petat. „ vere hoc quidem, sed enim quando „ hæc duo concurrunt, videlicet fer„ rum candeat, & in aqua facile sub„ sistat, de eo statim arripe. Est enim „ legitimum, & non factitium. Scire autem præterea oportet, quod dum recens est, & in proprio vigore super aquam enatat actum ita probatur. Linteo in eo irrigato, ac postea sublato a linteo totum recedit, non colorem, sed odoris duntaxat suavitatem illi relinquens. Hæc omnia, ac inter se admodum diversa cum apud hos gravissimos plantarum Scriptores legerim, atque Opobalsamum, quod tu vere syncerum affirmas, apud me sit, non omnia que ab his Scriptoribus de eo perdocta, repræsentet, quinimo aliqua sint, quibus ipsum plane non respondere videatur; quamquam enim ipsum recens sit, minimeque ad ullum acorem vergens; validique odoris, oleosi coloris, turbidum in primis ejus annis observatum, mox clarum, aureum subamarum, adstringens, & modice mordens gustum, tenax, leve, dilui facile, lacque coagulet, & linteum non inficiat, atque ut ait Avicennas, aquæ etiam stillatum, misceatur, in ipsaque coaguletur, supraque aquam coagulatum enatet, atque eo etiam ferrum, ut Sethus ipsum hac experientia cognoscendum voluit, inunctum probe in ignem positum candeat. Tamen, quod apud omnes prædictos antiquos Scriptores affirmatur, quippe ipsum laneæ vesti instillatum aqua ablutum, omnino ab ea abigi posse, nihilque ei adhærere, nunquam potui

tui

observare. Nullum enim reperitur Opobalsamum quod instillatum in pannum, ei aliquatenus non adhæreat: ex quo ego etiam puto, nullum verum Opobalsamum eam experientiam facere posse, quando ipsum; ut in aliis omnibus resinis observatur [cum succus resinosus sit, inter resinasque possit sine errore recenseri] viscositatis ac lentoris non sit expers. Ex quibus valde de hujus succi signo, ab antiquis fere omnibus animadverso dubius, ac anceps sum. Cupioque tuam hac in re sententiam audire, ut in ea tandem acquiescam. ABDEL. Dignus es cum isto tuo scrupulo non parva reprehensione, qui uno signo magis quam pluribus, quibus tuum Opobalsamum omnibus probe respondere scis fidere volueris, quod neque verum signum hujus succi dicendum esse puto, siquidem quo pacto hic succus lentoris, ac viscositatis non expers, [cum ipse nihil quidem aliud quam resina quæpiam sit] lineo, vel laneo panno, vel gossypio instillatum aliquantulum non adhærebit? Etenim non modo succus iste tenax est, sed ramuli quoque virides, si digitis contrectentur, eis proculdubio adhærent, quod non nos modo, sed etiam aliquos antiquorum novisse certum est: nonne Strabo dixit: Ejus corticem scindentes succum in vasis suscipiunt tenaci lacti persimilem. Quid? nonne Plinius notas synceri Opobalsami docens dixit? Succum Balsami syncerum debere inhærescere? At ne amplius remorer desiderium tuum, paucis de nota hac a Dioscoride proposita dicam, quid sentiam. Puto enim syncerum Opobalsamum non aliam ob causam, Dioscoridem, atque una cum eo alios dixisse, vestibus vel panno non adhærere, nisi ut nos docerent mistum aliquo oleo, vel quopiam unguento hinc deprehendi, quoniam, ut ego nuper etiam vos docui [quod a plerisque oleo eo tempore vitiaretur] oleo vitiatum in pannum instillatum, laneumque præsertim, quod facilius sit ad emaculandum, instar olei inficit, eique perpetuo non modo adhæret, sed quotidie magis in eo recepta macula augetur, ac dilatatur. At syncerum, quamquam paululum panno etiam instillatum inhæreat, tamen ipsum ut oleum non inficit, neque maculam relinquit, quinimo secus atque oleum panno adhærescens quotidie decrescit, usquequo tandem omnino aliquo tempore sponte dissolvatur, atque evanescat. Quamobrem syncerum Opobalsamum panno quidem, at non olei modo adhæret, neque aliquam maculam relinquit. Quod sæpe vobis meum Opobalsamum in meam vestem instillatum ostendit. Verum non debet hoc experiri in pannis iis, quos vos in Italia paratis, nostris longe crassioribus, in quibus fortasse cum olim vestri hi crassi panni lana parati ex Italia huc non asportarentur, neque nostri his, ut nunc faciunt, uterentur: Dioscorides in his periculum faciendum non sentit, sed in nostris iis longe gracilioribus. Clarius vero hoc signum Plinius docuisse est visus, cum dixit, & in veste maculas non faciat, non autem, ut in Dioscoride habetur, vesti non adhæreat. Verius fortasse Sethus Opobalsami cognitionem ex hoc signo habendam tradidit, quod his verbis apud ipsum legitur: „ Linteo in eo irrigato, ac postea sublato a linteo totum recedit, „ non colorem, sed odoris duntaxat „ suavitatem relinquens: quod plane in nostro sic ad unguem observari licebit. Cœterum ex his, quæ ita diverse de notis verum Opobalsamum a falso distinguentibus, apud diversos antiquos Scriptores leguntur; dubitandum non immerito a nobis existimo, hosce autores nunquam fortasse, neque viventem plantam uspiam offendisse, atque multo minus syncerum ejus succum inspexisse, cunctaque potius aliorum relatione, quam vera observatione de eo ab his prodita fuisse. Qua de causa non ab antiquis Scriptoribus, inter se de Balsami historia discordantibus veritas hæc petenda esset, sed ab his populis, præsertimque Medicis, qui loca in quibus Balsamum, omnium Scriptorum consensu, vixit, perpetuo habitarunt, & sæpissime observarunt. His etenim jure merito de ipso firmior fides habenda erit. Hi sunt Ægyptii, atque Arabes, qui omnes uno consensu asserunt, hoc excepto Opobalsamo, quod vos verum esse non creditis, nullum aliud usquam vel in toto Ægypto, vel in tota Arabia, vel Syria, fuisse cognitum, aut usitatum. Cujus veritatis clarissimum ac certissimum signum erit, aliud Opobalsami genus ab hoc diversum, apud Turcarum Regem iis locis imperantem, atque apud plures Turcas; qui variis temporibus his omnibus prædictis locis, præsertimque Ægypto præfuerunt, nunquam fuisse repertum, quinimo apud hos inventum idem plane esse cum nostro, atque nihil ab isto communiter recepto, differre. Rex enim Turcarum singulis annis a Seriph Mechæ, atque Medinæ domino bi-

no binas, & plures etiam Opobalſami libras dono miſſas accipit, perpetuoque, poſtquam Ægypto imperavit, ab ipſo Opobalſamum recepit. Quod ſane idem plane eſt cum eo, quo omnes Ægyptii, Arabes, Syri, atque alii utuntur. ALPIN. Verum dicis; Nam ego certo ſcio idem eſſe Opobalſamum vulgo receptum cum eo, quod apud multos dominos Turcas Conſuleſque Venetos habetur, quibus a præfecto Ægypti, ac aliis nobilibus Turcis dono datum fuit, idemque cum eo, quod apud Sereniſſimum Franciſcum Medicem Ducem Florentiæ a Turcarum Rege olim ei dono datum, hodie conſpicitur quod cum meo etiam Opobalſamo ex Ægypto, ad prædictum Sereniſsimum Ducem anno ſuperiori miſſo, recte ab ipſo comparatum, idem plane eſſe, certum eſt. Quamobrem omnes qui negant vulgo receptum verum eſſe, ſi ipſum cum Opobalſamo comparent, quod apud multos exſtat Venetos, olim hujus loci Conſules Clariſsimos, atque apud alios plures, qui olim hæc loca peragrarunt, & Opobalſamum a nonnullis Dominis Turcis acceptum illuc comportarunt, probe, an ipſum verum ſit, cognoſcent. ABDEL. Multum tamen Avicennam admiror, qui dixerit, a goſſypio, hunc ſuccum aqua ablui poſſe, cum tamen ſuperius dixerit, ipſum in aquam inſtillatum coagulari ac denſari: quod cum verum ſit, quomodo in goſſypio receptum, ac imbibitum, aqua ab ipſo ablui poterit? hoc enim fieri non poſſe cuique patebit. Eſt demum alterum Opobalſamum ex ſeminibus Balſami expreſſum, cujus etiam inter adulterata nuper recenſuimus, quod pro vero ſucco Opobalſami aliquando venditur, quod tamen facile, ut dictum eſt, ex obſcuriore ejus odore, amarioreque ſapore a vero diverſum ab his eſſe comprehenditur. Ac de Opobalſamo hæc a nobis dicta ſufficiant. Reſtat modo, ut de Balſami fructibus, & virgis loquamur, quando multi quoque non deſint, qui contendant verum neque Carpobalſamum, neque Xylobalſamum eſſe.

CAPUT VI.

Veri Carpobalſami, & Xylobalſami cognitio, & conſideratio.

ALPINUS.

HActenus Balſami plantæ, atque ab ea educti ſucci ambiguitates omnes vir doctiſsime diſsolviſti, veritatemque ita claram effeciſti, ut de arbore, ac ſucco noſtri amplius contendere non debeant, ſed ipſum potius agnoſcere, atque in uſum medicinæ reſtituere, quod quidem facientes ſumma laude digni erunt, tantum auxilium in uſum revocantes, atque recipientes. Cum nemo noſtrum dubitet amplius verum Opobalſamum ex Ægypto, & Syria in Italiam comportari, quod facile a nuper adductis notis ibi an ſyncerum ſit, cognoſcetur. Reſtat modo, ut de ejuſdem plantæ fructibus, & virgis, quod apud noſtros dubii ſuperſit ab illorum animis evellas. Quando vulgaria ſemina, pro vulgari falſo Carpobalſamo a multis recepta, quorum ad nos ſingulis annis multa copia advehitur, verum eſſe antiquorum Carpobalſamum me judice etiam affirmandum ſit. Animadvertendum tamen eſt, duplex genus Carpobalſami circunferri & utrumque pro Balſami ſeminibus apud nonnullos recipi quorum unum ſemen eſt terebinthi magnitudine, atque fere etiam forma, rotundumque & oblongum, ovo ſimile, in extremis acutum, flavum, folliculo nigro rubeſcente undique contectum; Hocque verum eſt antiquorum Carpobalſamum. Alterum vero Pſeudo-Carpobalſamum huic admodum magnitudine, colore, figuraque eſt ſimile; differt tamen a vero, quia ipſo eſt oblongius, ex medietate tantum folliculo contectum eſt, nam illud extremum, quod ſuo pediculo appenſum eſt, folliculo caret, minimeque eo totum contegitur, ſed tantum ad ejus uſque medietatem. De hoc vero, quod falſo pro Balſami ſemine me judice recipitur, non loquimur, quamquam odoratum ſit, atque aromaticum. Illudque fortaſſe eſſet, quod olim Dioſcoridis tempore ex Petra oppido Arabiæ pro Carpobalſamo aſportabatur, & quo verum Carpobalſamum adulterabatur, ſi piperis ſaporem præſeferret. De altero vero ab hoc prædictis notis diſcrepante, quod præſertim a falſo differt, quia totum folliculo ſuo contectum eſt, quando falſi, ut jam dictum eſt, tantum medietas folliculo contecta appareat, a nobis ſermo habendus eſt. Audio nunc Venetiis omnes Pharmacopolas conſilio excellentiſsimi collegii Medicorum in componenda Theriaca, atque Mitridatio, pro veris Balſami fructibus Juniperi fructus ſubſtituere: quod quanta dignum reprehenſione ſit, ac in quanto illi verſentur errore, vobis doctiſsimis viris nunquam latuit. Et utinam nunc perſpectis rationibus iidem non permittant

fine

ſine his tanto artis cum dedecore (quando hæc omnia non ſit difficile apud eos reperiri) Theriacam atque alia medicamenta amplius parari; ſed vereor, ne magis in antiquis erroribus perſiſtere, quam rei veritatem amplecti velint. ABDEL. Quid? etiam ne fructus Balſami, quorum in Italiam, aliaque loca hinc copia multa advecta, illis non deeſt, negant veros eſſe, atque pro eis in componenda Theriaca aliiſque medicamentis baccas Juniperi ſubſtituunt? quid de te audio? pudet me tantorum Medicorum, qui hos hactenus veros fructus neglexerint, minimeque his utantur. Sed quibus rationibus adducti, negant iſta ſemina merito ex te pro vero antiquorum Carpobalſamo recepta, veros eſſe fructus Balſami. An non ipſorum magnitudo, color & forma ad eos recognoſcendos ſatis illis erunt? Theophraſtus dixit: illos eſſe ſimiles therebinthi fructibus magnitudine, figura ac colore. Et clarius Serapio ex Dioſcoridis mente hunc in modum eos deſcripſit: „Et granum quidem ipſius, quod „nominatur Carpobalſamum, eſt granum rotundum ad longitudinem aliquantulum tendens ad acuitatem in „ambobus capitibus, in medio vero „groſſius. Cujus color tendit ad rubicunditatem, & eſt plenum, grave, „mordens linguam mordicatione aliqua non multa, & quando frangitur interius habet humiditatem ſimilem melli, & ejus odor eſt bonus. At Dioſcorides addidit hoc ſemen redolere Opobalſamum. Certe, ut verum fatear, fructus Balſami ab Italis tuis Medicis, atque Pharmacopæis neglecti, tum Serapionis deſcriptioni omnino reſpondere cognoſcuntur, tum etiam notis a Theophraſto allatis, quando hi colore, figura, atque magnitudine vere fructibus terebinthi proximis ſpectentur. Serapio vero eos multo diligentius ac exquiſitius declaravit, qui ipſos grana eſſe rotunda ſtatuit, oblonga, extremis acutis, & medio craſſiore, ad coloremque ſubrubrum tendentia, gravia plenaque eſſe, ac modice guſtum mordentia, quæ intus ſubſtantiam melli ſimilem habent. Ex quibus notis vulgare Carpobalſamum verum omnino eſſe certiſſime oſtenditur, ſed quamobrem iſti negant hos, veros Balſami eſſe fructus, ſcilicet Carpobalſamum antiquorum? ALPIN. Omnes uno ore prædicant prædicta ſemina non una, at omnibus carere prædictis notis, quibus ea prædita eſſe Dioſcorides omnium antiquorum in plantarum deſcriptione facile primus, memoriæ olim prodiderat, hiſque ſpeciatim verbis. „Quare eligatur flavum, plenum, „grande, ponderoſum, mordens guſtum, fervens in ore modice, Opobalſamum olens. Dicunt itaque iſtæc ſemina a vobis pro Carpobalſamo monſtrata, non flava, ut Dioſcorides docuit, ſed nigra, ſubrubeſcentia ſpectari, vacuaque non plena eſſe, levia & non gravia, parva & non magna, neque guſtum aliquo pacto mordere, neque Opobalſamum olere. Hiſque rationibus negant illa ſemina verum Carpobalſamum antiquorum eſſe, ſed potius ea, quæ olim ex Petra oppido Arabiæ advecta, verum Carpobalſamum adulterari Dioſcorides animadvertit, quod ipſe hiſce verbis docuit, dicens: Adulteratur ſemine hyperico ſimili, quod „a Petra oppido defertur, ſed coarguitur magnitudine, inanitate, virium ignavia, ſapore piperis. Idemque fere Plinius teſtatum reliquit. Atque hæc ſunt adverſus Balſami vulgares fructus a quampluribus Italiæ, aliarumque nationum Medicis, & Pharmacopæis diſputata. ABDACH. Ex his duobus alterum verum eſſe arbitror, vel illos ſcilicet viros, a te recitatas Carpobalſami notas, nunquam probe cognoviſſe, aut nunquam hos fructus, vel ſemina, quæ præ oculis omnes hi Pharmacopolæ quotidie habent, inſpexiſſe, quod ſi illi hæc aliquando inſpexiſſent, ac recte obſervaſſent, proculdubio fieri non potuiſſet, ut ex omnibus notis ipſos non agnoviſſent, veros eſſe Balſami fructus, quando non ſolum falſum ſit ipſos omnibus notis a Dioſcoride traditis carere, ſed ne unam quidem illis deeſſe. Nam iſtæc ſemina ſunt humiditate melli ſimili plena, quorum ſi multa facta intus ii inſpexiſſent, niſi cæci omnino fuiſſent, fieri nullo modo poterat ut non id animadvertiſſent. Cernuntur etiam longe hyperici ſeminibus majora, ſunt gravia, cum aliqua mordicatione, atque Opobalſami odoris fragrantia, quorum ſaporem, atque odorem unuſquiſque guſtu, ac olfactu minime deſtituto, poterit cognoſcere. Nemo mea quidem ſententia erit, qui prius Opobalſamum olfecerit, ac guſtaverit, mox iſta fracta ſemina olfaciendo & guſtando, in ipſis eundem ſaporem, atque odorem Opobalſami apertiſſime non cognoſcat. ABDEL. Veriſſima prædicas, neque indigna, ut ab iis Medicis audirentur, ac animadverterentur. Nam hæc ſemina vulgaria a nobis pro Carpobalſamo recepta, eadem eſſe, quæ in multis Arabiæ Felicis locis

cis supra Balsami frutices colliguntur, omnes, qui illa loca peragrarunt, vere testantur: neque ullis unquam aliis Ægyptii Pharmacopæi pro Balsami fructibus ad componenda medicamenta usi fuere. Neque aliorum Ægyptiorum memoria constat, unquam ex Petra oppido, quod nunc Mecha dicitur, alios, quam hos fructus pro Carpobalsamo ad nos delatos fuisse. Neque Galenus existimat homines in eorum seminum cognitione hallucinari, ac decipi posse, quando in libro de Antid. dixerit, Carpobalsamum non posse adulterari, idque merito, cum minime fieri posse videatur, ut aliquis, qui vera Balsami semina semel tantum viderit, posset ab aliis decipi; sed concedatur posse adulterari, tamen cognosceretur id saltem, ut Dioscorides docuerat, inanitate, parvitate, & sapore piperis. Verum non possum non vehementer illos Medicos admirari, dicentes, notas a Dioscoride nobis Carpobalsami eo traditas fuisse, ut ista semina ab aliis distinguerentur; quando ipse illas notas non ob id tradiderit, sed potius, ut iis homines perdocti seligerent ex seminibus Balsami, ea, quæ flava existunt, plena, majora, gravia, sapore, atque odore Opobalsami prædita, quoniam hæc cæteris meliora existunt. Quis ignorat, agricolas etiam ipsos aliqua semina ementes, sive triticum sit, sive hordeum, seligere plena, magna, ponderosa, optimi saporis, atque odoris, abjicereque inania, parva, levia? Quamobrem istud? quia hæc inutilia, illa optima existunt. ALPIN. Dicunt, flavum colorem, quo vera semina Balsami spectari Dioscorides tradidit, in istis seminibus non conspici, cum ipsa subrubra potius, & nigrescentia cernantur. ABDEL. Recte dicunt, sed hinc conjicitur, ipsos minime esse in horum seminum observatione exercitatos, seduloque nunquam ea inspexisse quoniam si sæpe multa sedulo, variisque modis observassent, proculdubio duplici colore referta esse cognovissent, quippe nigro rubescente, suis folliculis vestita, hisque spoliata, ac nudata, flavo. Ex qua observatione, nec Dioscoridem, docentem illud semen flavum esse, nec Theophrastum cum Serapione subrubrum nigrescens, falsum prodidisse, patet. Quando hi semen vestitum suo folliculo, quod nigrum subrubescens cernitur: & Dioscorides, folliculo spoliatum, quod flavum est, intellexerint. Hæcque a nobis de Carpobalsamo dicta sufficiant. De Xylobalsamo vero non puto a nobis multa esse dicenda, quando non ita omnibus, ut Carpobalsamum, ignotum videatur, esse illas virgas communiter ab omnibus Pharmacopæis pro Carpobalsamo receptas, & iis tamen non utantur, argumentum erit certissimum, ipsas redolere odorem Opobalsami, & Carpobalsami, eundemque gustui saporem etiam præseferre. Optimæ autem existunt, sarmentosæ, tenues, fulvæ, & recenter excisæ, odorem Opobalsami manifestissimum spirantes. Quem odorem eximium spirare a Theophrasto ac Serapione proditum est. His vero recentibus Pharmacopæi uti debent, cum parvo etiam tempore omni odore ac sapore destituantur; tanta est enim illius humidæ substantiæ, in qua odor, saporque fundantur, tenuitas, ut cito exsolvatur, simulque cum ea sapor, atque odor evanescat. ALPIN. Fascem recentissimarum virgarum Dominicus a Rege, noster Pharmacopola ab amico suo Turca, apud oppidum Sues, illuc Mecha advectum habuit, qui multum Opobalsami odorem spirabat, qui tamen paucis mensibus fere omnino exolutus est. Multas virgas recentes habui, quæ apud me adhuc asservantur; quas comparatas cum iis, quæ apud Venetos Pharmacopolas sunt, easdem utique esse sine dubio cognoscitur, quæ si recentes conservarentur, veritas hæc omnibus esset manifestissima, ita validus, ac manifestus in iis odor Opobalsami perciperetur, ex quo omne dubium ex ipsorum animis sponte excidisset. ABDEL. Tibi sufficiat, hæc de Balsami planta, succo, fructibus, virgis, ex nobis audivisse, atque didicisse, veramque hanc hujus plantæ iconem, nunc Alpine spectare poteris, atque ex dictis ipsam recognoscere. Sed absoluto de iis sermone, cum jam Sol supra Orizontem multum ascenderit, aeremque inflammare cœperit, satius erit nos hinc abire, & in urbem redire, priusquam augeatur caloris æstus. ALPIN. Recte suades, abeamus, vobisque, quod tantum hactenus susceperitis laborem, multas gratias refero, meque ut pro vestra humanitate ametis, quemadmodum facitis, etiam, atque etiam rogo, valete. ABDEL. Atque tu interim vale, mementoque nos tui esse studiosissimos, teque multum, atque multum observare,

CA-

C A P U T VII.

Cur Petri Bellonii observationes in Ægypto circa Balsami Plantam factæ hic adnotatæ sint.

CUM hisce diebus librum olim Ægypto a me de Balsamo conscriptum in publicum emissurus essem, Ecce in manus meas perveniunt doctissimæ itinerariæ observationes a Petro Bellonio Cenomano, viro tum in aliis, tum in plantarum materia doctissimo, ante annos ab hinc quadraginta literis traditæ, atque hoc tantum anno in lucem editæ. In quibus cum Balsami nonnullarum plantarum olim in Ægypto viventium diligentissimam observationem ab eo rectissime exaratam, ac descriptam legerim, optimum fore putavi, si eam sub fine hujus libelli adjicerem, siquidem peravi ex tanti viri in plantarum materia exercitatissimi lectione, ea, quæ dicta sunt a nobis, ac literis de Balsami historia mandata, posse haud parum animos legentium confirmare, quod is omnia fere complexus sit, quæ in meo libello leguntur. Hæcque, priusquam Balsami observationem Bellonii hic adjecissem, præfari libuit; ne ex abrupto hic ea inserta candido lectori viderentur.

C A P U T VIII.

Ægyptii Balsami observatio ex Petro Bellonio in libro II. itinerariarum observationum, capite XXXIX. collecta.

IN quodam pago spectatum ivimus hortum Balsami fruticibus consitum, qui a Cayro longius haud abest, quam Lendit a Lutetia. Quoniam porro Balsami planta admodum celebris, preciosa, raraque est; hic scribere libuit quidquid ad ejus historiam pertinere arbitrati sumus. Quosdam esse scimus, qui Matareæ Balsamum ex Judæa delatum esse putent: rem autem haud ita se habere, postea demonstrabimus. In magno quodam horto sunt, sed angusto loco muris conclusæ, quos extructos fuisse ajunt, postquam Turca Ægyptum Sultano ademit: Bacha autem a Turcarum Imperatore huic regioni præfectum, ea arbusta digna existimasse, quæ peculiari loco concluderentur. Cum istic essemus, novem, aut decem duntaxat frutices ejus aderant, qui nullum liquorem præbebant. Inter notas a veteribus proditas, quibus Balsamum dignosci possit, una est, ut perpetuo vireat: illud tamen in Materea, apud Cayrum, pauca admodum folia Septembri mense habebat: quod nobis insolens visum est. Nam reliquæ arbores, quæ hyeme virere solent, folia solum novo vere abjiciunt, cum videlicet nova germina produxerunt: solentque autumno magis virere, quam novo vere. At reliquæ, quæ folia abjiciunt, id sub hyemem facere solent, ut æstate nova adquirant. Ideoque nobis præter naturam videbatur, Balsamum folia abjicere, ut hyeme nova germina produceret: nobis enim id observantibus, quæcumque habuit folia, recens nata erant. Ejus justam magnitudinem tradere nequimus; nam quotquot ejus frutices in horto aderant, stipitem solum habebant pedis longitudine, & pollicari crassitie, tenuibus ramulis præditum, raris foliis obsitis. Ubicumque autem tandem nascantur, duorum aut trium cubitorum altitudinem non superant; & pedali altitudine cum sint, in multos graciles ramulos anserinæ pennæ caule haud crassiores finduntur. Balsami frutices Matareæ jam recens putati fuerant, sic ut soli stipites superessent, qui ramulorum rudimenta producebant. Ejusdem etenim est Balsamum cum vite naturæ, quam singulis annis putare necesse est, alioqui degenerat. Nova illa Balsami germina sub rubente cortice erant tecta, foliaque viridia habebant, lentiscinorum foliorum modo formata, hoc utrinque in nervo nata, ut in rosarum, vel fraxini, vel juglandis foliis videre est, ciceris tamen foliorum magnitudinem non excedebant, sicque constructa erat eorum series, ut postremum foliolum extimam alam occupans, imparem numerum efficeret: nam totius alæ foliolis numeratis, terna, quina, aut septena inveniuntur, septenarium certe numerum superare vix animadvertimus: extremum autem foliolum reliquis majus est, facto etenim ab illo progressu, reliqua sensim minutiora fiunt, ut in rutæ foliis. Plinius in ejus historia Theophrastum per omnia sequutus est, quemadmodum etiam Dioscorides, ejusque vestigiis insistentes, Balsami folia rutæ foliis compararunt: quod veritati consonum esse deprehendimus. Quoniam autem primum in Matarea illud exacte non observaveramus, denuo illud spectatum ivimus, ejusque ramulum nacti, ipsum, atque illius folia degustavimus, quæ facultatis non nihil adstrictoriæ esse comperimus, pinguisque aliquantulum saporis, atque aromatici,

ramu-

ramulorum autem cortex his odoratior est gemino cortice præditi sunt ramuli, extimo foris subrubente, qui ut membrana intimum viridem operit. Is gustatus inter Thus & Terebinthi folium sapit, satureiæ sylvestri sapore simili admodum grato, atque digitis tritus cardamomum olet: ipsum lignum candicat, odorisque & saporis expers est, non secus atque aliud inutile lignum. Ipsius virgæ rectæ sunt & graciles, rarisque foliorum alis sparsim & confuso ordine nascentibus obseptæ, quæ [ut diximus] ternis, quinis, aut septenis foliolis constant. Variæ sunt auctorum, qui de Balsamo scripserunt opiniones: & nisi nosipsi plantam conspexissemus, nihil post illos de eo scribere ausi fuissemus: atque in eam fere opinionem inclinaremus, illud Hierico planis nunquam cultum fuisse. Quia autem ipsum fruticem vidimus, diligenterque observavimus, de eo, tanquam de re quæ diligenti observatione digna, differere libuit. Experientia autem didicimus lignum illud vulgo Xylobalsamum nuncupatum, quod ex Felici Arabia delatum a mercatoribus venditur, cum Ægyptio quod in Matarea colitur, convenire: nam desiccatum nostrum Balsami ramum cum eo, quod in officinis venale reperitur contulimus, atque omnibus notis respondere, deprehendimus: estque ex duobus alterum necessarium, aut Xylobalsamum & Carpobalsamum, quale in officinis venditur, adulterinum esse, aut illud Ægyptium, quod colitur in Matareæ horto, legitimumque Balsamum esse censetur. Nam cum in omnibus conveniant, certique simus idem esse, asserimus, & concludimus id, quod hoc nomine venale reperitur, simile ei esse, quod ab omni antiquitate in usu fuit. Balsamum nunc temporis in sola Ægypto colitur apud Cayrum. Et licet Theophrastus in ea opinione sit, id sylvestre & sponte nasci non inveniri: asserere tamen audemus, ab omni ævo in Felici Arabia fuisse, atque etiam nunc nasci, cujus lignum, & fructus etiam olim ad nos perlata fuerint cum aliis Arabiæ mercibus. Atque demonstrare volumus ea non minus cognita fuisse mercatoribus, quam reliqua aromata, ut ex medicamentorum, quibus perpetuo injici solita sunt, compositionibus apparet. An non Mithridates in suum Medicamentum intulit? An non in officinis venalia reperiebantur? Id ex sola Dioscoridis auctoritate probari potest, qui in sua ætate Carpobalsamum adulterari conqueritur. Carpobalsamum [inquit] adulteratur semine hyperico simili, quod a Petra oppido defertur: per Petram oppidum Mecham intelligimus, atque de Xylobalsamo: e ligni genere, quod Xylobalsamum vocant, probatur recens, sarmento tenui, fulvum odoratum, quadatenus Opobalsamum spirans. Ex his liquido apparet vulgaris usus inter reliqua aromata fuisse. Sed & ex Diodori Siculi vetustissimi Scriptoris Arabiæ Felicis opes enumerantis, verbis, manifesto liquet. Maritima enim loca Balsamum producere, ait. Cultum igitur id esse non intelligit, sed sponte nascens. Pausanias etiam tradit Balsamum Arabiæ fruticem esse. Plerique tamen auctores de Balsamo agentes, inter se non conveniunt. Nam Strabo prodit in Syria nasci apud lacum Genezareth, inter montem Libanum & Antilibanum. Reliqui volunt solam Judæam regionem id producere, ejusque ramos osseo cultro, aut vitro duntaxat vulnerandos esse ad liquorem eliciendum, alioqui si ferro cædantur, statim emori: Cornelius Tacitus scribit, ferro juxta adposito, metu exhorrescere, idcirco aliis quam ferreis instrumentis vulnerandum; si liquorem elicere quis cupiat. Percontantes a mercatoribus Cayri de Balsamo, cum nostrum ramulum conferremus, nobis affirmarunt, quidquid Xylobalsami, vel Carpobalsami unquam vendidissent, id omne ex Mecha cum aliis aromatibus accepisse; atque meminisse suo tempore Balsami frutices, qui nunc in Matarea coluntur, ex Arabia Felici delatos esse, magnis sumptibus Sultani. Quoniam vero id nobis tam multi affirmarunt, existimavimus sine ullo scrupulo aut dissimulatione nobis licere id scribere.

Laus Deo Opt. Max.

De

De Balſamo, Balaſſan ab Ægyptiis vocato. *

GUILANDINUS.

NUnquid Balſami planta amplius in Ægypto vivit? ALPIN. Nequaquam, ſed in Arabia Felici, quam Balſami feracem omnes tum Ægyptii, tum Arabes prædicant. GUILAND. Igitur Dioſcorides, Theophraſtus, Plinius, Juſtinus atque alii ex antiquis Scriptoribus permulti, qui Balſamum tantum in Ægypto & in Judæa olim vixiſſe prodiderunt, decepti ſunt. ALPIN. Sine dubio illos non modo de loco Balſami patrio, ſed etiam de arbore quoque, ſucco, fructibus atque aliis deceptos fuiſſe arbitror, ex quo etiam dubitandum eſſet ipſos Balſami arborem viventem nuſquam vidiſſe. GUILAND. Rem valde admirabilem prædicas, de qua tibi non ita facile medici certam fidem adhibebunt; quæſo an non Dioſcoridi, Theophraſto, Plinio, Serapioni atque aliis graviſſimis Scriptoribus de Balſamo magis quam tibi credendum putas, qui in docenda herbarum ſtirpiumque materia, ceteris præferuntur, ac fide digniores habentur? ALPIN. Etſi in Dialogo olim Cayri conſcripto Balſami veritatem plane manifeſtam me reddidiſſe puto, nihilominus quando me nunc ut veram Balſami hiſtoriam narrem provocaſti, ut tecum de ipſa colloquar, atque commenter effugere nunc non poſſim, quare iterum eadem, quæ olim ſcripſi nunc repetere, cum res agatur tanti momenti, non me pigebit, & ne longius rem producam, dico. Arabiam Felicem Balſami locum patrium perpetuo fuiſſe, ac nunquam Ægyptum, ac Judæam Balſami terram patriam fuiſse, facile hinc conjicitur, quod omnes, qui de planta Balſami mentionem fecerunt, eam in viridariis ſolum cuſtoditam, minimeque in aliis incultis locis ſponte natam, prodiderunt, ut Theophraſtus, Plinius, Solinus, & Strabo ſigillatim meminerunt. Plinius ait: Sed omnibus odoribus præfertur Balſamum uni terræ Judææ conceſsum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero jugerum viginti non amplius, altero pauciorum & Strabo de Balſamo Vallis Hierici ſcribens, dixit: Ubi & regia eſt, & Balſami viridarium, quæ arbor aromatica eſt & fruticoſa, cythiſo & terebintho perſimilis. Nulli dubium eſt plantas peregrinas in viridariis tantum ſumma cura cuſtodiri, & patrias non ſolum in viridariis vel hortis, ſed multis aliis in incultis locis, ſponte natas obſervari. Sed cur ſtudeo tibi perſuadere Balſami plantas in Judæa advenas fuiſse, cum Joſeph lib. 5. de antiquitatibus Judaicis rem plane claram effecerit, qui ibi meminerit, Sabam reginam primam ex Arabia Balſami plantam in Judæam dono Salomoni Regi tuliſse: ex qua poſtea aliæ propagatæ fuerunt. De Balſamo Ægypti eadem dicenda ſunt, cum eam plantam ibi in viridario prope locum el Mattharia vocato, ſumma diligentia perpetuo cuſtoditam vixiſse, omnium Ægyptiorum relatione liquido conſtet: quod omnes antiqui ac juniores Scriptores fatentur, minimeque in alio Ægypti loco inculto unquam vivere inventam fuiſse, non ſemelque ibi periiſse, atque ex Arabia rurſum aſportatam inſertamque ac renovatam fuiſſe, omnes Cayrini affirmant. Anno a partu Virginis Beatiſſimæ MDLXXV. Ægypti præfectus Eunuchus Meſſinor nominatus, dum quaſdam partes Ægypti viſeret, præſertimque el Mattharia, quem locum ob Virginis Beatiſſimæ honorem ac obſervantiam ſingulis hebdomadis die Veneris, quem diem iſti, ac nos Dominicum ſanctificant, adire, ac viſere, in ipſoque loco orare conſueverat, proxime cum eſset in viridario, videns omnes plantas Balſami exaruiſse, ac periiſse e Meccha quadraginta plantas afferendas curavit, quæ ſane in eodem viridario inſertæ fuerunt, paucisque annis rurſum curatorum negligentia periere. Quamobrem Ægyptii Balſamum ſemper ex Arabia habuerunt: quæ res ſcitu ibi non eſt difficilis, cum ſæpius multi e Meccha per rubrum mare Cayrum veniant. Iter quidem a Cayro in Meccham eſt facillimum, & frequentatiſſimum: verum non eſset inutile nunc me hiſtoriam peregrinorum, qui annis ſingulis illa loca religionis cauſa, adeunt, atque viſitant, ſubnectere, ſic enim certiora de loco, ex quo veniat nunc Balſamum, habere poteris: necnon unde Rex Turcarum multum opobalſami habeat. GUILAND. Perplacuit mihi ex te audiviſse Arabiam Felicem nunc, perpetuoque fuiſse Balſami feracem, ex Ægyptiorum Arabumque teſtimonio. Quod veriſſimum exiſtimo, quando Dio-

ſco-

* Quo magis Balſamum illuſtraretur, iſtas quoque ejuſdem *Alpini* de Balſamo obſervationes ex ejus libro de Plantis Ægypti excerptas edendas hoc loco curavimus.

ſcorides, Theophraſtus, Plinius, Solinus, Serapio, Sethus, atque alii ſcriptum reliquerint, ſolum Ægypto ac Judææ fuiſse olim Balſamum conceſsum. Quibus Scriptoribus plena fides fortaſse haud omnino, me judice, erit adhibenda, cum permulti alii ex antiquis Arabiam olim quoque Balſami feracem fuiſse teſtatum reliquerint. Diodorus etenim Siculus in 2. libro ſuarum hiſtoriarum, Balſamum in quadam Valle Arabiæ naſci, & non alibi memoriæ prodidit: & Strabo in 16. lib. Geograph. ait: His proxima eſt feliciſſima Sabæorum terra, quæ maxima natio eſt, apud hos thus & myrrha, & cinnamomum naſcitur, in ora etiam Balſamum, & alia quædam herbula valde odorata, & Pauſanias lib. 9. De Viperis vero iis, quæ in Arabia inter Balſami arbores verſantur, diverſum quidem accepi. Sed cur nos magis Dioſcoridi, Theophraſto, atque aliis de Balſamo quam Ægyptiis & Arabibus prope Balſameta natis credere debebimus, præcipue quia incertus ſum illos unquam viventem Balſamum offendiſſe, ac inſpexiſse, & hi in Balſami locis nati (quando omnium cum priſcorum, tum hujus ætatis ſcriptis firmiſſime conſtet, Ægyptum Balſami plantas aluiſse) quam facile potuerunt has plantas vidiſse, ac vere agnoviſse, a quibus cum conſtet Ægyptum has ex Arabia habuiſse, cur amplius dubitabimus Arabiam eſse patrium Balſami ſolum? quæ res apud Ægyptios & Arabes demonſtratione nulla opus habet, cum hi omnes certo ſciant non modo ſuperiori, ſed præſenti quoque ætate Balſami innumeras plantas in Arabia adductas vivere, atque omnes, quas hactenus Ægyptus habuit, exinde exportatas & ſæpeſæpius eo modo renovatas fuiſse. Apud me itaque amplius dubium non erit, Dioſcoridem, atque alios Balſamum ſoli Ægypto, ac Judææ conceſsum olim fuiſse aſserentes, plurimum deceptos, idque ex aliorum relatione magis, quam ex vera ſcientia, literis prodidiſse. Sed tu tamen ne obliviſcaris jam propoſitam peregrinorum Ægyptiorum hiſtoriam nunc recenſcere: quæ mihi gratiſſima erit. ALPIN. In Arabia Felici civitas eſt primaria Meccha dicta, quæ eſt ad mare rubrum ſita: ab ipſaque altera Medina vocata, diſtat itinere octo dierum, in qua eſt ſepulcrum Mahemetis ipſorum Pſeudoprophetæ, ad quod ſingulis annis ex Ægypto duodecim vel quindecim millia peregrinorum ſe conferunt, ſacrificaturi, & holocauſtum oblaturi. His præficitur Dux quidam, qui trecentorum militum præſidio illos omnes peregrinos Meccham, Medinamque conducat, & mox Cayrum reducat incolumes ab injuriis Arabum, qui non raro in his deſertis, eos invadunt, & occidunt, ac depredantur. Vivunt enim Arabes hi rapina victum quæritantes, ſuntque ferociſſimi, atque audaciſſimi, habentque equos velociſſimos, quibus utantur, legeque ſancitum etiam habent, ut alicubi nunquam conſiſtere queant, ſed continuo equitent, degentes ſub tentoriis. Peregrini itaque duce illo, quem Hamirag appellant, recta Meccham pergunt, deinde redeuntes proficiſcuntur ad ſepulchrum Medinæ, quod iter perficiunt diebus quadraginta: Medinæ & Mecchæ per alios viginti morantur. Turcarum Rex Medinam mittit duos præfectos, quorum alter ſacris præeſt, & alter prophanis & militibus. Mecchæ vero, quæ Turcarum imperio non omnino obedit, præeſt quidam Arabum princeps, quem Seriph appellant, hoc nomine vocant omnes, qui a Mahemet oriundi ſunt, & ſe illius cognatos ſcripto oſtendunt. Habet hic princeps equitum armatorum decem millia, & viginti quoque millia peditum: quibus timens a Turca ſibi hac itineris occaſione inſidias fieri, ſtatim cum audit peregrinos ad ſua loca appropinquare, recedit a Meccha & in montes ſe recepit, ubi uſque dum abierint peregrini, moratur, quibus quotidie minatur, niſi diſcedant poſt viginti dies, ſe aquas intercepturum, quando aquæ omnes defluunt ex montibus. Mittit Rex Turcarum huic Seriph munera hæc, quippe chlamydem auratam, ejuſque filiis & fratribus centum & quinquaginta millia aureorum ſingulis annis, pro quibus muneribus ipſe Regi Turcarum dono mittit quadringentas petias lineas Indicas ſubtiliſſimas, cujuſmodi eſse byſsum, de quo meminere ſacræ literæ, exiſtimari poteſt. Amplius cum eo byſso mittit etiam Regi opobalſami tres quatuorve libras, & præfecto Cayri libram, atque Hamirag peregrinorum ſemilibram. Sunt etiam alii duo duces ſive Hamirag cum multis peregrinis, ſcilicet alter e Damaſco, & alter ex Arabiæ Felicis locis, Meccham & Medinam viſitatum venientes, quibus omnibus donat parum opobalſami. Poſtquam omnes Ægypti, Damaſci, Arabiæque peregrini Meccha diſcedunt, ad montem quendam proficiſcuntur, quem appellant Araſat, ad cujus radicem

cem est locus, quem Maure vocant, ubi sacrificant in memoriam sacrificii, quod fecit Abraham, credentes illum esse locum sacrificii. In medio vero itinere, quod redeundo conficitur, mons est arenosus, in quo multas balsami plantas vivere affirmant, quas miraculo Mahemetis in sterili illo monte natas affirmant. Cæterum ne ex hac historia dubites, tantum opobalsami habere Seriph, scito, ibi a Seriph opobalsamum solere locari, solvuntque, ut audio, aliquot millia aureorum in singulis annis; & qui habent ab ipso conductum, quibus volunt, vendunt opobalsamum, atque hæc est historia de peregrinorum ad eas urbes itinere, ut ex ea etiam scias unde ad Turcas tantum opobalsami accedat, atque ut etiam tuam hac de re retineas sententiam, quippe Arabiam Felicem esse proprium balsami solum, Ægyptum vero peregrinum. GUILAND. Quam gratissimum mihi fuit, ex te diligentem peregrinorum Ægyptiorum peregrinationis historiam audivisse, nec non ex Arabia solum Regem Turcarum opobalsamum habere: nunc vero illius planta est a te describenda. ALPIN. Balsamum arbusculum est viticosum, quod crescit ad altitudinem Elhanne, seu Ligustri vel Cythisi, folia paucissima gerens rutæ proxima, non tamen, ut dicebat Dioscorides, iis candidiora, sed potius lentisci foliis similia cernuntur, scilicet colore viridi, subalbido, perpetuoque virentia. Ejus lignum gummosum, leveque apparet, colore exterius subrubro, cujus ramuli eodem colore conspicui sunt, longi, recti, graciles, paucis foliis inordinatim referti, foliaque simul terna, aut quina, aut septena alæ adnata aliquo pacto lentisci foliorum æmula. Sunt ramuli odorati, gummosi, digitisque contrectati eis tenaciter adhærentes. Flores fert parvos albos Acaciæ floribus proximos, ternos singulis alis appensos, quasi in umbellæ forma, summe odoratos, odor paululo temporis resolvitur, a quibus semina promanant flava folliculis nigris subrubescentibus contenta, valde odorata, intusque humorem flavum melli persimilem habentia, sapore subamaro parumque acri linguam ferientia opobalsamumque redolentia, terebinthi fructuum figuræ & magnitudinis æmula, extrema aculeata & medium crassum obtinentia: opobalsamum æstate a scarificato cortice caudicis distillat, statimque eductum colore albescit, & postea in viridem, tertio in aureum, atque demum in melleum mutatur. Stillatum etiam est clarum, quod mox turbatur, crassescit, & tertio tenuissimum atque clarissimum fit, tandemque senio confectum, ut terebinthina crassescit: olet in principio recentissime distillatum acutissimo atque eximio odore, quod multis capitis dolorem concitare solet, & aliquibus etiam sanguinem ex naribus promovere, odoris vero illa acuties ac vehementia ac in Zebet fit, tempore obtunditur, & gratior evadit, senio vero confectum vix sentitur in eo aliquis odor, & ob id Dioscorides dixerat inutile esse antiquum. Est etiam in principio levissimum, & dilui facillimum, ita ut si in aqua vel lacte ex alto distillet, in imum vasis residere non patiatur, clarum vero aureumque redditum, ac ab omni fece purgatissimum mediocri lævitate præditum est, ita ut instillatum in aqua, etsi fundum petat, tamen cito rursum in superficiem aquæ feratur, cum eaque cito resolvatur, quæ omnia quo annosius, eo obscurius habet. Hincque merito dicebat Dioscorides, optimum Balsami succum esse recentem, validi odoris, syncerum, non ad acorem vergens, dilui facilem, levem, adstringentem, ac modice mordentem gustum. GUILAND. Dubium in colore natum est, cum tu dixeris in primis opobalsamum statim eductum colore albescere, atque hunc colorem brevi tempore in viridem oleosum mutari, & mox in aureum, & tandem in melleum, & Dioscorides, quem tu haud negabis verum opobalsamum inspexisse, dixerit ipsum colore lactescere. ALPIN. Succum Balsami in aqua instillatum & liquatum colorem lactis accipere Dioscorides scriptum reliquit, quod verissimum est, quinimo hoc est signum inseparabile proprium, quod fidelius ostendit verum succum balsami ab aliis vitiatis pro opobalsamo a multis receptis. Multa de opobalsami synceri & adulterati notis, essent a nobis dicenda, non minusque de carpobalsamo, & xylobalsamo, de quibus medicamentis dubii sunt fere omnes recentores Medici, sed quia alias de his omnibus fusissime a nobis in Dialogo de Balsamo scriptum est, quæ omnia cum te jampridem legisse & considerasse, certo sciam, nolo tempus amplius in iis consumere, sed sermonem nostrum ad alia traducere, proinde qui absolutam ac perfectam plantæ, succi, fructuum, & virgarum rationem audire, ac agnoscere cupiunt, Dialogum illum legere non graventur, ad quem te quoque pro aliis quæ de Balsamo super-

esſent, dicenda, remitto, Balſami plantam apud me viventem veriſſimam Jacobus Contarenus Senator Clariſs. Joannes Vothus nobilis Anglus, Fran. Ferrerius Gallus, Joachimus Jungermanus Germanus, Marcus Fernarius Venetus pharmacopola & plures alii viderunt, verumque etiam opobalſamum ab ejus foliorum alis diſsectis inſtillaviſse, quod multis maxime mirum fuit, cum alias Italiam hanc plantam habuiſse, nuſquam appareat, uſus tamen in medicina, quos apud Ægyptios habeat opobalſamum carpobalſamum & xylobalſamum, tibi quoque detegere, ac referre nunc conabor, ab opobalſami dotis deſumpto principio. GUILAND. Galenus paucos uſus Balſami in medicina hinc noviſse putandum erit, quod ipſe in lib. 6. de ſimpl. med. facult. omnium ſimplicium medicamentorum uſus copioſe docendo, de Balſamo nihil ad hanc rem protulerit, ut ex ejus his verbis conſtat: „ Balſamum deſiccat & „ excalefacit ſecundo exceſsu, eſt autem tenuium partium adeo, ut odoratum ſit. Sed liquor ejus ſubtiliorum etiam partium eſt, quam ipſa planta, non tamen adeo calidus, ut quidam exiſtimant, tenuitate partium falſi. Porro fructus ejus perſimilis genere facultatis eſt, ceterum longe in ſubtilitate partium inferior. “ Sed age tu dic uſus illius apud Ægyptios frequentatos. ALPIN. Nullum certe ibi eſt medicamentum, quo magis, ac frequentius gens illa medendo utatur, quam opobalſamum, quod quidem illi fere ad omnes morbos, ac ſymptomata adhibent ad eoſque maxime, qui vel ex ſimplici temperie frigida & humida, vel a frigidis humidiſque ſuccis, vel a venenis, concitantur. Summa cum laude eo utuntur ad omnia vulnera, quo mirifice curantur, quod ego experientia in Petro Mariano Veneto mercatore, in capite a Turcis nocte quapiam uſque ad os peſſime lignis vulnerato, didici: Balſamo ſiquidem inuncta ea vulnera per diem tantum, fere omnino coaluerunt, & eo quam pauciſſimis diebus, ut is teſtis eſse poteſt, perfecte ſanatus eſt: utuntur etiam ipſo ad ulcera ſordida, quæ eo mundantur, atque ſanantur. In venenatis, & demorſis a ſerpentibus, atque ictis a Scorpionibus tum epotum, tum illitum maxime juvat. In peſte, ut ab ejus contagio defendantur, nihil majus habent, quo utilius & tutius utantur, ſingulis diebus ejus ſemidragmam deglutientes. Multaſque etiam putridas febres eo epoto illi ſanant, largiori ab ipſo erumpente ſudore. In chronicis febribus a crudis frigidiſque humoribus, obſtructionibuſque viſcerum, nihil utilius ac præſtantius experiuntur, quam opobalſami binos ſcrupulos, vel dragmam per os quotidie exhibere: liberat enim valenter viſcera ab obſtructionibus, caloremque naturalem fovendo crudos humores concoquit, ac digerit. Hincque ejus uſus ad omnes frigidos morbos, ac ſymptomata, apud eos eſt frequentiſſimus. Oculis viſum deperditum, atque auribus auditum inſtillatum reſtituit, auriumque dolores ſanat, præterea ad convulſos ex humiditate ac frigiditate, ad vertiginoſos, epilepticos, reſolutos, trementes, ad tuſſimque ex frigido humore, orthopnæam, & omnem ſpirandi difficultatem, pulmonum fluxiones, humiditates, & dolores, ad ſtomachique frigiditatem, cruditates, atque ad omnes flatuum moleſtias, ad uteri frigidam humidamque intemperiem, ad præfocationes, dolores, ſterilitatem, albos fluores, ad interceptam urinam ex frigiditate, flatu, vel lapidibus, ad calculoſque in renibus valenter frangendos, ac abſtergendos, uſus opobalſami eſt apud omnes illos populos notiſſimus, & ad hæc omnia mala præſtantiſſimum illi auxilium experiuntur. Mulieres vero Ægyptiæ ſteriles eo tum epoto tum ſuppoſito, tum ſuffito feliciori ſucceſsu ſæpe ad removendam ſterilitatem utuntur. Non minori in uſu etiam habent, ad pulchram faciem efficiendam, quando eo ipſa illita a rugis defendatur, audio etiam aliquas eo ad conſervandam faciei pulchritudinem ac juventutem non inutiliter uſas fuiſse. GUILAND. Sed quomodo hæ illo ad conſervandam juventutem utuntur? hic enim uſus quam quam in ore multorum ſit, nihilominus a nullo id diſcere potui. ALPIN. Ut mulieres faciei cutem, dum juvenes ſunt, perpetuo conſervare poſſint, opobalſami uſum in hunc modum ſequuntur. Balſamanda enim mulier [ut ſic loquar] in balneum calidum in primis moratur quouſque multum incaluerit, quo tempore cutem opobalſamo multoties copioſe illinit: a qua linitione per horam & amplius in balneo valde calido, quouſque recte cutis opobalſamo imbibatur & areſcat, morata, balneum egreditur, ſolitaque munia exercet, permanetque ſic, facie atque pectore opobalſamo inuncta per tres ad minus dies, in quibus nunquam perunctam cutim abluit, vel mundat: ac tertia die ab inunctione, rurſum in balneum

neum eodem jam dicto modo se confert, faciemque ac pectus valde calefactum copioso opobalsamo multoties perungit: aliquæ sunt, quæ vel decies una die cutem inungunt, observantes commodum intervallum, quo recte cutis perуncta totum opobalsamum imbibat, atque paululum arescat, ut promptius succum intimius haurire queat. Quam opobalsami unctionem hoc modo præstitam multoties moliuntur; saltem diebus triginta. In quibus cutem nunquam lavant, vel mundant a quibus quindecim & etiam amplius, sic cute opobalsamo inuncta quiescunt, quousque nihil liquoris ostendat, probeque ab eo siccata fuerit, quo tempore aqua fabarum stillatitia, prius ad eas partes præmissa modica olei amigdalarum amararum inunctione se lavant, cutemque multis diebus abstergunt, atque hæc de viribus opobalsami sint dicta. Seminum atque virgarum quoque recentium usus apud illos est familiaris. Eis siquidem ad omnia fere, ad quæ opoballamo, utuntur: præsertimque ad robur stomacho conciliandum, ejus enim pulverem cum decocto spicæ nardi, ad binas dragmas exhibent. Idem præstat decoctum, quo maxime calorem naturalem fovent, augent, & roborant: utuntur & ipso in spirandi difficultate, tussi frigida, atque aliis morbis a frigiditate nascentibus. Usum frequentissimum habet pulvis, & decoctum ad humiditates uteri exsiccandas, ejusque calorem vivificandum, suffitum ex his frequentant ad morbos omnes uteri a causa frigida concitatos, eodem modo & ligni usus est. Succus enim, semina, ac lignum iisdem facultatibus donata sunt, ad eademque usum habent, veruntamen opobalsamum efficacius potest, eoque minus carpobalsamum, omniumque minime xylobalsamum: at tempus est, ut finito hoc sermone, nos ad alias plantas narrandas transeamus. GUILAND. Istorum trium medicamentorum usus omnes etiam Dioscorides, Avicennas, atque alii multi præclarissimi Medici docuerant, ex quo mirum non est, si iis adhibitis ad multa mala, voti compotes Ægyptii fiunt.

JO. GEORGII MICHAELIS
EXERCITATIO
DE THURIBULO ADYTI.

ARGUMENTUM.

MEntem naturali quodam impetu ad res difficiles expedienda rapi. §. 1. Per θυμιατήριον intelligendum thuribulum vel acerram. §. 2. Eodem ſenſu venit τοῖς ἔξω §. 3. Quid per מחתה & כף ſit intelligendum §. 4. Feſto expiationis die P. M. tantum aureo thuribulo miniſtrabat §. 5. Quæ fuerit ratio adolendi ſuffitus in ſancto ſanctorum §. 6. Suffitus adolendi ritum omnium difficillimum ſacerdotalis muneris habitum fuiſſe §. 7. Aureum thuribulum primum omnium fuiſſe, quod Pontifex expiationis die in adytum intulerit & ultimum, quod inde retulerit §. 8. Permanſiſſe in adyto per totum illud tempus, quo Pontifex ſacris eſt operatus §. 9. Ex ſerie miniſteriorum die expiationis obeundorum, probatur Pontificem illo die quater ingreſſum fuiſſe §. 10. Conciliatur cum Hebr. IX. 7. §. 11. Apoſtolum & ſacerdotium Aharonicum & Chriſti in ſua activitate conſiderare §. 12. Quod probatur ex Hebr. VIII. 4. §. 13. c. IV. 14. 15. IX. 24. 25. §. 14. Inde jam infertur adytum thuribulum aureum revera & ipſo actu habuiſſe §. 15. Objectiones ſolvuntur §. 16. 17. 18. Per θυμιατήριον non eſſe intelligendum altare ſuffitus §. 19. Neque illorum ſententiam conſiſtere poſſe, qui exiſtimant, thuribulum ipſi adyto ſemper præſens fuiſſe, vel ad illud ratione uſus ſpectaſſe §. 20.

§. 1. Eam

§. 1. EAM esse mentis humanæ indolem, ut ad ea, quæ difficilia & impedita videntur, expedienda sponte & naturali quodam impetu rapiatur, experientia comprobat. Nec id quidem mirum, cum enim vitam & spiritum ab illo ducat, qui omnia quam accuratissime & perfectissime novit, cujus suæ perfectionis umbram aliquam in sciendi desiderio, quo ad ipsius imaginem ex parte reduci possumus, in nobis exstare voluit. Equidem res omnes non ejusdem sunt indolis, aliæ ob defectum historiæ, quam tempus edax nobis invidit, densa quadam caligine sunt obductæ & ultra humanæ cognitionis terminos projectæ judicantur, ut eas nonnisi conjectura consequi possimus; aliæ ob sublimitatem suam, mentisque nostræ imbecillitatem & vitæ præsentis imperfectionem, ingenii nostri aciem præstringunt, quarum plenior cognitio tum demum exspectatur, cum divino lumine toti circumfusi res divinas in omni suo nexu & ordine intuebimur. In prioribus officio suo fecisse satis est censendus, qui istiusmodi viam ingreditur, qua ad veritatem quam proxime accedat. Scriptorem vel ἀνιςορησίας, vel erroris arguere, quod quædam nobis difficilia cognitu, nec satis expedita occurrunt, non est nodum solvere, sed secare. Hanc rationem qui ineunt, a sua ad scriptoris ignorantiam argumentantur, & culpam, cui se ipsos obstringunt, ad illum rejiciunt. Ferendum equidem illud aliquo modo esset, si hanc, quam sibi adrogant, dictatoriam potestatem in profanos tantum scriptores exercerent. Verum ubi iniquam hanc κρίσιν suam ad eos nonnunquam transferunt, quos indubiis argumentis divino adflatu agitatos novimus; nostrum est, illorum auctoritatem, quantum potest maxime, sartam tectam tueri & si quæ sunt difficultates, easdem pro virili tollere. Idem hoc fatum est expertus celebris ille locus Ebr. IX. 4. in quo ubi mentionem thuribuli in adyto fieri advertebant, nec tamen ipso opere in penetrali inveniebant, nulli sunt veriti, auctorem hujus epistolæ ἀνιςορησίας arcessere, ipsamque illam divinitus inspiratam diffiteri. [a] Quæ sententia cum in scriptorum injuriam, inque oraculorum divinorum contemtum vergeret, ab illa fere omnis interpretum turba discessionem fecit, & qualemcunque conciliationis viam eidem præferendam duxerunt. Quoniam vero nondum omnes omnino scrupuli sunt exemti, pleniorem, ut mihi quidem videtur, conciliandi viam ex scriptoris θεοπνεύςυ scopo, totaque ipsius συναφείᾳ, iisque, quæ circumstant, demonstrare allaborabo. Qua in re num punctum tulerim, penes Lectorem esto judicium.

§. 2. Prius vero, quam ad difficultates, quæ in h. l. occurrunt, expediendas me accingam, oportet & verba & res, quas divinus scriptor designat, nobis familiares reddamus. Adpellat autem θυμιατήριον, per quod intelligimus *thuribulum*, vasculum adolendo suffitui destinatum, sive *acerram* i. e. ut *Festus* loquitur *arculam thurariam*, sc. *ubi thus reponebant*. Syrus vertit ܒܝܬ ܒܣܡܐ *domum*, sc. *locum aromatis*, illi quippe thus & aroma suave olens immittebant ac ardentibus prunis accendebant. Interpres Hebræus reddit מחתה quod nomen huic vasculo a veteris fœderis scriptoribus multoties datum Lev. X. 1. XVI. 12. Num. XVI. *6.* 17. 18. XVII. 2. 3. 4. 11. Joannes Apoc. cap. VIII. 3. 5. adhibet λιβανωτὸς, cui nomen est a thure, quod immittebatur, pro quo Ill. *Grotius* λιβανωτὶς legendum censet, Syrus reddit ܦܝܪܡܐ cui voci fortean græca πυρεῖον, ortum dedit. Interpres quippe Alexandrinus מחתה per πυρεῖον explicat, sic dictum, quoniam ardentibus prunis erat repletum, quæ accendendis aromatibus serviebant. Hinc πυρεῖον & θυμιατήριον unum idemque designant, unde *Hesychius* πύελον, quod idem est ac πυρεῖον interpretatur τόσαρον, ἢ ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟΝ. Θυμιατήριον etiam οἱ ο adhibent II. Par. XXVI. *19.* & Hex. VIII. 11. ubi in codice Hebraico legitur מקטרת, quod sive vocis originem, sive illius usum spectes, idem est cum מחתה, quod ipsum *Kimchi* & ad c. l. & in libr. rad. observavit, המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה i. e. מחתה *adpellatur* מקטרת, *eo quod illo suffitum adolent*. Unde etiam Chaldæus in posteriori loco vertit מחתיתא דקטרתא.

§. 3. Hoc sensu etiam venit τοῖς ὁ. Elegantissimus sane est locus Æliani H. V. L. XII. c. LI. enarrantis, quomodo Philippus Macedo *Menecratem* medicum, qui eo dementiæ processerat, ut se Jovem jactitaret divinosque sibi honores adrogaret, stultitiæ arguerit: κατακλιθέντι, inquit, ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟΝ παρέθηκε καὶ ΕΘΥΜΙΑΤΟ αὐτῷ, *discum-*

(a) *Grotius* ad h. l. notat: *hic est locus, qui eruditis plurimis suspectam fecit epistolam, alios vero multum torsit*. Conf. Cl. *Braunius* comm. in Hebr. pag. 497.

ſcumbenti ACERRAM *adponi & ſuffitum ei fieri curavit*. Unde ſimul & uſus hujus vaſculi & origo vocis admodum liquido pernoſci poteſt. Equidem non intercedo, poſſe θυμιατήριον *altare* quoque *ſuffitus* ſignificare, quemadmodum Cl. *Lamb. Bos* notavit Exod. xxx. 1. in cod. Oxon. θυμιατήριον legi, cum reliqui omnes θυσιαστήριον θυμιάματος habeant. Quin *Philo* contendit illud a fine, cui deſtinatum erat θυμιατήριον, oppoſitum τῷ θυσιαστηρίῳ, mactandis victimis deſtinato, dicendum eſſe: τὸ ἐτύμως προσαγορευομένον ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟΝ, τὸν δὲ ἐν ὑπαίθρῳ βῶμον εἴωθε καλεῖν, ΘΥCΙΑCΤΗΡΙΟΝ de vit Moſ. L. III. pag. 666. eodem ſenſu vocem adhibet *Clemens Alexandrinus* Strom. L. V. p. m. 562. ubi ita diſſerit: ἀνὰ μέσον δὲ τοῦ καλύμματος καὶ τοῦ παραπετάσματος, ΕΝΘΑ ΤΟΙC ΙΕΡΕΥCΙΝ ΕΞΗΝ ΕΙCΙΕΝΑΙ ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟΝ τε ἔκειτο, *in medio vero operimenti* [quod ſanctum ab atriis ſuis diſtinguebat] *& veli* [adyto oppanſi] *quo ſacerdotibus ingredi licebat, ara ſuffitus poſita erat*. Quod ſi enim θυμιατήριον hoc in medio tabernaculi loco intra velum exterius & interius fuit poſitum, contra diſtincto illi loco, qui erat ἔντος τοῦ καταπετάσματος, ἔνθα μόνῳ τῷ ΑΡΧΙΕΡΕΙ ἐπετέτραπτο ῥητοῖς ΕΙCΙΕΝΑΙ ἡμέραις, quæ verba in ſeqq. addit, neceſſaria conſecutionis lege ſequitur, per θυμιατήριον Clementi intelligi *aram ſuffitus*. Sed vero per θυμιατήριον in hoc, quem tractamus, loco, aram ſuffitus, ac ſi in ipſo adyti ambitu fuiſſet, intelligere, nihil aliud ſane foret, quam in hiſtoriam Moſaicam & univerſalem antiquitatis conſenſionem adverſis frontibus incurrere velle.

§. 4. Ex illis jam quid per θυμιατήριον ſit intelligendum adparet מחתה, ut dixi, quæ vox illi reſpondet, interprete *Kimchio*, eſt כלי לחתות את האש *vas, quod ignem capit*, libr. rad. p. 172. Ab illo diſtinctum quidem, ſed uni tamen eidemque rei ſacræ ſerviebat כף, vaſculum, quod aroma, ſive ſuffitum continebat indeque in thuribulum ſive acerram immittebatur. Quod ipſum ex ſententia *Kimchii* eſt הבזך והיא כפופה *phiala, & ea quidem incurvata*. Eo ſenſu occurrit Ex. xxv. 29. (ad quem locum R. *Iſacides* notat: כפותיו בזיכין שנותנין בהם לבונה i. e. כפותיו *ſunt phialæ, in quibus adſervant thus*, quo cum paria habent *Bechai* & *Abarbanel*) Ex. xxvii. 16. Num. iv. 7. vii. 14. 50. 86. In quibus omnibus locis כף a Chaldæo interprete vertitur per בזיך, ab Alexandrino, θυΐσκα, niſi quod in primo loco in MS. Oxon: addatur καὶ τὰς φιάλας, qua ipſa voce utitur Joannes Ap. v. 8. cum dicit καὶ φιάλας χρύσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων.

§. 5. Hoc autem θυμιατήριον ſacer ſcriptor a materia adpellat χρύσεον. Inter excellentiam *feſti expiationis*, illud recenſet *Abarbanel*, quod illo die Pontifex *aureo* tantum thuribulo miniſtrarit, cum reliquis id ipſum argenteis ſit factum. Verba ejus ita ſunt concepta: הביאו לו מחתה אחת של זהב כי בכל ימות השנה היו משתמשין במחתו של כסף וביום הכפורי במחתה של זהב וחתה כנ׳ אש ממזבח החיצין ונותן על המחתה והביאו לו כנ׳ כף אחת של זהב וכלי מלא קטורת דקה מן הדקה. Quæ ita latino idiomate converti poſſunt. *Adduxerunt ad ipſum thuribulum unum aureum, nam* OMNIBUS DIEBUS ANNI MINISTRANT THURIBULIS ARGENTEIS, *verum die expiationis* AUREO. *Et quidem decerpit* P. M. *ignem ex altari exteriori & immittit in thuribulum. Porro attulerunt ad ipſum unam* PHIALAM AUREAM *& vas plenum ſuffitu tenuiſſimo*: in leg. fol. 200. col. 3. Ex quo loco adparet thuribulum & phialam auro paratam adhibitam fuiſſe. Sed vero exiſtimandum non eſt omnino aureis thuribulis reliquis anni diebus abſtinuiſſe. Uſi ſunt utique & aureis, ita tamen ut differentia quædam intercederet. Quod ſi enim doctorum Miſchnicorum ſententia ſtandum, *argenteis* prunas ardentes ex holocauſtorum altari exceperunt, inde vero in *aureum* immiſerunt. Ita quippe tradunt: בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכנים *Singulis diebus depromſit* [ignem] *thuribulo argenteo & immiſit in aureum, eodemque eſt ingreſſus*: Jom. c. iv. m. 4. coll. Tam. c. v. m. 5. Illud autem *argenteum* altari ſemper præſto fuiſſe videtur, ut quoties opus eſſet, ſacerdotes illo uti poſſent. Liquet hoc ex illis, quæ *Juda Leo* in תבנית היכל L. II. c. xiv. pag. 18. coll. 2. perhibet, ubi ſimul exponit, quo in loco thuribulum fuerit adſervatum: לקרן דרומי מערבי מן המזבח היתה מחתת הכסף נתונה בארץ בינו ובין הכבש הנזכ׳ לבעבור אשר יתנו בה הכהנים את נחלי האש ממערכת הקטרת אשר על מזבח העולה היתה יוקדת ואחר יערו אות׳ ממנה למחתה של זהב הקטנה ובה יולכו את האש תוך ההיכל להקטיר את קטורת הסמים על מזבח הזהב שהיה שמה, *Verſus plagam inter auſtrum & meridiem mediam reſpectu altaris fuit thuribulum argenteum, repoſi-*

tum

tum in terra inter illud & jam dictum gradum, ut in illud immittant sacerdotes prunas ardentes, depromtas *ex ligni strue suffitui destinata, quæ in altari holocausti ardet. Posthæc vero illas excutiunt inde thuribulum aureum minus, & illo deportant ignem intra templum ad adolendum suffitum aromatum in altari aureo, quod est ibidem*. Licet igitur etiam ad ministerium quotidianum thuribulum aureum adhibuerint, tamen infra pretium alterius illius longe subsidebat. Nam בכל יום היה זהבה ירוק והיום אדום *omni die fuit aureum illius viride, sed illo die* (expiationis sc.) *fuit rubrum* Jom. c. IV. m. IV. Per viride aurum vero magistri minus pretiosum intelligunt. Ex verbis itaque hujus mischnæ & supra excitatis *Leonis* intelligimus, (1) thuribulum aureum quotidianum, non æque pretiosum exstitisse, ac illud, quod in expiationis die usurparunt. [2] Non eadem magnitudine, adeoque ab illo distinctum fuisse.

§. 6. Huc cum deflexit disceptatio nostra, a me impetrare non possum, quin suffitus rationem, quo P. M. solemni illo die aditum sibi ad sacrarium interitus paravit, breviter ob oculos ponam. Ita vero illam exponit legislator: *& sumet* [Aharon] *acerram plenam prunis ardentibus de altari, quod est coram Domino, & impleat pugillum suum suffitu aromatum tenui & introducat intra velum & immittat suffitum in ignem coram Domino* Lev. XVI. 12. 13. Hæc quia succincte sunt tradita, magistros adire juvabit, ex iisdemque sacratissimum illud ministerium, quod Pontifex expiationis die obivit, evolvere. Ita vero illi tradunt: הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף הגדול לפי גדול והקטן לפי קטנו נטל את המחתה בימינו ואת חכף בשמאלו היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכו׳ המבדילו׳ בין הקדש ובין קדש הקדשי׳ *Eduxerunt ad ipsum phialam & acerram & implevit pugillos suos & immisit in phialam, magnus pro magnitudine sua & parvus pro parvitate sua. Portavit acerram dextra sua & phialam sinistra, ibat per templum, usque dum perveniret intra duo vela, dividentia sanctum a sancto sanctorum*: Jom. cap. V. m. l. 2. Explicatius aliquanto totum illum ritum declarat *Abarbanel*, cujus verba, quoniam commentarii vicem in illa Jomæ præstare possunt, non pigebit adscribere, licet sint prolixiora: והיה כג׳ לוקח מאותו כלי מלא חפניו קטורת ונותן לכף שלפניו ומוליך מחתה בימינו והכף בשמאלו והולך להכנס בבית קדש הקדשים והסגן שהי׳ בימינו וראש בית אב שהיה בשמאלו היו מגביהין הפרוכת או הפרוכת כולפניו ונכנס הכ״ג בקדש הקדשים ומניח את המחתה בין שני בדי הארון ומשנגנז הארון בחרבן בית ראשון אבן היתה שם בקדש הקדשים גבוהה מן הארץ שלש אצבעות ועליה מניח את המחתה ואוחז שפת לכף בראשי אצבעותיו או בשניו ומערה הקטרת מהכף בתוך חפניו באופו שלא ישאר כלום בכף ויחזור הפניו להמלא מהקטורת כברא שונה כי לא היה הכ״ג מערה הקטורת מהכף אל המחתה אלא מהכף אל חפניו ומחפניו אל תוכו המחמה ונותן הקטורת על גבי נחלים שבמחתה ממתין שם עד שימלא הבית עשן ויוצא מהלך אחורנית פניו תמיד כנגד הארון ואחוריו כלפי הפתח עד צאתו מקדש הקדשי׳ *Et depromsit Pontifex ex illo vase pugillum plenum suffitus & immisit in phialam, quæ coram ipso erat & portavit acerram dextera sua, phialam vero sinistra & ingressus est sanctum sanctorum. Sagan vero, qui dexterum ipsius latus, & præfectus synedrii sinistrum claudebant, elevarunt velum saltem exterius & ingressus est Pontifex in adytum & posuit acerram inter duos vectes arcæ. A quo tempore vero arca fuit recondita in prioris templi excidio, ibi lapis fuit in adyto, elevatus a terra tres digitos, illique imposuit acerram. Labrum phialæ extremis digitis suis tenebat, aut dentibus suffitum excutiebat ex illa in pugillos suos, adeo ut nil quidquam reliqui in phiala permaneret; iterum pugillos suos implevit suffitu ut antea. Non enim Pontifex excutiebat suffitum ex phiala in acerram, sed ex phiala in pugillos suos & ex pugillis suis in acerram. Inde immisit suffitum in prunas, quæ erant in acerra & exspectabant ibi, usque dum fumo domus repleretur & retrorsum exiit, facie continuo versus arcam directa, posterioribus vero versus ostium, usque dum exiret ex sancto sanctorum* in leg. f. 200. col. 3.

§. 7. Silentio autem prætermittendum non est, adolendi ritum, die expiationum solemni usitatum, inter omnia sacerdotalis officii munia & templi ministerium, difficillimum habitum fuisse. *Tribus digitis*, quod Gemarici observant, *operuerunt volam & pugillum acceperunt, inque acerram immiserunt*. Qui ritus etiam ad profanas gentes migravit, ut, qui tribus tantum digitis extremis thus in focum immiserat, is officio suo fecisse satis censeretur. Hinc *Lactantium* dicit: *nam cruciari atque interfici malle*, quam thura TRIBUS DIGITIS *comprehensa, in focum jactare, tam ineptum videtur, quam in*

peri-

periculo vitæ alterius animum magis curare quam ſuum: inſt. L. V. cap. XVIII. p. m. 274. Inſani ſc. & mentis ſuæ impotes habebantur Chriſtiani, ſe potius omnibus cruciatibus objicere, quam vel tribus digitis thus diis adolere. Hinc præfectus *Eulaliam virginem* monet:

> *Hæc, rogo, quis labor eſt fugere?*
> *Si modicum ſalis* EMINULIS,
> *Thuris & exiguum* DIGITIS
> *Tangere virgo benigna velis,*
> *Pœna gravis procul* abfuerit.

Prudent. Periſteph. III. v. 121. 125.

§. 8. His jam præmiſſis inquiramus oportet, quid Ap. teſte dici poſſit, hoc aureum thuribulum in adyto fuiſſe, cum conſtanti traditione Moſis & magiſtrorum certum ſit & exploratum, in penetrali præter arcam fœderis, eaſque res, quæ eidem vel ſunt incluſæ, vel ad ejus latus collocatæ, nil quidquam conſpectum fuiſſe. Difficultas hæc diverſas eruditorum ſententias peperit, ſed Lector a me non exſpectabit, ut in iis examinandis tempus conſumam, meam prius mentem clare ac dilucide aperiam, quo facto unuſquiſque hanc meam cum aliorum confligere, &, quæ ad veritatem proxime accedat, judicare poterit. Quo vero ad id, quo noſtra vergit diſceptatio, ſenſim ac ſine ſenſu collineemus, Lectorem rogatum volo, ut mihi concedat, (I.) *aureum thuribulum primum omnium fuiſſe, quod P. M. ſacra in adyto ſolemni expiationis die facturus intulerit, & ultimum, quod abſoluto ſacerdotalis muneris circulo inde retulerit*. Sub mortis pœna interdictum erat ſacerdoti, adytum intrare, neceſſum erat, ut ſuffitu ſuave olenti viam ſibi pararet, ne a ſplendore gloriæ divinæ, in nube habitantis, conſumeretur Lev. XVI. 2. Per *nubem*, *in qua ſe adpariturum* promittit numen, ſunt qui intelligunt *nubem propitiatorium obtegentem, gatioſum divinæ præſentiæ ſymbolum*. A qua ſententia non omnino eſt alienus R. *Salomo Iſacides*. Quoniam vero illa una cum igne, quem incluſum habebat, ordinarium divinæ præſentiæ ſignum fuit, commodius eſt longe, de fumo ſuffitus, quem ſacerdos, adytum intrans, excitabat, intelligere. Liquet hoc ex illis, quæ ſequuntur *& obtegat nubes ſuffitus propitiatorium, quod eſt ſuper arcam teſtimonii, ne moriatur* v. 13. Promittit igitur ſacerdoti ſe gratiam illi ſuam demonſtraturum & aditum ipſi conceſſurum, ubi gratos aromatum odores ſparſerit & fumus ſuffitus adytum oppleverit. In hac ſententia fere omnes ſunt Judæorum magiſtri, quos inter nominaſſe ſufficiet *Aben-Eſram*, *Bechai*, *Abarbanelem*, R. S. ben *Melech*. Rationem hujus rei hanc dat *Bechai*, præſtantiſſimus legis interpres: אבל עתה כשאמר כי בענן אראה על הכפורת באר כי לאחר שיבא שם בענן ישמט הכבו׳ מן הענן ויהירת מתראה על הכפורת ומפני זה כמך התראות אל הכפורת וכן דרך הכבוד בכל שאר ימות השנה להתראו׳ שם על הכפורת וכהן גדול אינו רשאי להכנס שם בשאר ימות השנה כי אם ביום הכפורים ולפיכך היה צריך ביום הכפורים לקטורת כדי שיהיה לו כמות עינים ולא יזונו עיניך מזיו הכבוד. *Sed vero cum jam dicit*: nam in nube adparebo ſuper propitiatorium, *ſenſus eſt, quod, ubi intravit cum nube* [ſuffitus] *ſe extulerit gloriæ* (Schechina) *ex nube & conſpecta fuerit ſupra propitiatorium; idcirco in proxime ſequentibus mentio fit adparitionis in propitiatorio. Et hæc ratio fuit gloria per totum annum, ut conſpiceretur ibi ſuper propitiatorium. Hinc P. M. fas non erat ingredi reliquis anni diebus, niſi die expiationis, & ideo opus habujt ſuffitu die expiationis, ut eſſet ipſi velamentum oculorum, ne paſcerent ſe ſplendore gloriæ.*

§. 9. [II.] *Thuribulum illud ſuaviſſimos odores exhalans per totum tempus, quo* P. M. *miniſterio fungebatur, in adyto permanſiſſe, nec relatum eſſe prius, quam ſacris omnibus rite operatus eſſet*. Ubi P. M. ſuffitum in acerram intra ipſum adytum immiſerat, eam non illico extulit, ſed ſtante ſecundo templo intra vectes arcæ fœderis ſepoſuiſſe, illa vero ſublata lapidi fundationis impoſuiſſe, conſtans eſt magiſtrorum traditio: הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן: *ubi acceſſit ad arcam, ponit acerram intra duos vectes, coacervavit ſuffitum ſuper prunas & tota domus fumo eſt repleta* Jom. c. I. m. I. Hunc morem in templo Salomoneo obtinuiſſe contendunt, ſed quando Sorobabelicum arca deſtitutum fuit, autumant, lapidem fundationis huic fini ſerviiſſe: משניטל הארון אבן היתה שם מימות ראשונים ושתייה היתה נקראת גבוהה מן הארץ שלוש אצבעות ועליה היה נותן *A quo tempore abducta eſt arca, lapis fuit ibi a diebus priorum prophetarum, fundationis adpellatus, eminens a terra tres digitos & illi impoſuit* [acerram.] Ubi autem ſemel conſtituit illam, ibidem permanſit, uſque dum omnia ſacra, hoc die paranda, confeciſſet. Juxta legem Pontifex non ſolum ſua, & domus ſuæ, ſed etiam populi peccata expiare debebat;

bebat: unde magiſtri perhibent, non SEMEL, ſed QUATER adytum illo die penetraſſe, primo quidem cum ſuffitu, inde vero cum ſanguine juvenci pro ſuis ac domus ſuæ, tandem vero ſanguine hirci pro peccatis totius populi. Quod enim ex ordine miniſteriorum in cod. Joma definitorum ſatis adparet, illud conceptis verbis tradit *Abarbanel*: היה נכנס כהן גדול ביה״ד ד׳ פעמים ביום הכיפורים הא׳ להקטיר הקטורת הב׳ להזות מדם הפרי הג׳ להזות מדם שעיר הד׳ כדי להוציא את המחתה ואף הכף שנשאר בקדש הקדשים משנכנס שם עם הקטורת. *Ingreſſus eſt Pontifex die expiationis* QUATER, primum *ut adoleret ſuffitum*, ſecundo *ut adſpergeret ſanguinem juvenci*, tertio *ut adſpergeret ſanguinem hirci expiationis*, quarto *ut referret acerram & lancem, quæ remanſerat in ſancto ſanctorum, a quo tempore illuc ingreſſus erat cum ſuffitu:* in leg. fol. 200. col. 4. QUARTUS igitur & ultimus ingreſſus, quem in ſacrarium interius tentavit, eum in finem fuit inſtitutus, ut acerram inde referret, quam adytum habuerat toto illo tempore, quo expiationis die ſacris intentus erat. De quarto illo ingreſſu ſpeciatim *Abarbanel* verba facit c. l. ונכנס פעם רביעית לקדש הקדשים כדי להוציא משם את המחתה והכף שנשארו שמה מעת ההקטרה. *Ingreſſus eſt quarta vice in ſanctum ſanctorum, ut efferret inde acerram & lancem, quæ relictæ erant a tempore ſuffitus*. Conſentientem hic habemus R. Sal. *Iſacidem*, juris Judaici peritiſſimum hominem, qui *quartum* hunc ingreſſum ex illis Lev. XVI. 23. *& ingreſſus eſt Aharon in tentorium conventus*, elicere ſatagit, ad quæ verba ita παραφράζει: להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטורת לפני לפנים *ad repetendam lancem & acerram*, adoleverat *ſuffitum in templi penetrali*. Igitur per totum fere diem adytum thuribulum habuit aureum, idemque illud ſuaviſſimos uſque odores inter reliqua ſacrificia ſpiravit ac penetrale fumo replevit; quod priuſquam relatum non erat, certiſſimo illud fuit indicio, ſolemnitatem illius diei adhuc eſſe in actu ſuo, nec ſacerdotem ſuo plane ac plene ſatis feciſſe officio.

§. 10. Sed vero dicat aliquis, quidquid hoc eſt rei, illud omne fide nugivendulorum Judæorum niti. Verum ſit ita, Judæos ex eburnea porta multa ſomnia proferre, inque rebus fidei miſerrime cæcutire, num propterea omnis ipſis fides eſt deroganda, in iis cum primis rebus, quæ externum cultum ſpectant, cui vel maxime intenti fuerunt? Ratio certe & integra miniſteriorum ſacrorum, hoc die peragendorum, ſeries ſatis evincunt, plus ſimplici vice P.M. ſe penetrali templi immiſiſſe. Expiationem hoc die parare debebat *pro ſe*, *pro domo ſua & pro toto cœtu Iſraelitarum* Lev. XVI. 17. Quis vero, ut credat, a ſe impetrare poteſt, hoc unico eodemque ſimplici actu factum fuiſſe? Num credibile eſt, ſacerdotem lance, acerra, pateris ſanguine juvenci & hirci repletis, onuſtum incedere, inque adytum ſemel atque unica vice inferre potuiſſe? Qui fieri potuit, ut ſanguinem hirci una cum ſanguine juvenci & ſuffitu intulerit, quem tamen juxta ſeriem narrationis Moſaicæ demum mactavit, ubi ſanguinem juvenci adſperſerat v. 15. coll. 13. 14.? Fateor unicum tantum actum fuiſſe, quem pontifex hoc ſuo ingreſſu intenderit, expiationem ſc. typicam populi v. 34. cui ipſe tanquam præſtantiſſima & nobiliſſima illius portio accenſeri poterat. Verum enim vero, quæ legis erat imperfectio, quod unico, eoque indiviſo actu minus fieri licebat, id ipſum in plures, itemque repetitos eſt partitum, P. M. ſacra facturus ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος Hebr. V. 1. Ἔχων ἀσθένειαν VII. 28. peccatis atque imbecillitati erat obnoxius: neceſſum igitur erat omnino, ut propria prius peccata expiaret, divinumque ſibi favorem adjungeret, quam ad populi peccata piacularibus ſacris eluenda accederet v. 3. Suffitu opus erat, ut aditum ſibi peccatori ad ſacrarium interius pararet, ne a coruſcante igne conſumeretur, ſacrificio pro ſe & domo ſua indigebat, quia non aliis peccatorum veniam & ſcelerum expiationem parare potuiſſet, niſi ipſe prius purgatus fuiſſet. Expiatio populi, ſanguine hirci facta ſumma ac præcipua ſacerdotalis muneris functio fuit, verum quia illa procurari minus poterat, niſi actus quidam acceſſorii vel præmitterentur, vel ſubſequerentur: minus pugnat, unico ingreſſu expiationem intentam & tamen alios itemque alios actus eidem fuiſſe adjunctos, quia ſine his illa ob legis infirmitatem obtineri minus potuiſſet.

§. 11. Nec obſtat, quod Apoſtolus dicit: Εἰς δὲ τὴν δευτέραν ΑΠΑΞ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων Hebr. IX. 7. His verbis dubio procul digitum intendit in illa Lev. XVI. 34. והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה

Quæ verba οἱ ο convertunt : Καὶ ἔςαι τȣ̃το ὑμῖν νόμιμον αἰώνιον ἐξιλασκέσθαι περὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀπὸ πασῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ΑΠΑΞ ΕΝΙΑΥΤΟΥ ποιηθήσεται. Ex quibus verbis adparet (1.) pontifici integrum non fuiſſe alio tempore adytum interius ingredi, quam quidem ſolemni expiationis die [2]. Illud ſemel factum eſſe ratione FINIS, quem intendebat, ſc. expiationem peccatorum & ſuorum & populi. Ad hæc (3) notari velim, unum tantum ab Apoſtolo ingreſſum memorari, ut ſic illum cum ingreſſu Chriſti in Cœlum componere poſſit. Hinc in ſeqq. addit: διὰ τε τȣ̃ ἰδίȣ αἵματος [χεἰςος] εἰσῆλθεν ΕΦΑΠΑΞ εἰς τὰ ἅγια, αἰωνίαν λυτρώσιν εὑράμενος. Quoniam vero P. M. ingrediens ſanctum ſanctorum, expiationem peccatorum procuraturus, typus fuit Chriſti, veri pontificis, ſuo in cœlum ingreſſu conſummatiſſimam omnium peccatorum noſtrorum abolitionem promerens & obſignans, neceſſum erat, ut unicum tantum ingreſſum P. M. quo typicam expiationem parabat, cum unico illo Chriſti ingreſſu compararet. Ipſi enim Judæi minus diffitentur, miniſterium hujus diei ſublimioris cujuſdam myſterium typum exſtitiſſe. Notatu digna ſunt verba R. *Bechai* כהן גדול המשרת לפני לפנים בבית המקדש של מטה דוגמא לשירות הנעשה בבית המקדש של מעלה *ſacerdos magnus miniſterio fungens intra velum in ſanctuario inferiori* ΔΕΙΓΜΑ (FIGURA, REFORMATIO) *fuit miniſterii, facti in ſanctuario ſuperiori* Comm. in leg. f. 148. col. 3. Quæ verba quam accuratiſſime conveniunt cum illis ap. v. 23. ubi memorat τὰ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ τῶν ἐν ΟΥΡΑΝΟΙC. Igitur ille tantum actus P. M. in cenſum venit, quo figuram Chriſti ſuſtinuit, non PRÆPARATORII, qui eo tantum faciebant, ut PRIMARIO rite defungeretur. Ingredi fas non erat Aharonico Pontifici abſque ſuffitu, nec populi peccata expiare poterat, niſi prius pro propriis peccatis ſanguinem intuliſſet. Quæ omnia in Chriſto neceſſaria non erant, qui nullis peccatorum ſordibus unquam pollutus erat. Ingreſſus pontificis cum ſanguine hirci pro peccatis totius populi, junctus aromatum odoribus ſuaviſſimis, quos acerra fumigans per totum tempus miniſterii emittebat, deformat Chriſtum ſuo ſanguine cœlum intrantem, proque nobis apud patrem ſuum cœleſtem jugiter intercedentem. Licet enim pontifex ſuffitui ſuas jungeret preces, eas tamen metus atque trepidatio breviores eſſe jubebat, nec niſi exiturus emittebat, denique non pro populi ſalute, ſed illius tantum externa atque temporaria incolumitate inſtituebantur מתפלל תפילה קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך בתפילה שלא להבעית את ישראל *inſtituebat preces breviores in domo exteriore, neque longus fuit in precibus ſuis, ne terrorem injiceret Iſraeli :* Jom. c. v. m. 1. Tantum animorum non fuit Pontifici, ut in ipſo adyto precaretur, veritus, ne a coruſcantis divinæ majeſtatis gloria conſumeretur. Audiamus ea de re *Abarbanelem*, qui ſimul precum Pontificalium argumentum refert : בבצאתו מקדש הקדשים היה כ״ג מתפלל לשם כי הוא לא היה מתפלל בקדש הקדשים אלא בצאתו משם או בהיכל היה מתפלל תפילה קצירה על תבואת ועל ממלכות בית דויד *dum exiret ſancto ſanctorum precatus eſt* P. M. *Deum. Non enim precatus eſt in ſancto ſanctorum, ſed cum exiret inde aut in templo preces fudit breves ob uberem anni proventum & regnum domus Davidis* Com. in leg. fol. 200. col. 3. Inde jam manifeſtum evadit, preces has Pontificis non ſymbolum ſuſtinere precum Chriſti pontificis ſed illas per ſuffitum, adytum replentem, effigiatas fuiſſe. Quare ſuffitus hic non tanquam actus ab adſperſione ſanguinis diviſus, ſed conjunctus reſpici debet & una eademque opera repræſentat Chriſtum, verum Pontificem & ſanguinem ſuum inferentem & preces fundentem.

§. 12. Omnia jam, quæ moram aliquam facere videbantur, e medio ſuſtuli, nondum tamen eo proceſſiſſe diſceptationem meam video, ut tuto liceat adſeverare, nodum in h. l. latentem ſolutum eſſe. Velim igitur, ut & hoc Lector mihi concedat. (III) *Apoſtolum heic utrumque ſacerdotium Aharonicum* pariter *atque Chriſti in ſua activitate conſiderare, maxime vero quatenus* P. M. *ſacris in adyto templi interiore ſit operatus*. Scopus Ap. in hac epiſtola eſt, credentes ex Judæis cohortari, ut miſſo cultu umbratili ſancta & intemerata fide Chriſto ſummo Pontifici & Regi, ad dextram patris evecto, ſe adjungant. Nihil autem ad perſuadendum erat efficacius, quam ſi cultum Leviticum, quatenus ipſo actu in templo, ſpeciatim adyto, peragebatur, ipſis ob oculos poneret, cum eodemque ſacerdotium Chriſti, quo in cœlis noſtri loco fungitur componeret, quo ex utriuſque collatione hujus præ illo præſtantia adpareret. Quo evicto, non habebant amplius Judaizantes, quod exciperent. Ubi

enim demonſtratum erat, ſacerdotium Chriſti ipſo actu ſine ulla intermiſſione in ipſis cœlis vigere, idemque illud in locum ſacerdotii Aharonici ſucceſſiſſe, cujus illud tantum figuram & umbram geſſerit, ſponte ſua ſequebatur, illud omni ſua efficacia jamdum deſtitutum, adque ἀφανισμὸν ſuum citatis paſſibus properare. Adhæc multiplex illius infirmitas, hujus vero conſummatiſſima perfectio haud luculentius ac evidentius monſtrari poterat, quam ſi utrumque in ipſo ſuo actu conſideraretur.

§. 13. Hæc autem, quæ dixi, ita eſſe, ex Ep. hujus συναφείᾳ muttis argumentis declarari poteſt. Notari merentur [α] verba cap. VIII. 4. Εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, ȣ̓δ' ἂν ἦν Ἱερεὺς ὄντων τῶν Ἱερέων τῶν προσφερόντων κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα. Verba hæc probationis vicem illius ſuſtinent, quod v. I. adſeruerat, *Chriſtum ad dextram ſolii magnificentiæ in cœlis conſediſſe*. Simpliciſſimus ſenſus hic eſt, Chriſtum pontificem in terris amplius non eſſe, quia ſi in terris eſſet, ſacerdotium obire nequiret, quia non ex tribu Levi, ſed Judæ oriundus, cui ex Moſis legibus ſacerdotium non conveniret v. 14. c. VII. maxime cum ſint, qui ex familia Aharonica ſacerdotium in templo Hieroſolymitano ipſo actu adminiſtrent. Quod ſi enim Epiſtola hæc a. LVIII. a Chriſto nato eſt exarata, quod Cel. van *Till* exiſtimat, inter illius ſcriptionem, ipſamque templi, & urbis everſionem XII. a. ſpatium intercedit. Unuſquiſque igitur per ſe ipſum cognoſcit, vim atque robur argumenti in eo vel maxime conſiſtere: ſacerdotium Aharonicum ipſo quidem adhuc actu Hieroſolymis vigere, ſed quod ad efficaciam atque virtutem ſuam jamdum abolitum, poſteaquam Chriſtus oblato ſacrificio in terris cœlos ingreſſus eſſet, quo ſic credentes ex Judæis in hanc paullatim ſententiam ingrederentur, cultui Levitico, tanquam infirmato ac brevi ipſo opere abolendo valedicendum eſſe.

§. 14. Hoc jam, quod Ap. tanquam κεφαλαιώσιν & ſummam ante dictorum, conſecutionis lege intulerat, ex iis, quæ in ſupp. demonſtraverat, ulterius confirmari poteſt. Nam [β] c. IV. 14.15. comparat pontificem Aharonicum cum Chriſto, pontifice cœlos tranſeunte, ſimulque hortatur, ut in ipſo & cum ipſo ad thronum gratiæ, jamdum apertum ac in omnium oculis poſitum accedant v. 16. Vult igitur dicere: intuemini quæſo, fratres, pontificem Aharonicum adytum pervadentem, num licet vobis in templo conſiſtere, & ſi quidem liceat, tamen a conſpectu throni gratiæ, ne dicam, acceſſu ad illum ob velum intermedium removemini. En quanta cum trepidatione accedit, quanto terrore perculſus redit, ut ne auſit quidem in ipſo penetrali preces fundere. Contra vero reſpicite Chriſtum verum pontificem, cœlos non ad momentum aliquod tranſeuntem, vel in illis permanentem, divinumque ſolium occupantem, cujus beneficio ad gratiæ divinæ thronum, juſtitiæ ac merito ipſius innixum, ſumma cum animi fiducia poteſtis accedere. Quod ſi igitur ſacerdotium Aharonicum & Chriſti in ſua activitate conſideratur demonſtratio Ap. ſummam habet ἐνέργειαν ac pondus firmiſſimum. [γ] Novum nobis argumentum exſurgit ex v. 24. 25. c. IX. ubi unicum Chriſti ſacerdotium cum repetito Aharonis confligitur, ipſum ſc. ingreſſum fuiſſe cœlum NΥΝ ΕΜΦΑΝΙCΘΗΝΑΙ τῷ προσώπῳ τȣ̃ Θεȣ̃ ὑπὲρ ἡμῶν. Actuale Chriſti ſacerdotium conſiderat, illudque confert cum ſacerdotio Aharonico quotannis repetito: ȣ̓δ' ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτὸν, ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς ΕΙCΕΡΧΕΤΑΙ εἰς τὰ ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ. Jubet igitur Ap. credentes animo ſecum reputare, univerſum pontificum ſibi ſuccedentium ordinem, ſanctum ſanctorum ingredientium, indeque infirmitatem ſacerdotii illius colligere. Quare multum roboris accedit demonſtrationi Apoſtolicæ, ubi dicimus, ſacerdotium Aharonicum & Chriſti in ipſa ſua activitate repræſentari conf. cap. X. v. 11. 14. Alia addere poſſemus argumenta, ſed nolumus in re manifeſta prolixi eſſe, cum ſua ſe ſponte attento lectori offerunt.

§. 15. Quod ſi igitur Ap. per totam hanc Epiſtolam ſacerdotium Aharonicum in ſua *activitate* conſiderat, quid impedit, quo minus dicamus, etiam in h. l. quem meditationi noſtræ ſubjecimus, adytum cum ornamentis ſuis, vaſiſque miniſterii, quo pontifex die expiationis ſolemni fungebatur, deſcribi? Suadent hoc, quæ Ap. deſcriptioni ſancti & ſancti ſanctorum illico ſubjungit v. 6. 7. Εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διὰ παντὸς ΕΙCΙΑCΙΝ ὁ ἱερεὺς τὰς λατρείας ἐπιτελȣ̃ντες. Εἰς δὲ δευτέραν ΑΠΑΞ τȣ̃ ἐνιαυτȣ̃ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς κ. τ. λ. Potuiſſet Ap. prorſus abſtinere deſcriptione tabernaculi, nec ad demonſtrationem ipſius contuliſſet quidquam, niſi ſimul & ſanctum & ſanctum ſanctorum reſpexiſſet, quatenus in illo cultus divinus fuit peractus. Quod ſi vero adytum ab Ap. de-

ſcribitur, quatenus pontifex ipſo expiationis die ſolemnia ſacra in illo fecit, ſummo jure dici poteſt, ipſum illud REVERA & IPSO ACTU aureum thuribulum, quod per totum fere illum diem ibidem permanebat §. *6.* 7. habuiſſe. In hanc igitur, rationibus omnibus ſubductis, propendemus ſententiam, per θυμιατήριον χρύσεν hic ab Ap. indigitari acerram auream, qua P. M. expiationis die in ſancto ſanctorum utebatur, illamque adytum per totum miniſterii illius diei tempus incluſiſſe, licet alio tempore non habuerit. Q. E. D.

§. 16. Sed vero dicat aliquis, quod ſi Ap. adytum in ſua activitate conſiderat, quatenus miniſterio ſuo in illo fungebatur P. M. quid cauſæ, quod nullam plane adſperſionis ſanguinis faciat mentionem, quæ tamen primariam pontificis functionem illo die abſolvit? Reſp. (1) ſuffitum ex aromatibus in acerra accenſis non tanquam actum *ſimplicem*, ſed *compoſitum* cum adſperſionibus ſanguinis conſiderari §. *9.* Propterea enim Pontifex acerram in adytum intulerat ac ſuffitum accenderat, ut ſibi cum ſanguine juvenci & hirci ingredi liceret. (2) Adſperſiones iſtæ erant actus *tranſitorii*, fumus vero ex acerra ſurgebat, uſque dum aromata igne abſumta erant. [3] Alii actus intra velum, alii extra illud in ſancto, quod cum omnibus ſuis vaſis purgandum & expiandum erat, peragi debebant. Uti igitur fumus ex acerra primitus adſcendens ſacerdoti gratiam divinam paravit, ut miniſterio intra velum rite defungi poſſet, ita is ipſe Dei favorem ad reliqua miniſterii munia, extra velum obeunda, continuare debebat.

§. 17. Inſtabis fortean, ſi Ap. hic nobis adytum delineat, prouti in illo ipſo actu cultus, peragebatur, quare igitur ſermonem facit de tabernaculo, nullam vero plane templi mentionem injicit, unde tamen commodius longe diſſerendi argumentum trahere poterat, cum Hieroſolymis adhuc eſsent, qui ſacra in templo facerent? Opportune mones, dudum id cupiebam, ſed habeas velim. (α) Tabernaculum fuiſse typum & exemplar utriuſque templi & Salomonici & Zerubabelici. [β] Scopum Ap. fuiſse, credentes ex Judæis confirmare, ut ſancta fide Chriſtum pontificem & regem, ad dextram patris collocatum, amplecterentur c. x. 19. 23. Hanc Chriſti mediatoris gloriam præfiguraverat olim nubes, ignem incluſum habens, acræ fœderis incubans. Hoc igitur quoniam ex umbris atque figuris cultus Levitici demonſtrandum erat, ſermonem Ap. non mutuatur a templo, illo tempore adhuc præſente, a quo arca fœderis una cum aliis rebus ſacris aberat, ſed a tabernaculo, quod non ſolum illo ſacratiſſimo divini amoris ac gratiæ pignore præcelluerat, ſed ad cujus etiam formam & exemplar utrumque templum excitatum erat. [γ] Tacite monitos voluit converſos ex Judæis, exeundum ex templo atque ſynagoga, nec gratiam & libertatem cum juſtitia legali & jugo externi cultus confundendam eſse, maxime ubi Chriſtus ad templum ſuum veniſſet & confecto obedientiæ ſuæ ſtadio cœlum ingreſſus eſset. Quam cogitationem ipſis ingerebat, ubi ex conſideratione præcellentiſſimæ gloriæ tabernaculi præſentem templi faciem animis ſecum verſare poterant. Quod ut hac inſigni prærogativa deſtitui advertebant ac tempus διορθώσεως jamdum adveniſſe reputabant, cogitare poterant, ἀφανισμὸν illius, totiuſque cultus externi Levitici inſtare.

§. 18. Sed alia difficultas oritur, gravior aliquanto prioribus. Si thuribulum in hoc loco *actu* ipſo adyto præſens ſiſtitur, æque præſens eſse debuit, ac arca, quam pariter Ap. dicit ſanctum ſanctorum habuiſse. Sed vero arcæ fœderis præſentia fuit *perpetua* & *continua*, thuribuli autem *temporaria* tantum & *diurna*. Reſp. Quidni dicamus thuribulum aureum æque præſens fuiſse adyto ac ipſa arca fœderis. Sed enim ratio & neceſſitas præſentiæ non ex temporis *diuturnitate*, ſed ex *uſu* eſt definienda. Unaquæque res præſens eſse dicitur, uti poteſt & *debet*. Arca fœderis cum inſidente gloria divina, ab adyto abeſse non poterat, niſi Deus teſtatum voluiſſet, ſe ſedem mutaſse, populumque ſuum præſentiſſimæ gloriæ ſuæ ſymbolo deſtituere. Thuribulum aureum per univerſum annum, excepto expiationis die, abeſse poterat, ſed eo ipſo a pontifice inferri & præſens adeſse debebat, quoniam illius præſentiam uſus neceſſario exigebat. Ita v. gr. de *iride* legimus Gen. VIII. 13. *arcum meum poſui in nube & erit in ſignum fœderis inter me & inter terram.* Nemo ſane dicet, iridem perpetuo in nubibus conſpici, cum enim illius cauſa naturalis non ſemper adſit, nec effectus a cauſa ſua pendens ſequitur, interim tamen extra omnem dubitationis aleam eſt poſitum, ipſam a Deo in nubibus locatam eſse, quia, quotieſcumque adparet, ſignum eſt longani-

ganimitatis & patientiæ divinæ, erga universum genus humanum, ipsumque adeo terram & res mutas atque inanimatas exercendæ. Eodem modo etiam hic scriptor sacer perhibet, adytum thuribulum aureum habuisse, non ac si illud semper præsens adfuisset, quod necessum non erat, quoties autem cumque aderat, signo id erat ac indicio, ministerium sacrum in penetrali ipso actu administrari. Quoniam autem §. 12. 14. probatum dedimus Ap. adytum considerare in sua *activitate*, quatenus in illo cultus divinus fuerit peractus, necessarium est, illud etiam thuribulum aureum habuisse.

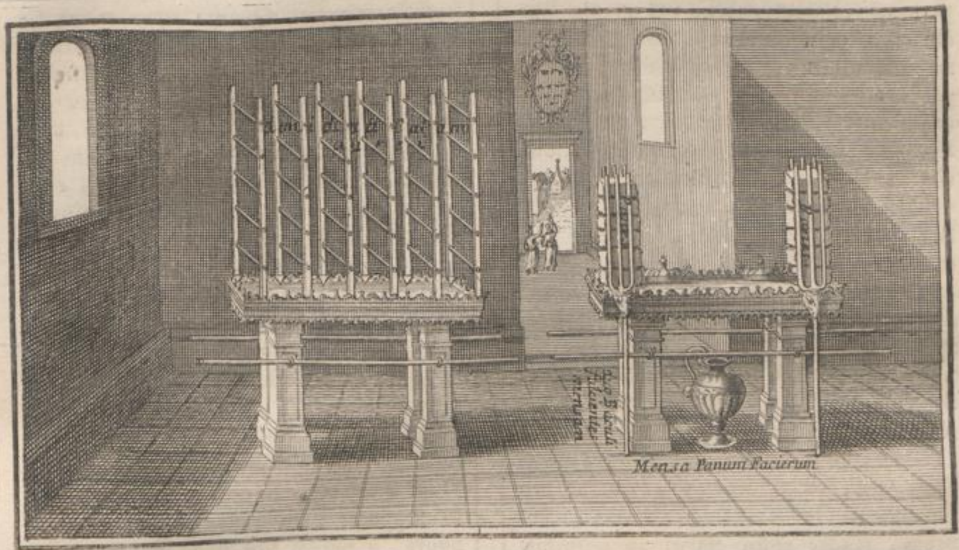
§. 19. Exposuimus itaque sententiam nostram, eamque suis tibicinibus firmavimus, id igitur unum superesse video, ut illam cum aliorum explicationibus confligamus. Varia super hunc impeditum Ap. locum sententiarum divortia esse orta nemini, qui sacras literas tractat, obscurum esse potest. Sunt, qui per *θυμιατήριον χρυσοῦν altare suffitus* intellectum volunt, eo quod proximum fuerit adyto [qui enim in ipso adyto locant, ne quidem refutatione sunt digni] & carbones ex illo depromti in penetrale interius a P. M. sint illati. Hanc sententiam tuentur *Erasmus*, *Tremellius*, *Grotius*, Jac. *Capellus*. Sed vero [1] quod est prope adytum, non statim est in adyto, nec illis rebus, quas includebat, accenseri potest. Fuit ara suffitus לפני הפרכת אשר על ארון העדת לפני הכפרת אשר על העדת *ante velum, quod prætensum est arcæ fœderis, ante propitiatorium, quod est super arcam fœderis* Ex. xxx. 6. i. e. *Abarbanele* interprete, בהיכל הקדש מחוץ לפרכת באמצע רוחב אהל *in sancto extra velum in medio latitudinis tentorii*. Quo cum paria facit *Philo*: ὁ δὲ χρυσοῦν κατασκέυασται, ἵδρυται δ' ἐν ἀδύτω ἔσω τοῦ προτέρου καταπετάσματος ὅς' οὐδένι τῶν ἄλλων ἐστὶν ὁρατος, ὅτι μὴ τοῖς ἁγνεύουσι τῶν ἱερέωντι de vict. offerent. p. 850. Per ἄδυτον autem non intelligit דביר, sed היכל, in quo versari sacerdotibus integrum erat. Licet igitur non inficias eamus, habuisse illud σχέσιν aliquam ad locum sanctissimum, non tamen propterea adytum dici potest illud habere: eadem enim ratione dici posset, reliqua sanctuarii vasa habuisse, quia omnia relationem aliquam ad adytum habuerunt, in illius gratiam instituta, qui sanctissimum huncce locum tenebit. Tantum igitur abest, ut huc trahi possit locus I. Reg. VI. 22. Jac. enim *Capellus* hic conjungit, quæ intercedente alia vocula sunt disjuncta. Non legitur מזבח לדביר *altare adyti*, quod ipse existimat, sed מזבח אשר לדביר i. e. *altare, quod est juxta* vel *prope adytum*. Perpulcre hunc locum explicat *Kimchi* simulque tradit, quem & inter mensam & candelabrum aureum & ratione penetralis situm altare suffitus habuerit, quare non pigebit adscribere, quæ ad hunc locum commentatur: סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה השלחן לפי שהיה מכון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנור בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ והיה מכוון כנגד פתח הדביר Locus hic, typothetarum forsitan errore, in mendo mihi cubare videtur, verba enim על השלחן in priore tmemate nullum fundunt sensum & ex sequenti periodo per incuriam, me quidem judice, sunt intrusa, illis vero sublatis, omnia sunt sana. Quare ita verto. *Altare prope adytum erat, licet non fuerit intra illud, sed in templi palatio, positum quippe erat e regione ostii adyti. Nam in templo mensa versus plagam septemtrionalem distans a pariete duos cubitos cum dimidio & candelabrum in plaga meridionali, distans totidem cubitos, sed ara suffitus media inter utrumque aliquanto prominebat, posita e regione ostii adyti*. (2) Ap. in h. l. aliquam partium tabernaculi & vasorum ejusdem σκιαγραφίαν exhibet. Quo igitur modo reliquæ res sacræ sancto & sancto sanctorum adfuerunt, eodem etiam altare suffitus adfuisse debuit. Sed vero reliquæ ipso actu & vere adfuerunt, quod tamen de altari suffitus dicere non audent.

§. 20. Alii per θυμιατήριον thuribulum intelligunt, sed non eodem omnes sensu mentem explicant. *Villalpandus* existimans, illud per integrum annum fuisse in adyto inde ab expiationis die, & demum sequenti anno, ubi alio instructus fuerit ingressus, relatum & hoc illius loco reliquisse, nodum non solvit, sed secuit, fingit enim hic aliquid, quod nullo antiquitatis testimonio comprobari potest. Alii conjiciunt, hoc thuribulum aureum ad peculiare ministerium, die expiationis solemni, destinatum, in adyto adservatum fuisse. Qua in sententia sunt *Hospinianus* de templis L. I. c. 2. p. m. 9. *Tossanus*, *Lud.* de *Dieu*. Sed revera doctissimi viri principium petunt, &, quod est in quæstione, pro concesso ponunt. Si acerra hæc adservata fuisset in adyto, illam prius efferre

ferre debuisset P. M. quam se ad munus suum expiationis die accinxisset. Sed vero illud pugnat [1] cum universali Judæorum traditione [2], cum Moses integram ministeriorum, die expiationis peragendorum, seriem quam accuratissime percenseat Lev. XVI. quid caussæ, illud transmissum fuisse, unde pontifex muneris sui primordia capiebat. [3] sub mortis pœna interdictum fuisse pontifici absque suffitu adytum intrare V. 2. [4] Ut peculiare conclave adservandis vasis destinatum, quod *Leo Juda* l. II. cap. XIX. p. 22. coll. 2. describit, in templo fuit, ita nulli dubitamus, quin etiam in illo, vel hujus generis alio thuribulum istud aureum fuerit adservatum. Quare Gemaristæ ad illa Jom. v. m. I. הוציאו לו וגו' non injuria notant ex conclavi vasorum cupam & thuribulum ad Pontificem adductum fuisse. Denique sunt, qui quidem negant, adservatum fuisse in adyto, tamen dici posse illud habuisse, judicant, quia illius usus tantum spectarit ad adytum. Cui sententiæ pollicem premunt *Coccejus*, *Lundius* sacr. Jud. l. I. c. XX. pag. 99. *Biermannus* Mos. & Christ. L. II. cap. IV. *Braunius*, *Relandus* antiq. sacr. P. I. c. V. §. 30. p. m. 54. *Gomarus* & hanc & superiorem conjungit. Sed vero & illa suis premitur difficultatibus, tum enim (α) improprie tantum habuisset adytum thuribulum, cum tamen eodem modo dicatur habuisse acerram, quo arcam fœderis. [β] Eodem jure dici posset, arcam habuisse phialam & pateras, excipiendo sanguini distinatas, quorum usus pariter tantum fuit in adyto. His igitur rationibus ductus, certissime sum persuasus, quam in supp. demonstratam dedi sententiam, præferendam esse longe.

GEOR-

GEORGII FRID. ROGAL THURIBULUM.

PROEMIUM.

Biennium, & quod plus eo, completum est, cum sub Præsidio Viri Summe Reverendi atque Excellentissimi JO. JAC. QUANDT, Sac. Theol. D. & P. P. Ord. S. Regiæ Maj. a Sacris Primarii, & Samb. Consist. Consiliarii, Fautoris honoratissimi, Dissertat. Philologicam DE CINERE IN SACRIS HEBRÆORUM, sub Titulo: הלכות רשן המקרש Eruditorum quorundam examini subjicerem. Definiti tunc Dissertationis limites amplissimum materiæ campum, angustis valde finibus includebant, ea vero quæ leviter tantum tetigeram, ulteriori olim explicationi, demonstrationi, collustrationi mihi servanda erant. Cum igitur rerum mearum conditio Philologicum nunc mihi laborem imponit, producam ex §. III. p. 10. Dissertationis *De Cinere*, Materiam reliquis nobiliorem & utiliorem, de FIGURA THURIBULI, eamque ex antiquitate Hebræa restitutam ab adversa quorundam sententia liberabo, gravioribus argumentis confirmabo, & ad qualemcunque Locorum quorundam Sacræ Scripturæ illustrationem applicabo.

§. I. Suas

§. I. SUas Philologis relinquimus lites, de usu & figura Vasorum בזך & כף טני in quibus Thura vel præparari, vel conservari, vel mensæ Sanctuarii adponi solebant. Unicum illud instrumentum, quo quotidie Sacerdos gregarius, prunas, ad suffiendum in aram interiorem deferebat, & in quo Pontifex Maximus Magno Expiationis die in Sancto Sanctorum thura incendebat, quodque ob hunc usum THURIBULUM appellamus, nostram hic exercebit industriam. Voces si spectes, quibus Thuribulum illud venire solet, duas tibi dabit Sacra Scriptura: Unam מקטרת Ezech. VIII. 11. 1. Paralip. XXVI. 19. ab usu instrumenti in *suffiendo* desumtam & a Radice קטר *suffiit* deductam. Alteram usitatiorem, מחתה Chaldæis & Rabbinis מחתיא vel מחתית Exod. XXV. 38. 1. Reg. VII. 50. ab usu instrumenti in *excipiendis prunis* acceptam. Radix enim חתה in omnibus scripturæ locis, non ut Lexicographi volunt *accipere* tantum, sed *ignem vel prunas excipere* denotat. v. Diss. *de Cinere* §. XVI. p. 42. s. conf. Prov. VI. 27. XXV. 22. Psal. LII. 7. Quod & R. Nathan jam vidit, qui in *Concordantiis* חתה per הבערה *accensionem* exponit. Facit huc, quod in lingua Æthiopica חתה *accendere* & מחתות *candelam* significat. Ut Matth. V. 15. ואיחתו מחתות *& non accendunt candelam* conf. Lud. de Dieu *Animadv.* in Prov. XXV. 22. Non diversa, sed ejusdem generis fuisse instrumenta quæ מחתה & מקטרת dicebantur, communis Rabbinorum consensus evincit qui subinde vocem מקטרת per מחתה exponere solent. Sic enim R. Dav. Kimchi ad 1. Paral. XXVI. 19. מקטרת שם המחתה *vocem* מקטרת *cognomen* מחתה fuisse scribit, conf. ad Ezech. VIII. 11.

§. II. Non amplius vacuis Thuribuli nominibus immorabimur, cum magis arduæ adhuc de ejusdem *Figura* nobis sint discernendæ controversiæ. Rem desperatam esse existimares, veram Thuribuli indicare figuram, si diversa a Philologis adducta schemata, inanibus, quandoque etiam nullis niti conjecturis, consideres. Ecclesiæ Romanæ addicti *Arias Montanus* & *Villalpandus* gratis adsumunt, Thuribulum Judæorum ab eo, quo Sacerdotes Romani in Sacrificiis missæ utebantur, non fuisse diversum, pulchrum igitur depingunt calicem, tegunt eum operculo, catena a collo Sacerdotis suspendunt, eumque artificioso hoc thuribuli imagine ornatum in Sanctum dimittunt. Quibus *Goereum*, *Bynæum*, *VVitsium*, *Leydekkerum*, aliosque rerum Judaicarum non imperitos Viros, absque ulla circumspectione accessisse mireris. Quanta vero etiam sit Celeberrimorum Virorum Autoritas, eorum tamen sententiæ ponderis aliquid addere nequit, quæ quia omnibus destituitur rationibus, nulla quoque confutatione indigebit. Quæ a Lundio excogitata est Thuribuli figura, pari cum priori passu ambulat, & ne minimam quidem veri similitudinis speciem habet. Neque vero, Virum Clarissimum male adornata Versione R. Jehudah Leonis deceptum, a vero aberrasse, adeo mirum est. Multo quidem probabilior eorum videtur esse sententia, qui cum Cl. Braunio, Thuribulum Calicis habuisse figuram defendunt; Levissimis tamen & hæc tantum nititur conjecturis. Dum enim Cl. Braunius audacius paulo supponit, in restituenda Thuribuli figura, a Judæis sibi non expectanda esse auxilia, his desertis, rem omnem conjecturis quibusdam levibus conficiendam esse, judicavit, in S. S. L. II. C. V. p. 208. s. adjutus deinde a Summe Rev. Sal. Deylingio in Obs. S. P. II. Obs. XLVIII. §. VIII. s. p. 426. s. Adducunt VV. Cll. varias ex Versione LXX. Virali [quam verius Vulgatam Græcam nominaveris] vocis מחתה interpretationes, adferunt Nummos tum Samaritanis tum quadratis literis inscriptos, & dum in illis vasculum calici simile detegunt, thuribulum calicis habuisse figuram, conjiciunt.

§. III. Pace VV. Clarissimorum, כ״בם argumenta ab iis prolata acriori judicio perpendere liceat. Multum tribuunt Versioni Græcæ LXX. Virali, dicunt: Versionis hujus Autores, Vocem מחתה, quæ Hebræis *Thuribulum* denotabat, non tantum per πυρεῖον *foculum*, sed & per θυΐσκην *mortariolum* & ἐπαρύστριν quod Hesychio *Cadum* seu *Vas vinarium* designat, interpretatos esse, quæ vero vasa cum non multum absunt a *Calicis* figura, exinde non sine ratione colligi posse arbitratus Rev. Deylingius, l. c. מחתה seu *Thuribulum*, *Calicis* habuisse figuram, vel saltem *Calici* non multum fuisse dissimile. Verum, tum demum argumentum illud alicujus foret momenti, si Versio illa Græca, ab omni sublestæ fidei nota libera, & jam extra omne dubium positum esset: Ipsos interpretes hos, Thuribulum unquam propriis usurpasse oculis, ejusque figuram per vocem similis cujusdam instrumenti nobis notiorem reddere voluisse, vel potuisse. Id ipsum vero adhuc in quæ-

quæstione est. Quæ enim nobis id persuaderet ratio, clarum utique eosdem Thuribuli habuisse conceptum? Forte fabula, de arcessitis jussu Ptolomæi Philadelphi ab Eleazare LXXII. senioribus Judæis, Hebraice & Græce doctissimis & Scripturæ Interpretationi destinatis? Sane Seniores Judæos Thuribuli novisse figuram vix negaverim, si modo vera esset, quæ circumfertur fabula. Habet quidem fabula hæc universæ antiquitatis favorem atque suffragia, crediderunt eam tot seculorum Patres, Judæorum Doctores, ipsiusque Talmudis Autores: Credidit eam ipse Cl. Is. Vossius, Br. VValtonus, cum pluribus aliis magnis & eruditionis laude Clarissimis Viris. Primus tamen, præterito seculo Lud. Vives ad August. de Civit. D. L. XI. c. 42. fabulam hanc in dubium vocare cœpit, qui mox, inter innumeros sectatores Jos. Just. Scaligerum acerrimum suæ causæ defensorem nactus est *ad Euseb. Chron. Num. MDCCXXXV. pagin.* 133. Fortiter Scaligeri causam contendit Ant. van Dale: *Tract. de Or. & progr. Idol. C. IV. pag.* 73. *s.* 84. *s.* qui quoque, ne Aristææ Historia ipsi obstaret, *Dissertationem super Aristæa de LXX. Interpretibus* Amstelod. 1705. edidit, assertore Humfredo ab Hody, tum *in Dissert. contra Historiam Aristææ*. Oxon. 1684. tum, in vasto opere *de Bibliorum Textibus Originalibus*: Oxon. 2705. Communibus Viri hi Doctissimi viribus, omnique conatu id egere, ut ex historiæ literariæ monumentis evincerent: Fabulosas esse, quæ de LXX. senioribus circumferuntur Traditiones. Primum eorum artificem Pseudo-Aristæam personatum quendam Judæum Alexandrinum fuisse, hunc aureum istud de LXX. senioribus commentum sub persona Aristææ qui Regi a secretis erat, vendidisse, quo eo facilius fucum faceret, & Versioni Græcæ, quæ jam inter Alexandrinos Judæos obtinebat, & ab uno vel pluribus Alexandrinis Judæis diversis temporibus adornata fuerat, autoritatem aliquam conciliaret, posterisque aliquid suggereret, quod Judæis Codicis Hebræi Autoritatem extollentibus, opponerent. Hoc vero Figmentum a Philone Judæo atque Josepho susceptum a Talmudistis ac patribus, novis mendaciis atque miraculis fuisse auctum &c. Legunt eorundem vestigia Joh. Alb. Fabricius *in Bibl. Græca L. III. c. XI.* §. 5. *pag.* 324. Jo. Fr. Buddeus. *Hist. Eccl. V. T.* Per. II. Sect. VI. pag. 1037. Si vero sagacissimis his Criticis sit succensendum, quæ quæso huic Versioni manebit autoritas? Si enim non eodem tempore, nec ab uno, sed diversis iisdemque Alexandrinis procul a Patriis ritibus remotis, Judæis Græca hæc profecta est Versio, quis certiores nos redderet, Interpretes hos unquam Hierosolymitana vasa vidisse, nobisque Thuribuli figuram communicare vel voluisse vel potuisse? Fac vero veram esse fabulam, Fac, Interpretes LXX. Seniores Judæos fuisse, qui ut reliqua Templi vasa, ita & Thuribulum viderant, dubium tamen adhuc remanebit: Num Versio nostra Græca Vulgaris eadem sit, quæ olim LXX. Viralis audierit? Profert Autor *der Unschuld Nachr.* A. 1704. p. m. *161.* ed. pr. Observationem (ut credit) *raram*, ex Goussetio, qua, ex 1. vel si rectius in Talmude numeres 14. locis, olim, ut ferunt Autores *Megillah* c. 1. f. *9.* ab Interpretibus Græcis mutatis, nunc ab Hebræo non discrepantibus, Versionis Græcæ antiquitatem infringere studet. Sed rara adeo non est, hæc Cl. Goussetii observatio, in omnibus fere Compendiis Criticis jam obvia, dudum etiam ab Eruditis explosa. Graviori vero argumentorum pondere Illustris Jac. Usserius, Antiquam Versionem τῶν ο: dudum deperditam esse, recentiorem vero in locum & nomen antiquioris successisse, eandemque adhuc a librariis subtractione, additione, & variatione, misere corruptam nobis superesse defendit, in Tr. *de LXX. Intt. Vers.* Lond. 1655. Facit cum illo Cl. Salmasius *in Com. de Lingua Hellen.* p. m. 241. Schickardus *in Bechinat Happeruschim* p. *39.* 41. Quæ, si ita se haberent, nequaquam ex Codice hoc recentiori a Viris rerum Judaicarum imperitis profecto, vera Thuribuli figura restituenda esset. Sed ut tandem certi aliquid hac in re statuam, ingenue fateor: Non ausim, de *Autore* vel *Antiquitate* Versionis Græce Vulgaris, certi quid definire, nunquam enim ad hanc controversiam accessi, ut non incertior multo rediverim, quam antea fueram. Id tamen asserere non dubito: Codicem Græcum nobis usitatum, male sanum & Veteri non amplius similem esse, credo quoque Interpretes ipsos, quicunque illi etiam fuerint, minus ingenuos, sermonis, rituumque Judaicorum parum fuisse peritos. Multum intererat Bellarmino illibatam huic Versioni haberi dignitatem, invitus tamen fateri cogitur: *Versionem hanc adeo esse corruptam & vitiatam, ut omnino alia*

esse videatur. L. II. de V. D. cap. VI. de quo Hieronymus jam conquestus est *Præfat. l. in Paralipp.* v. Kortholt. de Variis Scripturæ Editionibus c. VI. §. 8. Ipsa etiam Versionis inspectio Autorum detegit ruditatem, atque audaciam. Ne decima quidem pars errorum Versionis Græcæ in Codice Samaritano occurrit, ex quo tamen conversam eam volunt R. Asarias *Meor Enajim* c. v. Lud. de Dieu ad Matth. XIX. 5. Hottingerus Thes. Ph. l. 1. c. 3. qu. 4. pagin. 294. Infinita enim in hac Versione occurrunt παροράματα & a textu authentico discrepantiæ, Viris ingenuis rerumque Judaicarum peritis vix adscribendæ. Addunt quædam pro lubitu, quæ in Hebræo non adsunt, decurtant quæ adsunt, nonnulla in sensum sæpe alienum, non raro contrarium, aliquando nullum convertunt, adeo ut supinam eorum ruditatem & oscitationem in omnibus paginis cernere liceat c. Hottinger. l. c. C. III. Sect. III. qu. 5. Ligthfoot *Hor. Hebr.* in Luc. III. 36. Quantopere illi non ineptiunt in vertendis instrumentis ac Vasis Sacris? Mox enim מחתה recte per πυρεῖον, *ignitabulum* Ex. XXVII. 3. convertunt, mox vero ex מחתה Θυΐσκην *mortariolum* 1. Reg. VII. 50. & ἐπάρυστειν *Cadum* vel *vas Vinarium* faciunt. Nunc per πυρεῖον s. *ignitabulum* iterum מזרקות *pelves* ex quibus adspersiones sanguinis fiebant, 2. Paral. IV. 11. intelligunt. Braunius quoque in suo exemplari, יעם *palas* quibus cineres removebantur, itemque כרכוב *ambitum altaris* per πυρεῖον *ignitabulum*, ab illis expositum legit, in Sel. S. L. II. cap. v. §. 61. Adeo ipsis cæcutire solenne est! Hæc tandem, si colligimus, quis ex Versione, quæ num antiquior num recentior sit, ignoratur, quæque vix apicem sibi similem & antiquitatem redolentem producere potest, ab Interpretibus minus ingenuis, Linguæ ac rituum Hebraicorum imperitis, in restituendis Antiquitatibus Sacris auxilia peteret, quis Thuribuli figuram in eorum Versione quæreret? Vidit id Cl. Braunius, & propterea l. c. confessus est: *Ex Versione* τῶν ο *nihil certi posse colligi, quid proprie fuerit Hebræorum* מחתה, *cum illud tam varie verterint, eundemque significatum dederint & aliis vocibus, quæ tamen prorsus alia instrumenta significarint*. c. Chr. Cellarii Dissert. de LXX. Int. Lips. 1698. Godfr. Weis *Dissert. de LXX. Inst.* Rost. 1687. Mich. Gronert. *Dissert. II. de Versione LXX. Int.* Regiom. 1704. & 1706.

§. IV. Majoris vero momenti argumento adhuc suam firmare nituntur sententiam, & Thuribulum Calicis habuisse figuram ex eo non verisimile saltem fieri, sed & extra dubium poni autumant, quod sicli Judæorum, calicis ab una parte figuram, exhibeant, Braun. l. c. §. 64. Deyl. l. c. §. 8. Plurimum etiam valeret VV. Cll. argumentum, si modo evictum esset Numismata illa satis esse antiqua, nec ab impostoribus supposita, Calicem quoque illum non aliud quid quam Thuribulum repræsentare debuisse. Utrumque vero adhuc VV. Cll. in dubio relinquunt, & proinde suam sententiam ex hoc fundamento nequaquam conficiunt. Profert Doct. Braun. ex Hottingero de Cippis Tab. VI. 1. Nummum, qui calicem ab una parte refert, ex quo triplici ordine flores superius exeunt. Alium addit, ubi a Calice fumum adscendentem ostendit, hos antiquissimos esse supponit, non probat, cum tamen utriusque nummi νοθείαν & characteres quadrati, & Criticorum, veteris rei nummariæ peritorum censura, detegit. Ante Captivitatem Babylonicam nullam Monetam signatam Judæis in usu fuisse, contractus, ponderis semper, nunquam vero nummorum interventu facti, evincunt. Gen. XXIII. 16. 1. Reg. x. 14. A Capt. Bab. ad Hasmonæorum ætatem Israelitis sub imperio Babyloniorum, Persarum, Macedonum, proprios cudere nummos non licuit. Simoni demum Pontifici Antiochus beneficium cudendæ monetæ concessit. 1. Macc. XV. 6. Omnes igitur nummos a VV. Cll. adductos Captivitate Babyl. longe recentiores esse oportet. Duos vero priores a Cl. Braunio adductos, quadratis literis inscriptos, ne quidem ante destructam Remp. Judaicam cusos fuisse, credo. Antiquiores enim Judæi בין כתב קדש לחול *characterem sacrum a profano* distinguebant, & in nummis cudendis Charactere quadrato vel sacro nunquam utebantur. כתב עברי הכתב שבא מעבר הנהר והכותים כותבין בו עד היום וישראל היו משתמשין באותו כתב בדברי חול ובמטבעות של כסף הנמצאות בידינו היום שהיו מזמן מלכי ישראל ומפותחות באותו כתב אבל הכתב שאנו כותבים בו ספרים היום כתב אשורי הוא נקרא והוא הכתב אשר היה בלוחות *Scriptura Hebræa* illa dicitur, *quæ venit ex terra transfluviali, utuntur etiam illa Chuttæi* (Samaritani) *ad hunc usque diem, Israelitis vero illa inserviebat in rebus profanis, & in Nummis argen-*

genteis quæ hodie adhuc a tempore Regum Iſraelis nobis ſuperſunt, his characteribus ſignati. Illa autem ſcriptura, qua hodie nos libros ſcribimus, dicitur Aſſyriaca & eadem eſt ſcriptura quæ fuit in Tabulis Legis. Scribit Bartenora *in Jadaim.* cap. IV. Et R. Moſ. Alaſchkar ש״ת cap. 74. ואסור לכתוב בכתב אשורי שבו נתנה תורה באמת אלא כתבי הקדש בלבד ומעולם לא הזו ישראל להיותם נשמרים מזה אמנם אגרותיהם וספרי חול וכל מה שחוקקין המטבעות ושקלי הקדש הכל בכתב עברי. *Imo Iſraelitis vetitum erat aliquid Aſſyriis characteribus ſcribere, quia revera Lex his* characteribus ſcripta, *tradita fuit, præter Scripturam ſacram tantum. Nec receſſerunt Iſraelitæ ab obſervatione hujus rei, ſed epiſtolas ſuas, & libros profanos, inſcriptiones etiam Monetarum & Siclorum Sanctorum ſemper charactere Hebræo* i. e. Samaritano *adornabant.* c. R. Aſarias *Meor. En.* C. IX. R. Gedalia *Schalſch. Hakk.* f. 9. Athan. Kircherus *Gymn. Hyerogl. Claſſe* II. p. 84. Buxtorffius *Diſſ. de Lit. Hebr.* §. 43. Loeſcherus *de Cauſ. L. E. L.* II. c. I. §. 7. *pag.* 209. Andr. Schmidt. *Diſſ. de Re monetali. Hebr.* §. 16. Nihil hic obſtat, quod *Ath. Kircherus* cum nonnullis aliis, *Siclum Sacrum* quadratis, *Profanum* vero Samaritanis characteribus forte ſignatum fuiſſe conjicit, eum totum conjecturæ hujus fundamentum jam everterit Herm. Conringius, & nunquam Siclum aliquem Sacrum a Profano diverſum Judæis in uſu fuiſſe evicerit, in *Paradoxis de Nummis Hebr.* cap. VII. & X. Sed, nec eo deveniendum erat, cum omnes & ſinguli, quadratis literis notati Nummi, quotquot modo cenſuræ Virorum rei Nummariæ peritorum, ceſſerunt, jamdudum *νοθείας* nomine damnati ſint. Vir eximiæ in hac ſtudiorum parte eruditionis, *Car. Patinus* omnes illos nummos, literis quadratis ſignatos, quos uſpiam gentium, in Cæſaris, Regum & Principum gazis offenderit, ὑποβολιμαίυς eſſe, & deceptoris manum prodere deprehendit. Vid. ejuſd. *Introd.* ad *Hiſt. Nummiſm. cap.* XII. Teſtes & ſuffragatores habuit inter alios Jo. Chriſt. Wagenſeil. in *Sota* pag. 575. it. in *Epiſtola ad Arnoldum*, fin. & Herm. Conringium, qui in Tr. *de Nummis Hebr.* cap. 7. etiam hos a Braunio adductos nummos examinat. Et primum, nec *pondus, nec ſtilum, nec artificium ſculptorium, quod antiquitatem ſapiat*, exhibere; alterum, ex inſcriptione, contra morem Judæorum a ſiniſtra in dextrum tendente, ab imperito quodam impoſtore Chriſtiano fuiſſe confictum, oſtendit. Cum igitur a parte Braunii non ſtet, nummorum literis quadratis ſignatorum, antiquitas, cadit & ipſum quod huic fundamento impoſuit ædificium, Thuribulum, calicis habuiſſe figuram. In hac igitur parte ipſe C. Deylingius Braunium deſeruit, confeſſus. *Dubia ac vana omnino ea eſſe, quæ pro invenienda & deſcribenda thuribuli figura ex Siclis ejuſmodi* ὑποβολιμαίοις *literis Aſſyriacis notatis, petuntur* l. c.

§. V. Militat adhuc a parte VV. Cl. argumentum a nummis Characteribus Samaritanis ornatis, deductum. Unum ejuſdem generis, adfert ex *Hottingero* C. Braunius l. c. Fig. III. alios tres ex *Relando* addit S. R. Deylingius l. c. ſinguli una facie flores vel palmitem, averſa vero calicem, referunt, quem Thuribuli exhibere ſpeciem VV. Cll. conjiciunt. Fundamentum ſuæ conjecturæ S. R. Deylingius l. c. addit. *Jannæum* ſcilicet, [a quo nummos adductos, procuſos fuiſſe vult) *& Regia & Pontificali dignitate præſtantem, in nummis ſuis pontificiæ dignitatis inſigne cum regio conjungere voluiſſe. Perinde ut in nummis Romanis ſigna Sacerdotii cum regiis conjuncta frequenter conſpicuntur. Eundem igitur in una nummi facie palmam Regiæ poteſtatis ſignum; in averſa parte, Thuribulum, Pontificiæ dignitatis ſymbolum exhibuiſſe.* Supponit vero V. C. quod ſupponendum non erat. Hanc enim Jannæo fuiſſe mentem, nondum evictum, neque Joſephus, nec alius quiſpiam id literis prodidit. Et, ſi etiam Jannæum hanc habuiſſe mentem evictum eſſet, aliud quid potius quam Thuribulum eum nummis exhibuiſſe, credibile foret; מחתה enim ſ. *Thuribulum*, non Pontificalem præciſe, ſed Sacerdotalem ſaltem indigitabat dignitatem, cum S. Pontifex eodem ſemel tantum in anno, gregarii vero ſacerdotes quotidie utebantur. Tum vero genuinum Pontificalis ſuæ dignitatis indicium exhibuiſſet, ſi rebus Pontifici propriis, unam nummi faciem ornaſſet, & vel מעיל *pallium* cum tintinnabulis aureis vel איפוד *Amiculum*, pallio brevius, cum 2. lapidibus שוהם *Smaragdi*, vel חשן *pectorale* cum 12. gemmis & אורים ותומים vel tandem ציץ *Laminam* auream, Cidari prætenſam, cum palmite conjunxiſſet. Hæc enim Jannæo de inſigni Pontificalis dignitatis cogitanti, primum in mentem venerint, oportet,

tet, & nulla fuisset ratio, quæ Thuribulum potius, quam unum ex his, ipsi eligendum esse, persuaserit. Manubrium, quod VV. Cll. in calice monstrant, calicem hunc, thuribuli Symbolum fuisse, non probat. Protensa enim pars, ab utroque latere Calicis, in nummo Brauniano ne minimam quidem manubrii speciem præ se fert, & longius multo, quam nummus exhibet, manubrium, aurei Thuribuli gravitas atque capacitas postulabat; ut calicis potius rostrum, ad aquam ab utroque latere emittendam aptatum, quam manubrium illud fuisse existimaverim. Nullius enim usus, alias alterum, ab altero latere, pari longitudine eminens manubrium fuisset, cum duo manubria & ipse Thuribuli usus prohibeat. Accedit, quod, si Thuribulum calicis habuisset figuram, manubrio nec opus fuisset, dum pede commodius, quam manubrio calix a Sacerdote ferri potuisset. His si jungas reliquos Samaritanis literis signatos nummos, qui plerumque non calicem, sed cantharum ad Thuribulum prorsus ineptum, collo angustiori, artificiose ornatum, operculo tectum, ansis mire inflexis, referunt; ne minima quidem dubitandi supererit ratio, autoribus Nummorum Samaritanorum Thuribulum nequidem in mentem venisse, calice vero in Nummis obvio, potius *Poculum benedictionis* Ps. CXVI. 13. Targum in h. l. vel *Urnam Mannæ*, vel aliud quid indigitare voluisse. conf. Adr. *Reland. Dissert. V. de Numm. Hebr. qui ab inscriptarum literarum forma Samaritani appellantur*, Traj. 1709. Corn. Diet. Koch. *Diss. de Numm. Hebr. inscript. Samar.* Helmst. 1722. Car. Lud. Hoheisel. *Diss. II. de Vasculo Mannæ*. Jenæ 1715.

§. VI. Destructa igitur fictitia Thuribuli figura, vera ejusdem species nunc restituenda erit. Non facile vero a Rabbinis nobis erit expectandum auxilium, cum omnes fere Biblici Commentatores vocem מחתה silentio prætereunt, vel cum Ab. Esra *ad Levit.* XVI. 12. ידוע היא *Quid Thuribulum sit notum jam est*, inquiunt. Vix etiam apud illos, qui ex professo sanctuarii Vasa descripsere, aliquam saltem Thuribuli descriptionem offendes. R. Jac. Raphelius in *Sepher Omeck Halacha* Thuribuli ne mentionem quidem injicit. Vastum Talmudis Opus nullibi in Mischnah Thuribuli figuram tradit, & in ipso Tractatu כלים qui de instrumentis sacris præcipue agit, nil nisi solum nomen commemorat. Aliquid duntaxat, ex vario מחתה usu colligere licet. Referunt Doctores Talmudici in Joma cap. IV. m. 4. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכניס *Quotidie* sacerdos *prunas* ab ara exteriori *acerra argentea excipere & in auream illas coacervare solebat*. Verum *Expiationis Die aurea acerra prunas excipiebat & eadem adytum ingrediebatur*. Usus Thuribuli, in excipiendis, seu hauriendis prunis, a Judæis hic descriptus, calicis figuram prorsus destruit, calice enim quomodo prunas excipere potuerit Sacerdos, non facile concipies. Non vero commodius & ad hunc usum magis idoneum excogitabis instrumentum, quam si Thuribulum *batillo*, [nobis *Eine Fever-Schauffel* dicto] quo prunas ex caminis extrahere consuevimus, simile fuisse fingas, quod & Thuribuli Nomen confirmare videtur, מחתות לחתות כהן תרומת הדשן ונחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטרת *Machtoth propterea ita dicuntur, quia idonea sunt ad hauriendum & removendum cinerem, & ad excipiendas prunas ab Ara-Exteriori & deferendas in altare interius ad suffitum faciendum*, scribit R. Isaacides ad I. Reg. VII. 50. it. ad Jer. LII. 19. Convenit huic figuræ, quod in Joma l. c. addunt: פנה גחלים אילך ואילך *Hoc instrumento prunas Pontifex M. huc illuc vertere potuit*. His si addimus, distinctionem Talmudicam, inter מחתה שלמה *Acerram integram*, & מחתה פרוצה *Acerram effractam*, i. e. ut Maimonides exponit; פשוטה כולה בלא דפנות *Penitus declivem absque marginibus*, Kelim cap. II. m. 3. & 7. מחתה *seu Thuribulum*, instrumentum planum, marginibus cinctum fuisse, non sine ratione conjicias. Ansa fuisse instructum Thuribulum, expressis verbis docent in Joma cap. IV. m. 4. בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה *Quotidianum Thuribulum breve habebat manubrium, sed Expiationis die usitatum, longius.* כדי שתהא זרועו של כ״ג מסייעתו *Ut manubrium sublevaret Brachium Pontificis M.* Gemara in h. l. Obscuriora hæc & per Consequentiam ex Talmude tantum deducta Clarioribus verbis confirmabit R. Sal. Isaacides, quem Abarbanel *in Comm. in Judic.* XX. 17. *f.* 69. *d.* אב בתלמוד ואחריו לא קם כמוהו *Parentem Doctrinæ Talmudicæ & quidem omnium versatissimum* nominat, cujus quo major est Autoritas, eo certiora erunt quæ de Turibuli fi-

li figura forte solus inter Commentatores Biblicos nobis reliquit. Describit ille vero Thuribulum, ceu *Instrumentum planum, quadratum vel oblongum, tribus erectis marginibus a tribus lateribus ita cinctum, ut antica pateret*. Planum illud fuisse asserit ad Num. IV. 14. מחתה עשויה כמין מחבת *Factum erat Thuribulum instar Machbat.* quod ipsi ad Lev. II. 5. כלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן *Tale fuit instrumentum, quod non profundum sed planum erat, adeo, ut non nisi duræ vel aridæ oblationes, in illo præparari poterant*, quia enim planum erat *instrumentum, commode ignis oleum* cum quo præparatæ erant oblationes, *consumere potuit*: conf. Lev. VI. 21. VII. 9. I. Par. XXIII. 29. Neque instar Calicis, rotundum, sed vel quadratum vel oblongum fuisse Thuribulum, marginibus tribus prostantibus instructum, idem testatur ad Num. IV. 9. שוליהם פשומין לא סגלגלים ואין לה מחיצה לפנים אלא מצדיה *Margines* Thuribuli *erant longæ* seu protensæ *non rotundæ [illegible] antica margine carebat, latera tant[illegible] iisdem cingebantur*. & ad v. 9. co[illegible] 14. [illegible] אלא שלוש מחיצות [illegible] שואבת את הגחלים *Tres tantum thuribulum habebat margines, & antica hauriebat prunas*. Mire hanc Isaacidis descriptionem confirm[illegible] Locus ex Cod. Jom. cap. V. m. 5. qui Braunio crucem fixit l. c. C. V. §. LXXIII. ubi *Palam* illam, qua Thura ex conceptaculo excipiebant, eodem quo Thuribulum nomine מחתה appellant. הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף *Adferebant Pontifici M. Caph & Palam* plenam thuribus, *accepit etiam ille plenum pugillum suum* aromatibus ex pala illa, *& conjecit in Caph*: quod *Gemara in h. l.* explicat: התם מחתה דגחלים הכא מחתה דקטרת דתניא לו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גרושה של קטרת מלשכת אבטינס *Alibi per* Machta intelligunt *acerram, qua prunas excipere solent, hic vero, palam qua thura expromebant, tradunt enim: Quod* in die Expiationis sacerdotes *Caph vacuum Pontifici ex Conclavi Vasorum & Palam thuribus repletam ex conclavi Astines adduxerint*. Conf. Joma Cap. IV. m. 3.

§. VIII. Inservient illa quæ ex Antiquitate Judaica de Hebræorum Thuribulo dicta sunt, ad intelligenda omnia illa Scripturæ Loca, ubi instrumentum מחתה occurrit. Exod. XXV. 38. XXVII. 3. Num. IV. 9. 14. I. Reg. VII. 50. Jer. LII. 19. 2. Paral. IV. 29. Non amplius cespitabis, nec cum Interpretibus anceps hærebis, quid per Vocem מחתה sit intelligendum, sed distinctum tibi poteris formare conceptum, qualenam fuerit instrumentum in his locis voce מחתה commemoratum. Clarius intelliges, quomodo Nadab & Abihu igne adulterino coram Domino apparuerint. Lev. X. 2. Commentarium habebis in Lev. XVI. v. 12. s. ubi Deus Aaronem jubet: לקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא מבית לפרכת וגו׳ *Thuribulum prunis ab ara illa repletum, quæ coram Domino* in templo *erat, accipere, & pugnis aromatibus suffimenti tenuissimi, plenis, in Adytum procedere, & thura super prunas incendere*. Commoda tibi erit idea de LXX. senioribus Israelitis, quos Ezechiel, Thuribulis instructos Deastris suffire videt. c. VIII. 11. Comprehendes, quomodo Propheta Ezech. IV. 3. מחבת loco parietis ferrei usurpare potuerit, cum *Machbath* tenuem & planam fuisse lamellam §. VII. ostenderit. Clarius concipies, Usiam Thuribulum manu gestantem & ad excipiendas prunas properantem ab Asaria fuisse prohibitum, & si verum est quod R. Jarchi in h. l. scribit, Usiam paratum stetisse, ut Asariam Thuribulo feriret, facilius intelliges, quomodo hoc acerra oblonga potius, quam calice a baculo suspenso fieri potuerit. Præcipua vero Lux affundetur Num. XVI. 6. 7. 18. XVII. 2. 3. Improba hic Korachi cohors, acerris instructa, Summum Pontificatum sibi vindicatura, adest, propria forte quilibet, & domestica ad suffiendum attulit batilla, cum 250. Thuribula in Tentorio fuisse non credibile est, ipsi quoque cohortis socii, sua non minus sacra esse vasa ac instrumenta, quam illa Tentorii, ab Aarone dedicata, sibi persuaserint, adhæc, sua batilla domestica ad suffiendum æque idonea deprehenderint. Post eorundem excidium, Aaron eorundem Thuribula tollere & in laminas flexa ab ara suspendere jubetur. Calicis vero figuram si horum habuissent thuribula, difficulter in laminas duci, commodius vero ab utraque parte altaris in series collocari potuissent. Non vero adeo difficile erat thuribula plana, marginibus tantum prostantibus deflexis, ab ara suspendere, neque figura eorum

eorum convenientius aliquid fieri potuit, qua expositione textus quoque planissimus redditur. Admissa hac thuribuli figura, facilius concipies, quomodo Aaron cum Batillo fumiganti per media Israelitarum cadavera festinare potuerit, cap. XVII. II. 12. quod non temere, calice a baculo suspenso impeditus, fecisset. Nec diversas quoque Judæorum Thuribulis *Joannem* in manibus XXIV. Seniorum Apocalipsicorum vidisse φιάλας Apocal. v. 8. VIII. 3. 4. 5. admodum probabile mihi videtur, nihil enim obstat, quin cum omnia fere reliqua, iisdem quo in templo coloribus, Joanni depicta videas, & horum Seniorum Thuribula Thuribulis Judæorum æqualia fuerint,

JOHANNIS BRAUNII
DISSERTATIO
DE ADOLITIONE SUFFITUS
EX VARIIS SACRIS EXCERPTA.

CAPUT I.
DE SCOPO QUO COLLINEAT SPIRITUS S. SEPTIMO SIGILLO.

I. CHristus Ecclesiæ Sacerdos *fuit omni tempore. Excellentiori modo sub* Test. Novo. *Non omni tamen tempore sub N. T. æque est illustre ejus Sacerdotium. Quale sub Persecutionibus fuerit. Quale sub Antichristo. Illustrius post Reformationem. Excellentius erit ultimo fato, sub* Regno glorioso. *Ideo Christus introducitur istis temporibus functus excellentiori parte Sacerdotii, nempe* Thymiamata *offerrens.* II. *Ad* Septimum sigillum *referunt quidam solum* silentium semihorii. *Sed male. Continet totam* Septimam periodum. *Ut* septem tubæ, *ita & septem sigilla. Eodem ordine sequuntur.* III. *Per* Septimum sigillum *depingitur status Ecclesiæ sub* septima

ptima periodo. Septimæ Tubæ *cum* Septimo Sigillo *convenientia*. *Ecclesia* Coelum. Fulgura, tonitrua, grandines & *alia post septimam Tubam & Septimum Sigillum*. IV. *Hoc loco & cap.* XI. *ultima fata Ecclesiæ* Templum & Sacerdotium, & Casum Babelis. Templum, Dominus, Deus & Christus *idem*. *Ante* Constant. M. *Ecclesia erat ut* Tabernaculum *in deserto*. *Postea* Templum, *ut* Salomonis. Templum *quasi clausum sub Antichristo*. V. *Per* Reformationem *Templum apertum*. *Multis tamen populis hactenus clausum est*. VI. *Post integrum* Casum Babyloniæ *apertum erit omnibus*. *Christus* Sacerdotio *fungetur modo excellentiori quam hactenus*. *Quædam loca Scripturæ*. VII. *Christus est* Sacerdos *maxime quando ejus Sacerdotium multis applicatur*. *Status Ecclesiæ gloriosus cur per sigillum depingatur?* VIII. *Solvitur difficultas de* Semihorii Silentio. Septem Angeli *clangentes septem tubis*. *Sunt* cantores *inservientes Sacerdoti Thymiama offerenti*. IX. *Quæ examinanda sint circa* Septimum Sigillum. I. Apertura Sigilli. II. Silentium Semihorii. III. Septem Angeli. IV. Alter Angelus. V. Voces, & Terræ motus.

Christus excellentiori modo est Sacerdos sub Novo, quam sub Vet. Test.

I. Christum Sacerdotem fuisse Ecclesiæ suæ, omnibus temporibus, & sub Promissione, & sub Veteri & sub Novo Test. notissimum est. Nam ut se obtulit per Spiritum æternum: Hebr. 9. 14. ita sane & ab æterno se obtulit pro omnibus electis, omnium ætatum & Oeconomiarum. Nihilominus tamen excellentiori modo est Sacerdos sub Novo, quam sub Veteri Testamento. Cum enim ejus sacerdotium olim depictum solummodo fuerit, per victimas atque oblationes; nunc sub Novo Test. seipsum obtulit in cruce, tanquam veram victimam, quæ reatum prorsus deleret, veramque adferret ἀθέτησιν ἁμαρτίας *abolitionem peccati* Hebr. 9. 26. & ἄφεσιν *Remissionem peccatorum*, quæ cessare faceret omnem προσφορὰν *oblationem pro peccatis*. Hebr. 10. 18. Tamen & in Novo Testamento non semper æque illustre fuit ejus sacerdotium, omnibus temporibus. Quo Ecclesia, spirituale illud Christi Templum, fuit augustius, eo sacerdotium ejus magis fuit conspicuum atque gloriosum. Minus augustum fuit, quamdiu Ecclesia, instar exigui, ut olim post exitum ex Ægypto, Tabernaculi, erravit atque latuit in deserto, sub Imperatoribus Ethnicis, decem flagrantibus persecutionibus; quam postea sub Constantino Magno, nempe quarto, quinto, & sexto sæculo. Vix apparuit ejus sacerdotium, sæviente, in veros Dei cultores, * Antichristo, & pro vero Christi sacerdotio, obtrudente sacerdotium fictum Missæ. Multo sane illustrius,

Sacerdotium Christi quo tempore maxime est illustre.

* Multa hic & alibi eruditus Braunius dicit, quæ ingenium referunt Calvinianum Romanam Ecclesiam Babylonem vocat, atque schismaticam esse ait. Romanum Pontificem Antichristum appellat, & Missæ Sacrificium tanquam confictum ab Ecclesia Romana commentum deridet. Recolat quæso animo Braunius ad ea quæ obtigerunt sub reformationis initium, & illico comperiat Protestantium cœtus recte dici posse diversa, atque ad invicem diversa schismata. A discessione quidem schisma suum nomen sortitur; Romana Ecclesia nunquam hactenus ab ulla Ecclesia discessit, ab ea tamen tanquam a vera Matre multi discesserunt. Qui reformatorum nomine gloriantur, isti, inquam tanquam novelli Donatistæ discerpto Matris sinu eruperunt, atque in diversas communiones, seu congregationes abierunt. Perpetuus utriusque Ecclesiæ Orientalis scilicet, & Occidentalis in controversia cum Protestantibus doctrina usque ad hanc nostram ætatem consensus palam evincit in Ecclesia Romana in doctrina mirificam firmitatem, & Protestantium deplorandam varietatem. Hoc argumentum egregie illustravit Habrham Echellensis, in notis, & dissertationibus ad Bibliothecam Orientalem Hebed Jesu. Cui addendi sunt Leo Alatius de consensu utriusque Ecclesiæ, Autor Perpetuitatis Fidei, & Nicolaus de unitate Ecclesiæ qui omnes egregie hanc controversiam tractant.

Nec minus nugatur Braunius cum Romanum Pontificem Antichristum appellat. Nam Antichristus hominem significat Christi doctrinam evertentem, seque ipsum Deum facientem teste Paulo Apostolo ad Tessal. 2. Romanus Pontifex Christi Doctrinam tantum abest, ut evertat, ut in dies ubique gentium propagare satagat, eamque Doctrinam quam Ecclesia Romana ab Apostolis derivatam accepit, tueatur, ac conservet; nec Divinitatem sibi nunquam adscripsit. Braunii vero impudentia ex eo maxime manifestatur, quod Protestantium Doctores, & cordatiores, inter quos Hugo Grotius Romanum Pontificem nunquam ausi sunt tam nefario Antichristi nomine excipere, quippe qui ex Ecclesiasticis Annalibus, & Monumentis probe noverant Romani Pontificis dignitatem, majestatem, atque venerandam apud omnes Ecclesias authoritatem. Legat quæso Braunius si adhuc in vivis est, legant Braunii Sodales Ecclesiasticos annales, ubi nunquam inveniet ab ipsa Ecclesiæ origine usque ad Lutheri tempora (licet jurgia multa extiterint inter Ecclesiam Romanam, & Orientalem) Ecclesiam ullam, Patrum neminem, qui tam nefariam opinionem de Romano Pontifice conceperint. Impudentium hæresum ingenium est tam portentosas, & insanas voces effundere de Romano Pontifice.

Mis-

ſtrius, quam unquam antea, apparuit a tempore Reformationis, poſtquam Eccleſia obtinuit poteſtatem exeundi ex Babylone, ut Deum caſtius coleret in ſpiritu & in veritate. Sed & excellentiori modo ſacerdotium exercebit, ſub ultimis fatis Eccleſiæ ſuæ, ubi obtinuerit Regnum glorioſum per totum mundum, & in omnes populos, nationes & linguas; quale ſperamus poſt ultimam tubam, deſtructo Antichriſto, & ubi audietur vox: *Regna mundi ſunt Chriſto & Domino ipſius*. Apoc. 11. 5. Sane quo Chriſtus plures habet cultores, eo auguſtius atque nobilius quoque eſt ipſius ſacerdotium. Cum autem, ſub ultimis fatis Eccleſiæ, Chriſtus cultores habiturus ſit per totum terrarum orbem, multo plures quam hactenus, neceſſario colligi debet: ejus quoque ſacerdotium tunc demum apparere omnibus populis, & fore auguſtiſſimum. Hanc puto eſſe cauſam, ob quam Deus voluerit, ut filius ſuus vere ille Legatus, Apoſtolus & Angelus faciei Dei, præſens eſſet in Eccleſia ſua tanquam Sacerdos, qui fungeretur ſacerdotio, & ex omnibus ſacerdotii functionibus, parte nobiliſſima, qualis eſt *oblatio thymiamatis*, quæ ſatis manifeſto proponuntur per aperturam ſeptimi ſigilli, Apoc. 8. 1. 2. 3. 4. 5. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἑβδόμην, ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον. Καὶ εἶδον τοὺς ἑπτὰ ἀγγέλους, οἳ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἑστήκασι. Καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλὰ, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου. Καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων, ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανωτὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν. Καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ σεισμός.

Quæ ad Septimum ſigillum ſint referenda.

II. Sunt qui ad ſeptimum hoc ſigillum nihil referunt, præter *ſilentium ſemiborii*; reliqua autem omnia quæ his verbis continentur ad ſeptem tubas. Cui ſententiæ ſubſcribere nequeo: cum hac ratione per ſeptem ſigilla non prædicta eſſent omnia Eccleſiæ fata, nec ſeptem periodi, ſive ſeptem fata, credenda forent, ſed ſex tantummodo, aut octo omnino eſſent ponenda: ita ſcilicet ut *ſeptima* periodus contineret ſolum *ſilentium*, *octava* autem integram *everſionem Antichriſti*, & erectionem Regni Chriſti glorioſi. Sed quo referretur *Angelus* qui thymiamata ad Altare facit, *preces ſanctorum*, *effuſio ignis in terram*, *voces*, *tonitrua*, *fulgura & motus*, & reliqua quæ continentur uſque ad comma ſextum? Hæc mihi non videntur commode referri poſſe, nec ad Periodum primam, nec ad ſextam; Debent proculdubio ſequi ſeptimum ſigillum & præcedere ſeptem tubas, adeoque referri non poſſent, nec ad ſeptem ſigilla, nec ad ſeptem tubas, quod tamen abſonum videretur, quandoquidem per ſeptem ſigilla, quemadmodum & per ſeptem tubas, omnia fata Eccleſiæ prædicta ſunt, & cuilibet ſigillo ſua tuba eodem ordine reſpondet. Ergo hæc omnia, quæ prioribus hiſce quinque commatibus continentur, ad ſeptimum ſigillum referri nullus dubito; eo magis id credo, cum hoc *ſilentium* ad Thymiama referri debeat, non minus quam reliqua omnia quæ uſque ad ſextum comma continentur.

Septem ſigilla cum ſeptem tubis non ſunt confundenda

Depingitur hic Eccleſiæ ſtatus ultimus.

III. Depingitur itaque hic ſtatus Eccleſiæ ultimis temporibus, ſive Regnum Chriſti glorioſum, ſub ſeptima & ultima periodo, ſub emblemate Sacerdotii Jeſu Chriſti, maxime autem ejus thymiamatum. Et ſane omnia quæcunque hic a primo ad comma ſextum uſque dicuntur, & *ſilentium*, & *thymiama*, & *Preces*, & *voces*, & quæ ſequuntur, optime ad Sacerdotii Excellentiorem partem referuntur, eſt enim oblatio

 ſuf-

Miſſam denique quam Braunius inventum hominum eſſe comminiſcitur, eſſe verum atque Auguſtiſſimum Sacrificium, non modo ab Apoſtolis tradita doctrina, ſed inſuper omnium Eccleſiarum, & Patrum conſenſu firmata eſt. Nam Auguſtinus libro 9. Confeſſionum, hujus Sacrificii meminit ritumque ſacrificandi deſcribit tanquam rem in Eccleſia Chriſti jugiter frequentatam, & libro de ſpi. & litera cap. 11. facta comparatione inter Eccleſiæ Sacrificium, & veteres oblationes, Miſſam vocat veriſſimum, & ſingulare Sacrificium: eaſdem voces, eandemque ſententiam tenent Cyprianus, Ambroſius, Chryſoſtomus, aliique Patres de Eccleſia Catholica optime meriti. Hoc idem probant vetuſtiſſimi Eccleſiæ mores, & conſuetudines Altarium, menſarum, ſuffimentorum aliorumque rituum, ex quibus probe devincitur veritas Sacrificii Miſſæ. Adeat quæſo æquus ac Chriſtianus lector doctiſſimi Maldonati opuſcula de Sacram. Tom. 2. de Sacrificio Miſſæ & ibi plura inveniet quæ Proteſtantium deliramenta prorſus jugulant. Ineluctabile quidem eſt argumentum ab utriuſque Eccleſiæ conſenſu deductum apud Leonem Allatium ubi lector inveniet Miſſæ Sacrificium in Eccleſia Græca a primævis Sæculis uſque ad noſtra tempora conſtantiſſime, ac indeſinenter ſervatum, ac uſitatum. Leoni Allatio addi poſſunt Arcudius lib. 1. de conſenſu, Goar de ritibus, & Richardus Simon de Fide Orientalis Eccleſiæ. Definat igitur Braunius, deſinant Braunio ſimiles imperitæ plebi ſuis maledictis, ac mendaciis imponere, & ad veram unde diſceſſerunt Matrem devicto errore orantes redeant ſuique ſaluti conſulant.

Oblatio suffituum sanctissima pars Sacerdotii.

suffituum præcipua & sanctissima totius Sacerdotii pars. Ita sane & alibi status ultimus Ecclesiæ exhibetur, tanquam templum & sacerdotium. Capite enim undecimo, commate 19. post clangorem septimæ tubæ, quæ eadem depingit fata Ecclesiæ, ac septimum sigillum & fere iisdem verbis, iisdemque symbolis legimus: καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης τοῦ κυρίου ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ, καὶ φωναὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ χάλαζα μεγάλη. En *Templum Dei apertum in cælo*, [id est in Ecclesia, quæ toties cœlum dicitur] & *conspecta Arca Fœderis* in Templo, coram qua fieri solebat *thymiama*, decimo die Tisri in solenni expiatione & singulis diebus; & eodem tempore ἀστραπαὶ, καὶ φωναὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ χάλαζα, ejusmodi, *Fulgura*, *tonitrua*, *voces* & *grandines* etiam facti post ultimam phialam. Apocal. 16. 18. eodem modo ac in hoc loco, post septimum sigillum, ἐγένοντο φωναὶ, καὶ βρονταὶ, ἀστραπαὶ καὶ σεισμὸς, ut prorsus non differre videantur ea quæ prædicuntur post septimum sigillum, ab iis quæ annunciantur post clangorem septimæ *tubæ*, & post septimam *phialam*.

Ultima Ecclesiæ fata, ubi depingantur?

IV. Sed non tantum hoc loco & Capite XI. ultima fata Ecclesiæ depinguntur tanquam *Templum*, & *Sacerdotium*; sed idem fit alibi, post integrum Babelis & Antichristi casum; veluti Capite 21. 3. καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης, ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν. Καὶ αὐτοὶ λαὸς αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν. Istud autem *Templum*, est ipse *Dominus & Deus*, scil. Jesus Christus. Cap. 21. 22. Ita sane res sese habet: est enim Christus sub Novo Testamento, maxime ultimis ac beatis istis temporibus, & *Tabernaculum*, sive *Templum*, & *Altare*, & *Sacerdos*, & *Sacrificium*. Nam quamvis sit Sacerdos æternus Ecclesiæ suæ, nihilominus ipsius Templum aliquando quasi clausum fuit, & sacerdotium ejus vix agnoscebatur ad aliquot secula. Sub persequutionibus Imperatorum Gentilium, vix exiguum habebat tuguriolum, ut olim Israelitæ, quamdiu errabant in deserto. At vero tempore *Constantini Magni*, tanquam alterius *Salomonis*, ædificatum est augustum quidem Templum, quando Ecclesia non solum liberata a persequutionibus, sed & totum fere Imperium Romanum, cum Imperatoribus, ad Christum conversum est. Sed paucis seculis post, per corruptiones & tyrannidem Antichristi, conculcantibus etiam

Templum Christi aliquando clausum, nonnunquam exiguum

Tempore Constantini M. ædificatum est.

Gentilibus Templum Dei, spatio quadraginta duorum mensium, id est, mille ducentorum sexaginta annorum. Apocal. 11. 2. Templum Christi iterum fuit quasi clausum, & sacrificium ejus, adeo ignotum, ut vix amplius Sacerdos vere agnosceretur. Suppositum ei fuit Sacerdotium Missæ, peragendum ab homine peccatore, offerenda erat hostia ex pane, & intercessio fiebat meritis Sanctorum atque Sanctarum, thymiamata ex rebus perituris, & igne materiali consumendis; unde factum est, ut Sacerdotium Jesu Christi negligeretur, & ut vix Sacerdos dictus fuerit.

Per reformationem Templum Christi fuit apertum.

V. Fatemur per Reformationem Dei Templum aliquo modo fuisse apertum, suoque Sacerdotio iterum functum Christum Servatorem, excellentiori modo, quam per aliquot secula & quam forte unquam hactenus factum fuerat; nihilominus tamen Templum Dei ad hunc usque diem clausum est, & *Arca Fœderis Domini* nondum est visa, non tantum apud multos populos gentiles, Turcas atque Judæos, sed & apud plerosque in Europa, qui in cryptis atque delubris Antichristi per fictum Sacerdotium, superstitioni & Idololatriæ litant, litabuntque donec tandem Babylon funditus evertatur.

Templum Christi omnibus populis apertum erit ultimis fatis.

VI. Post integrum autem casum Babyloniæ, quem speramus ultimis temporibus, sive sub periodo septima, audietur vox. *Regna mundi sunt Domino & Christo ejus*, Apoc. 11. 15. ubi *plenitudo Gentilium intraverit* in Ecclesiam Christi, & ubi *totus Israel servabitur*, Rom. 11. 25. Tunc Christi Templum omnibus populis apertum erit, per totum terrarum orbem, Arca Dei omnibus conspicietur, & Christus Sacerdotio suo, modo excellentiori, quam ante tempora ista unquam factum, fungetur, omnesque populi, quibus hactenus ignorabatur, ad eum accurrent, illiusque Sacerdotii participes esse volent. Eo respexisse videtur propheta Malachias cap. 1. 11. *ab ortu solis ad ejus occasum, omnes gentes, & in omni loco offerent hostias & munus purum* id est, omnes nationes agnoscent sacrificium Jesu Christi, ejus fient participes, & ipsi per Christum illiusque sacrificium offerent sacrificia spiritualia Deo. Videatur Esaias cap. 2. 2. Inter illos scilicet Christus vere sacerdotem agit, quia vera fide ipsius sacrificium agnoscunt, & amplectuntur.

Christi Regnum & Sacerdotium Augu-

VII. Quemadmodum igitur Christus, etsi semper regnet, nihilominus tamen tunc vere dicitur regnare, quando plures

res

stum sub ultima Tuba. res habet populos imperio suo subjectos, ita quoque vocatur *Sacerdos*, atque sacerdotio fungi dicitur, quando ejus sacrificium pluribus applicatur. Hoc autem augustiori modo, quam unquam antea, fiet post clangorem ultimæ tubæ, & post aperturam ultimi sigilli. Propter has igitur & alias rationes, credo Spiritum Sanctum per aperturam ultimi sigilli, statum gloriosum Ecclesiæ Christi nobis depingere voluisse sub emblemate Sacerdotii, aut saltem præcipuæ ejus partis, quales sunt oblationes thymiamatum.

Solvitur difficultas de septem tubis. VIII. Potest tamen alicui scrupulus injici, quod hic fiat mentio de *septem tubis*, statim post *silentium semihorii*. Unde colligi nonnulli volunt, aperturam septimi sigilli nihil aliud continere, quam *semihorium* tantummodo; eo magis incidunt in hanc opinionem; quod mox introducantur *septem Angeli* clangentes septem suis tubis. Verba igitur a commate secundo, usque ad septimum, uti credunt, continent tantum præparationem ad clangorem septem tubarum. Sed falluntur: cum præparatio ad clangorem tubarum exprimatur tantum commate sexto. Quod autem attinet ad comma secundum, ubi Johannes dicitur, vidisse *Angelos qui stabant coram throno, & quod ipsis datæ sint septem tubæ*, illud non probat, jam inde factam esse præparationem ad clangorem tubarum; verba enim ista nihil continent præter meram narrationem, quod septem isti Angeli, quibus datæ sunt tubæ, præsentes fuerint Sacerdotio & thymiamati Christi Summi nostri Pontificis: ut & ipsi isti Angeli participes fuerint Sacerdotii Christi, immo ipsi adstiterint, & inservierint tanquam tot Sacerdotes & cantores, quemadmodum ex sequentibus clarius constabit, cum revera circa oblationem suffitus etiam audita fuerint tubæ & cantica.

IX. Quinque circa hæc verba examinanda sunt. I. Ipsa *apertura sigilli*. II. *Silentium semihorii* quod sequutum est istam aperturam. III. *Septem Angeli* coram throno Dei, habentes *septem tubas*. IV. *Alter Angelus* Sacerdos offerens thymiamata, ejusque aliæ actiones circa oblationem suffituum. Et tandem V. *Voces* quæ ad istam oblationem auditæ sunt & *terræ motus*.

CAPUT II.

DE APERTURA SIGILLI & DE SILENTIO SEMIHORII.

X. Apertura Sigilli. Leo *aperuit*. *Solus Christus Deus omniscius*. Aperire sigilla *quid?* XI. Septem Sigilla *aperiuntur*. Septem Sigilla, septem fata *Ecclesiæ N. T.* Septimum *notat ultimam* Periodum. *Regnum Christi gloriosum, post lapsum Antichristi*. XII. Silentium semihorii. *Ubi? in* Coelo, *ubi* stabant Angeli *&c.* Templum *pictura Ecclesiæ N. T.* Coelum *est Ecclesia sub N. T. Quia omnia sunt* Coelestia *& Spiritualia*. *Quædam loca S. Scripturæ*. *Ecclesia* Jerusalem Coelestis. Silentium *in Ecclesia militante, non in vita futura*. XIII. *In coetu Ecclesiæ militante est apertura Sigilli*. *Ibi factum* silentium. In templo *Jerusalemitano ad oblationem* Thymiamatis, *magnum* Silentium. *Solus Sacerdos intrabat in locum sanctum; etiam Summus Pont.* decimo Tisri, *remotis omnibus*. Codex Joma. Misna & Gemara. Maimonides. Hilchot Tmidim Umusaphim. Zacharias Luc. 1. 9. 10. *Solus, in loco sancto hora* Thymiamatis. Silentium *expiat peccatum maledicentiæ quæ fit clanculum*. Gemarici Codices Sevachim. *Proverbium Talmud.* Aroma Silentium. Gemara Cod. Joma. XIV. *Ad* Silentium *in Templo Jerusai. respicit Johannes hoc loco*. Grotius *notatur*. *Ad oblationem* Thymiamatis, *cessat omnis strepitus in Templo*. *Ut precibus sint intentiores*. Silentium *in sacris & Gentiles commendant*. Seneca, Propertius, Servius. Favete linguis. *Proverbium Græcorum*. Achilles Tatius. XV. *Duravit* Silentium Semihorium. *Dicitur* ὡς. *vel intra semihorium, vel parum ultra*. Pon-

tifex Max. *in adyto non debuit manere diu*. *Ne timeret populus aliquid mali ipsi accidisse*, Codex Joma, Maimonides. *Quidam* Pontifices Max. *in adyto morte percussi*. *Non itaque debebant esse longi in precibus*. *Ideo de* Zacharia *timebant*. Luc. 1. 21. *Comminatio Dei* Levit. 16. 13. ולא ימות XVI. *Utrum hoc* Silentium *nullam habuerit significationem emblematicam?* XVII. *Sunt qui negant*. *Nudam putant* Visionem scenicam. *Sed male*. Paræus *in* silentio *nullum existimat mysterium*. *Contrarium statuitur*. Scena dramatica *an conveniat cum Majestate S. Scripturæ*. XVIII. *Habet* Silentium *significationem ut reliqua*. Ruperti *&* Paræi *sententia*. *Utrum* Silentium *sit tranquillitas post ultimum judicium?* *Negatur*. XIX. Brichtmanni *conjectura*, *de tempore* Arrianorum *&* Juliani. *Refutatur*. Lyrani *sententia cadit*. Bedæ *&* Anshelmi *de* silentio *post interfectum Antichristum*. xlv. *dierum*, (*cui favet* Hieronymus) *error*. *Notantur* Aretas *&* Andræas Cæsareensis. Cluveri *expositio nulla*. Ambrosius *& alii de pace post Augustum falluntur*. XX. Silentium Dei, *&* Hominum. *Quo sensu* Deus silere *dicatur?* *quomodo* ענה respondere. *Dicta Psaltæ*. *Deus dicitur etiam* loqui. XXI. Silentium Hominum XXII. *Utrum hoc loco* silentium Dei, *an* Hominum? *Forte utrumque*. Dei Silentium *quod Deus*, *Ecclesia versante in maxima calamitate*, *at tempus auxilio suo non adsit*. XXIII. Silet *& Ecclesia*. *Antequam Anti-Christus deleatur & Regnum Chr. gloriosum stabiliatur*, *in extrema calamitate constituti fideles animas in* silentio *possidebunt*. Silentium *ad Eversionem Anti-Christi*, *est Sanctorum* Cura, anxietas, preces, & intercessio J. C. *ejusque* Thymiamata *pro sanctis*. XXIV. *Tempus* silentii. ὡς ἡμιώριον. *Indeterminatum tempus Spatium* semihorii *exiguum est*. *Male* Cotterius *spacium notabile putat*. Grotius *de minimo recte exponit*. Pollex *citatur*. Grotius *notatur*. *Johannes hic etiam* minimum *intelligit tempus*. *Anti-Christus subito casurus*, una hora. Apoc. 18. 10. 19. XXV. Semihorium *difficile determinatur*. Dies *aliquando pro* anno *apud Prophetas*. Mensis *erit* duarum horarum, Semihorium una hebdomas. Dies *etiam notat* 360. *annos*. *Hoc sensu*, semihorium *erit spatium octo fere annorum*. *Ergo Antichristi lapsus & populorum conversio tempore* octo annorum *fiet*. XXVI. Dies *totum tempus Novi Testamenti*. *Oeconomia N. T. aliquoties vocatur* dies. *Quædam loca scripturæ*. Hofmanni *sententia*, *Novum T. duraturum* 24. secula. *Ergo* semihorium *faciet* 50. *annos*. *Conjecturæ quas experientia refutabit*. *Notat tempus fixum*, *a Deo decretum*. *At tempus breve*, *ut* Pontifex Max. *brevi tempore precibus inhærebat in Templi adyto*. *Ultimis anxietatibus sancti forte* subito, *& citius quam crediderunt liberabuntur*.

X. QUod ad primum attinet, καὶ ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἑβδόμην. Is qui *aperuit sigillum*, est Leo tribus Judæ aut *agnus*, sive Jesus Christus, qui solus dignus est, ut sigilla aperiat, ut dictum est cap. 5. 6. 7. 8. 9. & cap. 6. 1. Christus enim filius Dei unigenitus, solus in sinu Patris omnia didicit, decreta Dei circa Ecclesiæ suæ fata omnia novit; adeoque is solus futura aperire potest. *Aperire* itaque *sigilla* nihil aliud est quam, sub certis quibusdam emblematibus, prædicere fata Ecclesiæ, quæ hactenus fideles latuerunt.

Aperire sigilla quid?

XI. *Septimum* autem hic dicitur aperiri *sigillum*. Quemadmodum non dubitamus, quin septem sigilla significent septem diversa fata Ecclesiæ Novi Testamenti, ita nobis constare videtur, *septimum sigillum* notare ultimam periodum, sive septima *fata*, quemadmodum jam modo insinuavimus. Quam periodum initium habere putamus circa integrum Antichristi lapsum, per Regnum Christi gloriosum, Ecclesiæque pacem

Septimum sigillum notat ultimam Ecclesiæ periodum.

pacem usque ad consumationem sæculorum. Sed hæc fortassis alibi fusius pertractabimus. Præcipuum quod hic agemus est, ut examinemus quæ ad *aperturam septimi* hujus *sigilli* dicta sunt.

Quando ejus initium.

XII. Ante omnia autem dicitur: fuisse *silentium in cœlo*, ὡς ἡμιώριον. Exprimitur *locus* ubi istud *silentium* fuerit, nempe *in cœlo*. *Silentium* fuit eodem in loco, in quo stabant *angeli* cum *tubis suis*, ubi erat *thronus* Dei, ubi fiebat *Thymiama*, *Voces* & *terræ motus*. Sed hæc omnino fuerunt in *Templo* Dei, non in *cœlo beatorum*, ubi æterno & perfecto fruuntur gaudio, post hanc vitam. Quemadmodum autem Templum fuit quasi compendium totius Ecclesiæ Veteris Testamenti, atque simul elegantissima pictura Ecclesiæ Testamenti Novi, ita dubitari non debet, quin per *cœlum* intelligatur *Ecclesia* Jesu Christi, post eversum Templum Hierusolymitanum. Sane non mirum est, si Ecclesia dicatur cœlum, maxime sub Novo Testamento, cum omnia nunc prorsus sint spiritualia & *cœlestia*, & dona Dei, & cultus quem ei præstamus, [colitur enim a nobis in spiritu & veritate] & sacrificia nostra sunt mere *spiritualia* Rom. 12. 1. 1. Petri 2. 5. Et bona quæ Deus nobis largitur, *sunt benedictiones spirituales in locis cœlestibus*. Ephes. 1. 3. Ideo Ecclesia *Regnum cœlorum* vocatur hodie. Matth. 3. 2. Fideles Nov. Test. dicuntur *sedere cum Jesu Christo in locis cœlestibus*. Ephes. 2. 6. Et *luctam habere cum malitiis spiritualibus in locis cœlestibus*. Ephes. 6. 12. Et *Draco* i. e. *Diabolus* pugnat cum *Michaele in cœlo*. Apocal. 12. 7. Ita & *Stellæ cadunt e cœlo* Apoc. 6. 12. Matth. 24. 29. quæ omnia in *cœlo beatorum* locum habere non possunt, sed in *Ecclesia militante*. Et cum *Jerusalem fuerit* sedes Ecclesiæ Veteris Testamenti, etiam Ecclesia Testamenti Novi dicitur *Jerusalem cœlestis*. Hebr. 12. 22. ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ. Gal. 4. 25. *Silentium* hoc fuit in *Ecclesia* militante. Ut mihi errare videantur, quicunque hæc referunt ad vitam futuram, post finem sæculorum, in cœlo beatorum. Deinde omnia illa quæ hoc silentium comitantur, & ipsi juncta sunt, immo & quæ sequuntur, de statu beatorum intelligi neutiquam possunt, sed de Ecclesia militante tantummodo.

Locus silentii.

Cœlum dicitur Ecclesia.

XIII. In hoc igitur *cœlo*, id est, in Ecclesia militante, maxime ad aperturam *septimi sigilli*, sive sub septima Ecclesiæ fatorum periodo, factum est *silentium*. Hoc ante omnia requirebatur ad oblationem thymiamatum, in *cœlo* typico sive in *Templo* Veteris Testamenti: profundissimum enim erat *silentium*, dum offerebantur Thymiamata; quod patet manifestissime ex iis omnibus, quæ nobis a Talmudicis, de oblatione suffituum traduntur. Solus enim Sacerdos intrabat in locum sanctum, remotis, non tantum populo, sed & cunctis sacerdotibus, maxime autem Summus Pontifex, in solenni expiatione, decimo die Tisri. Codice *Joma* cap. 1. Misna 5. legimus Seniores Sacerdotum, postquam adduxissent Summum Pontificem ad locum sanctum, ut faceret suffitum, & postquam eum jure jurando obstrinxissent, ut omnia perageret rite, secundum legem Dei, discessisse ab eo: הוא פורש ובכה והן פורשים ובוכים *ille discedebat & flebat, & hi discedebant & flebant*. Adeoque nemo erat inter locum sanctum & altare. Conantur hoc probare ex Levitico cap. 16. 17. *Nullus autem homo esto in Tentorio conventus, quum ille ingredietur ad expiationem faciendam in looo sancto, donec egrediatur*. Videatur quoque Gemara ad Misnam Joma cap. 4. §. 5. fol. 43. & 44. Maimonides id intelligit de quolibet suffitu, singulis etiam diebus, ad Sacrificia תמידים *Jugia*, mane & circa vesperam offerenda, non minus quam die solennis Expiationis. Hilchot *Tmidim Umusaphim* cap. 3. §. 3. בעת במקטורין הקטרת בהיכל בכל יום פורשין כל העם מן ההיכל ומבין האולם ולמזבח לא יהיה שם אדם עד שיצא זה שהקטיר הקטרתו: *Tempore quo offerunt suffitum in Templo, singulis diebus abigunt omnes homines a sanctuario: ut inter vistibulum & altare nemo reperiatur, donec is qui suffitum offert egressus fuerit*. Hinc facile intelligitur locus apud Lucam cap. 1. 9. 10. quod, dum Zacharias erat εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ κυρίου *ingressus in Templum Domini, tota multitudo populi fuerit orans* ἔξω τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάματος, *extra*, [scilicet a vestibulo usque ad altare, immo Israelitæ etiam extra atrium Sacerdotum] *hora thymiamatis*. Adeo necessarium erat *silentium* ad *oblationem thymiamatum*, ut etiam diceretur expiare peccata commissa clanculum maledicente lingua. Gemarici Codice *Sevachim* c. 9. fol. 88. col. 2. postquam ostendissent qualia peccata expiarentur singulis vestimentis, addunt & *maledicentiam linguæ expiari oblatione suffituum*; rationem, suo more, addunt: quod maledicentia fiat *clanculum*, & quasi per *silentium*, ideo & per *silentium* thymiamatis expiari. ותנא

Thymiamata fiebant sub Vet. T. in cœlo typico.

Silentium ad oblationem suffituum requirebatur.

רבי

רבי ישמעאל על מה קטורת מכפר על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי : *Docet Doctor Iſmael cur ſuffitus expiat maledicentiam linguæ? nempe quod adhibeatur res quæ fit ſilentio, ut expiet opus quod in ſilentio factum eſt*. Jarchius חשאי explicat ibi per בצינעא *clanculum*, aut *ſilenter*. דהוא דבר שבצינעא *quoniam eſt res quæ fit in ſilentio*. Eadem repetuntur in Gemara Codicis Joma. Cap. 4. fol. 44. col. 1. Eo proculdubio reſpexerunt Talmudici, ſuo Proverbio ad Pſalm. 65. 2. סמא דכולא משתוקא *Selectiſſimum aroma eſt Silentium*. Jungunt nempe ſilentium cum aromate.

XIV. Manifeſtum igitur eſt, ad oblationem ſuffitus inprimis requiri *ſilentium* profundiſſimum. Ad hoc autem ſilentium hic reſpexiſſe Johannem, mihi perſuaſiſſimum eſt: ut non opus ſit, ut illud accerſamus nec a *ventis tranquillis redditis*, nec a *turba angelorum aut Senioris voce*, ut Grotius aliique volunt, ſed ab ipſa conſuetudine ac ritu in omni *oblatione thymiamatis*, qualis & nunc ab Angelo fieri debebat. Ceſſare ſcilicet debebant & mactationes, & ſecurium ſeceſpitarum animalia in fruſta ſcindentium aliorumque inſtrumentorum fragores, ſtrepitus ac rumores, nec non voces & clamores quibus alter alterum alloquebatur vel hortabatur, vel monebat, & curſitationes per atrium & circa altare, & ad diverſa conclavia ad quæ inter miniſtrandum vocabantur, ut precibus, ſumma animi attentione, vacarent, omni tranquillitate, adeoque, ut par eſt, in *ſilentio* profundiſſimo. Ejuſmodi *ſilentium* & ipſi Gentiles ſummopere commendarunt in ſacrificiis. *Seneca, de Vita Beata ad Gallionem. Et ipſam, & Deos Profeſſores ejus, & antiſtite colite: & quando mentio ſacrarum literarum intervenerit*, favete linguis. *Hoc verbum, non ut plerique exiſtimant, a favore trahitur, ſed imperatur* ſilentium : *ut rite peragi poſſit ſacrum, nulla mala voce obſtrepente*. Imperabatur autem *ſilentium* hac formula *Favete linguis*, & *Ore favete*. Propert. l. 3. Eleg.

Silentium in Templo ſub Vet. Teſt.

Silentium a Gentilibus in Sacris commendatur.

Sacra facit vates: ſint ora faventia ſacris.

Ideo Servius ad Æneid. l. V. *In ſacris taciturnitas neceſſaria eſt, quod etiam præco, magiſtratu ſignificante dicebat*, *favete linguis*. Hinc in proverbium abiit apud Græcos: σιώπα μοι ὥν τὰ πολλὰ ὡς ἐν μυστηρίοις. *Silentio ut in ſacris*. Achilles Tatius Lib. 1.

Semihorium quid.

XV. Duravit autem hoc *ſilentium* ad ἡμιώριον, *ſemihorium*, ſed additur particula ὡς *ut*, vel *tanquam* ſemihorium, ut poſſet parum excedere ſpatium *ſemihorii*, vel etiam poſſet ſignificare brevius ſpatium. Utrum autem intelligendum ſit ſpatium *intra*, an vero *ultra* ſemihorium, id in medio relinquimus, cum ſatis clare dicatur *tanquam ſemihorii*. Iterum hoc deſumptum eſt ex ritu ſuffitus offerendi. Nam oblationem ſuffitus multum duraſſe ultra *ſemihorium*, credibile non eſt, brevi enim tempore in loco ſancto remanebat Sacerdos ſuffitum faciens: ipſe etiam Pontifex Maximus decimo die Tiſri, facto in adyto, thymiamate, abivit in locum ſanctum, ubi, antequam prorſus ex היכל *palatio* Dei exiret, precatus eſt, ſed orationem *brevem*. Codice Joma cap. 5. §. 1. יצא ובא לו בדרך בית כניסתו ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך בתפילתו שלא להבעית את ישראל : *Exivit* (ex ſancto ſanctorum) *via per quam ingreſſus eſt, & precatus eſt precatione brevi in domo exteriori* [in loco ſancto] *& non moratus eſt diu in Oratione, ne terrorem incuteret Iſraeli*, ſcilicet ne timeret Iſrael aliquid mali accidiſſe Pontifici. Maimonides, in Expoſitione ſuper hanc Miſnam, dat rationem, ob quam metuerit Iſrael, ſcilicet quod nonnulli ex Summis Pontificibus ſuffitus rite non offerentibus, a Deo morte percuſſi ſint in ipſo adyto. היה inquit, מפחדים שמה אירעו מיתה כי הרבה כהנים גדולים היו מתים בקדש הקדשים אם לא היו ראויין או אם ישנה דבר במעשה הקטרת: *Timebant ne ipſi acciderit mors, quandoquidem multi Pontifices Maximi obierunt in ſancto ſanctorum, ſi indigni fuerint, aut ſi quid mutaverint in oblatione thymiamatis*. Quinam autem fuerint iſti Pontifices Maximi, qui tam ſevere a Deo puniti ſint, non exprimitur. Tamen id quibuſdam accidiſſe, verſimile eſt, cum tantopere timuerint ei, quamdiu in loco ſancto hærebat. Gemara ad Miſnam 1. capitis quinti Codicis Joma; narrat in ejuſmodi timore verſatos eſſe Sacerdotes. fol. 53. col. 2. ת״ר מעשה בכ״ג אחד שתאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכהנים לכנס אחריו התחילו הם נכנסין והוא יוצא אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך אמר להם קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב אמרו לא אל תהי רגיל לעשות כן שהרי מנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל: *Docent doctores noſtri, accidit ſummo cuidam Sacerdoti, ut moraretur in precibus ſuis, quare decreverunt Sacer-*

Pontifices Maximi in Templo occiſi.

cerdotes fratres ejus, intrandum esse ad eum: quum inciperent intrare, ipse (Pont. Max.) *exivit. Dixerunt ipsi, cur longiorem fecisti orationem? Respondebat ipsis: an vobis grave est, quod precatus sim pro vobis, & pro Templo, ne vastaretur? Dixerunt ipsi non, sed ne assuescas ita agere, ecce enim didicimus; non erit longus in prece sua, ne terrorem incutiat Israeli.* Hæc proculdubio est causa, cur populus admodum sollicitus fuerit, de salute *Zachariæ* Sacerdotis, Patris Johannis, quod solito diutius remanserit in Templo, quod suffitum faciendi causa ingressus fuerat, Luc. 1. 21. *Et populus exspectabat Zachariam, & miratus fuit, quod moratus fuerit in Templo.* Hæc autem omnia, & quod nonnulli Summorum Pontificum mortui fuerint, & quod populus ipsi timuerit, fundata sunt in comminatione Dei, Lev. 16. 13. Ubi Deus jubet, ut Pont. Max. suffitum rite offerat; & tandem addit hanc clausulam: ולא ימות *& non morietur*: quæ verba continent manifestam comminationem pœnæ mortis, si officium negligat, aut non rite faciat Summus Pontifex, quod & de reliquis Sacerdotibus totius turbæ intelligendum est.

Populus timuit ob moram Zachariæ in Templo.

XVI. Quæritur, utrum hoc silentium prorsus nullam habuerit significationem emblematicam, ac propheticam, &, si aliquam habuit, quænam illa fuerit, & quare *semiborii* dicatur? quod nunc examinandum erit.

Silentii significatio.

XVII. *Silentium Semiborii* ullam habere significationem Emblematicam atque Propheticam, prorsus negatur, ab iis, qui illud spectant ut *nudam visionem scenicam, quæ nihil significet, cum plane nihil exhibeat vel visui vel auditui.* Sed non omnis Prophetia emblematica fit per *actionem*, per *visum* vel *auditum*, sed & sæpe per *cessationem* ab actione [ut & circa ipsum *Sabbathum* Hebr. 4.] ita & per id quod auditui est oppositum, nempe per *silentium*. Clarissimus *Paræus mysterium in silentio*, uti loquitur, *nullum quærit, sed historice accipit de brevi intervallo, qua visione priore peracta, a dramatis cœlestis continuatione cessatum fuit, atque B. Johanni concessum respirare a contemplatione mysteriorum cœlestium, quodque inter præcedentem & sequentem visionem intercessit.* Et tandem: *Pausa igitur*, inquit, *hæc ad τὸ πρέπον Dramaticæ actionis est referendum, nec mihi quidem aliud habere videtur mysterium.* At si est *mysterium* aliquod in toto hoc *septimo sigillo*, quemadmodum & in reliquis omnibus, si tota hæc oblatio *Thymiamatum* emblematice aliquid significet, nulla est ratio, cur & ipsum *silentium*, quod ad istam oblationem requiritur, uti ex præcedentibus patet, non aliquam etiam habere debeat significationem? Hic non solummodo est πρέπον aliquod *Dramaticæ actionis*, nec *nuda visio scenica*; nam præterquam quod nulla *scena*, aut *Dramatica actio*, hic locum habeat, nullaque ratio sit ut tale quid ponamus, certum est, *silentium* ad oblationem Thymiamatis necessario requiri, ut ex dictis constat. Nulla sane Dramatica actione, opus fuit ad aperturam *Septimi Sigilli*, magis quam ad aperturam reliquorum sex præcedentium. Tandem utrum cum majestate Sacræ Scripturæ conveniat, ut ejusmodi *scenam*, aut *dramaticam actionem* fingamus, lector cogitet.

Nulla in Silentio scena aut actio dramatica.

XVIII. Habere igitur hoc *silentium* emblematicam suam significationem, non minus quam reliqua omnia, quæ ad septimum hoc sigillum referuntur, aut ea etiam quæ dicta sunt ad sex sigilla præcedentia, dubitari non debet, quod & a multis viris doctis jam olim animadversum est, quamvis de veritate rei non omnes conveniant. *Rupertus*, &, ut notat Cl. Paræus, *quidam alii* intelligunt de *Tranquillitate cœlesti extremum judicium subsequutura, quando animæ martyrum cessabunt clamare vindictam, & hostes affligere Ecclesiam.* Sed, quemadmodum optime a *Paræo* observatum est, illa tranquillitas non durabit ὡς ἡμιώριον, sed erit perpetua. Addamus quod multa dicantur sequi *semiborium*, quæ cum tranquillitate, in vita futura, & in cœlo beatorum, subsistere nequeunt, uti superius ostendimus.

Emblematica Silentii significatio.

Ruperti & Paræi sententia

XIX. *Brichtmannus* aliique per silentium hoc intelligunt, triennalem Ecclesiæ tranquillitatem sub *Constantino* & *Licinio*, usque ad tempora *Arrianorum*, aut *Juliani* Apostatæ; sed illa non sunt facta sub ultimis fatis Ecclesiæ, qualia notat *septimum* hoc *sigillum*: nec ista tempora Arrianorum patiebantur sacerdotium Jesu Christi. Eadem ratione cadit sententia *Lyrani*, qui intelligit *persequutionem clanculariam Juliani*: præterquam quod persequutio excitet clamorem, magis quam silentium. *Beda*, *Anselmus* aliique intelligunt *pacem Ecclesiæ* post interfectum Anti-Christum, usque ad diem ultimi judicii, quod futurum erit spatio quadraginta quinque dierum: a qua sententia non admodum alienus est *Hieronymus*, in Danielem

An triennalis Ecclesiæ tranquillitas

An persequutio clancularia Juliani.

An pax Ecclesiæ, interfecto Antichristo.

cap. 2.

cap. 2. Sed quamvis forte non esset absurdum, si quis dicat istud *silentium* fore circa integrum casum Antichristi, tamen vanum est commentum quod addunt, de spatio *quadraginta quinque dierum*. *Aretas* & *Andreas Cæsariensis* εὐταξίαν & *Reverentiam Angelorum*, qui Domini adventum ignorant. Sed hæc ad septimum sigillum non magis referri possunt, quam ad reliqua tempora omnia; cum Angeli semper observent εὐταξίαν, Deum semper revereantur, & adventum Domini semper ignorent. Marc. 13. 32. Tamen a vero non multum aberrat idem *Andreas* Cæsariensis, qui hoc *silentium* refert ad tempora, quo manifestabitur Regnum Jesu Christi. Doctissimus Cluverus exponit de *Patientia piorum*, *quam sub Trajanea persecutione præstitere*, *expectantes in silentio salutem & libertatem*. Sed ad ista tempora referri non potest, cum referatur ad tempora ultima: quando *Regna sunt Domino & Christo ejus*. Sed prorsus delirant qui cum Ambrosio illud explicant de pace sub *Augusto*: ut hoc *silentium* magis fuerit ante Christum natum, aut circa ipsius natales, quam post ejus ascensionem in cœlos, quæ sunt absurda.

An patientia piorum sub Trajanea persequutione.

An de pace sub Augusto.

XX. Aliud quid hoc *silentium* significare, non dubitamus. Antequam autem mentem nostram aperiamus, cogitandum est, Scripturam S. loqui de *silentio Dei*, sæpe etiam de *silentio hominum*. *Deus silere* dicitur, cum peccatorem non exaudit; ubi autem eum exaudit dicitur ענה *respondisse*. Hoc sensu Psaltes Dei auxilium invocat Ps. 83. 2. *O Deus ne sileas!* Ita quoque *silere* dicitur erga impios, quando non punit eorum peccata, usus longanimitate sua. Hinc Deus sceleratum hominem hisce verbis corripit Ps. 50. 3. *Tu hæc facis, dum ego sileo*, scilicet dum te non punio pro gravitate sceleris perpetrati. Tandem & silere dicitur Deus dum non operatur; non quod revera unquam non operetur, [tota enim ejus natura consistit in perfecta operatione, est enim actus purissimus,] sed quod opera ipsius aliquando non appareant. Hoc sensu dicitur *loqui & silere*, ubi rem aliquam efficit notabilem. *Deus noster loquetur, & non silebit: ignis ante ipsum consumit, & circa ipsum procellosus valde*. Ps. 50. 1. 2. 3.

Deus silere dicitur.

XXI. Ut datur silentium *Dei*, ita & *Hominum*. *Tacere* dicuntur homines, dum versantur in extremis malis. *Silet prudens, quia dies mali sunt*. Amos 5. 13. Sic & amici Jobi tanta consternatione prostrati fuerunt, ob miseriam ejus, ut omnis ipsis loquela intercluderetur. Jobi 2. 13. *Nam curæ leves loquuntur, ingentes stupent*. Silent quoque homines sancto aliquo silentio in *spe* & *exspectatione* alicujus boni, aut liberationis ex malo. Ps. 62. 6. *Sile anima mea in Deo, nam ab eo est exspectatio.*

Silent homines.

XXII. Quale autem *silentium* hic intelligi debeat, *Dei* ne, an *hominum*, merito quæritur. Forsan non prorsus aberrabit a vero, si quis dicat, utrumque intelligi, & *Dei* & *hominum*. Cum enim in Templo ad oblationem Thymiamatum, [quo hic respici, satis manifesto ostendimus, & adhuc clarius constabit] uterque siluerit, & *Summus Pontifex*, Christi Servatoris, filii Dei, verique Dei Sospitatoris nostri pictura, & *populus* qui ab eo stabat remotus, uti ostendimus supra Thesi 14. non puto me errare, si dicam idem illud *silentium* significasse & *silentium Dei*, & *silentium hominum* in Ecclesia Dei. Videtur itaque notare *silentium Dei*, eatenus quod, dum Christus, Summus noster Pontifex, modo quodam speciali, oblatione Thymiamatum, sanctis scilicet precibus, intercedet pro salute Ecclesiæ, in extrema quadam calamitate constitutæ, sub finem Sextæ Periodi, aut initio septimæ, cura atque opera Dei circa Ecclesiam, ad aliquod tempus, non appareant, ut vix dignosci possit, quæ tandem futura sint Ecclesiæ fata: cum nec liberata sit Ecclesia, nec hostes ejus deleti; ut Ecclesia revera in corde suo dicere possit, *O Deus ne sileas!* sed responde nobis, libera nos, & quousque silebis, dum impii populum tuum obruunt? Ps. 83. 2. & 50. 3. quæ forte etiam *preces* tunc erunt *sanctorum*, quas Christus Summus Pontifex cum suffitibus suis Deo offert, de quibus in sequentibus.

Hic Silentium Dei & hominum intelligitur.

Silentium Dei ultimo fato.

XXIII. Si autem Deus istis temporibus silet, Ecclesiam nondum liberando, ejus preces nondum audiendo, & hostes suos nondum destruendo; ipsa quoque *Ecclesia* silebit ultimis istis temporibus, quando Antichristus prorsus delebitur, & Regnum Christi gloriosum stabilietur. Sed antequam id fiat, fieri non potest, quin præcedant horrendi tumultus, bella, Rerumpublicarum mutationes & eversiones, tam facile enim Babylon non expugnabitur. In tanta igitur calamitate constituti sancti tantisque periculis, ac rebus dubiis hærentes, qualis tandem futurus sit exitus omnium istorum motuum atque mutationum, in silentio animas suas possidebunt,

Silentium Ecclesiæ.

debunt, & perpetuis precibus eventum felicem a Deo flagitabunt atque exspectabunt; donec Antichristus sit eversus, Turcæ, qui fortassis præcipua erunt futura instrumenta ad expugnandam Babylonem, Judæi & Gentiles, adeoque omnia *Regna mundi* fasces Christo submiserint; & usque dum audiatur vox ultimæ tubæ: *Regna mundi sunt Domino & Christo ejus*. Apoc. 11. 15. Uno verbo, significat hoc *silentium*, ultimis temporibus, circa eversionem Antichristi, curam, preces atque intercessiones Jesu Christi pro salute Ecclesiæ, nec non anxietates, animum fluctuantem inter spem metumque sanctorum, eorumque ardentes preces de Regno Christi stabiliendo, exspectationemque felicis exitus, quemadmodum & populus, dum Sacerdos in Templo faciebat thymiamata, non sine aliqua cura & anxietate in silentio expectabat exitum precum & intercessionis ejus fructum.

Duratio silentii. XXIV. Exprimitur porro tempus, quamdiu istud silentium sit duraturum? Scilicet ὡς ἡμιώριον *ut semihorium*. Diximus jam particulam ὡς indeterminatum istud spatium relinquere, utrum diutius, an vero brevius quam *semihorium* duraturum sit: utrumque enim intelligi potest. Sed eventus suo tempore docebit. Difficultas tantum hæret circa ipsum ἡμιώριον, quantum temporis emblematice hic significet? *ἡμιώριον brevissimum tempus.* Spatium *semihorii* exiguum sane est, si conferatur cum integro *die*, multo magis si cum *hebdomada*, cum *mense* aut cum *anno*: ut *Gotterius* nullam prorsus habeat rationem, cur *spatium notabile* intelligat. *Cotterii error.* Posset sumi pro certo aliquo tempore *determinato* in æterno Dei decreto, ut nec tardius nec citius finem habere possit. *Grotii sententia.* Melius proculdubio *Grotius* aliique illud de *minimo*, sive *brevissimo tempore*, intelligunt. Ita sane *Pollux libr.* 4. *Cap. VII. Onomastici*, ubi de nominibus & partibus temporis, minimam partem ponit ἡμιώριον. *Pollux explicatur.* Utrum autem ipse *Menander* id explicet de *minimo tempore*, ut docet *Grotius*, ego ex Polluce id animadvertere non possum: *Menander* id potius de certo aliquo σημείῳ *signo* & *umbra* intelligit. Sed hæc sunt alterius loci. Ut ut sit, certum est, apud Pollucem etiam poni pro minima temporis parte. Et sane *breve tempus* etiam hic significare, nullus dubito: cum Antichristus subito sit casurus, *una* etiam *hora*. Apoc. 18. 10. 19. id est brevi tempore, & ubi minime exspectatus fuit ejus casus, quemadmodum & ipsa Ecclesia & Respublica Judaica subito eversa est, & quando id minime credebatur.

XXV. Si autem aliquis determinare vellet, precise quantum temporis contineat istud *semihorium*, id non nisi difficulter præstabit. Quemadmodum *dies*, stilo Prophetico, longius significat tempus quam νυχθήμερον viginti quatuor horarum, qualis est dies naturalis, ita proculdubio & *hora* & *dimidium horæ* plus temporis notat, quam naturaliter significare solet. *Dies pro anno.* Notum est, *diem* aliquando a prophetis sumi pro *anno*, veluti apud Danielem cap. 9. ubi septuaginta hebdomadæ, adeoque quadringenti nonaginta *dies*, ponuntur pro tot *annis*. Vide quoque Numerorum 14. 34. & Ezech. 4. 6. *Mensis duarum horarum.* Hoc sensu *mensis* duarum erit horarum, & *semihorium* unica tantum comprehendetur hebdomada. Hoc autem spatium, cum nimis sit angustum, quam ut in eo tantæ fierent mutationes, eo sensu hic sumi non potest. Sed dies etiam sumitur a Prophetis pro *trecentis sexaginta* annis, veluti *dies pro 360. annis.* quando tres dies cum dimidio ponuntur, pro mille ducentis sexaginta annis. Dan. 7. 25. & Apocal. 11. 2. Hac ratione *semihorium* contineret *octo*, præter propter, *annos*. *Semihorium VIII. annis constat.* Unde colligi posset, tempore fere octo annorum everti Antichistum, aut ab ejus eversione, ad integram pacem Ecclesiæ, per conversionem populorum, elapsuros tot annos.

Dies totum tempus Novi Test. XXVI. Posset exponi *dies*, per totum tempus Novi Testamenti, a Nativitate, aut ab Ascensione Christi, usque ad finem seculorum. Hæc expositio absurda videri nemini debet: cum Oeconomia Novi Testamenti plus semel veniat nomine *diei*. *Abraham desideravit videre diem Domini*, id est beata ista tempora Novi Test. Joh. 8. 56. Et *dies salutis* dicitur, quoniam hæc tempora, & Judæis & Gentibus, salutem adferunt. Es. 49. 8. Ps. 118. 24. 2. Cor. 6. 2. *Hofmanni sententia.* Si fidem adhibeamus *Hofmanno*, statuenti Oeconomiam Novi Testamenti duraturam viginti quatuor secula, quælibet hora erit integrum seculum, adeoque *semihorium* continebit spatium quinquaginta annorum. Sed hæc sunt meræ conjecturæ, quas fortassis experientia refutabit. Solus exitus docebit eos, qui sub isto silentio sunt victuri, quantum temporis *semihorium* comprehendat. *Semihorium notat Tempus fixum. Breve.* Hoc verissimum est, notare certum aliquod tempus fixum & in decreto Dei determinatum, immo & tempus aliquod *breve*; ut, quemadmodum tempore oblationis suffituum, & Pontifex Max. & Populus in profundissimo silentio, brevi tem-

tempore, ad *semihorium* fere, hærebant in precibus ad obtinendam remissionem peccatorum, ac conservationem Templi atque Ecclesiæ ; ita dubiis atque periculosis istis temporibus, dum Christus pro iis intercedet, eorumque curam geret, sancti summa patientia silentioque, perpetuis ardentissimisque precibus, pacem Ecclesiæ petent atque exspectabunt, quod forte breviori, quam credidissent, tempore obtinebunt.

CAPUT III.

DE SEPTEM ANGELIS.

XXVII. *Circa oblationem* Thymiamatis *adesse solebant in Templo* Cantores & Tibicines. *Eo respexit Johannes hoc loco*. XXVIII. *Vidit* Angelos Septem. *Quibusdam locis* Spiritus S. *intelligitur per* septem Spiritus. *Quare? Hic non* πνεύματα, *sed* Αγγελοι *dicuntur*. *Intelligi hic* septem Angelos *creatos* bonos. XXIX. *Qui fuerint* septem Angeli ? *Extraordinarii*. Hierarchia Angelica *excogitata ad Hierarchiam Papalem*. *Ortum habet ex figmentis* Platonis & Judæorum. Dionysius. Liber Tobiæ. *Liber* Col-bo. *De* Septem Angelis *Coram Deo*. Maimonides. Bereschit Rabbah : & Clemens Alexandrinus *Angelos singulis diebus coram Deo canere*. XXX. Angeli *sunt* Spiritus Ministri. *Respicit Spiritus S. ad ritum circa* oblationem suffitus. *Aderant tunc* Cantores. XXXI. *Intelliguntur* Sacerdotes & Levitæ *in* Templo cantantes. Angeli *fuerunt* Cantores, *quia habebant septem* tubas. *Usus* Tubarum *sub Vet. T. Quædam loca Scripturæ*. XXXII. *Ad* תמידים *fiebant* thymiamata. *Cantabant Cantores*. Magrepha *Projectum*. Massechet Tamid, & Maimonides. XXXIII. Sacerdotes & Levitæ *Cantantes ubi steterint* ? Ore *non* instrumentis *cecinisse duodecim Viros*. Maimonides: *Instrumentis cantasse docet* Massechet Tamid. *Quo sono cantaverint* ? Massechet Erachim, *Quot* Levitæ, *quot* Sacerdotes ? *quot* tubæ, *quot* tibiæ, *quot* citharæ. *Et honoratiores* Israelitæ *cantabant*. Maimonides. *Quædam loca Scripturæ*. XXXIV. *Per* Angelos *intelligi* Sacerdotes, Levitas & Israelitas. Codex Erachim. מיוחסים Ingenui *Israelitæ* Musici. *Doctor* Mejer. Sacerdotes & Prophetæ *vocantur* Angeli. מלאכי Angelus meus. *Duodecim Prophetæ Minores* Clementi Alexandrino *sunt* δώδεκα Αγγελοι. *Fabula animas fuisse creatas ab æterno, vel in prima creatione* Origenis & Judæorum. Metempsychosis. Maimonides. *Prophetæ & Sacerdotes* Angeli. *Quædam loca Scripturæ*. *Cur ita dicti?* מלאך, Αγγελος, Legatus *idem*. Sacerdotes *dicuntur* Legati & Angeli. Pontifex Max. שלוח Legatus Cod. Joma. *Et Christus* Angelus. XXXV. Cantores *Coram Deo esse* Angelos *die Expiationis*. Cod. Erachim. מלאכי השרת Angeli Ministerii. *Istis diebus* Israel *non canebat*. *Quare ? verisimile ideo sanctos ultima periodo dictos* Angelos Cantores. XXXVI. Angeli *numero* septem. *Plures semper adfuerunt* tubicines. *Minimum duo ad suffitum*. Massechet Erachim. *Num.* 10. *Quot* tubæ *adhibitæ? Quot* Citharæ? Unicum Cymbalum. Levitæ ore *canebant*. *Etiam* instrumentis Maimonides. Duo *minimum stabant* Sacerdotes *ad* mensam adipum. Cod. Tamid. & Erachim. *Plures quam duo*. *Poterat augeri numerus ad* cxx. Viros. Maimonides. *Non male itaque hic de septem*. XXXVII. Septem Spiritus *hic non intelligi*. Fabula Judæorum, Clementis Alexandrini *de* VII. Angelis Principibus. XXXVIII. Septem homines *intelligendos hoc loco*. *Sed* homines sub N. T. Septem Ecclesiæ Asiæ. Septem

Eccle-

Ecclesiæ Doctores, *sub septem Ecclesiarum fatis. Omnes sub N. Testam. sunt* Prophetæ *&* Sacerdotes, *adeoque* Angeli. XXXIX. *Sub* Novo Test. *ita dici. Ita* Johannes Baptista. *Et* Paulus. Pastores *Ecclesiæ* Angeli Math. 13. *Alia loca Scripturæ.* Doctores *septem Ecclesiarum* Asiæ *septem* Angeli. *Quædam loca Scripturæ.* Deus *suos habet* Legatos, Præcones, *ut Magni Principes.* Septem Angeli, *totque* tubæ septem Periodi. XL. *Solvitur difficultas. Non tamen omnia fata Ecclesiæ pertinere ad septimam periodum. Sequitur tantum, memorari omnia fata Ecclesiæ, quia tunc omnia habebunt suum complementum.* XLI. *Utrum sit allusio ad* septem tubas septem Sacerdotum *ad expugnandum* Jerichuntem. Angeli *stant coram Deo.*

Cantores & Tubicines ad silentium.

XXVII. DE silentio ad oblationem thymiamatum, hactenus egimus, sequitur nunc alterum, scilicet *Cantores* atque *tubicines*. Non minus ad sacrificia, & circa oblationem quidem suffitus, aderant *cantores* & *tubicines*. *Et vidi*, inquit Johannes, *septem Angelos, qui coram Deo stabant, & datæ sunt ipsis septem tubæ.* Καὶ εἶδον. *Et vidi.* Vidit scilicet Johannes Visione Prophetica, & eodem quidem tempore, quando *silentium* factum fuit. Sane non minus *tuba* & *tubicines* circa suffitum requirebantur, quam *silentium;* ut iterum Johannos respiciat ad ritum consuetum in oblationibus.

Septem Spiritus qui?

XXVIII. Vidit *angelos*; deinde exprimit numerum, quot viderit, nempe *septem*. Non puto per septem hos Angelos recte intelligi, *septem spiritus* de de quibus cap. 1. 4. & 4. 5. & 5. 6. Ipse enim *Spiritus Sanctus* intelligitur per *septem spiritus*, propter multiplices gratias atque dona, quæ largitur fidelibus, & quod semper adsit Ecclesiæ suæ per omnia septem fata, sive periodos Ecclesiæ. Deinde hic non dicuntur, ut alibi πνεύματα *Spiritus*, sed Ἄγγελοι *Angeli*. Tandem *Spiritus Sanctus* est unica tantum persona; at de *septem his Angelis* ita loquitur Johannes, ut manifesto constet, esse septem personas a

se invicem distinctas. Intelligendi itaque sunt septem Angeli creati, non *mali*, sed *boni*.

Hierarchia Angelica ficta.

XXIX. Quinam autem isti septem Angeli fuerint? quæritur. Sunt qui eos revera angelos cœlestes fuisse existimarunt: non ordinarios quidem Angelos, sed extraordinarios, & ex Principibus exercitus istius cœlestis, quibus adscribunt *Raphaelem*, *Michaelem*, *Gabrielem* & alios, quos *Archangelos* vocant. Nota enim est * ficta Hierarchia Angelica, ex Dionysio, ad quam formarunt Hierarchiam suam Papalem Pontificii: ut Angelus Angelo superior sit quantum Papa, Cardinalis, Patriarcha, Archiepiscopus & Episcopus Monachis & Sacerdotibus; quæ ex Platonis & Judæorum figmentis ortum habent, quemadmodum patet vel ex solo libro Tobiæ cap. 12. 15. ubi introducitur *Raphael* dicens: *Ego sum Raphael Angelus unus ex septem Angelis illis sanctis, qui referunt preces sanctorum, & egrediuntur coram gloria sancti.* In Libro *Col-bo* mentio fit שבעת מלאכים הממונים על שבעת ימי השבוע: *septem Angelorum qui constituti sunt super septem dies hebdomadis;* Maimonides *More Nevochim* Parte 2. cap. 6. docet ex *Berescbit Rabba*, non tantum angelos ejusmodi dari, sed & eos coram Deo singulis diebus *can-*

Judæorum figmenta de Angelis.

 ticum

* Angelorum Hierarchias impudenti calamo Braunius tanquam confictam ab Ecclesia Romana novellam opinionem deridet Braunius. Cum ex vetustissimis Ecclesiæ sæculis perpetua traditione ad nostra usque tempora sit derivata sententia. Augustinus tanti ingenii tantæque pietatis vir dum contra Priscillianum disputat indubio animo quasi de re in Ecclesia ab omnibus credita, hæc verba profert Cap. XI. esse itaque Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates in cœlestibus apparatibus, firmissime credo, & differre inter se aliquid indubitata fide teneo. Sed quæ, & quænam ista sint, & quid inter se differrant nescio. Nec ea sane ignorantia periclitari me puto, sicut in obedientia, si Domini præcepta neglexero. Ordinem esse inter Angelos hominibus incognitum luculentissime docet Sanctus Irenæus in prioribus Ecclesiæ Sæculis Doctor clarissimus quem etiam ipsi Protestantes plurimum venerantur: hic lib. 2. c. LIV. de Angelorum Hierarchiis ita differit. Dicant nobis, quæ sit invisibilium natura: enarrent numerum Angelorum, & ordinem Archangelorum demostrent, Thronorum Sacramenta: doceant diversitates Dominantium, Principatuum, Potestatum, atque Virtutum.

Eadem ferme docet Sanctus Athanasius in Epist. ad Serap. Sanctus Basilius lib. III. contra Eunom. Sanctus Gregor. Nis. lib. VI. contra Eunom. & Joannes Chrysostomus orat. V. contra Anomæos, & Homilia IV. aurea quidem oratione ita de Angelis, Angelorum natura, munere, & ordine tractat ut nihil prorsus possit ultra desiderare Christianus Lector. Satius est enim cum tantis viris doctissimis æque ac sanctissimis qui Ecclesiæ nomine, & spiritu suas vulgarunt doctrinas insanire, quam cum Calviniano Braunio homine obscurissimo sapere.

ticum canere : בבראשית רבה, inquit, בכל יום הקב״ה בורא כת של מלאכים אומרים לפניו שירה והולכים להם : *Legimus in Bereschit Rabba, singulis diebus, Deus laudatus ille creat cœtum Angelorum, qui coram eo canunt canticum & discedunt*. In eodem luto hæsit ipse quoque Clemens Alexandrinus. Strom. 6. ἑπτὰ μέν εἰσιν οἱ τὴν μεγίστην δύναμιν ἔχοντες πρωτόγενοι ἀγγέλων ἄρχοντες. *Septem quidem sunt, qui maximam habent potentiam, primum geniti Angelorum Principes*. Ejusmodi autem Angelos hic intelligi, nulla est ratio quare id credamus.

Angeli sunt Ministri Dei.

XXX. Fatemur sane Angelos, proprie sic dictos, esse spiritus ministros Dei, etiam in bonum eorum, qui salutem obtinebunt. Hebr. 1. 14. nihilominus fideles homines hic intelligi, non dubito. Respicit proculdubio iterum Spiritus S. ad ritum qui observabatur circa oblationem thymiamatis. Notum enim est, adstitisse Sacerdotes cum tubis suis, qui cantica Deo canebant, mox finita oblatione suffitus ad libationem vini.

Ritus circa Thymiamata Vet. T.

Angeli Sacerdotes & Levitæ.

XXXI. Intelligimus igitur hic ipsos *Sacerdotes* & *Levitas*, qui in templo stabant parati, quam primum thymiama erat oblatum. *Cantores hos vel tubicines Levitas* & *Sacerdotes* fuisse patet, quia ipsis datæ sunt *septem tubæ*. Varium sane usum solebant habere *tubæ*, olim apud populum Dei. Utebantur enim iis, vel ad congregandum cœtum, ut Joelis 2. 15. Vel ut classicum canerent, populumque ad bellum excitarent. Num. 10. 2. Maxime in Templo, vel ad monendum Sacerdotes de officio suo, vel ad celebrationem festorum, & Noviluniorum, præsertim autem *festi Tubarum*, sic a *tubis* dicti. Levit. 25. 9. 2. Reg. 9. 13. vel tandem ad canendas laudes Dei, Ps. 150.

Usus Tubæ apud Judæos.

Singulis diebus fiebant thymiamata. Et Cantus.

XXXII. Singulis sane diebus ad תמידים oblationem sacrificiorum jugium, quæ mane & vespere offerebantur, non solum fiebant thymiamata, sed & cantus tubarum, ut semper parati adstarent sacri isti tubicines, quam primum *suffitus* peractus fuerat. Quum enim Sacerdos exiret ex היכל sive loco sancto, ubi *suffitus* & preces offerendæ sunt, erat aliquis qui sumebat *Magrepha* illudque projecit, ut scirent tubicines tempus clangendi instare Massechet Tamid cap. 5. Misna 6. הגיעו בין האולם ולמזבח נטל אחד את המגריפה וזרקה בין האולם למזבח אין אדם שומע קול חבירו בירושלם מקול המגריפה ושלשה דברים היתה משמשת כהן ששומע את קולה יודע שאחיו הכהנים נכנסים להשתחות והוא רץ ובא ובן לוי שהוא שומע את קולה יודע שאחיו שנכנסים לדבר בשיר והוא רץ ובא וראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי מזרח : *Quum progressi essent usque inter pronaum & altare, aliquis sumebat Magrepha, illudque projiciebat inter altare & Pronaum; Nemo poterat alium intelligere Hierosolymis, propter strepitum Magrepha. Tribus autem rebus inserviebat*. (scil. Magrepha) *Sacerdotes quum audirent ejus strepitum noverant fratres suos Sacerdotes ingressos esse ad adorandum, ut & illi properarent & abirent. Levita, quum ejus strepitum audiebat, noverat fratres suos intrasse ad cantandum canticum suum, ut & ille curreret & abiret. Et tandem præfectus Stationis disposuit immundos ad portam Orientalem*. De instrumento isto מגריפה plura postea habebimus, ubi de *tonitru* & de *vocibus* nobis dicendum erit. Sufficiat inde ostendisse tunc adfuisse *Sacerdotes* & *Levitas* tubicines & Cantores. De hisce legi etiam potest *Maimonides* in *Hilchot Tmidim Umussaphim*. Cap. 6. §. 4. 5.

Magrepha.

Cantores qui?

Ubi steterint?

XXXIII. Canebant autem ad Sacrificium juge *Levitæ* & *Sacerdotes*. *Sacerdotes* stabant ad mensas *adipis*, & *Levitæ*, quamvis eorum, qui numero fuerunt duodecim, munus fuerit, ut *ore*, non *instrumentis*, canerent, ut docet Maimonides *Kele Hammikdasch* cap. 3. §. 3. nihilominus tamen & clangorem edebant instrumentis aliis, uti patet ex Massechet *Tamid* cap. 7. *Misna* 3. שני כהנים היו עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות בידם תקעו והריעו ותקעו : *Duo Sacerdotes stabant ad mensam pinguedinum, cum duabus tubis in manibus suis, clangebant sono continuo & sono fracto, iterum sono continuo*. Et paulo post additur, Levitas quoque adfuisse, eadem Misna. ודברו הלוים בשיר הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה: *Et Levitæ canebant canticum. Quum pervenissent ad sectionem clangebant sono continuo, & populus adorabat ad quamlibet sectionem, & ad quemlibet sonum continuum*. Eadem, & fusius docentur Massechet *Erachim* cap. 2. Misna 3. 4. 5. ubi quoque notatur quot fuerint *Levitæ*, quot *Sacerdotes*, quot *tubæ*, quot *tibiæ*, quot *citharæ*, & quot ex reliquis instrumentis musicis; tandem etiam cujus conditionis fuerint omnes musici, scilicet *Sacerdotes*, *Levitæ* & *Israelitæ*; sed ex Israelitis ingenui & honoratiores, qui filias locare possent Sacerdotibus: quæ occurrunt etiam apud *Maimonidem* *Hil-*

Inter Cantores fuerunt & Israelitæ.

Hilchot Kele Hammikdaſch cap. 6. §. 3. 4. 5. De Sacerdotibus & Levitis, cum tubis & cantu, vide Num. 10. 1. Chron. 15. 24. 2. Chron. 5. 12.

Angeli notant Sacerdotes, Levitas, & Iſraelitas.

XXXIV. Hic proculdubio per *Angelos* intelligi debent *Sacerdotes* & *Levitæ*. Nec mirum hoc ulli videri debet, cum ſint nobiliſſimi, quibus etiam adjungebantur Iſraelitæ, ſed ex iis quoque ingenui & honoratiores, qui propius ad perfectionem & ſanctitatem Angelicam accedrent. Sic enim eorum conditio deſcribitur, Codice *Erachim* c. 2. Miſna 4. היו גברי inquit עבדי כהנים ר״מ ר׳ יוסי אומר משפחות בירת דפגרים ובית צפריה ומאמאום היו משיאין לכהונה ר׳ חנינא בן אנטיגנוס אומר לוים היו : *Erant ſervi Sacerdotum, ſecundum opinionem doctoris Mejer. Doctor Joſe dicit erant ex familia Pegarim & ex familia Zipariah ex Emaus. Erant tales qui cum Sacerdotibus poterant contrahere matrimonia. Doctor Chanina filius Antigoni dicit fuiſſe Levitas.* Ideo alibi vocantur Iſraelitæ Muſici מיוחסים *ingenui*, non *ſervi Sacerdotum*, ut vult *Doctor Mejer*.

Iſraelitæ Muſici.

Certum quoque eſt, & *Sacerdotes* & *Prophetas* nonnunquam vocari *Angelos*. De *Prophetis* conſtat vel ex ſolo *Malachia*, quare, ex ipſo nomine, veterum nonnulli credebant, eum revera fuiſſe *Angelum*. מלאכי Hebraice ſonat *Angelus meus*. Nihil dicam de duodecim Prophetis minoribus, qui a Clemente Alexandrino *Strom.* 1. & 3. neſcio quo ſenſu, δώδεκα ἄγγελοι vocantur.

Sacerdotes & Prophetæ Angeli dicuntur.

Origenis error.

Ex perverſa forte opinione Origenis aliorumque veterum, qui animas, vel ab æterno, vel ſtatim in ipſa prima creatione, omnes creatas fabulati ſunt, & ex ficta Metempſychoſi animarum, iſte error natus eſt. Judæorum ſapientes tamen idem quoque docent. Maimonides *More Nevochim*. Part. 2. cap. 6. 41. 42. הנביא גם כן יקרא מלאך *Propheta etiam dicitur Angelus*, quod probat ex Num. 20. 16. Hag. 1. 13. De *Sacerdotibus* quod *Angeli* dicti ſint, non minus conſtat. Hoc nomine ab ipſo Deo honorantur, Malachiæ 2. 7. *Labia Sacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore ejus, quia ANGELUS domini exercituum eſt.* Ita & ipſe præcurſor Jeſu Chriſti Johannes Baptiſta [forte eo magis quod fuerit & ipſe Sacerdos] *Angelus* dicitur. Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum*. Nec male ita vocantur *Prophetæ* & *Sacerdotes*, cum a Deo ad opus ſuum conficiendum, tanquam tot *legati* mittantur: ſignificat enim מלאך, æque ac Græcum ἄγγελος, *legatum*, *nuncium*, quod de מלאך quoque obſervat Maimonides *More Nevochim*, locis allegatis. Sed plus ſemel *legati* & *Angeli* dicuntur *Sacerdotes* in Novo Teſtamento, cum dicantur miſſi ut *opus hominum facerent apud Deum*. Hebr. 5. 1. Ideo & Summus Pontifex שלוח *Legatus* populi dicitur a Patribus magni Synedrii. *Cod. Joma* Cap. 1. §. 5. uti oſtendimus in noſtris exercitationibus, ad locum Hebr. 7. 26. §. 35. Ita ſane & ipſe Chriſtus mox introducetur, ut *alius Angelus*, id eſt, non ut *creatus*, ſed ut ipſe *creator*, non ut ordinarius *Sacerdos*, ſed ut *Pontifex Maximus*. Nemini itaque mirum videri debet, ſi dicamus Johannem hoc loco intelligere, per hos *Angelos*, ipſos *Sacerdotes*, aut etiam *Levitas* & *Sacerdotes*, cum ipſis fortaſſis *Iſraelitis* מיוחסים *ingenuis* & nobilioribus per hos *ſeptem angelos*.

XXXV. Non poſſum ſilentio hic præterire doctrinam Gemariſtarum, eorumque Commentatorum, Codice *Erachim* cap. 2. ad *Miſnam* 3. 4. ipſos *Angelos* cantores eſſe coram Deo, die *Magnæ Expiationis*, & *initio anni*: quare etiam מלאכי השרת *Angeli miniſterii* dicuntur. Addunt præterea rationem, cur Iſrael ipſe non cantet iſtis diebus? Scilicet quod coram Deo ſtent tanquam rei, qui exſpectant ſententiam abſolutionis. אמר ר׳ אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכיפורים אמר להן איפשר מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומר שירה לפני: *Dixit Rabbi Ababu, Angeli Miniſterii dicunt coram ſancto, laudato Domino mundi; Quare Iſrael non dicit canticum coram te initio anni & die expiationis? Reſpondit ipſis: impoſſibile eſt, ut, dum Rex ſedet in ſolio ſuo judiciali, apertis coram ſe libris vitæ & mortis, Iſrael tunc dicat coram me canticum.* Ad hæc notat Gloſſa, ipſos *Angelos tunc canere*: אבל לא קאמר מפני מה אין אנו אומרים שירה משמע שמלאכי השרת אומרים שירה: *Sed non dicunt* (ſcilicet Angeli) *cur nos non canimus canticum? ut inde intelligamus Angelos miniſterii cantaſſe canticum*, ſcilicet iſtis diebus initio anni, & die Expiationis. Sane ſi hic reſpiceretur ad oblationem thymiamatis, Pontificis Maximi, die Expiationis ſolennis, ſuſpicari aliquis poſſet, an non hic, ad mentem Judæorum, *Sacerdotes* & alii *Cantores* dicti ſint *Angeli*.

Angelos Cantores nugantur Gemariſtæ.

XXXVI. Dicuntur autem hi *Angeli* numero *ſeptem*. *Plures* ſemper adfuiſſe *tubi-*

Angeli numero Septem.

tubicines, non *unum* tantum, certiſſimum eſt. *Duo*, minimum, adeſſe debebant *Sacerdotes* cum ſuis buccinis. Numer. 10. Maſſechet *Erachim*. cap. 2. Miſna 5. 6. אין פוחתין משתי חצוצרות ומוסיפין עד לעולם אין פוחתין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם והצלצל לבד אין פוחתין משנים עשר לוים עומדין על הדוכן ומוסיפין עד לעולם Iterum de Levitis: לא היו אומרים הלוים בנבל וכנור אלה בפה *Non ſolent eſſe pauciores duabus tubis; ſed ſemper ſuperaddunt. Non erant pauciores novem Citharis, ſed ſemper addunt. Sed Cymbalum unicum erat. Non erant pauciores duodecim Levitis, qui ſtabant ſupra ſuggeſtum, ſed ſemper ſuperaddebant. Non ſolebant Levitæ canere Cythara aut Pſalterio, ſed ore.* Tamen aliquando etiam inſtrumentis canebant Levitæ, de qua quæſtione legi poteſt apud *Maimonidem Hilchot*, *Kele Hammicd*. Cap. 3. §. 3. 4. 5. De duobus Sacerdotibus vide *Tamid* cap. 7. §. 3. ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות בידם: *Duo Sacerdotes ſtabant ad menſam adipum, & duas habebant tubas in manibus ſuis*. Sed ut apparet, ex jam modo allegata Miſna 5. Codicis *Erachim* c. 2. מוסיפין עד עולם, *addebant ſemper*, id eſt plures fuerunt duobus. *Gemara* ad iſtam *Miſnam* docet, addi poſſe uſque ad עשרים ומאה *centum & viginti* tubas. Videatur quoque *Maimonides Kele Hammickd* cap. 3. §. 4. Non mirum itaque ſi de *ſeptem* hic fiat mentio. Quot ex quolibet genere inſtrumentorum fuerint, ibidem quoque docetur. Quidquid eſt, hic fit mentio de *ſeptem Angelis* cum ſuis *tubis*. Quales autem hic Spiritus S. emblematice intelligat, quæritur.

Inſtrumentis etiam canebant Levitæ.

Plures fuerunt uſque ad 120. tubas.

XXXVII. De *ſeptem Spiritibus* de quibus cap. 1. 4. & 5. fit mentio, diximus §. 28. Oſtendimus eos intelligendos non eſſe, ut eorum numerus etiam hic nihil faciat. Fabulas Judæorum, Clementis Alexandrini, de *ſeptem Angelis Principibus*, quoque exploſimus §. 29. ut etiam eorum numerus nihil dicat.

XXXVIII. Quemadmodum per *Angelos* hic intelligendi ſunt *Sacerdotes*, vel *Sacerdotes* & *Levitæ*, [forte etiam ipſi Iſraelitarum honoratiores] ut diximus §. 31. 32. 33. 34. Ita ſane & numero *ſeptem tubicines*, præcipue *Sacerdotes*, adeoque ſeptem homines intelligi exiſtimamus: Sed homines fideles ſub Novo Teſtamento. Vix dubitamus, quin *ſeptem Angeli* ſignificent *ſeptem Eccleſias Aſiæ*, aut potius ſeptem Doctores, ſub ſeptem diverſis fatis, per ſeptem iſtas Eccleſias Aſiaticas deſcriptos: aut tantum fideles qui per ſeptem iſta fata, in Eccleſia Chriſti victuri ſunt. Nec mirum, ſi quis dicat, fideles N. T. vocari *Angelos*, adeoque, ſecundum ſeptem periodos, aut ſecundum ſeptem fata, dici *ſeptem Angelos*, cum omnes ſub Novo Teſtamento ſimus *Prophetæ* & *Sacerdotes*, adeoque *Angeli*. Sancti ſub Novo Teſtam. dicuntur *Myriades Angelorum* Hebr. 12.

Septem tubicines, ſeptem Eccleſiæ fata.

XXXIX. Præſertim autem *Angeli* dicuntur ſub Novo Teſtamento, Eccleſiæ *Paſtores* & *Doctores*. De *Johanne Baptiſta* jam diximus, probavimuſque eum iſto titulo decoratum Marc. 1. 2. Ita & *Paulus* a Galatis exceptus eſt ut *Angelus*. Gal. 4. 14. Tales *Angeli* dicuntur *ſeparare frumentum a Zizania*. Scil. Paſtores Eccleſiæ adducent per prædicationem Evangelii fideles ad Eccleſiam, eoſque ſeparabunt ab infidelibus. Matth. 13. 40. 49. Quid? Nonne Doctores *ſeptem Eccleſiarum*, id eſt, per ſeptem periodos, ſive per ſeptem Eccleſiæ fata, vocantur *Angeli*? Ita ſane legimus de *Angelis* Eccleſiæ *Epheſinæ*, *Smyrnenſis*, *Pergamenſis*, *Thyatirenſis*, *Sardenſis*, *Philadelphenſis* & *Laodicenſis*. Apoc. 2. 1. 8. 12. 18. & cap. 3. 1. 7. 14. Videatur quoque cap. 14. 6. 8. 9. Quemadmodum igitur Magni Principes ſuos habent Nuncios atque Præcones, qui, etiam ad clangorem tubæ, decreta ſua promulgant, ita & Deus habet verbi ſui Præcones & Doctores, qui veritatem ſalutarem omniaque fata Eccleſiæ ſuæ, non leviter, ſed altiſſima voce, tanquam tuba, promulgant, per prædicationem Evangelii. Cum autem Eccleſia *ſeptem* diverſa fata expertura ſit, ideo *ſeptem Angeli* habentes *ſeptem tubas*.

Paſtores & Doctores Novi Teſt. dicuntur Angeli.

XL. Sed dicet forte aliquis, ſi per ſeptem tubas intelligas *ſeptem periodos*, ſive Eccleſiam ſub diverſis ſeptem fatis, ſequetur *ſeptem Angelos*, adeoque omnia fata, pertinere ad ſeptimam periodum, quod eſſet abſurdum: cum hoc modo ſola ſeptima periodus contineret omnia fata Eccleſiæ. Ad quam difficultatem repono, id non ſequi; ſed hoc tantummodo inde colligi poſſe; quod ſub ſeptima periodo memorentur & recitentur omnia fata Eccleſiæ, quod nihil abſurdi continet. Sane, cum omnes prophetiæ tunc ſuum complementum habituræ ſint, quod Eccleſia, ſub ultima periodo, ignorari diutius non poterit; mirum non erit, ſi dicamus, fideles tunc, beatis iſtis temporibus, perpetuo memorare opera Dei circa Eccle-

Difficultas ſolvitur.

cle-

clesiam, ejusque mirificam conservationem, per tot & tam diversa fata. Ut Ecclesia tunc quasi repetitura sit, quidquid unquam in sui bonum factum & auditum est, ad nominis Dei gloriam, Johanni itaque hic ostenditur, quid cantatura sit Ecclesia septimæ periodi, & hoc ipsi ostendendo Spiritus S. ipsum simul sub ejusmodi Emblemate, edocet omnia fata Ecclesiæ, per omnia tempora.

XLI. Sunt qui putant alludi ad septem tubas septem Sacerdotum, quibus clangebant per septem dies, ad expugnandum Jerichuntem, Josuæ 6. ut, quemadmodum septimo & ultimo die civitas expugnata & hostibus erepta est, ita Ecclesia, septima & ultima periodo, & tanquam ad clangorem septimæ tubæ, hostibus Christi eripienda, & libertatem consequutura sit.

Porro septem isti Angeli dicuntur *stare coram Deo*. Sed de *statione* Angelorum, aut potius Sacerdotum, dabitur locus plura dicendi, ad Comma tertium.

CAPUT IV.

DE ALTERO ANGELO, vel SACERDOTE OFFERENTE THYMIAMATA.

XLII. *De oblatione* Thymiamatis *agitur commate* III. *& sequentibus*. XLIII. Angelus alius. *Differt a septem prioribus. Illi* canebant, *hic* offert Thymiamata. XLIV. ἐστάθη. *Priores etiam steterunt. Omnes in Templo* stabant. Servi *coram Rege* stant. *Ministerium Templi* עבודה Servitus. *Vasa sacra* כלי עבודה & כלי שרת *Vasa* servitutis, *Vasa* Ministerii. *Quædam loca Scripturæ.* XLV. *Omnes in Templo dicebantur* עומדים stantes אנשי המעמד Stationarii. *Præfectus eorum* ראש המעמד Caput stationis. *Axioma Talmudicum de* statione *in Templo* Cod. Taanith. *Quædam loca scripturæ*. XLVI. *Maxime* stabant x. *die Tisri in Templo & in Synagogis. Nonnulli* XXIV. *horis* stabant. *Projecti tamen fuerunt faciem in Terram, quando pronunciabatur* יהוה. *Maximum* Miraculum. Codex PirKe Avoth. Maimonides. *Nostra de* Vestitu Hebræorum *citantur*. XLVII. Sedere *in Templo nemo potuit, præter Regem ex domo Davidis*. Codex Sotah. *Christus* sedit *in Templo Luc*. 2. *Quo sensu? In* Synagoga *in circuitu Templi. Nostra de* Vestitu Sacerd. XLVIII. Stetit *Angelus coram* Deo. *Est Hebraismus. Deus ubique est præsens. Speciali modo ubi colitur, in Templo.* היכל Palatium *Dei*. *Coram Deo stetit Angelus* offerens suffitum *in Templo*. XLIX. Stetit ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. ἐπὶ, על supra, juxta. *Duo fuerunt* altaria. Holocaustorum *in atrio*. Aureum *suffituum in sancto alterum*. *Fuit ex* ligno Schitim, *tamen* aureum *dictum*. *Quare?* L. *Interpretes hoc* aureum *intelligere solent*. *Male*. *Hic intelligitur altare holocaustorum*. *Inde prunæ desumptæ ad suffitum*. πυρεῖον, מחתה foculum. זכה לחמתה Sacerdos qui prunas de altari in vas collegit. זכה לקטורת qui suffitum obtulit. *Quinam fuerit? Quo ritu facta sint?* Codex Tamid *&* Joma. *Eo respexit Johannes hoc loco*. *Hactenus præparationes ad* Thymiamata. LI. *Hinc patet hunc* Angelum *non fuisse ex* septem Cantatoribus. Massechet Tamid. *Ubi* steterint Sacerdotes? *Ubi* Levitæ? על הדוכן Massechet Erachim, Tamid, Middoth. הדוכן suggestus *ubi fuerit?* Angelus *de quo nunc*, *prius* stetit in atrio *ad* altare holocaustorum; *postea ad* aureum. *Ideo* alius Angelus *quam* septem. LII. *Et* alius *propter ministerium*. *Qui suffitum offerebant eodem die alio Ministerio fungi non poterant. Singula ministeria singulis diebus* sorte *distribuebantur*. Cod. Tamid, Joma. *Ad* suffitum faciendum *destinatur* Zacharias. Luc. 1. 9. *Qui canebant non omnes fuerunt*

Sacer-

Sacerdotes. LIII. Oblatio suffituum *nobilissima pars sacerdotii. Ibi nulla sorditas, nullus foetor; ad Deum propius accedebat* suffitum faciens, *precibus intercedebat. Totum Sacerdotium duabus præcipue partibus continebatur.* I. Oblatio Victimæ. II. Intercessio *in Sancto per* suffitum & preces. *Prior a multis fiebat sacerdotibus. Altera ab uno tantum.* LIV. *Idem non poterat* suffitum bis *offerre. Alter mane destinabatur* sorte: *alter Vespera. In reliquis qui* mane, *etiam* vespertina *bora idem ministerium obit.* חדשים Novi, *qui de suffitu sortiebantur. De reliquis* חדשים גם ישנים Novi & Veteres. Cod. Tamid. Joma, & Glossa *ad Gemaram*, Maimonides. LV. *Cur nemini per missum fuerit ut bis suffitum faceret? Id munus junctam habebat singularem* felicitatem. Deuter. 33. 10. 11. Gemara Cod. Joma. *Gratis dicitur. Ita singulis diebus duo debuissent fieri* divites & felices. *Mirum plures Sacerdotes hoc officium neglexisse, qui a* Jerusalem remotius *habitabant.* LVI. *Tamen magna felicitas contigit* Zachariæ, *dum suffitum fecerat. Non quidem* dives *est factus; at angelus eo ipso momento nunciabat ei nasciturum* filium. Luc. 1. *Hæ* divitiæ *fuere maximæ. Iterum colligitur, hunc* Angelum alium *fuisse a* septem *prioribus distinctum. Fuisse* Sacerdotem. *Nemo alius* Thymiama *facere potuit.* Rex Ozias *id tentans gravissime punitur.*

XLII. HActenus de *Præparatione* ad Thymiama, nunc ad *Oblationem Thymiamatis* ipsam. De hac agitur Commate tertio & sequentibus. Καὶ ἄλλος Ἄγγελος, inquit, ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλὰ, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου &c.

XLIII. Hic introducitur iterum *Angelus*, sed *alius*, scilicet distinctus a septem prioribus, de quibus modo egimus. Hunc *Angelum* prorsus *alium* esse totaque natura distingui a prioribus *septem*, manifestum erit, si vel parum examinemus locum, ubi stetit, & *munus* quo functus est. Priores *canebant*, adeoque suo loco, cantoribus destinato, stabant: hic autem stetit prope *Altare*. Illi cantabant, hic Sacerdotio, & nobiliori quidem ejus parte, nempe oblatione Thymiamatum, fungebatur; *habebat* enim *in manu Thuribulum aureum, dataque ipsi sunt Thymiamata multa, ut offerret in Altari aureo, coram Throno.*

Angelus alius Differt a septem.

XLIV. Ante omnia dicitur: καὶ ἐστάθη & *stetit*. Priores *septem* qui cantabant, quoque steterunt. Debuerunt sane omnes stare, cum Sacerdotio fungerentur; quandoquidem & *Sacerdotes*, & *Levitæ*, & *Cantores*, & quicunque aliquo ministerio functi sunt in Templo, *ministri* Dei fuerunt; adeoque coram eo ipsis standum fuit, uti solent *ministri* coram Domino suo stare: non tantum quod id postulet animi submissio, quæ servos decet, veneratio & honor quem *servi* Domino suo debent, sed & ut ad omnia officia Domino præstanda, se paratos demonstrent. Ita *ministri* Regis *steterunt* coram Salomone. 1. Reg. 10. 8. & 12. 6. 8. 2. Chron. 9. 7. Sunt autem Sacerdotes & quicunque in Templo ministrant, *Servi* Dei: quare & eorum *ministeria*, magis quam officia reliquorum Sanctorum, dicuntur עבודות *Servitia*, sive *Ministeria*; vide Numer. 4. 23. 47. & seqq. Et *vasa sacra* dicuntur כלי עבודה Deuter. 26. 6. Exod. 39. 40. & כלי שרת *vasa ministerii*. Num. 4. 12. 2. Chron. 24. 14. & sic passim alibi.

Sacerdotes stabant in Templo.

Sunt servi Dei.

XLV. Hinc perpetuum *stabant* coram Deo, tanquam ejus *ministri*, ad omnia ministeria prompti & parati; ideo & עמודים *stantes* & *coram Domino stare* dicuntur. 2. Chron. 5. 12. Jerem. 28. 5. Ezech. 44. 15. Hæc est ratio ob quam illi, qui sua hebdomade ministrant, dicuntur אנשי המעמד *viri stationis*, quasi *Stationarii*, & eorum Præfectus ראש המעמד *Caput*, sive *Præfectus stationis*. Sed & reliqui omnes, cujuscunque essent conditionis, maxime autem qui sacrificium aliquod offerebant, coram Deo in Templo *stare* debebant. Nehem. 8. 5. Jer. 28. 5. Hinc istud axioma Talmudicum, Codice *Taanit* cap. 4. §. 2. וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו: *Quomodo fieri poterit oblatio ullius hominis, nisi ei adstet?* nempe is qui sacrificium offert.

Stationarii.

XLVI.

XLVI. Præcipue autem *ſtabant*, & totus quidem populus *ſtabat*, decimo die Tiſri, quando fiebat ſolennis expiatio totius populi. Iſtum ritum ad hunc uſque diem imitantur Judæi, in ſuis Synagogis: ſunt enim qui ejuſmodi *ſtationi* ſpecialem adſcribant ſanctitatem, atque meritum; ut etiam nonnulli iſto die *ſtent* integris viginti quatuor horis. Ita ſane magna reputabatur ſanctitas, ut *ſtarent* ſolenni iſto die, niſi quod in faciem ſe projecerint, cum Pont. Max. in Adyto pronunciaſſet nomen Tetragrammaton יהוה: unde etiam prodigioſum, immo nugaciſſimum confinxerint miraculum, inter alia hujus ponderis: ſcilicet, quamvis in atrio ſteterint צפופים *preſſi*, ut vix eſſet locus *ſtandi*, adeo etiam ut nonnulli terram non attigerint, ſed a multitudine e pavimento nonnihil attollerentur, tamen ſat eſſet loci, non tantum ut *in faciem ſe proſternerent* omnes, ſed ut alter ab altero eſſet *remotus* רוחיה *late diſtans*, ad quatuor cubitos, ut peccata ſua confiteretur alta voce, altero tamen non audiente. De hiſce videatur Codex *Avoth* cap. 5. §. 5. & Gloſſa ad iſtam Miſnam. Idem quoque docet *Maimonides*, *Hilchot Biath hammikdaſch* cap. 5. §. 17. paucis hiſce verbis: כל העוסק בעבודה מעבודת המקדש צריך שיהיה עומד על הרצפה וגו׳: *Quicunque miniſterium Templi peragit*, *debet ſtare in pavimento* &c. Ideo quia Sacerdotes multum *ſtabant*, & nudis quidem pedibus in pavimento, multas comedebant carnes, & aquam bibebant, ideo, inquam, ſæpe viſcerum dolore laborabant: quare & medicos habebant, qui eis mederentur. De hiſce vide opus noſtrum *De veſtitu Sacerd. Hebr. Libro* I. *Cap.* 3. *Standum* itaque erat in Templo, & *Sacerdotibus*, & *Levitis*, & *Cantoribus*, & *Populo:* niſi quod decimo die Tiſri, ad ſolennem Expiationem, in faciem ſe quoque proſtraverint.

Decimo die Tiſri ſtandum erat.

Eodem die in Templo ſe proſtraverunt.

Sacerdotes ſæpe dolore viſcerum laborabant.

XLVII. *Sedere* autem in loco tam ſancto, crimen fuiſſet morte piandum, ut illud, ne ipſi quidem Regi Iſraelis, permiſſum fuerit, niſi eſſet ex familia Davidis, ut legimus Codice *Sotah* c. 7. Nec eſt quod quis dicat, Chriſtum *ſediſſe* & docuiſſe in Templo. Luc. 2. *Sedit* enim non in ipſo Templo, ſive in loco *Sancto*, ſed in *Synagoga*, quæ erat in *circuitu Templi*. De hiſce & nos quædam notavimus *De veſtitu Sacerd. Hebr. lib.* 2. cap. 25. Non mirum igitur, ſi *Angeli*, & *ſeptem* iſti priores, de quibus commate 2. & *alius* iſte *Angelus*, de quo nunc agimus, dicantur *ſtetiſſe*.

In Templo ſedere nemini licitum.

XLVIII. *Stetit* autem iſte *alius Angelus* ἐπὶ τὸ θυσιαςήϱιον. Priores *ſeptem*, qui canebant, dicuntur *ſtetiſſe* ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ nempe לפני יהוה *ante faciem Dei*. Eſt Hebraiſmus, pro *coram Deo*. Cum Deus ubique ſit præſens, certum eſt homines, ſemper & ubicunque ſint locorum, eſſe *coram Deo*. Attamen cum dicatur habitare in *Templo*, tanquam in Palatio ſuo, quare etiam היכל ſive *Palatium* dicitur, illi qui ſunt in Templo, ibique rebus ſacris occupantur, modo ſpeciali dicuntur eſſe *coram Deo*. Non mirum igitur, ſi *Cantores* Angeli *ſeptem*, cum in Templo ſteterint ad cantandum, dicti ſint ſtetiſſe *coram Deo*. Sane *coram Deo ſtetit*, etiam iſte *alius Angelus*, qui faciebat Thymiamata, cum etiam *ſteterit* in Templo, quamvis non in eodem loco.

Ubi alius Angelus ſteterit?

XLIX. Stetit enim ἐπὶ τὸ θυσιαςήϱιον. Vox ἐπὶ idem notat ac Hebraica על, quæ & *ſupra*, & *juxta* & *ad* ſignificat; Hebraice enim על המזבח eſt *ad altare*. Nemo ignorat duo fuiſſe altaria in Templo. Alterum, quod & *magnum* dici ſolebat, fuit *altare holocauſtorum*, in atrio Sacerdotum, in quo comburebantur *Holocauſta* & *partes* cum *inteſtinis* & *adipe* reliquorum Sacrificiorum. Alterum in ipſo היכל ſive Palatio Dei, in loco *ſancto*, quod erat inter *Pronaum* & *ſanctum ſanctorum*. Hoc *aureum* dicebatur: nam etſi conſtiterit ex ligno *Schitim*, tamen aureis laminis erat obductum, ut merito *Altare aureum* appellaretur. In hoc offerebantur Thymiamata ſingulis, aliiſque diebus feſtis ad ſacrificia jugia, aliaque.

Duo fuiſſe altaria. Alterum holocauſti.

Alterum aureum.

L. Interpretes magna quidem confidentia docent, hic intelligendum eſſe Altare *aureum*, ſed falluntur procuIdubio: nam etſi etiam ad *aureum* poſtea *ſteterit*, ubi ſuffitum intus faciebat, tamen *aureum Altare* nondum intelligitur. Sacerdos ſane ſuffitum offerens, ad utrumque altare *ſtabat*, etiam cum *Thuribulo aureo*. Et primo quidem ad magnum altare *holocauſtorum*, in atrio Sacerdotum. Aſcendebat enim ad verticem magni Altaris, prius aliquis ex Sacerdotibus, qui erat זכה למחתה id eſt qui *requiſitus fuit* a *thymiamata* faciente, ut πυϱείῳ ſive foculo aliquo, id eſt Vaſe מחתה *Machtah* dicto, prunas adferret. Is, inquam, primum aſcendit ad focum magni Altaris, ibique vas iſtud argenteum replebat prunis, dum is qui erat זכה לקטורת *deſtinatus Thymiamati faciendo*, inferius prope Altare iſtud ſtabat & præſtolabatur cum *Thuribulo aureo*, donec is qui aſcenderat ad focum

Hic non intelligi altare aureum.

Ad utrumque altare Sacerdotes ſtabant.

Prunæ ex altari holocauſti ſtando colligebantur vaſe argenteo;

focum magni Altaris, inde deſcenderet, & prunas ſuas ex *argenteo* effunderet in aliud πυρεῖον ſive vas *aureum*, quo *prunæ* deferebantur in locum ſanctum ad *Altare aureum*, ubi tandem fiebat *ſuffitus*, ab eo cui id ſorte obtigerat; quæ manifeſto conſtant ex Codice *Tamid* cap. 5. §. 5. & ex Cod. *Joma* cap. 4. §. 4. Sed de hiſce infra plura dicemus. Hic itaque primum ad magnum Altare Holocauſti ſtetit *alius* iſte *Angelus*, tanquam Sacerdos mox ſuffitum facturus. Hanc ſtationem ſine dubio intelligit Johannes hoc loco, quando dicit: ſe vidiſſe *alium Angelum ſtantem ad Altare*. Hactenus enim, more ſolito, fiebant præparationes ad oblationem ſuffitus, in Altari aureo; nondum oblatio ipſa. Nihilominus tamen certum eſt, *alium* iſtum *Angelum* poſtea, ſuo tempore, quando ſuffitum faciebat, ſtetiſſe quoque ad *Altare aureum*, in loco ſancto; immo diutius ibi ſtetiſſe, quam hic ad Altare holocauſtorum.

In vas aureum infundebantur.

Differt hic Angelus a ſeptem prioribus.

LI. Vel hinc manifeſto conſtat; hunc *Angelum* prorſus *alium* fuiſſe, diſtinctum a reliquis *ſeptem*: cum *ſeptem* non *ſteterint* in eodem loco, nec tam prope altare *holocauſtorum*, multo minus, ut poſtea, *ſeptem* priores in alio loco, ubi *Cantores* cantica ſua canere ſolebant. Superius, nempe Theſi 33. Jam oſtendimus ex Maſſechet *Tamid* cap. 7. §. 3. *Sacerdotes*, dum cantabant, *ſtetiſſe* על שלחן החלבים *ad menſam pinguedinum*, in atrio Sacerdotum. Ita & *Levitæ* dicuntur *ſtetiſſe* על הרוכן *ad ſuggeſtum*, quod in eodem erat atrio, ad latus Orientale magni Altaris. Maſſechet *Erachim* cap. 2. 6. & *Tamid* cap. 7. §. 3. vide & *Middoth* c. 2. §. 6. & 2. *Chron.* 5. 12. Sunt nonnulli ex Hebræorum ſapientibus, qui docent הרוכן *ſuggeſtum*, fuiſſe in ipſo atrio Iſraelitarum. In hoc itaque loco *ſtabant*, Cantores, *Sacerdotes*, *Levitæ*, & *Nobiliores Iſraelitarum*, quando ſacram exercebant Muſicam in Templo. Ibi quoque *ſteterunt ſeptem* priores *Angeli*. At vero *alius* iſte *Angelus*, de quo nunc fit ſermo, *ſtabat* primum in *atrio* quidem *Sacerdotum*, tamen prope Altare, & multo propius quam *Cantores*, poſtea etiam *ſtetit* in ipſo loco ſancto ad *Altare aureum*. Ergo revera fuit ἄλλος ἄγγελος.

Non eodem loco cum ſeptem ſtabat.

LII. Sed & *alius* eſſe debuit, quia alio fungebatur miniſterio. *Septem* priores erant *Cantores*; hic autem *ſuffitum offerebat*. Et ſane non poterant illi qui ſuffitum offerebant, eodem die fungi alio miniſterio. Notum eſt iis, qui vel parum verſati ſunt in ritibus Hebræorum, ſingula miniſteria ſingulis diebus ſorte diſtribui, ut quilibet Sacerdotum ſciret, quale opus iſto die ſibi conficiendum eſſet. Codice *Tamid* cap. 3. אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק מי מרשן מזבח הפנימי מי מדשן את המנורה מי מעלה אברים לכבש הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל החזה והגרה ושתי הדפנות הקרבים והסלת והחביתים והיין הפיסו זכה מי שזכה: *Dicebat illis Præfectus, Accedite ſortiamini, quis mactaturus ſit, quis ſparſurus ſanguinem? quis allaturus ad gradus membra, caput, pedem & duos pedes anteriores, extremitatem ſpinæ dorſi & pedem? Pectus & guttur, & duo latera, inteſtina, ſimilam, frixa & vinum. Sorte quiſquis ſuo miniſterio deſignabatur.* Clarius de *Suffitu* cap. 5. §. 2. אמר להם חדשים לקטרת בואו והפיסו הפיסו זכה מי שזכה: *Dicebat illis accedant novitii* [illi qui Thymiama nunquam obtulerunt] *ad ſuffitum faciendum & ſortiantur, ſortiebatur enim quis eo dignus eſſet*. Eadem occurrunt Codice *Joma* cap. 2. ubi plura de ſuffitu offerendo. Sane neminem *ſuffitum* obtuliſſe, niſi quem ſors deſtinabat, patet ex *Zacharia* Sacerdote, Parente Johannis Baptiſtæ: nam ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι *ſorte accepit ut Thymiama offerret*. Luc. 1. 9. Colligi itaque neceſſario debet, eum qui *ſuffitum* faciebat, prorſus *alium* fuiſſe, quam qui *canebant*. Primo quidem *Cantores* non omnes fuerunt *Sacerdotes*, ſed, uti oſtendimus, etiam *Levitæ*, immo & *Iſraelitæ*, ex מיוחסים *Nobilioribus*; at is qui *Suffitum* faciebat neceſſario debebat eſſe *Sacerdos*, erat enim oblatio Suffituum עבודה *Miniſterium Sacerdotale*.

Alius Angelus alio fungebatur officio.

LIII. Quid? omnium functionum Sacerdotum, nobiliſſima erat *oblatio ſuffituum*; ut is qui ei ſorte deſtinatus fuit, omnium honoratiſſimus & feliciſſimus haberetur; non tantum quod nulla ſorditate inquinari potuerit, ut illi qui mactabant, pellem detrahebant, animal in partes diſſecabant, ſanguinem excipiebant, ad altare deferebant & ſpargebant, altaria expurgabant, ignem ſtruebant, & qui ejuſmodi alia faciebant, quæ revera erant miniſteria ſordida: ſed maxime ideo, quod ad Deum propius accederent, cum intrarent in ipſum locum ſanctum, quod gratum odorem Deo offerrent: & pro populo intercederent preceſque effunderent. Ita is ſolus altera parte Sacerdotii, & nobiliori quidem functus erat. Totum Sacerdotium in duas omnino diviſum fuit partes; quarum prior erat *immolatio* & *obla-*

Oblatio ſuffituum functio nobiliſſima.

Partes Sacerdotii duæ.

Immolatio.

oblatio victimæ, in *Altari holocaustorum* in atrio Sacerdotum; altera, *intercessio* per preces, & per oblationem *suffituum* in *altari aureo* & in loco sancto, ut, cum prior pars a magno numero Sacerdotum, altera ab uno tantum perageretur. Reliqui duo, qui etiam circa

Oblatio suffituum.

oblationem suffituum aliquid præstiterunt, magis hujus fuerunt *ministri*, quam ut ipsi sint dicendi *suffitus* obtulisse, quemadmodum suo loco ostendemus.

Nullus Sacerdotum suffitum bis offerre poterat, per totam vitam.

LIV. Et hæc quidem est ratio, cur Patres non permiserint, ut idem Sacerdos eodem die bis, nec postea per totam vitam unquam, suffimentum iterum offerret. Notum est, singulis diebus duos oblatos fuisse agnos; primum mane hora *tertia*, aut, secundum nostrum horologium, hora *nona* matutina; alterum vespere, hora *nona*, secundum nos, hora pomeridiana *tertia*.

Sorte quilibet ad functionem eligebatur.

Is qui per sortem alicui functioni destinatus fuit, eadem fungi poterat & ad sacrificium matutinum, & ad vespertinum. Verum cui sorte obtigit *oblatio suffituum*, ea non nisi semel fungi poterat per totam vitam. Hinc ad sacrificium vespertinum de Thymiamate offerendo iterum sortiebantur: ideo illi qui de oblatione sortiebantur, חדשים *Novi* dicebantur, id est tales qui ad istud ministerium sorte nunquam destinati fuerunt. De reliquis functionibus sortiebanter חדשים גם ישנים *Novi & Veteres*, id est, illi quibus talia ministeria nunquam sorte obtigerunt, illi quoque qui eis antea jam functi fuerunt. Vide de hisce Codice *Tamid* c. 5. §. 2. & Cod. *Joma* cap. 2. §. 4. & ad ista Gemaram & Glossas. Clarius omnia traduntur apud Maimonidem *Hilchot Tmidim Umussaphim* cap. 4. §. 8. תמיד של בין הערביים אין מפיסין לו פייס אחר אלא כל כהן שזכה בעבודה מן העבודות שחרית יזכה בה בין הערבים חוץ מן הקטורת שהן מפיסין להפייס אחר בין הערבים: *Quod attinet sacrificium vespertinum, de eo non sortiuntur nova sorte, sed omnis Sacerdos, qui designatus est ministerio matutino, eidem ministerio etiam designatus manet vespere: excepto Thymiamate, ad quod requiritur nova sortitio circa vesperam.*

Cur fas nemini fuerit ut suffitum bis offerret?

LV. Addunt *Gemarici* rationem, ob quam non permittebatur, ut idem bis offerret thymiama? nempe quod istud munus adjunctam habuerit singularem aliquam felicitatem, & quod dives fieri soleret, is qui tali munere fungebatur. Hoc conantur probare ex Deuter. 33. 10. 11. ubi, postquam dictum esset: *Ponent suffitum in naribus tuis, & holocaustum super altare tuum*, mox additur: *Benedic Domine, facultati ejus, & opus manuum ejus sit tibi acceptum.* Hoc Sapientes exponunt, de *opere manuum* ejus qui *suffitum* offert. Audiamus *Gemaricos* ipsos, ad hæc verba Codicis *Joma* cap. 2. Misna 4. חדשים לקטורת בואו והפיסו *Novi accedant ut sortiantur*: תנא מעולם לא שנה אדם בה מאי טעמא אמר ר' חנינא מפני שמעשרת אמר ליה רב פפא לאביי מ"ט אילימא משום דכתיב ישימו קטורת באפך וכתיב בתריה ברך חחילו: *Traditio est, nemo unquam illud* [Thymiama] *repetit.* (bis suffitum offert) *Quænam est ratio? Respondet Doctor Chanina, quia divitem reddit. Dixit Raf Papa Abæo, ob quam rationem? Forsan dices, quia scriptum est*, (Deuter. 33. 10. 11.) *ponent suffitum in naribus tuis, & holocaustum super altare tuum, & scriptum est postea: benedic Domine facultatibus ejus.* Sane si omnes *divites* facti sunt Sacerdotes qui suffitum offerebant, singulis annis, minimum septingenti & triginta Sacerdotes divites redditi sunt: cum bis singulis diebus offerrent, semper autem חדש *novus* aliquis, qui antea nunqnam obtulit. Hinc sequeretur multos fuisse divites Sacerdotes: ut mirer ullum neglexisse vices suas, easque cessisse aliis, qui ministerio in Templo pro se fungerentur, dum illi sacris vacarent, in Synagogis civitatum suarum, uti solebant, qui ab Hierosolymis remotius habitabant. Ista igitur traditio de *divitiis* per oblationem suffitus acquisitis, mihi vehementer suspecta est, ut vix dubitem quin adnumeranda sit cæteris fabulis Judaicis.

Suffitum offerentes divites fieri solebant.

LVI. Nihilominus, sive fabulas narrent Talmudici, sive exempla quædam habuerint, nonnullorum Sacerdotum, qui post oblationem suffitus, divites facti, aut alio singulari beneficio aliquo gavisi sint, non possum hic silentio præterire magnam istam felicitatem, quæ obtigit *Zachariæ* Sacerdoti, eo ipso momento, quo *suffitum* offerebat in Templo. Verum quidem est, quod de ipsius divitiis non multa legamus: erat enim vir mediocris fortunæ, vitam agens rusticam & inter homines montanos, magis, quam inter nobiles & divites, quod vel ex solo genere vitæ & vestimentis filii ipsius Johannis constat Matth. 3. Vide, & nostra *De Vestitu Sacerd. Hebr.* libro 1. cap. 9. Nihilominus, etiamsi non magnam copiam argenti atque auri possederit, verissimum tamen est, ei contigisse bonum, omnibus divitiis præstantius, ea ipsa hora, qua *suffitum* obtulit:

Zachariæ suffitum facienti gratissimum nuncium.

Zacharias vir mediocris fortunæ.

tulit: nam eodem momento, cum in Templo ſtaret ad latus Altaris aurei, adſtitit ipſi Angelus, qui eum certum reddebat, de *filio*, modo etiam prorſus miraculoſo, & plane divino, ſibi naſcituro, quem vocaret *Johannem* qui *ei eſſet gaudio & exultationi, ſuper cujus nativitate multi gaviſuri ſint, & Spiritu S. implendus, etiam a ventre matris ſuæ, multoſque filiorum Iſraelis converſurus ſit ad Dominum Deum iſtorum, qui præcedet in conſpectu, cum Spiritu & virtute Eliæ, ut convertat corda Patrum in filios, & rebelles ad prudentiam juſtorum, ut paret Domino populum inſtructum* Luc. 1. Hæ ſane fuerunt divitiæ maximæ, quibus ditatus eſt Zacharias, eo ipſo, inquam, momento quo offerebat Deo ſuffitum. Utrum ullus fuerit ante eum, qui majores obtinuerit divitias, non puto. Ne hiſce diutius inhæreamus, iterum colligimus, hunc *alium Angelum*, a prioribus *ſeptem*, fuiſſe prorſus diſtinctum: cum *ſeptem* iſti fuerint *Sacerdotes*, & *Levitæ*, & *Iſraelitæ*, ex quibus conſtabat tota Eccleſia Dei: ille autem *alius*, non niſi *Sacerdos*; cum *oblatio Thymiamatis* fuerit עבורה *miniſterium*, ad quod nemo, præter Sacerdotes, admittebatur, ut etiam ipſe *Rex Ozias*, quum iſto munere fungi vellet, non tantum cum gravi increpatione a Summo Pontifice arceretur, ſed & a Deo graviſſime puniretur, & lepra percuteretur, 2. Chron. 26.

Ditatus filio.

C A P U T V.

DE THURIBULO AUREO מחתה *Machta*, כף *Caph*, ACERRA, & טני *Tani*, Vaſis ad OBLATIONEM SUFFITUS adhibitis, ac DE EORUM USU.

LVII. Angelus *iſte* alius *ad oblationem Suffitus deſtinatus, omnia ſui muneris præſtitit. Habebat* Thuribulum aureum. *Græce* λιβανωτὸν. *Ejus variæ Expoſitiones. Non ſunt ipſa* thura *oblata*. LXX. *interpr. ſententia*. הלבונה Ariſtophanes, Heſychius, Suidas, vetus Gloſſarium Grammatici. λιβανωτοπολέω, λιβανωτοπώλης, λιβανοπώλης. Athenæus, Pollux. LVIII. *Hic non ſignificat* thus, *ſed* vas *quo* thura *offerri ſolebant. Pro* λιβανωτῷ *an legendum* λιβανωτίς. Vetus Gloſſarium acerra, thuribulum. Grotius. *Apud* Plinium & Dioſcoridem roſmarinum *notat. Hic notat* Acerram. LIX. *Reſpicit hic Johannes ad* vaſa ſacra, *quibus* thura *offerebantur. Maxime adhibebantur* מחתה & כף. *Quædam loca Scripturæ. Duo vaſa ad ſuffitum adhibebantur. Alterum* thure *replebatur; alterum* prunis *ardentibus, ex Altari holocauſti. Prius* מחתה Mactah, *Alterum* כף Caph. בזיך & בזק בזיכא. *Ita & Chriſto hic duo dantur. De* כף *in quo ſunt aromata, Commate* III. *De* מחתה *Commate* v. *Utrumque hic dicitur* λιβανωτὸν. *Johannes agit primo de* כף Acerra *aromatum. Nos primo de* מחתה. LX. *Quale vas fuerit* מחתה? *a* חתה *prunas* colligere. Sept. Interpretibus *eſt* πυρεῖον *ab* igne. *Quædam loca Scripturæ*. LXI. *Quid ſit* πυρεῖον? LXX. Interpret. מחתה. θυΐσκη Mortariolum Hieronymo. Senioribus & ἐπαρυστὶς, ἐλαιοχύτη Heſychius. Αντλητὴρ, κάδος ναυτικὸς Heſychio. Varia alia *vaſa* τοῖς LXX. *dicitur* πυρεῖον. יעים καλυπτὴρ, κρεάγρα, θέρμαι; φιάλη מזרק כרכב, ἐσχάρα craticula. *Quid ſit* מחתה *ex* LXX. Interpretib. *non poteſt colligi: varia loca Scripturæ*. LXII. מחתה *eſt vas cui imponebantur prunæ. Et* ſuffitus. *Varia loca ſcripturæ*. Codex Tamid. LXIII. *cujus fuerit* formæ מחתה? *Notantur* Pictores, Arias Montanus, Vilalpandus, Goere, VVitzius, Bynæus. *Non fuit inſtar* Thuribuli *in Eccleſia Romana. Nullam habuit* catenam; *Nullum* operculum. *Habuit* anſam, *ſive* Manubrium Cod. Joma *ein Rohlpfann, un rechaut. Longius erat manubrium decimo Tiſri*. LXIV. *Habuiſſe formam* Calicis. *Ideo Græcis* θυΐσκη, Mortariolum, & ἐπαρυστὶς Heſychio &c.

Num-

Nummi *Hebræor. apud* VVaſerum, VValtonum, Hottingerum. Virga amygdali, *&* πυρεῖον *ſigna* Sacerdotii, *ut apud Romanos* Lituus, Patera, Urceus &c. *in Nummis* J. Cæſaris, Auguſti, Lepidi, Neronis, Nervæ, Macrini, Decii &c. *Vas non eſt* urna *Mannæ*, *ſed* מחתה πυρεῖον, *ſive* foculus. VVaſerus *iterum &* Hottingerus. LXV. *ſive* foculus. VVaſerus *iterum &* Hottingerus. LXV. VVaſerus, VValton *aliique* urnam *mannæ exiſtimarunt*. *Male*. Optime Melanchton קטרת מחתה θυμιατήριον. *Non probatur eſſe* Urnam. *Varii* Nummi Hebræi *&* Samaritani, apud VVaſerum, VValtonum & Hottingerum. Tabula *qua tres inſignes nummi exbibentur*. Nummi *ubi vaſculum habet* manubrium. LXVI. מחתה *fuiſſe* πυρεῖον aureum. *Fuerunt &* ænea *&* argentea. *Cui rei inſervierit* æneum *&* argenteum. *Cui rei inſervierit* æneum *&* argenteum? Cod. Tamid. *&* Joma. *Quædam loca Scripturæ*. LXVII. *Interpretes* λιβανωτὸν *exponunt* מחתה. *Sed male*. *Quo ſenſu decimo Tiſri in adyto ſuffitus ejuſmodi vaſe fieri debuit?* Cod. Joma: vas in veteri ſiclo. *An idem vas bic intelligitur?* LXVIII. *Agitur de* כף Caph. *Notat* curvaturam, Vas *ad* Suffitum *deſtinatum*. *Septuag. per* מחתה *&* כף *idem intelligunt*. *Varia loca Scripturæ*. *Græcis eſt* θυΐσκη. *Ita dictum a* thure. *Sunt vaſa diſtincta*. *Uſus utriuſque diverſus*. LXIX. *Tres Sacerdotes requirebantur ad oblationem Suffimenti*. *Primus altare aureum purgabat*. *Utebatur vaſe* טני Tane *dictum*. *Fuiſſe inſtar* Caniſtri. Cod. Tamid. *Hoc vaſe cineres ab altari aureo recipiebat & auferebat*. *Alter ſumebat* מחתה. *Ex altari Holocauſti* prunis *replebat*, *alio vaſe* argenteo. *Eodem vaſe aureo portabat prunas ad altare* aureum. *Altari prunis effuſis, abiit*. Cod. Tamid. *Hic* ſorte *non fuit deſtinatus*; *ſed requiſitus ab eo qui ſorte fuit electus ad ſuffitum*. Bartenora, Caph Nachat. Tamid. *Tertius Sacerdos ſuffitum obtulit*, *preceſque pro populo fundebat*. *Idem babebat aliud vas*, כף acerram, *qua attulit aromata*. LXX. *Idem vas adbibitum ad offerrendos ſuffitus*. מחתה πυρεῖον, כף Thuribulum, *cur ita dictum?* Acerra *quid ſit?* Feſtus, Chaldæus, Jarchius. כף Caph *thure repletum panibus imponebatur*. כפות Capoth *ſunt* כלי השלחן. *Quædam loca ſcripturæ*. LXXI. בזיך בזיכא כף Acerra Cod. Tamid. כף *diſtinguitur a* בזיך Beſich, Bartenora *&* Caph Nachat. LXXII. בזך *habuit* operculum. *Et impoſitum fuit* linteum. *Quo ſenſu ſimile fuerit thuribulo in* Eccleſia Romana, *diſſimile?* כף Caph & כפורה Scutellæ. LXXIII. *vaſe* כף *Pont. M. aromata intulit in Sancta*. Cod. Joma. *Bina ferebat vaſa*; πυρεῖον *&* acerram. Joma. LXXIV. *Pont. Max. in adyto ex* כף acerra *ſumebat thura & injecit* מחתה πυρείῳ *ſive foculo*. *Eodem vaſe* כף Caph, *id eſt* Acerra *ſingulis diebus thura allata ad Altare aureum*. LXXV. *Vas quod* alius Angelus *Chriſtus babuiſſe dicitur*, *idem fuiſſe quod* כף Caph, Acerra *dicitur*. Cod. Joma.

LVII. QUemadmodum autem *alius Angelus*, quem Johannes vidit ad Altare, fuit *Sacerdos* oblatione ſuffituum dignus, ita ſane & omnia, quæ ad iſtud munus requirebantur, præſtitit. *Habebat* enim *Thuribulum aureum*. Manibus ſcilicet illud habebat, ſive tenebat, uti ſolebant iſto munere fungentes. Græce habetur λιβανωτὸν, quod ab interpretibus varie exponitur. Sunt qui ipſa *Thura*, quæ in *altari aureo* offerri ſolebant, hoc vocabulo notari crediderunt. Hoc ſenſu ſumitur a ſeptuaginta Senioribus. 1. Chron. *9*. 29. ubi ponitur pro הלבונה, quod *thus* ſignificare nemo in dubium vocat. Eodem ſenſu occurrit apud *Ariſtophanem* in *Ranis*, & in *Pluto*. *Heſychius*: λίβανος τὸ δένδρον καὶ τὸ ὄρος. λιβανωτὸς δὲ ὁ καρπὸς αὐτοῦ, εἶδος θυμιάματος. Eadem fere habet *Suidas*. Videatur etiam vetus Gloſſarium & reliqui Grammatici. Hinc λιβανωτοπολέω & λιβανωτοπώλης, quod perinde dicitur ac λιβανοπώλης qui *thura vendit*, apud *Athenæum*, *Pollucem* & alios.

λιβανωτὸν quid?

הלבונה quid?

LVIII. Nihilominus tamen certum eſt, hoc loco non ſignificare ipſum *thus*, aut ſpeciem thymiamatis, ſed potius *vas* aliquod ſacrum, quo *thura* offerri ſolebant. De *thymiamate* mox agetur, quando dicetur: *plura thymiamata Angelo data fuiſſe*. Forte pro λιβανωτοῦ legendum erit λιβανωτὶς. In veteri *Gloſſario* λιβανωτὶς eſt *acerra*, *thuribulum*. Ita legendum putat *Grotius*. Forte non male: quamvis tamen non ignorem, apud *Plinium* & *Dioſcoridem libro* III. *cap*. LXXXIX. λιβανωτὶν etiam ſignificare *roſmarinum*. Sed hoc loco ſumi pro vaſe *Thuribulo*, ſive *acerra*, extra dubium eſt: cum addatur epitheton χρυσοῦν *aureum*. Conſtat ſane, non *thus*, ſed *vas* fuiſſe ex *auro*.

λιβανωτὶς acerra.

LIX. Reſpicit itaque Johannes ad iſtud *vas ſacrum & aureum*, quo uti ſolebant Sacerdotes, in oblatione thymiamatum. Pluribus vaſis uti ſolebant. Præſertim adhibebantur ad hoc miniſterium duo מחתה & כף. De מחתה vide Exodi 25. 38. 27. 3. 37. 23. 38. 3. Levit. 10. 1. *16*. 12. Num. 4. 14. *16*. *6*. 17. & ſequentibus. Duobus vaſis ad oblationem ſuffimenti uti ſolebat Sacerdos in Templo. Altero recipiebat Thura eaque ferebat in locum ſanctum ſuper *altare aureum*, ubi ſuffitus fiebat. Altero recipiebat prunas ardentes, de *altari holocauſti*, eaſque etiam deferebat ſuper altare aureum. Primum vocabatur כף. Chaldaice בזיכא *Bezicha*; a Talmudicis בזך atque בזיך. Alterum quo prunas recipiebat dictum fuit מחתה *Machtah*. Ita & Johannes Chriſto duo vaſa hoc loco adſcribit. De priori, quo recipiebat aromata, hic agitur, commate III. mox enim addit: *Et data ſunt ipſi multa Thymiamata* De poſteriori agit commate v. cum ſtatim addatur: Καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου. *Et replevit illud ex igne altaris*. Utrumque hic vocatur λιβανωτὸν, quod ad Thymiamata adhibitum fuerit. Quamvis Johannes prius agat de λιβανωτῷ, Hebræis כף dicto, quo המקטור *ſuffitum faciens* aromata recipiebat; nos tamen primo examinabimus illud quo prunas ardentes recipiebat, & quod מחתה dici ſolebat. De כף ſive בזך quo aromata recipiebantur, Johannes primo loquitur quod excellentius & dignius fuerit, ut eſt veriſimile. De hoc & nos inferius plura habebimus.

Plura vaſa ad oblationem ſuffituum.

Duo vaſa.

כף: בזיכא;

מחתה.

LX. Quale autem hoc vas fuerit, non niſi ex ejus materia, ex qua conſtabat, & ejus uſu conjici poteſt. Dictum fuit a verbo חתה quod notat *capere*. Pſ. 52. 7. יחתך ויסחך מאהל *abripiet te & evellet te e tentorio*. Speciatim autem ſignificat, *ſumere carbones*. Proverb. 25. 22. כי גחלים אתה חתה על ראשו *quoniam tu carbones ſumes in caput ejus*: & cap. *6*. 27. היחתה איש אש בחיקו *An ullus accepturus eſſet ignem in ſinum ſuum?* Vide Eſ. 30. 14. Ex hiſce locis manifeſtum eſt, verbum חתה, ex quo fluxit מחתה, ſignificare *prunas capere*, aut auferre. Inde facile colligi poteſt, מחתה eſſe *vas* aliquod, ſive inſtrumentum prunis capiendis vel auferendis aptum atque deſtinatum. Ideo πυρεῖον ab *igne* vertitur a LXX. Senioribus. Exod. 27. 3. 38. 3. Lev. 10. 1. 16. 12. Num. 4. 16. 6. 17. 2. Reg. 24. 36. 2. Chron. 4. 21.

Quale vas hic intelligatur.

מחתה.

LXI. At quid intelligendum ſit per πυρεῖον, æque incertum eſt: cum varias habeat ſignificationes apud Græcos. Sed & alia vaſa Tabernaculi ſeptuaginta interpretibus ſunt πυρεῖα, & ipſum מחתה aliter quoque ab iis vertitur. Dicitur illis מחתה non tantum πυρεῖον, ut patet ex locis allegatis, ſed & θυΐσκη, quod *mortariolum* eſt apud *Hieronymum*. 1. Reg. 7. 50. Sed & ἐπαρυστρὶς iiſdem Senioribus. Exod. 37. 27. Numer. 4. *9*. Eſt autem ἐπαρυστρὶς Heſychio ἐλαιοχύτη ἢ ἀντλητὴρ, *vas per quod infunditur oleum*, ſcil. in lucernas: aut *Cadus* ſive *vas vinarium*: nam eidem *Heſychio* ἀντλητὴρ eſt κάδος ναυτικὸς, id eſt *Cadus* vel *vas nauticum*. Et varia alia *vaſa* τοῖς LXX. dicuntur πυρεῖα, veluti יעים 2. Chron. 4. 11.

πυρεῖον

θυΐσκη;

κάδος ναυτικὸς:

יעים

4. 11. quamvis eadem vox ipsis quoque dicatur, καλυπτὴρ *cooperimentum* Exod. 27. 3. 38. 3. & κρεάγρα 2. Chron. 4. 11. Jerem. 52. 15. & θέρμαι *thermæ* 1. Reg. 7. 34. 44. & φιάλη Num. 4. 14. Sed & מזרק ipsis est φιάλη pluribus locis, & καλυπτὴρ Num. 4. 10. & πυρεῖον 2. Chron. 4. 10. & πυρεῖον 2. Chron. 4. 11. Et כרכב non tantum ἐσχάρα *craticula* Exod. 27. 5. sed & πυρεῖον, ab iis vertitur Exod. 38. 4. Unde patet, ex *septuaginta* interpretum versione, nihil certi posse colligi, quid proprie fuerit Hebræorum מחתה, cum illud tam vario verterint, eundemque significatum dederint & aliis vocibus Hebræis, quæ tamen prorsus alia instrumenta, quibus circa altare etiam utebantur, significarunt.

כרכב — *πυρεῖον.*

LXII. Dubitari tamen non debet, quin מחתה fuerit instrumentum aliquod, cui imponebantur prunæ ardentes, quibus thura injiciebantur ad suffitum faciendum. Hoc manifestum est ex Levit. 16. 12. ולקח מלא מחתה גחלי אש מעל המזבח *Et sumet plenum Machtah prunis ex altari*. Ergo מחתה fuit vas aliquod *plenum prunis*. Idem legitur Num. 16. 17. ויקחו איש מחתתו ונתתם עליהם קטורת *Et accipiat quilibet Thuribulum suum & indet ei suffitum*. Clarius Commate 18. ויקחו איש מחתתו ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטרת *Et sumebat quilibet thuribulum suum, & imponebat* [ad verbum dedit super illud] *ignem & imponebat ei suffitum*. Utrumque igitur huic vasi imponebatur, & *ignis* sive *prunæ*, & *suffitus*. Idem patet ex Talmudicis Codice *Tamid* cap. 5. Misna 5. quem locum infra adducemus.

מחתה quid?

LXIII. Cujus autem formæ hoc vas fuerit, nusquam clare exprimitur. Commentatores Judæorum ad Pentateuchum, dicunt solummodo, fuisse כלי ידוע *vas cognitum*: ac si neminem ejus usus & forma lateret. Si Pictoribus credamus, dicendum erit, fuisse vas aliquod instar *calicis*, cum *operculo*, quod adnexam habuit *catenam*, qua suspensum a Sacerdote ferebatur; quæ proculdubio conficta sunt ex *Thuribulis*, quibus hodie utuntur in Ecclesia Romana. Ita nempe depictum videmus apud *Ariam Montanum*, apud *Vilalpandum*, & ex illis apud *Goere* in *De Joodsche Outheeden*, apud *VVitzium*, *Bynæum*, & in omnibus fere Bibliis. De *operculo* & *catena*, nec ex Scriptura S. nec ex opere Talmudico, mihi hactenus quicquam constitit. *Catenam* habuisse, minime credo: eo minus, si habuit formam *calicis*, uti mox dicemus; poterat enim ferri solo pede, qui satis fuit remotus a corpore, cui inerant prunæ. Talmudici sane *Codice Joma cap.* 4. §. 4. docent habuisse *ansam*, sive *manubrium*: forte eodem modo, ut & nostra vasa hodie *ænea* & *argentea*, quibus indi solent prunæ, & ad calefaciendos cibos in mensa, quæ Germanice *ein tohlpfann*, Gallice *un Rechaut* vocantur: ככל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה *omni die* (quotidie quando fiebant thymiamata ad sacrificia jugia) *manus* [*ansa* vel *manubrium*] *ejus erat brevis*, *sed hoc die* [decimo Tisri, quando fiebat solennis expiatio] *erat longa*. Ergo habebat *ansam*, sive *manubrium*, quo prehendebatur ad deportandum.

Thuribulum hactenus male depictum.

LXIV. Formam tamen habuisse *calicis*, dubitari non potest, cum fuerit aptum ut aliquid contineret. Hæc proculdubio causa est, quod a *Senioribus* Græcis θυΐσκη *mortariolum* dictum fuerit; quandoquidem *mortariolum* non male refert *calicem*, uti notum est. Ideo & ἐπαρυστὴς ab iisdem vocatur. Exod. 37. 27. Num. 4. 9. Est autem ἐπαρυστὴς, notante *Hesychio*, uti supra Parag. LXI. ostendimus, ἐλαιοχύτη *vas per quod infunditur oleum*; quod ex *calice* commode fieri potest, quare etiam ἐπαρυστὴς a nonnullis *calix* vertitur. Ideo eidem *Hesychio* ἀντλητὴρ & κάδος dicitur. Vide supra Parag. LXI. Hæc confirmantur imprimis, si respiciamus ad Numismata, sive vera sive falsa, quæ *sicli sacri* dicuntur, apud *VVaserum*, *VValtonum*, & *Hottingerum*, alios, quales etiam a nobis visi sunt, & qualem possideo, qui ab una parte habent virgam *amygdali florentem*, cum hac inscriptione ירושלם הקדושה *Jerusalem Sancta*: & in parte adversa *vas* aliquod, ex quo ascendit fumus, cum hac inscriptione שקל ישראל *Siclus Israelis*. Dubitari autem non potest, quin *virga amygdali* significet virgam Aharonis, quam Deus per miraculum florere voluit, ad indicandum Sacerdotium concessum fuisse divinitus Aaroni & ejus familiæ, uti legimus Numer. 17. 8. Ita *vas* illud ex quo fumus ascendit, est proculdubio *Thuribulum*, per quod *thymiama* offerri solebat in Sanctuario: ut utrumque fuerit signum *Sacerdotii*. Quemadmodum apud Romanos signa Sacerdotii fuerunt *Lituus*, *Patera*, *Urceus*, *Guttus*, *Aspergillum*, *Secespita*, *Secures*, & id genus alia, quibus in Sacerdotio uti solebant, ut constat ex multis numismatibus Consulum & Imperatorum, qui Sacerdotio functi fuerunt. Videantur nummi *Julii Cæsaris*, *Augusti*, *Lepidi*, *Neronis*, *Nervæ*,

Formam habuit calicis. — *ἐπαρυστὴς* — *ἀντλητὴρ Siclus.* — *Signum sacerdotii apud Hebræos.* — *Signa sacerdotii apud Romanos.*

Macri-

Macrini, *Decii* & aliorum. Habet autem istud *vas fumum emittens* omnino formam *calicis*.

LXV. Verum est doctissimum *VVaserum de Antiquis nummis Hebræorum*, *Libro* II. *cap.* III. *VValtonem*, *Hottingerum*, ipsum auctorem *Meor Enaim*, aliosque viros celebres, vas illud existimasse *urnam*, in qua fuit *manna*. Tamen *Melanchton*, (sunt verba doctissimi *VVaseri*) arbitratus est, non esse *urnam* manna plenam, sed illud quo thus adolebatur [Hebræis מחתה *Machtah*, dictum a חתה *chatah*, *capiendo* prunas scilicet & thus, ad adolendum & מקטרת *Mikktereth*, a קטר *Katar*, ipso adolendi sensu: Græcis θυμιατήριον, Latinis *thuribulum*, *suffitorium* &c.] quod & eleganti carmine exposuit, apud eundem *VVaserum*.

VValtonis & VVaseri error

> *Justa Sacerdotum designat munera Siclus,*
> *Cujus in Hebræis urbibus usus erat:*
> *In quo florescens insculpta est virga Aharonis.*
> *Quæ monet ut doceant dogmata pura Deo.*
> *Parte Calix alia est impletus thure Sabæo,*
> *Hic offerre preces, ut nova thura jubet* &c.

Non sine gaudio animadverti, sententiam de *Thuribulo*, in quam auctoritate Talmudica inductus sum, suboluisse Melanchtoni. Nulla sane est ratio, cur credamus fuisse *urnam* mannæ, cur non potius θυμιατήριον, cum manifestam habeat formam θυΐσκης *mortarioli*. Apud *VVaserum*, *VValtonum*, *Hottingerum* aliosque occurrunt nummi, ubi supra vasculum nihil apparet: Aliquoties litera ד vel alia quædam Samaritana, quemadmodum & inscriptio non raro est Samaritana. Est & alius apud *Hottingerum de Cippis Tab. 6. Num.* I. ex cujus calice, vel mortariolo exeunt superius flores triplici ordine. Ut in hac tabula videre est Numero I.

Veteres nummi, in quibus Thuribulum.

Est alius, ubi e vase exit fumus. Pulcherrimum hic depingi permisit vir amplissimus Johannes Julsinga, Reipubl. Groninganæ Consul gravissimus, cujusmodi & ego unum possideo elegantem. Vide in hac Tabula Num. 2. Apud *VValtonem* ejusmodi duo conspiciuntur. No. XII. & XIII. Et apud *Hottingerum De Cippis* Tab. 5. num. 5. Sed non omittendum est apud *Hottingerum* duos conspici, ubi vasculum superius ab utroque latere exeuntem manum, sive manubrium habet. Longius tamen est manubrium ab uno quam ab alio latere. Vide apud Celeberrimum virum *De Cippis & nummis Tabula* III. *No.* I. *& Tabula* VI. *No.* 4. ubi manubrium clarius apparet. Eundem nummum videbis hic in nostra tabula. Numero 4. Vix dubito quin fuerit, non *urna* Mannæ, sed מחתה *Machtah* πυρεῖον, vel *Thuribulum*. Habuisse enim manubrium docent Talmudici, uti jam dictum est, & inferius plura dicemus.

LXVI. Qualecunque tandem fuerit מחתה, certum est, fuisse χρυσοῦν *aureum*. Non omnia quidem *Thuribula* erant *aurea*. Nonnulla fuerunt ex נחשת *ære* Exodi 38. 4. Jerem. 52. 19. Sed ex כסף *argento*. 2. Reg. 25. 15. & Jer. 52. 19. Tandem & ex זהב *auro*, uti vel ex locis hisce, jam modo allegatis, patet. Sed videatur de *aureis*, Exod. 25. 38. & 37. 24. 1. Reg. 7. 49. 2. Chron. 4. 22.

Thuribulum fuit aureum.

4. 22. Quod attinet ad מחתת נחשת *Thuribulum æneum*, videtur inserviisse aliis rebus circa altare, quam Thymiamati offerendo. *Argenteum* autem, ad faciendum *suffitum*, etiam adhibebatur, singulis diebus, præter decimum Mensis *Tisri*, quando solennis & annua fiebat expiatio. Codice *Tamid* cap. 5. §. 5. מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה ועירן של זהב: *Is qui destinatus fuit Thuribulo, sumebat Thuribulum argenteum, & ascendebat in summitatem altaris* (scilicet ad ignem) *& dimovebat prunas hac illac, &, sumptis prunis, descendebat*, [ex altari] *easque* [prunas] *evacuavit in aureum* (thuribulum) Idem repetitur Codice Joma cap. 4. §. 4. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה במתוך של זהב היום חותה בשל זהב ובה היה מכניס: *Omni die sumebat prunas*, *in* (thuribulum) *argenteum*, *& infudit in aureum*, *hoc vero die* [magnæ expiationis] *sumebat prunas aureo* [thuribulo] *& cum eo intrabat*. [in Sanctum Sanctorum] Igitur מחתה sive *thuribulum argenteum* singulis diebus efferebatur in summitatem Altaris, prunis replebatur, indeque delatæ ex *argenteo* in *aureum* infundebantur; qua ratione *aureo* aliquomodo parcebatur, ne tam facile consumeretur, ob pretium metalli; ita tamen ut intus in loco sancto, ad *altare aureum*, prunæ non inservirent ad suffitum, nisi ex *aureo* Thuribulo.

Argenteum.

Ejus usus.

LXVII. Interpretes, ad hunc locum Apocalypseos, magna securitate adfirmant λιβανωτὸν, quod Angelus habebat in manu, fuisse hoc *vas* quod מחתה dicitur. Sed iterum mea sententia, decipiuntur. Fateor, si Johannes hic respicit ad Sacrificium annuæ Expiationis, decimo die Tisri, intelligi posse מחתה, illud ipsum *vas aureum*, repletum prunis in Altari magno Holocaustorum. Isto enim die, eodem vase prunis repleto intrabat in Sanctum Sanctorum, eisdemque prunis, [in eodem vase] injecit thura ad *suffitum*. Non enim poterat in Sancto Sanctorum offerre thymiama in *altari aureo*, cum illud non inferretur in *Sanctum Sanctorum*, sed in *Sancto* remaneret. Necessario itaque suffitus in Adyto fieri debebat in hujusmodi vase. Rem ita se habere patet Levit. 16. 12. 13. Idem docent Sapientes Codice *Joma* cap. 4. §. 4. quem locum modo allegavimus, §. 65. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכניס: *Omni die deprompsit* [prunas desuper magno altari] *thuribulo argenteo*, *& effudit in aureum*. *Sed hoc die* (magnæ expiationis) *deprompsit* [prunas] *thuribulo aureo*, *& cum eo intrabat* (in Sanctum Sanctorum.) Intelligitur proculdubio illud vas, instar poculi, quod repræsentatur in vetere siclo fumans, qui fumus est ipsissimus *suffitus*, quem Pont. Max. facit in Sancto Sanctorum, decimo die Tisri, de quo nummo diximus superius §. LXIV. & LXV. Idem autem vas hic intelligi non potest, nisi dicamus hunc *Angelum* hic introduci offerentem Thymiama in Sancto Sanctorum: quod tamen adfirmari non potest, cum obtulerit ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν in *altari aureo*, quod erat in loco *Sancto*, uti constat, vers. 3.

λιβανωτὸν non fuit מחתה

Non introducitur offerens in sancto sanctorum

LXVIII. Diximus §. LIX. ad oblationem suffituum adhibita fuisse duo præcipua vasa. מחתה cui indebant *prunas*, quod non male πυρεῖον dicitur, de quo hactenus egimus. Deinde כף, de quo nunc etiam dicendum est. De hoc vase, כף legimus Exodi 25. 28. 29. & 37. 16. Numer. 4. 7. 48. 86. & Jerem. 52. 10. Nihil jam dicam, quod vox כף significet quamlibet curvaturam, quemadmodum, *volam manus*, *plantam pedis*, etiam *spatam* resque alias. Certum est, locis hisce jam allegatis, notare vas aliquod sacrum suffitui offerendo destinatum. Septuaginta interpretes videntur per hoc idem intelligere, ac per מחתה; utrumque enim reddunt per θυΐσκην *mortariolum*, *acerram*, vel *Thuribulum*. Ita ab eis reddi מחתה jam demonstravimus §. LXI. De כף quoque constat Exod. 25. 29. & 37. 16. Num. 7. 14. 20. 26. 32. 38. 44. 50. 56. 62. 68. 74. 80. 86. 1. Reg. 7. 50. 2. Reg. 24. 14. 2. Chron. 4. 22. Jerem. 52. 18. in quibus omnibus locis Græcis est θυΐσκη. Ita dictum est proculdubio a *Thure*, quia *thuri* offerendo fuit destinatum. Ideo etiam Numer. 7. fere ubique dicitur כף מלאה קטרת *Thuribulum plenum suffitu*. Distincta tamen sunt vasa מחתה & כף, cum illud notet, πυρεῖον proprie dictum, quo depromebantur *prunæ*, ex altari holocaustorum, ad Altare aureum, in loco sancto, aut etiam, decimo die Tisri, inferebatur in Sanctum Sanctorum; hoc autem *acerram*, sive vas aliquod continens aromata ad suffitum, & quo inferuntur in locum sanctum, usque ad Altare aureum, ubi incendebantur.

מחתה πυρεῖον. Ejus usus.

כף quale vas.

Ejus usus.

πυρεῖον unde sic dictum.

LXIX. Et ut hæc clarius intelligantur, notandum est, tres Sacerdotes occupatos fuisse in oblatione Suffituum, adeoque *tria vasa* fuisse adhibita. Pri-

mus Sacerdos expurgabat *altare aureum*, a cineribus & carbonibus, qui ibi remanserant post peractum suffitum diei præcedentis. *Vas* quo hic utebatur dictum fuit טני *Tane*. Erat enim amplo ore instar *corbis*, aut *canistri*, ita dictum, notante *Aruch*, ab Hebræo טנא, quod etiam notat *corbem*, sive *canistrum*, quo fructus terræ offerebant, Deuter. 26. 2. 4. Hinc & ipsum טני a Lexicographis vertitur per *Canistrum*. Aptum erat adeoque hoc vas ad colligendos carbones & cineres, ex Altari aureo. De hoc vase atque ministerio vide Codice *Tamid* cap. 3. §. 9. מי שזכה בדשון מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטני והניחו לפניו היה חופן ונותן לתוכו ובאחרונה כיבד את השאר לתוכו והניחו ויצא: *Is qui* (sorte) *destinatus fuit purgando altari interiori* [aureo] *intravit* [in locum sanctum] *& intulit Tani, quod ante se posuit, manuque altera accipit* (carbones & cineres) *eosque imponit vasi, altera autem*, (manu) *everrit reliquum* [carbonum & cinerum] *in illud*, [vas] *quo deposito, abiit*. Alter Sacerdos, in Suffitu faciendo, sumebat istud vas, quod מחתה dicitur, & de quo superius, eoque ascendit in verticem Altaris holocaustorum, inde deprompsit prunas, primo quidem vase argenteo, inde autem eas effudit in מחתה vas *aureum*, cum quo intravit in locum sanctum, prunas in altare aureum effudit, ibique limbo vasis prunas extendit, ut commodius Thymiamata eis injici possint, quo ministerio peracto, abivit; locumque reliquit suffitum offerenti. De quo legi potest Codex *Tamid* cap. 5. paragr. 5. quem locum superius paragr. lxvi. allegavimus. Non quod hic etiam per sortem huic muneri fuerit destinatus, sed arbitrio ejus qui suffitui offerendo sorte fuit electus. Is enim aliquem ex Sacerdotibus rogavit, ut hoc officium sibi præstaret, quod lubentissime ab eis fiebat. Videatur *Bartenora* & *Caph Nachat*, ad *Tamid* cap. 5. §. 5. Ita enim ad hæc verba מי שזכה במחתה *is qui dignus est, ut operetur per Machtah*, commentantur. להוליך הנחלים למזבח הזהב ולא היה בזה פייס אלא מי שזכה בקטרת ע״פ פייס אומר לזה שעמו זכה במחתה והתה: *ad afferendum prunas ad Altare aureum. Sed ad hanc rem non erat sors, sed is qui sorte destinatus fuit oblationi Thymiamatis, dicebat isti qui aderat, sis dignus ut vase Machtah prunas depromas*. Hic non fuit tam *suffitum offerens*, quam ejus, qui offerebat, *minister*. Tertius Sacerdos, qui ad Oblationem

In oblatione suffituum tres operabantur Sacerdotes. טני Tane. Ejus forma & usus.

מחתה

suffituum requirebatur, is ipse erat, qui sorte destinatus fuit, ut Thymiamata foco Altaris aurei injiceret, precesque pro populo funderet, adeoque cui tota cura hujus oblationis demandata fuit. Ille quoque habebat aliquod *vas*, quo intulit aromata comburenda ad Altare aureum: Hoc autem erat istud vas quod כף vocabatur.

LXX. Sane hoc vas etiam adhibitum fuisse in offerendis Suffitibus, patet, non tantum inde, quod dicatur מלאה קטרת *plenum Thymiatum*. Numer. 7. uti jam modo §. lxix. ostendimus: sed idem ipsa etiam docet natura rei. Non poterant enim prunæ & aromata indi eidem vasi, extra locum sanctum, sed utrumque & *prunæ* & *aromata* requirebant sibi vas aliquod ab alio discretum. Vase itaque מחתה inferebantur *prunæ*, sed כף ipsa *Thura*. Prius igitur non male diceretur πυρεῖον, sive *foculus*, quod igne repletum sit; posterius vero *Thuribulum*, vel θυΐσκη, quod *Thura* contineat. Alias etiam *acerra*: est enim *acerra* non tantum *ara quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur*, ut nonnulli volunt, sed *arcula thuraria*, *scilicet ubi thus reponebant*, notante *Festo*. Ideo Num. 7. & pluribus locis alibi, ubi occurrit כף in Textu Hebræo, & ubi Chaldæus habet בזיכא. Jarchius Exod. 25. 29. vocabulum כפות *Capoth* explicat per vas, cui indunt Thura, illudque dicit esse בזיך. *Bezich*. Sic enim commentatur: בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות: *Sunt Besichin quibus reponunt Thura. Erant duo, ad duos pugillos Thuris, qui imponuntur duobus ordinibus*. [scil. panum] Fateor quod כף *Caph* significet scutellam, sive phialam, aut vasculum aliquod repletum thure, quod imponebatur *panibus Propositionis*; quod vel inde patet, quod כפות *Capoth* sint כלי השלחן *vasa mensæ aureæ*. Exod. 25. 22. 29. Idem intelligit Jarchius loco jam modo citato. Vide etiam Lev. 24. 5. 7. & cap. 2. 1. 2.

Vas prunis repletum.

θυΐσκη Thura continens, Acerra quid?

LXXI. Sed quemcunque usum habuerit כף *Caph*, certum tamen est, fuisse id cui *thura* imponebantur. Non tantum ea quæ panibus erant imposita, sed & illa quæ in *altari aureo* incendebantur ad Suffitum. Sane Talmudicis בזיך *Bezich*, sive בזיכא *Bezicha*, quod ponitur pro כף, esse *Acerram*, sive *Thuribulum*, aut vas continens thura, eoque vase thura illata fuisse in locum sanctum ad *altare aureum*, constat Codice *Tamid* cap. 5. §. 4. מי שזכה בקטרת היה

כף Thura imposita.

היה נוטל את הכף והכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשת קבים והבזך היה בתוכו מלא וגדוש קטרת וכסוי היה לו וכמין מטוטלת היתה עליו מלמעלן: *Is qui deſignatus fuit Thymiamati offerendo ſumebat Caph . Caph autem erat inſtar magni modii aurei, qui continebat tres cabos ; in eo erat acerra cumulate plena ſuffituum, quæ habebat operculum, cui impoſitum erat quoddam linteum.* In hac Miſna כף diſtinguitur a בזך ſive בזיך & בזיכא. Ut כף fuerit vas aliquod magnum, cui aliud vas imponi poterat ; בזך autem ipſiſſima *Acerra*, ſive *Thuribulum* Thure repletum, & τῷ כף impoſitum. Addunt præterea Gloſſatores rationem ob quam בזך, ſive *Acerra* cum aromatibus, ejuſmodi vaſi majori, ſive כף fuerit impoſita ; ſcilicet, ne, quando Sacerdos pugillum thuris ſumebat ex בזך, aliquid in terram caderet, ſed in כף, ſive majori iſto vaſe remaneret. Videantur *Bartenora* & *Caph Nachat* ad hanc Miſnam.

בזך & כף *diſtinguuntur.*

LXXII. Ex hac Miſna neceſſario colligi debet, בזך proprie fuiſſe iſtam *Acerram*, quæ continebat aromata ; & qua ad *aureum Altare* afferebantur. Ideo habebat *operculum*, cui etiam impoſitum fuit *linteum* aliquod, proculdubio ad conſervandum odorem & fragrantiam illibatam, ne ſubtiliores ſpiritus aromatum facile evaneſcerent antequam incenderentur. Ac proinde non fuit prorſus abſimile Thuribulo, quo utuntur in Eccleſia Romana Sacerdotes, & prout a vulgo Pictorum exhiberi ſolet : quamvis tamen ab eo differat, quod non habeat *foramina* in operculo, ad emittendum fumum, nec *catenam*, præterquam quod ei non imponantur *prunæ*, ſed *Thura* tantum. Majus itaque iſtud vas *inſtar modii tres cabos continentis*, vocatur כף, quaſi diceres *ſcutellam*, vel *acerram*, quoniam revera formam habebat iſtarum כפות ſive *ſcutellarum*, quæ cum thure imponebantur panibus propoſitionis, niſi quod fuerit majus, & quod plus thuris contineret. Huic autem *majori Acerræ* inſtar modii, ſive כף, quamvis ipſum etiam inſerviret inferendis aromatibus ad *Altare aureum*, nihilominus tamen fuit impoſitum בזך vaſculum minus, cum operculo & linteo, ne quid diſperderetur, & ne odor efflueret. Idcirco ipſum etiam כף a *Chaldæo* & *Talmudicis* vocatur בזיכא & בזיך, ut ſupra oſtendimus.

LXXIII. Ejuſmodi vaſe, quod כף dicitur, ipſe quoque Pont. Max. ſolenni Expiatione, decimo die Tiſri, aromata intulit in היכל ſive loca ſancta. Codice *Joma* cap. 5. Miſna 1. הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו כך היתה מחתה: *Deprompſerunt ei acerram, & πυρεῖον, ſumebat plenum pugillum ſuum & in Acerram injecit,* (aromata) *Magnus* [Pontif. Max.] *ſecundum magnitudinem ſuam, & parvus ſecundum parvitatem ſuam.* Ecce Pont. Max. bina habebat vaſa, מחתה & הכף, quia utroque opus habebat in Adyto. מחתה πυρείῳ quidem quo inferret *prunas* ; כף autem, quo *aromata*. Fateor quod Gemarici ad hanc Miſnam per מחתה videantur intelligere *Acerram*, ſive illud ipſum vas, quod continebat *aromata*. Ita commentantur, התם מחתה דגחלים הכא מחתה דקטורת דתניא הוציאו לו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גדושה של קטרת מלשכת בית אבטינס: *Alibi* (Joma c. 4. §. 3.) *mentio fit de Machta prunarum, hic vero de Machtab Thymiamatum, ſecundum traditionem ; & educebant Caph vacuum, ex conclavi vaſorum & Machtab repletum Thymiamatis ex conclavi domus Aftinis.*

Vaſa quibus uſus eſt Pont. Max. decimo Tiſri.

LXXIV. Tamen מחתה *Machtab* fere ſemper ſumi pro πυρείῳ ſive *foculo*, quo *prunæ* inferebantur ad *Altare aureum*, immo, &, decimo die Tiſri, in ipſum *Sanctum Sanctorum*, certiſſimum eſt, & ex eadem quoque Miſna liquet. Sumpſit enim Pontifex Max. utrumque vas, & מחתה & כף, iiſque intravit in Sanctum Sanctorum. In מחתה habebat *prunas*, in כף autem *thura*, quæ, poſtquam intravit in ſanctiſſima loca, prunas in מחתה injecit, ut incenderentur. Ita enim Miſna eadem pergit, נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכת המבדילות בין קדש ובין קדש קדשים וכו׳: *Sumpſit Machtab in dextra ſua, & Caph in ſiniſtra ſua ; abivit in Templum, donec pervenit inter duo vela, quæ diſtinguebant inter locum ſanctum, & ſanctiſſimum &c.* Pergit mox in eadem Miſna, & oſtendit uſum τοῦ *Machtab*, nempe ut in eo incenderentur *thura*, adeoque docet, ei impoſitas fuiſſe *prunas*. הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן: *Quum appropinquaſſet ad Arcam, poſuit Machtab inter duos vectes,* (Arcæ) *Collegit omnia Thymiamata ſuper prunas, & repleta eſt tota Domus* [Templum] *fumo.* Hinc iterum patet מחתה fuiſſe πυρεῖον ſive foculum cui primo indebantur *prunæ* ; כף autem iſtud vas in quo erant *thura*, & quo illata fuerunt in locum ſanctiſſimum, die Expiationis ſo-

lennis. Sed eodem vase quoque illata sunt *thura* singulis diebus, ad *Altare aureum*, indeque injecta in *prunas* super eodem Altari.

LXXV. Ex hisce omnibus itaque colligo, istud λιβανωτὸν *aureum* primum, quod Johannes dicit habuisse *Angelum* istum *alium*, nullum aliud fuisse, ac istud vas quod כף *Caph* dicitur. Ita ut Sacerdos suffitui offerendo destinatus inferret aromata ad Altare, vase isto quod כף vel Chaldaice בזיכא vocatur, aut ut habent Talmudici Codice *Tamid* cap. 5. §. 4. quem locum allegavimus §. lxxii. *Caph* cum *Besich*, sive *vase instar modii*, in quo erat Acerra thure repleta. Hoc vase itaque stetit ad Altare holocaustorum, sed inde mox, cum socio ministro, qui ferebat מחתה cum *prunis*, intravit in locum sanctum, ad *Altare aureum*, ibique thymiamata obtulit.

Ut autem Lectori curioso clarius ob oculos ponamus vasa, quibus uti solebant Sacerdotes in oblatione Thymiamatum, hanc Tabulam addi, non inconsultum, nec Lectori ingratum fore existimavi.

A. est טני *Tane*, vas aureum instar canistri, cui imponebatur כף *Caph*, vel בזך *Besech* aut בזיכא *Besicha*, *acerra*, vel vasculum aureum plenum aromatibus, & quod טני *Canistro* imponitur, cum defertur in Templum, ut fieret suffitus.

B. Ipsum כף *Caph*, sive *Acerra* aromate plena.

C. מחתה *Machtah*, sive πυρεῖον, aut *foculus*, cui imponebantur prunæ ardentes, & quo deferebantur in adytum.

D. Summus Pontifex in Vestibus albis, decimo die Tisri, habens מחתה *Machtah*, *foculum* in dextra & כף *Caph*, *acerram* in sinistra, eaque deferens in Sanctum Sanctorum. *Joma cap. v.*

CAPUT VI.

DE THYMIAMATE, DEQUE EJUS OBLATIONE.

LXXVI. Data *sunt Thymiamata Angelo*. *Respicit ad ritus in Templo*. Data *sunt aromata* Sacerdoti suffitum facienti *ex conclavi* Abtines. Cod. Joma. LXXVII. Multa data *sunt thymiamata*. Multa, *quia ex* multis speciebus *compositum*. *Totum suffimentum dicitur*. Thura dare *apud veteres*. Ovidius. Martialis. *Græcis* θυμίαμα *quasi* θύος. θύειν mactare *pro* θυμιᾶν. *Vetus* Glossarium θυμίαμα incensum. LXXVIII. *Aromata ex* quatuor speciebus Exod. 30. 34. *Aliæ* septem species *ex Traditione*. Maimonides. *Quænam? Ergo* Undecim species. *A Sapien-*

pientibus additæ tres aliæ species. Maimonides. Gemara Cod. Joma. *Adduntur usque ad sedecim species*. Cod. Kerithuth. LXXIX. *Apud Ægyptios* plures *quoque species adbibitæ*. Plutarchus. *Quot mane? Quot circa meridiem, & quot circa Vesperam*. Kyphi *ex* sedecim speciebus *aromatum*. LXXX. *In Gentilium suffitu multa fuerunt, quæ non* in Hebræorum. מעלה עשן *quid?* Cod. Joma Hieruf. Kerithut Gemara Bab. Mel *in Gentilium suffitu*. *A Judæorum sedulo removendum*. Contundenda *erant Aromata*. *Inter* contundendum verba *quædam adbibenda apud Hebræos*. Literæ *quædam apud Gentiles*. Gemara Hieruf. Plutarchus. LXXXI. πολλὰ multa *sunt data Thymiamata ratione* ponderis. Pondus quinquaginta denariorum *mane*, *totidem vespera*. Cod. Joma, Kerithuth. Maimonides. Quinquaginta denarii, sex Imperiales. Vas cumulate *plenum Thymiamatis*. Cod. Tamid. LXXXII. *Decimo Tisri* plura data, *quam reliquis diebus*. *Singulis diebus offerebatur* Mina. x. *Tisri addebantur tres minæ aromatum*. *Singulis annis præparabantur* ccclxviii. Minæ. Cod. Joma. *Aromata* x. *Tisri* tenuissime contusa *fuerunt*. Cod. Joma. *Judæos nubes adorare*. *Unde fabula?* Massechet Tamid. Odor *suffitus ingens*. *Percipiebatur* Jerichuntem *usque*. Præparatio *suffitus*. Capræ *inde sternutabant*. LXXXIII. *Pauperes* thura parce *offerunt*. Plautus. Ovidius. Virgilius. Martialis. LXXXIV. *Angelus* dedit Thymiamata. Dedit preces Sanctorum. Dedit altari. LXXXV. ἵνα δώσῃ. In *Templo dabantur aromata ea offerenti ex* conclavi Abtines. Dare *thura*, *pro* offerre. Martialis. Virgilius. Servius. Brissonius. LXXXVI. *Gentiles de qualibet re sacra debebant* dare, *pro* offerre. Servius. Ita & *Hebræi*. נתן הכהן Dat Sacerdos sanguinem &c. מתנות dationes, *aspersiones*. Cod. Zevachim: נתנים dati *i. e.* aspersi sanguines. *Aspergebatur sanguis ad* altare. *Altare erat* distinctum *per* חוט של סקרא filum sericum coccineum. *Quidam sanguis spargebatur* supra filum; *quidam* infra. *Aspergebatur etiam* ad altare aureum. LXXXVII. *Et* Thura dabantur. *Quædam loca Scripturæ*. LXXXVIII. *Tota* victima מתן donum *dicebatur*. *Græcis* δῶρα. *Christus dicitur* datus, *pro* oblatus. Sacerdos *unde dictus*. *Isidorus*. LXXXIX. *Angelus* dabat *preces*. *Variant Interpretes*. Vulgatus, Arabs, Beza. עם *vel* σὺν *deficit*. VValtonus, De Dieu. בצלותא cum, *vel* in precibus. רבצלותא XC. Data *cum* precibus Sanctorum. Preces & Thura *eadem hora fiunt per totam Terram*. Preces in atrio *Templi ad suffitum* Zachariæ. XCI. *Thymiamata symbola precum*. Signum *pro re* Signata. XCII. *Ita & apud Gentiles* sacrificiis precabantur. Cato. Seneca. Thura rogare, *pro* per thura rogare. Martialis. Plautus. Thure, *aut* Vino *supplicare*. XCIII. Preces Sanctorum. *Templum* Sancti *ingrediebantur*. Impii *extra remanebant*. *Ideo* profani. Judæi גוי קדוש populus sanctus. סגלה peculium. *Omnes sancti Israelitæ per totam Terram*. *Omnes ubique hora suffitus, faciebant suas* preces. מנחה Mincha, *qua hora?* XCIV. Altaria *in Templo* duo. Holocaustorum *ex* lapide, *in atrio Sacerdotum*. Alterum *in* היכל *Palatio*, *i. e. loco sancto*. *Illud fuit* aureum *Quo sensu?* XCV. *ubi fuerit altare* aureum? ἐνώπιον τοῦ θρόνου. Thronus Dei *ubique*. *Specialius in* coelo. *Et in* Templo. *Maxime in* Adyto. Arca *est* Thronus Dei, *supra* propitiatorium. *Inter* Cherubim. *Inde respondebat ad petita per* Urim & Thummim. Altus thronus *Dei* Es. 6. 1. Apocal. 22. 1. Fluvius ex Throno Dei. Aqua fluens infra arcam. Ezech.

47. 1.

47. 1. Joel. 3. 18. Toſiphta Succa Ariſtæas. XCVI. Altare aureum *coram* throno. *Quo ſenſu? Altare* aureum *in Sancto*. Thronus *in* S. Sanctorum. Altare *in loco ſancto ſtabat*, e regione Arcæ foederis. XCVII. *Thymiamata cum precibus*. Fumus *aſcendebat*. Ingens fumus *in adyto* x. *Tiſri*. Cod. Joma. Levit. 16. 2. *Et quotidie in* loco ſancto. *In* atrio *ſuper* Altari holocauſtorum *fumus aſcendebat*. *A* ventis *non impeditus*. Cod. Avoth. *De* decem miraculis Maimonides. XCVIII. *Aſcendit fumus* ex manu *Angeli*. *Sacerdos* manu *ſolebat offerre aromata in altari*. *Idem faciebat* Pontif. Max. *Quo* ritu aromata prunis injiciebantur? Maimonides.

LXXVI. DE Thymiamate nunc agit Johannes. Ante omnia dicit; Καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλά, *Et ipſi data ſunt multa thymiamata*. Primo dicitur ipſi *data eſſe thymiamata*: Deinde *multa* ipſi eſſe *data*. Sunt data αὐτῷ *ipſi*, ſcilicet *alii* iſti *Angelo*, qui *ſtabat ad altare*, cum *vaſe aureo*, & qui Thymiamata offerre dignus habitus eſt. Illi ſunt *data* Thymiamata. Ita ſane fieri ſolebat in Templo: is enim qui ſuffitum offerebat non deprompſit ipſe aromata; ſed ab alio Sacerdote, ex conclavi Abtines deprompta ipſique ἐδόθη *data* ſunt. Ita ſane docet Codex *Joma* cap. v. §. 1. ubi agitur de Suffitu decimo die Tiſri, per Pontif. Max. offerendo: הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא הפניו ונתן לתוך הכף: *Deprompſerunt ei acerram & Thuribulum; accipiebat plenum pugillum, & indidit in Acerram*. Hoc ita exponit Gemara: הוציאו לו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גרושה של קטורת מלשכת בית אבטינס: *Deprompſerunt ei acerram vacuam, ex conclavi vaſorum, & Thuribulum plenum Thymiamatum ex conclavi domus Abtines*. Cum igitur Thymiamata occluſa & ſervata eſſent in *conclavi domus Abtines*, certum eſt, ea non fuiſſe in poteſtate Sacerdotis, qui eis offerendis deſtinatus fuit, ut ei neceſſario ab alio, qui ea cuſtodiebat, fuerint *data*. Eo igitur iterum reſpicit Johannes hoc loco, ubi dicit; Καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα. *Et data ſunt ipſi Thymiamata*.

Thymiamata dari ſolebant in Templo.

Vaſe Thymiamata deprompta?

LXXVII. Non tantum *data* ſunt ei Thymiamata; ſed & πολλὰ *multa* data ſunt. Duplici ſenſu id poteſt intelligi, vel ratione *diverſarum ſpecierum*, ex quibus ſuffitus erat compoſitus, vel ratione *copiæ* quæ offerebatur. Verum quidem eſt, totum ſuffimentum vocari a ſolo *Thure*. Hinc apud veteres *thura* vel *thura dare*, pro *ſuffitum facere* apud *Ovidium*. *Metam.* libro 13. Et *Martial. lib.* 8. *Epigram. Dat populus, ait, dat gratus eques, dat* THURA *Senatus*. Sed ejuſmodi exempla ſexcenta ocurrunt apud auctores, ubi *Thura* ſumuntur pro omni genere ſuffituum: ideo etiam Græcis θυμίαμα quaſi θύος, *Thus* dicitur, quamvis quodlibet aroma quod in altari offerri ſolebat de ſolo *thure* non intelligatur. Ideo & Veteres Græci θύειν dicebant, non pro *mactare*, ſed pro θυμιᾶν *ſuffitum facere*. Hinc vetus Gloſſarium θυμίαμα *incenſum*, ſcilicet pro quodlibet aromate, quod in Altari incendebatur. Alias certiſſimnm eſt, Thymiama non conſtitiſſe ex ſolo *thure*; ſed & ex variis aromatibus aliis.

Quo ſenſu Thymiamata data ſint?

Thura dare apud Romanos.

θύος.

θυμιᾶν.

LXXVIII. Ex variis aliis conſtitiſſe aromatibus קטרת *ſuffimentum* ſacrum in Templo Dei, clariſſimum eſt. Quatuor ſpecies ex mandato Dei fuerunt. Exod. 30. 34. ויאמר יהוה אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבונה זכה: *Et dixit Dominus Moſi: ſume tibi aromata, ſtacten, & onychen, & galbanum aromata, & Thus purum*. Sed præter נטף שחלת חלבנה ולבונה & alia adhibebantur ſeptem ſpecies, quæ Deus quoque juſſerit, ſed per הלכה למשה מסיני: *traditionem*, quam Deus *tradidit Moſi in Monte Sinai*, ut loquitur Maimonides *Hilchoth Kele Hæmmikdaſch*. Cap. 2. §. 1. Septem autem iſta ſunt: מר׳ וקציעה׳ ושבולת נרד׳ וכרכום קנמון קלופה *Myrrha*, *Caſſia*, *Spica nardi*, *Crocus*, *Coſtum*, *Cinnamomum*, *& Cortex odoratus*. Fuerunt itaque, ſi Hebræorum Sapientibus credendum, *undecim* ſpecies aromatum, quæ a Deo Moſi traditæ ſunt in monte Sinai. Sed præter ea additæ fuerunt a Sapientibus tres aliæ ſpecies: מלח סדומית וכפת הירדן ועשב אחר שמעלה עשן: *Sal Sodomiticum*, *Ambra Jordanis*, & *Herba fumans*. Igitur quatuordecim genera aromatum erant, ex quibus *ſuffitus* erat compoſitus, de quibus vide apud Maimonidem, *Hilcot Kele Hammickdaſch* cap. 2. Omnia autem deſumpſit ex *Gemara Hieruſalemitana* Codicis *Joma* c. 4. Sic enim habet Gemara ad §. 5. פיטום הקטורת

Suffimentum ex variis aromatibus.

Quatuor ſpecies.

Septem.

Quatuordecim ſpecies.

הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים מנה מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה קושט שנים עשר קלופה ג׳ קינמון תשעה נמצאה אומר שלש מאות וששים וחמש מנים היו כנגד ימות השנה ושלשה של אותו היום: *Contundunt suffitum , Stactem , Onycha , Galbanum , Thus, septuaginta minas ,* (ex quolibet) *Myrrham , Cassiam , Spicam nardi & Crocum , pondere sedecim minarum* [ex quolibet) *Costum duodecim minarum pondere , Corticem odoratum trium* (minarum pondere) *Ita reperiuntur trecentarum sexaginta quinque minarum pondere, secundum dies anni , & tres minæ pro isto die.* (magnæ Expiationis, sive pro decimo die Tisri) Additur adhibitum fuisse *saponem Carschinum novem Cabos, & vini Caphrisini tres seas & tres cabos*, aut, si deesset vinum istud, *vinum album vetus* , & *sal Sodomiticum*, *quartam partem*, *Herbam maale Ascban* (sive fumum edentem) *dictam*, *parum*, *etiam parum ambræ Jordanis* . Si quinque hæ species *Sapo* , *vinum* , *sal Sodomiticum*, *Herba fumans*, & *Ambra Jordanis* addantur reliquis *undecim* , habebimus sedecim species. Quamvis vinum & sapo non incenderentur, habebant tamen suum usum . Docetur quoque ibi הצרי sive נטף *esse succum defluentem ex arbore incisa* . *Saponem Carschinum inservviisse poliendæ ungulæ ;* (ita nonnulli exponunt שחלת *onycha*) & *vinum Caphrisinum ad macerandam ungulam propter gravem odorem* . Eadem quoque occurrunt Gemara Babylonica Codice *Kerithuth* , cap. I. De variis quoque aliis rebus ad suffitum pertinentibus ibi disputant . Sed de iis omnibus quemadmodum , & de ipsis aromatibus , eorumque natura , forte alibi dabitur locus plura dicendi, ubi de iis, inter res sacras , agendum fuerit . Sufficiat nunc ostendisse πολλὰ θυμιάματα *plura aromata* , ad suffitum revera adhibita fuisse .

הצרי sive נטף quid.

Ægyptiorum suffitus ex sedecim speciebus aromatum.

LXXIX. Sed & apud ipsos Gentiles *Ægyptios* ad Thymiamata in rebus sacris , non unam speciem tantum , sed plures adhibitas fuisse, clarissime docet *Plutarchus* . *De Iside & Oriside* : Καὶ μὲν ἡμέρας ἑκάστης τειχῶς ἐπιθυμιῶσι τῷ ἡλίῳ, ῥητίνην μὲν ὑπὸ τὰς ἀνατολάς, σμύρναν δὲ μεσουρανοῦντι, τὸ δὲ καλούμενον κῦφι, περὶ δυσμάς . *Quavis autem die ter suffiunt Soli*: *Resinam ad ejus ortum*, *myrrham meridie* , *Kyphi*, *uti vocatur* , *circa occasum*. *Mane* quidem, & circa *meridiem* unicam tantum speciem aromatis offerebant , *resinam* mane , & circa meridiem *myrrham*. Circa vesperam autem *Kyphi* . Hoc autem compositum fuit ex sedecim speciebus , ut clarius se explicat idem *Plutarchus*, sub finem ejusdem Libri de *Iside & Osiride* . Τὸ δὲ κῦφι , inquit , μίγμα μὲν ἑκκαίδεκα μερῶν συντιθεμένων ἐστὶ, μέλιτος καὶ οἴνου καὶ σαφίδος καὶ κυπέρου , ῥητίνης τε καὶ σμύρνης καὶ ἀσπαλάθου καὶ σεσέλεως , ἔτι δὲ σχοίνου τε καὶ ἀσφαλάτου καὶ θρύου καὶ λαπάθου , πρὸς δὲ τούτοις , ἀρκευθίδων ἀμφοῖν (ὧν τὴν μὲν , μείζονα , τὴν δὲ , ἐλάττονα καλοῦσι) καὶ καρδαμώμου καὶ καλάμου . *Kyphi autem mixtura est sedecim rerum compositarum*; *mellis & vini* , *& uvæ passæ* , *& cyperi* , *resinæ & myrrhæ*, *asphalathi* , *& Seselis* , *adbuc junci odorati* , *& bituminis* , *& folii ficulni* , *& ramicis* , (*lapathi*) *Iis addunt aliquid juniperi utriusque* (*duos enim numerant majorem & minorem*) *& Cardamomi & calami odorati* .

LXXX. Ecce totidem species numero, quo adhibitæ fuerunt in *suffitu* Hebræorum , si scilicet *undecim* prioribus adnumeremus , *Saponem*, *Vinum Caphrisinum* , *Sal Sodomiticum* , *Herbam fumantem* , (sive *maale ascban*) & *Ambram Jordanis*, de quibus jam modo diximus . Sed multa reperiuntur, quæ & in Hebræorum Suffitu , veluti *Vinum* , *resina* , *myrrha* , *calamus odoratus* forte & *bitumen* est *Sal Sodomiticum* , & *juncus odoratus* forte est Hebræorum *herba* מעלה עשן dicta. Sunt tamen quædam in hoc *suffitu* Ægyptiorum apud *Plutarchum* , quæ Hebræorum suffitui neutiquam addi poterant : quale est *mel* , quod usurpari non potuit in rebus sacris, multo minus in sacro *suffitu*. Ita enim habet Codex *Joma* Hieruf. & *Kerithuth* Gemara Babylonica, locis supra allegatis ואם נתן בה דבש פסולה *Si ei addet mel* , *illicitum erit* . Quid? paulo post eadem Gemara addit: תני בר קפרא הפטמין שבירושלם היו אומרים אילו היה נותן לתוכה מעט דבש לא היה כל העולם כולו יכול לעמוד בריחה : *Docet doctor Capra*: *illi qui suffitum præparant Hierosolymis*, *dicunt*: *si aliquis immisceret vel parum mellis* , *totus mundus non posset subsistere* , *propter ejus odorem* . Sed & certa verba adhibenda sunt ; dum aromata miscentur & præparantur וכשהיה מידק היה אומר הדק היטב שהקול יפה לבסמים *Et dum contundebat* , *dicebat* , *fiat tenue* , *fiat tenue* : (nempe aroma) *quandoquidem hæc verba aromatibus pulchra sunt* . Vide ibidem in *Gemara Hierosolymitana* . Idem quoque , dicto loco , observat Plutarchus circa suffitum , συντίθενται δὲ οὐχ ὅπως ἔτυχεν , ἀλλὰ γράμματα ἱερῶν τοῖς μυρε-

Totidem species aromatum apud Hebræos.

Nullum mel in Hebræorum sacris.

Certis verbis adhibitis componebatur aroma.

Etiam apud Gentiles.

μυρεψοῖς, ὅταν ταῦτα μιγνύωσιν *Componuntur autem hæc non fortuito, ſed dum ea miſcent literas recitant ſacras unguentarii*. Sed de hiſce omnibus, inter alia multa, forte alibi fuſius, ubi de rebus ſacris agemus. Quidquid eſt, ex his quæ hactenus de variis hiſce ſpeciebus dicta ſunt, patet revera fuiſſe θυμιάματα πολλὰ, *multa thymiamata*. Hanc compoſitionem κῦφι tamen paulo aliter deſcribit *Dioſcorides*. Libr. I. cap. 24.

Multa erant aromata ratione ponderis.

LXXXI. Sed & πολλὰ *multa* dari ſolebant, ratione ponderis, quod ſingulis diebus incenderetur pondus centum denariorum; pondus quinquaginta denariorum mane ad ſacrificium juge, & ejuſdem ponderis veſpere ad Veſpertinum. Audivimus jam modo ex locis allegatis ex Codice *Kerithuh*, Babyl. & ex Codice *Joma* Gemara Hieroſ. ſingulis annis præparata fuiſſe aromata pondere *trecentarum ſexaginta quinque minarum*, ſecundum dies anni; ut ſingulis diebus paratam haberent minam. Hæc clarius exponit Maimonides Hilchoth *Tamid* Cap. 3. §. 2. במה מקטירין ממנה בכל יום משקל מאה דינרין חמשים בבוקר וחמשים בין הערבים : *Quantum ſuffiunt ſingulis diebus? Pondus centum denariorum; Quinquaginta mane, & quinquaginta Veſpere*. Faciunt autem quinquaginta denarii ſex imperiales cum denario uno, ſive octava parte imperialis. Si vero ſumas pondus Sanctuarii, habebis duodecim imperialium pondus, cum dimidio. Sumamus tantum pondus ſex imperialium; ſane id conficiet *multa thymiamata*, cum ejuſmodi aromata, plurimam ſaltem partem, ſint ſicca & levia. Hinc integrum vas cumulate plenum dicitur. Codice *Tamid* cap. 5. §. 4. מי שזכה בקטורת היה נוטל את הכף והכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשת קבים והבזך היה בתוכו מלא גדוש קטורת : *Is qui deſtinatus fuit thymiamati offerendo, ſumebat caph: erat autem caph ſimilis modio magno aureo continenti tres cabos, & in eo erat Acerra cumulate plena ſuffituum*, quem locum ſupra allegavimus §. lxxi. Erat igitur *Acerra* cumulate plena, adeo etiam ut majori vaſi impoſita fuerit, ne quid in terram caderet. Unde ſane conſtat *plura* fuiſſe ei data *thymiamata*.

Pondus aromatum decimo die Tiſri.

LXXXII. Si hæc intelligerentur de ſuffitu decimo die Tiſri, die magnæ Expiationis, tunc *plura* data fuerunt Summo Pontifici; præter enim hanc *minam*, ſumebat *tres minas* aromatum: ut iſto die quatuor minas offerret. Singulis enim annis præparabantur ccclxviii. minæ; trecentæ ſexaginta quinque ſecundum tot dies anni. Reliquæ *tres minæ* addebantur decimo die Tiſri, uti conſtat ex iis quæ allegavimus theſi lxviii. Idem docent Hebræorum Sapientes, Codice *Joma* cap. 4. §. 4. בכל יום מקריב פרס בשחרית ופרס בין הערבים והיום מוסיף מלא חפניו בכל יום היתה דקה והיום דקה מן הדקה : *Omnibus diebus offerebat dimidium* (minæ) *mane; & dimidium Veſpere, ſed hodie* [die Magnæ Expiationis] *addebat plenum pugillum. Omnibus diebus tenue erat, ſed hoc die tenue ex tenui*. Et Capite 5. §. 1. הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף הגדול לפי גדלו והקטן לפי קתני וכך היתה מדתה : *Afferebant ei Thuribulum; &* πυρεῖον. *Accepit plenum ſuum pugillum, & in cupam injecit, magnus ſecundum magnitudinem ſuam & parvus ſecundum parvitatem ſuam, & hæc erat menſura ejus*. Tres minas ex ccclxviii. ſumebat veſpere Solennis Expiationis, eaſque contundi tenuiſſime curabat, & inde *tenue ex tenui plenum pugillum ſumebat*. Inde ſane ingens ſuffitus oriebatur, ita ut *tota domus repleta eſſet*, teſtante Miſna Codice *Joma* cap. 5. §. 1. ונתמלא כל הבית כולו עשן *Et tota domus repleta fuit fumo*. Hoc idem eſt quod Deus dixerat de hoc *ſuffitu* Lev. 16. 2. *in nube conſpiciar ſupra propitiatorium*. Utrum hinc, an vero inde quod Proſeuchas ſuas aliquando habuerint ſub dio, aut quod Novilunia celebraverint in libero aere, nata ſit hæc fabula: Judæos *nubes* adorare, uti patet ex Poeta,

Aromata ſingulis annis quo pondere?

Templum nube repletum.

Nil præter nubes & Cœli (vel *Cilli*) *numen adorant*,

cogitent eruditi. Non mirum totam domum *fumo*, aut potius *nube ſuffituum* repletam fuiſſe; cum ipſius odor perciperetur Jerichuntem uſque. Maſſechet *Tamid* cap. 3. §. 8. inter multa alia ejuſdem naturæ miracula ita loquuntur: מיריחו היו מריחים פטום הקטורת אמר רבי אלעזר בן הגלאי עזים היו לאבא בהרי מכוור והיו מתעטשות מריח פטום הקטורת : *Inde a Jericho percipiebatur præparatio ſuffitus. Doctor Eliezer filius Galæi dicit: Pater meus capras habuit in monte Machvai, quæ ſternutabant ab odore præparationis ſuffitus*. Sed hæc videntur intelligi debere tantum de præparatione aromatum.

Odor ſuffituum ab Hieroſolymis Jerichuntem uſque percipiebatur.

Multa thura gentilium divites offerebant.

LXXXIII. Quidquid eſt, in Templo Dei, non aliquot tantum *grana*, *micam*, aut *glebam* Thuris offerebant parce & avara manu, ut Pauperes, vel avari ſolebant apud gentiles, de quibus *Plau-*

tus

in *Pœnulo Act.* 2. *Scen.* 1. *Qui ullum thuris granum ſacrificaverit.* Et Ovidius Faſtor. l. 4.

Catis & in veteres thurea grana focos.

Et Triſt. Eleg. 12.

Micaque ſolenni Thuris in igne ſonet.

Sed plena *lance* & *Acerra*, ut loquebantur iidem, dabant. Virgil. Æneid. lib. 5.

Et plena ſupplex veneratur acerra.

Immo Thuris *acervos* dabant, ut loquitur *Martialis. Epigr. l.* 7.

Conſumpſi ſalſaſque molas, & Thuris acervos.

Niſi hic legendum ſit *Thuris acerras*. Sed de hiſce plura alibi paſſim apud auctores.

Aromata data ſunt Angelo ut ea offerret.

LXXXIV. *Data* autem ſunt, iſti Angelo *Thymiamata multa*, ut & ipſe offerret Deo. ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τ῀ ἁγίων πάντων, &c. *ut daret precibus omnium ſanctorum* &c. Primo dicit Angelum *dediſſe* Thymiamata. II. Dediſſe *precibus Sanctorum omnium*. III. Dediſſe in *Altari aureo, quod eſt coram throno.*

LXXXV. Ἵνα δώσῃ. Eo ſane fine depromebantur Thymiamata ſingulis diebus, & die Expiationis magnæ, ex conclavi Abtines, Sacerdotique ſuffitui offerendo deſtinato *dabantur*, uti ſuperius oſtendimus, ut ea offerret in Altari aureo. Dicitur autem ea *dare*.

Dare thura.

Verbum iſtud *dare* proprium eſt Sacerdotibus offerentibus *thura*. Solebant enim veteres dicere *Thura dare*, pro *offerre Thura*. *Martialis lib.* 8. *Epigrammat.* quem locum ſuperius theſi LXXVII. allegavimus:

Dat Populus, Dat gratus eques,
Dat thura Senatus.

Virgilius Æneidos libro 8.

Una omnes juvenum primi, pauperque Senatus,
Thura dabant.

Ad quem locum optime obſervat Servius. *Verbo ſacrorum uſus eſt. Nam dici ſolebat in ſacris: Da quod debes de manu dextra aris.* Sexcenta occurrunt exempla hujus phraſis apud auctores, quorum plurima congeſſit *Briſſonius De Formulis*. Libro 1.

Res ſacræ dicebantur dari.

LXXXVI. Sane, quemadmodum apud Gentiles, teſtante Servio; de qualibet re ſacra, dici ſolebat DARE, pro *offerre*, ita & in ſacris Hebræorum.

Sanguis dabatur.

Sanguis quum aſpergeretur, dici ſolebat *Dari*, Levit. 4. 7. ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח: *Et DABIT Sacerdos ex ſanguine ad cornua Altaris*. Vide & Commate 18. & cap. 8. 24. & 16. 18. Ideo nihil frequentius apud Talmudicos, quam ut dicant מתנות *dona*, vel *dationes* pro *aſperſionibus ſanguinis*; quod ex multis locis patet.

מתנות aſperſiones.

Videatur præſertim Miſna Codicis *Zevachim*, cap. 5. §. 3. ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות: *Et eorum* [Sacrificiorum pro peccato totius Cœtus, de quibus ibi agitur] *ſanguis opus habet quatuor donis* [i. e. quatuor aſperſionibus] *ad quatuor cornua Altaris*, & §. 4. העולה קדשי קדשים שחיטתה בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע: *Holocauſtum Sanctum Sanctorum mactatur in ſeptentrione, & ſanguis ejus requirit duas* DATIONES (aſperſiones) *quæ ipſi ſunt inſtar quatuor*. Hinc etiam נתנים id eſt *dati* dicuntur ſanguines, & *dari* pro *Aſpergi*. Codice *Zevachim* cap. 3. §. 2. נתן את חנתנים למטה למעלה ואת חנתנים למעלה למטה והנתנים בפנים בחוץ ואת הנתנים בחוץ בפנים אם יש דם נפש יחזור הכשר ויקבל: *Si dederit* [aſperſerit] *datos* [ſanguines] *inferius* (qui aſpergi ſolebant infra חוט של סקרא *filum ſericum coccineum* quod medium cingebat Altare) *ſuperius* [ſupra iſtud filum] *Si datos* [ſanguines] *qui ſuperius* [ſupra iſtud filum ſericum ſpargi debebat] *inferius*. (ſparſerit) *Si datos* (ſanguines) *qui intus* (qui in loco ſancto ad altare aureum ſpargi debebant) *foras* (extra locum ſanctum ad altare holocauſtorum ſparſerit) *Aut datos* (ſanguines) *foras* (qui ſpargi debebant extra locum ſanctum ad Altare holocauſtorum, in atrio Sacerdotum) *ſi intus* (ad altare aureum ſparſerit) *Si adhuc ſupereſſet ſanguis vivus revertebatur legitimus* (excipiendo ſanguini deſtinatus) *& excipiebat*. Sed hæc ſunt trivialia iis, qui in Talmudicis ſunt verſati.

Altare holocauſti coccineo filo cinctum. Sanguines quidam ſupra; quidam infra filum ſparſi.

Dare ſuffitus.

LXXXVII. At quemadmodum, in Sacris Judæorum, *ſanguis* dicebatur *Dari*, ita & *Thura*. Patet hoc ex eodem c. 4. Levit. jam modo allegato, Com. 7. poſtquam enim dixiſſet: *& dabit ex ſanguine*, addit קטרת הסמים *ſuffitum aromatum*, ſcil. quoque *dabit*. Et Levit. 4. 13. ונתן את הקטרת על האש לפני יהוה *Et dabit ſuffitum ſuper ignem coram Domino*. Vide etiam Num. 17. 12. ויכפר על העם *Et DEDIT ſuffitum, & expiavit populum.*

Omnes res ſacræ dicuntur dona.

LXXXVIII. Sed quis ignorat omnes victimas, ſacrificia, omneſque res ſacras vocari מתנות *dona, & donationes*? כל מתנות קדשים *Omnia dona eorum ſancta*. Exodi 28. 39. Et Ezechielis cap. 20. ואטמא אותם במתנותם *Et impuros declaravi eos, cum donis ſuis*: id eſt cum omnibus ſuis *ſacrificiis* & *oblationibus*. Vide quoque Com. 39. & cap.

cap. 46. 5. 11. Ideo non male a Græcis vocantur ΔΩΡΑ *dona*. Matth. 5. 23. ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον; *Si adferas donum tuum super Altare*. Et Hebr. 5. 1. ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν: *ut offerat dona* [hic videtur sumi pro מנחה *oblatione* cujus sanguis non effunditur] *& victimas pro peccatis*. Hæc proculdubio causa est, quod toties dicatur ipse Christus *datus*, pro *oblatus*, & quod seipsum *dederit*, pro *obtulerit*. Vide Joh. 3. 16. Rom. 8. 31. Ephes. 5. 25. & aliis locis bene multis. Tandem notum est, quod *sacrificulus* sive כהן aut ἱερεὺς apud Romanos ita nuncupetur, voce hybrida, ex Latina & Græca composita, *Sacerdos* quasi *sacra dans*, uti optime animadvertit *Isidorus*. Non mirum igitur Angelum hic dici *Dare* thymiamata.

Inde Christus dictus DATUS.

LXXXIX. Dicitur porro Angelus non solum *dare* Thymiamata; sed ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων, *ut daret precibus sanctorum omnium*. Variant admodum interpretes, in suis versionibus. *Vulgatus* habet: *ut daret de orationibus Sanctorum*: ut *thymiamata* ei fuerint ipsissimæ orationes; a quo non discedit *Arabs*. *Beza* aliique addi volunt præpositionem σὺν, *cum precibus Sanctorum*. Optime. Cum ejusmodi ellipsis, ubi עם vel σὺν deficit, plus semel occurrat, ut Critici jam diu notarunt. Ideo *Syrus* ב pro עם Levit. 26. 42. Exod. 25. 10. quæ eundem efficiunt sensum; quamvis varient editiones *VValtoniana* & *Ludovici de Dieu*: Cum enim *VValtoniana* tantum habeat: בצלותא *cum precibus*, vel *in precibus*; Editio *De Dieu* addit relativum ד nempe דבצלותא *ea quæ sunt in precibus*. Res tamen eodem redibit: nempe data fuisse *Thymiamata cum precibus Sanctorum*.

Angelus dat precibus aromata.

XC. Sunt autem data *cum precibus Sanctorum*, cum revera dari solerent eadem hora, qua populus in Templo ad sacrificia orabat; aut potius eadem hora, qua thymiamata fiebant ad sacrificia jugia mane & vespere, preces fiebant in Atrio, immo per totam terram. Dico per totam terram: notum enim erat populo, qua hora suffitus ad sacrificia fiebat; eadem hora, non solum in ipso atrio Templi, sed omnes fideles ubique orabant. De precibus in atrio Templi constat Lucæ cap. 1. 9. 10. *Populum orasse extra*, nempe in Atrio, extra locum sanctum dum Zacharias intus Thymiamata faciebat; quod jam a nobis observatum est paragr. XIII.

Dabantur thura eadem hora, qua preces fiebant.

XCI. Videntur itaque *thymiamata* nihil aliud fuisse quam Symbola & signa precum & orationum. Quare etiam, ut solent *signa*, per certam aliquam substitutionem, assumere nomen rei *signatæ*, ipsæ *orationes* dicuntur *thymiamata*, ut capite quinto Apoc. Com. 8. ἔχοντες φιάλας χρυσᾶς γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων: *habentes phialas aureas plenas thymiamatum quæ sunt preces Sanctorum*, quo modo *preces* ipsæ intelliguntur ab *Arabe*, hoc ipso loco, de quo nunc agimus. Ipsas preces vocari suffitus spirituales, clarissime quoque constat ex Psal. 141. 2. תכון תפלתי קטרת לפניך: *Statuatur Oratio mea ut suffitus coram te*; aut, *sit oratio mea suffitus coram te*.

Thymiamata fuisse Symbola precum.

XCII. Sane apud ipsos quoque Gentiles, quamvis totum Sacrificium offerri solitum fuerit, ut aliquid boni a Diis, tanquam per preces, obtinerent, ut constat vel ex solo hoc dicto, apud Catonem de *Re Rustica* cap. CXXXIX. *Te porca piaculo immolando bonas preces precor*. Ex Seneca Ep. XCV. *Fatum nullis sacrificiis exorari posse*, & *Plinio* Libr. 28. cap. 2. *Quippe victimas cædi sine precatione non videtur referre, nec Deos rite consuli*: tamen per *thura* & *suffimenta* maxime Deos suos exorari credebant. Ideo Vulgaris erat formula *Thura rogare*; id est *per thura* precari & exorare. *Martialis* Epigr. l. 8. 8. ad *Janum*.

Idem apud Gentiles.

> *Te prima pia thura rogent, te vota salutent.*

Plautus *Prol. Aulul. Ea mihi quotidie aut thure, aut vino, aut aliquo semper supplicat*. Non mirum igitur, si *Thymiamata* dicantur *dari cum precibus*.

XCIII. Porro hic fit mentio non de precibus cujuslibet, sed de precibus *Sanctorum*. Sane non nisi Sancti intrabant in Templum, participesque erant rerum sacrarum, impii & scelerati foras remanebant, nec fas ipsis erat ut in *Templa* aut *Fana* intrarent: Ideo *Profani* dicti fuerunt, quia *pro fano*, aut *extra fanum* ipsis erat remanendum; quare etiam ipsis acclamari solebat: *Procul hinc, procul este profani*. Præsertim autem *sancti* erant *Israelitæ*, pro quibus fieri solebant sacrificia & Thymiamata in Templo Dei. Erant enim גוי קדוש *populus sanctus* Exodi 19. 6. quod eo Deus sibi solos elegerit, tanquam suum סגלה *peculium*, & a reliquis omnibus distinxerit. *Sancti* fuerunt dicti, quum haberent veram fidem in filium Dei, quæ fides *corda eorum purificat*, Act. 15. adeoque eos sanctos reddebat; Uno verbo, quod habuerint Spiritum Sanctum *Spiritum regenerationis*

Preces sanctorum.

Profani arcebantur a Templo.

Omnes sancti per totam terram singulis diebus bis precabantur.

nis & *sanctificationis*. Nec prætereundum est silentio quod dicatur πάντων τῶν ἁγίων *omnium sanctorum*. Scilicet non soli *Sacerdotes*, qui præsentes erant in Templo, non soli *Israelitæ* & viri & mulieres, qui erant in suis Atriis; sed & reliqui per totam Civitatem Hierosolymitanam, sed & omnes per totam Terram Sanctam, immo & extra Terram, inter alios populos habitantes, cum noverint horam *suffituum*, mane & vespere: eadem hora, inquam, qua suffitus fieri solebat, & in Templo, & in Tota terra, vel intra privatos parietes, vel in suis Synagogis, devotiores preces recitare solebant; quod ad hunc usque diem observari solet. Moris enim illis est, mane circa horam nonam, & vespere circa tertiam, quam מנחה *Mincham* vocant, ad Synagogas convolare ibique preces suas recitare, ac si adhuc præsentes essent sacrificiis, atque suffitibus in Templo oblatis. Eo proculdubio iterum respexit Johannes, quando loquitur de *precibus omnium Sanctorum*.

Stetit ad altare aureum.

XCIV. Exprimitur etiam *Altare* & *locus* ubi steterit & ubi facta sint hæc *Thymiamata* nempe ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου. *Super altari aureo, quod est coram throno*. Fit hic mentio de *Altari*; deinde dicitur *aureum*. Notum est, quod & nos supra jam indicavimus, duo fuisse *Altaria* in Templo Dei. Alterum majus ex lapide in Atrio Sacerdotum, in quo quotidie comburebantur holocausta, nec non reliquorum sacrificiorum adipes cum intestinis, & ad cujus latera aspergebatur sanguis omnium victimarum. Alterum autem erat in ipso היכל sive *palatio* Dei, in loco sancto; minus scilicet, sed ex ligno Schittim, *aureis laminis* obductum, quo sensu *aureum* dicitur. In hoc solo fieri solebant Thymiamata, non alibi, nisi decimo die Tisri, quando Pontifex Max. expiationem faciebat in loco sanctissimo. Alias singulis diebus mane & vesperi prunæ vase מחתה sive *foculo*, ex altari holocaustorum deferebantur in locum sanctum, ad *Altare aureum*, cui imponebantur ad incendenda aromata, uti constat vel ex eo quod dicatur, מזבח קטרת *Altare ad suffienda thymiamata* Exodi 30. 1. & Com. 6. והקטיר עליו אהרן קטרת סמים *Et suffiet super eo Aaron suffitum aromatum*.

Altare holocausti ex lapide in atrio.

Aureum in sancto.

Thronus Dei ubi?

XCV. Istud autem θυσιαστήριον χρυσοῦν. *Altare aureum* erat ἐνώπιον τοῦ θρόνου *coram throno Dei*. *Thronus* est, ubicunque majestatem suam illustriori modo conspicuam facit. Cum autem majestatem imprimis revelet e cœlo, ideo & *cœlum* dicitur ejus *thronus*. Ps. 11. 4. יהוה בשמים כסאו : *Deus habet thronum suum in cœlis*. Vide Psal. 103. 19. Es. 66. 1. Act. 7. 49. Ita & Christus Matth. 5. 34. *Ne jures per cœlum, cum sit thronus Dei*. Cum autem Deus gloriam atque majestatem suam manifestet per Symbola admodum conspicua, in Templo, præsertim in adyto sanctissimo, & ante omnia super *Arcam* fœderis, ideo optimo jure Arca *thronus* Dei nuncupatur. Silentio prætereundum non est, duos Cherubim supra operculum Arcæ composuisse thronum superbissimum; respiciebant enim se mutuo, ab utraque operculi extremitate positi, duasque alas alter ad alterum, instar duorum brachiorum, extendebat, adeoque commodissimum componebant *Solium*, ac si recepturi essent potentissimum Principem in suum *thronum*. Vide Exod. 25. 18. & seqq. Ibi sane, si usquam inter mortales in hac terra, fuit *thronus Dei*. *Cherubim* insidebat, tanquam *solio* suo. Ideo Psaltes Psalmo 99. 1. dicit Deum *habitare inter Cherubimos*, vel ut fert textus Hebræus, יושב כרובים *Sedens inter Cherubimos*, prout Reges in Solio *sedere* solent. Vide etiam 1. Sam. 4. 4. Immo inde Deus apparuit populo suo, Summoque Pontifici respondisse dicitur ad interrogata per Urim & Thummim, *e medio duorum Cherubim*. Exodi 25. 22. non aliter ac Princeps respondere solet Legatis e solio suo. Hanc ob causam Deus promittit: se ibi *appariturum* scil. Mosi & Pontif. Max. Vide Exodi 30. 6. Vix dubito quin hic sit *thronus* iste *altus*, cui insedit Deus Es. 6. 1. præsertim cum addatur: *fimbrias ejus replevisse Templum*; unde colligi debere judico, Deum visum fuisse, modo speciali in Templo, & inter Cherubimos quidem, tanquam in suo solio. Sed hæc sunt altioris indaginis & alterius loci. Ad eundem *Thronum* respexisse Johannem Apocal. 22. 1. vix dubito, quando dicit: *fluvium aquæ vitæ, splendidum tanquam Chrystallum processisse ex throno Dei & Agni*. Est enim verisimile admodum, alludi ad aquam, quæ instar fluvii, ex limpidissimo fonte Siloæ, per aquæ ductus subterraneos, olim ad Templum deducta fuit, per Sanctum Sanctorum, sub ipsa quidem Arca fœderis, adeoque quasi ex *throno Dei & Agni* processit. De hisce Vide Ezech. 47. 1. Joel. 3. 18. *Jarchium* & *Kimchium* ad ista loca *Tosiphta ad Succah* c. 1. *Aristæam de* lxx. *Interp*. De hisce fortassis alibi plura.

Thronus Dei supra Arcam.

Locus Es. 6. 1. tentatus.

XCVI. Dicitur autem *Altare aureum* ἐνώπιον τοῦ θρόνου *coram throno*. Scrupulum fortaſſis hæc loquutio alicui injiciet, quod dicatur *Altare aureum coram throno*, cum tamen Arca fœderis, adeoque *thronus* fuerit in adyto, loco ſanctiſſimo, *Altare* autem *aureum* in loco *ſancto*. Sed ad hanc difficultatem facilis eſt reſponſio, facileque ſcrupulus iſte eximetur. Nam etſi in Templo primo *Sanctus locus* diſcretus fuerit a *Sancto Sanctorum*, per murum, & ſub ſecundo per duo vela, quorum alterum pendebat verſus locum Sanctum, alterum cubitum inde remotum, verſus Sanctum Sanctorum; nihilominus tamen ita collocata fuit Arca fœderis, id eſt *Thronus*, & *Altare aureum*, ut hoc *coram* illo ſtare videretur, ſtabat enim hoc e regione illius, in medio ad velum, non ad latera, quemadmodum menſa aurea, & candelabrum aureum quæ ſtabant verſus meridiem & ſeptentrionem; ſed Altare in occidente τοῦ היכל ſtabat: ut optimo jure dicatur *coram Throno Dei*. Sed *Altare Aureum* e regione Arcæ, adeoque quaſi coram throno Dei ſtetiſſe, patet ex Exodi 30. 6. Erat enim לפני הפרכת אשר על ארן העדת לפני הכפרת אשר על העדת אשר אועד לך שמה: *ante velum quod erit ante arcam teſtimonii, coram operculo propitiatorii, ſuper* (arcam) *teſtimonii, ubi tibi apparebo*. Patet inde quam ob rem Johannes hic dicat: *Altare aureum* eſſe *coram throno Dei*. Manifeſtum eſt iterum reſpicere Johannem ad ritus obſervatos circa ſuffitum in Vet. Teſtam. Stabat enim quotidie Sacerdos, quoties ſuffiebat ad Altare aureum, adeoque tanquam coram throno Dei, ubi ſuffitu & precibus pro populo intercedebat.

Solvitur difficultas, quomodo altare aureum fuerit coram throno.

XCVII. Pergit Johannes Commate IV. Καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Repetitur idem modus loquendi qui commate præcedenti occurrit, θυμιάματα ταῖς προσευχαῖς pro θυμιάματα σὺν ταῖς προσευχαῖς, *thymiamata* CUM *precibus*, prout id jam modo expoſuimus. Ἀνέβη ὁ καπνὸς *aſcendit fumus*. *Aſcendit*, nempe verſus cœlum ad Deum, cui offerebantur Thymiamata. Ingens ſane fumus aſcendebat decimo die Tiſri, quando Pontif. Max. ſuffiebat in adyto. Ita enim Codice *Joma cap.* V. *Sect.* I. ונתמלא כל הבית כולו עשן *Et repleta eſt tota domus fumo*. Hoc fore promiſerat Deus Levit. 16. 2. כי בענן אראה על הכפרת *Quoniam apparebo in nube*. Erat autem hæc *nubes* ſacer fumus inſtar columnæ aſcendentis ex igne, cui injecta fuerunt thymiamata. Sed de hiſce forte non agitur; potius de iis quæ quotidie in loco ſancto offerri ſolebant. Quamvis naturale ſit fumo ut in altum aſcendat, facile tamen per ventum, aut levem etiam flatum, diſpelli poteſt: maxime ſuper magno Altari Holocauſtorum in Atrio Sacerdotum, ſub dio; Nihilominus tamen, ſi Talmudicis credamus, nihil unquam impedivit quo minus *fumus* ſemper recta cœlum peteret. Quod fieri non potuit, niſi Deo ita divina ſua providentia fumum dirigente. Ideo & inter miracula templi a Sapientibus numeratur, Codice *Avoth* cap. 5. §. 5. quem locum jam allegavimus theſi 46. Nam inter decem miracula quæ in Templo & Hieroſolymis facta ſunt, & hoc recitatur. ולא נצחה רוח את עמוד העשן *neque vicit ventus columnam fumi*. Maimonides hanc quidem dat cauſam, quod בעת הקרבה היה האויר נח *tempore oblationis aer fuerit quietus*. Aliter tamen Talmudici, nempe etiam in medio tempeſtatum, fumum holocauſtorum nulla ventorum vi dimoveri potuiſſe. Signum erat ſacrificia Deo fuiſſe grata. Ita & *Suffitus* in altum ad Deum aſcendens Deo acceptus fuit. Ideo non tantum ἀνέβη *aſcendit*, ſed pervenit ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ *coram Deo*, replevit enim ſuo odore, non tantum locum *ſanctum*, ſed & *adytum* ſive *Sanctum Sanctorum*, cum non niſi velo iſta duo loca diſcreta fuerint. Cum prope *thronum* ſteterit, non mirum ſi odor ad Deum pervenit. Sed pervenit *ad Deum*, non ſolum in viſibili iſto throno ſupra Arcam fœderis; ſed ad altiſſimum cœlum: cum Deo gratus fuerit.

Fumus in Templo ſemper recta cœlum petit.

Suffitus in altum ad Deum aſcendit.

XCVIII. Aſcendit etiam iſte καπνὸς *fumus* ἐκ χειρὸς τοῦ Ἀγγέλου *ex manu Angeli*. Manibus enim Sacerdos ſumebat aromata eaque injecit in prunas ſuper altare ut incenderentur, *fumo* ex altari eodem momento aſcendente, ac ſi ex ipſius *manu* aſcenderet. Pontifex Max. decimo die Tiſri in ſolenni Expiatione thymiamata offerebat in thuribulo, tunc magis *ex manu* ejus aſcendere videbatur, quamdiu thuribulum in *manu* tenebat. Sed & aliquo modo aſcendere videbatur reliquorum Sacerdotum, qui in Altari aureo ſuffiebant, cum *ex manu* in prunas rejecerint aromata, variis & repetitis vicibus. Prudenter id etiam faciendum erat; ne manus comburerent. Cum prunæ diſperſæ jacerent per totum altare, non incepit injicere prunis ſibi proximis, ſed remotioribus, ultimo tandem ſibi propioribus. Ideo etiam monebatur ut prudenter aromata *manu* ſua

Fumus ex manu Angeli.

Quomodo ex manu Sacerdotum?

ſua injiceret: *Maimon. Hilchot Temidim Umuſaphim* cap. 3. §. 8. 9. ואומרין לזה המקטיר הזהר שלא תתחיל מלפניך שלא תכוה ומתחיל חקטרה על האש בנחת כמי שמרקד סולת עד שתתרדה על כל האש: *Et dicebant ei qui ſuffiebat, cave ne incipias ante ne comburaris. Quare injecit aromata quiete in ignem, inſtar illius qui cribrat ſimilam* [trepidante manu] *donec expanderit in omnem ignem*. Hoc modo *fumus*, quaſi de *manu ejus aſcendebat*.

C A P U T VII.

DE ANGELO THYMIAMATA FACIENTE I. CHRISTO & DE SACRIS AROMATIBUS.

XCIX. *Quæ ab Angelo facta ſint*. C. *Hic* alius Angelus *diſtinctus a* ſeptem *prioribus*. Alio munere *functus eſt*. *Quinam* ſeptem Angeli *repetitur*. *Totam* Eccleſiam Chriſtianam. *Quo ſenſu? Sub ſeptima periodo*. CI. *ſententiæ* Alcaſaris *&* Lyrani *rejiciuntur*. Brigtmanni *De* Conſtantino M. *Iterum falſa*. CII. Beza *ſpiritum* creatum *putat*. *Male*, *cum non ſint* Sacerdotes. CIII. *Romano-Catholici* Angelum creatum. *Male*. Angeli *utrum cogitationes noſtras cognoſcant*. Franciſcus, Chriſtophorus, Virgo, coeli Regina. *Utrum preces noſtræ* Angelis *notæ ſint*. CIV. *Iſte* alius Angelus *debet eſſe Sacerdos*. *Omnes* ſancti *in Eccleſia ſunt* Sacerdotes. *Quædam loca Scripturæ*. *Tamen unus eſt qui offerat* Thymiama *Deo gratum*. Unus Pont. Max. *decimo Tiſri*. CV. Summus *Eccleſiæ* Pontifex *eſt* Angelus, Legatus, *&* Apoſtolus *Hebr.* 3. 1. CVI. Riberæ *ignorantia*. Chriſtum *eſſe* Angelum. *Quædam loca Scripturæ*. מלאך *&* מלאך הברית ׳י *&* הגאל J. Chriſtus. *Cur dicatur* Angelus vindex? *Cur* Angelus Foederis? מלאך מליץ מלאך פניו *cur ita dictus? Quædam loca Scripturæ*. CVII. *Falſo dicitur* Gabriel *aut* Michael. *Ipſe* Filius Dei *ita vocatur*. *Loca Danielis cap.* 8. *&* 9. *&* 10. ἄλλος *iſte* Ἄγγελος *eſt ipſe* Chriſtus. CVIII. Alius *iſte Angelus* ἦλθε venit. *Sacerdos* venerat *ad Altare* aureum. *Summus Pontif.* venerat *in Adyta*. Chriſtus venit *ad auxilium Eccleſiæ in calamitatibus* ultimæ Periodi. CIX. *Sacerdos primum* ſtetit *ad* altare holocauſtorum, *ut inde prunas deſumeret*. Chriſtus ſtat *primo in medio Eccleſiæ*. *Quo ſenſu*. Ignis *altaris Symbolum* Dei complacentiæ. *Chriſtus iſto* igne ſuffitum *offert*. *Omnia agit* ex voluntate Dei. CX. Stetit ad Altare. *Toto tempore Exinanitionis* ſtetit. *Ideo* Servus *dicitur*. *Peracto Sacerdotio*, ſedit ad dextram Dei. *Id fuit probibitum etiam* Summo Pont. *Veteris Teſt. Quædam loca Script.* CXI. λιβανωτὸν duplex. *Chriſtus utrumque habuit*. *Quo recipiebat aromata quid notaverit? Dicitur* aureum. Aurum *pretioſiſſimum metallum*. *Quomodo notet* Chriſtum. CXII. ἐδόθη data ſunt θυμιάματα. *Sunt* merita *Chriſti*. Multa *habet* Thymiamata; multas *gratias variaſque abunde*. *Varia loca Scripturæ*. CXIII. *Accepit ut* daret Thymiamata. *Chriſtus Eccleſiæ* Sacerdos *ſpeciatim* Septima Periodo. *Tunc ſpeciali modo* intercedet. *Chriſtus* dat gratias, dat *ſeipſum*. *Preces noſtras Deo gratas reddit*. *Quædam loca Scripturæ*. CXIV. Dedit Thymiamata, cum precibus Sanctorum. Sancti ultimis temporibus *fundent preces ad Deum*. *Duplici modo*. *Invocando auxilium Dei in* affictione; *vel laudando ubi fuerunt* liberati. CXV. πάντων ἁγίων, Sancti *verba membra J. Chriſti*. *Sub* Septima periodo, *deleto Antichriſto*, *plures erunt* Sancti *quam unquam*. *Pro iis Chriſtus ſemper intercedet*. *Quædam loca Scri-*

ca Scripturæ. CXVI. *Hoc fiet ad* altare aureum. Chriſtus *Verum* altare. *Et* Spiritus S. *Chriſtus fuit* Templum *&* *omnia* vaſa ſacra. *Omnia fuerunt ipſius* umbræ. CXVII. Altare Coeleſte *dicitur* χρῦσεον aureum*: Omnia in Chriſto pretioſiſſima Divina*. *Iſtud altare erat* coram Throno. *Chriſtus proxime ad Deum accedit*. *Ipſius* merita *ſunt gratiſſima*. CXVIII. Fumus aſcendit. *Thymiamata Chriſti ſunt ipſius* merita. *Sunt fumus coram Deo* gratiſſimus odor *ipſius* merita. *Sunt fumus coram Deo* gratiſſimus odor *ipſius Thymiamata*, *ut* fumus *in Templo ſub Vet. Teſt. Quædam loca Scripturæ*. *Ut Victimæ gratiorem haberent odorem, injiciebantur aromata in* Altare holocauſtorum. Thura. *In* Sancto *quotidie fiebat* Suffitus. ריח נחח gratus odor. CXIX. Meritum *J. C. gratiſſimus odor* aſcendebat ad Deum. *Cum* precibus Sanctorum, *quæ etiam* aſcendunt. *Quædam loca Scripturæ* CXX. *Aſcendit fumus* e manu Angeli. *Preces Sanctorum ad Deum non pervenirent niſi oblatæ* per manum J. Chriſti. *Sub* ultimo Sigillo, *ſive* ſeptima Periodo *Sancti* in afflictione *ardentiſſimas fundent preces ad Deum per Chriſtum*. Liberati *gratias agent maximas*. CXXI. *Chriſtus noſtras* preces *Deo offert*, *magis quam nos ipſi*. *Is ſolus* grata *offert* Thymiamata. *Non* Angeli, *non* Sancti. Quatuor animalia *&* Viginti quatuor Seniores *Apocal.* 5. 8. *qui?* Offerunt thymiamata. *Quo ſenſu?*

XCIX. HActenus de oblatione Thymiamatis hujus loci, ſecundum ſenſum literalem. Pergit Johannes, Commate *quinto*, narrare quæ Angelo facta ſint, poſt Thymiama oblatum. Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανωτόν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν. Καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ σεισμός. Cum hæc verba contineant quædam, ſecundum interpretes, quæ in oblatione Thymiamatis non occurrunt quotidie, ea intacta præteribimus, donec examinaverimus, quis nam ſit iſte ἄλλος ἄγγελος *alius Angelus*, & quid velit ipſius *thymiama*, de quo hactenus egimus.

C. *Alium hunc* Angelum diſtinctum eſſe a *ſeptem* prioribus, jam indicavimus Theſi 42. cum alio *loco*, quam priores, ſteterit, alioque *munere* functus fuerit: cum illi *cantaverint*, hic *Thymiamata obtulerit*, uti ex dictis conſtat. Qualis autem fuerit, quidque ſignificaverit, inter Theologos diſputatur. Oſtendimus Paragraphis 38. 39. & 40. per *Septem Angelos* intelligi poſſe Cantores, vel totam Eccleſiam Chriſti ſub Novo Teſtamento, per ſeptem diverſa fata, ſub ſeptem Periodis, vel doctores Eccleſiæ per omnia iſta tempora; cum revera Doctores & omnes fideles Eccleſiæ Novi Teſtamenti, omnibus temporibus, in verbo Dei *Angeli* dicantur. Vel etiam totam Eccleſiam ſpeciatim ſub ſeptima Periodo, quando cantabit mirabilia Dei, ad conſervationem Eccleſiæ, per omnia tempora atque fata ſub Teſtamento Novo. Ita ſane hic *alius Angelus* talem aliquem notat, cui intercedat magna communio cum Eccleſia, iſtiſque Angelis ex quibus Eccleſia conſtat.

Alius Angelus, quis?

CI. Vix ut recitetur, digna eſt ſententia *Alcaſaris*, notante Paræo, qui perſonam fictam ſomniavit, nempe *Charitatem Chriſtianam*. *Lyrani*, qui *Papam Damaſum fingit*. *Alius Angelus*, *S. Papa*, inquit, *Damaſus*: *qui fuit alius a ſeptem prædictis*. *Venit & ſtetit ante altare: quia præfuit Eccleſiæ Romanæ*, *habens thuribulum aureum: i. e. Cor Deo devotum*, *ſecundum illud Pſ.* CXL. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo*. *Et data ſunt ei incenſa multa, quæ ſunt orationes Sanctorum*. *Nam per auctoritatem Apoſtolicam a Deo ſibi datam orationes Sanctorum augmentatæ ſunt, & multiplicatæ per orbem*. Hæc quam inepte ſint contorta, cuilibet patet, ut ea recitaſſe ſit ea refutaſſe. Idem ſane judicium faciendum eſt de ſententia *Brigtmanni*, alias viri docti, & cujus interpretationes in Apocalypſin, obſervatione ſæpe ſunt digniſſimæ. Is hunc *Angelum* intelligi vult de Imperatore *Conſtantino Magno*, qui Sacerdotio aliquo functus ſit per *Concilium Nicænum*. Sed, pace viri doctiſſimi, dicam hæc ſine fundamento affirmari, cum *Sacerdotis Jeſu Chriſti* nullus *typus* ſuperſit, poſt Sacerdotium ipſum Jeſu Chri-

Non perſona ficta, ut male.

Non Conſtantinus Magnus.

ſu Chriſti, oriente enim ſole, omnes umbræ diſſipantur. Sane thymiamata offerre Deo cum precibus Sanctorum, eſt preces Sanctorum gratas reddere Deo, per id, per quod Deus homini reconciliatur. Hoc autem a nulla creatura fieri poteſt, multo minus a peccatoribus, quales erant vel *Damaſus*, vel *Conſtantinus*.

Non Creatus Angelus.

CII. *Beza* hic *creatum Angelum* intelligere videtur; quamvis non tam de *uno* quam de multis *Angelis*, immo de omnibus loquatur, ſcilicet *Johannem hac viſione didiciſſe*, *Sanctorum Orationes in hoc mundo videlicet pura illa precum & beneficientiæ ſacrificia Deo quotidie offerentium*, *per Angelorum miniſterium Deo offerri*. Videtur igitur crediſiſſe hunc *Angelum* fuiſſe *ſpiritum creatum*, qui preces Sanctorum Deo obtulerit. Sane *Angelos* in Eccleſia Chriſti *Sanctorum* eſſe *miniſtros*, patet ex Paulo Hebr. 1. 14. Eoſque preces ſupplices quotidie ad Deum fundere in bonum Eccleſiæ, ad conſolationem ſalutemque Sanctorum, qui ſub aliqua gemunt calamitate, negare non auderem. Sed ullum Angelorum creatorum preces Sanctorum deferre ad Deum, nulla eſt ratio quæ mihi hactenus id perſuaſerit. Imo rationes habeo ſummi momenti, ob quas contrarium firmiſſime credam. Cum eorum ſcientia ſit limitata, ut cogitationes noſtras, adeoque preces quas Deo quotidie offerimus, ignorent, non minus quam nos cogitationes preceſque eorum; etiamſi negare neutiquam vellem, eos majore prudentia, intelligentia atque cognitione præditos eſſe, ac homines, maxime ſi quæſtio ſit de Angelis beatis. Nullam ſane animadvertimus connexionem noſtrarum cogitationum cum eorum Scientia. Certiſſimum eſt, id naturaliter non fieri. Utrum autem habeant omnium noſtrarum cogitationum atque precum revelationem a Deo ſumme ſapiente, hactenus ex verbo Dei mihi non eſt probatum. Errat itaque Vir Doctiſſimus, ſi putat hunc ἄλλον ἄγγελον *alium Angelum*, hic ſignificare *Angelum* aliquem *creatum*, qui preces Sanctorum Deo offerat.

Angelos creatos preces noſtras ad Deum deferre negatur.

Romano-Catholicorum error, de Angelis.

CIII. *Romani-Catholicos* ad eundem impegiſſe lapidem notum eſt: nullum enim hic intelligi volunt niſi *Angelum creatum*. Sed ex falſiſſima hypotheſi τῆς θρησκείας τῶν ἀγγέλων, de qua Paulus Col. 2. 18. Cum enim Angelos intelligere cogitationes ſuas preceſque ſuas quotidie ad Deum deferre credant, eos ſibi adorandos exiſtimant. Hinc error Eccleſiæ Romanæ. Eo major eorum eſt error, quod ejuſmodi Scientiam aſcribant, non ſolis *Angelis*, ſed & ipſis *hominibus*, gloria cœleſti fruentibus, quos κατ' ἐξοχὴν *Sanctos* vocant, quales ſunt Apoſtoli, *Franciſcus*, *Chriſtophorus*, &c. Quid? aliquot ſibi excogitarunt Angelorum legiones, quorum Princeps atque Domina eſt beata *Virgo*, *Cœli Regina*. * Hiſce omnibus non minus quam Angelis, ut illimitatam fere Scientiam, ita & munus attribuunt, quo preces noſtras quotidie ad Deum deferant. Hinc eos ſingulis diebus adorant ſupplice ſque invocant, ut ſuo munere pro ſe apud Deum fungantur. Sane ſi Angelorum Hierarchia, quam ſine ratione ſtatuunt Romano-Catholici, ſi quilibet ſuum haberet Angelum Tute-

* Eccleſiæ Catholicæ Doctrinam de Angelorum Sanctorumque invocatione ne primioribus quidem labiis attigiſſe videtur Braunius. Innumera ferme ſunt utriuſque teſtamenti loca quibus doctiſſimus Eſtius invocationem Sanctorum probat, ſed cum illius opera Theologica communia ſint, & per manus omnium verſentur opus non eſt ut hic ea regeramus, nam legi poſſunt in lib. 4. Sententiarum diſtint. 45. Qua fronte tamen Braunius ac cæteri Calvini Sectatores audeant Angelorum, Deiparæ, ac Sanctorum invocationem ab Eccleſia, ab Apoſtolicis uſque temporibus receptam, ac jugi uſu frequentatam, & propagatam explodere tanquam Deo contumelioſam prorſus ignoramus. Ex hiſtoricis monumentis ſatis conſtat Fideles Angelos Sanctoſque invocaſſe; Sanctum Ignatium SS. Petri, & Evodii ſucceſſorem, & Sanctum Polycarpum Sanctis Joannis diſcipulum mox jam defunctos Fideles Antiocheni invocarunt. Cyprianus diſciplinæ Eccleſiaſticæ vindex ſeveriſſimus ac ſuperſtitionum, & novitatum infenſiſſimus hoſtis, hic inquam rogat Virgines martyrio coronandas ut in Cœlis ſui meminerint, & Cornelium Papam hortatur ut ſui recordetur ſuaſque preces pro ipſo Deo offerat ſi de hac vita ante illum emigraverit. Infinita propemodum ſunt Patrum teſtimonia qui hoc ipſum docent. Argumentum tamen præſtantiſſimum nobis ſuppeditat ſolemnis illa Sanctorum agendi ratio qui in celebrandis Martyrum laudibus Populum audientem excitabant ad illorum virtutes imitandas, & demum hortabantur Fideles ut Sanctorum Patrocinium ac tutelam invocarent. Communis igitur erat in univerſa Eccleſia perſuaſio quod Sancti jure invocari poſſent. Accedit etiam quod ſæpenumero ad Sanctorum invocationem Deus non contemnenda miracula perpetraverit; quod nullatenus feciſſet ſi id genus pietas, & religio non approbaſſet. Teſtes ſunt omni exceptione majores Ambr. ſerm. 90. Sanct. Pat. Aug. lib. 22. de Civitate cap. 8. & Theodoret. lib. 8. ad Græcos. Sanctorum invocationem laudat Concilium Calcedonenſe Act. 11. ubi etiam invocatur Sanctus Flavianus qui pro Chriſti Fide fuerat occiſus idem etiam Patres illi agunt in Epiſtola ad Leonem Imperatorem. Ex his omnibus expendat quæſo Chriſtianus Lector qua fronte audeat Braunius Eccleſiam Romanam in judicium vocare, & ſuperſtitionis illi dicam appingere.

Qui vero ſcire deſiderant quam antiqua, & ſolemnis apud Fideles ſit Deiparæ invocatio legant præſtantiſſimum opus D. Abely cui titulus: Tradition de l' Ecliſe &c.

Tutelarem, uti somniant iidem, qui nostris cogitationibus præsideat, mentem a perversis abstrahat, bonas atque pias Deo gratias suggerat, facile permoveret ut crederem, preces nostras Angelis esse notas, ut ab eis ad Deum deferrentur. Sed cum tanta Angelorum Scientia atque cura hactenus probata non sit, & cum nos nostrasque cogitationes ignorare eos putem, non minus quam *Abrahamus* atque *Israel nos ignorant*. Es. 63. 16. absurdum prorsus esset, si quis per hunc *Angelum* intelligeret *creatum* aliquem. Sed silentio præteriri non debet, quod hic intelligatur *Angelus*, qui preces Sanctorum, non tantum Deo offert, sed eas ipsi reddit gratas: quod a nulla creatura fieri potest.

CIV. Hoc autem fit a solo filio Dei Jesu Christo, Ecclesiæ Redemptore. Primum est certissimum, istum ἄλλον Ἄγγελον esse *Sacerdotem*, solius enim Sacerdotis est thymiamata offerre, ut ex præcedentibus est clarissimum. Nec cujuslibet est Sacerdotis suffitum facere Deo, sed illius tantum, ut ostendimus, qui sorte isti muneri a Deo destinatus fuit; maxime cum totius Sacerdotii fuerit pars dignissima, qua, præter Summum Pontificem, nemo nisi semel fungi poterat. Unde colligi debere judico, quamvis Sancti omnes in Ecclesia Novi Testamenti ex *omnibus nationibus sint Sacerdotes & Levitæ* Es. *66.* 21. Apoc. 1. 6. 1. Petri 2. 5. ut *Sacrificia spiritualia* Deo offerant. Rom. 12. 1. Hebr. 13. 15. Es. *66. 29.* Malachia 1. 11. Nihilominus tamen non nisi unicum habemus Sacerdotem dignum qui Deo gratum offerat suffitum, qui Summus est Pontifex, cuique concessum, ut quotidie per grata Thymiamata in Sancto Sanctorum, pro nobis intercedat, & qui singulis diebus in omni loco Templi sui, id est in Ecclesia, adest nostris precibus easque suo merito Deo gratas reddit atque offert, Ideo non solum ἱερεὺς *Sacerdos*, sed Ἀρχιερεὺς *Pontifex Maximus* toties dictus est. Legatur tantum Psalmus 110. & *Epistola ad Hebræos*.

Alius Angelus hic est Sacerdos.

CV. At non mirum est, quod Ἄγγελος hic dicatur, quandoquidem istud nomen cunctis Sacerdotibus datum est, uti ostendimus thesi 34. 35. Sane si omnes Sacerdotes *Angeli* dicuntur, quia sunt מלאכים *Legati*, missi ut opus hominum apud Deum faciant, quanto magis Christus *Summus* Ecclesiæ *Pontifex*, dicendus erit *Angelus*, cum Heb. 3. 1. verus sit Dei מלאך Ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς *Apostolus* (adeoque *Angelus*, Græcis enim *Apostolus & Angelus* idem significat) *& Summus Pontifex*, etiam dicatur Ἀπόστολος *Apostolus*, id est *Angelus*.

Omnes Sacerdotes dici Angelos.

Christus dicitur Angelus & Apostolus.

CVI. Intoleranda sane est ignorantia *Riberæ*, dicentis *Christum nusquam absolute dici Angelum*, quare negat *Christum* hoc loco per *Angelum* esse intelligendum. Aut verbum Dei non legit, aut parum ad ejus sensum attendit. Non tantum מלאך *Angelus*, veluti Exod. 14. 19. & 23. 20. 21. sed & מלאך הגאל *Angelus vindex* dicitur. Gen. 48. 16. Nemo dici potest *vindex* Ecclesiæ, præter solum filium Dei. Nullus Spiritus creatus, etiamsi Angelus sanctissimus. Debet enim esse *consanguineus* qui verus est *vindex*. Levit. 25. 25. Rut. 3. 13. Ergo oportet ut vindex *Sanctorum hominum* sit *homo*. Talis nullus est *Angelus* creatus in cœlis, sed solus *Christus*. Est enim *Propheta desumptus ex fratribus*. Deut. 18. 18. *Fratribus* nobis est *similis*. Hebr. 2. 11. 14. 17. Talis etiam *frater* atque *consanguineus* esse debuit, qui *pretium* offerret *Redemptionis*. 1. Tim. 2. 5. 6. qui *pacem faceret per sanguinem suum*. Col. 1. 20. qui esset simul παράκλητος & ἱλασμὸς *Advocatus & propitiatio*. 1. Joh. 2. 1. 2. Quis ausit negaret מלאך הברית *Angelum fœderis* Malach. 3. 1. esse *Christum*? Est enim is quem Sancti *desiderarunt* & qui *ad Templum suum venturus erat*, post Johannem Baptistam. Si quis adfirmaret illum *Angelum fœderis* alium esse ac *Christum*, audacissime contradiceret ipsi Servatori, cum id de se exposuerit Matth. 11. 10. Luc. 7. 27. contradiceret Marco 1. 2. & Luca 1. 76. Dicitur autem *Angelus fœderis*, quod *Fœdus Gratiæ* ei soli innitatur. Nullum enim fœdus cum peccatore potuisset erigere Deus, nisi intervenisset *sacrificium*, quo ira offensi Dei sedaretur, oportet enim ut Dei fœderati sint כרתי בריתי עלי זבח *pangentes fœdus ejus super sacrificio*. Ps. 50. 5. nempe ut recurrant ad istum Sacerdotem, ejusque sacrificium vera fide amplectantur suumque faciant. Idem sane *Christus*, & is solus intelligendus est per מלאך פניו *Angelus faciei ejus*. Es. 63. 9. Is enim solus est qui populum suum *servavit*; qui *suo amore* atque *gratia* eos *liberavit*, qui eos *sustulit & portavit*. Est iste מלאך מליץ אחד מני אלף Angelus παράκλητος *unus ex millibus*. Job. 33. 23. Est iste *Angelus* ἰσχυρὸς *descendens de cœlo, amictus nube, supra cujus caput erat iris, & facies ejus erat ut Sol, & pedes ejus ut columnæ igneæ*. Apoc. 10. 1. Sane solus

Ribera ignorantia.

Vindex Ecclesiæ; Christus.

παράκλητος. ἱλασμὸς; Angelus fœderis.

Angelus faciei.

מליץ παράκλητος unus ex millibus;

lus Deus J. C. amictus est nube. Exod. 13 2. Illius *facies* est ut *Sol*. Matth. 17. 2. Hæc sane de nulla *creatura* dici possunt sine Idololatria.

CVII. Vane argutantur cum *Ribera* alii Romano-Catholicorum doctores, esse *Gabrielem* aut *Michaelem*, si hos Angelos creatos credant, uti solent. Lubentissime concedimus hunc *alium Angelum* esse ipsissimum *Gabrielem* & *Michaelem*: cum ista nomina nemo, præter solum filium Dei, sortitus sit. Videatur Dan. 8. 16. & 9. 21. & 10. 21. ubi *Christum* intelligimus, nullam autem creaturam. Manifestum itaque est, istum ἄλλον ἄγγελον esse *Christum* Summum Ecclesiæ Pontificem, qui solus Deo obtulit sacrificium gratum, & Suffitum suavissimum dignissimumque, ut ejus virtute in cœlo, tanquam in Sancto Sanctorum, immo singulis diebus ubique locorum in Ecclesia preces nostras Deo gratas sistat, atque pro nobis intercedat. Sed Christum, in verbo Dei vocari, non tantum *Angelum*, sed & *alium Angelum*, patet Apoc. 7. 2.

Gabriel & Michael non sunt Angeli creati.

Alius Angelus est Christus.

CVIII. Dicitur autem de alio isto Angelo ἦλθε *venit*, quod de *Christo* rectissime intelligitur. Quamvis cœlum & Terram repleat, nobiscum semper sit usque ad consummationem sæculorum: nihilominus tamen quotiescunque modo speciali adest Ecclesiæ laboranti, toties *venisse* dicitur. Cum autem Ecclesia futura sit in statu afflictissimo, initio septimæ Periodi, rebus omnibus fere desperatis, ac si Ecclesia a Duce suo Jesu Christo prorsus esset deserta, tandem ei opportune aderit suo auxilio. Quemadmodum Sacerdos accedit ad Templum, & inde ad *Altare*, suo officio functurus, ita & Christus Ecclesiæ unicus Pontifex subito accedet ad auxilium populi sui afflicti, calamitosis istis temporibus.

Alius Angelus venit.

CIX. Ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Sacerdos primum stetit ad Altare, non *aureum*, sed *holocaustorum*, in Atrio Sacerdotum, quemadmodum ostendimus Thesi L. ut inde prunas depromi curet ad incendenda thymiamata. Ita sane Christus stat primo in medio Ecclesiæ, inter omnes Sanctos, curat ut quilibet suo fungatur officio, maxime Ecclesiæ Doctores, quibus incumbit cura animarum. Ut quilibet etiam Sanctorum, præsertim calamitosis temporibus, sacrificia spiritualia Deo offerat, sibique debita officia præstet. *Ignis* altaris Holocaustorum Symbolum videtur Dei voluntatis & complacentiæ, qua Sacrificia consumpsit tanquam sibi grata, ideo isto igne, non extraneo, incendenda erant *thymiamata*. Christus igitur verus Sacerdos Ecclesiæ eodem *igne*, scilicet *beneplacito* Dei Patris, ad offerenda sacra sua *Thymiamata* usus est: cum nihil peregerit nisi ex voluntate Dei, secundum pactum æternum quod iniverat cum Patre, ut faceret ejus voluntatem. Ps. 40. 7. atque *mandatum*. Joh. 10. 18.

Christus stat ad altare.

Ignis Altaris Symbolum voluntatis Dei.

CX. Porro ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον *stetit ad Altare*. Toto tempore Exinanitionis suæ *Servus* erat Patris. Es. 42. 1. & 49. 6. & 53. 11. Phil. 2. 7. ergo ipsi *standum* fuit, non minus quam reliquis Sacerdotibus omnibus, qui ipsius erant picturæ vivæ. Non mirum itaque eum in verbo Dei, quoties repræsentatur in statu Exinanitionis, & tanquam Sacerdos ministerio Sacerdotali functus, describi tanquam *Servum*. Alias certissimum est, eum, peracto sacerdotio, se exhibere etiam *Dominum* sedentem coram Patre supremo Judice, quod sane nulli concessum fuit, etiam Summo Pontifici, ut coram Deo, usquam in Templo, multo minus in adyto, sederent. Hoc tamen Christo etiam concessum fuit, postquam peccata populi sui, vere, non typice tantum, ut Sacerdotes olim, expiavit. Audiatur Paulus ad Hebr. 8. 2. τοιοῦτον ἔχομεν Ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Vide etiam Hebr. 12. 2. Dicitur tamen *stare* in Ecclesia quotiescunque adest ad ejus salutem. Sed & *stare* dicitur ad indicandam ipsius promptitudinem, quod paratus sit ad omnia officia præstanda Ecclesiæ, sive tempore turbido, sive tempore Pacis.

Christus fuit servus. Ideo stabat.

In Templo vetitum sedere.

CXI. Ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν. Thesi LXIII. ostendimus λιβανωτὸν esse aliud, quo aromata recipiebantur, & in locum sanctum, super Altare aureum deferebantur. Alterum quo recipiebantur prunæ ardentes de altari holocausti, & ad idem altare deportabantur. Primum a Johanne recitari etiam primo loco, quamvis a nobis non fuerit primum expositum. Utrumque vas suam habuit significationem in Jesu Christo, cum utrumque habuisse dicatur. Illud quo recipiebat *aromata*, notat promptam Christi voluntatem, & amorem erga electos suos, quo eorum preces, tanquam pretiosa Thymiamata, quasi recipit, Deoque Patri, cum suis meritis & intercessione offert, ut eas habeat gratas, easque audiat. Dicitur etiam vas istud *aureum*, Græce χρυσοῦν, non *argenteum*, qualia in Templo etiam fuis-

Duo vasa λιβανωτὰ dicta.

Utriusque significatio.

fuiſſe ſuperius probavimus. *Aurum* omnium metallorum eſt pretioſiſſimum, incorruptibile & Symbolum *æternitatis*. Ita ſane *voluntas* & *Amor* Jeſu Chriſti eſt ſanctiſſimus; atque notat Chriſtum in æternum paratum ad recipiendas preces ſanctorum, tanquam pretioſiſſimum ſuffitum: Maxime ad ſuccurrendum Eccleſiæ in extremis malis, quibus ſancti conflictabuntur circa ſeptimam periodum. Aut etiam ad oſtendendum gloriam Regni atque Sacerdotii ſui, per totum terrarum orbem beatis iſtis ultimis temporibus.

CXII. Additur: Καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλά, *data ſunt ipſi multa thymiamata*. Hæc ſunt merita Sacerdotis & Redemptoris, omneſque ejus *gratiæ*, quas ut Mediator a Patre accepit. *Multa* habuit *thymiamata*, ex variis aromatibus; Non *tredecim* tantum numero, non ſingulis diebus pondere centum denariorum, ut ſub Veteri Teſtamento, ſed numero innumerabili & valoris infiniti. Quot non committimus peccata, quæ numerum pilorum capitis noſtri ſuperant, tot accepit Chriſtus & plures gratias atque virtutes, ad redemptionem animarum noſtrarum: nam *ubi peccatum abundat*, *gratia Dei* Jeſu Chriſto, & per eum nobis collata beneficia *ſuperabundans* Rom. 5. 20. *Data* enim ſunt ipſi hæc *thymiamata*, ſive gratiæ *multæ*. *Omnis ei data eſt poteſtas in cœlis & in terra*. Matth. 28. 18. *Pater dedit filio vitam*: dedit ei *poteſtatem faciendi judicium*, *quia filius hominis eſt*. Joh. 5. 27. Pater *adaptavit ei corpus*. Hebr. 10. 5. ita & omnes gratias ei largitus eſt, ut munere Sacerdotis fungeretur in corpore & in anima. *Spiritus Domini erat ſuper eum*, *ideo eum unxit Dominus Spiritu & virtute*. *Dedit ei Spiritum Sapientiæ & intelligentiæ* &c. Eſ. 11. 2. & 42. 1. Eſ. 61. 1. 2. Act. 10. 38. Unctus eſt *oleo lætitiæ*, & omnium gratiarum atque virtutum, *ſupra conſortes ſuos*. Pſ. 45. 8. Ita ſane *omnis plenitudo Deitatis habitavit in eo*. Col. 2. 9. *Omnes theſauri ſcientiæ & intelligentiæ in eo ſunt abſconditi*. Col. 3. 2. Uno verbo, accepit *gratias Dei ſine menſura*, *Pater enim filium amat*, *& omnia dedit in manus ejus*. Jo. 3. 34. 35.

Thymiamata notant multas gratias Dei per J. Chriſtum.

CXIII. *Ut daret* (thymiamata) *cum precibus omnium Sanctorum*. Chriſtus Eccleſiæ Sacerdos hic introducitur intercedens pro Eccleſia, in extrema iſta calamitate, de qua hic agitur Septimo hoc Sigillo. Vel etiam in ipſa pace publica, ubi Eccleſia fuerit extenſa per totum terrarum orbem, & ubi fruetur magna tranquillitate, ut Deo offerat ſacrificia ſpiritualia ubique locorum, verum eſt, eum ſemel intraſſe in cœlum, tanquam in *Sanctum Sanctorum*, ut pro omnibus *Sanctis* omnium ætatum intercederet. Nihilominus tamen modo ſpeciali intercedere dicitur pro Sanctis, quando in ſummo aliquo malo verſantur. Dat tunc *thymiamata* ſpiritualia, id eſt ſuis gratiis, paſſionibus atque meritis reddit preces *Sanctorum* Deo gratas, ut exaudiantur Sancti, & tandem e malis liberentur. *Dedit* Chriſtus ſeipſum Patri *pro nobis* προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εὐωδίας. Epheſ. 5. 2. Philip. 4. 18. Virtute iſtius meriti perpetuum intercedit pro Sanctis ſuis, etiam ardentiſſimis precibus. Eſt enim *paracletus noſter apud Patrem*, *& propitiatio pro peccatis noſtris*. 1. Joh. 2. 1. *Perfecte ſervare poteſt eos qui accedunt per ipſum ad Deum*, *ſemper vivens ut interpellet pro eis*, Hebr. 7. 25. *Eſt etiam ad dextram Dei & interpellat pro nobis*. Rom. 8. 34. Nulla actionum noſtrarum, adeoque nullæ preces Deo ſunt gratæ, niſi in Chriſto & per Chriſtum offerantur. Teſtem habemus ipſum Servatorem. Joh. 14. 13. Et Paulum. Hebr. 13. 15. Rom. 1. 8. ut etiam magis *Thymiamata* Chriſti, id eſt ipſius merita atque interceſſiones audiantur, quam noſtræ preces. Hoc depictum fuit ſub Veteri Teſtamento per thymiamata Sacerdotum, qui ſuffiebant eadem hora qua populus Deum precabatur, uti ex ſuperioribus patet.

Chriſtus Sacerdos intercedit pro Eccleſia.

CXIV. Dedit etiam Chriſtus Thymiamata cum *precibus Sanctorum*. *Sancti* iſtis temporibus fundent preces ſuas ad Deum, maxime extremis iſtis calamitatibus. Poteſt tamen id duplici modo concipi. Vel quod ſub Septimo Sigillo, initio iſtius Periodi, *Sancti* in extremis verſabuntur calamitatibus, quare ardentiſſimas preces ad cœlum quotidie mittent, ut ſibi adeſſe velit ſuo auxilio, omnia mala a ſe avertat, & tandem, Antichriſto omnibuſque Eccleſiæ hoſtibus deletis, pacem atque tranquillitatem populo ſuo Sancto reddat. Vel etiam quod, finitis calamitatibus, Eccleſia, in ſumma conſtituta libertate, quotidie liberrime cantatura ſit Deo laudes, & actura ſit gratias pro tanta tranquillitate, pace & felicitate, qua tunc fruentur omnes Sancti, & ſimul Deum ſupplices orabunt, ut ſe in felici iſto ſtatu in futurum clementer conſervet, & ab omni ſubſequente malo ſervet. Hiſce autem laudibus & precibus

Quo ſenſu Chriſtus det Thymiamata cum precibus Sanctorum.

bus J. Christus, iste *alius Angelus*, addet suam intercessionem per sua merita, tanquam Deo gratissimum *thymiama*, ut ab eo audiantur, & ut vel ex calamitate eripiantur, vel constanti pace & felicitate perpetuo fruantur.

Sancti qui?

CXV. Sed & πάντων ἁγίων *omnium Sanctorum* προσευχαῖς *precibus* sua dabit *Thymiamata*. Intelliguntur *Sancti*, vera membra Ecclesiæ Jesu Christi, qui istis temporibus erunt victuri per totum terrarum orbem: quorum proculdubio multo major futurus erit numerus, quam unquam simul in hac terra exstiterunt; præsertim si hæc explicentur de temporibus sub Septimo Sigillo pacatis, post deletum Anti-Christum reliquosque Ecclesiæ adversarios, quando Sacerdotium Jesu Christi, id est cultus ejus spiritualis, ubique locorum liberrime exercebitur, ubi, inquam, omnes populi, linguæ & nationes spiritualia ei offerent sua sacrificia Mal. 1. 11. Es. 2. 2. & *66*. 21. &c. Psal. 22. 28. & *67*. & 72. Pro omnibus autem istis Sanctis Christus semper intercedet apud Patrem, suisque meritis tanquam tot suffimentis preces *omnium Sanctorum* reddet Deo gratas.

CXVI. Hoc autem fiet ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου.

Altare est ipse Christus.

Verum *Altare* Templi sive Ecclesiæ Dei, est ipse Servator Jesus Christus. Est enim istud *Altare* de quo libertatem habent Sancti sub Testamento Novo *comedendi*. Hebr. 13. 10. Verum est ipsam *crucem* ligneam in Golgota fuisse *Altare* hoc sacrificium *sustentans*, *obtulit* enim *Christus se in cruce* 1. Petr. 2. 24. Tamen *Altare* ejus sacrificium *consecrans* nullum aliud fuit quam ipsius *Spiritus*: cum se per *Spiritum æternum* obtulerit. Hebr. *9*. 14. Certum est, totum sacerdotium fuisse in uno nostro Domino Jesu Christo; est enim is ipse & *Templum*, & *Altare*, & *Propitiatorium*, & omnia *Vasa sacra*, & ipsa *victima*, & *Oblationes*, & *suffitus*, & ipse *Sacerdos*, qui in se ipso omnia obtulit. Erant enim sub Veteri Testamento res istæ omnes, quæ hisce nominibus veniebant, *umbræ* Jesu Christi. Hebr. 8. 5. & 10. 1. Col. 2. 17. Ergo & *Altare* vetus fuit tantum umbra *Spiritus* Jesu Christi, qui suo *Spiritu* Sanctis & eorum precibus semper præsens fuit.

Altare sustentans, quale?

Consecrans, quid?

CXVII. Istud *Altare* cœleste etiam dicitur χρυσοῦν *aureum*. De *aureo* materiali diximus. Notavimus etiam *aureum* significare *æternitatem*: est enim omnium metallorum pretiosissimum & firmissimum, ut nullum sit tantæ durationis. Ita sane natura Jesu Christi, vel ipsius *Spiritus*, vel natura humana: aut quocunque modo eum hic sumamus, omnia in eo sunt *divina* atque *pretiosissima*; seipsum enim obtulit per *Spiritum æternum* & *pretium redemptionis* nostræ. 1. Corinth. *6*. 20. Tandem istud *Altare* etiam erat ἐνώπιον τοῦ θρόνου. *Coram Throno*. Ubi fuerit *Thronus Dei* in Templo Hierosolymitano, & quid iste *Thronus* fuerit? ostendimus thesi xcv. scilicet fuisse *Arcam* Dei in ipso Templi adyto, ubi Deus perpetuum erat præsens. Introducitur itaque hic Christus tanquam Sacerdos Sanctissimus, qui proxime ad Deum accedit pro Sanctis suis, sacrificio suo atque intercessione, ut semper stet quasi coram *throno* Dei ad *altare aureum*. Deus Pater ipsi in æternum est præsens, ipsius passiones, merita, intercessiones & preces, omnia, inquam, ipsi sunt gratissima, ut Ecclesiam vel liberet, vel liberatam in pace & tranquillitate conservet.

In Christo omnia sunt aurea.

Omnia pretiosa & divina.

CXVIII. Καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων. Ostendimus thesi cvii. fumum Thymiamatis, in Templo, quando ascendebat, Deo fuisse gratum, actum etiam fuisse singulari Dei cura atque Providentia, ut fumus iste semper ascenderet, etiam in turbatissimis tempestatibus, si credamus Hebræorum sapientum traditionibus. Ita sane rem sese habere circa preces Sanctorum, docet hic Johannes. *Thymiamata* a Christo oblata, hic proculdubio significant *merita* Summi nostri Pontificis Jesu Christi, ejusque intercessiones. Dicuntur habere καπνὸν *fumum* quia Deo, tanquam gratissimus odor, sunt acceptissima, & quia ipsum meritum & intercessio Christi ex terra ad Deum se diffundit instar *fumi*. Ipsa sacrificia odorem habere solebant gratum. Ita dicitur de sacrificio *Noachi*, Genes. 8. 21. quod *grati* fuerit *odoris*, quem odorem *Deus odoratus* sit: Dicitur autem Deus odorem istum odoratus, ad testificandum sacrificium istud fuisse acceptum. Maxime iste *gratus odor* attribuitur reliquis sacrificiis sub Veteri Testamanto. Vide Levit. 1. *9*. 13. 17. & 3. 5. & 23. 13. Deuter. 15. Ut autem gratia eorum augeretur, addi solebant aromata grati odoris, quæ nonnunquam injiciebantur in ipsum magnum altare holocaustorum, super ipsas victimæ carnes, veluti *Thura*: Lev. 2. 1. 2. *9*. & *6*. 8. 14. Maxime autem solebant fieri suffitus quotidie in loco Sancto ad altare aureum, aut in adyto decimo

Thymiamata notant Christi merita.

Sacrificiorum odor gratus.

cimo die Tisri, ex pluribus aromatibus, de quibus superius. Ex istis suffimentis oriebatur *fumus* odoris gratissimi, ut ipsa sacrificia dicta fuerint habere ריח נחח *gratum odorem*; ut ex locis allegatis, aliisque multis constat. Ita sane & merita Christi, cum sint quasi sacri *thymiamatis fumus*, habent odorem gratissimum. Ideo ejus sacrificium dicitur oblatum Deo εἰς ὀσμὴν εὐωδίας *in odorem gratum*, sive *bonæ fragrantiæ*. Ephes. 5. 2.

Merita Christi instar fumi grati.

CXIX. Hoc meritum Jesu Christi, instar *fumi* grati odoris ἀνέβη *ascendit*. Id est sua dignitate atque merito pervenit ad Deum. Sed ascendit ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων, *cum precibus Sanctorum*. Ut *fumus*, ita sane & preces *ascendere* dictæ sunt; cum *preces* etiam dicantur *suffitus*, Ps. 141. 2. & Apocal. 5. 8. De *Cornelio* viro sancto, dicitur Act. 10. 4. αἱ προσευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. *Preces tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo*. Ita & nunc preces Sanctorum *ascendunt* ad Deum. Sensus clarus est; nempe *pervenient ad Deum*. Cum peces istæ nitantur merito Jesu Christi, Deus faciem suam ab eis non abscondit, nec a se eas rejicit, sed gratas accipit, propter suavem odorem meriti & intercessionis Christi qui eas comitatur.

Fumus ascendit ex manu Angeli.

CXX. Ἀνέβη etiam iste καπνὸς *fumus*, ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. *Ascendit ex manu Angeli coram Deo*. Ut Sacerdotes in Templo solebant *manu sua* adferre Thymiamata ad altare aureum, immo & *manu sua* illa injicere in prunas supra altare, quare fumus & odor gratus, quasi *ex manu eorum* ascendebat, quemadmodum ostendimus: ita sane & Christus, una cum *precibus Sanctorum*, adfert sua merita atque intercessiones ad Deum Patrem, supremum Dominum & Judicem in negotio salutis nostræ, quasi propria *sua manu*. Preces Sanctorum ad Deum nunquam pervenirent, si ab eorum ore tantum procederent, at vero quando Christus verus Sacerdos Ecclesiæ eos sua membra agnoscit, quando preces suas ad Deum fundunt nixi merito istius Sacerdotis, tunc ab eo, quasi propria manu, offeruntur Deo Patri. Tanta etiam vi & constantia *ascendunt* ex manu Christi, ut non in via remaneant aut ullo modo flaccescant, sed perveniant ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, *coram Deo*; id est penetrent usque in altissimum cœlum ad Thronum Dei. Dicuntur autem pervenire coram Deo, quia ei sunt gratæ, & ab eo exaudiuntur. Ita sane fit in omnibus precibus quæ ad Deum diriguntur per & propter Jesum Christum, maxime id etiam fiet sub Septimo Sigillo, vel ab initio, quamdiu Ecclesia patitur persequutionem, rebus adhuc dubiis & periculosis. Vel etiam, turbis & concussionibus sedatis, rebus pacatis, & omnibus populis jam ad Regnum Christi adductis, sanctissimas Deo facient preces veri Sancti, forte sanctiores, & excellentiores quam unquam sæculis præcedentibus, Christus etiam sua gratia eorum preces omnesque actiones majori vi atque gloria comitabitur, ut Regnum suum omnibus populis illustrissimum reddat: ut totum istud tempus ultimæ Periodi sit instar perpetui & excellentissimi Sacerdotii.

Christus magis quam nos Deo offert preces.

CXXI. Ex hisce omnibus quæ hactenus dicta sunt patet, magis Christum, quam nos ipsos, offerre Deo preces nostras; cum Deo gratæ non sint, nisi per & propter meritum Jesu Christi, qui grata Deo Thymiamata solus offerre potest, ut verus Ecclesiæ Sacerdos & internuncius apud Deum. Verum est Johannem dicere Apocal. 5. 8.

Error circa locum Apocal. 5. 8.

τὰ τέσσαρα ζῶα καὶ οἱ εἴκοσι τέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάρας, καὶ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιναι προσευχαὶ τῶν ἁγίων: *Quatuor animalia & viginti quatuor Seniores, ceciderunt coram Agno, habentes singuli Citharas & Phialas aureas repletas suffimentis, quæ sunt preces Sanctorum*. Inde tamen pessime nonnulli colligunt, ipsos etiam Sanctos in Cœlo Angelosque Deo quasi Thymiamata spiritualia offerre pro nobis, nostrasque per eos Deo esse gratas adeoque exaudiri: qua de causa sibi persuadent & per hunc Angelum in Septimo Sigillo, de quo hactenus, intelligi posse & debere Angelum aliquem creatum. Sed misere falluntur, cum hic per *quatuor animalia* & *viginti quatuor Seniores* intelligantur omnes Sancti in Veteri & in Novo Testamento, qui Deo offerunt, & in militante Ecclesia & in glorificata, preces tanquam oblationes spirituales & thymiamata, prout Sanctorum preces etiam *suffitus*, dicuntur Psal. 141. de quo superius. Sane si eorum *suffitus* Deo sunt grati, id fit, non proprio, sed Christi merito, qui eas quoque suo thymiamate comitatur & Deo Patri offert.

CA.

CAPUT VIII.

DE IGNE, VOCIBUS, TONITRU, FULGURE, & TERRÆ MOTU.

CXXII. Quintum comma *de Septimo Sigillo agi. Probatur ex cap.* 11. 19. *&* 16. 18. *Apocal.* Voces *&* Strepitus *etiam in* ſacrificiis. CXXIII. Angelus Pontif. Max. Novi Teſtam. ſumpſit Thuribulum. *Non* כף, acerram; *ſed* מחתה πυρεῖον foculum. λιβανωτὸς *ſignificat utrumque. Hic pro* foculo *ſumitur.* CXXIV. Replevit igne ex Altari Holocauſti, *ſecundum veteres ritus.* CXXV. *Idem probatur.* Codices Tamid *&* Joma *citantur. Sub ſecundo Templo* defuit ignis ſacer. CXXVI. *Ipſe* Angelus replevi*t* foculum *igne. Ritus veteres.* Officia *Sacerdotis ſuffientis. In Templo* tres *operabantur* Sacerdotes, *Hic* unus. CXXVII. *Non* parce *ſumpſit* ignes *ſed* magna copia. *Idem fiebat in* ſacrificiis jugibus, *&* x. Tiſri. Cod. Tamid. Bartenora. Cod. Joma. Ignes *in vas effuſi* diſpergebantur *inſtar* cabi; cadebant *in pavimentum Templi. Magna* copia ignium *ſumebatur vaſe argenteo, ut aureum impleretur.* CXXVIII. Projecit ignes in Terram. *Quomodo?* CXXIX. *Ordo quo recitantur* ignes in Terram projecti. Ignes *primum de* altari ſumebantur, *deinde* fiebat ſuffitus. *Tamen Johannem ultimo loqui de* ignibus projectis. *Quare? Non omnes* prunas *quas collegerat ex altari, ſed* partem in terram projicere *ſolebat Sacerdos in Templo.* CXXX. φωναὶ, βρονταὶ, καὶ ἀστραπαὶ, καὶ σεισμός. Voces tonitru, fulgura *&* Terræ motus, *unde? Non ex* effuſione ignium *in* Terram. *In Templo ad ſuffitum* auditæ *ſunt* voces, *& quaſi* tonitru, *etiam fuit quaſi* terræ motus. *Quo ſenſu? Singulis diebus ad ſacrificia jugia.* CXXXI. *Sententia* Joſephi *&* Philonis. Tintinnabula *in Pallio Summi Pont. ſignificaſſe* ignem tonitrua *&* fulgura. Cod. Tamid. *de* Vocibus *incredibilibus ad ſuffitum.* Magrepha, Tibiæ, Cymbalum, Tubæ *&* cantus. *Peracto* ſuffitu *audiebantur* voces *&* ſtrepitus Jerichuntem *uſque.* Terræ motus *quo ſenſu tunc fiebat?*

CXXII. SEquitur quintum & ultimum Comma, quod agit de Septimo Sigillo. Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸ λιβανωτὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν. Καὶ ἐγένοντο φωναὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ ἀστραπαὶ καὶ σεισμός. Hæc commata etiam referenda eſſe ad *Sigillum Septimum*, ſatis patet ex iis quæ diximus paragraphis 2. 3. 4. & 5. ex Apocal. Capite 11. 19. & 16. 18. Hic enim fit mentio de λιβανωτῷ *Thuribulo*, *repleto igne altaris*; illud autem in ſacrificio obſervari ſolebat, circa oblationem *thymiamatum*, eo itaque referri debet non minus quam *ſilentium*, & reliqua, quæ hactenus Commate 1. 2. 3. & 4. dicta ſunt. Sed & *Voces* & magni *ſtrepitus* circa ſacrificia locum habebant, uti infra patebit.

Quæ ad Septimum ſigillum pertineant.

CXXIII. Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸ λιβανωτὸν. Angelus iſte proculdubio idem eſt, de quo ad præcedentia diximus, Pontifex Max. Eccleſiæ Novi Teſtam. Jeſus Chriſtus. εἴληφεν τὸ λιβανωτὸν. *Sumpſit Thuribulum.* Ex præcedentibus conſtat, quale vas fuerit λιβανωτός. Non iſtud quidem, cui indi ſolebant *thura*, כף & בזיכא, Græcis θυΐσκη *Thuribulum* dictum, ſed potius מחתה ſive מגי πυρεῖον *foculus*, quo colligebantur & deferebantur prunæ, de quo diximus Theſi lix & lx. & ſequentibus. Oſtendimus etiam ſuperius Theſi lxxiii. מחתה aliquando ſumi pro *Thuribulo*, proprie ita dicto, id eſt pro iſto vaſe, cui imponuntur *thura*, quod Græcis eſt θυΐσκη, ſive pro iſto πυρείῳ aut *foculo*, quo colliguntur & deferuntur prunæ. Eodem ſenſu ſumitur λιβανωτὸς hoc loco. Audivimus ad Comma 3. ſignificare *Thuribulum*, ſive θυΐσκην cui imponuntur θυμιάματα πολλὰ, *thura multa*: hic autem ſumitur pro πυρείῳ *foculo*, nam

λιβανωτὸς quid hic ſignificet?

nam ἐγέμισεν αὐτὸ ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, *replevit illud igne ex altari holocaustorum.*

In Templo duo altaria.

CXXIV. Ex iis quæ dicta sunt ad comma tertium thesi xlix. & l. constat in Templo duo fuisse *altaria*, alterum *Holocaustorum*, in Atrio Sacerdotum; ubi holocausta, intestina & adipes sacrificiorum quotidie comburebantur, alterum in loco sancto, quod *aureum* dictum est, quod quamvis ex *ligno Sittim* factum, tamen *aureis* laminis obductum fuerit. Diximus quoque ad Altare *Holocaustorum* prius *stetisse* hunc Angelum cum vase sacro, ut reciperet *thura*, quæ *multa ei data*. Nunc de eodem *Altari* iterum fit mentio: replevit enim foculum suum igne, ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου. Certum autem est θυσιαστήριον magnum esse *altare Holocaustorum*, quoniam illi, non *aureo*, imponebantur θυσίαι *victimæ*, ad comburendum. Sed notum est super θυσιαστηρίῳ *Holocaustorum* combusta esse *animalia*, quemadmodum super *aureo* altari *Thymiamata*.

Quale hic intelligendum?

CXXV. Ex hoc Altari ἐγέμισεν τὸν λιβανωτὸν τοῦ πυρὸς *replevit foculum igne*. Ita sane, non alio igne utebantur ad res sacras, quam igne ex magno *Altari holocaustorum*. Uti videre est Levit. 16. 12. De altari holocaustorum esse intelligendum, clarius docent Talmudici Cod. *Tamid* cap. 5. §. 5. & *Joma* c. 4. §. 4. quæ loca allegavimus. §. lxvi. Erat enim iste ignis sacer e cœlo a Deo demissus & in perpetuum conservatus, summa cura Sacerdotum, ne unquam extingueretur. Verum est sub secundo Templo, post captivitatem Babylonicam, eo caruisse Sacerdotes, quemadmodum quatuor rebus aliis, tamen aderat semper ignis magnaque diligentia conservabatur, non minus ac si ex ipso cœlo demissus fuisset, ut stante Templo primo factum fuerat. Ad primum ignem sacrum atque cœlestem, proculdubio alludit Johannes hoc loco. Quidquid est, ex isto altari Holocaustorum Angelus replevit vas suum igne.

Ignis ad thymiamata ab altari holocausti desumptus.

Sacer ignis sub Templo secundo extinctus.

CXXVI. Ipse *Angelus* replevit. Καὶ εἴληφεν Ἄγγελος τὸν λιβανωτὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν &c. Et *Angelus sumpsit foculum & replevit illud* &c. Ostendimus supra thesi lxix. tres Sacerdotes occupatos fuisse, ad offerenda thymiamata. Primum purgasse altare interius *aureum*, a Carbonibus atque Cineribus, in loco sancto. Alterum ascendisse in summitatem Altaris *holocaustorum*, indeque deprompsisse prunas, quibus opus habebant in Altari aureo ad comburenda Thymiamata. Tertium projecisse Thymiamata in istas prunas super altare *aureum*. Hunc præcipuum fuisse in hoc negotio. Is qui altare *aureum* prius purgaverat a Carbonibus cineribusque, sorte eo delectus fuit, quemadmodum & sorte electi fuerunt, qui Altare holocaustorum purgarunt. Sed quod attinet ad eum qui prunas depromebat e magno Altari, sorte non eligebatur: sed ab arbitrio, ejus qui Thymiamata igni postea injiciebat, precesque ad Deum effundebat. Unde patet officium Sacerdotis Thymiamata offerentis fuisse duplex. Primo ut colligeret prunas ex altari *holocaustorum*; deinde ut aromata conjiceret in ignem super altare aureo, ad suffiendum, & ut funderet preces ad Deum. Hoc loco nulla fit menrio de purgatione altaris *aurei*: ut hic habeatur tanquam purgatum, & ad suffiendum aptissimum paratissimumque. Nec duo *Angeli*, sive *Sacerdotes* introducuntur, quorum alter colligat prunas in altari holocaustorum; alter gerat thymiamata eaque conjiciat in prunas super altare *aureum*. Utrumque hic fit ab uno eodemque Angelo, sive Sacerdote: quod non sine causa notatur, ut infra patebit.

Ad facienda thymiamata tres operabantur Sacerdotes.

Officium Sacerdotis circa thymiamata fuit duplex.

Hic unus memoratur Sacerdos.

CXXVII. Sed idem Ἄγγελος ἐγέμισεν αὐτὸν *Angelus implevit illud*, scil. λιβανωτὸν *Vas*, quod sumpserat. Non parce sumpsit *prunas*, sive *ignes*: sed magna copia, ut vas istud *repleret*, quemadmodum acceperat θυμιάματα πολλά, *Thymiamata multa*, uti supra audivimus. Ita sane fieri solebat, ut foculus, sive מחתה aut λιβανωτὸν igne repleretur ad suffiendum, etiam decimo die Tisri Magnæ expiationis Levit. 16. 12. Idem observatum est in Sacrificiis תמידים *Jugibus* quæ singulis diebus fiebant. Nam is qui ascendebat super magnum Altare, ad colligendos ignes, sive prunas, vas satis amplum argenteum prunis repletum inde adferebat, adeo etiam ut, quando infundebantur postea in aliud vas *aureum*, uti fieri solebat, ad pedem altaris, omnes hoc *aureo vase* capi non potuerint, sed alio deponendi fuerint. Audiamus Codicem Tamid cap. 5. §. 5. מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה מן המאכלות הפנימיות ירד ועירן לתוך של זהב נתפזר ממנו כקב גחלים והיה מכבדן לאמה: *Is qui dignus habitus fuit, ut foculo, (πυρείῳ) uteretur, sumpsit foculum argenteum, & ascendit in summum Altaris,* (holocaustorum) *dimotis hac illac prunis, deprompsit ex interioribus ardentibus, descendit easque*

Vas prunis repletum.

infun-

infundit in foculum aureum. Remanserunt instar cabi prunarum, quas verrebant ad fossam. Glossa & *Bartenora* (quod habent ex Codice *Joma* cap. 4. Misna 4.) ad hunc locum docent, *foculum*, sive vas istud *argenteum*, quo deprompsit prunas in Altari, continuisse *quatuor* cabos, *aureum* vero *tres* tantum; ut necessario *cabus* prunarum in *argenteo* remanserit, quæ in *fossam*, in ipso atrio, verrebantur. Notandum est, Misnam dicere, quando prunæ ex vase argenteo effunduntur in aureum, נתפזר ממנו כקב גחלים *disperguntur ex eo prunæ instar cabi*. Scilicet omnes ex argenteo effunduntur in aureum, ut repleretur; ideo residuum prunarum, *instar cabi dispergitur*, id est decidunt carbones in pavimentum, atque inde in *fossam* (*Caph Nachat* ad vocem: האמה habet: המים העוברת בעזרה *ad aquam quæ transit per atrium*) verruntur, ne se comburant Sacerdotes, ut id explicat *Bartenora*. Ne hisce diutius immorer, patet istud vas *plenum* fuisse *igne* sive prunis. Notat etiam *Bartenora* ideo tantam deferri copiam ignium ex Altari, ut aureum sit repletum. Apparet iterum quo respexerit Johannes, quando dicit: κὴ ἐγέμισεν αὐτὸν, *& replevit illud*.

CXXVIII. Καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν. *Et projecit in terram*. Non dicitur quis projecerit, nec quid projectum sit? Tamen clarum est, ipsum *Angelum*, sive *Sacerdotem*, qui ignes depromserat ex magno Altari, ipsos etiam *ignes* projecisse. Notandum quoque est, quod non dicatur, omnes prunas, sive totum ignem ex suo vase projecisse: unde dubium alicui nasci possit, utrum omnes prunas, an partem tantum? Ego vix dubito quin *pars* ignium intelligenda sit. Si λιβανωτὸν suum replevit *igne*, ut eo uteretur in loco sancto, eumque imponeret altari aureo, ad perficienda Thymiamata, tunc non nisi *partem* projecit ignium. At vero si hæc facta sunt, post peracta Thymiamata, credibilius erit, *totum* ignem ex vase dejectum fuisse.

Ignis dejectus, in terram, quomodo?

CXXIX. Fateor, si ordinem narrationis respiciamus, verisimile esse, Johannem describere hunc Angelum ita, ac si ignis in hoc vase ejusque in terram projectio, nihil prorsus haberet commune cum Thymiamate. Nihilominus mihi multo est verisimilius, hæc ad ipsam oblationem Thymiamatum, de qua superius loquuti sumus, referenda esse. Nam quod ordinem attinet in narratione, id me non moratur: Cum aliquando ὕστερον possit narrari πρότερον, in ejusmodi rebus gestis, ubi ordo nullam parit obscuritatem aut errorem; præsertim si id quod est præcipuum, in re, de qua agitur, primum narretur. Ita sane hic fieri, manifestum est. Præcipua enim actio hujus Angeli est *oblatio Thymiamatis*, ideo Johannes etiam statim enarrat ab initio. Collectio autem ignis in foculum de altari holocausti, est tantum requisitum ad facienda Thymiamata. Deinde excellentius officium in hoc negotio est, sumere aromata, ea deferre in locum Sanctum, eaque adolere in Altari aureo; collectio ignium ex magno Altari est tantum consectarium aliquod, minusque ministerium, quod ideo ab alio etiam Sacerdote, uti demonstravimus, fieri solebat; quamvis tamen nunc ab eodem, propter certas rationes, fiat. Non mirum itaque Johannem prius narrasse ipsam oblationem Thymiamatum, postea demum addidisse collectionem prunarum, tanquam rem ad istam oblationem requisitam. Eo facilius hanc sententiam amplector, quando video collectionem ignis, ex Magno Altari, conjungi cum projectione ignis in terram.

Projectio ignis, in thymiamate.

Collectio prunarum, primo fit, hic tamen ultimo memoratur.

CXXX. Καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν. *Et projecit in terram*. Ostendimus ignem collectum fuisse ex Altari holocaustorum, vase argenteo quatuor Caborum, & effusum inde fuisse in aliud vas aureum tres continens cabos: cum autem hoc non potuerit continere omnes prunas vasis quatuor caborum, sequitur integrum cabum prunarum decidisse in terram. Ita sane Sacerdos singulis diebus bis *projecit ignem in terram*, quoties mane & vespera replebat πυρεῖον aureum ad adolendum intus. Unde iterum patet, *ignes in terram projectos esse*, ad replendum מחתה *foculum* sive λιβανωτὸν ad suffiendum. Eo, mea sententia, videtur respexisse Johannes, cum hæc ita jungat: *Angelum Vas* istud replevisse igne ex altari, & *projecisse in terram:* non omnes igitur prunas, quas collegerat ex altari, sed quasdam projecisse.

In Templo quotidie, quoties fiebant thymiamata, ignem projecerunt Sacerdotes in terram.

CXXXI. Addit tandem καὶ ἐγένοντο φωναὶ κὴ βρονταὶ κὴ ἀστραπαὶ κὴ σεισμός. *Et factæ sunt voces; & tonitrua, & fulgura & terræ motus*. Existimabit forte aliquis, ignem in terram projectum excitasse istas *voces*, *tonitrua*, *fulgura*, *& terræ motus*, quemadmodum fieri solet in *tonitru*, ubi horrendæ audiuntur *voces;* immo *fulgura* ex igne, & sæpe *terræ motus* animadvertuntur. Sed si quis hæc credit, errat. Nam quamvis ista hic jungantur, *effusio ignium in terram*, & vo-

Voces quomodo factæ?

& *voces*, *tonitrua*, *fulgura & motus*; certum tamen est, istam projectionem ignium non fuisse causam *vocum*, *tonitru*, *fulguris*, *& terræ motus*. Hæc prorsus aliam habebant causam, uti mox patebit. Hoc tamen etiam certum est, in Templo auditas fuisse *voces*, & fere *tonitru* aliquod; addi potest etiam, fere *terræ motum* animadversum fuisse, singulis diebus, bis mane & vespera, quotiescunque fiebant sacrificia תמידים *jugia*, præsertim quo tempore oblata fuerunt Thymiamata, non diu postquam e Magno Altari, ignis collectus & in terram pars effusa fuerat, uti jam ostendimus.

In Templo auditæ fuerunt voces.

CXXXII. Nihil jam dicam de iis quæ tradit *Josephus* De Bello Judaico, Lib. 6. cap. 15. & *Philo Judæus* de *vita Mosis* Libro 3. etiam Tintinnabula & Malogranata in hiacinthino pallio Pontif. Maximi *ignem*, *tonitrua* atque *fulgura* indicasse. Silentio tamen præterire non possum, quæ traduntur a Talmudicis *Codice Tamid* cap. 3. *Misna* 8. de vocibus incredibilibus, quæ audiri solebant singulis diebus ad sacrificium *juge*, circa oblationem Thymiamatum, per *portas Templi*, quando aperiebantur. Maxime per *Magrephet*, per *Tibias*, per *Cymbalum*, per *Tubas* & per *Cantum*, quæ quotidie audiri solebant, statim post peractum Thymiama. Audiamus ipsum locum: מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח מירחו היו שומעין קול חמגריפה מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז מיריחו היו שומעין קול החליל מיריחו היו שומעין קול הצלצל מיריחו היו שומעין קול השיר: Addit ויש אומרים מיריחו היו שומעון קול השופר אף קול כהן גדול בשעה שהוא מזכיר את השם ביום הכפורים: *A Jericho audiebant vocem magnæ portæ* (Templi) *quæ aperiebatur*; *A Jericho audiebant vocem Magrepha*; *A Jericho audiebant vccem ligni*, *quod fecit filius Katini*, *Machinæ labri*; *A Jericho audiebant vocem Gabinii Præconis*; A *Jericho audiebant vocem Tibiæ*; A *Jericho audiebant vocem Cymbali*; A *Jericho audiebant vocem Cantus*; A *Jericho audiebant vocem Tubæ*. *Sunt qui dicant etiam vocem Summi Pontificis auditam fuisse die expiationis*, *cum commemoraret istud nomen* (יהוה) Notandum autem est Civitatem *Jericho* destitisse a *Jerusalem*, minimum decem miliaribus, (מירושלים עד יריחו עשר פרשות *a Jerusalem usque ad Jericho erant decem milliaria*, inquit *Bartenora*, ad hunc locum.) Cogitate itaque quales istæ fuerint *voces*? An non instar *tonitru*? ut dici potuerint κατ᾽ ἐξοχὴν φωναὶ voces, immo & βρονταὶ *tonitrua*. Hodie nullum est tintinnabulum, etiam maximum, quod tantum edat sonum. Oportet sane ut tormenta Bellica sint, non ex minoribus, sed majoribus, quæ eousque audiuntur. An mirum est [si hæc sunt vera] etiam animadversum fuisse σεισμὸν *Terræ motum*? Experientia sane docet, quotiescunque audimus ejusmodi strepitum tormentorum bellicorum majorum, tantum esse in aere motum, ut sane & *terra mota* videatur. Immo domus nostras *moveri*, immo ipsam quoque *terram*: ut dicendum revera sit, *tonitrua* & *Terræ* aliquem *motum* fuisse Hierosolymis, & in Templo, quotiescunque circa Thymiamata, tantæ *voces* atque strepitus audiebantur.

Ignis, tonitru, & fulgura in Templo.

Magrephet, Tibiæ, Cymbalum, Tubæ & cantus magnæ voces in Templo circa thymiamata.

Voces auditæ Jericho buntem usque e Templo.

CAPUT IX.

DE INSTRUMENTO מגריפה MAGREPHA.

CXXXII. *Præcipuum instrumentum quod audiebatur*, *erat* Magrepha. Sonus Magrephæ *quo fine*. Cod. Tamid. *Ingens ejus* strepitus. *Ejus* usus. Maimonides. CXXXIII. Magrepha *quale instrumentum fuerit*. *Quibusdam* Everriculum, Scopa. Jonathan מגריפתא *pro* יעים Massechet Tamid. Buxtorfius. Pala. Caph Nachat. Jom Tob. CXXXIV. צינורא fuscina. Cod. Kelim. *Instrumentum in Altari*. Magrepha *a* גרף everrere. Bartenora, Jom Tof, Maimonides, Rabbi Simeon. Cod. Tamid. *De* Magrepha *variæ sententiæ*. Tamid. CXXXV. *Non fuit* Scopa, *vel* Pala. *Non fuit* projecta *inter Vestibulum & altare holocausti*. Bartenora, Caph Nachat. CXXXVI. Cod. Erachim. *Duo fuisse* Magrephot. *Alterum quo* verrebatur *Altare*. *Alterum* instrumentum Musicum. *Tria fuisse* Magrephoth. Tosephoth Jom Tof. Cod.

Cod. Tamid. CXXXVII. Magrepha *instrumentum Musicum*. *Quale? Plures habuit* tubos. Cod. Erachim. Glossa Gemaræ. Cod. Tamid. Bartenora. Toseph. Jom Tof. Erachim. *Instrumentum* Pneumaticum. CXXXVIII. *Magnum fuisse in Templo* strepitum *magnasque* voces, Tonitru, & Terræ motus, *ad* suffitum, *iterum colligitur*. Magrephæ sonus *decem milliaribus audiebatur*. CXXXIX. *Tantum fuisse* strepitum *incredibile*. Hyperbolice *dicuntur multa*, *fatentibus* Talmudicis. Gemara Erachim. *Ingentem tamen fuisse* strepitum *optime colligitur*. Talmudici impossibilia *narrant*, *ut* maxima *significent*. CXL. Καὶ ἀστραπαὶ & fulgura. Fulgura *comitantur* tonitrua. Fulgura *in Templo fuisse* ad oblationem suffituum. *Quomodo?* Ingens *tunc* ignis *in* Altari holocaustorum. CXLI. Σεισμὸς concussio, *pro* motu Terræ. Vetus Glossarium. Hesychius τρόμβον. Syrus זועא. Tremor, *Concussio & quasi* Terræ motus *in Templo*, *ad oblationem Suffitus*. *Unde? Ad sonum majoris* tormenti Bellici, terræ motus.

CXXXIII. PRæcipuum omnium instrumentorum, quæ audiebantur, erat מגריפה *Magrepha*. Quam primum Thymiamata peracta fuerunt, egressus est המקטיר *Sacerdos*, *qui* obtulerat suffitum, cum alio Sacerdote, qui lucernas curaverat, & quum pervenirent inter pronaum & altare holocaustorum, ut omnes convocarentur ad preces & ad cantum, alter ex illis sonum edebat per istud instrumentum, dictum מגריפה. Eo etiam respicit locus, quem modo allegavimus, ex c. 3. Codice *Tamid*. De isto instrumento solo, illiusque magna *voce*, aut horrendo strepitu, instar *tonitru*, legimus quoque eodem Codice *Tamid* cap. 5. Misna *6.* quem locum jam allegavimus paragrapho XXXII. Pauca, & illa tantum quæ ejus *vocem* sive strepitum tangunt, repetamus הגיעו בין האולם ולמזבח נטל אחד את המגריפה וזרקה בין האולם ולמזבח אין אדם שומע קול חבירו בירושלם מקול המגריפה: *Quum progressi essent usque inter pronaum & altare, aliquis sumebat Magrepha, illudque projiciebat inter altare & pronaum. Nemo poterat socium suum intelligere Hierosolymis, propter strepitum Magrepha*. Additur qualis fuerit usus istius instrumenti; aut quam ob causam ita projectum, & tantus strepitus factus sit: Nempe *tribus rebus inserviebat*, [vide paragr. 32.] *Sacerdotes quum audiebant ejus vocem, noverant fratres suos* [post oblatum suffitum] *Sacerdotes ingressos esse* (ללשכת הגזית *in conclave lapideum*, ut dicitur sub finem Capitis V. Codicis *Tamid*) *ad orandum*, *ut & illi properarent & abirent*. *Levita cum ejus vocem audiverat, noverat fratres suos intrasse ad cantandum Canticum suum, ut & ille curreret & abiret. Et tandem præfectus stationis dispo-*

Descriptio Magrephæ, instrumenti Musici.

suit immundos ad portam Orientalem. Ex quibus patet, per *vocem* τῆ *Magrepha* instrumenti, Levitas vocatos fuisse ad cantum, post oblatum suffitum. De hisce vide apud *Maimonidem Hilchot Tmidim Umusaphim*, cap. *6.* §. 4. 5.

CXXXIV. Quale autem *Instrumentum* fuerit illud מגריפה *Magrepha*, inter se disputant Talmudici. *Magrepha* proprie significat *Everriculum* sive *Scopam*, qua cinis ab altari removetur. Exod. 38. 3. Targum Jonathanis ponit מגרופיתא pro יעים. Eodem modo Exod. 27. 3. & alibi, significat ejusmodi *Everriculum*, uti diximus. Occurrit quoque Massechet *Tamid* cap. 2. §. 1. Clarissimus Buxtorfius, in suo Lexico, exponit ibi מגריפה per *palam*. Est instrumentum aliquod *pala* qua Sacerdotes carnes & adipes in magno altari protrudunt, quo volunt. Ita habet locus נטלו את המגריפות ואת הצינורות ועלו לראש המזבח האברים והפדרין שלא תאכלו מבערב סונקין אותם לצדדי המזבח *Sumunt Magrepha & Zinoroth, & ascendunt in verticem Altaris, Membra & adipes quæ non fuerunt consumpta a vespera, removent ad latera Altaris. Caph Nachat* exponit צינרות & מגריפות per כלים עשויין להפך איברי הבשר כשהוא על האש *vasa facta ad vertendum membra carnis super ignem*. *Tosephot Jom Tob* exponit יעים להסיר את הדשן ולפנותו לתפוח *everriculum* [sive, ut alii habent, *Scopam* aut *Palam*] *Ad removendum cinerem & ad trahendum in cumulum* (cinerem.) Respiciunt Talmudici ad Exodi cap. 38. 3. Certum est ejusmodi instrumenta, ad trahenda & vertenda membra animalium, magnum debuisse habere usum, in altari holocaustorum: sive fuerint *unci* quidam, sive etiam *scopæ* aut *palæ*.

Magrepha quid? Non Everriculum.

Non palea.

Fuſcina quid.

CXXXV. Vocabulum צינורא, maxime in plurali צינורות quod jungitur cum *Magrepha*, & quod ejuſdem videtur eſſe uſus, Judæis eſt *fuſcina*, ſive ſpecies *unci*, & *duplicati* quidem, forte quod duos haberet incurvatos dentes. Occurrit tamen צנורה פשטה *fuſcina recta*, ſive *ſimplex*, ubi non eſt recurvatio unci, aut uncus unus tantum & כפפה *duplicata*, ubi duo *unci*. Codice *Kelim*. Cap. 13. §. 5. Eodem Capite §. 4. etiam occurrit מגריפה. Hoc autem videtur inſtrumentum aliquod inſtar *Palæ*, uti diximus, ad ſumenda fruſta carnium & oſſa in altari, eaque detrudenda & conjicienda in medium ignis: aut etiam ad ſumendos cineres eoſque rejiciendos quo volunt. Ita exponitur loco modo citato, *Kelim* c. 13. §. 4. עשויה לגרוף את האפר מן הבירה ומן התנור *factum eſt ad everrendum cineres, e foco & ex fornace*. Ita ſane dicitur a גרף quod ſignificat *everrere*.

גרף Everrere.

Videantur *Bartenora* & *Toſaphoth Jom Tof*, & Rabbi *Simeon*, ad loca allegata. Maimonides poſtremo hoc loco *Kelim* habet *palam* vel *cochlear*, quo agitatur caro in olla, & אשר יערכו בו הבנאאים הטיט *quo architecti ordinant calcem*. Ergo hoc ſenſu eſt *Trulla*. Ejuſmodi quid, aut potius magna *ſcopa* aut *pala*, videtur מגריפה, qua cineres verrebant in altari, & fruſta carnis delapſa ad latera, adeoque non combuſta, ad locum ſuum in medium ignis detrudebant & projiciebant, de quo Codice *Tamid* cap. 2. Tale inquam aliquod inſtrumentum videtur illud, quod tam ingentem edidit ſonum, & quod projectum fuit, ſtatim poſt oblatum Thymiama, Codice *Tamid*, cap. 5. §. 6. Dicitur enim: נטל את המגריפה וזרקה בין האולם ולמזבח: *Sumpſit Magrepha & projecit eam inter Veſtibulum & Altare:* ejuſmodi *Pala*, ſive *Scopa* facile poterat *projici*, abſque magno damno.

Magrepha non fuit ſcopa vel pala.

CXXXVI. Duo tamen obſtant, quo minus credamus fuiſſe ejuſmodi aliquod inſtrumentum, ad verrendum altare, qualis eſt *ſcopa* vel *pala*. Primo ejus *ſonus*, qui erat ingens ut alter alterum, in tota Civitate Hieroſolymitana, intelligere non potuerit, ut eodem loco dicitur: qualem *ſonum* edere poſſe ita projectum, non eſt veriſimile.

Propter ſonum.

Deinde non eſt credibile ejuſmodi inſtrumentum projectum fuiſſe in Templo, & inter veſtibulum quidem, & Altare magnum, in loco tam ſancto.

Non potuit projici.

Abſque ulla neceſſitate factum fuiſſet, cum Sacerdotes ad officia vocari potuerint multo facilius, variis aliis inſtrumentis. Adde, quod hoc fieri non potuerit, ſine detrimento pavimenti, quod, ut erat nitidum & ex optimo marmore, etiam magna cura omnium conſervari debuit nitidiſſimum & politiſſimum. Nihilominus tamen *Caph Nachat* id intelligit de ejuſmodi inſtrumento, quod dejiciebatur, &, ut ex ejus verbis patet, e ſuperiori gradu ad pavimentum atrii Sacerdotum: Sic enim exponit היו זורקין אותה מלמעלה למטה כדי להשמיע קול: *Projiciebant deſuper inferius, ut vox audiretur*. Eodem modo *Bartenora*, quem *Caph Nachat* ſequi ſolet. Utrum autem hoc inſtrumentum, quod ita dejici dicitur, revera fuerit *ſcopa* vel *pala*, qua utebantur, ad verrendum altare, an aliud aliquod Muſicum ita vocatum, dubitari merito poteſt.

Id tamen docetur.

Duo fuiſſe Magrephot.

CXXXVII. Talmudici, variis locis, maxime Codice *Erachim* cap. 2. fol. XI. docent duo fuiſſe *Magrephot* in Templo: alterum quo altare *verrebatur*; alterum *Muſicum*, quod mirificum edebat ſonum. Si plura non fuerunt: valde veriſimile eſt, illud quod ita dicitur e ſuperiori gradu *dejectum* inferius ad pavimentum, fuiſſe *ſcopam*, qua altare verrebatur. Nam *Muſicum* ita dejectum fuiſſe, dici non poteſt: erat enim inſtrumentum Pnevmaticum, varioſque habebat tubos, inſtar noſtrorum fere organorum, [uti mox fuſius docebimus] quod ita dejici non poterat, niſi confringeretur. Hoc etiam animadvertit *Toſephot Jom Tof* ad Codicem *Tamid* cap. 5. §. 6. conjicit enim in Templo tria fuiſſe inſtrumenta, quæ vocabantur מגריפה. Primo *Everriculum*, ſive *ſcopam* ad verrendum Altare. Deinde *Inſtrumentum Muſicum*, variis tubis & foraminibus. Et tertium aliud aliquod, quod habuerit figuram מגריפה ſive *ſcopæ* ad *verrendum*, & hoc tertium fuiſſe illud quod ad Cantum, poſt Thymiamata, ita dejici dictum fuit.

Tria inſtrumenta Magrephot dicta.

Sic enim ad vocem מגריפה diſputat: והיה לו קול ולא יתכן לומר שהיה המגריפה דמשנה ה׳ פג׳ שהיה כלי שיר חשיב ויזרקוהו שא״א שלא ישברו קנים וגם מגריפה שגורפים בו הדשן א״א לומר שהרי אין לו קול אבל היה זה כלי ספק כלי שלישי שמשמיע קול והיה גם צורתו כצורת מגריפה והתם בפ״ב דערכים דפ״י כתבו דשני מיני מגריפות היו אחת לדשן ואחרת של שיר ע״כ לא למעוטי שלא היה עוד שלישי והיא זו שבכאן אלא דהתם לא בקשו רק לתרץ שאין המגריפה שהיא כלי זמר זו שגורפים בה הדשן אלא שתים היו: *Magrepha, habebat magnam vocem. Non dicendum eſt, eſſe illud Magrepha de quo in Miſna*

na quinta capitis tertii, (Codicis Tamid) *quod erat inſtrumentum Muſicum ingenioſe factum. Et projecerunt illud, cum fuerit impoſſibile, ut non frangerentur tubi. Etiam Magrepha, quo everrebant cineres, non poteſt dici, quia non habebat vocem: Sed hoc erat aliquod dubium inſtrumentum tertium, quod edebat vocem, erat etiam ipſius figura quemadmodum figura Magrephæ. Alibi capite ſecundo Erachim, folio x. traditur, duas eſſe ſpecies Magrepharum; alterum ad cineres* [*everrendos*] *alterum Muſicum. Huc uſque. Non ad negandum, quod non eſſet aliud tertium; & illud quidem eſt id quod occurrit. Sed quale ſit illud quod alibi* (Codice Erachim) *legitur, non examinant, niſi quod exponant: Magrepha, quod eſt inſtrumentum Muſicum, non eſſe illud, quo everrunt cineres, ſed duo dari diverſa*. [Magrephoth] *Toſephot Jom Tof* igitur putat, tria diverſa fuiſſe Inſtrumenta dicta *Magrepha*, & ex iis duo quidem quæ vocem edebant, alterum Pnevmaticum, alterum autem habuiſſe formam *Everriculi*, ſive *Palæ*, &, ab aliquo Sacerdote projectum, ſonum quoque edidiſſe. Difficultatem noſtram, quam habemus circa illam projectionem ſuperius §. 134. propoſuimus. Quidquid eſt, ſi tale aliquod fuit inſtrumentum, ingentem dicitur ediddiſſe ſonum, ſtatim poſt oblationem Thymiamatum, & tantum quidem ut repleret totam Civitatem Hieroſolymitanam, ut alter alterum non potuerit intelligere.

Duo Magrephot muſica.

CXXXVIII. Examinemus etiam paucis illud aliud *Magrepha*, quod proprie dicitur *inſtrumentum Muſicum*. Nulla eſt ratio quare ita dicatur, niſi quod aliquam forte habuerit figuram *ſcopæ*, æque ac illud quod projiciebatur. Hoc projici non poterat, cum habuerit varios tubos, atque foramina, ut fuerit fere inſtar noſtrorum *Organorum*, quibus utimur hodie in Templis noſtris. Plures habuit tubos, & ſonum multo majorem quam maxima noſtra organa, centum enim, immo mille, ſpecies cantuum, edebat, ſi verum eſt quod docent *Talmudici*. Audiamus eos ipſos. Codice *Erachim* cap. 2. in Gemara fol. 10. & 11. אמר רבא בר שילא אמר רב מתנא אמר שמואל מגריפה היית עשרת נקבים היו בה כל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר נמצאה כולה מוציא׳ מאה מיני זמר במתניתא תנא היא אמה וגבוה אמה דקתא יוצא הימינה ועשרה נקבים היו בה כל אחד מוציא מאה מיני זמר נמצאה כולה מוציאה אלף מיני זמר׃ *Dixit Rabba, filius Schilo, tradit doctor Mathna: dixit Samuel; Erat Magrepha, cui decem erant foramina, quorum quodlibet edebat decem ſpecies cantus, ſic repertum eſt, omnia ediđiſſe centum ſpecies cantuum. In additione ad Miſnam traditur fuiſſe cubitum longum & cubitum altum. Inde exibat aliquid tenue, in quo erant decem foramina, quorum quodlibet edebat centum ſpecies Canticorum; ita ut omnia ederent mille ſpecies Canticorum*. Gloſſa ad hanc Gemaram hæc habet עשרה נקבים היו בה ובכל נקב היה קנה אחד ובכל קנה היו בו י״ נקבים ובכל נקב של קנה הוציא מין זמר נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר׃ *Decem habebat foramina, in quolibet foramine erat tubus, & in quolibet tubo erant decem foramina, & ex quolibet foramine tubi exibat ſpecies cantus; repertum itaque eſt, ut omnes ederent centum ſpecies cantuum*. Hoc eſt id ipſum inſtrumentum *Magrepha*, Codice *Tamid* cap. 3. §. 8. de quo ſupra, quod auditum fuit uſque Hierichuntem, quemadmodum exponitur a *Bartenora* & *Toſephot Jom Tof*; qui etiam id probant ex loco a nobis modo allegato, ex cap. 2. Codicis *Erachim*. Fuſius forte quam oportebat, diximus de inſtrumento *Magrepha*, quod vocem edidit circa Thymiamata ſive unicum tantum, ſive duo fuerint, alterum quod percutiebatur aut dejiciebatur, alterum quod fuerit Pnevmaticum. Spero tamen, quamvis forte plura præteriri potuiſſent, doctis ea non diſplicere, eo minus, cum hinc animadvertant, quid de Vaſis Sacris adhuc dicendum reſtet, ſi accurate ea cognoſcere cupiamus ex Antiquitate.

Magrephet inſtrumentum muſicum examinatur.

Plures habet tubos.

De vaſis ſacris hactenus multa dicenda eſſe.

CXXXIX. Ex iis quæ a nobis dicta ſunt, manifeſtum eſt, ingentem fuiſſe ſtridorem, ſtrepitum, atque fragorem, circa Thymiamata, primo per ipſum *Canticum*, per *Tibias*, per *Cymbalum*, & per *Tubas* deinde per *Magrepha*, quod dejici dicitur inter veſtibulum & altare, & per iſtud quod cum Muſica audiebatur, quæ omnia *vocem* ediderunt, ut uſque Jerichuntem audiretur. Hæc vera ſunt βρονταὶ *tonitrua*, immo σεισμὸς *Terræ motus*. Nam ſi hodie tantum exploderetur tormentum bellicum, quod integris decem milliaribus audiretur, quis, ſi ab ejuſmodi tormento provenire ignoraret, non crederet ſe audire horrendum *tonitru*, immo ſe ſentire aliquem *Terræ motum*, cum tantus fragor fieri non ſoleat, ſine magno aliquo tremore.

Ingens ſtridor & fragor circa thymiamata.

CXL. Fateor me credere non poſſe, tantas fuiſſe voces atque ſtrepitum Ma-gre-

Voces incredibiles.

grephæ aliorumque instrumentorum Musicorum, ut Jerichuntem usque auditum fuerit. Id inter Judæorum figmenta ponendum censeo. Sed & ipsi Gemarici Codice *Eracbim* cap. 2. ubi agunt de *Magrepha* instrumento musico, dicunt Misnam de eo quædam dixisse גוזמא *hyperbolica*; quod est certissimum, maxime, quod ejus *Vox* audita fuerit *Hierichuntem* usque. Nihilominus tamen dubitandum non est, ingentem ibi fuisse strepitum, & voces *instrumentorum* & *cantorum*, instar fere alicujus *tonitru*. Et hoc observari hic vellem, Talmudicos, quando enarrant res impossibiles, non esse credibile, eos devenisse eo dementiæ, ut id intelligi velint ad literam: sed omnia de iis esse credenda, quæ credi possunt. Cum igitur hic narrent tantum sonum edidisse portam quum aperiretur, sonum Musicæ, Magrepha, ut Jericho usque fuerit auditus, & ut alter alterum Hierosolymis non potuerit audire, id intelligendum esse, maximum fuisse sonum, ut major ab hominibus, & ejusmodi instrumentis excitari non potuerit: ut revera dici possit, cum Johanne hoc loco, ibi fuisse φωνὰς καὶ βροντὰς *voces & tonitrua*. Eo Johannem respexisse, non dubito.

Magrepha tanta attribuitur vox hyperbolice.

CXLI. Addit: καὶ ἀστραπαὶ *& fulgura*. Solent *fulgura* comitari *tonitrua*, ut raro audiantur hæc, quin illa conspiciantur. Notum est quid sint *fulgura*, esse scilicet scintillas quasdam, ut ignes, qui in aere formantur & ex nubibus in Terram conjiciuntur. Ostendimus Thesi CXXIX. & sequentibus: *ignem conjectum fuisse in Terram*: non est igitur mirum, si nunc dicatur etiam fuisse ἀστραπὰς *fulgura*: cum *fulgur* sit *ignis* ipse. Adde, quod eodem momento quo fiebat, cantus voce & instrumentis Musicis, præsertim instrumento *Magrepha*, adeoque φωναὶ *voces* audiebantur, ignem vehementer fuisse agitatum in magno Altari holocaustorum, flammasque suas in aera projecisse instar fulgurum, ad comburendum sacrificium: ut non tantum φωναὶ *voces*, sed & revera ἀστραπαὶ *fulgura* fuerint visa.

Fulgura quo modo circa thymiamata.

CXLII. Ultimo etiam dicitur, quod fuerit σεισμὸς *motus*, vel *concussio*. Solet hoc vocabulum verti per *Terræ motum*, ac si diceretur σεισμὸς τῆς γῆς. Fateor apud optimos auctores Græcos σεισμὸν ita positum, nulla facta mentione τῆς γῆς *Terræ*, non raro sumi pro ipso *Terræ motu*, vetus Glossarium σεισμὸς, *Terræ motus*; tamen certum est, significare quamlibet *concussionem* atque *motum*, a σείω quod *moveo* vel *concutio* significat. Ideo *Hesychius* exponit per τρόμβον *tremorem*. Syrus habet זועא, quod etiam *tremorem*, vel motum significat, a זוע, *movit*, unde forte ipsissimum Græcum σείω. Si sumatur hic pro *tremore*, aut *concussione* & *motu* quolibet, certum est eum quoque fuisse circa oblationem Thymiamatis: impossibile enim erat, ut tantæ *voces*, *tonitrua* & *fulgura* Cantuum, Tubarum, aliorumque instrumentorum, maxime, τῷ *Magrepha*, flammæque ingentis ignis in altari ardentis, non ingentem excitaverint *tremorem*, *concussionem* & *motum*. Si aliquis id de ipso etiam *Terræ motu* intelligi velit, mihi non prorsus aberrare crederetur: nam ubi tanta est *concussio*, *tremor* & *motus* in aere, diceres ipsam terram moveri, maxime si tantæ fuerunt cantus & instrumentorum, *voces* & *tonitrua*, ut Hierichuntem usque, spacio decem miliarium, audita sint. Oportet sane ut sit ex majoribus tormentis bellicis hodiernis, quod eo usque audiretur, nec tantum potest edere sonum, quin iis, qui minus sunt remoti, Terra credatur moveri.

Terræ motus, qualis, circa oblationem thymiamatis.

σείω a זוע

CA-

CAPUT X.

DE SENSU MYSTICO ANGELI, IGNIUM, VOCUM, TONITRU, FULGURE, & TERRÆ MOTU.

CXLIII. *De Sensu* Mystico. *Sub Novo Test.* unicus *tantum* Sacerdos Jesus Christus. *Ille* solus *omnia præstat ad* Suffitum, *quæ olim a* pluribus Sacerdotibus *fieri solebant*. CXLIV. Vas *quod Christus habuit est* prompta *ipsius* voluntas. Ignis *quem sumpsit* Patris complacentia, mandata, Verbum, Amor, & Ira. *Isto* igne Christus *hostes consumabit*, *Ecclesiam conservabit*. Varia loca Sac. Script. CXLV. Ignis *desumptus ex* Altari. *Altare* de quo comedimus. *Utrum* holocaustorum, *an* aureum? *Sub Nov. Testam.* Christus *solus est* Altare. *De hoc altari*: *De se sumit omnia quæ a* Patre acceperat *in bonum Ecclesiæ*. CXLVI. Projecit ignem in Terram. *Quidquid a* Patre acceperat *in bonum Ecclesiæ misit*. *Spiritum* Sanctum *multaque dona*. Spiritus S. nondum datus est, *si respiciamus ad Septimam Periodum*, *ad Regnum Christi gloriosum*. CXLVII. Projecit in Terram. Terra, Ecclesia opponitur Mari. Templum *emblema* Ecclesiæ Novi Testam. Tota terra *erit Templum meritis &* donis Christi plenum. *Varia loca Scripturæ*. CXLVIII. *Ignis* Iram *etiam significat*. *Christus Summus Pont.* hostes consumet, *ut* Sodomam, Nadab & Abihu &c. Igne *consumpta est* Resp. Judaica. *Eodem destruetur* bestia & Meretrix, Gog & Magog. Ignis Altaris & Misericordiæ Dei *erga Pœnitentes*. *Dictum Judæorum*. *Varia loca Scripturæ*. CXLIX. Voces & Tonitrua *quid significent*. *Ad* nativitatem *Christi auditæ sunt* voces. Vox Christi, *audita est in horto Getzemane*, *& in cruce*. *E coelo ad Paulum*. Maxima Christi vox *prædicatio Evangelii*. *Apostoli* BOANERGES. *Quædam loca Scripturæ*. CL. Altiores voces *audientur ultimis Ecclesiæ fatis*. *Quænam* voces *audiendæ sint sub* septima periodo? voces multarum Aquarum, rugitus Leonis. *Varia loca Scripturæ*. CLI. *Deus præsentiam solet testari* tonitru. *In* monte Sinai. *In* prædicatione Evangelii. *Die* Pentecostes. *Fulgur significat splendorem*, *lucem veritatis* Evangelii. Christi facies *splenduit instar Solis*. *Angelus ut* fulgur. Vestimentum *ut* nix. Splenduerunt Moses, Stephanus. σεισμὸς motus, *ad Institutionem Veteris Test. Ita &* ad *prædicationem Novi Testam. Quædam loca Scripturæ*. CLII. Tonitru *etiam notat* predicationem Evangelii Ultimis fatis *majora* tonitrua, *ubi percutietur* meretrix Babylonica. ἑπτὰ βρονταὶ Apoc. 10. 3. 4. *quid?* *Ad* singulum Ecclesiæ fatum tonitru. *Altissimum fato septimo & ultimo*. *Quædam loca Scripturæ*. CLIII. Voces, tonitru, fulgura & motus *possunt notare* dissidia, bella, trucidationes *ad evertendam Babylonem*. *Forte &* bella *multaque* mala *quibus conflictabitur Ecclesia*. Tonitru, ignibus, & motibus *percussi* Ægyptii. *Varia loca Scripturæ*. *Cadent &* grandines, magnæ plagæ *in blasphemantes Deum*. Apoc. 11. 19. & 16. 21. CLIV. *Depingitur* Regnum Christi gloriosum, *per* Thymiamata. *Quinque prioribus commatibus hujus capitis scil.* VIII. Apocal. Depinguntur *quæ olim in* oblatione suffituum. *Ideo a* silentio semihorii, *non separanda*. Recapitulatio *eorum quæ hactenus dicta sunt*. CLV. *Non solum* silentium *conficit totum* Sigillum Septimum; *sed reliqua omnia quæ hactenus dicta sunt*. *Pertinent etiam ad* Septimam Tubam, & Septimam Phialam. Apoc. XI. XVI. & XXI.

CXLIII.

CXLIII. HActenus de sensu literali quinti hujus Commatis: restat ut pauca quædam dicamus de sensu mystico, atque significatione. Primo quidem idem Angelus, qui Thura in Altari aureo obtulit, dicitur etiam collegisse prunas ab altari, ut non alium aliquem adhibuerit socium, ut fieri solebat in Templo. Ratio manifesta, cum sub N. T. non nisi unicus tantum sit Sacerdos Jesus Christus, qui solus calcavit Torculare, nullo adhibito adjutore. Es. 63. 3. Solus est noster ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας. Legatus & Summus Pontifex nostræ adstipulationis Hebr. 3. 1. Solus Sacerdos & victima; solus totum opus redemptionis perfecit, ut nulla sit salus extra Jesum Christum. Act. 4. 12. & ad eum solum sit recurrendum, cum habeat solus verba vitæ æternæ. Matth. 16. Christus etiam, tanquam egregius Sacerdos, solus Ecclesiæ suæ habebit curam, ultima periodo, maxime in ejus initio, antequam omnia sint pene pacata. Ille solus pro ea intercedet, in omnibus calamitatibus; is solus Sanctorum preces, temporibus etiam pacatis, Deo oblatus est, & reliqua omnia præstabit, quæ hoc commate hic narrantur, ad conservandam & augendam Regni sui gloriam.

Sensus mysticus quinti commatis.

Christus solus Sacerdos.

CXLIV. Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος, τὸν λιβανωτὸν, *Et sumpsit Angelus* πυρεῖον, *sive foculum*. Diximus Thesi CXI. Vas illud dici promptissimam Christi voluntatem, qua in se suscepit, quidquid ad Redemptionem & conservationem Ecclesiæ requiritur. Hoc vas dicitur *replesse igne*, ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς. Thesi CIX. & CXI. ostendimus ex Deuter. 33. 2. Psal. 40. 13. & Psal. 69. 10. *ignem* esse *Patris voluntatem*, *complacentiam*, *mandata* atque *leges*. Addi potest & *Spiritus Sanctus* qui ignis dicitur 1. Cor. 3. 13. Ejusque *efficacia*. Matth. 3. 11. Marc. 9. 49. Et ipsius *verbum*. Jerem. 5. 14. Apocal. 11. 5. quare & ipse *Spiritus S.* sub emblemate *ejus* apparuit. Actor. 2. Christi quoque *amor*, Cant. 8. 6. *ignis* est qui extingui non potest. *Ignis* est quoque Dei *ira*. Psal. 2. 12. Es. 26. 30. Jer. 15. 14. & 17. 4. Ita sane ultimis temporibus, periodo septima, *mandata*, *complacentiam* atque *leges Patris* geret in sua voluntate, tanquam in sanctissimo vase, ad perficiendas res magnificas, destruendo Ecclesiæ hostes, & conservando gloriosum suum Regnum. Plenus erit *Spiritu S.* ejusque *efficacia* omnibusque *donis*, quæ accepit sine mensura. Joh. 6. & *amore* erga Ecclesiam, ut eam contra hostes defendat, ejus pomeria dilatet, ad fines terræ, sacrum & spirituale ubique habeat Sacerdotium, & Sacerdotes ex omnibus Gentilibus Es. 66. quorum ipse sit Summus Pontifex ex Tribu Judæ Psal. 110. Hebr. 7. Non est prætereundum silentio, quod additur ἐγέμισεν αὐτὸν *replevit illud*. Scilicet Magnus iste Sacerdos Jesus Christus spiritualem istum *ignem* ad destruendos hostes, & ad propagandum Regnum suum, per totum terrarum orbem, semper voluntati suæ habebit præsentem, ad perficienda mirabilia sua opera.

Ignis quid significet?

Christus gerit mandata Patris.

CXLV. Tandem notandum est, *ignem* desumptum esse ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, *ex igne Altaris*. *Altare* hic significatur *holocaustorum*, uti supra ostendimus. Demonstravimus Thesi CXVI. *Altare aureum* esse *Jesum Christum*. Idem dici debet de *Altari holocaustorum*, in Atrio Sacerdotum, quemadmodum de *Templo*, *de propitiatorio*, & *Arca*, & *Candelabro*, & *Mensa aurea*, & de reliquis *Vasis sacris* omnibus, immo de *oblationibus* & *victimis*, tandem de ipso *Sacerdote* diximus Thesi CXVII. cum omnia fuerint *umbræ* & picturæ Jesu Christi, ut testatur Paulus. Hebr. 8. 5. & 10. 1. Col. 2. 17. Exsertis verbis Christus dicitur *Altare* de quo fideles, sub N. T. habent libertatem *comedendi*. Hebr. 13. 10. quem locum etiam allegavimus Thesi CXVI. Videtur autem Paulus, in isto loco, maxime respexisse ad *Altare Holocaustorum*: illi enim, non *aureo*, imposita erant animalia quæ comedi poterant. Sed comedebantur carnes istæ ab igne tantum, non ab hominibus, nisi pars quorundam sacrificiorum, scilicet sacrificiorum pro peccatis, a Sacerdotibus comedebantur, Levit. 6. 25. &c. non ab Israelitis, qui non edebant nisi de solis sacrificiis Pacificis. At vero sub. N. T. comedimus omnes vera fide, de omni sacrificio pro nobis oblato, id est de ipso Jesu Christo, nobis in cibum spiritualem dato. Joh. 6. De hoc Altari Christus sumpsit ignem suum sacrum, id est repletam habebit voluntatem suam sanctissimam, non placitis, mandatis & legibus hominum, Angelorum, aut aliarum creaturarum; sed mandatis, legibus, complacentia Patris sui, quæ & sua sunt, efficacia Spiritus S. amore, verbo, omnibusque donis divinis, in bonum Ecclesiæ.

Altare quale?

Christus est Altare.

Altare de quo Christus sumpsit ignem.

CXLVI. Καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν. *Et projecit* [ignem] *in Terram*. Projiciet Christus Summus Ecclesiæ Pontifex, quidquid a Patre accepit ad stabiliendum

Christus projecit ignem in Terram, quomodo?

dum & conservandum Regnum suum gloriosum, ejus mandata, complacentiam, verbum, amorem, virtutem, Spiritum Sanctum, ad erudiendos homines in veritate, ad convellendos errores & hæreses. *Christus* sane solus is est qui Spiritum S. se missurum promiserat, Joh. 15. is ipse eum etiam misit, sub emblemate ignis, die Pentecostes super Apostolos: *Hic Jesus, dextra Dei sursum sublatus, & promissum Spiritum S. adeptus a Patre, effudit hoc quod vos nunc cernitis & auditis.* Act. 2. 23. 33. Nec silentio præteriri debet, vas igne fuisse repletum, partem, uti audivimus, adhibitam intus ad Altare aureum, ad suffiendum, partem in Terram projectam. Christus enim suis meritis, suis donis plurimis, suoque amore tanquam ardentissimo igne gratum facit suffitum apud Patrem pro Ecclesia, sed & multum *ignis* donorum, & Spiritus Sancti gratiarum, abundantissima in Terram projiciet: *effudit* enim jam super ipsos Apostolos, testante Paulo, Tit. 3. 6. *Spiritum Sanctum copiose per Jesum Christum Servatorem nostrum.* Ex ejus *plenitudine* Ecclesia semper omnia *accepit, & gratiam pro gratia.* Joh. 1. 16. Sane si Christus verissime dixit: *Spiritum nondum datum esse*, Joh. 7. 39. cum tanta copia, ac post ejus ascensionem, die Pentecostes, nondum datus fuerit; recte quoque dici potest, hactenus Spiritum Sanctum nondum fuisse datum, si respiciamus ad beata ista tempora Regni gloriosi Jesu Christi, sub ultimis fatis Ecclesiæ.

Ignis projectus in Terram.

CXLVII. Projecit autem ignem εἰς τὴν γῆν *in Terram*. Diximus a Sacerdote ignem effusum fuisse in *Terram*, sive in pavimentum Templi. Terra, ut Es. 49. 8. & 65. 17. & 66. 22. Cant. 2. 12. Apocal. 21. 1. & alibi, ita & hic videtur significare *Ecclesiam*, oppositam *Mari*, ex quo bestia ascendit Antichristiana, & in quo nec arbores sanctorum, nec fructus fidei & pietatis. Apocal. 13. 1. Erat & Templum Emblema luculentum Ecclesiæ Novi Testamenti, quod clarissime constat, vel ex solo loco Apocal. 8. Quamvis tamen non negem, totum terrarum orbem intelligi posse; quoniam Christus beatis istis temporibus Spiritum Sanctum, verbum, gratias, efficaciam, & quidquid per sacrum hunc ignem intelligitur, cumulatissima mensura distribuet cunctis populis, nationibus totius terræ, ut omnes ad se convertat. Sed & tunc tota Terra ipsius erit Templum, in monte altissimo, supra omnes elato montes Es. 2. 3. *Tota terra instar aquarum cognitione Dei implebitur.* Es. 11. 9. *Omnis populus Dei justi erunt.* Es. 60. 21. *Omnes Gentes ad eum accedent.* Es. 2. 2. & 66. 20. &c. Mal. 1. 11. Psal. 22. 28. & 67. & 72. *Tota terra ejus plenitudine repleta erit.* Psal. 27. & *nomen ejus magnificum agnoscetur per totam terram.* Psal. 8. Ergo in totam *Terram* revera effundet Summus hic Pontifex sacrum suum ignem.

Terra est Ecclesia.

Tota Terra ultimis Temporibus erit Templum Dei.

Ignis etiam iram Dei notat.

CXLVIII. Potest etiam *ignis* significare *iram* & excandescentiam Dei, pœnas & castigationes judiciaque rigida, quæ Christus supremus Rex & Pontifex exercet, in Ecclesiæ hostes, Antichristum ejusque crudeles gnatones, in seductos & superstitiosos Turcas, in obstinatos Judæos, & Idololatras Gentiles, quos instar *Sodomitarum*, aut *Nadabi* & *Abibu* vel sociorum *Core* vehementissimo consumet *igne*. Gen. 19. Levit. 10. vide & Num. 26. Deut. 32. 22. Ejusmodi ignem projecit in Civitatem impiam. Ezech. 10. 2. Tali sane *igne* horrendo consumpta est Respublica Judaica, omnesque in ea inimici J. C. Apocal. 8. 8. Eodem igne destruenda dicitur *bestia* & *Meretrix*. Apoc. 13. 13. & 18. 7. 8. Dan. 7. 11. *Gog* & *Magog* Apoc. 20. 9. Ezech. 38. 21. 22. & 39. 6. Ita semper in bonum Ecclesiæ suæ, ad illuminandos, ad fovendos suos, & ad destruendos hostes, *ignis ante ipsum ardebit, & circa ipsum procellosus erit valde* Psal. 50. 3. Quemadmodum verbum Evangelicum, sacer iste in ore Ministrorum est *odor vitæ ad vitam, iis qui servantur;* ita est & *odor mortis ad mortem, iis qui pereunt.* 2. Cor. 2. 14. 15. 16. vide Jer. 5. 14. Apoc. 11. 5. vulgare est apud Judæos: *ignem altaris*, & *misericordiæ* Dei, erga pœnitentes, & *iræ* erga impios fuisse symbolum.

Igne deleta est Resp. Judaica.

CXLIX. Tandem ἐγένοντο φωναὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ ἀστραπαὶ, καὶ σεισμὸς, *factæ sunt voces, & tonitrua, & fulgura & terræ motus.* Ostendimus Thesi CXXXI. & CXXXII. ingentes auditas fuisse *voces*, post oblationem Thymiamatum, per instrumentum *Magrepha*, per *tibias*, per *cymbalum*, per *tubas*, & per *cantum*, ut revera *tonitrua* visa fuerint; & quamvis non sint credenda omnia, quæ fabulantur Talmudici, tamen certum esse, voces & sonum tunc auditum fuisse altissimum, quantum ore & instrumentis edi potest, ut ubique Hierosolymis, ac in vicinis locis audirentur, omnesque agnoscerent quo tempore Thymiamata precesque fiant a Sacerdote in Templo Dei. Ejusmodi *voces* & *Tonitrua*

Ad adventum Christi solent audiri voces. *trua* audienda sunt in tota Terra, maxime in Ecclesia Dei, tanquam in vero ejus Templo, ad adventum Summi nostri Pontificis Jesu Christi. Ad ipsius nativitatem statim auditæ sunt *voces cœlestes:* Quantæ fuerunt *voces* Angelorum, quum totum aera suis clamoribus implevissent! *Gloria Deo in excelsis* &c. Luc. 2. 14. Quanta *vox* hujus Pontificis Jesu Christi in horto Getzemane, & in arbore crucis! *Pater si possibile est transeat hoc poculum. Anima mea anxia est usque ad mortem. Deus mi, Deus mi, quare me dereliquisti?* Matth. 26. & 27. Sane si *vox* S. Pontificis Deum invocantis, Sanctumque ejus nomen pronunciantis, audita est Jerichuntem usque, tradentibus Talmudicis, certissimum est Summum hunc nostrum Pontificem, *in diebus carnis suæ deprecationibus oblatis, cum clamore valido & lacrymis, apud eum, qui poterat eum servare a morte*, suam edidisse *vocem*. Hebr. 5. 10. Quanta fuit ipsius *vox*, cum e cœlo usque in terram audiretur a Paulo? Act. 9. *Saul, Saul, quare me persequere?* Ingens sane *vox*, prorsus cœlestis, & instar *tonitru*, fuit prædicatio Evangelii, per Apostolos; *eorum vox prodiit in totam Terram, & in extremitatem orbis habitabilis sermones eorum*. Psalm. 19. 5. Rom. 10. 18. Erant sane omnes, non minus quam *Jacobus filius Zebedæi*, & *Johannes frater Jacobi BOANERGES, id est filii tonitru*. Marc. 3. 17. *Voces*, & non ordinariæ quidem, audiebantur die Pentecostes, in missione cœlestis *ignis* Spiritus Sancti. Act. 2.

Prædicatio Evangelii facta est magna voce.

Apostoli Boanerges.

CL. Altiores tamen spero audiri *voces*, ultimis Ecclesiæ Fatis, sub septima periodo, cum tunc nulla amplius erit natio, a qua non audiatur, & cujus mens non potentissime moveatur & ad Christum adducatur, cum veritas Evangelii, per totum orbem, etiam in locis remotissimis, & hactenus ignotis, liberrime, altissime & summa efficacia prædicetur: ut tunc plenissime suum habitura sit eventum prædictio: *vox prodiit in totam Terram, & in extremitatem orbis habitabilis sermones eorum*. Psal. 19. 5. Ingens ista vox, altissimus non minus quam jucundissimus sonus septimæ tubæ, aures, omnium gratissime feriet, instar tonitru: *Regna mundi sunt Christo & Domino ipsius*. Apoc. 11. 5. Sunt igitur *voces, tonitru*, altissima & potentissima prædicatio Evangelii, Generalis, per totum orbem, Dei publicus cultus, laudes, cantica, preces & gratiarum actiones. Si unquam, maxime tunc ministri Dei, excellentissimi erunt *Boanerges, filii tonitru*. Oportet sane ut *altissimæ*, beatis istis temporibus, sint Christi illiusque Ministrorum *voces*, quandoquidem per totam terram, a populis remotissimis, & hactenus ignotis, *audiendæ* sunt, & cum omnes nomen Christi sint professuri, prædicaturi, & laudes ejus cantaturi: quo enim plures eduntur *voces*, sermones & cantus, eo altiores voces. Si Tubæ auditæ sunt ad Thymiama, sane ad hanc oblationem suffitus magno clangore audietur *tuba:* est enim *vox* Christi instar *σάλπιγγος tubæ*. Apocal. 1. 10. Ita & *voces* Cithararum & *cantici*, quæ etiam ad suffimenta audiebantur, erant ut *voces multarum aquarum*, & ut *vox magni tonitru*. Apocal. 14. 2. 3. Est instar *rugitus Leonis* Apocal. 10. 3. Hos. 11. 10. 11.

Ultimis Ecclesiæ fatis altiores erunt voces.

CLI. Ideo non solum *φωναὶ voces*, sed & *βρονταὶ*, *καὶ ἀστραπαὶ*, *καὶ σεισμὸς* fuerunt. Ipsæ voces altissimæ sunt instar *tonitru*, ut non mirum, si dicatur etiam fore *tonitrua*. Est tamen tonitru vox cœlestis, proveniens ex nubibus, magis e cœlo, a Deo, quam ab hominibus provenire. Solet Deus, quando se modo extraordinario Ecclesiæ manifestat, sæpe præsentiam suam testari *tonitru*, quemadmodum in traditione Legis e monte Sinai, ubi sane *βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ tonitrua* & *fulgura terribilia* audita sunt. Exodi 19. & 20. Ita in prædicatione Evangelii. Joh. 12. 29. quare & Christi discipuli *Boanerges, filii Tonitru* dicti sunt. Marc. 3. 17. Ejusmodi *ἀστραπαὶ fulgura* quoque conspecta sunt in publicatione legis. Exodi 19. & 20. Eodem modo & in prædicatione Evangelii. *Nam si ministerium mortis in literis positum, & sculptum in lapidibus fuit gloriosum, adeo ut non potuerint intentis oculis intueri filii Israel in faciem Mosis*, propter gloriam faciei ejus, quanto magis gloriosum erit *ministerium spiritus*. 2. Cor. 3. 7. 8. Die Pentecostes Spiritus Sanctus in Apostolos missus est, ut *ignis* instar *linguarum divisarum*, quæ sane non male cum *fulgure* conveniebant. Significat autem fulgur splendorem, lucem & claritatem veritatis Evangelii, ut ab omnium oculis percipiatur, & credatur. Idem indicare voluit ipse Servator, quum *faciem haberet splendentem instar Solis*. Matth. 17. 7. vide Dan. 7. 9. 10. Ipsi Ministri Christi istum mentis splendorem ostenderunt splendore externo, in ipso etiam corpore. Non solum *Angeli*, cujus visus erat ut *fulgur*, & vestimentum ut

Deus præsentiam testari solet tonitru.

Fulgur quid notet?

nix

nix Matth. 28. 3. Sed & *Mosis* Exod. 34. & *Stephani*. Act. 7. & aliorum. Ita & σεισμὸς *motus* solebat percipi, quando Oeconomia Promissionis mutata est in aliam, sub Veteri Testamento. Ita & *motus* ad Oeconomiam Novi Testamenti quorum utrumque docet. Hag. 2. 1. & Paulus Hebr. 12.

Tonitru & Fulgura notant prædicationem Evangelii.

CLII. *Voces* igitur non solum, sed & ipsum *Tonitru*, & *fulgura*, significant prædicationem Evangelii: Nam & ipsæ βρονταὶ sive *tonitrua* suam habent *vocem* magnam, & *loquuntur*. Apoc. 14. 2. & 10. 4. Et *Motus* mutationem proculdubio, per conversionem populorum ad Christum, notat. Certe si magnæ *voces*, & *tonitrua*, & *fulgura* & terræ *Motus* fuere ad erigendam Oeconomiam Veteris & Novi Testamenti, sane non minus ista omnia animadversa sunt, ad percutiendam Meretricem Babylonicam. Sed hisce multo majora audientur ac animadvertentur ultimis fatis, aut sub septima periodo, quando totus orbis ad Christum convertendus erit. Non sine causa est quod dicatur. Apoc. 10. 3. 4. audita fuisse ἑπτὰ βροντὰς *septem tonitrua*: ad singulum scilicet Ecclesiæ fatum, sive periodum. Sed omnium proculdubio altissimum & vehementissimum audietur, ubi maxima erit in Ecclesia mutatio. Ideo toties, ubi de ultimo isto fato agitur, dicuntur *voces multarum aquarum*, *voces magni tonitru*, & *magni motus*. Omnium maximum fore *motum*, ultima periodo, patet ex septima phiala. Apoc. 16. 18.

Voces, tonitru, fulgura, & motus etiam significare bella & motus varios ad delendum Anti-Christum.

CLIII. Fateor tamen, quemadmodum *ignis* sumi potest pro *ira*, *vindicta* Dei illusque *pœnis* atque *judiciis*, quæ exercebit Christus in hostes Ecclesiæ, ut superius ostendimus, ita & *voces*, & *tonitru*, & *fulgura*, & *motus* posse significare, *dissidia*, *bella*, *trucidationes*, *lanienas* & *commotiones populorum* ad evertendam Babylonem, ad extirpandum Antichristum, & ad erigendum Regnum gloriosum Jesu Christi. Forte etiam persecutiones, lanienas, variaque mala, quæ patientur ipsi sancti in Ecclesia, & illi qui convertentur, antequam Regnum istud perfecte erit stabilitum. Ita *tonitru*, *ignibus* magnis *motibus* percutiebantur Ægyptii. Exod. 9. 21. 22. 23. Vide 2. Sam. 22. 14. Job. 28. 26. & 38. 25. & 39. 28. Psalm. 18. 14. & 29. 3. Es. 29. 6. Et cum *grandines* decidere soleant inter *tonitrua* atque *fulgura*, multumque noceant mortalibus, ideo & hisce temporibus ad destruendum Babylonem, *grandines* dicuntur cadere cum *tonitru* & *fulgure*, *magnasque plagas* per grandines passos esse homines, ut etiam *Deum blasphemaverint*. Apoc. 16. 21. vide & Apoc. 11. 19.

Forte persequutiones contra Ecclesiam.

Depingitur Regnum Christi gloriosum sub septima periodo.

CLIV. Patet igitur ex omnibus, quæ hactenus dicta sunt, quinque prioribus versiculis hujus capitis depingi Regnum Christi gloriosum, sub septima periodo: tanquam eximiam partem Sacerdotii Jesu Christi, qualis erat oblatio Thymiamatum. Quinque hæc priora commata id exprimere, adeoque non esse segreganda, quasi solum *silentium* semihorii referendum esset ad septimum sigillum: cum nihil occurrat in quinque hisce commatibus, quod olim, sub Veteri Testamento in Templo, non fuerit observatum circa קטורת *oblationem Thymiamatum*. Ad Thymiamatis oblationem profundissimam fuisse σιγὴν *silentium*, & *semihorii*, quidem demonstravimus §. 12. 13. 14. 15. De illius significatione. §. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. Adfuisse quoque ἀγγέλους *Sacerdotes*, aliosque *Cantores*, & σάλπιγγας *Tubas*, quid *Angeli* & *tubæ* notaverint, quoque exposuimus. §. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. *Alium Angelum*, sive *Sacerdotem*, præter Cantores, adfuisse ac *stetisse* ad *Altare holocaustorum*, ad suffimigationem perficiendam, ostendimus §. XLII. usque ad LVII. Hunc Sacerdotem suffitui destinatum, habuisse λιβανωτὸν *foculum aureum*, ad colligendas prunas; quid etiam notaverit, istud *vas* atque *prunæ*, patet a §. LVII. usque ad LXXVII. *Sacerdoti* Thymiamata offerenti quoque *data* fuisse θυμιάματα πολλὰ *multa thymiamata*, ut ea *daret*, id est Deo offerret, quid significent, quomodo *data* quoque sint *Christo*, docuimus a parag. LXXVI. usque ad LXXXVI. Thymiamata oblata fuisse a Sacerdote cum *precibus Sanctorum*, ad *Altare aureum*, *coram throno Dei*, quomodo *fumus ascenderit ex manu Angeli*, id est Sacerdotis, *coram Deo*, & quid a Christo præstitum, & in posterum præstandum sit, clarum est a §. LXXXIX. usque ad CXXVII. Sacerdotum suffitui destinatum sumpsisse λιβανωτὸν, illud *replevisse ex igne altaris*, *& in terram projecisse*, diximus a §. CXXII. usque ad CXXX. Tandem ingentes fuisse circa Thymiamata, φωνὰς καὶ βροντὰς καὶ ἀστραπὰς, καὶ σεισμὸν *voces & tonitru*, *& fulgura*, *& motum*, quoque probavimus a §. CXXX. usque ad hanc thesin ultimam.

Iterum colligitur non solum silen-

CLV. Cum igitur ista omnia, quæcunque hisce quinque Commatibus continentur, observata fuerint circa obla-

tium pertinere ad Septimum Sigillum.

tionem Thymiamatis, certissimum est, ea non esse distinguenda quasi solum *silentium* referendum esset ad *Septimum Sigillum*; sed omnia ita nexa esse, ut simul nobis exhibeant Sacerdotium Jesu Christi, sub ultimis Ecclesiæ fatis, sive sub septima Periodo, modo excellentissimo, per totum terrarum orbem. Præterea demonstravimus quoque §. 3. & 4. ex Apocalypseos capitibus XI. XVI. & XXI. post *septimam tubam*, post *septimam phialam*, & post integrum *Casum Babelis & Antichristi*, *Templum Dei apertum iri*, *Arcam Fœderis conspici*, *Tabernaculum Dei fore inter homines*, magnasque audiri *voces*, *tonitrua*, *fulmina*, *terræ motum*, immo *grandines* non minus quam ad hoc *Septimum Sigillum*; ut necessario & *silentium*, & quæcunque adduntur de *Septem Angelis*, de *Tubis*, de *Angelo stante ad altare*, de *aureo ipsius Vase*, de *Thymiamatibus multis*, eorumque *oblatione in Altari aureo*, *cum precibus Sanctorum*, de *collectione ignis ex altari*, de *Vase igne repleto*, *ejusque in Terram projectione*, deque tandem *vocibus*, tonitru, fulmine, & terræ motu, ad idem Jesu Christi Sacerdotium, ultimis temporibus, adeoque ad Septimum Ecclesiæ fatum, referenda sint. Et hæc quidem hactenus de *Septimo Sigillo*.

GEOR-

GEORGII MICH. DOEDERLINI
EXERCITATIO
DE CANDELABRIS JUDÆORUM SACRIS.

Q. D. B. V. CONSPECTUS TRACTATIONIS.

Andelabri origo traditur §. I. Materia §. II. Forma §. III. Latitudo §. IV. Longitudo §. V. Soliditas §. VI. Scyphorum, malogranatorum, florum §. VII. Lucernarum §. VIII. Emunctoriorum & extinctoriorum forma §. IX. Oleum §. X. Situs §. XI. Expiatio & consecratio §. XII. Cultura §. XIII. Sub Mose, §. XIV. Sub Aarone §. XV. Gilgale, Silunte, Nobae, Gibeone; In Templo Salomoneo, auctio & amplificatio §. XVI. Cultura §. XVII. Neglecta & eversa §. XVIII. Restituta in templo secundo §. XIX. Penitus abrogata ac deleta §. XX. Sed memoria ac vestigia conservata §. XXI. Analoga duo (α) candelabra in atrio mulierum §. XXII. (β) Visio Prophetica Zachariæ cap. IV. §. 23.

§. I. INter candelabra Judæorum ſacra primo ſe nobis ſiſtit loco Moſaicum illud, cujus in Sanctuario quondam collocati originem ab Ægyptiis arceſſendam eſſe ſtatuunt *Marſhamus Canone Chronico*, & *Spencerus Libb. III. de legibus Hebræorum Ritualibus*, quos tamen ſolide & erudite confutavit *Herm. VVitſius in Ægyptiacis*, & plurima, ex Iſraelitarum ſacris ſurrepta, ad ſuperſtitiones ſuas detorſiſſe Ægyptios, comprobavit. His itaque in certo poſitis, non alium quam ipſum Deum auctorem ſtatuimus, quippe qui typice hoc modo illuſtriſſimum lumen Spiritus S. quod in Eccleſia Novi Teſtamenti lucere debebat, jam inſinuaturus, ſecundum exemplar aliquod, ac typum, in monte Sinai repræſentatum, candelabrum ſacrum voluit formari.

§. II. Ordinis ratio exigit, ut de materia candelabri videamus, hæc *Ex.* 25. 31. dicitur aurum puriſſimum Ophiriticum, partim ex vaſis Ægyptiorum conflatis, partim (quod maxime vero ſimile eſt) ex ipſa petitum Arabia Felice, cujus pars Ophir aurifera erat, ab Ophir Filio Joktan nomen ferens, atque hujus quidem pondus erat ככר אחד, talentum unum, idque ſacrum, quod fuit 120. minarum, ſive 300. librarum, quarum unam 12. unciis æſtimes, duæ enim libræ cum dimidia conſtituebant unam minam, teſte *Joſepho Ant. Jud. l.* 4. *cap.* 26. quam pondere æquabant 60. ſicli *Ez.* 45. 12. Harum itaque minarum centum in candelabrum ſolum, reliquas viginti in emunctoria & extinctoria inſumtas fuiſſe præeunte *Joſepho Lib.* 3. *cap.* 7. *A. l.* & *Abarbanele in comment. ad h. l.* cenſemus.

§. III. Ex centum proinde minis candelabrum per partes intus vacuas, arcte inter ſe cochleis jungendas, ope ignis fuſas, a Bezaleele, ex tribu Juda, & Ahaliab Danita, complurium artificum aliorum opera adjutis, ita fabricatum fuit, ut eſſet corpus tres cubitos ſacros, ſive 18. palmos, quorum unus 4. digitorum magnorum eſt, altum, in quo primum conſpiciebantur tres leunculorum pedes, qui partes erant baſis, ad inſtar arculæ fabricatæ, e cujus medio ſurſum aſſurgebat thyrſus ſive ſcapus, in quo flores erant baſin contingens (quem in verſum *Scacchus in Myrothecio Elæochriſmatum S. Goere in Republ. Hebræorum p.* 1. & *Herm. VVitſius in Miſcellaneis S.* pingunt) & cum illa pedibuſque leunculorum, 3. palmorum, de 18. iſtorum numero, altitudinem conficiens; florem hunc ſcyphus, malogranatum, iterumque flos, ſingula palmaria, exceperunt, poſt quæ collocanda ſunt 3. malogranata, totidemque ſcyphi, ita ordinata, ut poſt malogranatum & ſcyphum unum lævor ſive glabrities in ſcapo eſſet unius, qua altitudinem, palmi, adeoque, his in ſummam conjectis, novem, &, additis prioribus, 15. palmi altitudinis conficerentur: reſidui tres malogranato & flore, quem glabrities antecedebat, ſingulis palmaribus complebantur. Ex ſecundo malogranato, quod in ſcapo conſpicitur, prodierunt duo rami, utroque latere unus, ſibi e diametro oppoſiti, oblique ducti, æquabili proportione inflexi ac altitudinis undecim palmorum; ſinguli habuerunt 3. ſcyphos, malogranatum unum, & florem unum, ita ſe excipientia, ut ſcyphus primum eſſet, deinde lævor 2. palmorum quem ſecundus, ac, poſt interjectum 2. palmorum lævorem, tertius ſcyphus, &, præmiſſo 2. palmorum lævore, malogranatum, hoc vero flos ſequebantur; Eadem quoquæ fuit facies ramorum, qui ex malogranato tertio & quarto bini prodierunt, niſi quod in his nullus, in iſtis vero palmaris tantum lævor eadem, qua in prioribus, alternatione intercederet. Ceterum tres ramorum claſſes ſeu ordines ſibi e diametro oppoſiti fuerunt, alter ab altero, tertius vero a ſcapo, remotus dimidio cubito, ſcyphorum quoque, malogranatorum & florum ubivis, cum in ramis, tum in ſcapo eadem fuit quantitas, nempe palmaris. Ex quibus 9. flores, 11. pomogranata, & ſcyphi 22. a *Maimonide*, colliguntur, parteſque adeo in univerſum 42. quas tamen auget *Joſephus*, & 70. fuiſſe tradit, quem *Scacchus* ſequitur, ſed parum aut nihil explicat vel illuſtrat. Quodſi cum *Goerio* & *Villalpando* cuique octodecim ſcyphorum, qui in ramis ſunt, tribuas malogranatum & florem, unde conſequuntur partes 54. his addas *die* 4. *Schalen*, *die t' middelſte Riet hat*, *met haar* 4. *Knoopen*, *en* 4. *Bloemen*, Rabbini 5. malogran. & 3. flores ponunt) & quatuor, quibus baſis componitur, partes a *Goerio* omiſſas, habebis utique 70. partes, ſed Rabbinorum quoque præſtantiſſimos *R. Sal. Jarchi*, *Abarbanelem in comment. ad h. l. Bartenoram & Maimonidem in nott. ad Menachoth* contradicentes, textum vero ſacrum *Ex.* 25. 33. non tantopere repugnantem, quin hanc explicationem non contortus admittat.

§. IV. Latitudo ſive denſitas & craſſities Candelabri, etſi a nemine, quantum

tum memini, commemorata, non tamen minor uno palmo ſtatuenda videtur, æqualis ubivis, nec in cacumine major minorve, quam ubi baſi conterminus erat ſcapus, cujus parte illa, qua glaber ſ. lævus erat, æſtimanda eſt. Tanta quoque vendicanda eſt æqualitas ſex ramis, non majori inferius, nec minor ſuperius.

§. V. Longitudo candelabri *Maimonidi* eſt ea menſura, quam rami extenſi in ſummitate ſua tenent, hanc *Goere* latitudinem vocat, & trium cubitorum (*boven dry Ellen breed*) fuiſſe dicit.

§. VI. Diſquirenda nunc eſt eorum ſententia, qui candelabrum ex una auri maſſa, opere contiguo ac indiſſolubili, per malleationem fabricatum & cuſum fuiſſe autumant, innixi [1] voce מקשה *Ex.* 25. 31. [2] ממנה יהיו, ibid. (3) כלה מקשם אחרת *Ex.* 37. Ad [1] reſp. nequaquam מקשה ſignificare opus ſolidum, intus plenum, ex una maſſa ſeu fruſto malleatione productum, ut juxta *Goere der Kandelaar moeſte met den Hamer uyt een ſtuck gedreven vverden, niet gegoten, noch uyt ſtucken deelen ſamen geſet en geſoudert, maar alſvvie ſeyden uyt een ſtuck*, id enim nec fieri potuit, nec talentum, quamvis duos propemodum centenarios noſtri ponderis æquarit, ſuffeciſſet candelabro, quantum quidem a Rabbinis deſcribitur, ut ad miraculoſam & nullo manuum humanarum adjumento factam effigiationem, h. e. ad fabulas refugere neceſſum ſit. Locus ad quem provocat adverſa pars *Dan.* 5 6. משענת קנה רצוץ הוא אשר בטחו ונסמכו עליו ובא בכפם ונקבם non enim deſcendit מקשה a נקש, ſed a קשה, ut ſenſus *Ex.* 25. 30. ſit: conficiatur candelabrum totum, quantum quantum eſt, ex auro puro, nulla re alia mixto. Dubitare enim quis poterat, utrum tam grandi & excellenti operi, quale candelabrum erat, merum aurum fuerit adhibitum, anne vero, vel argento mixtum, vel totum, aut aliqua ſui parte, infima cumprimis, quemadmodum aſſeres τῶ משכן, qui tamen per vectes aureos inter ſe jangebantur, pedes argenteos habebant) argentum auratum ſeu auro obtectum fuerit? non ſic, reſpondet ad hoc *Abarbanel*, quoniam Deus cor h. e. interiora reſpicit, non externum ſplendorem oculis patentem, ſed quicquid in eo erat, aurum erat purum totum *ſyn louter goud*, ut ait *Goere*, *ſonder eenig andere ſtoffe darnevens te hebben, geluyck dem Reuckaltar, d' Arke des Verbonds*, quæ ſolo auro puro obducebantur nec tamen intus aurea, conf. *Num.* 8. 4. 1. *Reg.* 7. 49. quem locum ſic illuſtrat *Abarbanel*: שער פרחה שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקצה המנורה הכל היה זהב מן הקצה האחר ועד קצה האחר. Indicat præterea, partes candelabri per cochleas curate elaboratas, tornatas, inter ſe firmiſſime fuiſſe implicatas & conjunctas, ne vacillarent, ſed firmiſſime inter ſe cohærerent. Ad (1): ממנה יהיו non ad מנורה, ut poma, ſcyphi, flores, rami ex eo fruſto protrahendi ac diducendi fuiſſent, ita ut ab eodem eſſent inſeparabiles, ſed ad מקשה referendum eſt, ut ſenſus ſit: lucernas, poma, flores &c. ex eodem numero talento auri fuiſse conficienda. Tertium ἀντεχέρημα noſtram potius roborat ac confirmat ſententiam, nec aliud ſibi volunt verba illa, quam quod merum aurum debuerit eſse, omneſque partes cochleis inter ſe in unum ſyſtema jungi; forte etiam ut tanto purius evaderet aurum, varia χρυσίδια ab Iſraelitis allata, congeſta, ab impuritate, ceteriſque metallis vilioribus ope ignis antea ſeparanda & in unam maſsam ſeu fruſtum conflanda fuerunt, ut accurate pondus talenti, candelabro adhibendi, conſtaret, & ut Raſchi dicit, שלאי היה משקלה עם כל כליה אלא ככר אחד לא פחות ולא יותר. Accedit Etymologia τῶ ככר *VValtoniana*. Conjectaram quoque firmat *Maimonides in Jad Hbaſaka fol.* 147. dicens prohibitum eſſe, candelabrum ex גרוטאות, veteramentis fractis, mutilis, cujuſcunque metalli confici. De maſsa itaque furno conflatorio immiſsa, igneque mollita, tantum quiſque artificum deſumſit, quantum vel ipſe, vel Bezaleel, vel Moſes aſſignato & de mandato operi perficiendo neceſsarium ratus eſt, ſuoque modulo fuſorio ad inſtar, ſeu ſchema a Moſe delineatum conſtructo aut cælato immiſit, deinceps torno ulterius perfecit, poliit, lævavit. Sententiæ huic patrocinium fert *Joſephus Ant. Jud. Lib.* 3. *cap.* 7. ἵσαται, dicens, λυχνία ἐκ χρυσῦ κεχωνευμένη διάκενος, eſt autem χωνεύειν ope fornacis conflatoriæ aliquid fabricare. Conſentiunt *LXX. Interpp.* ſic vertentes *v.* 31. *Ex.* 25. καὶ ποιήσεις λυχνίαν ἐκ χρυσῦ καθαρῦ, τορευτὴν ποιήσεις αὐτὴν, *v.* 39. ὅλη τορευτὴ ἐξ ἑνὸς χρυσῦ καθαρῦ, conf. *Jeſ.* 3. 24. משקרים quod iidem per ἐκ πετυπωμένη καρύισκοις, *Aquila* per ἐξημυγδαλωμένη, *Scholiaſtes* ejus per πετορνευμένη ἀμύγδαλον, i. e. torno elaboratum ad inſtar amygdali, expreſserunt, ceu quidem *Critici Angli T. I. p. I.* referunt.

runt: Accedit *Aben Esra*, & מקשה hic, prout cum de Cherubinis usurpatur, intelligendum esse affirmat, horum autem corpus non fuit intus aurum solidum, sive *massive*, sed saltem auro obductum, ut cum operculo propitiatorio non essent unum opus continens, simul fusum aut cusum, sed tantum ei firmiter infixi, aut conjuncti vertebris vel cochleis, confer omnino 1. *Reg.* 6. 23. *seqq.* מקשה זהב טהור rectissime ipsi nihil est aliud quam זהב מזוקק שאין בו פסול defæcatum, *gelautert, rein abgetrieben und geschieden*, in quo οὐδὲν ἀλλότριον; nec ramos aut scapum קנים dici potuisse, nisi עגולים ארוכים חלולים fuissent, censent החראבע. Militant quoque pro hac sententia loca parallela, candelabra enim Salomonea alterius, quam Mosaicum, formæ non fuisse, extra controversiam est, affirmante hoc Scriptura 1. *Reg.* 7. 45. ואת כל הכילם האהל אשר עשה וגו׳, quod recte ipsumque קרי & כתיב expressit *Targum*: וית כל מניא האילן כעובד מני משכנא דעבד משה כן עבד חירם וכו׳, a quo non dissentit *Kimchi* ad h. l. & *R. Levi Ben Gerson*, ita commentans: שאילו הכלים היו נעשים בצורה שעשאם משה באהל ומזה אומרו ואת כל הכלים האהל כאילו אמר את כלי הכלים כלי האהל וכמוהו רבים בלשוננו: His suffragantur *Abarbanel*, *Comment. ad h. l. fol.* 244. *ed. Lips. 1686. & R. Kalonymus apud Raschium in Bibl. Buxtorff. Rabb. fol.* 930. *cap.* 4. vid. 2. *Chr.* 4. 17. Non defuerunt Salomoni artifices præstantissimi, eo enim regnante Respublica Judæorum ad felicitatis ἀκμὴν pervenit, ut literæ artesque mechanicæ & mathematicæ summopere excolerentur, ut ita, si candelabrum difficilimam postulasset industriam ac studium ingenii maximum, effici illud potuisset; at non מקשה per opus solidum intus plenum, ac una parte vel trunco absolvendum, explicatur, sed per זהב סגו׳ר h. e. juxta *Targum* דהבא טבא, seu, ut *Ralbag* & *Abarbanel* illustrant; נקי ומזורק וירמוה שזקוקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנה סינים בעשן וישאר נקי ומזוקק ולזה נקרא סגור: Quod hic per סגור, id 2. *Chr.* 4. 21. per זהב מכלות explicatur, h. e. aurum perfectissimum, purissimum, sive ut *Kimchi* ulterius deducit: כליל זהב מזוקק הרבה וכן בדברי רז״ל עשר מנורות עשה שלומה וכל אחת הביאה אלף ככר זהב והכניסוה אלף פעמים לבור והעמידוה על ככר זהב. *Raschi* hoc explicat per Gallorum *fin*, quod finissimum sive purissimum Chymicis est: verba ejus hæc sunt: הוא מכלות זהב מזוקק וצרוף פין בלעז:

[illegible]

[illegible]

Claudat agmen *Scacchus*, qui sententiam adversam, cui tenacissime olim inhærens, eo progressus fuerat, ut candelabrum *Zachariæ cap.* 4. descriptum, idem plane cum Mosaico, & totum unum contiguum ac inseparabile opus fuisse contenderet, & lucernas, ramos, ceteraque ejus vasa, olearia, ingentem lenticulam, cum septenis lucernarum infundibilis appingeret, sententiam, inquam, adversam is retractavit, nostræque Patronus extitit. *Luth.* vero dum *Exod.* 25. 31. verteret: *daran soll der Schafft mit Rohren, Scalen, Knauffen und Blumeu seyn*, secutus τοὺς LXX. videtur, qui ירכה per καυλὸς exprimunt, &, præter Rabbinorum præstantissimos, contradicentem habent *Jonathanem Paraphrasten*, qui per בסיס, quod ipsissimum Græcorum βάσις est, illud expressit, ipsamque Scripturam, quæ *v.* 31. de basi & corpore candelabri, *v.* 32. 33. de ramis ex eo prodeuntibus *v.* 34. 35. rursus de scapo loquitur, quod observasse, quo minus in confusionem proclivis sit lapsus, impedit.

§. VII. Sed ut, unde digressi sumus, redeamus, partes reliquæ curatius lustrandæ sunt; unam autem sui generis noveris, omnes noveris. גביעים juxta *Abarbanelem* sunt כמין כוסות בוטלין ויוצאין מול קנה וקנה non ergo in latitudinem, seu ad latus, magis [ut communiter quidem sed pessime pinguntur] quam in altitudinem protrahebantur, sed erant inferius angustiores, superius paululum ampliores, adeoque poculis Alexandrinis, quorum os amplum, & fundus angustus, & mortario, seu piro, cui caput ademtum est, aut vitris nostris, quæ *Saidel-Riemer* vocant, non absimiles. כפתורים sunt poma cretensia, quæ rotunda quidem, sed simul aliquantisper oblonga, sicut ova, & circa scapum eminebant. פרחים *Maimonidi in nott. ad Menachoth* sunt rosæ, *in Jad Hhasaka* describuntur retulisse formam florum in columnis, qui sunt sicut scutellæ, cujus labium sive ora [sæpius] geminata exterius est. *Brianus* quoque *VValtonus T. I. Bibl. Polyglatt.* rosam in basi candelabri exprimit. Chaldæo sunt שושניך, quod utrum rosas an lilia vertas, etiamnum inter eruditos est controversum; *LXX. Interpp.* per κρίνα h. e. lilia verterunt, nec aliter *Josephus*, qui tamen addit σὺν ῥοΐσκοις, *Scacchus* pinxit lilia cum tribus flavis genicu-

niculis ſeu claviculis, non intellecta, ut videtur, voce ῥοΐσκος, quæ corymbum ſignificat ad mali punici formam rotundum *Ex.* 28. vero congruentius ſupra liliorum nondum ruptorum ſive apertorum capita collocandum, cui juxta *Lightfootum de Miniſterio Templi*, cavum aliquod etſi exiguum, quod ſupra florem ſit, agnoſcentem tanquam בבית שוקעו חל נר, ut Rabbinis dicitur, impoſita נר lucerna fuit.

§. VIII. Erat hæc ſcutella inferius accuminata, non formæ cymbinæ ſive ab utraque extremitate anguſta, ſed una tantum parte, quæ פנים Scripturæ, *Caſtalioni* roſtrum dicitur, altera parte oppoſita, quod tergum eſt, rotunda, velut amygdalum; ſuperius tota fuit clauſa, niſi in anteriori anguſtiori parte uno foramine patens, cui ellychnium, Rabbinis פתילה, Scripturæ נר ſpecialiori ſenſu, & a materia פשתה dictum, indebatur, debuit enim ἐξ ἑνὸς προσώπου, ut οἱ *LXX.* verba textus: על עבר פניה expreſſerunt, lucere. Fuerunt פתילות fruſta, a veſtimentis ſacerdotum, braccis aut cingulis, longo uſu detritis, rupta, duplicata ſeu contorta, & uſtulata, h. e. ſupra flammam expoſita, ut areſierent, tantoque clarius arderent, ut eſt in *Seder Moed Tr. Succa cap.* v. §. 3. conf. *Bartenoram* ad h. l. Muſco autem, lino impexo, cortice bombycis, filo ſalicis, filo deſerti, ligno, muſco quod ſuper aquas eſt, aut filo, de veſte quidem duplicata deſumto, ſed non uſtulato, juxta R. Elieſerem accendere nefas erat. *Sabbath. cap.* I. §. I. Rationem conſequentiæ & connexionis *Maimonides in Jad Hhaſaka* his verbis exponit: כל הפהילה שאסור בהן להדליק בשבת אסרו בהן להדליק במקדש במנורה שנאמר נר תמיד שתהא שלהבת עולה מאליה: Superius a tergo juxta *Scaccbum* prodibat lamina, per modum ligulæ protenſa, ſimulque ſuaviter erecta gibboſa curvitate, non, qualis annulorum eſt, rotunditate circulari, ut digitis infra poſitis his ſuſtentata collocari atque dimoveri, cum aptanda mane & veſperi eſſet, potuerit. Singulæ lucernæ, non nominibus ſeptem coram Deo ſtantium Angelorum, ut auctor modo præfatus vult, ſed numeris ſuis inſcriptæ erant, ut ſuo quæque calamo imponeretur, inde נרות מערכה *Ex.* 39. 37. dictæ. Mediæ ſ. occidentali lucernæ inſcriptum fuiſſe אחר, obſervat *Maimonides*, nec ipſi diffitentur Judæi, etſi plerique ad ſeptem planetarum nugas dilapſi, eam typum Meſſiæ fuiſſe, unici μεσίτου, qui dona cœlitus allata doctoribus Eccleſiæ ſuæ diſtribuerit, ſummus ipſe Epiſcopus & doctor, a quo ceteri lucem ſuam, h. e. doctrinam, aptitudinemque ſalutariter docendi accipere debeant, vid. *Goere l. c.*

§. IX. Habuit quæque lucernarum ſuum מלקח & מחתה. Non eſt מלקח emunctorium tale, quale communiter nobis uſurpatur, quippe quod extinctorium ſimul eſt, verum forfex, aut ſi mavis forceps vel vulſella, qua apprehenſa פתילה cum favilla ſua injiciebatur in מחתה, quod trullam communiter vertunt, referebatque parvæ ſcutellæ formam.

§. 10. Lucernæ oleo nutriendæ fuerunt, non eo tamen promiſcue quolibet, plurima enim ejus ſunt genera, quæ apud *Pollucem* & *Matthiolum* ad *Dioſcoridem* videas, arcebantur a candelabro præter picem & ceram etiam oleum kik, oleum combuſtionis ſ. profanatum, cauda, adeps coctus æque ac incoctus, reſina, ſeſamorum, nucum, raphanorum, piſcium & colocynthidum olea, & naphtha; adhibendum fuit ſolum oleum olearum, quæ triplicis generis conſtituuntur a *Scaccbo*; nos in ejus citra Rabbinorum teſtimonia aſſertis non morabimur, ſed cum terram Canaan fertiliſſimam olearum fuiſſe ſciamus ex *Deuter.* 28. 40. 2. *Reg.* 18. ita cumprimis ex *Menacboth cap.* 8. Thekoah 2. *Sam.* 14. commemoratum, primas, Ragab autem cis Jordanem ſecundas, qua olei præſtantiam, tenuiſſe, & olivarum ſ. acinorum olearum tres in una olea claſſes obſervamus, primo olivæ quæ in oleæ cacumine ſoli expoſitæ, primæ maturuerunt, colligebantur, aut potius conſcenſis ſcalis digitis nudis ſtringebantur, propterea quod obſervante *Catone de Re Ruſt. Lib.* I. *cap.* 55. olivæ baculo percuſſæ, & verbere dejectæ plus amurcæ habeant & marceſcant facilius quam quæ ſtrictæ fuerunt; altera claſsis eſt earum, quæ in media olea erant, ſerius ob id ipſum matureſcentes & colligendæ; tertia, quas infimi oleæ rami proferebant: cujuſque collectionis rurſus tria, adeoque in univerſum novem erant oleorum genera. Primum fiebat ex acinis de cacumine oleæ maturis congeſtis in mortarium, leniterque pilo contuſis, donec טפה ראשונה h. e. gutta prima prodiret, ocius tunc ab ulteriore contuſione ceſſandum erat; hoc oleum erat præſtantiſsimum, & ſolum ſoli candelabro aptum aliiſque uſibus interdictum, *Am.* 6. 6. Secundum oleum ex his ipſis acinis molendino illatis, prima hac tractatione expreſ-

expressum erat, quidem כשר למנחות verum פסול למנורה ולמשוח החלות juxta *Raschi*, *Exod.* 27. 20. ut & reliqua olea omnia, de quorum inter se ordine pretii videas *Menachoth. cap.* 8. Insigniter itaque fallitur *Scacchus*, qui oleum omphacinum optimum fuisse oleorum, & candelabro adhibitum, acutis figmentis & pigmentis evincere vult, circa quem refutandum non multum occupabimur, אונפקינון enim ipsissimum Græcorum ὀμφακινὸν est, observante *Buxtorffio Lex. Talm. pag.* 145. quod oleum uvarum immaturarum significat, ab omnibus Rabbinis uno ore impurum pronunciatum. Debebat autem oleum candelabri esse simplex, non admixta re alia, est enim & aliud, quod aromatibus conditum שמן רוקח & שמן השמחה dicitur, est quoque tertium, בשמים juxta *Scaccbum*, dictum; requirebatur quoque, ut זך, h. e. non tantum ex acinis optimorum & tenerrimorum, qui in cacumine erant, ramorum, sed ipsum quoque purum, limpidum ac clarum esset, מבלי שמרים ולא עכור, coloris flavi velut aurum, cui respondet יצהר vide *Zach.* 4. 14. & *Raschi* ibid. His requisitis instructum vocatur שמן המאור, cui inserviebat גולה lenticula, h. e. vas olearium tereti ambitu pressula rotunditate, [ut est apud *Apulejum in Floridis pag.* 346. *edit. Elmenhorst. Francof.* 1621. 8.] *Raschio* descriptum, quod habuerit formam pelvis rotundæ magnæ: erat hoc maximum vasorum hujus olei, conf. 1. *Reg.* 7. 41. indeque oleum quotidie desumebant, & rursus panno obvolutum sacerdotis summi sigillo obsignabant; commemorantur quoque *Zach.* 4. 2. מוצקות sive infundibula, formæ ab iis, quæ vulgo recepta sunt, non diversa, & adhibita להציק ולהשליך מהם השמן על הנרות ומכלים אחרים יותר גדולים מהם יריקו את השמן במוצקות ההם juxta *Abarbanelem* ad h. l.

§. XI. Candelabrum cum omnibus suis partibus perfectum & consummatum, tentorio conventus die 23. mensis ultimi, anni ab exitu primi illatum, & versus meridiem in sanctuario ita collocatum fuit, ut sacerdoti ingredienti a sinistra manu esset, vid. *Abarbanel l. c. fol.* 157. lucernæ eidem ita impositæ fuerunt, ut media, quæ scilicet in candelabri scapo erat, faciem suam, i. e. partem angustam sive rostrum ad occidentem, in quo sanctum sanctorum erat, verteret, ad cujus duo latera ternæ lucernæ, quæ in ramis erant, faciem suam dirigebant, ut tres ab aquilone, tres ab austro, ei oppositæ essent, שהנרות ג' מכאן וג' הכאן יהיו פונות אל האמצעי dicit *Abarbanel.* Fuit tamen המנורה juxta *Raschi Ex.* 26. 35. משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה & ab ostio sanctuarii 10. cubitos & amplius remotum, utpote propius sancto sanctorum, quam panum propositionis mensa.

§. XII. Septem quoque diebus expiatum & consecratum ita fuit, ut vel singulis diebus, vel saltem tertio & septimo aqua vaccæ rufæ aspergeretur, singulis vero istorum dierum unguento sacro perungeretur: nam cum omnia tentorii vasa *Ex.* 40. 9. & quidem ut *Raschi* ex מדרש תורת כוהנים ad expiationem altaris holocaustorum notat, propterea, quia forte ad tabernaculi opus collatum aliquid fuit furto ablatum, aut de vasis Ægyptiis ereptis, quæ spolia belli censebantur, hæc vero per ignem missa expianda erant במי הנדה, quæ *Aben Esræ* rectissime sunt מי אפר הפרה כמו כי מי נדה לא זולק עליו, hoc quoque candelabro, sancto sanctorum tam vicino, accidisse, quis ausit negare? Nec ponderis cujusquam est objectio: tempus dati de vacca rufa præcepti *Num.* 19. non convenire; nam & vaccæ rufæ in sanctificatione Aaronis fuit usus, quemadmodum ex *Numer.* 9. 12. colligitur, & *Raschi* ad *Num.* 7. notat: *quod die tertio impletionum aspersi fuerint* (Aaron & filii ejus) & *septimo* (die) *tonsi*, & observante *Aben Esra Numer.* 19. *sectio hæc dicta fuit in deserto Sinai, quoniam dicta fuit eodem tempore cum præciperet Deus ut removeante castris &c. ponitur autem cap.* 19. *Num. quia ad cultum sacerdotis requiritur*, ista vero sectio ad quam provocat, *dicta fuit, de quo tabernaculum erectum* fuit; & מי חטאת Levitarum sunt של אפר הפרה juxta *Raschi*. Quibus accedit, quod *Exod.* 40. expiatio altaris & reliquorum vasorum conjungatur, hæc vero singulis diebus, modo *Ex.* 29. recensito expianda fuerunt juxta *Raschi* & *Ab. Esram ad h. l.*

§. XIII. Incensæ hoc septiduo lucernæ fuerunt a Mose (qui sacerdotis summi vices tantisper obiit) igne de altari holocausti desumto, quem is speculis mulierum הצובאות h. e. juxta *Targum* דאחיך לצלאה sive νησευσασῶν, supra basin & concham labri positis ac ad varios angulos dispositis, ut solis radios excipiendo, eosdemque ad altare reflectendo, materia inflammabilis in eo disposita incenderetur, concitavit.

§. XIV. Verum die primo Nisan anni

ni ab exitu ſecundi, poſt quam Moſes deſiiſſet tentorium erigere, in juriſdictionem Aaronis cultus ejus tranſiit, ſic enim ad *Num.* 7. *Raſchi* commentatur: בכלות משה ולא אמר ביום הקים תלמוד לומר שכל ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו: & poſt pauca: וראש חודש ניסן והיה ביום שמיני היה & *Lev.* 49. 9. ad ביום שמיני notat, quod iſte fuerit octavus dierum impletionum & initium ſive prima dies menſis Niſan; cui ſuffragantur Talmudici referente *Aben Eſra* dicentes, *quod dies iſte octavus fuerit primus dies menſis Niſan, & ſeptiduo impletionum Moſes quotidie tentorium erexit & diruit, ut ei aſſuefaceret Aaronem & doceret eum* (ejus erectionem & complicationem); confirmat ſuam ſententiam *Raſchi Num.* 7. 84. notans: מה תלמוד לומר ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: Die hoc quo primum munus ſuum obiit Aaron in offerendis ſacrificiis, lucernas de prunis ligni in ara holocauſti, igne ſacro היוצא מלפני ה׳ in cenſi accendit, primo quidem mediam in ſcapo poſitam, ab hac deinde reliquas, earumque ellychnia & oleum ſingulis veſperis & mane renovavit, ſic enim ſentire nos jubet *Ex.* 30. 7. 8. ubi ſuffitus mane & veſperi faciendus cum aptatione lucernarum conjungitur; neque ita differunt העלאת & הטבת הנרות ut mane equidem oleo inſtructæ, veſperi autem demum accenſæ ſint dicendæ, nam expreſſe הדלקת הנרות היא הטבתם eſſe pronuntiat *Maimonides*, a quo non penitus diſſentit *Joſephus*, qui mediam cum duabus aliis interdiu, noctu vero ſeptem arſiſſe concedit; at vero eadem opera concedetur, interdiu omnes ſeptem arſiſſe, cum illius aſſertionis nulla ratio e Scriptura dari poſſit, hujus vero quam maxima, quæ etiam patronum habet *Hecatæum*, antiquiſſimum maximæque fidei ſcriptorem, cujus hæc a *Criticis Anglis* citantur verba: καὶ ἐπὶ τούτων τὸ φῶς ἀναπόσβετον καὶ τὰς νύκτας, καὶ τὰς ἡμέρας, conf. *Lev.* 24. 24. *Ex.* 28. 38. *cap.* 30. 8. *Lev.* 6. 6. Illud hic tenendum quoque eſt, Aaronem ipſummet lucernas aptaſſe, non quod nemo id poſſet alius, erat enim, quæ extra velum ſancto ſanctorum oppanſum, pars a ſacerdotibus gregariis adminiſtranda, *Lev.* 21. *Hebr.* 9. 2. 6. etſi ſacerdoti ſummo integrum erat, quacunque cultus ſeu miniſterii parte αὐτοπροσώπως defungi, juxta *Bartenoram in nott. ad Joma cap.* 1. ibidem obſervantem, id cumprimis ſeptiduo expiationis feſtum præcedente eum facere fuiſſe ſolitum; ſed ייחס הכתוב הדלקת הנרות במקום הזה לאהרון לבדו לצוותו ביקיר לעצמו שהוא קדש ה׳ וידליקם בכל ימיו מפני כבוד המשכן שנעשה בימיו ועל זה נאמר ויעש וגו׳ juxta *Abarbanelem Num.* 8. 3. ut ita יערוך *Lev.* 24. 4. intelligi percommode poſſit, quod debeat ordinare, quantum olei infundendum ſit lucernis, ut a veſpere uſque ad mane ardeant, quod *Raſchio*, *Maimonidi*, & *Abarbaneli* placet.

§. XV. Fecit Iſraelitarum ſeditio univerſalis *Num.* 13. ut annis 38. ejus miniſterium ſeu cultus ceſſaret, poſt quorum & Aaronis vitæ finem, paulo ante mortem Moſis reſtauratus & exerceri ceptus fuit, ac, trajecto brevi poſt Jordane, cum terræ fructus jam ſuos facerent Iſraelitæ, aſſidue continuatus tam Gilgale, per ſeptennium, quam Silunte, quorſum tranſlatum tentorium conventus fuit, vid. *Am.* 5. 25. *Vitringæ obſervat. S. L.* 1. *p.* 3. *Leovard.* 1698. 4. *Pſal.* 95. 10. & *Aben Eſra ad h. l. Num.* 14. *Jeſ.* 42. 23. *Act.* 7. 42. *Joſ.* 18. Etſi autem hic muro cinctum & novo atrio auctum fuit, ceu referunt Talmudici *Sevachim cap.* 14. manſit tamen eadem candelabri conditio & cultus idem, quemadmodum nec mutatio, quam everſio Siluntis Philiſtæa induxit, quicquam circa illud mutavit, nec cum in urbe Nob, nec cum Gibeone eſſet, 1. *Sam.* 21. 22. 23. 1. *Reg.* 3. 1. *Chr.* 17. 39. 40.

§. XVI. Verum Salomon, ut univerſim in templo, ſic ſpeciatim circa hoc ſuam oſtendit magnificentiam Regiam, & decem candelabra nova, pondere & forma cum Moſaico, quod ſuperius jam evincimus, convenientia, confici juſſit quæ in templi ſanctuario verſus meridiem a Moſaici ſiniſtra quinque, & a dextra quinque, collocata fuerunt, ut quinque ab occidente ei eſſent oppoſita, adeoque in longitudine ſua, ea parte, ad quam lucernæ in ramis poſitæ faciem vertunt, æſtimanda, non juxta longitudinem, ſed juxta latitudinem domus, alterum ab alterius tergo collocata, omnium vero lucernæ mediæ occidentem ſpectarunt, umbra ad orientem projecta; diſtabat quodque a pariete auſtrali ב׳ אמות ומחצה juxta *Kimchi* 1. *Reg.* 6. Conſequitur ex hoc, candelabra non partim a ſiniſtra, partim a dextera ingredientis in ſanctuarium ſacerdotis, ſed a ſiniſtra partim, partim a dextera Moſaici [candelabri], quod confirmat *Kimchi* 2. *Reg.* 7. 48. פי׳ חמש מימין וחמש משמאל חמש מנורת מימין משה וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורות היו בדרום & *Raſchi*; אין אפשר על כן שתאמר

שתאמר חמש מימין הפתח וחמש משמאל אם נן מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה, atque *Ralbag ibidem*, repetitque ſuam ſententiam 2. *Chr.* 4. 7. notans ad ויתן בהיכל חמש מימין למנורת משה וחמש משמאל וכלם היו בדרום משמאל של שלחן בצפון.

§. XVII. Hæc undecim candelabra an omnia culta fuerint, an vero ſolum Moſaicum? nunc eſt diſquirendum: diſſentiunt hic Rabbini, pars in ſolo Moſaico, pars in omnibus fuiſſe lucernas accenſas & hæc quidem veriſſime contendit, ſtat enim pro hac ſententia *Kimchi* ואף על פי שיש מחלוקה בדברי רזל dicit tamen, quod הנראה כן הוא שעל כל המנורות היו מדליקין confirmat quoque hoc Scriptura S. 2. *Chr.* 5. 20. cui *Kimchi* ad idem caput commentans innititur, & ὁμόψηφον habet *Abarbanelem*, qui dicit, *quod quinque candelabrorum* (*Salomonis*) *fuerint a dextera candelabri Moſaici*, & *quinque a ſiniſtra ejus, nam præter vaſa, quæ addidit Salomon, fuerunt quoque in templo collocata vaſa, quæ confecerat Moſes, quod autem objiciunt, quod tentorium cum vaſis ſuis inter theſauros templi fuerit repoſitum id reſpicit cetera vaſa præter candelabrum, menſam, labrum* & *baſin, in ejus*; & recenſens, *quod quidam dicant in omnibus lucernas fuiſſe accenſas*, addit ſuam ἐπίκρισιν: והוא היותר נראה מפשט הכתוב; cumprimis autem medii candelabri, quod Moſaicum eſt, rationem curamque fuiſſe habitam, haud inviti concedimus. Ejus miniſterium ſic fuit inſtitutum: ſacerdotes circa templum excubias egerunt, ſurrexit ante gallicinium qui altare holocauſti erat purgaturus, ſeſe lavit, & ad ſortem legendam venit; purgato altari, & lignis de novo congeſtis, altera vice ad ſortem legendam acceſſerunt, ut, quis mactaturus, quis candelabrum decineraturus eſſet, eligeretur. Sortes erant tredecim, harum qui accepit quartam, propenſo ejus diei lucernas habuit; prorumpente aurora [hinc intelligas 1. *Sam.* 3. 3. 4. 5.) ac ſe diffundente, cum הרואה clamaſſet ברק ברקאי בחברון, ingreſſus eſt in ſanctuarium, manu tenens כוז, כלי זהב דומה לקיתון גדול, quod erat lapidem trium graduum, ante candelabrum poſitum, conſcendens, in ſecundo horum כוז depoſuit, lucernam mediam de ſcapo demiſit, ejus ellychnium ope מלקח extractum vaſculo כוז impoſuit, oleumque vetus in dictum כוז effudit, novi olei חצי לוג [tantum videlicet, quantum noctibus quoque brumalibus longiſſimis ſufficeret, quod tamen ut brevioribus æſtivis, quantum fieri poſſet, penitiſſime conſumeretur, craſſiora ellychnia adhibebantur) ope מוצקת infundit, novumque ellychnium impoſuit, quod rurſus protractum igne de altari holocauſti deſumto, nihil interim de perennitate ſua lucerna amittente, ut nec ignis altaris, dum removeretur, & ligna denuo conſtruerentur. *Lev.* 6. 5. 6. accendit, & in locum ſuum priſtinum reſtituit, quæ plane conſentiunt verbis *Maimonidis*: *quantum olei dat ille* (ſacerdos) *unicuique lucernæ? dimidium logi olei*, &: *quomodo incendit? protrahit ellychnium, donec illud incendit*, & *reſtituit illud* (poſtea, in lucernam reponens) &: *lucernam occidentalem extinctam non accendunt poſt decinerationem ejus niſi ab altari exteriori* (deſumto igne): ac *Abarbanelis Numer.* 8. בהטיבו את הנרות היו מורידים ומסירים מן המנורה כדי לנקותם משמרי השמן והפחם ואחרי נקייתם היה נותן בהן שמן זית זך ופתילות המנורה ואז היה מסלה הנרות הדולקים: Tres autem in altari dicto fuerunt ignes de quibus vid. *Lightfootus Tom. I. Opp. fol.* 728. *edit. Franeck*. Pergens ſacerdos eas, quæ mediæ utrinque vicinæ erant, ἐπεχέρησεν, earumque ellychnia & oleum ſimiliter כוז impoſuit, dein alias adhuc duas, num. 4. & 5. ſignatas decineravit, ceu de prioribus dictum; quo facto duas num. 2. & 3. ſignatas, ut quæ mediæ erant proxime vicinæ, ab hac accendit, illarum deinde quæque proxime ſibi vicinæ, hæc rurſus extremæ ignem miniſtravit, hoc eſt, quod *Maimonides* vult dicens: לא היה מטיב כל הנרות בפעם אחד אלא חמשה נרות ומפסיק &: שאר הנרות כל נר שכבה היה מדליק מנר חברו. Relicto candelabro, ומניח הכוז שם לפניה, egreſſus, aliud miniſterium obiit, cum ſanguis ſacrificii jugis interea, dum iſte circa lucernas eſſet occupatus, mactati, aſperſus eſſet, rediit, & reliquas num. 6. & 7. aptavit, ut priores, quo facto mediæ ellychnii partem interea jam conſumtam præſecuit vel vellicando demſit, [quod *Abarbanel* indigitat, dicendo ובו היה מתחיל ונוטל הכוז בידו ומשתחוה ויצא (ומסיים & quæ de lucernis demſerat & ſemoverat, eique impoſita ſecum attulerat, השליכו במקום הדשן אצל המזבח exterius ſcilicet, quod holocauſti eſt. Qui ſacerdotum mane hoc officium obiit, is idem quoque veſperi eo defungebatur, nam הדלקת הנרות דוחה את השבת ואת הטומאה כקר בנוע להם הזמן שנאמר להעלות נר תמיד.

§. XVIII. Hic erat ordo miniſterii

ferie

ſerie non interrupta ad Achazi uſque tempora ſervatus, ab hoc vero turbatus & interruptus clauſis templi portis 2. *Chr.* 28. 24. *cap.* 29. 7. quem reſtituit Hiskias, conſervatum uſque ad tempore templi everſi per Chaldæos, quorum rapinæ ceſſerunt ut omnia ejus vaſa, ſic quoque candelabra *Jer.* 52. 19. & Babylonem abducta, templiſque idolorum plurima illata, hæc vero, ut ratio ſuſpicandi naſcitur, quod inter vaſa a Zerobabele reportata non recenſeantur, vel ſacrificulorum vel purpuratorum Regiorum unguibus abrepta, & in profanos uſus converſa fuerunt.

§. XIX. Templo a Zerobabele anno Darii ſexto *Eſd.* 4. 14. *ſeqq.* conſummato illatum rurſus fuit candelabrum, cultus ejus reſtitutus, &, quamvis בצוק *Dan.* 9. 25. continuatus ad tempora Antiochi, qui Judæorum religionem & cultum exciſurus, id e templo per vim & ſcelus eripuit, at poſt duos & dimidium, vel rectius quinque annos, 1. *Macc.* 4. 21. *cap.* 4. 28. *cap.* 10. 3. Judas Maccabæus candelabrum, quod novum confici curaverat, templo intulit, lucernaſque in hoc novo incendit, & memoriam diei feſto annuo celebrari ordinavit; 1. *Macch.* 4. 49. varias iterum turbas dederunt pontifices ſummi, & Antiochus Eupator 2. *Macch.* 6. 61. 62. *cap.* 9. 52. *&c.* commemoratas. An ſolitarium Maccabæi candelabrum ab Herode M. templum magnifice reſtaurante, decem aliis ad imitationem Salomonis auctum fuerit? non adeo liquet; notandum vero hic venit portentum, quod quadraginta ante πανωλεθρίαν Jeroſolymitanam annis contigit, & haud ita diu mortem Simonis Juſti anteceſſit, dum lucerna media, quam hactenus nunquam extinctam, ſed ſemper ardentem a ſacerdote deprehenſam fuiſſe tradit *Bartenora*, de improviſo extincta fuit, quod ipſo paſſionis Chriſti die, quo etiam vela duo ſancto ſanctorum oppanſa rupta fuerunt, contigiſſe vero eſt ſimile.

§. XX. Poſtremum anno *P. J.* 4783. qui 71. erat a Chriſto nato, capta a Tito urbe & templo, quicquid hujus vaſorum ignis flammas & militum rapinam effugit, victori ceſſit, & cum primis candelabrum abs Tito Romam in triumphum abductum fuiſſe tradit *Joſephus*, ridet tamen *Scacchus* & explodit rudem ejus atque ruſticanam figuram, quam arcus Titi triumphalis exhibet.

§. XII. Etſi vero cultus Judæorum religioſus ſolennis illa ipſa expugnatione deletus ac everſus fuit, ejus tamen memoriam ac veſtigia conſervare quovis ævo gens hæc ſtuduit, hinc ſynagogis ſuis, quotquot potuerunt, vaſa & ritus, in templo adhibita, intulit, & inter illa quoque lucernas, quas magna religione & cura colit, vide pluribus de his commentantem *Campegium Vitringam in Synagoga Veteri pagin.* 194. *&* 198. *edit. Franek.* 1696. 4.

§. XX. Præter hactenus deſcripta ſanctuarii candelabra fuerunt quoque duo alia fabricæ ac magnitudinis ſtupendæ, feſto Tabernaculorum, in ſacris Iſraelitarum gaudiis nocturnis conſpicua, de quibus lubet adſcribere *Miſchnæ Succa cap. V.* verba: *exeunte die primo feſto [Tabernaculorum] deſcendebant ad atrium mulierum & præparabant ibi magnam præparationem, h. e. pro viris infra, & pro fœminis ſupra loca virorum ſtationem; erant ibi duo candelabra aurea, cum quatuor pelvibus aureis in capite cujuſque, & quatuor ſcalæ pro quolibet erant, & quatuor ſacerdotes juniores ex flore ſacerdotii in manibus habebant cantharos olei centum & triginta logorum, quod immittebant in quamlibet pelvim; ex braccis & cingulis ſacerdotum longo uſu detritis rumpebant fruſta ad facienda fila convoluta, quæ pelvibus injecta, incenſa, tantum fulgorem edebant, ut univerſa urbs illuminaretur, erant enim candelabra cubitos* 50. *ſacros alta, & in ipſo* הר הבית *celſo collocata; figuram* videas apud *Sourenhuyſium ad h. l.*

§. XXIII. Meretur quoque conſiderari candelabrum *Zachariæ* oſtenſum, *c.* 4. ejus prophetiæ deſcriptum; fuit hoc Moſaico ſimile, & lucernis ſeptem inſtructum, adfuit in ſummitate ejus & quidem, ut probabiliſſimum eſt, e medio duarum arborum ſuſpenſa (quæ a Moſaico aberat) lenticula, ſuperius deſcripta; infra prope baſin ſeu arcam illam, אשר נשענה עליה המנורה prodibant duæ oleæ, altera a ſiniſtra, altera a dextra, ſuper lenticulam adſcendentes, ab his שתי נמסקים מאיליהם שבלי הזיתים in textu ſacro ענפי הזיתים dicti, דפי שנקבצו הזיתים בהם כמין שבו לתושהיו מלאים גרגרי היתים כמו & שבלים שהם מלאים גרגרי החטה incidebant ביד, h. e. juxta *Kimchi*, בתוך שני צנתרות זהב, quiſque ſcilicet in ſuum proprium, erat autem צנהור vas rotundum, longum lagenæ inſtar, utraque extremitate pervium, veluti tubus ſeu fiſtula juxta *Targum*, in his vidit ramos iſtos מתחממי׳ שם מאליהם בבמעטן ונדרכים שם בבית הבד ומריקים שמן זך ונקי צליל h. e. מעליהם הזהב וטוב

וטוב להאיר ולהצהיב ושמן נופל מתוך הצנתרות אל הגלה, quam a finiſtra una, & altera a dextra contingebant; per eas fiſtulas tanquam canales oleum rurſus in מוצקות h. e. infundibula profluxit, & quidem באין שבערת צנתרות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: Horum infundibulorum lucernarum habuit ſeptem, ut juxta *Raſchi* & *Kimchi* in univerſum ארבעים ותשע fuerint, ſecus ac contra omnem linguæ genium vid. *Glaſſii Philol. S. p.* 390. & *Danzii Interp.* §. 60. I. ſentit *Scacchus*, bina duntaxat iis tribuens: hæc, ut lucernis proxima, oleum in eas profuderunt ac effuderunt; ſententia vero autoris modo dicti, qua per צנתרות laminas aureas perforatas intelligit, non ſatis ab eo eſt comprobata. תושלבע

BLA-

BLASII UGOLINI
DISSERTATIO
DE CANDELABRO.

CAPUT PRIMUM.

I. De materia Candelabri . II. De ejus basi , & scapo . III. De גביעים : כפתורים : פרחים *; & eorum numero . IV. De lucernis , & de lucerna occidentali . V. De* מלקחים *&* מחתתים *. XI. De talento , & de pondere Candelabri .*

I. CAndelabrum ex auro purissimo fieri jubet Deus *Exod.* XXV. 32. ועשית מנרה זהב טהור *Et facies candelabrum de auro mundissimo . Targum .* ותעביד מנרתא דהב דכי. *Et facies candelabrum de auro puro .* Et *Exod.* XXXVII. 17. ויעש את המנרה זהב טהור . *Fecit & candelabrum de auro mundissimo . Targum .* ועבדית מנרתא דדהב דכי . *Et fecit candelabrum de auro puro . Aben Ezra* ad XXV. 32. *Exod.* *aurum* טהור scribit שהוא מזוקק שאין בו פסול , ut sit expurgatum , in quo nulla sit scoria . In candelabris Salomonis 1. *Reg.* VII. 49. memoratur aurum סגור; ubi scribitur . ואת המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור. *Et candelabra aurea quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram contra oraculum ex auro puro . Targum .* וית מנרתא חמש מימינא וחמש מסמלא לפני בית כפורי דהבא טבא. *Et candelabra, quinque ad dexteram , & quinque ad sinistram contra domum propitiatorii ex auro bono .* Ubi *Ralbag .* זהב סגור ר״ל נקי ומזוקק וידמ׳ שזקוקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו סיגיו בעשן

סנור ; *Ex auro* בעשן ולזה נקרא סנור.
puro , & expurgato ; & videtur expur-
gari , quando includitur in catino in
igne , & ab eo cum fumo egrediuntur
scoriæ , eaque de causa dicitur סנור .
Repetitur aurum סנור 2. *Paral.* IV. 20.
ואת המנרות ונרתיהם לבערם כמשפט׳ לפני
הדביר זהב סנור והפרח והנרות והמלקחים
זהב הוא מכלות זהב . *Candelabra quoque
cum lucernis suis , ut lucerent ante ora-
culum juxta ritum ex auro purissimo . Et
florentia quædam , & lucernas ; & forcipes
aureos ; omnia de auro mundissimo facta
sunt* . Ubi *Raschi* . מכלות זהב מזוקק וצריף
פין בלעז ובמנחות מפורש מכל זהב שהיה
לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה
לזוקקה ולקיי׳ מנורת זהב טהור . Quod
dicitur מכלות זהב , sc. expurgatum , &
conflatum , vernacule פין ; & in tracta-
tu *Menachoth* exponitur , quod ex om-
ni auro , quod plurimum erat Salomo-
ni , quod pro candelabro coacervatum
fuit , ut expurgaretur , ut candelabrum
statueretur ex auro puro . Et *Radack* .
הוא מכלות זהב כמו כלי זהב כלומר כל
כלי המנורה הוא זהב וי״א מכלות זהב
כמו כליל כלומר זהב מזוקק הרבה וכן
בדברי ר״זל עשר מנורות עשה שלמה וכל
אחת ואחת הביאה אלף ככר זהב והכניסוה
אלף פעמים לכור והעמידוה על ככר
זהב . Dicitur הוא מכלות זהב , quasi
vasa aurea , i. e. omnia vasa candela-
bri erant aurea ; sunt qui מכלות זהב
exponunt , quasi perfectum , i. e. aurum
expurgatissimum ; atque ita habetur in
verbis sapientum nostrorum f. m. De-
cem candelabra fecit Salomon , & pro
singulis attulit mille talenta aurea , qui-
bus millies in catinum immissis reli-
quum fuit talentum aureum . Inter se-
ptem auri genera aurum סנור numera-
tur. *Hieros. Joma* 41. 4. שבעה זהבים
הן זהב זהב טהב טהור זהב סנור זהב
מופז זהב מזוקק זהב שחוט זהב פרויים
זהב טוב כמשמעו וזהב הארץ ההיא טוב
אמר ר׳ יצחק טובוי די בבייתיה טובוי דין
בלווייתיה זהב טהור שמכניסין אותו לאור
ואינו חסר כלום וגו׳ זהב סנור שהוא
מכסיף כעד כל הזהבים שהיו שם אמר
ר׳ שמואל בר ר׳ יצחק כתיב ושבעת אלפים
ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבית ואת
כל הבית צפה זהב ואת אמר אכן אלא
שהיה מכסיף כעד כל הזהבים שהיו שם
זהב מופז ר׳ פטרוקי אחוה דר׳ דרוסא
בשם ר׳ בא בר בינה דומה לאש מצחת
בנפרית אמר ר׳ אבין לשם מקומו הוא
נקרא וזהב מאופז זהב מזוקק שהיו מחתכין
אותו כותים וטחים אותו בצק ומאכלין
אותו לנעמיות והן מסננון אותו ויש אומרים
שהיו טומנין אותו בזבל שבע שנים זהב
שחוט שהיה נמשך כשעוה אדריינוס היה
לו משקל כיצה דוקלטינוס היה לו
משקל דינ׳ גורדינון זהב פרויים ר׳ שמעון
בן לקיש אמר אדום דומה לדמו של
פר . Septem sunt auri genera ; aurum
bonum , aurum purum , aurum סנור ,
aurum מופז , aurum מזוקק , aurum שחוט ,
aurum פרויים . Aurum bonum juxta
sensum literalem ; *Gen.* II. 12. *Et au-
rum terræ illius optimum est* . Dicit R.
Isaach ; melius quod domi habebat ,
melius quod habebant ejus socii . Au-
rum טהור , quod si immittatur in for-
nacem nihil ex eo deficit &c. Aurum
סנור , quod pallescere facit , quasi te-
stis omnia aura , quæ ibi deprehendan-
tur . Dicit R. Samuel bar R. Isaach :
*Et septem millia talentorum argenti ad
inducendos parietes domus ; nihilque erat
in templo , quod non auro tegeretur* . Et
tu ita dicis ; sed pallescere faciebat quasi
testis omnia aura , quæ ibi deprehende-
rentur . Aurum מופז . R. Patrochi fra-
ter R. Derosa nomine R. Ba bar Bina
assimilat igni fulgenti in sulphure . Di-
cit R. Abi , e loci nomine appellatur ;
Et aurum מאופז ; aurum מזוקק , quod
concidunt quasi oleas , & pasta oblinunt ,
& voluptatis causa comedunt , illudque
purificant . Alii dicunt , quod recondant
in stercore septem annis . Aurum שחוט ,
quod quasi cera trahatur . Hadrianus
habebat pondus hujusmodi . Diocletia-
nus habebat pondus denarii Gordiani .
Aurum פרויים R. Simeon ben Lachisch
dicit ; erat ruffum simile sanguini ju-
venci . *Babyl. Joma* 44. 2. אמר רב חסדא
שבעה זהבים הן זהב וזהב טוב וזהב
אופיר וזהב מופז וזהב שחוט וזהב סנור
וזהב פרוים זהב וזהב טוב דכתיב וזהב
הארץ ההיא טוב זהב אופיר דאתי מאופיר
זהב מופז שדומה לפז זהב שחוט שנטוה
בחוט זהב סנור בשעת שנפתח החנויות
נסגרות זהב פרוים שדומה לדם הפרים .
Dicit R. Chasda ; septem sunt auri gene-
ra ; aurum , & aurum bonum , & aurum
אופיר ; & aurum מופז , & aurum שחוט , &
aurum סנור , & aurum פרוים . Aurum &
aurum bonum ; scriptum est Gen. II. 12.
Et aurum terræ illius optimum est . Au-
rum אופיר , quod ex Ophir adducitur .
Aurum מופז , quod auro purgatissimo
simile est ; aurum שחוט quod filo ne-
tur ; aurum סנור ; quando aperitur , of-
ficinæ clauduntur . Aurum פרוים , quod
sanguini juvencorum simile est . Cande-
labri aurum præ ceteris fuisse expurga-
tissimum testantur Judæi Interpretes *Ba-
byl. Menachoth* 29. דאמר ר׳ יהודה אמר
רב עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת
ואחת הביא לה אלף ככר זהב והכניסוהו
אלף פעמים לכור והעמידהו איני והכתי׳
וכל כלי משקת עשה המלך שלמה זהב
וכו׳ כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף
נחשב

חשב בימי שלמה למאומה זהב סגור קא אמרינן ומי חסר כולו האי והתניא ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר מעשה והיתה נצורת מנורה בית המקדש יתיר׳ על של משה בדינר זהב קורדיקיני והכניסו׳ שמוני׳ לכור והעמידוה על ככר, Dicit R. Jehuda; dicit Rab; Decem candelabra fecit Salomon, & pro ſingulis attulit mille talenta aurea ; & millies in catinum immiſſis, ex his reliquum fuit talentum. Itane? Nonne ſcriptum eſt. I. *Reg.* x. 21. *Sed & omnia vaſa de quibus potabat rex Salomon, erant aurea, & univerſa ſuppellex domus ſaltus Libani de auro puriſſimo; non erat argentum, nec alicujus pretii putabatur in diebus Salomonis?* Et de auro סגור dicimus; tantumne defecit? At eſt traditio: R. Joſe bar R. Jehuda dicit: exſtat hiſtoria: Fuit efformatum candelabrum domus ſanctuarii, quod ſuperabat Moſaicum denario aureo Kardiano, quo octogies in fornacem immiſſo, ſuperfuit talentum. *Hieroſ. Schekalim* 50. 2. ר׳ יהודה בשם אסי היה שלמה נוטל אלף ככרי זהב ומכניסן לכור ומוציאן עד שהוא מעמידן על אחד לקים מה שנאמר ככר זהב טהור עשה אותה וגו׳ תני אמר ר׳ יוסי בי ר׳ יהודה מעשה במנורת זהב שעשה משה במדבר והיתה יתירה דינר זהב והכניסוה לכור שמונים פעם ולא חסרה כלום ויאות עד דלא יקום על ברריה הוה חסר סגין מן דו קיים על ברריה לא חסר כלום. R. Jehuda nomine Aſe. Salomon ſumta mille talenta aurea immiſit in fornacem, & eduxit, donec unum tantum ſuperfuit, ad obſervandum quod dictum eſt *Exod.* xxv. 39. *Omne pondus candelabri ---- habebit talentum auri puriſſimi*. Traditio. Dicit R. Joſe diſcipulus R. Jehuda. Hiſtoria de candelabro, quod fecit Moſe in deſerto; ex eo ſuperfuit denarius aureus, quo immiſſo octogies in fornacem, nihil defecit; & priuſquam venit ad ſuam puritatem, fæces defecerunt; & poſtquam venit ad ſuam puritatem, nihil defecit. *Hieroſ. Joma* 41. 4. לאתייא חד תני מעשה במנורת זהב שעשה משה במדבר והיתה יתירה דינר זהב והכניסוה שמונים פעם ולא חסרה כלום ויאות עד דלא יקום על ברריה הוא חסר סגין מן דו קיים ברוריה לא חסר כלום. Et hoc eruitur, ſicut traditur hiſtoria de candelabro aureo, quod fecit Moſe in deſerto, ex quo ſuperfuit denarius aureus, ex quo octogies in catinum immiſſo, nihil defecit; & hoc recte ſe habet, quod priuſquam deveniat ad puritatem, demittit fæces, poſtquam pervenit ad ſuam puritatem, nihil diminuitur. *Pſ.* XII. 17. argentum ſepties expurgatum legitur. אמרות יהוה אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים. *Eloquia Domini eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum.* *Targum*. מילין דיי מלייא דכיין סימא סגיניא בכורא על ארעא זקיק שיבעתי זמנין. *Eloquia Domini eloquia pura, argentum depuratum in catino ſuper terra purgatum ſeptem vicibus.* *Targum Cantic.* I. 2. 11. מן כספא דמזוקק שבע זמנין; *quam argentum, quod purgatum eſt ſeptem vicibus*. Conflabatur aurum, & argentum, ut expurgaretur. *Targum Jeſ.* XLVIII. 10. הא צרפתך ולא בכסף. *Ecce conflabo te, ſed non cum argento*. Ibid. LIII. 10. אצרפנון כמא דצרפין ית כספא. *Et conflabo eos ſicut conflatur argentum*. *Zachar.* XIII. v. 9. כגבר די מצרף ומרכי ית כספא. *Sicut vir qui conflat & purgat argentum*. *Malach.* III. 3. וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף. *Et ſedebit conflans, & emundans argentum, & purgabit filios Levi, & colabit eos quaſi aurum & quaſi argentum*. *Targum*. ויתגלי לצרפא ולדכאה כגבר די מצריף ומרכי׳ כספא וידכי ית בני לוי ויזקיק יתהון כדהבא וככספא. *Et ſedebit ad conflandum & purificandum, quaſi vir, qui conflat, & expurgat argentum, & purificabit filios Levi, quaſi aurum & argentum*. In כור expurgabatur, ſc. in catillo, aut fornace, de qua fit mentio I. *Reg.* VIII. ſc. *Proverb.* XVII. 3. XXVII. 21. *Deut.* IV. 10. *Eſa.* XLVIII. 10. *Jerem.* XI. 4. *Ezech.* XXII. 20. 21. 22. Vid. J. C. *Harenbergii* de modo eruendi aurum atque argentum in Arabia & Æthiopia deſcriptio *Jobi* XXVIII. I. II. ubi de eruendo, conflando, & expurgando auro & argento eruditiſſime diſſeritur in Faſciculo primo Claſſis octavæ *Bibliothecæ Bremenſis*.

Si defuiſſet aurum, licebat fieri candelabrum ex reliquis metallis. *Siphri* 9. 3. מקשה היא עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב ומה ת״ל מקשה היא לפי שמצינו בכלי בית עולמים שאין להם מן קשה עושין מן גרוטי שומע אני אף במנורה כן ת״ל מקשה היא שינ׳ עליו הכתוב לפסול מיכן אמרו אין של זהב עושים של כסף ושל ברזל ושל עופרת דברי ר׳ ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר אף של עץ ושל חרס אבל אין להם מין קשה אל יעשו מין גרוטי מה שאין כן בחצוצרות אין של כסף לא יעשו של זהב אבל אין להם מין קשה עושי׳ מין גרוטי נמצא כשר במנורה פסול בחצוצרות כשר בחצוצרות פסול במנורה. *Solidum illud*; cur iterum dictum eſt? Cum jam dictum ſit; *ſolidum ex auro*; quid dicendum erat; *ſolidum illud?* Quia deprehen-

hendimus in vaſis domus ſeculorum, ſi defuiſſet ſpecies ſolida, perficiebantur ex ſcrutis; crederem vel in candelabro ita fieri licuiſſe? Idcirco dictum eſt; *ſolidum illud*; Repetit textus ad excludendum. Hinc dixerunt; ſi defuiſſet aurum, perficiebatur ex argento, ferro, & plumbo; verba Rabbi. R. Joſe filius R. Jehuda dicit; etiam ex ligno, & creta; at ſi defuiſſet ſpecies ſolida non licebat fieri ex ſcrutis; quod fieri non licebat in tubis; ſi defuiſſet argentum, non perficiebantur ex auro; ſi defuiſſet ſpecies ſolida, perficiebantur ex ſcrutis. Deprehenditur, quod erat legitimum in candelabro, fuiſſe illegitimum in tubis; & quod erat legitimum in tubis, fuiſſe illegitimum in candelabro. *Babyl. Menachoth* 28. מנורה היתה באה מן העשת הזהב עשאה של כסף כשירה של בעץ ושל אבר ושל גיסטרון רבי פסול ור' יוסי בר' יהודה מכשיר שלעץ ושל עצם ושל זכוכית דברי הכל פסולה אל מאי דעתיה בין מרובין מר כללי ופרטי דרשי מיהו מר סבר מה הפרט מפרש של מתכת אף כל של מתכ' ומר סבר מה הפרט מפורש דבר חשוב אף כל דבר חשוב אל סמי דידך מקמי דידי דתניא כלי שרת שעשאו של עץ רבי פסול ור' יוסי בר' יהודה מכשיר במאי קה מיפלגי רבי דריש כללי ופרטי ור' יוסי בר' יהודה דריש רבוי ומיעוטי רבי דריש כללי ופרטי ועשית מנורה כלל זהב טהור פרט מקשה תעשה המנורה חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש של מתכת אף כל של מתכת ר' יוסי בר' יהודה דריש ריבוי ומיעוטי ועשית מנורה ריבה זהב טהור מיעט מקשה תעשה המנורה חזר וריבה ריבה ומועט וריבה הכל ומאי רבי כל מילי ומאי מיעט מיעט של חרש אדרבה סמי דידך מקמי דידי לא סד דתניא אין לו זהב מביא אף של כסף של נחשת של פרזל ושל בדיל ושל עופרת ר' יוסי בר' ר' יהודה מכשיר אף בשל עץ ותניא אידך לא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרא כנגד אולם חצר כנגד עזרה שלחן כנגד שלחן מנורה כנגד מנורה אבל עושה הוא של חמשה ושל ששה ושל שמנה ושל שבעה לא יעשה ואפילו משאר מיני מתכות ר' יוסי בר' יהודה אומר אף של עץ כדרך שעשו מלכי בית. השמונאי אמרו לו משראייה שפודים של ברזל היו וחיפום בבעץ העשירו עשאום של כסף והעשירו עשאום של זהב. Candelabrum afferebatur ex maſſa aurea; ſi fieret ex argento erat legitimum; ſi ex ſtamno, & ex plumbo, atque ex fragmentis, Rabi improbat, & R. Joſe bar R. Jehuda probat; ligneum, & oſſeum, & vitreum omnium conſenſu improbatur. Illi dicit; quid putat? Reſpondit; uterque ſapiens exponit a generali, & particulari; Alter ſapiens putat; ſicut particulare eſt expreſſum, ſc. metallum, ita pariter comprehenda ſunt omnia metalli genera. Et alter ſapiens putat; ſicut particulare eſt expreſſum, ſc. res pretioſa, ita pariter quævis res pretioſa comprehendetur. Reſpondit illi; deſere tuam opinionem pro mea. Baraitha. Vaſa miniſterii ſi fierent ex ligno, Rabi improbat, & R. Joſe bar R. Jehuda probat. Ubinam conſiſtit controverſia? Rabi exponit generale & particulare; Et R. Joſe bar R. Jehuda exponit, includendo, & excludendo. Rabi exponit generale & particulare; *Et facies candtlabrem*; generale; *ex auro puro*; particulare; *ſolidum fiat candelabrum*; iterum generale, generale & particulare, non potes explicare niſi juxta particulare; ſicut particulare eſt expreſſum, ſc. metallum, ita pariter omnia ex metallo comprehenduntur, R. Joſe bar R. Jehuda exponit, includendo & excludendo. *Et facies candelabrum*; includit; *ex auro puro*; excludit: *ſolidum fiat candelabrum*: iterum includit; includit, & excludit; quid includit? includit omnia; & quid excludit? excludit teſtam. Contra: Deſere tuam opinionem pro mea. Non putas? exſtat Baraitha. Si defuiſſet aurum, afferebatur ex argento, ex ære, ex ferro, ex ſtamno, & ex pulvere; R. Joſe bar R. Jehuda probat vel ligneum. Eſt alia traditio. Nequis exſtruat domum ad ſimilitudinem templi, neque exedram ad ſimilitudinem veſtibuli, neque atrium ad ſimilitudinem atrii, neque menſam ad ſimilitudinem menſæ; neque candelabrum ad ſimilitudinem candelabri; ſed faciet illud ex quinque, ex ſex, octo, & novem calamis, ex ſeptem non faciet vel ex reliquis metallorum ſpeciebus. R. Joſe bar R. Jehuda; etiam ex ligno, uti fecerunt reges domus Chaſmonæorum. Dixerunt illi. Ab initio ſepararunt ferrum, & obduxerunt ſtamno; poſtquam ditati eſſent, fecerunt argenteum, & cum amplius ditati eſſent, fecerunt aureum. *Toſaphtha Menachoth* IX. 20. מנורה אינה כשרה אלא מן העשת עשאם מן הסנרוטות פסולה ומשאר מיני מתכות כשרה חצוצרות אין כשרה אלא מן הכסף עשאם מן הנוס בשרה משאר מיני מתכות פסולה נמצאת אומר פסול במנורה כשרה בחצוצרות פסול בחצוצרות כשר במנורה של בעץ ושל אער ושל קסטרון ושל מתכת רבי פוסל ור' יוסי בר' יהודה מכשיר של עץ ושל עצם ושל זכוכי' הכל מודי' שפסולה. Candelabrum non erat legitimum, niſi fa-

factam fuisset ex lamina; si ex fragmentis factum esset, erat illegitimum; & ex aliis metallorum speciebus erat legitimum; Tubæ non erant legitimæ nisi ex argento; si ex fragmentis factæ essent, erant legitimæ; si ex reliquis metallorum speciebus factæ essent erant illegitimæ; Deprehenditur quod dicas, quod erat illegitimum pro candelabro, fuisse pro tubis legitimum, & quod erat pro tubis illegitimum, fuisse legitimum pro candelabro. Si fecisset ex stamno, plumbo ex lamina ferrea, & ex metallo, Rabi improbat; & R. Jose ben R. Jehuda probat; Ligneum, osseum, & vitreum, omnium consensu, erat illegitimum. *Tasaphtha Cholin* c. I. מנורה אין כשרה אלא מן העשת עשאם מן סגרוטות פסולה ומשאר מיני מתכות כשרה חצוצרות אינה כשרה אלא מן הכסף עשאם מן סגרוטות כשרה משאר מיני מתכות פסולה נמצאת אומר פסול במנורה כשר בחצוצרות פסול בחצוצרות כשר במנורה. Candelabrum non erat legitimum nisi ex lamina, si factum fuisset ex fragmentis erat illegitimum; & ex reliquis metallorum speciebus, erat legitimum; Tuba non erat legitima nisi ex argento; si facta esset ex fragmentis, erat legitima; ex reliquis metallorum speciebus, erat illegitima. Deprehenditur, quod dicas, quod erat illegitimum in candelabro, fuisse in tuba legitimum, & quod erat in tuba legitimum, fuisse illegitimum in candelabro. Candelabrum præterea fieri debebat ex auri massa solida. מקשה תיעשה המנורה. *Solidum fiat candelabrum. Exod.* ibid. *Targum.* נגיד התעביד ית מנרתא. *Ductile fiat candelabrum.* Iterum *Exod.* XXXVII. 17. מקשה עשה את המנרה. Et *solidum fecit candelabrum. Targum.* נגיד עבד ית מנרתא *Ductile fecit candelabrum. Raschi* ad *Exod.* XXV. 31. מקשה תעשה המנורה שלא יעשנה חליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידבקי' כדרך הצופרי' שקורים סולד"ריץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות והמפריד הקנים אילך ואילך מקשה תרגומו נגיד לשון המשכה שמשיך את איברים מן העשה לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטר"יץ בלע"ז כמו דא לדא נקשן תעשה המנורה מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליו. *Solidum fiat candelabrum*; ne fiat ex membris, neque membratim fiant ejus calami, & lucernæ, & postea annectantur juxta morem aurificum, quem vocant barbare סולד"ריץ; sed totum adducitur ex una lamina, & malleo percussa, & concisa in vasis artificialibus; & abstrahuntur hinc inde calami. מקשה, ejus *Targum* נגיד, sc. *ductile*, quod attrahantur membra hinc inde ex lamina mallei percussione; & sensus מקשה designat mallei percussionem, barbare בטר"יץ, quasi se invicem percutiebant. תעשה המנורה & fiat candelabrum per se ipsum; Quia hoc erat difficile Mosi; Dixit illi Deus S. B. immitte talentum in ignem; & per se ipsum perficietur. *Abarbanel* ad l. c. *Exod.* ועשית מנורת הזהב טהור וגו' עד המשכן תעשה אחרי שכבר באר מעשה השולחן שהיה לצד ימין מהנכנס להיכל זכר מעשה המנורה שהיתה לצד שמאל הנכנס שמה וצוה שתהיה המנורה מקשה שפירשו לדעת רש"י שתהיה כלה גוף מלא ולא יעשנה חוליות ולא עשה קנים ונרותיה איברים איברים ואחכ' ידבקם ויחברם כדרך וצורפים אבל יעשה המנורה וקנים כפתוריה ופרחיה וגביעיה הכל מחתיכת זהב אחרת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד האיברי' אילך ואילך והוא אמרו מקשה תעשה המנורה. *Et facies candelabrum ex auro purissimo &c.* usque ad vers. *Tabernaculum facies.* Postquam illustravit opus mensæ, quæ sita erat ad latus dexterum introeuntis in templum, commemorat opus candelabri, quod situm erat ad latus sinistrum illuc introeuntis; & jubet fieri candelabrum מקשה, quod juxta interpretationem *Raschi*, totum erat corpus plenum, neque factum erat ex membris, neque fiebant calami, & ejus lucernæ membratim, & postea annectebantur & conjungebantur juxta morem aurificum; sed faciendum fuit candelabrum, & calami, ejus mala, flores, & cynthi, omnia ex una lamina aurea; Et percussum malleo, & concisum in vasis artificialibus, & ejus membra hinc inde abstracta; atque ideo dictum est; *solidum fiat candelabrum. Siphri* loc. cit. מקשה אין מקשה אלא מין קשה מעשה אומן מעשה קורנס עד יריכה ועד פרחה אין לי אלא יריכה ופרחה גביעיה כפתוריה ופרחיה מניין ת"ל ועשית מנורת או יעשה איברים איברים ת"ל ממנה יהיו מקשה היא עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב ומה ת"ל מקשה היא לפי שמצינו בכלי בית עולמים שאין להם מין קשה עושים מין גרוטי' שומע אני אף במנורה כן ת"ל מקשה היא שינ' עליו הכתוב לפסול. Vox מקשה non designat nisi speciem solidam; opus artificis, opus mallei. *Ab ejus pede, usque ad ejus florem.* Non probo nisi pro ejus pede, & flore; pro ejus crateribus, malis & floribus unde probatur? ex eo quod dictum est: *Et facies candelabrum.*

Aut crederem factum fuisse membratim? Idcirco dictum est; *Ex illo erunt*. מקשה היא, Cur repetitum? Nonne jam dictum est מקשה זהב? Et cur dictum est מקשה היא? Quia deprehendimus in vasis domus seculorum, si non fuisset species dura, facta fuisse ex scrutis; crederem hoc quoque fieri licuisse in candelabro? Idcirco dictum est מקשה היא. Repetit textus ad excludendum; vide *Babyl. Menachot* ad l. c.

II. Pergit textus, ירכה וקנה: *basim & calamum*. *Targum*. שירה וקנה. Ubi *Raschi*. ירכה הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשת הרגלים יוצאין הימנה ולמטה וקנה הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה. *Basim*: erat pes inferior factus ad formam arcæ, ex qua tres pedes egrediebantur ad partem inferiorem. *Calamum*: erat calamis medius, qui in medio basis adscendebat, elevatus ad partem superiorem; super quo erat lucerna media facta instar scutellæ, in qua infunderetur oleum, & ellychnium. *Abarbanel* ibid. ירכה שהוא הרגל שלה למטה העשוי כמין תיבה שעליה נשעית המנורה וקנה הקנה האמצעי שלה העולה באמצעי הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי. *Basim*: erat pes inferior factus ad formam arcæ, super quo efformabatur candelabrum. *Et calamum*: erat calamus medius basis elevatus ad superiorem partem, super quo erat lucerna media. Basis lychnuchi *Arcus Titiani* diversa est ab ea, quam ex veteribus Hebræis descripsimus;

EFFIGIES LYCHNUCHI UTI, NUNC CONSPICITUR IN ARCU TITIANO

In ea, sculptoris lusu, insculpta conspiciuntur monstra marina, & aquilæ, quas ne imponi quidem portæ magnæ Templi ab Herode permiserunt Judæi, uti testatur *Josephus Antiquit.* lib. XVII. cap. 8. Ἦν γὰρ Ἡρώδῃ τινὰ πραγματευθέντα τὸν νόμον, ἃ δὴ ἐπεκάλουν οἱ περὶ τὸν Ἰούδαν καὶ Ματθίαν·

κατε-

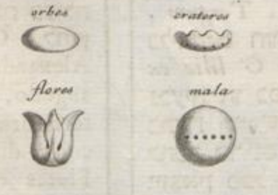
κατεσκευάκει ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπὲρ τῆς πυλῶνος μεγάλης τοῦ ναοῦ ἀνάθημα καὶ λίαν πολυτελὲς ἀετὸν χρύσεον μέγαν· κωλύει δὲ ὁ νόμος εἰκόνων τε ἀναστάσεις ἐπινοεῖν καὶ τινῶν ζώων ἀναθέσεις ἐπιτηδεύεσθαι τοῖς βιοῦν κατ᾽ αὐτὸν προῃρημένοις ὡς τε ἐκέλευον οἱ σοφισταὶ τὸν ἀετὸν κατασπᾶν. Fecerat enim Herodes aliqua, quæ vitio ipsi vertebant, illi qui cum Juda, & Matthia erant. Dedicaverat enim Aquilam magnam auream & pretiosam supra portam magnam Templi. Quamque lex nostra eos, qui vitam suam secundum illam instituere student, vetet erigere imagines, aut animantium effigies, discipulos illos doctores instigarunt ut Aquilam detraherent. Idem libr. I. de *Bello* cap. ultim. ἀθέμιτον γὰρ εἶναι κατὰ τὸν ναὸν ἢ εἰκόνας ἢ προτομὰς ἢ ζώου τινὸς ἐπώνυμον ἔργον εἶναι. Nefas esse si in æde sacra imagines, vultus, aut simulacra animalis cujusdam existerent. Idem lib. XV. cap. 2. *Antiquit.* narrat; Judæos se trucidandos Petronio obtulisse, potius quam imagines Cæsaris Hierosolymas inferri paterentur. Idem *Antiq.* XVIII. cap. 2. refert Judæos coegisse Pilatum auferre Cæsaris imagines, quas noctu Hierosolymas intulerat. Præterea idem scribit, auratos clypeos ex Regia Herodis Pilatum jussu Tiberii Cæsaris abstulisse ob plebis commotionem. Rex *Agrippa* in epistola ad *Cajum*, quæ extat apud *Philonem* legatione ad *Cajum*, testatur in templo nullam esse effigiem aut in occulto aut in propatulo, οὐδὲν ἐστὶν ἀφίδρυμα οὔτε φανερὸν, οὔτε ἀφανές. Præterea crassior, & ponderosior videtur hæc basis, quam par erat.

III. Posthæc גביעים & כפתורים, & פרחים commemorantur. גביעיה כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו. *Et ejus crateres, mala & flores ex ipso erunt*. *Targum*. כלידהא חזורהא ושושנהא ממנה יהון. *Et ejus scyphi, sphærulæ, & lilia ex ipso erunt*. Ubi *Raschi*. נבעיה הו כמין כוסות שעושי׳ כזכוכי׳ ארוכי׳ וקצרי׳ וקורי׳ להם מרי׳נס ואלו עשוי׳ של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנת בהם הכתו׳ ולא היו בה אלא לנוי כפתורי׳ כמין תפוח היו ענולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרי׳ וקורין להם פומ׳לס ומנין שלהם כתו׳ בפרש׳ כמה כפתורי׳ בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור ופרחיה יציורין עשוין בה כמין פרחים ממנה יהיו הכל יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשה לבדם וידביקם. *Ejus crateres*: erant similes calicibus vitreis protensis, & brevibus, qui appellantur מרי׳נס; Et ex auro perficiuntur, & prominent & egrediuntur ex singulis calamis, juxta numerum, ut habetur in textu; neque inserviunt nisi ad ornatum. כפתורי׳ malo similes erant, & rotundi in circuitu, prominebant circa calamum medium; sicut fieri consuevit in candelabris, quæ apponuntur coram principibus, & appellantur פומ׳לס; & eorum numerus perspicue in textu explicatur; sc. quot mala ex illo prominerent, & quantum esset intervallum inter malum, & malum ופרחיה figurati; efformati ad similitudinem florum. *Ex ipso erunt*; omnia protrahebantur ex massa; neque separata efficiebantur, ut conjungerentur. *Abarbanel* ibid. גבעיה שהם כמין כוסות בולטין ויוצאין מכל קנה וקנה במנין שנתן בהם הכתי׳ וכפתוריה שהם כמין תפוחים ענולין ובולטין סביבות הקנה והפרחיה והם ציורים נעשים בה כמין פרחים כלם ממנה יהיו מאותה התיכה של זהב. *Ejus crateres*: similes calicibus, qui prominebant & protrahebantur ex singulis calamis juxta numerum, qui in textu describitur. *Et ejus mala*: quæ similia erant malis rotundis, quæ prominebant circa calamum; & *ejus flores*, qui erant figurati, efformati ad similitudinem florum. *Omnia ex ipso erunt*: sc. ex ipsa lamina aurea. *Babyl. Menachoth* 28. 2. וגבעין למה הן דומין כמין כוסות אלכסנדריים כפתורים למה הן דומין כמין תפוחים הכרתיים פרחים למה הן דומין כמין פרחי העמודים. Crateres cuinam similes erant? calicibus Alexandrinis. Mala cuinam similia erant? malis cereorum; Flores cuinam similes erant? floribus columnarum. *Maimonides* de *Templo* III. 9. הנביעים דומין לכוסות אלכסנדריה שפיהן רחב ושוליהן קצר והכפתורים כמין תפוחים שהן ארוכי׳ מעט כביצ׳ ששני ראשיה כדין ופרחין כמו פרחי העמודים שהם כמין קערה ושפתה כפולה לחוץ. Crateres similes erant calicibus Alexandrinis, quæ lato ore, fundo sunt angusto. Mala erant similia malis, Cerethæorum, parum oblonga ut ovum, cujus duo extrema lata sunt ambo. Flores erant similes floribus columnarum; ad similitudinem lancis, cujus ora extrinsecus convolvitur. *Schilthe Haggibborim* XXXI. גביעים למה הן דומין כמין כוסות אלכסנדריה שפיהן רוחב ושוליהן צר כפתורים למה הם דומין כמין תפוחי הכרתיים והוא דמות כדורש אינו ענול מכל וכל רק שיש בו אורך מעט קרוב לביצה העוף פרחים למה הם דומים כמין פרחי העמודים שהם כמין קערה ושפתה כפולה לחוץ. Crateres cuinam similes erant? calicibus Alexandrinis, quæ lato ore, fundo sunt angusto. Mala cuinam erant similia? Malis Cere-

thæorum, quæ pilæ ſimilitudinem referebant, quæ non ſit undiquaque rotunda, ſed parum erat oblonga ad ſimilitudinem ovi volucris. Flores cuinam ſimiles erant, floribus columnarum, quæ lancis formam referebant cujus ora extrinſecus duplicatur. *Moſe Caphethz Chanuchat Abith* cap. LI. הנביעים כמין כוסות אלכסנדרים ארוכים וקצורים וכפתורים כמין תפוחים והפרחים כפרחי העמודים מצויירים. Crateres ſimiles erant calicibus Alexandrinis longis, & contractis. Et mala erant ſimilia malis; & flores ſimiles erant floribus columnarum figuratarum. Quod ſpectat calices Alexandrinos, celebres fuerunt apud veteres. *Martialis* Cryſtalla Ægyptiaca commemorat.

> Quum tibi Niliacus portet cryſtalla cataplus.

Celebrantur Βαυκαλίαι τῆς Κλεοπάτρας. *Acron.* ad *Horat.* II. 7. Ciboria Alexandrina poma quæ habent ſimilia colocaſiis folia in quorum ſimilitudinem facta pocula eodem nomine appellantur. *Heſychius*: Κιβώριον Αἰγύπτιον ὄνομα. כפתורים quibuſdam ῥόιαι mala punica videntur. כרתים memorantur I. *Sam.* XXV. 14. אנחנו פשטנו נגב הכרתי. *Siquidem nos eripuimus ad auſtralem plagam Cerethi*. *Targum*. אנחנא יתנגידנא על דרום כרית. *Et nos deduximus ad auſtrum Cerethi*. Ubi *Raſchi*. נגב הכרתי לדרום לשפלשתים ומצינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כרתים יושבי חבל הים גוי כרתי. *Ad Auſtrum Cerethi*: a auſtrum Philiſtæorum; & invenimus in alio loco, quod Philiſtæi dicantur gens Cerethæorum; *Sophon.* II. 5. *Qui, habitatis funiculum maris gens Cerethæorum*. Vid. *Ezech.* XV. 16. Et *Bochart. Geograph.* lib. II. פרחים LXX. κρίνα, pariterque *Targum* שושנים i. e. *lilia* interpretatur. *Opus liliaceum* in capitellis columnarum ænearum templi memoratur I. *Reg.* VII. 19. וכתרת על ראש העמודים מעשה שושן. *Capitella autem, quæ erant ſuper capite columnarum, opere liliaceo*. *Targum*. וקרונתוון דעל ריש עמודיא עובד שושנתא. *Et capitella, quæ erant ſuper capite columnarum, opere liliaceo*. Et verſ. 22. ועל ראש העמודים מעשה שושן. *Et ſuper capita columnarum opus liliaceum*. *Targum*. ועל ריש עמודיא עובד שושנתא. *Et ſuper caput columnarum opus liliaceum*. Pariterque ibid. verſ. 26. in mari æneo ornatus liliaceus memoratur. ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן. *Labiumque ejus quaſi labium calicis floris lilii*. *Targum*. וסיפתיה כעובד שפת כס סגלגל בשושנתא. *Ejuſque labium, quaſi opus labii calicis, qui convolvitur in lilio*. Vide 2. *Paral.* IV. 5. Præter crateres, mala & flores memorantur ab *Joſepho* lib. III. *Antiquit.* cap. 7. etiam orbes. Πεποίηται δὲ σφαίρια, καὶ κρίνα σὺν ῥοΐσκοις, καὶ κρατηριδίοις, ἑβδομήκοντα δὲ πάντα. Fecit autem & ſphærulas & lilia cum calamis, & ſcyphis, erantque hæc omnia ſeptuaginta. Apparent quoque hi orbes in *Arcu Titiano*. Ego vero adductus autoritate Codicis ſacri *Ex.* XXV. 33. & omnium veterum Hebræorum teſtimonio crateres, mala & flores tantum fuiſſe in candelabro contendo. Quatuor hæc ornamenta in hac tabella ænea conſpicientur,

Poſthæc in textu memorantur ſex calami, quorum tres ab altero, totidemque ab altero latere ex medio ſtipite ad altitudinem candelabri aſſurgebant. וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה אחד ושלשה קני מנרה מצדה השני. *Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, & tres ex altero*. *Targum* ושיתא קנין נפקין מסיטרהא תלתא קני מנרתא מסיטרה חד ותלתא קני מנרתא מסיטרה תיניגא. *Sex calami egredientur de lateribus, tres ex uno latere, & tres ex latere ſecundo*. Ubi *Raſchi*. יוצאים מצדיה לכאן ולכאן באלכסון ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאי׳ מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים השש׳ *Egredientur ex ejus lateribus*; Hinc inde, oblique protrahebantur & adſcendebant

debant contra altitudinem candelabri, quæ erat calamus medius, & egrediebantur ex calamo medio, hic altero superior, inferior erat longior, & superior illo brevior, & supremus illo brevior, quia altitudo eorum summitatum erat æqualis altitudini calami medii septimi, ex quo sex egrediebantur. *Philo de vita Mosis* lib. III. Ἐξ μὲν κλάδοι τρεῖς δ' ἑκατέρωθεν τῆς μέσης λυχνίας ἐκεφύκασιν εἰς ἀριθμὸν ἕβδομον· ἐπὶ δὲ πάντων λαμπάδιά τε καὶ λύχνοι ἑπτὰ σύμβολα τῶν λεγομένων παρὰ τοῖς φυσικοῖς ἀνδράσι πλανήτων. Sex quidem rami, tres hinc & inde, ex medio lychnuchi prodeunt, ut numerum septenarium efficiant; & supra illos lucernæ, & lychni septem sunt symbola planetarum, de quibus physici agunt. Nonnulli ex Interpretibus lychnuchi calamos intus cavos fuisse contendunt. *Kimchi* appellat calamos הברים הדקים שהם כרמות הקנה tenues bacillos, arundini similes. *Aben Ezra* vocat, עגולים ארוכים חלולים rotundos, oblongos, & excavatos. A *Philone* lib. III. *Quis hæres rerum divinarum*. καλαμίσκοι appellantur: δεδημιούργηται (ἱερὰ λυχνία) ἐξ καλαμίσκους, ἔχουσα τρεῖς ἑκατέρωθεν, ἑβδόμη δὲ αὕτη μέση διακένουσα καὶ διαιροῦσα τὰς τριάδας. Ita factus est lychnuchus sacer, ut tres tenues calamos habeat utrimque; ipse autem medius stipes discernat, ac dividat triades ramorum. *Josephus* hos ramos λεπτοὺς vocat tenues subtiles non vero crassos, quales fortasse ex sculptoris ingenio, vel errore apparent in candelabro *Titiano*. Imo totum candelabrum διάκενον intus cavum aperte scribit. Alii vero solidos, non intus inanes calamos fuisse putavere; uti scribit *Abarbanel* ad loc. cit. כלם ממנה יהיו מאותה החתיכה של זהב אבל ארא״בע כתב שהיתה המנורה חלולה ולזה אמר ירכה וקנה וששה קנים יוצאים מצדיה שהיו הקנים כלם חלולים שאם לא היו כן לא היו קנים ונראה לי שאין לו טענה בענין הקנים כי אפשר היה לעשותם מלאים בחיצוניהם עגולים בצורת קנים כי כבר נמצאו ארכה קנים מלאים מבלי רקות ופנוי כלל ואלמלא כן לא יצדק אומרו מקשה תעשה המנורה כי לא יוכלו לעשות חלולים מחתיכת אחת ואמר תעשה המנורה לפי שנתקשה בעיני משה ענין המלאכה הזאת והודיעו יתברך שאפשר להעשות המנורה מקשה על ידי האומני׳ ואמנם דרך הדרש הוא ידוע שנעשית מאליה אבל אני לפרש הכתוב על פשותו באתי ואמר ושש קנים יוצאים מצדיה להעיד שיהיה קנה המנורה באמצע ושלשה קנים מצד זו וג׳ קנים מצד זה וכולן יהיו יוצאים מצדיה כי בלא מקשה היא.

Omnia ex ipso erunt; ex ipsa lamina aurea. Verum *Arab* scribit, vacuum fuisse candelabrum; ideoque dicit, *pedem*, *&* *calamum*, & sex calamos derivatos fuisse ex ejus lateribus, quod calami omnes fuerint vacui; si ita non fuissent, non fuissent calami. Et mihi videtur nullam illi esse rationem in subjecto calamorum; quia possibile erat, fieri plenos extrinsecus oblongos juxta formam calamorum, quia jam deprehendatur longitudo calamorum plenorum sine ulla inanitate; consequitur, si ita non esset, quod non recte dictum esset; *solidum fiet candelabrum*; quia fieri non poterant (calami) vacui ex una lamina: & dictum est; *Fiat candelabrum*; quia molestum fuit in oculis Mosis hujusmodi opus. Atque illi ostendit Deus, per manum artificum fieri potuisse solidum candelabrum. Et certe per explicationem mysticam ostendit, quod per se fieret. At ego veni ad explicandum hunc scripturæ locum. Dictum est; *& sex calami egredientur de lateribus*; ad demonstrandum, quod calamus candelabri esset in medio, & tres calami in hoc latere; totidemque in altero latere, & omnes ex ejus latere egrederentur; eo quod totum esset solidum. Illud מקשה non semper solidum designat. Dictum est enim *Num.* x. 2. tubas fieri debuisse ex argento מקשה, quæ tamen intus cavæ erant.

In singulis calamis erat cyathus, flos & malum, uti dictum est l. c. *Exod.* שלשה גביעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גביעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרחין לששת הקנים היוצאים מן המנרה ובמנרה ארבעה גביעים משקדים כפתריה ופרחיה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה לששת הקנים היוצאים מן המנרה. *Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphærulaque simul & lilium; Et tres similiter scyphi instar nucis in calamo altero, sphærulaque simul & lilium; hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili. In ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphærulæque per singulos, & lilia. Sphærulæ sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex fiunt, procedentes de hastili uno. Targum*. תלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן כן לשותא קנין דנפקין מן מנרתא ובמנרתא ארבע כלידין מציירין חזורתא ושושנתא וחזור תחות תרין קנין דמינה וחזור תחות תרין קנין דמינה לשיתא קנין דנפקין מנרתא. *Tres scyphi figurati in uno calamo*,

lamo, ſphærula, & lilium; & tres ſcyphi figurati in uno calamo ſphærula & lilium; ſic in ſex calamis, qui protrabuntur de candelabro. Et in candelabro quatuor ſcyphi figurati, ſphærulæ, & lilia; & ſphærula ſub duobus ejus calamis, & ſphærula ſub duobus ejus calamis, in ſex calamis, qui protrabuntur de candelabro. Ubi *Raſchi*. שלשה גביעים בולטין מכל קנה וקנה כפתור ופנ״ח היה לכל קנה וקנה ובמנורה ארבעה גביעים בנופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים ושלשה למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיהם. Tres ſcyphi prominebant ex ſingulis calamis, malum, & flos erant in ſingulis calamis. *Et in candelabro quatuor ſcyphi*; in corpore candelabri erant quatuor ſcyphi; unus prominebat infra calamos, & tres ad ſuperiorem partem in eo ſpatio, unde producebantur calami, qui ex eorum lateribus egrediebantur; *Abarbanel* l. c. ואמר שלשה גביעים משוקדים ושלשה גביעים וגו׳ להעיד שבקנה האמצעי שהוא גוף המנורה יהיו ארבעה גביעים לא שלשה כאשר הם בשאר הקני׳ כי בקנה ההוא היה גביע אחד בירכ׳ והשלשה למעלה סמוכים לכפתור ופרח ולנר כמו בשאר הקנים עוד צוה שיהיו בקנה האמצעי ההוא שלשה כפתורים ומכל אחד מהם יצאו שני קנים אחד לכאן ואחד לכאן כאלו מאותו הכפתור היו יוצאים הקנים ההם וזה שאמר וכפתור תחת שני הקנים וכפל לומר שלש פעמים להגיד שהם שלשה כפתורים שיוצאים מהם ששת הקנים כמו שזכרתי. Et dictum eſt: *tres ſcyphi amygdalati; & tres ſcyphi &c.* ad demonſtrandum, quod in calamo medio, quod erat corpus candelabri, eſſent quatuor ſcyphi, non vero tres, ut in ceteris calamis; quia in hoc calamo erat unus ſcyphus in pede, & tres ad ſuperiorem partem proximi malo, & flori, & lucernæ, ſicut in reliquis calamis. Præterea jubet, fieri in hoc medio calamo tria mala, ex quorum ſingulis hi calami protrahebantnr; ideoque dictum eſt; *& malum ſub duobus calamis*; iterumque ac tertio dictum eſt ad demonſtrandum, tria fuiſſe mala, ex quibus egrederentur ſex calami, uti memoravi. Quod dicitur משוקדים, dubitant Judæi Interpretes cuinam attribuendum ſit, utrum floribus, an malis. *Raſchi* loc. cit. משוקדים כפתוריה ופרחיה זה אחד מחמשה מקראות שאין הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים אם משוקדים כפתוריה ופרחיה. Amygdalata ejus mala & flores; hic eſt unius ex quinque textibus, qui כרע non habent; non patet, num ſcyphi ſint amygdalati, an ſint amygdalata ejus mala & flores. Vide *Babyl. Joma* 52. & *Hieroſ. Avoda Zara* 41. 4. Patet jungendum eſſe משוקדים cum גביעים, quia verſ. 33. non poteſt referri niſi ad גביעים; ergo & commate ſequenti ad גביעים neceſſario erit referendum.

At major oritur controverſia inter Interpretes quomodo collocata eſſent in calamis, mala, ſcyphi & flores, ſc. an omnia prope lucernas ſimul conjuncta eſſent, an ſpatium inter illa intercederet. Hæc omnia optima illuſtrantur a *Chaphetz* in *Chanuchath Abith*. cap. 51. אלא שנתקשיתי אם אלו הגביעים וכפתורים ופרחים שהיו בכל קנה וקנם היו זה אחר זה מחוברים ראש זה בצד עקרו של זה או אם היו הגביעים והכפתורים מפוזרים באורך הקנה גביע אחד בתחילת הקנה אצל גוף המנורה ונביע שני רחוק ממנו קצת וריוח בינו ובין הראשון וכן בשלישי וזהו הצייור שנו בספר בואורין של מה״ן לפרשת תרומה שם תמצאנו ור״שי ז״ל בפרשת תרומה פירש בספוק ועשירת מנורת זהב טהור וכו׳ ז״ל כפתורים כמין טפוחים היו ומניין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטים וכמה חלק בין כפתור לנפתור ע״כ ותמת עליו הרב מזרחי ז״ל למה לא כתב גם כן בנביעים כמה שם המקומות שבין גביע לגביע ולע״ד מכאן מודעא רבא שר״שי ז״ל סובר כרעת הראשון לפי שכדרך הזה לא נמצא חלק בין גביע לגביע בכל המנורה לא כן בכפתורים שהם ארבע בגוף המנורה ופירש לך הכתוב שירחקו זה מזה כאמרו וכפתור תחת שני הקנים וכו׳ ובהכרח יהיה חלק בין כפתור לכפתור כשיהיה ריוח בין קנה לקנה ויצא לנו שהרב מזרחי גמר לה איפכא וסובר כרעת מה״ן דלדידיה יש חלק בין גביע לגביע ולפיכך על ר״שי תלוכתו וראיתי שויזע לדעת הראשון מהא דאמרן שבגוף המנורה אחר נ׳ כפתורים היו שני טפחים חלק ואחר כן ג׳ טפחים לג׳ הניביעים כפתור ופרח שאם בשאר הקנים יש חלק בין גביע לחביע מאי שנא בקנה האמצעי ישכו כל חמשתן בשלשה טפחים וא״א שיהיו בו אלא דבוקים זה בזה בצמצום דהא אשכחן להו לתוספות ז״ל בפרק הקומץ רבה דמקשי על הגביע וכפתור ופרח דהוה בגוף המנורה למטה למה היה משוכה משאר הגביעים שהיה לכל אחד טפח ואם כן מאי שנא נמי לדידן בהנהו דלעיל לולי שכלם היו כן וא״ת שאני הכא דלא אפשר שהיה הקנה קצר וצריך ליתן ריוח בין הכפתור שתחת הקנים לגביעים מכל מקום למה שייר טפחיים חלק הזה נוח לחלק טפח אחד בין הגביעים להשווה הקנה האמצעי לכל הקנים והכי שפיר טפי מלומר דגביעים שבאמצעי ישתנו. At mihi difficile eſt definire, num ſcyphi, & mala & flores, qui erant ſingulis calamis, collocati eſſent alius poſt alium, ut al-

terius

terius principium alterius principio connecteretur, an ſcyphi, & mala ſeparata eſſent in longitudine calami. Unus ſcyphus collocatus fuit in principio calami prope corpus candelabri; & ſecundus ſcyphus paulo remotus ab illo, & ſpatium fuit inter hunc & primum; atque ita in tertio; atque ita efformatur in libro explanationum *Machran*; atque ibi deprehendes. At *Raſchi* in Paraſcha *Theruma* exponit textum; *& facies candelabrum de auro puro &c.* Hæc ſunt ejus verba כפתורים ad ſimilitudinem malorum; & eorum numerus deſcribitur in Paraſcha; quot mala promineant; quantumque ſpatii inter malum & malum intercedat. Hactenus ejus verba. De eo miratur R. *Mizrachi* f. m. quod pariter non ſcribat de ſcyphis, quantum inter ſcyphum, & ſcyphum ſpatii intereſſet. Et juxta meum mediocre ingenium, hinc eruitur maximum argumentum, quod *Raſchi* f. m. ſentiat juxta primam opinionem. Etenim hac ratione non deprehendetur ſpatium inter ſcyphum & ſcyphum in toto candelabro; At non idem eſt in malis, quæ ſunt quatuor in corpore candelabri; Tibique exponit textus, quod alterum ab altero remotum eſſet; ubi dicitur; *& malum infra duos calamos &c.* Et neceſſario erit ſpatium inter malum & malum; ſicut erat ſpatium inter calamum & calamum; & nobis conſtat, quod *R. Mizrachi* in contrarium doceat, ſentiatque juxta opinionem *Machran*, ex cujus ſententia erat ſpatium inter ſcyphum & ſcyphum; ideoque contra *Raſchi* eſt ejus murmuratio. Et vidi præſidium pro prima ſententia, ex eo quod dicitur, in corpore candelabri poſt tria mala fuiſſe ſpatium duorum palmorum; & poſthæc fuiſſe tres palmos pro tribus ſcyphis, malo, & flore; Si enim in reliquis calamis erat ſpatium inter ſcyphum, & ſcyphum; cur variat in calamo medio? Collocentur omnes quinque in tribus palmis. At impoſſibile eſt ita fuiſſe, niſi arctati ſimul conjungantur; etenim invenitur in *Toſaphoth* f. m. in cap. III. *Menachoth*, quod argumentatur de ſcypho, & malo, & flore, qui erant in corpore candelabri in parte inferiori, cur differat ab ceteris ſcyphis, quibus ſingulis erat palmus; ſi ita eſt, cur variat? nos quoque ſuperius ita ſentimus; Si non eſſet, omnes ita eſſent. Si vero dicas, quod hoc loco variet, eo quod ſit impoſſibile, quod calamus ſit brevis, ſit neceſſe, ut ſit ſpatium inter malum, quod erat infra calamos, & ſcyphos; tamen cur reliqui ſunt duo palmi ſpatii? Melius eſset dividere unum palmum inter ſcyphos, ut æqualis eſſet calamus medius omnibus calamis; Atque ita optimum eſset; dicendo, quod ſcyphi, qui erant in medio, eſsent differentes. Hæc omnia optime illuſtrabantur ex variis candelabris, quæ in hac tabula ænea conſpicienda damus.

Omnes Interpretes Judæi conveniunt ſcyphos fuiſse duos & viginti, flores novem, & undecim mala. *Babyl. Menachoth* 28. 2. ונמצאו גביעים כ׳ ושנים כפתורים אחד עשר פרחים תעשה וגו׳ בשלמה גביעים עשרים ושנים דכתיב ובמנורה ד׳ גביעים וגו׳ וכתיב ג׳ גביעים משקדים בקנה אחד כפתור ופרח וגו׳ ד׳ דתמני סר דקנים הא עשרין ותרתין נמי אחד עשר כפתורים תרי וששה דקני׳ וכפתור וכפתור וכפתור הא חדיסר אלא פרחים תשעה מגלן פרחים תרי וששה דקנים תמני הוו אמר ר׳ שלמן כתיב עד ירכה ועד פרחה מקשה היא.. Deprehenduntur ſcyphi eſse duo & viginti; mala undecim, flores novem &c. concedatur,

tur, scyphos fuisse duos & viginti; quia scriptum est *Exod.* XXV. 34. In *Candelabro quatuor scyphi &c.* pariterque scriptum est; *tres scyphi amygdalati in uno calamo, malum & flos &c.* quatuor, & octodecim in calamis faciunt 22. mala quoque erant undecim; כפתורים sunt duo, & sex in calamis, & malum, & malum, & malum, ecce undecim. Flores fuisse novem unde probantur? ex eo quod dictum est; פרחים *flores*, ecce duo; & sex in calamis; ecce octo. Dicit R. Schalman; scriptum est *Num.* VIII. 4. *usque ad scapum, usque ad florem, opus erit mikscha*. *Pesiktha* 43. נמצאו גביעים עשרים ושנים כפתורים י״א פרחים ט׳ בשלמא גביעים כ״ב דכתיב ובמנורה ארבעה גביעים תמניסר דקנים וארבעה דידה הרי כ״ב כפתורים נמי אחד עשר דכתיב כפתוריה שנים עשר אלא פרחים תשעה איכא הא כתיב פרחים תרי דידה וששה דקנים תמניא הוו אמר ר׳ שלמן עד ורכה עד פרחה היסיף פרח אחד הרי ט׳. Deprehenduntur scyphi esse duo & viginti mala undecim, & flores novem. Concedatur scyphos esse duos & viginti; scriptum est enim; *& in candelabro quatuor scyphi*; octodecim in calamis; & quatuor ipsius, ecce duo & viginti. Mala quoque sunt undecim; scriptum est enim; *ejus mala*, undecim. At flores novem ubinam? Scriptum est; *flores*; duo; & sex in calamis, sunt octo; Dicit R. Schalman; scriptum est; *usque ad scapum, usque ad florem*: Adjungitur alter flos; ecce novem *Raschi* ad loc. c. *Exod.* נמצאו גביעים כ״ב י״ח לששה קנים שלשה לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה וי״א כפתורים ששה בששת הקנים ושלשה בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד נאמר׳ במנורה שנ׳ משוקדי׳ כפתוריה ומיעוט כפתורי׳ שני׳ אחד למטה אצל הירך ואמר בשלשה טפחים העליונים עם שלשה הגביעים ותשעי פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנ׳ בקנה האחד כפתור ופרח ושלשה למנורה שנ׳ משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה. Deprehenduntur scyphi esse duo & viginti, octodecim in sex calamis, tres in singulis calamis, & quatuor in stipite candelabri; & mala undecim, sex in sex calamis, & tria in stipite candelabri, unde calami prominebant; & duo praeterea commemorata in candelabro; dictum est enim; *amygdalta ejus mala*; ad minimum mala sunt duo; & alterum in parte inferiori prope scapum, & alterum in tribus palmis superioribus cum tribus scyphis. Novem sunt flores, sex in sex calamis, dictum est enim; *in calamo uno malum & flos*; & duo [pro שלשה legendum שנים] in candelabro; dictum est enim; *amygdalata ejus mala, & flores*; ad minimum flores sunt duo; & alter commemoratus in *Parascha* בהעלותך i. e. *Num.* VIII. 4. *Usquu ad scapum, usque ad florem*. Vide *Maimon. Beth Habechira* cap. III. Viginti duo scyphi, & undecim mala, & novem flores ita erant necessaria in candelabro, ut si unum ex istis defuisset candelabrum illegitimum haberetur. *Babyl. Menachoth* l. c. גביעים מעכבים זה את זה כפתורים מעכבין זה את זה פרחים מעיבין זה את זה גביעים כפתורים ופרחים מעכבין זה את זה. Scyphi inter se impediunt, mala inter se impediunt, flores inter se impediunt, scyphi mala, & flores inter impediunt. *Tosaphtha Menachoth* c. VI. שבעה קני מנורה מעכבין זה את זה וז׳ נרותים מעכבין זה את זה גביעים כפתורים ופרחים מעכבין זה את זה. Septem calami candelabri inter se impediunt; septem lucernae inter impediunt; scyphi, mala, & flores inter se impediunt. Si vero ex reliquis metallis fieret candelabrum, non erant necessarii scyphi, mala, & flores. *Babyl. Menachoth* ibid. ככר זהב טהור יעשה אותה ואת כל הכלים האלה באה זהב באה ככר אינה באה זהב אינה באה ככר גביעים כפתוריה ופרחיה באה זהב באה גביעים כפתוריה ופרחיה אינה באה זהב אינה באה גביעים כפתורים ופרחים ואימא נמי באה זהב באה קנים אינה בהה זהב אינה באה קנים ההוא פמוט מיקרי וזה מעשה המנורה מקשה זהב באה זהב באה מקשה אינה באה זהב אינה באה מקשה מקשה דסופ׳ למאי אתא למעוטי חצוצורות *De talento auri purissimi facies illud, & omnia vasa ista*. Si afferatur aurum, affertur talentum, si non afferatur aurum, non affertur talentum. *Scyphi, ejus mala, & flores*. Si afferatur aurum, afferuntur scyphi, ejus mala, & flores, si non afferatur aurum, non afferuntur scyphi, mala, & flores. Dicamne quoque; si afferatur aurum, afferuntur calami, si non afferatur aurum, non afferentur calami? Istud vocaretur פמוט (sc. teste *Aruch* candelabrum unius trunci.) *Et hoc est opus candelabri; solidum ex auro*; si afferatur aurum, affertur solidum, si non afferatur aurum, non affertur solidum. *Solidum* in fine cur venit? ad excludendas tubas. *Maimonides* loc. cit. נמצאו כל הגביעים שנים ועשרים והפרחים תשעה והכפתרים אחד עשר וכולן מעכבי׳ זה את זה ואפילו חסר אחד מן השני׳ וארבעי׳

מעכב

מעכב כולן בד״א כשעשו זהב אבל שאר מיני מתכו׳ אין עושין בה גביעי׳ כפתורי׳ ופרחים . Deprehenduntur ſcyphi eſſe duo & viginti , flores novem, & undecim mala ; & omnia inter ſe impediunt ; ſi unum ex his duobus & quadraginta defuerit , impedit omnia . De quo hæc dicta ſunt? Quando conficitur ex auro; at in ceteris metallorum ſpeciebus non efformantur ſcyphi , mala , & flores.

IV. Recenſentur poſthæc in textu lucernæ , quæ in ſummitate calamorum collocatæ erant. ועשית את נרתיה שבעה *Et facies lucernas ejus ſeptem. Targum.* ותעבידית בוצינהא שבעא . *Et facies ejus lucernas ſeptem*. Ubi *Raſchi* את נרותיה כמין בזיכין שנותנים בתוכ׳ השמן והפתילות *Lucernas ejus*; ſimiles ſcutellis , in quibus indatur oleum, & ellychnia. Nonnulli ex Judæis putaverunt lucernas , quo tempore mundarentur , atque accenderentur , fuiſſe remotas a candelabro, eaque de cauſa non fuiſſe cum illo conjunctas , ut removeri non poſſent . *Babyl. Menachoth* 88. 2. אמר ר׳ הונא בריה ר׳ יהודה א״ר ששת נר שבמקדש של פרקים הוה קסבר כי כתיב ככר ומקשה המנורה ונרותיה כתיב כיון דמיבעיא הטבה אי לאו דפרקים הוי לא הוה מטייבא ליה מיתיבי כיצד עושה מסלקן והמנוחן באהל ומיקתן בספוג ונותן בהן שמן ומדליקן הוא דאמר כי האייתנא דתניא חכמים אומרים לא היו מזיזין אותה ממקומה מכלל דאיבעי ליה לאזוזה מצי מזיז אלא לא היתה זזה ממקומה ומאם חכמים ר׳ אלעזר הוא דתניא ר׳ אלעזר בר׳ צדוק אומר כמין טס של זהב היה לה על גבה כשהוא מטיבה דוחקו כלפי פיה כשהוה נותן שמן דוחקו כלפי ראש. Dicit R. Huna filius R. Jehuda; dicit R. Seſat ; Lucerna ſanctuarii ex membris facta erat ; qui putat ex eo quod ſcriptum eſt ; *talentum ; & ſolidum candelabrum ; & lucernæ ejus* ; purificabat; cum præparanda eſſet, ſi non facta eſſet ex membris , non potuiſſet præparari. Argumentatur; quomodo faciebat ? efferebat , & deponebat in tabernaculo, emundabat ſpongia, indebat oleum , & accendebat . Hic ſentit juxta opinionem iſtius doctoris, quæ eſt in Baraitha. At Sapientes dicunt; illa non dimovebatur ab ſitu ſuo. Conſequitur , ſi dimovere voluiſſet , dimovere potuiſſe . At non poterat dimoveri ab loco ſuo. Fortaſſe inter ſapientes eſt R. Elieſer . Baraitha . R. Elieſer bar R. Sadok dicit . Erat veluti quædam lamina aurea in ejus ſummitate ; quando præparabatur repellebatur e regione ejus oris, quando indebatur oleum , repellebatur e regione ejus ſummitatis. *Abarbanel* ad *Num.* VIII. ויותר נכון לפרש כי שבעת הנרות היו מודלקים ממנה ובה יטיבו את הנרות היו מורידם ומשירם מן המנורה כדי לנקותם משמרי השמן והפחם ואחרי נקייתם היה נותן בהם שמן זית זך ופתילות חדשים ומדליקם ואז היה מעלה הנרות הדלוקים ומניח אותם על המנורה . Et magis convenit commentari , quod ſeptem lucernæ ex eo accenderentur ; & in præparandis lucernis , illæ demitterentur, & removerentur ex candelabro, ut emundarentur ex fæcibus olei , & fuliginis, & poſtquam emundatæ eſſent, in illis inderetur oleum olivæ purum , & ellychnia recentia, & accenderentur; & tunc elevarentur lucernæ ardentes , & ſuper candelabro collocarentur . *Raſchi* ad 2. *Paral.* IV. 2. ואת המנורות ונרותיהם להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנרות ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמן גביעים כפתורים ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין נר׳ כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכו׳ שהיו אדוקין בה אינו מזכיר׳ שנקראי׳ על שם המנורה. *Et candelabra & ejus lucernas*; ad rejiciendam ſententiam interpretum, qui dicunt ; lucernas factas fuiſſe ex ipſo candelabro, & cum eo fuiſſe compactas ; etenim ſcriptum eſt; *& candelabra, & ejus lucernas*. Cur commemorat lucernas ſeorſim , & non reliquum opus candelabri ſeorſim , ſc. ſcyphos , mala , & flores? Conſequitur , lucernas non fuiſſe conjunctas ; quandoquidem non fuerunt cum eo conjunctæ lucernæ, tanquam aliud opus, oportuit commemorare lucernas ejus , neque cetera opera , quæ cum illo compaſta erant , commemorat , quæ nomine candelabri appellantur. Lucernæ dicuntur in textu reſpexiſſe contra candelabrum . והעלה נרתיה והאיר על עבר פניה . *Et extolles ejus lucernas , ut luceant e regione faciei ſuæ . Targum* . ותדלק ית בוצינהא ליהון מנהרין לקביל אפהא . *Et accendes ejus lucernas , & ardebunt e regione faciei ſuæ* . Et *Num.* VIII. 2. dictum eſt . בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה יאהרו שבעת הנרות . *Cum extolles lucernas, e regione faciei candelabri ardebunt ſeptem lucernæ . Targum* . באדלקותך ית בוציניא לקביל אפ׳ מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא. *Quum accendes lucernas, e regione faciei candelabri ardebunt ſeptem lucernæ*. Mirum quantum inter ſe diſſentiunt Interpretes Judæi in his textibus illuſtrandis , & in ſtatuenda definiendaque lucerna occidentali . Lector ex

ex ſententiarum varietate judicabit, quænam ſit veriſimilior. *Babyl. Menachoth* 98. 2. מאי טעמא דרבי נמר ממנורה מה מנורה מזרח ומערב אף הני נמי מזרח ומערב ומנורה נופה מנלן מדכתיב בנר מערבי יערוך אותו לפני מכלל דכולהו לאו לפני יי׳ נינהו ואי סלקא דעתך צפון ודרום כולהו נמי לפני יי׳ נינהו ורבי אלעזר בר שמעון מאי טעמא נמר מארון מה ארון צפון ודרום אף הני נמי צפון ודרום ורבי נמי לינמר מארון דנין חוץ מחוץ ואין דנין חוץ מפנים ור׳ אלעזר בר שמעון לינמר ממנורה אמר לך מנורה נופה צפון ודרום הוה מנח אלא הכתי׳ וערוך אותו אהרן ובניו דמצדד להו אצדודי׳ דתני אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות מלמד שהיו מצדדין פניהם כלפי נר אמצעי אמר ר׳ נתן מכאן שאמצעי משובח Quænam eſt ratio Rabi? Exponit ex candelabro, ſicut candelabrum ſitum erat in oriente & occidente; ita quoque illa (ſc. menſa) ſita erat in oriente, & occidente. Et candelabrum ipſum unde probatur? ex eo quod ſcriptum eſt de lucerna occidentali. *Et ordinabit illud coram Domino*. Conſequitur, omnes non fuiſse coram Domino. Si vero putas in oriente & occidente, omnes quoque erant coram Domino. At R. Elieſeris bar Simeonis quænam eſt ratio? Exponit ex arca; ſicut arca ſita erat in aquilone & in auſtro, ita quoque hæc in aquilone & in auſtro. Rabi quoque exponit ex Arca. Explicetur exterius ab exteriori; non autem exterius ab interiori. At R. Elieſer bar Simeonis exponit ex candelabro, tibique dicit; candelabrum ipſum ſitum erat in aquilone & in auſtro. Scriptum eſt enim; *Et ordinabit illud Aaron, & filii ejus*. In latere collocabantur. Baraitha. *E regione faciei candelabri ardebunt ſeptem lucernæ*. Hinc docetur, quod earum ora converſa eſsent ex adverſo lucernæ mediæ. Dicit R. Nathan; hinc probatur, quod media eſset excellentior. Ubi *Raſchi*. מה מנורה מזרח ומערב השלש׳ קנים במזרח והשלש׳ קנים במערב מיכתכיב בצד מערבי לפני יי׳ דכת׳ הערוך אותו אהרן וגו׳ לפני יי׳ דמשמע אותו לפני יי׳ אלמא חד הו׳ דהוי כלפי מערב לצד בית קדשי הקרשים אלמא מזרח ומערב מונחים והחיצון של צד מערב קרי ליה נר מערבי האי בצפון גדרום אשתכח דכולהו פי הפתילות שוי׳ למערב מה ארון צפון ודרום אורכו לרחבו של בית כדאמרינן לעיל וכן היה מונח וכך היו בדיו מונחין חוץ מחוץ מנזרה ושולחן ניהן בהיכל והכתי׳ אותו דמשמע אחד לפני יי׳ ותו לא מצדד להן אצדודי לעולם שניהן ודרום מונחין אפילו הכי ליכא אלא חד כלפי מערב והיינו אמצעי שפי הפתילים כלפי מערב ושאר הפתילות מצדדות פיהן כלפי האמצעי מצדד כלפי דרום וג׳ שלצד דרום מצדדות כלפי צפון אל מול פני המנורה הא אמצעי עומד על גופה של מנורת והשאר על הקנים ומשמע קרא אותן שעל הקנים מצדדות כלפי אותם של מערב מכאן שאמצעי משובח וגו׳. Sicut candelabrum in oriente & occidente; tres calami erant in oriente, totidemque in occidente; ex eo quod ſcriptum eſt in latere occidentali *coram Domino*; ſcriptum eſt enim; *& ordinabit* אותו *Aharon &c. coram Domino*. Ergo una lucerna, & non alia erat, quæ converſa eſset ad latus domus ſancti ſanctorum. Ergo in oriente & occidente collocabantur; & exterior lateris occidentalis vocabatur lucerna occidentalis. Si in aquilone; deprehenderentur omnia ora ellychniorum æqualia fuiſse ad occidentem. Sicut arca in aquilone & auſtro; ejus longitudo domus latitudini opponebatur; ſicut ſupra dictum eſt; hoc modo ſita erat, pariterque hac ratione ejus vectes collocabantur: exterius ab exteriori explicandum eſt: Candelabrum & menſa ambo ſita erant in templo. Nonne ſcriptum eſt אותו? Hinc intelligitur; quod una tantum eſset coram Domino. In latere collocabantur ſemper in aquilone & in auſtro; & quamvis ita non ſit, una erat e regione occidentis, i. e. media, quia os ejus ellychnii converſum erat ad occidentem; & reliqua ellychnia convertebant facies ſuas ad mediam quæ erat in latere aquilonari; quæ converſa erat e regione auſtri; & tres lateris auſtralis converſæ erant ad aquilonem. *E regione faciei candelabri*. Media ſtabat in ipſo candelabro; & reliquæ calamis impoſitæ erant; & quæ ſimpliciter in textu dicuntur calamis impoſitæ, converſæ erant ad occidentales; hinc probatur media fuiſse excellentior. Idem ad *Num.* VIII. אל מול פני המנורה נר האמצעי שאינו בקני אלא בנוף של מנורה יאירו שבעה הנרות ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיי׳ פוני׳ למול האמצעי הפתילות שבהן וכן המערביי׳ ראשו הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאור׳ הוה צריך. *E regione faciei candelabri*; ſc. lucernæ mediæ, quæ non erat ſita in calamis, ſed in ipſo candelabro; *Ardebunt ſeptem lucernæ*; ſex in ſex calamis; tres orientales, convertebant ſua ellychnia contra mediam; pariterque tres occidentales convertebant capita ſuorum ellychniorum contra mediam: Et qua de cauſa? ne diceretur Deus luce indigere. Idem ad *Exod.* XXV. ואיר על נבר פניה עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאי׳

היוצאי׳ מצדיה משוכי׳ כלפי האמצעי כד׳
שיהיו הנרות כשתדלקים מאירים אל עבר
בפניה מושם אורם אל צד פני הקנה
האמצעי שהוא גוף המנורה. *Et illuminabit ad latus ejus faciei.* Fiat ut ora ſex lucernarum, quæ ſita erant in ſummitate calamorum, qui ex ejus lateribus egrediebantur, protrahantur contra mediam, quæ eſt corpus candelabri, ut lucernæ, quando accenduntur, illuminent ad latus ejus faciei, ut ſtatueretur earum lumen ad latus faciei calami medii, qui eſt corpus candelabri. *Siphri* 22. 2. למה
נאמרה זו לפי שהוא אומר והעלה את
הנרות והאיר אל עבר פניה שומע אני
יהיו כל הנירות דולקם על פני כל המנורה
ת״ל אל מול פני המנורה יאירו שיהיו נרות
מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות
הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי
מערב ואחת באמצע נמצאו כולם מקבילים
את האמצעי מיכן היה ר׳ נתן אומר
האמצעי מכובד דבר אל אהרן ואמרת
אליו בהעלותך את הנרות אל מול פני
המנורה וגו׳ לפי שכל מעשה הפרשה
באהרן הביא את אהרן לכלל דבור ואמרת
אליו הרי אזהרה לאהרן בהעלותך את
הנרות עשה לה מעלות אל מול פני
המנורה עשה לה מול פנים. Cur dictum eſt; *& accendet lucernas ejus, & illuminabunt ad latus ejus facierum?* Crederem, quod omnes lucernæ arderent ſuper facies totius candelabri? Idcirco dictum eſt: *Contra facies candelabri illuminabunt.* Ut lucernæ præciſe ſitæ eſſent contra candelabrum, & candelabrum contra lucernas. Quomodo? Tres ad latus orientale & tres ad occidentale, & una in medio; deprehenduntur omnes converſæ fuiſſe contra mediam; Hinc R. Nathan dicit, mediam fuiſſe excellentiorem. *Loquere ad Aharon, illique dices; Quum accenderis lucernas contra facies candelabri &c.* Quia hoc totum opus Paraſchæ fieri debebat per Aharonem; idcirco includitur Aharon in generali allocutionis. *Illique dices; quum extolles lucernas;* ut fiant gradus. *Contra facies candelabri;* fac illi facies ex adverſo: *Peſiktha.* והאיר
על עבר פניה יכול לכל הרוחות ת״ל אל
מול פני המנורה שיהו הנרות מקבילין את
המנורה כיצד שלש כלפי מזרח ושלש כלפי
מערב ואחד באמצע מיכן אמר ר׳ נתן
האמצעי מכובד. *Et illuminabit ad latus ejus faciei.* Crederem ad omnia latera? Idcirco dictum eſt: *Contra facies candelabri;* ut lucernæ præciſe ſitæ eſſent contra candelabrum. Quomodo? Tres contra latus orientale, & tres contra occidentale, & una in medio. Hinc dicit R. Nathan mediam fuiſſe excellentiorem. *Abarbanel* ad loc. cit. *Exod.*

ואחרי שצוה על המנורה צוה גם כן על
הנרות ועשית את נרותיה שבעה והעלה
את נרותיה שבעה והאיר על עבר פניה
ר״ל שתהיה המנרה כלה וששת נרותיה
שבראשי הקנים היוצאים מצדיה משוכין
כנגד האמצעי באופן שהנרות כשהדליקים
יאירו אל עבר פניה לקנה האמצעי שהוא
גוף המנורה והנכון שאמר והאיר על כל
נר ונר מששת הנרות שיאיר אל עבר פניו
אל גוף המנורה ויהיה זה כשידלה אל
מול פני המנורה והאמצעי שהוא העיקר
היה מאיר לצד מערב אל מול הארון ולכן
נר מערבי שממנו היה מתחיל ובו משיים
מהטיבו את הנרות והיו הם כן הנרות
שבעה ר״ל ששה בששת קניה והנר האמצעי.
Poſtquam præcepit de candelabro, præcipit pariter de lucernis. *Et facies lucernas ſeptem; & extolles lucernas ejus ſeptem, & illuminabit ad latus ejus facierum;* i. e. ut totum candelabrum, & ſex lucernæ quæ in ſummitate calamorum prominebant ab ejus lateribus, protraherentur contra mediam, eo modo, ut quando accenderentur, illuminarent contra ejus facies, ſc. contra calamum medium, qui erat corpus candelabri; & conveniens eſt, quod dicitur; & *illuminabit* ſuper omnes & ſingulas lucernas, ex ſex lucernis, quæ ſitæ erant contra ejus facies contra corpus candelabri; & hoc erat quando accendebantur ellychnia contra facies candelabri; & media, quæ erat principalis, illuminabat ad latus occidentale contra arcam. Ideoque ab lucerna occidentali incipiebat, & in ea perficiebat præparationem lucernarum; & lucernæ erant ſeptem; ſc. ſex in ſex calamis, & lucerna media. *Maimonides* l. c. ששה הנרות הקבועים בששת הקנים
היוצאים מן המנורה כולן פניהם לנר
האמצעי שעל קני המנורה וזה הנר האמצעי
פניו כנגד קודש הקדשים והוא הנקרא
נר מערבי. Sex lucernæ, quæ conſtitutæ erant in ſex calamis ex candelabro egredientibus, convertebant facies ſuas contra mediam, quæ impoſita erat calamo candelabri; iſtaque lucerna media convertebat facies ſuas contra ſanctum ſanctorum, & illa vocatur lucerna occidentalis. Et paucis interjectis. והיה
מונח אורכו לאורך הבית ורוחבו לרוחב
הבית וכן שאר כל הכלי׳ שבמקדש אורכן
לאורכו של בית חוץ מן הארון שהיה
ארכו לרוחב הבית וכן נרות המנורה היו
כנגד רוחב הבית בין הצפון ובין הדרום.
Et ejus longitudo domus longitudini, ejuſque latitudo domus latitudini opponebatur, pariterque ceterorum omnium vaſorum ſanctuarii longitudo domus longitudini, & latitudo domus latitudini opponebatur, excepta arca, cujus longitudo

gitudo domus latitudini opponebatur ; pariterque lucernæ candelabri ſitæ erant contra latitudinem domus inter aquilonem & auſtrum . *Schilthe Haggibborim* cap. XXXI. והנה על דברת
התנאי השני שהוא זה היינו שלא
יאירו נרות המנורה אל פני הפרכת או
הדביר פן יאמרו לאורה הוא צרי׳ ח׳ מהתי
הרבה מאד איך נלאו חכמי ישראל לדעת
איזהו הנר המערבי כדי שיוכלו לכוין אור
נרו אל פני הפרכת כי הנה רש״י ז״ל בפרק
במה מדליקין אמר שלדעת רבי דאמר
מזרח ומערב היתה המנורה מונחת הנר
השני שלה שהוא מצד השלשה קנים
המזרחיים הוא הנר מערבי שנקרא כן
בערך הראשון שהוא מזרחי בהחלט ורבינו
ז״ל בפירוש חמשנה ראשונה של פרק החלו
עולים במעלות דתמר כתב כי הנר השלשי
מהשלשה קנים שהם בצד המערב היותר
סמוך לפרכת הוה המערבי בהחלט כי
השני קנים הסמוכים לו הם מערביים
בערך ובפירושו זה נראה שגם חוא סבר
שהמנורה היתה מונחת לארך הבית ושהדר
ביה מה היא בהלכו׳ בית הבחירה אם
לא נאמר שפירוש לא הינה לא היתה על
דעתו אלא על דעת סתם משנה שם
והרב מב״רטאנורה ז״ל בפירוש משנה ט׳
של פרק אמר להם הממונה דתמיד
כתב גם הוא כי הנר המערבי זה שכתב
רבינו ז״ל אמנם שאר החכמים נגטו לדעת
ר׳ אליעזר ברבי שמעון דאמר צפון ודרום
היתה המנורה מונחת אמרי כי הנר הא
אמצעי של גוף המנורה הוא הנר המערבי
בעצמו הואיל כי בין שאר הקנים הוא
לברו כונה לצד המערב עד כי לא ידעתי
נאמנה איך בהפוך נר אחד נגג המערב
ימלטו מהרעת הכוזב מהמאנים האומרים
לאורה הוא צריך ואולם התנאי השלשי
הוא זה היינו שכל השבעה נרות של
מנורה צריך שיאירו אל מול פניה ולא
למקום אחר מובדל ממנו על כן דעו כי
אל מול לעמות לעבר נגד לקראת לנכח
יש להם משמעות אחד בלבד שנרצה בו
לנגד הדבר ומושש זה כנגד זה כנראה
בפסוקים אל נכח פני אהל מועד במדבר
י״ט פרשת חקת נכח בית המלך ונכח פתח
הבית האסתר ה׳ כי נכחו יצאו יחזקאל מ״ו
שהם לנגד או לעומת או לקראת או לעבר
בהפוך פנים ולא בהפיכת הצדדים על
כן כשאמרה תורה וישם את המנורה
באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן
נגבה ויתן את השלחן באהל מועד על
ירך המשכן צפונה מכאן ראיה שהמנורה
היתה נתונה בארך הבית כי במשפט הזה
פני המנורה הם בכוון נגד השלחן כמו
שאם היתה נתונה לרחב הבית היו פני
המנורה אל פני הפרכת מה שאין כן
כתוב בתורה כי אמורה נכח השלחן ועל
כן כשצותה ואמרה אל מול פני המנורה
יאירו שבעת הנרות דבר ברור הוא שצריכה
היא המנורה להאיר אל נכח השלחן שהוא
אל מול פניה ולא תאיר אל פני הפרכת

כי היא אינה אל מול פניו ובגלל הדבר
הזה בפרשת בהעלותך הקדש יונתן בן
עוזיאל תרגם כל קבל מנרתא יהון מנהרין
שבעת בוציניא תלת לקבל רוח מערבא
ותלת לקבל רוח מדינחא ושביעאה במציעאה
אמנם מה הוא זה האמרה התורה אל
מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות
הלא גאוני עולם והמזרחי בכללם דברו
בו עד בוש ואני לא באתי להעתיק דבריהם
או לסתום את דעתם כי יספיק עתה אם
הכתוב בפרק זה דעתי בקצרה ולכם יאתה
משפט הבחירה אין ספק כי במנורה היו
שבעה נרות היינו שלשה מצד זה של
גוף המנורה ושלשה מצד זה ממנו ונר
אחר מובדל מהם שעומד על קנה או גוף
המנורה עצמה ועתה אם רצתה התורה
שפינת השבעה נרות הללו יצאו כל אחד
מהם ממרכז הקנה שלהם ויביטו התפילות
ביושר לצד מעלה אמורה בעלותך את
הנרות למעלה מן המנורה יאירו שבעת
הנרות או אם יצוה ה׳ שיאירו הנרות
אל פני המנורה עצמה אמרה התורה אל
פני המנורה יאירו ששת הנרות והנר
האמצעי לא יהיה דלוק כי הוא מן
הנמנע שהנרות יביטו או יאירו מעולם
בשלהבת היוצאת מהם אל פני הקנה
שלהם אך אמורה אל מול פני המנורה
יאירו שבעת הנרות מפני שהפה שהוא
על קנה האמצעי שהוא פני המנורה בעצם
צריך שיאיר אל עבר פניו ממש ככתוב
בפרשת תרומה ושאר פיות הקנים שהם
מזה ומזה לאמצעי צריך שיאירו גם הם
כמבטם אל מול פניה של מנורה ככתוב
בפרשת בהעלותך דעו אם כן פני המנורה
הם ביחוד הקנה האמצעי כלו שהוא
גוף המנורה בעצם וראשונה אף פני
המנורה בשניות הם כל שאר הקנים שהם
בשורה שוה לפי נר הקנה האמצעי מבלי
שום נטייה מן הצד ממנו לכן הנר שהוא
על קנה האמצעי צריך שיאיר במצות
התורה אל עבר פני המנורה שהוא השלחן
דהיינו נכח הנקודה שהיא בשווי מוחלט
לעומת הפני׳ שלה בכוון נמור ולמול פניה
צריך גם כן שיאירו שאר פיות הקנים
היינו אל נכח פני המנורה בשניות שהוא
אליבא דכולי עלמא כל עצמו של שלחן
משלם המושם כנגדה בישרות והנה גם
כי כל הנרות לא יאירו מכל וכל מקום
או על הנקודה ההיא למה שיאיר פי הנר
שהוא על גוף המנורה עצמה שנקראת
אל עבר פניה באמתות לא איכפת לן
הואיל כי כמו שבא בתורה יאירו גם הן
עם הנר האמצעי ביושר על השלחן עצמו
שנקרא גם יחד אל עבר ואל מול פני
בשניות ובשתוף הפנים כאמור ולפי פירושנו
זה מה שאמרו בפרק שתי הלחם מלמד
שהיו מצדדין פניהם כלפי נר האמצעי
יהיה בדעת מי שאמר שבין צפון ודרום
היתה מונחת כי לדעת מי שאמר שהיתה
עומדת לארכו של בית לא יהיה שם צורך
להפוך הנרות כלל ריהיה נר מערבי גם
לדעתי זה בעצמו שאמר הרב בפרו׳ המשנה

בקרוב

בקרוב הצד של קנה שביעי למערב ולא בהפוך הפרח. Quod ſpectat ſecundam conditionem, quæ hujuſmodi eſt, quod lucernæ candelabri non illuminarent facies veli, aut oraculi, ne Deus diceretur lumine indigere; magnopere miror, quod deſatigati ſint ſapientes Iſraelis in inquirendo quænam eſſet lucerna occidentalis, ut poſſet dirigi lumen hujus lucernæ ad facies veli. Ecce enim *Raſchi* f. m. in cap. II. *Scabb.* dicit; quod juxta opinionem Rabi, qui dicit in oriente & occidente fuiſſe candelabrum collocatum, ſecunda ejus lucerna, quæ ſita erat in latere trium calamorum orientalium, erat lucerna occidentalis, quæ ita vocatur ratione primæ, quæ abſolute erat orientalis. Et præceptor noſter f. m. cap. VI. parag. I. *Tamid* in commentario ſcribit, tertiam lucernam trium calamorum, qui collocati erant ad plagam occidentalem, velo propinquiorem fuiſſe abſolute occidentalem, quia duo calami proximi reſpectu erant occidentales. Atque ex hoc ſuo commentario videtur ipſe quoque ſentire, candelabrum fuiſſe collocatum ad longitudinem domus, & pœnitere, quod dixerit in conſtitutionibus domus electæ, niſi dicamus commentarium ipſius Miſnæ non eſſe juxta ſuam ſententiam, ſed juxta opinionem autoris hujus Miſnæ. Et R. *Bartenora* f. m. in commentario cap. III. 9. *Tamid* juxta ejus ſententiam ſcribit, lucernam occidentalem eam fuiſſe, quam deſcribit præceptor noſter. At ceteri ſapientes, qui inclinant ad opinionem R. Elieſeris filii Simeonis, qui dicit, inter aquilonem & auſtrum collocatum fuiſſe candelabrum, dicunt lucernam mediam corporis candelabri fuiſſe ipſam occidentalem; cum ea una ex omnibus calamis eſſet, quæ convertebatur ad plagam occidentalem; ita ut equidem neſciam, quo pacto, ſi convertatur lucerna ad occidentem, liberentur ab falſa opinione Hæreticorum dicentium; Lumine ille [ſc. Deus] indigebat. Verum hæc eſt tertia conditio, quod ſeptem omnes lucernæ candelabri neceſſario illuminarent contra mediam, & non contra aliud ſpatium ab eo diſtinctum; Verum ſcitote, אל למול, & לעומת, & לעבר, & נגר, & לקראת, & לנכח eſſe ſynonima, & unum idemque ſignificare, quibus ſignificatur res collocata contra rem, quarum altera collocata ſit e regione alterius; uti videre eſt in textibus; *Num.* XIX. 4. *Contra facies tentorii conventus. Contra domum regis; Contra oſtium Domus Eſther. Sed e regione illius egredientur. Ezech.* XLVI. לנגר, aut לעומת, aut לקראת, aut לעבר deſignat facierum, non laterum converſionem; Ideoque quum dicitur in Lege: *& poſuit candelabrum in tentorio conventus contra menſam ad latus tabernaculi ad auſtralem plagam. Et poſuit menſam in tentorio conventus ad latus tabernaculi ad aquilonem*; Hinc probatur, candelabrum fuiſſe collocatum ad longitudinem domus, eaque ratione, facies candelabri præciſe ſitas fuiſſe contra menſam; ſi vero collocatum fuiſſet ad latitudinem domus, facies candelabri converſæ fuiſſent ad facies veli; quod in lege non ſcriptum eſt, in qua dicitur; *contra menſam*; ideoque quando præcipit, & jubet; *Contra facies candelabri illuminabunt ſeptem lucernæ*; manifeſtum eſt, quod neceſſario candelabrum illuminaret contra menſam, quæ ſita erat contra ejus facies; & non illuminaret velum, quod non erat collocatum contra ejus facies. Eaque de cauſa *Num.* VIII. 2. *Sanctus Jonathan ben Uzieel* interpretatur; *Contra candelabrum illuminabunt ſeptem lucernæ; tres ad occidentem, & tres ad orientem, & ſeptima in medio.* Quid eſt quod dicitur in lege; *contra faciem candelabri illuminabunt ſeptem lucernæ?* Jam ſapientes inſigniores, & inter illos *Mizrachi* uberrime locuti ſunt; & ego non deſcribam eorum verba, neque oppugnabo eorum opinionem; ſatis erit, ſi breviter in hoc capite deſcribam meam ſententiam, & ad vos pertinebit ſequi meliorem. Non eſt dubium, quin in candelabro fuerint ſeptem lucernæ, i. e. tres ab altero latere candelabri, totidemque ab altero, & lucerna ab his diſtincta exiſteret ſuper ipſo calamo, aut corpore candelabri; nunc vero ſi lex vellet, quod iſtæ ſeptem lucernæ, ſingulæ ex illis egrederentur ab ſuo centro, ideſt ab ſuo calamo, & reſpicerent recta ellychnia ad ſuperiorem partem; diceret; *quum accenderis lucernas ſuper candelabrum illuminabunt ſeptem lucernæ*; aut ſi præciperat, quod lucernæ illuminarent facies ipſius candelabri diceret; ad facies candelabri illuminabunt ſex lucernæ, & lucerna media non accenderetur; quod eſt impoſſibile, quod lucernæ reſpicerent, aut illuminarent ſemper eorum flamma, quæ ab ipſis egrediebatur, facies ſui calami. At dictum eſt; *contra facies candelabri illuminabunt ſeptem lucernæ*; quia os ſuper calamo medio, qui erat proprie facies candelabri, ut illuminaret, neceſſe erat, contra ſuam ipſius faciem, uti ſcriptum eſt *Exod.* XXV. 37. & cetera

ora

ora calamorum, qui ex utraque parte medii collocata erant, ipſa quoque ut illuminarent neceſſe erat, eorum adſpeſtu contra facies candelabri, uti ſcriptum eſt loc. cit. *Num.* Scitote igitur facies candelabri eſſe præcipue totum calamum medium, qui erat ipſum corpus candelabri, & primas; facies vero ſecundas eſſe reliquos calamos, qui ſiti erant in recta linea contra os lucernæ calami medii, ita ut ad nullum ipſius latus inclinarent; Idcirco lucerna, quæ collocata erat ſuper calamo medio, ut illuminaret ex precepto legis, neceſse erat, contra facies candelabri; i. e. contra menſam, ſc. contra punctum, quod erat præciſe directum ad ejus facies, & contra ejus facies neceſſe erat, ut illuminarent pariter cetera ora calamorum, i. e. contra facies ſecundas, ſc. juxta communem opinionem contra totam menſam abſolute, quæ recta e regione illius ſita erat. Et ecce, quamvis omnes lucernæ non illuminarent omnino in illud punctum, aut in illud ſpatium, in quod illuminabat os lucernæ, quæ ipſi candelabro impoſita erat, quæ certe dicebatur contra facies ejus, nihil refert; etenim, uti dicitur in lege, ipſæ quoque cum lucerna media illuminabant directe ſuper menſam; quod dicebatur conjunctim contra facies ſecundas, & ſimul cum faciebus, uti dictum eſt. Et juxta hanc meam expoſitionem, quod dixerunt cap. XI. *Menachoth*, docemur, quod converſæ eſſent earum facies contra lucernam mediam; hoc erit juxta ſententiam ejus, qui dicit, collocatum fuiſſe inter aquilonem & auſtrum. Etenim juxta opinionem illius, qui dicit collocatum fuiſſe ad longitudinem domus; non eſſet neceſſe, ut ullo modo converterentur lucernæ; eſſetque lucerna occidentalis juxta meam opinionem illa ipſa, quam dicit præceptor in commentario in Miſnam *Tamid*, ſi latus calami ſeptimi appropinquetur ad occidentem ſine ulla oris converſione. *Moſe Chaphetz* cap. 51.

ואולם מהשיאמר הכתוב אל מול פני המנורה העלה נרותיה כתב רלב״ג ז״ל שיקראו הפנים ואחור מצד צד הדלקתה כי אל עבר מה שיאיר הנר יקראו פניה וביות צד הדלקתה לצד בית קדש הקדשים ר״ל שראש פתילת הנר האמצעי שהוא גוף המנורה היה לצד מערב שמה יהיו פניה וכל שאר הנרות יהיו נוטים למול האמצעי לזה שאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות ומיהו זה הוא כדברי ראב״ש ודלא כרבי ונביא דבריהם בסמוך ויראה לפרש שהואיל ולא מצאנו במקרא שיצוה היות הקנים היוצאים מן המנורה בעיקום באופן שישתרנו ועלו כמין קשת אל מול פני המנורה עד כי נרות שעל גבה ישתוו בגבהם לנר האמצעי להזהיר אותנו לבלתי נאמין שיצאו מגוף המנורה ביושר כי אז לא יאירו ששת הנרות אל מול האמצעי אלא יתרחקו ממנו איצטריך לאשמועינן אל מול פני המנורה כלומר ששת הקנים היוצאים יהיו בדרך שיאירו אל מול פני המנורה ואע״פ שיוצאים מן האמצעי עכ״ז צריך שישוכו ויתקרבו כדי שראש הנרות יאירו למול האמצעי שורותי אלה אשר הנגתי לנדנה יגידון כל זה ע״ד הפשט אבל מה שרצו בזה רבותינו ז״ל בענין נר מערבי הלא תמצא ב״פ שתי הלחם שנחלקו בו גדולי עולם רבי וראב״ש לדברי רבי מנורה מזרח ומערב מונחת וקורא נר מערבי הנר השני׳ כשנתחיל למנורת מצד מזרחי משום דאין מעבירין על המצות וכי עייל בהיכל בקמא פגע ברישא וביה לא מצי לאתחיל דכתיב וערוך אותו לפני ה׳ צריך שיהא אחר תוצה לו ואי לאו לא קרינן ביה לפני ה׳ לפיכך בנר שני דאיהו לגבי אראשון הוי מערבי ואתיא כרבי הא דתנן במסכת תמיד נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקות וגו׳ הראשון לצד מזרח הוא המזרחי והשני הוא הנקרא מערבי לדעתו של ערך הראשון הוא מערבי וראב״ש סבר דגוף המנורה צפון ודרום הוה מנח בענין שהיו פניה למערב ומזרח ולא שייבו התם נרות מזרחיות שכל הקנים היו נגד מזרח ומערב ולדבריו נר מערבי הוא נר האמצעי לפי שפי הפתילה מצדד כלפי מערב בהפרש שאר הנרות שפי הפתילה שלהן מצודד כלפי האמצעי ומייתי לך מקרא דכתיב אל מול פני המנורה יאירו וגו׳ מלמד שהיו מצדדין פיהם כלפי האמצעי אבל פי האמצעי היה מצודד כלפי המערב ולכך קרי ליה נר מערבי ואמנם לרבי דאמר מזרח ומערב היתה מונחת י״ל דסבר איהו נמי דהוו מצדדין פיהם כלפי האמצעי דהכי איתא בהדיא בספרי אלא דאין לקרות האמצעי מערבי בשביל זה דלאו מערבי הוא לא גוף הנר ולא פיו ואתיא מתניתין דתמיד כוותיה ואין לומר דברייתא דספרי הביאה רש״י בפרשת בהעלותך חולקת לדתנן במנחות שתהא מודה לרבי בחדא דמנורה מזרח ומערב ופליגא לרבי בחדא שיהיו מצודדין למול האמצעי אלא נימא דהיא היא דעת רבי ושרבי נמי סובר שיהו מצדדין פיהן כלפי האמצעי אלא דמשום הכי לא סלקא דעתין לא יתקרא מערבי וכדאמרן יסבר הפליא עצה הנדילות ושיה על זה המזרחי בשאלותיו כהשיבו על דברי חכם אחד וגם זה לעומת זה האריכו למעניתם תשבע עין לראות אמלא אוזן משמוע עיין שם והוקשה שם דבמנחות משמע לפירוש רש״י דרבי דאמר מזרח ומעוב היו מונחין נר המערבי קרי לנר השב יעי לצד בית קדש הקדשים ואם כן קשיא אדיד לה למאי דפירש בפרק במה מדליקין ותירץ דרש״י ז״ל קאמר דוקא לפי הסלקא דעתין

דסבר

דסבר דפיורת המנורה היו או לצפון או
לדרום כמנהג המלכים שאו אי אפשר
שיהיה מערבי אלא השביעי אצל בפרוכת
אבל לפי המשקנה דקאמרי שהיו מצודדים
כלפי האמצעי ושל רבי נמי היו כן אלא
דם שלם הכי לא סגיא לן דיתקרי מערבי
השתא אי אפשר שיקראו מערביים נ׳
שבצד הפרוכת דהא פיהם לצד מזרח
ולא האמצעי דלא הוה פונה כלפי מערב
נשארו שלשה המזרחיים הראשון לצד
מזרח א״א שהרי אינו מערבי אלא מזרחי
נשאר אם כן מערבי מסופק בין נר ב׳ לנר
נ׳ ומשום דאין מעבירין על המצות כי פגע
ברישא בשני איהו הוי מערבי דלגבי החיצון
מערבי מתקרי אע״פ כן קדיתי ושניתי
במסכת מנחות וגעתי ולא מצאתי שרש״י
ז״ל כן ידמה כי היכי דתקשי ליה והדבר
הוא שגורס הרא״ם כדברי רש״י במנחות
כדבריהם האלה אלמא מזרח ומערב היו
מונחים והפנימי של צד מעוב קרי ליה
נר המערבי ע״כ ולפיכך קשיא ליה שהפנימי
של צד מעוב משמע נר שלפני הפרוכת
וקשיא אדידיה טאמו בפרק במה מדליקנן
של דברי רבי נר מערבי קרי השני לצד
מזרח וכדאמרון אמנם לגסחא דידן לא
קשיא מידי וגרסינן וה חיצון של צד מערב
ואם כן מצינן למימר דהוא דעתי שברק
במה מדליקין ור״ל חיצון דהיינו נר מהרחי
אלא של נר מערבי דהיינו שני שהוא
חיצון מערבי ולא יהיה צריך למחוק
כדבריו או לומר שרש״י חזר בו כדברי
הרמ״בן ז״ל אבל הרמבם ז״ל פירש במסכת
תמיד שנר המערבי הוא נר הו׳ מהחיצון
שהוא היותר פנימי מכלם וכל שבעה
הנרות מצודדים כלפי הפרוכת ומעקרא
יש לשאול שבהלכות בה״ב כתב שהמנורה
צפון ודרום הוא מנחא וכאן משמע שהוא
סובר שתהיה מזרח ומערב וכי תימא
דבתמיד מפוש הכי לדעת מתניתין דאתיא
כמאן דאמר מזרח ומערב דהיינו רבי מכל
מקום קשיא למה הביא דכל שבעה
הנרות מצודדין כלפי הפרוכת דלא כרבי
דהא ברייתא דספרי דאתיא כרבי ס״ל
דשלשה מצודדין כלפי מזרח וג׳ כלפי
מערב ודוחק לומר שתחליק ברייתא דהתם
לגמרא שלנו ולמתניתין דתמיד כל שכן
הכא דמצינו לאוקמא כרבי ולא מקשי
מידי דלא מצטריך לומר משכשתא כאשר
כתב הרא״ם ז״ל ועוד דטפי עדיף למימר הכי
מלומר דפליג עלה כיון דלא אשכחן בהדיא
דפליעי דא לכ״ה הא דפריך תלמודא בכמה
רוכתין מתנא דברייתא והתניא הכי
אמאי לא משני ליה תנאי קא שקלת
מעלמא תנא הוא ופליג אלא ע״כ לומר
דכל היכא דלא אשכחן דפליגי בהדיא
בה תנאי לא מצינן למימר הכי ולפיכך
כ״מ שתמצא בתלמוד תנא הוא ופליג
מייתי ברייתא דפליגי בה בהדיא משום
דבלאו הכי לא מצי לאו קמינהו בפלוגתא
וכל שכן הכא דקרא דאל מול פני המנורה
ליכא לפרושי לה אלא למצדד להו הצרודי
עכ״ד. Quod dictum eſt in textu; *Contra facies candelabri extolles ejus lucernas:* Scribit *Ralbag* f. m. quod vocentur facies, & pars poſterior ex latere accenſionis; quia e regione ubi illuminat lucerna, vocantur ejus facies; & latus accenſionis erat ad latus domus ſancti ſanctorum, ſc. ſummitas ellychnii lucernæ mediæ, quæ erat corpus candelabri, converta erat ad latus occidentale, ubi erant ejus facies; & reliquæ omnes lucernæ inclinabant contra mediam; & hoc eſt quod dictum eſt; *Contra facies candelabri illuminabunt ſeptem lucernæ.* Et nihilominus hæc afferuntur juxta verba R. Elieſeris bar Simeonis, non autem juxta ſententiam Rabi; quorum verba proxime adducentur. Et videtur declarandum eſse; quandoquidem non invenimus in lege, quod jubeat, quod calami egrederentur tortuoſi ex candelabro, ita ut in ramos diſtribuerentur, & ad ſimilitudinem arcus aſsurgerent contra facies candelabri; ut lucernæ in ſua altitudine lucernæ mediæ æquales eſsent; ut moneamini, ne putemius, rectos calamos ex corpore candelabri prominuiſse, quia tum ſex lucernæ non illuminaſsent e regione mediæ; ſed ab ea remotæ fuiſsent. Explicandum eſt; *contra facies candelabri*, hoc modo; ſc. quod ſex calami ita prominuerint, ut illuminaverint contra facies candelabri; & quamvis ex medio prominebant, tamen ita erant collocandi, & appropinquandi, ut ſummitas lucernarum illuminaret contra mediam. Hæ meæ lineæ, quas in parte ſepoſui, hæc omnia literaliter demonſtrant. Verum id quod docuerunt ſapientes noſtri f. m. de lucerna occidentali, reperitur in cap. XI. *Menachoth*, ubi diſputant proceres mundi, Rabi, & R. Elieſer bar Simeonis. Juxta ſententiam Rabi candelabrum collocatum erat inter orientem & occidentem, & appellat lucernam ſecundam occidentalem, ſi fieret initium numerandi ab latere orientali; eo quod non ſunt manipulatim facienda, præcepta. Itane? Ingredientine in templum illa in principio prima occurrebat? In illa non poteſt initium fieri; ſcriptum eſt enim; *& ordinabit illud coram Domino.* Neceſse eſt ut ſit alia præter illam; Sin minus, non diceretur de illa; *coram Domino.* Ideoque lucerna ſecunda, quæ erat prope primam, erat occidentalis; & adducitur juxta ſententiam Rabi, quod traditur in tractatu *Tamid*; Ingrediens ſi invenerit duas lucernas orientales accenſas &c. Prima ad latus orientale erat orientalis; & ſecunda vocabatur occidentalis juxta ejus opinio-

nionem; secundum ordinem primæ erat occidentalis. At R. Eliefer bar R. Simeonis putat corpus candelabri fuisse collocatum inter aquilonem & austrum; & quod ejus facies conversæ essent ad occidentem & orientem; neque illic dicitur de lucernis occidentalibus, quia omnes calami siti erant contra orientem & occidentem; & juxta ejus opinionem lucerna occidentalis erat media; quia os ejus ellychnii conversum erat contra occidentem, ad differentiam reliquarum lucernarum; quia os earum ellychnii conversum erat contra mediam. Et adducitur textus, ubi scriptum est; *Contra facies candelabri illuminabunt &c.* Ut doceare, quod converterent ora sua contra mediam; at os mediæ conversum erat contra occidentem; ideoque illam appellat lucernam occidentalem. Ceterum juxta opinionem Rabi, qui dicit candelabrum inter orientem & occidentem fuisse collocatum, potest dici, quod ipse quoque putet, quod illæ converterent ora sua contra mediam; ita enim manifesto adducitur in *Siphri*; at non potest media hac de causa appellari occidentalis; quia non erat occidentale neque corpus lucernæ, neque ejus facies; Et juxta ejus sententiam adducitur Misna *Tamid*; neque dicenda est Baraitha *Siphri*, quam adducit *Raschi* in Parascha *Num.* VIII. contraria esse traditioni, quæ affertur in *Menachoth*. Ibi enim consentit τῷ Rabi in altero, sc. quod candelabrum collocatum esset inter orientem & occidentem, & in altero ab Rabi dissentit, sc. quod lucernæ converterentur contra mediam. At dictum est hanc esse sententiam Rabi; & quod Rabi quoque putet, quod converterent facies suas contra mediam; quamobrem non putat esse appellandam occidentalem, uti diximus. Jam magnam in hoc navavit operam *Mizrachi* in suis quæstionibus; & in tractatu *Menachoth* intelligitur juxta commentarium *Raschi*, quod Rabi dicat inter orientem & occidentem fuisse collocatas; Lucernam occidentalem appellat lucernam septimam contra latus domus sancti sanctorum; si ita est; opponitur contra illum ex eo, quod exponit in cap. II. *Schabath*. At solvitur quæstio *Raschi* f. m. qui dicit simpliciter opinionem illius, qui putat facies candelabri fuisse conversas aut ad aquilonem, aut ad austrum; juxta morem regum; tum enim fieri non poterat, ut esset occidentalis, nisi septima prope velum; at per conclusionem est, quod dixerunt, conversas fuisse contra mediam; & juxta sententiam Rabi quoque ita sitas fuisse. Quamobrem non satis est nobis, quod sit appellata occidentalis. Nunc impossibile est, quod occidentales vocarentur tres, quæ sitæ erant contra velum quia eorum ora conversa erant ad latus orientale; neque media, quia non erat conversa contra occidentem. Reliquæ erunt tres orientales; prima ad latus orientale; est impossibile; quæ non erat occidentalis, sed orientalis; reliqua erit occidentalis; quæ intererat inter secundam & tertiam lucernam; & quoniam non sunt manipulatim facienda præcepta. Quid? primum occurret secunda? occidentalis, quæ erat juxta exteriorem vocabitur occidentalis. Quamvis ita sit, legi, & studui in tractatu *Menachoth*, & laboravi; at non inveni, quod *Raschi* f. m. ita sentiat; quia illic opponitur; & quod legit *Aram* juxta verba *Raschi* in *Menachoth* est hujusmodi. Quare collocabantur inter orientem & occidentem, & interior lateris occidentalis, vocabatur lucerna occidentalis. Hactenus; idcirco opponitur contra illum, quod interior lateris occidentalis intelligitur lucerna, quæ sita erat e regione veli. Et hæc est oppositio contra se ipsum, quod dicat in cap. II. *Schabb.* quod ex verbis Rabi lucerna occidentalis vocetur secunda lateris orientalis, uti dictum est. Ceterum juxta nostram lectionem nulla est oppositio; quia legimus; & exterior lateris occidentalis; si ita est; potest dici ejus sententia esse quæ adducitur in cap. II. *Schabb.* & potest dici [exterior] i. e. lucerna orientalis sed lateris occidentalis, sc. secunda, quæ est exterior occidentalis. Et non est necesse decernere juxta ejus verba; aut dicere, quod *Raschi* ibi reddat juxta verba *Ramban* f. m. Verum *Rambam* f. m. exponit in tractatu *Tamid*, quod lucerna occidentalis fuerit lucerna, quæ erat ad partem exteriorem, quæ erat omnibus interior; & quod omnes septem lucernæ conversæ fuerint contra velum; & primum quærendum est, quod in *constitutionibus de domo electa* scribat, candelabrum inter aquilonem & austrum fuisse collocatum; & hoc loco eruitur quod putet fuisse positum inter orientem, & occidentem. Si vero dicas, quod in *Tamid* ita exponat juxta opinionem Misnæ, quæ adducitur juxta sententiam illius, sc. Rabi, qui dicit situm fuisse inter orientem & occidentem; tamen opponitur, quod putet omnes septem lucernas conversas fuisse contra velum; quod non est juxta opinionem Rabi. Ecce *Baraitha*. Si-

Siphri docet juxta Rabi; sc. quod tres conversæ essent contra orientem, totidemque contra occidentem; & necessario dicendum est, quod dissentiat *Baraitha*, quæ ibi legitur, ab nostra *Gemara*, & ab Misna *Tamid*; multo magis hoc loco possumus statuere juxta sententiam Rabi; neque ulla est oppositio, neque dicendum est, hoc mendum esse, sicut scribit *Aram*; cujus hæc sunt verba. Et præterea multo melius ita dicit, si dicatur, quod de hoc disputet, quando non invenimus, quod perspicue disputenнt, si ita non esset; qui opponit ex *Gemara* in multis locis ex doctore *Baraitha*, tamen ita docet. Cur non respondet? Tu argumentaris ex doctoribus communibus. Hic est doctor, & disputat. Nisi necessario dicendum sit, quod quotiescunque non inveniamus, quod doctores non disputent perspicue, non possimus ita dicere. Ideoque invenies in *Gemara*; est doctor, & disputat, & affert *Baraitha*, & disputat in ea perspicue; si minus non posset statuere in disputatione; & multo magis textus, ubi dicitur; *contra facies candelabri*, non potest explicari; nisi ad latus respiciant. Hactenus ejus verba.

V. Post absolutam candelabri descriptionem commemorat textus forcipes, ceteraque instrumenta, quæ inserviebant candelabro ומלקחיה ומחתתיה טהור. *Et ejus forcipes, emunctoria quoque, & ubi quæ emuncta sunt exstinguantur, fiant de auro purissimo. Targum*. וציבתהא ומחתיתה דדהב דכי. *Et ejus forcipes, & receptacula de auro puro*. Commemorantur pariter forcipes 1. *Reg*. VII. 49. והמלקחים; *& forcipes; Targum* וציבתיא; *& forcipes*. Ubi *Raschi*. והמלקחים שמרימין בהן את הפתילי מתוך השמן; *& forcipes*, quibus extollunt ellychnia ex oleo. Et 2. *Paral*. IV. 21. והמלקחים זהב; *Et forcipes aureos*; ubi iterum. *Raschi*. והמלקחים זהב שמעביהי׳ הפתילה מן הנר שושבו השמן. *Et forcipes aureos*, quibus extollunt ellychnium ex lucerna, in qua sit oleum. Idem ad l. c. *Exod*. ומלקחיה הם הצבתים העשויים ליקה בהם הפתילה מתוך השין לישבן ולמושכן בפי הנרותו על שם שלוקחים בהם קרוים מלחים וצבחהא שתרג׳ אנקלוס לשון צבת טנל׳יס בלע״ז. *Et ejus forcipes*. Sunt forcipes, efformatæ, ad excipiendum cum ullis ellychnium ex oleo, ad deponendum, aut attrahendum ex ore lucernæ; eo quod cum his excipiant, vocarunt מלקחים, & *Onkelos* interpretatur צבתהא, ex significatu צבת, barbare טנלויס. *Abarbanel* ad l. c. *Exodi*. ואמר ומלקחיה והמחתותיה זהב טהור להגיד שמלקחיה שבהם לוקחים הפתילה. Et dictum est; *Et forcipes ejus, & receptacula*; ad demonstrandum, quod ejus forcipes essent, quibus ellychnium excipiunt. מחתוהיה ab *Raschi* ibid. illustrantur. ומחתותיה הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהם את האפר שבנר בבקר בבקר כשהו׳ מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבר ולשון מחתה פוייסדריא״ בלע״ז כמו לחתית אש מיקור׳. At מחתויה erant ad similitudinem scutellarum parvarum, quibus excipiebatur cinis, qui erat in lucerna singulo mane, quando lucernæ purgabantur ab cinere ellychniorum; & jam ex significatu מחתה barbare פוייסדריא, quasi accipere ignem ex foco. *Abarbanel* ibid. והמחתותיה שבהם מרימים הרשן מהנרות. At המחתותיה erant, quibus auferebant cinerem ex lucernis.

VI. Pondus candelabri perspicue definitur in textu, ubi dictum est. ככר זהב טהור יעשה אתה. *Ex talento auri puri facies illud. Targum*. ככרא דדהב דכי יעביד יתה. *Et talento auri puri facies illud*. Pro gentium, & metallorum varietate variasse constat talentum; omnium maximum fuisse Æginæum, minimum vero Siculum. *Pollux* pag. 437. talenta enumerat Æginæum, Babylonicum, Siculum, Syriacum, & Atticum, asseritque Æginæum ponderosissimum decem mille drachmarum Atticarum fuisse; Siculum vero antiquum quatuor & viginti nummorum, recens duodecim duntaxat. τὸ μὲν τοι Σικελικὸν τάλαντον ἐλάχιστον ἴσχυε, τὸ μὲν ἀρχαῖον ὡς Ἀριστοτέλης λέγει τέσσαρας καὶ εἴκοσι τοὺς νούμμους, τὸ δὲ ὕστερον δυὸ καὶ δέκα δύνασθαι δὲ τὸν νοῦμμον τρία ὀβόλια. Duodecim nummi æræi talentum Siculum faciebant; quatuor nummi vero drachmam argenti; idcirco hoc talentum in argento tres drachmas non excedebat. *Festus*. Talentorum non unum genus: Atticum est sex millium denarium, Rhodium & Cistophorum quatuor millium quingentorum denarium. Alexandrinum duodecim millium denariorum &c. Et alibi. Euboicum talentum nummo Græco septem millium, & quingentorum Cistophorum est, nostro quatuor millium denariorum. *Fannius* de Talento Attico

> Cecropium superest posthæc docuisse talentum.
> Sexaginta minas, seu vis, sex millia drachmas,
> Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis.

Teste *Polluce* Talentum aureum ab ar-

genteo in pondere variavit : ἐδύνατο δὲ τοῦ χρυσίου τάλαντον τρεῖς χρυσοῦς Ἀττικούς, τὸ δὲ τοῦ ἀργυρίου ἑξήκοντα μνᾶς Ἀττικάς. Quod vocabatur Talentum Macedonicum : τὸ δὲ Μακεδονικὸν τάλαντον τρεῖς ἦσαν χρύσινοι. Homerica talenta aurea non superasse pondus trium διδράχμων ipse *Pollux* testatur pag. 430. ὅτι παρὰ τοῖς ἐφ' Ὁμήρου τὸ τάλαντον ὀλίγον ἐδύνατο μάθοις ἂν ἐκ τῆς ἱπποδρομίας, quæ refertur *Iliad.* 23. ubi lebeti postponuntur duo auri talenta ut minoris pretii præmium, quam lebes aheneus. *Priscianus* lib. de figur. & nom. numer. ex *Livii* loco lib. 38. ubi legitur. Talentum ne minus pondo lxxx. Romanis ponderibus pendat : duo finxit talenta, magnum alterum, 8000. & amplius denariorum, parvum alterum, 6000. denariorum. At parvi talenti nulla est mentio apud veteres autores; quamvis magnum memoretur apud *Plautum* in *Curcul.* & *Mostellaria*, *Terentium* in *Phorm.* & *Virgilium Æneid.* lib. IX.

Et tripodas geminos, auri duo magna talenta.

Tamen (ut verbis utar clar. *Eisenschmidi* cap. 3. lib. de ponderibus, & mensuris.) puto, si hinc duo talentorum genera fingere velimus, idem esse ac si ex eo, quod dicitur Elephas magnus, concludere debeamus, duo esse elephantorum genera, pusillum alterum, alterum magnum. Homerica & Sicula talenta potius nummi quam pondera fuerunt.

Talenti Hebraici pondus fuisse 3000. Siclorum perspicue demonstratur ex *Ex.* XXXVIII. 25. ubi ex Israelitis qui viginti annos & ultra ætatis habebant, quorum numerus fuit 603550. singuli dicuntur obtulisse semisiclum, summaque 100. talentorum cum residuis 1775. siclis collecta fuisse. Hinc uni talento cedunt sicli 3000. כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקרש ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל במשקל הקרש וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל במשקל הקרש בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל מקרש לכל העבר על הפקרים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים. *Omne autem aurum, quod expensum est in opere sanctuarii, & quod oblatum est in denariis, viginti novem talentorum fuit, & septingentorum & triginta siclorum ad mensuram sanctuarii & argentum numeratorum congregationis fuit centum talentorum & millium & septingentorum, & septuagintaquinque siclorum ex pondere sanctuarii; dimidius siclus in singula capita siclo sanctuarii. Oblatum autem est ab his, qui transierunt ad numerum a viginti annis & supra de sexcentis tribus millibus & quingentis quinquaginta armatorum.* Targum. כל דהבא דאתעביד לעיבידתא בכל עיבידת קודשא והוה דהב אפרושתא עסרין ותשע כברין ושבע מאה ותלתין בסלעי קודשא וכסף מניני כנשאת מאה כברין ואלף ושבע מאה ושבעים וחמש סלעין בסלעין קודשא תקלא לגולגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מנייניא מבר עשרין שנין ולעילא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין. *Omne aurum, quod expensum est in omni opere sanctuarii, & fuit aurum oblatum, viginti novem talentorum fuit, & septingentorum & triginta siclorum ex siclis sanctuarii. Et argentum numeratorum congregationis fuit centum talentorum, & millium, & septingentorum, & septuaginta quinque siclorum ex siclis sanctuarii. Siclus in singula capita, sc. dimidium sicli ex siclis sanctuarii pro omnibus, qui ad numerum transierunt a viginti annis & supra de sexcentis tribus millibus, & quingentis, & quinquaginta.* Ubi *Raschius*. הככר ששים מנה ומנה של קרש כפול היה הרי הככר מאה ועשרים מנה והמנה סה״ סלעי׳ הרי ככר של קרש שלשת הלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במינם משלשת אלפים שאין מגיעין לככר בקע הוא שם משקל מחצית השקל לשש מאות אלף וגו׳ כך היו ישראל וכך עלה מניהם אחר שהוק׳ המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומניך חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשה אלפים וחמש מאות וחמשים חצאין עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים. Talentum fuit sexaginta minarum, & mina sanctuarii fuit duplo, erat igitur talentum centum & viginti minarum, & mina sexaginta quinque siclorum; ecce talentum sanctuarii erat trium millium siclorum; ideo numerat cum minutiis (פרוטרוט est minutum cujusque rei in *Medrasch Tillim Psalm.* 23. פרוטרוט unum de quadringentis, & octoginta novem, quasi פרטר, quæ literæ totidem in numero continent. In *Echa rabbati* in præfat. fol. 57. col. 3. ומוציאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט. Et educebant seipsos quindecim millia cum minutiis, i. e. adhuc nonnulli pauci erant ultra illa quindecim millia) omnes siclos, qui diminuebantur numero ex tribus millibus, qui non perficiebant talentum. בקע est nomen ponderis dimidii sicli.

Pro

Pro ſexcentis millibus &c. Sic erant Iſraelitæ pariterque eorum numerus adſcendit poſt erectum tabernaculum in numero; & dixit; nunc quoque in munere ſpontaneo tabernaculi, ita erant & numerus dimidiorum ſiclorum ſexcentorum millium adſcendit ad centum talenta, quorum ſingulum conſtabat 3000. ſiclis. Quomodo? ſexcenta millia dimidia ſunt tercenta millia integra, ecce centum talenta; & tria millia, & quingenta & quinquaginta dimidia adſcendunt ad 1775. ſiclos. *Aben Ezra* ad l. c. *Exod.* וכסף הנה ידענו מזה המשפר כי הככר ג׳ אלפים שקלים וגו׳ בקע חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו. *Et argentum*: Hinc perſpicue nobis conſtat talentum fuiſſe 3000. ſiclorum &c. בקע; dimidium ſicli; ex hac ratione, quod ſi diſcindatur ſiclus, ecce ejus dimidium. Sed clarius ex minæ, ſicli, & denarii pondere, ex quibus conſtabat talentum illuſtrabitur. Minam fuiſſe ſexaginta ſiclorum demonſtrare conantur Interpretes Judæi ex *Ezech.* XLV. 12. והשקל עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם. *Et ſiclus viginti Gerarum; & viginti ſicli, & viginti quinque ſicli, & viginti ſicli mina erit vobis.* *Targum.* וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עסרין סלעין מני בספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מניא רבא מני קודשא יהי לכון. *Et ſiclus viginti obolorum; triens numeri viginti ſicli minæ argenteæ, viginti quinque ſicli, quadrans numeri quindecim ſicli, omnes ſexaginta numero, mina magna ſanctuarii erit vobis.* Ubi *Raſchi*. והשקל עשרים גרה עשרים מעין עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל הרי ששים שקלים המנה יהיה לכם לצונ״ט בלע״ז וגו׳ והרי יש כאן מאתים וארבעים זוז מכאן שהיה מנה של קדש כפול והוסיפו בימי יחזקאל שתו׳ הרי מאתים וארבעים וכשחלקו הכתוב לשלשה ולא כחב סתם ששי׳ שקלים יהיה לכם המנה צוה לעשו׳ ממנו לשקל שלישיתו ומשקל רביעו ומשקל מנה של חול שהיה מתחילה וכן ת״י תלתו׳ מניא עסרין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעו׳ מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומנ׳ רבא קודשא יהא לכון. *Et ſiclus viginti* גרה, *viginti obolorum; viginti ſicli, viginti quinque ſicli, quindecim ſicli*; ecce ſexaginta ſicli; *mina erit vobis*; barbare לצונט: ecce hic ſunt 240. Zuſæ; hinc probatur minam ſanctuarii fuiſſe duplam; & auxerunt tempore Ezechielis ſexta parte; ecce 240. Et quando dividit textus in tres partes, neque ſcribitur ſimpliciter; *ſexaginta ſicli mina erit vobis*; jubet ex ea fieri pondus trientis, & pondus quadrantis; & pondus minæ communis, quod erat a principio. Atque ita interpretatur *Jonathan*. *Triens numeri viginti minæ argenteæ, viginti quinque ſicli, quadrans numeri quindecim ſicli; omnes ſexaginta numero; & mina magna ſanctuarii erit vobis.* *Radak* ibidem. ואמר והשקל עשרים גרה ומניין השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל הלא המנינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים וגו׳ ויונתן תרגם וסלעא עסרין מעין תלתות מניא מני בספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין בלהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהיה לכון ומנה שאמר שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם וארז״ל מנה של קדש כפול היה וראו זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשו מנה מאתן וארבעים זוזי הוי כי השקל הוא ד׳ זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם כי מנה כדבריהם אינו אלא מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קדש והוסיפו בימי יחזקאל שתות מלבד הארבעים היתרים על המאתים. Et dicit: *Et ſiclus viginti obolorum*; & computatio hujus ſicli ita deſcripta eſt in lege; atque his addit alia pondera; & dicit; *viginti ſicli, viginti quinque ſicli, & quindecim ſicli, mina erit vobis*; iſti omnes muneri, qui omnes ſunt ſexaginta ſicli, ſunt unum pondus, & appellatur mina; & cur diviſit in has partes? quia unumquodque eſt pondus ſeorſim; & mina eſt ſexaginta ſiclorum &c. & *Jonathan* interpretatur. *Et ſiclus viginti obolorum; triens numeri viginti ſicli minæ argenteæ, viginti quinque ſicli, quadrans numeri quindecim ſicli; omnes ſexaginta numero, & mina magna ſanctuarii erit vobis*; & mina, quam dicit fuiſſe ſexaginta ſiclorum, erat mina communis; uti dicit; *erit vobis*. Et dixerunt ſapientes noſtri f. m. mina ſanctuarii dupla erat; & hoc viderunt ex hoc verſiculo; *& ſiclus viginti obolorum*; & fecerunt minam 240. Zuſarum; quia ſiclus erat quatuor Zuſarum; & ſexaginta ſicli comprehendunt 240. Zuſas; & qua de cauſa dicit; *mina erit vobis*? Quia juxta verba ſcribarum non comprehendebat mina niſi centum Zuſas; ſed dupla facta eſt mina ſanctuarii; & illam auxerunt ſexta parte tem-

pore Ezechielis, ſc. quadraginta reliquis ſupra 200. *Babyl. Menachoth* 77. השקל עשרים גרה עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם מנה מאתן וארבעין הוו אלא שמע מינה תלת שמע מינה מנה של קדש כפול היה ושמע מינה מוספין על המידות ואין מוספין יותר משתות ושמע מינה שתותא מלבר. *Siclus viginti obolorum, viginti ſicli, viginti quinque ſicli, quindecim ſicli mina erit vobis*; mina 240. Verum hinc tria intelliguntur; hinc intelligitur, minam ſanctuarii duplam fuiſſe; & hinc intelligitur, non additum fuiſſe menſuris plus ſexta parte; & hinc intelligitur ſextam partem duntaxat. Ubi *Raſchi*. דכתוב היא עשרים שקלים חמשה ועשר' שקל' עשרה וחמש שקל' הרי ששים שקלים אותן ששים שקלים יהיה לכם המנה וסלע ארבעה זוזים הרי ר"ס זוזי דינרים הוו בהאי מנה וקיימא לן דמנה דאורייתא אינו אלא כ"ה סלעים שהם מאה זוזים מנה של קדש כפול היה דהיינו ר"ס דינרין שמע מינה מוספין על המדות דהיינו מ' לר' לק' של חול כ' ושמע מינה שתותא מלבר של חמש מומספין דאי הוי שתות מלבר לא היה צריך להוסף ארבעים על מאתים. *Viginti ſicli, viginti quinque ſicli quindecim ſicli*; ecce ſexaginta ſicli; iſti ſexaginta ſicli, *mina erit vobis*; & ſiclus erat quatuor Zuſarum; ecce 240. Zuſæ ſunt denarii in hac mina; & nobis conſtat minam legis non comprehendiſſe niſi 25. ſiclos, qui faciunt 100. Zuſas; Mina ſanctuarii dupla erat i. e. 240. denariorum; Hinc eruitur, additum fuiſſe menſuræ, ſc. 40. ad 200. ſanctuarii, pariterque 20. ad profanum; pariterque eruitur, ſextam tantum quintæ partis additam 60. ſi hæc eſt ſexta pars duntaxat, non eſt neceſſe addi quadraginta ſuper 200. *Thoſaphoth* ibid. והשקל עשרים גרה תימא דעשרים וארבעה הוו דגרה היינו מעה כדכתיב עשרים גרה ומתרגמינן עסרין מעין וקיימא לן סלע ד' דינרים ושש מעה כסף דינר הרי כ"ד ותירץ ר"ת דפעמים הוסיפו אחת בימי יחזקאל שהסיפו על מנה של קדש לבדו שהיה של חמשים סלעים ועשאוהו של ששים ושוב בימי חכמי' הוכיפו על הסלע שהיה של עשרים גרה ועשאוהו של כ"ד וממידא ניתוסף מנה של חול של עשרים וחמשה סלעים ושל קדש חמשי' סלעים אלא שהוסיפו על הסלע שתות ועשאוהו של עשרים וארבע מעות וניתוסף בבת אחת מנה של קדש ושל חול ששים שקלים דקא חשיב קרא במנה של קדש בשקלים הרא שונים כו' והפ' דקרא זה הקל שהיה מתחילה עשרים גרה מאותן שקלים ועשרים וחמשה וטו המנה של קדש יהיה לכם ומה שחלקם הכתוב עשרים שקלים עשרה וחמשה שקל ולא כתב ששים שקלים המנה יהיה לכם אומר רבינו תם לפי שהיו להם שלשה משקלות אחרת של שליש מנה של קדש אחד שניתוסף ואחד של מנה של חול ואחת של רביע מנה של קדש ושלשתן מחזיקות מנה של קדש וכן מוניח התרגום דמתרגמינן סלעא עסרין מעין תלתות איכא מנייא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מנייא חמש עסרה סילעין כולהון שיתין מנייא דהכא יהי לכון ולפי' בתר' אין מתיישב כל כך דתלתות מניא ורבעות מנייא מיירי במנ' של קדש אחר שניתוסף ואילו מנה כספא עסרין וחמשה סלעים דאיירו במנה של חול לאו בשל חול אחר שנותוסף קאמר אלא במנה הראשון של חול ומיהו בקונטרס פירוש כן בפירוש יחזקאל. *Et ſiclus viginti obolorum*; dices; erat 24. גרה, i. e. obolorum; ſicuti ſcriptum eſt; *viginti obolorum*; & Chaldaice viginti מעין i. e. *obolorum*. Et nobis conſtat ſiclum fuiſſe quatuor denariorum, & ſex obolos argenti feciſſe denarium; ecce 24. Atque explicat R. Tam; bis auctam fuiſſe minam, ſemel tempore Ezechielis, quo auxerunt minam ſanctuarii duntaxat, quæ erat quinquaginta ſiclorum, eamque fecerunt ſexaginta; & præterea tempore ſapientum auxerunt ſiclum, qui erat viginti obolorum, & effecerunt 24. Et hinc aucta eſt mina communis 25. quinque ſiclis, & mina ſanctuarii 50. ut poſtquam auctus eſt ſiclus ſexta parte, & factus eſt ex 24. obolis, & aucta eſt una vice mina ſanctuarii, & communis 60. ſiclis; etenim computat textus minam ſanctuarii ſiclis primis &c. Et exponit textus, quod ſiclus eſſet a principio viginti obolorum, ex hujuſmodi ſiclis; *& viginti quinque ſicli, & quindecim, mina ſanctuarii erit vobis*: Cur dividit textus viginti ſiclos, & quindecim ſiclos; & non ſcribit; ſexaginta ſicli *mina erit vobis?* Dicit R. Tam; quia in his tria erant pondera, primum trientis minæ ſanctuari, alterum quod additum eſt, tertium minæ communis, & poſtremum quadrantis minæ ſanctuarii; & hæc tria comprehendunt minam ſanctuarii; atque ita probat *Targum*, qui interpretatur. *Siclus viginti obolorum; triens numeri viginti ſicli minæ argenteæ; viginti quinque ſicli; quadrans numeri quindecim ſicli; omnes numero ſexaginta; erit vobis*. Et ideo poſtremo non ſtatuitur, quod triens, & quadrans numeri doceat de mina ſanctuarii poſt augumentum; & hæc mina argentea viginti quinque ſiclorum docet de mina communi; non de communi

poſt

post augumentum dicit, sed de priori mina communi; & nihilominus exponit in quaternione pariter in commentario in *Ezechielem*. Ex locis adductis 1. docemur; minam legis comprehendisse tantum 25. siclos, i. e. 100. denarios. Hinc *Bava Kama* cap. IV. 1. המנה מאה דינרין; Mina centum sunt denarii 2. minam sanctuarii mina legis duplo fuisse, quæ 50. siclos, i. e. 200. denarios comprehenderit. Hinc talentum, quod constabat *60*. minis, quarum singulæ 50. siclos efficiebant, 3000. siclos comprehendit; uti demonstratum est ad *Exod*. XXXVIII. 25. sexta parte minam auctam esse, i. e. denariis 200. 3. additos esse 40. Hujusmodi mina, quæ aucta dicitur tempore *Ezechielis*, nullo modo convenire potest talento Mosaico. Postrema hæc mina *Josephi* ætate usitata fuit, a quo lib. XIV. cap. 12. *Antiquit.* scribitur: ἡ δὲ μνᾶ παρ' ἡμῖν ἴσχει λίτρας β' καὶ ἥμισυ. Mina apud nos valet libras duas semis, i. e. sexaginta siclos, si cuique siclo fere semuncia Romana tribuatur. Ex supra dictis demonstratum est siclum continuisse quatuor denarios, i. e. quatuor drachmas; Hinc siclus appellatum scimus τετράδραχμον, & dimidium siclum δίδραχμον *Matth*. XVII. 24. & *Luc*. XII. 35. δύο δυνάρια, quum integer siclus quatuor denarios comprehenderet. Ejus pondus fuit ante primi templi excidium 320. granorum hordei, uti testatur *Maimonides* in constitut. de *siclis* cap. 1. ומשקלו שלש מאות ועשרי' שעורה Et ejus pondus fuit 320. granorum hordei. Optime convenit hujusmodi pondus siclis, qui appensi fuerunt a *Montano*, *Mersenno*, & *Villalpando*; etenim *Montani* siclus æquiponderavit semunciæ Hispanicæ, quæ respondet granis Paris. 270. *Villalpandi* semunciæ Romanæ hodiernæ, quæ æquivalet granis Paris. 267. postremus *Mersenni* deprehensus est æquivalere granis Paris. 268. Hujusmodi pondus optime convenit 320. granis hordeaceis mediocribus; Ex his omnibus demonstrari potest siclum Hebraicum statuendum esse granorum Paris. 268. octo granis majorem semuncia Romana vetere, *64*. granis leviorem Tetradrachmo Attico. Hinc errat *Josephus*, qui scribat lib. III. cap. *9*. *Antiq*. Siclum Tetradrachmo Attico æquivalere; ὁ δὲ σίκλος νόμισμα ἑβραίων ὢν ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. Siclus autem nummus Hebræorum, Atticas capit drachmas quatuor. Vide cel. *Eisenschmidii* lib. de ponderibus & mensuris cap. III. Ex his quæ hactenus dicta sunt, æquivalebit talentum Hebraicum 8800. drachmis Atticis sc. libris veteribus Romanis 139. cum duabus unciis. Nunc inquirendum, an sicli aurei ab reliquis siclis ceterorum metallorum in pondere variaverint; etenim memorantur sicli argentei, ænei, & ferrei; de ferreis fit mentio 1. *Sam.* XVII. 7. ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל. *Ipsum autem ferrum hastæ ejus sexcentos siclos habebat ferri*. *Targum*. דמורניתיה מתקל שית מאה תקלי ברזלא. *Ejus lanceæ pondus erat sexcentorum siclorum ferreorum*. Ubi *Radak*. שקלים ברזל כמו שקלים ברזל ומה שאמר למעלה שקלים נחשת והנה אמר שקלים ברזל לפי שכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל זכר בה שקלים ברזל. *Sexcentos siclos ferri*: sicut sicli ferrei. Et sicut supra commemoravit siclos æneos; & nunc memorat siclos ferreos; quia omnia metalla habent siclos peculiares; & quando appendunt aurum, appendunt siclis auro peculiaribus, pariterque argento, & æri, ita pariter ferro, & quia ejus hasta erat ferrea, idcirco in ea memorantur sicli ferrei. *Ralbag* in l. c. והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישית ככר Et ecce pondus ferri ejus hastæ erat quasi tertia pars talenti. Videtur ex his varia talentorum pondera pro metallorum varietate fuisse. Talentum aureum ab ceteris non pondere, sed materia tantum variasse mihi persuadet textus 1. *Reg*. IX. 28. ubi dicuntur ex Ophir ad Salomonem delata fuisse 420. talenta, quæ si juxta proportionem, pretii habita ratione, ab ceterorum metallorum pondere diminuantur, quis credat pro pusillo lucro hanc difficilem navigationem tantis laboribus & periculis fuisse susceptam? Sed clarius nostra sententia probatur ex 2. *Reg*. V. 23. ubi narratur singulis famulis singula talenta argenti in saccis ligata fuisse imposita, quæ ab iis per aliquod spatium deferrentur. Si minus hoc talentum fuit in pondere præ ceteris vilioribus metallis cur non potius duo, quam unum talentum servis singulis deferenda imposita sunt a quibus facile transferri potuissent? Dubitant Judæi Interpretes an vasa candelabri ex talento ipso efformarentur. *Babyl. Menachoth* 88. 2. ופלונתא דהני תנאי דתניא מנורה ונרותיה באות מן הככר ואין מלקחיה ומחתותיה מן הככר ר' נחמיה אומר מנורה היתה באה מן הככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה באות מן הככר במאי קא מיפלגי בהאי קרא דתני' ככר זהב טהור יעשה אות' למרנו

למדנו למנורה שבאה מן הככר מניין לרבות נרותיה ת״ל את כל הכלים האלה יכול שאני מרבה אף מלקחיה ומחתותיה ת״ל אותה דברי ר׳ נחמיה קשיא דר׳ נחמיה אדר׳ נחמיה תרי תנאי ואליבא דר׳ נחמיה ר׳ יהושע בן קרחא אומר מנורה באה מן הככר ואין מלקחית ומחתותיה באה מן הככר והלא אני מקיים את כל הכלים האלה שהיו כלם של זהב זהב בהדיא כתיב בו ועשית את נרותיה שבעה וחעלה את נרותיה להאיר על עבר פניה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור לא נצרכה אלא לפי נרות סלקא דעתך אמינא הואיל ופי נרות אשחורי משחר התורה חסה על ממונן של ישראל וליעביר כל דהו קמ״ל. Et est dissensio inter istos doctores Misnicos; exstat enim traditio. Candelabrum, & ejus lucernæ adducuntur ex talento, at ejus forcipes, & receptacula non adducuntur ex talento. R. Nehemia dicit; candelabrum adducitur ex talento; at ejus lucernæ, & forcipes, & receptacula non adducuntur ex talento. Ubinam est dissensio? in hoc textu; scriptum est enim: *De talento auri puri facies illud*; ex quo docemur, candelabrum adductum fuisse ex talento. Unde probatur ad includendas ejus lucernas? ex eo quod dictum est; *& omnia vasa ista*: Crederem includendas quoque forcipes, & ejus receptacula? Idcirco dictum est: *illud*. Verba R. Nehemiæ: Oppositio R. Nehemiæ contra R. Nehemiam: Duo doctores Misnici varie referunt opinionem R. Nehemiæ. R. Jehosua ben Charcha dicit: Candelabrum afferebatur ex talento; at ejus forcipes, & receptacula, & lucernæ non adducebantur ex talento. At quomodo explicabo: *omnia vasa ista*? ut omnia sint ex auro; ex auro? perspicue scriptum est; *& facies ejus lucernas septem, & extolles ejus lucernas, & illuminabunt ad latus ejus faciei, & ejus forcipes & receptacula ex auro puro*. At necesse est; quia putarem dicendum, cum ora lucernarum nigrescerent, cum lex parceret opibus Israelis, & pemitteret hæc omnia fieri ex quavis materia, idcirco dicit &c. *Abarbanel* ad l.c. עם כל חכלים אלה ככר זחב טחור לא שהיו המלקחים והמחתות מקשה עם המנורה כי אם שמנורה בעצמה תהיח ככר זהב אחד כדברי ר׳ יהודה אבל הכלים לא היו בכלל הככר אלא להודיע שיהיו עם כן זהב טהור; *& omnia ista vasa ex talento auri puri*; at forcipes & receptacula non sunt ex eadem massa cum candelabro; quia candelabrum seorsim erat ex uno talento aureo; juxta verba R. Jehuda; at vasa non comprehendebantur in talento; sed ostenditur, quod hæc quoque fierent ex auro puro. *Maimonides* l. c. המלקחים והמחתות וכלי השמן אינן מכלל הככר שהרי נאמר במנורה זהב טהור ולא נאמר נרותיה זהב טהור מפני שהנרות קבועין במנורה והם מכלל הככר. Forcipes & receptacula, & vasa olei non comprehenduntur in talento; quia dictum est in candelabro, *aurum purum*; at non dictum est; lucernas ejus ex auro puro; quia lucernæ statuuntur in candelabro, & illæ comprehenduntur in talento.

Hoc unum reliquum est, ut candelabri altitudo definiatur, de qua nulla est mentio in S. Scriptura; quod notat *Philo* lib. quis rerum divinarum hær. ἄξιον δὲ σκέψασθαι διὰ τί τῆς τραπέζης καὶ τοῦ θυμιατηρίου τὰ μέτρα δηλώσας, τῆς λυχνίας οὐδὲν ἀνέγραψε. Illud inquisitu dignum est, cur [Moses] mensæ, ac altaris suffitus dimensiones declaraverit, lychnuchi vero nihil. Judæi Interpretes communi consensu ejus altitudinem octodecim palmorum constituunt. *Babyl. Menachoth* 28. גובהה של מנורה י״ח טפחים הרגלים והפרח ג׳ טפחים וטפחים חלק וטפח שבו גביע וכפתור ופרח וטפחים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין כנגד גובהה של מנורה וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו אחד אילך ואחד אילך ונמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו ג׳ טפחים שבהן ג׳ גביעין וכפתור ופרח. Altitudo candelabri erat octodecim palmorum; pedes & flos erant trium palmorum; & duo palmi læves & palmus, ubi erat cyathus, malum & flos, & duo palmi læves, & palmus, ubi erat malum, unde egrediebantur duo calami, alter hinc, & illinc alter, & protrahebantur contra altitudinem candelabri; & palmus lævis & palmus, ubi erat malum, unde egrediebantur duo calami, alter hinc, illinc alter, & protrahebantur, & adscendebant contra altitudinem candelabri, & palmus lævis, & palmus, ubi erat malum, unde egrediebantur duo calami, alter hinc, & illinc alter, & protrahebantur, & adscendebant contra altitudinem candelabri; & duo palmi læves reliqui erant, ubi erant tres cyathi, malum, & flos. *Raschi* ad l. c. *Exod.* גובהה של מנורה י״ח טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים הוא הפרח האמור בירך שנ׳ עד פרחה וטפחים חלק וטפח שבו גביע מהארבע׳ גביעי׳ וכפתור ופרח משני׳ כפתורים ושני

פרחים

פרחים האמורי׳ במנורה עצמה שנ׳ משוקדים כפמורים ופרחים למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנ׳ וכפתור תחת של יהקנים וגו׳ וטפחים חלק וטפח כפחור ושני קנים יוצאים ממנו אילך נמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכין ועולין כנגד גוכהה של מנורה וטפחים חלק נשתיירו שם שלשה טפחים שבהם שלשה גביעים וכפתור ופרח. Altitudo candelabri erat octodecim palmorum; pedes & flos eminebant tres palmos; hic flos eſt ille, qui commemoratur in ſcapo; dictum eſt enim; *uſque ad florem*; & duo palmi leves; & palmus, ubi erat cyathus ex quatuor cyathis, malum, & flos, ex duobus malis, & ex duobus floribus, qui memorantur in ipſo candelabro; dictum eſt enim; *amygdalata mala*, *&* *flores*; ex quo docemur, fuiſſe in calamo duo mala, & duos flores, præter tria mala, ex quibus protrahebantur calami; dictum eſt enim; *&* *malum infra duos calamos &c.* & duo palmi læves; & palmus, ubi erat malum, unde hinc inde duo calami egrediebantur, & protrahebantur, & aſcendebant contra altitudinem candelabri; & palmus lævis, & palmus, ubi erat malum, unde egrediebantur duo calami, & protrahebantur & adſcendebant contra altitudinem candelabri; & palmus lævis, & palmus ubi erat malum, unde egrediebantur duo calami, & protrahebantur, & adſcendebant contra altitudinem candelabri; & duo palmi læves, reliqui ſunt tres palmi, in quibus erant tres cyathi, malum, & flos. *Maimonides* l. c. גובה המנורה היה שמונה עשר טפח הרגלים והפרח שלשה טפחים ושני טפחים חלק וטפח שבו גביע כפתור ופרח וטפחים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו אחד הילך ואחר הילך ונמשכין ועולין כנגד גובה המנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאין ממנו אחד הילך ואחר הילך ונמשכין ועולין כנגד גובה המנורה וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים מסנו אחד הילך ואתד הילך ונמשכין ועולין כנגר נובה המנורה וטפחיים חלק נשתיירו שלשה טפחים שבהן שלשה גביעים כפתור ופרח. Altitudo candelabri erat octodecim palmorum; pedes & flos eminebant tres palmos; & duo palmi læves, & palmus, ubi erat cyathus, malum, & flos; & duo palmi læves, & palmus, ubi erat malum, unde duo calami hinc inde egrediebantur, & protrahebantur, & aſcendebant contra altitudinem candelabri; & palmus lævis, & palmus, ubi erat malum, unde duo calami hinc inde egrediebantur, & protrahebantur, & aſcendebant contra altitudinem candelabri; & palmus lævis, & palmus, ubi erat malum, unde duo calami hinc inde egrediebantur, & protrahebantur, & aſcendebant contra altitudinem candelabri; reliqui ſunt tres palmi, ubi erant tres cyathi, malum & flos.

CAPUT SECUNDUM.

I. De ſitu Candelabri in Sancto. II. De x. Candelabris Salomonis, & eorum ſitu in Sancto. III. De Candelabris in atrio accenſis in feſto Tabernaculorum. IV. De oleo Candelabri. V. De Lenticula olei puri in templo inventa, & de feſto Canuca. VI. De Lucernis ab Ethnicis & Chriſtianis accenſis.

I. CAndelabrum collocatum fuit in Sancto in plaga auſtrali e regione menſæ, uti ſcriptum eſt *Exod.* XL. 22. וישם את המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נגבה. *Poſuit & candelabrum in tabernaculo teſtimonii e regione menſæ in parte auſtrali.* *Targum*. ושויית מנרתא במשכן זימנא לקביל פתורא על שידא דמשכנא דרומא. *Et poſuit candelabrum in tabernaculo conventus contra menſam ad latus tabernaculi auſtrale. Babyl. Joma* 33. 2. שולחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכ׳ מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח ממוצע ועומד באמצע ומשוך כלפי חוץ קימעא ונוקמי׳ להדיהו כיון דכתי׳ ואת המנורה נכח השלחן בעינן רהוו אהרדי. Menſa ſita erat in aquilone, protracta ab muro duos cubitos cum dimidio; & candelabrum ſitum erat in auſtro, protractum ab muro duos cubitos cum dimidio; & altare erat intermedium, & in medio ſitum erat, paulo protractum verſus partem exteriorem, & inter ea collocatum erat; ſcriptum eſt enim; *& candelabrum e*

regio-

regione menſæ; neceſſe erat, ut ſe mutuo reſpicerent. *Toſaphtha Joma* cap. 2. נכנס ומהלך בהיכל עד שנמצא עומד בין מזבח הזהב ולמנורה והמזבח לפנים ממנו שלחן נתון בצפון משליש הבית ולפנים משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח הזהב ממוצע בנתיי׳ כנגד ב׳ ברי ארון ומשוך כלפי מזבח וכולם היו נותנין מחצי הבית ולפנים. Et ingrediens incedebat in templo, donec deprehenderetur conſiſtere inter altare aureum & candelabrum, & altare erat illo interius; menſa ſita erat in aquilone ab tertia parte domus & interius, protracta a pariete duos cubitos cum dimidio; altare aureum erat intermedium, & inter ea ſitum erat contra duos vectes arcæ, & protractum ad partem orientalem (legendum מזרח pro מזבח) omniaque collocata erant ab dimidia parte domus, & interius. *Hieroſ. Schekalim* 50. 2. השלחן היה נתון מחצי הבית ולפנים משוך מן הכותל בשתי אמות כלפי הצפון ומנורה כנגדו בדרום מזבח הזהב היה נותן באמצע הבית חולק את הבית מחציו ולפנים משוך קימעא כלפי הצפון וכולהם היו נתונין משליש הבית ולפנים. Menſa ſita erat ab dimidia parte domus, & interius, protracta ab muro duos cubitos cum dimidio verſus aquilonem, & candelabrum contra illam collocatum erat in auſtro; altare aureum ſitum erat in medio domus; dividens domum in duas dimidias partes & interius, paulo protractum ad plagam aquilonarem; omniaque ſita erant ab tertia parte domus & interius. Candelabrum altari aureo ab velo remotius, at menſa propinquius fuiſſe dicitur ab Judæis Interpretibus. *Toſaphtha Corbanoth* cap. 6. נכנס ועמד בין מזבח למנורה מזבח היה לפנים ממנו. Ingrediens conſiſtebat inter altare, & candelabrum; Altare erat illo interius. *Toſaphtha Joma* c. 11. ונכנס ומהלך בהיכל עד שנמצא עומד בין מזבח הזהב ולמנורה והמזבח לפנים ממנו. Et ingrediens ambulabat in templo, donec deprehenderetur conſiſtere inter altare aureum & candelabrum, & altare erat illo interius. *Siphra* 52. 4. מחוץ לפרכת העדות מה תל׳ לפי שנ׳ וישם את המנורה באהל מועד נוכח השולחן ואינו יודע אם סמוכה לפרוכת ואם סמוכה לפתח וכשהוא אומר מחוץ לפרוכת העדות באהל מועד מלמד שהיא סמוכה לפרוכת יותר מן הפתח העדות עדות לכל באי העולם שהשכינה בישראל וכי צריכים לנר והלא כל ארבעים שנה שעשו ישראל במדבר לא צרכו לנר שנ׳ כי ענן יי׳ על המשכן ואש תהיה לילה בו אם כן למה נאמר העדות עדות לכל באי העולם שהשכינה בישראל. *Extra velum teſtimonii*. Cur dictum eſt? quia dictum eſt; *& poſuit candelabrum in tabernaculo conventus e regione menſæ*. At ignoro utrum fuerit velo, an portæ propinquius? Quando vero dicitur; *Extra velum teſtimonii in tabernaculo conventus*. Hinc docetur, quod eſſet velo quam portæ propinquius. *Teſtimonii*; teſtimonium univerſo mundo, quod habitet Divinitas in Iſraele. Num lumine opus erat? Verumtamen quadraginta annis, quibus morati ſunt Iſraelitæ in deſerto, non opus habuerunt lumine; ſicuti dictum eſt *Exod.* XL. 36. *Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte*. Teſtimonium univerſis hominibus mundi, quod Divinitas habitet in Iſraele. *Peſiktha* 30. 4. מחוץ לפרכת העדות מה תל׳ לפי שנ׳ וישם את המנורת באהל מועד ואיני יודע אם סמוכה לפרוכת ואם סמוכה לפתח לפיכך הוצרך לומר מחוץ לפרכת העדות מלמד שהיא סמוכה לפרוכת יתר מן הפתח. *Extra velum teſtimonii*. Cur dictum eſt? Quia dictum eſt: *& poſuit candelabrum in tabernaculo conventus*. At ignoro, utrum fuerit propinquius velo, an portæ; Idcirco dicendum erat: *extra velum teſtimonii*; ad docendum, fuiſſe velo, quam portæ propinquius. *Ralbag* ad 1. *Reg.* VII. 49. לפני הדביר זהב סגור הנה מפני שהשולחנות הם גם כן לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורות ידענו שהמנורות יותר קרובות מקדש קדשים מהשלחנות והם היו כנגד הארון כי לפני י׳ היו כמו שהתבאר מדברי התורה. *Coram oraculo ex auro puriſſimo*; ecce quamvis menſæ quoque ſitæ eſſent coram oraculo, tamen non hoc memoratur niſi de candelabris; hinc cognoſcimus, candelabra fuiſſe propinquiora quam menſæ ſancto ſanctorum, & erant e regione arcæ, quia erant in conſpectu Domini, uti demonſtratur ex verbis legis. Non erat præciſe collocatum candelabrum, uti putat *Ralbag*, contra velum, & arcam, uti demonſtrat *Schilthe Haggibborim* cap. XXXI. והנה קודם כל דבר דעו כי לפני ה׳ ואל פני ה׳ אין להם משמעות אחד בשוה כי לפני ה׳ רוצה לומר שיביטו פני הדבר ההוא המונח שם והוא פני כבוד ה׳ על כן כשאמרה תורה יערך אותו אהרן ובניו היינו המנורה כי פעם נקראת בלשון יחיד כמו במקום הזה ופעם בלשון רבים כמו בהעלותך את הנרות מערב עד בקר לפני ה׳ לא רצתה שיאירו הנרות אל פני ה׳ היינו אל מול פני ה׳ אלא אמרה לפני ה׳ היינו שיהיו המנורה או הנרות לפני ה׳ מבלי דבר חוצץ בנתים ולכן כל עוד שהמנורה תהיה בהיכל לארכו גם כי לא תהיה לפני ה׳ אלא מן הצדדין ולא

תהיה

תהיה שם ברחב הבית עם פניה הפוכות אל פני הפרכת אם לא יהיה בינה ובין הפרכת דבר חוצץ יקרא בודאי לפני ה׳ וכדי שעל פתרון הדברים האלה שכן הוא בלי ספק משמעות בצד טבע הלשון כאשר אמרתי תדעו גם כן שי ללי בזה על מה להסמך תקראו כל המקומות שבאהבם בתורה מצות עריכת לחם הפנים ותראון שמשמעות לפני ה׳ האמור שם הוא הוא בעצמו כאשר פירשתי במנורה כי בפרשת תרו מה אמרה תורה ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד ובפרש׳ פקודי כתוב ויערוך עליו ערך לחם לפני ה׳ וגו׳ ובפרשת אמור צוה ה׳ לכהן ואמר ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהור לפני ה׳ וכתיב ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה׳ תמיד יהיה אל פני ה׳ היינו לעומת הפרכת ממש לא יהיה סדור לחם הפנים עשוי כהלכתו מפני שאז היה צריך שפני לחם הפנים יביטו אל פני הפרכת וזה יהיה כשיסדרו ארך הלחם לארך השלחן אך מפני שסדורו של לחם הוא בארכו לרחב השלחן ונקרא אז לפני ה׳ ממילא משמע שלפני ה׳ יוצה בלי דבר חוצץ ולא אל פני ה׳ היינו נגד פני הפרכת ממש כאשר פירשו רבים. Ecce in primis ſcire debetis, quod *coram Domino*, & *ad facies Domini* non unum atque idem ſignificare; quia *coram Domino* ſignificat, nihil eſſe intermedium inter ipſam rem & gloriam Domini, quod ſeparet; & *ad facies Domini* ſignificat, quod reſpiciat facies rei eo loco collocatæ, & hic ſunt facies gloriæ Domini; ideoque, quando dicit lex *Exod*. XXVII. 21. *Et ordinabit illud Aaron, & filii ejus*, ſc. candelabrum, quod aliquando ſumitur ſingulari numero, ſicut in hoc loco, & aliquando plurali, uti *Numer*. XVIII. 2. *Cum ſuſtuleris lucernas a veſpera uſque ad mane coram Domino*. Lex non vult, ut illuminent lucernæ ad facies Domini, i. e. contra facies Domini; ſed dicit; collocandum eſſe candelabrum, & lucernas coram Domino, ſc. ut nihil eſſet intermedium, quod ſepararet. Idcirco quotieſcunque candelabrum erat in templo ad ejus longitudinem, quamvis non eſſet coram Domino, ſed ad latera, neque eſſet in latitudine domus faciebus ad velum converſis, ſi nihil eſſet inter ipſum & velum intermedium, certe dicebatur eſſe *coram Domino*. Quoniam ex interpretatione horum verborum, quorum ſenſus proculdubio hujuſmodi eſt propter ingenium linguæ, ſcitote pariter, quod mihi ſuppetunt alia argumenta; Legite ea omnia loca, in quibus in lege præcipitur ordinatio panis facierum, & videbitis, ſenſum *coram Domino*, de quo ibi dicitur, eſſe eundem, qui explicatur in candelabro; quia *Exod*. XXV. 30. dicit lex: *Et pones ſuper menſam panem facierum in conſpectu meo ſemper*. Ibique pariter cap. XL. 23. ſcriptum eſt: *Et ordinavit ſuper ipſam ordinationem panis coram Domino &c.* & *Lev*. XXIV. 6. Præcipit Dominus ſacerdoti, dicitque: *Et pones illos duos ordines, ſex pro ordine ſuper menſam puram coram Domino*. Pariterque ſcriptum eſt. *Per ſingula ſabbatha ordinabit illum coram Domino ſemper*: Si *coram Domino* explicandus eſſet *ad facies Domini*, i. e. præciſe contra velum; non ſtatueretur ordinatio panis juxta inſtitutum; quia tum neceſſe eſſet, ut facies panis facierum reſpicerent facies veli; & hoc tum fieret, ſi ſtatueretur longitudo panis ad menſæ longitudinem; Cum vero ordinandus eſſet panis in ſua longitudine ad menſæ longitudinem; & tum dicebatur *coram Domino*; per ſe intelligitur, quod ſenſus *coram Domino* ita ſit explicandus, ut nihil ſit intermedium; non vero *ad facies Domini*, i. e. præciſe contra facies veli, uti plures explicarunt.

II. 1. *Reg*. VII. 49. Salomon dicitur feciſſe decem candelabra, quorum quinque ad dexteram, totidemque ad ſiniſtram collocata ſunt. ואת המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני הרביר. *Et candelabra, quinque ad dexteram, & quinque ad ſiniſtram contra oraculum*. *Targum*. וית מנרתא חמש מימינא וחמש מסמלא קרם בית כפורי. *Et candelabra, quinque ad dexteram, & quinque ad ſiniſtram domus expiationis*. Judæi Interpretes in varias abeunt ſententias in explicanda dextera, & ſiniſtra, & in collocandis undecim candelabris in tam anguſto ſpatio plagæ auſtralis. *Hieroſ. Schekalim* 50. 1. עשרה שולחנות עשה שלמה ויעש שולחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל אין תימר חמשה בדרום וחמשה בצפון והלא אין השולחן כשר אלא בצפון שנ׳ ואת השולחן תתן על צלע צפון מה ת״ל חמשה מימין וחמשה משמאל אלא חמשה מימין שלחנו של משה וחמשה משמאלו אעפ לא היה מסדר אלא של משה בלבד שנ׳ את השולחן אשר עליו לחם הפנים ר׳ יהודה אומר על כולם היה מסדר שנ׳ את השולחנות ועליהם לחם הפנים תני מזרח ומערב היו נתונין דברי רבי ר׳ אלעזר בי ר׳ שמעון אומר צפון ודרום היו נתונין מאן דאמר מזרח ומערב ניחא כולהן ראויין לשירות מאן דאמר צפון ודרום נמצה שולחן בדרום ומנורה בצפון והא תני השולחן היה נתון מחצי הבית ולפנים משוך מן הכותל בשתי אמות כלפי הצפון ומנורה כנגדו בדרום מזבח הזהב היה

נתון

נתון באמצע הבית חולק את הבית מחציו ולפנים משוך קימעא כלפי הצפון וכולהם היו נתונין משליש הבית ולפנים עשר מנורות עשה שלמה שנ׳ ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטו אין תימר חמש בצפון וחמש בדרום והלא אין המנורה כשירה אלא בדרום שנ׳ ואת המנורה נכח השלחן על ירך המשכן תימנה מה ת״ל חמש מימין וחמש משמאל אלא חמש מימין מנורתו של משה וחמש משמאלה. Decem mensas fecit Salomon. *Et fecit mensas decem, & posuit in templo, quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram* 2. *Paral.* IV. 8. Non potes dicere; quinque in austro, & quinque in aquilone; mensa enim non est legitima nisi in aquilone: dictum est enim *Exod.* xl. 20. *Posuit & mensam ad plagam septentrionalem*. Cur dictum est; *quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram?* sc. quinque ad dexteram mensæ Mosaicæ, & quinque ad ejus sinistram; quamvis non ordinaretur panis nisi super Mosaica duntaxat; dictum est enim; *& mensam & super ea panis facierum*. R. Jose discipulus R. Jehudæ dicit; super omnibus ordinabatur; dictum est enim 2. *Paralip.* IV. 8. *Et mensas, & super eas panes facierum*. Verba Rabi. R. Eleasar discipulus R. Simeonis dicit in aquilone, & in austro collocabantur. Baraitha; in oriente & occidente collocabantur; qui dicit in oriente, & occidente; optime; omnes enim dignæ erant, in quibus ministraretur. Qui dicit in aquilone & austro; deprehendetur mensa in austro, & candelabrum in aquilone; & ecce extat Baraitha. Mensa sita erat ab dimidia parte domus & interius, protracta a muro duos cubitos cum dimidio ad plagam aquilonarem, & candelabrum e regione illius in austro; altare aureum situm erat in medio domus, dividens domum in duas partes & interius, paulo protractum ad plagam aquilonarem; omniaque sita erant ab tertia parte domus & interius. Decem candelabra fecit Salomon dictum est enim 2. *Paral.* IV. 7. *Fecit autem & candelabra aurea decem secundum speciem*. Non potes dicere quinque in aquilone, & quinque in austro; candelabrum enim non erat legitimum nisi in austro duntaxat; dictum est enim *Exod.* xl. 22. *Et candelabrum e regione mensæ* in parte australi tabernaculi. Cur dictum est, *quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram?* Quinque ad dexteram candelabri Mosaici, & quinque ad ejus sinistram. *Babyl. Menachoth* 90. תנו רבנן עשרה שולחנות עשה שמלה המלך שנ׳ ויעש שולחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל ואו״ת חמש המימין הפתח וחמשה משמאל הפתח אם כן מצינו ששולחן בדרום והתורה אמרה והשולחן תתן על צלע צפון אלא של משה באמצע חמשה מימינו וחמשה משמאלו ת״ר עשר מנורות עשה שלמה שנ׳ ויעש את המנורות עשר כמשפט ויתן בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל ואו״ת חמשה מימין הפתח וחמשה משמאל הפתח אם כן מצינו מנורה בצפון אמורה תורה תרת המנורה נכח השולחן אלא של משה באמצע חמשה מימינה וחמשה מש מאלה תנ׳ חדא מחצי בירת ולפנים היו מונחין תני חדא משליש הבית ולפנים מונחין ולא קשיא מר קא חשיב בי׳ קרשי הקדשים בהדי היכל ומר לא קא חשיב בי׳ קדשי קדשים בהדי היכל תנו רבנן מזרח ומערב היו מונחין דברי רבי ר״א בר שמעון אומר צפון ודרום מ״ט דרבי גמר ממנורה מה מנורה מזרח ומערב אף הני נמי מזרח ומערב ומנורה גופה מנלן מדכתיב בנר מערבי יערוך אותו לפני ה׳ מכלל דכולהו לאו לפני ה׳ ואי סלקא דעתך צפון ודרום כולהו נמי לפני ה׳ ניניהו ולא ר״א בר שמעון מ״ט גמר מארון מה ארון צפון ודרום אף הני נמי צפון ודרום ור׳ נמי ליגמר מארון דניך חוץ מחוץ ואין דניך חוץ מבפנים ור״א בר שמעון ליגמר ממנורה אמר לך מנורה גופה צפון ודרום הוא מנוחה אלא הכתיב יערך אותו אהרן ובניו דמצדד להו אצדודי דתני׳ אל מול פני המנורה יאירו שבעה הנרות מלמד שיהיו מצדדין פניהם כלפי נר אמצעי אמר ר׳ נתן מכאן שאמצעי חשובה. Tradiderunt sapientes: Decem mensas fecit Salomon Rex dictum est enim 2. *Paral.* IV. 8. *Nec non & mensas decem, & fecit Salomon mensas decem, & posuit in templo, quinque a dextris, & quinque a sinistris*. Non est dicendum quinque ad dextram portæ, & quinque ad sinistram portæ; si ita esset; deprehenderemus mensam in austro; & lex dicit; *Exod.* xl. 20. *Posuit & mensam ad plagam septentrionalem*. At mensa Mosaica erat in medio, quinque ad ejus dexteram, & quinque ad ejus sinistram. Tradiderunt sapientes. Decem candelabra fecit Salomon. Dictum est enim 2. *Paral.* IV. 7. *Fecit autem & candelabra decem, secundum speciem, & posuit ea in templo, quinque a dextris, & quinque a sinistris*; non est dicendum quinque ad dexteram portæ, & quinque ad sinistram portæ, deprehenderemus candelabrum in aquilone, & lex dicit *Exod.* lx. *Posuit & candelabrum e regione mensæ*. At Mosaicum erat in medio, quinque ad ejus dexteram, & quinque ad ejus sinistram. Una Baraitha: ab dimidia parte domus & interius collocabantur; altera Barai-

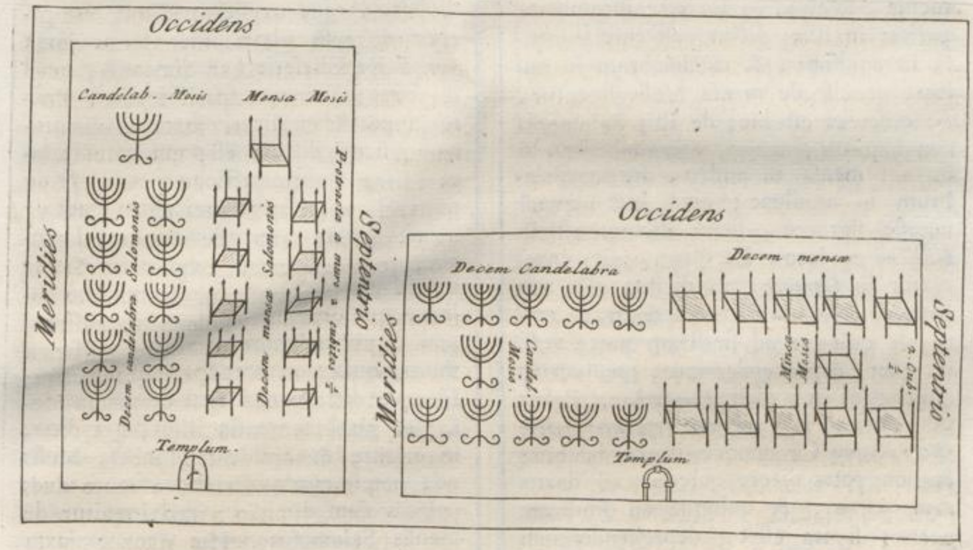
Baraitha; ab tertia parte domus & interius collocabantur; & non eſt oppoſitio; Hic doctor computat domum ſancti ſanctorum cum ipſo templo; & ille doctor non computat domum ſancti ſanctorum cum ipſo templo. Tradiderunt ſapientes; in oriente & occidente collocabantur; verba Rabi; At R. Eleaſar bar Simeonis dicit; in aquilone & auſtro collocabantur; Quænam eſt ratio Rabi? Probat a candelabro; candelabrum ſitum erat in oriente, & occidente, hæc quoque in oriente & occidente; & candelabrum ipſum unde probatur? ex eo quod ſcriptum eſt de lucerna occidentali; *& ordinabit illud coram Domino*; Conſequitur non fuiſſe omnes coram Domino; & ſi putas in aquilone & auſtro; omnes erant coram Domino. At R. Elieſeris bar Simeonis quænam eſt ratio? Probat ab arca, ſicut arca erat in aquilone & auſtro, hæc quoque in aquilone & auſtro; & Rabi quoque probat ab arca; explicandum eſt exterius ab exteriori, at non eſt explicandum exterius ab interiori. At R. Elieſer bar Simeonis probat a candelabro; tibi dicit; candelabrum ipſum collocatum erat in aquilone & auſtro. At ſcriptum eſt; *& ordinabit illud Aaron & filii ejus*; ab latere collocabantur. Traditio: *Ad latus faciei candelabri illuminabunt ſeptem lucernæ*; hinc docetur, quod converterunt facies ſuas contra lucernam mediam; Dicit R. Nathan; hinc probatur mediam fuiſſe præſtantiorem. *Raſchi* ad I. *Reg.* VII. 49. חמש מימין וחמש משמאל אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח אם כן מצינו מנורה בצפון והתורה אמר' על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינה וחמש משמאלה. *Quinque a dextris, & quinque a ſiniſtris*; Dici non poteſt quinque ad dextram portæ, & quinque ad ſiniſtram portæ; ſi ita eſſet; deprehenderemus candelabrum in aquilone; & lex dicit; *ad latus tabenaculi auſtrale*; At Moſaicum erat in medio; quinque ad ejus dexteram, & quinque ad ejus ſiniſtram. *Radak* ibid. חמש מימין וחמש משמאל פי' מימין מנהרת משה יחני חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל מנורות גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומר בדברי הימים על השלחנו' שהניח חמש מימין וחמש משמאל דפירושו כמו במנורות חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו. *Quinque a dextris, & quinque a ſiniſtris*. Exponitur: ad dexteram candelabri Moſaici poſuit quinque candelabra, & quinque ad ejus ſiniſtram; verum omnia candelabra hoc modo erant in auſtro; atque ita omnes menſæ in aquilone; & dictum eſt 2. *Paral.* IV. de menſis quod poſuit quinque a dextris, & quinque a ſiniſtris; & expoſuerunt ſicut in candelabris, quinque ad dextram menſæ Moſaicæ, & quinque ad ejus ſiniſtram. *Ralbag* ibid. ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים זהב כבר נתבאר בספר דברי הימים כי שלמה עשה עשר שולחנות והניחם בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון והקצתם לפצת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היתה בדרום אבל הרצון בזה שלפאת צפון שם השלחנות בשתי שורות וגו'. *Et menſam ſuper quam ponerentur panes propoſitionis auream*. Jam demonſtratam eſt in lib. *Paralip.* quod Salomon fecerit decem menſas, & poſuerit in templo quinque a dexteris, & quinque a ſiniſtris, ita ut pars menſarum eſſet in latere aquilonari, & pars earum in auſtrali; at demonſtratum ex verbis legis ſitum menſæ fuiſſe in aquilone, & candelabri in auſtro; at ſenſus hujus loci eſt; quod in latere aquilonari collocarentur menſæ in duabus ſeriebus &c. *Moſe Capbetz* cap. 51. בבנין של שלמה קאמרי בגמרא פ' שתי הלחם עשר מנורות עשה שלמה ועשר שלחנות מהדרי התם לאוקימנהו לרבי ולראב"ש דלכולי עלמא בתרי דרי הוו מונחות דמאן דאמר מזרח ומערב דהינו רבי מנורה ושלחן של משה הוו מונחות בין השורות אלא דמדלי להו זמנח להו לצד מערב דהיינו שהיו מושכין המנורה והשלחן של משה לצד מערב וראשן כנגד אויר שתי שורות כזה ולמאן דאמר צפון ודרום דהיינו ראב"ש הוו מונחות בין השורות דוקא כזה לרבי היו מושכין מן הכותל שתי אמות ומחצה ולראב"ש לא מסתייעא מלתא חמשה שלחנות בעשר אמות מצומצמות יתבי ואם כן יהיו סמוכות לכותל וכבר הוקשה לתוספות ז"ל התם לראב"ש מתניתן דמשוך ב' אמות וחצי מן הכותל ותירצו דהאי משוך השלחן דמשה קאי ולא השלחנות דשלמה ותימה דבגמרא מקשינן למאן דאמר מזרח ומערב מכדי שלחן כמה משוך מן הכותל שתי אמות וחצי ואמה דידיה ושתי אמות ומחצה דביני ביני וכו' אשתכח דקאכיל פלגה דאמתא בדרום דמשמע דבשלחנות של שלמה נמי דינה הכי ובעינן משוך י"ל דלרבי מקשינן הכ' דאלכ' לא מצינו משלחן של משה נמי ולכותל שתי אמות ומחצה פנוי דבעינן לשני כהנים המסדרים באחד שהרי כשיהיו סמוכים לכותל חמשה שלחנות דשלמה אמה דדהו פשי אמה ופלגא לשלחן דמשה כדי שיהי רחוק מן הכותל שתי אמות וחצי וזהו דוחק ולא מצי שתי כהנים לסדר באחד באמה וחצי אבל למאן דאמר

צפון ודרום שלחן דמשה שבין השורות
מצי למהוי שפיר רחוק מן הכותל שתי
אמות ומחצה אבל אבתי קשיא למאן
דאמר מזרח ומערב למסקנא דשלחן דמשה
הוה משוך למערב בין אויר הסדרים
כבצורה הראשונה דאי דשלחנות דשלמה
למאי דמקשי בגמרה הוו משוכים מן
הכותל שתי אמות ומחצה שלחן דמשה
הוה רחוק טובא ואם כן האי משוך לא
אתא לשלחן דמשה כדאמרי התוספות
וי״ל דמ״ד צפון ודרום הכי סבירא ליה
כדברי התוספות אלא מאן דאמר מזרח
ומערב ס״ל דסגיא משוך או דשלמה או
דמשה והשת׳ דמשה לא אפשר נוקים
למשוך דשלמה מיהו עוד קשה למאן
דאמר צפון ודרום דלדידיה כדאמרי
התוספות לא איתמר משוך בשלחנות
דשלמה אלא בשלחן דמשה אם כן נימא
נמי הכי בהאי דאמרינן שלחן בצפון
ומנורה דרום דוקא בשלחן דמשה קאמר
ושני הכא בהנהו דשלמה דלא אפשר
ולא איכפת אי שלחן בדרום אי מנורה
בצפון כי היכי ולא תצטריך לאוקמו
כדקאמרי בגמרא התם ואפילו הכי אשכחן
בגמרא דקאמר ואת ה׳ מימין הפתח וה׳
משמאל הפתח אם כן מצינו שלחן בדרום
והתורה אמרה והשלחן תתן על צלע
צפון וכו׳ והכי נמי במנרות ואת ה׳ מימין
הפתח וה׳ משמאל הפתח אם כן מצינו
מנורה בצפון והתורה אמרה את המנורה
נכח השלחן אלא וכו׳ דשמעינן דבכלהו
מיירי בצפון או בדרום ולא מפלגינן למנורה
או שלחן דמשה למנרות או שלחנות
דשלמה וי״ל דשאני הכא דשלחן בצפון
ומנורה בדורם נפקא לן מקרא ולהכי
שנא דכל היכא דאיתיה שלחן אזיל
לצפון ומנורה בדרום אבל גבי משיכה
מן הכותל דהוי לצורך כהנים המסדרים
לסדר שניהם באחד לא עבדי בדשלמה
דאין המקום מספיק ועוד דהא איכא למ״ד
שלא היו מסדרים אלא על של משה אבל
אעיקרא דדינא פירכא לד׳ צפון ודרום דלא
נשאר מקום פנוי שיכיל מזבח הזהב שהרי
אמרינן דממוצע היה חציו בצפון וחציו
בדרום ואי קאי מידי מכנגד השלחנות לאו
מידי בצפון קאי וצריך לומר דלאו ממוצע
ממש היה אלא כלפי חוץ דהכי תנינן ביה
כלפי חוץ קמעא מיהו בבנין של שלמה
לא הוה קמעא אלא טובא שהרי צריך
למנשכו חוץ לכל הסדרים ולאו קמעא הוא
וכי תימא דהתם האי קמעא משוך
משלחנות דשלמה הא לא מצית אמרת
דלדידיה משוך מן הכותל נמי השלחן
דמשה לחוריה קאי לדברי דתוספות והכי
נמי משוך דמזבח ותירצו התוספות נמי
בהאי דמזבח נמי בין השורות לדברי ראב״ש
שיש שמה פנוי הרבה ועוד יש לתרץ
כתירוץ דאמרן דכלהו מתינתין דמשוך
בשלחן ודמשוך במזבח הזהב אתו או
לשלחן דמשה או לשלחנות דשלמה כאשר
תוכל שאת וכי היכי דבשלחנות דשלמה
למ״ד צפון ודרום לא משכחת להו משוכים

מן הכותל דאין המקום מספיק ולהכי
קאמר דקאי אשלחן דמשה ולמ״ד מזרח
ומערב דשלחן דמשה לא מצי למיהוי
משוך מן הכותל שתי אמות וחצי קאמר
דקאי אשלחנות דשלמה הכי נמי דלמ״ד
צפון ודרום מזבח הזהב לא משכחת ליה
משוך קמעא משלחן של משה תריץ
דקאי אשלחנות דשלמה בהא לא אופסיקא
הלכתא או מנורה צפון ודרום או מזרח
ומערב דהלכתא למשיחא היא מיהו מצאנו
בדברי הרמב״ם ז״ל בפרק ג׳ מה״ל בית
הבחירה וז״ל וכן נרות המנורה היו כנגד
רוחב הבית בין הצפון ובין הדרום ומשמע
מזה דפסק כראב״ש ויקשה אם כן משנה
הפרק ג׳ דתמיד דאיתיא כרבי אפילו נימא
דבמשנה דפרק ו׳ לא גריס מזרחיות
כדתריצנא לעיל ועוד האי דאמרינן כל
הכלים שבמקדש ארכן לארכו שש בית
דמנחות דאתיא נמי כרבי כדברי התוספות
ואע״ג דהגין עליו בעל כסף משנה דהיא
דתמיד כרבי ולא סבר הרמב״ם כוותיה
מ״מ אתיא סתמית כותייה ואשר אמר
דההיא כל הכלם וכו׳ לאו דוקא דהא
איכא ארון דארכו לרחבו של בית ותנא
ושייר זה אינו טעם מספיק שהרי אית לן
למימר כדשני בעל תוספת יום טוב ז״ל
דלפני לפנים לא מיירי ועוד דבגמרא
אמרינן ת״ר כל הכלים שבמקדש ארכן
לארכו של בית חוץ מארון שארכו לרחבו
של בית והכא לא שיירי מידי ועוד דבבית
שני לא הוה ארון ועוד קשה שהביא
השלחן שם ארכו באורך הבית והרי לראב״ש
דאמר צפון ודרום השלחן נמי צפון ודרום
לרחבו של בית דהכי ב״פ שתי הלחם ואם
כן פסק כרבי בשלחן וכראב״ש במנורה
ועוד דהתם בחדא מחתא מחתינהו ואידי
ואידי חדא סברא הוא ומאי דאיתמר בהאי
איתמר בהאי נמי כדאמרינן בגמרא ת״ר
מזרח ומערב היו מונחין דברי רבי ראב״ע
אמר צפון ודרום מ״ט דרבי גמר ממנורה
מה מנורה מזרח ומערב אף שלחן וכו׳
ומנורה גופה מנלן דכתיב בכר מערבי
לפני ה׳ מכלל דכלהו לאו לפני ה׳ נגהו
וראב״ש גמר לה מארון מה ארון צפון
ודרום אף הני נמי צפון ודרום ורבי לגמר
מארון דנין חוץ מחוץ וכו׳ וראב״ש לגמר
ממנורה אמר לך מנורה גופה צפון
ודרום הוה והכתיב וערוך אותו לפני ה׳
דמצרה להו אצרודי עד כאן לשון הגמרא
והשתא יש לדייק מ״ט ראב״ש לא גמר
ממנורה כי רבי לדידיה הוי מזרח ומערב
הכי נמי ראב״ש דלדידיה מנורה צפון ודרום
לינמר מינה שלחן ולא מארון דלא מרחוק
להיות דן חוץ מפנים אלא היינו טעמא
דרבי גמר ממנורה דנפקא מקרא דלפני
ה׳ דמשמע מזרח ומערב אלא ראב״ש
דאוקים לפני ה׳ למצרר אצרודי לא מצי
מנמר דמנורה מנחא צפון ודרום מקרא
כי היכי דלינמר בתר הכי מינה שלחן
ולכן גמיר שלחן מארון והוא הדין למנורה
דאידי ואידי חדא הוא ואם כן קשה
לפרוש הרמב״ם ז״ל דאי עיקר ילפותא

אתיא

אתיא לשלחן ומינה למנורה אמאי פסק בשלחן כרבי ובמנורה כראב״ש דאתת הגב גררא דהרי שמעינן דאי לא ילפינן שלחן מארון דהוי צפון ודרום לראב״ש לא ילפינן ממנורה. In ædificio Salomonis dicitur in Gemara. Decem candelabra fecit Salomon, & decem menſas; Eruitur ibi ſtatuere juxta ſententiam Rabi; & R. Elieſeris bar Simeonis; ex communi opinione in duabus ſeriebus collocabantur; qui dicit in oriente & occidente, eſt Rabi, candelabrum & menſa Moſis non collocabantur inter ſeries; ſed extrahebantur ad latus occidentale, i. e. protrahebantur candelabrum & menſa Moſis ad latus occidentale, & eorum capita contra ſpatium duarum ſerierum; juxta I. tabellam,

& juxta ſententiam illius ſc. R. Elieſeris bar Simeonis, qui dicit in aquilone, & auſtro, præciſe inter ſeries collocabantur; juxta opinionem Rabi protrahebantur a muro duos cubitos cum dimidio; at juxta opinionem R. Elieſeris bar Simeonis res non perficitur; quia quinque menſæ in decem cubitis anguſte collocabantur; ſi ita eſt, proximæ erunt parieti; & Jam autor *Toſaphot* opponit contra R. Elieſerem bar Simeonis Miſnam; ſc. quod menſa protracta eſſet a muro duos cubitos cum dimidio; & reſpondetur, quod hæc protractio eſſet in menſa Moſaica, non vero in menſis Salomonis. Et mirandum eſt, quod in *Gemara* opponatur contra illum, qui dicit in oriente & occidente; Quoniam menſa protracta erat a muro ducs cubitos cum dimidio; & cubitum ipſa patebat, & duo cubiti intererant inter illam & alteram &c. deprehenditur, quod abſumeret dimidium cubitum in auſtro. Eruitur, quod in menſis Salomonis quoque hæc protractio requireretur. Poteſt dici, quod juxta opinionem Rabi ita opponatur. Si ita non eſſet, non deprehenderemus a menſa Moſis pariter ad murum ſpatium inane duorum cubitorum cum dimidio; quod erat neceſſarium eodem tempore duobus ſacerdotibus; etenim quando proximæ ſint muro quinque menſæ Salomonis, quarum ſingulæ cubitum patebant; extendebatur cubitus cum dimidio pro menſa Moſaica; ut remota eſſet a muro duos cubitos cum dimidio. At hoc eſt anguſtum; quia non poterant duo ſacerdotes eodem tempore ordinare in ſpatio unius cubiti cum dimidio. Verum juxta ſententiam illius qui dicit in aquilone & auſtro, menſa Moſis, quæ ſita erat inter ſeries, poterat recte eſſe remota a muro duos cubitos cum dimidio. At adduxi argumentum contra illum qui dicit in oriente & occidente, juxta concluſionem; quod menſa Moſis protracta eſſet ad occidentem inter ſpatium ordinum juxta primam tabellam: ſi menſæ Salomonis juxta illud, quod opponitur in *Gemara*, protractæ erant a muro duos cubitos cum dimidio; menſa Moſis erat longe remotior; ſi ita eſt, hæc protractio non adducitur pro menſa Moſis, uti dicunt *Toſaphoth*; & poteſt dici, quod qui dicit in aquilone & auſtro, ſentiat juxta verba *Thoſaphoth*. Verum qui dicit in orien-

oriente & occidente putat, quod major esset protractio aut mensæ Salomonis aut Mosis; Nunc de Mosaica non est possibile; tribuemus protractionem mensis Salomonis. Nihilominus præterea est argumentum contra illum qui dicit in aquilone & austro, quod juxta ejus sententiam, sicuti dicunt *Thosaphoth*, non potest dici, fuisse protractionem in mensis Salomonis, sed in mensa Mosaica. Si ita est; dicam, ita pariter in illis; dictum est enim; mensa in aquilone, & candelabrum in austro, præcise de mensa Mosis loquitur. At differens est hic; de illis Salomonis non loquitur; neque ratio habetur, si sit aut mensa in austro, aut candelabrum in aquilone; quia hic non est necesse statuere, sicuti dictum est in *Gemara* eo loco. Et quamvis ita inveniatur in *Gemara*, uti dicitur. Et non potest dicere, quinque ad dextram portæ, & quinque ad sinistram portæ: Si ita esset, deprehenderemus, mensam in austro; at lex dicit *Exod.* l. c. *Posuit & mensam ad plagam septentrionalem &c.* Atque ita quoque in candelabro; & non potes dicere quinque ad dexteram portæ, & quinque ad sinistram portæ; si ita esset; deprehenderemus candelabrum in aquilone; at lex dicit: *& candelabrum e regione mensæ &c.* Hinc intelligitur, quod in omnibus doceatur aut in aquilone, aut in austro, neque controversia est de candelabro, aut de mensa Mosis; sed de candelabris aut mensis Salomonis; & potest dici, quod hic sit differens; mensam fuisse in aquilone, & candelabrum in austro nobis probatur ex textu; & hic non est differens; quotiescunque est mensa, adducitur ad aquilonem, & candelabrum ad austrum; Verum de protractione a muro, eo quod necessarii essent duo sacerdotes, ut ambo uno tempore ordinarent; non operabantur in mensis Salomonis, quia non erat spatium sufficiens; & præterea juxta opinionem illius qui dicit, non ordinabant nisi super Mosaica tantum. At est argumentum ad fundamentum judicii; juxta opinionem illius qui dicit; non erit reliquum tantum spatii inanis, quod possit capere altare aureum; etenim dictum est fuisse intermedium, dimidium in aquilone, & dimidium in austro; Si nulla ejus pars consistebat e regione mensæ, nullo modo situm erat in aquilone; & dicendum esset non fuisse absolute in medio, sed protractum ad spatium exterius; Ita enim legimus, paulo protractum ad spatium exterius. Tamen in ædificio Salomonis, non erat paulo protractum sed multum; quia protrahendum erat extra omnes ordines & hoc non erat parum. At si dicas quod ibi quoque intelligatur paulo protractum a mensis Salomonis; hoc non potes dicere; quod juxta illius sententiam protractio a muro fuerit tantum in mensa Mosaica juxta verba *Thosaphoth*; atque ita quoque protractio altaris. Atque explicant *Thosaphoth* pariter de ipso altari inter series juxta verba R. Elieseris bar Simeonis, quod ibi esset plurimum spatii inanis. Præterea potest explicari juxta explicationem, sicuti dictum est; quod omnia loca Misnæ de protractione mensæ, & de protractione altaris aurei agant; aut de mensa Mosis, aut de mensis Salomonis, quomodo potest explicari? Si de mensis Salomonis juxta sententiam illius, qui dicit in aquilone & austro, non deprehendentur protractæ fuisse a muro, quia non erat spatium sufficiens; Ideoque dicit, quod agat de mensa Mosis; at juxta sententia illius, qui dicit, in oriente & occidente, mensa Mosis non potest esse protracta a muro duos cubitos cum dimidio; ideo loquitur de mensis Salomonis. Hic quoque juxta sententiam ejus qui dicit in aquilone & austro, altare aureum non deprehendetur paulo fuisse protractum a mensa Mosis; Respondetur, quod agat de mensis Salomonis. In hoc non dicitur constitutio, atrum fuerit candelabrum in aquilone & austro, aut in oriente & occidente; constitutio erit ad tempora Messiæ. Attamen deprehendimus in verbis *Maimonidis* f. m. cap. III. *Beth Habechira*, cujus hæc sunt verba. Atque ita lucernæ candelabri respiciebant contra latitudinem domus inter aquilonem & austrum; & hinc intelligitur, quod sentiat juxta opinionem R. Elieseris bar Simeonis. Si ita est, opponitur Misna cap. III. *Thamid*, ubi concluditur juxta sententiam Rabi; Quamvis dictum sit quod in Misna c. VI. non leguntur orientales; uti supra explicatum est. Præterea dictum est; omnium vasorum sanctuarii longitudo erat ad longitudinem domus in tractatu *Menachoth*; ubi quoque concluditur juxta opinionem Rabi juxta verba *Thosaphoth*; quamvis agat de eo Autor *Keseph Misne*, quod in *Tamid* concludatur juxta opinionem Rabi neque Maimonides cum eo sentiat; quid intelligitur? sententia generalis juxta ejus opinionem; & quod dicit, quod omnia vasa &c. non absolute dicitur, quia erat arca, cujus longitudo erat ad lon-

longitudinem domus; & docuit, & reliquit [ſc. non totum docuit] Hæc non eſt ratio ſufficiens, quia poſſumus dicere, ſicut docet autor *Thoſaphot Jom Tov* f. m. quod non doceat interius ab interiori. Et præterea in *Gemara* dictum eſt; Tradiderunt ſapientes; omnium vaſorum ſanctuarii longitudo ad longitudinem domus, excepta arca; & hic nihil eſt reliquum. Præterea docet de domo ſecunda; at in domo ſecunda non erat arca; & præterea opponitur, quod ſtatuerit ibi menſæ longitudinem in longitudine domus; At juxta opinionem R. Elieſeris bar Simeonis dicitur in aquilone & auſtro; menſa quoque in aquilone & auſtro ad latitudinem domus. Ita enim dicitur in c. XI. *Menachot*. Si ita eſt; deciditur juxta ſententiam Rabi in menſa, & juxta opinionem R. Elieſeris bar Simeonis in candelabro. Et præterea ibi tunc receptaculo commixta ſunt; tam hæc quam illa una, eademque eſt opinio; & quod dictum eſt in hoc, dictum eſt in illo; ſicuti dictum eſt in *Gemara*; Tradiderunt ſapientes; in oriente & occidente collocabantur; verba Rabi; R. Elieſer bar Simeonis dicit, in aquilone & auſtro; Quænam eſt ratio Rabi? Docet a candelabro; ſicut candelabrum erat in oriente & occidente, ita pariter menſa &c. Et ipſum candelabrum unde probatur? ex eo quod ſcriptum eſt de lucerna occidentali; *coram Domino*; conſequitur non fuiſſe omnes coram Domino. At R. Elieſer bar Simeonis probat ab arca; Sicuti arca erat in aquilone & auſtro, ita quoque hæc erat in aquilone & auſtro. Et Rabi probat ab Arca; explicetur exterius ab exteriori &c. At R. Elieſer bar Simeonis probat a candelabro, tibique dicit; ipſum candelabrum erat in aquilone & auſtro; ſcriptum eſt enim; *& ordinabit coram Domino*; ut in latere ſtatuerentur. Hactenus verba Gemaræ. Et nunc conſiderandum eſt; qua de cauſa R. Elieſer bar Simeonis non doceat a candelabro; quia juxta ſententiam Rabi erant in oriente & occidente, ita pariter juxta ſententiam R. Elieſeris bar Simeonis candelabrum erat in aquilone & auſtro, ab eo probatur de menſa, non ab arca; ne cogaris explicare exterius ab interiori; ſed hæc eſt ratio. Rabi probat a candelabro, quod eruitur ab textu fuiſſe coram Domino, hinc intelligitur fuiſſe in oriente & occidente. At R. Elieſer bar Simeonis explicat illud; coram Domino, ſc. quod quod in latere collocarent. Non poteſt doceri, quia candelabrum ab textu collocatum eſt in aquilone & auſtro; ſicuti poſtea ex illo de menſa docetur; ideoque explicatur menſa ab arca; eademque erat ratio de candelabro, quia utrumque unum & idem erat. Si ita eſt; erit oppoſitio contra commentarium *Maimonidis* f. m. quia ſi fundamenta doctrinæ adducit pro menſa, atque ab ea pro candelabro; cur concludit in menſa juxta ſententiam Rabi, & in candelabro juxta mentem R. Elieſeris bar Simeonis adducit accidentaliter? ecce intelligimus, quod non explicetur menſa ab arca, quæ erat in occidente & auſtro juxta ſententiam R. Elieſeris bar Simeonis, neque explicetur a candelabro &c. Se hæc clarius & melius illuſtrantur ab autore *Schilthe Haggibborim* cap. XXXI. כתב הרמבם זל כל הנרות קבועים בקנים ופני כלם הם לנר האמצעי שבמנורה שפניו הם כנגד קדש קדשים והוא הנקרא נר מערבי וזה יורה כי הוא זל לא קיימא ליה כרבי ולפיכך בפרק הזה עצמו שהוא שלישי להלכות בית הבחירה כתב שאר כל הכלים שבמקדש ארכן לארכו של בית ורחבן לרחבו חוץ מן הארון שהי׳ ארכו לרחב הבית וכן נרות המנורה היו כנגד רחב הבית בין הצפון ובין הדרום ועם כי בפירו׳ המשנה ששית דמנחות פרק שתי הלחם לא הוציא מן כלל כל הכלים וכו׳ אלא הארון בלבד עם כל זה באורה ההיא שעשה שם מקדש הקדשים נראה שכן היא גם כן דעתו במקום ההוא אמנם קשה לי על הרב זל ממה שקרינו בפרק דמנחות האמור תר עשר מנרות עשה שלמה שנ׳ ויעש את המנרות עשר כמשפט ויתן בהיכל חמשה בימין וחמשה בשמאל ואם תאמר חמשה מימין הפתח וחמשה בשמאל הפתח א״ מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה ואת המנורה נכח השלחן אלא של משה באמצע וחמש מימינה וחמש משמאלה כי הנה מכאן יש לנו לומר שהמנורה לא היתה ברחב הבית אלא לארכו של בית כי כמשפט הזה בלבד יאות מא שאמ׳ אלא של משה באמצע וחמש מימינה וחמש משמאלה דאם לאכן הרי חמשה מנורות יהיו על כל פנים לצד צפון ומקום המנורה הוא בצד דרום בלבד כדכתיב על ירך המשכן נגבה ואם באולי תאמרו לי מה לנו בכך הלא גם זה ידע רבינו באומנה ולעולם יאמר לך שהיו המנורות לרחב ההיכל בדרום גם אני אשיב אמרי לכם שתתרצו נא אם יקרה נפשי בעיניכם להיות מתונים בתשובתכם זאת ולהשמיע מקודם לאזנים היטב מה שאתם מוציאים עתה מפיכם בהתבלה כי אם הדבר ריק מכם אתם בני שמעו לי כיאי אפשר לשום הצדוד עשר מנורות לרחב הבית הקדש כדברי הרב זל בשום פנים אם יהיו בשורה אחד שוה זו אחר זו והמופת

האמיתי

האמיתי וההכרתי יהיה זה לכם הלא
אמרו רבותינו כאשר כתבתי למעלה בפ׳
זה כי ארכה של מנורה הוא י״ח טפחים
שהם שלש אמות של ששה טפחים לכל
אמה ואם ארכה היא שלש אמות
כאמור אין ספק שיהיה רחבה גם כן
מצד השש קנים הפרוסי׳ חוצה להאמה
וחצי משלה צאו וראו מהכפתור של טפח
אחר שבקנה המנורה שהוא בתשעה
טפחים לארכה יוצאים שני קנים הראשונים
שבה ואחרי הכפתור הזה יש במנורה
טפח חלק ואחריו כפתור טפח שיוצאים
ממנו הקנים השניים וטפח חלק אחר זה
כפתור טפח שיוצאים ממנו הקנים
השלשים וטפחיים חלק הרי שהמרחק
שהוא בין השלשת קנים הוא לכלן טפח
אחד ועוד שני אצבעות עליו כי הנה
הקנים כלם הם יוצאים מהחצי של כפתור
שהוא טפח ועובי הקנה אין ספק שלא
יאכל מהכתור עצמו פחות משני אצבעות
ממנו כי הנה לכל קני המנורה ככתוב
בתורה היו שלשה גביעים משוקדים
וכפתור ופרח באופן של כל כפטור ישאר
אצבע אחר מלמעלה ממקום שיוצא הקנה
מהכפתור ואצבע אחר מלמטה כמוהו
ושלכן בין הטפח חלק ושני אצבעות
האמורי׳ יהיה מרחק הקנה האח׳ מהקנה
אחר ששה אצבעות עד כי מהקנה האחר
אל השני ומהשני אל השלישי וכן מהשלישי
אל קנה האמצעי יהיו שמנה עשר׳ אצבעות
של מרחק מצד ימין המנורה כאמור שימו
מרחק אחד כמוהו לשלשה קנים אחרים
שהם מצד שמאל ואז יהיו ל״ו אצבעות
בין כל הששה קנים והנה גם כי אחרי
פריסת הקנה השלשי והחמשי שבמנורה
הזאת במקום טפח חלק כאמור יהיה בקנה
האמצעי ממנה טפח אחד מיותר ממנה
שהיה בין קנה לקנה משאר הקנים אין לך
אתה הקורא בעבור זה לומר כי מרחק
הקנים בין כלם יהיו יותר מהששה
ושלשים אצבעות הנזכרים כי באמת
ובתמים הטפח הנוסף הזה יעלה על כל
פנים יפה לתת כח ורשות לאומן המנורה
בשעת עשייתה לרחוף כל שלשה הקנים
מזה ומזה ולקרבם מעט מעט אל נוף קנה
האמצעי בהדרגה נאה עד כי יכנס עובי
הקנה הראשון והאמצעי והשביעי תוך
מרבה מרתק תשעה טפחים של כל רחב
המנורה באשר שמתי לפניך ולא יעבור
על כן חדל לך מלה אשים אותי ומלסתור
את אשר דברתי עתה כי לא עליך אתה
היום להתחפש ולהלחם בי כי אם תאמ׳
לב הלני הלא האלקים תשתירת עמי יותר
מן הראוי ותבתל דעת האיש משה הקדש
הזה אשר תמיד ממימין המתוקים מדבש
אנו שותין ומפני חכמתו הרבה אנו חיין
על כן תעלה נא תחנתי לפניך לעמוד
במרחב הזה בלבד של אמה וחצי במנורה
ולא הוסיף עצב בהרחבת גבולה אל רבינו
המובהק יותר ממה שהוא מן הראוי
לנו כי בדבר הזה לא תעש׳ הטוב
והישר בעיני ה׳ אלהינו ועתה זכרו בני

שרחבו של היכל הוא מאה ועשרים
טפחים בלבד שהם עשרים אמה של
ששה טפחים ואל תשכחו מה שאמרו
רז״ל ביומא פרק אמר להם הממונה
שהשלחן שבצפון היה משוך מהכותל שלו
שתי אמות ומחצה וכן המנורה שבדרום
היתה משוכה מהנו תל שלה כמו שהיה
השלחן משוך מהכותל שלו שתי אמות
ומחצה עד שצריך להסיר מרחב של היכל
כ״א טפחים היינו החמש עשרה כאמור
והשתה טפחים אחרי בעבור רחבו של
שלחן שהיה אמה הרי שנשאר בהיכל
מקום פנוי של ארבעה ושמנים טפחים
שהם ארבעה עשר אמות בין הכל והנה
בבית ראשון היו י״א מנורות כאמור עשרה
שעשה שלמה ואחד של משה כלן במדה
אחת או יותר גדולים ממנה כי אין ספק
שלא היו קטנות משל משה כי מעלין
בקדש ולא מורידין והכון הוא שיהיו
שוות כי כן כתב ברה״ בד׳ ויעש את
המנורת הזהב עשר כמשפטם שרצה לומר
שוות למנורה של משה בגביעי׳ בכפתורים
בפרחים בקומה וברחב ובמשקל הזהב
שימו אתם בשורה שוה הי״א מנורות
על פני רחב ההיכל ותניחו מרחק בין
מנורה למנורה טפח אחד בלבד כדי שלא
יראו כמנורה דולקת ותראו שיעלו הטפחים
מהמנרות כלם עם המרחקים האמורים
לסך מאה ותשעה טפחים שהם חמשה
ועשרים טפחים יותר ממה שהוא המקום
פנוי ברחב החיכל מצורף למה שתשימו
קצת מהמנרות האלו בצפון כאשר אמרתי
נגד משפטי התורה והמצוה ואני לא
אוכל להתאפק מלהגיד לכם כי אז נתמלא
שחוק פי משששמעתי מה שהשיב חכם
אחד מבני עירנו בעד הרב ז״ל לקיים דעתו
על דבר מצב המנורה לרחב הבית כי אמר
שהמנורה הראשונה היתה נתונה משליש
ההיכל ולפנים לרחב הבית ושלפנים ממנה
היתה נתונה המנורה השנית כסדר הזה
בעצמו עד המנורה שעשה משה שהיתה
נתונה בסדר הששי מהמנורות וממנה
ולמעלה היו נתונות החמשה מנורות
הצחרות עד תומם כי הנה הכחם הזה
או לא ראה מהשכתבו רבותינו ז״ל במנרות
פרק הנזכר או לא יודעאי זהו ימין ושמאל
של מנורה ופנים ואחור ממנה כי היה
אם נשים המנורה לרחב הבית ונרצה
לכוין הרוחות מן המזרח אל המערב יהיה
ימין המנורה מצד צפון ושמאלה לצד
דרום כמו שהפנים שלה יהיו אז לצד
מערב ואחורית לצד מזרח לין אם אמת
היה הדבר שנתונות היו המנורות לרחב
ההיכל כאשר דבר לא נמצה תקון למנורה
שיהיה הימין או השמאל שלה או המערב
או המזרח כי הפנים כאמור יהיה המערב
ואחור המזרח כאשר כתבנו ובאופן הזה
יהיו החמשה מנורות שעשה שלמה פנים
לשל משה והחמשה המנורות אחור
לשל משה וכבר כתוב במלכים א׳ ז׳ ואת
המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני
הדביר זהב וגו׳ וירצה לפני הדביר המקום

פנוי שהיה בינה ובין הדביר כי לא
יהיה בינה רבין המנורה דבר חוצץ ולא
ירצה הכתוב שתהיה נתונה המנורה לרחב
הבית כי זה היה מן הנמנע כאשר אמרנו
ובדברי הימים ב׳ ד׳ כתיב ויעש את מנרות
הזהב עשר כמשפטם ויתן בהיכל חמש
מימין וחמש משמאל כמו שפירשו רבותינו
ז״ל ע״כ שהרי ליה מאריה לחכימא דנא
כי חשכחה קפצה עלכו והוא לא ידע
ואשם ואולם חי אני נתמלאה דעתי תמיהא
עדולה לכבוד השני אשלי רברבי כבוד והדר
דורנו זה הלא הם החכמי׳ הגדולים רלב״ג
והאברבאנילו ז״ל כשראיתי שבמלכים א׳ ו׳
על פסוק ואת השלחן אשר עליו לחם
הפנים הזהב עזבו מקור מים חיים פירוש
רבותינו ז״ל במסכת מנחות פ׳ שתי הלחם
לחצוב להם פירושים נשברים וזרים אשר
לא יכילו מומי האמרת בשום פנים כי
רלב״ג ז״ל כתב כבר נתבאר ד״ה כי שלמה
עשה עשרה שלחנות והניחם בהיכל חמש
מימין וחמש המשמאל לא שיהיו קצתה
השלחנות לפאת צפון וקצתם לפאת דרום
כי כבר נתבאר בדברי התורה שמקום
השלחן היה בצפון והמנורה היה בדרום
אבל הרצון בזה שלפאת צפון שם השלחנות
בשתי שורות השורה האחת לפאת ימין
מהאחרת וכן ראוי שנבין מענין המכונות
כו׳ והחכם אברבאנילו שהעתיק ממנו מלה
במלה עמד עם הוא על דעתו כי כתב
ועם היות שאמר כאן הכתו׳ חמש מימין
וחמש משמאל אין ראוי שתחשוב שהיו
השלחנות מהן לימין היכל ומהן לשמאלו
ר״ל לדרום ולצפון וכן המנורות כי כבר
התבאר מדברי תורה שמקום השלחן היה
בצפון ומקום המנורה היה בדרום אבל
הרצון בזה שלפאת צפון שם השלחנות
בשתי שורות האחת לפאת ימין מהאחרת
ולפאת דרום היו המנורות בזה האופן
עצמו וחכמינו ז״ל אמרו שהיו חמשה
מנורות מימין מנורה משה וחמשה
משמאלה וכן הענין בשלחנות כי היו הכלים
האלה אשר עשה משה מונחים בבית
מלבד אותם אשר הוסיף עליהם שלמה
וכו׳ כי הנה בשני דברים לא דברו נכונה
והדבר האחד הוא כי הם שמו אימין
והשמאל בכל הרוחות עצמן במה שהן
רוחות נפרדות זו מזו ולא בערך הרוחות
שכנגדן מה שלא בא בדבר הזה בפסוקי
התורה והנביאים והכתובים מעולם והדבר
השני הוא כי דחו המנורה והשלחן של
משה מהקדש לתתן אותם נגד רצון רבותינו
באוצרות בית ה׳ ואם הימין והשמאל ייוחסו
לארבעה רוחות בינן לבין עצמן במה שהן
רוחות פשוטות בהחלט כמו שאמרו אין
ספק שיאמר בהם הימין והשמאל או מצד
ארכן או מצד רחבן ואולם התורה לא
נתנה בשום מקום הימין והשמאל לפאו׳
מצד ארך הפאה בפרטות כי קראה כל
הפאה משלם בשם אחד בלבד ולא אמרה
צפון מצד ימין או צפון מצד שמאל דרום
מצד ימין דרום מצד שמאל צאו וראו כי
בפרש׳ תרומה אמרה ועשית קרשים

למשכן עשרים קרש לפאת נגבה תימנה
ולא אמרה עשרה קרשים לפאת נגבה
מצד ימין ועשר הקרשים לפאת נגבה
מצד שמאל וכן כאשר צותה שיתנו
המנורה על צלע המשכן תימנה לא
אמרה תימנה בצד שמאל או בצד ימין
וגם בשלחן אמרה על צלע צפון ולא
אמרה על צלע צפון בצד ימין אי בצד
שמאל ועם כי כאמרה ושמת את השלחן
מחוץ לפרכת כו׳ לא פירשה המקום
המיוחד שינתנו שם או השלחן או המנורה
בהחלט כי התנאי הזה מחוץ לפרכת הוא
משותף לראמירת הפאה וסופה ששתיהן
בשוה הן כידוע מחוץ לפרכת עם כל זה
בפרש׳ פקודי לא רצתה להשתמש בתנאי
הימין והשמאל אך אמרה וישם את
המנורה באהל מועד נכח השלחן על ירך
המשכן נגבה ויתן את השלחן באהל מועד
על ירך המשכן צפונה מחוץ לפרכת ובדבר
הזה מבלי זכירת ימין ושמאל עולה יפה
הודעת מקומם בפרטות כי אמרה על ירך
המשכן מחוץ לפרכת שהוא סוף הפאה
ולא אמרה על ראש המשכן שהיה גם
הוא מחוץ לפרכת מראשיתו ואם תרצו
לדעת גם הדבר הזה בפאת מערב כמו
שראיתם בברור כאמור בצלע הצפון
והדרום קראו בדברי הימים ב׳ ג׳ מפסוק
עשרי עד פסוק י״ד ותראו שלא זכר הימין
והשמאל במערב כלל עם כי היה לו שם
מקום נכון להתגדר בו בנקלה כי הנה
הדביר היה ברבוע שלם ככתוב שם בספר
עשרים על עשרים אמה ואם תמשוך קו
ישר מחצי ארך המערב לחצי ארך המזרח
ותתן הכרובים מזה ומזה לקו הישר המשוך
תראה בהדיא שהכרוב האחד היה בקרן
מערבית דרומית והכרוב האחד בקרן
מערבי׳ צפונית עד כי בדבר הזה קים לן
בהדיא שלא נאמרו ברוחות הימין והשמאל
מצד הארך אם לא יהיה שם דבר
שבעבורו יתהוו בם התנאים האמורים בערך
ולא בהחלט ועתה כמו שמצד הארך
הראיתי לכם שאין בארבע הפאות הימין
והשמאל כן צריך אני להודיע לכם שאין
גם כן בם הימין והשמאל מצד רחבן כי
כל מרחב הדרום יקרא דרום וכל מרחב
הצפון יקרא צפון עד שיגיעו המרחבים
על כל פנים למרחב הפאה שכנגדה
ועל זה יש לי עד נאמן ונביא לה׳ והוא
יחזקאל מ״ז פסוק י״ז כשאמ׳ והיה גבול
מן הים חצר עינן גבול דמשק וצפון צפונה
וגבול חמת ואת פאת צפון ר״ל שהגבול
יהיה מכל צד הצפון היינו בתחלת מרחב
צפונה עד גבול חמת שהוא גם כן במרחב
צפון ולא אמר וצפון במרחב צפונה עד
חמת שהוא הימין או השמאל מהצפון
אלא נכח כל צד הצפון בלשון צפון מבלי
זכירת ימין ושמאל וכן במרחבי׳ הקדים
והנגב והמערב לא נטה ימין ושמאל ממה
שכתב במרחב הצפון כי בקדים אמר ופאת
קדים מבין חורן ומבין דמשק ומבין הגלעד
ומבין ארץ ישראל הירדן עד גבול הים
הקדמוני תמודו כל המרחב הזה שהוא

קדים עם שאר המרחב הנוסף שהוא גם כן פאת קדים וכן בנגב אמר ופאת נגב תימנה מתמר עד מי מריבות קדש נחלת את הים הגדול ואת פאת תימנה הנגבה כי מתמר עד מי מריבות קדש נחלת ארץ הים הגדול הוא מרחב תימנה ועוד ישאר מהמרחב הזה חלק ממנו שלא נמוד עד סוף פאת תימנה הנגבה ובמרחב המערב אמר ופאת ים הים הגדול מגבול עד נכח לבא חמת זאת פאת ים היינו שכל ים הגדול עד גבול קרוב לנכח חמת הוא נקרה כלו מרחב ים ובעדות פסוקי יחזקאל אלה יצאתי מידי חובתי והראיתי לכם בשלם שבפנים כי כמו שאין הימין והשמאל בארך הרוחות כן מצד רחבן לא יזכרו ולה יפקרו בארבע הפאות הימין והשמאל כמו שאמרנו אמנם על הדבר השני שהוא רחוק מנורה ושלחן משה מן ההיכל לתת אותם בגניזה באוצרות בית ה׳ על זה היה דוה לבי שלא רצו לעמור בדברי רבותינו ז״ל שהצריכו המנורה והשלחן של משה במקדש כאמור ואם לדברי חז״ל נעשו במקש עשרה מנרות אחרות לא מפני זה גורשו מנורה ושלחן של משה מלהסתפח בנחלת מקדש ה׳ כי באמרת הורשה דוד כאשר נוכל להבין ממה שכתוב בד״ה א׳ כ״ח בסכום הכלי׳ שאמר שם להדליק ולסדר על כל כלי׳ דומים לשל ממה בגדלן ושמושן אם יהיו שם גם כן עמהם הכלים שעשה בצלאל בעין חוץ מן מזבח החצון שהי׳ קטן מן המזבח שעש השלמה כי נגנז מפני שלא הותר דוד להקריב חלב ודם אלא על מזבח אחד במקדש בלבד ולא על במות רבות וגם הקטרת לא היתה נעשית אלא על מזבח אחד כגלוי וידוע לכל אשר בשם ישראל יכונה על כן נגנז עם מזבח החצון ברשות ה׳ גם כי היה שוה לשל משה ונעשו בדברו השני מזבחות מחדש כדי שלא יעמדו המזבחות האלה בהיכל לבטלה וגם הורשה דוד לעשות כלים אחרים שלא עשה משה לתקון צרכי המקדש כדכתיב הכל בכתב מיד ה׳ עליו השכיל והנה אם באולי אמר אמור שפירושם זה של ימין ושל שמאל נראה יפה לפי מצב השתי שורות זו לפנים מזו כאשר שמו לפנינו ויהיה הימין והשמאל בערך המנרות או השלחנות ולא בערך מרחבי הרוחות לא ידעתי נאמנה מי הרשה להם שידחו דברי רבותינו ז״ל הצודקים שאמרו חמשה מימין לשל משה וכו׳ לתת מקום לדבריהם הפשוטים שהם בלבד על אומר הדעת מוסמכים נחזור אם כן אל המקום אשר יצאנו משם והוא על מה שאמר רבינו במנורה אשר מצאנו בו פירכא כאשר כתבנו ומפני שצר לי במאד מאד לרחות מכל וכל דעתו בזה בפרט כי מקצת מרבותינו האמינו עמו שהיתה נתונה ברחב הבית אמרתי להפך בזכותו ובכל כחי אשמור בעדו כל התנאים הצריכים לסדור הכלים האלה בהיכל ולא אטה מהם ימין ושמאל אמנם התנאי

הראשון הוא שהשלחנות והמנורות יונחו משליש ההיכל ולפנים כאמור בתוספתא דפ׳ שני דיימא התנאי השני הוא שתהיינה משוכות המנרות מכותל דרומי והשלחנות מכותל צפוני שתי אמות ומחצה כמו שכתבו רבותינו ז״ל גם כן בפ״ג דיומא התנאי השלישי הוא שיהיו רחוקות המנרות והשלחנות זה מזה מן הצדדין באופן שיהיה שם מקום פנוי לכהנים לעשות מלאכתן ועל כן בין המנרות יהיה מקום לכהן המדשן והמטיב והמעלה הנרות כהונן ובין השלחנות יהיה מקום מספיק לארבעה כהנים הנכנסים לסדר הלחם והבזיכין מצד זה ולארבעה כהנים אחרים המסלקים אותם מצד אחר כנראה במנחות פרק שתי הלחם משנה שביעית התנאי הרביעי הוא שלא יצאו הכלים מתחומם המוגבל להם עד שהמנרות יהיו כלם בדרום והשלחנות בצפון התנאי החמשי הוא שיהיו השלחנות נתונו׳ בארכן לארכו של היכל והמנרות לרחבן לרחבו של היכל התנאי השש הוא שבין שלחן לשלחן ובין מנורה למנורה יהיה מקום פנוי שנכיר בעדו שהן תשי שלחנות או תשי מנרות ולא שלחן אחד או מנורה אחרת בערבוביא ואני אסדר ראשונה השלחנות כדי שמהן נלמוד סדור המנרות כראוי ועתה תציירו בדעתכם שיהיה אחד מהעשרה שלחנות נתון לארכו מצד צפון בשליש ההיכל שהוא שלש׳ עשר אמות ושני טפחים רחוק מפתח ההיכל ויהיה משוך מהכותל שתי אמות ומחצה כהלכה ורחוק ממנו אמה אחרת וחצי ברחב ההיכל גם כן שימו שלחן של משה בשורה שוה ויהיה ארך השלחן לארך ההיכל ואחרי רחוק אמה וחצי משלחנו של משה שימו גם כן בשורה שוה ברחב ההיכל שלחן אחר מהעשרה שלחנות הנוספי׳ בארך השלחן ואז תמצאו שהשלחן השלישי שבשורה הזאת יגיע עד סוף האמה שמנית וחצי של רחב הצפון ולא יותר אחרי כן לארכו של שלחן הראשון הנתון שתי אמות ומחצה רחוק מהכותל הצפוני תשימו שלחן אחר ברחוק שני טפחים לארך ההיכל כדי שלא יראו השלחנות מחוברים יחד וגם בשורה שוה לארך ההיכל שימו עוד מלפניו שלשה שלחנות אחרים זה לפניים מזה ברחוק השני טפחים כאמור וכן בשורה שוה עם הרחוק הנזכ׳ תנו ארבע׳ שלחנות זה לפנים מזה לפני השלחן השלשי שהוא על האמה השמנית ברחב ההיכל ואז יהיו לכם חמש׳ שלחנות בשורה אחרת לרחב ההיכל ושל משה בין השתי שלחנות הראשונים או אם תרצו בין שתי השלחנות האחרונים שיגיעו אל כ״ד אמות וארבע׳ טפחים מארכו של היכל רחוק מן הפרכת חמש עשר׳ אמות ושני טפחים בין הכל זה יהיה לכם סדור השלחנות אמנם סדור המנרות היהיה כמשפט הזה כי ישימו המנורה הראשונה ברחבה בשליש היכל לפי רחבו רחוק מכותל הדרומי שתי אמות וחצי ולרגל המנורה מלפניה יתנו האבן

אשר

אשר אומר בפרק זה שעליה השלשה
מעלות ארכה תשעה טפחים רחבה וקומתה
שמנה טפחים ומחצה וברחוק אמה בלבד
מן הצד ישימו מנורת משה לרחבה כאמור
עם האבן כן לצד פני׳ ממנה וכן ברחוק
אמה אחרת מן הצד ישימו מנורה שלשית
לפי רחבה עם האבן מלפניה כנזכר בשאר
המנורות ואז תמצאו שהאבן והמנורה
שלשית יגיעו לרחב ההיכל עד תשעה
אמות משלם אחרי כן תרחקו מן האבן
שלפני המנורה חמשה טפחים וחצי ושימו
לפנים מהמנורה הראשונה מנורה אחרת
לפי רחבה עם האבן שלה כאמור וגם
שימו שם שלשה מנרות אחרות זו לפנים
מזו בשורה שוה רחוקות זו מזו חמשה
טפחים וחצי כאשר אמרנו אחרי כן לפני
המנורה השלישית שבתחלת השורה השנית
תשימו ג״כ עם האבנים האמורים שבם
המעלות ארבעה מנרות אחרות בשורה
שוה כמו שעשיתם בשורה האחרת כי אז
יגיעו יחד השתי שורות מהמנרות לשש
עשרה אמות ושני טפחים רחוק מהפרכת
וזהו מה שאמרו לי לבי בסדר המנרות
והשלחנות כשרציתי להפך בזכות רבינו ז״ל
אמנם גם בזה לא שקטה נפשי מכל
וכל בשנקרא בדיוק מה שדברו בם
הכתובים ושדרשו רבותינו ז״ל עליהם כי
הנה באמרם שהיו חמשה מימין לשל
משה וחמשה לשמאל צריכים אנו לתקן
המנרות והשלחנות בשורה שוה עד שיהיו
באמת המנרות מצד ימין ושמאל בשוה
ומנורת ושלחן משה באמצע כי בסדור
ההוא שעשיתי אין שם אלא שלשה
מנרות או שלחנות בשורה שוה ושל משה
באמצע להם וארבעה מנרות או שלחנות
ישארו מצד זה וארבע׳ מצד זה שיהיו
לפני׳ או לאחור כפי מצבם ממנורת או
שלחן משה נגד הימין או השמאל בלבד
וגם מנורת או שלחן משה לא יהיה
באמצע אלא נגד אמצעיתם של מנרות
או שלחנות שאין זה משמעות הכתובים
האמורים כפי פתרון רבותינו ז״ל ועל כי
ראיתי כי אין איש מגיד ומשמיע לי
הדברים בהוייתן שיעלו יפה לסגנון הפסוקים
הנזכרים ומאלה אין יועץ שאשאל ממנו
ושישיב לי דבר לזכות המשימים המנרות
ברחב ההיכל אדברה וירנה לי כי הנמרות
לא היו במקדש ראשון לרחב הבית אלא
היו גם הם בארך ההיכל כמו שהיו שאר
הכלי׳ חוץ מארון שבבית קדש הקדשים
ואם תאמרו הא ניחא בבית ראשון שהיו
שם י״א מנרות אולם בבית שני שלא
היה שם אלא מנורה אחת אין ספק
שהיתה המנורה מונחת לרחב ההיכל
כדעת רבינו לזה אשיב אמרי לכם כי
המנורה הית׳ נתונה גם בבית הקדש
הזה לארך היכל ולא לרחבו ואם באולי
יהיה לכם הדבר הזה לזרא הטו אלי
אזנים והקשיבו לדעת בינה כי שלשה
המה התנאים הנאותים והמצטרכים על
כל פנים למצב טוב ונכון המנורה בהיכל
והראשון הוא שתהיה המנורה לפני ה׳
השני שלא יאירו נרותיה בשום פנים
אל פני הפרכת עד שיאמרו לאורה הוא
צריך והשלישי שכל שבע׳ הנרות יאירו אל
מול פני המנורה ולא למקום אחד מובדל
ואם יחסר אחד מהתנאים האמורים אז
לא יקום ולא יהיה הדבר הזה שתהיה
המנורה כאשר דמיתי מונחת שם כמשפט
ההוא בעצמו שצותה לנו תורתנו הקדושה
עליה ונה קודם כל דבר דעו כי לפני ה׳ ואל
פני ה׳ אין להם משמעות אחד בשוה כי
לפני ה׳ ר״ל שלא יהיה בין הדבר ההוא
וכבוד ה׳ דבר חוצץ ואל פני ה׳ ר״ל שיביט
פני הדבר ההוא המונח שם והוא פני
כבוד ה׳ על כן כשאמרה תורה יערך אותו
אהרן ובניו היינו המנורה כי פעם נקראת
בלשון יחיד כמו במקום הזה ופעם בלשון
רבים כמו בהעלותך את הנרות מערב עד
בקר לפני ה׳ לא רצתה שיאירו הנרות
אל פני ה׳ היינו אל מול פני ה׳ מבלי
דבר חוצץ בנתים ולכן כל עוד שמנורה
תהיה בהיכל לארכו גם כי לא תהיה
לפני ה׳ אלא מן הצדדין ולא תהיה שם
ברחב הבית עם פניה הפוכות אל פני
הפרכת אם לא יהיה בינה ובין הפרכת
דבר חוצץ יקרא בודאי לפני ה׳ וכדי שעל
פתרון הדברים האלה שכן הוא בלי ספק
משמעות מצד טבע הלשון כאשר אמרתי
תדעו גם כן שיש לי בזה על מה להסמך
תקראו כל המקומות שבאה בם בתורה
מצות עריכת לחם הפנים ותראו שמשמעות
לפני ה׳ האמור שם הוא הוא בעצמו כאשר
פירשתי במנורה כי בפרשת תרומה אמרה
תורה ונתת על השלחן לחם פנים לפני
תמיד ובפרש׳ פקודי׳ כתיב ויערוך עליו ערך
לחם לפני ה׳ וגו׳ ובפרשת אמור צוה ה׳
לכהן ואמר ושמת אותם שתים מערכות
שש המערכת על השלחן הטהור לפני ה׳
תמיד ואם לפני ה׳ יהיה אל פני ה׳ היינו
לעומת הפרכת ממש לא יהיה סדור לחם
הפנים יביטו אל פני הפרכת וזה יהיה
כשיסדרו ארך הלחם לארך השלחן אך
מפני שסדורו של לחם הוא בארכו לרחבו
השלחן ונקרא אז לפני ה׳ ממילא משמע
שלפני ה׳ ירצה בלי דבר חוצץ ולא אל
פני ה׳ היינו נגד פני הפרכת ממש כאשר
פירשו רבי והנה על דברת התנאי השני
שהוא הזה היינו שלא יאירו נרות
המנורה אל פני הפרכת או הדביר פן
יאמרו לאורה הוא צריך תמהתי הרבה
מאד איך נלאו חכמי ישראל לדעת אי
זהו הנר המערבי כדי שיוכלו לכוין אור
נרו אל פני הפרכת כי הנה רש״י ז״ל בפ׳
במה מדליקין אמר של דעת רבי דאמר
מזרח ומערב היתה המנורה מונחת הנר
השני שלא שהוא מצד השלשה קנים
המזרחיים הוא הנר מערבי שנקרא כן
בערך הראשון שהוא מזרחי בהחלט ורבינו
ז״ל בפירוש המשנה ראשונה של פ׳ החלו
עולים במעלות דתמיד כתב כי הנר השלשי
מהשלשה קנים שהם בצד המערב היותר
סמוך לפרכת הוא המערבי בהחלט כי
השני קנים הסמוכים הם מערביים בערך

ובפירושו זה נראה שגם הוא סבר שהמנורה היתה מונחת לארך הבית והשדר בית מההיא בהלכות בית הבחירה אם לא נאמר שפירוש המשנה לא היתי על היתה על דעתו אלא על דעת סתם משנה שם והרב מבירטאנורה ז״ל בפירוש משנה ט׳ של פרק אמר להם הממונה דתמיד כתב גם הוא כי הנר המערבי הוא זה שכתוב רבינו ז״ל אמנם שאר החכמים שנטו לדעת ר׳ אליעזר בר׳ שמעון דאמר צפון ודרום היתה המנורה מונחת אמרו כי הנר האמצעי של גוף המנורה הוא הנר המערבי בעצמו הואיל כי בין שאר הקנים הוא לבדו פונה לצד המערב עד כי לא ידעתי נאמנה איך בהפוך נר אחד נגד המערב ימלטו מהדעת הכוזב מהמאנים האמורים לאורה אורה צריך ואולם התנאי השלשי הוא זה היינו שכל שבעה נרות של מנורה צריך שיאירו אל מול פניה ולא למקום אחר מובדל ממנו על כן דעו כי אל מול לעומת לעבר נגד לקראת לנכח יש להם משמעות אחד בלבד שנרצה בו לנגד הדבר המושם זה ככנגד זה כנראה בפסוקים אל נכח פני אהל מועד במדבר י״ט פרשת חקת כנכח בית המלך ונכח פתח הבית דאסתר ה׳ כי נכחו יצאו יחזקאל מ״ו שהם לנגד או לעומת או לקראת או לעבר בהפוך פנים ולא בהפיכת הצדדים על כן כשאמרה תורה וישם את המנורה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נגבה ויתן את השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפונה מכאן ראיה שהמנורה היתה נתונה בארך הבית כי כמשפט הזה פני המנורה הם נכוון נגד השלחן כמו שהם היתה נתונה לרחב הבית היו פני המנורה אל פני הפרכת מה שאין כן כתוב בתורה כי אמורה נכח השלחן ועל כך כשצותה ואמרה אל מול פני המנורה להאיר אל נכח השלחן שהוא אל מול פניה ולא תאיר אל פני הפרכת כי היא אינה אל מול פניו ובגלל הדבר הזה בפרשת בהעלותך הקשר יונתן בן עוזיאל תרגם כל קבל מנרתה יהון מנהרין שבעת בוציניא תלת לקבל רוח מערבה ותלת לקבל רוח מדינחא ושביעאא במציעאה אמנם מה הוא האמרה התורה אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות הלא גאוני עולם והמזרחי בכללם דברו בו עד בוש ואני לא באתי להעתיק דבריהם או לסתום את דעתם כי יספיק עתה אם הכתוב בפרק זה דעתי בקצרה ולכם יאתה משפט הבחירה אין ספק כי במנורה היו שבעה נרות היינו שלשה מצד זה של גוף המנורה ושלשה מצד זה ממנו ונר אחר מובדל מהם שעומד על קנה או גוף המנורה עצמה ועתה אם רצתה התורה שפינות השבעה נרות הללו יצאו כל אחד מהם ממרכז הקנה שלהם ויביטו הפתילות ביושר לצד מעלה אמורה בהעלותך את הנרות למעלה מן המנורה יאירו שבעת הנרות או אם יצוה ה׳ שיאירו הנרות אל פני המנורה עצמה אמרה התורה אל פני המנורה יאירו ששת הנרות והנר האמצעי לא יהיה דלוק כי הוא מן הנמנע שהנרות יביטו או יאירו מעולם בשלהבת היוצאת מהם אל פני הקנה שלהם אף אמורה אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות מפני שהפה שהוא על קנה האמצעי שהוא פני המנורה בעצם צריך שיאיר אל עבר פניו ממש ככתוב בפרשת תרומה ושאר פיות הקנים שהם מזה ומזה לאמצעי צריך שיאירו גם הם כמבטם אל מול פניה של מנורה ככתוב בפרשת בעלותך דעו אם כן כי פני המנורה הם ביחוד הקנה האמצעי כלו שהוא גוף המנורה בעצם וראשונה אף פני המנורה בשניות אם כל שאר הקנים שהם בשורה שוה לפי נר הקנה האמצעי מבלי שום נטיה מן הצד ממנו לכן הנר שהוא על קנה האמצעי צריך שיאיר במצות התורה אל עבר פני המנורה שהוא חשלחן דהיינו נכח הנקודה שהיא בשווי מוחלט לעומת הפני שלח׳ בכוון גמור ולמול פניה צריך גם כן שיאירו שאר פיות הקנים היינו אל נכח פני המנורה בשניות שהוא אליבא דכולי עלמא כל עצמו של שלחן משלם המושם כנגדה בישרות והנה גם כי כל הנרות לא יאירו מכל וכל על מקום או על הנקודה ההיא למה שיאיר פי הנר שהוא על גוף המנורה עצמה שנקראת אל עבר פניה באמתות לא איכפת לן הואיל כי כמו שבא בתורה יאירו גם הם עם הנר האמצעי ביושר על השלחן עצמו שנקרא גם יחד אל עבר ואל מול פני בשניות ובשתוף הפנים כאמור ולפי פירושנו זה מה שאמרו בפרק שתי הלחם מלמד שהיו מצדדין פניהם כלפי נר האמצעי כדעת מי שאמר שבין צפון ודרום היתה מונחת כי לדעת מי שאמר שהיתה עומדת לארכו של בית לא יהיה שם צורך להפוך הנרות כלל ויהיה נר מערבי גם לדעתי זה בעצמו שאמר הרב בפירוש המשנה דתמיד בקרוב הצד של קנה שביעי למערב ולא בהפוך הפה ועתה הואיל כי עלה בלבי לכתוב לכם בפרק זה סדור השלחנות והמנרות לארך הבית כתקנן גמרתי אומר לחזור ולכתוב לכם כאן שתי הסוגיות משלם שבאו על זה מרבותינו ז״ל בגמרת מנחות פרק שתי הלחם שהן אלו ת״ר עשרה שלחנות עשה שלמה שנ׳ ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל ד״ה צ״ד ואם תאמר חמשה מימין הפתח וחמשה משמאל הפתח אם כן מצינו שלחן בדרום והתורה אמורה והשלחן תתן על צלע צפון אלא של משה באמצע חמשה מימינו וחמשה משמאלו עשר שלחנות עשה שלמה ולא היו מסדורים אלא על של משה שנ׳ ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב מלכים א׳ ז׳ ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר על כלן היו מסדרין שנ׳ ואת השלחנות ועליהן לחם הפנים ד״ה ב׳ ד׳ ר׳ יוסי אומר לא היו מסדרין אלא על של משה אלא מה אני מקיים ואת השלחנות

אלו שלשה שלחנות שהן במקדש שנים שהיו באולם לפנים לפתח הבית אחד של כסף ואחד של זהב על של כסף נותן לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקדש ולא מורידין ואחד של זהב בפנים שעליו לחם הפנים תמיד תניא ר׳ יוסי אומר אפולו סלק את הישנה שחרית וסדר את החדשה ערבית אין בכך כלום אלא מה אני מקיים לפני תמיד שלא ילין השלחן בלא לחם עוד אמרו במנחות פרק הנזכר ת״ר עשר מנרות עשה שלמה שנ׳ ויעש את מנרות הזהב עשר כמשפטם ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל ואם תאמר חמשה מימין הפתח וחמשה משמאל הפתח וכו׳ אלא של משה באמצע וכו׳ עשר מנרות עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא על של משה שנ׳ את המנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב כי שומרי׳ אנחנו וגו׳ ד״ה ב׳ י״ג ר׳ אלעזר בר שמעון אומר על כלן היו מדליקין שנ׳ ואת המנרות ונרותיהן לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור ר״ח ב׳ ד׳ וגו׳ והנה הזבח הזהב והמנורה והשלחן היו נוסנין שלשתן משליש ההיכל ולפנים כנגד הפרכת ומזבח הקטרת היה משוך קמעא כלפי המזרח משום דכתיב ואת המנורה נכח השלחן ומנורה ליחזו אהדדי ואולם ארך היכל היא ארבעים אמה כאשר ידעתם ועתת אם נסדר בהיכל בצד צפון כל האחד עשר שלחנות זה אצל זה לארך הבית כמו שהוא מן הדין וברחוק שני טפחים בין שלחן לשלחן תראו שצריכים אנו לעשרים וחמש אמות מארכו של היכל שימו עליהם י״ג אמות ושני טפחים שהם שליש ארכו של היכל כי אז תמצאו שהשלחן האחרון הנתון משליש ההיכל ולפנים יהיה רחוק מהפרכת אמה אחת וארבע׳ טפחים שימו גם כן י״א מנרות זו אצל זו מסודרות בצד דרום נגד השלחן באופן שקנה האמצעי של כל מנורה יביט אל מחציתו של כל שלחן ותראו כי רחוק האבן הנתונה מפני המנורה האחת מרחוק הנתונה לפני המנורה האחרת יהיה שלש׳ טפחים וחצי כי הנה כאשר הוא גלוי ומפורסם לכם ארך השלחן היה שתי אמות וארך אבן הנתונה לפני המנורה היה אמה וחצי ולכן יעדיף אשלחן על אבן המנורה מזה ומזה טפח אחד וחצי תוסיפו עליהם השני טפחים בעבור רחוק השלחן האחר מהשלחן אחר ותראו שרחוק אבני׳ המנורה ביניהן יהיה שלשה טפחים וחצי כאשר אמרתי עד כי אבן המנורה האחרונה תנתונה משליש ההיכל ולפנים תהיה רחוקה מהפרכת אחד עשרה טפחים וחצי שהוא מקום מספיק וראוי לכהן גדול ולא יעיקו המנרות לו לבא אל בית קדש הקדשים ולצאת ממנו דרך שם כדתנן ביומא פרק הוציאו לו את הכף משנה ראשונה החיצונה היינו הפרכת היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון ומהלך ביניהן עד שמגיע לצפון הגיע לצפון הופך פניו לדרום ומהלך לשמאלו עם הפרכת עד שהוא מגיע לארון הגיע לארון נתן את המחתה בין שני הבדים צבר את הקטרת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כלו עשן ובא לו כדרך בית כניסות כו׳. Scribit *Maimonides*, omnes lucernas fuiſſe conſtitutas in calamis, omnium facies converſas fuiſſe ad lucernam mediam candelabri, cujus facies converſæ erant contra ſanctum ſanctorum, atque ea vocatur lucerna occidentalis; ex quo demonſtratur, quod non ſentiat cum Rabi; eaque de cauſa in hoc ipſo capite, i. e. III. de conſtitutionibus *Beth Habechira* ſcribit; omnium vaſorum ſanctuarii longitudo erat ad longitudinem domus, & eorum latitudo ad eorum latitudinem, excepta arca, cujus longitudo erat ad latitudinem domus, pariterque lucernæ candelabri erant contra latitudinem domus inter ſeptentrionem & auſtrum. Et quamvis in commentario in cap. XI. 6. *Menachoth* non excludat ab genere omnium vaſorum niſi unam tantum arcam, tamen in figura, quam ibi effingit de ſancto ſanctorum, videtur hujuſmodi fuiſſe ejus ſententia vel in ipſo loco. Verum mihi oritur difficultas contra præceptorem ex eo quod legimus in eodem cap. *Menachoth*. Tradunt ſapientes. Decem candelabra fecit Salomon, ſicuti dictum eſt 2. *Paral.* IV. 7. *Fecit autem & candelabra aurea decem, ſecundum ſpeciem; & poſuit ea in templo, quinque a dextris & quinque a ſiniſtris*. Et ſi dices quinque ad dexteram portæ, & quinque ad ſiniſtram portæ; deprehenderemus candelabrum in aquilone; & lex dicit *Exod.* XL. 22. *Et candelabrum e regione menſæ*. At Moſaicum erat in medio; quinque ad ejus dexteram, & quinque ad ejus ſiniſtram. Hinc poteſt demonſtrari, candelabrum non fuiſſe ad longitudinem domus; quia hoc modo optime conveniet, quod dicitur; at Moſaicum in medio, & quinque ad ejus dexteram, & quinque ad ejus ſiniſtram; quia ſi ita non eſſet, quinque candelabra deprehenderentur in plaga aquilonari; at ſitus candelabri erat tantum in auſtro; ſicuti dictum eſt *Exod.* l. c. *Ad latus tabernaculi in parte auſtrali*. Fortaſſe dicetis, quid noſtra intereſt? Nonne hoc pariter ſciebat fideliter noſter præceptor? Et ſemper dicet nobis, candelabra fuiſſe ad latitudinem templi in plaga auſtrali. Ego quoque vobis reſpondeo, quod acquieſcatis, ſi apud vos pretioſa eſt anima mea; & priuſquam reſpondeatis, recte intelligatis, quod ore veſtro feſtinanter pronunciatis; etenim hoc reſponſum eſt

va-

vanum & illegitimum. Intelligite mei filii, impossibile esse nullo modo collocari undecim candelabra ad longitudinem domus sanctæ juxta verba præceptoris, si fuerint in serie æquali unum post aliud in linea recta: & demonstratio vera & necessaria hæc erit. Jam dixerunt sapientes nostri, uti supra scripsi in hoc capite candelabri longitudinem, i. e. ejus altitudinem fuisse octodecim palmorum, sc. trium cubitorum, quorum singuli sex palmis constabunt; si longitudo erat trium cubitorum, uti dictum est, manifestum erit ejus quoque latitudinem propter sex calamos extra illud expansos, fuisse unius cubiti integri cum dimidio. Exite & videte, quod a malo unius palmi, quod erat in calamo candelabri, quod erat in novem palmis ad ejus longitudinem, prodierint duo primi ejus calami, & post hoc malum fuerit in candelabro palmus lævis, & posthæc palmus ubi erat malum, unde prodibant secundi calami, & palmus lævis, & postea palmus, ubi erat malum, unde prodibant tertii calami, & duo palmi læves; ecce spatium quod erat inter tres calamos omnino fuit unius palmi, & præterea duorum digitorum; eo quod calami omnes prodibant de medio mali, quod erat unius palmi, & calami crassities proculdubio non occupabat ex ipso malo minus duobus digitis; eo quod omnibus calamis candelabri, uti in lege scriptum est, erant tres cyathi amygdalati, & malum & flos, itaut singulis malis reliquus esset digitus supra locum, unde calamus prodibat ex malo, pariterque digitus inferius; ideoque inter palmum lævem & duos digitos commemoratos fuit spatium ab uno ad alterum calamum sex digitorum; itaut a primo calamo ad secundum, & a secundo ad tertium, & a tertio pariter ad medium fuerit spatium octodecim digitorum ab latere dextero candelabri, uti dictum est; si par spatium a vobis tribuatur tribus reliquis calamis, qui erant in latere sinistro, tum inter omnes calamos erit spatium sex & triginta digitorum; Ecce quamvis post divisionem tertii calami, & quinti candelabri in loco palmi lævis, uti dictum est, in ejus calamo medio supersit palmus præ spatio quod intererat inter unum & alterum ex reliquis calamis, tamen tibi non est dicendum, Lector, spatium latitudinis calamorum inter omnes ultra sex & triginta digitos commemoratos patuisse; eo quod certe hic palmus additus recte procedet omni modo; ut esset facultas & potestas artifici candelabri in tempore operis hinc inde tres calamos impellendi, & paulatim gradatim admovendi ad corpus calami medii, itaut crassities calami primi & medii & septimi ingrederetur intra latitudinem spatii novem palmorum totius latitudinis candelabri, uti dispofui ante oculos tuos, neque transgrediebatur. Idcirco desine me accusare, atque ea reprehendere, quæ adhuc a me dicta sunt; neque tibi hodie convenit me adoriri & oppugnare; si me magis quam deceat, deprimere volueris, abolebis sententiam viri sancti Mosis, ex cujus aquis nos jugitur bibimus, quæ nobis sunt melle dulciores, atque ex ejus sapientia maxime vivimus. Idcirco te rogo, ut acquiescas in hoc spatio unius cubiti cum dimidio duntaxat in candelabro, neque molestiam addas præceptori nostro, in ejus termino augendo magis quam conveniat, eo quo in hoc non facies, quod placeat oculis Domini Dei nostri. Nunc recordamini mei filii, templi latitudinem fuisse tantum centum & viginti palmorum, i. e. viginti cubitorum, quorum singuli sex palmis constabant; neque velim obliviscamini, quod dixerunt sapientes nostri f. m. cap. III. *Joma*, mensam sc. quæ erat in aquilone, fuisse protractam ab suo muro duos cubitos cum dimidio, pariterque candelabrum, quod erat in austro, fuisse protractum ab suo muro duos cubitos cum dimidio, sicut erat protracta ab suo muro mensa duos cubitos cum dimidio; ita ut necesse fuerit semovere ab latitudine templi ad austrum quindecim palmos, verum ab latere aquilonari ab latitudine templi semovere oportebit unum & viginti palmos, sc. quindecim commemoratos, & sex alios palmos propter latitudinem mensæ, quæ cubitum patebat; ecce reliquum erit in templo spatium inane quatuor & octoginta palmorum, i. e. quatuordecim cubitorum: In prima domo erant undecim candelabra, uti dictum est, decem quæ fecit Salomon, & unum Mosaicum, omnia ejusdem mensuræ, aut illo majora; neque credendum est Mosaico fuisse minora; eo quod adscendant in sanctitatibus, non descendant; conveniens est fuisse æqualia; eo quod 2. *Paral.* IV. 7. scriptum est: *Fecit autem & candelabra aurea decem secundum speciem, qua jussa erant fieri:* i. e. æqualia candelabro Mosaico in cyathis, in malis, in floribus, in altitudine, in latitudine, & in auri pondere. Collocate

te igitur in linea recta undecim candelabra in latitudine templi, & statuite inter unum & alterum candelabrum spatium unius palmi, ne videantur quasi unum candelabrum ardens; videbitis palmos ex omnibus candelabris cum spatiis commemoratis, adscendere ad summam centum & novem palmorum, qui quinque & viginti palmis superabant spatium inane in latitudine templi; præterquam quod statueretur pars candelabrorum in plaga aquilonari, uti dixi, contra institutum legis, & præceptum: At ego cohibere me non possum, quin vobis referam, me pleno ore risisse, quando audivi, quod mihi respondit sapiens ex filiis nostræ civitatis pro præceptore f. m. ut ejus sententia confirmaretur de situ candelabri ad latitudinem domus, dicendo, primum candelabrum fuisse collocatum ab tertia parte templi & interius ad latitudinem domus, & ante illud situm fuisse secundum candelabrum juxta hunc ipsum ordinem usque ad candelabrum quod fecit Mose, quod in sexto candelabrorum ordine situm erat, & ab eo & superius collocata fuisse alia quoque candelabra usque ad ultimum. Hic sapiens aut ignorat, quod scripserunt sapientes nostri f. m. in commemorato capite *Menachoth*, aut nescit quænam sit dextra & sinistra candelabri, aut pars ejus anterior & posterior. Etenim si collocetur candelabrum ad latitudinem domus, & dirigantur latera ab oriente ad occidentem, erit dextra candelabri a plaga aquilonari, & sinistra ab australi, ita ut ejus facies tum fuerint conversæ ad occidentem, & pars posterior ad orientem. Attamen si verum sit sita fuisse candelabra ad latitudinem domus, uti dixi, non deprehendetur dispositio candelabri, ut sit ejus dextra aut sinistra aut occidens aut oriens, eo quod facies, uti dictum est, erunt occidens, & pars posterior oriens, uti scripsimus; ideoque erunt quinque candelabra Salomonis ad partem anteriorem *candelabri* Mosaici, & quinque ad posteriorem; verum scriptum est 1. *Reg.* VII. 49. *Et candelabra erunt quinque ad dextram, & quinque ad sinistram contra oraculum*: *contra oraculum* significat spatium inane inter illud & oraculum, eo quod nihil esset intermedium inter illud & candelabrum, quod separaret: neque a scriptura conceditur statui candelabrum ad latitudinem domus, eo quod vetitum esset, uti scriptum est 2. *Paral.* IV. 7. *Fecit autem & candelabra aurea decem secundum speciem qua jussa erant fieri, & posuit ea in templo, quinque a dextris, & quinque a sinistris*. Ut explicarunt Sapientes nostri f. m. ideoque hujus sapienti Deus ignoscat, eo quod oblitus fuerit, & imprudens peccaverit. Verum vivo ego, quod maxime sum admiratus propter honorem duarum magnarum arborum, quæ sunt gloria & decus nostri seculi, sc. magni sapientes R. *Levi ben Ghersom*, & *Abarbanel* f. m. quando vidi quod in eorum commentario in 1. *Reg.* VII. 48. *Et mensam super quam ponerentur panes propositionis auream*, deseruerint fontem aquæ vivæ, explicationes nostrorum sapientum f. m. cap. XI. *Menachoth*, ut soderent sibi explanationes dissipatas, & alienas, quæ nullo modo non possunt continere aquas veritatis. Etenim R. *Levi ben Ghersom* f. m. scribit; Jam explicatum est in lib. *Paral.* Salomonem fecisse decem mensas, & collocasse in templo quinque ad dextram, & quinque ad sinistram, non quod esset mensarum pars ad latus aquilonare, & pars ad latus australe, eo quod jam explicatum sit in lege, mensæ situm fuisse in aquilone, & candelabri in austro: sed sensus est, in aquilone in duabus seriebus mensas fuisse, unam seriem ad alterius latus dexterum; atque ita dicendum est de candelabris &c. Et sapiens *Abarbanel*, qui ab eo de verbo ad verbum describit, eandem pariter amplectitur sententiam, ita scribens. Quum Scriptura hoc loco dicat; *quinque ad dextram & quinque ad sinistram*; non existimandum est, partem mensarum fuisse ad templi dextram, & partem ad sinistram; eo quod jam explicatum sit in Lege, situm mensæ fuisse in aquilone, & candelabri in austro; sed sensus est, ad plagam aquilonarem mensas in duabus seriebus fuisse, unam ad dexteram alterius, & ad latus australe eodem modo fuisse candelabra. At nostri Sapientes f. m. dicunt fuisse quinque candelabra ad dextram candelabri Mosaici, & quinque ad ejus sinistram, quod pariter dicendum est de mensis; eo quod hæc vasa, quæ fecit Moses, posita erant in domo præter ea, quæ addidit Salomon &c. Ecce in duabus rebus non recte locuti sunt; 1. quod statuerint dextram & sinistram in omnibus iisdem lateribus, in eo quod sint latera distincta, unum ab altero, non vero respectu laterum, quæ sunt e regione ipsorum; quod nunquam dicitur in textibus Legis, & Prophetarum, & Agiographorum. 2. quod removerint candelabrum, & mensam Mosis ab Sanctua-

ctuario, ut reconderentur contra sententiam nostrorum sapientum in thesauris domus Dei; si vero dextra & sinistra tribuatur quatuor lateribus relative inter se, ut omnino partes simplices considerentur, uti dixerunt, manifestum erit in iis dicendam esse dextram & sinistram, aut ex earum longitudine, aut latitudine; verum a Lege nullibi attribuitur dextra & sinistra lateribus præsertim ex longitudine lateris, sed uno tantum nomine totum latus appellat, neque dicit aquilonem ad dextram, aut aquilonem ad sinistram, neque austrum ad dextram, aut austrum ad sinistram. Exite, & videte, quod in sectione *Theruma* i. e. *Exod.* XXVI. 18. dictum sit. *Quorum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad austrum*; neque dicitur decem asseres ad latus meridianum ad dexteram, & decem asseres ad latus meridianum ad sinistram; pariterque quando Lex præcipit statuendum esse candelabrum ad latus tabernaculi ad austrum, non dicitur ad austrum ad dextram, aut ad sinistram; pariterque de mensa dictum est ad latus aquilonare; neque dicitur ad latus aquilonare ad dextram, aut ad sinistram; & quamvis quando dictum est ibid. vers. 35. *Mensamque extra velum &c.* non explicetur locus peculiaris, ubi præcipue statuenda foret mensa aut candelabrum; eo quod hoc textu; *extra velum*; comprehendatur principium lateris, & finis, quæ ambo æqualiter, uti constat, *extra velum* appellantur: tamen in sect. enumeratorum, sc. *Exod.* XL. non usa est scriptura hac lectione dextræ & sinistræ; sed dicit ibid. XL. 22. *Posuit & candelabrum in tabernaculo testimonii e regione mensæ in parte australi.* Ibid. vers. 20. *Posuit & mensam in tabernaculo testimonii ad plagam septentrionalem extra velum.* Atque ex hoc, nulla facta mentione dextræ & sinistræ, plane eruitur peculiaris loci notitia, eo quod dictum sit על ירך *ad latus tabernaculi extra velum*, quod est finis lateris, neque dictum est על ראש *ad principium tabernaculi*, quod pariter extra velum, quod est principium lateris; si hoc quoque cognoscere vobis libuerit in latere occidentali, uti plane vidistis, uti dictum est, in aquilonari, & australi, legite a versu 10. usque ad 14. 2. *Paralip.* III. videbitis nullo modo commemorari dextram & sinistram in occidente, quamvis ibi esset locus accomodatus, ubi facile definiri posset; eo quod oraculum erat perfectum quadratum, ut ibid. scriptum est, patens viginti cubitos quaquaversus; si protrahatur linea recta ab dimidio longitudinis ab occidente ad dimidium longitudinis orientalis, & statuantur hinc & inde ab recta linea protracta Cherubini, plane constabit alterum Cherubinum fuisse in angulo occidentali australi, & alterum in angulo occidentali boreali; ita ut hoc modo manifestum sit non commemorari in lateribus dextram & sinistram ex latere longitudinis, nisi sit aliquid, cujus causa, non vero absolute & simpliciter exprimatur. Nunc quemadmodum quod spectat longitudinem vobis demonstravi non fuisse in quatuor lateribus dextram & sinistram, ita mihi necesse est, ut vobis ostendam, nullam pariter in latitudine fuisse dextram & sinistram; tota enim latitudo meridionalis appellatur meridies, & tota latitudo septentrionalis vocatur septentrio, donec omnimodo latitudines perveniant ad latitudinem lateris quod e regione illius est; qua in re mihi est testis fidelis, & Propheta Domini sc. *Ezechiel* XLVII. 17. dicens: *Et erit terminus a mari usque ad atrium Enon terminus Danasci, & ab aquilone ad aquilonem, terminus Emath plaga septentrionalis*; i. e. quod terminus erit ab toto latere septentrionali, i. e. ab initio latitudinis aquilonaris usque ad terminum Chamath, quæ pariter est in latitudine aquilonari; neque dicitur septentrio in latitudine septentrionali usque ad Chamath, quod sit sc. dextra & sinistra a septentrione, sed appellatur totum latus aquilonare nomine aquilonaris, nulla facta mentione dextræ & sinistræ, pariterque in latitudinibus orientali, australi, & occidentali non declinat ad dextram & sinistram, ex eo quod scripsit in latitudine aquilonari; eo quod in oriente dicat: *Porro plaga orientalis de medio Auran & de medio Damasci, & de medio Galaad, & de medio terræ Israel, Jordanis disterminans ad mare orientale, metiemini etiam plagam orientalem.* i. e. inter Chauran, & ex inter Damascum, & ex inter Galaad, & ex inter terram Israelis Jordanis a termino usque ad mare orientale metiemini & latus orientale; i. e. inter Chauran, & ex inter Damascum; & ex inter Galaad, & ex inter terram Israelis, Jordanis usque ad terminum maris orientalis, metiemini totam hanc latitudinem orientalem, cum reliqua latitudine addita, quæ pariter est plaga orientalis; pariterque de austro dicit: *Plaga autem australis meridiana a Thamar usque ad aquas contradictionis Cades,*

des, & torrens usque ad mare magnum, & hæc est plaga ad meridiem australis; quod a Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, torrens & mare magnum erant in latitudine meridionali. Præterea reliqua erat ex ea latitudine pars, quæ non mensurata erat usque ad finem lateris meridionalis: & in latere occidentali dicit: *Mare magnum a confinio per directam donec venias Chamath; hæc est plaga maris*; i. e. totum mare magnum usque ad terminum, qui prope est ad occursum Chamath, appellabatur latitudo occidentalis. Testimonio textus Ezechielis officio meo satisfeci, vobisque plane demonstravi, quod sicuti nulla datur in laterum longitudine dextra & sinistra, ita pariter in latitudine nullo modo in quatuor lateribus commemoratur & præcipitur dextra & sinistra, uti diximus. Ceterum quod 2. spectat remotionem candelabri & mensæ Mosis a templo ut reconderentur in thesauris domus Dei, doleo noluisse illos assentiri verbis sapientum nostrorum f. m. a quibus necessario collocatum fuit candelabrum, & mensa Mosis in Sanctuario, uti dictum est; & si ex sententia nostrorum sapientum f. m. facta sint in sanctuario decem candelabra, & decem aliæ mensæ, non ideo expulsum fuit candelabrum, & mensa Mosis, ut societatem haberet in hæreditate Domini, & ejus sanctuarii; equidem permissum fuit David, uti potest deduci ex eo quod scriptum est I. *Paral.* XXVIII. de summa vasorum quæ ibi commemorantur, accendere, atque disponere super omnia vasa similia Mosaicis in magnitudine & usu, si ibi quoque fuissent vasa, quæ fecit Bezaleel, excepta ara exteriori, quæ Salomonæa minor erat, quæ recondita fuit, eo quod non facta sit facultas David offerendi adipem & sanguinem nisi tantum super unum altare in Sanctuario, non vero in multis excelsis; neque suffitus adolebatur, nisi super altare, sicut manifestum est omnibus, qui Israelis nomine insigniuntur. Idcirco absconditum fuit cum altari exteriori Dei permissu, ejusque mandato recenter facta sunt duo altaria, ne hæc altaria in templo otiosa statuerentur. Pariterque potestas facta est David perficiendi alia vasa, quæ pararentur necessitatibus Sanctuarii, ut ibid. scripta sunt omnia manu Dei. Fortasse dicet opponens; hæc explicatio dextræ & sinistræ recta videbitur respectu situs duarum serierum, unius intra aliam, ut coram nobis disposuerunt; eritque dextra & sinistra respectu candelabrorum & mensarum, non vero respectu spatiorum laterum. Nescio equidem a quonam illis facta sit potestas refutandi verba nostrorum sapientum, dicendo; quinque ad dextram Mosaici &c. Redeamus igitur ad locum, unde digressi sumus, sc. ad id quod dixit præceptor noster de candelabro, ubi deprehensa est oppositio, uti scripsimus; & quod maxime doleo mihi omnino rejiciendam esse ejus opinionem, præsertim cum pars nostrorum Sapientum cum illo sentiat, sc. collocatum fuisse in latitudine domus; omni studio ejus rationem inquirendam dixi; & pro viribus observabo omnes conditiones necessarias circa ordinem horum vasorum in templo, neque declinabo ad dextram & sinistram. Idcirco prima conditio est; mensas & candelabra collocata fuisse a tertia parte templi & interius, uti dictum est cap. III. *Thosaphtha Joma*. Secunda conditio est, remota fuisse candelabra a parte australi, & mensas ab aquilonari duos cubitos cum dimidio, ut ibid. cap. III. *Joma* scripserunt Sapientes nostri f. m. Tertia conditio est, ita remota fuisse candelabra, & mensas, unum ab altero ab lateribus, ut esset spatium inane sacerdotibus, ut operari possent, ideoque inter candelabra fuisse spatium sacerdoti, ut decinerare, præparare, & accendere lucernas posset, uti decebat, & inter mensas satis fuisse spatii quatuor sacerdotibus, qui ingrediebantur ad ordinandum panem, & acerras ab altera parte, & ab altera aliis quatuor sacerdotibus, uti legitur XI. 7. *Menachoth*. Quarta conditio est, ne vasa egrederentur extra eorum terminum, qui illis definitus erat, itaut candelabra omnia in austro collocata essent, & mensæ in aquilone. Quinta conditio est, ut mensæ collocarentur in earum longitudine ad longitudinem templi, & candelabra in eorum latitudine ad latitudinem templi. Sexta conditio est, inter unam & alteram mensam, atque inter unum, & alterum candelabrum fuisse tantum spatii inanis, ut distingueretur duas fuisse mensas, aut duo candelabra, non autem confusim unam mensam, aut unum candelabrum. Ego primum ordinabo mensas, ut ab his, uti convenit, candelabrorum ordo cognosci possit. Nunc vobis mente fingite, fuisse unam ex decem mensis collocatam ad ejus longitudinem ad latus aquilonare in tertia parte templi, quæ tredecim cubitos & duos palmos remota erat a porta templi, & protractam fuisse

fuisse a pariete duos cubitos cum dimidio, uti decebat; Et procul ab ea in spatio cubiti cum dimidio in latitudine templi pariter collocate mensam Mosis in recta linea; & mensæ longitudo sit ad longitudinem templi; & post spatium unius cubiti cum dimidio a mensa Mosis, pariter statuite in linea recta in latitudine templi unam ex decem mensis additis in longitudine mensæ; tum deprehendetur tertia mensa hujus seriei pervenisse usque ad finem cubiti octavi & dimidii latitudinis aquilonaris, & non amplius. Posthæc ad longitudinem primæ mensæ, quæ sita est duos cubitos cum dimidio procul a muro aquilonari, statuenda vobis erat alia mensa in distantia duorum palmorum ad longitudinem templi; ne mensæ simul conjunctæ videantur; pariterque in linea recta ad longitudinem templi collocandæ præterea vobis erunt coram illa tres aliæ mensæ, una ante aliam in distantia duorum palmorum, uti dictum est; pariterque in recta linea in spatio commemorato collocate quatuor alias mensas una post aliam ante tertiam mensam, quæ sita est in cubito octavo latitudinis templi; tum vobis erunt quinque mensæ in altera linea, & quinque in altera ad latitudinem templi, eritque mensa Mosaica inter duas primas mensas; aut si libeat inter duas ultimas mensas, quæ perveniebant ad quatuor & viginti cubitos, & quatuor palmos longitudinis templi, procul a velo omnino quindecim cubitis, & duobus palmis, atque hæc erit mensarum ordinatio. Ceterum candelabrorum ordo erit hujusmodi: statuatur primum candelabrum in ejus latitudine in tertia parte templi juxta ejus latitudinem, procul a pariete australi duos cubitos cum dimidio, & ad candelabri pedes collocetur ante illud ille lapis, de quo in hoc capite dicetur, cui erant tres gradus, quorum longitudo erat novem palmorum, & octo cum dimidio latitudo & altitudo, & in spatio tantum unius cubiti ad latus statuatur candelabrum Mosaicum juxta ejus latitudinem, uti dictum est, pariterque cum lapide ad latus ante illud; itemque in spatio alterius cubiti ab latere collocetur tertium candelabrum juxta ejus latitudinem cum lapide ante illud, uti dictum est in reliquis candelabris, tum deprehendetur lapis & tertium candelabrum pervenisse ad latitudinem templi usque ad novem cubitos integros. Posthæc recedite ab lapide, qui situs erat ante candelabrum, quinque palmos cum dimidio, & statuite ante primum alterum candelabrum juxta ejus latitudinem una cum lapide, uti dictum est; pariterque ibi collocentur tria alia candelabra, unum ante aliud in linea recta, semotum unum ab alio quinque palmos cum dimidio, uti dictum est; deinde ante tertium candelabrum, quod situm est in principio secundæ seriei statuantur una cum lapidibus, ubi erant gradus, quatuor alia candelabra in linea recta, uti in altera serie factum est; tum una simul duæ series candelabrorum pervenient ad sedecim cubitos, & duos palmos procul a velo. Hæc sunt, quæ existimo de ordine candelabrorum & mensarum, ut justificatio quæratur præceptori nostro f. m. Verum ne in hoc quidem omnino acquievit anima mea, quum attente lego, quod dicitur in textibus, & in commentariis sapientum nostrorum f. m. Etenim cum dicantur quinque ad dextram Mosaici fuisse, & quinque ad sinistram, ordinanda nobis sunt candelabra & mensæ in linea recta, itaut candelabra sita fuerint æqualiter ad dextram & sinistram, & candelabrum & mensa Mosis in medio; at in ordine, quem efformavi, tria tantum candelabra, aut mensæ collocata essent in linea recta, & Mosaicum in medio, & quatuor reliqua candelabra aut mensæ in hoc, & quatuor in altero latere; ita ut collocata forent juxta eorum situm, ante aut post candelabrum aut mensam Mosis, contra dextram aut sinistram duntaxat. Neque candelabrum aut mensa Mosis fuisset in medio, sed contra medietatem candelabrorum aut mensarum, quod non est juxta sensum commemoratorum textuum, & juxta interpretationes nostrorum Sapientum f. m. Quare quum videam neminem esse, qui mihi hoc demonstret, & declaret, quo pacto esse debebant, ut optime conveniant cum phrasi textuum, qui commemorati sunt, neque esse a quo postulare possim, mihique respondeat ad justificandos illos, a quibus candelabra statuuntur in latitudine templi; dicam candelabra non fuisse in primo Sanctuario collocata ad latitudinem templi, sed ipsa pariter sita fuisse ad longitudinem templi, sicut reliqua vasa, excepta arca, quæ erat in Sancto Sanctorum. Si vero dicetis; concedatur in prima domo, ubi fuerunt undecim candelabra, at in domo secunda, ubi unum tantum fuit candelabrum, non est dubium fuisse collocatum candelabrum ad latitudinem templi juxta opinionem no-

stri

stri præceptoris. Ad hæc respondeo, vel in hoc Sanctuario candelabrum situm fuisse ad ejus latitudinem. Si vobis fortasse hoc absurdum videatur, attendite & audite, ut intelligentiam acquiratis. Tres sunt omnimode conditiones convenientes & necessariæ pro optimo & convenienti situ candelabri in templo. Prima est, ut candelabrum sit coram Domino; secunda, ne ullo modo ejus lucernæ facies veli illuminarent, ut diceretur Deus lumine indigere; tertia ut omnes septem lucernæ illuminarent contra faciem candelabri, non vero contra alium locum distinctum. Si una ex commemoratis conditionibus deerit, tum non confirmabitur, neque verum erit, candelabrum, uti mihi videtur, eo loco collocatum fuisse, quomodo sancta lex nostra præcipit. Primum sciendum vobis erit; *coram Domino*, & *ad facies Domini* non idem significare; & quod *coram Domino* significet, ut nihil intersit inter illud & gloriam Domini; & *ad facies* significet, ut adspiciat facies rei, quæ ibi collocata est; & hæ sunt facies gloriæ Domini. Idcirco quando dictum est in lege *Exod.* XXVII. 21. *Et collocabunt illud Aaron & filii ejus*; i. e. candelabrum, quod aliquando sumitur singulari numero, sicut in hoc loco, & interdum plurali, uti *Num.* VIII. 2. *In disponendis lucernis a vespera usque ad mane coram Domino*; non vult lex, ut lucernæ illuminent contra facies Domini, verum dicitur coram Domino, sc. ut candelabrum, aut lucernæ sint coram Domino, ut nihil esset, quod inter ea separaret; ideoque quo tempore fuerit candelabrum in templo ad ejus longitudinem, quamvis non fuisset coram Domino sed ab lateribus, & non fuisset ibi in latitudine domus faciebus conversis ad velum, si nihil fuisset, quod inter illud & velum separaret, dicebatur certe esse coram Domino. Atque ex horum verborum interpretatione, quorum proculdubio hic est sensus ex linguæ ingenio, uti dixi, sciatis velim pariter meam sententiam ex hoc confirmari: Legite loca omnia, in quibus a Lege præcipitur ordinatio panis facierum, videbitis sensum, qui dicitur *coram Domino*, eo loci commemoratum esse eundem, quem in candelabro explicavi. Dictum est enim in Lege *Ex.* XXV. 30. *Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper*. Et ibid. XL. 21. *Ordinatis propositionis panibus coram Domino*. Pariterque *Levit.* XXIV. 6. scriptum est. *Et pones duas ordinationes, ordinationem sex super mensam puram coram Domino*. Itemque scriptum est ibid. vers. 8. *Per singula Sabbatha ordinabuntur coram Domino semper*. Si vero *coram Domino* significaret *ad facies Domini*, i. e. ante velum simpliciter, non facta esset, sicut decebat, panum facierum ordinatio, eo quod tum necesse fuisset, ut facies panis facierum veli facies adspicerent; quod fieret, quum panis longitudo ad mensæ longitudinem ordinaretur; verum cum panis in ejus longitudine ad mensæ latitudinem ordinaretur, tum dicebatur *coram Domino*; per se intelligitur *coram Domino* significare ut nihil esset intermedium, quod separaret, non vero *ad facies Domini*, i. e. contra facies veli simpliciter, uti plures exposuerunt. Quod spectat secundam conditionem, quæ est, ne candelabri lucernæ illuminarent facies veli, aut oraculi, ne Deus diceretur lumine indigere; vehementer miror, multam operam impendisse Sapientes Israelis ut cognoscerent, quænam esset lucerna occidentalis, ut dirigi posset lux hujus lucernæ ad facies veli. Ecce enim *Raschi* f. m. in cap. II. *Schabb.* scribit juxta opinionem Rabi dicentis fuisse in candelabro orientem & occidentem, ejusque secundam, quæ erat ab latere trium calamorum orientalium, fuisse lucernam occidentalem, quæ ita vocaretur respectu primæ, quæ erat absolute orientalis. Et præceptor noster f. m. in commentario in c. VI. I. *Tamid* scribit tertiam lucernam ex tribus calamis, qui erant ab latere occidentali, velo propinquiorem fuisse absolute occidentalem, quia ratione habita duo calami illi propiores erant occidentales. Atque in hoc suo commentario videtur vel ipse sentire, candelabrum fuisse collocatum ad longitudinem domus, & pœnitere quod ab eo dictum est in constitutionibus *Beth Habechira*; nisi dicatur commentarium hujus *Mischnæ* non fuisse opinioni suæ consentaneum, sed juxta sententiam autoris hujus *Mischnæ*. R. quoque *Bartenora* f. m. in commentario ad cap. III. 9. *Tamid* scribit lucernam occidentalem fuisse eandem, de qua scribit præceptor noster f. m. Verum ceteri Sapientes, qui inclinant ad sententiam R. Elieseris bar Simeonis, asserentis inter aquilonem & austrum fuisse collocatum candelabrum, dicunt lucernam mediam ipsius candelabri fuisse ipsam lucernam occidentalem, cum ipse unus inter omnes calamos converteretur ad latus occidentale; ita ut ignorem, qui fieri possit, ut cum lucer-

lucerna respiciat occidentalem plagam, vindicentur ab falsa opinione hæreticorum, ipsum sc. Deum lumine indiguisse. Tertia hæc erat conditio, sc. ut omnes septem lucernæ candelabri necessario illuminarent contra lucernam mediam; non vero locum alium ab ea distinctum; idcirco sciatis velim, voces לנכח לקראת נגד לעבר לעומת מול אל unam eademque habere significationem; quibus significatur aliquid e regione rei, ut hæc sita sit e regione alterius, uti apparet in textibus. *Num.* XIX. 4. נכח *contra fores tabernaculi conventus*. *Esther* v. נכח *contra domum regis*. ונכח *contra ostium domus*. Et *Ezech.* XLVI. 10. *sed* נכחיו *e regione illius egredietur*; quod explicatur לנגד או לעומת או לקראת או לעבר, e regione esse, convertendo facies non vero latera; ideoque quando dictum est in Lege *Exod.* xl. 22. *Posuit & candelabrum in tabernaculo testimonii e regione mensæ in parte australi; posuit & mensam in tabernaculo testimonii ad plagam septentrionalem*; hinc demonstratur candelabri situm fuisse in longitudine domus, atque hac ratione facies candelabri directas fuisse contra mensam; si vero collocatum fuisset ad latitudinem domus, facies candelabri facies veli respexissent; quod in Lege non scriptum est, ubi dicitur; *e regione mensæ*; ideoque quando præcipitur & dicitur *Num.* VIII. 2. *Contra facies candelabri illuminabunt septem lucernæ*; manifestum est, necesse fuisse, ut candelabrum luceret contra mensam, quæ e regione suarum facierum sita erat. Idcirco *Num.* l. c. S. *Jonathan ben Uzielis* interpretatur; *contra facies candelabri illuminabunt septem lucernæ, tres ad occidentem, & tres ad orientem, & septima in medio*: Verum de hoc quod in Lege dicitur; *contra facies candelabri illuminabunt septem lucernæ*, Illustriores Sapientes, & Mizrachi inter illos uberrime locuti sunt; neque ego hoc loco describam eorum verba, aut eorum sententiam improbabo; satis enim nunc erit, ut in hoc capite meam sententiam breviter vobis describam; vos vero meliorem eligetis. Non est dubium in candelabro fuisse septem lucernas, i. e. tres ab hac, totidemque ab altera corporis candelabri parte, & unam ab aliis distinctam constitisse super calamo, aut corpore ipsius candelabri; si voluisset Lex, ut singulæ ex his septem lucernis ex centro sui calami egrederentur, & eorum ellychnia recta sursum adspicerent; dixisset; Quum sustuleris lucernas super candelabrum, lucebunt septem lucernæ; aut si Deus præcipisset ut lucerent lucernæ ad facies ipsius candelabri; dixisset Lex; ad facies candelabri lucebunt sex lucernæ; at lucerna media non fuisset accensa; eo quod impossibile fuisset, ut lucernæ adspicerent, aut lucerent semper flamma, quæ ab iis egrediebatur, ad facies sui calami; Idcirco dictum est; *contra facies candelabri illuminabunt septem lucernæ*; eo quod os impositum calamo medio, quod erat facies ipsius candelabri, necesse esset, ut luceret contra suam faciem absolute, uti scriptum est *Exod.* XXV. 37. & reliqua calamorum ora, qui hinc inde e medio derivabantur, opus erat, ut pariter eorum adspectu contra facies candelabri adspicerent, uti scriptum est *Num.* VIII. 2. Scitote igitur faciem candelabri peculiariter fuisse totum calamum medium, qui erat candelabri corpus, præcipuam & primam. At facies secundæ erant reliqui calami, qui erant in recta linea ad os lucernæ medii calami, sine ulla declinatione ad ejus latus; idcirco lucerna, quæ imposita erat calamo medio, opus erat, ut luceret ex præcepto legis contra faciem candelabri, quæ erat mensa, i. e. contra punctum, quod erat præcipue directum contra faciem mensæ; & contra ejus facies necesse quoque erat, ut lucerent reliqua calamorum ora, i. e. contra facies secundas candelabri, quæ erant juxta generalem opinionem tota ipsa mensa, quæ recta e regione illius sita erat. At quamvis omnes lucernæ non omnino lucerent ad illum locum aut punctum, ad quod illuminabat os lucernæ, quæ ipsi candelabro imposita erat, quæ vere e regione faciei suæ esse dicebatur, nihil interest; eo quod ut affertur in Lege, illæ quoque cum lucerna media recta lucebant super ipsam mensam, quæ pariter esse dicebatur contra & e regione faciei secundæ, & conjuncta faciebus, uti dictum est. Juxta hanc nostram expositionem ex eo quod dixerunt cap. XI. *Menachoth* docetur, quod a lateribus eorum facies essent contra lucernam mediam, explicabitur juxta sententiam illius dicentis, inter aquilonem, & austrum collocatum fuisse; verum juxta sententiam ejus, qui dicit fuisse situm ad longitudinem domus, non esset necesse, ut ullo modo lucernæ converterentur; & fuisset lucerna occidentalis vel juxta meam sententiam eo modo quo scribit R. *Bartenora* in commentario ad *Tamid*, admovendo latus calami septimi, ad occidentem, non vero os conver-

vertendo. Nunc vero cum mihi libeat vobis in hoc capite describere ordinem mensarum, & candelabrorum ad longitudinem domus, uti conveniens erat; decrevi iterum vestris oculis subjicere duos textus integros; qui adducti sunt a nostris Sapientibus f. m. in *Gemara Menachoth* cap. XI. qui sunt. Tradunt Sapientes; decem mensas fecit Salomon, sicuti dictum est 2. *Paral.* IV. 8. *Necnon & mensas decem, & posuit eas in templo, quinque a dextris, & quinque a sinistris*. Fortasse dicas, quinque ad dextram portæ, & quinque ad sinistram portæ; si ita esset, deprehenderetur mensa in austro; at in Lege dictum est *Exod.* XXVI. 34. *Mensa enim stabit in parte aquilonis*. Verum mensa Mosis erat in medio, quinque ad ejus dextram & quinque ad ejus sinistram. Decem mensas fecit Salomon, at non ordinarunt panem nisi super Mosaica, sicuti dictum est, 1. *Reg.* VII. 48. *Et mensam, super quam ponerentur panes propositionis auream*. R. Eliefer bar Simeonis dicit: omnibus imponebatur panis, sicuti dictum est 2. *Paral.* IV. 19. *Et mensas, & super eas panes propositionis*. R. Jose dicit; non imponebatur panis, nisi Mosaicæ; quomodo igitur explicatur textus; *& mensas &c.* Hæ erant tres mensæ, quæ sitæ erant in Sanctuario, duæ erant in vestibulo intra portam domus, altera argentea, & aurea altera; argenteæ imponebatur panis facierum, quando inferebatur, & aureæ, quando efferebatur; eo quod adscendunt, non descendunt in Sanctuario; & aurea altera erat in parte interiori, cui pariter panis facierum imponebatur. Traditio: R. Jose dicit; etiamsi non sublatus esset vetus, & vespera novus ordinatus esset, nihil intererat. At quomodo observabatur id quod dictum est: *in conspectu meo semper*? Ne nocte mensa sine pane relinquatur. Præterea dicunt in cap. cit. *Menachoth*. Tradunt Sapientes: Decem candelabra fecit Salomon, sicuti dictum est 2. *Paral.* IV. 7. *Fecit autem & candelabra aurea decem, secundum speciem qua jussa erant fieri, & posuit ea in templo quinque a dextris & quinque a sinistris*. Fortasse dices quinque ad dextram portæ &c. Verum Mosaicum fuit in medio &c. Decem candelabra fecit Salomon, neque accendebatur nisi Mosaicum; dictum est 2. *Paral.* XIII. 11. *Estque apud nos candelabrum aureum, & lucernæ ejus, ut accendantur semper ad vesperam; nos quoque custodimus &c.* R. Eliefer bar Simeonis; dicit super omnibus accendebant; sicuti dictum est 2. *Paral.* IV. 20. *Candelabra quoque cum lucernis suis ante oraculum juxta ritum ex auro purissimo &c.* Ecce altare aureum, & candelabrum, & mensa sita erant hæc tria ab tertia parte domus & interius contra velum, & altare suffitus parum protractum erat versus plagam orientalem; eo quod scriptum sit *Exod. Et candelabrum e regione mensæ*; itaut mensa & candelabrum se mutuo intuerentur. Ceterum templi longitudo erat 40. cubitorum; uti constat: si ordinabantur in templo in latitudine aquilonari omnes undecim mensæ, una prope aliam ad templi longitudinem, uti jus postulat, in spatio duorum palmorum inter singulas mensas, videbitis nobis necessarios esse quinque & viginti cubitos ab longitudine templi, quibus addendi sunt tredecim cubiti, & duo palmi, quæ erat tertia pars longitudinis templi, deprehendetur ultima mensa collocata ab tertia parte templi & interius remota fuisse ab velo uno cubito & quatuor palmis. Collocate pariter undecim candelabra unum prope aliud, ordinata in plaga australi contra mensam, ita ut medius calamus cujusque candelabri adspiciat in medium cujusque mensæ, videbitis lapidem collocatum ante candelabrum remotum fuisse ab lapide posito ante aliud candelabrum tres palmos cum dimidio; etenim vobis notum erit & manifestum, singularum mensarum longitudinem fuisse duorum cubitorum, & longitudinem lapidis, qui situs erat ante candelabrum, fuisse unius cubiti cum dimidio, ideoque redundasse mensam ultra lapidem candelabri utrimque palmum cum dimidio; Si his addantur duo palmi propter distantiam unius mensæ ab alia, videbitis distantiam lapidum candelabri inter se fuisse trium palmorum cum dimidio, uti dixi; itaut extremus lapis extremi candelabri, quod situm erat ab tertia parte templi & interius, remotus fuerit ab velo undecim palmis cum dimidio, quod spatium sufficiens & conveniens erat summo sacerdoti, ne sibi candelabra impedimento essent ingredienti in domum sancti sanctorum, & ex eo egredienti per eam viam, uti traditur v. 1. *Joma*. Exterius, i. e. *velum* duplicatum erat ab austro, & interius ab aquilone, & ambulabat inter ea, donec perveniret ad aquilonem; postquam pervenerat ad aquilonem, convertebat facies suas ad austrum, & ambulabat ad sinistram prope velum, donec pervenisset ad arcam; postquam pervenerat ad arcam, deponebat

nebat acerram inter duos vectes, coacervabat suffitum super prunas, & fumo tota domus implebatur, & revertebatur ea via, qua ingressus erat &c.

Ex Judæis Interpretibus alii putant unius candelabri Mosaici lucernas, alii Salomonis candelabrorum fuisse accensas contendunt, ex textuum varietate adducti. *Babyl. Menachoth* 98. 2. עשר מנרות עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא בשל משה שנ' את המנרות הזהב ונרותיה לבער בערב בערב ר"א בן שמעון אומר על כולם היו מדליקין שנ' את המנרות ונרותיהם לבער כמשפט לפני הדביר זהב סגור. Decem candelabra fecit Salomon, at non accendebatur nisi Mosaicum tantum: dictum est enim 2. *Paral.* XIII. 11. *Et candelabrum aureum, & lucernæ ejus, ut accendantur de vespera ad vesperam:* R. Eliesér ben Simeonis dicit, super omnibus incendebant; dictum est enim 2. *Paralip.* IV. 20. *Candelabra quoque cum lucernis suis, ut lucerent ante oraculum juxta ritum ex auro purissimo.* *Hierosol. Schekalim* 50. 2. אעפ' כן לא היה מבעיר אלא של משה בלבד שנ' והמנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב ר' יוסה בי ר' יהודה אומר על כולם היו מבעיר שנ' את המנרות ונרותיהם לבערם במשפט לפני הדביר זהב סגור והפרח והנרות והמלקחים זהב הוא מכלות זהב. Quamvis non accenderetur nisi Mosaicum tantum; dictum est enim; *& candelabrum aureum, & lucernæ ejus ut accendantur de vespera ad vesperam.* R. Jose discipulus R. Jehuda dicit; super omnibus accendebat; dictum est enim l. c. *Paralip. Candelabra quoque cum lucernis suis, ut lucerent ante oraculum juxta ritum ex auro purissimo; & florentia quædam, & lucernas, & forcipes aureos: omnia de auro purissimo facta sunt.*

Thosaphtha Menachoth cap. XI. עשרה מנרות זהב עשה שלמה שנ' ויעש מנורות זהב עשר אעפ' כן לא היו מדליקין אלא בשל משה שנ' את המנורה ונרותיה לבער מבערב בערב מה מנורה שעשה משה לא היתה צריכה שמן המשכה מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא ר' יוסי בר ר' יהודה אומר על כל השלחנות היו מסררין שנ' את השלחנות ועליהם לחם הפנים זהב ובכלי מנורות היו מדליקין שנ' את מנורת ונרותיהם לבערן כמשפת לפני הדביר זהב סגור. Decem candelabra aurea fecit Salomon; Dictum est enim *Paral.* loc. cit. *& fecit candelabra aurea decem.* Quamvis non accenderint nisi super Mosaico duntaxat; dictum est enim 2. *Paral.* XIII. 11. *Et candelabrum aureum, & lucernæ ejus, ut accendantur de vespera ad vesperam.* Qua de causa candelabrum Mosaicum non opus habuit oleo unctionis; quia ejus sanctitas prima fuit pro ejus tempore, pariterque in posterum sanctificatum fuit. R. Jose bar R. Jehuda dicit; super omnibus mensis ordinabant; dictum est enim l. c. *Paralip.* vers. 19. *Et mensas & super eas panes propositionis aureas.* Et in omnibus candelabris accendebant, sicuti dictum est ibid. *Candelabra quoque cum lucernis suis ut lucerent ante oraculum, juxta ritum ex auro purissimo.* *Radach* ad 1. *Reg.* VII. ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנות היו מסדרין ואעפ' שיש מחלוק בזה בדברי רז"ל הנראה מן הפסוקים כן הוא. Et super omnibus candelabris accendebant, & super omnibus mensis ordinabant; quamvis in hoc sit dissensio in verbis Sapientum nostrorum f. m. videtur ex textibus ita esse. *Radak* iterum ad l. c. 2. *Paral.* ונחלקו רז"ל מה אמרו כי לא היו מדליקין אלא על מנורת משה ולא היו מסדרין אלא על שלחן משה שנ' את מנורת הזהב ואת נרותיה לבער לערב ומהם אמרו שעל כלם היו מדליקין שנ' את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט ועל כלם היו מסררים שנ' ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים וכן נראה כי על כלם היו מדליקין ומסדרין ואעפ' שכל אחד מהם תירץ הפסוקים לרעתו ומה שאמר על מנורת הזהב להודיע שאף על של משה היו מדליקין אעפ' שעשה עשר. Et dissentiunt inter se Sapientes nostri f. m. Alii dicunt, quod non accenderent nisi super candelabro Mosaico duntaxat, & non ordinarent nisi super mensa Mosaica duntaxat; dictum est enim 2. *Paral.* XIII. 11. *Et candelabrum aureum, & lucernæ ejus, ut accendantur a vespera ad vesperam.* Et alii dicunt, quod super omnibus accenderent; dictum est enim 2. *Paral.* IV. *Et candelabra cum lucernis suis, ut lucerent juxta ritum.* Et super omnibus ordinabant; dictum est enim ibid. *Et mensas & super eas panes propositionis.* Atque ita videtur, quod super omnibus accenderent, & ordinarent; quamvis quisque explicet textus juxta suam sententiam; Quod autem dicitur de *candelabro aureo*; ostendit, quod etiam super Mosaico accenderent, quamvis decem fecerit. *Schiltho Haggibborim* c. XXXI. וגם כי אני אינו כדאי להכניס עצמ' בעובי הקורה עד שאוכל לפסוק הלכה בדברי אחד מרובותינו אלה בענין סדור לחם הפנים והדלקת המנורה אשר שמעתם עם כל זה הואיל כי לא יקרה לי בצה עון אשר חטא להיות כי ואת אינה הוראה שנבא בעבורה לידי מעשה אבל איפכ' ישבה משום דרוש וקבל שכר לא אסוג אחור מלהודיע לכם דנאירן לי דברי ר' אלעזר בר' שמעון בשני

הדברים

הדברים מדרבי יוסי וראשונה בשלחן מפני שהכתובים עצמם מסיועין אותו דכתיב ועליהם לחם הפנים דמשמע תמיד ולא לפי טעה ומה שכתוב במלכי' אשר עליו לחם הפנים זהב הוא או מפני שעדיין לא עשה שלמה העשרה שלחנות ולכן בספר מלכים לא נזכרו כלל שלחנות רבות אלא שלחן אחד אף בדה"ה נזכרו או מפני שזאת השלחן אשר עליו לחם הפנים הוא שם כלל כמו ויהי לי שור חמור צאן עבד ושפחה כאשר כתב רד"ק ז"ל ושלמה סדר הלחם על כל השלחנות ואם אמתהיו דברי ר' יוסי שהשלחנות שנזכרו בדה"ה היו השלשת שלחנות שבאולם ושבהיכל ושלא היו מסדרים אלא על של משה למה עשה שלמה עשרה שלחנות אחרות על השלחן הזה שהיה בהיכל להעמודם שם בלי לחם הלא כתיב בשלחן ונתת על השלחן לחם הפנים לפני תמיד שמות כ"ה ויערך לחם לפני ה' שמות מ' ושמת אותם שתים מערכות כו' על השלחן הטהור לפני ה' ויקרא כ"ד ועוד שם ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד ואם היו השלחנות בלי לחם מימין שלחנו של משה ומשמאלו שהם בלי ספק מפסקים בין שלחן של משה ובין הפרכת איך יקרא שלחן של משה ערוך לפני ה' וגם בהדלקת המנורה יפה דבר ר"א בר שמעון לסבות דומות לנזכרות בשלחן ועוד כי הפסוק שבא בדה"ה בל זכר הדלקת המנורת כמותו ואם בדה"ה ב' י"ג כתיבאת מנורת הזהב ואת נרותיה אין בכך כלום כי זה אינו ספור הכתו' אבל היו דברי אביה בן רחבעם לירבעם בן נבט דפקר טפי שלא רצה אביה להזכיר עשרה מנרות שלא נצטוו בתורה כדי שלא ליתן פתחון פה לירבעם לומר כי גם יהודה היו עוברים את פי ה' להוסיף על הדבר אשר צוה וכבר כתוב בתורה את כל הדבר אשר אנכי מצוה התכ' אותו תשמרו לעשות לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו דברים י"ג על כן טוב הוא שנ' עם ר' אלעזר בר שמעון שהיו עורכין ערך לחם לפני ה' על האחד עשר שלחנות וכן שהיו מדלקין האחד עשר מנרות ככתוב בדה"ה ואם תרצה לדעת אתה הקורה כנים דברי ושיש לי בזה על מה להסמך דוק במדרש תרשה כי תשכח שם כתוב בדברים האלה אע"פ שעשה שלמה עשר שלחנות לא היה מסדר אלא על של משה שנ' ואת חשלחן אשר עליו לחם הפנים ואחר היה מסדר על כלן שנ' והשלחנות ועליהן לחם הפנים ואע"פ שעשה שלמה עשר מנרות לא מבעיר תחלא אלא על של משה שנ' ומנורת הזהב ונרותיה ואחר כך היה מבעיר כלם שנ' ואת המנרות ונרותיהם לבערם כמשפט כו'. Quamvis ego non ſatis idoneus ſim, qui ingrediar in hanc diſputationem, ut pro aliquo ex noſtris ſapientibus decernere poſſim, qui diſſentiunt de ordinatione panum facierum, & de accendendo candelabro, ut audiſtis; tamen cum in hoc mihi nullum peccatum obtingere poſſit, cum non agatur de doctrina, quæ adducatur ad opus; contra vero poſſim remiſſionem & mercedem accipere commentandi cauſa, non differam, quin vobis notum faciam, mihi videri evidentiore verba R. Elieſeris bar Simeonis in utraque re, quam verba R. Joſe. Primum quod ſpectat menſam; eo quod ipſi textus illi auxilientur; ſcriptum eſt enim; *Et ſuper eas panes propoſitionis*; quod intelligitur jugiter, non vero momentanee; Quod vero ſcriptum eſt 1. *Reg.* VII. 48. *Et menſam ſuper quam ponerentur panes propoſitionis auream*; intelligendum ſit, aut quod nondum Salomon fecerit decem menſas, ideoque in libro *Reg.* nullo modo multæ menſæ commemorantur, ſed una tantum; ut in lib. *Paral.* memorantur, aut quod hæc menſa, cui imponebatur panis facierum, ſit nomen genericum, uti ſcriptum eſt *Geneſ.* XXXII. 5. *Et fuit mihi bos & aſinus, ovis, & ſervus, & ancilla*; ſicut ſcripſit *Radak* f. m. Si vera ſunt verba R. Joſe, menſas, quæ memorantur in lib. *Paralip.* fuiſſe tres menſas, quæ ſitæ erant in veſtibulo & in templo, & uni menſæ Moſaicæ panem fuiſſe impoſitum, cur igitur fecit Salomon decem menſas, præter hanc menſam, quæ erat in templo, ut ibi ſtatuerentur ſine pane? Verum in menſa ſcriptum eſt *Exod.* XXV. 30. *Et pones ſuper menſam panes propoſitionis in conſpectu meo ſemper*; Et ibid. XL. 21. *Et ordinatis propoſitionis panibus coram Domino*. Et *Levit.* XXIV. 6. *Et pones illos, duas ordinationes &c. ſuper menſam puriſſimam coram Domino*. Pariterque ibid. ſcripta eſt verſ. 8. *Per ſingula ſabbatha ordinabuntur coram Domino*. Si menſæ deſtitutæ fuiſſent pane ab dextra & ab ſiniſtra Moſaicæ, quæ ſine dubio ſeparabant inter menſam Moſaicam & velum; quomodo dici potuiſſet menſa Moſaica ordinata fuiſſe coram Domino? Pariterque de accendendis candelabris recte ſcribit R. Elieſer bar Simeonis iiſdem de cauſis, quæ commemoratæ ſunt in menſa. Præterea in textu, qui adducitur 2. *Paral.* IV. fit mentio de candelabris juxta ejus ſententiam. Si vero 2. *Paralip.* XIII. 11. ſcriptum eſt; *Candelabrum aureum & lucernæ ejus*; nihil intereſt; eo quod hæc non ſit Scripturæ narratio, ſed verba ſunt Abiæ filii Rehoboam ad Jeroboamum filium Nebath, qui jam erat peccator; neque voluit Abia commemorare decem candelabra, quæ non fuerunt imperata in Le-

Lege, ne daretur facultas Jeroboamo dicendi, Judæos quoque tranſgreſſos fuiſſe præceptum Domini addentes ad ea, quæ ipſe præceperat; cum ſcriptum ſit in Lege *Deut.* XII. 32. *Quod præcipio tibi, hoc tantum facite Domino; nec addas quicquam nec minuas.* Idcirco præſtabit, ut dicatur cum R. Elieſere bar Simeonis ordinata fuiſſe ordinatio panis coram Domino ſuper undecim menſis, pariterque accenſa fuiſſe undecim candelabra, uti ſcriptum eſt in lib. *Paral.* Si ſcire volueris, Lector, mihi eſſe argumenta, quibus verba mea confirmentur, conſidera in *Medras Tadſce*, ubi juxta hæc verba ſcriptum deprehendes. Quamvis fecerit Salomon decem menſas, a principio non ordinabatur panis niſi ſuper una Moſaica duntaxat, ſicuti ſcriptum eſt I. *Reg.* VII. 48. *Et menſam ſuper quam ponerentur panes propoſitionis.* Verum deinde ſuper omnibus ordinabatur, ſicuti ſcriptum eſt 2. *Paral.* IV. 19. *Et menſas, & ſuper eas panes propoſitionis.* Et quamvis feciſſet Salomon decem candelabra, a principio non accendebatur niſi Moſaicum duntaxat; ſicuti ſcriptum eſt 2. *Paral.* XIII. 11. *Et candelabrum aureum, & lucernæ ejus.* At deinde accenſa ſunt omnia; ſicuti dictum eſt 2. *Paral.* IV. 20. *Candelabra quoque cum lucernis, ut lucerent ante oraculum juxta ritum.*

Non fuiſſe diſſimilia Moſaico candelabra Salomonis probari poteſt ex variis textibus, præcipue ex I. *Reg.* VII. 45. ubi dicitur ואת כל הכלים האהל אשר עשה חירם למלך שלמה ביתיהוה. *Omnia vaſa, quæ fecit Hiram regi Salomoni in domo Domini; Targum* ita interpretatur וית כל מניא האילין כעובד מני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכ' שלמה בית מקדשא. *Et omnia vaſa hæc juxta opus vaſorum tabernaculi, quæ fecit Moſes, ſic fecit Hiram regi Salomoni in domo ſanctuarii.* Ubi *Ralbag* והני תרעום יונתן לפי הכתוב שאלו הכלים היו נעשים בצורה שעשאם משה באהל ומזה אומרו ואת כל הכלים האהל. Et ecce interpretatur *Jonathan*, quia ſcriptum eſt, quod hæc vaſa facta eſſent juxta formam, qua fecerat Moſes in tabernaculo; & hinc dictum eſt; *& omnia vaſa tabernaculi.* Similiter ibidem 49. memorantur in candelabris Salomonis flores, & lucernæ, & forcipes aurei. והפרח והנרת והמלקחים זהב, *& flores, & lucernas, & forcipes aureos.* Et *Targum*. ושושנת ובוצוניא וציבתיא דהבא; *& lilium, & lucernas, & forcipes aureos.* Ubi *Raſchi*. הפרח פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבעה בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלחים. *Florem.* Flores candelabri, ſicuti ſcriptum eſt in candelabro Moſis; *malum & flos*; pariterque ſeptem lucernæ in ſingulis candelabris ut in candelabro Moſis, itemque forcipes. Et 2. *Paral.* IV. ויעש את מנרות הזהב עשר כמשפטם. *Fecit & candelabra decem aurea, juxta eorum inſtitutum.*

III. Ab his diverſa fuerunt candelabra, quæ in atrio mulierum in feſto Tabernaculorum accendebantur, de quibus fit mentio Cod. *Miſn. Succab* V. 2. במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול מנורות של זהב היו שם וארבעה ספלים של זהב בראשיהם וארבע סולמות לכל אחד ואחד וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג שהם מטילין לכל ספל וספל. In exitu diei feſti primi, deſcendebant in atrium mulierum, ubi podium magnum condiderant. Etiam lychnuchi aurei ibi erant, quorum ſingulo quatuor ſimpula aurea impoſita erant, & quatuor ſcalæ adjunctæ unicuique, *quas ſcanderent* quatuor juvenes e pube ſacerdotum; qui in manibus habebant urceos olei, continentes centum & viginti logos, ex quibus in ſingula ſimpula *oleum* infunderent. *Hieroſ. Succab* 55. 2. ומנורות של זהב היו שם בר קפרא אמר וגובהן מאה אמה והא תני כל דתלי מאה אמין בעי בסיס תלתין ותלת סולמא מיכא תלתן ותלת וסולמה מיכא תלתין ותלת זה תני כל העזרה לא היתה אלא אורך מאה ושמונים ושבע על רוחב מאה ושלשים וחמש אשכח תני מקומן מעשה ניסים היו מה ביד כולהם מאה ועשרים לוג או ביד כל אחד ואחד מאה ועשרים לוג. Et candelabra aurea ibi ſita erant. Bar Kaphra dicit; & eorum altitudo erat centum cubitorum; at ecce traditio. Omnes elevationes centum cubitorum requirunt baſim trium & triginta, ſcalam ex una parte trium & triginta, & ſcalam ex altera parte trium & triginta: Totum atrium non patebat in longitudine niſi centum & octoginta quinque cubitos, & centum & triginta quinque in latitudine; Deprehenditur, quod ex traditione eorum locus eſſet opus miraculorum. Quid? in omnium manu erant centum & viginti logi, an in ſingulorum manu erant centum & viginti logi? Diverſa erant a Moſaico hæc candelabra, quia interdictum erat fieri ad ejus ſimilitudinem in alio loco, præterquam in ſancto. *Babyl. Menachotb* 28. 2. ותניא אידך לא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרא אולם כנגד חצר כנגד עזרה שלחן כנגד שלחן מנורה כנגד מנורה

מנורה אבל עושה הוא של חמשה ושל ששה ושל שמנה ושל שבעה לא יעשה ואפילו משאר מיני מתכות ר׳ יוסי בר ר׳ יהודה אומר אף של עץ כדרך שעשו מלכי בית חשמנאי. Traditio altera; Nequis exſtruat domum ad ſimilitudinem templi, aut exedram inſtar pronai, aut atrium inſtar atrii, menſam inſtar menſæ, candelabrum inſtar candelabri. R. dicit; At licet facere candelabrum quinque, & ſex, & octo ramorum; at ſeptem fieri non licet, vel ex ceteris metallorum ſpeciebus. R. Joſe bar R. Jehuda dicit; vel ex ligno, ſicuti fecerunt Chaſmonæi. *Babyl. Avoda Zara* 43. 1. לא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרא תבנית אולם חצר תבנית עזרה שולחן תבנית שולחן מנורה תבנית מנורה אבל הוא עושה של ה׳ ושל ו׳ ושל ח׳ ושל ז׳ לא יעשה אפילו משאר מיני מתכות ר׳ יוסי בר יהודה אומר אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו בית חשמונאי. Ne quis exſtruat domum ad ſimilitudinem templi, neque exedram ad ſimilitudinem atrii, neque menſam ad ſimilitudinem menſæ, neque candelabrum ad ſimilitudinem candelebri, ſed fieri licebit quinque, ſex, vel octo ramorum, non vero ramorum ſeptem, vel ex ceteris metallorum ſpeciebus. R. Joſe bar Jehuda dicit; vel ex ligno lychnuchum facere non licet, qualem fecere Chaſmonæi. Vid. *Babyl. Roch. haſſchana* fol. 25. Ne Onias quidem, qui Templum in Ægypto exſtruxit adductus ex loco *Jeſ.* XIX. 18. lychnuchum facere ſibi licere putavit, ſed ἀναθήμασιν ædem ornaſſe dicitur, χωρὶς τῆς περὶ τὴν λυχνίαν κατασκευῆς, *excepta fabrica candelabri.* οὐ γὰρ ἐποίησε λυχνίαν; *nec enim fecit lychnuchum; ſed* ἐξεκρέμασεν λύχνον χρυσοῦν, *ſuſpendit lychnuchum aureum.*

Quum in domo ſecunda fuerit unum candelabrum, non poteſt intelligi, quomodo apud *Joſephum* lib. VII. de bell. cap. 15. Jeſus ſacerdos filius Thebuti. Duos lychnuchos Cæſari tradidiſſe dicatur. Ἐν δὲ ταῖς αὐταῖς ἡμέραις καὶ τῶν ἱερέων τις Θεβουθεὶ παῖς Ἰησοῦς ὄνομα λαβὼν περὶ σωτηρίας ὅρκους παρὰ Καίσαρος, ἐφ᾽ ᾧ παραδώσει τινὰ τῶν ἱερῶν κειμηλίων, ἔξεισι καὶ παραδίδωσιν ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ λυχνίας δύο ταῖς κατὰ τὸν ναὸν κειμέναις παραπλησίας, τραπέζας τε καὶ κρατῆρας καὶ φιάλας πάντ᾽ ὁλόχρυσα καὶ στιβαρώτατα. Illis diebus ſacerdos aliquis Jeſus filius Thebuti, accepta fide ſalutis a Cæſare, ut cimelia quædam ſacra traderet, exit, & ex muro ædis ſacræ duos lychnuchos, iis qui in templo erant ſimiles, menſaſque, crateras, & phialas, omnia ex auro ſolido & graviſſima tradidit. Quæ omnia a *Zonara* quoque in annalibus memorantur. Dici poteſt, hos lychnuchos ex uno ramo conſtitiſſe, & hunc ramum ſimilem fuiſſe ramo alicui lychnuchi ſacri; aut fuiſſe donaria & anathemata gentium in templi veſtibulo propoſita; præſertim quum ſciamus a Ptolemæo menſam auream in templo fuiſſe dedicatam, & lychnuchum ab Helena regina Adiabanorum. Fuerunt in templo, præter ſacrum, alii lychnuchi variis uſibus deſtinati. Aut dicendum eſt, plures fuiſſe lychnuchos ſacros in templo, ut ſi unus pollueretur, poſſet alius in ejus locum ſubſtitui, ut Dei præceptum obſervari poſſet, ſc. quod lychnuchus תמיד ſemper arderet coram facie Domini. Codex *Chagiga* Miſna ultima. מטבלים את הכלים שהיו במקדש ואומרין להן הזהרו שלא תגעו בשלחן ובמנורה ותטמתוהו כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים ושלישים שאם נטמאו הראשנים יביאו שניים תחתיהן. Immergere ſolebant vaſa, quæ erant in templo; dicebant autem illis; cavete ne tangatis menſam, aut lychnuchum, & polluatis illa. Omnibus vaſis, quæ erant in templo, ſecunda, & tertia erant (iis ſimilia) ut ſi polluerentur prima, pro iis ſecunda adducerentur. In *Hieroſ. Chagiga* dicitur aliquando fuiſſe immerſum candelabrum. תני שולחן שניטמא מטבילין אותו בזמני אפילו בשבת דברי ר׳ מאיר וחכמים אומרים מיד אשכחת אמר על דעתיה דר׳ מאיר נתמא שני לחמים על דעתון דרבנן אינו מטמא אלא לחם אחד בלבד אמר ר׳ יעקב בר סוסי קומי ר׳ יוסה ואפילו על דעתיה דר׳ מאיר אינו מטמא אלא לחם אחד בלבד תיפתר שניטמא בספק משקים פעם אחרת הטבילו את המנורה אמרו צדוקים ראו פרשים מטבילין גלגל חמה תמן תנינן נכנסו ללשכת הכלים והוציאו משם תשעים ושלשה כלי כסף וכלי זהב. Traditio. Si menſa polluatur, immergitur in tempore ſuo, vel in Sabbatho; verba R. Meir; at ſapientes dicunt; ſtatim; deprehenditur, quod dicas juxta opinionem R. Meir, quod duo panes polluantur; juxta ſententiam ſapientum, unus tantum panis polluitur; Dicit R. Jacob bar Suſi coram R. Joſe, vel ex ſententia R. Meir non polluitur niſi unus panis duntaxat; Poteſt explicari, quando polluitur in dubio liquidorum. Aliquando immerſerunt candelabrum; dixerunt Sadducæi; videte, quod Phariſæi immergant ad lumen ſolis. Ibi extat traditio. Ingreſſi ſunt in conclave vaſorum, & inde eduxerunt tria & nonaginta vaſa argentea, & aurea. *Thoſaphtha Chagiga* in fine שלחן שנטמא

מטבילין אותו בזמנו ואפילו בשבת
מעשה והטבילו את המנורה ביום טוב
היו צדוקין אומרים באו וראו פרושין
שמטבילין לאור הלבנה. Si mensa polluatur, immergitur in tempore suo, vel in Sabbatho; Historia. Immerserunt candelabrum in die festo. Sadducæi dixerunt. Venite, & videte; Pharisæi immergunt ad lumen lunæ.

IV. Oleum candelabri describitur *Ex.* XXVII. 20. ויקחו אליך שמן זך כתית
למאור להעלת נר תמיד. *Ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, piloque contususum, ut ardeat lucerna semper. Targum.* ויסבון לך משח זית
דכיא כתישא לאנהרא לארלקא בוציניא
תדיר. *Ut afferant tibi oleum olivæ purum, contusum, ad illuminandum, ut ardeat lucerna semper.* Ubi *Raschi.* זך
בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו
בראש הזית בו׳ כתית הזתים כותש
במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא
יהו בו שמרים ואחר שהוציא טפה
ראשונה מכניסין לריחים וטוחנן והשמן
השני פסול למנורה וכשר למנחות שנ׳
כתית למאור ולא כתית למנחות להעלות
נר תמיד מדליק עד שתהא שהלבת עולה
מאליה תמיד כל לילה ולילה קרוי תמיד
כמו שאתה אומר עולה תמיד ואינה אלא
מיום ליום וכן במנחת חבתים תמיד ואינה
אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל
תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת
הוא. *Purum*: sine fæcibus; uti legimus in tractatu *Menachoth*; ex ejus granis in cacumine oleæ &c. כתית *contusum*; olivæ contusione contusæ, neque molis commolitæ, ut in eo non sint fæces, & postquam egressa est gutta prima, introducunt in molas, & moliunt, & secundum oleum est illegitimum candelabro, & legitimum muneribus; Dictum est enim; כתית *contusum* ad illuminandum, non vero *contusum* pro muneribus; *& luceat lucerna semper*; accendat, donec per se super illam flamma adscendat. תמיד *semper*; omnes & singulæ noctes vocantur תמיד *semper*; sicut dictum est in holocausto תמיד *semper*, quamvis non offeratur nisi de die in diem; itemque in munere sartaginum dictum est תמיד semper, quamvis non offerretur nisi dimidium mane, & dimidium vesperi; itemque תמיד dictum in pane facierum erat de Sabbatho in Sabbathum. *Abarbanel* ibidem.
ואמר שמן זית לחגיד שלא יתנו בנרות
המנורה שמן אגוזים ולא שמן שושמין
ולא שמן דגים ושאר השמנים אלא שמן
זית וגם יהיה מובחר במלאכתו שיהיה
השמן זך בעצמו מבלי שמרים ויהיה כתית
שיכתתו הזית במכתש והשמן היוצא ממנו
הטפה הראשונה הזכה הוא הראוי למאור
המנורה כי השמן הזך מאיר בשלמו׳. Et dictum est; *oleum olivæ*; ad demonstrandum, quod non sit idoneum in lucernis candelabri oleum nucum, neque oleum raphanorum, neque oleum piscium, reliquaque olea; sed oleum olivæ, atque optimum in ejus opere, ut per se sit oleum purum, sine fæcibus; & sit contusum; ut oliva contusione contundatur, atque oleum, quod prima gutta pura inde egreditur, est decens ad illuminandum candelabrum, quia oleum purum perfecte illuminat. *Siphra* 52. 3. ויקחו אליך אתה ניזבר
שמן זית ולא שמן שומשמין ולא משן
אגוזים ולא שמן צנונות שמן זית מזיתו
מיכן אמרו שלשה זיתים ובו שלשה שמנים
הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכונסין
לתוך הבד וטחנו בריחים ונותנים בסלים
וטוענם בקורה והיוצא מהם ראשון פורקם
וטוחנם שנייה היוצא מהם שני וחזר וטוחן
זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות
הזית השני מגרגרו בראש הגג וכונסו לתוך
הבד וטוחנו בריחיים ונותנו בסלים וטוענו
בקורה והיוצא מהם ראשון פורקן וטוחנן
שניה היוצא מהם שיני חזר וטחן וטען
זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות
הזית השלישי טוענו בבית עד שילקה
ותעלהו ועושהו תמרה בראש הגג כונסן
לבית וטוחנן בריחיים ונותנן בסלים וטוענן
בקורה היצא מהם ראשון פורקן וטוחנן
שניה היוצא מהם שיני חזר וטחן וטען
זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות
ר׳ יהודה אומר לא היה טוחנן בריחים
אלא כותשן במכתשת ולא היה טוענן
בקורה אלא באבנים ואינו נותן בתוך הסל
אלא סביבות הסל נותנין וקורה מתוך הסל
הראשון שבראשון אין למעלה הימנו
השיני שבראשון והראשון שבשיני שווין
השלישי שבראשון והשיני שבשני והראשון
שבשלישי שוים השלישי שבשיני והשיני
שבלישי שוים השלישי שבשלישי אין למטה
הימנו זך שיהא נקי כתית ר׳ יהודה אומר
אינו אומר כתית אלא כתיש יכול לא
יהיה כתית כשר למנחות וכשהוא אומר
עשרון סולת בלול בשמן כתית רבע ההין
לימד על הכתית שהוא כשר למנחות הא
מה אני מקיים כתית למאור לא בתית
למנחות. *Ut afferant tibi*; tu es in hac re thesaurarius. *Oleum de olivis. Levit.* XXIV. 2. Non vero oleum sesami, neque oleum nucis, neque oleum raphanorum. *Oleum de olivis* de sua oliva. Hinc dixerunt; tres sunt olivarum species, & in quavis tria oleorum genera. Horum prima species colligebatur in cacumine oleæ, contundebatur, & in torcular conjiciebatur, & molis molebatur, & in canistris conjiciebatur, & trabe onerabatur, & quod inde defluebat oleum, erat primum; iterum abstrahebatur, & molebatur, & quod inde defluebat, erat se-

ſecundum; atque iterum commolebatur, hoc erat tertium; primum pro candelabro, & reliqua pro muneribus. Secunda ſpeciei olivarum grana matureſcebant in cacumine tecti, deinde torculari colligebantur, molis commolebantur, in caniſtris reponebantur, & trabe onerabantur; quod inde defluebat erat primum oleum; extrahebantur, atque iterum commolebantur, quod inde emanabat erat ſecundum; Atque iterum commolebantur, atque onerabantur, quod inde defluebat, erat tertium. Primum pro candelabro, & reliqua pro muneribus. Tertiam olivam reponebant in torculari, donec inciperet marceſcere, atque in tumulum coacervabat in cacumine tecti; introducebat domum, & molis commolebat, & reponebat in caniſtris, & trabe onerabat; quod inde emanabat, erat primum; extrahebat, atque iterum commolebat, quod inde defluebat, erat ſecundum; atque iterum commolebat, & onerabat, unde tertium emanabat; primum pro candelabro, & reliqua pro muneribus. R. Jehuda dicit: non commolebat molis, ſed tundebat in mortario; neque onerabat trabe, ſed lapidibus; neque colligebat in caniſtra, ſed cirum caniſtra, & purum defluebat de medio caniſtri. Oleum primum, quod eſt in prima ſpecie olivarum, eſt optimum. Secundum, quod eſt in prima, & primum, quod eſt in ſecunda, ſunt æqualia. Tertium primæ, & ſecundum ſecundæ, & primum tertiæ ſunt æqualia. Tertium ſecundæ, & ſecundum tertiæ ſunt æqualia. Tertium tertiæ erat infimum. *Purum*; ut ſit mundum. כתית R. Jehuda dicit; non ſignificat כתית niſi contuſum. Crederem contuſum non fuiſſe legitimum pro muneribus? Quando dicitur *Exod.* XXIX. 40. *Decimam ſimilæ conſperſæ oleo tuſo, quod habeat menſuram quartam partem Hin.* Hinc docemur contuſum legitimum fuiſſe pro muneribus. Quomodo ego explicabo כתית *contuſum*? *contuſum* pro candelabro, non vero *contuſum* pro muneribus. *Babyl. Menachoth* 86. איבעיא להו מגרגרו או מגלגלו תנן תא שמע דתניא שמן זית מזיתו מכאן אמרו זית ראשון מגלגלו בראש הזית וכוסם לבית הבד וטוחנו ברחי' ונותנו בסלין שמן היוצא ממנו היה ראשון נתן בקורה שמן היוצא ממנו זה היה שני וחזר ופרק טחן וטען זה היה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות וכן זית שני וזית שלישי עוטנו בבית הבד עד שולקה ומעלה לראש הגג ועושה אותה כמין תמרה עד שיזו בו מימיו וכונסו לבית הבד וטוחנו בריחים ונותנו בסלין ושמן היוצא ממנו זה היה ראשון טען בקורה שמן היוצא ממנו זה היה שני פרק חזר וטען זה היה השלישו הראשון למנורח והשאר למנחות ר' יהודה אומר לא היה טוחנו בריחים אלא כותשו במכתשת ולא היה טעון בקורה אלא באבנים ולא היה נותנו בסלין אלא לתוך סביבות הסל הא גופא קשיא כותש מני ר' יהודה היא תוך הסל צתאן לרבנן האי תנא סבר לה כותיה בחדא ופליג עליה בחדא שוין והא אמרת ראשון למנורה ושאר למנחות אמר ר' נחמן בר יצחק שוין שוין למנחות אף המנחות היו בדין ת"ר זך אין זך אלא נקי ר' יהודה אומר כתוש אין כתית אלא כתוש יכול יהא זה כתית פסול למנחות ת"ל ועשרון סולת בלול בשמן כתית אם כן מה ת"ל למאור אלא מפני היסכון מאי חיסכון אמר ר' אלעזר התורה חסה על ממונן של ישראל צוא את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זית זך אמר ר' שמואל בר נחמני אליך ולא לי לא לאורה אני צריך שלחן בצפון ומנורה בדרום א"ר זריקא אמר ר' אלעזר לא לאיכלה אני צריך ולא לאורה אני צריך ויעש לבית חלוני' שקופים ואטומים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך מחוץ לפרכת העדות באהל מועד עדו' היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל ואם תאמר לאורה הני צריך והלא כל ארבע' שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל. Quæſiverunt ab eo; ex granis. Legimus; Veni & audi. *Baraitha.* *Oleum de olivis.* Hinc dixerunt; prima ſpecies oleæ ex ejus granis in cacumine olivæ; & adducunt in torcular, & commoliunt molis, & immittunt in caniſtris; oleum, quod inde defluit, eſt primum; Trabe onerant; oleum, quod inde emanat, eſt ſecundum. Atque iterum extrahit, & commolit, & onerat, quod inde defluit, eſt tertium; primum pro candelabro, & reliqua pro numeribus; atque ita in ſecunda olivarum ſpecie. Tertiam olivarum ſpeciem reponebant in torculari, donec inciperet marceſcere, & in cumulum coacervabat, donec ejus aquæ diſtillarent; & immittunt in torcular, & molis commoliunt, & reponunt in caniſtris, & oleum, quod inde emanat, eſt primum; trabe onerant, & oleum, quod inde defluit, eſt ſecundum. Extrahebat, & commolebat, & onerabat; hoc erat tertium; primum pro candelabro, & reliqua pro muneribus. R. Jehuda dicit; non commolebant molis, ſed in mortario contundebant, neque onerabant trabe, ſed lapidibus, neque reponebant in caniſtris, ſed in medio in circuitu caniſtri. Ecce fundamentum. Oppoſitio: Contuſum R. Jehuda putat intra caniſtrum

juxta sententiam sapientum; Hic doctor putat juxta suam sententiam in altero, & in altero dissentit; sunt æqualia; at tu dicis, primam pro candelabro, & reliqua pro muneribus. Dicit R. Nachman bar Isaach; æqualia? æqualia sunt pro muneribus. Est quoque argumentum in muneribus. Tradunt sapientes; זך *purum*, non est זך nisi purum; R. Jehuda dicit contusum; non est כתית nisi contusum; crederem hoc contusum fuisse illegitimum pro muneribus? At dictum est *Exod.* XIX. 40. *Decimam similæ conspersæ oleo tuso*. Si ita est, cur dictum est *pro candelabro?* verum propter *egestatem*; quid est חיסכון? Dicit R. Eliefer; lex pepercit facultatibus Israelis. Dictum est enim *Levit.* XXIV. 2. *Præcipe filiis Israel, ut afferant tibi oleum de olivis purissimum*. Dicit R. Samuel bar Nachmani; *Tibi*, non mihi. Lumine ego non indigeo. Mensa in aquilone, & candelabrum in austro. Dicit R. Zericha, dicit R. Eliefer. Neque cibo neque lumine ego indigeo; Dictum est enim 1. *Reg.* VI. 4. *Fecitque in templo fenestras apertas, & clausas*. Docetur; foris apertas, & intus clausas. Ego lumine non indigeo. Dictum est enim *Levitic.* XXIV. 3. *Extra velim testimonii in tabernaculo conventus*. Testimonium omnibus hominibus mundi; quod Divinitas habitaret in Israele; Si dices; Lumine ego indigeo; Nonne cunctis quadraginta annis, quibus profecti sunt in deserto, non ambularunt, nisi ad lumen ejus? Testimonium omnibus in mundo, quod Divinitas habitaret in Israele. *Pesiktha* 4. שלשה זיתים ובהם שלשה שמנים הזית הראשון מנרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל ר׳ יהודה אומר סביבות הסל זה ראשון טען בקורה ר׳ יהודה אומר באבנים וזה שני חזר וטחן וטען זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות הזית השני מנרגרו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל ר׳ יהודה אומר סביבות הסל זה ראשון טען בקורה ר׳ יהודה אומר באבנים וזה שני חזר וטען וטחן זה שלישר הראשון למנורה והשאר למנחות הזית השלישי עונונו לבית עד שילקה ומעלהו ומנגבו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל ר׳ יהודה אומר סביבות הסל זה ראשון טעז בקורה ר׳ יהודה אומר באבנים זה שני חזר וטחן וטען זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות הראשון שבראשון אין למעלה הימנו השני שבראשון והראשון שבשני שוין השלישי שבראשון והשני שבשני והראשון שבשלישי שוין השלישי שבשני והשני שבשלישי שוין השלישי שבשלישי אין למטה ממנו אף המנחות היה בדין שיטענו שמן זית זך ומה אם מנורה שאינה לאכילה וכו׳ ת״ל שמן זית זך כתית למאור ולא כתית למנחות וגו׳ תקועה אלפא לשמן. Tres sunt olivarum species, & in quavis tria oleorum genera. Prima species in cacumine oleæ colligitur, & contunditur, & in canistrum conjicitur. R. Jehuda dicit; circa canistrum; hoc est oleum primum. Trabe premit R. Jehuda dicit; lapidibus; & hoc est secundum; Atque iterum commolit, & opprimit; hoc est tertium. Primum pro candelabro, & reliqua pro muneribus. Secunda olei species in cacumine tecti ex ejus granis colligitur, & contunditur, & in canistrum conjicitur; R. Jehuda dicit circum canistrum; hoc est primum; trabe onerat; R. Jehuda dicit, lapidibus; & hoc est secundum, atque iterum premit, & commolit, hoc est tertium. Primum pro candelabro, & reliqua pro muneribus. Tertia oleæ species intra domum reponitur, donec putrescat, & exsicattur in cacumine tecti, contunditur, & in canistrum reponitur; R. Jehuda dicit, circum canistrum; hoc est primum; onerat trabe; R. Jehuda dicit; lapidibus; hoc est secundum atque iterum commolit, & onerat; hoc est tertium; primum pro candelabro, & reliqua pro muneribus; primo quod est in primo, nullum præstantius secundum quod est in primo, & primum quod est in secundo, sunt æqualia; tertium quod est in primo, & secundum quod est in secundo, & primum quod est in tertio, sunt æqualia; tertium quod est in secundo, & secundum quod est in tertio sunt æqualia; tertio quod est in tertio, nullum est inferius; Etiam in muneribus, est argumentum, quod requirant oleum purum: Si candelabrum, quod non cedit in cibum &c. Idcirco dictum est; *Exod.* l. c. *Oleum de arboribus olivarum purum contusum pro candelabro*, non vero *contusum* pro muneribus &c. Tekoa prima est in oleo.

Thosaphtha Menachoth c. IX. תקיקה אלפא לשמן אבא שאול אומר שנייה לה רגב בעב׳ היורדן רבי אלעזר בן יעקב אומר שלישי היה גוש חלב בגליל אין מביאין אלא מן היתים המיוחדין לכן ר׳ יהודה אומר לא היה טוחנין ברחיים אלא כותשן במכתשת לא היה טוחנין בקורה אלא באבנים אין נותנין את הלחם לתוך הסל אלא סל לתוך הלחם קורת מתוך הסל הראשון למנורה השני והשלישיה למנחות שמן אנפוקנין פסול שאינו אלא שרף שמן השרוי והשלוק והמבושל של שמרים ושל ריח רע הרי זה בעל מום למזבח. Tecoa prima est in oleo, Aba Saul

Saul dicit; ſecunda eſt Regab cis Jordanem. R. Elieſer ben Jacob dicit; tertia eſt Guſc-Calab in Galilæa. Non poterat adduci oleum niſi ex oleis peculieribus. R- Jehuda dicit; non commolebat molis, ſed contundebat in mortario, non commolebant trabe, ſed lapidibus, non injiciebat הלחם [neſcio quid ſignificet; hic cubat mendum, dicendum ex ceteris locis adductis; *Olivas*] in caniſtrum, ſed caniſtrum in medio olivarum, trabem in medio caniſtri. Primum pro candelabro, ſecundum & tertium pro muneribus. Oleum Amphicanon eſt illegitimum, quia non eſt niſi gummi; oleum extractum per infuſionem, & decoctum, & quod extrahitur de fæcibus, quod male oleat erat vitioſum pro altari.

V. In feſto Canuca vel noſtris temporibus ſolent Judæi per octiduum die 25. menſis Casleu in portis ſuarum ædium accendere lucernas ob lenticulam olei in templo inventam ſigillo ſummi Pontificis obſignatam, quæ quamvis exigua per octiduum oleum candelabro ſuffeciſſet. *Megillab Taanitb*. בעשרים וחמשה בירה יום חנוכה תמניא יומין דלא למספר כשנכנסו גוים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשנגברה יד ביד חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול שלא נטמא ולא היה אחד בו להדליק אלא יום ונעשה בו נס והדליקו שמנה ימים לשנה אחרת קבעום שמנה ימים טובים ומה ראו לעשות חנוכה שמנה ימים והלא חנוכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעת ימים שנ׳ ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגו׳ ואו׳ ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו וגו׳ ובשביעי הקריב הפרים וכן מצינו בחנוכת שעשה שלמה שלא עשאה אלא שבעת ימים שנ׳ ביחנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ומה ראו לעשות חנוכה זו ח׳ ימים אלא בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל ובנו את המזבח ושרותו בשיר ותקנו בו כלי שרת והיו מתעסקים בו שמנה ימים ומה ראו להדליק את הנרות אלא בימי מלכות יון שנכנסו בני חשמונאי להיכל שבעה שפודים של ברזל בידם וחפום בעץ והדליקו בהם את הנרות ומה ראו לגמור בהם את ההלל אלא שכל תשועה ותשועה שהקב״ה עושה להם לישראל היו מקדימין לפניו בהלל בשירה ובשבח ובהודאה בעניין שנ׳ ויענו בהלל ובהודות לה׳ כי טוב וגו׳ מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל נפש ונפש והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומר יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך ובית הלל אומר יום ראשון מדליק א׳ מכאן ואילך מוסיף והולך שני זקנים היו בצידן אחד עושה כרברי ב״ש ואחד כדברי בית הלל זה נותן טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו זה אומר כפרי החג וזה אומר מעלי׳ בקדש ואין מורידין מצות הדלקתה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק ומצוה להניח על פתח ביתו מבחוץ ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים ואם מתיראה מן הגוים מניחא על פתח ביתו מבפנים ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. In vigeſimum quintum hujus menſis [ſc. *Casleu*] incidit dies dedicationis per octiduum, quo tempore abſtinendum a luctu. Cum enim Græci templum intrabant, polluebant quicquid erat olei in templo repertum. Sed quum manus domus Chaſmonæorum invaleſceret, eoſque devinceret, oleum quæſiverunt, & non invenerunt niſi unicam lenticulam ſub ſigillo Pontificis maximi depoſitam, quæ manſit impolluta, in qua tamen non plus olei continebatur, quod accenſioni unius diei ſufficeret; ſed factum eſt in eo miraculum, ut inde lucernas accenderent per octiduum; in annum inſequentem illos octo dies feſtos conſtituerunt. Quid autem viderunt, ut facerent dedicationem per octo dies? Nonne Moſes dedicationi, quam fecit in deſerto, ſeptem tantum dies aſſignavit? ſicut dictum eſt *Levit.* VIII. 33. *De oſtio quoque tabernaculi non exibitis ſeptem diebus &c.* Atque item *Num.* VII. 12. *Primo die obtulit oblationem ſuam &c.* & verſ. 48. *Die ſeptimo obtulit Ephraim*. Idem deprehendimus in dedicatione Salomonis, quod eam non niſi ſeptem dies fecerit, uti dictum eſt 2. *Paral.* VII. *Nam initationem altaris fecerunt ſeptem diebus, & ſolennitatem ſeptem diebus*. Quid ergo illi viderunt, ut hanc dedicationem facerent per octiduum? Quia in diebus regni Græcorum domus Chaſmonæorum in templum ingreſſa eſt, atque ædificavit altare, quod calce obleverunt, & in eo conſtituerunt vaſa miniſterii; qua in re octo dies fuerunt occupati. Quid autem viderunt, ut accenderent lucernas? Quoniam temporibus regni Græcorum Chaſmonæi templum ingreſſi ſeptem haſtas ferreas ſumſerunt in manus ſuas, quas ligno obtexerunt, iiſque lucernas accenderunt. Et quid viderunt, ut iſtis diebus totum Hallel abſolverent? Quia quoties Deus ſanctus Benedictus Iſraelitis ſalutem præſtitit, venerunt ante faciem ejus cum hymno, cantico, laude & confeſſione, juxta id quod legimus *Eſdr.* III. 11. *Et concinebant in hymnis, & confeſſione Domino, quoniam bonus &c.* Præceptum, quo obligati ſunt ad dedicationem lucer-

cer-

cernæ, hujuſmodi eſt. Vir cum familia ſua habet unam lucernam, ſed honorantes (præcepta) pii homines lucernam accendunt unicuique in familia. Ex his autem honorantibus, unus præ alio ſuperans alium quid facere debet? Domus Schammai dicit: Die primo unuſquiſque accendat octo lucernas, hinc vero & ulterius quolibet die unam minuet lucernam. Domus Hillel dicit: Die primo quiſque tantum unam lucernam accendat, ſed a primo uſque ad octavum quotidie unam lucernam addat. Duo ſenes erant in urbe Zidon, quorum alter fecit juxta verba domus Schammai, alter vero juxta verba domus Hillel; hic confirmabat rationem ſuorum verborum, pariter ille confirmabat rationem ſuorum verborum. Alter dicebat juxta juvencos ſolennitatis; & alter dicebat; In ſancto adſcendunt, non deſcendunt. Mandata eſt accenſio ab eo tempore, quo occidit ſol, uſque dum homines in foro ambulare deſinant; & præceptum eſt lucernam apud januam forinſecus collocare. Siquis habitet in cœnaculo, is eam in feneſtra loco publico propinqua ponat. Si quis metuat Gentiles, juxta portam domus ſuæ intrinſecus ponat. Tempore periculi licet eam ponere in menſa ſua; quod ſatis eſt. *Babyl. Schabb.* 21. אמר ר׳ הונה פתולות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן בחנכה בין בשבת בין בחול אמר רבא מ״ט דר׳ הונה קסבר כבתה זקוק לה ומותר להשתמש לאורה א״ר זירא אמר רב מתנה ואמרי לה אמר ר׳ זירא אמר רב פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת אמר ר ירמיה מ״ט דרב קסבר כבתה אין זקוק לה ואסור לה שתמש לאורה אמריה רבנן קמי׳ דאביי משמיה דר׳ ירמיה ולא קיבלה כי אתא רבין אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דר׳ יוחנן וקיבלה וגו׳ וכבתה הדר מדליק לה לא דאי לא אדליק מדלי׳ לשיעורה עד שתכלה רגל מן השוק עד כמה אמר רבה בר חנה אמר ר׳ יוחנן עד דכלייא ריגלא דתרמוי דאי ת״ר מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל א׳ וא׳ והמהדרין מן המהדרין ב״ש אומרי יום א׳ מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך וב״ה אומרים יום א׳ מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך אמר עולא פילגי בה תרי אמוראי במערבא ר׳ יוסי בר אבין ור׳ יוסי בר זביד חד אמר טעמא דב״ש כנגד ימים הנכנסין וטעמא דב״ה כנגד ימים היוצאים וחד אמר טעמא דב״ש כנגד פרי החג וטעמא דב״ה דמעלין בקדש ואין מורדין אמר רבה בר בר חנה אמר ר׳ יוחנן ב׳ זקנים היו בצידן אחד עשה כב״ש ואחר עשה כדברי ב״ה זה נותן טעה לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעה לדבריו דמעלין בקדש ואין מורדין ת״ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לר״ה ובשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו אמר רבא צריך נר אחרת להשתמש לאורה ואי איכא מדור׳ לא צריך ואי אדם חשוב הוא אע״ג דאיכא מדורה צריך נר אחר מאי חנוכה דתנו רבנן בכ״ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אונון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון שכשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל ונשגבר׳ מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כ״ג ולא היה בו אלא להדליק יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונ׳ ימים לשנה אחרת קבעו ועשאום ימים טובים בהלל והודאה תנן התם גץ היוצא מתחת הפטיש ויצא והזיק חייב גמל שטעון פשתן והוא עובר בר״ה ונכנסי׳ פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חונוני והדליק את הבירה בעל הגמל חייב הניח חנוני את נרו מבחוץ חנוני חייב ר׳ יודה אומר בנר חנוכה פטור אמר רבינא משום דרבה זאת אומרת נר תנוכה מצוה להניחה בתוך עשהם דאי ס״ד למעלה מעשרה לימא ליה היה לך להניחה למעלה מגמל ורוכבו ודילמא אי מיטרח׳ ליה טובא אתי לאמנועי ממצוה אמר ר׳ כונא דרש ר׳ נתן בר מניומי משמי׳ דרב תקום נר של חנוכה שהניח למעלה מעשרי׳ אמה פסולה כסוכה וכמבוי ואמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמי׳ דרב תקום מאי דכתיב והבור ריק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור ריק אינו יודע שאין בו מים אלא מה ת״ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו אמר רבה נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח והיכא מנח ליה ר׳ החא בריא דרבא אמר מימין ר׳ שמואל מדפתי אמר משמאל והילבת׳ משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין אמר ר׳ יהודה אמר ר׳ אסי אמר רב אסר להרצות מעות כנגד נר חנוכה כי אמריתה קמיה דשמואל אמר ליה וכי נר קדושה יש בה מתקיף לה ר׳ יוסף וכי דם קדושה יש בו דתניא ושפך וכסה במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצו׳ בזיורת עליו ח״נ שלא יהו מצורת בזוי׳ עליו וגו׳ הרי אמר אסור להרצורת מעורת כנגד נר חנוכה וגו׳ רב אמר אין מדליקין מנר לנר ושמואל אמר מדליקין רב אמר אין מתירין ציצי׳ מבגד לבגד ושמואל אמר מתירין מבגד לבגד רב א׳ אין הלכה כר״ש בגרירה ושמואל אמר הלכה כר״ש בגרירה אמר אביי כל מילי עביד כרב לבר מהני תלת דעביד כשמואל מדליקין מנר לנר ומתירין מבגד לבגד והלכה כר׳ שמעון בגרירה דתניא ר״ש אומר גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא נתוגין לעשורת חריץ יתיב ההוא מרבנן קמיה דר׳ אדא בר אהבה משום

דקא

דקא מכחוש מצוה מאי בנייהו דקא
מדליק משרגא לשרגא מ״ד משום ביזוי׳
מצוה משרגא לשרגא מדליק מ״ד משום
אבחוש מצוה משרגא לשרגא נמי אסור
מתיב רב אויא סלע של מעשר אין
שוקלין כנגדו דינרי זהב ואפילי לחלל
עליו מעשר שני אחר אי אמרת בשלמא
כי פליגי רב ושמואל מנר לנר אבל בקנסא
אסר שמואל רנו׳ מתיב רב ששת מחוץ
לפרכת העדות יערוך וכי לאורה הוא צריך
והלא כל מ׳ שנה שהלכו בני ישראל
במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות
הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל
מאי עדות אמר רב זו נר מערבי שנותן
בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה
מדליק רבה היה מסיים והא הכ׳ כיון
דקביעי נרות לא סגי דלא משקיל ואדלוקי
קשיא בין למ״ד משום בזוי מצוה ובין
למ״ד משום אכחושי מצוה תרגמה ר׳ פפא
בפתילות ארוכות סוף סוף למ״ד משום
אכחושי מצוה קשיא מאי הוי עלה אמ׳ רב
הונא בריא דרב יהושע חזינא אי הדלקה
עושה מצוה מדליקין מנר לנר דהיבעיא
להו הדלקה עושה מצוה או הנח׳ עושה
מצוה ת״ש דאמר רבא היה תפוש נר
חנוכה ועומד לה עשה ולא כלום שמע
מינה הנחה עושה מצוה התם הרוא
אומר לצרכו הוא דנקיט לה ת״ש דאמר
רבא הדליקה בפנים והוציא לא עשה
כלום אא״כ הדלקה עושה מצוה הדלקה
במקומו בעינן משום הכי לא עשה כלום
אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה אמאי
לא עשה ולא כלום התם נמי הרוא
הוא אומר לצריכו הוא דאדלק׳ ת״ש דא״ר
יהושע בן לוי עששית מכב׳ ומידליק׳ מכבה
ומגביה ומניהה ומדליקה מיבעי ליה
ועוד מדקא מברכינן אשר קדשנו בו׳ להדליק
נר של חנוכה ש״מ הדלקה עושה מצוה
ש״מ והשתא דאמרינן הדלקה עושה מצוה
הדליק׳ חרש שוטא וקטן לא עשה ולא
כלום אשא ודאי דאמר ר׳ יחושע בן לוי
נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו
באותו הנס א״ר ששת אכסנאי חייב בנר
חנוכה א״ר זירא מריש כי הואי בי רב
משתתפנ׳ בפריטי בהדי אושפיז׳ בתר
דנסיבנא אמינא השתא ודאי לא צריכנא
מדליק עלי בנו בית׳ וגו׳ אמר ר׳ חייא
בר אשר אמר רב המדליק נר של חנוכה
צריך לברך א״ר יוהדה יום ראשון הרואה
מברך שתים ומדליק מברך ג׳ מכאן ואילך
מדליק מברך ב׳ ורואה מברך אחת מאי
מטעם מטעם זמן דנימעוט נס נס כל יומי
איתיה מאי מבר׳ מברך אקב״ו להדליק נר
של חנוכה והיכן צונו רב אויא אמר מלא
תסור רב נתמיה אמר שאל אביך ויגדך
זקניך ויאמרו לך מתי׳ רב עמרם הדמאי
מערבין בו ומתתפין בו ומברכין עליו
ומזמנין עליו ומפרשים אותו ערום ובין
השמשות אי אמרת כל מדרבנן בעי ברכה
ספק דדבריהם לא בעי ברכה והא בעינן
והיה מחנך קדוש ולימא אמר אביי ודאי
דדבריהם בעי ברכה הכ׳ כי קאי ערום היכי

והא מברך יום טוב שני דספק דבריהם הוא
דבעי ברכה התם כי היכי דלא ליזלזולי בה
ונו׳ א״ר הונא חצר שיש לה שני פתחים
צריכה שתי נרות ואמר רבא לא אמרן
אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא
צריך מ״ט אילימא משום חשדא חשדא
דמאן אילימא חשדא דעלמא אפילו
ברוח אחרת נמי ליבעי אי חשדא דבני
מתא אפילו מב׳ רוחות נמי לא ליבעי
לעולם משום חשדא דבני מתא וזימנין
דמחלפי בהאי ולא חלפי בהאי ואמרי כי
היכי דבהאי פיתחא לא הדליק בהך פיתחא
נמי לא אדליק דתני׳ אמר ר׳ שמעון
בשביל ד׳ דברים אמרה תורה להניח פיאה
בסוף שדה מפני גזל עניים ומפני ביטול
עניים ומפני בחשד ומשום בל תכלה
ומפני גזל עניים שלא יראה בעל הבית
שעה פואה ויאמר לקרובו עני הרי זו
פיאה ומפני ביטול עניים שלא יהו
עניים יושבין ומשמרין עכשיו מניח פיא׳
ומפני חשד שלא יהיו עוברין ושבין
אומרי׳ תבא מארה לאדם שלא הניח פיאה
בשרהו ומשום בל תכלה אטו כולהו לאו
משום בל תכלה נינהו אמר רבא מפני
הרמאין אמר ר׳ יצחק בר רדיפה א״ר
הונא נר שיש לה שני פיות עולה לב׳
בני אדם אמר רבא מילא קער׳ שמן
והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה
לכמה בני אדם לא כפה עליה כלי
עשא׳ כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה
עולה אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר
חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו
נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף
משום שלום ביתו בעי רבא נר חנוכה
וקידיש היום מהו קידוש היום עדיף
דתדיר או דלימא נר חנוכה עדיף משום
פרסומי ניסא בתר דבעיא הדר פשטה
נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא.

Dicit R. Huna; oleis & ellychniis, quibus dixerunt ſapientes non accendere licuiſſe in Sabbatho, non accendunt in *Canuca* tam in Sabbatho, quam in die profano; Dicit Raba; quænam eſt ratio R. Huna? quia putat, quod ſi extinguatur, teneatur (accendere) ejuſque lumine poſſit uti. Dicit R. Zira, dicit Rab Mathana, & dixerunt illi; dicit R. Zira, dicit Rabi ellychniis, & oleis, quibus dixerunt Sapientes non licuiſſe accendere in Sabbatho, accendunt in *Canuca* tam in die profano, quam in Sabbatho; Dicit R. Jeremia; quænam eſt ratio Rab? quia putat, quod ſi eſtinguatur, non teneatur (accendere) & non liceat ejus lumine uti. Dixerunt ſapientes coram Abai nomine R. Jeremiæ, & non accepit; quia venit Rabin; dixerunt Sapientes coram Abai, nomine R. Jochanan, & accepit &c. Si extinguatur, non tenetur accendere. At ego hoc objicio; Præceptum eſt [ut accendatur] ab occaſu ſolis donec

nec cessaverit pes de foro. Quid est hoc? Si exstincta fuerit, postquam accensa est, non tenetur accendere, si minus accenderit, accendat ad mensuram, usque dum cesset pes de foro. Quamdiu? Dicit Raba bar bar Channa, dicit R. Jochanan, donec cesset pes a foro. Tradunt sapientes, præceptum *Canuca* est, ut quivis cum sua familia accendat unam lucernam; & qui honorant præcepta singulas lucernas pro singulis; & qui præ omnibus honorant præcepta, quid facere debent? Schola Schammai dicit; primo unusquisque accendat octo lucernas, hinc & ulterius quovis die unam minuet. Schola Hillel dicit; primo die unusquisque unam accendat, hinc & ulterius unam quovis die addat. Dicit Ela; dissentiunt in hoc duo Amoræi in occidente R. Jose bar Abin, & R. Jose bar Zebedæi; alter dicit ex ratione Scholæ Schammai respectu dierum ingredientium, & ex ratione Scholæ Hillel, respectu dierum egredientium; & alter dicit ex ratione Scholæ Schammai, respectu juvencorum solennitatis Tabernaculorum; & ex ratione Scholæ Hillel, quod in sanctitate adscendant, non descendant. Dicit Raba bar bar Channa, dicit R. Jochanan; duo senes erant in Zidon, alter fecit juxta opinionem Scholæ Schammai, & alter fecit juxta opinionem scholæ Hillel; alter probavit sententiam suam, respectu juvencorum solennitatis tabernaculorum; & alter probavit opinionem suam, quod in sanctitate adscendant, non descendant. Tradunt Sapientes; præceptum est, ut lucerna *Canuca* collocetur super porta domus extrinsecus; si habitaverit in cœnaculo, collocabit in fenestra proxima loco publico; & tempore periculi si collocaverit super mensa, satis erit. Dicit Raba; necessaria est alia lucerna, ut ejus lumine uti possit; si ibi fuerit pyra, non est necesse; si fuerit vir dignitate præstans, quamvis fuerit pyra, necessaria est alia lucerna. Quid est *Canuca*? Tradunt Sapientes; quinta & vigesima die Casleu, sunt dies octo *Canuca*, in quibus interdictus est luctus & jejunium; Etenim quo tempore ingressi sunt Græci in templum, polluerunt omnia olea, quæ erant in templo; quando prævaluit regnum Chasmonæorum, & vicit, inquisiverunt, & non invenerunt, nisi unam lenticulam olei, quæ reposita erat sub sigillo summi sacerdotis, in qua erat tantum olei, quantum sufficere potuisset accensioni unius diei; & factum est in ea miraculum, & de ea accenderunt per octiduum; in annum insequentem constituerunt, & fecerunt dies festos cum hymno, & confessione. Dicit Rabina nomine Raba, hoc dicis; Præceptum est ut lucerna *Canuca* collocetur intra decem cubitos; si putas supra decem cubitos; dicam tibi, collocandum esse supra camelum, & ejus currum, ut si forte plueret, præstaret illinc dimovere ex præcepto. Dicit R. Cauna; exponit R. Nathan bar Menomi nomine R. Tachum; si lucerna *Canuca* collocetur supra viginti cubitos, est illegitima, sicuti tabernaculum, & introitus; & dicit R. Cauna; exponit R. Nathan bar Menomi nomine R. Tachum; Quid est quod scriptum est *Genes.* XXXVIII. *Cisternam vacuam, ubi non erant aquæ*? Ex sensu literali intelligitur sicuti dictum est; *& cisternam vacuam*. Non notum erat ibi non fuisse aquas? At cur dictum est, *ubi non erant aquæ?* at ibi erant serpentes, & scorpiones. Dicit Raba; præceptum est ut collocetur lucerna *Canuca* in spatio palmari proxima portæ; & ubi collocabitur? R. Acha fil. Raba dicit; ad dextram; R. Samuel Midphat dicit, ad sinistram; & sit ad ejus sinistram, ut sit lucerna *Canuca* ad sinistram, & Mezuza ad dextram; Dicit R. Jehuda, dicit Rab Ase, dicit Rab; vetitum est, numerare pecunias e regione lucernæ *Canuca*; quia dixit coram Samuele; Dicit illi; Quid? Estne sanctitas in lucerna? Urget R. Joseph; quid? estne sanctitas in sanguine? Baraitha; dictum est *Levit.* XVII. 13. *Fundat sanguinem ejus & operiat*; quo fundet operiat; ne pede operiamus; ne vilescant præcepta; Absit; ut vilescant præcepta; ecce dicit; vetitum est numerare nummos e regione lucernæ *Canuca* &c. Rab dicit; Non licet accendere lucernam de lucerna; & Samuel dicit; licet; Rab dicit; non licet solvere fimbrias de veste in vestem; & Samuel dicit; licet solvere de veste in vestem; Rab dicit; non est decisio juxta mentem R. Simeonis in attractione; & Samuel dicit; deciditur juxta mentem R. Simeonis in attractione. Dicit Abai; omnia facienda sunt juxta mentem Rab, exceptis his tribus, quæ facienda sunt juxta mentem Samuelis; Licet accendere lucernam de lucerna, & solvere de veste in vestem; & deciditur juxta mentem R. Simeonis in attractione. Baraitha: Dicit R. Simeon; potest quis trahere lectum, solium, & sellam, dummodo non intendat facere tribulam. Respondit ille ex sapientibus coram R. Acha bar

bar Aba; propter causam abnegantis præcepta. Ubinam dissentiunt? in hoc dissentiunt; Quoniam accendit de lucerna in lucernam, qui dicit propter contemtum præcepti, de lucerna in lucernam accendit; qui dicit propter abnegantes præceptum; de lucerna in lucernam accendere pariter interdictum est. Respondit Rab; Non licet appendere contra siclum decimæ secundæ denarios aureos, vel ad profanandam aliam secundam decimam. Si dicas; concedatur; quod dissentiunt Rab & Samuel de lucerna in lucernam; sed in fragmento ligni prohibet Samuel &c. Respondit R. Sesat; *Extra velum testimonii ordinabit*. Quid? Num lumine ille opus habebat? Nonne cunctis quadraginta annis, quibus ambularunt Israelitæ in deserto, non ambularunt, nisi ad ejus lumen? Sed testimonium erat universis hominibus mundi, Divinitatem habitare in Israele. Quid designat testimonium? Dicit Rab; hæc erat lucerna occidentalis, in qua immittebatur oleum juxta mensuram ceterarum, & ab ea incipiebat accendere, & in ea cessabat; Ecce ita, postquam constitutæ sunt lucernæ, non possunt non ferri, & accendi. Quæstio inter illum qui dicit propter contemtum præcepti, & inter illum qui dicit propter abnegantes præceptum; Interpretatur R. Papa in ellychniis longis. Tandem, juxta sententiam illius qui dicit propter abnegantes præcepta, oppositio; Quid inservit? Dicit R. Huna fil. R. Jehosua; Vidimus; si accensio facit præceptum, potest accendi de lucerna in lucernam. Quæsierunt ab eo; accensione an collocatio facit præceptum? Veni & audi quod dicit Raba, si apprehendat lucernam *Canuca*, & consistat, nihil facit; hinc eruitur, quod collocatio faciat præceptum; Ibi qui videt dicit, ob suam necessitatem accipit. Veni & audi, quod dicit Raba; si quis intrinsecus accendat, & efferat, nihil facit; si ita non esset, accensio faceret præceptum; accensio in loco suo requiritur; quamobrem nihil facit. At si dicas; quod collocatio faciat præceptum; quare nihil facit? quia ibi quoque qui videt, dicet, propter suam necessitatem accendit. Veni & audi, quod dicit R. Jehosua ben Levi; si lucerna extincta sit, & accendatur: si dicas; concedatur, quod accensio faciat præceptum; recte; si dicas, quod collocatio faciat præceptum; si hæc exincta sit, & accendatur; exstinctio, & exaltatio, & collocatio, & accensio requiritur; Et præterea, quoniam benedicimus; *qui sanctificavit nos præceptis suis, & mandavit, ut accenderemus lucernam Canuca*; Hinc eruitur, quod accensio faciat præceptum; hinc intelligitur? Et nunc dicimus, quod accensio faciat præceptum? Si accendat surdus, stultus, & puer, nihil facit. Si accendat mulier certa; Dicit R. Jehosua ben Levi; Mulieres tenentur lucerna *Canuca*; Etenim illæ quoque fuerunt in eodem miraculo. Dicit R. Sesat; Hospes tenetur lucerna *Canuca*. Dicit R. Zira, a principio, si erat multitudo consociata speciatim in illa taberna, postquam dederit portionem suam, dicam nunc certe, quod non tenetur accendere in domo sua &c. Qui accendit lucernam *Canuca*, debet benedicere; Dicit R. Jehuda; die primo qui videt, bis benedicet, & qui accendit ter benedicet; hinc & ulterius, qui accendit, bis, & qui videt, semel benedicet; qua de causa? propter tempus, & diminutionem miraculi; miraculum cunctis diebus erat. Quid benedicens benedicet? *Benedictus sis Domine Deus noster, qui sanctificavit nos præceptis suis, & mandavit, ut accenderemus lucernam Canuca*. Et ubi nobis præcepit? Hua dicit; *Ne te cohibeas*. R. Nehemia dicit. *Interroga patrem tuum, & annuciabit tibi; majores tuos, & dicent tibi. Deut.* XXXIII. 7. Respondit R. Amram; Propter rem dubiam miscent, & societatem faciunt, & benedicunt, & præparant, & separant nudi, & inter soles; si dices; omnia, quæ constituta sunt ex verbis scribarum, requirunt benedictionem, qui ita est nudus, quomodo benedicit? Et ecce inquirimus; *Et sint castra tua sancta. Deut.* XXIII. 14. An dicendum est? Dicit Abai; Quod certum est ex verbis scribarum, requirit benedictionem; quod dubium est ex verbis scribarum, non requirit benedictionem; At ecce dies festus secundus, quamvis sit dubius ex verbis scribarum, tamen requirit benedictionem; Ibi ea de causa ne vilescat &c. Dicit R. Huna; Atrium, cui sint duo ostia, duas requirit lucernas; & dicit Raba non dicimus, nisi in duobus lateribus, at in uno latere, non est necesse; qua de causa? an dicendum est propter suspicionem? ob cujusnam suscipionem? si dices propter suscipionem communem, vel ab uno latere requirit, si propter suscipionem incolarum urbis, vel ab duobus lateribus non requirit; semper propter suspicionem incolarum urbis; & aliquando in hac transeunt, & illac non transeunt. Et dixerunt; quod

quod ea de caufa in hac porta non accendit, & in illa porta pariter non accendit. Exftat Baraitha. Dicit R. Simeon propter quatuor caufas dixit lex, ut relinquatur angulus in fine agri, propter rapinam pauperum, & propter vacationem pauperum, & propter fufpicionem, & propter præceptum, ne *perficiat*; & propter rapinam pauperum, ne pater familias videns tempus vacuum dicat pauperi confanguineo; ecce hic eft angulus; & propter vacationem pauperum, ne pauperes confiftant, & obfervent; nunc relinquit angulum; & propter fufpicionem ne confiftentes, & prætereuntes dicant; veniat maledictio homini, qui non relinquit angulum in agro fuo; & propter præceptum; *ne perficiat*; Propterea hæc omnia præcepta negativa funt propter illud; *ne perficiat*; Dicit Raba propter fraudolentos. Dicit R. Ifaach bar Radipha, dicit R. Huna; Lucerna, cui fuerint duo ora, infervit pro duobus hominibus; Dicit Raba; fi impleat phialam oleo, & circumdet ellychniis, fi fuper illam vafe operiat, infervit innumeris hominibus, fi non operiat, quafi pyra confideratur, vel uni non infervit. Dicit Raba; mihi certum eft; lucerna domus fuæ, & lucerna *Canuca*, lucerna domus fuæ præcellit propter pacem domus; lucerna domus fuæ, & fanctificatio diei, lucerna domus fuæ præcellit propter pacem domus; Quæfivit Raba; lucerna *Canuca*, & fanctificatio diei; quid? fanctificatio diei præcellit, quia eft perpetua; aut dicendum, quod lucerna *Canuca* præcellat propter celebritatem miraculi? Poft interrogationem refpondit; lucerna *Canuca* præcellit propter celebritatem miraculi. *Maimonides* de conftitutionibus *Canuca*. בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות ופשטו ידם בממונם ובבנותיה' ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות וצר להם לישראל מצר מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיע' מידם והצלים וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגו' והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתי' שני' עד החורבן השני וכשנגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה בחדש כסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכ' שמנה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמנת ימים האלו שתחלתן חמשה ועשרים בכסליו ימי

שמחה והלל ומדליקין בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה שמנת הלילות להראות ולגלות הנס וימים אלו הם הנקראים חנוכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגלה כל שחייב בקריאת המגלה חייב בהדלקת נר החנוכה והמדליק אותה בלילה הראשון מברך שלש ברכות ואלו הן באי' אמ"ה אקב"ו להדליק נר של חנוכה ושעשה נסים לאבותינו כו' ושהחיינו וקיימנו וכו' וכל הרואה אותה מברך שתים שעשה נסים לאבותינו ושהחיינו ובשאר הלילות המדליק מברך שתי' והרואה מברך אחת שאין מברכין שהחיינו אלא בלילה הראשון בכל יום ויום משמנת הימים אלו גומרין את הלל ומברך לפניו אקב"ו לגמור את הלל בין יחיד בין ציבור אע"פ שקריאת הלל מצוה מדברי סופרים מברך עליה אקב"ו כדרך על המגלה ועל העירוב שכל ודאי של דבריהם מברכין עליו אבל דבר שהוא מדבריהם ועיקר עשייתן לו מפני הספק כגון מעשר דמאי אין מברכין עליו ולמה מברכין על יום טוב שני והם לא תקנוהו אלא מפני הספק כדי שלא יזלזלו בו ולא הלל של חנוכה בלבד הוא שמדברי סופרים אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים בכל הימים שגומרין בהן את ההלל שמונה עשר יום בשנה מצוה לגמור בהן את ההלל ואלו הם שמנת ימי החג ושמנת ימי חנוכה וראשון של פסח ויום עצרת אבל ראש השנה ויום הכיפורים אין בהם הלל לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתיר' ולא תקנו הלל בפורי' שקריאת המגילה היא הלל מקומות שעושין ימים טובים שני ימי' גומרין את הלל באחד ועשרים יום בתשעת ימי החג ושמנת ימי חנוכה ושני ימי של פסח ושני ימי של עצרת אבל בראשי חדשים קריאת ההלל מנהג ואינ' מצוה ומהג זה בציבור לפיכך קוריאין בדילוג ואין מברכין עליו שאין מברכין על המנהג ויחיד לא יקר' כלל ואם התחיל ישלים ויקר' בדילוג כדרך שקורין הציבור וכן בשאר ימי הפסח קוראין בדילוג כראשי חדשים כיצד מדלגין מתחלת ההלל עד חלמיש למעיינו מים ודולג ואומר ה' זכרנו יברך כו' עד הללויה ומדלג ואומר מה אשיב לה' עד הללויה ומדלג ואומר מן המצר קראתייה עד סוף הלל זה הוא המנהג הפשוט ויש מדלגין דילוג אחר כל היום כשר לקריאת הלל והקורא את ההלל למפרע לא יצא קר' ושהה וחזר וקר' אע"פ ששהה כדי לגמור את כולו יצא ימים שגומרי' בהן את הלל יש לו להפסיק בין פר' לפרק אבל באמצע הפרק לא יפסיק וימים שקוראין בהן בדילוג אפילו באמצע הפרק פוסק כל יום שגומרי' בו את ההלל מברך לפניו ומקום שנהגו לברך אחריו מברך כיצד מברך יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך צדוקים וחסידים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל

ישראל ברנה יודו לשמך כי אתה ה׳ לך
טוב להודות ונעים לשמך לזמ׳ ומעולם
ועד עולם אתה אל באי׳ המלך המהולל
המשובח המפואר חי וקיים תמיד ימלוך
לעולם ועד יש מקומות שנהנו לכפול
מאודך כי עניתני עד סוף ההלל כופלין
כל דבר ודבר שני פעמים ומקום
שנהנו לכופל יכפול ומקום שנהנו שלא
לכפול אין כופלין מנהג קריאת ההלל
בימי חכמי׳ הראשוני׳ כך היה אח׳ שמברך
הגדול שמקר׳ את ההלל מתחיל ואומר
הללויה וכל העם עונים חללויה וחוזר
ואומר הללו עבדי ה׳ וכל העם עוני׳ הללויה
וחוזר ואומר הללו את שם ה׳ וכל העם
עונין הללויה וחוזר ואומר יהי שם ה׳
מבורך מעתה ועד עולם וכל העם עונין
הללויה וכן על כל דבר עד שנמצאו עוני׳
בכל ההלל הללויה מאה וג׳ ועשרים
פעמים סימן להם שנותיו של אהרן וכן
כשהקורה מגיע לראש כל פרק ופרק הן
חוזרין ואומרין מה שאמר כיצד כשהוא
אומר בצאת ישראל ממצרים כל העם
חוזרין ואומרין בצאת ישראל ממצרים
והקורא אומר בית ישראל מעם לועז וכל
העם עונין הללויה עד שיאמר אהבתי כי
ישמע ה׳ את קולי תחנוני וכל העם חוזרין
ואומרין אהבתי כי ישמע ה׳ וכו׳ וכן כשיאמר
הקור׳ הללו את ה׳ כל גוי׳ כל העם חוזרין
ואומרין הללו את ה׳ כל גוים הקורא אומר
אנא ה׳ הושיעה נא והן עונין אחריו אנא
ה׳ הושיעה נא אעפ׳ שאינו ראש פרק
הוא אומר אנא ה׳ הצליחה נא והן עונין
אנא ה׳ הצליחה נא הוא אומר ברוך הבא
וכל העם אומרי׳ ברוך הבא ואם היה
המקר׳ את ההלל קטן או עבד או אשה
עונה אחריהם מה שהן אומרי׳ מלה
מלה בכל ההלל זה הוא המנהג הראשון
ובו ראוי לילך אבל בזמני׳ אלו ראיתי
בכל המקומות מנהגות משונות בקריאתו
ובעניית העם ואין אחד מהם דומה לאחר
כמה נרות הוא מדליק בחנוכה מצותה
שיהיה כל בית ובית מדליק נר בין שהיו
אנשי הבית מרובים בין שלא היה בו
אלא אדם אחד והמהדר את המצות
מדליק הנרות כמנין אנשי הבית נר לכל
אחד ואחד בין אנשים בין נשים והמהדר
יותר על זה ועושה מצוה מן המהדר
מדליק נר לכל אחד בלילה הראשון ומוסיף
והוליך בכל לילה ולילה נר אחד כיצד הרי
שהיו אנשי הבית עשרה בלילה הראשון
מדליק עשר׳ נרות ובלילה השני עשרי׳
ובלילה שלישי שלשים עד שנמצא מדליק
בליל שמיני שמונים נרות מנהג פשוט בכל
ערינו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקין
נר אחד בלילה הראשון ומוסיפין והולכין
נר בכל לילה עד שנמצא מדליק בליל
שמיני ח׳ נרות בין שהיו אנשי הבית מרובין
בין שיהיה אדם אחד נר שיש לה שתי
פיות עולה לשני בני אדם מלא קערה
שמן והקיפה פתילות את כפה עליה כלי
כל פתילה ופתילה נחשבת כנר אחד לא
כפה עליה כלי נעשית כמדורה ואפילו

כנר אחר אינו נחשבת אין מדליקין נרות
חנוכה קודם שתשקעה חמה אלא עם
שקנעתה לא מאחרין ולא מקדימין שכח
או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה
מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק
וכמה הוא זמן זה כמו חצי שעה או יותר
עבר זמן זה אינו מדליק וצריך שיתן שמן
בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה
רגל מן השוק הדליק׳ וכבתה אינו זקוק
להדליקה פעם אחר׳ נשארה דולק׳ אח׳
שכלתה רגל מן השוק אם רצה לכבותה
או לסלקה עושה כל השמנים וכל הפתילות
כשרות לנר חנוכה ואעפ׳ שאין משמנים
נמשכין אחר הפתילה ואין האור יתליה
יפה באותן הפתילות ואפילו בלילי שבת
שבתוך ימי חנוכה מותר להדליק השמני
והפתילות שאסור להשתמש לנר חנוכה
בין בשבת בין בחול ואפילו לבדוק מעות או
למנותן לאורה אסור נר חנוכה מצוה
להניחה על פתח ביתו מבחוץ בטפח
הסמוך לפתח על שמאל הנכנס לבית
כדי שתי׳ מזוזה בימין ונר חנוכה משמאל
ואם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה
לרשות הרבי׳ ונר חנוכה שהניח׳ למעלה
מעשרים אמה לא עשה כלום לפי שאינו
ניכר בימי הסכנה מניח אדם נר חנוכה
בתוך ביתו מבפנים ואפילו הניחה על
שלחנו דיו וצריך להיות בתוך הבית נר
אחר להשתמש לאורו ואם היתה שם
מדורה אינו צריך נר אחר ואם אדם
חשוב הוא שאין דרכו להשתמש למדורה
צריך נר אחר נר חנוכה שהדליקו חרש
שוטה וקטן או גוי לא עשה כלום עד
שידליקנו מי שהוא חיי׳ בהדלקה הדלייקו
מבפנים והוציאו דלוק והניחו על פתח
ביתו לא עשה כלום עד שידליקנו במקומו
אחז הנר בידו ועמד לא עשה כלום
שהרוא׳ אומר לצרכו הוא עומד עששית
שהיתה דולקת כל היום כולו למוצאי שבת
מכבה ומברך ומדליקה שהדלקה היא המצוה
ולא ההנחה ומותר להדליק נר חנוכה
מנר חנוכה חצר שיש לה שני פתחי׳ בשתי
רוחות צריכ׳ שתי נרות שמא יאמרו
העוברי׳ ברוח זו לא הניחו נר חנוכה אבל
אם היו ברוח אחת מדליק באחד מהן אורח
שמדליקין עליו בתוך ביתו אינו צריך להדליק
עליו במקום שנתארח בו אין לו בית
להדליק עליו בו צריך להדליק במקום
שנתארח בו ומשתתף עמהן בשמן ואם
יהיה לו בית בפני עצמו אעפ׳ שמדליקין
עליו בתוך ביתו צריך להדליק בבית שהוא
בו העוברין מצות נר חנוכה מצוה חביבה
היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי
להוריע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה
לו על הנסים שעשה לנו אפי׳ אין לו מה
יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו
ולוקח שמן ונרות ומדליק הרי שאין לו
אלא פרוטה אחת ולפניו קידוש היום
והדלקת נר חנוכה מקדי׳ לקנות שמן
להדליק נר חנוכה מן היין לקדוש היום
הואיל ושניהם מדברי סופרים מוטב
להקדי׳ נר חנוכה שיש בו זכרון הנס היה

לפניו

לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקידוש היום נר ביתו קודם מום שלום ביתו שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנ׳ דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. In ſecunda domo, quando regnabant Græci, multa decreverunt contra Iſraelem, & antiquarunt ejus legem, neque permiſerunt, ut legi ſanctæ, & præceptis operam navarent; & extenderunt ſuam manum in eorum facultates, & introierunt in templum, multaſque fracturas ibi fecerunt, & polluerunt res puras, & eorum cauſa magna fuit afflictio in Iſraele, qui multis moleſtiis afflictus eſt, donec Deus miſertus eſt noſtrorum patrum, & ſervavit ab eorum manibus, & liberavit; & ſuperarunt filii Chaſmonæorum ſummi Sacerdotes, & interfecerunt, & ab eorum manu Iſraelem ſervarunt, & inſtituerunt regem ex Sacerdotibus, & reſtitutum eſt imperium Iſraeli plus ducentis annis uſque ad excidium ſecundæ domus. Quando vero Iſraelitæ hoſtes ſuos ſuperarunt; & diſperſerunt, erat dies quinta & vigeſima menſis *Casleu*, & ingreſſi ſunt in templum, & non invenerunt oleum purum in Sanctuario, præter lenticulam, in qua non erat oleum, niſi quod ſufficeret accenſioni unius diei, de quo accenderunt lucernas candelabri per octiduum, donec ſatis fuit temporis, quo contunderent oleas, ex quibus oleum purum exprimerent. Qua de cauſa ſtatuerunt ſapientes ejus temporis, ut octo iſti dies, qui incipiunt ab die quinta & vigeſima *Casleu*, ſint dies lætitiæ & laudis, & accendantur lucernæ in portis domorum ſingulis veſperis ex iſtis octo veſperis, ad demonſtrandum, & manifeſtandum miraculum; Iſti dies vocantur *Canuca*, in quibus interdictus eſt luctus, & jejunium, ſicut in diebus *Purim*; & accenſio lucernarum, ſicuti lectio *Megillah* conſtituta eſt ex verbis Scribarum. Qui obligatur ad lectionem *Megillah*, obligatur quoque ad accenſionem lucernarum *Canuca*, qui prima veſpera accendit, tres recitabit benedictiones, quæ ſunt ſequentes; *Benedictus ſis tu Domine, Deus noſter, rex mundi, qui ſanctificavit nos præceptis ſuis nobiſque mandavit, ut accendamus lucernas Canuca*; *& qui fecit miracula, & vivificavit nos &c.* Qui videt, duas recitabit benedictiones, ſc. *Qui fecit miracula patribus noſtris &c. Et qui vivificavit nos &c.* In reliquis veſperis, qui accendit, duas recitabit benedictiones, & qui videt, unam tantum, quia non recitatur benedictio, *qui vivificavit nos*, niſi prima veſpera duntaxat. In ſingulis diebus hujus octidui integer hymnus *Allel* recitandus eſt, antea dicenda eſt benedictio; *qui ſanctificavit nos præceptis ſuis, nobiſque mandavit, ut recitaremus integrum Allel*. Tam particularis, quam cœtus, quamvis lectio *Allel* conſtituta ſit ex verbis Scribarum, recitabit benedictionem; *qui ſanctificavit nos præceptis ſuis;* quomodo facere ſolet benedictionem pro *Megillah*, & pro commixtionibus Sabbathicis; pro quavis res certa, quæ conſtituta ſit ex verbis Scribarum, benedicunt. Sed pro re quæ conſtituta ſit ex verbis ſcribarum, & fundamentum ejus executionis ſit tantum propter dubium, veluti pro decima incerta, non benedicunt. Qua de cauſa recitatur benedictio pro ſecundo die feſto, qui non eſt conſtitutus niſi propter dubium? Ea de cauſa fit, ne deſpiciatur. Non ſolum *Allel Canuca* conſtitutus eſt ex verbis Scribarum, ſed quotieſcunque recitatur, recitatur ex verbis Scribarum. Singulis annis octodecim diebus ex præcepto recitatur integer *Allel*, ſc. octiduo ſolennitatis Tabernaculorum, octiduo *Canuca*, primo die Paſchatis, & primo die Pentecoſtes; & in principio anni, & in die Expiationum non recitatur *Allel*, quia ſunt dies pœnitentiæ, & pavoris, & non ſunt dies magnæ lætitiæ. Non conſtituerunt *Allel* in *Purim*, quia lectio *Purim* inſervit pro *Allel*. Ubicunque conſuetudo obtinuit, ut duo dies feſti celebrentur, uno & viginti diebus recitatur integer *Allel*, ſc. novem diebus ſolennitatis Tabernaculorum, octiduo *Canuca*, duobus primis diebus Paſchatis, & duobus diebus Pentecoſtes; In noviluniis recitatio *Allel* eſt ex conſuetudine, non ex præcepto; & hæc conſuetudo ſervari ſolet in cœtu; neque integer legitur; neque fit benedictio, quia pro conſuetudine non benedicunt; Particularis nullo modo leget, ſi inceperit, abſolvet, & leget tranſiliendo, ſicuti legit cœtus; pariterque in ceteris diebus Paſchatis tranſiliendo legitur, ut in noviluniis. Quomodo tranſiliunt? Incipient a principio *Allel* uſque ad; *petram in ſtagna aquarum*. *Pſal.* CXIII. 8. Et tranſiliet, & dicet: *Dominus memor fuit noſtri, & benedixit nobis*. Ibid. verſ. 12. uſque ad; *Alleluja*: & tranſiliet, & dicet; *Quid retribuam Domino: Pſalm.* CVI. 12. uſque ad *Alleluja*: Et tranſiliet, & dicet: *De tribulatione invocavi Dominum*. *Pſal.* CXVII. 5. uſque ad finem *Allel*. Hæc eſt conſuetudo uni-

universalis; In quibusdam locis aliter transiliunt. Totus dies legitimus est ad legendum *Allel*; qui legerit ordine inverso, non satisfecit debito suo. Si legerit, & intermiserit, si iterum legerit, & intermiserit tandiu, ut absolvere potuisset, satisfacit debito suo. Quibus diebus absolvitur integer *Allel*, licet intermittere inter unum & alterum caput, at in medio capitis, intermittere non licet; Quibus diebus transiliendo legitur *Allel*, vol in medio capitis licet intermittere. Quibus diebus absolvitur integer *Allel*, antea benedicet; & ubi in usu est benedictio vel postea, benedicet. Quomodo benedicet? *Laudabunt te Domine Deus noster omnia opera tua, & justi, & pii, qui faciunt voluntatem tuam, & universus populus tuus domus Israel cum cantico laudabunt nomen tuum quia tu es Dominus, & te decet hymnus, & bonum est confiteri nomini tuo, & in æternum tu es Deus. Benedictus tu sis Domine, sis laudatus, celebratus, & gloriosus, & vivens, & permanens semper, regnabis semper & in æternum*. In quibusdam locis solent repetere a vers. *Confitebor tibi quoniam exaudisti me*. *Psal.* CXVIII. 21. usque ad finem *Allel*, repetuntur singuli versiculi, & ubi solent repetere, repetendi sunt, ubi vero repetere non solent, non repetent. Consuetudo legendi *Allel* temporibus priscorum sapientum, erat hujusmodi. Qui dignitate præstabat qui legebat *Allel*, postquam benedixerat incipiens; dicebat; *Alleluja*; & universus populus respondebat, *Alleluja*; Atque iterum dicebat; *Laudate pueri Dominum*; & universus populus respondebat, *Alleluja*. Et rursus dicebat: *Laudate nomen Domini*; & universus populus respondebat; *Alleluja*. Et deinde dicebat: *Sit nomen Domini benedictum*; Et universus populus respondebat; *Alleluja*; Atque ita fieri consuevit in singulis versibus, ita ut deprehenderetur in toto *Allel* centies ter & vicies respondisse *Alleluja*; quod erat illis signum anni Aaron. Similiter, quando qui legit, pervenit ad principium cujusque capitis, universus populus repetebat quod ille dixerat. Quomodo? Quando dicit: *In exitu Israel de Ægypto*. *Psalm.* CXIII. Universus populus repetebat: *In exitu Israel de Ægypto*. Et lector dicebat: *Domus Jacob de populo barbaro*. Et universus populus respondebat; *Alleluja*. Donec dicat. *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ*. *Psal.* CXIV. Et universus populus repetebat: *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ*. Et similiter, quando lector dicebat: *Laudate Dominum omnes gentes*. *Psalm.* CXVI. Populus universus repetebat, *Laudate Dominum omnes gentes*. Lector dicebat: *O Domine salvum me fac*. *Psal.* CXVII. 25. Et illi respondebant post eum. *O Domine salvum me fac*. Quamvis non sit principium capitis, ille dicebat; *O Domine quæso bene prosperare*; ille dicebat: *Benedictus qui venit*. Et universus populus respondebat: *Benedictus qui venit*. Si puer, aut servus, aut mulier legisset *Allel*, repetenda erant omnia postea, quæ ab iis dicta erant de verbo ad verbum in toto *Allel*. Hæc est consuetudo vetus, quæ observando est; sed his temporibus varias vidi in locis consuetudines tam in ejus lectione, quam in responsionibus populi; nec altera alteri similis est. Quot lucernas accendet in *Canuca*? Præceptum est, ut in singulis domibus singuli tam viri quam fœminæ singulas lucernas accendant, sive multi, sive unus tantum sit; Qui vero honorat præcepta, lucernas accendit juxta numerum domesticorum, sc. singulas lucernas pro singulis, tam pro viris, quam pro fœminis; Qui vero magis magisque honorat præcepta, accendit lucernam in prima vespera, & singulis vesperis unam addit. Quomodo? Si domestici fuerint decem prima vespera decem lucernas accendit, secunda viginti, tertia triginta, donec deprehendatur in octava accendere octoginta. Consuetudo obtinuit in omnibus nostris civitatibus Hispaniæ, quod omnes homines accendant unam lucernam in prima vespera, adduntque lucernam singulis vesperis, donec deprehendatur octava vespera accendere octo lucernas, sive plures domestici fuerint, sive unus tantum. Lucerna, quæ duo habeat ora duobus inserviet: Si implesset phialam oleo, & ellychniis circumdedisset, si vase operuisset; singula ellychnia considerantur perinde ac singulæ lucernæ. Si vase non operuisset, veluti flamma reputatur, neque consideratur ne una lucerna quidem. Non accendendæ sunt lucernæ *Canuca* priusquam occiderit sol prope occasum, neque antecedendum est neque postponendum; siquis oblitus esset, aut de industria non accendisset prope occasum solis, est illi tempus accendendi usque dum cesset pes a foro. Quodnam est hoc tempus? Dimidia hora aut amplius; præterito hoc tempore, non est necesse, ut amplius accendat. Et in hac lucerna tantum est olei injiciendum, ut ardeat, donec cesset pes a foro;

ro; si accendisset, & exstincta esset, non tenentur iterum accendere; si accensa remaneret, & cessaverit pes a foro, si volit exstinguere, aut removere, licet. Omnia olea, & cuncta ellychnia sunt legitima pro lucerna *Canuca*, quamvis non fuerint olea, quæ attrahant ellychnium, & ignis his ellychniis. Vel in vespera Sabbathi, quæ inciderit in dies *Canuca*, licet accendere ea olea, & ellychnia, quibus accendere non licet lucernam Sabbathi; etenim interdictum est uti lucerna *Canuca* tam in Sabbatho quam in die profano; itemque vetitum est observare nummos, eosque numerare ad ejus lucernam. Præceptum est, ut lucerna *Canuca* collocetur super porta domus extrinsecus in spatio palmari prope portam ad sinistram introeuntis domum, ut Mezuza sit in dextra, & lucerna *Canuca* in sinistra; Si habitaret in cœnaculo, poterit collocare in fenestra proxima loco publico; Si lucerna *Canuca* collocata fuerit supra viginti cubitos, nihil inservit, quia non distinguitur. Periculi tempore unusquisque collocabit lucernam *Canuca* intra domum, & si collocaverit super mensa, satis est. Necesse est, ut illi domi sit altera lucerna, ut ea uti possit; si domi fuerit pyra, non est necesse; Si quis fuerit dignitate præstans, qui non solet uti lumine pyræ, necessaria est alia lucerna. Si surdus, stultus, puer, aut Cuthæus accenderit lucernam *Canuca*, non inservit; donec accendat, qui tenetur accendere; si intra domum accendisset & accensam extulisset, & prope portam domus collocasset, nihil inservit; donec accendat in loco suo; si in manibus accepisset lucernam, & constitisset, nihil inservit; quia videns putat pro sua necessitate ibi constitisse. Lucerna, quæ toto die arderet in exitu Sabbathi, extinguenda est, & benedicet, & accendet, quia accensio non collocatio in loco suo est præceptum. Licet tamen accendere lucernam *Canuca* de lucerna *Canuca*. Atrium, cui fuerint duo ostia, in duobus lateribus, duas requirit lucernas, ne viatores, qui transeunt ab altero latere, dicant; iste non accendit lucernam *Canuca*; at si duo ostia fuerint in uno tantum latere, satis est ut in alterutro accendat. Hospes, cui accenditur lucerna domi suæ, non tenetur accendere in loco, ubi divertit, at si non sit ei domus, ubi sibi accendatur, debet accendere in loco, ubi divertit; eique licet facere societatem cum aliis in oleo, si ipse solus in domo aliqua diverteret, quamvis sibi accendatur domi suæ, debet accendere in domo, ubi divertit, viatorum causa. Præceptum lucernæ *Canuca* est præceptum carissimum, in quo quisque monendus est, ut manifestet miraculum, & magnificet Dominum, & confiteatur illi in miraculis, quæ fecit nobis; quamvis ei non suppetat victus nisi ex eleemosyna, inquiret, & vendet vestimentum suum, quo emat oleum, & lucernas, & accendat. Si unus ei fuerit nummulus, & adesset sanctificatio diei, & accensio lucernæ *Canuca*, præcedit comparatio olei, quo accendat lucernam *Canuca*, vinum pro sanctificatione diei, quandoquidem ambo constituta sunt ex verbis scribarum, præcedet lucerna *Canuca*, in qua est memoria miraculi. Si adesset lucerna domus suæ, & lucerna *Canuca*, aut lucerna domus suæ, & sanctificatio diei, lucerna domus suæ præcedit propter pacem domus; quia nomen Dei delebatur, ut pax statueretur inter maritum & ejus uxorem; magna est pax, quia lex data est, ut statueretur pax in mundo; dictum est enim *Proverb.* III. 17. *Viæ ejus viæ pulcræ, & omnes semitæ illius pacificæ.*

חנוכה I. *Maccab.* IV. 59. καθαρισμός τῦ ἱερῦ, *Syro in Maccabaicis* ܚܘܕܬܗ & in *Evangelio* ܚܘܕܬܐ *Renovatio* seu *innovatio*, *Arabi in Maccabaicis* ايام الحنكه *dies dedicationis*, & *Johan.* X. 22. ἐγκαίνια appellatur, quæ celebrabatur tempore hyberno; ibi enim dicitur χειμὼν ἦν, *hiems erat*; nec pertinebat ad primi aut secundi templi conditum, sed Encænia, post profanatum secundum templum ab Antiocho, Hierosolymis in mense Casleu, quasi Decembri celebrata sunt. Salomonis dedicatio facta fuit mense *Ethanim*, uti legitur I. *Reg.* VIII. 2. i. e. Tisri, sc. Septembri. Nonnulli putarunt propter Zorobabelianam dedicationem hos dies festos fuisse institutos, quæ in mense Adar celebrata fuit; Ita sentit *S. Jo. Chrysostomus* Homil. 61. in *Johannem*: τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ ναὸς ᾠκοδομήθη, ἐπανελθόντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς μακρᾶς αἰχμαλωσίας τῶν ἐν τῇ Περσίδι, ταύτην ἦγον μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς. Diem illum, quo ædificatum est templum, cum reduces fierent ex diutina in Perside servitute, summa cum diligentia celebrabant. Consentit cum eo *Theophylactus* ad loc. cit. *Johan.* ubi scribit, alios existimasse Encænia templi Salomonici ibi intelligenda esse; inter quos *Nonnus Panopolita Johannis* paraphrastes metricus ita scribit

Καὶ

Καὶ πάλιν ἦμαρ ἔην πανδήμιον, ᾧ ἔνι λαοὶ
Μνημοσύνην τελέεσκον ἐτήσιον ἐξ, ὅτε νηοῦ
Ἕδρανα δωμήσας Σολομῶν εὐκίονι τέχνῃ
Θεσπεσίης ἀρχαῖον ἐκαίνισε θεσμὸν ἑορτῆς.

Et reversus est dies publicus, in quo populi
Memoriam celebrant anniversariam, ex quo templi
Fulcimenta ædificans Solomon, pulchras columnas faciente arte
Divini veterem innovavit legem festi.

Verum ex 1. *Machab.* cap. IV. 52. Manifestum est a Machabæis hoc festum institutum fuisse. *Et ante matutinum surexerunt quinta & vigesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimi octavi anni; Et obtulerunt sacrificium secundum legem, super altare holocaustorum novum, quod fecerunt, secundum tempus & secundum diem, in qua contaminaverunt illud gentes, in ipsa renovatum est in canticis, & cytharis, & cinyris, & in cymbalis. Et cecidit omnis populus in faciem, & adoraverunt & benedixerunt in cœlum eum, qui prosperavit eos. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerunt holocausta cum lætitia, & sacrificium salutaris & laudis &c. Et statuit Judas & fratres ejus, & universa Ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis, ab anno in annum, per octo dies, a quinta & vigesima die Casleu cum lætitia & gaudio.* Et 2. I. 1. *Macchab. Fratribus, qui sunt per Ægyptum Judæis, salutem dicunt fratres qui sunt Hierosolymis Judæi, & qui in regione Judææ, & pacem bonam &c. Et nunc frequentate dies scenopegiæ mensis Casleu.* Et cap. II. *Acturi itaque purificationem scripsimus vobis; bene ergo facietis, si egeritis hos dies &c. Eripuit enim nos de magnis periculis, & locum purgavit. De Juda vera Machabæo, & fratribus ejus, & de templi magni purificatione, & de aræ dedicatione.* Et cap. X. 5. *Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, vigesima quinta mensis, qui fuit Casleu. Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes, quod ante modicum temporis diem solennem tabernaculorum in montibus & in speluncis more bestiarum egerant. Propter quod thyrsos & ramos virides & palmas præferebant ei, qui prosperavit mundari locum suum. Et decreverunt communi præcepto & decreto universæ genti Judæorum omnibus annis agere dies festos.* Jam supra ex perpetua Hebræorum traditione probatum est, dies festos *Canuca* ab Hasmonæis institutos fuisse. Accedit in *Machzor* Jud. Germ. part. 1. fol. 100. 1. Sepher Tephilot Lasuchot fol. 100. 1. solennis hujus festi commemoratio sacra & vetus.

על הנסים ועל הפרקן ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם הזה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גורל חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון על עמך ישראל להשכיחם מהורתך ולהעבירם מחקי רצונך ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזרים ביד עוסקי תורתיך ולך עשית שם גדול וקדוש בעלומך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן בהיום הזה ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות וקבעו שמונה ימי חנוכה אלו להודות להלל לשמך הגדול סלה.

Ob miracula & ob redemtionem, & ob potestates & ob salutes, & ob bella, quæ fecisti patribus nostris in diebus illis, sub hoc tempus: In diebus Mattathiæ filii Joannis, summi sacerdotis, Hasmonæi, & filiorum ejus; quando insistebat regnum Græcorum in populum tuum Israel, ut eos a lege tua diverteret, & faceret eos transgredi statuta voluntatis tuæ, & tu in misericordiis tuis multiplicibus stabas pro eis in tempore ærumnarum eorum, & causam eorum suscipiebas, & judicabas, & vindicabas vindictam eorum, & tradebas potentes in manum debilium, & multitudinem in manum paucorum, & immundos in manum mundorum, & impios in manum justorum, & superbos in manum eorum, qui incumbebant legi tuæ; & magnum Tibi faciebas nomen, & sanctum in æternitate tua; & populo tuo Israel faciebas salutem magnam, uti & redentionem, sicut hodieque. Et postmodum venerunt filii tui in adytum templi tui, purgarunt templum tuum, & mundarunt sacrarium tuum & accenderunt lucernas in atriis sanctuarii tui, & constituerunt octo dies Encæniorum illos, ut in eis celebraretur, & laudaretur nomen tuum magnum. Selah. Occurrit in eodem *Machzor* mensium part. 1. fol. 105. 2. hymnus qui canitur in Synagogis in festo *Canuca*, qui dicitur יואר לשבת שני דחנוכה

מצבא המלח מה באו בעשרים
וחמשה בכסלו
וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב

בל

כל אבני מזבח אשר בפתום יונים
ונגזום במזרחית צפונית לשכת חונים
ולקחו אבנים אחרות והביאו אל
תחת האבנים
יחד לויים נאספו לשיר ולשבח
ישרים משרתים באו להקריב ולזבח
את קרבנם לחנכת המזבח וגו'.
הרצים יצאו לבשר בגבולים ישועה
צמחה
להביאם לירושלם לעשות חנוכת
בשמחה
ותנכו וכבדו את היכל להעלות נרות
באומן
בחפשו ומצאו בשתים פך שיש נטמן
להטמן
כי אם אסוך שמן
ויהרו מצאו לימים שמונה קבע
לשקדונו
קבעו לכן הימים האלה לדורות עניני
להזכיר גבורות ולהודות ולהלל ליי

E pugna reverſi ſunt die quinta & vigeſima Casleu
Et ivere in tentatoria ſua læti, & alacres.
Saxa omnia altaris, quæ illicita reddiderunt Græci
Repoſuere in plaga euro-aquilonari in conclavi rei illi deſignato.
Alia deinde pro eis attulere ſaxa pro illis lapidibus:
Accedentibus Levitis ſimul ad cantica, & laudes.
Quorum munus erat miniſtrandi, accedebant ut offerrent, & ſacrificarent
Oblationes in Encænia altaris &c.
Curſores exibant in regiones circumjacentes, qui nunciarent ſalutem,
Atque ut Hieroſolymam advenirent ad facienda Encænia in lætitia
Et dedicabant, & glorificabant templum, luminaria artificioſe erigendo.
Scrutabantur, & reperiebant, dum occulta recludebant, lenticulam data opera abſconditam.
Sed erat illa Lecythus olei.
Ex illo accendebant, reperiebantque ſuffeciſſe in octiduum.
Inde conſtituebant dies illos in generationes,
Ut commemorarentur magnalia, & & gratiæ laudeſque redderentur Domino.

Hinc videtur apud Christianos derivata conſuetudo dedicandi templa, uti legitur Meniæo Græcorum Sept. 3. ἐγκαίνια τιμᾶσθαι παλαιὸς νόμος, καὶ καλῶς ἔχων. μᾶλλον δὲ τὰ νέα τιμᾶσθαι δι' ἐγκαινίων· ἐγκαινίζονται γὰρ νῆσοι πρὸς Θεὸν ὡς φησὶν Ἡσαΐας, ἅς τινας βάσιμον τῷ Θεῷ. διὸ καὶ ἡμεῖς τὰ παρόντα ἐγκαίνια, πνευματικῶς πανηγυρίζωμεν. Encænia honoranda eſſe lex vetus expreſſim docet; Sed & potius nova per Encænia eſſe honoranda. Dedicantur enim inſulæ ad Deum uti dicit *Iſaias* cap. xli. 1. quæ quidem ſumendæ pro gentium Eccleſiis nuper conſtitutis, & fixionem firmam ſortientibus Deo. Ideo etiam nos præſentia Encænia ſpiritualiter celebremus. Hinc in aliquot *Anthologii* editionibus ad eundem diem hoc legitur

Νόμον παλαιὸν Ἰσραὴλ πληρῶν νέος
Ἐγκαινίοις σοι τοὶ τάφον τιμᾷ, λόγε.
Legem veterem Iſraelitarum implens nova
Encæniis tibi ſepulcrum honorat, o verbum.

Magnificentiſſima fuere Encænia in dedicatione Eccleſiarum ab Conſtantino Imperatore exſtructarum, quæ ſumma Epiſcoporum frequentia fuerunt celebrata, uti ſcribit *Theodoretus Hiſtor. Eccleſ.* lib. 1. cap. 29. multos undiquaque Epiſcopos, præter patres Synodi Tyriæ ad hanc dedicationem conveniſſe: συνελθεῖν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας πανταχόθεν ἐκέλευσε καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δομηθέντας καθιερῶσαι νεώς: convenire etiam alios omnes (Epiſcopos) undiquaque, & templa ab eo conſtructa conſecrare. Et *Eutychius* Patriarcha Alexandrinus in Annal. Tom. I. pagin. 457. وجمع جماعه من الاساقفه حتى يحضروا تقديس المواضع. Et congregavit ſynodum Epiſcoporum, ut locorum dedicationi intereſſet. *Socrates* lib. 1. c. 33. ſcribit Feſtum univerſale fuiſſe inſtitutum cauſa hujus dedicationis celebrandæ. Encænia faciebant, & πάνδημον ἑορτὴν, ἐπὶ τῇ καθιερώσει τῶν τόπων. Feſtum publicum, ſeu univerſale ob locorum illorum dedicationem. *Sozomenus* Hiſtor. Eccleſiaſt. lib. 11. cap. 25. ſcribit anniverſarium Dedicationis feſtum Hieroſolymis celebrari ſolitum, idque per octiduum, quaſi ad imitationem Encæniorum Maccabaicorum: ἐξ ἐκείνου δὲ ἐπέτειον ταύτην ἑορτὴν λαμπρῶς μάλα ἄγει ἡ τῶν Ἱεροσολύμων ἐκκλησία, ὡς καὶ μυήσεις ἐν αὐτῇ τελεῖσθαι καὶ ὀκτὼ ἡμέραις ἐφεξῆς ἐκκλησιάζειν, συνιέναι τε πολλοὺς σχεδὸν ἐκ πάσης τῆς ὑφ' ἡλίου &c. Ab eo tempore, ſeu ex illa cauſa, Eccleſia Hieroſolymitana quotannis diem feſtum ſplendide celebrat, adeout eo initiationes ſacræ peragantur, & per dies octo conventus fiant, compluresque ex omnibus terræ, quæ ſub ſole eſt, regionibus &c.

Apud

Apud Gentiles πολυτελεστέροις ἱερείοις, sacrificiis sumtuosioribus, aræ, templa, statuæ Deorum dedicari solebant. Plerumque Matris Deum, & Attidis Taurobolio, & Criobolio aræ consecrabantur; uti videre est apud *Gruter.* pagin. 28. 2.

MATRI. DEVM. ET. ATTIDI. SE
XTILIVS. AGESILAVS &c.
- - - - TAVROBOLIO
CRIOBOLIOQ. IN. ÆTER
NUM RENATVS. ARAM. SACRA
VIT. - - - - - - - -

Et pag. 28. 1.

TAVROBOLIO. CRIOBOLIOQ.
PERCEPTO
VNA. CVM RVF. VOLVSIANA.
C. F. CON
IVGE - - - - - - - - - -
ARAM. DICAVIT.

Et pag. 5.

ITERATO. VIGINTI. ANNIS. EX.
PERCEP
TIS. TAVROBOLIIS. VI. ARAM.
CONSTITVIT.

Ridicula erat illa dedicatio, quæ leguminibus omnigenis elixis perficiebatur, de qua apud *Aristophanem*, & ejus Scholiasten, & *Suidam* luculenta habentur testimonia. *Aristophanes Plut.* Act. v. sc. 3.

- - - τὰς χύτρας αἷς τὸν θεὸν
Ἱδρυσόμεθα, λαβοῦσ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρε
Σεμνῶς. ἔχουσα δ' ἦλθες αὐτὴ ποικίλα.

- - - Ollas quibus Deum
Consecraverimus, accipias, & super caput deferas
Graviter. Advenisti vero ipsa versicolores habens *vestes*.

Ubi Scholiastes. Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ἱδρύσεσι τῶν ἀγαλμάτων, ὀσπρείων ἑψομένων χύτρας περιπομπεύεσθαι ὑπὸ γυναικῶν ποικίλως ἠμφιεσμένων, καὶ τούτων ἀπήρχοντο χαριστήρια τοῖς θεοῖς. Mos enim erat in dedicationibus statuarum leguminum elixorum ollas circumgestari a mulieribus versicoloribus vestitis. Atque ex hisce sacra in gratiarum actiones Diis libabant. Et deinde ibid. ὁπότε μέλλοιεν βωμοὺς ἀφιδρύειν ἢ ἄγαλμα θεῶν, ἕψοντες ὄσπρια ἀπήρχοντο τούτων τοῖς ἀφιδρυμένοις εὐχαριστήρια ἀπονέμοντες τῆς πρώτης διαίτης. Cum vellent aras dedicare, aut statuam Deorum, elixabant legumina, e quibus libabant Diis consecratis, Eucharistica dantes primi victus nomine. Citat in hanc rem *Aristophanis* distichon ex Danaidibus quæ periere.

Μαρτύρομαι δὲ Ζηνὸς Ἑρκίου χύτρας,
Παρ' αἷς ὁ βωμὸς οὗτος ἱδρύθη ποτέ.

Testor autem Jovis Hercii ollas,
Quibus ara hæc olim dedicata est.

Cario ibi jocatur in anum, quæ quasvis ollas dedicationi aptas existimasset.

Καὶ μὴν πολὺ τῶν ἄλλων χυτρῶν τἀναντία
Αὗται ποιοῦσι, ταῖς μὲν ἄλλαις γὰρ χύτραις
Ἡ γραῦς ἔπεστ' ἀνωτάτω. ταύτης δὲ νῦν
Τῆς γραὸς ἐπιπολῆς ἔνεισι αἱ χύτραι.

Certe longe diversum hæ ollæ ab aliis ollis
Faciunt; in aliis certe ollis
Spuma in summo esse solet; at hujus modo
Spumæ ollæ ipsæ summum tenent.

Idem in *Irene*. Scen. Chorus, Trygæus in dedicanda Pace Dea

Τρυγ. Τί δ' ἄλλο γ' ἢ ταύτην χύτραις ἱδρυτέον;
Χορ. Χύτραισιν, ὥσπερ μεμφόμενον Ἑρμίδιον;
Τρυγ. Τί δαὶ δοκεῖ, βούλεσθαι λαρινῷ βοΐ;
Χορ. Βοΐ; μηδαμῶς, ἵνα μὴ βοηθεῖν ποι δέοι.
Τρυγ. Ἀλλ' ὑῒ παχείᾳ καὶ μεγάλῃ. Χορ. μὴ μή. Τρυγ. τίη;
Χορ. Ἵνα μὴ γένηται Θεαγένους ὑηνία.
Τρυγ. Τῷ δὲ δοκεῖ σοι δῆτα τῶν λοιπῶν; Χορ. Οἴ.
Τρυγ. Οἴ. Χορ. Ναὶ μὰ Δία.

Tryg. Quid aliud quam eam ollis dedicare?
Chor. Ollis, ut mercuriolum conqueri solitum?
Tryg. Quid tum videtur? an juvenco Larino?
Chor. Juvenco? non omnino, ne forte hostes reperiamus.
Tryg. An vero sue pingui, & magna? Chor. Non, non. Tryg. qua de causa?
Chor. Ne committatur Theagenis suilitas
Tryg. Reliquorum igitur, quidnam tibi tandem adhibere placet? Chor. Ovem
Tryg. Ovem? Chor. Ita per Jovem.

sequitur deinde Trygæus

Ἴθι νῦν ἄγ' ὡς τάχιστα τὸ πρόβατον λαβών
Ἐγὼ δὲ ποριῶ βωμὸν ἐφ' ὅτου θύσομεν

I nunc ovemque duc prehensam.
Ego interim aram præparabo, super quam sacrificabimus

Præparato igne, & canistro, cum sespita & corona; aderat pariter Tibicen. Tum dicit Trigæus ministro suo

Ἄγε δὴ τὸ κανοῦν λαβὼν σὺ καὶ χέρνιβα
Περίιθι τὸν βωμὸν ταχέως ἐπὶ δεξιά
Age! cum caniſtro ſume aqualem trullam;
Et circuito aram dextorſum.

Fax deinde intincta aquæ, hordea ſparſa; preces tandem numini
Δέξαι θυσίαν τὴν ἡμετέραν
Accipe ſacrificium hoc noſtrum.

Theopompus derivavat hoc ſacrificium, ab eo, quod ſervati ab diluvio Deucalionæo primum obtulerunt: διασωθέντας ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ ἑψῆσαι χύτρας πανσπερμίας, ὅθεν οὕτω κληθῆναι τὴν ἑορτήν. Servatos a diluvio elixaſſe ollas omni ſeminum genere refertas, unde feſti nomen illud ſortitum eſt. Feſtum enim erat Χύτρα dictum apud Athenienſe, die 13. Antheſterionis menſis, quotannis celebratum id eſt tertio Antheſteriorum poſt Pithoegia, & Choas; de quo *Svidas*: πᾶν σπέρμα εἰς Χύτραν ἑψήσαντες, Διονύσῳ καὶ Ἑρμῇ, omnigena ſemina elixantes in olla Baccho & Mercurio ſacrificabant.

V. Sed longe, ritus dedicationum Ethnicorum illuſtrantes, a propoſito noſtro digreſſi ſumus. Nunc agendum eſt de ritu accendendi lucernas apud Gentiles, & Chriſtianos. Si *Manethoni* fides habeatur feſtum lucernarum apud Ægyptios fuit antiquiſſimum, quod celebratum ſit tempore Moſis. Referre hic lubeat verba *Kircheri* Ædip. Quænam vero ſacra ratio, ob quam tantum feſtum inſtitutum fuerit, *Manethon* apud Syncellum docet; *Typhonem* occiſo Oſiri univerſam Ægyptum tenebris & denſa caligine offudiſſe, quo portento exterriti ſacerdotes Ægypti oraculum conſuluere, quod reſpondit, caliginem terræ offuſam non deſtituram, niſi *Oſirin* a *Typhone* occiſum frequenti lucernarum fulgore placarent; quod ubi factum fuit, caligine mox diſcuſſa deſiderata lux rediit, atque adeo lucernarum accenſionis feſtum maximo impoſterum ardore celebratum eſt. Non deſunt tamen qui velint, accenſionis lucernarum feſtum originem ſuam traxiſſe a *decem plagis Ægypti quibus Ægyptum Moſes* divina virtute percuſſit, inter quas *tenebræ prope palpabiles* una fuit: quibus non diſſentio, præſertim quum paſſim toto hoc opere oſtenderimus *plæraque Ægyptios ab Hebræis mutuata ſui juris feciſſe*, tametſi aliis & aliis fabulis commentiſque depravata. *Caſulius* in lib. de profanis Ægyptiorum ritibus fere cum *Kirchero* conſentit. Si (*inquit*) divinare licet de hoc feſto lucernarum ab Ægyptiis culto, lacrymis atque ploratu, dicerem in memoriam illius necis actum, quam Deus ad abducendos filios Iſrael, primogenitis Ægyptiorum quorumcunque, tam hominum, quam jumentorum ipſe intulit: Tunc enim Pharao rex ſub media nocte, totaque Ægyptus, luctu ac lacrymis conſperſa, ſtratis ſurgentes, accenſiſque lucernis necatos filios lamentabantur, filioſque Iſrael exire compellebant de terra Ægypti; ut eſt *Exod.* XII. 29. 30. Etenim potuit fieri ut is primogenitus Pharaonis, qui mortuus eſt, *Oſiris* appellaretur, nam de *Oſiride Ægyptio* loquuntur, teſtis eſt *Apulejus*. Quemadmodum & exitum filiorum Iſrael ex Ægypto plenilunii tempore in Martio contigiſſe, Sacra tradidere Oracula. Hujus feſti lucernarum meminit *Herodotus* in *Euterpe* cap. 62. dicens. Ubi in Sain urbem ſacrificatum convenerunt noctu, λύχνα καίουσι πάντες πολλὰ ὑπαίθρια περὶ τὰ δώματα κύκλῳ, univerſi circum domos frequentes lucernas accendunt καὶ τῇ ἑορτῇ οὔνομα κέεται λυχνοκαΐη, cui feſto nomen impoſitum eſt accenſio lucernarum.

Hoc feſtum Idem ſcribit in honorem Minervæ fuiſſe inſtitutum. Lucernas Babylone Diis accenſas memorat *Baruch* VJ. 18. *Lucernas accendunt illis, & quidem multas, ex quibus nullam videre poſſunt, ſunt autem ſicut trabes in domo*. Ab Oriente derivata eſt hæc conſuetudo in Græciam; Etenim apud Athenienſes in voce Λαμπ. Teſtatur *Harpocration* τρεῖς ἑορτὰς λαμπάδος tria lucernæ feſta annua obſervata fuiſſe; apud Argivos πυρσῶν ἑορτή, facularum feſtum, & apud Græcos alios, uti teſtatur *Lucianus Pſeudomant.* feſtum, cui Δαδὶς nomen, agebatur. E Græcia facile lucernarum accenſio ad Romanos penetravit. *Juvenalis* Sat. XII. verſ. 91.

Cuncta nitent, longos erexit janua ramos,
Et matutinis operatur feſta lucernis.

Quæ ex verbis *Tertulliani Apolog.* XXXV. illuſtrantur. O nos merito damnandos! Cur enim vota & gaudia Cæſarum caſti & ſobrii & probi expungimus? cur die læto non laureis poſtes obumbramus? nec lucernis diem infringimus? *Juvenalis* iterum Sat. VI. de Judæis Romæ accendentibus lucernas in honorem Herodis.

Herodis venere dies, unctaque feneſtra
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ

Por-

> Portantes violas, rubrumque amplexa catinum
> Cauda natat thynni, tumet alba fidelia vino;
> Labra moves tacitus, recutitaque Sabbatha palles.

Hinc *Seneca* Epist. 95. prohibet accendi lucernas: Accendere aliquam lucernam Sabbathis prohibeamus, quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Cereorum fanaliumque in sacris meminit *Arrianus* in Epict. lib. I. cap. XIX. ἤξίω τε δημαρχίας. παντες οἱ ἀπαντῶντες συνήδονται, ἄλλος τοὺς οφθαλμοὺς καταφιλεῖ, ἄλλος τὸν τράχηλον, οἱ δοῦλοι τὰς χεῖρας. Ἔρχεται εἰς οἶκον, εὑρίσκει λύχνους ἁπτομένους. ἀναβαίνει εἰς τὸ καπιτώλιον, ἐπιθύει Idem lib. VI. τέκνον ἂν σωθῇς ἅψω λύχνους, ταῦτ' ἐστὶ, τὰ τοῦ φιλοστόργου. μέγα σοι ἀγαθὸν ἔσθαι σωθέντι τοιούτῳ καὶ λύχνον ἅπτειν ἄξιον. Quid ego referam pro moenibus suis festum liberæ nobilitatis ocursum, conspicuos veste nivea senatores, reverendos municipali purpura flamines, insignes apicibus sacerdotes, quid portas virentibus sertis coronatas? quid aulæis undantes plateas, accensisque funalibus auctum diem? Paneg. *Theod.* cap. 37. De origine funalium differit *Servius* ad *Æneid.* V. vers. 731. Funalia a funibus, qui intra ceram sunt. Hos ante usum papyri cera circumdatos habebant; unde funera dicta, quia funes incensi illa præcedebant. Lucernæ etiam arboribus suspensæ fuerunt. *Prudentius* lib. II. contra *Symmachum* vers. 1009.

> Et quæ fumificas arbor vittata lucernas
> Sustinuit.

Lucernarum accendendarum consuetudo, si *Josepho* contra *Apionem* lib. II. credamus, apud omnes gentes obtinuit. Non est civitas Græcorum, aut Barbarorum, nec ulla gens, ad quam septimanæ, in qua vacamus, consuetudo non pervenerit, καὶ αἱ νηστεῖαι, καὶ λύχνων ἀνακαύσεις, & jejunia, & solemnes facum accensiones.

Tertullianus lib. de *Idololatria* cap. 15. reprehendit sui seculi Christianos, qui ritum illum in Ecclesiam inveherent. *Sed* (inquit) *luceant opera vestra*. At nunc lucent tabernæ & januæ vestræ; plures jam invenies Ethnicorum fores sine lucernis, & laureis, quam Christianorum. *Et paucis interjectis*. Accendant quotidie lucernas quibus lex nulla est; adfigant postibus lauros postmodum arsuras, quibus ignes imminent; illis competunt testimonia tenebrarum, & auspicia pœnarum. Tu lumen es mundi, & arbor virens semper. Si templis renuntiasti, ne feceris templum januam tuam. Cui consentit *Gregorius Nazianzenus* orat. 2. in Julian. ἀδελφοὶ πανηγυρίσωμεν, μὴ φαιδρότητι σώματος &c. Festum celebremus, Fratres, non corporis nitore, non vestitus mutatione, ac magnificentia μὴ αἰσθητῷ φωτὶ καταλαμπέσθωσαν οἰκίαι. Nec visibili lumine splendescant domus; hoc enim more Gentiles novæ lunæ festum celebrant. S. Jo. Chrysostomus homil. 21. meminit dies festos a Christianis lucernarum accensione fuisse celebratos. ὅπερ οὖν τότε ἐποιήσατε στεφανώσαντες τὴν ἀγορὰν, καὶ λύχνους ἅψαντες καὶ στιβάδας πρὸ τῶν ἐργαστηρίων στηθέντες &c. Quod igitur fecistis, forum coronantes, & lucernas accendentes, & arborum ramos ante officinas collocantes, tanquam nuper nata civitate, festum agentes &c. Hinc *Canon. Apost.* 71. damnantur Christiani, qui detulerint oleum ad Judæos, aut lucernas accenderint. εἴ τις χριστιανὸς ἔλεον ἀπενέγκοι εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἐν ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν, ἢ λύχνους ἅπτει, ἀφοριζέσθω. Si quis Christianus oleum tulerit ad Synagogam Judæorum festis ipsorum diebus, aut lychnos accenderit, expellatur. Hinc Canon. 37. Concilii Eliberitani causa fuit damnandi Neophytas, qui lucernas publice accenderent. Christiani veteres hunc tamen cultum ab Ethnicorum ceremoniis ad Ecclesiæ mysteria significanda transtulerunt, teste *Baronio* ad an. Christi 58. n. 77. Ab Ægyptiis vetus agebatur anniversaria die solennitas, quæ nominabatur *accensio lucernarum*, cum illi noctu circa domos suas solebant accendere frequentes lucernas. Cum autem ab inolito tot sæculis usu, tam Ægyptii, quam ceteri eos imitati divelli vix possent; veneranda antiquitas Ecclesiastica non sine instinctu divini numinis superstitionem in religionem convertit, effecitque, ut quod impendebatur idolis, provide in Dei cultum converteretur; nimirum ut in ipsa Ascensionis Dominicæ nocte in honorem Domini eadem exhiberentur obsequia; sicque non tantum in Ægypto, sed in Palæstina, aliisque Christiani orbis Ecclesiis, ut ea nocte plures lucernæ accenderentur, fuit olim pia consuetudine introductum, quod alicubi hactenus perseverat. Testatur *Beda* cap. VI. de locis sanctis agens, nocte ascensionis Domini sic montem Oliveti lampadum lumine *illustrari*, *ut totus ardere* per cetera *loca supposita* videretur. Antiquissimum est festum quod Ὑπαντὴ & Ὑπαπαντὴ in Ecclesia Latina & Græca pro

Simeonis, & Domini nostri Jesu Christi occursu postridie Kal. Februar. ex institutione Pelagii primi Pontificis, ac Justiniani primi Imperatoris celebratum, Syris dictum ܡܥܠܬܗ ܕܡܪܢ ܠܗܝܟܠܐ *Introitus Domini nostri in Templum*; Sergius Papa circa annum 690. quotannis cereorum plurimorum usu celebrari jussit.

CAPUT TERTIUM.

I. De semilogo olei pro singulis lucernis. II. De tempore & ritu concinnandi, & accendendi lucernas. III. De Fatis Candelabri. IV. De Candelabro cœlesti.

I. SEmilogum olei singulis lucernis, ut tota nocte lucerent, inditum fuisse Judæi omnes interpretes testantur. Babyl. *Menachoth* 87. 2. א״ל ר״ש ברבי שבו היה מחליק חצי לוג שמן לכל נר ונר אמר לו נר ישראל כך היה א״ר יוחנן אמר רבי נר שכבתה נרשן השמן נרשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה יתיב ר׳ זריקא וקא מיבעיא ליה כשהו׳ נתן שמן במידה ראשונה כמו שחסרה א״ר ירמיה פשיט׳ דכמידה הראשונה דאי כמה שחסר׳ מנא ידעינן מאי חיסר וכי תימא נמשער ליה אם כן שבע מדות נפיש להו מדות טובא קרי עליה והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק איתימר נמי א״ר אבהו א״ר יוחנן ואמרי לה א״ר אבא א״ר חנינא אמר רבי נר שכבתה נרשן השמן נרשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן כמידה ראשונה ומדליקה. Dixit illi R. Simeon bar Rabi, quia cum illo partiebatur semilogum singulis lucernis, quæ in illo erant; Respondit illi lucerna Israelis ita erat. Dicit R. Jochanan, dicit Rabi; si lucerna exstinguatur, purgabat & decinerabat ab oleo, & ab ellychnio. Quomodo faciebat? concinnabat, & indebat oleum, & accendebat. Respondit R. Zericha; quæsitum fuit; quando indebat oleum, indebatne juxta primam mensuram, aut illud quod deficiebat? Certum est, juxta primam mensuram; quia si debuisset indere quod deficiebat, quomodo sciri poterat, quod deficiebat? Et fortasse dices, fieri computum; ea de causa pro septem lucernis requirebatur magnus numerus mensurarum; De hoc legitur *Psalm.* xlv. *Intende prospere, procede, & regna, propter veritatem, & mansuetudinem & justitiam.* Dicit R. Abau; dicit R. Jochanan; & nonnulli dicunt; dicit R. Aba; dicit Rabi; Legitur; dicit Rabi; si lucerna exstinguatur, purgabat & decinerabat ab oleo, & ellychnio; & indebat oleum juxta primam mensuram, & accendebat. Ubi *Raschi* ביצד הו׳ עושה מטיב׳ שמשליח כל מה שבנר לחוץ ונתן בה השמן ופתילה אחרת ומדליקה כמדה ראשונה חצי לוג כמו שנתן מתחיל׳. Quomodo faciebat? Concinnabat, postquam emiserat omnia, quæ erant in lucerna; & indebat oleum, & alterum ellychnium, & accendebat; juxta primam mensuram, sc. semilogum, sicuti indiderat a principio. Iterum *Babyl. Menachoth* 89. שלשה ומחצה לוג למנורה חצי לוג לכל נר מנא הני מילי דתנו רבנן מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב עד בקר דבר אח׳ מערב עד בקר אין לך עבודה שכשיר׳ מערב עד בקר אלא זו בלבד ושיערו חכמים חצי לוג מאורתא ועד צפרא איכא דאמרי מלמעלה למטה שיערו ואיכא דאמרי ממטה למעלה שערו מאן דאמר ממטה למעלה שערו התורה חס על ממונן של ישראל ומאן דאמר ממעלה למטה שערו אין עניות במקום עשירות. Tres logi cum dimidio pro candelabro, semilogus pro singulis lucernis; unde probatur? Tradunt Sapientes; dictum est; *A vespera usque ad mane*; Indatur mensura, ut lucere possit a vespera usque ad mane. Altera explicatio; *A vespera usque ad mane*; Non est tibi ministerium legitimum a vespera usque ad mane, nisi hoc duntaxat. Et statuerunt sapientes mensuram logi a luce, sc. stellarum, i. e. a vespera usque ad auroram. Nonnulli dicunt, a supra ad infra metiebantur; & nonnulli dicunt, ab infra ad supra metiebantur; qui dicit, ab infra ab supra metiebantur; Lex pepercit facultatibus Israelis; qui dicit a supra ad infra; non erat paupertas in loco divitiarum. Ubi *Raschi*. חצי לוג מאורתא והיני שער ואיכא דאמרי מלמעלה למטה שעור שבתחילה נתנו שמן בנר ונשתיי׳ בבקר ובלילה השני פחתו עד ששערו הדבר שאין צריך יותר מחצי לוג אפילו בליל ארוך וכן נותן בליל קצר ומה שנשתייר בבקר זורק לקוץ ואיכא דאמרי בקיץ היה עושה פתילה עבה ובחורף הוה פתיל דקה כדי שיכלה בקיץ נמי בבקר ולמד ממטה למעלה שבתחילה נתנו רביעית ועמדו שם והאו שאין ספק והוסיפו עד חצי לוג

לוג מ״ד ממטה למעלה התורה חסה
ממנן נותנין בו לוג לבתחילה ומה
שמשייר למחר היו שופכין לחוץ . Semilogus ab luce ſtellarum ; & hæc menſura ; nonnulli dicunt a ſupra ad infra menſuram , quæ erat in principio ; ſi indiderint oleum in lucernam , & reliquum fuerit mane , nocte ſecunda diminuent , donec rem metiantur , quia non erat neceſſarium plus ſemilogo , vel nocte longa , pariterque ſi indiderit , vel nocte breviſſima, quod reliquum eſt mane, foras effunditur. Et nonnulli dicunt , quod æſtate faciat ellychnium craſſum , & hyeme tenue, ut vel æſtate mane abſumatur ; at juxta ſententiam illius , qui dicit ; ab infra ad ſupra ; quod in principio indiderint quartarium, & conſtiterunt , & viderunt , quod non eſſet ſatis , & auxerunt uſque ad ſemilogum . Qui dicit ab infra ad ſupra ; lex parcebat eorum facultatibus , indebant logum ſicut in principio, & quod reliquum erat mane, foris effundebant. *Raſchi ad Ex.* xxv. 1. מערב עד בקר תן
לה מדתה שתהא דולק׳ מערב ועד בקר
ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין
וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום . *A veſpera uſque ad mane* . Indenda eſt menſura , qua poſſit lucere a veſpera uſque ad mane ; & ſtatuerunt menſuram ſapientes ſemilogi noctibus Thebet longioribus , pariterque pro omnibus noctibus, ſi ſupererit , nihil ita inſervit . *Raſchi* iterum ad *Levit.* xxiv. 3. *A veſpera uſque ad mane* . יערוך אותו עריכה
הראויה למד׳ כל הליל׳ ושערו חכמים
חצי לוג לכל נר ונר והן כראי׳ אף ללילי
תקופת טבת ומדה זו הוקבע׳ להם . *Ordinabit illud* ordinatione convenienti ad menſuram cunctarum noctium ; & ſtatuerunt menſuram ſapientes ſemilogi pro ſingulis lucernis ; quod ſatis eſt vel noctibus ſolſtitii Thebet ; & hæc menſura illis conſtituta eſt. *Hieroſ. Joma* 39. 4.
ר׳ שמואל בר ר׳ יצחק בעי מעתה באחד
בתקופת טבת מחצי לוג לכל נר באחד
בתקופת תמוז מחצי לוג לכל נר . R. Samuel bar R. Iſaach requirit nunc in primo die ſolſtitii Thebet ſemilogum pro ſingulis lucernis , & in primo die ſolſtiti Thamuz ſemilogum pro ſingulis lucernis . *Siphri* 9. 3. כאשר צוה יי׳ את
משה חצי לוג לכל נר ונר . *Sicut præceperat Dominus Moyſi* , ſemilogum pro ſingulis lucernis . *Toſaphtha Menachoth* cap. x. שבע מדות של לח היו במקדש
רביעית חצי לוג ולוג רביע הין ושליש הין
והין ר׳ יהודה אומר הין וחצי הין ושלשית
הין ורביעית הין לוג וחצי לוג ורביעית
רביעית מה היתה משמש׳ בה היה מודד
לחביתי כהן משיח חצי לוג מה היה משמש
בו היה מודד שלשת לוגין ומחצה למנורה
וחצי לוג לכל נר לוג בו היה מודד לכל
המנחות רביע הין מה היה משמש כל מין
צאן גדולים וקטנים זכרים ונקבות מפני
שכולן שוין בנסכים ונבללין זה מזה שליש
הין עני שבכולן לא היה משמש אלא
בנסכים אלים בן שתים ומהן למעלה
חצי הין מה היה משמש כל מין בקר
גדולים וקטנים זכרים ונקבות מפני שכולן
שוין בנסכים ונבללין זה מזה ר״ש אומר
לא היתה מדת׳ במקדש הין שאין נותנין
מדה אח׳ לב׳ פרים מדה אח׳ לשני אלים
מה היה מבי׳ תחתיה׳ לוג ומחצה א״ר
יהודה וכי היה שם חצי לוג ולוג אמר לו
ר״ש אם כן יכול׳ לפרנס כולן ברביעית
אלא שאין מדה במקדש משמשת תחת
חברתה ר׳ אלעזר בר ר׳ צדוק אומר ארבע
מדות של לח היו במקדש רביעי׳ וחצי לוג
ולוג והין היה שם ושנתות היו בהין עד
כאן לפר עד כאן לאיל עד כאן לכבש חצי
לוג לתודה ורביעית לנזיר . Septem menſuræ liquidorum erant in ſanctuario ; quartarium logi, dimidium logi , & logus ; quartarium Hin , triens Hin , & Hin . R. Jehuda dicit ; Hin, & dimidium Hin , & triens Hin , & quartarium Hin. Logus, & dimidium logi, & quartarium. Quartarium logi , ad quid inſerviebat ? cum illis metiebantur ſartagines ſacerdotis uncti ; dimidium logi ad quid inſerviebat? cum eo metiebantur tres logos cum dimidio pro candelabro, & dimidium logi pro ſingulis lucernis. Logus ad quid inſerviebat? cum eo metiebantur pro omnibus muneribus . Quartarium Hin ad quid inſerviebat ? pro quavis ſpecie ovium , ſive mares , ſive fœminæ eſſent, ſive magnæ eſſent ſive parvæ ; omnes enim erant pares in libaminibus, & inter ſe miſcebantur . Triens Hin ad quid inſerviebat ? Erat præ omnibus pauper , neque inſerviebat niſi pro libaminibus arietum biennium, aut amplius. Dimidium Hin ad quid inſerviebat ? pro quavis ſpecie bovis , ſive magni , ſive parvi, ſive mares, ſive fœminæ eſſent, quia omnes erant pares in libaminibus, & inter ſe miſcebantur. R. Simeon dicit; Non erat ſeptima menſura in Sanctuario Hin , quia non dabatur una menſura pro duobus bobus , aut una menſura pro duobus arietibus . Quid pro iis adducebatur ? menſura logi cum dimidio. R. Jehuda dicit; nonne erat logus , & dimidium logi ? Reſpondit R. Simeon, ſi ita eſt, poterat uti pro omnibus quartario ; verum in Sanctuario una menſura non poterat pro altera inſervire. R. Eleaſar fil. R. Zadok dicit; quatuor menſuræ liquidorum erant in Sanctuario; quartarium logi , & dimidium

dium logi, & logus, & Hin; Erant ſigna in Hin, huc uſque pro juvenco, huc uſque pro ariete, huc uſque pro agno. Dimidium logi pro ſacrificio Euchariſtico, & quartarium pro Nazaræo. Notum eſt logum fuiſſe menſuram minimam; erat pars duodecima Hin, ideoque æqualis ſextario.

II. Tempore matutino in ſanctuario concinnatas fuiſſe lucernas conſtat ex cap. XXX. 7. *Exod.* והקטיר עליו אהרן קטורת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה. *Et adolebit incenſum ſuper eo Aaron ſuave fragrans mane mane; quando componet lucernas, incendet illud. Targum.* ויקטר עלוהי אהרן קטורת בוסמין בצפר בצפר באתקנתיה ית בוציניא יקטרינה. *Et adolebit ſuper eo Aaron ſuffitum aromatum mane mane. In concinnandis lucernis, adolebit illud.* Ubi *Raſchi*. בהטיבו לשון נקוי הבזיכין שלי המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבין בכל בקר ובקר. *Quando componet*; ex ſignificatu purificandi ſcyphos candelabri ab cinere ellychniorum, quæ incenſa fuerant noctu, & concinnabantur quovis mane. *Tamid* III. 9. מי שזכה בדישן המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במוקומם מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדליקין ואחר כך מדשן את השאר Qui deſignabatur ad decinerationem candelabri ingrediebatur quando inveniebat duas lucernas orientales ardentes, reliquas decinerabat, & deponebat has ardentes in loco ſuo, ſi inveniebat extinctas, decinerabat, & accendebat ex accenſis, & poſthæc decinerabat reliquas. Et ibid. cap. VI. מי שזכה בדישן המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק שממנו היה מדליק את המנורה בין הערבים מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה. Cui obtigerat decineratio candelabri, ingrediebatur, quando inveniebat duas lucernas orientales accenſas, decinerabat orientalem, & relinquebat occidentalem ardentem, ex qua accendebat candelabrum inter veſperas, quando inveniebat extinctam, accendebat ex altari holocauſti. Et cap. III. *Joma* 4. קטורת של שחר היתה קריבה בין דם לאיברים של בין הערביים בין איברים לנסכים. Mane inter ſanguinem, & membra ſuffiebat, veſperi inter membra & libamina. In his Miſnæ locis illuſtrandis magnæ excitatæ ſunt controverſiæ, in quibus de tempore & ritu concinnandi lucernas acerrime diſputatur. *Babyl. Joma* 14. 2. ומקטיר את הקטרת ומטיב את הנרות אלמא קטרת ברישא והדר נרות ורמינהי מי שזכה בדשון מזבח הפנימי ומי שזכה במנורה ומי שזכה בקטרת אמר ר׳ הונ׳ מאן תנא תמיד ר׳ שמעון איש המצפה הוא והא איפכא שמעינן ליה דתנן בא לו לקרן מזרחית צפונית נותן מזרחה צפונה מערבית דרומית מערבה נותן דרומה ותני עלה ר׳ שמעון איש המצפה משנה בתמיד מזרחית צפונית נותן מזרחה צפונה מערבית דרומית נותן מערבה ואחר כן נותן דרומה אלא אמר ר׳ יוחנן מאן תנא סדר יומה ר׳ שמעון איש המצפה והוא ורמי סדר יומא אסדר יומא דתנן פייס השני מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן את המנורה מי מעלה אברים לכבש פייס השלישי חדשים לקטרת באו חפיסו אמר אביי לא קשיא כאן בהטבת שתי נרות כאן בהטבת חמש נרות למימרא דבקטור׳ מפסיק להו והא אביי מסדר מערכה משמירת דגמרא ובדם התמיד מפסיק להו אמרי לא קשיא ההיא לאבא שאול הא לרבנן דתניא לא ייטיב את הנרות ואחר כך יקטיר אלא יקטיר ואחר כך ייטיב אבא שאול אומר מטיב ואחר כך מקטיר מ״ט דאבא שאול דכתיב בבקר בבקר בהטיבו את הנרות והדר יקטירנה ורבנן מאי קאמר רחמנא בעידן הטבה תהא מקטר קטרת דאי לא תימא הכי בין הערבים דכתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה הכי נמי דברישא מדליק נרות וחדר מקטיר קטרת של בין הערבים וכי תימא הכי נמי והתניא מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב ועד בקר דבר אחר מערב עד בקר אין לך עבודה שכשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד אלא מאי קאמר רחמנא בעידן הדלקה תהא מקטר קטרת הכא נמי בעידן הטבה תהא מקטר קטורת ואבא שאול אמר לך שאני התם דכת׳ אותו רב פפא אמר לא קשיא הא רבנן הא אבא שאול במאי אוקימתה למתניתי׳ דהכא כרבנן פייס כאבא שאול אימ׳ סיפא הביאו לו את התמיד קרצו ומרק אחר שחיטה על ידו נכנס להקטיר את הקטרת ולהטיב את הנרות אתאן לרבנן רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול אמר לך ר׳ פפא אין רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול בשלמא אביי לא אמר כרב פפא רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול לא מוקים לה אלא ר׳ פפא מא׳ טעמא לא אמר כאביי אמר לך תנא ברישא הטבת שתי נרות והדר הטבת חמש נרות ואביי אמר לך אורויי בעלמא הוא דקא מורי יסדרא הא הדר תני לה. Et adolebat ſuffitum, & diſponebat lucernas; Igitur ſuffitus in principio, & poſtea lucernæ. At opponitur; & qui deſignatur ad decinerandum altare interius, & qui deſignatur in candelabro, & qui deſignatur in ſuffitu. Dicit R. Huna, hic doctor *Tamid* eſt R. Simeon vir ex Miſpa; at ecce in contra-

trarium audivimus; traditum enim eſt; veniebat ad cornu orientale aquilonare, ſpargebat ad angulum orientalem aquilonarem; ad cornu occidentale auſtrale, ſpargebat ad angulum occidentalem auſtralem; & de eo tradit R. Simeon vir ex Miſpa in Miſna *Tamid;* veniebat ad cornu orientale aquilonare, ſpargebat ad angulum orientalem aquilonarem; ad cornu occidentale auſtrale, ſpargebat ad angulum occidentalem, & poſtea ſpargebat ad auſtralem. At dicit R. Jochanan; Hic doctor in ordine *Joma* eſt R. Simeon vir ex Miſpa, & opponit ordinem *Joma* ordini *Joma;* Traditur; ſortitio ſecunda; quis mactaret, quis ſpargeret, quis decineraret altare interius, quis decineraret candelabrum, quis afferret membra ad collem. Sortitio tertia. Novi ad ſuffitum veniant, & ſortiantur. Dicit R. Abai; Non eſt oppoſitio; Hic agitur de præparatione duarum lucernarum, & illic de præparatione quinque lucernarum; dicemus quod in ſuffitu interrumperet: & ecce Abai diſponit ordinem ex recepta traditione; & in ſanguine ſacrificii jugis interrumpit; dixerunt; non eſt oppoſitio; hoc juxta mentem Aba Saul, & illud juxta ſententiam ſapientum; extat enim traditio; adolebit, & poſthæc præparabit lucernas; Aba Saul dicit; præparabit, & poſthæc adolebit. Qua ratione movetur Aba Saul? ex eo quod ſcriptum eſt? *Mane mane, quando componet lucernas, & poſtea incendet illud.* Quænam ratio ſapientum? Dicit textus; *quando diſponet, adolebit ſuffitum;* niſi velis dicere; ſic inter veſperas, quia ſcriptum eſt *Exod.* xxx. 8. *Et quando collocabit Aaron lucernas ad veſperam, uret thymiama;* Sic etiam in principio accendet lucernas, & poſtea adolebit ſuffitum inter veſperas. Et ſi ita dicas eſſe. Nonne extat traditio; *a veſpera uſque mane?* Indenda eſt menſura, ut continuo ardeat tota nocte, a veſpera uſque mane. Altera explicatio; *a veſpera uſque mane*, ne tibi ſit aliud miniſterium, quod legitimum ſit a veſpera uſque mane, niſi hoc duntaxat. Sed quid dicit textus? quod tempore accenſionis lucernarum adoleat ſuffitum. Hic quoque tempore præparationis adolebit ſuffitum: Et Aba Saul tibi dicit; differens eſt; ſcriptum eſt enim אותו. R. Papa dicit; non eſt oppoſitio; Hoc docent ſapientes, & illud Aba Saul? Quem ſtatuiſti eſſe autorem hujus Miſnæ? Sapientes? Et ſortitionis? Aba Saul? Vide finem. Adduxerunt illi ſacrificium juge, & poſt mactationem manu ſua peractam ingrediebatur ad adolendum ſuffitum, & præparandas lucernas. Dicemus igitur, principium & finem docere ſapientes, & medium Aba Saul? Dicit tibi R. Papa; ſic eſt; principium & finem docent ſapientes, & medium Aba Saul. Conceditur, quod Abai non dicit juxta mentem R. Papa, principium & finem eſſe ſapientum, & medium Aba Saul. Non ſtatuit. Sed R. Papa qua ratione non dicit juxta mentem Abai? Dicit tibi doctor; in principio præparabat duas lucernas, & poſtea quinque; & Abai tibi dicit; nihil aliud intelligit, quam demonſtrare miniſteria, & eorum ordinem, poſtea exponit. Ubi *Raſchi*
חרשים כהנים שלא הקטירו קטורת מימיהם יתקבצו כולן לכאן לגורל הקטורת אבל לא ישנים דאמ׳ לקמן מעולם לא שנה בה אדם לפי שהיתה מעשרת שנ׳ ישימו קטורה באפיך וכתיב בתריה ברך ה׳ חילו מכל מקום שמעינן מינה הטבת הנרות קודמת לקטורת כאן בהטבת שתי נרות וכו׳ לקמן בפ׳ ג׳ אמרינן שמפסיק בהטבת הנרות משהטיב חמש פוסק ומתתין עד שנעשה עבודה אחרת בבתים וחוזר ומטיב שתים ופליגי אבא שאול ורבנן איכ׳ למאן דאמ׳ בקטורת מפסיק להו ואיכ׳ למאן דאמ׳ בשחיטת התמיד וזריקת דמו מפסיק להו ולקמן מפרש טעמא דהפסקה דתנא דידן סביר׳ ליה בקטור׳ מפסיק להו הילכך הא דקתני קטורת ברישא בהטב׳ שתי נרות קא׳ והא דתנן הטבה ברישא בהטבת חמש ראשונות קאמ׳ והא אביי לקמן בפ׳ ג׳ מסדר בגירסי דסדר מערכת עבודת כל יום ויום משמיה דגמרא דבר מקובל מכל בני הישיבה שיקבלו מרבותיה׳ לא ייטב שבעתן ואח׳ כך יקטיר אלא יקטיר באמצע ואח׳ כך יגמור הטבת שתים והא ליכא למי׳ יקטיר תחילא ואח׳ יתחיל להטיב קאמרי רבנן דהא קיימא לן דבעי הפסק׳ וכל עבודות סדורי׳ זו אחר זו על פי הכתובי׳ לקמן במילת׳ דאביי ואי אפש׳ להקטיר עד לאחר זריקת דם התמיד ואי אמורת קטור׳ קודמת להטבת הנרות אין לך עוד עבודה להפסיקו בה אבא שאול אומ׳ מטיב את כולם קודם להקטר׳ והפסקה בדם התמיד מערב עד בקר בנרות כתיב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר תן לו למנור׳ שמן כדי שיהא דולק כל הלילה ושיערו חכמי׳ חצי לוג לכל נר ונר ויש בו כדי להדלי׳ כל הלילה של תקופ׳ טבת ואם יותיר בקצרה יוהי׳ אין לך עבודה כשירה בלובור אין לך עבודת יום כשירה אחר הדלקתן דדריש הכי אותו מערב לא אח׳ מערב עד בקר הכתיב אותו כדפרישית ועל׳ כרחך בעידן הדלקה תהא מקטרא קטורת קאמר אבל׳ שחרית בסדר משמעו של מקרא

מקרא סדר העבודה בהיתיבו והדר יקטירנה רב פפא אומר לא קשיא סדר יומא אסדר יומא וכו׳ בהטבת שתי נרות והא דתנן וקטורת ברישא אבא שאול למתניתין, דהכא דפירקי׳ קמא פייס דמתני׳ דפייסו השנויה בפ׳ שני דקתני קטורת לבסוף דאבא שאול אימא סיפא דסדר יומא קתני בפ׳ שלישי הביאו לו את התמיד לכהן גדול ביום הכיפורים קרצו חתכו חתך בו הבשר שחיטה ברוב שנים ולא כולן לפי שצריך הוא עצמו למהר וליטול מזרק לקבל הדם שכל עבודה יום הכפורים אינה כשירה אלא בו להטיב את הנרות ועל כרחך בשתי האחרונות קאמר דליבא למאן דאמר קטורת קודמות לחמש הנירות רישא וסיפא דסדר יומא רבנן וכו׳ בתמידה דאוקי אביי מתניתין דפ׳ קמא בטיבת שתי נירות ודפ׳ שני בהטבת ה׳ נרות ואביי אמר לך האי פרק קמא דקתני כל שבעת הימים הוא זורק כו׳ לאו ביום הכיפורים קאי ולא קפיד אסידרא אלא אורויי בעלמ׳ מיירי ומלמדינו שצריך כהן גדול להיות עסוק בעבודה כל שבעה כדי שיהא רגיל ומזומן בה ביום הכפורים סדרא דיומא הדר תני לה לכך שנה בפרק שני הטבת חמש ובפרק ג׳ שנה בהטבת שתים. Novi Sacerdotes, qui nunquam in diebus ſuis ſuffitum adoleverint, illuc congregabantur ad ſortiendum ſuffitum, non vero veteres; dicitur enim poſterius, nemo unquam in eo iterabit, quia diteſcit; dictum eſt enim *Deuter.* XXXIII. 11. *ponent thymiama in furore tuo*. Et poſtea. *Benedic Domine fortitudini ejus*. Omnino hinc intelligimus, quod præparatio lucernarum præcederet ſuffitum. Hic agitur de præparatione duarum lucernarum &c. Ulterius dicitur in cap. I. 11. quod interrumperent in præparatione lucernarum; poſtquam præparaverat quinque, interrumpebat, & exſpectabat, donec interea perficeretur aliud miniſterium, atque iterum duas præparabat. Controvertunt Aba Saul, & Sapientes; &c. Sunt qui putant juxta mentem illius, qui dicit, quod in ſuffitu interrumperet; & ſunt qui putant juxta opinionem illius, qui dicit, quod in mactatione ſacrificii jugis, & in adſperſione ejus ſanguinis interrumperet; & ulterius exponitur cauſa hujus interruptionis; & doctor noſter putat, quod in ſuffitu interrumperet; & ulterius quando docet ſuffitum in principio, de præparatione duarum lucernarum loquitur. Et ecce traditum eſt; præparabat in principio, de præparatione quinque primarum loquitur. Et ecce Abai ulterius in cap. III. diſponit in lectionibus diſpoſitionis ordinis miniſterii quotidiani. משכויה דגמרא; ſc. res accepta ab omnibus filiis Academiæ, qui a magiſtris ſuis acceperunt. Non præparabit omnes ſeptem, & poſtea adolebit, ſed in medio adolebit, & poſthæc perficiet duarum præparationem. Et ecce non eſt dicendum, quod a principio ſuffitum adoleat, & poſthæc incipiat præparare lucernas; dixerunt ſapientes; ecce nobis conſtat, quod eſſet interrumpendum, & quod omnia miniſteria, alterum poſt alterum ordinarentur ex eo, quod ulterius ſcribitur in ſententia Abai; & eſt impoſſibile, quod adoleret, niſi poſtquam adſperſus eſſet ſanguis ſacrificii jugis. Si dixeris; ſuffitus præcedebat præparationem lucernarum; non erit tibi aliud miniſterium, in quo poſſit interrumpi. Aba ſaul dicit; præparabit omnes ante adolitionem ſuffitus, & interrumpet in ſanguine ſacrificii jugis. *A veſpera uſque ad mane*: de lucernis ſcriptum dſt; *Et diſponet illud Aaron & filii ejus a veſpera uſque ad mane*. Danda eſt candelabro menſura, ut ardeat tota nocte; & metiti ſunt ſapientes dimidium logi pro ſingulis lucernis, quod ſatis erat, ut arderent tota nocte ſolſtitii Thebet; ſi ſupererit, cum brevitate ſupererit. Non eſt tibi miniſterium legitimum; ſc. non eſt tibi miniſterium legitimum poſt earum accenſionem. Sic exponitur אותו a veſpera uſque ad mane, non poſt veſperam ad mane; ſcriptum eſt enim אותו, ſicut expoſitum eſt. Et neceſſario tempore accenſionis, dicitur, quod adoleatur ſuffitus. At mane juxta diſpoſitionem ex ſenſu literali eruitur ordo miniſterii in diſponendis; & poſtea, adolebit. R. Papa dicit, non repugnat ordo *Joma* ordini *Joma* &c. in præparatione duarum lucernarum, & ecce traditum eſt, & ſuffitus in principio, juxta ſapientes; & ecce traditum eſt; lucernæ in principio, juxta Aba Saul. Hæc Miſna ſpectat ad caput primum; ſortitio; Miſna ſortitionis ſecundæ in capite ſecundo, quod doceat ſuffitum in fine, juxta Aba Saul. Dicam finem ordinis *Joma* doceri in capite tertio; adduxerunt ſacrificium juge ad ſummum ſacerdotem in die expiationum. mactabat, abſcindebat; mactatio enim legitima erat in maxima parte ſignorum quia neceſſe erat, ut ipſemet feſtinaret, & transferret craterem ad recipiendum ſanguinem, quia totum miniſterium diei expiationum non erat legitimum niſi per illum. Ad præparandas lucernas; neceſſario de duabus poſtremis loquitur, quod eſt juxta mentem ejus,

qui

qui dicit, quod suffitus præcederet quinque lucernas. Principium & finis ordinis *Joma* est Sapientum? &c. cum admiratione; quod statuit Abai Misnam primi capitis in præparatione duarum lucernarum; & Misnam secundi capitis in præparatione quinque lucernarum. Et Abai tibi dicit, quod in primo capite doceatur ministerium omnium septem dierum; Ille adspergebat &c. non vero ministerium diei expiationum, neque sollicite attendit ad ordinem, sed intelligit, quod vulgo non serio loquantur; sed tantum ut doceamur, ut necesse esset, ut summus sacerdos esset occupatus in ministerio totius septidui, & promtus, & præparatus in illo in die expiationum; ordinem *Joma* postea docet; idcirco variat in capite secundo præparationem quinque lucernarum, & in capite tertio variat duarum præparationem. *Babyl. Joma* iterum 33. אביי מסדר מערכה משמ׳ הגמרא ואליבא דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטרת מערכה שני׳ של קטרת קודמת לסידו׳ שני גזירי עצי׳ וסידור שני גזירי עצים קודמת לדישון מזבח הפנימי ודישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמ׳ נרות והטבת חמש נרות קודם לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודם לקטורת וקטורת קודם לאיברים ואיברים למנח׳ ומנח׳ לחביתין וחביתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספי׳ לבזיכין ובזיכין לתמי׳ של בין הערבי׳ שנ׳ והקטי׳ עלי׳ חלבי השלמי׳ עליה השלם כל הקרבנות כולן א׳מר מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטרת מנאלן דתני׳ היא העולה על׳ מוקד׳ על׳ המזב׳ כל הלילה זו מערכה גדולה ואש מזבח תוקד בו זו מערבה שניה של קטרת ואיפוך אנא מסתברא מערכה גדולה עדיפה שכן כפרתה מרובה אדרבה מערכה שניה עדיפא שכן מכניסין ממנה לפני׳ אפי׳ הכי כפרתה מרובה עדיפא ואיב׳ אימ׳ לא משכחת עצים למערכה שניה מי לא מעייל ממערכה גדולה מערכ׳ שני׳ של׳ קטר׳ קודמת לסידור שני גזירי עצים מנלן דכת׳ ובער עלי׳ הכהן עצי׳ בבקר בבקר עלי׳ ולא על׳ חברתה מכלל׳ דאיתה לחברת והאי עליה מיבעי לי׳ לגופיה תרי עליה כתיב סידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי אע״ג דהכא כת׳ בבקר בבקר והכ׳ כתיב בבקר בבקר אפי׳ הכי מכשיר עדיף מכשיר מאי ניהו שני גזירי עצים והא אמר׳ שני גזירי עצים למערכה גדולה אזלי אמ׳ ר׳ ירמיה שום עצים תבינא אמר הואיל והתחי׳ במערכה גומר ר׳ אשי אמ׳ אי לא משכח עצים למערכה שני׳ מי לא מעייל ממערכה גדולה ודישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות מ״ט אמר אביי גמרא גמירנא סברא לא ידענא ורבא אמר כרי׳ לקי׳ דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המצות וכי עייל להיכל במזבח פגע ברישא דתניא שולחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכ׳ מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח ממוצע ועומד באמצע ומשוך כלפי חוץ קימעא ונוקמי׳ להדיה כיון דכת׳ ואת המנורה נכח השלחן בעינן דחזו ההדדי אמר רבא שמע מינה מדרי׳ לקיש עבורי דרעא אטוטפתא אסור היכי עביד מדרעא לטוטפתא והטבת חמש נרות קודם לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות מ״ט אמר אביי ההוא דבבקר בבקר דשני גזירי דלא צריכי שרינהו להכ׳ חד שריי׳ להטב׳ חמש נרות דליקדמי׳ לדם התמיד וחד שריה לדם התמיד דנקדמי׳ להטבה שתי נרות חד שרייה להטבת חמש נרות דניקדמי׳ לדם התמיד דהכא תרי חד שרי׳ לדם התמיד דנקדמי׳ להטבת שתי נרות אע״ג דהכא תרי והכא תרי מכפר עדיף אמר ליה ר׳ פפא לאביי אימא חד שריי׳ לדישון מזבח הפנימי דנקדמי׳ לדם התמיד הכא תלתה והכא תרי וחד שרייה לדם התמיד דנקדום להטבת חמש נרות דאע״ג דהכא תרי והכא תרי מכפר עדיף אם כן אפסוקי במאי מפסק להו והניחא לריש לקיש דאמ׳ למה מטיבין וחוזרין ומטיבין כדי להרגיש כל העזרה כולה שפיר אלא לר׳ יוחנן דאמר בבקר בבקר חלקחו לשני בקרי׳ מאי איכא למימר אמר ליה רבינא לרב אשי האי בבקר בבקר דעצים מי מייתר הא מיבעי ליה לגופיה דקאמ׳ רחמנא נקדמו למערכה שנייה של קטרת אמר ליה ולאו מי אוקימנ׳ עליה ולא על חברתה מכלל דאיתה לחברת׳ מאי שנא דעביד הטבת חמש נרות ברישא נעביד הטבת שתי נרות ברישא כיון דאתחיל׳ בהו עביד רוב׳ ונעבי׳ שית אמור קרא בהיטיבו את הנרות יקטירנה ואין נרות פחותו׳ משנים והטבת שתי נרות קודמ׳ להקטורת דאמ׳ קרא בהטיבו את הנרות והדר יקטירנה וקטרת לאיברים דתניא יוקדם דבר שנ׳ בו בבקר בבקר לדבר שלא נאמר בו אלא בקר אח׳ בלבד ואיברי׳ למנחה דתני׳ מנין שלא יהא דבר קודם לתמיד של שקר ת״ל וערך עליה העולה ואמר רבא העולה היא עולה ראשונה ומנחה לחביתין עולה ומנחה וחביתין לנסכים שום מנחה ונסכים למוספין זבח ונסכים ומוספין לבזיכין והתניא בזיכין למוספין תנאי היא אמר אביי מסתברא כמאן דאמר מוספין קודמין לבזיכין לאו מי אמרת בבקר בבקר להקדי׳ הכא נמי ביום ביום לאחר מ״ט דמאן דאמר בזיכין קודמין למוספין גמר חוקה חוקה מחביתין אי מהתם גמר ליגמרה לכולה מילתא מהתם להכי אהני ביו׳ ביום לאחר קטרת של שחר היתה קרבה בין דם לאיברים וכו׳ מני אי רבנן בין דם לנרות מיבעו ליה אי אבא שאול בין נרות לאיברים מיבעי ליה לעולם רבנן היא ובסידרא לא קא מיירי. Abai disponebat ordinatim (ministeria) ex recepta

tra-

traditione ; & juxta opinionem Aba Saul, ſtrues magna præcedebat ſtruem ſecundam ſuffitus, ſtrues ſecunda ſuffitus præcedebat diſpoſitionem duorum ſegmentorum lignorum, & diſpoſitio duorum ſegmentorum lignorum præcedebat decinerationem altaris interioris, & decineratio altaris interioris præcedebat præparationem quinque lucernarum, & præparatio quinque lucernarum præcedebat ſanguinem ſacrificii jugis, & ſanguis ſacrificii jugis præcedebat præparationem duarum lucernarum, & præparatio duarum lucernarum præcedebat ſuffitum, & ſuffitus præcedebat membra, & membra munus, & munus cruſtula, & cruſtula libamina, & libamina ſacrificia addititia, & addititia acerras, & acerræ ſacrificium juge veſpertinum; dictum eſt enim; *Levit.* VI. 12. *& adolebit ſuper eo adipes pacificorum* ; ſuper eo perficiet omnia ſacrificia. Dicit Mor; ſtrues magna præcedebat ſtruem ſecundam ſuffitus ; unde probatur? Ex eo quod ſcriptum eſt ibid. העולה על מוקד' על המזבח כל הלילה, hæc eſt ſtrues magna; ואש המזבח תוקד בו; hæc eſt ſtrues ſecunda ſuffitus. At ego poſſum in contrarium ſentire ex ea ratione, quod ſtrues magna præcellat, eo quod ſit amplior ejus expiatio; At contra; ſtrues ſecunda præcellet, quia ex ea in adytum inferunt; Cum ita ſit ejus expiatio amplior, præcellet. Aut ego dicam, ſi non deprehendantur ligna pro ſtrue ſecunda, nonne poterit inferre ex ſtrue magna? Strues ſecunda ſuffitus præcedebat diſpoſitionem duorum ſegmentorum lignorum; unde probatur? ex eo quod ſcriptum eſt ibid. ובער עלי' הכהן עצי' בבקר בבקר; *& accendet ſuper illo ſacerdos ligna mane, mane*; ſuper illa ſc. ſtrue, non vero ſuper altera; ergo erat altera; & vox עליה pro ſe ipſa neceſſaria erat, & bis ſcriptum eſt עליה. Diſpoſitio duorum ſegmentorum lignorum præcedebat decinerationem altaris interioris, quamvis hic ſcriptum ſit *mane*, *mane*, pariterque illic ſcriptum ſit *mane*, *mane*, tamen diſponens præcellit; quidnam eſt diſponens? duo ſegmenta lignorum; & ecce dictum eſt; duo ligni ſegmenta ſtrui magnæ inſerviebant; Dicit R. Jeremia; Quodvis lignum. Rabina dixit; quoniam incepit in ſtrue, perficit. R. Aſe dicit, ſi non inveniantur ligna pro ſtrue ſecunda, nonne poterit inferre ex ſtrue magna? Et decineratio altaris interioris præcedebat præparationem quinque lucernarum; qua de cauſa? Dicit Abai; Mihi eſt traditio, at ignoro rationem. Et Raba dicit juxta ſententiam Riſch Lakiſch; dicit Riſch Lakiſch; non ſunt in faſciculum colligenda præcepta. Ingredientine in templum occurret primum altare? Traditio: Menſa ſita erat in aquilone, protracta a muro duos cubitos cum dimidio, & candelabrum ſitum erat in auſtro protractum a muro duos cubitos cum dimidio; altare erat intermedium, & collocatum erat in medio, & paulo protractum ad partem exteriorem. At cur inter ea non erat ſtatutum? Eo quod ſcriptum eſt *Exod.* XL. 22. *Et candelabrum e regione menſæ*; neceſſe erat, ut ſe mutuo reſpicerent. Dicit Raba; Hinc conſtat ex verbis Riſch Lakiſch; ſi quis deſerat Thephilin brachii, ut induat Thephilin capitis, vetitum eſt; quid eſt faciendum? primum induet Thephilin brachii, & poſtea induet Thephilin capitis. Et præparatio quinque lucernarum præcedebat ſanguinem ſacrificii jugis, & ſanguis ſacrificii jugis præcedebat præparationem duarum lucernarum; qua de cauſa? Dicit Abai; ex eo quod dictum eſt *mane mane* in duobus ſegmentis lignorum, quod non erat neceſſarium; ſic explicentur; unum mane explicetur pro præparatione quinque lucernarum, quæ præcedant ſanguinem ſacrificii jugis, & alterum explicetur pro ſanguine ſacrificii jugis, qui præcedat præparationem duarum lucenarum; Hic ter dicitur mane, & illic bis; unum explicetur pro ſanguine ſacrificii jugis, qui præcedat præparationem duarum lucernarum; quamvis hic bis, pariterque illic bis dicatur, tamen expians præcellit. Dicit R. Papa ad Abai; & dicam; unum explicetur pro decineratione altaris interioris, quæ præcedit ſanguinem ſacrificii jugis. Hic ter, & illic bis; unum explicetur pro ſanguine ſacrificii jugis, qui præcedit præparationem quinque lucernarum; quamvis hic bis, pariterque illic bis dicatur; tamen expians præcellit. Si ita eſt, ubinam erit interrumpendum? Recte procedet juxta ſententiam Riſch Lakiſch qui dicit; Cur præparant, atque iterum præparant lucernas? ut perſtreperet totum atrium. Recte; At juxta opinionem R. Jochanan, qui dicit, *mane mane*, in duo tempora matutina diſtribuuntur, quid eſt dicendum? Dicit Rabina ad R. Aſa; *Mane mane* dictum in lignis eſtne ſuperfluum? Ecce erat neceſſarium per ſe ipſum; eo quod dictum eſt in textu; quod præcederent ſtruem ſecundam ſuffitus. Reſpondit illi; non; Quid conſtituendum? ſuper il-

la, non super altera; Ergo erat altera. Quid diversi proponit? faciens præparationem quinque lucernarum in principio, faciet quoque præparationem duarum lucernarum in principio. Postquam incepit in his, præparet majorem partem; præparentur igitur sex. Dicit textus: *in præparandis lucernis*, *adolebit suffitum*; lucernæ non sunt pauciores duabus; & præparatio duarum lucernarum præcedit suffitum; dicit enim textus; *in præparandis lucernis*; & postea; *adolebit suffitum*. Et suffitus præcedit membra; Traditio; Præcedat res, de qua dictum est *mane*, *mane*, rem, de qua non dictum est nisi semel tantum *mane*. Et membra præcedunt munus. Traditio: Unde probatur, quod nihil præcederet sacrificium juge matutinum? Ex eo quod dictum est; *Levit.* ibid. *& ordinabit super eo holocaustum*. Et dicit Raba; Holocaustum primum offerebatur, & munus præcedit crustula; holocaustum, & munus, & crustula præcedunt libamina; quodvis munus, & libamina præcedunt sacrificia addititia, sacrificium, & libamina, & addititia præcedunt acerras. At est traditio: Acerræ præcedunt addititia; sunt duo doctores. Dicit Abai probabiliter juxta ejus sententiam, qui dicit; sacrificia addititia præcedunt acerras; minime! Quid dixisti? *mane*, *mane*; ad anticipandum; hic quoque dictum est in *die in die* ad retardandum. Quænam est ratio ejus, qui dicit; quod acerræ præcedant sacrificia addititia? Docet ex eo quod dictum est; *statutum statutum* in crustulis; Si inde docetur, doceatur pro tota re (sc. quod præcedant quoque libamina) hinc quoque probet id quod dicitur *in die*, *in die*, ad retardandum. Suffitus matutinus adolebatur inter sanguinem & membra &c. Cujusnam est hæc sententia? Si sapientum; dicendum erat; inter sanguinem & lucernas; si Aba Saul; dicendum erat inter lucernas; & membra; semper dicam hanc esse opinionem sapientum; neque agit de ordinatione. Ubi iterum *Rascbi*

אביי מסדר מערכה משמיה נמרא
מנח סדר עבודות של כל יום ויום
משמי' דגמרא דבוליה ישיבה דבי מדרשא
ואליבא דאבא שאול דאמר בפ' קמא
הטבת כל הנירות קודמת לכל הקטרת
מערכה גדולה שעלי' יקטירו כל הקטרת
קודמת לסדר לפני המערכה שנייה שעושין
בקרן מערבית דרומית משוך מן הקרן
ארבע אמות לצד צפון כדתנן במס' תמיד
של קטורת שממנה חותין גחלים להכניס
למזבח פנימי שחרית וערבית להקטיר עליה
קטורת תמיד פרס שחרית ופרס בין הערבים

לסידור שני גזיריהן שמסדרי' על המערכה
גדולה וכולהו טעמי' מפרש לקמיה לדם
התמיד לשחיטה ולזריחה קטרת של מזבח
הפנימי קידמות לאברי' להקטיר אברי' התמיד
על מזבח החיצון למנחה מנחת של תמיד
דכתיב ועשירית האיפה סולת למנחה
לנסכים לנסך יינו של תמיד ונסכין למוספין
אם שבת היא שנ' והקטיר עליה חלבי
השלמים ודרש ליה לשם השלמה עליה על
העולה תמיד של שקר האמורה בראש
המקרא שנ' וערך עליה העולה והקטיר
והוסיף והשלים אחרי' כל הקרבנות ולא
על שבין הערבים למד על תמיד של
בין הערבים שהיא אחרון לכל הקרבנות
מוקדה לשון מדורו' עצים וכן תוקד זו
מערכה שנייה שתהא על המזבח החיצון
ומשם יכניסו גחלי' על הפנימי ואיפוך להקרי'
המערכה של קטורת וקרא בסידורה דהא
בהקטר כל הלילה קאי כפרתה מרובה
שעליה מקטירין כל הקטורות חוץ מן
הקטרת לפנים להיכל מי לא מעייל כו'
נמצא אף הגדולה ראוייה לפנים ובער
עליה המערכה גדולה קאי דסמוך ליה
וערך עליה עצים שני עצים ולא על
חברתה של קטרת והכה כתיב בבקר
בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה קאי
למדרשי' אדישון פנימי ואטב' והקטורת
כדכתיב יקטירנה ואין קטור' אלא לאחר
דישון מכשיר עדיף המכשי' ומתקן את
הדבר הזה קודמו עצים מכשירי קטורה
הם שהרי עצי' הן המיכשירין את הקטירת
מכשיר מאי נינהו מכשיר דהכא במאי
עסקת בשני גיזירי עצים והה למערכה
גדולה אזלי ואינם מכשירי קטורה שום
עצים אע"ג דהני לאו לקטורת אזלי שמן
עצים מכשירין קטורת הן גמרא גמירנא
שכן סברא לא ידענא לתת טעם לדבר
מדעתי אין מעבירין הפונע במצוה לא
יעבור ממנה ונפק לן במכילתא מושמרתם
את המצו' קרי ביה ואת חמצו' לא תמתין
לה שתחמיץ ותיישן וכי עייל להיכל במזבח
פגע ברישא קודם שיגע למנורה שמזבח
משוך כלפי מזרח קימעא משוך מן הכותל
מרוחק מן הכותל צפוני שתי אמות ומחצה
שיעור דרך שני כהנים זה אצל זה המסדרין
שתי מערכות של לחם הפנים בשבת
ומצוותו לסדרן ולסלקן יחד ארבע נכנסין
מצד זה של שולחן לסלק את המערכ'
הישנה של לחם הפנים ושנים מצד זה
לסדר החדשה משוכ' מן הכותל שתי
אמות ומחצה כמדת השלחן דהא כתיב
נוכח השלחן זה בצד זה כלפי חוץ כלפי
מזרח לצד פתח ההיכל לוקמה בהדייהו
מכוון בינייהו ולמה נמשך לחוץ מדריש
לקיש דאמר אין מעבירין על המצות
עבורי דרעא אטוטפתא לאחר תפילין
מבזרוע בשביל תפילין של ראש אסור
דהא בזרוע פגע תחילה היכי עביר
מדרעא לטוטפתא מן הזרוע יבא על
הראש יניח שבזרוע תחילה ואחר כן יניח
של ראש בבקר בבקר דשני גזרין דלא
צריך דהא אמרן מכשיר עדיף שדינוהו
להכה

להכרה שזו מידה בתורה דבר שאינו עניין
לו תניהו עניין לחבירו דהכא תלתא והכא
תרי הכא תלתא בהטבה נרוה כתי' בבקר
בבקר והאי דשרינן עליה חד הא תלתא
ובתמיד כתיב את הכבש אחד מעשה
בבקר והא דשידינן עליה כדאמ' חד' שרי
לדם התמיד אע"ג דהכא תרו והכא תרי
הני מכפרי שהעולה מכפרת על עש' ועל
לא תעשה שניתק לעשה לקמן בפירקין
אם כן דמקדמ' ליה לדם התמיד אפסוקי
במאי פסקת להטבת הנירות לאבא שאול
כיון דאית ליה היטיב ואחר כך יקטיר דם
התמיד מקדים והקטרת תאחר ובאית עבודה
הפסיקו ואם תאמר מאי איכפת לך הניחא
לר' שמעון בן לקיש דאמר אין הפסקתן
אלא להרבות הרגש מהלך פסיעות וקול
תחילת עבודות בעזרה שפיר יש לך לו' לך
יפסוק ביניה' להמתין בין אילו לאילו לצאת
ולכנס ולא תהא עבודה בנתיים אלא לר'
יוחנן דדריש בבקר בבקר בהטיבו לשנ' נירו'
חלקיהו לשני בקרים אילו יקרימו לעבודה
אחת אלמא יש עבודה ביניהם והא ליכ'
למימר אפסקנה בדישן הפנימי דאם כך
דמקדי הטבת חמש נרות לדישן הוה לי'
מעביר על המצות ועבודה תו ליכא להקדים
מקומה לתתה ביניהם שכולם סדורות כאן
על פי המקראות לדבר שלא נאמר בו אלא
בקר אחד התמיד נאמר בו תעשה בבקר
ואם תאמר הא שדינן עלידה חד מהנך
דשני נזירין הדם התמיד הוא דשדינן
עלידה ולא על האיברים ואם תאמ' מכפר
עדיף אין כפרה אלא בדם מניין שלא יהא
דבר נותן על מערכה גדולה קודם לאיברים
התמיד ת"ל וערך עליה העולה וגו' העולה
משמע תהא ראשונה דאי לאוריי בעלמא
אתא שיקטירו עליה עולות ושלמי' וכתו'
וערך עליה עולה ומנחה להקריב אשה לה'
עולה ומנחה זבח ונסכי' דבר יו' ביומו
עולה ומנחה למדך שתה' מנחת העולה
אחר העולה מיד ולא יפסיקו חביתין בין
עולה למנחת התמיד שום מנחה הואיל
והחביתים אף הן מנחה והזקיק' הכתוב
התמיד וכתיב בה ועשירית האיפה סולת
למנחה תמיד אף היה תהא סמוכה לתמיד
אחר מנחת נסכים כדכתיב עולה ומנחה
זבח ונסכי' למדנו שלא יפסיק קרבן אחד
בין זבח לנסכים תנאי היא ר' ישמעאל
ור' עקיבא פליגי בה בפסחים בפ' תמיד
נשחט ביום ביום השבת יערכנו ולשן ביום
משמע באור עצום היום ולא בבקרו חוקה
חוקה בחביתין כתיב חוק' עולם לה' כליל
תקטר ובבזיכין כתי' קדשי קרשים היא לו
מאשי ה' חוק' עולם ואכולה מילתא קאי
ונגמר מיניה שתקרי' למוספין בחביתו וליגמר'
לכולה מילת' להקדימו אף לנסכים אי
רכנן דאמרי בפ' קמא הקטורת מפסיק
להטבת נירות בין דם לנירות מיבעי ליה
בין עבודת הדם לעבודת הנירות קודם
שינמרם לעולם רבנן היא ניחא ליה
לאוקומה כרבנן ובסידרת לא קא מיירי.

Abai exponit ordinem ex recepta traditione; ſtatuit ordinem miniſteriorum quotidianorum. Ex recepta traditione totius academiæ ſapientum domus doctrinæ. Et juxta mentem Aba Saul, qui dicit in cap. primo *Joma*; quod præparatio omnium lucernarum præcederet omnem adolitionem. Strues magna, ſuper qua omnia, quæ erant adolenda, adolebantur, præcedebat ordinationem ſtruis ſecundæ, quæ parabatur in angulo occidentali auſtrali, protracta ex angulo quator cubitos ad latus aquilonare, ſicut traditur in tractatu *Tamid*; ſuffitus; eo quod ex illa delumebantur prunæ inferendæ ad altare interius mane & veſperi ad adolendum ſuper illo ſuffitum quotidianom dimidium mane, & dimidium veſperi, præcedebat ordinationem duorum ſegmentorum lignorum, quæ diſponebantur ſuper ſtrue magna; & omnes rationes ulterius explicantur. Præcedebat ſanguinem, ſacrificii jugis, ſc. ejus mactationem, & adſperſionem; ſuffitus altaris interioris præcedebat membra; nam membra ſacrificii jugis adolebantur in altari exteriori. Præcedebant munus, & munus ſacrificii jugis; ſcriptum eſt enim *Num.* XXXVIII. 5. *Decimam partem Ephi ſimilæ in munus*. Præcedebat libamina, ſc. libamen vini ſacrificii jugis. Et libamina præcedebant ſacrificia addititia; ſi eſſet Sabbathum; dictum eſt enim; *& adolebit ſuper illo adipes pacificorum*. Et exponitur nomine perfectionis ſuper illo, ſuper holocauſto; ſacrificium juge matutinum memoratur in principio textus; dictum eſt enim; *& ordinabit ſuper illo holocauſtum*; & addit; *& adolebit*; & perficiet alia omnia ſacrificia; non vero ſuper ſacrificio jugi veſpertino, quod erat ultimum omnium ſacrificiorum: מוקדה deſignat flammas ligneas; & ſic תוקד. Hæc eſt ſtrues ſecunda; ad te docendum quod eſſet ſuper altari exteriori, unde inferebantur prunæ in interius. Et contra; præcedat ſtrues ſuffitus; textus in ejus ordinatione dicit de ſuffitu; *tota nocte*; amplior eſt expiatio, quia ſuper illa adolentur omnia quæ ſunt adolenda, excepto ſuffitu, qui intra templum adoletur. Nonne poterit inferre? &c. deprehenditur, quod etiam ſtrues magna conveniens eſſet altari interiori; *& incendet ſuper illa*, ſuper illa, quæ eſt illi proxima; *& ordinabit ſuper illa ligna*, duo ligna; non vero ſuper altera ſtrue ſuffitus. Et hic ſcriptum eſt *mane mane quando præparabit lucernas*, *adolebit*; ad explicandum decinerationem altaris interioris, & præparationem lucernarum, & adolitionem ſuffi-

suffitus; sicuti scriptum est; *& adolebit*; neque fit suffitus adolitio, nisi post decinerationem; Disponens præcedit; disponens, & præparans hanc rem; præcedant ligna, quæ disponunt suffitum; quia ligna disponunt suffitum. Quidnam est disponens? Hoc disponens de quo agit? de duobus lignorum segmentis; At hæc strui magnæ inserviunt; at non disponunt suffitum. Hæc ligna quamvis non essent pro suffitu, tamen inserviebant, quia ex specie ligni disponebatur suffitus. Docemur hunc esse eorum ordinem. Rationem ignoramus, qua explicatur res, quæ cognita est. Non sunt in fasciculum colligenda; Cui occurrit aliquod præceptum; non negliget; Quod probatur etiam ex *Mekiltha* ubi legitur; & *custodietis* המצות; non expectandum, donec fermentescant, & senescant. Ingredientine in templum occurret primum altare, antequam perveniat ad candelabrum? Altare enim paulo protractum erat versus orientem, protractum a muro, remotum a muro aquilonari duos cubitos cum dimidio, quæ erat mensura viæ duobus sacerdotibus, quorum alter prope alterum ordinabat duas ordinationes panis facierum in Sabbatho; & ejus præceptum erat, ut una simul ordinarentur, & removerentur; quatuor ingrediebantur, duo ab hoc latere mensæ, ad removendum ordinationem veterum panis facierum, & duo ab altero latere, ad ordinandum novam. Remotum a pariete duos cubitos cum dimidio juxta mensæ mensuram, de quo scriptum est *Exod.* XL. 22. *e regione mensæ*; hoc in hoc latere; Ad partem exteriorem; versus plagam orientalem; ad latus portæ templi; & inter ea positum, præcise inter ea; & qua de causa ad latus exterius protractum? Exponit Risch Lachisc, qui dicit; non sunt fasciculatim facienda præcepta; Si quis deserat phylacteria brachii, ut induat phylacteria capitis, ut postea induat phylacteria brachii, propter phylacteria capitis vetitum est; quia phylacteria brachii a principio occurrunt; Quomodo faciendum est? phylacteria brachii præcedunt phylacteria capitis; post phylacteria brachii induet phylacteria capitis; deponat a principio phylacteria brachii, & deinde phylacteria capitis. *Mane mane* in duobus segmentis non est necesse, quia jam dixerunt; disponens præcellit; pro hoc explicentur; quia hæc est ratio in lege; res quæ huic non inservit, alteri inservit; hic ter, & illic bis; hic ter in præparatione lucernarum scriptum est; & hoc unum explicetur de illo; ecce ter; & de sacrificio jugi scriptum est *Num.* XXVIII. 4. *Et unum offeretis mane*; & illud explicetur de hoc; sicuti dictum est; unum explicetur pro sanguine sacrificii jugis, quamvis hic bis, & illic bis, hæc expiant; quia holocaustum expiat pro præcepto affirmativo, & negativo, quod eruitur a præcepto affirmativo, uti ulterius in capitibus; Si ita est, præcedet sanguinem sacrificii jugis. Interrumpunt; ubi interrumpitur? præcedet præparationem lucernarum juxta mentem Aba Saul, postquam id sentit; quod præparet, & postea adoleat; sanguis sacrificii jugis præcedit, & posponitur suffitus; & in quo ministerio interrumpunt? Et si dicas, quid tua interest? Recte juxta mentem R. Simeonis ben Lachisch qui dicit; non interrumpunt nisi ad multiplicandum motum itineris passuum, & strepitum in principio ministeriorum in atrio; Convenit tibi dicere; interrumpat inter ea, ut expectet inter hæc & illa ad egrediendum, & ingrediendum, neque sit inter ea ministerium; At juxta mentem R. Jochanan, qui exponit, quod illud *mane mane* in præparatione lucernarum dividendum sit in duas lucernas, in duo tempora matutina, hæc præcedent aliud ministerium; ergo est inter ea ministerium; at dici non potest, quod intierrumperetur in decinerando altari interiori; si ita est; præcedet præparatio quinque lucernarum decinerationem; ita fieret prævaricatio contra præcepta; & hoc ministerium non potest anticipari ab loco suo, ut inter ea perficeretur, quia omnes ordinationes ex textibus definitæ sunt. Præcedit rem, de qua semel dictum sit mane: De sacrificio jugi dictum est *Num.* XXVIII. 4. *Et unum offeretis mane*; & si dicas; explicetur unum *mane* ex his in duobus ligni segmentis; pro sanguine sacrificii jugis explicetur, non vero pro membris: & si dicas, expians præcellit; non est expiatio nisi in sanguine; Et unde probatur nihil esse imponendum super strue magna ante membra sacrificii jugis? ex eo quod dictum est; *& ordinabit super illo holocaustum?* &c. Hinc eruitur, quod holocaustum primum esset; ad docendum communiter, quod venit ea de causa, ut super illa adoleantur holocausta, & pacifica; scriptum est; *& ordinabit super illa; Levit.* XXIII. 27. *Holocaustum & munus, quod offertur ignitum Domino; holocaustum, & munus; sacrificium & libamina;*

na; Illud quod dicitur ביום ביומו *holocauſtum & munus* te docet, ut ſit munus holocauſti ſtatim poſt holocauſtum; neque interrumpent ſartagines inter holocauſtum & munus ſacrificii jugis & *omne munus*; etenim ſartagines quoque vocantur *munus*; & textus illas conjungit cum ſacrificio jugi; ſcriptum eſt enim ibi 5. *Decimam partem Ephi ſimilæ in munus* תמיד; illud quoque ſit proximum ſacrificio jugi; poſt munus libamina; ſicuti ſcriptum eſt; *holocauſtum & munus*; *ſacrificium & libamina*; docemur, quod nulla alia oblatio interrumperet inter ſacrificium & libamina. Doctores; ſunt R. Iſmael, & R. Akiba, contendunt in cap. v. *Peſachim*. ביום ביומ' *Levit.* XXIV. 8. *Per ſingula Sabbatha mutabuntur coram Domino*. Senſus ביום deſignat in ipſa luce diei, non vero mane. חוקה חוקה in ſartaginibus ſcriptum eſt; *Levit.* VI. 23. *Pactum ſempiternum Deo totum comburetur*. Et de acerris pariter ſcriptum eſt ibid. XXIV. 9. *Sanctum ſanctorum eſt de ſacrificiis Domini in jure perpetuo*. Et de tota re actum eſt; & ex ea docetur, quod præcederet ſacrificia addititia cum ſartaginibus; & de tota re docetur, ut libamina quoque præcederent. Si eſt ſententia ſapientum, qui dicunt cap. I. in ſuffitu; quod interrumperet inter præparationem lucernarum. Inter ſanguinem & lucernas, dicendum erat inter miniſterium ſanguinis & miniſterium lucernarum, antequam abſolverentur. Semper Sapientes; recte; ut decernatur juxta ſapientes. Neque agit de ordinatione, non inter membra & libamina, & munus libaminum. *Siphra* 16. 4. ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר נאמ' כאן בבקר בבקר ונאמר בתמיד בבקר בבקר אינו יודע אי זה יקדים דבר שנ' בו בבוקר בבוקר לדבר שלא נאמר בו אליו הבקר אחד נאמ' בעצים בבקר בבקר ונאמר בקטורת בבקר בבקר איני יודע מי יקדים את מי מי מכשיר את מי עצים מכשירים הקטורת הם יקדימו את הקטורת נאמ' בקטורת בבקר בבקר ונאמר בנירות בבקר בבקר איני יודע אי זה כקדים כשהוא אומ' בטיבו את הנירות יקטירנה סמכו עניין לקטרה אף הם יקדימו את הקטורת. *Et accendet ſuper illo Sacerdos ligna mane mane*. *Levit.* VI. 12. Dictum eſt hic *mane mane*; pariterque dictum eſt in ſacrificio jugi *mane mane*; neſcio, quidnam præcedat; præcedet id, de quo dictum eſt *mane mane*, illud, de quo non dictum eſt, niſi ſemel *mane*. Dictum eſt in lignis *mane mane*; pariterque dictum eſt in adolitione ſuffitus *mane mane*; neſcio quidnam alterum præcedat; Quidnam diſponit alterum? Ligna diſponunt adolitionem, idcirco illa præcedent adolitionem. Dictum eſt in adolitione ſuffitus *mane mane*; pariterque dictum eſt in lucernis *mane mane*; neſcio quidnam præcedat; quando autem dictum eſt; *quando diſponet lucernas adolebit illud*; ſunt fundamentum propter adolitionem ſuffitus; idcirco illæ præcedent adolitionem ſuffitus. *Peſiktha* 9. 2. ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר מכאן שתרומת הדשן תחלה ואחר כך סדור המערכות שנ' בבקר בבקר לפי שנ' בבקר בבקר בהטבת נרות וכתי' בקטרת בבקר בבקר והואיל ומכשיר הקטרת והמנורה היא האש מערכין את המערכות ואחר כך מדשן המנורה ואחר כך מקטיר ואחריו התמיד. *Et accendet ſuper illo ſacerdos ligna mane mane*. Hinc probatur, quod a principio fieret decineratio, & deinde ordinarentur ſtrues; dictum eſt enim *mane mane*; quia dictum eſt *mane mane* in concinnandis lucernis; pariterque ſcriptum eſt in adolendo ſuffitu *mane mane*; quandoquidem ignis diſponebat ſuffitum, & candelabrum; ordinabantur ſtrues, & deinde decinerabatur candelabrum, & poſthæc adolebatur ſuffitus, & poſtremo ſacrificabatur ſacrificium Juge. *Moſe Caphetz* in *Canuchat Abith* cap. 51. ועוד קשה דמהינך להרמב"ם דמותיב מנורה צפון ודרום כדאמרן ובסדר ההטבה בה"ל תמידין ומוספין פירש בעלמא שמתחלה מטיב חמש נרות ואחר כך שני נרות כמתניתין דתמיד דלא כראב"ש דפסיק כיותיה ואם כן מאי נגהו חמש נרות ומאי שני נרות דקאמר אי מנורה צפון ודרום מנחא אמנם כבר ידענו שבה"ל בה"ב לא כתב הלכה למעשה ולעולם כמנהגו נוהג כבמקום שחיטה וכיור שהבאנו לעיל בסימן ל"ג ועיין לקמן ולפי שמצאנו דאינו משנה ט' דפ"ג דתמיד דלכאורה פליג אמתניתין דריש פ"ו כי בראשונה קתני נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקות מדשן את השאר וכו' ובפרק ו' תני מדשן את המזרחי ומניח המערבי וכו' וכלהו הנהו מתניתין פליגי אמשנה ב' דפ"ק דיומא דהתם קטורת ברישא והדר מטיב את הנרות וכרבנן והכא קטורת לסוף וכאבא שאול אלא דנראה קצת דפליגי נמי במילי אחריני לדעת הרשב"א דלפ"ג דתמיד משמע דכשכבו המזרחיות מדשן לכלהו בחדא ולא מפסיק בקטורת ולא בשום עבודה לכן נתחבטו בזה רוב הפוסקים והמפרשים ז"ל ואני אמרתי ונמרתי להביא הנה דעות כלם על הסדר ונביא אשר יקשה ויתאמת לנו עליהם כפי עומק המושג וקיצר חסנתנו

סדר ההטבה להרמב"ם ז"ל מי שזכה כרישות המנורה נכנס אם מצא שתי נרות מזרחיות דולקות מניחם ומטיב חמש נרות אחרות ומדליקן אחר כך עושה עבודה

שי

שיעשה וחוזר ומטיב שתי נרות שהניח ומדליקן אבל אם מצא אותם מכובות ייטיב חמש נרות מזרחיים ומניח שתי נרות המערביים עד שיעשה העבודה וחוזר ומטיבם ואם אח״כ עדיין דולקין הן ייטיב המזרחית דהיינו השנייה לצד מזרח והראשונה דקרי לה מערבית לא יכבה אלא מתקנה ומניחה עד הערב ואם כבתה מדליקה ממזבח העולה ולא מן הדולקין ולערב חוזר ומטיב ומדליק כל הנרות ע״כ לפי סברתו נפקא לן מהכא דכלהו מתניתין דתמיד דפ״ג ודפ״ו בהטבה של בקר מיירו ולא קשו אהדדי דזה קודם העבודה וזה לאחר העבודה מכל מקום כמה תמיהות ודוחקים השוכל פירושו כלם נכוחים למבין ולא אאריך בהם שכבר תמצא בתשובות הרשב״א ע״ס וס״ט וכאשר כתב הרא״ם אשר הבאתי פעם אחת ולא אשנה אלו מלבד מה שיקשה דפסק הכא כרבי ובה״ל בירת הבחירה כראב״ש וכדקשיא לן לעיל ואי נימא דבתמיד מפרש הרמב״ם כדברי רבי דאתו כוותיה וליה לא סבירא ליה הכי אלא פוסק כראב״ש צריך לומר לפי דעתו שלרבי דמנורה מזרח ומערב יהיה נר מערבי נר האחרון לצד מערב וכל הנרות מצודדין כלפי הפרוכת ותחלוק ברייתא דספרי לגמרא דידן ולראב״ש דפסק כוותיה וסובר דמנורה צפון ודרום יחלקו ההטבה כדרך שיהיה מעקרא חמש והדר שתים או מצפון או מדרום ולפיכך בה״ל תמידין ומוספין כתב סתם מטיב חמש נרות ואחר כך שתים ולא פירש מאן נינהו

סדר ההטבה להרשב״א ז״ל הנה הוא בשאלותיו פירש פירוש אמר וסברא שלישית דלא כה״רמבם ודלא כהרע״ב שנביא בס״ד וסובר דלאו היינו הטבה דפ״ג דתמיד להטבה דפ״ו דחדא בהטבה של בקר וחדא בהטבה של בין הערבים מיירי וסובר כהרע״ב בזה דהטבה הדלקה היא ואינו מדליק אלא בערב דלפני ה׳ תמיד לא נאמר אלא על הנר מערבי לדברי ראב״ש ובשני המזרחיים לדברי רבי וזהו סדרן של דברים מדשן המנורה נכנס אם מצא שני נרות מזרחיים דולקין מדשן את השאר שכבו ומניח את אלו דולקין ומי שאינו כבה אינו מדשנו אפילו במערביים אלא מניחם עד הערב דולקים ואם מצאם שכבו כלם מדשן את כלם ואינו מפסיק בעבודה לדברי מתניתין דפרק ג׳ דתמיד ולמתניתין דיומא מפסיק בעבודה שיעשה ולערב נכנס אם מצא עדיין שני נרות מזרחיים דולקין מדשן חמש נרות אם דולקין או כבויים ומפסיק לדברי הכל בקטורת או בעבודה ואחר כך מטיב את המזרחי לבדו ומניח את המערבי דולק שממנו מדליק כל הששה נרות בפתילה שאוחז בידו ואחר כך מדשן המערבי ונותן בו פתילה חדשה ומדליקו מפתילה הישנה שבידו ואם מצא שכבו כלם מדשן החמשה ומפסיק בקטרת ואחר כך מטיב המזרחיות ומדליק המערבי ממזבח העולה ואחר כך מדליק שאר הנרות כל זה מדברי סאלותיו ס״ט וע״ט אמנם אחרי נטילת רשות מכבודו של הרשב״א ז״ל יש יותר מן התימה בדבריו מדברי הרמב״ם ואזכיר קצתם והם ראשונה שאם לא היה מכבה שאר הנרות אם היה בהם דולקים כדי להטיבן מאי קאמר במתניתין פקרג׳ דתמיד ואחר כך מדשן את השאר הל״ל מדשן הנרות שכבו ולא השאר דמשמע כלהו

שנית כאשר הקשה עליו בשאלתיו החכם השואל שאם משנה דפרק החלו עולין בהטבה של בין הערבים מוורי איך קבעו משנה זו בכאן ללמד על עבודת הערב וכל מה שלפניה ולאחריה בעבודה של בקר ואשר השיב שם תירוץ חלוש היא נמי כדברי תוספת יום טוב אם היה משיבו לרב השואל כל שכן לדברי הרע״ב דאינו תירוץ דלדידן לא קשיא למה ליה למתני הא תני לה זמנא אחריתי כדמקשי לרב השואל שהרי מתניתין דפרק החלו עולין מיירי לאחר שחיטת התמיד וזריקת דמו שנכנס להטיב נרות המזרחיום

שלישית אם משנה דפרקו׳ בהטבת הערב למה לא הזכיר שמה אלא שני נרות ואולי אם מצא גם השאר דולקים לדבריו למה לא הזכיר במשנה מה יעשה בהם

רביעית אם מתניתין דפרק ו׳ דתמיד בהטבה של בין הערבים מיירי א״כ קשה לישנא דהתם דקתני ומניח את המערבי דולק שממנו מדליק המנורה בין הערבים דמשמע דלא מיירי השתא בין הערבים דאם כן הי״לל שממנו מדליק את המנורה ותו לא והאי בין הערבים משמע לאחר זמן שאינו הווה ותירוצו רחוק עד מאד

חמשית שהוא פוסק בהטבה של בקר כמתניתין דיומא ובבין הערבים כמתניתין דפרק ו׳ דתמיד וזהו דוחק עצום

ששית שהוא מפרש משנה דפרק ג׳ דתמיד לצדדין ונקשי אם כן לדידיה כאשר הוא בעצמו ז״ל הקשה עלינו כדלקמן בשאלה שמינית להרע״ב

שביעית שהוא נותן מחלוקת בין תנא דתמיד לתנא דיומא גם בהפסק בין הטבת חמש נרות להטבת שתי נרות וסובר דלמתניתין דתמיד אינו מפסיק ביניהם בעבודה וזה ללא צורך ואפושי פלוגתא הוא

שמעית למאי דקאמר שאם מצאם שכבו כלם מטיב החמש ומניח המזרחיים בבקר עד אחר העבודה למתניתין דיומא וכן בין הערבים לדברי הכל ויעזוב אם כן נר מערבי בלתי היותו דולק זמן רב והתורה אמרה לפני ה׳ תמיד ויותר קשה זה מן הראשונה שהקשה עלינו למה מכבין נר מערבי כדי להדליקו פעם אחרת

תשיעית שאמר שבנרות היה משים שמן כמדת לילה ואמר שבין הערבים אפילו כלן דולקים מדשנן וכו׳ ואי חשכחת להו לשאר נרות נמי דולקין עד הלילה אם כן לאומנע או שהנס לא יהיה בנר מערבי לבדו או שלא יהיה נס מכל וכו׳ ואם יהיה לא יוכר כאשר יש נרות אחרים דולקין כמוהו

עשירית

ותמיהות שתמה רשב״א ז״ל על הפי שהביא
השואל בתשובת ע״ט והביאם תי״ט נמי
בשלהי פ״ג דתמיד וקאמר שקצתם עולים
גם כן לפיריש הרע״ב וביד ה׳ הטובה עלי
יש לאל ידי לתרגם אחת לאחת ואם
נצרף אף מה שהשמיט הרב תוספת יום
טוב ז״ל להעתיקם הנה יעלו למספר שבטי
בני ישראל את שיבתן בצידן ואלו הן

ראשונה הקשה הרשב״א ז״ל למה תלה
טעם הנחת נר מערבי דולק בפרק ו׳ דתמיד
במה שממנו מדליק את המנורה בין הערבים
שאינו מפורש בכתיב והניח העקר המפורש
שיהא דולק לפני ה׳ תמיד תשובה אדמקשי
לן הכי לקשי נמי לדתניא בספרי דתניא
לפני ה׳ תמיד שיהא נר מערבי תדיר שממנו
מדליק את המנורה בין הערבים וכו׳ למה
תלה הטעם שממנו מדליק אם נורת הכתיב
היא והבי הל״ל לפני ה׳ תמיד שיהא נר
המערבי תדיר ותו לא אלא דלא טעמא
קאמר אלא הודיע בו שממנו מדליקין הנרות
דלא תימא דמדוכתא אחרינא מדליקן
והכי נמי במתניתין דתמיד לא לטעמא
קאתי אלא להלכתא שצריך להדליק ממנו
שאר הנרות בערב ובאלו אמר וממנו מדליק
את המנורה וכו׳

שנית הקשה ז״ל למה היה מדשן
ומדליק נר מזרחי ואם מפני היכר ההפסקה
אדרבה היה יותר ניכר כשהניחו כבוי כחמשה
אחרים תשובה לדברי הרע״ב היה מדשן
ומדליק המזרחיים קודם העבודה ולא הטבה
ממש כדאמרן כל זה לקרב הדבר אל הנס
שלא יצטרך להטיבם בהיותם דולקין והרואה
יראה חמש מדושנים ושתים דולקין וזהו
היכר גדול להפסק ההטבות דבעינן בבקר
בבקר ולאחר העבודה חוזר ומטיב והשתא
אפילו נימא בדברי הרשבא שייתר מן ההיכר
יהיה כשיניחום כבויים לריאה שמטיב השאר
ואלו מניח כבויים ולפיכך קשה לו לדברו
המפרש בימיו מכל מקים דברינו לא יקשה
שהרי אינו מטיבם לגמרי וטפי עדיף הכי
להיכרא לא מבעיא לאשר שמה יעמדו
אלא גם לרואים יתיצבי מנגד אחר ההטבה
שיראו שני נרות דולקין והשאר כבוים ואחר
שחיטת התמיד וכו׳ כשיחזור להטיב ומצאם
דולקין והשאר מדושנים ויראה בעניו כאלו
לא נגע בהן עדיין ודולקין מן הערב כדרך
שהיה בזמן שמעין הצדוק

שלישית רביעית וחמישית הקשה שנמצא
מדליק לערב בשמן ופתילה ישנים ושתחסיר
מדת השמן עד הערב ושיהיה מדשן שתים
תחלה ואחר חמש דלא כהלכתא להרע״ב
כל זה לא קשיא מידי שהרי כבר אמרנו
בהפרש מן הדעת שהובא להרשב״א שהטבתן
תחלה אינו אלא דישון וחוזר ומטיבן אחר
שחוטת התמיד

שישית הקשה מנלן שמחוייב לכבות
הנרות מן החמשה אם מצאן דולקין עדיין
ואדרבה משמע מההיא דספרי דאסור
לכבותם תשובה זה נראה פשוט בפרק ג׳
דתמיד דתנן מי שזכה בדישון המנורה
נכנס ומצא שני נרות מזרחיים דולקין
מדשן את השאר דמשמע אף על גב דדולקין
מרשנן

עשירית מנא ליה דבעינן הפסקה
בהדלקת הערב ואף על גב דקאמר איהו
בשאלה ע״ט דכתב רחמנא ובהעלות את
הנרות וכו׳ מכל מקום לא כתיב בערב
בערב כמו בבקר בבקר

סדר ההטבה להרע״ב הוא כפי דעת
רש״י והראב״ד ותיספות ורוב אחרונים אלא
שלדברי התיספות ז״ל ביומ״א הנס לא
היה בנר המערבי לבדו אלא בשני הנרות
המזרחיים כדעת הרשב״א לדברי רבי
והרע״ב ז״ל סבר לה כהרמב״ם בחדא דכלה
בהטבה של בקר נגהו וכהרשב״א בחדא
בההיא דנכנס ומצא שתי נרות מזרחיות
והכה הוא סובר ימי שזכה בבקר בדישון
המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות
דולקות קודם מיתת שמעון הצדיק שהיה
המערבי דולק תמיד דרך נס מדשן את
השאר ומניח אלו דולקין במקומן ומדשן
דקאמר היינו שמסיר מיתר השמן והפתילה
הישנה ונותן שמן ופתילה חדשה מצא
המזרחיים שכבו לאחר שמעון הצדיק שלא
היה הנס קיים מדשנן ואינו מטיבן לגמרי
אלא מסיר הדשן שבראש הפתילה ומנביהן
כדי שיהא האור נאחז בהן יפה ומדליקן
מן הדולקין אם מצא בשאר ואם לא מצא
מדליקן ממזבח העולה ואחר כך מדשן
ומטיב חמשה האחרים וזהו היה עושה
כשמצאם שכבו לעשות היכר בין הטבת
השנים להטבת החמשה דאמרה תורה
בבקר בבקר חלק ההטבה לשני בקרים
כשיראה הרואה מבחוץ שאחר שנכנס
הזוכה להטיב הנרות עדיין שני הנרות
דולקין ויחשוב שעדיין לא הטיב אלא
החמשה שאם היה מניחם כבויים יחשוב
הנופה שהמדשן דשן כלם ולכן היה
מדליקן כמו שהן והאי דמטיב ה׳ ברישא
והדר שנים ולא שתא והדר יחד דאין
הטבה פחות משנים ומכי אתחיל עביד
רובא ברישא בזה מיפרשא שפיר מתניתין
דפרקנ׳ דתמיד אין כאן מעוול וחומץ ולא
קשיא מידי כדקשיא להרשב״א לעיל אמר
כך היה בא לשחוט התמיד או להקטרת
הקטורת כי בזה לבד נחלקה מתניתין
דיומא למתניתין דתמיד להפסיק בין
הטבת חמש נרות להטבת השתים כדאמרינן
ביומ״א ואמר שהקריב או שהקטיר למר
כדאית ליה ולמד כדאית ליה היה נכנס
שנית ועל זה קאתי מתניתין בפרק ז׳
דתמיד אם מצא המזרחיים עדיין דולקים
שהיה הנס קיים מדשן ומטיב המזרחי
לבדי ומניח את המערבי דולק עד בין
הערבים ובערב מטיבו אחר שממנו הדליק
את המנורה כלה מצאו שכבה שלא היה
הנס מדשנו ומדליקי ממזבח העולה דבעינן
לפניה תמיד והא דמדשן המזרחי לבדו
כשהיה הנס קיים אף על גב דאין הטבה
פחות מב׳ הכי עדיף טפי משום פרכומי
ניסא אבל אחר מיתת שמעון הצדיק
שלא היה הנס לעולם ימטיבין שניהם
הא לך בביוון פרק ג׳ ופרק ו׳ דתמיד ולא
פליגי מידי אהדדי וכדאמרן וזהו פירוש
המוסכם והמחוור ובדרך הזה תנצל מסניאות

מדשנן דתני סיפא מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואחר כך מדשן את השאר אלמא משמע דישן דולקין ברישא ובסיפא מדליקן מן הדולקין ומדשנן אף על גב דדולקין הן ואי קשיא לברייתא דספרי שהביא ז״ל בתשובתו כבר תירץ השואל שיש לו גרסא אחרת ועוד דלקשי נמי לדידיה דקאמר בשאלה ש״ט דבשעת העלאה אפילו כולם דולקים מדשנם ואם אסרו כבוי מאי שנא דלערב כדי לדשנם מותר ובבקר כדי לדשנם יהא אסור ועוד דטפי שפיר משום פרסומי ניסא במערבי שיהא היא לבדו דולק עד הערב ולא השאר נמי דאם כן לא יהיה הנס ניכר אם גם נרות אחרות ודלקי כמוהו אלא שזהו עדותו שנותן בו שמן כמדת חביריו וכלם יכבו זהו לבדו דולק והולך עד הערב

שביעית הקשה למה אמר מעיקרא כשמצא מהרחיים דולקים מדשן את השאר ומניח אלו השתים לאחר התמיד שאין הטבה פחות מב׳ ואחר כך אמר מדשן המזרחי ומניח המערבי פתח בתרתי ומסיים בחד זאת לדברי הרע״ב לא קשיא מידי דהוה קודם מיתת שמעון הצדיק וזה לאחר מיתתו אין צורך להאריך

שמינית הקשה היאך נפרש משנה אחת דתמיד לזמן שנס קיים והאחרת לזמן שאין הנס ובכלן נאמר מצאן שכבו דמשמע דעסקונן בכלהו נמי בשאין הנס קיים וא״כ מתניתין לצדדין קתני תשובה כבר מבואר שלפי דברי הרע״ב כלהו מתניתין דתמיד מיירו בזמן הנס ושלא בזמן הנס ולא תימא לצדדין קתני דהכי פרכינן בגמרא מתניתין לצדדין כשיש משנה בסתם ומבעי לאוקמא לצדדין רישא במציאות אחד וסיפא במציאות אחר אבל בכאן לאתקשי מיד דמפרש בהו לה בהדיא דכשאמר מצאן דולקים ממילא משמע שהוא בזמן שמעון הצדיק וכשאמר מצאן הכבו ממילא משמע שאין הנס קיים ומתניתין הכל חשיב בשעת הנס ושלא בשעת הנס כשאמר בפרק ג׳ נכנס ומצא שתי נרות דולקים מיירי בשעת הנס מצאן שכבו שלא כשעת הנס ובפרק ו׳ מצא שתי נרות דולקות בזמן הנס מצאו שכבה לאחר הנס

תשיעית הקשה במה שאמרו בפרק ו׳ מצאו שכבה מדשנו ואי לצדדין קתני הל״ל מצאן שכבו כמו בפרק ג׳ ועוד מאי מצאו שכבה והלא מצאו דולק נמי מכבהו לפירוש הזה תשובה הבא בפרק ו׳ אחר שחיטת התמיד מיירי וכשאין הנס ולא קאמר מצאן שכבו כבפרק ג׳ שבפ״ג קודם התמיד מיירי שצריך לדשן שניהם ולא להטיבם אבל הכא אחר התמיד אינו מטיב ומדליק אלא המערבי לבדו ואע״ג מטיב נמי המזרחי מ״מ לא זכרוהו במתניתין דפרק ו׳ לפי שלא בא ללמד אלא על המערבי שמדליקין אותו אם כבה ממזבח העולה ואפילו אם לא כבה הואיל ואין הנס קיים מכבהו ומדשנו ומדליקו ומה שאמר מצאו שכבה לאו דוקא אלא

כלומר בזמן שדרכו לכבות דהיינו בזמן שאין הנס

עשירית הקשה למה יכבה הנר בזמן שאין הנס קיים אפילו מצאו דולק דלמא חזר הנס למקומו ונמצא כובש עדותו תשובה כבר אמרנו שאין הטבה פחות מב׳ והאי דמטיב המזרחי לחוד בזמן שיש הנס דהכי עדיף משום פרסומי ניסא לעדות כדברי הרע״ב אלא אם אין הנס קיים דליתא לטעמא דפרסומי ניסא כגון לאחר שמעון הצדיק שהיה הנר כבה והוחזק בכבויו למה יניחו להטיב שניהם לעבור על דברי הכתוב דכתיב בהטיבו את הנרות ואין הטבה פחות משנים לסמוך על ספיקת הנס שאם יחזור ודונמא בשאלה ש״ט הרשב״א גופיה קאמר דלא אמרינן כיון דאתחיל עביד רובא כשכבו המזרחיים שאז קודמת הטבת שתי נרות להטבת חמש לקיים לפני ה׳ תמיד

אחת עשרה הקשה היאך יכבה נר מערבי ואמר הכתוב לפני ה׳ תמיד כדאיתא בספרי תשובה שלא בא בספרי לאסור הכבוי אלא כבוי מיחלט כשאין רצונו להדליקו מיד שהרי מייתי לה מקרא דלפני ה׳ תמיד דמשמע דכבוי כדי שלא יהיה תמיד אסור ולא כדי להטיב ולחזור ולהדלוק דאם כן לקשי לדברי הכל שבין המערבים אף בזמן שמעון הצדיק מכבהו אחר שהדליק האחרים וחוזר ומדליקו ולהרשב״א נמי כשמצאו כבוי מניחו עד לאחר העבודה ולקשי לן דלפנו ה׳ תמיד אלא כדאמרן שכבוי כדי להעלות לא מקרי כביו

שתים עשרה הקשה מהאי דאמרינן בפ״ק דיומא בעידן העלאה תהי מקטיר ופירש דלא קרינן בעידן העלאה אלא באמצעה ואם כן להרע״ב נמי דבין הערביים לא מפסיק בקטורת קשיא סוגיא דיומא דלכולי עלמא משמע דבין הערבים בעידן העלאה מקטיר דהייכו באמצעה תשובה סוגיא דהתם מיתיקמא בהדיא כפירושנו שהרי מלשון בהטיבו את הנרות משמע לפני ההטבה ולא באמצע ואי לאו דבעינן הפסקה בשחר עבדינן לרבנן בשחרית נמי לקטורת קודם הטבת הנרות ובפירוש רש״י שם אבל בין הערבים מקטיר קודם הדלקת הנרות דלא בעינן הפסקה דלא כתיב אלא בבקר בבקר שהרי הכי קאמרי תניא לא ייטיב ואחר כך יקטיר אלא יקטיר ואח״כ ייטיב וכו׳ אלמא לרבנן בעידן ההטבה דקאמרי ר״ל קודם ההטבה ולהאו טעמא לדברי הרע״ב לערב קודם ההטבה עבדי לקטורת לרבנן וכן לאבא שאול דשאני התם דכתיב אותו כדאמר בגמרא דוק ואשכח דכל הסוגיא דהתם מיתוקמא שפיר הכי וכל ההערות ששאל הרשב״א על דברי השואל על זה לפי שהשואל מפרש דלרבנן בעדן העלאה ר״ל בין לפניה בין לאחריה אמנם לפי פירושנו שר״ל לפני ההטבה ממילא יתורצו כלם והארכנו עד הנה למרו

Et præterea vidimus argumentum pro *Rambam*, qui disponit candelabrum

in aquilone & austro, sicuti diximus, & in ordine præparationis in constitutionibus *de Sacrificiis jugibus & addititiis* exponit ex communi opinione, eo quod incipiat præparare quinque lucernas, & postea duas lucernas juxta Misnam *Tamid*, quod non est juxta opinionem Rabas, qui interrumpit juxta suam sententiam. Si ita est; quænam sunt quinque lucernæ? & quenam duæ, uti dicit? Si candelabrum collocatum erat in aquilone & austro. Ceterum jam cognovimus quod in constitutionibus *Beth Habecbira* non scripserit constitutionem ad exequendum; & semper juxta ejus consuetudinem fit usus, ut in loco mactandi, & labri, de quo supra actum est in cap. 33. ibi vide; & quoniam invenimus quod Misna cap. III. *Tamid*, non opponitur Misnæ, quæ exponitur cap. VI. quia in prima docetur; si ingrediens invenerit duas lucernas orientales accensas, decinerabit reliquas &c. Et cap. VI. docetur; decinerabit orientalem, & relinquet occidentalem &c. Et hæ Misnæ omnes opponuntur Misnæ secundæ cap. I. *Joma*; quia ibi suffitus adolebatur in principio, & deinde concinnabat lucernas, juxta opinionem sapientum; & hic suffitus adolebatur in fine, juxta sententiam Aba Saul. Verum apparet pars oppositionum pariter in rebus aliis juxta opinionem Arisba; quia ex cap. III. *Tamid* eruitur, quod si exstinctæ sint orientales, omnes decinerarentur una simul, neque interrumperetur vel in suffitu, vel in alio ministerio. Ideo in hoc excutiuntur multi textus, & interpretes f. m., & ego dixi, & perfeci, ut adducerem omnium opiniones; & adduxi, quod est difficile, & verificabitur nobis in his juxta profunditatem lectionis, & mediocritatem nostræ scientiæ.

Ordo concinnandi juxta opinionem *Rambam* f. m. Qui sortitus est decinerationem candelabri, ingrediens si invenerit duas lucernas orientales accensas, relinquit, & concinnat quinque lucernas alias, & accendit. Posthæc perficiebat ministerium, quod postquam perfectum erat; atque iterum concinnabat duas lucernas occidentales; donec perfecerit ministerium, atque iterum concinnabat; si posthæc accensæ erant, concinnabat orientalem, i. e. secundam ad latus orientale. Et primam quæ vocabatur occidentalis, non exstinguet, sed præparabit; & relinquet usque ad vesperam. Si vero exstincta sit, accendet ex altari holocausti, non vero ex accensis; Et ad vesperam iterum concinnabit, & omnes lucernas accendet. Hactenus juxta ejus opinionem. Hinc nobis eruitur, quod omnes Misnæ *Tamid* cap. III. & VI. doceant de præparatione matutina, neque inter illas est oppositio. Hoc enim exponitur ante ministerium, & illud post ministerium: nihilominus est locus admirandi & repellendi, quod requirit ejus explicatio; omnia recta sunt intelligenti; Neque in his immorabor, quia jam inveniuntur in responsionibus Arisba; vide ibi cap. 9. Et sicuti scribit Aram, cujus verba semel attuli, & non repetam; præter id quod opponitur, quod hic decenatur juxta sententiam Rabi, & in constitutionibus *Beth Habecbira* juxta opinionem Rabas; & sicut supra argumentati sumus. Si vero dicatur, quod in *Tamid Rambam* exponat juxta opinionem Rabi; hæc juxta ejus sententiam adducuntur; at ille non ita sentit, sed sentit juxta opinionem Rabas; Dicendum est, juxta opinionem Rabi candelabrum collocatum fuisse in oriente & occidente, & lucernam occidentalem fuisse postremam ad latus occidentale, omnesque lucernas conversas fuisse contra velum; at opponitur Baraitha *Siphri* nostræ Gemaræ; At juxta opinionem Rabas, qui decernit juxta ejus opinionem, & putat candelabrum fuisse collocatum in aquilone & austro, distribuetur præparatio ea ratione, ut a principio quinque, & deinde duæ *concinnarentur*; aut ab aquilone, aut ab austro; ideoque in constitutionibus de *sacrificiis jugibus, & addititiis* scribit simpliciter; concinnabat quinque lucernas; & deinde duas; & ibi non exponit quænam essent.

Ordo concinnandi juxta opinionem Arisba f. m. Et ille in suis quæstionibus adduxit aliam expositionem, & tertiam opinionem, quæ differt a sententia *Rambam*, & *Bartenoræ*, quæ adducta est cap. IV. & putat, quod præparatio, de qua agitur cap. III. *Tamid* diversa esset a præparatione, de qua differitur cap. VI. quod in altero agatur de præparatione matutina, & in altero de præparatione vespertina; & in hoc consentit cum *Bartenora*; sc. præparationem non fuisse accensionem, neque *lucernas* fuisse accensas nisi vespera; quod dicitur; *in conspectu Domini semper*, non dicitur nisi de lucerna occidentali juxta verba Rabas, & de duabus orientalibus juxta verba Rabi: & hæc est ordo rerum. Qui decinerat candelabrum, si ingrediens inveniat duas lucernas orientales accensas, decinerat alias, quæ exstinctæ sunt, & has relinquit

quit accensas; quæ non sunt exstinctæ, non decinerantur, vel ipse occidentales, sed relinquit accensas usque ad vesperam, si omnes exstinctas deprehendit, omnes decinerat; neque interrumpitur in ministerio juxta verba Misnæ cap. III. *Tamid*; at juxta Misnam *Joma* interrumpitur in ministerio, quod faciendum est; & vespera ingrediens, si inveniat duas lucernas orientales accensas, decinerat quinque lucernas, sive sint accensæ, sive exstinctæ, & interrumpitur juxta omnium sententiam in adolendo suffitu, aut in ministerio, & deinde concinnat orientalem duntaxat, & relinquit occidentalem accensam, ex qua accendit sex lucernas ellychnio, quod in manu habet; Et posthæc decinerat occidentalem, inditque ellychnium novum, & ex veteri ellychnio accendit, quod habet in manu; Si omnes exstinctas inveniat, quinque decinerat, & interrumpit adolendo suffitu; & posthæc præparat orientales, & accendit occidentalem ex altari holocausti; & deinde accendit reliquas lucernas. Hæc omnia ex verbis suarum quæstionum cap. 9. & 79. Verum cum venia honoris Arisba f. m. locus est admirandi magis de ejus verbis, quam de verbis *Rambam*; & partem eorum memorabo. Et ex his erit prima: si non exstinguat ceteras lucernas, si in his fuerint accensæ, ut concinnarentur; quid dicitur in Misna *Tamid* cap. III. Et posthæc decinerat reliquas? dicendum erat; decinerabat lucernas exstinctas, non reliquas; intelliguntur omnes.

Secunda. Quando opponit in suis quæstionibus sapiens interrogans; si Misna cap. VI. de præparatione lucernarum docet, quomodo statuitur hæc Misna in hoc loco ad docendum de ministerio vespertino? cum omnia, quæ dicuntur tam ante quam post illam, agant de ministerio matutino. Quod ibi respondit, est explicatio infirma, vel ex verbis Thosaphat *Jom Tov*, si respondeatur doctori interroganti, multo magis verbis *Bartenoræ*; quod non est explicatio, juxta nostram sententiam non est oppositio; cur docere debebat? cum jam docuerit alias, ut opponitur doctori interroganti. Etenim Misna cap. VI. docet, quod post mactationem sacrificii jugis, & ejus sanguinis adspersionem ingrederetur ad concinnandas lucernas orientales.

Tertia; Si in Misna cap. VI. agitur de præparatione vespertina, cur ibi non memorantur nisi duæ lucernæ? Quandoquidem si inveniat quoque reliquas accensas juxta ejus verba, cur non memoratur in Misna, quid in iis fiat?

Quarta. Si Misna cap. VI. *Tamid* agat de præparatione vespertina; si ita est, est oppositio ad lectionem illius loci, ubi docetur; & relinquit occidentalem accensam, ex qua accendit candelabrum inter vesperas; eruitur, quod nunc non doceat de præparatione vespertina; Si ita est; dicendum erat, quod ab illa accenderet candelabrum, & nihil aliud. Si illud inter vesperas intelligitur post tempus, quod non erat; & optime explicabitur.

Quinta; Quod interrumperetur in præparatione matutina, juxta Misnam *Joma*. Et in vespertina juxta Misnam cap. VI. *Tamid*; & hoc essentialiter necessarium est.

Sexta; quod explicet Misnam cap. III. *Tamid* modificate; si ita est, opponemus contra ipsum sicut ipse opponit nobis, sicut ulterius in quæstione octava contra *Bartenoram*.

Septima; quod discrimen faciat inter doctorem *Tamid*, & doctorem *Joma*, pariterque in interruptione inter præparationem quinque lucernarum, & præparationem duarum lucernarum; & putat, quod juxta Misnam *Tamid* non interrumperetur ministerio inter eas; & non est necesse; & augetur dissensio.

Octava; quid dicit? Si inveniat omnes exstinctas, concinnat quinque, & relinquit orientales mane vel post ministerium juxta Misnam *Joma*; & hoc pariter omnium consensu inter vesperas; & relinquetur, si ita est, lucerna occidentalis non multo tempore ardens; At lex dicit; *coram Domino semper*; & crescit oppositio hæc magis quam prima, quod opposuit nobis, qua de causa exstingueremus lucernam occidentalem, ut iterum accenderetur.

Nona; quod dicat, quod in lucernis inderetur oleum juxta mensuram noctis; & dicit, quod inter vesperas, quod quamvis omnes accensæ sint, concinnentur &c. Et si inveniat ceteras lucernas pariter ardentes usque ad noctem; si ita est, non fuit impossibile, aut miraculum non fuit in lucerna occidentali duntaxat; aut nullum fuit miraculum; & si fuit, non innotescebat, quando ceteræ lucernæ, sicut illa, ardebant.

Decima; Unde probat fuisse interrumpendum in accendendis verspera lucernis? Quamvis dicat hoc probari in quæstione 79. scriptum est enim in lege; *Et in attolendis lucernis &c.* Verumta-

tamen non scriptum est vespera vespera, sicuti *mane mane*.

Ordo præparationis *Bartenoræ* juxta opinionem *Raschi* & *Rabad*, & *Thosaphoth* & multorum aliorum. Verum juxta verba *Thosaphoth* f. m. in *Joma*; miraculum non erat tantum in lucerna occidentali, sed in duobus lucernis orientalibus juxta opinionem Arisba juxta verba Rabi. Et *Bartenora* f. m. putat juxta sententiam *Rambam* in altero, sc. quod omnes in præparatione matutina essent, & juxta opinionem Arisba in altero, sc. quod ingrediens si inveniat duas lucernas orientales, atque ita putat; Qui dignus factus est mane in decinerando candelabro, ingrediebatur, & si inveniat duas lucernas orientales ardentes; sc. ante mortem Simeonis Justi occidentalis semper ardebat miraculi causa; decinerat reliquas, & reliquit has accensas in locis suis; & decinerat, quod dicit, sc. removet, quod reliquum erat olei, & vetus ellychnium, & indebat oleum, & ellychnium novum. Si inveniat orientales exstinctas; sc. post mortem Simeonis justi, quando non erat miraculum; decinerabat, i. e. non perfecte concinnabat; sed removebat cinerem, qui erat in summitate ellychnii, ut flamma illam optime apprehenderet; & accendebat ex accensis, si inveniat; si minus inveniat, accendet ex altari holocausti; & posthæc decinerabat, & concinnabat reliquas quinque; & hoc fiebat, quando invenerat exstinctas, ut innotesceret inter præparationem duarum & præparationem quinque; Dicitur enim in lege; *mane mane*; dividenda est præparatio in duo tempora matutina; quando quis extrinsecus videat, quod postquam ingressus sit, qui sortitus est præparationem lucernarum, duas lucernas ardentes, putabit, quod non concinnaverit, nisi quinque; si vero relinquantur exstinctæ, putabit quod decinerans, omnes decineraverit; ideoque ardebant, sicuti erant. Si vero concinnaverit a principio quinque, & deinde duas, non vero sex, & deinde unam, quia præparatio ad minimum fit in duabus; & quando incipit, perficit majorem partem in principio. Ex hoc optime explicatur Misna cap. III. *Tamid*; in hoc nihil est distortum & præfactum, neque ulla est oppositio, sicuti supra opponitur contra Arisba. Deinde ibat ad mactandum sacrificium juge, aut ad adolendum suffitum; in hoc tantum dissentit Misna *Joma* a Misna *Tamid*, sc. fuisse interrumpendum inter præparationem quinque lucernarum & preparationem duarum, uti dictum est in *Joma*; & postquam sacrificavit, aut adolevit suffitum; docet hic juxta suam opinionem, & ille juxta suam opinionem; Iterum ingrediebatur (& hoc adducitur juxta Misnam cap. VI. *Tamid*) & si inveniat orientales adhuc ardentes; quando erat miraculum; Decinerabat, & concinnabat orientalem duntaxat, & relinquebat occidentalem usque ad vesperas, & vespera concinnabat, postquam ex ea accenderat candelabrum totum. Si inveniat exstinctas; quando non erat miraculum; decinerabat, & accendebat ex altari holocausti; necesse enim erat; *in conspectu Domini semper*; Et decinerabat orientalem duntaxat; quando erat miraculum; quamvis non præparandæ essent minus quam duæ, hæc multum præcellebat, propter celebritatem miraculi. Verum post mortem Simeonis Justi non fuit miraculum; semper concinnabant ambas. Ecce tibi in comparandis locis cap. III. & VI. *Tamid* nulla est dissensio inter illos uti diximus; hæc est explicatio conveniens, & clara. Hoc modo te liberabis ab erroribus, & stuporibus, quibus obstupuit Arisba f. m. in ea, quæ attulit interrogans in responsione 79. & adduxit Thosaphat *Jom Tov* in eo quod dicitur cap. III. *Tamid*; & dicit, quod pars eorum sentiat juxta explicationem *Bartenoræ*. Et manus Domini benigna sit super me. Mihi est id roboris, ut possim interpretari omnia sigillatim. Et si addemus ea quoque, quæ præteriit Tosaphat *Jom Tov* f. m. ad transferendum, ecce adscendent ad numerum tribuum filiorum Israel; & responsiones erunt ad ejus latera, & hæ sunt.

Prima; opponit Arisba f. m. cur suspendit rationem, quod relinqueretur lucerna occidentalis accensa in cap. VI. *Tamid*, ut ex ea accenderetur candelabrum inter vesperas, quod in textu non exponitur? & præteriit fundamentum explicationis, sc. quod arderet *coram Domino semper*. Responsio. Cum opponat nobis, debebat pariter se opponere contra *Baraitham* in *Siphri*; *Coram Domino semper*; ut lucerna occidentalis semper arderet, ex qua accendebat candelabrum inter vesperas &c. Cur suspendit rationem, quod ex ea accenderet lucernas? scriptum est; & hic dicendum erat; *coram Domino semper*; quod lucerna occidentalis semper arderet, & nulla alia. At rationem non dicit; sed noscimus, quod ex ea accenderet lucernas. Ne dicas, quod ex alio loco accenderet;

ret; ecce quoque in Misna *Tamid*, non probatur ex ratione, sed ex constitutione, quod ex ea accendendæ essent vespera ceteræ lucernæ; & non dicit, & ex ea accendet candelabrum cum Vav.

Secunda oppositio Autoris f. m. Cur decinerabat, & accendebat lucernam orientalem? si ea de causa, ut innotesceret interruptio; Contra magis innotescebat, si relinquerentur exstinctæ aliæ quinque. Responsio ad verba *Bartenoræ*; decinerabat, & accendebat orientales ante ministerium, neque concinnabat simpliciter uti diximus; hoc omne fiebat, ut res proxima esset miraculo; quod non necesse esset concinnare, cum essent accensæ; & qui videbat, videbat quinque decineratas, & duas accensas; ex hoc magis innotescebat interruptio, quæ necessaria erat ex eo quod dictum est; *mane mane*; & post ministerium iterum concinnabat; & nunc quamvis dicas juxta verba Arisba, quod magis videnti innotesceret, si extinctæ relinquerentur; sc. quod concinnaret reliquas, & has relinqueret extinctas; Ideoque opponit contra verba interpretis sui temporis; verumtamen contra verba nostra non opponit; quia perfecte non concinnabat; & ex hoc magis innotescebat non solum iis, qui illic necessario consistebant, sed etiam illis, qui videbant, & e regione stabant, post præparationem, videbant duas lucernas ardentes, & reliquas extinctas. Et post mactatum sacrificium juge &c. postquam iterum concinnaverit, deprehendentur accensæ, & reliquæ decineratæ; & videbat suis oculis, quasi adhuc ad illas non perveniret. Et accendebat ex occidentali sicut in diebus Simeonis Justi.

Tertia, quarta, & quinta oppositio; quod deprehendatur vesperi accensa oleo, & ellychnio veteri; & minuitur mensura olei usque ad vesperam; & decinerat duas a principio, & deinde quinque contra constitutionem. Juxta opinionem *Bartenore* in hoc nulla est oppositio; quia jam diximus in explicatione ex sententia, quæ adducta est juxta opinionem Arisba; quia præparatio in principio non erat decineratio; atque iterum concinnabat post mactationem sacrificii jugis.

Sexta oppositio; unde probatur fuisse extinguendas lucernas ex quinque, si deprehenderentur adhuc ardentes? Eruitur ex *Siphri*, fuisse vetitum eas exstinguere. Responsio. Hoc plane constat ex cap. III. *Tamid*, ubi legitur; qui sortitus est decinerationem candelabri, ingrediens si invenerit duas lucernas orientales accensas, decinerabit ceteras; intelligitur, quod etiam accensas decineret. Docet in fine; si inveniat extinctas, decinerat, & accendit ex accensis; & deinde decinerat reliquas; Hinc igitur eruitur, quod in principio accensas decineret. Et in fine accendit ex accensis, & decinerat, quamvis sint accensæ. Si est oppositio juxta *Barcaitha Siphri*, quam adduxit *autor* f. m. in suis responsionibus; jam solvit interrogans, cui sit alia lectio; & præterea opponit quoque contra seipsum, quod dicat in quæstione cap. 9. quod tempore extollendi, vel omnes ardentes decineraret. Si vero vetitum sit extinguere, quid variat? in vespera, si decineret, quantum satis est, licet, & mane, si decineret, quantum satis est, non licet? & præterea longe melius erat propter celebritatem miraculi in occidentali, quæ una ardebat usque ad vesperam, non vero aliæ; si ita est, non poterat innotescere miraculum, si reliquæ quoque sicut illa, arderent. Sed hoc cognoscebatur, quod in ea inderetur oleum juxta mensuram ceterarum, & omnes extinguerentur, & ipsa solum arderet usque ad vesperam.

Septima quæstio; quid dicit in principio? quando inveniat orientales accensas, decinerat alias, & relinquit has duas post sacrificium juge; etenim non accendebantur minus quam duæ. Et posthæc dicit; decinerat orientalem, & relinquit occidentalem; incipit in duabus, & definit in una. Et juxta verba *Bartenoræ* nulla est oppositio; hoc erat ante mortem Simeonis Justi; & illud post ejus mortem; non est necesse uberius differere.

Octava oppositio; Quomodo in commentario alterius Misnæ *Tamid* ad tempus, in quo erat miraculum? Et alterius ad tempus in quo non erat miraculum? Et in omnibus dicit; si inveniat extinctas; intelligitur, quod agatur de omnibus vel eo tempore ubi non erat miraculum; Si ita est, Misna necesse est, ut de variis modis doceat. Responsio. Jam demonstratum est ex verbis *Bartenoræ*, quod omnes Misnæ *Tamid* doceant tam de tempore miraculi, quam de tempore in quo non fuit miraculum; neque dices, quod variis modis doceant; sic enim enim opponimus in Gemara Misnam in variis casibus; quantum est in Misna, est simpliciter, & constituenda est in principio in uno casu, & in fine in altero casu; at hoc loco nulla est quæstio; plane enim & clare explicatur. Quando enim dicit; si in-

si inveniat ardentes, per se intelligitur, fuisse tempore Simeonis Justi, & quando dicit; si inveniat exstinctas, per se intelligitur, quod cessasset miraculum; & omnes Misnæ computantur tam tempore miraculo, quam eo tempore, quo cessavit miraculum. Quando autem dicit; si ingrediens inveniat duas lucernas ardentes, docet de tempore miraculi; si inveniat extinctas, de tempore, quo cessavit miraculum; & in cap. VI. Si inveniat duas lucernas ardentes, tempore miraculi; si inveniat extinctas, post miraculum.

Nona quæstio de eo quod dixerunt in cap. VI. si inveniat extinctas, decinerabit; & si juxta varios casus docet, dicendum erat; si inveniet extinctas, sicut in cap. III. & præterea quid est quod dicit; si inveniat extinctam? & ecce invenit adhuc ardentem; extinguet juxta hanc explicationem. Responsio; quod adducitur cap. VI. docet post mactationem sacrificii jugis, & quo tempore cessavit miraculum; & non dicit; si inveniat extinctam, sicut in cap. III. quia in cap. III. docet ante sacrificium juge, quod ambæ essent decinerandæ, non autem concinnandæ; at hoc loco post sacrificium juge, non decinerat, & accendit, nisi occidentalem duntaxat, quamvis concinnet pariter orientalem. Quid intelligitur? non memoravit in Misna cap. VI. quia non venit ad docendum nisi de occidentali, quam accendit, si extincta sit, de altari holocausti; & quamvis non sit extincta; quandoquidem cessaverat miraculum, extinguebat, & decinerabat, & accendebat; & quod dicit, si inveniat extinctam; non præcise, sed sc. quo tempore consueverant extinguere, id est tempore, quo cessavit miraculum.

Decima quæstio; qua de causa extinguebat lucernam, quo tempore cessavit miraculum, quamvis invenerit accensam? fortasse ne restituatur miraculum in locum suum, & deprehendatur infirmari ejus notitia. Responsio. Jam diximus, quod non præpararet minus duabus; sic enim præstabat propter celebritatem miraculi, ut innotesceret juxta verba *Bartenoræ*; si vero cessasset miraculum, ne minueretur celebritas miraculi; sicut post Simeonem Justum, lucerna exstinguebatur, & servabatur in sua extinctione. Cur prætermiserunt ambas præparare, ut prævaricarentur verba legis? Scriptum est enim; *quando componet lucernas;* at non preparabantur minus, quam duæ; prope cessationem miraculi, si restitueretur; & simile in quæstione cap. 9. ipse Arisba dicit; non dicimus; postquam incepit ministerii magnam partem, quando sint extinctæ orientales; tunc enim præcedit præparatio duarum lucernarum præparationem quinque, ad observandum quod dicitur; *coram Domino semper*.

Undecima quæstio; quomodo extinguebatur lucerna occidentalis, cum dicat scriptura, *coram Domino semper?* uti adducitur in *Siphri*. Responsio; non adducitur in *Siphri*, ut prohibeatur extinctio, sed extinctio absoluta, quando nolimus statim accendere. Etenim adducitur textus; *in conspectu Domini semper*; intelligitur, quod extinctio, ne sit semper; vetita sit non autem, ut concinnetur, atque iterum accendatur; si ita est, opponitur ex omnium consensu, quod inter vesperas vel tempore Simeonis Justi, extinguebatur, postquam accensæ essent omnes, atque iterum accendebantur; atque etiam juxta sententiam Arisba; quando inveniat extinctam, relinquit, donec perfectum sit ministerium; est argumentum nobis, quod *in conspectu Domini semper;* sed sicuti diximus, quod si extinguatur, ut extollatur, non vocatur extincta.

Duodecima quæstio; quid est quod dicimus in cap. I. *Joma*; tempore accensionis, debes adolere suffitum? Et exponitur, quod non vocamus tempus accensionis nisi in medio; si ita est, vel juxta opinionem *Bartinoræ* non erat interrumpendum in adolitione suffitus. Oppositio; lectio *Joma* communiter intelligitur inter vesperas tempore accensionis fuisse adolendum, id est in medio. Responsio; lectio, quæ ibi adducitur, clare statuitur eo modo, quo exposuimus; quia sensus hujus textus, *quando componet lucernas;* intelligitur ante præparationem, non vero in medio; si minus; interrumpendum erat mane; faciemus juxta sententiam sapientium tempore matutino pariter, ut fiat adolitio ante præparationem lucernarum, & juxta expositionem *Raschi* eo loco. At inter vesperas, adolebit ante accensionem lucernarum, quia non erat interrumpendum, quia non scriptum est, nisi *mane mane*; quia sic dicunt; Baraitha; non concinnabit, & posthæc adoleat, sed adolebit, & posthæc concinnet &c. Igitur juxta sententiam sapientum; *tempore compositionis* dixerunt, si ante præparationem. Neque ulla est ratio verbis *Bartenoræ* ad vesperam ante concinnatas lucernas faciendam fuisse adolitionem juxta sententiam sapientum, pariterque juxta opinionem Aba Saul;

quia

quia ibi differens eſt ; ſcriptum eſt enim אותו *illud*, ſicuti dicitur in Gemara. Præciſe deprehenditur, quod tota lectio ibi memorata optime cum hac conſtituatur ; Et omnia argumenta, quæ quæſivit Arisba, propter hoc quæſivit ; quia interrogans exponit, quod juxta opinionem ſapientum, ſc. textus; *quando extollet lucernas*, intelligatur ſc. tam antea, quam poſtea. Verum juxta noſtram expoſitionem intelligitur ſc. ante præparationem ; per ſe omnia ſoluta & explanata ſunt : Satis hactenus prolixi fuimus.

Ritus decinerandi & concinnandi lucernas deſcribitur *Siphra* 42. 4. להעלות נר שתהא שלהבת עולה להעלות נר שתהא נר המערבי תדיר שממנו יהיה מתחיל ובו יהיה מסיים ובשעה שאחיו הכהנים נכנסים להשתחוות הוא היה מקדם לפניהם כיצד נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקים מרשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק שממנו מדליקים את המנורה בין הערבים מצאו שכבה מרשנו ומדליקו ממזבח העולה יערוך אותו אהרן ובניו מה תל לפי שנ׳ אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנירות יכול יהיה כהן אחד נכנס בשבעה נירות תל להעלות נר תמיד יכול לא יהיה כהן אחד נכנס בשבעה נירות אבל יהיו שבעה כהנים נכנסין בשבעה נירות תל יערוך אותו אהרן ובניו הא אהרן ובניו אינן עורכין אלא אחד מערב ועד בוקר תן להם מדתן שיהו דולקים מערב ועד בוקר ושלא תהיה להם עבודה מערב ועד בוקר אלא הם תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה על המנורה הטהורה על טהרה של מנורה שלא יסמכים בקיסמי׳ ובצרורות יערוך את הנרות לפני יי׳ שלא יתקן מבחוץ ויכניס.

Ad extollendum lucernam. Levit. XXIV. 3. ut flamma ſurſum adſcendat ; *ad extollendum lucernam* ; ut lucerna occidentalis ſemper ardeat, ex qua incipiebat, & in ea deſiſtebat; & quo tempore fratres ejus ſacerdotes ingrediebantur ad adorandum, ipſe ante illos præcedebat; quomodo ? Ingrediens ſi inveniat duas lucernas orientales accenſas, decinerabat orientalem, & relinquebat occidentalem accenſam, quod ex ea accendebant candelabrum inter veſperas; ſi inveniat extinctam, decinerabat, & accendebat ex altari holocauſti &c. *Et ordinabit illud Aaron, & filii ejus*. Cur dictum eſt ? quia dictum eſt; *Num.* VIII. *Contra facies candelabri illuminabunt ſeptem lucernæ*. Crederem, quod unus ſacerdos ingrederetur cum ſeptem lucernis ? Idcirco dictum eſt ; *ad extollendum lucernam ſemper*. Crederem, quod unus ſacerdos non ingrederetur cum ſeptem lucernis, ſed ſeptem ſacerdotes ingrederentur cum ſeptem lucernis ? Idcirco dictum eſt; *& ordinabit illud Aaron, & filii ejus*. Non ordinabat niſi unus. *A veſperà uſque ad mane*. Indenda eſt illis menſura, qua poſſint ardere a veſpera uſque ad mane ; neque ſit aliud miniſterium a veſpera uſque ad mane, niſi iſtud; *ſemper* vel in ſabbatho; *ſemper* vel in immunditie. *Super candelabrum* ; ſuper puritatem candelabri ; ne lignis fulciantur, & ſaxis. *Ordinabit lucernas coram Domino*; ne foris præparet, & ingrediatur : *Miſna Tamid* III. 6. מי שזכו בדישן מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין וארבעה כלים בידם הטני והכוז ושתי מפתחות הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קבין וחצי והכוז דומה לקיתון גדול של זהב ושתי מפתחות אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון בא לו לפשפש הצפוני ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם וגו׳ נטל את המפתח ופתח את הפשפש נכנס לתא ומן התא אל ההיכל עד שהוא מגיע לשער הגדול העביר את הנגר ואת הפותחות ופתחו לא היה שוחט השוחט עד ששומע קול שער הגדול שנפתח וגו׳ מי שזכה בדישן מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטני והניחו לפניו היה חופן ונותן לתוכו ובאחרונה כיבר את השאר לתוכו והניחו ויוצא מי שזכה בדישן המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקיים מרשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומם מצאן שכבו מרשנן ומדליקן מן הדולקין ואחר כך מרשן את השאר וגו׳ החלו עולים במעלות האולם מי שזכו בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקרימין לפניהם מי שזכה בדישן המנורה נכנס ומצא שתי נרות מהרחיים דולקין מרשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק שממנו היה מדליק את המנורה בין הערבים מצאו שכבה מרשנו ומדליקו ממזבח העלוה נטל את הכוז ממעלה שניה והשתחוה ויצא.

Qui deſignatur ad decinerationem altaris interioris, & candelabri, præcedebant quatuor habentes inſtrumenta Teni, Cos, & duas claves ; & Teni eſt vas ſimile Caniſtro Magno aureo continens duos cabos cum dimidio ; Cos eſt vas ſimile poculo magno aureo, & duarum clavium una deſcendebat ad cubitum axillæ, altera vero ſtatim aperiebat. Accedebat ad januam ſeptentrionalem ; duæ enim erant januæ in porta magna, quarum altera ſita erat ad ſeptentrionem, altera ad auſtrum ; per illam, quæ ad auſtrum, nunquam ingreſſus eſt ullus homo &c. Sumebat clavem, & aperiebat oſtium, veniebat in conclave, & ex conclavi in templum, donec appropinquaret ad portam magnam; removebat vectem, & peſſulos, ape-

aperuitque eam; qui mactabat, non mactabat, antequam audiret sonitum portæ magnæ, quando aperiebatur &c. Qui designabatur ad decinerationem altaris interioris ingrediebatur, sumtoque vase, deposuit illud coram facie sua, tunc pugillo capriens, corbi imposuit, sed postea everriculo purgavit reliquum cinerem, quo deposito egressus est; qui designabatur ad decinerationem candelabri, ingrediebatur, quando inveniebat duas lucernas orientales accensas, reliquas decinerabat, & in locum suum deponebat, si invenisset extinctas, decinerabat, accendebatque ex accensis, & postea decinerabat reliquas. *Et cap.* VI. Incipiebat adscendere per gradus vestibuli, qui designati erant ad decinerationem altaris interioris & candelabri; præcedebant coram facie eorum; Cui obtigerat decineratio altaris interioris, ingrediebatur, & sumebat Teni, incurvabat se, & exibat; Cui obtigerat decineratio candelabri, ingrediebatur, quando inveniebat duas lucernas orientales accensas decinerabat orientalem, & relinquebat occidentalem accensam, quia ex illa accendebat candelabrum inter vesperas, quando inveniebat extinctam, accendit eam in altari holocausti, deinde sumens Cos e gradu secundo, & se incurvans exibat. *Hieros. Joma* 39. 4. אמר ר׳ יוחנן כדי לעשות פומפי לדבר אמר רבי והלא כהן המרשן את המזבח הפנימי יכול הוא לדשן את המנורה אלא לעשות פומפי לדבר תמן תנינן הניח הכוז על מעלה שנייה ויצא ונטל את הכוז ממעלה שנייה ויצא. Dicit R. Jochanan ut fieret rei celebritas. Dicit Rabi; Nonne sacerdos, qui decinerabat altare interius poterat decinerare candelabrum? Non: ut fieret rei celebritas. Ibi legimus. Deposito Cos super gradu secundo exibat, & sumens Cos de gradu secundo, exibat. *Maimonides* cap. *de sacrificiis Jugibus &c.* רישן המנורה והטבת הנרות בבקר ובין הערבים מצות עשה שנ׳ יערוך אותו אהרן ובניו והדלקת הנרות דוחה את השבת ואת הטומאה כקרבנות שקבו עלהן זמן שנ׳ להעלות נר תמיד וכמה שמן הוא נותן לכל נר חצי לוג שמן שנ׳ מערב עד בקר תן לו כמדתה שיהיה דולק מערב עד בקר ואין מחנכין את המנורה אלא בהדלקת שבעה נרותיה בין הערבים מהו דישון המנורה כל נר שכבה מסיר הפתילה וכל השמן שבנר ומקנחו ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר במדה דהוא חצי לוג וזה שהסיר משליכו במקום הרשן אצל המזבח עם דישן המזבח הפנימי והחיצון ומדליק נר שכבה והדלקת הנרות היא הטבתם ונר שמצאו שלא בכה מתקנו נר מערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דשונו אלא ממזבח החיצון אבל שאר הנרות כל נר שכבה מהן מדליקו מנר חבירו וכיצד מדליקו מושך הפתילה עד שמדליקה ומחזירה לפי שהנרות קבועים במנורה ואינו יכול להדליק בנר אחר משום לזוז כל הפתילות שאסור להדליק בהן בשבת אסור להדלי׳ בהן במקד׳ במנורה שנ׳ להעלו׳ נר תמיד שתהא שהלב׳ ועלה מאליה לא היה מטיב כל הנרות בפעם אחת אלא מטיב חמשה נרות ומפסיק ועושין עבודה אחרת ואחר כך נכנס ומטיב השתים כדי להרגיש את כל העזרה כל נר שבכה מדליקין אותו מנר אחר מהן כמו שבארנו וכיצד סדר ההטב׳ זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשא׳ בנר ומטיב חמשה נרות ומניח הכוז שם לפני המנורה על מעלה שנייה משלש מעלות שלפניה ויוצא ואחר כך נכנס ומטיב שני הנרות ונוטל הכוז בידו ומשתחוה ויוצא. Est præceptum affirmationum, ut fieret decineratio candelabri, & præparatio lucernarum mane & vespera; dictum est enim *Exod.* XXVII. 21. *Ordinabit illud Aaron, & filii ejus*. Et accensio lucernarum pellit Sabbathum & immunditiem, ut sacrificia illa, quorum tempus erat constitutum. Dictum est enim; *ad extollendum lucernam semper*. Et quantum olei indebat cuique lucernæ? dimidium logi; dictum est enim; *a vespera usque ad mane*; indenda est ea mensura, qua possit lucere a vespera usque ad mane. Neque candelabrum initiabatur, nisi accendendis septem lucernis inter vesperas. Quid est decineratio candelabri? Siqua lucerna exstingueretur, ex ea tollebatur ellychnium, & quicquid in ea supererat olei, & in eam probe detersam indebatur alterum ellychnium, & alterum oleum in mensura, quæ erat dimidii logi; & quod inde removebatur, abjiciebatur in locum cineris prope altare, una cum cinere altaris interioris, & exterioris; & accendebatur lucerna, quæ extincta erat; & accensio lucernarum est earum concinnatio; si non deprehenderetur extincta, præparabatur. Si lucerna occidentalis deprehenderetur extincta, non accendebatur post ejus decinerationem nisi ex altari exteriori; reliquæ vero lucernæ extinctæ accendebantur alia ex alia. Et quomodo accendebantur? Protrahebatur ellychnium, donec accenderetur; etenim lucernæ candelabro affixæ erant; neque poterant accendi de alia lucerna propter contemtium. Omnibus ellychniis, quibus vetitum erat accendi in Sabbatho, interdictum erat accendi in Sanctuario candela-

labrum; dictum eſt enim; *ad extollendum lucernam ſemper*; ut flamma ſponte adſcendat. Non concinnabat una vice omnes lucernas, ſed concinnabat quinque lucernas, & interrumpebat, & alterum miniſterium perficiebatur; & poſthæc ingrediens præparabat duas, ut congregaret omne atrium. Omnis lucerna, quæ extingueretur, de alia accendebatur, ſicuti diximus. Qualis erat ordo concinnandi? Qui ſortitus erat decinerationem candelabri, ingrediebatur manu tenens vas, quod Cos appellabatur, & erat aureum; eratque ſimile poculo magno; cum eo decinerabat ellychnia, quæ exſtincta erant, & oleum, quod ſuperaret in lucerna; & concinnabat quinque lucernas, & deponebat vas ante candelabrum ſuper gradu ſecundo ex tribus gradibus, qui collocati erant ante illud, & egrediebatur; & poſthæc ingrediebatur, & præparabat duas lucernas, ſumtoque Cos manu ſua, incurvans ſe exibat. Cinis candelabri, & altaris interioris reponebatur in latere orientali Collis *Siphra* 5. אצל המזבח סמוך למזבח קדמה למזרחו של כבש אל מקום הדשן ששם יהו נותנין את הדשן ר׳ חנניה בן אנטיגנס אומר שני בתי דשנין היו שם אחד במזרחו של כבש ואחד במזרחו של מזבח זה שבמזרחו של כבש שם היו נותנין מוראות העוף ודשון מזבח הפנימי והמנורה וזה שבמזרחו של מזבח ששם היו שורפין פסולי קדשי קדשים ואמורי קדשי׳ קלים. *Prope altare*; juxta altare; *ad orientalem plagam*; ad orientem collis; *in loco in quo cineres effundi ſolent*; ubi reponitur cinis. R. Chananja ben Antigoni dicit. Duæ ibi erant domus cinerum; altera in oriente collis, & altera in oriente altaris; in ea, quæ erat ad orientem collis, reponebantur volucris ingluvies, & cinis altaris interioris & candelabri; in altera, quæ erat ad orientem altaris, comburebantur ſanctiſſima, quæ profanata eſſent, & adipes ſanctitatum levium. *Peſiktha* 3. 4. אצל המזבח סמוך למזבח קרמה ממזרחו של כבש אל מקום הדשן ששם היו נותנין הדשן מזבח הפנימי והמנורה נבלעין במקומן. *Prope altare*; juxta altare; *ad orientalem plagam*; ad orientem collis; *in loco in quo cineres effundi ſolent*; ubi reponitur cinis altaris interioris, & candelabri, qui abſorbetur in locis ſuis. *Peſiktha* iterum 9. נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופינה את הנחלים הילך והילך וחתה מן המאכלות הפנימיות וירד הגיע לרצפה הפך פניו לצפון היה מהלך למזרחו של כבש כעשר אמות צבר את הגחלים על גבי הרצפה מקום שנותנין שם מראות העוף ודישון מזבח הפנימי ומזבח [והמנורה lege] וכו׳ הרי למדנו להרומת הדשן כיצד שהיה מחתת במחתת של כסף מן הנחלים תרומת הדשן והיה צוברן על הרצפה אצל המזבח והיו כל תורומות הדשן נבלעות במקומן וגם מוראות העוף ודישון מזבח הפנימי והמנורה שנ׳ ושמו אצל המזבח סמוך למזבח. Accipiebat thuribulum argenteum, & adſcendebat ſuper altare, prunaſque hinc inde agitabat, ſumebat ex interioribus conſumtis; & deſcendens perveniebat ad pavimentum, faciemque ſuam convertens ad aquilonem, ibat ad orientem collis quaſi decem cubitos. Coacervabat prunas ſuper pavimento, in loco, ubi deponebantur ingluvies volucris, & cinis altaris interioris, & candelabri &c. Hinc docemur decinerationem altaris. Quomodo? ſumebat thuribulo argenteo ex prunis ablationem cineris, & coacervabat ſuper pavimento prope altare; & omnes ablationes cineris in locis ſuis abſorbebantur, pariterque volucris ingluvies, & cinis altaris interioris, & candelabri; dictum eſt enim; *& ponens prope altare*; juxta altare. Ex tunicis ſacerdotum facta fuiſſe ellychnia, quibus accenderentur candelabri lucernæ, teſtantur Judæi Interpretes. *Gemara Babyl. Schabb.* 21. 1. בגדי כהונה שבלו מפקיעין אותו ומהו היו עושין פתילות למקדש מאי לאו דכלאים לא דבוץ. Veſtes ſacerdotales vetuſtate tritas diſcindunt, atque ex iis conficiunt ellychnia pro ſanctuario. Quid? num ex Heterogeneis? Non, ſed ex byſſinis. Quæ res confirmatur a *Maimonide Kele Hamikd.* v. 6. ubi *R. Joſeph Kaaro* in *Keſeph Miſchne* ſic illuſtrat. ודייק רבינו כתנות כהנים למעט אבנט דאין עושים מהם פתילות למנורת תמיד משום דאית בהו עמרא ואין להדליק בהם למנורת התמיד ומכנסים תנן דבשמחת בית השאובה מדליקין בהם ולא נשאר לפתילות התמיד כי אם כתנות ומצנפות וצריך טעם למה השמיט רבינו מצנפת ואפשר דתנא כתנות והוא הדין למצנפות אי נמי משום דמצנפות דקות ביותר ולא חזו לפתילות לכך השמיטם. Non attendit præceptor noſter, niſi ad tunicas ſacerdotales, excluſis balteis, nam ex his non fiunt ellychnia ad candelabrum æternum, quia lanam *lino* intermixtam habent, quibus adeo candelabrum æternum accendere nefas eſt: De braccis autem tradunt, eas ad accendendas lampades in gaudio domus hauſtionis fuiſſe adhibitas. Itaque ad ellychnia candelabri æterni nihil supereſt, præter tunicas & tiaras; ſed & ratio reddenda eſt, quare præceptor noſter omittat tiaras. Forte, *ut oſtendat*, id

id quod dictum ſit de tunicis, etiam de tiaris intelligi debere: Vel etiam dici poteſt: eo quod tiaræ ex lino admodum tenui conſtent, hinc eas, ceu ad ellychnia ineptas, ab illo omitti. Quæ cum ex communi traditione doceantur, mirandum eſt, quare *Gemara Hieroſolymitana Succa* 55. 2. a ceteris omnibus diſſentiat, ubi legitur, ex detritis braccis ſummi ſacerdotis confecta fuiſſe ellychnia pro lucernis candelabri ſanctuarii interioris. תני מבלאי מכנסי כהן גרול היו מרליקין את הנירות שבפנים מבלאי מכנסי כהן הדיוט היו מדליקין את הנירות שבחוץ. Traditio: quod ex detritis braccis ſacerdotis ſummi accenſæ fuerint lucernæ, quæ erant in interiori *ſanctuario*; Ex detritis vero braccis ſacerdotum vulgarium accenſæ fuerint lucernæ in parte exteriori ſanctuarii. Quæ opinio omnium conſenſu refellitur, cum conſtet veſtes ſacerdotis ſummi detritas fuiſſe abſconditas. *Siphra* 41. 4. והניחם שם מלמד שהם טעונים גניזה ואינם כשירים ליום הכיפורים הבא. *Et depoſitis ibi veſtibus*; *Levit.* XVI. 23. Ad docendum, quod eſſent abſcondendæ, neque eſſent legitimæ pro die futuro expiationum. *Peſiktha* 22. 4. והניחם שם מלמר שהן טעונין גניזה ואינן כשרין ליום הכפורים הבא. *Et depoſitis ibi veſtibus*. Ad docendum; quod eſſent abſcondendæ, neque eſſent legitimæ pro die futuro expiationum. Vide *Babyl. Joma* 24. Apud Gentiles quoque veſtes ſacræ detritæ deponebantur, & Cereri, & Proſerpinæ conſecrabantur. Scholiaſtes *Ariſtophanis* in *Plut.* ὃ δὲ μυηθεὶς τὸ ἱμάτιον ὃ ἐφόρει ἐν τῇ μυήσει, οὐδέποτε ἀπεδύετο, μέχρις ἂν τελέως ἀφανισθῇ διαρρυέν. Myſteriis initiatus veſtem, quem in ipſo initiationis actu geſtaverat, non antea depoſuit, donec tota trita in fruſta diſſolveretur. Et mox ibid. πάτριόν ἐστι ταῖς θεαῖς ἀνιεροῦν, καὶ τὰ στιβάδας τοῖς μύσταις ἐν οἷς τύχοιεν μυηθέντες. Patrii moris eſt *veſtes illas* Deabus conſecrare; ſtragula vero, in quibus cubuerant, dum ſacris initiarentur, Myſtis *tradere*.

Ante candelabrum lapis erat, ubi inſiſtebat ſacerdos lucernas concinnaturus, & accenſurus. *Siphri* 9. 3. ויעש כן אהרן להודיע שבחו של אהרן שכשם שאמר לו משה כן עשה את המנורה עשה לה מול פנים העלה את נירותיה עשה לה מעלה מיכן אמרו אבן הייתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליהן הכהן עומד ומטיב את הנירות הניח את הכוז על מעלה שנייה ויצא. *Fecitque Aaron*. *Num.* VIII. 3. Ad indicandam laudem Aaronis, qui, ſicuti dixit illi Moſes, ita fecit candelabrum, fecit illi facies e regione illius, accendit ejus lucernas, fecit illi gradus: Hinc dixerunt, lapidem fuiſſe ante candelabrum, in quo erant tres gradus, quibus inſiſtebat ſacerdos concinnaturus lucernas; deponebat vas in gradu ſecundo, & exibat. *Peſiktha* 43. רבותינו אמרו בהעלותך עשה לך מעלות מיכן אמרו אבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה כהן עומר ומדליק ומטיב את הנרות. Sapientes noſtri dixerunt; בהעלותך fac tibi gradus. Hinc dixerunt lapidem fuiſſe ante candelabrum, ubi erant tres gradus, quibus inſiſtebat ſacerdos accenſurus & concinnaturus lucernas. *Babyl. Menachoth* 29. אמר רב גובהה של מנורה תשעה טפחים איתיביה ר' שימי בר חייא לרב אבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומר ומטיב את הנרות. Dicit Rab; Altitudo candelabri erat novem palmorum. Reſpondit R. Simi bar Chjia ad Rab. Lapis erat ante candelabrum, in quo erant tres gradus, quibus inſiſtebat ſacerdos concinnaturus lucernas. *Raſchi* ad l. c. *Numer.* ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב. Et præterea expoſuerunt hinc ſapientes noſtri, fuiſſe gradum ante candelabrum, ubi inſiſtebat ſacerdos concinnaturus.

Ab ſacerdote concinnandæ & accendendæ erant lucernæ, ſicuti dictum eſt *Exod.* XXVII. 21. יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יהוה. *Et collocabunt eam Aaron & filii ejus a veſpera ad mane coram Domino*. *Targum*. יסדר יתיה אהרן ובנוהי מרמשא עד צפרא קדם יי. *Et ordinabit illud Aaron, & filii ejus a veſpera uſque ad mane coram Domino*. Et *Levit.* XXIV. 2. ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אהרן מערב עד בקר לפני יי' תמיד. *Ut afferant tibi oleum de olivis puriſſimum, ac lucidum ad concinnandas lucernas jugiter, extra velum teſtimonii in tabernaculo fœderis; ponetque eas Aaron a veſpera uſque ad mane coram Domino ſemper*. *Targum*. ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לארלקא בוציניא תדירא מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זימנא יסדר יתיה אהרן מרמשא עד צפרא קדם יי תדירא. *Et afferent tibi oleum purum contuſum, ad illuminandas & accendendas lucernas ſemper, extra velum teſtimonii in tabernaculo conventus; ordinabit illud Aaron a veſpera uſque ad mane coram Domino ſemper*. Et *Numer.* VIII. 2. דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. *Lo-*

que-

quere Aaron, & dices ad eum; cum poſueris lucernas, contra facies candelabri lucebunt ſeptem lucernæ. Targum. מליל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית בוציניא לקבל אפי מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא. *Loquere cum Aaron, & dices ad eum. Cum accenderis lucernas, contra facies candelabri lucebunt ſeptem lucernæ. Siphri 9. 3.* אין לי אלא מנורה שעשה בה את הבנים כאב הקטורת מניין הרי אתה דן נאמר עבודה באהל מועד ובמנורה ונאמר עבודה באהל מועד ובקטורת אם למדתי למנורה שעשה בה את הבהנים כאב אף הקטרת נעשה בה הבני' כאב הרי עבודה יום הכיפורים תוכיח שאעפ שנ' בה עבודה באהל מועד לא עשה בה את הבנים כאב היא תוכיח לקטורת שאעפ שנ' בו עבודה באהל לא נעשה בה הבנים כאב לא אם אמרת בעבודת יום הכיפורים שלא נאמר בו בגדי זהב באהרן נילף דבר שנ' בו עבודה באהרן ובגדי זהב מדבר שנ' בו עבודה באהרן אם למדתי למנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה הבנים כאב והרי פר עבודת העלם דבר של משיח יוכיח שנ' בה עבודה באורן ובבגדי זהב ולא עשה בה את הבנים כאב אמרת הפרש הדין שלשה לשונות כאחד נאמר עבודה באהל ובמנורה ובבגדי זהב ונאמר בה תמיד ונאמרם עבודה באהל מועד ובקטורת ובבגדי זהב ונאמרה בה תמיד ואל תבא עבודת יום הכיפורים ותוכיח שנ' בה עבודה באהל מועד אבל איננה בבגדי זהב ולא פר העלם דבר של משיח שאעפ שנ' בו עבודה באהל ובבגדי זהב אבל לא נאמר בו תמיד אלמוה דבר מדבר ששוה בשלשה דרכי' מדבר שאינו שוה בשלשה דרכים אלא בדרך אחד או בשני' אם למדתי את המנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטרת נעשה בה את הבנים כאב. Non probo niſi pro candelabro, ubi filii æquiparantur patri; pro ſuffitu unde probatur? Tu ita argumentaris; memoratur miniſterium in tentorio conventus, & in candelabro, & memoratur miniſterium in tentorio conventus & in ſuffitu; ſi didici ex candelabro, ubi filii patri æquiparantur, etiam in ſuffitu æquiparandi erunt filii patri. Ecce miniſterium diei expiationum probet *in contrarium*, ubi quamvis commemoretur miniſterium in tabernaculo conventus, non æquiparantur filii patri, probet pro ſuffitu, ubi quamvis commemoretur miniſterium in tabernaculo, non erunt æquiparandi filii patri. Non; ſi dixiſti de miniſterio diei expiationum, ubi non commemorantur veſtes aureæ in Aaron; Doceatur res, ubi memoratur miniſterium per Aaron & veſtes aureæ, ex eo, ubi memoratur miniſterium per Aaron. Si didici pro candelabro, ubi patri æquiparantur filii, etiam in ſuffitu patri erunt filii æquiparandi. Ecce juvencus pro ignorantia ſacerdotis uncti, qui probabit; in quo memoratur miniſterium in Aaron, & veſtes aureæ; tamen in eo filii non æquiparantur patri, probabit pro ſuffitu, in quo quamvis memoretur miniſteſium in Aaron, cum veſtibus aureis, tamen non erunt patri filii æquiparandi. Dixiſti? diſtinguo; explicabo una ſimul tres locutiones; Dictum eſt miniſterium in tentorio conventus in candelabro, & cum veſtibus aureis, & in eo dictum eſt ſemper; pariterque dictum eſt miniſterium in tentorio conventus in ſuffitu, & cum veſtibus aureis, pariterque in eo dictum eſt ſemper; neque adducatur miniſterium diei expiationum ad probandum, ubi non erant veſtes aureæ, neque juvencus propter ignorantiam ſacerdotis uncti, in quo quamvis dictum ſit miniſterium in tentorio conventus, & cum veſtibus aureis, tamen non dictum eſt in eo ſemper. Doceatur res ab re, & explicetur res ab re, quæ ſit illi æqualis tribus rationibus, neque explicetur res, quæ ſit æqualis tribus rationibus, ab re, quæ non tribus rationibus, ſed una aut duabus duntaxat ſit æqualis; Si didici pro candelabro, in quo filii æquiparantur patri, etiam pro ſuffitu filii patri erunt æquiparandi. Extranei, ſc. illi, qui non erant ex ſemine Aaronis, prohibebantur accendere lucernas ex generali illo interdicto *Num.* I. 51. והזר הקרב יומת. *Quiſquis externorum acceſſerit occidetur. Targum. Et extraneus ſi acceſſerit occidetur. Targum.* וחילוני דיקרב יתקטיל *Et extraneus ſi acceſſerit, occidetur.* Ubi *Raſchi.* והזר הקרב לעבודתם זו יומת בידי שמים. *Et extraneus ſi acceſſerit* ad eorum miniſteria, *occidetur*, morte cœlitus inflicta. Ibid. XVIII. 2. &c. וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אליכם וילוו עליך וישרתוך ואתה ובניך אתך לפני אהל מועד ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימות גם הם גם אתם ונליו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם ואת משמרת הקדש ואת משמרת המזבח וגו' ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבדת מתנה אתן כהנתכם והזר הקרב יומת. *Sed & fratres tuos de tribus Levi, & ſceptrum patris tui ſume tecum, præſtoque ſint, & miniſtrent tibi: tu autem & filii miniſtrabitis in tabernaculo teſtimonii: excubabuntque Levitæ ad præcepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi, ita duntaxat,*

ut ad vasa sanctuarii, & ad altare non accedant, ne & illi moriantur & vos pereatis. Sint autem tecum, & excubent in custodiis tabernaculi, & in omnibus caeremoniis. Alienigena non miscebitur vobis. Excubate in custodia sanctuarii, & in ministerio altaris &c. Tu autem & filii tui custodite sacerdotium vestrum, & omnia quae ad cultum altaris pertinent, & intra velum sunt ministrabitis; ministerium doni sacerdotii vestri; si quis externus accesserit occidetur. Targum. ואף ית אחך שבטא דלוי שבטא דאבוך קריב לותך ויתוספון עלך וישמשונך ואת ובנך עמך קדם משכנא דסהדותא ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא מותון אף אינן אף אתון ויתוספון עלך ויטרון ית מטרת משכן ומנא לכל פולחן משכנא וחילוני לא יקרב לותכון ויטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא וגו׳ ואת ובנך עמך תטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמנו לפרוכתא ותפלחון פולחן מתנא אתן ית כהונתכון וחילוני דיקרב יתקטיל. *Atque etiam fratres tuos, tribum Levi, tribum patris tui, appropinqua ad te, & adjungentur tibi, & ad tuum ministerium; & tu & filii tui coram tabernaculo testimonii; & custodient custodiam tuam, & custodiam universi tabernaculi; sed tantummodo ad vasa sanctuarii, & ad altare non accendant, ne illi & vos moriamini. Et adjungantur tibi, & custodient custodiam tabernaculi; & extraneus non accedet ad vos; & custodietis custodiam sanctuarii, & custodiam altaris &c. Et tu & filii tui tecum custodite Sacerdotium vestrum, ad ea omnia, quae pertinent ad altare, & intra velum, & ministrabitis ministerium doni sacerdotii vestri; si quis extraneus accesserit, occidetur*. Ubi *Siphri* 18. 2. והזר הקרב יומת לעבודה אתה אומר לעבודה או לעבודה ושלא לעבודה אמרת ומה בעל מום שלא ענש בו מיתה לא ענש בו מיתה אלא לעבודה זר שענש בו מיתה דין הוא שיענוש בה לעבודה ושלא לעבודה הא מה תל׳ והזר הקרב יומת לעבודה והזר הקרב יומת אפילו עובד בטהרה אי אפילו עובד בטומאה אמרת אם הנכנס בטומאה שלא לעבודה חייב קל׳ וחומ׳ לעבודה ומה תל׳ והזר הקרב יומת אפילו עובד בטהרה יומת ר׳ ישמעאל אומ׳ נאמר כאן יומת ונאמר להלן יומת מה יומת האמור להלן סקילה אף יומת האמור כאן סקילא ר׳ יוחנן בן נורי אמר נאמ׳ כאן יומת ונאמר להלן יומת מה יומת האמור להלן בחנק אף יומת האמור כאן בחנק והזר הקרב יומת ענש שמענו אזהרה לא שמענו תל׳ וזר לא יקרב אליכם. *Si quis externus accesserit occidetur*. *Num*. I. sc. propter ministerium; tu dicis propter ministerium; aut si ministraverit, aut si non ministraverit. Dixisti? Si vitio affectus, in quo non est poena mortis, non punitur nisi propter ministerium; extraneus, in quo est poena mortis, erit aequum ut puniatur, sive ministraverit, sive non ministraverit; Cur igitur dictum est; *Siquis externus accesserit, occidetur?* propter ministerium. *Siquis externus accesserit, occidetur* vel si in puritate ministraverit, vel si in immunditie ministraverit. Dixisti? Siquis immundus ingrediatur, quamvis non ministraverit, tenetur, multo magis si ministraverit; Cur igitur dictum est; *si quis externus accesserit, occidetur?* Vel si mundus ministraverit, occidetur. R. Ismael dicit; dictum est hic; *occidetur*; & dictum est illic sc. *Numer*. XV. 35. *occidetur*; sicut *occidetur* eo loco dictum lapidatione, sic etiam *occidetur* hoc loco dictum lapidatione. R. Jochanan fil. Nuri dicit; dictum est hic; *occidetur*; & dictum est illic, sc. *Exod*. XXI. 15. *occidetur*; sicut *occidetur* eo loco dictum strangulatione, sic etiam *occidetur* hoc loco dictum strangulatione. *Siquis externus accesserit, occidetur*; poenam audivimus; praemonitionem vero non audivimus; idcirco dictum est; *Alienigena non accedet ad vos*. *Babyl. Joma* 24. אמר רב ארבע עבודות זר חייב עליהן מיתה זריקה והקטר׳ וניסוך המים וניסוך היין ולוי אמר אף תרומת הדשן מ״ט דרב דכותיב ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרוכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונכם והזר הקר׳ יומת עבודת מתנה ולא עבודה סילוק ועבודתם עבודה תמה לא עבודה שיש אחריה עבודה ולוי רבי רחמנא לכל׳ דבר המזבח ורב ההוא לאיתוי שבע הזאות שבפנים ושבמצורע ולו נפקא ליה מדבר וכל דבר ורב דבר וכל דבר לא דריש ואימא לכל דבר המזבח כלל׳ עבודה מתנה פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט עבודת מתנה אין עבודת סילוק לא אמר קרא ולמבית לפרכת ועבדתם לפרוכת הוא דעבודת מתנה ולא סילוק הא בחוץ אפילו עבודת סילוק אי הכי ועבדתם נמי אל מבית לפרכת הוא דעבודה תמה ולא עבודה שיש אחריה עבודה הא בחוץ אפילו עבודה שיש אחריה עבודה ועבדתם הדר ערביה קרא בעי רבא עבודת סילוק בהיכל מהו לפנים מדמינן ליה או לחוץ מדמינן ליה הדר פשטא מבית ולמבית אלא מעתה זר שסידר את השלחן ליחייב איכא סידור בזיכין סידור בזיכין ליחייב איכא סילוק והקטרה זר שסידר את המנורה ליחייב איכא נתינת פתילה נתן פתילה ליחייב איכא נתינה שמן נתן שמן ליחייב איכא הדלקה הדליק ליחייב הדלקה

לאו

לאו עבודה היא ולא והתניא נתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש לימד על הצתת אליתה שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת הצתת אליתה עבודה הדלקה לאו עבודה היא אלא מעתה זר שסידור את המערכה ליחייב איכא סידור שני גזירי עצים סידור שני גזירין ליחייב איכא סידור איברים והא אמור ר׳ אסי א״ר יוחנן זר שסידר שני גזירי עצים חייב הא פליגי מר סבר עבודה תמה היא ומר סבר לאו עבודה תמה היא תניא כותיה דרב תניא כותיה דלוי תניא כותיה דרב עבודות שזר חייב עליהן מיתה זריקת דם בין לפנים בין לפני לפנים והמצה בחטאת העוף והממצ׳ והמקטי׳ בעולת העוף והמנסך שלש׳ לוגין מי׳ ושלש׳ לוגין יין תניא כוותיה דלוי עבודות שזר חייב עליהן מיתה המרים את הרשן ושבע הזאות שבפני׳ ושבמצורע המעלה על גבי המזבח בין דבר כשר בין דבר פסול. Dicit Rab; pro quatuor miniſteriis extraneus reus eſt mortis, pro adſperſione, & adolitione, & libatione aquarum & vini; Atque ita docet *Levi* in Miſna ſua, etiam cineris ablationem. Quænam eſt ratio *Rab?* ex eo quod ſcriptum eſt *Num.* XVIII. 7. *Tu autem & filii tui cuſtodite ſacerdotium veſtrum, & omnia, quæ ad cultum altaris pertinent, & miniſtrabitis miniſterium doni ſacerdotii veſtri; ſiquis externus acceſſerit occidetur; miniſterium doni;* non vero miniſterium ablationis; *& miniſtrabitis miniſterium* perfectum, non vero miniſterium, quod alterum miniſterium conſequatur. At Levi (*dicit*) quod textus includat לכל דבר המזבח *Omnia quæ ad altare pertinent*; At Rab includit ſeptem adſperſiones interiores, & adſperſiones leproſi. At Levi ex מדבר deducit וכל דבר *& omnia*; At Rab וכל דבר *& omnia* non exponit. Dicam לכל דבר המזבח, *omnia quæ ad altare pertinent*, generale; *miniſterium doni*, particulare; generale, & particulare; non eſt in generali, niſi quod continetur in particulari; *miniſterium doni*, maxime; miniſterium ablationis; minime. Dicit textus: ולמבית לפרכת ועבדתם אל מבית לפרוכת; *& quæ intra velum ſunt, & miniſtrabitis, quæ ſunt intra velum*, eſt miniſterium doni, non vero miniſterium ablationis; ſed extra *velum* vel miniſterium ablationis; ſi ita eſt; ועבדתם אל מבית לפרכת *& quæ intra velum ſunt miniſtrabitis*; erit miniſterium perfectum, non miniſterium, quod alterum miniſterium conſequatur; ſed extra *velum*, vel miniſterium, quod alterum miniſterium conſequatur. ועברתם, *& miniſtrabitis*, iterum textus conjungit. Quærit Raba, miniſterium ablationis in templo quidnam erat? Comparaturne miniſterio interiori, an exteriori? Reſpondetur juxta ſenſum literalem; dici poterat מבית *intra*, at dictum eſt ולמבית *& intra*. Extraneus ſi ordinaverit menſam, teneturne? Erat ordinatio poſthæc acerrarum, ſi accerras ordinaverit, teneturne? Erat deinde ablatio, & adolitio. Si extraneus ordinaverit candelabrum, teneturne? Erat poſthæc impoſitio ellychnii, ſi impoſuerit ellychnium, teneturne? Erat deinde impoſitio olei, ſi oleum poſuerit, teneturne? Erat deinde accenſio, ſi accenderit, teneturne? Accenſio non erat miniſterium; Non? Nonne dictum eſt, *ſubjicient filii Aaron Sacerdotis ignem in altari, & ordinabunt ligna ſuper ignem?* ad docendum, quod non eſſent accendenda ſegmenta ligni niſi a ſacerdote legitimo in veſtibus miniſterii; accenſio ligni ſegmentorum erat miniſterium; accenſio vero lucernarum non erat miniſterium. Si extraneus ordinaverit ſtruem, teneturne? Erat deinde ordinatio duorum ligni ſegmentorum, ſi duo ſegmenta ordinaverit, teneturne? erat poſthæc ordinatio membrorum. Ecce dicit R. Aſe; dicit R. Jochanan; ſi extraneus duo ligni ſegmenta ordinaverit, tenetur. In quo conſiſtit controverſia? Hic doctor putat miniſterium perfectum, ille doctor putat, non eſſe miniſterium perfectum. Traditio juxta ſententiam Rab, traditio juxta ſententiam Levi; traditio juxta ſententiam Rab; miniſteria pro quibus extraneus tenetur morte, ſunt adſperſio ſanguinis ſive interioris, ſive adyti, & expreſſio in ſacrificio, pro peccato volucris, & expreſſio, & adolitio in holocauſto volucris, & libatio trium logorum aquarum, & trium logorum vini. Traditio juxta mentem Levi; miniſteria, pro quibus extraneus morte tenetur, ſunt ablatio cineris, & ſeptem adſperſines interiores, & leproſi, & oblatio ſuper altare rei ſive legitimæ, ſive illegitimæ. *Maimonides de ingreſſu ſanctuarii* IX. הזר שעבד במקדש עבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים שנ׳ והזר הקרב יומת מפי השמועה למדו שאין חיוב זה אלא לקרב לעבודה והיכן הזהיר עליו וזר לא יקרב אליכם אי זהו זר כל שאינו מזרע אהרן הזכרים שנ׳ וערכו בני אהרן והקריבו בני אהרן בני אהרן ולא בנות אהרן אע״פ שהזרי׳ מוזהרין שלא יתעסקו בעבודה מעבודות הקורבנות אין חייבין מיתה אלא על עבודה תמה לא על עבודה שיש אחריה עבודה ואין הזר חייב מיתה אלא על ארבע עבודות בלבד על הזריקה ועל הקטרה ועל ניסוך המים בחג ועל ניסוך היין תמיד וגו׳ ביצד עד הקטרה הקטיר איברי׳ או קומץ או לבונה

לבונה על המזבח אפילו הפך באיברי' שלא נתאכלו וקרב שריפתן חייב מיתה: והוא שקטיר כזית וכן אם הקטיר קטורת על מזבח הזהב משקטיר כזית חייב אבל המקטיר קטורה ביום הכיפורים בקדש הקדשים אינו חייב מיתה עליה עד שיקטיר מלא חפניו המפורש בתורא והמסדר שני גזרי עצים על המערכה הרי הוא כמקטיר איברים וחייב מיתה שהעצים קרבן הוא אבל היוצק והבולל והפותת והמלוח והמניף והמגיש והמסדר את לחם הפנים או את הבזיכין על השלחן והמטיב את הנרות והצית אש במזבח והקומץ והמקבל דמים אע״פ שנפסלו והרי הוא מוזהר על כל אלו ולוקה אינו חייב מיתה מפני שכל אחת מהן עבודה שאחריה עבודה ואינה גמר עבודה וגו' וכן הדלקת הנרות כשרה בזרים לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ מותר לזר להדליקן. Si extraneus ministraverit in sanctuario, ejus ministerium est illegitimum, reus est mortis coelitus infligendæ; dictum est enim *Num.* 51. *Quisquis externorum accesserit occidetur*. Ex traditione accepimus, quod non teneatur, nisi quando accesserit ad ministerium; & ubi præmonetur? ex eo quod dictum est Ibid. XVIII. 4. *Et alienigena non accedet ad vos*. Quis erat extraneus? Qui non sit de stirpe mascula Aaronis; dictum est enim *Levit.* I. 8. & III. 5. *Et ordinabunt filii Aaronis. Et adolebunt illud filii Aaronis*; filii Aaronis, non filiæ Aaronis. Quamvis extranei moneantur, ne occupentur in ministerio ex ministeriis sacrificiorum, tamen non tenentur morte, nisi pro ministerio perfecto, non vero pro ministerio, quod alterum ministerium consequatur. Neque tenetur morte extraneus, nisi pro quatuor ministeriis duntaxat, sc. pro adspersione, & pro adolitione, & pro libatione aquarum in solennitate tabernaculorum, & pro libatione vini sacrificii jugis &c. Quomodo pro adolitione? si adoleat membra, aut pugillum, aut thus super altare; vel si convertat membra, quæ nondum consumta sint, & acceleret eorum combustionem, tenetur morte; si adoleat quantum est oliva, pariterque si adoleat suffitum super altare aureum, postquam adoluit quantum est oliva, reus est; Verum si adoleat suffitum in die expiationum in sancto sanctorum, non tenetur morte, nisi adoleat plenitudinem pugilli, explicatum in lege. Si componat duo segmenta ligni super strue, comparatur illi, qui adoleat membra, & tenetur morte, quia ligna sunt sacrificium. Verum si fundat, misceat, concidat, saliat, si ventilet, si *altari* admoveat, & disponat panem facierum, aut acerras super mensam, & concinnet lucernas, & accendat ignem super altare, & pugillo capiat, & excipiat sanguinem; quamvis hæc omnia profanentur, tamen quia de his omnibus erat præmonitus, verberabatur; non vero morte multabatur; quia hæc omnia erant ministerium, quod alterum ministerium consequebatur; neque erant perfectum ministerium &c. Similiter accensio lucernarum legitima erat per extraneos; si enim Sacerdos componat lucernas, & efferat, licet extraneo eas accendere.

Vespera post suffitum vespertinum accendebantur lucernæ: Codex *Joma* VII. 4. ונכנס להקטיר קטורת של בין הערביים ולהטיב את הנרות. Et intrabat ad adolendum suffitum vespertinum, & ad concinnandas [sicuti ad h. l. dicit *Bartenora* הטבה זו הדלקה היא Aptatio ista accensio est] lucernas. *Babyl. Joma* 14. 2. דתניא לא ייטיב את הנרות ואחר כך יקטיר אלא יקטיר ואחר כך ייטיב אבא שאול אומר מטיב ואחר כך מקטיר מ״ט דאבא שאול דכתיב בבקר בבקר בהטיבו את הנרות והדר יקטירנה ורבנן מאי קאמר רחמנא בעידן הטבה תהא מקטר קטורת דאי לא תימא הכי בין הערבים דכתיב ובהעלות הארן את הנרות בין הערבים יקטירנה הכי נמי דברישא מדליק גרות והדר מקטיר קטרת של בין הערבים וכי תימא הכי נמי והתניא מערב עד בקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב ועד בקר ד״א מערב עד בקר אין לך עבודה שכשרה מערב עד בקר אלא זו בלבד אלא מאי קאמר רחמנא בעידן הדלקה תאה מקטר קטרת הכא נמי בעידן הטבה תהא מקטר קטרת ואבא שאול אמר לך שאני התם דכת' אותו ר' פפא אמר לא קשיא הא רבנן הא אבא שאול במאי אוקימתה למתניתי' דהכא כרבנן פייס כאבא שאול אימ' סיפא הביאו לו את התמיד קרצו ומרק אחר שחיטה על ידו נכנס להקטיר את הקטרת ולהטיב את הנרות אתאן לרבנן רישא וסיפא רבנן ומציעתא אבא שאול א' לך ר' פפא אין רישא וסיפא רבנן ומצי עתא אבא שאול לא מוקים לה אלא ר' פפא מ״ט לא א' כאביי א' לך תנא ברישא הטבת שתי נרת והדר הטבת חמש נרות ואביי אמר לך אורויי בעלמא הוא דקא מורי יסדרא הא הדר תני לה. Extat enim traditio; adolebit, & posthæc præparabit lucernas. Aba Saul dicit; præparabit, & posthæc adolebit. Qua ratione movetur Aba Saul? ex eo quod scriptum est? *Mane mane quando componet lucernas*: Et postea: *incendet illud*. Quænam ratio sapientum? Dicit textus; *quando disponet, adolebit suffitum*;

tum; niſi velis dicere, ſic inter veſperas; quia ſcriptum eſt *Exod.* xxx. 8. *Et quando collocabit Aaron lucernas ad veſperam, uret thymiama*. Sic etiam in principio accendet lucernas, & poſtea adolebit ſuffitum inter veſperas: Et ſi dicas ita eſſe; Nonne extat traditio, *a veſpera uſque ad mane*? Indenda eſt menſura, ut continuo ardeat tota nocte a veſpera uſque ad mane. Altera explicatio: *a veſpera uſque ad mane;* ne tibi ſit aliud miniſterium *a veſpera uſque ad mane*, niſi hoc duntaxat. Sed quid dicit textus? quod tempore accenſionis lucernarum adoleat ſuffitum; hic quoque tempore præparationis adolebit ſuffitum. Et Aba Saul tibi dicit; diverſum proponitur; ſcriptum eſt enim אותו. R. Papa dicit; non eſt oppoſitio. Hoc docent ſapientes, & illud Aba Saul? Quem ſtatuiſti eſſe autorem hujus Miſnæ? Sapientes? & ſortitionis? *Aba Saul?* vide finem. Adduxerunt illi ſacrificium juge, & poſt mactationem ſua manu peractam, ingrediebatur ad adolendum ſuffitum & præparandas lucernas. Dicemus igitur, principium & finem docere ſapientes, & medium Aba Saul? Dicit tibi R. Papa; ſic eſt; principium & finem docent Sapientes, & medium Aba Saul. Concedatur, quod Abai non dicat juxta mentem R. Papa, principium & finem eſſe ſapientum, & medium Aba Saul. Non ſtatuit. Sed R. Papa, qua ratione non dicit juxta mentem Abai? Dicit tibi doctor Miſchnicus; in principio præparabat duas lucernas, & poſtea quinque; & Abai tibi dicit, nihil aliud intelligit, quam demonſtrare miniſteria, & eorum ordinem; poſtea exponit. *Moſe Chaphetz in Chanuchath Abith* cap. 51. מהאי דאמרינן בפ״ק דיומא בעידן העלאה תהו מקטיר ופירש דלא קרינן בעידן העלאה אלא באמצעה כן להרע״ב נמי דבין הערבים לא מפסיק בקטורת קשיא סוגיא דיומא דלכולי עלמא משמע דבין הערבים בעידן העלאה מקטיר דהיינו באמצעה תשובה סונייא דהתם מיתוקמא כפירושנו שהרי מלשון בהטיבו את הנרות משמע לפני הטבת הנרות ולא באמצע ואי לאו דבעינן הפסקה בשחר בעדינן לרבנן בשחרית נמי לקטורת קודם הטבת הנרות וכיפירוש רש״י שם אבל בין הערבים מקטיר קודם הדלקה הנרות דלא בעינן הפסקה דלא כתיב אלא בבקר בבקר שהרי הכי קאמרי תניא ייטיב ואחר כך יקטיר אלא יקטיר ואחר ייטיב וכו׳ אלמא לרבנן בעידן הטבה דקאמרי ר״ל קודם הטבה עבדי ולהאו טעמא לדברי הרע״ב למערב קודם הטבה עבדי להקטורת לרבנן וכן דאבא שאול דשאני התם דכתיב אותו כדאמר בגמרא דוק יאשכח דכל הסוגיא דדהתם מיתוקמא שפיר הכי וכל ההערות ששאל הרשב״א על דברי השואל לפי השואל מפרש דלרבנן בעידן העלאה ר״ל בין לפניה בין לאחריה אמנם לפי פירושנו שר״ל לפני הטבה. Quod dictum eſt cap. 1. *Joma*; in tempore accenſionis adolebit; Et exponitur; quod non ſit legendum, in tempore accenſionis, ſed in medio; ſi ita eſt, pariter juxta mentem *Bartenoræ* vel inter veſperas non eſt interrumpendum in ſuffitu. Objectio: Lectio eſt in *Joma;* ex communi ſententia intelligitur, quod inter veſperas tempore accenſionis ſit adolendus ſuffitus i. e. in medio. Reſponſio: lectio, quæ refertur eo loco, perſpicue confirmatur juxta noſtram expoſitionem; quia ex hoc textu in præparandis lucernis eruitur ante præparationem, non vero in medio; niſi quod nobis interrumpendum ſit mane; juxta mentem ſapientum adoleremus quoque ſuffitum ante præparationem lucernarum, ut ibi exponit *Raſchi*. Verum inter veſperas adolebit ſuffitum ante accenſionem lucernarum, quia non ſcriptum eſt, niſi *mane mane;* etenim ſic dicunt: Traditio: non præparabit, & poſthæc adolebit, ſed adolebit, & poſthæc præparabit &c. Itaque juxta Sapientes tempore præparationis, ſicut dixerunt, i. e. ante præparationem. Nulla eſt ratio verbis *Bartenoræ;* quod in veſpera ante præparationem ſit adolendus ſuffitus juxta mentem ſapientum, pariterque juxta mentem Aba Saul; quia ex eo loco quid diverſum proponitur; dictum eſt enim אותו, ſicuti dictum eſt in *Gemara*. Præciſe deprehenditur, quod tota lectio, quæ eo loco refertur, ſic optime confirmetur, & omnia argumenta, quæ proponit *Ariſba* ad verba interrogantis ſuper hac re. Quia quæſtio explicatur juxta ſapientes tempore accenſionis, i. e. ſive antea ſive poſtea; Verum juxta noſtram interpretationem, ſc. ante præparationem. *Siphra* 52. 4. מערב ועד בוקר תן להם מידתן שיהו דולקים מערב עד בוקר ושלא תהיה להם עבודה מערב ועד בוקר אלא הם. *A veſpera uſque ad mane*; indenda eſt illis *olei* menſura qua ardere poſſint a veſpera uſque ad mane; neque ſit aliud miniſterium a veſpera uſque ad mane, niſi illud duntaxat. *Peſiktha* 31. מערב עד בקר שיהו דולקין מערב עד בקר ד״א מערב עד בקר שלא תהא עבודה מערב עד בקר אלא היא. *A veſpera uſque ad mane*; ut ardeant a veſpera uſque ad mane; Altera explicatio; a veſpera uſque ad mane; ne ſit

ſit aliud miniſterium a veſpera uſque ad mane niſi iſtud.

Ab lucerna occidentali ceteras accendebat ſacerdos, & in ea ceſſabat; ſi extinctam inveniſſet, ab altari exteriori accendebat. *Siphra* ibid. להעלות נר שתהא שלהבה עולה להעלות נר שתהא נר המערבי תדיר שממנו יהיה מתחיל ובו יהיה מסיים ובשעה שאחיו הכהנים נכנסים להשחוות הוא היה מקדם לפניהם כיצר נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקים מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק שממנו מדליקים את המנורה בין הערבים מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה; *Ad extollendam lucernam*, ut flamma adſcendat; *ad extollendam lucernam*, ut lucerna occidentalis ſemper ardeat, quod ex ea incipiebat, & in ea ceſſabat; & quo tempore fratres ejus ſacerdotes ingrediebantur ad adorandum, ante illos incedebat. Quomodo? ſi ingrediens inveniat duas lucernas accenſas, decinerabat orientalem, & relinquebat occidentalem accenſam, ex qua accendebant candelabrum inter veſperas; ſi extinctam inveniant decinerant, & accendunt ex altari holocauſti. *Peſiktha* ibid. להעלות נר שתהא הדלקת שלהבת נר המערבית עולה תמיד שממנו יהא מתחיל ובו יהא מסיים ובשעה שהכהנים נכנסין להשתחות הוא היה מקדים לפניהם כרתנן במסכ׳ תמיד נכנס ומצא שתי נרות מזרחים דולקין מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק שממנו מדליק את המנורה בין הערבים מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה. *Ad extollendum lucernam*; ut ardens flamma lucernæ occidentalis ſemper adſcendat; quod ex ea incipiebat, & in ea ceſſabat; & quo tempore ingrediebantur ſacerdotes ad adorandum, ante illos incedebat; ſicuti traditur in tractatu *Tamid*; ſi ingrediens inveniat duas lucernas orientales accenſas, decinerat orientalem, & relinquit occidentalem accenſam, ex qua accendebat candelabrum inter veſperas; ſi inveniatur extincta, decinerabatur, & accendebatur ex altari holocauſti. *Siphri* 24. 3. לפני יי׳ תמיד שיהיה נר מערבי תדיר שממנו מדליק את המנורה בין הערבים *Coram Domino ſemper*; ut lucerna occidentalis ſemper ardeat; quod ex ea accenderet candelabrum inter veſperas. *Babyl. Joma* 45. 2. אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה לימד על מערכה שניה של קטרת שלא תהא אלא על מזבח החיצון אש מחתה ומנורה מנין ודין הוא נאמרה אש בקטורת ונאמרה אש במחתה ומנורה מה להלן על מזבח החיצון אף כאן על המזבח החיצון או כלך לדרך זו נאמרה אש בקטורת ונאמרה אש במחתה ומנורה מה להלן בסמוך לו אף מחתה ומנורה בסמוך לו ת״ל אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה אש תמיד שאמרתי לך לא תהא אלא בראשו של מזבח החיצון למדנו אש למנורה אש למחתה מנין ודין הוא נאמרה אש במחתה ונאמרה אש במנורה מה להלן על גבי מזבח החיצון אף כאן על מזבח החיצון או כלך לדרך זו נאמרה אש בקטורת ונאמרה אש במחתה מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוק לו ת״ל ולקח מלא המחת׳ גחלי אש מעל המזבח מלפני ה׳. *Ignis perpetuus ardebit ſuper altare; non extinguetur*; *Levit.* VI. 13. ad docendum, quod ſtrues ſecunda ſuffitus non eſſet niſi ſuper altare exterius; ignis thuribuli, & candelabri unde probatur? Ex argumento. Commemoratur ignis in ſuffitu, pariterque commemoratur ignis in thuribulo, & candelabro; ſicut illic ſuper altare exterius, hic quoque ſuper altare exterius; aut hoc modo; commemoratur ignis in ſuffitu, & commemoratur ignis in thuribulo, & candelabro; ſicut illic in loco illi proximo, hic quoque in loco illi proximo; Idcirco dictum eſt; *Ignis perpetuus ſuper altare non extinguetur*. *Ignis perpetuus*, de quo tibi dixi, non erit niſi in vertice altaris interioris. Percepimus ignem pro candelabro, ignis thuribuli unde probatur? ex argumento; Commemoratur ignis in thuribulo, & memoratur ignis pro candelabro; ſicut illic ſuper altare exterius; hic quoque ſuper altare exterius; aut hoc modo; commemoratur ignis in ſuffitu, & memoratur ignis in thuribulo; ſicut illic in loco illi proximo, hic quoque in loco illi proximo. Idcirco dictum eſt; *& plenum thuribulum ex prunis ignis ex deſuper altare coram Domino*. *Siphra* 15. 4. ואש המזבח תוקד בו מנין לאש המזבח הפנימי שלא תהא אלא ממזבח החיצון ת״ל אש המזבח תוקד בו אש מחתה ומנורה מנין ודין הוא נאמ׳ אש במזבח הפנימי ונאמ׳ תן אש במחתה ומנורה מה אש מזבח הפנימי ממזבח החיצון אף אש מחתה ומנורה ממזבח החיצון או כלך לדרך זו תן אש במזבח הפנימי ונאמ׳ תן אש במחתה ומנורה מה אש מזבח הפנימי ממובח חוצה לו אף אש מחתה ומנורה ממזבח חוצה להם ת״ל אש תמיד תוקד על המזבח אש שאמרתי לך תהא תמיד לא תהא אלא ממזבח החיצון למדנו אש למנורה אש למחתה מנין ודין הוא שאמרה אש במחתה ונאמרה במנורה מה להלן על גבי מזבח החיצון אף כאן על מזבח החיצון או כלך לדרך זו נאמרה אש בקטורת ונאמרה אש במחתה מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו ת״ל ולקח מלא המחת׳ גחלי אש מעל המזבח מלפני ה׳. *Et ignis altaris* ac-

accendatur in ipso. Unde probatur, quod ignis altaris interioris non esset nisi ex altari exteriori? ex eo quod dicitur; *ignis altaris accendetur in ipso*. Ignis thuribuli, & candelabri unde probatur? argumento: commemoratur ignis in altari interiori, & dicitur; pone ignem in thuribulo, & candelabro; sicut ignis altaris interioris ex altari exteriori, ita pariter ignis thuribuli & candelabri ex altari exteriori; aut hoc modo; Pone ignem in altari interiori; & dictum est, pone ignem in thuribulo & candelabro; sicut ignis altaris interioris ex altari, quod erat illo exterius (*altera æditio* בסמוך לו ex loco illi proximo) ita quoque ignis thuribuli, & candelabri ex altari, quod erat illis exterius; Idcirco dictum est; *ignis perpetuus ardebit super altare*; Ignis de quo dixi tibi, non erit nisi ex altari exteriori. Didicimus ignem pro candelabro, pro thuribulo unde probatur? Ex argumento; commemoratur ignis in candelabro, & memoratur ignis in candelabro, & memoratur ignis in candelabro, sicut illic ex altari exteriori, hic quoque ex altari exteriori; aut hoc modo; memoratur ignis in suffitu, pariterque memoratur ignis in thuribulo, sicut illic ex loco illi proximo, hic pariter ex loco illi proximo; Idcirco dictum est *Levit.* XVI. *Et sumet plenum thuribulum de prunis ignis ex desuper altare coram Domino*. Si quis vero extingueret ignem thuribuli, & candelabri non tenebatur poena; *Babyl. Joma* 16. 2. המכב' אש מחת' ומנורה אביי אמר חייב רבא אמר פטור דכביי בראשו של מזבח דכולי עלמא לא פליגי דחייב כי פליגי דאחתיה אארעא וכבייה אביי אמר חייב אש המזבח הוא רבא אמר פטור כיון דנתקה נתקה אלא הא דאמר רב נחמן אמר רב' בר אבוה המוריד גחלת מעל גבי המזבח וכיבה חייב כמאן כאביי אפילו תימא כרבא הת' לא אינתיק למצות' הכא אינתיק למצות' איכ' דאמרי דאחתיה אארע' וכביה דכולי עלמא לא פליגי דפטור כי פליגי דכבייה בראשו של מזבח אביי אמר חייב אש המזבח הוא ורבא אמר פטור כיון דנתקה נתקה אלא הא דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה המוריד גחלת מעל גבי המזבח וכבה חייב כמאן לא כאביי התם לא אינתיק למצותה הכא אינתיק למצותה. Si quis extinguat ignem thuribuli, & candelabri, Abai dicit, reus est; Raba dicit; liber est; qui vero extinguat in vertice altaris, communiter non est dissensio, quod teneatur; sed est dissensio de eo, qui in terra deposuerit, & extinxerit, Abai dicit tenetur, quia est ignis altaris; & Raba dicit; liber est: quia postquam *pruna* inde avulsa est, avulsa est; sed hoc dicit R. Nachman; dicit Raba bar Abua; qui extrahat ab altari prunam & extinguat, reus est; ex cujusnam sententia? ex sententia Abai, quamvis dicas juxta mentem Raba; Ibi non evulsa est propter suum præceptum, & hic evulsa est propter suum præceptum; Nonnulli dicunt, quod si posuerit in terra, & extinxerit, communiter non est dissensio de eo, quod sit liber; at est dissensio de eo, qui extiguat in vertice altaris; Abai dicit, reus est, quia est ignis altaris; & Raba dicit, liber est; postquam evulsa, evulsa est; Sed hoc dicit R. Nachman, dicit Raba bar Abua; qui excerpat prunam ex desuper altare, & exinguat, reus est; ex cujus sententia? non ex sententia Abai; ibi non est evulsa propter præceptum suum, hic evulsa est propter præceptum suum.

II. Babylonem deportata fuisse omnia vasa Templi cum candelabro a Nabuchdnezar Rege Chaldæorum demonstrari potest 2. *Reg.* XXV. 15. ואת המחתות ואת המזרקות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים. *Necnon & thuribula & phialas, quæ aurea, aurea, & quæ argentea, argentea, tulit princeps militiæ*. *Targum*. וית מחתיתא וית מזרקיא דידהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא. *Et thuribula, & phialas, quæ aurea, aurea, & quæ argentea, argentea, tulit dux hostium*. Et 2. *Paral.* XXXVI. 6. ומכלי בית יהוה הביא נבוכדנאצר לבבל. *Et vasa domus Domini transtulit Nabuchdnezar Babylonem*. Ibid. vers. 10. ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר ויבאו בבלה עם כלי חמדת בית יהוה. *Cumque anni curriculus volveretur misit Nabuchdnezar rex, qui adduxerunt eum Babylonem, asportatis simul pretiosissimis vasis domus Domini*. Ibid. vers. 18. וכל כלי בית האלהים הגדלים והקטנים ואצרות בית יהוה ואוצרות המלך ושריו הכל הביא בבל. *Universaque vasa domus Domini, tam majora, quam minora, & thesauros templi, & regis, & principum, transtulit Babylonem*. Ab *Jeremia* inter spolia Templi translata Babylonem præcipue candelabra numerantur LII. 19. ואת הספים ואת המחתות ואת המזרקות ואת הסירות ואת המנרות ואת הכפות ואת המנקיות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים. *Et hydrias, & thymiamateria, & urceos, & pelves, &* candelabra, *mortaria & cyathos, quotquot aurea, aurea, & quotquot argentea, argentea, tulit magister militiæ*. Targum.

gum, וית קוליא וית מחתיא וית מזרקיא וית בזיכיא וית מנרתא וית דודיא מכילתא דדהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא . *Et hydrias , & thuribula , & phialas , & lebetes ,* & candelabra , *& acerras , & cyathos , quæ aurea , aurea , & quæ argentea , argentea , tulit dux hostium .* Post reædificatum templum iterum ablatum est Candelabrum ab Antiocho Epiphane Syriæ rege , uti scriptum est 1. *Mach.* 1. 23. *Et intravit in sanctificationem cum superbia , & accepit altare aureum , & candelabrum luminis , & universa vasa ejus , & mensam propositionis & libatoria , & phialas & mortariola aurea , & velum , & cortinas , & ornamentum aureum , quod in facie templi erat , & comminuit omnia :* Iterum conflatum est novum candelabrum post victum ab Juda Macchabæo Lysiam Syrorum ducem ; uti scriptum est ibid. cap. IV. 49. *Et fecerant vasa sancta nova , & intelerunt candelabrum , & altare , & accenderunt lucernas , quæ super candelabrum erant , & lucebant in templo. Et* 2. *Macch.* 1. 8. *Et obtulimus sacrificium , & similaginem , & accendimus lucernas.* Ibid. x. 3. *Et purgato templo aliud altare fecerunt , & de ignitis lapidibus igne conceptis sacrificia obtulerunt post biennium , & incensum , & lucernas .* Post excidium Hierosolymæ & Sanctuarii certum est Vasa omnia Templi una cum Candelabro a Tito delata Romam in Sede Pacis deposita fuisse . Hoc templum quamvis Commodo imperante deflagravit , tamen ex testimonio multorum Autorum constat hæc spolia Hierosolymitana non periisse. *Procopius* lib. 1. de *Bello Gothico* testatur hæc spolia, capta urbe, ab Alarico exportata fuisse . Καρκασιωνὴν δὲ πολλῇ σπουδῇ ἐπολιόρκουν ἐπὶ τὸν βασιλικὸν πλοῦτον ἐνταῦθα ἐπύθοντο εἶναι , ὃν δὴ ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις Ἀλάριχος ὁ πρεσβύτατος Ῥώμην ἑλὼν ἐληΐζατο. ἐν τοῖς ἦν καὶ τὰ Σαλομῶνος τοῦ Ἑβραίων βασιλέως κειμήλια ἀξιοθέατα ἐς ἄγαν ὄντα. Πρασία γὰρ λίθος αὐτῶν τὰ πολλὰ τὸ ἐκαλλώπιζεν , ἅπερ ἐξ Ἱεροσολύμων τὸ παλαιὸν εἷλον . Summa contentione Carcassionem obsident , ferente fama ; gazam ibi Impentoriam asservari, quam ætate superiori, Roma capta , Alaricus Senior abstulerat . In ea erant Salomonis Hebræorum regis cimelia visu dignissima. Erant enim prasiis ornata lapidibus vasa , quæ quondam Romani Hierosolymis exportaverant . *Anastasius* Bibliothecarius, Histor. Eccles. pag. 43. scribit anno æræ Christianæ 450. ab Urbe in Africam translata fuisse. Præterea (*inquit*) Gezerichus , nemine , sibi resistente, introivit Romam , tertia die Maximi fugæ , & sublatis omnibus pecuniis , & civitatis miraculis in naves receptis , in quibus erant Ecclesiastica cimelia , tota ex auro , lapidibus pretiosis ornata, & Vasa Hebraica , quæ Titus Vespasiani filius post captivitatem Hierosolymorum Romam detulerat una cum Eudoxia Imperatrice , ac filiabus ejus in Africam navigavit . *Anastasius* ibid. narrat a Belizario, victis VVandalis , ab Africa Byzantium hæc spolia translata fuisse circa annum 520. Cumque Belizarius (*inquit*) Byzantium una cum Gelimere , & Vvandalis pervenisset magna præmia percipere meruit &c. *Et mox.* Erant autem exuviæ quotquot administratorio principis ordini competebant , id est , throni aurei , & rhedæ, quibus regem uxores vehuntur, ornatusque de lapidibus pretiosis compositus, argenti quoque multa millia talentorum , & diversorum Imperialium vasorum, quæ Gezerichus , Romano spoliato palatio , in Africam tulit : inter quæ & Judæorum vasa , quæ Vespesiani filius Titus post captam Hierosolymam Romam detulerat. *Procopius* similiter lib. 11. cap. 9. de Bello Wandalico meminit horum spoliorum in triumpho Belisarii. Ἦν δὲ λάφυρα μὲν ὅσα δὴ ὑπουργίᾳ τῇ βασιλέως ἀνεῖσθαι εἰώθει, θρόνοι τε χρυσοῖ καὶ ὀχήματα οἷς δὴ τὴν βασιλέως γυναῖκα ὀχεῖσθαι νόμος . καὶ κόσμος πολὺς ἐκ λίθων ἐντίμων συγκείμενος. ἐκπώματα τε χρυσᾶ, καὶ θοίνην χρήσιμα. ἦν δὲ καὶ ἄργυρος ἕλκων μυριάδας ταλάντων πολλὰς , καὶ πάντων τῶν βασιλικῶν κειμηλίων πάμπολύ τι χρῆμα ἅτε Γιζερίχου τὸ ἐν Ῥώμῃ σεσυληκότος παλάτιον ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις ἐῤῥέθη, ἐν τοῖς καὶ τὰ Ἰουδαίων κειμήλια ἦν ἅπερ Οὐεσπασιανοῦ Τίτος μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσωλύμων ἅλωσιν ἐς Ῥώμην σὺν ἑτέροις τισὶν ἤνεγκε . Καί αὐτὰ τῶν βασιλέως γνωρίμων τινὶ ταῦτα, ἔφη , τὰ χρήματα ἐς τὸ ἐν Βυζαντίῳ παλάτιον ἐσκομίζεσθαι ἀξύμφορον οἴομαι εἶναι . οὐ γὰρ οἷόν τε αὐτὰ ἑτέρωθι εἶναι ἢ ἐν τῷ χώρῳ οὗ δὴ Σολομὼν αὐτὰ πρότερον ὁ τῶν Ἰουδαίων βασιλεὺς ἔθετο . Διὰ ταῦτα γὰρ καὶ Γιζερίχος τὰ Ῥωμαίων βασίλειον εἷλε, καὶ νῦν , τὰ Βανδίλων ὁ Ῥωμαίων στρατός. ταῦτα ἐπεὶ ἀνενεχθέντα βασιλεὺς ἤκουσεν . ἔδεισέ τε , καὶ ξύμπαντα κατὰ τάχος ἐς τῶν Χριστιανῶν τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερὰ ἔπεμψεν. Erant autem spolia ea , quæ regiis usibus inservire solent , sellæ aureæ vehicula uxoris principis , mundi gemmei ingens vis , pocula ex auro , epucaris omnis supellex regis, talentorum argenti multæ myriades, & magna regiorum vaso-

rum

rum copia, quæ Gezericus, uti ſupra memoravimus, ex Romano palatio rapuerat. In his vaſa Judæorum erant, quæ Titus Veſpaſiani filius poſt Hieroſolymorum excidium Romam cum aliis adſportaverat. Ea conſpicatus Judæus quidam adſtans uni ex Auguſti familiaribus eum monuit; *Non expedit, ut ego exiſtimo, hæc in palatium Byzantinum inferri. Nuſquam enim ſervari poſſunt, niſi ubi principio repoſita fuerunt a Salomone Judæorum rege. Quod quia factum non eſt [& alieno loco hæc vaſa templi in terris Gentium collocata ſunt] ideo Gezerichus Romanam regiam cepit, & VVandalicam Romani.* Hæc Imperatori renuntiata metum incuſſerunt, ita ut omnia illa Hieroſolymas miſerit ad templa Chriſtianorum, quæ ibi erant. Quid his ſpoliis poſthæc acciderit incertum eſt.

III. Reliquum eſt, ut de candelabro cœleſti diſſeratur. Viſa ſunt ab *Joanne Apocal.* I. 12. 13. in cœlis ſeptem candelabra. *Et converſus ſum, ut viderem vocem, quæ loquebatur mecum: & converſus vidi ſeptem candelabra aurea: Et in medio ſeptem candelabrorum aureorum ſimilem filio hominis.* Vidit ante *Joannem Zacharia*, uti ſcriptum eſt cap. IV. וישב המלאך הדבר ויעירני כאיש יעור משנתו ויאמר והנה מנורת זהב כלה ונלה על ראשה ושבעה נרותיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה. *Et reverſus eſt Angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitavit me quaſi virum, qui ſuſcitatur de ſomno ſuo. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas ejus ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ ejus ſuper illud, ſeptem & ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput ejus.* Targum. ותב מלאכא דממליל לעמי ואערני כגבר דמתער משינתיה ואמר לי מה את חזי ואמרי חזיתי והא מנרתא דהב כלה ונרותה על רישא ושבעא בוצינהא דעלה שבעא ושבעא דמריקין מנהון מישחא לבוציניא דעל רישה. *Et reverſus eſt Angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitavit me quaſi virum, qui ſuſcitatur de ſomno ſuo. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas ejus ſuper caput ipſius; & ſeptem lucernæ ejus ſuper illud, ſeptem & ſeptem infuſoria, vaſa olei, lucernis, quæ erant ſuper caput ejus.* Ab Judæis quoque viſum fuit hoc candelabrum cœleſte uti patet ex multis monumentis. *Babyl. Menachoth.* R. Joſe filius R. Jehudæ dixit: Arca ignea, menſa ignea, & candelabrum igneum deſcenderunt de cœlo: Moſes vero illa vidit, & ad modum illorum fecit, q. d. *Exod.* XXV. 40. *Vide & fac* כתבניתם *ſecundum modulum ipſorum, quem in monte vidiſti*: *Tikkune Sohar* cap. XX. 47. 2. *Exod.* XXV. Schechina inferior eſt ſuffimentum Dei S. B. & eſt ſacrificium ejus, altare ejus, in quo Iſraelitæ cibos, & ſacrificia & preces ordinant. Illæ enim preces apud Deum S. B. ſunt inſtar ſacrificii matutini, & veſpertini, juxta illam portionem, quæ per totam noctem conſumuntur. Ipſa eſt ſacrificium, quod inſtar epimetri additur; eſt ſacrificium ſabbathorum, & dierum feſtorum, neque enim vel Sabbatho vel diebus feſtis populus ſanctus ſacrificium offert, אלא בה niſi per eam. בזאת *Cum hac veniat Aaron in ſanctum*; *Lev.* XVI. 3. *Et quicunque gloriari vult, nulla re alia gloriatur*, כי אם בזאת *niſi hac*. *Jerem.* IX. 23. Hæc eſt משכונא tentorium illius, nam propter eam Deus habitat in medio eorum, q. d. *Exod.* XXV. 8. *Et faciant mihi ſanctuarium, ut habitem in medio eorum.* Illa eſt arca ipſa, & eſt liber legis in medio illius reconditus. Illa eſt candelabrum ejus, candelabrum luminaris, ex illo ſc. de quo Scriptura dicit *Prov.* VI. 23. *Et lex eſt lux.* Illa eſt lucerna, quæ accenditur coram eo, q. d. *Levit.* XXIV. 2. *Ad tollendum lumen ſemper.* Ipſa eſt בת שבע Bethſeba, nempe candelabrum conjunctum ex ſeptem lucernis. Ipſa eſt lux coram eo ex latere ſiniſtro, & illa eſt lux coram eo ex latere dextro. De utroque vero dicitur *Prov.* l. c. *Quia lucerna eſt præceptum, & lex eſt lux.*

DANIELIS FRID. JANI
DISPUTATIO HISTORICA
DE VITE AUREA
TEMPLI HIEROSOLYMITANI.

Templi Hierosolymitani tam admiranda utrobique structura fuit, ut nullius gentis vel elegantia templi & amplitudo, vel auri argentique vis cum illius majestate comparari queat. Sive enim ad summam ædificii partem, aut ejus latera, sive ad introitum animum advertas: ubique, quod aurum repræsentet, quod arte magnificum sit & natura communitum, summa cum admiratione deprehendes. Inter tot ac tanta hujus Templi ornamenta, quæ ex auro conflata erant, aspiciebatur vitis aurea, quam in præsentia examinare, operæ pretium esse censuimus. Antequam singula prosequamur, de occasione ejus, qua Romanis innotuit, hoc est, de controversia Hyrcani & Aristobuli aliquid prædicendum est, cum sine illa cognitio vitis aureæ apud gentes, nec explicari nec illustrari adcurate possit.

II. Discordia inter fratres, Hyrcanum & Aristobulum oriebatur, cum mater Alexandra Hyrcanum, majorem filium, rebus sacris præficeret: qua defuncta, minor filius Aristobulus, matris consilium iniquo animo ferebat, & Hyrcano, fratri suo majori, tam Regnum quam Sacerdotium eripere conabatur. Cneus Pompejus, qui, victo Mithridate, contra Tigranem in Armenia bellum gerebat, per legatos audiverat, fratres Hyrcanum & Aristobulum de regno Hierosolymis motus concitasse: hinc factum est, ut inclytus Romanorum dux ad tumultus comprimendos, ad refringendam deinde impotentem Aristobuli dominationem, & tandem ad pacem inter utrumque fratrem conciliandum, cum delecta manu Hierosolymas proficisceretur. Quo quum pervenisset, Aristobulum, re ita exigente, in carcerem conjecit, eundemque vinculis constrinxit: Hyrcanum vero ea conditione rebus præesse permisit, ut in fide & clientela Romanorum contineretur. Præter Josephum, antiquitatis Judaicæ scriptorem, Strabo geographus summatim hoc bellum memorat in Syriæ ac Judææ explicatione. Is enim dicit lib. XVI. pag. 762. ἤδη δ᾽ οὖν φανερῶς τυραννουμένης τῆς Ἰουδαίας, πρῶτον ἀνθ᾽ ἱερέως ἀνέδειξεν ἑαυτὸν βασιλέα Ἀλέξανδρος. τούτου δ᾽ ἤρετο υἱοὶ Ὑρκανός τε καὶ Ἀριστόβουλος. διαφερομένων δὲ περὶ τῆς ἀρχῆς, ἐπῆλθε Πομπήιος καὶ κατέλυσεν αὐτούς, καὶ τὰ ἐρύματα αὐτῶν κατέσπασε, καὶ αὐτὰ ἐν πρώτοις τὰ Ἱεροσόλυμα βίος καταλαβών, *cum vero palam jam Judæa tyran-*

rannide premeretur, primus pro Sacerdote se Regem fecit Alexander, cujus filios Hyrcanum & Ariſtobulum de Imperio diſceptantes, Pompejus ſuperveniens dejecit atque eorum munitiones evertit, & ipſa inprimis Hieroſolyma vi capta eſt. Quo loco id notandum eſt, quod Alexander non primus fuerit, qui Regis titulo in hac gente uſus ſit, ſed filius ejuſdem Ariſtobulus, uti ex Joſepho lib. XIII. Antiquit. Judaic. cap. XIX. clare & diſtincte perſpicimus.

III. Revertamur ad Pompejum, qui, quum ſabbato die, quo religio Judæis erat, reſiſtere, Hieroſolymarum potiretur, templum, quod Judæis erat ſanctum, ceteris autem gentibus admirabile videbatur, jure victoriæ, ut Cornelius Tacitus lib. V. Hiſtor. cap. IX. memorat, ingreſſus eſt. Quo tamen mirum omnino eſt, quod homo gentilis in Judæorum templo ſanctiſſimo ea inſpexerit, quæ videre ne Judæis quidem permiſſum erat, niſi ſolis Sacerdotibus. Id vero magis mirandum eſt, quod Joſepho auctore, tanta ejus fuerit fides ac continentia, ut ex ſacris theſauris, qui in ſua poteſtate tum erant omnes, populo Judaico nihil abſtulerit. Inique ex adverſo M. Licinius Craſſus egerat, qui, quum ad Parthicam expeditionem iret, contra datam fidem templum, omnibus divitiis plenum, ſpoliabat, de quo Joſephus lib. XIV. Antiquit. Judaic. cap. XII. ineunte videri poteſt. Nefas autem eſt, ſacramentum violare, quo quis ſe obſtrinxit, tantoque ſcelere famam inquinare. Tale facinus non commiſit Pompejus, qui tumultu ex ſententia ſedato, nihil aliud in templo Hieroſolymitano egit, quam vidit ac perluſtravit Judæorum ſacra, & divinum in eo cultum deinceps fieri juſſit, uti ex Joſepho, Strabone, aliiſque fide dignis ſcriptoribus obſervamus.

IV. Hiſtoria ſic breviter expoſita, itemqne occaſione, qua Pompejus ad Hieroſolymam venit, res ipſa & ordo nunc poſtulat, ut propius ad vitem perluſtrandam accedamus. Eam vero exactiſſime deſcribit codex Middoth Talmud. Babyl. cap. III. ſect. VIII. his verbis: גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ומודלה על גבי כלונסות, quæ verba doctiſſimus vir, Conſtantius L'Empereur ita latine vertit: *vitis aurea expandebatur ſuper portam templi, erigebaturque ſuper canterios.* Inde colligitur, quod vitis neque ſuper altaria, nec in ſanctuario, nec alio in loco poſita fuerit, ſed in primo lumine templi Hieroſolymitani. Joſephus, qui eam quoque definit in deſcriptione templi, ſic inquit lib. VI. Bell. Jud. cap. VII. ἡ διὰ τοῦ οἴκου πύλη, κεχρύσωτο μὲν ὡς ἔφην πᾶσα, καὶ ὅλος περὶ αὐτὴν τοῖχος. εἶχε δὲ καὶ τὰς χρυσᾶς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμπέλους, ἀφ' ὧν βότρυες ἀνδρομήκεις κατεκρέματο, *interior porta tota inaurata erat, ut dixi, & circa eam auratus paries. Deſuper autem habebat aureas vites, unde botri ſtatura hominis dependebant.* Joſephus, Ben Gorion, in deſcriptione vitis non ſine laude dimittendus, qui eadem, quæ ſcriptores modo laudati tradiderunt, refert: הגפן זהב טהר מעשה אמן היה שריגיה ועליה ופרחיה זהב נוצץ ואשכלותיה זהב ורקרק וענביה וחרצניה וזגיה אבני יקרת וכלם מעשה נקוד והיתה הגפן ההיא תמהה העיני כל רואיה ושמחת לבב לכל המביטי אליל ורבים מסופרי רומה העירו כי ראו אותה בחורבן הבירת *vitis ex auro puro erat facta opere ingenioſo, habens ramos perplexos, cujus folia & germina facta erant ex rutilanti auro, botri autem ex auro flavo & grana ejus acini atque follicoli facti erant ex lapidibus pretioſis, totumque opus erat fabre factum opere vario, ut eſſet mirandum ſpectaculum & gaudium cordis omnibus intunetibus illam &c.* Poſſemus plura de hac vite ex Jacopo Jehuda Leone lib. II. Templi Hieroſolymitani cap. XXI. arceſſere, niſi modus in allegationibus tenendus eſſet.

V. Unicus tamen locus ex Joſepho lib. XV. Antiquit. Judaic. cap. XIV. addendus eſt, antequam ad reliqua progrediamur. Is ait: Θύρας ἐπὶ τοῖς εἰσόδοις σὺν τοῖς ὑπερθυρίοις, ἴσον ἐχούσας τῷ ναῷ, ποικίλοις ἐμπετάσμασι κεκόσμητο, τὰ μὲν ἄνθη ἁλουργῆσι, κίονας δ' ἐνυφασμένοις. Καθύπερθεν δ' αὐτῶν ὑπὸ τοῖς τριχώμασι, ἄμπελος διετέτατο χρυσῆ, καὶ βότρυς ἀπεωρημένους ἔχουσα, θαῦμα καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς τέχνης τοῖς ἰδοῦσιν, οἷον ἐν πολυτελείᾳ τῆς ὕλης τὸ κατασκευασθὲν ἦν, *janua erat ipſi templo par, & ſuperliminare aulæis varietatis ornabatur, floribus purpureis diſtinctis & habentibus columnas intextas, ſub quarum capitibus vitis expandebatur aurea dependentibus botryonibus, mirandum ſane opus tam manus quam materiæ pretio.* Hinc quæret quiſpiam, cujuſnam opus ſit vitis aurea? difficilis ſane quæſtio. Si enim hanc vitem Herodi tantum tribuimus, Floro fidem derogamus, qui lib. III. cap. VI. fatetur clariſſime, ut mox audiemus, Pompejum vitem auream in templo vidiſſe: ſin illa in dubium vocamus, quæ Joſephus, fide quoque dignus ſcriptor, tradidit, in temeritatis notam incurrimus, etiam injurii ſumus in rei veritatem. Ne vero

ro ſilentium auctoris obiicias de vite aurea templi ſecundi, ejuſque auctore primario, ſciendum eſt, ſcriptorem hiſtoriæ Judaicæ in enarratione ejus parum aut nihil retuliſſe, quoniam non erat documentum religionis Judaicæ. Inde vero non ſequitur, ut res incerta ſit & dubia. De infantium cæde Bethlehemitica Joſephus, qui Nicolaum Damaſcenum, Herodis M. fautorem, hac in re preſſe ſecutus eſt, nihil manifeſto prodidit: exinde tamen non licet argumentari, cædem cruentam tempore Nativitatis Chriſti non factam eſſe. Sed non eſt noſtri propoſiti, novas dubitationes proferre, diſpiciendum potius, quomodo utraque ſententia, ſalva veritate, concilietur. Atque ita judicamus, quod, quia Cneus Pompejus in templo ſecundo vidit auream vitem, aut Zorobabel, conditor ejus templi, auctor ſit hujus vitis: aut, quod alius Princeps præclarum illud ornamentum templo huic conſecraverit. Mos enim eſt ſummorum hominum, donis ac muneribus exornare loca ſancta, id quod Ptolomæus Philadelphus, Rex Ægypti, qui menſam auream donabat, & Helena, Adiabenorum Regina, quæ candelabrum aureum templo dedicavit, exemplis luculentiſſime confirmant. Igitur, quis fidem non habeat Floro, res ſui temporis ſcribenti, qui ante Herodis adventum narrat, Pompejum tempore Hyrcani & Ariſtobuli vitem auream vidiſſe? Neque tamen Herodi aliquid detrahimus, qui vitem hanc auream in ſuo templo reſtauravit, illuſtravit, ac donis clariorem reddidit.

VI. Audiamus L. Annæum Florum, qui lib. III. rer. Roman. cap. VI. ait: *Hieroſolymam defendere tentavere Judæi; verum hanc quoque* (ſcilicet Pompejus) *intravit & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens, ſub aureo vitem cœlo*. Vere hæc dicta ſint, an ſecus ſe habeant, noſtrum jam eſt examinare. Judæi multum omnino negotii Pompejo fecerant, templum Hieroſolymitanum expugnanti. Hinc rite ſe habet Flori narratio, quod Judæi Hieroſolymam defendere conati ſint, maxime quum animadverterent, templum quoque pulcherrimum ab hoſtium inſultibus non fore exemtum. Unde eſt, quod Dio Caſſius lib. XXXVII. Hiſtor. Roman. pag. 36. de Pompejo adfert, τὸ ἱερὸν ὐκ ἀπόνως εἷλεν, *templum non ſine labore cepit*. At vero Romanorum dux, Judæis licet renitentibus, vidit jure victoriæ opus illud vitis aureæ elegantiſſimum.

VII. Reliqua vero, quæ Florus, bonus cetera hiſtoriæ Romanæ epitomator, de populo Judaico adfert, ſibi conſtare non videntur. Dum Judaicam gentem vocat *impiam*, odium, quo Romani Judæos laceſſebant, ſignificat, qui, quoniam ritibus ab iis diſſentiebant, nec ſimulacra in ſacris adhibebant priſca Romanorum conſuetudine, inde factum eſt, ut Judæi Romanis extreme impii adparuerint. DEUS autem præceptum dederat Exod. XX. comm. IV., לא תעשה לך פסל וכל תמונה, Et Dio Caſſius, qui lib. XXXVII. pag. 37. de Judæorum religione loquitur, etiam ſumma fide commemorat, ὐδ᾽ ἄγαλμα ὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχοι, *tum quoque temporis nullum Hieroſolymis ſimulacrum exſtabat*. Et Jo. Xiphilinus eadem recenſet, ut tantum loco ἐν αὐτοῖς, dicat ἐπ᾽ αὐτοῖς. Quid? quod Origenes lib. IV. contra Celſum de Judæis teſtatur, quod non adprobaverint τοὺς ποιῦντας εἰκόνας, ὔτε ζωογράφυς, ὐδ᾽ ἀγαλματοποιύς. Ex quibus locis probatiſſimorum auctorum egregie Joſepus loco dicto illuſtratur, qui docet, templi porticus ὔτε ζωογραφίας, ὔτε γλυφίδος ἔργῳ, fuiſſe exornatas. Florus tamen Judæos vocat impiam gentem. Et quid miror? Tantum enim odium intercedebat inter gentiles æque ac Judæos, ut Marcus Antoninus Imperator, quum Palæſtinam peragraret, Ægyptum petiturus, de Judæis exclamaverit: *o Marcomani! o Quadi! o Sarmatæ! tandem alios vobis deteriores inveni*, cujus rei teſtis eſt Ammianus Marcellinus lib. XXII. rer. geſtar. cap. V. Deinde pagani homines Judæos per opprobrium traducebant, ac ſi nubes & cœlum ſummo ac divino cultu venerarentur. Sic enim Poeta Juvenalis de Judæis ait,

Nil præter nubes & cœli numen adorant.

Et Petronius:

Judæus licet & porcinum numen adoret:
Et cilli ſummas advocet auricolas.

Quibuſcum Martialis epigrammatum auctor ingenioſiſſimus conſentit hoc verſu:

Ecce! negas juraſque mibi, per templa tonantis,
Non credo; jura, verpe, per Anchialum.

quo loco codex optimus Thuanæus legit Anchalium, hoc eſt aſinum, de qua interpretatione CL. Iſaacus Voſſius in obſervationibus ad Pomp. Melam pag. 48. videri poteſt, ut cetera taceam. Inde vero factum eſt, ut tempore Theodoſii ac Juſtiniani, Judæi cœlicolæ latinis verbis ita nominarentur, ut eſt in codice

Pecul.

pecul. tit. de Jud. cœlicolis, de quibus consulendus est, si placet, Theodoretus lib. IV. Hist. Eccles. cap. x. Hinc in quæstionem venit, an nubibus cœli divinos honores Judæi detulerint. Illud autem re vera ita esse, sæculares scriptores unanimi fere consensu tradunt. Sed iste cultus ex religione Judæorum evinci non potest, utpote qui כל ארון העולם ineunte Sepher Tephilloth, dominum universi mundi, professi sunt ac coluerunt. Clemens Alexandrinus lib. VI. Stromat. pag. 625. edit. Fr. Sylburgi, de Judæis eamdem habet enarrationem, quod Judæi adorent Deum, conditorem cœli ac terræ, cujus locus ibi videatur integer, qui Lectorem benevolum ejus rei certiorem reddet. Fit autem verosimile, quod pagani occasionem Judæos calumniandi, ex ratione proseucharum, quas sub dio faciebant, desumserint. Quemadmodum enim Xysta, locus Athletarum, habebant porticus, quarum suprema pars in medio erat nuda, ut lumen eo incideret; sic ad eumdem modum loca Judæorum, exstructa erant, in quibus Deo proseuchas offerebant. Si ergo Poetas, Petronium, Juvenalem, Martialem, respicimus, non est, quod cavillatrices eorum calumnias tantopere miremur. Scripserunt enim Domitii, Neronis, Trajani temporibus, aut paullo post, quod ad priores attinet, quibus Poetæ ad genium sæculi se suaque omnia componebant.

VIII. Porro autem Florus hanc vitem vocat *grande arcanum*. Pagani homines, quibus etiam auctor noster adnumeratur, ignorabant Judæorum cærimonias: & quum in eorum templo viderent opus illud arte ac structura incomparabile, præsumebant, illud esse mysterium, ex quo argumentum luculentissimum desumi posset, de cultu ac religione Judæorum. At vero, quum vitis ornamentum in templo fuerit, ut mox patebit, quivis intelligit, nihil arcani vitem auream continuisse. Si quis autem dixerit, Florum nominare sanctum sanctorum grande arcanum, nec vitem; sciendum est, quod auctor ea dictione non velit sanctum Judæorum sanctissimum exprimere, cum Pompejus etiam eo venerit, sed vitem, quia ignorabat, cur ea in limine templi erecta sit.

IX. Quia tamen Florus dicit, *sub aureo vitem cœlo*, ea vox præstantissimos Philologos vexavit. Summus vir Jo. Seldenus lib. II. Jur. Nat. & Gent. cap. VIII. legit, *sub aureo uti cœlo*; clarissimus Heinsius, *sub aureo utique tholo*. Doctissimus vero Jo. Georgius Grævius, qui in notis ad hunc locum pag. 618. conferendus est, mavult, *utique velo*. Hi auctores in ea sunt sententia, quasi grande illud arcanum repræsentaverit aureum cœlum. Videamus, quomodo clarissimorum hominum opiniones, vir summi ingenii ac doctrinæ, Fridericus Spanhemius, suis rationibus confirmet. Is ait epoch. IX. Hist. Eccles. v. T. sect. VIII.: *nos simplicissime reddimus, patuisse Pompejo illud gentis arcanum, sub aureo uti cœlo, veluti sub aureo cœlo, inauratis laquearibus, ceterisque, quæ Pompeii oculos subiere, auro obductis*. Stephanus Le Moinius, vir clarissimus, in observationibus ad varia sacra pag. 910. tuetur hanc lectionem, *sub aureo uti cillo*, hoc est, instar asini Pompejum vidisse arcanum illud: quem cillum luculenter exponit Julius Pollux lib. VII. cap. XXIII., cum quo conferatur laudatus Isaacus Vossius lib. I. observat. cap. IX., qui hunc locum emendat. Vir doctrina & ingenio illustris, Justus Lipsius, legit *sub aureo vitem cœlo*, cujus verba ex lib. II. Elector. cap. V. repetere non pigebit. *Quæ isthæc comparatio*, inquit, *patentis arcani cum aureo cœlo? inepta & nullius rei. Quod si attendis, fatebere, vere nos & cum historiæ momento emendasse sub aureo vitem cœlo*. Quum igitur mire varient eruditorum sententiæ, quærenti respondendum erit, quæ conjectura & lectio ceteris probabilior sit, quæque cum veritate rei ex æquo conveniat. Nihil simpliciter rejicio, quæ viri laudatissimi in definienda voce attulerunt. Cum conditione autem dico, si verum, uti omnino est, vitem auream in limine ac vestibulo templi fuisse, nec in sancto sanctorum: templumque auro abundasse: credibile omnino est, veram & antiquam nominis scripturam, vitem fuisse; eamque ob caussam Lipsii lectionem, non ex præsumta opinione, aliorum sententiis præferendam esse existimo. Me magis in ea sententia confirmat constructio ista, quæ convenit cum stilo poetico, quem L. Annæus Florus sæpe imitatur.

X. Nec inconveniens illud est, quod idem auctor dicat, *sub aureo cœlo*. Ex Athenæo lib. v. pag. 195. observavi, rationem tentoriorum ita fuisse comparatam, quocum si viri summi Isaaci Casauboni animadversiones, & loca Hesychii conferuntur, res erit distinctior. Ea enim propter populum erigebantur, qui ex peregrinis locis ad festum celebrandum, ad ludos spectandos, in celebriori

briori loco conveniebant, ubi commorabantur, donec solemnitates finitæ erant. Idem quoque tentorium eo loco exprimebatur, quo vitis videbatur, idque iccirco fiebat, ut excellentiam quivis ac majestatem animadverteret. Templum enim Hierosolymitanum, uti ex Dione lib. XXXVI. pag. 37., & ejus epitomatore Xiphilino, accepimus, erat ἀχανέστε καὶ ἀνώροφον, *apertum & nullo culmine tectum*: id quod alii scriptores græci ὕπαιθρα vocant, qua voce Procopius Gazæus maxime delectatur, in descriptione templi. Quum itaque tectum ejus planum fuerit, & ex auro, (quemadmodum multa vis auri ibidem adparebat,) nemo dubitabit, quin locus cœlum quasi aureum retulerit, sub quo videbatur.

XI. Quum vero alia vitis apud Josephum eodem nomine occurrat, non erit alienum, ejus sensum strictim hoc loco enarrare. Auctor lib. XIV. Antiquit. Judaic. c. v. inquit: Πομπήϊου εἰς Δαμασκὸν ἀφικομένου, ἧκον παρ᾽ αὐτὸν πρέσβεις ἐξ ὅλης Συρίας καὶ Αἰγύπτου, καὶ ἐκ τῆς Ἰουδαίας. ἔπεμψε γὰρ αὐτῷ μέγα δῶρον Ἀριστόβουλος, ἄμπελον χρυσῆν ἐκ πεντακοσίων ταλάντων. τοῦτο μεμένηκε τὸ δῶρον ἱστορήκαμεν καὶ ἡμεῖς ἀνακείμενον ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς τοῦ Καπιτωλίνου, ἐπιγραφὴν ἔχον Ἀλεξάνδρου τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως. ἐτιμήθη δὲ εἶναι πεντακοσίων ταλάντων. *Pompejus quum Damascum venisset, venerunt ad eum legati ex universa Syria & Ægypto atque Judæa. Misit vero illi insigne donum Aristobulus, vitem auream quinquies centum talentorum. Hoc donum vidimus etiam nos Romæ dedicatum in Jovis Capitolini templo, cum inscriptione Alexandri Regis Judæorum: æstimabaturque quingentis talentis.* Pompejus Damascum veniebat anno ab urbe condita IↃCXCI M. Tullio Cicerone & C. Antonio COSS., quo tempore Hierosolyma a duce Pompejo capta est. Ab hac vero computatione, Eusebius lib. VIII. Demonstrat. Evangel. cap. II. videtur dissentire, qui obsidionem anno primo illius olympiadis A. V. C. IↃCXC sub initium factam esse ait. Verum, si computationem recte instituimus, videmus, initio dictæ olympiadis, Pompejum venisse in Damascum, & sequenti anno ad Hierosolymam. Hæc sententia optime convenit cum Josepho, eaque de re doctissimi viri Antonii Pagii Apparatus chronolog. ad Annales Baronii sect. LIV. itidemque Henrici Norisii Epochæ Syro-Maced. dissertatione III. pluribus videri possunt. Ut igitur Pompejus ad Hierosolymam veniret, dicit Josepus, auream vitem ei esse transmissam. Hoc donum accepisse Romanorum ducem, ex eo colligimus, quod Jovi Capitolino illud in templo dedicavit. Hæc autem vitis plane diversa fuit ab ea, quæ Hierosolymis in templo conspiciebatur. Qua quæso ratione Pompejus eam, Floro restante, Hierosolymis videre potuit, si dono ei data fuerit? Deinde Pompeii continentia fuit tanta, ut ne minam quidem auri templo abstulerit, multo minus vitem magni pretii. Quid ergo impedit, quo minus vitem, donum Aristobuli, dicamus esse cimelium domus Hassmonæorum. Hanc itidem esse illustrem & arte mirifica elaboratam, apparet ex Plinio, qui lib. XXXVII. Histor. Natural. cap. VI. seu in aliis editionibus cap. II. ait, *Pompejus transtulit montem aureum quadratum cum cervis & leonibus, & pomis omnis generis, circumdata vite aurea.* Hic locus Nicolaum Serrarium decepit, ut putaret, κειμήλιον domus Hassmonæorum esse vitem templi; quem tamen errorem vir magni ingenii Josephus Scaliger in Elench. Trihæres. cap. V. & VII. erudite castigavit. Equidem Cæsar Baronius, in Annalibus ad annum Christi XXXIV. sect. CLIII. censet, quod cimelium jam memoratum, prius in templo fuerit, quam Pompejus dono acceperat, eamque vitem Jovi Capitolino consecraret. Sed in hoc memoria fefellit Baronium, quum ex iis, quæ modo dicta sunt, manifestum sit, hanc vitem nihil commune habere cum vite Hierosolymitana. Miror autem, qui factum, ut, cum summus vir, Justus Lipsius, Florum loco ante dicto feliciter emendet, Josephum in partes suas vocaverit, quasi amicissima inter utrumque conspiratio sit. Tantum vero abest, ut Florus eamdem vitem putet, de qua Josephus dicto loco lib. XIV. cap. V. loquitur, ut potius magnopere a se invicem dissentiant.

XII. Quum itaque viri, quæ desiderabatur, forma sua constet ex adductis auctoribus, nunc despiciemus, an vitis etiam sit aurea, hoc est, constans ex auro puro ac probatissimo. Sunt equidem nonnulli, qui hanc vitem auro tantum obductam esse censent, in quorum numero est Jo. Baptista Villalpandus, qui in explicatione Ezech. Tom. II. part. II. lib. V. disp. IV. cap. LXXI. putat, ex filo aureo aulæis intextam, non ex auro solido confectam esse vitem. Sed doctissimum virum, diligentissimum antiquitatis scrutatorem, versio Geleniana fefellit; quæ Josephi verba ex lib. XV. Antiquit. cap. XIV. καθύπερθεν δ᾽ αὐτῶν

ὑπὸ

ὑπὸ τοῖς θριγκώμασι ἄμπελος διέτετατο χρυσῆ, *ſub quarum capitibus vitis expandebatur aurea*, ita latine tranſtulit, cum auctoris verba ego ſic accipi velim, ſuper hæc, quæ in porticu erant, ſub muri coronulis vitis aurea patebat. Quæ quum ita ſint, Ben Gorion, quem Hebræum Joſephum vulgo vocant, plus candoris præ ſe fert, cui tamen in multis rebus fidem vix habeo, qui lib. v. cap. xxv. tradit: גפן זהב טהר על ראש העמודים *vitem ex auro mundo in ſummitate columnarum eſſe poſitam*. Addit ejus pretium: אלף ככר זהב משקלה *mille talentorum aureorum*. Talentum autem eo tempore uſitatum ut intelligatur, videri poteſt Caſpar Waſerus lib. II. de antiq. nummis Hebr. cap. XVII. Quis ergo credet, vitem inauratam tantam fuiſſe, aut pictam, aut filis aureis intextam, quam expreſſe auctores in hiſtoria præſtantiſſimi גפן של זהב dicant auream vitem, & rationibus quoque confirmant. Conferatur R. Abraham Zacuthus in Sepher Juchaſin pag. 27. Quid? quod mos erat apud Judæos, aut folio vitis ex auro confecto, aut acino, aut botro vitem locupletare. Verba codicis Middoth hac de re audiantur ex cap. III. ſect. VIII. כל מי שהוא מתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה *quicunque vovebat folium, aut vuam, aut botrum, adducebat ſuſpendebatque ex ea*. Sic dona Judæorum fuiſſent aurea & multo pretioſiora: ornamentum vero auro tantum obductum; quod eſſe non poteſt, cum Judæa plena fuerit auro, eaque opinio fidei hiſtoricorum refragetur.

XIII. Dicat aliquis, Judæis ex Maimonide licuiſſe, imagines ex beſtiis formare ornatus cauſſa, præter hominem, inde dubium oritur, an non vitis formam ac ſpeciem cujuſdam animalis retulerit? Conſtat enim inter eruditos, quod Cherubini, quorum Geneſ. III. comm. XXIV. mentio fit, ex forma animalis, quamquam de ea nihil certi poſſim ac velim definire, compoſiti ac ſtructi fuerint. Ipſe Joſephus plura non vult, nec poteſt dicere, quam eſſe ζῶα πετεινὰ, μορφῇ οὐδενὶ τῶν ὑφ' ἀνθρώπων ἑωραμένων παραπλήσια, *animantia volucria, nulli eorum, quæ ab hominibus viſa ſunt ſimilia, quæ Moſes in ſolio Dei viderat figurata*. Et alio loco lib. VIII. cap. II. τὰς δὲ χερουβεὶς οὐδεὶς ὁποίας τινὲς εἰπεῖν, οὐδὲ εἰκάσαι δύναται, *Cherubinos quod attinet, quali figura eſſent, nemo dicere vel concipere poteſt*. Probabiliter doctiſſimus Hermannus Witſius lib. II. Ægypt. cap. XIII. refert, *fuiſſe animalia inſolita, bovini corporis ſpeciem quoad maximam ſui partem repræſentantia, inſtructa grandibus alis, incertum quot, & binis ad minimum faciebus leonina & humana*. Jo. Spencerus vir clariſſimus lib. III. de Legib. Hebr. cap. IV. diſſert. V. ſect. II. exiſtimat, ſe non ignorare formam Cherubinorum, quæ vitulina fuerit, Joſephum eam reticuiſſe, ne anſam præberet paganis hominibus Judæos calumniandi. Sed laudabilius eſt, ſilentio id præterire, quod nobis non clare conſtat, quam multa ſine fundamento effari. Tale quid Judæi in limine templi non habuerunt. Nihilominus tamen celeberrimus quidam vir exiſtimat, beſtiæ alicujus formam, caput ſcilicet aſini, ſe in vite aurea inveniſſe. Verba ejus ex eruditis ad Catullum obſervationibus pag. 199. hæc ſunt: *e vitium propaginibus prodibant non racemi, ſed poma, cervi & leones dimidiati, & forſan etiam aſinina capita, & porcorum* προτομαί. Certum eſt ex Apione, quod gentiles Judæis cultum capitis aſinini objecerint, ſed origo tam fœdæ criminationis non erat, quod caput aſini ex aurea vite penderit, aut in ſancto templi Hieroſolymitani fuerit, ſed ea aliunde petenda eſt.

XIV. Plutarchus, rigidus Judæorum cenſor, inde cultum aſininum derivat, quia olim aſinus viam Judæis & fontem aquæ, quum vehementer ſitirent, monſtravit, τὸν ὄνον ἀναφήναντα πηγὴν αὐτοῖς ὕδατος τιμῶσι, quod Tacitus latinis verbis ita effert: *Judæos effigiem animalis, quo monſtrante errorem ſitimque depulerant, penetrali ſacraviſſe*. Et apud Suidam Democritas quidam hiſtoricus: Judæis χρυσῆν ὄνου κεφαλὴν προσεκύνουν, *aureum aſini caput adorare*. Hujus vero rei nec vola nec veſtigium exſtat apud reliquos ſcriptores. Quapropter omnis, qui veritatis eſt ſtudioſus, cognoſcet ex re ipſa, criminationes eſſe atque calumnias, quibus Græci Romanique Judæos laceſſebant. Eos enim nulla ſimulacra in urbibus, nedum in templis, habuiſſe, ipſe Tacitus auctor eſt. Jo. Benedictus Carpzovius, ſummi nominis Theologus ac Philologus, dum pag. 277. Diſput. Academ. agit de aſino Meſſiæ, Chriſti in urbem Hieroſolymam vectore, putat, originem hujus calumniæ eſſe ex adventu Chriſti in Hieroſolymam, ejuſque templum, aſino adſidentis. Verba ejus hæc ſunt: *facile gentiles ipſum aſini ſeſſorem eſſe aſinum, calumniare potuerunt, & ſtatuam Dei nunc caput aſininum, nunc hominem auribus aſininis referentem, in templi adi-*

tu repositam fingere. Postemus hac occasione virorum eruditissimorum, Fulleri, Seldeni, Erasmi, Bocharti, Scaligeri, Heinsii, Vossii, Tanaquilli Fabri, conjecturas recensere, ut inde quisque, quod aptum suo ingenio videatur, sibi eligeret, sed in hoc argumento, quantum memini, modo laudatus Carpzovius industriam suam adprobavit.

XV. Missis sententiis, nostram, pace dissentientium, proponamus. Vidimus jam, quod viti aureæ nihil peregrinum fuerit immistum, unde gentiles calumniis robur adderent. Jam vero ex eorum scriptis apparet, quod fere omnes in falsa hac opinione fuerint, unde quæso caussa ejus arcessenda? Cum Cneus Pompejus jure victoriæ templum ingrederetur, accidit, ut milites quoque, inter quos dubio procul erant ingeniosi, acuti, & qui plurimum salis habebant, cum duce fortissimo templum intrarent. In eo non steterunt ante portas, tanquam re male gesta, sed in sanctum quoque sanctissimum progressi sunt, quo viderunt, quæ Judæis ipsis videre neutiquam fas erat. Inter reliqua auri vasa, quæ ad cultum spectabant, erat urna aurea, quam Ebræi חומר adpellabant. Hoc vero nomen, quia convenientiam quandam habet cum alio חמור, confuderunt denominationem ex ignorantia linguæ, & sic opinabantur, in sanctissimo templi loco esse caput asini repositum, quod a Judæis in honore summo haberetur. Deinde factum est, ut urnam videntes, audito prius, sed male *intellecto* nomine, effigiem asinini capitis sibi conceperint, etiamsi nihil earum rerum suspicionem asinini capitis dederit. Quin immo veteres Christiani ex odio dicebantur a gentilibus asinarii, ac si Judæos in cultu memorato sequerentur. Hanc vero calumniam cordatissimi viri, Christianus Kortholtus, in pagano obtrectatore, & William Cave, libro primitive Christianity pag. 119. Anglice conscripto, solidissimis argumentis excusserunt: ad quos auctores, Lectorem benevolum remittimus. Quæ vero cavillatio de porcis ac suibus attingenda foret, cujus auctor itidem Plutarchus est, sciens prætermitto, quam ex parte doctissimi viri, Gerh. Jo. Vossius in opere de orig. & progressu idolol. Lib. III. cap. LXXV., & Petrus Cunæus lib. II. de Republ. Hebræor. cap. XXIV. examinant.

XVI. Porro Isaacus Vossius, vir magno ingenio, dicto loco existimat, vitem auream non repræsentasse vitem vere auream, sed multarum rerum *monstrosam congeriem*. Verum ex fide auctorum probatissimorum constat, vitem templi omnino esse vere auream, nec tamen naturalem statuo, quæ per miraculum tam insigniter adaucta sit. Varia quidem ex palmis confecta ex vite dependebant, quod non negaverim, sed cum clarissimo viro non ausim adfirmare, eam monstrosam congeriem figurasse. Cur enim Judæi in ignominiam aliena ex vite pendere debuissent, præter fertilitatis signa, ex quibus calumnia Romanorum argumentum validissimum accepisset? Huic sententiæ repugnat, quod Josephus supra in recensione vitis attulit, cujus locus utique manifestus est: nihil autem refert de monstrosa congerie. Plinio tribuit opinionem suam sed ostensum fuit, ejus locum non agere de vite templi Hierosolymitani, sed de dono Aristobuli.

XVII. Dum hæc meditor, in mentem venit cogitare, quid caussæ fuerit Judæis, cur vitem, nec aliud quidpiam in limine templi habuerint. Uti enim Reges ac Principes animalia generosa sibi ad symbolum elegerunt: sic imitatione, Judæi fortissimum leonem, cujus virtus in sacris litteris prædicatur, sibi debuissent eligere. His enim brutis animalibus terra Canaan, immo Judæa, Syria & Arabia adimpleta erat. Illud sane fuisset magnificentius, nec inde Romani occasionem calumniandi potuissent desumere. At vero ipse mihi sic cogitanti respondeo, esse cuivis genti liberum, quocumque ornamento templa exornare, modo si ritus ac cærimoniæ cum majorum institutis rite conveniunt, & superstitione ac idololatria carent. Quod ad flores, plantas, arbores, vites, earumque fructus attinet, ea dona atque symbola in nostris quidem templis raro deprehendes, sed aliis muneribus exornata sunt, quæ auri argentique formam repræsentant. Jam vero in Oriente moris antiqui erat, ea summis viris ac templis ex auro exhibere, quorum formam regio ac loci natura suppeditaret. Sic ramus vuæ, Philadelphensium erat symbolum, olea, Atheniensium gloria. Quoniam ergo Judæa symbolum vitis facta sit, quæ aliorum donis ac muneribus eo loco egregie amplificabatur.

XVIII. Quod tamen si quis exstiterit, qui adhuc putet, male Judæos egisse, ac esse infra eorum dignitatem, vitem in aditu templi collocare, unde pagani homines originem calumniandi traxerint. Hujus dubitationi obviam ire nobis liceat. Ecquid Judæis faciendum, quod

quod pagani exiſtimaverint, Bacchum, cujus ſymbolum eſſet vitis, cultu ac veneratione ab iis celebrari. Cornelius Tacitus hujus rei auctor eſt, qui lib. v. Hiſtor. cap. v. ait: *Quia Sacerdotes Judæorum tibia tympaniſque concinebant, hedera vinciebantur, vitiſque aurea templo reperta: Liberum patrem coli, domitorem Orientis quidam arbitrati ſunt, nequaquam congruentibus inſtitutis. Quippe Liber feſtos lætoſque ritus poſuit: Judæorum mos abſurdus ſordiduſque.* Credit igitur ſcriptor alioqui cordatiſſimus, Judæos Bacchum ſancte colere, eumque cultum demonſtrare ſibi videtur ex ritibus ac cærimoniis, quæ in eorum ſacris obſervabantur. Verum eſt, quod Baccho vitis, ut ſymbolum, tribuatur, cui utrumque tam vitis, quam hedera, valde grata erat & accepta: quodque ſacra Liberi patris eo, quo tradit, modo peracta ſint. Sacerdotes enim hedera cingebantur, id fiebat propterea, quod Bacchus, licet modo ut ſenex, ſæpius tamen ut puer repræſentatur, cui hedera, tanquam flos in optimo flore conſtitutus, tribuitur. Hinc etiam factum, ut hedera gentibus non venderetur, cujus rei præceptum apud Talmudiſtas Avod. Sara I in Miſchna exſtat. Timebant enim, ne ejus profanatione graviſſimas poenas & calamitates in gentem ſuam inferrent. Deinde certi quoque loci ad ejus cultum conſecrati erant, in quibus nihil aliud debebat fieri, quam quod ad cultum ejus peragendum ac confirmandum pertineret. Sic Limnæ, locus Atheniesium ſacer erat, de quibus Thucydides lib. II de bello Peloponneſ. pag. 94. edit. Oxon. videri poteſt. De tympanis atque tibiis nemo dubitat, quin in ſacris Bacchi fuerint adhibitæ, de quibus quum clariſſimus Jacobus Sponius in Miſcellan. Erud. Antiquit. pag. 23. docte diſſeruit, nolo plura heic conmemorare.

XIX. Ita ſane res ſe habet. Quod autem Tacitus de Judæis perhibet, eos Baccho eſſe addictos, hoc eſt, quod cum veritatis adſertoribus nego. Dicit quidem, *Sacerdotes tibia tympaniſque conciniſſe*; at hoc non fiebat more Romanorum, ſed erant tubæ ac cymbala, quibus Levitæ benignitatem Dei celebrabant. Quia vero Sacerdotes, in ſecris peragendis, veſtitu a communi Judæorum plebe diſtincti erant, cidare & mitra linea, in fronte his litteris denotata קדשה ליהוה ſanctitas Jehovæ, quæ circa caput varie inflexa erat, utebantur, exiſtimabant gentiles, Sacerdotes hedera vinctos eſſe. Opinionem, quam Romani habebant de Judæis, id magis probabilem reddidit, quoniam in templo vitis aurea inveniebatur. Quod ad hoc attinet, Judæos *Liberum patrem, domitorem orientis*, colere, neſcio quo auctore Tacitus id referat. Quapropter cenſeo, quod primus auctor, qui cultus illius meminit, ſive Tacitus is eſt, ſive alius, Indos in animo habuerit, cum facile fieri poſſit, ut confundamus inter ſe ſcriptores ejuſdem argumenti, niſi Tacitus eos Judæos indicare velit, qui cultum Judaicum cum pagana ſuperſtitione commutarunt, unde de reliquis, ſed falſo, judicat. Probabile vero eſt, Romanum Indos putaſſe, de quibus conſtat, eſſe apud eos magnam Bacchi venerationem. Philoſtratus in vita Apollonii Tyanei lib. II. cap. IV. nobis deſcribit Bacchum Indicum, qui ex alto lapide fabricatus, εἴκασαι ἐφήβῳ Ἰνδῷ *adoleſcentis Indi effigiem præfert*. Inſcriptionem addit, ἔστι δὲ ἀργύρου Ἰνδικοῦ δίσκος, ᾧ ἐπιγέγραπται ΔΙΟΝΥΣΟΣ Ο ΣΕΜΕΛΗΣ, ΚΑΙ ΔΙΟΣ, ΑΠΟ ΙΝΔΩΝ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΔΕΛΦΩΙ, ut cetera taceamus, quæ doctiſſimus auctor hoc loco adfert. Ut autem Tacitus ſe aliqua ex parte excuſet, dicit ipſe, *Bacchi ſacra nequaquam congruere cum inſtitutis*, rationem ejus annectit, *quippe Liber feſtos lætoſque ritus poſuit*. Jam vero ejuſmodi lætitia de Judæis non præſumendum eſt, cum populus ſit tot calamitatibus attritus, leges divinas ſtrictim obſervans. Nihilominus Romanam indolem occultare nequit, dum ſignanter addit: *Judæorum mos abſurdus ſordiduſque*. Eſſet utique indignum populo Judaico, Bacchum adorare & amplecti, ſi præter documenta ſcriptorum ſæcularium, clariora exſtarent. Quum vero id ex ratione cultus non poſſit declarari, apparet, Tacitum, graviſſimum cetera ſcriptorem, in hiſtoriis Judaicis halucinatum eſſe. Criminationes autem, quæ ſe produnt, partim ex ignorantia cultus Judaici apud paganos homines, partim etiam ex odio & invidia originem trahebant. Unicum exemplum fidem rei per ſe clariſſimæ faciat. Octavius Cæſar Auguſtus Cajum nepotem, teſte Svetonio, Auguſti vita cap. XCIII. laudavit, quod Judæam prætervehens, apud Hieroſolymas non ſupplicaverit. Sed doctiſſimus Caſaubonus ad hunc locum ex Plutarcho refert, Auguſtum hæc con-

tra ſententiam animi protuliſſe, ne ſectæ Judæorum addictus videretur.

XX. Ne vero quis putet, nos dicis cauſſa heic aliquid proferre, volumus auctores ipſos, Plutarcho interprete, ea de re audire. Hic lib. IV. Sympoſ. quæſtione V. ſub finem de Baccho a Judæis culto varie diſputat. Primum ait, quod *μεγίστης καὶ τελειοτάτης ἑορτῆς* tempus & modus cum ſacris Bacchi conveniat. Celebratur enim *νηστεία* jejunium eo tempore, quo vindemia habetur, ac ſedent *ὑπὸ σκηναῖς* in tentoriis e palmitibus atque hedera conſtructis. Judæi tria habebant feſta ſolemniora. Primo die menſis תשרי, erat feſtum Buccinarum: decimo ejuſdem menſis die, agebatur feſtum Expiatorium, ſeu Jejunii: die decimo quinto menſis dicti, erat feſtum Tabernaculorum. Hoc a Judæis ſumma lætitia celebrabatur, in quo gratias Deo agebant pro fructibus terræ, nihil vero cultus fiebat Bacco. Alterum, quod gentiles non ſine exagitatione Judæis obiiciunt, eſt, quod poſt paucos dies, octavo ſcilicet die, aliud feſtum celebrent, quod appelletur Cradephoria, a palmitibus geſtandis, & Thyrſophoria. Eos, qui geſtabant thyrſos, dicit Plutarchus intrare templum, quid vero intus agant, ſe quidem ignorare. Addit vero: *εἰκὸς βακχείαν εἶναι τὰ ποιούμενα*, *credibile eſſe, Bacchi ab iis ſacra peragi*. Hoc feſtum incidebat in illud tempus, quo habebantur vindemiæ, quemadmodum apud nos eſt menſis September. Quod ut exſultatione & piis gaudiis celebrent, exſtruebantur tabernacula, ex quibus Plutarchus argumentum pro cultu Bacchi petit. Nihil vero minus favet auctoris ſententiæ, quippe qui in hoc feſto non Baccho ſacra offerebant, ſed Deo lætabundi gratias agebant, pro annis peregrinationum feliciter exactis. Quum vero in hoc feſto *σάλπιγξι μικραῖς* tubis uterentur *καὶ κιθαρίζοντες*, manifeſtum eſſe putat, eos Bacchum venerari, idque Levitas facere, quos Εὐοῖ Evios Bacchi cultores nominent. Eſt vero, quod huic criminationi reponatur. Verum, quod Bacchus ita nominatus ſit; quod Judæi hymnos in templo cecinerint, adhibitis Muſicorum inſtrumentis; ex eo tamen non argumentari ſtatim poſſum, quod Bacchum adorent. Reſpicit vero auctor noſter ſolemnem Judæorum cærimoniam, qui cum faſciculo ex ramis myrrharum, ſalicum, & cum palma לולב ab iis dicta, templum die octavo עצרת ingrediebantur. In eo canebant Hoſannam, aramque in atrio circumibant, qua de re conſuli poteſt doctiſſimus Anglorum Henricus Aainſworth in Levit. cap. XXII. ut tollatur, ſiqua ſupereſt dubitatio. Paucis interiectis, Plutarchus da cultu Sabbatorum dicit, *μὴ ἀπροσδιόνυσον εἶναι*, *a Baccho non eſſe alienum*, quia Pontifex hinnuli pellem geſtet ac tintinnabula. Non negamus, veſtes Sacerdotum habuiſſe *κώδωνες* tintinnabula, ſeu פעמנים & *ῥοΐσκους* corymbos aureos, qui malis punicis ſimiles erant רמונים malogranata, quorum uſus quia in nocturnis Bacchi ſacrificiis frequens erat, Nyctelia nominabantur. At vero Hebræi noctu nihil ſacri faciebant, cum apud Davidem Pſalm. CXXXIX. comm. XI. a Deo expreſſe prohibitum ſit; multo minus religionem patris Liberi eo veſtitu ſequebantur. Addit ibidem auctor noſter, eos ſonitibus uti in ſacrificiis, quos *χαλκοδρύτας τοῦ Θεοῦ τιθήνας*, *æratas Dei nutrices* adpellant. Scio quidem, Bacchi nutrices Nyſeides, Atlantides fuiſſe, ut eſt apud Poetam Ovidium lib. III. Metamorph. fab. VI. ſed cur hoc loco Plutarchus eas voces *χαλκοδρύτας*, & quid faciant ad cultum, velim, ut hunc mihi ſcrupulum eximant viri eruditi. Quod deinde Plutarchus de thyrſo adfert, de eo dubito, an argumentum inde peti poſſit. Quamvis enim thyrſus Bacchi haſta ſeu virga ſit, frondibus pampinis ac foliis hederæ ornata, in cujus extremitate mucro erat, formam coni pinei referens, ut præclare vir dignitate & eruditione ſummus Jo. F. Vaillantius in Hiſt. Regum Syriæ pag. 320. ex nummis & inſcriptionibus obſervat. Dubito tamen, immo nego, quod cultus Bacchi ex ſimilitudine cærimoniarum poſſit probari, cum Judæi nihil magis devoverint, quam ſacra & cultum Liberi patris. Nec alterum, quod Plutarchus ex tympanis petit, ad cultum Bacchi Judaicum referri poteſt. *ἐν τοῖς ἐναντίοις τοῦ μετεώρου θύρσος ἐντετυπωμένος καὶ τύμπανα*. Per *τὰ ἐναντία τοῦ μετεώρου* videtur intelligere vitem templi Herodiani, quæ in ejus fronte poſita erat, atque adeo *ἐν ἐναντίοις* conſpiciebatur. Sive igitur thyrſum, Bacchi ſymbolum, ſive tympana, quibus Plutarchus in errorem inductus eſt, reſpicias, nihil omnino de cultu Bacchi in ſacris invenies. Ultimo loco hæc adducit: *μέλι οὐ προσφέρουσι ταῖς ἱερουργίαις, ὅτι δοκεῖ φθείρειν τὸν οἶνον κεκραμένον*,

mel

mel in ſacrificiis non offerunt, quia vinum admixtum videtur corrumpere. Hoc Judæi in ſacrificiis prætermittebant, non ex amore Bacchi, ſed quia mel, ſi aduritur inter ſacrificandum, odorem inficit. Dein ſi res ita ſe haberet, potuiſſent mel & vinum Baccho diverſis vicibus offerre. Id vero non minus, quam ſuperiora Judæis falſo imputatur. Poſtremo hoc argumentum adducit: *μίαν* (ſc. Pœnarum) *εἶναι μάλιστα διαβεβλημένην τὴν οἴνου τοῖς κολαζομένοις ἀπείργεσθαι, ὅσον ἂν τάξῃ χρόνον ὁ κύριος τῆς κολάσεως, unam eſſe maxime odioſam, quod vino interdicitur damnatis ad certum tempus, quod a judice præſcribitur*. Videtur, quod hoc argumentum criminandi a legibus Naziræorum petierit, quos oportebat ab uſu vini abſtinere, qua de re antiquitatis ſcrutator Thomas Godwinus in compendio, Moſes & Aaron dicto, pag. 67. videatur, cum quo ſi confers doctiſſimum Jurieum, in Hiſtor. critica dogm. & cult. ante biennium Amſtelodami edita, eo clarius calumniam intelliges.

XXI. Clariſſimus vir, Jo. Harduinus in Chronologia V. T. pag. 234. A. V. C. IↃCXCII. nummum argenteum memorat, in cujus altera parte hæc inſcriptio erat: A. PLAVTIVS. AED. CVR. S. C. cum capite turrito, ſeu quod idem eſt, ſublimi; in altera vero: BACCHIVS. IVDAEVS. Inſcriptio prioris lateris eſt, Aulus Plautius, Ædilis curulis, Senatus conſulto. Ædiles Romæ conſtituebantur, ut loca ſancta & publica tuerentur, annonæ curam etiam gererent. Ædilis autem curulis munus erat, ludos procurare, ædes ſacras & privatas circumſpicere, curam habere ſacrificiorum, vias tueri, & quæ reliqua, de quibus Cicero orat. III. in Verrem & illuſtris vir, Ezechiel Spanhemius de præſt. & uſu numiſm. diſſertatione VI. ſi placet, videri poſſunt. Altera pars monetæ virum exhibet mira pulchritudine, ſumma virtute ac prudentia, qui camelum gubernat & flexo genu ramum balſami Judaici vel oleæ ei porrigit, cum epigraphe BACCHIVS. IVDAEVS. Quum igitur nummus ſit conſularis, genuinus & antiquus, certum eſt, quod non ad alia, quam ad Pompeii tempora referri debeat, qui in Judæa res ſuas expediebat. At vero ramus balſami Judaici ſignificat procul dubio fertilitatem terræ Judaicæ, quo locus Flori de expeditione Cn. Pompeii referri poteſt; *per nemora illa odorata, per thuris & balſami ſylvas Romana circumtulit ſigna*. Quibus non diſſimilia Tacitus refert lib. V. Hiſtor. cap. VI. *exuberant fruges, præterque eas balſamum & palmæ, palmetis proceritas & decor*. Quia itaque balſamum & palma fertilitatis Judaicæ ſymbola erant, hinc factum, ut in nummis Veſpaſiani ac Nervæ mentio fiat tantæ gloriæ. Deinde camelus in nummo ſignatur, quoniam orientales populi hoc animal adhibebant, ad onera deportanda. Vide de uſu camelorum, doctiſſimum Sam. Bochartum parte I. Oper. lib. II. cap. II. Vir in genua procumbens apponnitur, qui devictam gentem ſignificat. Quæ cum ita ſint, in moneta inſcriptus legitur BACCHIVS IVDAEVS. Laudatus vir hunc nummum interpretatur, quaſi Judæus aliquis, belli dux, ſub Pontifice ſummo & Judææ Ethnarcha hoc nomine appellatus ſit, qui pacem a Pompejo peteret, clariſſimo Romanorum duce. Cum vero Bacchus libidinis ac impuritatis auctor ſit, eaque vitia Judæi deteſtentur, a me impetrare vix poſſum, ut credam, Judæum aliquem Bacchii nomen habuiſſe. Salva Harduini auctoritate ſic ego exiſtimo, quod Judæus hic ſiſtatur, qui gentem devictam repræſentat, cui Bacchi nomen imponitur, quaſi dicas, Judæus Bacchius, hoc eſt, Bacchi cultor, quoniam Bacchi ſacris Judæos addictos eſſe, Romani exiſtimabant. Miror autem, qui factum, ut hujus rei nullum veſtigium adpareat in Demonſtratione Evangelica viri ſummi Petri Dan. Huetii, qui cap. IV. propoſ. IV. num. III. in Baccho Moſen, divinum virum, ſe deprehendiſſe arbitratur.

XXII. Intelligimus itaque auctorum ſententias de cultu Judaico; reſtat nunc, ut breviter dicamus, quid vitis ſignificaverit. Miratus ſum antea, quod Judæi vitem, ſymboli quaſi loco, in templo habuerint. Quum vero ex auctoribus cognoſcerem, terram Judaicam uberrimum proventum vitium tuliſſe, non amplius mirari ſubit, cur populus Judaicus vitem, quæ magnitudine & figura illuſtris erat, eo loco poſuerint. Cauſſam hujus vitis reddere ſatagunt Judæorum magiſtri, quia cœtus Iſraelitarum in ſacris literis cum vite comparatur. Sic enim, ut ſuffragium ex eorum libris proferam, middoth cap. III. לכי שכנסת ישראל נמשלה לגפן *quoniam Synagoga, ſeu eorum eccleſia viti aſſimilatur*. Sed exinde non ſequitur, ut grande aliquod myſterium indicetur. Potius cenſemus, quod illud Judæi litteris

teris consignassent, qui nihil facile rerum suarum silentio præterierunt. Neque hoc adfirmare ausim, vitem significasse illam, quam exploratores ac nuntii terræ Canaan, domum redeuntes, attulerunt, quamquam isthæc sententia, si cui inter legendum incideret, nihil absurdi contineret. Quia tamen ejus rei nullum vestigium exstat in scriptoribus, tam sacris, quam profanis, consultum erit, hanc opinionem deserere. Si vitis illa, quam Pompejus vidit, in sancto fuerit, momentum omnino traheret, cum illa, quæ ibi erant, verbi gratia, mensa aurea, candelabrum aureum: aut in sancto sanctorum ubi erat urna aurea cum manna, magni aliquid indicasset. Et sic adplicatio ad statum novi fœderis posset fieri. Quum vero ibidem non fuerit, volumus interpretationes nostras reprimere, & hanc caussam, cui fidem tuto habere possumus, adsignare, fuisse vitem auream templi Hierosolymitani ornamentum: aut ad majus divinæ bonitatis argumentum, ut recordarentur Judæi, quanta beneficia Deus optimus maximus in suam gentem contulerit.

INDEX CAPITUM OPUSCULORUM,

Quæ in hoc Volumine continentur.

ri in

ERRATA	CORRIGE
Fol. 105. lin. 42. Si in illum indatur parum mellis, nihil erat.	Si in illum indatur parum mellis, totus mundus non poterat subsistere propter ejus odorem.
fol. 159. lin. 61. Æquinoctii Thebet sc. Septembris.	Solstitii Thebet, sc. Decembris.

